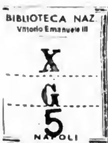
OPERA OMNIA; IN NOVEM TOMOS DIGESTA: JOANNIS...

Jean Calvin, Jean Bude, Charles : de Jonvillers

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
X
G
5
NAPOLI

JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

PRÆLECTIONES

IN

LIBRUM PROPHETIARUM

DANIELIS,

Joannis Budæi & Caroli Jonvillæi labore
& industria excerptæ:

NEC NON IN

DUODECIM PROPHETAS

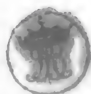
(QUOS VOCANT) MINORES.

CUM

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS.

Editio ut posterior ita prioribus multo emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

Illustrissimo Principi ac Domino,

D. FREDERICO

Palatino Rheni, ac Sacri Romani Imperii Electori, &c.

Domino suo clementissimo,

JOANNES CALVINUS

P. S. P.

QUum à viris probis & idoneis testibus celebrarentur heroicæ tuæ virtutes, Princeps Illustrissime, inprimis singularis pietas, par fovendæ propagandæque veræ religionis studium, & æquabilis in tota vita moderatio; humanitas vero qualis vel in homine privato vix reperiri posset, non tantum ex aliorum relatu cognita, sed proprio experimento mihi perspecta foret: pridem optavi, quia mihi privata qua te colebam observantia non satisfaciebat, eam publico monumento ad posteros testatam facere. Id novit Generosus Dominus Ebhrardus Comes ab Erpach, quem hac de re consului. Nunc vero, ut hoc officio defungar, non tantum oblata mihi videtur justa occasio: sed imposita quædam necessitas. Nam quia sanam & orthodoxam de sacra Christi Cœna doctrinam quam reverenter amplexus eras, in tua ditione libere & cordate asserere non dubitasti, perinde contra te insaniunt turbulenti & importuni homines acsi totam Germaniam labefactasses. Cum suis ergo tumultuosis clamoribus ad tuam Celsitudinem oppugnandam prosiliunt; & quia authoritate & potentia nequeunt, temeritate & protervia instructi, maledicta evomere non dubitant, quorum sobrios homines pudet: neque id modo, sed quia te occidere non est in eorum manu, putidos de morte tua rumores confingunt. quasi scilicet ad Solem obscurandum sufficeret muscarum conspiratio. Ac tu quidem Illustrissime Princeps, constanter pro animi tui magnitudine, & pro honoris gradu in quo te Deus locavit, tuto eorum stoliditatem despicis. Verum quando in te lacessendo adeo ferventer satagunt, simulque ad te invidia gravandum nomen meum admiscent, mei quoque officii esse duxi, ad refutandas eorum calumnias quod tam odiosum esse volunt nomen clypei loco opponere. Nam certe indigni sunt, quorum causa vel minimum digitum tollat, vel etiam verbulum proferat tua Celsitudo. Mihi quidem si de eorum barbarie expostulare libeat, quod hominem de Ecclesia Dei non malè meritum, & cujus laboribus adjuti, quamvis dissimulent, se venditant apud imperitos, tantopere abominantur, ad fucandam hanc ingratitudinem nullus illis color suppetet. Dum ergo Calvinismum objiciendo, aliqua infamiæ nota tuam Celsitudinem aspergere conantur, nihil aliud quam suam pravitatem cum stultitia frustra & magno suo cum dedecore produnt. Quod si quid sibi consequi videntur apud sui similes: ex opposito apud pios, eruditos, compositæ mentis integrique judicii homines mea vox personandis justis tuis laudibus, ut spero, exaudietur. Fingunt quidem ejusmodi rabulæ, & fortiter clamitant, tanquam pro aris & focis se dimicare: verum an ita sit, judicare cuivis facile ac promptum est. Et ab excutiendis quidem eorum deliriis supersedebo; quando major eorum pars quid garriat, non intelligit: tantum capita breviter attingam, in quibus ab ipsorum magistris, quos tamen nihilominus amo, dissidemus. Christi carne & sanguine vere nos in sacra Cœna pasci, non secus ac panis & vinum corporum sunt alimenta, ingenue fatemur. Si quæritur explicatio magis dilucida, carnis & sanguinis Christi substantia spiritualis nobis vita est; eaque sub panis & vini symbolis nobis communicatur: quia Christus mysterium Cœnæ instituens neque fallaciter quicquam promisit, neque lusit inanibus spectris; sed quod reipsa dabat, externis signis repræsentavit. Nunc de modo communicationis restat quæstio. Hinc vero nascitur conflictus, quod subscribere eorum imaginationi recusamus, qui loci præsentiam exigunt. Dicimus, quamvis in cælo sit Christus, arcana tamen & incomprehensibili Spiritus ejus virtute ad nos penetrare gratiam illam, ut caro ejus nobis sit vivifica, nos autem simus caro ex carne ejus, & ossa ex ossibus ejus, *Ephes. 5. vers. 30.* Ab illis contra, nisi se Christus in terra sistat, nulla ejus admittitur communicatio. Porro ut localis præsentiæ odium fugiant, commentum Ubiquitatis minus probabile fabricare necesse est: quod si non videmus posse cum fidei principiis conciliari, ruditati saltem nostræ ignoscant. Hic non sequimur proprium sensum: sed quantum intelligentiæ divinitus nobis concessæ modulus capit, Christi corpus esse ubique minime cum Scriptura consentaneum est. Verum quantumvis reclamet Christus ipse & Apostoli, ut immensitas Deitatis in carnem competat, sufficit illis personalis unio. Atqui nemo hactenus (præter Eutychen) docuit sic permixtas fuisse naturas, ubi Christus homo factus est, ut quod Deitati proprium erat, humanæ naturæ commune fieret. Equidem nolo ex hominis damnati nomine illis odium conflare: monendi tamen sunt, ut propius & attentius secum reputent, quorsum bonos quoque doctos & perspicaces abripiat contentio, ubi tantum ad causæ suæ patrocinium feruntur. Certe quum in concilio Ephesino hoc refutandi Nestorii

 opti-

optimum eſſet compendium, ſi unio perſonalis communicaret inter naturas quod cuique eſt proprium: hoc proferre quia pro ſumma abſurditate repudiatum eſſet, nemini venit in mentem. Itaque valde miror, eos qui nobis adverſantur, in quem labyrinthum ſe demergant, non conſiderare. Nam ſi deitatis immenſitas Chriſti carni convenit, quia 1 *Tim.* 3. *verſ.* 16. Deus manifeſtatus eſt in carne: pari quoque ratione divinitas ejus & doluit, & eſuriit, & morti fuit obnoxia, & denique mortua, neque enim effugient quin mutua ſit argumentandi ratio. Pronuntiavit Chriſtus adhuc mortalis, *Marc.* 13. *verſ.* 32. ſe neſcire quando futurus eſſet dies judicii. An non his verbis palam & articulate aliquid humanæ naturæ vendicat, quod ad divinitatem transferre fas non eſſet? Quod de communicatione proprietatum obtendunt, intempeſtivum eſt: & quod bona eorum pace dixerim, in re minuta hallucinantur. Quia Filio hominis tribuere quod deitatis proprium eſt, ac rurſum transferre ad deitatem quod non niſi humanitati convenit, impropria & aſpera eſt loquutio: ne rudes impingerent confuſe res diverſas miſcendo, vel improbi rixandi materiam acciperent, hanc figuram vocarunt Orthodoxi Scriptores ἰδιωμάτων κοινωνίαν. Quod de verbis illi dixerunt, ad rem parum conſiderate trahitur. Agebat Chriſtus in terris quum dixit *Joan.* 3. *verſ.* 13. filium hominis in cælo eſſe. Ne quis male exercitatus putaret immenſum fuiſſe Chriſti corpus: obviam itum errori fuit familiari admonitione, propter unitatem perſonæ, verbis pronuntiari de filio hominis, quod tamen non quadrabat niſi divinitati. Verba Pauli ſunt apud Lucam, *Actor.* 20. *verſ.* 28. Deum redemiſſe Eccleſiam ſanguine ſuo. Ne quis inde conciperet Deum ſanguineum, ad nodum expediendum valere debuit eadem admonitio: quia idem eſt homo & Deus, verbo tenus ad Deum transferri quod in naturam humanam proprie cadit. Quum Patribus loquendi figuram ad ſimplices docendos accommodare propoſitum fuerit, vel perperam vel parum verecunde alio trahitur, ut proprietatum communicatio realis ſit mixtura utriuſque naturæ. Atqui ſedet Chriſtus ad Patris dexteram, quæ ubique diffuſa, nullo ſpatio locorum capitur. Fateor ſane, & immenſam eſſe Dei dexteram, & quacunque patet, ſimul extendi Chriſti imperium, quod ſeſſionis voce Scriptura metaphorice ſignificat. Nam quod paſſim Deo aſſeritur, nunc ad Chriſtum transferri extra controverſiam eſt: ideoque tantundem valet Sedere atque mundi gubernationi præeſſe, quod Chriſtus cum Patre commune habet. Imo quia per illum Pater mundum ſuſtinet, potentiam ſuam exerit in adminiſtratione rerum omnium, præcipue vero in Eccleſiæ gubernatione præſentiam ſuæ gratiæ explicat, proprie regnare dicitur in ejus perſona. Unde ſequitur, ipſum quodammodo eſſe ubique: quia loco includi non poteſt, qui omnes cæli & terræ partes fovet ac tuetur, omniaque ſurſum & deorſum ſuo imperio moderatur ac temperat. Dum nunc Chriſtum nomino, totam unigeniti Filii perſonam complector, ut eſt in carne manifeſtatus. Ipſe, inquam, Deus & homo ubique eſt imperio virtuteque incomprehenſibili & infinita gloria: ſicuti claris effectis ejus præſentiam experiuntur fideles. Neque vero abs re prædicat Paulus *Epheſ.* 3. *verſ.* 17. eum in nobis habitare. Verum quod de immenſitate virtutis dicitur, quæ in donis ſpiritualibus, invicto auxilio, totaque noſtra ſalute apparet, ad eſſentiam carnis torquere minime conſentaneum eſt.

Utinam ſaltem multis, qui parum conſiderate nobis ſuccenſent, in mentem veniret dictum in ſcholis Papalibus tritum ac celebre, (*Lib.* 3. *Sentent. diſt.* 22.) Chriſtus ubique totus eſt, ſed non totum! Repudient licet, quia barbaries Petri Lombardi non arridet teneris ac delicatis eorum auribus: quod tamen ſcite dictum eſt, à quocunque manaverit, libenter amplector. Sed miror unde iſtæ lautitiæ: cum Weſtphalo ejuſque ſimilibus arrideat Berengarii palinodia, Chriſti corpus dentibus atteri, & in ventrem deglutiri, cur diſtinctio ſobria faſtidio ſit, Chriſtum Mediatorem eſſe ubique integrum, ſed non carnis reſpectu, quæ finibus ſuis continetur, quum infinita ſit ejus potentia, & operatio in terra non minus quam in cælo ſentiatur. Duæ ſunt uſitatæ voces, unio & unitas: quarum prior ad naturas duas refertur, altera ſoli perſonæ convenit.

Unitatem carnis & Deitatis aſſerere, eos quoque niſi fallor, puderet, qui tamen in hanc abſurditatem imprudenter ſe conjiciunt: quia niſi differat, ſuaque proprietate diſtinguatur caro ab eſſentia divina, confuſa permixtione in unum coaleſcent. Quod cavillando facete interrogant, qua in plaga cæli empyrei ſedeat Chriſtus: fruantur ſane bellis iſtis ſpeculationibus. Ego quum ex Spiritu ſancto *Epheſ.* 4. *verſ.* 10. didicerim, eum eſſe ſupra omnes cælos: ex communi Scripturæ uſu cælum nomino quicquid extra mundum eſt; ideoque mihi ſufficit, dum quærendus eſt Chriſtus, tollendas eſſe ſurſum mentes, ne ſi in terra ſubſidant, craſſis ſuperſtitionibus implicentur. Hæc eſt totius controverſiæ ſumma, quam nimis pertinaciter exagitant præcipui adverſæ partis duces. Niſi forte alterum caput addere libeat, quod contendunt impios non minus fieri participes carnis & ſanguinis Chriſti, quam optimos Dei cultores.

Ac nos quidem fatemur peræque utriſque offerri: & qualecunque ſit hominum diſcrimen, Deum tamen ſemper manere ſimilem ſui: ideoque eorum qui ſe perperam ingerunt vitio, nihil diſcedere ex Sacramenti natura. Indignis ergo quum det Chriſtus corpus ſuum, tantum de receptione ſupereſt diſceptatio. Nos vero Chriſti capaces negamus eſſe quos Diabolus mancipatos tenet, & in quibus ſedem habet. Neque tamen interea rejicimus loquendi formam, Sacramento tenus ab illis Chriſtum recipi: modo ne præpoſteri interpretes Auguſtini verba depravent, quibus ſacramentalis eſus, eſt ſubſtantiæ perceptio abſque gratia; quod inſipidum commentum Auguſtino incognitum fuit.

Ratio quam adducunt, ut infirma eſt, nullo negotio refellitur. Chriſtum veniſſe objiciunt, non modo electis in ſalutem, ſed reprobis in judicium. Nempe ſicut 2 *Cor.* 2. *verſ.* 16. Evangelium odor eſt

est mortis in mortem pereuntibus, non receptum, sed rejectum. Quis enim fando unquam audivit, mortiferam esse Christi perceptionem? Quod si incredulis damnationis materia est Christus quia ab ipsis respuitur, non video qui conveniat, ejus carnem recipiendo, damnationem sibi accersere. Excipiunt, esse nihilominus obseratos ne admittant ejus gratiam. Verum ut sibi fidem adstruant, inprimis commentum istud probare necesse est, eos qui sunt à Christo alienissimi comedere ejus carnem quasi exanimem, & omni sua virtute orbatam & vacuam. Fideliter & absque fuco exposui, cur tam hostiliter nobiscum hodie decertent qui se jactant esse Lutheri discipulos. Qua eadem de causa Philippum Melancthonem virum ob incomparabilem rerum optimarum scientiam, summam pietatem, aliasque virtutes, ætatum omnium memoria dignum, quem sibi magistrum esse antehac professi sunt, nunc diris & execrationibus mortuum devovent. Ac mirum est, ut sibi favorem acquirant, tam superbæ Augustanæ confessionis patrocinium obtendere, cujus author ipse maxime idoneus & fidus debuit esse interpres.

Turbulentos rabulas intelligo, apud quos neque humanitas, neque pudor ullus viget. Nam qui excellunt in illa parte, aliquanto modestius sibi temperant. Et tamen jure conqueri mihi licet, quosdam illiberaliter agere, dum nomen meum, quod Germanica lingua impetiverant, in Latino libro expungunt. hoc quidem surdo maledicere est. Verum illis omissis, ad tumultuosos clamatores redeo, qui fere similes sunt phreneticis Zelotis, quorum apud Josephum *de bell. Judaico lib. 14. & 15.* fit mentio, quorum intemperie accensum fuit funestum bellum, quo consumpta fuit Judæa. Nullum atrocius reperiunt maledictum, quo tuam Celsitudinem incessant, Illustrissime Princeps, quam nomen Calvinismi.

Unde vero tanta odii in me acerbitas, non obscura est conjectura. Nam quum victoriæ compendium in eo positum esse duxerint, si oppresso & sepulto causæ statu perstringerent simplicium oculos, nihil mirum si urantur, discussas esse ignorantiæ nebulas, in quibus secure exultabant. Maxime vero ad insaniam usque eos torquet, quod tibi rem totam probe & solide compertam esse vident, ut doctrina de qua incognita triumphos agebant, summæ authoritatis patronum nacta, justaque & firma cordatissimi Principis defensione freta, liberiore cursu propagetur. Ac te quidem, qui sponte satis animatus es, ad perseverantiam hortari supervacuum foret. Quo tamen despecta muliebri eorum impotentia, consilium non minus feliciter quam dextre susceptum persequaris, non inutilis ad te confirmandum visa est ratio, si insigne aliquod meæ erga Celsitudinem tuam observantiæ pignus extaret.

Officium autem pro tua incredibili humanitate non ingratum fore putavi, si meos in Jeremiam commentarios amplissimo tuo nomini dicarem. Fateor quidem non ea cura elucubratos esse, qua dignus erat tam præclarus liber: quia dum pro suggestu doceo, ex ore meo fuerunt excepti. Et certe antehac me puduit, in lucem prodire, quæ non acuratius & longa meditatione limata politaque essent.

Veritus etiam sum, ne in arrogantiæ crimen traherent malevoli, quod subitos & incompositos sermones & mediocri auditorio destinatos, passim legendos obtruderem. Etsi autem hoc secundum diluere promptum est, quia me invito excusum typis fuit primum volumen: ut tamen ab omni excusatione supersedeam, aliorum judicio adducor. Æquos & sinceros lectores intelligo, qui fructum ex hoc labore non pœnitendum percipi affirmant. Adeoque operæ pretium quidam fuisse existimant, ut nota esset hæc mea extemporalis docendi ratio, cujus simplicitas multos ostentationis nimium cupidos sanaret ab illo vitio. Ut non omnibus satisfaciat eruditio ac dexteritas: sedulo certe dedi operam, ne ab æquis & humanis lectoribus desideretur religio & fides. Nec vero arrogantiæ notam vereor, si ingenue profitear hunc librum nullo modo me passurum in lucem exire, nisi considerem Ecclesiæ Dei fore utilem ac frugiferum. Quod si forte morosis quibusdam & rigidis exactoribus munus tua Celsitudine dignum non censebitur: rara tamen humanitate tua fretus Illustrissime Princeps, jucundum fore confido. Ac si hodie superstes in terris ageret Jeremias ipse, ad commendationem (nisi fallor) accederet ejus suffragium: quia suas Prophetias agnosceret non sincere minus, quam reverenter à me fuisse expositas; addo etiam ad præsentem usum utiliter accommodatas. Neque tamen de excusatione nimis anxie laboro, modo obtineam, nonnisi immodico testandæ qua tuam Celsitudinem prosequor venerationis studio me peccasse.

Atque, ut quod initio attigi nunc omittam: nisi me tibi obstrictum sentirem, quod ad excipiendos Christi exules qui ad te profugiunt adeo facilis es ac propensus, me ipse ingratitudinis damnarem. Dicit apud Poëtam barbara mulier,

Non ignara mali, miseris succurrere disco.

Pudeat omnes Dei cultores & Christi servos, quibus par est conditio, saltem non idem sentire. Mihi quia impar animo est succurrendi facultas, saltem hoc restabit, quicquid in eos beneficentiæ confertur, mihi libenter ferre acceptum. Triginta anni elapsi sunt ex quo voluntarium mihi exilium à Gallia indixi, quia inde exulabat Euangelii veritas, pura religio & integer Dei cultus: nunc ita peregrinationi assuevi, ut nullum me patriæ desiderium tangat. Equidem ita sum hic peregrinus (unde semel ejectum me fuisse, quando ita sum revocatus, non est cur me unquam pœniteat vel pudeat) ut indigenæ non alio me loco ducant, quam si atavos citare possem hujus urbis cives. Sed quo mitius mihi Deus pepercit, major pro fratribus meis tam Gallis quam Flandris cura me solicitat: & eadem quoniam liberaliter à tua Celsitudine excepti fuerunt, me stimulat

atque impellit ad profitendam cui me officium astringit, gratitudinem. Neç vero te pigeat, Illustrissime Princeps, si quando in exteris & quidem linguæ nostræ hominibus deceptus fueris, in cursu tuæ solitæ mansuetudinis pergere.

Sciunt omnes quam improbe tibi illuserit audacissimus rabula, simulque impurum, superbum & perfidiosum animal, denique monstrum ex multa fœtida colluvie conflatum, Franciscus Balduinus, Jurisconsultorum tamen solers compilator. Nam cum ex gente Attrebatum oriundus sub Euangelii prætextu in tuam se clientelam contulisset, juris civilis Professor in celebri tua Schola Heidelbergensi tua liberalitate creatus, quum se totum demerendo tam munifico Principi addicere deberet, hunc sibi commodum fore gradum putavit ad novas conditiones pro more suo captandas. Itaque simul ac spes nescio quas olfecit, deserta statione, spretoque quod male & fraudulenter adeptus erat munere honorifico, ad hostes veræ puræque religionis, cujus se nomine venditaverat, transiit. Ac primo quidem (acsi quid verecundiæ residuum foveret) clandestinis artibus obrepsit, secretas proditiones agitavit cum Cardinali Lotharingo, in cujus gratiam se insinuaverat. Summa huc tendebat: ut adulterina doctrina & ceremoniarum mixtura dissiparentur Ecclesiæ Gallicæ. Verum quia nulla ostendebatur occultæ fucatæque perfidiæ merces, non modo ad defectionem apertam prosiliit, sed in flagitio adeo se impudenter jactat, ut apostatas sui similes canina protervia superet. Bene tamen est, quod nebulonis unius improbitas tuæ erga alios humanitatis cursum non abrupit: cujus constantiæ merces tibi repensa est, quod inter ornamenta Scholæ tuæ numerari possunt exteri quidam homines, suis virtutibus satis noti & celebres, quamvis à me non nominentur. Etsi vero neque ex meo præconio, neque ex operis hujus dedicatione quicquam tuæ Celsitudini accedit, temperare mihi non potui, quin hac saltem officii parte defungi studerem. Vale Illustrissime Princeps. Deus te magis ac magis donis suis spiritualibus locupletet, te diu incolumem, statumque amplissimæ dignitatis tibi ac tuis florentissimum conservet. Genevæ decimo Calendas Augusti, M. D. LXIII.

TYPOGRAPHUS

LECTORI vere CHRISTIANO S.

Etsi jam satis admoniti fuerunt Lectores, quum in lucem prodierunt charissimi ac ornatissimi viri Joannis Calvini Prælectiones primum in duodecim quos vulgo Minores Prophetas appellant, deinde in Danielem, qua methodo & ratione, à quibus etiam exceptæ fuerint, ut frustra eandem velut cantilenam occinere, adeoque actum agere videar, si nunc iterum proferam quæ fusius illic sunt exposita: non abs re tamen (nisi fallor) nunc addam, has Prælectiones in Jeremiæ Prophetias & Lamentationes à duobus illis fratribus Joanne Budæo, & Carolo Jonuillæo non minore industria, fide, & diligentia quam priores exceptas fuisse. Quod quidem facile judicabit quisquis paulo attentius singula expendet. Jam vero contextum Hebraicum inserere non placuit cum ob alia multa tum maxime, quod linguæ illius peritis ad manum esse non dubitamus: reliquis certe putamus non ita necessarium. Veriti etiam merito sumus, ne si ingens volumen justam magnitudinem excederet, nimio sumptu, minusque necessario gravaretur emptor. Cæterum, ne sim prolixior & tædiosus, incredibilem ac multiplicem hujus libri utilitatem prætereo quæ tibi ex lectione melius constabit. Sic enim refertus est raris doctrinæ cælestis opibus, ut ex eo tanquam ex locuplete penu liceat totius pietatis summam depromere: ac proinde non dubium est quin summopere toti Ecclesiæ Dei sit profuturus. Superest Christiane Lector, ut quem ex his Commentariis fructum percipies, uni Deo acceptum feras: & D. Calvino de piis omnibus quam optime merito bene preceris, donec tandem æterna hæreditate potiatur. Hoc vero tam singulari thesauro gratus fruere, & quod tibi ex animo offertur æqui bonique consule. Genevæ decimo Calendas Augusti, M. D. LXXVI.

Precatio qua solebat uti Joannes Calvinus initio suarum Prælectionum.

Det nobis Dominus in cælestis suæ sapientiæ mysteriis cum vero pietatis profectu versari in gloriam suam, & ædificationem nostram, Amen.

JOAN-

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN DANIELEM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SEquitur liber Danielis Prophetæ, cujus utilitas quanta sit, melius intelligetur ex progressu, quam possit semel commode exponi. Ego tamen nunc dabo aliquem gustum, qui melius nos comparet ad lectionem, & magis attentos reddat. Antequam autem illuc venio, perstringam summam libri. Atque hæc etiam partitio altera in parte nos juvabit. Possumus ergo librum hunc dividere in duas partes. Nam Daniel commemorat quomodo acquisierit sibi auctoritatem etiam apud incredulos. Necesse enim fuit, singulari quodam & insolito modo eum evehi ad Propheticum munus. Res tunc, ut satis notum est, adeo confusæ erant apud Judæos, ut difficile esset cuivis statuere, adhuc esse aliquem Prophetam. Superstes quidem initio erat Hieremias, deinde Ezechiel. Habuerunt etiam Judæi post reditum suos Prophetas: sed jam fere defuncti erant suo officio Hieremias & Ezechiel, quum cœpit Daniel exercere munus Propheticum. Alii autem, nempe Haggai, & Malachias & Zacharias fuerunt creati Prophetæ ad populum exhortandum, quemadmodum vidimus. Erat igitur quasi restrictum ipsorum munus. Quantum ad Danielem spectat, vix poterat censeri Prophetæ loco, nisi Deus mirabili modo illum extulisset, quemadmodum dictum fuit. Hæc igitur videbimus usque ad finem sexti capitis, nempe fuisse insignibus notis divinitus ornatum, ut Judæi possent certo statuere, nisi vellent turpiter ingrati esse erga Deum, sibi hunc datum esse Prophetam. Apud Babylonios innotuit ejus nomen, & fuit venerabile. Si Judæi sprevissent qui erat admirabilis etiam profanis gentibus, nonne hoc erat quasi data opera suffocare & pedibus calcare Dei gratiam? Daniel ergo habuit certas, & illustres notas, quibus posset agnosci Dei Propheta, & quibus indubia redditur ejus vocatio. Postea adjungitur secunda pars, ubi Deus per eum prædicit quæcunque instabant electo populo. Visiones igitur à septimo cap. usque ad finem libri peculiariter ad Ecclesiam Dei spectant. Illic enim Deus prædicit quid futurum sit. Et illa admonitio plusquam necessaria erat. Dura fuerat tentatio, quum Judæis exilium septuaginta annorum ferendum esset: verum postquam reversi sunt in patriam, pro septuaginta annis Deus protraxit plenam liberationem usque ad septuaginta hebdomadas. Ita in septuplum aucta fuit mora. Poterant millies frangi, vel concidere illorum omnium animi. Nam ita magnifice loquuti fuerant Prophetæ de redemptione, ut Judæi sperarent sibi felicem & modis omnibus beatum fore statum, simulatque erepti essent ex captivitate Babylonica. Ubi autem tot afflictionibus premuntur, neque id ad breve tempus, sed ultra quadringentos annos, quum tantum septuaginta annis fuissent exules, poterat videri lusoria fuisse redemptio. Ita non dubium est, quin multorum animos sollicitaverit Satan ad defectionem, quasi Deus ludibrio eos habuisset, quum extraxerat eos è Chaldæa & reduxerat in patriam. Has igitur ob causas Deus per visionem servo suo ostendit quam multæ, & quam graves afflictiones manerent electum populum. Cæterum, Daniel sic vaticinatur, ut historice propemodum describat quæcunque adhuc occulta erant. Et hoc etiam necesse fuit: quia in conversionibus adeo turbulentis nunquam populus gustasset, divinitus hæc fuisse revelata Danieli, nisi ex eventu fuisset comprobatum cæleste testimonium. Oportuit igitur sanctum virum ita loqui, & vaticinari de rebus futuris, acsi narraret quæ jam contigerant. Sed hæc omnia videbimus suo ordine. Redeo ad illud principium, nempe paucis nunc videndum esse, quam utilis sit Ecclesiæ Christi hic liber. Primo res ipsa ostendit, Danielem non loquutum esse ex proprio sensu, sed dictatum fuisse à Spiritu sancto quicquid protulit. Unde enim potuit conjicere, si tantum præditus fuisset humana solertia, quæ postea videbimus? Nempe exorituras esse alias Monarchias, quæ delerent Imperium illud Babylonicum, quod tunc summam potestatem obtinebat in toto mundo? Deinde, unde divinatio de adventu Alexandri magni? de ejus successoribus? Longo tempore antequam nasceretur Alexander, prædixit Daniel quid sit facturus. Deinde ostendit regnum ejus non fore diuturnum, quia statim dividitur in quatuor cornua. Alia etiam quæ commemorat certo demonstrant, loquutum fuisse dictante Spiritu sancto. Sed hujus quoque rei certior fides potest concipi ex aliis narrationibus, quum scilicet admonet quam variis miseriis obnoxia futura sit Ecclesia inter duos crudelissimos hostes, nempe Regem Syriæ & Regem Ægypti. Illic recitat eorum fœdera, deinde recitat hostiles ultro citroque incursus: postea tot conversiones: quasi res ipsas digito monstraret, sic totum progressum exequitur, ut appareat Deum per os ejus loqui. Hoc igitur jam magnum est, & non pœnitendi fructus, ubi certo cognoscimus Danielem fuisse duntaxat organum Spiritus sancti, neque proprio instinctu quicquam in medium protulisse. Jam quod illi parta fuit auctoritas, quo certior esset fides doctrinæ ejus apud Judæos, hoc etiam ad nos extenditur. Quam enim pudenda est ac turpis ingratitudo, si non amplectimur Prophetam Dei, cui honorem deferre coacti sunt Chaldæi, quos scimus & superstitiosos fuisse & plenos fastu ac superbia? Duæ illæ gentes, nempe Ægyptii, & Chaldæi præ aliis sibi placuerunt. Nam putabant Chaldæi apud se esse unicum domicilium totius sapientiæ. Non fuissent igitur admodum propensi ad recipiendum Danielem, nisi res ipsa coëgisset, ac extorta illis fuisset hæc confessio, verum esse Dei Prophetam. Jam quum ita stabilita sit Danielis auctoritas, de rebus etiam ipsis,

quas tractat, aliquid dicendum est. Quantum ad interpretationes somniorum spectat, primum somnium Nebuchadnezer complectitur, quemadmodum videbimus, rem omnium maximam, nempe quicquid est splendoris & potentiæ in mundo, evanescere: manere autem stabile unum Christi regnum, nec aliam esse perpetuitatem. Quantum ad secundum somnium Nebuchadnezer pertinet, illic certe admirabilis refulget constantia Danielis. Erat enim res valde odiosa, summum totius orbis Monarcham ita dejicere, quemadmodum fecit: Tu eximis te numero hominum, & jam coleris instar Dei, Tu eris bestia posthac. Nemo est hodie qui audeat tale aliquid profari apud Monarchas, imo qui audeat vel blande eos monere, si quid peccaverint. Quum ergo Daniel intrepide prædixerit Regi Nebuchadnezer quantum dedecus ipsum maneret, certe in eo prodidit memorabile & rarum documentum suæ constantiæ. Et hoc modo etiam rursus obsignata fuit ejus vocatio, quia hæc fortitudo erat ex Spiritu Dei. Sed in secunda parte insistere præcipue convenit, ubi perspicimus Deo curæ esse suam Ecclesiam. Extenditur quidem providentia Dei ad totum mundum. Nam si
Mat. 10. Luc. 12. passerculus non cadit in terram sine ejus permissu, consulit haud dubie generi humano. Ergo nihil fortuito nobis contingit. Sed Deus in hoc libro lumen nobis accendit, ut sciamus Ecclesiam sic ab ipso gubernari, ut singularem ejus curam gerat. Si res unquam fuerunt in mundo turbatæ, ut possent conjicere homines Deum in cælo dormire, & oblitum esse humani generis, certe talis fuit conversio illorum temporum, imo tot & tam multiplices ac variæ fuerunt conversiones, ut etiam cordatissimus quisque posset quasi evanescere, quum nullus esset bellorum finis, & jam Ægyptii prævalerent, jam essent alii motus in Syria. Quum ergo omnia sursum ac deorsum verterentur, quale potuit judicium fieri, nisi mundum negligi à Deo, & miseros Judæos spe sua deceptos fuisse, quum putarent Deum, sicuti fuerat liberator, ita perpetuum fore custodem salutis suæ? Nam quamvis gentes omnes tunc communiter obnoxiæ essent multis cladibus, si tamen Syri erant superiores Ægyptiis, tunc abutebantur sua potentia contra Judæos, & Jerosolyma patebat prædæ, quasi esset victoriæ merces: si alii prælio victores erant, ulciscebantur suam injuriam, vel quærebant compensationem apud Judæos. Ita undique expilabantur miseri illi homines, ut multo deterior esset eorum conditio, postquam reversi erant in patriam, quam si semper fuissent exules, vel inquilini in aliis regionibus. Quum autem admoniti essent de rebus futuris, fuit hæc illis optima fultura, in quam recumberent. Sed hodie ejusdem doctrinæ usus ad nos applicandus est. Videmus enim quasi in speculo, vel in pictura, Deum fuisse sollicitum de Ecclesia sua, etiam quum visus est ejus curam abjecisse: deinde factum fuisse ejus consilio, ut Judæi ita expositi fuerint hostium suorum injuriis. Sed ab altera etiam parte agnoscimus fuisse mirabiliter servatos, & quidem majore & magis mirabili Dei potentia, quam si quieti vixissent, si nemo illis fuisset molestus. Hæc igitur nobis discenda sunt à septimo capite usque ad nonum. Jam ubi Daniel numerat annos usque ad Christi adventum, quam clarum ac firmum hoc est testimonium, quod licet nobis opponere contra Satanam, contra omnes impiorum sannas: quando certum est, librum Danielis fuisse versatum in manibus hominum, antequam hoc accideret? Ubi igitur numerat septuaginta hebdomadis, & dicit tunc venturum esse Christum, veniant omnes profani homines, & ingerant ac crepent etiam plenis buccis suam proterviam: tamen convicti tandem jacebunt, quod Christus sit ille verus Redemptor, quem Deus ab initio mundi promiserat, quia noluit eum manifestari, nisi cum certa illa demonstratione, cui nullam habent parem omnes Mathematici. Est igitur hoc etiam observatu apprime dignum, quod postquam Daniel de variis Ecclesiæ calamitatibus disseruit, tempus præfigit, quo volebat Deus Filium suum unigenitum mundo patefacere. Quod etiam differit de officio Christi, hoc est unum ex præcipuis fidei nostræ capitibus. Neque enim tantum de adventu ejus verba facit, sed prænunciat tunc abolendas esse Legis umbras, quia scilicet Christus complementum secum adferet. Et ubi prædicit mortem Christi, simul etiam docet in quem finem mortem sit obiturus, nempe ut sacrificio suo aboleat peccatum, & conferat æternam justitiam. Tandem hoc etiam notandum est, quod sicuti veterem populum ad tolerantiam crucis instruxerat, sic etiam admonet, non fore tranquillum Ecclesiæ statum, ubi Christus fuerit exhibitus: sed militandum esse filiis Dei usque ad finem, nec fructum victoriæ sperandum esse, donec resurgent mortui, & Christus ipse colliget nos in regnum suum cæleste. Nunc paucis comprehendimus, vel saltem gustamus quam utilis sit nobis hic liber & fructuosus. Jam venio ad verba ipsa, quia, ut dixi, tantum libare pauca volui, & lectio etiam ipsa melius ostendet quis fructus ex singulis capitibus ad nos redeat.

CAPUT PRIMUM.

ANno tertio regni Jehojakim Regis Jehudah, venit Nebuchadnezer Rex Babylonis Jerosolymam, & obsedit eam.

2. Et tradidit Deus in manum ejus Jehojakim Regem Jehudah, & partem vasorum domus Dei, & traduxit ea, *vel eos, utrumque legi potest: nam Hebræi non utuntur neutro genere. malo tamen in neutro genere vertere, quia statim sequitur, Traduxit* in terram Sinear in domum Dei sui: *Hoc non competeret in Regem, neque in captivos: ergo de vasis videtur loqui Propheta. postea sequitur repetitio ejusdem sententiæ, nempe* quod vasa posuerit in domo thesauri Dei sui. *Duo igitur diversa hic non dicuntur, sed Propheta exegetice confirmat eandem sententiam mutatis verbis: & dicit vasa quæ traduxerat Nebuchadnezer in terram Sinear, reposita fuisse in domo thesauri. Domum generaliter (ut scimus) accipiunt Hebræi pro quovis loco, sicuti vocant Domum Dei, templum. De terra Sinear etiam hoc notandum est, esse planitiem illam, quæ adjacet Babyloni: & illic fuit famosum illud templum Beli, de quo nunc Prophetam loqui verisimile est.*

Hic Daniel tempus notat, quo in captivitatem abductus fuit una cum sociis, nempe tertio anno Jehojakim. Hic nascitur nobis difficilis quæstio, quia cœpit quarto anno Jehojakim, regnare Nebuchadnezer: qui ergo fieri potest, ut jam tertio anno expugnaverit Jerosolymam, & pro suo arbitrio inde abduxerit captivos? Interpretes quidam solvunt hunc nodum frivola (ut mihi videtur) conjectura, quod scilicet quartus annus referri ad initium debeat, & ita possit tempus illud comprehendi sub anno tertio. Atqui secundo cap. videbimus Danielem fuisse productum coram Rege anno secundo regni

regni ipsius. Expediunt etiam hunc nodum alia solutione: dicunt non numerari annos à regni exordio, sed fuisse hunc secundum annum à Judæis devictis, & capta Jerosolyma: quod tamen est nimis durum, & coactum. Conjectura mihi videtur magis probabilis, Prophetam loqui de primo Rege Nebuchadnezer, vel saltem ponere regnum secundi, quum adhuc pater superstes esset. Scimus fuisse duos Reges hoc nomine, patrem, & filium: quum vero filius res valde præclaras & memorabiles gessisset, sibi cognomen Magni peperit. Quicquid ergo posteahabebimus de Nebuchadnezer, non potest intelligi, nisi de secundo, hoc est, de filio. Dicit autem Josephus hunc secundum missum fuisse à patre contra Ægyptios, & contra Judæos. Erat enim hæc bellandi causa, quod Ægyptii sæpius impulerant Judæos ad res novas, & semper illexerant ut jugum excuterent. Secundus ergo Nebuchadnezer bellum gerebat in Ægypto quum pater mortuus est: & satis celeriter domum rediit, ne quis anteverteret. Ut ergo res inveniret integras, ideo relicta expeditione venisse existimat Josephus. Nihil autem absurdi est, imo hoc est usitatissimum, vocare Regem, qui tamen imperium habeat commune cum patre. Sic igitur interpretor, Tertio anno regni Jehojakim venisse Nebuchadnezer, jussu & auspiciis patris: vel seniorem illum, si quis ita malit, venisse. Nihil enim est in ea quoque re absurdi, sive de patre hoc accipiatur, sive de filio. *Venit* ergo *Nebuchadnezer Rex Babylonis Jerosolymam*, hoc est, per manum filii obsedit Jerosolymam: vel si magis placet diversa expositio, quod scilicet ipse adfuerit, vel præsens bellum gesserit, potest etiam hoc recipi: sed hoc factum est anno tertio regni Jehojakim. Interpretes hac in re hallucinantur. Josephus quidem dicit hoc factum fuisse anno octavo: sed nunquam legerat librum Danielis: fuit homo indoctus, & minime exercitatus in Scriptura: imo puto nunquam legisse tres versus Danielis. Horribile fuit illud Dei judicium, quod Sacerdos fuerit tam brutus homo, ut est Josephus. Sed in altero etiam loco quem retuli, videtur sequutus Metasthenem, & alios quos citat, ubi loquitur de interitu illius Monarchiæ. Hæc autem inter se optime conveniunt, quod scilicet anno tertio regni Jehojakim jam semel urbs capta fuerit, & abducti ex stirpe regia quasi in triumphum aliqui nobiles, inter quos fuit Daniel, & ejus socii. Postea quum rebellasset Jehojakim, longe durius fuit tractatus, sicuti prædictum fuerat à Jeremia. Quum ergo adhuc regno potiretur Jehojakim, permissu scilicet Regis Nebuchadnezer, jam Daniel captus erat: ita impletum fuit quod à Jeremia fuit prædictum, nempe ficus præcoces esse melioris conditionis. *Jere. 24.* Nam qui ultimi abducti sunt in captivitatem, putabant se beatos esse præ aliis. Propheta autem excutit illis vanam hanc jactantiam, & ostendit mitius actum esse cum primis captivis, quam cum residuo illo populo, qui adhuc integer manebat domi. Sumo igitur illud, Danielem fuisse quasi ex primitiis captivitatis: & hic perspicere licet quam incomprehensibilia sint nobis Dei judicia. Si qua tunc fuit integritas in toto populo, certe Daniel erat primarium exemplar. *Eze. 14.* Nam Ezechiel inter tres justos eum numerat, à quibus Deum placari posse verisimile esset. Fuit igitur tanta virtutum præstantia in Daniele, ut esset quasi cælestis Angelus inter mortales: & tamen abducitur in exilium, & vivit quasi mancipium Regis Babylonii. Alii interea, qui tot modis in se iram Dei provocaverant, quieti manent in suis nidis: Dominus non privat eos patria, & non abdicat etiam hæreditate, quæ signum erat & pignus adoptionis. Si hic velit quispiam definire, cur potius Daniel inter primos tractus fuerit in exilium: nonne prodet suam vesaniam? Ergo discamus admirari Dei judicia, quæ superant omnes sensus nostros, & interea meminerimus etiam sententiæ Christi, *Luc. 23.* Si hæc fiunt in viridi, quid in arido? Quemadmodum jam dixi, erat Angelica sanctitas in Daniele, & tamen trahitur contumeliose in exilium, & alitur inter Eunuchos Regis. Quum hoc contigerit tam sancto viro, qui jam à pueritia se totum addixerat pietati: nunc quod Deus nobis parcit, quantæ indulgentiæ est? Quid enim sumus meriti? Nam quis audebit se conferre Danieli? Imo indigni sumus qui solvamus corrigias calceamentorum pedum ejus, quemadmodum fuit in veteri proverbio. Et non dubium est, quin Daniel etiam ex circumstantia temporis voluerit ostendere, hoc fuisse singulare & extraordinarium Dei donum, quod hæc tentatio non oppressit animum ejus, & non potuit illum divertere à recto pietatis cursu. Quum ergo Daniel videret se quasi propositum esse in exemplar probri, tamen non destitit Deum pure colere. Quod autem dicit traditum fuisse Jehojakim divinitus in manum Regis Nebuchadnezer, hac loquendi forma tollit offendiculum, quod poterat occurrere piorum animis. Nam si superior fuisset Nebuchadnezer, poterat Deus ipse videri cessisse: & ita fuisset oppressa ejus gloria. Daniel autem hic diserte asserit Regem Nebuchadnezer non potitum fuisse Jerosolyma, neque fuisse victorem gentis illius vel propria virtute, vel propriis consiliis, vel fortuna & felicitate: sed quia Deus voluerit humiliare populum suum. Hic ergo Daniel proponit nobis Dei providentiam & judicium, ne scilicet putemus Jerosolymam sic fuisse captam, ut non staret Deus fœderi suo, quod pepigerat cum Abraham, & ejus posteris. Et nominatim etiam loquitur de vasis templi. Nam hoc poterat videri longe absurdissimum, & concutere fidelium mentes: Quid hoc sibi vult? Spoliari ab homine scelerato & impio Dei templum. An non Deus testatus est illic esse suam quietem? Hæc requies mea in seculum, hic manebo, quia elegi eam. *Psal. 132.* Si quis ergo locus fuit inexpugnabilis in mundo, hic certe honor debebat manere integer & illibatus templo Dei. Quum autem diripitur, quum sacra vasa ita profanantur, neque id solum, sed quum rex impius transfert in templum dei sui quod semel dicatum fuerat Deo vivo, an non, quemadmodum dixi, hæc tentatio potuit labefactare animos etiam sanctorum? Nemo certe fuit tam cordatus, quem non percelleret ista tentatio inopinata: Ubi est Deus, qui non defendit templum suum? Nam quamvis non habitet in mundo, neque inclusus sit parietibus ligneis, aut lapideis, tamen elegit sibi domicilium hoc, & toties per Prophetas suos asseruit se inter Cherubim sedere. *Psal. 80. & 99. Jesa. 37.* Quid ergo hoc sibi vult? Quemadmodum dixi, Daniel hic nos revocat ad Dei judicium, & uno verbo admonet, non debere hoc videri novum, quod Deus tam graves pœnas sumpsisset de impiis & sceleratis apostatis. Nam sub nomine Dei subest tacita antithesis. Neque enim Dominus tradidit Jehojakim in manum Babylonii, nisi ob justas rationes. Deus ergo exposuit ipsum in prædam, ut pœnas sumeret de impii illius populi defectione. Nunc sequitur,

3. Et mandavit (*vel edixit*) Rex Aspenazo (*vel, dixit ad Aspenazum, ut vertunt qui retinent phrasim Hebraicam*) principi Eunuchorum, ut adduceret è filiis Israël & ex semine regio, & ex principibus. (*vel proceribus.*)

Hic Daniel prosequitur suam narrationem, & ostendit qua ratione fuerit abductus cum sociis suis. Rex enim jusserat sibi adduci non ex gregariis, sed ex præcipua nobilitate adolescentes, qui starent co-

ram ipso: hoc est, qui ei ministrarent. Hinc ergo colligimus, Danielem, & ejus socios fuisse delectos, quod & generosi essent adolescentes, deinde ex regio semine, vel saltem quorum parentes dignitate excelluerant ante alios. Hoc autem fecit Rex eo consilio, ut ostentaret se esse victorem. Potest etiam fieri, ut sumpserit sibi astutius consilium, nempe ut haberet obsides apud se. Speravit enim (ut videbimus) quoscunque aleret in aula sua, fore degeneres, ut hostes essent Judæis, & putavit eorum operam sibi fore utilem: deinde speravit, quum essent nati eximio genere, Judæos tunc fore magis pacatos, ne quid scilicet periculi crearent miseris illis exulibus, qui erant etiam cognati Regis, & procerum. Quantum ad verba pertinet, hunc *Aspenaz* vocat principem Eunuchorum, quo nomine intelligit pueros, qui alebantur in aula Regis, ut essent quasi seminarium procerum. Vix enim probabile est, hunc Aspenazum fuisse præfectum aliis ducibus. Sed colligimus ex hoc loco, pueros quos Rex in honore & pretio habebat, fuisse sub ejus custodia. *Sarisim* vocant Hebræi Eunuchos: sed hoc nomen ad præfectos quoslibet spectat. Nam Putiphar vocatur
Gen. 37. & 40. hoc nomine: tamen habebat uxorem. Sic etiam passim nomen hoc occurrit in Scripturis pro satrapis Regis: sed quoniam satrapæ etiam deligebantur ex pueris nobilibus, probabile est, vocatos fuisse Eunuchos, non quia essent castrati, quemadmodum inscite Josephus tradit pueros istos Judæos fuisse castratos. Sed quum Eunuchi essent in deliciis apud Reges Orientales, hinc factum est (quemadmodum jam dixi) ut pueri hoc nomine communiter vocarentur, quos Rex alebat quasi seminarium procerum, ut deinde variis provinciis illos præficeret. *Jussit* ergo *Rex adduci ex filiis Israël ex semine regio & ex proceribus.* Ita debet resolvi oratio, mandavit non adduci ex plebe sordida, sed ex regio genere, ut pateret scilicet ipsum esse victorem, quum ita ageret omnia pro suo arbitrio. Proceres intelligit eos qui auctoritate pollebant apud Regem Jehudah. Et Daniel etiam erat ex illa tribu, quemadmodum postea videbimus. פרתמים *Partemim* putant deductum esse à Perah, quod est Euphrates: & intelligunt præfectos, quibus provinciæ vicinæ ripæ Euphratis mandatæ erant: sed hoc non quadraret præsenti loco. Agitur enim de Judæis. Videmus ergo generalem esse significationem hujus nominis, & debere sub illo comprehendi proceres omnes. Reliqua in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando tam illustre nobis speculum proponis & providentiæ tuæ admirabilis, & judiciorum tuorum in veteri populo, ut etiam certo persuasi simus, nos esse sub manu tua & præsidio: quo freti, quicquid nobis accidat, tamen speremus te nostrum fore custodem, qui salutem nostram nunquam deseras, quo possimus securo & tranquillo animo te invocare, & sic intrepide expectare omnia pericula in quibuscunque hujus mundi conversionibus, ut tamen stemus fundati in verbo tuo, quod nunquam labascit, innixique tuis promissionibus, non dubitemus Christum, cui nos commisisti, & quem voluisti esse pastorem totius gregis tui, sic esse de nobis sollicitum, ut perducat nos per hunc cursum militiæ, quantumvis molestæ & turbulentæ, donec ad cælestem illam quietem perveniamus, quam nobis suo sanguine peperit, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN DANIELEM.

4. Pueros quibus nulla esset macula, (*nam Hebraismum omitto, qui jam vobis expositus est*) & pulchros aspectu, (*aut vultu*) & intelligentes in omni prudentia, (*hoc est, peritos omnis prudentiæ*) & intelligentes scientiam, & diserte exprimentes cognitionem, & in quibus vigor, ut starent in palatio Regis, & ad docendum ipsos (*hoc est, ut docerentur*) literaturam & linguam Chaldæorum.

Hesterna lectione vidimus mandatum fuisse Præfecto, vel magistro Eunuchorum, ut ingenuos pueros, & ex stirpe regia, vel procerum adduceret: jam describit Daniel quales sibi jusserit adduci Nebuchadnezer, nempe *pueros*, non septem vel octo annorum, sed qui adolescerent, *in quibus nulla esset macula*, hoc est, in quibus nihil esset vitiosum, qui essent integro corpore: & qui essent *pulchri aspectu*, hoc est, facie ingenua & liberali. postea adjungit *peritos omnis prudentiæ* & *intelligentes scientiam:* postremo *exprimentes cognitionem.* Nam videntur mihi recte sentire qui participium hoc active accipiunt, quia alioqui frigida esset atque inepta repetitio. Ego igitur existimo notari hic disertos, qui non tantum intelligant, quemadmodum multi sapiunt sibi, & intus, neque possunt aliis exprimere quid habeant in animo. Non enim omnibus data est illa dexteritas, ut possint mentem suam explicare. Ergo utrumque hic ponit Daniel, nempe ut sint præditi scientia, deinde ut possint cogitationes suas exprimere: *& in quibus sit vigor.* Nam כח *coah* fere semper accipitur pro fortitudine: sicuti Jesaiæ 40. Qui timent Dominum mutabunt fortitudinem, hoc est, renovabuntur in suo vigore. Deinde, Defecit robur meum, (Psalmo 22.) id est, defecit vigor meus. Adjungit ergo intelligentiæ, scientiæ, & facundiæ fortitudinem, vel vigorem, aut corpus vegetum, quod idem est: *ut starent in palatio Regis, & docerentur literaturam.* (Ego non possum aliter vertere particulam ספר *Sepher:* ad verbum esset, literam: sed intelligit doctrinam, vel disciplinam) *& linguam Chaldæorum.* Videmus nunc Regem non tantum habuisse rationem generis, ut juberet sibi adduci nobilissimos quosque ex stirpe regia & procerum, sed etiam habuisse delectum, ut essent ingeniosi, quos volebat sibi habere ministros: ut essent bene nati, quemadmodum loquuntur: pollerent etiam facundia, ut possent optima quæque ab illis sperari: atque ut essent optimo & vegeto corpore. Itaque non dubium est quin voluerit eos habere in maximo pretio, ut alliceret etiam alios Judæos. Deinde ut postquam adepti essent auctoritatem (si ita res, & usus flagitaret) possent etiam præfici Judææ, atque ita dominari in gente sua, & interea manerent addicti imperio Babylonico. Hoc fuit consilium Regis. Non est igitur cur hic laudemus ejus liberalitatem. Nam spectavit proprium commodum, ut satis apparet. Interea tamen videmus tunc bonas artes & liberales non fuisse ita contemptas ut hodie & superioribus seculis. Invaluit enim tanta barbaries in mundo, ut fere turpe esset nobilibus, censeri inter doctos & literatos homines. Hoc erat summum decus nobilibus, nihil prorsus tenere doctrinæ. Et gloriati sunt etiam nobiles hoc nomine quod non essent clerici, quemadmodum vulgo loquuntur: & si qui ex nobilibus

libus fuerunt instituti in literis, hoc non alium in finem accidit, nisi ut possent adipisci Episcopatus, & Abbatias. Interea (quemadmodum dixi) pudüit fere nobiles aliquid tenere literarum. Videmus seculum illud, de quo loquitur Daniel, non ita fuisse barbarum. Nam Rex voluit habere in suis principibus pueros istos, quos jussit ita doceri, propriæ quidem utilitatis causa (ut dictum fuit) sed notanda interim est consuetudo. Quod autem requirit in illis scientiam, & peritiam, posset videri absurdum neque enim ætas ferebat, ut essent tanta prudentia, & tanta scientia vel experientia instructi. Sed scimus Reges nihil mediocre requirere: quum jubent sibi hoc vel illud parari, semper conscendunt supra nubes. Sic ergo loquitur Nebuchadnezer: & Daniel, qui refert ejus mandata, loquitur more regali, quod scilicet Rex jusserit sibi deligi præstantissimos quosque, ita ut in singulis fulgeret aliquid mirabile. non est igitur cur hic anxie disputemus de scientia, peritia, & prudentia. Simpliciter enim Rex voluit sibi adduci pueros, & eos quidem adolescentes, ingeniosos, & in quibus esset talis dexteritas, ut apti essent & idonei ad discendum: deinde qui diserti essent natura: postremo qui corpore essent vegeto. Nam sequitur statim, *ut discerent* vel docerentur *literaturam & linguam Chaldæorum*. Videmus ergo Regem Nebuchadnezer non flagitasse sibi doctores, sed pueros bene natos (ut jam diximus) hoc est, raræ indolis, & qui optimam spem de se facerent. Volebat enim illos liberaliter institui in doctrina Chaldæorum. Ergo noluit habere eos jam politos, & exculto ingenio, sed potius spectavit naturam. Quod voluit eos linguam Chaldaicam discere, huc spectabat consilium, ut paulatim desciscerent à gente sua, & obliviscerentur se esse Judæos, & assuescerent etiam ad Chaldaicos mores, quemadmodum lingua est singulare vinculum communicationis. Quantum ad ipsam literaturam spectat, potest hic quæri, An Danieli, & sociis ejus licuerit artes illas discere plenas imposturis. Scimus enim qualis fuerit Chaldaica doctrina. Nam profitebantur se tenere cujusque fatum, quemadmodum bodie multi adhuc sunt impostores in mundo, qui se Genethliacos vocant. Abusi sunt olim honorifico nomine, quum se vocabant Mathematicos. Quasi vero nulla sint mathemata sine illis præstigiis, & illusionibus diaboli Et quoniam usitatum erat illud nomen, etiam Cæsares in suis legibus conjungunt Chaldæos & Mathematicos: ut sint illæ voces mihi synonymæ. Cæterum solutio facilis est, nempe quod Chaldæi non tantum sectati fuerint Astrologiam, quæ vocatur Judiciaria, sed fuerint etiam periti veræ & genuinæ Astrologiæ. Veteres enim dicunt observatum fuisse cursum astrorum à Chaldæis, quod nulla regio in mundo esset tam plana, ad patefaciendum quaquaversus Orizontem. Quum ergo Chaldæis jam illa oblata esset commoditas, ut cælum quatenus patet hominum aspectui, posset ab illis considerari, ideo magis fuerunt propensi ad discendam Astrologiam. Sed ut propensa sunt hominum ingenia ad vanas & stultas curiositates, non contenti fuerunt illa legitima scientia, sed delapsi etiam sunt ad stultas imaginationes, & perversas. Nam mera deliria sunt quæcunque traduntur ab istis Genethliacis de fato cujusque. Daniel ergo potuit discere artes illas, hoc est, Astrologiam, & alias liberales scientias: quemadmodum Moses etiam dicitur fuisse edoctus in omni scientia Ægyptiaca. Scimus autem Ægyptios fuisse infectos similibus corruptelis. Sed tam de Mose, quam de Propheta nostro hoc dici potest, fuisse imbutos Astrologia & aliis liberalibus scientiis. Quanquam incertum est, an Rex jusserit etiam illos longius progredi. Sed hoc tenendum est quum Daniel abstinuerit (quemadmodum statim videbimus) à cibo & potu regio, non fuisse abductum, ut se involveret illis Satanæ imposturis. Constituo igitur, quicquid Rex mandaverit, Danielem fuisse contentum pura & genuina scientia rerum naturalium. Quod ad Regem spectat, (sicuti jam dictum fuit) voluit suæ utilitati privatim consulere, ut Daniel & socii ejus transirent in alienam gentem, & deficerent à populo suo, quasi nati essent in Chaldæa. Jam sequitur,

5. Et constituit illis Rex demensum (דבר, *rem*) diei in die suo (*hoc est, pro unoquoque die*) ex frusto (*ad verbum, sed portionem hic significat: ex portione*) cibi Regis, & ex vino potus ejus. Et ut educarentur annis tribus: & à fine illorum (*quidam vertunt ex parte illorum, hoc est, ut ipsorum pars aliqua: sed non dubium est quin hic spatium illud temporis designet Propheta, quemadmodum postea videbimus. Ut ergo à fine temporis*) starent coram Rege.

Hoc etiam versu ostendit Daniel, Regem quos sibi adduci jusserat ex Judæa, sic aluisse, ut eos inebriaret suis deliciis, atque ita oblivionem induceret propriæ gentis. Scimus enim sicubi ullæ sint astutiæ in mundo, maxime regnare in aulis Principum. Nebuchadnezer ergo quum videret sibi negotium esse cum gente præfracta (ut scimus Judæos fuisse duro & fere indomito ingenio) voluit sibi acquirere famulos, qui sponte essent obsequentes: & ideo studuit demulcere eos blanditiis. Hæc igitur fuit ratio cur præscripserit illis *demensum ex portione cibi & potus sui*. Quemadmodum hodie etiam ille est summus honor in aulis Principum, *d'estre servi de la bouche*, ut dicunt. Voluit igitur Nebuchadnezer & Danielem, & socios ejus ali non modo splendide, sed etiam regaliter, quasi essent ex genere regio: tamen essent captivi, & exules. Abduxerat enim ipsos violenter è patria, & pro jure victoris, quemadmodum heri diximus. Itaque non facit hoc liberalitatis causa, ut debeat censeri in ipso virtus, quod aluerit ex suo cibo & potu miseros istos exules, sed astute (quemadmodum diximus) conciliat sibi animos puerorum, ut malint inter Chaldæos censeri, quam inter Judæos, atque ita genus suum abnegent. Fuit quidem hoc consilium Regis: sed videbimus, ut Deus & Danielem, & ejus socios Spiritu suo gubernaverit, quo caverent sibi ab istis diaboli insidiis, & abstinerent etiam à cibo & potu regio, ne se pollnerent. Sed hæc suo loco postea dicentur. Nunc tantum agimus de ipsius Regis astutia. Jussit ergo illis distribui unoquoque die ex potu suo & ex cibo: non parcimoniæ causa singulis diebus portio data fuit illis, sed quia Rex volebat perinde illis parari cibum, atque sibi & aliis proceribus. Addit, *ut educerentur tribus annis*: nempe donec probe formati essent in scientia Chaldaica: deinde donec etiam linguæ periti essent. Potuit autem sufficere triennium ad utrumque, quia jam elegerat sibi pueros ingeniosos, & qui facile & linguas, & scientias discerent. Quum ergo præditi essent tanta facultate, non mirum est quod trium annorum spatium illis præscriptum à Rege fuerit. Tandem inquit, *ut à fine illorum*, nempe trium annorum. Diximus hoc non debere referri ad pueros, quasi Rex postea ex illis quosdam delegerit. Nam videbimus suo loco fuisse præfixum certum tempus. Ergo non opus est longa refutatione. Nam illud certum est, de extremitate trium annorum Prophetam loqui. Dictum fuerat paulo ante, *ut starent in palatio*: sed hoc etiam intelligi debet de hoc tempore, cujus nunc fit mentio.

Non igitur statim apparuerunt coram Rege, sed destinati erant in hunc finem. Quum ergo Rex jussisset eos ali, ut eorum ministerio postea uteretur, bis idem repetit Daniel, nempe ita fuisse splendide educatos, quoniam Rex volebat illos sibi ministros habere in mensa & aliis officiis. Jam sequitur,

6. Et fuit in illis ex filiis Jehudah Daniel, Hananiah, Misaël, & Azariah.

7. Et imposuit illis Princeps Eunuchorum (*hoc est, magister Eunuchorum*) nomina: imposuit, inquam, Danieli Balthsazar, & Hananiæ Sadrak, & Misaël Mesach, & Azariæ Abednego.

Jam descendit Propheta ad id quod proprie convenit instituto. Neque enim proposuit historiam narrare, sed breviter attigit quod necessarium erat, ut sciremus quomodo Deus illum sibi aptaverit, ut postea injungeret Propheticum munus. Postquam ergo narravit fuisse adductos ex semine regio, & ex semine procerum qui ingenio, & dexteritate, & facundia pollerent, & vigerent etiam corpore: jam adjungit se & socios fuisse in illorum numero. Alios omittit, quia in illis nihil extitit memoratu dignum. Et (quemadmodum jam dixi) quod hactenus retulit fuit quasi parergon. Nunc ergo notandum est nobis consilium Prophetæ, quod scilicet ipse cum tribus sociis abductus fuerit in exilium, & educatus fuerit in aula Regis Nebuchadnezer more regio, & sumptuose, ut postea unus esset ex Præfectis, socii etiam in eodem essent ordine. Non dicit se fuisse ex stirpe regia, sed tantum ex tribu Jehudah. Probabile autem est ex familia illustri fuisse progenitos non ex vulgo, quoniam Reges potius sumebant ex suis propinquis quos præficerent toti populo, quam ex aliis. Porro quum jam regnum Israël esset excisum, potest fieri, ut modestiæ causa Daniel non extulerit genus suum, neque palam dixerit se natum esse ex nobili & celebri familia. Contentus ergo fuit uno verbo, quod ipse & socii fuerint ex tribu Jehudah, & adducti fuerint inter filios procerum. Dicit *mutata fuisse nomina*, nempe ut modis omnibus deleret Rex ex eorum cordibus memoriam propriæ gentis, & ut à sua origine deficerent. Quantum ad interpretationes spectat, ego existimo jam vobis fuisse dictum quod satisfaceret. Ego tamen non libenter sum curiosus in nominibus, ubi subest obscuritas: præsertim in his Chaldaicis. Quantum attinet ad Hebraica nomina, scimus inditum fuisse nomen Danieli, quasi esset vel judex, vel judicium Dei. Ergo sive instinctu arcano Dei parentes imposuerint hoc nomen, sive ex communi usu, Daniel vocatus fuit hoc nomine, ut sit judex Dei. Sic etiam de reliquis: nam Hananiah habet certam interpretationem, quod scilicet misericordiam sit adeptus à Domino. Ita Misaël requisitus vel postulatus à Deo. Sic etiam Azariah auxilium Dei, vel cui Deus auxiliatur. Sed hæc omnia vobis jam melius exposita fuerunt. Ideo autem hæc attigi, quoniam mutatio non habet similem rationem. Hoc igitur nobis sufficiat, mutata fuisse nomina, ut aboleretur memoria regni Jehudah ex ipsorum cordibus. Et quidam etiam ex Hebræis dicunt fuisse hæc nomina sapientum. Quicquid sit, consilium Regis fuit, abducere pueros istos, nequid amplius commune haberent cum electo populo, sed degenerarent in mores Chaldaicos. Daniel non potuit efficere, quin nomen illi mutaret Princeps Eunuchorum, vel magister: nec fuit in ejus arbitrio prohibere: ita etiam de sociis ejus dicendum est. Sed satis illis fuit retinere memoriam sui generis, quam Satan hoc artificio volebat prorsus delere. Et tamen fuit hæc gravis tentatio, quum hæc macula servitutis illis aspergeretur. Quum enim mutata fuerunt nomina, Rex vel Præfectus iste Aspenaz voluit illos cogere sub jugum, acsi, quoties nomen illud novum audiebant, illis ante oculos poneretur judicium suæ servitutis. Videmus ergo quorsum spectaverit ista nominum mutatio, nempe ut miseri isti exules scirent se non esse liberos, quasi resectos esse à genere Israëlitico: & hac nota, vel hoc symbolo jam addictos esse in servitutem & Regi Babylonico & ejus aulæ. Fuit igitur hæc dura tentatio: sed nihil obfuit servis Dei ita contumeliose tractari coram hominibus, modo ne inficerentur ulla corruptela: quemadmodum etiam sequitur fuisse sic gubernatos divinitus, ut steterint puri, & integri. Dicit enim postea Daniel,

8. Et posuit Daniel super cor suum, (*vel, in corde suo: hoc est, constituit, decrevit apud se*) ne pollueretur in portione cibi Regis, & in vino potuum ejus: & quæsivit à magistro (*hoc est, rogavit magistrum*) Eunuchorum, ne pollueretur.

Hic ostendit Daniel se passum fuisse, quod vel rejicere, vel effugere non poterat: sed interea sibi cavisse, ne deficeret à timore Dei, & ne se alienaret à gente sua, sed semper retineret memoriam sui generis, atque ita maneret integer & illibatus, & sincerus Dei cultor. Dicit igitur *statuisse in corde suo, ne se pollueret in cibo & potu Regis, & rogasse Præfectum*, sub cujus custodia degebat, ne adigeretur ad hanc necessitatem. Quæritur hoc loco an fuerit tantum momenti in cibo & potu, ut debuerit Daniel ab illis abhorrere. Videtur enim hæc quædam fuisse species superstitionis, vel saltem videtur nimis fuisse morosus Daniel, qui ita rejiceret cibum & potum Regis. Scimus enim omnia esse pura puris: & regula hæc valuit seculis omnibus. Deinde nihil simile de Josepho legimus. & postea verisimile est, Danielem usum fuisse promiscue cibis quibuslibet, quum polleret magno honore apud Regem. Non fuit igitur perpetuum hoc in Daniele. Posset ergo videri fuisse quidam inconsideratus zelus: vel posset hoc adscribi (sicuti dictum est) nimiæ morositati, Si Daniel tantum ad tempus repudiavit cibum regium, fuit levitatis & inconstantiæ postea sibi permittere libertatem, à qua abstinuerat ad tempus: Si autem judicio & ratione hoc fecit, cur non persistit in suo proposito? Respondeo, Danielem abstinuisse principio à lautitiis aulæ, ne inescaretur. Fuit quidem & ipsi, & ejus sociis licitum, vesci quolibet cibo, & potu: Sed videbat quid Rex captaret. Scimus quantum valeant illecebræ ad nos fallendos, præsertim ubi laute tractamur: & experientia ostendit quam sit difficile tenere modum ubi omnia nobis affluunt: nam copiam statim sequitur luxus. Illud est nimium commune: & rarissima est hæc virtus, ut quis sibi temperet quum cibo & potu abundat. Neque tamen hæc sola ratio spectata fuit à Daniele. Non igitur hic simpliciter laudanda est ejus sobrietas & continentia, quemadmodum multi torquent hunc locum ad laudes jejunii, & dicunt hanc summam fuisse virtutem in Daniele, quod prætulerit legumina aulicis deliciis. Nam Daniel non modo voluit sibi cavere à lautitiis cibi & potus, quoniam videbat certum periculum instare, ne inescaretur talibus illecebris: ideo simpliciter statuit in corde suo, non gustare cibum aulicum, nempe ut in ipsa mensa perpetuo revocaret memoriam gentis suæ. Voluit igitur vivere in Chaldæa ita ut recordaretur se esse exulem & captivum, oriundum autem ex sacro genere Abrahæ. Videmus nunc

nunc quale fuerit consilium Danielis. Noluit igitur tantum sibi temperare à nimia ciborum copia, vel à deliciis, sed voluit deflectere à laqueis Satanæ, quos videbat sibi esse circumdatos. Nec dubium est quin sibi conscius fuerit propriæ infirmitatis: & hoc etiam in magna laude ponendum est, quod sibi diffisus voluit procul fugere omnes illecebras & captationes. Nam quod ad mentem Regis spectat, hoc fuit certe diabolicum aucupium, sicuti dixi: Daniel hoc repudiavit: nec dubium est, quin Deus illuxerit suo Spiritu ejus menti, ut mature sibi præcaveret. Ergo noluit se projicere in plagas diaboli, sed libenter abstinuit à cibo & potu regio. hæc summa est. Potest etiam quæri, cur hanc sibi laudem vendicet Daniel, quæ communis tamen erat cum sociis. Neque enim solus ipse rejecit potum & cibum regium. Sed quoniam necesse erat hoc cognosci, fuisse jam ab ipsa pueritia gubernatum à Dei spiritu, quo major esset ejus doctrinæ fides & auctoritas, ideo dicit se peculiariter loquutum fuisse, non jactantiæ causa, sed ut conciliet fidem suæ doctrinæ, & ostendat se longo tempore fuisse formatum, & politum à Deo ad munus Propheticum. Interea notandum est, Danielem fuisse auctorem sociis suis. Neque enim hoc illis venisset in mentem, & poterant corrumpi, nisi admoniti fuissent à Daniele. Deus ergo voluit Danielem esse ducem, & magistrum suis sociis, ut eos ad hanc abstinentiam adduceret. Hinc autem colligimus, ut quisque nostrum præditus est uberiore Spiritus gratia, ita obstringi ad alios docendos. Neque enim satis erit, si quisque sibi temperet, & quemadmodum edoctus est à spiritu Dei ita sese contineat in officio, nisi etiam aliis porrigat manum, & studeat sibi adjungere in societatem pietatis, timoris, & cultus Dei. Tale exemplum nobis hic in Daniele proponitur, qui non tantum respuit delicias aulæ, quibus poterat inebriari, imo quæ instar veneni fuissent, sed etiam socios admonet, ut idem faciant, & illis persuadet. Hæc ratio est cur pollutionem vel abominationem vocet, gustare cibum regium. Non fuit quidem hoc per se abominabile, sicuti dixi. Liberum enim erat Danieli comedere, & bibere in mensa Regis: sed abominatio fuit propter consequentiam. Ante illud tempus quum jam in Chaldæa essent quatuor isti, non dubium est quin cibum sumpserint communi more, & quicquid oblatum erat, quin sibi permiserint inde edere. Non ergo legumina petebant quum essent in diversorio, & in toto itinere, sed jam cœperunt legumina petere, quum Rex vellet eos inficere suis deliciis, & ita eos captare, ut mallent conditionem illam, quam redire ad suos. Quum ergo viderent ita sibi tendi insidias, tunc pollutio fuit illis, vel abominatio, vesci lautitiis illis, & comedere ex Regis mensa. Notandus igitur est finis cur Daniel censeat se pollui si sumptuose vivat, & comedat, & bibat ex portione Regis, nempe quia (ut jam dictum fuit) conscius sibi propriæ infirmitatis, voluit in tempore præcavere, ne talibus illecebris captus deficeret à pietate & cultu Dei, & degeneraret in mores Chaldaicos, quasi esset inde oriundus, & unus ex aliorum principum numero. Reliqua differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quamdiu in hoc mundo nobis peregrinandum erit, ut ita vescamur pro infirmitate carnis nostræ & cibo & potu, ne unquam corrumpamur, ne unquam etiam abducamur à sobrietate, sed meminerimus ita uti abundantia, ut quum omnia nobis suppetunt, simus tamen abstinentes: deinde ut feramus patienter inopiam, & esuriem, & sic libere edamus & bibamus, ut semper nobis sit proposita nominis tui gloria, deinde frugalitas etiam ipsa, ut aspiremus ad illam satietatem, qua reficiemur in solidum, ut scilicet gloria vultus tui nobis apparuerit in cælo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN DANIELEM.

9. Dederat autem Deus Danielem (*posuerat Danielem*) in clementiam & miserationes coram Præfecto Eunuchorum.

Retulit heri Daniel quid petiisset à magistro, cujus curæ mandatus fuerat: nunc interserit hanc sententiam, ut sciamus postulationem illam non fuisse ei fraudi, quod Præfectus Eunuchorum humaniter cum ipso egit. Fuisset enim hoc capitale crimen, si Daniel ad Regem delatus esset. Quanquam enim verisimile est non fuisse usum verbo Polluendi, neque palam & diserte vocasse cibos regios Inquinamenta, potuit tamen facile conjici ex ejus verbis quod ipse nunc refert, nempe ideo se rogasse Præfectum, ut liceret vesci leguminibus, quia non putabat sibi licitum esse ali cibo regio. Causam heri attulimus: sed Rex Babylonius poterat statim excandescere, si hoc rescivisset. Quid? Ego habeo in honore captivos istos, possem illis abuti tanquam mancipiis: atqui perinde alo ipsos delicate atque proprios filios: interea quasi ego sim homo pollutus, respuunt cibum meum. Hæc igitur ratio est cur Daniel hic recitet se fuisse in gratia illius Præfecti. Nam (ut videbimus proximo versu) Præfectus simpliciter negavit quod petebat: Ubi igitur favor ille? Sed quanquam noluit acquiescere precibus Danielis, fuit tamen hæc rara humanitas, quod non detulerit eum ad Regem, sicuti aulici captandæ gratiæ causa propensi sunt ad quamlibet accusationem. Deinde fieri potest ut Præfectus sciret hoc concessum fuisse Danieli à suo ministro. Si qua igitur fuit conniventia in Præfecto, hæc est gratia & commiseratio, de qua nunc loquitur Daniel. Consilium quidem ejus ambiguum non est, quod scilicet non dubitaverit adire vitæ discrimen, ut maneret purus & integer, neque sese contaminaret deliciis aulæ Babylonicæ. Exprimit enim quomodo evaserit periculum, quia scilicet Præfectus clementer cum ipso egit, quum posset statim objicere ad mortem. Sed notanda est loquendi forma, qua hic utitur, quod scilicet *Deus posuerit illum in gratiam & miserationes coram Præfecto illo*. Poterat communi more dicere se fuisse gratiosum, sed adscribit hoc beneficio Dei, quod expertus fuerit barbarum hominem adeo humanum & propitium. Loquutio, ut nobis exposita fuit, familiaris est Hebræis: quemadmodum ubi dicitur Psal. 106. Posuit Deus Judæos in miserationes gentium, quæ eos duxerant captivos: hoc est, fecit ne sævirent adeo crudeliter victores adversus ipsos, quemadmodum initio fecerant. Scimus enim duriter & aspere, & contumeliose etiam sæpe fuisse tractatos Judæos. Quod autem mitigata fuit illa inhumanitas, Propheta tribuit Deo, qui dedit populum suum in miserationes. Summa est, Danielem adeptum fuisse gratiam apud Præfectum, quia cor hominis alioqui parum mansueti Deus flexit ad clementiam & humanitatem. Ideo autem hoc narravit, quo simus magis strenui ad officium, si quando discrimen

crimen aliquod nobis subeundum est, ubi Deus non vocat. Sæpe hoc continget, ut non sit nobis integrum præstare quod Deus jubet, atque exigit, sine præsenti vitæ periculo. Quia autem maxime crucem refugimus, obrepit ignavia & mollities. Daniel igitur ut animos nobis faciat, ubi obtemperandum est Deo & ejus mandatis, hic exprimit se fuisse in favore Præfecti, quia scilicet Deus conciliavit servo suo fideliter officium præstanti favorem. Ergo discamus rejicere curas nostras in Deum, ubi instabit nobis terror à mundo, vel ubi minaciter etiam vetabunt nos homines, ne Deo morem geramus. Hic sciamus esse in manu Dei, flectere eorum corda, qui contra nos insaniunt, ita ut nos liberet ab omni periculo. Hic ergo finis est, cur dicat Daniel Præfectum fuisse sibi humanum. Interea etiam colligimus generalem doctrinam ex hoc loco, nempe hominum corda gubernari divinitus: ita ut emolliat ferream duritiem, reddat ex lupis agnos, quoties visum est. Nam quum redemit populum suum ex Ægypto, simul etiam dedit gratiam apud Ægyptios, ut pretiosissima quæque vasa secum auferrent. Certum est Ægyptios fuisse perverso animo erga Israëlitas: Cur ergo tam liberaliter proferunt quicquid domi suæ charum & pretiosum habent? Nempe quia Dominus tunc novum affectum indidit eorum cordibus. Sic etiam rursum Dominus potest exasperare eos qui nobis amici erant, ita ut hostiliter postea contra nos insurgant. Sciamus ergo utrumque penes Dei esse arbitrium, nempe ut flectat corda hominum ad humanitatem, deinde etiam ut obduret corda, quæ per se mansueta erant. Verum quidem est, cuique proprium esse ingenium ab utero. Alii enim sunt feroces, truculenti, & sanguinarii: alii autem sunt comes, & humani, & tractabiles. Hæc varietas est ex arcana Dei ordinatione: sed Deus non tantum ab utero format cuique ingenium, sed singulis diebus, si ita videtur, imo singulis momentis mutat uniuscujusque affectum: sicuti etiam excæcat mentes, vel excitat rursum à stupore. Videbimus enim rudissimos homines pollere acumine, vel habere singulare aliquod consilium in una actione: alios autem qui excellunt perspicacia, esse hebetes ubi opus esset judicio & discretione. Tenendum igitur est & mentes & corda hominum sic gubernari arcano Dei instinctu, ut mutet affectus, prout visum est. Ita non est cur nobis tantopere metuamus ab hostibus nostris, qui tametsi pleno gutture rabiem evomant, & referti sint sævitia: possunt tamen flecti à Domino. Et ita discamus exemplo Danielis, secure pergere in cursu nostro, & non deflectere, etiamsi totus mundus sese nobis opponat, quia Deo facile & promptum erit, tollere omnia impedimenta. Et experiemur humanos qui alioqui sunt crudelissimi, quum Dominus volet nobis parcere. Tenemus tam sensum verborum, quam consilium Prophetæ in hoc versu. Sequitur,

10. Et dixit Præfectus Eunuchorum Danieli, Timeo ego Dominum meum Regem, qui constituit (*nam Minnah, quod est narrare, significat ordinare, vel constituere: qui ergo constituit*) cibum vestrum, & potus vestros: quare videbit facies vestras tristes, (*vel, macilentas, vel austeras, vel tetricas: nam descendit à verbo* זעף *zaaph, quod significat irasci: sed translatitie ita vocantur facies tetricæ, & macilentæ, & austeræ*) præ pueris, qui sunt vobis similes? (*alii æquales vertunt, qui sunt secundum similitudinem vestram. Posset hic esse sensus, Qui hodie vobis sunt similes, postea erunt pingues, & obesi, vos autem macilenti. Hæc mutatio creabit mihi periculum*) & obnoxium reddetis caput meum Regi. (*nam* חוב *hob Hebræis est debitor. Inde hoc verbum deducitur, quod significat obnoxium reddere.*)

Patitur Daniel repulsam à Præfecto. Et certe quemadmodum nuper attigi) non laudata fuit illius humanitas, quod obsequutus sit voto & precibus Danielis, sed quod sepelierit illud unde poterat Daniel venire in magnum discrimen. Et in ipsis verbis apparet humanitas, quia tametsi negat quod fuerat petitum, excusat tamen comiter, & blandis verbis, quasi diceret, se libenter hoc daturum esse, nisi metueret sibi ab iracundia Regis. Hæc igitur summa est, Præfectum, quamvis non ausus fuerit Danieli morem gerere, tamen humaniter se gessisse erga ipsum & ejus socios, ne traheret eos in periculum capitis. Dicit *se metuere Regem qui ordinavit cibum.* Hic non est vituperandus, quod sibi ab homine mortali metuat magis, quam à Deo vivo. Nulla enim potuit esse Dei cognitio. Quanquam forte persuasus erat Danielem petere sincero studio pietatis quod petebat: tamen non putat hoc ad se spectare. Putavit enim Judæis suum esse peculiarem cultum: sed interea religio Babylonica apud eum primatum retinet: quemadmodum multi profani homines putant nos recte quidem agere, quum abjicimus superstitiones, sed interea indormiunt huic errori, sibi etiam esse licitum vivere more vetusto, quia scilicet ita fuerint educati, & hoc illis traditum fuerit à majoribus. Ritus ergo usurpant quos sustinent à nobis improbari. Sic etiam hic Præfectus poterat recte sentire de Daniele, & ejus sociis, interea non fuit eo usque tactus, ut discere cuperet quidnam differret una religio ab altera. Simpliciter ergo excusat sibi non esse liberum, permittere Danieli quod petierat, quoniam hoc futurum esset capitale apud Regem. Nunc sequitur,

11. Et dixit Daniel ad Meltsar, quem constituerat Præfectus Eunuchorum super Danielem, Hananiah, Misaël, & Azariah.

12. Proba (*vel experire*) servos tuos diebus decem, & apponantur nobis de leguminibus, (*legumina simpliciter*) & comedemus, (*quæ comedamus*) & aquæ, quas bibamus.

13. Et inspiciantur coram facie tua vultus nostri, & vultus puerorum, qui vescuntur portione (*frusto, quemadmodum diximus*) cibi Regis: & quemadmodum videris fac cum servis tuis.

Quia intellexerat Daniel ex responso Præfecti non posse impetrari ab ipso quod optabat, ideo alloquitur ejus ministrum. Præfectus enim sub se habuit complures ministros, quemadmodum scimus esse usitatum in magnis Præfecturis. Nam probabile est, fuisse idem officium Præfecti illius, quod hodie est magni Scutarii, quem vocant in Gallia. Erat igitur unus ex ministris, sub cujus custodia erant Daniel & socii. Ad hoc remedium descendit Daniel, & obtinet quod cupit: non tamen sine artificio,

ficio, ut videbimus. Hic autem perspicitur rara Danielis constantia, qui post rem frustra tentatam, non tamen desinit tendere ad suum scopum. Et hoc est verum & serium fidei examen, si quid nobis occurrat adversum: neque putamus viam ideo nobis clausam esse. Ergo si cursum protinus non retro flectimus, sed tentamus omnes alias vias, tunc vere ostendimus radicem pietatis in cordibus nostris fixam esse. Potuit videri excusabilis Daniel, postquam repulsam passus fuerat. Quis enim non dixisset defunctum esse suis partibus? Sed superavit hoc obstaculum. Et quia apud summum Præfectum nihil adeptus est; ad ministrum ejus descendit. Fuit autem hoc non vulgaris prudentiæ, petere ut periculum faceret. Neque enim potuit objicere hic minister quod nunc audivimus fuisse responsum à Præfecto. Nec dubium est quin aliquid cognoverit tam de precibus Danielis, quam de repulsa & negatione. Ideo antevertit Daniel, & ostendit quomodo possit annuere minister ille sine ullo periculo: quasi diceret, Nos quidem ideo non impetravimus à Præfecto, quia metuebat suo capiti: sed nunc excogitavi novam rationem, qua & nobis gratificeris, & tamen non possis trahi in crimen, quia res prorsus latebit. *Proba* igitur *diebus decem servos tuos*, & experire: *dentur nobis tantum legumina, detur aqua quam bibamus*: Jam si post tempus illud facies nostræ fuerint pulchræ & nitidæ, nulla erit de te sinistra suspicio, & nemo poterit persuaderi quin nos educaveris laute, prout à Rege mandatum fuit. Quum ergo probatio hæc tibi sit tuta, & non minus caveas tibi quam nobis, jam non est cur rejicias preces nostras. Cæterum non dubium est, quum Daniel in medium hoc protulit, quin directus fuerit Dei Spiritu ad hanc prudentiam, & simul etiam impulsus, ut hoc peteret. Fuit ergo singulare Spiritus donum, quod Daniel modum invenit, quo posset flectere animum ministri, sub cujus erat custodia. Sed tenendum etiam rursus est illud, nempe non temere, neque proprio motu hæc dixisse, sed instinctu Spiritus sancti. Fuisset enim non solertia, sed potius temeritas, si Daniel sibi fabricasset hoc consilium, & non fuisset certior factus à Domino de felici eventu. Non est igitur dubium, quin hoc habuerit ex arcana revelatione, feliciter & ex voto cessurum, si permitteret minister ipsum & socios vesci leguminibus. Et ideo dixi non ita loquutum esse, nisi duce Spiritu & magistro Hoc autem ideo notatu utile est, quia sæpe nobis multa permittimus, in quibus nos tandem eventus fallit, quia scilicet rapimur proprio carnis sensu, neque expendimus quid Deo placeat. Non mirum est igitur, quum homines varias spes concipiunt, si sentiant tandem se fuisse deceptos, quia nemo est qui stulte sperando non sit sibi impostor, & qui non seipsum frustretur. Neque enim nostrum est quicquam nobis promittere. Ergo notemus Danielem, quia non susceperat neque aggressus fuerat quod vidimus, stulto zelo, ita etiam non loqui nunc inconsiderate, sed à Spiritu Dei factum esse certiorem quid futurum esset. Dicit autem, ***Apponantur nobis legumina quibus vescamur, & aqua quam bibamus.*** Videmus non ideo abstinuisse quatuor pueros à cibo regio, ne quam immunditiem attingerent. Neque enim Lex unquam prohibuit vinum bibere, nisi Nazaræis: & licebat vesci carnibus, quarum copia multiplex erat in mensa regia. Unde ergo ista religio? *Num. 6.* nempe (sicuti heri dictum fuit) quia nolebat Daniel assuescere ad delicias aulicas, quibus statim factus esset degener. Voluit igitur non tantum frugaliter, sed tenuiter etiam corpus suum alere, ut nunquam sibi in sorte illa placeret: quamvis etiam eveheretur ad summos honores, ut tamen semper esset quasi miserrimus inter captivos. Non est cur alias rationes quæramus in hac abstinentia Danielis. Poterat quidemetiam pane cibario vesci, & aliis cibis parum delicatis: sed contentus fuit leguminibus, ut scilicet assidue gemeret, & in animo aleret memoriam patriæ suæ, cujus statim fuisset oblitus, si demersus fuisset in illas aulicas lautitias. Sequitur,

14. Et audivit eos in hoc verbo, & probavit eos decem diebus.

15. Et à fine decem dierum visus est vultus eorum pulcher, (*vel nitidus*) & *ipsi* pinguiores carne præ omnibus pueris, (*nempe cæteris*) qui comedebant portionem cibi regii.

Quia hoc mirabiliter factum est, quod Daniel non contraxit maciem nec debilitatem ex sordido illo cibo, sed perinde enituit ejus facies, acsi delicatissimos quosque cibos comedisset, hinc colligimus quod jam dixi, nempe impulsum fuisse divinitus, ut constanter persisteret in suo consilio, ne scilicet se pollueret in cibis regiis. Deus ergo re ipsa testatus est se fuisse auctorem Danieli & sociis in hoc voto & proposito. Certum quidem est, non esse tantam virtutem in pane, ut nos sustineat. Alimur enim arcana *Deut. 8.* Dei benedictione, sicuti dicitur apud Mosem, Non vivit homo solo pane, hoc est, panis non suppeditat hominibus virtutem. Neque enim panis ipse vitam habet: Quomodo igitur vitam nobis adferret? Ergo panis nullius per se virtutis est, sed alimur verbo Dei, hoc est, quia Dominus ita statuit, ut alimentis foveretur vita nostra. Ideo pani inspiravit virtutem. Sed debemus interea vitam nostram ferre acceptam non pani, nec aliis cibis, sed arcanæ Dei benedictioni. Non enim hic loquitur Moses de doctrina, nec de vita spirituali, sed dicit vitam nostram corporalem foveri Dei gratia, qui ita indidit proprium munus pani & reliquis cibis. Hoc igitur certum est in genere, quibuscunque vescamur cibis, nos ali & sustentari gratuita virtute Dei. Sed exemplum hoc cujus nunc meminit Daniel, fuit singulare. Deus ergo (quemadmodum jam dixi) re ipsa ostendit non aliter posse manere Danielem purum, & integrum una cum sociis, nisi contentus sit leguminibus & aqua. Hic autem notandum est primo loco, cavendum sedulo esse, ne gulæ simus mancipia, & ita retrahamur tam ab officio nostro, quam ab obsequio & timore Dei, ubi vivendum nobis est tenuiter, & carendum omnibus lautitiis: quemadmodum hodie videmus multis hanc esse summam crucem, nempe si non liguriant mensas divitum, quæ refertæ sunt magna copia ciborum & varietate. Alii etiam qui jampridem obduruerunt ad lautitias, non possunt se submittere, neque ulla mediocritate contenti sunt. Hinc fit igitur, ut semper sordeant in luto suo, quia scilicet non possunt renunciare gulæ deliciis. Atqui Daniel satis nobis ostendit, ubi Deus non modo redigit ad inopiam, sed ubi opus est, etiam sponte abjiciendas esse omnes delicias. Daniel quidem (ut heri vidimus) non constituit virtutem in abstinentia hujus vel illius cibi: & quicquid hactenus retulit, non spectavit in alium finem, nisi ut sciamus præcavisse periculum, ne scilicet transiret in mores alienæ gentis, atque ita se Babyloniis misceret, ut non reminisceretur se esse filium Abrahæ. Sed tamen hoc necessarium erat, renunciare aulicis deliciis. Quanquam ergo suppetunt cibi delicati, sponte illos à se repellit, quia scilicet erat exitialis pollutio (ut ante vidimus, non per se, sed propter consequentiam. Sic Moses quum fugit ex Ægypto, transiit in novam vitam, & longe diver-

diversam à superiori. Vixerat enim laute & opipare in aula regia quasi esset Regis nepos. Tenuiter autem victitat in deserto postea, & molestissimo etiam labore victum sibi acquirit. Postposuit delicias
Hebr. 11. Ægypti (inquit Apostolus) cruci Christi. Quare? neque enim poterat simul & Ægyptius censeri, & retinere gratiam, quæ promissa fuerat filiis Abrahæ. Erat quædam hæc abnegationis species, semper manere in aula Regis. Sciamus ergo hoc esse verum experimentum nostræ frugalitatis & temperantiæ, si possumus esurire, ubi Deus nos ad inopiam & egestatem cogit: imo etiam si sponte possumus abjicere delicias, quæ nobis essent ad manum, sed nostro exitio. Nam hic subsistere in leguminibus & aqua, esset valde frivolum: quia major interdum intemperantia se prodit in leguminibus, quam in optimis quibusque & lautissimis cibis. Si quis debili valetudine appetat legumina & alios cibos, qui minus conducunt, ille certe damnabitur intemperantiæ: si autem vescatur cibis boni succi (ut loquuntur) & ita se sustentet, erit laus frugalitatis. Si quis ergo aquam appetat, & sese ingurgitet: respuat autem vinum, non erit hoc laudabile, quemadmodum scimus. Ergo in ipsa specie ciborum non debemus subsistere, ut sciamus quanta fuerit virtus Danielis. Sed semper debemus dirigere mentes nostras ad finem consilii, nempe quod voluit, quantum in se erat, ita vivere sub imperio Regis Babylonii, ut tamen separata esset conditio ipsius à communi more gentis, nec unquam oblivisceretur se esse Israëlitam: & nisi fuisset tanta diversitas, non poterat satis seipsum acuere Daniel, & subinde excutere vel expergefacere torporem suum. Quemadmodum si suppetat tolerabilis victus, non facile retinemur in officio. Quum ergo necesse esset versari ante oculos Danieli manifestum aliquod & insigne discrimen, quo seipsum à Chaldæis separaret, hinc factum est, ut legumina & aquam peteret. Postremo docet hic locus, etiamsi tantum occurrant nobis radices, vel folia arborum, imo si terra ipsa non proferat nobis vel minimum germen: tamen Deum posse nobis benedicere, ut simus vegeti & alacres, non minus quam qui affluunt omni copia. Non spernenda quidem est Dei liberalitas, ubi nos alit pane, & vino, & aliis cibis. Nam Paulus utrumque in laude ponit, scire Philip. 4.
ferre abundantiam, & penuriam. Quum ergo Dominus largiter nobis profert cibum & potum, possumus sobrie & frugaliter vinum bibere, & edere cibos suaviores. Sed ubi Deus aufert nobis & panem & aquam, ita ut nobis pereundum sit inedia, sciamus sufficere nobis ejus benedictionem pro omnibus alimentis. Nam videmus Danielem, & ejus socios fuisse pulchros & nitidos, fuisse etiam succulenta carne, quum legumina tantum comederent. Unde hoc, nisi quia Dominus, qui populum suum alere potuit in deserto solo manna, quum non suppeterent
alii cibi, convertit etiam hodie nobis cibos in manna, Exod. 16.
qui per se essent noxii? Nam si quis interroget medicos, an leguminibus & aliis ejusmodi vescendum sit, dicent hæc omnia esse valde noxia: & vere hoc sentient. Sed interea ubi non est nobis ciborum copia ad delectum, ut possimus nobis accipere quod valetudini nostræ melius conducit, si contenti sumus herbis & radicibus, Dominus (quemadmodum dixi) poterit nos non minus alere, quam si mensam proponeret bene refertam omnibus lautitiis. Sicuti enim temperantia non est in ipso cibo, sed in palato, (quia si voluptas nos allicit ad malos cibos appetendos, nihilominus sumus intemperantes: rursum si vescimur optimis cibis, hoc non obstat nostræ temperantiæ) idem etiam tenendum est de ipsa facultate alimentorum, quod scil. non sustentat nos per se qualitas hujus vel illius cibi, sed Dei benedictio, prout illi visum est. Videbimus enim interdum divitum liberos esse macilentos, quum tamen habeatur summa ipsorum cura: videbimus in plebe rustica pueros esse pulcherrimos, & facie bene plena, & toto corpore succulento: & tamen vescuntur cibis quibuslibet, interdum etiam maxime noxiis. Sed quia carent deliciis urbanis, ideo Dominus sua benedictione facit, ut crudi fructus, ut caro suilla, laridum, & quicquid tale est, & olera etiam quæ videntur deteriora esse, ut hæc omnia multo magis prosint, quam si affluerent omnes deliciæ. Hoc ergo etiam notandum est in verbis Danielis. Sequitur,

16. Et factum est, ut Meltsar tolleret sibi portionem cibi illorum & vinum potionum eorum, (*hoc est, vinum quod Rex illis in potum tribuerat*) & daret illis legumina.

Postquam vidit Meltsar se posse gratificari Danieli & sociis absque periculo, imo hoc esse ex altera parte sibi lucrosum, facilis fuit & humanus: jam non opus fuit longa disputatione. Nam sæpe à spe lucri deterremur, objecto discrimine aliquo: vel si magno labore constat quod alioqui appetimus, tunc desistimus: sed ubi lucrum nobis est in manu, & non metuimus à periculo, jam nemo est qui non sponte illuc inclinet. Videmus ergo quid sibi velit Daniel in hoc versu, nempe quia Meltsar vidit hoc sibi esse utile, & quia potuit facere quæstum ex victu quem Rex assignaverat quatuor pueris, ideo dedit legumina. Sed notandum est etiam consilium Danielis. Vult enim hic ostendere, non debere adscribi hominis beneficio quod potuerit integrum se & illibatum servare una cum sociis. Quare? Quia nunquam hoc impetrasset ab isto homine Meltsar, nisi ubi vidit se hoc tuto posse concedere. Quoniam igitur Meltsar consuluit proprio commodo, & privatæ utilitati, deinde etiam voluit effugere omnia discrimina, & omnes molestias, hinc facile colligimus, non posse hoc censeri ejus beneficium, quod Daniel & socii adepti sunt quod optabant, sed fuisse rem totam gubernatam Dei providentia, sic ut homo mansuesceret. Interea autem Deus palam ostendit sibi totam laudem deberi, quo scilicet ita exerceret Danielis & sociorum ejus gratitudinem.

Da omnipotens Deus, quum hodie versemur inter tot hostes, & diabolus non desinat nobis subinde facessere novas molestias: deinde etiam totus mundus nobis infestus sit, ut sentiamus & diabolum ipsum coarctari freno tuo, & omnes impios etiam tibi ita subjectos esse, ut flectas quocunque volueris, & dirigas ipsorum corda, ut experimento edocti nos semper fore incolumes & tutos sub protectione manus tuæ, sicuti pollicitus es nobis, pergamus in cursu vocationis nostræ, donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis in cælo reposita est per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO QUARTA IN DANIELEM.

17. Et pueris illis quatuor, dedit (*inquam*) illis Deus cognitionem & scientiam in omni literatura & sapientia: & Daniel intellexit in omni visione & somniis.

HIc ostendit Propheta quod jam supra attigimus, sibi partam fuisse auctoritatem, ut majore cum fructu exerceret Prophetæ officium. Oportuit enim certis notis ipsum insigniri, ut Judæi primum, & extranei etiam cognoscerent ipsum esse præditum Prophetico spiritu. Pars autem hujus gratiæ collata fuit tribus ejus sociis: sed excelluit supra omnes, quia Deus aptaverat illum ad singulare munus. Hic finis notandus est, quia illud esset frigidum, mercedem illis fuisse repensam à Deo, eo quod frugaliter imo etiam sordide victitaverant, & abstinuerant sponte à deliciis aulicis. Aliud enim fuit Dei consilium. Nam voluit, quemadmodum jam dixi, extollere Danielem, ut cum fructu ostenderet Deum Israëlis unicum esse Deum: & quoniam volebat etiam socios ejus ad tempus aliquod excellere in præfectura politica, ideo etiam donavit eos aliqua parte Spiritus. Sed operæpretium est, nobis proponere ante oculos Danielem, quia, sicuti jam dixi, antequam Deus Prophetam illum constitueret, voluit quasi suis insignibus illum ornare, ut jam parata esset fides ejus doctrinæ. Dicit igitur *quatuor illis pueris*, hoc est, adolescentibus, *datam fuisse cognitionem & scientiam in omni literatura & sapientia*: Danielem vero singulari dono fuisse præditum, quod scilicet esset somniorum interpres, deinde visiones intelligeret. Quum de literatura hic loquitur Daniel, non dubium est quin designet simpliciter artes liberales, non comprehendat artes magicas, quæ, si tunc vigebant, postea floruerunt apud Chaldæos. Scimus vero nihil fuisse apud incredulos sincerum. Et jam aliqua ex parte admonui, Danielem non fuisse imbutum illis superstitionibus, quæ tunc maximo in pretio erant in illa gente. Corruperant tunc Astrologiam, non contenti genuina scientia: sed Daniel & socii ejus sic fuerunt instituti apud Chaldæos, ut non attingerent mixturas illas, vel corruptelas potius, quæ semper à vera scientia debent separari. Et absurdum esset, tribuere hoc Deo, quasi probaret artes magicas, quæ ut satis notum est, severe prohibentur, & damnantur ipsius Lege, Deuter. 18. Quum ergo Deus abominetur magicas illas superstitiones tanquam præstigias diaboli, non potest hoc quadrare, Danielem & socios ejus fuisse divinitus ornatos hoc dono, quod scilicet optime profecerint in omni literatura Chaldaica. Restringi igitur hoc debet ad veram & naturalem scientiam. Quantum ad Danielem spectat, dicit *ipsum etiam visiones & somnia intellexisse*. Scimus autem ex duodecimo cap. Numerorum, duobus illis modis Prophetas intellexisse quænam esset Dei voluntas. Nam illic dum objurgat Deus Aaronem, & Mariam, dicit hoc esse quasi ordinarium, quoties manifestare vult consilium suum Prophetis, ut per visiones, & per somnia cum illis loquatur: Mosen vero eximi à communi ordine, quia facie ad faciem, ore ad os cum ipso loquatur. Deus ergo quoties voluit Prophetis suis uti, vel per visiones, vel per somnia patefecit illis quod volebat perferri ad populum. Quum ergo hic dicitur, *Danielem intellexisse somnia & visiones*, tantundem hoc valet, atque donatum fuisse Prophetico spiritu. Quum ergo socii ejus in omni literatura essent optimi doctores & magistri, solus ipse Propheta Dei fuit. Nunc tenemus quorsum pertineat hoc discrimen, ubi intelligentia visionum & somniorum peculiariter adscribitur Danieli. Et hic melius confirmatur quod jam dictum est, nempe jam tunc Danielem fuisse ornatum insignibus Dei, ut postea majori cum fide posset suscipere Propheticum munus, & plus etiam fidei adhiberetur ejus doctrinæ. Potuit quidem momento uno Deus ipsum formare: deinde potuit etiam incutere vel terrorem vel reverentiam omnium animis, ut amplecterentur ejus doctrinam: sed voluit per gradus ita extollere servum suum, ut prodiret opportuno tempore, & non esset novitius: imo ut omnes cognoscerent jam à multis annis impressas fuisse notas, quæ eum discernerent à vulgo vel communi ordine. Postea sequitur,

18. Et à fine dierum, quibus edixerat Rex ut producerentur, introduxit eos Princeps (*vel Præfectus*) Eunuchorum coram Nebuchadnezer.

19. Et loquutus est cum illis Rex: & non inventus est ex omnibus sicuti Daniel, Hananiah, Misaël, & Azariah: & steterunt coram Rege.

20. Et *in* omni verbo, sapientia *&* intelligentia, quod sciscitatus est ab eis Rex, invenit eos decuplo supra omnes Genethliacos, *&* Astrologos, (*id est, præstantiores Genethliacis & Astrologis*) qui *erant* in toto regno ejus.

Jam narrat Daniel se, & socios fuisse productos tempore præfixo: quoniam triennium à Rege constitutum erat, quo edocerentur in omni scientia Chaldaica. Producit igitur eos Præfectus Eunuchorum. Dicit se, & socios fuisse probatos à Rege, ita ut primas tenerent inter alios omnes. Confirmat his verbis quod jam dixi, nempe Dominum longo temporis successu illos ornasse tali gratia, ut conspicui essent in tota aula Regis, & Rex ipse agnosceret in ipsis aliquid non vulgare. Oportuit igitur tam Regem, quam omnes ejus aulicos induere opinionem de quatuor istis adolescentibus, quæ exprimeret ab illis aliquam reverentiam. Jam tunc voluit Deus illustrare gloriam suam, quia non dubium est, quin coactus fuerit Rex mirari, qui fieret ut isti Chaldæos omnes superassent. Rex enim neque sumptibus pepercit, neque etiam neglexit instituere suos populares. Quum videret homines exteros & captivos ita excellere, poterat animum ejus pungere aliqua æmulatio. Sed quemadmodum jam dixi, voluit Deus hoc modo seipsum extollere in persona servorum suorum, ut Rex cogeretur agnoscere aliquid divinum in istis adolescentibus. Unde autem hæc illis præstantia? Nam Chaldæi jactabant se quasi nasci sapientes ex utero, aliæ omnes gentes erant illis barbaræ. Quum igitur Judæi ita eminent supra omnes, sequitur Deum quem colunt, eum esse qui distribuit, prout vult, cuique acumen & perspicaciam, quia nemo naturaliter ingenio pollet, nisi quatenus hac gratia donatus est è cælo. Necesse igitur fuit, Deum ita glorificari, quum Daniel & socii ejus longo intervallo superarent omnes Chaldæos. Ita Deus solet hostes suos rapere in admirationem suæ virtutis, etiam quum maxime lucem fugiunt. Quid enim propositum erat Regi Nebuchadnezer, nisi ut Dei memoriam extingueret? ut haberet

beret apud se Judæos ex nobilibus familiis, qui deinde religionem ipsam in qua nati erant, oppugnarent? Voluit hoc Nebuchadnezer: sed Deus frustratus est tale consilium Tyranni, & fecit ut illustrius redderetur nomen suum. Jam sequitur,

21. Et fuit Daniel usque ad annum primum Cyri Regis.

In hoc versu laborant interpretes, quia postea videbimus Danieli oblatam fuisse visionem anno tertio Regis Cyri. Quidam afferunt solutionem non satis firmam, quod Daniel fuerit usque ad illud tempus, sed tamen non mortuus sit statim anno primo Cyri Regis. Alii verbum היה *hajah* exponunt pro frangi. Sed hoc longe discedit ab historia. Recta igitur est eorum sententia, qui dicunt Danielem fuisse usque ad primum annum Cyri Regis, hoc est, functum fuisse Prophetæ officio: quanquam illi non tam aperte loquuntur: sed malo in dextram partem exponere quod obscurius dicunt. Nam quia postea profectus est in Mediam, dicunt mutationem hanc notari. Sed sic poterimus melius verba accipere, quod scilicet Daniel apud Chaldæos & Assyrios floruerit, & agnitus fuerit pro summo Propheta, quemadmodum etiam scimus interpretatum fuisse visionem Regis Balsazar, imo ea ipsa nocte qua fuit occisus. Hoc quidem verbum est simplex & absolutum, *quod fuerit*, sed pendet ex superioribus, quod scilicet apud Reges Babylonios semper obtinuerit fidem, & auctoritatem Prophetæ. Hæc igitur summa est.

Nunc cap. secundo narratur quomodo Deus produxerit Danielem in theatrum, ut auspicaretur Propheticum illud munus, ad quod destinatus erat. Jam quidem Deus insculpserat, quemadmodum diximus, certas notas unde agnosceretur Daniel Propheta, sed jam reipsa Deus voluit probare quid gratia sua valeret, quam Danieli contulerat. Primo autem simpliciter narratur historia: deinde Daniel ad somnii interpretationem descendit. Hoc igitur est principium capitis.

CAP. II.

ANno autem secundo Regni Nebuchadnezer somniavit Nebuchadnezer somnia: & contritus fuit spiritus ejus, & somnus ejus interruptus est ei. (*ut vertunt, vel discessit ab eo, vel fuit super ipsum.*)

Dicit hic Daniel Regem Nebuchadnezer somniasse anno secundo imperii sui. Videtur hoc pugnare cum sententia quam vidimus 1. cap. Si enim Nebuchadnezer expugnavit Jerosolymam primo anno regni sui, qui fieri potest, ut jam fuerit Daniel habitus inter sapientes, inter Astrologos? quia tunc adhuc erat discipulus: deinde colligitur facile ex contextu, jam tunc fuisse una cum sociis productum, ut omnes ministrarent coram Rege. Hæc igitur inter se primo intuitu non conveniunt, quod Daniel una cum sociis traditus fuerit in disciplinam primo anno Nebuchadnezer, secundo autem jam fuerit in periculo mortis, quia erat ex numero Magorum. Quidam, ut alibi attigimus, annum secundum numerant ab urbe capta & excisa. Dicunt enim Regem Nebuchadnezer vocari ab eo tempore, quo adeptus est Monarchiam pacatam. Priusquam excinderet urbem & templum una cum gente, nondum potuit censeri Monarcha in solidum: ideo referunt hoc ad tempus captæ urbis, quemadmodum dixi. Sed ego in alteram potius conjecturam inclino, ut est magis probabilis, quod scilicet regnaverit una cum patre: & exposui, quum oppugnaverit Jerosolymam tempore Joachim, missum fuisse à patre: deinde ab expeditione Ægyptiaca reversum fuisse in Chaldæam, ne quid auderet illic quispiam novare: voluit occurrere seditionibus. In hoc igitur nihil est absurdum, Nebuchadnezer regnasse ante mortem patris, quia jam accitus fuerat in societatem imperii: deinde regnasse solum: & secundo anno regni ejus hoc contigisse quod nunc narratur. Nihil in hac expositione est coactum: deinde historia consentit. Ego igitur sententiam hanc potius amplector. Dicit *eum somniasse somnia*, & tamen unum duntaxat somnium narratur. Sed quia res multæ erant implicitæ in hoc somnio, non mirum est si plurali numero utatur. Jam additur *spiritum ejus fuisse contritum*, nempe ut sciamus somnium non fuisse vulgare. Neque enim tunc primum somniare cœpit Nebuchadnezer: neque ita fuit exterritus noctibus singulis, ut accerseret omnes Magos. Ergo in hoc somnio aliquid fuit extraordinarium, quod voluit exprimere Daniel his verbis. Quod vertunt communiter in fine versus, *somnum ejus fuisse interruptum*, nescio an conveniat: & expositio illa altera, quam etiam frater noster D. Antonius vobis attulit, optime quadrat, quod scilicet fuerit somnus ejus super eum, hoc est, quod iterum cœperit dormire. Videtur ergo mihi genuinus & simplex esse sensus verborum, quod scilicet *confusus fuerit spiritus ejus*: id est, quod occupaverit mentem ejus maximus terror, ita ut sciret somnium illud divinitus profectum esse: deinde quod quasi attonitus iterum dormierit, quia scilicet erat similis homini mortuo, ita ut quum agitaret secum de interpretatione somnii, tandem obstupefactus fuerit: & redierit ad somnum: unde etiam illa somnii oblivio, quam postea videbimus. Sequitur,

2. Et edixit Rex ut vocarentur (*nescio quibus nominibus reddam has voces Hebraicas: dicam tamen de re ipsa: ut ergo vocarentur*) **Astrologi, & conjectores, & divini, & Chaldæi, ut annunciarent Regi somnia sua:** (*hoc est, ut exponerent Regi somnia sua*) **& venerunt & steterunt in conspectu Regis.**

Hic versus clarius demonstrat quod jam dixi, fuisse tale somnium ut Rex sentiret Deum ejus esse auctorem. Neque enim hoc primum ejus somnium fuit, sed terror, quem Deus incusserat ejus animo, coëgit ipsum vocare omnes Magos: quia non potuit quiescere, etiamsi rediisset ad somnum suum. Sensit igitur quasi cauterium in animo suo, quia Dominus non passus est ipsum quiescere, sed voluit turbulento esse animo, donec data esset interpretatio somnii. Ideo profani etiam scriptores non male somnia locant inter divinationes. Varie quidem loquuntur, quia nihil potest esse apud eos certum, vel solidum: tamen hæc persuasio infixa fuit eorum animis, fieri non posse, quin esset aliqua divinatio in somniis. Hoc extendere ad somnia quælibet stultum esset, ac puerile: quemadmodum videmus quosdam nullum somnium prætermittere absque conjectura, & ita se faciunt ridiculos: quia scimus ex diversis causis

fis somnia oriri, nempe ex diurnis cogitationibus: si quid meditatus fuero interdiu, nocte mihi occurret aliquod insomnium, quia scilicet animus non ita obruitur sopore, quin retineat semper aliquod intelligentiæ semen, licet sit suffocatum. Et experientia hoc satis docet, recurrere diurnas cogitationes in ipso somno. Deinde varii affectus animi vel corporis pariunt etiam multa somnia. Si quis tristitiam secum in lectum afferat vel ex morte amici, vel ex aliquo damno, vel ex injuria sibi illata, vel ex rebus adversis quibuslibet, somnia etiam concipiet, sicuti feret illa præparatio animi. Corpus etiam ipsum somnia generat, quemadmodum videmus eos qui febre laborant, nunc fontes imaginari si eos urgeat sitis, nunc incendia, nunc multas imaginationes concipere. Videmus etiam ut intemperantia homines conturbet in ipso somno. Temulenti enim homines rapiuntur quasi in phrenetidem somniando. Apparent igitur multæ naturales causæ, quantum ad somnia ipsa pertinet. Ergo velle quærere divinationem vel certam rationem in omnibus, hoc esset nimis insipidum. Sed ex diversa parte, satis constat quædam somnia non caruisse divinatione. Omitto quæ narrantur ex veteribus historiis: sed certe somnium Calphurniæ uxoris Julii Cæsaris non potuit esse fictitium, quia antequam occideretur, vulgatum fuit, Occisus fuit Cæsar, quemadmodum illa somniaverat. Idem etiam dici potest de medico Augusti, qui jusserat eum exire è tabernaculo suo, quo die pugnatum fuit in Pharsalia: & tamen nulla fuit ratio cur medicus juberet lectica ipsum efferri extra tentorium, nisi quia somniaverat ita necesse esse. Quæ fuit illa necessitas? nempe quæ non potuit conjici humanitus. Nam capta fuerunt castra Augusti eo ipso momento. Non dubito quin multa sint fabulosa: sed ego hic habeo delectum, & nondum attingo somnia, quorum mentio fit in verbo Dei. Dico enim quid sentire coacti fuerint ipsi profani homines. Et quanquam Aristoteles libenter rejiceret omnem sensum divinitatis, ut fuit malignus in hac parte, quum scilicet ad captum ingenii vellet Dei naturam exigere, ut omnia raperet ad acumen suum: tamen exprimitur ei hæc confessio, quod scilicet non temere semper accidant omnia somnia, sed esse μαντικήν, hoc est, divinationem, in quibusdam. Disputat quidem unde sint somnia, ad quam partem animi pertineant, vel ad intellectivam, vel sensitivam: & concludit tandem ex hac secunda proficisci, sed quatenus est imaginativa. Postea quum quærit Sintne somnia, vel causæ, vel alia ejusmodi, inclinat in hanc partem, quod sint potius symptomata, vel accidentia quæ fortuito contingunt. Interea non potest hoc admittere, somnia divinitus immitti: & rationem addit, quod multi stupidi homines somnient, & eadem sit in eorum somniis ratio, quæ posset perspici in sapientissimis. Deinde adjicit etiam bruta animalia. Sunt enim quæ somniant, ut elephanti. Quum ergo brutis animalibus communia sint somnia, quum sapientes rarius somnient quam rudissimi idiotæ, probabile non est Aristoteli, somnia immitti divinitus. Negat igitur esse θεόπεμπτα vel θεῖα, sed δαιμόνια, hoc est, fingit aliquid esse medium inter divinitatem & dæmonicam naturam. scimus autem quam in partem accipiant Philosophi nomen illud quod in Scripturis male sonat. Dicit igitur somnia immitti ab illis inspirationibus aëreis, non autem à Deo: Quia, inquit, non est divina hominis natura, sed est inferior: & tamen supra terrenam, hoc est, quasi angelica. Cicero hac de re prolixe disputat 1. lib. de Divinatione. quanquam refellit quæcunque dixerat lib. 2. ut erat Academicus. Deinde etiam inter alia argumenta quibus probat esse deos somnia addit, Quod si qua est divinatio in somniis, sequitur esse aliquod numen in cælo: neque tamen mens hominis posset aliquod somnium concipere absque inspiratione cælesti. Valet igitur ratio illa quam Cicero affert, Si est divinatio in somniis, esse aliquod numen. Nota est etiam distinctio quæ ponitur à Macrobio: quanquam inscite confundit & genera, & species, ut erat homo non magni judicii, sed rhapsodos, qui congerebat absque delectu quicquid legerat, & sine ratione. Maneat igitur hoc fixum, non temere fuisse hanc opinionem infixam omnium cordibus, esse inter somnia aliquam speciem divinationis. Unde etiam illud Homericum, Ἐκ Διός ἐστιν ὄναρ. Siquidem non intelligit hoc generaliter neque promiscue de somniis quibuslibet, sed ubi personas heroum in medium adducit, simul etiam hoc notat, fuisse divinitus admonitos in ipso somno. Jam venio ad somnium Nebuchadnezer. In hoc somnio duo notanda sunt, quod scilicet excussa & obliterata fuerit memoria rei: deinde quod interpretatio etiam defuerit. Videmus alibi somnii memoriam non fuisse deletam, & tamen incognitam fuisse interpretationem. Hic autem Nebuchadnezer non tantum perplexus fuit in ipsa interpretatione somnii, sed etiam quia evanuerat ipsa visio, duplicata fuit perplexitas, vel anxietas. Jam quod ad illud attinet, Danielem scilicet claruisse interpretatione, hoc novum non est. Continget interdum, sed raro, ut somniet quispiam absque figura vel ænigmate, hoc est, ut rem ipsam agnoscat, neque opus habeat conjectore (vocarunt enim conjectores interpretes somniorum) hoc, quemadmodum dixi, continget, sed raro. Hæc autem fere communis est ratio somniorum, ut Deus vel allegorice, vel ænigmatice loquatur. Neque hoc tantum agnoscitur in hominibus profanis, sed in ipsis quoque servis Dei. Quum somniavit Joseph se adorari à sole & luna, nescivit *Gen. 37.*
quid hoc sibi vellet: quum etiam manipulum suum somniavit adorari à manipulis fratrum, non tenuit quorsum illud spectaret: narravit simpliciter fratribus. Deus ergo per somnia fere ænigmatice loquitur, donec interpretatio accedat. Et tale fuit somnium regis Nebuchadnezer. Videmus interea etiam Deum patefacere voluntatem suam incredulis, sed non ad liquidum: quia videndo non vident, & perinde est acsi quis librum porrigeret clausum, vel literas obsi- *Jesa. 29.*
gnatas: quemadmodum apud Jesaiam dicitur, Deum *Jesa. 28.*
loqui lingua blæsa, & balbutiente cum incredulis. Sic ergo patefacta fuit Dei voluntas Regi Nebuchadnezer, ut tamen hæreret perplexus, imo etiam obstupefactus quodammodo jaceret. Nihil ergo potuit somnium hoc illi prodesse, nisi oblatus fuisset interpres Daniel, quemadmodum videbimus. Neque tantum voluit Deus suspensum tenere Regem illum, sed ideo ex animo ejus delevit memoriam somnii, ut magis eum pungeret: quia quum alii negligere soleant sua somnia, quorum non reminiscuntur, Deus tale cauterium, quemadmodum jam dixi, penitus infixerat animo hujus increduli, ut non posset tranquillo esse animo, sed vigilando semper somniaret, quia Deus illum arcanis vinculis ad se trahebat. Hæc igitur ratio fuit cur Deus neque interpretationem somnii illi statim dederit, & aboleverit etiam ex corde ejus memoriam, donec utrumque à Daniele acciperet. Reliqua differemus in crastinum.

Da omnipotens Deus, quum omne donum perfectum abs te proficiscatur, & quamvis alii alios præcellant intelligentia & ingenii perspicacia, tamen nemo quicquam proprium habeat, sed quatenus dignaris cuique distribuere pro mensura gratuitæ tuæ liberalitatis: ut quicquid in nos contuleris intelligentiæ, applicemus ad gloriam nominis tui: deinde ut in humilitate & modestia agnoscamus tuum esse quicquid apud nos depositum est, & studeamus ita nos continere in sobrietate, ut nihil appetamus supervacuum, neque corrumpamus veram rerum scientiam & genuinam, sed maneamus in ea simplicitate ad quam nos vocas: deinde ut non subsistamus

in his terrenis rebus, sed discamus potius attollere mentes nostras ad veram sapientiam, nempe ut te agnoscamus verum esse Deum, nos addicamus in obsequium tuæ justitiæ, & nobis unum hoc sit sapere, tibi obsequi & consecrare nos totos, ut nomen tuum glorificetur in tota vita nostra, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN DANIELEM.

Heri vidimus edicto Regis accitos fuisse Magos, ut non tantum exponerent ei somnium, sed etiam ut somnium ipsum narrarent, quod exciderat ab ejus memoria. Cæterum quoniam hic quatuor species Magorum ponuntur, vel tres saltem, & genus additur quarto loco, breviter attingam quid mihi videatur. חרטומים *Hartummim* exponunt complures Genethliacos, postea אשפים *Assaphim* putant Medicos vocari. Quod ad primum spectat, nollem acrius contendere: sed in secundo nihil video coloris. Dicunt esse medicos, qui ex pulsu venæ aut arteriæ judicant de valetudine hominum. Sed quia nulla ratio subest, potius subscribo eorum sententiæ, qui putant hoc nomine vocari Astrologos. Tertio loco ponuntur מכשפים *Mecassphim*, vocant Præstigiatores: Alii tamen commutant significationem, & dicunt esse Astrologos qui ex positu stellarum judicent de rebus futuris, vel res ignotas præsagiant. Ego autem nihil habeo quod dicam magis probabile, quam non posse certo statui quid significent apud Hebræos hæc nomina. Nam quia res ipsa jam sepulta est, ideo quis distinguet inter istas voces, quæ pertinent ad professionem artis incognitæ? כשדים *Casdim* non dubito poni tanquam genus. Etsi enim nomen est gentile, tamen propter excellentiam, Magi nomen hoc sibi sumpserant, quasi penes ipsos esset totius gentis nobilitas & præstantia. Et scimus nomen hoc passim fuisse usitatum & in Græcia, & in Italia. Quicunque ergo profitebantur se vel ex astris, vel ex aliis conjecturis posse res futuras & occultas prædicere, vocati sunt Chaldæi. Jam quantum ad tres alias voces spectat, non dubito quin tunc fuerint honorificæ. Nam hac ratione vocarunt se Mathematicos, quasi nulla esset scientia in mundo nisi penes ipsos. Cæterum, quanquam habebant bona principia, certum tamen est, fuisse refertos multis superstitionibus. Erant ergo Arioli & divini: & scimus illos multam operam dedisse auguriis præsertim. Quanquam ergo habiti sunt apud suos gentiles in magno pretio, damnantur Lege Dei: quicquid præ se tulerint scientiæ, fuit mera impostura. Sed generali nomine vocati sunt Magi, vocati sunt etiam Chaldæi, sicuti paulo post, quum repetet Daniel illos coram Rege loquutos esse, non enumerabit tres istas species, sed tantum dicet Chaldæos. Jam mirum est cur inter eos non vocatus fuerit Daniel una cum sociis. Debuit enim inter primos vocari, quia Rex quatuor illos, ut dictum fuit, reperit decuplo excellere supra omnes Magos, & omnes Ariolos qui erant in toto regno ejus. Quum ergo Regi non incognita esset dexteritas illorum, qui fit ut eos prætereat; dum comparent omnes Magi, & vocantur ob rem adeo arduam? Potest quidem fieri, ut Rex illos omiserit, quia magis fidebat indigenis, vel quia habebat illos suspectos, nec volebat detegere arcana sua captivis, quorum fidem & constantiam erga se nondum satis expertus erat. Potuit quidem hoc fieri: sed considerandum est propius nobis Dei consilium. Ego itaque non dubito, quin oblivio hæc Regis profecta sit à providentia Dei. quia noluit initio misceri servum suum Danielem & reliquos cum Magis & Ariolis. Hinc ergo factum est, ut Daniel non fuerit accitus una cum reliquis, quo scilicet postea illustrius esset vaticinium, quod videbimus. Nunc sequitur,

3. **Et dixit illis Rex, Somnium somniavi, & contritus est spiritus meus ad sciendum (*vel intelligendum*) somnium.**

Adjungam proximum versum:

4. **Et dixerunt Chaldæi Regi Syriace, Rex, in æternum vive: dic somnium servis tuis, & expositionem indicabimus.**

Primo narrat Daniel quanta fuerit confidentia in Chaldæis, dum audent somnii sibi adhuc incogniti interpretationem promittere. *Rex dicit se fuisse turbatum, ut somnium intelligeret:* quo significat quasi ænigma sibi fuisse divinitus propositum. Fatetur ergo hic suam ignorantiam: & potest ex ejus verbis colligi rei magnitudo. Quum ergo Rex testetur se velle sciscitari de re obscura & profunda, & quæ sensum suum excedit: quum diserte exprimat se fuisse contritum spiritu, debuit tangere Chaldæos ipsos aliquis timor, vel aliqua sollicitudo. Atqui secure promittunt se fore optimos interpretes somnii simulac intellexerint. Quod dicunt, *Rex, in æternum vive*, non est simplex, vel nuda precatio: sed potius jubent bono & alacri animo esse Regem, quia possint illi eximere omnem curam & molestiam ex animo, quia in promptu sit expositio somnii. Et scimus quam liberales semper fuerint illi impostores in verbis: unde etiam illud veteris Poëtæ, Locupletasse aliorum aures, & crumenas exinaniisse. Et digni certe sunt curiosi captantes ventum suis auribus qui pascantur vento, & capiantur etiam talibus decipulis. Sed hoc fuit omnibus seculis compertum, nihil esse confidentius Astrologis, qui scilicet non contenti vera scientia, divinant de cujusque vita aut morte, conjiciunt omnes eventus: denique profitentur sibi nihil esse occultum. In genere tenendum est, stulte & temere artem fuisse factam ex conjecturis somniorum. Etsi enim aliqua est, & quidem certa, somniorum interpretatio, ut heri dictum fuit, tamen ut postea videbimus, non debet hoc ascribi certæ scientiæ, sed est singulare donum Dei. Quemadmodum ergo Propheta non colliget certis rationibus quid dicturus sit, sed explicabit oracula Dei: sic etiam qui recte volet interpretari somnium, non habebit certas regulas quas sequatur, verum si Deus patefecerit quid sibi velit somnium, tunc interpretis partes suscipiet, qui tali dono præditus est. Et proprie loquendo hæc sunt antitheta, quæ inter se non conveniunt, Scientia generalis & perpetua, deinde specialis revelatio. Quum ergo hoc sibi vendicet Deus, patefacere quod per somnium jam insculpsit hominum mentibus, sequitur non posse constitui artem & scientiam, sed expe-

expectandam esse revelationem à Spiritu. Quod ergo Chaldæi tam audacter promittunt se fore bonos interpretes somnii, non tantum in eo produnt suam temeritatem, sed sunt impostores meri, qui scilicet pollere se fingunt scientiam quæ nulla est, quasi suis conjecturis possint prædicere quid sibi velit illud Regis somnium. Jam sequitur,

5. Respondit Rex & dixit Chaldæis, Sermo à me exiit: (*vel abiit*) si non indicaveritis mihi somnium & interpretationem ejus, frusta efficiemini, (*Alii vertunt sanguinem* הדמין *haddamin: sed receptior est altera expositio: & quoniam in re ipsa parum est discriminis, ideo non admodum laboro*) & domus vestræ ponentur sterquilinium. (*hoc est, redigentur in sterquilinium.*)

Hic Rex exigit à Chaldæis plusquam ferebat ipsorum professio. Etsi enim stolida erat jactantia (quemadmodum diximus) promittere interpretationem cujuslibet somnii: tamen hoc sibi nunquam arrogaverant, ut cuique narrarent somnia. Videtur ergo Rex inique agere, quod non respiciat quid ipsi hactenus professi sint, & quinam sint fines artis & scientiæ, si qua tamen in illis fuisset scientia. Quod dicit rem vel sermonem à se abiisse, verba hæc duplicem sensum admittunt: nam מלתה *milletbah* potest accipi pro edicto, quemadmodum postea videbimus, atque ita legendum esset, *manavit.* Sed quoniam paulo post repetitur hæc eadem loquutio, ubi de somnio videtur intelligi (8. versu scilicet) non male quadrat hæc expositio, quod Rex dicat somnium sibi evanuisse: quod tamen in medio relinquo. Iterum notare operæpretium est quod heri attigimus, nempe Regi insculptum fuisse terrorem, ita ut non posset apud se quiescere: & tamen interea non fuisse ita edoctum ut maneat ullus gustus revelationis. perinde igitur est acsi bos œstro percitus sese agitaret huc & illuc, & circumvolveret. Talis est vesania miseri hujus Regis, quia Deus illum vexat diris tormentis: & interea prorsus obliterata est memoria somnii ex ejus animo. Hoc tamen fatetur *somnium sibi excidisse:* & quoniam Magi etiamsi præscriberent scientiæ suæ certos fines, tamen gloriabantur se esse interpretes deorum: Rex non dubitat ab illis exigere quod nunquam professi fuerant. Ergo hæc est merces arrogantiæ, quum scilicet homines inflati perversa confidentia, apud alios etiam plus sibi assumunt quam par sit, & obliti omnis modestiæ, volunt haberi quasi Angelici spiritus. Nec dubium est quin Dominus voluerit quasi per ludibrium traducere stultam gloriationem, quæ vigebat inter Chaldæos, quum Rex præcise ab illis postulat, ut somnium narrent, deinde afferant ejus expositionem. Postea adjungit minas, sed plane tyrannicas, *nisi somnium exponant, actum esse de ipsorum vita.* Neque vulgare supplicium minatur, sed dicit futuros in frusta, si tamen recipimus illam sententiam ut *baddamin* significet frusta. Si simpliciter accipimus pro sanguine, idem erit. Quicquid sit, hæc Regis iracundia plane furiosa est: imo superavit Nebuchadnezer hac in parte omnem ferarum sævitiam. Quænam enim culpa potuit Chaldæis imputari, si non tenerent Regis somnium? Nunquam professi hoc fuerant, quemadmodum postea videbimus, nemo Rex unquam flagitaverat quod est supra hominum facultatem. Videmus ergo in Rege fuisse belluinam rabiem, quum mortem, imo crudele supplicium denunciavit Magis & Ariolis. Tyranni quidem sæpe ita laxant frena suæ libidini, ut quidvis sibi licere existiment: unde etiam illæ voces apud Tragicos, Quod libet, licet. Et non abs re etiam Sophocles dicit abjiciendam esse libertatem, ubi quis ingreditur limen tyranni: sed si quis colligat omnia exempla, vix reperiet unum aliquod tale. Sequitur ergo diabolico furore impulsum fuisse Regis animum, ut vellet pœnam exigere à Chaldæis, qui tamen erant innoxii, quantum ad ipsum spectat. Scimus fuisse impostores, scimus mundum fuisse delusum eorum imposturis, denique scimus dignos morte, quemadmodum etiam capitale crimen erat ex præscripto Legis, ubi quis prædictionem sibi vendicabat ex magicis artibus. Sed quantum ad Regem spectat, nullum crimen potuit in illis deprehendi. Cur ergo mortem illis minatur? nempe quia Dominus voluit illustrare hoc modo miraculum, de quo postea videbimus. Nam si Rex passus fuisset Chaldæos discedere, statim etiam poterat sepelire curam illam, quæ animam ejus angebat & cruciabat. Res etiam minus fuisset nota in populo. Deus ergo semper torquet Regis animum, ita ut præceps ruat in furorem, quemadmodum diximus. Deinde hæc tam atrox & sæva denunciatio debuit omnes expergefacere. Neque enim dubium est quin summi & infimi trepidaverint, quum audirent tantum fuisse iracundiæ ardorem in Rege. Hæc igitur summa est, & notandus est finis providentiæ Dei, cur ita voluerit Regem excandescere sine ullo modo. Sequitur,

Levit. 20.

6. Et si somnium & interpretationem ejus indicaveritis, donum, & munus, & honorem (*vel pretium*) magnum accipietis à facie mea: (*hoc est, à me*) propterea somnium & interpretationem ejus indicate mihi.

Hic Rex ex opposito studet eos allicere spe lucri, ut attenti sint ad narrandum somnium. Ergo ab una parte horrorem illis incutit, ut etiam ab invitis extorqueat somnii narrationem cum interpretatione. Interea vero si possint blanditiis adduci, etiam ipsos hoc artificio tentat. Promittit enim *donum & munus & honorem*, hoc est, promittit largam remunerationem si somnium narraverint, & fuerint etiam fidi interpretes. Hinc colligimus quod etiam declarant omnes historiæ, Magos quæstum fecisse ex suis prædictionibus & conjecturis. Indorum sapientes, ut erant homines frugi & austeræ vitæ, non fuerunt lucro dediti. Scimus enim ita vixisse ut neque pecunia, neque ulla supellectile, neque ulla re opus haberent. Nam contenti erant radicibus, & non opus erat veste aliqua, nec alibi quam humi cubabant, & ita avaritia apud ipsos nulla fuit. Sed quantum attinet ad Chaldæos, scimus cursitasse huc & illuc, ut emungerent pecunia simplices & credulos. Ergo loquitur hic Rex ex consuetudine, ubi promittit mercedem & quidem largam. Hic autem notandum est, quod Chaldæi ita sparserunt sua vaticinia, factum esse cupiditate lucri. Atqui ubi scientia venalis est, non potest fieri quin adulteretur multis vitiis. Quemadmodum quum Paulus loquitur de corruptoribus Euangelii, dicit eos cauponari, quia ubi lucrum captatur, fieri non potest quin statim (sicuti dictum est) etiam qui alioqui fuissent probi doctores, degenerent, & pervertant omnem sinceritatem suis mendaciis. Nam ubi regnat avaritia, illic etiam est adulatio, illic est obsequium servile, illic est vafrities. Denique veritas prorsus extinguitur. Quare non mirum est, si Chaldæi ita projecti fuerint ad fallendum, quia scilicet perinde ipsis erat, modo hinc inde quæstum

2 Cor. 2.

ftum facerent, & corraderent aliquid pecuniæ. Licet quidem probis doctoribus victum accipere ex publico: sed interea si quis lucro ducitur, (quemadmodum dictum est) fieri non potest, quin pervertat atque depravet omnem doctrinæ puritatem. Et iterum colligimus ex hoc loco quanta fuerit Regis anxietas, quod neque sumptibus vult parcere, si à Chaldæis hoc modo eliciat somnii sui interpretationem: & interea tamen furiosè ipsis irascitur, quasi ab ipsis non obtineat quod meretur merces quam ipse offert. Jam sequitur,

7. Responderunt secundo, & dixerunt, Rex somnium exponat (*vel narret*) servis suis, & interpretationem indicabimus.

8. Respondit Rex, & dixit, Vere (*in veritate*) novi ego (*jam cognosco*) quod tempus redimitis, quia scitis quod exierit sermo à me. (*id est, quod exciderit ex animo meo somnium, vel, sententia ex ore meo egressa sit.*)

Addamus versum sequentem:

9. Propterea si somnium non indicaveritis mihi, una hæc sententia *est:* & sermonem mendacem (*vel fallacem*) & corruptum præparastis ad dicendum coram me, donec tempus mutetur: (*id est, prætereat*) propterea somnium narrate mihi, & cognoscam quod interpretationem ejus mihi indicetis. (*hoc est, possitis mihi exponere.*)

Hic narratur Magorum excusatio. Dicunt quod verum est, se non aliud præstare posse ex arte sua, nisi ut interpretationem somnii afferant. Sed Rex vult sibi somnium narrari: unde iterum apparet fuisse correptum quasi prodigioso furore, ubi est tam implacabilis. Solent interdum Reges effervescere, sed admonitione una placantur: & ut plurimum vera est illa sententia, Iram frangi blando sermone. Quum autem tam æqua Magorum responsio non mitigaverit iracundiam Regis, sequitur prorsus abripi quadam diabolica vehementia. Et hoc totum, quemadmodum dixi, gubernatum fuit arcano Dei consilio, ut illustrior esset expositio Danielis. Quærunt igitur *ut Rex somnium suum narret:* deinde iterum promittunt quod antea, nempe sibi interpretationem fore in promptu. Atqui hæc nimia fuit superbia, ut dictum est: & debuerant saltem in tanto discrimine aliquid corrigere ex suo fastu & ex stulta jactantia. Quum ergo persistunt in illa stulta gloriatione & fallaci, hinc videmus fuisse excæcatos à diabolo: quemadmodum qui impliciti sunt superstitiosis artibus, simul etiam confidenter tuentur suam vesaniam. Tale exemplum perspicitur in Magis, quum semper sibi residuam faciunt scientiam interpretandi somnii. Jam sequitur Regis exceptio: *Scio*, inquit, *vos tempus redimere, quia scitis quod res à me abierit*, vel, sermo sit pronunciatus. si recipitur prior sensus, Rex hic eos insimulat pejoris astutiæ, quod scilicet non habeant Magi quod præ se ferunt, & ita cupiant elabi, quia sciunt inductam esse somnii oblivionem Regis animo. Perinde igitur est acsi diceret, Promittitis quidem vos mihi fore certos interpretes somnii: sed hoc falsum est. Si enim somnium narrarem, facile esset deprehendere vestram arrogantiam, quia non possetis mihi ænigma illud explicare: sed quia cognoscitis me somnii esse oblitum, ideo quæritis ejus narrationem. Sed *hoc est tempus redimere*, inquit. Ita ergo tegitis inscitiam, & vobis retinetis opinionem scientiæ. Quod si mihi somnium adhuc hæreret in memoria, facile detegerem vestram inscitiam: quia non possetis præstare quod nunc jactatis. Videmus ergo Regem hic onerare Magos crimine novo, quod scilicet sint impostores, qui populum deludunt falsis jactantiis: & ideo ostendit morte esse dignos, nisi narrent somnium. Atqui mala est & vitiosa hæc argumentatio. Sed non mirum est, si tyranni semper induant colores suæ sævitiæ. Interea tenendum est quod dixi, Magos fuisse hac exprobratione dignos. erant enim ventosi homines, & qui falso pollicebantur, se conjicere ex somniis, ex auguriis, & similibus quid esset futurum. Sed quod ad Regem spectat, nihil est iniquius, quam confingere tale crimen in Magis, quia etiamsi omnes fallerent, seipsos etiam fallebant, quia erant excæcati, imo fascinati stulta persuasione falsæ sapientiæ: neque illis erat propositum decipere Regem. Putabant enim sibi aliquid posse statim occurrere, quod liberaret omni cura illius animum. Sed Rex semper prosequitur cæcum illum impetum suæ sævitiæ. Ac notanda interim est prima causa, nempe quia torquetur divinitus, ut non possit ad momentum unum quiescere, donec obtineat expositionem somnii. postea adjungit: *Si non exposueritis mihi somnium, hæc una stat sententia*, inquit, hoc est, de vobis omnibus jam decretum est, non inquiram sigillatim quis in culpa sit, & quis velit me fraudare, sed excindam prorsus omnem stirpem Magorum: denique nemo supplicium effugiet, nisi exposueritis mihi tam somnium quam ejus interpretationem. Postea adjungit, *Præparastis fallacem & corruptum sermonem, ut diceretis hic coram me* quod fert vestra excusatio. Iterum Rex illis objectat fraudem & malitiam, cujus tamen non erant conscii: quasi diceret, eos data opera ad fallendum quærere speciosos prætextus. Sed dicit, *sermonem mendacem*, vel fallacem, *& corruptum:* hoc est, vestra ista excusatio est putida, quemadmodum vulgo loquimur, Fœtet mihi: si quis esset color, ego possem admittere quod dicitis: sed video in verbis vestris nihil esse præter fallacias, & fallacias quæ sapiunt suam putredinem. Nunc ergo videmus non tantum Regem excandescere, quod Magi recusent narrare somnium, sed etiam gravare ipsos majori crimine, quod scilicet afferant sermonem putridum, & velint quasi ex professo illudere. Postea addit, *Somnium narrate mihi, & inde cognoscam*, vel, quo inde cognoscam vos posse etiam fideliter interpretari quid contineat. Hic Rex aliud argumentum sumit, quo Magos astutiæ convincat: Jactatis vobis non difficilem fore interpretationem somnii: qua fiducia? nam somnium ipsum vobis est adhuc incognitum: si narrassem vobis, tunc possetis dicere, si quid vobis occurreret. Sed nunc ego interrogo de somnio quod vos latet & meipsum: dicitis, ubi somnium narravero, vobis reliquum esse in manu. Ego autem cognoscam vos esse bonos & dextros interpretes somniorum, si potestis somnium narrare, quia alterum pendet ex altero: & vos estis nimium temerarii, quum ita præsumitis quod nondum vobis compertum est. Ubi ergo ita festinanter prorumpitis, & vultis hoc mihi esse persuasum, interpretationem vobis fore certam, constat vos iterum hac in parte fallere: & hic detegitur vestra temeritas una cum fraude, quia scilicet mihi palam illuditis. Hæc est summa. Reliqua in crastinum diem.

Da omnipotens Deus, quando in hoc mundo ita nobis peregrinandum est, ut quotidie opus habeamus doctrina & gubernatione Spiritus tui, ut cum vera modestia tam à verbo tuo, quam ab arcana inspiratione pendeamus, ne nimium nobis sumamus: sed ignorantiæ nostræ & cæcitatis, adeoque stuporis nobis

bis conscii semper ad te confugiamus, neque huc vel illuc sinamus nos abripi astu Satanæ & impiorum, sed maneamus ita defixi in veritate tua, ut nunquam ab ea deflectamus, donec nos dirigas per totum cursum vocationis nostræ, atque ita perveniamus in cælestem illam gloriam regni tui, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN DANIELEM.

10. Responderunt Chaldæi coram Rege, & dixerunt, Non est homo super terram, qui sermonem (*vel rem*) Regis posset explicare: propterea nullus Rex, Princeps, vel Præfectus rem consimilem exquisivit ab ullo Mago & Astrologo, & Chaldæo.

Excusant rursus Chaldæi, quod non possint Regi suum somnium narrare. Dicunt in summa, hoc non esse proprium suæ artis vel scientiæ: deinde nullo exemplo fuisse hoc proditum, ut interrogarentur sapientes in hunc modum, nempe ut responderent tam de facto, quam de jure, ut loquuntur. Jactabant quidem se somniorum esse interpretes: sed conjecturæ eorum non poterant extendi usque ad ipsa somnia: sed tantum ad interpretationem spectabant. Erat quidem hæc justa excusatio: sed non admittitur à Rege, qui furore, sicuti heri dictum fuit, impellitur, idque non sine arcano Dei instinctu, ut pateat Magos, & Ariolos, & Astrologos meros esse impostores, qui illuserant populo. Et finis semper nobis observandus est, quia voluit Deus extollere servum suum Danielem, & à vulgari ordine ipsum eximere. Addunt etiam nullos unquam Reges, vel Principes ita egisse cum Magis & sapientibus. Postea sequitur,

11. Et sermo de quo Rex inquirit pretiosus *est*: (*vel rarus*) & nullus est qui possit exponere coram Rege, nisi dii, quorum habitatio cum carne non est ipsis. (*sunt multa verba supervacua, ut lingua illa fert.*)

Addunt rem hanc de qua Rex sciscitatur, excedere captum humani ingenii. Non dubium est, quin ægre hoc confessi fuerint, quia, ut antehac dictum fuit, acquisierant sibi famam tantæ sapientiæ, ut vulgus putaret nihil eos latere, vel esse ipsis incognitum. Quod ergo fatentur inscitiam hac in parte, non dubium est quin libenter refugissent: sed necesse fuit in extremo discrimine quærere etiam hoc subterfugium. Porro dubitari hic potest, cur dicant sermonem de quo Rex sciscitatur, esse pretiosum. Nesciunt enim quid Rex somniaverit. Unde igitur hoc pretium? Sed non mirum est, homines anxios, & perculsos etiam extrema formidine quidvis effutire sine judicio. Dicunt igitur *rem hanc esse pretiosam*, nempe miscent hanc adulationem aliis excusationibus, ut mitigent iracundiam Regis, atque ita effugiant præsentem mortem, quæ jam instabat. *Sermo* ergo *de quo Rex inquirit pretiosus est*: & tamen fuit hoc etiam dictu probabile, quia res erat non vulgaris, somnium divinitus immissum esse Regi, postea sepultum fuisse subita oblivione. Oportuit igitur esse mysterium aliquod: & ideo non sine colore dixerunt Chaldæi, negotium hoc, vel rem hanc, superare sua magnitudine communem ingenii humani modum: ideo adjiciunt *non posse alios esse interpretes, quam deos vel Angelos*. Quidam hoc ad Angelos referunt. Sed scimus multitudinem deorum fuisse cultam inter illos Magos. Ergo simplicius est hoc exponere de illa deorum turba, quam imaginabantur. Habebant quidem minores deos. Nam apud omnes gentes semper valuit illa persuasio, esse aliquem summum Deum, qui solus dominaretur. Postea finxerunt deos minores. Et quisque pro sua libidine Deum sibi fabricavit. Deos igitur pro communi sensu & opinione hic nominant. Quanquam referri hoc potest ad genios, vel deos aërios. Scimus enim imbutos hac opinione fuisse incredulos omnes, ut putarent quosdam esse deos intermedios. Et magnum etiam certamen fuit Apostolis cum errore illo vetusto. Et scimus libros Platonis refertos esse hac doctrina, nempe inter cæleste numen & inter homines esse dæmonas aut genios, quasi mediatores. Poterimus ergo commode intelligere hæc verba, quod Chaldæi solos Angelos putent esse interpretes, non quia sincere, vel ad liquidum sentirent de Angelis quod Scriptura docet: verum apud ipsos vigebat Platonica illa doctrina, adeoque superstitio de geniis, qui & in cælo versantur, & commercium habent cum summo Deo, & simul etiam familiares sunt mortalibus. Quoniam ergo homines carne induti sunt, non possunt ita se attollere in cælum, ut omnia arcana percipiant. Unde sequitur, Regem inique facere, quod ipsis injungat munus Angelicum vel divinum. Hæc etiam excusatio fuit probabilis: sed surdæ erant Regis aures, quia suo impetu rapiebatur: & Deus etiam quasi furiis illum instigabat, ut non posset quiescere. Hinc igitur sævitia, quam subjicit Daniel:

12. Propterea Rex in ira & indignatione magna edixit ut interficerentur omnes sapientes Babylonis.

Denunciatio quam antea vidimus, erat horribilis: sed jam ultra progreditur Nebuchadnezer. Neque enim minitatur Chaldæis mortem, sed jubet eos interfici. Tale exemplum vix reperietur in historiis: sed causa semper notanda est, quod scilicet turbulento fuerit animo, quia volebat Deus servum suum Danielem proferre in medium, ut esset omnibus spectabilis. Hæc autem fuit præparatio, quod innotuit omnibus, & palam factum est, sapientes Babylonis deprehensos fuisse vanos, qui scilicet plus promiserant quam præstando essent: deinde etiamsi præditi essent maxima scientia, tamen destitui hoc dono revelationis, quo pollebat Daniel. Hinc ergo factum est, ut Rex edicto suo eos omnes morti addixerit. Fieri etiam potest, ut tunc agnoverit quod nunquam antea animadverterat, nempe in illorum jactantia multam esse vanitatem, & in tota eorum arte multas esse præstigias. Ergo ubi superstitio successu caret, statim emergit rabies. Et videmus eos qui censentur admodum devoti (ut loquuntur vulgo) ubi intelligunt

gunt sibi nihil prodesse fictitios suos cultus, tunc erumpere in illam, quam dixi, rabiem, & maledicere suis idolis, & detestari quicquid hactenus sequuti sunt. Sic ergo fieri potest, ut Nebuchadnezer tunc in re tam seria subolfecerit imposturas, quarum nulla ante cognitio in ejus animum subierat: nunc autem ubi videt se fuisse deceptum, & simul destituitur in re tam perplexa & in tanta anxietate eorum consilio à quibus omnia speraverat, tunc centuplo magis insanit, quam si antehac fuisset temperatus. Postea sequitur,

13. Et edictum exiit: & sapientes interficiebantur: & quærebant Danielem & socios ejus ad interficiendum.

14. Et tunc Daniel sciscitatus est *de* consilio & edicto ab Arioch principe satellitum Regis, qui exierat ad interficiendum sapientes Babylonis.

15. Respondit, & dixit ipsi Arioch præfecto (*est idem nomen quod paulo ante vidimus, Præfecto*) Regis, Ad quid edictum festinat è conspectu Regis? Tunc rem (*vel sermonem*) patefecit Arioch ipsi Danieli.

Ex verbis apparet quosdam ex sapientibus fuisse interfectos. Neque enim Daniel primo loco ad mortem quæsitus est. Quum ergo promiscue traherentur ad supplicium Magi & Chaldæi, Daniel etiam cum sociis in eodem fuit periculo. Et diserte hoc exprimitur: *quod scilicet edictum exierit*, hoc est, publicatum fuerit (sic etiam Latini interdum loquuntur) *& interficiebantur sapientes:* Daniel tunc quoque fuit quæsitus: Rex autem nunquam passus esset edictum suum contemni à promulgatione. Si publice mandasset hoc fieri, & nulla fuisset adjuncta exequutio, nonne hoc erat ridiculum? Colligitur ergo probabili ratione, multos ex Magis & Chaldæis fuisse interfectos. Etsi autem non fuit legitima causa Regi: dederunt tamen justas pœnas. Nam (ut heri dictum fuit) digni erant qui exterminarentur è mundo: & pestis illa tollenda est, quoad fieri potest. Si Nebuchadnezer fuisset similis vel Davidi, vel Ezechiæ, vel Josiæ, optimo jure interficere omnes poterat, & purgare terram tali inquinamento. Sed quia tantum iracundiæ fervore illuc rapitur, delinquit ipse. Interea Deus sumit justam pœnam de Chaldæis. Et debuit etiam prodesse hæc admonitio toti populo. Quia autem obduruerunt in suo errore, non dubium est quin redditi sint magis inexcusabiles, quod cæcutirent ad tale Dei judicium. Quod autem Daniel simul etiam morti destinatur, quum à Rege non fuerit vocatus, hinc apparet quam iniqua sint Regum edicta, qui gravantur inquirere, ut decebat, de causis quarum sunt judices. Nebuchadnezer sæpius audierat Danielem, & coactus fuerat mirari dexteritatem ingenii in ipso, & singulare sapientiæ donum: Qui fit igitur, ut eum prætereat, ubi opus est singulari consilio? Quanquam ergo Rex sollicite inquirit de somnio, videmus tamen ut non agat serio: quia venisset proculdubio in mentem, Ecce tu antehac perspexisti in captivis Judæis incredibile donum cælestis sapientiæ: illos igitur accerse primo loco. Detegitur itaque socordia Regis, quod Danielem non accersivit, saltem inter alios. Diximus hoc fuisse gubernatum arcana Dei providentia, qui noluit misceri servum suum cum illis Satanæ ministris, quorum tota scientia in præstigiis & erroribus erat. Interim quod ad regem spectat, videmus ut neglexerit Dei donum, & quasi suffocaverit lucem sibi oblatam. Nunc autem Daniel trahitur ad mortem. Ideo dixi tyrannos hac ratione ut plurimum injustos esse, & exercere immanem violentiam: quia non possunt suscipere molestiam & laborem inquirendi. Interea videmus ut suos Deus mirabiliter eripiat à faucibus mortis, quemadmodum contigit in Daniele. Nam hoc mirum nobis videri debet, quod pepercerit ejus vitæ Arioch, quum occideret reliquos, qui tamen erant indigenæ. Qui factum est igitur, ut plus humanitatis expertus sit Daniel, qui erat homo extraneus, & captivus, quam ipsi Chaldæi? Nempe quia vita ejus in manu & custodia Dei erat, qui continuit & animum, & manus Præfecti, ne statim in ipsum sæviret. Dicitur autem, *Danielem interrogasse super consilio & edicto.* Alii vertunt, *prudenter & scite:* & עטה *etab* significat prudentiam, sicuti etiam טעם *teem* metaphorice accipitur pro intelligentia, quum gustum significet. Sed postea videbimus Teem accipi pro edicto: & quia videtur sensus hic melius quadrare, ideo eum amplector, quod scilicet Daniel sciscitatus fuerit ex Præfecto quodnam esset istud edictum, & consilium Regis. Vocatur etiam Arioch Præfectus satellitum. Alii vertunt carnificum: alii autem coquorum. Nam *tabab* טבח significat mactare: sed nomen inde deductum significat coquum. Sic vocatur Putiphar, cui venditus fuit Joseph, 39. cap. Geneseos. Videtur mihi esse aliqua absurditas, si dicamus hunc fuisse Præfectum carnificum. Si dicamus ipsum fuisse Præfectum coquorum, etiam vix quadraret ejus officio, mitti ad occidendos Chaldæos. Ego igitur mitius interpretari malo, quod fuerit Præfectus satellitum. Nam, ut dixi, vocatur Putiphar רב טבחים *rab tabbabim*, & hic tantum mutatur pronuntiatio. Sequitur, *Danielem etiam dixisse, Ad quid festinat edictum à conspectu Regis?* Videtur his verbis Daniel oblique perstringere Regis iracundiam, & simul ingratitudinem: iracundiam, quod non satis diligenter inquisierit antequam prosiliret ad crudele illud supplicium: deinde videtur ingratitudinem notare, quod immerito nunc trahatur ad mortem, qui accitus non fuit, quum tamen Rex posset cognoscere quid esset in ipso. Quum ergo festinationem nominat, non dubito quin expostulet cum Rege, quia non fuerit vocatus vel auditus, & mactetur una cum aliis, perinde acsi in eadem esset culpa, etiam si cui culpæ obnoxii fuissent Chaldæi. Summa est, non esse cur Rex acceleret, quia forte inveniet quod cupit, modo inquirat diligentius. Postea additur, *Arioch exposuisse rem Danieli.* Unde apparet, Danielem antehac fuisse ignarum totius negotii. Et hinc etiam conjicere promptum est, quantus terror occupaverit animum pii viri. Nihil enim sciverat, & quasi noxius ad supplicium repente, & præter opinionem trahitur. Ergo oportuit illum divinitus confirmari, ut posset composito animo petere tam à Præfecto ipso, quam à Rege tempus, quo posset Regi somnium narrare, & etiam adjungere ejus interpretationem. Quod ergo Daniel potuit ita composite agere, fuit singulare Dei beneficium, quia terror ejus animum obstupefacere alioqui poterat. Et scimus in rebus subitis destitui nos omni consilio, & facile animis concidere. Ubi ergo nihil tale in Daniele cernitur, certum est ejus mentem gubernatam fuisse à Spiritu Dei. Postea additur,

16. Et Daniel ingressus est, & postulavit à Rege, ut tempus daret sibi, & expositionem (*interpretationem*) afferret Regi.

Nihil

Nihil hic versus novum continet, nisi quod hoc notandum est, quod non exprimitur, nempe Præfectum non sine metu hoc dedisse Danieli, ut introduceret eum ad Regem. Sciebat enim Regem prorsus furere. Ergo fuit hoc odiosum, quod non statim exequutus esset edictum. Sed, ut jam dictum fuit, quia Deus susceperat Danielem in fidem suam, ideo flexit ad hanc mansuetudinem animum Præfecti, ut non dubitaret Danielem ad Regem introducere. Jam alterum etiam colligitur ex contextu, nempe Danielem quod petebat impetrasse. Dicitur enim *domum fuisse reversus*: haud dubie, quia diem unum à Rege obtinuit, quo posset postridie satisfacere ejus voto. Et tamen mirum est hoc illi fuisse datum: quia voluerat Rex extemplo somnium sibi narrari. Quanquam autem hic diserte non exprimit Daniel quas rationes coram Rege attulerit: probabile tamen est, confessum fuisse quod postea videbimus suo loco, nempe se non esse præditum tanta intelligentia, ut somnium exponeret: verum sperare Dei beneficio, se postridie venturum cum nova revelatione. Alioqui Rex nunquam eum admisisset, si dubitanter petiisset Daniel, vel non fuisset testatus se arcanam à Deo revelationem sperare, statim fuisset rejectus, & provocasset etiam magis iracundiam Regis. & Hebræis tritum est quæ suo loco omittunt postea in contextu persequi. Ubi autem modeste fatetur quod verum est, se non posse Regi morem gerere, donec acceperit à Domino quod fideliter ad ipsum perferret, hinc fit ut Rex concedat illi tempus: & hoc clarius postea videbimus. Sequitur,

17. Tunc Daniel in domum venit, (*abiit*) & Hananiæ, *&* Misaëli, & Azariæ sociis suis sermonem (*vel rem*) patefecit:

18. Et misericordias ad petendum (*ad verbum, hoc est, ut peterent misericordiam*) à facie Dei cælorum super arcano hoc, ut ne interficerentur Daniel & socii ejus cum residuo sapientum Babylonis. (*hoc est, cum reliquis sapientibus Babylonis.*)

Videmus quo consilio, & qua etiam fiducia, Daniel postulaverit tempus sibi dari. Consilium hoc fuit, ut Dei gratiam imploraret. Accessit etiam fiducia, quoniam sciebat sibi instare duplicem pœnam, si Regis expectationem fuisset frustratus: si postridie rediisset vacuus & inanis, non contentus fuisset Rex una & simplici morte, sed crudeliter sæviisset in Danielem, quasi fuisset ab eo delusus. Non dubium igitur est quin Daniel speraverit quod adeptus est, nempe somnium Regis sibi revelatum iri. Exponit ergo sociis suis, ut simul postulent misericordiam à Deo. Jam antea pollebat Daniel singulari illo dono, quod erat somniorum interpres: deinde solus etiam erat Dei Propheta, quemadmodum vi-
Num. 12. dimus. Deus enim solebat Prophetis manifestare suum consilium vel per somnia, vel per visiones: utrumque adeptus erat Daniel. Quod ergo Misaël, Hananiah, & Azariah sese adjungunt socios ad precandum, colligimus non fuisse ambitione inductos, vel quod sibi aliquid appeterent. Nam si fuissent æmuli Danieli, non potuissent uno consensu precari. Neque enim sibi quisque privatim preces concipit, sed tantum ut Danieli patefieret somnii interpretatio. Videmus ergo ut sincere consentiant in suis precibus, & absit omnis superbia, & ambitio, nec quisquam proprium aliquid appetat. Cæterum hoc etiam notatu dignum est, quum dicuntur *postulasse misericordiam à Deo*. Etsi enim hic non prodeunt in Dei conspectum tanquam rei, tamen quia gratuito sibi datum iri sperabant quod petebant, ideo nomen misericordiæ hic ponitur. Quoties ergo ad Deum confugimus, ut necessitatibus nostris opem ferat, semper oculi & sensus vertendi sunt in ejus misericordiam. Mera enim ejus liberalitas nobis eum conciliat. Quod in fine versus dicitur, *ne perirent cum reliquis sapientibus Babylonis*, quidam ita exponunt quasi solliciti fuerint de vita Magorum, & voluerint etiam ipsos eripere à morte. Sed quanquam optassent omnes salvos, non dubium tamen est quin se hic à Magis & Chaldæis separent, sicuti etiam longe diversa erat ratio. Jam sequitur,

19. Tunc Danieli in visione noctis arcanum patefactum est: tunc Daniel benedixit Deum cæli.

Hic colligi potest, Danielem non vacillasse, neque dubio animo fuisse precatum cum sociis. Nam
Jacob. 1. illa Jacobi sententia nobis in memoriam venire debet, nempe, Qui hæsitant, & trepidant, & cum diffidentia Deum precantur, indignos esse, qui exaudiantur: Non existimet, inquit Jacobus, talis homo quod quicquam impetret à Domino si agitatur varie quasi fluctus maris. Quod ergo Deus propitium se ostendit precibus Danielis, hinc apparet precatum fuisse vera fiducia, quia scilicet certo persuasus fuerit vitam suam curæ esse Deo: deinde etiam senserit Deum non frustra vexare animum Regis Nebuchadnezer, sed aliquod insigne & memorabile judicium præparasse. Quoniam ergo Daniel hac persuasione imbutus est, ideo concipit certam fidem, & precatur Deum acsi jam impetrasset. Ex opposito autem videmus Deum nunquam habere clausas aures, ubi rite & ex animo invocatur: quemadmo-
Psal. 145. dum etiam dicitur in Psalmo, Ipsum esse propinquum omnibus qui eum invocant, sed in veritate. Non potest autem esse veritas ubi deest fides. Sed quoniam Daniel ad precandum & fidem attulit & sinceritatem, ideo protinus exauditus est, atque in visione noctis patefactum fuit arcanum de somnio. Non possem nunc ulterius progredi.

Da omnipotens Deus, quando quotidie & singulis momentis periclitamur, neque tantùm nobis discrimen imminet ab unius tyranni sævitia, sed diabolus concitat totum orbem contra nos, & armat etiam hujus mundi principes, quos impellit ad nos perdendos: da, inquam, ut sentiamus, & experientia ipsa demonstres vitam nostram esse in manu tua, & te ita esse fidum ejus custodem, ut non patiaris capillum unum ex capitibus nostris decidere: sed sic nos tuearis, ut impii quoque ipsi agnoscant non frustra nos hodie gloriari tuo nomine, nec frustra te invocare. Et quum experti fuerimus paternam illam sollicitudinem in toto vitæ nostræ cursu, tandem perveniamus ad beatam illam immortalitatem, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis reposita est in cælo per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN D. ANIELEM.

20. Loquutus est Daniel, (*respondit, ad verbum*) & dixit, Sit nomen Dei benedictum à seculo & in seculum: ejus est sapientia, & robur ipsius. (*sunt tres particulæ supervacuæ: in sensu nihil est obscurum.*)

PRosequitur hic Daniel narrationem suam, quod scilicet gratias egerit Deo postquam patefactum ei fuit somnium Regis Nebuchadnezer: & summam verborum quibus usus est, refert: *Sit nomen Dei benedictum*, inquit, *à seculo & in seculum.* Hoc quidem quotidie nobis optandum est: & quum precamur ut sanctificetur nomen Dei, perpetuitas notatur sub illa precandi forma: sed Daniel hic majore vehementia prorumpit in laudes Dei, quia agnoscit singulare ejus beneficium, quod ereptus fuerit à morte præter spem cum sociis suis. Ubi autem Deus præclarum aliquod beneficium confert in servos suos, magis incitantur
Psal. 40. ad eum laudandum, sicuti loquitur David, Dedisti
Jesa. 42. in os meum canticum novum. Et Jesaias etiam bis utitur hac loquutione, Quod Deus materiam novi & insoliti cantici dederit, quia mirabiliter egit cum Ecclesia sua. Sic etiam non dubium est, quin Daniel hic extraordinario modo voluerit laudare Deum, quia expertus erat raram ejus gratiam, dum scilicet ereptus fuerat quasi à præsenti morte. Postea adjungit, *cujus.* Relativum hic sumitur pro causali particula. debet igitur sic resolvi oratio, *quoniam ejus est sapientia & robur.* Particulæ quæ adduntur possunt valere ad confirmationem, & possunt sumi pro particula exclusiva: quasi diceret unum esse Deum, cui debetur laus & sapientiæ & virtutis. Extra ipsum vero frustra quæri utrumque. Sed videtur hæc gratiarum actio non quadrare ad rem præsentem. Debebat enim potius celebrare Dei laudes Daniel, quod ei patefacta fuisset visio, & hoc uno contentus esse. Verum hic prædicat gloriam Dei tam à potentia, quam à Sapientia: quoniam ubi Scriptura vult discernere verum Deum ab omnibus fictitiis, sumit hæc duo principia, Quod scilicet Deus omnia gubernet sua manu, & contineat sub imperio suo. Deinde, Quod nihil ipsum lateat. hæc non possunt separari, ubi probanda est Dei majestas. Videmus ut homines sibi quidvis fabricent, atque ita comminiscantur innumeros Deos, & distribuant cuique proprium munus, quia scilicet non possunt quiescere in simplici unitate, ubi de ipso Deo agitur. Alii fingunt nobis Deum quasi dimidium: & tales sunt omnes qui garriunt de nuda præscientia. Fatentur, Deo nihil esse absconditum, sed ipsum omnia præscire: & huc referunt vaticinia quæcunque leguntur in Scripturis. Quod dicunt verum est, sed interea valde imminuunt gloriam Dei. Imo lacerant prorsus, quia similem ipsum faciunt Apollini, cujus olim officium fuit prædicere res futuras, ut putabant increduli. Quum ergo quærerent vaticinia de rebus futuris, Apollo hac virtute præditus erat, ut illis manifestaret hoc vel illud. Multi hodie existimant talem esse Deum, qui omnia prævideat: interim vero vel dissimulet, vel consulto abstineat à mundi gubernatione. Denique præscientia Dei illis frigida est, atque otiosa speculatio. Ideo dixi eos spoliare Deum altera parte gloriæ suæ: ita quantum in ipsis est, ipsum lacerare. Scriptura autem ubi vult asserere Deo quod ejus proprium est, conjungit hæc duo inseparabiliter, Quod Deus omnia prævideat, quod nihil sit absconditum ejus oculis. Deinde, Quod constituit etiam ipse quicquid futurum est, gubernet mundum suo arbitrio, nihil fortuito accidat, sed ejus moderatione. Hoc itaque principium nunc sumit Daniel, vel hæc duo principia, Quod Deus Israëlis solus mereatur nomen Dei, quia penes ipsum sit sapientia, & robur. Meminerimus ergo Deum fraudari justa laude, ubi non retinet hæc duo in solidum, nempe quod omnia prævideat: deinde quod mundum gubernet, ita ut nihil accidat nisi ex ejus arbitrio. Sed quia adhuc frigidum illud esset, Deo esse sapientiam & robur, atque in ipso solo, nisi & sapientia ejus in mundo fulgeret, & robur etiam posset cognosci: ideo continuo post sequitur,

21. Et ipse (*vel, ipse est qui*) mutat tempora, & articulos temporum: amovet Reges, & constituit Reges: dat sapientiam sapientibus, & scientiam iis qui scientiam cognoscunt. (*hoc est, iis qui pollent scientia.*)

Clarius his verbis explicat Daniel quod poterat esse obscurum. docet enim ita Deum esse fontem sapientiæ & virtutis, ut non supprimat apud se quod competit in eum solum, sed per cælum & terram diffundat. Et hoc diligenter notandum est. Videtur enim elogium illud non adeo esse magnificum, ubi
Rom. 16. Paulus Deum affirmat solum esse sapientem. Sed ubi reputamus sapientiam Dei nobis proponi ante oculos sursum & deorsum, tunc melius sentimus quomodo, & quo sensu pronunciet Paulus Deum esse solum sapientem. Deus ergo, ut jam attigi, non tenet inclusam sapientiam apud se, sed facit, ut defluat per totum mundum. Summa autem hujus versus est, quicquid est virtutis & sapientiæ in mundo, hoc esse testimonium divinæ & virtutis & sapientiæ. Hæc est hominum ingratitudo, ubi aliquid vel in se, vel in aliis reperiunt laude dignum, statim hoc sibi arrogant: ita imminuitur Dei gloria, sed eorum pravitate, ubi se proferebat. Hic autem docemur, adeo nihil derogare sapientiæ & virtuti Dei, quicquid in mundo sapientiæ & virtutis conspicitur, ut potius magis illic refulgeat. Tenemus ergo Prophetæ consilium, nempe Deum quasi in speculis ante oculos nostros objicere testimonia potentiæ suæ & virtutis, ubi res in mundo volvuntur, ubi homines pollent sapientia; ubi alii in sublime extolluntur, alii autem concidunt: sicuti experientia docet non posse fieri vel humanitus, vel aliquo æquabili cursu naturæ, ut summi Reges ita cadant, ut alii obtineant summos honorum gradus. Daniel ergo admonet non esse quærendam in cælo duntaxat sapientiam & virtutem Dei, quoniam in terra nobis apparet, & quotidie utriusque documenta sese offerunt oculis nostris. Videmus nunc quomodo inter se cohæreant isti duo versus. Dixerat solius Dei esse sapientiam: nunc ostendit non latere in ipso Deo, sed nobis manifestari, ita ut liceat familiari usu cognoscere, quicquid sapientiæ est, ab ipso manare, & ipsum esse unicum fontem. Idem quoque de virtute sentiendum. *Ipse* igitur *est qui mutat tempora & articulos*

ticulos temporum. Scimus hoc totum ascribi fortunæ, quod mundus habet incertas vices, ita ut aliquid quotidie mutetur. Et profani homines hinc colligunt cæco impetu omnia versari: alii autem dicunt humanum genus esse quasi ludum Dei, & projici homines quasi pilas. Sed, quemadmodum jam dixi, non mirum est homines qui perverso sunt & corrupto ingenio, ita in sinistram partem trahere omnia Dei opera. Quantum ad nos spectat, teneamus quod hic docet Propheta, nempe revolutiones, ut loquuntur, esse testimonia potentiæ Dei, & quasi digito ostendere gubernari divinitus res humanas. Nam alterutrum sumere necesse est, vel quod natura dominetur in rebus humanis, vel quod fortuna verset huc & illuc quæ debebant habere æquabilem cursum. Quod ad naturam spectat, æquabilis esset ratio, nisi Deus singulari consilio, prout visum est, ita mutaret vices temporum. Et tamen Philosophi, qui summum imperium assignant naturæ, multo sunt saniores reliquis, qui statuunt in supremo gradu fortunam. Jam si admittimus quod isti posteriores volunt, nempe fortunæ temerario impetu res humanas versari, unde ista fortuna? Et si petimus ab ipsis definitionem, quid respondebunt? Certe cogentur fateri nomen illud fortunæ esse vanum commentum. Atqui neque Deus, neque natura locum habebunt in vana & quasi versatili mundi gubernatione, dum sine ordine omnia se tumultuarie in speciem præcipitant. Quod si conceditur, certe Epicuri doctrina locum habebit: quia si Deus resignat summum mundi imperium, ita ut omnia temere sic versentur, jam desinet esse Deus. Verum in hac varietate potius manum suam exerit ad vendicandum sibi mundi imperium. Meminerimus ergo in tot mutationibus, quæ subinde nobis occurrunt, & quibus renovatur quodammodo mundi facies, fulgere Dei providentiam, & res non fluere æquabili cursu: quia posset probabili conjectura tunc ascribi naturæ quod unius Dei proprium est. Deus, inquam, sic mutat imperia, & vices temporum, ut discamus in ipsum respicere. Si semper æquabiliter sol oriatur & occidat, vel saltem certa symmetria quotannis fluant sine adventitia mutatione, neque sint breves hyberni dies, æstivi autem longi, tunc possemus colligere esse certum ordinem naturæ: & hoc modo Deus quasi rejiceretur ab imperio suo. Ubi autem non solum differunt hyberni dies ab æstivis: sed etiam non semper ver eandem temperiem retinet, imo aliquando est turbulentum, vel nivosum, aliquando æquat æstatem calore: deinde quum æstates sunt tam variæ, quum nullus annus similis est prorsus alteri, quum in horas & momenta aër mutatur, & cælum induit novam faciem: quum ergo hæc omnia cernuntur, quasi nos expergefacit Deus, nè ita torpeamus in crasso nostro sensu, & fingamus naturam esse aliquod numen, ita ut ipse privetur legitimo honore, & transferatur ad nostrum commentum quod merito sibi uni vendicat. Si in rebus istis vulgaribus agnoscere coguntur Dei providentiam, si qua mutatio contingat majoris momenti, sicuti dum transfert Deus imperia, & mundum ipsum quasi transformat, nonne tunc magis affici nos decet, nisi sumus nimium stupidi? Non ergo abs re Daniel hic corrigit perversam opinionem, quæ occupat fere omnium sensus, quod scilicet vel mundus fortuito volvatur, vel quod natura sit summum numen, ubi Deum esse asserit qui mutat tempora & vices. Proprie autem de Imperiis loquitur, sicuti ex contextu satis patet: quod Reges constituat & amoveat. vix potest hoc nobis persuaderi, divinitus imponi Reges soliis: deinde rursum dejici: quia putamus vel sua industria consequi imperium, vel jure hæreditario, vel fortuito casu. Interea nulla Dei habetur ratio, dum sic extollitur hominum industria, aut virtus, aut felicitas, aut aliquid tale. Ideo in Psalmo dicitur, *Psal. 75.* Neque ab oriente, neque ab occasu, sed Deus solus judex est. Propheta illic deridet sapientum discursus, ut vocant, qui colligunt omnes rationes, ut ostendant imperia pervenire ad homines vel ipsorum consilio & virtute, vel felicitate, vel aliis humanis & inferioribus mediis: Circumspicite, inquit, quocunque libuerit, sed ab ortu usque ad occasum non reperietis cur unus aliis præsit potius quam alter. Dominus ergo solus est judex: hoc est, maneat gubernatio penes unum Deum. Sic etiam hoc loco dicitur Dominus constituere Reges, & tollere è medio ubi ita visum est. Hoc argumentum, ut est splendidum, posset copiosius tractari: sed quoniam aliis pluribus locis recurret eadem occasio, breviter nunc perstringo quod continet hic versus. Nam de statu regnorum, & eorum ruina & mutatione sæpius dicendum erit. Ego igitur nolo congerere quæcunque etiam in promptu haberem: sed sufficit mihi breviter ostendere consilium Danielis. Postea addit *ipsum dare sapientiam sapientibus, & scientiam his qui præditi sunt scientia.* Hoc secundo membro idem confirmat Propheta quod jam diximus, sapientiam Dei scilicet non latere in tenebris, sed nobis manifestari: quoniam Deus quotidie dat nobis certa ejus & illustria documenta. Et interim hic corrigit ingratitudinem hominum qui ex sua excellentia trahendo ad se Dei laudem, semper fere sunt sacrilegi. Pronunciat igitur Daniel non esse sapientiam in hominibus, nisi à Deo. Sapiunt quidem homines, pollent intelligentia: sed quæritur an à seipsis. Daniel ergo ostendit nimis malignos esse homines, dum sibi quicquam arrogant, etiamsi omnes rapiant in admirationem sui: quia nihil habent proprium. Quis enim jactabit se proprio Marte sapere? Se peperisse intelligentiam qua præditus est? Quum ergo Deus sit unicus auctor & sapientiæ & scientiæ, dotes quibus homines ornavit, adeo non obscurant ejus gloriam, ut potius illustrare debeant. Postea adjungit,

22. Ipse patefacit profunda & abscondita: cognoscit quod in tenebris *latet*, & lux cum eo habitat. (*vel, penes ipsum.*)

Prosequitur eandem sententiam, & confirmat, quod scilicet ex Spiritu Dei cuncti mortales hauriant quicquid habent intelligentiæ & lucis. Quanquam longius progreditur hoc versu quam superiore. Dixerat enim in genere, sapere homines, & intelligere Dei beneficio: hic autem speciem unam sumit, nempe ubi est rara & insolita intelligentia illic clarius fulgere donum Dei: quasi diceret, non modo Deum singulis mortalibus distribuere pro mensura suæ liberalitatis quicquid habent acuminis & ingenii, sed quosdam ornare tanta intelligentia, ut appareant esse ipsius interpretes. Loquitur ergo hic proprie de dono Prophetico: quasi diceret, non tantum conspici Dei bonitatem in communi hominum prudentia (quod scilicet nemo est tam rudis, qui non discernat inter justum & injustum, qui non teneat aliquam rationem regendæ vitæ) sed in Prophetis aliquid esse extraordinarium, quod nobis reddit Dei sapientiam magis admirabilem. Unde enim Prophetæ hoc habent, ut vaticinentur de rebus occultis, ut penetrent supra cælos, ut transcendant totum mundum? An hoc est commune in hominibus? Quum ergo hoc communem hominum captum longe superet, Propheta docet illic plus laudis mereri Dei beneficentiam & virtutem simul, *quod revelet abscondita & arcana.* Et in hunc sensum adjicit, *lucem apud Deum habitare*: quasi diceret, longe differre à nobis Deum ipsum, quia obvolvimur multis

tis vel tenebris vel nebulis, sed Deo omnia esse liquida, sic ut nusquam hæsitet, non inquirat, non impediatur ulla ignorantia. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Sed discamus ex hoc loco tribuere Deo laudem, quam major pars mundi sacrilega audacia sibi arrogat: Deus autem ostendit sibi esse propriam. Quicquid ergo intelligentiæ & judicii in nobis est, hoc meminerimus Deo acceptum referre. Proinde etiam si qua tantum viget in nobis gutta communis sensus, eatenus jam obstricti sumus Deo, quia essemus similes truncis, vel lapidibus, nisi ipse arcano suo instinctu nos donaret intelligentia. Sed etiam si quis excellat, & sit in admiratione fere totius mundi, ipse quoque modeste se Deo subjiciat, & agnoscat eo magis se esse obstrictum, quia plus aliis accepit. Quis enim ipsum discernit, nisi Deus? Quo ergo quisque majore præstat intelligentia, eo magis extollat Dei beneficentiam, sibi omnia derogans. Tertio discamus intelligentiam rerum spiritualium esse rarum & singulare donum Spiritus sancti, & illic præcipue fulgere Dei virtutem. Caveamus ergo à diabolica superbia, qua videmus fere totum mundum esse ebrium, & falso turgere. Atque in hac parte glorificemus maxime Deum, quod non tantum ornavit nos communi prudentia, ut esset aliquod apud nos discrimen boni & mali: sed quod evexit supra communem naturam, & ita illuminavit, ut teneamus quæ alioqui longe excederent captum nostrum. Jam ubi pronunciat Daniel *lucem esse apud Deum*, subaudienda est tacita antithesis, quia subindicat homines, ut jam attigi, circumdari multis tenebris, & quasi palpitare in loco obscuro. Confertur ergo oblique hic hominum habitatio sanctuario Dei: quasi diceret Propheta, nusquam esse puram & sinceram lucem, nisi in solo Deo. Ergo ubi manemus apud nos, id est, in statu nostro, necesse est errare in caligine vel saltem obtenebrari multis nebulis. Huc pertinent ejus verba, ne scilicet acquiescamus in modulo nostro, sed potius expetamus à Deo lucem illam, in qua solus habitat. Verum meminerimus interea Deum habitare lucem inaccessam, nisi quatenus manum ipse nobis porrigit. 1 Tim. 6. Ergo si cupimus fieri participes divinæ lucis, caveamus ab audacia: & memores nostræ ignorantiæ petamus à Domino nos illuminari: ita lux ejus non erit nobis inaccessa, quum Spiritu suo nos supra cælum ipsum ducet. Postea addit,

23. Tibi confiteor, Deus patrum meorum, & laudo ego, (*& ego etiam te laudo*) qui dedisti mihi sapientiam & robur, & nunc notificasti mihi quæ postulavimus abs te: qui negotium (*vel quæstionem*) Regis patefecisti nobis.

Convertit Daniel sermonem ad Deum, *Te*, inquit, *confiteor, ô Deus patrum meorum, & te laudo.* Hic apertius distinguit Deum Israëlis ab omnibus figmentis gentium. Neque enim frustra epithetum hoc exprimit, quod laudet Deum patrum suorum: sed potius vult in nihilum redigere quicquid sibi fabricaverant aliæ omnes gentes de multitudine deorum. Hoc ergo tanquam vanum & mendax repudiat Daniel, & ostendit unum Deum Israëlis dignum esse omni laude. Cæterum non fundat gloriam Dei in auctoritate patrum suorum, quemadmodum Papistæ quum volunt astruere vel Georgio, vel Catharinæ, vel aliis suis quisquiliis aliquam summam potentiam, enumerant quot seculis jam obtinuerit error ille: ita volunt recipi pro oraculo quod consensus hominum approbavit. Sed si religio nitatur hominum consensu, qualis erit ejus stabilitas? Scimus nihil vanius esse humanis mentibus: Si
Psal. 62. ponderetur homo (inquit Propheta) cum vanitate in trutina, vanitas ipsa præponderabit. Nihil ergo stultius est illo principio, nempe sentiendum esse de religione quod valuit multarum ætatum consensu. Sed hic Daniel Deum patrum suorum ideo commendat, quoniam patres fuerant Dei filii. Valebat enim apud Judæos sacra illa adoptio, qua Deus sibi elegerat Abraham, & totum ipsius genus. Daniel ergo hic non extollit hominum personas, quasi possint aut debeant affingere Deo quod libuerit: sed tantum hac ratione dicit *Deum Israëlis esse Deum patrum suorum*: quia scilicet erat ex illa progenie, quam adoptaverat Deus. In summa, sic opponit Deum Israëlis cunctis idolis gentium, ut nota discretionis sit in ipso fœdere, & in doctrina cælesti, qua se patefecit sanctis Patribus. Nam quum gentes careant omni oraculo ac sequantur propria somnia, merito hic Daniel proponit *Deum patrum suorum*. Postea adjungit, *quia sapientiam & robur dedisti mihi.* Quantum ad sapientiam spectat, satis clare patet ratio, cur gratias Deo agat Daniel, quia scilicet adeptus erat, sicuti paulo post dicet, revelationem somnii: deinde quoniam ante donatus fuerat Prophetico spiritu & visionibus, ut ante retulit, cap. 1. vers. 17. Sed posset hic quæri, quid per *robur* intelligat. Neque enim vel dignitate pollebat inter homines, vel rebus bellicis præfectus unquam fuerat: denique nullum specimen magnificæ virtutis dederat, ut posset hanc ob causam Deo gratias agere. Sed Daniel respicit ad illud principium quod sumpsit, nempe Deum Israëlis inde agnosci verum & unicum Deum, quia quicquid est virtutis & sapientiæ in mundo, ab ipso fluat quasi à suo fonte. Secundum hanc rationem nunc de se loquitur, ut de aliis omnibus: quasi diceret, Si quid est in me vel roboris vel intelligentiæ, hoc totum tibi ascribo, sicuti tuum est. Et certe quamvis Daniel neque rex esset, neque præfectus, tamen illa animi invicta magnitudo quam vidimus, non erat pro nihilo ducenda. Itaque merito agnoscit aliquid divinitus etiam in hac parte sibi collatum. Denique consilium ejus est, se prorsus exinanire, ut Deo quod suum est tribuat: sed breviter loquitur, quemadmodum dictum est, quia divinitatis probationem ante complexus fuerat sub sapientia & sub virtute. Postea addit, *mihi patefecisti quæ abs te postulavimus, Regis quæstionem patefecisti nobis.* Videtur hic quodammodo secum pugnare, quia laudat Deum quod revelationem somnii ipse acceperit, deinde adjungit sibi alios. Atqui revelatio non fuerat communis, sed ejus propria. Solutio facilis est: nam primum exprimit peculiariter sibi hoc fuisse datum, ut cognosceret somnium Regis, & teneret ejus interpretationem. Ubi hoc confessus est, jam extendit beneficium ad socios suos, & merito, quia etsi ipsi nondum tenebant quod Deus Danieli contulerat, tamen in ipsorum gratiam hoc adeptus fuerat Daniel: quandoquidem omnes erepti sunt à morte: deinde exauditæ fuerunt eorum preces. Et hoc plurimum valuit ad confirmationem fidei ipsorum, quia sciverunt se non frustra orasse. Diximus autem in eorum precibus non fuisse quicquam ambitionis, ut aliquid proprium quisque appeteret, unde posset honorem & existimationem sibi acquirere coram mundo: nihil tale: sed satis illis fuit, illustrare Dei nomen apud incredulos: deinde se eripi à morte, Dei beneficio. Ergo merito dicit Daniel sibi patefactum fuisse somnium Regis cum interpretatione ejus: & hoc postea etiam transferet ad socios suos.

Da omnipotens Deus, quum tot testimonia gloriæ tuæ nobis quotidie ante oculos versentur, nos vero excutiamus, ut nostra ingratitudine sepeliamus

mus totam lucem: da, inquam, ut aliquando discamus aperire oculos, imo Spiritu tuo nobis aperias, ut reputantes quot & quantis, & quam insignibus beneficiis teipsum nobis ostendas, & testimonium tibi afferas æternæ divinitatis, ut hoc, inquam, reputantes proficiamus in hac schola pietatis, & sic discamus ascribere tibi omnem laudem omnium virtutum, ut nihil apud nos maneat, sed te unum extollamus. Et quo magis dignaris te nobis liberalem declarare, ut eo ardentiore studio teipsum colere studeamus, nosque totos tibi addicere, nihil nobis laudis residuum facientes, sed hoc tantum curantes, ut apud te solum maneat gloria, & refulgeat in toto mundo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA IN DANIELEM.

24. Itaque ingressus est Daniel ad Arioch, quem præfecerat Rex ad perdendum (*ad occidendum*) sapientes Babylonis: venit ergo, & sic loquutus est ei, Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me ad Regem, & interpretationem Regi indicabo.

Antequam Daniel perferret nuncium Regi (sicuti heri visum est) defunctus est officio pietatis, ut debuit. Testatus enim est gratitudinem suam erga Deum, quod arcanum patefecisset. Nunc vero dicit *se venisse ad Arioch, qui missus fuerat à Rege ad occidendos Magos, & rogasse ne interficeret illos: se enim habere revelationem*, de qua postea dicetur. Hic notandum est, fuisse jam aliquos ex Magis interfectos, sicuti etiam dixi. Neque enim unquam ausus fuisset Arioch post acceptum Regis mandatum differre vel ad paucos dies: sed interposita fuit mora, postquam Daniel spatium aliquod temporis sibi dari petiit. Tunc ergo desiit Arioch ex Regis jussu sævire contra Magos. Nunc Daniel rogat, ut parcat reliquis. Videtur tamen hoc parum consulte facere, quia optandum fuit, ut artes illæ Magicæ prorsus abolerentur. Vidimus enim antehac, fuisse præstigias diaboli. Potest responderi, quod Daniel, etiamsi videret multa esse vitia & corruptelas in Magis, & illorum arte, vel scientia, vel falsa & fallaci professione scientiæ: tamen quoniam erant vera principia, noluerit prorsus deleri quod à Deo profectum erat. Sed mihi videtur aliud fuisse consilium Danielis. Quanquam enim poterant sine magna jactura prorsus deleri Magi, tamen respexit potius ad causam. Et ideo voluit hominibus ipsis parci. Sæpe continget vocari in discrimen homines sceleratos, & qui decem mortes meriti sunt: cæterum si non puniantur justa causa, tamen debemus parcere eorum personis, non quod digni sint, sed quia semper nobis tenenda est æquitas, & rectitudo. Probabile igitur est quum Daniel videret tyrannicum fuisse illud imperium Regis de cæde Magorum, hic occurrere, quia videret ipsos occidi sæva illa & crudeli violentia, quoniam nulla suberat ratio. Ego igitur sic existimo, Danielem Magis parcere, non propter ipsorum personas. Vult quidem eas salvas esse, sed propter alium finem, quia scilicet expectandum fuit dum pœnas de illis Deus sumeret. Non maturuerat ipsorum iniquitas, ut subito traherentur ad pœnam ob indignationem Regis. Non igitur mirum est, si Daniel voluerit impedire hanc sævitiam, quantum in se erat. Sequitur postea,

25. Tunc Arioch cum festinatione introduxit Danielem ad Regem, & sic loquutus est ei, Inveni virum ex filiis captivitatis Jehudah, qui interpretationem Regi notam faciet.

Posset hic moveri quæstio, quomodo Arioch loquatur quasi de re nova, ubi Danielem coram Rege producit. Jam enim petierat Daniel à Rege (quemadmodum vidimus) ut sibi daretur tempus ad orandum. Cur ergo Arioch nunc jactat *se reperisse virum ex captivis Jehudah*, quasi verba faceret de homine obscuro, & incognito? Sed fieri potest, ut Daniel impetraverit tempus illud ab Arioch. Scimus enim ex historiis quam difficiles fuerint accessus ad Reges illos. Putabant enim quodammodo profanari suam majestatem, si comes se & humanos præberent. Est igitur probabilis illa conjectura, Arioch fuisse internuncium, quum Rex tempus concessit Danieli. Vel poterimus etiam dicere, non referri simpliciter verba ipsius Arioch, sed Danielem ostendere qualis sit jactantia in hominibus aulicis, qui semper officia sua commendant, & ornant splendore verborum. Reducit igitur Arioch Regi in memoriam, quod ipse inciderit in Danielem, & tandem adeptus sit quod Rex ipse vehementer optaverat. In hoc igitur non admodum laboro, quia vel tunc Arioch clarius exposuit Regi, Danielem esse qui posset interpretari somnium: vel conjunxit quod prius actum fuerat: sive hoc Daniel coram impetraverat, sive ipse petierat à Rege, ut Danieli tempus aliquod daretur. Ponit *filios transmigrationis*, vel *captivitatis*, more usitato Scripturæ, pro captivis: quanquam nomen hoc est collectivum. Nunc sequitur,

26. Respondit Rex, & dixit Danieli, cujus nomen *erat* Baltesazzar, Estne tibi facultas ad notificandum (*ad declarandum*) mihi somnium quod vidi, & interpretationem ejus?

Rex utitur his verbis, quia jam desperaverat de interpretatione, quum videret Magos omnes destitui hac in parte judicio & intelligentia. Hoc autem jam persuasum ei fuerat, nullam esse sapientiam, nisi in Magis. Quum ergo frustra illos rogasset, vix potuit aliunde quicquam melius sperare, quod errore illo (quemadmodum dixi) imbutus erat. Per admirationem ergo hic sciscitatur quasi de re impossibili, Eritne tibi facultas? Nec dubium est, quin Deus expresserit superbo Regi hanc interrogationem, quo illustrior esset sua gratia in Daniele. Quo igitur minus spei fuit in Rege ipso, eo plus fuit in revelatione ipsa & dignitatis, & reverentiæ: quemadmodum etiam videbimus postea, Regem fuisse quasi attonitum, & præ stupore jacuisse prostratum in terra coram homine captivo. Hæc ratio est, cur referat Daniel Regem hac interrogatione fuisse usum. Nunc sequitur,

27. Respon-

27. Respondit Daniel Regi, & dixit, Arcanum quod Rex postulat, sapientes, Magi, Astrologi, Genethliaci (*nam de nominibus istis dictum fuit non anxie laborandum esse, quoniam ipsis quoque Judæis divinandum est. sunt quidem satis audaces in suis definitionibus (nam temere quidvis affirmant) sed non possunt tamen certo distinguere quid differant inter se istæ species: ergo satis est nobis tenere, hic sermonem haberi de Magis, qui sapientes erant tunc, hoc est, obtinuerant nomen illud, deinde etiam de Genethliacis, & Astrologis*) non possunt indicare Regi.

28. Sed est Deus in cælis, qui revelat arcana: & indicavit Regi Nebuchadnezer quid futurum sit in fine (*in extremitate*) dierum. somnium tuum, & visio capitis tui super lectum tuum, hæc est.

Hic respondet Daniel non esse mirum, si Rex non invenerit apud suos Magos quod speraverat: quia scilicet Deus inspiraverat ei hoc somnium superius captu humani ingenii. Quod interpretes putant hic simpliciter damnari artem Magicam, nescio an conveniat. Puto enim potius fieri comparationem inter somnium Regis, & quæ continebantur sub scientia Magorum: excludo semper superstitiones, quibus veram & genuinam scientiam vitiaverant. Sed quantum ad ipsa principia spectat, diximus non posse præcise damnari Astrologiam, & quicquid ad considerandum naturæ ordinem pertinet. Videtur ergo mihi hæc esse summa, somnium Regis non subjici hominum scientiæ: neque ullum esse tantum acumen in mortalibus, ut possint comprehendere quid somnium illud velit, quia Deus manifestaverit res arcanas, quæ indigent peculiari revelatione Spiritus. Quod ergo dicit Daniel, Magos & Astrologos & similes non potuisse Regi exponere suum somnium, neque fuisse idoneos ejus interpretes, subest hæc ratio, quod somnium illud non fuerit naturale, nihil habuerit affine humanis conjecturis, sed peculiaris fuerit revelatio Spiritus.
1 Cor. 2. vers. 14. Quemadmodum quum Paulus de Euangelio disputat, cogit in ordinem quicquid est intelligentiæ in hominibus: quia quicunque pollent acumine, vel præditi sunt eruditione aliqua, putant se quidvis posse consequi. Atqui doctrina Euangelii cæleste est mysterium, quod etiam à doctissimis & acutissimis hominibus non potest capi. Idem ergo sensus est verborum Danielis, quod Magi, & Astrologi, & Genethliaci non potuerint sufficere ad exponendum Regis somnium, quoniam non fuit aliquid vel naturale, vel humanum. Et hoc clarius patet ex contextu, quia subjicit, *esse Deum in cælo, qui revelat arcana.* Nam ברם *beram* hic accipio pro adversativa particula. Opponit ergo revelationem Dei, conjecturis & interpretationibus Magorum, quoniam omnes humanæ scientiæ inclusæ sunt (ut ita loquar) suis finibus & cancellis. Dicit igitur Daniel, opus hic esse singulari dono Spiritus sancti. Idem certe Deus, qui patefecit Danieli somnium Regis, etiam distribuit pro suo beneplacito unicuique ingenium & acumen. Unde fit, ut alii polleant perspicacia, alii autem vel hebetes sint, vel tardi? Unde fit ut alii proficiant in humanis doctrinis, & artibus, alii autem jaceant quasi inutiles: nisi quod Deus hac varietate ostendit in manu sua & arbitrio esse vel mentes hominum illustrare, vel relinquere hebetes, & stupidas? Quum igitur Deus patefaciat quicquid est intelligentiæ in mundo, non quadraret in sensu generali quod hic dicit Daniel. Et antithesis ista, nisi ad speciem referas, vel supervacua esset, vel frigida. Tenemus ergo cur dixerit proximo versu, non potuisse exponi Regis somnium à Magis, & Astrologis: quia scilicet supra mensuram communem extulerat Deus Regem Nebuchadnezer, ut per somnium illi ostenderet quod futurum erat. *Est* igitur *Deus in cælo qui revelat arcana: ipse*, inquit, *Regi Nebuchadnezer quid futurum esset ostendit.* Confirmat quod jam dixi, nempe Regem non potuisse colligere quod Deus illi ostendit per somnium. Sæpe enim fit, ut dum mentes hominum discurrunt huc & illuc, colligant certas conjecturas. Daniel autem excludit humana media, & dicit somnium hoc profectum esse à Spiritu Dei. Addit, *quid futurum esset in novissimo*, vel in extremitate, *dierum.* Quæritur quid per hanc extremitatem intelligat. Conveniunt interpretes hoc debere referri ad Christi adventum: sed non explicant cur adventus Christi designetur sub hac voce. Res tamen minime obscura est, quod extremitas dierum vocetur Christi adventus, quia fuit quædam mundi renovatio. Verum quidem est, hodie mundum agitari, ut olim antequam manifestatus esset Christus in carne: sed, sicuti postea videbimus, Christus in hunc finem venit, ut mundum renovaret: & quia Euangelium est quasi rerum omnium perfectio, dicimur esse in novissimis vel extremis diebus. Comparat ergo Daniel omnes ætates quæ præcesserunt Christi adventum, cum hac dierum extremitate. Itaque Deus voluit Regi Babylonio ostendere quid tandem futurum esset, postquam Monarchia una aliam delevisset. Voluit ergo ostendere aliquem demum fore his mutationibus finem, quia superventurum esset regnum Christi. Ego hoc caput ideo breviter attingo, quoniam plura dicenda erunt. *Somnium*, inquit, *& visio capitis tui super lectum tuum hæc est.* Videri posset absurdum, quod Daniel hic profiteatur se expositurum Regi quodnam esset ejus somnium, & quænam ejus interpretatio: & tamen alia interjiciet. Cæterum, quoniam nihil addet alienum à proposito, non debet hoc trahi in quæstionem, cur dicat hanc fuisse visionem Regis, & hoc fuisse somnium. Nam oportuit magis ac magis expergefieri Regem ipsum, ut esset ad somnium & interpretationem ejus attentior. Deinde hoc etiam notandum est, in hoc insistere Prophetam, ut Rex certo sit persuasus, Deum esse auctorem somnii, de quo Danielem interrogat. Frustra enim verba funderentur, nisi jam occupet hominum animos ista persuasio, quicquid illis exponitur à Deo profectum esse. Multi enim hodie libenter audirent quæ poterunt dici de Euangelio: sed non tanguntur intus: deinde etiam quicquid concipiunt evanidum est, & statim illis effluit. Ergo reverentia est principium veræ & solidæ intelligentiæ. Ita Daniel non ex abrupto profert expositionem somnii, & somnium ipsum narrat: sed præparat superbum illum Regem ad audientiam, ubi ostendit ipsum non somniasse temere, neque etiam hoc fuisse consequutum ex suis cogitationibus: sed divinitus fuisse edoctum & admonitum de rebus occultis. Nunc sequitur,

29. Tibi, Rex, cogitationes tuæ super lectum tuum ascenderunt, quid futurum esset posthac: & qui revelat arcana exposuit tibi quid futurum esset.

Confirmat rursus quod nunc attigi (vult enim hoc insculpere animo Regis) Deum fuisse somnii auctorem: quo scilicet Rex ipse qua decet sobrietate, & modestia, atque etiam docilitate se compararet ad audien-

audiendam interpretationem. Nam nisi serio fuisset tactus, poterat contemnere interpretationem Danielis: ut videmus homines vel sua superbia, vel sua incuria nihil proficere, etiamsi familiariter loquatur Deus cum ipsis. Ideo nobis hic ordo tenendus est, ut simus parati ad audiendum Deum, & quasi discamus frenum nobis injicere, quoties audimus sacrum illud Dei nomen: ne quod ab ipso nobis proponitur vel repudiemus, vel quasi gravemur expendere. Hæc igitur ratio est cur Daniel iterum repetat, Regem Nebuchadnezer divinitus fuisse edoctum de rebus futuris. Dicit quidem priore membro, *cogitationes Regis ascendisse*: loquutio est Hebraica, & Chaldaica. Dicuntur cogitationes ascendere, dum volvuntur in cerebro, vel in capite, quemadmodum ante vidimus, Visio hæc fuit in capite tuo: quoniam sedes ratiocinandi est in ipso capite. Dicit ergo Daniel Regem fuisse sollicitum de rebus futuris, quemadmodum summi Monarchæ cogitant quid futurum sit post mortem suam: & quisque sibi somniat imperium totius orbis: ita verisimile est, Regem Nebuchadnezer fuisse versatum in his cogitationibus. Sed statim sequitur non potuisse suis cogitationibus quicquam proficere, nisi Deus patefecisset quod futurum erat: quoniam scilicet proprium est ejus munus (inquit) *revelare arcana*. Et certe videmus, ut frustra se homines torqueant, ubi volvunt & revolvunt apud se quæ superant ipsorum ingenia. Ergo Rex Nebuchadnezer poterat diu & multum se fatigare sine profectu, nisi oraculo fuisset edoctus. Et ideo pondus subest in his verbis, *qui revelat arcana exposuit Regi quid futurum esset*: hoc est, non est quod tibi arroges vel tuis cogitationibus somnium hoc, sed Deus peculiari hac gratia te dignatus est, quum voluit te conscium facere mysteriorum, quæ alioqui tibi semper fuissent abscondita. Neque enim unquam penetrasses ad tantam altitudinem. Postea adjungit,

30. Et ego (*hoc est, mihi*) non in sapientia quæ sit in me præ cunctis viventibus, arcanum hoc patefactum *est* mihi: (*est supervacua repetitio, sed quæ sensum non obscurat*) sed ut interpretationem Regi exponerem, & cogitationes cordis tui cognosceres.

Hic Daniel occurrit objectioni, quia poterat excipere Nebuchadnezer, Si unius Dei est revelare arcana, unde, quæso, hoc tibi qui es homo mortalis? Daniel ergo prævenit, & transfert totam gloriam ad Deum, & ingenue fatetur suum nihil fore in hac interpretatione quam afferet: sed se quasi produci manu Dei, & esse ejus interpretem, neque habere hoc ex perspicacia naturali, sed quia Deo placuerit eum ministrum hac in parte constituere, & uti ejus opera. *mihi* ergo, inquit, *patefactum fuit hoc arcanum*. His verbis satis declarat, donum peculiare esse Dei, quod interpres somnii accesserit. Sed clarius exprimit, hoc donum esse supernaturale, ut loquuntur, quum dicit, *non in sapientia quæ sit mihi*. Nam si Daniel superasset totum mundum intelligentia, tamen non poterat divinare quid somniasset Rex Babylonius. Excelluit quidem & ingenii præstantia, & eruditione: præditus fuit maximis donis, ut jam dictum est: sed non potuit tamen consequi quod nunc impetravit suis precibus à Deo: non potuit consequi, dico, vel studio, vel industria sua, vel ullis humanis mediis. Videmus ergo ut Daniel diserte hic excludat non tantum quod homines falso sibi arrogant, sed etiam quicquid naturaliter confert Deus: quia scimus profanos etiam homines donari ingenii præstantia, & aliis eximiis dotibus: atqui vocantur hæc naturalia, quoniam Deus vult gratias suas fulgere in genere humano, quum profert talia exempla. Sed Daniel etiamsi agnoscat se non vulgari ingenio esse præditum, quoniam Deo ita placuerit, & se etiam eruditum esse, quoniam benedixerit Deus ejus studiis: quamvis ergo hoc fateatur, tamen constituit in gradu superiore hanc revelationem. Videmus ergo ut dona Spiritus inter se differant, quia Daniel fuit quasi duplex homo, ut ita loquar, in dotibus quibus Deus voluerat ipsum ornare. Nam quod ita dextre proficit in omnibus scientiis, quod viguit tanta promptitudine ingenii, certe jam ante ostendimus hoc totum fuisse ex mera Dei liberalitate. Cæterum ea quoque tamen hic quasi in ordinem cogit: & prædicat singularem hanc Dei gratiam in expositione somnii. *Non* igitur *arcanum hoc mihi patefactum fuit propter sapientiam quæ in me sit præ cunctis mortalibus*. Non affirmat Daniel se superare cunctos mortales sapientia, quemadmodum quidam falso hæc verba torquent, sed relinquit hoc in medio: quasi diceret, hoc ascribi non debet sapientiæ. Nam si acutissimus essem omnium mortalium, tota mea perspicacia nihili foret. Rursus etiamsi rudissimus essem idiota, Deus tamen voluit me præficere ministrum tibi ad somnii interpretationem. Non est igitur quod quicquam humanum à me expectes: sed perinde acsi delapsus essem è cælo, ita accipias quod dicturus sum, quoniam sum organum Spiritus Dei. Hic simplex est verborum sensus. Sed hinc etiam discamus asserere Deo laudem quæ soli ipsi debetur: nempe quod ejus proprium sit munus illuminare mentes nostras, ut comprehendamus mysteria cælorum. Nam etsi naturaliter simus præditi summo acumine, quamvis hoc sit ejus donum, tamen est donum limitatum (ut ita loquar) quod non conscendit usque ad cælos. Discamus ergo Deo relinquere quod suum est, quemadmodum monemur hac Danielis sententia. Postea adjungit, *sed ut manifestarem Regi interpretationem, & cognosceres cogitationes cordis tui*. Plurali numero utitur Daniel, sed indefinite: quasi diceret, Deus quidem reliquit te hactenus suspensum, sed tamen non frustra somnium hoc tibi inspiravit. Hæc igitur inter se conjuncta sunt, quod Deus tibi patefecit arcanum hoc, deinde quod nunc me substituit ejus interpretem. Videmus quorsum tendat Daniel. Nam poterat hic obstrepere Nebuchadnezer, Cur Deus me ita cruciat? quorsum attinet me hic hærere perplexum, quia somniaverim, & interea somnium mihi exciderit, & ejus interpretatio mihi sit incognita? Quoniam ergo poterat Nebuchadnezer ita litigare cum Deo, Daniel hic anticipat, & ostendit somnium non frustra fuisse oblatum, aut visionem illam: sed Deum nunc præstare quod adhuc deerat, nempe ut redeat Nebuchadnezer in memoriam sui somnii, & simul etiam cognoscat quisnam esset finis, & quænam esset ratio somnii illius.

Da omnipotens Deus, quum volueris nos à brutis animalibus differre, & ideo lucem intelligentiæ mentibus nostris insculpseris: da, ut discamus hanc singularem gratiam agnoscere & magnifacere: & interea exerceamus nos in earum rerum cognitione, quæ nos ad reverentiam imperii tui adducant: deinde etiam sic distinguamus communem sensum, quo nos donasti, à Spiritus tui illuminatione & fidei dono, ut solus glorificeris, quod insiti simus per fidem in corpus unigeniti Filii tui: & petamus etiam profectum & incrementa ejusdem fidei abs te, donec tandem nos adducas ad plenam manifestationem lucis: quum scilicet tibi similes facie ad faciem gloriam tuam conspiciemus, & eadem fruemur, in eodem Christo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO NONA IN DANIELEM.

31. Tu Rex videbas, & ecce imago una grandis, imago illa magna, & splendor ejus (*vel apparentia, ut vulgo loquuntur: splendor ergo ejus*) pretiosus (*vel excellens*) stabat coram te, & species ejus terribilis.

32. Hujus imaginis caput ex auro bono, (*aurum bonum*) pectus ejus & brachia ejus ex argento, venter ejus & femora ejus ex ære. (*æs.*)

33. Crura ejus ex ferro (*ferrum*) pedes ejus partim ex ferro, & partim testa.

34. Videbas, quousque excisus fuit lapis, qui non ex manibus, (*qui non excisus fuit manibus hominum*) & percussit imaginem ad pedes, qui *erant* ex ferro & testa, & contrivit eos.

35. Tunc contrita sunt simul ferrum, testa, æs, argentum, & aurum: & fuerunt quasi quisquiliæ (*vel palea*) ex area æstivali: & abstulit ea ventus, & non inventus est locus eorum: & lapis qui percusserat imaginem, fuit in montem magnum, & implevit totam terram.

Quanquam Daniel hic somnium recitat, necdum attingit interpretationem, tamen non possumus ulterius progredi, quin disseramus de re ipsa. Postea ubi accedet interpretatio, confirmabimus quæ jam ante dicta fuerint, & expoliemus, ut contextus feret. Hic Daniel recitat visam fuisse imaginem à Rege Nebuchadnezer, quæ constabat ex auro, argento, ære, & ferro: sed in pedibus erat aliquid permixtum, nempe quod partim erant ferrei pedes, partim testacei. De nomine visionis jam ante dictum est: sed breviter iterum repeto, Regem Nebuchadnezer non vidisse oculis hanc imaginem, cujus fit mentio, sed fuisse speciem revelationis, quam certo cognovit divinitus sibi fuisse oblatam. Alioqui poterat omnem curam excutere, & libenter fecisset, sed Deus tenuit illum quasi constrictum in tormentis, donec adesset interpres Daniel. *Vidit ergo Nebuchadnezer imaginem.* Hoc extra controversiam quicunque præditi sunt sano judicio, & candide etiam cupiunt mentem Prophetæ exponere, intelligunt de quatuor Monarchiis, in quibus alia aliam sequuta est. Judæi quia premuntur hoc oraculo, confundunt imperium Turcicum una cum Romano. Sed facile coarguitur eorum & inscitia & improbitas. Nam dum volunt effugere ne cogantur fateri Christum mundo fuisse exhibitum, quærunt putidas calumnias, quæ opus refutatione non habent: sed tamen aliquid de illis postea dicetur suo loco. Interea verum est quod dixi, nempe interpretes qui & mediocri judicio pollent & candore, omnes ad unum hunc locum exponere de Monarchia Babylonica, Persica, Macedonica, & Romana. Et Daniel ipse postea suis verbis hoc satis ostendet. Quæritur tamen, cur Deus has quatuor Monarchias figuraverit sub hac imagine. Videtur enim hoc non esse consentaneum, quia nihil Romanis commune fuit cum Assyriis. Deinde scitur unde factum sit ut successerint Medi & Persæ Chaldæis, quod scilicet hostiliter expugnata fuerit Babylon, & Cyrus adeptus victoriam transtulerit imperium ad Persas & Medos. Posset igitur videri hoc absurdum, quod una tantum imago proponitur. Sed probabile est, imo facile potest cognosci, hic Deum non respexisse ad consensum, qui nullus fuit inter illas quatuor Monarchias, sed ad statum totius orbis. Voluit igitur Deus sub hac figura pingere quæ futura esset mundi conditio usque ad Christi adventum. Hæc ratio est cur simul conjunxerit Deus hæc quatuor imperia, quæ tamen ita inter se diversa fuerunt, ut secundum natum sit ex interitu primi, tertium ex interitu secundi. Hoc unum est. Jam quæri etiam potest secundo loco, cur regnum Babylonicum tam honorifice nominet Daniel *aureum*. Scimus enim illic grassatam fuisse immanem tyrannidem: scimus quales fuerint Assyrii. Atqui tunc conjuncti erant Chaldæis. Nam scimus tandem Ninevem fuisse dirutam, & Chaldæos, ut certa esset imperii sedes apud se, Babylonem fecisse caput regni. Si expendimus quænam fuerint principia illius Monarchiæ, certe reperiemus & Assyrios fuisse immanes bestias, plenos avaritia, & crudelitate, & rapinis: Chaldæos autem his omnibus vitiis fuisse superiores. Cur ergo vocatur imperium illud *caput?* deinde, cur vocatur *caput aureum?* Quod ad nomen capitis spectat, quia præcessit Monarchia illa tempore, non mirum est si gradum illi supremum assignet Daniel. Quod autem hic præterit Ninevem, non mirum est: quia jam excisa erat: hic autem agitur de rebus futuris. Fuit igitur imperium Chaldaicum primum ordine temporis, quod vocatur aureum comparative: quia ut mundus semper in deterius labitur, ita factum est ut Persæ & Medi, qui occupaverant totum Orientem Cyri auspiciis, essent pejores Assyriis & Chaldæis. Profani etiam Poëtæ fabulantur de quatuor seculis, aureo, argenteo, æreo, & ferreo. Nulla apud eos fit mentio testæ: sed tamen non dubium est, eos sumpsisse ex Daniele quod tradunt. Si quis objiciat, Cyrum excelluisse summis virtutibus, & fuisse quasi heroico ingenio, ut prudentiam ejus & strenuitatem, & alias dotes celebrant historici: Respondeo, hic non spectandam esse personam unius hominis, sed continuum statum imperii Persici. Hoc igitur jam satis probabile est, dum confertur imperium Medorum & Persarum cum imperio Babylonico, vocari argenteum, quia prolapsi sunt mores in deterius, sicuti dictum est. Et experientia etiam demonstrat, mundum semper decidere, & paulatim inclinare ad vitia, & corruptelas. Quod attinet ad imperium Macedonicum, non debet absurdum videri quod æri confertur: scimus enim quam truculentum fuerit ingenium illud Alexandri. Quod enim facilitas gratiam apud historicos ei conciliat, frivolum est: quia si reputamus qualis fuerit ejus natura, certe spiravit à prima pueritia crudelitatem. Quid hoc fuit, cernere in puero invidiam vel æmulationem? Quum videret patrem vel bello domare, vel industria, vel aliis pravis artibus subigere urbes Græciæ, flevit præ invidia, quod putaret sibi nihil relinqui à patre. Quod ergo puer potuerit efflare illam superbiam, hinc colligitur nihil fuisse in eo humanum. Et quo consilio & fine suscepit expeditionem, qua factus est Rex Regum, nisi quod non poterat contentus esse, non dico propriis opibus,

opibus, sed mundo toto? Et scimus etiam flevisse quum audiret ex philosophia illa phantastica plures esse mundos: Quid? ego mundo uno nondum potitus sum. Quum ergo non sufficeret unus mundus homuncioni qui fuit parvæ staturæ, fieri aliter non poterat quin exueret omnem humanitatem, sicuti re ipsa apparuit. Neque enim sanguini pepercit: sed quocunque irrupit, fuit quasi sæva tempestas, quæ omnia perderet. Deinde non debet restringi ad Alexandri personam duntaxat quod dicitur de illa Monarchia, cujus princeps ipse & auctor fuit: sed extenditur ad omnes successores. Scimus autem horribilem fuisse inter illos sævitiam. Nam antequam divisum fuerit ejus imperium in quatuor partes, nempe in regnum Asiæ, & Syriæ, & Ægypti, & Macedoniæ, videmus quantum sanguinis effusum sit. Deus sustulit totam illam progeniem Alexandri. Poterat domi vivere & gignere liberos, & ita fuisset nobilis & celebris ejus memoria ad posteros: sed Deus ex orbe exterminavit totum illud genus. Mater etiam octogenaria periit gladio: uxor ejus, filiique, frater, qui tamen non erat mentis compos: denique horribile fuit documentum iræ Dei in Alexandri progeniem, ut palam fieret omnibus seculis quantopere displiceat ei crudelitas. Sed si complectimur imperium illud Macedonicum usque ad ultimum finem quo devictus fuit Perseus, deinde in Ægypto occisa fuit Cleopatra, & Ptolemæus etiam occisus est, Ægyptus redacta fuit in potestatem imperii Romani, & Syria, & Asia: si ergo complectimur totum illud tempus, non mirabimur cur Propheta Daniel vocet Monarchiam æream. Quod autem Romanum imperium vocat ferreum, semper tenenda est ratio quam notavi, quæ generaliter ad totum mundum spectat, nempe homines ita vitiosos esse natura, ut apud ipsos semper crescant vitia & perversi mores, donec ad summum cumulum perveniant. Sed si consideramus qualiter se gesserint Romani, & quam crudeliter dominati sint, in promptu occurret ratio, cur eorum dominatio hic vocetur ferrea à Daniele. Etsi enim in speciem apud eos viguit aliqua ratio politica, scimus tamen quanta fuerit ambitio, & avaritia, & crudelitas. Vix reperietur gens ulla, quæ laboraverit tribus illis morbis, sicuti Romani. Quum ergo & morbis illis, & aliis ita dediti fuerint, non mirum est si Propheta eos infamavit: ut etiam præferat & Macedones, & Persas, & Medos, & Assyrios etiam ac Chaldæos. Jam quod dicit *pedes imaginis fuisse partim ferreos, partim testaceos*, referri debet ad ruinam, quæ accidit quum Deus dissipavit illam Monarchiam, & discerpsit in frusta, ut ita loquar. Cecidit quidem imperium Chaldaicum: postea Macedones quum domuissent Orientem, traxerunt ad se Monarchiam, ut Medi & Persæ illis servierint. Idem & Macedonibus accidit: quia tandem domiti sunt à Romanis, & profligati etiam omnes Reges, qui successerant Alexandro. Sed alia fuit ratio, quum vellet Deus evertere Romanam Monarchiam. Ipsa enim sic corruit, ut facile constet effectus hujus Prophetiæ: quoniam sine externo hoste per se ita collapsi sunt, ut facile appareat, confractos fuisse à Christo, quemadmodum somnium Regis Nebuchadnezer continet. Certum quidem est, nihil etiam ab initio
1 Cor. 7. stabile in mundo fuisse: & semper illud Pauli verum
vers. 31. fuit, nempe figuram hujus mundi præterire. Sub figuræ nomine significat quicquid splendet in mundo, esse tamen umbratile & evanidum. Ideo etiam addit, hoc totum quod perstringit nobis oculos, evanescere. Sed diversa tamen fuit ratio, ut dixi, quum vellet Deus perdere imperium Chaldaicum, & deinde Persicum, & tandem Macedonicum: quia in Romanis clarius hoc ostensum fuit, Christum suo adventu sustulisse quicquid splendidum & magnificum & admirabile erat in mundo. Hæc igitur ratio est, cur diserte Romanis assignet Deus pedes testaceos. Hæc quantum ad quatuor Imperia pertinet. Jam tertio loco posset dubitari, cur *Christus* dicatur *è monte fregisse hanc imaginem*. Nam si Christus æterna est Dei sapientia, per quam Reges regnant, videtur hoc mi- *Prov. 8.*
nime esse consentaneum, ut suo adventu contriverit *vers. 15.*
ordinem politicum, quem scimus Deo probari, & ab eo esse constitutum, & ejus virtute etiam stabiliri. Respondeo, conteri & comminui terrena imperia à Christo accidentaliter, ut loquuntur. Nam si Reges probe munus suum exercerent, certum est Christi regnum non esse contrarium illorum imperiis. Unde igitur fit, ut Reges sceptro ferreo percutiat Chri- *Psal. 2.*
stus, & frangat, & conterat, & in nihilum redigat? *vers. 9.*
Nempe quia indomabilis est eorum superbia, & efferunt capita supra cælos, & velint (si fieri posset) detrahere Deum ex suo solio. Hinc fit ergo, ut sentiant manum Christi sibi adversam, quia non possunt se Deo subjicere: hoc est, nolunt. Sed potest adhuc moveri alia quæstio: quoniam ubi Christus manifestatus fuit, jampridem ceciderant Monarchiæ illæ, nempe Chaldaica & Persica: deinde successores Alexandri jam deleti erant. Solutio in promptu est, si tenemus quod prius admonui, nempe hic sub una imagine depingi nobis statum terræ. Quanquam ergo hoc non accidit eodem temporis momento, tamen verum esse reperiemus, nec frustra esse dictum à Propheta, quod scilicet Christus contriverit omnes Monarchias. Nam quod mutata fuit sedes Orientalis imperii, & diruta fuit Nineve, ut Chaldæi sedem figerent summi imperii apud se, hoc factum est justo Dei judicio: & Christus jam tunc Rex erat mundi. Contrita igitur fuit illa Monarchia ejus virtute. Idem etiam de Persis dicendum est. Nam quum ex sobria & austera vita prolapsi essent ad fœdam & infamem luxuriem, deinde quum sævirent immaniter in omnes populos, quum essent rapacissimi, oportuit tandem transferri ab ipsis imperium: & Alexander executurus est judicium illud Dei. Idem etiam Alexandro & successoribus ejus accidit. Ergo intelligit Propheta, antequam patefactus esset Christus mundo, jam tunc summa virtute potitum esse in cælo & in terra, ut violentam omnium superbiam frangeret & in nihilum redigeret. Sed dicit Daniel tunc imaginem periisse, ubi Romanum imperium fractum fuit: & tamen videmus adhuc & in Oriente & in aliis regionibus summos Monarchas regnare, & quidem formidabili potentia. Respondeo, memoria tenendum esse quod heri vidimus, nempe somnium fuisse oblatum Regi Nebuchadnezer, ut intelligeret quid futurum esset usque ad mundi renovationem. Noluit igitur Deus ultra docere Regem Babylonium, quam ut sciret quatuor fore Monarchias, quæ terrerent totum orbem: deinde quæ suo splendore obscurarent quicquid erat potentiæ tunc in mundo, & traherent ad se omnium oculos, & sensus: postea venturum Christum, qui everteret illas Monarchias. Deus ergo voluit tantum his de rebus certiorem facere Regem Nebuchadnezer. Et notandum est etiam consilium Spiritus sancti. Hic nulla fit mentio aliorum regnorum, quia nondum in tantam altitudinem emerserant, ut possent conferri cum quatuor istis Monarchiis. Quantisper regnarunt Assyrii & Chaldæi, nulla fuit illis æmulatio cum vicinis. Totus enim Oriens illis patebat. Hoc fuit incredibile, quod Cyrus, quum esset ex regione barbara, tam facile potuerit ad se trahere tot opes, & tot provincias quasi momento uno occupare. Fuit enim quasi turbo, qui perderet totum Orientem. Idem etiam dicendum est de Monarchia tertia. Nam si jungantur inter se Alexandri successores, tunc nullum imperium in mundo fuit, quod accederet ad illam potentiam. Romanis adhuc negotium & certamen erat cum suis vicinis, & nondum quieti erant in agro suo. Deinde ubi Romanis paruit & Italia, & Græcia, & Asia, & Ægyptus, tunc nullum fuit imperium celebris famæ. Nam quasi ab-

absorpta erat tunc omnis mundi potentia & gloria armis illorum. Nunc tenemus cur Daniel quatuor illa regna nominaverit, & cur finem posuerit in ipso Christi adventu. Quum de Daniele loquor, hoc de somnio debet intelligi. Nec dubium est, quin Deus Judæis consulere voluerit, ne despondèrent animos, quum fulgor Monarchiæ Chaldaicæ primum, deinde Persicæ, tertio Macedonicæ, tandem Romanæ totum orbem obrueret. Quid enim statuere apud se poterant quo tempore somniavit Rex Nebuchadnezer de quatuor imperiis? Jam regnum Israëlis erat prorsus dirutum, decem Tribus in exilium abductæ, regnum Jehudah etiam quasi in vastitatem redactum erat. Quanquam adhuc stabat urbs Hierosolyma, tamen quale fuit regnum illud? Nempe plenum ignominia & dedecore: imo tunc precario regnabant posteri Davidis in tribu Jehudah: & quidem in aliqua duntaxat ejus parte. Postea quanquam permissa illis fuit reditus libertas, scimus tamen quam misere afflicti fuerint. Et ubi Alexander, tempestas illa, totum Orientem turbavit, scimus versatos fuisse in extremo discrimine: deinde fuisse sæpius expilatos ab ejus successoribus: urbem ipsam fuisse fere in solitudinem redactam, templum fuisse profanatum. Et quum esset optima eorum conditio, tamen erant tributarii, ut postea videbimus. Necesse certe fuit, eorum animos fulciri in tanta & tam confusa perturbatione. Hæc igitur ratio fuit, cur Deus somnium obtulit Regi Babylonio de illis Monarchiis. Si somniasset Daniel, fideles non habuissent tam præclaram materiam fidei suæ confirmandæ: sed quum vulgatur per totum fere Orientem somnium Regis, quum etiam celebratur ejus interpretatio, Judæi poterant suo tempore colligere animum, & bonam spem concipere, quia primo tenebant quatuor has Monarchias non fore ex fortuitis mutationibus. Deus enim qui prædixerat Regi Nebuchadnezer quid futurum esset, idem etiam statuerat quid esset facturus, & quid accidere vellet. Quum ergo Judæi scirent ex cælesti decreto Chaldæos tunc regnare, deinde venturum aliud imperium deterius, & tertio etiam subeundam illis esse servitutem sub Macedonibus: postremo Romanos fore victores & dominos totius orbis (semper, ut dixi, cælesti decreto.) Quum ergo hæc apud se reputarent, deinde audirent Redemptorem, qui illis promissus fuerat, fore Regem perpetuum, & Monarchias omnes, etiamsi ad tempus fulgerent, tamen non habere certam stabilitatem: hæc fuit illis non vulgaris confirmatio. Nunc ergo tenemus quo consilio Deus voluerit ubique tunc promulgari quod adhuc erat absconditum: ut Judæi per manus traderent filiis suis, & nepotibus quod audierant ex ore Danielis: deinde etiam ut hæc Prophetia extaret, & esset illis monimentum ad omnes ætates. Jam quod ad verba spectat, dicit *imaginem unam grandem & magnam fuisse, splendorem ejus fuisse pretiosum, & formam terribilem.* His elogiis voluit occurrere Deus dubitationi quæ poterat Judæis obrepere, quum viderent ita fulgere imperia illa quisque suo seculo. Quum ergo Judæi qui tunc captivi erant, viderent Chaldæos formidabiles esse toti mundo, deinde esse in summo pretio, & propemodum adorari à reliquis gentibus: quid poterant apud se concipere? Nempe nullam fore spem reditus, quia Deus extulerat eorum hostes in tantam potentiam, ut eorum avaritia, & crudelitas esset instar profundi gurgitis. Poterant ergo Judæi ita statuere, se esse demersos in summam abyssum, unde non posset sperari exitus. Quum autem translatum esset imperium ad Medos & Persas, quanquam libertas redeundi data illis fuit, scimus tamen exiguum numerum usum fuisse hoc beneficio, reliquos fuisse ingratos. Quicquid sit, quum reversi essent pauci ex Judæis in patriam, quotidie bellandum erat cum vicinis: ingerebantur assiduæ molestiæ: ita quantum ad communem sensum spectat, satius fuisset illis non movere pedem ex Chaldæa, & Assyria, & reliquis partibus Orientis, quam ita habere infestos omnes vicinos in patria sua. Tunc vero quum ipsi essent tributarii, & haberentur fere pro mancipiis & quisquiliis, atque contumeliosa esset ipsorum conditio, adhuc eadem tentatio manebat. Si enim erant populus Dei, cur non catenus saltem eorum rationem habebat, ut eos eximeret à tyrannide tam sæva? deinde ut tranquillos redderet & liberos à tam variis incommodis, & tam multis etiam injuriis? Ubi autem Regnum Macedonicum successit, miserrimi tunc fuerunt. Nam expositi erant in prædam singulis fere diebus, & omnia crudelitatis exempla in eos edita sunt. Quod ad Romanos spectat, scimus quam superbe in eos dominati fuerint. Etsi enim Pompejus primo ingressu non spoliavit templum, audacior tamen deinde factus est: Crassus vero paulo post nihil prorsus reliquit. Deinde horribiles tandem clades & quasi prodigiosæ sequutæ sunt. Quum ergo hæc Judæi colligerent, necesse fuit illis offerri hanc consolationem, quod scilicet venturus esset tandem Redemptor, qui confringeret omnia illa imperia. Quod Christus vocatur *lapis excisus sine manibus hominum*, deinde quod etiam aliis elogiis insignitur, non possem nunc explicare.

Da omnipotens Deus, quando ita in mundo peregrinamur, ut facile hic occupentur mentes nostræ, & obtenebrescat nostrum judicium, ubi fulgere videmus impiorum potentiam, & esse nobis, & aliis omnibus terribilem: da, inquam, ut sublatis sursum oculis, reputemus quantum potentiæ contuleris in illum tuum Unigenitum, nempe ut nos regat, ac gubernet virtute Spiritus sui, deinde protegat fide & tutela sua, & totum etiam mundum prosternat in salutem nostram, ut ita placide quiescamus sub ejus præsidio, ac pugnemus fortiter, & quidem ea patientia, quam ipse nobis præcipit, ac commendat, donec tandem potiamur fructu victoriæ, quam nobis pollicitus es, & quam etiam ostensurus es in regno tuo cælesti, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA IN DANIELEM.

Exposuimus quo consilio Deus obtulerit somnium Regi Nebuchadnezer de quatuor Monarchiis, & de Imperio Christi quod finem allaturum illis erat: nempe fuisse hoc factum non tam ipsius Regis causa, quam ut reliquiæ fidelium aliquid haberent solatii & fulturæ in maximis perturbationibus quæ ipsos manebant, & jam prope instabant. Quum enim promissa illis esset redemptio, & magnificis elogiis Prophetæ extulissent singulare illud beneficium Dei, poterant concidere animis inter illas revolutiones, quæ postea sequutæ sunt. Voluit igitur Dominus illorum animos fulcire, ut inter tales agitationes & turbas, manerent tamen constantes, & patienter ac quietis animis expectarent Redemptorem sibi promissum. Voluit interea Deus reddere Chaldæos omnes inexcusabiles: quia hoc Regis somnium ubique celebre fuit, & tamen nemo fere profecit, quantum attinet

ad

ad Regnum æternum Christi. Atqui hoc præcipuum erat caput in hoc somnio, ut postea videbimus. Sed Deus in primis voluit consulere suis electis, ne desponderent animos inter illas revolutiones, ut loquuntur, quæ poterant videri contrariæ tot vaticiniis, quibus promissa fuerat non simplex liberatio, sed etiam felicitas perpetua & continua sub manu Dei. Tenemus igitur nunc finem, quem Deus in hoc somnio spectavit. Nunc expositio nobis tractanda est. Attigimus quidem aliquas ejus partes: sed Daniel ipse nobis aperiet viam, ut ultra progrediamur. Primum dicit,

36. Hoc est somnium: & interpretationem ejus dicemus coram Rege.

37. Tu Rex, Rex Regum *es*, cui Deus cælorum regnum, potentiam, & robur dedit, (*alii transferunt per adjectiva nomina, vel per epitheta, regnum forte & robustum dedit*) & gloriam tibi. (*istud* לך *Lach, est supervacuum.*)

38. Et ubicunque habitant filii hominum, bestia agri, & volucris cælorum, (*id est, volucres: est enallage numeri*) dedit in manum tuam, & præfecit te omnibus, (*ad verbum, dominari te fecit in omnibus ipsis*) tu ipse caput *es* aureum.

Daniel hic declarat aureum caput statuæ esse regnum Babylonicum. Scimus dominatos fuisse Assyrios antequam Monarchia translata esset Babylonem. Sed quoniam non ita prævaluerant, ut possent censeri Monarchæ in plaga illa Orientali, ideo hic primo loco ponitur imperium Babylonicum. Deinde hoc etiam notare operæpretium est, Deum noluisse hic referre quid jam ante contigisset: sed potius hoc fuisse ei propositum, ut populus in futurum penderet ab hoc vaticinio, & etiam in ipsum recumberet. Ideo supervacuum fuit narrare quicquam de Assyriis, quoniam imperium illud jam collapsum erat. Atqui Chaldæi dominaturi erant adhuc ad tempus aliquod, nempe circiter annos septuaginta, vel sexaginta ut minimum. Ideo voluit Deus suspensos tenere animos servorum suorum usque ad finem illius Monarchiæ: deinde erigere spe nova, usquedum secunda Monarchia difflueret: ut postea etiam patienter quiescerent sub tertia & quarta Monarchia, & tandem scirent maturum esse tempus adventus Christi. Hæc ratio est cur Daniel hic statuat in primo ordine & gradu Monarchiam Chaldaicam. Et in hac re nihil est difficultatis, quia dicit Regem Nebuchadnezer esse caput aureum statuæ. Cur autem vocetur *caput aureum*, colligere licet ex proximo contextu: nempe quia major fuit tunc integritas, quam sub imperio Persarum & Medorum. Verum quidem est, fuisse sævissimos latrones Chaldæos: scimus etiam quam detestabilis tunc fuerit Babylon apud omnes pios & sinceros Dei cultores. Cæterum, ut res solent in deterius collabi, in mundo adhuc vigebat tolerabilis status sub illa Monarchia. Hæc ratio est cur Nebuchadnezer vocetur caput aureum. Hoc autem non debet referri ad ejus personam, sed potius extenditur ad totum regnum, & ad omnes ejus successores, in quibus fuit Balsazar, deterrimus ille Dei contemptor: sed per comparationem hic dicitur esse pars capitis aurei. Daniel autem ut ostendat se non adulari Regi, causam simul assignat cur Nebuchadnezer sit caput aureum: quia scilicet Deus præfecerit eum terris omnibus. Atqui videtur hoc esse cunctis Regibus commune. Nemo enim nisi Dei auspiciis dominatur. Verum quidem est aliqua ex parte, sed intelligit Propheta singulari modo evectum fuisse Nebuchadnezer, ut supra alios omnes Monarchas excelleret. Jam sequitur,

39. Et post te exurget regnum aliud inferius te, (*hoc est, tuo,*) & regnum tertium aliud, quod *erit* æneum: & dominabitur in tota terra.

Hoc versu complectitur Daniel secundam & tertiam Monarchiam. Secundam Monarchiam dicit fore Regno Chaldaico inferiorem, non potentia, vel opibus. Fuit enim imperium illud Chaldaicum, quantumvis longe & late pateret, accessio Monarchiæ Persarum & Medorum. Cyrus enim subegit prius Medos: & quanquam ascivit in Regni societatem Cyaxarem socerum suum, tamen expulerat avum maternum Regno, & adeptus erat pacatam Regni possessionem in tota Media. Postea devicit etiam Chaldæos, & Assyrios: ut omittam Lydos & reliquas minoris Asiæ gentes. Videmus itaque non vocari inferius ejus Regnum, quod minus habuerit splendoris, vel opulentiæ in oculis hominum: sed quia deterior futura erat mundi conditio sub illa secunda Monarchia: sicuti corruptelæ & vitia magis ac magis crescunt. Verum quidem est, Cyrum fuisse cordatum Principem: sed interea fuit sanguinis cupidissimus: deinde ambitio & avaritia sic rapiebant hominem, ut oblitus omnis humanitatis huc & illuc excurreret, quemadmodum solent feræ bestiæ. Et si probe reputamus quale fuerit ingenium ipsius, repe-
Iesa. 13. vers. 18. riemus quod dicit Jesaias, fuisse appetentissimum sanguinis humani. Et simul notandum est, hic non agi de solis Regum personis, sed de ipsorum consiliariis, deinde etiam de toto populo. Merito itaque Daniel pronunciat secundum Regnum fore inferius primo, non quod vel dignitate, vel opibus, & potentia præcelluerit Nebuchadnezer: sed quia mundus non ita degeneraverat, sicuti postea factum est. Nam quo sese longius extendunt Monarchiæ, eo etiam plus licentiæ in mundo grassatur: & usus hoc facile docet. Unde apparet quanta sit omnium fere stultitia & vesania, qui cupiunt habere Reges potentissimos: perinde acsi quis appeteret fluvium rapidissi-
mum, quemadmodum Jesaias loquitur coarguens *Iesa. 8.*
hanc stultitiam. Nam fluvius quo celerius curret, *vers. 7.*
deinde quo erit profundior, & amplior, eo etiam magis exundabit in perniciem totius viciniæ. Prorsus igitur delirant qui appetunt summas Monarchias, quia fieri non potest, quin tantundem decedat ex legitimo ordine, ubi unus occupat tam latum spatium. Et hoc sub Monarchia Persarum & Medorum contigit. Jam sequitur descriptio tertiæ Monarchiæ. Vocatur *ænea* non tantum à duritie, sed quod deterior esset secundâ. Quantum igitur differt argentum ab ære, tantum discriminis fore docet Propheta inter tertiam & secundam Monarchiam. Rabbini confundunt duas Monarchias, quia volunt sub secunda comprehendi regnum Græcorum, quod vocant. Sed produnt crassissimam inscitiam, & simul improbitatem. Neque enim hallucinantur simplici ignorantia, sed quia consulto volunt evertere quod Scriptura hic clare docet de adventu Christi: ideo nihil eos pudet. Ita confuse permiscent historias: deinde secure de rebus incognitis pronunciant: incognitis, inquam, non quod possint homines mediocriter exercitatos in historiis fallere, sed ipsi ut sunt bruti homines, nihil prorsus cernunt. Et inter alia, hoc breviter attingam. Nam pro Alexandro filio Philippi supponunt Alexandrum filium Mammeæ, qui imperio Romano potitus est, quum jam dimidia ex parte ablatæ essent provinciæ. Fuit puer ille ignobilis, & occisus est in suo tabernaculo cum summa

summa ignominia à propriis militibus: deinde nunquam gubernavit, sed vixit quasi pupillus sub imperio matris. Et tamen nihil pudet Judæos trahere & torquere ad Alexandrum illum filium Mammeæ quòd competit in Regem Macedonum. Sed facile refellitur eorum & malitia & ignorantia ex contextu, sicuti postea videbimus. Breviter hic Daniel recitat fore tertiam Monarchiam. Qualis illa futura sit non describit, neque explicat apertius: sed videbimus alio loco quid vaticinetur. Sicut visio ei fuerat objecta de quatuor istis imperiis, nunc interpretatur Regis Babylonii somnium. Sed postea Angelus idem illi per visionem confirmavit, & quidem clarius, ut videbitur suo loco. Non dubium igitur est, quin hoc competat in regnum Macedonum: quod dicitur de imperio æneo. Unde autem dubitatio tollitur? nempe ex descriptione quarti imperii, quæ multo plenior est, & quasi digito ostendit, quod alibi iterum videbimus, nempe Romanum imperium simile fuisse pedibus partim luteis, & partim ferreis. Dicit igitur,

40. Et regnum quartum erit robustum instar ferri: quia sicuti ferrum conterit & comminuit omnia, & sicuti ferrum contundit omnia hæc, conteret & contundet.

41. Quod autem vidisti pedes & digitos partim ex luto fictili, (*vel ex testa*) & partim ex ferro: regnum divisum erit: & de fortitudine ferri erit in eo, propterea vidisti ferrum mixtum cum testa luti. (*vel lutea.*)

42. Et digiti pedum, *vel* (*si liceat verbum repetere*) *digitos pedum*, partim ex ferro, & partim ex terra, (*vel ex luto, ex testa de qua dixit*) ex parte regnum *illud* erit robustum, & ex parte erit fragile.

43. Quod vidisti ferrum commixtum testæ luteæ, (*fictili*) commiscebunt se inter se in semine hominis, & non cohærebunt alius cum alio, sicuti ferrum non miscetur cum testa.

Hic quartum Imperium describitur: quod non potest competere nisi in Romanos. Scimus enim quatuor Alexandri successores tandem subactos fuisse. Primus fuit Philippus Rex Macedonum, alter Antiochus. Sed tamen Philippus nihil ex proprio regno perdidit: tantum cessit urbibus liberis Græciæ. Erat igitur integer adhuc, nisi quod pependit tributum Romanis ad aliquot annos ob belli impensas. Antiochus etiam quum impositas à victore conditiones suscipere coactus esset, ultra Taurum montem expulsus est. Sed Macedonia redacta fuit in provinciam devicto & capto Perseo. Postea idem etiam contigit Regibus Syriæ & Asiæ. Postrema fuit Ægyptus, quæ occupata fuit ab Augusto. Regnaverant enim posteri ipsorum usque ad illud tempus: & Cleopatra ultima fuit ex illa sobole, quemadmodum satis notum est. Quum ergo absorptæ fuerint tres illæ Monarchiæ à Romanis, optime illis convenit quod hic dicit Propheta, nempe sicuti ferrum comminuit & contundit & atterit omnia, sic contusas & contritas fuisse tres illas Monarchias à Romano Imperio. Nec vero mirum est quod hic enumerat inter Monarchias gubernationem illam populi: quia scimus paucos fuisse dominatos in populo illo: & hoc etiam illis fuit in communi usu, vocare qualemcunque speciem suæ gubernationis Imperium, & vocare etiam populum illum Dominum totius orbis. Ferro autem confert eos Propheta, non tantum ob duritiem (quanquam hæc causa diserte exprimitur) sed alia etiam est ratio similitudinis, quod & aliis omnibus fuerint deteriores, & crudelitate & truculentia superarent tam Macedonas quam Persas & Medos. Quanquam enim magnifice suas virtutes celebrant, si quis tamen sano judicio expendat qualiter se gesserint, omnino reperiet fuisse sævam tyrannidem præ aliis omnibus. Nam quamvis jactent totidem fuisse Reges quot erant Senatores, multo melius dicemus totidem fuisse & latrones & tyrannos. Nam vix centesimus quisque ipsorum ostendit micam æquitatis vel quum missus fuit in aliquam provinciam, vel quum magistratum adeptus est. Quod autem attinet ad corpus ipsum illius Imperii, fuit horrenda colluvies. Et hæc est causa cur Propheta dicat Monarchiam illam partim fuisse compositam ex ferro, partim autem ex terra fictili. Nam scimus ipsos intestinis discordiis semper laborasse. Et Propheta hac in parte non alia interpretatione indiget, quia dicit hanc mixturam ferri & luti, quæ male cohæret, esse signum dissidii, quod scilicet nunquam inter se consenserint. *Divisum* ergo *erit regnum*: & addit tamen fore aliquam mixturam, quia *miscebunt se in semine humano*, id est, erunt alii aliis affines, & mutua illa conjunctio ad fovendam amicitiam valere quidem debebit, sed non proderit quicquam. Quod quidam hic citant affinitatem Pompeii, & Cæsaris, frigidum est. Propheta enim de continua illa gubernatione loquitur. Si stabilitas quæritur in aliquo imperio, certe potius debuerat fulgere in statu populari, vel saltem in statu optimatum, quam in unius potestate: quia dum omnes serviunt, non potest Rex tam secure fidere suis subditis, quin sibi semper metuat. Sed ubi omnes sunt consortes imperii, & infimi etiam quique commodum aliquod sentiunt ex communi imperio, illic, quemadmodum dixi, debebat fulgere major stabilitas. Daniel autem pronunciat, etiamsi commune sit imperium Senatus & populi (quia sicuti dignitas in Senatu, ita majestas in populo) tamen imperium illud fore caducum. deinde utcunque alii aliis sint vel cognati vel affines, tamen hoc non fore obstaculo, quominus acriter, imo etiam hostiliter inter se pugnent usque ad internecionem sui imperii. Viva igitur effigies Romani imperii nobis hic pingitur à Propheta, quum dicit *ferro fuisse simile*, & interea tamen *fuisse mixturam testæ*, vel luti: quia intestinis discordiis sese perdiderint, postquam scilicet ad summum fortunæ cumulum perventum est. Hæc de quatuor Monarchiis. Nunc, dum quæritur cur Daniel jam dixerit *lapidem*, *qui excisus fuerit è monte*, *contriturum hæc omnia imperia*, quando non videtur primo intuitu quadrare regno Christi, eo quod pridem abolita fuerat Monarchia Babylonis: Persæ etiam & Medi fuerant turpiter profligati ab Alexandro: tandem quum in quatuor regna divisum esset quicquid Alexander armis occupaverat, Romani subegerunt omnes illas terras: dum itaque objicitur esse absurdum, quod hic dicitur, *veniet lapis è monte qui confringet omnia imperia*: solutio in promptu est, ut supra dixi. Neque enim hic Daniel recitat quid uno momento fuerit perfectum, sed simpliciter docere vult caduca esse mundi imperia, & unum esse regnum æternum. Non respicit igitur quando, aut qua ratione imperium tam Chaldaicum quam Persicum ceciderit: sed comparat regnum Christi cum omnibus illis Monarchiis, quarum facta fuit mentio. Et semper tenendum est quod attigi, nempe Prophetam loqui pro populi sui captu, & accommodare stylum ad fideles, quibus volebat manum porrigere, ut starent firmi in illis gravissimis concussi o-

cussionibus, quæ jam propinquæ erant. Et ideo quum loquitur de omnibus terris, & de cunctis gentibus, si quis objiciat fuisse etiam tunc alia imperia in mundo: facilis responsio est, nempe Prophetam hic non describere quid contigerit seculis illis in toto orbe, sed quid visuri essent Judæi. Nam Romani dominabantur in multis regionibus antequam transirent in Græciam. Scimus enim fuisse illis duas provincias in Hispania: scimus post finem secundi belli Punici fuisse dominos maris illius superi, & sine controversia dominatos fuisse in omnibus insulis: deinde potitos fuisse Gallia Cisalpina & aliis partibus. Non habetur igitur ratio hujus imperii, donec innotuit Judæis: quia tunc poterant in ultimam desperationem ruere, quum viderent nullum finem imponi tot procellis, quæ mundum fere obruebant: & interea miserrimi essent omnium, & non cessarent variæ & assiduæ calamitates in tota terra. Hoc igitur nobis tenendum est: quia alioqui frigeret totum hoc vaticinium, & careret etiam apud nos suo fructu. Redeo nunc ad regnum Christi. Dicitur *regnum Christi conterere omnia mundi imperia*, non simpliciter, sed per accidens, ut loquuntur. Nam hic Daniel sumit principium, quod satis notum erat Judæis: nempe Monarchias illas oppositas esse regno Dei. Nam Chaldæi everterant templum Dei, & quantum in se erat, conati fuerant extinguere totum ejus cultum, & pietatem exterminare è mundo. Quantum attinet ad Persas & Medos, tametsi illorum beneficio concessa fuit populo libertas redeundi, scimus tamen paulo post ipsos quoque Persarum Reges & Medorum sævivisse in miserrimum illum populum, ita ut major pars optaverit potius degere in exilio quam in patria. Tandem venit furia illa Macedonica: & tametsi Judæis pepercit ad breve tempus, scimus tamen quam impetuose sæpe irruperint in Judæam Reges Syriæ, & Reges Ægypti, & quam immaniter tractaverint miseros illos, ut illos expilaverint, & exuerint omnibus fortunis: imo quantum sanguinis innoxii effusum sit. Tandem scimus Antiochi sævitiam sic grassatam esse ut exuri juberet omnes libros Propheticos, perinde acsi tota religio esset profligata. Non igitur mirum est, si Daniel hic opponat regnum Christi talibus Monarchiis. Quod attinet ad Romanos, scimus qualiter & quam superbe contempserint nomen Christianum: imo etiam ut modis omnibus conati sint è mundo profligare Euangelium, & salutis doctrinam, ut illis abominabilis fuerit: scimus hæc omnia. Ergo Daniel ut admoneat fideles, qualis futura sit ipsorum conditio usque ad Christi adventum, dicit quæcunque in mundo erunt imperia, fore adversa Deo, & quotquot erunt summi Reges & Monarchæ, totidem fore hostes pessimos & crudelissimos ad extinguendam omnem pietatem: si quidem hoc esset in eorum manu. Et ita hortatur ad crucis tolerantiam, ne tandem in miseris & tristibus spectaculis succumbant, sed pergant nihilominus in cursu vocationis suæ, donec appareat promissus Redemptor. Diximus hoc esse accidentale, quia certum est fundata esse omnia regna hujus mundi in Christi virtute & beneficentia: sed oportuit extare memorabile documentum iræ Dei in omnia illa, quæ tam furiose & hostiliter sese extulerant contra Filium Dei, summum Regem. Jam Christus *lapidi* confertur è *monte exciso*. Hoc quidam parum concinne restringunt ad generationem Christi, quia scilicet absque viri coitu ex matre virgine fuerit genitus. Itaque dicit *excisum esse è monte absque manu hominis*, quemadmodum vidimus, eo quod divinitus missus fuerit, ita ut separandum sit ejus imperium ab omnibus terrenis, quia divinum sit & cæleste. Nunc ergo rationem similitudinis tenemus. Quod ad nomen lapidis pertinet, hic Christus non vocatur *lapis* eodem sensu quo & in Psalmo 118. vers. 22. & 8. capite Jesaiæ vers. 14. & 3. Zachariæ vers. 9. & alibi. Illic enim tribuitur nomen lapidis Christo, quia in eo fundata sit Ecclesia. Notatur quidem illic etiam perpetuitas regni, ut hoc loco: sed quemadmodum jam dixi, debent tamen loquutiones istæ inter se distingui. Jam hoc addendum est, Christum dici lapidem excisum absque manu hominis, quia initio fuit fere absque decore & forma, quod ad sensum hominum pertinet. Et subest etiam tacita antithesis inter magnitudinem, cujus mox fit mentio à Propheta, & inter illud principium. *Descendet*, inquit, *lapis è monte excisus, & lapis ille factus est in magnum montem, & replevit totam terram.* Videmus ut Propheta admoneat exordia regni Christi fore contempta & abjecta coram mundo. Nihil enim excellentiæ conspicuum fuit: quia, ut dicitur apud Jesaiam, Natus est surculus ex trunco Isai; quum posteri Davidis carerent omni dignitate, regium nomen prorsus sepultum esset, diadema calcatum sub pedibus, ut dicitur apud Ezechielem. Ergo Christus primum apparuit abjectus & humilis. Sed mirabiliter ac præter spem ac sensum omnium excrevit in magnitudinem immensam, ita ut totam terram repleret. Nunc ergo videmus quam apposite loquatur Daniel de regno Christi. Sed cras nobis reliqua dicenda erunt.

Mac. 1. vers. 59. — *Jesa. 11. vers. 1.* — *Eze. 21. vers. 27.*

Da omnipotens Deus, ut meminerimus nos ita peregrinos esse in mundo, ne ullius splendor opulentiæ, & potentiæ, & sapientiæ mundi hujus nobis oculos perstringat, sed semper in regni Filii tui intuitum oculos & sensus omnes nostros dirigamus, illic simus prorsus affixi: & ita nihil nos impediat, quominus festinemus in cursu vocationis nostræ, donec tandem emenso spatio perveniamus ad metam quam nobis proposuisti, & ad quam nos etiam hodie per Euangelii tui præconium invitas. Et tandem nos colligas in beatam illam æternitatem, quæ nobis parta est sanguine ejusdem Filii tui, neque unquam conteramur ab ipso, sed ejus virtute suffulti tandem supra omnes cælos ab ipso erigamur, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN DANIELEM.

Quod heri disseruimus de æterno Christi regno nunc ipsius Prophetæ verbis clarius explicandum est. Dixit in narratione somnii, *lapidem è monte excisum absque manu, esse quintum regnum*, à quo frangenda & conterenda essent quatuor regna, quæ in visione ostensa fuerant Regi Nebuchadnezer: jam videndum est an sit illud regnum Christi, nec ne. Verba autem Prophetæ sic habent:

44. Et in diebus illis Regum illorum suscitabit Deus cælorum regnum, quod in seculum non dissipabitur, (*vel, non destruetur*) & regnum *hoc* populo alieno non derelinquetur: confringet, & conteret omnia illa regna, & ipsum stabit perpetuo.

45. Propterea vidisti, nempe è monte excisum lapidem, & absque manu, qui confregit (*& confregit, ad verbum: sed copula debet resolvi in relativum*) ferrum, æs, testam, argentum & aurum: Deus magnus patefecit Regi quid futurum esset postero tempore: & verum est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

Judæi nobiscum in hoc consentiunt, non posse aliter intelligi locum hunc, quam de perpetuo Christi regno, & libenter etiam, atque adeo cupide trahunt in gloriam gentis suæ quicquid passim legitur in Scriptura: imo sæpe depravant multa testimonia, ut possint stulte gloriari de suis privilegiis. Non igitur negant somnium fuisse oblatum Regi Babylonio de regno Christi: sed in eo à nobis dissident, quod expectant suum Christum: & ideo coguntur multis modis vaticinium hoc corrumpere: quia si concedant quartum Imperium, vel quartam Monarchiam debere ad Romanos referri, jam necesse est ipsos acquiescere Euangelio, quod testatur exhibitum fuisse Christum, qui promissus fuerat in Lege. Daniel enim hic aperte affirmat, post finem quartæ Monarchiæ venturum esse Christum. Ergo confugiunt ad miserum asylum, quod scilicet quarta Monarchia intelligi debeat de regno Turcico, quod ipsi Ismaëlitarum vocant: & ita confundunt imperium Romanum cum Macedonico. Sed quidnam habent coloris, ut conficiant ex duobus tam diversis imperiis unum duntaxat? Dicunt Romanos oriundos esse à Græcis. quod si detur: unde Turcica origo? an non è monte Caspio prodierunt & majore Asia? Romani ad Ilium referunt suam originem: hoc jam obsoletum erat, quo tempore debuit vaticinium hoc compleri: sed quid hoc ad rem, quum nullum illis fuerit nomen mille post annis? Turcæ autem longiori tempore transacto, nempe sexcentis post annis, repente instar diluvii irruperunt. In tanta rerum omnium varietate & temporum distantia quomodo regnum unum efficient? Deinde nihil afferunt, quod non commune sit reliquis gentibus. Nam revocant nos ad ipsius mundi exordia, ut possint conflare regnum unum ex duobus. Mixtura igitur illa prorsus & ratione & colore etiam caret. Et non dubium est, quin Daniel quartum Regnum designet in Romanis: quia heri vidimus fuisse hoc quasi præter naturam, quod imperium illud intestinis discordiis tandem perierit: quia non regnabat illic unus Monarcha, sed erat Democratia: & omnes putabant se Reges esse: erant autem inter se cognati. Illa tanta conjunctio debebat esse firmissimum vinculum perpetuitatis. Sed Daniel ante testatus est, etiamsi cognati essent inter se & affines, tamen regnum illud non fore sociale, sed periturum propriis dissidiis. Denique satis apparet non posse aliter exponi Prophetæ verba, quam de Romano imperio, nec posse trahi nisi violenter ad imperium Turcicum. Jam breviter referam quod mihi suggessit frater noster Dominus Antonius ex Rabbino quodam Barbinel, qui videtur præ aliis acutus esse. Sex autem præcipue argumentis conatur ostendere regnum hoc quintum non posse ad Christum nostrum referri, nempe ad Jesum filium Mariæ. Primo sumit illud principium, Quum quatuor prima regna fuerint terrena, non posse conferri quintum regnum cum illis, nisi esset ejusdem naturæ. Esset enim, inquit, impropria & absurda comparatio. Quasi vero Scriptura non conferat passim imperium Dei cæleste cum regnis terrenis. Neque enim necesse est, neque etiam convenit, omnia esse similia in comparatione. Quamvis igitur quatuor Monarchias terrenas Deus sub figura ostenderit Regi Babylonio, non sequitur propterea eandem prorsus esse naturam quinti regni: quia potest esse prorsus diversum. Imo si omnia recte expendimus necesse est aliquod discrimen notare inter illa quatuor, & hoc postremum. Est igitur frivola ratiocinatio illius Rabbini, quum infert regnum Christi debere esse visibile, quoniam alioqui non responderet aliis regnis. Secunda ratio, qua nos oppugnat, hæc est, Si religio facit discrimen inter regna, sequitur regnum Babylonicum, & Persicum, & Macedonicum idem fuisse. Nam scimus gentes illas omnes coluisse idola, & fuisse deditas superstitionibus. Responsio facilis est ad tam debilem argutiam, nempe non simpliciter differre quatuor regna ob diversam religionem, sed quia Deus Babylonios spoliaverit sua potestate, & Monarchiam ad Medos & Persas transtulerit: postea successerint Macedones eadem Dei providentia: tandem Romani abolitis omnibus illis regnis, potiti fuerint regno in toto Oriente. Et jam ante ostendimus quale Prophetæ consilium esset. Voluit enim simpliciter hoc docere, Judæis non ideo esse desperandum, quod cernerent varias agitationes in mundo, imo miram & horrendam confusionem, quia ætates illæ obnoxiæ fuerunt multis conversionibus: sed venturum tandem Regem illum, qui promissus fuerat. Voluit ergo Propheta hortari Judæos ad patientiam, & tenere quasi suspensos expectatione Christi. Ita non distinxit quatuor Monarchias, quasi religio illis esset diversa, sed quia Deus quodammodo volvebat mundum in rota, ubi alii alios expulerunt, ut Judæi animos suos & sensus omnes applicarent ad spem suæ redemptionis, quæ illis promissa fuerat Christi adventu. Tertium argumentum, quo nititur Rabbinus ille, potest etiam nullo negotio refelli. Colligit ex Prophetæ verbis regnum Christi nostri filii Mariæ non esse regnum illud de quo loquutus est Daniel. Nam diserte hic exprimitur, regni hujus nullum fore transitum & nullam mutationem: *non derelinquetur alteri*, vel alieno *populo*. Atqui Turcæ, inquit, occupant bonam orbis partem: deinde religio ipsa inter Christianos divisa est, & multi abhorrent à doctrina Euangelii. Sequitur ergo Jesum filium Mariæ non esse Regem illum de quo vaticinatus est Daniel: hoc est, de quo somnium oblatum fuit Regi Babylonio, quod Daniel exposuit. Sed nimis stulte hallucinatur, quia sumit pro confesso, quod illi semper negabimus, nempe regnum Christi esse visibile. Nam utcunque dispersi sint filii Dei, & nullum nomen præ se ferant, certum tamen est regnum Christi salvum manere & incolume, nempe pro sua natura, quia est regnum invisibile, & non externum. Neque enim frustra hoc pronunciavit Christus, Regnum meum non est *Joan. 18.*
ex hoc mundo. Hac sententia voluit eximere à com- *vers. 36.*
muni numero & ordine regnum suum. Quamvis ergo Turcæ longe lateque grassentur, quamvis etiam mundus refertus sit impiis contemptoribus Dei, Judæi etiam partem aliquam occupent: tamen non desinit esse regnum Christi, neque transfertur ad alienos. Ergo etiam ratio illa non modo infirma est, sed etiam puerilis. Sequitur quartum argumentum: pro magno absurdo hoc habet, quod Christus, qui natus est sub Octavio vel Augusto Cæsare, sit Rex ille, de quo concionatus est Daniel. Nam initium, inquit, quintæ Monarchiæ & quartæ esset idem: quod est absurdum. Oportuit enim quartam Monarchiam durare ad aliquod tempus, deinde quintam succedere. Sed hic non modo inscitiam suam prodit, sed brutum stuporem, quemadmodum Deus excæcavit totum illum populum, ut sint tantum protervi canes. Ego sæpe

sæpe loquutus sum cum multis Judæis: nunquam vidi guttam pietatis, nunquam micam veritatis vel ingenuæ naturæ, imo nihil communis sensus in ullo Judæo unquam deprehendi. Sed iste, qui videtur sibi valde perspicax & ingeniosus, detegit suam impudentiam cum magno dedecore. Putavit enim principium Romanæ Monarchiæ esse in persona Julii Cæsaris. Quasi vero non abolitum fuerit regnum Macedonicum ubi Romani ipsa Macedonia potiti sunt, & illam redegerunt in provinciam: ubi etiam coactus fuit ab illis Antiochus in ordinem: imo ubi cœpit declinare tertia Monarchia, hoc est, Macedonica, tunc successit quarta, nempe Romana. Sic omnino habendum est, & ratio hoc dictat: quia nisi fateamur quartam Monarchiam supervenisse ubi cessit loco & gradu tertia, quomodo reliqua inter se convenient? Hoc igitur notandum est, Prophetam non respicere ad Cæsares, ubi agit de ipsis Monarchiis: imo quod vidimus de commixtione sanguinis, non potest ullo modo aptari ad Cæsares; quemadmodum heri admonui, qui hoc restringunt ad Pompeium & Julium Cæsarem inepte facere, & carere judicio hac in parte. Loquitur enim generaliter Propheta de populari statu & continuo: quum inter se omnes essent cognati, tamen non fuisse stabile imperium, quia intus ipsi seipsos confecerint, dum pugnant contra sua viscera. Quum ita sit, colligimus insulsum esse illum Rabbinum, dum absurditatem illam adjicit, quod scilicet Christus non sit filius Mariæ, qui natus est sub Augusto: ut taceam insipide Christi regnum ab ejus nativitate inchoari. Quintum argumentum ponit, Quod Constantinus & alii Cæsares professi fuerint Christi fidem. Si recipimus, inquit, Jesum filium Mariæ esse quintum Regem, quomodo hoc conveniet? quia imperium Romanum adhuc continetur sub illo regno. Nam ubi viget Christi religio, ubi ipse colitur & agnoscitur pro unico Rege, non debet separari regnum illud ab ejus regno. quum ergo Christus sub Constantino & ejus successoribus obtinuerit & gloriam & potestatem apud Romanos, non potest separari ejus Monarchia à Romana. Sed facilis etiam solutio est, Quod hic Propheta finem imponat Romano imperio ex quo cœpit lacerari in partes. Quantum attinet ad principium regni Christi, nuper dixi non debere referri ad tempus nativitatis, sed ad Euangelii prædicationem. Ex quo autem promulgari cœpit Euangelium, scimus dissipatam fuisse Monarchiam Romanam, ita ut tandem evanuerit. Ergo neque in Constantino, neque in aliis duravit imperium: quia dissimilis fuit status. Deinde scimus neque Constantinum, neque alios Cæsares fuisse Romanos. Jam à Trajano cœpit imperium alio transferri. Exteri enim Romæ dominabantur. Postea scimus quibus monstris Deus obruerit illam veterem gloriam populi Romani. Nihil enim fuit magis probrosum, aut pudendum multis Imperatoribus. Et si quis percurrat omnes historias, vix reperiet tam prodigiose alibi dominatos fuisse, quam Romæ vel Heliogabalum, vel alios similes. Jam taceo Neronem, & Caligulam: sed loquor de exteris. Tunc ergo abolitum fuit Romanum imperium postquam cœpit Euangelium promulgari, & Christus mundo passim innotuit. Ita videmus eandem inscitiam in illo Rabbino, quæ ostensa fuit in aliis argumentis. Ultimum est, Quod Romanum imperium adhuc aliqua ex parte maneat, ideo ad filium Mariæ non posse spectare quod hic dicitur de quinta Monarchia. Necesse enim est ut finem acceperit quartum imperium, si regnare incepit quintus Rex, ex quo resurrexit Christus à mortuis, & prædicatus fuit mundo. Respondeo, quemadmodum jam dixi, imperium Romanum cessasse, & fuisse abolitum ex quo Deus cum maxima eorum ignominia & contumelia transtulit ad homines exteros, nec tantum ad subulcos, sed ad horrenda quædam monstra, totam potentiam: ita ut satius fuerit Romanis prorsus deleri ipsorum nomen, quam extare ad tot species probrorum. Videmus ergo ut illa etiam sexta & ultima ratio evanescat. Volui hæc obiter colligere, ut sciatis quam inepti sint ratiocinatores Judæi, dum ita bellum gerunt cum Deo, & quasi furiose se proripiunt ad oppugnandam claram Euangelii lucem. Nunc redeo ad verba Danielis. Dicit *regnum venturum quod conteret omnia alia regna*. Heri exposuimus qualiter Christus fregerit veteres illas Monarchias, quæ longe ante ejus adventum finem acceperant. Neque enim hic Daniel voluit præcise docere quid facturus esset Christus uno momento, sed quid futurum esset à tempore exilii usque ad Christi exhibitionem. Si attenti sumus ad consilium illud, nihil nobis erit difficile in hoc contextu. Summa igitur est, Quamvis visuri sint Judæi potentissima imperia, quæ metum & terrorem ipsis incutiant, imo reddant fere attonitos: tamen nihil fore in illis stabile, vel firmum, quod scil. contraria sint regno Filii Dei. Atqui maledictionem denunciat Jesaias omnibus regnis, quæ non servierint Ecclesiæ Dei. *Jesa 60. vers. 12.*
Quum ergo omnes illi Monarchæ diabolica audacia erexerint cristas adversus Filium Dei & veram pietatem, oportuit deleri, & in illis conspicuam fieri illam Dei maledictionem, quæ habetur apud Prophetam. Sic ergo contrivit Christus omnia mundi imperia. Jam hodie Turcicum regnum & opibus & multitudine gentium, & robore etiam excellit: sed non fuit Deo propositum ostendere quid futurum esset post Christi exhibitionem. Tantum voluit admonitos esse Judæos, ne deficerent sub tam gravi onere, quum surgerent subinde novæ tyrannides in mundo, ipsi assidue periclitarentur, neque quicquam haberent relaxationis. Voluit igitur Deus instruere eorum animos fortitudine. Hæc autem una fuit ratio, ut respicerent ad redemptionem sibi promissam, & scirent evanida & fluxa esse omnia mundi imperia, quæ non fundata essent in Deo, & non conjuncta essent regno Christi. *Deus ergo cælorum regnum*, inquit, *excitabit*, *quod non dissipabitur in perpetuum*. Hic notare operæpretium est qualis sit perpetuitas regni de qua loquitur Daniel. neque enim restringi debet ad Christi personam, sed pertinet ad omnes pios & totum Ecclesiæ corpus. Christus quidem æternus est in se, sed communicat etiam nobiscum suam æternitatem, quia & Ecclesiam conservat in mundo, deinde quia invitat nos ad spem vitæ melioris, & regignit Spiritu suo in vitam incorruptibilem. Duplex igitur est perpetuitas regni Christi extra ejus personam, nempe in toto corpore: quia etsi Ecclesia sæpe dissipatur, ut nulla appareat sub oculis hominum, tamen nunquam prorsus interit, sed Deus occulta & incomprehensibili sua virtute eam tuetur, ita ut ad finem mundi superstes sit futura. Deinde in singulis fidelibus altera est perpetuitas, quod renati incorruptibili semine, regeniti etiam Dei Spiritu, jam non sunt mortales filii Adæ duntaxat, sed gestant vitam cælestem in seipsis: quia Spiritus qui in ipsis est, vita est, quemadmodum dicit Paulus 8. ad Rom. cap. Tenendum igitur est, *Rom. 8.*
quoties Scriptura affirmat æternum esse Christi regnum, hoc extendi ad totum Ecclesiæ corpus, & non *vers. 10.*
competere tantum in ejus personam. Videmus autem ut æternum fuerit hoc regnum, ex quo cœpit Euangelii doctrina promulgari. Nam quamvis Ecclesia quodammodo sepulta fuerit, Deus tamen vitam dedit electis suis etiam in sepulchro. Nunc unde factum est, ut emerserint filii Ecclesiæ, qui sunt quasi populus novus, & nuper creatus, quemadmodum dicitur Psalmo 102? nempe hic facile apparet mirabiliter servari à Deo reliquias, etiam ubi nullæ extant *Psal. 102.*
in hominum conspectu. Addit, *Non derelinquetur* *vers. 19.*
populo alieno regnum hoc. Significat his verbis Propheta non posse alio transferri hoc regnum, sicuti con-

contigerat in aliis. Darius ab Alexandro victus fuit, extincta fuit quodammodo ejus posteritas: tandem Deus perdidit maledictam illam gentem Macedonicam, ut nullus superfuerit qui jactaret se esse progenitum ex illa familia. Quantum attinet ad Romanos, etiamsi fuerit illic semper aliquis populus, tamen probrose illis dominati sunt & exteri homines & barbari, & qui pleni erant ignominia & innumeris flagitiis. Quantum vero attinet ad Regnum Christi, neque ipse spoliari potest imperio sibi dato, neque etiam nos, qui sumus ejus membra, possumus regnum amittere, cujus nos fecit consortes. Christus ergo tam in se quam in suis membris citra ullum mutationis periculum dominatur, quia salvus semper manet & integer in sua persona. Quantum ad nos spectat, quoniam servamur ejus gratia, & ipse nos recipit in fidem & custodiam suam, sumus extra aleam, quemadmodum dixi, & salus nostra in tuto est. Nam hæreditas quæ nos in cælo manet, non potest nobis eripi. Nos etiam qui custodimur ejus virtute per fidem, (ut ait Petrus) per fidem etiam possumus securi esse & quieti: quia quicquid moliatur Satan, utcunque mundus admoveat omnes machinas ad nos perdendos, manebimus tamen salvi in Christo. Videmus qualiter intelligi debeant Prophetæ verba, ubi dicit quintum hoc imperium non esse alio transferendum, ut derelinquatur alteri populo. Quantum ad postremum membrum spectat, ubi dicit, *conteret ac confringet omnia illa regna, & ipsum stabit perpetuo*, non indiget longa expositione. Diximus enim qua ratione conterat regnum Christi omnia terrena, de quibus antea loquutus est Daniel: quod scilicet necesse sit evanescere, & perire etiam miserum in modum, quicquid adversum est unigenito Filio Dei. Hortatur Propheta Reges omnes terræ, ut osculentur Filium. Quum neque Babylonii, neque Persæ, neque Macedones, neque Romani se Christo subjecerint, imo omnes suas vires contulerint ad ipsum oppugnandum, fuerint hostes pietatis, oportuit deleri à Christi regno: quia etiamsi tunc non extaret imperium Persicum, ubi Christus mundo fuit exhibitus, maledicta fuit ejus memoria coram Deo. Neque etiam hic Daniel ea tantum attingit quæ patent oculis hominum, sed altius attollit mentes nostras: nempe ut sciamus non alibi veram fulturam, in qua quiescamus, posse reperiri, quam in uno Christo. Extra Christum ergo pronunciat quicquid splendoris & potentiæ est in mundo, & opulentiæ, & roboris, hoc esse caducum, & evanidum, & nullius momenti. Confirmat sequenti versu eandem sententiam, quod scilicet *Deus ostenderit Regi Babylonio quid futurum esset postremis temporibus*, ubi monstrat *lapidem excisum è monte, & quidem sine manu*. Diximus Christum excisum fuisse è monte sine manu, quia divinitus missus fuit, ita ut nihil hac in parte sibi possent arrogare homines, quemadmodum etiam Deus ubi de redemptione populi sui agit, sic loquitur apud Jesaiam, Quoniam non vidit Dominus in mundo adjutorem, armavit se brachio suo, & propria virtute. Quoniam ergo non aliunde missus est Christus, quam à Patre cælesti, ideo dicitur, *excisus esse absque manu*. Et interea etiam tenendum est quod secundo loco adjunxi, nempe notari humile & abjectum Christi exordium, quia fuerit similis rudi & impolito lapidi. Quantum attinet ad montem, non dubito quin Daniel hic voluerit Christi originem docere sublimem esse, & supra totum mundum. Ergo sub figura montis intelligit, meo judicio, Christum non exoriturum esse ex terra, sed venturum ex gloria cælesti Patris, quemadmodum etiam dicitur apud Prophetam, Et tu Bethlehem Ephratha, minima es inter præfecturas Jehudah: ex te tamen mihi orietur Dux in Israël, & ortus ejus à diebus æternitatis. Daniel ergo hic occurrit crassis imaginationibus, ad quas alioqui propensa sunt nostra ingenia. Nam quia initio non apparuit tanta in Christo dignitas, quanta cernitur in mundi Regibus, & hodie etiam dominatur quasi sub ignominia crucis, hinc fit ut multi eum contemnant, neque agnoscant quicquam in eo dignitatis. Daniel ergo nunc elevat oculos & sensus nostros in sublime, quum dicit *lapidem hunc excidendum esse è monte*. Interea si quis malit *montem* accipere pro electo populo, ego non contendam: sed hoc videtur mihi remotum esse à genuino sensu Prophetæ. Tandem subjicit, *Et verum est somnium, & fidelis ejus interpretatio*. Hic Daniel secure & intrepide affirmat se non afferre dubias conjecturas, sed quod accepit à Domino fideliter exponere Regi Nebuchadnezer. Hic ergo sibi vendicat auctoritatem Propheticam, ut Rex Babylonius agnoscat ipsum pro fido & certo Dei interprete. Et videmus Prophetas hac fiducia semper loquutos esse: alioqui frigeret omnis doctrina. Si fides nostra niteretur vel sapientia hominum, vel aliis rebus, vacillaret subinde. Ergo necesse est statui nobis illud fundamentum, quod in medium nobis profertur, hoc proficisci à Deo. Hæc ratio est cur Prophetæ tantopere in hoc insistant, ne censeatur ipsorum doctrina humanitus fabricata esse. Sic etiam hoc loco Daniel primum dicit, *verum est somnium*: quasi diceret, non esse somnium vulgare, quemadmodum de porta cornea Poëtæ fabulantur: non esse etiam somnium turbulentum, qualia concipiunt homines vel male sani, vel referti cibo & potu, vel etiam pro corporis sui constitutione, ut melancholici & cholerici, & cætera. Dicit ergo somnium Regis Babylonii fuisse verum oraculum: deinde adjungit *interpretationem esse certam*: ubi, sicuti proximo membro, iterum sibi auctoritatem Prophetæ conciliat: ne dubitet Nebuchadnezer ipsum divinitus esse instructum, quod somnii veritatem intelligat. Nunc sequitur,

1 Petr. 1. vers. 5.

Psal. 2. vers. 12.

Jesa. 63. vers. 5.

Mich. 5. vers. 2.

46. Tunc Rex Nebuchadnezer cecidit in faciem suam, & Danielem adoravit: & oblationem, & suffitum odoriferum (*hoc est, odorem bene fragrantem*) jussit illi sacrificari.

Quod dicitur Rex Babylonius *cecidisse in faciem suam*, aliqua ex parte laudi tribui potest, aliqua etiam ex parte vitio verti. Fuit hoc signum & pietatis & modestiæ, quod se prostravit coram Deo & Propheta ejus. Scimus quam ferox sit Regum superbia: imo videmus ut similes sint phreneticis, quia non putant se esse ex numero mortalium: adeo excæcati sunt splendore suæ magnitudinis. Erat tunc summus Monarcha Nebuchadnezer. Difficile igitur fuit ejus animum ita componi, ut gloriam Deo tribueret: Deinde somnium, quod exposuit Daniel, non poterat ei gratiosum esse. Videbat & Monarchiam suam esse maledictam coram Deo, & perituram cum ignominia: alias, quæ superventuræ erant, in cælo ordinatas esse: & quamvis acciperet aliquid solatii ex aliorum regnorum interitu, tamen fuit hoc valde asperum auribus delicatis, audire regnum, quod tunc florentissimum erat, & quod omnes putabant fore perpetuum, nullius esse durationis, vel admodum caducæ. Quod ergo ita coram Daniele se prostravit, sicuti jam dixi, & pietatis signum est, quod Deum reveretur, & amplectitur vaticinium quod alioqui & molestum & acerbum esse poterat: & fuit etiam signum modestiæ, quod ita coram Dei Propheta sese humiliat. Hæc igitur possunt merito laudari in Rege Babylonio: sed quid fuerit vitiosum in illa reverentia, cras dicemus.

Da omnipotens Deus, quando tot & tam claris ac solidis testimoniis nobis patefecisti non alium Redemptorem esse nobis sperandum, quam qui semel abs

abs te fuit exhibitus: & sancivisti divinam & æternam ejus potentiam tot miraculis, & eam obsignasti tam Euangelii tui præconio, quam sigillo Spiritus tui in cordibus nostris, & quotidiana etiam experientia idem confirmas: ut maneamus firmi & stabiles in ipso: neque unquam ab eo declinemus, neque unquam labefactetur fides nostra, quicquid contra tentet Satan. Sed sic perseveremus in cursu sanctæ tuæ vocationis, ut tandem colligamur in æternam illam beatitudinem & perpetuam quietem, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DUODECIMA IN DANIELEM.

Diximus heri hoc posse merito censeri laude dignum, quod Rex Nebuchadnezer prostravit se coram Daniele, postquam audiverat recitari somnium, & quæ adjuncta etiam fuerat interpretatio. Dedit enim aliquod pietatis testimonium, quod in persona Danielis adoravit verum Deum, sicuti postea dicetur. Deinde præbuit se docilem, quum tamen prophetia animum ejus posset exasperare: quia tyranni vix sustinent aliquid detrahi ex sua potentia. Sed non potest prorsus excusari in omnibus: quia etsi fatetur Deum Israëlis esse unicum Deum: transfert tamen partem cultus ad hominem mortalem. Hoc qui excusant, non satis attendunt, homines profanos miscere cælum & terram: quia utcunque habeant rectos motus, statim relabuntur ad suas superstitiones. Nec dubium est, quin confessio quam statim videbimus, fuerit particularis. Neque enim vere, & in solidum conversus fuit Nebuchadnezer ad veram pietatem, ut valediceret suis erroribus: sed aliqua ex parte agnovit summum imperium esse penes Deum Israëlis. Hæc igitur reverentia non correxit omnes ejus idololatrias: sed subito motu, quemadmodum dixi, confessus est Danielem esse veri Dei servum. Interea neque discessit à suis erroribus quibus assueverat, & paulo post revolutus est ad majorem amentiam, quemadmodum etiam proximo capite videbitur. Sic videmus Pharaonem dedisse gloriam Deo, sed ad momentum: interea pertinaciter fuisse & superbum & crudelem, ita ut nunquam exuerit ingenium. Idem & de Rege Babylonio judicium fieri debet, quanquam diverso in gradu. Neque enim tam superba fuit obstinatio Regis Nebuchadnezer quam Pharaonis: uterque tamen sic aliquod signum reverentiæ ostendit, ut neuter se vere & ex animo subjiceret Deo Israëlis. Hinc fit ut adoret Danielem: non quod putet Deum esse, sed quia profani homines confuse album nigro permiscent. & scimus ab initio etiam crassissimos quosque, habuisse tamen aliquod principium de unico Deo. Nemo enim unquam negavit esse aliquod summum numen: sed postea fabricarunt sibi multitudinem deorum: transtulerunt etiam partem divini cultus ad ipsos mortales. Quum Rex Nebuchadnezer esset implicitus illis erroribus, non mirum est quod Danielem adoraverit, & simul confessus fuerit unicum esse Deum. Et hodie etiam videmus in Papatu hanc confessionem esse in ore omnium, interea lacerari Dei nomen, non ipso titulo, sed re: quia scilicet cultum Dei dividunt, ut quisque partem habeat spolii, vel prædæ. Quod ergo nunc docet experientia, refertur à Daniele. Verum quidem est tunc adorationem fuisse usu receptam apud Chaldæos, sicuti Orientales populi semper fuerunt immodici in suis ceremoniis: & scimus adoratos fuisse Reges illic quasi dii essent. Sed quoniam hic ponitur verbum sacrificandi, deinde ponitur oblatio, מנחה *minha*: certum est, Danielem inconsiderate fuisse cultum, acsi esset aliquis semideus delapsus è cælo. Ita igitur statuendum est, perperam fecisse Regem Nebuchadnezer qui tantum honoris tribuerit Danieli. Est enim aliquis modus in colendis Dei Prophetis: ne scilicet extollantur supra suam sortem. Et scimus qua lege Dominus eos excitet: nempe ut solus ipse emineat, & maneant omnes doctores, & Prophetæ, & servi ejus in suo ordine. Exoritur autem quæstio de ipso Propheta, quod passus fuerit ita se coli. Nam si peccavit Nebuchadnezer, ut jam diximus, tolerantia Prophetæ nullum habet prætextum. Sunt qui anxie laborant in eo excusando: verum si hoc silentio præteriit, fateri necesse est ipsum aliquid jam vitii contraxisse ex aulicis corruptelis: quemadmodum difficile est illic versari, quin statim obrepat aliqua contagio. Neque enim tanti nobis esse debet hominis defensio, etiam perfectissimi, quin fixum illud maneat, nihil delibandum esse ex honore Dei: & perverse fieri ubi, & quoties cultus, qui Dei proprius est, transfertur ad creaturas. Fieri quidem potest, ut recusaverit Daniel, & ita compescuerit stultitiam Regis Babylonii: sed hoc relinquo in medio, quoniam tacetur: quanquam certe vix mihi probabile est tacuisse, quum videret ad se transferri Dei honorem aliqua ex parte. Fuisset enim tunc socius sacrilegii & impietatis. Vix potuit hoc cadere in tam sanctum Dei Prophetam. Scimus autem multa omitti in narrationibus: & Daniel non recitat quid factum sit, sed quid Rex jusserit fieri. Prostravit quidem se in faciem: sed quid si Daniel ostenderit hoc non licere? ubi autem edixit, ut sacrificia fierent, Daniel etiam potuit à se rejicere tantum nefas. Nam si merito Petrus correxit errorem Cornelii, qui tamen magis erat tolerabilis, quia Cornelius vulgato more tantum adorare volebat Petrum: si ergo hoc Apostolus non sustinuit, sed acriter reprehendit factum illud, quid dicendum est de Propheta? Sed ego, sicuti dixi, nihil audeo asserere in hanc vel illam partem: nisi quod conjectura probabilis est, recusatum fuisse præposterum honorem à servo Dei. Quod si admisit, certe nulla fuit excusatio, quin peccaverit: sicuti jam diximus, difficile esse versari in corruptelis aulicis, quin aliquid contrahant maculæ etiam qui alioqui puritati student: quemadmodum videmus etiam in persona Joseph. Ille, tametsi Deo se prorsus dicaverat, tamen aliquid resipit Ægyptiacum in sermone suo, sicuti in forma jurandi. Et quum hoc fuerit in illo vitiosum, idem de Daniele etiam dici potest. Pergamus.

Exod. 9. vers. 27. & 10. vers. 16.

Actor. 10. vers. 26.

Gen. 42. vers. 15.

47. Respondit Rex Danieli, & dixit, Ex vero Deus vester ipse *est* Deus deorum, & Dominus Regum, & revelator arcanorum, quod potueris revelare arcanum hoc.

Hæc confessio nihil nisi pium, & sanctum, & rectum, & sincerum spirat. Posset igitur videri testimonium veræ conversionis & resipiscentiæ. Sed, quemadmodum nuper admonui, profani homines interdum rapiuntur in admirationem Dei: & tunc large & prolixe fatentur quicquid posset requiri à veris Dei cultoribus. Sed illud est momentaneum: deinde interea manent impliciti suis superstitionibus.

Extor-

Extorquet igitur illis Deus verba, quum ita pie loquuntur: sed intus retinent sua vitia, ut postea facile recidant ad pristinos mores: quemadmodum memorabile exemplum postea sequetur. Quicquid sit, voluit Deus ore profani Regis gloriam suam promulgari, & illum esse præconem suæ potentiæ & sui numinis. Profuit autem hoc præcipue Judæis, hoc est, residuis qui adhuc integri manebant. Nam major pars desciverat, ut satis notum est. Fuit enim illis facile degenerare à puro Dei cultu: deinde quum abducti sunt in exilium, jam erant idololatræ & apostatæ, jam abnegaverant Deum vivum. Restabat igitur exiguus piorum numerus: illis voluit Deus consulere, & confirmare eorum animos, quum expressit hanc confessionem Regi Babylonio. Sed altera etiam accessit utilitas, quod tam Rex ipse quam omnes Chaldæi & Assyrii redditi sunt magis inexcusabiles. Si enim Deus Israël vere fuit Deus, cur interea Bel retinet gradum suum? *ipse est Deus deorum.* Atqui est inimicus falsorum deorum, simul hoc addendum fuit. Videmus ergo ut lucem tenebris, & album nigro hic permisceat Nebuchadnezer, dum fatetur Deum Israëlis summum esse inter deos, & tamen colit semper alios deos. Nam si Deus Israëlis jus suum obtinet, evanescunt omnia idola. Ergo secum pugnat Nebuchadnezer, quum ita loquitur. Sed, quemadmodum dixi, abripitur violento impetu, neque est compos sui, ubi ita liberaliter prædicat potentiam unius Dei. Jam quod ad verba spectat, dicit: *Ex vero Deus vester est Deus deorum ipse*, inquit. Particula hæc minime supervacua est, quum dicit *vere:* dum ita dicit, affirmat. Nam si quis ex eo sciscitatus esset an Bel, & alia idola vere essent colenda pro diis: poterat quidem respondere ex opinione præsumpta, sic esse, sed dubitando: quemadmodum omnes superstitiosi perplexi hærent: & si quando pertinacius suas superstitiones defendunt, hoc fit temeritate, quam illis diabolus suggerit, non autem judicio: denique non sunt compositæ mentis, quum suas superstitiones audent asserere esse pias & sanctas. Sed hic videtur Nebuchadnezer in speciem renunciare suis erroribus: quasi diceret, Hactenus putavi alios esse deos, sed jam muto sententiam. Compertum enim habeo Deum vestrum esse Principem omnium deorum. Et certe si loquutus fuisset ex animo, poterat colligere se facere gravem injuriam suis idolis, si quid divinitatis in illis esset. Scimus enim Deum Israëlis fuisse in summo odio atque etiam abominatione profanis gentibus. Ubi extollit eum supra omnes deos, cogit in ordinem & Bel, & totam illam fæcem falsorum deorum, quos colebant Babylonii. Sed, quemadmodum diximus, abripitur quasi violenter, ut non cogitet quid dicat: sed fuit iste quasi enthousiasmos, quod Dominus illum obstupefecit, deinde traxit in admirationem, & simul in prædicationem suæ potentiæ. Vocat etiam *Dominum Regum:* quo elogio illi vendicat summum imperium in terra. Significat igitur Deum Israëlis non tantum excellere supra omnes deos, sed tenere mundi hujus gubernacula. Si enim est Dominus Regum, omnes etiam populi sub manu ejus sunt ac ditione. Vulgus enim hominum non potest eximi à Dei potestate, si continet sub se Reges ipsos. Tenemus ergo quid significent hæc verba: nempe quicquid colitur deorum subesse Deo Israëlis, quia ille emineat supra omnes deos: deinde providentia ejus mundum regi, ut dominetur & populis & Regibus, & omnia moderetur suo arbitrio. Addit, *esse revelatorem arcanorum.* Hoc unum est ex testimoniis divinitatis, quemadmodum alibi dictum fuit. Nam Jesaias ubi vult probare unicum esse Deum, hæc duo sumit principia, quod scilicet nihil contingat nisi imperio Dei: & adjungit præscientiam rerum omnium. Hæc duo conjuncta sunt quasi vinculo inseparabili. Nebuchadnezer tametsi non tenebat quid vere proprium esset divinitatis: quia tamen hic impellitur arcano Spiritus Dei instinctu, ideo tam diserte prædicat & potentiam Dei & sapientiam. Fatetur ergo Deum Israëlis excellere supra omnes deos, nempe quia obtineat potestatem in toto mundo: deinde quod nihil ei sit incognitum. Et adjungit rationem, quod *Daniel potuerit revelare arcanum illud.* Videtur quidem hæc ratio non satis firma esse. Nam colligit Dei unius imperio gubernari mundum, quod Daniel arcanum patefecerit. Atqui nihil hoc ad potentiam. Sed facilis est responsio. Diximus enim alibi, Deum non esse nobis fingendum similem Apollini, qui tantum prædicat res futuras. Et certe illud est nimis insipidum, tribuere Deo nudam præscientiam, quasi aliunde quam ab ejus arbitrio penderet rerum eventus. Dicitur enim Deus potius præscire quæ futura sunt, quia jam statuerit quid fieri vellet. Merito ergo colligit Nebuchadnezer dominium totius mundi esse in Dei manu, quia de rebus futuris ita pronunciet. Nisi enim quicquid futurum est, situm esset in ejus arbitrio, non posset certo hoc vel illud prædicere. Quum ergo prædicit quod futurum est, inde certo statuitur, ab ipso etiam cuncta ordinari, ut nihil fortuito contingat, sed compleat ipse quicquid decrevit. Discendum autem est ex hoc loco, non sufficere si quis plenis buccis, ut loquuntur, celebret Dei sapientiam, & potentiam, nisi simul rejiciat ex animo omnes superstitiones, & teneat sic unicum Deum, ut alios omnes valere jubeat & facessere: quia non potest plenior exigi confessio, quam quæ hic profertur: & tamen videmus ut Nebuchadnezer semper implicitus fuerit Satanæ imposturis, quia voluit retinere falsos deos: & putavit hoc satis esse, si primas concederet Deo Israëlis. Discamus igitur dandam esse operam in purgandis animis omni superstitione, quo unicus Deus occupet omnes sensus nostros. Interea notandum etiam est, quam grave & horrendum judicium maneat & Papistas, & similes, qui saltem debuerant imbuti esse pietatis rudimentis, dum fatentur unum esse summum Deum, & interea permiscent ingentem turbam, & quasi proscindunt potentiam ejus & sapientiam, & simul obscurant quod hic dicitur à Rege profano. Nam Papistæ non tantum partiuntur Dei potentiam, ita ut unusquisque ex sanctulis ipsorum aliquam partem sibi arroget: sed etiam, quum loquuntur de ipso Deo, fingunt omnia quidem præscire, omnia tamen contingenter fieri, quoniam & liberi arbitrii hominem Deus creaverit, deinde etiam reliquerit in suspenso omnes eventus: ut cælum & terra, prout ferunt merita hominum vel peccata, nunc officium suum præstent, nunc autem sint adversa hominibus. Est quidem hoc verum neque pluere, neque esse calorem, neque nubes, neque serenum tempus, neque quicquam aliud accidere, nisi ex judicio Dei: & quicquid adversum est, esse signum ejus maledictionis: quicquid autem prosperum est & optabile, hoc esse signum ejus gratiæ: hoc quidem verum est: sed ubi principium statuunt Papistæ in hominis arbitrio, videmus ut Deum spolient suo jure. Ergo discamus ex hoc loco, non minus Deo concedere, quam illi tribuitur à Rege profano. Sequitur,

Jesa. 48. vers. 3, 4, 5, &c.

48. Tunc Rex Danielem magnificavit, & munera præclara *&* magna dedit ei, (*vel munera multa, ut alii vertunt, dedit ei*) & constituit eum super totam provinciam Babylonis, & magistrum procerum super omnes sapientes Babylonis.

Hic

Hic aliud etiam additur, nempe Regem Nebuchadnezer extulisse Prophetam Dei, & ornasse summis honoribus. Dictum fuit de præpostero cultu, quem exhibuit ipse, & jussit ab aliis præstari. Quantum ad munera pertinet ac præfecturam, non posset hoc damnari vel quod Nebuchadnezer dignatus fuit tanto honore Dei servum, vel quod ipse Daniel passus fuerit ita se ornari. Est quidem cavendum omnibus Dei servis, ne quæstum faciant ex suo munere: præsertim scimus pestilentissimum hunc esse morbum, ubi Prophetæ & doctores addicti sunt lucro, vel facile recipiunt oblata munera. Ubi enim pecuniæ contemptus non est, illic necesse est grassari multa vitia: quoniam omnes avari & quæstuosi homines adulterant verbum Dei instar cauponum. Ergo advigilent summopere omnes Prophetæ & ministri Dei, ne ad munera animum suum applicent. Sed quantum ad Danielem spectat, potuit recipere quod à Rege oblatum erat: sicuti etiam & Josepho licuit suscipere præfecturam totius Ægypti. Nec dubium est, quin Daniel aliud spectaverit quam propriam vel privatam utilitatem. Neque enim lucro addictum fuisse credibile est, quum tam patienter exilium tulerit: deinde quum periculo vitæ maluerit abstinere à cibis regiis, quam se alienare à populo Dei. Quum ergo prætulerit ignominiam crucis (quia tunc oppressus erat Dei populus) & opulentiæ, & deliciis, & honoribus, quis putabit fuisse avaritia excæcatum, ut munera acciperet? Sed quoniam videbat filios Dei misere & crudeliter premi à Chaldæis, voluit ipsorum miseriis succurrere, quantum in se erat. Quoniam ergo sciebat hoc futurum esse aliquod levamen & solatium genti suæ, ideo passus est se præfici provinciæ. Et eadem etiam ratio apud eum valuit, ut peteret sociis suis aliquem primatum, quemadmodum sequitur:

2 Cor. 2. vers. 17.

Gen. 41. vers. 40.

49. Et Daniel petiit à Rege: & constituit super opus (*vel administrationem*) provinciæ Babylonis Sadrach, Mesach, & Abednego: Daniel autem *erat* in porta Regis.

Posset hic notari aliqua ambitio in Propheta, quod honores venatur suis sociis. Nam quum Rex sponte præfecturam offerret, potuit accipere, ne offenderet animum superbi Regis: fuit illic quædam necessitas. quod autem ipse à Rege petit, ut præfecturas aliis deferat, unde dicemus fuisse ortum? Quemadmodum jam attigi, posset hic Daniel esse suspectus ambitionis: posset etiam objici aliud crimen, quod quæstum fecerit ex doctrina sibi divinitus patefacta. Sed potius respexit populum suum, voluit oppressis aliquid solatii afferre. Nam tyrannice Chaldæi tunc dominabantur suis mancipiis: & scimus Judæos fuisse toti mundo fere exosos. Quum ergo Daniel tactus misericordia quærit aliquod levamen populo Dei, non est cur illum insimulemus ullius vitii: quia neque privatis commodis addictus est, neque etiam honores appetit vel sibi, vel sociis: sed intentus est in scopum illum, ut scilicet possint socii suppetias ferre Judæis laborantibus. Ergo auctoritas quam illis conciliat, non alio pertinet, nisi ut paulo humanius tractentur Judæi, neque tam dura & acerba sit eorum conditio, ubi habebunt præfectos ex suis popularibus, qui fraterne studeant illis prodesse. Nunc videmus Danielem hac in parte posse recte excusari & sine aliquo fuco vel argutia. Nam res ipsa satis patet: deinde ex re colligere promptum est, quia pius & humanus fuit affectus Danielis, nihil fuisse ab ipso peccatum. Quod dicitur *fuisse in porta Regis*, non debemus intelligere ipsum fuisse janitorem. Quidam intelligunt fuisse in porta, quoniam solebant illic judicia exerceri. Sed transferunt ad Chaldæos quod Scriptura de Judæis docet. Ego simplicius accipio, Danielem præfectum fuisse prætorio Regis, ita ut summum imperium illic teneret, & sensus ille magis est genuinus. Deinde scimus hanc fuisse consuetudinem & Chaldæis & Assyriis, ut difficiles essent accessus ad Regem. Dicitur ergo Daniel *esse in porta*, quoniam nemo poterat palatium Regis ingredi, nisi ejus permissu. Sequitur nunc,

CAP. III.

NEbuchadnezer Rex fecit imaginem ex auro, altitudo ejus cubitorum sexaginta, latitudo cubitorum sex: erexit eam in planitie Dura, (*alii faciunt nomen appellativum, & vertunt agrum habitabilem: sed rectior est illa interpretatio, quod in planitie Dura imaginem locavit*) in provincia Babylonis.

Probabile est, non intra breve tempus erectam fuisse hanc statuam à Rege Nebuchadnezer: neque hic notat Propheta quam multi anni effluxerint: sed tamen magis probabile est, non exiguo tempore postquam confessus fuerat Deum Israëlis esse summum Deum, statuam hanc fabricasse. Tamen quoniam Propheta hoc subticet, non est cur de re incerta litigemus. Quidam ex Rabbinis putant erectam fuisse statuam loco piaculi, quasi repellere voluerit Nebuchadnezer somnium suum, hoc est, effectum somnii, hoc amuleto, ut loquuntur. Sed divinatio illa nimis frivola est. Jam quæritur an seipsum deificaverit Nebuchadnezer, an vero erexerit statuam hanc Belo præcipuo deorum apud Chaldæos, vel finxerit aliquem deum novitium. Multi inclinant in illam partem, quod voluerit se referre in numerum deorum: sed nescio an hoc certum sit: mihi certe non est. Videtur potius Nebuchadnezer consecrasse hanc statuam alicui deorum. Interea vero, sicuti superstitio semper conjuncta est cum ambitione & superbia, verisimile est, Nebuchadnezer fuisse inductum & cupiditate gloriæ & fastu, quum erexit hanc statuam. Quoties superstitiosi sumptus faciunt in extruendis templis, & idolis fabricandis, si quis eos interroget quid illis sit propositum, statim hoc erit in promptu, se facere in honorem Dei. Interea nemo est, qui non præferat famam suam & existimationem. Cultus ergo Dei apud omnes superstitiosos fere pro nihilo ducitur, quia potius acquirere sibi volunt gratiam & pretium apud homines. Tale fuisse consilium Regis Nebuchadnezer facile admitto, & propemodum certum mihi est. Sed interea fuit conjunctus aliquis pietatis color. Prætexuit enim se velle Deum colere. Hinc autem clarius apparet quod ante admonui, nempe Regem Nebuchadnezer non fuisse vere aut ex animo conversum, sed potius semper defixum stetisse in suis erroribus, quum gloriam tribueret Deo Israëlis. Fuit ergo illa particularis confessio, ut dictum est: quia nunc prodit quid aluerit in corde suo. Neque enim rediit ad ingenium, ut loquuntur, dum erexit statuam: sed potius detecta fuit ejus impietas, quæ ad tempus fuerat occulta. Nam præclara illa confessio poterat accipi quasi testimonium mutationis. Omnes ergo dixissent esse novum hominem, nisi Deus voluisset palam fieri, adhuc teneri constrictum & ligatum vinculis Satanæ: & adhuc addictum esse erroribus. Hoc ergo exemplum voluit Deus proferre,

ferre, ut sciremus Nebuchadnezer semper fuisse impium, quamvis coactus dederit aliquam gloriam Deo Israëlis.

Da omnipotens Deus, quando tot recessus occultos habent mentes nostræ, ut nihil difficilius sit, quam penitus eas purgari omni fictione & mendacio: da, inquam, ut nos probe examinemus: deinde præfulgeas etiam nobis Spiritus tui luce, ut vere agnoscamus occulta vitia, & ea procul à nobis abigas, quo unus sis nobis Deus, & obtineat in nobis vera pietas palmam, ut scilicet integer & illibatus cultus tibi à nobis præstetur: & interea etiam integra conscientia versemur in mundo, & sic quisque in sua sorte versetur, ut studeamus potius fratrum commodis quam nostris, ut tandem participes fiamus veræ illius gloriæ, quam nobis in cælo præparasti per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN DANIELEM.

COEpimus ultima lectione tractare de statua aurea, quam erexit Nebuchadnezer, & posuit in campo Dura, vel in planitie. Diximus hanc statuam sic fuisse erectam religionis causa, ut tamen prævaluerit Regis illius vel tyranni ambitio: quod semper animadvertere licet in superstitiosis. Etsi enim semper Dei nomen obtendunt, & sibi etiam persuadent se Deum colere: tamen semper impellit eos superbia, ut velint spectari à mundo. Talis fuit affectus Regis Nebuchadnezer in hac statua: & magnitudo etiam hoc ostendit. Dicit enim Propheta *altitudinem hujus statuæ fuisse ad sexaginta cubitos, latitudinem vero ad sex cubitos.* Oportuit ingentes sumptus fieri in illam molem. Nam fuit imago ex auro conflata. Probabile quidem est, ex multis prædis & rapinis fuisse congestum hoc aurum: sed quicquid sit, facile licet deprehendere quod jam diximus, nempe profanum Regem sic obtulisse Deo aliquem cultum, ut vellet tamen memoriam sui nominis propagari apud posteros. Et regio in qua locavit imaginem eodem pertinet. Neque enim dubium est quin Propheta hic designet locum celebrem, & qui solebat frequentari vel ob emporia, vel ob alias commoditates. Jam quod ad speciale consilium Regis spectat, diximus frigidam esse eorum conjecturam, qui putant somnii expiandi causa statuam hanc fuisse erectam. Magis probabile est, quum passim habitarent Judæi in Assyria & Chaldæa, imaginem hanc fuisse erectam, ne exteri illi, qui abducti fuerant in exilium à patria sua, ullam novitatem inducerent. Hæc conjectura habet saltem aliquid coloris. Sciebat Nebuchadnezer Judæos sic addictos esse Deo patrio, ut alieni essent ab omnibus gentium superstitionibus. Timuit ergo, ne plerosque in sententiam suam abducerent: & hoc modo voluit ire obviam, quum novam statuam erexit, & adegit omnes suos subditos in ejus cultum. Interea videmus ut statim evanuerit ex ejus animo cognitio Dei Israël, cujus potentiam & gloriam paulo ante celebraverat. Nunc enim in ejus contumeliam, quasi devictus esset una cum idolis gentium, hoc trophæum erigitur. Verum, quemadmodum alibi diximus, nunquam serio agnovit Nebuchadnezer Deum Israël, sed quodam repentino impetu coactus fuit fateri, esse summum & unicum Deum: interea semper in suis superstitionibus demersus fuit. Ergo illa confessio fuit quasi hominis attoniti, sed non prodiit ex vero cordis affectu. Jam veniamus ad reliqua:

2. Tunc Nebuchadnezer Rex misit ad congregandum Satrapas, (*est quidem mihi incognita etymologia: sed quia certum est, omnia hæc nomina esse magistratuum, ideo permittam mihi libere vertere has voces, quæ non sunt Hebraicæ, & quarum etiam origo latet ipsos Hebræos, nisi quod volunt quidam videri nimis subtiles, sed nihil afferunt nisi frigidum, imo prorsus frivolum. Contenti igitur simus hac simplicitate, quod miserit ad congregandos Satrapas*) Duces, & Quæstores, Primates, (*vel Proceres*) Judices, Magistratus, Optimates, & omnes Præfectos provinciarum, ut venirent ad dedicationem imaginis, quam erexerat Nebuchadnezer Rex.

3. Tunc congregati sunt Satrapæ, Duces, Proceres, Quæstores, Magistratus, Judices, Optimates, & omnes Præfecti provinciarum ad dedicationem imaginis, quam erexerat Nebuchadnezer Rex: & steterunt coram imagine quam erexerat Nebuchadnezer. (*Pergamus adhuc in contextu, nam cohærent ista.*)

4. Et præco clamabat in fortitudine, (*vel in ipsa multitudine: nam* חיל *hajil potest utroque modo exponi*) Vobis edicitur, populi, gentes, & linguæ: (*hoc est, gentes cujuscunque linguæ sitis*)

5. Simulac audieritis vocem cornu, (*vel tubæ*) fistulæ, citharæ, sambucæ, psalterii, symphoniæ, (*non possumus certo conjicere quales fuerint species, tamen erant instrumenta musica, quemadmodum postea sequitur*) & omnia instrumenta musices: *ut* procidatis, & adoretis imaginem auream, quam erexit Nebuchadnezer Rex.

6. Et quisquis non prociderit, (*hoc est, non flexerit genua*) & adoraverit, eadem hora (*id est, confestim*) projicietur in medium fornacem ignis ardentis. (*vel ardentem.*)

7. Itaque simulatque (*eadem hora atque*) audierunt omnes populi vocem cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalterii, & omnium instrumentorum musices, prociderunt omnes populi, gentes & linguæ, adorantes imaginem auream, quam erexerat Nebuchadnezer Rex.

Videmus ut Nebuchadnezer religionem stabilire voluerit in cunctis gentibus in quas tunc imperium tenebat, ne scilicet propter mixturam illam exterorum aliquid novi contingeret. Ex dissidio autem timenda fuit aliqua concussio dominationis. Itaque conjicere licet privatim quieti suæ & commodo Regem

gem hunc consuluisse, ut solent Principes potius spectare quid sibi expediat, quam quid exigat Deus ipse, ubi edicta promulgant de cultu Dei. Et ab initio grassata fuit hæc audacia & temeritas in mundo, ut qui auctoritate pollebant, semper ausi fuerint deos fabricare. Deinde ultra etiam progressi sunt, ut juberent deos à se confictos coli. Nota est illa partitio, tria scilicet esse genera deorum: quosdam esse Philosophicos, alios autem Politicos, tertios Poëticos. Vocarunt Philosophicos deos in quibus colendis esset aliqua naturalis ratio. Verum quidem est, Philosophos prorsus desipere, quum disputant vel de essentia, vel de cultu Dei. Nam quia sequuntur proprium sensum, necesse est ipsos evanescere.

1 Cor. 2. vers. 14.

Deus enim non potest apprehendi humano sensu: sed necesse est ut se nobis patefaciat verbo suo, & quemadmodum ad nos descendit, ita etiam vicissim nos attollamur in cælum. Sed tamen Philosophi in suis disputationibus habent aliquos prætextus, ita ut possint videri non insanire absque ratione. Sed Poëtæ deinde fabulati sunt quicquid libuit: & ita implerunt mundum crassissimis, & peræque etiam fœdis erroribus. Quum personarent omnia theatra illis vanis commentis, statim imbutæ fuerunt vulgi mentes iisdem deliriis: quemadmodum scimus humana ingenia propensa esse ad vanitatem. Ubi autem diabolus accendit ignem, jam furiose videmus abripi & doctos & indoctos. Sic factum est, ut sibi persuaserint verum esse quod videbant repræsentari in theatris. Sed tamen certa religio fuit gentibus, quæ fundata erat in auctoritate majorum: illos vocarunt deos Politicos, qui communi omnium consensu recepti erant. Et qui habiti sunt prudentes, dixerunt etiam non esse utile induci quod Philosophi docebant de natura deorum, quia hoc erat convellere omnes ritus publicos, & quicquid absque controversia jam obtinuerat. Nam quosdam deos opinione genitos colebant tam Græci quam Latini, & aliæ etiam barbaræ gentes, nempe quos fatebantur mortales fuisse. Atqui Philosophi saltem retinent hoc principium, deos esse æternos. Si ergo auditi fuissent Philosophi, jam cadebat illa majorum auctoritas. Ita non puduit prudentissimos homines dicere, quemadmodum jam retuli, arcendam esse philosophiam à sacris. Quantum attinet ad Poëtas, hoc coacti sunt permittere petulantiæ vulgi: sed tamen simul docuerunt perniciosum esse quicquid Poëtæ fingebant & fabulabantur de natura deorum. Fuit igitur hæc fere communis regula colendi Dei in mundo, & quasi fundamentum pietatis, ne alii dii colerentur, nisi traditi à majoribus. Et huc etiam

Xen. in Comment. Cic. lib. 2. de legib.

pertinet oraculum Apollinis, quod Xenophon in persona Socratis magnopere laudat, nempe in singulis urbibus colendos esse patrios deos. Quum enim consultus esset Apollo, quænam religio esset optima, ut foveret errores quibus cunctæ gentes inebriatæ erant, jussit nihil novare in publico statu: sed illam quibuscunque populis, & urbibus optimam esse religionem, quæ ab ultima vetustate jam recepta esset. Fuit hæc mira impostura diaboli, quia noluit expergefieri mentes hominum, ut apud se reputarent quid rectum esset: sed detinuit in illo veterno, Aha sufficiat vobis auctoritas majorum. Quemadmodum dixi, fuit hæc summa prudentia apud homines profanos, ut pro ratione valeret consensus. Interea tamen qui pollebant vel imperio, vel potentia, vel dignitate, sumpserunt sibi aliquid juris ut fingerent novos deos. Sic videmus multos dicasse templa diis fictitiis, nempe quia tunc imperio instructi erant. Proinde mirum non est, si Nebuchadnezer sumpserit sibi hanc licentiam, ut erigeret novum deum. Fieri quidem potest, ut dicaverit hanc statuam Belo, quem putant fuisse Jovem Chaldæis: sed tamen voluit aliquam novam religionem inducere, cujus prætextu celebraretur apud posteros ejus memoria. Virgilius oblique deridet hanc stultitiam quum dicit, Et numerum divorum altaribus auget. *Æneid. 7.* Nam significat, utcunque homines erigant multa altaria in terris, non tamen crescere in cælo numerum deorum. Sic ergo Nebuchadnezer uno altari auxit deorum numerum, hoc est, induxit novum ritum, ut statua illa esset illi quasi monimentum, ut nomen ejus prædicaretur quamdiu vigeret illa religio. Interea videmus quam licentiose potestate sua abusus fuerit. Neque enim consulit Magos suos quid liceat, neque etiam secum dispicit, an religio illa legitima sit nec ne: sed excæcatus superbia, vult obstringere religione omnium animos, & probari quod ipse decrevit. Ergo hinc colligimus, quam vani sint profani homines, dum prætexunt sibi in animo esse, Deum colere, quia interim volunt superiores esse ipso Deo. Neque enim admittunt puram aliquam cogitationem, neque etiam studium suum applicant ad cognitionem Dei: sed quicquid ipsis libuit, volunt esse licitum. Non igitur Deum ipsum adorant, sed potius suum figmentum. Talis fuit superbia Regis Nebuchadnezer, quemadmodum patet ex ejus edicto, *Misit Rex Nebuchadnezer ad congregandos omnes Satrapas, omnes Duces, Præfectos, &c. ut venirent ad dedicationem imaginis, quam erexerat Rex Nebuchadnezer.* Semper adjicitur nomen Regis, nisi uno in loco: quasi vero regia potestas evehat in tantam altitudinem mortales, ut possint jure suo fabricare deos. Sed videmus Regem Babylonium hoc sibi arrogare, ut statua illa colatur pro Deo, quam erexerat non homo privatus, neque etiam vulgaris, sed Rex ipse. Quoniam ergo Regis potestas in mundo eminet, hinc fit ut Reges non agnoscant se tunc demum manere in legitimo gradu, si continent se sub Dei obedientia. Et hodie videmus tali fastu adhuc turgere omnes terrenos Reges. Neque enim inquirunt quid consentaneum sit verbo Dei, quænam sit sincera pietas: sed quoniam tuentur errores à majoribus traditos, interposito regio nomine, putant sufficere hoc quasi præjudicium, ne Deus aliter colatur quam ipsis visum est, & quam ipsi decreverunt. Quod ad dedicationem spectat, scimus hunc morem fuisse profanis gentibus, ut suas statuas & picturas consecrarent antequam adorarentur. Et hodie idem error in Papatu regnat. Nam quamdiu manent imagines apud statuarium vel pictorem, nulla est veneratio: sed simulac privata religione dicata est aliqua imago (Papistæ devotionem vocant) vel publico & solenni ritu, ex trunco, ligno, ex lapide, ex coloribus fit Deus: & habent etiam certas ceremonias in statuis & picturis consecrandis Papistæ inter suos exorcismos. Nebuchadnezer ergo quum voluit imaginem suam censeri loco Dei, eam consecravit solenni ritu: sicuti dictum fuit, hæc ratio usitata erat profanis gentibus. Non loquitur hic de vulgo, (neque enim omnes confluere poterant:) sed jubentur Præfecti & Proceres venire, qui secum etiam adducant magnas catervas: deinde perferant Regis edictum, & curent etiam singuli in suis provinciis monimentum aliquod erigi, unde appareat omnes subditos colere pro Deo statuam illam quæ erecta fuerat à Rege. Jam sequitur, *venisse omnes Satrapas, omnes Præfectos, Duces, Proceres, Quæstores, Magistratus, & stetisse coram imagine, quam erexerat Rex Nebuchadnezer.* Non mirum est obtemperasse Præfectos Regis edicto, quibus nulla alia religio erat, nisi quam ipsi acceperant à patribus suis. Sed pluris erat obsequium quod Regi deferebant quam vetustas: ut hodie si quis Rex vel excogitet novam aliquam superstitionem, vel discedat à Papatu, & velit restituere purum Dei cultum, statim cernetur subita mutatio in omnibus Præfectis, & in omnibus Aulicis & Proceribus. Quare? neque enim vel Deum metuunt, vel sincere ipsum reverentur, sed pendent ex

nutu Regis, & serviliter adulantur. Ita quicquid Regi placuit, hoc omnes probant, & cum plausu, si opus sit. Non mirum igitur est, si Proceres Chaldæi, qui nunquam gustaverant quid esset verus Deus, aut quid esset vera pietas, statim propensi fuerint ad colendam statuam. Sed hinc etiam colligimus, quam nihil firmum sit, vel stabile in hominibus profanis, qui non edocti sunt in schola Dei quænam sit vera religio. Flectentur enim singulis momentis ad quaslibet auras, quemadmodum folia moventur flante vento in arboribus, ita etiam quicunque non egerunt radicem in Dei veritate, necesse est ipsos vacillare, & ferri huc atque illuc, ubi flare cœpit aliquis ventus. Non autem simplex est ventus regium edictum, sed est quædam violenta tempestas. Neque enim impune licet, Regibus & eorum edictis se opponere. Hinc fit ut qui non sunt solide fundati in Dei verbo, nec tenent quid sit vera pietas, rapiantur impetu talis procellæ. Subjicitur postea, *præconem clamasse in fortitudine*, vel, in exercitu. Et posterior hæc expositio non male quadrat, quod clamaverit præco in illa turba, quum scilicet factus esset magnus concursus gentium: sicut regnum Babylonicum tunc sub se comprehendebat multas provincias. *Præco* igitur *clamavit voce magna, Vobis edicitur, gentes, populi, & linguæ.* Hoc ad incutiendum terrorem valet, dum sine exceptione Rex imperat, ut cunctæ provinciæ idolum suum colant. Nam quisque alios respicit: ac proinde dum tantam multitudinem parere videt unus homo, non audet sese opponere. Ergo illic concidit omnis libertas. Jam sequitur, *ubi audieritis vocem tubæ*, vel, cornu vocem, *cytharæ, fistulæ, psalterii, sambucæ, &c. ut procidatis & adoretis imaginem. Quisquis autem non prociderit, projicietur eadem hora in fornacem ardentem.* Hoc plus terroris potuit incutere, quod scilicet sanciebat Rex Nebuchadnezer impium cultum tam atroci pœna. Neque enim contentus erat vulgari morte, sed jussit in ignem projici quicunque non coluissent statuam. Hæc autem pœnæ denunciatio satis demonstrat suspectam fuisse Regi contumaciam in aliquibus. Nisi enim permixti fuissent Judæi Chaldæis & Assyriis, quia semper coluerant eosdem deos, nulla fuisset controversia: deinde quia etiam hoc passim invaluerat, colendos esse deos qui probati essent Regibus. Apparet igitur statuam fuisse consulto erectam, ut Rex hoc quasi examine probaret an obsequentes habiturus esset qui nondum assueti erant ad superstitiones gentium. Voluit ergo inducere oblivionem sinceræ pietatis in filiis Abrahæ, & semel eos corrumpere: ita ut sequerentur vulgatum morem, & sese formarent ad Regis arbitrium, & consensum populi, cum quo habitabant. Sed hac de re iterum postea videbimus. Jam quod attinet ad hanc adorationem, tantum sita fuit in gestu. Rex Nebuchadnezer non exegit, ut profiterentur verbis se credere illum esse Deum, hoc est, in statua illa esse divinitatem, cui præstandus esset cultus: sed satis habuit, sic externo gestu hoc testatum facere. Videmus ergo idololatriæ merito damnari quicunque simulant se idola colere, etiamsi obtendant se hoc non facere ex animo; sed tantum metu, quia scilicet cogantur imperiis Regum. Illa excusatio nimis frivola est. Videmus enim Regem hunc vel tyrannum, quamvis astutia diaboli fabricasset hanc imaginem, non aliud exigere, nisi ut genua flectant cuncti populi & cunctæ gentes coram statua. Et certe hoc modo alienabat Judæos ab unius & veri Dei cultu, si hoc illis extorsisset. Deus enim vult primum intus à nobis coli: deinde etiam externa professione. Præcipuum quidem altare, in quo Deus colitur, sedem habere debet in animis nostris. Nam
Joan. 4. colitur Deus spiritualiter fide & precibus, & aliis
vers. 24. pietatis officiis. Jam tamen necesse est huc accedere externam professionem, non tantum ut nos exerceamus in cultu Dei, sed etiam ut nos totos ei offeramus, & gestemus ipsum tam in corpore quam in
animo, quemadmodum docet Paulus: denique ut 1 Cor. 7.
nos totos possideat. Hoc ergo de adoratione, & de vers. 34.
pœna. Sequitur iterum, *Simulac auditus fuit clan-* 1 Thes. 5.
gor tubarum, & sonitus ille multorum instrumento- vers. 23.
rum, omnes gentes, omnes populos, omnes linguas procidisse, & adorasse imaginem, quam erexerat Rex Nebuchadnezer. Hic memoria repetendum est quod dixi, nempe flexibiles esse cunctos mortales ad Regum suorum obsequia. Quicquid ergo jubentur, facile admittunt, modo ne grave sit vel damnosum: imo etiam sæpe perferunt gravissima onera, ut Regibus suis morem gerant. Sed hoc etiam notandum est, semper magis esse propensos ad vitiose agendum. Si Rex Nebuchadnezer jussisset Deum Israëlis coli, & everti omnia templa, & altaria quæ prius fuerant sub tota ejus ditione, exorti haud dubie fuissent maximi tumultus. Nam diabolus ita fascinat hominum mentes, ut pertinaciter maneant defixi in suis erroribus, quos semel imbiberunt. Nunquam ergo adducti fuissent Chaldæi & Assyrii, & alii ad parendum sine summa difficultate. Nunc autem signo dato, statim procidunt, & adorant statuam auream. Hic discamus quasi in speculo considerare nostrum ingenium, & in hunc finem, ut nos contineamus sub verbo Dei, neque dimoveamur unquam à recta fide, sed stemus invicta constantia, quicquid præcipiant Reges: etiamsi centum mortes nobis minentur, ne tamen fidem nostram labefactent: quia nisi nos retineat Deus suo freno, statim diffluemus ad omnem vanitatem. Præsertim vero si quas corruptelas induxerit Rex quispiam, statim illuc rapiemur: quia, ut dixi, nimis sumus proclives ad vitiosos & perversos cultus. Et iterum repetit Propheta nomen Regis, ut sciamus totam illam turbam non reputasse quid placeret Deo, an cultus ille sanctus esset atque integer, sed contentam fuisse unius Regis nutu. Damnat autem Propheta hanc nimiam facilitatem, & merito. Ita discamus ex hoc loco, non moveri arbitrio hominum, ut hanc vel illam religionem amplectamur: sed prius diligenter quærendum esse, quisnam cultus probetur Deo: & ita opus esse judicio, ne temere nos projiciamus in superstitiones. Quantum attinet ad musica instrumenta, fateor fuisse in usu in Ecclesia Dei, & quidem ejus mandato: sed alia fuit ratio populi Dei, alia autem Chaldæorum. Nam quum Judæi ad canendas Dei laudes adhiberent & tubas, & citharas, & musica instrumenta, non oportuit tamen ipsos obtrudere Deo hunc ritum, quasi illic sita esset pietas: sed oportuit spectare alium finem, nempe quod Deus volebat modis omnibus ipsos excitare, quum nimis torperent: quemadmodum scimus semper frigere in nobis pietatis studium, nisi pungamur. Deus ergo adhibuerat stimulos illos, quo ferventiore studio ipsum colerent Judæi. Chaldæi autem putarunt se Deo satisfecisse, si congererent multa musica instrumenta. Nam æstimabant Deum ex proprio sensu, quemadmodum fieri solet. Quæcunque enim nos delectant, putamus etiam placere Deo. Hinc immensa illa ceremoniarum congeries in Papatu: quia pascuntur oculi nostri tali splendore, ideo etiam putamus nos probe defungi coram Deo, quasi similiter nobiscum oblectetur. Est autem ille nimis crassus error. Quantum ergo ad citharam, ad tubam, & alia instrumenta musica pertinet, quibus Nebuchadnezer ornavit cultum idoli sui, non dubium est quin pars fuerit errorum: sicuti etiam de auro dicendum est. Deus quidem voluit aliquem esse splendorem sui Sanctuarii, non quod aurum, vel argentum, vel lapides pretiosi per se ei placeant, sed voluit ita commendare gloriam suam populo, ut sub figuris illis agnoscerent quicquid pretiosum est debere uni Deo offerri, quia ei sacrum est. Judæi ergo

quamvis haberent multas pompas (ut ita loquar) hoc est, haberent magnificum splendorem in externo Dei cultu: tamen manebat illud principium, spiritualiter Deum colendum esse. Profani autem homines, sicuti crassos deos sibi fingebant pro suo ingenio, ita etiam volebant pro arbitrio suo eos colere, & putabant hanc esse perfectissimam sanctitatem, si pulchre canerent, si esset multa copia auri, & argenti, si magnificus esset apparatus in ipsis sacrificiis. Reliqua differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando in nostris cogitationibus misere semper vagamur, & si tentemus te colere nihil aliud quam profanamus verum & purum numinis tui cultum: deinde tam facile abstrahimur ad pravas superstitiones: da ergo ut maneamus in pura obedientia verbi tui, neque unquam huc & illuc deflectamus: & instrue etiam nos invicta fortitudine Spiritus, ne cedamus ullis terroribus vel minis hominum, sed perstemus in reverentia nominis tui usque ad finem: & utcunque mundus insaniat post diabolicos suos errores, tamen ne unquam deflectamus à recta via, sed perstemus in recto cursu, ad quem nos invitas, donec confecto stadio perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN DANIELEM.

8. Itaque statim (*eadem hora*) appropinquarunt viri Chaldæi, & vociferati sunt accusationem contra Judæos. (*hoc est, clamose, & quasi cum tumultu eos accusarunt. Alii vertunt, accusarunt accusationem. Nam etiam* אכל *Acal, quum significet Vorare, dicunt, ubi conjungitur cum hoc nomine, accipi metaphorice pro Accusare. Sed quoniam significat etiam Vociferari, bene conveniet hic sensus, quod scilicet clamosi fuerint accusatores.*)

9. Loquuti sunt, & dixerunt Nebuchadnezer Regi: Rex, in æternum vive.

10. Tu, Rex, posuisti edictum, ut omnis homo quum audiret vocem cornu, (*vel tubæ*) fistulæ, citharæ, sambucæ, psalterii, & symphoniæ, & omnium instrumentorum musices, procideret, & adoraret imaginem auream.

11. Et qui non procideret, & adoraverit, projiciatur in medium (*vel intra*) fornacem ignis ardentis.

12. Sunt viri Judæi, quos ipsos posuisti (*id est, præfecisti*) super administrationem (*vel opus*) provinciæ Babylonis, Sadrach, Mesach, & Abednego, viri isti non posuerunt ad te, Rex, cogitationem, (*alii vertunt rationem*) deum tuum (*vel deos tuos: in eo parum est discriminis*) non colunt, & imaginem auream quam tu erexisti non adorant.

Quanquam hic non exprimitur eorum consilium, qui accusarunt Sadrach, Mesach, & Abednego, tamen probabili ratione ex eventu ipso colligimus, fuisse rem ex composito actam, quum Rex imaginem auream statuit. Videmus enim ut fuerint observati: &, quemadmodum heri dictum fuit, videtur Nebuchadnezer sequutus esse vulgare Regum consilium. Nam quamvis superbe Deum contemnant, armant tamen se religione ad stabiliendam suam potentiam: & in hunc tantum finem simulant aliquem Dei cultum, ut contineant populum in officio. Quum ergo permixti essent Judæi Chaldæis & Assyriis, voluit Rex occurrere dissidiis omnibus: & ita statuam locavit in loco celebri, ut esset experimentum, & quasi examen an Judæi vellent ad ritus Babylonicos se adjungere. Interea locus hic docet, saltem probabili conjectura, Regem fuisse instigatum à suis consiliariis, quoniam scilicet indigne ferebant homines alienigenas præfectos esse provinciæ Babylonis, quum tamen essent mancipia. Nam jure belli tracti fuerant in exilium. Hoc ergo quum indignum putarent Chaldæi, invidia eos impulit, ut Regi consilium illud suggererent. Nam unde fit ut tam subito deprehendant Judæos non exhibuisse cultum & venerationem statuæ, præsertim Sadrach, Mesach, & Abednego? Certe res ipsa ostendit, eos fuisse quasi in excubiis, ut notarent quid agerent Judæi: & ita facile colligitur, eos ab initio struxisse calumniam, ubi Regi fuerunt auctores fabricandæ statuæ. Et quod tumultuose Judæos accusant, hinc etiam perspicimus fuisse animos ipsorum refertos invidia & odio. Posset quidem dici, zelo fuisse accensos, quemadmodum superstitiosi homines vellent omnibus legem imponere: deinde accedit etiam ad illum affectum crudelitas. Sed mera æmulatio, ut potest cognosci, Chaldæos corripuit, ut ita clamose accusarent Judæos. Incertum autem est, an loquuti sint de tota gente in genere, hoc est, de cunctis exulibus, an vero designaverint tres istos duntaxat. Probabile est restringi accusationem ad Sadrach, Mesach, & Abednego. Nam si fracti fuissent tres isti, facilis erat de reliquis victoria. Pauci enim tam cordati fuissent reperti in toto populo. Credibile igitur est, clamatores istos voluisse aggredi quos sciebant præ aliis animosos esse & constantes. Deinde volebant eos dejicere de gradu honoris, in quo cernere ipsos non poterant. Quæritur tamen cur Danieli pepercerint, quum tamen non sit consentaneum ipsum quicquam simulasse, quum Rex juberet coli suam statuam, hoc est, quam erexerat. Fieri potest ut abstinuerint à Daniele ad tempus, quem sciebant magnifieri à Rege: & traxerint istos tres in crimen, qui facilius & minori negotio poterant opprimi. Hac astutia inductos fuisse existimo, ut Danielem non nominaverint una cum istis tribus, ne scilicet favor illius mitigaret Regis iracundiam. Jam subjicitur forma ipsa accusationis, *Rex in æternum vive.* Illa fuit communis salutatio. Postea adjungitur, *Tu, Rex,* hoc est emphatice positum, quasi dicerent, Tu pro regio imperio posuisti edictum, ut *quisquis audiret vocem tubæ*, vel cornu, *citharæ, fistulæ, & psalterii, & instrumentorum musices, ut ille procideret coram statua aurea: quisquis autem hoc facere abnueret, projiceretur in fornacem ignis ardentis. Atqui hic sunt viri Judæi, quos tu præfecisti in administratione provinciæ Babylonis.* Odiose hoc etiam addunt, quia exprobrant ingratitudinem, quod scilicet affecti tam eximio honore spernant imperium

Regis,

Regis, & alios etiam suo exemplo ad similem contumaciam inducant. Videmus ergo ad amplificandum crimen hoc fuisse dictum, *quod Rex præfecerat eos provinciæ Babylonis. Isti viri non adorant imaginem auream, & non colunt deos tuos*, hoc est summum crimen. Videmus in hac tota oratione huc tantum spectare Chaldæos, ut damnent uno hoc crimine Sadrach, Mesach, & Abednego, quia non obsequuti sint edicto Regis. Neque enim de sua religione disputant, quia hoc illis minime utile erat, vocari in quæstionem an dii quos colebant digni essent tali cultu. Omittunt igitur quod sciunt sibi non expedire, & arripiunt hoc telum, quod scilicet contemptus fuerit Rex, quia Sadrach, Mesach, & Abednego non coluerint imaginem, quum tamen Rex edicto suo ita jussisset fieri. Hic iterum videmus superstitiosos non adjicere animum nec studium ad veram inquisitionem ut pie & rite colant Deum: sed hac cura prætérita, tantum audaciam suam sequi & libidinem. Quum ergo talis temeritas nobis quasi in speculo proponitur à Spiritu sancto, discamus non posse probari cultum nostrum Deo, nisi innixus fuerit veritati: ideoque hic pro nihilo ducendam esse auctoritatem hominum: quia nisi certi sumus Deo placere religionem quam nos sequimur, quicquid ex parte hominum poterit in medium afferri infirmum erit. Jam quum videmus gravatos fuisse sanctos istos viros crimine ingratitudinis, deinde etiam rebellionis, non est cur nobis grave sit idem hodie ferre. Qui nos calumniantur, objiciunt contumaciam, quod scilicet spernamus Regum edicta, qui vellent nos obstringere suis erroribus. Atqui, ut postea rursum videbimus, facilis est nobis & expedita defensio. Interea subire hanc infamiam coram mundo nos oportet, quasi simus immorigeri & intractabiles: & quod ad ingratitudinem spectat, etiamsi mille probris nos onerent improbi, tamen patienter ferendæ sunt ad tempus eorum calumniæ, donec Dominus affulgeat innocentiæ nostræ assertor. Jam sequitur,

13. Tunc Nebuchadnezer cum iracundia & excandescentia (*alii vertunt furorem*) jussit adduci Sadrach, Mesach, & Abednego: viri autem illi adduxerunt coram Rege. (*subaudiendum est, eos.*)

14. Loquutus est Nebuchadnezer, & dixit illis, Verumne, Sadrach, Mesach, & Abednego, deos meos non colitis, (*vel, deum meum, potius*) & imaginem auream quam statui (*vel erexi*) non adoratis?

15. Nunc ecce, parati eritis, (*alii interrogative legunt, paratine estis*) simulac audiveritis vocem cornu, (*vel tubæ*) fistulæ, citharæ, sambucæ, psalterii, symphoniæ, & omnium instrumentorum musices, *ut* procidatis, & adoretis imaginem quam feci. Quod si non adoraveritis, eadem hora projiciemini in medium fornacis ignis ardentis. & quis ille deus qui eruat vos è manu mea?

Hæc narratio nobis clare testatur, Reges in simulatione pietatis tantum consulere suæ magnitudini, ut se in locum deorum potius subrogent. Est enim hoc portento simile, quod Rex Nebuchadnezer hic diis omnibus insultat, quasi scilicet nulla esset in cælo potentia, nisi quam ipse comprobat: *Quis deus*, inquit, *poterit vos eruere è manu mea?* Cur igitur colebat aliquem deum? nempe ut populum retineret aliquo freno: & ita stabiliret suam tyrannidem, non quod animo ejus insideret ullus affectus pietatis. Initio narrat Daniel Regem fuisse iracundia accensum. Nihil enim Regibus molestius est, quam dum vident sperni sua imperia: volunt in omnibus sibi morem geri, etiamsi præcipiant quod iniquissimum est. Postea tamen videtur Rex sibi temperare, quum interrogat Sadrach, Mesach, & Abednego, an non parati sint colere deum suum & imaginem illam auream. Quum ergo dubitanter ipsos alloquitur, & adhuc proponit illis liberam optionem, est in his verbis aliqua moderatio. Videtur enim eximere ipsos à crimine, modo in posterum sustineant se flecti. Sed interea ebullit rabies in fallaci ista specie moderationis. Nam statim subjicit, *Si non parueritis, ecce, projiciemini in fornacem ignis ardentis:* tandem prorumpit in sacrilegam illam vocem, & horrendam blasphemiam, nullum esse deum, qui possit eruere sanctos viros è manu sua. Videmus ergo in persona Nebuchadnezer quali superbia turgeant Reges, etiam ubi simulant aliquem zelum pietatis: quia certe non tangit eos reverentia ipsius Dei, sed volunt quicquid imperant excipi ab omnibus. Et ita, quemadmodum dixi, potius substituunt se in Dei locum, quam student Deum ipsum colere, & asserere ejus gloriam. Huc pertinent verba quibus utitur, *quod erexerit statuam, quod fecerit:* quasi diceret, Jam fas vobis non est deliberare colendane sit imago an non, quia sufficere debet vobis meum imperium. Ego non sine consilio & ratione hanc imaginem erexi: fuit igitur officii vestri simpliciter mihi parere. Videmus ergo ut summam potestatem sibi arroget etiam in fabricando deo. Neque enim hic agitur de rebus politicis: sed vult Nebuchadnezer statuam pro deo coli, quoniam ita decrevit, quoniam promulgavit suum edictum. Atqui memoria semper tenendum est quod attigi, nempe tale exemplum superbiæ nobis proponi, ut sciamus non temere hoc vel illud debere nos in religione aggredi, sed audiendum esse Deum, ita ut pendeamus ab ejus auctoritate & nutu: quia si addicti sumus hominibus, nullus erit modus errorum. Quamvis ergo Reges ita superbiant, & ferociant, tamen tenenda est nobis regula, nihil Deo placere nisi quod mandavit ipse suo verbo: & principium veræ pietatis esse obedientiam, quam ei uni præstamus. Quod attinet ad blasphemiam, clarius demonstrat quod dixi, Reges, utcunque præ se ferant aliquod pietatis studium, tamen spernere omne numen, & in animo nihil aliud habere, quam extollere suam magnitudinem. Itaque mutuantur nomen Dei, ut venerationem sibi majorem concilient: sed interea si expediat centies mutare deos singulis diebus, nulla religio ipsos impediet. Religio igitur ipsa terrenis Regibus ut plurimum prætextus est: sed nulla in ipsorum animis Dei reverentia, & nullus timor, quemadmodum hic demonstrat Rex profanus, *Quisnam est ille Deus*, inquit? Nullum deum excipit. Si quis respondeat, loqui ipsum comparative, quoniam hic defendat gloriam dei sui quem colebat: tamen quum eructat hanc blasphemiam contra omnes deos, certe intolerabilis est arrogantia, imo diabolicus furor, qui ipsum eo usque impellit. Jam veniamus ad præcipuum caput, ubi Daniel narrat quanta constantia præditi fuerint Sadrach, Mesach, & Abednego.

16. Responderunt Sadrach, Mesach, & Abednego, & dixerunt Regi: Nebuchadnezer, non sumus solliciti super hoc sermone (*vel negotio*) quid respondeamus tibi. (*Alii* ver-

vertunt, Non oportet nos tibi respondere super hoc negotio: & ל volunt esse supervacuum, quemadmodum sæpe etiam ponitur.)

17. Ecce, est Deus noster, quem nos colimus, potens (*id est, potest*) liberare nos è fornace ignis ardentis, & è manu tua, Rex, eruet.

18. Et si non, notum sit tibi, ô Rex, quod deos tuos nos non colimus, & imaginem auream quam erexisti non adorabimus.

Hoc maxime expendere convenit in hac historia, quod infracto animo perstiterint in Dei timore tres sancti viri, quum tamen scirent sibi instare præsentissimum mortis discrimen. Quum ergo mors illis objecta esset ante oculos, tamen non deflexerunt à recto cursu, sed pluris fecerunt gloriam Dei, quam propriam vitam: imo centum vitas, si totidem opus fuisset profundere, & hoc fuisset illis datum. Non refert quidem Daniel omnia eorum verba: sed colligit brevem summam duntaxat, in qua tamen satis refulget invicta illa Spiritus sancti virtus, qua fuerunt instructi. fuit certe horribilis illa denunciatio, quum Rex diceret, *Si non parati eritis ad clangorem tubæ procidere coram statua, actum est de vobis, & statim projiciemini in fornacem ignis.* Quum ita Rex fulminasset, poterant percelli ut homines. Scimus enim quam chara sit nobis vita, deinde ut horror mortis sensus nostros occupet. Sed has omnes circumstantias recenset Daniel, ut sciamus plus esse fortitudinis in servis Dei, ubi aguntur ejus Spiritu, quam ut cedant ullis minis, vel terroribus succumbant. Respondent Regi, Non opus est longa deliberatione. Nam quod dicunt se non curare, significant hoc verbo rem esse expeditam: quemadmodum etiam memorabilis illa vox Cypriani refertur ab Augustino, quum suaderent aulici, ut vitæ suæ parceret (nam Imperator invitus faciebat, ut eum addiceret supplicio mortis) quum ergo hinc inde urgerent adulatores, ut vitam suam redimeret abnegatione pietatis, respondit, In re tam sancta nulla deliberatio. Sic etiam loquuntur sancti viri isti, *non curamus*, hoc est, nos non ingredimur in consultationem quid utile sit, quid expediat, nihil tale: sed hoc nobis jam conclusum est, nempe nulla ratione nos debere abduci à sincero Dei cultu. Si legere placeat, *Non oportet tibi nos respondere*, idem fere erit sensus. Ostendunt enim frustra objici mortis terrorem, quia scilicet propositum ipsis sit, & penitus cordibus infixum, ne latum quidem unguem discedere à vero & legitimo cultu Dei. Cæterum hic utuntur duplici ratione, ut repudient quod Rex ipsis proposuerat. Dicunt enim in Deo satis esse potentiæ & virtutis ad ipsos liberandos: deinde, etiamsi moriendum sit, tamen non sibi tanto in pretio esse vitam, ut Deum abnegent ejus prorogandæ causa. Paratos igitur se ad mortem declarant, si Rex pertinaciter urgere eos voluerit ut adorent statuam. Hic est ocus apprime dignus observatu. Primo enim hæc responsio notanda est, quod ubi nos homines ad veri Dei abnegationem sollicitant claudendæ sint aures, nec ulla admittenda sit deliberatio. Jam enim tunc incipimus atrocem injuriam Deo facere, ubi disputamus an liceat deficere à puro ejus cultu, quæcunque ratio nos ad id impellat. Atque utinam hoc omnibus probe notum esset, nempe sic excellere & eminere Dei gloriam, ut omnia debeant in ordinem cogi, ubi scilicet de ea minuenda vel obscuranda agitur. Sed hæc fallacia hodie innumeros fere decipit, quod putant sibi fas esse quasi in trutina appendere, an præstet ad tempus deflectere à vero Dei cultu, quum aliqua utilitas ab altera parte se ingerit: quemadmodum hodie videmus simulatores, quibus referta est terra, habere colores suos quibus obtegant suum flagitium, ubi vel idola cum impiis colunt, vel abnegant nunc oblique, nunc palam & aperte veram pietatem. O quid fieret? Qui pollet aliqua dignitate, Ego video, dicet, quantum prodesse queam, modo simulem aliquid, & ne prodam qualis sim. Nam ista ingenuitas non modo mihi privatim, sed omnibus esset noxia. Si Rex nullos habeat, qui interdum studeant placare ejus iracundiam, ita laxatæ erunt habenæ improbis: & majore licentia impellent eum ad omnem sævitiam. Præstat igitur esse aliquos medios, qui ausculient & observent si quid machinentur improbi: deinde si non possint aperte, saltem per cuniculos avertant periculum à capitibus piorum. Quum ergo hæc objiciunt, putant satisfactum esse Deo. Quasi vero Sadrach, Mesach, & Abednego non potuerint idem prætexere; quasi etiam hoc non venerit illis in mentem, Ecce, nos armati sumus aliqua potentia ad fratres nostros juvandos: nunc quanta barbaries, & inhumanitas grassabitur, si nobis succedant professi religionis hostes? Nam quantum in ipsis erit, evertent & delebunt è mundo gentem nostram & memoriam pietatis. Nonne præstat nos ad tempus cedere tyrannidi & violento Regis edicto, quam locum vacuum relinquere, quem mox occupent furiosi, qui prorsus obruant miseram gentem nostram, quæ plus satis gravatur? Poterant, inquam, colligere omnes istos colores & fucos Sadrach, Mesach, & Abednego, ut excusarent perfidiam suam, si periculi vitandi causa genu flexissent coram aurea imagine: sed non faciunt. Ergo, quemadmodum jam dixi, tunc manet Deo jus suum integrum, ubi extra omnem dubitationem statuitur ejus cultus, & hoc nobis semel persuasum est, nihil tanti esse, ut nobis liceat & fas sit vel minimum deflectere ab ea professione, quam nobis verbo suo mandat, & quam exigit. In summa, hic opponitur securitas quæ debet confirmare pios Dei cultores, omnibus astutis & obliquis consiliis, quæ sibi accersunt qui propter vitam amittunt vivendi causam, ut ille profanus Poëta loquitur. Nam quorsum vivimus, nisi ut Dei gloriæ serviamus? Atqui perdimus illam vivendi causam vitæ causa: hoc est, quum nimium appetimus vivere in mundo, non respicimus vivendi finem. Sic ergo opponit Daniel simplicitatem quam sequi filios Dei necesse est, omnibus rationibus quas sibi adducunt simulatores, ut suum flagitium fuco aliquo tegant. *Non* ergo *sumus solliciti.* Quare? Quia jam statutum nobis est, pluris esse Dei gloriam, quam mille vitas, & quicquid nobis sensus carnis suggeret. Ergo ubi viget hæc magnanimitas, aberit omnis tergiversatio, neque seipsos fatigabunt qui vocantur in periculum ob testimonium veritatis: quia, ut jam dixi, aures omnibus istis Satanæ illecebris clausæ erunt. Et quum addunt *Deum esse satis potentem ad ipsos servandos: quod si non, tamen se ad mortem paratos esse:* ostendunt quid animos nostros erigere debeat supra omnes tentationes, nempe quia vita nostra pretiosa est Deo: ipse autem poterit nos liberare si volet. Quum ergo in Deo nobis sit satis præsidii, ne putemus aliam esse meliorem rationem vitæ servandæ, quam si nos totos rejicimus in ejus tutelam & projicimus etiam in ipsum omnes nostras sollicitudines. Deinde in secundo membro hoc notandum est, etiamsi Dominus volet morte nostra illustrare suam gloriam, hoc esse legitimum sacrificium, quod illi offerendum est, neque in nobis vigere sinceram pietatem, nisi anima nostra sit in manibus nostris, hoc est, nisi vita nostra sit semper parata in sacrificium. Hæc igitur breviter nunc notare volui, quæ crastino die, dante Domino, exponam.

Da omnipotens Deus, quum videamus impios

tanto impetu ferri post impuras suas imaginationes: deinde tanta etiam arrogantia inflatos esse, ut veram humilitatem discamus, & nos ita subjiciamus tibi, ut pendeamus semper ex tuo ore, nec quicquam aggrediamur nisi ex tuo præscripto, deinde ubi didicerimus quisnam cultus tibi placeat, ut in eo constanter perstemus usque ad finem, neque ullis periculis, neque ullis minis, neque ulla violentia dimoveamur à gradu nostro, vel à via abducamur: sed perseverando in obedientia verbi tui, studium nostrum & obsequium approbemus: deinde agnoscas nos pro filiis tuis, ut aliquando colligamur in æternam illam hæreditatem, quam præparasti omnibus Christi Filii tui membris, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUINTA IN DANIELEM.

Diximus heri constantiam Sadrach, Mesach, & Abednego, innixam fuisse duabus istis rationibus, quod certo persuasi essent Deum vitæ suæ esse custodem, & se liberatum iri ejus potentia à præsenti morte, si ita utile esset: deinde quia apud se statuerant fortiter & intrepide moriendum esse, si Deus vellet sibi tale sacrificium offerri. Quod autem de his tribus viris refert Daniel, ad nos omnes pertinet. Colligere igitur hinc licet generalem doctrinam, ubi periculum nobis imminet pro testimonio veritatis, primum ut discamus vitam nostram reponere in Dei manu: deinde ut fortiter & sine metu parati simus mortem oppetere. Quantum ad primum spectat, experientia docet plurimos deficere à Deo & professione fidei, quia non possunt statuere, satis esse virtutis in Deo ad ipsos liberandos. Verum quidem est hoc ab omnibus dici, Deum nostri curam gerere, deinde vitam nostram in manu & arbitrio ejus esse positam: sed vix centesimus quisque hoc penitus & certo habet infixum in corde suo: quia unusquisque viam & rationem inquirit servandæ vitæ, acsi nulla esset Dei virtus. Ergo ille demum rite profecit in verbo Domini, qui didicit vitam suam esse curæ Deo: deinde satis esse in illo præsidii. Nam qui hucusque progressus est, poterit centies periclitari, quia non dubitabit sequi quocunque fuerit vocatus. Hoc enim unum liberat eum omni metu & trepidatione, quod possit Deus eruere ex mille mortibus servos suos, quemadmodum dicitur in Psalmo,
Psal. 68. vers. 21. Penes ipsum esse exitus mortis. Nam mors videtur absumere omnia: sed Deus ex illo gurgite eripit quos vult. Ita hæc persuasio nobis sufficiet ad firmam & inexpugnabilem constantiam. Sed necesse est eos qui ita rejiciunt vitæ & salutis suæ curam in Deum, probe sibi conscios esse, ut non dubitent se tueri bonam causam. Et hoc etiam exprimitur his verbis quum dicunt Sadrach, Mesach, & Abednego, Ecce, Deus noster quem colimus. Quum in medium proferunt cultum Dei, testantur sibi esse certam fulturam: quia non temere quicquam agant, sed sint cultores veri Dei, & laborent pro defensione pietatis. Nam hoc est discrimen inter martyres, & inter furiosos, qui sæpe justas poterunt pœnas dare suæ dementiæ, quia conati sint pervertere omnia. Videmus enim plerosque agitari sua intemperie. Si contingat illos date pœnas, non sunt numerandi inter Dei martyres. Martyrem enim, quemadmodum dicit Augustinus, causa facit, non pœna. Ergo subest pondus in his verbis, quum tres isti viri asserunt se Deum colere, quia hoc modo gloriantur se non temere subire periculum quod sibi instare vident, sed pro certo Dei cultu. Jam venio ad secundum: *Si Deus eruere nos à morte nolit, notum tibi sit, Rex, quod deos tuos non colimus.* Dixi primo, ut constanter parati simus ad obeundum omne certamen, vitam nostram permittendam esse Deo, sicut æquum est subesse ejus arbitrio & manu, custodiaque protegi. Cæterum non debet nos tenere hujus terrenæ & caducæ vitæ desiderium, ut nos impediat à libera & ingenua professione veritatis. Nam pretiosior nobis esse debet Dei gloria, quam centum vitæ. Ergo non poterimus Dei esse testes, nisi deposito hujus vitæ desiderio, saltem ut præferamus Dei gloriam. Interea notandum est hoc fieri non posse, quin spes melioris vitæ nos ad se rapiat. Nam ubi non insidet cordibus nostris promissio hæreditatis æternæ, nunquam poterimus à mundo avelli. Cupimus enim esse, & non potest tolli à nobis ille affectus, nisi superet fides: quemadmodum etiam Paulus dicit, Non quod optemus exui, sed superindui. Fatetur Paulus naturaliter homines non posse adduci, ut libenter velint migrare è mundo, nisi, quemadmodum dictum est, fides prævaleat. Sed ubi intelligimus hæreditatem nostram in cælo esse, & nos in terra esse peregrinos, tunc exuimus affectum terrenæ vitæ, cui nimium addicti sumus. Hæc igitur duo sunt, quæ comparant filios Dei ad martyrium, ne dubitent se & vitam suam offerre Deo in sacrificium: nempe si persuasi sint vitam suam à Deo custodiri, & ipsum fore certum liberatorem, si ita expediat: deinde quum transcendunt mundum, ut dum aspirant ad spem æternæ & cælestis vitæ, ut parati sint renunciare mundo. In verbis autem magnanimitas notanda est, quum dicunt, *Notum tibi sit, Rex, quod non colimus deos tuos, neque adorabimus statuam, quam erexisti.* Hic enim Regem oblique accusant, quod sibi tantum arroget, ut velit religionem arbitrio suo stare, vel cadere. *Tu erexisti statuam:* atqui auctoritas tua nobis nullius est momenti, quia scimus fictitium esse Deum, quem visà nobis coli sub statua. Deus autem quem nos colimus se nobis patefecit. Hunc scimus esse opificem cæli & terræ, hunc redemisse Patres nostros ex Ægypto: idem etiam nos castigare voluit quum ejecit in exilium. Quoniam ergo nobis constat firma certitudo fidei nostræ, ideo pro nihilo ducimus & deos tuos & tuum imperium. Sequitur,

2 Cor. 5. vers. 4.

19. Tunc Nebuchadnezer repletus fuit iracundia, & forma faciei ejus mutata fuit (צלם *zelem, hic aliter capitur quam antea. nam aliquoties jam posuit hoc nomen Daniel pro imagine: hic autem vultum Regis aut figuram designat: figura ergo faciei ejus mutata fuit*) erga Sadrach, Mesach, & Abednego. loquutus est, & jussit (*vel edixit*) accendi fornacem uno septies (*hoc est, septuplo*) magis quam solebat accendi.

20. Et viris præstantibus robore, (*vel, robustis virtute*) qui *erant* in ejus satellitio, (חיל *hajil, hic accipitur pro comitatu vel satellitio: significat proprie exercitum: sed quia Rex tunc non militabat, non dubium est quin significet Daniel comitatum Regis. ergo ex satellitibus delegit robustissimos quosque, & illis*) mandavit, ut vincirent Sadrach, Mesach, & Abednego, ut projicerent *illos* in fornacem ignis ardentis.

Hic

Hic primo intuitu videtur Deus servos suos deserere, quia palam non succurrit. Jubet Rex projici ipsos in fornacem ignis: nullum è cælo auxilium apparet. Fuit igitur hæc viva & apprime efficax probatio fidei ipsorum. Sed jam instructi erant, quemadmodum vidimus, ad omnia perferenda. Neque enim simpliciter de præsenti Dei auxilio confisi tam fortiter responderant, sed quia illis statutum erat mori, quoniam scilicet melior vita occupaverat eorum animos, ut libenter abjicerent præsentem. Hinc factum est, ut terribili hoc Regis imperio non fuerint expavefacti, sed sequuti sint cursum suum, nempe ut mortem intrepide subirent pro Dei cultu. Neque enim restabat aliquid tertium, quum data illis esset optio, ut vel se ad mortem projicerent, vel ut abnegarent cultum veri Dei. Hoc exemplo docemur, in otio præmeditandam esse nobis vitam immortalem, ut si ita Domino visum fuerit, non dubitemus exponere animas nostras pro confessione veritatis: quia ideo tam sumus meticulosi: deinde ubi ventum est etiam in rem præsentem, corripimur pavore & stupore, quia scilicet fingimus nobis vanam securitatem, ubi non urgemur aliquo discrimine. Quantisper ergo nobis datur otium, applicare oportet animos nostros ad meditationem futuræ vitæ, ut mundus nobis vilescat, & quoties opus fuerit parati simus sanguinem nostrum profundere pro testimonio veritatis. Neque enim hæc historia nobis refertur, ut celebretur duntaxat à nobis, & sit in pretio & admiratione virtus trium sanctorum: sed nobis proponitur eorum constantia ad exemplum imitationis. Quod ad Regem Nebuchadnezer spectat, hic etiam rursum quasi in speculo ostendit Daniel, quanta sit Regum superbia, & quantus fastus, ubi vident morem non geri suis placitis. Certe debuerat ferreus animus mollescere responso illo, quum audisset id quod jam vidimus, nempe Sadrach, Mesach, & Abednego vitas suas Deo permittere: deinde quum audisset metu mortis non posse ipsos abstrahi à fide sua, sed iracundia tantum repletur. Quantum ad furorem istum spectat, debemus expendere quanta sit efficacia Satanæ, ubi homines possidet atque occupat. Nulla enim est in ipsis moderatio, etiamsi alioqui magnam & præclaram spem virtutum ostentent: quemadmodum Nebuchadnezer præditus erat multis virtutibus, ut visum est: sed quia diabolus illum vexat, jam nihil in ipso cernitur nisi immane & barbarum. Interea etiam meminerimus, placere Deo nostram constantiam, quamvis non statim proferat fructum suum coram mundo. Multi enim hac ratione sibi & suis deliciis indulgent, quia putant se fore temerarios, si prostituant se ad mortem, dum nulla apparet utilitas. Et hoc prætextu se multi excusant, quod non fortius pugnent pro gloria Dei, quia luderent operam, & mors ipsorum esset infructuosa. Atqui audimus quod Christus pronuntiat, nempe sacrificium hoc placere Deo, ubi morimur pro testimonio cælestis doctrinæ, quamvis generatio, coram qua testamur nomen Dei, sit adultera & perversa, imo obdurescat etiam ad nostram constantiam. Et tale exemplum nobis hic proponitur in tribus sanctis viris: quia utcunque Nebuchadnezer accensus magis fuerit in furorem libera eorum confessione: tamen placuit Deo libertas illa, & ipsos etiam non pœnituit, quamvis non cernerent fructum suæ constantiæ qualem optabant. Propheta etiam circumstantiam hanc exprimit ad demonstrandum furorem Regis, *quod jusserit septuplo magis accendi fornacem, quam solebat:* deinde *quod etiam delegerit ex suo satellitio robustissimos quosque, qui vincirent sanctos homines, & projicerent in fornacem ignis.* Sed ex ipso eventu statim liquebit, non sine arcano Dei impulsu hoc totum fuisse factum. Nam poterat diabolus alioqui obscurare miraculum, nisi omnis dubitatio sublata foret. Quum autem fornacem Rex jussit septuplo magis accendi quam pro more, deinde quum robustissimos elegit, & illis mandavit exequutionem, Deus servos suos liberando jam sustulerat omnem dubitationem: quo ex illis tenebris clarior lux emergeret quibus eam moliebatur obscurare Satan. Sic Deus solet frustrari impios: & quo magis ingeniosi sunt ad oppugnandam ejus gloriam, eo magis ipse illustrat & gloriam suam & doctrinam: quemadmodum hic quasi in imagine depingit nobis Daniel Regem Nebuchadnezer nihil prætermisisse, dum voluit terrorem incutere omnibus Judæis hac tam crudeli pœna: & tamen nihil aliud fuisse adeptum suis consiliis, nisi ut clarius patefieret Dei virtus & gratia erga servos suos. Jam sequitur,

Matth. 5. vers. 11. & 10. vers. 32. Marc. 8. vers. 38.

21. Tunc viri illi vincti sunt (*vel ligati*) in suis chlamydibus, (*alii vertunt, sandalia, vel calceos: alii fœmoralia: sed secundum nomen major pars accipit pro fœmoralibus: quanquam non est anxie laborandum de vocibus, modo de re ipsa conveniat. postea*) & cum tiaris suis, (*scimus enim Orientales fuisse usos tiaris, quemadmodum adhuc retinent morem illum: nam fasciis obvolvunt sua capita: & quamvis non multi appareant inter nos, tamen scimus qualis sit vestitus Turcarum. tandem subjicitur generale nomen*) in vestitu suo: & projecti sunt in fornacem ignis ardentis.

22. Propterea quod urgebat (*vel, festinabat, ad verbum*) præceptum Regis, & fornacem vehementer jusserat accendi, viros illos qui extulerant Sadrach, Mesach, & Abednego occidit favilla (*alii vertunt flammam*) ignis.

23. Et viri illi tres Sadrach, Mesach, & Abednego ceciderant in medium fornacis ignis (*hoc est, intra fornacem ignis*) ardentis vincti.

Hic narrat Daniel miraculum, quo Deus liberavit servos suos. Sunt autem duæ miraculi partes, quod integri ambulaverint in medio igne tres sancti illi homines: flamma autem vel favilla consumpti fuerint illi satellites, qui eos projecerant in fornacem. Diligenter vero enumerat Propheta quæ ad demonstrationem potentiæ Dei pertinent. Dicit, *quum urgeret mandatum Regis*, hoc, est quum Rex tanta iracundia jussisset accendi fornacem, viros illos, quibus mandata erat exequutio, fuisse absorptos favilla ignis. Nam decimo octavo capite libri Job שביב *sebib* accipitur pro favilla, vel scintilla, vel extrema flamma. Sensus Prophetæ minime obscurus est, quod scilicet extrema flamma lambendo consumpserit robustos illos satellites: Sadrach vero, Mesach, & Abednego ambulaverint in ipsis carbonibus, in igne, & flamma. Non erant igitur tantum in extremitate. Ita perinde est acsi dixisset Propheta, satellites Regis fumo duntaxat fuisse consumptos: ignem vero caruisse omni effectu erga sanctos illos Dei cultores. Ideo dicit *tres illos cecidisse in fornacem ignis.* Quum dicit *cecidisse*, certe non poterant sibi cavere, aut captare aliquod effugium: deinde adjungit, *cecidisse ligatos.* Ergo oportuit primo occursu naturaliter ipsos suffocari, deinde statim consumi. Atqui integri manent: deinde soluti ambulant in fornace. Videmus ergo tam perspicuam fuisse Dei potentiam, ut nullis mendaciis eam offuscare potue-

potuerit diabolus. Quod autem satellites devorat extrema flamma, vel favilla ignis vel scintillæ, etiam altera ex parte confirmat Deus hoc esse opus suum. Interea finis historiæ est, mirabiliter & præter spem fuisse tres sanctos viros servatos. Hoc exemplum nobis proponitur, ut discamus nihil nobis esse tutius, quam vitæ nostræ Deum præficere custodem & præsidem. Neque tamen sperandum præcise est, nos servatum iri à periculo, quia videmus sanctis istis viris utrumque fuisse constitutum; nempe ut sperarent liberationem à Deo, si ita esset utile: deinde ut non dubitarent mortem oppetere sine ullo metu, si ita Deo placeret. Sed tamen hoc colligere oportet ex præsenti historia, in Deo satis nobis fore præsidii, si voluerit nobis vitam prorogare. Scimus autem vitam nostram esse ei pretiosam. Ergo hoc sit penes ejus arbitrium, vel nos eripere à periculo, vel traducere ad meliorem vitam, si ita censuerit. Nam in Petro habemus utriusque rei exemplum. Eductus semel fuit Petrus è carcere, quum postridie trahendus esset ad mortem: tunc ostendit Deus curæ sibi fuisse vitam servi sui. Tandem Petrus mortem subiit: nullum illic miraculum: Quare? cursum enim vocationis suæ peregerat. Sic quoties expediet, Dominus exeret suam virtutem ad nos servandos: si autem ad mortem usque nos ducat, statuamus nihil nobis melius esse quam mori: & noxium esse, vitam longius prorogari. Hæc igitur summa est doctrinæ, quam colligere licet ex hac historia. Postea sequitur,

24. Tunc Nebuchadnezer Rex contremuit, (*vel expavefactus est*) & surrexit in festinatione: (*celeriter*) loquutus est, & dixit consiliariis suis, (*alii vertunt comites, & sane quia nomen potest deduci tam à consilio, quam à consuetudine, ideo possumus accipere pro comitibus qui propinqui erant Regi: sed quia paulo post consiliarios designat eodem nomine: hoc sequamur, ne qua sit varietas*) An non viros tres projecimus in ignem ligatos? (*vinctos*) Responderunt, & dixerunt Regi, Vere, Rex.

25. Respondit, & dixit, Atqui ego video viros quatuor solutos, ambulantes in igne, & nulla noxa in ipsis est: & facies quarti similis est filio Dei.

Hic narrat Daniel potentiam Dei fuisse manifestam profanis hominibus, tam Regi ipsi, quam ejus aulicis, qui conspiraverant in mortem sanctorum virorum. Dicit ergo *Regem contremuisse* illo miraculo: sicuti Deus impios sæpe cogit ad virtutem suam agnoscendam: utcunque se obstupefaciant, & obdurent omnes suos sensus, tamen velint nolint, coguntur sentire Dei virtutem. Hoc Daniel ostendit contigisse Regi Nebuchadnezer. *Contremuit* igitur, *& surrexit*, inquit, *celeriter, & loquutus est cum suis comitibus, An non projecimus in fornacem tres viros ligatos?* Jam quum respondent illi, *Ita est*, non dubium est, quin & Nebuchadnezer divinitus fuerit impulsus, hoc est, arcano instinctu, ut hoc sciscitaretur à comitibus suis: deinde quin illis expressa fuerit confessio. Poterat enim Nebuchadnezer statim accedere ad fornacem: sed voluit Deus exprimere confessionem hanc hostibus suis, ut faterentur una cum Rege, ereptos fuisse Sadrach, Mesach, & Abednego non aliquo terreno medio, sed admirabili & minime usitata Dei virtute. Notemus ergo impios, testes fuisse potentiæ Dei non sponte, sed quia Deus in ore Regis posuit hanc interrogationem: deinde quod non permisit illis effugere vel tergiversari, quin faterentur quod verum erat. Dicit autem Nebuchadnezer *quatuor viros ambulasse in igne, & faciem quarti similem fuisse Dei filio.* Hic non dubium est, quin Deus ex Angelis suis unum miserit, qui sua præsentia magis erigeret animos sanctorum virorum, ne labascerent. Fuit enim illud formidabile spectaculum, quum viderent fornacem ita ardere, & se projici. Deus ergo voluit hoc solatio mederi ipsorum anxietati, & dolorem etiam lenire, quum Angelum illis socium addidit. Scimus interdum missos fuisse plures Angelos in
2 Reg. 6. vers. 15. gratiam unius hominis, sicuti legimus de Eliseo.
Psal. 91. vers. 11. Et generalis est illa regula, Angelis suis præcepit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis: deinde,
& 34: 8. Castrametantur Angeli in circuitu timentium Deum. Hoc quidem præcipue in Christum competit: sed extenditur ad totum corpus Ecclesiæ, & ad singula membra. Deus ergo exercitus suos in promptu habet, quibus suos servet. Sed legimus rursus, sæpe ad totam gentem missum fuisse unum Angelum. Neque enim Deus Angelis suis indiget, quum utitur eorum opera: sed ita sublevat nostram infirmitatem. Et quando non tribuimus ejus virtuti quantum decebat, ideo Angelos suos interponit qui nostras dubitationes corrigant, quemadmodum diximus. Tribus istis viris Angelus unus datus est: cum vocat Nebuchadnezer Filium Dei, non quod putaverit Christum esse: sed scimus vulgo fuisse illud receptum apud omnes populos, Angelos esse filios Dei, quia scilicet in illis fulgeret quædam divinitas. Promiscue igitur quoslibet Angelos vocarunt Dei filios. Et secundum hanc vulgatam consuetudinem dicit Nebuchadnezer *quartum hominem similem esse filio Dei.* Neque enim potuit agnoscere unigenitum Dei Filium, qui excæcatus erat tot pravis erroribus, ut ante visum est. Et si quis dicat enthousiasmum fuisse, hoc esset frigidum & coactum. Hæc igitur simplicitas nobis sufficiat, nempe loqui Regem Nebuchadnezer ex consueto more, quod unusquispiam ex Angelis fuerit missus ad tres illos viros, quia Angelos vocari filios Dei tunc, quemadmodum dixi, receptum erat. Scriptura ita loquitur. Sed Deus nunquam passus est ita mundum obbrutescere, quin Psal. 89. vers. 7. & aliis locis.
semen aliquod relinqueret sanæ doctrinæ, saltem ut esset profanis in testimonium, hoc est, ut redderet magis inexcusabiles, quemadmodum etiam proxima lectione fusius tractabimus.

Da omnipotens Deus, quando unius tantum momenti est vita nostra, imo mera est vanitas & fumus: ut discamus curas omnes nostras in te rejicere: & ex te ita pendere, ne dubitemus te nobis fore liberatorem ab omnibus periculis quæ instabunt, ubi nobis utile fuerit. Deinde ut etiam discamus vitam nostram & negligere & spernere, præsertim pro testimonio gloriæ tuæ, ita ut simus parati ad migrandum simulac ex hoc mundo nos evocabis: & ita infixa sit spes cælestis vitæ cordibus nostris, ut libenter mundum relinquamus, & aspiremus toto animo ad beatam illam æternitatem, quam nobis in cælo repositam esse per Euangelium testatus es, & quam nobis peperit unigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEXTA IN DANIELEM.

26. Tunc accessit Nebuchadnezer ad ostium fornacis ignis ardentis: loquutus est, & dixit, Sadrach, Mesach, & Abednego servi Dei excelsi, egredimini, & venite. Tunc egressi sunt Sadrach, Mesach, & Abednego è medio ignis.

Hic describitur subita mutatio in Rege crudelissimo & non minus superbo. Vidimus antehac quam confidenter exegerit impium cultum à servis Dei: & quum videret illos non obsequi suo imperio, quantopere sævierit contra ipsos. Nunc ostendit Daniel exiguo tempore hanc superbiam fuisse subactam, deinde placatam crudelitatem. Sed notandum est, Regem non sic fuisse mutatum, ut prorsus ingenium & mores suos exueret. Nam quum tactus esset præsenti miraculo, dedit quidem Deo gloriam, sed ad momentum: interea non resipuit. Et ejusmodi exempla diligenter notanda sunt, quoniam multi ex uno facto æstimant qualis sit quisque. Atqui poterunt pessimi Dei contemptores ad tempus aliquod sese ei subjicere, neque id simulabunt in hominum oculis, sed facient serio affectu: quia scilicet Deus sua virtute illos cogit: sed interim retinent intus & superbiam & ferociam. Talis igitur fuit conversio Regis Nebuchadnezer. Nam attonitus miraculo non potuit ulterius Deo resistere: sed non constitit sibi, quemadmodum paulo post videbimus. Sciamus itaque impios, qui non sunt regeniti Spiritu Dei, impelli sæpe ad Deum colendum: sed hoc est in ipsis particulare: neque manet æquabilis tenor in toto vitæ cursu. Ubi autem Deus suos reformat, simul suscipit gubernandos usque ad finem, & ad perseverantiam eos animat, & confirmat Spiritu suo. Notandum tamen est, illustrari Dei gloriam hac temporali & evanida conversione reproborum, quia velint nolint, cedunt tamen Deo ad tempus: illic cognoscitur quanta sit ejus potentia. Deus ergo in suam gloriam accommodat quod nihil prodest reprobis, sed potius cedit illis in gravius judicium. Minus enim excusabilis fuit Nebuchadnezer postquam simul agnovit Deum Israëlis esse summum & unicum Deum: deinde statim relapsus est ad suas superstitiones. Dicit igitur *ipsum appropinquasse ad ostium fornacis, & ita loquutum esse, Sadrach, Mesach, & Abednego servi Dei excelsi, egredimini, & venite.* Paulo ante volebat statuam suam coli, & censeri hoc unicum numen in cælo & in terra, quoniam scilicet ita placuerat. Vidimus enim eum sibi tantum arrogare, ut religionem & cultum Dei subjiceret suo arbitrio, vel libidini potius: nunc autem, acsi esset novus homo, vocat Sadrach, Mesach, & Abednego, servos Dei excelsi. Quem igitur locum sibi ipsi residuum facit & omnibus Chaldæis? Nempe quod colant fictitios deos, & idola, quæ sibi ipsi fabricati sunt. Sed Deus extorsit hanc vocem Regi & crudeli & superbo, quemadmodum ubi malefici tormentis adiguntur ad dicendum quod nollent. Sic ergo Nebuchadnezer confessus est *Deum Israëlis esse Deum excelsum*, quemadmodum si fuisset in equuleo, non autem sponte, neque ex composito animi sensu. Non simulat hoc coram hominibus, quemadmodum dictum est: sed animus ejus neque purus fuit neque integer, quin motu tantum particulari efferbuit. Et hoc etiam addendum est, fuisse hunc violentum potius instinctum quam voluntarium. Postea narrat Daniel *socios suos fuisse egressos è medio ignis.* Quibus verbis iterum confirmat miraculum. Deus enim poterat ignem fornacis extinguere: sed voluit ut arderet in conspectu omnium, quo scilicet magis perspicua esset virtus liberationis. Et interea notandum est, *tres viros in fornace ambulasse*, donec Rex juberet ipsos egredi, quia nihil Deus præceperat. Videbant se salvos manere, & incolumes in medio fornacis: contenti fuerunt præsenti illo Dei beneficio: egressus autem illis nondum liber erat, donec voce Regis fuerunt accersiti. Quemadmodum quum Noah esset in arca, videbat salutem sibi esse positam in sepulchro, non tentavit igitur quicquam, donec jussus est egredi. Sic etiam exprimit Daniel socios suos non egressos fuisse è fornace, donec Rex hoc præciperet. Tunc demum intellexerunt placere Deo quod audierant ex ore Regis, non quod esset Propheta, vel doctor, sed quia ejus mandato conjecti fuerant in fornacem: ita etiam quum nunc ipsos revocat, sciunt jam finem impositum esse cruci; & ita quasi transeunt à morte in vitam. Sequitur,

Genes. 8. vers. 16.

27. Et congregati sunt Satrapæ, Duces, Præfecti, & Consiliarii Regis, (*alii etiam vertunt postremum, Præfectos, sed male: proprie significat vel Consiliarios vel qui familiares sunt ex comitatu, ut constat ex pluribus locis: Consiliarii ergo Regis*) ad conspiciendos viros illos, quod non dominatus esset ignis corporibus eorum, & pilus capitis eorum non adustus esset, & vestitus eorum non esset mutatus, & odor ignis non pervasisset (*vel non penetrasset*) ad eos. (*vel, ad ipsa: nam relativum hoc potest exponi tam de personis, quam de corporibus & vestitu, sed in summa rei parum interest.*)

Narrat Daniel congregatos fuisse Satrapas, & Duces, & Præfectos, & Consiliarios Regis. Istud Congregari, tantundem valet ac conferre capita. Quasi ergo deliberaturi de re magna, inter se conveniunt. Et hac etiam circumstantia confirmat miraculum: quia si fuissent obstupefacti, quid proderat talem & tantam Dei virtutem propositam esse oculis cæcorum? Sic ergo Deus perculit ipsos admiratione, ut tamen prorsus non fuerint hebetes. Et hoc intelligit Daniel ubi dicit *fuisse congregatos.* Postquam ergo inter se rem agitarunt, dicit eos *venisse ad inspiciendum specimen illud incredibilis potentiæ Dei.* Et enumerat etiam partes multas, quæ clarius ostendunt non aliter servatos fuisse tres illos viros, quam singulari Dei beneficio. Dicit enim *ignem non dominatum fuisse eorum corporibus*: deinde, *pilum capitis non fuisse adustum*: tertio, *non fuisse vestem mutatam*: postremo, *odorem ignis non penetrasse ad ipsos usque*, vel ad ipsorum vestes. Plus enim exprimit hoc verbo *odoris*, quam si simpliciter dixisset ignem non penetrasse. Nam fieri poterit, ut ignis non consumat corpus aliquod, sed tamen amburat, vel ustulet: ubi autem ne odor quidem ignis pervadit ad corpus, hinc magis conspicuum fit

fit miraculum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. In summa, narrat non fuisse obscurum hoc beneficium liberationis, quod *egressi sunt incolumes è fornace Sadrach, Mesach, & Abednego*: sed Satrapas, & Præfectos, & Duces fuisse testes potentiæ Dei. Potuit autem illorum testimonium pluris esse, quam si Judæi omnes fuissent spectatores hujus gratiæ Dei: neque enim creditum fuisset Judæis. Sed quum certum esset, istos esse ex professo hostes veræ pietatis, certe libenter sepeliissent miraculum, si fuisset in ipsorum arbitrio. Sed Deus invitos trahit, ut cogantur oculati esse testes, & deinde cogantur fateri quod jam non poterat admittere ullam dubitationem. Sequitur,

28. Loquutus est Nebuchadnezer, & dixit, Benedictus Deus ipsorum, nempe Sadrach, Mesach, & Abednego, qui misit Angelum suum, & eripuit (*servavit*) servos suos, qui confisi sunt in ipso, & verbum Regis mutarunt, (*transgressi sunt, hoc est, abrogarunt fidem & auctoritatem edicto Regis*) & tradiderunt corpora sua, ne colerent, vel adorarent omnem deum, (*hoc est, ullum omnino deum adorarent*) præter Deum suum.

Hæc quidem est non vulgaris confessio: sed ex eventu palam fiet Regem Nebuchadnezer correptum fuisse subito impetu, non autem fuisse vivam radicem timoris Dei in corde ejus. Et hoc iterum repeto, ut sciamus resipiscentiam non esse positam in uno aut altero opere, sed in perseverantia, quemadmodum Paulus dicit, Si spiritu vivitis, spiritu etiam ambulate. *Galat. 5. vers. 25.* Exigit illic constantiam à fidelibus, ut ostendant se vere esse regenitos Dei Spiritu. Nebuchadnezer ergo quasi enthousiasmo correptus celebravit Deum Israëlis: sed interea permiscuit idola sua vero Deo. Ita nihil fuit in ipso sincerum. Sic impii, ubi senserunt Dei potentiam, non audent quidem pertinacius contra ipsum progredi: sed volunt ipsum placare ficta aliqua pœnitentia, neque tamen exuunt ingenium suum: quemadmodum facile apparet, Nebuchadnezer semper fuisse sui similem, nisi quod Deus hanc illi confessionem expressit: *Benedictus*, inquit, *Deus Sadrach, Mesach, & Abednego.* Cur non potius vocat Deum suum? Hoc quidem posset excusari, si se vere addiceret Deo Israëlis, & superstitiones suas pristinas abjiceret. Hoc autem non facit: ergo ficta est ista confessio: non quod voluerit captare ab hominibus gratiam, vel favorem, quemadmodum dixi: sed seipsum decepit, quemadmodum solent hypocritæ. Pronunciat Deum Sadrach, Mesach, & Abednego esse benedictum: si hoc pure faceret, malediceret simul suis idolis. Neque enim potest extolli veri & unius Dei gloria, quin idola omnia in nihilum redigantur. In quo enim sita est laus Dei, nisi ut solus ipse emineat? Si quis alius deus opponitur, jam obruitur ejus majestas quasi obductis tenebris. Hinc ergo colligere licet, Nebuchadnezer non fuisse tactum vera resipiscentia, quum benedixit Deo Israëlis. Addit, *Qui misit Angelum suum, & eripuit servos suos.* Hic clarius ostendit Daniel Nebuchadnezer non fuisse conversum, ut amplecteretur Deum Israëlis, & solide ipsum coleret integro cordis affectu. Quare? Pietas enim semper fundata est in cognitione veri Dei, quæ requirit doctrinam. Cognovit Nebuchadnezer Deum Israëlis esse Deum excelsum: Unde? nempe ex potentia. Habuit enim spectaculum objectum suis oculis, quod non potuit contemnere, etiamsi vellet. Sic ergo fatetur Deum Israëlis esse Deum excelsum, nempe edoctus miraculo: sed hoc ad solidam pietatem non sufficit, quemadmodum admonui, nisi etiam accedat doctrina, imo primas partes occupet. Fateor quidem præparari miraculis homines ad credendum: sed si nuda miracula appareant, & non sit adjuncta cognitio ex sermone ipso Dei, erit fides evanida: quemadmodum satis illustre exemplum hic nobis proponitur. Sciamus ergo particularem fuisse fidem in Rege Nebuchadnezer, quia sensus suos defixos habuit in miraculum, & spectaculo illo contentus, non sciscitatus est quisnam esset Deus Israëlis, & quid Lex ejus comprehenderet: neque etiam sollicitus fuit de Mediatore: denique neglexit totam pietatis summam, & unam duntaxat partem temere arripuit. Hoc quotidie etiam cernimus in multis hominibus profanis. Nam sæpe Deus ipsos humiliat, ut suppliciter ad ipsum confugiant: sed interea manent perplexi in suo sensu, neque abnegant suas superstitiones, neque etiam curant quisnam sit verus Dei cultus. Ita ut probemus obsequia nostra Deo, tenendum est illud principium, nihil placere quod non sit ex fide. *Rom. 14. vers. 23.* Fidem autem non posse concipi ex aliquo miraculo, ex aliquo sensu divinæ potentiæ: sed simul requirere doctrinam. Miracula enim ad præparationem valent duntaxat, vel ad confirmationem pietatis: per se autem non possunt homines ad verum Dei cultum adducere. Hoc autem mirum est, quod Rex profanus dicit *missum fuisse Angelum à Deo.* Sed satis constat ex scriptis hominum profanorum, semper aliquid fuisse de Angelis cognitum. Fuit hæc quasi prolepsis, anticipata quædam persuasio: quemadmodum omnibus populis persuasum fuit esse aliquod numen: sic de Angelis etiam fuit aliquis gustus, sed obscurus. Et quum paulo ante narravit Daniel quartum, qui in fornace erat, vocari Filium Dei à Rege Babylonio, jam tunc, sicuti exposui, professus est Nebuchadnezer aliquid se tenere de Angelis. Nunc expressius loquitur, quod *Deus Angelum suum miserit.* Quomodo autem suppetias ferant Angeli electis, & fidelibus, tunc breviter dictum est: neque soleo multum exspatiari in locis communibus. Sufficit quantum ad præsentem locum spectat, etiam impios, qui nihil didicerant vel de ipso Deo, vel de tota pietate, fuisse tamen imbutos istis principiis, quod Deus opera Angelorum uti soleat ad suos servandos. Hac ratione nunc dicit Nebuchadnezer, *missum fuisse Angelum à Deo, qui eriperet servos ipsius.* Jam addit, *qui confisi sunt in ipso*, quod etiam notatu dignum est: quia additur tanquam causæ redditio, cur ita mirabiliter erepti fuerint tres illi viri, quoniam spem in Deo posuerant. Quanquam autem Nebuchadnezer fuit vel trunco vel lapidi fere similis, quod attinet ad fidei doctrinam: Deus tamen voluit per hunc lapidem, per hunc stipitem nos docere, & incutere nobis pudorem, & exprobrare nobis vitium incredulitatis, quod non possumus vitam nostram permittere ejus arbitrio, & fortiter adire pericula, quoties opus est. Nam si hoc nobis esset persuasum, Deum esse vitæ nostræ custodem, certe nullæ minæ, nulli terrores, nullæ denique mortes nobis obstarent, quominus pergeremus in officio. Sed diffidentia ignaviæ causa est, & quoties deflectimus à recta via, quoties fraudamus Deum honore suo, quoties perfide deficimus, prodit se & potest quasi palpari manibus nostra incredulitas. Ergo discamus, si volumus vitam nostram protegi Dei manu, nos totos ei permittere: quia non fallet spem nostram, modo in ipso acquiescamus. Vidimus quidem dubios & incertos fuisse de eventu Sadrach, Mesach, & Abednego: sed interea hoc non potuit diminuere spem & fiduciam ipsorum: quia usi sunt hoc dilemmate: vel Deus nos eruet ex fornace ignis, vel si moriendum est, tamen servabit nos præstantiore modo: quia colliget in regnum suum. Quanquam ergo non ausi sunt sibi pro-

promittere quod ipsos latebat, tamen reposuerunt animas suas in manum & custodiam Dei. Merito itaque hoc elogio ornantur à Nebuchadnezer quod *confisi fuerint Deo suo*. Postea adjungit, quod *mutaverint edictum Regis*, id est, pro nihilo duxerint, sed abrogaverint potius, quia præditi erant majori potestate. Quisquis enim respicit in Deum, facile despicit cunctos mortales, & quicquid est splendoris & celsitudinis in tota terra. Et hic contextus dignus est observatu, fiduciam poni quasi fundamentum: deinde adjungi magnitudinem animi & constantiam qua instructi fuerunt Sadrach, Mesach, & Abednego: quia scilicet quisquis acquiescit in Deo, nunquam poterit dimoveri, quin officium præstet: & utcunque occurrant multa impedimenta, fiduciæ tamen alis quasi in sublime tolletur. Jam qui Deum à parte sua stare novit, superior erit toto mundo, ut ne Regum quidem sceptra vel diademata miretur, vel ad potentiam expavescat: quin potius superet quicquid altitudinis è terra objicietur, ne unquam reflectat cursum suum. Postea addit, *quod corpora sua tradiderint, ne colerent, vel adorarent ullum deum, præter Deum suum*. Quod cogitur laudare in tribus istis viris Rex impius, hodie multi qui se jactant Christianos, vellent labefactare. Nam imaginantur fidem sepultam in cordibus, & quæ fructum nullum confessionis proferat. Non dubium est, quin Deus referri hæc singula voluerit à Propheta suo, quo magis detestabilis nobis sit eorum vafrities, qui vellent fraudare Deum honore legitimo: & interea tamen quasi oblinere ejus oculos, ne cernat sibi fieri injuriam. Tales indigni sunt, qui coarguantur verbo Dei: sed hic constituitur illis Nebuchadnezer & magister, & censor, & judex. Et hoc etiam diligenter notandum est. Laudat Nebuchadnezer tres istos viros, quod recusaverint ullum alium deum colere præter Deum suum. Cur igitur ipse commiscuit magnam deorum turbam? Neque enim discessit à suis erroribus, ut se totum dederet Deo Israëlis, & amplecteretur purum ejus cultum. Cur in aliis laudat quod non imitatur? Sed hoc nimis est vulgare. Videmus enim virtutem laudari, & interea algere, quemadmodum ille dicit. Nam multi vo- *Juven. Sat. 1.* lunt lingua tantum defungi. Quanquam autem Nebuchadnezer visus est sibi loqui serio, tamen seipsum non consideravit: sed hoc abstulit omnem prætextum excusationis, quia postea non potuit obtendere ignorantiam & errorem, quum ore suo asseruisset non colendum esse alium deum. Pudeat igitur nunc eos, qui Christiani censeri volunt, nisi procul absint ab omnibus impiis superstitionibus, & se totos consecrent Deo, & sincerum ejus cultum retineant. Est etiam hoc memoria repetendum, Regem Nebuchadnezer non simpliciter laudare constantiam in tribus istis viris, quia quemlibet deum non colerent: sed simul agnoscere Deum Israëlis esse verum Deum. Unde sequitur, omnes alios fuisse fictitios & meram vanitatem. Sed futiliter loquutus est, quia Deus non penitus affecerat cor ipsius, quemadmodum operari solet in electis suis, ubi eos regenerat. Sequitur,

29. Et à me positum est (*hoc est, ponitur*) edictum, (*vel decretum: diximus de hac voce*) ut omnis populus, natio, (*alii vertunt familiam*) & lingua quæ protulerit *aliquid* transversum (שלה *salah, significat errare: inde deducitur hoc nomen, quod vertunt errorem multi, alii temeritatem: sed intelligitur sermo perversus: quisquis ergo protulerit sermonem perversum*) contra Deum ipsorum, nempe Sadrach, Mesach, & Abednego, *in* frusta fiet, & domus ejus *in* latrinam (*vel in sterquilinium*) redigetur: quia non est Deus alius qui possit servare hoc modo.

Hic Nebuchadnezer longius truditur: hoc enim verbo utendum est: quia non suscipit unius Dei cultum ex animo, ut vale dicat suis erroribus, sicuti dictum est. Perinde igitur est acsi Deus illum violenter extruderet, dum promulgat hoc edictum. Est autem edictum per se pium & laudabile: sed jam diximus Nebuchadnezer ferri cæco & turbulento impulsu, quia scilicet pietas non egerat radicem in ejus corde. Semper ergo intentus est in miraculum: ita fides ejus est particularis, & simul timor Dei mutilus. Cur ergo nunc videtur patronus esse gloriæ Dei Nebuchadnezer? Nempe quia territus est miraculo. Ergo non aliter impulsus non potest solide contineri in unius Dei timore. Denique studium hoc, quod præ se fert, nihil aliud est quam evanidus aliquis motus. Et hoc notatu utile est: quoniam videmus zelo impetuoso multos ferri, ut velint asserere Dei gloriam: sed quia delectu & judicio carent, hoc non potest illis ascribi in laudem. Et multi etiam longe deterius errant, quemadmodum videmus fieri in Papatu, ubi volitant multa Regum & Principum edicta. si quis autem roget, quorsum tantopere ardent, ut non parcant sanguini humano? Nempe obtendunt zelum Dei: sed mera est rabies, ubi non prælucet vera cognitio. Tenendum est igitur, non posse ferri ullam legem, neque posse edictum promulgari de religione & Dei cultu, nisi affulgeat recta Dei cognitio. Nebuchadnezer quidem in hoc edicto habuit rationem: sed quemadmodum jam dixi, fuit quidam particularis in eo motus. Qui autem nunc volunt censeri Christiani Principes, tantum insaniunt prætextu zeli: & ita fundunt, quemadmodum crudeles belluæ, innoxium sanguinem. Quare? Neque enim discernunt inter verum Deum, & idola. Sed crastino die plura de hac re dicentur: ideo nunc levius prætereo quod poterit fusius tractari. Nam habebit tunc opportunum locum. *Omnis* ergo *populus, & natio, & lingua, quæ protulerit perversum sermonem contra Deum ipsorum*. Rursus extollit Nebuchadnezer Deum Israëlis. Sed unde edoctus est Deum esse excelsum? Nempe uno duntaxat virtutis ejus documento: neglexit autem quod præcipuum erat, ut intelligeret ex Lege & Prophetis quisnam esset Deus ille, & quænam esset ejus voluntas. Sic videmus in una duntaxat parte hic asseri Dei gloriam: interea quod in ejus cultu & in vera pietate erat præcipuum, negligi & omitti. Additur pœna non levis, *ut in frusta redigatur: deinde ut vertatur in sterquilinium ejus domus qui contumeliose loquutus fuerit de Deo Israëlis*. Unde colligimus, non prorsus damnandam esse severitatem, ubi asseritur cultus Dei pœnis atrocibus: sed debere fieri rectum judicium de causa. Verum hoc quoque differo in diem crastinum. Jam quod additur, *quia non sit alius Deus, qui possit hoc modo eruere*, magis confirmat quod prius attigi, nempe Regem Nebuchadnezer in suo edicto non spectare Legem, non spectare reliquas partes pietatis: sed tantum miraculo moveri & impelli, ut non possit ferre, neque velit quicquam probrose dici adversus Deum Israëlis. Ergo in edicto, hoc tantum reprehensione dignum est, quod non inquirit quisnam sit ille Deus, ut possit firma ratione adduci ad promulgandum edictum. Tandem subjicitur,

30. Tunc Rex prosperare fecit (*ad verbum: nam zalach* צלח *significat prospere agere: inde deductum est hoc verbum, quod significat in prosperum statum reponere. feliciter ergo agere dedit illis tribus viris*) Sadrach, Mesach, & Abednego in provincia Babylonis.

Hoc videtur esse levis momenti, sed tamen non frustra additum fuit: nempe ut sciamus confirmatum fuisse miraculum per totam provinciam & regionem, quum scirent omnes Chaldæi fuisse projectos in fornacem ignis tres istos viros, qui deinde potiti sunt imperio regio, & restituti in gradum sui honoris. Quum ergo hoc factum est, non potuit latere virtus Dei. Ergo perinde fuit, acsi Deus emitteret tres præcones per totam regionem, qui ubique palam facerent quam mirabiliter fuissent erepti à morte, idque singulari Dei beneficio. Unde etiam potuit intelligi, nihili esse omnes deos qui tunc colebantur in Chaldæa, quum scilicet contemptus fuisset summus ille deus cujus statuam erexerat Nebuchadnezer: & tamen probatam fuisse hanc constantiam vero Deo, qui servos suos eripuerat à morte.

Da omnipotens Deus, quum nobis innotueris doctrina & Legis tuæ & Euangelii, & quotidie etiam digneris familiariter nobis patefacere tuam voluntatem: ut defixi maneamus in vera obedientia ejus doctrinæ, in qua nobis manifestatur perfecta justitia, neque unquam dimoveamur à cultu tuo: & quicquid acciderit, ut parati simus ad obeundas potius centum mortes, quam deflectamus à vera pietatis professione, in qua scimus repositam esse nostram salutem: & ita glorificemus nomen tuum, ut participes simus ejus gloriæ, quæ nobis acquisita est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEPTIMA IN DANIELEM.

Cap. IV.

Nebuchadnezer Rex omnibus populis, nationibus, & linguis, quæ habitant in tota terra: pax vobis multiplicetur.

2. Signa & mirabilia quæ fecit mecum Deus excelsus pulchrum coram me enarrare.

3. Signa ejus quam magna *sunt!* & mirabilia ejus quam fortia! Regnum ejus Regnum seculare, (*hoc est, perpetuum*) & dominatio ejus cum ætate & ætate.

Quidam attexunt hos tres versus ad finem tertii cap. sed nulla videtur esse ratio: & ex contextu clarius patebit, hic proponi edictum sub nomine Regis, & simul inseri quod accidit. Daniel ergo hic loquitur sub Regis persona: postea narrat quid Regi acciderit, & tandem redit ad ejus personam. Videntur ergo non satis considerasse Prophetæ consilium & verba ipsa, qui separant hos tres versus à contextu quarti capitis. Posset quidem videri hoc durum & asperum, ubi nunc inducit Daniel Regem Babylonium loquentem, deinde ipse loquitur suo nomine: postea rursus inducit personam Regis. Sed quoniam hæc varietas neque ambiguum neque obscurum sensum reddit, non est cur nobis sit molesta. Videmus nunc quomodo inter se cohæreant omnes sententiæ, quas deinde suo loco exponemus. Summa autem hujus capitis est, quia Nebuchadnezer quum satis edoctus esset unum Deum Israëlis colendum esse, & coactus fuisset ad tempus hoc fateri: tamen quia non discessit à suis superstitionibus, imo quicquid conceperat de vero Deo, fuit momentaneum, ideo justam dedisse pœnam tantæ ingratitudinis. Sed voluit Deus ipsum magis ac magis excæcari, quemadmodum solet agere cum reprobis, atque etiam cum electis interdum. Ubi enim addunt peccata peccatis, laxat Deus illis habenas, ut sese projiciant. Postea vel porrigit illis manum, vel retrahit illos occulta virtute, aut etiam suis ferulis cogit in ordinem, & humiliat ipsos. Sic egit cum Rege Babylonio. Somnium postea videbimus: sed hic breviter notandum est, admonitum fuisse Regem, ut sentiret tandem nihil sibi esse excusationis, quoniam adeo præfractus fuerat. Poterat quidem Deus jure in ipsum animadvertere simulatque vidit non fuisse vere conversum: sed antequam sumeret de ipso ultimam pœnam, de qua suo loco videbimus, eum monere voluit, si qua esset spes resipiscentiæ. Quanquam autem visus est summa modestia excipere quod Deus per somnium manifestaverat, & quod Daniel ipse interpretatus est: tamen ore professus est quod non habebat in animo. Et satis hoc ostendit: quia quum deberet sibi & timere & cavere, non destitit tamen à sua superbia, sed gloriatus est se Regem esse Regum, & Babylonem esse Reginam totius mundi. Quoniam ergo ita confidenter loquutus est, ex quo admonitus fuerat à Propheta, videmus nihil ei profuisse somnium. Sed Deus hoc modo magis inexcusabilem ipsum reddere voluit: deinde quanquam non statim fructus emersit, longo tamen successu temporis, quum Deus animum ejus tetigit, melius agnovit pœnam hanc sibi divinitus fuisse inflictam. Ergo somnium hoc fuit ad pœnitentiam ingressus & quasi præparatio: & quemadmodum videtur semen putrescere in terra antequam fructum suum proferat: sic etiam interdum operatur Deus per lentos progressus, & facit ut doctrina, quæ longo tempore visa fuit inutilis, sit tandem frugifera & efficax. Nunc venio ad verba: præfatio edicti est, *Nebuchadnezer Rex omnibus populis, nationibus, & linguis, quæ habitant in tota terra*, nempe sub ditione ejus: quia noluit hoc intelligi de Scythia, vel de Gallia, vel de aliis longinquis regionibus: sed quia longe & late patebat ejus imperium, superbe loquutus est: quemadmodum videmus Romanos, qui non tam late dominabantur, tamen vocasse Romam ipsam, sedem imperii totius orbis. Magnifice ergo hic Nebuchadnezer prædicat amplitudinem suæ Monarchiæ, *quum edictum suum mittit omnibus populis & gentibus, & linguis, quæ habitant in terra.* Postea adjungit, *Signa & mirabilia quæ fecit mecum Deus excelsus, pulchrum est coram me enarrare.* Non dubium est quin tandem senserit sumptas fuisse pœnas de sua ingratitudine, quod tantum perfunctorie dedisset uni & vero Deo gloriam, postea relapsus esset ad suas superstitiones, imo nunquam illis vale dixisset. Videmus ergo sæpius castigatum fuisse Regem Nebuchadnezer antequam proficeret sub Dei ferulis. Ideo ne miremur, si Deus sæpius nos percutiat manu sua: quia eventus ipse & experientia demonstrat nos pigros esse, & ut

ut verius dicam, prorsus socordes. Ubi ergo Deus vult nos ad resipiscentiam adducere, necesse est ut ictus sæpius repetat: quia vel non movemur etiam ejus manu castigati, vel si ad tempus expergefacti videmur, tamen subinde redimus ad pristinum torporem. Necesse est igitur assidue ingeminari flagella. Et hoc perspicimus in historia præsenti quasi in speculo. Cæterum singulare hoc fuit beneficium Dei, quod Nebuchadnezer postquam sæpius ipsum Deus castigaverat, tandem cesserit. Nescitur tamen an hæc confessio prodierit ex vera & integra pœnitentia. Relinquo hoc in medio. Tamen non dubium est, quin hoc edictum recitaverit Daniel, ut ostenderet Regem hunc tandem fuisse subactum, ut Deum Israëlis fateretur esse unicum Deum: & hoc testatum faceret omnibus populis & gentibus sub ditione sua. Interea hoc etiam notandum est, laudari elogio Spiritus hoc edictum Regis Babylonii. Neque enim hic Daniel alio consilio, vel in alium finem refert edictum, nisi ut ostendat fructum conversionis in Rege Nebuchadnezer. Ergo hoc extra controversiam est, testatum fuisse Regem Nebuchadnezer suam pœnitentiam quum celebravit Deum Israëlis apud omnes populos: deinde quum pœnam proposuit omnibus qui contumeliose loquerentur adversus Deum. Ideo sæpe hic locus citatur ab Augustino contra Donatistas. Volebant enim sibi dari impunitatem, quum proterve Ecclesiam turbarent, quum corrumperent puram doctrinam: imo etiam quum permitterent sibi grassari instar latronum. Nam compertum tunc fuit jugulatos fuisse quosdam ab ipsis, alios vero fuisse mutilatos suis membris. Quum ergo ita licentiose omnia sibi permitterent, volebant tamen impune manere sua scelera: & in primis tenebant hoc principium, Non esse pœnas sumendas, si quis ab aliis dissideret in religionis doctrina: quemadmodum hodie videmus quosdam de hac re nimis cupide contendere. Certum est quid cupiant. Nam si quis ipsos respiciat, sunt impii Dei contemptores: saltem vellent nihil certum esse in religione: ideo labefactarę, & quantum in se est etiam convellere nituntur omnia pietatis principia. Ut ergo liceat ipsis evomere virus suum, ideo tantopere litigant pro impunitate, & negant pœnas de hæreticis & blasphemis sumendas esse. Talis est canis ille Castalio, ejusque sodales, & si qui sunt alibi similes: tales etiam tunc fuerunt Donatistæ. Et ideo, quemadmodum jam attigi, Augustinus pluribus locis citat hoc testimonium: & ostendit pudendam esse ignaviam Christianis Principibus, si indulgeant hæreticis & blasphemis, & non asserant legitimis pœnis Dei gloriam, quum Rex Nebuchadnezer, qui tamen nunquam vere fuit conversus, instinctu tamen quodam arcano promulgaverit hoc edictum. Quicquid sit, satis hoc inter homines modestos & non contentiosos notum esse debet, laudari Spiritus sancti elogio edictum Nebuchadnezer. Si ita est, sequitur ergo partes Regum esse tueri Dei cultum, & vindictam sumere de profanis contemptoribus, qui vel ejus cultum in nihilum redigere conantur, vel adulterant veram doctrinam suis erroribus, atque ita dissipant unitatem fidei, & turbant pacem Ecclesiæ. Hoc satis liquet ex Prophetæ contextu. Dicit autem initio Nebuchadnezer, *Signa & mirabilia quæ fecit Deus mecum, pulchrum est enarrare.* Initio aliqua ex parte exposuerat quæ mirifice Deus cum ipso egisset: verum illud evanidum fuit. Nunc ergo postquam secundo & tertio Deus illum corripuit, tandem fatetur sibi esse gloriosum exponere mirabilia & signa Dei. Postea erumpit in exclamationem, *Signa ejus quam magna sunt! mirabilia ejus quam sunt fortia! Regnum ejus Regnum seculi, & dominatio ejus cum ætate & ætate.* Non dubium est, quin Nebuchadnezer excitare voluerit subditos, ut attentius legerent hoc edictum, & agnoscerent quanti esset ponderis, ut se addicerent vero & unico Deo. Vocat *Deum excelsum*, Deum Israëlis haud dubie. Interea nescitur an abjecerit suas superstitiones. Ego tamen potius in diversam conjecturam inclino, quod scilicet non exuerit suos errores, sed coactus fuerit dare gloriam summo Deo. Sic ergo agnovit Deum Israëlis, ut tamen adjungeret ei minores deos quasi socios vel comites: sicuti omnes increduli senserunt esse aliquod summum numen, sed imaginati sunt deorum turbam. Sic ergo Nebuchadnezer confessus est Deum Israëlis esse Deum excelsum: interea tamen non correxit idololatriam, quæ tunc vigebat sub ejus imperio: imo permiscuit confuse falsos deos Deo Israëlis. Ita non reliquit suas corruptelas. Magnifice quidem celebrat summi Dei gloriam: sed hoc non sufficit, nisi aboleantur omnes superstitiones, ut sola religio quæ præscripta est verbo Dei locum obtineat, & floreat purus & integer ejus cultus. In summa, hæc præfatio posset nobis indicium esse magnæ conversionis: sed statim videbimus Nebuchadnezer non fuisse penitus à suis erroribus purgatum. Proinde eo magis nos affici convenit, ubi videmus Regem multis erroribus adhuc implicitum, rapi tamen in admirationem divinæ virtutis, ut, quia non potest exprimere quod habet in animo, exclamet, *Signa ejus quam sunt magna, & mirabilia ejus quam sunt fortia!* Adjungit, *regnum ejus esse regnum perpetuum, & dominationem ejus esse ætatis & ætatis.* Hic jam fatetur non pendere potentiam Dei ab hominum arbitrio, sicuti paulo ante dixerat colendam esse statuam quam erexerat, quoniam sic decreverat pro sua potestate. Nunc ergo multum remittit ex hac superbia, dum fatetur regnum Dei esse regnum perpetuum. Nunc sequitur narratio. Nam hactenus præfatus est, ut edictum magis prodesset apud subditos, ut scilicet attenti essent ad rem maximam.

Epistola 166. ad Donatistas, & alibi.

4. Ego Nebuchadnezer quietus (*aut felix*) eram domi meæ, & florens (*aut viridis*) in palatio meo.

5. Somnium vidi, & exterruit me, (*sum expavefactus: posset resolvi copula in pronomen relativum, somnium vidi quod exterruit me vel expavefecit*) & cogitationes super cubile meum & visiones capitis mei conturbaverunt me.

6. Et à me positum fuit decretum, ut adducerentur (*hoc est, accerserentur*) coram me omnes sapientes Babylonis, qui interpretationem somnii patefacerent mihi.

Hic exponit Nebuchadnezer quomodo tandem agnoverit Deum excelsum. Non refert quæ prius jam documenta acceperat: sed quoniam tandem domita fuit superbia hoc postremo somnio, ideo tantum ejus mentionem facit. Interea dubium non est, quin revocaverit in memoriam priora somnia, & damnaverit seipsum ingratitudinis, quod tantas Dei virtutes sepelierat, & quod deleverat perversa oblivione tanta beneficia, quibus ipsum ornaverat Deus. Hic ergo tantum de postremo somnio loquitur, quod suo loco deinde videbimus. Sed antequam ad somnium descendat, dicit *se fuisse quietum.* שלה *seleh*, significat quietum, significat etiam felicem: & quia prosperitas homines securos reddit, metaphorice refertur ad securitatem. Et David quum eandem sententiam de se pronunciat, utitur nomine eodem, hoc est,

Psal. 30. vers. 7.

est, quod inde deducitur: Dixi in felicitate, vel quiete mea. שלוה *saluah* alii vertunt abundantiam: sed potius significat vel quietem, vel prosperum statum. Nebuchadnezer ergo hic circumstantiam temporis designat, ut sciamus ipsum fuisse correptum divinitus, quoniam prospera fortuna ipsum inebriaverat & quasi obstupefecerat. Hoc autem illi accidisse mirum non est. Nam vulgare est & vetus proverbium, Satietate gigni ferociam, sicuti videmus equos, ubi nimis saturati sunt, calcitrare, nec posse ferre amplius sessorem. Idem etiam contingit hominibus. Nam si Deus indulgentius ipsos vel liberalius tractat, ferociunt, contumeliosi sunt adversus cunctos mortales, excutiunt jugum ipsum Dei: denique obliviscuntur se esse homines. Et quum hoc idem acciderit Davidi, quid fiet profanis hominibus, vel aliis qui adhuc nimium sunt addicti mundo? Nam fatetur David se ita fuisse deceptum quiete sua & felicitate, ut statueret sibi nihil amplius esse timendum: Dixi in felicitate, vel quiete mea, non movebor. Et postea subjicit, Domine castigasti me, & fui consternatus. Quum igitur David sibi promiserit perpetuam quietem in mundo, quia Deus ei pepercerat ad tempus, quam nobis debet suspecta esse nostra tranquillitas, ne torpeamus in fæcibus nostris? Non frustra igitur Nebuchadnezer recitat, *se fuisse domi quietum, se floruisse in palatio suo*: quia hæc confidentiæ & superbiæ causa fuit, ut securius Deum sperneret. Postea adjungit, *se vidisse somnium & fuisse turbatum*. Voluit proculdubio hic distinguere somnium suum à vulgaribus, quæ sæpe oriuntur vel ex perturbatione cerebri, vel ex diurnis cogitationibus, vel ex aliis causis, quemadmodum alibi fuit visum. Neque enim hic repetere necesse est quæ ante fusius tractavimus. Satis sit hoc breviter tenere, discerni somnium, quo Deus ipsum præmonuit de futura pœna quæ instabat, ab aliis somniis, quæ vel turbulenta sunt, vel fluxa, & carent ratione. Dicit ergo, *se vidisse somnium*, sic tamen ut vigilaret. Subjungit enim, *cogitationes sibi fuisse super cubile*: deinde, *se visionibus capitis fuisse turbatum*. Hæc verborum congeries non alio spectat, nisi cæleste fuisse oraculum visionem illam, vel somnium illud, de quo postea iterum uberius dicendum erit. Sequitur, *positum fuisse ab eo decretum, ut vocarentur omnes sapientes Babylonis, qui exponerent*, vel patefacerent, *interpretationem somnii*. Rex haud dubie somniabat sæpius: neque tamen singulis diebus vocavit ad se Magos, & Ariolos, & Astrologos, & alios qui pollebant divinandi scientia, vel saltem eam profitebantur. Non consuluit eos de singulis suis somniis: sed quia Deus insculpserat ejus cordi certam notam qua obsignaverat hoc somnium, ideo non potuit Rex quiescere, donec audiret ejus interpretationem. Sic ante vidimus sancitam fuisse autoritatem primi somnii de quatuor Monarchiis, & de æterno Christi regno: ita ut sentiret Rex hoc è cælo profectum esse. Est autem aliquod discrimen inter hoc somnium, & illud quod ante exposuimus. Deus enim somnium de quatuor Monarchiis delevit ex memoria Regis Nebuchadnezer: ita ut necesse fuerit Danielem & somnium ipsum proferre coram Rege, & simul adjungere interpretationem. Nam tunc obscurior adhuc erat Daniel. Quanquam enim sic profecerat ut excelleret inter omnes Chaldæos, tamen Rex Nebuchadnezer minus fuisset eum admiratus, si tantum fuisset interpres somnii. Voluit igitur Deus Prophetæ suo, & ejus doctrinæ acquirere majorem reverentiam, quum duas partes illi injunxit, nempe ut divinaret quodnam fuisset illud somnium, deinde exponeret sensum & finem. In hoc altero somnio tantum Daniel est interpres. Jam enim satis probaverat Deus ipsum esse præditum cælesti spiritu, ut Nebuchadnezer non amplius vocaret ipsum quasi unumquemlibet ex numero Magorum, sed secerneret ipsum à reliquis omnibus. Dicit autem postea,

Psal. 30. vers. 7.

7. Tunc ingressi sunt Magi, Astrologi, Chaldæi, (*hoc est, sapientes*) & Physici, (*vel Mathematici: quantum ad voces spectat, ante diximus non esse magnopere laborandum, quia non possumus certo discernere quam quisque scientiam professus fuerit: certum est, quanquam essent meræ imposturæ quæcunque tradebant, tamen honorificis titulis operuisse suam turpitudinem: quemadmodum vocarunt se Mathematicos vulgari nomine, quum tamen proprie loquendo nulla fuerit ars vel scientia in ipsis, sed tantum præstigiis luserint miseros homines: complectitur quidem Daniel his vocibus omnes Magos, & Ariolos, & Astrologos, & Augures, qui profitebantur artem divinandi*) & somnium (*inquit*) exposui ego coram ipsis, & interpretationem ejus non patefecerunt mihi.

Hic Nebuchadnezer fatetur frustra accersitos fuisse omnes Magos, & Ariolos. Hinc sequitur, totam eorum scientiam fuisse fallacem: vel saltem quod Daniel potuit somnium exponere, hoc non fuisse ex industria humana, sed ex cælesti revelatione. Et hanc sententiam amplector, quod scilicet Nebuchadnezer diserte exprimere voluerit Danielem non fuisse humanitus edoctum, ut posset somnia interpretari, sed fuisse hoc singulare donum Spiritus. Sumebat enim hoc pro confesso, si qua esset divinandi scientia vel ratio, eam esse penes Magos, & Ariolos, & Augures, & alios Chaldæos qui gloriabantur titulo perfectæ sapientiæ. Hoc ergo quasi extra controversiam erat, Astrologos & reliquos pollere tanta scientia divinandi, ut nihil eos fugeret, quoad ferret humana facultas. Hinc ex opposito sequitur, Danielem fuisse divinitus edoctum, quia si tantum fuisset Magus, & Astrologus, nonne etiam alii longam operam dederant huic scientiæ? Vult ergo Nebuchadnezer hic extollere Danielem supra omnes Magos, acsi diceret, cælestem esse Prophetam. Et hoc etiam melius patet ex sequentibus, ubi adjungit,

8. Quousque tandem coram me introductus est Daniel cujus nomen Beltsazar secundum nomen dei mei, & in quo spiritus deorum sanctorum: & somnium coram ipso narravi.

9. Beltsazar princeps (*vel magister*) Magorum, quia ego novi quod spiritus deorum sanctorum in te *sit*, & nullum arcanum te anxium reddit, (*alii vertunt, tibi sit molestum: dicam postea de voce*) visiones somnii mei quod vidi, & interpretationem ejus expone.

Hic blande alloquitur Rex Babylonius Danielem, quia videt se destitui à propriis doctoribus. Et hinc colligimus nunquam venisse ad verum Deum, nisi dum necessitate impulsus fuit. Neque enim incognitus erat Daniel, neque procul aberat. Vidimus enim fuisse in palatio. Quum ergo posset Rex primo quoque momento Daniele potiri, cur ipsum prætermisit? Cur vocavit alios Magos hinc inde, & voca-

vocavit eos edicto? Hinc clare apparet (quemadmodum dixi) nunquam gloriam Deo dedisse, nisi ubi summa necessitate fuit constrictus. Nunquam ergo sponte se Deo Israëlis subjecit: & satis constat momentaneos fuisse motus, quoties præbuit aliquod signum pietatis. Quum ergo ita suppliciter Danielem rogat, hinc videmus servile fuisse ejus ingenium: sicuti omnes superbi dum alieno auxilio non indigent, turgescunt, & nemo potest ferre eorum insolentiam: ubi autem redacti sunt ad extrema, tunc lamberent potius pulverem, quam non obtineant favorem, ubi illis opus est. Tale ergo fuit ingenium hujus Regis: quia libenter sprevisset Danielem, sicuti data opera eum posthabuit Magis suis. Sed postquam videt se manere in suis angustiis, nec posse aliunde remedium afferri quam à Daniele, hoc est ultimum refugium: & nunc videtur oblivisci suæ altitudinis, quum ita blanditur sancto Dei Prophetæ. Sed cras reliqua prosequar.

Da omnipotens Deus, quum hic nobis ante oculos insigne exemplum proponas, unde discamus magnitudinem tuæ potentiæ non satis posse celebrari humanis elogiis: & quum audiamus præconem illius fuisse profanum Regem, & etiam crudelem ac superbum, postquam dignatus es te nobis familiariter in Christo tuo manifestare: ut vero humilitatis spiritu studeamus tibi dare gloriam, & nos totos tibi addicere, ut non tantum ore & lingua, sed etiam operibus declaremus te nobis esse, non modo verum & unicum Deum, sed etiam patrem, postquam nos adoptasti in Filio tuo unigenito, donec tandem potiamur æterna illa hæreditate, quæ nobis in cælo reposita est, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA OCTAVA IN DANIELEM.

Beltsazar magister Magorum, quia novi ego quod spiritus deorum sanctorum sit in te, & nullum arcanum te fugiat, vel superet (dicam statim de voce) *visiones somnii mei quod vidi, & interpretationem ejus enarra.* Heri diximus Regem Nebuchadnezer supplicem fuisse Danieli, quia redactus erat ad extrema. Neque enim ipsum principio quæsivit, sed consuluit Magos suos. Quem ergo contempserat, nunc cogitur venerari. Vocat ipsum *Beltsazar*: non dubium est, quin hoc nomen graviter vulneraverit animum Prophetæ. Nam à prima infantia nomen illi aliud impositum fuerat à parentibus, unde agnosceret se Judæum esse, & originem trahere à gente sancta & electa. Nunc quod nomen illi mutatum fuit (quemadmodum alibi diximus) haud dubie factum est astutia tyranni, ut paulatim oblivisceretur sui generis. Voluit ergo nomine mutato Rex Nebuchadnezer degenerem reddere sanctum Dei servum. Ideo quoties vocatus fuit hoc nomine, certum est fuisse non leviter offensum. Sed non poterat mederi huic malo, quum esset captivus, & quum sciret negotium sibi esse cum victore populo & superbo & crudeli. deinde, proximo versu dixerat Nebuchadnezer nomen hoc esse secundum nomen Dei sui. Quum ergo Daniel haberet nomen genuinum, quod parentes ei indiderant à judicio Dei, voluit delere sacrum illud nomen Nebuchadnezer, & ideo honorifice illum vocavit Beltsazar: quod nomen credibile est fuisse deductum à nomine idoli. Itaque hoc duplicavit sancto Prophetæ dolorem, quum aspersus esset illa turpi macula, quod gestaret scilicet insigne idoli in suo nomine: sed oportuit inter alia Dei flagella ferre etiam hoc malum. Ita Deus exercuit servum suum modis omnibus sub crucis tolerantia. Jam quod vocat *Principem Magorum*, hoc etiam haud dubie pupugit animum sancti Prophetæ. Nihil enim magis optasset, quam secerni à Magis, qui suis imposturis & præstigiis fallebant totum mundum. Quamvis enim pollerent scientia Astrologiæ, & haberent principia quædam laude digna: scimus tamen corruptas fuisse ab illis omnes scientias. Ergo Daniel non libenter audivit se unum ex illis censeri: sed non potuit etiam se liberare hac infamia. Ita videmus patientiam ejus fuisse variis modis divinitus probatam. Jam addit Nebuchadnezer, *Quia novi quod spiritus deorum sanctorum in te sit.* Multi vertunt Angelos: neque displicet hæc interpretatio, quemadmodum alibi attigi. Nam hoc fuit cognitum cunctis gentibus, esse aliquem supremum Deum: sed Angelos fingebant minores deos. Quicquid sit, hic Nebuchadnezer prodit suam inscitiam, quod scilicet non profecerit eo usque in notitia veri Dei, quin adhuc implicitus sit pristinis suis erroribus, & retineat plures deos, quemadmodum ab initio imbutus fuerat illa superstitione. Posset quidem verti hic locus in numero singulari, quemadmodum nonnulli faciunt: sed illud esset nimis coactum, & ratio qua moventur nimis infirma est. putant enim Nebuchadnezer fuisse vere conversum, quod tamen vanum esse convincitur ex toto contextu: occupati hac sententia vellent eum eximere ab omni culpa. Sed quum certum sit, in hoc edicto Nebuchadnezer comprehendi multa testimonia veteris inscitiæ, non est cur quicquam mutemus ex simplici verborum sensu. Spiritum ergo divinum tribuit Danieli: sed interea imaginatur complures deos. *Quoniam ergo spiritus sanctorum deorum in te est*, inquit, *& nullum secretum te superat.* אנס *anas* quidam vertunt molestum esse: proprie autem significat cogere, vel compellere: discedunt igitur à germano sensu qui transferunt, Nullum est arcanum quod te superet. Quod alii vertunt molestum esse, esset quidem tolerabilis illa translatio: sed poterant magis proprie loqui, reddendo, Nullum arcanum te anxium vel perplexum reddit. Si ferret ratio grammatices ut א esset litera servilis, bene quadraret ille sensus. Nam נסה *nasa* significat tentare, vel probare: significat etiam elevare. Possemus vertere, nullum secretum te est altius, vel tua mente, vel nullum secretum te probat: quasi diceret Danielem præditum esse spiritu divino, ita ut quicquid propositum fuerit non examinetur, hoc est, non statuatur examen de ejus scientia, quoniam facilis & prompta est ei responsio. Sed retinere tamen necesse est quod dixi, nullum arcanum te anxium reddit vel constringit. Sciebat hoc Nebuchadnezer. cur ergo non statim illum ad se vocavit, quum esset perplexus? Quum Daniel posset eum liberare omni molestia, hic deprehenditur ejus ingratitudo, quod tamen Magos suos adhibuit in consilium, neglecto Daniele. Videmus ergo ut semper Deum fugere conatus fuerit, donec violenta manu traheretur. unde apparet, non fuisse vere conversum. Nam pœnitentia voluntaria est: quia dicuntur resipiscere qui mutata mente ad Deum, à quo defecerant, libenter redeunt: quod fieri non potest sine fide, & sine amore Dei. Rogat tandem, *ut enarret somnium & interpretationem ejus.* Atqui somnium non erat incognitum, & ipse etiam Danieli narrat. Est igitur aliquid supervacuum in his verbis: sed in sensu nulla est ambiguitas: quia tantum postulat Nebuchadnezer sibi exponi somnium. Sequitur,

10. Viſiones autem capitis mei ſuper cubile meum: Videbam, & ecce arbor in medio terræ, & altitudo ejus magna.

11. Crevit (*multiplicata eſt*) arbor, & invaluit, & altitudo ejus pertigit (*hoc eſt, ut altitudo ejus pertingeret*) ad cælos, & conſpectus ejus ad extremum totius (*vel univerſæ*) terræ.

12. Ramus ejus pulcher, & fructus ejus copioſus, (שגיא *ſaggni, ſignificat magnum vel multum*) & eſca omnibus in ea: ſub ea umbrabat (*ad verbum, hoc eſt, capiebat umbram*) beſtia agri, & in ramis ejus habitabant (*vel nidulabantur*) aves cælorum, & ex ea alebatur omnis caro. (*conjungi debent etiam ſequentes verſus.*)

13. Videbam *etiam* in viſionibus capitis mei ſuper cubile meum, & ecce vigil & ſanctus deſcendit è cælis.

14. Clamavit in fortitudine, (*hoc eſt, fortiter*) & ita loquutus eſt, Succidite arborem, & diripite folia ejus, (*neque enim placet bis repeti Ramos, ut quidam faciunt: fateor nomen* ענף *anaph, quod hic legitur, ſumi tam de fronde, quam de ramo:* ענפא *apha autem ſignificat ramum: ergo ne ſupervacua ſit iteratio, diripite, vel excindite folia ejus*) excutite ramos ejus, & diſpergite fructus ejus: fugiat beſtia ex umbra ejus, (*de ſubtus, ad verbum*) & aves ex frondibus ejus. (*vel ex ramis ejus.*)

15. Tamen imum radicum ejus in terra relinquite, & in vinculo ferri, (*hoc eſt, ferreo*) & æneo, in herba agri, & pluvia cælorum irrigetur, & cum beſtia ſit portio ejus in herba terræ.

16. Cor ejus ab humano (*ſimpliciter, ab homine*) mutent: (*hoc eſt, mutetur, quemadmodum alibi viſum eſt*) & cor beſtiæ detur ei: & ſeptem tempora tranſeant ſuper eam.

Hic narrat ſomnium ſuum Nebuchadnezer, cujus poſtea interpretatio ſequetur ſuo loco. Tamen quia narratio hæc frigida eſſet, imo inutilis, niſi jam aliquid diceremus de re ipſa, neceſſe eſt aliquid attingere: reliqua differentur. Jam principio ſub figura arboris deſignatus fuit ipſe Nebuchadnezer, non quod omnes Regis partes præſtaret, ſed quia Deus in hunc finem conſtituit imperia in mundo, ut ſint quaſi arbores, ex quarum fructu veſcantur cuncti mortales, & ſub quarum etiam umbra quieſcant. Adeo autem viget hæc Dei ordinatio, ut tyranni quantumvis longe abſint à recta & moderata dominatione, tamen velint nolint, cogantur eſſe arbores: quia præſtat vivere ſub ſæviſſimo tyranno, quam ſine aliquo regimine. Fingamus omnes æquali eſſe loco: quid tandem pariet talis Anarchia? Nemo enim vellet aliis cedere: quiſque experietur quantum valeat: ita ſumma erit & prædandi, & rapiendi, & fraudandi, & occidendi etiam licentia: denique laxatæ erunt habenæ omnibus hominum cupiditatibus. Ideo dixi tyrannidem meliorem eſſe, & poſſe æquius tolerari quam Anarchiam, ubi ſcilicet nullum eſt imperium, nemo eſt qui præſit & contineat reliquos in officio. Itaque nimis argute philoſophantur qui putant hic deſcribi Regem eximiis virtutibus præditum. Neque enim talis fuit juſtitiæ & æquitatis præſtantia in Rege Nebuchadnezer. Sed principio voluit Deus ſub hac figura oſtendere, quo conſilio mundum regi velit politico aliquo ordine, & ideo præficiat Reges & Monarchas & alios magiſtratus: deinde voluit etiam ſecundo oſtendere, quamvis tyranni & alii Principes qui obliviſcuntur officii ſui, non præſtent quod illis divinitus injunctum erat: lucere tamen ſemper gratiam Dei in omnibus imperiis. Tyranni conantur extinguere omnem lucem æquitatis & juſtitiæ, & miſcere omnia: ſed Dominus interea ipſos retinet arcano & incomprehenſibili modo, uti cogantur aliquid utile præſtare humano generi, velint nolint. Hoc ergo tenendum eſt ex figura vel imagine arboris. Jam quod additur, *aves cæli habitaſſe in ramis*: deinde, *beſtias vixiſſe ex pabulo*, hoc ad homines referri debet. Etſi enim ſentiunt aliquid commodi beſtiæ agri ex ordine politico: tamen ſcimus in favorem hominum ordinatam fuiſſe politiam à Deo. non dubium igitur eſt, quin totus ſermo ſit metaphoricus: imo proprie loquendo eſt hic allegoria: quoniam allegoria nihil aliud eſt, quam continua metaphora. Si tantum pinxiſſet Regem ſub figura arboris Daniel, fuiſſet metaphora: ſed ubi proſequitur ſuam translationem continuo tenore, jam ſermo eſt allegoricus. Dicit igitur *beſtias agri habitare ſub arbore*, quoniam præſidio magiſtratuum tegimur: alioqui nullus Solis æſtus ita torret & adurit miſeros homines, quam ſi nudati eſſent hoc umbraculo, ſub quo Deus voluit ipſos quieſcere. *Aves etiam cæli nidulantur in ramis & frondibus.* Quidam nimis ſubtiliter diſtinguunt inter aves & inter beſtias. Mihi ſufficit, hoc à Propheta notari, homines cujuſcunque ſint ordinis, tamen ſentire non parvam utilitatem ex Principum tutela: quia ſi deſtituerentur hoc adminiculo, ſatius illis eſſet vivere inter feras beſtias, quam ſeſe mutuo conficere. Id autem neceſſe eſſet, ſi reputamus quanta ſuperbia omnibus ingenita ſit, & quam cæcus ſit noſtri amor: deinde, quam furioſæ ſint libidines. Quum ergo ita ſit, Deus in hoc ſomnio oſtendit, cujuſcunque ſimus ordinis, tamen nobis opus eſſe præſidio magiſtratuum. & per *paſtum & eſcam*, & per *umbraculum* ſignificat varias eſſe utilitates, quæ nobis redeunt ex ordine politico. Poſſet enim quiſpiam objicere, ſibi opus non eſſe magiſtratu hac vel in illa re: ſed ſi excutimus omnes vitæ neceſſitates, reperiemus omnino nobis neceſſarium eſſe hoc Dei beneficium. Jam quod additur, *altitudinem ejus fuiſſe magnam*: deinde *ipſam creviſſe ut pertingeret uſque ad cælos, & aſpectus ejus ſeſe extenderet ad extremos terræ fines*, hoc reſtringitur ad Monarchiam Babylonicam. fuerunt enim tunc alia imperia in mundo: ſed quorum conditio vel tenuis erat vel ſaltem mediocris. Sic autem tunc dominabantur Chaldæi, ut nemo Principum ad tantam magnitudinem & potentiam accederet. Quum ergo tanta eſſet eminentia in Rege Nebuchadnezer, non mirum eſt quod hic deſcribitur altitudo arboris, quæ pertigerit ad cælum: deinde altitudo quæ fuerit ſpectabilis uſque ad extremum terræ. Quod autem per medium terræ quidam ex Rabbinis vult notari Babylonem, quod fuerit ſub eadem linea, vel parallelo, ſub quo ſita erat Hieroſolyma, nimis eſt inſipidum. Et qui dicunt Hieroſolymam eſſe meditullium terræ, pueriliter labuntur: quemadmodum tamen Hieronymus, & Origenes, & alii ex veteribus tenent hoc quaſi certum principium, quod medium terræ ſit Hieroſolyma. Putant enim ſitam eſſe in medio mundi, ſed digni ſunt Cynici ludibrio, qui quum eſſet rogatus ut medium terræ indicaret, tetigit baculo ſuo terram, quæ erat ſub pedibus: deinde quum alter contra objiceret,

non

non esse umbilicum terræ, Tu metire, inquit, terram. Sed quod ad Hierosolymam spectat, certum est nihil posse deprehendi quale illi fingunt. Jam ille superbus Barbinel voluit etiam videri Philosophus: sed nihil magis est insipidum Judæis, quoties ex Grammatica sua egressi sunt: & Dominus ita eos excæcavit, & in reprobum sensum tradidit, ut voluerit esse specula horrendæ cæcitatis, & prodigiosi stuporis: & in re parva & minuta ostendit ille nebulo suam insulsitatem. Jam quod dicitur, *ramos ejus fuisse pulchros, & fructum ejus fuisse copiosum*, hoc referri potest ad communem vulgi opinionem. Scimus enim perstringi oculos splendore Principum. Nam si quis præ aliis excellit magna potentia, omnes eum adorant, & rapiuntur quodammodo in admirationem, ita ut nihil judicent: ubi imperatoria majestas, vel majestas regia in medium prodierit, protinus omnes obstupescunt, ut nihil sentiant. Neque enim putant sibi fas esse intueri quid sit in illis Principibus. Quum ergo tanta esset opulentia & potentia Regis Nebuchadnezer, non mirum est si Propheta dicit *ramos ejus fuisse pulchros & fructum copiosum*. Sed interea retinendum est quod nuper dixi, nempe fulgere Dei benedictionem in Principibus, etiam si longe ab officio suo distent, quia non patitur Deus prorsus extingui suam gratiam ab illis: ideo coguntur aliquem proferre fructum. Multo igitur pulchrius est videre qualecunque dominium, quam si esset æqualis omnium conditio, ubi quisque oculos proximi sui configeret. Et huc etiam pertinet quod dicit, *cunctis fuisse escam & cibum*, quemadmodum nuper exposui. Sequitur secunda pars somnii. Hactenus enim descripsit pulchritudinem, & excellentiam status sui Nebuchadnezer sub figura proceræ arboris, quæ præbebat bestiis umbram, & ipsas pascebat suo fructu: deinde quæ dabat quietos nidos avibus cæli suis ramis. Jam sequitur excisio arboris: *Vidi*, inquit, *in visionibus capitis mei super cubile meum, & ecce vigil & sanctus è cælis descendit*. Non dubium est quin per Vigilem intelligi debeat Angelus. Vocatur etiam Sanctus: sed tamen periphrastica est designatio Angeli: & merito hoc nomine vocantur, quia perpetuo sunt in excubiis ad exequenda Dei mandata. Neque enim obnoxii sunt sopori, quia neque cibo neque potu aluntur, sed vivunt spiritualem vitam: ideo etiam nullus est illis somni usus, quia contrahimus somnum ex potu & cibo. Denique, quoniam Angeli carent corporibus, ideo pro spirituali sua natura semper vigilant. Sed non tantum hic sermo habetur de ipsorum natura, sed simul exprimitur officium. Quia igitur Deus præsto ipsos habet ad quemlibet nutum, & quia destinat ipsos ad mandata sua implenda, ideo dicuntur esse vigiles. In Psalmo habetur, Angeli (*Psal. 103. vers. 20.*) qui præstatis voluntatem ejus: nempe quia pro agilitate nobis incomprehensibili discursant huc & illuc, & statim convolant è cælo in terram, ab extrema plaga terræ usque ad diversam, ab Ortu usque ad Occasum. Quoniam ergo Angelis ita facile ac promptum est implere quod Deus præcepit, merito dicuntur vigiles. Dicuntur etiam sancti, quoniam non sunt infecti humanis sordibus. Nos enim non tantum quia incolimus terram sumus referti multis vitiis, sed quoniam labem contraximus ex primo parente, quæ vitiavit omnes & corporis & animi partes. Hoc igitur elogio voluit Nebuchadnezer discernere Angelos à mortalibus. Quanquam enim Deus electos suos hic sanctificat, tamen quamdiu habitant in ergastulo carnis suæ, nunquam ad sanctitatem Angelicam perveniunt. Discrimen igitur hic notatur inter Angelos & homines. Non potuit hoc ex seipso capere Nebuchadnezer: sed edoctus fuit divinitus, ut sentiret excidium hujus arboris non ab hominibus esse, sed à jussu Dei. Postea adjungit, *Angelum clamasse voce magna, Succidite arborem, diripite folia, discutite ramos ejus, dispergite fructus ejus*, vel projicite: *& fugiat bestia ab umbra ejus, aves etiam cæli non habitent in ramis*. Voluit hac figura Deus exprimere Regem Nebuchadnezer ad tempus fore similem bestiæ. Neque enim absurdum hoc nobis videri debet, quamvis sit asperum, quod arbor dicitur spoliari corde humano. Scimus enim arbores non pollere alia vita quam vegetativa, ut loquuntur. Non potuit igitur imminui dignitas vel præstantia arboris, quum exuitur corde humano. Nam nunquam cor humanum habuit. Sed quamvis hoc dictu sit asperum, nihil tamen continet absurdum, quia deflectit nunc Daniel ab allegorico sermone: imo Nebuchadnezer ipse sic habuit somnium allegoricum, ut tamen Deus aliquid permiscuerit unde colligeret sub imagine illa arboris notari aliud. Jubet ergo Angelus diripi, vel auferri cor humanum arbori, postquam excisa fuerit, & direpti ac projecti fuerint ejus rami & fructus: deinde jubet dari cor bestiæ, ut portio ejus sit cum feris bestiis & agrestibus. Sed quoniam hoc repetendum alibi erit, nunc levius prætereo. Summa huc redit, Regem Nebuchadnezer ad tempus fuisse spoliandum non solum imperio, sed etiam humano sensu, ut nihil differret à bestiis, quia indignus esset qui etiam locum infimum teneret in vulgo: quamvis sibi visus fuerat longe superare totum humanum genus sua altitudine, sic tamen dejiciendus fuit, ut ne postremus quidem esset inter mortales. Sequitur tamen hic moderatio hujus pœnæ, quum additur, *septem tempora transeant super ipsum*: deinde, *ne succidite imum radicum ejus, sed irrigetur adhuc pluvia cælorum*: deinde, *portio ejus sit cum feris*. Quanquam dura est atque horribilis castigatio, quum Nebuchadnezer expellitur è consortio hominum, & similis redditur feris bestiis: hoc tamen aliquid est, quod Deus non evellit ipsum à radice, sed vult radicem manere, ut iterum surgat & crescat arbor, imo ut inseratur in suum locum, & vigorem novum recuperet ex radice sua. Huc respicit Daniel, inflictam fuisse pœnam Regi Nebuchadnezer, in qua tamen Deus specimen aliquod præbuerit suæ clementiæ, quia pepercit ei, ne prorsus ipsum excinderet, sed maneret aliqua radix. Quod hic quidam disserunt de pœnarum mitigatione, ubi Deus videt resipiscere eos, quos suis ferulis castigavit, nescio an sit tempestivum. Neque enim fuit vera conversio in Rege Nebuchadnezer, ut ante dictum est, & clarius iterum videbimus. Quod ergo Deus noluit eum durius urgere, hoc tribuere convenit clementiæ ejus: quia etiam ubi videtur sine modo & mensura in hominum peccata animadvertere, tamen in omnibus temporalibus pœnis relinquit aliquem misericordiæ suæ gustum, ut reprobi etiam maneant inexcusabiles. Nam quod asserunt non mitigari pœnas nisi remissa culpa, falsum est: quemadmodum videmus in exemplo Achab. Neque enim Deus remisit culpam (*1 Reg. 21. vers. 29.*) Regi impio, sed quia visus fuerat ostendere signa aliqua pœnitentiæ, Deus à graviore pœna abstinuit. Sic etiam idem cernere licet in Rege Nebuchadnezer. Deus ergo noluit eum radicitus evellere (& hoc refertur ad metaphoram arboris) sed voluit *transire septem tempora*. Quidam intelligunt septem hebdomadas, alii vero septem annos: sed hoc fusius alibi tractabimus. Jam postremo hoc quoque notandum est, etiam medio illo tempore quo visa est Dei vindicta sævire contra miserum hunc Regem: tamen simul permixta fuisse quædam beneficia. & hoc notatur sub verbis istis, ubi dicit, *Sit portio ejus cum bestiis agri*, hoc est, vescatur aliquo cibo, ut interea toleret vitam: deinde, *irrigetur*, vel proluatur, *cæli pluvia*. Significat enim Deus, quantisper volebat punire Regem Nebuchadnezer, & ostendere horribile illud iræ suæ exemplum: tamen respicere quid ferre possit, & sic pœnam temperare, ut

ut maneat spes in posterum: hinc fit, ut cibum etiam cum bestiis terræ capiat: neque etiam fraudet eum irrigatione roris cæli.

Da omnipotens Deus, quando videmus tam difficile nobis esse, ferre prosperam fortunam, quin nos fere dementet, ut non meminerimus nos esse mortales: ut semper ante oculos nobis versetur nostra fragilitas, quæ nos contineat in humilitate, quo tibi gloriam demus, & abs te moniti discamus cum sollicitudine incedere & metu, nosque tibi subjiceret modeste etiam versari cum fratribus nostris, ut nemo vel alios fastidiat vel contemnat, sed studeat modis omnibus obsequia & officia sua præstare, donec tandem nos colligas in eam gloriam, quæ nobis parta est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA NONA IN DANIELEM.

17. In decreto vigilum verbum, (*vel edictum: sic enim commode poterit verti*) & in sermone sanctorum postulatio, ut cognoscant viventes, quod dominator *sit* Excelsus in regno hominum: & cui voluerit tradet illud, & humilem (*vel abjectum*) hominum (*id est, inter homines*) eriget super ipsum.

HOc versu confirmat Deus quod per somnium ostenderat Regi Babylonio. Dicit igitur Regem edoctum fuisse de re certa: quoniam ita coram Deo & Angelis ejus statutum erat. Summa igitur huc tendit, ut sciat Nebuchadnezer se non posse pœnam effugere, cujus figuram viderat in somnio. Est autem aliqua in verbis ambiguitas: quia in secundo membro laborant interpretes. dicunt enim Angelos interrogare, ut respondeatur Regem Babylonium fore documento, ut homines agnoscant unius Dei summam esse potentiam. sed illud mihi videtur coactum. Quantum pertinet ad nomen פתגמא *pithgama*, significat quidem Verbum apud Chaldæos: sed hic, meo judicio, pro edicto proprie accipitur, quemadmodum & primo cap. Hester: & optime conveniet hic sensus, quod scilicet edictum promulgetur in decreto, quia scilicet non sit evanidus sermo, aut visio inefficax: quando Deus Regi demonstrare voluit quod jam fixum & statutum erat in cælo. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Sed adhuc restat nova quæstio, quia videtur esse absurdum, tribui Angelis jus & imperium: quando hoc modo videntur æquales Deo fieri. Scimus Deum esse unicum judicem, ideoque proprium munus ejus esse, statuere quicquid visum est: hoc si ad Angelos transfertur, videtur tantundum imminui ex summo Dei imperio: quia admittere socios hoc non convenit ejus majestati. Sed scimus non esse novum in Scriptura, ut Deus Angelos sibi adjungat, non tanquam pares, sed tanquam ministros: quibus tamen tribuat tantum honoris, ut dignetur eos vocare in consilium. Angeli ergo sæpe vocantur Dei consiliarii. Proinde etiam hoc loco dicuntur una cum Deo decernere, non arbitrio suo vel ex seipsis, ut loquuntur: sed quia judicio Dei subscribunt. Interea notandum est, hic duplicem personam illis imponi. Priore enim membro Daniel subscriptores Dei facit in decreto, postea dicit *postulare*. Et hoc etiam non male quadrat, quod scilicet Angeli suis votis expetant humiliari cunctos mortales, ut solus Deus emineat, & ita redigi in ordinem quicquid obscurat ejus gloriam. hoc assidue Angelos postulare rectum est, quibus scimus nihil esse præstantius, quam ut Deum adorent ipsi, & habeant cunctos mortales socios. Ubi autem vident superbia hominum & audacia diminui imperium Dei, nimirum etiam hoc postulant, ut Deus cogat sub jugum suum superbos illos, qui ita cristas erigunt. Nunc ergo videmus cur dicat Daniel, *hoc edictum esse in decreto vigilum, & postulationem esse in eorum sermone*: quasi diceret, Tu omnes Angelos habes tibi adversarios. Nam uno consensu, & quasi uno ore te accusant coram Deo, quod obscures, quantum in te est, ejus gloriam: & Deus annuens ipsorum votis decrevit te abjicere, & reddere contemptibilem & probrosum coram toto mundo: & hoc decretum obsignatum est ab omnibus Angelis, quasi esset commune inter eum & ipsos. Nam eorum subscriptio vel consensus, ad confirmationem valere potuit apud Regem profanum. Nec dubium est, quin Deus suo more visionem accommodaverit ad captum illius hominis, qui nunquam edoctus fuerat in Lege, sed qui tantum imbutus erat confusa notitia divinitatis: sic ut non discerneret inter Deum & Angelos. Interea tamen sententia hæc vera est, quod scilicet edictum promulgatum fuerit ex decreto communi totius cælestis exercitus, & simul postulatione: quoniam scilicet Angeli ægerrime ferrent detrahi quicquam ex Dei gloria, & tantam esse hominum vesaniam, ut velint ad se trahere & rapere quod peculiare & proprium est unius Dei. Videtur hic esse genuinus sensus. Quod ergo postea sequitur optime fluit, nempe *ut cognoscant mortales quod Deus sit dominator in regno hominum*. Finem enim postulationis notat Daniel, quia Angeli velint Deo manere jus suum integrum, nec quicquam ex eo delibari hominum ingratitudine. Atqui non possunt vel tantillum sibi tribuere homines, quin Deum spolient propria laude: ideo Angeli assidue à Deo petunt, ut abjiciat omnes superbos, neque sinat se proprio jure fraudari, sed in solidum penes ipsum maneat tota potestas. Et hoc etiam diligenter notandum est, *ut cognoscant mortales quod sit dominator Excelsus in regno hominum*. Nam fatentur etiam pessimi quique Deo esse summam potestatem (neque enim audent illum detrahere suis blasphemiis è solio cælesti) sed interea imaginantur vel sua industria, vel suis opibus, vel aliis mediis se posse & consequi, & tueri regna in mundo. Libenter ergo increduli Deum cælo includerent, quemadmodum Epicurus finxit Deum suis deliciis frui in otio. Ergo Daniel ostendit Deum spoliari jure suo, *nisi cognoscitur dominator in regno hominum*, hoc est, in terra, ut humiliet quos visum est. Sic etiam in Psalmo dicitur, Neque ab Oriente, neque ab Occasu, sed è cælo est potestas. *Psal. 75. vers. 7.* & alibi etiam, Deus est qui erigit pauperem è stercore. *Psal. 113. vers. 7.* Deinde in Cantico sanctæ Virginis, Superbos dejicit è solio, & erigit humiles & abjectos. *Luc. 1. vers. 52.* Hoc quidem etiam fatentur omnes: sed vix centesimus quisque ex animo sentit Deum in terra dominari, ita ut nemo possit seipsum extollere, vel manere in gradu honoris, sed hoc esse peculiare Dei beneficium. Quando difficile hoc persuadetur hominibus, diserte exprimit hic Daniel, *quod dominator sit Excelsus in regno hominum*, hoc est, non exerceat duntaxat potentiam suam in cælo, sed gubernet etiam humanum genus, & assignet cuique suum gradum vel locum. *Et cui voluerit det illud.* Loquitur de diver-

diversis imperiis numero singulari: sed perinde est acsi diceret, extolli Dei arbitrio quosdam, alios autem dejici, idque totum fieri quemadmodum Deo placet. Summa est, suam cuique conditionem divinitus attribui, ita ut nihil vel ambitione sua, vel artibus, vel prudentia, vel opibus, vel auxilio aliorum proficiant qui aspirant ad aliquam altitudinem, nisi Deus ipsos quasi porrecta manu attollat. Idem
Rom. 13. vers. 1. etiam docet Paulus aliis verbis, Non esse potestatem nisi à Deo: & postea eandem sententiam Daniel sæpius repetet. Adjungit, *humilem inter homines eriget super ipsum.* In hac tam clara mutatione melius refulget Dei potestas, dum attollit ex stercore eos qui ante obscuri & contempti fuerant: & præficit etiam ipsos Regibus. Profani homines, dum hoc contingit, dicunt Deum ludere, & ita homines instar pilarum volvi ejus manu, ut nunc tollantur in sublime, nunc dejiciantur in terram. Sed causa non expenditur ab ipsis, nempe quia Deus apertis documentis vult ostendere nos esse sub ejus arbitrio, ita ut conditio nostra inde pendeat: quia sponte hoc non apprehendimus, necesse est nobis proponi exempla, in quibus cogamur hoc perspicere quod libenter cuncti fere ignorant. Nunc tenemus integram Prophetæ sententiam, Angelos scilicet assiduis votis à Deo petere, ut suam potentiam declaret mortalibus, ideoque ut prosternat superbos, qui putant se excellere propria virtute & industria, vel casu fortuito, vel auxilio hominum. Ut ergo Deus excutiat illis sacrilegum hunc fastum, Angeli petunt ut eos prosternat, & ita ostendat se esse Regem ac dominatorem non tantum cæli, sed etiam terræ. Jam hoc non tantum in uno Rege contigit, sed scimus historias refertas esse talibus documentis. unde enim vel ex quo ordine sæpe creati sunt Reges? Et quum nulla fuerit in mundo major superbia quam in Romano imperio, videmus quid factum fuerit. Nam monstra quædam produxit Deus, ut obstupefaceret tale spectaculum, & Græcos, & omnes Orientales, & Hispanos, & Italos, & Gallos. Nihil enim magis prodigiosum fuit quibusdam Imperatoribus. Deinde origo eorum turpis & pudenda adeo fuit, ut non potuerit clarius monstrare Deus, imperia non transferri hominum libidine, neque etiam acquiri virtute, consilio, & multis copiis: sed sub manu sua esse, ut præficiat quoscunque voluerit. Pergamus.

18. Hoc somnium vidi ego Rex Nebuchadnezer: & tu Beltsazar, interpretationem enarra, (*dic, ad verbum*) quoniam cuncti sapientes regni mei non potuerunt interpretationem patefacere mihi: tu vero potes: quia spiritus deorum sanctorum in te.

Hic repetit Nebuchadnezer quod prius dixerat, nempe se quærere interpretationem somnii. Sciebat quæ figura ostensa esset: verum non poterat intelligere consilium Dei, neque etiam statuere apud se quorsum id spectaret. Implorat igitur hac in parte fidem Danielis. Affirmat se somnium vidisse, quo Daniel magis sit attentus ad interpretationem: deinde in eundem finem adjungit, *cunctos sapientes regni sui non potuisse somnium exponere:* ubi fatetur saltem aliqua ex parte vanos fuisse & fallaces cunctos Astrologos, & divinos, & reliquos ejus generis, qui profitebantur nihil sibi esse incognitum. Nam alii erant augures, alii conjectores, alii interpretes somniorum, alii Astrologi, non tantum qui dissererent de cursu, de ordine, distantia stellarum & proprietate cujusque, sed qui etiam vellent præsagire ex concursu astrorum quicquid futurum erat. Quum ergo tam magnifice jactarent summam rerum omnium scientiam, fatetur Nebuchadnezer eos fuisse impostores. Nam hoc ascribit Danieli, quia spiritu divino præditus sit. Ergo excludit cunctos sapientes Babylonis à tanto dono, quia expertus sit eos distitui Dei spiritu. Non loquitur quidem distincte, sed facile hoc elicitur ex ejus verbis, quod scilicet deprehensa fuerit vanitas in omnibus Chaldæis sapientibus. Deinde secundo membro Danielem ab eorum numero eximit, & simul causam notat, quod scilicet excellat spiritu divino. Deo igitur hic asserit Nebuchadnezer quod ejus proprium est: deinde agnoscit Danielem ejus esse Prophetam, & ministrum. Quod autem vocat *deos sanctos* Angelos, diximus alibi non debere videri mirum in homine profano, qui non erat exercitatus in vera pietatis doctrina, sed tantum principia quædam gustaverat. Scimus autem communi opinione, Angelos fuisse permixtos uni Deo. Loquitur ergo Nebuchadnezer ex communi & recepto omnium sensu, quum dicit spiritum sanctorum deorum habitare in Daniele. Nunc sequitur,

19. Tunc Daniel, cui nomen Beltsazar, obstupefactus fuit circiter horam unam: & cogitationes ejus turbabant eum. Respondit Rex & dixit, Beltsazar, somnium & interpretatio *ejus* ne conturbet te. (*terreat*) Respondit Beltsazar & dixit, Domine mi, somnium *sit* inimicis tuis, & interpretatio ejus hostibus tuis.

Hic recitat Daniel se fuisse quodammodo attonitum. Et hoc refero ad mœrorem, quem conceperat sanctus Propheta ex pœna illa horribili, quam Deus sub figura ostenderat. Nec mirum videri debet, quod dolore tactus fuerit Daniel propter calamitatem Regis Babylonii. Etsi enim crudelis erat tyrannus, vexaverat duriter Ecclesiam Dei, imo fere perdiderat: tamen quoniam erat sub ejus Imperio, oportuit ipsum pro eo precari. Nam hoc diserte præceperat
Jer. 29. vers. 7. Deus Judæis per Jeremiam, Rogate pro statu prospero Babylonis: quia in pace ejus erit pax vestra. Post finem septuaginta annorum licuit piis Dei cultoribus petere, ut ipsos liberaret: sed donec elapsum esset illud tempus, quod præfixum etiam ore Prophetæ erat, non fuit illis fas vel odio Regem habere, vel petere à Deo vindictam. Sciebant enim fuisse exequutorem justæ Dei vindictæ: deinde sciebant sibi esse præfectum, & habendum esse legitimi Regis loco. Quum ergo Daniel fuisset humaniter tractatus à Rege, deinde esset jure belli tractus in exilium, oportuit ipsum solvere Regi suo fidem, quamvis ille tyrannidem exerceret adversus Dei populum. Hæc causa fuit cur tantum mœrorem contraxerit ex tristi illo oraculo. Alii putant fuisse enthousiasmum. Sed videtur hoc melius quadrare, quia non simpliciter dicit se fuisse obstupefactum, sed etiam turbatum vel territum suis cogitationibus. Interea notandum est, Prophetas fuisse varie affectos quum Deus per ipsos judicia sua quæ instabant denunciabat. Quoties ergo Deus gravium calamitatum Prophetas suos præcones constituit, duplici affectu fuerunt præditi. Nam una ex parte condolebant miseris hominibus, quorum videbant propinquum esse exitium: deinde intrepide tamen pronunciabant, quod mandatum divinitus fuerat: sic ut nunquam impedierit ipsos tristitia quo minus defuncti fuerint suo officio libere & constanter. Et utrumque videre hic licet in Daniele. Fuit igitur hic rectus affectus, quod Regi suo condoluit, ut propemodum obmutesceret fere ad horam unam. Quod autem jubet illum Rex esse bono

bono animo & vetat turbari, hic nobis depingitur securitas eorum, qui nondum apprehenderunt vindictam Dei. Terretur Propheta: & tamen est extra omne discrimen. Deus enim nihil ei minatur: imo pœna, quam videt Regi paratam esse, spem aliquam dabat futuræ liberationis. Cur ergo terretur? Nempe fideles etiam, ubi Deus illis parcit, & se ostendit illis clementem & propitium, tamen non possunt sentire ejus judicia sine formidine: quia agnoscunt se etiam obnoxios esse similibus pœnis, nisi Deus cum ipsis indulgenter ageret: deinde nunquam exuunt humanos affectus: & ita misericordia eos impellit, ubi vident pessundari impios, vel saltem impendere illis vindictam. Ob has igitur duas rationes tristitiam & mœrorem concipiunt. Impii autem, etiamsi Deus palam eos citat & pœnam illis proponit, non moventur: sed manent stupidi, aut palam derident ejus potentiam, & donec serio urgeantur minas ejus pro fabulis ducunt. Tale fere exemplum nobis hic spectandum Propheta exhibet in Rege Babylonio. *Beltsazar*, inquit, *ne turbent te cogitationes tuæ, somnium & interpretatio ejus ne terreat te.* Atqui Daniel timebat in ejus gratiam. Sed, quemadmodum jam dixi, dum fideles, quamvis sentiant Deum sibi propitium, formidant: impii, quamdiu securitati suæ indormiunt, non moventur, nec turbantur ullis minis. Subjicit Daniel causam doloris sui, *Domine mi*, inquit, *somnium sit hostibus tuis, & interpretatio inimicis tuis.* Hic Daniel exponit cur ita fuerit attonitus, nempe quia cuperet averti tam horribilem pœnam à Regis persona. Etsi enim merito potuit illum detestari, tamen reveritus est potentiam divinitus ei traditam. Discamus igitur exemplo Prophetæ, beneprecari pro inimicis nostris, qui cupiunt nos perditos: maxime vero precari pro tyrannis, si Deo placeat nos subjici eorum libidini: quia etsi indigni sunt ullo humanitatis officio, quia tamen non præsunt nisi Deo ita volente, modeste feramus jugum: neque id tantum propter iram, ut Paulus admonet, sed propter conscientiam. Rom. 13. vers. 5. Alioqui non tantum illis, sed etiam Deo ipsi sumus rebelles. Cæterum, altera ex parte ostendit Daniel se non frangi ullo misericordiæ affectu, neque etiam molliri, quo minus pergat in sua vocatione. Dicit enim,

20. Arbor quam vidisti, quæ magna *erat* & robusta, & cujus magnitudo pertingebat ad cælos, & aspectus ejus ad totam terram.

21. Et folium ejus pulchrum *erat*, (*hoc est, cujus frondes erant pulchræ*) & fructus ejus copiosus: & in qua (*& in ea, ad verbum*) cibus cunctis: sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis quiescebant aves cæli.

22. Tu *es* ipse Rex, qui multiplicatus es & roboratus, (*hoc est, qui evasisti magnus & fortis*) ita ut magnitudo tua multiplicata fuerit, & pertigerit ad cælos, & potestas tua ad fines terræ.

Hic videmus quod attigi, nempe Danielem sic præstitisse Regi officium quod debebat, ut interea memor fuerit officii Prophetici, neque molliter exequutus sit Dei mandatum. Et notanda est hæc distinctio: quia nihil magis difficile est verbi ministris, quam tenere hanc mediocritatem. Alii enim zeli prætextu semper fulminant, & obliviscuntur se esse homines: nullum benevolentiæ signum ostendunt, sed crepant meram amaritudinem. Ita fit, ut nulla sit ipsorum auctoritas, & odiosæ sint omnes admonitiones. Exponunt igitur & fastidio & probro sermonem Dei, quum ita inhumaniter territant eos, qui peccarunt sine ullo signo vel doloris vel συμπαθείας. Alii autem qui ignavi sunt, imo qui sunt perfidi adulatores, & sepeliunt gravissima quæque scelera: semper obtendunt neque Prophetas neque Apostolos ita fervidos fuisse, ut zelus ipsos exuerit humano affectu. Sic fit ut deliniant miseros homines, & ita suis blanditiis eos perdant. Propheta autem noster, quemadmodum & alii omnes, hic ostendit mediam esse rationem quæ tenenda sit Dei servis. Sic Jeremias ex adversis vaticiniis mœrorem concepit & Jer. 9: 1. amaritudinem animi, & tamen non deflectit à libera objurgatione, deinde etiam à gravissimis minis: quia utrumque à Deo erat. Sic & alii omnes nam: hoc subinde occurret in Prophetis. Daniel ergo hic ab una parte Regem miseratur: ab altera autem, quia scit se esse præconem vindictæ Dei, non terretur ullo periculo, quin Regi proponat pœnam illam quam contempserat. Hinc etiam colligimus non fuisse attonitum, quia sibi metueret à tyranno, quemadmodum multi non audent hiscere ubi legatio illis commissa est plena odii, & quæ posset stimulare ad rabiem impios & incredulos. Daniel igitur non fuit attonitus tali metu: sed quia tantum optasset Deum clementer agere cum Rege suo. Nam hic dicit, *Tu es ipse Rex.* Non loquitur dubitanter, neque per ambages, neque obscure insinuat, neque utitur etiam multis excusationibus, sed pleno ore pronuncia Regem Nebuchadnezer designari sub illa arbore quam viderat. Ergo *arbor quam vidisti magnam & fortem, sub cujus umbra habitabant bestiæ agri, in cujus ramis nidulabantur aves: tu*, inquit, *ipse es Rex.* Quare? *Magnificatus es*, inquit, *& roboratus, magnitudo tua pertigit usque ad cælos, potentia tua usque ad fines terræ.* Jam quid sequitur?

23. Et quod vidit Rex, vigilem & sanctum descendere è cælis, qui dixit: (*ad verbum, & dixit: sed debet resolvi copula in pronomen relativum*) Succidite arborem, & dispergite eam: tantummodo imum radicum ejus in terra relinquite: & *sit* in vinculo ferri & æris in herba agri, & rore cælorum proluatur, & cum bestiis agri portio ejus, donec septem tempora transeant super eam.

24. Hæc interpretatio, Rex, & decretum Excelsi est, quod spectat ad dominum meum Regem.

Prosequitur Daniel semper libera constantia quod cœpit, nempe instare excidium Regi Babylonio. Vocat quidem dominum & ex animo: sed interea quoniam legatus erat summi Regis, non dubitat sermonem sibi mandatum altius extollere, quia hoc Prophetis omnibus commune est, ut insurgant contra montes & colles, quemadmodum apud Jeremiam Jerem. 1. dicitur. Deinde memorabilis est illa sententia, Convers. 10. stitui te super regna & populos, ut evellas & plantes, ut ædifices & diruas. Deus ergo vult asserere tantum reverentiæ verbo suo, ut nihil tam sit in mundo vel magnificum vel splendidum, quod non cedat. Daniel igitur, quantum ad homines spectat & politicum ordinem, fatetur Regem esse dominum suum: sed interea pergit in legatione sibi commissa. *Quod Rex*, inquit, *vidit vigilem descendere è cælis.* Loquitur semper de Angelo. Diximus autem cur Scriptura Angelos vigiles nominet, nempe quia præsto sint ad exe-

exequenda Dei jussa: & scimus Deum exequi per illorum manus quod decrevit: & hoc dixi semper præstare Angelos: deinde excubias etiam agere pro fidelibus. Sed nomen Vigilis est hic generale, & pertinet ad illam promptitudinem, qua Angeli præditi sunt, nempe ut quicquid præcipit Deus, statim exequantur summa celeritate. *Quod* ergo *vidisti è cælo descendere qui dixit, Succidite arborem, & dispergite eam*, &c. Repetit quod ante dictum fuerat, nempe hic finiri tempus pœnæ, quia poterat Deus abolere Regem Babylonium cum ejus memoria: sed voluit mitigare pœnam. Adjungitur ergo exceptio, *donec transeant septem tempora.* De illis temporibus nihildum attigeram: sed probabilis est eorum sententia qui putant indefinitum esse numerum, hoc est, donec longum tempus transeat. Alii putant notari menses, alii annos: sed ego libentius in illam interpretationem inclino, quod scilicet Deus non exiguo tantum tempore velit pœnam sumere de Rege Nebuchadnezer, ne posset hoc videri consuetum: sed quoniam placebat edere exemplum insigne in omnes ætates, ideo voluit pœnam ejus in longum tempus prorogare. Huc igitur pertinet numerus septem annorum. Scimus autem per numerum septenarium significari longum tempus in Scriptura, quia denotat perfectionem.

Da omnipotens Deus, quoties nobis proponis peccata nostra, & te simul judicem fore pronuncias, ut ne abutamur tolerantia tua, & coacervemus nobis thesaurum majoris vindictæ socordia & torpore nostro: sed metuamus mature, & sollicite nobis caveamus: & sic terreamur minis tuis, ut tua quoque dulcedine allecti, nos tibi libenter subjiciamus, nec magis quicquam expetamus quam nos totos tibi consecrare in obsequium, ut nomen tuum glorificetur à nobis in Christo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA IN DANIELEM.

25. Et te expellent ab hominibus, & cum bestiis agrestibus erit habitatio tua: & herba sicut boves te pascent, & rore cælorum te irrigabunt: & septem tempora transibunt super te, donec cognoscas, quod dominator *sit* Excelsus in regno hominum, & cui voluerit det illud.

PRosequitur Daniel somnii expositionem. Postremus versus, quem heri exposui, hoc habebat, spectare somnium ad Regem Nebuchadnezer. Oportuit autem illud exprimi, quia nuncius hic tristis & acerbus erat Regi. Scimus autem quam indigne ferre soleant Reges non solum se cogi in ordinem, sed etiam se citari ad Dei tribunal, ut illic obruantur ignominia & probro. Nam scimus prosperam fortunam inebriare etiam plebeios homines. Quid ergo potest contingere Regibus, nisi ut obliti humanæ conditionis, sese eximant ab omni incommodo & molestia? Neque enim existimant se esse ex communi ordine hominum. Quoniam ergo vix poterat ferre Nebuchadnezer hunc nuncium, ideo paucis verbis admonuit ipsum Propheta, excidium arboris figuram esse ruinæ, quæ illi instabat. Hoc nunc pluribus verbis prosequitur, ac dicit, *Ejicient te ab hominibus, erit habitatio tua cum agrestibus bestiis.* Quum ante differeret Daniel de quatuor Monarchiis, non dubium est quin Regis animus initio exasperatus fuerit: sed hoc fuit longe durius, & secundum Regis sensum minus tolerabile, quod confertur feris bestiis, quod resecatur ex numero hominum: deinde ablegatur in agros & sylvas, ut pascatur una cum bestiis. Si tantum dixisset Daniel spoliandum esse dignitate Regia, jam fuisset illa diminutione graviter offensus: ubi autem in tantam ignominiam conjicitur, non dubium est quin intus insanierit. Sed Deus tamen cohibuit ejus furorem, ne ulcisci cuperet quam putabat sibi injuriam fieri. Nam ex contextu postea videbimus, illum non resipuisse. Quum ergo semper foverit in animo eandem superbiam, non dubium est quin etiam crudelis fuerit. Sunt enim duo vitia conjuncta. Sed compescuit Dominus ejus vesaniam, ita ut parceret sancto Prophetæ. Interea observatu digna est constantia servi Dei, quod non oblique subindicat Regi quid futurum sit, sed pluribus verbis clare enarrat quam turpis & pudenda illum maneat conditio. *Ejicient te*, inquit, *ab hominibus.* Si dixisset, Eris quasi unus ex grege hominum, neque differes quicquam à fæce plebis, jam illud fuisset valde durum. Ubi autem ejicitur Rex ex hominum societate, ut ne angulus quidem unus residuus maneat, neque detur cum bubulcis saltem & subulcis vitam agere, hoc quam odiosum sit quisque ex suo sensu conjicere potest. Neque tamen dubitat hic Daniel proferre tale judicium. Et quæ sequuntur etiam idem vel simile habent pondus: *erit*, inquit, *cum bestiis agri habitatio tua, herba te pascent.* Numerus pluralis debet accipi indefinite: ideo commode vertere licebit, Tu pasceris herba, tu irrigaberis rore cæli, erit habitatio tua cum feris bestiis. Neque enim argute philosophari placet cum quibusdam, qui subaudiunt Angelos. Fateor quidem hoc verum esse: sed Propheta simpliciter docet instare pœnam hanc Regi Babylonio, ut redigatur in extremam ignominiam, nempe ut nihil à brutis animalibus differat. Hæc igitur libertas, quemadmodum dixi, notatu digna est, ut sciamus servos Dei, quibus injunctum est docendi munus, non posse fideliter agere suas partes, nisi clausis oculis contemnant omnem mundi altitudinem. Deinde exemplo etiam Regis discamus nullo profectu nos fore præfractos & pervicaces, quoties Deus nobis minabitur. Etsi enim non resipuit Nebuchadnezer, ut dictum est, & ex contextu iterum patebit: videmus tamen ut sustineat sibi denunciari horribile judicium. Si ergo nos qui præ illo sumus fere quisquiliæ, non poterimus ferre Dei minas quoties propositæ nobis fuerint, hic erit testis & judex noster, qui tanta potentia quum polleret, tamen nihil ausus est contra Prophetam. Jam in fine versus repetitur sententia quæ prius exposita fuit: *donec cognoscas*, inquit, *quod dominator sit Excelsus in regno hominum, & cui voluerit tradat illud.* Iterum docet hic locus quam difficile sit nobis, Deo tribuere summam potentiam. Lingua quidem sumus magni præcones gloriæ Dei: sed interim nemo est qui non restringat potentiam ejus, dum vel sibi aliquid usurpat, vel transfert in hunc & illum. Præsertim ubi Deus nos extulit in aliquem dignitatis gradum, obliviscimur nos esse homines, & eripimus Deo suum honorem, & volumus nos subrogare in ejus locum. Hic morbus difficile curatur, & exemplo nobis est hæc pœna, quam Deus inflixit Regi Babylonio. Contentus enim fuisset levi castigatione, nisi quia hæret quasi in visceribus & medullis hæc vesania, quod sibi homines vendicant quod erat proprium Dei. Medicina igitur violenta opus est, ut discant

discant modestiam & humilitatem. Hodie Monarchæ semper in suis titulis hoc obtendunt, se esse Reges, & Duces, & Comites Dei gratia: sed quam multi falso nomen Dei prætexunt in hunc finem, ut sibi asserant summum imperium? Quid enim valet sæpe in Regum & Principum titulis Dei gratia? nempe ne agnoscant superiorem, quemadmodum dicunt. Interea libenter Deum, cujus clypeo se protegunt, calcarent pedibus: tantum abest, ut serio reputent se habere ejus beneficio ut regnent. Merus igitur fucus est, quod jactant se Dei gratia pollere dominatione. Quum ita sit, facile hinc judicium fieri potest, quam superbe contemnant Deum profani Reges, etiamsi non objiciunt ejus nomen fallaciter, quemadmodum isti nebulones, qui palam Deum subsannant, & ita profanant nomen Gratiæ. Jam sequitur,

26. Et quod dixerunt de relinquenda radice stirpium arboris, regnum tuum tibi stabit, ex quo cognoveris quod potestas *sit* cælorum. (*vel quod dominium sit in cælis.*)

Hic Daniel claudit interpretationem somnii, ac docet Deum non ita severe acturum cum Rege Nebuchadnezer quin det locum clementiæ suæ. Mitigat igitur summum pœnæ rigorem ut Nebuchadnezer concepta spe veniæ, Deum invocet, & resipiscat, quemadmodum postea sequetur clarior exhortatio. Sed jam præparat eum Daniel ad pœnitentiam, quum dicit ***regnum illi staturum***. Poterat enim Deus illum ejicere ex hominum consortio, ita ut semper maneret cum feris bestiis: poterat etiam statim ejicere è mundo: sed hoc signum est clementiæ, quod vult eum restituere non modo in mediocrem aliquem locum, sed in suam dignitatem, quasi semper fuerit integer. Videmus ergo Regi Nebuchadnezer utile fuisse somnium, modo non sprevisset sanctam admonitionem Prophetæ: imo si non ingratus fuisset Deo: quia non tantum prædixit Daniel cladem quæ instabat, sed reconciliationis nuncium simul attulit. Utiliter ergo Deus ipsum docuerat, nisi fuisset indocilis & pervicax, ut est major pars hominum. Cæterum hinc colligere licet generalem doctrinam, quum finem Deus castigationibus suis imponit, invitari nos ad pœnitentiam: quia Deus gustum aliquem proponit suæ clementiæ, ut possimus sperare illum fore exorabilem nobis, si ex animo & sincere ad eum confugimus. Notandum autem est quod addit in secunda parte versus Daniel, ***ex quo cognoveris quod potestas sit cælorum***. Nam sub his verbis includitur promissio spiritualis gratiæ, quod scilicet Deus non tantum pœnam sumet de Rege Babylonio, ut illum humiliet, sed etiam intus operabitur ac mutabit ejus animum: quemadmodum etiam tandem, quamvis sero, impletum fuit. ***Ex quo*** igitur ***cognoveris***, inquit, ***quod potestas sit cælorum***. Dixi hic promitti Spiritus gratiam, quia scimus quam male proficiant homines, etiamsi centies ferulas suas repetat Deus. Tanta enim est durities, & contumacia cordis nostri, ut potius obdurescamus magis ac magis, dum nos Deus ad pœnitentiam vocat. Et haud dubie Nebuchadnezer similis fuisset Pharaoni, nisi quod Deus non tantum exterioribus pœnis illum humiliavit, sed etiam adjecit interiorem Spiritus sui instinctum, ut sineret se erudiri, & subjiceret se judicio cælesti ac potentiæ. Hoc ergo voluit Daniel, quum diceret, ***Ex quo cognoveris***. Neque enim sponte unquam descendisset Nebuchadnezer ad talem notitiam, nisi tactus fuisset arcano Spiritus motu. Addit, ***Quod potestas sit cælorum***, id est, quod Deus mundum gubernet, ac summum imperium obtineat. Cælos enim hic terræ opponit, hoc est, cunctis mortalibus. Nam si Reges vident omnia apud se tranquilla, si nemo terrorem illis incutit, putant se esse extra omnem periculi aleam, sicuti loquuntur: & dum volunt certi esse de suo statu, circumspiciunt huc & illuc: nunquam autem attollunt oculos in cælum, quasi hoc ad Deum non spectaret tueri regna, & erigere quos voluerit, & prosternere etiam omnes superbos. Quasi ergo hoc esset extra Dei manum, nunquam Principes hujus mundi considerant potestatem esse cælorum: sed quemadmodum dixi, ad dextram, ad sinistram, & ad frontem, & ad tergum respiciunt. Hæc ratio est cur dicat Daniel potestatem esse cælestem. Subest enim, quemadmodum attigi, inter Deum & cunctos mortales antithesis: quasi diceret, ut scias Deum dominari, quemadmodum prius visum est. Sequitur,

27. Propterea, Rex, consilium meum placeat apud te, (שפר *significat pulchrum esse: sed metaphorice transfertur ad probationem, vel complacentiam, ut vulgo loquuntur: placeat igitur apud te consilium meum*) & peccata tua (*hoc est, ut.: vau* ו *enim debet resolvi hoc modo*) justitia redimas, (*ita vertunt: dicemus postea de verbo*) & iniquitatem tuam in misericordia erga pauperes: ecce, (*Græci vertunt, si forte*) erit prolongatio paci tuæ. (*vel medicina errori tuo.*)

Quoniam inter interpretes de sensu verborum non convenit, & summa doctrinæ inde aliqua ex parte pendet, primo loco notandum est, מלכי hic tantundem valere atque consilium meum. Quidam enim vertunt Rex, Rex mi: & utrumque nomen ductum est ab eadem radice, à מלך. quod significat regnare. Sed significat interdum hoc nomen Consilium. Nec dubium est quin hoc loco debeat ita exponi. ***Consilium*** ergo ***meum tibi placeat: & peccata tua redimas***. verbum פרוק hic vertunt Redimere. Significat autem sæpe vel abrumpere, vel separare, vel conterere: ideo commode hoc loco verti posset, Separa, vel abrumpe peccata tua misericordia & humanitate: quasi diceret, Sic facias peccandi finem, ut ingrediaris novum cursum, nempe ut crudelitas tua mutetur in clementiam, & violentia tyrannica mutetur in misericordiam. Sed in eo non multum est momenti. Significat enim hoc verbum sæpe liberare, vel servare. Non admittit hic locus verbum servandi: & dura etiam erit loquutio, si dicamus, Libera peccata tua justitia. Ideo facile amplector sensum illum, quod hortetur Daniel Regem Babylonium ad mutationem vitæ, ut scilicet abrumpat peccata in quibus nimis diu perrexerat. Jam quod sequitur in fine versus, ***Ecce, erit sanatio errori tuo***, quemadmodum admonui, Græci verterunt, Si forte sit sanatio: sed alter sensus videtur melius fluere: quasi diceret, hæc propria est & genuina medicina. alii promulgationem vertunt, quemadmodum ארך significat producere: & simul mutant significationem alterius nominis. dicunt enim, Erit prolongatio paci tuæ vel quieti. Sensus ille esset tolerabilis: sed alter magis convenit cum ratione grammatica: deinde magis receptus est, quod scilicet ***medicina hæc propria sit erroris***. vel etiam poterit elici diversus sensus, utcunque, quod ad voces spectat, nihil mutetur: ***erit***, hoc est, ***sit medicina erroribus***, hoc est, discas erroribus tuis mederi. Nam diuturna indulgentia crescit malum, quemadmodum satis notum est. Poterit igitur ita hæc postrema pars sumi,

sumi, ut pergat in exhortatione sua Daniel: acsi diceret, Tempus est ut cesses à tuis erroribus. Nam hactenus caruisti omni sensu, quum ita tibi dedisti effrenem licentiam. Sit igitur aliquis modus tuæ ignorantiæ, aperias oculos, & intelligas tandem esse resipiscendum. Nunc redeo ad ipsam substantiam doctrinæ. *Placeat*, inquit, *tibi consilium meum.* Hic Daniel mitius agit cum Rege profano, quam si concionatus esset apud suos gentiles. Usus enim fuisset auctoritate Prophetica. Sed quia sciebat Regem non tenere prima rudimenta pietatis, ideo hic tantum suscipit personam consiliarii: quia non erat ordinarius doctor. Quod enim accersiverat ipsum Nebuchadnezer, hoc non erat quotidianum, neque hoc fecerat quasi vellet se subjicere ejus doctrinæ. Meminit igitur Daniel cum quo homine & quali sibi negotium sit, quum temperat verba sua, & dicit, *consilium meum tibi probetur.* Postea explicat paucis verbis consilium suum. *Abrumpe*, inquit, *peccata tua*, vel abjice, *justitia, & iniquitates tuas misericordia erga pauperes.* Non dubium est quin Daniel voluerit Regem hortari ad pœnitentiam: sed speciem tantum unam attigit, quemadmodum scimus hoc valde usitatum esse Prophetis. Nam ubi populum revocant in viam, non semper comprehendunt quid sit pœnitentia, neque definiunt in genere, sed attingunt per synecdochen vel externa officia pœnitentiæ, vel partem aliquam. Hunc morem nunc sequitur Daniel. Si quæritur quid sit Resipiscentia, est hominis conversio ad Deum, à quo alienatus fuerat. Conversio autem hæc an est tantum in manibus, & pedibus, & lingua? Potius incipit à mente, deinde à corde, postea transit ad externa opera. Vera igitur pœnitentia initium habet in mente hominis, nempe ut qui voluit nimium sibi sapere abneget suam prudentiam, vel se abdicet stulta fiducia propriæ rationis: deinde ut etiam subigat pravos suos affectus, & eos subjiciat Deo: sequetur tandem exterior vita. Cæterum opera sunt testimonia duntaxat pœnitentiæ. Nam pœnitentia, ut dixi, res est præstantior quàm ut appareat ejus radix palam in hominum oculis. Ex fructibus ergo tantum testamur nostram pœnitentiam. Sed quia secundæ tabulæ officia quodammodo animum hominis aperiunt, ideo sæpe Prophetæ, dum exigunt pœnitentiam, tantum proponunt officia charitatis, sicuti facit Daniel. *Redime* igitur *peccata tua*, inquit, vel abrumpe, vel abjice: quomodo? nempe *justitia.* Non dubium est quin nomen Justitiæ, & nomen Gratiæ idem valeant, vel Misericordiæ. Cæterum qui hic gratiam transferunt ad fidem, nimis violenter torquent Prophetæ verba. Nam scimus nihil esse frequentius Hebræis quam repetere duabus loquendi formis rem unam & eandem. Quum ergo hic loquitur Daniel de peccatis & iniquitatibus eodem sensu, hinc etiam colligimus justitiam & misericordiam non debere discerni: sed secunda voce melius exprimere quid intellexerit per Justitiam. Nam ubi homines vident vitam mutandam esse, confingunt sibi multa obsequia, quæ tamen non merentur vocari hoc nomine: quia non respiciunt quid Deo placeat, neque quid præcipiat verbo suo, sed prout hoc & illud probant, temere obtrudunt Deo, quemadmodum fieri videmus in Papatu. Quid est illic sanctè & juste vivere? Cursitare huc & illuc, suscipere votivas peregrinationes: deinde erigere statuam unam, fundare missas, ut loquuntur: jejunare hoc vel illo die: & congerere nugas illas de quibus nunquam verbulum unum fecit Deus. Quoniam ergo homines ita crasse aberrant in cognitione veræ justitiæ, ideo Propheta hic exegetice adjungit Misericordiæ nomen: quasi diceret, Ne putes placari Deum externis pompis, quæ homines delectant, ut sunt carnales & addicti rebus terrenis, & ideo prave æstimant Deum ex suo ingenio. Ne ergo fallat te hæc vanitas: sed scias veram justitiam positam esse in misericordia erga pauperes. In hoc etiam secundo membro est synecdoche: quia vera justitia non restringitur ad hoc nomen simpliciter, sed complectitur omnia officia charitatis. Ergo fideliter nos versari oportet cum hominibus, & neque divitem neque pauperem fallere, non gravare quenquam, reddere cuique jus suum. Sed ratio hæc loquendi debet esse nobis familiaris, si mediocriter exercitati sumus in Prophetica doctrina. Quicquid sit, Daniel voluit breviter ostendere Regi Babylonio quid sit juste vivere, nempe fidem & integritatem colere apud homines: interea non ducit pro nihilo priorem Legis tabulam. Nam cultus Dei pretiosior est omni humana justitia, hoc est, quam mutuo inter se homines colunt. Sed vera justitia cognoscitur ab externis testimoniis, quemadmodum jam dixi. Et potius de secunda tabula quam de priore loquitur: quoniam hypocritæ dum simulant se Deum colere multis ceremoniis, permittunt sibi omnem sævitiam, omnes rapinas, omnem fraudem, ita ut nulla sit lex recte vivendi cum proximis. Quoniam ergo hypocritæ hoc colore tegunt suam malitiam, ideo Deus quasi lapidem Lydium, ut loquuntur, nobis proponit, quum vocat nos ad charitatis officia. Jam quod ad finem versus spectat, diximus duplicem sensum elici. Si retinemus futurum tempus, *ecce erit medicina*, erit confirmatio superioris doctrinæ: quasi diceret, non agendum esse per longos & obliquos circuitus, hanc unam esse medicinam. Vel si magis placet verbum hortandi, erit etiam aptus contextus, Sit medicina tuis erroribus, hoc est, ne posthac tibi indulgeas, ut hactenus fecisti: sed aperias oculos, & sentias quam misere & scelerate vixeris: ita studeas sanare errores tuos. Jam quod Papistæ hoc loco abusi sunt, ut probarent Deum satisfactionibus placari, hoc est nimis frivolum, adeoque etiam ridiculum, si excutimus eorum doctrinam. Nam quum satisfactiones definiunt, vocant opera supererogationis. Si quis enim præstet quod Deus jussit sua Lege, ille non poterit satisfacere pro peccatis suis. Hoc coguntur Papistæ fateri. Quid ergo restat? Nempe ut plus offeramus Deo quam præcipit. ideo vocant etiam opera indebita. Atqui Daniel hic non exigit à Rege Nebuchadnezer aliquod opus supererogationis: exigit justitiam, & postea ostendit juste non componi vitam hominis, nisi ubi valet ac viget inter nos humanitas: & præsertim ubi misericordes simus in pauperes. Certe hic nulla est supererogatio: quorsum enim tendit Lex? Sequitur ergo hoc non posse trahi ad satisfactiones, & ridiculos esse Papistas & simul putidos. Cæterum ut hoc illis demus, tamen non sequitur redimi coram Deo peccata, quasi opera compensent vel culpam vel pœnam, quemadmodum ipsi loquuntur. Fatentur non redimi culpam satisfactionibus. hoc est unum. Quod ad pœnam spectat, dicunt eam redimi. Sed videndum est an hoc conveniat consilio Prophetæ. Non litigo nunc de verbo: concedo illis posse accipi pro Redimere, Redimas peccata tua. Sed videndum est, sitne hæc Redemptio in judicio Dei, an apud homines. Certum autem est, hic Danielem respicere quam se inique & inhumaniter gesserit Nebuchadnezer, quam tyrannice vexaverit suos subditos, quam superbe contempserit pauperes & miseros. Quoniam ergo ita se projecerat ad omnem iniquitatem, Daniel ostendit remedium. Et si hoc remedium ponatur pro redemptione vel liberatione, nihil erit absurdum, quia redimimus apud homines peccata nostra, dum illis satisfacimus. Ego redimo peccata apud proximum, si postquam eum læsi, studeo me illi reconciliare, agnosco quod peccavi, peto veniam. Si autem fortunas ejus imminui, restituo quod ablatum injuste fuerat, redimo hoc modo peccatum. Sed non sequitur propterea, expiari peccata coram Dei judicio, acsi beneficentia quam exerceo esset genus

aliquod compensationis. Videmus itaque ineptos & stultos esse Papistas, dum ad se rapiunt Prophetæ verba. Jam quæritur ultimo loco, quorsum Daniel hortatus fuerit Regem Nebuchadnezer, ut peccata abrumperet vel redimeret? Nam vel hoc erat ex contingentibus, quod absurdum esset dicere, vel erat cæleste decretum, sicuti somnium Regis erat promulgatio edicti, ut ante visum est. Si hoc erat statutum coram Deo, non potuit ullo modo mutari. Fuit igitur supervacuum velle redimere peccata. Si sequimur diversam expositionem, nulla restabit difficultas. Sed etiam si fatemur hic Prophetam concionari de redimendis peccatis, tamen non est inutilis ejus exhortatio. Utcunque enim oportuerit Regem Nebuchadnezer se parare ad ferendam Dei castigationem, tamen fuit hoc ei non parum utile, agnoscere Deum misericordem. Et poterat etiam tempus, quod prorogatum est ejus obstinata malitia, contrahi: non quod Deus mutet decretum suum, sed quia sæpe concionatur minando, ut benignius agat cum hominibus, & temperet rigorem suæ vindictæ, quemadmodum patet ex pluribus aliis exemplis. Non fuisset igitur hoc inutile apud docilem, nec fructu cariturum erat quod Daniel hortatus est Regem Nebuchadnezer, ut peccata sua redimeret: quia poterat consequi aliquam veniam, etiamsi pœnas dedisset: deinde, ut ne dies quidem esset ablatus ex septem annis; tamen magnus hic erat profectus, si Rex se humiliasset mature coram Deo, ut scilicet capax esset obtinendæ veniæ, quæ jam promissa fuerat. Nam quia tempus certum erat præfixum, vel saltem aliquod tempus erat monstratum à Propheta, ideo valde profuisset Regi, si judicem suum deprecari volens, jam se parasset ad obtinendam veniam illam. Modis igitur omnibus utilis fuit hæc doctrina, quemadmodum etiam apud nos eadem valet ratio: quia utcunque ad ferulas Dei paratos nos esse oporteat: tamen hæc est non parva aut vulgaris levatio in miseriis, quum ita nos Deo subjicimus, ut persuasi simus ex opposito, illum fore nobis propitium, quia videt displicentiam nostram, quia videt nos ex animo detestari peccata nostra.

Da omnipotens Deus, ut patienter ferre discamus omnes casus adversos, & sciamus te exercere erga nos officium judicis, quoties in hoc mundo affligimur, ut præveniamus hoc modo tuam vindictam, & cum vera humilitate sic nos damnemus, ut tamen confisi tuæ misericordiæ semper ad te confugiamus, freti Mediatore quem nobis dedisti, Filio tuo unigenito: & sic petamus abs te veniam, ut interea meditemur veram pœnitentiam non vanis & inutilibus figmentis, sed veris & seriis probationibus, nempe ut veram inter nos charitatem & fidem colamus, & testemur etiam hoc modo timorem nominis tui, ut vere glorificeris in nobis per eundem Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA PRIMA IN DANIELEM.

28. Hoc totum impletum fuit (*vel incidit*) super Nebuchadnezer Regem.

29. In fine mensium duodecim, (*hoc est, duodecim post mensibus*) in palatio regni, quod est in Babylone, deambulabat.

30. Loquutus est Rex, & dixit, An non hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni (*hoc est, ut esset sedes regia*) in robore fortitudinis meæ, & in pretium (*vel excellentiam*) decoris mei?

31. Adhuc sermo *erat* in ore Regis, (*id est, quum sermo esset adhuc in ore Regis*) vox è cælis cecidit, (*hoc est, descendit, vel delapsa est*) Tibi dicunt, Rex Nebuchadnezer, regnum *tuum* migravit (*vel, discessit*) abs te.

32. Et ex hominibus te ejicient, & cum bestia agri habitatio tua: herbam sicuti boves gustare te facient: (*vel, herba sicut boves te pascent*) & septem tempora transibunt super te, donec cognoscas quod dominator *sit* Excelsus in regno hominum, & cui voluerit det illud.

Postquam retulit Nebuchadnezer Danielem fuisse præconem judicii Dei, quod instabat: nunc adjungit quomodo exequutus sit Deus judicium illud, quod denunciaverat per Prophetam. Loquitur autem in tertia persona: sed scimus quam frequenter occurrat mutatio personæ apud Hebræos & Chaldæos. Deinde non descripsit Daniel dictum Regis, sed complexus est duntaxat summam. Ita fit, ut nunc inducat Regem loquentem, deinde loquatur ipse in sua persona. Non est igitur quod nos turbet ista varietas, quia non obscurat sensum. Primo versu docet Nebuchadnezer non fuisse irritum illud somnium, quod exposuerat Daniel. Ita ab effectu admonet fuisse oraculum cæleste, quia evanescunt somnia, quemadmodum scimus. Sed quoniam Deus complevit suo tempore quod per somnium ostenderat Regi Babylonio, hinc patet non fuisse turbulentum aliquod somnium, sed certam revelationem futuræ pœnæ, quæ Regi instabat. Modus etiam exprimitur. Dicit Daniel, quum anno transacto Rex in palatio suo ambularet, gloriatum fuisse de sua magnitudine, & eo momento vocem fuisse è cælo delapsam, qua repetitum fuit quod jam ante in somnio audierat. Postea narrat quomodo expulsus fuerit è consortio hominum, & versatus sit ad longum tempus cum animalibus brutis, ita ut nihil à bestia differret. Quantum ad verba spectat, quoniam hic ponitur מהלך *mehallech*, quidam existimant ambulasse super tectum palatii sui, unde potuit conspicere omnes urbis partes. Scimus enim etiam in ædium culminibus Orientales ambulare. Sed ego non tam subtiliter interpretor: quia Propheta videtur non aliud velle, quam Regem tunc in otio, & deliciis sibi placuisse in magnitudine sua. In reliquo sermone nihil est obscurum. Jam venio ad rem ipsam. Quidam existimant Nebuchadnezer tactum fuisse pœnitentia, quum edoctus esset de ira Dei: & ideo tempus pœnæ fuisse prorogatum. Sed mihi hoc non videtur probabile. Ego potius inclino in diversam sententiam, quod Deus sustinuerit manum suam usque ad finem anni, ut magis inexcusabilis esset Regis superbia. Debuerat enim terreri voce illa Prophetæ acsi Deus ipse tonuisset è cælo, imo fulminasset. Jam apparet fuisse semper sui similem. Ego quidem non inficior quin ad primum nuncium potuerit expavescere: hoc relinquo in medio. Quicquid sit, non existimo Deum illi

illi pepercisse ad tempus, quod aliquod signum pœnitentiæ dedisset. Reprobis quoque, fateor, interdum indulget, si videat ipsos humiliatos: sicuti exemplum satis insigne nobis proponitur in Rege Achab. Neque enim unquam ex animo resipuit: sed Deus voluit ostendere quantopere sibi placeat pœnitentia, dum veniam dedit Regi impio & obstinato in sua malitia. Idem etiam posset dici de Nebuchadnezer si hoc Scriptura traderet. Sed quantum colligere licet ex verbis Prophetæ, Nebuchadnezer perrexit in sua superbia, donec ejus socordia ad cumulum usque pervenit. Fuit enim illud intolerabile, postquam ita minatus erat Deus, Regem adhuc ita superbire: est hic prodigiosus stupor, quod potuit securus esse, etiam si centum annos vixisset post auditam illam comminationem. Denique ita sentio, quamvis jam Nebuchadnezer intelligeret instare sibi diram & horribilem pœnam, tamen utcunque ad tempus fuerit expavefactus, non deposuisse superbiam & altitudinem animi. Interea potuit videri inane illud vaticinium: & probabile est, longo tempore evanuisse ex memoria Regis quod audierat, quoniam putabat se elapsum, sicuti impii abuti solent Dei tolerantia, & ita thesaurum sibi accumulant gravioris vindictæ, ut dicit Paulus 2. c. ad Rom. Ergo fieri potest ut deriserit vaticinium illud, & ita magis ac magis obduruerit. Quicquid sit, non potest aliud colligi ex Prophetæ contextu, quam tunc irritam fuisse admonitionem Prophetæ: imo irritum fuisse illud oraculum, quo vocatus fuerat Nebuchadnezer ad resipiscentiam. Si qua fuisset gutta sanæ mentis, certe debuerat confugere ad misericordiam Dei, debuerat secum expendere quot modis ejus iram provocasset: debuerat etiam se totum addicere officiis charitatis: sicuti exercuerat gravem tyrannidem erga omnes, ita debebat studere benevolentiæ: sicuti eum exhortatus fuerat Propheta: hoc adeo non facit, ut evomat inanes jactantias, quæ ostendunt animum ejus turgere fastu, & simul contemptu Dei. Quod ergo hic notatur spatium temporis, hinc apparet Deum suspendere sua judicia, si forte resipiscant etiam qui videntur penitus deplorati: sed reprobos abuti illa Dei humanitate & indulgentia, quoniam magis obstinant animos hac occasione, dum existimant Deum cessare ab officio judicis, ubi ad tempus dissimulat. *A fine igitur duodecim mensium ambulabat Rex in palatio: loquutus est, ac dixit.* Hæc geminatio exprimit Regem fuisse loquutum ex meditata superbia, ut ita loquar. Poterat enim simplicius dicere Propheta, Rex dixit, sed dicit *loquutum esse ac dixisse*. Scio quam usitatum sit Hebræis & Chaldæis verba hæc simul conjungere: sed hoc loco puto emphaticam esse repetitionem, quod scil. Rex tunc quasi evomuerit quod pridem conceptum in animo habuerat, & quasi concoctum: *An non hæc est Babylon magna quam ego ædificavi in palatium regium, idque in fortitudine virtutis meæ, & quam ædificavi in splendoris mei excellentiam?* In his verbis non videmus apertam inesse blasphemiam, quæ debuerit Deum tantopere offendere: sed expendere convenit Regem loquutum esse hoc modo, ut sibi arrogaret omnia, quasi ipse esset loco Dei. Et hoc etiam potest colligi ex verbis: *An non hæc est*, inquit, *Babylon magna?* Magnitudinem suæ urbis jactat, quasi instar gigantum vellet eam cælo opponere. *quam ego*, inquit. Pronomen etiam hoc videtur mihi emphatice positum: *quam ego ædificavi, idque in fortitudine meæ virtutis*, inquit. Videmus ut Deum spoliet omni honore, sibi omnia vendicans. Antequam tamen longius progrediar, videndum est cur dicat Babylonem à se conditam. Omnes enim historici in hoc consentiunt, urbem illam fuisse extructam à Semiramide. Jam longo post tempore prædicat Nebuchadnezer laudes suas, quod urbem illam ædificaverit. Sed solutio facilis est. Scimus enim ut Reges terreni studeant quibuscunque possunt modis obruere gloriam aliorum, ut soli ipsi emineant, & acquirant sibi nomen perpetuum: præsertim ubi aliquid mutant in ædificiis, sive in palatiis, sive in urbibus, volunt videri primi conditores, & ita extinguere eorum memoriam à quibus jacta fuerant fundamenta. Sic credibile est Babylonem fuisse exornatam à Rege Nebuchadnezer: ideoque ad se integram gloriam transfert, quum tamen major pars deberet adscribi Semiramidi, vel Nino. Est igitur ratio loquendi tyrannica, hoc est, quam subinde usurpant tyranni, & ex communi more, dum ad se trahunt alienas laudes. *Ego igitur ædificavi eam*, inquit, *in fortitudine manus meæ*. Nunc facile est videre quid Deo in hac jactantia Regis Babylonii displicuerit, nempe sacrilega illa audacia, quum diceret urbem extructam sua fortitudine. Atqui Deus ostendit hanc laudem sibi esse propriam, & merito deberi, Nisi ædificet Deus civitatem, frustra vigilat, &c. Quantumvis igitur strenue laborent homines in urbibus condendis, tamen nihil proficient, nisi Deus ipse præsit operi. Quum ergo Nebuchadnezer hic se extollit, & opponit robur suæ fortitudinis Deo & ejus gratiæ, fuit hæc minime tolerabilis jactantia. Hinc igitur factum est, ut Deus tam graviter adversus eum excanduerit. Proinde sciamus hoc exemplo nobis probari quod toties Scriptura inculcat, nempe Deum superbis resistere, humiliare eorum supercilium, arrogantiam non posse ferre. Quum ergo ubique pronunciet Deus se hostem esse omnium superborum, hoc nobis confirmatur præsenti exemplo, acsi imaginem sui judicii Deus in speculo nobis proponeret. Hoc est unum. Et ratio etiam notanda est, cur Deus bellum indicat omnibus superbis: quia scilicet non possumus vel tantillum in sublime attollere capita, quin denunciemus bellum Deo. Nam penes eum est imperium, virtus: denique in manu ejus est vita nostra: neque quicquam vel sumus vel possumus nisi ex ipso. Quisquis ergo sibi hoc vel illud sumit, tantundem detrahit Deo. Ideo nihil mirum est, si Deus testetur se non posse ferre alta hominum supercilia, quoniam sponte ipsum lacessunt, ubi vel minimum quicquam sibi usurpant. Verum quidem est, ædificari urbes hominum industria, & Reges esse laude dignos qui vel urbes condunt, vel eas exornant, modo maneat sua laus Deo illibata. Sed ubi sese efferunt homines, & volunt fortitudinem suam esse conspicuam, sepeliunt, quantum in se est, benedictionem Dei. Ita necesse est sacrilegam eorum temeritatem vocari à Deo in judicium, ut jam diximus. Vanitatem etiam Rex fatetur, quum dicit, *Extruxi eam in regium palatium, & excellentiam splendoris mei.* His enim verbis non dissimulat, quin spectaverit propriam gloriam in omnibus ædificiis, ita ut prædicaretur nomen ejus ad posteros. Ergo in summa vult & sua ætate & post mortem celebrari in mundo: ita ut Deus præ ipso nihil sit, ut jam dixi superbos omnes huc tendere, ut se subrogent in Dei locum. Jam sequitur, *Adhuc sermo erat in ore Regis quum vox de cælo delapsa est, Tibi dicunt, Rex Nebuchadnezer, regnum abs te discessit.* Jam Deus non admonet Regem Babylonium vel ore Prophetæ, vel nocturno somnio: sed ipse è cælo vocem emittit: & quia non domuerat fastum, quo Rex turgebat, tam oraculo quam interpretatione Prophetæ, vox nunc è cælo auditur, quæ plus terroris incutiat. Sic Deus solet cum duris & præfractis capitibus agere, quia denunciat illis pœnam, quæ imminet, per suos Prophetas. Cæterum ubi videt eos non tangi vel affici, duplicat terrorem, donec sequatur ultima exequutio, sicut contigit huic tyranno. *Adhuc ergo sermo erat in ore Regis quum vox audita est.* Videmus ut Deus compescat momento vesaniam eorum qui se intemperanter extollunt. Sed non mirum est tam subito auditam fuisse hanc vocem, quum datum fuisset tempus resipiscentiæ Regi Nebuchadnezer. In hac loquendi forma, *Tibi dicunt*, non est anxie quærendum de quibus intelligi debeat istud Dicere. Nam quod restringunt quidam ad Angelos, mihi non placet: videtur potius sumpta esse ex

Marginal notes: 1 Reg 21. vers. 27. — Psal. 127. vers. 1. — Psal. 18. vers. 28. Jac 4:6. 1 Pet. 5. vers. 5.

ex communi more: *Tibi dicunt*, hoc est, tibi dicitur, quasi publico consensu hoc sancitum est. *Tibi* ergo *dicunt*, *Rex Nebuchadnezer*. Non simpliciter appellat eum suo nomine Deus, sed apponit nomen Regis, non honoris causa, sed per ludibrium, deinde ut excutiat Regi omnes blanditias quibus se fallebat. Tu quidem inebriatus es præsenti tuo splendore: nam dum te omnes adorant, oblitus es tuæ fragilitatis: sed non impediet hæc regia majestas & potentia, quo minus te prosternat Deus: quoniam sponte non vis humiliari, regnum abs te discessit. Hoc quidem erat incredibile: nam tranquilla erat regni possessio in manu ipsius Nebuchadnezer. Nemo præ se ferebat se illi fore hostem, domuerat omnes vicinos, terribilis erat cunctis gentibus ejus Monarchia: tamen jam pronunciat Deus *regnum ab ipso migrasse*. Et hoc ad certitudinem oraculi valet, ut sciat Nebuchadnezer jam completum esse tempus, nec posse ultra differri pœnam, quando ita luserat cum Dei indulgentia. Sequitur, *Et ab hominibus te expellent*, *&* *cum bestiis agri*, vel agrestibus, *erit habitatio tua, herbam te gustare facient quasi boves*. Quod nonnulli putant Nebuchadnezer mutatum fuisse in bestiam, illud est nimis durum & absurdum. Nulla igitur nobis fingenda est metamorphosis: sed ita fuit abdicatus ex hominum consortio, ut forma hominis excepta, nihil à brutis animalibus differret: imo tanta contigit deformitas in exilio illo, ut esset horribile spectaculum, quemadmodum postea videbimus omnes pilos corporis sic crevisse, ut pennæ crescunt aquilis: deinde ungues ejus fuisse similes unguibus avium: hoc habuit simile cum bestiis: cæterum residua tamen in eo fuit hominis figura. Nam incertum est an Deus furore percusserit hunc Regem, ita ut fugam arripuerit & latuerit aliquo tempore: an vero ejectus fuerit per tumultum & procerum conspirationem, vel etiam totius populi consensum. Hoc ergo dubium est, quoniam incognitæ nobis sunt historiæ illorum temporum. Sive autem correptus fuerit insania Nebuchadnezer, & dum esset maniacus discesserit è consortio hominum, sive ejectus fuerit, ut contingere sæpe tyrannis solet: fuit hoc memorabile exemplum, quod habitavit cum bestiis ad tempus. Et probabile est tamen fuisse obstupefactum, ita ut Deus reliquerit ei formam humanam, rationem vero abstulerit, sicuti ex contextu melius liquebit. *Ejicient* ergo *te ex hominum consortio*, *habitatio tua erit cum feris agrestibus*: deinde, *herbam sicuti boves te gustare facient*: hoc est, privatus omnibus deliciis, imo etiam communi & plebeio victu, non reperies alium cibum quam quo vescuntur boves. Comedes igitur herbam acsi esses brutum animal, *&* *transibunt super te septem tempora*. De septem temporibus dictum fuit paulo ante. Quod quidam ad dies restringunt, prorsus alienum est non tantum ab omni ratione, sed etiam à colore. Neque etiam de mensibus expono: fuisset enim nimis breve spatium. Ergo magis probabilis esset eorum sententia qui ad annos septem extendunt. Nam si ejectus fuit Nebuchadnezer per tumultum, non tam cito revocatus fuisset: deinde quia voluit Deus edere in ejus persona exemplum, cujus memoria vigeret seculis omnibus, non dubito quin per longum tempus abdicatus fuerit ex communi vita. Nam si pœna fuisset septem mensium duntaxat, videmus quantopere frigeant judicia Dei in mundo. Ergo ut melius insculperet omnium cordibus Deus hanc pœnam, voluit diutius eam protrahere, non dico usque ad annos septem, quia ante exposui numerum certum poni pro incerto, sed in longius spatium. *Transibunt* igitur *anni septem super te*, inquit, *donec cognoscas quod dominator sit Excelsus in regno hominum*. Hic est finis pœnæ, quemadmodum ante diximus. neque enim repetam quæ jam ante exposui. Sed tamen hoc memoria tenendum est, Deum mitigasse pœnæ acerbitatem, quia temporalis fuit pœna: deinde habuit hunc finem propositum, ut Nebuchadnezer tandem resipisceret, quia scilicet non potuit nisi ictus sapere, quemadmodum de stultis vetus est illud proverbium, eos nunquam ad sanam mentem revocari nisi accepto malo. Sic ergo oportuit Regem Nebuchadnezer adigi flagellis, ut se Deo subjiceret, quia sanctis monitionibus & oraculo etiam cælesti nihil profectum ante fuerat. Non sic cum omnibus agit Deus. Ergo habemus hic speciale exemplum ejus clementiæ, quod fecit, ne pœna hæc quam inflixit Regi Nebuchadnezer careret utilitate & profectu. Reprobi enim magis ac magis indurescunt contra Deum, imo etiam efferantur & concitantur in rabiem. Quod igitur Nebuchadnezer ad tempus duntaxat castigatus fuit manu Dei, & quod tandem resipuit, ut sentiret Deum tenere imperium in toto mundo, hoc specialis fuit gratiæ. Dicit, *quod dominator sit Deus in regno hominum*: quia nihil difficilius sibi persuadent tyranni quam se subesse Dei potentiæ. Fatentur quidem uno verbo se regnare per ejus gratiam, sed interea existimant imperium sibi esse partum aut virtute aut fortuna: retineri etiam suis præsidiis, consiliis, opibus. Ergo abdicant, quantum in se est, Deum ab imperio mundi, dum inflati sunt falsa illa opinione, quod scilicet propria virtute aut consilio in statu suo maneant. Non fuit igitur hic vulgaris profectus, quod Nebuchadnezer sentire cœpit *Deum esse dominatorem in regno hominum*: quia Reges volunt statuere ipsum quasi medium inter se & vulgus. Fatentur quidem subesse plebem Deo: sed putant se exemptos communi ordine, & sibi fingunt pro sua libidine privilegium, ne sint sub manu & imperio Dei. Ita fuit hoc, quemadmodum dixi, non vulgare, quod tandem didicit Nebuchadnezer *Deum regnare in terra*: quia ut plurimum tyranni eum cælo includunt, & putant contentum esse sua felicitate, ita ut sese non immisceat hominum negotiis. *Ut* ergo *scias ipsum esse dominatorem*. Postea adjungit quale sit illud genus dominii, *quod* scilicet *Deus extollat quoscunque visum est*, *alios autem dejiciat*. Non est igitur Deus tantum hoc respectu dominator, quod universali sua providentia sustineat mundum, sed quia nemo, nisi ipso volente, imperium obtineat. Accingit alios balteo, alios discingit, quemadmodum dicitur in libro Job. Non debemus igitur imaginari aliquam Dei potentiam quæ sit otiosa, sed debemus conjungere cum præsenti actu, ut loquuntur. Sive igitur tyranni imperium obtineant, sive pii & justi Reges, hoc totum gubernatur arcano Dei consilio: quia aliter non esset Rex mundi. Sequitur,

Job. 12. vers. 18.

33. In illa hora sermo completus fuit super Nebuchadnezer, & ab hominibus ejectus est, & herbam tanquam boves comedit, & rore cælorum corpus ejus irrigatum fuit, donec pilus ejus quasi aquilæ crevit, & ungues ejus quasi avium.

Concludit Propheta quod dixerat, nempe simulatque vox è cælo delapsa fuit, Nebuchadnezer fuisse ejectum ex hominibus. Potest fieri ut aliqua occasio ipsius expellendi præcesserit. Sed quoniam incerta esset divinatio, malo quæ Spiritus sanctus non patefecit in medio relinquere. Tantum hoc breviter attingere volui, quum jactaret Babylonem fuisse conditam fortitudine virtutis suæ, potuisse fieri ut nauseam conceperint ipsi quoque proceres, dum viderent efferri tanto fastu: vel potest etiam loquutus esse hoc modo, quum putaret sibi parari insidias: vel quum jam sentiret moveri aliquid turbarum. Quicquid sit, Deus tamen vocem suam præmisit: deinde eodem momento expulit Regem Nebuchadnezer ex consortio

sortio hominum. Ergo *in illa hora*, inquit, *sermo completus fuit*. Si fuisset longum tempus interpositum, poterat causa ascribi vel fortunæ, vel aliis inferioribus mediis: sed ubi talis est connexio vocis cum ipso effectu, illustrius est judicium, quam ut possit hominum malignitate obscurari. Dicit ergo *ejectum fuisse, & pastum fuisse herbis*, ita ut à bobus nihil differret: *corpus ejus irrigatum fuisse pluvia*, quoniam scilicet sub dio jacebat. Nam nos etiam sæpe pluvia irrigamur, & nemo est qui effugiat illam necessitatem in agris: & sæpe viatores madidi appellunt in hospitium. Sed loquitur hic Propheta de continuo Dei judicio, quod scilicet nullum tectum habuerit, quo se reciperet, sed cubuerit in agris. Ita dicit *irrigatum fuisse rore cælorum. Donec*, inquit, *crescerent illi ungues & pili quemadmodum aquilis & avibus*. Hic locus magis confirmat quod dictum est, septem scilicet tempora debere exponi de longo tempore, quia non ita septem mensibus crevissent pili, nec contigisset talis & tanta deformitas. Ergo mutatio hæc quæ describitur à Propheta satis ostendit Regem Nebuchadnezer magis diuturna pœna fuisse affectum. Neque etiam poterat tam cito humiliari, quia indomabilis est fastus etiam in aliquo mediocri homine: quanto magis in tanto Monarcha? Postea sequitur,

34. Et à fine dierum (*hoc est, transacto illo tempore*) ego Nebuchadnezer oculos meos in cælum extuli, & intellectus meus ad me rediit, & Excelsum benedixi, & viventem *in* secula laudavi & glorificavi, quia potestas ejus potestas seculi, (*id est, æterna*) & regnum ejus cum ætate & ætate. (*hoc est, perpetuæ durationis.*)

Jam iterum Propheta inducit Regem Nebuchadnezer loquentem. Dicit igitur *post elapsum illud tempus se oculos in cælum sustulisse*. Non dubium est quin designet septem illos annos. Quod autem tunc demum oculos in cælum cœpit attollere, hinc apparet quam longa sit morbi illius curatio, hoc est, superbiæ. Quemadmodum enim ubi pars aliqua vitalis corrupta est & fere contabuit, remedium difficile ac longum est: sic etiam quia penitus infixa est superbia cordibus hominum, & occupat ipsas medullas, & inficit quicquid intus est in anima: ideo non tam facile evellitur. & hoc notatu dignum est. Deinde docemur etiam hoc verbo Deum sic operatum fuisse in Rege Nebuchadnezer, ut non statim protulerit effectum gratiæ suæ palam. Profuit quidem Nebuchadnezer, ad septem annos vel tempus simile usque ignominiose tractari, & exterminari è consortio hominum: sed hoc non potuit tam cito percipere, donec aperuit illi Deus oculos. Sic ergo Deus nos sæpe castigat, & paulatim invitat, atque etiam præparat ad resipiscentiam: sed gratia ejus non statim agnoscitur. Cæterum quia essem nimis prolixus, differam reliqua in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando etiamsi nihil sumus, tamen non desinimus nobis placere, adeoque excæcamur vana nostri confidentia: deinde futiliter jactamus nostras virtutes, quæ nullæ sunt: ut discamus exuere hunc perversum affectum, & ita tibi subjici, ut pendeamus à mera tua gratia: sciamus nos tua sola virtute stare ac sustineri. Et ita discamus glorificare nomen tuum, ut vera & pura humilitate non tantum pareamus verbo tuo, sed etiam opem tuam assidue imploremus, ac nobis diffisi recumbamus in gratiam illam, quæ nobis unica est fultura, donec tandem nos colligas in regnum tuum cæleste, ubi fruamur beata illa æternitate, quæ nobis parta est per unigenitum Filium tuum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SECUNDA IN DANIELEM.

Prosequar nunc sententiam quæ heri interrupta fuit. Quod dicit Nebuchadnezer *se extulisse oculos in cælum, & intellectum sibi redditum fuisse*, hinc colligimus fuisse ad tempus mente captum. Neque tamen sic obstupuit, meo judicio, quin sentiret sua mala: sed interea momordit frenum, & fuit phrenetico similis. Alii volunt fuisse prorsus maniacum. De hac re non contendo: sed mihi hoc satis est, fuisse alienatum mente, ita ut haberet aliquid belluinum. Sed mihi probabile est fuisse aliquid residuum intelligentiæ, ut sentiret aliquem cruciatum ex clade sua. Interim non extulit oculos in cælum, donec ad se Deus eum retraxit. Nihil enim prodessent nobis Dei ferulæ, nisi intus operaretur per Spiritum suum, ut heri dictum fuit. Loquutio tantundem valet acsi dixisset, cœpit cogitare Deum esse justum judicem. Nam ad tempus etiamsi eum torqueret sua ignominia, tamen non respexit manum percutientis, quemadmodum dicitur
Jesa. 9. vers. 13. alibi. Cœpit igitur agnoscere Deum superbiæ ultorem postquam elapsum fuit tempus illud præfixum, de quo diximus. Levant autem oculos in cælum qui simul eos dejiciunt in terram. Quia Nebuchadnezer debuit quasi expergefactus à suo veterno assurgere ad Deum, cujus antea fuerat oblitus: simul etiam debuit sese prosternere in terram, quia jam receperat mercedem fastus sui. Ausus enim fuerat caput extollere supra sortem hominis, quum ad se raperet quæ Dei erant propria. Non igitur extulit oculos in cælum inani confidentia, sicuti ante inebriatus fuerat splendore monarchiæ suæ: sed ita Deum respexit ut animo esset dejectus & prostratus. Postea addit, *& Excelsum benedixi, & viventem in æternum laudavi & glorificavi*. Hæc mutatio ostendit pœnam hac maxime de causa inflictam fuisse Regi Nebuchadnezer, quoniam spoliaverat Deum justo honore. Fructum enim resipiscentiæ suæ hic describit. Si ex resipiscentia manavit hic affectus ut Nebuchadnezer Deum benediceret, sequitur ergo prius fuisse sacrilegum, qui Deo eriperet legitimum honorem, & vellet in ejus locum sese extollere, quemadmodum etiam dictum fuit. Et hinc etiam discendum est quid sit vere Deum laudare, nempe ubi in nihilum redacti agnoscimus & statuimus apud nos omnia esse in ejus arbitrio, & quemadmodum postea videbimus, ipsum esse gubernatorem cæli & terræ, ut voluntas ejus sit & pro lege, & pro ratione, & pro summa justitiæ regula. Nam possemus alioqui plenis buccis celebrare Dei laudes, sed mera erit simulatio: quia nemo ex animo & sincere eum laudat, nisi qui hæc omnia ascribit quæ postea videbimus. Et primo dicit Nebuchadnezer, *Quia potestas ejus potestas æterna*, inquit, *& regnum ejus cum ætate & cum ætate*. Primo loco hic fatetur Deum esse æternum Regem: quod magnum est. Nam opponitur huic perpetuitati fragilitas quæ est in hominibus: quando & summi quique Monarchæ qui excellunt maxima potentia, nihil tamen habent solidi, non solum quia obnoxii sunt fortuitis

mutationibus (ut vulgo existimant profani homines) vel potius ex Dei pendent arbitrio: sed quia vanitate sua ut plurimum liquescunt. Videmus totum mundum quasi fluctuari & esse instar turbulenti maris. Si qua sit tranquillitas in una parte aut pluribus, tamen in singula momenta potest aliquid novi & subiti accidere, quod minime expectatum fuerat. Quemadmodum cælo tranquillo & sereno statim exorietur tempestas, sic etiam in rebus humanis videmus fieri. Quum ita sit, nulla est firma conditio in terra: præsertim vero Monarchæ turbulentis suis agitationibus seipsos concutiunt. Hæc igitur est perpetuitas, quæ hic prædicatur à Rege Nebuchadnezer, quod scilicet Deus sit αὐτοκράτωρ, per se obtineat suum imperium, ideoque sit extra omne periculum mutationis. Hoc est primum. Jam sequitur,

35. Et omnes habitatores terræ quasi nihil reputantur, & secundum voluntatem suam facit in exercitu cælorum, & *in* habitatoribus terræ: & non est qui prohibeat manum ejus, (*vel, qui aboleat: nam utrumque significat* מחא, *nempe delere, vel prohibere*) & dicat ei, Quid fecisti? (*vel, Cur ita fecisti?*)

Jam adjicitur oppositum membrum, ut plena sit antithesis: quia etsi sequitur in hominibus nihil esse firmi vel solidi, ubi illud principium viget, nempe Deum esse Regem æternum: tamen pauci ita ratiocinantur: quia uno verbo concedunt omnes Deo firmum & perpetuum statum: sed interea non descendunt in seipsos, ut serio expendant fragilitatem suam. Ita immemores sortis suæ ferociunt contra ipsum Deum. Opus igitur fuit hac explicatione, quæ ponitur, nempe postquam Nebuchadnezer Deum laudavit, eo quod potestas ejus sit æterna, adjicit ex opposito, *reputari cunctos habitatores terræ quasi nihil.* כלה, quidam putant esse unicum verbum, & accipiunt pro re finita. Nam כלה est finire vel complere: significat etiam consumere interdum, unde putant nomen deductum, quod scilicet homines reputentur in suo modulo, sed Deus sit immensus. Illud est durum: magis recepta opinio est, ut ה, ponatur hic pro א: & ita dicit Nebuchadnezer reputari homines quasi nihil, nempe coram Deo. Jam ergo videmus quam apte hæc duo membra inter se cohæreant: nempe quod Deus Rex æternus sit, homines autem sint nihil. Nam si quid seorsum tribuitur hominibus, tantundem minuitur ex potestate & imperio summo Dei. Sequitur ergo Deo jus suum non constare integrum, donec cuncti mortales in nihilum redacti fuerint. Etsi autem plurimi se faciunt homines, tamen hic pronunciat Nebuchadnezer instinctu Spiritus, esse quasi nihil, nempe coram Deo: quia non aliunde contigit ut se tantopere attollant, nisi quod cæcutiunt in suis tenebris. Sed ubi protracti fuerint ad lucem, sentient suam [illegible], hoc est, se esse prorsus nihil. Quicquid autem sumus, hoc pendet à gratia Dei, quæ singulis momentis nos sustentat & adjungit novum vigorem. Ergo nostrum esse, nihil aliud est quam subsistere in Deo: quia simulatque retraxerit ille manum suam & virtutem Spiritus sui, evanescimus. Sumus ergo aliquid, nempe in Deo: in nobis autem nihil. Jam sequitur, *Deum facere secundum voluntatem suam in exercitu cælorum & habitatoribus terræ.* Videri posset hoc absurdum, quod Deus agere dicitur pro arbitrio suo, quasi nulla esset apud ipsum vel moderatio, vel æquitas, vel regula justitiæ. Sed tenendum est quod alibi diximus, homines legibus regi, quoniam voluntas eorum perversa est, & libidine sua huc vel illuc fertur sine modo: Deum autem sibi esse legem, quia voluntas ejus est perfectissima justitia. Quoties ergo Scriptura proponit nobis Dei potentiam, ac jubet nos illa esse contentos, non tribuit Deo tyrannicum imperium, quemadmodum impii calumniantur: sed quia non definimus obstrepere Deo, & opponimus nostram rationem arcanis ejus consiliis, & ita litigamus cum eo, quasi juste & sapienter non faceret quod nobis non probatur: ideo ut compescat Spiritus sanctus hanc audaciam, pronunciat Deum pro suo arbitrio omnia facere. Meminerimus ergo, ubi fit mentio Dei, non posse in eum competere quicquam perversum, vel injustum: voluntatem ejus non rapi aliqua libidine, sed esse summam justitiam. Quum ita sit, meminerimus etiam quanta & quam effrenis ac proterva sit nostra temeritas: quia audemus prosilire & objicere hoc vel illud Deo: unde sequitur hanc doctrinam quæ nobis frenum modestiæ injiciat, esse necessariam, quod scilicet Deus pro voluntate sua omnia faciat: quemadmodum & in Psalmo dicitur, Deus noster in cælo, quæcunque voluit fecit. Jam ex hac sententia colligimus nihil fortuito contingere, sed pendere quicquid accidit in mundo ex arcana Dei providentia. Neque hic admitti debet putida illa distinctio inter permissionem Dei, & voluntatem. Nam videmus Spiritum sanctum, qui est optimus loquendi magister, hic diserte exprimere duo, quod scilicet Deus faciat, deinde quod faciat pro sua voluntate. Permissio autem secundum istos vanos speculatores differt à voluntate, acsi Deus quasi invitus concedat quod tamen vellet non fieri. Nihil autem est magis ridiculum quam Deo hanc debilitatem affingere. Deinde adjungitur etiam ipsa efficacia agendi. *Facit* igitur *Deus quæ vult*, inquit Nebuchadnezer. Et non loquitur ex sensu carnis, sed ex Spiritus instinctu, quemadmodum dictum fuit. perinde igitur audiendus est acsi esset è cælo missus Propheta. Nunc ergo tenemus sic mundum administrari arcana Dei providentia, ut nihil accidat nisi quod jussit & decrevit: deinde ut ipse etiam censeri merito debeat auctor omnium rerum. Qui objiciunt speciem absurditatis, Deum igitur esse auctorem peccati, si nihil fit nisi ejus arbitrio: imo si ipse operatur: hæc calumnia facile diluitur, quod scilicet diversa sit Deo agendi ratio atque hominibus. Nam quum peccat quispiam, Deus suo modo illic operatur: sed interea longissime distat ab homine: quia exercet suum judicium: quemadmodum dicitur excæcare & indurare. Quum ergo Deus præcipit reprobis vel diabolo, eos addicit projiciendos in omne genus licentiæ: quum ergo Deus sic agit, exercet sua judicia. Qui autem peccat, ille reus est merito: neque etiam potest implicare Deum societate sui sceleris. Quare? Deus enim nihil habet commune cum ipso, quantum ad peccandi rationem. Ergo videmus hæc quæ inter se contraria multi esse volunt, optime congruere, quod scilicet Deus suo arbitrio moderetur quæcunque in mundo geruntur: interea tamen non sit auctor peccati. Quare? Nam sic utitur diabolo & reprobis omnibus ut semper sit justus judex. Causa non semper nobis apparet: sed tenendum est illud principium, Quia penes Deum summa est potestas, ideo fas non esse obstrepere ejus judiciis, quamlibet speciem absurditatis præ se ferant. Et ideo sequitur in textu, *neminem esse qui prohibeat ejus manum, vel qui dicat ei, Quare sic fecisti?* Quum dicit Nebuchadnezer non posse prohiberi manum Dei, hoc modo deridet hominum vesaniam, qui tamen non dubitant contra Deum insurgere. Jam attollant digitum si possint, ut prohibeant manum ejus: & tamen convicti suæ infirmitatis, pergunt in suo illo furore. Merito igitur Nebuchadnezer ostendit ridiculam esse ipsorum insaniam,

Psal. 115. vers. 3.

niam, dum sese intemperanter efferunt ut velint Deum compescere, vel includere ipsum suis cancellis, vel fabricare aliquas catenas quibus ipsum constringant. Quum ergo homines ita prorumpunt ad sacrilegum furorem, merito ridentur. Et huc spectant verba quæ hic legimus apud Danielem. Postea adjungit *neminem dicere, Quare sic fecisti?* Scimus quidem linguas solutas esse ad omnem petulantiam: quia vix centesima pars hominum sese continet in hac sobrietate, ut tribuat gloriam Deo, & fateatur illum esse justum in suis operibus. Sed hic non respicit Nebuchadnezer quid fieri soleat inter homines, sed quid licitum sit. Dicit ergo Deum non posse corrigi, jure scilicet: quando, utcunque garriant reprobi, futilitas tamen ipsorum per se concidit: quia nulla ratione nititur: imo etiam nihil habet coloris. Summa est, voluntatem Dei nobis esse pro lege, quia frustra contra ipsum litigamus: deinde quia si tantum nobis permittimus licentiæ, & si eo prorumpit etiam nostra insania ut velimus cum Deo rixari, hoc erit sine successu. Deus enim
Psal. 51. vers. 6. ipse justificabitur in suis judiciis, & ita omne os humanum obstruetur. Hæc est summa. Sed notandum est quod infertur, *Dei voluntatem fieri tam in exercitu cælorum quam in habitatoribus terræ.* Per exercitum cælorum non intelligo, ut in aliis locis, solem, lunam & stellas, sed Angelos ipsos, atque adeo diabolos, qui cælestes vocari possunt non absurde, respectu suæ originis: deinde scimus esse aëris Principes. Ergo significat Daniel tam Angelos, quam diabolos, & homines gubernari Dei arbitrio: & quamvis intemperanter ruant impii, tamen arceri arcano freno, ne possint exequi quicquid libido ipsis dictaverit. Deus ergo dicitur *facere tam in exercitu cælorum quam in hominibus quicquid vult:* quia Angelos habet sibi morigeros, nempe electos: diaboli autem coguntur imperio ejus parere, etiamsi in contrarium nitantur. Scimus quidem diabolos modis omnibus adversari, sed tamen coguntur tandem obsequium præstare Deo, non voluntarium, sed coactum. Quemadmodum autem agit Deus in Angelis & dæmonibus, sic etiam in habitatoribus terræ. Alios enim gubernat Spiritu suo, nempe electos, qui postquam regeniti sunt ejus Spiritu, sic ab ipso aguntur, ut vere refulgeat ejus justitia in omnibus actionibus ipsorum. Agit etiam in reprobis, sed alio modo. Nam trahit eos præcipites per manum diaboli: impellit etiam arcana sua virtute, percutit eos spiritu vertiginis, excæcat eos & conjicit in sensum reprobum, obdurat etiam corda ad contumaciam. Ecce quomodo Deus in hominibus & Angelis agat omnia pro sua voluntate. Jam alius est etiam modus agendi, quantum ad externam conditionem attinet. Deus enim hunc attollit in sublime, alterum vero dejicit. Ita videmus ex divitibus subinde fieri pauperes: deinde erigi alios ex stercore, & conscendere in summos honoris gradus. Psal. 113. vers. 7.
Vocant profani homines ludum fortunæ. Atqui æquissima est, quamvis incomprehensibilis, moderatio providentiæ Dei. Sic ergo agit Deus pro suo arbitrio in hominibus & Angelis. Sed illa interior actio priore loco ponenda est, quemadmodum diximus. Nunc sequitur,

36. Et in tempore illo (*quanquam* זמנא *proprie tempus est præfixum & statutum*) intellectus meus rediit ad me, & ad excellentiam regni mei, (*nempe, reversus fui: est enim loquutio elliptica*) decor meus & dignitas mea reversa est ad me: & me Consiliarii mei & Proceres mei requisierunt: & in regno meo confirmatus sum, & dignitas mea amplior aucta fuit mihi. (*addita*)

Hic pluribus verbis explicat Nebuchadnezer quod breviter prius attigerat, nempe se recuperasse sanam mentem: & ita commendat Dei misericordiam, quod contentus modica & temporali castigatione, tandem manum ei porrexit, ut ex bestia iterum formaret hominem. Non quod mutatus fuerit in bestiam, sicuti dictum est, sed quia in illam ignominiam conjectus fuerat ut similis esset bestiis agrestibus, & pasceretur etiam cum illis. Illa igitur deformitas fuit tam horrenda, ut restitutio possit vocari nova quædam creatio. Et ideo non abs re tantopere hanc Dei gratiam celebrat Nebuchadnezer. *In illo* igitur *tempore intellectus meus rediit ad me.* semel hoc dixerat: sed quia inæstimabile est Dei beneficium intelligentia & ratio, Nebuchadnezer inculcat elogium hoc, & fatetur se expertum esse singularem Dei gratiam, quod fuerit redditus sanæ menti. Et simul adjungit *se reversum esse ad decorem & præstantiam regni sui: quia requisitus fuit à Consiliariis & Proceribus.* Quomodo hoc fuerit completum nescitur, quia sepulta est temporum illorum memoria, nisi quod probabile est tandem Principes regni flexos fuisse ad clementiam, ut cuperent recipere ad se Regem ejectum. Hoc non dicemus factum fuisse ab illis consulto: quia Deus sic usus est illis, ut tamen nescirent se exequi quod statuerat. Audierant vocem è cælo, *Tibi dicetur, Nebuchadnezer Rex, ecce regnum ablatum est tibi,* &c. Hoc quidem debebat vulgo esse notum & celebre apud omnes: sed scimus facile obrepere oblivionem hominibus, ubi Deus loquutus est. Principes ergo quum nescirent se operam Deo impendere, tamen postularunt Regem suum. Hoc modo reversus est ad dignitatem regni sui: imo dignitas addita fuit illi amplior quam antea. Tandem sequitur,

37. Nunc ego Nebuchadnezer laudo, & extollo, & glorifico Regem cælorum: quia omnia opera ejus veritas, & viæ ejus judicium: & eos qui ambulant in superbia potest humiliare. (*id est, potens est ad humiliandos superbos.*)

Clausula est edicti, ubi Nebuchadnezer conjungit ingenuam confessionem suæ culpæ cum Dei laudibus. Nam quod ponit de superbis, haud dubie ad suam personam proprie applicat: quasi diceret, Deus voluit me statuere quasi insigne documentum, unde omnes cognoscerent ejus manu humiliari superbos. Ego enim inflatus eram superbia: hanc Deus horribili pœna sic correxit, ut nunc exemplum meum debeat omnibus prodesse. Ideo dixi Regem Nebuchadnezer non hic simpliciter gratias agere Deo, sed simul fateri culpam suam, quod scilicet merito tam duriter subactus fuerit: quia non poterat leviore remedio corrigi ejus fastus. Sed primo dicit, *ego laudo, extollo, & glorifico Regem cælorum.* Non dubium est quin ista verborum congeries ex vehementi affectu prodierit. Et simul subaudienda est antithesis ex illo principio quod prius vidimus, nempe, Deum nunquam rite laudari, nisi quum detegitur hominum ignominia: Deum non rite extolli, nisi quum dejicitur illorum altitudo: Deum nunquam glorificari, nisi quum homines quasi sua ignominia obruti in terra jacent. Ergo etiam hoc loco dum laudat, extollit, & glorificat Deum Nebuchadnezer: simul & se & reliquos

omnes mortales fatetur, quemadmodum antea, nihil esse, nihil mereri laudis, sed dignos esse omni ignominia. Postea addit, *quoniam opera ejus cuncta sunt veritas.* Hic קשוט accipitur pro rectitudine vel integritate. Nam דיני אמת vocantur vera judicia: sed hic ad æquitatem refertur. *Opera* ergo *Dei omnia sunt veritas*, id est, sunt integritas: quasi diceret, nihil esse reprehensione dignum in Dei operibus. Deinde sequitur explicatio, quod *omnes viæ ejus sunt judicium.* Videmus ergo hic laudari in Deo perfectam justitiam. Debet autem hoc referri ad personam Nebuchadnezer: quasi diceret, Non egit Deus mecum nimis rigide, non est quod expostulem cum ipso, vel obmurmurem quasi in me fuerit nimium severus. Fateor igitur quicquid pœnæ sustineo fuisse mihi debitum. Quare? *Omnes viæ ejus sunt judicium:* id est, summa est in illis rectitudo. Deinde *omnia opera ejus sunt veritas*, hoc est, nihil illic reperitur inæquale, nihil flexuosum: sed ubique summa justitia fulgebit. Videmus ergo ut his verbis Nebuchadnezer se proprio ore damnet, dum prædicat justitiam Dei in cunctis operibus. Neque obstat generalitas (ut loquuntur) quo minus Nebuchadnezer aperte & libere se reum sistat apud Dei tribunal: sed hæc loquutio plus habet vehementiæ, dum admonitus suo exemplo, in genere fatetur Deum esse justum, & rectum, & veracem, quicquid agat. Et hoc notatu dignum est: quia non adeo difficile est multis celebrare Dei justitiam & rectitudinem ubi tractantur pro animi sui voto: verum si Deus cum illis asperius agere incipiat, tunc evomunt virus suum, & incipiunt cum Deo rixari, & eum insimulant injustitiæ vel crudelitatis. Quod ergo Nebuchadnezer hic sine exceptione fatetur Deum esse justum & veracem in cunctis suis operibus, quum tamen adeo severe castigatus fuerit, hæc confessio non est ficta: quia necesse fuit prodire ex intimo cordis sensu quod loquitur: quoniam expertus fuerat rigorem divini judicii. Jam in fine additur, quod *possit humiliare eos qui ambulant in superbia.* Hic Nebuchadnezer apertius detegit probrum suum: neque enim ipsum pudet culpam coram toto mundo agnoscere, quum pœna omnibus nota esset. Ergo sicuti Deus voluerat ejus vesaniam omnibus esse detestabilem, quum tam horribile pœnæ exemplum in eo edidit: sic etiam nunc prodit Nebuchadnezer in medium, & testatur se merito luisse tam gravem pœnam, quia scilicet nimium superbiebat. Et hic videmus potentiam illam Dei conjungi cum justitia, quemadmodum ante dictum fuerat. Non tribuit Deo aliquam tyrannidem quæ omni lege careat. Nam postquam confessus est Nebuchadnezer omnes vias Dei esse judicium, continuo post addit se fuisse superbum. Ergo non dubitat se exponere probro apud homines, ut Deum glorificet. Et hic est verus modus laudandi Dei, non tantum ubi fatemur nos esse nihil, sed etiam ubi reputamus nostra vitia: deinde non tantum apud nos intus agnoscimus nos reos agi & peragi coram eo, sed etiam ore idem testamur apud cunctos mortales, ubi opus est. Et quum Humiliandi verbum ponit, hoc referri debet ad externam dejectionem. Humiliatus enim fuit Nebuchadnezer quum Deus projecit eum in sylvas, ut communis ei vita esset cum feris agrestibus. Sed humiliatus deinde fuit alia ratione, sicuti unus ex Dei filiis. Quum igitur duplex sit humiliatio, priorem speciem hic exprimere voluit Nebuchadnezer, quod scilicet Deus superbos prosternat ac dejiciat. Hic est modus unus humiliationis: sed careret profectu illa humiliatio, nisi Dominus postea nos regeret spiritu mansuetudinis. Et ita Nebuchadnezer hic non complectitur gratiam Dei, quæ tamen digna erat non vulgari elogio & prædicatione: sed non describit etiam in hoc edicto quicquid posset requiri ab homine pio & qui edoctus fuerit diu in schola Dei: sed tamen ostendit se multum profecisse sub Dei ferulis, quum tribuit illi summam potentiam: deinde conjungit justitiæ laudem ac rectitudinis, & sese interea fatetur reum, & testatur justam fuisse pœnam, quæ divinitus irrogata fuit.

Da omnipotens Deus, quando nobis omnibus ita infixus hæret morbus superbiæ, ex quo sumus corrupti in patre nostro Adam: da, inquam, ut discamus nos penitus excutere, ut ita displiceamus nobis quemadmodum oportet: deinde sentiamus nihil esse vel sapientiæ vel rectitudinis nisi abs te uno, ita ut confugiamus ad tuam misericordiam, & primum nos confiteamur addictos æternæ morti: deinde tamen freti bonitate tua, quam dignatus es nobis offerre per Euangelium tuum, freti etiam Mediatore, quem nobis dedisti, non dubitemus ad te confugere, & te invocare Patrem, ut Spiritu tuo regeniti, in vera humilitate & modestia ambulemus, donec tandem nos erigas in regnum illud cæleste, quod nobis partum est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA TERTIA IN DANIELEM.

CAP. V.

BElsazar Rex fecit convivium magnum Proceribus suis mille, & coram mille vinum bibit.

DAniel hic refert historiam quæ contigit quum capta fuit Babylon: sed interea relinquit considerandum lectoribus judicium Dei, de quo vaticinati fuerant Prophetæ etiam antequam populus migraret in exilium. Hic non utitur stylo Prophetico, quemadmodum postea videbimus, sed contentus est simplici narratione: cæterum usus historiæ poterit disci ex sequentibus. Nostrum igitur est nunc expendere in hac historia quod ad ædificationem fidei & timoris Dei valeat. Primo loco notandum est tempus quo celebravit Belsazar hoc epulum. Jam præterierant anni septuaginta ex quo abductus fuerat Daniel una cum sociis in exilium. Nam quamvis postea vocetur Nebuchadnezer pater Belsazar, tamen satis constat Evilmerodah fuisse medium inter illos duos. Regnavit autem Evilmerodah annis viginti tribus. Alii etiam numerant duos Reges ante Belsazar. Nam ponunt Regassar, postea Labassardach: illi duo efficient adhuc octo annos. Metasthenes ita tradit, & multi eum sequuntur. Cæterum constat Nebuchadnezer Magnum (qui abduxit Danielem, qui erat filius primi Nebuchadnezer) regnasse annis quadraginta quinque. Alii duos annos transferunt ad imperium patris ejus. Quicquid sit, obtinuit regiam potestatem per annos quadraginta quinque. Jam accedant viginti tres anni Evilmerodah, efficient annos sexaginta octo. Belsazar regnavit annos octo.

octo. Videmus ergo fluxisse annos septuaginta duos, ex quo Daniel in captivitatem tractus fuerat. Metasthenes ponit annos triginta in regno Evilmerodah: deinde accedunt illi octo anni: sic essent anni plures octoginta. Et hoc est satis probabile. Quanquam videtur in eo errasse Metasthenes, quod diversos Reges fecit, quum tantum diversa essent nomina. Herodotus enim non vocat hunc Regem, cujus nunc fit mentio, Belsazar, sed patrem ejus vocat Labynetum: & hunc eodem etiam nomine appellat. Videtur ergo hallucinatus esse Metasthenes in nominibus. Sed quantum ad temporis supputationem spectat, libenter amplector quod dicit, Evilmerodah regnasse triginta annis. Nam quum agitur de septuaginta annis quos ante designaverat Jeremias, non debemus incipere ab exilio Danielis, sicuti neque ab urbis excidio, sed à clade quæ media fuit inter primam victoriam Regis Nebuchadnezer, quam adeptus est patre adhuc superstite, & templi urbisque incendium & ruinam. Nam quum allata esset fama de morte patris, quemadmodum alibi diximus, reversus est in patriam, ne quid ipso absente turbarum oriretur. Ergo ut reperiamus annos septuaginta, quibus volebat Deus finire captivitatem populi sui, necesse erit longius producere regnum Evilmerodah, quam ad annos viginti tres. Quanquam in ea re non multum est discriminis. Nam paulo post Nebuchadnezer reversus abduxit Regem, quamvis urbe adhuc integra. Quamvis autem tunc staret adhuc Templum, Deus tamen gravissimam pœnam populo inflixerat, quæ ultimæ cladi similis esset, vel saltem non longe distaret. Quicquid sit, videmus Belsazar celebrasse hoc convivium quum jam instaret tempus liberationis. Et hic nobis consideranda est providentia Dei, qui moderatur articulos temporum, ut impii, quum adest maturum ruinæ tempus, se ultro præcipitent. Hoc contigit huic impio Regi. Mira fuit stupiditas, quod paravit splendidum convivium &, plenum lautitiis, quum tamen urbs obsideretur. Nam Cyrus jam longo tempore cœperat obsidere urbem cum magno exercitu: erat dimidia ex parte captus miser ille: & tamen quasi invito Deo extruit opiparum convivium, & adhibet mille convivas. Hinc satis conjicere licet, quantus fuerit strepitus, & quantum sumptuum in illo convivio. Nam si quis tantum velit accipere decem aut viginti convivas, multum erit negotii & molestiæ, si quidem velit splendide ipsos tractare. Quum autem esset regius apparatus, quum essent mille Proceres, uxor Regis & concubinæ: quum ergo tanta turba collecta esset, oportuit certe conquiri multis ex partibus quod sufficeret ad illas lautitias: hoc posset videri incredibile. Sed Xenophon, quamvis multis in rebus fabuletur, neque servet gravitatem, neque fidem historici, quia vult celebrare ut rhetor laudes Cyri: quamvis ergo in multis nugetur, tamen hac in parte nulla fuit ratio vel occasio mendacii: dicit repositam fuisse annonam, ut possent ferre Babylonii obsidionem per decem aut multo plures annos. Et Babylon etiam merito confertur regioni. Fuit enim magnitudo illius urbis tam ampla, ut fidem superet narratio. Certe oportuit esse valde populosam: sed quum ex tota Asia adveherent annonam, non mirum est si Babylonii habuerint repositum victum, ut possent etiam clausis portis, longo tempore se sustentare. Sed in hoc convivio est aliquid prodigii simile, quod Rex, qui debebat excubias ipse agere, vel saltem mittere suos vigiles, ne urbs interciperetur, quod scilicet animum tunc ad delicias applicuerit, acsi esset in alta pace, & nihil esset periculi ab externo hoste. Erat illi certamen cum strenuo viro, si quis unquam fuit. Cyrus & prudentia singulari pollebat, & celeritate etiam agendi omnes alios longe antecessit. Quum ergo tam acriter oppugnaretur, mirum est quod ita fuerit socors, ut celebraret convivium. Dicit quidem Xenophon fuisse festum illum diem. Quod Judæi putant fuisse partam victoriam à Chaldæis contra Persas, illud est nugatorium Nam Xenophon, cui hac in parte adhibenda est fides, ubi scilicet non mentitur in Cyri gratiam, quia tunc est gravissimus auctor & dignus fide testis: ubi autem vult laudare Cyrum, nullus est finis: in hac parte est historicus, quum dicit quotannis diem fuisse festum & solennem Babyloniis. Quomodo autem capta fuerit Babylon ipse etiam tradit: nempe Gobria, & Gabatha ducibus. Nam hic Belsazar alterum castraverat per ignominiam, alterius filium occiderat, vivo adhuc patre. Quum ergo alter arderet cupiditate vindictæ ob mortem filii, alter vero ob ignominiam sibi illatam, conspiraverunt simul. Ita factum est, ut averterit multos rivos Euphratis Cyrus, & ita subito capta fuerit Babylon. Notandum autem est bis fuisse captam: & alioqui etiam non constaret fides vaticiniis: quia ubi Prophetæ minantur Babyloniis Dei ultionem, dicunt hostes fore atrocissimos, qui non quærant aurum vel argentum, sed appetant humanum sanguinem: deinde commemorant etiam atrocissima quæque facinora, quæ perpetrari solent in bello. Nihil autem tale contigit quum Babylon à Cyro capta fuit. Sed quum Babylonii excusso jugo se liberassent ab imperio Persarum, Darius urbem recuperavit, nempe opera Zopyri, qui corpus suum mutilavit, & finxit se ita crudeliter affectum fuisse à Rege, ut urbem proderet. Tunc autem colligimus quam duriter afflicti fuerint Babylonii, quod tria millia Procerum cruci affixit. Quid factum est vulgo, quum deleti fuerint Proceres ipsi ad tria usque millia, & omnes suspensi fuerint in patibulo, imo etiam affixi cruci? Hinc ergo facile apparet, pœnam Babyloniis ad tempus illud fuisse dilatam, quamvis interea subditi fuerint alieno imperio, & contumeliose tractati à Persis, redacti scilicet ad serviles operas. Nam prohibiti sunt ab usu armorum, & edocti sunt primo die à Cyro servire, ita ut gladium gestare non auderent. Hæc breviter attingere oportuit, ut sciremus sic gubernari occulto Dei judicio res humanas, ut præcipitet reprobos, quum instat illis pœna. Cujus rei habemus hic illustre exemplum in Rege Belsazar. Aderat tempus liberationis prædictum à Jeremia, finiti erant septuaginta anni, obsessa erat Babylon. Jam poterant capita erigere Judæi, ut bene sperarent: quia adventus Cyri contigerat præter omnium opinionem. Subito enim irruerat ex Persiæ montibus, quum esset illa natio barbara Quum ergo instar turbinis repente venisset Cyrus, poterat hæc mutatio dare aliquam spem Judæis: sed quum diu frustra jacuisset (ut ita loquar) in obsidione urbis, poterat hoc dejicere eorum animos. Jam quum Belsazar epulatur cum suis proceribus, videtur per lusum & jocum, ut dicunt, Cyrum posse ejicere. Interea Dominus non sedebat otiosus in cælo. Nam excæcat animum impii Regis, ut prodeat ipse ultro ad pœnam: quamvis enim nemo ipsum trahat, sese offert. Unde hoc, nisi quia Deus ipsum dediderat hosti? Nempe secundum decretum cujus præco fuerat Jeremias. Ergo quamvis Daniel historiam narret, nostrum tamen (ut dixi) est, expendere longe majora: nempe quod Deus, qui pollicitus fuerat liberationem populo suo, jam proferat manum suam ex occulto, & impleat quod prædictum fuerat à Prophetis. Jam sequitur, *Regem Belsazar bibisse vinum coram mille.* Quod quidam ex Rabbinis dicit certasse cum mille suis Proceribus, ita ut omnes illos æquaret potandi intemperantia, illud est nimis crasse ridiculum. Quod ergo dicit, *vinum bibisse coram mille*, respicit ad morem gentis. Nam hoc rarum erat ut Reges Chaldæi adhiberent convivas. Sic enim solebant soli epulari, ut nunc Reges Europæ. Putant enim

Herodot. lib. 1.

Jer. 50. vers. 42.

Jer. 25. vers. 12.

Jer. 25. vers. 26.

enim hoc spectare ad suam dignitatem, si uni tantum pareturmensa. Talis fuit superbia in Regibus Chaldaicis. Quum ergo dicitur *Belsazar vinum bibisse coram mille*, extraordinarium aliquid notatur, quod scilicet præter quotidianum morem celebraverit hoc solenne epulum, & dignatus fuerit Proceres suos tanto honore, ut scilicet reciperet eos convivas. Neque enim illud satis firmum est quod quidam conjiciunt vinum bibisse palam, quod soleret inebriari absque testibus. Sed istud *coram* accipitur pro communicatione vel societate. Pergamus.

2. Belsazar præcepit (*dixit, ad verbum: sed significat hic præcipere*) in gustu (*vel sapore*) vini, ut afferrent vasa auri & argenti, (*aurea & argentea*) quæ asportaverat (*vel extulerat*) Nebuchadnezer pater ejus ex templo quod *est* in Jerusalem, ut biberent in illis Rex, & Proceres ejus, uxores & concubinæ. (*alii vertunt uxorem: quia una erat præcipua uxor, quæ sola erat socia Regis, & etiam dabatur illi nomen Reginæ, quemadmodum postea videbimus.*)

Hic Rex Belsazar maturat pœnam suam, quia furiose provocat in se iram Dei, quasi tædio moræ affectus, quod Deus judicium suum longius protraheret. Hoc est quod dixi, impios ubi imminet ruina domus, extollere postes & januas, quemadmodum dicit Solomon. Deus ergo ubi vult judicia sua exequi, impellit arcano instinctu reprobos, ut quasi sponte occurrant, & accersant sibi celerem interitum. Hoc fecit Belsazar. Securitas signum fuit stuporis: & jam hoc erat signum iræ Dei, quum ita in suis malis & in periculo medio posset deliciis vacare: sed hæc excæcatio clarius demonstrat vindictam Dei, quod scilicet non contentus sua intemperantia & importunis lautitiis, etiam Deo bellum aperte indixerit. *Jussit* ergo, inquit, *afferri sibi vasa aurea & argentea, quæ abstulerat Nebuchadnezer.* Apparet reposita fuisse vasa illa in thesauro. Ergo Nebuchadnezer, quamdiu vixerat, non ita abusus fuerat illis vasis: Evilmerodah etiam non legitur tale quicquam fecisse: nunc vult data opera contumeliam inferre Deo Belsazar. Neque enim dubium est quin proferri jusserit vasa illa per ludibrium, ut triumphum rursus ageret de vero Deo, quemadmodum postea videbimus. Quod Nebuchadnezer vocat Propheta patrem Regis Belsazar, jam exposuimus quo sensu hoc debeat intelligi: quia illud satis commune est omnibus linguis vocare patres tam avos quam abavos & atavos etiam. Quoniam ergo ex semine Nebuchadnezer Regis progenitus fuerat Belsazar, & erat ejus soboles, ideo etiam filius vocatur. Et de hoc iterum videbimus. Sunt qui etiam putant, Evilmerodah percussum fuisse gravi illa plaga, quæ recitata fuit proximo cap. Et posset quidem fieri, ut vocatus ille fuerit Nebuchadnezer: sed nulla necessitas nos trahit in eorum sententiam. Fuit enim hoc nimis frivolum, quum nomen patris occurreret, statim confugere ad illam divinationem: dicit Propheta *Belsazar hoc mandasse in sapore vini.* Quia טעם significat gustare, non dubium est quin hic de gustu loquatur. Sed quoniam metaphorice hoc transfertur ad intellectum, ideo quidam exponunt quod vinum impulerit: & ita loco rationis & judicii habuerit suam ebrietatem. Nox & amor (inquit ille) vinumque nihil moderabile suadent. Sed illa expositio videtur mihi nimis coacta. Simpliciter igitur accipio, quod ubi vino incaluit Belsazar, tunc jusserit vasa sibi afferri. Et hoc etiam magis receptum est. Quum ergo jam vini sapor prævaleret, hoc est, quum vinum occupasset sensus Regis, *tunc præcepit sibi vasa afferri.* Et hoc notare operæpretium est, ut sciamus cavendum nobis esse ab omni intemperantia potus: quia nihil proclivius est, quam temere multa suscipere & aggredi simulac sapor vini sensus nostros turbavit. Ergo sobrie utendum est vino, ut non tantum corpus, sed mentem etiam, & sensus omnes vegetet, non autem ut debilitet corpus & enervet: multo minus ut sensus quoque obstupefaciat. Et hoc porro plus quam commune est, sicuti etiam celebratum fuit vulgaribus proverbiis, nempe superbiam nasci ex ebrietate. Unde etiam Poëtæ finxerunt Bacchum cornutum: quia qui intemperantes sunt in potu, exultant, & putant etiam miserrimi quique se esse Reges. Quid ergo fiet ipsis Regibus, ubi sui obliti somniant se esse non tantum Reges Regum, sed etiam deos? Hoc ergo vitium notare voluit Propheta, quum dixit, *Belsazar jussisse in sapore vini afferri sibi vasa.* Nunc sequitur;

Prov. 17. vers. 19.

Ovid. 1. Amor. Eleg. 6.

3. Tunc attulerunt vasa aurea, (*tantum aurea ponit, quia probabile est pretiosissima quæque vasa allata fuisse: potest fieri, ut etiam adducta fuerint vasa argentea: sed quod splendidius erat Propheta expressit*) quæ extulerant (*non dicit jam, quæ extulerat, vel asportaverat Nebuchadnezer: sed hoc communiter transfert ad omnes Babylonios. auspiciis quidem Regis parta fuerat victoria: ille etiam spolia sibi usurpaverat: sed quia victores fuerant omnes Babylonii, ideo de illis nunc Propheta loquitur*) ex templo domus Dei, quæ *erat* (*vel quod templum erat*) in Jerusalem: (*hic plus exprimit quam paulo ante: non dicit jam, ex Hierosolyma, sed ex templo domus Dei*) & biberunt in illis Rex, & Proceres ejus, *&* uxor, (*vel uxores, plurali numero*) & concubinæ ipsius.

4. Biberunt vinum, & laudarunt deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

Hic clarius & distinctius Propheta ostendit Regem tunc insultasse vero & unico Deo, quum jussit vasa sibi afferri. Nam quum allata essent, *Laudarunt*, inquit, *omnes deos suos aureos & argenteos:* hoc est, in opprobrium veri Dei celebrarunt encomia falsorum deorum, quasi illis gratias agerent: sicuti etiam dicit Habacuc. Quanquam non dubium est quin sacrificaverint suæ industriæ, suis viribus, ut etiam eodem loco dicit Propheta: sed ut obruerent gloriam veri Dei, ita extulerunt deos suos. Et hæc etiam ratio est, cur nunc Propheta diserte commemoret vasa illa fuisse allata *ex templo domus Dei.* Nam hic exaggerat impietatem Regis & Procerum illius, quod cornua erexerint contra Deum Israëlis. Est igitur hæc antithesis notanda inter Deum qui jusserat sibi templum extrui Jerosolymæ, & offerri sacrificia: deinde inter falsos deos. Et hoc fuit præcipitium ad pœnam, quum Belsazar consulto sic contra Deum insurgeret: nec tantum opprimeret tyrannice & crudeliter miseros Judæos, sed triumphum etiam ageret de illorum Deo, hoc est, opifice cæli & terræ. Hac vesania sibi acceleravit ultimum interitum. Sed hoc factum est, quia instabat tempus liberationis. Ideo dixi tractum fuisse arcano Dei instinctu ad talem amentiam, quo matura esset vindicta. *Biberunt*, inquit, *vinum, & laudarunt deos suos.* Non ad-

Habac. 1. vers. 16.

adscribit quidem Propheta ebrietati quod laudaverint deos, sed tamen oblique docet petulantiam hanc fuisse magis accensam potu. Nam si quisque sobrius domi suæ fuisset, non ita proterve insurrexissent contra Deum: sed quum impietas regnaret in ipsorum cordibus, accessit intemperies in potu, quasi flabellum. Hoc ergo videtur mihi notare Propheta, quum repetit *illos bibisse*. Nam dixerat, *Biberunt Rex, & Proceres, uxor, & concubinæ*. Nunc secundo idem similibus fere verbis inculcat, quod *biberunt*: sed addit *bibisse vinum*: quasi diceret, fuisse illorum vesaniam magis accensam, quum vini calore incitarentur. *Tunc* ergo *laudaverunt deos argenteos*, &c. Propheta hic probrose commemorat *deos aureos, argenteos, & æreos, & ligneos, & lapideos*: quia scimus Deum nihil habere affine vel auro, vel argento. Ergo non potest vera ejus effigies exprimi in corruptibili materia. Hæc ratio est cur Propheta hic dicat omnes deos quos colebant Babylonii, fuisse *aureos, argenteos, æneos, & ligneos, & lapideos*. Certum quidem est, nunquam sic delirasse profanos homines, ut putarent essentiam Dei esse ex auro, vel ex argento, vel ex lapide: vocabant duntaxat deorum imagines. Sed quia semper eorum opinione inclusa fuit Dei potentia & majestas sub lapide, & ligno, & auro, & argento, jure Prophetæ socordiam ipsorum ita crasse damnant: quia scimus quam sedulo excogitent omnia subterfugia idololatræ: & hodie Papatus satis claro documento est, nunquam deesse superstitiosis quod obtendant, ubi excusare volunt suos errores: ideo Propheta hic non admittit vanos illos prætextus, quibus suam turpitudinem Babylonii & similes fucabant: sed dicit illorum *deos fuisse aureos & argenteos*. Quare? Nam quamvis ore faterentur deos regnare in cælo: (nam multitudo & turba deorum apud illos recepta sic erat, ut summum illud numen esset quasi implicitum tenebris:) quamvis ergo Babylonii faterentur deos in cælo habitare, tamen confugiebant ad statuas & picturas. Ideo non immerito Propheta illis exprobrat, *quod adorent deos aureos & argenteos*. Quod autem dicit, *tunc allata fuisse vasa*, hinc apparet ut tyrannis servi obsequia sua præstent in rebus pessimis: quia nulla mora interposita statim vasa producta sunt ex thesauris. Significat ergo Daniel servos omnes intentos fuisse ad Regis sui nutum, ut homini ebrio & quasi bruto placerent. Sed simul etiam ostendit quam brevis fuerit illa ebria exultatio. Dicit enim,

5. In illa hora egressi sunt digiti manus hominis, & scribebant è regione lucernæ (*vel candelabri: alii exponunt fenestram*) super calcem parietis (*alii, in superficie: sed malunt alii accipere pro tectorio: quod est etiam probabile: ergo super calcem parietis*) palatii Regis, & Rex cernebat palmam (*alii vocant articulos*) manus scribentis.

Hic incipit narrare Daniel, ut mutatæ fuerint vices: quia momento ipso Rex agnovit sibi triste aliquid & lugubre instare. Neque tamen statim intellexit quidnam hoc esset: tantum Deus signum aliquod ostendit quasi sinistrum omen, ut loqui solebant tunc profani. Deus ergo hoc modo prælusit, quum videret Regem ita fervere insana licentia cum suis proceribus. *Apparuit* igitur *manus hominis*, inquit Propheta: vocat manum hominis à similitudine vel forma. Certum enim est non fuisse hominis manum: sed quia figuram præ se ferebat, ideo vocatur manus hominis. Et Scriptura etiam hac ratione sæpe utitur, præsertim ubi loquitur de externis symbolis. Est ergo hæc etiam sacramentalis loquutio, ut ita loquar. Deus enim ipse scripsit sua virtute: sed ostendit Regi Belsazar figuram, acsi homo quispiam scriberet in pariete. *Egressi sunt* igitur *digiti manus*. Quum dicit digitos prodiisse, hoc ad certitudinem miraculi non parum facit. Nam nisi initium hoc vidisset Belsazar, poterat conjicere fuisse aliquo artificio manum illam appositam. Sed quum paries ante careret illa specie, deinde quum subito manus prodit in medium, hinc colligere promptum fuit manum illam esse signum cæleste, quo Deus ostendere aliquid magnum volebat Regi. *Egressi* ergo *sunt digiti manus*, inquit, *& scribebant è regione candelabri*, vel lucernæ. Certum est fuisse hoc nocturnum convivium: & capta etiam fuit Babylon media nocte. Neque mirum est protractas fuisse epulas in longum tempus. Nam intemperies nullum habet modum: deinde ita solebant luxuriari. quotidie, fateor, non epulabantur ad mediam noctem: sed quum splendidum aliquod & lautum convivium celebrarent, non putabant satis diuturnam fore lætitiam, nisi quasi in mensa putrescerent, ut ita loquar. Sic ergo *è regione candelabri apparuit manus*, quo magis conspicua esset. Scribebat autem, inquit Propheta, manus illa super calcem parietis in palatio. Si quis Regi denunciasset apparuisse speciem manus humanæ, poterat hoc esse dubium: sed dicit Regem fuisse oculatum testem. Deus enim voluit ipsum terrere, quemadmodum statim postea videbimus. Ergo proposuit coram ipso tale spectaculum. *Rex* ergo *cernebat*: Proceres forte non ita: & postea videbimus terrorem fuisse soli Regi incussum, nisi quod alii cœperunt cum eo trepidare. Quum enim viderent mutatam ejus faciem, & mœrore esse correptum, simul etiam cœperunt timere, quanquam studebant omnes adhibere aliquid solatii. Ergo voluit Deus quodammodo citare ad suum tribunal impium Regem, quum manus hominis in ejus conspectu apparuit, quæ scribebat. De scriptura videbimus suo loco.

Da omnipotens Deus, quando ita proclives sumus ad oblivionem, ut nimis cupide nobis indulgeamus, & voluptatibus carnis: da, inquam, ut subinde quisque nostrum sese revocet ad cogitanda tua judicia, quo sollicite semper quasi in conspectu tuo ambulemus: & sic nobis timeamus à justa tua vindicta, ne eam provocemus nostra protervia, & aliis vitiis: sed nos ita tibi subjiciamus, ut erecti manu tua & suffulti pergamus in sancto vocationis tuæ cursu, donec tandem erigas nos usque ad regnum cæleste, quod nobis acquisitum est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA QUARTA IN DANIELEM.

6. Tunc Regis vultus mutatus est, (*forma, ad verbum, vel figura: Regis ergo vultus mutatus est*) & cogitationes ejus terruerunt eum, & ligamina lumborum ejus solvebantur, (*coxendices, periphrastice loquuntur Hebræi & Chaldæi etiam*) & poplites ejus invicem collisi sunt.

Hic

HIc Daniel ostendit Regis animum fuisse perculsum metu, ne scilicet quisquam posset existimare, fuisse de nihilo conceptum timorem. Sed multis etiam circumstantiis exprimit fuisse ita Regem turbatum, ut facile constaret causam non esse levem. Oportuit enim ipsum ita percelli, ut omnes intelligerent Deum quasi in solio suo sedere judicem, & citare ipsum reum. Diximus ante, & Daniel etiam ostendit, quanta esset superbia illius Regis: & securitas etiam luculentum fuit ejus rei documentum. Quum enim diuturna obsidio deberet illum reddere sollicitum, celebravit solennes epulas quasi in alta pace. Unde apparet, fuisse correptum spirituali quadam temulentia, ut sua mala non sentiret. Hæc igitur ratio fuit cur Deus illum expergefaceret, imo ut veternum ejus excitaret; quia non poterat ratione aliqua usitata redire & revocari ad sanam mentem. Hæc autem potuit videri esse commoda præparatio ad pœnitentiam, quod ita fuit territus. Sed idem nobis ostenditur in ejus persona, quod in persona Esau. Ille enim non tantum tactus fuit dolore, quum videret se esse abdicatum, sed cum magno ejulatu & lamentatione petiit à patre benedictionem: verum sero. Idem etiam nunc de Rege Belsazar narratur. Sed ordine singula notanda sunt. Dicit Daniel *Regis vultum fuisse mutatum*: deinde, *soluta fuisse ligamina lumborum ejus, & turbatum fuisse*, vel territum, *cogitationibus suis*: postremo etiam adjungit *poplites inter se fuisse collisos*. Nam verbum significat proprie impingere. A signis rem ipsam demonstrat Propheta, quod scilicet expaverit Rex Belsazar ad visionem, cujus facta fuit mentio. Non dubium est, quemadmodum nuper dixi, quin Dei instinctu conceperit hunc terrorem. Scimus enim reprobos, etiam ubi Deus palam ostendit se tribunal conscendere, tamen manere stupidos, neque moveri ullo metu. Sed Deus voluit afficere hujus impii Regis animum, ut nulla esset excusatio ignorantiæ. Et hic notandum est, Deum variis modis tangere hominum corda: non tantum de reprobis loquor, sed etiam de electis. Videmus etiam optimos quosque tardos ac segnes esse, ubi Deus illos ad judicium suum citat. Ideo necesse est ipsos ferulis cogi. Sponte enim nunquam ad Deum accederent. Posset quidem ipse movere ipsorum animos sine ulla violentia: sed vult nobis quasi in speculo proponere qualis sit nostra tarditas, & socordia: neque enim obtemperamus ejus verbo, nisi inviti. Ergo ferulis domat etiam filios suos, ubi non proficit solo sermone. Quantum ad reprobos spectat, sæpe detegit ipsorum contumaciam, quia priusquam suscipiat munus judicis, blande eos allicit: ubi autem hoc fit sine profectu, minatur: ubi etiam minæ sunt inutiles & carent omni efficacia, tunc vocat eos ad suum tribunal. Quantum ad Regem Babylonium spectat, Deus passus fuerat Danielem tacere. Nam Regis ingratitudo vel superbia clauserat januam, ut non posset Daniel suscipere & obire partes doctoris, sicuti paratus fuisset. Caruit igitur Rex Babylonius doctore. Subito autem Deus apparuit judex in scriptura, de qua jam aliquid breviter dictum fuit: sed plura adhuc suo loco dicenda erunt. Quicquid sit, videmus non tantum signo externo admonitum fuisse Regem Belsazar de propinquo interitu, sed etiam intus fuisse expergefactum, ut agnosceret sibi negotium esse cum Deo. Nam sæpe reprobi delicias sibi faciunt, quemadmodum dixi, quamvis Deus ostendat se ipsorum esse judicem. Sed aliter egit cum Rege Belsazar. Voluit enim ipsum terrore percelli, quo magis attentus esset ad legendam scripturam. Fuit, ut nuper dixi, hic terror præparatio ad pœnitentiam: sed in medio cursu defecit, quemadmodum multis videmus contingere, qui trepidant ad Dei vocem vel ad signa vindictæ, simulatque illos admonet: sed evanescunt paulo post, ita ut non plane doceantur quemadmodum necesse erat. Et simile est exemplum illud Esau, quia contempsit gratiam Dei, quum audiret se privatum esse hæreditate promissa, & quidem divinitus. Pro fabula igitur habuit benedictionem, donec sensit rem serio agi: tunc lamentari cœpit, sed absque profectu. Talis igitur fuit perturbatio Regis Belsazar: quia tandem, ut videbimus, etiam ubi Daniel exposuit ei scripturam, tamen nihil hac re commotus est: sed ornavit Danielem regiis insignibus. Cæterum hoc valuit in alium finem & usum: quia scilicet dum Proceres ejus commoti sunt, & res fuit patefacta, Deus hoc modo demonstravit gloriam suam: & Darius, qui urbem cepit una cum Cyro suo genero, intellexit se non adeptum esse propria industria & virtute victoriam illam, nec etiam se ita fuisse adjutum à duobus Satrapis Gobria & Gabatha, quin res tota gesta esset auspiciis Dei. Sic ergo Deus ostendit quasi in speculo se esse vindicem populi sui, quemadmodum septuaginta annis ante promiserat. Nunc sequitur,

Gen. 27. vers. 34.

Gen. 25. vers. 33.

7. Clamavit Rex fortiter, ut introducerentur Magi, Chaldæi, & Astrologi: (*de his vocibus alibi dictum est*) & loquutus est Rex, & dixit sapientibus Babylonis, Quisquis legerit scripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura vestietur, & torques ex auro (*hoc est, aureus*) super collum ejus, & tertius in regno dominabitur.

Narrat Propheta quæsitum fuisse remedium anxietatis à Rege Belsazar. Et hinc iterum colligimus, ita penitus fuisse vulneratum ejus animum, ut sentiret se non posse effugere manum Dei. Neque enim tam subito vocasset sapientes in medio convivio: deinde etiam quum dicit Propheta *ipsum fortiter clamasse*, hinc apparet sic fuisse attonitum, ut oblivisceretur se esse Regem. Nam ita fortiter clamare in mensa, non fuit consentaneum ejus dignitati. Sed Deus excusserat ei omnem superbiam. Coactus est igitur erumpere in clamorem, acsi fuisset homo vesanus. Sed nunc expendere convenit quale fuerit ejus remedium. Jussit *vocari Chaldæos, Magos, & Astrologos*. Hinc colligimus quam propensa sint hominum ingenia ad vanitatem, & mendacia, & fallacias. Daniel debuerat primus esse etiam inter Chaldæos: & memorabile fuerat illud responsum, quum prædixerat avo Regis Belsazar, ipsum futurum esse similem bestiis agrestibus. Quum vaticinium hoc comprobatum esset eventu, certe debuit ejus auctoritas vigere etiam ultra mille annos. Erat autem ipse quotidie in conspectu Regis: negligitur tamen: & Rex accersit omnes Chaldæos, & Astrologos, & Divinos, & Magos. Verum quidem est, fuisse tunc & Magos, & Astrologos, & Chaldæos in tanto pretio, ut merito potuerint obscurare famam Danielis: nempe quia indigne ferebant hominem captivum suis doctoribus præferri: quum jam scirent se excellere hac gloria inter omnes populos, quod scilicet soli saperent. Quum igitur vellent retinere illam existimationem, se esse quasi Consiliarios Dei, non mirum est quod contempserint hominem alienigenam. Sed hoc coram Deo nihil habet coloris. Quid enim potest afferri pro defensione impii Regis? Avus ejus fuerat memorabile exemplum vindictæ Dei, quum esset ejectus à consortio hominum, quum habitasset cum brutis animalibus, imo cum sylvestribus feris. Et hoc non poterat videri fortuitum. Deus enim somnio illum admonuerat: deinde adjunxerat Prophetam suum interpretem

rem oraculi & visionis. Quemadmodum jam dixi, hujus rei debuit perpetua esse fama apud Chaldæos. Nepos Regis Nebuchadnezer oblitus hujus exempli, insultat Deo Israëlis, profanat vasa templi, & triumphum agit cum suis idolis. Ubi autem Deus signum judicii sui proponit, convocat Magos & Chaldæos, præterito Daniele. An hoc ullo colore excusari posset? Videmus ergo, quemadmodum dixi, hominum ingenia nimium propensa esse ad imposturas Satanæ, & verum esse illud proverbium, Mundum velle decipi. Et hoc notatu dignum est, quia hodie multi libenter obtenderent vice clypei ignorantiam in rebus turbatis. Sed in promptu est exceptio, illos scilicet ultro cæcutire, imo claudere oculos ad lucem manifestam: quia si Deus reddidit Regem Belsazar inexcusabilem, quum semel oblatus ei esset Propheta, quid hodie nobis proderit prætexere fucos istos? Oh ego si possem certo statuere quænam sit Dei voluntas, statim me subjicerem: quia Deus quotidie aperte clamat, & nos invitat, ostendit viam: nemo autem est qui respondeat, vel sequatur: saltem paucissimi sunt. Ergo diligenter nobis considerandum est exemplum Regis Babylonii, ubi videmus eum satis quidem esse sedulum, sed interea non quærere Deum, sicuti debuerat. Quare? Vagatur per ambages. Videt quidem se constringi, nec posse effugere Dei judicium: sed interea solatium quærit apud Magos & Chaldæos, hoc est, apud impostores. Jam enim semel deprehensi fuerant, & bis, quemadmodum vidimus: hoc debuerat satis esse celebre & notum omnibus. Videmus ergo Regem Belsazar fuisse cæcum: quia oculos clausit ad lucem oblatam: quemadmodum hodie totus fere mundus ita cæcus est: quia scilicet non errat in tenebris, sed ubi lux est oblata, oculos tamen claudit, quasi respueret Dei gratiam, & vellet data opera se projicere: & hoc nimis vulgare est. Jam quod dicit Propheta, *Regem fuisse pollicitum sapientibus, quisquis legeret scripturam, eum donatum iri torque aureo:* deinde, *vestitum iri purpura, tertium fore in regno:* hinc apparet non fuisse sincere tactum Dei metu. Et hæc repugnantia observatu digna est in reprobis, quod scilicet exhorrent Dei judicium, interea non corrigitur superbia in ipsorum cordibus, quin erumpat: quemadmodum videmus in hoc Rege. Nam *poplites ejus sese mutuo collidunt:* deinde, *ligamina lumborum solvuntur:* nulla denique pars est corporis, quæ non contremiscat. Est igitur Rex quasi exanimis: quoniam terror Dei occupat omnes ejus sensus. Interea videmus latuisse in ejus animo occultam superbiam, quæ tandem erupit, quum promitteret *tertium fore in regno quisquis interpres esset scripturæ.* Deus jam abdicaverat illum dignitate regia: vult autem ipse alios extollere in sublime, quasi repugnante Deo. Quid hoc sibi vult? Videmus ergo quoties expavescunt reprobi, tamen fovere intus occultam contumaciam, ita ut Deus nunquam eos subigat. Ostendunt quidem multa signa pœnitentiæ: sed interea siquis prudenter expendat omnia eorum facta & dicta, reperiet quod hic Propheta narrat de Rege Belsazar: nempe ipsos furere adversus Deum, neque esse dociles, vel morigeros, quamvis sint obstupefacti. Hoc jam aliqua ex parte vidimus in hoc versu, & clarius adhuc videbimus in fine capitis. Quantum ad finem versus spectat, ubi dicit, *dominabitur ille tertius in regno*, incertum est an promittat tertiam partem regni, an vero dicat tertium fore: quia multi putant Reginam, cujus statim fiet mentio, fuisse uxorem Regis Nebuchadnezer, & aviam Regis Belsazar. Sequitur,

8. Tunc ingressi sunt omnes sapientes Regis, & non potuerunt scripturam legere, & interpretationem *ejus* patefacere Regi.

9. Tunc Rex Belsazar multum territus fuit, & vultus ejus mutatus fuit super eum: *(in eo)* & Principes ejus *fuerunt* obstupefacti. *(vel anxii.)*

Hic narrat Daniel Regem fuisse opinione sua deceptum, quia speraverat ex Magis, & Astrologis, & Chaldæis, & Genethliacis aliquem fore interpretem illius scripturæ: nemo autem est qui eam legat. Ergo hic pœnam dat suæ ingratitudinis, quod scilicet pro nihilo duxerit Prophetam Dei, quum tamen sciret fuisse prædictum avo suo quod acciderat, & Danielem semper excelluisse sapientia: ita ut satis multæ & firmæ probationes essent ejus vocationis. Quia igitur ita contempserat incomparabile Dei beneficium, hic destituitur consilio, & videt se frustra vocasse omnes Chaldæos & Astrologos. Dicit autem Daniel *neminem fuisse, qui legeret scripturam, vel interpretationem ejus patefaceret Regi.* Quia videtur hoc esse absurdum, Rabbini hic multum laborant. Alii putant transpositas fuisse literas: alii autem divinant literas fuisse mutatas, ut æquipollerent inter se: alii autem existimant mutatos fuisse characteres. Sed alibi diximus Judæos audaces esse in suis divinationibus, quoties non occurrit illis certa ratio. Nos autem non opus habemus illis conjecturis, quia probabile est, vel scripturam fuisse Regi propositam, & latuisse omnes Chaldæos: vel ita excæcatos fuisse, ut videndo non viderent, quemadmodum etiam Deus sæpe ejusmodi stuporem denunciat Judæis. Videmus quid pronunciet per Jesaiam, Erit vobis Lex instar libri clausi: *Jesa. 29. vers. 10.* sicuti dicatur, Lege, Liber est obsignatus, dicet, non possum: vel aperiatur liber, vos autem omnes eritis tanquam cæci: etiam qui nunc videntur esse acutissimi præ aliis dicent se esse idiotas, & non esse homines literatos. Quod ergo Deus minatus est Judæis, & scimus fuisse in illis completum, & hodie adhuc compleri, quia velum est objectum eorum oculis, quemadmodum dicit Paulus, ut cæcutiant in clarissima luce: *2 Cor. 3. vers. 14.* quid mirum est idem contingere Chaldæis, ita ut non possint scripturam legere? Ergo quid opus est nunc divinare fuisse literas transpositas, vel fuisse alio ordine scriptas, vel subjectas alias aliis, ut verbum תקל *tekel* præcedat, deinde מנא מנא *mene mene?* Hæc sunt nimis frivola. Hoc certum est, Deum voluisse Regem commonefacere de propinquo interitu: deinde fuisse commotum ejus animum, non ut resipisceret, sed ut inexcusabilis esset ejus socordia: atque ut volens nolens accerseret aliquod remedium, quia sciebat negotium sibi esse cum Deo. Jam quod ad scripturam spectat, Deus non esset liber, nisi in ejus arbitrio esset alloqui nunc unum hominem seorsum, nunc plures. Voluit igitur Regem Belsazar hujus scripturæ esse conscium. Interea Magi omnes, quasi cæci essent, non poterant scripturam legere. Quod ad interpretationem spectat, non mirum est, si in ea fuerint perplexi. Deus enim ænigmatice loquutus est, quum dicit MENE MENE, deinde TEKEL, hoc est, appensum: PERES, divisum est. Etiamsi centies legissent has quatuor voces Magi, non poterant tamen vel conjicere, vel ratione comprehendere quid hoc sibi vellet. Fuit enim allegoricum illud vaticinium, donec interpres divinitus esset ordinatus. Sed quantum ad literas ipsas spectat, etiam non est quod miremur oculos Magorum fuisse perstrictos: quoniam ita Deo placuit, qui volebat Regem citare ad tribunal suum, quemadmodum jam diximus. Dicit Propheta *Regem fuisse expavefactum, vultus ejus fuisse mutatos in eo, Principes etiam simul fuisse turbatos.* Oportuit crescere sensum judicii Dei, ne res occulta

 esset.

esset. Nam, ut postea videbimus, illa ipsa nocte interfectus fuit Rex ipse Belsazar. Cyrus ingressus est, quum epularentur Babylonii, & secure deliciis suis vacarent. In illa ebrietate poterat statim obrui tam insigne judicii Dei exemplum, nisi multis circumstantiis illustratum fuisset. Secundo igitur repetit Daniel *Regem fuisse turbatum*, postquam scilicet vidit nihil esse consilii vel adjumenti in Magis suis & Astrologis. Dicit etiam *Principes ejus fuisse attonitos*: quia non unum duntaxat Regem oportuit turbari, sed totam aulam, ut manaret fama non modo per urbem, sed etiam ad gentes exteras: quia dubium non est, quin Cyrus postea edoctus fuerit de hoc vaticinio. Neque enim ita amplexus esset Danielem, nec tam honorifice tractasset, nisi hac re cognita. Postea sequitur,

10. Regina propter verba Regis & Procerum in domum symposii (*sic enim vertendum est, quia nomen hoc deductum est à* שתה, *bibit*) ingressa est: loquuta est & dixit, Rex, in æternum vive: ne terreant te cogitationes tuæ, & vultus tuus ne mutetur.

11. Est vir in regno tuo, in quo spiritus *est* deorum sanctorum: & in diebus patris tui intelligentia, (*lux, ad verbum: sed hic metaphorice accipitur*) & scientia, & sapientia quasi sapientia deorum reperta est in eo: & Rex Nebuchadnezer pater tuus magistrum Magorum, (*voces istas non moror*) Astrologorum, Chaldæorum, Aruspicum constituit ipsum pater tuus Rex, *inquam*.

Hic narrat Daniel qua occasione productus fuerit coram Rege, ut esset lector & interpres scripturæ. Hoc dicit factum fuisse à Regina. Dubitatur fueritne uxor Regis Belsazar, an avia: ac probabile quidem est, fuisse mulierem jam vetulam, quæ narrat de tempore Regis Nebuchadnezer. Quanquam illa conjectura forte non satis firma esset: ideoque præstaret hic suspendere judicium, quam aliquid temere asserere, nisi quod ante vidimus, uxorem simul in mensa sedisse. Quod autem possumus certo colligere ex Prophetæ verbis diligenter notandum est, nempe Regi exprobrari suam ingratitudinem, quod inter Magos, & Chaldæos, & Astrologos non admiserit Danielem. Nolebat quidem censeri sanctus vir in illo ordine: & dignus erat quem Deus spoliaret spiritu Prophetico, si ita se permiscuisset cum impostoribus: & facile apparet fuisse ab illis segregatum. Rex Nebuchadnezer præfecerat illum omnibus Magis: noluit uti hoc honore, nempe quia ut nunc dicebam, privasset se singulari Prophetiæ dono. Nam videndum est quid nobis liceat. Scimus quidem nihil magis esse proclive, quam ut illecebris mundi trahamur: præsertim ambitio nos excæcat, & perturbat omnes sensus nostros: & nulla est deterior pestis: quia ubi quispiam videt se posse aliquid vel pretii vel honoris acquirere, non respicit quid liceat, vel quid Deus permittat, sed abripitur quasi cæco furore. Idem poterat contingere Danieli, nisi retentus fuisset vero affectu pietatis: sed repudiavit illum honorem sibi oblatum à Rege Nebuchadnezer. Ideo nunquam voluit censeri inter Ariolos, & Astrologos, & hujusmodi impostores, qui præstigiis ludebant gentem illam. Hinc fit, ut nunc Regina dicat esse quendam Danielem. Sed non fuit Rex excusabilis hoc prætextu: quia (ut jam dictum est) Daniel etiam in multas ætates sibi acquisierat nomen celebre, & Deus voluerat insignire eum certa nota, ut omnium mentes in ipsum intentæ essent quasi in cælestem aliquem Angelum. Quod ergo Rex Belsazar ignorat talem Prophetam esse in regno suo, hoc est turpis & belluinæ socordiæ. Deus ergo voluit hoc exprobrari Regi Belsazar per mulierem, quum dicit, *ne turbent te cogitationes tuæ*. Blande quidem ipsum demulcet, quia videbat eum esse perterritum: sed interim ostendit eum nimis crasse errare, quia vagetur per ambages, & tamen possit statim viam tenere: quia Deus dederat Prophetæ suo facem in manum, qua præluceret, nisi Rex Belsazar sponte optasset errare in tenebris, quemadmodum faciunt omnes reprobi. Denique in hoc Rege cernere licet commune totius humani generis vitium, quod scilicet nemo extra viam currit, nisi qui vel sibi indulget in sua ignorantia, vel etiam cupit omnem lucem esse extinctam. Jam quod dicit Regina *spiritum deorum sanctorum esse in Daniele*, alibi exposuimus quid hoc sibi vellet. Neque enim mirum est, profanos homines ita loquutos esse, quia non poterant discernere inter unicum Deum, & Angelos. Ergo promiscue vocarunt deos, quicquid erat divinum & cæleste. Hinc fit ergo, ut Regina deos sanctos vocet Angelos, & interea Deum statuat in turba. Sed nostrum est, ita agnoscere unicum Deum, ut solus emineat, & ut Angeli etiam ipsi cogantur in ordinem, neque ulla sit excellentia tam in terra quam in cælis, quæ obscuret unius Dei gloriam. Ita enim Scriptura in hoc incumbit, ut Deum constituat in summo gradu: deinde ut nihil polleat tanta præstantia, quod non cedat ejus majestati. Sed hic videmus quantopere necessarium sit nos doceri de unica Dei essentia: quoniam à primo mundi exordio semper hoc fuit persuasum hominibus esse aliquod summum numen: sed postea omnes evanuerunt in suis cogitationibus, ita ut elapsus illis Deus fuerit: deinde permiscuerint ipsum cum Angelis, ut omnia essent confusa. Quum ergo hoc videmus, sciamus nobis opus esse Scriptura duce & magistra, quæ præluceat, ut nihil cogitemus de Deo, nisi quatenus ipse nos ad se invitat, & ultro se patefacit.

Da omnipotens Deus, quando nos assidue compellas per Prophetas tuos, & non finis in tenebris errorum vagari: da, inquam, ut attenti simus ad vocem tuam, & præbeamus tibi nos dociles ac morigeros: præsertim quum nobis proponis magistrum, in quo inclusi sunt omnes sapientiæ & scientiæ thesauri: da, inquam, ut nos sic subjiciamus unigenito tuo Filio, ut teneamus rectum cursum sanctæ vocationis nostræ, & semper tendamus recta ad eum scopum, ad quem nos vocas, donec superatis omnibus hujus mundi certaminibus, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA QUINTA IN DANIELEM.

COEpimus heri exponere locum illum, ubi narrat Daniel Regem Belsazar admonitum fuisse à Regina, ut ipsum accerseret. Diximus hic satis superque convinci Regem ingratitudinis, quod tam eximium Dei Prophetam jacere passus fuerit, quum tamen memorabile illud vaticinium, de quo vidimus, deberet celebre esse, & in ore omnium versari, ut constaret sancto viro perpetua auctoritas. Jam quia Daniel commemorat *Reginam ingressam fuisse domum symposii*, hinc elicitur probabilis conjectura, non fuisse uxorem Regis, sed potius aviam. Dixi me de hac re nolle contendere, quia in rebus dubiis potest quisque frui suo judicio libero. Atqui hæc inter se non quadrarent, Regem epulatum fuisse cum uxore & concubinis suis, deinde Reginam ingressam fuisse in cœnaculum. Colligimus ergo Reginam hic vocari honoris causa, quæ prædita adhuc erat, si non potestate, saltem auctoritate & gratia. Et hoc etiam confirmat testimonium Herodoti, qui laudat uxorem Regis Nebuchadnezer, quem vocat Labynetum: laudat ob singularem prudentiam: vocat eam Nitocrim. Conveniunt ergo hæc inter se, quod abfuerit ab illo symposio matrona, quia alienum erat ab ætate ejus & gravitate, comessari una cum aliis, qui luxuriæ operam dabant. Illa igitur ingressa cœnaculum, admonuit Regem de Daniele: & nunc subjicit causam cur Daniel præfectus fuerit Magis, & Ariolis, & Divinis, & Chaldæis omnibus.

Herodot. lib. 1.

12. Propterea quod spiritus excellens, & intelligentia, & cognitio, interpretatio somniorum, & arcanorum revelatio, & solutio nodorum (*hoc est, solvebat nodos: ego uno contextu ita lego, tametsi ponitur nunc nomen, nunc verbum: sed ego respicio facilitatem, ne quid sit ambiguum*) inventa est (*nempe prudentia & cognitio, ut prius dixerat*) in eo, *nempe* Daniele, cui Rex imposuerat nomen Beltsazar: & nunc Daniel vocetur, & interpretationem patefaciat.

Causam hic assignat Regina cur Daniel illam dignitatem adeptus esset, ut haberetur Princeps ac magister omnium sapientum: quia scilicet, inquit, *spiritus excellentia inventa fuerat in eo, quod interpretaretur somnia, quod patefaceret arcana, quod solveret nodos.* Tria igitur dona hic enumerat, quibus pollebat Daniel: & ita probat excelluisse ipsum inter omnes alios Magos, quia nemo erat qui se conferre posset. Jactabant quidem Magi se esse interpretes somniorum, se posse solvere nodos omnes, & explicare ænigmata: cæterum vanitas & stolida ipsorum jactantia jam bis deprehensa fuerat. Merito igitur Regina hæc tria vendicat Danieli, ut ostendat ipsum superare alios omnes. Deinde ratiocinatur ab auctoritate, quum dicit nomen ei fuisse impositum à Rege. De hoc nomine Beltsazar alibi diximus: sed hoc consilio nunc Regina dicit nomen hoc fuisse illi inditum, ut Belsazar cognoscat fuisse habitum in summo pretio & honore apud avum suum: & ideo exprimitur hic nomen patris, quia poterat Belsazar cæteros contemnere: sed ratio dictabat, ut aliquid deferret judicio avi sui, quem omnes cognoverant fuisse præstantissimum, quamvis eum ad tempus Deus humiliasset, ut vidimus, & nunc repetet Daniel. Pergamus.

13. Tunc Daniel adductus est coram Rege: loquutus est Rex, & dixit Danieli, T*une es* ille Daniel, (*si interrogative legamus: vel, Tu es ille Daniel*) qui ex filiis captivitatis Jehudah, quem abduxit Rex pater meus è Jehudah.

14. Et audivi de te, quod spiritus deorum in te, & intelligentia, (*vel perspicacia: diximus heri nomen hoc, quum proprie lucem significet, metaphorice sumi pro perspicacia, vel solertia*) & cognitio, & sapientia excellens (*vel eximia*) inventa sit in te.

15. Et nunc producti sunt coram me Sapientes, Arioli, (*vel Genethliaci, non moror has voces, ut ante dixi*) qui scripturam hanc legerent, & interpretationem ejus patefacerent mihi: & non potuerunt interpretationem sermonis indicare.

16. Et ego audivi de te, quod possis nodos solvere, & arcana explicare: nunc si poteris scripturam legere, & interpretationem ejus patefacere mihi, purpura vestieris, & torques ex auro super collum tuum, & tertius in regno dominaberis.

Hic Rex non agnoscit suam socordiam, sed absque verecundia interrogat Danielem, & interrogat quasi captivum, *Tu es Daniel ille ex captivis Jehudah, quem pater meus abduxit?* videtur hic contemptim loqui, ut sibi addicat Danielem in obsequium servile: quanquam possumus hanc sententiam legere, acsi per modum admirationis inquireret Belsazar, *Tune es ille Daniel! Ego autem audivi de te.* Audierat pridem, & pro nihilo duxerat: Nunc ubi eum urget ultima necessitas, tribuit aliquid honoris Danieli. *Audivi* igitur, *quod spiritus deorum sit in te, quod possis solvere nodos, & patefacere arcana.* Quantum attinet ad spiritum deorum, jam ante diximus Regem Belsazar ex communi usu omnium gentium Angelos promiscue miscere cum Deo: quia miseri illi non poterant Deum extollere, ut decebat: ita ut Angeli essent tanquam sub ejus pedibus. Sed hæc tamen loquutio ostendit nunquam homines fuisse tam brutos, quin Deo adscriberent quicquid erat eximium, quemadmodum videmus etiam à profanis scriptoribus vocari deorum beneficia quæcunque vel utilitatem afferunt hominibus, vel in se habent aliquid præstantiæ & dignitatis. Ita Chaldæi spiritum deorum vocabant donum intelligentiæ, vel perspicaciam quæ rara esset & eximia: quoniam sciebant homines non propria industria sibi acquirere vel consequi Propheticum munus, sed hoc esse cæleste donum. Coacti sunt igitur Deo laudem suam tribuere: sed quia verus Deus erat illis incognitus, implicite loquuti sunt: & quemadmodum dixi, vocarunt Angelos deos, quia non

pote-

poterant discernere in tenebris ignorantiæ suæ, quisnam esset verus Deus. Quicquid sit, Belsazar hic ostendit qua in existimatione habeat Danielem. Sed dicit se hoc habere ex aliorum relatu duntaxat. Unde iterum detegitur ejus socordia. Debuerat enim usu & experientia cognoscere Prophetam: ubi autem contentus est simplici rumore, hinc apparet, quam superbe neglexerit oblatum sibi doctorem, neque tamen putat, neque vult etiam fateri suum probrum. Sed ita impiis sæpe Deus extorquet confessionem, qua seipsos damnent, etiamsi vellent hoc maxime effugere. Eodem etiam spectat quod dicit, *Producti sunt coram me omnes sapientes, & Genethliaci*, vel Arioli, *qui scripturam hanc mihi legerent, & patefacerent interpretationem: neque potuerunt*, inquit. Deus enim pœnas de illo sumpsit, quum in extrema necessitate ostendit nihil illi prodesse Chaldæos & omnes Ariolos, in quibus tamen acquieverat. Quum ergo sic frustratur eum spes sua, hinc agnoscit se fuisse deceptum, quum aluit Magos & Ariolos, & putavit se munitum esse consilio, modo ipsos secum haberet. Interea quod rejectus fuit sanctus Propheta, fuit Deo intolerabile, & merito quidem. Hoc fatetur Belsazar, quamvis non putet. Ideo dixi non ingenuam esse aut voluntariam confessionem, sed extortam violenter arcano instinctu Dei. Promittit etiam Danieli quod ante Magis promiserat: *Purpura*, inquit, *vestieris, si legeris scripturam hanc, & torques aureus erit in collo tuo, & dominaberis in regno tertius.* Atqui tunc instabat regni ejus finis: & tamen secure hanc dignitatem offert Danieli. Unde apparet, terrorem quem Deus incusserat ejus animo, fuisse evanidum: quemadmodum phrenetici agitantur magna inquietudine, sed tamen nihil habent certum, & inter medios pavores sic exiliunt, ut tamen velint in cælum conscendere, aut volare. Sic etiam hic tyrannus quanquam contremiscit ad judicium Dei, retinet tamen occultam contumaciam in corde, & imaginatur se fore perpetuum Regem, dum ita aliis & opulentiam & multa dona promittit. Nunc sequitur,

17. Tunc respondit Daniel, & dixit coram Rege, Dona tua tibi sint, (*hoc est, maneant apud te*) & munera tua alteri da: tamen scripturam legam Regi, & interpretationem *ejus* patefaciam ei.

Hic primo loco respuit Daniel oblata sibi munera. Non legimus hoc prius fecisse: imo visus est amplecti quod datum fuerat à Rege Nebuchadnezer. Quæritur ratio hujus discriminis. Neque enim probabile est, Prophetam diverso fuisse vel animo, vel consilio, vel affectu. Quid ergo hoc sibi vult, quod quum ante passus fuerit se ornari à Rege Nebuchadnezer, nunc repudiet dignitatem sibi oblatam? Deinde occurrit etiam alia quæstio. Nam in fine capitis videbimus eum fuisse vestitum purpura, deinde à præcone fuisse promulgatum edictum, ut tertius regnaret. Videtur ergo Propheta vel oblitus fuisse sui, quum recepit purpuram, quam tamen magnifice rejecerat: vel quæritur ratio, cur ita loquutus sit, deinde non abnuerit ornari regiis insignibus. Quantum ad primam quæstionem spectat, non dubito quin asperius voluerit loqui cum impio, & desperato Belsazar: quia autem in Rege Nebuchadnezer adhuc residebat aliqua probitas, & bene de ipso sperabat, ideo mitius eum tractavit. Quod ad Regem Belsazar spectat, necesse fuit ipsum excipi durius, quia ventum erat ad extrema. Non dubito hanc fuisse causam discriminis: quia constanter Propheta perrexit in suo cursu: sed debuit pro officio suo distinguere inter diversas personas: & quia major erat pervicacia & obstinatio in Rege Belsazar, ideo ostendit se minus ei deferre quam avo ipsius. Adde quod tempus subjectionis mox finiendum erat, cujus respectu Chaldaicam Monarchiam ante coluerat. Quod attinet ad repugnantiam, quæ apparet inter ejus responsum, & factum de quo postea videbimus: non debet nobis absurdum videri, si Propheta initio testatus fuerit se nihil morari dona Regis, imo ea se fugere: & tamen non contenderit vehementius: quia creditus fuisset hoc astute facere fugiendi periculi gratia. Voluit igitur ostendere invictam animi magnitudinem in utroque, Quod initio præfatus est dona Regis sibi nullius esse momenti (sciebat enim momentaneum esse ipsum regnum) deinde quod recepit purpuram & alia insignia: quoniam hoc datum fuisset vitio, si ad extremum usque recusasset: erat enim signum timiditatis, quod in suspicionem proditionis tractum fuisset. Ostendit igitur Propheta se magnifice despicere totam illam dignitatem, quæ delata erat à Rege Belsazar. Erat enim jam fere semimortuus. Et simul etiam ostendit se intrepidum esse ad omnia pericula. Instabat enim Regi interitus, & urbs paucis horis, vel eadem forte hora capta fuit. Daniel ergo non repudiat hanc purpuram, ut ostendat se mortem non fugere si opus esset. Fuisset enim tutior in suis latebris, si versatus fuisset inter gregarios homines, non autem in aula: deinde si habitus fuisset unus ex mancipiis, poterat etiam ab illo discrimine immunis esse Quum ergo non dubitat recipere purpuram, ostendit se esse imperterritum. Interea minime dubium est, quin voluerit prosternere stolidam illam arrogantiam Regis, qua adhuc turgebat: quum dicit, *Dona tua tibi sint, & munera tua alteri da*: ego nihil curo. Quum ergo tam animose contemnit Regis liberalitatem, non dubium est, quin voluerit corrigere superbiam qua adhuc inflatus erat, vel saltem vulnerare aut pungere animum ipsius, ut sentiat Dei judicium, cujus paulo post Daniel futurus erat præco & testis. Jam sequitur,

18. O Rex: (*ad verbum, Tu Rex: sed compellat ipsum*) Deus excelsus imperium, & magnitudinem, & præstantiam, & splendorem dedit Nebuchadnezer patri tuo.

19. Et ob magnitudinem quam dederat ei, omnes populi, gentes & linguæ tremuerunt, & formidarunt à conspectu ejus: quem volebat, occidebat: (*hoc est, quem volebat occidere, erat occisus*) & quem volebat *percutere*, percutiebat: & quem volebat *attollere*, attollebat: & quem volebat *dejicere*, dejiciebat.

20. Quando autem elevatum fuit cor ejus, & spiritus ejus roboratus est (*vel obduruit*) ad superbiam, dejectus fuit è folio regni, & gloriam abstulerunt ab eo.

Antequam Daniel scripturam recitet, atque ejus interpretationem adjungat, admonet Regem Belsazar unde hoc prodigium. Neque enim commode exordium sumpsisset à lectione: si dixisset, *Mene mene*, quemadmodum videbimus in fine capitis, Rex non ita profecisset in sermone abrupto. Sed hic Daniel ostendit nihil esse mirum, si Deus manum suam exeruerit, vel speciem manus protulerit, quæ describeret Regis exitium: quoniam Rex nimis obstinate provocaverat iram ipsius. Videmus ergo cur ab hac narratione incipiat Daniel, quod Rex Nebuchadnezer fuerit summus Monarcha, quod sibi subegerit

egerit totum orbem, quod omnes contremuerint ad ejus conspectum: deinde, quod dejectus fuerit à solio regni: nempe ut melius pateat Belsazar non peccasse ignorantia; quoniam insigni illo & memorabili exemplo avi sui debuerat modeste se gerere. Quoniam ergo domestica illa admonitio nihil profuerat, Daniel ostendit jam tempus maturum esse, ut Deus iram suam, & quidem formidabili portento, illi denunciet. Hæc est summa. Sed quod ad verba spectat, primo dicit, *Regi Nebuchadnezer datum fuisse imperium à Deo, & magnitudinem, & altitudinem, & splendorem*: quasi diceret, magnifice fuisse ornatum, ut esset summus totius orbis Monarcha. Diximus alibi, & pluribus locis adhuc repetet Daniel, non fortuito contingere hominibus imperia, sed divinitus: quemadmodum etiam Paulus pronunciat, Non esse potestatem nisi à Deo: & Deus vult conspici suam providentiam speciali modo in regnis. Quamvis enim curam gerat totius mundi, & in gubernatione humani generis quæ videntur minutissima, tamen regantur ejus manu: singularis tamen ejus providentia relucet in hujus mundi Imperiis. Sed quoniam de hac re alibi fusius disserui, & adhuc sæpius hæc doctrina nobis occurret, nunc mihi satis est breviter hoc caput attingere: nempe extolli Reges terrenos in sublime Dei manu, non autem casu fortuito. Et Daniel ut hanc doctrinam confirmet, adjungit, *propter magnitudinem, quam Deus ei contulerat, cunctos mortales tremuisse à conspectu ejus.* Quibus verbis significat insculptam esse Dei gloriam Regibus, quantisper vult ipsos dominari. Hoc quidem non potest ostendi digito: sed res satis demonstrat, Reges divinitus armari auctoritate, ut contineant sub manu sua & arbitrio ingentem multitudinem hominum. Nemo enim est, qui non appetat primatum inter mortales. Unde igitur fit, quum ambitio ita infixa sit omnium cordibus, ut multa hominum millia se subjiciant uni, & patiantur se regi, imo perferant multas indignitates? Unde hoc, nisi quia instruit Deus gladio & potestate quos vult excellere? Hæc igitur ratio diligenter notanda est, ubi dicit Propheta, *tremuisse omnes à conspectu Regis Nebuchadnezer*, quia Deus instruxerat illum magnitudine, hoc est, quia voluerat præ aliis ipsum excellere in mundo. Deus autem multas habet causas, & sæpe nobis absconditas, cur hunc extollat, & illum humiliet. Tamen hoc extra controversiam esse nobis debet, nullos Reges imperio potiri, nisi Deus porrigat illis manum: deinde ipsos fulciat. Ubi autem eos vult exuere potestate, sponte ipsos cadere: non quia fit aliquid fortuitum in mutationibus, sed quia Deus, sicuti dicitur in libro Job, discingit eos gladio quos prius accinxerat. Jam sequitur, *Quos volebat occidere, occidebat: quos volebat percutere, percutiebat.* Putant nonnulli hic describi abusum regiæ potestatis. Sed ego simpliciter malo accipere, quod Nebuchadnezer pro suo arbitrio dejicere alios, & alios extollere potuerit: quod fuerit in ejus manu dare aliis vitam, alios occidere. Ego igitur hæc verba non refero ad libidinem tyrannicam, quasi Nebuchadnezer jugulaverit multos innoxios, & effuderit humanum sanguinem sine ulla ratione: deinde etiam quod spoliaverit multos suis fortunis, & alios ditaverit, sive honore & opibus ornaverit. Ego non ita accipio, sed quod in ejus arbitrio fuerit vel occidere, vel dare vitam: item, alios extollere, alios autem dejicere. In summa, videtur mihi Daniel hic describere quanta sit in Regibus potestas, quia libere possunt de suis subditis statuere: non quod liceat, sed quia omnes obmutescunt. Quicquid enim Regi placuit, hoc coguntur omnes probare, vel saltem nemo obstrepere audet. Quum ergo tanta sit Regum licentia, hic Daniel ut ostendat Regem Nebuchadnezer non sua industria, non suo consilio, non sua etiam fortuna sic fuisse evectum, dicit instructum fuisse summo imperio, & fuisse omnibus formidabilem, quia Deus illum insignierat sua gloria. Interim Regum est dispicere quid sibi liceat, & quid permittat Deus. Nam sicuti imperio pollent, ita etiam debent expendere se aliquando rationem summo Regi reddituros. Hinc ergo non colligimus, Reges constitui à Deo sine aliqua lege, ut sibi quidvis permittant: sed Propheta, quemadmodum dixi, de ipsa regia potestate loquitur. Quum autem Reges habeant in suos potestatem vitæ & necis, dicit hic fuisse in manu Regis Nebuchadnezer omnium vitam. Jam adjungit, *quando exaltatum fuit cor ejus, tunc dejectus fuit*, vel exterminatus, *à solio regni, & spoliarunt eum sua præstantia.* Prosequitur suam narrationem. Vult enim ostendere Regi Belsazar, Deum ad tempus quidem ferre eorum insolentiam qui obliviscuntur sui, ubi adepti sunt summam potestatem. Vult ergo hoc ostendere: ideo dicit, Rex Nebuchadnezer avus tuus fuit summus Monarcha: hoc non adeptus est ex seipso, neque etiam imperium retinuit, nisi quia suffultus fuit Dei manu. Jam mutatio ejus insigne fuit documentum, non posse usque ad finem tolerari eorum superbiam qui ingrati sunt Deo, neque agnoscunt se ejus beneficio regnare. *Ubi* ergo *cor ejus*, inquit, *elevatum fuit, & spiritus ejus confirmatus ad superbiam*, subita contigit mutatio. Inde oportuit te doceri & omnes ejus posteros, ne amplius vos deciperet superbia, quin potius te percelleret patris tui exemplum, sicuti postea dicemus. Ideo hæc scriptura tibi proposita fuit, qua intelligas instare tibi & vitæ & regni interitum.

Rom. 13. vers. 1.

Job. 12. vers. 18.

Da omnipotens Deus, quando unicuique nostrum attributa est sua statio, ut contenti simus nostra sorte: & quum nos humilias, ut libenter nos tibi subjiciamus, & patiamur abs te regi, neque appetamus etiam altitudinem, quæ nos in exitium præcipitet: deinde, ut in sua quisque vocatione modeste se gerat, ut semper emineas inter nos. Deinde nihil aliud nobis sit propositum, quam ut tibi, deinde fratribus nostris, quibus addicti sumus, nostram operam studeamus impendere, ut ita glorificetur nomen tuum in nobis omnibus, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SEXTA IN DANIELEM.

IN sententia quam cœpimus heri exponere notanda est loquutio, ubi dicit Daniel, *roboratum fuisse ad superbiam cor Regis Nebuchadnezer.* significat enim non fuisse stultitia repente elatum, quemadmodum sæpe vani homines intumescunt, quum nihil est causæ: neque etiam interior præcedit affectus animi: sed plus quiddam exprimere vult, nempe superbiam hanc fuisse conceptam longo tempore: quasi diceret, non fuisse occupatum subita aliqua vanitate, sed meditatum fuisse superbiam, ita ut accederet ad illam obstinatio vel durities. Quod postea mutatur numerus in verbis, quidam ad Angelos referunt numerum pluralem, quod abstulerint ab ipso, jussu Dei. Sed potius existimo verba sumi indefinite, quod scilicet ablata fuerit ab ipso gloria, quemadmodum jam ante vidimus similes loquendi formas. Nunc sequitur,

21. Et à filiis hominum exterminatus fuit: & cor ejus cum bestiis positum est: (*ad verbum est, posuit: ideo vertunt quidam, cor suum posuit cum bestiis: qui sensus est tolerabilis: sed alii malunt tribuere hoc Deo, quod Deus posuerit cor illius una cum bestiis: & scimus sæpe deficere nomen substantivum apud Hebræos & Chaldæos: sic ergo ad verbum legemus, Cor suum posuit ipse Nebuchadnezer, hoc est, adjecit omnes suos sensus ad bestias, ut nihil ab illis differret: vel, Deus posuit cor ejus cum bestiis, hoc est, ita eum infatuavit, ut similis esset bestiis: alii verbum* שוי *capiunt absolute: sed active potius debet exponi*) & cum onagris habitatio ejus: herba sicut tauros cibaverunt eum: (*alii vertunt, gustare fecerunt eum herbam, quemadmodum tauros: alii, quod herbæ (ut sit mutatio numeri) ipsum cibaverint: quod ad sensum, nulla est ambiguitas: sed si ita legere placet, quod paverint eum herba, erit indefinita loquutio, quemadmodum jam ante multas habuimus similes: si autem quis malit numeri esse mutationem, etiam sensus conveniet, quod herbæ dederint illi gustum, vel pastum*) & rore cæli corpus ejus irrigatum fuit, donec cognosceret quod dominetur Deus excelsus in regno hominum, & quem velit imponat in illo.

Hic versus non indiget longa expositione, quia tantum repetit Daniel quæ alibi scripserat, quod scilicet avus Nebuchadnezer quamvis mutatus non fuerit in bestiam, tamen abdicatus fuerit à communi hominum vita, ut toto corpore deformis esset: deinde horreret ipse hominum consuetudinem, & mallet habitare cum bestiis. Hoc fuit horribile portentum, præsertim in tanto Monarcha: & dignum erat exemplum, quod per manus traderent posteri alii aliis usque ad mille ætates, si tamdiu durasset Monarchia illa. Quod autem nepos ejus tam cito oblitus fuit hujus documenti, hinc merito coarguitur turpissimæ socordiæ. Hæc igitur ratio est, cur iterum repetat Daniel historiam: ***A filiis hominum***, inquit, ***abdicatus fuit, cor ejus positum cum bestiis***, hoc est, caruit ad tempus ratione & judicio. Scimus autem hoc esse præcipuum discrimen inter homines & bruta animalia, quod homines intelligunt & judicant: bruta autem animalia suo sensu rapiuntur. Deus ergo ediderat memorabile exemplum in Rege illo, quum ita spoliasset eum omni ratione & intelligentia. ***Fuit***, inquit, ***habitatio ejus cum onagris***, qui ante habitaverat in palatio illo, quod toti mundo conspicuum erat, unde tunc omnes populi Orientales jura petebant. Quum ergo solitus esset coli pro Deo, hoc horribile fuit judicium, quod postea habitavit cum feris sylvestribus: quod ***etiam instar tauri pabulum suum habuit in herbis***, quum ante omnes deliciæ affluerent, & solitus esset tam laute tractari, ut ferebat illius regni opulentia: præsertim quum sciamus Orientales omnibus aliis esse magis delicatos, Babylonem etiam matrem fuisse omnis luxuriæ: quum ergo mutata fuit in hunc modum Regis conditio, nemo potuit ignorare, hoc non fortuito fuisse factum, sed raro & singulari Dei judicio. Postea adjungit quod prius dixerat, ***corpus ejus fuisse irrigatum pluvia cæli, donec cognosceret Deum excelsum dominari in regno hominum.*** Hic rursus etiam exprimitur finis pœnæ, ut scilicet Nebuchadnezer sentiret se creatum fuisse Regem divinitus, & Reges omnes terrenos non stare, nisi quatenus Deus suffulcit eos manu sua & virtute. Putant enim se extra omnem fortunæ aleam esse positos: & quamvis verbo jactent se regnare Dei gratia, contemnunt tamen omne numen, quia ad se transferunt divinitatis gloriam. Hæc est vesania Regum omnium, quemadmodum ex his verbis colligitur. Nam si hoc persuasum fuisset Regi Nebuchadnezer, Reges constitui à Deo, pendere ex ejus arbitrio, & stare & cadere prout decrevit: non opus fuerat hac pœna, quemadmodum diserte exprimitur in his verbis. Exclusit igitur Deum à gubernatione mundi. Sed hoc commune est cunctis Regibus terrenis, quemadmodum nuper attigi. Omnes quidem aliud profitebuntur: sed Spiritus sanctus non moratur falsas istas protestationes, ut vocant. Ideo hic in persona Regis Nebuchadnezer proponitur nobis quasi in speculo Regum omnium ebria confidentia: quod scilicet existimant se propria virtute stare, & eximunt se ab imperio Dei, quasi non sederet in cælo judex. Oportuit igitur Nebuchadnezer humiliari, donec cognosceret Deum regnare in terra: quia scilicet communi opinione ipsum includunt in cælo, acsi otio suo contentus esset, neque curam gereret humani generis. Tandem adjicitur, ***& quem voluerit statuit***, vel imponit. Melius exprimitur quod obscure dictum fuerat, quomodo scilicet cognoverit Nebuchadnezer tam severa pœna domitus ac subactus, Deum regnare in terra. Nam ubi vident Reges terreni se præsidiis munitos esse, se pollere opibus, posse ad nutum colligere exercitus magnos: ubi etiam vident se omnibus esse terrori, existimant Deum nihil amplius habere juris, neque possunt animis concipere ullam mutationem: quemadmodum etiam in Psalmo dicitur de omnibus superbis: *Psal. 10. vers. 6.*
& quemadmodum Jesaias in eundem sensum loquitur, Etiamsi flagellum transierit, vel si diluvium *Jesa. 28.*
grassetur per totam terram, tamen malum nos non *vers. 15.*
attinget: acsi dicerent, quamvis Deus fulminet è cælo, tamen erimus tuti & immunes ab omni incommodo & discrimine. Hoc sibi Reges persuadent. Ergo tunc demum incipiunt cognoscere Deum esse Regem terræ, ubi sentiunt in manu ejus esse & arbitrio, abjicere quos ante extulerat: deinde extollere humiles & abjectos, quemadmodum ante vidimus. Est igitur clausula versus quasi explicatio superioris sententiæ. Nunc sequitur,

22. Et tu filius ejus Belsazar, non humiliasti cor tuum: quapropter (*ad verbum: sed valet, quandoquidem*) totum hoc cognoveras.

Hic ostendit Daniel quorsum retulerit quod hactenus audivimus de pœna Regis Nebuchadnezer. Debuerat enim Belsazar domestico illo exemplo sic affici, ut se Deo subjiceret. Jam credibile est, patrem ejus Evilmerodah fuisse oblitum ejus pœnæ: quia tamen non ita petulanter se gesserat contra Deum, neque insultaverat veræ & sinceræ pietati, Deus pepercit misero tyranno, qui in aliqua mediocritate se continebat. Sed quantum ad nepotem Belsazar spectat, fuit prorsus intolerabilis: ideo manum suam exeruit Deus. Hoc nunc docet Propheta, ***Tu filius ejus***, inquit. Hac circumstantia magis eum urget, quia non oportuit longe petere exemplum ab alienis gentibus, quum domi cognosceret quod opus erat & utile cognitu. Et amplificat etiam crimen alio modo: dicit, ***Tamen hoc totum sciebas.*** Nam solent homines obtendere ignorantiam pro clypeo, ubi extenuant culpam scelerum: sed qui scientes

ſcientes & volentes peccant, omni excuſatione carent. Convincit igitur Propheta manifeſtæ contumaciæ hunc Regem: quaſi diceret, eum data opera provocaſſe iram Dei: quia non latuerat ipſum quale & quam horribile judicium maneat omnes ſuperbos, quum teſtimonium tam illuſtre & notabile haberet in avo ſuo, quod debuerat aſſidue verſari ante ejus oculos. Sequitur,

23. Et contra Dominum cæli te extuliſti, & vaſa domus ejus (*hoc eſt, templi ejus*) protulerunt in conſpectum tuum: & tu, & Proceres tui, uxores tuæ, (*vel uxor tua*) & concubinæ tuæ vinum bibiſtis in illis: & deos argenti, (*hoc eſt, argenteos*) & aureos, æneos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, & non audiunt, & non intelligunt, laudaſti: & Deum, cui *eſt* in manu ejus anima tua, (*hoc eſt, in cujus manu eſt vita tua*) & cujus (*in poteſtate ſunt*) omnia tua, non honoraſti.

Proſequitur ſententiam ſuam Propheta, & confirmat quod dixi, nempe Regem Belſazar fuiſſe indocilem, & ſponte cæcutiiſſe ad judicium Dei. *Tu enim extuliſti te*, inquit, *contra Dominum cæli.* Si proterve inſurrexiſſet contra homines, jam vitium illud pœna dignum erat: ubi autem ex profeſſo Deum provocavit, hæc arrogantia nullo modo potuit neque debuit ferri. Rurſus ergo Propheta ſuperbiam Regis aggravat, quum dicit, *ipſum fuiſſe elatum contra Regem cæli.* Modum etiam ſimul exprimit, *quia juſſerit proferri in conſpectum ſuum vaſa templi, biberit in illis.* Jam illa profanatio erat indignum ſacrilegium: ſed non contentus fuit Belſazar indignitate illa, quod ſcilicet aptaſſet ſacra vaſa ad ſuam luxuriem & fœdam ebrietatem: deinde quod illa proſtituiſſet ſuis concubinis & ſcortis: ſed addidit graviorem contumeliam adverſus Deum, *quia tunc laudavit deos argenteos, & aureos, æneos, & ferreos, & ligneos, & lapideos, qui non ſentiunt.* Hoc prius non fuerat dictum: ſed Daniel quoniam hic ſuſtinet perſonam doctoris, non tam breviter narrat ut prius: quia quum diceret hoc eodem capite circa initium, Belſazar celebraſſe ſympoſium illud impurum, erat hiſtoricus: nunc autem, ut jam dixi, exequitur partes doctoris: *Tu*, inquit, *laudaſti deos fabricatos ex corruptibili materia, qui neque vident, neque audiunt, neque intelligunt: tu autem fraudaſti Deum vivum honore, in cujus manu eſt vita tua*, unde tu dependes, & à quo etiam habes quicquid tuum eſſe jactas. Quum ergo ita ſpreveris Deum vivum, qui erga te fuerat tam beneficus, hæc ingratitudo quam turpis eſt & pudenda! Videmus ergo ut Propheta hic ſevere coarguat impium tyrannum & ſacrilegii, & inſanæ temeritatis, & fœdæ ingratitudinis adverſus Deum. Nunc ſequitur, (ego enim levius hæc prætereo, quoniam alibi jam tractata ſunt)

24. Tunc à conſpectu ejus miſſa eſt particula manus, (*alii vertunt palmam: ſed intelligunt manum quæ carebat corpore: portio illa manus, hoc eſt, manus quaſi abſciſſa à corpore, miſſa fuit à conſpectu Dei, inquit*) & ſcriptura hæc notata *fuit*.

In adverbio באדין ſubeſt pondus, quod ſcilicet matura fuerit hæc Dei vindicta, vel denunciatio vindictæ. Oſtendit igitur Daniel longa patientia uſum fuiſſe Deum erga Regem Belſazar, neque ſtatim arma ſumpſiſſe ad pœnam de illo ſumendam: ſed tunc cœpiſſe prodire judicem & conſcendere tribunal, quum deſperatus eſſet faſtus, quum impietas jam nullo modo eſſet tolerabilis. Videmus ergo emphatice legendum eſſe iſtud *Bedain:* quaſi diceret, Tu hic non potes conqueri de celeritate pœnæ, quaſi eam Deus ante tempus protulerit. Non igitur potes dicere præcipitem fuiſſe Deum in hac pœna. Nam cogita, & expende quot modis, & quam longo tempore provocaveris iram ipſius. Jam quod ad extremum facinus ſpectat, tu certe perveneras ad cumulum impietatis, quum iſta manus apparuit tibi. Deus ergo nunc in tempore, vel opportune te ad pœnam trahit, quia ſuſtinuit hactenus & te & tua ſcelera. Poſt hanc tolerantiam quid reſtabat, ubi ita inſultas ſuperbe contra eum, niſi ut te compeſcat, quia prorſus deploratus es, nec jam ulla ſperanda eſt correctio? Et dicit, Ab ipſo, ne amplius inquirat Belſazar unde hæc manus: *A conſpectu Dei*, inquit: hoc eſt, manus hæc teſtis eſt cæleſtis vindictæ: ne exiſtimes eſſe ſpectrum aliquod evanidum, ſed ſcias Deum hac figura oſtendere hactenus ſibi diſplicuiſſe tua ſcelera: & jam quia ad extremum perveneris, ſimul adeſſe maturam pœnam. *Et ſcriptura hæc*, inquit, *notata eſt:* quaſi diceret non falli oculos Regis Belſazar, quoniam hæc manus ſit Dei, hoc eſt, miſſa à conſpectu ejus, ut ſit certum teſtimonium vindictæ. Poſtea adjungit,

25. Et hæc *eſt* ſcriptura quæ notata *eſt*, (*vel exarata*) MENE, MENE, (*numeratum eſt, numeratum eſt*) TEKEL, (*appenſum eſt: alii vertunt, numera, numera, appende*) VPHARSIN. (*& dividentes.*)

26. Hæc interpretatio *eſt* ſermonis: MENE, numeravit Deus regnum tuum, & complevit (*vel finivit*) illud.

27. TEKEL, (*appende, vel appenſum eſt*) appenſus es in trutina, (*vel ſtatera*) & inventus es deficiens.

28. PERES, (*pro vpharſin*) diviſum eſt regnum tuum, & datum Medis & Perſis.

Hic quatuor illas voces exponit Daniel, quæ inſculptæ fuerant ad parietem. Rex vel præ ſtupore eas legere non poterat, vel quoniam Deus obſtupefecerat omnes illius ſenſus, & quaſi obleverat ejus oculos, quemadmodum prius dictum fuit. Et idem etiam dicendum eſt de Magis & Ariolis. Poterant enim legere, niſi fuiſſent divinitus excæcati. Priore igitur loco recitat Daniel quatuor illas voces, *Mene, Mene, Tekel, Vpharſin:* poſtea addit interpretationem. Bis verbum unum repetitur, *Mene.* Quidam ſic diſtinguunt, quod numerati fuerint anni vitæ Regis, deinde numeratum fuerit tempus regni: ſed illa argutia non videtur mihi firma eſſe. Ego igitur puto confirmationis cauſa bis fuiſſe poſitum hoc verbum; quaſi diceret Propheta, numerum jam completum eſſe. Nam in calculo proclivis eſt error, ut vulgo dicunt. Ut ergo intelligat Belſazar jam actum eſſe de vita ſua & regno, confirmat Deus numerum eſſe completum: quaſi diceret, ne momentum quidem temporis poſſe addi ad præfixum terminum. Et ſic etiam interpretatur Daniel ipſe, *Numeravit*, inquit, *Deus regnum tuum*, hoc eſt, Deus con-

constituit certum finem & præscripsit regno tuo: ita necesse est, ut finem accipiat, quoniam completum est ejus tempus. Quanquam hic Deus Regem unum alloquitur, & scriptura etiam proposita fuerat ante ejus oculos, hinc tamen colligere licet doctrinam generalem, Quod Deus præfixerit certum tempus omnibus regnis.
Job. 14. vers. 5. Idem etiam testatur Scriptura de vita cujusque nostrum. Si Deus præscripsit cuique suos dies, hoc certe magis competit in publica imperia, quoniam secum plus trahunt ponderis. Ergo sciamus non tantum vivere & mori Reges ipsos Dei arbitrio, sed etiam imperia mutari, quemadmodum ante dictum est: & quidem sic erigi ab ipso, ut finem certum præscribat. Et hinc petenda nobis est consolatio, ubi videmus tyrannos tam impetuose ruere, & nullum esse modum eorum libidini & sævitiæ. Quum ergo sic grassantur, acsi cælum vellent terræ miscere, meminerimus hujus doctrinæ, Numeratos esse ipsorum annos. Deus autem scit quousque expediat ipsos regnare: Non fallitur. Nam nisi utile esse Ecclesiæ & electis cognosceret, tyrannos ita ad tempus ruere, certe mox eos compesceret: sed quia ab initio statuit numerum, sciamus nondum adesse maturum vindictæ tempus, quantisper patitur illos sic abuti & tam licentiose suo imperio & potestate sibi divinitus concessa. Jam sequitur expositio verbi *Tekel: Tekel*, inquit, *quoniam appensus fuisti in statera*, vel in trutina, *& inventus es deficiens*. Hic Daniel ostendit Deum sic moderari sua judicia, acsi stateram manu gestaret. Similitudo est ab hominum consuetudine sumpta. Scimus quis sit usus stateræ, nempe ut certa sit distri-
Sap. 11. vers. 21. butio. Sic etiam dicitur Deus omnia agere in pondere & mensura, quoniam nihil confuse agit, sed ea moderatione utitur, ut nunquam reperiatur majus vel minus, ut vulgo dicunt. Hac ratione dicit Daniel, *appensum fuisse Belsazar in trutina*, quod scilicet Deus non festinaverit in pœna de ipso sumenda, sed pro more suo & perpetua regula juste pœnam de ipso exigat: *quoniam* scilicet *inventus fuerit deficiens*, hoc est, quod evanuerit, quasi nullum haberet pondus: acsi diceret, Tu existimas parcendum fuisse tuæ dignitati. Nam quoniam te omnes reverentur, putas te dignum honore: falleris, inquit: aliud enim est Dei judicium. Non utitur Deus communi trutina, sed habet ipse suam trutinam: *& illic repertus es deficiens*: hoc est, repertus es nullius momenti, vel homo nihili. His verbis non dubium est quin graviter exasperatus fuerit tyrannus; sed quoniam aderat extremum tempus, oportuit eum ferre vocem præconis. Et Deus haud dubie continuit ejus ferociam, ne insurgeret contra Danielem. Tandem additur פרס pro voce *Pharsin*, quod *divisum sit regnum ejus*, nempe *à Medis, & Persis*. Non dubito quin Deus voce illa significaverit dissipationem Monarchiæ, quæ instabat. Quum ergo dicit *Upharsin, & divident*, significat non posse diutius stare Monarchiam illam, quia velit eam divellere vel abrumpere. Sed aptissime alludit Propheta ad divisionem, quæ facta est inter Medos, & Persas: & sic aucta fuit contumelia, quia oportuit Babylonios pluribus dominis servire. Hoc jam grave est ac molestum, si quis populus imperium obtinuerit longe & late, postea devictus cogatur ferre jugum unius domini: sed quum adsunt duo domini, hoc amplificat indignitatem. Sic igitur Daniel hic ostendit non simplicem fore Dei vindictam, ubi dissipabitur Monarchia Babylonis: sed hoc etiam accessurum ad gravitatem pœnæ, quia Medi & Persæ illis dominabuntur. Verum quidem est, virtute & industria Cyri urbem fuisse captam: sed quoniam detulit socero suo Cyrus tantum honoris, ut libenter eum admitteret in regni societatem, ideo dicuntur Medi & Persæ partiti fuisse regnum illud: etsi nulla proprie fuit divisio regni. Cyrus postea, ut rapiebat eum inexplebilis ambitio & avaritia, tractus fuit ad alias expeditiones. Darius autem qui annum sexagesimum, ut postea videbimus, excesserat, quietus habitavit domi. Erat autem Medus, quemadmodum satis notum est. Nam si credendum est multis historicis, soror ejus mater Cyri quasi ablegata fuerat in Persiden: quoniam editum fuerat oraculum de Cyri magnitudine. Is quoniam avus eum exposuerat, ultus est postea hanc injuriam: tamen non ita crudeliter, quin parceret vitæ illius. Voluit enim illum manere in aliqua dignitate, & constituit eum Satrapam. Sed filius ejus postea apud Medos regnavit, & quidem Cyro libenter hoc ferente. deinde sumpsit ejus filiam: ita & ob cognationem, & in gratiam illius novæ affinitatis voluit illum habere imperii socium. Hoc igitur sensu nunc narrat Daniel divisionem instare Monarchiæ, quoniam inter se eam divident Medi, & Persæ. Sequitur,

29. Tunc jussit Belsazar, & vestierunt Danielem purpura, & torques aureus super collum ejus *fuit impositus*: & clamabant coram ipso quod dominaretur tertius in regno.

Mirum est Regem hoc jussisse, quum tam aspere fuisset exceptus à Propheta: videtur tunc caruisse stomacho. Nam centies prius excanduisset, & addixisset mille mortibus sanctum Dei Prophetam. Qui fit ergo, ut jubeat ipsum ornari insignibus regiis? deinde ut jubeat edici per suum præconem illum fore in regno tertium? Quidam existimant hoc factum esse, quoniam sacrosanctæ erant Regum leges apud Babylonios: imo etiam rata erant ipsorum verba: quicquid protulerant volebant haberi firmum & inviolabile. Putant igitur ambitione hoc esse factum à Rege Belsazar, quod steterit suis promissis. Ego autem existimo fuisse primo attonitum, & ita audivisse Prophetam, ut tamen fuerit quasi similis trunco, vel lapidi: deinde existimo ita fecisse, ut sibi consuleret, ac suæ securitati. Poterat enim esse contemptibilis suis Proceribus. Ut ergo ostenderet se non moveri, jussit ornari Danielem illis insignibus, quasi illa esset comminatio absque effectu. Non sprevit quidem quod dictum fuerat à Propheta: sed voluit hoc persuasum esse suis Satrapis & omnibus convivis, Deum minari, non quod exequi vellet tam gravem pœnam, sed faceret hoc terrendi causa duntaxat. Et Reges etiam ubi maxime expavescunt, tamen semper hoc cavent sedulo, ne quod signum præbeant suæ timiditatis: quia putant hoc modo suam auctoritatem labefactari. Ergo ut obtineat aliquid reverentiæ apud suos subditos, vult videri maxime securus & imperterritus. Non dubito quin hoc consilium fuerit hujus tyranni, ubi jussit ornari Danielem purpura & regiis insignibus.

Da omnipotens Deus, ut quod semel edidisti iræ tuæ documentum contra omnes superbos, hodie etiam nobis utile sit: & admoniti hac unius hominis pœna, discamus humiliter & modeste nos gerere: deinde non appetere magnitudinem quæ tibi displiceat, & ita etiam manere in gradu nostro, ut tibi serviamus, & extollamus ac glorificemus sanctum tuum nomen, ne quid sit nobis abs te separatum: & ita jugum tuum feramus in hoc mundo, & patiamur nos abs te regi, ut tandem perveniamus ad beatam illam quietem & sortem regni cælestis, quam nobis præparasti, & quæ nobis parta est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA SEPTIMA IN DANIELEM.

30. In illa nocte occisus *fuit* Belsazar rex Chaldæorum.
31. Et Darius Medus accepit regnum, quum natus *esset* annos sexaginta & duos.

HIc breviter narrat Daniel completum fuisse vaticinium nocte illa: quemadmodum ante exposuimus, tunc fuisse solenne epulum, quia festus erat dies, quem quotannis celebrabant Babylonii: atque hac occasione proditam tunc fuisse urbem à duobus Satrapis, Gobria, & Gadatha. Sic enim vocantur à Xenophonte. Et hoc loco produnt Rabbini suam impudentiam cum inscitia, sicuti suo more de rebus incognitis audacter garriunt. Dicunt enim jugulatum fuisse Regem, quia unus ex custodibus audierat vocem Prophetæ, & voluit exequi judicium illud cæleste: quasi scilicet sententia Dei penderet ab unius profani hominis arbitrio. Omissis ergo puerilibus illis nugis, tenenda est historiæ veritas, quod deprehensus fuerit Belsazar in suo sympsio, quum magna licentia se inebriasset una cum suis Proceribus & concubinis. Interea hic observanda est admirabilis Dei gratia erga Prophetam. Neque enim fieri potuit, quin periclitaretur una cum aliis. Indutus enim fuerat purpura: vix hora una præteriit quum ingressi sunt Medi & Persæ urbem: in tumultu vix poterat elabi, nisi Deus texisset eum umbra manus suæ. Videmus ergo ut Deus curam suorum gerat, & eos eripiat ex maximis periculis, quasi educeret è sepulchro. Neque dubium est, quin sanctus Propheta in tumultu illo valde turbatus fuerit. Neque enim erat stipes. Sed oportuit illum sic exerceri, ut agnosceret Deum esse vitæ suæ fidum custodem, & alacrius deinde sese accingeret ad ipsum colendum: quia videbat nihil esse melius, quam curas omnes suas in ipsum rejicere. Adjungit Daniel *regnum fuisse translatum ad Regem Medorum*, quem Darium vocat, Xenophon vero Cyaxarem. Atqui certum est, industria Cyri captam fuisse Babylonem, & ejusdem auspiciis: quia strenuus erat bellator, & pollebat summa auctoritate. Hic autem nulla fit ejus mentio. Sed quia recitat Xenophon Cyaxarem, qui Darius hic vocatur, fuisse socerum Cyri, deinde habitum in summo honore & pretio: nihil mirum, si Daniel Regem ipsum nobis proponat: quia contentus fuit Cyrus potentia, & laude famaque victoriæ: titulum vero facile socero suo concessit, quem videbat jam esse senem & hominem fere ignavum. Est autem incertum, fueritne hic filius Astyagis, & ita Cyri avunculus. Nam complures historici in hoc consentiunt, Astyagem fuisse avum Cyri, & filiam suam elocasse Cambysi: quoniam ex Astrologis didicerat sobolem ex ea orituram, quæ potiretur totius Asiæ imperio: & multa etiam adjiciunt, quod jusserit infantem Cyrum occidi: sed quoniam illa sunt incerta, malo in medio relinquere. Hoc mihi probabile est, Darium fuisse avunculum Cyri, & simul socerum. Quanquam, si Xenophonti creditur, nondum uxorem duxerat, quum Babylon capta fuit. Nam accersiverat illum socer, qui idem avunculus, ad ferendas sibi suppetias, quum impar esset Babyloniis & Assyriis. Quicquid sit, non male convenit quod hic narrat Propheta, nempe Darium Medorum Regem potitum fuisse imperio: quia Cyrus, etiamsi potentia valeret, atque esset superior, tamen quasi precario illi concessit, ut esset Rex Babylonis: atque ita titulo duntaxat dominaretur apud Chaldæos. Nunc sequitur,

Cap. VI.

PLacuit coram Dario, & præfecit super regnum Præsides provinciarum centum & viginti, qui essent in toto regno.

2. Et super illos *essent* (*atque ut essent super eos*) Satrapæ tres, quorum Daniel unus *esset*: *&* ut Præsides provinciarum illis redderent rationem: & Rex non pateretur damnum. (*vel, non pateretur Rex molestiam, ut alii vertunt: sed quoniam* נזק *significat damno afficere, ideo libenter amplector sensum illum, quod Rex non otii sui causa aut fugitans laborem* (*quod tamen poterat, ut homo senex*) *sed volens consulere rebus suis, ne quid scilicet periret inter tot manus, curam triumviris mandaverit. Nam in turba semper est aliqua confusio, ut satis notum est. Si fuissent igitur tot Præsides provinciarum, hoc est, centum & viginti, poterant multa incommoda accidere, & Rex fecisset multis in partibus jacturam: ideo præfecit tres summos illis centum & viginti.*)

Hic rursus conspicere licet, Prophetam semper fuisse curæ Deo, neque tam privata ipsius ratione, vel privato respectu, quam ut ejus opera & beneficio miseris exulibus, & captivis aliqua levatio contingeret. Deus enim voluit manum porrigere Judæis per Danielem. Et possemus ipsum merito vocare Manum Dei quæ sustinuit Judæos: quia certum est, Persas, ut erant barbari homines, nihilo clementiores dominos fuisse suapte natura, nisi interposuisset servum suum Danielem, qui illis succurreret. Hoc igitur notandum est in contextu historiæ, quod Daniel unus ex tribus summis Præfectis electus est à Dario. Fuerat jam tertius sub Rege Belsazar, tametsi ad momentum: tamen potuit hoc conflare invidiam apud novum Regem, quod tantus honor ei delatus esset. Sed probabile est, fuisse admonitum Darium de rebus illis quas prius retulit Daniel, nempe quod apparuisset manus in pariete, quod Daniel fuisset interpres scripturæ, & fuisset quasi è cælis missus præco ad denunciandum interitum Regi Belsazar. Nisi enim rumor hic delatus esset ad Darium, nunquam tantum auctoritatis adeptus apud ipsum foret Daniel. Habebat enim in suo exercitu quam plurimos: & scimus ubi quis victor est in bello, circumdari multis famelicis, quia omnes volunt consortes esse prædæ. Nunquam igitur sumpsisset sibi hominem exterum Darius, & captivum, quem ornaret tanto honore & potentia, nisi intellexisset fuisse certum Dei Prophetam, & simul præconem in denunciando Monarchiæ Babylonicæ interitu. Et hinc colligimus, divinitus etiam fuisse factum, ut esset inter primos Satrapas, atque adeo tertius in regno, quo ci-

tius innotesceret Regi Dario. Nam si dejectus fuisset Daniel à Rege Belsazar, latuisset domi suæ: ubi autem videt illum regiis insignibus fulgere, inquirit quisnam sit. Audit qua ratione pervenerit ad tantum honorem: ita agnoscit esse Dei Prophetam, & constituit unum ex tribus Præfectis. Hic ergo nobis iterum proponitur Dei providentia, qua non tantum servavit servum suum incolumem, sed prospexit totius Ecclesiæ saluti, ne scilicet Judæi in illa mutatione magis ac magis premerentur. Sed postea subjicitur tentatio, qua & sanctus vir potuit percelli, & totus etiam populus. Dicit enim Propheta,

3. Tunc Daniel ipse fuit superior (*nam* נצח *significat superare: fuit igitur superior, vel excellentior, uno verbo*) supra Satrapas & Præsides provinciarum: propterea quod spiritus amplior (*vel præstantior*) in ipso *erat:* & Rex cogitabat eum erigere super totum regnum.

4. Tunc Satrapæ & Præsides provinciarum quæsierunt occasionem invenire contra Danielem à parte regni, (*hoc est, in administratione ejus*) & omnem occasionem, (*hoc est, nullam occasionem*) & nullum crimen potuerunt invenire: quia verax (*aut fidelis, aut integer*) ipse: (*hoc est, quia fidelis ipse erat*) & nulla culpa, & nullum crimen (*repetit secundo nomen illud* שחיתה*: nullum ergo crimen*) inveniebatur in ipso.

5. Tunc viri illi dixerunt, Non inveniemus in hoc Daniele ullam occasionem, nisi inveniamus in ipso ob legem Dei sui.

Jam, ut dixi, narrat Propheta subito exortam fuisse tentationem, quæ posset tam ejus quam electi populi animum dejicere. Nam etsi solus Daniel conjectus fuit in speluncam leonum, ut postea videbimus: tamen nisi liberatus fuisset, durior & asperior fuisset populi conditio. Scimus enim ut improbi homines petulanter insultent miseris & innoxiis, ubi vident quicquam adversi illis contingere. Si ergo laceratus fuisset à leonibus Daniel, omnes certatim insurrexissent contra Judæos. Deus ergo hic non modo exercuit fidem & patientiam servi sui, sed etiam probavit omnes Judæos eodem examine: quoniam videbant se in unius hominis persona extrema quæque passuros, nisi Deus repente opem tulisset, quemadmodum fecit. Primo dicit Daniel *se excelluisse inter omnes alios, quoniam spiritus in ipso erat uberior*, vel præstantior. Hoc quidem non semper accidit, ut qui pollent vel prudentia, vel aliis dotibus, plus etiam auctoritatis & gratiæ obtineant. In aulis Regum videmus primas teneri à bestiis. Nam hodie, ne repetamus veteres historias, ut Reges fere omnes fatui sunt ac bruti, ita etiam sunt quasi equi & asini brutorum animalium. Quo igitur quisque audacior est ac protervior, eo plus auctoritatis consequitur in aulis. Sed quum dicit Daniel *se excelluisse*, duplex Dei beneficium nobis commendat, quod scilicet donatus fuerit majore spiritu: deinde, quod Darius hoc agnoverit, atque ita magnifecerit, quum videret hominem esse industrium & præditum non vulgari sapientia. Tenemus ergo quod hic Propheta docere voluit, nempe se divinitus ornatum fuisse prudentia & aliis donis: deinde etiam Darium Regem fuisse judicem idoneum, qui expenderet ejus prudentiam & reliquas virtutes, atque ita haberet in pretio. *Quoniam* ergo *spiritus amplior in ipso erat*, ideo *superavit alios omnes*, inquit: *imo Rex cogitabat erigere ipsum in toto regno*, hoc est, tribus illis Satrapis etiam præficere. Quanquam autem singulare fuit privilegium, quo Deus semel populum suum, & simul Prophetam dignatus est: tamen merito hodie nobis deflenda est Regum socordia, qui superbe contemnunt dona Dei in optimis quibusque, qui possent præesse in maximam utilitatem populi: & interim habent in deliciis homines stupidos, & sui similes: interea addictos & avaritiæ, & rapinis, crudelissimos etiam & projectos in omnem licentiam. Quum ergo videmus nihil esse consilii in Regibus, ut discernant quinam sint digni imperio & potentia, merito deflenda est conditio mundi: quia est hoc nobis quasi speculum cælestis vindictæ, ubi Reges sic consilio destituuntur. Cæterum Rex Darius ultimo die unus ad ipsos damnandos sufficiet: in quo tantum fuit discretionis, ut non dubitaverit hominem exterum & captivum suis omnibus Satrapis præficere. Hæc igitur vere fuit regia, imo heroica virtus, quod Darius captivum unum prætulit omnibus suis familiaribus. Nunc autem nihil aliud spectant Reges, nisi ut efferant suos lenones, vel scurras, vel qui ipsis adulantur. Interea non erigunt nisi homines nihili, & quos Deus quasi ignominia notavit: & quum sint indigni qui censeantur in numero hominum, tamen ipsi sunt Reges Regum: quia Reges hodie sunt fere mancipia. Et hoc fit propter ipsorum ignaviam: quia repellunt à se omnes curas. Coguntur igitur aliis tradere imperium, & titulum duntaxat retinent. Hæc, ut dixi, sunt nobis certa documenta cælestis iræ: quoniam indignus est mundus, erga quem Deus hodie manum suam ad regendum exerat. Jam quod ad Procerum invidiam spectat, videmus vitium hoc grassatum fuisse omnibus seculis, ut scilicet virtutem ferre nequeant qui aspirant ad aliquam magnitudinem. Nam dum sibi sunt male conscii, necesse est ut contra aliorum virtutem exacerbentur. Neque tamen hoc mirum debet videri, quod Persæ, qui sustinuerant maximos labores, qui varia discrimina adierant, non possent ferre hominem obscurum & incognitum, non modo sibi socium adjungi, sed etiam præfici quasi superiorem. Æmulatio igitur ipsorum videtur aliquid habuisse causæ, vel saltem coloris. Sed hoc semper merito damnabitur, quod quisque propriæ utilitati fuerit addictus, & ita non spectaverit bonum publicum. Quisquis autem ad potentiam aspirat, & seipsum duntaxat respicit, non communem populi statum, necesse est ut sit & avarus, & rapax, & crudelis, & perfidus: denique obliviscatur officii sui. Quum ergo invident regni Proceres Danieli, hoc modo produnt suam malitiam, quod scilicet nulla sit apud eos ratio boni publici, sed cupiant ad se omnia trahere & rapere. Jam in hoc exemplo videmus quid pariat invidia. Et hoc diligenter notandum est, quoniam nihil magis proclive est, quam ab uno vitio ad aliud delabi. Qui invidet, nulla æquitate retinebitur, quin tentet omnia ad perdendum suum adversarium. Proceres isti indigne ferunt Danielem sibi præferri. Jam si hoc uno contenti essent, tamen vitium illud, quemadmodum dixi, perversæ naturæ signum esset. Atqui ulterius erumpunt: quia quærunt occasionem vel crimen in Daniele. Videmus itaque ut invidia eos excitet ad captandum crimen. Sic omnes invidi sunt quasi in excubiis perpetuis, & observant eos quorum fortunam æmulantur, ut possint opprimere quavis ratione. Hoc est unum. Ubi autem non inveniunt crimen, tunc calcant omnem æquitatem, & sine pudore, sine humanitate, crudeliter non minus quam perfide sese projiciunt ad perdendum adversarium. Hoc narrat de suis æmulis Daniel. Dicit initio eos *quæsiisse occasionem, nec fuisse repertam:* deinde adjungit occasionem fuisse ab illis captatam non justa

de

de causa, sed perfide. Neque enim dubium est, quin scivérint Danielem esse pium hominem, & probari Deo. Ergo ubi insidiantur sancto Prophetæ, quasi data opera bellum cum Deo ipso gerunt: sed excæcati sunt perverso illo affectu invidiæ. Unde autem invidia? nempe ex ambitione. Sic videmus deterrimam esse pestem ambitionem ex qua nascitur invidia, quum ex hac rursus oriatur & perfidia & crudelitas. Cæterum suo exemplo etiam nos admonet Daniel, studendum esse integritati, ut tollatur occasio malevolis & improbis, qui eam captant. Nulla igitur melior nobis erit defensio contra invidos & calumniatores, quam si recte & innoxie nos geramus. Utcunque enim undique nobis tendant insidias, nihil proficient: quia innocentia nostra erit instar clypei ad repellendam eorum malitiam. Interea tamen videmus Danielem non fuisse elapsum prorsus: quoniam prætextus in alia re quæsitus fuit contra ipsum, nempe in cultu Dei. Sed hinc rursum discamus, pluris debere à nobis fieri pietatem & ejus studium, quam propriam vitam. Daniel fidelis & integer fuit in sua administratione, functus est officio suo, ut clauderet os suis hostibus ac malevolis. Ergo integritas, quemadmodum dixi, optimus est clypeus. Rursus Daniel periclitatus est, quia non destitit à sincero Dei cultu & ejus professione. Ergo fortiter subeunda sunt nobis pericula, quoties agetur de Dei cultu. Neque enim pretiosior nobis vita hæc caduca esse debet, quam res omnium sanctissima, nempe ut Deo maneat illibatus honor. Videmus ergo hic nos ad colendam integritatem institui ab una parte: quoniam non poterimus magis securi esse, quam si muniti simus bona conscientia: quemadmodum etiam Petrus priore Epistola hac ratione *1 Petr. 3. vers. 16.*
nos hortatur. Jam quicquid metuamus, & qualiscunque nos eventus maneat, etiamsi centum mortes nobis occurrant, deficere tamen fas non est a puro Dei cultu: quia non dubitavit Daniel mortem obire, & ingredi speluncam leonum, ut profiteretur se Deum Israëlis colere. Jam quod Proceres perrumpunt ad barbarum hoc & crudele consilium, nempe ut Danielem opprimant religionis prætextu, hinc rursum colligimus, quam cæca sit rabies, ubi mentes hominum occupat ambitio & invidia. Nam susque deque illis est, cum Deo manus conserere. Non enim Danielem aggrediuntur tanquam hominem, sed prosiliunt ad insanum & sacrilegum certamen, ubi volunt extinguere cultum Dei, ut cupiditati suæ morem gerant. Ideo dixi hoc exemplo nos moneri, quantopere cavenda sit & fugienda ambitio, & quæ ex ea etiam oritur invidia. Quale autem fuerit crimen in Lege Dei, postea sequitur:

6. Tunc Satrapæ & provinciarum Præsides illi sociati sunt (*nam* רגש *significat proprie se conjungere & sociare*) apud Regem, (*hoc est, conspiratione facta adierunt Regem*) & sic loquuti sunt ei: Dari Rex, in æternum vive.

7. Consilium ceperunt omnes Satrapæ regni, Proceres & Præsides provinciarum, Consiliarii, & Duces, ut statuatur statutum Regis, (*hoc est, regium, vel à Rege*) & sanciatur edictum, ut quisquis petierit petitionem ab ullo deo & homine usque ad dies triginta *hos*, præterquam à te, Rex, projiciatur in speluncam leonum.

Hoc consilio studuerunt regni Proceres obruere sanctum Dei Prophetam, nempe ut projectus in foveam leonum periret, vel deficeret ab externa professione cultus Dei. Sciebant autem eum magis cordatum esse, quam ut vitam redimeret tanta impietate. Ergo putarunt de ejus vita esse actum. Videntur sibi esse valde astuti: sed Deus ex adverso occurrit, & auxiliatus est servo suo, quemadmodum videbimus. Interea hæc fuit plusquam detestabilis malitia, quod Danielem perdere cupiunt hoc prætextu. Etsi enim non colebant Deum Israëlis, sciebant tamen pium & rectum esse Prophetæ animum: deinde experti fuerant Dei illius potentiam, qui illis erat incognitus. Non damnabant igitur Danielem, neque etiam vitio poterant vertere religionem quam colebat. Ideo dixi eos sic rapi odio hominis in istam crudelitatem, ut impingant adversus Deum. Neque enim poterat hoc eos latere, præstandum esse cultum Deo. Adorabant ipsi deos incognitos, & non audebant damnare cultum Dei Israëlis. Videmus ergo ut diabolus ipsos fascinaverit, quum ausi fuerunt intendere hoc crimen sancto Prophetæ. Cæterum qua occasione abusi fuerint nescitur. Quidam divinant hoc fuisse factum, quod Darius non posset æquo animo ferre gloriam generi sui. Quum enim esset senex, alter autem esset in flore ætatis, putabat se contemni. Existimant igitur quidam Darium ipsum fuisse tactum quadam arcana æmulatione: & ita fuisse datum his Proceribus aditum, ut possent miserum illum senem & nimis credulum fallere, & quasi perstringere ejus oculos. Sed hæc conjectura non videtur mihi satis firma. Neque etiam anxie in hac re laboro: quia fieri potest ut inter novi hujus regni exordia vellent Regi gratulari, & decernerent aliquid novum & insolitum, quod etiam videmus sæpius fuisse ab adulatoribus regiis factum. Ergo potuit hic senex in eo decipi, quum nuper crevisset ejus Monarchia. Dominatus enim fuerat Medis duntaxat: pervenerant Chaldæi, Assyrii, & multæ aliæ gentes ad ejus imperium. Talis accessio potuit ipsum inebriare inani gloria: & Proceres etiam putarunt sibi plausibilem esse causam, ut decernerent divinum hunc honorem. Hæc igitur videtur mihi ratio una posse sufficere. Ideo magis sollicite non inquiro: quia amplector quod probabile est, & quasi sponte nobis occurrit. Reliqua differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quemadmodum gubernasti servum tuum Danielem, ut quum affluerent undique honores, quum elatus esset in maximam dignitatem, ut tamen semper studuerit integritati, & innoxie versatus fuerit in magna licentia rerum omnium: da, inquam, ut discamus nos continere in hac mediocritate, ad quam nos restringis: vel etiam ut contenti tenuitate nostra, eo magis studeamus nos tibi probare innoxios, & simul hominibus, cum quibus nobis est negotium, ut ita glorificetur nomen tuum in nobis, & protecti tuo auxilio pergamus contra malitiam hominum: & utcunque nos undique obsideat Satan, & insidias tendant improbi, & nos etiam quasi truculentæ bestiæ aggrediantur, tamen salvi maneamus sub tua protectione: deinde etiamsi nobis subeundæ sint centum mortes, discamus & vivere & mori tibi, quo nomen tuum semper glorificetur in nobis per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA OCTAVA IN DANIELEM.

Diximus heri Proceres, qui insidias machinati sunt Danieli, fuisse correptos magno furore, quum auderent dictare Regi edictum, quod recitat Daniel. Fuit enim illud intolerabile sacrilegium, quod Rex spoliabat suo honore omnes deos: tamen subscripsit edicto, quemadmodum postea videbimus, nempe ut probaret hoc modo obedientiam populi illius, quem nuper sub jugum redegerat opera generi sui. Neque enim dubium est, quin voluerit subigere Chaldæos, qui ad illud usque tempus dominati fuerant. Scimus enim ex potentia generari ferociam. Quum ergo Chaldæi tam longe & late prius regnassent, difficile fuit eos ita domare, ut parati essent ad obsequium præsertim quum viderent se eorum esse servos, quorum prius fuerant æmuli. Scimus enim fuisse multa certamina inter ipsos, & Medos. Quanquam ergo bello subjugati erant, non tamen subacti adhuc erant eorum animi. Ideo voluit Darius probare eorum obsequium: hoc est, inductus fuit hac ratione. Neque enim consulto provocat in se iram deorum: sed quum homines respiceret, oblitus est divinitatis, & substituit se in locum deorum, acsi in ejus arbitrio esset trahere ad se cælorum potentiam. Hoc, ut dixi, horribile fuit sacrilegium. Sed si quis posset excutere Regum corda, vix centesimus quisque inveniretur, qui non eodem modo contemnat omne numen. Tametsi enim fatentur se regnare Dei gratia, ut alibi dictum fuit: tamen volunt ipsius loco adorari. Jam videmus quam facile persuadeant Regibus adulatores quicquid facere videtur ad extollendam eorum magnitudinem. Sequitur,

8. Nunc, Rex, statue edictum, & obsigna scripturam, quæ non ad mutandum, (*hoc est, quæ sit immutabilis*) secundum legem Medorum & Persarum, quæ non transit.

9. Itaque *ipse* Rex Darius obsignavit scripturam & edictum.

Hinc, sicut dixi, plus satis apparet quam propensi sint Regum animi ad fallacias, ubi putant se posse crescere, & suam dignitatem augeri. Rex enim non diu cum suis Proceribus disputat, sed subscribit edicto: nempe quia existimat hoc sibi fore utile & suis successoribus, si expertus fuerit Chaldæos sibi morigeros, ita ut parati sint potius omnes deos abnegare, quam recusare quicquid ipse mandat. Quod ad verba spectat, vertunt quidam אסרא scripturam, & exponunt incidere, quemadmodum scimus olim incisas fuisse leges in tabulis æneis. Sed simplicius interpretor, nempe ut petant à Rege obsignationem scripturæ, hoc est, ubi scriptum fuerit edictum, ut ipse obsignet. *Quod non mutetur*, inquiunt, quod non sit mutandum: hoc est, edictum sit inviolabile, *secundum legem Medorum & Persarum, quæ non transit*, hoc est, quæ non evanescit: quemadmodum Christus etiam loquitur, Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt: hoc est, nunquam erunt irrita. Quod autem conjungunt Medos cum Persis, hinc apparet quod antea diximus, nempe Cyrum & Darium regnasse in commune, quasi collegas. Nam quum ad finem vitæ concessa fuerit Dario major dignitas, potentia tamen erat penes Cyrum: deinde absque controversia filii ejus fuerunt hæredes utriusque regni, & Monarchiæ Orientalis, nisi ubi cœperunt inter se bellum gerere. Jam quod obtendunt legem Medorum & Persarum, & dicunt *esse immutabilem*, hoc quidem laude dignum est in legibus, nempe ut sancta sit illarum auctoritas: deinde ut vigeant etiam, atque obtineant suum effectum: quia ubi subinde variæ feruntur leges, necesse est multis afferri injuriam: quia nullum cujusquam privati jus erit stabile, nisi ubi lex est perpetua. deinde, ubi ita permittitur leges figere, ac refigere, in locum æquitatis succedit libido. Nam qui omnia possunt, si corrupti fuerint muneribus, nunc edictum unum promulgant, deinde aliud. Sic non potest vigere ulla æquitas, ubi mutatio in legibus tantum habet licentiæ. Sed simul etiam prudenter considerandum est, primum ne Rex edictum aliquod promulget aut legem ferat sine gravi & maturo consilio: deinde secundo etiam cavere sibi debent Reges, ne astu & obliquis artibus circumveniantur, quemadmodum sæpe fieri solet. In Regibus ergo & eorum edictis probanda est ac laudem meretur constantia, modo præcedant prudentia & æquitas. Sed statim videbimus ut stulte Reges affectent famam constantiæ, & ita sua pervicacia jus omne pervertant. Sed hæc suo loco statim videbimus. Jam sequitur,

Mat. 24. vers. 35. Marc. 13. vers. 31.

10. Daniel autem ubi cognovit quod obsignata *esset* scriptura, venit (*vel ingressus est*) in domum suam (fenestræ autem apertæ *erant* ei in cœnaculo suo versus Jerusalem) & temporibus tribus in die (*hoc est, vicibus tribus in die, id est, quotidie tribus vicibus*) inclinabat se super genua sua, (*verbum & nomen sunt ex eadem radice, genua flectebat super genua, vel inclinabat se*) & precabatur, & confitebatur coram Deo suo, quemadmodum fecerat à pristino illo tempore. (*hoc est, sicuti antea facere solitus erat.*)

Nunc refert Daniel se fortitudine Spiritus Dei fuisse indutum, ut vitam suam in sacrificium Deo offerret: quia sciebat nullam fore sibi spem veniæ residuam, si compertus fuisset violasse edictum Regis: sciebat etiam Regem ipsum non fore liberum, etiamsi vellet ignoscere, quemadmodum eventu comprobatum fuit. Quum ergo mors esset ante oculos Prophetæ, ipsam intrepide oppetere maluit, quam cessare à pietatis officio. Notandum est, hic non agi de interiore cultu Dei, sed de professione externa. Si vetitus fuisset Daniel precari, poterat videri necessaria esse hæc fortitudo, qua fuit præditus: nunc vero multi putarent eum fuisse periclitatum sine gravi causa, ubi se ita ad mortem projecit, quando tantum prohibebatur ab externa professione. Sed quia hic Daniel ipse non est præco suæ virtutis, sed Spiritus per os ejus loquitur, tenendum est placuisse Deo hanc animi magnitudinem in sancto Propheta. Et liberatio ejus ostendit quantopere probata fuerit ejus pietas, quia maluerat se propria vita abdicare, quam mutare aliquid ex sua consuetudine, quantum ad cultum Dei. Scimus hoc præcipuum esse sacrificium, quod Deus exigit, nempe invocationem. Nam testamur ipsum nobis esse bonorum omnium auctorem, deinde etiam fidei nostræ specimen edimus, dum ad ipsum confugimus, & in ejus sinum conjicimus

mus omnes nostras curas, & offerimus illi vota nostra. Quum ergo in adoratione & cultu Dei primas partes obtineat precatio, fuit certe hoc non levis momenti, quod Rex vetuit, ne quisquam Deum oraret: erat illa manifesta, & nimis crassa abnegatio pietatis. Et hinc rursum colligimus quam cæca fuerit Regis superbia, dum potuit subscribere tam impio & fœdo edicto: deinde quantopere insanierint Proceres, qui, ut Danielem perderent, ita quantum in se erat, conati sunt delere omnem pietatem, & detrahere è cælo Deum. Quid enim reliquum est, ubi existimant homines se posse carere auxilio Dei, & secure eum prætereunt? Scimus nisi singulis momentis nos fulciat sua virtute, in nihilum redactum iri. Quum ergo vetaret Rex usque ad totum mensem ullam precationem concipere, hoc erat, quemadmodum dixi, exigere à singulis ut Deum abnegarent. Ergo Daniel non potuit edicto parere, quin Deo inferret atrocem injuriam, & deficeret à pietate: quoniam, ut dixi, præcipuum hoc sacrificium exigit Deus. Ergo non mirum est, si Daniel cordate se opposuit sacrilego edicto. Jam quod ad professionem spectat, necesse etiam fuit testari coram hominibus se perstare in Dei cultu. Nam si quid mutasset ex suo more, hæc erat obliqua abjuratio. Non dixisset palam se Deum contemnere in gratiam Darii, sed ipsa diversitas signum fuisset perfidæ defectionis. Scimus autem non tantum fidem cordis à Deo requiri, & interiorem affectum, sed etiam testimonium & confessionem pietatis nostræ. Debuit igitur Daniel, nisi vellet esse fœdissimus apostata, perstare in sancto illo more, cui assueverat. Solitus autem erat apertis fenestris Deum precari. Ergo retinuit cursum suum, ne quispiam objicere posset illum ad tempus ita gratificatum esse terreno Regi, ut Dei cultum abjiceret. Atque utinam doctrina hæc nunc ita insculpta esset omnium cordibus, ut decebat! Sed ridetur à multis hoc Prophetæ exemplum, non quidem plenis buccis, sed ut facile appareat, Prophetam ipsis videri nimis simplicem & inconsideratum, qui se periculo frustra opposuit & sine ulla necessitate. Nam sic fidem separant à confessione, ut existiment posse integram manere, etiamsi sepulta sit, & centies crucis fugiendæ causa deficiant à pura & sincera ejus professione. Teneamus itaque non modo offerendum nobis esse sacrificium precationis Deo in cordibus nostris: sed simul requiri liberam professionem, ut appareat saltem nos esse veros Dei cultores. Neque enim dico, quicquid sentimus passim vulgandum esse, ita ut statim rapiamur ab hostibus Dei & Euangelii ad mortem: sed dico hæc simul esse conjuncta, nempe fidem, & confessionem, neque posse ullo modo separari. Confessio autem duplex est. Nam vel palam & ingenue testamur quod est in animo: vel quantum necesse est, sic nos continemus in cultu Dei, ut ne quod signum perversæ & perfidæ simulationis demus, acsi abjiceremus pietatis studium. Quantum attinet ad primam speciem, non semper nec ubique necesse est profiteri fidem nostram: sed secunda species debet habere perpetuum cursum. Neque enim unquam fas erit nobis simulare ullam defectionem vel apostasiam. Daniel ergo quamvis non accerseret clangore tubæ Chaldæos, quoties volebat precari, sed in cubiculo, ut solebat, conciperet vota sua & preces: tamen non simulavit se oblitum esse pietatis, quum videret tentari fidem suam, & experientiam sumi an perstaret in ipsa constanter. Diserte autem exprimit *se venisse domum*, postquam cognovit de obsignato edicto. Haud dubie si admissus fuisset in consilium, non fuisset illic mutus: sed callide excluserant eum reliqui Proceres, ne posset intercedere: & putabant serum fore remedium, imo nullum, quemadmodum ipse satis agnovit sibi moriendum esse. Ergo si in consilium fuisset à Rege adhibitus, illic functus esset suo officio, & cordate intercessisset. Sed quia jam obsignatum erat edictum, & ablata erat facultas Regis monendi, concessit in domum suam. Hoc notandum est, ut sciamus nullo modo posse excusari Regum consiliarios, qui data opera fugitant, ubi vident se non posse proferre sententiam absque aliquo discrimine, & putant hoc modo satisfactum esse Deo, modo ne vocem ullam proferant. Sed illa pusillanimitas nihil habet coloris. Et Daniel haud dubie non potest suo exemplo illos tueri: quia jam, ut dictum fuit, astu & malitia Procerum exclusus fuerat, ne interveniret, atque, ut solebat, Regem moneret in tempore. Jam dicit *fenestras fuisse apertas versus Jerusalem.* Quæritur an Danieli necesse fuerit ita aperire fenestras. Posset enim quispiam objicere, fuisse hoc factum crassa aliqua opinione: quia si Deus implet cælum & terram, quorsum spectabat fenestras aperire versus Jerusalem? Sed minime dubium est, quin Propheta hoc adminiculo sese exstimulaverit ad precandi ardorem. Orabat enim tunc pro liberatione populi: quum oculos dirigeret versus Jerosolymam, conspectus ille fuit instar flabelli, quo magis accenderetur ejus animus. Propheta igitur non respectu Dei aperuit fenestras, quasi magis exaudiretur, si apertum esset cælum inter ædes ejus, & Judæam: sed potius seipsum respexit, & consuluit propriæ infirmitati. Jam si hoc adjumento indiguit sanctus Propheta, qui sedulus erat ad precandum: videndum est, an non pluribus stimulis opus hodie habeat nostra segnities. Discamus itaque, ubi sentimus nos esse nimium pigros & frigidos ad precandum, colligenda esse omnia adminicula, quæ possint expergefacere studium nostrum, & corrigere torporem illum cujus nobis sumus conscii. Hoc igitur fuit consilium Prophetæ, *quum aperiret fenestras suas versus Jerusalem.* Deinde hoc etiam symbolo & sibi & suis domesticis ostendere voluit se perseverare in spe & fiducia promissæ redemptionis. Quum ergo Deum oraret, habuit quasi in conspectu Jerusalem: non quod oculi ejus possent penetrare in regionem tam longinquam: sed versus Hierosolymam direxit tunc suum aspectum, acsi diceret se esse peregrinum apud Chaldæos, quamvis illic & opibus floreret, & esset ornatus magna potentia, & singulari dignitate excelleret. Ita voluit hoc esse omnibus notum, se acquiescere in hæreditate promissa, tametsi ad tempus inde exularet. Hæc fuit secunda ratio in fenestris aperiendis. Dicit autem *se tribus vicibus quotidie orasse.* Et hoc quoque observatu dignum est: quia nisi quisque nostrum præfigat sibi certas horas ad precandum, facile nobis excidet memoria. Daniel ergo quanquam assiduus erat in precibus fundendis: tamen solennem hunc ritum sibi injunxit, ut ter quotidie sese prosterneret coram Deo: quemadmodum dum mane surgimus, nisi incipimus à Dei invocatione, ille est nimis brutus stupor: sic etiam dum concedimus ad lectum, deinde dum cibum sumpturi sumus, deinde aliis horis, ut quisque videt sibi esse commodum. Nam hic nobis permittitur à Deo libertas: sed quisque tamen sentire debet suam infirmitatem, ut remedia sibi accersat. Daniel ergo ob hanc causam ter solebat precari. Et additur etiam signum vehementiæ, ubi dicit *se prostratum fuisse in genua*: non quod genuflexio per se necessaria sit in precibus: sed quia opus habemus stimulis, ut dictum fuit, non parum valet genuflexio: quia primo monemur non posse nos sistere coram Deo, nisi cum humilitate & reverentia: deinde ita animi melius præparantur ad seriam precationem: & hoc etiam symbolum cultus Deo gratum est. Non igitur supervacuum est quod exprimit Daniel *se procubuisse in genua quoties volebat Deum orare.* Jam quum dicit *se fuisse precatum & confessum coram Deo*, vel se Deum laudasse, hoc etiam diligenter notandum est: quia multi in suis

votis obmurmurant Deo. Quamvis enim cupide hoc vel illud postulent, tamen feruntur immodico impetu, & quemadmodum dixi, rogando obstrepunt, nisi Deus statim obediat ipsorum votis. Hæc ratio est cur conjungat Daniel laudes vel gratiarum actionem cum precibus: quemadmodum etiam Paulus nos ad utrumque hortatur: Innotescant, inquit, preces vestræ apud Deum cum gratiarum actione: quasi diceret, non posse rite concipi preces & vota coram Deo, nisi ubi sanctum ejus nomen benedicimus, quamvis non statim reddat nos votorum nostrorum compotes. Et notanda est circumstantia in Daniele: exulaverat per longum tempus, & versatus fuerat inter multas & molestas jactationes: celebrat tamen laudes Dei. Quis nostrum hac patientia instructus erit, ut Deum laudet, si per tres vel quatuor annos multis molestiis fuerit gravatus? Imo vix dies unus præterit, quin sic ferveant nostra desideria, ut prorumpat aliquis impetus contra Deum. Quod ergo Daniel potuit perseverare in Deo laudando, quum tamen tot premeretur angustiis, & doloribus, & molestiis, hoc insigne fuit documentum invictæ patientiæ. Et proculdubio significat continuum actum, ubi ponit demonstrativum pronomen דנה, quod refertur ad morem ordinarium, *sicuti antea fecerat, à pristino illo tempore*. Quum designat tempus, notat, quemadmodum dixi, perseverantiam, quod non semel neque bis duntaxat ita solitus fuerit orare, sed quod æquabili tenore per singulos dies se exerceret in hoc pietatis officio. Postea sequitur,

Phil. 4. 6.

11. **Tunc viri illi sociati sunt, (*vel, congregati sunt, ut ab aliis vertitur*) & invenerunt Danielem orantem & precantem coram Deo suo.**

Hic fraudem suam patefaciunt Proceres Darii, dum observant Danielem, idque faciunt conspiratione mutua. Neque enim aliunde impulsi fuerant ad dictandum edictum, nisi ut traherent Danielem ad mortem. Ergo conveniunt inter se, & deprehendunt *Danielem orantem & precantem coram Deo suo*. Si clanculum precatus fuisset Daniel, non futurus erat obnoxius his insidiis: atqui non dubitavit se morti objicere. Sciebat enim quorsum tenderet edictum: & sciebat Proceres illos venturos. Videmus ergo ut sponte præsentem mortem adierit: neque alia de causa, nisi ut retineret purum Dei cultum, etiam in externa professione. Sunt nunc qui volunt obtegere suam perfidiam, dum prætexunt non esse temere periclitandum, & quum undique obsideant eos improbi, se ideo cavere, ne ita vitam suam temere projiciant. Nam Daniel secundum ipsos culpandus esset nimiæ simplicitatis & stultitiæ, quod ita certum discrimen obierit sciens & volens. Sed jam diximus non potuisse effugere hoc discrimen, quin oblique deficeret à Deo. Nam statim fuisset illi exprobratum, Cur desinis à solito tuo more? Cur claudis fenestras? Cur non audes Deum tuum precari? Satis ergo apparet te pluris facere Regem, quam Dei reverentiam & metum. Quoniam ergo sic diminutus fuisset honor Dei, Daniel sponte, quemadmodum jam vidimus, obtulit se quasi sacrificium ad mortem. Hoc etiam exemplo docemur, semper filiis Dei, quamlibet circumspecte agant & modeste se gerant, paratas esse insidias. Sed ita prudenter gerere se debent, ut interea non sint nimium astuti, vel nimium providi: hoc est, ne ita suæ securitati caveant, ut interim obliviscantur quid requirat Deus, & quam pretiosum sit ei suum nomen, & quam necessaria sit fidei confessio, in loco scilicet & tempore. Nunc sequitur,

12. **Tunc accesserunt & dixerunt (*& loquuti sunt*) coram Rege super edicto regio, An non edictum obsignasti, ne quisquam homo peteret ab ullo deo vel homine usque ad triginta dies *hos*, præterquam abs te, Rex, *vel, ut quisquis (potius ita vertendum est) homo peteret ab ullo deo vel homine usque ad triginta dies hos, præterquam abs te, Rex*, projiceretur in speluncam leonum? Respondit Rex & dixit, Firmus est sermo secundum legem Medorum & Persarum, quæ non transit.**

Jam Proceres Darii tanquam victores accedunt ad Regem: sed callide ipsum adoriuntur. Neque enim statim aperte verba de Daniele faciunt, quem sciebant à Rege diligi: sed iterum repetunt quod dixerant, non posse edictum mutari, quoniam lex Medorum & Persarum sit inviolabilis, neque possit reddi irrita. Iterum igitur, quantum in se est, sanciunt edictum illud, ne Rex postea sit liber, vel audeat retractare quod semel mandavit. Notanda igitur est hæc calliditas, ubi oblique Regem circumveniunt, & quasi irretiunt, ne postea liberum sit verbum mutare. *Veniunt* igitur, *& verba faciunt de edicto*, inquit, *regio*. Tacent nomen Danielis, sed præfantur de regio edicto, ut Regem magis ac magis obstringant. Sequitur *Regem respondisse, verum esse sermonem*. Hic videmus, ut Reges cupide affectent laudem constantiæ: sed non discernunt inter constantiam & obstinationem. Sic enim Reges debent stare suis edictis, ut tamen non pudeat ipsos retractare quod temere promulgarunt. Si quid ergo inconsiderate elapsum est, prudentia & æquitas hoc requirit, ut corrigant errorem suum: ubi autem calcato omni respectu justitiæ, volunt firmum manere quicquid jusserunt etiam inconsiderate, hæc est summa stultitia, neque jam debent obtendere constantiam in hac pervicacia, ut jam diximus. Sed reliqua in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando nos pretioso sanguine Filii tui acquisiisti, ne simus nostri juris, sed tibi addicti in solidum obsequium, ut studeamus nos tibi totos consecrare, & corpore & anima sic offerre in sacrificium, ut potius centum mortes oppetere simus parati, quam deficere à vero & sincero numinis tui cultu: & præsertim ita nos exerceamus in precibus, ut singulis momentis ad te confugiamus, & nos rejiciamus in paternam tuam curam, ut nos gubernes tuo Spiritu usque ad finem: nos tuearis & sustineas, donec colligamur in cæleste illud regnum, quod nobis peperit unigenitus ille Filius tuus sanguine suo, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA NONA IN DANIELEM.

COEpimus heri exponere quod narrat Daniel de calumnia, qua gravatus fuit apud Regem Darium. Proceres regni, quemadmodum diximus, aggressi sunt Regem astute: quia si exordium fecissent à Daniele, Rex poterat abrumpere sermonem: sed verba faciunt de edictis regiis: ostendunt quantum periculi immineat, nisi constet auctoritas omnibus Regum edictis: Et videmus hac arte adeptos esse quod volebant. Rex enim confirmat quod dixerant, nefas scilicet esse irritum fieri quod promulgatum fuerit nomine Regis. Placent enim sibi Reges in sua magnitudine, & volunt censeri pro oraculo quicquid ipsis placuit. Erat impium & detestabile edictum illud, quo vetabat Darius peti quicquam à Deo: tamen vult hoc firmum manere: quia labasceret ejus majestas apud subditos. Interea non perspicit quid inde sequatur. Ergo docemur hoc exemplo nullam esse virtutem ita raram in Regibus ut est modestia: & tamen nullam magis esse necessariam. Nam quo plus ipsis licet, eo deceret illos magis sibi cavere, ne indulgeant suæ libidini. Atqui putant esse legitimum quicquid placuit ipsis decernere. Nunc sequitur,

13. Tunc loquuti sunt, & dixerunt coram Rege: Daniel, qui *est* ex filiis captivitatis Jehudah, non posuit super te, Rex, sensum, (*vel, non adjecit sensum suum, vel animum ad te*) neque ad edictum quod obsignasti: & vicibus tribus in die precatur petitionem suam. (*hoc est, precatur pro suo more, vel ut solitus est.*)

Jam ubi vident calumniatores non esse amplius integrum Regi Dario, defendere causam Danielis, liberius aperiunt quod prius tegebant. Si enim exorsi essent à Daniele, ut diximus, poterat ipsorum accusatio statim refelli aut dilui: sed postquam expressa fuit Regi hæc sententia, stabilem esse sermonem, quod secundum legem Persarum & Medorum edicta regia effectum suum obtinere debeant: ubi ergo hoc factum est, tunc veniunt ad personam ipsam, *Daniel*, inquiunt, *qui est ex captivis Jehudah non adjecit mentem ad te*, *Rex*, *neque ad edictum quod obsignasti*. Quum dicunt Danielem esse ex captivitate Jehudah, non dubium est, quin odiose ita crimen amplificent. Nam si quispiam ex Chaldæis ausus fuisset contemnere Regis edictum, temeritas ejus non fuisset excusabilis. Nunc autem quum Daniel, qui nuper servus fuerat & captivus apud Chaldæos, audet spernere Regis imperium, qui jure belli potiebatur tota Chaldæa, hoc videtur minus esse tolerabile. Perinde est igitur acsi dicerent, Hic nuper captivus fuit apud servos tuos: tu dominaris, & domini, quibus ipse fuit subjectus, sunt jam sub tuo jugo, quia tu es eorum victor: hic autem captivus, hic alienigena, hic homo servus conditione, tamen in te superbit. Videmus ergo ut studuerint exacerbare Regis animum hac circumstantia, quum dicunt *esse unum ex captivis*. Jam oratio eorum minime simplex est, sed conantur modis omnibus pungere Regem, & accendere ejus iracundiam contra Danielem. *Non adjecit mentem ad te*, *Rex*, hoc est, non reputavit quisnam tu esses: ita ab ipso spreta fuit tua majestas: deinde, *ad edictum quod tu obsignasti*. Hæc est alia amplificatio. *Non apposuit* igitur *Daniel mentem neque ad te*, *neque ad edictum*: & tu hoc feres? Tandem factum ipsum recitant, nempe *quod tribus vicibus quotidie precetur*. Fuisset illa simplex narratio: Daniel non obedivit mandato tuo, quia precatur Deum suum. Sed, ut jam dixi, crimen exaggerant, quum accusant Danielem superbiæ, & contemptus, & contumaciæ. Videmus ergo quibus artificiis oppressus fuerit Daniel à suis malevolis. Nunc sequitur,

14. Tunc Rex, postquam sermonem audivit, valde tristatus est (*alii vertunt turbatus: alii, pessime ipsum habuit, maxime doluit: nam* באש *significat dolere*) in se: & ad Danielem apposuit cor (*hic est metathesis in literis: nam* בל *positum est pro* לב. *apposuit igitur cor*) ad ipsum servandum: & usque ad occasum solis fuit sollicitus ad ipsum eruendum. (*vel liberandum, hoc est, satagebat ipsum eripere.*)

15. Tunc conglobati sunt viri illi (*vel*, *sese coadunarunt*, *quasi globo facto aggressi sunt Regem*, *& in turma*, *quo plus terroris injicerent*: *congregaverunt ergo se*) ad Regem, & dixerunt, Scias, Rex, quod lex Medis & Persis *est*, ut omne edictum & statutum quod Rex statuerit, non mutetur.

Primo loco recitat Daniel, Regem fuisse turbatum, quum agnosceret malitiam Procerum suorum, quæ prius eum fugerat. Neque enim venerat ei in mentem, quorsum tenderent vel quid captarent: nunc videt se deceptum & illaqueatum: ergo turbatur. Hinc iterum docemur quantopere sibi cavere debeant Reges à pravis consiliis: quia undique obsidentur ab hominibus perfidis, & quibus nihil aliud propositum est, quam vel facere quæstum ex falsis delationibus, vel opprimere nunc suos inimicos, nunc eos ex quibus prædam aliquam sperant: nunc autem favere malis causis. Quum ergo Reges circumdent tot insidiæ, eo magis intentos esse oportet ad cavendas astutias. Sero enim agnoscunt se fuisse circumventos, ubi jam non est remedio locus: partim quod sibi metuunt, partim vero quod volunt consulere suæ existimationi: & satius est illis Deum offendere, quam incurrere apud homines aliquam levitatis notam. Quoniam igitur tam sacra est Regibus sua existimatio, hinc fit ut pergant in male cœptis, etiamsi ipsos conscientia arguat: & si æquitas ipsa eorum oculis objecta fuerit, tamen hoc frenum non est satis efficax ad ipsos cohibendos, ubi in diversum rapit ambitio, & nolunt quicquam famæ suæ detrahi apud homines. Tale exemplum hic nobis proponitur in Dario. Nam primo dicitur, *ipsum fuisse tristem audito sermone*, *& fuisse sollicitum usque ad occasum solis*, *quo eriperet Danielem à morte*. Volebat quidem, si stetisset salva & integra ejus fama, hoc fieri: deinde si placuisset Proceribus. Verum ubi ab una parte metuit discrimen, si conspiratio Principum aliquid turbet: ab altera autem parte stulto pudore movetur: quia non vult incur-

incurrere in illam ignominiam levitatis, quæ ipsum manebat: hinc fit, ut victus obtemperet libidini improborum. Quanquam ergo ad solis occasum studuerit Danielem eripere, prævaluit tamen perversus ille pudor, quem dixi: deinde metus discriminis. Nam ubi non innitimur Dei auxilio, necesse est semper nos vacillare, etiamsi probe alioqui simus affecti. Hoc modo Pilatus voluit Christum liberare: sed terretur minis populi, ubi denunciant offensum fuisse Cæsarem. Neque mirum est: quia sola fides certa est ac firma fultura, cui innixi fungamur nostro officio intrepide, & superemus omnes metus. Ubi autem deest fides, circumagit nos vacillatio, ut dixi. Hinc fit ergo, ut Darius sibi metuens à conjuratione Procerum suorum, Danielem innoxium permittat eorum crudelitati. Deinde accessit etiam illa, quam dixi, verecundia, quod noluit videri homo inconsideratus, qui subito revocaret suum edictum, quum lex esset Medis & Persis, inviolabile esse quicquid prodierat à Regibus. Et hoc deinde narrat Daniel. Dicit enim *viros illos sese congregasse*: quum vident Regem nutare & quasi alternare, ferociunt & quasi conferunt cum eo manus. Quod ergo dicuntur se congregasse, hoc valuit ad incutiendum metum Regi Dario. *Scito, Rex*, inquiunt. Sciebat quidem ipse, neque docent eum de re incognita: sed minaciter hoc proponunt, Quid? nonne vides nullius posthac fore auctoritatis nomen regium, si hic impune edictum tuum violaverit? An sines ita te ludibrio haberi? Denique significant, illum non fore Regem, nisi ultus fuerit injuriam sibi illatam à Daniele, qui imperium ejus neglexerat. *Scito* ergo, *Rex, quod Persis & Medis*. Erat ipse Rex Medorum: sed perinde est acsi dicerent, Quisnam spargetur rumor per omnes tuas ditiones? Nam tu scis hoc valuisse hactenus apud Medos & Persas, ne Rex edicta sua mutaret. Si ergo edideris tale exemplum, nonne statim omnes tui subditi in te insurgent? Nonne eris illis contemptibilis? Videmus ergo ut hic proterviant Satrapæ contra Regem suum, & deterreant ipsum à mutatione consilii. Et conjungunt etiam edictum cum statuto, quod Rex statuerit: ut scilicet magis ipsum moveant, ne quod sæpius sancierat & repetito sermone, nunc sinat pro nihilo duci. Sequitur,

Joan. 19. vers. 12.

16. Tunc Rex loquutus est, (*hoc est, edixit, vel mandavit*) & adduxerunt Danielem, & projecerunt *eum* in foveam leonum. Respondit Rex, & dixit Danieli, Deus tuus quem tu colis ipsum jugiter, (*pronomen hoc est supervacuum*) ipse liberabit te. (*vel, si accipimus in modo precandi, ipse te liberet.*)

Rex, quemadmodum diximus, perterritus denunciatione Procerum, Danielem morti addicit. Atque hinc colligimus, Reges ipsos mercedem qualem merentur, superbiæ referre, quum parere serviliter coguntur suis adulatoribus. Quomodo deceptus fuit Principum suorum vafritie Darius? Nempe quia putavit stabiliri suum imperium, si ita probaret omnium obedientiam, ne quis ullum Deum vel hominem precaretur toto mense. Putavit ergo se tunc & diis & hominibus fore superiorem, si expertus esset tale obsequium in omnibus subditis. Jam videmus ut Principes contra eum proterve insurgant, ut denuncient ultimum discrimen, nisi ipsis obsequatur. Videmus ergo, quum nimis sese Reges efferunt, exponi ignominiæ: ita ut sint servi servorum suorum. Et hoc nimis vulgare est in terrenis Principibus: qui potiuntur apud eos auctoritate & gratia, applaudunt quidem in omnibus, & ipsos adorant: nullum est genus assentationis, quod non excogitent ad captandum favorem: sed interea quænam est in illis idolis libertas? Neque enim ipsis permittitur quicquam auctoritatis, ac ne possunt quidem esse optimis & fidissimis amicis familiares, dum observantur à suis custodibus: denique si conferantur cum miseris, qui tenentur in arctissimo carcere, nullus est inclusus in tam profunda fovea, quamvis habeat tres vel quatuor custodes, qui non sit liberior ipsis Regibus. Sed quemadmodum dixi, hæc est justissima Dei vindicta: quia ubi non possunt se continere in ordine & gradu hominum, sed volunt penetrare supra nubes, & esse æquales Deo, necesse est ipsos ludibrio haberi. Hinc fit, ut serviant omnibus suis famulis, neque audeant libere quicquam proferre, neque habeant quenquam amicum, neque audeant hunc vel illum ad se vocare, & permittere huic vel illi quod volunt. Sic ergo dominantur servi in terrenis regnis, quia non reputant se esse ex ordine mortalium. Hoc contigit Regi Dario, quia accersit Danielem, & jussu ejus projicitur in foveam leonum: atque hoc quidem exprimunt ejus Proceres, & invitus illis obtemperat: sed notanda est causa, quod scilicet nuper oblitus se esse mortalem, voluerit rapere Deo suum imperium, quasi ipsum è cælo detraheret. Si enim est Deus in cælo, rogandus est. Vetuit autem Darius, ne quis auderet precationem concipere: hoc fuit exinanire Dei potentiam, quantum in se erat. Nunc cogitur etiam parere suis subditis, quamvis fere contumeliosam exerceant in ipsum tyrannidem. Jam addit Daniel, *Regem ita loquutum fuisse secum, Deus tuus, cui tu inservis jugiter*, vel quem tu colis jugiter, *ipse te eripiet.* Potest hoc verbum legi in modo optativo, ut dictum fuit. Neque dubium est quin tale votum conceperit Darius: sed potest etiam ita accipi, Deus tuus quem colis te eripiet: acsi diceret, Jam non sum mei juris: ego hic rapior quasi tempestatis impetu: Proceres me invitum compellunt ad hoc facinus. Ego igitur nunc te resigno & vitam tuam Deo, quia non meum est te eripere: quasi hac excusatione levaret crimen suum, ubi transfert potentiam servandi Danielis ad Deum. Hæc ratio quosdam movit, ut laudarent pietatem Regis Darii: sed ut ego fateor in hoc sermone nobis ostendi ejus clementiam & humanitatem: ita certum est, ne micam quidem pietatis in eo fuisse, quum ita se ornare voluit spoliis Dei. Nam superstitiosi etiamsi non timeant serio Deum, retinentur tamen aliquo ejus metu: hic autem voluit in nihilum redigere omnem divinitatem. Qualis fuit hæc pietas? Laudanda igitur est clementia in Dario: sed sacrilega ejus superbia nullo modo excusabilis est. Deinde, cur ita humaniter se gessit erga Danielem? Quia fidelem ministrum expertus erat. Fuit igitur peculiaris amor, qui flexit eum ad clementiam. Non servasset eundem tenorem apud alios. si centum vel mille Judæi tracti fuissent in judicium, secure omnes damnasset, quod non gessissent morem edicto. Ergo fuisset illic pertinaciter & impius & crudelis. Parcit autem Danieli ob suum privatum commodum: deinde quia amplexus illum fuerat suo favore. Cæterum ut laudetur ejus humanitas, nullum apparet signum pietatis in eo. Dicit tamen, *Deus tuus quem colis, ipse te eripiet*, nempe quia prius cognoverat Danielem vaticinatum esse de interitu Monarchiæ Chaldaicæ: hinc convincitur, Deum Israëlis esse præscium rerum omnium: deinde omnia subesse ejus arbitrio. Sed interim neque ipsum colit, neque etiam patitur ab aliis coli. Excluserat enim Deum suo jure, quantum in ipso fuerat. Quamvis ergo hic tribuat Deo potentiam liberandi, non facit ex animo: deinde etiamsi faciat, eo deterior est ejus impietas, ubi eum quem sentit verum & unicum Deum, & præditum summa potestate, privat tamen jure suo: & quum sit cinis & terra, audet se substituere in ejus locum. Nunc sequitur,

17. Et

17. Et adductus fuit lapis unus, & positus super os speluncæ: & obsignavit eum Rex annulo suo & annulo Procerum suorum, ne mutaretur placitum in Daniele. (*hoc est, quantum ad Danielem: qui reddunt, Contra, acsi Rex consulto obviam ire voluisset eorum violentiæ, pervertunt totum sensum: quando haud dubie illorum instigatione id factum est, ne Rex curaret furtim educi.*)

Non dubium est, quin Dei consilio hoc factum fuerit, ut Proceres suis annulis obsignarent lapidem, quo clausum fuit os speluncæ, quo scilicet illustrius deinde foret miraculum. Quando enim postridie Rex accessit, integri erant annuli: hoc est, obsignationes manebant integræ. Hinc apparuit non arte hominum fuisse servum Dei incolumem, sed cælesti auxilio. Interea videmus, quam audacter Regem coëgerint Proceres ad omnia sua placita. Nam poterat videri plus satis defunctus, quum hominem sibi charum & fidelem ipsis traderet, & quum juberet projici in speluncam leonum. Non sunt tamen contenti hac Regis facilitate: unum adhuc ab eo extorquent, nempe ut claudatur os speluncæ: deinde lapidem omnes obsignent, ne quis Danielem eripiat. Videmus ubi semel erepta est libertas, nullum esse finem: præsertim ubi sua culpa quispiam servus factus est, vel se addixit improborum arbitrio. Nam initio non prævalebit tanta servitus, ut hoc & illud faciat, vel quicquid mandatum fuerit, qui videtur esse liber: sed ubi se addixit in servitutem, quemadmodum jam dixi, cogitur iterum, & secundo, & absque fine & modo peccare. Exempli gratia: si quis ab officio vel metu hominum, vel adulatione, vel alio pravo affectu declinet, hoc & illud concedet, ubi non tantum rogatus fuerit, sed importune coactus. Ubi autem semel se abdicaverit libertate, quemadmodum jam dixi, cogetur etiam pudenda quæque admittere pro cujusque nutu. Sit quispiam doctor in Ecclesia aut pastor, ambitiose huc vel illuc deflectat: qui hoc ab eo impetraverit, veniet ad eum secundo, Quid? Audesne mihi negare? Heri, vel nudiustertius nonne hoc abs te impetravi, & illud? Sic cogetur secundo peccare in ejus gratiam, cui se addixit, tertio etiam cogetur peccare, & usque ad finem, imo sine fine. Sic etiam Principes, qui non modo liberi sunt, sed aliis dominantur, si mala conscientia sinant se vinci, abdicant se omni auctoritate, & trahuntur in omnes partes pro libidine subditorum. Hoc igitur exemplum nobis proponitur in Rege Dario, qui postquam addixit injustæ pœnæ Danielem, etiam hoc adjungit, nempe *ut claudatur spelunca:* deinde *ut lapis obsignetur.* Et in quem finem? nempe *ne placitum mutetur*, hoc est, ne ipse audeat quicquam tentare circa Danielem. Videmus ergo ut Rex subjiciat se maximo probro, quia primo abrogatur ei fides à Proceribus, acsi negarent ei se credituros, etiamsi jussisset Danielem projici in speluncam leonum, sed cautionem se exigere, ne eum eriperet: nec passuros quicquam ab eo tentari. Videmus ergo ut contumeliose fidem Regi suo detrahant: deinde, ut sibi usurpent imperium adversus eum, ne audeat lapidem attollere, qui erat obsignatus, nisi velit incurrere falsi crimen, quod corruperit publicas obsignationes, acsi violasset publicas tabulas, & esset falsarius. Hic ergo locus nos admonet, ne prostituamus nos hominum libidini in servitutem. Serviat quisque proximis suis, quantum fert charitas: deinde ut postulat etiam usus. Interea nemo mala conscientia flecti se sinat in hanc vel illam partem: quia ubi desinit esse liber, cogetur perferre quascunque contumelias, & obsequi fœdissimis imperiis: quemadmodum videmus contingere & lenonibus, & aliis, qui vel avaritiæ Principum serviunt, vel ambitioni, vel crudelitati. Ubi enim semel obnoxii esse cœperunt, sunt miserrima mancipia, neque possunt effugere extremas quasque necessitates, quin contumeliose serviant, & centies provocent contra se & Deum & homines. Nunc sequitur,

18. Tunc profectus est Rex in palatium suum, & pernoctavit in jejunio, *jejunus*, & instrumenta musica, *alii vertunt cœnam, vel, mensam: sed hoc non quadraret: quia prius dixit Regem pernoctasse jejunum: melius igitur convenit diversa interpretatio, quod instrumenta musica* non fuerint allata coram ipso, *atque ita cessaverint omnes lætitiæ & oblectationes*, & somnus *etiam* discessit ab eo.

Hic refert Daniel seram Regis pœnitentiam: quia etiamsi fuerit in maximo luctu, non correxit tamen suum delictum. Et hoc multis accidit, qui non obduruerunt ad contemptum Dei & pravitatem: trahuntur ab aliis, & sibi in vitiis suis displicent: interea tamen pergunt. Utinam hujus mali magis rara essent exempla. Sed passim occurrunt ante oculos nostros. Darius ergo hic nobis proponitur quasi medius inter improbos & sceleratos, & inter rectos & cordatos. Qui improbi sunt, non dubitant Deum in se provocare, & excusso omni metu & pudore lasciviunt in suis concupiscentiis. Qui autem reguntur Dei timore, etiamsi dura certamina sustineant cum carne, sibi tamen frenum injiciunt, & cohibent perversos suos affectus. Sunt alii medii, qui nondum, ut dixi, obstinati sunt in sua malitia, imo sibi non placent in corruptelis: & tamen eas sequuntur quasi funiculis essent devincti. Talis fuit Darius. Nam ubi oportuerat ipsum constanter repellere Procerum calumniam, quum videret se fuisse ab illis ita illaqueatum, atque viriliter se adversus eos gerere, imo exprobrare quod ita facilitate ejus abusi essent: adeo non fecit, ut potius obsequutus sit eorum furori. Interea luget in palatio suo, à cibo & omnibus deliciis abstinet. Ita ostendit malum sibi non placere, quod tamen ipse suscepit. Videmus ergo non sufficere, si dum peccamus, mordeat nos propria conscientia, & tristitiam aliquam nobis exprimat: ultra progrediendum est, ut scilicet tristitia adducat nos usque ad pœnitentiam, quemadmodum etiam Paulus docet. (2 Cor. 7. vers. 10.) Darius autem quasi in luto illo hæsit: quum lugeret, non studuit corrigere quod deliquerat. Fuit hoc initium aliquod pœnitentiæ, sed initium duntaxat. Ideo danda opera est, ut qui sibi male conscius est, seipsum sollicitet ad pœnitentiam: & ubi sentit aliquam punctionem doloris, illam excitet, neque concedat sibi ullas inducias aut ullam quietem. Hoc discendum est ex præsenti exemplo, ubi narrat Daniel Regem Darium in luctu fuisse tota illa nocte. Postea sequitur,

19. Tunc Rex in aurora (*hoc est, diluculo*) surrexit quum illucesceret, & in festinatione (*hoc est, festinanter*) ad speluncam leonum venit.

20. Et quum appropinquasset ad foveam, ad Danielem in voce tristi (*aut lugubri*) clamavit: loquutus est Rex, & dixit Danieli, Daniel serve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis ipsum jugiter, an potuit ad servandum te (*hoc est, potuitne te servare*) à leonibus?

Hic Rex paulo constantius incipit se gerere, ubi accedit ad foveam. Prius fuerat ita metu perculsus, ut suis Proceribus cederet, & oblitus Regiæ suæ dignitatis, quasi mancipio se illis traderet. Nunc autem non ita formidat eorum invidiam, & perversos sermones. *Accedit* igitur *ad foveam leonum mane*, inquit, *prima luce*, hoc est, antequam sol ortus esset, sub auroram, *ad foveam accessit, & festinanter.* Ita videmus correptum fuisse acerbissimo dolore, qui metus omnes priores devicit. Poterat enim adhuc sibi metuere, & non oblitus erat illius formidolosæ denunciationis, Tu jam non potieris imperio, nisi vindices contemptum edicti tui. Sed quemadmodum jam dixi, dolor superat metum illum. Et tamen nondum possumus vel pietatem laudare in ipso, vel etiam humanitatem: quia etsi ad speluncam accedat, & lamentabili voce inclamet Danielem, non tamen irascitur adhuc suis Proceribus, donec videat servum Dei incolumem fuisse servatum. Tunc majorem animum concepit, ut videbimus. sed adhuc perstat in sua infirmitate, & est quasi in medio illo gradu inter perversos contemptores, & inter cordatos cultores Dei, qui recto affectu sequuntur quod justum esse sciunt.

Da omnipotens Deus, quando in exemplo servi tui Danielis nobis ostendis quanta constantia perseverandum sit in sincero numinis tui cultu, ut proficiamus ad veram magnitudinem animi: & ita nos tibi addicamus, ut ne flectamur huc vel illuc pro hominum libidine, sed perstemus in sancta vocatione tua: & ita devictis omnibus periculis, tandem perveniamus ad fructum victoriæ, beatam scilicet immortalitatem, quæ nobis reposita est in cælo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA
IN
DANIELEM.

PRoxima lectione tempus coëgit me abrumpere sententiam illam, ubi refert Daniel, *Regem ad speluncam approquinquasse.* Hic refert ejus verba, *Daniel serve Dei vivi, Deus tuus quem colis jugiter, potuitne te liberare?* inquit. Deum Israëlis prædicat Darius esse Deum vivum. Atqui si quis est Deus vivus, excludit omnes deos imaginarios, nempe quos sibi homines proprio ingenio confingunt. Necesse enim est, esse unam deitatem: & hoc principium etiam apud profanos homines valet. Quanquam postea in sua quisque somnia delabitur, tamen hoc fatentur omnes, non posse esse plures deos. Deum quidem distrahunt: sed non possunt negare, quin sit unicus Deus. Darius ergo ubi hoc elogium tribuit Deo Israëlis, fatetur alios omnes deos mera esse figmenta: sed hoc non intelligit, quemadmodum dixi, profanos homines tenere quidem principium illud, sed postea evanescere in suis cogitationibus. Hic ergo locus non evincit, quemadmodum videtur quibusdam, Regem Darium fuisse vere conversum, ita ut amplexus fuerit sinceram pietatem. Coluit enim semper sua idola: sed putavit hoc sufficere, si gradum supremum relinqueret Deo Israëlis. Atqui, ut scimus, Deus non potest admittere socium. est enim zelotes suæ gloriæ. Fuit igitur hoc nimis frigidum, quod Darius agnovit Deum, quem colebat Daniel, excellere supra omnes deos: quia ubi regnat Deus, necesse est in nihilum redigi omnia idola: quemadmodum etiam in Psalmo dicitur, Deus regnat, concidant omnes dii gentium. Non igitur eousque profecerat Darius, ut se addiceret vero & unico Deo: sed coactus est dare summum honorem Deo Israëlis: interea semper stetit demersus in suis superstitionibus, quibus assueverat. Postea adjungit, *Deus tuus quem colis jugiter, potuitne te liberare à leonibus?* dubitanter hic loquitur, ut solent increduli, qui videntur quidem sibi sperare, sed nihil habent stabile vel solidum in suis animis. Invocatio est à natura, ut ita loquar: hoc est, naturaliter impellit arcanus quidam instinctus homines, ut ad Deum confugiant: sed quia vix centesimus quisque innititur verbo Dei, hinc fit ut fortuito omnes Deum invocent. Volunt igitur experiri an Deus juvare ipsos velit, & succurrere eorum necessitatibus: interea, quemadmodum dixi, nulla est firma persuasio in cordibus ipsorum. Talis fuit affectus Regis Darii: *Potuitne Deus te liberare*, inquit? Quasi vero dubitandum sit de potentia Dei. Si dixisset, An Deus te liberavit? hoc erat tolerabile. Neque enim Deus obstrictus est aliqua lege, ut semper suos à morte eripiat, quemadmodum satis notum est: sed hoc positum est in ejus arbitrio. Quum ergo suos permittit impiorum libidini, non ideo imminuitur ejus potentia, quia pendet ab ejus mera voluntate an liberet. Quod vero ad potentiam, certe non debet vocari in dubium. Videmus ergo ut Darius nunquam vere conversus fuerit, nihil distincte cognoverit de vero & unico Deo, sed correptus fuerit cæco metu, qui ipsum vellet nollet, tamen cogeret tribuere Deo Israëlis summum honorem. Atqui hæc non fuit ingenua confessio, sed potius extorta. Sequitur nunc,

(Margin note beside "sinceram pietatem": Jesa. 42. vers. 8.)

21. Tunc Daniel cum Rege loquutus est, Rex, in æternum vive.

22. Deus meus misit Angelum suum, & conclusit os leonum, & non nocuerunt mihi; quoniam coram ipso innocentia (*vel integritas*) inventa est in me: atque etiam coram te, Rex, pravitatem non commisi.

Hic modeste & blande respondet Daniel Regi, cujus tamen imperio conjectus fuerat in speluncam. Poterat merito irasci, & cum eo expostulare, quod ita impie desertus foret. Rex enim Darius expertus fuerat fidelem ministrum: usus fuerat utiliter ejus opera. Quum videret opprimi injustis calumniis, non se opposuit tam cordate ut decebat: imo tandem fractus minis suorum Procerum, jussit Danielem projici in foveam. Poterat igitur Daniel, quemadmodum dixi, de Regis crudelitate & perfidia conqueri. Hoc non facit, sed dissimulat hanc injuriam, quia satis erat ejus liberatione illustratam fuisse Dei gloriam. Neque enim aliud captabat sanctus Propheta: imo bene precatur Regi. Et quanquam vulgarem formulam usurpat, tamen ex animo loquitur, quum dicit, *O Rex in æternum vive*, hoc est, Deus prorogет tibi vitam, & benedicat perpetuo. Multi futiliter ita salutant Reges suos, atque etiam socios: sed minime dubium est, quin Daniel ex animo optaverit Regi & longam vitam & felicem. Postea adjungit: *Deus meus*, inquit, *misit Angelum suum, & conclusit os leonum.* Hic videmus à Daniele aperte distribui juvandi officium Angelis, sic ut penes Deum maneat tota potestas. Dicit ergo se liberatum fuisse manu atque opera Angeli: sed exprimit Angelum fuisse ministrum salutis, non auctorem. *Deus* ergo *est*, inquit,

quit, *qui misit Angelum.* Vidimus aliquoties confuse loquutos fuisse Chaldæos, quum esset Dei mentio. Vocabant enim deos sanctos. Sed hic Daniel asserit uni Deo suam gloriam in solidum: neque hic proponit deorum turbam, sicuti hæc opinio semper valuit apud homines profanos. Unitatem ergo Dei primo loco prædicat: deinde adjungit Angelos præsto esse, ut opitulentur servis Dei: sed hoc facere, prout ipsis injunctum est. Ita integra laus salutis manet penes unum Deum: quoniam scilicet Angeli non ferunt opem quibus visum est, neque moventur suo arbitrio, sed tantum obtemperant imperio Dei. Notandum etiam est quod sequitur, *Deum conclusisse os leonum.* Nam his verbis docet Propheta & leones & sævissimas quasque belluas esse in manu Dei, & cohiberi secreto ejus freno: ita ut non sæviant, neque afferant quicquam noxæ, nisi quoad Deus permiserit. Sciamus ergo truculentas bestias ideo nobis esse noxias, quoniam Deus vult superbiam nostram humiliare. Interea sciamus etiam nullam esse adeo sævam bestiam, quæ vel unguibus, vel dentibus noceat, nisi quoad Deus frenum laxaverit. Et hæc doctrina apprime utilis est cognitu: quoniam trepidamus ad minima quæque pericula, etiam ad strepitum folii cadentis. Quoniam autem necesse est multa discrimina hinc inde à nobis conspici (undique enim à centum mortibus obsidemur) ideo miserrima inquietudine vexaremur, nisi hoc nobis succurreret, non tantum vitam nostram custodiri à Deo, sed nihil esse noxæ, quod non ipse dirigat pro arbitrio suo & nutu. Hoc porro etiam extendi debet ad diabolos ipsos, & improbos ac sceleratos homines. Nam scimus diabolum semper satagere de nobis perdendis, & similem esse leoni rugienti. Cursitat enim, ac quæritat prædam, quam devoret, sicut dicit Petrus *1 Petr. 5. vers. 8.* priore sua Epistola. Videmus etiam ut omnes impii nobis in singula momenta mortem machinentur, & quanto furore contra nos ardeant. Sed Deus qui potest compescere ora leonum, simul etiam diabolum frenabit & omnes sceleratos, ne quid nobis nisi ejus permissu noceant. Imo experientia docet, & diabolum, & omnes impios ab ipso comprimi. Singulis enim momentis pereundum nobis esset, nisi opposita sua virtute repelleret innumeras noxas, quæ capitibus nostris impendent. Sciamus ergo singulari Dei beneficio fieri, quod vel diem unum incolumes manemus in tanta hostium nostrorum ferocia & rabie. Dicit autem Daniel nihil sibi damni vel jacturæ allatum fuisse à leonibus, *quia coram Deo inventa fuerit in se justitia.* Quibus verbis significat ideo se fuisse servatum, quia Deus voluit asserere gloriam suam, & cultum quem Lege sua præceperat. Neque enim jactanter hic Propheta justitiam suam extollit, sed potius ostendit ideo se fuisse liberatum, quia Deus voluerit certo & claro documento testari, probari sibi cultum illum, pro quo pugnaverat Daniel usque ad mortem. Videmus ergo ut Daniel omnia ad cultus Dei approbationem referat. Summa est, se piæ & sanctæ causæ fuisse patronum, & paratum fuisse ad obeundam mortem non stulta aliqua imaginatione, non temerario impulsu, nec confuso zelo, sed quia certo persuasus erat se colere vivum Deum. Quoniam ergo piæ & sanctæ causæ fuit defensor, ideo dicit se fuisse servatum. Hæc est summa. Hinc colligere promptum est, quam stolidi sint Papistæ, qui ex hoc loco & similibus astruere conantur operum justitiam & merita. O, Daniel fuit servatus, quia inventa est coram Deo justitia in ipso: Ergo Deus rependit cuique pro operum meritis. Atqui primo reputandum erat consilium Danielis. Neque enim, ut jam dixi, jactat sua merita: sed vult salutem sibi divinitus oblatam, testimonium esse veri & puri cultus, ut pudefaciat Regem Darium, & ostendat omnes superstitiones esse impias, præsertim ut admoneat de sacrilego illo edicto, quoniam sibi arrogaverat summum imperium: ita ut aboleret, quantum in se erat, omnem deitatem. Ut ego Darium admoneat Propheta, ideo dicit causam suam fuisse justam. Et quo facilior sit solutio, notandum est, esse discrimen inter æternam salutem, & speciales liberationes. Deus nos liberat à morte æterna, & ad spem vitæ æternæ adoptat, non quia inveniat quicquam justitiæ in nobis, sed quoniam gratuito nos elegit: ideo perficit in nobis opus suum absque ullo operum respectu. Quantum ergo ad salutem æternam spectat, nullus potest esse respectus justitiæ: quia ubi nos excutiet Deus, nihil inveniet præter damnationis materiam. Sed quantum ad particulares liberationes spectat, illic Deus potest respicere cujusque justitiam: non quod nobis propria sit: sed quos gubernat suo Spiritu, ut vocationi ejus obtemperent, illis etiam manum porrigit: & si periclitentur ob id quod studuerint illi obsequia sua offerre, liberat eos. Perinde est hoc, acsi quis diceret Deum favere bonis causis. Hoc autem nihil ad merita. Ergo quantum ad hunc locum spectat, nimis pueriliter ineptiunt Papistæ, qui inde merita eliciunt: quoniam Daniel nihil aliud voluit, quam asserere purum unius Dei cultum: quasi diceret, non modo sui rationem habitam fuisse à Deo, sed fuisse aliam causam suæ liberationis, quia scilicet re ipsa, & experimento Deus ostendere voluerit fuisse justam ejus causam. Adjungit, *Atque etiam coram te, Rex, nullam pravitatem commisi.* Certum est violatum fuisse Regis edictum à Propheta. Cur ergo non hoc ingenue fatetur? Imo cur contendit se nihil peccasse contra Regem? Nempe quia fideliter se gesserat in omnibus justis officiis, potuit se eximere à calumnia, qua sciebat se gravari, quod scilicet sprevisset Regis imperium. Neque enim Daniel ita obstrictus fuit Regi Persarum, quin Deus sibi vindicaret quod non potest ei auferri. Scimus constitui terrena imperia à Deo, sed hac lege, ut ipse nihil sibi deroget, sed emineat solus, atque in ordinem cogantur omnes Magistratus, & quicquid est præstantiæ in mundo, ejus gloriæ sit subjectum. Quoniam ergo non poterat Daniel parere Regis edicto, quin Deum abnegaret, quemadmodum antea visum est, non deliquit contra Regem, ubi constanter perrexit in illo exercitio pietatis, cui assueverat, ut scilicet ter quotidie Deum rogaret. Et quo hoc melius pateat, tenenda est illa sententia Petri, Deum timete, Regem honorate. *1 Petr. 2. vers. 17.* Sunt hæc duo inter se connexa, nec potest alterum ab altero divelli. Præcedat igitur oportet timor Dei, ut Reges obtineant suam auctoritatem. Nam si quis incipiat à reverentia terreni Principis Deo præterito, ille præpostere faciet: quando hoc esset pervertere totum naturæ ordinem. Ergo priore loco timeatur Deus, obtineant Principes terreni suam auctoritatem, sic tamen ut Deus emineat, quemadmodum jam dixi. Jure ergo Daniel hic se defendit, *quod nullam pravitatem commiserit adversus Regem*, quia scilicet coactus parere Dei imperio neglexerit quod in contrariam partem Rex mandabat. Abdicant enim se potestate terreni Principes dum insurgunt contra Deum: imo indigni sunt qui censeantur in hominum numero. Potius ergo conspuere oportet in ipsorum capita, quam illis parere, ubi ita proterviunt ut velint etiam spoliare Deum jure suo, & quasi occupare solium ejus, acsi possent eum è cælo detrahere. Nunc ergo tenemus sensum hujus loci. Sequitur,

23. Tunc Rex valde exhilaratus in se, (*vel super eo*) Danielem jussit educi ex spelunca: & eductus fuit Daniel ex spelunca: & nulla corruptio (*vel læsio*) inventa fuit in eo: quia credidit (*vel confisus est*) Deo suo.

Confirmat Daniel quod prius narravit de affectu Regis Darii. Sicuti ergo anxius recesserat in palatium, abstinuerat à cibo & potu, & abjecerat omnes voluptates & delicias: sic etiam gavisus est, quum audiret sanctum Dei servum mirabiliter ereptum esse à morte. Postea adjungit, *Et jussu Regis eductus fuit Daniel è spelunca: & nulla corruptio inventa in eo fuit.* Hoc non potuit adscribi fortunæ. Ergo illustravit Deus virtutem suam, quod ita evasit salvus Daniel, ut leones eum non attigerint. Discerptus quidem fuisset, si Deus non clausisset leonum ora: sed hoc etiam non parum valuit ad amplificandum miraculum, quod nulla læsio, nullus tactus inventus fuit in ejus corpore. Quod ergo ei sic leones pepercerint, factum est arcano Dei auxilio: & hoc etiam clarius innotuit, ubi projecti sunt ejus calumniatores in speluncam, quia statim lacerati ac vorati sunt à leonibus, sicuti paulo post subjiciet. Sed notanda est ratio, quæ additur, *fuisse servatum, quoniam crediderit Deo suo.* Sæpe enim continget, ut quis tueatur bonam causam, & tamen male ac infeliciter succedat: quia scilicet fiducia consilii sui, & prudentia, & industria aggreditur quod alioqui laude dignum erat. Non mirum igitur est, si sæpe destituantur prospero successu, qui tamen suscipiunt bonas causas tuendas: quemadmodum in profanis omnibus apparet. Nam historiæ omnium ætatum hoc testantur, sæpe periisse eos qui tamen justam causam fovebant: sed hoc factum est perversa eorum fiducia, quoniam scilicet non erat illis propositum, Deo servire: potius spectabant laudem & plausum mundi. Ut ergo rapiebat eos ambitio, sic etiam placebant sibi in propriis consiliis. Et hinc manavit dictum illud Bruti, Virtutem esse rem frivolam: quia putabat indigne secum agi, quod quum pugnasset pro tuenda libertate populi Romani, tamen non haberet deos propitios, sed infensos. Quasi vero debuerit Deus ei suum auxilium, quod nunquam speraverat, neque unquam petierat. Scimus enim quam superbo fuerit ingenio vir ille. Ego profero unum exemplum: sed si diligenter expendimus quid impulerit omnes profanos homines, quum strenue pugnarunt pro bonis causis, reperiemus ambitionem semper in ipsis prævaluisse. Non mirum igitur si destituerit ipsos Deus in ipso articulo, quia indigni erant qui experirentur ejus auxilium. Hac ratione exprimit Daniel se incolumem fuisse servatum, *quia crediderit Deo suo.* Et huc etiam respexit Apostolus undecimo ad Hebræos capite, ubi dicit quosdam ereptos fuisse, vel servatos, ex ore leonum per fidem. *Hebr. 11. vers. 33.* Causam ergo assignat cur Daniel evaserit salvus, & revocat nos ad fidem. Sed hic tenendum est quid valeat & in se contineat verbum Credendi. Neque enim simpliciter docet Propheta se fuisse servatum, quod crediderit Deum Israëlis esse verum & unicum Deum, opificem cæli & terræ: sed quoniam vitam suam ei commiserit, quoniam recubuerit in ejus gratiam, quoniam certo statuerit sibi non fore alium quam felicem exitum, si ipsum coleret. Quoniam ergo Daniel certo persuasus fuit, vitam suam esse in manu Dei, & se non frustra in ipsum sperare, & periclitatus est fortiter atque intrepide pro sincero Dei cultu: ideo dicit, *se credidisse Deo.* Videmus ergo non ita frigide sumi Credendi verbum, ut somniant Papistæ: quia hinc etiam commentum illud de fide implicita, & de fide mortua vel informi prodiit: quia existimant fidem nihil aliud esse, quam apprehensionem confusam deitatis. Ubi ergo concipimus aliquem esse Deum, Papistæ putant esse fidem. Atqui longe aliter nos instituit Spiritus sanctus. Nam tenendum est illud Apostoli, Non rite Deo nos *Hebr. 11.* credere, nisi statuamus ipsum esse remuneratorem *vers. 6.* omnibus qui eum quærunt. Ergo in fide includitur hæc persuasio, quod Deus non frustretur cultores suos. Nunc tenendus est modus quærendi Dei. Quæritur autem Deus non stulta arrogantia, quasi possimus meritis nostris ipsum nobis obligare: sed quæritur fide, quæritur humilitate, quæritur invocatione. Ubi ergo hoc nobis persuasum est, Deum esse remuneratorem omnibus qui ipsum quærunt, & scimus quomodo quærendus sit, hæc est vera fides. Sic Daniel non dubitavit Deum fore sibi liberatorem, quia non dubitabat de pietatis doctrina, quam didicerat à puero, & qua fretus Deum semper invocaverat. Hæc igitur fuit causa liberationis. Interea certum etiam est, Danielem non credidisse Deo, quasi de eventu jam esset edoctus. Potius enim vitam suam Deo permisit, quoniam paratus erat ad mortem. Ergo Daniel non potuit hoc agnoscere, antequam projectus esset in speluncam, & expositus leonibus, an Deus vellet ipsum liberare, quemadmodum etiam vidimus ante de ejus sociis: Deus si volet nos eripiet: sin minus, parati sumus eum colere, neque obediemus tuo edicto. Et si Daniel de eventu fuisset edoctus, non magna laude digna esset ejus constantia: sed quoniam intrepide mortem oppetere voluit pro cultu Dei sui, & potuit seipsum abnegare, & renunciare mundo: hæc est vera & seria probatio fidei & constantiæ ejus. *Credidit* igitur *Deo*, non quod tale miraculum speraverit: sed quia scivit se beatum fore, si perstaret in puro Dei cultu: Quemadmodum dicit Paulus, Christus mihi lucrum *Philip. 1.* est vivendo, & moriendo. Daniel ergo recubuit in *vers. 21.* auxilium Dei: sed clausit oculos ad ipsum eventum, neque anxius fuit supra modum de vita sua: sed quoniam animus ejus erectus erat ad spem melioris vitæ, ideo etiamsi centies fuisset moriendum, tamen non desiisset credere: quia fiducia nostra extenditur ultra fines hujus caducæ & corruptibilis vitæ, quemadmodum satis notum est omnibus piis. Postea sequitur quod jam attigi,

24. Et jussit Rex, & adduxerunt viros illos qui instruxerant (*erexerant, clamaverant*) accusationem (*qui avoient dressé ceste calomnie*) adversus eum, nempe Danielem: & in foveam (*speluncam*) leonum projecti sunt ipsi, liberi ipsorum, & uxores eorum. & nondum pervenerant ad fundum (*vel pavimentum*) speluncæ, quando dominati sunt (*hoc est, prævaluerunt*) in eos leones, & omnia ossa eorum fregerunt.

Hac circumstantia clarius enituit Dei virtus in servando Daniele, quod statim discerpti sunt à leonibus qui ipsum scelešte accusaverant. Si quis enim dicat saturos fuisse leones, vel aliud fuisse causæ cur non fuerit discerptus Daniel: cur eo extracto statim tanta rabies impellat belluas illas, ut lacerent atque devorent non unum hominem, sed magnam turbam? Ex multis Proceribus nemo salvus evadit: deinde accedunt eorum uxores, accedunt etiam liberi: vix leones poterant sufficere ad tantam lanienam, & tamen ad minimum usque omnes pereunt: unus Daniel quomodo evasit? Videmus certe ut Deus hac comparatione voluerit testatam reddere suam virtutem, ne quis objiceret Danielem fuisse relictum à leonibus, quoniam jam essent saturi, neque prædam appeterent. Contenti enim fuissent vel tribus, vel quatuor hominibus. Atqui devorant & viros, & mulieres, & pueros. Hinc ergo patet ora leonum fuisse frenata divinitus, quum tota nocte fuerit salvus Daniel, illi autem statim perierint simulac projecti sunt in speluncam: quia rursus videmus impulsas fuisse belluas ad subitam rabiem, ut non expe-

expectarent donec pervenirent ad fundum, sed in itinere ipso discerperent. Reliqua differemus in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando abs te creati sumus, & locati in hoc mundo, atque etiam tua liberalitate in hunc finem alimur, ut tibi consecrata sit vita nostra: da, inquam, ut parati simus & vivere, & mori tibi, neque aliud quæramus, quam asserere purum & sincerum numinis tui cultum: deinde sic in tuo auxilio acquiescamus, ut non dubitemus perrumpere omnia discrimina, & objicere nos, quoties ita tibi visum fuerit, ad præsentem mortem: freti non tantum promissione tua quæ perpetua est, sed tot experimentis, quæ olim dedisti, ut sciremus hodie tuam potentiam adhuc ita vigere, ut nobis futurus sis liberator quocunque modo, nempe sive vivendum, sive moriendum sit, ut tamen beati simus perseverando in fiducia nominis tui, & vera confessione, donec tandem colligamur in regnum tuum cæleste, quod nobis peperisti sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA PRIMA IN DANIELEM.

Finis hesternæ lectionis fuit, hostes Danielis, qui maligne, per invidiam. & crudeliter eum detulerant, simulac projecti sunt in speluncam leonum, fuisse laniatos una cum uxoribus & liberis: unde clarius refulsit miraculum, sicuti dictum fuit. Ergo iterum discamus leones ita regi manu Dei, ut truculentiam suam exerceant non ubique, nec adversus omnes: sed quando illos Deus armat. Nam sicuti dicitur Psalmo 91., Super leonem & basiliscum ambulabis, & calcabis leonem & draconem. Ita etiam ex adverso Deus apud Prophetam incredulis denunciat, Leones venturos in occursum, si domo sua exeant. Videmus ergo ut compescat Deus sævitiam leonum, quoties ita visum est: incitet vero ad rabiem, ubi vult pœnam exigere de hominibus. Quod autem projectæ fuerunt uxores una cum liberis in speluncam, hic non est anxie disputandum, fueritne hæc justa pœna. Nam videtur hæc esse certa regula æquitatis, ut pœna usque ad insontes non transeat: præsertim ubi de vita aut capite agitur. Nam etsi omnibus seculis hoc receptum fuit in urbibus bene compositis, ut multæ pœnæ involverent liberos una cum parentibus, sicuti in bonorum publicatione, ubi agitur de vi, & in crimine læsæ majestatis: deinde in judiciis criminalibus infamia etiam parentum ad liberos redundabat: hoc tamen longe durius est, occidere filios una cum parentibus, quum ejusdem criminis rei fieri non possent. Sed quamvis hoc non adeo sit usitatum, nobis tamen non licet simpliciter damnare. Videmus ut Deus jubeat è mundo exterminari integras familias in signum detestationis: Deus autem, ut est justus judex, semper tenet modum in sua severitate. Præcise ergo hoc exemplum damnari non potest: sed præstat hoc in medio relinquere. Scimus enim Reges Orientales exercuisse immane & barbarum etiam imperium, vel potius tyrannidem in suos. Ideo non est cur multum se quispiam fatiget in hac quæstione. Doluit Regi Dario, quod ita fuisset deceptus. Non tantum igitur pœnam de improbis calumniatoribus exegit, quod inique oppresserant Danielem, sed quoniam affectus ipse fuerat injuria. Voluit igitur seipsum potius ulcisci, quam Danielem: nec contentus fuit pœna talionis, sed rapuit ad idem supplicium etiam ipsos liberos. Sequitur,

Psal. 91. vers. 13. Amos 5. vers. 19.

25. Tunc Darius Rex scripsit omnibus populis, *&* gentibus, & linguis, qui habitabant in tota terra, Pax vestra multiplicetur.

26. A me positum est decretum in omni dominatione (*vel tota dominatione*) regni mei, ut sint metuentes & paventes (*hoc est, ut metuant & paveant*) à conspectu Dei Danielis: (*hoc est, coram Deo Danielis*) quia ipse *est* Deus vivus, & permanens in seculum: & regnum ejus non corrumpetur, & dominatio ejus (*vel potestas*) usque in finem.

27. Eripiens & liberans, & edens signa & miracula (*mirabilia, ut alii vertunt*) in cælo & in terra: qui eripuit Danielem è manu leonum.

Hic adjungit Daniel edictum Regis, quod voluit promulgari. Et hoc edicto testatus est, se ita commotum fuisse liberatione Danielis, ut tribueret Deo Israëlis summam gloriam. Interea non puto hinc probari solidam pietatem Regis, quemadmodum quidam interpretes hic immodice extollunt Regem Darium, acsi plane resipuisset, & amplexus fuisset purum cultum præscriptum in Lege Mosis. Nihil tale colligi potest ex verbis edicti: & res ipsa etiam declarat, nunquam fuisse purgatam ejus ditionem superstitionibus. Passus est igitur Darius Rex subditos suos idolis servire: & ipse etiam non destitit se polluere talibus inquinamentis: sed voluit locare in summo gradu Deum Israëlis, acsi posset aquam igni miscere. Et de hac re prius dictum fuit. Nam profani homines putant se defungi erga verum Deum, si non prorsus eum contemnant, sed assignent ei locum aliquem: præsertim vero ubi præferunt ipsum omnibus idolis, existimant ita satisfactum esse Deo. Sed hoc nugatorium est: quia nisi aboleantur omnes superstitiones, Deus jus suum minime obtinet: non patitur enim socios. Ergo locus hic non demonstrat nobis veram & seriam pietatem Regis Darii: sed duntaxat colligere hoc licet, fuisse commotum miraculo, ut celebraret passim per omnes regiones sibi subditas gloriam & nomen Dei Israëlis. Denique sicut particularis fuit impulsus Regis Darii, ita etiam non progressus est ultra affectum particularem: nec agnovit omni ex parte Dei potentiam & bonitatem: sed arripuit specimen illud, quod objectum fuerat ejus oculis. Ergo non potuit generaliter Deum Israëlis cognoscere, ut se addiceret veræ & sinceræ pietati: sed, quemadmodum jam dixi, voluit extare inter alios deos, & quidem eminere, sic tamen ut non solus esset. Atqui Deus repudiat dimidium hunc cultum: ideo non est cur tantopere laudetur Rex Darius. Interea tamen exemplo suo damnabit omnes eos, qui hodie se profitentur vel Catholicos Reges, vel Christianos, vel Protectores fidei: & interea non modo obruunt veram pietatem: sed etiam, quantum in se est, labefactant totum Dei cultum, & libenter nomen ejus extinguerent è mundo: exercent tyrannidem adversus omnes pios, stabiliunt sua sævitia impias superstitio-

stitiones. Illis idoneus judex erit Darius: & hoc edictum quod recitat Daniel, sufficiet ad eos omnes damnandos. Jam dicit *scriptum fuisse edictum omnibus populis, gentibus, & linguis, qui habitabant in tota terra.* Videmus ut Darius non tantum vicinis populis voluerit innotescere Dei potentiam, sed longe & late studuerit eam promulgari. Scripsit ergo non tantum per Asiam, & Chaldæam, sed usque ad Medos & Persas. Quanquam nunquam dominatus est in Perside: sed quoniam gener eum asciverat in societatem imperii, etiam illic valuit ejus auctoritas. Et hoc intelligi debet per *totam terram.* Neque enim hic agitur de toto orbe habitabili, sed de illa Monarchia, quæ patebat fere per totum Orientem. Nam à mari tunc dominabantur Medi & Persæ usque in Ægyptum. Quum igitur tanta esset amplitudo illius imperii, Daniel non absque causa dicit edictum fuisse promulgatum *per totam terram. Pax vobis multiplicetur.* Scimus Reges ita mulcere suos subditos, & blandas præfationes illis esse in usu, ut facilius eliciant quod volunt. Deinde ut habeant sibi magis obsequentes subditos. Et hoc illis est gratuitum, precari subditis suis pacem. Interea, quemadmodum jam dixi, hac illecebra favorem sæpe captant, ut subditi parati sint ad jugum subeundum. Nomine pacis satis notum est intelligi statum prosperum: quasi diceret, Bene sit vobis, ac feliciter. Postea adjungit *positum esse decretum à conspectu suo*, hoc est, se hoc pro imperio subditis omnibus mandare. Hæc enim est vis loquutionis. *Positum* ergo *est à me edictum*, hoc est, si apud vos imperium meum & potestas valet, mihi hac in parte obtemperate. *Ut sint omnes*, inquit, *paventes*, vel, ut paveant omnes, *& timeant coram Deo Danielis.* Per metum & pavorem nihil aliud intelligit, quam reverentiam: sed loquitur ut solent omnes profani, qui exhorrent ad Dei nomen. Videtur tamen hoc velle exprimere, conspicuam fuisse potentiam Dei Israëlis, quæ merito tangere omnes debeat, ut reverenter ipsum colant, idque cum metu & timore. Et videtur hæc ratio loquendi sumpta esse ex recto principio: quoniam nunquam præstatur Deo legitimus cultus, nisi ubi humiliati sunt homines. Ideo sæpe Deus nominat se terribilem, non quod velit adigere suos cultores formidine, sed quoniam, ut dictum fuit, nunquam ad reverentiam compositi erunt hominum animi, nisi apprehendant serio Dei potentiam, ita ut sibi timeant ab ejus judicio. Sed si solus metus vigeret in animis hominum, non posset formare ipsos ad pietatem: quia tenendum est illud

Psal. 130. vers. 4. Psalmi, Apud te est propitiatio, ut timearis. Deus ergo non potest rite coli vel timeri, nisi ubi persuasi sumus, ipsum esse exorabilem: imo etiam certi sumus, ipsum esse nobis propitium. Sed tamen necesse est, metum & timorem præcedere, qui humiliet superbiam carnis. Hoc significant verba quæ hic ponuntur, *ut omnes metuant, & paveant coram Deo Israëlis.* Porro *Deum Danielis* vocat Rex, non quem Daniel fabricasset sibi, sed cujus erat cultor. Merito Jovem dicemus esse deum Græcorum, quia deificatus est eorum stultitia: & inde obtinuit nomen & celebritatem in reliquo mundo. Interea & Jupiter, & Minerva, & turba illa falsorum deorum, nomen accipient à sua origine. Alia est ratio, quum Rex Darius nominat *Deum Danielis*, eum quem colebat Daniel: sicuti dicitur Deus Abraham, non quod auctoritatem ab ipso Abraham quasi precario sumat, sed quia se patefecit Abrahæ. Atque ut hoc clarius explicem: cur Danielis vocatur Deus potius quam Babyloniorum? nempe, quoniam Daniel ut didicerat ex Lege Mosis, ita pure colebat Deum, qui fœdus suum percusserat cum Abraham & sanctis Patribus, & qui adoptaverat sibi Israëlitas in peculium. Hoc igitur pendebat à cultu in Lege præscripto: cultus autem pendebat à fœdere. Ideo hic nomen Danielis non ponitur, acsi liberum ei fuerit, confingere aut imaginari aliquem Deum: sed quia Deum illum colebat, qui se patefecerat verbo suo. Denique hæc loquutio sic debet resolvi, ut sibi omnes metuant à Deo, qui fœdus suum pepigit cum Abraham & ejus posteris, & qui sibi elegit populum illum peculiarem: qui rationem veri & legitimi cultus docuit, atque ostendit Lege sua, & quem Daniel coluit. Nunc ergo tenemus quid hoc sibi velit. Ergo discamus Deum verum ab omnibus idolis & hominum figmentis discernere, si cupimus ei probari cultum nostrum. Nam multi Deum se putant colere, qui tamen vagantur per quoscunque libuit errores, nec sunt affixi uni vero Deo. Hoc autem perversum est: imo nihil aliud est quam profanatio veræ pietatis, ita confuse Deum colere. Ideo tenendum est discrimen quod dixi, ut semper inclusæ sint mentes nostræ intra fines verbi, ne aberrent à vero Deo: siquidem cupimus ipsum retinere, & religionem sequi quæ ei placeat. Dico manendum intra limites verbi, neque vel huc vel illuc declinandum: quia statim occurrent nobis innumeræ diaboli fallaciæ, nisi verbum nos quasi constrictos teneat. Quantum ad Darium spectat, agnovit quidem illum esse summum Deum: sed, quemadmodum jam diximus, non abjecit fictitios & perversos cultus, quibus assueverat. Talis autem mixtura intolerabilis est coram Deo. Adjungit, *quia ipse est vivus, & permanet in seculum.* Videtur quidem hic in nihilum redigere falsos omnes deos: sed jam ante dictum fuit, & res ipsa demonstrat, profanos homines sic erigere mentes ad summum Deum, ut statim evanescant. Si ergo constanter agnoscerent verum Deum, statim excluderent omnia figmenta: sed putant satis esse, si Deus primum gradum obtineat: interim adjungunt minores deos, ut lateat quasi in turba, etiamsi ei tribuant aliquam eminentiam. Talis igitur fuit ratio, & tale consilium Darii, quia nihil sincerum vel liquidum tenuit de unica Dei essentia, sed putavit summam potestatem esse in Deo Israëlis, utcunque aliæ gentes colerent suos deos. Sic videmus ut non discesserit à superstitionibus, quas imbiberat à pueritia. Et ideo non est cur laudemus ejus pietatem, nisi in hoc particulari actu, ut loquuntur. Interim tamen Deus confessionem extorsit ex ejus ore, in qua describitur nobis ipsius natura. Vocat *Deum vivum*, non tantum quod vitam in se habeat, sed ex se, & quod etiam sit fons & origo vitæ. Active igitur sumi debet hoc vitam epitheton: quia Deus non tantum vivit, sed habet ex seipso: deinde est vivificus, hoc est, nulla est extra ipsum & sine ipso vita. Postea adjungit *manere in perpetuum:* & ita distinguit ab omnibus creaturis, in quibus nihil est firmum, vel stabile. Scimus enim non modo quicquid sub cælo est obnoxium esse variis mutationibus, sed etiam cælum ipsum. In hoc igitur differt Deus ab omnibus creaturis, quod non patitur ullam mutationem, sed perpetuo sibi similis manet. Adjungit, *regnum ejus non corrumpi, & dominationem ejus esse usque in finem.* Hic clarius exprimit quod prius dixerat de firmo Dei statu, quod scilicet non tantum maneat in sua essentia, sed potestatem suam exerceat in toto mundo, & quod gubernet sua virtute mundum, omnia sustineat. Nam si tantum dixisset, Deum perpetuo manere, ut sumus maligni & restricti, tantum subiret hæc cogitatio, Deum in sua quidem essentia non esse obnoxium mutationi: sed non apprehenderent mentes nostræ potentiam ejus ubique diffusam. Hæc igitur explicatio notatu digna est, quum Darius exprimit diserte regnum Dei non corrumpi, & dominationem ejus esse usque ad finem. Secundo loco Deum liberatorem vocat. Qui arripiunt hoc edictum quasi illustre testimonium pietatis, dicunt Euangelice loquutum esse Darium, & præconem fuisse misericordiæ Dei. Sed, quemadmodum prius dictum fuit, Darius nunquam in genere amplexus

plexus est quod Scriptura docet, nempe Deum clementer fovere omnes suos, illis auxiliari, quoniam misericors est, & quoniam paterno favore ipsos dignatur. Causam illam non tenuit Rex Darius. Nota erat Danielis liberatio: fuit hoc particulare documentum gratiæ Dei. Sic ex parte tantum Darius sensit Deum esse propitium servis suis, ita ut ad eos servandos & liberandos sit propensus. Sed hoc esset frigidum, nisi causa simul adjuncta esset, *Ideo liberatorem esse Deum*, quoniam servos suos dignatus est eligere, & quia testatus est se illis fore patrem, quia illis est exorabilis, quia ignoscit ubi peccarunt. Nisi ergo fundata sit spes liberationis in gratuita Dei adoptione & misericordia, erit particularis quædam cognitio, & inefficax. Darius ergo hic non loquitur, acsi vere & pure fuisset de misericordia Dei edoctus: sed tantum dicit ipsum esse liberatorem suorum. Recte quidem colligit in genere, Deum esse liberatorem, *quia eripuit è manu leonum*, hoc est, ex potentia & rabie leonum Danielem: ratiocinatur probe, inquam, Darius, ubi ab uno exemplo deducit ampliorem doctrinam, quod penes Deum sit servare & eripere suos, quoties ita libuerit: sed interim agnoscit visibilem illam Dei potentiam in uno actu: causam vero principalem vel fontem non tenet, quod scilicet Deus amplexus esset Danielem, sicuti alios filios Abrahæ, & pro illo paterno favore eum servasset. Ergo ut hæc doctrina nobis prosit, & efficaciter animos nostros tangat, nempe Deum esse liberatorem, primo loco statuamus nos ab ipso in gratiam receptos esse hac lege, ut nobis ignoscat, & non tractet ut meriti sumus, sed pro immensa sua liberalitate nobis ut filiis indulgeat. Hoc ergo tenendum est. Postremo dicit *ipsum edere signa & mirabilia in cælo & in terra*. Hoc ad imperium & dominationem, cujus meminit paulo ante, referri debet: sed manet semper Darius in præsenti spectaculo. Viderat Danielem salvum habitasse cum leonibus, viderat alios omnes fuisse discerptos: hæc erant manifesta documenta potentiæ Dei. Merito igitur dicit, *ipsum edere miracula & signa*. Sed minime dubium est, quin tunc Darius etiam admonitus fuerit de aliis signis, quæ edita fuerant antequam potitus esset Monarchia illa. Audivit haud dubie quicquid acciderat Regi Nebuchadnezer: deinde Regi Belsazar, quem occiderat ipse Darius, ut occuparet ejus Regnum. Colligit ergo plura testimonia potentiæ Dei, hac occasione quod illustraverat gloriam suam in opere illo, quum scilicet eripuerat Danielem. In summa, si Darius renunciasset superstitionibus suis, hæc fuisset pura & ingenua, & plena etiam confessio pietatis: sed quia non destitit falsos deos colere, & inquinamentis quibus assueverat semper adhæsit, ideo non potest laudari ejus pietas, nec ex edicto potest colligi vera & seria conversio. Hæc est summa. Jam sequitur,

28. Daniel autem ipse prospere egit in regno Darii & in regno Cyri Persæ.

Vel transiit: nam צלח proprie significat transire: & significatio illa est metaphorica, quum accipitur pro agere prospere. Quicquid sit, non dubito hic subesse tacitam antithesin inter regnum Persarum, & Monarchiam Chaldaicam: hoc est, inter duplicem statum Danielis, ut brevius loquar & clarius. Nam Daniel aliquoties emerserat sub Nebuchadnezer, ut dictum fuit: postea tandem quum instaret Monarchiæ interitus, rursum innotuit: sed toto fere tempore quo regnarunt Chaldæi, fuit obscurus & contemptus. Omnes quidem audierant esse insignem & eximium Prophetam: sed rejectus fuit ex aula: & quum aliquandiu sedisset ad portam Regis, & fuisset in magna dignitate, tamen subinde ablegatus fuit. Ergo quantisper duravit Monarchia Chaldaica, non fuit in magno pretio vel honore Daniel: sed sub Monarchia Persarum & Medorum feliciter egit: hoc est, obtinuit continuam dignitatem: non ea fuit socordia Cyri & Darii, ut statim obliviscerentur quam mirabiliter Deus operatus esset per illius manum. Et ideo verbum Transeundi mihi placet, quoniam hic notatur, quemadmodum dixi, continuus tenor honoris: quia non tantum Rex Darius eum extulit, sed Cyrus etiam, quum audisset ejus famam, habuit apud se inter suos Proceres. Et satis apparet, ipsum relicta Babylone alio migrasse. Quanquam probabile est, non diu fuisse apud Medos. Mortuus enim est paulo post Darius vel Cyaxares, & quum careret hærede masculo, tota potestas transiit ad unum Cyrum, qui & nepos ejus erat, ex sorore scilicet, deinde etiam gener, quia filiam ejus acceperat uxorem. Non dubium est, quin hic Daniel commendet favorem Dei & beneficentiam erga se: quia fuit hoc non vulgare solatium exilii, quod apud gentes exteras & barbaras obtinuit summam gratiam, fuit in amplissimo gradu honoris, ita ut omnes ipsum revererentur. Deus ergo lenivit tristitiam exilii hoc solatio. Deinde hic non seipsum duntaxat privatim respicit Daniel, sed finem suæ dignitatis. Nam Deus voluit vulgari & celebrari nomen suum per omnes illas regiones, ubi spectabilis erat Daniel: quia nemo poterat in eum conjicere oculos, quin occurreret gloria & potentia Dei Israëlis. Hoc ergo Daniel notare voluit. Interea ex altera parte minime dubium est, quin carere patria fuerit ei grave & acerbum: non ut solet esse reliquis, sed quia terra Chanaan erat peculiaris hæreditas populi Dei. Quum ergo illinc abreptus esset Daniel, & longius abduceretur, nempe in Mediam, & postremo in Persiden, ita ut nulla esset spes reditus, minime dubium est, quin assidue gemuerit. Neque enim tanti erat summus splendor apud homines profanos, quin præferret pignus illud gratiæ Dei & paternæ adoptionis, nempe terram Chanaan. Habuit enim haud dubie in corde suo insculptum quod prius à Davide scriptum erat, Malo esse in atriis Domini, quam inter summam opulentiam improborum: deinde, Malo abjectus esse in domo Dei, quam in tentoriis impiorum habitare. Sic edoctus fuerat Daniel. Et non frustra Ezechiel eum nominat inter tres sanctissimos qui fuerunt ab exordio mundi. Hoc fuit maximum, etiam quum esset adhuc adolescens vel etiam in media ætate, conjungi cum Job & cum Noah, sic ut esset tertius in sanctitate rara, & fere incredibili. Quum ergo talis esset, minime dubitandum est, quin confectus fuerit gravissimo mœrore, ubi vidit se addictum æterno exilio, neque ullam spem residuam esse reditus, ut posset Deum in templo suo colere, & offerre sacrificia cum reliquis. Sed ne tamen ingratus esset Deo, voluit hic testari se sensisse non vulgarem ejus benevolentiam, quod quum esset exul & extorris à patria, quum esset etiam tractus contumeliose inter captivos, quod tamen honorifice tractatus fuerit, etiam inter Medos & Persas. Hoc igitur simpliciter voluit. Nam certum est, Cyrum mortuo Dario, ut nuper dixi, fuisse successorem totius Monarchiæ: & videbimus postea suo loco, Danielem habitasse una cum Cyro, qui regnavit fere usque ad triginta annos. Et ita longum tempus intercessit inter ejus mortem, & inter mortem Darii. Hoc igitur non accidit absque admirabili Dei consilio, quod mutatio regnorum non concussit statum Danielis, ut sæpe fieri solet. Nova enim imperia, quemadmodum scimus, sunt instar conversionis mundi. Sed Daniel stetit semper in suo gradu, ut spectabilis esset Dei bonitas in ipso, & ut quocunque iret, secum ferret aliquod testimonium gratiæ Dei. Non prosequar ulterius, quia cras aggrediemur vaticinium.

Psal. 84. vers. 11.

cap. 14. vers. 14.

Da omnipotens Deus, quando per hominem multis erroribus implicitum voluisti nobis testatam reddere tuam potentiam, ne hodie cæcutiamus in tanta luce, quæ nobis offertur per Solem justitiæ Christum Filium tuum: & interea etiam ne pudeat nos proficere ex verbis hominis profani, qui in Lege tua non edoctus, sed tantum admonitus uno miraculo sic magnifice nomen tuum celebravit: ergo ut exemplo ejus discamus, non tantum te verum agnoscere summum Deum, sed etiam unicum. Et sicuti nos tibi obligasti, quum fœdus tuum sancivisti nobis in unigeniti Filii tui sanguine, ut tibi vera fide adhæreamus, & sic renunciemus cunctis errorum nebulis, ut semper intenti simus ad eam lucem, ad quam nos invitas, & qua etiam nos deducis: donec perveniamus ad conspectum gloriæ & majestatis tuæ, ut tibi conformes fruamur tandem in solidum ea gloria, quam nunc cernimus ex parte duntaxat, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SECUNDA IN DANIELEM.

Cap. VII.

ANno primo Belsazar Regis Babylonis Daniel somnium vidit, & visiones capitis ejus in lecto ejus. Tunc somnium scripsit, summam sermonum exposuit.

2. Loquutus est Daniel, & exposuit: Vidi in visione mea per noctem, & ecce quatuor venti cælorum pugnantes (*alii vertunt, exorientes*) in mari magno.

HIc incipit Daniel doctrinam Ecclesiæ peculiarem tradere. Deus enim prius illum constituerat interpretem, ac magistrum profanis Regibus. Nunc autem præficit Ecclesiæ doctorem, ut intus exerceat munus suum, & erudiat filios Dei in medio Ecclesiæ gremio. Hoc primo loco notandum est: quia hactenus longius patebant vaticinia, quam ad domesticos fidei: hic vero restringitur Danielis officium ad Ecclesiam. Dicit *hanc visionem sibi oblatam fuisse primo anno Regis Belsazar*, antequam accideret illa mutatio, de qua vidimus. Sed primo loco tenendum est Spiritus sancti consilium: hoc est, in quem finem & usum patefecerit Danieli quæ hoc capite videbimus. Prophetæ omnes spem dederant liberationis electo populo, postquam Deus pœnas de illius ingratitudine & contumacia sumpsisset. Si quis legat quæ alii Prophetæ de futura redemptione denunciant, putaret felicem & modis omnibus lætum, & quietum promitti statum Ecclesiæ, postquam ab exilio reversus esset populus. Atqui longe aliter accidit, ut testantur historiæ. Poterant igitur labascere fideles, & tandem animis deficere, nisi de variis perturbationibus, quæ tunc instabant, admoniti fuissent. Hæc igitur prima ratio fuit, cur Deus Prophetæ suo ostenderit quæ postea videbimus: nempe tres adhuc Monarchias restare, quarum alia priori succederet: quo interea starent fideles, & permanerent constanter in fide promissionum, quamvis totum orbem viderent concuti, & ubique graves & horrendas misceri perturbationes. Ideo hic visio Danieli proponitur de quatuor Monarchiis. Forte magis expediet differre summam, ubi tractare incipiet Propheta de singulis bestiis. Quod ad duos versus primos spectat, tempus somnii observandum est. Antequam enim Persæ & Medi ad se transferrent Chaldaicum imperium, Propheta de hac re edoctus fuit: ut Judæi cognoscerent impleri aliqua ex parte quod toties Deus illis pollicitus fuerat vel ipsorum patribus. Nam si absque nova prædictione potiti fuissent Babylone hostes, forte Judæi non tam attenti fuissent ad vaticinia, de quibus tamen certiores pridem facti erant. Ergo voluit illis Deus renovare memoriam, ut quum viderent concidere imperium illud, quod omnes putabant esse inexpugnabile, scirent hoc gubernari arcano Dei consilio, & ita impleri, si non in solidum, attamen ex parte, quod per suos Prophetas testatus fuerat. Dicit *se vidisse somnium*. Antequam de somnio Regis Nebuchadnezer loquutus est, visionis etiam meminit, sed non pari ratione: quia increduli videndo non vident. Aspiciunt quidem aliquid, sed in caligine, ut nihil distinguant, sed statim evanescant in suis cogitationibus. Diversa fuit Prophetæ ratio: quia non simpliciter somniavit, sed accessit etiam distincta visio, ut posset cum fructu deinde aliis tradere quod acceperat. Hoc ergo exprimit aliquid singulare in Propheta. Scimus enim istud Videre Prophetis Dei solere tribui, ubi scilicet arcana cæli perspiciunt, non oculis carnis, sed intelligentia Spiritus & illuminatione. Adjungit *visiones capitis sui fuisse in lecto*, quo plus ponderis habeat hoc somnium, ne putemus fuisse quicquam in cerebro Danielis confusum. Ideo exprimit se composito animo vidisse quod Dominus per somnium volebat ei notum esse. Postea adjungit, *tunc somnium conscripsit, summam sermonum exposuit*. His verbis docet se non privatim vidisse somnium sua causa, sed in communem Ecclesiæ ædificationem. Qui existimant Danielem repente exiliisse è lecto, ne oblivisceretur somnii, frivolum & inane commentum afferunt. Potius Daniel voluit testari visionem hanc sibi non esse propriam, sed communem electo Dei populo: deinde non modo ore celebrandam esse, sed tradendam posteris, ut perpetua esset ejus memoria. Hæc igitur duo nobis tenenda sunt: nempe Danielem scripsisse hanc Prophetiam, ut passim inter fideles celebris esset cognitio ejus: deinde etiam rationem habuisse posterorum: & ideo scriptam reliquisse visionem. Hæc duo notatu digna sunt, quo majore studio amplectamur hanc visionem: quandoquidem non fuit uni duntaxat homini tradita, sed Deus ministrum elegit Danielem, qui præco esset ac testis hujus oraculi. Deinde colligimus ad nos spectare, non fuisse duntaxat unius seculi doctrinam, sed quæ ad nos usque extenditur, & usque ad finem mundi vigere debet. Idem repetit addendo *se exposuisse summam sermonum*. Nam qui duo hæc membra separant, videntur nodum quærere in scirpo. *Loquutus est* ergo *Daniel, & dixit*. Hoc non refertur ad verba, sed ad scripturam: quasi diceret Propheta, se defunctum fuisse officio: quoniam noverat quod postea videbimus de quatuor Monarchiis, non fuisse divinitus proditum, ut supprimeret quod patefactum erat: sed potius electum fuisse ministrum à Deo, qui fidelibus hinc suggereret materiam fiduciæ & tolerantiæ. *Loquutus est* ergo *atque exposuit*: hoc est, quum studuit promulgare hoc oraculum, testatus est re ipsa se nihil habere separatum ab Ecclesia Dei in hoc

hoc oraculo; sed sicuti electus & ordinatus fuerat doctor, sic etiam tradere quasi per manus quod acceperat. Itaque non tantum fidem suam commendat Daniel, sed excitat etiam pios omnes ad studium & attentionem, ne contemnant quod Deus per os ejus pronunciat. Iterum repetit *se vidisse in visione sua per noctem*. Iterum, dico, confirmat Daniel se nihil afferre, nisi quod traditum sit à Deo ipso auctore. Scimus enim in Ecclesia pro nihilo ducendum esse quicquid prodierit ab hominibus, quorum tota sapientia mendacium est ac vanitas. Solus ergo Deus meretur inter fideles audientiam. Itaque præfatur hic Daniel se nihil in medium afferre, quod ipse somniaverit proprio motu, sed esse certam visionem, & quæ non fallet pios omnes. Postea adjungit, *Ecce quatuor venti cælorum pugnabant* (hæc enim interpretatio est receptior, & mihi placet) *in mari magno*. De ventis contendunt inter se interpretes: sed mihi genuinus hic videtur esse sensus, quod Daniel similitudinem notam omnibus assumit: quia in terra solida vix unquam cernitur talis & tam turbulenta concussio, ut in mari, quum exorta est aliqua tempestas. Non dubium igitur est, quin hic proponat imaginem maris turbati, ut intelligant fideles instare horrendos motus, perinde acsi mare procellis & tempestatibus undique agitatum ferveret. Hæc est summa. Ideo nominat *quatuor ventos*, ut discant fideles non fore unum & simplicem motum, quo orbis labefactandus erat: sed varias tempestates, quæ ex hac & illa parte orituræ erant, quemadmodum etiam accidit. Videbimus interdum terram non secus moveri, quam si tempestas mare huc & illuc impelleret: sed erit duntaxat unus motus. Atqui Deus ostendere voluit Prophetæ suo, non fore unam concussionem, & simplicem duntaxat, sed complures, & quidem diversas, perinde acsi concurrerent & confligerent inter se omnes venti. Numerant quidem Philosophi plures ventos, quam quatuor, qui volunt subtilius de numero disserere: sed hæc ratio loquendi communis est, quatuor ventos flare à quatuor plagis vel regionibus mundi. Sensus ergo clarus est ac minime coactus, mundum fore similem turbulento mari, quod non agitabitur una procella vel uno vento, sed diversis ventis inter se confligentibus, acsi totum cælum conspiraret ad motus excitandos. Hæc autem visio primo intuitu valde acerba fuit fidelibus: quia numerabant annos sibi præscriptos à Jeremia: jam instabat annus septuagesimus: Deus autem pollicitus fuerat tunc fore exilio finem. Nunc Deus pronunciat adeo non sperandam illis esse quietem & lætitiam, ut potius se parare debeant ad sustinendos gravissimos impetus ventorum: quia undique mundus agitabitur diversis procellis. Ita suspicari poterant Deum non præstare quod fuerat pollicitus: sed debuit hoc sufficere ad placandos eorum animos & fulciendam spem suæ redemptionis, quod videbant nihil temere vel fortuito accidere: deinde, quod Deus obviam venerat eorum tentationibus, ne prorsus animis deficerent, quum doceret non tam facilem redemptionis modum fore, ut ipsi animis conceperant ex prioribus vaticiniis. Neque enim mutavit Deus consilium: sed quia longum adhuc erat spatium temporis, quum loquutus est per Jesaiam & alios Prophetas, ideo voluit sese attemperare, ne mora ipsa eorum animos frangeret, quibus tantæ molestiæ obeundæ erant. Sed ubi appropinquavit ipsa redemptio, tunc plenius & familiarius disseruit ipse Deus de modo redemptionis, & ostendit restare adhuc magna & gravia certamina, ut scilicet fideles instructi talibus vaticiniis, strenue pugnarent, & constanter nihilominus pergerent in cursu fidei & patientiæ. Nunc sequitur,

3. Et quatuor bestiæ magnæ prodibant è mari, diversæ hæc ab illa. (*hoc est, inter se differentes.*)

Postquam vidit Daniel graves illas perturbationes, quæ terram ex diversis partibus concuterent, oblata est altera visio. Extenditur quod jam dictum est de mari turbulento & de conflictu ventorum ad quatuor Monarchias, de quibus nunc tractandum erit: sed hæc est quædam præparatio, ubi Deus objicit oculis Prophetæ sui mare turbatum, & in quo venti inter se confligunt. Perinde est acsi diceret, posthac turbæ aliæ ex aliis nascentur, ita ut frustra pacem vel tranquillum statum homines expectent: quia subinde agitabuntur novis turbis. Nunc modus ipse exprimitur, quoniam scilicet *quatuor bestiæ prodeunt è mari*. Hinc igitur illa concussio, hinc procellæ, hinc denique confusa totius mundi perturbatio, quia regna alia aliis succedent. Vix autem fieri potest, ut regnum aliquod intereat, quin secum trahat ingentes ruinas. Non potest cadere ædificium unum, quin sonitus longe & late audiatur, atque ex fragore ipso etiam terra videatur dehiscere. Quid igitur fiet, ubi potentissimæ Monarchiæ ita subito concident? Ergo hoc versu ostendit Daniel mundum fore similem turbulento mari: quoniam instabant tunc violentæ regnorum mutationes. Cur autem comparet bestiis imperia, facile colligitur. Scimus lucere Dei gloriam & potestatem in omnibus regnis, si rite ad normam æquitatis essent composita. Sed quoniam ut plurimum videmus quod ille dicebat Alexandro, Maxima regna esse maxima latrocinia, & paucissimos magno imperio pollere, quin simul exerceant sævam tyrannidem, atque ita modum excedant: ideo Propheta comparat magnis & sævis bestiis imperia, de quibus postea disseret. Jam ergo tenemus rationem nominis. Et hinc etiam colligimus notari quod accidentale est in terrenis imperiis: quia per se, ut dixi, sunt pulcherrimæ imagines divinæ sapientiæ, & virtutis, & justitiæ. Sed raro contingit, ut qui obtinent imperia, agnoscant se divinitus creatos esse, ut fungantur suo officio. Quoniam igitur Reges magna ex parte sunt tyranni pleni crudelitate & sævitia, immemores humanitatis, Propheta hoc vitium, quod ab ipsis est, non autem à sancta Dei ordinatione, notat. Pergamus.

4. Prima sicut leo, (*similis leoni prima bestia*) & alæ aquilæ ei: vidi donec evulsæ sunt alæ ejus, & sublata fuit è terra, & super pedes *suos* quasi homo stetit, & cor hominis datum est ei.

Certum est hic depingi quatuor Monarchias. Sed non penitus convenit inter omnes quænam sit postrema Monarchia, atque etiam tertia. Quod ad primam spectat, fatentur omnes debere intelligi visionem de Chaldaico imperio, quod conjunctum erat cum Assyrio, ut ante vidimus. Absorpta enim fuerat Nineve à Chaldæis & Babylone. Diserte autem loquitur Propheta de regno Assyrio & Chaldaico, quod tunc adhuc florebat. Neque enim putasset quisquam tam prope abesse à suo exitio: & ea ipsa nocte qua occisus fuit Belsazar, vidimus quam secure & superbe deliciis suis fuerit immersus, quanta fuerit & quam supina securitas in tota urbe. Oportuit igitur primo loco hanc Monarchiam proponi. Sicuti autem secundo capite imperium istud vocatum fuit aureum caput statuæ: sic etiam nunc vocatur leo: hoc

hoc est, confertur generoso animali. Comprehenditur quidem sub nomine bestiarum, & notatur truculentia & atrocitas, quemadmodum dixi: cæterum respectu aliorum regnorum tamen datur ei aliqua præstantia, sicut mundus semper in deterius labitur. Et quanquam Cyrus valde cordatus fuit Princeps, tamen non accessit ad temperantiam superiorum ætatum: erat inexplebilis ejus ambitio, & avaritia, & simul crudelitas. Nam Jesaias etiam quum de Persis loquitur, dicit, Non appetent aurum vel argentum, sed sitient humanum sanguinem. Videmus ergo cur dicat Propheta *oblatam sibi fuisse primam bestiam similem leoni:* quia major adhuc vigebat integritas sub Chaldæis, quam ubi permixta fuerunt omnia imperia simul, & Persæ dominati sunt tam Chaldæis, quam Medis. Constat enim ex omnibus historiis quam ferox & barbara fuerit illa natio. Fuit quidem hoc speciosum ad laudem virtutis, quod austeram vitam degebant, quod spernebant omnes lautitias, erant temperantissimi in suo victu: sed ferocia illa & belluina crudelitas reddidit eos detestabiles. *Fuit* igitur *prima bestia similis leoni*, inquit, *& alæ aquilæ ei:* hoc est, quamvis esset leo, tamen erat alatus. Hoc ad celeritatem pertinet: quia scimus quam brevi temporis successu auxerint suam Monarchiam Assyrii. Domuerant enim prius Chaldæos, perinde acsi leo quispiam volaret. Nam in leone est vis, animositas, & sævitia etiam ad nocendum. Cæterum Propheta vidit alatum leonem, quoniam non modo creverant imperia illa suis viribus, sed subito & celeriter extenderant suas alas huc atque illuc. Videmus itaque notari robur & potentiam ab una parte, ab altera vero summam celeritatem. Postea adjungit *fuisse alas depilatas*, vel evulsas. Nam quum ulterius tendere appeterent Chaldæi, Dominus illos certis finibus conclusit, & ita moratus est continuas eorum victorias. Tunc igitur alæ fuerunt avulsæ, ubi Deus illos quasi injecto freno cohibuit, ne ita possent libere vagari, ut cœperant. Addit Propheta *bestiam hanc fuisse sublatam è terra*, nempe ut desineret imperium. Neque enim Chaldæi & Assyrii è mundo prorsus deleti sunt, sed sublata fuit illis sua gloria. Nulla igitur apparuit facies bestiæ, ubi Deus transtulit Monarchiam illam ad Persas & Medos. Et ideo addit Propheta *stetisse super pedes suos, & cor hominis illi fuisse datum:* quibus loquendi formulis intelligit fuisse redactos in ordinem Assyrios & Chaldæos, ut jam non essent similes leoni, sed privati homines, nullius potentiæ, viribus suis spoliati. Itaque ad laudem eorum non pertinet quum dicit *datum illis fuisse cor hominis:* sed per hominem intelligit quemlibet privatum: quasi diceret, non fuisse amplius terribilem conspectum in Chaldæis & Assyriis: quia quum pollerent imperio, omnes horrebant eorum potentiam. Deus ergo abstulit è mundo faciem illius bestiæ, & reddidit illis cor hominis, & fecit ut starent super pedes suos. Ante volitabant in aëre, & despiciebant terram longe sub pedibus suis: fecit autem Deus, *ut starent super pedes suos*, hoc est, ut non graderentur solito more, neque eo modo, quo antea: sed ut essent tanquam alii ex vulgo, postquam scilicet Deus spoliavit eos imperio. Hæc est simplex Prophetæ sententia, meo quidem judicio. Si opus erit deinde confirmabimus quæ nunc leviter percurro. Sequitur,

Jesa. 13. vers. 17.

5. Et ecce bellua (*bestia*) posterior altera, (*hoc est, sequuta est secunda bestia primam illam*) similis urso, (*inquit*) & surrexit ad latus unum: & tres costæ in ore ejus inter dentes ejus: & sic dicebant ei, (*hoc est, sic ei fuit dictum: capitur enim hoc verbum indefinite*) Surge, comede carnem multam.

Hic Propheta concionatur, ut fuerat edoctus per somnium, de secunda bestia. Minime autem dubium est, si volumus judicium facere ex eventu, quin bestia hæc figuret regnum Persarum & Medorum: quanquam Persas designat Propheta, quia Medi cesserunt paulo post sub ipsorum jugum. *Ecce*, inquit, *altera bestia similis urso.* Scimus ursum esse ignobile & fœdum animal, segne etiam vel ignavum, & tamen plenum truculentia. Si quis itaque ursum compararet cum leone, dicet fœdum & tristem esse conspectum ursi, quum sit speciosa forma in leone, quamvis sit formidabilis. Comparat igitur urso Persas, propter barbariem: quoniam fera erat gens illa & immanis, ut dictum fuit: deinde non erant spectabiles Persæ, sicuti Assyrii & Chaldæi qui habitabant in pulcherrima totius mundi plaga, & in regione amœnissima, quasi in theatro nobilissimo: Persæ autem latuerant sicuti feræ bestiæ in suis speluncis. Erant enim inter suos montes, & illic victitabant non secus ac bruta animalia. Hinc fit, ut aptissime Propheta comparet eos urso, imo Deus speciem hanc obtulerit Prophetæ. Postea addit *stetisse ad latus unum.* Quidam existimant hoc esse additum, quia minus late dominati fuerunt Persæ & Medi. Sed hoc minime convenit. Scimus enim quam ampla fuerit Medorum dominatio antequam venirent sub potestatem Cyri & Persarum. Per se igitur erant potentissimi Medi: jam accedunt illis Persæ: postea occupat Cyrus quicquid ante fuerat sub Monarchia Chaldaica. Potitus enim est etiam claustris Ægypti: deinde regnavit in Syria: tenuit Judæam, & perrexit ultra mare, donec tandem devictus fuit apud Scythas. Cur ergo dicit *stetisse ad latus unum*? Respicit obscura initia regni illius. Nam fama Persarum inclusa fuerat inter montes, donec Cyrus nomen sibi quæsivit ex rebus gestis. Fuit enim tam strenuus bellator, ut merito obscuraverit aliorum omnium gloriam. *Stabat* igitur principio *bestia illa ad unum latus:* hoc est, Persæ nullius erant famæ aut nominis, nulla erat ipsorum opulentia, non egressi fuerant ex suis latebris. Videmus ergo restringi hanc particulam ad initia, quæ obscura fuerunt. Tamen addit Propheta *tres costas fuisse in ore illius bestiæ inter dentes ejus, ac fuisse proclamatum, Surge, comede carnem multam.* Qui per tres costas tria regna intelligunt definite, videntur nimis argute philosophari. Ego igitur indefinitum numerum esse existimo, quod bestia hæc non tantum costam unam momorderit ore suo, sed plures: quia Persæ, ut diximus, traxerunt ad se potentiam Medorum, postea subjugarunt Assyrios & Chaldæos: & Cyrus etiam subegit plures gentes, ita ut Asia minor susceperit ejus imperium. Quum ergo loquitur Propheta de tribus costis, perinde est acsi diceret bestiam hanc fuisse inexplebilem, quia non contenta esset corpore uno, sed voraret multos simul homines. Nam per plures costas intelligit plures prædas. Hæc est summa. Jam non dubito de Angelis exponere, vel de ipso Deo quod sequitur, *dictum fuisse bestiæ.* Quidam referre hoc malunt ad flabella, à quibus instigatus fuit Cyrus ad sævitiam. Sed quoniam Deus Prophetæ suo exhibuit imaginem suæ providentiæ, magis probabile est quod nuper attuli, nempe *fuisse dictum bestiæ, Surge, comede carnem plurimam:* non quod Deus sit auctor sævitiæ: sed quoniam occulto judicio gubernat quæ homines hic sine modo gerunt, merito hic ejus auctoritas nobis ante oculos statuitur, quod scilicet Cyrus non tam cito penetraverit in diversas regiones, & ad se traxerit tot imperia, & jugum imposuerit tot ac tam validis gentibus,

tibus, nisi quia Deus mundum volebat ulcisci, & statuerat Cyrum quasi carnificem. Quoniam ergo Cyrus exequutus est Dei vindictam, tantum fundendo humani sanguinis, ideo Propheta narrat ei fuisse dictum, *Surge, comede carnem*. Respectu Cyri non placuit Deo tot gentes profligari, vel cum tanta humani sanguinis jactura augeri unius hominis potentiam & tyrannidem: sed alio respectu dicitur Deus Cyro mandasse quicquid fecit, nempe quia volebat tunc pœnam exigere de mundi ingratitudine, ad quam accesserat plusquam desperata pertinacia & rebellio. Nullum enim erat remedium vitiis. Ergo oportuit Deum præficere Cyrum exequendo suo judicio. Cogor hic subsistere.

Da omnipotens Deus, quando nos exponis variis perturbationibus in hoc mundo, ut fidem & patientiam nostram exerceas: da, inquam, ut tamen maneamus tranquilli in statione nostra: nempe innixi tuis promissionibus: quamvis undique variæ procellæ nos concutiant, ne tamen unquam deficiamus, ne etiam despondeamus animos, sed perstemus in vocatione nostra. Et quicquid eveniat, sciamus tamen te mundi gubernacula tenere, non tantum ut punias ingratitudinem reproborum, sed etiam ut tuos contineas sub tua fide & tutela, & conserves usque ad extremum, ut ita patienter feramus quæcunque acciderint nobis mutationes: neque unquam animis turbemur, vel concidamus, donec tandem colligamur in beatam illam quietem, ubi soluti omni militia, & cunctis certaminibus, fruamur æterna illa beatitudine, quam nobis præparasti in Filio tuo unigenito, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA TERTIA IN DANIELEM.

6. Post hoc vidi, (*hoc est, visio mihi fuit oblata*) & ecce alia (*bestia scilicet*) sicut pardus, (*similis pardo*) & alæ quatuor avis super dorsum ejus, & quatuor capita bestiæ: & potestas data est ei.

Loquutus est Daniel de imperiis duobus, nempe Chaldaico & Persico. Consentiunt interpretes visionem hanc debere referri ad imperium Macedonicum. Comparat autem regnum illud pardo (alii vertunt pantheram) quia mira celeritate Alexander adeptus est tantam potentiam: & quum esset alioqui non adeo splendidum animal, tamen hoc profecit sua festinantia, ut domuerit totum Orientem. Alii multas similitudines adducunt, in quibus Græcorum ingenia respondent naturæ pardi. Sed quoniam vereor, ne argutiæ illæ parum habeant firmitatis, mihi hoc satis est, nempe tertium imperium, de quo Spiritus hic agit, fuisse non tantæ magnitudinis ab initio, ut potuerit vel terrere longinquas regiones, vel sua dignitate acquirere sibi subditos. Fuit igitur animal quoddam volatile, ut ita loquar, quando in Alexandro fuisse magnam celeritatem satis notum est: sed neque prudentia, neque gravitate, neque judicio, neque aliis virtutibus multum excelluit: mera temeritas rapuit hominem: atque etiamsi vinum non gustasset, fuit ejus ambitio quædam temulentia. Ergo tota vita ebrius fuit Alexander: quoniam nihil in illo homine fuerit moderatum, vel compositum. Videmus ergo ut apte respondeat hæc figura naturæ Alexandri. Quanquam hoc etiam extenditur ad ejus successores: nec quisquam inter eos fuit, qui non referret aliqua ex parte naturam Principis sui. Dicit ergo Daniel *sibi apparuisse bestiam similem pardo*. Dicit autem *fuisse quatuor alas super dorsum ejus, & quatuor capita*. Perverse meo judicio quidam distinguunt inter alas, & capita: putant depingi regnum illud alarum, quia exiguo tempore Alexander multa regna occupaverit: sed simplicior sensus est, in hac bestia *fuisse alas quatuor, & capita quatuor*, quoniam Alexander vix potitus erat suis victoriis, quum præter spem omnium extinctus est, atque post ejus mortem quisque partem prædæ ad se traxit. Certum autem est, postquam inter se pluribus annis dimicarunt Duces, qui erant præcipui in ejus exercitu, tandem imperium rediisse ad quatuor: constat hoc ex omnibus historiis. Nam Seleucus obtinuit Asiam majorem, & Antigonus minorem: Cassander vero cui Antipater successit, fuit Rex Macedoniæ: Ptolemæus filius Lagi dominatus est in Ægypto. Aliter quidem inter se pepigerant: erat enim filius Alexandri natus ex Roxane, quæ filia erat Darii: erat etiam frater Aridæus jam matura ætate, sed erat epilepticus, & debili cerebro. Ita quum astuti essent Alexandri Duces, hoc prætextu factum est, ut omnes jurarent in nomen pupilli, deinde in nomen Aridæi, si forte pupillum mori contingeret ante ætatem. Tunc præfectus est Lysimachus thesauris, alius duxit copias, alius obtinuit hanc vel illam provinciam. Quindecim aut viginti inter se partiti sunt vel officia, vel potentiam, ut tamen nemo auderet sibi Regis nomen sumere. Erat enim Alexandri filius, legitimus Rex, & successor ejus erat Aridæus ille, de quo dixi. Sed paulo post congressi sunt inter se. Et fuit illud admirabile speculum providentiæ Dei, quod unum posset nobis sufficere ad probandam sententiam illam Scripturæ, Qui fuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Gen. 9: 6. Nam ex Ducibus Alexandri nemo salvus evasit præter illos quatuor, ut dictum est. Mater ejus jam octogenaria tracta fuit ad mortem violentam: uxor Roxane jugulata fuit: filius ejus misere periit: Aridæus etiam frater ejus, quum nullius esset ingenii, & parum differret à bruta pecude, ille tamen occisus est cum reliquis: denique totum genus Alexandri occubuit morte violenta. Jam quod ad Duces spectat, diximus periisse in præliis: quia partim à suis militibus proditi sunt, partim ignavia cesserunt: & tamen, quum essent suspecti, non effugerunt mortem sanguinariam. Fuerunt igitur quatuor tantum superstites. Ita totum imperium Alexandri divisum in quatuor partes fuit. Nam Seleucus, cujus successor Antiochus fuit, obtinuit majorem Asiam, hoc est, Orientale imperium: Antigonus vero minorem Asiam cum parte Ciliciæ, & continetur etiam illic Phrygia, & aliæ vicinæ regiones: Ptolemæus ad se rapuit Ægyptum & partem Aphricæ: Cassander, deinde Antipater Rex fuit Macedoniæ. Per *quatuor alas*, & per *quatuor capita* intelligit Daniel partitionem illam, quæ statim facta est post mortem Alexandri. Nunc ergo tenemus quid Deus Prophetæ suo ostenderit sub hac visione, quum proposuit imaginem pardi una cum alis quatuor, & cum quatuor capitibus. Dicit *datam fuisse potestatem bestiæ*, quia incredibilis fuit successus Alexandri Magni. Quis enim putasset, quum mare trajiceret, fore victorem totius Asiæ & Orientis? Ducebat secum triginta millia, neque bellum gerebat suis unius auspiciis: sed hoc adeptus fuerat variis artibus, ut nominaretur Dux Græciæ à civitatibus liberis.

ris. Erat igitur Alexander quasi mercenarius Græcorum, & non potuit majores copias secum ducere, quam triginta millium, quemadmodum diximus. Congressus est cum centum & quinquaginta millibus, deinde cum quadringentis, tandem fere cum myriade una. Darius enim in postremo prælio collegerat supra octies centena millia præter impedimenta: denique erant decies centena millia cum Dario. Alexander jam trahebat secum auxilia quædam ab exteris gentibus, quas devicerat: cæterum illis non poterat fidere. Ergo totum robur erat in triginta millibus duntaxat: & quo die vicit Darium, sic erat sopitus ut vix potuerit expergefieri. Excusant hoc historici, qui extollunt ejus prudentiam, quod tota nocte vigilasset: cæterum, hoc satis inter omnes constat, tunc fuisse similem mortuo, & quum adessent omnes Duces, vix potuisse expergeferi: & tamen de industria omnes tumultuabantur circa ejus tentorium, nemo audebat ingredi. Vix ergo absterserat oculos Alexander, quum Darius fugit. Ergo non abs re dicit Propheta *fuisse datam potestatem bestiæ*: quia hoc accidit præter omnem rationem naturæ, & præter hominum opinionem, quod potuit profligare tantum exercitum, qui solo aspectu poterat terrere totam Græciam. Hæc igitur de tertio imperio. Nam hic non narrabo quicquid dici posset, & referri ex historiis: deinde multa usque ad caput undecimum differenda erunt. Ego igitur breviter perstringo quæ videntur facere ad loci interpretationem. Nunc sequitur,

7. Postea (*post hoc*) vidi (*hoc est, videbam*) in visionibus noctis: & ecce bestia quarta formidabilis, & metuenda, (*hoc est, quæ incuteret terrorem*) & fortis valde: & dentes ferri (*hoc est, ferrei*) illi magni: comedens & conterens, & reliquum pedibus conculcans: & ipsa diversa *erat* ab omnibus bestiis prioribus, & cornua decem illi.

Plus est difficultatis in hac quarta Monarchia. Fatentur quidem quicunque præditi sunt mediocri judicio, visionem hanc competere in Romanum imperium: sed postea dissentiunt: quia quod hic dicitur de quarta bestia multi transferunt ad Papam, ubi subjicitur exortum fuisse parvum cornu: alii vero putant comprehendi regnum Turcicum sub Romano. Et Judæi magna ex parte illuc inclinant: & coguntur hac necessitate, quoniam postea subjiciet Daniel, sibi visum fuisse thronum Filii hominis. Quia hinc satis aperte colligitur, erectum fuisse regnum Christi, everso imperio Romano, Judæi tergiversantur, & quemadmodum jam dixi, conjungunt Turcicam Monarchiam Romanæ: quia non reperiunt Christum suum quem imaginantur. Et tamen sunt etiam ex nostris, qui existimant non debere restringi hanc imaginem ad Romanum imperium, sed simul etiam Turcicum adjungi. Quantum ad me spectat, nihil video probabile in illa sententia. Non dubito igitur in hac visione ostensam fuisse Prophetæ figuram Romani imperii: & hoc melius patebit ex progressu. Dicit *apparuisse quartam bestiam*, cui nullum certum nomen attribuit, nempe quia nihil unquam extitit simile in mundo. Ergo ubi nullam similitudinem adjungit Propheta, significat fuisse horribile monstrum. Nam prius contulit imperium Chaldaicum leoni: deinde imperium Persicum urso: pardo Macedonicum. Fuit in illis comparationibus aliquid naturale: ubi autem descendit ad quartam bestiam, dicit *fuisse formidolosam aspectu & terribilem, & fortem*, vel robustam *valde*, & sine adjectione Bestiam nominat. Videmus ergo ut prodigium quoddam exprimere voluerit in hac quarta bestia: quoniam nullum est adeo ferum aut truculentum animal in mundo, quod possit ostendere naturam hujus bestiæ, vel aliqua ex parte repræsentare. *Ecce* ergo *quarta bestia*, inquit, *quæ erat formidabilis & metuenda, & robusta valde*. Scimus nullam fuisse tantam Monarchiam olim. Quamvis enim Alexander subegerit totum Orientem, certum tamen est, non fuisse victoriam ejus stabilem: & contentus fuit sola fama: & concessit omnibus populis libertatem: modo adularentur, nihil aliud quæsivit. Atqui scimus Romanos usque ad Babylonem fuisse dominatos; scimus Asiam minorem, Syriam, Ciliciam, Græciam, & Macedoniam fuisse omnes illas ditiones ab iisdem absorptas: duplicem Hispaniam, deinde Gallias, Illyricum, & aliquam partem Germaniæ. Tandem Britannia etiam subacta fuit à Julio Cæsare. Itaque nihil mirum, si vocetur hæc bestia *formidabilis, & robusta valde*. Nam antequam ad se traheret imperium Julius Cæsar, jam totum mare Mediterraneum omni ex parte erat sub ditione Romani imperii. Hæc est maxima amplitudo, ut satis notum est. Ægyptus quidem habebat suos Reges, sed erant mancipia: quicquid libebat Romanis edicere, statim erat parata exequutio in Ægypto. In Asia minore erant Reguli, sed quasi speculatores: & de illo statu postea etiam dicendum erit. Hoc quidem satis notum est, totum mare Mediterraneum fuisse tunc penes Romanos. Et Pontum etiam redegerat in potestatem suam Pompejus, victo Mithridate, ut notum est. In Oriente res illis pacatæ erant. Erat negotium cum Persis & cum Medis: sed illi nihil movebant, nisi essent provocati. Hispaniæ nondum assueverant jugo: sed tamen scimus semper fuisse illic duos Prætores. Primus Julius Cæsar, domitis Galliis, ingressus est Britanniam. Ergo videmus quam longe & late extenderint suam potentiam Romani, & id immani sævitia. Ideoque hanc bestiam nominat Daniel *formidabilem, & fortem valde*. Postea adjungit, *dentes fuisse ferreos magnos*. Hoc tam ad audaciam quam ad inexplebilem cupiditatem debet referri. Videmus nullum fuisse mortis timorem in illa gente. Nam ita obduruerant, ut si quis fugiendi periculi causa desereret suum ordinem, postea omnibus ignominiæ notis affectus, cogeretur vel se strangulare, vel consciscere sibi mortem voluntariam. Fuit igitur belluina quædam immanitas in gente illa. Deinde scimus quam fuerint inexplebiles. Hac ratione dicit Daniel *fuisse illis dentes ferreos & magnos*. Adjungit, *Comedebat & conterebat, & residuum*, inquit, *calcabat pedibus*. Hæc dicuntur allegorice, non tantum quoniam visio hæc sancto Prophetæ oblata fuit, sed quia etiam voluit Deus quasi vivas imagines pingere, in quibus ostenderet quale futurum esset unumquodque imperium. Scimus autem quantum terrarum absumpserint Romani, atque ut ad se transtulerint totius fere orbis delicias. quicquid fuit lautum ac pretiosum in Asia minore, in Græcia, in Macedonia, in omnibus insulis, tandem in majore Asia, hoc direptum fuit, nec quicquam potuit illis sufficere. Hæc igitur est voracitas, de qua nunc Propheta loquitur, *quod comederint*, inquit, *& contriverint suis dentibus*. Adjungit *calcasse pedibus residuum*: quæ metaphora notatu digna est. Scimus enim, ut soliti fuerint prædas distribuere, quas secum trahere non poterant. Quantum attinet ad thesauros, ad pretiosam supellectilem, & alia omnia: quantum etiam attinet ad maximos proventus, ut erant vectigalia quæ conficerent ingentem vim pecuniæ, vorabant & terebant *dentibus suis*. Sed si qua erat mediterranea regio, quam non possent tueri nisi locarent illic perpetuum præsidium, scimus ut conciliaverint sibi regulos quosdam famelicos. Sic regnum Eumenis usque ad nepotem

potem Attalum in sublime crevit: sic dederunt Rhodiis, nunc Cypriis, nunc aliis: quia nunquam de suo remunerati sunt socios, qui se in illis juvandis fere exhauserant: sed eos ditarunt aliorum spoliis: nec tantum quod huic urbi eripuerant alteri dederunt, sed quasi venales habuerunt agros. Ita Nabidi tyranno prodita fuit Lacedæmoniorum libertas. Jam ante Masinissam tantis opibus auxerant, ut ejus opera pacarent sibi Aphricam. Denique dandis & auferendis regnis sic luserunt, ut alienis opibus & sumptibus tranquillas provincias tenerent. Hoc vero præsertim conspectum fuit in Judæa, ubi Ethnarchas, & Tetrarchas, & Reges de nihilo crearunt, qui tantum essent eorum satellites, idque non nisi ad tempus. Nam simulatque contigerat aliquid novi, fuit illis tam facile eripere quod dederant, quam ante largiri. Illa igitur astuta liberalitas vocatur conculcatio, quod *residuum*, quia scilicet non poterant vorare & absumere suis dentibus, *pedibus suis calcarent*. Habebant enim omnes sibi obnoxios, quos ditabant vel augebant. Sic videmus ut serviliter adulati fuerint quicunque aliquid adepti erant illorum beneficio. Et in Græcia quam fœtida fuit servitus, ex quo illuc penetrarunt Romani? Nam ut unaquæque civitas aliquid acquisierat novi agri, sic erigebat templum Romanis. Ideo mittebant suos legatos quasi speculatores: qui sub delationis specie, acsi vicini aliquid machinarentur, spoliarent ipsos, & ita essent locupletiores. Sic tenebant Romani sub suis pedibus quicquid largiti fuerant aliis. Videmus itaque quam apte & proprie loquatur Propheta, quum dicit *calcasse* Romanos *residuum*, quod scilicet non poterant comedere: & quod non poterat absumere illorum voracitas, *calcasse suis pedibus*. Adjungit postea, *Et hæc bestia differebat à cunctis prioribus bestiis, & cornua decem erant illi*. Quum dicit *bestiam hanc fuisse diversam à reliquis*, confirmat quod ante diximus, nempe fuisse hoc horribile prodigium, & cui nihil simile potest proferri in medio vel in rerum natura. Certe si quis attente ac prudenter consideret unde exorti fuerint Romani, deinde quomodo ad tantam potentiam progressi fuerint, obstupescet. Fuit igitur illud monstrum insolitum, ita ut non possit quicquam simile proponi. Sed quod subjicit Propheta *de decem cornibus*, interpretes huc & illuc trahunt. Ego autem sequor simplicem & genuinam sententiam, nempe quod significet Propheta hoc imperium non unius fore hominis, sed plurium. Angelus enim postea dicet cornua decem esse decem Reges: non quod fuerint tot Reges Romæ, quemadmodum stulte Judæi somniant, qui sunt rerum omnium imperiti: sed Propheta hic discernit Monarchiam quartam à reliquis, acsi diceret fore populare imperium, cui non unus Rex præerit, sed quod erit divisum in plura capita. Nam vel sortiebantur inter se provincias, vel paciscebantur inter se, ut hic præesset Macedoniæ: alter vero Ciliciam, alter Syriam teneret. Sic videmus fuisse plura regna. Nam quod ad numerum denarium spectat, scimus hanc esse frequentem & tritam loquendi formam in Scriptura, ut decem significent plures. Ubi ergo pluralitas notatur, illic ponitur numerus denarius. Sic quum Propheta refert fuisse quartæ bestiæ decem cornua, intelligit fuisse complures provincias sic divisas ut quisque vel Proconsul vel Prætor esset similis Regi. Nam dabatur illis summum imperium, perinde ac in urbe & Italia Consulibus. Poterat quidem etiam in provincias Consul scribere & mandare quicquid visum fuerat, deinde in gradum honoris evehere favoris & amicitiæ gratia quos volebat: sed quisque ex Prætoribus & Proconsulibus, prout adeptus erat provinciam, erat illic instar Regis: quia summa dabatur omnibus potestas vitæ & necis in omnes subditos. Nec est hic anxie laborandum in numero, quemadmodum jam attigimus. Et qui recensent Romanas provincias, longe falluntur. Omittunt enim præcipuas: Hispaniam faciunt provinciam unam, & tamen scimus semper fuisse duas: Galliam etiam non dividunt, scimus tamen semper Galliis præfuisse duos Proconsules, excepto Julio Cæsare, qui utramque obtinuit. Sic etiam de Græcia loquuntur: & tamen nullus fuit vel Proconsul, vel Prætor, qui mitteretur in Græciam. Denique simpliciter intelligit Propheta Romanum imperium fuisse multiplex, quoniam divisum erat in multas provincias, & singulis provinciis præerant qui rerum potiebantur Romæ, & qui auctoritate & gratia pollebant præ aliis: sortiebantur Proconsules & Prætores, sed valebat semper gratia, ut satis notum est ex historiis. Pergamus.

8. **Intelligebam (*hoc est, attentus eram*) ad cornua: & ecce cornu aliud parvum exortum fuit inter alia: & tria ex cornibus prioribus ablata sunt è facie ejus: & ecce oculi quasi oculi hominis in cornu illo, & os loquens grandia.**

Pergit Daniel in descriptione quartæ bestiæ: ac primo dicit *se fuisse attentum*, ut etiam secum nos ad seriam meditationem adducat. Nam quod dicitur de quarta bestia, fuit in primis memorabile, & ideo observatu dignum. Hæc igitur ratio est cur Deus cor servi sui admiratione perculerit. Neque enim Propheta studium suum applicuit ad considerationem quartæ bestiæ, nisi quatenus arcano instinctu Deus eum impulit. Fuit ergo hæc Prophetæ attentio ex cælesti impulsu. Quare nostrum etiam est, non oscitanter legere quæ hic scripta sunt, sed serio expendere & summa diligentia, quid voluerit Spiritus per hanc visionem. *Attentus* ergo *eram*, inquit, *ad cornua: & ecce cornu unum parvum exortum fuit in illis*. Hic incipiunt variare interpretes: quia alii hoc ad Papam detorquent, alii vero ad Turcam. Sed neutra opinio videtur mihi probabilis. Falluntur autem utrique, quoniam existimant hic describi totum cursum regni Christi, quum tamen Deus Prophetæ suo tantum indicare voluerit quid futurum esset usque ad primum Christi adventum. Hinc igitur omnium error, quod volunt complecti sub hac visione perpetuum Ecclesiæ statum usque ad finem mundi. Sed aliud Spiritus sancti consilium fuit. Diximus initio, cur Prophetæ hæc visio apparuerit, nempe quia poterant centies labascere piorum animi in illis tam horrendis conversionibus quæ instabant, quum viderent nunc ad Persas transire summam Monarchiam, nunc postquam irruperant Macedones, statim potitos esse toto Oriente, postea latrones illos qui militaverant sub Alexandro, subito factos esse Reges, idque partim sævitia, partim vero fraudibus, & perfidia, qua inter se magis quàm armis certaverant. Deinde quum viderent Monarchias omnes illas perire, & exurgere Romanum imperium, quod esset prodigii instar. Poterant ergo exanimari fideles in illis tam confusis & turbulentis mutationibus. Ergo Prophetæ hæc visio oblata fuit, ex qua intelligerent omnes filii Dei, quam gravia certamina eos manerent ante adventum Christi. Non progreditur ergo nunc Daniel ultra redemptionem promissam, & non complectitur, ut jam dixi, totum Christi regnum: sed contentus est adducere fideles ad exhibitionem gratiæ, quam sperabant & expetebant. Hæc autem exhibitio referri debet ad primum Christi adventum, ut satis notum est. Ego igitur non dubito hic per *cornu parvum* intelligi Julium Cæsarem, & reliquos, nempe Augustum qui ei successit: deinde Tiberium, Caligulam, & Claudium, Neronem, & alios. Quanquam, ut jam dictum est, tenen-

tenendum est Spiritus sancti consilium, quod scilicet perducat fideles usque ad exordia regni Christi, hoc est, usque ad Euangelii promulgationem, quæ facta est sub Caligula, sub Claudio, & Nerone, & aliis successoribus. Vocat autem *cornu parvum*, quia Cæsar non sumpsit sibi Regis nomen: sed quum devicto Pompeio & majore parte Senatus, non posset frui victoria, nisi ad se raperet totam potentiam, sumpsit sibi nomen Tribuni plebis: fuit Dictator: interea semper fuerunt Consules: fuit semper aliqua species Reipublicæ, dum quotidie Senatum consuleret, sederet in subsellio, quum essent in tribunalibus Consules. Idem etiam sequutus est Octavius, & post eum Tiberius. Nemo enim ex Cæsaribus, nisi Consul esset, ausus fuit tribunal conscendere: sed habuit suum subsellium: quanquam illinc imperabat aliis omnibus. Non mirum igitur est, si Daniel vocet monarchiam Julii Cæsaris & aliorum *parvum cornu*: quia non erat tantus splendor vel dignitas, ut obrueret illam amplitudinem Senatus: sed quum Senatus retineret nomen & speciem dignitatis, unus tamen potitus est imperio, sicuti satis notum est. Dicit ergo *hoc parvum cornu fuisse exortum inter decem alia.* Quod subjicit *tria ex illis decem fuisse ablata*, non possem nunc exponere.

Da omnipotens Deus, quando admonuisti olim servos tuos non posse aliter fieri, quin filii tui, quamdiu in hoc mundo peregrinantur, versentur inter horribiles & truculentas bestias, si idem etiam nobis hodie contingat, ut parati simus animis ad omnia certamina, & omnes tentationes perferendas ac vincendas, neque unquam dubitemus, quin ubi volueris nos tueri præsidio tuo & virtute, sicuti pollicitus es, pergamus per media & innumera pericula, usque dum peracto militiæ nostræ cursu tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUARTA IN DANIELEM.

Restant nobis tria explicanda in expositione quartæ bestiæ. Primum est, quod *ablata fuerint tria cornua à facie illius*: deinde, quod *cornu parvum* (quod exortum erat inter decem) *apparuerit cum oculis humanis*: tertio, quod *loquutum sit magnifice*, vel, quod protulerit verba grandia. Quod ad tria cornua spectat, satis liquebit ex testimonio Angeli tres esse Reges: non quod hoc debeat referri ad personas, quemadmodum heri perstrinxi: sed quia Romani mittere solebant in singulas provincias quasi Reges, qui summo imperio illic potirentur. Qui extendunt hoc vaticinium ad finem regni Christi, putant notari dissipationem, quæ accidit trecentis vel etiam quingentis annis post Christi mortem: sed longe falluntur. Certum quidem est, collapsum fuisse totum robur Romani imperii, & paulatim discerptas fuisse provincias, ut esset quasi mutilum corpus. sed heri ostendimus non posse hoc oraculum commode exponi, nisi de statu Ecclesiæ usque ad Christi adventum & Euangelii promulgationem. Eo tempore satis notum est nihil fuisse detractum ex finibus imperii. Nam Julius Cæsar formidabilis erat, non solum Gallis, sed etiam Germanis: deinde in Oriente res tunc pacatæ fuerunt. Post ejus mortem, quamvis Octavius vel Augustus passus fuerit duas gravissimas clades, præsertim sub Quintilio Varo, qui missus in Germaniam fuerat cum valido exercitu: tamen auxit ipse quoque fines imperii, præsertim in Oriente, & perdomuit totam Hispaniam, ut deinde nulli fuerint motus. Quum ergo tunc nulla provincia detracta fuerit ab imperio Romano, quid hoc sibi vult, *detracta fuisse tria cornua & ablata à facie bestiæ?* Solutio non est difficilis, modo notemus hic conferri parvum cornu cum prima statura bestiæ. Apparuit igitur bestia cum decem cornibus: quum exortum est parvum cornu, mutata fuit figura bestiæ. Dicit igitur Propheta partem cornuum fuisse detractam: quia tunc desiit Senatus creare Proconsules. Scimus enim Augustum sibi sumpsisse quasdam provincias: & hoc fecisse, ut suo arbitrio constitueret Præsides, ut essent præsto robustæ copiæ, si quis contra ipsum insurgeret. Neque enim tam provincias optabat, quam exercitus, si quis forte tumultus exortus esset. Voluit igitur frenum injicere omnibus, ne quis auderet res novas contra ipsum tentare. Sic quicquid accessit ad parvum cornu, detractum fuit decem cornibus, hoc est, corpori integro: quia mutatus fuit status Monarchiæ. In hac expositione nihil est coactum. Tenendum est etiam interea numerum certum, vel definitum poni pro incerto: quasi diceret Propheta partem ex potentia bestiæ fuisse detractam post exortum illud parvum cornu. Hoc de primo membro. Jam adjungit *fuisse oculos similes oculis humanis in illo parvo cornu*: deinde, *loquutum fuisse grandia*. Quod ad oculos spectat, perinde est acsi diceret, fuisse tunc exhibitam speciem humani corporis: quia Cæsares non aboleverunt Senatum, neque statim mutarunt totam formam imperii: sed quemadmodum heri diximus, contenti fuerunt opibus: quantum attinet ad splendorem, ad titulos, ad pompas, permiserunt facile & Consulibus & Senatui. Si quis ergo consideret qua ratione se ingesserint Cæsares, qui notantur haud dubie per parvum cornu, fuit illa quædam humana figura. Nam fingebat Julius Cæsar, quamvis Dictator esset, se tamen parere auctoritati Senatus: & Consules sententias rogabant pro solito more: sedebat ipse medius, patiebatur multa decerni præter votum suum. Augustus etiam tantum prætextu Tribunitiæ potestatis abusus est ad tenendum Imperium. Ita subjiciebatur Consulibus: & quum vellet esse ex numero Consulum, prodibat in medium cum aliis competitoribus: induebat vestem candidam, quasi unus esset ex privatis. Tiberius quoque multa simulabat, & dum agitabat tyrannica consilia, moliebatur non ingenue neque palam. Sic igitur *apparuerunt oculi hominis in parvo illo cornu*: hoc est, postquam contigit mutatio illa, & libertas Senatus ac populi concidit: qui gubernacula Reipublicæ tenebat, non erat formidolosus ut tota bestia: sed erat instar hominis privati, quoad externam speciem. Adjungit tamen Propheta *fuisse os magniloquum huic parvo cornu*. Nam quamvis ad favorem conciliandum Cæsares sese gererent instar hominum, scimus tamen quam atrociter minati fuerint suis hostibus: deinde ut præcise (ut visum fuerat) vel prohibuerint, vel mandaverint quicquid ferebat ipsorum libido. Fuit igitur magnum discrimen inter os ipsorum, & oculos. Nam, ut jam dictum fuit, splendor & dignitas Imperii erat penes Consules & Senatum principio. Interea vero obliquis artibus ad se trahebant totam potentiam Cæsares ipsi, ut nemo quicquam auderet, nisi ex ipsorum nutu. Multi interpretes hoc exponunt de blasphemiis adversus Deum & veram pietatem: & Angelus etiam hanc partem attinget circiter finem capitis. Cæterum, si prudenter expendimus

dimus totum ordinem, facile hoc nobis occurret quod dico, magniloquentiam, de qua nunc disserit Propheta, fuisse superbiam illam qua turgebant Cæsares, ut omnibus imponerent silentium, nec quisquam hiscere auderet præter eorum sententiam. Optime igitur conveniunt quæcunque referuntur hic à Propheta, *quod* scilicet *ex decem cornibus tria ablata fuerint*, hoc est, quod abstracta fuerit pars aliqua imperii à corpore bestiæ: secundo, *quod parvum cornu præditum fuerit humanis oculis* propter speciem modestiæ, quum adhuc humaniter agerent Cæsares, & splendorem relinquerent penes Senatum & populum: tertio, *quod tamen os illius parvi cornu fuerit magniloquum*, quoniam scilicet trepidatio injecta fuit omnibus Romanis: præsertim ut quisque pollebat aliqua existimatione, intentus erat ad nutum Cæsarum, ut miserrima esset servitus, & fœda ac pudenda adulatio in toto Senatu. Jam sequitur,

9. Videbam usque dum throni erecti sunt: (*vel ablati: nam istud* רמיו *bifariam exponunt interpretes: ad verbum est, donec abstulerunt thronos, vel, donec erexerunt in sublime*) & Antiquus (*senex*) dierum sedit: vestimentum ejus quasi nix candidum, & capillus capitis ejus quasi lana munda, solium ejus scintillæ ignis, rotæ ejus ignis ardens.

Jam Daniel refert ostensam sibi fuisse aliam figuram, nempe Dei sedentis in throno suo ad exercendum judicium. Videbimus postea de Christo: sed nunc tantum docet Daniel sibi apparuisse Deum in persona judicis. Hæc ratio fuit cur multi interpretes extenderent vaticinium hoc ad secundum Christi adventum: quæ tamen parum firma fuit, ut iterum fusius disseram suo loco. Sed primum hic considerare operæpretium est, cur dicat *Antiquum dierum*, hoc est, Deum ipsum qui est æternus, *conscendisse solium judicis*. Videtur enim hoc absurdum: quia proprium Dei est mundum gubernare. Scimus autem hoc non fieri, nisi recto judicio. Sequitur ergo Deum fuisse à mundi creatione perpetuum judicem: sed qui mediocriter versati sunt in Scripturis, sciunt hoc optime quadrare, dum refertur ad sensus nostros. nisi enim conspicua sit nobis Dei potestas, putamus vel abolitam esse, vel interruptam. Inde loquutiones, quæ subinde occurrunt, Quousque taces Domine? quousque cessabis? Deus solium conscendit: quia scilicet non agnoscimus eum judicem, nisi ubi re ipsa & experimento talem se demonstrat. Hæc ratio est, cur dicat Daniel ipsum Deum sedisse. Sed antequam longius pergam, simul videndum est quo sensu dicat thronos fuisse vel erectos vel dejectos. Nam istud רום potest accipi utroque modo. Qui vertunt ablatos fuisse thronos, interpretantur de quatuor Monarchiis, quarum facta fuit mentio. Sed quantum ad me spectat, potius inclino in diversam sententiam. Ego non contendo, si quis malit de Monarchiis exponere. Probabilis enim erit etiam ille sensus: & quantum ad summam rei spectat, non multum interest. Sed existimo thronos, vel solia hic poni pro conspectu judicii divini: quia statim subjiciet Propheta myriadas Angelorum stetisse coram Deo. Scimus autem Angelos ornari sæpe hoc titulo, acsi essent Dei assessores: & conveniet etiam loquendi forma, qua utetur Daniel quum dicet judicium sedisse. Loquitur enim illic de consessu judicum, acsi non sederet solus Deus, sed haberet Consiliarios sibi adjunctos. Meo igitur judicio optime hoc convenit, solia fuisse erecta, ut Deus sederet una cum suis Consiliariis: non quod indigeat aliquo consilio, sed pro suo beneplacito & mera gratia dignatur Angelos hoc honore, ut statim videbimus. Describit igitur humano more Daniel apparatum judicii: quemadmodum si quis Rex prodeat in publicum, aliquid magni acturus, conscendet suum tribunal, ab utroque latere sedebunt Consiliarii & Proceres, non tam ut socii sint potestatis, quam ut augeant splendorem ipsum Regis: quia si solus Rex totum locum occupet, non erit tam magnifica dignitas, quam ubi ab utraque parte adsunt Proceres, qui ab ipso pendent, quum tamen longe excellant supra totum vulgus. Daniel ergo narrat hoc modo exhibitam sibi fuisse visionem: quoniam homo erat circumdatus carne: deinde non sibi privatim hoc videbat, sed in communem totius Ecclesiæ usum. Sic voluit Deus præbere figuram, quæ posset erigere in admirationem animum Prophetæ & omnium piorum animos, tamen haberet aliquid affine cum rebus humanis. *Solia* igitur *erecta fuisse* dicit: postea, *Antiquum dierum sedisse*. Jam exposuimus quomodo sedere tunc Deus inceperit, nempe quia visus fuerat jacere, acsi non exerceret judicium in mundo. Ubi enim res sunt turbatæ, & permixtæ multis tenebris, quis diceret Deum regnare? Videtur ergo Deus cælo esse inclusus, ubi res sunt incompositæ & turbulentæ in terra. Ex opposito dicitur conscendere tribunal, ubi vendicat sibi partes judicis, & palam demonstrat se neque dormire, neque cessare, quamvis hoc lateat humanos sensus. Sed hæc loquendi forma aptissima fuit ad notandum Christi adventum. Tunc enim maxime Deus enituit cum summo imperio, quemadmodum Paulus locum ex Psalmo citat, Ascendisti in altum, &c. Nam quum sermo habetur de primo Christi adventu, hoc non debet restringi ad triginta tres annos, quibus in mundo versatus est: sed complectitur ascensum & promulgationem Euangelii, quo regnum suum auspicatus est: idque rursum clarius & fusius dicetur. Merito itaque Daniel narrat Deum sedisse, ubi agitur de priore Christi adventu: quia refulsit in Christi persona Dei majestas: qua ratione etiam vocatur imago Dei invisibilis, & character gloriæ ipsius, vel substantiæ: hoc est, personæ Patris. Deus ergo qui tot seculis visus fuerat non respicere mundum, nec curam gerere electi populi, in Christi adventu conscendit tribunal. Et huc etiam pertinent quæ habentur Psalmo 93. 94. 95. & usque ad 100. Deus regnat, exultet terra: Deus regnat, timeant insulæ. Certe Deus non vixerat ut quispiam privatus ante adventum Christi: sed imperium ejus quod exercerat, occultum erat, & absconditum, donec ostendit gloriam suam in persona unigeniti Filii. *Sedit* ergo *Antiquus dierum*. Jam dicit *vestimentum ejus candidum fuisse instar nivis: capillum vero capitis fuisse similem lanæ mundæ*. Hic sub forma hominis se Deus ostendit Prophetæ suo. Scimus enim non posse à nobis conspici Deum qualis est, donec simus plane similes ei, quemadmodum dicit Joannes in sua Canonica. Quum ergo nunc modulus noster non ferat plenitudinem immensæ gloriæ, quæ est in essentia Dei, necesse est ubi nobis apparet, ut induat formam aptam captui nostro. Nunquam ergo visus fuit Deus patribus qualis est in sua perfectione, sed quantum ferebat modulus ipsorum, præbuit gustum aliquem præsentiæ suæ, ut certo cognoscerent esse Deum: & tamen ipsum comprehenderent quatenus erat utile, & quatenus etiam ferre poterant. Hæc ratio est, cur Deus apparuerit *cum veste candida*, quæ scilicet referret aliquid cæleste, cur apparuerit *cum niveis capillis*, vel similibus lanæ albæ & mundæ. Eodem pertinet quod sequitur, *solium ejus fuisse quasi scintillas ignis*, hoc est, quasi ignem rutilantem: *& rotas ejus fuisse similes igni ardenti*. Deus certe neque solium aliquod occupat, neque rotis vehitur: sed quemadmodum jam dixi, non debemus imaginari

Psal. 7. vers. 7. & 8: 8. & aliis locis.

Ephes. 4. vers. 8. Psal. 68. vers. 19.

Hebr. 1. vers. 3.

1 Joan. 3. vers. 2.

Deum in sua essentia talem esse, qualis Prophetæ suo & aliis sanctis Patribus apparuit: sed induit subinde varias formas pro captu hominum, quibus præsentiæ suæ signum aliquod dare volebat. Pluribus non insistam in istas loquutiones, quemadmodum multos oblectant subtiles allegoriæ: sed mihi sufficit tenere quod est solidum. Jam sequitur,

10. Fluvius (*alii, lux, vel splendor*) ignis fluebat, & exibat à præsentia ejus: (*vel à conspectu*) millia millium (*hoc est, decies centena millia*) ministrabant ei: & decies millia decies millium (*hoc est, myriades myriadum, id est, centies millena millia*) coram ipso stabant: judicium sedit, & libri aperti sunt.

Prosequitur Daniel quod cœpit tractare proximo versu: dicit splendorem ignis, vel fluvium (נהר enim utroque sensu capi potest, quia נהר significat fluere, & significat lucere) tamen quoniam de splendore ante loquutus est, non male quadrabit hunc locum exponere de fluvio, quod scilicet *egressus fuerit à conspectu Dei fluvius igneus*, qui exundaret terram, & simul combureret. Minime dubium est, quin Deus metum incutere voluerit Prophetæ suo, ut melius ipsum expergefaceret: quia nunquam satis concipimus Dei magnitudinem, nisi humiliati: hoc autem non possumus sine timore. Hæc ratio est cur Deus semper aliquid terribile ostendat, ubi apparet servis suis: non ut ipsos reddat attonitos, sed tantum ut formet ad metum & reverentiam. Videtur ergo hoc spectasse Deus in visione hac, ubi *fluvius egressus est à conspectu ejus, & fluvius ignis.* Postea adjungit *stetisse ministros innumeros coram ipso.* Minime dubium est, Prophetam loqui de Angelis. Dicit autem *fuisse millia millium*, vel decies centena millia: deinde, *decies millia decies millium*, hoc est, decies mille myriadas. Hic non recenset numerum, sed significat Deum habere præsto ad obsequium maximos exercitus, & qui superent quascunque copias, quas summi Principes & potentissimi colligunt. Docet hic locus Angelos creatos esse in hunc finem, ut Dei mandata excipiant & exequantur: denique esse ministros Dei, qui sint quasi ejus manus in cælo & in terra. Quod ad numerum spectat, non mirum est hic poni plures myriadas à Propheta. Dicebat
Mat. 26. Christus, An non possum rogare Patrem, & mittet
vers. 53. legionem? Sic etiam hoc loco dicit Daniel, sub manu Dei esse innumeros Angelos, neque opus esse more Principum colligere exercitus, quia semper adsunt, & adsunt intenti ad parendum. Ita quicquid ipse mandaverit statim completur: quia celeriter Angeli discurrunt per cælum & terram. Videmus ergo notari hic summum Dei imperium: quasi diceret Propheta, Deum non titulo tenus esse Regem vel Judicem, sed pollere summa & inæstimabili potentia, quoniam præsto adsint myriades satellitum, sic ut possit complere, & statim exequi quicquid visum est. Et hoc sensu etiam dicit, *stetisse coram ipso.* Ponit verbum Ministrandi, vel Serviendi: sed postea adjungit *stare.* Ministri enim non possunt semper operam suam impendere tam cito, ut cuperent qui in illos dominantur. Sed alia est ratio in Angelis: quia non tantum parati sunt ad obsequium, sed statim intelligunt quid Deus velit ac mandet, ita ut non opus sit tempore: quemadmodum videmus etiam summos Principes non statim facere quicquid decretum ipsis est, quia ministri non semper sunt præsto. De Angelis hic longius differere nihil opus est. Subjicit Daniel *Judicium sedisse, & libros fuisse apertos.* Quanquam unus Deus sic eminet atque excellit inter Angelos, ut quicquid est in ipsis gloriæ aut dignitatis non obscuret summum Dei imperium: tamen quemadmodum ante diximus, dignatur eos hoc honore, ut statuat sibi ab utraque parte velut Consiliarios, idque majestatis suæ illustrandæ causa, quemadmodum diximus Proceres non sedere ad Regis latera, ut quicquam diminuant ex ejus majestate, vel ad se trahant: sed potius ut melius refulgeat ipsius Regis magnitudo & potestas. Hæc igitur ratio est, cur Angelos Propheta Deo adjungat, non tanquam socios, sed qui tamen sint veluti ejus Consiliarii. Quod ad *libros apertos* spectat, refero ad Euangelii promulgationem. Tametsi enim Deus cognitus fuerat in Judæa, sicuti dicitur in Psalmo: Psal. 76.
cognitio tamen ipsa perquam exigua erat, deinde vers. 2.
implicita multis figuris. Ænigmatice ergo cognitus fuit Deus usque ad Christi adventum: tunc vero sese manifestavit, acsi libros aperiret qui ante clausi fuerant. Est igitur hic antithesis notanda inter obscurum illud tempus, quod præcessit adventum Christi, & inter claritatem quæ nunc refulget sub Euangelio. Quia ergo Deus plane innotuit postquam illuxit Sol Justitiæ, sicuti dicitur apud Malachiam, hæc ratio est Mal. 4.
cur dicantur nunc *libri fuisse aperti illo tempore.* Interea vers. 2.
fatemur Deum non prorsus latuisse, neque etiam fuisse loquutum in abscondito: sed comparative hoc dicitur à Propheta, quod libri fuerint aperti, ex quo Deus palam apparuit mundi Judex, Pater, Servator in persona Filii sui unigeniti. Postea sequitur,

11. Videbam tunc, propter vocem (*id est, spectabam in illa visione adhuc: significat mentis attentionem, neque eam humano modo, sed sicuti raptus fuerat Prophetico spiritu in sublime, ita dicit sensus suos fuisse defixos in visione illa: propter vocem ergo, vel à voce*) sermonum grandium, quos cornu proferebat, videbam usque dum occisa fuit bestia, & abolitum corpus ejus, & data fuit incendio ignis.

Quoniam terrebat Prophetam magniloquentia parvi cornu, ideo dicit *se fuisse attentum in hac parte consideranda.* Dicit tandem *bestiam fuisse occisam, & corpus ejus fuisse consumptum incendio ignis.* Hoc certe ad finem Romani imperii referri debet. Nam ex quo dominati sunt illis exteri, jam desiit vigere bestia illa quarta. Semper quidem retentum fuit nomen, sed cum magno ludibrio illius vetustæ Monarchiæ. Taceo nunc de Caligula, de Nerone, Domitiano, & similibus monstris. Sed quum Hispani & Aphri ad se traxerunt imperium, an dicemus Romam tunc fuisse mundi dominam? Hoc certe nimis stultum esset. Hodie quoque Germani dicunt se potiri Romano imperio: sed quum titulus imperii transierit ad Germanos, certum est Romam hodie servire. Nam quod Papa erexit illic suum solium, hoc imperium indignum est nomine Monarchiæ. Quicquid sit, jam à mille & fere quingentis annis Romani fuerunt addicti veluti mancipia Principibus exteris. Nam post mortem Nervæ Trajanus successit, ab eo tempore nullus fere Romanus potitus est imperio. Et Deus inussit turpissimas notas ignominiæ, quum subulcus creatus fuit Imperator, idque libidine militum. Senatus retinebat adhuc tunc nomen: sed si libuerat militibus creare aliquem Cæsarem, statim cogebatur Senatus submittere cervices suas. Sic ergo Propheta non abs re dicit, *occisam fuisse bestiam* paulo post Euangelii promulgationem. Cessavit igitur tunc magniloquentia parvi cornu, & simul extincta fuit prorsus quarta bestia. Neque enim

enim tunc dominatus est quispiam Romanus, qui tantum partem aliquam potestatis sibi arrogaret: sed Roma ipsa in fœdam servitutem decidit, & contumeliose illic regnarunt non modo exteri homines, sed etiam barbari, subulci etiam, aut bubulci. Hoc totum factum est, ut impleret Deus quod ostenderat Prophetæ suo, nempe post Christi adventum, & post libros apertos, id est, post notitiam quæ illuxit per Euangelii prædicationem, instare & propinquum & esse interitum illius quartæ bestiæ & Romani Imperii.

Da omnipotens Deus, quæcunque in mundo revolutiones quotidie accidant, ut semper tamen intenti simus in conspectum gloriæ tuæ quam semel nobis manifestasti in Filio tuo: & ita illuceat cordibus nostris splendor tuæ majestatis, ut cælum etiam ipsum visibile, solem, & lunam, & quicquid in hoc mundo fulget, prætereamus, & spectemus illam etiam beatitudinem regni tui, quam nobis in luce Euangelii tui proponis: atque ita incedamus per medias tenebrarum afflictiones mundi, ut contenti simus ea luce qua nos ad spem illius æternæ hæreditatis invitas, & quam nobis præparasti & acquisivisti unigeniti ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUINTA IN DANIELEM.

12. Et reliquis bestiis abstulerant potestatem, (*vel dominationem*) & longitudo in vita data illis fuerat usque ad tempus & tempus.

Non dubium est, quin Propheta hic referat quod ordine debuerat præcedere, quia extincta fuerunt imperia de quibus loquutus est ante Romanum. Ergo in præterito plusquam perfecto hæc verba debent sumi, quod scilicet ablata fuisset potestas tribus reliquis bestiis. Solent enim Hebræi quod omissum est postea repetere: & series narrationis non semper ab illis servatur. Postquam ergo dixit quartam bestiam fuisse occisam, & consumptam incendio, quod tacuerat de reliquis tribus nunc adjungit, nempe *fuisse illis dominationem ablatam*. Sed adjungit quod notatu dignum est, *longitudinem*, vel diuturnitatem *in vita fuisse illis concessam usque ad tempus & tempus*. Duæ sunt diversæ voces, quibus utitur, quæ tamen unum & idem significant, nempe tempus opportunum. Ergo intelligit Propheta nihil fortuito casu accidere, sed suo tempore omnia geri in mundo, sicuti Deus in cælo decrevit. Forte etiam quum de vitæ longitudine hic fit sermo, significat non breve tempus fore afflictionum, ita ut subito transeant quasi nubes: sed instare fidelibus non solum graves, sed diuturnas etiam molestias, quæ possent tædio conficere eorum animos, nisi eos fulciret spes melioris exitus: sicuti hic prædicit Spiritus sanctus tandem Deum liberaturum suam Ecclesiam, ubi diu ejus patientiam exercuerit. *Reliquis* ergo *bestiis ablata fuerat potestas*. Et potest ita resolvi copula in ואֽרכה, Quia diuturnitas in vita: quasi diceret, non fore perpetuas molestias, quibus opprimendi erant filii Dei, quia Deus certum tempus præscripsit ac finivit. *Diuturnitas* ergo *illis data fuit in vita*, nempe *ad tempus & tempus*. Potest etiam copula resolvi in adversativam particulam: quasi diceret, Quamvis diuturnitas: hoc est, quamvis non statim emerget populus ex tristibus ærumnis, quæ impendent, tamen veniet tandem opportunitas Dei, hoc est, tempus illud quod placuit Deo finire ad redimendam suam Ecclesiam. Sed prior expositio videtur magis genuina, & melius fluere, quod scilicet diuturnitas habeat suos fines vel terminos. Et subest antithesis inter nomen *arcbah*, & inter *zeman*, & *iddan*, ארכא זמן עדן: quia diuturnitas hæc respicit sensus hominum, quibus etiam maxima celeritas est mora ubi anguntur. Nam qui desiderat melius aliquid, supputat singula momenta, & sic flagrat in suo desiderio, ut subinde disceptet cur tamdiu moretur Deus. Quoniam ergo talis est hominum intemperies, ubi rebus adversis anxii liberationem expectant, Propheta ex communi illo sensu dicit, *diuturnitatem fuisse concessam bestiis*: sed opponit tempus opportunum, quasi diceret, præpostere facere eos qui ita sibi indulgent in suis desideriis: quia Deus habet tempus suum præfixum: opus igitur esse patientia, neque annos esse numerandos: sed hoc unum statuendum esse, Ubi expediet, Dominus non differet suum auxilium. Hæc igitur est summa illius versus. Sequitur,

13. Videbam in visionibus noctis: & ecce in nubibus (*nam* עם *capitur hic loco* ב, *sicuti Chaldæis hoc satis usitatum est: ecce ergo in nubibus*) cæli (*vel cælorum*) tanquam Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum venit, & coram eo repræsentarunt eum. (*ad verbum, appropinquare fecerunt eum.*)

Postquam narravit Daniel se Deum vidisse in solio judicis, ut palam exereret suam virtutem, & mundo patefaceret quod ante occultum fuerat, nempe penes se esse gubernacula mundi: jam adjungit secundam partem visionis, *quod etiam quasi Filius hominis apparuerit in nubibus*. Minime dubium est, quin de Christo hoc sit intelligendum: & Judæos etiam quantumvis sint præfracti, pudet hoc negare: quanquam dissentiunt postea de Christo. Cæterum hæc visio spectavit in eum finem, ut certo statuerent fideles Redemptorem sibi promissum venturum suo tempore, qui instructus esset cælesti potentia, & qui sederet ad Patris dexteram. Dicit igitur Daniel *se fuisse intentum in visiones nocturnas*. Et minime supervacua est repetitio, ut sciamus non fuisse socordem, ubi Deus ostendit se adesse. Deinde plus etiam exprimit suis verbis Daniel, quod subinde se expergefecerit, quum sciret res magnas, & raras, denique singulares sibi proponi. Hæc igitur attentio Prophetæ nos etiam excitare debet, ne oscitanter legamus hoc vaticinium, sed erectis in cælum mentibus cupide expetamus veram & sinceram intelligentiam. *Eram* ergo, inquit, *attentus in visionibus noctis: & ecce quasi Filius hominis*. Dixi non posse aliter sumi hunc locum, quam de Christo. Jam videndum est cur vocet quasi Filium hominis: hoc est, cur utatur similitudinis nota כ. Posset enim hoc torqueri ad delirium Manichæorum, qui putarunt corpus Christi imaginarium fuisse. Nam sicuti arripiunt Pauli verba in perversum sensum, Quod similitudine fuerit Christus quasi homo: sic etiam possent abuti testimonio Prophetæ, quod Christus non dica- *Philip. 2. vers. 7.*

dicatur homo, sed similis homini. Quantum attinet ad Pauli verba, non loquitur de essentia naturæ humanæ, sed tantum de statu. Dicit enim Christum factum fuisse hominem, ut ejus conditio esset humilis & abjecta, adeoque servilis. Quod attinet ad præsentem locum, alia est ratio. Propheta enim dicit *sibi apparuisse tanquam Filium hominis*, quia nondum Christus induerat carnem nostram. Et notandum
Gal. 4: 4. est illud Pauli, Quum venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum factum ex muliere. Tunc igitur Christus cœpit esse homo quum apparuit in terra Mediator: quia non ante assumpserat semen Abrahæ, ut esset nobis conjunctus jure fraterno. Hæc ratio est, cur Propheta non pronunciet Christum tunc fuisse hominem, sed quasi hominem. Nam alioqui non esset Christus qualis promissus olim fuit sub Lege, nempe Abrahæ & Davidis filius. Si enim ab initio indutus fuisset humana carne, non fuisset progenitus ex genere illo. Sequitur ergo, Christum non fuisse hominem ab initio, sed tantum figurative apparuisse: quemadmodum etiam Irenæus dicit hoc fuisse præludium: utitur verbo illo. Tertullianus etiam dicit, Tunc prælusit Filius Dei humanitati suæ. Fuit igitur hoc symbolum futuræ carnis Christi, quamvis nondum esset caro illa. Nunc videmus quam apte conveniat hæc figura rei signatæ, ubi scilicet Christus fuit exhibitus quasi Filius hominis, quanquam tunc erat æternus Dei Sermo. Postea sequitur, *venisse usque ad Antiquum dierum*. Hoc meo judicio exponi debet de Christi ascensu. Nam tunc regnum suum auspicatus est, sicuti innumeris Scripturæ locis videmus. Neque pugnat quod paulo ante dixit Propheta, sibi visum fuisse Filium hominis in nubibus. Nam ea voce simpliciter docere voluit, Christum quamvis esset homini similis, tamen differre à toto genere humano, neque esse ex vulgari ordine, sed dignitatem ejus excellere supra totum mundum. Plus autem exprimitur secundo membro, ubi dicitur *venisse usque ad Antiquum dierum*. Nam quamvis latuerit divina majestas in Christo, ubi functus est officio servi: & seipsum exinanierit, quemadmodum
Philip. 2. vers. 7. dicit Paulus: tamen sicuti etiam legimus primo cap. Joannis, Apparuit in eo gloria quasi unigeniti Filii
Joan. 1. vers. 14. Dei: hoc est, quæ competeret in Filium Dei unigenitum. Christus ergo sic ad tempus seipsum exinanivit, ut tamen & miraculis & pluribus documentis præbuerit certam, & luculentam speciem cælestis suæ gloriæ. Ita non abs re ostensus fuit Danieli in nubibus. Sed ubi ascendit in cælum, tunc exutus mortali corpore induit novam vitam. Ideo Paulus
Rom. 6. vers. 10. etiam sexto ad Rom. cap. dicit ipsum vivere vitam Dei. Et conveniunt optime loquutiones, quibus sæpe utitur ipse Dominus, præsertim in Euangelio
Joan. 16. vers. 7. & 14. vers. 28. Joannis, Vado ad Patrem: expedit ut vadam ad Patrem, quia Pater major me est: hoc est, expedit ut conscendam regium tribunal, quod mihi Pater æterno consilio erexit, atque ita totus mundus sentiet mihi summum imperium esse datum. Nunc ergo tenemus summam verborum Prophetæ. Sed quoniam multi fanatici quæ dicuntur de persona Mediatoris rapiunt in eam partem, quasi Christus non esset verus Deus, sed initium haberet à Patre, & quidem initium temporis: ideo notandum est, quod hic dicitur à Propheta neque in humanam Christi naturam competere, proprie loquendo, neque in divinam: sed hic statui nobis Mediatorem, qui est Deus manifestatus in carne. Nunc si hoc principium tenemus, describi nobis Christum, non quatenus est Dei Sermo, nec quatenus est semen Abrahæ, sed describi Mediatorem, hoc est, æternum Deum, qui voluit esse homo: ut sese subjiceret Deo Patri, ut nobis esset similis, ut esset nobis Advocatus: tunc nulla restabit difficultas. Apparuit ergo Danieli quasi Filius hominis, qui postea fuit vere & re ipsa hominis Filius. Fuit in nubibus, hoc est, discretus à communi hominum sorte: quoniam semper gestavit aliquas notas deitatis, etiam ubi humiliatus est. *Jam pervenit usque ad Antiquum dierum*, nempe ubi in cælos ascendit: quia tunc patefacta fuit divina ejus majestas. Et ideo dicit, Expedit vobis ut ego vadam Joan. 14.
ad Patrem, quia Pater major me est. Christus hic vers. 28.
nihil diminuit ex sua deitate: sed quoniam non fuerat cognitus in mundo qualis erat, quum scilicet lateret divina ejus majestas sub forma servi, ideo Patrem vocat simpliciter Deum: acsi diceret, Si manerem apud vos in terra, quid vobis prodesset præsentia carnis meæ? Ubi autem conscendero in cælos, tunc conspicua erit unitas quæ mihi est cum Patre. Ubi igitur mundus intelliget me unum esse cum Patre & unam esse deitatem, sic fiet ut spes omnium piorum sit stabilis & invicta contra omnes tentationes. Scient enim se esse sub præsidio hominis & Dei simul. Si ergo semper versatus esset in terris Christus, & testatus millies fuisset se datum nobis esse à Patre custodem salutis: tamen semper esset aliqua vacillatio & anxietas. Ubi autem scimus ipsum sedere ad Patris dexteram, tunc intelligimus esse vere Deum: quia non flecteretur coram ipso omne genu, nisi esset Deus æternus. Tenendum est illud Jesaiæ, Vivo ego, dicit Dominus, Jesa. 42.
gloriam meam alteri non dabo. Quoniam ergo fieri vers. 8.
non potest, ut gloria Dei transeat vel ad hominem vel ad ullam creaturam, sequitur nunc fulgere in humana Christi natura veram Dei unitatem & naturam: quoniam flectitur coram ipso omne genu. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat Propheta, *Venisse* Christum *ut Filium hominis*, hoc est, qui erat similis homini: *venisse usque ad Antiquum dierum:* quia postquam præteriit tempus exinanitionis, ut verbo Pauli utamur, Christus in cælos conscendit, Phil. 2:7.
& ita datum illi fuit imperium, sicuti proximo versu dicit Propheta. Ergo minime dubium est, locum hunc debere accipi de Christi ascensu, postquam scilicet desiit esse homo mortalis. Dicit *fuisse repræsentatum coram Deo*, nempe quia sedet ad ejus dexteram. Sequitur,

14. Et ei data *fuit* potestas, & gloria, (*vel decus*) & regnum: & omnes populi, nationes, & linguæ ei servient: potestas ejus potestas seculi, (*æterna*) quæ non auferetur, & regnum ejus non corrumpetur. (*vel non abolebitur.*)

Confirmat & clarius etiam explicat Propheta hoc versu quod prius dixit. Nam hinc colligi potest quomodo pervenerit homo ille ad Antiquum dierum, hoc est, ad Deum: nempe *quia data fuit ei potestas*. Nam etsi vere in cælum ascendit Christus, simul tamen expendere convenit in quem finem: ut scilicet
Mat. 28. vers. 18. summa potestas esset penes ipsum in cælis & in terra, quemadmodum ipse loquitur. Et Paulus etiam finem
Ephes. 1. vers. 21. & 2: 7. hunc primo & secundo ad Ephesios capite ostendit, quod scilicet Christus relicto mundo conscenderit ad Patrem, ut subjiceret sibi omnes potestates, ut Angeli ei parerent: deinde ut diabolum compesceret, ut Ecclesiam protegeret suo auxilio & servaret: denique omnes electos Dei Patris. Sic ergo nunc Daniel prosequitur quod prius dixit de accessu Christi ad Deum. Et hinc refellitur eorum vesania, qui colligunt Christum non esse verum & æternum Deum, quia dicitur ad Antiquum dierum venisse. Sed primo, ut dictum fuit, hoc intelligitur de Mediatoris persona: deinde tollitur omnis ambiguitas, ubi Propheta adjungit *datam fuisse potestatem*. Ecce igitur certa explicatio. Non dicemus fuisse datam, qua-

quatenus est Deus & vocatur. Data igitur fuit Mediatori, nempe Deo in carne manifestato, & quidem respectu humanæ naturæ. Videmus ergo quam bene omnia conveniant, ubi Propheta hic Christo dicit *datam fuisse summam potestatem*. Tenendum enim est, hoc ad manifestationem referri, quia ab initio Christus fuit vita hominum, mundus per ipsum creatus est: deinde, ejus virtute fuit semper sustentatus: sed data fuit potestas, ut sciamus Deum regnare per ejus manum. Nam si quærendus esset nobis Deus extra Mediatorem, nimis longa esset distantia: sed ubi occurrit nobis atque adeo humaniter se offert Mediator, talis est inter Deum & nos propinquitas, ut fides nostra facile transcendat mundum, & penetret omnes cælos. Hac ratione igitur Christo *data fuit omnis potestas, omne decus, & regnum*. Addit etiam *omnes gentes servient ei*, hoc est, ut serviant ei. Sic enim debet resolvi copula. *Ut ergo omnes gentes, populi, & linguæ ei serviant*. Diximus hoc proprie intelligi de exordiis regni Christi, nec debere trahi ad ultimum finem, quod faciunt nimis violenter & coacte multi interpretes. Interea tamen addendum est, quæ hic narrat Propheta nondum completa esse: sed hoc familiare esse debet piis omnibus, quoties agitur de regno Christi, magnifice extolli ejus gloriam, acsi jam completum esset & absolutum omnibus numeris. Non mirum igitur est, si ex frequenti & quasi perpetuo Scripturæ usu dicat Propheta, *datam fuisse potestatem* Christo, ut sibi subjiciat omnes populos, gentes, & linguas, quemadmodum etiam dicitur Psalmo 110., Dixit Jehovah Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Videmus ergo Christum attolli in suum imperium, ut Patris nomine & virtute Ecclesiam suam gubernet: interea tamen multos hostes contra ipsum insurgere. Sed non obstat diaboli & omnium improborum contumacia, quin tamen Christus gubernet cælum & terram, & sit summus Rex coram quo flectitur omne genu. Sed scimus etiam interea esse discrimen inter initia regni ejus, & ultimum complementum. Quicquid sit, optime convenit hæc visio cum multis Christi sententiis, ubi testatur sibi datam esse potestatem à Patre. Non loquitur autem de ultimo judicio, sed tantum docet de fine sui in cælum ascensus. Et hoc melius confirmat Propheta quum addit, *dominationem ejus esse dominationem seculi, quæ non auferetur, & regnum ejus nunquam corrumpi*, vel aboleri. His enim verbis aperte & familiariter docet, Christum ita Regem summum esse, ut semper Ecclesiam suam in hoc mundo gubernet. Verum quidem est, ubi de Ecclesia & ejus statu agitur, debere nos respicere in cælum: quia felicitas Ecclesiæ neque terrena est, neque caduca vel temporalis: sub luna autem nihil est firmum aut perpetuum. Sed quum dicit Propheta dominationem Christi esse æternam, haud dubie significat perpetuo tenore staturam ejus Monarchiam usque ad finem mundi, quum suos colliget in beatam vitam & æternam hæreditatem. Quamvis ergo immortalitas cælestis comprehendatur sub his verbis, tamen priore loco notat Propheta, Ecclesiam in hoc mundo fore æternam: quia eam Christus tuebitur, quamvis obnoxia sit quotidianis & innumeris mortibus. Et quis non diceret Ecclesiam fere singulis diebus perituram, nisi mirabiliter eam Deus servaret per manum Filii sui unigeniti? Ergo hoc sensu accipere convenit quod dicitur, *regnum ejus fore regnum seculi*. Et hinc ad nos pervenit non vulgaris consolatio, dum videmus Ecclesiam jactari inter diversos fluctus, & fere etiam obrui ac demergi multis naufragiis: fieri tamen non posse quin semper manum porrigat Christus, ut ipsam servet, quamvis hoc fiat sub tristi & horribili etiam mortis specie. Jam sequitur,

Joan. 1. vers. 4. — Psal. 110. vers. 1. — Mat. 28. vers. 18. & alibi.

15. Succisus fuit spiritus meus mihi Danieli (*vel, evanuit, aut defecit spiritus meus mihi Danieli*) in medio corporis, (*aut vaginæ, proprie: sed hic metaphorice transfertur nomen hoc ad corpus*) & visiones capitis mei terruerunt me.

16. Accessi ad unum ex his qui aderant, & sciscitatus sum ex eo veritatem super his omnibus: & dixit mihi, & enarrationem sermonum patefecit mihi.

Dicit Daniel spiritum vel sibi fuisse succisum, vel evanuisse, quasi passus fuerit deliquium mentis. Et hoc modo Deus voluit servum suum commonefacere de magnitudine visionis. Et nobis etiam commendat visionis hujus reverentiam, ne scilicet frigide quasi in re vulgari versemur, sed sciamus Deum hic mysteria, quæ humano sensu alioqui comprehendi non poterant, & Danieli servo suo, & per ejus operam ac ministerium nobis aperuisse. Nam si hoc contigit Danieli, ut deficeret ac prope evanesceret ejus spiritus, quem tamen scimus fuisse eximium Prophetam: certe nos qui adhuc tenuiter proficimus in mysteriis Dei, imo qui vix gustavimus prima rudimenta, nunquam poterimus assequi tantam altitudinem, nisi superemus mundum, & terrenos omnes sensus excutiamus: quia hæc res non potest perspici, nisi liquida mente & bene purgata. Dicit ergo primo loco, *spiritum suum fuisse excisum*, vel evanuisse, *in medio corpore*: quasi diceret se fuisse tanquam exanimem vel similem mortuo. Et rationem adjunxit, quod scilicet *visiones capitis eum terruerant*. Nam posset fieri, sicuti etiam sæpe accidit, ut quis evanescat, sed fine causa. Videmus enim ut quosdam abripiat Panicus aliquis terror, ut vocant, & ita jam non sint mentis compotes, sed jaceant tanquam exanimati. Daniel autem, ut ostendat se non fuisse unum ex illorum numero, dicit *se fuisse territum*, vel turbatum, *visionibus capitis sui*: quasi diceret, non de nihilo se fuisse turbatum, sed quoniam ita ferebat mysterium hoc, cujus visio oblata fuerat. Jam adjungit, *se venisse ad unum ex astantibus*. Dixerat autem paulo ante, millies mille & millies centena millia præsto fuisse ad tribunal Dei. Non dubium igitur, quin Propheta unum aliquem ex Angelis interrogaverit. Et hic notanda est ejus modestia & docilitas, quod scilicet confugerit ad doctorem, quia propriæ inscitiæ conscius non inveniebat aliud remedium. Simul etiam docemur exemplo Prophetæ, non esse cur repudiemus omnes visiones, sed petamus à Deo ipso interpretationem. Quanquam hodie Deus non loquitur nobiscum per visiones: sed vult nos contentos esse Lege sua & Euangelio, sicuti non apparent nobis Angeli, neque è cælo palam & conspicue descendunt: sed quia Scriptura nobis obscura est propter tenebras, quibus sumus impliciti, ideo discamus non rejicere quicquid superat captum nostrum, vel ubi caligo aliqua nobis objicitur: sed confugiamus ad hoc remedium quo usus est Daniel, non ut quæramus intelligentiam verbi Dei ab Angelis, qui nobis non apparent, sed ab ipso Christo, qui familiariter hodie nos docet per Pastores & Ministros Euangelii. Nam sicuti nobis datus est summus & unicus Magister à Patre, ita etiam exercet munus illud doctoris per suos Ministros, quos nobis præfecit. Ergo sicuti Daniel accessit ad Angelum, quia propinquus erat: sic hodie jubemur accedere ad eos qui instructi sunt dono interpretationis, & qui fideliter possunt nobis exponere quæ alioqui essent obscura. Et fiduciam nobis debet addere quod continuo post sequitur, *Angelum loquutum esse, & patefecisse interpretationem sermonum*. Significat enim Daniel se non frustra fuisse modestum & humilem: quia

Mat. 23. v. 8, 10.

quia Deus Angelo mandavit, ut quæ obscura erant explicaret. Sic minime dubium est, quin satisfacturus sit hodie votis nostris Christus, si quidem erimus veri discipuli: hoc est, si postquam terruerint nos mysteria, quæ omnes sensus nostros superant & absorbent, confugiamus tamen ad ordinem illum, quem nobis præscripsit, nempe ut interpretationem earum rerum quæ nobis arduæ sunt, & obscuræ, & prorsus absconditæ, petamus à fidis ministris & doctoribus.

Da omnipotens Deus, quando suffulta fuit patrum fides obscuris umbris, sub quibus voluisti eam alere, donec manifestatus nobis palam esset Filius tuus in carne: da, inquam, ut hodie postquam apparuit nobis optimus ille & perfectissimus doctor, & familiariter nobis consilium tuum exposuit, ne ita ignavi simus vel socordes, ut evanescat nobis tanta manifestationis claritas, quæ hodie nobis objicitur in Euangelio: sed ita dirigamur in vitam æternam, donec peracto cursu præsentis vitæ, & superatis omnibus obstaculis quæ nobis objicit Satan ad nos tardandos vel etiam avertendos, tandem perveniamus ad societatem illius beatæ vitæ, in qua nos Christus unigenitus Filius tuus præcessit, ut nos habeat consortes, sicuti unicus hæres abs te ordinatus fuit, ut etiam nos simul colligat in illam hæreditatem beatæ immortalitatis, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SEXTA
IN
DANIELEM.

17. Hæ bestiæ magnæ quas vidisti quatuor, *sunt* quatuor regna, *quæ* exurgent è terra.
18. Et sortientur (*obtinebunt*) regnum sanctorum excelsorum: & possidebunt regnum usque in seculum, & usque in seculum seculorum.

Hic Angelus respondet Danieli de quatuor bestiis, quæ per visionem ostensæ fuerant. Dicit igitur *esse quatuor regna, quæ exorientur.* Per nomen Regni significat Monarchiam. Scimus enim plures fuisse Reges Persarum, donec Alexander ad se potentiam illam Orientis transtulit. Quamvis igitur Cyrus septem vel octo successores habuerit, tamen fuit illud regnum Persicum. Et jam ante vidimus, quamvis inter se partiti fuerint quicquid Alexander armis acquisierat quatuor illi successores: tamen esse illud regnum Macedonicum. Idem & de quarto regno dicendum est: quia scimus quotannis creatos fuisse Romæ Consules: fuit tamen illud regnum, usque dum Julius Cæsar obrepsit, & nervos detraxit imperio, ut superaret potentia splendidam illam altitudinem, quæ longe & late tunc conspicua erat in mundo. Angelus ergo respondit per *quatuor bestias* notari *quatuor regna.* Dicit *quæ surgent:* & tamen regnum Chaldaicum pridem surrexerat, & jam vergebat sub Belsazar ad suum occasum. Sed propositum fuit Angelo & Prophetam & totum populum docere, non esse cur eos nimium turbarent revolutiones. Videbant enim tunc Israëlitæ se jacere quasi mortuos, imo latere obrutos sub terra. Nam exilium erat illis instar sepulchri. Hac igitur ratione Angelus pronunciat *exoritura esse quatuor regna,* quum tamen primum tunc floreret. Sed sicuti jam dixi, hoc non male convenit cum fine vaticinii & usu. Prius dixerat, *è mari,* sed metaphorice posuerat nomen maris: quoniam turbulenta fuit terræ conditio per multa secula. Quum ergo nihil esset stabile, merito Deus proposuit orbem terrarum sub figura maris. Postea adjungit, *obtinebunt regnum sanctorum excelsorum.* Hic magnopere contendunt interpretes: quia, sicuti antea exposui, quidam accipiunt hoc vaticinium de regno Turcico: alii autem de tyrannide Papæ Romani: & extendunt usque ad ultimum judicium quæ hic dicuntur à Propheta. Ita non mirum est, si hæc opinionum diversitas in singulis partibus aliquid diversum pariat. Per *sanctos excelsos* quidam Angelos intelligunt: sed adhuc est aliquid controversiæ in verbis. Nam ponitur hic nomen *sanctorum* in regimine, quasi diceret Propheta sanctos excelsorum proprie loquendo. Similes loci excusant posse accipi in statu absoluto. Sed tamen si sequimur rationem grammaticam, non possumus aliter exponere: sed prius nomen in statu regiminis, ut dictum est, esset positum. Et ego hanc sententiam amplector. Alii referunt ad unum Deum: sed illa esset profana loquendi ratio. Non dubito igitur quin Propheta intelligat *sanctos excelsorum* filios Dei, qui tametsi peregrinantur in mundo, tamen animos erigunt sursum, & sciunt se esse cives regni cælestis. Ergo per עליונין non dubito quin Propheta intelligat cælestes potestates, hoc est, quicquid divinum concipi à nobis potest, & quicquid excelsius est mundo. Cur mihi placeat hic sensus rationem breviter reddam. Si vocemus *sanctos excelsos* ipsum Deum, quem sensum elicere licebit? Quod usurpaverint ac transtulerint ad se potentiam Dei tam Chaldæi quam reliqui omnes? Hoc quidem verum est: quia quicunque dominantur, nec se uni Deo subjiciunt, spoliant eum proprio honore, & ita sunt prædones, non autem Reges. Sed Propheta, meo judicio, aliud ab Angelo intellexit, nempe Ecclesiam specie omni & dignitate carituram in mundo quantisper vigebunt Monarchiæ illæ quatuor. Scimus filios Dei esse mundi hæredes: & Paulus quum de Rom. 4.
promissione Abrahæ data loquitur, dicit illum fuisse vers. 13.
electum mundi hæredem à Deo. Et nota est satis Hebr. 1:2.
doctrina illa, creatum fuisse mundum humani generis gratia. Jam quum Adam exciderit à legitimo jure, omnes ejus posteri alienati sunt: quoniam Deus abdicavit illos hæreditate quam destinaverat. Nunc ergo recuperanda est nobis per Christum hæreditas nostra: qua ratione vocatur unicus mundi hæres. Ideo nihil mirum, si Angelus dicat tyrannos, quum dominantur in mundo, sumere sibi & arrogare quod proprium erat sanctis excelsorum, hoc est, populo Dei. Optime igitur convenit quod hic refertur, nempe nullam fore Ecclesiæ dignitatem in mundo, ut emineat vel spectetur ab hominibus. Tunc enim populus Dei erat instar putridi corporis, & membra etiam quum discerpta essent, fuerant projecta huc & illuc, ut nulla esset spes restitutionis. Deinde quamvis permissu Darii, & edicto etiam Cyri & liberalitate pars aliqua reversa fuerat in patriam: tamen quale fuit illud nomen? Precario enim habitabant in hæreditate sibi divinitus promissa, undique ab hostibus impetebantur, & erant obnoxii omnium libidini & injuriis. Nullum igitur fuit imperium Ecclesiæ sub Persis. Post mutationem tertiam scimus quam misere afflicti fuerint, præsertim sub Antiocho. Fuit illis semper gens illa infesta: sed tunc fere ad extrema redacti sunt, quum Antiochus furiose conatus est abolere totam Legem & cultum Dei. Ergo etiam sub regno Macedonico fuerunt

runt in servitute Judæi. Ubi autem Romana arma illuc penetrarunt, senserunt quam horribilis esset quarta illa bestia, sicuti ante vidimus. Denique satis constat ex perpetua historia illorum temporum, filios Dei semper fuisse sub jugo, nec tantum crudeliter fuisse tractatos, sed etiam ignominiose. Ita impletum fuit vaticinium hoc, nempe *quatuor bestias sumpsisse sibi imperium, quod jure spectabat ad sanctos excelsorum*: hoc est, ad electos Dei filios, qui pendebant è cælo, tametsi essent terræ incolæ. In hac interpretatione nihil video coactum: & quisquis rem prudenter expenderit, facile, ut spero, agnoscet hoc quod dixi ostensum fuisse Prophetæ. Nunc sequitur posterius membrum: *Regnum*, inquit, *obtinebunt in seculum, & usque in seculum seculorum.* Hic difficilis oritur quæstio, quia videtur his verbis exprimere Daniel, vel Angelus qui loquitur, perpetuum statum in illis quatuor Monarchiis. Atqui scimus Belsazar fuisse Regem ultimum, & quum hæc visio fuit objecta Prophetæ, propinquum fuisse interitum Monarchiæ illius Babylonicæ. Quantum ad Regem Persarum spectat, numerantur duntaxat octo post Cyrum. Et de Alexandro scimus quam subita mutatio contigerit: vagatus est instar procellæ: sed evanuit ille terror quem incusserat cunctis populis Orientalibus, fuit quidem concussio duntaxat regni Macedonici, quum cœperunt inter se confligere duces, qui apud eum auctoritate & gratia pollebant: tandem tamen regnum ad quatuor pervenit, de quibus diximus, & rursus dicendum erit. Nunc si anni numerentur, non fuit tanta diuturnitas illarum Monarchiarum, ut debuerit vocari perpetuum illud tempus. Respondeo, hoc ad sensum piorum referri, quibus potuit mora illa parere multum tædii: ita ut tabescerent in suis miseriis, nisi hæc prophetia illos sublevasset aliqua ex parte. Videmus hodie quantus sit desiderii fervor, ubi verba fiunt de auxilio Dei: deinde etiam, ut animi nostri postquam æstuarunt desiderio, statim ad impatientiam declinent. Ita fit ut Dei promissiones non sufficiant ad nos sustinendos: quia nihil difficilius est, quam longam moram ferre. Si centum jam annis oppressa fuisset Ecclesia, quid constantiæ in nobis cerneretur? Si exoritur turbo, jam obstupescimus, Quando tandem? Quando tandem? Nondum elapsi erunt tres vel quatuor menses, quum omnes intendent litem Deo, & cum eo expostulabunt, quia non magis festinet ad opem ferendam Ecclesiæ suæ. Non igitur mirum est, si Angelus hic attribuat seculum unum, & deinde seculum seculorum tyrannis, sub quibus opprimenda erat Ecclesia. Quanquam non dubito, quin respexerit ad plenitudinem temporum. Scimus enim Christum fuisse finem Legis: & quia jam propior erat ejus adventus, ideo admonuit Deus fideles, ut rejicerent suam expectationem usque ad Redemptoris adventum. Quum igitur Angelus hic *seculum unum, & seculum seculorum* nominat, non dubito quin tempus præfiniat electis, ut statuant sibi patienter ferendas esse molestias quaslibet, quoniam hoc divinitus erat decretum, ut dominarentur quatuor bestiæ, non tamen ad paucos annos, sed *usque in seculum seculorum:* hoc est, donec tempus venit renovandi orbis, quum scilicet Deus in solidum Ecclesiam suam restituit. Pergamus.

19. Tunc optavi ad veritatem (*istud* ליצבא *solet exponi communiter, ad veritatem: hoc est, cupivi scire*) de bestia quarta, quæ erat diversa ab omnibus illis, terribilis valde, cujus dentes *erant* ferri, (*ferrei*) & ungues æris, (*ærei*) comedens & conterens, & residuum pedibus suis conculcans.

20. Et super cornibus decem (*de cornibus decem*) quæ *erant* in capite ejus, & *de* postremo quod surgebat, & *quod* ceciderant ex prioribus tria: & *quod* cornu illi *erant* oculi, & os loquens grandia: & aspectus ejus magnus præ sociis. (*hoc est, præ aliis bestiis.*)

Hic Propheta attentius & magis sedulo interrogat Angelum de quarta bestia: sicuti ante vidimus fuisse tactum majori admiratione ubi bestiam illam conspexit, quæ formidabilis erat præ aliis tribus, ita ut nomen non posset reperiri, neque etiam figura. Quoniam igitur Deus magnum aliquid ostenderat in imagine quartæ bestiæ, ideo affecit Prophetam suum, ut expergefieret ad intelligentiam illius mysterii. Hac etiam ratione nunc interrogat Angelum. Dicit igitur *se optasse veritatem* super quarta bestia. Jam repetit simul quæ ante vidimus, *quod* scilicet *diversa esset ab aliis.* Et certe memorabile fuit illud discrimen, quod tot Reges fuerint subjugati à Romanis. Si enim reputamus qualis fuerit illius gentis origo, pauci latrunculi occuparunt locum desertum: deinde audacia, & quodam belluino impetu grassati sunt, donec omnes suos vicinos sibi subjicerent. Tandem mari trajecto, nunc provinciam unam, nunc alteram occuparunt. Ubi autem & regnum Macedoniæ, & regnum Antiochi venit sub illorum potestatem, fuit hoc simile portento. Tandem quum dominati sunt in toto illo circuitu maris Mediterranei, & nullus angulus fuit qui non reciperet jugum, hoc nunquam comprehensum fuisset humano sensu. Dicitur igitur *bestia hæc diversa fuisse ab aliis, & terribilis valde.* Eodem sensu vocantur *dentes ejus ferrei, & ungues ænei.* De unguibus nulla facta fuerat mentio: tantum loquutus fuerat Propheta de ferreis dentibus: nunc etiam adjungit *ungues æneos:* quasi diceret, immani rabie præditam fore hanc bestiam, ut grassetur in sua violentia non usitato modo, sed ut omnia discerpat, laceret, devoret: quemadmodum iterum repetit quod dixerat, *comedens & conterens, & quod residuum est calcans pedibus suis.* Quoniam hæc omnia semel exposui, nunc nolo frustra tempus consumere, & vos etiam obtundere supervacuis repetitionibus. *Interrogavi etiam*, inquit, *de cornibus decem, quæ erant super caput ejus.* Et hæc etiam causa est cur brevius hæc perstringam, quoniam sequetur paulo post responsio Angeli. Propheta igitur nunc sciscitatur haud dubie cælesti impulsu, quia Deus noluit tantum privatim illum docere, sed ut testis esset ac præco hujus tanti mysterii: atque ut hodie discamus ex ejus scriptis quæ apprime nobis utilia sunt cognitu. Dicit ergo *se etiam fuisse sciscitatum de cornibus decem quæ erant super caput bestiæ, & de alio cornu quod surrexerat*, nempe parvo: *& quod cecidissent ex facie bestiæ tria cornua.* Diximus per decem cornua notatas fuisse provincias: deinde notatum fuisse discrimen inter Romanum imperium & Monarchias: quia nunquam unus dominatus est Romæ, nisi quum violenter Sylla exercuit suum latrocinium, Marius etiam, sed brevi tempore. Hic autem agitur de continuo Romani imperii statu. Non fuit igitur unum animal simpliciter, sed cui erant decem cornua. Est autem numerus finitus pro infinito. Quantum ad parvum cornu spectat, dixi etiam referri hoc ad Cæsares, ubi oppressa libertate atque etiam auctoritate Senatus, ad se traxerunt totam potentiam: quum tamen adhuc splenderet aliqua dignitas in Senatu, & majestas in populo. Diximus etiam quomodo fracta fuerint tria cornua: hoc est, quomodo vafre Cæsares fregerint vel ex parte imminuerint robur populi & Senatus. Postremo diximus etiam cur ostensum fuerit cum oculis humanis parvum hoc cornu, quia astute Cæsares dominati sunt, quum fingerent se esse Tribunos plebis duntaxat, & manerent insignia summi imperii penes Consules, venirent

ipsi in Senatum, sederent in loco tribunalibus vel sellis curulibus submisso. Quum ergo perspicacia & acumine fuerunt dominati, non libere & palam, ideo dicuntur præditi fuisse humanis oculis. Quod ad linguam spectat, idem etiam est sensus. Nam quamvis semper profiterentur Consulare imperium esse summum in Republica, tamen non poterant sibi temperare, quin evomerent multas contumeliosas voces. Videmus ergo fuisse oculatos ab una parte, ab altera autem fuisse magniloquos. *Et aspectus ejus præ sociis terribilis*. Videtur hoc non spectare proprie ad parvum cornu quod exortum fuerat inter decem, sed potius ad quartam bestiam. Cæterum si quis intelligere malit de parvo cornu, non contendam, & sensus etiam non male quadrabit. Sed potius tamen amplector sententiam priorem: neque mirum est, postquam de parvo cornu inseruit sermonem Propheta, redire ad bestiam illam. Sequitur,

21. Vidi, & cornu illud faciebat prælium cum sanctis, & prævaluit illis.

22. Donec venit Antiquus dierum, & judicium datum est sanctis excelsorum, & venit tempus, & regnum acceperunt sancti.

Propheta nunc adjungit quod omiserat. Nondum ei respondet Angelus, sed quia non satis expresserat parvum illud cornu gessisse bellum cum filiis Dei, nunc quod tacuerat supplet. Dicit igitur *se vidisse*. Hoc per modum correctionis debet accipi, *Vidi*, inquit, hoc est, in visione etiam hoc mihi objectum fuerat, nempe quod cornu illud *præliatum est cum sanctis, ita ut prævaleret*. Certum est alios etiam tyrannos exhibuisse plurimum molestiæ electo Dei populo. Ideo multi hoc ad Antiochum Epiphanem referunt, qui præ aliis infestus fuit Judæis, ita ut intentus esset prorsus ad delendum nomen Dei Israëlis. Et scimus quoties armaverit validos exercitus, ut populum illum extingueret una cum Dei cultu. Quoniam igitur tanta fuit sævitia Antiochi adversus Israëlitas, ideo existimant multi imaginem ejus fuisse exhibitam Prophetæ sub parvo cornu, & quod postea videbimus de tempore, & de temporibus & dimidio temporis, etiam exponunt de tribus annis & dimidio, quo tempore templum collapsum fuit, ut non liceret populo offerre sacrificia. Quoniam igitur tunc intermissa fuit Religio, existimant notari tyrannidem illam, qua prohibitus fuit populus testari suam pietatem. Sed quamvis hæc opinio plausibilis sit, & primo intuitu præ se ferat aliquid speciosi coloris: tamen si expendimus omnia ordine, facile judicare licet non posse hoc competere in Antiochum. Cur ergo dicit Propheta *parvum cornu bellum gessisse cum sanctis?* Certe jam Antiochus sæviit contra Ecclesiam, aliique permulti. Scimus ut Ægyptii sæpe irruperint, ut spoliarent templum, Romani etiam ante Monarchiam Cæsarum. Respondeo hoc comparative dici, quia nunquam ita duriter & ex professo gestum fuit bellum contra Ecclesiam, sicuti postquam exorti sunt Cæsares, & Christus etiam mundo fuit patefactus. Diabolus enim tunc magis insaniit, & Deus etiam laxavit ei habenas ad probandam suorum patientiam. Denique oportuit acerrimos tunc conflictus insurgere, quum redemptio mundo fuit proposita: & eventus rerum hoc ostendit. Scimus enim primum quam horrendis exemplis vastata fuerit Judæa: nunquam etiam ita sævitum fuit contra unum populum. Neque calamitas fuit exigui temporis: sed ita scimus fuisse obstinatos, ut coacti fuerint eorum hostes oblivisci omnis clementiæ. Nam Romani studuerunt illis parcere quantum in se erat. Sed tanta fuit pertinacia, & tam vesanus furor, ut ipsi quasi devoti exitio provocarent suos hostes, donec horrenda illa clades accidit, quæ satis nota est ex historiis: quum scilicet Titus auspiciis patris Vespasiani urbem cepit ac diruit: ubi per totam Asiam passim Judæi instar pecorum fuerunt jugulati & occisi. Hoc quantum ad Judæos spectat. Quoniam autem Deus tunc inseruit in Ecclesiæ suæ corpus etiam Gentiles, crudelitas Cæsarum comprehendit omnes Christianos: sic factum est, ut parvum illud cornu gesserit bellum cum sanctis alio modo, quam bestiæ priores, propterea scilicet quod oblata erat occasio, & accensa erat diaboli rabies contra omnes Dei filios, propter Christi manifestationem. Optime igitur hoc quadrat, quod *parvum cornu bellum gesserit adversus sanctos*: ita, inquit, *ut prævaluerit*. Nam quum tanta intemperie sævirent & Cæsares, & quicunque præerant omnibus imperii provinciis, Ecclesia fere perdidit faciem in mundo. Sic factum est, ut in speciem & communi opinione prævaleret parvum illud cornu, quia desperatum erat prorsus de Ecclesiæ salute ad breve tempus. Jam sequitur, *donec venit Antiquus dierum, & judicium datum fuit sanctis excelsorum*. Non dubium est, quin Propheta eodem sensu dicat venisse Deum, quo prius: nempe ubi erexit suum tribunal, & palam apparuit judex mundi in Christi persona. Hic non proponit nobis Filium hominis, ut ante: sed tamen ex altero loco petenda est plenior expositio præsentis loci. Dicitur ergo *venisse Deus* quum exeruit suam virtutem ad ferendas Ecclesiæ suppetias: sicuti communi figura dicitur procul à nobis abesse, & dicitur etiam vel dormire, vel jacere, ubi re ipsa non probat se esse nostrum liberatorem. Ergo ex opposito dicitur ad nos venire, ubi palam demonstrat se gerere curam nostri. Hac figura nunc dicit Daniel sibi propositum fuisse conspectum Dei ipsius. *Venit* ergo *Antiquus dierum*. Quæritur de tempore, & responsio in promptu est, quod scilicet statim post Euangelii promulgationem Deus Ecclesiæ suæ manum porrexerit, ut emergeret quasi ex abyssis. Quum enim exosum fuisset Judaicum nomen longo tempore, & quum omnes populi cuperent exterminatos esse omnes Judæos è mundo, adventu Christi crevit odium illud, & simul crudelitas: deinde accessit etiam licentia, quod putabant Christi discipulos res novas moliri, & velle totum mundum evertere: sicuti etiam hodie hac invidia laborant atque gravantur pii omnes. Deus ergo dicitur venisse, ubi magis ac magis promulgata fuit Euangelii doctrina, & aliquid quietis datum fuit Ecclesiæ. Per illas igitur inducias factum est, *ut sancti regnum acceperint* quod illis ablatum fuerat: hoc est, ut adepti sint aliquod nomen in mundo, & celebre fuerit imperium Dei, & sanctorum: quia scilicet voluit Deus celebrari suum nomen, quum doctrina pietatis ita dispersa huc & illuc fuit. Nunc ergo tenemus quid velit Daniel quum dicit *Antiquum dierum venisse, & judicium datum fuisse sanctis excelsorum*. Reliqua in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando examinas fidem ac patientiam nostram multis certaminibus, sicuti etiam nostrum est, nos tuo arbitrio hac in parte & in omnibus subjicere: da, inquam, ut dum fluctuamur inter multos impetus, dum undique impetimur à Satana & omnibus impiis, dum in nos crudeliter ardet ac sævit eorum furor, ut tamen non cedamus: sed freti invicta Spiritus tui virtute, pergamus in militia nostra, etiam si prævaleant ad tempus impii: & expectemus adventum Filii tui unigeniti, non tantum quum apparebit ultimo die, sed etiam quum ita tibi visum fuerit, ut Ecclesiam suam sublevet, atque erigat ex suis miseris afflictionibus: & etiam si diu sustinendum sit, ne tamen animis deficiamus, donec tandem colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis parta est ejusdem unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO TRIGESIMA SEPTIMA IN DANIELEM.

COEpimus heri exponere quomodo *judicium datum sit sanctis* inter Euangelii exordia. Nam scimus Ecclesiam illis etiam temporibus minime fuisse tranquillam: quia ubi cessatum fuit ab externis persequutionibus, & sanguine fundendo, exorti sunt domestici hostes, qui multo plus nocuerunt. Ita nunquam floruit regnum Christi in mundo, ut simile quicquam haberet cum imperiis, in quibus apparet magnus splendor, & magna pompa. Sed Deus voluit Prophetæ suo solatium hoc proponere, quod tandem futurum esset aliquod Ecclesiæ nomen, sicuti etiam obtinuit gradum honoris postquam ita emersit, ut palam ausi fuerint electi dare nomen Christo, & profiteri veram & sinceram pietatem. Tunc ergo intelligit Propheta datum fuisse judicium sanctis, vel jus à quo depulsi fuerant, redditum, & simul etiam adeptos fuisse regnum, quia non ita jacuit Ecclesia ignobilis, ut ante Christi adventum. Promulgatio enim Euangelii tandem fuit libera, ut statim iterum videbimus. Pergamus nunc in contextu.

23. Sic dixit: (*videtur esse concisa oratio: sed quia prius adjecerat quod fuerat prætermissum, nunc ut contexat historiam, iterum repetit Angelum sic dixisse, nempe quoad partem illam visionis. Sic ergo dixit Angelus*) Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod erit diversum ab omnibus regnis: & vorabit (*alii vertunt in passivo*) totam terram, (*ne fiat ulla mutatio*) & conteret, (*alii vertunt triturabit: sed nihil opus est mutare sensum*) & comminuet eam.

24. Et cornua decem ab illo regno, decem Reges *sunt*, qui exorientur, (*qui surgent*) & aliud postremum surget post illos, (*Reges, vel post illa cornua*) & ipse (*Rex, vel ipsum cornu erit diversum*) erit diversus à superioribus, (*qui notatur per cornu*) & tres Reges affliget.

In hoc responso Angeli videtur non minor esse obscuritas, quam in ipsa visione: sed hoc tamen sufficere debuit ad pacandos animos fidelium, ut scirent fore varias mutationes, quæ concuterent totam terram: ita ut sanctis parata essent multa certamina, quo ipsi quoque simul parati essent ad tolerantiam & fortitudinem. Noluit igitur Deus penitus explicare quod ostenderat Prophetæ suo, sed tantum voluit proponere hanc summam, nempe exoriturum esse regnum, quod ab aliis omnibus differret. Ergo Angelus per quartam bestiam dicit signari *quartum regnum, quod diversum erit ab omnibus regnis.* Ante illud tempus nulla Respublica tam late dominata fuerat. Nam quamvis Lacedæmonii, & Athenienses gesserint res præclaras & memorabiles: tamen scimus inclusos fuisse exiguis finibus: & ambitio ac garrulitas Græcorum fecit, ut celebrentur bella illa, quæ tamen nullius fere erant momenti, quemadmodum ex ipsis historiis liquet. Quicquid sit, precario Lacedæmon obtinuit secundas partes in Græcia, sicuti Athenæ primas. Quantum ad Romanum imperium spectat, scimus fuisse amplius & potentius aliis omnibus Monarchiis. Quum Italia tota venit in illorum potestatem, jam hoc poterat sufficere ad nobilem aliquam Monarchiam: sed postea accedunt Hispaniæ, Sicilia, pars Græciæ, Illyricum, tandem tota Græcia, postea regnum Macedoniæ, Asia minor, Aphrica, omnes etiam insulæ: ita ut verbo uno expulerint Regem Cyprium, & publicaverint ejus bona. Collecta fæce plebis, Claudius tulit legem, ut Rex Cyprius ablegaretur: hoc factum est & sola voce & absque armis. Non mirum igitur est, si Deus prædixerit *regnum hoc fore diversum ab omnibus aliis regnis*, quia nullum illic fuit caput: sed Senatus auctoritate polluit, potentia vero fuit penes populum. Fuit igitur permixta quædam colluvies. Neque enim unquam res fuerunt Romæ compositæ. Et si omnia prudenter expendimus, neque fuit Respublica, neque regnum: sed fuit confusum nescio quid. Populus enim trahebat ad se potentiam, & subinde tumultuabatur: Senatus autem opprimebat plebem quantum in se erat. Stabant tamen tres ordines, nempe Senatorius, Equestris, & Plebeius: ex illa mixtura confectum fuit regnum monstro simile. *Diversum* igitur *fore* denunciat *Angelus regnum quartum ab omnibus regnis.* Postea confirmat quod prius vidimus, *Concidet*, inquit, *& comminuet, & calcabit totam terram.* Id enim completum fuit ubi post subactas Gallias, Britanniam domitam, Germanos aliqua ex parte profligatos, captum Illyricum, Græciam, & regnum Macedoniæ, tandem penetrarunt in Asiam, & Antiochus fuit quasi relegatus ultra Taurum: postea etiam regnum ejus cessit in prædam, postquam potiti sunt Syria: & Ægypti Reges ita fuerunt socii, ut tamen suspensi essent ad eorum nutum: Rex non auderet instituere hæredem, nisi ex eorum placito. Postquam ergo ita longe & late grassati sunt, vere impletum fuit hoc vaticinium, *quod* scilicet *voraverint totam terram.* Nulla enim unquam fuit tanta intemperies dominandi: & serebant bella ex bellis: & quum essent avidi sanguinis humani, proprio etiam sanguini minime parcebant. Inexplebilis igitur fuit ille gurges, qui fere absorpsit totum mundum, & contrivit etiam sua superbia, & calcavit. Accessit ad superbiam crudelitas, ut omnes respexerint ad Romanos, & ut quisque adulando sibi conciliaverat Romæ favorem, ita inter suos populares poterat sævire: & his artibus fere interiit tota Græcia. Sciebant enim multos innoxios passim occidi in singulis urbibus: & oblectabat eos ludus ille, quia sciebant facile sibi tandem fore, ad se attrahere totius mundi opes, quum nullum esset robur, nullum consilium, nulla potentia. Nam Proceres inter se certabant, ut nunc una factio, nunc altera esset superior. Ita facile concidit sensim splendor cujusque urbis. Sic spoliata fuit Græcia: & facile fuit Romanis imperium suum illic exercere quasi in brutas pecudes. Idem etiam de Asia dicendum est. Ergo nihil mirum, si dixerit Angelus *calcandam fore terram, & conterendam ab hac quarta bestia.* Postea adjungit, *decem cornua fore decem Reges qui consurgent.* Certum est, comprehendi hos decem Reges sub uno Imperio. Ergo non agitur hic de personis. Nam vidimus in regno Persico multos fuisse Reges: tamen una fuit imago secundæ bestiæ, quæ complexa fuit Reges illos omnes, donec contigit mutatio. Sic etiam nunc

nunc ubi de Romanis agitur, non intelligit decem fore Reges Propheta, qui succedant alii aliis ordine, sed potius significat multiplex fore regnum, & non unius capitis. Nomen vero regium attribuit Senatoribus vel primariis civibus, quorum maxime vigebat auctoritas tam in Senatu quam in populo. Quod ad numerum spectat, diximus notari duntaxat pluralem numerum, non autem finiri ad decem. Summa est, regnum hoc fore quidem unum animal terribile, sed quod gestet multa cornua: quoniam non Rex unus illic summæ rerum præerat, ut in aliis terris, ut tunc communi more usitatum erat: sed fore mixturam quandam, ut plures Reges unius loco illic emineant, quemadmodum satis notum est ex Romana historia hoc fuisse completum. acsi dictum esset, non fore unum aliquem Regem Romæ, sicuti apud Persas, sicuti apud alios populos, sed fore multos Reges simul: hoc est, Imperium hoc fore mixtum, & confusum ex quadam colluvie. Sequitur de parvo cornu: *Surget Rex*, inquit, *etiam ab illis prioribus diversus, & affliget tres Reges.* Diximus non posse hoc intelligi, nisi de Cæsaribus ad quos Monarchia transiit. Postquam diu multumque certatum fuit intestinis dissidiis, tota potestas pervenit ad Triumviros. Nam conspiratio facta fuit inter Lepidum & Marcum Antonium, & Octavium. Octavius erat tunc prope puer, saltem vix excesserat adolescentiam. Sed milites omnes veterani propter nomen Julii Cæsaris & adoptionem favebant puero. Sic factum est, ut receptus fuerit in societatem ab illis duobus: Lepidus primus erat, secundus M. Antonius. Tandem discordiis etiam ipsorum factum est, ut privatus fuerit Triumviratu Lepidus: & vixit quasi semimortuus, nec alia ratione prorogata fuit vita, nisi quod esset maximus Pontifex. Sacerdotii reverentia, abstinuit Antonius à cæde, ut contentus esset ille privata & ignobili vita. Octavius tandem regnavit: sed quo artificio? Diximus Julium Cæsarem nihil plus sibi sumpsisse, quam ut esset Dictator: & tamen ut quotannis eligerentur Consules. Ipse nomen Dictaturæ non extendit ultra modum. sed ita se continuit, ut posset videri adhuc vigere aliquis popularis status. Octavius etiam sequutus est illam vafritiem avunculi sui, & adoptivi patris. Idem reperietur in aliis Cæsaribus: & tamen magnum fuit discrimen. Quum igitur adhuc staret aliqua forma Reip., quum Senatus reverentiam adhuc aliquam teneret, non mirum est, si Angelus prædicit superstitem tunc fore bestiam, *quum exurget aliud parvum cornu, quod tamen erit diversum ab aliis.* Adjungit, *& tres Reges affliget.* Exposui hanc partem, quod scilicet Cæsares aliquantulum mutaverint in provinciis. Nam si quæ provinciæ erant bellicosæ, ita etiam solebant illuc mitti & robusti exercitus, & milites veterani. Eas Cæsares sibi sumpserunt: penes Senatum relicta fuit exequutio aliqua in speciem, quod ad alias provincias spectat. Denique hac loquendi forma significat Angelus cornu hoc parvum sic dominaturum esse, ut imminueret priorum cornuum robur: & tamen maneret adhuc quasi integra bestia: sicuti apparuit aliqua effigies Reip. & semper magnifice vocati sunt Quirites in foro, Commilitones in bellis. Interea quamvis ita celebre esset nomen Romani imperii, & majestas etiam esset in ore omnium: penes unum cornu parvum quod latebat neque ingenue audebat se extollere, fuit tota potestas. Hæc igitur summa est interpretationis, quam affert hic Angelus. Sequitur,

25. Et sermones ad regionem (*vel ad latus*) excelsi loquetur, & sanctos excelsorum conteret, (*alii vertunt, absumet, affliget*) & putabit ad mutandum (*hoc est, cogitabit apud se mutare*) tempora, & legem: & tradentur in manum ejus usque ad tempus, & tempora, & divisionem temporis.

Paulo clarius nunc Angelus exponit quod ante breviter attigerat Propheta, nempe Regem hunc postremum fore manifestum & professum hostem Ecclesiæ. Diximus heri fuisse à compluribus tyrannis misere vexatam Ecclesiam, & crudeliter: Sed si conferamus alios cum aliis, reperiemus post adventum Christi fuisse Ecclesiam multo durius afflictam, & quasi aperto etiam bello oppugnatam fuisse à Cæsaribus. Sic enim ferebat occasio. Nam dispersa fuerat per omnes fere provincias Imperii Euangelii doctrina. Odiosum erat Judaicum nomen: & exarsit major invidia ob novitatem doctrinæ: quia putabant Judæos sibi fabricasse novum deum, nempe Christum: sic enim videmus fuisse loquutos. Quum ergo objecta esset materia sæviendi contra purum Dei cultum, hinc factum est ut Cæsares fuerint magis animati ad gerendum bellum contra electos, & Ecclesiam opprimendam. Neque enim per ipsos stetit, quo minus extinguerent totam lucem cælestis doctrinæ, abolerent veram religionem, & Deum quodammodo ejicerent è terra. Optime igitur hoc convenit quod narrat Daniel, nempe Regem hunc fore ita protervum, ut *sermones proferat contra Deum excelsum*. Quidam vertunt, ex parte altissimi. Sed nescio quæ ratio eos moveat: לצד significat ad latus, vel ad regionem. Perinde igitur est acsi diceret, tantam fore superbiam in hoc novo Rege (qui tamen non ingenue exercebat suam potentiam, sed per occultas fraudes) ut sedeat quasi ad latus Dei, hoc est, ex opposito. Et ita significat manifestum fore hostem Dei. Qui hoc intelligunt de Antichristo, putant confirmari suam sententiam, quia tyranni alii bellum contra Deum armis gesserunt & violentia, non autem verbis. Sed Propheta hic non tam subtiliter loquitur. Non intelligit ergo per *sermones* doctrinam, sed magniloquentiam illam, qua ausi sunt edicta sua Cæsares promulgare per totum orbem, ut Proconsules omnes pœnas exigerent de Christianis, ne finerent pullulare impiam illam & maledictam sectam. Volitarunt enim terrores illi per totum mundum. Ergo tunc impletum fuit quod narrat Daniel, nempe *prolatos fuisse ex opposito adversus Deum sermones*: quia putarunt tyranni illi, etiamsi milites non armarent, edicta sua posse sufficere ad extinguendam Christi memoriam. Et contumeliose etiam tunc traducta fuit vera pietas, nomen ipsum Christi laceratum fuit horrendis probris, quemadmodum satis ex historiis notum est. Optime igitur etiam hoc constat, *quod parvum hoc cornu loquutum fuerit*, vel protulerit *sermones ex opposito excelsi. Affliget*, inquit, *sanctos excelsorum*. Quid intelligat per sanctos excelsorum breviter diximus. Sic enim accipio in statu regiminis. Per sanctos haud dubie designat filios Dei, vel electum populum, vel Ecclesiam. Vocat autem sanctos excelsorum, quia pendent è cælo electi: & quamvis in mundo peregrinentur, tamen vita illorum in cælis est: quia manet eos æterna hæreditas, quæ parta fuit per Christum. Quum igitur thesaurus illorum in cælo sit, & quum ipsi non immerito glorientur se esse cives cælorum, & socios ac fratres Angelis: ideo merito vocantur *sancti excelsorum*, quia separati sunt à mundo, & sciunt se tantum in diem hic vivere, donec perveniant ad stabilem & certam quietem. Hoc etiam scimus fuisse impletum, quia tantus terror incussus fuit omnibus piis, ut Ecclesia fere intercideret, quum tam crudeliter traherentur ad supplicia non pauci, sed quicunque suspecti fuerant. Quum ergo

ergo tanta ubique esset licentia persequendi omnes pios, tunc afflicti fuerunt à parvo cornu sancti. Dicit etiam Propheta vel Angelus, *Putabit*, vel cogitabit *mutare tempus & legem, & tradentur in manum ejus*. Quod de temporibus hic dicitur, referunt multi ad dies festos. Sed possumus generaliter accipere, quod parvum hoc cornu evertet quicquid prius usitatum erat in mundo: & ita etiam דת interpretor, non Legem Dei vel Euangelium, sed generaliter ritus, mores, instituta. Etsi enim contendunt de hac voce interpretes, dum alii hoc trahunt ad Decalogum, alii ad Euangelicam prædicationem: videtur mihi simplicior esse Prophetæ sensus, quod scilicet Cæsares jura omnia tam divina, quam humana perverterint. Et vidimus hoc fuisse conatos, & aliqua ex parte etiam complevisse. Non mirum igitur, si effrenem hanc audaciam huic postremo Regi assignet Propheta, quod scilicet *cogitabat mutare quicquid prius ordinatum fuerat* in mundo. Et hac etiam ratione prius dixerat præditum fore cornu hoc humanis oculis: deinde, fore magniloquum, ut tonaret horribili modo, & formidinem incuteret omnibus sola voce. Scimus hoc fuisse repræsentatum quasi in speculo, si consideremus quousque progressi fuerint in sua petulantia Cæsares. Nam quod ad Octavium spectat, etiamsi continuerit se intra civilem modum, tamen passus est se adorari pro deo, sibi erigi altaria: voluit etiam aliquid esse vulgo persuasum de sua deitate: celebravit convivium in quo sedebat tanquam inter majores deos. Tiberius neglexit omnes religiones: interea tamen videmus ut pro nihilo duxerit cunctos mortales. Et quamvis esset obtuso ingenio, tamen nihil non ausus est: & interea vafre quotidie circumveniebat Senatum. Quod ad Caligulam spectat, ille etiam Jovi minatus est, Quid? Tu es hic exul, ego vero indigena: te relegabo in tuam Græciam ubi natus es. Et sæpe colaphos incussit simulachro Jovis. Nec contentus Dei nomine, opima sacrificia ad se traxit. Et crevit diabolicus ille furor in Domitiano. Quantum ad homines spectat, quales semper fuerunt Cæsares? Dicebat ille, Utinam Pop. Rom. cervicem unam haberet. Ludum suum habuit in strage Senatus: quin etiam voluit equum suum facere Consulem. Quanta fuit illa ignominia? Videmus ergo non sine causa fuisse hoc prædictum, nempe tantam fore petulantiam in parvo illo cornu, ut auderet legem, hoc est, ordinem quemlibet, deinde tempora, hoc est, seriem rerum omnium, & quasi naturam prorsus mutare & convertere in novum chaos. *Cogitabat* ergo: non exprimit effectum Propheta, sed simpliciter significat eo usque amentiæ venturum esse hoc parvum cornu, ut cogitet quasi solem detrahere è cælo, convertere lucem in tenebras, nihil integrum, nihil ordinatum relinquere in mundo: quod etiam vere accidit. Ego singula hic non refero. Nam possem & triduo, & multis diebus, & mensibus etiam vos detinere narrando historias: sed tantum breviter attingo quæ necessaria sunt cognitu ad intelligentiam verborum Prophetæ, & hujus vaticinii. Quum dicit, *Tradentur in ejus manum*, significat etiamsi prosiliat parvum illud cornu ad desperatum furorem, tamen Deum semper dominaturum esse, ut nihil contingat nisi ejus arbitrio. Deus igitur fuit, qui tradidit in manum illius Regis & sanctos, & politicum ordinem, & pietatem, sic ut funderet promiscue sanguinem humanum, ut violaret omnia jura, omnem religionem quantum in se erat labefactaret. Hoc autem non parum affert nobis solatii, ubi scimus Dei permissu tyrannos grassari in Ecclesiam, & in legitimum Dei cultum: quia si essemus expositi eorum libidini, qualis esset rerum omnium perturbatio? Sed succurrat nobis quod dicit Angelus, quum tyranni sic se projiciunt, & horribili licentia perturbant omnem ordinem, sæviunt crudeliter in homines miseros & innoxios: succurrat hoc (inquam) nobis, non posse vel digitum movere, nisi Dei permissu. Cur autem Deus ita laxet frenum suis & Ecclesiæ suæ hostibus, nostrum non est cognoscere: nisi quod Deus ita probat & examinat patientiam suorum. Sed sufficiat hoc nobis, tyrannos etiamsi omnia tentent ac machinentur, nihil tamen posse, nisi quatenus illis divinitus permittitur. Sed major consolatio additur in postremo membro, *usque ad tempus, & tempora, & divisionem temporis*, vel dimidium, ut alii vertunt: proprie est divisio. Hic etiam laborant interpretes *de tempore, temporibus, & dimidio temporis*. Non referam omnes sententias, quia simul refellere opus esset. Mihi vero parum esset negotii, si vellem singulas opiniones refutare: sed ego sequar meum morem, hoc est, breviter complectar genuinum sensum Prophetæ: & ita nulla difficultas restabit. Qui annum putant hic notari per tempus, falluntur meo judicio. Citant ex Apocalypsi quadraginta duos *Apoc. 13.*
menses, qui efficiunt triennium cum dimidio: sed *vers. 5.*
illud minime firmum est: quia etiamsi concedam tempus posse vocari annum, non erunt tamen numerandi trecenti sexaginta quinque dies in anno, sed annus ipse sumetur figurate pro tempore aliquo indeterminato. Præstat autem manere in Prophetæ verbis. Ita tempus hic non ponitur pro certis mensibus, aut diebus, vel anno uno: sed pro tempore aliquo, cujus finis est in consilio arcano Dei. *Dabuntur* ergo *ad tempus*, inquit: postea addit, *Tempora:* hoc est, dabuntur in prorogationem temporum. Sed postremo adjungit, *usque ad sectionem* vel divisionem *temporis:* quasi diceret, tandem affore finem malis, ubi Dominus Ecclesiæ suæ misertus compescet tyrannos illos cum sua sævitia. Quamdiu ergo crudelitas Cæsarum Ecclesiam Dei oppressit, tradita fuit licentia illis in manum. Jam vidimus quam multi Cæsares fuerint hostes veræ Ecclesiæ. Primus Nero crudelissime sæviit. Nam combussit aliquot millia Christianorum Romæ, ut infamiam qua flagrabat ipse, extingueret: quia populus non ferebat barbariem ejus, quod pars fere quarta urbis absumpta fuisset incendio: & ipse interea agitabat suas delicias: imo summa illi voluptas fuit in spectaculo illo tam tristi. Quum ergo sibi metueret à populari tumultu, traxit multos Christianos, & objecit populo quasi ad piaculum. Quicunque postea sequuti sunt non destiterunt fundere innoxium sanguinem: & qui visi sunt etiam præditi aliqua clementia & humanitate, correpti tamen fuerunt omnes furore diabolico. Trajanus habitus fuit optimus Princeps: scimus tamen ut ipse quoque jusserit passim interfici omnes Christianos, qui pertinaces erant in errore, quemadmodum ipse putabat. Alii vero fuerunt truculentiores. Ergo nihil mirum, si Angelus prædicat *usque ad tempus, & tempora, & divisionem temporis*, licentiam hanc fore tyrannis & hostibus Ecclesiæ, ut omnia pervertant, ut Deo contempto & posthabita etiam omni æquitate, trucidationem faciant immanem & horrendam. Oportuit autem hoc prædici ob duas causas: primum, ne deficerent ob temporis longitudinem fideles, quia ubi transierat tempus, hoc est, vel decennium vel circiter, oportuit venire *ad tempora*, hoc est, ad quinquaginta, imo fere ad centum annos. Fuit igitur hæc una ratio cur Deus præmonuerit fideles *de tempore & temporibus*. Sed voluit etiam mitigare ipsorum tristitiam, quum addidit *temporis dimidium*, hoc est, quum promisit fore aliquem modum & finem his tantis calamitatibus. Et optime respondet quod dictum fuit à Christo Apostolis de va- *Mat. 24.*
riis motibus terræ. Exorientur, inquit, bella & ru- *vers. 6.*
mores bellorum: & nondum finis, inquit. Denun- *Marc. 13.*
ciat fore præludia majorum malorum, quum & bel- *vers. 7.*
lis & aliis cladibus vastabitur tota Judæa. Postea *Luc. 21.*
sub- *vers. 9.*

subjicit, Nisi abbreviati fuissent dies isti, &c. Ergo hæc brevitas dierum hic notatur, quod Dominus quasi inciderit continuam illam seriem. Nam ubi visa fuit firma possessio tyrannidis, repente & præter spem omnium Deus tandem Ecclesiam suam eripuit: & tunc emersit Euangelii doctrina, & celebrata fuit passim. Deus ergo tunc abbreviavit dies propter electos suos. Et hoc intelligi debet per extremam particulam, ubi ponitur *dimidium temporis.* Reliqua differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando hodie quoque exercendi sumus variis certaminibus, ne propter carnis infirmitatem unquam cedamus, vel obliviscamur sanctæ tuæ vocationis: sed ita nos animemus ad omnes pugnas, ut stemus infracti contra omnes Satanæ & improborum insultus: & sic nos totos tibi tradamus, atque addicamus, ne pigeat nos etiam mortem ipsam, quoties opus fuerit, subire, imo nos quotidie offerre variis mortibus, donec perfuncti nostra militia fruamur beata illa & æterna quiete, quam nobis præparasti in Filio tuo unigenito, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA OCTAVA IN DANIELEM.

26. Et judicium sedebit, & potestatem ejus auferent ad dissipandum & perdendum (*hoc est, ut dissipent ac deleant*) usque in finem.

NUnc Angelus Danieli respondet de interitu quartæ bestiæ. Diximus autem quum Cæsares ad se traxissent imperium, fuisse quidem tunc Senatus & populi enervatum robur: sed quia nomen adhuc restabat, non dicitur occisa fuisse quarta bestia, donec exteri homines contumeliose Romæ dominati sunt. Nam si fuissent centies victi à professis hostibus Romani, non tantum subiissent dedecoris, sicuti quum homines obscuri & sordidi illic exercuerunt tyrannidem sævam ac barbaram: quia nulla tunc fuit Senatus auctoritas, & nullum populi nomen. Merito igitur Angelus tempus illud designat, quo occidenda erat quarta bestia, ubi scilicet nunc Hispani, nunc Aphri, nunc alii barbari homines, & qui etiam in patria semper fuerant ignoti, præter opinionem hominum in illud culmen honoris elati sunt, ut pro libidine opprimerent totam Rempub., jugularent nobilissimos quosque ex Senatu, crearent etiam velut in notam ignominiæ qui ante fuerant sordidissimi. *Tunc* ergo *occisa fuit quarta bestia*: & sic intelligi debet responsum Angeli, quod nunc legimus. Dicit autem, *Judicium tunc sedebit*: hoc est, Deus iterum restituet in ordinem res confusas, ut sentiat mundus ejus providentia terram & humanum genus regi. Ubi enim impune & licent omnia, & nulla habetur ratio æqui vel honesti, creditur Deus vel otium suum & delicias colere in cælo, vel oblitus esse humani generis. Ideo dicitur etiam ex opposito conscendere tribunal, quoties re ipsa & experimento sentimus ipsum gerere curam nostri. Consessus itaque judicii hic vocatur restitutio, ubi deletum fuit Romanum Imperium, & Deus pœnas sumpsit tantæ illius & tam effrenis ferociæ, de qua prius dictum fuit. Et quoniam loquutio hæc satis trita est ac frequenter occurrit in Scripturis, ego fusius non prosequor. *Sedebit* ergo *judicium*: hoc est, postquam diu omnia demersa fuerint in tenebris, emerget nova lux, ut facile homines agnoscant Deum regnare. *Et potestatem*, inquit, *bestiæ auferent ad dissipandum & perdendum usque in finem.* Hic Angelus denunciat extremum interitum quartæ bestiæ. Quod attinet ad pluralem numerum verbi, jam ante diximus referri hoc ad Angelos, quorundam sententia: sed posse tamen simplicius intelligi, nempe absolute vel indefinite. Et tamen si quis putet hoc melius quadrare Angelis, quemadmodum ante testatus sum, non repugno: tantum vereor, ne hoc nimis sit argutum: ideo sequor quod simplicius est, & caret omni controversia. Sensus ergo est, ubi diu, & quidem immaniter grassata fuerit bestia, præsertim vero parvum illud cornu, Deum functurum Judicis officio, ut bestia hæc cum parvo cornu è medio tollatur. Deinde adjungit Angelus, nullam fore spem novæ vitæ, quemadmodum sæpe contingit collabi magna regna, & deinde rursus emergere: sed hic pronunciat fore extremam cladem: quasi diceret, vulnus esse insanabile ac mortiferum. Nunc sequitur,

27. Et regnum, & potestas, & magnitudo regni sub toto cælo dabitur populo sanctorum excelsorum. Regnum ejus regnum seculi, (*hoc est, perpetuum*) & omnes potestates ei servient, atque obedient.

Versus hic admonet, quod prædictum fuerat de bestiæ interitu spectare ad Ecclesiæ salutem, ut scirent fideles se à Deo respici, & mutationes, quæ aliæ post alias accidebant tendere in hunc finem, ut cognoscerent pii se esse sub Dei fide ac tutela. Nam disserere de quatuor Monarchiis, fuisset frigidum ac parum utile, nisi hoc etiam fuisset adjectum, nempe peculiarem fore Deo Ecclesiæ suæ curam, ita ut mundum volveret aut versaret in salutem suorum: quemadmodum etiam aliis locis dicitur, pluris esse electum populum Deo, quam omnia regna, quantumvis in terris splendeant. Hæc igitur summa est verborum. Si tollamus hunc versum è contextu, erit quidem aliquis usus vaticinii (nam inde poterimus elicere, quæ videntur stare in mundo, esse tamen caduca, & nihil esse tam firmum, quod non singulis momentis obnoxium sit variis inclinationibus) sed præcipuus, ut dixi, oraculi fructus est, referre ad piorum salutem quicquid contingit. Ubi ergo videntur omnia fortuito & cæco impetu rapi, hoc semper occurrere nobis debet, Deum excubias agere pro sua Ecclesia, & temperare omnes procellas, omnes motus, ad usum & salutem piorum, qui in ejus providentiam recumbunt. Hæc igitur inter se cohærent, nempe *quod quarta bestia tandem interficietur, & dabitur regnum & potestas populo sanctorum.* Videtur quidem hoc nondum fuisse completum: & hinc factum est, ut multi, imo fere omnes traxerint hoc vaticinium ad ultimum diem adventus Christi, exceptis Judæis. Christiani certe omnes interpretes in hoc conveniunt. Sed quemadmodum jam exposui, pervertunt genuinum Prophetæ sensum. Quantum ad Judæos spectat, neque cælum neque terram attingunt. Sunt enim non tantum stulti ac stupidi, sed etiam phrenetici. Et quia illis propositum est adulterare sanam doctrinam, Dominus etiam excæcat ipsos, ut sint penitus cæci, atque ita pueriliter nugentur: & si vellem insistere in refutandis eorum nugis,

Jesa. 43. vers. 3.

pugis, nullus esset modus. Quod autem videtur non fuisse completum vaticinium statim post interitum bestiæ, hoc facile diluitur: quia scimus Prophetas magnifice de Christi regno loquutos esse, & ornasse ejus dignitatem & gloriam splendidis elogiis: quæ tametsi non sunt hyperbolica, tamen si quis velit exigere ad sensus humanos, certe putabit eos quasi volitasse in aëre, & nihil firmi ac solidi in eorum verbis reperiet. Neque mirum: quia regnum Christi & ejus dignitas non potest perspici oculis carneis, neque etiam comprehendi humana mente. Conferant qui videntur acutissimi inter homines totam suam perspicaciam: tamen nunquam conscendent ad altitudinem regni Christi, quæ cælos ipsos superat. Deinde nihil minus consentaneum est nostro judicio, quam vitam quærere in morte, divitias in paupertate & inedia, gloriam in ignominia & dedecore, peregrinari in mundo, & interim esse mundi hæredes. Hæc non potest mens nostra capere. Non mirum igitur, si perperam judicant mortales de regno Christi, & cæcutiunt in ipsa luce. Interea vitium non est in ipsis Propheticis loquutionibus. Nam pingunt nobis Prophetæ imaginem visibilem regni Christi, & ita se ad nostram crassitiem accommodant. Interea tenenda nobis est anagoge inter res terrenas & visibiles, & inter spiritualem illam beatitudinem, quam secum nobis attulit Christus, & quam nunc spe in ipso possidemus: si spe, ergo abscondita est felicitas illa, hoc est, non subjicitur oculis nostris, neque etiam cadit sub sensus nostros. Nunc veniamus ad locum Danielis. Primo dicit, *Dabitur regnum, & potestas, & amplitudo imperii populo sanctorum.* Hoc aliqua ex parte impletum fuit, ubi emersit Euangelium, celebratum fuit nomen Christi passim, & fuit in pretio & honore, quum ante maxima invidia flagraret, atque etiam odio. Nihil enim magis fuit exosum per multos annos, quam Christi nomen, vel etiam detestabile. Deus ergo tunc regnum electo populo dedit, ubi per varias mundi plagas agnitus fuit Redemptor, quem omnes non modo contempserant, sed etiam abominati fuerant. Aliud etiam notandum est, vel repetendum memoria, quoniam pluribus locis jam hoc caput attigi, nempe Prophetas quum de Christi regno disserunt, extendere longius verba sua, quam ad primum exordium. Et tamen de ipso exordio interea concionantur: quemadmodum hic Daniel vel Angelus non prædicit quid futurum sit quum adveniet Christus mundi Judex, sed quid futurum sit ubi per Euangelii prædicationem innotuerit, & celebre fuerit nomen Christi. Interea tamen hoc non obstat, quo minus splendide loquatur de regno Christi, & ita in finem ipsum & complementum respiciat. Satis igitur est, quod tunc cœpit Deus regnum dare electo populo, ubi virtute Spiritus sancti Euangelii doctrina passim recepta fuit in mundo. Nam subita illa mutatio erat incredibilis. Sed ita accidere solet: quum aliquid prædicitur, putamus esse fabulam, vel somnium: ubi Deus præstitit quod nunquam putasset quisquam mortalium, hoc totum vilescit nobis, ac pro nihilo ducitur. Exempli gratia, Quum cœpit Euangelium prædicari, nemo putasset talem fore successum & tam felicem: imo ducentis annis antequam manifestatus fuerit Christus, quoniam religio propemodum deleta erat, & Judæi erant execrabiles toti mundo, quis putasset exorituram esse Legem è Sion? Tamen Deus illic sceptrum suum erexit. Nulla erat regni dignitas, extincta erat soboles Davidis. Nam erat truncus ex familia Isai, quemadmodum etiam similitudine illa
Jesa. 11. vers. 1. utitur Jesaias. Si quis interrogasset ordine Judæos omnes, nemo putasset hoc posse fieri quod tandem apparuit in Euangelii prædicatione: enituit enim tandem in Christo regni Davidis dignitas, & virtus: sed evanescit ante oculos nostros, & quærimus nova miracula. Quasi vero non satis ostenderit Deus se loquutum fuisse per suos Prophetas. Ergo videmus Prophetam modum non excedere, quum dicit *regnum & potestatem, & magnitudinem imperii datam fuisse populo sanctorum:* & dicit, *Imperii sub cælis omnibus.* Hinc colligit Rabbinus ille Barbinel, qui videtur sibi inter alios omnes excellere, nos stulte imaginari spirituale Christi regnum. Nam hic statuitur regnum Dei sub cælo, inquit, & datur populo sanctorum. Si statuitur sub cælo, inquit, ergo terrenum est: si terrenum, ergo non spirituale. Videtur sibi hoc colligere valde subtiliter. Quasi vero Deus non regnet in mundo, nisi sit homo mortalis. Quoties Scriptura dicit, Deus regnat, necesse erit Deum transfigurari in hominem mortalem: alioqui nullum erit Dei regnum, si non est terrenum. Si terrenum est, ergo temporale: si temporale, ergo caducum. Jam etiam dicendum erit, Deum mutare naturam suam. Constabit igitur regnum ejus opulentia, & vi gladii & præsidiis militum, & deliciis & similibus. Sequitur ergo, Deum jam fore sui dissimilem. Videmus quam pueriliter ineptiant Rabbini illi, dum affectant ingenii gloriam ad totam pietatis doctrinam labefactandam. Nihil enim, ut jam dixi, illis in animo est, nisi adulterare suis fœdis & putidis commentis quicquid est puritatis in Scriptura. Sed scimus regnum Dei & Christi, etiamsi in mundo sit, *Joan. 18.*
non tamen esse ex mundo: diversa hæc sunt & longe *vers. 36.*
inter se distant. Deus ergo regnum suum cæleste in mundo nihilominus exercet, quia per Spiritum suum habitat in cordibus suorum. Quamdiu sedem habuit Deus in Jerusalem, an ideo terrenum & corruptibile erat regnum ipsius? Minime, quia non desiit Deus esse cælestis, quamvis in terra locum haberet. Sic igitur Propheta audivit ex Angelo sanctos, qui sunt in mundo peregrini, fore tamen regni compotes, & summæ potestatis sub cælo ipso. Hinc recte colligimus, non debere exponi visionem hanc de ultimo Christi adventu, sed de medio statu Ecclesiæ. Sub cælo igitur regnare cœperunt sancti, quum Christus per Euangelii promulgationem auspicatus est regnum suum. Interea aliud etiam notandum est, transferri ad corpus ipsum quod est capitis: neque illud esse novum, quia passim apud Prophetas promittitur imperium Ecclesiæ, præsertim apud Jesaiam, quoties concionatur de summa Ecclesiæ potestate. Papistæ rapiunt testimonia illa, ut se vestiant Dei spoliis, quasi Deus illis resignasset jus suum. Sed in eodem errore versantur & Papistæ & Judæi, quia Judæi erigunt cristas quoties tanta dignitas electo populo promittitur: quasi separati à Deo, tamen jus obtineant calcandi totius orbis. Sic & Papistæ faciunt. Atqui tenenda est longe diversa regula, nempe propter individuam societatem Christi cum Ecclesia sæpe quod proprium ipsius Christi est ad corpus transferri. Non quod Ecclesia per se regnet, sed quod Christus dum tanquam unicum caput in ea eminet, illic imperium obtineat, & obtineat non sibi privatim & in suum usum. quorsum enim opus est? sed in communem salutem omnium membrorum. Quoniam ergo Christus Rex noster est, & dignatur sedem suam erigere in medio nostri, & nihil sibi proprium usurpat, sed communicat nobiscum quicquid habet, ac in utilitatem nostram refert: ideo merito vocamur Reges, quum ipse regnat: & quemadmodum jam dixi, quod non nisi in solam ejus personam proprie competit, ad nos transfertur propter communicationem, quæ est inter caput & membra. Et inde etiam sumptum est quod hic à Propheta additur, *Omnes potestates servient atque obedient ei.* Non dubito quin Angelus confirmaverit vaticinium Jesaiæ, quemadmodum Spiritus sanctus quo melius confirmet ac stabiliat piorum fidem, sæpe Prophetas ipsos inter se conciliat, ut consensus ipse sit quasi obsignatio. Dicitur apud Jesaiam, Regnum & terra quæ *Jesa. 60. vers. 12.*

non servient tibi exterminabuntur. Venient Reges, & adorabunt te: offerent tibi populi munera. In
Psal. 102. vers. 23. Psalmo etiam dicitur, Convenient Reges in unum, ut serviant Deo. Sed diserte apud Jesaiam agitur de imperio Ecclesiæ. Nunc idem repetit Angelus, ut accedat, quemadmodum jam dixi, major fides & auctoritas Jesaiæ vaticinio. Interea videmus quam apte inter se consentiant Prophetæ omnes: & simul colligimus, quicquid hic dicitur spectare ad regnum Christi, ex quo Euangelii doctrina in sublime evecta fuit: quia tunc sceptrum regium Dei, quod exierat ex Jerusalem, longe lateque enituit: quasi Dominus manum suam & robur extenderet per omnes mundi plagas. Quia autem hoc totum cessit in communem salutem Ecclesiæ, dicitur *regnum hoc fore populi sancti.* Quantum attinet *ad sanctos excelsorum*, ante exposui cur sic fideles nominaverit Propheta, & iterum nunc Angelus ipse nominet: quia scilicet Deus ipsos è mundo segregaverit, & respiciant in sublime, quia pendet è cælo tota spes ipsorum. Quod Rabbinus ille quem citavi, abutitur hoc loco, ut ostendat non loquutum fuisse Prophetam de Christo, quum dixit exhibitam sibi fuisse figuram Filii hominis, illud etiam est prorsus insulsum. Dicit hic poni populum sanctorum pro Filio hominis: ergo non fuisse prius habitum sermonem de Christo, sed de tota Abrahæ sobole. Sed nihil mirum est, si in primis rudimentis ita hallucinentur, ac prodant pudendam inscitiam Rabbini illi: quia non agnoscunt nullam esse Ecclesiæ gratiam coram Deo, nisi per Mediatorem. Jactant quod illis fatemur, Abrahæ filios fuisse electos, & prærogativam hanc valere, ut sint populus sanctus, & hæredes Dei, & regnum Sacerdotale. Hoc verum est, sed fœdus illud adoptionis ubi est fundatum, nisi in Christo? Ergo quum separant Ecclesiam à Mediatore, perinde est acsi truncato capite relinquerent corpus mutilum, & mortuum. Cæterum, quod ante dixit Propheta de Filio hominis, satis apparet prorsus esse diversum ab hoc versu. Nam dicebat illic, datam fuisse potestatem Filio hominis postquam ad Antiquum dierum pervenerat: Et dicebat apparuisse Filium illum hominis, vel tanquam filium in nubibus. Primum notanda est illa nota, quod scilicet vidit tanquam Filium hominis, quemadmodum tunc exposuimus. Certe tunc posteri Abrahæ erant homines: sed Prophetæ objecta fuit species tanquam Filii hominis, quia Christus nondum induerat carnem nostram, sed hoc erat præludium futuræ ejus manifestationis in carne. Nunc autem loquitur palam, & sine figura *de populo sanctorum*: & pendet hoc vaticinium à superiore. Nisi enim Christus sederet ad Patris dexteram, & adeptus esset imperium, ut coram ipso omne genu flectatur, certe nullæ essent Ecclesiæ potestates. Ergo nunc videmus ut omnia inter se pulchre conveniant. Quia autem certum est, multos pervicaciter fuisse Deo rebelles, & Euangelii doctrinæ, posset videri illud absurdum, quod Angelus hic pronunciat omnes potestates totius mundi fore obsequentes, & morigeras. Sed tenere operæpretium est usitatum loquendi morem in Scriptura. Nam ubi de omnibus populis agitur, non intelligit Spiritus singulos generum, ut loquuntur: sed simpliciter ex quibuslibet gentibus fore aliquos, qui jugum Christi suscipiant, & qui agnoscant ipsum Regem, & simul obedienter pareant ejus Ecclesiæ. Quoties occurrunt hæ sententiæ in Prophetis? Omnes gentes venient, omnes Reges servient. Nempe quoniam nemo tunc Regum erat, qui non ex professo hostis esset veræ pietatis, & qui non cuperet deletum esse ipsum Legis nomen. Quia res erat incredibilis, ideo magnifice de futura illa restitutione Prophetæ disserunt, quemadmodum ante diximus. Sic igitur hoc loco, *Omnes potestates*, inquit, *servient & obedient ei*: hoc est, nulla erit tam sublimis potestas, quæ non se libenter Ecclesiæ subjiciat, quum tamen nunc in omnibus tanta sit contumacia: imo quum omnes certatim contra miserrimam Ecclesiam sæviant, quum ignominiose eam tractent, quum denique eam discerpant, subjicient se tandem. Et hoc etiam scimus fuisse impletum. Stulte igitur quidam urgent notas universales, quemadmodum quum dicit Paulus Deum velle omnes salvos 1 Tim. 2.
fieri. Ergo, inquiunt, nemo est ad interitum prædestinatus, sed omnes sunt electi, hoc est, Ergo Deus vers. 4.
non est Deus. Sed nihil mirum est tanta vesania corripi impios & profanos homines, qui student suis cavillis abrogare omnibus Spiritus oraculis fidem. Teneamus igitur, sicuti jam dixi, hunc esse satis frequentem loquendi modum, ubi Spiritus sanctus omnes nominat, quum de singulorum generibus agitur, & non de singulis generum. Sequitur,

28. Hucusque finis sermonis: (*vel, adhuc finis sermonis*) mihi Danieli (*vel, quantum ad me Danielem*) multum cogitationes meæ terruerunt me, & vultus meus mutatus est super me, (*vel in me*) & sermonem servavi (*vel reposui custodiendum*) in corde meo.

Hoc versu Daniel primo dicit hanc fuisse perfectam visionem: nempe ut statuerent fideles nihil præterea quærendum esse. Scimus enim ut lasciviant humana ingenia, & qualis sit morbus insana curiositas, ad quam feruntur. Deus scit quid nobis cognitu sit utile, & ita attemperat rationem suam docendi ad captum nostrum & usum. Nos autem volitamus in aëre, & sumus insatiabiles: Et cur non etiam hoc additum est? Et cur Deus non hic substitit? Et cur non ulterius fuit progressus? Quum igitur sic ferveant humana ingenia, & talis intemperies in illis grassetur, merito hic Daniel dicit, *finem fuisse impositum visioni*, ut scilicet acquiescerent omnes electi, & contenti essent hac mediocritate. Postea addit, *se fuisse turbatum suis cogitationibus, vultum sibi fuisse mutatum*: nempe ut afficeret etiam pios, ne putarent evanidum fuisse aliquod spectrum. Nam magnopere interfuit distingui hanc visionem à frivola quavis imaginatione. Daniel ergo ut significet sibi divinitus esse traditum quod proponit, diserte exprimit *se fuisse territum in suis cogitationibus.* Hoc autem accidit, quia in ejus corde voluit obsignare Deus certitudinem hujus prophetiæ. Eodem etiam pertinet *vultus mutatio.* Adjungit, *se reposuisse in corde suo sermonem*, nempe ut sciamus fidum fuisse interpretem: quia si esset nobis suspectus negligentiæ, non posset quod hactenus legimus reverenter audiri tanquam à Deo profectum. Sed ubi Daniel hic affirmat se functum esse officio fidelis servi, quia *custodierit in corde suo totum sermonem*, hinc accedit ejus doctrinæ auctoritas. Duo igitur in summa hic tenenda sunt, nempe cælesti revelatione Prophetam fuisse edoctum, ut nobis esset minister & præco Dei: ipsum vero munus suum fideliter exequutum esse, *quia reposuit in corde suo* quicquid acceperat, nempe ut per manus deinde toti Ecclesiæ traderet. Sequitur alia visio:

CAP. VIII.

CAP. VIII.

ANno tertio regni Belsazar Regis, visio visa fuit (*visio apparuit*) mihi, mihi (*inquam*) Danieli, postquam apparuerat mihi in principio. (*hoc est, præter visionem illam quæ mihi objecta fuerat prius.*)

Hic refert Daniel aliam visionem, quæ à proxima differt tanquam pars à toto. Nam Deus voluit illi primum ostendere quam variæ mutationes futuræ essent ante Christi adventum. Secunda enim redemptio erat quoddam initium novæ vitæ, quia tunc Deus non solum de integro Ecclesiam suam restituit, sed creavit quasi novum populum. Et ideo exitus è Babylone, & reditus in patriam vocantur secunda Ecclesiæ nativitas. Sed quia Deus gustum tunc aliquem duntaxat præbuit veræ & solidæ redemptionis, ideo quoties de liberatione illa tractant Prophetæ, sese extendunt, & sua vaticinia usque ad Christi adventum. Deus ergo non abs re Prophetæ suo ostendit quatuor illas Monarchias, ne fideles labascerent, quum cernerent toties mundum volvi, & quasi mutare suam figuram & naturam: interea autem se jacere sub durissimis ærumnis, ludibrio quoque haberi ab hostibus, & semper manere contemptos, & ignobiles, nec tot innovationibus se quicquam juvari. Ne ergo fideles putarent se projectos à Deo, & ita nullam amplius esse sui curam: ideo oportuit præmonitos esse de quatuor illis Monarchiis. Nunc autem Deus partem unam duntaxat Prophetæ suo ostendere voluit: nempe instare interitum Monarchiæ Babylonis, & in propinquo esse regnum aliud secundum: deinde non fore secundum illud regnum diuturnum, quia etiam concidet. & tunc ad extremas usque calamitates redigetur populus Dei. Et hæc præcipua est ratio hujus visionis, nempe ut fideles se pararent ad ferendam patienter horribilem illam tyrannidem Antiochi, de qua hoc cap. differet Propheta. Nunc ergo tenemus summam hujus vaticinii. Deus hic tantum de duabus Monarchiis loquitur, quia jam mox abolendum erat regnum Chaldaicum: tractat igitur tantum de regno Persico, deinde adjungit regnum Macedonicum. sed omissis aliis, statim descendit ad Antiochum Regem Syriæ, & declarat tunc fore miserrimam confusionem in Ecclesia, quoniam nulla erit Sanctuarii dignitas, passim trucidabitur electus populus, & non parcetur innoxio sanguini. Videbimus ergo præmonitos fuisse de his tam gravibus & atrocibus malis fideles, ut in Deum tamen respicerent, quum tanta caligine essent oppressi. Et hodie etiam nobis utilis est hæc prophetia, ne despondeamus animos in extrema Ecclesiæ calamitate: quoniam perpetua Ecclesiæ effigies nobis pingitur sub illo tam calamitoso & lugubri statu. Quanquam enim Deus sæpe infirmitati nostræ parcit, tamen Ecclesia nunquam immunis est à multis incommodis. Nisi ergo parati simus ad subeunda certamina, nunquam poterimus diu stare in fide. Hæc est summa vaticinii, & hic est etiam scopus. Reliqua differam.

Da omnipotens Deus, quum servis tuis olim dederis fulcire animos suos inter tot & tam duras perturbationes, ut hodie etiam eadem ex vaticiniis ad nos utilitas redeat. Et quia incidimus in plenitudinem temporum, sic proficiamus tam in exemplis veteris Ecclesiæ, quam in piis & sanctis admonitionibus, quas etiam nobis proponis, ut stemus firmi & invicti contra omnes Satanæ & mundi & impiorum insultus: & sic fides nostra maneat inexpugnabilis, ut fructu victoriæ ejus tandem potiamur in regno tuo cælesti, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA NONA IN DANIELEM.

BReviter præfatus sum in visionem, quæ hic nobis describitur octavo cap. tum ut summa ejus constaret, tum etiam ut sciretis in quem finem fuerit objecta Prophetæ. Quod ad tempus spectat, notandum est, quum adhuc staret ac floreret Monarchia Babylonica, Prophetam admonitum fuisse de victoria Cyri & Darii. Nam quamvis jam Cyrus magnos progressus fecisset, ac cœpisset etiam populari fines Chaldaicos: Belsazar tamen, ut vidimus antea, securus vacabat suis deliciis. Nemo unquam putasset Cyrum fore victorem tantæ Monarchiæ. Nam Belsazar noluit colligere magnum exercitum, ut fines sui regni defenderet. Putavit enim se per jocum posse repellere omnes Cyri conatus. Nam quo plus erat violentiæ, eo facilior spes victoriæ erat ipsi Regi Belsazar. Tamen voluit jam tunc ostendere Deus servo suo quid futurum esset. Ac primum ostenditur mutatio, quæ tunc instabat: deinde additur etiam calamitas, quæ postea sequuta est: calamitas, inquam, Ecclesiæ sub Rege Antiocho, & ejus successoribus. Dicit igitur Propheta,

2. Vidi in visione: & fuit quum viderem, ut ego essem in Susan הבירה, (*vertunt alii arcem, alii palatium, alii regiam*) quæ est in Elam provincia. Vidi in visione, & ecce eram super fluvium Ulai.

3. Et extuli oculos meos, & vidi: & ecce aries unus stabat coram fluvio, (*hoc est, ad ripam fluvii*) & ei cornua duo, & cornua erant excelsa, & unum excelsius altero, & excelsum hoc ascendebat retro.

Non dubium est, quin Propheta tunc cognoverit exoriturum novum imperium, quod fieri non poterat quin Babylon in servitutem redigeretur. Ergo hoc non parum ad levandas piorum ærumnas valuit, & mitigandos dolores, quum viderent id quod fuerat prius incredibile, propinquum esse interitum horrendæ tyrannidi, sub qua tam inhumaniter oppressi fuerant. Etsi autem non statim data fuit populo libertas redeundi in patriam, non parvo tamen solatio fuit videre judicium Dei contra Chaldæos, de quo vaticinati fuerant Prophetæ. Sed expendere convenit Prophetæ verba: *Vidi in visione*, inquit. Nomen hoc חזון discriminis causa additur, ut sciamus non vidisse corporeis oculis arietem, cujus fiet mentio. Ergo fuit hoc cæleste oraculum, & oportuit illum rapi supra omnes humanos sensus, ut quasi è sublimi specula cerneret quod absconditum erat cunctis mortalibus. Non vidit igitur quod esset hominibus con-

conspicuum, sed Deus per visionem ostendit quod humano sensu capere non poterat. Postea addit, *Mihi Danieli ostensa fuit visio: & accidit*, inquit, *quum viderem, ut essem in Susan*. Quidam existimant Danielem habitasse tunc in Perside. Sed nulla est probabilis ratio. Deinde quis persuadeat sanctum Dei Prophetam, qui tractus fuerat in exilium inter captivos, & qui fidem suam Regi Babylonio obstrinxerat, migrasse quasi esset liber & sui juris, & venisse in Persiden, quum tunc Persæ essent manifesti hostes? Hoc igitur nihil habet coloris. Deinde miror quid eos impellat ad hoc commentum, quod omni prorsus ratione caret. Jam ne longior sit disputatio de re non obscura, si expendimus verba Prophetæ, tollit ipse omnem controversiam quum dicit *se fuisse in Susan quum videret*, hoc est, quum Spiritu prophetico raptus esset supra se, & extra mundum. Non igitur dicit Propheta se habitasse Susis, aut in regione Susan, sed in ipsa visione se fuisse in Susan. Et proximo etiam versu satis ostenderat se tunc fuisse in Chaldæa, Anno, inquit, tertio regni Belsazar Regis. Nominat Regem, qua voce diserte exprimit se tunc fuisse sub ejus potestate & imperio. Non dubium igitur est, & certo colligitur ex verbis, tunc Prophetam habitasse in Chaldæa. Et tunc jam forte obsessa erat Babylon, quemadmodum ante vidimus. Dicit *se fuisse in Susan palatio*. Nescio quomodo vertere debeam hanc vocem הבירה, quia non video firmam rationem in nomine vel palatii, vel arcis. Certum est, arcem illam nobilem & celeberrimam, fuisse postea quasi caput Orientis. Petebant enim inde omnes gentes & populi leges, & jura & judicia. Sed simul etiam existimo arcem nondum fuisse tunc extructam. Nam à successoribus Cyri potius stabilitum fuit imperium in Perside. Quanquam Susane etiam à Persia distinguitur. Sed quoniam vulgo censetur pars illius regni, de hac re non magnopere contendo. Sed longe amœnior est regio & magis fertilis, quam sit Persia: unde etiam nomen habet à rosis, quasi dicas floridam. Dicit ergo Propheta *se in visione fuisse illic*. Postea iterum repetit, *Vidi in visione, & ecce eram prope fluvium Ulai*. Latini scriptores vocant Eulæum fluvium, & videtis multam esse affinitatem, ita ut non dubium sit intelligi debere quod dicit Daniel de Eulæo. Repetitio hæc non est supervacua. Pertinet enim ad vaticinii certitudinem, quia confirmat Daniel non fuisse evanidum aliquod spectrum, ut suspecta possit esse visio, sed sibi certo fuisse manifestatum, & quidem divinitus, quod postea narrabit. Dicit etiam *se oculos extulisse sursum*. Attentio hæc eodem referri debet. Nam scimus ut plurimum decipi homines quum vagantur in cogitationibus erraticis. Daniel autem hic testatur se oculos levasse sursum, quia sciebat se divinitus vocatum esse ad cernendas res futuras. Postea subjungit, *Et ecce aries unus stabat ad ripam fluvii, & illi erant cornua*, &c. Nunc imperium Persicum, & Medicum arieti comparat. Non debet autem videri absurdum, quod diversas similitudines Deus servo suo proposuit, quia oportuit etiam variis modis rudem illum populum doceri. Et scimus hanc visionem non fuisse Prophetæ oblatam privata ipsius causa duntaxat, sed in communem usum totius populi. Cur autem Reges Persarum vocentur arietes, non existimo scrupulose quærendum esse. Mihi certa ratio non constat, nisi quod hoc notandum est, conferri Reges Persarum cum Alexandro Macedone, & ejus successoribus. Ergo quum Deus sub figura arietis Prophetæ suo ostendit regnum Persicum, noluit simpliciter de natura ipsius regni aliquid tradere, sed respexit ad regnum Alexandri. Sciamus ergo hæc duo imperia inter se opponi, & respectu imperii Macedonici Monarchiam Persicam vocari arietem: respectu etiam Monarchiæ Persicæ imperium Macedonicum vocari hircum, ut postea videbimus. Et interea hoc colligere promptum est, rationem hujus comparationis optimam constare, quia scimus quam ignobile fuerit exordium Persarum Regibus. Merito itaque qui primus hoc imperium erexit, nempe Cyrus, hic depingitur nobis sub arietis forma, vel imagine. Cornu enim percussit totam terram, quum tamen nemo putasset aliquid tale exoriturum ex regione illa, quam scimus fuisse non valde generosam. Quantum attinet ad Alexandrum, vocatur hircus, respectu arietis, quia multo fuit agilior, deinde fuit etiam obscurior ejus origo. Quid enim erat Macedonia aliud quam angulus Græciæ? Sed mihi non est propositum argute disserere de his rebus. Sufficiat quod Deus Prophetæ suo, & toti etiam Ecclesiæ ostendere voluit, quamvis Persæ nullius ante fuissent nominis, ut qui despiciebantur à suis vicinis: tamen inde exoriturum Regem qui absumeret simul regnum Mediæ, ut videbimus, & everteret Monarchiam Babylonicam. *Ecce* ergo *aries unus stabat*, inquit, *coram fluvio*, vel ad ripam fluvii, quia domuit Cyrus Medos una cum avo suo, sicuti tradunt Historici. Emersit ergo Cyrus ex montibus suis, & *stetit ad ripam fluvii*. Dicit etiam *ei fuisse duo cornua*. Hic Propheta duo cornua ponit pro duobus imperiis, quod tamen non debet referri ad personas. Quamvis enim Cyrus uxorem duxerit filiam Cyaxaris avunculi sui, tamen scimus regnum illud Persarum stetisse per longum tempus, & referri apud Historicos longum catalogum. Quum ergo complures successerint Cyro, per duo cornua haud dubie Deus ostendit Prophetæ suo imperia illa duo, nempe Medorum & Persarum, quæ simul conjuncta sunt. Ergo quum Prophetæ ostensus fuit aries, figura fuit regni utriusque. Et hoc nobis etiam confirmat in contextu, ubi dicit, *cornua duo fuisse excelsa, unum tamen excelsius, & hoc surrexisse retro*. Fuerunt *duo cornua excelsa*. Nam quamvis Persarum regio non esset opulenta, ut scimus fuisse homines rusticos, & prope sylvestres, qui vitam austeram degebant, & qui facile spernebant omnes lautitias, tamen fuit semper bellicosa natio. Quanquam Propheta cornu hoc dicit *fuisse excelsius altero*, nempe imperio Medorum, quia scilicet tandem Cyrus & fama, & auctoritate, & gratia superavit socerum suum Darium, utcunque ejus permissu semper majestas regia penes Darium fuerit usque ad finem vitæ. Erat enim senex, deinde sine ulla jactura poterat ei primas partes Cyrus concedere. Recte ergo præfertur sequentis temporis respectu, quia certum est Cyrum fuisse superiorem Dario, quem Xenophon vocat Cyaxarem. Ergo hac ratione vocatur *hoc cornu excelsius*. Sed interim ostendit etiam Propheta, paulatim fuisse in sublime evectum Cyrum. *Retro*, inquit, hoc est, postea surgebat cornu illud, quasi diceret cornu regni Medici fuisse initio illustrius, & magis conspicuum: *sed retro surrexit cornu illud*, ut obrueret claritatem & gloriam alterius prioris. Conveniunt hæc cum scriptis etiam profanorum hominum. Nam quisquis leget historias, videbit nihil narrari à Daniele, quod non fuerit completum ipso eventu. Pergamus.

4. Vidi arietem ferientem Occasum & Aquilonem (*Septentrionem*) & Meridiem: & nullæ bestiæ consistebant coram ipso, (*vel coram facie ejus*) & nemo eripiens è manu ejus: (*nemo erat qui eriperet ex manu ejus*) itaque fecit secundum arbitrium suum, & magnificatus est.

Jam

Jam breviter narrat Propheta quanti successus futuri essent duplicis illius regni. Dicit ergo *arietem illum verberasse cunctas gentes versus Occasum, & Aquilonem, & Meridiem.* Erat enim Orientalis Persarum & Medorum regio respectu Babylonis, respectu Ægypti, Syriæ, Asiæ minoris, & Græciæ. Hoc proculdubio extenditur ad omnes successores Cyri. Scimus enim ut concusserint totam terram. Cyrus ipse paulo post turpiter occisus fuit atque crudeliter, ut multi Historici tradunt, quanquam Xenophon in lecto mortuum fuisse affirmat. Sed jam ante admonui, non esse in his rebus fidem habendam scriptori alioqui gravissimo, quia sub imagine Regis illius voluit nobis proponere exemplar perfectissimæ virtutis. Ideo inducit eum in lecto concionantem, & hortantem filios suos ad regias virtutes. Quicquid sit, tamen certum est in medio cursu oppressum fuisse Cyrum. Deus hoc modo castigare voluit inexplebilem ejus cupiditatem. Erat enim fere Alexandro similis. Sed quod ad successores ejus spectat, scimus quantos motus excitaverint in toto orbe, ita ut fere cælum & terram concuterent. Xerxes unus dicebat se posse ligare compedibus mare. Scimus quantum exercitum duxerit, & non de uno illo hic agitur, sed de cunctis Regibus Persarum. Ex quo igitur longe & late dominati sunt Reges Persici, ita eos semper accendit ambitio & superbia, ut nullus esset illis finis bellandi, donec sibi subjicerent extremos terræ fines. Scimus quam multa sint moliti ad oppugnandam libertatem Græciæ. Paucis igitur verbis hoc totum Propheta complectitur. Et Deus etiam voluit breviter ostendere Prophetæ suo quid futurum esset, quatenus scilicet sciebat utile esse cognitu. *Vidi* igitur *arietem*, inquit, nempe bestiam illam, quæ pollebat duplici cornu, quum essent conjuncti Medi Persis. *Verberabat* ergo *Occasum & Septentrionem & Meridiem, ut nullæ bestiæ consisterent.* Quoniam hic regnum Persicum depingitur sub imagine arietis, ideo alios omnes Reges, & populos Propheta vocat bestias. *Nullæ* ergo *bestiæ stabant coram ipso, & nemo poterat eripere è manu ejus.* Certum quidem est Xerxem inter alios pugnasse infeliciter, & Reges Persarum multa bella tentasse, in quibus devicti fuerunt à Græcis: sed non fuit tamen melior eorum conditio, à quibus devicti erant, quam ut peterent pacem supplices. Fuit enim ea potentia regni Persici, ut formidinem incuteret cunctis gentibus. Hac ratione dicit Propheta *fecisse pro suo arbitrio*, non quod semper ex voto vel ex animi sententia Regibus Persarum successerit. Sæpe enim ipsos opinio frustrata est, quemadmodum dictum est, & satis ex historiis liquet. Tamen semper fuerunt formidabiles non tantum suis vicinis, qui jugum subierant, sed etiam remotissimis gentibus, quum scilicet mare trajicerent, & ab Asia descenderent in Græciam. Et ultimo verbo exprimit quod dixerat, nempe hunc *arietem fuisse magnificatum.* Erat enim Rex Persarum summus in toto orbe, ut nemo accederet ad ejus dignitatem & robur, quemadmodum satis notum est. Sequitur,

5. Et ego eram intentus, (*hoc est, attendebam, & quum essem attentus*) ecce (*inquit*) hircus caprarum venit ab Occasu (*à vespere*) super faciem totius terræ, neque tamen attingebat terram, (*non tangebat terram*) & hirco cornu illustre *erat* inter oculos ejus.

6. Et venit ad arietem, cui erant cornua duo, (*qui præditus erat cornibus: ad dominum cornuum, ad verbum*) quem videram stantem in ripa fluvii, (*coram fluvio*) & cucurrit ad eum cum furore fortitudinis suæ.

Hic mutatio altera Prophetæ ostenditur, nempe quod Alexander venturus esset in Orientem, qui ad se traheret potentiam regni Persarum, quemadmodum etiam contigit. Sed ut commendet Prophetiæ fidem dicit *se fuisse attentum.* Non dubium est quin hic prædicet qua reverentia exceperit visionem, ut nos etiam hortetur ad pietatis studium, ad modestiam & attentionem. Propheta ergo non imaginatus est per somnium quod possit nunc in disputationem vocari: sed quia sciebat proponi sibi à Deo hanc visionem, qua decuit humilitate & modestia eam excepit. *Attentus* ergo *eram, & ecce hircus caprarum venit*, inquit, *ab Occasu.* Situs Macedoniæ notandus est comparatione Persidis. Quum ergo Græci Occidentales sint respectu Persarum, dicit Propheta *hircum illum venisse ab Occasu, & venisse super faciem totius terræ.* Quibus verbis significat Alexandrum longe & late fuisse grassatum, ut tereret undique populos. Non venit quidem cum magno exercitu, sicuti notum est: ducebat tantum triginta hominum millia, quum tamen esset Dux Græciæ creatus à civitatibus: sed de terrore quem ubique sparsit hoc debet intelligi. Quasi ergo totam terram obrueret, ita cum modico exercitu grassatus fuit. *Terram vero non tangebat*, inquit. Hoc de celeritate Alexandri. Scimus enim ipsum volasse potius, quam iter fecisse vel pedibus, vel navigiis in expeditione illa: ideo incredibilis fuit ejus festinatio. Nam si equis celeribus properasset per regiones pacatas, non citius pervenisset in Asiam. Ergo ostensus fuit hircus Prophetæ, *qui terram non tangeret*, hoc est, qui ferretur celerrimo impetu: ita ut esset similis fulmini. *Et erat cornu*, inquit, *hirco inter oculos ejus, cornu illustre.* Nam scimus quantam sibi gloriam brevi tempore Alexander quæsierit: & tamen non suscepit bellum illud suo unius nomine, vel auspiciis, sed quibus potuit artibus obtinuit ut civitates Græciæ illum Ducem crearent contra Persas perpetuos hostes. Scimus enim quam infesti fuerint Persæ Græcis: & quanquam sæpe coacti sunt redire cum magno dedecore & infamia, cum magno etiam damno: subinde tamen renovabant bellum, quia & numero hominum pollebant, deinde non deerat etiam pecunia. Quum ergo Alexander Dux esset creatus totius Græciæ, tamen *habuit cornu illustre inter oculos:* hoc est, ipse titulo tenus curavit se Ducem vocari, quo major esset auctoritas. Cæterum sic eminebat, ut facile constaret ipsum unum esse Ducem totius exercitus, & ejus arbitrio geri omnia, sicuti bellum susceperat. Hæc igitur ratio est cur dicat Propheta *fuisse cornu visibile inter oculos hirci.* Sequitur, *venisse ad arietem, cui erant duo cornua*, hoc est, venisse contra Regem Medorum, & Persarum. Occupaverat etiam Cyrus Babylonem, deinde plures Reges domuerat: sed duo cornua tribuuntur arieti, quoniam Reges Persarum adjunxerant sibi Medos quasi in societatem. *Unus* ergo *hircus cum suo cornu venit adversus arietem, cui erant duo cornua: & cucurrit adversus eum in ardore fortitudinis suæ.* Hic etiam notatur Alexandri strenuitas, quoniam sic properavit ut prævenerit suo adventu omnium famam. Darius enim adhuc prope securus erat, tametsi collegerat magnum exercitum: sed Alexander sic *cucurrit in fortitudine suæ virtutis*, ut circumvenerit hostem sua festinatione. Sequitur,

7. Et vidi appropinquantem ad arietem, & exasperantem seipsum, (*hoc est, quum hircus ille accederet ad arietem, & seipsum irritaret, vel exacerbaret contra eum*) percussit arie-

arietem, & confregit duo cornua ejus, & non fuit virtus in ariete ad standum coram facie ejus, & dejecit eum in terram, (*prostravit eum*) & calcavit eum: & non fuit qui erueret arietem è manu ejus.

Hic Deus Prophetæ suo ostendit victoriam Alexandri, qua totum fere Orientem perdomuit. Quamvis enim deinde præliatus sit contra multas gentes, præsertim contra Indos: tamen tam celebre erat nomen regni Persici in mundo, ut nulla prope esset aliorum dignitas. Alexander igitur, victo Dario, potitus est fere toto Oriente. Hanc facilitatem victoriæ Deus Prophetæ suo monstravit hac figura; *Vidi*, inquit, *quum accederet ad arietem*. Erat munitus Darius & locorum distantia, & validissimis propugnaculis: erant multæ urbes inexpugnabiles communi opinione hominum. Hoc igitur incredibile erat, posse hircum accedere ad arietem qui undique cinctus erat tam robustis & validis præsidiis. Atqui dicit Propheta *ipsum accessisse ad arietem*: deinde, *exacerbabat seipsum*, inquit, *contra eum*. Hoc ad furiosos conatus Alexandri pertinet. Scimus enim quamvis acri ingenio polleret atque excelleret summis virtutibus, tamen fuisse immodicæ audaciæ, ut magis ad temeritatem accederet illa promptitudo, quam ad fortitudinem regiam. Sæpe enim cæco impetu sese projecit contra hostes, & per eum non stetit, quo minus decies perdiderit totum nomen Macedonicum. Quum ergo rueret violenter illo furore, non mirum est quod Propheta dicit *fuisse sua sponte exasperatum*. *Et percussit*, inquit, *arietem*. Duobus enim præliis Darium vicit, quum attritæ fuissent prius opes regni Persarum in Asia minore. Scimus enim pugnatum illic fuisse, & quidem non sine periculo, sed tota moles belli incubuit in locum illum, ubi primo victus fuit Darius: deinde quum collectis novis copiis iterum congressus est, tunc desperatum fuit de ejus regno: proditus ita fuit à suis & crudeliter occisus. *Percussit* igitur *hircus arietem*, *& confregit duo ejus cornua*. Potitus est enim Alexander tam regno Persico, quam Medorum. Dicit *non fuisse robur in ariete ad standum*. Etsi enim immensam fere multitudinem collegerat, tamen apparatus ille nihil habuit præter inanem pompam. Fulgebat enim Darius auro & argento & gemmis: sed potius ostentavit in bello suas delicias, quam virile aut bellicosum robur. *Non fuit* igitur *vis in ariete ad standum coram facie hirci*. *Itaque prostravit*, inquit, *eum in terram*, *& calcavit*, *& non fuit qui eriperet è manu ejus*. Occisus quidem fuit Darius à suis, sed totam ejus gloriam calcavit Alexander, & illam dignitatem imperii Persarum, sub quo tremebant omnes Orientales populi. Et scimus etiam quam superbe abusus fuerit victoria, ut arcem illam celeberrimam quæ Susis erat, quum esset ebrius, & impulsu scorti, vel etiam, ut alii volunt, cinædi facibus tumultuarie accensis exusserit. Quum ergo tam contumeliose calcaverit gloriam regni Persici, videmus quam apte quadrent Prophetæ verba ad ipsam historiam, qualiter etiam ab omnibus profanis narratur.

Da omnipotens Deus, quando vis nos versari inter tot & tam varias jactationes, ut semper erectis simus mentibus in cælum, ubi nobis proposita est certa quies, & tranquilla hæreditas extra omnes turbas & motus: & quamvis terra in qua nunc peregrinamur, tumultuetur, ita ut etiam versemur inter istas procellas, tamen ut stemus compositi, nempe fundati in fide promissionum tuarum: donec perfuncti nostra militia, colligamur in beatam illam quietem, ubi victoriæ nostræ fructum percipiemus in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA
IN
DANIELEM.

8. Et hircus caprarum magnificatus est admodum: & quum in robore suo esset, fractum fuit cornu magnum, & prodierunt loco ejus illustria quatuor *alia*, versus quatuor ventos cælorum.

Hic de morte Alexandri refertur vaticinium. Diximus sub hirci imagine nobis proponi imperium Macedonicum, quod initium habuit in Alexandri persona, & tamen finem non accepit: quoniam divisa fuit Monarchia in quatuor partes. Dicit igitur Angelus, vel refert Daniel quod sibi ab Angelo dictum erat, nempe *hircum illum crevisse ad immensam magnitudinem*, quia velut ludendo peragravit totum fere Orientem, & simul perdomuit: *sed quum in robore suo esset*, inquit, *fractum fuit cornu magnum*. Per cornu magnum intelligit Monarchiam, quæ penes unum Alexandrum erat quamdiu vixit. Fuit enim vere primus & ultimus ex sua gente Monarcha. Sed quoniam ex ejus ducibus facti sunt Reges qui dominati sunt in quatuor plagis mundi, ut statim videbimus: ideo non restringitur nomen hirci ad ejus personam, sed extenditur etiam ad ejus successores. Vocatur autem ipse cornu magnum. Ergo *quum hircus esset in robore suo*, *fractum fuit cornu magnum*. Pervenerat enim ad summum fortunæ Alexander quum mortuus est. Nescitur morbone interierit, an veneficio, quia magna fuit suspicio fraudis, ut Historici referunt. Non tamen loquitur hic de ætate Angelus. Mortuus est quidem anno 33. Alexander, quum videretur natus esse ad domandum totum orbem. Sic igitur repente abreptus fuit. Sed Angelus respicit ad continuos successus, quia sicuti dictum fuit, Alexander fere aspectu suo subegit totum Orientem: quia temere huc & illuc volitavit. Ita factum est, ut potitus fuerit continuis victoriis, quamvis periclitatus sit etiam sæpe de vita, ut plus fuit audaciæ in illo viro, quam consilii. *Quum* igitur *esset in robore suo*, inquit: hoc est, post totum Orientem domitum. Redierat enim ab Indis, & statuerat mare trajicere, ut Græciam sibi subjiceret. Rebellaverant enim civitates contra eum: & Athenæ magnum exercitum jam collegerant: pacatæ autem erant omnes gentes versus Orientem, tunc mortuus est Alexander. Et hoc intelligit Angelus per fractionem *cornu magni*. Postea adjungit, *loco illius nata fuisse quatuor cornua illustria*: Utitur enim nomine חזות sicuti hesterna lectione. Fuerunt igitur quatuor regna quæ excellerent, ita ut unumquodque ipsorum esset celebre, & quasi in sublimi loco positum. Neque hoc supervacuum est, quia scimus totidem fuisse Reges, quotquot sub auspiciis Alexandri militaverant cum aliqua fama & dignitate. Perdicas primus fuit, & omnes etiam putarunt delatum fuisse ei præcipuum honorem ab Alexandro. Quum enim roga-

rogatus esset quemnam vellet sibi succedere, respondit pro magnitudine, vel potius superbia animi sui, quem putaret dignissimum esse Imperio. Genuerat filium ex Roxane filia Darii: erat etiam alius filius: deinde aderat Aridæus frater germanus: neminem tamen dignatus est honore successoris, quasi mundus parem ei non haberet. Fuit igitur superbum illud responsum. Sed quum jam præclusæ essent fauces, abstulit è manu sua annulum, & tradidit Perdicæ. Inde factum est, ut omnes conjicerent judicio Alexandri omnibus fuisse præpositum, & adeptus est summam auctoritatem: postea interfectus fuit Eumenes, qui sub ipso militaverat, quum tamen esset socius, judicatus fuit hostis, & proditus à suis: Lysimachus ab alia parte occisus. Quindecim Duces fuerunt mactati. Quum igitur in locum Alexandri complures emerserint, & quidem cum Regia auctoritate, non frustra exprimit Angelus *quatuor conspicua cornua exorta fuisse in locum unius magni.* Nam post multos conflictus, & varias concertationes quindecim annorum, aut circiter, tandem tota Monarchia Alexandri divisa fuit in quatuor partes. Cassander filius Antipatri obtinuit regnum Macedoniæ, nempe occisa Olympiade matre Alexandri, occisa sorore, & occiso filio, & uxore Roxane. Fuit illa horribilis carnificina: & si unquam protulit Deus visibile aliquod speculum in mundo, quo palam ostenderet non impune fundi humanum sanguinem, certe extitit memorabile documentum in toto genere Alexandri. Nemo enim superstes fuit viginti annis post ejus mortem. Quum mater jam esset decrepita, non potuit tamen descendere in sepulchrum sua morte, sed jugulata fuit. Idem accidit uxori, idem filio, idem fratri, idem omnibus cognatis. Et fuit etiam illa sævissima trucidatio, quum nemo vitæ socii sui parceret ex Ducibus illis, sed quisque aut vi grassaretur, aut insidiis circumveniret suum amicum & fœderatum. Quioquid sit, tandem quatuor regna fuerunt residua post ingentes ruinas. Nam Cassander filius Antipatri adeptus est Macedoniam, & partem aliquam Thraciæ, una cum Græciæ urbibus. Seleucus dominatus est in Syria, Antigonus in Asia minore, & conjunxit Phrygiam, Paphlagoniam, & alias omnes regiones Asiaticas, occisis quinque vel sex Ducibus. Ptolemæus autem præfectus Ægypto. Hæc sunt quatuor cornua, quæ ideo illustria vocat Angelus, quoniam ut historiæ testantur, evanuerunt omnes alii principatus. Partiti enim fuerant inter se Alexandri Duces multas provincias, & amplas, & satis fertiles: sed tandem ventum est ad quatuor illa capita. Dicit *per quatuor ventos cælorum*, hoc est, aëris: quoniam regnum Macedoniæ longissime distabat à Syria: Asia media erat: Ægyptus vergebat ad Meridiem. Sic igitur hircus de quo ante visum fuit, dominatus est per quatuor plagas mundi, quoniam Ægyptus, ut dictum fuit, sita erat ad Meridiem: regnum vero Persarum, quod cessit Seleuco, erat Orientale, & erat conjunctum cum Syria: regnum Asiaticum erat Septentrionale, illo respectu: & regnum Macedonicum Occidentale, quemadmodum ante vidimus hircum illum egressum fuisse ab Occasu. Nunc sequitur,

9. Et ex uno illorum egressum est cornu unum parvum, & magnificatum fuit eximie versus Meridiem, & ad Orientem, & ad gloriam. (*vel desiderium: alii in genitivo vertunt, & subaudiunt terram desiderii. Vocatur autem sæpe Judæa terra desiderabilis, quod Deus suo beneplacito eam elegerat, ut illic coleretur: sed simpliciter possumus accipere pro gloria*) *Psal. 48. vers. 2.*

Nunc Deus ostendit Prophetæ suo quod proprie ad usum Ecclesiæ spectabat. Magnopere enim interfuit, moneri Judæos de futuris calamitatibus quæ instabant. Nihil enim est quod magis excruciet hominum animos, quam ubi cæcutiunt in falsis imaginationibus, ac putant mundum fortuito volvi, neque expendunt Dei providentiam, neque reputant illius judicia. Ergo hoc consilio voluit Deus mature Prophetam suum & omnes pios docere de futuris afflictionibus, ut inde colligerent non fortuito quicquam accidere, sed proficisci à Deo hæc flagella: quia ejusdem Dei est statuere & exequi quicquid decrevit, & prædicere res futuras. Si nihil fuisset prædictum, proclivis erat lapsus in desperationem, ubi pii tam duriter afflicti fuerunt. Nam scimus Prophetas, ubi reditum & libertatem promittunt, magnifice extollere illam Dei gratiam: & alibi de hac re dictum fuit, Non in festinatione, neque in tumultu exibitis, sed exerto vexillo, inquit Jesaias. Deinde, Affluent vobis omnium gentium opes: Reges venient, & quisque se subjiciet, ac genu flectet. Permissus quidem fuit Judæis reditus in patriam: sed scimus vexatos fuisse inhumaniter ab omnibus suis vicinis, ita ut non sine maximis difficultatibus habitarent in illo angulo. Et impedita fuit tam urbis, quam templi ædificatio à multis hostibus. Tandem fuerunt tributarii Regibus Syriæ. Antiochus vero de quo nunc agitur, grassatus est immani tyrannide adversus populum Dei. Si nulla fuisset prædictio, putassent se fuisse deceptos splendidis illis promissionibus. Sed quia videbant nihil sibi accidere, de quo non fuissent opportune præmoniti, hoc non leve solatium fuit in malis: quia poterant simul statuere, in manu & arbitrio Dei esse positum, mederi tot ac tantis malis. Quo enim consilio Deus Prophetæ suo Danieli hæc omnia prædixerat? Nempe ut sperarent felicem exitum Judæi, neque mœrori succumberent in rebus adeo anxiis & confusis. Hæc igitur fuit utilitas vaticinii, quantum ad seculum illud pertinet. Quod autem dicit Propheta *ex uno cornu inter illa quatuor fuisse exortum cornu parvum*, hic aptissime notatur Antiochus Epiphanes, hoc est, illustris, quia fuerat post devictum patrem retentus obses Romæ, unde elapsus est furtim. Et historici tradunt fuisse ingenio servili, & prorsus facto ad fœdam adulationem. Quum igitur nihil regium vel heroicum præ se tulerit, sed fuerit astutus duntaxat, non sine causa Propheta vocat *cornu parvum.* Erat quidem longe potentior suis vicinis: sed dicitur *cornu parvum*, non comparatione regni Ægyptii, vel regni Asiatici, vel regni Macedonici: vocatur *cornu parvum*, quia nemo putabat eum fore Regem, qui succederet patri suo. Erat enim frater primogenitus, deinde erant alii: hic tantum servili astutia pollebat, quum nulla esset indoles digna futuro Rege. Ergo *fuit cornu parvum*, quia elapsus est clam & fraudulenter ex custodia, ut dictum fuit, & in patriam se contulit, postea dominatus est. Jam addit, *cornu hoc fuisse magnificatum valde versus Meridiem & versus Orientem, & ad desiderium.* Nisi enim obviam itum fuisset à Romanis, potiebatur Ægypto. Nota est ac celebris historia de Pompilio, qui quum ad ipsum missus esset, postquam denunciavit placere Senatui eum abstinere ab Ægypto, illo tempus postulante ad deliberandum, baculo quem manu gestabat circumduxit lineam, & pedem movere vetuit, nisi dato responso. Ille quum videret Ægyptum esse sui juris, non audebat tamen palam Romanis negare quod petebant. finxerat initio se esse tutorem nepotis sui. Atqui certum erat, regnum occupasse suo nomine. Non audebat igitur sese opponere Romanis, sed tergiversando volebat dimittere Pompilium: erat illis hospitium commune, & magna intercesserat familiaritas quum ipse esset Romæ

Jesa. 52. vers. 12. & 55. vers. 12. & 60: 6.

Romæ obses. Porrexit igitur in ipso congressu Pompilio osculum. Ille autem fastuose rejecit: & quemadmodum jam dixi, lineam circumscripsit: Antequam hinc exeas, tu mihi responde, inquit, ne me hic deludas quum dicis te deliberaturum cum tuis Consiliariis, responde, & subito: alioqui scio quid tibi afferam. Coactus est ille relinquere Ægyptum: sed tamen abnuerat prius se hoc facturum. Non igitur frustra dicit Propheta, nec immerito, *magnificatum fuisse parvum illud cornu ad Meridiem:* hoc est, versus Ægyptum, *Orientem etiam:* ampliavit enim regnum suum usque ad Ptolemaidem. Tertio loco nominat *gloriam:* hoc est, sacrarium illud Dei, nempe Judæam, ubi Deus elegerat sibi domicilium, ubi volebat nomen suum invocari. Cornu igitur hoc parvum sese *extendit ad gloriam*, vel ad terram gloriæ, vel desiderii. Nam in sensu nihil est ambiguum, etiamsi non conveniat de interpretatione verborum. Postea sequitur,

10. Et magnificatum est (*cornu illud parvum*) ad exercitum cælorum, & dejecit in terram ex illo exercitu, (*nempe cælesti*) & ex stellis, & calcavit eas.

Prosequitur hic Daniel visionem, quam acceperat. Diximus hoc Deum præcipue spectasse, ut fideles sese pararent ad ferendas graves ærumnas, & nihil illis novum vel inexpectatum accideret. Non mirum igitur est, si magis insistat Daniel in hac parte: nempe ut sciant fideles instare sibi graves molestias, atque ita se forment ad patientiam & æquitatem. Dicit autem *cornu hoc fuisse magnificatum usque ad exercitum cælorum.* Minime dubium est, quin hac figura designet electum Dei populum. Etsi enim Ecclesia in mundo sæpe jacet & pedibus calcatur, imo fere obruta est: tamen pretiosa est semper coram Deo. Ergo Propheta insigni hoc elogio Ecclesiam ornat, non quod obtineat magnam dignitatem in conspectu hominum: sed quia Deus illam segregaverit, ut habeat certam hæreditatem in cælis. Quamvis enim peregrinentur in terra filii Dei, & vix locum in ea obtineant, quia sunt quasi rejectitii: tamen sunt nihilominus cives cælorum. Et hinc colligenda nobis est utilis doctrina, ut patienter feramus, nos in terram sæpe prosterni: deinde è sublimi despici à tyrannis & Dei contemptoribus. Est enim interea nobis sedes reposita in cælo: & Deus numerat nos inter stellas, quamvis simus sterquilinia mundi, vel rejectamenta, ut Paulus loquitur. In summa, hic Deus quasi in speculo ostendit suo Prophetæ, quo loco Ecclesiam suam reputet, quantumvis sit contemptibilis in terra. *Magnificatum est* ergo *cornu illud ad exercitum cælorum, & dejecit ex illo exercitu in terram, & ex stellis calcavit.* Perinde est acsi diceret, laxatum iri habenas tyranno, ut Ecclesiam contumeliose tractet, quasi calcaret eam pedibus, vel detraheret stellas è cælo, hoc est, ut nullum Dei præsidium appareat. Nam quum Deus promittat nos fore salvos & incolumes sua manu, quum pronunciet auxilium suum esse inexpugnabile: ubi tyranni pro sua libidine nos vexant & opprimunt, perinde est acsi stellas detraherent è cælo. Deus enim, qui nos in suam tutelam recepit, non opponit quicquam subsidii, sed perinde dissimulat acsi nos vellet prodere hostibus. Nihil ergo supervacuum est in his figuris, ubi Propheta dicit *calcatas fuisse stellas, & exercitum cælorum fuisse projectum in terram.* Jam addit,

1 Cor. 4. vers. 13.

11. Et ad Principem exercitus magnificatum est (*hoc est, progressum est usque ad Principem exercitus*) & ab eo ablatum fuit juge, (*nempe sacrificium*) & projectus fuit (*vel dissipatus*) locus sanctuarii ejus.

Hic aliquid atrocius pronunciat Daniel, nempe quod parvum hoc cornu sese efferet adversus Deum. Quidam Principem exercitus accipiunt pro summo Sacerdote, quia etiam כוהנים interdum vocantur Principes, sicut שרים. Sed illud est nimis coactum. Sensus igitur hic tenendus est, tantam fore arrogantiam & vesaniam in Antiocho, ut non modo stellis cælorum bellum indicat: hoc est, non modo oppugnet Ecclesiam Dei, quæ segregata est à mundo, sed etiam audeat aggredi ipsum Deum, & sese opponere illius potentiæ. Neque enim sævitiam suam duntaxat contra fideles exercuit, sed profanavit templum ipsum, & conatus est extinguere omnem pietatem, & abolere cultum Dei in tota Judæa, sicuti fusius iterum videbimus pluribus locis. Quoniam ergo non tantum adversus homines sæviit Antiochus, sed modis omnibus studuit religionem evertere: ideo hoc narrat Daniel *cornu illud fuisse magnificatum usque ad Principem exercitus.* Merito autem Deus Princeps exercitus vocatur, quia Ecclesiam suam fovet ac tuetur sub alis suis. Non ergo tantum hoc exponi debet de gloria & imperio Dei, sed simul etiam commendat nobis paternum suum favorem, quod dignetur curam nostri suscipere, acsi esset Princeps noster. *Et ab illo*, inquit, *ablatum est juge sacrificium, & projectus fuit locus sanctuarii ejus.* Hæc auditu sunt horrenda, quod spoliatus fuerit Deus jure suo, quum tamen unum sibi in terra angulum sumpsisset, ubi coleretur. Quis ex profanis hominibus non haberet ludibrio hanc Dei tolerantiam, quod permiserit sibi eripi legitimum honorem ab illo sordido tyranno? Nam, sicuti dictum fuit, nulla erat in Antiocho magnanimitas, nulla militaris virtus, sed instructus erat sola vafritie, & interea sordidus adulator. Cæterum, ut demus fuisse centum Alexandros in ejus persona, tamen quid hoc sibi vult, quum Dominus patitur templum suum pollui, ut jam nullum illi sacrificium offeratur in toto mundo? Manebat, ut dictum nuper fuit, angulus ille residuus, ubi Deus volebat coli: & nunc Antiochus templum occupat, & quibus potest contumeliis profanat ac fœdat, ut jam non sit locus sacer summo Deo. Ideo dixi hoc vaticinium plusquam durum esse. Et amplificat indignitatem Propheta quum loquitur *de jugi sacrificio.* Deus enim sæpe testatus fuerat templum illud sibi fore perpetuam quietem, vel stationem, vel sedem. Nunc illinc quoque ejicitur, quasi ex tota terra exulet. Templum enim non poterat esse sine sacrificiis. Nam totus Legalis cultus erat quasi appendix templi. Quum ergo Deus pollicitus est juge & æternum fore sacrificium: ubi deletur ab Antiocho, quis non dicat vel fallaces fuisse omnes promissiones, vel in Deo nihil esse virtutis, ut jus suum asserat contra impium illum tyrannum? Hæc certe potuit esse horribilis perturbatio ad exanimandos omnes fideles. Et hodie quum legimus hoc vaticinium, fieri non potest quin horrescant omnes sensus nostri. Ergo non mirum est, quod Deus eventus adeo tristes, & incredibiles etiam prædixerit servo suo, ut tota Ecclesia opportune admonita sese armaret contra gravissimam tentationem, quæ alioqui etiam cordatissimos quosque obruere poterat. *Ablatum* ergo *ab ipso Deo*, inquit, *fuit sacrificium, & locus sanctuarii ejus fuit projectus*, vel dissipatus. Postea sequitur,

12. Et

12. Et tempus (*alii vertunt exercitum: sed mihi sensus ille magis probatur: postea rationem ostendam. Tempus ergo*) datum est super jugi *sacrificio* in scelere, (*vel propter scelus: ad verbum est, tempus dabitur, in futuro tempore*) & projiciet veritatem in terram, & faciet, (*hoc est, habebit exequutionem paratam, ut vulgo loquuntur*) & prospere aget.

Mitigat Propheta asperitatem illam cujus nunc meminit. Videtur enim hoc esse absurdum, quod Deus tantam licentiam concedat libidini Antiochi, ut spolietur ipse templo suo, careat omnibus sacrificiis, privetur omni cultu. Videtur hoc minime esse consentaneum: deinde statim obreperet opinio, Deum quasi constringi, neque præditum esse virtute ad hostes suos expugnandos. Propheta igitur hic diserte exprimit, non nisi Dei permissu tantam fore Antiochi licentiam in vexanda & opprimenda Ecclesia. *Tempus* ergo *dabitur*, inquit. Quum dicit *tempus datum iri*, hoc refertur ad Dei arbitrium, quasi diceret non esse causam cur despondeant animos pii, dum videbunt sursum ac deorsum omnia turbari & misceri, quia Deus tamen arcano judicio moderabitur istas adeo confusas perturbationes. *Dabitur* ergo *tempus*, quasi diceret Antiochum eum effreni & furiosa illa audacia nihil tamen posse, nisi quoad divinitus permissum fuerit & quidem ad spatium præfixum. צבא significat exercitum, & significat tempus: sed hic melius convenit secunda significatio. Nam quod alii vertunt exercitum illi traditum iri, hoc videtur magis coactum esse. Libentius itaque, ut dixi, amplector hunc sensum, quod tempus illi dabitur, hoc est, quod Deus certo aliquo & præfixo tempore experietur Ecclesiæ suæ patientiam, sed tandem finem afferet his malis. Scimus autem non posse sustineri aliter fidelium animos, quam si expectent meliorem exitum, atque ita spe emergant ex abysso tristitiæ. Hæc igitur ratio est cur Deus ostendat Prophetæ suo per visionem, temporale fore illud imperium Antiochi. *Tempus* ergo *dabitur illi*, inquit, *super jugi sacrificio*, quasi diceret, non abolebit cultum Dei, quamvis hoc sibi proponat. Nam quicquid moliatur, tamen Deus non permittet ut prorsus & sine fine intereant sacrificia. Restituet enim suo tempore, sicuti postea videbimus. Atque ita contextus optime fluet, sicuti videbimus quum ventum fuerit ad finem. *Super jugi* igitur *sacrificio dabitur illi tempus*. Postea adjungit בפשע, in scelere, vel in peccato. Malo simpliciter vertere, in peccato potius quam per peccatum, quia possunt elici diversi sensus, sicuti interpretes hic dissident. Sed tamen præstat relinquere liberam electionem, & ita simpliciter vertere, In scelere, vel peccato. Quidam hoc ad Antiochum trahunt, quod scilicet scelerate polluerit templum Dei, & abstulerit sacrificia. Probabilis est quidem ille sensus, sed alios addam, postea dicam quis ex illis maxime mihi probetur. Alii, in peccato, intelligunt de sacerdotibus, nempe quoniam factum fuit Jasonis perfidia, ut Antiochus urbem ingressus templum spoliaverit, & induxerit abominationes quæ labefactarent totum cultum Dei & pietatem. Jason ergo ut sacerdotium eriperet fratri suo Oniæ, portas aperuit Antiocho, & hinc sequuta est magna cædes, quoniam quicunque studuerant partibus Oniæ jugulati sunt crudeliter. Postea Menelaus iterum Jasonem expulit eadem perfidia. Per scelus ergo quidam intelligunt, quod Antiochus inductus fuerit ab illis, ut in sancta urbe tantum crudelitatis exerceret, deinde violaret ipsum templum. Alii magis ad genuinum sensum accedunt, quod in scelere cessaverint sacrificia, quoniam scilicet adulterata fuerant à sacerdotibus. Sed illud mihi videtur etiam nimis restrictum. Quantum ad me spectat, magis inclino in eorum sententiam qui scelus accipiunt pro causa & origine, ut doceantur Judæi justas pœnas sumi de ipsorum peccatis. Et jam dictum fuit, non frustra de tempore visionem fuisse exhibitam, & simul de permissu Dei, & arcano ejus consilio. Nunc vero causa exprimitur. Nam adhuc poterat rursus objici, Qui fit, ut Deus seipsum, & sacrum suum nomen subsannationi impiorum prostituat, ut simul etiam derelinquat populum suum? Quid hoc sibi vult? Propheta igitur hic causam assignat, ut sentiant Judæi profanationem templi, & tristem illam vastationem totius urbis, tot horrendas cædes esse mercedem peccatis suis debitam. *Tempus* ergo *dabitur super jugi sacrificio in peccato*, id est, propter peccatum. Nunc videmus ut Deus ab una parte temperet gravitatem malorum quæ instabant Judæis, & adhibeat aliquid dulcedinis, ne absorbeat miseros Judæos tristitia & anxietas, & simul desperatio: ab altera autem parte humiliet ipsos, & admoneat ut fateantur sua peccata: deinde etiam ut studia sua ad resipiscentiam applicent, quum dicit, *In peccato dabitur*. Ostendit ergo causam malorum fore in ipsis Judæis, quia scilicet provocata fuerat ipsorum vitiis ira Dei. Hic subsistere necesse est usque in crastinum.

2 Mach. 4. vers. 7.

Da omnipotens Deus, quum nobis illuxeris per Euangelii tui doctrinam, & oculis etiam nostris proposueris Filium tuum unigenitum, Solem justitiæ qui nos regat, & dignatus fueris nos segregare à toto mundo, ut essemus sacrum tuum peculium, ac certam sedem in cælo nobis præparare, ut simus jam vitæ æternæ hæredes: da, inquam, sic esse memores sanctæ tuæ vocationis, ut peregrinando in terra erectis animis sursum ad te tendamus, & meditemur justitiam regni tui, & dum ita addicti tibi sumus, etiam nos protegas manu tua usque ad finem, quo militemus fortiter sub tuo vexillo, donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem, ubi repositus est nobis fructus victoriæ in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA PRIMA IN DANIELEM.

Inter alia Antiochi scelera hoc commemorat Daniel, quod *prosternet veritatem in terram*. Hoc membrum conjungi debet cum superioribus. Neque enim poterat Antiochus Deum privare legitimo cultu, nisi aboleret sanam doctrinam. Videtur ergo hic exprimere Angelus rationem sanctuarii delendi, quia pendebat Dei cultus à doctrina Legis, quæ hic designatur per nomen *veritatis*. Locus autem hic docet, nullam religionem placere Deo, nisi quæ fundata sit in veritate. Neque enim Deus, quemadmodum tota Scriptura docet, vult hominum arbitrio coli, sed potius experitur hominum obedientiam, dum præscribit quid ipse postulet ac probet, ne homines transiliant has metas. Notanda igitur est conjunctio hæc, quam ponit Daniel, nempe tunc everti & aboleri Dei cultum, ubi veritas projecta in terram non obtinet suum gradum, neque eminet in mundo, ut subjiciat sibi cunctos mor-

mortales. Posset etiam legi, Prosternet veritatem in terra, ut sit distinctio inter cælum & terram. Et si ita legere placeat, sensus erit, veritatem manere stabilem utcunque in mundo labefactetur, quia habet stationem suam in cælo. Ita etiam sensus esset, abolito Dei cultu, & sacrificiis cessantibus, nullam fore amplius doctrinam pietatis, nempe inter mortales. Tandem subjicit, *Faciet & prosperabit*. Hoc Facere notat exequutionem, ut vocant. Voluit igitur in summa Deus Ecclesiam moneri de prospero Antiochi successu, ne hoc exanimaret fideles, quum viderent impium tyrannum pro sua libidine sic petulanter templum Dei polluere, & delere totam religionem, quasi Deum ipsum in certamen provocasset. Nam fuit hoc quasi ex professo bellum Deo indicere. Successus autem potuit pios omnes turbare, acsi tyrannus ille esset Deo superior. Ergo oportuit etiam hoc prædici, ne quid novum vel inopinatum contingeret fidelibus. Sequitur,

13. Et audivi sanctum unum loquentem: dixit ergo sanctus unus mirabili, (*dicemus postea de voce*) loquens, Quousque visio jugis *sacrificii*, & sceleris vastantis *ad* dandum (*alii vertunt, quousque permittetur visio? sed ita resolvi potius debet secundum rationem Grammaticæ: Quousque igitur visio jugis sacrificii, & sceleris vastantis, fore ut detur*) & sanctuarium, & exercitus conculcatio? (*hoc est, in conculcationem. Potest repeti verbum hoc.*)

14. Et dixit mihi, Ad vesperum, mane (*hoc est, ad vesperum, & mane*) duo millia, & trecenti *anni*: & justificabitur sanctuarium.

Hic clarius exprimitur quod ante dixi, nempe Dei consilium fuisse, solari & lenire piorum dolores, ne succumberent tam duris tentationibus, quum viderent dominari in Dei sacrario impium tyrannum: deinde locum illum quem Deus pollicitus fuerat sibi loco perpetui domicilii fore, esse jam expositum superstitionibus impiis, quoniam idolum Jovis Olympici illic erectum fuerat, quemadmodum
1 Mach. 1. vers. 57. & 2. 6:2. refertur in historia Machabæorum. Deus ergo voluit fulcire servos suos, ne obrueret eos tam dura tentatio: imo quum essent multæ species tentationum ut fortiter tamen starent, neque deficerent à pietate. Sed quum Daniel attonitus stuperet, Deus infirmitati ejus consuluit per operam Angeli. Daniel ipse haud dubie sciscitatus esset de visione, quemadmodum postea ipsum fecisse videbimus: sed hoc loco Deus occurrere voluit, quia videbat sanctum virum sic perculsum esse pavore, ut vix inquirere auderet. Hic ergo Deus non vulgare specimen edidit paternæ bonitatis & indulgentiæ, quod antevertit, & Angelum misit, qui ipsius Prophetæ nomine interrogaret. Dicit ergo *se audivisse unum sanctum*: qua voce Angelum intelligit. Nam etsi Deus dignatur tam honorifico titulo fideles, qui in mundo versantur, tamen scimus Angelos pollere longe alia puritate, quia prorsus mundi sunt atque immunes ab omnibus carnis vitiis. Nos autem inclusi hoc ergastulo, adhuc detinemur sub servitute peccati, atque ita inquinati sumus multis sordibus. In Angelis ergo longe excellentior est sanctitas, quam in cunctis mortalibus: & ideo in ipsos proprie competit hoc nomen. Quum autem Daniel spiritu Prophetico raptus esset, fuit inter Angelos, quia separatus erat à societate hominum. *Unus* ergo *Angelus dixit ad Palmoni*. Hebræi sæpe ita loquuntur, Peloni almoni quum volunt dicere, quisquis sit: & hoc tam ad personas refertur, quam ad loca. Quum de loco incognito vel abscondito loquuntur, etiam usurpant hanc formulam, Peloni almoni. Putant ergo nomen hoc esse compositum ex his duobis verbis: & multi ita interpretantur, quendam incognitum. Sed videtur magis emphaticum esse hoc nomen. Daniel enim hic inducit Angelum loquentem: ornat eum elogio insigni, quod sit sanctus. Non dubium est, quin hic qui rogatur ab Angelo, obtinuerit superiorem gradum. Ergo non esset probabile, vocari quendam, & interea Angelum vocari sanctum. Ratio igitur ostendit Almoni debere intelligi de Angelo, cujus gloria sit incomprehensibilis, vel saltem non sit tam familiariter cognita, ut aliorum. Nam sicuti unum ex *Angelis* vocat sanctum Daniel, sic etiam alios vocasset, idque postea videbimus. Quando igitur de aliquo certo nunc agit, etiam vocat Palmoni, & etymologia nos huc ducit, nempe ad aliquod mysterium incomprehensibile: quis non videat hic notari Christum, qui est Angelorum caput, & qui longe super ipsos eminet? & vocatur etiam פלא Jesaiæ nono capite. Nomen quidem hoc est compositum, ut diximus, sed quoniam Pala Hebræis significat esse absconditum, & Christus vocatur Pela, & Judicum etiam cap. 3. Deus hoc nomen sibi vendicat, quod sit Pele: hæc omnia optime respondent, quod Angelus in gratiam Danielis & totius Ecclesiæ ad Christum venerit, & quæsierit ex ipso tanquam ex summo doctore & magistro, quidnam sibi vellent quæ jam audivimus. Neque mirum est, Angelos sciscitari de rebus futuris tanquam incognitis. Hoc enim Dei solius proprium est omnia cognoscere. Ergo Angelis etiam datus est scientiæ modus.
Et Paulus docet eos mirari, quod collecta fuerit Ecclesia ex profanis hominibus, & extraneis. Fuit Ephes. 3. vers. 10.
enim hoc mysterium etiam Angelis ipsis absconditum antequam Deus reipsa ostenderet se esse patrem totius mundi. Quod ergo Angeli inquirunt de mysteriis, non est absurdum, quoniam ignorantia non semper vitiosa est. Neque enim Deus æquavit unquam sibi creaturas. Et hoc, sicut dixi, proprie in ipsum unum competit, ut omnia cognoscat & habeat sub oculis. Sed Angelus discere cupit intelligentiam hujus mysterii, non tam sua causa, quam totius Ecclesiæ. Scimus enim esse ministros nostros,
& hoc clare testatur Apostolus. Quum ergo excubias Hebr. 1.
pro nobis agant, non mirum est, quod Angelus in- vers. 14.
quirat sedulo de hac visione, ut inde fructum percipiat tota Ecclesia per manum Danielis. Interea notandum est, Christum sicuti est Angelorum caput, ita etiam esse doctorem, quia est æterna Dei sapientia. Oportet igitur Angelos quoque ex illo fonte haurire omnem intelligentiæ lucem. Itaque Angeli suo exemplo nos ad Christum deducunt, ut nos totos illi tradamus, & persuasi hanc esse summam & unicam sapientiam, si sumus & discipuli ejus, & mansueti, & modesti, & dociles, tantum hoc scire appetamus quod nobis patefaciet. Quærit autem Angelus, *Quousque visio jugis* sacrificii *& peccati*, inquit, hoc est, quousque visio de abrogatione jugis sacrificii, & de peccato vastante? Quantum ad secundum, diximus heri varie accipi ab interpretibus, quia alii torquent ad Antiochum, qui scelerate ausus est templum Dei violare, alii ad Sacerdotes. Sed diximus hic populum coargui, ne ut fieri solet, multi obstreperent Deo, quum tam duriter affligeret suam Ecclesiam. Voluit igitur Deus hoc testatum esse, vastationem illam manare à peccatis populi. Ideo perinde est acsi diceret Angelus, Quousque cessabunt sacrificia? & quousque durabit hæc ultio, qua Deus castigabit scelera populi sui? Nam vocatur peccatum vastans; quia causa est illius vastitatis.

Postea

Postea additur, *& quousque erit sanctuarium & exercitus in conculcationem?* hoc est, quousque tam cultus Dei, & pietas ipsa, quam populus conculcabitur sub hac sæva tyrannide Antiochi? Hæc autem interrogatio multo plus habet efficaciæ, quam si uno tenore dictum fuisset Prophetæ, quemadmodum heri vidimus, fore temporalem hanc pœnam. Dictum hoc fuerat: sed oportuit nunc clarius rem explicare. Interposita igitur fuit in hunc finem interrogatio, ut Daniel attentior esset, deinde ut populus hac narratione melius excitaretur ad discendi studium. Neque enim hoc vulgare est, quum Angeli nostra causa ad Christum accedunt, & sciscitantur de rebus ad statum & salutem Ecclesiæ pertinentibus. Quum ergo Angeli hoc officio funguntur, plusquam lapideos nos esse oportet, nisi accenditur in nobis discendi studium, ac sedulitas. Videmus ergo cur hoc de Angelo interpositum fuerit. Jam sequitur, *Et dixit ad me.* Referri hoc debet non ad Angelum sciscitantem, sed ad *Palmoni*. Et hinc melius colligitur, Angelum non tam sollicitum fuisse sua causa de interpretatione vaticinii, quam in usum communem piorum. Quisquis enim fit iste *Palmoni*, quanquam mihi certo persuasum est fuisse Filium Dei: sed tamen quisquis fuerit, haud dubie non rejecit Angeli postulationem. Cur ergo Danielem ipsum potius quam Angelum compellat? nempe quia Angelus non fuit addictus propriæ utilitati, sed suscepit causam totius Ecclesiæ, quemadmodum diximus ordinatos esse Angelos nobis in salutem. Sic ergo videmus Angelum consuluisse Prophetæ stupori, quum esset similis mortuo, neque veniret ei in mentem sciscitari, vel non auderet statim eo prorumpere, quemadmodum postea animum collegit, sed erectus manu Angeli, ut iterum videbimus. *Dixit* ergo *Palmoni ad me*, hoc est, ille admirabilis, vel incomprehensus, vel absconditus dixit mihi, *Ad vesperum, & mane duo millia & trecenti, & justificabitur sanctuarium.* Hic Hebræi inter se litigant, quoniam alii intelligunt annos bis mille & trecentos, alii autem menses. Sed mirum est in re clara ita crasse eos hallucinari. Neque enim ambigua est hæc loquutio, *Ad vesperum & mane.* Ergo diserte exprimit Christus fore dies bis mille & trecentos. Nam quorsum alioqui spectaret illud, *Ad vesperum & mane?* Hoc non potest vel de annis, vel de mensibus pronunciari. Sequitur ergo hic debere intelligi dies naturales, qui constant viginti quatuor horis. Et qui de annis vel mensibus accipiunt, misere se torquent, & tandem ridiculi sunt in suis supputationibus. Qui enim hoc tempus incipere contendunt à Samuele, postea descendunt ad regnum Saulis, & veniunt ad regnum Davidis, prorsus insulse nugantur, quia non tenent consilium Christi, qui voluit Ecclesiam suam esse præmonitam de futuris imperiis & cladibus, ut invicti perstarent fideles, quamvis undique opprimerentur. Voluit igitur Christus accendere lucernam, quæ dirigeret omnes electos per illam caliginem quæ instabat sub tyrannide Antiochi, ut in tenebris densissimis tamen scirent se non destitui Dei gratia, & spe erecti extenderent mentes suas, atque omnes sensus ad finem promissum. Quorsum igitur interpretes illi loquuntur de regno Davidis & Saulis? Videmus hoc prorsus alienum & remotum esse à mente Christi, & ab usu hujus prophetiæ. Non minus etiam absurde garriunt alii de mensibus. Si vellem eos refellere, opus esset tribus aut quatuor horis, ita tempus frustra tererem, vel sine magno fructu. Satis est igitur, quod ex verbis ipsis colligere promptum est, Christum hic non de annis vel de mensibus, sed de diebus agere. Jam vera etiam hujus loci interpretatio petenda est ex toto contextu. Diximus vaticinium hoc non posse alio transferri quam ad Antiochum: & res ipsa clamat, verba de Antiocho fieri: & nimis excutiunt qui hoc principium non tenent, natum fuisse parvum cornu in uno ex præcipuis illis & illustribus quæ emerserant in locum unius maximi cornu. Hoc etiam pueris ipsis notum est quicunque historias illorum temporum legerunt. Ergo quum hic sermonem habeat Christus de tyrannide Antiochi, videndum est quid maxime ejus personæ quadret. Numerat Christus dies bis mille & trecentos, quibus sanctuarium polluendum erat. Efficiunt autem dies bis mille & trecenti annos sex, & circiter quatuor menses. Scimus quidem fuisse annos lunares Judæis sicuti etiam erant menses. Intercalabant postea, quoniam duodecim lunæ non æquabant cursum solis. Idem etiam mos viguit apud Græcos & Romanos. Primus Julius Cæsar confecit nobis annum solarem: sed tamen intercalatio supplebat defectum dierum, sic ut soliti fuerint redire ad cursum solis. Quicquid sit, dies isti, quemadmodum dixi, complent annos sex, & menses tres, & plus dimidio mense. Nunc si conferimus quæ testantur historici, præsertim liber Machabæorum, cum hoc vaticinio, reperiemus sex annis oppressam fuisse miseram illam gentem sub tyrannide Antiochi. Idolum quidem Jovis Olympici non stetit in templo per sex continuos annos: sed primo ingressu cœpit templum polluere, quasi conspueret in faciem Dei. Non mirum est igitur, si Daniel hanc visionem acceperit de sex annis, & fere tertia parte: quia tunc Antiochus ludibrio habuit cultum Dei, & Legem: & quum funderet promiscue sanguinem innoxium, nemo audebat palam resistere. Quum ergo religio tunc in terram projecta fuerit, usque dum purgatum fuit templum, videmus ut optime inter se conveniant vaticinium & historia, qualiter narratur. Deinde certum est, non post finem sexti anni vertentis, ut loquuntur, fuisse templum purgatum, sed mense כסלו, ut prudenter etiam colligunt docti viri, profanatum fuit, hoc est, mense vel Octobri, vel Novembri. Nam mensis Casleu apud Hebræos nunc incipit à dimidio Octobris, nunc à fine, sicuti fert ratio cursus lunæ. Diximus enim illis esse menses & annos lunares. Mense igitur Casleu pollutum fuit templum: mense אדר, hoc est, tribus post mensibus, ita ut jam instaret finis mensis, purgarunt templum Machabæi. Sic ergo modis omnibus confirmant historiæ quod pluribus ante seculis à Daniele prædictum fuit, hoc est, trecentis fere annis antequam hoc fieret. Nam hoc accidit post mortem Alexandri centum & quinquaginta annis. Ante vero non parum temporis elapsum erat: quia inter mortem Cyri & mortem Darii fuerunt octo aut decem Reges Persarum. Non teneo nunc memoria, nisi summas rerum: & hoc sufficere nobis debet, ita completum fuisse suo tempore quod nobis proponit Daniel, sicut historiæ clare narrant. Ergo nihil dubium est, quin hic Christus prædicat templi profanationem, quæ poterat labefactare animos piorum, quasi à Deo proditi essent, quasi nullam amplius curam gereret templi sui, quasi electio intercidisset & totum fœdus. Christus ergo voluit fulcire fidelium animos hac prædictione, ut scirent merito sibi hæc omnia accidere, quoniam provocassent iram Dei: & tamen pœnam hanc fore temporalem, quia idem Deus, qui denunciaverat hoc instare, simul promiserat felicem exitum. Quod dicit, *Sanctuarium justificabitur*, quidam vertunt, expiabitur tunc sanctuarium. Sed libenter retineo verbi proprietatem. Scimus enim Hebræos Justificandi verbo uti quoties de jure loquuntur. Ubi ergo restituitur jus suum spoliatis, ubi asseritur in libertatem qui servus fuerat, ubi causam obtinet qui fuerat injuste gravatus, hoc totum est justificari Hebræis. Quum ergo Dei sanctuarium infamiæ esset subjectum quantisper illic conspectum fuit simulachrum Jovis Olympii, & ita nulla esset amplius ejus dignitas (Nam scimus à cultu Dei fuisse æstimandam templi glo-

1 Mach. 4. vers. 36.

gloriam) quum ergo tanto dedecore oppressum esset templum, tunc justificatum fuit, ubi Deus iterum erexit sua sacrificia, voluit restitui purum cultum, quem Lege sua præscripserat. *Justificabitur* ergo *sanctuarium*, hoc est, vindicabitur ab illo probro, cui ad tempus obnoxium erit. Sequitur,

15. Et factum est, quum viderem ego Daniel visionem, & quærerem intelligentiam, ecce stetit coram me quasi aspectus (*vel species*) viri.

Iterum confirmat Daniel quod prius dixit. Sed antequam ad interpretationem descendat, præfatur de fide & certitudine oraculi, ne scilicet dubitaret Ecclesia amplecti tanquam à Deo profectum quod tunc prodebat. Non fecit hoc artificio, quemadmodum solent Rhetores: sed Deus voluit tam ipsum quam pios omnes erigere ad meditationem hujus vaticinii, cujus apprime utilis tunc erat imo necessaria cognitio. Dicit ergo *quum quæreret intelligentiam hujus visionis, apparuisse sibi quasi viri speciem.* Jam prævenerat Deus hoc desiderium Prophetæ, sed quia Angelus sponte sciscitatus fuerat à Christo, Christus autem responderat, & aliqua ex parte ostenderat sensum hujus visionis: nunc Daniel postquam videt Deum sic antevertisse, & non expectasse dum ipse inquireret, animum colligit, & confisus illa Dei facilitate, etiam cupit clarius discere: non quod prorsus ignota res esset, sed quia nondum satis liquido cernebat quod erat utile & ipsi & toti Ecclesiæ. Videmus igitur ut gustum ceperit duntaxat visionis ex responso Christi, atque ita magis accensus fuerit ad discendi studium. Multi fastidium statim concipiunt ex modica intelligentia. Simul enim atque visi sunt sibi partem aliquam tenere, respuunt quicquid addi potest. Hinc fit, ut multi sæpe subsidant in primis elementis, quia tandem hæc morositas illis obstat, quo minus solide discant quod opus erat. Daniel ergo hic ostendit se procul abfuisse ab illo fastidio, quia attentior fuit redditus quum audiret ex ore Christi quorsum spectaret hæc visio. *Quum ergo essem attentus, & quærerem intelligentiam*, inquit, *ecce stetit coram facie mea*, vel è regione, *quasi aspectus viri.* Probabile est etiam hunc locum de Christo intelligi, qui nunc vocatur quasi vir, quemadmodum antea. cap. 7: 13. Nondum enim induerat carnem nostram, ut proprie competeret nomen hominis in ipsum: sed erat jam quasi homo, quia voluit gustum aliquem dare sanctis Patribus, unde intelligerent ipsum tunc fore Mediatorem, quum indutus natura hominis esset Deus manifestatus in carne. 1 Tim. 3. vers. 16. Apte ergo loquitur Daniel sicuti antea, quum Christum dicit *sibi apparuisse quasi sub aspectu viri.* At adjungit in eundem sensum,

16. Et audivi vocem hominis in Ulai, (*hoc est, inter duas ripas fluvii*) & clamavit, & dixit, Gabriel, doce hunc visionem.

Non utitur particula similitudinis, sed dicit vocem hominis se audisse, quia non agitur amplius vel de homine vel de figura, sed de voce. Deinde satis fuit hoc semel attingi, esse quasi virum: & non proprie tamen, sed duntaxat sub imagine & umbra. Christus ergo *apparuit tanquam vir*, deinde
Jud. 13. v. 3. &c. vocatur homo, quemadmodum sæpe ubi Scriptura refert Angelos fuisse ostensos hominibus sub hominum figura, vocat Angelos, postea vocat homines, ratione scilicet figuræ. Sic etiam nunc postquam Daniel dixit apparuisse sibi quasi virum, vel quasi aspectum viri, improprie vocat hominem. Sed in eo nihil est periculi, postquam admonuit fideles non fuisse virum carnis substantia indutum, sed fuisse duntaxat speciem vel aspectum viri. *Audivi* igitur *vocem hominis in medio fluvio.* Jam hinc colligimus eundem hic designari, cujus facta fuit nuper mentio, quia imperat Angelo. Ergo non potest hoc referri nisi ad Christum. *Gabriel*, inquit, *doce hunc.* Videmus ut hic qui loquitur ex medio flumine, tanquam superior imperet Gabrieli. Nam Gabrielem unum
Luc. 1. v. 26, 19. fuisse ex Angelis satis notum est ex aliis locis Scripturæ: & etymologia etiam optime convenit, nempe fortitudo Dei. Minime igitur dubium est, quin hic Angelus capessat mandata à Christo. Ergo videmus statui in homine, vel in eo qui sub figura vel aspectu hominis apparuerat, summum imperium & potestatem: videmus in Gabriele esse obsequium, quoniam fungitur partibus sibi injunctis. Hinc colligitur Christi divinitas, quia non potuit præcipere aliis Angelis, nisi vel speciale datum fuisset mandatum, vel ipse esset Deus. Atqui quum dicitur, fuisse quasi hominem, hinc docemur fuisse aliquid excelsius homine in ipso. Quid illud fuit? Non Angelica natura, sed divina. Christus ergo jam tunc apparuit sub aspectu viri, ut ostenderet quodam præludio se futurum hominem ubi venisset tempus plenitudinis, & tunc etiam re ipsa monstraret se esse caput Ecclesiæ, & sibi curam esse salutis piorum. Ostendit etiam potestatem se habere in omnes Angelos, quum Gabrielem jussit fungi partibus doctoris erga Prophetam. Reliqua differemus.

Da omnipotens Deus, quum hodie referta sit terra tot inquinamentis quæ polluunt sacrosanctum cultum nominis tui, & nullus sit fere angulus in mundo quem non Satan corruperit, quum denique tota veritas tua ubique sit adulterata, ut tamen perstemus & certemus constanter in cursu pietatis, & semper attenti simus ad eam lucem, quam nobis semel Lege tua proposuisti, & qua etiam nobis plenius affulges in Euangelio, ne unquam declinemus in tenebras, quibus videmus mundum esse implicitum, imo in quibus demersi sunt etiam qui sibi acutissime cernere videntur: sed semper sequamur viam illam, quam nobis ostendis, donec pervenerimus ad eam metam quæ nobis proposita est, & ad quam nos invitas quotidie, per unigenitum Filium tuum, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA SECUNDA IN DANIELEM.

17. Et venit ad stationem meam: & quum veniret territus sum, & cecidi super faciem meam: tunc dixit ad me, Intellige fili hominis, quia ad tempus finis visio. (*vel, ad tempus finis visionis.*)

NOn repetam quæ jam antea exposui: prosequar quod cœpi tractare, nempe Prophetam fuisse adjutum, quia sine interprete non poterat visionem assequi. Jussus est ergo Angelus melius patefacere quod Deus ostenderat. Sed antequam hoc narret, dicit *se fuisse territum accessu Angeli*. Non dubium est, quin hæc reverentia semper viguerit in ejus animo. Quoties ergo sensit se à Deo vocari aut doceri, haud dubie fuit perculsus timore. Sed speciale hic aliquid exprimitur, quod scilicet Deus sic animum ejus affecit, ut nobis esset exemplo, atque redderemur magis attenti. Hic ergo Daniel mentem suam nobis exponit, ut commendet visionis magnitudinem & pondus, ne scilicet neglectim quæ postea narrabit legamus: sed ut sciamus agi de re maxime seria. Deus enim usus est Angelo ministro, ut consilium suum Prophetæ explicaret: simul tamen intus animum ejus Spiritu suo tetigit, ut nobis viam monstraret, atque ita nos secum formaret non tantum ad docilitatem, sed etiam ad metum. Dicit igitur *se fuisse territum, & cecidisse*. Hoc quemadmodum dixi, ordinarium fuit in Propheta, sicuti debet esse
1 Cor. 14. in omnibus piis. Nam Paulus etiam quum celebrat
vers. 25. effectum & virtutem prophetiæ, dicit, Si quis incredulus ingressus fuerit in cœtum, & audiat Prophetam Dei nomine loquentem, prosternet se, inquit, super faciem suam. Si hoc contingit incredulis, quisnam erit iste torpor, nisi excipimus reverenter & summa humilitate quod scimus proferri ex ore Dei? Sed interea meminerimus, quemadmodum nuper attigi, præsentis oraculi pondus hic nobis commendari à Propheta, *quod* scilicet *territus ceciderit super faciem suam*, sicuti proximo versu iterum dicet. Nec supervacua est quæ sequitur exhortatio, *Intellige*, inquit, *fili Adam*. Parum enim esset nos ad tempus moveri & percelli, nisi postea mentes nostræ compositæ essent ad audiendum. Multi enim formidine tanguntur ubi illis Deus apparet, hoc est, ubi cogit illos sentire vim & potentiam sui imperii: sed manent stupidi, & ita sine profectu terrentur. Daniel autem hic discrimen ponit inter se & profanos homines qui obstupescunt duntaxat, neque parantur ad docilitatem. Sed simul etiam narrat opera Angeli hoc fuisse factum, ut expergefieret. Timor ergo, cujus nuper facta est mentio, præparatio fuit ad docilitatem: sed per se timor ille fuisset inutilis, nisi hoc fuisset additum, *ut intelligeret*. Sciamus ergo pietatem non in eo positam esse duntaxat, si Deum metuimus, sed simul requiri obedientiam, ut scilicet compositis & tranquillis animis parati simus ad excipiendum quicquid docebitur. Hic ordo nobis diligenter est observandus. Jam sequitur, *Quia visioni erit finis ad tempus*. Quidam conjungunt Leeth kets, ad tempus finis: & legunt kez in genitivo casu loco epitheti, quod satis est vulgare Hebræis. *Ad tempus* ergo finitum vel præfixum erit visio, hunc sensum eliciunt. Alii autem vertunt, Ad tempus, finis visionis: & hunc sensum libentius amplector, quia alter videtur mihi coactus. Quo ad summam rei, non multum interest: tamen quoniam facilior est ista ratio loquendi, nempe finem vel complementum visioni fore ad certum tempus, ideo malo interpretationem istam sequi. Intelligit autem Angelus non esse vanam speculationem, sed quæ conjuncta sit cum effectu, vel habitura sit suum complementum statuto tempore. *Ad tempus* ergo *erit finis visionis*, hoc est, quod nunc tibi ostenditur non evanescet neque delebitur, sed ubi advenerit tempus à Deo præfixum, tunc erit finis. Et kez sæpe accipitur hoc sensu. *Erit* ergo *finis visionis*, hoc est, visio tunc complebitur, ubi advenerit tempus opportunum. Tenenda nobis est hæc exhortatio Angeli, quia nisi nobis certo persuasum esset, ubi Deus loquitur, rem esse fixam, non essemus addicti ad recipiendum quicquid loquitur. Sed ubi hoc nobis constat, Deum nunquam disjungere manum suam ab ore, hoc est, non esse sui dissimilem, sed conjunctam esse potentiam ejus cum verbo, ut compleat quicquid pronunciavit: hoc est certum & stabile fundamentum fidei nostræ. Extendi igitur debet hæc Angeli admonitio generaliter ad totam Scripturam, quod scilicet Deus non projiciat verba in aërem, quemadmodum loquuntur. Nihil enim accidit temere, sed simulatque loquutus est, res ipsa etiam, & veritas, & effectus simul constat. Sequitur,

18. Et quum loqueretur mecum, sopitus corrui super faciem meam in terram: & tetigit me, (*alii vertunt, accessit ad me, quæ etiam interpretatio est tolerabilis*) & restituit me super stationem meam. (*super meum stare, ad verbum: en mon estre, ut dicitur Gallice.*)

Repetit Propheta quod dixerat, nempe se fuisse territum magnitudine hujus visionis: interea tamen erectum fuisse ab Angelo, ne in stupore illo maneret. Duo igitur hæc membra notanda sunt, quod Daniel fuerit attonitus initio, quia non potuit aliter satis esse compositus ad audiendam vocem Angeli: sed simul adjungitur membrum illud, quod scilicet Angelus ipsum constituerit in loco suo. Quoties ergo nos Deus compellat, necesse est præcedere metum & formidinem, ut scilicet humiliemur, & ita reddamur dociles ac morigeri. Timor enim est vera præparatio ad obedientiam. Sed quemadmodum prius dictum fuit, necesse est alterum illud accedere, nempe ut Deus postquam nos prostravit & dejecit, etiam erigat, quo scilicet simus parati ad audiendum: quod fieri non potest, quin mentes nostræ sint sedatæ & compositæ. Utrumque ergo hic exprimitur à Propheta. Hoc quemadmodum dixi, generale est omnibus piis: sed hic aliquid singulare notatur, ne torpeant lectores vel secure percurrant hanc visionem: sed colligant omnes suos sensus, & sciant non posse intelligi quod hic dicitur, nisi præcesserit metus ille Dei, quo formentur ad ejus obedientiam. *Quum* ergo *loqueretur mecum, sopitus fui super faciem meam in terra*: hoc est, jacui attonitus: *& tetigit me*. Dixi jam alios secus vertere, quod scilicet accesserit ad ipsum Angelus, sed perinde est. Nunc addit,

19. Et dixit, Ecce ego docebo te (*vel patefaciam tibi, vel faciam te scire, ad verbum*) quod erit in fine iræ: quia ad præfixum (*vel statutum*) tempus finis.

Qui in genitivo casu legunt nomen kez versu 17. subaudiunt hoc loco iterum nomen Chazon, acsi dixisset Propheta, ad tempus finis erit visio. Sed quoniam Moëd significat præfixum tempus & condictum, ideo esset aliquid supervacuum in loquendi forma: deinde kez, quemadmodum dixi, proprie accipitur pro ipso effectu, & illud durum est ac longe petitum, quod ad tempus finis erit visio, hoc est, ubi agitur de visionis complemento. Nam hac voce illud totum exprimitur quod alii intelligunt. Cæterum, de re ipsa convenit inter omnes, quod scilicet Angelus testetur se electum interpretem à Deo, qui Prophetæ exponat quod futurum est. *Ecce ego*, inquit, *patefaciam tibi*. Hic conciliat sibi fidem à vocatione, nempe quia mandatum hoc divinitus acceperit. Et hoc etiam notandum est, quia nunquam fides nostra quiescet vel stabilis erit, nisi certa autoritas sit loco fundamenti. Quod si Angelus præfatur

fatur se munus exequi divinitus injunctum, an fides habenda erit hominibus, qui seipsos temere ingerent, vel quamvis obtendant nomen Dei, tamen carent certa & legitima vocatione? Sciamus ergo neque hominibus neque Angelis tantum honoris habendum esse, ut recipiamus quicquid afferent, nisi quatenus ministri sunt Dei, & nobis destinantur, ut sint ejus interpretes. Dicit autem, *Annunciabo tibi quod futurum est usque ad finem iræ*. Non dubium est, quin hac voce intelligat Angelus inopinatam Dei vindictam. Scimus statim à reditu populi hostes fuisse sic grassatos in Judæa, ut non desinerent quotidie multas inferre molestias. Ergo simulac reversi sunt Judæi ab exilio, Deus cœpit illos variis modis exercere, neque id sine causa. Privatim enim quisque suæ utilitati studebat, nulla erat cura templi, nullum studium divini cultus: deinde dediti erant avaritiæ, & rapinis. Fraudabant etiam Deum ipsum in deci-
Mal. 3. vers. 8. mis & oblationibus, sicuti patet ex Malachia, &
Agg. 1: 2. Propheta Chaggai. Deus ergo jam tunc cœpit in illos animadvertere, sed distulit iram suam usque ad tempus Antiochi. Vocat igitur Angelus *finem iræ*, pœnam illam graviorem quam exeruit Deus, postquam diu abusus fuerat populus ejus tolerantia. *Docebo* igitur *te*, vel patefaciam tibi, *quid futurum sit ad finem iræ*, *quia*, inquit (Repetit etiam nunc quod dixerat de prophetiæ effectu) *ad tempus* ergo *erit finis*: hoc est, complementum extabit tempore suo præfixo. Jam notandum etiam est nomen Moëd, quia hic opponitur fervori nostro, & intemperantiæ: In desiderio; ut loquuntur, etiam celeritas est mora. nam simulatque Deus aliquid testatus est, vellemus primo quoque momento id compleri: & si ad paucos tantum dies suspendit exequutionem, non tantum miramur, sed etiam obstrepimus, & fremimus. Deus ergo hic admonet per Angelum, esse sibi præfixum tempus, ut scilicet discamus frenum nobis injicere, ne simus tam præcipites, vel ne ita importune festinemus quemadmodum fieri solet. Quanquam simul tenendum est memoria quod dixi, effectum scilicet visionis hic ostendi, quo justam reverentiam apud nos obtineat. Sequitur,

20. *Et* aries quem vidisti habentem duo cornua, Reges sunt Medorum & Persarum.

21. Et hircus capræ, (*qui natus erit ex hirco*) Rex Græciæ: (*nam Javan vocant Hebræi non tantum Græcos, sed etiam Macedonas, & totum illum tractum qui dividitur Hellesponto ab Asia minore usque ad Illyricum. Rex igitur est Græciæ*) & cornu magnum quod erat inter oculos ejus, est Rex primus.

22. Et confractum est, (*id est, quod cornu fuit confractum*) & extiterunt quatuor (*cornua scilicet*) loco ejus: quatuor regna à gente exurgent, (*vel existent*) & non pro fortitudine illius.

23. Et in fine regni illorum, ubi perfecti fuerint scelerati, existet Rex præfractus facie, (*ad verbum est, faciebus. Ideo Lutherus sibi liberius indulgens, accipit pro larvis Antichristi. Sed de ea re postea videbimus*) & intelligens ænigmata.

24. Et roborabitur fortitudo ejus, & non in fortitudine sua: (*vel pro fortitudine illius: etiam de hac re dicendum erit*) & mirabilia (*miris modis*) evertet: (*hoc est, mirabiliter: nomen loco adverbii*) prosperabitur, & efficiet, & perdet (*repetit idem verbum*) robustos, & populum sanctorum.

25. Et pro intelligentia sua prosperabitur dolus in manu ejus, & in corde suo magnificabit se, & in pace perdet multos, (*vel fortes*) & contra Principem principum stabit, (*vel exurget*) & absque manu frangetur.

Jam ante hæc omnia aliqua ex parte explicuimus, sed breviter. Cæterum, hic Angelus omnem dubitationem tollit, ne scilicet anxie quæramus quisnam fuerit ille aries, quem viderat Daniel, & quis fuerit etiam hircus qui sequutus fuerat, & prostraverat arietem. Angelus ergo hic pronunciat arietem repræsentare regna duo, quæ tamen coaluerunt in unum. Cyrus, quemadmodum dictum fuit, ad tempus concessit socero suo Cyaxari, sed traxit tamen totum imperium ad se: & cœperunt Persæ extendere suam ditionem per omnes Orientis plagas. Sed Deus in hac visione respexit exordium illius Monarchiæ. Quum ergo inter se conjuncti essent Persæ & Medi, ideo aries gestat duo cornua. Jam successit hircus, quemadmodum visum fuit, qui dejecit arietem. In hirco illo erat unum cornu magnum, deinde erant quatuor parva cornua. Angelus de hirco etiam respondet, quod fuerit regnum Græcorum. Minime autem dubium est, quin Alexander occupaverit totum Orientem, ac proinde deleta fuerit etiam Monarchia Persarum. In hirco igitur ostensum fuit regnum Græciæ vel Macedoniæ. Sed cornua etiam aliquid speciale notabunt. *Magnum* enim *illud cornu*, inquit Daniel, *fuit Rex primus*, hoc est, Alexander: deinde quatuor minora cornua exorta sunt in illius locum. Diximus quænam fuerint illa cornua. Nam quum multum sanguinis effusum esset, & major pars ex ducibus esset occisa, & quum inter se plusquam hostiliter grassati essent Alexandri satellites, tandem qui restabant, inter se partiti sunt, ut Cassander Antipatri filius obtinuerit Macedoniam, deinde ut occupaverit Seleucus Syriam, & Ptolemæus Ægyptum; Antigonus vero occupaverit quartam partem. Sic factum est, ut succreverint parva illa cornua in locum Alexandri. Historiæ profanæ hoc satis clare testantur. Et hinc etiam colligimus Deum quoties prophetia hæc nobis proponitur, hic conspicuum signum dare suæ majestatis. Quomodo enim potuit tam longo tempore antequam hæc acciderent conjicere Daniel quid futurum esset? Atqui hic non pronunciat ænigmata, sed narrat perinde acsi res jam tunc fuissent completæ. Nunc igitur Epicurei homines contemnant Scripturam, & subsannent nostram simplicitatem, acsi nimium essemus creduli. Sed potius ostendunt quam prodigiosa sit eorum amentia & cæcitas, ubi non agnoscunt quicquid hic profert Daniel divinum esse. Imo ex hac sola prophetia posset nobis probari, unum esse Deum certum. Si quis vellet negare principium illud, & vellet abjicere omnem opinionem divinitatis, tamen posset hoc uno vaticinio convinci. Hoc autem non solum agitur, sed Daniel ostendit quasi digito unicum esse Deum Israëlis, in cujus manu & arbitrio sunt omnia, & quem nihil latet, vel fugit. Ergo ex hoc solo vaticinio nobis satis & super probatur certa, & indubia Scripturæ auctoritas, quum ita disserit Propheta enucleate de rebus adhuc incognitis, & quas nemo mortalium unquam divinasset. Primo dicit, *Aries quem vidisti, qui habebat duo cornua, sunt Reges Medorum & Persarum.* Hoc nondum contigerat, nempe ut surgeret aries ille, & occuparet Babylonem, quemadmodum vidimus. Daniel ergo quasi in cælum sublatus est, ut

ut ex illa specula posset cognoscere quæ abscondita erant hominum mentibus. Postea adjungit, *hircus autem est Rex Græcorum*. Philippus pater Alexandri, etiamsi esset strenuus bellator & callidissimus etiam (superavit enim astutia omnes alios Reges Macedoniæ) quum talis inquam esset, tamen nunquam ausus est mare trajicere. Nam satis erat, si in Græcia firmaret suas opes, deinde si formidabilis esset propter viciniam, Asiæ minori. Sed nunquam ausus fuit aggredi Persicam potentiam vel lacessere, ac multo minus tentare ut domaret totum Orientem. Alexander temeritate magis quam consilio & pari superbia etiam correptus, putavit nihil sibi fore difficile. Sed quum hoc vidit Daniel, quis unquam putasset fore aliquem Regem Græciæ, qui invaderet illam potentissimam Monarchiam? qui non modo occuparet totam Asiam minorem, sed qui dominaretur in Ægypto, in Syria, & in aliis regionibus? Nam quamvis minor Asia amplissima esset, quemadmodum scimus distingui multis provinciis & opulentis, & fertilibus: tamen tantum erat parva accessio immensi illius imperii: imo quum jam Nineveh cessisset Babyloni, & ita Chaldæi dominarentur in Assyrios, tamen hæc etiam fuit accessio Monarchiæ Persarum. Scimus quantæ fuerint Medorum divitiæ, & tamen absorpti etiam una fuerunt. Trahebat Darius secum octingenta millia quum terram quodammodo obrueret suo exercitu. Alexander congressus est cum eo tantum triginta millibus instructus. Qualis erat illa proportio? Xerxes quum veniret in Græciam, jam duxerat secum etiam ipse octingenta millia, & ideo minitabatur se posse injicere compedes mari: Daniel tamen de hac re incredibili sic loquitur, acsi res esset gesta, & esset quidam historicus. Hæc diligenter notanda sunt, ut Scriptura fidem quam meretur apud nos obtineat. *Cornu*, inquit, *magnum quod erat inter oculos ejus fuit Rex primus. Quod autem fuit confractum cornu illud*, &c. Alexander enim periit in flore ætatis, sicuti dictum fuit, vix excesserat duos & 30 annos, quum mortuus est, sive extinctus fuerit veneno, sive morbo. Hoc enim incertum est: quanquam magna fuit suspicio fraudis in morte ipsius. Quicquid tamen sit, fractum fuit illud cornu. Postea venerunt in ejus locum quatuor cornua, *quæ exurgent*, inquit, à gente. Hoc notandum est, quia valde miror quid venerit quibusdam in mentem, ut verterent à gentibus: & sunt tamen homines linguæ Hebraicæ periti. Primum hæc est magna inscitia, quod mutant numerum: deinde non expendunt quid sibi velit Angelus. Nam confirmat quod prius dixit unum esse regnum, quamvis divisum fuerit in quatuor partes: & rationem hic assignat, *A gente*, inquit, hoc est, ab ipsis Græcis, & ita ab una origine emergent. Quo enim jure imperium adeptus est Ptolemæus? Nempe quia unus erat ex ducibus Alexandri. Neque enim initio ausus est regium nomen usurpare, vel diadema gestare, sed successu temporis. Idem etiam & Seleuco, & Antigono contigit, idem Cassandro. Videmus ergo merito nobis repræsentari regnum illud Græcorum sub figura unius bestiæ, quamvis statim discerptum fuerit, & laceratum in quatuor partes. Ergo *à gente*, inquit, nempe à Græcia *stabunt, sed non in fortitudine*. Copula hic adversative capitur. *Stabunt* igitur *quatuor regna, sed non in fortitudine illius*. Nam Alexander attigerat mare Indicum, & tranquilla erat imperii possessio per totum Orientem. Formidine enim suæ industriæ, & virtutis & celeritatis omnia repleverat. Angelus ergo dicit quatuor cornua ideo parva esse, quod nemo unus ex illis quatuor sit par futurus primo Regi. *Et in fine regni ipsorum, ubi completi fuerint scelerati, stabit Rex unus*. Quum dicit, *In fine regni ipsorum*, non intelligit collapsa tunc fuisse regna quatuor. Scimus enim successores Antiochi non statim dejectos fuisse à regno, quandoquidem Syria in provinciam redacta est centum vel saltem octoginta annis, postquam devictus fuerat Antiochus, quem vocarunt magnum. Hic autem reliquit etiam hæredes, qui absque controversia dominati sunt, sicuti clarius videbimus cap. 11. Sed hoc etiam certum est, ultimum ex Regibus Macedoniæ fuisse Persea, Ptolemæos vero durasse usque ad Julium Cæsarem, imo usque ad Augustum. Scimus enim Cleopatram fuisse devictam, & profligatam cum Antonio. Quum fœminæ succederent, non poterimus interitum ponere regni Macedonici sub Antiocho Epiphane. Sed intelligit Angelus *finem regni ipsorum*, quum scilicet jam regna ad summum venissent, ita ut instaret ruina. Nam ubi reversus in patriam Antiochus Epiphanes visus est stabiliisse regnum, paulo post cœpit collabi. Idem accidit etiam Ægypto: idem & Macedoniæ. Precario enim omnes regnabant, & quamvis non statim dejecti fuerint, tamen pendebant ex Romanis, ut nulla illis constaret regia majestas. *In fine* ergo *regni ipsorum*, hoc est, ubi ad summum pervenerint, & ubi proclivis erit lapsus in ruinam, vel occasum, tunc, inquit, *ubi consummati, vel perfecti fuerint scelerati*. Hoc quidam ad professos, & externos Ecclesiæ hostes trahunt: sed mihi altera sententia magis probatur, nempe Angelum loqui de impiis, qui sic provocarunt iram Dei, ut necesse fuerit iterum tam graves & atroces sumi pœnas de populo illo, cui tamen Deus tam magnifice pollicitus fuerat felicem & tranquillum statum. Erat autem hæc non vulgaris tentatio, quum Prophetæ concionati fuissent de tam læto & beato statu populi, postquam reversus esset ab exilio, videre horrendam dissipationem, videre tyrannos non modo grassari in homines, sed in ipsum Dei templum. Ergo hic Angelus, quemadmodum antea, Prophetam & alios omnes pios munit contra hoc tentationis genus, ac ostendit Deum non mutasse consilium suum: ut affligat Ecclesiam, cui tranquillum statum promiserat, sed quia provocatus fit sceleribus populi. Deinde ostendit quanta necessitas Deum quasi compulerit ad hanc severitatem. *Ubi* ergo *perfecti fuerint impii*, hoc est, ubi ipsi impii ad cumulum usque conscenderint, ita ut intolerabilis sit illa desperata obstinatio. Videmus ergo ut Angelus hic occurrat tentationi, & pios omnes sic præveniat, ut sciant Deum non fallere datam fidem, sed cogi ipsa improbitate populi, ut asperius tractet eos, quibus alioqui statuerat se liberalem omnibus modis ostendere. Tunc, inquit, *stabit Rex durus faciæ*. Sed reliqua in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando videmus seculis omnibus Ecclesiam tuam fuisse cruce exercitatam, idque variis modis & assidue, ut etiam nos paremus ad subeundum quicquid nobis injunxeris: deinde ut discamus etiam adscribere peccatis nostris quicquid adversi nobis contigerit, & interea statuamus te esse non modo in omnibus tuis promissis fidelem, sed etiam Patrem propitium miseris qui suppliciter ad veniam confugiunt, ut humiliati sub potenti tua manu erigamur in spem æternæ salutis, quæ nobis præparata est, & statuamus etiam nobis felicem & lætum exitum fore omnium certaminum, donec fruamur victoriæ nostræ fructu in regno tuo cælesti, sicuti nobis partum est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA TERTIA IN DANIELEM.

Postquam vaticinium exposuit Angelus de Monarchia Græcorum, adjungit inde exoriturum Regem, quem dicit *fore durum facie*. Non dubito, quin hac loquutione designet improbitatem Antiochi. Fuit enim, ut satis notum est, non regali animo, sed plenus dolis: interea tamen adjuncta erat impudentia, ut nihil non auderet. Hoc sensu existimo vocari *durum facie*. Quod sequitur ad vafritiem pertinet quum dicit *eum peritum fore ænigmatum*. Nam perinde est acsi diceret astutum fore, & qui non facile possit decipi. Duobus ergo epithetis n.. tam ornat, quam infamat Antiochum Epiphanem, quod scilicet futurus sit homo præfractus, quales solent esse homines improbi, & quibus nulla est ratio, & nullum studium æquitatis, & nullus pudor. Deinde vafritiem ejus & fraudes perstringit, quum dicit *fore peritum ænigmatum*. Postea addit, *Et roborabitur potentia ejus, & non in potentia sua*, vel illius. Quidam enim hic adhuc conferri existimant Antiochum Epiphanem cum Alexandro, sicuti prius dicebat Angelus quatuor Reges non fore pares primo: ideo fuisse figuratos per quatuor parva cornua. Nam qui erat omnium potentissimus, non tamen tenebat quintam partem ditionum, quas sibi vi & bello acquisierat Alexander. Quidam ergo hunc locum sic exponunt, quod etsi magna futura sit Antiochi potentia, longe tamen dispar potentiæ Alexandri, vel illa inferior. *Non* ergo *in fortitudine illius*. Sed alii de Antiocho malunt exponere: quanquam ipsi etiam inter se non consentiunt. Quidam enim speciem correctionis esse volunt, quasi diceret Angelus potentiam Antiochi fore magnam, sed non fore apertam. *Roborabitur* ergo *virtus illius*, sed non in virtute, hoc est, non ut solent Reges heroica virtute, & magnitudine animi vires suas augere: neque enim illos imitabitur Antiochus, sed robur ejus erit occultum, quia scilicet obrepet clandestinis artibus, non pugnabit aperto Marte, quemadmodum qui viribus suis confidunt, sed clam multa tentabit, & ita furtim dilatabit suum imperium. Hic sensus est tolerabilis. Alii autem existimant hoc potius debere ad Deum referri, quod scilicet Antiochus non sua industria, nec virtute tam fortis sit futurus, sed Dei judicio, qui scilicet illum armabit, quoniam volet ipso uti quasi flagello ad pœnas de Judæis exigendas. Roborabitur ergo fortitudo ejus, sed non in propria virtute, quia hoc pendebit ex consilio & justa ultione Dei. Hic postremus sensus quamvis sit uberior, & contineat utilem doctrinam, tamen vereor ne sit contortus. Et ita vel est correctio, quia non ingenua strenuitate crescet, vel adhuc Angelus comparat robur ejus cum Alexandri potentia. *Roborabitur* ergo *virtus ipsius*, & non in virtute illius, nempe Alexandri: vel roborabitur illius virtus, sed non more bellico, non aperta magnitudine animi, sed quia grassabitur per fraudes, per artes clandestinas: quia ex una parte fuit improbissimus. tamen fuit servili ingenio, ut prius dictum fuit. Sequitur, *Et mirabiliter perdet, & feliciter aget, & faciet*, hoc est, exequetur, *& perdet robustos, & populum sanctorum*. Per Azumim intelligo non tantum Judæos, sed alias etiam vicinas gentes: quasi diceret Angelus Antiochum fore victorem quocunque arma sua proferet, donec tandem potiatur Judæa, & misere affligat populum Dei. *Percutiet* igitur *vel perdet fortes, & populum sanctorum*, hoc est, populum sanctum, sicuti ante vidimus. *Et pro intelligentia sua, & prosperabitur dolus in manu ejus*. Copula tamen potest hic supervacua esse: & sensus etiam hic fere communiter receptus est, ut uno contextu legatur, Pro intelligentia sua feliciter aget, tametsi copula interponitur: sed hic est frequens Hebraicæ linguæ usus ut copula abundet. *Prosperabitur ergo Mirmah in manu ejus*. Hic confirmat Angelus quod ante dictum fuit de servili Antiochi solertia, quod scilicet non ingenue neque viriliter se gesserit, sed cum audacia & improbitate conjunxerit malitiosas artes, & vafritiem Rege indignam. *Dolus* igitur *prosperabitur in manu ejus, idque pro intelligentia*. Quidam existimant notari Antiochi acumen, quasi diceret Angelus, Quia pollebit summo ingenio & perspicacia, ideo dolus in manu ejus prosperabitur. Sed posset etiam commode locus hic exponi, quod Antiochus pro animi sui sensu feliciter aget, ita ut dolis suis adjutus adipiscatur quicquid captabit. Sequitur enim postea, *in corde suo magnificabit*, vel sese extollet, vel magnifice se geret: quanquam hoc ad jactantiam & fastum pertinet, & capitur in malam partem. *Insolescet* igitur *in corde suo*. Videtur Angelus distinguere inter Antiochi consilium & perspicaciam, & inter fastum cordis, quod scil. ubi adeptus fuerit magnas victorias, & pro voto suo subegerit multas gentes, & tandem oppresserit Judæos, *tunc magnificabitur in corde suo*, hoc est, majore superbia quam ante inflatus erit propter illos continuos successus. *Et in pace perdet multos*, vel fortes: Rabbim enim utrumque significat. Quidam vertunt, propter felicitatem, quia scilicet Dominus volet illi frena laxare, ut nullus impediat victoriarum cursum. Propter illam ergo felicitatem perdet multos. Et profani homines, qui nihil intellexerunt de providentia Dei, dixerunt fortunam & felicitatem plus in bello valere, quam vel consilium vel arma. At felicitas imperatorum non est à casu vel fortuna: sed prout Deo placet agitare mundum variis modis: ita prospere quibusdam malis etiam, vel ignavis bellatoribus succedit: alii autem frustra conantur multa & tentant etiamsi pollent consilio, etiamsi instructi sunt optimo apparatu. Sed mihi magis placet alius sensus, quem interpretes non attingunt, quod scilicet nullo negotio in quiete, vel quasi per ludum, ut loquuntur, Antiochus multos perdet ac vastabit. Significat igitur Propheta, vel Angelus qui Prophetam alloquitur, Antiochum multarum gentium fore victorem, non tantum quia præditus erit magna vafritie, & dolis potius quam vi aperta bella geret: sed etiam quia veluti dormiens, sicuti de Timotheo Duce Atheniensium dictum fuit, Fortuna retia tendente capiet urbes, & terras, ac sibi subjiciet. Videtur ergo hanc quietem notare Angelus, quum dicit multam fore vastationem per manum Antiochi in quiete & otio. Alii exponunt, gentes vastatum iri ab illo latrone, quæ tamen nullam occasionem dederant, quia nihil hostiliter tentaverint adversus ipsum: sed quum pacem colerent, ipse lacesset eas etiam sine ullo prætextu. Sed ista interpretatio videtur coacta. Postea adjungit, *Et contra Principem Principum stabit*, vel exurget: *& absque manu perdetur*, vel destruetur: sed ו hic adversative ponitur, *Tamen destruetur absque manu*. Hoc fuit Prophetæ & toti populo longe molestius, quod Angelus prædicit Antiochum non tantum cum mortalibus, sed cum Deo ipso belligeraturum. Quod quidam per Sar Sarim intelligunt summum Sacerdotem, nimis argutum est & infirmum. Minime igitur dubito, quin hic Deus vocetur *Princeps Principum*. Proinde summa

summa est, Antiochum non modo superbum, audacem, & crudelem fore adversus homines, sed etiam eo amentiæ & furoris progressurum, ut non dubitet Deum ipsum impetere vel aggredi. Hæc est summa. Sed consolatio mox subjicitur quum Angelus dicit *destructum iri absque manu.* Illud enim fuisset prope intolerabile si audissent Judæi tantam fore Antiochi insolentiam, ut cum Deo ipso pugnaret, nisi addita fuisset hæc correctio, talem nempe exitum fore hujus belli, ut impietas Antiochi tandem ipsum perderet. *Destruetur* ergo: Qualiter? *Absque manu*, inquit. Nam tot gentibus subactis, quum ubique omnia adeptus esset pro voto, quid sperari poterat quoad homines? quis ausus fuisset contra illum insurgere? Et certum est, si Reges Syriæ contenti fuissent suis finibus, à nemine illis fuisse metuendum, quia nullus hostis molestus fuisset: verum provocarunt in se Romanos: & quum etiam Ægyptum vellent invadere, non satis feliciter illis successit. Quicquid sit, Angelus hic pronunciat Deum satis fore potentem absque ullo humano subsidio, ut Antiochum perdat, & aboleat. Hoc vaticinium quidam putarunt ad Antichristum spectare: itaque omisso Antiocho, hic depingunt nobis faciem Antichristi, quasi Angelus Danieli monstrasset quod futurum erat post secundam Ecclesiæ renovationem. Prior enim fuit quum data fuit libertas populo, & ab exilio reversus est in patriam: secunda autem renovatio facta fuit Christi adventu. Ergo existimant quidam interpretes hic ostensam fuisse vastitatem Ecclesiæ, quæ futura erat post Christum exhibitum, & post Euangelii promulgationem. Sed jam ante vidimus, non posse hoc quadrare. Et mirum est, homines exercitatos in Scripturis ita nebulas offundere claræ luci. Nam hac prophetia, ut heri dictum fuit, nihil est clarius, vel magis perspicuum, vel etiam familiare. Trahere igitur tam violenter ad Antichristum quod apparet etiam pueris ipsis dictum fuisse de Antiocho, quorsum spectat, nisi ut tota Scriptura perdat auctoritatem? Alii modestius loquuntur, & consideratius, nempe sic Angelum de Antiocho disserere, ut tamen depingat in ejus persona figuram Antichristi. Sed nescio etiam an illa arguria satis firma sit. Ego autem reverenter cupio sacra oracula tractari, ut ne pro arbitrio hominum quisque varietatem inducat, sed certum aliquid teneatur. Mihi magis placeret, si quis vellet aptare ad usum præsentem Ecclesiæ hoc vaticinium, & per anagogen quæ dicta sunt de Antiocho, ad Antichristum traducere. Scimus quicquid contigit veteri Ec-
1 Cor. 10. clesiæ, spectare etiam ad nos, nempe quia incidi-
vers. 11. mus in plenitudinem temporum. Nec dubium est, quin Spiritus sanctus voluerit ad tolerantiam crucis nos instituere hoc exemplo. Sed quemadmodum jam dixi, allegorias quærere nimis frivolum mihi videtur. Contenti ergo simus illa simplicitate, nempe ut transferamus ad nos quod veteri populo contigit. Nam qua ratione dicit Apostolus fore fal- 2 Petr. 2.
sos doctores in regno Christi, sicuti olim fuerant vers. 1.
Pseudoprophetæ: sic etiam statuendum est, diabolum qui homicida fuit ab initio, semper habiturum quos incitet, atque impellat ad persequendam Ecclesiam. Pugnat igitur hodie quoque diabolus non tantum fallacibus doctrinis & impiis erroribus & imposturis, sed etiam sævitia tyrannica, quoniam accendit multos impios ad rabiem, ut ita vexentur filii Dei. Quod ergo de Antiocho Danieli fuit prædictum, ut Judæi non deficerent sub tot calamitatibus quæ instabant: sic etiam eadem doctrina hodie muniri nos decet, ne scilicet nobis propter novitatem sit molestum, ubi Ecclesia duris oneribus gravatur, ubi tyranni ita insaniunt & grassantur ferro & ignibus. Nam idem experti sunt Patres, quibus tamen Christus nondum viam monstraverat, & qui
non tenebant tam aperte ut nos, configurari nos de- Rom. 8.
bere unigenito Dei Filio, quia primogenitus est in vers. 29.
Ecclesia, caput nostrum, & nos membra illius sumus. Hoc non tam aperte expositum fuerat sanctis viris, qui tamen perstiterunt sub tot afflictionibus, quum possent statuere Ecclesiam esse prorsus obrutam: ut certe mirum est non centies succubuisse tot & tam atrocibus malis. Ergo ita in usum nostrum hæc doctrina optime accommodabitur, si teneamus non æquum esse, ut melior sit nostra quam Patrum conditio. Quid autem illis accidit? ut *essent perfecti scelerati*: nempe quum Judæi, qui se electum esse Dei populum, & sanctum Abrahæ genus profitebantur, innumeris modis & obstinate provocassent Dei vindictam, Ecclesia miserrime vexata fuit. Præsertim Antiochus quasi horribilis quædam tempestas sic omnia vastavit, ut de se putarent prorsus actum esse, nec ulla esset spes, quoad humanum sensum. Quum ergo Deus tam severe animadverterit in scelera veteris populi, non mirum est, ubi hodie terra multis sceleribus referta est, & non desinimus assidue quasi data opera Deum provocare: nihil ergo mirum, si etiam duriter nos castiget. Deinde ut non sumat pœnam de nostris sceleribus, tamen scimus
in hunc finem nos esse vocatos, ut tota vita exercea- 1 Thess. 3.
mur sub cruce. Hæc est militia ad quam nos destinat vers. 3.
cælestis pater. Quum ita sit, in hoc speculo contemplari nos decet quisnam perpetuus sit Ecclesiæ status. Non mirum igitur est, si pro uno Antiocho plures Deus suscitaverit, qui sunt & præfracti, & indomabilis pervicaciæ, & qui crudeles sunt, & qui etiam clandestinis artibus multa tentant ac moliuntur ad perdendam Ecclesiam. Quod ergo experti sunt olim Patres, non mirum est, si etiam nos hodie aliqua ex parte sentiamus: hæc, dico, anagoge utilis est, & non torquet simplicem Scripturæ sensum. Nunc pergamus.

26. Et visio matutina & vespertina quæ pronunciata fuit, veritas est. Tu ergo obsigna (*vel claude*) visionem, quia ad dies multos *protenditur*.

Iterum confirmat Angelus, nihil in hac visione esse frustra ostensum Prophetæ, quia ne minima quidem pars effectu suo carebit. Scimus quam necessaria sit hæc species confirmationis fidei nostræ, quia etiamsi de rebus notis agatur, non possumus tamen acquiescere in verbo Dei, nisi iterum atque iterum testetur verum esse quod dixit, & sanciat tali repetitione quod est apud nos ambiguum. Jam quum res ipsa ostendat Angelum disseruisse de rebus absconditis, & quæ erant etiam prorsus incredibiles illo tempore, non mirum est si hic rursus pronunciet nihil Prophetam vidisse, quod Deus non sit facturus. *Visio* igitur *hæc*, inquit, *veritas est*. Vocat visionem vespertinam & matutinam, quia quum de sex annis & fere dimidio ageret Angelus, usus est hac loquutione. Et diximus hoc diserte fuisse expressum, ne quis raperet vel ad annos vel ad menses, quod nonnulli fecerunt, quasi dixisset Angelus, Ecce supputando singulos dies reperientur sex anni, & circiter dimidius usque ad complementum hujus prophetiæ, nempe de templo purgando. Ergo nunc iterum dicit, *visionem illam* in qua Deus per dies singulos supputaverat tempus profanationis templi usque dum purgatum fuit, hanc visionem esse certam. *Tu ergo*, inquit, *obsigna*, vel claude *visionem*, *quia ad dies multos*. Mirum est, cur Deus voluerit esse absconditum quod tamen jam patefecerat servo suo. Neque enim privatim edoctus fuit Daniel de rebus futuris, sed in communem totius populi utilitatem. Videtur ergo hoc alienum esse ab ejus officio, quod jube-

jubetur visionem claudere, & tenere quasi abstrusam. Sed intelligit Angelus, etiamsi major pars hoc vaticinium repudiet, tamen non esse cur Daniel titubet. *Sis igitur custos hujus prophetiæ*, quasi Deus thesaurum deponeret inter manus servi sui, atque diceret, non respicias si alii contemnant hanc prophetiam, multi rideant, alii existiment te fabulas narrare, & paucissimi fidem tibi adhibeant. Ne igitur propter hoc deficias, sed fideliter custodias hunc thesaurum: *quoniam ad dies multos*, hoc est, quamvis non statim appareat effectus, quia scilicet Deus pœnas, de quibus disseruit, adhuc aliquandiu suspendet, deinde non statim restituet templum, nec eripiet populum suum mox è manu tyranni: quamvis ergo differat ad multos dies tam judicia sua, quam misericordiam, *tu claude hanc visionem*, hoc est, apud te contineas, etiamsi sis solus. Non ergo simpliciter Deus jubet Prophetam suum tacere vel celare quod didicit, sed confirmat potius ad constantiam, ne scilicet æstimet hoc vaticinium ex communi vulgi sententia. Et simul ostendit, quamvis cum fructu non audiant Judæi quod pronunciabat illis Daniel, tamen non fore quicquam irritum. Sequitur,

27. Et ego Daniel deliquium passus sum, (*vel fractus sum*) & ægrotavi dies, (*hoc est, ad tempus aliquod*) & surrexi, (*hoc est, postquam surrexi*) feci opus Regis, (*hoc est, functus sum officio meo quod à Rege erat injunctum*) & obstupui propter visionem: neque intelligens. (*hoc est, nemo erat qui intelligeret.*)

Iterum Daniel ostendit se fuisse intus arcano Dei instinctu sic tactum, ut certo sciret hanc visionem divinitus sibi fuisse oblatam. Deus enim voluit afficere servum suum, ut majore reverentia amplecteretur quod audierat & viderat. Dixi jam, verbum Dei non ita attente à nobis audiri ut meretur, nisi præcedat aliquis timor qui animos nostros quodammodo expergefaciat è suo torpore: sed in hoc vaticinio aliquid speciale fuit. Deus ergo non vulgariter humiliavit servum suum, sed morbo, cujus nunc meminit, voluit ostendere aliquid magnum & maxime serium hic monstrari, nempe in hoc vaticinio. Dicit ergo Daniel *se fuisse attonitum, quasi defectum pateretur, & fuisse etiam morbo afflictum.* Morbus ergo hic non contigit naturaliter Prophetæ, sed sic concussus timore fuit, ut fere concideret. Et hoc etiam postea ostendit, quod scilicet nemo intellexerit hanc prophetiam. Ergo hic admonet omnes pios, ut ne oscitanter vel audiant, vel legant quod hic narratur, sed afferant summam attentionem, & sciant Deum hic monstrasse quæ apprime utilia essent cognitu, & quæ spectarent ad summam ipsorum salutis. Hæc ratio est cur Danielem oportuerit ita dejici, ut etiam ex morbo decumberet. Dicit tamen *se reversum fuisse ad opus Regis*, hoc est, ad munus suum ordinarium. Unde colligimus eos nimis crasse errare, qui putant tunc in Perside fuisse, quia non poterat redire ad suam functionem, nisi versatus tunc quoque esset in aula Regis. Quorsum autem hoc additur? Nempe ut sciamus Prophetam non fuisse abstractum à munere quod Rex mandaverat, tametsi Deus illum etiam vocasset ad alias partes, nempe quia elegerat in Prophetam & doctorem Ecclesiæ suæ. Hoc quidem rarum est, neque debet trahi in communem regulam, ut loquuntur. Quis enim nostrum sufficeret ad gubernationem, cui præfectus erat Daniel, & interea etiam par esset ad obeundum doctoris munus, vel Pastoris? Sed Deus extra ordinem usus est Daniele servo suo, quia voluit illum in aula versari multis de causis. Vidimus enim antea, hac occasione illustratam fuisse Dei gloriam: imo Daniel Belsazarem admonuit de propinquo interitu, quum jam hostes urbem aliqua ex parte cepissent. Et hinc etiam sequuta est utilitas, quod Cyrus & Darius pepercerunt Judæis. Quantisper autem dominati sunt Chaldæi, fuit etiam Daniel non vulgari solatio miseris exulibus. Nam etsi vixit sub crudelibus tyrannis, tamen quia adhuc supererat aliqua auctoritas, hinc factum est, ut gentem suam levaverit multis incommodis. Deus ergo ita consuluit toti populo quum voluit Danielem in officii sui cursu pergere. Cæterum, extra ordinem voluit etiam ipsum ornare prophetiæ dono. Hoc, quemadmodum dixi, in Daniele singulare est. Nunc sequitur,

CAP. IX.

ANno uno (*id est, primo*) Darii filii Assueri è semine Medorum, qui Rex fuit constitutus (*regiatus, ad verbum, hoc est, qui Rex fuit*) in regno Chaldaico.

2. In anno primo, *inquam*, (*Repetit quod dixerat de primo anno*) regni illius, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quibus fuerat sermo Jehovæ ad Jeremiam Prophetam, (*alii vertunt illud binothi, attentus fui, hoc est, diligenter consideravi: & hoc ad summam rei non multum pertinet*) ad implendum desolationem Jerusalem annos septuaginta.

3. Et levavi faciem meam ad Dominum Deum, ut quærerem oratione & precationibus, (*alii in accusativo vertunt, orationem & preces*) cum jejunio, sacco, & cinere.

Hoc capite duo nobis exponet Daniel, nempe quum instaret redemptionis tempus, quod præscriptum fuerat à Jeremia, se ardentius solito precatum esse: deinde narrabit quid responderit Deus ad ejus vota & preces. Hæc igitur duo sunt membra hujus capitis. Dicit autem Daniel, *quum numerum annorum cognosceret ex libris se fuisse precatum.* Unde colligimus, non in hoc Deum promittere filiis suis tam beneficia terrena, quam salutem æternam, ut ignavi torpeant, & ita abjiciant omnem curam, & omne studium, sed potius ut eos sollicitet ad preces. Nam quorsum tendunt promissiones Dei, nisi ut eas fide amplectamur? Atqui præcipuum fidei exercitium est precatio. Ergo hoc observatu dignum est quod dicit Daniel *se stimulatum fuisse ad preces, quia de numero annorum ex libris cognovit.* Sed reliqua in crastinum differam.

Da omnipotens Deus, quando hodie ad eandem sortem nos vocasti, quam experti sunt olim patres sub Lege, sicuti eos confirmasti ad patientiam, & armasti etiam ad constantiam pugnandi, ut superiores essent omnibus insultibus Satanæ & mundi: da, inquam, ut hodie nos etiam, quos voluisti ipsis esse conjunctos, sic proficiamus in verbo tuo, ut meditemur tolerantiam crucis tota nostra vita: & ita parati simus ad pugnandum, ut malimus misere affligi sub

sub vexillo crucis, quam secure degere, & luxuriari in nostris deliciis, & esse interea alieni à spe illius victoriæ, quam nobis pollicitus es, & cujus fructus repositus est nobis in cælo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA QUARTA IN DANIELEM.

COEpimus heri dicere fideles non ita acquiescere in promissionibus Dei, ut torpeant, & inde captent occasionem ignaviæ & socordiæ, quia certo persuasi sunt Deum facturum esse quicquid promisit, sed potius stimulari ad precandum, quia hæc est vera fidei probatio, quum scil. petimus, ut Dominus re ipsa præstet quod nobis pollicitus est: & hujus rei proponitur nobis exemplum in Daniele. Nam quum intelligeret jam adesse tempus liberationis, hæc cognitio fuit vice stimuli, ut vehementius Deum oraret, quam pro more. Certum quidem est, quemadmodum etiam ante vidimus, Prophetam fuisse hac in parte diligentem & sedulum. Neque enim morem suum mutavit quum sponte adiit capitis discrimen, quia quum edicto regio omnes prohiberentur Deum orare, ipse faciem suam direxit versus Jerusalem. Fuit igitur hoc quotidianum sancto Prophetæ. Sed videbimus rationem hanc precandi fuisse extraordinariam. Dicet enim cum sacco & cinere se fuisse precatum. Unde apparet Dei promissione excitatum fuisse ad orandum, atque hinc etiam colligimus quod nuper attigi, fidem non esse otiosam aliquam speculationem, quasi sufficeret annuere Deo. Nam asini etiam videntur annuere suis auribus, sed aliquid est magis serium in fide, quod scil. ubi amplexi sumus Dei gratiam quæ nobis offertur, sicuti ipse nobis occurrit & nos prævenit sua bonitate, ita etiam vicissim nos respondemus & testamur nos ab eo expectare quod pollicitus est. Hoc autem non potest fieri melius quam ubi petimus quod promisit. Et ideo in precibus sanctorum hæc sunt conjuncta, imo sancti quoties rogant Deum, objiciunt promissiones. Et non possumus etiam aliter precari cum vera fiducia, nisi ubi innixi sumus Dei verbo. Tale ergo exemplum nobis hic proponitur in Daniele, quod quum *intelligeret numerum annorum instare, de quo loquutus fuerat Deus per Jeremiam*, adjecerit animum suum ad precandum. Sed notare etiam operæpretium est quod dixi, Danielem hic non agere de quotidianis precibus. Antequam loquutus esset Jeremias de septuaginta annis, Daniel sese exercebat in precibus, quemadmodum colligi facile potest ex tota ejus vita. Sed quia tempus redemptionis jam propinquum esse cognovit, tunc stimulatus fuit ad preces insolitas. Nam hoc exprimitur quum dicit, *in jejunio, & sacco, & cinere*. Neque enim sancti solebant quotidie vel projicere cinerem super capita sua, vel etiam jejuniis se parare ad precandum, vel saccos induere. Illud erat rarius, nempe quum Deus signum aliquod daret iræ suæ, vel quum expectaretur aliquod rarum & singulare beneficium. Daniel ergo non pro more solito rogavit Deum, sed quum saccum indueret, & se aspergeret cinere, & adderet simul jejunium, suppliciter sese prostravit coram Deo, ut veniam postularet, quemadmodum postea videbimus, & peteret ut Deus quod fuerat pollicitus re ipsa etiam præstaret. Nunc ergo duo nobis tenenda sunt: prius est, fidem nostram assidue exercendam esse precibus: deinde ubi Deus aliquid insigne & eximium nobis promittit, debere etiam nos magis accendi, & hunc esse quasi acriorem stimulum. Quod attinet ad jejunium, saccum, & cinerem, breviter hoc notandum est, sanctos Patres sub Lege solitos fuisse adjungere extraordinariis precibus has ceremonias, præsertim ubi volebant fateri suam culpam coram Deo, & prodire in ejus conspectum veluti rei, qui jam convicti essent, & spem totam ponerent in deprecatione veniæ. Hodie etiam aliqua ex parte liceret fidelibus similiter adjungere precibus suis ritus aliquos externos. Quanquam nulla hic præfigi potest necessitas, neque etiam debet. Scimus populos Orientales fuisse magis deditos ceremoniis quam nos simus. Et discrimen etiam notandum est inter veterem populum, & novam Ecclesiam, quia Christus adventu suo multas ceremonias abrogavit. Nam Patres sub Lege similes fuerunt pueris, quemadmodum dicit Paulus. Gal. 4: 3. Ergo regimen, quod illic Deus instituerat hoc ferebat secum, ut adhiberent plures ceremonias ad usum suum. Jam quum hoc discrimen sit inter nos & illos, si quis vellet per omnia imitari quicquid egerunt, potius simia esset quam verus imitator. Interea tamen notandum est, rem apud nos manere, quamvis abrogati sint externi ritus. Duo igitur sunt genera precandi, unum quod colere nos decet singulis diebus, mane, vesperi, & etiam si fieri posset, singulis momentis. Videmus enim ut precandi assiduitas nobis commendetur in Scriptura. Luc. 18. vers. 1. Rom. 12. vers. 12. 1 Thess. 5. vers. 17. Alterum genus est, ubi vel Deus iram suam nobis denunciat, vel opus habemus singulari ejus auxilio, vel aliquid rarum ab ipso petimus. Talis igitur fuit ratio precandi quum Daniel saccum induit, & se aspersit cinere. Sed quoniam de his rebus alibi dixi, ideo nunc sum brevior. Daniel ergo quum sciret adesse liberationis tempus, non tantum pro more suo oravit, sed aliis omnibus negotiis relictis, ut esset magis solutus & liber, singulariter adjecit animum ad precationem, atque ideo alia adjumenta simul adhibuit. Neque enim saccus & cinis tantum ad testimonium externum spectant, sed ut qui alioqui nimium piger est ac tardus, his adjumentis ardorem precandi augeat. Est quidem hoc verum, ubi Patres sub Lege cum sacco & cinere orabant, valuisse hoc ad externam professionem, ut primum hominibus testatum facerent se venire coram Deo reos & supplices, & spem salutis se habere in sola venia. Sed alia etiam utilitas fuit, nempe ut magis se accenderent ad studium precandi. Ergo utrumque hic notandum est in Daniele. Quod si tantus Propheta opus habuit hoc adminiculo, quid de nobis dicendum erit? Nemo enim est qui non plus satis intelligat se nimis esse lentum, & frigidum in hac parte. Ergo non aliud restat, nisi ut quisque prout suæ infirmitatis sibi conscius est, colligat omnia adjumenta, quibus corrigat suam ignaviam, & seipsum exstimulet ad precandi ardorem. Nam quum Daniel etiam ex more quotidiano sic precatus sit, ut ob eam rem adierit certum vitæ periculum, hinc colligere licet quam fuerit sponte propensus ad Deum orandum. Cognoscit tamen hoc non sibi sufficere, ideo saccum & cinerem & jejunium adjungit. Præterea quod fusius tractari posset, jejunium sæpe adjungi extraordinariis precibus. Unde colligimus, per se non esse opus Deo gratum, quemadmodum non tantum fingunt hodie Papistæ, sed etiam olim multi stulte imaginati sunt. Putarunt enim jejunium spectare ad cultum Dei. Sed semper jejunium Scriptura nobis commendat ob alium finem. Per se igitur nullius esset momenti, sed ubi est admixtum precibus, ubi est exhortatio ad pœnitentiam,

M

tiam, ubi est testimonium reatus, tunc gratum est, sed propter aliud. Sic ergo videmus Danielem jejunio rite fuisse usum, non quasi vellet Deum placare tali cultu, sed ut vehementior esset affectus precandi. Aliud etiam hic notandum est, quum interpres esset somniorum Daniel, tamen non fuisse elatum vel confidentia, vel superbia, ut contemneret doctrinam à Prophetis aliis traditam. Jeremias tunc erat Hierosolymæ quum Daniel tractus fuit in exilium, ubi diu functus fuit postea officio doctoris, ut Babylon esset
Eze. 14. quasi suggestus. Et Ezechiel nominat eum tertium
vers. 14. inter excellentissimos Dei servos. Nam celebris erat illo tempore Danielis pietas una cum integritate & sanctimonia vitæ. Ergo videmus Jeremiam vel paulo ante fuisse mortuum in Ægypto, vel forte adhuc vixisse, quum hæc visio oblata fuit Danieli. Atqui ante illud tempus legebat vaticinia Jeremiæ. Videmus ergo quanta fuerit sancti viri modestia, quod legendo sese exercuit, neque gravatus est proficere in scriptis Jeremiæ. Sciebat enim sibi, quemadmodum reliquis fidelibus, datum fuisse doctorem illum. Ergo libenter sese submisit doctrinæ Jeremiæ, & ita seipsum coëgit in ordinem. Alioqui si non dignatus fuisset legere vaticinia illa, indignus erat qui particeps fieret promissæ liberationis. Nam si erat membrum Ecclesiæ, oportuit illum esse discipulum Jeremiæ: quemadmodum Jeremias etiam non fuisset gravatus vicissim proficere, si quod vaticinium Danielis allatum esset. Ergo hæc modestia vigere debet inter servos Dei, etiam qui prophetiæ dono excellunt, ut alii discant ab aliis, & nullus se eximat à communi ordine. Sic enim sumus doctores, ut simul oporteat nos esse discipulos. Et hoc significat Daniel quum dicit *se intellexisse numerum annorum in libris, & numerum de quo fuerat sermo Jehovæ ad Jeremiam Prophetam.* Ostendit cur sese exercuerit in legendis Jeremiæ scriptis: nempe quia sciebat Deum loquutum esse per os illius viri. Ergo non piguit ipsum legere quod sciebat profectum esse ab ipso Deo. Tempus Prophetiæ notandum est, *primo anno Darii.* Quanquam hic non diutius insistam, quia malo de annis differere quum ad secundam partem cap. ventum fuerit. Dixi enim heri hoc caput complecti duo præcipua membra. Daniel enim refert suam precationem, deinde adjungit vaticinium, quod allatum fuit per manum Angeli. Tunc ergo dicemus de septuaginta annis, quia satis longa erit disputatio. Sed tantum hoc breviter attingam, propinquum fuisse redemptionis tempus, quum mutata fuit Monarchia Babylonis, hoc est, translata ad Persas & Medos. Deus enim quo illustrior esset redemptio populi, voluit totum Orientem expergefacere, ubi Medi & Persæ vicerunt Babylonios. Ac eodem fere tempore promulgarunt edictum suum Cyrus & Darius, ut liceret Judæis redire in patriam. *Illo* igitur *anno*, hoc est, statim ex quo regnare cœpit Darius. Sed hic posset quæri cur solum Darium nominet, quum tamen Cyrus fuerit & virtute militari, & prudentia, & aliis etiam dotibus longe præstantior. In promptu est solutio, quod Cyrus ad alias expeditiones statim profectus est. Scimus enim ut ipsum rapuerit inexplebilis cupiditas. Negant fuisse avarum, sed ambitio plusquam insana fuit in illo homine: ideo nunquam potuit uno in loco quiescere. Et ideo Babylone, & tota illa Monarchia potitus, in Asiam minorem profectus est, & seipsum continua inquietudine vexavit usque ad mortem. Alii dicunt occisum fuisse in prælio: Xenophon describit ejus mortem, acsi in lecto decumberet, ac per otium præciperet suis filiis quid esset agendum. Sed quicquid sit, omnes historiæ testantur Cyrum semper huc & illuc cursitasse. Ideo non mirum est si Propheta hic tantum loquatur de Dario, qui & senior erat, & tota vita etiam fuerat tardior. Neque enim fuit vir bellicosus, quemadmodum satis notum est. Xenophon vocat illum Cyaxarem, & certum est fuisse filium Astyagis. Astyages autem avus erat maternus Cyri, ut notum est: hic autem Darius qui vocatur Cyaxares, fuit socer, quum esset avunculus. Nam mater Cyri fuit soror Darii hujus. Quod autem Propheta patrem ejus nominat Assuerum, hoc nihil absurdi continet, quia scimus magnam esse in nominibus varietatem, si quis Græcos scriptores cum Hebræis conferat. Non dubium igitur est, quin Astyages etiam vocatus sit Assuerus, vel saltem alterum fuerit nomen, alterum cognomen. Et omnis ambiguitas tollitur quum dicit, *Darium fuisse ex semine Medorum.* Sic enim distinguit inter Medos & Persas, quia Medi longe & late occupaverant ditiones splendidas & opulentas: Persæ autem inclusi fuerant in suis montibus, ideo austerior erat eorum vita. Sed Propheta hic exprimit Darium de quo loquitur, fuisse oriundum à Medis. Et addit alteram circumstantiam, *quod scil. adeptus fuerit regnum Chaldaicum.* Passus enim est Cyrus illum vocari Regem non tantum ætatis causa, & quod esset socer, & avunculus, sed etiam quia non poterat quicquam adversus illum tentare. Sciebat nullum esse hæredem, qui posset facessere molestiam in posterum. Concessit ergo inanem titulum Cyrus socero suo, quia interim manebat penes ipsum tota vis & potentia. Dicit: *Quum intelligerem in libris numerum annorum ad implendum*, inquit, *desolationem Jerusalem annos septuaginta.* Vaticinium hoc legitur vigesimo quinto capite Jeremiæ, & repetitur etiam vigesimo nono. Præfixit Deus exilio populi sui annos septuaginta, quoniam gravis erat illa tentatio, quum ejecti essent ex terra Chanaan, quæ tamen illis data fuerat in hæreditatem perpetuam. Tenebant celebres illas sententias, Hæc re- Psal. 132.
quies mea in seculum seculi: deinde, In perpetuum vers. 14.
terram hanc possidebitis. Quum inde ejecti essent ac dispersi in varias plagas, hoc perinde erat, acsi abolitum esset Dei fœdus, & nihil illis prodesset trahere originem à sanctis Patribus, quibus terra illa fuerat promissa. Ergo Deus ut occurreret his tentationibus, præfixit certum tempus exilii. Et hoc vaticinium nunc commemorat Daniel. Adjungit, *Tunc levavi faciem meam.* Est proprie *Etena* Ponere: sed quoniam Interpretes quidam videntur nimium argute accipere hoc verbum, quasi Daniel tunc respexisset ad sanctuarium, ideo vertere placuit, quod *levarit faciem ad Deum.* Hoc quidem verum est, quum staret altare, & arca fœderis esset in sanctuario, fuisse illam faciem Dei, ad quam fideles oportuit preces suas & vota dirigere: sed tunc diversa fuit ratio, nempe quum excisum esset templum. Nam quod ante legimus Danielem orasse quum oculos cap. 6.
verteret ad regionem illam, & versus Judæam, non vers. 10.
fecit quasi ex more Patrum vellet precari. Nullum enim tunc erat Sanctuarium, nulla arca fœderis. Ergo vertit faciem suam versus Hierosolymam, desiderii monstrandi causa, nempe ut profiteretur se adhuc animo habitare in terra illa quam destinaverat Deus generi Abrahæ. Retinuit igitur illo gestu vel ritu externo possessionem terræ sanctæ Propheta, quamvis captivus & exul esset. Quantum ad præsentem locum spectat, simpliciter intelligo quod faciem suam ad Deum sustulerit. *Ut quærerem*, inquit, *oratione & precibus.* Alii vertunt, Ut quærerem orationem & preces. Et quod ad sensum spectat, utrumque probabile est. Sed prior versio minus coacta est, quod scilicet quæsierit Propheta Deum oratione & precibus. Nam hæc etiam loquendi ratio satis passim trita est Scripturis, quod scilicet quæramus Deum, ubi testamur nos ab ipso sperare quæ promisit. Jam sequitur,

4. Et

4. Et oravi Jehovam Deum meum, & confessus sum, (*idem verbum in Hiphil significat celebrare Deum laudibus, sed hic accipitur pro fateri culpam*) & dixi, Quæso Domine Deus magne & terribilis, custodiens fœdus & misericordiam diligentibus ipsum, & custodientibus præcepta ejus.

Hic precationis suæ summam refert Daniel. Dicit autem *se fuisse precatum, & confessum coram Deo.* Nam major pars hujus orationis huc tendit, ut Deus populo suo ignoscat. Ubi autem veniam poscimus, necesse est ut præcedat testimonium pœnitentiæ. Deus enim pronunciat se fore exorabilem & propitium, ubi serio & ex animo resipiscunt homines. Ergo una hæc ratio est impetrandæ veniæ, ubi fatemur culpam. Et ideo Daniel hic consumit majorem partem orationis suæ in reatu suo profitendo. Hoc autem admonet non jactantiæ causa, sed ut suo exemplo ad rite precandum nos instituat. Dicit ergo *se orasse & fuisse confessum.* Neque supervacuum est quod nomini Jehovæ addit Elohai. *Precatus sum,* inquit, *Deum meum.* Nam ita demonstrat non trepide, ut sæpe fieri solet, se concepisse preces. Nam increduli etiam sæpe ad Deum confugiunt, sed absque confidentia. Secum enim disputant an aliquis fructus rediturus sit ex precatione. Daniel ergo hic duo nobis aperte & distincte ostendit, quod scilicet oraverit cum fide & pœnitentia. Verbo confitendi pœnitentiam suam denotat: ubi dicit *se orasse Deum suum,* illic exprimit fidem, quod scilicet non projecerit temere suas preces, ut increduli confuse Deum orant, & interea distrahuntur in varias cogitationes. *Oravi,* inquit, *Deum meum.* Nemo autem potest sic loqui, nisi qui innixus Dei promissionibus certo statuit illum fore sibi exorabilem. Jam addit, *Quæso Domine.* Particula אנא vertitur pluribus modis, sed hic proprie est particula obsecrandi, ut Grammatici vocant. *Domine Deus,* inquit, *magne & terribilis.* Videtur Daniel quodammodo sibi obstaculum ponere, quum *Deum vocat magnum & terribilem.* Talis enim est Dei majestas, quæ nos procul abigat, statim atque ipsam mente concepimus. Ergo hic terror videtur removendus esse ubi quærimus familiariter accedere ad Deum. Putaret igitur quispiam non esse hanc commodam rationem precandi, quod Daniel sibi Deum statuat ante oculos magnum & formidabilem. Perinde enim est acsi seipsum expavefaceret. Sed hic sibi optime moderatus est Propheta, quum ab una parte Deum agnovit esse magnum & terribilem, & ex altera parte conjunctim etiam agnovit *ipsum servare fœdus suum erga eos qui ipsum diligunt & custodiunt statuta ejus.* Deinde videbimus postea additum esse tertium, nempe quod etiam Dominus ingratos recipiat, & qui recesserant ab ejus fœdere. Hæc igitur simul conjunxit Propheta. Sed quantum attinet ad hæc epitheta *magni & terribilis,* tenendum est sicuti nuper dixi, non posse nos rite precari, nisi humiliati simus coram Deo: & hæc humilitas præparatio est ad pœnitentiam. Daniel ergo Dei magnitudinem sibi objecit, ut ita & se & alios suo exemplo dejiceret coram Deo, ac etiam serio se afficeret pœnitentiæ sensu. *Deus* ergo *magne & terribilis,* inquit. Neque enim unquam tribuetur Deo justus honor, nisi ubi erimus dejecti quasi mortui coram ipso. Et hoc diligenter notandum est, quia ut plurimum tanta est securitas, ubi Deum oramus, ut sit quasi aliquod opus defunctorium. Sciamus ergo non posse nos quicquam à Deo impetrare, nisi dum prodimus in conspectum ejus cum metu & tremore, ita ut simus vere dejecti. Hoc primo loco notandum est. Mitigat autem asperitatem illam Daniel quum adjungit, *Custodiens pactum, & misericordiam diligentibus ipsum.* Est hic mutatio personæ. Transit enim à secunda persona ad tertiam: sed in sensu nulla est obscuritas, acsi dixisset, *Custodis pactum diligentibus te, & observantibus statuta tua.* Hic Daniel nondum explicat quicquid necesse est. Nam hoc fuisset nimis infirmum ad fiduciam impetrandi. Populus enim perfide à Deo defecerat, ideo quoad ipsum abolita erat hæc pactio. Sed Daniel paulatim, & per certos gradus descendit ad viam sibi sternendam, quo scilicet possit certam fidem misericordiæ Dei concipere. Atque in hoc membro duo complectitur. Priore enim loco testatur non esse cur Judæi expostulent cum Deo, vel querantur severe nimis secum agi. Daniel ergo tollit omnes illas voces obstreperas quum dicit, *Deus tu custodis pactum.* Nam hic notanda nobis est populi conditio qualis tunc erat. Erant Israëlitæ tracti in exilium: scimus quam dura fuerit illa tyrannis, & in summa, extremis opprobriis & contumeliis erant obruti: deinde crudeliter ipsos tractabant victores. Hoc ergo poterat impellere multos, sicuti non dubium est impulsos fuisse ad obstrependum, Quid sibi vult Deus? Nam quid nobis prodest esse electos in peculiarem populum? Quorsum ista adoptio, quum tamen miserrimi simus omnium? Judæi ergo poterant non sine acerbo dolore & tædio malorum conqueri de pœnarum gravitate, quas Deus illis inflixerat. Sed Daniel hic præfatur se non prodire coram Deo, ut litiget, vel obmurmuret, sed tantum ut veniam deprecetur. Hac igitur ratione primum dicit, *Deum servare pactum erga omnes qui ipsum diligunt.* Sed interea transitum sibi facit ad petendam veniam, quemadmodum postea videbimus. Nam de pacto & misericordia adhuc dicendum erit proxima lectione.

Jesa. 58. vers. 9.

Da omnipotens Deus, quando hodie etiam nos merito castigas ob peccata nostra, sicuti exemplum nobis proponis in veteri populo, ut cum vera pœnitentia & humilitate sic erigamus ad te faciem nostram, ut tamen supplices etiam ac prostrati coram te jaceamus, ac desperatione obruti spem unicam statuamus in tua misericordia, quam nobis pollicitus es: verum adoptione illa freti, quæ fundata est & sancita in Filio tuo unigenito, non dubitemus te nobis fore patrem, quoties ad te confugiemus: & interim sic afficias penitus animos nostros, ne tantum officii causa te oremus, sed etiam ut vere & serio confugiamus ad te: & tacti simus malorum nostrorum sensu, ut non tamen interea dubitemus, quin nobis propitius futurus sis, in nomine ejusdem Filii tui Domini nostri, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA QUINTA IN DANIELEM.

Postrema lectione dixit Daniel *se precatum fuisse, & confessum:* nunc ubi formam precationis suæ narrat incipit à confessione illa. Hoc igitur notandum est, ut melius liqueat in quem scopum spectaverit Daniel, & quæ etiam fuerit summa precationis. Exordium igitur tale est, populum coram Deo reum esse, & suppliciter veniam deprecari. Sed antequam ad deprecationem veniat Propheta, fatetur modis omnibus populum juste fuisse castigatum à Domino, quia tam graviter & varie etiam illius iram provocaverit. Primo vocavit Deum terribilem (nam recitavi verba & Latine reddidi) ubi Propheta ut concilier sibi gratiam coram Deo, præfatur de ejus magnitudine. Et his verbis se & alios etiam fideles ad reverentiam incitat, nempe ut prodeant in conspectum Dei cum hac summissione, ut agnoscant se prorsus jam esse damnatos, nec spem ullam sibi restare, nisi in mera Dei misericordia. Vocat igitur *Deum magnum & terribilem*, ut ita omnium piorum animos dejiciat coram Deo, ne scilicet ullam altitudinem spirent, vel ne ulla confidentia sint inflati. Nam, ut alibi dictum fuit, Dei epitheta nunc perpetua sunt, nunc respiciunt circumstantiam rei de qua agitur. Potest semper vocari Deus magnus & terribilis: sed hoc loco Daniel ita appellat, ut se & alios omnes, quemadmodum jam dixi, ad humilitatem & reverentiam erudiat. Deinde adjungit, fidelem esse in custodiendo pacto, & misericordia prosequenda erga omnes veros ejus cultores. Dixi in hoc membro esse mutationem personæ, sed quæ sensum non obscurat, neque ambiguum reddit. Dixi præterea his verbis testari nihil esse causæ, cur populus obmurmuret, vel queratur se nimis rigide tractari. Nam ubi hoc statutum est, Deum esse fidelem in suis promissis, non est jam cur expostulent homines cum ipso, acsi minus clementer ipsos tractaret, vel frustraretur ipsos, quia reperientur fallaces, & perfidi: Deus autem semper manebit verax. Hoc sensu Daniel pronunciat *Deum servare pactum erga omnes qui ipsum diligunt*, &c. Deinde hoc etiam notandum est quod adjungit Pacto nomen misericordiæ. Non ponit has duas voces quasi diversas, *berith*, & *chesed:* pactum & misericordiam simul conjungit, & ita resolvi debet oratio (est hypallage, ut loquuntur) nempe quod pactum Dei sit gratuitum, vel quod fluat ex fonte misericordiæ ipsius. Quid est igitur pactum, vel fœdus, & misericordia Dei? Fœdus quod ex misericordia Dei manat, hoc est, fœdus quod non est fundatum in hominum dignitate nec meritis innititur: sed causam suam habet, & stabilitatem, & effectum, & complementum in sola Dei gratia. Hoc notandum est, quia possent quærere qui adeo non sunt exercitati in Scripturis, cur Daniel distinguat misericordiam à pacto, quasi tantum mutua sit stipulatio ubi Deus paciscitur cum hominibus, atque ita fœdus Dei simpliciter pendeat ab hominum obedientia. Solvitur hæc quæstio, ubi tenemus esse hypallagen in his verbis. Atque hic loquendi modus frequenter occurrit in Scriptura. Quoties enim de fœdere Dei agitur, simul etiam additur vel clementia, vel bonitas, vel propensio ad amorem. Ergo Daniel primo loco fatetur, fœdus quod pepigit Deus cum Israëlitis esse gratuitum, quia scilicet non alia est ejus causa vel origo, quam gratuita Dei bonitas. Deinde testatur Deum esse fidelem, qui pactum hoc nunquam violat, neque ab eo discedit, sicuti pluribus locis conjungitur veritas aut fides Dei cum clementia. Quemadmodum enim necesse est amplecti meram Dei bonitatem, ut salus nostra penes ipsum solum resideat, & ita etiam gloria qualis debetur ejus misericordiæ reddatur: sic necesse est secundo loco constantiam Dei nobis esse bene perspectam. Utrumque hic exprimitur in verbis Prophetæ, quum fœdus Dei ostendit pendere, vel fluere à gratia ipsius: deinde quum adjungit Deum esse fidelem in pacto suo servando. Adjungit, *Erga eos qui te diligunt, & custodiunt*, &c. Hoc etiam diligenter notandum est, quia Daniel hic depellit totum populum à defensione quam obtendere multi poterant: sicuti hypocritæ libenter jurgantur cum Deo, imo etiam audacter ipsum objurgant, ubi non ignoscit illis, vel non indulget. Daniel ergo ut compescat talem superbiam, & præcidat ansam litigandi omnibus impiis, dicit *Deum esse fidelem erga omnes qui ipsum diligunt.* Ita admonet, Deum nunquam esse severum, nisi dum provocatur hominum peccatis: quasi diceret fœdus Dei firmum esse per se, sed dum ab hominibus violatur, non esse mirum si Deus etiam non præstet quod pollicitus est, sed discedat à pacto suo, ubi videt mala fide, imo perfide secum agi. Ergo hic obliqua est condemnatio populi, quum Daniel testatur Deum esse *constantem in servandis promissis*, si vicissim homines agerent cum ipso bona fide. In summa convertit culpam in populum, quod Deus non egerit benigne & humaniter, sicuti solebat, sed exercuerit gravissimam illam vindictam, quum scilicet expulsus fuit populus è terra Chanaan, quæ perpetua erat illus hæreditas. Daniel hic ostendit non posse ullam culpæ partem in Deum trajici, quia scilicet populus ipse desciverit, & sua perfidia violaverit Dei pactum. Videmus ergo ut derivet culpam malorum omnium in suos populares, atque ita Deum ab omni culpa & omnibus injustis querimoniis eximat. Cæterum, ostendit Propheta quid sit præcipuum in vero Dei cultu, nempe ut ipsum diligamus. Multi enim serviliter Dei Legem observant: sed interea tenendum est illud, Hilarem datorem à Deo amari. Quum igitur hypocritæ violenter trahantur in obsequium, hic discernit Propheta inter veros Dei cultores, & alios qui defunctorie multa præstant, & nihil ex animo. Dicit autem hoc esse principium colendi Dei, si à nobis diligitur. Et hæc sententia etiam frequenter occurrit apud Mosem. Tenendum igitur est, non esse grata Deo obsequia, nisi quæ proficiscuntur à sincero & libero animi affectu. Hæc itaque est prima regula in cultu Dei, ut ipsum diligamus, hoc est, ut sponte parati simus nos totos addicere in obedientiam, & libenter præstemus quicquid à nobis exigit, quemadmodum Psalmo centesimo decimo nono etiam dicitur, Lex tua oblectationes meæ: deinde alio etiam loco, hoc est, in eodem Psalmo, dicit David non tantum pretiosam sibi esse Legem Dei supra aurum & argentum, sed gratam esse & suavem præ melle. Nisi ergo Deus à nobis diligitur, non est cur putemus quicquam posse illi probari. Omnia enim officia nostra coram ipso fœtebunt, nisi fluant ex hoc fonte, hoc est, ex liberali affectu. Et ideo subjicit Propheta, *Qui custodiunt statuta ejus.* Non ergo multum erit momenti in externa observatione, nisi præcedat Dei amor. Sed etiam hoc vicissim notandum est, non posse Deum vere & sincere à nobis diligi, quin sequantur hunc affectum membra omnia,

1 Cor. 1. vers. 9. & 10. vers. 13. 2 Thess. 3. vers. 3.

Psal. 36. vers. 6. & alibi.

2 Cor. 9. vers. 7.

Deut. 10. vers. 12.

Psal. 119. Gimel, Zeth. Mem.

omnia, & omnes partes. Manus enim & pedes, & quicquid in nobis est, non discedent ab officio, si liberalis hic amor in cordibus nostris vigeat. Nam si quis millies obtendat se Deum diligere, nisi respondeat tota vita, deprehenditur vanitas & mendacium. Hæc enim non possunt disjungi, nempe amor Dei, & obedientia. Nunc sequitur,

5. Peccavimus, & inique egimus, & improbe nos gessimus, & rebellavimus, & recessimus à præceptis tuis, & judiciis tuis. (*vel, defecimus à præceptis, & à judiciis tuis.*)

6. Et non auscultavimus servis tuis Prophetis, qui loquuti sunt in nomine tuo ad Reges nostros, Principes nostros, & patres nostros, & ad populum terræ.

7. Tibi Domine justitia, & nobis pudor vultus, (*facierum, ad verbum*) sicuti hodie viro Jehudah, (*hoc est, Judæis omnibus*) & incolis Jerusalem, & toti Israëli, propinquis, & longinquis, in omnibus terris, quo expulisti eos, ob transgressionem (*vel, propter transgressionem*) suam qua transgressi sunt contra te.

Prosequitur Daniel suam confessionem. Debuit enim (quemadmodum jam diximus) hinc ordiri, quia in genere notandum est, non posse placere Deo preces nostras, nisi ubi prodimus coram ipso rei, & reponimus totam spem nostram in ejus misericordia. Sed specialis fuit ratio Prophetæ, quia precatus est non vulgari modo, ut dictum fuit: sed in jejunio, in sacco & cinere. Fuit igitur hæc solennis confessio, qua Daniel se conjunxit cum reliquo populo, ut etiam omnibus seculis testatum faceret justum fuisse illud judicium, quod Deus exercuerat quum expelleret Israëlitas è terra promissa, & quasi eos exhæredaret. Daniel ergo in hac parte insistit. Hic primo loco notandum est, preces, nisi in fide & pœnitentia sint fundatæ, non recte concipi, neque esse legitimas, neque etiam posse gratiam, vel favorem invenire coram Deo. Sed in verbis magnum est pondus, ubi Daniel non dicit uno verbo populum impie egisse: sed primo loco ponit *Chatbanu*, hoc est, *scelerati fuimus*. Neque enim hoc verbum accipitur de quolibet delicto, sed continet in se etiam scelus, vel gravius peccatum. Fuimus ergo scelerati: deinde *inique egimus*: postea *impie nos gessimus*. Nam illud רשע etiam plus continet quam חטא. Impie ergo nos gessimus, *& fuimus rebelles*, inquit. Postea, *Recedendo à statutis tuis & mandatis*. Quorsum hæc copia, nisi ut Daniel se una cum toto populo acrius ad pœnitentiam exstimulet? Etsi enim facile huc adducimur, ut testemur nos merito reos esse coram Deo, tamen vix centesimus quisque afficitur serio sensu. Et qui præ aliis excellunt, & pure etiam timent ac reverentur Deum, tamen valde pigri sunt & frigidi in reputandis suis peccatis. Primo vix centesimam partem agnoscunt: deinde in iis quæ veniunt in mentem non expendunt quam graviter deliquerint, sed extenuant magnitudinem: atque ut sentiant se dignos esse centum mortibus, tamen non tanguntur amaritudine, & metu ad sese humiliandos, ut par erat: imo vix sibi displicent, saltem non abominantur sua scelera. Daniel ergo non frustra accumulat tot voces, ubi vult fateri sua & populi peccata. Sciamus ergo longe à pœnitentia nos abesse, quum tantum uno verbo agnoscimus nos esse reos, deinde sciamus opus esse multis stimulis ad urgendam nostram pigritiem: quia etiamsi quis sentiat magnos terrores, & ad Dei judicia expavescat, tamen omnes illi terrores sunt quasi evanidi. Necesse igitur est quasi violenter infigi cordibus nostris Dei timorem. Hoc Daniel ostendit his verbis quum dicit, *populum peccasse, inique egisse, scelerate se gessisse, fuisse rebellem, & declinasse à statutis & mandatis Dei.* Et hæc doctrina ideo diligenter notanda est, quia sicuti dixi, omnes putant se defunctos esse coram Deo, si leviter duntaxat professi fuerint se coram ipso reos, & culpam uno verbo agnoverint. Atqui ut res sacra est pœnitentia, sic etiam plus longe momenti in se habet, quam talis fictio. Quanquam multi non putant se quicquam fingere, ubi culpam fatentur: sed interea quodammodo cum Deo ipso pueriliter ludunt, ubi alii obtendunt se esse homines, alii sese involvunt in turba, Quid facerem? Ego sum homo: sic vulgo peccatur: ego sequutus sum multorum exemplum. Denique si probe examinemus omnium confessiones, reperiemus semper subesse multam hypocrisin, & paucissimos esse qui sese prosternant, quemadmodum decebat coram Deo. Tenenda igitur est hæc confessio Danielis, ubi seipsum & alios exstimulat ad Dei timorem, & exaggerat peccata populi, ut pro se quisque concipiat veros & serios terrores. Deinde ostendit quomodo *impie & scelerate, & perfide rebelles fuerint Israëlitæ*, nempe quia *declinarunt à statutis & mandatis Dei.* Amplificat culpam populi Daniel, quoniam nullus sit ignorantiæ prætextus, ubi edocti fuerant Lege Dei. Perinde enim est acsi quis impingeret in meridie. Non est excusabilis qui aut oculos attollit in cælum vel claudit, & interim ambulat, vel se projicit cæco impetu: quod si cadat, nemo est qui misereatur. Sic etiam Daniel hic exaggerat crimen populi, quod scilicet Lex Dei erat Psal. 119.
instar lucernæ, quæ viam monstrabat, ita ut cæcu- Num.
tirent sponte, & quasi certa malitia. Nisi enim oculos clausissent, non poterant errare, ubi fideliter monstraverat Deus quam viam sequi & tenere debebant. Hoc unum est. Sed hinc etiam colligere licet alteram doctrinam, nempe non esse cur homines tergiversentur, si transgressi fuerint mandata Dei, quia utcunque & sibi & aliis placeant, ac putent se adeptos esse totius mundi suffragia, tamen hoc nihil proderit si à mandatis & statutis Dei declinaverint. Quisquis ergo Legem habet in manibus, & huc vel illuc divertit, etiamsi omnium Rhetorum facundiam accersat, nulla tamen defensio firma erit: quia hæc est inexcusabilis perfidia, non obtemperare Deo simulac nobis ostendit quid probet, quid requirat. Deinde ubi etiam vetuit hoc vel illud, si vel minimum deflectamus ab hac doctrina, perfidi sumus & scelerati, & rebelles, & apostatæ. Denique ostendit hic locus nullam esse legem sancte & pie & recte vivendi, nisi ubi toti pendemus à Dei mandatis. Et hac ratione etiam ponit *statuta & judicia*, ut ostendat populum non ignorantia peccasse. Poterat uno verbo absolvere sententiam, Recessimus à mandatis tuis: sed mandatis etiam adjungit judicia. Quorsum? Nempe ut ostendat fuisse facilem & perspicuam, & satis familiarem Dei institutionem, si dociles fuissent Israëlitæ. Et hoc notandum est, quia repetitio hæc satis trita est. Putant imperiti synonyma coacervari absque ratione, ubi ponuntur statuta, judicia, leges, præcepta, sed Spiritus sanctus aliud nobis commendat, nempe nihil deesse nobis, si interrogemus os Dei: quia perfecte instituit nos ad totum vitæ cursum regendum, ideoque scientes & volentes nos errare, ubi nobis Lex Dei est proposita, quæ in se continet perfectam doctrinæ rationem. Postea adjungit, *Non obedivimus servis tuis Prophetis qui loquuti sunt in nomine tuo.* Hoc etiam diligenter expendere convenit, quia impii sæpe Deo improbe illudunt, quod ipse non è cælo palam descendat, neque loquatur per Angelos, quemadmodum omnibus seculis hæc impietas grassata est. Hodie quam multi putant se elapsos

elapsos esse, ubi jactarunt nullam dari revelationem è cælo, omnia esse plena controversiis, totum mundum tumultuari, & qui volunt censeri Ecclesiæ doctores, multis dissidiis inter se confligere? ubi hoc jactarunt, putant quidvis sibi licere: sponte hoc modo excæcutiunt. Sed Daniel hic ostendit, nisi auditur Deus quum mittit suos Prophetas, nullam tergiversationem apud ipsum valere, quin perfidi sint, & apostatæ, & scelerati, & rebelles quicunque spernunt Prophetas *qui loquuntur in Dei nomine.* Videmus ergo quam apte inter se conveniant quæ hic ponit Daniel, & quam fuerit necessaria hæc explicatio, quum dicit *populum sceleratum fuisse, iniquum, rebellem, & impium, quia non* paruerit Prophetis. Non dicit ergo scelus populi, & impietatem, & contumaciam, & perfidiam inde convinci, quia non audierit Deum è cælo tonantem, vel fulminantem, quia non audierit Angelos, sed quia *non obedierit Prophetis.* Cæterum, nominat Prophetas *servos Dei qui loquuti sunt in ejus nomine.* Distinguit inter veros & falsos Prophetas, quoniam hoc titulo scimus multos olim impostores fuisse abusos in veteri Ecclesia, sicuti etiam qui hodie omnia turbant semper nomen Dei falso prætexunt: & hac audacia multi simplices falluntur. Daniel ergo hic discernit inter veros Prophetas, & illos errones, qui passim jactabant se etiam divinitus esse electos ad docendum. Atqui inanibus illis ampullis valere jussis, de effectu loquitur, quia scimus etiam omnes Satanæ ministros
2 Cor 11. vers. 14 se transfigurare in Angelos lucis. Ergo loquuntur tam mali, quam boni in Dei nomine, hoc est, promiscue impii non minus quam probi doctores Dei nomen obtendunt: sed hic, quemadmodum diximus, Daniel effectum intelligit, vel rem ipsam, ut
Mat. 18. vers. 20. loquuntur: sicuti quum Christus dicit, Ubi duo aut tres convenerint in nomine meo, non intelligit hoc de simulatione, qualis cernitur in Papatu, ubi ad quoslibet conventus probandos superbe objicitur Dei nomen. Neque vero novum est, ut larvata Ecclesia hoc integumento occultet suam turpitudinem. Sed quum Christus dicit, ubi duo aut tres convenerint in nomine meo, hoc refert ad verum & sincerum affectum. Sic etiam Daniel dicit hoc loco *veros Prophetas loquutos esse in nomine Dei*, non tantum quia sacrum hoc nomen prætexuerint acquirendæ auctoritatis causa, sed quoniam non absque solidis documentis præ se tulerint Dei auctoritatem, sicuti suæ vocationis probe sibi erant conscii. Postea adjungit, *ad Reges nostros, Proceres nostros, Patres nostros, & totum populum terræ.* Hic Daniel prosternit omnem mundi altitudinem, ut Deus solus emineat, neque ulla superbia consurgat in mundo ad obscurandam ejus gloriam, sicuti fieri solet. Hic enim *Reges & Principes & Patres* implicat reatu: quasi diceret omnes esse damnatos sine exceptione coram Deo. Hoc rursus diligenter notandum est. Videmus enim, ut vulgus putet sibi esse permissum quicquid probatur Regibus & ipsorum consiliariis. Unde enim communi hominum sensu pendet totius juris ratio, nisi à Regum arbitrio, vel potius libidine? Quicquid ergo Regibus placuit, atque ipsorum consiliariis, hoc est legitimum, hoc est sanctum, hoc denique est extra omnem controversiam: & ita etiam Deus summo imperio excluditur. Quoniam ergo homines seipsos ita obnubilant, ut ita loquar, hoc est, sponte offundunt sibi tenebras, ne ad Deum perveniant: ideo hic Daniel exprimit diserte inexcusabiles esse omnes, qui Prophetis non obediunt, etiamsi mille Reges sese objiciant, & totius mundi splendor sit intermedius: quia istis nebulis non potest obscurari Dei majestas: saltem hoc non potest quicquam vel jacturæ afferre Dei imperio, vel impedire cursum doctrinæ ipsius. Hæc fusius possent tractari: ego autem breviter ostendo quid Propheta voluerit, & quis fructus colligi debeat ex ejus verbis. Denique hoc est insigne elogium doctrinæ Propheticæ, ubi coguntur in ordinem Reges, & eorum consiliarii, & tota mundi altitudo subjicitur Prophetis: quemadmodum etiam loquitur Dominus apud Jeremiam, Jerem. 1. vers. 10.
Ecce constitui te super regna, & super imperia mundi, ut destruas & ædifices, ut plantes & eradices. Illic Deus asserit doctrinæ suæ auctoritatem, & ostendit superiorem esse toto mundo: ut stulti sint ac ridiculi qui volunt ab ea esse immunes, quasi essent quodam singulari privilegio donati. Hoc ergo notandum est in verbis Prophetæ, quum dicit, *loquutum fuisse Deum per suos Prophetas Regibus, & Principibus, & Patribus.* Quantum ad Patres spectat, videmus etiam quam frivola sit eorum excusatio, qui patres suos objectant Deo instar clypei. Nam hic Daniel involvit eodem reatu patres cum filiis, & ostendit hoc satis superque ad omnium damnationem sufficere, ubi non audiunt Dei Prophetas, vel Deum loquentem in suis Prophetis. Postea subjicit, *Tibi Domine justitia, & nobis pudor vultus, secundum hunc diem.* Summa est, Justam esse Dei vindictam, quam exercuit adversus populum, & nihil aliud superesse, nisi ut totus populus jaceat confusus, & ingenue agnoscat se fuisse merito damnatum. Sed hæc antithesis quæ conciliat opposita membra, notari etiam debet, quia ex verbis Prophetæ colligimus non posse justum censeri Deum, neque satis illustrem esse ejus justitiam, nisi ubi obstructa sunt hominum ora, & omnes quasi probro cooperti & obruti, se fatentur constringi justo reatu, quemadmodum etiam Paulus ita loquitur, Ut sit justus Deus, Rom. 3. v. 4. 26.
nempe ubi obstructa sunt hominum ora, hoc est, ubi desinunt homines obstrepere, & subterfugiis suis captare aliquam levationem. Ubi ergo homines ita dejecti & prostrati fuerint, tunc illustrabitur vere Dei gloria. Idem nunc Propheta docet quum hæc duo membra, quæ inter se opposita sunt, simul conjunxit, *Tibi justitia, nobis autem pudor.* Ergo non possumus Deo laudem tribuere, præsertim ubi nos castigat, & pœnam sumit de peccatis nostris, nisi dum pudet nos malorum nostrorum, atque ita sentimus nos destitui omni justitia. denique ubi & sentimus & fatemur nos merito damnari. Ubi hic pudor animos nostros occupat, tunc incipimus Deum fateri justum. Denique quisquis seipsum damnari non sustinet, adhuc cum Deo vult rixari. Quamvis ergo hypocritæ in speciem testentur Deum esse justum, tamen ubi sibi aliquid existimationis retinent, tantundem derogant suo Judici: quia certum est, non vere fulgere Dei justitiam, nisi ubi pudore nos ipsi obruimur. *Secundum diem hunc*, inquit Daniel. Hoc adjungit ad confirmationem suæ doctrinæ: quasi diceret satis conspicuam esse impietatem populi ex ipsa pœna. Sed interim tenet illud principium, nempe populum juste fuisse castigatum. Hypocritæ enim etiamsi cogantur agnoscere Dei potentiam, obstrepunt tamen ejus justitiæ. Daniel utrumque conjungit simul, nempe quod Deus populum suum afflixerit, & hoc documento palam fecerit & sceleratum, & perfidum, & impium & rebellem fuisse. *Secundum hunc diem*, hoc est, Ego non conquerar de immodico rigore, non dicam te crudeliter tractasse populum tuum. nam etiamsi graves sint pœnæ quas de nobis sumpsisti, tamen in illis refulget tua justitia. Ego igitur fateor nos his omnibus pœnis dignissimos esse. *Viro Jehudah*, inquit. Hic videtur ex professo Daniel velle detrahere larvam Israëlitis, sub qua putabant se latere. Nam honorifici erant tituli, vocari Judæum, vocari incolam Hierosolymæ, vocari Israëlitam. Erant enim sanctum illud genus, erat etiam Hierosolyma quasi sanctuarium, & regia Dei. Jam etiam, inquit, si hactenus fuerimus quasi in sublime elati, superaverimus totum mundum, & Deus nos dignatus fuerit tam excellentibus gratiis, aut beneficiis: tamen pudor vultus super

per nos: Deus noster sit justus. Interea cessent omnes istæ inanes jactantiæ, nempe nos trahere originem à sanctis Patribus, nos habitare in terra sancta: hæc omnia facessant, inquit, quia nihil nobis proderunt coram Deo. Sed ego video jam me fuisse nimis prolixum.

Da omnipotens Deus, quando non alius ad te accessus nobis patet, quam per ingenuam humilitatem, ut discamus sæpius nos excutere, & quidem vero pœnitentiæ sensu: ut nobis sic displiceamus, ne satis sit semel fuisse confessos nostra peccata, sed ut continui simus in hac meditatione, & nos subinde magis ac magis acuamus ad verum dolorem: ut ita etiam confugiendo ad tuam misericordiam, prostrati coram te jaceamus, neque alibi spem repositam habeamus quam in tua misericordia, & intercessione unigeniti Filii tui: ut ita tibi reconciliati non tantum abluamur à nostris peccatis, sed etiam gubernemur toto vitæ cursu Spiritus tui ductu donec tandem potiti victoria in omni genere certaminum, perveniamus ad beatam illam quietem, quam nobis præparasti per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA SEXTA IN DANIELEM.

8. Jehovah nobis pudor faciei, Regibus nostris, Principibus nostris, & Patribus nostris, quia peccavimus in te.

Hoc versu confessionem suam absolvit Daniel. Diximus enim hoc fuisse precationis exordium, quod prodiit in conspectum Dei reus una cum toto populo, ut ita deprecaretur veniam. Oportuit igitur ipsum ab hac parte incipere. Prius de toto populo loquutus fuerat: nunc tantum nominat *Reges & Principes & Patres:* sed vulgus etiam comprehendit. Cæterum quia solent Reges, & qui proxime ad illos accedunt, sese eximere à lege communi: ideo hic Daniel *Reges & Principes & Patres* exprimit. Quum de populo ageret, dicebat tam remotos, quam propinquos Dei judicio obnoxios esse, quia etsi vindictam suam exercuerat Deus non eodem, vel æquali modo: nemo tamen à scelere immunis erat, quamvis immunis esset à pœna. Deus enim non omnes expulerat vel in Chaldæam vel in Assyriam. Substiterant enim multi in vicinis gentibus. Sed Daniel tamen negat imminui ipsorum culpam, quamvis humanius tractati à Deo fuerant, vel aliqua ex parte illis pepercerat. Quibus verbis docemur, non semper æstimanda esse hominum scelera, vel delicta ex modo pœnarum. Deus enim mitius cum quibusdam agit, qui tamen digni erant majori severitate: sed etiamsi non parcat in totum, aliquid tamen de rigore suo remittit erga eos, ut alliciat ad pœnitentiam, vel habet suas causas nobis incognitas. Quicquid sit, etiamsi Deus non palam animadvertat in omnes, non est tamen cur se quisquam excuset, vel sibi indulgeat, quoniam non eandem experiatur Dei severitatem. Summa est, omnes Israëlitas juste affligi, quoniam à primo ad ultimum, sicuti loquuntur, omnes impie se gesserint. Nam iterum verbum illud repetit Daniel, quod non significat simpliciter delinquere, sed scelerate agere, quasi diceret, non vulgari pœna fuisse dignos Israëlitas, ideoque non esse mirum, si Deus tam horribilem vindictam erga ipsos exercuerit. Sequitur,

9. Domino Deo nostro miserationes & veniæ, (*Nam Salah significat ignoscere. Vertunt propitiationes: in sensu tamen nihil est ambiguum*) **quamvis rebelles fuerimus in ipsum.** (*vel, quia rebelles Nam particula* כי *proprie est causalis: sed ex pluribus Scripturæ locis apparet adversative sumi, & videtur præsenti loco melius hoc quadrare.*)

Hic Daniel se confert ad Dei misericordiam, quasi ad sacrum asylum. Neque enim sufficeret peccata agnoscere & fateri, nisi succurreret nobis fiducia impetrandæ veniæ ex Dei misericordia. Videmus enim ut multi satis prolixe testentur se omni genere pœnarum esse dignissimos: tamen nihil inde consequuntur, quia desperatio ipsos obruit ac demergit in abyssum. Agnitio igitur culpæ per se nihil prodesset, nisi accederet simul spes veniæ. Nunc ergo Daniel postquam ingenue confessus est, totum populum merito tam duriter & severe tractatum esse à Deo, amplectitur tamen misericordiam, quemadmodum si tabulam in naufragio arriperet, sicut dicitur vulgari proverbio. Et videmus etiam eodem principio Davidem uti, Apud te est propitiatio, ut timearis. Et hæc moderatio diligenter notanda est, quia Satan vel securitate nos inducit in torporem, vel ita nos exagitat, ut tristitia absorbeat prorsus animos nostros. Hæc duo Satanæ artificia satis nota sunt. Ergo tenenda est illa, quam dixi, moderatio, ne scilicet torpeamus in vitiis nostris, atque ita indulgentia nos ad contemptum Dei, & oblivionem inducat: deinde ab altera parte, ne sic expavescamus, ut clausa sit nobis janua ad spem veniæ. Daniel ergo hic optimum ordinem sequitur, & eindem nobis regulam præscribit. Nam ubi confessus est scelera populi, non ideo tamen abjicit fiduciam veniæ, sed se & alios hac consolatione fulcit, quod Deus sit misericors. Nam spem veniæ colligit ex ipsa Dei natura, quasi diceret nihil magis Deo esse proprium, quam misereri, ideoque non esse desperandum. *Deo,* inquit, *miserationes & veniæ.* Nec dubium est, quin Daniel sumpserit hoc ex Mose, præsertim ex illo insigni & memorabili loco, ubi Deus pronunciat se vindicem quidem severum esse, sed tamen plenum misericordia, propensum ad clementiam, & veniam, deinde multæ patientiæ. Quoniam ergo tenebat Daniel fieri non posse ut Deus exueret misericordiæ suæ affectum, ideo sumit hoc doctrinæ caput, cui innixus possit & sperare, & petere veniam. Quoniam ergo *Deo sunt miserationes,* hoc est, quoniam Deus qui seipsum abnegare non potest, semper erit misericors: est enim hoc ab ejus æterna essentia inseparabile: ideo quantumvis rebelles in eum fuerimus, tamen non abjiciet preces nostras, neque repudiabit. Hinc colligimus nullas esse legitimas, vel rite compositas preces, nisi quæ sunt ex his duobus membris compositæ, nempe ut quicunque ad Deum accedunt, sese prorsus dejiciant, & agnoscant se mille mortes esse promeritos: deinde, ut tamen emergant ex abysso desperationis, & sese attollant ad spem veniæ, ita ut Deum non trepide nec dubitanter, sed certa & stabili fiducia invocent. Hæc autem fiducia non alibi fulturam habet, quam in

Psal. 130. vers. 4.

Exod. 34. vers. 6.

in natura ipsius Dei, de qua nobis testimonium ipse reddit. Quantum ad finem versus spectat, bifariam exponi potest, *Quia rebelles in eum fuimus*, vel *Quamvis*. Dixi magis mihi probari, ut adversative sumatur particula כי. *Quamvis* ergo *rebelles fuerimus in Deum*, tamen nobis erit exorabilis, quia nunquam obliviscetur misericordiæ suæ. Si cui magis placeat accipere causaliter, non male etiam hoc conveniet, quasi diceret Daniel, non alibi residuam esse spem salutis, quam in Dei misericordia, quoniam scilicet totus populus satis superque convictus sit scelerum. *Quia* ergo *scelerate egimus in ipsum*, quid restat, nisi ut tota nostra fiducia recumbat in Dei clementiam, & bonitatem? quoniam testatus est se fore propitium peccatoribus, qui vere & ex animo ejus gratiam implorant. Nunc sequitur,

10. Et non auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri, ut ambularemus in legibus ejus, quas proposuit coram facie nostra per manum servorum suorum Prophetarum.

Hic rursus Daniel ostendit quomodo in se iram Dei provocaverint Israëlitæ, ac scelerate egerint. Designat igitur speciem ipsam scelerum, vel modum scelerate agendi, nempe quia contempserint doctrinam à Deo auctore profectam, & sibi expositam per Prophetas. Et hoc diligenter notandum est, quemadmodum antea admonuimus: quia etsi nemo excusabilis est prætextu ignorantiæ coram Deo, scimus tamen scelus aggravari, ubi velut data opera scientes & volentes rejicimus quod Deus præcipit & docet. Daniel ergo crimen populi hac circumstantia amplificat, quod *non audierint Prophetas*. Quod igitur delictum fuisset vel in Chaldæis, vel in Assyriis, erat scelus gravissimum in populo electo: quoniam illic crassior erat contumacia, quando scilicet Deus viam ostenderat per suos Prophetas, illi autem tergum obverterant. *Non* ergo *audivimus*. Jam satis apparet versum hunc exegetice adjunctum fuisse, ut Daniel exprimeret rationem scelerum. Porro leges Dei vocat doctrinam, quæ constabat multis partibus. Nam certum est nihil prætermissum fuisse à Deo, quod cognitu esset utile. Complexus igitur fuerat totam justitiæ perfectionem in sermone suo. Neque enim hic tantum agitur de Lege Mosis, sed de Prophetica doctrina, quemadmodum ex verbis liquet: & nomen *Torah* accipitur pro doctrina. Perinde est igitur acsi diceret Daniel Deum fuisse rejectum, quum per suos Prophetas regere populum vellet. Sed videtur plurali numero notare quam dixi in Prophetis comprehensam esse doctrinæ perfectionem. Deus enim nihil omisit, quin omnibus numeris absolveret quod utile erat ad vitam instituendam. Atqui hoc totum fuit inutile. Hinc igitur apparet quam perversa fuerit natura illius populi, qui omnes Dei leges ita rejecit. Et hoc idem confirmat Daniel quum addit *Leges illas fuisse propositas coram populo*. Nam significat nihil esse quod obtendat populus, quoniam familiariter tradiderat Deus quicquid opus erat ad summam pietatis & justitiæ. Nam loquutio hæc, *Ponere aliquid ante faciem*, tantundem valet atque aperte, perspicue, dilucide, vel familiariter, vel etiam enucleate tradere quod utile est cognitu: ne quid sit ambiguum, implicitum, obscurum, remotum, vel confusum. Quum ergo Deus ita Lege sua explicuerat totam justitiæ summam, eo gravior fuit & magis detestabilis populi impietas, quod nihil profecit in illa tam familiari doctrina. Huc igitur tendunt verba Prophetæ, duplici pœna esse dignos qui volentes peccant: quia convincitur eorum contumacia, dum scilicet nullus est ignorantiæ prætextus, sed palam & quasi furioso impetu ruunt contra Deum, qui via sic ostensa, tamen huc & illuc declinant, imo seipsos præcipitant. Tenendum etiam memoria est quod prius attigi, nempe hic commendari externum ministerium: quia scimus jactatas vulgo fuisse voces in veteri populo, quum rebelles essent Prophetis, Deum tamen non ab ipsis contemni. Quoniam ergo hypocritæ putant hoc integumento occultari sua scelera, diserte exprimit Daniel contemni Deum in suis Prophetis, quamvis non descendat ipse è cælo, vel mittat Angelos. Et huc pertinet quod dicit *Prophetas fuisse servos Dei*. Significat enim nihil temere tentasse, vel docuisse proprio nomine vel impulsu, sed fideliter exequutos fuisse quod Deus præceperat. Sequitur,

11. Et totus Israël transgressi sunt Legem tuam, & defecerunt (*ad verbum, Et recedere, vel declinare*) ne auscultarent voci tuæ. Ideo (*nam copula hic vice illationis ponitur*) effusa est super nos (*vel stillavit. Natach utrumque significat*) maledictio (*alii vertunt execrationem*) & jusjurandum quod scriptum est in Lege Mosis servi Dei, quia peccavimus contra ipsum.

Iterum confirmat Daniel quod prius dixi, nempe justissimas esse pœnas, quæ inflictæ populo fuerant, nec posse querimoniam moveri, quasi Deus modum in severitate illa excederet. Dicit nunc *totum Israëlem peccasse*. Jam non enumerat ordines, sicuti paulo ante, sed uno verbo pronunciat omnes esse obnoxios, quia transgressi fuerint à minimo usque ad maximum Legem Dei. Nunc in tertia, nunc in secunda persona loquitur: sed hoc signum est vehementiæ & ardoris, ubi nunc Daniel quasi totum mundum compellat, & postea coram Deo se prosternit, & comparet veluti ad ejus tribunal. Tantundem enim est acsi nunc reatum suum confiteretur coram Deo & Angelis, nunc conscenderet theatrum, ut suam & populi totius infamiam testatam faceret coram cunctis mortalibus. *Declinando*, inquit, *ne audiret*. Exprimit his verbis Daniel destinatam contumaciam populi, quasi diceret non fuisse factum vel errore vel inscitia, vel etiam socordia, quod Israëlitæ ita cæcutierint, neque attenderint ad Dei præcepta, sed principium fuisse in affectu ipso rebellandi. *Declinando* ergo *ne audiret vocem tuam*, &c. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Non enim contentus fuit simplici damnatione populi, sed voluit etiam species istas distincte notare, quo melius sentirent Israëlitæ quam graviter provocassent in se iram Dei, quoniam scilicet non tantum negligentia vel stultitia à recto cursu discesserant, sed quoniam scientes transgressi fuerant Legem Dei. Et hoc diligenter notandum est. Quamvis enim hypocritæ testentur se paratos esse ad obsequium, modo ipsis certo appareat Deum loqui: certum tamen est ipsos retineri quadam occulta pravitate, ut conniveant ad lucem apertam. Et quoties nobis in medium proponitur sermo Dei, quisquis non præbet se docilem, etiamsi centies juret se perplexum esse, & ideo non amplecti doctrinam quæ proponitur, quoniam sit dubius sitne à Deo nec ne, mentitur: ac semper verum reperietur quod hic dicit Daniel, nempe omnes eos qui Deum loquentem non audiunt, declinare, hoc est, intus esse præfractos, & quadam pravitate ingenii opponere sibi velum, ut non discernant: deinde animos suos obstruere, ne Deo sint morigeri. Postea adjungit *effusam hac de causa fuisse maledictionem*, de

de qua scripserat Moses. Hac quoque circumstantia amplificat crimen populi, quoniam pridem admoniti fuerant quid illis impenderet, tamen clausis oculis contempserant minas simul cum doctrina. Hoc jam gravissimum erat scelus, fuisse intractabiles Israëlitas, quum Deus manum illis porrigeret, monstraret viam salutis, & fideliter doceret quod erat in ipsorum utilitatem: sed crevit eorum pervicacia, ubi minas etiam pro nihilo duxerunt. Ergo ad contemptum doctrinæ accessit etiam minarum subsannatio, quia vel Deum ludere putarunt, quum per Mosen denunciaret se vindicem fore, nisi Legem suam servarent: vel putarunt hoc totum à Mose confictum esse, vel Deum non posse exequi quod minitatus erat. Hinc ergo convincitur desperata impietas populi, quod neque doctrinæ Dei attendit, neque etiam quicquam auctoritatis detulit minis ipsius. Si pater filio, vel si herus servo minetur, justa erit ultio, quemadmodum etiam Comicus ille dicit, Ne dicas tibi non fuisse prædictum. Quoniam ergo Deus prædixerat tot seculis non fore Israëlitis impune, si à Lege deficerent, hinc apparet quam fuerint omnibus modis intractabiles. Et quum dicit *effusam fuisse maledictionem*, vel stillasse, fatetur quamvis instar diluvii exundasset Dei vindicta in totum populum, tamen fuisse moderatam. Deus enim prædixerat per os Mosis quicquid erat facturus. Nunc si quis legat maledictiones, quas Moses denunciat transgressoribus Legis, fatebitur illic nihil esse immodicum. Ubi ergo sequitur exequutio, quid jam dicendum est, nisi fulgere Dei justitiam, quæ omni reprehensione careat? Dixi nomen *Sevrab* à quibusdam exponi jusjurandum, ab aliis vero execrationem: proprie jusjurandum significat, & deducitur à verbo *Sevab*, quod videtur translatitie sumi, quia proprie *Seva* sunt septem, inde verbum illud deducitur, quod Jurare significat quasi adhibito testium numero. Inde est nomen *Sevrab* jusjurandum: sed quia interponitur sæpe execratio, & qui jurat statuit Deum ultorem si fallat in verbis suis, ideo quidam hunc sensum eliciunt, *effusam fuisse maledictionem*, & execrationem. Sed potest esse hypallage, & ego ita libenter interpretor. *Effusa est* igitur *maledictio & jusjurandum*, id est, maledictio quam Deus jurejurando sancivit, per hypallagen quæ nota est figura Grammaticis. *Maledictio* igitur *jurata ore* ipsius Dei. Scimus enim quo plus terroris injiciant minæ, eas jurejurando confirmari, sicuti etiam Deus ex opposito promissiones gratiæ suæ confirmat. Postea adjungit, *quia scelerate egimus in ipsum.* Hoc verbo breviter, sed tamen clare Daniel affirmat, non esse cur populus fortuito putet se tot calamitatibus obrui. Nam in Lege Dei poterat perspicere malorum suorum causas. Si nihil fuisset prædictum, poterant Israëlitæ ambigere, atque etiam disputare secum unde vel qua ratione factum esset, ut venissent in manum hostium, ut ejecti cum ignominia & cum summa crudelitate fuissent in longinquas terras. Poterant igitur causas malorum quasi ignotas sciscitari. Sed quum Lex Mosis esset ante oculos, & illic jurasset Deus se facturum quod tunc acciderat, nulla restabat amplius dubitatio. Hoc igitur in summa vult Daniel, quicquid denunciavit Moses pœnarum, valere ad damnandos Israëlitas, quia satis superque convicti erant scelerum suorum, quum Deus adversus eos complesset quod ante per os servi sui prædixerat. Sequitur,

Terent. in Andr. act. 1. scen. 2.

Levit. 26. Deut. 28.

12. Et stabilivit sermonem suum, quem loquutus fuerat super nos, & super judices nostros, qui nos judicarunt, *(hoc est, super judices & præfectos nostros, qui nos gubernarunt. Judicare enim Hebræis significat gubernare)* ut adduceret super nos malum magnum quod non factum est sub toto cælo, sicut factum est *(hoc est, sicut accidit)* in Jerusalem.

Prosequitur eandem sententiam Daniel, non esse causam cur Israëlitæ tam duriter afflicti vel cum Deo expostulent, vel dubitent qua de causa hoc factum sit. Fuerat enim jam ante prædictum, sicuti expositum est. *Deus* ergo *excitavit super nos verbum suum:* quasi diceret, Non est cur litigemus cum Deo: nam in pœnis quas nobis inflixit perspicimus ejus veritatem, quod scil. minæ ejus non sunt terriculamenta vana, quemadmodum fabulæ excogitantur ad terrendos pueros. Deus ergo re ipsa probavit serio se loquutum esse. Quid ergo est cur nunc tergiversemur, vel cur quæramus vanas excusationes, quando veritas Dei in cladibus nostris refulget? Volumus Deum spoliare veritate sua? Atqui nihil proficient qui hoc tentabunt. Ergo jam hoc nobis sufficiat ad nos damnandos, quod Deus prædixerat quicquid nunc accidit, ut vere probaret experientia & effectu seipsum esse vindicem. *Excitavit* ergo *Deus sermonem suum*, inquit, hoc est, jaceret sermo Dei quasi absque efficacia, nihil haberet vigoris, nisi incumberet nobis & capitibus nostris hæc maledictio: sed dum ita jacemus prostrati & quasi obruti malis, sermo Dei quasi in sublime evehitur, hoc est, Deus facit ut palam appareat sua veritas, quæ alioqui videretur nulla esse. Nisi enim Deus pœnas sumeret de sceleribus hominum, quis non putaret pueriliter ipsum minari in Lege sua? Sed ubi certis documentis demonstrat se non abs re terrere homines, tunc attollitur efficacia & quasi vigor sermonum ejus. Cæterum huc tendit Daniel, ut exclusis omnibus subterfugiis, populus ingenue agnoscat, & ex animo etiam sentiat se juste plecti. Dicit, *super nos, & super judices nostros, qui nos judicarunt.* Iterum Daniel omnem altitudinem carnis dejicit, ut solus Deus emineat: deinde ne quis mortalium splendor obscuret auctoritatem Legis. Scimus enim ut vulgus putet se clypeum habere ad defensionem omnium scelerum, ubi in medium profert Reges, & Judices. Hodie in Papatu dum coarguuntur superstitiones: Ho, etiamsi erremus, tamen quia Deus præfecit nobis & Reges, & Episcopos qui nos regunt suo more, quid nobis objicitur hoc pro crimine, quod eos sequimur qui potentia & dignitate præditi sunt, & quidem mandato Dei? Quoniam ergo vulgus tale subterfugium captare solet, Daniel iterum affirmat, etiamsi summa auctoritate polleant qui transgrediuntur Legem Dei, non tamen ideo eximi vel à culpa, vel à pœna, neque etiam eorum exemplo posse excusari homines gregarios. Ergo *sicuti loquutus fuerat per Mosen super judices nostros*, inquit, *qui nos judicarunt*, hoc est, quamvis data illis esset potestas ad nos regendos, sicut omnis ordinatio est à Deo: tamen quum perperam abusi fuerint suo imperio, & violaverint justitiam Dei, atque ita conati fuerint Deum quasi detrahere è suo gradu, dicit Daniel non obstare ipsorum magnitudinem, quo minus ipsi quoque sint obnoxii. Postea adjungit, *Ut adduceret super nos malum magnum, quale non accidit sub toto cælo sicut in Jerusalem.* Hic prævenit Daniel objectionem, quæ non carebat aliquo colore. Etsi enim Deus merito animadverterat in Israëlitas, tamen quum magis in ipsos sæviisset, quam in ullas gentes, poterat videri oblitus suæ æquitatis. Daniel hic significat non debere videri absurdum quod Deus multo sit asperior in electum populum, quam in gentes profanas, quia scilicet major erat impietas illius populi quam gentium omnium propter ingratitudinem, propter contumaciam, propter indomabilem illam pervicaciam, de

de qua dictum fuit. Quum ergo superaverint Israëlitæ gentes omnes & malitia, & ingratitudine, & omni genere scelerum, Daniel hic prædicat merito tam duriter ipsos affligi. Et iterum hic monemur, quoties Deus severe Ecclesiam suam castigat, redeundum esse ad illud principium, nempe quod eo detestabilior est nostra impietas, quo propius ad nos Deus accesserit. Et quo humanior fuit erga nos, eo magis crescere crimen, nisi vicissim nos illi gratos & obsequentes præbemus. Neque videri debet molesta hæc conditio, quod scilicet vindicta incipiat à domo Dei, & quod exempla edat suæ vindictæ erga populum suum multo magis horrenda quam in alienos: hoc, inquam, moleste ferre non decet, quia jam exposui rationem. Gentes enim in tenebris cæcutiunt, neque id mirum. Nos autem, quibus illuxit Deus, ubi ita impingimus certa malitia contra ipsum, bis sumus impii. Ergo notanda est ista comparatio, *malum* scilicet *effusum fuisse super Jerusalem*, hoc est, pœnam cujus nullum exemplum in aliis gentibus extabat. *Quod* ergo *non accidit sub toto cælo videtur accidisse in Jerusalem*, inquit Daniel. Sequitur,

13. Sicuti scriptum est in Lege Mosis, totum malum hoc venit super nos, & non deprecati sumus faciem Jehovæ Dei nostri, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, & attenti essemus ad veritatem tuam.

Repetit quod jam dixerat, neque tamen supervacue, probari scilicet Dei judicia ipso effectu, quoniam Lex Mosis contineat quicquid pœnarum tunc sustinebant Israëlitæ. Quum ergo consensus ille inter Legem Dei & inter experientiam manifestus esset, non debuit populus tergiversari: & sine profectu quæsiisset omnia subterfugia, quoniam hoc uno Deus satis probabat se justum esse vindicem scelerum, quia tot ante seculis pronunciaverat quicquid postea re ipsa complevit. Huc igitur spectat repetitio, quum dicit Daniel, populum sentire non abs re fuisse denunciatas pœnas in Lege Mosis: addit interea, *deprecati non sumus faciem Dei*. Hic gravius accusat populi duritiam, quoniam ne flagellis quidem percussus resipuerit. Dicunt, Stultos acceptis malis sapere. Fuit igitur hæc magna vesania populi, quod ne ferulis quidem Dei correctus fuerit, imo durissimis flagellis. Quum ergo obstinatus fuerit populus in sua malitia, quis non videat fuisse prorsus deploratum? *Non ergo deprecati sumus faciem Dei nostri.* Docet hic locus quorsum Dominus exerceat sua judicia, ubi non protinus homines perdit, sed ultimum judicium quasi suspensum tenet, nempe hoc modo vult eos impellere ad resipiscentiam. Invitat primo blande & comiter per verbum suum bonos & malos, & adjungit etiam promissiones quibus ipsos alliciat: deinde ubi videt vel tardos esse, vel refractarios, adjungit minas quæ ipsos expergefaciant. Ubi etiam frigent minæ, tunc armatus procedit, & castigat hominum torporem. Ubi ergo flagella profectu carent, tunc apparet prorsus desperatum esse populum. Et ideo conqueritur Deus apud Jesaiam, quod nulla sit sanitas, quoniam ulceribus refertum erat totum populi corpus à capite usque ad plantam pedum: interea vero operam suam perderet, quod scilicet essent intractabiles. Hoc idem crimen nunc fatetur Daniel fuisse in populo, quum dicit non fuisse tactos malis Israëlitas, ut suppliciter deprecarentur veniam. Reliqua non possem hodie absolvere. Jesa. 1:6.

Da omnipotens Deus, ut discamus serio reputare quot modis coram te simus rei, præsertim ubi quotidie non desinimus iram in nos tuam provocare, ut vera & seria pœnitentia humiliati, sic ad te confugiamus, ne quid nobis residuum sit præter unicam tuam misericordiam: sed dejecti & confusi ac prorsus in nihilum redacti quoad nos, confugiamus ad sacram illam ancoram, nempe quia exorabilis es, ac pollicitus fueris te propitium fore patrem omnibus peccatoribus, qui te quæsierint: & sic te quæramus vera pœnitentia, ut freti tua bonitate non dubitemus nos impetraturos quicquid abs te petierimus, ut te propitio, liberati à Satanæ tyrannide & peccati gubernemur sancto tuo Spiritu, & sic dirigamur in viam justitiæ, ut glorificetur nomen tuum in tota vita nostra, donec perveniamus ad beatam illam & immortalem vitam quam scimus nobis in cælo esse repositam, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA SEPTIMA IN DANIELEM.

Hesterna lectione diximus Prophetam exaggerare crimen populi, eo quod non resipuisset tot Dei flagellis correptus: sed nunc modum ipsum obstinationis clarius demonstrat, *quod* scilicet *non reversi fuerint ab iniquitatibus suis, & non fuerint attenti ad Dei veritatem.* Dixerat prius, *non deprecati sumus faciem Dei nostri*: Sed hic plus aliquid exprimit, nempe quod etiamsi qua fuerit precandi simulatio, nulla tamen sinceritas subesset. Scimus enim hypocritas improbe abuti Dei nomine, & prætendere non solum aliquem affectum precandi, sed etiam maximum fervorem: sed nulla est veritas in ipsorum precibus. Propheta igitur non abs re conjungit hæc quæ separari non debent, nempe Israëlitas convinci obstinationis, quia non confugerent supplices ad misericordiam Dei cum pœnitentia & cum fide. Neque enim dubium est, quin aliqua fuerit species pietatis residua in populo. Sed Daniel hic preces æstimat ex verbo Dei, & ideo ponit hæc duo, nempe pœnitentiam & fidem. Atque hoc diligenter notandum est. Nihil enim magis vulgare, quam ubi apparent signa iræ Dei, suppliciter petere veniam: & hoc omnibus seculis & gentibus fuit semper in usu: interea nulla pœnitentia, nulla fides. Ergo merum mendacium, & mera vanitas in precibus. Hæc summa est sententiæ quum dicit Propheta, *Non rogavimus faciem Jehovæ Dei nostri revertendo*, vel ut reverteremur, *ab iniquitatibus nostris, & intelligentes essemus in veritate tua.* Denique colligere ex hoc loco licet quænam sit regula pie, & rite orandi, nempe ubi nobis displicemus in malis nostris, deinde ubi respicimus ad minas Dei, & promissiones. Jam quod ad prius membrum spectat, experientia docet quam temere prorumpant multi ad precandum, etiam ubi malitia eorum quasi ex professo consurgit adversus Deum: ab una parte insaniunt, ita ut non dubitent cum Deo confligere. Interea ipsum precantur, quia occupat terror eorum mentes, ut sese Deo cogantur subjicere. Propheta igitur hic ostendit inutilem fore pompam illam vel perversam mixturam ex strepitu & blanditiis, quia preces non aliter possunt Deo probari, nisi quum tam vera pœnitentia illas dictat, quam fides. Quod dicit *populum non fuisse attentum ad veritatem Dei*,

meo judicio hoc tam ad minas, quam ad promissiones extenditur: & fides etiam apprehendit misericordiam Dei simul & judicium. Nec certe potest aliter fieri, quin terror expergefaciat pios, ut confugiant ad Dei misericordiam. Sicuti ergo Deus utrumque sermone suo complectitur, nempe quod citat eos omnes qui peccarunt ad suum tribunal, deinde reconciliationis spem facit, si se convertat peccator ex animo: ita etiam nunc Daniel ubi dicit *non attentos fuisse Israëlitas ad veritatem Dei*, haud dubie utrumque respicit, quod scilicet non satis operam dederint considerandis Dei judiciis, deinde quod fuerint stupidi ita ut contemnerent misericordiam sibi propositam. In summa ostendit hic locus non posse Deo gratas esse preces nostras, nisi quatenus manant ex vera pœnitentia, & fide: hoc est, ubi ex animo sentimus mala nostra, deinde confugimus ad Dei misericordiam, freti scilicet ejus promissionibus. Inde colligimus tria requiri ut nobis propitius sit Deus. Primum est, displicentia, quæ tristitiam nobis affert, quia nobis sumus male conscii, & scimus nos iram Dei provocasse: hoc est primum. Deinde secundo necesse est, fidem accedere: Postremo, sequi precationem quæ sit documentum & pœnitentiæ & fidei. Ubi autem nulla est pœnitentia & fides, videmus profanari Dei nomen, dum multas preces concipimus aut fundimus, & interea deest quod erat præcipuum, imo duo illa præcipua simul desunt. Nunc pergamus.

14. Et vigilavit Jehovah super malum, & immisit illud *(venire fecit)* super nos: quia justus est Jehovah Deus noster in omnibus operibus suis, quæ fecit, *(hoc est, facit)* & non auscultavimus voci ejus.

Confirmat Daniel quod prius dixerat, nempe cladem qua afflicti erant Israëlitæ non esse fortuitam, sed certum & memorabile Dei judicium. Ideo utitur verbo *Sachad*, quod significat Vigilare, aut sedulo incumbere ad rem aliquam. Proprie accipitur de custodibus urbium qui agunt nocturnas & diurnas excubias. Itaque hac voce non tam festinatio videtur mihi notari, quam sedulitas continua. Deus autem sæpius hanc metaphoram usurpat, quod scilicet vigilet ad castigandos homines, qui nimium fervent ruendo ad malum. Scimus quanta sit intemperies in hominibus, ubi carnis cupiditates illos rapiunt. Nullus enim est modus. Ergo Deus ex opposito dicit se non fore segnem, vel ignavum in illa intemperie corrigenda. Præsertim Jeremiæ quadragesimo quarto, exprimitur ratio metaphoræ, nempe quemadmodum homines quasi ebulliunt ubi rapiuntur post sua desideria, sic etiam Deum fore sedulum ubi tempus vindictæ advenerit. Dixi hoc verbo non tam celeritatem notari, quam continuam diligentiam: & hoc etiam loco videtur innuere Propheta, Deum quamvis diu pepercisset sceleribus populi, tandem re ipsa monstrasse quod ante minatus fuerat, nempe se excubias agere, nec scelera, in quibus sibi indulgebat populus, posse effugere suum judicium. *Vigilavit* ergo *Jehovah super malum, & venire fecit super nos illud*, inquit. Quo melius intelligamus quid sibi velit Propheta, notandum est quod Deus per Jeremiam pronunciat in Lamentationibus, ubi accusat
cap. 3: 37. populi socordiam, quod non agnoscerent se justas pœnas dare suorum scelerum, & maledicit huic socordiæ, Quis iste est qui negat ex ore Dei egredi bona & mala? acsi Væ pronunciaret in eos qui nesciunt Deum esse auctorem calamitatum, ut ita populum castiget. Et non uno tantum loco hoc dicitur. Deus enim sæpe invehitur in illum stuporem, quia ingenitum est hominibus tribuere Fortunæ quicquid
Jesa. 9. accidit, neque respicere in manum percutientis.
vers. 13. Denique hæc doctrina passim occurrit in Prophetis, nihil esse deterius, quam trahere ad casus fortuitos judicia Dei. Hæc ratio est cur tantopere in hac parte insistat Daniel. Et scimus etiam quid denunciet in
Levit. 26. Lege Deus, Si ambulaveritis contra me temere,
v. 27, 28. ego etiam contra vos temere incedam, hoc est, Si non desinitis rejicere in Fortunam quicquid malorum sustinetis, ego quasi clausis oculis irruam contra vos, & certabo eadem temeritate vobiscum: quasi diceret, si non discernitis meum judicium à Fortuna, ego sine ulla discretione vos à dextra & sinistra, sursum & deorsum affligam, acsi essem homo temulentus, secundum illud, Cum perverso præfractus eris. Ob hanc causam nunc Daniel fatetur *Deum vigilasse super malum, ut scilicet venire faceret calamitates illas*, quibus populus erat oppressus. Docemur ex hoc loco, semper nobis reputandam esse providentiam Dei in rebus prosperis & adversis, ut scilicet ad gratitudinem nos incitent ejus beneficia, & pœnæ ad humilitatem nos erudiant. Nam quisquis Fortunam & casum imaginatur, hoc ipso demonstrat se nescire an aliquis sit Deus, vel saltem quisnam sit Deus quem colimus. Quid enim Deo residuum est, ubi spoliatur sua providentia? Sed satis est hæc breviter attingere quæ sæpius occurrunt, & de quibus plura quotidie fere audimus. Hoc ad hujus loci expositionem sufficiat, Prophetam oblique opponere fortuitis eventis judicium & providentiam Dei. Addit postea, *Justus est Jehovah Deus noster in omnibus operibus suis.* Hoc membro confirmat Propheta superiorem doctrinam, & est quasi causæ redditio quum dicit *justum esse Deum.* Nam à Dei natura ratiocinatur, fieri non posse, ut quicquam cæco Fortunæ impetu eveniat. Deus enim sedet judex in cælo. Hæc enim inter se directe pugnant, ita ut altero posito necesse sit alterum concidere, Si Deus est judex mundi, ergo Fortuna nullum locum habet: siquid tribuitur Fortunæ, tantundem judicio Dei detrahitur. Est igitur confirmatio superioris sententiæ à contrariis vel repugnantibus, quia necesse est tam bona quam mala, hoc est, tam res adversas, quam prosperas ascribi Dei judicio, si gubernat mundum sua providentia, & si exercet officium judicis. Nam si vel minimum deferimus Fortunæ, cessabit Dei judicium & providentia. Interea tamen Daniel non tantum Deo tribuit potentiam, sed simul justitiam ejus celebrat: quasi diceret non gubernare mundum pro imperio, ut nulla sit justitiæ vel æquitatis regula, sed *justum esse.* Non quod fingenda sit lex aliqua superior, quæ Deum astringat. Ipse enim est sibi lex, & voluntas ejus est regula omnis justitiæ: tamen hoc statuendum est, Deum non dominari tyrannice in mundo, sed pro summa æquitate gerere quæ etiam nobis videntur absurda, quoniam non perveniunt mentes nostræ ad illam altitudinem ut possint complecti rationem quæ non apparet, sed potius abscondita est, ac incomprehensibilis in judiciis Dei. Daniel ergo hoc exprimere voluit his verbis: *Jehovah*, inquit, *Deus noster est justus in omnibus operibus suis, quæ facit.* Summa est, populum non fuisse tam graviter castigatum, & tot calamitatibus ac miseriis afflictum, nisi quoniam provocaverat Dei vindictam, & id facile posse colligi ex minis, quoniam Deus multis ante seculis denunciaverat quod tunc re ipsa probavit non esse frivolum. Deinde adjungitur secunda pars, quod scilicet non tantum Dei potestas refulgeat in cladibus populi, sed etiam justitia. Quam fuerit utrumque cognitu necessarium breviter attigi. Sed hoc etiam notandum est, Prophetam his verbis occurrere multis tentationibus, quibus haud dubie concussi erant fideles,

fideles, ut propemodum fides eorum concideret. Videbant se esse omnium mortalium & contemptissimos, & miserrimos, ita ut omnibus essent in probrum & detestationem: tamen erant peculiaris & sacer Dei populus, & Deus ipsos adoptaverat hac lege, ut excellerent præ cunctis populis. Quum ergo viderent se demersos in profundum illum malorum & ignominiæ gurgitem, quid poterant apud se statuere, nisi vel Deum esse fallacem, vel fœdus ejus esse prorsus exinanitum? Daniel ergo ut huic tentationi occurrat, & erigat fiduciam piorum, ut possint adhuc ad Deum confugere in extremis malis, dicit *Deum esse justum, & quidem in omnibus operibus suis.* Adjungit causam, *quod* scilicet *non audierint vocem ejus.* Hic crimen populi rursus designat, quod non inscitia vel errore lapsus fuerit, sed quasi data opera conflixerit adversus Deum. Nam nulla est amplius excusatio ignorantiæ, ubi Dei voluntas est nobis patefacta: nos autem cupiditates carnis sic abripiunt, ut aperte cum Deo prodeamus in certamen. Et hinc colligimus crimen esse omnium maxime detestabile, ubi non obedimus voci Dei quoties dignatur nos docere, & nisi statim acquiescimus in ejus verbo. Jam sequitur,

15. Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum è terra Ægypti cum manu forti, & fecisti (*comparasti*) tibi nomen secundum diem hanc: (*hoc est, sicuti res ipsa monstravit*) peccavimus, impie egimus.

16. Domine, secundum omnes justitias tuas avertatur, quæso, ira tua, & excandescentia tua ab urbe tua Jerusalem, monte sanctitatis tuæ: quoniam ob peccata nostra, & ob iniquitates (*vel in peccatis nostris, & iniquitatibus*) patrum nostrorum, Jerusalem, & populus tuus est in probrum cunctis vicinis. (*ad verbum, omnibus circuitibus nostris, id est, qui sunt in circuitu nostro.*)

17. Et nunc audias, Deus noster, precationem servi tui, & orationem ejus, atque illumina faciem tuam (*hoc est, lucere fac faciem tuam*) super sanctuarium tuum, quod vastatum est, (*vel desolatum*) propter Dominum.

Postquam Daniel satis confessus est justa esse judicia, quæ exercuerat Deus adversus populum, nunc rursus ad petendam veniam se convertit. Sed ut sibi favorem conciliet, deinde ut piorum animos ad fiduciam erigat, proponit in medium illud documentum gratiæ, quod debebat valere ad fulciendam piorum omnium fidem usque ad finem seculi. Nam Deus quum eduxit populum suum ex Ægypto, non præstitit momentaneum aliquod beneficium duntaxat, sed ita testatus est se hac lege adoptasse Abrahæ genus, ut esset perpetuus ejus servator. Itaque quoties vult Deus ad se colligere eos qui sunt dispersi, quum vult à desperatione in bonam spem attollere eorum animos, commemorat se esse illorum redemptorem. Ego sum Deus ille qui vos eduxi ex Ægypto, inquit. Illic non tantum potentiam suam commendat Deus, sed finem etiam notat redemptionis, quia scilicet tunc populum receperit in curam suam hac lege, ne unquam desineret præstare & amorem, & officium paternum. Ita vicissim fideles quoties eos premebat tanta anxietas ut putarent se prorsus desertos esse à Deo, solebant arripere clypeum illum, quod scilicet Deus non frustra patres ipsorum ex Ægypto eduxerat. Hanc rationem nunc sequitur Daniel, *Tu*, inquit, *Domine Deus noster qui eduxisti populum tuum:* quasi diceret se Deum invocare, qui uno illo documento testatum fecerat omnibus seculis, genus Abrahæ esse sibi sanctum. Videmus ergo ut se, & alios omnes pios animet ad precandum, quia jacto hoc fundamento, potuit & conqueri familiariter, & intrepide etiam petere à Deo, ut populi sui misertus tandem malis finem imponeret. Nunc tenemus Prophetæ consilium, ubi dicit *populum eductum fuisse ex Ægypto.* Postea adjungit aliam causam, *quod* scilicet *Deus nomen sibi tunc acquisierit, sicuti res ipsa palam erat.* Conjungit hic potentiam Dei cum misericordia, quasi diceret, ubi eductus fuit populus, non tantum specimen fuisse editum paterni favoris erga genus Abrahæ, sed exhibitam etiam fuisse potentiam Dei. Unde sequitur, non posse populum illum abjici, quin simul intercidat memoria tantæ potentiæ, qua sibi Deus nomen acquisierat. Et hæc doctrina sæpius occurrit in Prophetis, ubi objiciunt Deo, Quid fiet tandem, si populus hic intereat, nisi quod extinguetur etiam gloria tua, & quicquid hactenus contulisti in populum hunc oblivioni tradetur? Sic ergo nunc Daniel, *Domine*, inquit, *tu populum tuum eduxisti è terra Ægypti*, deinde, *fecisti tibi nomen*, hoc est, comparasti tibi gloriam, quæ vigere debet omnibus seculis usque ad finem mundi. Quid ergo si nunc totus populus in nihilum redigatur? Postea adjungit, *Impie egimus, scelerate egimus.* His verbis declarat Daniel, nihil aliud esse reliquum, nisi ut Deus rationem potius habeat sui, quam populi, quia si respiciat quid sit in populo, nihil reperiet præter materiam vindictæ. Perire igitur populum necesse erit, si Deus velit cum ipso agere sicuti meritus est. Sed Daniel hic quodammodo avertit faciem à Dei populi peccatis, ut tantum seipsum, hoc est, suam misericordiam respiciat: deinde constantiam fidei suæ in fœdere perpetuo, quod pepigerat cum Patribus. Postremo, ne sinat intercidere illam redemptionem, quæ erat illustre & æternum documentum tam virtutis, quam gratiæ & bonitatis ejus. Ideo subjungit, *Domine secundum omnes justitias tuas avertatur ira tua, & excandescentia ab urbe tua Jerusalem, monte sanctitatis tuæ.* Videmus ut Daniel hic excludat quicquid poterat esse meriti in populo. Nihil hoc quidem erat, sed de stulta imaginatione loquor, quam vix possunt exuere homines. Semper enim aliquid sibi arrogant, ac utcunque centies convicti sint suorum scelerum, tamen cuperent conciliare sibi aliquo merito favorem coram Deo. Hic autem Daniel excludit tales omnes respectus, quum Deo proponit suas justitias, neque id simpliciter, sed quum adjungit, *secundum omnes justitias tuas.* Qui justitias Dei accipiunt pro judiciis, imperite faciunt, ut homines non satis exercitati in Scripturis. Putant enim hic opponi Dei justitias misericordiis. Atqui scimus Dei justitiam nobis patefieri in beneficiis præcipue. Perinde est igitur acsi diceret Daniel spem unicam populi esse, si Deus seipsum respiciat, non autem populi opera. Ergo *justitias Dei* accipit pro liberalitate, pro gratuito favore, pro constantia fidei, pro ea protectione quam servis suis pollicitus est. *Deus* ergo *secundum omnes justitias tuas*, inquit, hoc est, quoniam non fallis eos qui in te confidunt, quia nihil frustra vel temere promittis, & quoniam non soles eos deserere qui ad te confugiunt, ideo, quoniam justus es, nunc succurre miseriis nostris. Et notanda est universalis particula, quoniam Daniel quum tot scelera colligeret, quæ possent in mille abyssos populum demergere, opposuit omnes justitias Dei, quasi diceret, Etiamsi tanta sit scelerum nostrorum congeries, ut centies percun-

Levit. 11. vers. 45. & 19. vers. 36. & 22. vers. 33. & 25. vers. 38. & alibi sæpius.

pereundum nobis sit, tamen plures sunt tuæ justitiæ, hoc est, justitia tua superat quicquid in nobis reperies vel deprehendes scelerum. Dicit, *Avertatur ira tua, & excandescentia tua ab urbe tua Jerusalem, & monte sancto tuo.* Quum excandescentiam & iram Dei simul conjungit, non insimulat Deum excessus, quasi nimis severe ultus fuerit populi peccata, sed iterum reputat quanta fuerit scelerum gravitas, quum Deus tantopere infensus esset populo suo, quem abdicaverat secundum externam speciem, ita ut posset videri irrita esse & inutilis adoptio. Hoc ergo loco non conqueritur Daniel de pœnarum atrocitate, sed potius & se & reliquum populum condemnat, quia tam rigidus contra ipsos esset Deus. Sed iterum proponit *Deo montem sanctum quem elegerat:* & hoc modo avertit ejus conspectum à judicio, ne scilicet in rationem veniant tot peccata, quibus merito infensus erat Deus. Hic igitur interponitur electio Dei, quia montem Sion sibi consecraverat, volebat illic coli, volebat illic celebrari nomen suum, offerri sibi sacrificia. Hoc igitur respectu Daniel conciliat sibi gratiam coram Deo, & ita excludit, quemadmodum dixi, alios omnes respectus. Postea addit, *Quoniam ob scelera nostra, & iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem & populus tuus in opprobrium sunt cunctis vicinis nostris.* Alia etiam ratione Deum ad misericordiam flectere studet Propheta, quod scilicet tam Jerusalem quam populus sit gentibus in opprobrium. Hoc autem quodammodo recidebat in ipsius Dei ignominiam. Quum enim gentes ludibrio haberent Judæos, non parcebant sacro Dei nomini: imo Judæi tunc adeo contempti fuerunt, ut vix dignatæ fuerint gentes de ipsis loqui: sed Deus Israël traductus fuit contumeliose, quasi victus fuisset, quoniam passus fuerat templum suum excindi, & totam urbem Jerusalem consumi vel incendio, vel aliis cladibus. Hoc igitur nunc argumentum sumit Propheta: & quum loquitur de urbe sancta, haud dubie hoc ad sacrum Dei nomen pertinet: quasi diceret, Tu urbem Jerosolymam elegeras, quæ esset quasi regia sedes, volebas illic coli: nunc cunctis vicinis nostris urbs illa cessit in maximum opprobrium. Hinc colligit, nomen Dei expositum esse gentium contumeliis. Postea addit etiam de populo Dei: non quod queratur Judæos omni genere ignominiæ affici. Hoc enim promeriti fuerant suis sceleribus: sed emphatica est loquutio quum dicit, illos tamen esse populum Dei. Nam sic conjunctum erat Dei nomen cum populo illo, ut quicquid conjiciebant profani homines ignominiæ in ipsos, in Deum ipsum præcipue conferrent. Ergo Daniel hic proponit Deo nomen suum, quasi diceret, Domine sis gloriæ tuæ vindex, quandoquidem hac lege semel nos adoptasti, ut insculpta sit memoria nominis tui in nobis, ne permittas nos ita contumeliose traduci, ut gentes contra teipsum insultent. Et interea tamen dicit, *Propter iniquitates populi & patrum* hoc factum esse: quibus verbis tollit omnes dubitationes quæ obrepere poterant, O qui factum est, ut Deus ita populum suum prostituerit? Cur non saltem pepercit nomini suo? Daniel ergo hic testatur hoc fuisse justum, quoniam eousque grassata erat iniquitas populi & patrum, ut necesse fuerit exerceri talem vindictam à Deo. Postea adjungit, *Tu tamen Deus noster audi precationem servi tui, & orationem ejus*, inquit, *& lucere fac faciem tuam.* His verbis luctatur Daniel cum diffidentia, neque id tantum sua causa privatim, sed totius Ecclesiæ cui dictabat legem orandi. Et experientia pios omnes docet, quam necessarium sit hoc remedium dubitationibus, quæ subinde abrumpunt preces nostras, vel faciunt ut studium & ardor precandi flaccescat, vel frigeat in nobis, aut saltem ne composita & tranquilla fide precemur, sed trepidatio vitiet quicquid prius conceptum à nobis fuerat. Quoniam igitur hoc quotidie accidit omnibus piis, ut intermittant studium precandi, ubi dubitatio aliqua illos abstrahit, & quasi claudit januam, ne familiariter ad Deum accedant, hæc ratio est cur toties Daniel repetat hanc sententiam, *Tu tamen Domine audi precationem servi tui.* Et etiam David subinde sententias tales inculcat in suis precibus, neque id facit nisi summa necessitate. Et qui vere sunt exercitati ad precandum, sentiunt quam non sine causa ita loquuti fuerint servi Dei, quoties precati sunt. Sed reliqua cras expediam.

Da omnipotens Deus, quando semel nos colligere dignatus es, ut essemus populus tuus, & simul etiam voluisti nos præferre nomen tuum, & unigeniti Filii tui: etiamsi toties provocemus iram tuam nostris peccatis, neque unquam desinamus cumulare mala malis, ne tamen unquam ludibrio expositi simus quasi spectaculum ignominiæ sacri tui nominis. Quemadmodum ergo nunc vides impios captare omnes occasiones, quibus & te, & sacrum tuum Euangelium, & nomen etiam unigeniti Filii tui probrose traducant, ne sinas, inquam, ita eos petulanter tibi insultare, sed potius Spiritu tuo ita nos guberna, ut studeamus glorificare nomen tuum: sic deinde invito Satana, & omnibus impiis glorificetur, donec tandem colligamur in cæleste illud regnum, quod nobis pollicitus es in eodem Christo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA OCTAVA IN DANIELEM.

HEri substitimus in hac parte, ubi rogat Daniel, *ut Deus faciem suam lucere faciat super sanctuarium suum.* Hæc loquutio passim occurrit in Scripturis, sicuti notum est, quemadmodum ex opposito dicitur abscondere faciem suam Deus, ubi non opitulatur suis, sed perinde dissimulat acsi illorum oblitus esset. Quoniam igitur Scriptura ubique comparat calamitates nostras, & res adversas tenebris, ideo Deus, in cujus favore posita est nostra felicitas, dicitur faciem suam abscondere, ubi non succurrit nobis: & rursum dicitur faciem suam reddere lucidam & conspicuam, ubi signum aliquod nobis dat paterni favoris. Quoniam ergo visus fuerat Deus longo tempore deseruisse sanctuarium suum, ideo rogat Propheta, *ut nunc lucere faciat faciem suam.* Et notandum est quod dicit, *Super sanctuarium tuum quod vastatum est.* Nam hinc colligimus, Prophetam, quamvis omnia videret perdita secundum carnis sensum, tamen non ideo desperasse, quin pergeret in suis precibus. Et hæc regula nobis tenenda est, non esse ex præsenti rerum aspectu æstimandam Dei gratiam, quia sæpe ostendit se nobis irasci. Superanda igitur est ratio carnis nostræ, si velimus in rebus adversis Deum precari, quemadmodum hic nos suo exemplo docet Propheta. Nam sanctuarium erat excisum: vastitas illa poterat præcludere januam & Danieli & omnibus piis, ne amplius orarent. Quis enim profectus sperari poterat in rebus tam deploratis? Sed Daniel hac circumstantia ostendit se ita luctatum

tum esse, ut obstaculum illud non interruperit cursum suæ precationis. Addit, *Propter Dominum.* Consentiunt omnes doctores Hebræi, Adonai, ubi scribitur cum magno puncto *Kametz*, non sumi nisi pro solo Deo: sed ex quibusdam Scripturæ locis certo statuo transferri etiam ad Mediatorem. Et hoc loco melius conveniet sensus ille, quia tametsi Hebræis usitata est hæc loquendi forma, *Propter Deum*, hoc est, propter te, atque ubi ad Deum dirigunt sermonem, fateor sæpe uti tertia persona, quid tamen opus est confugere ad illam loquendi formam, quæ durior est, ubi ex opposito melior ratio apparet? Paulo post dicet, Propter te Deus mi, sed hic dicit, *Propter Dominum.* Ego tamen si mihi negotium sit cum homine litigioso, fateor non posse ex hoc loco satis convinci: sed si extra contentionem expendimus verba Prophetæ, inclinabimus potius in illam partem, quod scilicet hic Deo Mediatorem proponit, cujus gratia sperat se impetraturum quod petit. Si quis tamen malit ad Deum referre, fruatur suo judicio. Nunc pergamus.

18. Inclina, Deus mi, aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & respice desolationes nostras, (*vel vastitates*) & civitatem super quam invocatum est nomen tuum, super eam: (*sed redundat*) quia non propter justitias nostras nos prosternimus preces nostras coram facie tua, sed propter misericordias tuas (*vel super miserationibus tuis*) multas. (*vel magnas.*)

Hæc clausula precationis spirat mirum fervorem & vehementiam. Hic enim Daniel profundit verba acsi esset extra se. Et hoc sæpe contingit filiis Dei, ut inter precandum similes sint ecstaticis: balbutiunt, garriunt cum Deo, loquuntur variis modis, accumulant verba, & non possunt sibi satisfacere. In eo quidem interdum superiores sunt hypocritæ, quia non tantum æmulantur sinceros Dei cultores, sed quoniam toti feruntur ad externas pompas, ideo multa erit verborum congeries in illorum precibus, erit etiam elegantia & splendor: denique erunt magni rhetores. Sed Daniel hic partem aliquam duntaxat affectus sui ostendit: nec dubium est quin testari voluerit toti Ecclesiæ, quam vehementer, & quanta contentione precatus esset, ut alios scilicet accenderet ad similem ardorem. Dicit hoc versu, *Inclina Deus mi aurem tuam, & audi.* Satis fuerat dicere, Audi: sed quoniam visus fuerat Deus ad multas preces & multa vota obsurdescere, ideo rogat Propheta, ut tandem *inclinet aurem suam.* Ergo tacita antithesis subest, quoniam visi fuerant fideles apud surdum verba facere, quum per septuaginta annos continui illorum gemitus in cælum sese efferrent, idque sine profectu. Deinde adjungit, *Aperi oculos tuos, & vide.* Conniventia enim Dei poterat dejicere spem piorum, quoniam indigne tractati fuerant Israëlitæ. Nam omni contumeliarum genere oppressi fuerant: deinde & in suis fortunis, & in aliis omnibus passi fuerant gravissimas molestias. Deus quasi clausis oculis præterierat omnes illas calamitates populi sui. Ob hanc igitur causam nunc rogat Daniel, ut Deus aperiat oculos. Et has circumstantias diligenter notare convenit, ut discamus precari Deum non modo ubi sumus quieti, & possumus vota concipere sine aliqua perturbatione, sed ubi mœror & anxietas sensus omnes nostros occupat, ubi tenebræ nos undique circumstant: ut tamen preces nostræ retineant cursum suum inter tanta obstacula. Et simul etiam colligimus, dum nos sic Deus urget ut simus quasi exanimes, tunc debere magis nos accendi, quia huc spectat quum nos ita severe affligit, ut expergefaciat nostram pigritiem. Et ideo etiam dicitur in Psalmo, Orabit ad te sanctus in tempore opportuno. Hæc autem est opportunitas nostra, ubi ultimæ necessitates nos constringunt: quia Deus tunc nos exstimulat, & corrigit, quemadmodum dixi, nostram tarditatem. Discamus ergo nos assuefacere ad precandi vehementiam, ubi Deus talibus stimulis nos urget vel incitat. Postea dicit, *Respice desolationes nostras.* De hoc jam satis dictum est. *Et urbem super quam invocatum est nomen tuum*, inquit. Iterum Daniel sibi proponit materiam fiduciæ, quoniam Jerosolyma electa fuerat in sanctuarium Dei. Scimus autem adoptionem Dei esse sine pœnitentia, quemadmodum etiam Paulus docet. Daniel igitur hic sumit quod erat firmissimum ad fiduciam impetrandi, quod scilicet Deus voluerat coli in monte Sion, & sibi destinaverat Jerosolymam quasi regiam sedem. Invocari autem nomen Dei tantundem valet, atque locum, vel gentem aliquam censeri Dei nomine. Dicitur invocari nomen Dei super nos, dum profitemur nos esse populum ipsius, & nos etiam insignit suis notis, quasi ostenderet palam sub oculis hominum se ratam habere professionem nostram. Sic ergo nomen Dei invocatum fuit super Jerusalem, quia celebrata erat jam multis seculis Dei electio, quod scilicet collegerat populum unum peculiarem, deinde locum designaverat, ubi vellet sibi offerri sacrificia. Postea adjungit, *Quia non super justitiis nostris*, vel propter justitias nostras, *nos prosternimus preces nostras coram facie tua*, (sed כי adversative hic ponitur, meo judicio) *sed super miserationibus tuis multis*, vel magnis. Daniel clarius hic confirmat quod heri dictum fuit, nempe spem sibi in unica Dei misericordia esse fundatam. Sed dixi nunc ipsum clarius exprimere quod dixerat, quoniam opponit duo membra inter se contraria. *Non in justitiis*, inquit, *nostris, sed in miserationibus tuis.* Quanquam autem non semper tam distincte ponitur hæc comparatio, tamen tenenda est regula, quoties sancti in Dei gratiam recumbunt simul renunciare omnibus suis meritis, nec quicquam in se quærere cur Deum habeant propitium. Sed tamen locus hic diligenter notandus est, ubi diserte excludit Daniel quicquid pugnat cum gratuita Dei bonitate: deinde ostendit si quid proferant homines quasi proprium quo possint Dei gratiam mereri, tantundem diminui ex ejus miseratione. Denique verba Danielis hoc continent, non posse conciliari hæc duo inter se, ut confugiant fideles ad Dei misericordiam, & aliquid afferant proprium, vel meritis suis nitantur. Quum igitur talis sit repugnantia inter Dei gratuitam bonitatem & omnia merita hominum, quam stupidi sunt qui conantur hæc duo simul conjungere, sicuti videmus factum fuisse in Papatu? Et nunc etiam qui non libenter cedunt Deo & verbo ipsius, vellent tamen aliquo fuco obtegere errorem illum, nempe ut dimidia laus esset penes Deum, & ejus misericordiam, & aliquid maneret proprium hominibus. Sed quemadmodum jam dixi, tollitur omnis dubitatio quum Daniel hæc duo quasi in certamen committit, justitias hominum & Dei misericordiam. Nihilo igitur magis convenit meritis nostris cum gratia Dei, quam si quis ignem vellet aquæ miscere, & vellet quærere aliquam concordiam inter res tam contrarias. Postea adjungit, *magnas*, sicuti prius vidimus usum fuisse magna verborum congerie, ut exprimeret quam variis modis obnoxius esset populus Dei judicio. Hic ergo implorat multas vel magnas Dei miserationes, quoniam ad summum usque cumulum pervenerant populi scelera. Quod ad hanc

Psal. 32. vers. 6.

Rom. 11. vers. 29.

hanc loquutionem pertinet, ubi dicit *populum suas preces coram Deo prosternere*, Scriptura videtur quodammodo pugnare secum, quoniam sæpe utitur diversa metaphora, quod scilicet preces in cælum tollantur. Et sæpe occurrit loquutio illa, Deus, elevamus vel attollimus preces nostras ad te. Hic autem, quemadmodum etiam aliis locis, Spiritus aliam loquendi formam dictat, nempe quod fideles vota sua & preces suas prosternant. Sed hæc duo optime inter se conveniunt, quoniam in precibus, ut heri dictum fuit, necesse est conjungi pœnitentiam cum fide. Pœnitentia autem homines prosternit deorsum, fides vero sursum ipsos attollit. Primo intuitu videntur quidem hæc non satis esse consentanea: sed si quis duo membra veræ & legitimæ orationis expendat, reperiet non posse vota & preces in cælum attolli, quin dejiciantur usque ad inferos, ut ita loquar. Nam ab una parte ubi prodit peccator in conspectum Dei, necesse est ut totus jaceat, imo evanescat quasi exanimis. Hic est pœnitentiæ effectus. Et hoc modo sancti prosternunt omnes suas preces, quoniam suppliciter agnoscunt se indignos esse, quos respiciat Deus. Et talem imaginem nobis proponit Christus in Publicano, quod scilicet dejecto vultu pectus suum feriret, ac peteret veniam. *Luc. 18. vers. 13.* Sic ergo prosternunt filii Dei suas preces, nempe humilitate quæ ex pœnitentia nascitur. Attollunt autem preces suas fide, quia ubi Deus ipsos ad se invitat, dum testatur se illis fore propitium, tunc sese erigunt, & superant omnes nubes, imo cælum ipsum, ubi scilicet prælucet hæc doctrina, Tu Deus es, qui exaudis preces, quemadmodum in Psalmo dicitur. *Psal. 65. vers. 3.* Quoniam ergo statuunt fideles Deum esse sibi propitium, ita audacter prodeunt coram facie ejus, & erectis animis precantur, quia sciunt placere Deo hoc sacrificium quod illi offerunt. Sequitur,

19. Domine audi, Domine propitius esto, Domine attende, (*vel animadverte*) & fac ne moreris propter te, Deus mi, quia nomen tuum invocatum est super urbem tuam, & super populum tuum.

Hic melius etiam exprimitur vehementia quam dixi. Neque enim hic Daniel ostentat, sicuti facere solent hypocritæ, aliquam eloquentiam, sed tantum suo exemplo docet quænam sit vera lex & ratio precandi. Neque enim dubium est, quin fuerit impulsus singulari zelo, ut alios secum traheret. Operatus est igitur Deus in Propheta per Spiritum suum, ut ipse esset aliis omnibus magister, & ut ejus precatio quasi norma esset communis precandi toti Ecclesiæ. Hoc consilio nunc Daniel refert quod apud se conceperat. Precatus enim fuerat sine teste: sed nunc convocat totam Ecclesiam, & vult testem esse sui zeli & fervoris, ut scilicet omnes sequantur quod non tam ipse illis præscribit, quam Deus. *Domine* ergo *audi*, inquit. Postea, *Domine propitius esto.* Hoc secundo membro subindicat clausas, & quasi surdas fuisse aures Dei, quoniam merito infensus erat populo. Et hoc notandum est, quia stulte miramur non respondere Deum precibus nostris simulac votum aliquod nobis effluxit. Atqui ratio hæc notanda erat, Deum scilicet tardum esse, quia ipsi frigemus, & sumus ignavi: deinde, iniquitates nostras interponere quasi maceriem inter nos & aurem Dei. *Propitius* ergo *sis Domine, ut audias.* Ita resolvi debet oratio. Postea adjungit, *Domine animadverte.* Hoc verbo significat Daniel, etiamsi multis modis, & longo tempore provocaverit populus iram Dei, tamen tam indigne opprimi ab impiis & crudelissimis hostibus, ut tanta calamitas debeat flectere Deum ad misericordiam. *Domine* ergo, inquit, *animadverte & ne moreris.* Atqui jam per septuaginta annos projecerat Deus populum suum, & passus fuerat sic premi ab hostibus, ut fideles despondere animos possent. Ergo videmus etiam hoc loco sanctum Prophetam fortiter luctatum esse cum durissima tentatione: Rogat Deum *ne moretur*, vel differat. Jam septuaginta anni effluxerant, ex quo abjecerat in speciem Deus populum illum, ut nullum signum daret benevolentiæ. Ergo iterum colligimus ex hoc loco, non posse rite nos precari, nisi ubi superamus quicquid occurrit nobis, quoniam si æstimamus Dei gratiam ex statu nostro, ita concidet studium precandi: imo potius centies tabescemus in malis nostris, quam possimus animos ad Deum attollere. Denique ubi videtur longam moram fecisse Deus, tamen rogandus semper est, *ne moretur.* Postea adjungit, *Propter te, Deus mi.* Iterum Daniel in nihilum redigit fiducias omnes, quibus hypocritæ putant conciliari sibi posse favorem apud Deum. Etsi enim hic non opponit contraria membra, ut paulo ante, quum tamen dicit, *Propter te*, tenenda est illatio quam dixi, ergo non propter nos. Et hoc etiam confirmat reliquo contextu, *Propter te, Deus mi, quia invocatum est nomen tuum super urbem tuam*, inquit, *& super populum tuum.* Videmus ergo Danielem nihil sibi reliquum facere ad impetrandum quod postulat, nisi quoniam fretus gratuita adoptione, non dubitat Deum fore propitium populo suo. Non quod causam in cunctis mortalibus, vel eorum meritis reperiat, sed quia vult perpetuo tueri suum beneficium, & perducere usque ad finem. Sequitur,

20. Et adhuc ego loquens, *hoc est, quum adhuc loquerer*, & precarer, & confiterer peccatum meum, & peccatum populi mei Israël, & prosternerem (*vel cadere facerem, est idem verbum quod prius*) precationem meam coram Jehova Deo meo, super montem (*hoc est, propter montem, vel in gratiam montis*) sanctuarii Dei mei.

21. Quum, inquam, loquerer in precatione mea, tunc vir Gabriel quem videram in visione principio volantem volatu, (*quidam sic vertunt: alii, cum fatigatione, sive alacritate, hoc est, celeriter volantem. Quidam enim deducunt à radice* עוף, *quod significat volare, & conjungunt cum participio, ut Hebræis tritum est. Alii autem à* יעף *putant potius deduci, quod significat fatigare: sed metaphorice exponunt, quod in festinatione volaverit*) tetigit me circa tempus oblationis vespertinæ.

Hic incipit referre Daniel preces suas non fuisse inutiles, nec caruisse fructu, quoniam missus fuit Gabriel, qui fiducia erigeret ejus animum, & consolatione dolorem leniret: deinde ministrum gratiæ Dei illum præficeret toti Ecclesiæ, ut fideles sperarent brevem reditum in patriam, atque ita æquis animis ferrent suas miserias, donec aperiret illis Deus viam ad reditum. Porro si votis nostris non semper respondet Deus, non est cur miremur, quia vix centesimam partem justi zeli & ardoris afferunt qui videntur præ aliis optime precari. Si ergo quis rationem precandi nostram conferat cum hac vehementia Prophetæ, certe longe ab ipso absumus. Non igitur mirum est, si in tanto discrimine etiam dissimilis est suc-

successus. Et tamen statuendum est, preces nostras nunquam fore irritas, si etiam longo intervallo sequamur sanctum Prophetam. Si ergo non fert modulus fidei nostræ, ut preces nostræ quasi æquali gressu ad hunc Prophetæ zelum perveniant, Deus tamen nihilominus erit nobis exorabilis, modo fundati simus in fide & pœnitentia. Dicit autem Daniel, *Quum adhuc loquerer, & precarer, & confiterer peccatum meum, & peccatum populi mei Israël.* Primo notandum est quod Spiritus sanctus consulto hic dictavit Prophetæ, gratiam Dei semper fore paratam & expositam omnibus miseris, qui ad eam confugiunt, & eam implorant. Ostendit igitur Propheta, ideo nos destitui auxilio Dei in malis, quia etiamsi dolor exprimat nobis multos gemitus, tamen non respicimus in Deum, unde solatium semper malis omnibus petendum est. Et ita hortatur nos ad precandi studium quum dicit *se fuisse exauditum.* Neque enim singulare aliquod exemplum refert, sed quemadmodum jam dixi, generaliter pronunciat nunquam fore vanas vel infructuosas eorum preces, qui Deum liberatorem quærunt. Dixi non eodem neque æquali modo semper exaudiri vota nostra, quia torpor etiam noster hoc meretur, ut Deus auxilium suum differat. Sed tamen in genere hoc docet Propheta, nunquam vanas fore eorum orationes, qui veram pœnitentiam & veram fidem, quamvis exiguam, afferunt coram Deo. Postea adjungit quid sit necessarium ad conciliandum Dei favorem, nempe ut homines præveniant judicium Dei, seipsos damnando. Dicit enim *se confessum fuisse peccatum suum, & peccatum populi sui.* Non loquitur hic de una specie, sed sub voce *chatta* comprehendit omnes species scelerum, quasi diceret, Quum ergo faterer me esse peccatis refertum, & quasi demersum sub iniquitate, & idem etiam faterer de populo meo. Et hoc etiam notandum est quod dicit, *peccatum populi mei Israël.* Poterat nomen hoc omittere, sed voluit testatum facere, totam Dei Ecclesiam esse sub reatu, neque aliam esse spem absolutionis, nisi Deus gratis sibi reconciliaret eos, quibus merito erat offensus. Sed magis notanda est superior particula ubi Daniel refert *se confessum fuisse peccatum suum coram Deo.* Scimus quid dicat Ezechiel, vel Spiritus per os ipsius pronunciet. Nam Deus tres perfectissimos qui fuerunt ab initio mundi nominat, & in illis Danielem, qui tunc adhuc vivebat. Quum ergo Daniel esset exemplar Angelicæ justitiæ, & elogio illo tam insigni celebretur, Si esset coram me Daniel, etiam non exaudirem ipsum si me rogaret pro hac civitate: sed liberarem eum, quia justus est: quum ergo Deus ita extollat Prophetam suum in sublime, acsi esset extra omnes sordes, & extra omnia vitia: ubi reperiemus in terra hominem, qui possit jactare se immunem esse ab omni macula & vitio? Prodeant in medium qui sunt perfectissimi: quantum intererit inter ipsos & Danielem? Atqui Daniel confessus est se esse peccatorem coram Deo, & ingenue renunciavit omnibus suis justitiis, & palam est testatus sibi unicam spem salutis esse sitam in mera Dei misericordia. Ideo Augustinus prudenter hunc locum toties citat contra Pelagianos, & contra Cælestinos. Scimus ab illis hæreticis obscuratam fuisse Dei gratiam, & specioso illo colore, quia non debeant filii Dei semper in carceribus subsistere, sed contingere metam. Ac vendibilis quidem est illa doctrina, quod filii Dei debeant carere omni vitio: sed ubi talis integritas reperietur? Augustinus ergo aptissime hunc locum toties objecit illis nebulonibus, ut ostenderet in terra neminem unquam fuisse ita justum, qui non indiguerit misericordia Dei. Nam si quis esset, certe reperisset eum Dominus qui solus est idoneus judex. Atqui servum suum Danielem asserit esse perfectissimum, si tres solum ab exordio mundi quærendi sint. Quum autem Daniel sese conjiciat in gregem peccatorum, & non faciat hoc simulatione, vel humilitate ficta, sed ex animo quia coram Deo loquitur: quis nunc sibi majorem sanctimoniam arroget? *Quum ergo confiterer,* inquit, *coram facie Dei mei.* Illic certe fictio locum non habet. Hinc sequitur, diabolos esse indutos humana carne qui fingunt nescio quam perfectionem, sive sit Castalio, sive alii similes Cynici, vel prorsus canes. Tenendum igitur principium illud, nempe neminem, etiamsi esset semiangelus, posse ad Deum accedere, nisi conciliet sibi gratiam confessione sincera & ingenua suorum scelerum, ut reus sit coram Deo. Hæc igitur justitia nostra est, fateri reatum nostrum, ut Deus gratis nos absolvat: & quod jam dixi de populo Israël, ad nos spectare apparet ex regula quam nobis Christus dictat, Remitte nobis debita nostra. Quibus voluit Christus hoc præceptum esse in usu? nempe omnibus suis discipulis. Ergo exeat ex schola Christi, & concedat in haram porcorum quisquis putat se non opus habere hac precandi forma, & hac confessione. Jam adjungit, *Super montem sanctitatis Dei mei.* Hic etiam aliam rationem notat Propheta cur fuerit exauditus, quia scilicet fuerit sollicitus de communi Ecclesiæ statu & salute. Nam si quisque sibi privatim studeat & non respiciat proximos, indignus est qui obtineat quicquam coram Deo. Ergo si cupimus gratas esse Deo preces nostras, & fructum aliquem consequi, discamus conjungere totum Ecclesiæ corpus nobiscum, neque tantum respicere quid nobis expediat, sed quid faciat in communem salutem totius electi populi. *Quum ergo sic loquerer,* inquit, *adhuc in oratione.* Apparet Danielem non solo tantum affectu fuisse precatum, sed prorupisse etiam in aliquem sermonem. Verum quidem est, verbum hoc sæpe ad animum restringi, etiamsi quis linguam non moveat, dicetur tamen loqui ubi apud se aliquid cogitat: sed quoniam dixit Daniel, *Quum adhuc loquerer in oratione,* videtur prorupisse in aliqua verba: sicut etiam si sanctis non sit propositum pronunciare quicquam ore, tamen rapit eos zelus, ut interdum excidant illis verba. Et alia etiam est ratio, quoniam ut sumus tardi, lingua adjuvat animum. Potuit igitur Daniel ob has causas non tantum tacite apud se concipere preces, sed etiam ore & lingua proferre. Postea adjungit *venisse Gabrielem.* Sed non possem nunc absolvere.

Ezec. 14. vers. 14.

Matth. 6. vers. 12. Luc. 11. vers. 4.

Da omnipotens Deus, ut magis ac magis discamus nos penitus excutere, & reputare quot vitiis scateamus, imo quanta sit scelerum nostrorum gravitas, ut vere humiliati veniamus in conspectum tuum, & quasi ex inferis te invocemus: neque tamen ideo desinamus bene sperare de tua gratia, sed spe eniti supra omnes cælos, certo persuasi te nobis semper fore propitium Patrem. Et quoniam nobis abs te datus est Mediator, qui favorem nobis apud te conciliet, ne dubitemus ipso freti ad te familiariter accedere, & quicquid malorum nos ad desperationem sollicitet, ne tamen unquam succumbamus: sed invicta animi fortitudine pergamus in nomine tuo invocando & imploranda tua misericordia, donec sentiamus orationum nostrarum fructum, & tandem perveniamus, defuncti omni certamine, ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO QUADRAGESIMA NONA IN DANIELEM.

PRoxima lectione exposuimus Angelum apparuisse Danieli, qui satisfaceret ejus desiderio. Nam admodum anxie precatus fuerat, quum videret jam tempus elapsum esse, quod per os Jeremiæ præfixerat Deus, & tamen populum adhuc manere captivum. (Jer. 25. vers. 11.) Diximus ergo Angelum fuisse missum sancto Prophetæ, qui tristitiam ejus leniret, atque levaret eum aliqua parte sollicitudinis. Vocavit autem Angelum *virum*, quia præ se ferebat formam hominis, quemadmodum dictum fuit. Hoc tantum restabat, quod dicit *visionem sibi oblatam circa tempus sacrificii vespertini*. Jam fere septuaginta anni effluxerant, quibus nullum sacrificium offerri viderat Daniel: & tamen adhuc commemorat sacrificia acsi quotidie in templum veniret, quod tunc nullum erat. Unde apparet servos Dei, etiam ubi carent externis adminiculis, quoad præsentem usum, tamen aliquid utilitatis inde capere, quoniam apud se cogitant quorsum Deus & sacrificia, & alios ritus, atque ceremonias instituerit, quemadmodum si quis hodie conjiceretur in carcerem, & usque ad finem vitæ prohiberetur à sacræ Cœnæ usu: tamen non ideo deberet abjicere memoriam sacri illius symboli, sed apud se reputare singulis diebus cur nobis data fuerit Cœna à Christo, & quem fructum inde percipere nos velit. Videmus ergo talem fuisse affectum sancti Prophetæ, quia perinde loquitur de quotidianis sacrificiis, acsi essent in usu. Et tamen scimus tunc fuisse abolita, ipse autem jam multis annis non adfuerat, quamvis adhuc staret templum. Nunc pergamus.

22. Et docuit me, & loquutus est mecum, & dixit, Daniel, nunc exivi ut te intelligere facerem intelligentiam. (*hoc est, ut docerem quod scitu opus est.*)

Hic præparat Angelus animum Prophetæ quum dicit *se venisse è cælo, ut ipsum doceret. Exivi*, inquit, *ut te intelligere facerem.* Nam debuit colligere Daniel ex officio Angeli quid sibi agendum esset. Quoniam ergo dignatus fuerat eum Deus tanto honore, ut præficeret unum ex Angelis magistrum & doctorem, non potuit negligere tam singularem gratiam Propheta, quin Deo esset ingratus. Nunc ergo tenemus cur Angelus testetur *se venisse ut Prophetam doceat.* Et hoc etiam in mentem venire nobis debet quoties templum Dei ingredimur, vel quoties aliquid legimus in sacris Scripturis, nempe doctores nobis à Deo constitui, qui opitulentur ruditati nostræ, & qui Scripturam nobis interpretentur: deinde Scripturam quoque ipsam datam esse, ut illic reperiamus quod alioqui nobis est absconditum. Deus enim cor suum nobis quodammodo aperit, ubi patefacit nobis sua arcana, sicuti fecit per Legem & Prophetas, & tandem per suos Apostolos. Et ideo Paulus docet Euangelium prædicari in fidei obedientiam, (Rom. 1. 5.) quasi diceret non cessurum nobis impune, nisi obedienter amplectimur Euangelii doctrinam, quia frustramur quodammodo Deum, quantum in nobis est, & eludimus ejus consilium, nisi fide obedimus ejus verbo. Sequitur,

23. Principio precationum tuarum exivit verbum, & ego veni ut annunciarem, quia tu desideriorum vir: (*hoc est, tu vir es desiderabilis*,) itaque intellige in sermone, & intellige in visione.

Hic Angelus non modo exigit docilitatem à Propheta, sed etiam ad majorem attentionem hortatur. Videbimus enim postea opus fuisse non vulgari studio, quia vaticinium erat singulare & extraordinarium. Hæc igitur ratio est cur Angelus non modo jubeat Danielem fidei obedientia excipere quod dicturus est, sed etiam majori quam soleat attentione sese erigere, quoniam hoc erat rarum & insigne mysterium. Dicit primo, *egressum fuisse sermonem ex quo precari cœpit* Propheta. Hic non insistam in recitandis opinionibus, quia videor mihi tenere genuinum hujus loci sensum, quod scilicet Deus exaudierit vota servi sui, atque ita quod decreverat promulgaverit. Nam verbo *exeundi* intelligit, quod ante fuerat decretum jam prodire in medium, & quasi in publicum manare, quemadmodum dicuntur Principum edicta exire ubi passim vulgantur. Statuerat quidem Deus quid facere vellet, atque ut cessasset Daniel, tamen nunquam intercidisset consilium illud Dei: sed hic ostendit non esse irritas sanctorum preces, quia concedit illis quod ipsis quiescentibus facturus erat, ut eorum desideriis obsequatur & morem gerat. Certum quidem est nihil nos impetrare precibus nostris, nisi quod Deus apud se statuit: hæc tamen inter se non pugnant, Deum obtemperare votis nostris, quemadmodum dicitur in Psalmo, dum facit quod optamus: (Psal. 145. vers. 19.) & interea exequi quod ante mundi creationem decrevit. Per Jeremiam prædixerat, quemadmodum ante admonuimus, (Jer. 25. vers. 11.) finem exilio populi fore post annos septuaginta: jam Daniel hoc sciebat, quemadmodum retulit initio capitis. Neque tamen interea destitit à precando. Sciebat enim Dei promissiones non dare nobis materiam vel occasionem socordiæ, vel ignaviæ. Precatus est igitur Propheta: Deus nunc ostendit non fuisse vanum illud studium, quod pro totius Ecclesiæ salute susceperat. Dicit igitur *egressum fuisse verbum simulatque precari cœperat Daniel*, hoc est, jam statim ex quo os aperuit fuisse divinitus exauditum. Et postea adjungit *se venisse, ut hoc patefaceret, quia*, inquit, *vir es desiderabilis.* Quidam accipiunt active desideria, quod Daniel ferveret ingenti zelo. Sed illud est coactum, & præter usum linguæ. Ego itaque non dubito hic vocari Prophetam *desiderabilem*, quod Deo acceptus fuerit. Et in hanc etiam partem major pars interpretum descendit. Angelus itaque pronunciat se venisse in gratiam Danielis, quod Deo esset gratus. Hoc notatu dignum est, quia inde colligimus non aliter conciliari votis & precibus nostris favorem coram Deo, nisi ubi jam nos complexus est suo favore. Scimus autem non aliter nobis esse propitium Deum, quam ubi fide confugimus ad ejus misericordiam, & freti Mediatore & Advocato Christo audemus in ejus conspectum prodire tanquam filii. Sequitur denique, preces nostras nullius esse pretii apud Deum, nisi quatenus in fide fundatæ sunt, quæ sola nos Deo reconciliat, quoniam sine venia & pec-

peccatorum remissione non possumus Deo esse grati. Interea tamen videmus sanctos ita placere Deo, ut non semper obtineant quicquid expetunt. Daniel enim multis jam annis inter continuos gemitus quasi confectus fuerat mœrore: & tamen nondum senserat se fecisse aliquod operæpretium. Poterat igitur ex proprio sensu statuere se lusisse operam, quum toties, ac tam assidue precatus foret. Sed Angelus occurrit ex opposito, & testatur ipsum esse Deo gratum, ut scilicet agnoscat, quamvis non esset adeptus quicquid ferebat animi ipsius sententia, tamen se non fuisse passum repulsam. Ergo ubi nos sollicitat hæc cogitatio, & quasi ad desperationem impellit, precibus nostris nullum subesse profectum vel fructum, quia Deus non statim neque palam respondet, teneamus quod hic docet Angelus, nempe Danielem, qui Deo erat gratissimus, sic fuisse exauditum, ut tamen interea non perspiceret oculis quicquid optabat. Mortuus est ipse in exilio, & non statim vidit quod polliciti fuerant Prophetæ, nempe de felici Ecclesiæ statu, quasi Ecclesia jam ageret suos triumphos. In fine versus, quemadmodum jam attigi, Danielem exstimulat, quo scilicet majore studio, & attentione applicet totam mentem suam & omnes sensus ad intelligentiam vaticinii quod jussus fuerat Angelus afferre. Nunc sequitur,

24. Septuaginta hebdomades finitæ sunt super populum tuum, & super urbem tuam sanctam (*super urbem sanctitatis tuæ, ad verbum*) ad claudendum scelus, & obsignandum peccatum, & expiandam iniquitatem, & adducendam justitiam æternam, & obsignandam visionem (*repetitur illud secundum verbum* חזון) & prophetiam, & ungendum sanctum sanctorum (*vel sanctitatem sanctitatis, alludit ad templum.*)

Locus hic varie tractatus fuit, & ita distractus variis sententiis interpretum, vel laceratus etiam, ut fere inutilis fuerit habitus propter obscuritatem. Sed quia scimus nihil frustra fuisse prædictum, speranda est intelligentia vaticinii, modo & attenti simus & dociles, quemadmodum exemplo Prophetæ nos jam admonuit Angelus. Non soleo referre diversas opiniones, quia non delector refutationibus: & mihi placet ea simplicitas quam sequor, nempe ut exponam quod existimo traditum fuisse à Spiritu Dei. Sed tamen non possum hanc necessitatem effugere in præsenti loco, quin diversas opiniones refutem. Exordiar autem à Judæis, quia hic locus ab illis non tantum inscite, sed perdita etiam impudentia fuit depravatus. Quoties urgentur luce Christi, scimus eos tergiversari sine ullo pudore, & nihil prorsus esse in illis ingenuitatis. Sunt enim canes, quibus sufficit latrare. Sed in hoc maxime loco produnt suam petulantiam, quia perfricta fronte eludunt quicquid hic dicitur à Propheta. Videamus tamen quid sentiant. Neque enim magni momenti esset ipsos damnare, nisi simul certis & firmis rationibus convicti jacerent. Hieronymus quum refert quid docuerint superiores Judæi, hoc est, qui ipsum ætate præcesserant, plus illis modestiæ & verecundiæ tribuit quam præ se tulerint qui postea sequuti sunt. Fateri enim ipsos dicit locum hunc non posse aliter intelligi, quam de Messiæ adventu. Sed quoniam forte Hieronymus noluit congredi in apertum certamen, quia etiam non erat instructus ut fuisset necesse, ideo assumpsit plus quam dixerant. Et hoc mihi videtur probabile. Neque enim vel uno verbo attingit quid ipse probet: imo excusat se absque præjudicio hic in medium proferre omnes sententias. Ita non audet pronunciare meliusne ac rectius doceant Judæi, quam Græci & Latini interpretes, sed relinquit lectores prorsus suspensos. Cæterum, facile hoc liquet, exponi vaticinium Danielis fere ab omnibus Rabbinis de pœna continua, quam inflicturus erat Deus populo, etiam post reditum. Hic ergo excludunt prorsus Dei gratiam, & dicunt reprehendi errorem Prophetæ, quia putaret Deum jam tunc fore propitium miseris exulibus, ut eos restitueret: deinde ut templum rursus erigeretur: & ita septuaginta hebdomadas inchoant à prioris templi destructione, deinde finiunt eas excidio secundi templi. Consentiunt quidem una in re nobiscum, quod hic Propheta non numeret dierum hebdomadas, sed annorum, quemadmodum Levit. 25. Nullum igitur nobis certamen est cum Judæis de annorum numero. Fatentur enim nobiscum hic præfigi annos 490. sed longe dissident quoad finem vaticinii. Dicunt enim quemadmodum jam attigi, prænunciari assiduas calamitates, quæ populo instabant. Sperabat Propheta jam malis finem adesse, quoniam Deus per Jeremiam testatus fuerat se contentum fore septuaginta annorum exilio. Dicunt hoc ita debere intelligi, ut tamen populus misere vexetur, usque dum secundum templum rursus hostes excindant: deinde populus ipse privetur urbe, & urbs ipsa excisa sit triste spectaculum ruinæ & vastitatis. Ideo dixi eos excludere Dei gratiam. Et ut breviter absolvam quod ipsi docent, hæc summa est, Prophetam falli qui existimet meliorem fore statum Ecclesiæ post finitos septuaginta annos, quia supersunt septuaginta hebdomades, hoc est, quod Deus septuplicet numerum ad ipsos castigandos, donec tandem aboleat urbem & templum, & ipsos dispergat per totam terram, ita ut nullum obtineant nomen donec tandem adveniat Messias, quem expectant. Ita loquuntur ipsi. Sed omnes historiæ refellunt eorum inscitiam, & simul temeritatem. Nam ut postea dicemus, vix se expediunt quicunque præditi sunt recto judicio, quia reperiuntur apud omnes Historicos plures anni inter Monarchiam Cyri vel Persarum, & inter Christi adventum, quam hic Daniel supputet. Judæi autem includunt præterea annos à ruina prioris templi, deinde adjungunt annos à Christi adventu usque ad excidium urbis. Ita fiet secundum communem & receptam sententiam, ut coacervent circiter annos sexcentos. Postea dicam quid probem in illa supputatione, vel quid mihi displiceat. Tamen hoc certum est nimis turpiter & falli, & fallere Judæos, quum ita sine judicio plura tempora congerunt. Deinde certa est erroris refutatio ex vaticinio Jeremiæ, atque ex initio hujus capitis, & ex Esræ etiam sententia. Nebulo ille & impostor Barbinel, qui putat se esse acutissimum inter omnes Rabbinos, videtur hic sibi habere concinna effugia, quum uno verbo hoc vel illud eludit, & respondet ad objectionem unam. Sed quam frivolis ineptiis ludat ego breviter ostendam. Dum repudiat Josephum, putat se esse victorem. Ego quidem ingenue fateor Josepho non semper, nec absque exceptione habendam esse fidem: sed quid inde consequitur Barbinel cum omnibus suis? Veniendum est enim ad vaticinium Jeremiæ, quemadmodum dixi. In hoc autem effugium captat. Ho Christiani, inquit, volunt Nebuchadnezer regnasse annis 45: non absolvit annos illos. Ita etiam decerpit vel dimidium annum, vel unum ex singulis Monarchiis. Sed quid hoc ad rem? quia interea manebunt ducenti anni, de quibus litigandum ipsi erit. Ergo videmus quam pueriliter nugetur dum quinque vel sex annos detrahit ex maximo numero, & interea gravatur ducentis annis, & non excutit onus illud. Sed quemadmodum jam dixi, manet fixum illud

Levit. 25. vers. 8.

illud vaticinium Jeremiæ de annis septuaginta. Unde autem incipiunt illi? An à templi excidio? Minime hoc conveniet. Vult Barbinel esse annos 49, vel circiter ab excidio templi usque ad Cyri imperium. Atqui ante vidimus tunc edoctum fuisse Prophetam de finito exilio. Non pudet canem illum, & similes dicere, fuisse Danielem hac in parte male interpretatum vaticinium Jeremiæ, quia putabat jam completas esse pœnas, quum tamen aliquid temporis restaret. Hoc quidam ex Rabbinis dicunt: sed quam sit frivolum inde apparet, quia Daniel hic non profitetur se errasse, sed secure affirmat, quum didicisset ex libro Jeremiæ jam completum esse exilii tempus, ita se fuisse precatum. Deinde Esras sic ad verbum loquitur, Quum essent completi anni septuaginta, de quibus loquutus fuerat Deus per Jeremiam, excitavit spiritum Cyri Regis Persarum, ut primo Monarchiæ suæ anno populum remitteret. Illic Esras aperte dicit, arcano Spiritus impulsu, Cyrum dedisse populo libertatem. An Spiritus Dei oblivione lapsus est, quum accelerare reditum populi? Deinde necesse erit coargui Jeremiam mendacii vel falsitatis, quoniam Esras etiam dicit exitum populi respondere vaticinio. Citant in contrariam partem locum ex primo capite Zachariæ, Usquequo Domine non misereberis urbis tuæ Jerusalem, quia jam præterierunt anni septuaginta? Atqui Propheta illic non designat momentum, quo finiti sunt septuaginta anni: sed quum pars aliqua populi reversa esset in patriam Cyri permissu, & tamen impedita esset templi ædificatio, ideo post viginti aut triginta annos conqueritur quod Deus non prorsus & omni ex parte populum suum simul liberet. Quicquid sit, non poterunt se explicare Judæi quin hebdomadas incipiant à priore exilio ante destructum templum: alioqui non congruerent quæ citavimus tam ex Daniele, quam ex Esra. Necesse erit ergo ante Cyri Monarchiam complecti septuaginta annos, quibus finem Deus se impositurum dixerat exilio populi sui. Sunt ergo jam septuaginta anni. Nunc à Cyri Monarchia usque ad Christi adventum fere omnes profani scriptores annos quingentos & quinquaginta numerant. Non dubito quidem errorem esse, quia hoc modo etiam nobis maneret non parva difficultas: sed postea dicam quid sentiendum sit de numero annorum. Interea hoc habemus, Judæos modis omnibus excedere sexcentos annos, ubi septuaginta annos exilii comprehendunt sub septuaginta hebdomadibus, deinde adjungunt etiam tempus quod effluxit à Christi morte usque ad Vespasiani imperium. Sed res ipsa melius ipsos urget. Nam dicit Angelus *hebdomadas septuaginta finitas esse*. Barbinel etiam verbum *Chatac* accipit pro Intercidere, & vult notari continuas miserias quibus afflictus fuit populus: quasi diceret Angelus nondum adesse tempus redemptionis, quia populus semper miser futurus esset, donec infligeret Deus ultimam plagam, quæ esset instar desperatæ cladis. Sed quum verbum *Chatac* sumatur pro Finire vel Terminare, satis constat Angelum pronunciare hic finitas esse septuaginta hebdomadas. Pugnat hoc argumento ille impostor, frustra hic poni hebdomadas annorum, nisi respectu exilii. Et hoc verum est, sed ipse tamen longe alio trahit quam decebat. Alludit quidem Propheta noster ad septuaginta annos Jeremiæ: & miror à nostris hoc non fuisse expensum, quia nemo est qui causam afferat, cur annos supputet Daniel per hebdomadas. Scimus tamen hac figura fuisse consulto usum, quia volebat conferre septuaginta hebdomadas annorum cum septuaginta annis. Sed si quis diligenter expendat hanc similitudinem vel analogiam, reperiet Judæos proprio gladio jugulari. Nam Propheta hic confert Dei gratiam cum judicio, quasi diceret fuisse populum exilio mulctatum per septuaginta annos, sed nunc adesse gratiæ tempus: imo illuxisse diem

Esr. 1. vers. 1.

Zach. 1. vers. 12.

redemptionis, qui continuo tenore quamvis inter nebulas, luceret usque ad annos quadringentos & nonaginta, hoc est, usque ad Christi adventum. Proponendus ergo Propheta sic loquens, Tristes quidem tenebræ vobis incubuerunt per annos septuaginta: sed Deus prosequetur nunc in septuplum gratiam suam erga vos, quia vestras ærumnas levando & dolores temperando, non desinet se vobis propitium ostendere usque ad Christi adventum. Erat autem, quemadmodum satis notum est, illa præcipua spes sanctorum, nempe ut in medium prodiret Redemptor. Nunc ergo tenemus cur Angelus neque annos, neque menses, neque dies numeret, sed hebdomadas annorum, quia respiciat ad pœnam quam populus pertulerat secundum vaticinium Jeremiæ. Ex opposito autem ostendit quanto prævaleat Dei misericordia, quoniam populi sui curam geret usque dum exhibeat promissam salutem in Christo suo. *Finitæ*, inquit, *sunt super populum tuum, & super urbem tuam sanctam hebdomades septuaginta*. Quod Hieronymus putat hic oblique notari populi rejectionem, acsi diceret, Tuus est, non meus populus, mihi non videtur firmum esse: imo prorsus alienum est à Prophetæ consilio. Dicit igitur populum vocari Danielis & urbem, quia Deus faciat divortium cum populo illo, & urbem repudiet. Sed, quemadmodum jam dixi, voluit Deus solatium aliquod afferre servo suo, & aliis omnibus piis, ut sese fulcirent hac fiducia, quum premerentur ab hostibus, Deum tamen tempus suum habere præfixum, quo Redemptorem mitteret. Vocatur ergo populus & urbs Danielis, quoniam ante vidimus, quam sollicitus fuerit Propheta de communi gentis suæ salute, & de instauratione urbis & templi. Denique confirmat Angelus quod prius dixit, Deum hoc dare precibus servi sui, quod promulgat vaticinium futuræ redemptionis. Jam quæ sequuntur prorsus ostendunt Judæos quasi ex professo corrumpere & verba & sensum Danielis, quia dicit Angelus *tempus hoc esse finitum ad claudendum scelus, & ad obsignandum peccatum, & ad expiandam iniquitatem*. Hinc colligimus Deum fore exorabilem populo suo post septuaginta hebdomadas, de quibus loquitur. Quorsum enim statuit Deus tempus illud? Nempe ut tandem prohibeatur peccatum, ut scelus claudatur, ut expietur iniquitas. Videmus ergo non prorogari hic pœnam, quemadmodum Judæi garriunt, quia volunt Deum semper infensum fuisse populo suo, & hoc esse signum extremæ offensæ, quia templum tandem fuit dirutum. Propheta autem, vel Angelus nos potius in contrariam partem ducit, nempe quod Deus finire & claudere vult peccatum & expiare iniquitatem. Postea adjungit, *Ad justitiam æternam adducendam*. Videmus ergo hic lætum nuncium afferri de populi reconciliatione cum Deo: deinde videmus aliquid melius & longe excellentius promitti, quam fuisset sub tota Lege, adeoque quum etiam florerent Judæi sub Davide & Solomone. Angelus ergo hic fideles attollit, ut melius aliquid expectent, quam experti fuerant Patres ipsorum, ex quo Deus ipsos adoptaverat. Subest enim antithesis inter expiationes Legales, & hanc de qua Angelus concionatur: item inter veniam quæ promittitur, & quam Deus semper dederat veteri populo. Subest etiam eadem antithesis inter æternam justitiam, & justitiam quæ viguerat sub Lege. Postremo adjungit, *Ad obsignandam visionem & prophetiam*. Hic verbum obsignandi duobus modis sumi potest, vel quod adventus Christi sanciet quicquid ante prædictum fuerat: & conveniet optime metaphora: vel possumus etiam aliter accipere, nempe quod obsignabitur visio, hoc est, tandem claudetur, ita ut desinant esse prophetiæ. Barbinel hic magnam absurditatem se proferre existimat, quum dicit minime esse consentaneum,

Agrippa, quem certum est fuisse occisum, quum Augustus imperium adeptus esset. Quærunt tantum quid dicant: & hoc sanis & modestis lectoribus satis erit conspicuum, nempe eos sine judicio & sine pudore futiliter vomere quicquid venit illis in buccam. Modo igitur aliquid dicant hoc illis satis est. Excusat nebulo ille, de quo heri loquutus sum, Barbinel, posse Agrippam non minori jure vocari Christum quam Cyrum, quia etiamsi ad Romanos defecerit, dicit hoc invitum fecisse, & fuisse cultorem Dei: etiamsi constet fuisse apostatam, tamen dicit non fuisse deterrimum inter alios omnes. Ideo vult hunc Christum vocari. Sed primum scimus Agrippam non fuisse legitimum Regem, & tyrannidem illam pugnasse cum oraculo Jacob, quoniam abreptum fuit sceptrum à tribu Jehudah. (Gen. 49. vers. 8.) Non potest igitur ullo modo vocari Christus, etiamsi superasset omnes Angelos & sapientia, & virtute, & potentia, & modis omnibus. Hic enim agitur de legitima gubernatione populi: non reperietur in persona Agrippæ. Sequitur ergo, Judæos esse prorsus falsarios. Deinde accedit aliud argumentum, *quod confirmabit fœdus cum multis*. Et hanc quoque partem nimis improbe, & absque ulla verecundia eludunt Judæi. Torquent hoc ad Vespasianum, & Titum. Missus enim fuerat in Syriam, & Orientem Vespasianus à Nerone Et verum quidem est, ne faceret gravem jacturam militum, tentasse omnes conditiones pacis, & blanditiis etiam pellexisse Judæos, quantum in se erat, ut se potius dederent, quam extrema omnia experirentur. Hoc verum est, quod hortatus fuerit Vespasianus Judæos ad pacem: deinde Titus postquam pater in Italiam trajecerat, sequutus fuerit illud consilium: sed an hoc est confirmare fœdus? Hic ubi de rebus maximis disserit Angelus Dei, & complectitur totum Ecclesiæ statum, facessant illi garritus, quod voluerint fœdus pacisci Romani duces cum populo, hoc est, tentaverint an possent per deditionem potiri imperio Orientali, an vero necesse esset confligere totis viribus ad urbem expugnandam. Illud enim est nimis insulsum. Constat igitur, Judæos non tantum destitui ratione, dum locum hunc exponunt de continua Dei vindicta, & excludunt ejus gratiam & reconciliationem cum populo, sed etiam prorsus esse improbos, & sine pudore verba projicere, ut tantum offundant tenebras. Interea tamen deprehenditur eorum vanitas, quia nullus color subest eorum commentis. Venio nunc ad vetustos Scriptores. Hieronymus, sicuti heri breviter attigi, varias opiniones rejicit. Sed antequam de singulis tractemus, paucis respondendum est ad calumniam illius impuri Rabbini, vel canis, nempe Barbinel. Ut eripiat tam fidem quam auctoritatem omnibus Christianis, objicit illos inter se dissidere. Quasi vero dissidium inter homines non satis exercitatos in Scripturis veritatem prorsus evertat. Quid si etiam vicissim adversus eum objicere mihi libeat, non esse consensum inter ipsos Judæos? Nam si quis velit colligere diversas eorum sententias, posset etiam hac in parte quasi victor exultare, quod inter Rabbinos non conveniat. Imo non satis ostendit quantopere inter se pugnent Christiani. Ego autem plus illi multo concedam, quam postulet. Fuit enim rabula duntaxat ignarus rerum omnium, nisi quod parata erat loquacitas & petulantia. Et ideo non dubium est, quin valde plausibiles sint ejus libri inter Judæos, qui nihil aliud quærunt. Sed sumit Aphricanum, & Lyranum, vel Nicolaum de Lyra, Burgensem, & quendam magistrum Remundum. Scilicet non potuit alios nominare, ut Eusebium, Origenem, Tertullianum, Hypolitum, Apollinarem, Hieronymum, Augustinum, & alios similes. Videmus ergo ut ille nebulo perfrictæ frontis, de rebus incognitis ausus fuerit balbutire. Sed quemadmodum jam dixi, fateor multum inter se discrepare Christianos. Eusebius ipse cum Judæis nomen Christi accipit de Sacerdotibus, & putat quum de morte Christi loquitur Angelus notari mortem Aristobuli, qui occisus fuit. Illud est plusquam insulsum. Ille tamen est ex nostris: verum est, sed lapsus est inscitia & errore. Aphricanus rectius quidem sentit, sed tamen male tempus inchoat à Dario filio Hystaspis, ut postea dicam. Deinde etiam errat in altero capite, quod sumit annos lunares, sicuti & Lyranus facit. Nec dubium est, quin fuerit hoc cavillum, quia non reperiebant suos annos, excogitarunt posse perfici totum numerum si ἐμβολισμοὺς simul ponerent cum annis quadringentis & nonaginta, hoc est, intercalationes. Nam antequam anni digesti essent ad cursum solis, solebant veteres conficere annum ex lunis duodecim, postea intercalabant mensem unum. Sic ergo illi imaginati sunt, posse totum numerum confici, si illos ἐμβολισμοὺς ponerent una cum annis illis, qui hic numerantur a Propheta. Hoc etiam libere repudio. Jam Hypolitus in alio etiam errat. Nam rejicit septem hebdomadas in tempus quod sequutum est Christi mortem & resurrectionem. Hac in re consentit cum Judæis. Jam Apollinaris prorsus delirat. Putat enim exordium debere sumi à Christo nato, & ita hoc vaticinium trahit usque ad finem mundi, sicuti etiam Eusebius quodam loco, qui secum pugnat, ultimam hebdomadam ponit pro seculis omnibus, donec ad mundi interitum perventum fuerit. Ego igitur hæc omnia ingenue confiteor falsa esse, sed tamen non propterea intercidet Dei veritas. Quomodo igitur certum aliquid deprehendemus? Neque enim sufficeret refutare quod alii inscite tradunt, nisi veritas ipsa pateficret, deinde nisi certis & solidis rationibus comprobaretur. Ego libenter parcerem nominibus eorum qui adhuc sunt superstites, vel qui nostro tempore vixerunt: sed tamen dicam quod utile erit lectoribus, & interea parce loquar, quia nisi quid erit cognitu utile & quasi necessarium libenter tacebo. Si cui placeat, atque etiam vacet diligentius per otium inquirere de tempore, cujus hic fit mentio, OEcolampadius recte admonet & prudenter, supputationem debere fieri à mundi exordio. Nam usque ad templi ruinam & excidium urbis, certo colligitur quot anni effluxerint à mundi creatione: in eo nullus potest esse error. Exstat enim annorum series in Scriptura. Sed destituit postea suos lectores, quoniam à ruina templi leviter, & sine magna diligentia annos supputat, ut accepit ab Eusebio, vel ab aliis. Ita fit, ut à populi reditu usque ad Christi adventum reperiantur anni quingenti & quadraginta. Videmus ergo non posse satisfieri sanis lectoribus, si tantum colligant annos, ut illic eos OEcolampadius recenset. Dominus Philippus, ut ingenio doctrinaque excellit, ac feliciter versatus est in omnibus historiis, ponit duplicem supputationem. Exordium unius sumit à secundo anno Cyri, hoc est, ab initio Monarchiæ Persarum: sed putat septuaginta hebdomadas finiri circiter mortem Augusti, hoc est, quo tempore natus est Christus. Ut autem ad Christi baptismum perveniat adjungit aliam supputationem, quam orditur à tempore Darii: & ita edictum cujus hic fit mentio, intelligit illud quod profectum est à Dario filio Hystaspis, quoniam interrupta fuerat templi ædificatio per annos sexaginta sex, vel circiter. Quantum attinet ad hanc supputationem, mihi nullo modo probatur. Et tamen fateor non posse aliter exponi locum hunc ubi dicit Angelus *usque ad Christum ducem*, nisi de Christi baptismo. Hæc igitur duo tenenda, meo judicio, sunt, nempe hebdomadas septuaginta incipere à Monarchia Persarum, quia tunc liber reditus concessus fuit populo: deinde non accipere finem nisi ad baptismum Christi, quum in medium prodiit, ut satisfaceret muneri sibi à Patre injuncto. Sed nunc videndum est, an conveniat annorum numerus. Hic

Hic fateor tantam esse discrepantiam inter vetustos Scriptores, ut conjectura utendum sit, quia non ubique potest nobis liquere certa ratio, ut digito res monstretur. Scio hoc fore obnoxium quorundam calumniis, qui cuperent reddere omnia incerta, imo caliginem offundere claræ luci. Nam profani, & Epicurei homines cupide hoc arripiunt, ubi aliquid vident esse dissensionis, ut ostendant nullam esse doctrinæ certitudinem. Itaque si videant interpretes non eodem semper ore loqui, sed dissentire in minimo apice, hinc colligunt, omnia igitur esse tenebris implicita. Sed eorum protervia nos terrere non debet, quia etiamsi in profanis historiis aliqua occurrat dissensio, non tamen ideo dicemus fabulosum esse quicquid narratur. Sumamus Græcas historias, quantopere inter se Græci variant? Si quis hoc prætextu abjiciat omnes, & dicat ficta esse quæcunque ab ipsis traduntur, nonne omnes clamabunt ipsum esse nimis impudentem? Jam si non aperte repugnent Scriptores inter se, sed aliquid sit vel in annis vel in locis diversum, an propterea dicent, omnes esse mendaces? Atqui scimus in omnibus Historicis aliquid esse diversum: & tamen non ideo perdunt suam auctoritatem: citantur, & illis adhibetur fides. Quantum ergo ad præsentem locum attinet, fateor, nec potest hoc negari, esse multam controversiam de annis inter omnes Scriptores tam Græcos, quam Latinos. Hoc est verum: sed interea an sepeliemus quicquid gestum est, & putabimus mundum tunc quasi fuisse interruptum? Constat postquam Cyrus ad Persas transtulit potentiam Orientis, sequutos fuisse aliquos Reges: quot fuerint Reges non convenir: deinde quamdiu, & quot annis quisque regnaverit, hic Scriptores dissentiunt. Tamen in summa tandem est aliquis consensus. Nam alii numerant fere usque ad annos ducentos: alii centum & viginti quinque: alii sunt medii, & quindecim annis secundos superant. Quicquid sit, constat fuisse aliquam successionem inter Reges Persarum, deinde fuisse transactos complures annos, antequam Alexander Macedo adeptus est Monarchiam totius Orientis. Hoc quoque satis constat. Jam à morte Alexandri etiam colligitur aliquis annorum numerus. Citat Philippus locum ex Ptolemæo, ubi ponuntur anni 292. Sed multa etiam testimonia adduci possunt, quæ spatium illud temporis confirmant. Si quis objiciat, potuisse annos numerari vel per lustra, sicuti mos fuit receptus à Romanis, vel per Olympiadas: fateor vix potuisse obrepere quicquam erroris, quantum ad Olympiadas spectat. Fuit enim magna Græcorum diligentia, vel potius curiositas, ut cupidi erant gloriæ. Sed hoc non potest certo trahi ad imperium Persarum, quoniam qua quisque Olympiade Rex vixerit, & quoto anno auspicatus sit regnum, & quoto etiam anno aliquis mortuus fuerit, hoc non potest certo animadverti. Quicquid sit, verissimum est quod dixi, nempe etiamsi protervi homines insurgant, & obtenebrent claram lucem, non posse tamen hoc extorqueri, quin ex historiis tam Græcis quam Latinis colligere liceat summam aliquam temporum, quæ facile conveniat cum vaticinio Danielis. Si quis autem absque contentione, sed discendi studio conferat omnes historias, & annos sedulo numeret, reperiet non potuisse melius annos subduci, quam hic fit ab Angelo per septuaginta hebdomadas. Exempli gratia, si quispiam studiosus, & homo etiam acutus & solers, & peritus rerum, postquam evolverit quicquid Græce & Latine scriptum est, per capita distinguat quicquid tradunt singuli, & postea comparet Scriptores ipsos inter se, & statuat quantum quisque mereatur fidei, & quam sit idoneus & classicus testis, reperiet summam quæ hic traditur à Propheta. Hoc sufficere nobis debet. Sed interim etiam tenendum est, inscitiam horum temporum magna ex parte natam esse ex consuetudine Persarum, quoniam si quis susceperat expeditionem bellicam, subrogabat filium suum. Ita regnavit Cambyses secundum quosdam, annos 20, secundum alios annos 7, nempe quia patre vivo jam diadema impositum fuerat ejus capiti. Deinde alia etiam fuit ratio. Scimus Orientales populos esse tumultuosos, quia ut sunt agiles, sic etiam semper appetunt res novas. Exoriri igitur poterat aliqua contentio inter germanos fratres, quemadmodum ita accidit, ut videmus referri ab Herodoto, præsertim illum nomino inter alios: sed tamen res satis nota est. Quum patres viderent periculum esse inter fratres ne sese mutuo conficerent, solebant Regem creare: si quis præferre volebat filium minorem natu, illum ex consilii sententia vocabat Regem. Sic ergo permixti fuerunt anni, ut non constet certa ratio. Et ideo dixi, etiamsi Olympiades nunquam possent fallere, tamen non posse hoc transferri ad Persarum imperium. Proinde si qua sit diversitas & repugnantia, si qua etiam caligo: huc tamen semper redire oportet, posse aliquam summam colligi, quæ conveniat cum hoc vaticinio Prophetæ. Ego igitur hic non numerabo annos singulos, sed tantum vos monebo, ut quisque pro suo captu expendat quod legitur in historiis. Ita acquiescent omnes sani & modesti, quia videbunt optime congruere hoc Danielis vaticinium cum omnium profanorum testimoniis, quantum ad summam spectat, sicuti dixi. Quod autem dixi initium sumendum esse à Cyri Monarchia, certo colligitur ex verbis Angeli, præsertim ex partitione hebdomadum. Dicit enim *hebdomadas septem spectare ad reparationem urbis & templi.* Neque enim ullis cavillis potest corrumpi quod hic dicit Propheta, nempe *ab exitu edicti de reductione, & ædificanda urbe usque ad Messiam ducem esse hebdomadas septem:* deinde *hebdomadas sexaginta duas.* Postea adjungit, *Post hebdomadas sexaginta duas excidetur Christus.* Quum ergo ponit *septem hebdomadas* primo loco, & diserte exprimit initium temporis se facere à promulgatione edicti, quorsum spectarent septem istæ hebdomades, nisi referantur ad tempus medium à Monarchia Cyri usque ad tempus Darii, qui filius fuit Hystaspis? Constat tam ex historia Machabæorum, quam ex testimonio Joannis: deinde etiam potest idem colligi ex vaticiniis Aggæi & Zachariæ, nempe templi ædificationem fuisse interruptam per annos 46. Permiserat Cyrus populo templum exstruere: jacta sunt fundamenta, profectus est Cyrus ad bellum Scythicum, statim coacti sunt cessare Judæi, successor ejus Cambyses infestus fuit populo. Ideo dicunt Judæi apud Joannem, Quadraginta sex annis extructum fuit hoc templum, & tu triduo illud ædificabis? *Joan. 2. vers. 20.* Ut derideant Christum, quia dixerat, Destruite hoc templum, & triduo excitabo illud, quod tunc tritum erat & quod acceperant olim à Patribus per manus, objiciunt quadraginta sex annis fuisse extructum templum. Addamus tres annos, quibus jacta sunt fundamenta, ita fient septem hebdomades, hoc est, anni 49. Quum ergo eventus ipse palam ostendat completum fuisse quod prædixerat Danieli Angelus, quisquis hic tergiversari volet, nonne prodet suam impudentiam? Et nonne poterit merito rejici, quia obscuret res tam claras & manifestas? Postea tenendum est memoria quod prius dixi. Nam hesterna lectione vidimus decisas fuisse super populum septuaginta hebdomadas: Angelus autem simul dixerat egressum fuisse edictum, ex quo precatus fuerat Daniel. Nunc quid opus est rem tam certam in dubium vocare, & adhuc litigare, ubi Deus pronunciat exordium septuaginta hebdomadum esse in ipso termino annorum septuaginta, quemadmodum præfixerat Jeremias? Certum enim est, septuaginta annos & septuaginta hebdomadas simul conjungi. Quum ergo contigua sint hæc duo tempora, quisquis trahit ad Darium Hystaspis quod hic dici-

tur,

tur, ille primo abrumpit quæ inter se cohærent quasi individuo nexu: deinde pervertit totam rationem, quia sicuti heri dictum fuit, Angelus opponit consolationem mœrori. Per septuaginta annos populus fuerat misere afflictus in exilio: & illa erat abdicatio quædam, acsi Deus non agnosceret filios Abrahæ pro gente sua & hæreditate. Quum ergo hoc fuerit Dei consilium, satis constat exordium septuaginta hebdomadum non posse aliter accipi, quam si ad Cyri Monarchiam referatur. Hoc unum est. Jam quod attinet ad sexaginta duas hebdomadas, etiamsi non satisfaciam omnibus, tamen ego hac simplicitate contentus sum, & confido etiam omnes sanos & modestos Christi discipulos facile in hoc posse acquiescere: quod si anni numerentur à regno Darii usque ad Christi baptismum, reperientur sexaginta duæ hebdomades, vel circiter. Quemadmodum dixi, non possum singulos dies nec singulos menses, neque etiam singulos annos numerare: sed qualis erit ista morositas, si repudiare velimus quicquid tradunt historici, quia non consentiunt per omnia in singulis annis? Quicquid sit, reperiemus inter tempus Darii & Christi mortem, annos quadringentos & supra octoginta. Ideo autem necesse est annos producere usque ad Christi baptismum, quia quum de ultima hebdomade loquitur Angelus, diserte hoc ponit, *confirmatum iri fœdus eo tempore*, deinde etiam, *Messiam occisum iri.* Quum ergo hoc factum sit ultima hebdomade, necesse est, quemadmodum dixi, tempus extendere usque ad prædicationem Euangelii. Et hac etiam ratione Christus dux vocatur, quia etsi quum in utero conceptus est jam destinatus erat Rex cæli & terræ, non tamen auspicatus est regnum suum donec in medium prodiret magister, & redemptor populi. Ergo antonomasia est in voce ducis, quasi diceret Angelus finem septuaginta hebdomadum tunc fore, quum Christus professus fuerit se datum esse Regem populo, qui colligeret illum ex misera illa & horribili dissipatione, in qua fuerat ad longum tempus demersus. Reliqua in diem crastinum differam.

Da omnipotens Deus, quum servi tui olim ante exhibitionem unigeniti Filii tui se oraculis sustentaverint, quibus nondum conjunctus erat effectus: ut nos hodie postquam sese nobis per Euangelium tam clare patefecit Dominus noster, discamus in ipsum recumbere: & ita stare firmi & constantes in fide Euangelii ipsius, ut inter omnes turbas & tumultus hujus mundi nunquam fluctuemur: sed pergamus semper in cursu sanctæ vocationis tuæ, donec tandem defuncti omnibus certaminibus, perveniamus in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo, per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA PRIMA IN DANIELEM.

Hesterna lectione exposui quid mihi videatur de septuaginta hebdomadibus. Nunc redeo ad Prophetæ verba, quæ tantum breviter attigeram. Primo dicit *septuaginta hebdomadas decisas esse super populum, & super urbem sanctam:* quibus verbis intelligit primo, sub fide & patrocinio Dei fore Israëlitas, donec adveniat Christus: deinde venturum Christum antequam effluxerit quingentesimus annus. Hæc igitur duo Angelus pronunciat, ut fideles secum reputent Deum non esse oblitum fœderis sui, atque ita se in omnibus curis suis & molestiis sustineant. Sequitur nunc insignis locus de officio Christi. Docet enim Angelus quid à Christo sperandum sit, & primo loco statuit remissionem peccatorum. Eam vero tribus loquendi formis designat, *Ad prohibendum*, vel claudendum *scelus*, inquit, *ad obsignandum peccatum, & expiandam iniquitatem.* Non mirum est si Angelus pluribus verbis rem adeo necessariam exprimat. Videtur quidem supervacua esse congeries verborum, sed quoniam scientia salutis comprehenditur in hoc capite, nempe ut sciamus nos Deo reconciliari per gratuitam veniam: hæc ratio est cur pluribus verbis Angelus hac in parte insistat. Cæterum memoria repeter econvenit quod diximus nudiustertius, nempe subesse antithesin inter remissionem, qualis hodie nobis offertur in Euangelio, & qualis olim sub Lege Patribus etiam fuit oblata. Neque enim à mundi creatione potuit quisquam Deum invocare tranquillo animo, & certa fiducia, nisi spe veniæ fretus. Nam scimus omnibus nobis clausam esse januam, quia merito sumus Deo exosi. Ergo nisi præluceat doctrina de gratuita remissione peccatorum, nulla erit invocandi Dei libertas, & simul etiam extincta erit omnis spes salutis. Sequitur ergo, Patres etiam sub Lege hoc commune beneficium habuisse nobiscum, quod certo persuasi erant Deum sibi propitium esse, quia ignosceret eorum peccatis. Quid ergo hoc sibi vult, Christum suo adventu obsignaturum peccata, & expiaturum iniquitates? Hic quemadmodum dixi, ostenditur discrimen inter statum veteris & novæ Ecclesiæ. Nam Patres sperarunt quidem sibi peccata remitti, sed conditio eorum fuit inferior duobus modis. Neque enim tam luculenta erat tunc doctrina, neque tam plenæ & firmæ promissiones. Præcellimus igitur eos hac parte, quod Deus testatur se nobis esse patrem, ita ut liberum sit nobis intrepide ad ipsum confugere: & deinde accedit etiam quod Christus sanguine suo nos Patri reconciliavit. Ergo præter doctrinam, simul etiam superiores sumus ipso effectu vel complemento, quoniam non tantum hodie promittit nobis Deus peccatorum veniam, sed testatur & confirmat peccata nostra deleta esse, & abolita Christi Filii sui sacrificio. Discrimen ergo hoc aperte ab Angelo notatur, ubi dicit *clausum iri peccata, & obsignatum, etiam iniquitatem expiatum iri quum* advenerit Christus. Ideo prius dictum fuit hic melius aliquid promitti, quam Patres experti fuerant ante Christi exhibitionem. Videmus ergo quomodo Christus *clauserit peccata, & obsignaverit scelera, & iniquitatem expiaverit*, nempe quia non tantum doctrinam attulit de gratuita venia, nec tantum pollicitus est Deum fore exorabilem populo, quia eorum iniquitati ignoscere vellet, sed re ipsa etiam præstitit quod ad reconciliandos homines Deo necesse erat. Sanguinem enim suum fudit, quo delevit peccata nostra: deinde se in victimam expiatricem exposuit, & sacrificio mortis suæ satisfecit Deo, ita ut absolverit nos à reatu. Sæpe Moses utitur hoc verbo *Chatac* quum de sacrificiis loquitur: sed Angelus oblique hic docet expiationes omnes Legales fuisse figurativas duntaxat, & nihil in illis fuisse præter umbram. Nam si vere tunc expiata fuissent peccata, nihil opus erat Christi adventu. Si igitur expiatio fuit usque ad Christi exhibitionem suspensa, sequitur in Lege nullum fuisse solidum piaculum, sed umbratiles duntaxat fuisse omnes illas ceremonias. Postea adjungit, *ut adducatur justitia æterna.* Hæc justitia pendet ab expiatione. Unde enim

Luca 1. vers. 77.

Rom. 8. vers. 15. Gal. 4: 6.

enim fit, ut Deus fideles censeat justos, vel illis im-
Rom. 4. putet justitiam, quemadmodum loquitur Paulus,
vers. 11. nisi quia sepelit ac tegit eorum peccata, vel quia
purgati sunt Christi sanguine? & placatus est Deus
ipse sacrificio Filii sui? Conjunctim ergo hæc legenda sunt, ***quod expiabitur iniquitas, & proferetur in medium æterna justitia.*** Neque enim reperietur unquam in homine mortali justitia, nisi eam mutuetur à Christo: & si quis proprie loqui velit, non alibi sita nobis justitia est, quam in venia gratuita, quam consequimur Christi sacrificio. Interea tamen non abs re Scriptura distincte ponit remissionem pec-
Rom. 4. catorum & justitiam, sicuti etiam Paulus dicit, Chri-
vers. 25. stum propter peccata nostra mortuum esse, & resurrexisse propter justitiam nostram. Morte enim sua perfunctus est satisfactione, ita ut non simus jam sub reatu, nec simus obnoxii judicio æternæ mortis: resurrectione tamen justitiam nobis peperit, sicuti acquisivit vitam æternam. Quod autem justitia perpetua, vel seculorum à Propheta hic ponitur, ratio est, quoniam subinde coacti fuerunt Patres sub Lege placare Deum quotidianis sacrificiis. Non opus fuisset repetere sacrificia, quemadmodum
Hebr. 10. Apostolus admonet, si qua fuisset in uno sacrificio
vers. 2. idonea virtus ad placandum Deum. Sed quoniam omnes ritus Legales tendebant in hunc finem, ut Christus esset unica & perpetua victima ad reconciliandos homines Deo, oportuit quotidie sacrificia offerri. Unde palam factum est, quemadmodum ante diximus, non sufficere illas satisfactiones ad justitiam acquirendam. Ergo Christus solus æternam justitiam attulit, quoniam sufficit mors ejus unica ad expiandas omnes transgressiones. Neque enim Christus subinde patitur, ut satisfaciat pro peccatis nostris, sed proponit nobis mortem suam, in qua acquiescamus. Hæc igitur æternitas justitiæ pendet ex effectu mortis Christi perpetuo, quoniam acsi flueret sanguis Christi coram Deo, quotidie abluimur & purgamur à sordibus nostris, & quotidie etiam nobis placatur Deus. Videmus ergo non fuisse solidam justitiam sub Lege, sed hodie nobis in Euangelio proponi. Sequitur, ***Ad obsignandam visionem & prophetiam.*** Duobus modis potest accipi hoc membrum, quia ut ante docui, Christus obsignavit omnes prophetias & visiones, quoniam in ipso sunt
2 Cor. 1. Etiam, & Amen, sicuti loquitur Paulus primo cap.
vers. 20. secundæ ad Corinth. Quoniam igitur in Christo ratum fuit, & completum quicquid pollicitus fuerat Deus in salutem fidelium, ideo non abs re in ejus adventu Angelus affirmat ***obsignatum iri visionem & prophetiam.*** Ille est unus sensus. Alter vero, Obsignabitur visio, quoniam desinet: quasi diceret Angelus Christum impositurum finem vaticiniis, nempe quia diversa est nostra & Patrum ratio. Deus enim
Hebr. 1. multis modis olim loquutus est, quoniam suspensus
vers. 1. erat Ecclesiæ status & magna rerum varietas. Ubi autem Christus nobis patefactus est, jam ventum est ad ipsam clausulam. Et ideo adventus ejus vocatur
Galat. 4. plenitudo temporum quarto ad Galatas capite: &
vers. 4. alibi etiam idem Paulus dicit Fines temporum ad
1 Cor. 10. nos pervenisse, quia scilicet expectamus secundum
vers. 11. Christi adventum, neque opus est novis prophetiis, quemadmodum olim, ubi res adhuc obscuræ erant, & Deus populum suum quasi sub obscura nube regebat. Alia est hodie nostra conditio. Ergo nihil mirum, si pronunciet Angelus ***obsignatum iri omnes***
Mat. 11. ***visiones & prophetias***, quia Lex & Prophetæ usque
vers. 13. ad Joannem: ab eo autem tempore cœpit promul-
Luc. 16. gari regnum cælorum, hoc est, Deus multo clarius
vers. 16. apparuit quam olim. Nam visionis etiam nomen aliquid vel obscurum, vel ambiguum sonat. Nunc autem illuxit nobis Sol justitiæ Christus, & sumus quasi in meridie, ita ut Lex non sit amplius nobis lucernæ instar ad gubernandam vitam nostram: quia Christus viam salutis pleno fulgore nobis demonstrat. Nec dubito quin Angelus ita discernere voluerit inter obscuram Legis doctrinam & veteres figuras, atque inter apertam lucem Euangelii. Porro nomen Prophetiæ tam pro ipso munere Prophetico quam pro vaticiniis accipitur. Postea addit, ***Ad ungendum Sanctum sanctorum.*** Alludit etiam hic Angelus ad ritum consecrationis qui observatus fuit sub Lege. Tabernaculum enim consecratum fuit unctione una cum suis appendicibus. Sed hic significat unctionem perfectam, & vere spiritualem differri usque ad Christi adventum. Christus autem ipse proprie & merito vocatur Sanctus sanctorum, vel Tabernaculum Dei, quia scimus corpus ejus esse Col. 2: 9.
templum deitatis, & scimus quærendam ab ipso esse sanctitatem. Ergo Propheta hic admonet unctionem Sanctuarii sub Lege fuisse duntaxat meram figuram: in Christo autem esse firmam rei exhibitionem, quia non tantum ungatur visibili oleo, sed modo spirituali, quoniam scilicet requiescet Spiritus Dei super ipsum cum omnibus donis suis. Propterea dicit Joan. 17. cap., Propter eos sanctifico Joan. 17.
meipsum. Jam sequitur, ***Et cognosces & intelliges ab*** vers. 19.
egressu verbi, vel decreti, ***pro reductione*** (vel de reductione) ***& de ædificanda Jerusalem usque ad Christum Ducem, hebdomadas septem, & hebdomadas sexaginta duas, & revertatur populus***, vel reducatur, ***& ædificetur platea, & murus***, vel fossa, ***idque*** (sic enim resolvo copulam) ***in angustia temporum.*** Partitur, quemadmodum diximus, tempus illud quod præfixerat usque ad perfectionem Ecclesiæ. Primo loco seorsum statuit hebdomadas septem, postea adjungit hebdomadas sexaginta duas, unam relinquit, de qua postea loquetur. Cur autem septem hebdomadas à reliquis discernat statim explicat, ut non opus sit alio interprete. Quantum ad egressum edicti pertinet, diximus non posse aliter hoc intelligi, quam de primo Cyri edicto, quo permissa fuit populo libertas repetendæ patriæ. Nam hoc clare demonstrant septem hebdomades, quæ efficiunt annos quadraginta novem. Scimus autem à principio Monarchiæ Persicæ usque ad regnum Darii, qui filius fuit Hystaspis, gentes omnes vicinas fuisse infestas Judæis, ut abrupta fuerit templi ædificatio, & urbis simul. Quanquam ergo liberum populo fuerat redire in patriam, fuerunt tamen illic hostiliter vexati, ut fere pigeret eos gratiæ Dei. Major enim pars optasset pristinum exilium præ molesta & inquieta vita, quam agebat inter crudelissimos hostes. Hæc igitur ratio est, cur Angelus præmoneat septem hebdomadibus postquam reductus populus erit, tamen non sperandum esse, ut pacatam vitam agant, & sine ullo incommodo ædificent urbem & templum: quia hoc futurum esse pronunciat ***in angustia temporis.*** Per vocem *Tsok* non intelligit brevitatem, sed potius significat anxia fore tempora, quia scilicet multas molestias inferent omnes vicini misero populo. Operæpretium vero fuit pios hac præmonitione fulciri, ne abjicerent ædificandi studium, vel desponderent animos, quum illis tot incommoda ferenda essent. Scimus enim quam magnifice concionati fuerint Prophetæ de felici Ecclesiæ statu post reditum: quia res longe diversa erat, poterant fideles ita quasi desperatione submergi, nisi Angelus hoc vaticinio eos sublevasset. Ergo videmus quam utilis fuerit tunc admonitio. Sed simul etiam exemplum hoc ad nos trahendum est. Tametsi enim admirabile Dei beneficium fuerit, quod rursus emersit pura Euangelii doctrina ex horrendis illis tenebris, quibus multis seculis obruta fuerat: tamen videmus quam res sint turbulentæ, quoniam non desinunt impii furiose oppugnare miseram Ecclesiam, vel gladio, vel linguis virulentis: domestici hostes clandestinis artibus subvertere moliuntur ædificium: scelerati omnem ordinem dissipant, multa interveniunt ad impediendos

dos progressus. Deus ergo vult hodie quoque spirituale templum suum extrui *inter temporum angustias*, ut fideles manu una trullam gestent, quemadmodum habetur in libro Nehemiæ, altera autem gestent gladium, quia ædificium Ecclesiæ conjunctum est cum multis certaminibus. Postea sequitur, *Nehem. 4. vers. 17.*

26. Et post hebdomadas sexaginta duas excidetur Christus, & nihil erit: & urbem & sanctuarium perdet populus ducis venientis, & finis ejus cum inundatione *erit*, (*vel in diluvio*) & ad finem belli definitio desolationum.

Hic Daniel subnectit sexaginta duas hebdomadas, ab anno sexto Darii usque ad Christi baptismum, quo Euangelium cœpit promulgari: interea non excludit septem hebdomadas, de quibus loquutus fuerat. Nam comprehendit spatium temporis, quod intercessit inter Monarchiam Persarum, & secundum edictum quo iterum data fuit libertas populo post mortem Cambysis. *Post hebdomadas* igitur *sexaginta duas*, nempe quæ succedent illis septem prioribus, *excidetur Messias*, inquit. Hic Angelus prædicit mortem Christi. Nam quod Judæi hoc referunt ad Agrippam, nugatorium est, sicuti diximus, & insulsum prorsus. Quod etiam Eusebius & similes intelligunt de Aristobulo, hoc etiam caret omni ratione. Ergo hic de solo Mediatore loquitur Angelus, quemadmodum proximo versu dixerat, *usque ad Christum Ducem*. Nam extendere illud ad omnes sacerdotes, coactum est, atque etiam absurdum. Potius enim intelligit Angelus Christum tunc prodiisse ut susciperet gubernationem populi: quasi diceret, ubi Messias in medium prodibit, & auspicabitur regnum suum. Nam diximus etiam, quosdam nimis pueriliter errare in nomine Ducis, quasi sit inferius dignitate Regia. Sicuti ergo Angelus Christi nomen posuerat pro Mediatore, sic etiam hoc loco repetit nomen illud eodem sensu. Et certe quia prius disseruit de singularibus Dei beneficiis, quibus nova Ecclesia præcellit veterem, non potest hoc aliter intelligi, quam de unico Christo, cujus typum gesserunt tam Sacerdotes, quam Reges sub Lege. Ergo hic asserit Angelus *Christum moriturum*: & simul designat mortis speciem, quum dicit, *nihil ei fore*. Quanquam enim hæc particula varie accipitur, non tamen dubito quin significet Angelus Christum sic moriturum, quasi in nihilum esset redactus. Quidam exponunt, nihil ei urbs, vel populus, quia tunc divortium faciet à populo, & adoptio cessabit, quoniam scimus Judæos sua perfidia sic decidisse à vera pietate, ut simul alienati sint à Deo, & perdiderint Ecclesiæ nomen. Sed illud est coactum. Alii, nihil ei erit, nempe adversum, vel quod noceat. Alii, nihil illi restabit, hoc est, destituetur omni ope & auxilio. Sed omnia illa commenta videntur mihi frigida esse. Ego igitur non dubito hunc genuinum esse sensum, talem fore Christi mortem, acsi nulla esset ejus species, vel decor, quemadmodum dicitur Jesaiæ 53. In summa, *Jesa. 53. vers. 2.* Angelus admonet Christi mortem fore ignominiosam, acsi evanesceret è conspectu hominum propter deformitatem. *Nihil* ergo *restabit ei*, inquit, nempe quoad communem sensum, quia putabunt homines prorsus esse abolitum. Jam addit, *Et urbem, & sanctuarium perdet*, &c. Hic interserit Angelus quod potius spectaret ad finem capitis. Nam redibit postea ad Christum. Ergo hic commemorat quid futurum sit, Christo occiso: & facit præter ordinem narrationis, non tamen sine causa, nempe ut sciant Judæi non cessuram impune hanc impietatem, quod non tantum repudiaverint Christum Domini, sed etiam interfecerint, ac conati etiam fuerint delere ejus memoriam. Et quanquam respexit solos fideles Angelus, tamen oportuit etiam incredulos moneri, ut essent inexcusabiles. Nam scimus quam supina fuerit & bruta socordia illius gentis, quum Christum occidit. Triumphum enim egerunt & sacerdotes, & totus populus de Christi morte. Ideo oportuit hoc adjungi. Sed consuluit etiam fidelibus Angelus, quoniam poterant graviter concuti, quum audirent non modo de Christi morte quod diximus, sed etiam de ignominia & abolitione. Quum ergo mors Christi esset horribilis interitus, quantum ad opinionem hominum spectat, poterant labascere omnes animi piorum, nisi Angelus obviam ivisset. Remedium igitur hic opportune adjecit, nempe quod *dux populi venientis perdet urbem ac sanctuarium*, quasi diceret non esse cur increduli sibi placeant vel blandiantur, ubi Christus in nihilum redactus fuerit secundum carnis sensum, quia vindicta continuo post instabit, ubi scilicet *populus Ducis venientis perdet tam urbem, quam sanctuarium. Ducem venientem* nominat, ne increduli indormiant suis blanditiis, quia non statim proferet Deus manum suam ad ipsos ulciscendos. Tametsi ergo non statim apparuit Romanus exercitus, qui urbem & sanctuarium perderet, tamen Propheta admonet venturum Ducem cum exercitu, à quo urbs & sanctuarium perdentur. Ita non dubium est, quin significet Deum horribilem sumpturum vindictam de Judæis, ubi Christum interfecerint. Nebulo ille Barbinel dum vult refellere Christianos, dicit plusquam ducentos annos præteriisse inter excidium templi, & Christi mortem. Quanta est illa inscitia? Etiamsi nullum esset Euangelium & nulla fides adhiberetur Apostolis, profani tamen scriptores hanc vanitatem satis coarguunt. Sed tanta est barbaries gentis illius, & tanta illorum etiam canum protervia, ut nihil eos pudeat. Quantum ad nos spectat, satis clare colligimus Angelum hic breviter disseruisse de futura clade urbis, & excidio templi, ne fideles succumberent tentationi ob Christi mortem: & ne etiam increduli obdurescerent hac de causa. Quod quidam interpretantur populum Ducis venturi, quia Titus voluerit pulcherrimæ urbi parcere, & eam servare incolumem, videtur mihi esse nimis argutum. Simplicius igitur accipio, *Ducem cum exercitu venturum, qui urbem perdat*, & templum etiam funditus diruat. Postea addit, *finem ejus fore in diluvio*. Hic spem Angelus adimit Judæis, ne scilicet pertinacia sua existiment se quicquam lucri facturos. Scimus enim etiam in rebus desperatis quam fuerint stupidi. Ergo ne sibi fideles indulgeant cum apostatis illis & defectoribus, dicit, *finem ducis*, hoc est, Titi, *fore in diluvio*, ut scilicet subvertat urbem & statum gentis, atque ita intereat penitus & sacerdotium & nomen, & omnes etiam gratiæ Dei simul auferantur. Hoc sensu dicit *finem ejus fore in diluvio*. Postremo, *ad finem belli definitio desolationum*. Nam vox *Necheretseth*, hic vix aliter potest accipi, quam pro substantivo nomine. Sequitur enim postea plurale nomen *Somemuth*, desolationum, vel vastitatum. Ad verbum esset, Definita, vel terminata vastitas. Sed hoc etiam admittunt Grammatici, & periti linguæ, posse substantive accipi vocem istam *Necheretseth* pro definitione, quasi diceret Angelus, Etiamsi contingat varie pugnare Judæos, ita ut sperent se fore aliquando superiores, & posse emergere, & posse prohibere ab ingressu urbis suos hostes, imo procul eos repellere, tamen finem belli non fore alium, quam ut vastentur prorsus, quia illorum interitus præfinitus est. Duo igitur hic notanda sunt, spem eripi Judæis, ut sciant sibi necessario pereundum esse: deinde causam simul ascribi, quia scilicet Deus hoc apud se statuerit, & inviolabile sit ejus decretum. Postea sequitur,

27. Et roborabit (*confirmabit*) fœdus multis, hebdomade una: & dimidia hebdomade quiescere faciet (*hoc est, cessare*) sacrificium, & oblationem: & super extensionem (*vel expansionem, ad verbum, alam*) abominationum obstupescet, (*vel stupescere faciet. Quidam enim transitive accipiunt*) & ad finem, & determinationem stillabit super stupentem.

Redit nunc Angelus ad Christum. Diximus cur inseruerit mentionem futuræ cladis, nempe ut fideles intelligerent non esse causam, cur mallent in corpore gentis suæ manere, quam inde rescindi: deinde, ut increduli sibi non placerent in sua pertinacia, & contemptu inæstimabilis beneficii, quod repudiaverant in Christi persona. Sic igitur interpositum fuit membrum illud de futura vastatione urbis, & interitu templi. Jam Angelus continuat sermonem suum de Christo, ac dicit, *confirmaturum fœdus cum multis hebdomade una*. Respondet hoc membrum superiori, ubi vocabat Christum Ducem. Cœpit enim Christus insignia Ducis, vel Regis sumere, ubi promulgavit Dei gratiam. Hæc est confirmatio fœderis de qua nunc Angelus loquitur. Sicuti autem diximus opponi Legalem expiationem, & alia quibus sub Lege dignatus est Deus Patres, Christi beneficiis: idem etiam nunc intelligere convenit de fœderis confirmatione. Scimus Dei fœdus fuisse certum, & stabile sub Lege. Deus enim ab initio verax fuit & fidelis, sicuti sibi perpetuo constat: sed respectu hominum fœdus Legis infirmum
Jer. 31. v. 31, 32. fuit, quemadmodum dicitur Jeremiæ 31. Feriam vobiscum fœdus, non quale pepigi cum Patribus vestris: irritum enim fecerunt, inquit. Hinc videmus quid differat fœdus, quod sancivit Christus adventu suo, à fœdere Legali. Quanquam hæc stabilitas pendet etiam à Christi sacrificio. Ideo enim ratum est fœdus Dei nobiscum, quia semel expiati sumus Christi morte: & simul adjungitur virtus Spiritus sancti, quia Deus inscribit Legem cordibus nostris: & ita jam fœdus ejus non est lapidibus insculptum, sed cordibus nostris, & quidem carneis, quemadmodum docet Ezechiel. Nunc ergo tenemus cur Angelus
dicat *Christum fœdus confirmaturum hebdomade una*, quæ scilicet seposita fuerat in ultimum ordinem. Hac, inquit, *hebdomade confirmabit fœdus*. Addit, *Cum multis*. Sed non possem nunc absolvere. Eze. 11. vers. 19.

Da omnipotens Deus, quando tam liberaliter effusi sunt omnes thesauri bonitatis tuæ, & indulgentiæ, quum nobis apparuit unigenitus Filius tuus, & quotidie etiam nobis per Euangelium offeruntur: da, inquam, ne ingratitudine nostra nos privemus fruitione tantorum bonorum, sed vera fide Filium tuum amplexi, fruamur etiam beneficio redemptionis, quod nobis peperit: & sanguine ejus mundati ac purgati, compareamus in conspectum tuum, & plena ac certa fiducia audeamus te Patrem invocare, & confugiamus ad tuam misericordiam & auxilium in omnibus miseriis nostris & certaminibus, donec tandem colligas nos in æternam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine ejusdem unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA SECUNDA
IN
DANIELEM.

Postrema lectione exposuimus quomodo *confirmaverit Christus fœdus cum multis ultima hebdomade*, nempe ubi ex dissipatione collegit filios Dei, quum misera esset atque adeo horribilis vastitas Ecclesiæ. Etsi autem non statim promulgatum fuit Euangelium exteris gentibus, tamen merito dicitur Christus *fœdus cum multis confirmasse*, quia statim vocatæ etiam sunt Gentes in
Mat. 10. spem salutis. Et quanquam vetuit discipulos Euan-
vers. 5. gelium prædicare vel Gentibus, vel Samaritanis,
Joan. 10. docuit tamen multas oves esse dispersas, & instare
vers. 16. tempus quo Deus efficeret unum ovile. Hoc impletum fuit post ejus resurrectionem. Sed quum in terris versatus est, jam cœpit gustum aliquem dare vocationis Gentium: & ita interpretor quod Propheta dicit, *Confirmabit fœdus Larabbim*. Nam *Rabbim* hic accipio comparative pro fidelibus qui conjuncti fuerunt Judæis. Nam satis notum est, depositum fuisse fœdus Dei quasi jure hæreditario apud Israëlitas, donec etiam ad Gentes perveniret eadem gratia. Dicitur ergo Christus non tantum renovasse fœdus Dei cum una gente, sed promiscue cum toto mundo. Fateor quidem, *multos*, sæpe accipi pro omnibus,
Rom. 5. ut quinto capite ad Romanos, & aliis locis: sed vi-
vers. 19. detur subesse antithesis inter Ecclesiam veterem, quæ inclusa erat angustis finibus, & novam Ecclesiam, quæ extenditur per totum mundum. Scimus enim ex ultimis regionibus vocatos fuisse per Euangelium qui prius fuerant extranei, & ita conjunctos fuisse Judæis in societatem, ut scilicet omnes communiter essent, ac reputarentur filii Dei. Jam subjicit Propheta, *Faciet cessare sacrificium & oblationem hebdomade dimidia*. Hoc referre oportet ad tempus resurrectionis. Neque enim Christus quantisper cursum suum peregit in terra, sacrificia abrogavit: sed postquam sese obtulit in victimam, illic cessarunt omnes ritus Legales. Et per synecdochen Propheta sub nomine sacrificii & oblationis designat omnes ceremonias, quasi diceret, Postquam defunctus fuerit Christus unico & æterno sacrificio, tunc quicquid usitatum prius fuerat sub Lege, abolitum iri: quia scilicet supervacua esset Christi mors, nisi finem imposuisset omnibus veteribus umbris. Etsi autem multis annis post Christi mortem in usu adhuc fuerunt sacrificia, tamen non dicemus legitima fuisse, quoniam non alia potest ratio afferri, cur sacrificia Legis debuerint placere Deo, nisi quoniam referebantur ad cæleste exemplar, quod viderat Moses Exod 25.
in monte. Ergo postquam exhibitus fuit Christus, vers. 40.
& expiavit omnia mundi peccata, necesse etiam fuit Hebr. 8.
omnia sacrificia desinere. Ad hunc scopum nunc vers. 5.
respicit Propheta, quum dicit *dimidia hebdomade Christum facturum, ut cessent sacrificia*. Cæterum duo simul comprehendit, nempe quod re ipsa, vel effectu Christus finem imposuerit sacrificiis Legalibus: deinde quod hoc ipsum ostenderit Euangelii prædicatione per Apostolos scilicet. Videmus ergo quo sensu Prophetæ suo Deus testatus fuerit *sacrificia finem habitura post Christi resurrectionem*, nempe quia tunc velum templi scissum fuit: deinde quoniam libertas fuit promulgata, ut cognoscerent fideles jam se esse similes adultis, neque amplius opus esse puerili illa gubernatione, quæ sub Lege viguerat. Nunc sequitur in secunda parte versus, (legimus etiam hoc membrum, sed necesse est iterum repetere, ut memoria sit recentior) *Et super extensionem*, vel expansionem, *abominationum stupescens*, vel obstupescere faciens: *& usque ad consumptionem, & definitionem fundet se* (vel fundetur: stillabit, alii vertunt) *super* (Al) *stupentem*. Dicemus postea de verbis. Quoniam

niam hic locus ut est obscurus, ita etiam varie torquetur: & interpretes valde inter se dissentiunt: quidam *Cnaph* accipiunt pro *Cherub*, & volunt esse enallagen numeri, dum singulariter putant vocari alam à Propheta, ipsos Cherubim, qui erant alati. Et duplex est eorum quoque expositio quibus convenit de ipsa voce. Quidam enim exponunt, *super alas*, hoc est, super Arcam fœderis erit abominatio, quia templum fuit profanatum, & ita prævaluit abominatio ut ipsos Cherubim quodammodo obrueret. Alii exponunt causaliter, Pro Cherubim, aut vice Cherubim erunt abominationes. Sed quoniam argutia illa non videtur mihi habere quicquam solidi, eam relinquo. Alii autem sequuntur Græcam versionem quam Christus citavit Matthæi vigesimo quarto capite, & aliis locis. Quanquam videtur potius respicere Christus ad duodecimum caput. Sed quoniam utroque loco eandem abominationem designat Propheta, ego in ea parte non insisto, nisi quod tantum uno verbo dicam, nimis secure præterire verba Danielis qui vertunt Abominationes desolationis, quia hic שקוצים non ponit Propheta in statu regiminis, ut satis notum est. Ergo rectius sentiunt qui alam accipiunt pro extremitate, vel extensione. Quidam tamen rursus extremitatem accipiunt pro desperato statu, quasi dixisset Angelus, Et propter extremitatem abominationum, quia scilicet mala cumulabuntur, ut nullus sit finis, sed res venturæ sint ad ultimam desperationem. Alii autem simplicius exponunt alam abominationum pro ipsa expansione, quasi diceret Angelus templum profanatum iri, & quidem palam, ut ipsa pollutio longe lateque appareat. De voce *Meschomem*, & *Schomem* etiam non convenit inter interpretes. *Meschomem* quidam exponunt transitive, obstupescere faciens: alii autem, obstupescens. Quanquam *Schamam* significat nunc perdere, aut vastare, nunc significat mirari, & stupere. Ego tamen existimo tam *Meschomem*, quam *Schomem* eodem sensu accipi, quasi diceret Propheta, Stupescent omnes propter extentas abominationes, hoc est, ubi viderint quasi instar diluvii submersum esse templi cultum, tunc erunt quasi attoniti. Postea adjungit, *Stillabit*, vel sese fundet, *super attonitum*, nempe calamitas, quæ cœpit quum Deus ostendit templum esse pollutum. Sed ut melius nobis liqueat verborum sensus, de re dicendum est. Non dubito quin hic spem omnem instaurationis voluerit Deus præcidere Judæis, quos scimus fuisse excæcatos stulta fiducia, quoniam putabant Deum affixum esse visibili templo. Quia igitur hoc illis persuasum erat, non posse fieri ut unquam Deus ab ipsis discederet, oportuit hanc confidentiam prosterni, ne se talibus blanditiis amplius deciperent. Sic Ezechieli ostensa fuit tempo- *Eze. 10. vers. 18.* ralis pollutio templi capite decimo. Nam quum Prophetæ assidue vociferarentur instare hostes, qui urbem & templum diruerent, ridebat major pars populi, quia hoc erat illorum opinione, evertere fidem *Psal. 132. vers. 14.* Dei, quasi Deus mentitus esset, quum promiserat perpetuam sibi fore quietem in monte Sion. Ergo Ezechiel narrat se vidisse Deum sedentem in templo, deinde evanuisse, & fuisse vacuum templum omni gloria: hoc temporale fuit. Nunc autem de æterna & irreparabili (ut ita loquar) templi profanatione agitur. Minime autem dubium est, quin vaticinium hoc impletum fuerit, quum & urbs fuit capta, & diruta, & templum etiam simul excisum à Tito filio Vespasiani. Hoc quantum ad summam rei spectat. Nunc quidam metaphorice putant vocari abominationem, oppugnationem urbis: quod videtur mihi coactum. Alii referunt ad statuam Caligulæ, quæ erecta fuit in templo: alii vero ad vexillum Tiberii, quum jussit locari aquilas in pinnaculo templi. Sed ego simpliciter interpretor de profanatione, quæ contigit postquam cœpit Euangelium promulgari, & deinde pœna inflicta fuit Judæis, ut viderent templum pollui etiam crassis modis, quia noluerant admittere verum templi decus, nempe unigenitum Dei Filium. Alii etiam impias doctrinas, superstitiones, & perversos errores intelligunt, quibus tunc imbuti fuerunt sacerdotes. Sed in genere existimo notari mutationem quæ contigit statim post Christi resurrectionem, ubi scilicet detecta fuit obstinata gentis impietas. Nam ad resipiscentiam vocati sunt: quamvis conati fuissent extinguere omnem fiduciam salutis in Christo, Deus tamen adhuc illis manum porrexit, & tentavit an sanabilis esset illorum malitia. Postquam obstinate rejecta fuit gratia Christi, tunc sequuta est *extensio abominationum*, hoc est, Deus submersit templum ipsum pollutionibus, ita ut sanctitas ejus & gloria tunc penitus evanuerit. Quamvis autem post finem ultimæ hebdomadis non statim apparuerit hæc vindicta, sufficit tamen quod Deus ultus est impium Euangelii sui contemptum: deinde ostendit non opus esse amplius templo visibili, quoniam dedicaverat sibi totum mundum ab Occasu usque ad Orientem. Nunc descendo iterum ad verba. Dicit Angelus, *Super extensionem abominationum stupor*, vel stupescens. Quidam enim putant esse adjectivum, alii substantiale nomen. Sed quantum ad summam rei pertinet, dicit Angelus *Propter extensionem abominationum fore omnes stupidos*, vel attonitos. Si cui magis placeat quod retuli, nempe *Cnaph*, vocari extremitatem, non repugno. Nam eodem recidet sensus, quod scilicet usque ad cumulum pervenient abominationes. Idem sibi vult nomen expansionis. Significat enim Deus tantam fore colluviem pollutionum, ut grassentur & sursum, & deorsum, ac ita obruant templi gloriam, nedum obscurent. Ergo *propter extremitatem*, vel expansionem *abominationum erit stupor*, hoc est, stupebunt omnes, inquit. Videtur Angelus opponere stuporem hunc superbiæ, qua turgebant Judæi, quum persuasi essent Deum sibi esse obstrictum, nec posse unquam divelli à suo templo, ubi elegerat æternum domicilium. Dicit ergo venturum stuporem loco illius tam supinæ securitatis. Postea adjungit, *Et super consumptionem*. *Calah* significat finem, & perfectionem: significat etiam interitum. Hic accipio pro consumptione, vel interitu. *Usque ad consumptionem*, inquit, *stillabit super attonitum*. Dixi *Schomem* non aliud mihi notare, quam *Meschomem*, quod est compositum. Sed hic subaudire oportet vel cladem, vel aliud simile. Quantum ad sententiam Prophetæ pertinet nulla est ambiguitas. Dicit enim cladem hanc fore instar continuæ pluviæ, quæ consumat totam gentem. Vocat autem *Schomem* ipsum populum, qui erat attonitus malis suis, quum scilicet tota spes esset extincta. *Stillabit* ergo *clades super attonitum*, inquit. Interim ostendit quam stulte superbiant Judæi, & quam fallaciter sibi blandiantur dum existimant Deum sibi affixum esse, & visibili templo alligatum. *Super attonitum* ergo *stillabit clades usque ad consumptionem*, inquit: hoc est, usque dum pereat totus populus. Postea addit etiam aliud nomen, *usque ad finem determinatum*. Jam vidimus quid hoc nomen significet: sed causam hic ostendit Propheta illius æterni interitus, quoniam scilicet Deus ita statuerit, & decretum ejus sit irrevocabile.

Nunc sequitur decimum caput, quo præfatur Daniel in caput undecimum & duodecimum. Narrat enim qualiter fuerit affectus, quum oblata fuit ultima visio, quam deinde exponet, quæ continet quicquid futurum erat usque ad Christi adventum: deinde etiam protenditur usque ad ultimum diem resurrectionis. Prædixerat quidem Deus Prophetæ suo, qualis futura esset conditio Ecclesiæ à reditu usque ad Christi adventum, sed undecimo cap. distinctius & magis enucleate singula quasi digito monstrat, quemadmodum suo loco videbimus. Hoc autem capite Daniel admonet prophetias, de quibus

postea differet, non vulgari attentione dignas esse: quoniam apparuerit Angelus, quum ipse propemodum moerore & luctu confectus esset: deinde quia arcano Spiritus instinctu sic fuerit nunc consternatus, nunc vero dejectus, ut jacuerit quasi similis mortuo, donec semel atque iterum recreatus fuit ab Angelo Dei. Sed hæc videbimus in progressu. Nunc dicit,

Cap. X.

Anno tertio Cyri Regis Persarum sermo revelatus fuit Danieli, cujus nomen Beltsazar, & veritas sermo, (*hoc est, sermo ipse fuit verissimus*) & tempus magnum, (*hoc est, quamvis tempus ejus complendi longum foret*) & intellexit sermonem, & intelligentia ei fuit in visione.

Videmus Prophetam non contentum fuisse vulgari loquendi modo, ut melius expergefaceret studia piorum, & moneret vaticinia quæ postea sequentur, singulari attentione digna esse. Tempus designat, annum tertium Cyri Regis, quia tunc novo edicto vetiti sunt Judæi templum extruere, quum ante data illis fuisset libertas. Dicit vero *sibi patefactum fuisse sermonem*: & addit, *sermonem fuisse verum*, quamvis longum esset tempus. De tempore, proximo versu prolixius tractatur. Quod dicit, *sermonem sibi fuisse manifestatum*, putant distingui hanc prophetiam à reliquis, quod non oblata fuerit vel per visionem, vel per somnium. Sed postea utetur voce *Mareh*. Non video igitur cur debeat tam restricte accipi nomen sermonis. Quod dicit nomen suum fuisse Beltsazar, quærunt interpretes rationem. Et quidam existimant celebrari honorem, in quem evectus fuerat: alii vero commendari ingenii præstantiam, quia impositum illi fuerat hoc nomen, acsi esset è cælo delapsus: alii alias conjecturas afferunt. Ego autem non dubito quin Daniel voluerit extare illustre monumentum suæ vocationis, etiam apud Medos & Persas & Chaldæos. Deinde quoniam probabile est, vulgo fuisse vocatum Beltsazar, ita ut jam fere sepultum esset nomen Danielis, voluit testari se non ideo alienum esse à Dei populo, quamvis nomen illud adventitium passus fuisset sibi imponi, quia non poterat obstare, quemadmodum alibi vidimus. Ego itaque non existimo quicquam aliud velle Prophetam, nisi ut hoc vaticinium celebre sit per omnes regiones, in quibus sub nomine Beltsazar, ipse magis erat cognitus: deinde quin voluerit etiam suis popularibus testari non ideo se abdicatum ab Ecclesia, quod apud Chaldæos vocaretur Beltsazar: sed semper se eundem esse, qui scilicet abductus in exilium à patria, fuisset donatus Spiritu Prophetico, quemadmodum ante vidimus. Quoniam ergo fere obsoleverat nomen Danielis, ideo voluit ostendere se esse binominem, nempe in Chaldæa. Postea sequitur, *Et veritas sermoni.* Hic commendat vaticinium Daniel à certitudine, quasi diceret nihil se proferre in medium, nisi quod firmum esset ac stabile, & cujus effectum deberent certo fideles sperare. *Veritas* ergo *sermoni*, inquit, perinde acsi assereret se non loqui de rebus dubiis, sed sibi divinitus prædictum esse quod suo tempore complendum erat. Quod sequitur ita resolvo, Quamvis longum esset tempus. Quidam ex Rabbinis *Zaba* accipiunt pro exercitu Angelorum, quod nimis absurdum est hoc loco. Significat quidem *Zaba* tam exercitum, quam tempus præfixum: sed hic non potest stare illa quam obtrudunt expositio. Copula autem hic adversative sumitur, meo judicio. Admonet ergo Propheta opus esse animis quietis, & longa patientia, donec compleat Deus ac præstet re ipsa quod verbo docuit. Et hoc extendi quidem debet ad omnes prophetias. Scimus enim quantopere ferveant humana ingenia, atque ut rapiantur celeriter suis desideriis. Necesse igitur est frenare impetus illos, si volumus proficere in schola Dei, & tenere principium illud generale, Si moram fecerit promissio, expecta illam, quia veniens veniet, non morabitur. Sed tamen specialiter hic Daniel affirmat *longum fore tempus*, ne scilicet fideles nimia festinatione sese præcipitent, sed contineant animos suos, & tranquilli maneant usque dum maturum advenerit tempus. Postea adjungit se intellexisse visionem. Et hoc rursus elogio confirmat vaticinia, quæ deinde exponet, quia scilicet admonet se non loqui de rebus perplexis vel obscuris. Et spem etiam facit piis omnibus ejusdem intelligentiæ, quam ipse adeptus fuerat, quasi diceret, Scio quid Deus voluerit. Patefecit enim mihi per Angelum singula quæ nunc ordine suo proferam. Ergo quisquis attente leget ac reverenter hæc vaticinia, eum etiam Deus eodem intelligentiæ dono adducet ad certam notitiam. Quod ergo de se Propheta affirmat pertinet ad omnes pios, ne desperent vel tardiores reddantur, quoniam primo intuitu obscurior erit hæc doctrina, sed petant à Domino eandem lucem manifestationis, qua ipsum Prophetam dignatus fuerat. Nunc sequitur,

Hab. 2. 3.

2. Diebus illis ego Daniel dedi me luctui tribus hebdomadibus dierum.

3. Panem deliciarum (*delicatum, ad verbum desideriorum*) non comedi: & caro & vinum non intravit in os meum: & ungendo non fui unctus donec impletæ sunt tres hebdomades dierum.

Hinc colligimus cur tertio Cyri anno Angelus apparuerit Prophetæ. Dicit enim *se tunc fuisse in maximo luctu*. Unde autem lugendi causa? Nempe quia scimus tunc fuisse interruptum opus templi & urbis. Cyrus procul aberat: profectus enim erat in Asiam minorem, & gerebat bellum etiam cum Scythis. Cambyses filius ejus corruptus à suis aulicis, vetuit ne pergerent Judæi in templo extruendo & urbe. Potuit autem tunc videri irrita populi libertas. Nam magnifice pollicitus fuerat Deus extento vexillo redituros Judæos in patriam: deinde scimus quam splendide concionentur Prophetæ de gloria secundi templi. Quum ergo nulla esset ædificandi templi facultas, quid poterant statuere Judæi, nisi se fuisse delusos quum reversi erant in patriam, & Deum ostentasse spem aliquam evanidam, quæ mox exeat fere in merum ludibrium? Hæc igitur causa fuit luctus & moeroris sancto Prophetæ. Et nunc tenemus cur tertium Cyri annum posuerit, quia circumstantia temporis etiam hodie ostendit cur abstinuerit ab omnibus deliciis. Dicit autem *se fuisse in luctu per tres hebdomadas dierum*. Sæpe Hebræi hebdomadas vel tempora dierum accipiunt pro plenis temporibus. Fieri tamen potest ut Daniel posuerit hic dies, quia poterat facilis & proclivis esse lapsus quum paulo ante loquutus esset de hebdomadibus annorum. Potest ergo hic esse notata distinctio inter septuaginta hebdomadas de quibus vidimus, & inter tres

Jesa. 52. vers. 12. Aggai 2. vers. 10. & alibi.

tres hebdomadas quarum nunc fit mentio. Et quod completis tribus hebdomadibus apparuit Angelus, videtur hoc consulto factum esse, quoniam ille erat tertius annus Cyri Regis. Dicit *se non comedisse panem delicatum, & abstinuisse à carne & vino*, quasi diceret se cum mœrore junxisse etiam jejunium. Hinc patet sanctum Prophetam libere usum fuisse & carnibus & cibo, quum Ecclesia Dei tranquilla esset: sed quoniam periculum erat, ne exiguus ille hominum numerus, qui redierat in patriam, deficeret, & multi præferrent Babylonicum exilium gravibus illis molestiis, quas patiebantur à vicinis & hostibus: quoniam ergo instabat nova Ecclesiæ calamitas, ideo Propheta abstinuit ab omnibus deliciis. Quod autem initio libri dixit se & sodales suos contentos fuisse pane cibario, aquæ potu & leguminibus, hoc non pugnat cum præsenti loco. Neque opus est confugere ad argutiam illam, quod senex usus fuerit vino quod non solebat gustare in adolescentia & flore ætatis. Commentum illud nimis frigidum est. Ac diximus Prophetam initio sui exilii non alia de causa abstinuisse à lautitiis aulicis, nisi ut sese integrum servaret ab omni corruptela. Nam quorsum spectabat consilium Regis, vel astutia potius, quum jusserat Danielem & ejus socios laute & opipare tractari? Nempe ut paulatim obliviscerentur gentis suæ, & transirent in mores Chaldaicos, atque talibus illecebris deliniti, prorsus desciscerent à Lege, à cultu Dei, & ab omni pietate. Quum ergo ita insidiose videret se & socios captari Daniel, ideo petiit sibi dari legumina, vinum Regis non gustavit, & sprevit ejus lautitias. Fuit igitur temporalis illa ratio, quemadmodum tunc fusius monstravi. Interea non dubium est, ubi signum dedit suæ constantiæ, & elapsus est ex illis diaboli & Regis Chaldaici insidiis, quin libere quamvis frugaliter, usus fuerit & pane meliore, & carnibus, & vino: quia non debet illud referri ad jejunium, de quo hic agitur, quod tunc non gustaverit carnem, neque vinum etiam biberit. Certum igitur est, Danielem vixisse communi more apud Chaldæos, ita ut à vino, & à carnibus, & ab omni genere ciborum non abhorruerit. Quod autem dicit *se non comedisse panem delicatum*, hoc symbolum fuit luctus & mœroris, quemadmodum abstinentia à carne & vino. Non igitur temperantiæ causa duntaxat Daniel vinum per tres illas hebdomadas rejecit, & panem lautum, sed quoniam volebat suppliciter deprecari, ne Deus iterum permitteret Ecclesiam suam pessum ire, quemadmodum prius contigerat. Cæterum, hic non tractabo fusius de fine & usu jejunii, alibi hæc dicta sunt. Sed etiam si nunc vellem, tempus non patitur. Cras forte pauca verba duntaxat attingam, & reliqua prosequar.

Da omnipotens Deus, quando nobis proponis tam insigne exemplum in sancto tuo Propheta quem exornasti tot modis, ita ut usque ad extremam senectutem luctatus fuerit cum variis & prope innumeris tentationibus, neque tamen unquam animo fractus fuerit: ut eadem qua ipse animi fortitudine præditi etiam nunc pergamus in cursu sanctæ vocationis tuæ, neque unquam despondeamus animos, quicquid contingat. Et ut videamus Ecclesiam tuam propinquam esse ruinæ, & hostes omnia machinari in ejus interitum: tamen ut constanter expectemus libertatem, quam pollicitus es: & interea certemus infractis animis, donec tandem perfuncti nostra militia colligamur in beatam illam quietem, quam nobis repositam esse in cælo scimus, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA TERTIA IN DANIELEM.

Diximus heri cur abstinuerit Daniel à carnibus & vino per tres hebdomadas, nempe quoniam tristis, & luctuosa erat conditio Ecclesiæ, quum prohiberentur Judæi ab extruendo templo. Diximus etiam falli eos qui existimant, quum esset in flore ætatis, semper fuisse abstemium, quia vixit pane cibario & leguminibus, tantum ut maneret integer, neque assuesceret ad mores Chaldaicos: quoniam hoc fuerat consilium Regis, tam illum, quam socios avellere à populo Dei, ut essent quasi oriundi ex Chaldæa. Fuit igitur illa temporalis ratio. Sed quod nunc recitat, *se non gustasse panem delicatum*, hoc est, confectum ex similagine, *& non gustasse etiam vinum aut carnes*, hoc ideo factum fuit, quoniam impediebatur templi ædificatio. Et hoc diligenter notandum est, quoniam jejunium celebrarunt multi, acsi fuisset præcipua pars cultus Dei. Putarunt enim hoc obsequium Deo in primis placere. Sed fuit nimis crassus error, quia jejunium per se debet censeri in rebus mediis, vel indifferentibus. Ergo laudem non meretur, nisi propter finem. Jam quum diversi sint fines jejunii, hic tamen præcipuus est, quum scil. fideles suppliciter iram Dei deprecantur cum solenni testimonio pœnitentiæ, atque ita se melius ad preces extimulant. Preces quotidianæ non indigent jejunio: sed ubi urget major aliqua necessitas, tunc adhibetur jejunium instar adminiculi, quo scil. animi sint ad precandi studium alacriores, & magis accensi. Et ideo sæpe conjungit Scriptura jejunium cum luctu, quemadmodum eandem rationem hic sequitur Daniel. Videmus ergo cur respuerit omnes lautitias in cibo & potu, nempe quia volebat se totum abstrahere ab omnibus impedimentis, ut magis intentus esset ad precandum. Hoc breviter nunc attingo de usu jejunii, quia non libenter insisto in locis communibus. Notandum etiam est perperam & absurde jejunium hodie observari in Papatu, quia existimant se defunctos esse, si tantum semel in die uno comedant, & abstineant à carnibus. Hæc igitur est jejunandi regula Papistis, tantum ne carnes attingant, deinde ne conjungant cœnam cum prandio. Atqui jejunium longe aliud requirit, nempe ut abstineant homines ab omnibus lautitiis. Nam extenditur hoc jejunium à Daniele usque ad panem. Dicit *se vinum non gustasse*. Omnino igitur vinum sibi interdixit. Jam quod ad carnes spectat, non intelligit tantum carnes bubulas, vel vervecinas, vel agninas, vel capones, vel ex omni genere volatilium: sed quicquid homines comedunt præter panem, hoc totum comprehenditur sub carnis nomine. Neque enim Daniel lusit cum Deo pueriliter, quemadmodum hodie Papistæ faciunt, quibus nulla est religio vesci summis & exquisitis deliciis, modo ne carnem gustent. Et hoc melius apparet, quia dicit *se non comedisse panem lautum*, hoc est, confectum ex similagine vel flore, ut loquuntur, farinæ. Contentus igitur fuit pane cibario, quoad necessitatem. Ergo hic satis superque coarguitur eorum superstitio, qui inter carnes & ova, & pisces distinguunt. Nam hoc est vere jejunare, ubi homines sibi frenum injiciunt, ne comedant nisi parce & tenuiter, idque ad necessitatem, & contenti sunt atro pane & aqua. Jam hoc simul tenendum est, jejunium hoc loco & similibus sumi

sumi non pro temperantia, quam nobis Deus commendat toto vitæ cursu: (sic enim fideles sibi debent temperare, ut continuum jejunium observent, nempe quoad frugalitatem, ut ne sese injurgitent immodico cibo & potu, ne indulgeant nimis deliciis, atque ita mentes suas obruant, & corpora sua debilitent luxurie) sed pro indicio luctus, & humilitatis exercitio, quia præter ordinariam illam sobrietatem fideles legem jejunii sibi imponunt, ubi sentiunt aliquod signum iræ Dei, & tunc seipsos exstimulant ad precandi ardorem, quemadmodum diximus, & coram toto mundo fatentur se reos esse coram judicio Dei. Tale igitur fuit consilium Danielis, quum sibi non permisit vel panem lautum gustare, vel bibere vinum, vel comedere carnes. Nunc sequitur,

4. Die vicesima quarta mensis primi, ego fui super ripam fluvii magni, nempe Hidekel. (*nam pronomen demonstrativum hic ponitur explicative.*)

Jam narrat Daniel exauditas fuisse suas preces, quia apparuerit Angelus, à quo edoctus fuit de futuro Ecclesiæ statu. Non dubium autem est quin jejunium, de quo loquutus est, fuerit quasi præparatio ad orandum, sicuti jam diximus, & colligitur tum ex multis Scripturæ locis, tum ex illa Christi sententia, ubi dicit non ejici illud dæmonium, nisi in jejunio & precatione. *Mat. 17. vers. 21.* Daniel ergo non abstinuit à cibo, à vino, & omnibus lautitiis, ut præstaret aliquod Deo obsequium. sed voluit hac ratione testari mœrorem suum: deinde voluit se excitare ad preces, & voluit etiam signo illo humilitatis melius se parare ad pœnitentiam. Dicit autem, *die vicesimo quarto primi mensis*, nempe Martii, ut solebant ab illo mense annum incipere. Dicit *se stetisse super ripam* (nam *Jad* accipitur metaphorice pro ripa) *magni fluminis*, nempe Tigris. Nam satis in hoc consentiunt interpretes, *Hidekel* esse Tigrim. Et Geographi etiam docent vocari in quibusdam locis *Diglitom*, præsertim ubi fluvius ille exit è fonte suo, & respondet nomen illud Hebraico nomini *Hidekel*. Nec dubium est, quin fluvius ille idem vocetur Phison à Mose, quia Tigris habet tria nomina, etiam apud profanas gentes. Vocatur enim Tigris communi nomine, deinde vocatur una parte tractus *Hidekel*, vocatur etiam *Pasitigris* & *Phasis*, hoc est, Phison. Dicit Propheta *se stetisse super ripam magni illius fluvii.* Incertum est fueritne tunc in illa regione, an vero Deus proposuerit illi conspectum fluvii, quemadmodum alibi vidimus. Et ego magis in hanc partem inclino, quod scilicet fuerit raptus spiritu Prophetico ad conspectum fluvii, quamvis alibi degeret. Potest tamen fieri, ut tunc fuerit ei mandata illa provincia, quemadmodum scimus magnas fuisse conversiones temporibus illis. Quum adhuc viveret Belsazar, non potuit esse Susis: ergo necesse fuit tunc exponere de raptu Prophetico quod dicebat. Quantum ad præsentem locum pertinet, si quis existimet Danielem tunc habitasse in illis partibus, non rixabor: sed mihi probabile est, quemadmodum jam dixi, hoc spectaculum fuisse oblatum sancto Prophetæ, quum procul abesset à ripa fluminis, ut tamen flumen ipsum spiritu videret. Potest fieri ut inceperit ab exordio mensis abstinere à carnibus & cibo & omni lauto victu, atque ita jejunium laxaverit tribus sabbathis, quoniam ponit hic vigesimum quartum diem. Hoc tamen relinquo in medio, quia non possumus quicquam pro certo asserere. Nunc pergamus,

5. Et levavi oculos meos, & vidi, & ecce vir unus indutus lineis, (*vestibus scilicet*) & lumbi ejus accincti auro Uphaz. (*alii existimant potius esse margaritam, vel lapidem pretiosum.* כתם *alii vertunt aurum purum Quanquam sunt qui Uphaz adjective accipiant pro auro puro: non tamen existimo esse epitheton, sed potius eorum sententiæ subscribo, qui dicunt esse proprium nomen loci, quia etiam hoc colligitur ex decimo capite Jeremiæ. Et non congrueret illa opinio, nempe Uphaz deduci à nomine Phaz, & vocari purum: & redundare literam Aleph. Locus tamen ille Jeremiæ videtur sufficere ad probandum quod dixi, nempe fuisse certam regionem: itaque quidam Uphaz verterunt Ophir.*)

6. Et corpus ejus sicut Tharsis, (*alii dicunt sicut Chrysolithum: alii putant notari colorem undarum maris, quia per synecdochen Tharsis sæpe generaliter accipitur pro mari quolibet. Putant igitur notari colorem cæruleum*) & facies ejus quasi aspectus fulguris, & oculi ejus quasi lampades ignis: & brachia ejus, & pedes ejus quasi conspectus æris politi, (*alii vertunt æris candentis*) & vox sermonum ejus quasi vox multitudinis. (*Hamon etiam alii vertunt tumultum, vel strepitum.*)

Jam incipit narrare Daniel quomodo sibi oblata fuerit visio. Dicit ergo quum staret ad ripam fluminis, apparuisse sibi virum, quem tamen distinguit à communi hominum numero. Virum quidem vocat, sed ostendit præditum, vel ornatum fuisse insignibus, quæ plenam fidem facerent cælestis gloriæ. Diximus autem alibi Angelos vocari homines, quoties voluit illis Deus externam hanc formam induere. Metaphorice igitur tribuitur illis nomen hominum, quoties formam illam Dei jussu sumpserunt: & jam aliquoties ita loquutus est Daniel. Interea absurde quidam imaginantur Angelos vere fuisse homines, quoniam præ se tulerunt talem figuram, & vestiti etiam fuerunt corpore humano. Neque enim ideo credendi sunt homines fuisse, quia apparuerint sub forma hominum. Christus vere fuit homo, quia conceptus fuit ex semine Abrahæ & Davidis, & Adæ etiam. Sed quantum ad Angelos spectat, Deus ad diem unum, vel ad exiguum tempus induit illis corpora in certum finem & usum specialem. Ideo dixi, nimis crasse errare eos qui colligunt Angelos fuisse homines quoties conspecti sunt sub figura humani corporis. Sed nomen hoc potuit in ipsos transferri, quoniam Scriptura sese accommodat ad sensus nostros, sicuti satis notum est. Dicit ergo Daniel *se vidisse virum*: & postea discernit eum tamen ab hominum numero, & ostendit certas & illustres notas fuisse insculptas quæ palam facerent esse Angelum è cælo delapsum, non autem terrenum hominem. Quod quidam subtiliter philosophantur in verbo *levandi*, quod scilicet Daniel oculos suos sursum extulerit, neque fuerit implicitus aliquo terreno objecto, illud non satis mihi firmum videtur. Sed tantum intelligit Propheta visionem hanc fuisse certam, quia scilicet non tantum mente fuerit composita & sedata, sed etiam sensus omnes suos applicuerit ad eam rem, de qua tractat, nempe ut impetraret à Deo aliquid solatii. Tantum igitur notatur hic studium Prophetæ, quod scilicet multis curis & anxietatibus confectus circumspexerit. Jam quod ad signa perti-

pertinet, unde certo potuit colligere Daniel non esse terrenum & mortalem virum quem cernebat, dicit primo *fuisse vestitum lineis*. Verum est hoc genus vestis fuisse satis vulgare apud Orientales populos. Nam ut regiones illæ magis sunt calidæ, ita non solent se munire contra frigus, ut hic nos cogit necessitas. Raro igitur pannis sese induunt. Præsertim vero quum vellent splendidius se vestire sumebant tunicas lineas, sicuti non tantum apparet ex plurimis Scripturæ locis, sed etiam ex profanis scriptoribus. Perinde igitur accipio hunc locum, acsi diceret Daniel virum hunc apparuisse in vestitu splendido. Nam *Bad* etiam non vulgare linum esse putant, sed quoddam genus lini magis exquisitum. Hoc unum est. Dicit postea *fuisse accinctum auro puro*, hoc est, baltheo aureo. Solebant autem olim se præcingere baltheis, aut zonis, quoniam longæ sunt vestes in Oriente, & fere talares. Ideo necesse erat eos qui vellent esse magis expediti, sese accingere baltheis. Sed quum Angelus apparuit cum tali ornatu, ostensum fuit Prophetæ discrimen inter ipsum & alios homines. Quidam lineam vestem referunt ad sacerdotium Christi, cincturam vero ad vigorem. Sed sunt meræ argutiæ, quæ non videntur mihi habere satis firmitatis. Ego igitur contentus sum simplici illa sententia quam attigi, nempe hac specie vestitus fuisse distinctum Angelum ab hominibus terrenis. Sed hoc etiam clarius patet ex sequenti versu. Dicit enim Daniel *corpus ejus fuisse vel cæruleum*, vel simile pretioso lapidi, quem vocant aureum. Non dubium est quin aliquid conspexerit Propheta diversum ab humana specie, ut certo colligeret non esse hominem quem videbat, sed Angelum sub specie humana. Ego relinquo etiam hic allegoriam, sicuti in toto versu. Scio allegorias esse plausibiles, sed ubi reverenter expendimus quæ Spiritus sanctus docet, evanescunt illæ speculationes, quæ primo intuitu nobis valde placebant. Ego autem non capior illis illecebris, & velim etiam hoc omnibus esse persuasum, nihil esse melius, quam sobrie tractare Scripturam, neque accersere procul subtiles sensus, qui sponte, quemadmodum jam dixi, effluunt ubi res ipsa melius expenditur. Dicit *faciem ejus fuisse quasi aspectum fulguris*. Inde etiam certo cognovit Propheta non esse hominem terrenum. Idem statuere oportet de oculis. Docet enim fuisse *quasi lampades igneas*. Dicit *brachia, & pedes fuisse similes æri polito*, vel candenti. Postremo, *vocem sermonum fuisse vocem tumultuosam*, vel strepitus, vel multitudinis. Summa est, Angelum sic fuisse indutum humana forma, ut tamen certis & manifestis insignibus Deus ipsum discerneret à communi hominum turba. Hinc factum est, ut Daniel sentiret Angelum sibi divinitus esse missum. Ita voluit conciliare Deus fidem & certitudinem vaticiniis, quæ postea sequentur undecimo cap. Pergamus.

7. Et vidi ego Daniel solus visionem, & viri qui erant mecum non viderunt visionem, imo (*nam Abal hic ponitur adversative: non affirmat simpliciter, sed dicit, quin potius*) terror magnus irruit super eos, & fugerunt in latebras. (*ut abderent se ad verbum.*)

Prosequitur suam narrationem, in qua videtur prolixus esse, sed non absque consilio. Oportuit enim modis omnibus hanc prophetiam sanciri, ut indubia esset ejus fides tum apud Judæos qui tunc vivebant, tum etiam apud posteros. Et quanquam impleta sunt quæcunque videbimus undecimo capite, magna tamen utilitas ex hac prædictione ad nos redit, quia primo perspicimus semper Deo fuisse curæ suam Ecclesiam, deinde nunquam fuisse pios destitutos aliqua consolatione, quoad opus fuit: postremo quasi in speculo aut viva effigie cernimus Spiritum Dei loquentem in Prophetis, quemadmodum jam antea admonui, & ex progressu iterum patebit. Daniel ergo non abs re inculcat certitudinem visionis, & quæcunque ad eam probandam faciunt. Ideo dicit *se solum vidisse hanc visionem: viri autem*, inquit, *qui mecum erant non viderunt*: quemadmodum nec Pauli comites audierunt vocem Christi, sed sonitum confusum duntaxat: quid autem proferret Christus non intellexerunt, sed datum hoc fuit uni Paulo. Hoc autem valet ad fidem prophetiæ. Neque enim magis auritus erat Daniel quam alii: sed Deus voluit ipsum solum alloqui. Hinc ergo factum est, ut vox illa, quæ vox erat multitudinis, tamen non penetraret usque ad aures comitum ipsius. Solus ergo excepit hæc vaticinia, quoniam soli datum fuit & prædicere res futuras, & pios solari atque hortari, quum scirent quid futurum esset usque ad diem ultimum. Si quis autem interroget, quomodo secum traxerit comites, quum esset forte in suo cubiculo procul à ripa fluminis, facilis responsio est, nempe quum haberet suos domesticos secum, fuisse tamen per visionem in ripa fluminis, & fuisse similem attonito, ut tota ejus familia cognosceret ecstasin illam, tamen causam nescirent. Daniel ergo quum esset domi suæ per visionem fuit super ripam fluminis; & quum adessent multi testes, Deus reddidit omnes attonitos: Daniel autem solus percepit quod postea videbimus. Deus enim illum singulari honore dignatus est, ut esset aliis doctor & magister. *Viri* ergo *qui mecum erant, non viderunt*, inquit, *visionem, sed terror magnus irruit super eos*. Tale discrimen, quemadmodum dixi, ostendit electum esse Danielem, qui solus audiret vocem Angeli, & perciperet quod postea traderet aliis per manum. Interea Deus voluit cognosci à multis testibus, Danielem non fuisse somnio aliquo delusum, vel fluxa imaginatione. *Fuerunt enim comites ejus territi*. Hic horror probavit, Prophetam non aliquo delirio laborasse, sed vere fuisse divinitus edoctum. *Fugerunt*, inquit, *in latebras*. Postea sequitur,

Act. 9 vers. 7.

8. Et ego relictus fui solus, & vidi visionem magnam hanc, & non fuit residuum in me robur, (*vel non fuit vigor residuus in me*) atque etiam decor (*& decor, ad verbum*) meus eversus fuit super me (*in me*) ad corruptionem, (*hoc est, ut evanescerem*) & non retinui vigorem.

Hæc omnia tendunt in eundem finem, ut scilicet certo sciamus Danielem non scripsisse temere sua commenta, sed vere & certo fuisse ab Angelo edoctum de omnibus quæ tradit: atque ita non dubitemus amplecti quicquid postea videbimus, tanquam à fido Dei interprete. Jam primo dicit *se vidisse visionem*. Hoc prius fuerat dictum, sed iterum repetit certitudinis causa: & dicit *visionem magnam*, quo magis rursum studia nostra erigat. Addit *non fuisse sibi relictum vigorem*, quasi diceret se fuisse exanimatum afflatu Spiritus. Hinc colligimus non tantum signa fuisse exhibita, quæ palam facerent Deum loqui Angeli sui ore, sed etiam Prophetam ipsum pararent & formarent ad reverentiam. Deus enim non ideo terret suos, quoniam ipsum oblectet nostra perturbatio, sed quoniam id nobis utile est, quia scilicet nunquam erimus idonei ad discendum, nisi carne nostra prorsus subacta. Hoc autem necesse est fieri violento

lento modo, propter pervicaciam nobis ingenitam. Hæc igitur ratio est cur oportuerit Prophetam reddi quasi exanimem. *Quin etiam decor*, inquit, *meus*, id est, forma, vel species mea fuit mutata, *aut versa in me ad corruptionem*, hoc est, ut possem censeri mortuus propter deformitatem. Postremo addit, *non retinui vigorem*. Multis verbis utitur, ut ostendat se fuisse ita dejectum cælesti afflatu, ut ne exigua quidem vitæ portio in ipso maneret, sed nihil fere differret à mortuo. Discamus autem hæc in nos transferre, non quidem ut quoties nos Deus compellat evanescat vigor noster, aut mutetur species, sed tamen ut concidat omnis repugnantia, ut omnis superbia & altitudo prosternatur coram Deo: denique quantum ad nos & ingenium carnale spectat, ut redigamur in nihilum, quia nunquam reperietur in nobis vera docilitas, donec similes simus mortuis quantum attinet ad omnes nostros sensus. Nam semper tenendum est illud, omnes cogitationes nostras esse inimicas Deo. Postea sequitur,

9. Et audivi vocem sermonum ejus, & quum audirem vocem sermonum ejus, tunc ego fui sopitus super faciem meam, (*hoc est, tanquam sopitus cecidi super faciem meam*) & facies mea in terram. (*projecta fuit scilicet.*)

10. Et ecce manus tetigit me, (*tetigit in me: sed ב abundat*) & movere me fecit super genua mea, & palmas (*aut volas*) manuum mearum.

Non possem hodie absolvere, sed prosequar die crastino.

Da omnipotens Deus, quum olim apparueris & Danieli sancto servo tuo, & aliis etiam Prophetis, quo gloriam tuam hodie quasi conspicuam cerneremus in eorum doctrina, ut reverenter illuc accedamus, atque ubi fuerimus prorsus tibi addicti, mysteria, quæ tibi placuit nobis per eorum manum & operam proferre, justam suam dignitatem apud nos obtineant, atque ita dejecti in nobis, tantum spe & fide in cælum attollamur, & sic versemur in mundo, prostrati coram facie tua, ut interim expediti omnibus curis & pravis cupiditatibus carnis nostræ, habitemus mente in cælo, donec tandem educti ex hac terrena militia, perveniamus in quietem illam cælestem, quam nobis præparasti, per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA QUARTA IN DANIELEM.

Hesterna lectione dicebat Daniel *se fuisse attonitum conspectu Angeli*, ita *ut nulla esset in ipso residua virtus*. Postea addit, *audita voce sermonum se jacuisse pronum in terram*. Sic enim verba sonant, *audiendo vocem sermonum ejus ego fui sopitus super faciem meam, & facies mea in terram*. Dicit se fuisse *sopitum*, quia quodammodo alienatus esset mente, ut accidere solet ubi evanescunt omnes sensus præ formidine aliqua. Pronus ergo in terra jacuit sine sensu. Postea addit, *Ecce manus tetigit me, & movere fecit me super crura, & palmas manuum mearum*. Hic dicit aliqua ex parte se fuisse levatum ab Angelo, neque id voce duntaxat, sed etiam tactu manus. Significat tamen se nondum fuisse erectum ut staret, vel ut sederet. Innixus enim fuit genibus suis, deinde etiam opposuit manus suas in terram: hoc signum fuit dejectionis. Et ita colligimus fuisse quidem aliquantisper recreatum, ut tamen timor adhuc occupaverit non tantum ejus animum, sed etiam membra. Discamus autem ex hoc loco, ubi Deus voce sua nos prostravit, non posse nos aliter restitui, nisi ejus virtute. Nam scimus manum esse symbolum virtutis. Nisi ergo Deus ipse nobis manum porrigat, semper manebimus tanquam mortui. Hoc unum est. Sed simul etiam addit Propheta Angelum fuisse loquutum.

11. Et loquutus est ad me, Daniel vir desideriorum intellige (*attentus sis*) ad verba quæ loquor tecum, & sta super stare tuum: quia nunc missus sum ad te. Et quum loqueretur mecum sermonem hunc, steti tremens. (*vel trepidus.*)

Hic narrat se fuisse confirmatum exhortatione Angeli. Jam cœperat se erigere super genua & manus: nunc autem Angelus jubet ipsum esse meliore animo. Et rursus nominat *virum desiderabilem*: de qua voce prius diximus, quam etsi nonnulli referunt ad zelum Danielis, & ita passive exponunt, quod scilicet fuerit in ipso vehementissimus ardor, dum anxius erat pro salute communi Ecclesiæ: ego tamen in contrariam partem magis inclino, vocari scilicet virum desideriorum, qui Deo charus sit, vel pretiosus. Et hoc epitheto voluit Angelus animare sanctum Prophetam, ut scilicet sedato & quieto animo audiret quod tantopere expetiverat. Dicit igitur, *Intellige*, vel attende *ad verba quæ ego loquar tecum, & sta super stare tuum*. alii vertunt, in statione tua. Sed aliud est statio quam positus corporis. Adhuc Propheta, quemadmodum dixi, quamvis non toto corpore jaceret, tamen propensus erat in terram. Procumbebat enim in genua & manus: Nunc videmus secundo gradu ipsum attolli. Et hæc doctrina nobis utilis est, quia plerique nisi statim vigorem animi colligunt, putant se negligi & deseri prorsus à Deo. Atqui non protinus vivificat Deus quos reddidit quasi exanimes, sed paulatim ipsos vivificat, & inspirat mortuis novum robur. Videmus hoc fuisse factum in Daniele. Ergo neque miremur, si Deus per certos gradus nos paulatim erigat, & medeatur infirmitati nostræ: sed si tantum gutta aliqua virtutis ejus nobis subveniat, hoc solatio contenti simus, donec absolverit quod cœpit in nobis. Denique hic locus admonet, Deum sic operari in servis suis, ut non statim reddat illos perfectos, sed aliquid infirmitatis maneat residuum, donec opus suum absolverit. Et postea addit Daniel, *Quum audisset hunc sermonem se stetisse*. Videmus ergo efficaciam & fructum exhortationis Angelicæ, quia non opus fuit Danielem amplius fulciri super genua & manus. Potuit enim rectus stare, sed addit *se fuisse trepidum*. Ergo quamvis erectus fuerit toto corpore, non tamen fuit prorsus extra omnem metum, sed residua fuit in ipso trepidatio, quamvis ad mandatum Angeli staret super pedes suos. Hic confirmatur quod nuper dixi, Deum scilicet relinquere in servis suis signa aliqua formidinis, ut suæ infirmitatis admoniti, spe

spe quidem audeant supra mundum se attollere, sed interea non obliviscantur se esse fumum & cinerem, ideoque contineant se in humilitate & modestia. Jam sequitur,

12. **Et dixit ad me, Ne timeas Daniel, quia à die primo quo adjecisti cor tuum ad intelligendum, & affligendum te** (*vel humiliandum*) **coram facie Dei tui, exaudita sunt verba tua: & ego veni in verbis tuis.** (*hoc est, propter verba tua*)

Quando Angelus Prophetam jubet securo & tranquillo animo esse, hinc colligimus tantam fuisse trepidationem, ut nondum satis fuerit ad audiendum compositus. Et tamen trepidatio illa valuit ad docilitatem. Neque enim dubium est, quin Deus servum suum hoc modo præparare voluerit, quo esset attentior discipulus: sed impediebat tamen simul tremor, ne Daniel conferret omnes sensus ad audiendum sermonem Angeli. Remedium ergo adhibetur his verbis, *Daniel ne timeas.* Quanquam Angelus non vult excutere omnem metum ex animo Prophetæ, sed tantum vult esse animo quietiore, ne scilicet perturbatio ipsum impediat, quo minus apud ipsum vaticinia, quæ postea videbimus, locum inveniant. Et de hac loquutione sæpius jam diximus quod satis erat. Deus enim, quoniam scit nobis metum esse utilem, non vult prorsus nos securos esse, quoniam nimia confidentia statim gigneret in nobis socordiam, & accederet simul superbia. Deus ergo vult tanquam freno nos metu semper cohiberi, sed interea sic temperat metum in servis suis ne perculso sint vel perturbato animo, quin placide ipsum adire parati sint. Addit Angelus, *A die primo ex quo cœpisti animum adjicere ad intelligendum, & te affligendum coram Deo, vota tua exaudita sunt.* Ratio hæc satis ostendit quo sensu & consilio Angelus vetuerit Prophetam timere, *quia*, inquit, *exaudita sunt vota tua.* Non igitur abstergere voluit omnem metum, sed dare aliquid solatii, ut bene speraret, & hac spe fretus expectaret revelationem, quam tantopere expetiverat. Dicit igitur *exaudita fuisse ejus vota ex quo animum adjecit ad intelligentiam, & ad se affligendum coram Deo.* Duo hæc notanda sunt, quia sub voce intelligentiæ admonet Angelus, Deum fuisse propitium servi sui precibus, quoniam rectæ erant ac legitimæ. Quid enim spectavit Daniel? nempe quum videret statum Ecclesiæ penitus confusum, petiit sibi ostendi aliquod signum gratiæ, unde colligeret Deum non oblitum esse fœderis sui, neque etiam sprevisse miseros Israëlitas, quos adoptaverat. Quoniam ergo in hunc finem tendebant Prophetæ vota, ideo obtinuit quod volebat: & testatur Angelus Deum fuisse exoratum ab ipso. Docemur itaque hoc loco si cupimus preces nostras Deo probari, & simul ab ipso exaudiri, non esse laxandas habenas stultis cupiditatibus & desideriis, quæ nos sollicitant ac titillant; sed tenendam esse regulam quæ nobis præscribitur ab Apostolo, nempe, ut preces nostræ formentur ad voluntatem Dei. Scimus, inquit Joannes, si quid petimus secundum ejus vo- *Joan. 5.*
luntatem, nos exauditum iri. Hoc unum est. Jam *vers. 14.*
additur serius precandi ardor una cum pœnitentia, ubi dicit Angelus *animum Danielis fuisse afflictum*, vel humiliatum. Hic ergo ponitur altera conditio veræ orationis, ubi scilicet fideles sese coram Deo humiliant, & tacti vera pœnitentia coram ipso etiam profundunt suos gemitus. Ergo significat Angelus Danielem adeptum esse quod optabat, quoniam suppliciter sese coram Deo afflixit, & non tantum perfunctorie rogavit pro Ecclesia, sed quemadmodum ante vidimus, conjunxit precibus jejunium, & abstinuit ab omnibus lautitiis. Hæc ratio est cur Deus non repudiaverit ejus vota. Dicit, *Coram Deo tuo:* qua voce significat Angelus, Prophetæ orationem ex vera fide manasse. Nam impii sic Deum precantur ut semper ambigant, neque certo sibi persuadeant Deum fore propitium. Quoniam ergo ita hæsitant & vacillant increduli, hic datur certæ fiduciæ testimonium Danieli, *quod* scilicet *Deum suum precatus sit.* Quisquis accedit ad Deum, inquit Apostolus *Hebr. 11.*
11. ad Hebræos cap., eum statuere oportet, quod *vers. 6.*
Deus sit, deinde quod sit exorabilis omnibus qui ipsum quærunt & invocant. Hoc etiam diligenter notandum est, quia vitium hoc seculis fere omnibus grassatum est, ut quoties precati sunt homines Deum, dubitanter tamen profunderent sua vota in aërem. Neque enim tenebant, Deum sibi esse patrem. Atqui sicuti alibi dicitur (nempe primo capite *Jac. 1.*
Jacobi) minime sperandum est, ut qui sic agitantur *v. 6, 7.*
& nutant ad quoslibet motus, quicquam proficiant precando. Fides enim nisi præluceat, non mirum est eos qui Deum invocant, ludere operam, quia profanant ejus nomen. Denique hac voce docet Angelus precationem Danielis fuisse in fide fundatam, quia non temere quæsivit Deum, sed certo persuasus fuit se agnosci à Deo inter filios. *Precatus est* igitur *Deum suum.* Hinc factum est, ut vota ejus exaudita fuerint. Ideo addit Angelus *se venisse*
ad verba ejus, quemadmodum dicitur in Psalmo, *Psal. 145.*
Deum morem gerere desiderio eorum qui ipsum *vers. 19.*
timent: ita hic Angelus obsequitur Danieli. Nunc sequitur,

13. **Et Princeps regni Persarum stetit coram me** (*vel è regione*) **viginti diebus & uno. Et ecce Michaël unus Principum primorum** (*hoc est, unus ex Ducibus primariis*) **venit ad opem ferendam mihi:** (*vel ad roborandum me*) **& ego residuus** (*hoc est, relictus*) **fui apud Reges Persarum.** (*vel Persidis.*)

Nunc rationem assignat Angelus cur non statim primo, ut ita dicam, momento apparuerit Prophetæ. Nam poterat excipi, Quid ergo sibi vult quod diu passus es me quasi tabescere mœrore? Fuerat enim Daniel jam per continuas tres hebdomadas in gravissimo luctu. A primo die jam exaudierat ipsum Deus: quorsum igitur illud spectabat, miserum hominem ita languore confici? Cur non statim Deus re ipsa palam fecit, non frustra ipsum orasse? Ergo huic dubitationi nunc occurrit Angelus, & docet se alibi fuisse occupatum, & quidem in Prophetæ gratiam. Locus hic diligenter notandus est, quia sæpe mora nos conturbat, ubi non protinus exerit Deus suum auxilium, & aliquandiu fructus precum nostrarum nobis est absconditus. Quoniam ergo ebulliunt magno impetu nostra desideria, & facile ad impatientiam prorumpimus, ideo notandum est quod hic dicitur ab Angelo, nempe etiam ubi nos latet gratia & virtus Dei, tamen preces nostras jam esse exauditas. Nam quod Danieli contigit, quotidie etiam impletur in singulis Ecclesiæ membris: nec dubium est quin hoc ad omnes pios communiter pertineat. Hoc unum est. Jam secundo loco notanda est Dei humanitas, quod dignatur per Angelum quodammodo se excusare Prophetæ suo. Reddit enim rationem cur non citius advolaverit Angelus, quia scilicet impediebatur, quemadmodum dictum fuit, in curanda salute populi electi. Quod ergo Deus tam comiter apud Prophetam suum excusat, quia non primo statim die ostenderit se ab ipso fuisse exora-

exoratum, hæc est, sicut dixi, admirabilis ejus clementia. Sed tertia etiam utilitas colligi debet ex hoc loco, nempe Deum non ideo cessare, ubi non facit nos conscios suæ gratiæ, vel saltem eam nobis non statuit ante oculos, sed potius abscondit. Hinc enim colligimus, Deum curam gerere salutis nostræ, sed alio modo quam mentes nostræ concipiant vel apprehendant. Deus ergo superat omnes sensus nostros in salute nostra curanda, sicut Angelus hic dicit sibi alias partes fuisse mandatas, & quidem in Ecclesiæ favorem. Apparet igitur Danielem fuisse primo die adeptum quod optabat, quia ab illo die Angelus pro Ecclesia pugnavit: sed hoc fugit Danielem usque dum voluit Deus ejus mœrori solatium adhibere. Exponitur autem hic versus aliter quam intelligam. Putant enim interpretes Angelum missum fuisse in Persidem, ut protegeret regnum illud. Et subest probabilis color, quoniam adhuc sub Monarchia Persarum erant Israëlitæ, ideo Deum in gratiam populi sui aliquid opis tulisse Regibus Persarum. Sed ego existimo Angelum stetisse in conflictu & certamine contra Cambysem, ne scilicet magis ac magis sæviret in populum Dei. Vulgaverat crudele illud edictum, ne pergerent Judæi in templo extruendo, & erat infestus eorum restitutioni: non tamen fuisset contentus hoc rigore, nisi Deus sævitiam ejus compescuisset opera & manu Angeli. Et si rite verba expendimus, facile nobis constabit, Angelum potius pugnasse contra Regem Persarum, quam pro illo. *Princeps*, inquit, *regni Persarum*, nempe Cambyses, quum pater ejus Cyrus trajecto mari pugnaret in Asia, & contra Scythas. Sic ergo dicit Principem regni Persarum stetisse ex opposito, quasi diceret, Ille me detinuit ne ad te venirem, sed me detinuit in bonum gentis tuæ, quia scilicet nisi Deus opposuisset auxilium per me, magis grassata fuisset ejus crudelitas, & longe atrocior fuisset contra gentem tuam. Tu vides igitur me non cessasse, tu vides etiam Deum non fuisse surdum ad vota tua. *Stetit* ergo *Princeps regni Persarum viginti diebus & uno*: hoc est, ex quo cœpisti fundere coram Deo vota tua, jam non destiti esse in acie & prælio, ut defenderem statum populi tui. *Stetit* ergo *contra me Princeps regni Persarum*, hoc est, ita excanduerat contra Israëlitas, ut profunderet suam rabiem, nisi oppositum fuisset divinitus auxilium, quod vobis tuli. Postea adjungit, *Et ecce Michaël unus ex Ducibus*, vel Principibus *primariis venit ad roborandum me*. Per Michaëlem quidam Christum volunt intelligi, quorum sententiæ non repugno. Certum est, etiamsi Angeli omnes pro electis & fidelibus excubias agant, tamen Christum primas semper tenere: imo quia est caput Angelorum, ideo utitur illorum ministerio & opera ad suos omnes tuendos. Quia tamen hoc non omnes admitterent, ego in medio relinquo, & plura dicturus sum 12. cap. Hoc quidem certo elicimus ex præsenti loco, Angelos pugnare pro Ecclesia Dei nunc in universum, nunc prout singula membra indigent eorum auxilio. Scimus ergo Angelos exerceri in his partibus, ut fideles suo auxilio protegant, & quemadmodum dicitur Psalmo 34., castra figant in circuitu ipsorum. *Psal. 34. vers. 8.* Deus itaque Angelos suos opponit & contra omnes conatus Satanæ, & contra furorem impiorum, qui cuperent nos perditos, & machinantur etiam omnia in nostrum exitium. Quod nisi protegeret nos Deus hoc modo, actum subinde esset de nobis. Scimus quam horribile sit Satanæ odium erga nos, & quantus furor ad nos pessundandos: scimus quot & quam variis artificiis polleat, scimus ipsum esse Principem mundi, scimus etiam majorem hominum partem ab ipso trahi & rapi: videmus impios profundere suas minas. Quid obstat quo minus Satan nos centies absorbeat quotidie, hoc est, totum Ecclesiæ corpus & singula membra? Certe necesse est, Deum obstare ejus furori. Id facit per Angelos. Non cernimus autem occultam hanc militiam: hoc est, dum pro nobis & salute nostra pugnant Angeli, hoc nobis est occultum. Sed eo diligentius expendere convenit quod dicitur hoc loco: nempe Angelum stetisse in Perside, ut reprimeret audaciam & immanitatem Cambysis, qui scilicet non fuisset contentus uno edicto, sed vi retraxisset miseros Israëlitas in novum exilium, nisi obviam itum fuisset hoc modo, nempe quum Angelus unus pugnavit, deinde additus est etiam alter. Nam Angelus dicit, Michaëlem unum ex præcipuis Ducibus venisse, ut ferret suppetias. Poterat quidem sufficere Angeli unius defensio. Quid enim possunt Angeli, nisi quatenus illis datum est? Deus autem non est ita alligatus mediis, quin possit per unum tantundem præstare, quam per mille vel plures, quemadmodum etiam ubi Josaphat de *2 Par. 14.* exiguo exercitu sic loquitur, Nihil refert coram *vers. 11.* Deo, inquit, simusne multi vel pauci. Deus enim *1 Sam. 14.* poterit servare per exiguum numerum suos, sicuti *vers. 6.* per ingentes copias. Idem etiam sentire oportet de Angelis. Sed voluit Deus ita magis testatam facere curam quam gerebat pro salute populi sui, & rarum amorem quo Israëlitas prosequebatur, dum submisit alterum Angelum. Duplicavit igitur Deus suppetias, ut testatior fieret ejus dilectio erga miseros illos & innoxios, qui premebantur hostium suorum calumniis, & tyrannide etiam Regis illius impii. In summa dicit Angelus *se fuisse relictum apud Reges Persarum*, hoc est, ut obsisteret multis incommodis quæ electum populum manebant, nisi Deus quasi opposito clypeo retinuisset diluvium illud quod poterat statim Judæos obruere. Pergamus.

14. Et veni ut tibi patefacerem (*ut facerem te intelligere*) quod occurret populo tuo (*hoc est, quod eveniet populo tuo*) in extremitate dierum, (*diebus postremis*) quia adhuc visio ad dies.

Prosequitur eandem sententiam Angelus. Dicit ergo nunc se venisse, ut Danieli prædiceret quæ ventura erant, & quidem in longum tempus. Probavit non fuisse vanas aut irritas Danielis preces ipso effectu, quia scilicet conflixerit cum Regibus Persarum, patre & filio. Nunc autem aliam probationem affert, nempe quia Deus Prophetam suum velit docere, ut scilicet patienter expectet rerum eventus, postquam intellexerit semper populum electum esse sub cura & protectione Dei: quod facile agnoscere potuit ex vaticiniis quæ referet capite 11. Postea dum addit, *In extremitate dierum*, commendat hac circumstantia Angelus gratiam Dei, cujus minister est erga Prophetam, quia scilicet non tantum jussus sit ipsum docere quid tribus vel quatuor annis futurum sit, vel quid brevi impendeat, sed simul extendere sua vaticinia in annos complures: imo usque ad dierum extremitatem. Ego autem hanc extremitatem libenter interpretor de renovatione Ecclesiæ, quæ contigit Christi adventu. Scriptura enim quum de ultimis diebus vel temporibus loquitur, semper designat Christi exhibitionem, à quo renovata fuit mundi facies. Perinde igitur est acsi diceret Angelus se palam facturum Danieli quæcunque contingent usque ad solidam redemptionem populi, quum scilicet Christus ipse exhibitus fuerit in salutem suæ Ecclesiæ. Ergo complectitur Angelus quadringentos & nonaginta illos annos, de quibus loquutus est. Nam temporis plenitudinem statuit in Christi adventu. Et ratio quæ subnectitur optime convenit,

Ad

Ad dies, inquit, *adhuc visio.* Frigide quidam accipiunt hæc verba. Sed non dubito quin significet Angelus Deum nunc patefacere servo suo quæ futura sunt, ut vaticinia hæc quasi instar lucernæ semper fulgeant in Ecclesia. Fideles queruntur in Psalmo se non videre amplius signa sua, quoniam nulli extabant Prophetæ, Signa nostra non videmus, & non est amplius Propheta apud nos, inquiunt. Hoc fuit quasi signum rejectionis, acsi Deus ipsos deseruisset. Nam quantisper nobis affulget doctrinæ suæ luce, hoc nobis sufficere debet ad patientiam & quietem. Ubi autem extincta est lux verbi, perinde est acsi essemus demersi in ipsis inferis. Ergo quoniam multa passuri erant Israëlitæ per annos fere quingentos, oportuit illis subveniri hoc remedio, nempe quum testatur Angelus *adhuc esse visionem ad dies*, quasi diceret, Tametsi misere affligi finet Deus populum suum, tamen hoc documento probabit se non abjecisse in totum illius curam, quoniam visio aliqua manebit, hoc est, luce Prophetica semper testabitur se adesse suis, ita ut sperare queant felicem exitum in suis malis. Tenemus ergo nunc quo sensu dicat Angelus *visionem esse adhuc ad dies.* Nam quamvis paulo post cessaverint prophetiæ, hoc est, desierit Deus submittere Prophetas suos alios aliis: tamen viguit hæc doctrina quæ semper directrix esset, quemadmodum in ea complexus fuerat Deus seriem omnium temporum usque ad Christi adventum. Nunquam igitur destituit filios suos necessario solatio, quia tametsi non erant superstites Prophetæ, qui ore ad os, quemadmodum dicunt, proferrent quod mandatum à Deo fuerat, tamen doctrina Danielis etiam quadringentis & fere etiam quingentis annis post ejus mortem adhuc viguit & retinuit suas partes, nempe ut fulciret animos piorum, & ostenderet fœdus Dei firmum nihilominus manere: & quamvis agitaretur variis modis Ecclesia, tamen Deum constare sibi in suis promissis, donec unigeniti Filii sui adventu penitus Ecclesiam suam redimeret.

Psal. 74. vers. 9.

Da omnipotens Deus, quando tanta est fidei nostræ imbecillitas, ut fere ad minimas occasiones evanescat: da, inquam, ut hoc tam insigni & memorabili exemplo quod nobis propositum esse voluisti in Daniele, fulti non dubitemus, etiamsi ad tempus abscondas à nobis faciem tuam, & jaceamus in tenebris, tamen te nobis propinquum esse, & ita spe indubia freti perstemus in votis, & gemitibus nostris, donec tandem fructus ipse precationum nostrarum appareat, & sic constanter etiam militemus sub omni genere tentationum, ut perstemus invicti usque dum nobis manum è cælo porrigas, & nos etiam attollas in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA QUINTA IN DANIELEM.

15. Et quum loqueretur mecum secundum verba hæc, posui faciem meam in terram, & obmutui.

Significat rursus his verbis Daniel se reverentia Angeli ita fuisse tactum, ut stare non potuerit. Et hoc ad commendationem Prophetiæ valet, ut sciamus sanctum Prophetam non modo fuisse edoctum ab Angelo, sed ita confirmatum ut quod postea referet cap. 11. omni dubitatione careat. Denique fidem conciliat verbis Angeli, quia non vulgari more loquutus fuerit, sed præ se tulerit aliquid divinum, ita ut Daniel jacuerit pronus in terram. Quod *se obmutuisse* dicit, quidam, meo judicio, perperam exponunt, quasi pœnituerit eum muneris Prophetici, quia non putabat vota sua exaudita fuisse. Sed illud est nimis coactum, quia simpliciter docet Propheta se metu fuisse correptum, ut neque pedes officium suum fecerint, neque lingua. Erat enim quasi extra se positus. Sed quum se prosterneret in terram, signum dedit reverentiæ: quum obmutuit, ostendit se esse attonitum. Et jam breviter admonui quorsum hæc spectent, nempe ut sciamus Angelum fuisse suis insignibus ornatum, ut plena auctoritas constaret ejus dictis. Sequitur,

16. Et ecce secundum similitudinem filiorum hominis (*hoc est, quidam præ se ferens formam filiorum hominis*) tetigit labia mea, & aperui os meum, & loquutus sum: & dixi ad eum qui stabat ad conspectum meum, (*hoc est, è regione, vel qui stabat mihi ex opposito*) Domine, in visione conversi sunt dolores mei super me, & non continui robur.

17. Et quomodo poterit servus Domini mei hujus loqui cum Domino meo hoc? Et exinde non stetit in me (*ad verbum, & ego, non stetit in me*) robur: (*sed pleonasmos ille non quadraret linguæ Latinæ*) & anima, *halitus* non fuit residuus in me.

18. Et addidit (*hoc est, secundo*) tetigit me secundum similitudinem (*hoc est, is qui repræsentabat similitudinem*) hominis, & roboravit me.

Hic narrat Daniel Angelum qui vulnus inflixerat, simul medicinam attulisse. Fuerat enim metu dejectus, nunc erigitur, & quidem tactu Angeli, non quia vis fuerit in solo tactu, sed scimus Deum libere uti symbolis, prout visum est. Ita Angelus non sola voce Prophetam erexit, sed etiam tactu. Unde colligimus tantam fuisse vim pavoris, ut difficile fuerit eum recreari. Hoc etiam ad suum finem referri debet, nempe ut nobis indubia sit auctoritas vaticinii, quod palam ostendit Daniel fuisse à Deo profectum. Scimus enim Satanam se transfigurare in Angelum lucis. Ideo certis notis hanc prophetiam discrevit Deus ab omnibus fallaciis Satanæ. Denique his omnibus circumstantiis docet Propheta, Deum esse auctorem vaticinii, quod postea subjiciet, quoniam Angelus secum attulerit certa testimonia, quibus sibi acquireret gratiam, & palam faceret se divinitus fuisse missum Danieli. Dicit autem fuisse *secundum similitudinem hominis*, vel filiorum hominis. Videtur hic Angelum alium notare, sed ex progressu colligere licebit eundem fuisse Angelum qui loquutus erat. Prius imposuerat ei nomen viri aut hominis: nunc ut distinguat ab hominibus, & ostendat forma tantum fuisse hominem, non autem natura, dicit gestasse similitudinem filiorum hominis. Quod restringunt quidam ad Christum, vereor ne coactum sit: & ubi omnia propius excussa fuerint, sicuti jam dixi, probabile est eundem hic de-

2 Cor. 11. vers. 14.

designari Angelum, de quo hactenus loquutus est Daniel. Eum vero non fuisse Christum jam diximus, quia Christus potius censendus esset Michaël ille, cujus facta fuit mentio, & rursus fiet in fine hujus capitis. Simplicius ergo est ita accipere, quod Angelus *Danielem roboraverit tangendo ejus labia*, & Angelus ille quem prius vocavit hominem, fuerit forma duntaxat homo, hoc est, gestaverit hominis figuram & imaginem, non autem indutus fuerit natura ipsa. Nam etsi Deus sæpe Angelos suos misit corporibus humanis indutos, nunquam tamen creavit ipsos homines, sicuti Christus factus est homo: magnum est discrimen inter Angelos & Christum. Antea autem diximus depictum fuisse nobis Christum sub hac imagine. Et in eo nihil est absurdi, quod Christus aliquam speciem humanæ naturæ exhibuerit antequam manifestatus esset in carne, & quod Angeli etiam ipsi induerint humanas formas. Dicit postea *se os aperuisse & loquutum esse*. His verbis plenius explicat quod prius vidimus, nempe fuisse terrore quasi obstupefactum, ut esset quasi similis mortuo. Cœpit ergo os aperire, nempe quum animatus esset ad fiduciam. Nec vero mirum est, ubi Deus signa gloriæ suæ ostendit, sic homines concidere, & quasi deficere. Quid enim sumus si Deus exerit erga nos vires suas? Ipse est ad cujus solum conspectum liquefiunt montes, & cujus sola voce concutitur tota terra. Quomodo igitur starent homines, qui sunt cinis & flatus duntaxat, ubi Deus cum gloria sua apparet? Sic ergo prostratus fuit Daniel, sed postea vires recuperavit, quum Deus restituit illi animum. Sciamus ergo fieri aliter non posse quin evanescamus quoties Deus signum aliquod nobis proponit potentiæ suæ ac virtutis; tamen nos etiam vicissim refici, ubi ostendit se nobis esse patrem, vel ubi testatur nobis aut verbo aut aliis signis favorem suum. Videri quidem posset supervacuus sermo, dicit *se aperuisse os, & loquutum esse, & dixisse*: sed voluit certius hac congerie verborum exprimere quod jam dixi, nempe sibi ademptum fuisse loquendi usum, donec tactu Angeli recreatus fuit. Dicit se loquutum esse *ad eum qui stabat ex opposito*. Hinc colligimus fuisse eundem illum Angelum, qui ad eum missus fuerat. Quod etiam rursus clarius patebit ex fine cap. & ex continuo progressu. Dicit autem, *Domine mi, in visione versi sunt dolores mei super me, & non continui robur*. Hic more Hebraico Angelum vocat Dominum. Fuit quidem verum illud Pauli etiam sub Lege, unum scilicet esse Dominum: sed promiscue utuntur hac voce Hebræi, dum honorifice aliquem compellant. Non fuit minus usitatum vulgo sic vocare quoslibet obvios quam hodie fit. Fateor quidem esse corruptelam, sed quoniam ratio communis loquendi sic ferebat, nulla fuit Prophetis religio etiam Angelos vocare Dominos. Sed vocatur Angelus *Dominus*, honoris causa, quemadmodum homines qui excellunt aliqua dignitate. *In visione ipsa*, hoc est, antequam cœperis verba facere, ego obrutus fui dolore, neque continui vires. Quomodo igitur nunc possem loqui? inquit. Tu solo conspectu me exanimasti: non igitur mirum est si prorsus obmutuerim: & nunc etiamsi os aperio, tamen non occurrit quid sim dicturus, quoniam sensus omnes meos constrictos tenet pavor ille quem mihi attulit tua præsentia. Videmus ergo Prophetam sic fuisse ex parte erectum, ut tamen adhuc metu retentus fuerit, ne posset libere proferre quod habebat in animo. Ideo subjicit, *Et quomodo posset servus Domini mei hujus loqui cum Domino meo hoc?* Demonstrativum *Zeh* videtur poni amplificationis causa, quemadmodum etiam hoc nobis tritum est quum dicimus, *avec un tel*. Non igitur simpliciter demonstrat Angelum Daniel, sed vult exprimere raram, & quasi singularem in ipso præstantiam. Hic vero superflua esset atque adeo importuna disputatio, si quis dicat fas non fuisse Prophetæ tale imperium adscribere Angelo. Nam ex usu linguæ Propheta sic loquutus est, quemadmodum jam dixi. Interea nihil detrahere voluit Dei Monarchiæ. Sciebat unicum esse Deum, sciebat etiam Christum unicum esse Principem Ecclesiæ: interea libere sibi permisit sequi communem & popularem loquendi formam. Et certe religio nimia in verbis semper fugienda est nobis, aut negligenda saltem. Quanquam simul tenendum est, Prophetam sequutum esse quod tunc vulgo usitatum erat, non ut detraheret quicquam Deo, quod ad Angelum transferret, quemadmodum Papistæ, ubi sibi fabricant innumeros patronos, spoliant Christum justo suo honore. Hoc noluit Daniel, sed quemadmodum jam dixi, honorifice cum Angelo loquutus est perinde atque cum homine quopiam præstanti & eximio. Sciebat quidem esse Angelum, sed in ipso sermone non sibi opposuit inanes scrupulos, quia cernebat hominis formam, ideo quasi cum homine loquutus est: sed quod ad certitudinem vaticinii spectabat, certo persuasus fuit Angelum sibi esse missum è cælo doctorem. Postea addit, *Mihi exinde non stetit in me robur, & halitus non fuit residuus in me*. Quidam in futuro tempore convertunt, Non stabit, & certe est futurum tempus in verbo *Jaamad*: sed sequitur deinde tempus præteritum, quum dicit, *non fuit residuus halitus in me*, *Nisarah*. Non dubito igitur quin repetat Daniel quod prius vidimus, nempe se correptum fuisse non metu duntaxat, sed etiam stupore ad conspectum Angeli. Unde colligit sibi non suppetere vel ingenium vel linguam, ut comprehendat quod dicetur, vel etiam respondeat Angelo. Hæc est summa. Ideo subjicit *secundo se tactu fuisse confirmatum ab eo qui similitudinem hominis gestabat. Addidit ergo ille, & tetigit me*, inquit. His verbis clarius exponit Daniel sibi non fuisse redditas vires integras primo tactu, sed paulisper se fuisse animatum, ut posset saltem tria vel quatuor verba effari. Videmus ergo non uno momento statim vires colligere eos qui prostrati sunt à Deo, sed paulatim & per certos gradus recuperare quod amiserant. Sic ergo opus fuit secundo tactu, ut Daniel posset animo quieto & composito audire loquentem Angelum. Et hic rursus nobis commendat fidem vaticinii, quia non fuit prorsus ecstaticus quum Angelus dissereret de rebus futuris. Si enim jacuisset semper prostratus, nulla fuisset ejus attentio ad sermonem Angeli. Non poterat igitur fungi erga nos Prophetæ & doctoris officio. Sed ideo hæc duo conjunxit Deus, nempe terrorem & novas vires, ut posset excipere Daniel ipse animo sedato quod Angelus docebat, & postea etiam quasi per manus tradere quod acceperat ab ipso Deo per manum Angeli. Sequitur,

Psal. 104. vers. 32.

1 Cor. 8. vers. 6.

19. Et dixit, Ne timeas vir desideriorum: (*hoc est, desiderate, ut prius diximus*) pax tibi, confortare, & confortare (*Alii vertunt, viriliter te geras, & fortis esto: sed repetitio est ejusdem verbi*) & quum loqueretur mecum, roboravi me: tunc dixi, Loquatur Dominus meus, quia roborasti me.

Primum dicit exhortatione Angeli se rursus animum collegisse. Refert enim exhortationem Angeli, qua jussit eum esse bono animo. *Ne timeas* ergo *vir desideriorum*. Hic blande alloquitur Angelus Danielem, ut quasi ipsum demulceat. Oportuit enim quodammodo allici, quoniam semper exhorruisset tam verba quam conspectum Angeli. Hæc igitur ratio est cur iterum vocet *hominem desideratum*. Postea addit,

addit, *Pax tibi*. Scimus hunc salutandi morem esse Hebræis: & nomine *Salom* intelligunt quod Latini dicunt, Bene tibi sit. Pax Hebræis tantundem valet atque prosper status, & omnia felicia, & quies, & quicquid tale est. *Pax ergo tibi sit*, hoc est, Bene tibi sit. Hac voce Angelus se venisse declarat in gratiam Prophetæ, ut scilicet testetur Deum esse propitium Israëlitis, deinde preces ejus fuisse exauditas. Et hoc diligenter notandum est, quia sicuti jam dixi, quoties profert Deus signum aliquod suæ majestatis, necesse est nos terreri. Nulla autem alia est medela, quam ubi Deus favorem erga nos suum demonstrat, & testatur se adesse ut Patrem. Hoc ergo etiam voluit Angelus his verbis, quasi diceret fuisse justam causam cur Daniel quasi exanimis concideret ob reverentiam præsentiæ Dei, sed nunc posse tamen esse bono & tranquillo animo, quia sciat se missum fuisse ad testandum Dei favorem. *Pax* ergo *tibi*. Postea addit, *Roborare & roborare*. Hac repetitione docet Angelus non levi aut vulgari remedio opus fuisse ad Prophetam erigendum. Si enim mediocriter fuisset territus, etiam uno verbo animum recipere poterat. Sed quoniam erat veluti extra se, & evanuerant omnes ejus sensus, ideo Angelus eandem exhortationem bis inculcat, ut roboretur. *Roborare* igitur *& roborare*, hoc est, colligas animum, & si hoc fieri non possit uno tantum momento, perge ut recuperes eam alacritatem, quæ possit te reddere idoneum discipulum: quia ut nunc es attonitus, frustra apud te verba facerem. Hoc etiam notandum est ob duplicem usum, quia iterum docet Propheta quantopere fuerit dejectus, quo scilicet sciamus non fuisse ambiguam hanc revelationem, sed quæ insignita fuerit suis legitimis notis. Deinde hinc etiam discendum est, quam formidabilis sit nobis Dei præsentia, nisi ubi certo persuasi sumus de paterno erga nos ejus amore. Postremo tenere convenit, ubi semel sumus perculsi non posse statim restitui nobis integrum animum, sed satis esse si Dominus vires successu temporis nobis paulatim inspiret. Dicit postea Daniel *se fuisse confirmatum & dixisse, Loquatur Dominus meus, quia roborasti me*, quibus verbis indicat se fuisse pacato animo, postquam Angelus duplici tactu eum quasi expergefecit: deinde postquam sua etiam exhortatione addidit animum. Hæc vero animi tranquillitas cognitu valde nobis est utilis, quia oportuit Prophetam esse bonum discipulum, ut postea præstaret nobis probi doctoris munus & partes. Non sine causa igitur iterum asserit sibi fuisse vires redditas, ut posset secure cum Angelo ipso loqui. Nunc sequitur,

20. Et dixit, An cognoscis (*scisne*) quare venerim ad te? & nunc revertar ad pugnandum cum Principe Persarum: & ego egrediens (*hoc est, ubi egressus fuero*) tunc ecce Princeps Javan (*hoc est, Græcorum*) veniet.

Videtur Angelus hic frustra suspendere Prophetam longis ambagibus. Poterat enim statim & simpliciter narrare cur venisset. Verum necesse fuit Prophetam ad seipsum revocari, quia ante vix erat sui compos. Non erat quidem mente alienatus, sed illa perturbatio de qua vidimus excusserat aliqua ex parte quietam cogitationem. Et hoc scribitur nostra causa, sicuti etiam factum fuit. Hæc ratio est cur præfatione rursus Angelus utatur: *Scisne?* inquit: perinde acsi vellet sensus Prophetæ, qui antea vagi erant & dispersi, in unum colligere. Hortatur ergo ut attente audiat. *Et nunc*, inquit, *revertar*, hoc est, postquam tibi exposuero quod paulo post audies, *iterum revertar ad pugnandum cum Principe Persarum*. Hic subindicat Angelus se missum fuisse serius, non quod Deus negligeret Prophetæ sui gemitus & vota, sed quia nondum advenerat opportunum tempus. Prius enim dixerat Angelus Principem Persarum coram se stetisse, quasi diceret, Ille me detinuit quoniam oportuit me cum ipso confligere: alioqui grassata fuisset ejus sævitia contra populum multo insolentius. Sic ergo illic se fuisse occupatum dicebat. Nunc vero addit, *Ego redibo ad pugnandum cum Principe Persarum*, quasi diceret, Deus misit me data opera, ut intelligas quod postea statim accidet: sed jam scias me non fuisse hactenus otiosum, neque in posterum fore. Ego nunc venio ut tibi sim testis & præco benevolentiæ Dei erga te & populum: sed re ipsa ego etiam defensor sum salutis vestræ, quoniam mihi assidue pugnandum est cum Principe Persarum. Cambysem hic intelligit. Sequor quod ante dixi, nempe prælium fuisse Angelo cum Rege Persarum, quem stimulaverant improbi ad crudelitatem. Revocaverat enim tunc edictum patris sui. Angelus ergo obstitit furori Regis, qui sponte nimis erat turbulentus, quemadmodum describunt profani scriptores ejus ingenium. Nunc addit, *Veniam ad pugnandum contra Principem Persarum*. Nam *Im* tantundem hic valet atque Contra, ut pluribus locis. Postea addit, *Et quum egrediar*, hoc est, ubi egressus fuero, *tunc aderit Princeps Græcorum*, inquit, hoc est, Deus alio modo eum exercebit. Non intelligit hoc de Cambyse, sed de aliis Persarum Regibus, quemadmodum suo loco dicetur. Verum quidem est, Regem Macedonum venisse instinctu Dei, sed simpliciter intelligit Angelus varias fore rationes Deo, quibus impediat Regum crudelitatem quoties tentabunt populo nocere. Mittet Principem Græcorum, inquit. Sicuti ergo Deus compescuit Cambysem opera Angeli, ita etiam alios deinde à sævitia prohibuit per Alexandrum Macedoniæ Regem. Idem Deus semper consuluit populi sui saluti, sed habet in manu varias rationes. Hoc docere voluit simpliciter Angelus. Tandem subjicit,

21. Verum indicabo tibi quod exaratum est in scriptura veraci: & non unus qui se roboret (*vel qui viriliter agat*) mecum in his, nisi Michaël Princeps vester.

Omitto quod alii interpretantur, postquam egressus fuit Angelus, venisse Principem Græcorum, quia desierit Deus regno Persarum auxiliari. Illud enim prorsus remotum est à Prophetæ sensu. Sed tenendus est ille sensus quem attigi. Jam adjungit Angelus se venisse, ut palam faceret Danieli quæ paulo post referet. Sed conciliat rursus fidem dictis suis, non tantum privatim ipsius Prophetæ causa, sed ut certo persuasi essent omnes pii, non esse humanum vel delirium, vel commentum quod scripsit Daniel, sed vaticinium divinitus allatum. *Annunciabo* ergo *quod exaratum est*, vel insculptum *in scriptura veraci*. Scripturam veracem haud dubie nominat æternum & inviolabile Dei ipsius decretum. Deus libris non indiget: sunt enim chartæ & libri subsidia memoriæ nostræ quæ alioqui facile labitur: atqui ut nulla in Deum cadit oblivio, ideo libris ipse non indiget. Sed scimus Scripturam sæpe mutuari loquendi formas ab hominum consuetudine. Perinde est igitur acsi diceret Angelus nihil se afferre nisi quod Deus apud se certo decrevit, & quod coram ipso fixum est, ita ut possit tuto sperare effectum & complementum Propheta. Postea addit *neminem esse, qui in istis negotiis viriliter agat præter Michaëlem* quem vocat *Principem electi populi*. Mirum est cur solus Angelus cum Michaële pugnaverit pro salute populi. Scriptum

Psal. 34. *vers.* 8. enim est, Angelos castrametari in circuitu timentium Deum. Una tunc fuit in toto orbe Ecclesia. Cur ergo Deus non mandavit illius curam pluribus Angelis? & cur non emisit ingentes copias? Sed scimus Deo non esse fixam certam legem, ut per magnas copias nobis auxilietur, vel per unum Angelum duntaxat, vel per plures. Neque enim Angelis utitur, quia per se non possit quantum satis est. Hæc etiam ratio est varietatis cur nunc contentus sit uno Angelo, nunc autem plures simul conjungat. Dabit *2 Reg.* 6. *vers.* 17. uni homini magnum exercitum, sicuti de Eliseo legitur, & extant passim in Scripturis exempla. Vidit ergo minister Elisei plenum aërem Angelis. Ideo *Mat.* 26. *vers.* 53. dixit Christus, An non possum rogare Patrem meum, & mittet mihi legionem, non unum Angelum duntaxat? Et Psalmo 91. Spiritus Dei plures Ange- *Psal.* 91. *vers.* 11. los singulis fidelibus attribuit. Nunc ergo tenemus cur Deus non semper eodem tenore neque æqualiter plures Angelos mittat, nempe ut sciamus in ipso satis esse nobis præsidii, etiamsi nulla adminicula accedant. Consulit quidem nostræ infirmitati dum nobis opem fert per suos Angelos qui sunt quasi vice manuum: sed quemadmodum jam dixi, hoc non est perpetuum, neque nostrum est obstringere eum certa lege, ut eodem semper modo nobis succurrat. Tunc ergo visus est Deus saltem ad tempus destituere suos auxilio, interea tamen fuerunt duo Angeli qui pugnarent, nempe hic Angelus qui missus fuit ad Danielem, deinde Michaël, cujus nomine si Christum intelligere placeat non repugno. Vocat enim Principem Ecclesiæ: & videtur hic titulus non proprie competere aliis Angelis, sed esse quasi peculiaris Christo. In summa significat Angelus, Deum non exerere plenas vires ut pro Ecclesia sua pugnet, sed se unum esse ministrum salutis, donec adveniat liberationis tempus. Postea adjungit, (nam versus hic poterit breviter absolvi, & contextu uno legendus est)

Cap. XI.

ET ego anno primo Darii Medi steti in roboratorem, & auxilium illi. (*hoc est, steti ut ipsum roborarem, & ei opitularer.*)

Varie exponunt interpretes hunc versum. Qui putant Angelum pugnasse pro Rege Persarum, sequuntur suam sententiam, quod non inceperit nunc primum defendere Monarchiam illam in favorem populi, sed statim ab initio. Alii referunt hoc ad Michaëlem, quod Angelus vicissim dicat se auxilium ferre Michaëli. Sed illud coactum est, ac etiam frigidum. Ego igitur non dubito quin sit argumentum à majori ad minus, quale est illud Ovidii in tragœdia, Servare potui, perdere an possim rogas? Sic etiam dicit Angelus, Ego erexi Monarchiam Persarum: minime igitur dubium est, quin mihi nunc integrum sit cohibere Reges ipsos, ne furorem suum effundant super populum. Summa huc tendit, Rex Persarum nihil est, ac nihil potest nisi per me. Ego enim minister Dei fui ut transferrem Monarchiam Medorum & Chaldæorum ad Persas, vel ut transferrem Monarchiam Babylonicam ad Medos. Deus, inquit, has partes mihi mandavit: ego igitur imposui Darium solio. Nunc tu vides in arbitrio meo esse, arcere ipsum ne populo noceat, etiamsi velit. Quod Angelus jactat *se stetisse in auxilium Darii*, hic nihil sibi seorsum arrogat, sed loquitur quasi in Dei persona. Neque enim Angeli quicquam habent à Deo separatum, ubi eorum opera & ministerio utitur. Non est igitur cur quispiam quærat an Angelus debuerit se ita jactare, vel tale aliquid sibi vendicare. Neque enim proprium quicquam sibi usurpat ut dixi, sed ostendit se auctorem fuisse mutationis quum subacta fuit Babylon à Medis, & imperium ad Darium translatum fuit. Quanquam autem Cyrus potius est victoria ut prius dictum fuit, quia tamen detulit hunc honorem Dario socero suo qui vocatur Cyaxares, ideo solent Hebræi facere ipsum Monarcham biennio illo primo, postea cœpit Cyrus regnare, & jam annus tertius erat quum Angelus apparuit Danieli, sicuti visum fuit capitis initio.

Da omnipotens Deus, quando quotidie familiariter nos dignaris luce cælestis doctrinæ, ita venire in scholam tuam cum vera humilitate & modestia, ut appareat nostra docilitas: deinde ut ea reverentia excipiamus quicquid proficiscitur ab ore tuo, ut emineat tua inter nos majestas: & ut sic gustemus bonitatem tuam quam nobis in verbo tuo manifestas, ut possimus gloriari te nobis esse Patrem, atque ita non adeo horreamus præsentiam tuam, quin dulcescat nobis testimonio gratiæ & favoris paterni, atque ita verbum tuum nobis pretiosius sit quovis auro & quibuslibet thesauris: & interea ejus dulcedine pascamur, donec perveniamus ad illam plenam satietatem, quæ nobis in cælo reposita est per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA SEXTA IN DANIELEM.

2. Et nunc veritatem annuncio tibi: Ecce adhuc tres Reges stabunt in Perside, & quartus ditabitur opibus magnis (*vel opulentus erit opulentia magna*) præ omnibus, & secundum fortitudinem suam, in (*inquam*) opibus suis (*vel cum opibus suis, hoc est, quum prævaluerit*) excitabit omnes contra regnum Græcorum.

TEnendum est consilium Dei cur Danielem servum suum præmonuerit de rebus futuris. Noluit certe obsequi vanæ curiositati, sed de rebus cognitu necessariis disseruit, ut Propheta non tantum ipse privatim recumberet in gratiam Dei, quum sciret ipsum gerere curam Ecclesiæ suæ, sed alios etiam exhortaretur ad perseverantiam fidei. Caput hoc nisi quod ænigmatice describit quæ postea contigerunt, videtur esse quasi historica narratio. Perinde enim Angelus quæ futura postea erant narrat acsi ostenderet ante oculos. Sed hinc certius colligimus, Deum loquutum esse per Prophetas suos: Danielem vero, etiamsi unicus esset Propheta, luculentum nobis esse documentum peculiaris gratiæ Dei erga Israëlitas. Differit autem hic Angelus non de universo statu orbis, sed tantum de regno Persarum primo loco, deinde tam de Monarchia Alexandri, quam de duobus regnis, hoc est, Syriæ & Ægypti. Unde clarius perspicitur totum hunc sermonem directum fuisse ad fideles.

les. Neque enim Deus respectum habuit aliarum gentium, sed voluit Ecclesiæ suæ consulere, ut fideles in maximis perturbationibus retinerent tamen hoc principium, Deum non esse oblitum fœderis sui, sed ita moderari turbas quæ tunc erant dispersæ per totum mundum, ut suos tamen protegeret suo auxilio. Sed hæc iterum repetenda erunt, & quidem sæpius in progressu. Primo dicit Angelus *staturos adhuc tres Reges in Perside*. Quantum attinet ad particulam illam, *Ecce annuncio tibi veritatem*, hesterna lectione admonui, quoniam de rebus maximis facturus erat verba, & quæ prope erant incredibiles, ideo sæpius confirmasse suum vaticinium. *Dicturus* ergo *sum tibi veritatem*, inquit: *Stabunt tres Reges*. Hebræi ut sunt non tantum ignari rerum omnium, sed etiam prorsus stupidi, deinde etiam & pudore carent, & præditi sunt stolida audacia, putant tres duntaxat fuisse Reges Persarum, deinde neglectis omnibus historiis miscent ac confundunt quæ liquida sunt ac bene distincta. Constat autem alios fuisse octo Persarum Reges, quorum nulla hic fit mentio. Cur ergo dicit Angelus *staturos adhuc tres Reges?* Erat ille annus primus Darii, quemadmodum prius visum fuit. Ergo in hoc numero comprehenditur tam Cyrus primus Monarcha, quam filius ejus Cambyses. Verum duobus Regibus positis nascetur iterum nova quæstio. Plures enim *Smerden* subjiciunt Cambysi, qui tamen fuit Rex suppositititius. Nam Magi ut ad se Imperium traherent falso jactarunt illum esse filium Darii. Ita factum est ut per septem menses fuerit agnitus pro Rege: sed fraude postea deprehensa, interfectus fuit à septem Proceribus regni, inter quos fuit Darius filius Hystaspis, qui Rex creatus fuit aliorum consensu ad hinnitum equi: satis vulgaris est historia. Interpretum varietas lectores impedire potest. Atqui ex eventu ipso colligi potest veritas. Nam Smerdes, quemadmodum dixi, non potest censeri inter Reges Persicos, quia fraude erat suppositus. Ego igitur illum excludo, sicuti & alii nonnulli prudenter hoc considerant. Nunc videndum est cur Daniel ponat quatuor Reges, quorum *quartum* dicit *fore opulentissimum*. Successit Cyro Cambyses, qui jam tunc regnabat, quoniam Cyrus semper vagatus est huc & illuc, & vix sibi permisit unius anni inducias, quin semper ut cupidissimus erat gloriæ, & insatiabilis in sua ambitione, subinde nova bella concitaverit. Cambyses ejus filius, qui fratrem occiderat, mortuus est in Ægypto: & tamen eam adjecit regno Persarum. Successit Darius filius Hystaspis, hunc sequutus est Xerxes. Falluntur itaque qui Darium filium Hystaspis putant hic vocari quartum Regem. Nec vero dubium est quin Propheta Xerxem designet, qui trajecit mare cum ingenti exercitu. Secum enim ducebat nongenta millia: & hoc est incredibile, quod tamen constanter affirmant omnes historici. Et tanta fuit superbia inflatus, ut diceret se venisse ut injiceret compedes Hellesponto. Nam operiebat ille exercitus fere totam terram. Hoc unum est, quatuor Reges hic notari, Cyrum & Cambysem, deinde omisso Smerde, filium Hystaspis Darium, & postea adjungi quarto loco Xerxem. Sed nunc quæritur cur dicat Angelus staturos quatuor Reges, quum successerit Xerxi Artaxerxes, vel Darius longimanus, μακρόχειρ, & postea etiam alii sequuti sint. Solvitur hic nodus ratione satis probabili, quoniam Xerxes afflixit opes regni Persarum sua temeritate. Discessit enim cum maximo dedecore, & vix elapsus est turpi fuga. Paucos enim secum comites raptim abduxit in cymba duntaxat: nec potuit nancisci navem onerariam, quum tamen prius totum mare Hellesponticum constratum fuisset ejus navibus: & quatuor præliis totus ille exercitus fere deletus est, primum ad Thermopylas, deinde in Leuctris, postea in aliis locis. Ab eo tempore non floruit Persicum imperium, quoniam ubi laus bellica illis ablata fuit, non puduit ipsos desciscere in mollitiem & ignaviam, quemadmodum etiam Xenophon tradit. Sic ergo quidam interpretes hunc locum exponunt, *quod steterint tres Reges*, quia tunc florebat Monarchia Persarum: & volunt hoc verbum Standi emphaticum esse, quoniam ab eo tempore cœperunt pessum ire opes gentis illiu. Nam Xerxes reversus quum exosus esset toti populo propter stultitiam, deinde ob sævitiam in cæde fratris, & libidinem in stuprata sorore, denique ob alia flagitia: quum igitur ita flagraret odio & infamia apud suos, occisus fuit ab Artabano, qui septem menses regnavit. Quoniam vero tunc collapsa fuit potentia Persarum magna ex parte, vel saltem inclinare cœpit, ideo quidam interpretes dicunt stetisse tres Reges Persarum, deinde quartum fuisse opulentissimum, nempe Xerxem. Sed quid si verbum Standi sumamus relative, respectu Ecclesiæ Dei? Dixit enim ante Angelus Principem Persarum, nempe Cambysem stetisse coram se, hoc est, ex opposito, quasi in conflictu. Videtur ergo Angelus potius innuere *staturos quatuor Persarum Reges*, ita ut Judæi sensuri sint multa incommoda, & graves molestias sub ipsis. Hoc igitur Stare ego de certaminibus interpretor, quibus exercuit Deus Ecclesiam suam usque ad mortem Xerxis. Nam ab eo tempore, quoniam minor erat Persarum potentia, plus quietis vel relaxationis saltem, datum fuit populo Dei. Hæc ratio est cur Angelus omittat, & quasi silentio opprimat alios omnes Reges ab Artabano usque ad Darium filium Arsacis: nam fuit Arsaces penultimus, ac quamvis regnasset ante ipsum Ochus, scimus ex profanis scriptoribus posteros ejus fuisse ignobiles sub Dario ultimo, quem Alexander vicit, ut postea videbimus. Ego igitur existimo hanc esse genuinam sententiam, quod à Cyro usque ad Xerxem staturi essent Reges Persarum contra Israëlitas, quia scilicet toto illo tempore subinde renovata sunt certamina, ut Judæi possent fere concidere desperatione in illa continua serie malorum. Dicunt quidam staturos quatuor Reges donec educti essent omnes Judæi. Atqui scimus hoc nunquam fuisse completum: rediit duntaxat exigua portio. Quantum ad me spectat, tametsi nollem cum aliis contendere, tamen non dubito quin voluerit Angelus hortari ad tolerantiam omnes pios quum dixit *staturos adhuc quatuor Reges*, qui varias illis molestias inferrent. Quantum ad quartum spectat, aptissime convenit in Xerxem quicquid hic dicitur. *Ditabitur quartus*, inquit, *divitiis*, quia nomen convenit cum verbo, ut ex ea radice sumptum. Et sane Darius filius Hystaspis statuerat bellum inferre Græciæ, & jam aliquid tentaverat, sed infeliciter, præsertim in pugna Marathonia: morte vero interceptus fuit, quum jam & thesauri parati essent, & multæ copiæ collectæ. Reliquit igitur materiam belli filio suo. Xerxes quum esset in flore ætatis, & videret se instructum esse toto belli apparatu, cupide arripuit illam occasionem: & tamen non obtemperavit sanis consiliis. Seipsum enim & totam Monarchiam perdidit non una tantum clade, sed quatuor, quemadmodum diximus. Et hoc fuit non vulgare, quod potuit conficere exercitum fere ex nongentis millibus. Nam si centum duntaxat millia secum traxisset ultra mare, hoc jam magnum erat. Sed quod potuerit tantas copias alere, quum iter faceret per multas provincias, deinde quum mare quoque trajiceret, hoc excessit communem fidem. Non mirum igitur est quod Angelus prædicit fore Regem locupletissimum. Et adjungit, *In fortitudine sua, in opibus suis excitabit omnes contra regnum Græcorum.* Hoc non factum fuit à Dario filio Hystaspis: quanquam, ut dictum est, aggressus est urbes quasdam Græcas, tamen non ita turbavit totum Orientem, sicuti fecit Xerxes ejus successor.

Quod ad regnum Javan pertinet, ego libenter subscribo eorum sententiæ, qui putant quadrare hoc nomen cum nomine Ioniæ. Nam Javan illuc profectus est, & habitavit illic cum suis posteris, hoc est, in illa parte Græciæ, unde tota fere Græcia nomen obtinuit. Vocatur sæpe tota Græcorum natio Chitim, & existimant quidam non absque ratione Machetas vocatos fuisse à Chitim filio Javan, & fuisse Macedonas, addita una litera. Nam olim vocati sunt Maketæ, qui postea Macedones: & probabilis est illa conjectura. Non dubium quidem est quin & hoc loco, & aliis pluribus, Javan ponatur pro Græcia synecdochicôs, quoniam Ionia erat pars Græciæ, & maxime celebris apud Judæos, & in Oriente. Excitavit autem Xerxes contra regnum Javan, hoc est, contra regnum Græcorum omnes Orientales populos, quoniam longe lateque patebat ejus Imperium, sicuti satis notum est. Sequitur,

3. Et stabit Rex fortis, & dominabitur dominatione magna, & faciet secundum voluntatem suam. (*hoc est, prout libuerit, vel pro sua libidine.*)

Hoc de Alexandro Macedone dicitur. Jam breviter rationem exposui cur Angelus præterierit ab Artabano usque ad ultimum Darium omnes Persarum Reges, quia scilicet non fuit tunc Judæis ita certandum, sicuti usque ad Xerxem. Sed quum irrupit Alexander in Asiam, formidinem incussit Judæis, sicuti aliis omnibus gentibus. Fuit enim instar fulminis. Ita non mirum est Judæos ejus adventu fuisse perterritos, quoniam celeritate quodammodo volavit, sicuti ante dictum est. Surrexit igitur Alexander non tantum opulentiæ & bellicæ virtutis respectu, sed quia necesse fuit misere tunc Judæos trepidare, quoniam videbant se non esse pares ad resistendum, & Alexandrum merito infestum esse genti, quoniam ab initio ejus imperium spreverant. Et Josephus refert conspectu summi Sacerdotis fuisse commotum, ne sæviret in Judæos sicuti statuerat. Nam quum adhuc esset in patria ante reditum Asiaticum, oblata fuerat ei species summi Sacerdotis, hoc est, Deus Angelum miserat sub illo habitu. Putavit Alexander aliquem esse Deum, sed postquam obviam processit illi summus Pontifex, rediit in animum visio illa, & cohibitus fuit quasi videret Deum sibi è cælo apparentem. Quicquid sit, certum est initio Alexandrum venisse eo animo in Judæam, ut totam gentem perderet. Hæc ratio est cur hanc mutationem diserte prædicat Angelus. *Stabit* ergo *Rex fortis*, inquit, *& dominabitur dominatione magna*, *facietque pro libidine*, hoc est, perinde illi succedet acsi haberet omnes bellorum eventus sub manu sua & arbitrio, quemadmodum etiam eventu hoc comprobatum fuit. Sequitur,

4. Et ubi constiterit, frangetur (*vel conteretur*) regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cælorum, (*hoc est, in quatuor plagas mundi*) & non posteritati ejus, & non secundum dominationem ejus, qua dominatus fuerit: quia extirpabitur (*radicitus evelletur*) regnum ejus, & aliis absque illis. (*concisa est oratio, sed nulla tamen est in sensu ambiguitas.*)

Primo dicit Angelus, Postquam steterit Rex ille fortis, regnum ejus contritum iri. Nam ad summa pervenerat Alexander quum repente decubuit, & paulo post mortuus est Babylone. Venerant undique ad eum Legati: ipse prospera Fortuna ebrius, sibi ipsi veneficus fuit, quemadmodum probabile est. Sed historici quoniam sumpserant sibi insigne exemplar virtutis in ejus persona, finxerunt, vel saltem quoniam ita putabant, scripserunt veneno fuisse necatum fraude Cassandri. Sed tamen satis apud omnes convenit, potasse, ut fuit intemperans, ultra modum ut fere se vino obrueret, inter pocula correptus fuit morbo, decubuit, non fuit inventum remedium. Hoc ergo venenum fuit Alexandri. Quicquid sit, repente concidit simulac cœperat stare. Devicto enim fere toto Oriente venerat Babylonem, & incertus erat consilii quorsum vires suas conferret, quoniam totum Orientem pacaverat. Volebat igitur arma transferre vel in Europam, vel in Aphricam. Dicit Angelus, *Postquam ille steterit*, hoc est, postquam potitus fuerit Monarchia totius Orientis *conteretur regnum ejus*. Utitur hac similitudine, quoniam non prorsus extincta fuit potentia Alexandri, sed fracta. Scimus enim duodecim Proceres, qui sub ipso militaverant, spolia ad se traxisse, quemadmodum si ex corpore lacero quisque frustum acciperet, atque ita partitos fuisse regnum Alexandri inter se, quemadmodum prius diximus. Frater ejus Rex creatus fuit omnium consensu, nempe Aridæus, quem vocarunt Philippum, ut memoria patris ad commendationem valeret donec adolescerent filii. Sed tandem quatuor regna prodierunt ex Monarchia Alexandri. Nihil attinet hic referre quæ legi possunt per otium apud historicos. Et certe Propheta tantum breviter hic attingit quæ spectabant ad doctrinam Ecclesiæ, ideo non recenset ordine, nec sigillatim quæcunque apud historicos leguntur, sed tantum dicit, *Frangetur Imperium ejus, & dividetur in quatuor ventos cælorum*, inquit. Omittit Angelus partitionem illam, quoniam unus sibi thesauros accepit, alius datus fuit Consiliarius Philippo, alius, nempe Perdicas fuit tutor filii, postea alii alibi dominati sunt. Sed Seleucus obtinuit Syriam, cui Antiochus filius successit: Antigonus autem præfuit Asiæ minori: Cassander pater Antipatri rapuit ad se Macedoniæ regnum. Ptolemæus autem Lagi filius, qui fuerat gregarius miles, potitus est Ægypto. Hæc igitur sunt quatuor regna de quibus nunc loquitur Angelus. Nam Ægyptus respectu Judææ vergebat ad Meridiem, Syria autem ad Septentrionem, sicuti postea dicetur. Postea erat Macedonia, erat Asia minor ad Orientem, & ad Occasum. Sic ergo Angelus non insistit in prolixa narratione, sed breviter perstringit quæ necessaria erant ad communem usum electi populi. Hoc quidem omnium consensu traditum fuit, ex multis partibus tandem quatuor regna fuisse constituta, postquam alii ab aliis ita confecti sunt, ut tantum superstites essent quatuor illi, nempe Ptolemæus, & Seleucus, & Antigonus, & Cassander. Postea etiam regnum Antiochi dilatatum fuit devicto Antigono. Conjunxit enim Antiochus regno Syriæ Asiam minorem, sed ad tempus tantum stetit Antiochus, ut vere & proprie dicat Angelus hoc regnum divisum iri in quatuor partes. Postea adjungit, *& non posteritati ejus.* Hoc nemo unquam fore putasset, quod Angelus prædixit multis annis ante natum Alexandrum. Neque enim centum postea annis natus est. Sed qui sciebant quam strenuus esset bellator ille, deinde quanta esset ejus celeritas, & quam felices successus, nunquam persuasi fuissent hoc posse contingere, nempe deletum iri omnes cum ipso posteros, totumque adeo genus extinctum iri. Si vixisset Alexander quietus in patria, poterat uxorem ducere, ex qua liberos sustulisset absque controversia successores. Mortuus est adhuc juvenis, hoc est, paulo post annum tricesimum:

mum: sed poterat tunc ducere uxorem ex qua procreata esset sobolès. Erat illi frater Aridæus, erant multi cognati, erat Pyrrhus avunculus Rex Epirotarum, & soboles regia non poterat deficere quin semper paratus esset successor. Postquam Asiam minorem & majorem sibi subjecit, factus est dominus Syriæ, Ægypti, Judææ, & usque ad mare Persicum vires suas extendit, ut etiam fama ejus volitaret per Aphricam, & Europam. Quum nemo auderet contra ipsum mutire, quum haberet maximum exercitum, quum omnes Duces essent devincti maximis ejus beneficiis, quum tot haberet Præfectos quos locupletaverat, ut erat liberalis: quis putasset ita deletum iri omnes ejus posteros & cognatos? Reliquit duos filios, ambo sunt jugulati, frater Aridæus occisus est, idem contigit ejus uxoribus, idem etiam matri jam octogenariæ. Neque enim pepercit illi Cassander, quoniam molita erat insidias. Tandem quasi Deus sumeret pœnam de tot stragibus, quas fecerat Alexander, voluit extingui totam illam sobolem. Et tamen nullus fuit hostis extraneus tantarum pœnarum exactor, quemadmodum jam dixi. Subjugaverat enim totum Orientem, & perinde illic cultus fuit, acsi tota illa Monarchia à proavis ad eum hæreditario jure venisset. Quum ergo nemo illi esset hostis aliunde, domi ejus reperti sunt hostes, qui & matrem, & uxores, & liberos, & omnes cognatos interficerent, ita ut radicitus evulsum fuerit genus Alexandri. Videmus ergo quam diserte & sine ambagibus hic Angelus prædicat quod non tantum occultum fuit illa ætate & centum postea annis, sed quod minime unquam fuisset creditum. Et videtur subesse antithesis quum dicit, *Frangetur regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cælorum, & non posteris ejus*, hoc est, etiamsi nascantur quatuor regna per quatuor mundi plagas, nemo tamen erit ex posteris Alexandri qui hæreat uno in loco, qui obtineat vel minimam partem. Hoc fuit insigne documentum vindictæ Dei contra Alexandri sævitiam, non quod natura fuerit tantopere crudelis, sed ita ambitio rapiebat hominem, ut esset sanguinarius, propterea quod non poterat facere ullum finem blandi. Deus ergo ultus est illam Alexandri cupiditatem, quum voluit totum ejus genus & cum ignominia, & cum horrenda crudelitate sic perire. Ergo majestas Alexandri qui voluit censeri Jovis filius, & qui etiam occidit ex amicis & familiaribus suis eos qui nolebant coram ipso tanquam coram Deo se prosternere: majestas, inquam, ejus non potuit efficere, ut unus ex posteris suis regnaret loco suo, neque ut esset saltem aliquis Satrapa. *Non ergo ex posteris ejus*, inquit Angelus, *& non secundum dominationem.* Transit ad quatuor Reges, de quibus loquutus est, Non irrumpet, inquit, nempe ex quatuor Regibus. Postquam dixerat fore exteros, & non ex sanguine & cognatione illius Regis, nemo tamen ex illis quatuor æquabit ejus potentiam, quia extirpabitur regnum ejus. Hic non videtur Angelus attingere quod continuo post sequutum est. Loquitur enim de ultimo interitu. Scimus ultimum Regem Persea fuisse devictum à Romanis, & postea regnum Antiochi etiam fuisse partim afflictum bellis, partim oppressum fraude. Et videtur Angelus hoc notare. Sed possumus tamen commodius interpretari, quod regnum Alexandri interierit, quantum scilicet ad genus ipsius, quasi diceret Angelus, nemo ex successoribus Alexandri æquabit ejus potentiam. Quare? Nemo enim unus poterit sufficere. Nam Alexander sibi acquisierat tantum nomen, ut libenter omnes populi ejus imperio parerent. Nemo ergo unus par fuit ad tantum onus sustinendum. Ergo quia regnum Alexandri, quantum attinet ad ejus personam & ejus posteros divisum fuit: hinc factum est, ut nemo accederet ad ejus vires & opulentiam. *Et dabitur aliis.* Jam seipsum exponit Angelus. Ergo exitium regni non debet exponi particulariter de singulis partibus, sed quia quisque ad se rapuit partem unam, ut successores Alexandri omnes extranei fuerint. *Aliis* ergo *absque ipsis*, hoc est, regnum ejus ab aliis occupabitur absque ipsis, hoc est, absque posteris ejus, id est, exteri perrumpent in locum Alexandri, ita ut nemo futurus sit successor ex propinqua cognatione. Postea sequitur,

5. Et roborabitur Rex Austri, & ex Principibus ejus, & roborabitur adversus eum, & dominabitur: dominatio magna, dominatio ejus.

Hic incipit tractare Angelus de Rego Ægypti & de Rege Syriæ. Nondum Regem Syriæ exprimit, quod faciet proximo versu: sed incipit à Rege Ægypti, qui vicinus erat Israëlitis. Dicit ergo Regem illum Austri, hoc est, Regem Ægyptiacum fore fortem. Postea addit, *Et ex Principibus ejus.* Hoc uno contextu multi accipiunt. Sed Angelus, meo judicio, transfert sermonem ad Antiochum filium Seleuci. *Et ex Principibus ejus*, inquit, hoc est, alter ex Principibus Alexandri fortificabitur contra eum. Nam ו hic oppositive capitur, ac subest antithesis inter Ptolemæum filium Lagi, & inter Antiochum Regem Syriæ. Ergo *Rex Austri fortificabitur*, sed etiam ex Principibus Alexandri alter fortificabitur contra eum, & dominabitur. Scimus autem longe opulentius & amplius fuisse regnum Syriæ quam Ægypti, præsertim ubi accessit Asia minor. Ergo non dubium est quin Angelus intelligat superiorem fore Antiochum Ptolemæo, si illi duo Reges inter se comparentur. Sed reliqua in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando non tantum servo tuo Danieli & piis qui expectarunt unigeniti Filii tui adventum dignatus es patefacere quæ tunc instabant, ut compositi essent ad omnia ferenda, & scirent tamen subesse curæ tuæ & protectioni Ecclesiam, sed etiam voluisti eadem vaticinia hodie nobis prodesse, & ipsis nos confirmari in eadem doctrina, ut discamus semper conjicere omnes curas nostras & sollicitudines in paternam tuam providentiam, nec dubitemus spectari abs te etiam hodie Ecclesiæ tuæ ærumnas, & furorem improborum qui modis omnibus conantur eam perdere, ut ita quieti recumbamus in eam tutelam quam nobis pollicitus es, & certemus sub crucis vexillo, & possideamus animas nostras in patientia, donec tandem appareas nobis Redemptor extensa manu, exhibito Filio tuo quum advenerit mundi Judex, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA SEPTIMA IN DANIELEM.

6. Et in fine annorum sociabuntur, (*convenient inter se*) & filia Regis Austri (*Regis Ægyptii, ut dictum fuit*) veniet ad Regem Aquilonis, (*id est, Syriæ*) ut faciat recta: (*hoc est, componat pacem inter eos*) & non retinebit vires brachii, (*id est, brachium non retinebit suas vires*) & non stabit ipse, (*hoc est, pater Ptolemæus, vel ipse Antiochus Theos, ut postea dicemus*) & (*quia tamen* ו *negative accipitur, legendum, neque*) semen ejus. (*Alii vertunt brachium*) & dabitur ipsa, (*hoc est, prodetur, vel tradetur in mortem*) & qui adduxerit eam, & qui genuerit ipsam, (*Alii vertunt, vel mater ejus, vel nutrix*) & roborabit eam temporibus illis. (*vel roboraverit.*)

HIc Angelus vaticinatur de statu utriusque regni, nempe Ægyptii & Syriaci. Sed quemadmodum heri dictum fuit, respicit Ecclesiam Dei, quæ media erat inter illas duas gentes. Tenendum ergo semper est consilium Spiritus sancti. Voluit enim pios fulcire in variis perturbationibus, quibus non tantum agitari vel concuti, sed prorsus everti poterat eorum fides, nisi hoc fuisset illis persuasum, nihil temere accidere, quoniam omnia illa prædicta fuerant: deinde quoniam Deus Angelum suum ad Danielem miserat, in ejus manu & arbitrio esse, tueri Ecclesiam, idque facturum, quia non temere, nec sine fructu voluisset fideles præmonitos. Sed prius narranda est historia. Dicit Angelus, *Ad finem temporum duos Reges inituros fœdus & amicitiam.* Dixerat Regem Syriæ prævaliturum: ut certe devicto Antigono, & mortuo filio ejus, longe superavit & viribus, & amplitudine regni Ptolemæum Seleucus ille primus Rex Syriæ. Sed quum mutua esset inter ipsos æmulatio, & leviter utrimque præliati essent, & deterior esset conditio Ptolemæi, quoniam Seleucus sæpe tumultuarie irrupit in Ægyptum, latronis more potius quam pro magnanimitate regia: quum ergo sic inter se diu certassent, tandem data fuit Berenice (Alii vocant Beronicen, alii Bernicen) filia Regis Ptolemæi Philadelphi, qui secundus fuit, in uxorem Antiocho Theo. Sic enim excæcatus fuit superbia, ut ad se raperet Dei nomen. Fuit ille Antiochus Theos tertius in regno, sicuti superior Rex dictus fuerat Soter, hoc est, servator. Nam quoniam Seleucus tot & tam amplas ditiones occupaverat, filii ejus rebus nondum bene stabilitis, putarunt hos titulos tam magnificos posse valere ad incutiendum omnibus gentibus terrorem. Primus ergo vocatus est Soter, alter Theos. Jam Ptolemæus secundus quem vocarunt Philadelphum, filiam suam dedit Antiocho Theo. Hoc vinculo conciliata fuit inter ipsos & pax & amicitia, sicuti Romæ duxit Pompeius Juliam filiam Cæsaris. Et quotidie videmus hoc fieri, ut scilicet Rex unus habeat in manu vel filiam vel nepotem, vel aliquos ex cognatis: alter etiam reperiat apud se vel masculos, vel fœminas, ut conjugiis inter se confirment pacem. Id factum fuit: quanquam historici putant Philadelphum non sine dolo filiam suam dedisse Antiocho Theo. Putavit enim hac ratione posse tandem se potiri tota Syria & aliis ditionibus, quibus præerat Antiochus ille. Quicquid sit, profani scriptores ostendunt completum fuisse quod prædictum fuerat ab Angelo. Nec dubium est quin Deus admirabili consilio dictaverit historicis quæ hodie legimus, ut nobis testes essent suæ veritatis. Hoc quidem nunquam illis venit in mentem, sed quum Deus gubernet mentes hominum & linguas, voluit extare luculenta & firma testimonia hujus vaticinii, ut sciremus nihil fuisse abs re prædictum. *Ad finem* ergo *annorum*, inquit, *sociabuntur.* Postea, *Et filia Regis austri*, nempe illa Berenice, de qua diximus, *veniet ad Regem Aquilonis*, hoc est, ad Regem Syriæ Antiochum Theon. Hæc vero affinitas contracta fuit præter æquitatem. Nam repudiata fuit ab Antiocho uxor Laodice, quæ tamen mater erat duorum filiorum. Susceperat enim ex Antiocho Seleucum Callinicum, & Antiochum minorem, qui vocatus est Hierax, hoc est, accipiter, ob rapacitatem. Videmus ergo repudio injusto & illegitimo primæ uxoris contractas fuisse secundas nuptias. Ideo non mirum est si hanc affinitatem Deus maledixerit. Unde etiam infeliciter successit tam Regi Ægyptio, quam Regi Syriæ. Neque enim debuit obtrudere filiam suam Ptolemæus Antiocho, qui jam maritus erat, neque debuit filiam suam dare pellicem repudiata justa uxore. Videmus ergo ut Deus vindex fuerit horum scelerum, quia tandem & Antiocho & Philadelpho male successit. Putant nonnulli Antiochum uxoris fraude fuisse sublatum è vita: quoniam tamen illud incertum est, ego in medio relinquo. Quicquid sit, genuit filium unum Antiochus ex filia Regis Ægypti, & statim mortuus est, quum tamen reconciliatus fuisset uxori suæ. Et ideo quidam historici dicunt, postquam illa recuperavit suam dignitatem, & gradum Reginæ, quoniam experta fuerat levitatem mariti & perfidiam, occupasse ne iterum repudiaretur. Mortuo Antiocho, mulier illa quæ accensa fuerat prius, & perversi erat ingenii, ut res ostendit, impulit ad cædem novercæ filios suos, præsertim Seleucum Callinicum, qui patri successit in regno. Hierax enim tantum præfuit Asiæ minori. Stimulavit ergo filium suum quasi furia, ut novercam scelerate occideret. Tametsi enim Antiochus Theos fuerat illi reconciliatus, manebat tamen aliquis gradus gratiæ & honoris penes secundam Reginam, hoc est, Berenicen filiam Ptolemæi. Atque hoc facinus patravit filius nimis obsequens, non tantum scelerate, sed etiam turpissima perfidia. Persuasit enim ut se committeret in ejus fidem, & jugulavit eam una cum filio. Dicit igitur nunc Angelus, *quum venerit ad Regem Aquilonis filia Regis Austri, non continebit brachium vires suas.* Metaphorica est loquutio, quoniam conjugium illud erat veluti brachium commune. Porrexerat enim Rex Ægypti manum Regi Syriaco, ut sese mutuo tuerentur. *Brachium* ergo *illud non retinuit vires suas*, quoniam sceleratissime interfecta fuit Berenice à suo privigno, nempe Seleuco Callinico, ut dictum fuit. Dicit autem *venturam illam, ut faciat rectitudines*, *Mesarim.* Hic per concessionem Angelus vocat Rectitudines vinculum illud conjugii, quod initio putabant omnes in eum finem spectare. Atqui Antiochus jam fidem datam uxori suæ violaverat, & discesserat à legitimo conjugio. Nihil ergo ab illa parte fuit rectum. Deinde non dubium est quin captaverit aliquid utilitatis, ut solent Reges semper facere. Quod attinet ad Ptolemæum, multi historici, ut jam monuimus, insimulant illum inhiasse regno Syriaco. Quicquid sit, nihil tamen sincere inter ipsos fuit gestum. Sed concessio est in voce Rectitudinum, ut diximus. Neque enim sic Angelus loquitur in eorum laudem, vel ut per-

perfidiam utriusque excuset, sed potius amplificat crimen, quoniam hinc colligimus eos abusos fuisse tam prætextu sacri conjugii, quam fœderibus, quæ Deus vult sancta esse inter homines. Ergo quum sit honorificum nomen per se, hic ponitur quasi probrose, ut sciamus voce Angeli damnari & Ptolemæum Regem, qui filiam suam turpiter prostituit, & Antiochum qui rejecta sua uxore, alteram induxit, quæ non fuit vera uxor, sed pellex duntaxat. Et forte Deus per os Angeli voluit ostendere quorsum tendant omnia Regum fœdera. Habent enim semper speciosissimos colores, nempe quietem gentium, pacem publicam, & quæ possunt dextre obtendi. Reges ergo semper sibi favorem & laudem conciliant apud stultum vulgus, dum inter se paciscuntur. Sed illæ omnes rectitudines non alio spectant, nisi ut quisque socium suum fraudet, ut tandem rectitudines cedant in mutuam perfidiam, dum scilicet alii aliis scelestе insidiantur. Jam subjicit Angelus, *Non stabit ille.* Hic in masculino loquitur. Potest hoc tam de Antiocho intelligi, quam de Ptolemæo socero ejus. *Non stabit* igitur *ille*, *neque semen ejus*, nempe filius genitus ex Berenice filia Ptolemæi. Neque enim audeo vertere brachium, quia meo judicio abundat in media dictione litera ו, & videtur potius notari semen. Postea addit, *Et tradetur ipsa.* Jam redit ad Berenicen. *Tradetur* ergo *ipsa*, proditione scilicet, vel tradetur in mortem: *& qui adduxerint eam.* Loquitur de comitibus. Certum est semper mandari has partes lenonibus, quum aliquod incestum conjugium contrahitur, ut adducant Regi uxorem. Et probabile est tunc fuisse duas factiones in aula Antiochi, quum alii magis propensi essent ad Seleucum & fratrem ejus, & matrem Laodicen, alii vero appeterent res novas, ut fieri solet. Qui ergo auctores fuerant conjugii inter Antiochum & Berenicen, iidem etiam missi sunt, qui honoris causa eam adducerent in Syriam. Dicit Angelus hos omnes traditum iri una cum Regina. Postea addit, *& qui genuerint eam.* Quoniam ה caret puncto *Mappik*, ideo putant multi esse fœmininum nomen. At quia de matre hæc vox potest exponi, ideo putant genitricem poni pro nutrice. Sed hoc relinquo in medio. Jam adjungit, *& qui confirmaverit eam illis temporibus.* Non dubium est quin hic designet eos omnes qui volebant aucupari gratiam apud Regem, & ideo conciliaverant has nuptias inter ipsum & filiam Regis Ægypti. Tota igitur illa factio periit tandem, ubi interfecta fuit Berenice à Seleuco Callinico. Si autem ille novercæ suæ non pepercit, multo minus factioni, à qua dejectus fuerat à spe regni, & cujus culpa etiam mater dedecus illud repudii passa fuerat, nempe Laodice. Jam sequitur,

7. Et stabit ex germine (*vel surculo*) radicum ejus (*nempe Berenices: nam articulus relativus est fœminini generis*) in gradu suo, (*alii vertunt, in gradu ejus: sed non video rationem. Ego igitur transfero, in gradu suo*) & veniet cum exercitu, (*Et hic ponitur pro Cum: vertunt tamen ad literam alii, Ad exercitum veniet, sed prior illa expositio melius quadrat*) & veniet in munitionem Regis Aquilonis, & faciet in illis, (*hoc est, inter munitiones, vel inter populos. Est mutatio numeri, neque potest referri nisi ad populos*) & prævalebit.

Hic jam disserit Angelus de Ptolemæo Euergete, qui tertius fuit Rex Ægypti. Successit enim patri suo Philadelpho. Hic collegit magnas copias, ulturus sororis suæ injuriam, atque ita intulit bellum Seleuco Callinico, qui post mortem patris regnum occupaverat. Hoc igitur bellum nunc breviter perstringit Angelus, ac dicit *staturum è surculo radicum illius Reginæ.* Fieri enim potest ut fuerit minor natu quam soror Berenice. Dicit autem *staturum in gradu suo*, nempe in gradu regio. Nam coactum est quod alii vertunt, Stabit in gradu patris. Sed quorsum illud? Imo *stabit in gradu suo*, hoc est, perveniet ad suum gradum hæreditario jure. Quamvis ergo initio putarent omnes inultam fore mortem Berenices, quum pater esset mortuus, hic Angelus pronunciat fratrem ejus qui erit instar surculi, futurum ultorem tanti sceleris. *Stabit* ergo *in gradu suo*, hoc est, perveniet in fastigium regii solii *ex surculo*, vel germine *radicum illius*, nempe Berenices. *Veniet*, inquit, *cum exercitu adversus Callinicum.* Quod etiam testantur profani scriptores. *Et veniet usque ad munitionem Regis Aquilonis.* Ingressus enim est Syriam, & tantam formidinem passim injecit, ut se dediderint multæ urbes munitæ. Quum ergo hoc bello ad se traxerit multas urbes quæ poterant inexpugnabiles videri, non mirum est quod dicit Angelus ipsum venturum usque ad munitionem. Quod alii vertunt habitaculum, ratione caret, & corrumpunt prorsus sensum Prophetæ. *Veniet* ergo *in ipsam munitionem*, hoc est, perveniet in ipsam Syriam, ac potietur multis urbibus munitis. Postea addit, *Et faciet in ipsis*, hoc est, prosperabit. Facere enim sine adjecto sæpe accipiunt Hebræi pro res magnas gerere. *Faciet* ergo, hoc est, potenter pervadet bonam partem Syriæ, *& prævalebit.* Seipsum explicat hoc ultimo verbo, quod scil. Callinico futurus sit superior. Nam Seleucus Callinicus quamvis accersiverit fratrem suum minorem natu, quia tamen suspectam ejus fidem habuit, ideo transegit cum hoste suo, & putavit hoc sibi esse tutius. Hierax enim ille, hoc est, accipiter, statuerat expeditione illa abuti in suum commodum. Quia igitur non contentus erat dominio Asiæ, sed sperabat se fore hæredem unicum patris, præsertim quia secum adduxerat conductitios milites Gallos, qui jam irruperant in Asiam minorem, in Bithyniam, & illas partes: magis erat inflatus ut suam cupiditatem proderet. Seleucus Callinicus maluit cum hoste suo pacem facere, quam nimis fovere fratris vires. Et Hierax tandem magis detexit perversum animum. Bellum enim ultro fratri intulit, in cujus auxilium simulabat se venisse, & fuerat etiam interposito pacto accitus. Promiserat enim frater Seleucus aliquam partem Asiæ usque ad Taurum montem. Quum ergo videret se dejectum insidiis illis impiis & sceleratis, bellum apertum gessit cum fratre. Sed tandem victus fuit, & retulit mercedem suæ impietatis. *Sic ergo prævaluit Ptolemæus Euergetes*, ut tamen discesserit è Syria, sed spoliato prius hoste, quemadmodum sequitur.

8. Atque etiam deos ipsorum cum conflatilibus ipsorum, & cum vasis pretiosis ipsorum (*hoc est, cum vasis desiderabilibus, ut prius dixi de hac voce*) auri & argenti in captivitatem ducent in Ægyptum, (*vel, captivos ducent in Ægyptum deos ipsorum una cum simulachris, & vasis desiderabilibus auri & argenti*) & ipse *pluribus* annis stabit quam Rex Aquilonis.

Latius explicat Angelus quod jam brevius dixerat, nempe sic fore victorem Ptolemæum, ut pro suo arbitrio spoliet fere totam Syriam. Profani etiam scriptores hoc dicunt, tantam simulachrorum copiam

piam fuisse ablatam, ut Ægyptus recuperaverit quæ multo ante tempore perdiderat, nempe deos aureos & argenteos. Sic igitur eventu comprobatum fuit vaticinium Angeli. *Gam* particula interponitur amplificandi causa, ut sciamus pacem non fuisse compositam æquis conditionibus, sed Ptolemæum usum fuisse jure victoris, quia spoliavit totam Syriam pro libidine. Quod subjicitur *staturum pluribus annis, quam Regem Aquilonis*, quidam hoc restringunt ad mortem aut vitam utriusque Regis: alii vero latius extendunt. Sed probabile est, Angelum loqui de Ptolemæo Euergete, qui regnavit quadraginta sex annis. Quum ergo Deus produxerit ejus vitam longius, non mirum est si Angelus dicat fore magis diuturnum ejus tempus, quam Regis Syriaci. Hoc vero ad præsentem causam pertinet, quia si mortuus fuisset priore loco, poterat reparare bellum Callinicus, sed quoniam superstes fuit Ptolemæus, ideo non ausus fuit quicquam tentare, quoniam frustra putabat id se facturum contra eum à quo jam devictus fuerat. Sequitur,

9. Et veniet in regnum Rex Austri, & redibit in terram suam.

Clausula est superioris sententiæ: quasi diceret, pacato itinere Ptolemæum esse rediturum. Invaserat hostiliter Syriam. Ergo potuit sibi metuere, nisi profligatus fuisset hostis. Sed quoniam victor discessit, ideo dicit Angelus venturum esse in regionem suam. Nam istud Venire, & istud Redire emphatice ponitur, pro eo quod est sine aliqua molestia, sine aliquo metu, sine aliquo periculo. Rediit igitur in regnum suum, & in terram suam, quoniam potuit transire quietis hostibus suis, quos jam prostraverat. Sequitur,

10. Et filii ejus provocabuntur, & congregabunt multitudinem copiarum magnarum: & veniendo veniet, & inundabit & transibit: revertetur & incitabitur usque ad munitionem ejus.

11. Tum exacerbabitur Rex Austri, & egressus pugnabit adversus eum, adversus Regem Aquilonis, & stare faciet (*statuet*) multitudinem magnam, tradeturque multitudo illa in manum ejus.

Hic Angelus transit ad tertium bellum, nempe quod filius Callinici movit contra Ptolemæum Philopatorem. Mortuo igitur Euergete, duo filii Callinici conjunctis viribus putarunt recuperandam esse Syriam, saltem partem illam qua exuti fuerant. Quum autem jam essent fere in procinctu, hoc est, quum jam eductæ essent copiæ, mortuus est primogenitus Seleucus: superstes fuit Antiochus Magnus quem vocarunt. Tunc vivebat Ptolemæus Philopator, amator scilicet patris sui, quia sic dictus fuit à parricidio utriusque parentis, quibus etiam adjunxit fratrem. Per antiphrasin ergo vocatus fuit Philopator in ludibrium, quia honorificum est nomen illud, & testimonium pietatis in se continet. Ille autem patrem jugulavit, & matrem, & fratrem. Propter has omnes nefandas cædes, ignominiose nomen Philopatoris impositum illi fuit. Quoniam ergo exosus erat etiam suis popularibus, putarunt filii Callinici, nempe Seleucus Keraunos, qui erat primogenitus, & Antiochus Megas, jam sibi venisse tempus opportunum, quo ad se recuperarent urbes Syriæ perditas. Erat enim ille propter tot scelera infamis & exosus. Ergo nihil sibi fore negotii putabant in recuperanda illa ditione, quum hostis flagraret infamia, & haberet multos hostes domesticos. Hæc ratio est cur dicat Angelus de filiis ejus, nempe Seleuci Callinici, *Provocabuntur, & ducent multitudinem exercituum magnorum.* Quanquam vertere placuit copias magnas. Narrant quidam historici fuisse tunc duos validissimos exercitus. Nisi fallor Antiochus Magnus adduxit septuaginta millia peditum, & quinque equitum millia. Prævaluit Ptolemæus equitatu. Habuit enim sex millia equitum, sed peditum habuit duntaxat sexaginta duo millia, ut auctor est Polybius libro quinto. Erant fere pares viribus, sed auxerant fiduciam duo filii Seleuci Callinici, de quibus solis nunc loquitur Angelus, quod viderent hostem suum esse sceleratum, & propter parricidia esse in maximo odio. Dicit autem postea, *venturum:* mutat numerum, quoniam mortuus est in ipso belli apparatu prior frater, vel primogenitus Callinici, nempe Seleucus Keraunos, & dicunt fuisse interfectum à suis in transitu Asiæ. Quicquid sit, constat ex omnibus historiis solum Antiochum, cui cognomen fuit Magni, gessisse bellum contra Philopatora. Dicit autem sic venturum, *ut inundet ac pervadat.* Recuperavit enim partem illam Syriæ, quam perdiderat, & quum accederet ad Ægyptum, tunc occurrit tandem Philopator ille, quem dicunt profani scriptores fuisse hominem ignavum. Fraudibus enim duntaxat pollebat, non autem aperta virtute. Serius ergo suas copias paravit, ut hosti suo resisteret. Hæc ratio est cur dicat Angelus *venturum esse Regem Syriæ*, vel Aquilonis *usque ad arces*, vel munitiones, quoniam scilicet tandem expergefactus fuit Philopator: sed nunquam induit arma ut hostem repelleret, nisi summa necessitate coactus. Et ideo etiam subjicit, *Et irritabitur*, vel exasperabitur *Rex Austri*, inquit. Utitur verbo Exasperandi, quoniam, ut jam dictum fuit, non ante sese opposuit hosti Antiocho, quam ubi sensit regnum suum in magno esse discrimine. Forte passus fuisset sibi eripi Syriam, modo de regno Ægypti fuisset securus: sed quoniam periclitabatur & de vita, & de omnibus fortunis, ideo exasperatus fuit, ut tandem prodierit contra hostem: & tamen prævaluit, ut postea videbimus. Non possem hodie absolvere. Hic igitur finiam. Prævaluit Philopator: sed quum esset homo segnis, deinde quum tam suis, quam hostibus diffideret, ideo etiam coactus fuit hoc metu pacisci cum hoste suo, quamvis esset victor. Poterat non tantum hostem suum repellere, quem jam devicerat, sed poterat grassari per totam ejus ditionem: non ausus est facere, nempe quum esset parricida, & sibi esset male conscius, quum sciret invisum esse nomen suum omnibus: ideo quamvis superior viribus esset, ac jam prælio vicisset hostem suum, non tamen ausus est ulterius progredi. Sed quæ sequuntur postea explicabimus.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es nobis quasi in speculo proponere ante oculos providentiam tuam peculiarem, qua Ecclesiam tueris, ut confirmati exemplis istis discamus in te recumbere, atque inter tot perturbationes, quibus hodie mundus agitatur, tamen maneamus quieti sub protectione tua: atque ita commendemus tibi salutem nostram, ne dubitemus, quicquid accidat, tamen nos fore salvos & incolumes, & quicquid patiendum erit, id nobis cessurum in salutem quamdiu sub manu tua degemus, & invocabimus nomen tuum sincero animo, & vicissim etiam ostendes te nobis Patrem in unigenito Filio tuo, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA OCTAVA IN DANIELEM.

EXposuimus proxima lectione cur Angelus hic loquatur de exacerbatione Ptolemæi Regis. Nisi enim pertractus fuisset in bellum, ut erat ingenio segni, passus fuisset sibi eripi multas urbes, neque motus fuisset dedecore aut damno. Sed quum videret sibi esse negotium cum hoste acri & strenuo, tandem suscepit arma. Postea adjungit, *Egredietur & præliabitur cum ipso*, nempe cum Antiocho, *cum Rege Aquilonis*, hoc est, cum Rege Syriæ. *Et statuet multitudinem magnam*. Potest hoc ad utrumque referri. Antiochus enim tunc adduxit magnum exercitum. Habebat enim quinque millia equitum & septuaginta peditum. Superior erat Ptolemæus equitatu, nempe qui armaverat sex millia equitum. Potest igitur hoc apte exponi de Antiocho, *Statuet ille multitudinem magnam, & dabitur multitudo in manum ejus*, nempe in manum Ptolemæi. Videtur contextus ita melius fluere. Tamen si quis de ipso Ptolemæo accipere malit, non contendam. In re enim hoc non habet multum momenti, quia simpliciter pronunciat Angelus, Ptolemæum superiorem fore in hoc prælio, in quo Antiochum Magnum devicit. Cæterum hoc notandum est, fuisse victorem non propria industria aut virtute, neque etiam consilio, aut bellandi peritia: sed quoniam Dominus, qui moderatur successus bellorum, voluit tunc ad tempus domare superbiam Antiochi Magni. Nunc sequitur,

12. Et tolletur multitudo illa, *(hoc est, sese attollet)* & elevabitur cor ejus, & dejiciet myriades, *(hoc est, magnas copias)* & non roborabitur.

Finem belli Angelus hic notat. Si enim juvisset Fortunam virtute Ptolemæus, poterat facile occupare totum Syriæ regnum, quemadmodum tradunt profani scriptores. Sed erat suis deliciis ita addictus, ut libenter transigeret cum hoste suo. Reversus in regnum occidit uxorem suam Eurydicen: deinde abusus est scorto masculo Agathocle, cujus & sororem alterum scortum passus est dominari in regno: fuit denique fœdissimum exemplum & crudelis & ignavi hominis. Itaque initio dicit Angelus fore *ut exercitus ejus sese attollat in sublime, cor ejus etiam elevetur*, nempe ob prosperos successus. Injecerat enim terrorem non solum Antiocho, sed etiam omnibus vicinis regionibus. Quum ergo posset ad se trahere potentiam Orientis, tamen defecit in ipso cursu. Profligavit quidem exercitum hostilem, & hac in parte non parum opitulata est Arcinoë (ut dicunt historici) soror ejus, sed post magnas clades, tandem robur non obtinuit. Quid autem fuit obstaculo? Nempe segnities, quoniam erat homo ebriosus, & qui nihil aliud curabat quam convivia & fistulas, & magis obscœnas voluptates. Hinc igitur factum est ut concideret, quum tamen esset elatus quasi supra nubes. Postea sequitur,

13. Et redibit Rex Aquilonis, (*Rex Syriæ*) & statuet multitudinem magnam præut antea, (*hoc est, majorem exercitum colliget, quam prius*) & circiter finem (*hoc est, ad terminum, ad certum tempus: sed dicit ad finem*) temporum annorum (*ad verbum*) veniendo veniet cum exercitu magno, & cum opibus magnis. (*vel multis. Sunt enim duæ voces, Gadol, & Rab.*)

14. Et temporibus illis multi stabunt contra Regem Ægypti, & filii dissipatores populi tui sese attollent ad stabiliendam visionem, & corruent.

Hic vaticinatur Angelus de aliis bellis. Nam describit initio bellum quod gestum est ab Antiocho adversus Ægyptios, quum mortuus esset Philopator, relicto parvo filio hærede, qui vocatus est Ptolemæus Epiphanes. Quum ergo videret terram illam orbatam esse Rege, instruxit exercitum, & Ægyptum invasit. Quia non suppetebant Ægyptiis vires ad resistendum, missa fuit Romam legatio: & quemadmodum scimus Romanos cupide sese implicuisse omnibus negotiis, ut ita Imperium suum longe & late extenderent, miserunt statim ad Antiochum Magnum, & rogarunt ut desisteret ab illo bello. Non paruit quidem statim, sed multa tentanti successus defuit, donec acerrimo prælio congressus est cum Scopa: victoriam adeptus tandem est. Neque enim Ægyptii interea quiescebant, & quamvis sperarent posse compesci interposita Senatus auctoritate Antiochi impetum, tamen ipsi quoque exercitum sedulo opposuerunt duce Scopa, qui multis rebus feliciter gestis devictus fuit in finibus Judææ. Hoc bellum nunc Angelus describit. *Revertetur*, inquit, *Rex Syriæ*, nempe post mortem Ptolemæi Philopatoris. Quievit enim usque ad tempus illud, quia infeliciter expertus fuerat vires suas, & sic attritæ fuerant ejus copiæ, ut non confideret se quicquam profecturum. Sed putavit nihil sibi fore negotii, quum Ægyptus capite suo careret, & esset quasi truncum corpus. Tunc ergo elatus fuit nova fiducia, & reversus est in Ægyptum. *Et constituet*, inquit, *multitudinem majorem quam initio*. Erat quidem magnus ille exercitus & validus, ut dictum est, quum instructus esset tanto equitatu: deinde quum haberet septuaginta millia peditum, sed tunc coëgit majores copias. Et significat Angelus venturum Regem Syriæ aliquo tempore interposito. Dicit enim, *Ad finem temporum annorum veniendo veniet*, hoc est, perrumpet. Videtur enim augendi causa sic loqui Angelus, quoniam contempserit tunc Romanos, quia scilicet longe ab ipso distabant, neque metuebat quod postea accidit. Nunquam enim putasset tantum esse in illis audaciæ ut mare trajicerent. Postea addit, *Et temporibus illis multi stabunt contra Regem Austri*, vel Ægypti. Subindicat Antiochum Magnum non fore solum hostem, sicuti ex historiis constat Philippum Regem Macedoniæ fuisse illi socium & fœderatum in hoc bello. Nec dubium est quin commoverint totam Asiam minorem duo illi Reges, atque ut pollebant summa potentia fieri non potuit quin multi cum ipsis tumultuarentur. Actum igitur videri poterat de regno Ægypti, & ideo dicit Angelus *staturos multos contra Regem Austri*. Adjungit, *Et filii dissipantes*. *Paritzim* vocant Hebræi Latrones. Sed radix hujus vocis est *Paratz*, quod significat rumpere, & frangere, & dissipare, interdum etiam destruere. Nec dubium est quin hic *Paritzim* vocet Angelus homines factiosos. Neque enim

enim poterat aliter stare populus ille, nisi manerent inter se quieti & concordes. Vocat igitur *Paritzim* qui violarunt illam unitatem, quia quum quisque sese addiceret exteris Regibus, ita factum est ut Judæa exposita fuerit quasi in prædam nunc Syris, nunc Ægyptiis. Quanquam locum hunc accipiunt interpretes de Onia minore qui concessit Heliopolin, & secum traxit quosdam exules, atque illic templum extruxit, sicuti liber Machabæorum narrat, & Josephus etiam. Prætexuit autem vaticinium Jesaiæ, quod habetur cap. 19., ubi dicitur, Et erit altare Deo in medio Ægypti. Non dubium est quin Propheta illic prædicat amplitudinem regni Dei, quia propaganda erat religio per totum orbem. Quum autem Ægyptus esset apprime dedita idololatriis, ideo diserte exprimit cultum Dei fore purum & integrum in Ægypto, quasi diceret, Accedent Ægyptii qui hactenus conati sunt veram & sinceram pietatem abolere, accedent, inquam, ad populum Dei, & rite ipsum colent. Scimus enim Prophetas figurate loqui de spirituali Christi regno, & semper adducere in medium umbras temporis sui. Per altare igitur simpliciter cultus Dei intelligitur. Impostor ille Onias quum erigeret profanum templum, & ita pollueret sacrum altare, tamen jactavit se implere vaticinium. Sic igitur hunc locum accipiunt, *Filii dissipatores populi tui sese attollent ad stabiliendam visionem*, hoc est, fallaci illo prætextu, quasi hoc modo implerent quod prædictum fuerat à Jesaia, *& tamen corruent.* Sed potest etiam indefinite hoc accipi, ut Angelus admoneat, istas turbas non venturas nisi arcano Dei consilio. Scimus autem quantum hoc ad levandum mœrorem piorum valeat, & quantum afferat solatii, ubi agnoscunt regi omnes mundi tumultus certo Dei consilio, nec quicquam temere accidere, sed turbari mortales, quoniam Deus pœnas de illis velit exigere, & Ecclesiam sæpe concuti, quia hoc modo probare atque examinare Deus velit suorum patientiam. Possumus ergo hoc vaticinium absolute accipere, quasi diceret Angelus, non fore quidem hoc propositum istis apostatis & dissipatoribus ut impleant vaticinium, sed tamen nihil fore in his rebus tam confusum vel turbulentum, quin Deus compleat quod ante testatus fuerat per suos Prophetas. Ergo vaticinium hic possumus accipere simpliciter pro tot prædictionibus quæ passim occurrunt in Prophetis, sicuti jam ante audivimus Prophetam de multis Ecclesiæ vexationibus fuisse admonitum, ut acquiescerent fideles in providentia Dei, quum viderent res ita in mundo turbatas. Postea sequitur,

Jesa. 19. vers. 19.

15. Et veniet Rex Austri, & fundet aggerem, (*hoc est, cumulabit aggerem projiciendo lapides & ligna & terram*) & capiet urbem munitionum: & brachia Austri (*hoc est, Ægypti*) non stabunt, neque populus electorum ejus, neque virtus *erit* ad standum.

Prosequitur eandem sententiam Angelus. Dicit enim, Quum irrumpet Antiochus Magnus nullam fore Ægyptiis virtutem ad resistendum, quin capiat urbem munitam. Hic est heterosis numeri. Loquitur enim de urbibus munitis. Nam recuperavit urbes quas prius perdiderat, & pervenit usque in Ægyptum ad urbem Raphiam. Sequitur explicatio, *Brachia*, inquit, *Ægypti non stabunt, nec populus etiam delectuum ejus* quoniam missus fuerat Scopas cum magnis copiis, qui rebus prospere gestis ultimo conflictu fuit profligatus: ita defuit virtus ad resistendum. Postea sequitur,

16. Et faciet veniens ad eum pro beneplacito suo, (*hoc est, pro sua libidine*) & nullus stabit coram facie ejus, & stabit in terra desiderabili, & consumetur (*alii nomen esse volunt, Consumptio*) in manu ejus.

Pergit adhuc in eodem sermone Angelus. Dicit enim Antiochum Magnum fore votorum suorum compotem, ita ut passim diffundat terrorem belli, ut nemo audeat se coram opponere. *Faciet* igitur *pro suo beneplacito*, inquit, *& nullus stabit coram facie ejus, & stabit in terra desiderabili*, hoc est, adducet exercitum victorem in Judæam, & erit gravis consumptio sub manu ejus, vel consumetur Judæa ipsa in manu ejus, hoc est, perdetur. Diximus initio non fuisse missum Angelum qui dissereret de historiis, quemadmodum solent narrari res gestæ: sed hoc ideo fuisse factum, ut fideles agnoscerent semper Deo fuisse curæ salutem suam. Experientia enim docebat nihil contingere, quod non fuisset divinitus prævisum. Deinde ut agnoscerent sibi in salutem omnia cessura. Neque enim frustra prædixerat Deus quæcunque postea ventura erant. Ideo nunc Angelus exprimit venturum Antiochum *in terram desiderabilem.* Prius dictum fuit cur hoc nomine vocetur Judæa, non quod excelleret præ aliis omnibus terris, sed quoniam Deus illic sibi elegerat sedem & domicilium. Præstantia igitur illius terræ pendebat à gratuito Dei beneficio. Hoc autem potuit videri absurdum, tantum licentiæ permitti impio tyranno & latroni, ut diriperet Judæam quam Deus dignatus fuerat peculiari honore, ut scilicet illic habitaret, sicuti vocabat requiem suam. Sed scimus Ecclesiam quamdiu peregrinatur in mundo, non esse immunem à multis molestiis, quoniam utile est filiis Dei humiliari sub cruce, ne lasciviant in terra, vel sese projiciant ad delicias, vel indormiant cupiditatibus carnis suæ. Angelus causam hic omittit cur Deus passurus sit Antiochum ita crudeliter grassari in terra sancta, sed fideles jam edocti erant ex Lege & Prophetis, hanc esse Ecclesiæ conditionem, ut obnoxia sit variis molestiis. Satis igitur habet rem ipsam simpliciter narrare, *& consumetur terra amœna sub ejus manu*, vel erit consumptio. Quantum ad summam rei parum interest utrumvis legamus. Denique hic Angelus & Danielem, & alios omnes hortatur ad patientiam, ne deficiant sub illa Dei ferula, quum Antiocho tantum permittet, ut instar prædonis vagetur, & exerceat suam tyrannidem & sævitiam inter ipsos Judæos. Ego hic prolixius non refero quæ legi possunt in libris Machabæorum. Sed tantum hoc breviter attingam, non sponte Antiochum venisse cum exercitu, ut Judæam vexaret, sed fuisse accitum ab impiis sacerdotibus. Tanta fuit in illis perfidia & immanitas, ut proderent sponte templum Dei, ut etiam exponerent tot malis gentem suam. Fuit illa gravis tentatio, ideo optime consuluit Deus suis cultoribus, quum prædixit quod poterat labefactare ipsorum fidem, & ipsos in desperationem conjicere. Sequitur,

Psal. 132. vers. 14.

17. Et ponet faciem suam, (*id est, seipsum convertet*) ad veniendum cum potentia totius regni, & rectitudines cum eo, (*alii vertunt, Recti cum eo*) & faciet: (*potest etiam esse superflua copula, ut sæpe videmus vacare in Scripturis. Ita uno contextu legendum esset,*

esset, faciet cum eo rectitudines, ut ante visum est) & filiam mulierum dabit illi ad perdendum eam, sed non stabit ipsa, & non erit ipsa ei. (*hoc est, non se conferet in ejus arbitrium, neque stabit ab eo.*)

Hic describit secundum bellum Antiochi contra Epiphanem, qui jam adoleverat, ideo dedit illi Cleopatram filiam, quoniam sperabat hoc modo obliquis artibus se posse subigere regnum Ægypti. Nam ita apud se statuerat filiam sibi fore morigeram, illa autem servavit marito fidem conjugalem, & non dubitavit in gratiam mariti inimicitias suscipere cum patre suo. Coluit igitur maritum fideliter ut decebat, neque aurem præbuit versutis consiliis Antiochi. Ita fraudatus fuit spe illa, quia non potitus est per filiam regno Ægypti. Antequam vero filiam daret Ptolemæo, jam bellum tentaverat, sed quoniam carebat successu, & videbat Romanos sese interponere, deinde aliis bellis distinebatur, contentus fuit hac ratione, nempe quia putabat, quemadmodum diximus, auxilio filiæ suæ regnum Ægypti fore statim suum. *Convertit* ergo *ad veniendum cum potentia totius regni*, hoc est, collegit omnes suas copias, ut obrueret ipsum Ptolemæum Epiphanem, qui tunc adolescens quidem erat, sed nondum adeptus magnam auctoritatem, neque etiam pollebat consilio & prudentia. Quum autem videret sibi non succedere belli fortunam, *filiam mulierum*, hoc est, formosam, *dedit illi*. Nam sic exponunt interpretes, vocari *filiam mulierum*, quæ pulchritudine esset insigni ante alias. Quantum attinet ad particulam illam, ubi dicit *Vischarim Immo*, qui vertunt Rectos putant hoc dictum esse de Judæis: quoniam Antiochus illos in deditionem acceperat, & erant permulti qui illi gratificabantur. Existimant igitur Judæos honoris causa vocati rectos, propter Dei cultum. Sed videtur illud nimis coactum esse. Non dubito igitur quin Angelus significet specie fœderis Antiochum fore amicum Ptolemæo, quia aperto Marte illum non poterat regno spoliare. Tametsi enim Romani nullum exercitum armaverant, cœpit tamen ipsos timere Antiochus, & ideo maluit astute consulere rebus suis, præsertim quum inhiaret aliis prædis, ut nuper dictum fuit. Statim enim bellum traduxit in Græciam, quemadmodum dicet Angelus. Sed prius hoc pronunciat *daturum filiam suam ut eam perdat*. Hic perstringit vafritiem Magni Antiochi, qui filiam suam turpiter vendidit, non secus ac scortum. Quantum enim in se fuit, voluit per ipsam interfici maritum, aut veneno aut alia ratione. Ergo *filiam dedit, ut eam perderet. Sed illa non stetit*, hoc est, non assensa est impiæ patris sui libidini: *& non fuit illi*, id est, noluit favere tantis sceleribus. Quicquid hic Angelus prædicit legimus apud profanos scriptores fuisse completum: & hinc clarius apparet, Deum tunc quasi in speculo posuisse ante oculos piorum suam providentiam in regenda & servanda Ecclesia. Nunc sequitur,

18. Et vertet faciem suam ad insulas, & capiet multas, & quiescere faciet (*hoc est, retorquebit*) Princeps opprobrium ejus apud ipsum *Ideo* non torquebit opprobrium suum in ipsum. (*Est in verbis obscuritas, sed postea ex historia conjicere licebit quid velit Angelus.*)

Primo per Insulas non dubium est quin Asiam minorem designet, atque transmarinas regiones, sicuti Græciam & Cyprum, & omnes insulas maris Mediterranei. Judæis enim non est novum, Insulas vocare regiones omnes quæ ultra mare sitæ erant, quoniam non erant magnopere periti navigandi. Dicit ergo, *vertet faciem suam ad insulas*, id est, convertet se ad plagas mundi oppositas. Mare enim Mediterraneum est inter Syriam & Asiam minorem, ut satis notum est: media est Cilicia, cui etiam dominabatur Antiochus: sed sedes regni Syria erat. Ergo Insulas vocat respectu Syriæ, & Judææ, tam Asiam minorem, quam Græciam, & insulas etiam positas in mari Mediterraneo. Hoc accidit quum Ætoli bellum renovarunt devicto Philippo. Fuerant enim Romanis auctores suscipiendi belli in Græcia, & honesto prætextu, nempe ut totam Græciam liberarent, cujus multas urbes, & apprime munitas occupaverat Philippus Macedo. Sed Ætoli, ut erant superbi, & cupidi dominationis, aliud captabant, quemadmodum eventu probatum fuit. Jactarunt enim se esse Græciæ liberatores: usos quidem fuisse Romanorum auxilio, sed se præcipuos fuisse in bello duces: & quum viderent Chalcidem, & alias quasdam urbes teneri à Romanis, cœperunt conflare illis invidiam. Titus Flaminius deduxit ex urbibus illis præsidia: sed tamen non cessarunt Ætoli. Volebant enim soli eminere, & rejicere procul Romanos. Ita factum est, ut miserint legatos suos ad Labim Lacedæmoniorum tyrannum, ad Philippum Regem, & deinde ad Antiochum: & præcipuum flabellum hujus contentionis fuit Thoas. Nam postquam concitavit vicinas gentes profectus est ipse ad Antiochum. Ejus relatu quum inflati essent Ætoli largis promissis, putarunt sine ullo negotio pacatam sibi fore Græciam. Interea Antiochus exiguo tantum exercitu appulit in Asiam minorem. Ducebat secum Annibalem, qui erat sola fama Romanis formidabilis, & si creditum fuisset ejus consilio, haud dubie Antiochus poterat facile depellere Romanos. Sed aulici adulatores non passi sunt Annibalem pollere ulla gratia apud stolidum Regem. Deinde Villius etiam astute reddidit eum suspectum Antiocho. Nam quum missus esset legatus in Asiam minorem, sese insinuavit in amicitiam Annibalis, familiariter cum eo versatus est, & tantum profecit ex quotidianis colloquiis, ut Antiochus putaverit Annibalem jam non fore sibi fidum. Hinc factum est ut bellum illud totum gesserit sine ulla ratione, vel consilio, vel strenuitate. Imo quum venisset in Chalcidem correptus amore cujusdam puellæ tanquam in alto otio celebravit insanas nuptias: & habuit socerum quendam Chalcidensem civem, quum tamen esset tantus Rex, cui nullus esset par in toto orbe. Etsi autem inconsiderate se gessit, famæ tamen suæ auspiciis magis quam industria initio multas urbes cepit non tantum in Asia minore, atque in mari Mediterraneo, sed etiam in Græcia ipsa. Recuperavit enim Chalcidem, & alias urbes, quæ occupatæ fuerant à Romanis. Hoc nunc refert Angelus quasi res gesta esset: tamen concionatur de rebus futuris, ut scimus. *Vertet igitur faciem suam ad insulas, & capiet multas, & Dux quiescere faciet, retorquebit opprobrium ejus in ipsum.* Sæpius pugnavit Antiochus cum Romanis, & semper infeliciter: quanquam aliquando putavit se esse superiorem: sed ex quo Attilius classis præfectus intercepit ejus commeatus, & itinera clausit, M. Acilius Consul terrestri prælio frangere cœpit ejus vires, & paulo post magis ac magis collapsa fuit ejus potentia. Devictus etiam à Livio Prætore navali prælio, magnam jacturam fecit: & sero tunc agnovit Rex errorem suum, quod non obtemperasset consilio Annibalis, sed non fuit tempus justum repa-

reparandi belli. Ideo quum dicit hic Angelus, *Dux residere faciet opprobrium ejus penes ipsum*, significat quum inflatus esset stolida superbia Antiochus, fore ut in caput ejus redundent vesanæ jactantiæ, quas vomebat pleno ore adversus Romanos. Nam quum hic loquitur *de opprobrio ejus*, ego active opprobrium interpretor. *Manere* igitur *faciet opprobrium*. Nam *Cherpath* significat Opprobrium: sed posset duobus modis sumi opprobrium Antiochi passive, vel opprobrium active. Verum mihi, quemadmodum jam dixi, magis probabile est Angelum hic loqui de stulta ejus gloriatione. Contemptim enim & probrose spernebat Romanos. Scimus quam stulte per legatos suos illis insultaverit apud omnes conventus Græciæ. *Dux* ergo vel Acilius, vel Lucius Scipio, qui tandem compulit eum ultra Taurum montem, *quiescere fecit opprobrium ejus penes ipsum, & non torquebit*, inquit, *in illum opprobrium suum*, hoc est, ore & plenis buccis Antiochus evomuit sua convitia contra Romanos, sed futiliter. Evanuerunt igitur omnia illa probra Antiochi, nec quicquam nocuerunt Romanis: sed *Dux ipse*, vel Lucius Scipio, vel Acilius, ut dixi, retorsit in ipsum opprobria illa, quibus putaverat posse Romanos prosterni, sed ventus erat duntaxat. Deridet igitur fastum Antiochi Angelus, quum dicit, *Venturum Ducem qui rejiciat in ipsum opprobria, ut non veniant in Ducem*, hoc est, in Romanos. Caput enim accipit pro toto corpore.

Da omnipotens Deus, quando ita tibi placet exercere fidem nostram, ut nulla sit nobis certa vel stabilis quies in terris, quamvis contingat mundum centies volvi ac revolvi, ut recumbere tamen in te discamus, nec dubitemus nos ita protectum iri manu tua, ut semper nobis omnia eveniant in bonum. Et quamvis non simus extra telorum jactus, tamen sciamus nullum nobis posse vulnus lethale infligi, ubi opposueris manum tuam: atque tali fiducia freti non desinamus constanter & invictis animis militare sub tuo vexillo, usque dum colligas nos in beatam illam quietem quæ nobis reposita est in cælo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINQUAGESIMA NONA IN DANIELEM.

19. **Et vertet faciem suam ad munitiones terræ suæ, & impinget, & cadet, neque invenietur.**

Hic vel notatur turpis exitus Antiochi, qui populari tumultu interfectus est quum spoliaret templum Beli, vel describitur eventus belli quod gesserunt Romani cum eo sub auspiciis Lucii Scipionis, cui extra sortem mandata fuit illa provincia, quia Cneus Scipio, qui victor fuerat Aphricæ, offerret se legatum fratri. Prius, ut dictum fuit, accisæ fuerant opes Antiochi. Perdiderat enim urbes Asiæ, quibus si principio cessisset, poterat quietus tenere bonam partem Asiæ minoris. Sed quoniam extenderat alas suas in Græciam, & sperabat hoc modo se aliquando fore dominum totius Græciæ, atque adeo Macedoniæ, non potuit adduci ut præsidia deduceret ex illis urbibus: tandem coactus fuit etiam minore Asia cedere. Hoc si placeat, progressus belli designat Angelus quum dicit, *vertet faciem suam ad munitiones terræ suæ*, id est, Ubi coactus fuerit relinquere Græciam, conferet se in loca munita. Erat enim in locis tutissimis & regione satis pacata. Habebat undique urbes fere inexpugnabiles, & visus fuerat pugnam fugere. Historici quidam tradunt factum hoc fuisse consilio Cnei Scipionis. Nam filius ejus captivus erat tunc apud Antiochum, & sciebat ipsum pollere auctoritate supra fratrem, quamvis legatus esset titulo. Dicunt igitur persuasum fuisse Antiochum, ne ultimo prælio fortunam experiretur. Quicquid sit, satis constat non ante pugnasse, quam pudore coactus fuit, quoniam omnes objiciebant ignaviam, quod tanto exercitu præditus non auderet subire periculum certaminis. Vix enim unquam Romani cum tanto exercitu conflixerunt: tamen nunquam minus fuit terroris vel curæ, quemadmodum etiam narrat Titus Livius. Et satis apparet quam ingentes fuerint copiæ Antiochi ex strage ipsa, quoniam uno die quinquaginta millia perierunt: quod esset fere incredibile, nisi testatum esset tot ac tam certis testimoniis. Hoc modo diceret Angelus *Antiochum rediturum*, quia non progressus sit obviam, sed passus sit Lucium Scipionem trajicere. Quod si minimum signum resistendi dedisset, haud dubie Philippus habebat in manu sua & arbitrio totam potentiam Romanorum. Et multis visus est temere facere L. Scipio quum auderet tantum Philippo permittere, qui nuper devictus fuerat, & qui ob damnum & ignominiam acceptam adhuc gerebat animum exulceratum. Quod si Antiochus fuisset in procinctu ad cohibendos hostes, actum erat de exercitu Romano inter illas angustias & asperitates locorum: sed quemadmodum dictum est, aluit in otio & luxu suum exercitum inter urbes munitas. Quod si magis probetur alter sensus, ut certe probabilis est, sermo est de turpi in ulteriorem Asiam receptu, ubi impegit trucidatus à rusticis. *Cadet, nec invenietur*. Certum quidem est regnasse Antiochum, ex quo post exercitum profligatum conditiones accepit quales tulerunt Romani: obtinuit enim pacem, quamvis non absque gravi mulcta, tamen retento nomine regio: quin etiam fœdere honorifico conjunctus fuit cum Romanis: tantum coactus fuit & quasi relegatus ultra Taurum montem, & jussus pendere satis magnam pecuniam ob belli impensas, deinde obsides dare, & partiri naves ex æquo cum Romanis, quanquam crassa fraude illic fuit delusus. Nam Lucius Scipio jussit naves omnes conscindi, & tradidit ligna quæ nihil afferebant utilitatis Antiocho. Sciebat enim hominem esse fraudulentum & inquietum: ita barbare cum ipso egit, ut dignus erat. Quantum ad obsides pertinet, vidimus Antiochum & Demetrium ejus filios Romæ fuisse obsides, usque post ejus mortem. Fuit quidem ipse tranquillus, sed ablatæ sunt urbes Asiæ minoris, & jussus est se recipere ultra Taurum montem: Pylæ illæ fuerunt fines imperii ejus. Eumeni data fuit pars Asiæ: multæ urbes sui juris factæ sunt. Et Antiochus ut deleret infamiam, dicebat etiam jocose præclare secum fuisse actum, quod difficilis esset procuratio Asiæ minoris. Habebat enim alioqui amplum & opulentum regnum quo poterat esse contentus. Ego fui, inquit, hactenus œconomus in Asia: Romani me levarunt hac molestia. Quum ergo dicit Angelus, *Post casum, Regem illum non fore amplius*, hoc intelligi debet de ignominiosa morte, quæ paulo post sequuta est. Insatiabilis enim fuit ejus avaritia: deinde quoniam pendebat magnum tributum Romanis, finxit se esse redactum ad extremam inopiam: ita voluit spoliare templum Jovis Dodonæi: illic occisus est per tumultum. Huc ergo proprie referri debet postremum

ſtremum illud verbum, quod evaneſcet Rex Antiochus, quia ſcilicet occident eum homines ruſticani in tumultu. Hoc de Antiocho magno. Sequitur nunc de Seleuco, qui primus fuit ejus ſucceſſor. Habebat enim tres filios, Seleucum, quem multi vocant Keraunon, deinde Antiochum Epiphanem, & Demetrium. De Seleuco ita loquitur Angelus,

20. Et ſtabit ſuper locum ejus tranſire faciens exactorem *in* honore regni, (*alii vertunt appoſitive, honor, vel decor regni*) & diebus paucis conteretur, idque non in ira, neque in prælio.

Satis notum eſt Seleucum non diu fuiſſe patri ſuperſtitem, ſive extinctus fuerit veneno, ſive à ſuis domeſticis interfectus. Suſpicio quidem cecidit in fratrem ejus Antiochum, qui audita patris morte remiſſus fuit in patriam. Solus autem Demetrius retentus fuit, qui poſtea fuga elapſus eſt, quum egreſſus urbe ſub ſpecie venationis pervenit uſque ad ripam Tiberis Hoſtiam uſque, & conſcenſo parvo navigio, maluit ſe in ultimum diſcrimen conjicere, quam perpetuo manere exul. Quantum ad Seleucum ſpectat, dicit Angelus, *Stabit ejus loco*, hoc eſt, ſuccedet jure hæreditario in locum Antiochi magni Seleucus, *qui tranſire faciet exactorem:* alii vertunt, Auferet exactorem. Nam in hiphil hoc verbum עבר ſignificat Auferre. Dicitur enim apud Hebræos facere tranſire aliquem, qui eum excludit. Exiſtimant enim quidam interpretes hoc dictum eſſe in laudem Seleuci, quaſi tributa à patre impoſita minuerit, quod tamen hiſtorici falſum eſſe produnt. Nam damnant ipſius avaritiam & rapacitatem. Aliis in rebus excellentior fuit fratre Antiocho: tamen crudelis fuit erga ſuos, deinde homo libidinoſus. Quum magnos ſumptus faceret, non potuit ita eſſe temperans ut parceret ſuis ſubditis. Nam luxuria & prodigalitas trahunt ſemper ſecum ſævitiam in exigendis tributis. Qui enim multum profundit, neceſſe eſt ut exugat fere populi ſanguinem. Quum ergo Seleucus fuerit libidinoſus homo, commodior eſt atque aptior hic ſenſus, *quod fecerit tranſire exactorem*, hoc eſt, quod gravaverit totam ſuam ditionem magnis & novis exactionibus. Hoc tantum de ipſo dicitur, quoniam ſtatim interfectus eſt, quemadmodum ſequitur in ſecunda parte verſus. Si placeat appoſitive legere decorem regni, laudabitur Seleucus, acſi dictum eſſet, qui decus erit ac ornamentum. Sed ego exiſtimo ſubaudiendam eſſe literam ל. *Stabit* ergo *in locum ejus tranſire faciens exactorem*, *& paucis diebus conteretur.* Significat hoc verbo cruentam mortem. *Neque enim*, inquit, *in ira.* Miror cur quidam vertit in conſpectu mutuo. *Appajim* enim accipiunt Hebræi pro iracundia, quaſi diceret, non conteretur aperto Marte, nec prælio commiſſo, ſed interficietur à ſuis domeſticis. Variant autem in ſpecie mortis hiſtorici, quoniam nonnulli ſcribunt veneno fuiſſe necatum, alii autem fuiſſe occiſum gladio. Sed hoc parum ad rem refert. Nunc ſequitur ſucceſſio Antiochi Epiphanis.

21. Et ſtabit ſuper locum ejus probroſus, & non dabunt ei (*non conſtituent ſuper eum*) decorem regni, (*hoc eſt, non deferent gloriam regni*) & veniet cum pace, & apprehendet regnum per blanditias.

Conſentiunt in hoc ſcriptores, Antiochum Epiphanem fuiſſe admodum verſuto ingenio: & quidam etiam volunt furtim Roma egreſſum. Probabilis tamen conjectura eſt, fuiſſe dimiſſum à Romanis, audita patris morte, quia contenti erant fratre ejus Demetrio, præſertim quum haberent ex maximis regni Proceribus etiam alios obſides, ſed ille erat unus ex tribus filiis Regis. Quicquid ſit, de vafritie hujus hominis ſatis convenit inter omnes. Interea tamen fuit ſævus & atrox, & ideo Polybius dicit vocatum fuiſſe Epimanem per ludibrium. Quum ergo ſumpſiſſet ſibi cognomen Illuſtris, vocatus fuit Veſanus, ob turbulentum ingenium. Sed erat monſtrum conflatum ex diverſis vitiis. Nam erat ſervili & adulatorio ingenio, & ſtuduerat etiam Romæ ſibi favorem acquirere illo artificio, quemadmodum poſtea videbimus. Ubi autem extra metum erat, nullus modus ejus crudelitati, atque etiam ferociæ. Hac ratione vocatur hic *deſpectus*. Nam Romæ certe habitus fuit in pretio, deinde exceptus fuit cum ſummo plauſu à magna parte populi. Sed quoniam non erat heroica vel regali natura præditus, ſed ſordide ſemper adulatus fuerat Romanis, & inſinuaverat ſe in civium gratiam hoc modo, deinde etiam venerat in regnum quaſi ſupplex: ideo vocat eum Angelus Contemptum, vel probroſum. Poteſt tamen alia etiam ratio adduci æque probabilis, quod ſcilicet regnum fraude & per nefas occupaverit ſublato legitimo hærede. Relictus enim fuerat ſucceſſor à Seleuco, quem perfidus hic nebulo fraudavit jure ſuo, atque ita regnum ad ſe fraudulenter traxit. Scimus autem quanti faciat Deus vocationem ſuam, ne quid temere ſibi rapere audeant homines, quia ſemper videndum eſt quem quiſque gradum obtineat mandato Dei. Quoniam ergo Antiochus invaſit regnum nullo jure, ſed depulſo hærede legitimo, coram Deo fuit probroſus, quia non regnavit niſi per vim, & tyrannidem ex una parte, deinde per dolum & per obliquas artes. Non tamen dubito quin hic perſtringat Angelus perverſos mores Antiochi, ubi vocat eum *deſpectum*, quia ſcilicet nulla fuit in eo ingenuitas. Poſtea addit, *Non deferent ei regni honorem.* His verbis pronunciat non fore juſtum Regem, quia non creabitur ſuffragiis populi. Diximus Seleuci filium debuiſſe abſque controverſia regnare. Hic autem qui debuerat pupilli & nepotis eſſe tutor, ſpoliavit eum ſceleſte hæreditate paterna. Ergo Angelus pronunciat fore potius latronem, quam Regem, quia regnum occupabit, neque tamen creabitur ſuffragiis populi. Sequitur, *Et veniet in pace, & apprehendet regnum in blanditiis.* Explicatio eſt proximi membri. Quæri enim poterat qua ratione poſſet regnum eripere nepoti ſuo: nempe, inquit, *veniet in pace*, hoc eſt, non præ ſe feret id quod agitabit in animo, neque palam jactabit ſe eſſe Regem, ſed obtendet fallaciter nomen tutoris, donec poſſit pupillum illum perdere. *Veniet* igitur *in pace*, *& regnum apprehendet in blanditiis.* Ita videmus quid his verbis Angelus intelligat. Cæterum, quamvis Daniel hæc omnia non viderit, neque etiam multi ex electo populo, tamen quia delibarunt aliquid ex his vaticiniis, potuit hoc illis ſufficere, ne anxietas obrueret ipſorum animos, quia colligere licebat Deum loquutum eſſe per os Angeli ſui, & experientia docebat veriſſimum eſſe quicquid hic comprehenditur, etiamſi multi eventus adhuc eſſent abſconditi. Sed propoſitum fuit Deo fulcire piorum animos, uſque ad Chriſti adventum, & ita tranquillos retinere in maximis turbis, donec agnoſcerent non fruſtra fuiſſe promiſſum Redemptorem, poſtquam fuit exhibitus, quemadmodum dicetur in fine capitis. Nunc proſequar verba.

22. Et brachia inundatione obruentur (*ad verbum, inundabuntur*) à conspectu ejus, & conterentur, atque etiam Dux fœderis.

Conjicere promptum est non fuisse statim pacatam ditionem Antiocho, quoniam pars aulæ favebat legitimo hæredi. Sicut ergo in rebus novis fieri solet, multi fuerunt tumultus in Syria, antequam adversarios è medio tolleret Antiochus. Quanquam autem tunc regnum Ægypti destituebatur capite (erat enim tantum Ptolemæus Philometor, quem vocabant hoc modo) tamen Consiliarii pueri illius, quum magis studerent filio Seleuci, occultis subsidiis opem tulerunt adversæ factioni. Fuit igitur negotium Antiocho non tantum cum suis popularibus, sed etiam cum gentibus vicinis. Nam miserabantur sortem pupilli omnes, deinde indignitas ipsa multos movebat, ut ferrent aliquid auxilii. Adjutus ergo fuit Ægypti favore, & aliarum gentium puer ille. Ita Antiochus sustinuit multos & graves motus. Sed Angelus pronunciat fore victorem. *Inundabuntur*, inquit, *brachia*. Metaphorice sic vocat quæcunque auxilia contraxit filius Seleuci, non proprio consilio (neque enim poterat) sed per suos comites. *Brachia* ergo, hoc est, omnia auxilia quæ convenient ad restituendum filium Seleuci, *inundabuntur inundatione*. Est altera metaphora, id est, obruentur quasi diluvio. Et hac figura subindicat Angelus non modo fore victorem Antiochum, sed etiam facilem fore ejus victoriam, quoniam erit instar diluvii, non sua virtute, sed quoniam volebat Deus per manum illius tyranni affligere Israëlitas, ut postea videbimus, & simul etiam vexare tam Ægyptum, quam Syriam. Fuit denique flagellum Dei Antiochus, ideo confertur diluvio. Et ideo dicit, *à conspectu ejus*. Ostendit enim tantum fore terrorem Antiochi, ut solo aspectu dejiciat atque prosternat hostes suos, etiamsi careat viribus, neque sit industrius vel strenuus bellator. *Et conterentur*, inquit, *atque etiam Dux fœderis*, hoc est, Ptolemæus frustra studebit partibus sui consobrini. Erat enim filius Seleuci consobrinus Ptolemæi Philometoris, quoniam ut dictum fuit, Cleopatra nupserat Ptolemæo Philopatori, unde genitus fuit ille Philometor, & Seleucus frater erat Cleopatræ. *Dux* ergo *ipse fœderis*. Non quod potuerit proprio consilio quicquam aggredi aut gerere Ptolemæus, qui adhuc puer erat, sed tanta erat dignitas in regno Ægypti, ut merito vocetur *Dux fœderis*, quoniam alii omnes sequuti sunt potentiam Regis illius. Hoc quoque eventu comprobatum fuit, quoniam infeliciter pugnarunt omnes qui conati sunt ejicere Antiochum ex regni possessione. Nunc sequitur,

23. Et à conjunctione, cum eo faciet dolum, & ascendet, & prævalebit cum exigua gente. (*vel manu.*)

Significat Angelus aliquam intermissionem bellorum, quia Antiochus contentus erit ad tempus Syria, neque tentabit Ægyptum. Magnum enim fuit repellere omnes omnium conatus, qui volebant recuperare jus nepotis. Et minime dubium est quin gravata fuerit, & fere exhausta illa tota regio continuis impensis bellorum. Nam quum subinde surgerent novi motus, oportuit auxilia hinc inde contrahere, quod fieri non poterat sine magno sumptu. Non mirum igitur est si Antiochus ut erat callido ingenio, pacem simulaverit cum nepote suo Rege Ægypti, nempe Ptolemæo Philometore, quum superstes esset soror Cleopatra: & fuit illa honesta excusatio. Ergo Angelus hic primo significat fore aliquas inducias, imo fore pacem inter Antiochum & Regem Ægypti. Sed tamen adjungit Antiochum semper fore perfidum in suis amicitiis. *A conjunctionibus* ergo, hoc est, post conjunctiones *cum ipso faciet dolum*. Quantumvis ergo prætexat se amicum esse & socium nepoti, tamen geret se dolose cum ipso: *& ascendet*, inquit, *& prævalebit cum exigua manu*, nempe quia aggredietur puerum ex inopinato. Quum enim putaret Ptolemæus sibi firmam esse amicitiam cum avunculo, facile fuit Antiocho intercipere per fraudem aliquas urbes, & quidem exigua manu. Fefellit enim hostem suum qui putabat omnia sibi tranquilla esse. Quum ergo Ptolemæus nihil sibi metueret ab avunculo, repente quædam urbes illi ereptæ sunt. Hoc intelligit Angelus. *Ascendet*, inquit, nempe per dolum, deinde, *prævalebit, neque magnis copiis*, quia nulla erit belli suspicio. Est autem facile in rebus tranquillis, ubi nihil timetur, hostem suum opprimere. Postea adjungit,

24. In pace, & in pinguedinibus regionis (*aut provinciæ*) veniet, (*hoc est, in deliciis*) & faciet quæ non fecerunt patres ejus, & patres patrum ejus: spolia & prædam, & substantiam illis dispertiet, (*vel, quæ illorum fuit disperget*) & super munitiones cogitabit cogitationes suas, idque ad tempus.

Continuus est historiæ tenor: designat enim Angelus quomodo Antiochus tam brevi tempore, & exigua manu compos futurus sit multarum urbium, nempe, inquit, *veniet in pace, & deliciis provinciæ*, hoc est, opprimet dormientes & securos. Significat ergo Antiochum fore victorem, quia non hostiliter invadet Ægyptum, sed astu duntaxat & furtim urbes auferet Regi Ptolemæo nihil tale metuenti. Nulla igitur erit belli species. Ideo dicit, *veniet in pace, & in pinguedinibus terræ*. Per pinguedines metaphorice intelligit delicias. Quum ergo putarent Ægyptii se procul abesse ab omni discrimine, & persuasi essent Antiochum non modo sibi amicum esse, sed etiam fore adjutorem si quid adversi contingeret: quum ergo ita in deliciis suis essent demersi, raptim venit Antiochus, & ita prævaluit. Postea adjungit, *Disperget spolia & prædam, & bona, quæ ipsis fuerant. Bizzah Veschalal*, quidam referunt ad milites, & conjunctim legunt cum verbo *Jibzor*, quasi diceret, militibus suis dispertiet prædam, ut concilíet sibi eorum animos, & ita paret ipsos ad nova bella, quoniam scimus facile allici milites, ubi percipiunt uberes fructus. Nam trahuntur solo quæstu, & sua avaritia. Sic igitur quidam exponunt, quod Antiochus dividet prædam inter suos milites. Sed videtur sensus alter mihi melius congruere, quod scilicet *disperget prædam, & spolia, & bona Ægyptiorum*. Postquam ergo oppresserit ex improviso Ægyptios, grassabitur etiam ad ipsos spoliandos more prædonis. Postea addit, *Et super munitiones cogitabit cogitationibus suis*, id est, agitabit consilia, ut etiam urbes munitas occupet. Principio enim penetravit in urbes quasdam, & præsertim Cœlesyriam occupavit, postea Phœnicen, sed non potuit tam cito potiri urbibus munitis. Ergo distulit in tempus magis opportunum sua consilia. Et ideo dicit Angelus, *Adjiciet etiam sua consilia ad urbes munitas, sed ad tempus*, hoc est, non statim proferet quid habeat in animo, ut possit adhuc opprimere nepotem suum incautum, deinde ut pacis simulatione semper

aditus

aditus pateat in urbes illas, & sibi concilies quoscunque corrumpere poterit vel donis, vel aliis artibus. Videmus ergo hic prædici in summa, quibus artibus & modis Antiochus aliqua ex parte spoliaverit nepotem suum urbibus & ditione, nempe quia repente rebus tranquillis invasit urbes non adeo validas: deinde paulatim agitavit consilia quomodo etiam posset in urbes magis munitas penetrare. Ideo dicit, *Ad tempus.* Semper apparet calliditas & malitia Antiochi inter omnes istas actiones. Neque enim aperte gessit bellum, sed obliquis fraudibus semper aliquid ad se trahere conatus est, quod etiam non caruit successu. Quod autem dicit *facturum quod non fecerunt patres ejus, & patres patrum*, restringitur ad Ægyptum solam. Nam Seleucus primus Rex Syriæ late est dominatus, deinde feliciter pugnavit & floruit ejus nomen usque ad ultimum senium, & quamvis tandem infeliciter pugnaverit, tamen fuit summus & celeberrimus bellator: deinde scimus fuisse unum ex præcipuis Ducibus Alexandri Magni. Jam quod ad filium ejus Antiochum spectat, ante vidimus quam late dominatus sit, deinde quanta fuerit in existimatione & prudentiæ & virtutis. Non igitur simpliciter comparat Angelus Antiochum Epiphanem cum patre, & cum avo, & proavo, sed respectu Ægypti duntaxat. Patres enim ejus semper inhiaverant Ægypto, sed frustrati fuerant suis consiliis. Hic autem felicius aggressus est, quod frustra tentaverant ejus majores. Hinc apparet, Deum sic moderari bellorum eventus, ut vincat, & prævaleat non qui consilio, aut prudentia, aut virtute pollet, sed qui cælesti ductu pugnat, sicuti Deo placet nunc affligere populos, nunc autem Reges præficere qui vere sint ejus ministri. Sic voluit Ægyptum punire per manum hujus latronis. Postea sequitur,

25. Et excitabit robur suum, & cor suum adversus Regem Austri, cum exercitu magno: & Rex Austri irritabitur ad prælium cum exercitu magno, & robusto valde: & non stabit, quia cogitabunt contra eum cogitationes. (*id est, agitabunt contra eum perfida consilia*)

Hic Angelus pronunciat, postquam fraudibus invaluerit Antiochus Epiphanes, plus esse ausurum, nempe ut audeat prodire cum exercitu hostiliter, & ita invadere Ægyptum palam, & sine ulla simulatione. Dicit igitur, *Excitabit tandem robur suum, & cor suum.* Nam antea per latebras obrepserat vel per cuniculos, non excitaverat, vel cor suum, vel robur, quum domi quiesceret: interea autem sibi vel proditionibus, vel aliis modis acquireret urbes. Hoc erat igitur per cuniculos reptare. Sed nunc ubi palam bellare incipit, & copias suas emittere in apertum campum, dicitur *excitare robur & cor suum.* Describitur ergo, quemadmodum jam dixi, nova & insolita bellandi ratio, quia Antiochus haud dubie audaciam collegit ex illa serie felicitatis, quum jam potior fuisset, vel potentior nepote suo per fraudes. Postea addit, *cum exercitu magno.* Loquutus fuerat de manu exigua, nunc opponit magnum exercitum, quia scilicet potuit longo temporis spatio colligere magnam vim pecuniæ ad gerendum bellum, deinde prorogaverat fines suos vel ampliaverat. Potuit etiam contrahere nova auxilia, & propter felicitatem multi ad eum accesserant. Quum ergo modis omnibus sentiret se superiorem nepote suo, tunc collegit magnum exercitum. *Rex etiam Austri irritabitur*, id est, non audebit quidem lacessere avunculum suum Antiochum, sed coactus prodibit ad bellum, *& veniet etiam ipse cum magno exercitu*, sed magno & valido, inquit, vel robusto valde: *neque stabit, quia cogitabunt contra eum cogitationes*, id est, proditione vincetur. Hic Angelus significat Ptolemæo satis quidem fore virtutis ad resistendum, nisi quod prodetur à suis, quemadmodum clarius videbimus crastino die in proximo versu.

Da omnipotens Deus, ut inter tot tantasque perturbationes, quas subinde oculis nostris objicis in hac terra, ut tamen quieti maneamus sub fide tua & patrocinio, neque tamen indulgeamus nobis quo facultas detur Satanæ & inimicis nostris ad nos opprimendos, sed manentes securi sub tua protectione, tamen singulis horis, atque etiam momentis confugiamus ad opem & tutelam tuam, & freti invicta tua virtute non dubitemus per omnes motus sic transire, ut tamen quietis animis recumbamus in gratiam tuam, donec tandem colligamur in beatam illam & æternam quietem, quam nobis præparasti in cælo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA IN DANIELEM.

26. Et qui comedent portionem cibi ejus, conterent eum, & exercitus ejus obruetur, & cadent vulnerati multi.

Heri prædixit Angelus non staturum Ptolemæum in prælio, quoniam prodendus esset à suis: nunc speciem ipsam proditionis exprimit, quod scilicet primarii aulici, vel Consiliarii auctores erunt hujus perfidiæ. Opponit enim gregarios milites ipsis Ducibus. Nam in secunda parte significat milites ipsos officio suo functuros esse, quoniam vitæ & sanguini non parcent. Nunc ergo tenemus consilium Spiritus sancti in hoc versu. Nam dicit auctores hujus perfidiæ futuros non ex vulgo homines, sed præcipuos ex Consiliariis. Nam *Pathbagh* tantundem valet ac Comedere in mensa ipsius Regis, quemadmodum primo capite vidimus datam fuisse portionem Danieli, & sociis ejus ex cibo regio, id est, ex mensa regia. Honoris igitur causa hic dicit Regi fore perfidos, qui cibum comedent in mensa ejus, acsi essent sodales. *Ipsi eum conterent*, inquit, *exercitus autem ipse mergetur.* Ostendit multos paratos fore ad officium, quia capita sua libere & audacter exponent discrimini pro salute Regis & defensione patriæ, *sed cadent multi vulnerati.* Significat fore magnam stragem in ipso exercitu, sed eventum belli non fore ex voto, quoniam Duces ipsi Regi suo fidem non servabunt. In hac autem imagine describit nobis Angelus qualis plerumque sit Regum conditio. Nam deligunt Consiliarios non ex probitate, sed quoscunque vident aptos esse suis affectibus. Ac ut quisque Rex aut avarus est, aut vafer, aut crudelis, aut libidinosus: ita etiam cupit habere amicos & familiares qui non repugnent vel avaritiæ, vel astutiis, vel crudelitati, vel libidini. Ita dignissimi sunt hac mercede, ut scilicet perfidos experiantur, quibus non debuerant tantum honoris tribuere, si respicerent se & Deo & populo esse debitores. Jam sequitur,

27. Et duorum Regum cor ipsorum (*hoc est, & cor his duobus Regibus*) in malum: & in mensa eadem (*una*) mendacium loquentur, & non prospere eveniet, quia adhuc finis ad tempus statutum.

Hic narrat Angelus postquam cladem Ptolemæus acceperit, finem præsenti bello fore per inducias, & per simulationem pacis. Quamvis enim Antiochus posset Fortunam suam prosequi, non ausus est tamen usque ad extremum periclitari, sed pro more suo, & ut diximus fuisse hominem vafri ingenii, & nulla ingenuitate præditum, ita putavit sibi utilius esse pacisci cum hoste suo. Prædicit Angelus in utroque Rege fore malam fidem. Convenient enim, inquit, & simul cœnabunt, avunculus & nepos, & præ se ferent summam amicitiam, *sed in eadem mensa*, inquit, *loquentur mendacium*, hoc est, alter alteri insidiabitur, & uterque pro se fraudulenter aget. Videtur quidem hæc prophetia parum habere momenti: sed expendere convenit in rebus adeo confusis non potuisse fideles perstare, nisi modis omnibus suffulti fuissent. Si generaliter tantum dixisset Angelus fore bellum, deinde pacem temporariam, hoc non poterat sufficere ad sustinendos piorum animos, verum ubi res digito notantur, hic singularis confirmatio suppetit, quoniam nulla est ratio, cur dubitent fideles Deum loquutum esse, ubi de rebus futuris sic concionatus est Angelus, hoc est, tam aperte acsi narraret rem gestam. Postea adjungit *prospere non cessurum, quoniam adhuc finis ad tempus*, inquit. Revocat Angelus fideles ad providentiam Dei. Nam semper subsidunt mentes nostræ in mediis terrenis. Quantum enim oculis cernimus, tantum fere percipimus animo. Occurrunt autem semper nobis causæ, cur hoc ita contigerit, cur non habuerit successum hæc vel illa actio: interea Deus omittitur. Ergo ut huic vitio, hoc est, ut stupori hominum Angelus occurrat, dicit non prospere cessurum quicquid inter se agitabunt Reges, *quoniam finis ad tempus*, hoc est, quoniam Deus tenet multas res suspensas. Videmus ergo sic considerandas nobis esse causas inferiores, ut interea penes Deum resideat summa potestas, atque ut ipse moderetur suo arbitrio quicquid inter se versant homines. Hæc autem non parum utilis fuit doctrina fidelibus, quum scirent Reges quidem multa hinc inde moliri, & non destitui astutia, & plurimis artibus perversis, Deum tamen tenere tam ipsorum animos, quam rerum eventus arcano freno, ut nihil posset accidere, nisi ex decreto cælesti. Etsi autem colligere licet ex hoc loco generalem doctrinam, non dubium tamen quin Angelus ad præsentem historiam restringat quod dixit, nempe nondum adesse finem, sed opportunum tempus occulto Dei consilio esse præfixum, quo nunc vincat Antiochus, nunc autem recedat, quemadmodum videbimus. Sequitur,

28. Et revertetur in terram suam cum opibus magnis, & cor ejus ad fœdus sanctitatis, & faciet, & revertetur in terram suam.

Hic Angelus prædicit pacem illam fore calamitosam populo Dei, quoniam Antiochus convertet suum impetum contra Jerosolymam & totam gentem. Dicit enim principio versus, *Revertetur in terram suam*, nempe quia non potietur Ægypto. Reditus ergo hic significat Antiochum ita fore victorem, ut tamen sese recipiat intra antiquos fines suæ ditionis. Quum autem adjungit, cum supellectile magna, vel *cum magnis opibus*, simul exprimit unde colliget opes illas, nempe quia *cor ejus erit contra fœdus sanctum*. Diripuit enim Jerosolymam & templum Dei aliqua ex parte. Coactus quidem fuit vel pudore, vel reverentia, vel etiam miraculo, ut dicitur in libro Machabæorum, relinquere templum, & multos thesauros. Libenter enim exinaniisset totum templum, sed Deus illum tunc compescuit. Collegit tamen sibi magnas opes. Et ideo Angelus utrumque conjungit, nempe *rediturum esse* in Syriam cum magnis opibus, *& cor ejus fore contra fœdus sanctitatis*. Quidam hoc ad personas volunt referri, quasi populum ipsum intelligeret Angelus, qui fœderatus erat Deo. Sed mihi simplicior sensus probatur, quod scilicet bellum geret adversus Deum, quia ditatus non erit tam amplis spoliis ut speraverat. Diximus enim pacem fecisse cum hoste. Ne igitur expeditio illa esset irrita, spoliavit templum Dei. *Sic cor ejus elatum fuit contra Deum, & contra sanctum fœdus ipsius*. Altera expositio frigidior est, & nimis coacta. *Et faciet, & revertetur in terram suam*. Reversio in fine aliter accipitur quam in principio versus, nempe quod pro arbitrio suo redibit tanquam victor, nec quisquam sese opponet quin perveniat in suam ditionem. Conjunctim enim legenda sunt hæc duo, *faciet, & revertetur in suam ditionem*. Quid sit Facere jam antea exposuimus. Significat enim Angelus nihil fore obstaculo, quo minus & urbem, & templum diripiat Antiochus. Fuit autem hæc gravis tentatio, & qua vehementer poterant animi piorum turbari vel percelli, quod Deus templum suum aperiret crudeli tyranno, & permitteret cum summa ignominia illinc sacra vasa auferri & reconditos thesauros. Oportuit igitur fideles præmoneri de hac tam tristi clade, ne ipsa novitas ipsos redderet attonitos, vel everteret constantiam fidei ipsorum. Et hinc colligimus, quamvis Deus sæpe multa lugubria nobis prædicat, tamen hac doctrina non debere nos exacerbari. Deus enim vult nos munire contra tentationem, quæ ex novitate contingeret. Sic igitur Angelus quamvis de rebus parum jucundis dissereret, tamen utilis fuit præco omnium calamitatum, quæ venturæ erant, ne quid insolitum vel minime expectatum contingeret piis, deinde ut certo statuerent se affligi Dei manu, & ita exponi libidini Antiochi, ut tamen Deus certo consilio, quamvis incomprehensibili, tantum licentiæ impio tyranno permitteret. Postea sequitur,

2 Mach. 5. vers. 2.

29. Ad tempus revertetur, & veniet in Ægyptum: & non erit ut prius, ita posterius. (*hoc est, dissimilis eventus erit, quia non ita succedet posterior expeditio ut prior.*)

30. Et venient contra eum naves Cithim, & debilitabitur, (*vel dolebit, quod posterius mihi magis placet*) & revertetur, & indignabitur adversus fœdus sanctitatis, & faciet, & revertetur, & intelliget (*hoc est, adjiciet mentem suam*) ad desertores fœderis sanctitatis.

Primum dicit Angelus rediturum aliquanto post tempore Antiochum, ut Ægypto potiatur. Hic fuit fructus fucatæ illius pacis & perfidæ amicitiæ, cujus facta fuit mentio. Nam inter se fuerant epulati avunculus & nepos, sed mala fide, quemadmodum dixit Angelus. Erupit igitur fallacia illa paulo post, quum Antiochus nulla causa impulsus, rediit in Ægyptum. Nam hoc modo ostendit se nihil aliud captasse, quam occasionem, & tantum distulisse in aliud tempus, quia tam cito non poterat opprimere nepo-

vers. 27.

nepotem suum. Hoc igitur unum est. *Moëd* possumus accipere pro tempore divinitus præfixo, sed quoniam posset illa expositio videri nimis arguta, ego contentus sum vulgari significatione. *Redibit* igitur *ad tempus, & veniet*, inquit, *in Ægyptum, sed non erit posterior expeditio ut prior*, quia scilicet effectu carebit totus ille apparatus belli, qui incusserat magnum Ægypto terrorem. Occupaverat enim partem regni, & jam obsidebatur Rex Ptolemæus Philometor, quum venit Publius Popilius, de quo postea Angelus disseret. Nam proximo versu additur causæ redditio quum dicit *venturas esse naves Cithim*. De voce Cithim alibi dictum fuit. Si conferre libeat omnes Scripturæ locos, ubi hæc vox occurrit, reperiemus à Macedonia usque ad ultimos fines Græciæ, imo usque ad Illyricum gentes omnes illas vocari Cithim: deinde eadem etiam est Italiæ ratio. Et veteres usi sunt alio nomine in Macedonibus. Vocabant enim eos Maketas, & putant quidam *Mem*, literam esse addititiam. Sed quicquid sit, res ipsa demonstrat Cithim vocari tam Macedonas, quam Græcos, & alios transmarinos populos. Si quis de voce rixari velit, sinamus contentiosis suas lites, sed tamen non poterunt nobis excutere quod jam dixi, nempe ex perpetuo Scripturæ tenore certo colligi, Cithim esse & Macedonas, & Græcos, & Italos. Hic autem locus dubitatione caret, quia non retentus fuit Antiochus à Græcis, sed à Romanis. Missi autem fuerant legati non hac tantum de causa, sed ut specularentur totum statum Græciæ, & Asiæ minoris. Res enim tunc erant in Græcia turbatæ: deinde Romani intenderant animos in Achaiam. Putabant enim Achaicum conventum nimis potentem esse. Inter legatos erat P. Popilius, vir acri ingenio, ut conjicere licet, sed austero & fere barbaro. Ille quum ad Antiochum venisset qui tunc obsidebat Alexandriam, & tenebat fere puerum Regem captivum, usus est more suo. Nam Rex Antiochus benigne eum excepit, & comiter, imo blande, ut erat servili ingenio, quemadmodum diximus, & voluit etiam osculum porrigere. Repudiavit omnia illa officia Popilius, & jussit facessere privatam familiaritatem. Versatus cum eo fuerat familiariter Antiochus quum esset obses Romæ, patre vivo. Ille autem rejecit illas omnes Regis blanditias. Postea exposuit illi Senatus mandata, & jussit ut statim discederet ex Ægypto. Rex dicit se consideraturum cum amicis. Ille autem, ut nihil poterat remittere è solita austeritate, circulum duxit sua virga, quam gestabat manu, & jussit Regem vocare suos Consiliarios, & illic eodem articulo temporis deliberare, alioqui se bellum adferre. Rex quum videret illum hominem barbarum tam præcise agere, non ausus est amplius tergiversari, & dixit se fore in potestate Senatus, & subito discessit. Hæc historia nunc describitur ab Angelo. Nondum res gesta erat, sed Deus proposuit ante oculos piorum id quod tunc occultum erat, & quod erat etiam præter omnium opinionem. Reddit igitur causam Angelus, cur illa expeditio Antiochi dissimilis proximæ futura esset: *quoniam venient*, inquit, *naves Cithim*, id est, Italicæ, *& dolebit, & revertetur*, hoc est, parebit quamvis indigne ferat tam imperiose secum agi, & se cogi in ordinem non sine ignominia. Erat enim hoc indignum Rege, tam serviliter se dejicere ad verbulum unum. Hinc indignatio, *sed tamen revertetur, & indignabitur contra fœdus sanctitatis*, hoc est, convertet suam rabiem in templum Dei, & urbem. Et hic secundus reditus longe plus cladis intulit Judæis, quam prior. Noluerat quidem reverti Antiochus in patriam, nisi præda aliqua ditatus, quum simulasset pacem, sed nunc quum coactus esset abire cum tanta contumelia, exarsit in majores furias. Et ideo atrocius se gessit in populum Dei, & templum ejus. Et ideo dicit Angelus, *indignabitur contra fœdus sanctum, & faciet & revertetur*. Secundo loco repetit idem verbum, quasi diceret, rebus infectis Antiochum venturum in Syriam, quia parebit Senatui Romano, vel potius veteri suo patrono quem coluerat. Cæterum, diximus & fusius postea explicandum erit, cur Angelus prædicat Regis furorem conversum iri *adversus fœdus sanctum*, ne scilicet labefactetur fides piorum, ubi videbunt tantum divinitus concedi tyranno, ut templum spoliet. Postea adjungit, *Et intelliget ad desertores fœderis sanctitatis.* Modum etiam Angelus designat, quod scilicet occultæ erunt pactiones inter Antiochum & inter apostatas, qui deserent sanctum Dei fœdus. Constat autem accitum fuisse Jerosolymam ab Jasone primum, deinde à Menelao. Ego breviter perstringo quæ ad historiam pertinent. Nam hinc inde colligo quæ extant passim apud profanos scriptores, sed totus liber Machabæorum huc spectat, ut nobis statuat ante oculos quæcunque Angelus hic prædicit. Ergo quisquis volet cum fructu legere hæc vaticinia, necesse est ut se exerceat in libris illis, & memoriter etiam teneat totam illam historiam. Onias senior erat vir sanctus: *2 Mach 3.*
de filio prius dictum fuit. Ille enim ut se eximeret *vers. 1.*
ab insidiis profectus est in Ægyptum, & templum extruxit, quemadmodum narrat etiam Josephus, & prætexuit locum illum Jesaiæ, Erit altare Deo in Ægypto. Onias autem senior, qui functus fuerat *2 Mach. 4.*
sancte & fideliter munere Sacerdotali, coactus fuit *v. 33, 34.*
fugere: tandem interfectus est. Jason qui ab ipso *2 Mach. 4.*
missus fuerat ad placandum Antiochum, sacerdotio *vers. 7.*
se ornavit, prodidit templum & totam gentem suam una cum cultu Dei. Postea retulit mercedem qua dignus erat. Fuit enim ipse quoque occisus. Mene- *2 Mach. 4.*
laus iterum successit, & captavit gratiam Antiochi. *v. 26, 27.*
Auctoritas autem Sacerdotii tantum poterat, ut qui *& 5: 8.*
erat in illo gradu, secum traheret magnam partem populi. Ergo hic prædicit Angelus Antiochum ubi in urbem veniet, habiturum socios ex apostatis & desertoribus. Quoniam ergo *adjiciet animum*. Ad verbum est, intelliget *super deserentes fœdus sanctitatis*, sed sensus minime obscurus est, quod scilicet Antiochus non geret palam bellum contra Judæos, sed quia una factio obviam prodibit, & aucupabitur ipsius favorem. Postea sequitur. Ego breviter hæc percurro, quia postea ubi ad summam rerum ventum fuerit, commodius tunc elicere licebit doctrinam generalem. Dicit postea Angelus,

31. Et brachia ab ipso stabunt, & profanabunt sanctuarium roboris, (*aut virtutis*) & abolebunt juge, (*sacrificium scilicet*) & ponent abominationem quæ obstupefaciet. (*de hac voce jam ante diximus.*)

32. Et impie agentes *contra* fœdus abducet in errorem blanditiis, (*hoc est, pervertet magis ac magis blanditiis*) & populus intelligentes (*id est, quicunque ex populo cognoscent*) Deum suum roborabuntur & facient.

Hic describit Angelus intestina Ecclesiæ mala, & clarius explicat quæ breviter proximo versu attigit. Dicit ergo *brachia ex parte Antiochi statura esse*. Quidam de præsidiis exponunt quæ Jerosolymæ imposuit ille tyrannus. Sed hoc videtur nimis esse contortum. Ego igitur non dubito quin Angelus contexat sermonem suum de apostatis & Legis desertoribus. *Stabunt* igitur *ab ipso brachia*, hoc est, non propriis opibus pugnabit, sed fretus auxiliis ipsius populi. Multi enim sese offerent ad obsequium. Ergo reperiet Antiochus Jerosolymæ propriam sectam, quæ libenter se prostituet ad ejus arbitrium. Postea adjungit, *Profana-*

fanabunt sanctuarium virtutis. Hic Antiochum & impios apostatas simul conjungit Angelus. In gratiam igitur Antiochi dicit pollutum iri templum, quod impletum fuit, ubi erecta fuit statua Jovis Olympii. Postea longius grassata est tyrannis, & violentia Antiochi, ut suo loco videbimus. Sed ut cultum Dei everteret induxit in templum statuam Jovis Olympii: deinde alias corruptelas quibus vitiavit purum Dei cultum. Poterat uno momento totam Legem evertere: sed hoc principiò tentavit ut misceret multas superstitiones Legi Dei, atque ita paulatim Judæos abduceret à vera & sincera pietate. Vocat autem Angelus *Sanctuarium potentiæ*, ut fideles reputent Antiochum non esse Dei victorem, quia nihil decedet potentiæ Dei, qui templi sui & præses, & custos usque ad illud tempus fuerat. Tribuit igitur hoc epitheton templo, ut pii agnoscant Deum non cessisse violentiæ tyranni, sed stare integram & illibatam ejus virtutem, quamvis templum expositum esset tam fœdis ludibriis. Denique voluit fideles retinere in hac doctrina, invictam esse Dei potentiam, qui sibi templum illud elegerat instar domicilii, quamvis ad tempus ita insolesceret Antiochus, & templum una cum impiis profanaret: perinde acsi juberet pios oculis fidei respicere in potentiam Dei, quæ tunc erat abscondita, & quam impii pro sua superbia pedibus calcabant. Fuit sane illud spectaculum plusquam triste quum statua erecta esset in templo. Deus enim, quemadmodum dictum fuit, promiserat se fore tutorem illius montis sacri. Quum ergo ita impii proterve insultarent, quis non putasset Deum esse victum, nec posse amplius locum suum tueri? Ergo hic Angelus jubet fideles aliud statuere cum animis suis, quam oculis aspiciant, nempe sanctuarium quod tunc erat debile, & quod exutum erat omni suo præsidio, tamen esse sanctuarium virtutis, idque Dei respectu. Postea adjungit, *Et abolebunt juge sacrificium:* quod etiam factum est: sed breviter hæc singula perstringo, quoniam tandem licebit tempestive summam colligere. *Et ponent*, vel statuent, *illam abominationem quæ obstupescere faciet.* Nam quis non fuisset attonitus quum videret templum derelictum esse à Deo? Nam si Deo curæ erat religio illius templi, cur non obstitit tanto furori? Cur passus est seipsum affici tam indigna contumelia? Ergo his tentationibus Angelus occurrit, & dicit, etiamsi obstupefiant optimi quique tanto probro, tamen nihil fortuito contingere. Nam Deus jam hæc omnia præviderat, & decreverat etiam. Neque enim prædicta fuerunt, nisi quia voluit Deus probare suorum fidem, deinde pœnam exigere de ingratitudine populi. Sed non possem hodie absolvere.

2 Mach. 6. vers. 2.

Da omnipotens Deus, ut instructi virtute Spiritus tui, deinde ut armati etiam sacra tua doctrina, non tantum fortiter bellum geramus cum apertis hostibus, & qui palam religionem veram impetunt, sed simul etiam constanter spernamus omnes hostes domesticos, & apostatas, & illis viriliter resistamus, neque unquam turbemur, etiamsi contingat tumultus varios exoriri in tua Ecclesia: sed defixis in te oculis, semper expectemus lætiorem exitum, quam nunc appareat, donec tandem impleas quod pollicitus es, nempe cessura nobis in salutem quæ hodie contraria videntur, ubi apparuerit Redemptor noster Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA PRIMA IN DANIELEM.

Diximus postrema lectione quam serio examine probaverit Deus suorum fidem, quum tantum licentiæ permisit Antiocho ut templum pollueret, & ad tempus aboleret sacrificia & totum cultum: deinde statueret abominationem in medio templo, quæ stupore dejiceret omnes pios, quoniam prodigium illud non poterat conspici quin omnes attoniti essent, quia nemo putasset fieri posse, ut Deus tanto probro exponeret sanctuarium suum, quod unum in toto orbe elegerat. Nunc sequitur, *Et transgressores fœderis decipiet blanditiis, verum populus cognoscentes Deum suum roborabit se & faciet.* Hic clarius exprimit Daniel quod prius dixerat de corruptela cultus Dei, adeoque eversione, nempe quoniam Antiochus blande ad se alliciet homines perfidos, qui tamen erunt ex populo Dei, titulo tenus scilicet. Atque ita repetit quod prius vidimus. Fuerunt enim hypocritæ quasi brachia Antiochi, quia etiamsi vi & armis cepisset urbem, non tamen ausus fuisset tantas contumelias inferre templo Dei, nisi adjutus ab illis apostatis, qui jam abjecerant omnem timorem Dei, & quos sola ambitio & avaritia impellebat, ut sese conjungerent cum illo impio tyranno, qui manifestus erat ac professus hostis religionis. Confirmat igitur hic Angelus quod ante dixerat, nempe sceleratos qui impie agent in fœdus, satellites fore latronis. Nam deducitur vox à *Rassa*, sed intelligit eos qui scelerate se gerent contra fœdus Dei. Hoc autem refertur ad hostes intestinos, qui ante jactaverant se esse filios Abrahæ, & qui signum fœderis in corporibus suis gestabant, nempe Circumcisionem. Neque etiam hic designat quoslibet è media & contempta plebe, sed impios Sacerdotes, quemadmodum expositus fuit locus de Menelao, & Jasone, & similibus. Dicit autem *hos deceptum iri blanditiis ab Antiocho* Neque enim dubium est quin obtulerit & Sacerdotibus, & aliis quæ putabat posse esse alicujus momenti apud eos, nempe ut unum templo præficeret, alterum vero lactaret vanis & fallacibus promissis usque ad tempus, inter alios distribueret varia munera. Sic factum est, ut suis blanditiis eos omnes corrumperet. Opponit autem Propheta sinceros Dei cultores, & ו copula hic in adversativam resolvi debet. Postquam enim dixit multos deceptum iri vanis promissis, & illos vocavit fœderis transgressores, nunc adjungit, *Atqui populus qui cognoscent Deum suum roborabunt se, & facient.* Significat ergo Angelus, eorum de quibus loquutus est perfidiam non tanti fore apud pios, ut ipsi quoque rapiantur in societatem scelerum, vel sese projiciant in easdem decipulas. Quamvis ergo talis erit perfidia in defectoribus, tamen *quicunque cognoscent Deum*, illi, inquit, *sese roborabunt.* Locus hic apprime notatu dignus est, quoniam experientia etiam docet, paucissimos stare in suo gradu, ubi multi deficiunt. Nam unus centum fere trahit in eandem ruinam: centum autem vix poterunt unum retinere sua constantia. Et in ea re perspicimus quanta sit ingenii nostri pravitas. Nam ad minimas quaslibet auras non tantum movemur, sed concutimur: ubi autem Dominus materiam firmitatis nobis ostendit, non tamen desinimus vacillare. Apostolus quum proponit nobis sanctorum exempla, dicit nubem testium nobis versari ante oculos, quæ nos retineat in timore Dei & pura fidei confessione. Atqui mox illa nubes evanescit nobis. Interea autem si quis nebulo, quem ante cognovimus esse hominem nihili, quem damnavimus ore nostro, vel tantillum declinet a recta via, putamus illud exemplum sufficere nobis ad excusationem. Itaque non absque causa dixi, hac in parte

Hebr. 12. vers. 1.

parte patefieri quam perverso & maligno simus ingenio, qui multis adjumentis vix possumus trahi ad Deum, rapimur autem vel minimo flatu ad diabolum in perniciem nostram. Ergo diligenter expendere convenit hunc locum, & assidue meditari, ubi dicit Propheta, Quamvis apostatæ blanditiis decepti, cultum Dei repudient, prodant Ecclesiam & pietatem abnegent, tamen staturos in fide omnes pios. Non est igitur quod quisquam obtendat exempla levitatis, quo suam culpam tegat, si imitetur homines perfidos & duplices, vel hypocritas, quoniam hic nobis depingit Angelus Ecclesiæ imaginem quum dicit multos quidem fore defectores, sed tamen eorum levitatem & inconstantiam, imo perfidiam non fore obstaculo filiis Dei, quo minus prosequantur fidei & pietatis suæ cursum. Sed notandum etiam est epitheton quo pios ornat, quum dicit, *populus cognoscens Deum suum*. Posset nomen populi trahi ad ipsum vulgus, sed illud esset coactum. Posset etiam simpliciter opponi profanis gentibus: sed puto hic subesse obliquam antithesin inter veros & genuinos Abrahæ filios, & inter falsos Israëlitas, qui sese jactabant esse membra Ecclesiæ, quum tamen nihil haberent præter inanem titulum. Nam apud Prophetas, sicuti apud Mosen nomen populi sæpe accipitur in bonam partem, pro gente illa electa, quam Deus scilicet adoptaverat in peculium. Israëlitæ omnes qui ex Abraham erant progeniti secundum carnem, plenis buccis gloriabantur se esse populum electum, semper nomen populi illis erat in ore. Hic autem Propheta perstringit stultam jactantiam eorum qui solebant ita prætexere Dei nomen, quum tamen nihil in ipsis solidum esset. Ergo *populus qui cognoscent Deum suum*, hoc est, populus Dei, *sese roborabit*, sed per correctionis speciem adjungit, *qui cognoscent Deum*, quemadmodum Psalmo septuagesimo tertio, Quam bonus Israëli Deus his qui recto sunt corde. (*Psal. 73. vers. 1.*) Restringit illic Propheta nomen Israëlis ad electos Abrahæ filios, nempe qui pietatem serio & ex animo colebant, quoniam illud in consuetudinem venerat, secure Dei nomine abuti. Sic ergo nunc, *Populus qui cognoscent Deum suum*, qui etiam iidem sunt verus populus, hoc est, quos Deus agnoscit pro suo electo populo. Discernit hoc modo Angelus inter carnales filios Abrahæ, & inter pios Dei cultores. Jam hoc etiam observatu dignum est, dum causam & quasi fundamentum constantiæ assignat Angelus in cognitione Dei. Quomodo igitur fiet, ut sint aliqui residui, ubi apostatæ sese ita prostituerint? Nempe quia cognitio Dei prævalebit, ut superent hos insultus, vel fortiter repellant, neque succumbant ullis tentationibus. Videmus ergo ubi posita sit nostra fortitudo, nempe in Dei cognitione. Cognitio autem hic non tantundem valet ac frigida imaginatio, sed accipitur pro fide quæ radicem vivam egit in cordibus. Hinc sequitur, non cognosci vere Deum à nobis, nisi ubi fortiter pugnamus dum ad experimenta veniendum est, & manemus firmi & stabiles, quamvis Satan diversis machinis fidem nostram labefactare conetur. Nisi ergo perstamus in illa firmitate, quæ hic nobis describitur, certum est nunquam vere & solide cognitum à nobis fuisse Deum. Et relativum etiam pondere non caret, quum dicit, *Populus qui cognoverint Deum suum*. Est enim hic tacita exprobratio, quoniam Deus sese patefecerat Israëlitis quantum satis erat ad ipsos retinendos. Nemo igitur excusationem obtendere potuit, quin reus esset impiæ & sacrilegæ perfidiæ, postquam ita familiariter in Lege & Prophetis edoctus fuerat. Jam accommodanda etiam est ad tempus nostrum hæc doctrina. Hodie videmus quam multi ex Ecclesia diffluant. Probatio enim cribrat eos omnes qui profitentur se esse Christi: multi autem excutiuntur tanquam paleæ, & exigua portio manet. Ne igitur fidem nostram evertat eorum defectio, qui ita leviter pietatem abnegant vel illecti blanditiis Satanæ, vel ab improbis decepti: veniat nobis in mentem quod hic dicit Angelus, nempe veram Dei cognitionem fore victricem in cordibus nostris, ut pergamus nihilominus in cursu nostro. Atque ut constanter fideles magis ac magis proficiant in Legis & Euangelii doctrina, dicit, *fortificabunt se, & facient*. Hic Facere accipitur pro Exequi, *exploicter* quod dicimus Gallice, quasi diceret, Animos colligent ut fungantur suo munere. Nam facere, vel exequi refertur ad vocationem piorum. Ergo ne pigri sint vel segnes in officio (inquit Propheta) in his certaminibus robur colligent. Et unde? Ex cognitione Dei. Videmus ergo fidem non esse rem otiosam, vel frigidam imaginationem, quæ jaceat suffocata in animis nostris, sed esse operatricem, ut ita loquar, quoniam ex fide robur, ex robore autem exequutio, ne scilicet tardi simus in nostra vocatione. Sequitur,

33. Et intelligentes populi (*hoc est, qui docti erunt in populo*) docebunt (*ad verbum, intelligere facient*) multos: (*quidam Maskilim transitive accipiunt, sed falluntur, & coarguit ipsorum inscitiam quod postea subaudiunt in verbo Jabinu, relativum: Et qui docebunt. simplex ergo sensus est, Qui intelligentes erunt in populo, docebunt multos*) & cadent in gladio, & flamma, & exilio, (*vel captivitate*) & direptione, diebus multis.

34. Et in cadendo ipsos, (*quum ipsi cadent*) juvabuntur auxilio (*ab eadem radice duæ istæ voces veniunt, fortificabuntur fortitudine, juvabuntur auxilio*) modico: & adjungent se illis multi in blanditiis.

Hic Propheta edoctus ab Angelo prædicit inter multos apostatas fore tamen quosdam dissimiles qui retinebunt populum in puro cultu Dei & timore. Nec dubium est quin specialiter loquatur de Sacerdotibus. Major pars desciverat, imo trahebant in scelerum suorum implicationem stultum vulgus, ut hodie videmus in Papatu corruptum esse totum mundum à Sacrificis. Tunc igitur Sacerdotes tendebant laqueos plebi, ut omnes fere secum abstraherent in eandem impietatem. At vero hic Angelus dicit fore tamen aliquos in populo intelligentes. Quanquam non præcise restringo hoc ad Sacerdotes, sed tamen non dubito quin Angelus ab ipsis incipiat. Erat exigua portio eorum, qui vere docerent, sicuti has partes injunxerat illis Deus, sed tamen Angelus prædicit fore aliquos residuos. Tamen postea secundo loco comprehendit etiam alios, qui vere erant edocti in Lege Dei: & quamvis non obstringeret eos sacerdotii necessitas, tamen studebant revocare in viam salutis errantes. Dicit igitur: *Quicunque erunt periti docebunt multos*, inquit. Cæterum hoc etiam loco subest aliqua antithesis inter probos Dei servos & illos fictitios doctores, qui titulis superbiebant, quemadmodum hodie cernimus idem exemplum in Papatu. Nam insolenter exultant tam Episcopi quam Cardinales, deinde Abbates & quisquiliæ illæ, ac obstupefaciunt miserum vulgus. Quid? Nos sumus repræsentativa Ecclesia, & penes nos est judicium & interpretatio Legis & Scripturæ. Quemadmodum ergo hodie nebulones illi sibi arrogant quicquid est scientiæ, & volunt etiam censeri Angelis æquales, ita scimus fuisse factum in veteri populo. Propheta autem hic subsannat stolidam illam confidentiam, ac dicit, *Qui intelligentes erunt in* *populo,*

populo, hoc est, qui vere sapient, quasi diceret existimationem illos larvatos Præsules sibi acquirere, sed sine ratione ulla: coram Deo autem reputari demum intelligentes, qui manent in pura Legis doctrina: deinde qui colunt simpliciter pietatem, & absque ullo fuco. Ergo tales vocat *intelligentes populi*. Iterum repetit nomen populi, & eodem sensu, quasi diceret, non omnes qui sibi nomen usurpant coram Deo, esse veros Israëlitas, sed requiri simul veram scientiam. Qualis autem illa sit scientia vel prudentia ex proximo versu facile colligitur. Nam vanitas est quicquid scire se homines existimant absque notitia Dei. Illi ergo *docebunt multos*. Angelus porro hic non tantum prædicit fore aliquos in populo, qui maneant constantes inter graves illos insultus, & consistant firmi in fide, sed dicit etiam aliis fore rectores, quasi diceret, Deum suis electis daturum, ut non modo quisque fortiter resistat, & sese conservet purum & impollutum contra omnes corruptelas, sed simul eos qui tales erunt, aliis fore adjutores, ne scilicet declinent, vel si declinaverint, ut reducant eos in viam. Denique hic significat Angelus, quamlibet exiguum semen Deus conservet in Ecclesia sua, tamen fore paucos aliis doctores & magistros, quemadmodum dicit Jesaias cap. 10. (*Jesa. 10. vers. 22.*) Deus consumet, inquit, populum suum: sed consumptio illa aliquid residuum habebit, & deinde exundabit. Eadem est sententia hujus loci, nempe etiamsi multi & degenerent, & prorsus desciscant à fide, imo fere totus populus, tamen ubi stabunt pauci quidam, hoc est, decem ex mille, illos fore Dei ministros, ut colligant adhuc novam Ecclesiam, quoniam sua irrigatione efficient, ut terra, quæ prius erat sterilis, producat novum aliquod semen. *Docebunt* igitur *qui erunt intelligentes in populo multos*, inquit. Quanquam autem hic prædicit Angelus quod futurum erat, hinc tamen colligere admonitionem oportet, nempe ut quisque nostrum magis profecit in fide, ita etiam magis obstringi ad studium hoc de quo loquitur Angelus, nempe ut proximos suos magis rudes vel imperitos doceat. Neque enim Deus nobis manum porrigit, ut quisque seorsum sequatur, sed etiam ut alios adjuvet, & studeat secum adducere. Videmus ergo damnari eorum ignaviam, quibus Deus plus scientiæ & fidei contulit, ubi non conferunt in fratrum suorum ædificationem quod apud ipsos deposuit. Nam hæc Angeli prædictio instar legis & regulæ valere apud nos debet, ut scilicet pro modo intelligentiæ suæ studeat quisque prodesse fratribus suis. Adjungit Angelus non fore hos doctores umbratiles, qui in otio præscribant quid agendum sit, & disputent sine discrimine & sine periculo, vel molestia quid sit rectum, quid Deo placeat, sed simul fore strenuos bellatores. Hic ergo conjungit Angelus doctrinam cum fortitudine, quæ superet omnes periculorum metus ac terrores. Hic locus hodie nobis plusquam utilis est, modo discamus expendere quid Deus nobis tradat per Angelum & Prophetam suum. Nam in summa Angelus demonstrat non alios probari coram Deo doctores pro veris & legitimis, nisi qui in procinctu afferunt ipsam doctrinam, hoc est, qui parati sunt suo sanguine eam obsignare quoties opus erit. Hæc igitur conjunctim legenda sunt, quod *docebunt Dei cultum multos, & simul cadent in gladio, & flamma*, hoc est, etiamsi cadendum sit, aut pereundum centies vel gladio, vel flamma, ne tamen desistant ab officio docendi. Cæterum hic ponit varias species mortis Angelus, exhortationis causa, quia si tantum dixisset *in gladio*, non expressisset quod utile est cognitu, nempe quos Deus præfecit doctores Ecclesiæ suæ, non tantum in hoc probari in munere suo exequendo, si superent unum genus tentationis, sed etiam si à dextris & sinistris sit pugnandum, ne tamen ideo debilitent varia pericula eorum constantiam & fortitudinem. Si igitur ab una parte immineant gladii, deinde si ignes accensi sint, si direptio bonorum, si exilia hinc inde minentur, ut nihilominus pergant doctores in cursu suo. Videmus ergo multiplices conflictus hic numerari ab Angelo, ut doceat tantam fore gratiam Spiritus in fulciendis doctoribus & magistris Ecclesiæ, ut non succumbant ullis tentationibus, quamvis pugnandum sit & cum gladio, & cum igne, & cum exilio, & cum direptione bonorum. Adjungit, *idque diebus multis*. Et hæc circumstantia magnum pondus in se continet, quia videmus multos ad tempus satis virili esse & intrepido animo, postea languescere, & tandem evanescere, ut fiant prorsus sui dissimiles. Angelus autem hic promittit fore insuperabilem constantiam eorum qui sustinebuntur Dei Spiritu, ita ut non uno tantum die, vel mense, vel anno certent, sed subinde colligant animos ad nova certamina, neque unquam deficiant. Postea addit, *Et quum illi cadent*, vel quum ceciderint, *fortificabuntur*, vel adjuvabuntur, *auxilio parvo*. Non dubium est quin Angelus loquatur hic de Machabæis, quorum opera collecti fuerunt fideles, ut se disjungerent ab illis apostatis qui prodiderant & templum & cultum Dei. Vocat *auxilium parvum*, ut revera fuit. Quid enim poterant Machabæi Antiochi respectu? Scimus quanta fuerit potentia illius Regis. Quid enim erat Judæa præ regno Syriæ? Deinde Judæi seipsos perdiderant, quoniam illi fœdifragi, de quibus ante visum est, corruperant multos ex plebe: nulla erat amplius ratio, nullum consilium, & nullus consensus. *Parvum* igitur *fuit illud auxilium*, quod Deus suis attulit. Sed tamen significat Angelus Deum opem laturum suis laborantibus, ita ut aliquid levationis tandem sentiant à sævitia tyranni. Postea addit, *Adjungent se illis multi per blanditias*. Adhuc Angelus resecat ex parvo illo numero majorem partem, & ita admonet quam misera sit futura Ecclesiæ conditio, quoniam paucissimi audebunt se opponere tyranni amentiæ, deinde ex paucis illis multi tamen hypocritæ erunt. Etsi autem totum hoc caput non aliter potest accipi quam de Antiocho, tamen non dubium est quin Deus etiam nobis consulere voluerit in his vaticiniis. Ergo ad nos etiam pertinent, quoniam etsi Deus varie gubernat suam Ecclesiam, tamen semper continet eam sub cruce & sub variis tentationibus, deinde idem hostis qui olim Ecclesiam oppugnavit, adhuc nobis molestus est, nempe diabolus. Partim autem nos aggreditur per hostes manifestos, partim vero per domesticos. Ergo non tantum veteribus utilis fuit hæc doctrina, sed ad nos etiam hodie pertinet. Primo igitur quum prædicit Angelus *adjutum iri auxilio parvo fideles*, discamus etiam ubi Deus nobis succurrere vult atque opitulari, tamen non semper exerere plenam suam virtutem, ut fulminet è cælo, prosternat primo impetu hostes nostros: sed pugnare sub specie crucis, ita ut longe simus impares reprobis ad resistendum. Jam secundo membro notandum est, fieri non posse quin multi hypocritæ fallaciter se permisceant filiis Dei, etiam ubi Deus Ecclesiam suam sic purgat, ut maneat tantum exigua portio, quemadmodum hodie hujus vaticinii experimentum nobis versatur ante oculos. Totus Papatus vocatur Dei Ecclesia, nos pauci numero sumus: inter nos qualis est mixtura? Quam multi nomen hodie dant Euangelio, in quibus tamen nihil est firmum, nihil sincerum? Quod si parvas Ecclesias Deus examinet, tamen inter paucos adhuc multi erunt fallaces. Nunquam aliter factum est, neque continget etiam aliter usque ad finem mundi. Et hinc etiam monemur quantum in nobis est, studendum esse puritati Ecclesiæ, ne scilicet hinc inde coacervemus multas sordes, quia ubi appetimus nimis cupide auxilia, ubi necessitas aliqua nos urget, certe contrahimus multas maculas, quæ tandem nos obruent. Et non dubium

bium est quin hic Angelus perstringat vitium quod fuit in Machabæis. Quamvis enim eos excitaverit Deus, ut aliquid solatii afferrent Ecclesiæ suæ, non tamen probandum est quicquid fecerunt, quia etsi susceperant & piam & sanctam causam, non sequitur tamen eos omnia recte egisse. Sed hac de re crastino die dicendum erit.

Da omnipotens Deus, quando hodie tot probationibus examinas tuorum fidem, ut etiam robores eos invicta Spiritus tui fortitudine, quo constanter militemus sub vexillo tuo usque ad finem, neque unquam succumbamus ullis tentationibus: & ita etiam conjungamus intelligentiam cum zelo ædificandæ Ecclesiæ tuæ, ut quo quisque majoribus donis præditus est, simul etiam fortius & virilius, & majore ardore incumbat ad ædificationem fratrum suorum, ac quisque alios colligere studeat, & quamvis imminuas eorum numerum, qui professi sunt se esse membra Ecclesiæ tuæ, tamen ut semen aliquod maneat, deinde ex semine illo profluat major abundantia, & proveniat talis ubertas, ut glorificetur nomen tuum per universum orbem, in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA SECUNDA IN DANIELEM.

COEpimus heri exponere quod dicit Angelus de futura Ecclesiæ persequutione, deinde etiam de solatio. Dicebat initio, quicunque essent in populo intelligentes, hos fore obnoxios sævitiæ hostium, quia scilicet viriliter docerent alios. Admonuimus non sufficere si doctores quos Ecclesiæ suæ Deus præfecit, munus suum exerceant in umbra & otio, nisi etiam parati sint ad obeunda certamina, & vitam suam intrepide variis periculis exponant. Hæc igitur viva est & efficax docendi ratio, ubi inter gladios & ignes non tamen desinimus fungi nostris partibus. Sed altera etiam ex parte notandum est, tunc maxime quærendam esse doctrinam, dum ad tales conflictus ventum est. Multi hodie libenter audirent quod de Christo docemus, modo citra discrimen & molestiam. imo videmus plerosque satis cupide arripere Euangelii doctrinam: sed ubi aliquid turbæ movetur statim diffugiunt, quemadmodum inconsiderate prius accurrerant. Quod nunc cernimus oculis, olim etiam usitatum fuit. Nam certum est hoc vitium seculis omnibus regnasse: & quasi ingenitum est hominibus non modo crucem fugere, & omnes molestias, sed præcipue hac in parte detegere suam ignaviam, quia scilicet nihil periculi obire volunt pro Dei cultu & libera confessione veritatis. Notandus igitur est hic locus, ubi Propheta non tantum hortatur doctores & intelligentes ad alios docendos, sed præscribit infirmis & indoctis normam, ut scilicet sese muniant contra tentationes, ubi viderint omnia turbari, & Satan machinabitur omnia ad interitum pietatis. Quum ergo ita loquitur Angelus, diligenter nobis notanda est temporis circumstantia, quoniam hic non instituit scholam pacatam, quemadmodum Philosophis facile fuit disserere de virtutibus extra omne certamen: sed admonet docendum & discendum esse, etiam si variæ mortes oculis sese objiciant. Postea loquitur, quemadmodum nuper dixi, de solatio. Sed significat Deum suis electis laturum opem, quæ possit videri fere nullius momenti. Dicit enim *adjutum iri auxilio parvo*, quod etiam contigit. Nec dubium est quin Angelus designet Mathatiam & filios ejus, quos vocarunt Machabæos. Et restringit adhuc illud auxilium, ubi adjungit multos fore simulatos in illo exiguo numero, nempe ut sciamus quamvis redigenda esset Ecclesia ad paucitatem, non tamen omnes fore integros, sed in magna parte fore multas fallacias, quas Angelus hic *blanditias* appellat. Hæc fuit gravissima tentatio fidelibus, quum cernerent se & paucos & debiles, respectu hostium: deinde non auderent sociis ipsis fidere, qui fidem dederant, ac mira fuerant polliciti, quoniam multi fallaciter blandiebantur, neque causam susceperant sincero animo. Diximus hanc doctrinam valde utilem esse nostris temporibus, & debere etiam accommodari, quia idem nobis contingit quod veteribus. Videmus enim ex ingenti multitudine eorum qui Christiani haberi volunt, paucissimos esse qui retineant purum Dei cultum & incorruptum, quoniam Papistæ habent stabulum fœdum & inquinatum omnibus sordibus pro Ecclesia: illic tota pietas eversa est, vel contaminata multis superstitionibus. Sed in exiguo numero qui sese ab idololatriis Papatus subduxerunt, major pars plena est perfidia & dolis. Præclarum quidem zelum simulant, si tamen intus excutias, reperies plenos esse fraudibus. Jam si Deus magis ad vivum examinet Ecclesiam suam, quemadmodum ante aliquot annos in Germania contigit, & potest etiam nobis contingere brevi, inter nos quoque serios conflictus, ac in tali perturbatione multi se venditabunt pro fortibus athletis quorum tamen zelus statim diffluet. Ergo quum Dominus similibus fere modis nos exerceat, quibus veterem Ecclesiam probavit, hæc doctrina semper nobis occurrat in memoriam, ne animi nostri liquescant. Posset hoc loco quæri an Angelus probet quicquid susceptum fuit à Machabæis. Potest enim hoc disputari in utramque partem. Primo loco si quis velit pertinaciter ex verbis Angeli contendere, probatum fuisse Deo quicquid gesserunt Machabæi, hoc parum erit firmum. Deus enim potuit miseris Israelitis succurrere per Machabæos, & tamen non ideo sequitur ipsos bene & legitime egisse bonam causam. Et sæpe hoc contingit, ut ipsi quoque fideles velint impendere operam suam Deo, & hoc unum habeant propositum, tamen labantur vel zelo inconsiderato, vel alia inscitia. Quicquid sit, sæpe aliquid rectum agitur, neque tamen recte. Quantum ad Machabæos spectat, non dubito quin Deus Mathatiam excitaverit, qui colligeret dissipatas reliquias, & restitueret Dei cultum, templum purgaret abominationibus, quas Antiochus erexerat: tamen ut in rebus turbulentis fieri solet, non dubito quin filii ejus in multis deliquerint. Sed justa fuit causa quam agebant, utcunque particulares actiones non possint probari. Jam sequitur,

1 Mach. 2. vers. 1.

35. Et ex intelligentibus cadent ad probandum (*vel examinandum: Zaraph, proprie significat fundere*) in ipsis, (*hoc est, ad ipsos excoquendos*) & mundandos, (*vel purgandos, iterum*) & dealbandos usque ad tempus finis, (*id est, finitum*) quoniam adhuc usque ad præfixum tempus.

Prosequitur Angelus eandem sententiam, nempe filios Dei, qui cordati erunt ad pietatis defensionem, fore obnoxios multis & gravibus persequutionibus. *Cadent* ergo *ex doctis*, hoc est, Non unius tantum momenti erit illa calamitas, ut qui animose studuerint tueri verum Dei cultum, pereant sub gladio, per

per ignem & aliis modis, sed postea successores idem patientur. *Ex doctis* ergo *cadent*, quasi diceret florem Ecclesiæ interiturum. Nam erant multæ quisquiliæ in populo, & major pars statim transvolavit ad defectionem, ubi religio asserenda erat proprio sanguine. Pauci erant residui quos vocat intelligentes, ut heri dictum fuit, qui non sapiebant secundum carnem. Hæc enim est carnis prudentia, sibi & propriis commodis consulere, cavere pericula, occurrere omnibus molestiis, sed vocat intelligentes, qui obliti vitæ suæ, offerunt se Deo in sacrificium, qui non gravantur se exponere omnium odiis, qui fortiter mortem oppetere parati sunt. Florem igitur illum Ecclesiæ dicit periturum Angelus. Jam quis sperasset aliquod nomen Dei fore in terris, quum omnes ejus sinceri cultores ita jugularentur impune? Nam scimus ut grassata fuerit tyrannis Antiochi: nemo audebat hiscere, libri omnes sacri tunc exusti sunt, & putavit impius ille totum Dei cultum esse abolitum, quum mulieres promiscue raperentur ad incendium una cum suis liberis, neque etiam parcerent tyranni satellites nutricibus, ex quarum mammis pendebant infantes. Quum igitur tanta sævitiæ atrocitas grassata fuerit illo tempore, quis non putasset totum semen Dei esse extinctum? Sed Angelus hic ostendit diversum fore finem, nempe *ut purgentur, ut mundentur ac dealbentur filii Dei.* Significat igitur adeo non fore exitiale quod ipsis continget, ut potius cedat ipsis in salutem. Hic etiam locus docet hanc esse coram Deo veram prudentiam, si patimur nos ad mortem potius rapi quam deflectamus à libera & ingenua cælestis doctrinæ professione, & ab ipso etiam cultu Dei. Hæc enim necessitas imposita est filiis Dei, ut cadant sive gladio, sive igne, deinde ut bonis spolientur, vel trahantur in exilium. A fine autem ipso demonstrat Angelus, persequutiones quæ videntur spectare in Ecclesiæ perniciem, prodesse tamen & esse salutiferas filiis Dei, nempe quia hoc modo *purgantur & mundantur & dealbantur.* Sed hinc etiam colligere oportet semper subesse aliquas fæces, ut ita loquar, in ipsis electis, imo in sanctissimis Martyribus, quæ purgandæ sint. Neque enim hic Angelus de hypocritis disserit, neque etiam de vulgo fidelium, sed sumit quod maxime splendebat in Ecclesia, & quod erat perfectissimum: & tamen dicit talibus opus esse purgatione. Sequitur ergo nullos pollere tanta sanctimonia & puritate, quin adhuc resideant in ipsis aliquæ sordes, quæ purgationem exigunt, ita ut ipsis necesse sit transire per fornacem, & mundari instar auri & argenti. Hoc ad omnes Dei Martyres extenditur.

1 Mach. 1.

Unde etiam videmus quam insulse imaginentur Papistæ merita Sanctorum ad nos redundare, quoniam plusquam necesse erat præstiterint. Nam hinc pendent Indulgentiæ, quas vocant, quia sic ratiocinantur, Si Petrus defunctus fuisset suo fato, jam fideliter se gesserat toto vitæ cursu: ergo meritus erat coronam regni cælestis: quum ultra progressus fuerit, & fuderit sanguinem suum, aliquid igitur jam superabundat, illud non debet esse inutile, ergo Petri & Pauli sanguis prodest hodie nobis ad remissionem peccatorum. Hæc est theologia Papalis, neque vero pudet miseros illos sophistas tam crassas blasphemias & tam fœda sacrilegia evomere. Atqui longe aliter hic pronunciat Angelus, nempe proficere ipsos Martyres, quum mortem oppetunt pro veritatis patrocinio, quia Deus *ipsos purgat, & mundat*, & excoquit, *& dealbat.* Hoc non diceret Angelus, nisi semper aliquid fæcis admixtum esset puritati sanctorum. Hæc autem doctrina satis superque nos animare debet ad omnes conflictus subeundos, ubi videmus nos occultis sordibus plenos esse, vel saltem adhuc inquinatos: deinde ubi certo possumus statuere mortem nobis profuturam hac in parte, quoniam scilicet Dominus nos vitiis, quibus adhuc polluti & infecti sumus, purgabit. Et huc etiam valet repetitio, quia non simpliciter dicit Angelus *ad purgandos* ipsos, sed addit, *ad mundandos, & dealbandos.* Qualiscunque igitur sanctitas refulgeat in optimis quibusque, latent tamen in ipsis adhuc multæ sordes & maculæ, & sunt multa vitia, ideo semper utilis ipsis est persequutio. Jam mitigat Angelus quod poterat videri valde acerbum, quum dicit *usque ad tempus finis*, id est, usque ad tempus finitum. Quibus verbis intelligit Deum fore propitium suis, ut non urgeat ipsos ultra modum, quemadmodum dicit Paulus ipsum fidelem esse, ut det felicem exitum tentationibus, neque nos premat ultra vires, & mensuram ejus fortitudinis quam nobis contulit. Dicit ergo Angelus fore aliquem finem his malis, & confirmat hanc sententiam quum dicit, *quia adhuc usque ad tempus præfixum.* Sed hoc postremo membro significat sic temporarias fore persequutiones, de quibus loquutus est, ut non statim, vel post annum unum vel duos cessent. *Adhuc* ergo *usque ad præfixum tempus*, hoc est, comparent se filii Dei ad nova prælia, neque promittant sibi post finem anni metam. Sed si Deus tribus & decem & centum annis velit ipsos humiliare, ne tamen animos despondeant, sed expectent tempus illis præfixum divinitus, neque præfigant suo arbitrio. Hæc summa est. Nunc sequitur,

1 Cor. 10. vers. 13.

36. Et faciet secundum voluntatem suam (*vel libidinem*) Rex: & extollet se, & magnificabit se supra omnem Deum, & contra Deum deorum loquetur mirabilia, & prospere aget usque ad consummationem iræ, quoniam decisio facta est. (*vel decisa est, nempe consumptio.*)

Locus hic valde est obscurus, ideo etiam distrahitur ab interpretibus in contrarias sententias. Nam fere quod obscurum est etiam est ambiguum. Si referre velim omnium opiniones, nullus erit finis: deinde non magna erit utilitas. Ego igitur sequar aliam rationem, hoc est, omisso illo supervacuo labore, tantum quæram quid voluerit Angelus. Tamen cogar breviter referre sententias, quæ majori consensu receptæ, sic occupant fere omnium animos, ut possint claudere januam veræ interpretationi. Judæi adeo inter se non consentiunt, ut dissidium quod est inter ipsos possit generare nobis & inducere tenebras potius quam afferre quicquam lucis. Nam alii de Antiocho exponunt, alii autem de Romanis, sed alio modo quam postea dicam. Quantum ad Christianos spectat, etiam magnopere inter se variant. Sed major pars huc inclinat, vaticinium hoc debere exponi de Antichristo. Alii sibi melius temperant, dum Antichristum quidem hic oblique notari tradunt, sed tamen non debere excludi Antiochum, qui typus & imago fuit Antichristi. Hæc postrema sententia aliquid habet verisimilitudinis, tamen nullo modo mihi probatur, & facile est eam refellere. Antiochus enim non supervixit diu ex quo templum polluerat, deinde quæ postea sequentur nullo modo quadrant ejus personæ. Quantum ad filios ejus spectat, non possunt etiam hic substitui in ejus locum. Denique necesse est transitum facere ad alium Regem, quam fuerit Antiochus, vel etiam ejus hæredes. Quemadmodum jam dixi, quidam ex Rabbinis volunt intelligi Romanos, sed carent prorsus judicio. Trahunt enim hæc verba ad Vespasianum & Titum filium ejus, & postea extendunt ad hoc usque seculum, quod prorsus ratione caret, itaque garriunt duntaxat futiliter suo more. Qui autem de Antichristo exponunt, habent vel obtendunt

dunt

dunt aliquid coloris, sed nihil in eorum doctrina est firmum: & hoc toto orationis progressu melius videbimus. Videndum igitur nunc est, quemnam Regem hic significet Angelus. Primum existimo hoc totum de Romana Monarchia dici: regnum autem non incipio à Cæsarum Monarchia. Illud enim esset ineptum & intempestivum, ut videbimus. Et ita nomine Regis non puto certum hominem notari, sed imperium illud, qualiter gubernatum fuit per Senatum, per Consules, & Proconsules. Neque hoc absurdum aut durum videri debet, quia antehac disseruit Propheta de quatuor Monarchiis, & quum verba de Romanis fecit, etiam illorum potentiam vocavit regnum, acsi unus quispiam dominaretur inter ipsos, deinde quum loquutus est de Monarchia Persarum, non posuit unum hominem duntaxat, sed à Cyro pervenit usque ad ultimum Darium, qui ab Alexandro victus fuit. Hæc igitur loquutio jam nobis trita esse debet ipso usu, nempe Regem poni pro ipso regno. Quum ergo dicit Angelus, *Rex faciet*, jam non loquitur de Antiocho. Posset enim illud refelli ex historiis. Non loquitur etiam de uno certo homine. Nam ubi reperietur ille, qui sese ita extulerit contra omnes Deos? qui oppresserit Dei Ecclesiam, qui palatium suum fixerit inter duo maria, & occupaverit totum Orientem? Hoc tantum competit in Romanos: deinde cras ostendam clarius, quam pulchre & concinne omnia quæ hic refert Angelus, competant in Romanum imperium: & continua interpretatio melius, si quid esset adhuc vel obscurum vel dubium, adducet in lucem, & confirmabit. Jam igitur hoc sit positum, nempe Angelum vaticinari non de Antiocho, neque de uno aliquo Rege, sed de nova Monarchia, nempe de Romano imperio. Cur autem Angelus ab Antiocho ad Romanos descendat, ratio in promptu est. Voluit enim Deus fulcire piorum animos, ne succumberent tot & tam duris cladibus, quæ ipsos manebant, & totam Ecclesiam usque ad Christi adventum. Non erat igitur satis prædicere quid futurum esset sub tyrannide Antiochi. Nam postea religio magis ac magis pessundata fuit, non tantum ab externis hostibus, sed ab ipso ordine sacerdotali. Nihil enim fere mansit impollutum, quoniam eo usque pervenerat ipsorum avaritia & ambitio, ut calcarent pedibus totam Dei gloriam, & Legem ipsam. Oportuit igitur fideles contra tot tentationum genera muniri, donec in medium prodiret Christus, atque ita renovaret Deus Ecclesiæ suæ statum. Non oportuit igitur tempus illud omitti, quod erat intermedium inter Machabæos & Christi manifestationem. Nunc conspicua est ratio cur Angelus postquam de Antiocho disseruit, ad Romanos transiliat. Jam videndum est quid Romanis fuerit negotii cum electo Dei populo. Si enim tantum in Europa dominati essent, inutilis & intempestiva esset eorum mentio. Sed ex quo Reges Syriæ multis & continuis bellorum cladibus fuerant attriti, partim exteris, partim domesticis, non poterant ut solebant nocere Judæis: tunc à Romanis ingestæ fuerunt novæ molestiæ. Scimus enim, quum ab una parte multi se jactarent Syriæ Reges, Romanos interposuisse suam auctoritatem, idque mala fide, ut sibi Orientem subjicerent: deinde quum Attalus populum Romanum instituit hæredem, hinc factum est ut Asia minor ab ipsis absorpta fuerit. Dominati sunt etiam Syris ex testamento stulti illius Regis, qui fraudavit legitimos hæredes, ut post mortem aliquid gratiæ vel memoriæ acquireret, si populus Romanus esset hæres. Ab eo tempore, quum subolfecissent opulentiam illarum regionum Romani, non destiterunt quærere bellandi materiam. Et tandem Pompeius Syriam fecit provinciam, quum tamen Lucullus, qui ante gesserat bellum cum Mithridate, Tigrani restituisset regnum. Pompeius, quemadmodum jam dixi, subjecit Syriam Romanis. Reliquit quidem templum intactum, sed quam crudeliter egerit cum Israëlitis, etiam conjici potest ex communi illius gentis more. Scimus enim quam clementer Romani tractaverint gentes devictas. Postea Crassus qui erat omnium rapacissimus, quum multa audivisset de Judææ opibus, appetivit provinciam illam. Scimus enim ipsum, & Pompeium, & Cæsarem, quum adhuc amici essent, partitos fuisse orbem terrarum, ut Cæsari Gallia & Italia tota cederet, Pompeius autem duas Hispanias obtineret, & partem Aphricæ, & Siciliam, Crassus sibi optavit Syriam, & Orientales illas regiones, ubi misere tandem periit, & caput ejus oppletum auro perlatum fuit per ludibrium huc & illuc. Secunda fuit calamitas in illo incursu Crassi: ab eo tempore multis bellis & fere continuis vexati fuerunt Judæi. Ante illud quidem tempus fœdus pepigerant cum Romanis, quemadmodum satis apparet non tantum ex libris Machabæorum, sed etiam ex profanis scriptoribus. Ideo etiam ille dicebat largitos fuisse ex alieno, quum assererent Judæos in libertatem. Sed hoc fuit illis solenne & perpetuum, ut initio comiter exciperent quicunque petebant cum ipsis societatem & fœdus: deinde ipsos crudeliter obruerent. Sic actum fuit cum miseris Judæis. Non abs re igitur Angelus de ipsis vaticinatur, postquam loquutus est de Antiocho. Atque hæc quidem omnia nunc breviter tenenda sunt: deinde ex contextu melius nobis liquebit, non posse alios in hoc vaticinio intelligi, quam Romanos. Sed nunc venio ad verba: *Faciet*, inquit, *Rex secundum voluntatem suam.* Dixi perperam hoc restringi ad unius hominis personam, quia vaticinatur Angelus de continuo tractu Monarchiæ Romanæ. *Extollet se, & magnificabit se*, inquit, *supra omnem Deum.* Hoc postea iterum explicabitur, ubi dicet Regem hunc fore contemptorem omnium deorum. Sed quod ad præsentem locum spectat, sciamus, quamvis tunc impietas & contemptus Dei pervagaretur totum orbem, hoc tamen non abs re de Romanis dici, quoniam tantum ex superbia sua judicium fecerunt, an colendus esset Deus hic vel ille. Et ideo ponet Angelus Deum *Maozim*, hoc est, fortitudinum vel munitionum. Locus ille, ut cras dicam, male expositus fuit. Neque enim cælum, neque terram attingunt interpretes, ut videbimus. Sed hic Angelus quum Romanis tribuit Dei contemptum, & omnium deorum, significat tam superbos fore, ut superent quaslibet profanas gentes sua impietate. Et certum est, nullum fuisse Dei timorem etiam superstitiosum apud illos, & quamvis magnifice prædicarent suam & majorum pietatem, tamen si quis diligenter expendat eorum scripta, facile deprehendet intimos sensus, quod scilicet omnes deos habuerint ludibrio, & abusi fuerint titulo & colore pietatis ad fastum suum: deinde ad continendos in officio omnes subditos. Non abs re igitur dicit de hoc imperio Angelus, *magnificabit se supra omnes deos:* deinde, *loquetur mirabilia contra Deum deorum*, ex quo scilicet innotuit Judaica religio. Nam antequam transirent in Asiam majorem, & penetrarent ultra fines Tauri montis, incognita illis erat Lex Dei, & nomen Mosis nunquam fuerat auditum. Inde cœperunt cognoscere in illa gente coli aliquem Deum peculiarem, deinde esse formam pietatis ab aliis omnibus populis distinctam. Ex quo igitur propior cognitio Judaicæ religionis apud Romanos lucere vel micare cœpit, cœperunt evomere suas blasphemias *in Deum deorum.* Neque opus est colligere quæcunque extant in ipsorum historiis: sed Cicero pro Flacco plusquam contumeliose lacerat nomen veri Dei: & impurus ille rabula (nam dignus est illo nomine) sic deblaterat sua convitia, acsi Deus, qui sese patefecerat electo populo per Legem suam, esset indignus qui numeraretur vel cum

1 Mach. 8. & 14.

cum Venere, vel cum Baccho, vel cum aliis idolis: denique dicit invisam esse illam religionem omnibus diis, quoniam Judæi tot cladibus affecti fuerant, & hoc signum debere sufficere, ut religio illa esset detestabilis omnibus. Non igitur sine causa hic Angelus inducit Romanos tanto fastu & contumacia inflatos, ut non dubitent conviciis proscindere veri Dei nomen. *Loquetur*, inquit, *mirabilia contra Deum deorum.* Tanquam de uno homine hic disserit Angelus: sed diximus ad ipsam Monarchiam spectare. Postea adjungit, *Et feliciter aget usque ad consumptionem* vel complementum. Alii vertunt, consummationem *iræ*, *quoniam determinatio facta est.* Hic etiam de longo successu, & continua serie victoriarum disserit Angelus, quod in Antiochum non posset competere. Nam statim extinctus fuit, postquam templum spoliaverat: deinde tota ejus soboles parricidiis etiam periit: tandem cum summo dedecore traxerunt ad se Romani Syriam, & illam partem Orientis. Necesse igitur est hoc de Romanis exponere, quos scimus feliciter bellatos esse præsertim inter Orientales populos. Etsi enim interdum laborarunt, ut postea videbimus, & crastino die Angelus exponet, tamen statim ad suam felicitatem reversi sunt. Dicit ergo Angelus *hunc Regem feliciter acturum usque ad finem iræ*, hoc est, usque dum pœnas exegerit Deus de hypocritis, & ita humiliaverit Ecclesiam suam. Hoc enim ad Deum refero, quemadmodum cras fusius dicendum erit.

Da omnipotens Deus, quando hodie res in mundo ita turbantur, ut quocunque circumferamus oculos, nihil cernamus præter horrendam confusionem: da, inquam, ut intenti simus in doctrinam tuam, neque vagemur post nostras imaginationes, neque abstrahamur ullis curis, neque etiam declinemus huc & illuc per curiositatem: sed defixi in sermone tuo, semper te quæramus, & recumbamus in tuam providentiam, nec dubitemus quum tutelam salutis nostræ susceperis, nos semper fore salvos, modo te semper invocemus in nomine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA TERTIA

IN

DANIELEM.

COEpimus heri exponere vaticinium, ubi de Romano imperio differere incipit Angelus. Neque enim, ut ostensum fuit, aliter potest hic locus exponi, quoniam absurdum fuisset, prætermittere quod erat maxime necessarium cognitu. Diximus initio, non ut pasceret stultam & inanem curiositatem multorum hæc Deum testatum fuisse Danieli, sed ut muniret servos suos, ne deficerent in gravissimis illis certaminibus. Atqui post Antiochi mortem scimus quam variis & gravibus machinis Satan conatus fuerit evertere fidem omnium piorum. Hac igitur in parte fulciri oportuit eorum animos. Jam si hoc totum tempus fuisset sepultum silentio, Deus certe non visus esset prospexisse servis suis. Ergo aut quicquid hactenus dictum fuit, esset fere inutile, aut oportuit hoc membrum adjungi, ne prophetia esset trunca, vel mutila. Et ante vidimus quum Angelus prædiceret futuras mutationes, non fuisse omissum quod nunc iterum tractatur de Romano imperio. Hoc igitur tenendum est memoria, Angelum non loqui de Antiocho, neque etiam transilire nunc ad Antichristum, ut alii existimant, sed contexere perpetuam seriem, ita ut fideles præparati essent ad omnes insultus, quibus poterat concuti eorum fides, nisi opposita fuisset hæc munitio. Jam restat explicandum quod dicitur in fine versus, nempe *usque ad finem iræ, quia decisio facta est.* Dixerat Angelus hunc Regem fore protervum, ita ut non parceret Deo viventi, sed jacularetur contra ipsum sua convitia. Nunc adjungit, *usque ad finem iræ prosperabitur.* Non dubium est quin Angelus hic occurrat tentationi, quæ poterat demergere penitus fideles, nisi sperassent aliquem exitum. Per *iram* porro non intelligitur furor eorum, qui missi sunt Proconsules in Asiam & Orientem, vel ipsius Romani populi vel Senatus acerbitas ac rigor, sed refertur hoc nomen ad Deum. Tenendum enim est quod prius admonui, nempe revocari Dei filios ad examen suorum vitiorum, ut sese humilient coram Deo, neque obmurmurent, vel obstrepant, dum castigantur ejus ferulis. Scimus enim ut natura hominum ad impatientiam feratur, deinde nihil cruce magis adversum, & sic non eam modo refugimus, sed tumultuamur contra Deum. Hinc igitur fit, ut qui premuntur manu Dei semper ferociant, nisi ostendat se esse eorum judicem. Ergo hanc rationem nunc sequitur Angelus, quod scilicet Deus non exponat Ecclesiam suam impiorum libidini temere, sed quia pœnas exigere velit de peccatis suorum. Nam judicium semper incipere debet à domo Dei, quemadmodum habetur apud alium Prophetam. In summa, hic primo loco Angelus hortatur pios ad resipiscentiam, & ostendit merito eos percuti Dei manu, quoniam ita meriti sint. Mitigat tamen quod fuisset alioqui nimis asperum, quum addit, *ad finem*, vel complementum. *Calah* significat nunc consumptionem, nunc finem, sed hoc loco pro fine, aut complemento accipitur. Et mox etiam sequitur explicatio, *quoniam determinatio facta est*, inquit, vel decisio, hoc est, Deus non persequetur ad extremum usque, vel absque modo filios suos, sed imponet finem pœnis, postquam ipsos humiliaverit. Quemadmodum etiam habetur Jesaiæ quadragesimo, Completum esse tempus militiæ, quum Deus misertus Ecclesiæ suæ eam à tyrannide hostium liberat. Et dicit etiam illic Jesaias in persona Dei, Ecclesiam recepisse duplicia, quasi diceret, satis pœnarum se exegisse, quia quodammodo sibi displicet, acsi fuerit nimis severus erga Ecclesiam, quia scimus quam indulgenter cum filiis suis agat. Sic etiam hoc loco dicit, *ad finem usque iræ*, hoc est, erunt temporales pœnæ, & Deus præscripsit illis certum terminum, qui adferet finem omnibus molestiis & malis. Sequitur,

Jesa. 10. vers. 12. Jer. 25. vers. 29. 1 Petr. 4. vers. 17. Jesa. 40. vers. 2.

37. Et ad Deos patrum suorum non attendet, & ad desiderium (*vel amorem*) mulierum, & ad ullum Deum non attendet, quia super omne (*super omnia*) sese magnificabit.

Qui exponunt vaticinium hoc de Antiocho, non mirum est si anxie laborent in his verbis, neque tamen se expediant, quia nusquam legitur de Antiocho quod Angelus prædicit, nempe quod neglexerit & Deos omnes, & Deum patrum suorum. Deinde quod ad mulierum amorem spectat, hoc non competit in ejus personam. Sed aliis rationibus evincere facile est, quemadmodum dixi, hic nullam fieri Antiochi mentionem. Qui autem ad Papam, vel Mahometum trahunt hanc prophetiam, quod ad mulierum amorem, videntur aliquid adferre. Nam quia Mahomet permisit brutam licentiam viris, ut sibi coacervarent uxores, in hoc corrupit fidem conjugii, & στοργὴν illam, quæ devincit uxori mari-

maritum. Nisi enim contentus sit vir quisque sua uxore, jam nullus est amor, quia nulla potest esse fides conjugalis ubi inter pellices æmulatio est. Quoniam ergo Mahomet frenum laxavit variis libidinibus, & voluit viros sibi sumere plures uxores, habet hoc aliquid coloris, quod non fuerit attentus ad mulierum amorem. Qui verò de Papa hunc locum intelligunt, proponunt in medium cælibatum, cujus prætextu conjugii honor fuit quasi pedibus calcatus. Nam scimus quam fœde latrent Romani Pontifices, ubi agitur de conjugio. Dicunt enim eos qui sunt in carne, non posse Deo placere. Ita comparant scortationi conjugium, & ita probrose ac contumeliose conspuunt adversus illum ordinem à Deo sancitum. Videmus ergo hoc non prorsus carere aliquo colore: sed reliqua non conveniunt. Dicunt quidam etiam aliquid, nempe quod Mahomet fabricaverit novam religionis formam, sicut & Papa. Cæterum, jam dictum fuit, neque ad Mahometum, neque ad Papam posse hoc trahi. Ratio est, quia voluit sustinere Deus animos suorum usque ad Christi exhibitionem. Ergo per Angelum suum prædixit quæcunque ferenda erant Ecclesiæ, donec Christus esset in carne manifestatus. Veniamus igitur nunc ad Romanos, de quibus cœpimus hunc locum exponere. Dicit Angelus, *Non intelliget Rex ille ad deos patrum suorum.* Quomodo hoc debeat accipi primo intuitu obscurum esset: verum si expendimus quanta fuerit in Romanis superbia, imo etiam barbaries, nihil nobis ambiguum erit in Prophetæ verbis. Duo enim hic ponit Angelus, nempe Regem fore contemptorem omnium deorum, deinde adjungit, fore tamen deum aliquem quem colet, & quidem magnifice & singulari pompa, quæ excedet communem usum. Hæc duo videntur inter se contraria, & tamen reperiuntur in ipsis Romanis. Sed ut tota res melius pateat, addamus etiam sequentem versum.

Vide decreta Siricii Papæ c. 7. tomo Conciliorum primo.

38. Et Deum fortitudinum (*vel munitionum*) in loco suo honorabit: & Deum quem non cognoverunt patres ejus honorabit cum auro, & argento, & lapide pretioso, & desiderabilibus. (*hoc est, rebus omnibus pretiosis.*)

39. Et faciet adversus munitiones fortitudinum cum Deo alieno, quem agnoverit, multiplicabit gloriam, & dominari faciet eos in multis, & terram dividet pretio.

Quemadmodum jam attigi, primo intuitu hæc inter se pugnant, quod Rex de quo hic agitur, contemnet omnes deos, & tamen colet non vulgari modo aliquem deum. Hoc autem optime convenit Romanis, si respicimus eorum ingenia & mores. Utcunque enim fuerint valde negotiosi in cultu deorum suorum, constat tamen eos caruisse omni sensu deitatis, & simulasse religionem. Profanæ aliæ gentes quamvis in tenebris errarent, superstitiose tamen colebant aliquos deos. In Romanis autem non fuit error, neque inscitia, sed crassus Dei contemptus, simul tamen aliqua pietatis simulatio. Hoc colligitur ex omnibus eorum rebus gestis. Nam tametsi sibi accersiverint hinc inde complures deos, & promiscue coluerint cum aliis gentibus Minervam, Apollinem, Mercurium & alios similes, tamen videmus ut pro nihilo duxerint omnes alios cultus. Jovem coluerunt ut summum Deum. Jupiter in patria sua quid illis erat? An unius oboli fecerunt Jovem Olympium? Imo secure ipsum riserunt cum suis cultoribus. Quid ergo illis fuit Jupiter? Nempe gloria Capitolii, & sine illo epitheto nullus illis erat Jupiter. Jupiter Capitolinus, hoc est, Jupiter quem nobis tenemus quodammodo devinctum. Et ideo Propheta vocat *Deum Maozim*, hoc est, Deum potentiarum. Neque enim unquam persuasi fuerunt Romani aliquem esse Jovem dignum cultu, vel aliquam esse Junonem, sed quia freti suis opibus, putabant se esse plusquam deos, ideo sumpserunt sibi Jovem unum: & quoniam sedes ejus in Capitolio illis erat plusquam centum Joves cælestes, quoniam affixerant sua superbia totam Dei virtutem suo Capitolio. Putabant enim se esse extra omnem aleam. Et hinc etiam illa audacia, quod quisque potuit novos deos fabricare suo arbitrio. Templum fuit dicatum Fortunæ equestri. Sic enim placuit Duci, qui usus fuerat strenua opera suorum equitum, acsi essent adepti victoriam: & Fortunæ equestri templum extruendo se potius voluit deum censeri. Deinde Jupiter Stator fit deus. Quare? Ita enim placuit alteri, & Roma plena fuit talibus templis. Unus imaginatus est Fortunam, alius Virtutem, alius Prudentiam, alius nescio quid: denique quisque ausus est ingerere propria commenta, & totidem deos Roma coluit. Hinc etiam factum est, ut fuerit apud ipsos factus deus Romulus. Et quo jure eum deificaverunt? Si quis excipiat idem etiam aliis populis contigisse, verum quidem est, sed in stulta & bruta adhuc & rudi vetustate, ut satis notum est, Romani autem, quemadmodum jam dixi, non errore, neque superstitione finxerunt sibi deos, sed temulenta illa arrogantia, quamvis se in primo gradu statuerent, & sibi jam viderentur superiores esse diis omnibus, quin etiam passi sunt templum sibi extrui in Asia, & sacrificia offerri, & libenter nomen dei retinuissent. Qualis est ista superbia? An hoc est credere esse aliquem deum, vel aliquos deos? Roma est dea, & dea quæ præ aliis omnibus sancte colenda est. Videmus ergo non frustra hoc dictum esse de Romanis, *quod coluerunt Deum unum fortitudinum*, hoc est, quod sibiipsis arrogaverint deitatem, & tantundem concesserint diis suis, quantum putabant commodis suis fore utile, & ut efferrent proprias suas virtutes & fingerent pro sua libidine quoslibet deos. Omitto quod dicit Plutarchus. Neque enim puto ad præsentem locum spectare. In Problematis dicit nefas fuisse proferre nomen dei, in cujus patrocinio & tutela erat Romana civitas, & dicit Valerium Soranum evanuisse, quoniam effutiverat nomen illius dei, sive, inquit, masculus sit, sive fœmina, hæc enim sunt ejus verba. Et addit rationem, quod scilicet magicis incantationibus uti solerent in colendo illo deo, quisquis fuerit. Scimus bonam deam apud ipsos fuisse in præcipuo honore. Quænam fuerit illa dea, incognitum erat viris: mulieres tantum ingrediebantur summi pontificis domum, & illic colebant sua Orgia. Et in quem finem? Quænam illa erat bona dea? Nempe semper erat *deus Maozim*, hoc est, deus fortitudinum, quia nullus erat deus Romanis, nisi penes ipsos: ita ut sibi erigerent altaria, & immolarent omnes victimas suæ felicitati & fortunæ, & hoc modo obstringerent suo imperio deos ipsos, quibus in speciem & fallaciter tribuebant aliquid honoris. Nihil ergo in his verbis coactum est, ubi dicit Angelus, *Non intelliget ad deos patrum suorum*, id est, non sequetur usitatum omnium gentium morem, ut retineat superstitiosos cultus errore & inscitia. Nam Græci quantumvis acuti essent, tamen non audebant quicquam movere in religione aut verba facere. Scimus enim hoc fuisse illis fixum, colendos esse deos, qui à majoribus essent traditi. Romani autem ausi sunt non modo libere, sed etiam petulanter conspuere adversus omnes religiones, & inducere quantum in se erat, Atheismon. Ideo dicit Angelus *non fore attentos ad deum patrum suorum.* Quare? Nam seipsos respicient, & nulla erit deitas, nisi in fiducia propriæ fortitudinis. Quantum ad *desiderium mulierum* spectat,

ctat, sic interpretor, per synecdochen hic notari barbaros illorum mores. Nam amor mulierum in Scriptura accipitur pro singulari amore. Deus enim indidit hunc affectum & viris & mulieribus, ut quamdiu retinent aliquam guttam humanitatis, maneant etiam inter se conjuncti. Unde etiam dicitur
2 Sam. 1. vers. 26. David dilexisse Jonathan supra amorem mulierum, vel pro amore mulierum. Illic non certe perstringitur fœdus, aut turpis amor Davidis erga Jonathan. Scimus enim quam caste illum amplexus fuerit, sed amor mulierum, quemadmodum dixi, κατ' ἐξοχὴν, id est, per excellentiam, ponitur pro amore eximio. Quum igitur Deus in natura & in societate humani generis instituerit hoc sacerrimum amoris vinculum inter conjuges, non mirum est, si per synecdochen tota humanitas & ejus officia comprehenduntur sub hac voce. Perinde igitur est acsi diceret Angelus, Regem hunc de quo vaticinatur, fore impium & sacrilegum, ut omnes deos contemnere audeat: deinde fore immanem, ita ut nullum charitatis officium curet. Videmus autem ἄστοργοι fuisse prorsus Romanos, nec dilexisse uxores, aut mulieres. Non referam pauca quædam exempla, ex quibus hoc possit colligi. Sed in tota gente reperietur immanis barbaries, quæ horrori merito nobis esse debet. Nemo poterit hoc satis considerare, nisi qui probe versatus fuerit in illorum historiis. Sed quisquis tenebit res illorum gestas, quasi in speculo poterit conspicere quod hic dicit Angelus. Ergo neque pietatem colet Rex iste, neque humanitatem. *Et non intelliget ad ullos deos*, inquit, *quia sese magnificabit supra omnes*. Causa etiam ascribitur cur tam crassus contemptor Deorum futurus sit hic Rex, atque etiam tam ferus & barbarus adversus cunctos mortales, nempe *quia sese magnificabat supra omnes*. Ista enim superbia sic excæcavit Romanos, ut oblivisceréntur utriusque, nempe & pietatis & humanitatis. Ergo in causa fuit illa intolerabilis ipsorum confidentia, ut neque deferrent quicquam honoris ulli Deo, & subjicerent pedibus suis cunctos mortales. Nam certe principium veræ pietatis est humilitas: & hoc etiam semen religionis inditum est hominum cordibus, ut velint nolint agnoscant aliquod numen. Atqui mentem sic Romanis excussit suus fastus, ut se extulerint supra omnes deos, & ita pro ludibrio duxerint omnes religiones. Quum autem omnes deos spernerent, non potuit aliter fieri quin despicerent etiam omnes mortales, sicut scimus fuisse factum. Jam opponitur secundum illud membrum, quod *deum Maozim colet*, vel honorabit. *Colet* igitur *Deum fortitudinum*. Prius dixerat *Maoza* de templo, sed non videtur stare hæc argutia, quod scilicet unitatem Dei ante expresserit Angelus, nunc autem complures enumeret deos. Sed fortitudines accipit Angelus pro illa perversa fiducia, qua turgebant Romani, sic ut præ se tam deos quam homines pro nihilo ducerent. Quomodo igitur hæc conveniunt inter se, contemptum omnium deorum esse in Romanis, & esse tamen aliquem cultum? Nempe, quia spernerent quicquid de diis traditum fuerat, sed postea quum sese extulissent supra omnes cælos, quia pudebat eos barbaræ impietatis, ideo prætexuerunt nomina deorum. Sed ubi quæsierunt deos illos? Nempe Jovem in suo Capitolio, cui subjecta fuit reliqua deorum turba. Sic ergo in ipsorum cerebris creati sunt dii, & non putarunt quicquam esse divinum, nisi quod ipsis placuisset. Et ideo etiam dicitur, *In loco suo honorabit*. Hic Angelus tollit omnem ambiguitatem, quum dicit *In loco suo colet*, vel *honorabit Deum fortitudinum*. Colebant quidem alios deos Romani ubicunque essent, sed mera erat simulatio. Non dubium igitur est quin Jovem affixerint Capitolio suo & urbi suæ, & alios omnes deos, ideo quicquid præ se tulerint, nulla tamen vera religio fuit, quia seipsos potius adorabant, quam deos illos fictitios. *Deum* igitur *Maozim colet in loco suo*, inquit, *& honorabit Deum alienum, & Deum quem non cognoverunt patres ejus*. Iterum, *honorabit in auro, & argento, & lapide pretioso, & omnibus desiderabilibus*, hoc est, magnifice & cum eximia pompa colet deum suum. Et quidem scimus congestas fuisse totius mundi opes in ornatum templorum. Simul enim atque animo quis destinaverat templum aliquod, necesse erat hinc inde rapere, & ita spoliabant omnes provincias, ut templa sua locupletarent. Quum ergo talis fuerit splendor Romæ neque ob superstitionem, sed tantum ut sese extollerent, & essent admirationi cunctis gentibus, videmus quam bene hoc vaticinium cum re ipsa vel eventu conveniat. Nam quantumvis alii superstitiosi fuerint in colendis suis idolis, tamen Romani omnibus aliis fuerunt superiores. Nam initio quum victores essent Siciliæ, scimus quantas opes abstulerint ex una urbe duntaxat. Etenim si unquam referta fuerunt templa magno & copioso splendore & multis divitiis, certe fatentur ipsi Syracusas fuisse in summa præstantia. Atqui Marcellus exinanivit fere omnia templa, ut ditaret urbem Romanam, & ita ornaret falsorum deorum templa. Quorsum illud? An quia Jupiter, & Juno, & Apollo, & Mercurius meliores erant Romæ quam alibi? Minime, sed quia volebat urbem ipsam locupletare, deinde volebat omnes deos ubicunque essent ludibrio habere & ducere in triumpho, ut nulla esset excellentia deitatis, nisi in illa sede imperii, hoc est, Romæ. Et postea adjungit, *Faciet*. Hic iterum de prosperitate videtur loqui Angelus. Neque dubito quin hic fulciat animos piorum, qui alioqui vacillare aut etiam labascere poterant, quum viderent tot & tam incredibiles successus in illa gente tam sacrilega & impia, deinde etiam tam barbaræ crudelitatis. Dicit igitur Romanos fore votorum suorum compotes quicquid aggrediantur, quoniam fortitudo ipsorum prævalebit, nempe *cum Deo* ipsorum. Etiamsi contemnant omnes deos, & tantum sibi deum fabricent ambitionis suæ causa, tamen, inquit, succedet illis. Nunc vocat *deum alienum*. Hac voce utitur Scriptura quum discernit idola & fictitios deos ab unico & vero Deo. Nihil ergo videtur speciale dicere Angelus de Romanis. Nam Athenienses & Lacedæmonii, deinde Persæ ab alia parte, & Asiatici, & omnes totius orbis gentes colebant deos alienos. Quid ergo sibi vult hoc nomen? Nam certum est, Angelum non loqui ex communi more aliorum. Ergo hic *alienum* vocat, qui non fuerit traditus de manu in manum, sicut loquuntur, quia etiamsi plenis buccis creparent se colere deos acceptos à majoribus, & illorum instituta sibi esse sacrosancta, ritus omnes esse inviolabiles, ridebant tamen intus, neque putabant unius pili esse omnes suos deos, sed tantum volebant retinere aliquam fallacem speciem religionis, nempe pudoris causa. Scimus quid dixerit Cato de Aruspicibus, Miror quum alius alium aspicit, cur non rideat, dicebat esse mera ludibria. Si quis Catonem interrogasset vel in Senatu, vel privatim, Quid tu censes de Aruspicibus, & tota religione nostra? Ah potius pereat totus mundus, quam Aruspices: nam his constat salus populi, & totius Reip., & hos accepimus à majoribus. Illos igitur perpetuo retineamus. Ita loquutus fuisset nebulo ille, ita etiam omnes alii. Sed inter se dum garriebant, nihil eos pudebat negare omne numen, & ita etiam sugillare quicquid creditum ab initio fuerat, ut prorsus in nihilum redigerent quicquid à majoribus suis acceperant. Non mirum igitur est, si Angelus hic vocet *alienum deum*, qui non fuit Romæ cultus, ut jam dictum est, superstitionis causa, vel per errorem, sed tantum ut ne ipsorum barbaries esset abominabilis toti mundo. *Deum* igitur illum, inquit,

quit, *quem agnoverit*. In hac etiam voce magnum subest pondus. Nam significat Angelus totum illud numen fundatum esse in opinione & arbitrio illius Regis, hoc est, quoniam ipsis ita placuit, idque respectu utilitatis privatæ. Quoniam igitur consilium probabitur colendi aliquos deos, ideo cum suis placitis sese efferent, ac jactabunt magna confidentia, nusquam esse pietatem nisi Romæ. Sed unde id? Nempe quia agnoscent illos deos, hoc est, statuent ac decernent servandam esse talem formam. Hic totam Romanorum religionem Angelus ponit in libidine, & ostendit interea fore impuros Dei contemptores. Postea dicit, *Multiplicabit gloriam.* Hoc potest referri ad Deum, sed mihi magis probatur diversa interpretatio, nempe quod magnas opes sibi congerent Romani, & crescent mirabiliter tam opulentia, quam amplitudine imperii & aliis omnibus præsidiis. Ergo *multiplicabunt gloriam*, hoc est, acquirent subinde novas ditiones, & augebunt suam potentiam, cumulabunt etiam multiplices thesauros. Nam hæc expositio bene contexitur cum fine versus, ubi adjungit, *dominari ipsos faciet late.* Hæc pars est gloriæ, quam sibi coacervaturus erat Rex iste, nempe quoniam præficiet Reges magnis terris, deinde distribuet quasi prædam quicquid acquisierit, idque *pretio*. Dicit ergo, dominari ipsos (est relativum sine subjecto, ut loquuntur: & hæc ratio satis trita est Hebræis) *Dominari* ergo *faciet ipsos in multis.* Quos dominari faciet Rex Romanus, hoc est, imperium ipsum Romanum? Nempe si quis operam illis impenderit, mercedem referet ex alieno, quemadmodum scimus Eumenem fuisse ditatum præda & spoliis Antiochi. Scimus fuisse distributas provincias pro ipsorum arbitrio. Rhodiis data fuit hæc insula, alteri vero regnum ablatum est: Ætoli ampliarunt suam ditionem. Ut ergo quisque gnaviter laboraverat, & fecerat largos sumptus, ita etiam singulos ditarunt Romani. Ubi devictus fuit Antiochus, tunc liberaliores fuerunt erga Attalum & Eumenem. Subjecta enim fuit major pars Asiæ illis. Deinde quum spoliarunt, vel saltem nudarunt parte ditionis Nabidem tyrannum Lacedæmonium, etiam hujus spoliis ornati fuerunt qui sedulo gratificati erant Romanis. Scimus quantum contulerint Masinissæ Carthagine devicta. Nam longe lateque in Aphrica dominatus est, quum ante sua ditione expulsus fuisset. Nam exutus fuerat paterno regno, non erat locus in terra ubi pedem figeret. Atqui largiti sunt quod rapuerant Carthaginensibus. Et quomodo? *Pretio*, inquit, *divident terram.* Hic Angelus oblique perstringit astutiam Senatus & populi Romani, quod scilicet non gratuito largiti fuerint tam amplas ditiones (libenter enim devorassent quicquid acquisierant) sed quia erat illis utilius vendere quam retinere. Non vendebant quidem certo pretio (neque enim hic nomen Pretii restringi debet ad numeratam pecuniam) sed tam avare se gerebant, & vendebant quæstus sui causa in hac distributione, quam si statim omnes illæ partes devictæ redactæ fuissent in provincias. Opus enim fuisset magnis copiis. Odiosum erat in Græcia perpetuo tenere præsidia in urbibus. Ergo pronunciant omnes urbes Græcas fore liberas. Qualis fuit hæc libertas? Nempe ut quæque civitas eligeret Senatum prout Romanis liberet, deinde ut quicunque pollebant gratia & imperio apud suam gentem, illi essent asseclæ Romani imperii, & quasi mancipia. Jam hoc posito, si bellum aliquod movendum erat, petebant auxilia à sociis & amicis. Nunquam tantum tributi ausi fuissent exigere quantum unaquæque civitas erogabat. Nam sumamus ipsos Carthaginenses, postquam multis pensionibus fuerant fere ad ultimam inopiam redacti, tamen ubi susceperunt bellum contra Philippum & Macedonas, ubi contra Antiochum Romani postulant naves à fœderatis, postulant annonam, postulant magnam copiam auri, argenti, & tritici, postulant vestes, tunicas: denique miseri illi Carthaginenses, quorum sanguinem ebiberant Romani, adhuc tamen mittunt in belli subsidia quicquid auri habent, & quicquid poterant corradere. Ita cogitur Philippus Rex Macedoniæ perdere se, & se jugulare proprio gladio. Nulla erat tunc Græcorum civitas quæ non solveret suum pensum. Videmus ergo ut *diviserint terras pretio*, hoc est, respectu suæ utilitatis, non quod certam pecuniæ summam acceperint, sed quia spectarunt quid sibi magis esset utile. Et interea tamen quod genus nundinationis inter se postea exercuerunt? Scimus quid valuerit apud Romanos proscriptio, qua factum est ut suam rapacitatem in sua viscera converterent. Proscripserant multo ante hostium bona. Nam certe Philippus magna pecuniæ summa redimere coactus est nomen Regis & ditionem quæ reliqua manebat: idem etiam contigit Antiocho, idem Carthaginensibus. Nemo denique unquam devictus fuit à Romanis, qui non exhauserit & se, & totam ditionem, ut illorum cupiditati, & inexplebili avaritiæ satisfaceret. Ergo videmus *terras ab illis fuisse divisas pretio*: & tenebant omnes Regulos sibi addictos, prout singulis ex alieno largiti fuerant. Nunc ergo videmus quid significet Angelus, quum dicit *Regem hunc ita fore potentem, ut dominari faciat quos voluerit in multis*, & amplis ditionibus, sed tamen non gratis. Postea scimus etiam alios fuisse spoliatos & honore regio & potentia, alios autem fuisse restitutos, quum essent privati. Placuit Lucullo ejicere unum è finibus regni, alter illum restituit in possessionem. Unus civis Romanus potuit creare magnum Regem: Ita subinde factum est. Claudius ad plebem tulit, ut Rex Cypri proscriberetur, tamen erat ex stirpe regia, pater etiam fuerat amicus & socius populi Romani, nihil admiserat contra Romanum Imperium, nulla erat causa qua denunciaretur bellum. Interea nullæ etiam intercesserant ceremoniæ, quibus bellum indictum esset, ille erat domi securus. Proscribitur in foro à paucis nebulonibus: statim mittitur Cato qui totam insulam expilaret, & Romanis acquireret: miser ille cogitur se projicere in mare, ut desperatus. Sic ergo videmus non frustra hoc prædictum fuisse ab Angelo, nempe quod partiti fuerint Proconsules Romani provincias & regna, *sed tamen pretio*, hoc est, ut interim exinanirent quicquid erat in mundo, & traherent in illum gurgitem inexplebilem omnes divitias, omnes thesauros, & quicquid denique erat pretiosum. Reliqua differemus.

Da omnipotens Deus, quando omnibus seculis tanta fuit in hominibus cæcitas, ut superstitiose te ac per errorem colendo, tamen adhuc duplices essent animis, in aliis autem tanta esset superbia, ut & tuum nomen, & quæcunque etiam sibi confinxerant spectra spernerent: da, inquam, ut radicitus infixa sit cordibus nostris vera pietas, & ita insculptus timor nominis tui, ut sincere & absque ulla simulatione tibi simus addicti, & quum studemus ex animo glorificare nomen tuum, quisque fratres suos etiam in idem studium adducere conetur, & magis ac magis nos repurges omni simulatione, donec tandem perveniamus ad perfectam illam puritatem, quæ nobis in cælo reposita est, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA QUARTA IN DANIELEM.

40. Et in tempore finis (*hoc est, post certum tempus, vel præfixum*) confliget cum eo Rex Austri, (*ad verbum est, cornu petet, à verbo Nagah: heurter Gallice*) & tanquam turbo irruet (*nam idem valet verbum quod deductum est à Saar: tanquam ergo turbo irruet*) Rex Aquilonis, (*diximus de Austro & Aquilone. Nam prius nomen pro Ægypto accipitur, alterum vero pro Syria, respectu Judææ scilicet*) cum curru & equitibus, & navibus multis: & veniet in terras, & exundabit, & transibit. (*pervadet.*)

HIc Angelus prædicit multas victorias, quibus fiet, ut Romani longe & late extendant suum Imperium, quanquam non sine magnis difficultatibus & periculis. Dicit ergo *Regem Austri bellum cum Romanis gesturum esse, tempore finito.* Quodnam tempus designet Angelus non audeo asserere. Neque enim tanta fuit Ægypti potentia, ut unquam Reges illius terræ confisi propriis viribus ausi fuerint cum Romanis bellum gerere. Gabinius Proconsul illuc exercitum intulit restituendi Ptolemæi causa. Sed non magno negotio Archelaum expulit, imo tanquam mercenarius quispiam, se famamque suam cum exercitu locavit. Periclitatus est illic Cæsar, devicto Pompeio, deinde Antonius bellum Augusto intulit, adjutus auxiliis Cleopatræ: & tunc Ægyptus vires suas nimium extulit: & hinc factum est, ut redacta statim fuerit in provinciam. Non fuit autem propositum Angelo, notare continuam temporum seriem, sed tantum breviter fideles monere, ut starent firmi inter gravissimas concussiones quæ instabant. Quicquid sit, non dubium est quin Angelus significet bellum difficile Romanis fore contra Ægyptios. Dixi quod etiam historiæ testantur, nunquam Ægyptios propriis auspiciis bellum cum Romanis gessisse: tamen sic interdum res confusæ fuerunt, ut Ægyptii conspiraverint cum Syris: & ita conjunctim hæc duo legenda essent, nempe Regem Austri adjutum auxiliis Regis Syriæ bellum cum Romanis gesturum. Quanquam admonet Angelus majores fore copias ac vires Regis Syriæ, quam Ægypti, quod accidit præcipue sub initium Triumviratus. Dicit enim *Regem Aquilonis venturum cum curribus, & equitibus, & navibus multis.* Neque etiam hic tempus aliquod digito monstrare necesse est, quum plura bella in Oriente gesserint Romani, ex quo Asiam occuparunt, & pars Libyæ jam illis contingerat ex Regis testamento absque manu & armis. Quantum attinet ad duo regna, quorum jam sæpius facta fuit mentio, in Syria intra exiguum tempus multi dominati sunt. Nam nunc mater unum ex filiis sustulit, & alterum creavit Regem, deinde ejus pertæsa, regnum transtulit ad alienos. Sic factum est ut Alexander ille obrepserit, qui tamen peperit sibi magnum nomen. Erat ignobilis, pater ejus fuit incognitus. Certum tamen est natum fuisse ex domo obscura: uno momento quum neque auctoritate, neque auxilio polleret, factus fuit Rex Syriæ, quia mentitus est se fuisse spurium Seleuci, & statim occisus ille fuit: qui successit in ejus locum postea non diu regnavit. Sic factum est ut Syria transierit ad Romanos post mortem Seleuci. Tigranes fuit accitus, Rex scilicet Armeniæ, & ita dominatus est in Syria, donec eum devicit Lucullus: tunc Syria in provinciam redacta fuit. In Ægypto regnarunt fœdissimi homines. Nam Physcon, qui cohibitus fuit à Romanis, quum tentaret eripere Syriam suo Regi, erat homo fœdissimus & corpore & animo, & nomen etiam inde adeptus est. Nam tantundem valuit cognomen illud Physconis, acsi Gallice diceremus *andouille.* φύσκη enim intestinum est illud crassius, quod solet farciri aliis intestinis. Ille ergo ob deformitatem vocatus fuit quasi ventricosus: deformis prorsus erat, & similis belluæ deinde nullo ingenio, nulla ingenuitate præditus. Ultimus qui Romanos præfecit tutores filiis suis, fuit αὐλητής Auletes, quem vocarunt (ita etiam ipsum vocat Cicero) *fluteur,* quia scil. immodice delectabatur tibiarum cantu. Igitur in utraque regione fuit horribilis deformitas, quum nomen regium tenerent illi vel porci, vel canes potius quam homines. Sed Tigranes multum negotii Romanis fecit, quemadmodum satis notum est. Ab altera parte Mithridates diutissime Romanos exercuit, & quidem vario ac multiplici eventu. Scimus in tota Asia fuisse occisos Togatos omnes, deinde quum ventum est ad manus, sæpe Mithridates fuit superior: postea conjunxit se cum Tigrane, qui etiam fuit ejus socer. Tigranes quum teneret Armeniam, & esset Rex Regum, postea adjecit sibi Syriam, quasi partem duntaxat. Tandem quum ultimus Antiochus impositus esset regno Syriæ à Lucullo, dejectus est Pompeii jussu: & tunc Syria in formam provinciæ transiit, ut diximus. Pompeius transgressus est mare, & perdomuit totam Judæam simul cum Syria: postea ingressus est templum, abstulit partem aliquam prædæ: pepercit tamen sacris thesauris. Successit Crassus ille inexplebilis gurges, qui hac tantum de causa optavit sibi provinciam illam, quod nullis opibus esset contentus. Ille spoliavit templum Hierosolymitanum: postremo, devicta Cleopatra, simul etiam Ægyptus perdidit nomen regium, & redacta fuit in ordinem provinciæ. Si centum alias provincias Romani vicissent, nulla fuisset facta illarum mentio ab Angelo. Nam hic peculiarem habet respectum electi populi, ut dictum fuit. Itaque non disserit nisi de illis cladibus quarum major pars redundabat ad miseros Judæos. Primo igitur dicit Romanis fore magnum certamen cum Regibus Ægypti, & cum Regibus Syriæ; *quos* dicit *venturos instar turbinis*, sed Romanos *venturos in terras instar diluvii, & transituros.* Comparat Regem Syriacum turbini, quia scilicet initio movebit magnos impetus, replebit terram & mare suis copiis, deinde habebit classem bene instructam, magnos excitabit terrores: sed turbo ille statim evanescet. Romani autem comparantur diluvio. *Veniet ille*, inquit, nempe novus Rex, de quo loquutus est, *& exundabit*, hoc est, obruet omnes illas copias tam Ægypti quam Syriæ, quasi diceret absorptum iri apparatum utriusque regni, ubi Romani trajecerint. *Transibit*, inquit, hoc est, quocunque venerint Romani, patebunt illis viæ, ac nihil illis erit clausum, quod alia forma iterum repetit. Non loquitur autem de una tantum regione, sed dicit *venturos in terras*, hoc est, vagam fore illorum populationem, quia nemo audebit se opponere ut arceat ipsorum furorem. Postea sequitur,

41. Et

41. Et veniet in terram desiderii, (*nempe in Judæam, quæ vocatur terra amœna, vel desiderabilis, quod Deus favore peculiari ipsam dignatus esset. Elegerat enim sibi illic domicilium, & vocaverat quietem suam, deinde illic residebat ejus benedictio. Veniet ergo in terram desiderabilem*) & multæ (*regiones scilicet*) cadent, & hæ evadent è manu ejus, (*regiones. Non loquitur tantum de urbe, sed de regionibus: nempe regio*) Edom, (*regio*) Moab, & principium filiorum Ammon.

42. Et mittet (*hoc est, extendet*) manum suam in terras, & terra Ægypti non erit in evasionem. (*hoc est, non evadet, vel sese non eripiet.*)

Postquam breviter Angelus prædixit instare gravissima bella Romanis, nunc adjungit, quemadmodum breviter attingere cœperat proximo versu, fore victores omnium gentium. *Venient*, inquit, *in terram desiderabilem.* Hæc ratio est cur Angelus vaticinetur de Romano imperio, quoniam non missus fuerat ut Danieli exponeret historiam totius mundi, sed ut fideles retineret in fide, quum persuasi essent in gravissimis perturbationibus tamen se manere sub patrocinio & tutela Dei. Hac ratione dicit *venturos in terram desiderii.* Fuit enim hæc horribilis tentatio, & quæ poterat evertere omnem pietatis sensum, quia multis modis vexati fuerant Judæi nunc à Syris nunc ab Ægyptiis. Et scimus quanta sævitia Antiochus conatus fuerit totam gentem non tantum opprimere, sed prorsus delere. Non pepercerant illis neque Syri, neque Ægyptii. Procul Romani veniunt quasi ex alio orbe, deinde erant confœderati ipsis: nunc autem perrumpunt hostiliter in Judæam. Quis putasset illam regionem esse curæ Deo, quum ita exposita esset omnibus omnium latrociniis? Ergo necesse fuit moneri fideles, ne in tam confuso rerum statu deficerent. *Venient ergo in terram desiderii, multæ regiones cadent*, quasi diceret non superfore ullam spem Judæis, quoniam quocunque venerint Romani, parata illis erit & quasi ad manum victoria. Non videtur quidem hoc valere ad solatium, ubi meram desperationis materiam proponit Angelus: sed quoniam fideles sciebant divinitus hoc esse prædictum, & sciebant eundem Deum, qui per Angelum ipsos monuerat, habere remedium paratum, & esse in ejus arbitrio à centum mortibus eripere suam Ecclesiam. Fuit inæstimabilis hic thesaurus, nempe hæc prophetia, ut perstarent in spe promissæ liberationis fideles. Et postea adjunget etiam Angelus promissionem quæ fulciat, imo erigat collapsos ipsorum animos, deinde confirmet. Sed hic pronunciat auxilium Dei non statim appariturum, quia laxabit frenum Romanis, ut per totam Asiam, & per totum Orientem exerceant crudele imperium, imo tyrannidem potius vel latrocinium. Dicit *immunes ab hac clade fore terras Edom, Moab, & partem terræ Ammon.* Hæc etiam tentatio non leviter concutere poterat piorum animos, Quid hoc sibi vult? terram in qua nobis promisit fore quietem, nunc eam patitur diripi, & vastari ab hostibus? terra autem Moab quiescit & fruitur summa tranquillitate? prosper etiam est status filiorum Ammon? Nam memoria tenendum est quid Prophetæ dicant de illis terris, quod scilicet relegatus fuerit Esau in montes asperos, quod etiam Moabitis Deus assignaverit suos fines extra terram benedictam. Soli ergo Judæi peculiari jure & privilegio obtinuerant terram illam, in qua Dominus etiam pollicitus fuerat sibi fore quietem. Nunc quum vastatur Judæa, & quum hostes pro libidine non tantum abripiunt quicquid est pretiosum in urbibus & pagis, sed etiam videntur quasi data opera terram ipsam redigere in vastitatem, & hoc illis permittit: quid poterant conjicere Judæi? Ergo Angelus occurrit his scandalis, & lenit quicquid tristitiæ & mœroris concipere poterant fideles ex horrendis illis cladibus, ac dicit terram *Edom*, & terram *Moab*, & terram *filiorum Ammon* fore ab illis calamitatibus tutas & tranquillas. Quantum attinet *ad initium filiorum Ammon*, verisimile est notari recessum, unde traxerant Ammonitæ originem. Nam Romani haud dubie non pepercissent Ammonitis, nisi quatenus erant quasi reconditi in montibus: itaque quicquid erat vicinum Judææ, hoc etiam subjectum fuit iisdem ærumnis. Qui de Antichristo intelligunt, hic fabulantur solos fideles tutos fore, qui profugi erunt ex mundo, & qui in deserta conscendent. Sed illud omni ratione caret. Sufficiat ergo genuinus ille sensus quem retuli. Postea adjungit Romanos *missuros manum suam in terras, ita ut non evadat etiam terra Ægypti.* Non dubium est quin hic concionetur Angelus de plurimis victoriis, quas exiguo tempore adepti sunt Romani. Nam diu quidem bellum gesserant cum Mithridate, & fere tunc amissa fuit Asia: sed postea iterum extendere cœperunt manus suas, nunc in totam Asiam, postea in Syriam: tandem adjuncta illis fuit Armenia, postea Ægyptus subacta fuit: interea erat tantum modica accessio, & versus Persas etiam dominati sunt, & formidabilis erat ipsorum potentia. Impletum igitur fuit hoc vaticinium, quod *extenderint manus suas in multas regiones, ita ut terra Ægypti etiam cesserit illis in prædam.* Sequitur, Mal. 1:3.

43. Et dominabitur (*semper loquitur quasi de uno Rege, sed quemadmodum admonui, regnum ipsum intelligi debet. dominabitur ergo*) thesauris auri, & argenti, & omnibus desiderabilibus (*hoc est, omnibus rebus pretiosis*) Ægypti, & Libyæ, & Æthiopiæ in gressibus suis.

Confirmat quod jam vidimus, nempe quamvis multæ gentes conentur Romanis obsistere, tamen fore omnium victores, ita ut undique magnas prædas & rapinas contrahant. Scimus quanta fuerit ipsorum avaritia & cupiditas: ideo dicit *dominaturos thesauris auri & argenti:* deinde, *quicquid pretiosum erit in Ægypto, Libya & Æthiopia ad se tracturos, idque in gressibus suis.* Hac voce clarius explicat quod prius diximus de similitudine diluvii. Dicit igitur terras omnes illis expositas fore, quantumvis munitæ fuerint urbes, quæ illos tegerent quasi multis claustris oppositis, ac proinde fore illis apertam viam, quia nemo impediet quominus perrumpant per totum Orientem, & simul etiam subigant & urbes, & pagos, & oppida, quod etiam scimus eventu fuisse completum. Ergo in hoc toto contextu videmus nihil coactum esse: sed optime quadrare historiam cum vaticinio. Postea adjungit,

44. Rumores vero (*auditus ad verbum, hoc est, qui audientur*) terrebunt eum ab Oriente, & ab Aquilone: egredieturque cum ira magna, ut perdat & internecione deleat multos.

Hic videtur Angelus diversum aliquid tradere, quod scilicet Romanis non ita feliciter succedet, quin quasi subsistant in medio cursu victoriarum. Dicit enim *ipsos territum iri rumoribus*: sed bene omnia conveniunt, quia etsi Romani domuerint quasi nullo negotio & intra paucos annos totum Orientem, scimus tamen postea fuisse illis res adversas. Nam Crassus spoliato templo misere periit, & secum perdidit quasi Romani imperii florem: victus est ad Carras ingenti prælio, non procul Babylone, proditus scilicet ab exploratore cui nimium fidebat. Postea iterum Antonius, quum partiti essent orbem terrarum in tres partes, ipse & Octavius, & Lepidus, iterum misere afflictus fuit in eodem fere loco adversus Parthos. Non mirum igitur est quod dicit Angelus *territum iri ab Oriente & à Septentrione* Romanos, sicut re ipsa etiam contigit. Sed tamen dicit *venturos in magna iracundia*, quasi diceret, etiamsi multas copias amittant, etiamsi graves sint illæ clades, non tamen ideo deficient animis. Scimus enim semper in rebus desperatis ipsos quasi apros vel truculentas bestias fuisse concitatos furore, ut in mortem ipsam ruerent. Et hoc etiam factum est, præsertim Augusto dominante. Nam ille feliciter aliquando pugnavit cum Parthis, & coëgit ipsos ad deditionem, imposuit conditiones quasi victor, & coëgit etiam Aquilas referre, quoniam hæc erat maxima ignominia, quod translatæ erant Aquilæ in Persidem. Coëgit igitur ipsos referre Aquilas, & ita abolevit dedecus quod contractum fuerat ab Antonio. Videmus ergo etiam optime fluere contextum, quod scilicet *venient Romani cum magna iracundia ad perdendos multos*, quamvis putabunt Parthi se tranquillos fore multis seculis, neque unquam ausuros esse Romanos quicquam tentare vel aggredi. Nunc sequitur,

45. Et figet tabernacula palatii sui inter maria ad montem desiderii sanctitatis, & veniet ad finem suum, & non auxiliator ei.

Tandem concludit Angelus, Romanis fore pacatum imperium in Asia majore, & in illis plagis Orientalibus: in Syria, in Judæa, & usque in Persidem. Jam ostendimus nihil hic prædici, quod non referant profanæ historiæ, & quod non sit satis cognitum omnibus qui mediocriter exercitati sunt in cognitione illorum temporum. Notandum vero est quod dicit Regem Romanum *fixurum tentoria palatii sui*. Significat enim hac loquutione non tantum Romanos bellum gesturos in Oriente, sed fore totius illius plagæ dominos. Nam dixisset fixuros sua tentoria, ut solent qui bellum gerunt, & contentus fuisset communi loquendi more, sed nomen palatii crebris migrationibus opponit, atque ita significat non metaturos castra militari more tantum, sed stationem diuturnam fore. Cur autem de tentoriis loquitur? Nempe quia non erit illic imperii sedes. Nam sibi sedulo cavebant, ne plus dignitatis tribuerent ulli loco, quam erat ipsis utile. Ergo sic Proconsules trahebant secum magnos comitatus, ut tamen nullum illis esset certum palatium: habebant sua tentoria, sed sæpe habitabant in hospitiis, qualia tunc erant hospitia. Sic ergo aptissime hic loquitur Angelus quum dicit Romanos *fixuros tentoria palatii*, quia scilicet domito Oriente, illic tranquille regnarunt: & tamen nulla fuit certa sedes, quia nolebant ullum locum sic excellere ut esset rebellandi occasio. Quod dicit *inter maria*, quidam putant notari mare Mortuum, & lacum Asphaltiten, & opponi mari Mediterraneo. Sed non dubito quin mare Persicum intelligat Angelus. Neque enim dicit Romanos fore dominos omnium terrarum quæ interjacent inter duo maria, sed tantum dicit *fixuros tentoria palatii inter maria*. Hoc autem scimus factum esse, quum à Ponto Euxino dominati sunt usque in Persidem. Scimus quam late patuerit regnum Mithridatis. Nam historici commemorant viginti duas gentes, quas habuit sub ditione sua. Postea ab una parte stabat Asia minor, quæ constabat multis gentibus, ut alibi dictum fuit. Armenia illis cessit post devictum Tigranem. Cilicia fuit una provincia duntaxat, imo pars provinciæ, quæ tamen fuit amplissima & ditissima regio. Habuit quidem multa deserta & multos montes saxosos & incultos: sed erant etiam in Cilicia multæ urbes opulentæ, nec tamen effecit integram provinciam, fuit Syria, fuit Judæa: denique non mirum est quum dicit Angelus *inter maria* Romanos *fixuros tentoria sua*. Nam habitabant ultra mare Mediterraneum. Primus illis trajectus fuit in Siciliam, deinde in Hispanias: tertio cœperunt extendere manus suas in Græciam, deinde in Asiam majorem adversus Antiochum: postea occuparunt totum Orientem. Nam ab uno littore erat Asia minor & multæ gentes: deinde ab altero erat mare Syriacum & Judaicum usque ad mare Ægyptiacum. *Inter maria* igitur videmus fuisse tranquillum imperium Romanis, & tamen non fuisse ullam Imperii sedem, quia Proconsules quasi peregrini apud hospites suos degebant. Tandem adjungit *venturos ad montem desiderii sanctitatis*. Hæc, ut nuper dixi, prophetiæ hujus edendæ causa fuit, ne novitas ipsa concuteret animos piorum, quum viderent barbaram gentem & procul ante remotam, esse impositam suis cervicibus, & non minus superbe & contumeliose, quam crudeliter dominari. Quum ergo tam triste spectaculum objectum esset piorum oculis, oportuit non vulgari modo confirmari, ne prorsus succumberent. Ergo prædicit Angelus quid futurum sit, ut agnoscant re ipsa nihil sibi fortuito accidere: deinde ut sciant divinitus gubernari illos quantumvis turbulentos motus. Sequitur consolatio, *venturos tandem ad finem suum, & neminem illis fore auxilio*. Hoc non statim impletum fuit. Nam postquam Crassus templum spoliavit, quamvis adverso prælio confixerit contra Parthos, non tamen ideo cesserunt Romani, sed magis ac magis floruit ipsorum Monarchia sub Augusto. Tandem scimus urbem à Tito fuisse excisam, & tunc fere ad internecionem usque extinctum fuit nomen Judaici populi. Sed postea scimus quam fœda dissipatio sequuta sit. Romani enim dejecti sunt à toto Oriente: coacti sunt sæpius pacisci nunc cum Parthis, nunc cum Persis, nunc cum aliis gentibus: tandem ablatum illis fuit imperium. Et si quis centum annorum historiam expendat, reperiet nunquam de ulla gente tam atroces pœnas fuisse sumptas, quam de Romanis, nec majore probro ullam Monarchiam fuisse eversam. Deus enim incubuit in gentem illam toto furore, ut esset quasi spectaculum toti mundo. Ergo non frustra dicit Angelus *venturum tandem illis suum finem*. Postquam ergo omnia populati fuerint, & vastaverint, postquam illis penetrabiles atque adeo apertæ fuerint omnes terræ, postquam illis obviam prodierint omnes populi ut se dedant, tandem Romanos ipsos perditum iri, & extinctum. *Nemo* ergo *erit illis auxiliator*. Non dubium est quin hoc vaticinium extendatur ad Euangelii promulgationem. Etsi autem seculo uno, vel circiter, ante illud tempus Christus natus erat, tamen tunc vere mundo illuxit, quum innotuit per Euangelium. Angelus ergo ad hunc usque articulum temporis prosequutus est vaticinium suum. Jam subjungit,

CAP. XII.

ET tempore illo ſtabit Michaël Princeps magnus, ſtans pro filiis populi tui, & erit tempus afflictionis quale non fuit ab eſſe gentem (*hoc eſt, ex quo cœperunt eſſe gentes*) ad tempus illud uſque: & tempore illo ſervabitur populus tuus quicunque inventus fuerit ſcriptus in libro.

Jam nunc non commemorat Angelus ſpecialiter quid futurum ſit, ſed in genere pronunciat Deum fore Eccleſiæ ſuæ cuſtodem, ut eam mirabiliter conſervet inter multa diſcrimina, inter horrendos motus, denique in profunda malorum caligine, quaſi inter multas mortes. Huc igitur ſpectat hæc ſententia. Nam continet hic verſus duas partes, nempe fore tempus hoc miſerrimum, & refertum variis & fere innumeris calamitatibus. Hæc eſt pars una. Altera vero, Deum nunquam deſore Eccleſiæ ſuæ quin eam protegat & ſervet ſua virtute incolumem. Quantum ad ſecundam partem hanc ſpectat, reſtringitur promiſſio ad electos: & poſſet ſtatui hoc tertium membrum: ſed eſt quaſi acceſſio ſecundi, quemadmodum diximus. Atque ideo definit Angelus in fine verſus Eccleſiam, quoniam multi profitebantur ſe eſſe ex populo Dei, qui tamen non erant. Dicit ergo *ſtaturum Mıchaëlem Principem populi.* Et ſimul neceſſitatem oſtendit, *quia erunt*, inquit, *tempore illo calamitates quales nunquam viſæ ſunt ab initio uſque mundi.* Quoniam Danielem alloquitur, dicit *filios populi tui.* Erat enim unus ex filiis Abrahæ. Populum ergo Danielis vocat ex quo ipſe erat oriundus. Et hinc ſequitur, calamitates de quibus paulo poſt diſſeret, ſpectare ad ipſam Eccleſiam, non autem ad profanas & externas gentes, quia non erat opus ſingulari auxilio Michaëlis, niſi Eccleſia maximis ærumnis oppreſſa. Videmus ergo Angelum in ſumma dicere quod expoſui, nempe Eccleſiam Dei obnoxiam fore plurimis & graviſſimis malis, ubi advenerit Chriſtus, ſed tamen ſenſuram Deum ſibi eſſe propitium, & ejus auxilio ac protectione fore ſalvam. Per Michaëlem hic multorum conſenſu intelligitur Chriſtus, qui eſt caput Eccleſiæ. Si ad Michaëlem Archangelum referre placeat, etiam optime conveniet ſenſus. Scimus enim ſub capite Chriſto Angelos eſſe Eccleſiæ cuſtodes. Quicquid ſit, Deus Eccleſiæ ſuæ fuit ſervator per manum unigeniti Filii ſui: & quia Angeli etiam ſub Chriſti imperio ſunt, potuit mandare has partes Michaëli. Auſus eſt ille fœdiſſimus nebulo Servetus ad ſe trahere hunc locum. Nam quaſi elogium commendationis inſcripſit ſuis horrendis commentis, quia ſcilicet vocatus fuit Michaël. Et videmus ut diabolicus furor abripuerit illam beſtiam, quoniam quod hic dicitur de ſingulari Chriſti auxilio erga Eccleſiam, auſus eſt ſibi arrogare. Erat enim impuriſſimus canis, quemadmodum ſatis nobis compertum fuit. Sed hoc fuit documentum impudentiæ ipſius, & ſacrilegæ etiam amentiæ, quod non erubuit, quum ſe ornaret hoc Chriſti elogio, & ſtatueret ſe quaſi in locum ipſius, dicere & jactare ſe illum eſſe Michaëlem Eccleſiæ cuſtodem, & Principem magnum populi. Res ſatis nota eſt. Liber enim apud me extat, ſi quis mihi non habeat fidem.

Da omnipotens Deus, quando in has miſerias incidimus, de quibus voluiſti nos per Angelum tuum eſſe præmonitos, ſicut & populum veterem, ut nobis quoque affulgeas per manus unigeniti Filii tui: & ita ſentiamus nos invicta ejus virtute tutos ſemper fore, ut ſecuri habitemus ſub ipſius umbra, & ſtrenue fortiterque pugnemus uſque in finem adverſus ipſum Satanam & omnes impios, ut tandem defuncti omnibus noſtris certaminibus, perveniamus ad beatam illam quietem, ubi etiam manet nos fructus victoriæ, in eodem Chriſto Domino noſtro, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA QUINTA IN DANIELEM.

DIximus heſterna lectione Angelum initio duodecimi capitis prædicere qualis futurus eſſet Eccleſiæ ſtatus poſt Chriſtum manifeſtatum, nempe refertus multis miſeriis: diximus etiam lenire mœrorem Danielis & piorum omnium, quoniam promittit ſalvam nihilominus fore Eccleſiam Dei auxilio. Conſtituit vero Daniel Michaëlem cuſtodem Eccleſiæ, quia Deus has partes Chriſto injunxit, quemadmodum teſtatur ipſe
Joan. 10. 10. cap. Joannis: quanquam, ut heri diximus, poteſt
v. 28,29. etiam locus de Angelo exponi. Sed quia Chriſti perſonæ hoc optime convenit, nempe ſtare pro defenſione electi populi, ego libenter amplector eorum ſententiam qui ad Chriſti perſonam referunt. Et vocatur *Princeps magnus*, quia neceſſe fuit opponi invictam Dei fortitudinem tot periculis, quibus obnoxiam fore Eccleſiam dicit Angelus. Scimus quam levibus de cauſis ſæpe horror mentes noſtras occupet: & ubi cœpimus trepidare, nihil poteſt ſedare noſtros tumultus, & perturbationes. Ergo quoniam Angelus hic diſſerit de graviſſimis certaminibus, & ex quibus inſtabit periculum exitii Eccleſiæ, ideo vocat *Michaëlem Principem magnum*, quaſi diceret, Michaël qui cuſtos erit ac præſes electi populi, exeret immenſam Dei potentiam, ut minime dubitandum ſit quin ad ſuos tuendos ſufficiat. Idem confirmat Chriſtus, ut nuper attigi, Joannis 10. cap. Dicit enim omnes electos ſibi à Patre datos eſſe, & neminem ex illis periturum, quia Pater major eſt omnibus, inquit, nemo rapiet oves meas è manu mea. Pater enim qui dedit mihi, major eſt omnibus, hoc eſt, Deus quicquid habet potentiæ, quod eſt infinitum, oſtendet pro ſalute eorum quos elegit ante creatum mundum, & mihi commiſit, vel depoſuit in manu mea. Nunc ergo tenemus rationem hujus epitheti, quum vocatur *Michaël magnus Princeps.* Nam pro magnitudine certaminum oportuit etiam nobis proponi virtutem quæ ſit inſuperabilis, ut inter maximos motus tamen ſimus tranquilli. Quod autem prædicit Angelus tantas calamitates inſtare Eccleſiæ, non fuit illo tempore ſupervacuum: & hodie etiam nobis in primis utile eſt. Videmus ut Judæi felicem ſtatum imaginati ſint ſub Chriſto: & Apoſtolos tenebat error ille, quoniam ſimulac apud ipſos diſſeruit Chri- Mat. 24.
ſtus de excidio templi & urbis, putarunt finem ad- verſ. 3.
eſſe mundi, & ita nihil illis venit in mentem præter gloriam & triumphos. Propheta igitur hic edoctus fuit ab Angelo, Deum ſic geſturum curam Eccleſiæ ſuæ, ubi Filium unigenitum manifeſtaverit, ut tamen maneat pios omnes dura conditio, quaſi diceret nondum adeſſe tempus triumphandi, ſed pergendum eſſe in militia, & quidem dura & laborioſa. Nam hic confertur novi populi conditio cum miſeriis veteris illius, quem Deus exercuit multis tum periculis,

lis, tum afflictionibus. Dicit ergo Angelus, etiamsi duriter & aspere tractati fuerint fideles sub Lege & Prophetis, tamen instare tempus magis molestum, quoniam Deus probabit Ecclesiam suam multo severius quam antea: & ideo subjiciet eam variis generibus crucis. Huc spectant hæc verba, *tempus hoc futurum afflictionibus plenum, quales visæ non fuerant ex quo cœperunt esse gentes*, hoc est, ex quo creatus est mundus: vel si hoc referre ad populum ipsum placeat, apta etiam erit expositio, nempe quamvis semper in speciem misera fuerit Ecclesia, fore tamen calamitosam, Christo exhibito, magis quam antea fuerit. Scimus quid dicatur in Psalmo, Sæpe oppugnarunt me à juventute mea, traxerunt impii super dorsum meum aratrum. Ergo omnibus seculis subjecit Deus Ecclesiam suam multis malis & incommodis. Sed hic ponitur comparatio veteris & novi populi. & Angelus diserte exprimit postquam apparuerit Christus mundo, Ecclesiam adeo quietam & felicem non fore, ut longe gravioribus malis premenda sit, quia non mirum est, si Pater vult nos configurari Filio suo unigenito. Et quoniam Christus à morte resurrexit, etiam si durior militia nos maneat, tamen æquo animo hoc ferendum est, quia ante oculos nobis versatur cælestis gloria, quæ Patribus longe fuit obscurior. Tandem subjicit, *In tempore illo servabitur populus tuus.* Hic expressius docet Angelus quantum momenti futurum sit in præsidio Michaëlis. Promittit igitur certam salutem electo populo, quasi diceret, quamvis periclitetur miseris modis Ecclesia, tamen respectu Dei ipsius semper fore tutam & extra omne discrimen, quoniam superior erit Michaël cunctis hostibus. Ubi ergo Angelus hic hortatur fideles ad crucis tolerantiam, ostendit simul non pugnaturos dubio eventu, quoniam illis reposita est victoria. Quamvis itaque hæc prophetia primo intuitu possit gignere nobis & metum & horrorem: tamen sufficere debet quod opponitur solatium, nempe nos in ipso prælio jam esse victores, inter ignes & gladios: denique inter multas mortes, certos tamen esse de vita. Quoniam ergo salus hic nobis proponitur, securos esse oportet, & alacriter descendere in omnes pugnas, quia quantum ad nos, pugnandum quidem est, sed Christus nobis vicit, quemadmodum etiam ipse loquitur, Confidite, ego vici mundum. Cæterum postea restringit Angelus per modum correctionis quod generaliter dixerat. Multi enim tunc profitebantur se esse ex populo Dei: nemo erat ex tota gente, qui non jactaret se progenitum esse ex semine sancto. Quum ergo censeri omnes promiscue vellent in populo Dei, Angelus hic restringit quod dixit de populo, nempe *cunctus populus, qui inventus fuerit in libro scriptus*, inquit. Hac particula significat non omnes, qui sunt ex Israële secundum carnem, tales coram Deo reputari, quoniam apud ipsum valet sola gratuita electio. Hic ergo distinguit inter titulares filios Abrahæ, & inter legitimos, inter externam Ecclesiam, & arcanam quæ vera est Ecclesia, & quæ censetur coram Deo. Unde autem pendet hoc discrimen, ut alii qui glorientur se esse Abrahæ filios, tamen repudientur à Deo, alii autem reputentur inter legitimos filios? Nempe ab ipso Deo & mera ejus gratia. Declarat quidem Deus suam electionem quum regenerat electos suos Spiritu sanctitatis, & ita insculpit illis certam notam, ut probent tota vita se veros esse ejus filios, & adoptionem suam confirment. Interea ad fontem venire necesse est, nempe quod solus Deus gratuita electione discernat externam Ecclesiam (quæ nihil habet præter titulum) à vera Ecclesia, quæ perire vel excidere non potest. Sic videmus plurimis Scripturæ locis rejici hypocritas qui turgent superbia, quoniam externa symbola gestant cum filiis Dei communiter. Et ideo hæc restrictio nobis notanda est, ut sciamus nullius esse momenti externam pompam, atque ut millies occupemus locum in Ecclesia, hoc tamen nihil nobis prodesse, nisi vere simus populus Dei, quemadmodum etiam dicitur Psalmo 15. & 24. Nam huc tendit uterque Psalmus, sicuti etiam Psalmus 73. Quam bonus Israëli Deus, nempe qui recto sunt corde. Quanquam in his locis Psalmorum non statuitur causa in electione arcana Dei, sed in externo testimonio, quod etsi inferius est ordine, tamen non pugnat cum prima causa. Obtinet quidem suum gradum, sed electio Dei semper dominatur. Et ideo per *librum* hic notatur æternum consilium Dei, quo nos elegit & sibi adoptavit in filios ante creatum mundum, sicuti dicitur primo ad Ephesios capite. Eodem etiam sensu dicit Ezechiel capite 13. quum invehitur adversus pseudoprophetas qui fallebant populum Israël, Manus mea, inquit Deus, erit super Prophetas istos, qui populum meum decipiunt. Non erunt igitur in arcano cœtu (*Besod*) populi, neque etiam in scriptura, inquit, domus Israël reperientur. Ponitur tamen illic verbum, quod significat scribere. Ergo in scriptura domus Israël non scribentur, inquit. Hic vero ponitur nomen libri eodem sensu. Et interea nihil crassum fingere oportet, quasi Deus opus habeat libro. Nam liber ejus est æternum illud consilium, quo suos sibi prædestinat & eligit in spem æternæ salutis. Nunc ergo tenemus summam hujus doctrinæ, quod scilicet Ecclesia manebit salva inter multas mortes, atque in ultima desperatione tamen evadet Dei virtute & auxilio. Sed tenenda est definitio Ecclesiæ, quoniam multi ore jactant se esse Dei filios, qui tamen extranei sunt. Ergo veniendum est ad electionem, quia ex illo fonte manet salus nostra. Jam gratuitam adoptionem, quæ per se est abscondita, sequitur vocatio quæ est ejus testimonium, quum scilicet Deus regenerans nos Spiritu suo, insculpit suas notas & insignia unde agnosci possit nos esse vere ejus filios. Sequitur,

Psal. 129. vers. 1. — Rom. 8. vers. 28. — Joan. 16. vers. 33. — Rom. 9. v. 6, 7, 8. — Ephes. 1. vers. 4. — Eze. 13. vers. 9.

2. Et multi ex dormientibus (*vertunt, ad verbum in terra pulveris*) in terra pulvere, (*vel, multi ex dormientibus, qui sunt terra & pulvis. Ita genitivus esset loco epitheti, potest tamen appositive legi: hoc est, qui redacti sunt in terram & pulverem*) evigilabunt, hi in vitam seculi, (*hoc est, perpetuo*) hi vero in opprobrium & in abominationem perpetuam.

Videtur Angelus hic transitum facere ab exordio prædicati Euangelii ad ultimum diem resurrectionis non satis opportune. Cur enim transit tempus intermedium, de quo multa certe dicenda erant? Sed optime vel aptissime conjungit hæc duo, nempe salutem Ecclesiæ cum resurrectione ultima, vel cum secundo Christi adventu. Si enim circumspicimus huc & illuc, nusquam occurret nobis materia salutis in terra. Pronunciat Angelus omnes electos fore salvos. Jam electi dum miserrime undique premuntur, si oculos vertant in omnes partes, jacebunt semper confusi. Ergo non ante concipi poterit spes salutis promissæ, quam si electi animos suos attollant in secundum Christi adventum. Perinde igitur est acsi dixisset Angelus, Deus Ecclesiæ suæ servator quidem erit usque ad finem, sed modus ipse servandi ne æstimetur ex sensu carnis, quoniam Ecclesia similis erit mortuo cadaveri usque dum resurgat. Videmus ergo idem Angelum nunc docere quod aliis verbis tradit Paulus, nos esse mortuos, & vitam nostram absconditam esse cum Christo, tunc vero manifestam fore quum apparuerit è cælis. Hoc quidem initio tenen-

Coloss. 3. vers. 3.

tenendum est, Deum satis potentem esse ad nos tuendos, & ideo minime dubitandum esse, quin salvi simus sub ejus manu & tutela: sed interim necesse est hoc secundum adjungi, nempe quamdiu oculos nostros defigimus in præsenti statu, vel consideramus quid sese nobis in mundo offerat, semper fore similes mortuis. Quare? Oportet vitam nostram esse absconditam cum Christo. Salus igitur nobis certa est, sed in spe, quemadmodum etiam dicit Paulus alio loco, nempe 8. ad Rom. cap. Quod autem speratur non videtur, inquit. Ergo videmus transitum non fieri intempestive à doctrina illa quæ præcessit de salute electi populi, ad ultimum Christi adventum. Hoc quantum ad contextum pertinet. *Multos* autem hic ponit pro omnibus, ut certum est. Neque hæc loquutio debet nobis videri absurda. Non enim *Rabbim* opponit Angelus omnibus vel paucis, sed opponit uni. Quod autem ex Judæis quidam ad instaurationem Ecclesiæ hoc trahunt, quæ futura est secundum ipsos in mundo, prorsus est frivolum. Neque enim staret quod dicitur, *Resurrecturos esse alios in vitam, alios in opprobria & abominationem.* Si hoc tantum in Ecclesiam Dei competeret, certe nulli resurgerent in opprobria & abominationem. Sequitur ergo hic Angelum disserere de resurrectione ultima, quæ omnibus communis est, ita ut nulla sit exceptio. Cur autem nos ad diem illum adventus Christi vocet, nuper exposui, quoniam scilicet in mundo omnia semper confusa erunt. Necesse igitur est mentes nostras attolli sursum, & superare quicquid nunc oculis cernitur, & quicquid potest sensu comprehendi. *Resurgent* ergo *ex dormientibus in terra, & pulvere*, hoc est, quamvis sint terra & pulvis, nihilominus resurgent, quasi diceret spem resurrectionis non esse fundatam in aliqua naturali causa, sed pendere ab inæstimabili virtute Dei, quæ superat omnes sensus nostros. Itaque quamvis redigendi sint tam electi, quam reprobi in terram & pulverem, non tamen hoc fore obstaculo, quo minus Deus omnes excitet. Ponit *terram pulverem. Admath* hic est genus meo judicio, *Aphar* autem est species, quasi diceret, Etiamsi non tantum putrida sint cadavera, sed sint redacta in pulverem, hoc est, terram minutam, Deus tamen satis magna potentia præditus est, ut mortuos excitet in novam vitam. Hic autem locus apprime notatu dignus est, quia nusquam in Prophetis clarius extat testimonium de resurrectione ultima, præsertim quum distincte asserat Angelus, tam impios, quam electos resurrecturos, idque in vitam sempiternam, vel in opprobria & abominationem. Æternitas autem hæc opponitur temporalibus miseriis, quibus nunc subjecti sumus. Et hic notanda est Pauli admonitio, nempe momentaneas afflictiones, quibus Deus nos exercet, non posse conferri cum æterna illa gloria, quæ fine caret. Hæc igitur ratio est cur diserte Angelus exprimat vitam sempiternam manere electos, opprobria autem & abominationem æternam, vel seculi, manere reprobos. Postea subjicit,

Rom. 8. v. 23.24.

Rom 8. vers. 18.

3. Et prudentes (*vel intellectu præditi. Alii transitive accipiunt, & hoc forte loco probabilis esset eorum opinio, quia mox iisdem tribuit justificandi partes. Sed cap.* 11. *melius quadrabat prior sensus, & paulo post versu* 10. *absolute ponetur. Ergo qui intellectu sunt præditi*) fulgebunt quasi fulgor expansionis, (*cælorum: vertunt firmamentum Harakia*) & qui justificant multos, (*hoc est, qui justificaverint multos*) sicut stellæ in seculum & seculum. (*id est, in perpetuum.*)

Hic Angelus confirmat quod nuper attigi de resurrectione ultima, & ostendit fructum hunc satis nobis esse, quod scilicet reposita est nobis æterna gloria in cælo. Non est igitur cur queramur indigne nobiscum agi, quamvis Deus non ita delicate nos tractet, quoniam sufficere nobis debet cælestis gloria, & ejus vitæ, quæ nobis promissa est, perpetuitas. Dicit autem doctores, vel *qui intellectu erunt præditi, fore fulgidos quasi lucem cælorum.* Si doctores notari placeat, erit synecdoche, ideoque generalem expositionem sequar. Vocat intellectu præditos qui non discedent à recta & pura Dei cognitione, quemadmodum fusius postea dicetur. Nam ponet Angelus antithesin inter vesanos, qui contempto Deo insaniunt in sua superbia, & inter fideles, quorum tota sapientia est, Deo se subjicere, & ipsum colere puro animi affectu. Illic ergo plura dicenda erunt die crastino. Sed nunc dicit eos qui sinceram pietatem retinuerint, fore similes *luci expansionis*, hoc est, fore hæredes regni cælorum, ubi potientur gloria, cui nihil est par in toto fulgore mundi. Neque enim dubium est quin hic Angelus quod incomprehensibile est, figuris designet, quasi diceret, non posse quicquam reperiri in mundo, quod gloriæ electi populi respondeat. *Et qui justificaverint multos, quasi stellæ*, inquit. Hic aliis verbis idem repetit. Nam ponit nunc *stellas*, quum antea dixerit *fulgorem expansionis*, sed eodem sensu: pro intellectu præditis dicit eos *qui justificaverint.* Non dubium est quin doctores præcipue hic notet Angelus: tamen, meo judicio, complectitur omnes pios Dei cultores. Neque enim quisque ex filiis Dei sibi privatim est addictus, sed debet quantum in se est, consulere etiam fratrum suorum saluti. Hac enim lege deposuit apud nos Deus salutis doctrinam, non ut eam quisque supprimat, sed ut studeat viam salutis aliis omnibus monstrare. Hoc igitur communiter extenditur ad omnes Dei filios, nempe quod debent studere fratrum saluti. Hoc per justificandi verbum intelligit Angelus, non quod sit in hominum arbitrio quenquam justificare, sed quod proprium Dei est transfertur ad ejus ministros. Interea certum est nos justificari doctrina, quæ affert nobis fidem, sicuti etiam fide justificamur, quæ à doctrina pendet. Cur fidei justitia nostra ascribitur? Nempe quia fides nos ad Christum dirigit, in quo est tota perfectio justitiæ. Nunc si fides justificat, eadem etiam ratione doctrina. Qui autem doctrinam hanc nobis afferunt, etiam ministri sunt nostræ justificationis. Perinde igitur est acsi diceret Angelus filios Dei, qui & se totos addicent Deo, & spiritu prudentiæ regentur, deinde qui etiam monstrabunt aliis viam, eos non tantum salvos fore, sed etiam potituros inæstimabili gloria, cui nihil simile potest ostendi in mundo. Hæc summa est. Hinc vero colligimus quænam sit vera prudentia, nempe ubi simplici docilitate submittimus nos Deo, sed necesse est etiam alterum accedere, ut sedulo curemus salutem fratrum nostrorum. Et effectus ipse laboris nostri debet animos addere & alacritatem. Quanto enim honore nos dignatur cælestis Pater, quum vult nos esse ministros suæ justitiæ? Sicuti etiam dicit Jacobus, nos servare qui perituri erant, si eos in viam reducamus. Vocat nos Jacobus servatores, sicuti etiam Angelus vocat nos justificatores, non quod interea quicquam vel Jacobus, vel Angelus delibet ex Dei gloria, sed his loquendi formis significat Spiritus nos esse ministros & justitiæ & salutis, quum adducimus nobiscum in salutem eos, qui opus habebant nostro labore adjuvari. Tandem sequitur,

Jacob. 5. vers. 19.

4. Et

4. Et tu Daniel, claude (*vel obsera*) verba, (*sermones*) & obsigna librum ad tempus finis: (*hoc est, ad tempus præfixum, quod Deus finivit suo consilio, ut ante docuimus*) discurrent multi, (*vel indagabunt: Schuth significat quidem discurrere, sed non accipitur in malam partem pro vagari: imo sæpe etiam significat investigare: multi ergo investigabunt*) & augebitur scientia.

Hunc locum exponunt interpretes acsi diceret Angelus multos fore indignos, quos admittat Daniel ad hoc vaticinium, ideo claudendum esse inter paucos, vel saltem ænigmatice esse tradendum, ut vix centesimus quisque assequatur quod dictum fuerit. Ego autem existimo aliud fuisse consilium Spiritus sancti, nempe quasi dixisset Angelus, Non est quod despondeas animum, aut vilescat apud te hæc prophetia, quoniam pauci eam excipient, imo passim spernetur & ludibrio habebitur, *claude nihilominus eam* instar pretiosi thesauri. Idem fere valet locus illc Jesaiæ 8., Claude Legem meam, obsigna testimonium inter discipulos meos. Jesaias enim poterat frangi animo quum videret se esse despectui apud omnes, & quasi pedibus calcari sacra Dei oracula. Poterat ergo abjicere animum, & ita se abdicare officio doctoris. Deus autem solatium adhibet, Claude, inquit, inter discipulos meos Legem meam, hoc est, ne moreris profanum hoc vulgus. Quamvis ergo omnes tuam doctrinam spernant, non est quod propterea existimes vocem tuam esse ludicram: claude, claude inter discipulos, inquit, hoc est, quamvis pauci sint qui hanc doctrinam amplectantur, sit tamen reposita in piorum cordibus, & sancta maneat. Postea sequitur apud Prophetam, Ecce pueri mei mecum. Illic gloriatur Propheta se contentum esse paucissimis, & ita insultat multitudini impiæ quæ insolescebat, quemadmodum hodie videmus fieri in Papatu: & in toto orbe ita grassatur impietas, ut nullus fere sit angulus, ubi major pars consentiat in verum Dei obsequium. Ergo quoniam futurum videbat Deus, ut paucissimi amplecterentur qua decebat reverentia hoc vaticinium, ideo per Angelum voluit animare Prophetam, ne deficeret, vel ne putaret minoris pretii esse hoc vaticinium, quia non excipietur plausu totius mundi. *Claude* ergo *librum*. Et quid est claudere? non ut omnibus sit absconditus, sed ut Propheta satis habeat, ubi viderit paucos tamen esse qui reverenter amplectantur doctrinam, quæ fuerat illi per Angelum patefacta. Non est autem hoc proprie mandatum, hoc est, non simpliciter Angelus præcipit Danieli, ut abscondat vel obsignet hunc librum & hos sermones, sed hoc subjicitur solatii loco, quasi diceret, Si omnes conspuant in hanc doctrinam, vel ubi proposueris eam rejiciant, si major pars illam contemptim prætereat, *claude*, inquit, *ac obsigna*, hoc est, ne vilescat tibi propterea, sed maneat apud te instar thesauri. Ego enim eam depono apud te, & inter discipulos meos conserva. *Tu igitur Daniel*. Ideo exprimitur nomen Prophetæ, quasi diceret, Etiamsi putas te nunc esse solum, tamen erunt qui postea accedent tibi socii, & subscribent vera pietate huic vaticinio. *Claude* ergo, *& obsigna usque ad tempus finis*, hoc est, tandem Deus comprobabit ipso eventu se non frustra loquutum esse, & experientia patebit me fuisse ab ipso missum, ut tibi hæc ante tempus prædicerem. Jam sequitur, *Investigabunt multi, & augebitur scientia*. Quidam contrario sensu accipiunt hoc secundum membrum, quod scilicet multi erratici spiritus per vagas speculationes discurrent, atque errabunt. Sed illud est nimis coactum. Ego itaque non dubito quin hic promittat Angelus venturum esse tempus, quo Deus multos sibi discipulos colliget, quamvis initio paucissimi erunt ac fere nulli. *Multi* ergo *investigabunt*, hoc est, etiamsi nunc ut plurimum ignavi sint ac socordes, qui jactant se esse ex populo Dei, tamen Deus colliget sibi hinc inde magnam copiam. Est quidem nunc exiguus numerus, imo nulli fere apparent fideles, quibus curæ sit Dei veritas, vel qui studium suum ad eam discendam applicent, sed ne te moveat hæc paucitas. Tandem enim fiet, ut augescant filii Dei. *Multi* ergo *investigabunt*, *& scientia augebitur*, hoc est, non semper in obscuro latebit hæc prophetia. Dominus enim tandem efficiet, ut multi eam amplexentur, & quidem in salutem, quod etiam videmus fuisse factum. Ante adventum Christi non obtinuit pretium suum & gratiam hæc doctrina. Scimus enim quanta tunc fuerit inscitia & ruditas, ut denique fere subversa fuerit religio, tamen postea Deus Ecclesiam suam auxit. Et hodie quanta ad nos redeat utilitas ex hoc vaticinio quisque apud se expendat: nullis certe verbis potest satis exprimi, quia nisi servata nobis fuisset hæc prophetia, & quasi recondita instar inæstimabilis thesauri, multum fidei nostræ decederet. Habemus autem adjumentum ad nos confirmandos, quod superare potest omnes diaboli, & mundi, & inferni insultus.

Jesa 8. vers. 16.

Da omnipotens Deus, quando toto vitæ nostræ curriculo nobis pugnandum est, & quidem variis modis, deficiunt autem nobis vires, ut suffulti tua virtute, perstemus usque ad extremum, nec unquam deficiamus, sed discamus emergere supra totum mundum, & respicere in illam beatam æternitatem ad quam nos invitas, neque dubitemus, quin sic pugnet pro nobis Christus Filius tuus, in cujus manu & virtute est nostra victoria, ut semper admissurus sit nos in societatem ejus victoriæ, quam nobis peperit, donec tandem secum ultimo die colligat in fruitionem quoque triumphi, in quo nos præcessit, Amen.

PRÆLECTIO SEXAGESIMA SEXTA
IN
DANIELEM.

5. Et aspexi ego Daniel, & ecce duo alii stantes, unus hac ad ripam fluminis, & unus (*id est, alter*) illac ad ripam fluminis. (*hoc est, unus à parte una, & alter à parte opposita.*)

6. Et dixit ad virum qui indutus erat lineis, (*vestibus, subaudiendum est*) qui erat supra aquas fluminis, (*hoc est, eminebat in ipsa ripa*) Quousque finis mirabilium?

7. Et audivi virum indutum lineis, qui erat supra aquas fluvii, & sustulit dextram suam, & sinistram suam versus cælos, & juravit per Viventem in æternum, quod ad tempus præfixum, tempora præfixa, & dimidium: & ut consumpserint (*vel compleverint*) dispersionem (*vel contritionem*) manus populi sancti, complebuntur omnia hæc.

Narrat

Narrat hic Daniel se vidisse alios Angelos stantes ab utraque ripa fluminis. Tigrim vero designat, quemadmodum ante meminit. Illic enim oblata fuit hæc visio. Dicit *unum ex illis fuisse ab altero rogatum, quousque esset finis*: cum vero qui rogatus fuerat, manibus in cælum sublatis, jurasse per Deum viventem nihil frustra fuisse prædictum, quoniam suo tempore veritas patefiet, sed expectandum *ad tempus, tempora, & dimidium temporis*. Hæc summa est. Quum dicit *se aspexisse*, iterum certitudinem visionis commendat. Nisi enim fuisset attentus, & serio applicuisset animum ad hæc mysteria, minus haberet fidei ejus narratio. Sed quum animo composito fuerit, deinde quum studuerit intelligere quod Deus per Angelum suum docebat, non potest vocari in dubium quod tam fideliter nobis tradit. Nomen virorum attribuit Angelis, secundum eam rationem quæ prius fuit exposita. Neque enim significat vere fuisse homines, sed nomen illis imponit ab externa specie. Quoniam ergo gestabant faciem humanam, ideo viros appellat. Neque tamen dico imaginarium illis fuisse corpus, aut quum Daniel videret homines, fuisse duntaxat spectra aut larvas, sed fieri potuit ut Deus induerit Angelos suos ad tempus corporibus, neque tamen ideo essent homines. Nam Christus sic carnem nostram accepit, ut
1 Tim. 3. vers. 16. vere fuerit homo, & Deus manifestatus in carne. Aliter autem de Angelis dicendum est, quibus datum fuit temporale corpus, donec suis mandatis essent defuncti. Hoc quidem dubitatione caret, improprie virorum nomen attribui Angelis, sed apte propter similitudinem, vel formam hominum quam gestabant. Quod autem alter ex Angelis alterum interrogat, non mirum est. Scimus quum Paulus extollit mysterium vocationis Gentium, quod fuerat
Ephes. 3. vers. 10. absconditum à seculis, hoc etiam adjungi, Angelis esse admirabile: quia scilicet prius nihil tale speraverint, quia patefactum illis non erat. Sic igitur mirabiliter operatur Deus in Ecclesia sua, ut Angelos ipsos cælestes in admirationem rapiat. Et scimus
Mat. 24. vers. 36. multa Angelis ipsis esse incognita, ut testatur Christus de extremo die. Hæc igitur ratio est cur Angelus hic interroget *quousque finis mirabilium*. Et impulit Deus haud dubie Angelum suum, ut sciscitaretur quasi de re obscura, quo mentes nostras expergefaceret. Nimis enim absurdum esset, neglectim hæc à nobis legi & transcurri, ubi Angeli ipsi anxie interrogant, & vident subesse arcanam Dei virtutem. Ergo hæc dubitatio Angeli, nisi plusquam stupidi simus, debet nos ad majorem & attentionem & studium erigere. Et eodem etiam spectat nomen *Plaoth*. Vocat enim *Mirabilia* Angelus quæ etiam ipsum latebant. Nunc si fiat comparatio, quantæ ingratitudinis erit, non addicere nos totos ad hæc mysteria consideranda, quæ Angeli ipsi coacti sunt fateri esse supra captum suum? Nam quasi attonitus vocat Angelus Mirabilia, quæ non tantum humanis mentibus abscondita erant, sed sibi & aliis sociis. *Alter autem respondet*. Unde apparet, inter Angelos esse aliquod discrimen, non perpetuum. Neque enim hic admitti debet illa philosophia Dionysii, qui speculatur nimis argute, vel potius profane ludit, quum disserit de ordinibus Angelorum. Sed tantum hoc dico, discrimen esse, quia Deus varie officia partitur inter Angelos ipsos, & cuique certum modum gratiæ & revelationis dispensat, prout visum est. Scimus quidem unicum esse doctorem hominum & Angelorum, nempe Filium Dei qui æterna est ejus sapientia & veritas. Et posset hoc ad ipsum Christum referri: cæterum quia nihil pro certo asseri potest, contenti simus simplicitate illa, quam posui. Dicit *Angelum hunc fuisse indutum lineis vestibus*, nempe ad splendorem. Lineæ enim vestes erant tunc majore in pretio: & ideo significat additum fuisse ornamentum, & decus Angelis, ut Deus ipsos discerneret à vulgo hominum, & posset Daniel ipse statim concipere, non esse mortales ex terra genitos, sed potius Angelos, quibus Deus formam illam ad tempus induerat. Dicit *Angelum hunc extulisse manus suas in cælum*. Quod hoc symbolum potentiæ quidam esse volunt, ratione caret. Non dubium igitur est quin solennem jurandi ritum designet Propheta. Sæpe tollebant manum dextram, sicuti plurimis Scripturæ locis constat, Levavi ma- Genes. 14. vers. 22.
num meam ad Deum. Jusjurandum ergo externo illo signo notat. Sed hic Angelus utramque manum levat, quia scilicet voluit hoc modo exponere rei magnitudinem. Plus enim est duas manus attollere, quasi duplicasset jusjurandum, quam si levasset manum dextram pro communi more. Tenendum igitur est, utramque manum fuisse adhibitam ad confirmationem jurisjurandi, quoniam maximi ponderis res erat. Sequitur, *Ad tempus, tempora, & dimidium temporis*. Dixi antea me non subscribere eorum sententiæ qui hic putant annum unum, & duos, & dimidium præfigi. Fateor quidem, quum de polluto templo ante disseruit Propheta, locum sic debuisse intelligi. Nam constat ex historiis non fuisse purgatum templum, nisi post finem triennii, & septem vel octo menses. Valeat illud suo loco: sed quantum ad doctrinam quæ hic traditur pertinet, simpliciter, ut etiam antea, *tempus* hic ponitur pro longo tractu, *tempora*, pro longiore tractu, *dimidium* vero pro fine, vel exitu. Summa igitur est, adhuc multos annos esse expectandos, donec compleat Deus quod Prophetæ suo ostendit. Ergo *tempus* diuturnam moram significat, *tempora* autem quasi duplicem, acsi diceret, Ubi diu spem suam filii Dei suspensam tenuerint, tamen nondum compotes erunt suorum votorum, quia prorogabitur illis tempus, imo duplicabitur. Videmus ergo tempus non accipi præcise pro anno uno, neque tempora pro duobus annis, sed notari diuturnitatem. Quantum attinet ad *dimidium temporis*, hoc additur ad solatium piorum, nempe ne frangantur tædio, quamvis Deus non statim expleat ipsorum desiderium, sed patienter quiescant, donec effluxerit tempus, & effluxerint etiam tempora. Cæterum per *dimidium temporis* proponitur illis exitus, ne prorsus desperent propter longitudinem moræ. Est quidem allusio, ut statim dicam, ad annos, sed tamen sciendum est, non præscribi hic tres annos duntaxat cum dimidio, sed metaphorice accipi, quemadmodum jam dixi, triennium cum dimidio anno, pro diuturno tempore. Postea adjungit, *Et in complemento*, vel consumptione *dispersionis*, vel contritionis *manus populi Dei complebuntur omnia hæc*, id est, necesse est ut prætereat tempus, deinde accedant tempora, donec sequatur dimidium temporis, dum hæc omnia ad effectum suum perveniant, idque dum completur, inquit, vel dum finitur *contritio manus populi sancti*. Iterum Angelus commemorat, Ecclesiam Dei fore constrictam multis malis, & ideo totus hic versus continet exhortationem ad tolerantiam, ne fideles spem suam abjiciant, vel ne languescant ipsorum animi, etiamsi graves & multiplices ærumnæ ferendæ sint, neque id paucis tantum mensibus, sed diuturno temporis tractu. Vocat *contritionem manus populi sancti*, si ita legere placeat, metaphorice, quasi diceret, nullas fore vires populo sancto, perinde acsi manus essent illis contritæ. Scimus enim siquid est in homine agilitatis, perspici in manu, & etiam manus in hunc usum datæ fuerunt homini à Deo, ut sese extendant per omnes corporis partes, & exequantur etiam quicquid agitur fere ab homine. Nunc ergo metaphora optime quadrat, quasi diceret mutilum fore populum, ita ut nullæ vires, nullus vigor suppetat. Hæc summa est. Si dispersionem legi-

legimus, quemadmodum communis est significatio, non male etiam conveniet, quod dispersa erit manus populi sancti, hoc est, Ecclesia peregrinabitur in mundo, & erit quasi dissipata. Videmus etiam hoc à tempore illo usque in præsentem diem fuisse completum. Hodie quam tristis est Ecclesiæ dissipatio? Deus quidem eam tuetur sua virtute, sed præter spem hominum. Ubi enim apparet nobis Ecclesiæ corpus? Et ubi apparuit etiam omnibus seculis? Imo sunt frusta quædam lacera & dispersa. Ergo non frustra diceret Angelus, si ita interpretari libet, manum populi sancti fore dispersam, sed tamen finem fore beatum, quemadmodum paulo ante concionatus est de salute, & de resurrectione ultima. Nunc sequitur,

8. Et ego audivi, & non intellexi: & dixi, Domine mi, quod postremum horum? (*hoc est, quis tandem finis his rebus?*)

Hic jam Daniel exemplo Angeli edoctus interrogat. Prius audierat Angelum unum sciscitantem ex altero: nunc quasi concepta fiducia, ipse etiam, ut erat discendi cupidus, sese offert, & quærit, quisnam tandem finis vel exitus? Dicit *se audisse neque intellexisse*. Verbo audiendi testatur se non fuisse ignarum vel socordia, vel contemptu. Multi enim etiamsi res aliqua optime explicetur, tamen discedunt sine ullo gustu, nempe quia non fuerunt attenti. Sed hic Propheta asserit se audisse, hoc est, non stetisse per diligentiam, quo minus intelligeret, quia sicuti dictum fuit, cupidus erat discendi, & præbebat aures: tamen fatetur *se non intellexisse*. Hic non intelligit Daniel prorsus se fuisse stupidum, sed hæc ignorantia restringitur ad ejus interrogationem. Quid ergo nescivit Daniel? Nempe quis esset finis, hoc est, non potuit assequi quod ad plenam intelligentiam & solidam necessarium erat, quid sibi vellent tot prædictiones, quæ tunc adhuc erant obscuræ. Certum enim est Deum nunquam verbum suum proferre absque fructu, quemadmodum dicitur apud Jesaiam, Non in abscondito loquutus sum, neque frustra dixi semini Jacob, Quærite me. Noluit igitur Deus Prophetam suum manere ita perplexum, ut audiendo non audiret, sed scimus certos esse proficiendi gradus in Dei schola. Deinde scimus Prophetis fuisse manifestum quod satis erat ad exequendum suum munus: nemo tamen eorum perfecte unquam tenuit quicquid poterant expetere. Et scimus quid Petrus dicat, nempe illos tempori nostro potius, quam suo ministrasse. Non erant quidem inutiles suæ ætati: sed si conferatur nostrum seculum cum veteri, certe hodie utilior est Prophetarum opera & doctrina, & uberiorem nobis fructum affert, quam olim. Ergo non mirum est, quod Daniel hic fatetur *se non intellexisse*, modo hoc, quemadmodum jam dixi, ad speciem unam restringatur. Sequitur nunc,

Jesa. 45. vers. 19.

1 Petr. 1. vers. 12.

9. Et dixit, Vade Daniel, quia clausi sunt, & obsignati sermones ad tempus finis. (*hoc est, ad tempus præfixum, ut prius exposuimus.*)

Quamvis Daniel non stulta curiositate inductus quæsierit ex Angelo de fine mirabilium, tamen non obtinet quod petebat, quia scilicet voluit Deus ad modum aliquem intelligi quæ prædixerat, sed tamen aliquid manere occultum usque dum veniret maturum plenæ revelationis tempus. Hæc igitur ratio est cur Angelus non exaudiat Danielem. Pium quidem erat ejus votum (neque enim, ut dictum fuit, optat quicquam scire plusquam fas esset) verum Deus scit quid opus sit, ideo non concessit illi quod optabat. Dimittitur ergo ab Angelo, *quoniam clausa sunt & obsignata verba*. Hic alio sensu dicit Angelus verba clausa esse, quam prius. Nam jubebat Danielem claudere & obsignare sermones instar pretiosi thesauri, quamvis apud multos incredulos & totum fere populum vilescerent. Hic autem dicit *sermones esse clausos & obsignatos*, quia nondum opportuna sit revelatio, quasi diceret nihil frustra vel temere fuisse quidem prædictum, sed tamen plenam lucem nondum maturam esse: ergo expectandum donec ipsa veritas vel effectus ipse rerum comprobet divinitus Angelum fuisse loquutum. Hæc est summa. Et ideo dicit, *Ad tempus finis*. Poterat enim quispiam excipere, quorsum igitur oportuit hæc prædici. Nam Daniel ipse qui edoctus fuit ab Angelo, non tamen potuit penitus assequi quod dictum erat: deinde alii etiam fideles versati sunt in hoc vaticinio quasi in labyrintho aliqua ex parte. Responsio hic additur, *usque ad tempus finitum*: & tamen simul memoria tenendum est neque Danielem, neque alios pios lusisse operam in hoc vaticinio. Deus enim patefecit illis quantum satis erat pro temporis ratione. Sequitur, (Nam levius multa prætereo, ut hodie finiam.)

10. Mundabuntur, & dealbabuntur, & fundentur multi, (*vel excoquentur: verbum hoc Tsaraph significat fundere: sed accipitur hic translatitie pro purgare*) & impie se gerent impii: & non intelligent omnes impii: & prudentes intelligent.

Iterum commemorat Angelus persequutiones quæ instabant, ut scilicet fideles armaret ad obeunda certamina. Scimus alioqui quam teneri sint nobis ac molles animi. Nam simulac nobis objicitur aliquis metus, antequam ad manus ventum fuerit, quasi exanimes concidimus. Quum ergo tanta sit in nobis animi pusillanimitas, ideo necesse est multis modis instrui ad patientiam, quo scilicet strenue pugnemus, neque succumbamus ullis tentationibus. Hæc ratio est cur iterum pronunciet Angelus opus esse piis multiplici purgatione, *ut mundentur, & dealbentur, & excoquantur*. Primo autem, quemadmodum nuper attigi, admonet de futuro Ecclesiæ statu Danielem & pios omnes, ut se comparent & accingant ad pugnas, & colligant invictam fortitudinem, quoniam illis hæc conditio proposita est, ut iter faciant per medias cruces. Hoc est unum. Deinde Angelus etiam docet utilem illis fore hanc sortem, quæ alioqui videri poterat nimis acerba. Refugimus enim crucem, quia putamus nobis adversam. Deus autem ostendit nihil esse utilius quam ut pii exerceantur per varias afflictiones. Hoc est secundum. Nam per se afflictiones possent nos consumere. Conjicimur enim quasi in fornacem. Quid ergo fieret, nisi Dominus mirabiliter mutaret afflictionum naturam, ut sint nobis adjumenta in salutem, quæ essent alioqui exitio? Cæterum quum *excoquimur, & dealbamur, & purgamur*, hinc videmus Deum optime consulere nostræ saluti, ubi nos cruce premit, & rebus adversis subjicit. Jam tertio significat Angelus non sufficere unam purgationem duntaxat, sed opus esse multis. Et huc spectat congeries verborum, *purgabuntur, dealbabuntur, & excoquentur*, vel fundentur. Uno verbo

summam

summam rei poterat complecti, sed quoniam tota vita non desinit Deus nos varie examinare, ideo tria verba simul congessit Angelus, ut ostenderet opus esse continua purgatione fidelibus, quantisper carnem suam gestant: quemadmodum ubi quotidie applicantur vestes in usum, opus etiam habent purgatione. Mantile aliquod sit quasi niveum, tamen contrahet statim sordes ubi fuerit in usu vel ad unum diem. Ergo necesse erit subinde ablui ut redeat iterum ad eandem munditiem. Sic & nos quoniam versamur inter multas sordes, fieri non potest quamdiu peregrinamur in mundo, quin aliis atque aliis sordibus inquinemur. Cum ergo non desinant fideles infici contagione multorum vitiorum, ideo necesse est etiam ipsos quotidie purgari, & diversis modis. Hæc igitur tria distincte nobis tenenda sunt. Postea adjungit Angelus *impios impie acturos, neque quicquam intellecturos, sed prudentes tamen fore præditos intelligentia.* Hic munire voluit pios contra scandalum quod illis objicitur, ubi vident profanos Dei contemptores ab omni parte sic exultare, ut quasi conspuant in faciem ipsius Dei. Quum ergo fideles vident mundum ita refertum esse impiis, vident tantam ipsorum lasciviam, ac si nullus esset in cælo Deus, fieri non potest, quin graviter turbentur, ac percellantur. Ne ergo hæc tentatio eorum animos concutiat, admonet Angelus *impios impie se gesturos*, quasi diceret, non est quod vel tu Daniel, vel alii fideles pendeatis ab aliorum exemplis. Satan enim astute vobis objiciet quæ vos abripiant in contemptum Dei & abyssum impietatis, nisi sedulo vobis caveatis. Sed ne moreris vel tu, vel alii pii quid impii agant. *Impii*, inquit, *impie se gerent*, vos autem invicti perstate. Postea assignat causam cur impii se gerent impie, *quia nihil intelligent*, hoc est, quia sunt excæcati. Unde autem ista cæcitas? Nempe quia traditi sunt in reprobum sensum. Si quis videat cæcum cadere, & sese projiciat post cæcum, an erit excusabilis? Scit enim cæcitatem fuisse in causa cur miser ille periret. Cur ergo sponte se perdit? Sic etiam ubi videmus impios furiose ruere in suum exitium, & simul admonet Deus ipsos esse excæcatos à Diabolo, & conjectos esse in reprobam mentem, nonne sumus bis amentes si ultro ipsos sequimur? Ergo non abs re adjicitur hic causa, cur *impii impie se gerant*, nempe quia nihil intelligunt. Interea revocantur fideles ad ipsum remedium, & ideo subjicit etiam Angelus, *Prudentes autem intelligent*, inquit, hoc est, non sinent se implicari eorum erroribus, quos viderint exitio suo esse devotos & addictos. Denique Angelus ostendit nobis in promptu esse remedium, ne Satan nos ad impietatem trahat, imo etiam ne abripiant nos impii malis exemplis, si animos nostros & studia adjicimus ad cælestem doctrinam. Si ergo cupimus ex animo à Deo doceri, & nos offerimus discipulos, doctrina quæ ab ipso proficiscetur, nos ab interitu eripiet. Hæc summa est. Postea sequitur,

11. Et à tempore quo ablatum fuerit juge, (*nempe sacrificium,*) & posita fuerit abominatio obstupefaciens, (*sic enim alibi vertimus. Alii vertunt, desolationis: & Samam etiam significat desolare. Sed convenit melius præsenti loco alter sensus.*) erunt dies mille ducenti & nonaginta.

12. Beatus qui expectaverit, & attigerit usque ad dies mille trecentos & triginta quinque.

Hic locus propter obscuritatem varie torquetur, sed in fine capitis noni jam ostendi non posse hoc intelligi de templi profanatione quæ sub Antiochi tyrannide contigit: quando hac postrema vice testatus fuit Angelus templum sic vastatum iri ut de instauratione, vel reparatione nihil sperandum esset. Deinde circumstantia temporum hoc evincit. Nam tunc dixit, Hebdomade una confirmabit Christus fœdus cum multis, cessare faciet sacrificia & oblationem. *Postea, accedet abominatio obstupefaciens, & stillabit*, inquit, desolatio, vel stupor, deinde stillabit interitus super attonitum vel stupentem. Illic ergo Angelus de æterna templi vastatione differit. Ita etiam hoc loco non dubium est quin repetat postquam vastatum fuerit templum, jam nihil sperandum esse reparationis, quoniam scilicet Lex tunc finem accipiet cum suis ceremoniis. Et ideo dum citat Christus locum hunc *Matth.* 24. *cap.* admonet auditores, ut diligenter attendant, Qui legit intelligat, inquit. Diximus enim vaticinium hoc esse obscurum, & ideo opus habere summa attentione & non vulgari. Primo igitur hoc tenendum est, incipere tempus de quo nunc Angelus loquitur, ab ultima templi vastatione. Contigit autem vastatio illa simulac promulgari cœpit Euangelium. Deus enim tunc templum illud deseruit, quia ad tempus conditum fuerat, & erat umbratile, deinde Judæi sic totum fœdus exinanierant, ut nulla esset vel in templo, vel in gente, vel in terra ipsa sanctitas. Quod restringunt quidam ad vexilla Tiberii, quæ erexit in summo templi fastigio, alii ad statuam Caligulæ, jam ante dixi videri mihi nimis coactum. Non dubito igitur Angelum hic loqui de templi profanatione, quæ contigit post Christum patefactum, ubi scilicet cessarunt sacrificia, & umbræ Legis abolitæ sunt. *A tempore* igitur *quo ablatum fuerit juge sacrificium*, id est, à tempore quo Christus suo adventu umbras legales abolebit, ut jam fas non sit Deo offerre illic sacrificia. *Ab illo* igitur *tempore*. Deinde, *à tempore quo posita fuerit abominatio obstupefaciens*. Nam sequuta est Dei vindicta templi profanationem. Judæi nunquam putassent finem esse impositum suis ceremoniis, sed semper fuissent gloriati in externo illo cultu, nisi Deus palam & ante oculos comprobasset, sibi non placere amplius sacrificia, nec totum illum cultum umbratilem: ideo Hierosolymam, & templum exposuit gentium libidini. Hæc igitur fuit *abominatio obstupefaciens, quæ posita est*, nempe clarum testimonium vindictæ Dei, ut Judæi confusi non amplius jactarent suum templum vel sanctitatem ejus. *Ergo ab illo tempore erunt dies mille*, inquit, *ducenti & nonaginta*. Dies hi efficiunt triennium & dimidium annum. Sed non dubito quin allegorice semper loquatur Angelus: sicuti antea posuit annum unum, & duos annos, & dimidium anni, pro longo temporis tractu & felici exitu, ita nunc ponit *dies mille, ducentos, & nonaginta*. Et qua ratione? Nempe videmus quid nobis contingat, ubi molestiæ aliquæ nos urgent. Si ægrotus decumbat, non dicet, Hic jam fui mensem unum, sed agitur annus. Non dicet, Hic fui per tres dies, sed jam per triginta, per sexaginta hic misere langueo. Angelus ergo data opera hic dies posuit pro annis, quasi diceret, Quamvis tempus illud videri possit immensum, & sua diuturnitate possit terrere, & etiam prosternere animos piorum, tamen sustinendum est. Numerentur *dies mille, & ducenti, & nonaginta*, tamen non est cur filii Dei in tanto isto numero desperent, quia semper redire debent ad illud principium, Si ad tempus & tempora maneant eos afflictiones, sequi tamen postea dimidium temporis. Deinde adjungit, *Beatus qui expectaverit, & attigerit usque ad dies mille, & trecentos, & triginta quinque*. In numeris non sum Pythagoricus, & qui nimis subtiliter exponunt hunc locum, nihil aliud

quam ineptiunt in suis speculationibus, & detrahunt authoritatem vaticinio. Quidam hic volunt per dies annos intelligi, ita efficiunt annos bis mille, & sexcentos. Jam usque ad Christi adventum effluxit tempus fere sexcentorum annorum. Restant igitur à Christo manifestato duo annorum millia, & putant præfixum esse hoc tempus usque ad finem mundi, sicuti Lex duo annorum millia, aut circiter, viguit ex quo lata erat, donec accepit finem, Christo exhibito. Volunt igitur illum esse sensum. Sed perperam separant dies mille, ducentos, & nonaginta mille, trecentos, & trigintaquinque. Nam certum est pro eodem accipi annos mille, ducentos, & nonaginta, deinde mille trecentos & trigintaquinque, sed tamen cum aliqua exceptione. Perinde enim est acsi diceret Angelus, Etiamsi dimidium illud temporis prorogetur, tamen fideles debere constanter perstare in spe liberationis. Nam adjungit fere duos menses, vel adjungit mensem unum, & dimidium, aut circiter. Per dimidium temporis diximus notari exitum, quemadmodum etiam Christus loquitur, *Matth.* 24. Nisi dies illi abbreviati fuissent, nulla caro fieret salva. Hic eodem sensu ponitur pro illa abbreviatione, ut ita loquar. Sed nunc adjungit Angelus dies quadragintaquinque. Efficiunt autem sesquimensem, quasi diceret, Etiamsi ultra sex menses Deus differat liberationem Ecclesiæ suæ, tamen sitis bono & forti animo, & perstate in excubiis vestris. Tandem enim Deus non fraudabit vos, quin adsit finis omnibus malis, & vos colligat in beatam quietem. Ideo sequitur in clausula vaticinii,

Mat. 24. *vers.* 22.

13. Et tu vade ad finem, & quiesces, & stabis in sorte tua ad finem dierum.

Hic Angelus repetit quod dixerat, nempe tempus maturum nondum adesse plenæ luci, quia Deus velit tenere suspensos suorum animos usque ad Christi manifestationem. Angelus ergo Prophetam dimittit, & jubet ipsum abire, quasi diceret, Contentus sis hac mensura tua. Nam Deus differre vult solidam manifestationem hujus vaticinii in aliud tempus, quod ipse opportunum esse novit. Postea adjungit, *Et quiesces, & stabis.* Alii vertunt: Quiesce, & sta. Atqui non tam mihi videtur Angelus jubere, vel mandare quid fieri velit, quam denuntiare quid sit futurum, quasi diceret, Tu quiesces, id est, morieris, deinde, *stabis*, hoc est, mors tua non erit interitus. Deus enim faciet, ut stes in sorte tua, nempe cum electis, *idque ad finem dierum in sorte tua*, hoc est, postquam Deus satis probaverit patientiam suorum, & longis multisque, imo infinitis certaminibus Ecclesiam suam humiliaverit, & purgaverit, tunc aderit finis. *In fine illo tu stabis in sorte tua*, etiamsi ad tempus sit quiescendum.

Da omnipotens Deus, quando non alium finem nobis proponis, quam ut constanter militemus tota vita, & subjicis multis ærumnis, donec perventum fuerit ad metam temporalis hujus curriculi: da inquam, ne etiam fatigemur, sed semper simus in procinctu parati ad pugnandum, deinde quocunque genere tentationis nos examines, ne unquam deficiamus, sed erectis animis semper aspiremus, & nitamur etiam toto conatu ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo, in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

LAUS DEO.

INDEX

I N D E X.

PRÆCIPUORUM QUORUNDAM CAPITUM

Quæ juvandæ memoriæ causa ex his

PRÆLECTIONIBUS JOANNIS CALVINI IN DANIELEM

Colligere licuit.

Primus numerus indicat caput libri Danielis, secundus versum capitis, tertius paginam Calvini: literæ vero a. b. *columnas paginæ denotant.*

Quædam in genere de Danielis Prophetia.

A.

De Ægypti Regibus.

De Afflictionibus.

De Alexandro Magno.

De Ambitione.

De Angelis.

De Astrologia Judiciaria.

De Avaritia.

B.

De Babylone & Babylonico sive Chaldaico imperio.

De Bellis.

De Beltsazar Rege Babylonico.

C.

De Cæsaribus Romanis.

De Christo.

De Confessione, id est, professione externa pietatis.

De Conjugio.

De Crucis tolerantia.

De Cultu Dei.

De Cyro Persarum Rege.

D.

De Daniele.

De Dario.

De Deo.

De Disciplinis liberalibus.

E.

De Ecclesia.

De Edictis Regum.

F.

De Fide.

Distin-

De Miraculis.

De Misericordia Dei.

N.

De Nebuchadnezer Rege.

P.

De Papatu.

De Patientia.

INDEX.

De Patrum authoritate.

De Persarum imperio.

De Pœnitentia.

De Præceptis Dei.

De Prædestinatione.

De Precibus.

De Promissionibus Dei.

De Prophetis.

De Providentia Dei.

INDEX.

De

I N D E X.

F I N I S.

AMSTELODAMI,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.

JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

PRÆLECTIONES

IN

DUODECIM PROPHETAS

(QUOS VOCANT) MINORES.

Ad Sereniſſimum Suetiæ & Gothiæ Regem.

Reconditam harum Commentationum doctrinam facile commonſtrabunt Indices in calce operis adjecti.

Editio ut poſtrema ita emendatiſſima.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

Sereniſſimo & Potentiſſimo Regi

GUSTAVO,

Gothorum & Vandalorum Regi,

JOANNES CALVINUS.

QUod ſemel ſum teſtatus, Rex præſtantiſſime, quum annotationes in Hoſeam ex meis Lectionibus exceptæ in publicum exirent, me, qui alioqui in lucubrationibus, majore meo labore & diligentia limatis, ſatis moroſus ſum cenſor, non eſſe illius editionis authorem, iterum nunc repeto: ſi in meo arbitrio poſita res fuiſſet, potius daturum fuiſſe operam, ne hoc extemporale docendi genus, cui privatus auditorii noſtri fructus ſufficere debet, latius ſpargeretur; quo etiam abunde contentus ſum. Verum quia ſpecimen illud (Commentarios in Hoſeam dico) feliciore quam ſperavi ſucceſſu editum multorum deſideria accendit, ut jam unus Propheta reliquos Undecim minores ſecum trahat, non intempeſtivum fore cenſui, ſi opus juſtæ amplitudinis & non pœnitenda doctrina refertum Majeſtati tuæ nuncuparem: non modo ut meæ erga illam obſervantiæ pignus foret, ſed etiam ut celeberrimi nominis inſcriptio aliquid gratiæ acquireret. Quo tamen non me ambitio impulit, qui pridem didici non ſervire mundi theatro, & qui ad multorum ingratitudinem obdurui: ſed quia optabam ad tuæ ditionis homines fructum aliquem ex hoc montium noſtrorum receſſu pervenire, adhibenda etiam opera jure fuit, ut plerique, quibus ſum ignotus, ſancta Regis ſui auctoritate adducti, æquiores & melius præparati ad legendum accederent. Quod mihi fore polliceor. tantum apud omnes ſubditos venerationis adeptus es: ſi modo non gravaberis judicium interponere, quale tibi ſingularis tua prudentia dictabit; vel, quia ſenectus ferendæ lectionis moleſtiæ par forte non eſſet, quod filius Majeſtatis tuæ primogenitus ERICUS Rex deſignatus ſuggeret, quem ſic liberalibus doctrinis poliendum curaſti, ut tuto has partes in eum rejicere liceat. Nam quo minus de tua humanitate dubitem, faciunt multi virtutum tuarum præcones, & quidem nonnulli graves & cordati homines, ut idonei teſtes cenſeri mereantur. Itaque non eſt quod mireris, nobiliſſime Rex, munus ex tam longinqua regione tuæ Majeſtati offerri ab homine non admodum tibi cognito, qui ob præclaras & heroicas, quibus te pollere intellexit, ingenii animique dotes, ſatis ſe tibi devinctum putat. Etſi autem non ea forte eſt libri excellentia, quæ multum favoris mihi conciliet, ſtudium tamen, quo adductus fui declarandæ, qua tuam Majeſtatem proſequor, obſervantiæ non aſpernaberis. Neque tamen, quamvis infra tanti Regis altitudinem ſubſidat hoc munus, indignum prorſus reperies, quod in tuum conſpectum prodeat. Si qua me dexteritate inſtruxit Deus ad Scripturæ interpretationem, mihi probe conſcius ſum, qua fide & diligentia procul removere ab ea coner ſteriles omnes argutias, quantumvis alioqui plauſibiles ſint, concinnæque mulcendis auribus: ac præſtare, ut eam comitetur genuina ſimplicitas ad filios Dei ſolide ædificandos apta, qui putamine non contenti ad nucleum penetrare appetunt. Quid aſſequar, non eſt meum profiteri: niſi quod mihi perſuadent pii & eruditi homines, me non abſque ſucceſſu laborare. Hi vero Commentarii ſi non omnium votis & expectationi reſpondeant, ego quoque ipſe cuperem potuiſſe aliquid excellentius ac perfectius dare, vel ſaltem, quod propius ad Propheticum ſpiritum accederet. Verum hoc me adeptum eſſe confido, ut experientia doceat integros & æquos Lectores ſanoque judicio præditos, modo compoſitis animis, nec faſtidioſe, quæ in eorum utilitatem ſcripſi, legere ſuſtineant, plus lucis duodecim Prophetis fuiſſe allatum, quam prædicare meus pudor mihi concedat. Cum aliorum induſtria meam non confero (quod odioſum foret) neque aliud poſtulo, quam ut probi Lectores ac cordati, ubi ex meo labore profecerint, latius in publicum Eccleſiæ bonum prodeſſe ſtudeant: ſed quia aliis illecebris Librum ornare curæ non fuit, neque etiam cordi; hæc admonitio importuna non fuit, quæ ſegniores ad legendum invitet, donec capto guſtu æſtiment, utile ſibi ſit necne in lectionis curſu longius pergere. Ille quidem fructus, quem protulerunt aliæ meæ in Scripturæ interpretatione lucubrationes, & ſpes quam de hujus quoque utilitate concipio, ita me oblectant, ut quod reſiduum vitæ eſt cupiam in hoc genere laboris conſumere, quoad per continuas & multiplices quibus diſtringor occupationes licuerit. Neque enim à me, cui præter ordinarium Paſtoris munus alia onera vix minimum dant relaxationis, quod ab homine otioſo flagitandum eſt. quod tamen reſtabit ſucciſivi temporis nuſquam alibi melius poſitum eſſe ducam. Jam ad te, ô fortiſſime Rex, iterum revertor: cujus res geſtas, gubernandi prudentiam & æquitatem, mores, totumque ingenium & virtutes qui cognoverit, conſilium dicandi tibi hujus laboris non mirabitur. Sed quia prolixum de tuis laudibus ſermonem texere mihi non eſt propoſitum, tantum breviter attingam, quod & fama & publicis ſcriptis ſatis celebratum eſt, Deum te miris modis antequam ad ſolium eveheret exercuiſſe, non modo ut ſingulare ſuæ providentiæ documentum in te ederet, ſed etiam ut noſtro ſeculo, adeoque poſteris illuſtre exemplum proponeret æquabilis in recto curſu con-

ſtantiæ:

ſtantiæ. Utraque certe fortuna ita probatus fuiſti, ut neque in rebus proſperis juſtum modeſtiæ & moderationis examen defuerit, neque in adverſis tolerantiæ: donec tibi non minori felicitate quam virtutis laude divinitus ex tot diſcriminibus, periculis, difficultatibus & obſtaculis tandem emergere datum eſt, ut compoſito Regni ſtatu, publice & privatim læta tranquillitate fruaris. Nunc ergo, ſuffragante Ordinum omnium conſenſu, onus tibi ſplendidum & honorificum magis ſuſtines quam moleſtum: quia & auctoritatem venerantur omnes, & ſtudium tam amore quam laudibus proſequuntur. Ad hæc Dei beneficia cumulus non prætereundus accedit, quod tibi deſignatus eſt ex tuo ſanguine ERICUS ſucceſſor filius tuus primogenitus, jam non generoſæ modo indolis, ſed maturis virtutibus ornatus: & quo vix alium magis idoneum, ſi liberis careres, ſibi populus eligere potuiſſet. Hoc vero inter alia rarum eſt decus, tantos eum in doctrinis liberalibus progreſſus feciſſe, ut non pœnitendum inter literatos gradum obtineat: neque tamen, quoad patiuntur tot curæ & distractiones, quibus implicita eſt Regalis dignitas, aſſiduo earum ſtudio fatigari. Quanquam hoc apud me præcipuum eſt, quod non profanis tantum Muſis, ſed cæleſti Philoſophiæ ſacrarium in ſuo palatio dicavit. Quo magis confido, his Commentariis, quos & ad ſinceræ pietatis normam videbit compoſitos, & mediocri adminiculo ſibi eſſe ſentiet, aliquem illic fore locum & nonnihil gratiæ.

Deus Majeſtatem tuam, ſereniſſime Rex, diu florentem tueatur, omnique benedictionum genere locupletare non deſinat, Spiritu ſuo te gubernet, donec confecto curſu in regnum cæleſte è terra migrans, ſereniſſimum Regem ERICUM ſucceſſorem tuum, ac illuſtriſſimos fratres JOANNEM, MAGNUM & CAROLUM ſuperſtites relinquas: in quibus poſt mortem tuam eadem refulgeat Dei gratia cum fraterno & unanimi conſenſu. Genevæ 7. Calend. Februarii, M. D. LIX.

JOAN-

JOANNES BUDÆUS
CHRISTIANIS LECTORIBUS S.

QUum ante annos aliquot doctissimus vir Joannes Calvinus, amicorum hortatu & precibus, Davidis Psalmos in Schola enarrandos suscepisset, initio aliquot ejus auditores pauca quædam pro more nostro, privatis studiis judicio arbitratuque nostro annotabamus: sed experientia tandem commonefacti cogitare cœpimus, quanta multorum ac totius propemodum Ecclesiæ fraude, tantarum Lectionum fructus in paucos auditores absumeretur. Itaque collectis animis faciendum nobis omnino duximus, ut ad privatas rationes publici quoque curam & procurationem adjungeremus. Quod ita fieri posse videbatur, si ultra solitum morem colligendis, & de verbo ad verbum, quoad fieri posset, excipiendis Lectionibus studium intenderemus. Nec mora; huic quidem negotio duobus strenuis fratribus me tertium adjunxi: atque ita accidit Dei benignitate, ut conatui prorsus non deesset eventus. Namque in unum collatis cujusque nostrum operis, & Lectionibus statim descriptis, adeo pauca nobis elapsa esse reperiebamus, ut nullo negotio compleri lacunæ possent. Idque quum in eo opere, in quo virium nostrarum periculum primum factum est, ita esse Calvinus ipse nobis testis est: tum vero in his in Hoseam Lectionibus (longo scilicet usu jam & exercitatione peritiores facti) longe verissimum esse, omnes etiam auditores facile agnoscent. Consilium autem erat, hac occasione ipsum, si fieri posset, pellicere ad justos Commentarios in autorem ipsum edendos, verum paulo aliter quam sperabamus nobis tunc accidit. Etenim hujus consequendi spem omnem nobis ipse præcidit ob unius Buceri reverentiam quem hac in parte, ut in omnibus reliquis, fidelissimam & utilissimam operam præstitisse cum tota Ecclesia agnoscat, tum ipse præcipue D. Calvinus honorificentissime nobis omnibusque semper asseruit. Restabat itaque ut prælectiones ipsæ qualiter à nobis exceptæ fuissent, evulgarentur. Factum est autem ut dum optimus quisque ingens laboris nostri operæpretium sibi promitteret, nos quoque in dies majorem contentionem adhiberemus, ne ea spes in fumum illis abiret. Itaque seu his studiis, seu certe piorum commodis, accensi tantum effecimus, ut ad summam diligentiam nos reliquum nihil fecisse omnes facile judicarent. Quo magis mirum videri posset, quid eum postea consilium mutare in animum induxerit, ut & nostram & piorum multorum expectationem frustraretur: & contra quam vellet, in utilissima Ecclesiæ opera navanda ingentem multorum invidiam & implacabile odium accersere coactus sit. Cæterum eos quidem qui Buceri authoritatem simpliciter in hoc negotio obtendunt, ut non iniqua prorsus ratione permoveri libenter agnoscam: sic mihi duri nimium & præfracti videbuntur, si se non æquis quoque excusationibus duci patientur. quod etiam propediem factum iri spero. Quod autem ad eos attinet qui insano maledicendi amore feruntur, & rixandi minimas quasque occasiones aucupantur, quemadmodum pii omnes talia monstra aversari ac detestari debent, ita his ut satisfiat non magnopere laborandum est. Canum enim latratus, qui Ecclesiæ modò obfuturus non sit, sine magno periculo dissimulari & despici poterit. Atque hæc quidem præfanda habuimus in eorum gratiam qui nos sæpius de Psalmorum prælectionibus interpellarunt, ne se putent vana expectatione à nobis delusos esse. Nam pro his sciant se aliquando, Deo propitio, justos & integros Commentarios habituros. Quod si eos adhuc gravius longum hoc afficit desiderium, cogitent nos quoque non minus anxie tantum thesaurum expetere. Cæterum, par est utrosque assiduis viri & gravissimis occupationibus veniam dare, & modum aliquem huic nimium prurienti & præmaturo desiderio statuere. Parcere etiam homini æquum fortasse vel uno eo nomine fuerit, quod omnium minime ipse sibi parcat, haud ullam unquam ab insano labore quietem aut animi relaxationem capiens. Ut nemini jam dubium sit, divina non modo benignitate, sed insigni & ad posteros nunquam non prædicando miraculo corpusculum hoc trahere, natura imbecillum, crebris insuper morbis vehementer affectum, immensis deinde laboribus exhaustum: postremo assiduis impiorum aculeis confossum, & omni contumeliarum genere undique afflictum & divexatum. Sed quoniam hujus loci querelæ non sunt: ad vos nunc, Christiani lectores, venio, quibus hoc Prælectionum opus in Hoseam Prophetam dicare nobis in animo est. Dicamus autem, non quod quicquam in eo nobis proprium vendicemus præter solam diligentiam, quam in his colligendis adhibuimus: sed tanquam nostrum facere non dubitamus, quod nunquam nisi auspiciis nostris ad vos pervenisset. Nam etsi dignam omnino rem esse judicaremus, quæ Ecclesiæ Domini offerretur; authori tamen ipsi vix tandem hoc persuadere potuimus, donec importunis precibus hac lege vinci se à nobis passus est, ut fide nostra esset quale posthac judicium de eo boni omnes facerent: suorum adeo iniquus æstimator est. Nos vero, tametsi verecunde ea paulo plus quam par erat extenuat, nihilominus promittere nobis audemus non modo authori ipsi apud vos justum laboris sui constaturum operæpretium, sed nos quoque gratiam non vulgarem esse inituros. Neque enim eo minus jucundas vobis fore has lectiones confidimus, quod scholæ (ut par erat) inserviens, aliquanto longius à solita suorum omnium gratia, & orationis ornatu author ipse recessit. Nam quum ingenti negotiorum mole oppressus, vix plerumque semihoræ spatio meditatas Lectiones domo afferre cogeretur, auditorum ædificationi & commodis maluit, vero sensu eliciendo & planum faciendo, consulere, quam inani verborum pompa cum ipsorum aures pascere, tum ostentationi & gloriæ suæ studere. quan-

quam

quam haud etiam negare ausim hanc Lectionum legem esse, ut in his scholastico potius quam oratorio more disseratur. Quamobrem si quem offendit simplex hoc, nec tamen inurbanum dicendi genus, vel aliorum, vel hujus ipsius alia adhibeat opera, eaque præsertim in quibus scholæ legibus solutus Oratorem non minus quam Theologum in primis nobilem agit. quod nos non minus verecunde quam optimi cujusque & doctissimi bona pace ac venia dictum non dubitamus. Neque enim de his ita pronuntiamus: quasi censorio supercilio huic uni Oratoris gloriam vendicemus; aut Theologum vocando, non alios quoque insignes permultos agnoscamus. Absit à nobis hæc vecordia. Sed tanta testificandi animi nostri oblata occasione, vix unquam aliter culpam deprecari possemus apud pios omnes, quibus satis notum est, nostrorum de Calvino silentium, hactenus non satis placuisse turbulentis hominibus, quibus vanitatem suam disertis vocibus à nobis exprobrari magis cordi est, quàm nos sinere tacito nostro suffragio & verecundo silentio, cum ejus doctrinam comprobare, & divinæ erga nos benignitatis consignatissimum inter nos testimonium in eo agnoscere, tum eorum insaniam fraterna dissimulatione tegere, & vero tacitè apud se quemque nostrum gemere. Sed, ut jam dixi, nuda hic & simplex est oratio, ei persimilis qua antehac semper in Lectionibus uti solitum esse novimus. Non quemadmodum à multis fieri accepimus, qui domi prius digestas auditoribus postea ex scripto recensent: sed qualis ex tempore singi formarique potuit ad docendi usum, ædificationemque magis quam ad aures accommodata. Quamobrem aut nos vehementer fallimur, aut ipsius Prophetæ mentem ita propemodum ad vivum expressit, ut nihil posse addi videatur. Nam cum singula quæque momenta diligenter excutit, tum etiam doctrinæ usum & applicationem breviter sic demonstrat, ut à scopo aberrare nemo quamvis rudis possit. Denique veræ Theologiæ locos ac fontes sic aut ostendit aut aperit, ut ex his cuivis haurire promptum sit quod reficiendæ ac recreandæ animæ sufficiat: imo vero etiam unde amplos rivos diducere commode possint Verbi ministri, quibus veluti cælesti rore salubriter plebem Domini aspergant; sive exhortatione, sive consolatione, sive reprehensione, sive denique ædificatione opus sit. Sed horum omnium veluti speciem & imaginem quandam melius in omnibus ejus concionibus cernimus, ac in his potissimum, in quibus Prophetarum doctrinam sic ad hæc tempora nostra accommodat, ut suo seculo non melius quadrare videantur. Sed ut aliquando finem faciamus, restat, Christiani lectores, ut cum innumerabilia alia Dei dona quæ quotidie in nos abunde effundit, tum etiam incomparabilem bonitatis ejus thesaurum, qua decet animi gratitudine recipiamus & amplectamur: eoque ad vitam nostram sancte & pie instituendam, ad nominis ejus gloriam & fratrum ædificationem utamur. id autem ut fiat, orandus est nobis Dei Spiritus, ut eo instructi ad Sacram lectionem accedamus, animumque ab inquinamentis hujus carnis repurgatum, & mansuetudinis spiritum cælestis doctrinæ capacem afferamus: ad quod etiam multum nos juvare poterunt breves precatiunculæ quas ad finem cujusque lectionis addendas curavimus, prout à nobis collectæ sunt pari cum Lectionibus diligentia & fide; ut & his reficiantur piorum animi, spiritusque novos ad novam lectionem colligant; & rudiores velut in tabula depictam formandarum orationum suarum ex Sacra lectione rationem habeant. nam sicuti Lectionum initio eadem semper utitur hic noster precandi formula, quam nos quoque hic addi voluimus, ut tota ejus docendi ratio vobis nota esset: ita etiam singulas Lectiones novis subinde precationibus claudere solet, prout illi ex Spiritu Domini datur eas ex tempore formare, adque lectionis cujusque subjectam materiam accommodare. Hoc si Commentarium genus vobis placere intellexerimus, etsi alieni laboris res est, tamen fidem nostram, favente divino numine, pro reliquis Prophetis obstringere non dubitamus. minores dico Prophetas: quos quum perlegendos susceperit, nobis quoque in animo est non minori diligentia quàm reliqua ad finem usque excipiendo persequi. Vos interim his fruimini, Bene valete. Genevæ, postridie Idus Febr. M. D. LVII.

JOAN-

JOANNES CALVINUS
CHRISTIANO LECTORI S.

Quum mihi vere & merito asserere liceat, idoneisque testibus probare, lucubrationes quas hactenus in publicum emisi, tametsi majore cura & studio politæ essent, mihi flagitando propemodum fuisse extortas: nunquam certe me authore in lucem editæ fuissent Annotationes istæ, quarum ut tolerabilis fuerit auditio, lectu tamen dignas non putabam. Nam si multis vigiliis vix consequor, ut mediocris ex meis lucubrationibus ad Ecclesiam redeat utilitas, quam stulte meis sermonibus locum inter publica scripta arrogarem? Deinde si in lucubrationibus, quas domi privatim vel scribo vel dicto, ubi plus otii ad meditandum datur, & ubi limata etiam brevitas curæ & diligentiæ accedit, sedulitas tamen mea à malignis & invidis in crimen vocatur, quomodo notam superbiæ effugerem, cogitationes, quas liberius in auditorio ad usum præsentem effudi, nunc toti mundo legendas obtrudens? Sed quum eas supprimere in manu mea non foret, nec earum editio aliter posset à me impediri, quam si novum scribendi laborem (quod meæ rationes non patiebantur) de integro susciperem; complures vero amici, dum nimis sum morosus laborum meorum censor, me Ecclesiæ injuriam facere clamitarent: ut hoc, qualecunque erat, volumen ex ore meo susceptum in publicum exiret, permittere malui; quam prohibendo scribendi necessitatem mihi injungere, quod ante in Psalmis facere coactus, quam impar sim tot scriptionibus adhuc in longo illo & difficili opere experior. Prodeant ergo hæ in Hoseam enarrationes, quas publico arcere mihi liberum non fuit. Quomodo autem exceptæ fuerint, operæ pretium est testari: non solum ne sua laude fraudetur eorum diligentia, industria, & dexteritas, qui laborem hunc Ecclesiæ navarunt; sed ut certo persuasi sint lectores, adeo nihil hic esse ascititium, ut ne in melius quidem sibi permiserint vocem unam corrigere scriptores ipsi. Quomodo inter se operas contulerint, unus ex eorum numero optimus amicus noster, & propter sua virtutes bonis omnibus charus, D. Joannes Budæus, fusius, ut spero, exponet. Incredibilis vero mihi res fuisset, nisi, quum mihi postridie recitarent, clare vidissem, quæ scripserant à sermone meo nihil differre. Optanda forte major fuisset libertas ut supervacua resecarent, alia digererent in meliorem ordinem, alia distinctius vel ornatius traderent, sed meum judicium non interpono: tantum hoc manu mea consignatum esse volui, tanta fide eos excepisse quod ex ore meo audierant, ut nullam mutationem animadvertam. Vale Christiane lector, quisquis mecum in cælesti doctrina proficere cupis. Genevæ, Idibus Februarii, M. D. LVII.

JOAN-

JOANNES CRISPINUS CHRISTIANIS LECTORIBUS, S.

Quia mirum videri posset quibusdam, atque adeo incredibile, Prælectiones istas ea fide & diligentia fuisse exceptas, ut ne verbum quidem protulerit D. Joannes Calvinus inter legendum, quod non statim adscriptum sit: operæ pretium fuerit pios Lectores paucis hic monere, quamnam tenuerint rationem qui eas nobis exceperunt. Sic enim fiet ut horum sedulitas & industria singularis, stimulos multis aliis ad idem præstandum addat, & res ipsa minime videatur esse incredibilis. Ac primo quidem tenendum est, ipsum Calvinum nihil unquam, quod plerique faciunt, dictare, neque omnino jubere ut quicquam annotetur dum publice interpretatur Scripturam; & multo minus finita Lectione, vel postridie quam legit: sed integra hora perpetuam orationem habere, nec solere verbulum ullum interea libro suo adscribere memoriæ causa. Quum ergo ante aliquot annos D. Joannes Budæus & Carolus Jonuillæus adjunctis duobus illis fratribus (quorum meminit ipse Budæus in sua Præfatione, & ita esse norunt plurimi) in Psalmorum expositione describenda experti essent communem illum laborem non fuisse prorsus inutilem, majore studio atque animi alacritate impulsi sunt, ut diligentius quam antea, si fieri posset, excipere statuerent universam in Duodecim (quos vocant) minores Prophetas expositionem. Cæterum, in conscribendo sequuntur hanc rationem: quisque paratam habet chartam, forma quam potest commodissima & seorsum excipit summa celeritate adhibita; si qua vox uni excidat (ut solet interdum accidere, præsertim in contentionibus & locis paulo vehementius explicatis) ab alio excipitur; hoc vero si contingat, facile reponitur ab Authore. nam absoluta statim Prælectione, unus ille Jonuillæus secum asportat duorum chartas, quibus ob oculos positis & suis simul consultis, ac inter se accuratius collatis, cuidam alteri dictat exscribenda quæcunque excepta fuerant subita scriptione: & tandem relegit ipse, ut postridie coram D. Calvino domi recitet; ubi nonnunquam siqua desit vocula, suo loco additur; aut si quid non satis videatur explicatum, facile etiam illustratur. Atque ita factum fuit, ut hæ Prælectiones in lucem prodierint: ex quibus quantum fructus percepturi sint qui serio dabunt illis operam, dici nullo modo potest. Ecquis enim sano judicio præditus non videt eam esse clarissimi hujus hominis rationem in Scripturis explicandis, ut cum paucissimis communem habeat? sic ubique Spiritus sancti consilium aperit, genuinum ejus sensum reddit: ita denique doctrinam illic reconditam oculis subjicit, ut nihil omnino desideres, quod non aperte explicatum habeatur. Quod satis superque testantur tot illius scripta, quibus singula religionis Christianæ capita sic plana fecit, ut fidissimum interpretem agnoscant omnes, nisi prorsus ad Solem caligent. Jam vero ut tot etiam ejus Commentarios nunc taceam, in his Prælectionibus ita se ipse superavit, ut vix quisquam sibi persuadeat; ex tempore tam concinnam orationem, suisque numeris absolutam fluxisse. nam propriis verbis gravissimas sententias explicat, dilucide tractat res obscuras, variis ornamentis vestit: atque in docendo ita progreditur, ut genus dicendi sua sponte fusum, quo utitur, diu multumque elaboratum fuisse videatur. Sed malo de his omnibus judicium fieri ex ipsa lectione, quam singula prolixius tractando, Lectores diutius remorari. Valete igitur quotquot ex his Prælectionibus fructum aliquem ad vos rediturum speratis. Genevæ, Calend. Februarii, M. D. LIX.

JOAN-

JOANNIS CALVINI

PRÆLECTIONES IN HOSEAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

DEt nobis Dominus in cœlestis suæ sapientiæ mysteriis cum vero pietatis profectu versari, in gloriam suam, & ædificationem nostram, AMEN.

Precatio, qua uti solet Joannes Calvinus initio suarum Prælectionum.

PRÆFATIO.

EGo suscepi duodecim Prophetas minores interpretandos. Conjuncti autem fuerunt jam olim simul, & scripta eorum redacta in unum volumen. hac de causa, ne, si singula tantum extarent in manibus, successu temporis evanescerent propter brevitatem, quemadmodum sæpe solet fieri. Efficiunt igitur unum volumen duodecim Prophetæ minores. Inter eos primus est Hoseas, qui proprie destinatus fuit regno Israël. Eodem tempore prophetabant apud Judæos Micheas & Jesaias. Sed hoc notandum est, Prophetam hunc fuisse doctorem in regno Israël, quemadmodum Jesaias & Micheas erant in regno Juda. Nec dubium est, quin Dominus voluerit eum exercere in hac parte: quia si prophetasset apud Judæos, non fuisset illis blanditus. Res enim erant tunc admodum corruptæ, non solum in Judæa, sed etiam Jerosolymæ, quum tamen esset Regia & Sacrarium Dei. Videmus, quam acriter & severe Jesaias & Micheas objurgant populum illum. Congrueret etiam stylus Prophetæ nostri, si Dominus usus fuisset ejus opera apud Judæos: sed sequutus est vocationem suam. Scivit, quid divinitus sibi mandatum esset: fideliter functus est officio suo. Eadem etiam fuit ratio Prophetæ Amos. Nam Propheta Amos duriter invehitur contra Israëlitas: videtur parcere Judæis. Et eodem etiam tempore docuit, quo Hoseas. Videmus, quantopere inter se differant isti quatuor: nam Jesaias & Micheas dirigunt suas increpationes ad regnum Juda: Hoseas autem & Amos tantum impugnant regnum Israël, & videntur Judæis parcere: nempe quisque eorum agnovit, quid Deus mandasset, atque ita quisque etiam continuit se intra metas vocationis suæ & officii. Nam si nos, qui sumus vocati ad hanc Ecclesiam docendam, claudamus oculos ad peccata quæ hic grassantur, & nullam habeamus rationem eorum quos Dominus nobis docendos proposuit, hoc fiet à nobis præpostere. Siqui etiam aliis locis destinati sunt, debent respicere

 quor-

quorſum eos dirigat vocatio Domini. Nunc ergo tenemus, ad quos pertineat totus hic liber Hoſeæ, nempe ad regnum Iſraël. Jam, quod ad Prophetas ſpectat, hoc omnibus commune eſt, ut ſint Legis interpretes, quemadmodum aliquando diximus. Hæc autem ſumma Legis eſt, quod Deus populum, quem ſibi adoptavit, vult regere ſuo imperio. Jam, duæ ſunt partes Legis: nempe ſalutis & vitæ æternæ promiſſio; deinde regula pie & ſancte vivendi. Hinc pendet tertia pars: nempe ut homines, ſi non reſpondeant vocationi ſuæ, revocentur ad timorem Domini minis & objurgationibus. Jam, Prophetæ inculcant præcepta Legis de vero & puro Dei cultu, de charitate: inſtituunt denique populum in ſancta & pia vita: deinde proponunt gratiam Domini. Et quia nulla eſt ſpes reconciliationis cum Deo, niſi per Mediatorem; ideo ſemper afferunt in medium illum Meſſiam, quem Dominus jam ante pollicitus erat. Quantum ad tertiam partem ſpectat, hoc eſt, ad minas & objurgationes, peculiare hoc habent Prophetæ, quod tempora deſignant, & denunciant hoc vel illud Dei judicium. Dominus vos puniet hoc modo, puniet etiam hoc tempore. Non ergo ſimpliciter citant Prophetæ homines ad tribunal Dei, ſed certas ſpecies pœnarum deſignant: & edunt etiam ejuſdem generis vaticinia de gratia Domini, & redemptione. Sed hoc breviter tantum attingo, quia in progreſſu melius licebit ſingula obſervare. Redeo nunc ad Hoſeam. Dixi, peculiariter ejus miniſterium ſpectaſſe ad regnum Iſraël, quia tunc illic totus Dei cultus vitiatus erat: nec vero corruptela illa inceperat à paucis diebus, ſed ita erant obſtinati in ſuis ſuperſtitionibus, ut nulla eſſet ſpes reſipiſcentiæ. Scimus enim, ſtatim atque Jarobeam abduxerat decem Tribus ab obſequio Rechabeam filii Solomonis, fuiſſe erectos fictitios cultus: & viſus eſt Jarobeam ſibi prudenter excogitare illud artificium, ne ſcilicet populus rediret ad domum Davidis: ſed interea factum eſt, ut accerſeret ſibi & toti populo Dei vindictam. Et poſteri ſequuti ſunt eandem impietatem. Quum talis pervicacia eſſet jam intolerabilis, Deus voluit exerere ſuam potentiam, & edere aliquod inſigne documentum vindictæ ſuæ, ut populus tandem reſipiſceret. Itaque unctus fuit Dei mandato Jehu in regem Iſraël, qui deleret omnes poſteros Achab: ſed ipſe quoque ſtatim relapſus eſt ad ſimilem idololatriam. Viſus fuerat exequi Dei ultionem, præ ſe tulerat magnum: zelum ſed retecta fuit hypocriſis paulo poſt, quia amplexus eſt falſos & perverſos cultus. Et poſteri nihilo fuerunt meliores uſque ad Jarobeam, ſub quo prophetavit Hoſeas noſter. Sed inſcriptio libri melius hoc oſtendet.

CAPUT PRIMUM.

SErmo Jehovæ, qui fuit ad Hoseam filium Beeri, diebus Uziæ, Jotham, Achaz, Ezechiæ, regum Jehudah, & diebus Jarobeam filii Joas regis Israël.

PRimus hic versus ostendit quo tempore prophetaverit Hoseas. Nominat quatuor reges Juda, nempe Uziam, Jotham, Achaz, Ezechiam. Uzia (qui idem fuit Azarias) regnavit annis 52: sed postquam percussus est lepra, non versatus est in cœtu hominum, & abdicatus etiam fuit honore regio. Jotham filius ejus successit in ejus locum. Numerantur anni Jotham 16, vel circiter: totidem etiam regis Achaz, qui fuit pater Ezechiæ. Jam, mortuus est Hoseas sub rege Ezechia. Nunc, si volumus colligere quamdiu prosequutus fuerit officium docendi, notandum est quod dicitur in sacra historia, anno 27. Jarobeam filii Joas Uziam regnasse. Ut demus Hoseam nonnisi paucis annis, regnante Jarobeam, functum esse doctoris partibus, tamen demptis annis 16, qui fluxerunt ab initio regni Uziæ usque ad mortem ipsius Jarobeam, sub regno Uziæ prophetavit per annos 36. Dubium tamen non est, quin cœperit munus suum obire pluribus annis ante finem regni Jarobeam. Hic jam ad minimum constabunt nobis anni 40. Successit Jotham in locum patris, regnavitque annos 16. Quanquam autem probabilis conjectura est, initium regni ejus numerari ab eo tempore, quo suscepit gubernacula, postquam pater lepra percussus, rejectus erat à cœtu communi; tamen verisimile est tempus aliquod fuisse residuum à morte patris, quod in supputationem venire debet. Ut tamen sumamus paucos annos, necesse erit Hoseam prophetasse ultra annos 45 antequam regnare cœpisset Achaz. Accedant jam anni 16, quibus regnavit Achaz, numerus annorum ascendet usque ad 61. Restant anni, quibus prophetavit sub regno Ezechiæ. Fieri ergo aliter non potest, quin munus suum prosequutus fuerit ultra annos 60: forte etiam annum 70. excessit. Hinc apparet, quanta & quam invicta fortitudine & constantia Spiritus sancti præditus fuerit. Nam, si Deus tantum per annos 20 aut 30 nostra operâ utatur, hoc nobis est molestissimum: præsertim si bellandum est cum impiis hominibus, & qui non libenter suscipiant jugum, imo qui contumaciter nobis resistant, cupimus statim liberari, & vellemus esse emeriti milites. Quum ergo videmus hunc Prophetam durasse ad tam longum tempus, sit nobis exemplum tolerantiæ: ut scilicet non despondeamus animos, etiamsi Dominus non statim nos ab onere liberet. Hoc de quatuor regibus Juda quos nominat. necesse enim fuit, quemadmodum jam ostendi, ipsum prophetasse per annos fere 40 sub regno Uziæ vel Azariæ: deinde prophetasse per aliquot annos sub rege Achaz, (ut interea omittamus regnum Jotham, quod concurrere potuit cum regno patris) & tandem venisse usque ad ætatem Ezechiæ. Cur autem potius nominaverit Jarobeam filium Joas, quia non potuit prophetare sub eo nisi tempore exiguo? Successit in ejus locum Zacharias filius ejus: postea exorta est conspiratio Selum, qui statim extinctus fuit. postea implicitum fuit regnum illud multis turbis, & tandem Assyrius per manum Salmanazar abduxit decem tribus captivas, quæ dispersæ fuerunt inter Medos. Quum ita sit, cur Propheta hic tantum unius regis Israël meminit? Hoc videtur esse absurdum: quia continuavit munus docendi usque ad regni finem & interitum. Sed responsio facilis est: voluit enim diserte exprimere, se rebus adhuc integris fecisse initium docendi: quia si prophetasset post mortem Jarobeam, visus fuisset ex præsenti rerum intuitu conjicere magnam aliquam cladem: ita non fuisset prophetia, vel saltem minor fuisset ejus auctoritas. O! scilicet hic divinat quod omnium oculis perspicuum est. Nam Zacharias brevi tempore floruit: & illa conspiratio, quam attigi, fuit quoddam præsagium propinqui interitus: & statim etiam dissipatum fuit regnum. Propheta igitur hic disertis verbis testatur se jam tunc minatum fuisse populo futuram vindictam, quum regnum Israël floreret & opibus & potentia, quum triumphos suos ageret Jarobeam, quum prosperitas ejus inebriaret totam illam terram. Hæc igitur ratio est, cur Propheta hunc solum regem designet, sub quo regnum Israël & validum fuit, & magnis præsidiis atque opibus munitum: sub quo etiam affluxit magnis divitiis. Narrat enim sacra historia Deum liberasse per manum Jarobeam regnum Israël, quanquam indignus erat: & recuperavit multas urbes, & amplissimam regionem. Quum ergo auxisset regnum suum, quum esset formidabilis omnibus vicinis, quum multas opes congestas haberet, quum populus degeret in otio & deliciis, fuit hoc incredibile quod prædixit Propheta noster: scilicet, Vos estis non populus Domini, vos estis filii adulterini, vos estis nati ex scortatione. Non fuit certe opportuna talis objurgatio. Deinde, Vobis eripietur regnum, instat vobis interitus. Quid, nobis? Atqui jam Rex noster tam multis victoriis potitus est, & terrorem aliis regibus incussit. Regnum Juda quod erat æmulum, erat tunc fere concisum: nemo erat qui auderet etiam suspicari tale aliquid. Nunc ergo tenemus cur Propheta hic clare dicat, se prophetasse sub Jarobeam. Prophetavit igitur post ejus mortem, & officium suum persequutus est etiam post cladem regni Israël: sed cœpit tunc docere quum ludibrio esset ipse impiis, qui superbiunt adversus Deum, & fortiter contemnunt omnes ejus minas, ubi illis parcit & eos tolerat: quemadmodum satis notum est continua omnium ætatum experientia. Et hinc melius perspicimus quali virtute Spiritus instruxerit Deus hunc Prophetam: qui ausus est insurgere contra tam robustum regem, & coarguere ejus scelera: vocare etiam omnes ejus subditos in idem judicium. Quum ergo tam libere se gesserit Propheta quo tempore Israëlitæ propter felices suos successus non tantum temulenti erant, sed etiam prorsus insani, hoc certe miraculo non caret. Et hoc plurimum valere debet ad confirmandam ejus auctoritatem. Videmus ergo nunc quorsum pertineat inscriptio quæ habetur in primo versu. Sequitur,

2. Principium quo loquutus est Jehova per Hoseam. (*alii vertunt*, cum Hosea: *ad verbum est*, in Hosea: *est litera Beth*) Dixit Jehova ad Hoseam, Vade, sume tibi uxorem scortationum, & filios scortationum, quia scortando scortabitur terra, (*hoc est*, scortata est,) ne sequatur Jehovam.

Propheta hic demonstrat quale sibi initio datum fuerit mandatum, nempe ut apertum bellum indiceret Israëlitis, & quasi excandesceret in persona Dei, & exitium denunciaret. Non ergo incepit à blanditiis, neque comiter hortatus est populum ad resipiscentiam, neque longo circuitu usus est ut leniret acerbitatem suæ doctrinæ. Nihil tale fuisse demonstrat, sed dicit se fuisse missum quemadmodum solent

lent caduceatores vel feciales ad bellum denunciandum. Initium ergo loquendi tale fecit Dominus per Hoseam, Populus hic progenies est adulterina, omnes sunt quasi ex meretrice nati, regnum Israël est foetidissimum lupanar: & ego jam eos repudio & abdico: non agnosco amplius eos pro filiis. Fuit hæc non vulgaris vehementia. Videmus ergo *Principii* nomen non abs re, sed consulto fuisse positum, ut sciamus Prophetam, simulatque docendi munus suscepit, fuisse acrem & asperum, & quasi fulminasse contra regnum Israël. Nunc si quæritur cur Deus tantopere exarserit, cur non revocaverit prius miseros homines: & ita videtur tulisse ordo, ut scilicet studeret Propheta mansueto sermone & paterno revocare ad sanam mentem eos qui defecerant à puro Dei cultu. Cur ergo non tenuit Deus hanc mediocritatem? Sed hinc colligimus fuisse morbos populi insanabiles. Nec dubium est quin Propheta hic diserte exprimat se fuisse divinitus missum, quum jam res erant fere desperatæ. Scimus enim Deum non solere homines tam duriter tractare, nisi postquam omnia expertus est alia remedia. Et certe hoc ex sacra historia facile colligitur: nam decem tribus statim post defectionem à familia Davidis simul, abjecto Dei cultu, idololatriam amplexæ sunt, & impias superstitiones. Debebat vigere in omnium animis recens memoria vaticinii, Quod Dominus elegerat montem Sion, in quo volebat coli. dixerat,
Psal. 132. vers. 14. Hæc requies mea in seculum seculi: hic habitabo, quia elegi eam. Et videmus illud vaticinium fuisse non semel nec decies, sed centies repetitum, ut scilicet melius in hominum cordibus hæreret. Quum ergo deberent habere defixam penitus in cordibus doctrinam illam, Quod Dominus non alibi quam in monte Sion coli vellet: fuit hic stupor portento similis, quod erectum fuit templum, deinde vituli etiam fuerunt conflati. Quod ergo populus tam cito deficere potuit à Dei obedientia, id nimis perversæ amentiæ fuit: sed, quemadmodum jam dixi, usque ad summum impietatis cumulum pervenerat. Quum Deus ultus est tam multa scelera per manum Jehu, debuit etiam tunc populus redire ad purum Dei cultum, & fuit quædam renovatio illius terræ: sed semper ad ingenium reversi sunt, imo res ipsa palam ostendit eos simulasse aliquid ad breve tempus, sed tamen fuisse diabolica pervicacia excæcatos, ut semper in suis superstitionibus manerent. Ergo non mirum est quod Dominus tale initium fecerit per Hoseam, *Vos estis omnes nati ex scortatione*, vestrum regnum est foetidissimum lupanar: vos estis non populus meus, vos estis non dilecta. Quod ergo Deus tam horribili modo fulminavit contra istum populum, quis non dicet juste atque optima ratione factum esse? Quia scilicet contumacia illius populi indomita erat, nec poterat alio remedio sanari. Nunc tenemus cur Propheta usus sit hoc verbo, *Principium loquendi quod fecit Deus.* Jam sequitur, *In Hosea.* Primo versu dixerat, *Sermo Jehovæ qui fuit ad Hoseam:* nunc dicit, בהושע, In Hosea: & tertio addit, Loquutus est Deus, & dixit ad Hoseam. Repetit eandem particulam: & in primo versu, sermo Domini dicitur fuisse ad Hoseam: non simpliciter quod Deus alloquutus sit Prophetam, sed quod eum cum certis mandatis misit. Sic enim dicitur sermo Dei fieri ad Prophetas. Deus etiam promiscue sermonem suum ad alios dirigit, quoscunque scilicet vult sermone suo docere: sed peculiariter alloquitur & compellat Prophetas suos, quia scilicet constituit ministros & præcones verbi sui, & quasi suggerit illis in os quod postea ad populum perferant. Sic dicit Christus sermonem Dei fieri ad Reges, quia scilicet eos constituit & præficit ad regendum humanum genus: Si deos vocat eos ad quos sermo Dei factus est, inquit. Scimus autem Psalmum illum compositum esse de Regibus. Jam tenemus quid contineat hæc loquutio primo versu, *Sermo Dei factus est ad Hoseam.* Dominus enim non simpliciter ut qualescunque è vulgo Prophetam alloquutus est, sed mandatis instruxit, ut postea populum doceret quasi in persona ipsius Dei. Jam additur secundo versu, *Principium loquendi tale fecit Dominus in Hosea.* Qui vertunt, Cum Hosea, videntur frigide exponere Prophetæ mentem. Scio hoc sensu ב literam sæpe occurrere in Scriptura: sed hoc loco mihi dubium non est quin Propheta se constituat tanquam organum Spiritus sancti. Deus ergo loquutus est *in Hosea*, vel per Hoseam: quia ipse nihil protulerit ex suo cerebro, sed Deus per ipsum loquutus est. quemadmodum hæc forma subinde nobis occurret. Et hinc etiam pendet tota auctoritas servorum Dei, quod ipsi non laxant sibi frenum, sed fideliter quasi de manu in manum tradunt quod Dominus jussit, & nihil prorsus addunt de suo. Deus ergo loquutus est in Hosea. Postea sequitur, *Dixit Dominus ad Hoseam.* Jam hoc tertium dicitur: hoc est, quod tertio repetitur, nihil aliud est quam species mandati. Dixerat prius in genere, Sermo Domini qui fuit ad Hoseam: jam dicit, Deus sic loquutus est. Exprimit diserte qualis fuerit illic sermo, cujus primo versu mentio facta fuerat. *Vade*, inquit, *sume tibi uxorem scortationum, & filios scortationum.* Et ratio additur, *Quia fornicando* vel *scortando scortata est terra.* Nam non dubium est quin loquatur hic de sceleribus quæ diu pertulerat Dominus inæstimabili patientia. *Scortando igitur scortata est terra, ne sequatur Jehovam.* Hic multum sudant interpretes: quia videtur nihil esse magis absurdum, quam Prophetam duxisse scortum in uxorem. Quidam dicunt hoc fuisse extraordinarium. Certe non esset talis licentia in doctore tolerabilis. Videmus quid Paulus in Episcopo requirat: nec dubium est quin hoc etiam olim locum habuerit in Prophetis, ut scilicet domus illorum castæ essent & puræ ab omni macula, & sinistra nota. Poterat igitur hoc exponere Prophetam omnium ludibrio, si lupanar ingressus, scortum sibi sumpsisset: neque enim hic agitur tantum de muliere impudica, sed de muliere scortationum, hoc est, de obsoleto scorto. Vocatur enim mulier scortationum, quæ diu assuevit scortationibus, quæ passim omnibus & ad omnium libidines fuit exposita, quæ non semel nec bis, nec paucis hominibus, sed omnibus se prostituit ad flagitia. Hoc fuisset parum probabile in Propheta. Sed respondent quidam, ut dixi, non debere hoc exigi ad communem regulam, quia extraordinarium fuerit Dei mandatum. Atqui non videtur hoc rationi consentaneum, quod Dominus ultro reddiderit Prophetam suum contemptibilem. Nam quomodo exceptus fuisset prodiens in publicum post inflictam sibi talem ignominiam? Si ipse uxorem duxisset, qualis hic describitur, debebat potius tota vita latere, quam suscipere munus Propheticum. Non est igitur probabilis eorum opinio, qui putant Prophetam sumpsisse uxorem, qualis hic describitur. Deinde militat contra eos alia ratio, quæ est prorsus insolubilis. Neque enim Propheta tantum jubetur uxorem scortationum accipere, sed filios etiam scortationum, & ex scortatione genitos. Perinde est igitur acsi ipse scortatus esset. Nam si dicamus duxisse uxorem, quæ parum ante honeste & caste se gesserat, (quemadmodum Hieronymus multis verbis hac de re disputat ad Prophetam excusandum) hæc excusatio frivola est. Neque enim tantum de uxore agitur, sed de liberis. Vult enim Deus totam sobolem esse adulterinam: hoc autem fieri non potuit in legitimo conjugio. Et ideo fere omnes Hebræi in hoc consentiunt, Prophetam non reipsa duxisse uxorem, sed in visione hoc fuisse ei mandatum. Et certe cap. 3. videbimus idem fere describi: & tamen non potuit hoc fieri quod narratur eo loco. Jubetur enim Propheta ducere uxorem quæ violaverit fidem conjugii: deinde

de postquam ipse emit, domi retinere ad tempus. Scimus hoc non fuisse completum. Sequitur ergo tantum hanc figuram fuisse propositam populo. Quidam objiciunt, non posse intelligi contextum Prophetæ, de visione. Quare? Visio enim ei soli data esset, inquiunt: Deus autem potius respectum habuit totius populi, quam Prophetæ. Sed fieri potest, ac probabile est, ut Prophetæ nulla fuerit objecta visio: sed tantum Deus promulgari jusserit hoc mandatum. Quum ergo Propheta docere cœpit, tale fuit exordium ejus, Dominus hic me constituit quasi in theatro, ut vobis exponam uxorem esse à me ductam, uxorem assuetam stupris & scortationibus, & me genuisse ex ea liberos. Sciebat totus populus nihil esse tale: sed Propheta perinde loquutus est, acsi pictam tabulam ante oculos eorum exponeret. Talis igitur fuit visio, hoc est, figura: non quod per visionem hoc Propheta cognoverit, sed quia Dominus jusserit præferre hanc parabolam, ut ita loquar, hoc est, hanc similitudinem, ut populus posset quasi in viva pictura agnoscere suam turpitudinem & flagitium. Denique hypotyposis est, in qua non tantum res verbis exponitur, sed quasi visibili forma subjicitur oculis. Ratio additur, *Quia scortando scortata est terra.* Videmus ergo nunc quomodo intelligi debeant simpliciter Prophetæ verba. Induit enim personam antequam in medium prodeat, & sub hoc habitu populum alloquitur, quod Deus jusserit eum ducere scortum in uxorem, & gignere ex ea liberos adulterinos. Non fuit hac de causa contemptibile ejus ministerium: sciebant enim omnes eum probe & frugaliter semper vixisse: sciebant omnes domum ejus exemptam esse omni opprobrio: sed in sua persona hic proposuit quasi vivam imaginem publicæ turpitudinis. Hæc summa est, & nihil video in hac expositione coactum: & simul tenemus sensum hujus membri, *Scortando scortata est terra.* Poterat Hoseas uno verbo hoc dicere, sed surdis loquutus esset: scimus enim quanta sit, & quam stupida amentia eorum qui sibi placent in suis superstitionibus: non possunt ferre ullum probrum. Ergo non auditus fuisset Propheta, nisi quasi in speculo exhibuisset ante eorum oculos quod volebat ab ipsis percipi: acsi diceret, Si nemo vestrûm potest in se descendere, ut publicam turpitudinem agnoscat: si omnes tantopere obstinati estis contra Deum, saltem nunc in mea persona scitote vos esse adulterinos, & originem vestram esse ex fœtido lupanari, quia Deus sic de vobis pronunciat: & quoniam non libenter suscipitis tale judicium, proponitur vobis in mea ipsius persona. Ad verbum est, *De post Jehova.* מאחרי, hoc est, *Ne sequatur Jehovam.* Hic videmus qualis sit spiritualis castitas populi Dei, & quid etiam significet Scortandi verbum. Spiritualis ergo castitas populi Dei est, sequi Dominum. Quid autem est istud Sequi, nisi dum patimur nos regi ejus verbo, & libenter ei obsequimur; quocunque nos vocat, sumus prompti & parati? Quum ergo Dominus præit nobis per doctrinam suam, & viam monstrat, nos autem sumus dociles & morigeri, & in eum respicimus, & non deflectimus vel ad dexteram vel ad sinistram, sed totam vitam nostram referimus ad obedientiam fidei, hoc est vere sequi Dominum. & ita optime definitur spiritualis piorum castitas. Et ex opposito colligere etiam licet quid sit Scortari, nempe ubi discedimus à verbo Domini, ubi aures præbemus falsis doctrinis, ubi ad superstitiones nos projicimus, ubi denique vagamur post nostra figmenta, & non continemus omnes sensus nostros sub verbo Domini. Quantum attinet ad Scortandi verbum, postea plura dicentur 2 capite: sed breviter nunc attingere volui quid intelligat Propheta, quum exprobrat Israëlitis omnes ipsos esse scortatos. Nunc precemur.

Da omnipotens Deus, quando nos semel tibi adoptasti in populum, & non desinis etiam sancire hanc tuam gratiam, assidue nos ad te vocando, & non tantum aspere etiam nos castigas, sed paterno more nos ad te invitas, & simul hortaris ad resipiscentiam: da, inquam, ne obdurescamus contra hanc tuam bonitatem, ne abutamur hac tua tam incredibili tolerantia, sed subjiciamus nos tibi in obsequium. Quod si etiam aliquando duriter nos corripis, ut feramus vero fidei obsequio tuas objurgationes, & non maneamus indomiti, neque obstinati usque ad extremum: sed redeamus ad te fontem unicum vitæ & salutis, ut sicut semel in nobis inchoasti opus tuum, ita perficias usque ad diem Domini nostri, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. I.

3. Et profectus est, & accepit Gomer filiam Diblaim: & concepit, & peperit ei filium.
4. Et dixit Jehovah ad eum, Voca nomen ejus Jizreel, quia adhuc pauxillum, & visitabo sanguines Jizreel super domum Jehu, & cessare faciam (*hoc est, abolebo*) regnum domus Israël.

Diximus hesterna lectione, quod injunxit Deus Prophetæ suo ut acciperet uxorem scortationum, id non fuisse completum re ipsa. Quorsum enim hoc spectasset, nisi ut Propheta omnibus esset contemptibilis? atque ita nulla fuisset ejus auctoritas. Sed tantum voluit Deus quasi in imagine ostendere Israëlitis falso eos gloriari, quum tamen nihil haberent laude dignum, sed modis omnibus probrosi essent. Dicit igitur, *Profectus est Hoseas, & sibi accepit Gomer filiam Diblaim.* גמר significat Deficere Hebræis, & active etiam interdum accipitur pro Consumere: ideo *Gomer* tantundem valebit ac Consumptio. *Diblaim* autem vocant Massas ficuum, quum caricæ redactæ sunt in massam. Græci vocant παλάθας. Cabalistæ hic dicunt uxorem Hoseæ fuisse notatam hoc nomine, quia qui effusi sunt in delicias, tandem ad interitum & corruptionem labuntur. Ita consumptio est filia ficuum, quia per ficus intelligunt dulcedinem voluptatum. sed simplicius erit si dicamus ostensam populo fuisse hanc picturam, quod Propheta loco uxoris posuerit consumptionem filiam massarum: hoc est, proposuerit massas vel παλάθας, ita ut esset Gomer quædam consumptio: quemadmodum quum Mathematici describunt suas figuras, Si hoc valeat tantundem, hoc etiam tantundem. Possumus ergo ita accipere quod Propheta hic pro uxore nominaverit massas ficuum corruptas, ita ut esset consumptio vel putrefactio nata ex caricis redactis in tales massas. Ego enim semper in ea sententia, quam heri exposui, persisto, quod scilicet Propheta non ingressus est lupanar, ut inde acciperet uxorem. Nam alioqui oportuit ipsum gignere spurios, & non filios ex legitimo conjugio. Eadem enim ratio & uxoris & sobolis, quemadmodum heri dictum fuit. Nunc ergo tenemus simplicem sensum hujus versus, quod scilicet Propheta

pheta non duxerit sibi scortum, sed tantum ob oculos populi seipsum posuerit, acsi esset corruptio nata ex massis ficuum putrefactis. Jam sequitur, *Concepit uxor*, nempe illa imaginaria, uxor illa in figura vel in speculo: *Concepit*, inquit, *& peperit filium: tunc dixit Jehova ad eum, Voca nomen ejus Jizreel.* Multi exponunt יזרעאל, *dispersionem*, & sequuntur paraphrasten Chaldæum. Putant etiam hic esse allusionem in voce ambigua. Nam quum זרע zéra, sit *semen*, putant Prophetam oblique perstingere inanem jactantiam populi illius. Vocabant enim se electum semen, quia plantati erant à Domino: inde nomen Jizreel. Sed Propheta hic deridet talem stultitiam, secundum illos interpretes: quasi diceret, Vos estis Israël: sed alio modo, Vos estis dispersio. Quemadmodum enim semen projicitur in varias partes, ita etiam Dominus vos disseminabit, & hoc modo vos disperdet ac projiciet. Putatis vos esse plantatos in hac terra, & habere stationem è qua nunquam possitis excuti vel avelli: Dominus autem manu sua vos tenet, ut vos projiciat in remotissimas orbis plagas. Hunc sensum colligunt multi interpretes: neque etiam hoc nego, quin Propheta ad verbum ipsum Serendi, & ad semen alludat. hoc mihi non displicet: tantum videtur mihi Propheta longius respicere, quod scilicet sint prorsus degeneres, non vera nec genuina soboles Abrahæ. Videmus quanta sit affinitas inter ista duo nomina, *Jizreel & Israël.* Nomen Israël quam sit honorificum, patet ex etymologia: deinde scimus divinitus fuisse impositum
Gen. 32. vers. 28. sancto patri Jacob. Deus ergo qui fuit auctor hujus nominis, hoc meretur sua auctoritate, ut qui vocantur Israëlitæ, excellant præ aliis. Deinde ratio etiam tenenda est cur Jacob vocatus fuerit Israël: quia certaverat cum Deo, & fuerat superior in lucta. Gloriabantur igitur posteri Abrahæ se esse Israëlitas. Et Propheta etiam Jesaias perstringit istam
Iesa. 48. vers. 1. arrogantiam, quum dicit, Venite qui vocamini nomine Israël: acsi diceret, Vos estis Israëlitæ, sed titulo tenus, quia res ipsa in vobis non extat. Nunc redeamus ad Hoseam nostrum. *Voca*, inquit, *nomen ejus Jizreel:* acsi diceret, Vocant se Israëlitas, ego vero modica deflexione ostendam ipsos esse degeneres & adulterinos: sunt enim potius Jizreelitæ quam Israëlitæ. Constat autem Jizreel fuisse metropolim regni illius, tempore Achab: & illic etiam edita fuit magna strages à Jehu, quemadmodum refertur 2 Regum capite decimo. Nunc tenemus consilium Prophetæ: quod scilicet totum illud regnum desciverit à prima origine, neque amplius censeri debeant in genere Abrahæ: quia sua perfidia exciderunt ab illo honore, & perdiderunt etiam primum suum nomen. Deus ergo vocat Jizreelitas per ludibrium, & non Israëlitas. Postea sequitur ratio, quæ confirmat hanc sententiam, *Quia adhuc pauxillum*, inquit, *& visitabo cædes Jizreel super domum Jehu.* Hic interpretes non parum laborant, quia videtur absurdum esse, quod Deus ulcisci velit cædem factam à Jehu, quam tamen ipse probaverat. Imo Jehu nihil temere fuerat aggressus, sed sciebat sibi injunctam esse hanc ultionem. Fuit ergo legitimus Dei minister: & cur nunc in scelus imputatur quod Deus præcepit? Hæc ratio quosdam interpretes impulit ut hic per *sanguines* intelligerent scelera generaliter: Ulciscar scelera Jizreel super domum Jehu. Alii dicunt, Ulciscar cædem Naboth. Sed illud est prorsus absurdum, nec potest quadrare, quia diserte exprimitur, super domum Jehu. Deus autem vindictam illius cædis sumpsit non super domum Jehu, sed super domum Achab. Cæterum, non considerant qui sic impediuntur, quorsum spectet Propheta. Deus enim quum voluit Jehu exerto gladio delere totam domum Achab, hunc finem habuit propositum, ut Jehu purum cultum restitueret, purgaret terram ab omnibus inquinamentis. Jehu ergo fuerat Spiritu Dei excitatus, ut assereret purum Dei cultum. Quum esset vindex pietatis, quid fecit? contentus fuit præda. Postquam rapuit sibi regnum, confirmavit idololatriam, & quicquid abominationum fuit. Ergo non impendit operam suam Deo. Fuit igitur cædes illa, respectu Jehu, latrocinium: respectu Dei, fuit justa ultio. Hæc ratio nobis sufficere debet ad explicationem hujus loci: & nihil affero quod non contineat sacra Scriptura. Postquam enim Jehu visus est totus ardere zelo Dei, statim ostendit nihil fuisse in animo suo sincerum: nam amplexus est omnes superstitiones, quæ prius viguerant in regno Israël: denique talis fuit reformatio sub Jehu, qualis sub Henrico Angliæ Rege. Ille enim quum videret se non posse aliter excutere jugum Rom. Antichristi, quam aliquo fuco, præ se tulit ad tempus aliquem zelum: postea crudeliter sæviit adversus omnes pios, & duplicavit tyrannidem Romani Pontificis. Talis etiam fuit Jehu. Si reputemus quale fuerit illud factum Henrici, certe erat heroica virtus, eripere è tyrannide durissima regnum illud: sed interea quantum ad ipsum spectat, certe fuit deterior omnibus aliis mancipiis Romani Antichristi. Nam qui sub illa servitute manent, saltem retinent aliquam speciem pietatis: ille autem nullo pudore hominum retentus fuit, & ostendit se prorsus vacuum esse omni timore Dei. fuit homo belluinus. Talis etiam fuit Jehu. Nunc quum dicit Propheta, *Ulciscar cædes* super domum Jehu: nihil mirum est. Quare? nam erat hic summus honor, quod Dominus unxerat eum in Regem: quum esset ex mediocri familia, præter spem electus fuit Rex à Domino. Debuit igitur omnes nervos intendere, ut purum Dei cultum restitueret, ut deleret omnes superstitiones. Hoc non fecit, sed potius confirmavit. fuit igitur potius latro. Non fuit ergo minister Dei, quantum ad ipsum spectat. Summa igitur est: Vos non estis Israëlitæ, (nam hic est tantum ambiguitas in una litera, quantum ad pronunciationem attinet) sed Jizreelitæ: hoc est, Vos non estis posteri Jacob, sed estis Jizreelitæ: hoc est, estis populus degener, & nihil differtis à Rege vestro Achab. Ille fuit maledictus, & sub eo maledictum etiam fuit regnum. Estisne mutati? ubi reformatio in melius? Quum ergo obstinati sitis in vestra malitia, etiamsi superbe obtenditis nomen Jacob, tamen indigni estis tanto honore. Ego igitur voco vos Jizreelitas. Et ratio additur, *Quia adhuc pauxillum, & visitabo cædes super domum Jehu.* Ostendit nunc Deus populum illum destitui omni gloria. Nam putabant sepultam esse memoriam omnium scelerum, postquam domus Achab fuerat excisa. Quid? ego ulciscar cædes illas, inquit Dominus. Nam videmus hoc solenne esse hypocritis, postquam sumpserunt pœnam de aliquo scelere, ut putent omnia sibi esse licita: & volunt erga Deum sic defungi, Puniet latro cædem, sed ipse etiam multas cædes patrabit: putabit se redemptum esse, quia pretium Deo persolvit in unius hominis pœna: alios autem absolvet, qui ejus socii erunt: ipse etiam non dubitat multas injustas cædes patrare. Quum ergo hypocritæ ita Deo illudant, merito Propheta nunc excutit talem socordiam, dicens, *Ego ulciscar istas cædes.* Putatis facinus fuisse laude dignum in Jehu, quod perdiderit ac deleverit totam domum Achab? Ego quidem illud mandavi: sed in alium finem retulit ipse injunctam sibi vindictam. Quare? fuit enim potius latro. Neque enim punivit scelera Achab: quia eadem perpetravit ipse usque ad vitæ finem, & hodie etiam adhuc perpetrat, nempe in suis posteris: nam Jarobeam quartus erat in regno. Quum igitur Jehu non mutaverit statum terræ, & vos etiam semper obstinati fueritis in vestra malitia, ego ulciscar cædes illas factas. Insignis est hic locus, quia dicit non sufficere, imo nullius esse momenti, siquis præclare se gerat

gerat coram hominibus, nisi etiam conjungat rectum & sincerum animum. Qui ergo punit maleficia in aliis, abstineat ipse, & statuat in se idem juris quod in alios. Nam si peccandi licentiam sibi usurpat, dum alios punit, provocat in se iram Dei. Nunc ergo tenemus verum hujus loci sensum, *Ulciscar sanguines Jizreel*, hoc est, cædes quæ editæ fuerunt in valle Jizreel, super domum Jehu: *& abolebo regnum domus Israël.* Domum Israël vocat quæ resecta fuerat à familia Davidis: acsi diceret, Hæc est domus separata. Deus enim conjunxerat totum populum, & erat unum corpus: laceratum fuit sub Jarobeam. hæc fuit horribilis Dei vindicta: perinde enim est acsi populus fuisset dissectus in duas partes, sicut corpus aliquod lacerum. Sed tamen Deus continuit adhuc duas illas partes, acsi unum esset corpus: & idem futurus erat Redemptor utriusque populi, nisi sequuta fuisset illa fœda defectio. Postquam autem putrefacti sunt Israëlitæ, ut jam non esset pars electi populi, merito per contemptum vel opprobrium Propheta noster vocat eos domum Israël. Jam sequitur,

5. Et erit in die illa, & conteram *(vel confringam)* arcum Israël in valle Jizreel.

Hic versus consulto additus fuit, quia præsenti fortuna sic inflati erant Israëlitæ, ut riderent istam denunciationem. Videbant enim se probe instructos esse & armis, & viris, & pecunia: denique putabant se modis omnibus inexpugnabiles. Propheta igitur ostendit non fore hoc totum obstaculo, quominus Deus pœnam de illis sumat. Vos estis, inquit, inflati superbia, vos opponitis vestram ferociam Deo, quia polletis armis & viribus: quia vos estis viri militares, putatis Deum nihil posse. Atqui arcus vestri non impedient ejus manum, quominus vos deleat. Est autem synecdoche, quum dicit, *Confringam arcum:* quia sub una specie comprehendit omne armorum genus. Sed quantum ad mentem Prophetæ, videmus tantum ei fuisse propositum falsam confidentiam domare: quia scilicet non putabant Israëlitæ se fore obnoxios huic exitio quod prædixerat Hoseas. Nam stupebant in sua potentia, & putabant se esse extra omne periculum, quum undique essent bene muniti. Dicit igitur Propheta omnia eorum præsidia nihili fore adversus Deum: quia *in illa die*, hoc est, ubi venerit maturum vindictæ tempus, Dominus confringet omnes arcus ipsorum, id est, conteret omnia arma, & vires in nihilum rediget. Monemur hoc loco, semper cavendum esse, quoties nobis Deus minatur, ne quid nos ad torporem inducat: etiamsi vires nobis suppetant, etiamsi fortuna (ut ita loquar) arrideat, si denique totus mundus conspiret in salutem nostram, non est tamen cur nobis placeamus, ubi Deus pronunciat se nobis esse adversum & infensum. Quare? Nam sicuti potest servare inermes, quoties visum est; ita etiam spoliabit nos omnibus armis, & potentiam nostram in nihilum rediget. Veniat igitur nobis in mentem hic versus, quoties Deus terret nos propositis minis, quod scilicet tollet omnia nostra præsidia quibus falso confidimus. Quoniam autem metropolis regni erat Jizreel, ideo Propheta diserte locum illum exprimit, *Confringam arcum domus Israël in valle Jizreel*: hoc est, Dominus videt quale sit propugnaculum in Samaria, in Jizreel: sed vos illic conficiet, hoc est, in ipso umbilico terræ. Putatis illic esse sedem salutis & firmam stationem, Dominus autem in nihilum vos rediget in ipsa valle Jizreel. Sequitur,

6. Et concepit adhuc *(concepit rursum)* & peperit filiam: & dixit ei, Voca nomen ejus Lo-Ruchama: *(hoc est*, non adepta misericordiam, *vel* non dilecta: *sic enim Græci*
Rom. 9. vers. 25. *verterunt, & Paulus sequutus est illam receptam versionem capite 9. ad Rom.)* quia non adjiciam amplius ut misericordia prosequar *(vel ut diligam)* domum Israël, quia tollendo tollam eos.

Hoc versu Propheta ostendit res magis ac magis fuisse prolapsas in regno Israël, ut nullum peccandi modum fecerint, donec ad extremum impietatis ruerent. Jam ab initio fuisse reprobos & degeneres docuit, quum vocabat eos Jizreel: acsi diceret, Origo vestra non continet in se quicquam laude dignum: putatis vos excellere, quia genus ducitis à sancto Jacob, sed estis filii adulterini, nati ex scorto: lupanar non est domus Abrahæ, neque domus Abrahæ est lupanar. Vos ergo ex flagitio profecti estis. Sed jam ultra progreditur, quod scilicet successu temporis prolapsi fuerint semper in deterius. Nam hoc nomen turpius est, Lo-Ruchama quam Jizreel: deinde Dominus etiam hic denunciat vindictam multo apertius, quum dicit, *Non adjiciam amplius ut misericordia prosequar domum Israël.* רחם significat *misereri*, & significat *diligere:* sed secunda illa significatio est translatitia. neque enim רחם est simpliciter diligere, sed gratuito favore prosequi. Ergo quum filia vocatur Lo-Ruchama, significat Deus favorem suum jam ablatum esse ab illo populo. Scimus vero populum gratis fuisse electum. Nam si causa adoptionis quæritur, fuit mera Dei misericordia & bonitas. Nunc ergo Deus populum repudians, dicit, Vos estis similes filiæ quam pater abjicit atque abdicat: quia non dignatur eam favore suo. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ. Nam postquam ostendit Israëlitas ab initio fuisse spurios, & non veros filios Abrahæ; jam addit, successu temporis ita fuisse corruptos, ut jam Deus ipsos prorsus abdicet, neque amplius in sua domo censeri velit. Ergo exprobrat illis aliquid gravius quam paulo ante, quum dicit *filiam hanc vocari Lo-Ruchama:* nata est autem post Jizreel. Et gradatim hic describit statum populi, quod scilicet fuerit deterior: quanquam essent initio pravi; quod nunc, hoc est, post aliquod tempus, jam sint prorsus indigni Dei favore. Dicit, *Non adjiciam amplius prosequi favore meo domum Israël.* Deus hic ostendit quam diuturna tolerantia usus fuerit erga hunc populum: *Non adjiciam amplius*, inquit: acsi diceret Dominus, Non prosilio nunc ad sumendam de vobis vindictam primo fervore, quemadmodum solent homines iracundi. simulatque injuria illata est, arripiunt gladium. Ego non tam repente excandesco. Hactenus ergo vos pertuli. sed jam intolerabilis est vestra obstinatio: non adjiciam ergo amplius. Videmus ut tacite significet Propheta Israëlitas nimis diu abusos fuisse clementia Domini, dum illis pepercit, ita nunc venisse maturum vindictæ tempus. quia scilicet Dominus per annos complures sit prosequutus favorem suum erga illos, quamvis non desisterent subinde exitium sibi accersere. Hinc colligimus (sicuti heri dictum fuit) vehementiam Prophetæ non fuisse præcipitem. Deus enim prius satis superque monuerat Israëlitas: deinde ignoverat multa scelera, sustinuerat eos, donec res ipsa ostendit esse prorsus incurabiles. Quum ergo patientia Dei nihil apud eos proficeret, necesse fuit venire ad ultimum remedium, ut scilicet Dominus exerto gladio justum judicem se ostenderet adversus eos. Postea dicit, כי נשוא אשאלהם. Varie exponitur hic locus: putant quidam verbum hoc deductum esse à radice נשח, per ח in fine, quod significat Oblivisci: acsi dictum esset, Obliviscendo obliviscar eorum: & sensus ille non male congrue-

grueret. Chaldæus Paraphraſtes diſcedit prorſus à ſenſu: nam dicit, Parcendo parcam eis: nulla eſt illic ratio. Deus enim nondum veniam illis promittit, quemadmodum contextus melius oſtendit. Non poteſt ergo ſtare ſenſus ille. Propius ad Prophetæ mentem accedunt, qui dicunt, Adducam illis, nempe hoſtem. Nam נשא ſignificat *tollere*, & ſignificat etiam *afferre in medium*. Sed potius eorum ſententiam amplector, qui להם poſitum exiſtimant pro אתם. Nam ל litera ſervilis ſæpe idem valet atque את particula, quæ jungitur cum accuſativo caſu. Ergo tantundem valebit acſi dictum eſſet ad verbum, Quia tollendo tollam ipſos: & Hebræi ſæpe ita loquuntur. & ſimplicior hic eſt ſenſus, Tollendo tollam ipſos. Quidam vertunt, Comburam: ſed durior eſt illa expoſitio. Ego contentus ſum verbo Tollendi, ſed accipio pro Auferre è medio. Tollendo igitur tollam ipſos. Et hoc etiam confirmat proximus verſus: quia ubi loquitur Propheta de domo Jehudah, dicit Dominus, Miſericordia proſequar domum Jehudah, & ſervabo eos. Servare & Tollere inter ſe opponit Propheta. Ergo ex contextu licet colligere quid ſibi voluerit his verbis: quod ſcilicet Iſraël hactenus ſteterat miſericordia Domini. acſi diceret, Qui factum eſt ut adhuc duretis ſuperſtites? Putatis vos fuiſſe incolumes veſtra virtute? imo miſericordia mea hactenus vos ſuſtinuit. Jam igitur ubi gratiam meam & favorem à vobis abſtulero, actum eſt: neceſſe erit vos perire, & in nihilum redigi. hoc eſt, Sicuti hactenus vos ſervavi, ita prorſus evellam vos & delebo. Jam utilis doctrina colligitur ex hoc loco, Quod ſcilicet ſe decipiant hypocritæ quum præſenti Dei favore ſuperbiunt, & interea exultant adverſus eum, ſine timore: quia ſicuti Deus ad tempus illis parcit, & eos tolerat, ſic etiam merito poterit eos perdere & redigere in nihilum. Sed conjungi etiam debet proximus verſus.

7. Et domum Jehudah miſericordia proſequar: (*vel favore: vel diligam. diximus enim jam de hoc verbo*) & ſervabo eos in Jehova Deo ipſorum, & non ſervabo eos in arcu, neque in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus.

Hic verſus ſatis oſtendit quod heri dicebam, Prophetam fuiſſe proprie deſtinatum regno Iſraël. Videtur enim hic blandiri Judæis, quos tamen ſcimus aſpere fuiſſe caſtigatos à ſuis doctoribus: & merito. Quid enim dicit Jeſaias, poſtquam loquutus eſt de perditis corruptelis, quas dicit tunc graſſatas fuiſſe in regno Iſraël? Venite, inquit, in domum Jehuda,
Jeſa. 28. verſ. 1. illi ſaltem adhuc manebunt integri. Ego, inquit, illic vidi omnes menſas impletas vomitu, illi ebrii ſunt, illic regnat etiam contemptus Dei, & omnis impietas. Videmus ergo Judæos non fuiſſe dignos de quibus tam honorifice loquutus eſſet Propheta. Nam etſi vigebat exterior Dei cultus Hieroſolymæ, & Templum ſaltem ſub Uzia & Jothan purum eſſet ab omni ſuperſtitione, item ſub rege Ezechia: tamen ſcimus fuiſſe mores perverſos. Avaritia enim & crudelitas, & omne fraudis genus illic regnabant: item fœdæ libidines. Vita ergo populi illius nihilo melior erat quam Iſraëlitarum. Cur ergo Propheta hic dignatur eos tanto honore, ut à vindicta Dei excipiat? Nempe reſpicit populum cui deſtinatus erat Propheta. Utitur ergo comparatione: relinquit Judæos: ſciebat enim illos non carere probis paſtoribus, qui eorum ſcelera coarguerent: ſed manet in ſuo auditorio. Et iſta comparatio plurimum valuit ad vulnerandos animos populi Iſraëlitici. Scimus enim in hoc maxime inſiſtere Prophetam, ut fictitios cultus damnet. Jam opponit cultum Hieroſolymæ omnibus ſuperſtitionibus quas primo induxerat Jarobeam, quas auxerat Achab, & proſequuti fuerant omnes poſteri. Jam dicit, *Ego favore meo proſequar domum Jehudah*. Sed quo melius teneamus Prophetæ mentem, repetere memoria convenit quod heri diximus, Regnum Jehudah tunc fuiſſe miſere diſſipatum. Regnum Iſraël ſub ſe habebat decem Tribus, regnum Jehudah unam cum dimidia duntaxat, ſed fuerat attritum multis cladibus: imo Iſraëlitæ ſpoliaverant Templum Domini, & abſtulerant quicquid auri & argenti illic invenerant. Judæi ergo ad inopiam redacti erant, vix audebant mutire: interea Iſraëlitæ erant ſimiles animalibus bene ſaginatis, quemadmodum etiam poſtea dicet Propheta noſter. Quum ergo præ ſe contemnerent Judæos, qui videbantur coram mundo eſſe deſpicabiles, Propheta retundit hanc inanem confidentiam, & dicit, *Miſericordia proſequar domum Jehudah*. Domus Jehudah nunc nulla fere videtur eſſe, quia pauci ſunt numero, neque etiam valde robuſti: deinde illis non affluunt tam largæ divitiæ ut apud vos: ſed reſidebit illic favor meus, & eum vobis auferam. Poſtea ſequitur, *Et ſervabo eos in Jehova Deo ipſorum*. Opponitur iſta ſalus excidio, cujus Propheta meminerat proximo verſu. Oſtendit autem Hoſeas ſalutem hominum minime pendere vel ab armis, vel ab ullis mediis hujus mundi, ut loquuntur: ſed fundatam eſſe in mero Dei favore. *Servabo eos*, inquit. Quare? Quia *favore meo proſequar eos*. Debet ſedulo notari hæc connexio, Ubi favor Domini, illic vita. Tu Deus noſter, ergo nunquam peribimus: quemadmodum dicitur 1. cap. Abacuc. Conjungit igitur hic Propheta ſalutem cum gratuito favore Dei: quia non poſſumus aliter ſtare incolumes, niſi quatenus nobis Deus eſt propitius: ſicuti contra pronunciavit actum fore de Iſraëlitis, ſimulatque Deus ab illis abſtulerit favorem ſuum. Dicit autem, *In Jehova Deo ipſorum*. Hic tenenda eſt antitheſis inter falſos deos & *Jehovam*, qui Deus erat domus Jehudah. Perinde enim eſt acſi diceret Propheta, Vos quidem obtenditis nomen Dei, ſed vos colitis diabolum, & non Deum. Nihil enim vobis cum Jehova, hoc eſt, cum Deo, qui creator eſt atque opifex cœli & terræ. Ille enim reſidet in Templo ſuo: ille fidem ſuam devinxit Davidi, quum juſſit Templum ſibi extrui in monte Sion: habitat illic inter Cherubim, quemadmodum loqui ſolent Prophetæ: exulat autem à vobis verus Deus. Videmus ergo ut hic condemnet omnes cultus, quos tunc magni faciebant Iſraëlitæ. Quare? quia ſcilicet non erant Deo accepti. Et hic locus obſervatu dignus eſt: quia videmus quam ſtupidi ſint homines in hac parte: ubi ſemel perſuaſi fuerint ſe Deum colere, quodam Satanæ faſcino tenentur, ut ſibi placeant in omnibus ſuis deliriis: quemadmodum hodie videmus Papiſtas non modo inſanos eſſe, ſed bis furioſos. Si quis exprobret illis quod non colant verum Deum, ſtatim exardent, Quid? annon Deus gratos habebit cultus noſtros? Sed hic Propheta uno verbo oſtendit, non eſſe Jehovam, niſi ubi rite colitur ex præſcripto verbi ſui. *Servabo*, inquit, *eos*. Quomodo, *In Jehova Deo ipſorum*. Deus autem ipſe loquitur. Poterat dicere, Servabo ipſos per me: ſed non fruſtra hoc verborum circuitu uſus eſt, ut oſtenderet Iſraëlitis non eſſe cur confiderent ſibi Deum eſſe propitium. Quare? Deus enim domicilium ſibi elegerat in monte Sion & Jeroſolymæ. Poſtea ſequitur major expreſſio: *Non in arcu ſervabo eos, non in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus*. Sed hoc membrum cras abſolvam, Deo favente.

Da

Da omnipotens Deus, quando & ab origine nostra perditi eramus, quum dignatus es nobis manum porrigere, & revocare in salutem gratia Filii tui: deinde non cessamus etiam quotidie in perniciem nostram ruere: da, inquam, ne toties peccando, tandem sic provocemus iram tuam, ut misericordia, qua hactenus usus es erga nos etiam, & nos adoptasti, à nobis auferatur, sed Spiritu tuo corrigas malitiam cordis nostri, & sic ad sanam mentem nos revoces, ut tibi adhæreamus perpetuo, & quidem vero & sincero corde: ut tuo præsidio muniti, maneamus incolumes etiam inter omne genus pericula, donec tandem nos colligas in beatam illam quietem, quæ nobis in cœlo reposita est, per eundum Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN

HOSEAM PROPHETAM.

CAP. I.

Restat nobis explicandum hoc membrum, ubi dicitur, *Servabo domum Jehudah non in arcu, neque in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus.* Clarius autem exprimitur quod prius attigerat Propheta, Deum scilicet opus non habere alienis subsidiis, quoniam sua virtute contentus sit. Continuat interim Hoseas suam antithesin: populus enim Israël, quia instructus erat carnis potentia, putabat se extra jactum telorum esse, ut loquuntur: regnum vero Juda expositum esse omnibus periculis, quia viribus & armis non pollebat. Deridet hanc stultitiam Propheta, & dicit salutem esse in sola Dei manu: frustra igitur homines confidere propria virtute, & non esse etiam cur desperent de salute sua qui inopes sunt, & vacui: quoniam unus Deus abunde ad servandos fideles sufficit. Summa igitur est, quamvis inopia regni Judæ contemptui sit omnibus, tamen hoc non fore obstaculo, quominus per Dei gratiam servetur, etiamsi nihil auxilii ab hominum parte suppetat. Discamus autem ex hoc loco, sic nos servari à Domino, ut non indigeat ullis mediis naturalibus: deinde ut nihil etiam accersat, abunde ad salutem nostram perficiendam sufficere. Sic ergo tribuenda est salus nostra Domino, ut nihil imaginemur vel ex nobis, vel ex Angelis, vel hominibus provenire. Nunc pergamus.

8. Et ablactavit Lo-Ruchama, & concepit & peperit filium:

9. Et dixit, Voca nomen ejus, Non populus meus, *Lo-ammi:* quia vos non populus meus, & ego non ero vobis. *(hoc est, non ero vester.)*

Ablactatio, cujus hic meminit Propheta, allegorice à quibusdam accipitur, acsi vellet dicere, populum ad tempus & prophetiis, & sacerdotio, & reliquis spiritualibus donis privandum esse. sed illud est frigidum. Itaque non dubito quin Propheta hic commendet diuturnam Dei patientiam erga populum illum. Priusquam ergo Dominus Israëlitas penitus abdicet, expectat patienter donec resipiscant, si forte spes sit aliqua resipiscentiæ: sed ubi videt perpetuo manere similes sui, tunc demum ad ultimam vindictam progreditur. Dicit igitur Hoseas filiam, quæ secundo loco genita fuerat, fuisse ablactatam: acsi diceret, non repente abdicatum fuisse populum Israël, quia Deus longa patientia eum sustinuit, & ita suspendit gravius judicium, donec tandem, ubi vidit insanabilem esse malitiam, protulit quod postea sequitur: nempe, *Voca* filium tertium *Lo-ammi.* Additur ratio, *Quia vos non estis populus meus, & non ero posthac vester.* Est hæc, ut dixi, ultima abdicatio. Prius vocati fuerant Jizreelitæ: deinde sub filiæ persona Deus testatus fuerat sese jam ab illis alienatum: hoc vero tertium gravius est, quum dicit, *Non estis populus meus.* Deus enim hic fœdus quod pepigerat cum sanctis Patribus, quodammodo abolet, ut desinant excellere supra alias gentes. Sic ergo coguntur in ordinem Israëlitæ, ut nihil differant à profanis Gentibus: & ita Deus ipsos prorsus exheredat. Non dubium est quin male acceptus fuerit Propheta, quum negaret esse populum Dei, qui tamen progenitus fuerat ex Abraham secundum carnem, & qui semper habitus fuerat eo loco, & qui adhuc superbe jactabat se electum. Sed hinc discamus, perperam eos facere, qui cæcutiunt in suis vitiis, quia Dominus ipsis parcit & indulget. Semper enim tenendum est memoria, quod ante dixi, regnum Israël tunc fuisse opulentum. Et tamen Propheta negat eos qui opibus & potentia & divitiis florebant, esse populum Dei. Non est igitur cur hypocritæ sibi placeant in fortuna prospera, sed semper attenti sint potius ad judicium Dei. Quod si illi, ut videmus, secure Deum contemnunt, hic tamen locus nos admonet sollicite cavendum esse ne abutamur præsentibus Dei gratiis. Sequitur,

10. Et erit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, quæ non mensuratur, & non numeratur: *(non mensurabitur nec numerabitur, ad verbum: sed significant hæc verba actum continuum, & est indefinita etiam loquutio)* & erit in loco ubi dicetur, *(hoc est, ubi dictum fuerit eis)* Non populus meus vos: & dicetur, *(hoc est, illic dicetur)* Filii Dei vivi.

Sequitur jam consolatio, quæ tamen non simplex est. Videtur enim Deus hic occurrere objectionibus quas scimus in promptu esse hypocritis, quoties Prophetæ exitium ipsis denunciant. Nam insimulant Deum mendacii, nisi eos servet. Quia enim sibi arrogant Ecclesiæ titulum, ideo statuunt fieri non posse ut pereant, quia Deus verax non esset in suis promissis. Quid? Deus pollicitus est, Ecclesiam suam æternam fore: nos sumus illa Ecclesia: Ergo sumus in tuto, quia Deus seipsum abnegaret. Sed falluntur in hypothesi, dum scilicet sibi usurpant Ecclesiæ titulum, quum tamen alieni sint à Deo. Videmus hoc fastu hodie turgere Papistas. Nam objiciunt nobis hunc clypeum ad excusandos omnes suos errores: Christus promisit se adfuturum suis usque ad finem mundi. An sponsus Ecclesiam suam desereret? an Filius Dei, qui est æterna veritas Patris, fidem falleret? Extollunt magnifice fidem Christi Papistæ, ut scilicet illum sibi obligent: sed interea non reputant se esse fœdifragos, non reputant se ex professo esse Dei hostes, non reputant se fecisse cum eo divortium. Ergo Propheta, quum sciret negotium sibi esse

esse cum hominibus superbis, quibus solenne est Deum in jus trahere, ideo dicit, *Erit numerus filiorum Israël tanquam arena maris:* hoc est, Ubi vos exciderit Dominus, tamen manebit salva illa promissio quæ
Genes. 22. vers. 17. data fuit Abrahæ: Aspice stellas cœli, numera arenam maris, si potes: sic erit semen tuum. Scimus enim semper hoc fuisse objectum Prophetis, quoties durius increpabant populum,& denunciabant interitum. Quid? fierine potest ut Dominus nos perdat? Ubi esset illa promissio, Sic erit semen tuum, ut sunt stellæ cœli & arena maris? Ergo Propheta hic retundit vanam illam confidentiam, qua sese efferebant hypocritæ adversus omnes minas: Deus, etiamsi vos exscindat, nihilominus verax manebit, & constabit fides oraculo, immensum esse semen Abrahæ, sicuti est arena maris. Fateor quidem hic Prophetam spem salutis dedisse fidelibus, quia certum est aliquos fuisse residuos in regno Israël: etiamsi totum corpus desciverat, tamen Deus sibi servaverat semen aliquod,
1 Reg. 19. vers. 18. quemadmodum etiam dictum fuerat Eliæ. Propheta igitur noluit fideles, qui reliqui erant in populo illo perdito, sine spe salutis relinquere: sed interim respexit hypocritas. quemadmodum diximus. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Docet enim talem fore vindictam de qua loquutus est, ut tamen Deus non obliviscatur verbi sui: docet talem fore abdicationem populi, ut tamen firma & rata maneat Dei electio: denique docet non fore irritam adoptionem qua sibi Deus progeniem Abrahæ elegerat in populum. Hæc summa est. Erit ergo numerus filiorum Israël tanquam arena maris quæ non mensuratur nec numeratur. Postea addit, *& erit in loco ubi dictum fuerit eis(dicetur,*ad verbum*)non populus meus vos: illic dicetur, Filii Dei vivi.* Quæritur an prophetia hæc ad posteros eorum,qui dispersi fuerunt, pertineat. Illud enim esset absurdum, quia tam longum tempus effluxit ab eorum exilio: & hodie disjecti & palati in montibus, & aliis desertis locis habitant: saltem multi sunt in montibus Armeniæ, alii in Media & in Chaldæa, denique in toto Oriente. Jam, quum nulla fuerit restitutio illius populi, certum est non debere restringi hoc vaticinium ad semen carnale. Nam præscriptum fuit Judæis tempus, quo Dominus vellet ipsos reducere in patriam, & transactis septuaginta annis liber reditus per Cyrum permissus fuit. Hoseas ergo hic non de regno Israël concionatur, sed de Ecclesia quæ postliminio restituenda erat tam ex Judæis quam ex Gentibus. Sicuti etiam Paulus admo-
Rom. 9. vers. 24. net, qui idoneus est interpres hujus loci, Quos vocavit non solum ex Judæis, verum etiam ex Gentibus. Sicuti dicit per Hoseam, Vocabo populum qui meus non erat, populum meum: & eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit ubi dictum fuerit eis, Non populus meus vos; illic dicentur filii Dei vivi. Paulus locum hunc ad totum fidelium corpus accommodat: quod collectum fuit promiscue tam ex Judæis quam ex Gentibus: & merito. Nam alioqui non constaret prophetiæ fides & veritas, ut diximus. Deinde optime hoc congruit cum Prophetæ consilio quod nuper exposui. Quia enim hypocritæ virtutem Dei sibi quodammodo alligant, dicit Propheta in arbitrio Dei esse novam Ecclesiam momento uno erigere, quæ superet arenam maris. Quare? Deus enim creabit sibi Ecclesiam. Et unde? Ex lapidibus,
Rom. 4. vers. 17. ex nihilo: vocat enim ea quæ non sunt tanquam sint, quemadmodum alibi dicit Paulus. Interea tamen, sicuti dictum fuit, Deus certavit bonitate sua cum malitia illius populi: quia quamvis respuerent ejus gratiam, imo obstinate eam à se repellerent, talis pervicacia non obstitit quominus reliquias sibi Dominus servaret. Jam docet hic locus, præpostere eos facere, qui suo sensu æstimant statum Ecclesiæ, ut Deum mendacii accusent si non respondeat exterior species ipsorum opinioni: quemadmodum Papistæ, nisi videant fulgere magnas pompas, non putant restare ullam Ecclesiam in mundo: Deus autem nunc Ecclesiam ita imminuit, ut videri possit in nihilum redacta: nunc vero præter spem eam auget ac multiplicat, postquam excitavit quasi à morte. Dicit Je- Jes. 10.
saias cap. 10. Si numerus filiorum Israël fuerit sicut vers. 22.
arena maris, reliquiæ tantum salvæ erunt. Illic Propheta ex professo insultat hypocritis, qui falso obtendebant vaticinium illud, Respice stellas cœli & Genes. 15.
arenam maris, si potes numerare: sic erit semen tuum. vers. 5.
Quum ergo videret Jesaias hypocritas illo vaticinio fretos tam proterve insurgere: Bene, bene, inquit, vos estis tanquam arena maris, vos estis tanquam stellæ cœli, sed reliquiæ tantum salvæ erunt: hoc est, Dominus vos tandem excidet, & rediget ad tam exiguum numerum, ut sitis paucissimi. Jam ex adverso dicit Hoseas, Postquam ad illam paucitatem redacti fuerint Israëlitæ, ut mera vastitas & solitudo appareat, tunc Dominus Ecclesiam restituet præter humanum sensum, & ostendet se non frustra pollicitum fuisse Abrahæ, semen ejus fore instar arenæ maris. Quum ergo Dominus mirabiliter Ecclesiam suam tueatur ac conservet in hoc mundo, ut nunc quasi sepeliat, postea excitet à morte, nunc eam excidat, quod ad externam speciem attinet, postea instauret, cavendum est ne exigamus ad sensum nostrum & rationem carnis quæcunque Dominus de Ecclesia servanda pronunciat. Nam salus ejus sæpe est abscondita oculis hominum. Quicquid sit, Deus hic se non astringit ad humana media, neque ad ordinem naturæ, sed vult superare virtute sua incredibili quicquid concipiunt hominum mentes. Sic ergo exponi debet hic locus, *Erit* numerus filiorum Israël tanquam arena maris: quia undique tam ex Gentibus quam ex Judæis Ecclesiam suam colliget Deus, postquam totus mundus extinctam putabit. *Et erit in loco ubi dictum fuerit, Non populus meus vos: & dicetur illic, Filii Dei vivi.* Propheta his verbis amplificat comparatione Dei gratiam: acsi diceret, Ubi Deus Ecclesiam suam de integro restituet, statum ejus excellentiorem fore quam prius fuisset. Quare? non tantum erunt populus Dei, sed filii Dei vivi, inquit: hoc est, Deus familiarius se patrem illis ostendet, quos ita repente colliget in unum corpus. Fateor quidem etiam veteres sub Lege ornatos fuisse hoc titulo, sed debemus attendere ad præsentem locum. Propheta enim duo hæc membra inter se confert. *Et erit in loco ubi dictum fuerit, Non populus meus vos: & dicetur, Filii Dei vivi.* Potuit dicere, Et erit in loco ubi dictum fuerit, Non populus meus vos: & illic dicetur, Vos estis jam populus meus. Sed altius conscendit, quod scilicet Deus plus honoris erga novum hunc populum conferet, quia patefaciet luculentius gratiam suam hoc adoptionis elogio. Pertinet autem communiter hoc tam ad Israëlitas quam ad Gentes. Non debemus præcise exponere de Gentibus, quemadmodum vulgo factum est. Nam Hoseas hic non tantum de Ecclesia quam Deus sibi acquisierat ex Gentibus, sermonem habet, sed de toto Israële Domini, cujus pars est semen Abrahæ. Ergo sciamus generaliter hic Deum offerre gratiam suam tam Israëlitis quam Gentibus: & testari, postquam visus fuerit abjecisse populum, se tamen facturum ut omnes agnoscant ipsum non fuisse immemorem fœderis sui: quia Ecclesiam multo majorem sibi acquiret. Unde? Tam ex filiis Abrahæ quam ex alienigenis, ut dictum est. Subest etiam emphasis in verbo Dicetur: *erit ubi dictum fuerit, Non populus meus vos: illic dicetur.* Significat enim Propheta salutem nostram non ante illucescere, quam Dominus cœperit nobis testari de suo beneplacito. Initium igitur salutis nostræ est à vocatione Dei, ubi se declarat nobis propitium. sine verbo nulla spes nobis affulget. Potuit dicere Hoseas, Erit in loco ubi dictum fuerit, Non populus meus vos: illic incipient esse filii Dei: sed plus exprimit, Erit ubi dictum fuerit, Non populus

pulus meus vos, illic dicetur, Vos filii Dei vivi. Quantum ad prius membrum spectat, referri debet ad minas quæ jam expositæ fuerunt: & hoc modo etiam retunditur contumacia populi, qui secure omnes Prophetas spernebat. Quid? Deus semel se nobis devinxit: nos sumus genus Abrahæ: ergo sumus gens sancta & electa. Propheta autem hic auctoritatem conciliat doctrinæ suæ: Ego sum præco vindictæ Dei, & serio vobis denuncio abdicationem hanc. Ergo non est quod nunc obduretis corda, vel obturetis aures vestras. Nam sequetur tandem executio vindictæ hujus quam nunc denuncio vobis. Propheta igitur hic denunciat se non temere pronunciasse quod prius vidimus, ut esset inane terriculamentum, sed se Dei nomine loquutum esse: quemadmodum etiam Paulus dicit, Paratam nobis esse in manu vindictam adversus eos omnes qui se extollunt contra Christum. 2 Cor. 10. vers. 6. Et videmus etiam quid dictum fuerit Ezechieli: Vade, & obside Hierosolymam: converte faciem tuam, & sta illic donec eam expugnaveris, donec eam excideris. Propheta certe non erat instructus exercitu, ut posset impetum facere contra Hierosolymam: sed Deus illic significat, in verbo suo satis esse potentiæ ad perdendos omnes impios. Sic etiam Hoseas hic: Ubi solo verbo abdicati fuerint Israëlitæ, dicetur, Vos filii Dei vivi. Ergo sciamus Deum nobis exoriri cum certa salute, ubi audimus ipsum loquentem. Sequitur,

11. Et congregabuntur filii Jehudah, & filii Israël simul, & ponent sibi caput unum, & ascendent è terra, quia magnus dies Jizreel.

Hic peculiariter loquitur Propheta de filiis Abrahæ. Nam quamvis Deus nihilo pluris illos faceret quam reliquas Gentes, tamen voluit hoc tribuere fœderi suo, ut gradu honoris præcellerent: & scimus illis passim attribui jus primogenituræ. Quia ergo primogeniti erant Abrahæ filii in Ecclesia, etiam post Christi adventum: ideo hic Deus specialiter ad ipsos sermonem dirigit: *Ascendent simul è terra filii Israël & filii Jehudah, & congregabuntur simul, & statuent sibi caput unum.* Loquutus est proximo versu Hoseas de universa collectione Ecclesiæ: jam vero restringit sermonem suum ad carnale Abrahæ genus. Quare? Deus enim fecit initium instaurationis ab illa gente, quum manum porrexit miseris exulibus, ut redirent à Babylonico exilio in patriam. Quia ergo hoc fuit collectionis initium, Propheta non temere hic sermonem suum ad eos convertit, & ita constituit in gradu superiori, non quod digni essent, non quod aliquo merito sibi vindicarent hunc locum, sed quia Deus nolebat fœdus suum irritum esse, & quia etiam elegerat eos, ut essent primogeniti, quemadmodum dictum fuit, & quemadmodum etiam alibi vocantur, Primogenitus meus Ephraim. Jer. 31. vers. 9. Nunc tenemus ordinem & contextum Prophetæ, qui sedulo notandus est: & eo magis, quod hæc omnia involvunt interpretes. nihil enim distinguunt, quum tamen Propheta non hic permiscuerit filios Israël & filios Jehudah Gentibus, nisi certo consilio. Jam videamus Prophetæ verba. *Congregabuntur simul*, inquit, *filii Jehudah, & filii Israël.* Non dubium est quin respiciat Hoseas ad illam dissipationem quæ jam ultra annos ducentos duraverat, postquam scilicet Jarobeam abduxerat decem Tribus. Quoniam ergo erat tunc corpus lacerum, dicit Propheta, *Simul congregabuntur filii Jehudah, & filii Israël.* Et consulto ita loquitur, ne sibi placeant Israëlitæ in sua potentia, quoniam erat corpus mutilum sine capite. Neque enim Rex Israël erat legitimus, proprie loquendo. Unxerat quidem Dominus Jarobeam, postea unctus fuerat Jehu, fateor: sed fuit hoc ratione vindictæ. Nam quum Dominus vellet in solidum benedicere populo, elegit Davidem qui præesset. Deinde imperium mandavit super omnes filios Abrahæ posteris Davidis. Non fuit ergo legitimum caput in populo Israël. Et Propheta hoc diserte exprimere voluit, quum dicit, *Congregabuntur filii Jehudah & filii Israël simul:* hoc est, Vos jam securi estis, quia fortuna vobis arridet, quia affluitis pecunia & omnibus bonis, quia terribiles estis vicinis, quia habetis urbes bene munitas: sed salus vestra alibi posita est, nempe ut sitis unum corpus sub uno capite. Vos enim estis miseri, nisi Deus vobis præsit. Atqui hic unus modus est, ut sitis sub imperio Davidis. Hæc igitur dissipatio ostendit statum vestrum esse maledictum: felicitas ista terrena, in qua vobis placetis, coram Deo infelix est. Admonuit igitur Propheta populum Israëliticum, tunc demum feliciter Deum acturum cum ipso, ubi restitueret ad primam unitatem. Summa igitur est: Tunc demum beati erunt filii Abrahæ, ubi coaluerint rursum in unum corpus, & ubi præerit ipsis caput unum. *Congregabuntur ergo simul, & constituent unum caput.* Hic Propheta etiam designat, quænam sit futura hæc collectio cujus meminit, nempe ubi collecti fuerint sub unius Regis imperium. Nam quoties Deus de restitutione populi loquitur, semper revocat fideles ad Davidem: David præerit, erit unus pastor, deinde erit Rex unus, & caput unum in medio eorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hic locus clare docet nihili esse coram Deo unitatem hominum, nisi incipiat ab uno capite. Porro Deus populo veteri Davidem præfecit, quemadmodum satis notum est, usque ad Christi adventum. Jam ergo, tunc bene composita erit Ecclesia Domini, ubi verus David præerit: hoc est, ubi se omnes uno consensu Christo subjicient, & pendebunt ab ejus nutu. Scimus autem qualiter dominari velit Christus in Ecclesia. Sceptrum enim regni ejus est Euangelium: ergo ubi obedientia fidei colitur Christus, omnia salva sunt: & hic est felix Ecclesiæ status, de quo nunc concionatur Propheta. Videtur quidem ad homines perperam transferri quod proprium est Dei unius, nempe Regem constituere: sed Propheta hac voce fidei obsequium notavit, quia non satis est Christum Regem dari & præfici hominibus, nisi eum amplectantur pro Rege, ac reverenter excipiant. Unde colligimus, dum credimus Euangelio, quasi voluntariis suffragiis nos Christum in Regem eligere. Postea subjicit: *Ascendent è terra*, inquit. Plus exprimit quam initio versus: quod scilicet Deus ab exilio ipsos in patriam reducet. Promittit ergo quod valde necessarium erat, exilium non fore impedimento, quominus Ecclesiam suam Deus instauret. Nam erat ille interitus populi, quum disjectus esset procul à patria, deinde quum privati essent promissa sibi hereditate, quum dispersi essent inter gentes profanas. Dominus ergo hanc difficultatem illis tollit, & diserte pronunciat, etiamsi ad tempus jaceant quasi obruti, tamen rursus venturos in terram. *Ascendent* ergo: respectu Judeæ hoc dicitur, quia altior erat quam Chaldæa. *Ascendent* igitur è Chaldæa & aliis locis in quibus prius dispersi fuerint. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Congregabuntur*, inquit, *filii Jehudah & filii Israël simul*, hoc est, in unum: deinde, *statuent sibi caput unum.* Hic modus est collectionis: & hoc etiam addendum est, tunc scilicet Ecclesiam parere Deo quum omnes à primo ad ultimum consentiunt in unum caput. Neque enim satis est nos cogi, nisi sponte omnes se Christo offerant: quemadmodum dicitur Psalm. 110. Populus spontaneus in die quo Rex vocabit suos. Ergo Propheta etiam notare voluit fidei obsequium quod reddent fideles Christo, ubi Dominus eos restituet. *Et ascendent*, inquit,

è terra,

è terra, quia magnus dies Jizreel. Quæritur cur hic vocet magnum diem Jizreel: nam videtur hoc esse contrarium huic vaticinio. Potest bifariam locus hic exponi: magnus erit dies Jizreel, dicunt quidam, quia Deus seminabit populum quem prius dissipaverat: ita putant Prophetam alludere ad nomen Jizreel, quemadmodum prius dictum fuit. Sed mihi videtur esse alius sensus: ego enim non restringo ad proximam particulam, neque ad promissionem, sed ad cladem illam cujus mentio facta fuerat. Conveniunt enim hæc inter se, *Ascendent è terra, quia magnus dies Jizreel.* Adhuc in suis nidis quiescebant Israëlitæ, neque putabant se ullo modo posse avelli. Deinde regnum Jehudah etiam tunc non timebat sibi à propinquo exitio. Propheta igitur hic significat opus fore insigni & extraordinario remedio: quia erit dura illa & horribilis clades in die Jizreel. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: *Ascendent è terra*, quia magnus dies Jizreel. Poterant enim alioqui objicere, Quid hic nobis de ascensu vaticinaris? quisnam est hic ascensus? Nonne quiescimus in hæreditate quam Deus olim Patribus nostris pollicitus est? quid ergo sibi vult ascensus iste? Propheta hic expergefacit eos, & admonet non esse cur confidant nunc in sua quiete, quemadmodum vinum fovetur in suis fæcibus. Nam hæc etiam similitudo alibi ponitur. Propheta hic denunciat fore gravissimam cladem, quæ requirat insignem misericordiam Dei: ut scilicet populum restituat mirabiliter, acsi mortuos educeret è sepulchris. *Quia* ergo *magnus erit dies Jizreel:* hoc est, quia erit gravis & horrenda illa calamitas, quam Dominus vobis infliget, ideo non frustra vobis polliceor hunc reditum & ascensum. Videtur hic prorsus esse sensus Prophetæ. *Jer. 48. vers. 11.*

Da omnipotens Deus, quando non tantum redempti sumus ab exilio Babylonico, sed emersimus etiam ex ipsis inferis: quum essemus filii iræ, tu nos sponte adoptasti, & pro tua immensa bonitate, quum alieni essemus, tamen aperuisti nobis januam Regni tui, ut jam censeamur tui hæredes in Filio tuo: da, inquam, ut sollicite ambulemus coram te, & nos totos subjiciamus tibi & Christo tuo, & non mentiamur nos esse ejus membra, sed re ipsa testemur nos esse ejus corpus, & nos ita gubernari Spiritu ipsius, ut nos tandem ad te simul colligas in Regnum illud tuum cœleste, quo nos quotidie invitas, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA IN

HOSEAM PROPHETAM.

CAP. II.

Dicite fratribus vestris, Populus meus: & sororibus vestris, Dilecta.

Postquam vaticinatus est Propheta de restitutione populi, & promisit aliquando fore ut Deus reciperet in gratiam quos prius abdicaverat, jam hortatur fideles ut se invicem incitent ad hanc gratiam recipiendam. Fuerat prius facta mentio publicæ prædicationis, quia non est in arbitrio hominum se Dei filios facere, sed Deus ipse gratis eos adoptat. Jam vero prædicationem sequitur mutua ista cohortatio, de qua nunc Propheta loquitur. Deus enim simul nos ad se invitat: postquam communiter sumus edocti, superest secundo loco, ut quisque manum porrigat fratribus suis, ut scilicet uno consensu ita aggregemur ad Dominum. Hoc ergo nunc intelligit Propheta, quum dicit, *Dicite fratribus vestris* עמי: *& sororibus vestris* רחמה, hoc est, Postquam vobis pollicitus sum me fore propitium, jam potestis secure alii aliis hoc testari. Videmus ergo sermonem hunc dirigi ad singulos fideles, ut mutuo se confirment in fide, postquam scilicet Dominus obtulerit illis gratiam & reconciliationem. Nunc pergamus.

2. Litigate cum matre vestra, litigate, quia ipsa non uxor mea, & ego non maritus ejus: & tollat (*hoc est, tollat igitur*) scortationes suas à facie sua, & adulteria sua è medio uberum suorum.

Videtur hoc versu Propheta secum pugnare: nam promisit reconciliationem, nunc loquitur de novo, repudio. Videntur hæc non satis inter se congruere quod scilicet Deus rursum complectatur, vel complecti velit amore suo quos prius rejecerat: & tamen mittat libellum divortii, & fidem conjugii renunciet. Cæterum, si expendimus consilium Prophetæ, videbimus optime fluere contextum, & in his verbis nullam esse repugnantiam. Promisit quidem in futurum tempus, Deum fore propitium Israëlitis: sed quia nondum resipuerant, oportuit durius iterum tractari, donec vere & penitus subacti redirent ad Deum suum. Quemadmodum videmus Scripturam miscere promissiones minis: & merito. Si enim Dominus totum mensem consumeret in objurgandis peccatoribus, possent centies interea deficere. Deus ergo, postquam ostendit hominibus peccata, adjungit aliquam consolationem, & temperat asperitatem, ne scilicet despondeant animos. postea iterum revertitur ad minas: & hoc facit necessario, quia etiamsi homines territi fuerint metu pœnæ, non tamen in solidum resipiscunt. Utile igitur est ipsos non modo semel aut iterum, sed sæpius objurgari. Nunc tenemus quid spectet Propheta: loquutus est de populi defectione, postea ostendit ipsum populum merito rejectum esse à Domino, tertio promisit spem veniæ. Jam vero, quia videbat manere adhuc plures in suis vitiis obstinatos, iterum objurgat qui opus habebant tali castigatione. Ergo in summa respicit præsentem statum. Omnes fere hunc locum ita exponunt, quasi Propheta sermonem ad fideles dirigeret. Et subtilius etiam exponunt, quod Propheta hic alloquatur fideles qui defectionem fecerant à Synagoga. Ego non dubito quin omnes admodum fuerint decepti: quia potius hic Propheta ostendit Deum juste pœnam sumere de Israëlitis, quibus solenne erat seipsos excusare. quemadmodum hypocritæ facere solent. Si Dominus aliter eos tractat quam pro voto, expostulant, & intentant litem, Quid hoc sibi vult? quemadmodum videmus eos induci loquentes apud Jesaiam cap. 58. Illic enim cum Deo ferociter litigant, quasi Dominus ipsos injuste persequatur, quia non sint sibi male conscii. Propheta ergo, quum videret tam stupidos esse Israëlitas in suis peccatis, dicit, *Litigate, litigate cum matre vestra.* Loquitur hic in persona Dei. Jam Deus similitudine conjugii utitur, quemadmodum dictum

ctum fuit. Videamus nunc quæ sit summa verborum. Si maritus repudium fecerit cum uxore, inurit aliquam ignominiæ notam liberis suis, qui nati sunt ex conjugio. Mater ipsorum repudiata fuit: minori igitur in pretio sunt filii propter divortium. Si maritus propter morositatem uxorem à se repudiet, merito eum exosum habent liberi. Quid? non dilexit matrem nostram ut debebat: non coluit fidem conjugii. Hoc igitur usu receptum est, ut alienentur à patre animi filiorum, si parum humaniter, vel etiam prorsus contumeliose matrem tractaverit. Sic Israëlitæ, quum viderent se rejectos, volebant conferre culpam in Deum. Nam *mater* hic vocatur populus: hoc est, nomen matris transfertur ad corpus ipsum populi, vel ad genus Abrahæ. Deus sibi desponsaverat populum illum, & volebat instar uxoris sibi esse. Quum ergo Deus maritus esset populi, Israëlitæ erant quasi filii ex conjugio illo progeniti. Jam, post repudium, Israëlitæ dicebant Deum fuisse crudelem, quia sine culpa ipsos rejecerat. Nunc Propheta suscipit patrocinium causæ Dei; & loquitur tamen in ipsius persona: *Litigate*, inquit, *litigate cum matre vestra*. Denique locus hic congruit cum Jesaiæ cap. 50. Dicitur initio cap. Ubi est libellus repudii? An ego vendidi vos creditoribus meis? Sed venditi estis propter peccata vestra, & mater vestra repudiata fuit propter suam iniquitatem. Solebant mariti dare libellum repudii uxoribus, ut possent ipsæ sibi prospicere. Nam liberabant eas omni probro. Maritus enim reddebat testimonium uxori suæ, Ego hanc dimitto, non quod se infideliter gesserit, non quod violaverit fidem conjugii, sed quia vel forma ejus mihi non placet, vel mores non sunt grati. Lex cogebat maritos ad tale testimonium. Dicit nunc Deus per Prophetam suum, Ostendite jam mihi libellum repudii, an ego sponte rejecerim matrem vestram. Non ita est: non potestis arguere me sævitiæ, quasi mihi non placuerit ejus forma, & sequutus fuerim vulgatum illum morem, qui jam inter vos receptus est. Ego illam non sponte rejeci, nec arbitrio meo: ego etiam non vendidi vos creditoribus meis. quemadmodum solebant interdum patres, quum essent obærati, vendere filios suos. Denique ostendit illic Dominus in culpa esse Judæos, cur rejecti fuerint cum matre sua. Sic etiam hoc loco, *Litigate, litigate cum matre vestra*, inquit: hoc est, Non mecum vobis est disceptatio. & repetitione ostendit quam importuna fuerit eorum protervia: neque enim cessabant Deo obstrepere. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. Frustra ergo philosophantur qui dicunt, damnandam esse matrem à filiis suis: quia ubi conversi fuerint ad priorem fidem, debeant etiam synagogam ipsam damnare. Nihil tale voluit Propheta: sed potius exprobrat Israëlitis quod propter flagitia matris suæ abdicati fuerint, & desierint censeri inter Dei filios. Nam hic tenenda est comparatio inter maritum & uxorem: deinde statuuntur filii medio loco. Si mater rejecta fuit, filii indigne ferunt patrem fuisse parum humanum, si quidem fecit ipse divortium sponte sua cum uxore: si vero uxor perfida marito fuit, vel se prostituit ad aliquod flagitium, liberatus est maritus à tali culpa, non est quod liberi cum ipso expostulent: debuit enim talem pœnam sumere de uxore impudica. Deus ergo ostendit, merito rejici Israëlitas, & culpam abdicationis hærere in toto genere Abrahæ: sibi vero nihil culpæ posse imputari. Et loco rationis additur, *Tollat igitur scortationes suas à facie sua, & adulteria sua è medio uberum suorum.* Quum dicit Propheta, *Tollat ergo scortationes suas*, (nam ו copula debet resolvi in particulam illativam) confirmat quod jam nuper diximus: nempe Deum stetisse in fide data, sed populum fuisse perfidum: & hanc fuisse causam divortii vel discessionis, quod scilicet non perstiterint Israëlitæ in obedientia fidei, ut debebant. Deus ergo dicit, *Tollat scortationes suas*. Sed videtur aspera esse loquutio, *Tollat à facie sua, & uberibus suis*. Quid enim hoc sibi vult? quia neque facie, neque uberibus scortantur mulieres. Satis constat Prophetam ad cultum meretricium alludere: quia meretrices, ut alliciant viros, sumptuosius se colunt, & majore cura fucant faciem suam; deinde ornant suas mammillas. Apparet igitur impudicitia tam in facie quam in uberibus. Sed interpretes non attingunt consilium Prophetæ. Non dubium autem est quin Propheta hic exprimat impudentiam populi: quia jam sic obduruerant ad Dei contemptum, ad impias superstitiones, ad omne genus scelerum, ut similes essent meretricibus, quæ non occultant suam turpitudinem, sed palam se prostituunt, imo volunt extare signa fœditatis suæ tam in oculis suis, quam in toto corpore. Videmus ergo hic populum argui desperatæ impudentiæ, quoniam sic occalluerant, ut vellent agnosci quales erant: quemadmodum etiam alibi exprobrat Ezechiel, Divaricavit meretrix tibias suas, vocavit omnes qui transibant per viam. *Eze. 16. vers. 25.* Nunc ergo tenemus cur diserte Propheta dixerit, *Tollat à facie sua scortationes suas, & ab uberibus suis adulteria sua.* Docet enim non occulta esse scelera populi, neque jam peccare, ut tegant suam turpitudinem, quemadmodum solent hypocritæ: sed prolapsos esse ad contemptum Dei, ut similes sint publicis scortis. Hic est insignis locus: quia videmus primum frustra homines conqueri quoties Dominus videtur parum clementer cum ipsis agere. Semper enim reperient in se culpam, & in suis parentibus, imo in toto suo corpore: si se invicem respiciunt, agnoscent omnes concludi sub uno & eodem reatu. Quare discamus, quoties Dominus nos castigat, descendere in nos ipsos, & fateri merito ipsum erga nos severum esse: imo, etiamsi in speciem nos abdicari contingat, necesse esse fateri, hoc fieri nostra culpa, non autem immodico Dei rigore. Docemur etiam quam frivolo prætextu utantur qui Deo objiciunt exempla patrum, quemadmodum faciunt Papistæ. Nam libenter vocarent vel raperent Deum in jus, si liberum esset: quia deserat ipsos, & jam pro Ecclesia non agnoscat. Quid? an Deus non obstrinxit nobis fidem suam? annon Ecclesia est ejus sponsa? essetne ipse perfidus? Sic loquuntur Papistæ. Sed interea non reputant matrem suam fuisse prorsus multis stupris fœdatam, non reputant fuisse rejectam, quia Dominus non potuit amplius ferre tot ejus flagitia. Sciamus ergo frustra obtendi adversus Deum hominum exempla: quia semper stabit quod hic à Propheta dicitur, nempe Deum non dedisse libellum repudii Ecclesiæ suæ: hoc est, non fecisse sponte sua divortium, ut solent morosi & crudeles mariti: sed coactum fuisse, quia non potuerit connivere ad tam multa flagitia. Jam sequitur,

3. Ne expoliem eam nudam, (*hoc est, ne expoliando denudem*) & statuam eam secundum diem nativitatis suæ, & ponam eam quasi desertum, ponam eam quasi terram siccitatis, (*hoc est, terram aridam*) & occidam eam siti. (*hoc est, perire faciam:* Je la feray mourir, *ad verbum.*)

Quanquam hoc versu duriter Propheta Israëlitis minatur, si tamen probe ad totum contextum attendas, mitigat quam exposuimus sententiam. Denuncians enim qualis impendeat vindicta, nisi mature resipuerint, spem aliquam veniæ residuam facit, quam clarius exprimet postea, ut videbimus. Hic autem incipit sic dicere, *Ne expoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem nativitatis suæ.* Hoc adhuc

huc per se horrendum esset. sed videbimus in contextu Deum sic pœnam denunciare, ut tamen non prorsus spem misericordiæ suæ præcidat. Interea etiam admonet, tale esse repudium, de quo ipsi cum Deo libenter jurgati essent, ut tamen adhuc indulgeat Deus uxori repudiatæ. Nam maritus, si adulteram dimittit, eam prorsus expoliat, & merito: Deus autem hic ostendit, etiamsi scortati essent Israelitæ, & similes essent impudicæ mulieri, se tamen ita fecisse hactenus cum eis divortium, ut tamen reliquerit illos cum dote, cum ornatu, & donis conjugalibus. Videmus ergo Deum non usum fuisse jure suo sicuti poterat: & ideo dicit, *Ne expoliem eam nudam*: hoc est, Ego videor vobis nimium rigidus, quia pronuncio me non esse amplius maritum matris vestræ: atqui videtis quam humaniter parcam, quia manet adhuc fere integra: etiamsi nomen uxoris amiserit, tamen ego eam non spoliavi, vivit adhuc satis liberaliter. Unde hoc, nisi ex mea indulgentia? quia non volui jus meum persequi, ut mariti solent. Verum nisi se humiliare discat, jam me ad majores pœnas exigendas accingo. Tenemus nunc totam rationem contextus. Porro quid per Diem nativitatis intelligat Propheta, colligere promptum est ex Ezechielis 16. cap. Nam Ezechiel illic multo fusius prosequitur hanc Prophetæ sententiam. Dicit ergo tunc Israelitas fuisse natos, quum Deus liberavit eos ex tyrannide Ægypti. Hæc igitur fuit populi nativitas. Atqui fuit miserum illud spectaculum, quum profugerent cum magno metu & formidine, quum expositi essent hostibus suis: deinde, postquam ingressi sunt desertum, quia carebant pane & aqua, fuit etiam illa valde tristis conditio. Jam dicit Propheta, *Ne statuam eam secundum diem nativitatis suæ, & ponam eam quasi desertum.* Quidam subaudiunt literam כ, acsi esset כמדבר, *secundum in deserto*: hoc est, Ut ponam eam sicuti prius in deserto fuit. & non male congrueret hæc expositio, quoniam Diem nativitatis Propheta haud dubie vocat tempus illud quo populus eductus fuit ex Ægypto. Statim desertum ingressus est, ubi erat rerum omnium inopia. Potuit igitur statim illic consumi, & perire fame & siti, nisi Dominus ipsum mirabiliter aluisset. Sensus ergo hic videtur apte fluere, *Ponam eam quasi in deserto, & quasi in terra arida.* Tamen altera expositio magis recepta est: *Ponam eam instar deserti & terræ aridæ.* Quantum attinet ad Prophetæ mentem, satis convenit hic revocari Israelitis in memoriam quales fuerint à sua origine. Unde enim contemptus ille Dei: unde tam contumax superbia, nisi quod ebrii erant suis deliciis? Nam quum affluerent copia omnium bonorum, putabant se quasi venisse ex nubibus: quemadmodum homines solent oblivisci quales olim fuerint, si eos Dominus ditavit. Quia ergo Dei beneficia ut plurimum nos excæcant, & faciunt ut putemus nos esse quasi semideos, ideo Propheta hic proponit filiis Abrahæ, qualis fuerit ipsorum conditio, quando scilicet Dominus eos redemit. Ego, inquit, vos redemi ex summis miseriis & extremis probris. Filii Regum nascuntur Reges, & educantur in pompis & deliciis; imo antequam nascantur, jam scimus magnas pompas illis parari, quæ ab utero matris eos excipiant. Sed siquis natus fuerit ex matre ignobili & obscura, genitus etiam à patre contempto & sordido, postea pervenerit ad aliam fortunam, si superbiat in suo splendore, & non meminerit se fuisse aliquando hominem plebeium, & nihili, poterit hoc merito illi objici in faciem, Quis tu fuisti olim? Quid? Nescis te fuisse hominem vel bubulcum, vel opificem aliquem, vel demersum in sordibus? Fortuna tibi arrisit, vel Deus evexit te ad divitias & honores: tu autem perinde tibi places, acsi semper eadem fuisset tua conditio. Hoc est consilium Prophetæ: *Ego*, inquit, *statuam matrem vestram* sicuti ab initio nativitatis suæ fuit. Quinam vos estis? Genus sanctum, gens electa, populus sacer mihi. Bene: sed gratuita adoptio hoc totum vobis contulit. Exules fuistis in Ægypto, inquilini in terra Chanaan: & nihilo meliores eratis quam alii populi. Deinde Pharao redegit vos in probrosam servitutem: eratis illic mancipia vilissima. Quam magnificus fuit ille egressus vester, quod ad vos attinet? Annon trepide & noctu fugistis? postea annon vixistis mirabiliter in deserto per quadraginta annos, quum vobis pluere feci Man è nubibus? Quum ergo tanta fuerit vestra paupertas & inopia, quum nihil sit in vobis cur debeatis cristas attollere, qui fit ut non sitis modestiores? Quod si vobis oblivionem inducit præsens vestra conditio, ego vos statuam sicuti in die nativitatis vestræ. Jam sequitur,

4. Et filiorum ejus non miserebor, quia filii adulterini sunt.

5. Quia scortata est mater eorum, probris fœdata est quæ concepit ipsos: *(vel genitrix ipsorum)* dixit enim, Ibo post amatores meos, datores panis mei, *(vel qui dant panem meum)* & aquarum mearum, lanæ meæ, & lini mei, & olei mei, & potus mei.

Jam Dominus premit singulos, postquam loquutus est in genere de toto populo. Et ita videmus verum esse quod dixi: nempe remotam prorsus esse à Prophetæ mente illam imaginationem, quod Deus hic doceat fideles suos qui jam resipuerant, quomodo debeant damnare matrem suam. Nihil tale voluit Propheta: sed potius retundere voluit pervicaciam populi qui non cessabat litem Deo intendere, quasi justo fuisset severior contra ipsorum genus. Nunc ergo singulos perstringit. *Filiorum ejus*, inquit, *non miserebor: sunt enim filii adulterini.* Dixerat quidem prius natos esse ex adulterio, sed postea receperat eos in gratiam. Verum est: sed tenendum est memoria quod dixi, Prophetam adhuc insistere in objurgationibus: quia etiamsi permiscuerit aliquam consolationem, tamen videbat nondum fractos esse animos, vel satis humiliatos. Tenendum ergo discrimen est inter præsentem statum, & futuram gratiam. Deus antehac promisit se fore propitium apostatis, qui ab eo defecerant: jam vero ostendit nondum esse maturum tempus, quia adhuc non cessabant peccare. Dicit igitur, *Ego non miserebor filiorum ejus.* Postquam loquutus est de repudio matris, jam dicit filios, qui nati sunt ex adulterio, non suos esse. Et certe quod antehac pollicitus est Propheta, non statim completum fuit. Scimus enim populum abdicatum fuisse, & quum privatus esset terra Chanaan, fuisse quasi rejectum à Domino. Exilium Babylonicum fuit quædam species mortis: deinde quum reversi sunt ab exilio, tamen exigua tantum portio reversa est, non totus populus: & scimus fuisse jactatos multis miseriis, donec tandem apparuit Christus redemptor. Quum ergo Propheta totum illud tempus complexus fuerit, non mirum est si dicat rejiciendos esse filios à Domino, quia ex adulterio nati erant. Nam donec reversi sunt à captivitate, & tandem exhibitus fuit Christus, semper duravit hæc abdicatio de qua nunc loquitur Propheta. *Filiorum ejus*, inquit, *non miserebor.* Hoc primo intuitu videtur esse horribile, quod Deus tollit spem misericordiæ. Sed debemus restringere hanc sententiam ad tempus illud quo visus est Deus populum suum abjicere. Quamdiu ergo duravit temporalis illa abdicatio, abscondita fuit Dei gratia. Et hoc nunc Propheta attingit. *Non miserebor* ergo *filiorum ejus, quia nati sunt ex adulterio.* Interea etiam tenendum est, hanc sententiam proprie

proprie spectare ad reprobos, qui gloriabantur se esse filios Abrahæ, quum tamen essent profani homines & impuri, quum impie pervertérent totum Dei cultum, quum prorsus indomiti essent. Propheta igitur merito pronunciat tam durum judicium adversus præfractos homines, qui nullis monitionibus sanari potuerant. Postea declarat quomodo sint filii adulterini, *Scortata est mater ipsorum, quæ concepit*, vel genuit, *ipsos: probris fœdata fuit.* בוש significat *pudefieri.* Sed hic Propheta non intelligit Israëlitas fuisse tactos aliquo pudore: nam pugnaret hoc cum priore sententia: sed intelligit fuisse mulierem probrosam & infamem, licet eam nulla turpitudinis suæ verecundia tangeret. *Scortata est igitur mater ipsorum, & genitrix eorum probrosa est.* Hic Propheta excutit stultam confidentiam Israëlitis, qui solebant obtendere Dei nomen, quum tamen ab eo essent prorsus alieni. Defecerant enim sua impietate à puro cultu, Legem ipsam abjecerant, imo omne jugum. Quum ergo essent feræ bestiæ, fuit hic nimius stupor, semper objicere pro clypeo Dei nomen, & semper jactare illam adoptationem patris Abrahæ. Sed quum Judæi tam contumaciter superbirent, hic respondet Propheta, *Mater vestra scortata est, & probris fœdata est*: ego igitur vos non censeo nec agnosco pro filiis meis, quia nati estis ex adulterio. Confirmat hic locus quod paulo ante exposui, Non sufficere si Deus populum aliquem sibi elegerit, nisi populus ille perstet in fidei obedientia. Hæc enim est spiritualis castitas quam Dominus exigit ab omnibus suis. Quomodo autem dicitur scortari uxor, quam Deus sacro conjugio sibi devinxerat? nempe ubi deficit à pura & integra fide, quemadmodum postea clarius videbimus. Sequitur ergo, tantisper durare conjugium inter Deum & homines, ubi qui adoptati sunt, manent in pura fide. Nunc apostasia Deum quodammodo à nobis liberat, ut merito nos repudiet. Quum talis apostasia grassetur in Papatu, & jam multis seculis grassata fuerit, quam insipidi sunt in sua jactantia, dum volunt censeri Ecclesia catholica, & sancta, & electus Dei populus? Omnes enim nati sunt ex scortatione, sunt filii adulterini. Nam semen incorruptibile est sermo Dei. Atqui illic qualis doctrina? Est autem semen adulterinum. Sunt igitur Papistæ omnes spurii, quantum ad Deum spectat. Frustra ergo jactant se esse filios Dei, & se habere matrem sanctam Ecclesiam, quia nati sunt ex fœtido scorto. Jam prosequitur eandem doctrinam Propheta: *Dixit, Ibo post amatores meos, datores panis mei, aquarum mearum, lanæ meæ, & lini mei, & olei mei, & potus mei.* Hic definit Propheta, qualis sit illa scortatio de qua loquutus est. Hæc igitur posterior pars est exegetica: hoc est, exponit Propheta pluribus verbis, quod breviter attigerat, *Scortata est mater vestra.* Nunc si excipiant Judæi, quomodo sit scortata: quia *dixit*, *Ibo post amatores meos, qui dant mihi panem meum & aquas meas*, &c. Hic Propheta falsos deos amatoribus comparat, qui mulieres abducunt

1 Pet. 1. vers. 23.

à fide conjugali. Prosequitur enim similitudinem quam posuit. Ecclesia, cui Deus fidem suam obstrinxit, censetur uxoris loco. Quemadmodum autem mulier, si trahatur donis, ut multæ avaritiam sectantur, & libidinosæ fiunt, ut se vestiant sumptuosius, ut delicate vivant: Propheta hoc vitium designat in Israëlitica Ecclesia. *Dixit*, *Ibo post amatores meos.* Quidam amatores intelligunt, vel Assyrium, vel Ægyptium: quia scimus, quum illigari fuerunt Judæi cum profanis gentibus, simul abductos fuisse à Deo suo. Sed Propheta præcipue invehitur in falsos & pravos cultus, & omne genus superstitionum. Scimus enim semper primo loco statui purum Dei cultum. & merito: quia inde etiam dependent omnia vitæ officia. Ego itaque non dubito quin fictitios omnes deos sub hoc nomine comprehendat, quum dicit, *Ibo post amatores meos.* Quum autem ponit verbum Dicendi, hic amplificat populi impudentiam, qui consulto defecit à Deo suo, qui erat instar legitimi mariti. Interdum enim continget, errore & stultitia hominem aliquem leviter abripi, qui statim resipiscet. Videmus enim multos imperitos deludi ad breve tempus. Sed Propheta hic ostendit Israëlitas meditatos fuisse perfidiam illam, ut sponte à Deo defecerint. *Dixit* igitur: scimus enim hoc valere verbum Dicendi. non refertur ad externum sermonem & pronunciationem, sed ad interius consilium. *Dixit* ergo, hoc est, statuit apud se: quasi diceret, Ne quis mihi objiciat frivolam excusationem, quod fuerint decepti, quod fecerint hoc simpliciter. Ex professo, inquit, vos estis perfidi, & meditato consilio quæsistis repudium istud. Tamen tribuit hoc matri ipsorum, quia ab ipsa radice defectio incepit, quum traducti sunt à Jarobeam ad perversas superstitiones, & quasi hereditaria fuit malitiæ successio. Itaque voluit totum corpus hic damnare. *Dixit* igitur, *Ibo* post amatores meos qui dant mihi panem meum, & aquas meas. Sed non possum hodie absolvere, necesse est abrumpere sententiam.

Da omnipotens Deus, quando non tantum nuper nos adoptasti in filios, sed antequam nati essemus, & statim egressos ab utero matris dignatus es nos insignire symbolo sacræ illius redemptionis, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui: nos autem ingratitudine nostra tanto beneficio renunciavimus: da, inquam, ut memores nostræ defectionis & perfidiæ, cujus omnes sumus nobis conscii, & ob quam merito nos rejeceras, cum vera humilitate & cum fidei obedientia nunc amplectamur gratiam Euangelii tui rursus nobis oblatam, qua nobis te reconcilias, & perstemus constanter in pura fide, ne unquam deflectamus à vero fidei obsequio, sed magis ac magis proficiamus in agnitione misericordiæ tuæ, ut scilicet radicibus bene & profunde actis, ut etiam solide fundati in fiducia illius certæ fidei, nunquam deficiamus à sincero tuo cultu, donec tandem nos recipias in æternum illud Regnum, quod etiam sanguine ejusdem Filii tui nobis partum est, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. II.

Restat nobis exponendum ex verbis Prophetæ, quod Israëlitæ jactant proventum vini, & olei, & bonorum omnium sibi contigisse ex suis superstitionibus. Quod ergo tribuere debebant uni Deo, perperam transferunt ad idola. Hanc ingratitudinem hic Propheta accusat in persona ipsius Dei, & interea ostendit rebus prosperis sic deludi impios, ut se magis ac magis obdurent in suis superstitionibus. Idque non uno tantum tempore contigit, sed est fere ordinarium in mundo. Videmus ut hodie superbiant Papistæ, quia regnum in mundo obtinent, quia potiuntur & divitiis & honoribus. Putant igitur Deo acceptos esse cultus suos, quia non palam ostendit se illis adversum & infestum. ita etiam ab initio factum fuit. Ergo Propheta hic stultam illam confidentiam perstringit, ut sciamus non æstimandum esse semper amorem Dei ex prospero rerum successu. Duo igitur hic notanda

sunt,

sunt, quo superstitiosi homines falso adscribant suis idolis quod ab uno Deo profectum est: deinde quod colligant se à Deo amari, quia non statim sumit de ipsis vindictam: sicuti videmus Sodomitas fuisse præfractos, quia scilicet statuebant se placere Deo, quum deliciæ omne genus affluerent. Jam pergamus ad reliqua.

6. Propterea ecce ego concludo viam tuam spinis, & circumdo (*circumdabo*) sepem, (*ad verbum est, sepire sepem: sed tamen sensus clarus est, circumdabo sepem, vel maceriem*) & semitam suam non reperiet.

Hic Propheta eandem sententiam persequitur quam heri attigimus. Ostendit enim quam necessaria sit castigatio, postquam populus ita sibi blanditur in suis vitiis. Deus enim, quia videt homines non statim agnoscere sua peccata, quasi defendit causam suam, acsi litigaret sub aliquo judice. In summa igitur hic ostendit Deus, aliter non posse fieri quam ut pœnas sumat de tanta obstinatione populi: quia scilicet non aliud appareat remedium. *Propterea*, inquit, *ecce ego*. Pondus in hoc verbo subest: testatur enim Dominus se fore ultorem impietatum, ubi populus in angustias redactus fuerit: acsi diceret, Etiamsi non agnoscant statim Israëlitæ se merito pœnas dare, tamen ego jam pronuncio hoc fore opus meum, ubi privati fuerint deliciis, & sublata fuerit illis occasio superbiendi. Metaphorice autem significat se facturum ut populus non ita vagetur post sua idola, quemadmodum hactenus fecerat: sed retinet similitudinem scorti. Nam uxor impudica, si adulteros suos sequitur, necesse est ut maritus vel conniveat, vel non sit admonitus flagitii. Quicquid sit, tamen nisi permissa fuerit licentia à maritis, uxores non poterunt ita frangere conjugii fidem. Quod si maritus intelligat uxorem suam scortari, attentius eam custodit, observat omnes ejus vias die & noctu. Deus ergo similitudinem hanc usurpat. *Ego*, inquit, *concludam viam tuam spinis, & circumdabo maceriem*, ita ut nullus accessus ad scortatores pateat. Sed sub hac figura intelligit Propheta populum redigendum esse in tales angustias, ut non lasciviat in suis superstitionibus, sicuti prius solitus fuerat. Quamdiu enim Israëlitæ rebus prosperis usi sunt, putarunt sibi quidvis licere: hinc securitas, hinc etiam contemptus verbi Domini. Per *sepem* igitur & per *spinas* intelligit Deus res adversas, quibus constringit impios, ita ut desinant sibi blandiri, & non ita secure, ut prius solebant, suas superstitiones sequantur. *Non reperiet igitur vias suas*: hoc est, Ego cogam eos sic gemere sub onere malorum, ut amplius non laxent sibi habenas, quemadmodum prius fecerunt. Postea sequitur,

7. Et persequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inveniet: tunc dicet, Ibo, & revertar ad maritum meum priorem, quia melius mihi tunc fuit, quam nunc.

Jam ostendit Deus, quid futurum sit postquam multis pœnis castigaverit populum durum & rebellem. Priore membro ostendit, tam penitus hærere pervicaciam in cordibus ipsorum, ut non statim redituri sint ad sanam mentem. *Persequetur amatores suos*, inquit, *& quæret*. Hic refert Propheta, etiam ubi Israëlitæ multis pœnis castigati fuerint, mansuros tamen in sua pertinacia. Unde apparet quam dura sint cervice, & incircumcisi corde: quemadmodum Prophetæ illis exprobrant post Mosem. Et hinc colligimus, si leviter tantum fuissent castigati, hoc non potuisse sufficere ad correctionem. & tamen stupenda est ista obstinatio: nam Deus repudium fecerat cum ipsis, deinde coëgerat ipsos in extremas angustias: pergunt tamen acsi essent prorsus stupidi & omni sensu carerent. Nonne hæc prodigiosa est vecordia, quum homines ita obstinate ruunt, etiam ubi Deus opponit manum suam tam violenter? Sed tamen exprimitur talis obstinatio in Israëlitis. Sensus est igitur, Postquam subacti fuerint, non tamen protinus emolliet Deus ipsorum animos. Non ergo corriget eos Deus, licet conterat: quia major est ipsorum durities, quam ut statim flectantur ad docilitatem, quin potius persequentur amatores suos. In Persequendi verbo notatur vesanus fervor, quemadmodum videmus idololatras similes esse phreneticis. Quia igitur nulla est in ipsis temperies nec moderatio, sed vesanus furor retinet ad tempus superstitiosos, ideo Propheta dicit, *Persequetur amatores suos, & non apprehendet eos*. Quid hoc significat? Deus frustrabitur spem impiorum, ut intelligant se frustra colere falsos deos, & se cupide sectari perversas superstitiones. *Quærent eos*, inquit, *& non invenient*. Loquitur semper de ipso populo sub persona impudicæ & perfidæ uxoris. Videmus ergo quid voluerit Propheta: vindicat scilicet Deum ab omni culpa, ne homines obstrepant, quasi inclementius cum ipsis ageret. Ostendit, Deum, etiam quum tam rigidus est, parum tamen proficere, quia luctantur impii sua pertinacia cum ejus virgis, & non statim sinunt se cogi in ordinem. Jam secundo membro addit Propheta, fore tandem aliquem profectum, ubi idololatræ abusi fuerint Dei bonitate, ubi etiam obduruerint contra ejus virgas: tamen hoc non fore perpetuum, quia Dominus meliorem successum dabit. Sequitur ergo, *Dicet tunc, Ibo, & revertar ad virum meum priorem*. Hic clarius spem veniæ ostendit Propheta, quoniam de resipiscentia populi disserit. Scimus autem homines non resipiscere sine fructu, quia Deus semper ipsos paratus est excipere ubi redierint cum vero dolore. Propheta igitur hic consulto resipiscentiam populi prædicat, ut inde agnoscant Israëlitæ sibi utiles esse has correctiones, à quibus tamen homines semper natura abhorrent. Vellemus Deum nobis semper favere, vellemus etiam blande foveri in ejus sinu & delicate: interea autem non potest nos ad se allicere, quibuscunque id tentet modis: & hinc fit, ut etiam acerbæ sint nobis castigationes, & obmurmuret statim caro nostra. Ubi Dominus digitum suum attollit, priusquam nos feriat, statim gemimus & excandescimus, fremimus etiam adversus ipsum: denique nunquam possunt adduci homines ut libenter se offerant Deo castigandos. Propheta igitur nunc ostendit utilem fore nobis rigorem Dei, quia tandem adiget nos ad resipiscentiam: denique commendat Dei gratiam in ipso quoque rigore, ut sciamus Deum consulere suorum saluti, etiam dum inclementius videtur ipsos tractare. *Dicet igitur, Ibo, & revertar ad virum meum priorem*. Cæterum, notandum est, quum serio homines resipiscunt, hoc fieri singulari Spiritus instinctu, quia perpetuo manerent in illa pervicacia, de qua diximus: etiamsi centum annis Dominus assidue subigeret homines perversos, non tamen mutarent ingenium: & verum est dictum illud vulgare, Improbos facilius frangi quam corrigi. Sed quum post multas admonitiones tandem homines sapere incipiunt, hæc mutatio à Spiritu

Dei

Dei contingit. Jam ex hoc loco licet colligere quæ sit vera resipiscentia: nempe, ubi non tantum qui peccavit agnoscit se reum esse, & fatetur se dignum pœna, sed vere sibi displicet: deinde etiam serio affectu ad Deum se convertit. Videmus multos satis faciles esse ad confessionem & propensos, interea pergunt in eodem cursu: sed Propheta hic longe aliud nobis ostendit in vera pœnitentia: *Ibo, & revertar*, inquit. Pœnitentia igitur in actu ipso (ut loquuntur) sita est: hoc est, pœnitentia hominem ipsum mutat in melius, ita ut Deo se reconciliet, à quo prius defecerat. *Ibo igitur, & revertar ad virum meum priorem.* Quare? *Quia melius tunc mihi fuit quam nunc.* Iterum Propheta confirmat quod nuper diximus: nempe fideles ipsos non sapere nisi bene castigati fuerint. Neque enim hic Propheta de reprobis loquitur, sed de semine residuo. Exterminandus enim erat populus Israël: sed nunc Propheta declarat fore aliquos residuos, qui tandem proficient sub Dei ferulis. Quum ergo de electis intelligenda sit hæc concio Prophetæ, hinc colligere promptum est, quam necessariæ sint nobis castigationes, quia obstupescimus in nostris vitiis quamdiu parcit nobis Deus. Nisi ergo reipsa appareat Deum nobis esse infestum, nunquam hoc nobis in mentem veniet, resipiscendum esse. Nunc pergamus:

8. Et ipsa non cognovit quod ego dederim ei triticum, & vinum, (תירוש *significat proprie* mustum) & oleum, & argentum multiplicaverim ei. & aurum aptarunt ipsi Baal.
9. Propterea revertar, & tollam triticum meum tempore suo, & mustum meum suo statutó tempore; & eripiam lanam meam, & linum meum ad tegendam turpitudinem ejus. (*vel nuditatem: hoc est, quibus texit suam nuditatem.*)

Hic amplificat Deus ingratitudinem populi, quod scilicet non intellexerit unde tanta bonorum copia. *Non intellexit quod ego dederim ei*, inquit, *triticum & vinum.* Nam bis, vel duobus modis peccant superstitiosi homines: primum quod adscribunt suis idolis quod proprium erat unius Dei: deinde fraudant Deum ipsum honore debito, quia non intelligunt ipsum esse unicum auctorem, sed putant se ludere operam, si colant verum Deum. Conqueritur ergo nunc Propheta de hac ingratitudine: *Ipsa non intellexit quod dederim ei triticum, & vinum, & oleum.* Fuit autem hic inexcusabilis stupor in Israëlitis, quum satis superque admoniti essent, ex benedictione Dei fluere bonorum omnium copiam, & omne alimenti genus. Hoc clare testatus illi fuerat Moses, deinde conspectus terræ Chanaan erat illis viva imago divinæ gratiæ. Fuit igitur prodigiosa hæc amentia, quod populus, qui & re, & verbo satis edoctus fuerat, Deum unum omnia largiri, tamen hoc secum non expendit. Damnat igitur Propheta populi vesaniam, quod neque ipsa experientia quicquam profecerit, neque doctrina Legis. *Ipsa*, inquit, *non cognovit.* In pronomine demonstrativo est emphasis: debuerat enim populus familiariter assuescere cum Deo, quia educatus fuerat in ejus ædibus, quemadmodum mulier contubernalis est viri sui. Quod populus ita mentem suam, & sensus omnes averterit à Deo, hoc omni excusatione caret. *Ipsa ergo non cognovit quod ego dedissem ei triticum, & vinum, & oleum: quod multiplicassem ei argentum. & ita aurum aptavit ipsi Baal.* עשה non significat hic proprie Facere, sed Accommodare in usum. *Aptaverunt igitur aurum ipsi Baal:* quum non tantum deberent primitias omnium bonorum dicare mihi in obsequium & cultum numinis mei, quicquid bonorum in ipsos contuleram, aptarunt ipsi Baal. Videmus ergo hoc versu utrumque vitium reprehendi: nempe quod populus Deum fraudasset justo honore: deinde quod transtulisset ad sua idola quod uni Deo tribuere debebat. Jam hoc posterius vitium attigerat quinto versu, quia illic retulerat in persona populi, *Ibo post amatores meos, qui dant panem meum, & aquas meas, lanam meam, & vinum meum*, &c. Hic iterum repetit, quod *aptaverint aurum ipsi Baal.* Quantum attinet ad nomen Baal, non dubium est, quin hoc nomine complexi fuerint superstitiosi, omnes minores deos, ut vocant. Neque enim tantus furor corripuerat Israëlitas, ut obliti essent unum esse opificem cœli & terræ. Tenebant igitur principium illud, aliquem esse summum Deum, sed addebant patronos: & hoc fuit communi omnium gentium consensu receptum. Non putabant igitur Deum spoliari prorsus sua gloria, si adjungerent ei aliquos patronos, vel minores deos. Vocarunt autem communi nomine Baalim, quasi patronos: erat Baal qualiscunque patronus. Alii vertunt, Maritum. Sed non dubito quin semper hæc superstitio fuerit stultis hominibus, minores deos propius accedere ad homines, & ita esse quasi intermedios inter mundum & summum Deum. Quemadmodum hodie Papistæ habent suos Baalim, non quod existiment patronos suos esse loco Dei: sed quia formidant omnem Dei accessum, & non intelligunt Christum esse mediatorem, ideo, ut gratiam sibi concilient, huc & illuc se conferunt ad diversos Baalim: interea, quicquid honoris exhibent vel lapidibus, vel lignis, vel ossibus mortuorum, & omnibus suis figmentis, vocant cultum Dei. Ergo quicquid colitur apud Papistas, est Baal: sed habent interea pro suis Baalim suos patronos. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta hoc versu. Jam sequitur, *Propterea revertar, & tollam triticum meum tempore suo, & mustum meum suo statuto tempore.* Hic iterum Propheta ostendit Deum extrema necessitate cogi ad sumendam vindictam de impio & desperato populo. Proponit in medium quanta sit ipsius populi durities: deinde adjungit, Ergo quid restat, nisi ut priventur omnibus bonis, qui tam ingrati mihi fuerunt? Est enim hoc plus quam indignum, ut homines fruantur Dei beneficiis, & auctorem ipsum spernant, imo extollant in ejus locum hostes ejus, & quasi in nihilum redigant totum ejus imperium. Hoc enim faciunt superstitiosi: nam dejiciunt Deum è suo gradu, & ejus gloriæ insultant. Interea an Dominus ita prostituet sua beneficia, ut sinat profanari ab impiis, & ita etiam sibi impune illudi? Videmus ergo nunc consilium Prophetæ. Nam Deus hic ostendit nullum amplius esse aliud remedium, nisi ut Israëlitas spoliet omnibus suis donis: ditaverat enim ipsos, sed abusi fuerant tali opulentia. Necesse igitur fuit redigi ad extremam inopiam, ut desinerent polluere dona Dei, quæ sancta nobis esse debent: & ideo etiam utitur proprio verbo. Nam נצל significat proprie Eruere, liberare. Dicit, *Eripiam lanam meam, & linum meum.* Videtur enim notare injustam dominationem, quemadmodum si quis eripiat è manu prædonis quod injuste possidet, si quis liberet ab imperio tyranni miseros homines: ita etiam loquitur nunc Deus, Ego eripiam beneficia mea ab istis hominibus, qui perperam & injuste ea polluunt. Et addit; *Ad tegendam suam nuditatem.* ערוה proprie significat Nuditatem, sed non simpliciter. Est igitur nuditas rei pudendæ, quemadmodum Moses vocat carnem ערוה, pro aliqua parte probrosa, in qua est fœditas: sic etiam pro Fœditate capitur. Hæc particula sedulo notanda est, quia ostendit Deus: nisi idololatras denudet, semper ipsos fore obstinatos. Quare? quia scilicet utuntur tanquam tegumentis turpitudinis suæ. Dum triumphos suos agunt in mundo

mundo impii, putant quasi obducta esse vela, nequid turpe vel pudendum in ipsis conspici possit: quemadmodum summi reges & monarchæ suo splendore putant omnium oculos perstringi, & ita tam audacter lasciviunt: putant sua stercora bene olere: hæc est superbia mundi. Ita etiam superstitiosi homines, quum Deus illis indulget, putant se habere integumenta: ergo si se projiciant ad omne scelus, hoc putant esse quasi sacrum. Quare? Prospera enim fortuna tegitur quicquid est in ipsis obscœnum. Deus quum talem vecordiam in hominibus conspicit, an potest cessare quin eripiat bona sua, ne scilicet talis corruptela perpetuo grassetur? Hic enim est nimis crassus abusus, quod quum Dei beneficia sint totidem imagines gloriæ ejus, sicuti etiam in impiis relucet paterna ejus bonitas, ea mundus rapiat in finem prorsus diversum, & integumenta sibi faciat tegendæ turpitudinis suæ causa, quo liberius peccet, & cum Deo ipso bellum gerat. Ergo, ne amplius tegat turpitudinem suam, inquit, Ego eripiam quicquid illi contuli. Quum dicit, *Auferam triticum & vinum tempore suo, & statuto tempore*: non dubito quin tempus messis & vindemiarum designet: acsi dictum esset, Veniet messis, venient vindemiæ. Hactenus fuit magna ubertas: sed ego ostendam in meo arbitrio esse & terram & omnes ejus fructus. Quamvis ergo nunc saturi sint Israëlitæ, & cellas suas bene refertas habeant, sentient me dominari super messes & vindemias. Tempore igitur suo statuto. Voluit autem mature hanc pœnam denunciare Spiritus Dei, ut si sanabiles essent Israëlitæ, redirent in rectum cursum. Cæterum, quia tam obstinata fuit eorum cæcitas, ut contempserint totam hanc doctrinam, nulla excusatio illis superfuit. Jam sequitur,

10. Et nunc retegam flagitium ejus in oculis amatorum ejus, & nullus eripiet eam è manu mea.

11. Et cessare faciam omne gaudium ejus, festivitatem ejus, (*alii vertunt* tripudium) novilunium ejus, sabbathum ejus, & omnem diem ejus festum.

12. Et destruam (*vel in solitudinem redigam*) vineam ejus, & ficum ejus, de quibus dixit, Merces hæc sunt mihi, quam dederunt mihi amatores mei: & ponam eas (*vel redigam, nempe vineas & ficus*) in sylvam, & comedet (*vel depascet*) eas fera campestris.

Prosequitur eandem doctrinam, & Propheta explicat pluribus verbis, & etiam partitur, quod uno capite dixerat, in plura membra, vel species. Nunc primo dicit, *retegam flagitium ejus.* Quomodo hoc factum est? nempe postquam Deus integumenta illa abstulit sub quibus latebant Israëlitæ. Nam, ut diximus, hypocritæ blanditias sibi faciunt ex Dei beneficiis, & ita se occultant quasi sub cavernis, quemadmodum latrones: putant etiam se Deo impune illudere, quum pinguedine oculorum habent quasi obtusam aciem, quemadmodum dicitur in Psalmo. (Ps. 73: 7.) Jam ergo denunciat Deus futurum ut appareat fœditas populi, postquam scilicet privatus fuerit donis illis, quibus locupletatus fuerat ad tempus. Dicit, *Nunc retegam flagitium ejus in oculis amatorum ejus.* Significat hac voce mutationem, à qua populus sibi non timebat. Nam quamdiu non sentiunt ictus reprobi, subsannant omnes minas. Ergo ut Deus excutiat illis talem indulgentiam, dicit, *Nunc retegam in oculis amatorum ejus.* Ego non dubito quin Propheta loquatur de fictitiis diis, & de omnibus figmentis quibus Israëlitæ corruperant purum Dei cultum. Neque enim possum adduci, ut hoc vel de Assyriis, vel de Ægyptiis exponam. Scio (quemadmodum heri attigimus) fuisse tendiculas diaboli, fœdera quibus tam Israëlitæ quam Judæi sese junxerunt idololatris. hoc fateor: sed interim video quid præcipue agat Propheta. Hic enim directe invehitur in cultus perversos & vitiosos. Quid ergo hoc sibi vult, quod Deus reteget flagitium populi coram amatoribus ejus? Alludit ad mulieres impudicas, quæ audent etiam terrore compescere maritos, ne jure suo utantur. Quid? tu male me tractas: erit qui ultionem sumat. Sæpe mariti, etiamsi indigne ferant suum probrum, non tentant quod erat sui juris, quia vident sibi oppositum esse terrorem. Dicit igitur Deus, Hoc me non impediet quominus te castigem ut digna es. (alloquitur enim populum sub persona mulieris.) Ergo coram amatoribus tuis nunc retegam flagitium tuum: *Et vir non eripiet eam è manu mea.* Nomen Viri hic ponitur pro ipsis idolis: nam generale est apud Hebræos. Interdum ubi de brutis animalibus agitur, nomen Viri sumitur: de frustis etiam unius cadaveris. (Gen. 15. vers. 10.) Nam quum Moses describit sacrificium Abrahæ, Vir, inquit, aptatus est ad socium suum: hoc est, Abraham partes ipsas sacrificii inter se conjunxit: quemadmodum Gallice dicimus, *Il n'y a piece.* Deus ergo hic de ipsis idolis loquitur: *Nemo*, inquit, *eripiet eos è manu mea.* Nunc tenemus Prophetæ mentem. Simul etiam videndum est quorsum respiciat. Putabant enim Israëlitæ, quamdiu vigebant apud ipsos cultus perversi, se salvos fore & incolumes: hoc illis erat impossibile, nempe stante idololatria posse aliquid adversi accidere. Quoniam ergo imaginabantur falsos deos sibi esse instar invicti propugnaculi, Manebunt, inquit, idola tua, & tamen concides. Ego enim coram amatoribus tuis retegam flagitium tuum, & nemo ipsorum liberabit te è manu mea. Jam Propheta ad species descendit, ac priore loco dicit populum spoliatum iri suis sacrificiis, & festis diebus, & tota illa externa pompa, quæ larva erat pietatis apud ipsos. Postea adjungit spoliatum etiam iri suo victu & rerum omnium opulentia. Hactenus de nuditate loquutus est, sed nunc describit qualis futura sit nuditas: & quidem specialiter ostendit fore aliquando ut cessent sacrificia, cessent dies festi, neomeniæ, & quicquid pertinet ad externum cultum. *Cessare* igitur *faciam*, inquit, *omne gaudium ejus.* Loquitur de sacris gaudiis proculdubio, & hoc facile colligitur ex toto contextu. Addit, *Omnem diem ejus festum.* Quia tripudiare solebant in festis diebus, ideo nomen hoc ad morem illum posset referri. Postea addit, *Sabbathum*, & omnes dies festos. Fuit igitur hæc prior species nuditatis, quod Deus abstulit Israëlitis fallacem illam & evanidam religionis speciem, in qua sibi stulte placebant. Secunda nuditatis species fuit, quod exuti fuerint omnibus terrenis divitiis, & redacti ad miseram & extremam inopiam. Sed hodie non possem absolvere.

Da omnipotens Deus, quando tam sumus segnes ac tardi, ut etiam sæpius admoniti, non tamen reputemus vitia nostra, imo etiam manu tua castigati, tamen non statim redeamus ad sanam mentem: da, inquam, ut melius posthac sub virgis tuis proficiamus, nec simus etiam præfracti ac indomiti: sed simulac manum tuam sustuleris, quisque nostrûm ingemiscat, sentiamus mala nostra, deinde uno consensu nos tibi offeramus gubernandos: & interea patienter feramus tuas castigationes ac placide, neque tibi obmurmuremus, sed semper aspiremus ad veram pœnitentiam, donec tandem exuti omnibus vitiis & corruptelis carnis nostræ, perveniamus ad plenitudinem justitiæ, & ad veram illam & beatam gloriam, quæ nobis parata est in cœlo per Jesum Christum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO SEXTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. II.

Heri cœpimus exponere hunc versum, ubi Dominus de cessatione sabbathi, & neomeniæ, & externi cultus loquitur. Diximus spoliatum hoc modo fuisse populum Israël præclaris dotibus, quibus ornatus fuerat. Scimus autem Deum liberalem esse duobus modis erga homines. Nam communis est ejus beneficentia in victu & omnibus terrenis commodis: peculiariter autem liberalis est erga populum suum in donis supernaturalibus, ut vocant. Priore igitur loco Propheta dicit, *Ego cessare faciam sabbathum, & neomeniam, & dies festos.* Putabant enim se beatos esse quum celebrarent festos dies, quum sacrificia offerrent, quum denique apud eos externa pompa cultus Dei fulgeret. Scimus tamen neque legitimo loco Deum coluisse, neque etiam rite, ut ipse in Lege præceperat. Miscebant enim multas superstitiones, imo tota religio apud eos fœdata erat: sed putabant tamen hunc cultum Deo placere. Nunc videmus quorsum hæc pœna pertineat: nempe ut populus Israël jam desinat sibi blandiri in externa pietatis specie, postquam scilicet exutus fuerit & templo, & sacrificiis, & toto externo cultu. Hoc autem factum est quum Israëlitæ in exilium abrepti sunt. Scimus enim non prius destitisse à suis superstitionibus quam privati sunt patria, & tracti in exilium. Jam descendo ad secundam speciem: dicit Propheta, *Perdam* (vel *destruam*) *vitem ejus, & ficum ejus, de quibus dixit, Merces ista mibi;* hoc est, Istæ res sunt mihi merces, quam *dederunt mihi amatores mei: & statuam eas in sylvam, & depascet eas fera campestris.* Diximus hoc secundum esse spoliationis membrum, quod redacti sunt ad miseram penuriam Israëlitæ, quum ante apud eos non tantum magna copia bonorum esset, verum etiam luxuria, quemadmodum postea suis locis clarius videbimus. Quia ergo rebus prosperis turgebant, ideo Propheta nuditatem futuram illis denunciat: *Auferam,* inquit, *vitem & ficum.* Synecdochica est loquutio, quia sub vite & ficu complecti voluit Propheta omnem bonorum varietatem. Quicquid ergo ad victum pertinet, hic per metaphoram Propheta designat: & repetit quod dixerat nuper, nempe Israëlitas falso putasse hanc mercedem suis superstitionibus rependi, dum colerent falsos deos: dixerat, *Hæc est merces:* nomen scilicet deductum à verbo תנה alii verterunt Donum, sed male: fateor quidem paulo post sequi נתן quod Dare significat, unde quidam nomen derivant. Sed scimus innumeris Scripturæ locis אתנה proprie accipi pro Mercede: & transfertur interdum ad milites conductitios: sed tamen sæpe, ubi agitur de meretricibus, usurpant Prophetæ hoc nomen. Inducit ergo Propheta populum Israël sub persona meretricis. *Ista sunt merces mea,* (vel *istæ res sunt merces mea*) *quam mihi dederunt amatores mei.* Quoniam ergo sic obduruerant Israëlitæ in suis superstitionibus, ut non posset excuti illis falsa persuasio, donec privati essent bonis omnibus, ideo hanc pœnam illis denunciat, quod Deus auferet quicquid putarunt sibi provenire à suis idolis, vel diis fictitiis. *Convertam,* inquit, *hæc omnia in sylvam:* hoc est, redigam in solitudinem & vites & loca bene culta, sicut nihil proferant: quemadmodum fieri solet in locis desertis. Nunc ergo tenemus totum Prophetæ consilium: pergamus.

13. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus incensum (*vel suffitum*) illis obtulit, (*vel adolevit illis*) & ornata fuit inaure sua, & monili (*vel torque*) suo, & profecta est post amatores suos, & mei oblita est, dicit Dominus.

Confirmat proximam doctrinam. Diximus ante hac quam utilis sit ista admonitio, nempe quoties Deus tractat duriter homines, hoc modo ulcisci eorum peccata, & sumere justam vindictam. Nam etiamsi homines reputant se castigari à Domino, non tamen se penitus excutiunt & examinant, ut decebat. Repetit ergo Propheta quod prius vidimus, nempe hanc castigationem justam fore: & simul digito ostendit quid maxime displiceat Deo in Israëlitis, nempe quod religio ab illis vitiata esset: nihil enim utilius est cognitu, quam ut semper se assuefaciant homines ad Deum pure colendum, hoc illis testatum fieri, nempe omnes superstitiones esse tantæ abominationi Deo, ut eas ferre nequeat. Dicit igitur, *Visitabo super eam dies Baalim:* hoc est, Ubi viderint Israëlitæ se carere templo, orbatos esse & sacrificiis, & neomeniis, & jam nullum amplius externi cultus signum extare, agnoscant se ideo puniri, quia coluerint Baalim pro unico Deo. Interea Propheta rursus alludit ad meretrices, quæ se cultius ornant, & majore studio, dum expectant suos amatores, ut scilicet capiant eos suis illecebris. *Ornata fuit,* inquit, *inaure sua & monili suo.* Hoc facere solent superstitiosi, dum celebrant dies festos: putant enim magnam partem sanctitatis esse positam in splendore vestium: & videmus hodie stuporem hunc grassari adhuc in Papatu. Putarent enim se Deo, vel potius suis idolis facere gravem injuriam, nisi se colerent quum volunt peragere sacra sua. Hoc proculdubio fuit etiam communi errore & usu tunc receptum. Sed Propheta, quo melius ostendat Deum abominari tam crassas superstitiones, dicit eos similes esse scortis. Quemadmodum enim meretrix, ut viros alliciat, fucum sibi inducit, deinde vestit se splendide, & induit sua ornamenta, colit se monilibus & auro: sic etiam faciunt Israëlitæ, inquit: scortantur, & interea ferunt etiam signa suæ impudicitiæ. Talis est igitur allusio Prophetæ in his verbis, quum dicit, *Cultam fuisse monilibus & inaure, & profectam post amatores suos.* Gravissimum vero est quod in fine versus adjungit, *Mei oblita est.* Deus enim hic conqueritur nihil valuisse contubernium sui conjugii: quum vixisset cum populo suo tam longo tempore, & benigne atque humaniter eum tractasset, hanc memoriam fuisse sepultam. *Mei oblita est,* inquit. Est igitur tacita comparatio inter Israëlitas, quos Deus sibi adjunxerat, & alios homines, qui nunquam gustaverant puram religionem, non tenebant quisnam esset verus Deus. Neque enim mirum fuit gentes decipi imposturis Satanæ: sed quum Israëlitæ probe edocti essent, ac pridem assuevissent etiam ad verum cultum Dei, quod potuerint abjicere ejus memoriam, certe prodigiosa ingratitudo fuit. Quemadmodum si mulier ad tempus vixerit cum marito, & liberaliter ab ipso tractata fuerit, si postea se prostituit adulteris, & nullum amplius amorem mariti fovet vel retinet in animo

mo suo, hæc pravitas est quasi belluina. Nunc tenemus in quem finem hoc additum fuerit, *Israëlitas Dei fuisse oblitos.* Est enim gravis hæc & severa expostulatio, quod, quum diu coluissent verum Deum, abrepti fuerint ad tantam amentiam, ut colerent falsos deos, & in cerebro suo confictos. Prius enim didicerant quisnam esset verus & unicus Deus. In summa, hoc versu (quemadmodum prius admonui) confirmat Propheta non modo justas fore pœnas, quas Deus sumpturus est de impio populo, sed etiam necessarias: & interim demonstrat quam turpiter à fide conjugii defecerint, quum nihil apud ipsos valuerit Dei memoria, quoniam, sectati sunt idola, & figmenta cordis sui. Nunc pergamus.

14. Propterea ecce ego inclino illam, (*vel persuadeo illi. dicemus postea de hoc verbo*) & proficisci eam faciam (*hoc est, deducam eam*) in desertum, & loquar super cor ejus (*hoc est, loquar quod gratum est.*)

Hic Dominus clarius exprimit, postquam diu & variis modis afflixerit populum, se tandem propitium fore: neque id modo, sed etiam facturum ut pœnæ omnes cedant in salutem, & sint remedia ad morbos sanandos. Est autem Anastrophe, quum dicit, *Ecce ego inclino eam, & proficisci eam faciam in desertum*: ideo sic resolvi debent verba, Ecce ego inclinabo eam, vel persuadebo illi, postquam deduxero in desertum: tunc, inquam, *loquar ad cor ejus.* Sæpe פתה capitur in malam partem pro Decipere, vel inducere fallaciis, vel lactare, ut vulgo loquuntur: sed hoc loco accipitur pro blande alloqui: ita ut Deus persuadeat populo rebelli & obstinato quod rectum est. Hoc autem fore pronunciat, ubi deduxerit populum in desertum. Pendet hoc ex superiore doctrina, ubi dictum fuerat, Ego statuam eam sicuti in die nativitatis suæ. Alludit enim Deus ad primam populi redemptionem, quæ instar nativitatis fuit. Perinde enim acsi emergeret populus è sepulchro, tunc adeptus est novam vitam, quum liberatus fuit à tyrannide Ægypti. Tunc ergo genuit Deus sibi populum. Jam Propheta addit, *Ego*, postquam eam in desertum duxero, *inclinabo eam*, hoc est, reddam mihi flexibilem. His verbis significat nullam esse spem resipiscentiæ, donec ad extremum malorum populus deductus fuerit: quia si mediocres tantum pœnæ sumptæ essent, non fuisset correcta illius pervicacia. Hoc igitur versu Deus ostendit non ante malorum fore finem vel modum, quam populus in desertum tractus fuerit, hoc est, quam fuerit privatus & patria, & sacrificiis, & omni opulentia: imo privatus etiam fuerit ordinario victu, & conjectus in desertum & solitudinem, ubi rerum omnium penuria ipsum premet, ac ultima necessitas mortem minabitur. Ergo si tantum admonitus fuisset populus levibus pœnis, nihil profectum esset hoc modo: quia major erat durities, quam quæ posset levibus aut usitatis remediis flecti. Cæterum, hæc sententia eximiæ consolationis plena fuit, ne fideles prorsus deficerent, quum videbant se rapi in exilium, sibi tolli conspectum terræ quæ erat quasi speculum divinæ adoptionis: quum videbant se dispergi in varias partes, & jam nullum esse corpus, nullum esse Abrahæ semen. Ne ergo fideles absorberet desperatio, Dominus hoc modo lenire voluit eorum dolorem: quod si in desertum rursus tracti essent, eundem tamen manere Deum, qui prius eos redemit, & præditum esse eadem virtute & potentia, quam exeruerat erga patres ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Nam potuit calamitas tantum incutere terroris ipsorum cordibus, ut abjicerent omnem fiduciam gratiæ Dei, & statuerent se esse perditos. Deus proponit illis desertum. Quid? annon semel eduxi vos ex deserto? an ab eo tempore virtus mea imminuta est? Ego igitur idem maneo Deus quem patres vestri experti sunt: rursus ego educam vos ex deserto. Sed interea admonuit Deus incurabiles esse ipsorum morbos, donec ventum esset in desertum: hoc est, donec privati essent patria, & omnibus gratiæ testimoniis, ne amplius se in vana fiducia deluderent. *Postquam ergo duxero eam in desertum, tunc ego persuadebo illi*, vel *flectam ipsam.* Malo uti verbo flectendi vel inclinandi: quanquam verbum persuadendi non male etiam quadrat. Sed videtur tacita esse comparatio inter præsentem contumaciam populi, & obsequium quod Deo suo præstabit, ubi multis plagis fuerit subactus. Tunc ergo incipiet flexibilis esse populus, inquit, postquam abductus fuerit in desertum. *Et tunc loquar ad cor ejus.* Scimus quid valeat hæc loquutio ex Jesaiæ 40. capite. Loqui ad cor, est aliquid solatii afferre, & mulcere dolorem amico sermone, offerre benevolentiam, & spem aliquam proponere: ut qui prius mœrore confectus fuerat, tandem respiret, colligat animum, & spem concipiat melioris status. Et hæc loquutio diligenter notanda est, quia significat Deus jam non esse locum promissionibus suis, quoniam tam præfracti sint Israëlitæ. Non 2 *Cor.* 6. *vers.* 11. frustra dicebat Paulus Corinthiis, Os meum aperite, Corinthii: ego enim non sum angustus erga vos, sed angusti estis in visceribus vestris. Quia Corinthii, quum alienati essent à Paulo, quasi obstruxerant aditum ejus doctrinæ, ut non posset paterno more illos alloqui: sic etiam hoc loco Dominus testatur januam clausam esse suis promissionibus, quia si spem veniæ proponat Israëlitis, hoc erit ludibrio: si clementer eos ad se invitet, respuent, imo calcitrabunt, tanta est eorum ferocia: si illis reconciliari velit, aspernabuntur vel negabunt, vel abuti pergent ejus mansuetudine sicuti prius. Ostendit ergo eorum culpa fieri, ut non possit placide & amice cum eis agere. *Postquam ergo duxero in desertum, alloquar cor ejus.* Sciamus ergo, quoties privamur sensu gratiæ Dei, præclusam esse viam nostra culpa. Deus enim semper sponte ad mansuetudinem propensus foret, nisi obstaret nostra contumacia & durities. Ubi autem videt nos ita esse domitos, ut simus flexibiles, & parati ad reddendum obsequium, tunc etiam paratus est vicissim loqui ad cor nostrum: hoc est, paratus est se talem ostendere qualis est, plenum scilicet gratiæ & favoris. Ergo videmus quam bene conveniat hic contextus Prophetæ. In summa, duæ sunt partes. Prior est, quod Deus non in totum spem veniæ tollit Israëlitis, siqui sint sanabiles inter eos: sed ostendit, etiamsi severa sit castigatio, tamen utilem fore: quemadmodum constabit ex ipso profectu. hoc est unum membrum. Alterum vero, ne nimium festinent sciscitando cur non Deus citius mitiget suum rigorem: respondet nondum esse maturum tempus, quia non sint capaces suæ mansuetudinis, donec gravioribus pœnis paulatim fuerint domiti & humiliati. Jam pergamus.

15. Et dabo ei vineas suas illinc, (*ab eo loco*) & vallem Achor in apertionem (*vel januam*) spei: & canet illic sicuti diebus adolescentiæ (*vel pueritiæ*) suæ, & sicut in die quo ascendit è terra Ægypti.

Nunc declarat etiam Propheta, favorem Dei non solum verbis, sed effectu & experientia perspicuum fore, ubi populus flexus ad obsequium fuerit. Dixerat Propheta proximo versu; Loquar ad cor ejus: nunc addit, Ego proferam certum & illustre testimonium favoris mei, ut sentiant me sibi reconciliatum esse.

Dicit

Dicit igitur se daturum vites. Dixerat prius, Ego destruam vites ejus & ficum: nunc tantum vinearum fit mentio: sed sub una specie omnes alias comprehendit Propheta, ut diximus. Vites autem elegit, quia in vitibus maxime refulget Dei liberalitas. Nam panis necessarius est ad vitam tolerandam, vinum abundat, & tribuitur etiam illi officium Psal. 104. exhilarandi cordis. Panis cor hominis confirmat vel sustentat: vinum lætificat cor hominis. Quoniam ergo vites non tantum ad necessarios usus plantari solent, sed ad copiam liberaliorem; ideo Propheta dicit Dominum, postquam reconciliatus fuerit populo, daturum vites suas ab eo loco: *Et dabo*, inquit, *vallem Achor.* Alludit ad situm deserti. Nam statim atque egressi sunt Israëlitæ ex deserto, excipit eos planities Achor, quæ erat fertilis & amœna, vitifera etiam. Quidam putant Prophetam alludere ad ultionem
Jos. 7:18. quæ tunc inflicta fuit populo propter sacrilegium Acham: sed meo judicio falluntur. Nam Propheta hic nihil aliud intelligit, quam subitam fore mutationem in statu populi, quemadmodum contigit postquam egressus est è deserto. Nam in deserto ne granum quidem erat tritici, vel hordei, nullus etiam acinus uvæ: denique fuit penuria conjuncta cum mille mortibus in deserto. Statim atque pedem extulit populus, descendit in planitiem Achor, ubi erat summa amœnitas & fœcunditas. Hoc ergo simpliciter Propheta intelligit, postquam resipuerit populus, nullam fore moram in Deo, quin liberet ab omnibus malis, & restituat beatam rerum omnium copiam, sicuti factum est quum descendit olim populus in planitiem Achor. Reducit ergo Israëlitis in memoriam quod patribus ipsorum contigerat. *Vites ergo suas dabo et ab eo loco*: hoc est, Simulatque verbo testatus fuero amorem meum, reipsa sentient & experientur me vere & ex animo reconciliatum esse, & intelligent quam propensus sim ad beneficentiam: quia non diu tenebo populum ipsum suspensum. Et addit, *Ad apertionem spei*, vel *ad januam spei.* Hic significat restitutionem fore quasi à morte in vitam. Tametsi enim quotidie cernebat suis oculis populus vitam suam curæ esse Deo, quum Man è cœlo plueret, quum ex rupe etiam manaret aqua, tamen erat quædam interea mortis species ante oculos. Quamdiu ergo populus in deserto peregrinatus est, semper opposuit Deus mortis terrores: denique, ut diximus, sepulchrum fuit habitatio deserti. Postquam autem populus descendit in planitiem Achor, jam cœpit haurire vitalem auram: sensit etiam se tunc demum vivere, quia potitus erat suo voto. Venerat enim jam in conspectum hereditatis sibi promissæ. Quemadmodum ergo vallis Achor fuit initium & quasi janua bonæ spei patribus, ita etiam Propheta nunc alludens ad illam redemptionem, dicit, Deum momento tam benigne acturum cum Israëlitis, ut aperiat eis spei & salutis januam, sicuti fecerat olim in valle Achor ipsorum patribus. *Et canet illic.* Ex contextu facile colligimus hallucinari interpretes, qui subtiliter philosophantur in valle Achor. Verum quidem est, radicem nominis esse verbum עכר, quod significat turbare vel perdere: & nomen illud fuisse impositum loco ab eventu: sed Propheta nihil tale respexit, quemadmodum facile apparet ex secundo membro. Dicit enim, *Canet illic sicuti diebus adolescentiæ suæ*, & sicut in die quo ascendit è terra Ægypti. Tunc enim demum pleno ore celebravit populus Dei laudes, postquam potuit conjicere oculos in terram promissam, postquam vidit jam venisse finem tam severæ Dei vindictæ, quæ grassata fuerat per totos quadraginta annos. Tunc ergo populus effudit corda & linguas suas in laudes Dei. Ergo Propheta hic talem fore restitutionem docet, ut possit populus canere Dei laudes in solidum, & non vulgares illi gratias agere, quemadmodum solent qui aliquo incommodo levati sunt: sed qui sunt redempti à morte in vitam. *Canet* igitur *sicuti diebus pueritiæ suæ: & sicuti die illo, quo ascendit è terra Ægypti.* Ita videmus hic spem fieri liberationis, ut animos suos fideles in exilio sustineant, & foveant spem futuræ gratiæ: quamvis ad tempus aversa sit ab ipsis Dei facies, ut tamen expectent futuram liberationem, nec dubitent Deum sibi fore propitium, ubi scilicet perfuncti fuerint justis pœnis, atque ita correcti fuerint: quia, quemadmodum diximus, sufficere ad subigendam eorum pervicaciam non poterat mediocris aliqua castigatio. Sequitur,

16. Et erit in die illo, dicit Jehova, vocabis me, Vir meus: (*vel marite mi*) & non vocabis me amplius, Baal meus. (*alii vertunt, non vocabis me amplius, Dominus meus: sed retinendum est nomen Baal, sicuti mox dicam.*)

Jam pluribus verbis continuat Propheta suam sententiam. Ostendit enim, postquam resipuerit populus, fructus etiam pœnitentiæ palam fore conspicuos. Fructum unum commemorat, quod pure incipiet tunc coli Deus, superstitionibus abolitis. *Erit*, inquit, *in die illo, dicit Jehova, tu vocabis me, Vir meus.* Ponit hic nomen Viri, ut ostendat populum, postquam fuerit correctus, memorem fore fœderis quod Deus cum ipso pepigerat: in fœdere autem erat pactio mutui conjugii, quemadmodum prius dictum fuit. Videmus ergo quid Propheta sibi velit: docet tunc populum non amplius addictum fore superstitionibus ut olim, sed memorem potius fœderis Dei mansurum in vera & sincera conjugii fide. Vocabis ergo me, *Vir meus:* hoc est, Tu senties qualis tibi sim, nempe adjunctus sacro & inviolabili conjugio. *Et non vocabis me amplius, Baal meus:* hoc est, non impones mihi falsum & alienum nomen: quemadmodum nomen Baal passim volitabat in ore omnium, sicuti prius dixi. Sed conjungi etiam debet proximus versus.

17. Et auferam nomina Baalim ex ore ejus, & non recordabitur amplius nominis ipsorum. (*Baalim scilicet.*)

Hoc versu clarius explicat Propheta quod prius dixit: nempe tunc fore novam populi mentem, ut pure Deum colere incipiat, quum prius implicitus esset suis superstitionibus. Sensus est igitur, Religio tunc in verum statum redibit, quia cessabunt nomina Baalim. Diximus unde prodierit nomen illud: neque enim profani homines volebant detrahere unicum Deum è solio cœlesti, quum sibi fingerent plures deos: sed quum relinquerent supremum aliquod numen, tamen volebant habere patronos quibus uterentur ad conciliandam summi Dei gratiam & favorem. Et satis facile colligitur ex Platone hanc fuisse admodum vulgarem doctrinam: nec dubium est quin Judæi etiam saperent ex communi aliorum sensu. Habebant igitur suos Baalim. Cæterum quamvis Baalim vocabant patronos, tamen nomen hoc usurpatum fuit pro Deo: Colamus Baalim. quemadmodum Papistæ quum irrumpunt in sua templa, statim se convertunt ad simulachrum Mariæ, vel cujuspiam Sancti, & non audent accedere ad Deum. Interea colunt Deum, hoc est, obtendunt se Deum colere: & superstitiones vocantur cultus Dei. Sic ergo apud Israëlitas quanquam non fuit abolita Dei summi majestas, tamen acciderat quod etiam Papistæ dicunt,

dicunt, Christum non cognosci inter Apostolos: omnia erant permixta illic & confusa. Dicit igitur, *Ego auferam Baalim ab ore ejus, & non recordabitur amplius nominis Baalim*: hoc est, contenti erunt pura fidei professione, & celebrabunt nomen unius Dei: non amplius miscebunt sua commenta cum doctrina Legis, atque ita vitiabunt purum Dei cultum & integrum: sed acquiescent in uno & solo Deo. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Colligimus autem ex hoc loco, non posse bene reformari Ecclesiam, nisi formata ad obsequium fuerit multis Dei ferulis. tunc enim Dominus creat sibi novum populum. Et videmus hodie quantus stupor in eorum animis dominetur, qui non fuerunt bene præparati ad Dei cultum. Rident quidem superstitiones Papatus, sed interea sunt quidam Cyclopes: videmus esse meram barbariem in ipsorum cordibus. Ergo non frustra hic Propheta dicit, tunc fore verum religionis statum, ubi Dominus populum suum penitus domuerit. *In die illo* igitur: refertur hoc ad graves illas pœnas quas sumpturus erat Deus de Israëlitis. *In die ergo illo, dicit Jehova, non amplius vocabis me Baal: sed vocabis me maritum.* Quare? Quia *Auferam nomina Baalim ex ore tuo*: hoc est, Ego faciam ut populus abjiciat omnia sua figmenta, & contentus sit pura doctrina Legis meæ. Interea etiam tenendum est, hic laudari fidei confessionem à Propheta. Et certe hic est veræ pœnitentiæ fructus, ubi ore & lingua testamur nobis unicum esse Deum, & non pudet nos ejus nomen celebrare coram mundo, etiamsi insaniat contra nos. Simul monemur his verbis, non posse nimium diligentiæ & studii adhiberi, ut bene purgemur ab omnibus inquinamentis. Nam quamdiu apud nos manent aliquæ reliquiæ superstitionis, semper nos involvunt: atque ita impingimus, vel saltem non tam strenue currimus ut decebat. Quoniam ergo, quicquid retinent homines ex suis pravis figmentis, obstaculo est ne recta ad Deum aspirent; ideo eniti nos convenit, ut prorsus cessent nomina Baalim, & aboleantur inter nos: hoc est, ne quid nos impediat vel retardet in vero Dei cultu. Jam precemur.

Da omnipotens Deus, quando tot tibi objicimus obstacula pravitate carnis nostræ & ingenii, ut videamur quasi data opera præcludere januam bonitati tuæ, & paterno favori: da, inquam, ut Spiritu tuo sic emolliantur corda nostra, & corrigatur ista durities quæ hactenus invaluit, ut nos tibi subjiciamus cum vera docilitate: atque ita vicissim nos blande & comiter ad te invites, ut curramus suavi invitatione allecti, & sic curramus, ut non fatigemur in cursu nostro, donec tandem nos ad te colligat Christus, & simul etiam ad te perducat in vitam æternam, quam nobis peperit sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA

IN

HOSEAM PROPHETAM.

CAP. II.

18. Et percutiam illis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & prælium confringam è terra, & quiescere eos faciam ad fiduciam. (*hoc est, confidenter.*)

Hic Propheta ostendit beatum fore populum modis omnibus, ubi redierit in gratiam cum Deo suo: & simul admonet, hinc oriri omne malorum genus, quod homines iram Dei in se provocant. Deo igitur infesto, necesse est etiam omnia nobis esse adversa. Nam quum Deus creaturas omnes habeat in arbitrio suo & manu, armat eas in vindictam contra nos, quoties ita visum est: ubi autem nobis est propitius, simul etiam facit, ut quicquid in cœlo & terra est saluti nostræ serviat. Quemadmodum ergo in Lege sæpius minatur, se, ubi volet de populo pœnas sumere, facturum ut bruta animalia, & aves cœli, & omne etiam reptilium genus exequantur suam vindictam: ita hoc loco denunciat, pacem fore hominibus ubi illos in gratiam receperit. *Percutiam*, inquit, *fœdus in die illa cum bestia agri.* Scimus quid alio loco dicatur, Si tu domi te includas, serpens illic te mordebit: si vero domum egrediaris, vel ursus, vel leo tibi occurret in via: (Amos 5. vers. 19.) quibus verbis significat Deus nos effugere non posse suam vindictam, si nobis iratus sit: quia tam leones & ursos, quam serpentes in nos armabit, idque domi & foris. Hic autem dicit, Percutiam illis fœdus cum animalibus: ut scilicet animalia officio suo in nos fungantur. Scimus enim creata esse in hunc finem, ut se hominibus subjiciant. Quum ergo destinata sint in usus nostros, naturaliter debebant nobis subesse: & scimus Adam hoc fuisse promeritum ut tam contumaciter sese attollant in nos feræ bestiæ, quæ sponte alioqui & placide nobis parerent. Jam quum sit hæc horribilis dissipatio, ubi bruta animalia in homines sæviunt, quos debebant pro dominis suis agnoscere, Dominus hic nos ad primum naturæ ordinem revocat: *Paciscar*, inquit, *illis fœdus cum bestia agri*: hoc est, Faciam ut agnoscant bruta animalia, quem in finem condita sint: ut scilicet se posthac hominum dominio submittant, & nihil amplius sit contumaciæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Admonet enim Israëlitas cuncta eorum saluti fuisse contraria, quantisper fuerunt alienati à Deo: ubi autem redierint cum ipso in gratiam, tunc dissipationem illam non amplius fore, quæ ad tempus visa fuerat: quia scilicet vigebit legitimus naturæ ordo, ut bruta animalia se patiantur redigi in obsequium. Hoc est fœdus de quo nunc loquitur Propheta. *Percutiam* igitur *fœdus illis*, hoc est, ipsorum nomine, *cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ.* Sequitur, *Confringam arcum, & gladium, & prælium*: hoc est, omnia instrumenta bellica: nam hac voce מלחמה complexus est Propheta quicquid aptatur in usus belli. *Confringam* ergo *omne genus armorum, in die illa*, inquit, *& habitare eos faciam secure.* Hoc postremo membro declarat quid valeat armorum & gladiorum confractio, nempe ut Israëlitæ, qui prius inter varios terrores inquieti fuerant, posthac habitent in pace, neque amplius quicquam metuant periculi. Hæc est summa. Jam memoria repetere convenit quod prius diximus, Prophetam sic loqui de populi restitutione, ut vaticinia sua extendat usque ad regnum Christi, quemadmodum etiam colligere licet ex Pauli testimonio, quod prius citavimus. Videmus ergo non restringi gratiam Dei, de qua nunc Propheta concionatur, ad breve tempus, vel ad paucos annos: sed patere ad Christi regnum, & nobis communem esse cum veteri populo. Sciamus itaque, nisi peccatis nostris Dei vindictam in nos provocemus,

mus, omnia fore nobis addicta, ut scilicet promoveant salutem nostram: & per nos stare, quominus singulæ creaturæ obsequium suum nobis præstent: quia ubi tumultuamur contra Deum, nihil mirum est si etiam bruta animalia in nos ferociant ac sæviant. Qualis enim potest esse pax, ubi bellum ipsi Deo inferimus? Si ergo homines subessent Dei imperio, ut decebat, in brutis animalibus nulla esset contumacia: imo placide quiescerent sub præsidio Dei, quicunque turbantur. Sed quia insolescimus adversus Deum, ipse merito se ulciscitur, & ita excitat nobis varias pugnas, & varios tumultus. Hinc ergo gladii, hinc arcus in nos intenti sunt, hinc etiam prælia nobis moventur, quia non desinimus pugnare adversus Deum. Cæterum, simul notandum est, hoc pro singulari beneficio poni, ut populus confidenter habitet. Scimus enim, etiamsi reliqua omnia nobis suppetant, tamen miseram esse nostram conditionem, nisi degamus in pace. Posuit ergo hanc particulam Propheta, quasi beatæ vitæ cumulum. Jam sequitur,

19. Et desponsabo te mihi in perpetuum, & desponsabo te mihi in justitia, & in judicio, & in clementia, (*vel bonitate*) & in misericordiis.

20. Et desponsabo te mihi in fide, (*aut veritate*) & cognosces Jehovam.

Hic Propheta rursus modum declarat quo Deus populum suum in amorem recipiet. Perinde enim acsi populus non violasset fidem conjugii, promittit illum Deus fore sibi loco sponsæ: quemadmodum siquis ducat puellam virginem & intactam. De populi defectione antehac diximus. Porro, quia repudium Deus fecerat, hoc non jam vulgaris fuisset gratiæ, populum ipsum recipi à Deo, & recipi cum venia: quemadmodum si mulier ad maritum suum redeat, hoc magnum est, si ignoscat maritus, neque exprobret flagitia quæ admisit. Sed Deus ultra progreditur, quod scilicet desponsabit sibi populum tot probris infamem: idque abolitis peccatis, acsi contraheret novas nuptias, & si de integro illum sibi conjungeret. *Desponsabo* igitur *te mihi.* Nunc tenemus quorsum pertineat Desponsandi verbum. Significat enim Deus se fore immemorem perfidiæ ob quam populum prius abjecerat, ut deleat omnem ignominiam. Etenim hæc receptio in gratiam honorifica, quum Deus se offert ad novum conjugium, acsi populus non fuisset similis mulieri adulteræ. Dicit autem, *Desponsabo te mihi in perpetuum.* Subest tacita antithesis inter conjugium de quo hactenus loquutus est Propheta; & alterum istud, de quo nunc Deus paciscitur. Nam Deus populum redimens, jam contraxerat cum eo conjugium, ut diximus: sed populus defecerat à fide. hinc alienatio & divortium. Fuerat ergo conjugium illud non modo temporale, sed caducum vel fragile, quia populus non diu in obedientia stetit. Hic autem novum conjugium Propheta asserit stabile & perpetuum fore: opponens scilicet hunc durabilem statum defectioni, quæ populum à Deo alienaverat statim. *Desponsabo* ergo *te mihi in perpetuum,* inquit. Nunc declarat quibus legibus hoc facturus sit: nempe, *in justitia & judicio:* deinde, *in clementia & misericordiis:* tertio, *in fide.* Deus quidem pepigerat ab initio cum Israëlitis in justitia & judicio: hoc est, in ejus fœdere nihil fuit simulatum vel fallax. Quum ergo sincere Deus populum adoptasset, quibus vitiis opponit justitiam & judicium? Respondeo, hæc nomina ad utramque partem contrahentem referri. Justitiam ergo Deus intelligit non suam duntaxat, sed quæ mutua sit, & reciproca, ut loquuntur. Porro, per *justitiam & judicium* intelligitur rectitudo in qua nihil deest. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem. Jam secundo addit, *In clementia, & misericordiis:* quibus verbis significat, etiamsi indignus sit populus, tamen hoc non fore obstaculo, quominus in gratiam cum Deo redeat: quia scilicet in hac reconciliatione Deus respiciet bonitatem suam potius quam merita ipsius populi. Tertio addit, *In fide*, confirmans quod prius attigimus de stabili firmaque hujus conjugii duratione. Scio nomen Justitiæ & Judicii subtilius exponi à quibusdam. Dicunt enim Justitiam esse, quæ nobis à Deo confertur gratuita imputatione: Judicium vero pro defensione sumunt, quam violentiæ & injuriis hostium nostrorum opponit. Sed hic non dubito quin generaliter significet Propheta fœdus hoc ratum fore, quia utrimque aderit veritas & rectitudo. Et ut hoc clarius intelligatur, sumamus locum ex Jeremiæ 31. capite, ubi conqueritur Deus fœdus suum, quod cum veteri populo percusserat, non fuisse firmum, quia scilicet ipsum deseruerant. Non fuit, inquit, diuturnum fœdus meum cum patribus vestris. Quare? Ipsi enim recesserunt à mandatis meis. Deus quidem optima fide populum tunc sibi adoptavit, & nulla justitia in eo desiderari potest: quia autem nulla fuit constantia & veritas in populo, fœdus ipsum evanuit: ideo adjungit Deus, Posthac feriam novum fœdus vobiscum, quia insculpam Leges meas in corda vestra: & quæ sequuntur. Nunc ergo videmus quid significet Propheta, quum loquitur de justitia & judicio: nempe Deum facturum ut servetur utrimque fides conjugii, quia populus quem ab exilio restituet, non violabit amplius datam fidem, neq; ita perfide se geret. Sed notandum est quod additur, nempe *in bonitate & misericordiis.* Hanc etiam partem non omittit Jeremias, quia addit, Iniquitatum ejus non recordabor. Quia ergo trepidare poterant Israëlitæ sibi male conscii, Propheta huic diffidentiæ mature occurrit, promittens conjugium, quod Deus contrahere de integro paratus est, fore in clementia & misericordiis. Non est igitur quod populum absterreat sua indignitas, quia hic Dominus explicat immensam suam bonitatem, & incomparabiles suas misericordias. Poterat quidem hoc notare Propheta uno verbo, sed bonitati addit misericordias. Populus enim demersus erat quasi in profundam abyssum, ut vix speranda esset restitutio. Ergo vix poterat nomen *clementiæ* vel *bonitatis* sufficere ad erigendas mentes, nisi confirmationis loco additum esset secundum nomen, *in misericordiis.* Jam addit, *In fide:* & per fidem non dubito quin rursus intelligenda sit illa stabilitas, de qua dixi. Nam quod philosophantur quidam, Desponsabo te mihi in fide, hoc est, per Evangelium, quia amplectimur gratuitas Dei promissiones, & ita sancitur fœdus quod Dominus vult nobiscum pacisci, illud nimis argutum est. Simpliciter ego interpretor hac voce notari firmitatem. Cæterum, postea ostendit Propheta ideo ratum fore hoc fœdus, quia reciproca erit veritas. *Cognoscent Jehovam*, inquit. Non dubito quin mutuatus sit ex hoc loco Jeremias quæ habentur illo 31. capite. Nam illic etiam addit, Posthac non docebit quisque proximum suum, quia omnes à minimo usque ad maximum cognoscent me, inquit Dominus. Hic Propheta noster dicit uno verbo, *Cognoscent Dominum.* Hinc ergo fœderis stabilitas, quia Deus luce sua corda eorum diriget, qui prius in tenebris erraverant, & vagati fuerant post suas superstitiones. Quum ergo horrenda cæcitas grassata esset in populo Israëlitico, hanc lucem rectæ notitiæ Hoseas promittit. Ubi autem talis est Dei cognitio, populus à Domino non deficit, neque abripitur post Satanæ fallacias. Manet igitur tunc firmum Dei fœdus. Nunc tenemus summam verborum. Quod Hieronymus existimat hic Prophetam desponsationem ter promittere, quia semel Dominus populum sibi desponsaverat in Abraham: secundo, quum

ex

ex Ægypto eum deduxit: tertio, quum totum orbem simul reconciliavit in Christo: illud est argutum, sed frivolum. Ego enim simplicius hoc accipio, quod Propheta tertio desponsationem in medium adducat, quia difficile fuit revocare populum à metu & desperatione, quia scilicet satis tenebat quam graviter, & quidem variis modis, se à Deo alienasset: oportuit igitur adhibere multa solatia, quæ valerent ad fidei confirmationem. Hæc ratio est, cur non semel Dominus hic dicat, *Desponsabo te mihi*: sed tertio repetat hoc verbum. Visus est enim tunc Propheta concionari de re incredibili. Nam quale hoc exemplum est, ut Dominus putidum scortum in uxorem accipiat? imo ut contrahat novum conjugium cum impura adultera, & flagitiis cooperta? Hoc erat instar portenti. Ergo Propheta, ne quid impediat animos, quominus recumbant in hanc promissionem, dicit, Ne dubitetis: Dominus enim vobis sæpius confirmat certum hoc fore. Jam quum hic promissio nobis sit communis, videmus in his Prophetæ verbis quale sit salutis nostræ exordium: Deus sibi desponsavit Israëlitas, quum reducti sunt ab exilio in bonitate & misericordiis. Quid nobis cum Deo commune est, ubi nascimur, & egredimur ex utero, nisi gratuito nos adoptet? quia scimus nos nihil afferre præter maledictionem. Hæc est totius humani generis hereditas. Quum ita sit, necesse est fundari totam nostram salutem in bonitate Dei, & miserationibus. Sed alia etiam nostra fuit ratio, quum rursus in gratiam nos Deus recepit. Eramus enim fœdifragi sub Papatu: nemo est nostrûm qui non desciverit à fide baptismi sui: & ita non potuimus redire cum Deo in gratiam, nisi nos gratuito sibi adjungeret. Deus autem non tantum nobis ignovit, sed contraxit novum conjugium, ut nunc pleno ore possimus tanquam in die adolescentiæ nostræ ei agere gratias, quemadmodum prius dictum fuit. Sed notanda est clausula hæc, ubi dicit, *Cognoscent Dominum*. Videmus enim dissipari nos simulatque deflectimus à recta & pura Dei notitia, imo prorsus evanescere. Quum igitur salus nostra in luce fidei consistat, semper intentæ sint mentes nostræ ad Deum, ut scilicet maneat firma & stabilis ejus conjunctio, quam per Euangelium pepigit. Quia autem hoc non est in potestate vel arbitrio hominum, colligere promptum est, Deum non modo offerre suam gratiam in externa prædicatione, sed simul in renovatione cordium. Nisi ergo Deus nos de integro crearet sibi in novum populum, nihilo plus esset firmitatis in fœdere quod hodie nobiscum percutit, quam in illo veteri quod olim sub Lege pepigit cum Patribus. nam si conferimus nos cum Israëlitis, nihilo sumus meliores. Necesse est igitur, ut Deus intus operetur & efficaciter in cordibus nostris, quo ratum sit ejus fœdus. Imo quum ejus notitia sit speciale Spiritus donum, certo colligere licet, hic non tractari solum de externa prædicatione, sed adjungi simul Spiritus gratiam, qua Deus nos ad imaginem suam reformat: quemadmodum etiam prius ostendimus ex loco illo Jeremiæ. Sed ne quid videamur aliunde accersere, ex Prophetæ verbis idem liquido constat, quod scilicet non aliud sit vinculum firmitatis ad fovendum & retinendum Dei fœdus, nisi quatenus se nobis patefacit. Id autem fit non tantum externa doctrina, sed quia illuminat mentes nostras per Spiritum suum, imo etiam reformat corda nostra. Sequitur,

21. Et erit in die illa, exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, & ipsi audient terram:
22. Et terra exaudiet frumentum, & mustum, & oleum, & ipsa exaudient Jizreel.

Iterum Dominus promittit nihil populo defore, ubi fuerit ipse erga eum placatus. Est quidem hoc primo loco nobis expetendum, ut Deus propitius sit nobis. Perperam enim faciunt qui tantum cupiunt sibi bene esse & commode, interea non admodum curant gratiam Dei. Propheta ostendit unde incipiat hominum felicitas, nempe ubi Deus ipsos sibi adoptat in populum, ubi etiam peccatis abolitis eos sibi desponsat. Hoc ergo primo loco expetere convenit, quia, ut diximus, præposterum est hoc desiderium, ubi rapimur ad terrenæ vitæ commoda, ubi quietem, & rerum omnium affluentiam, & sanitatem corporis, & alia expetimus. Propheta ergo jam ostendit, tunc vere felices nos esse, ubi Dominus nobis placatur: neque id modo, sed etiam iterum nos in amorem suum complectitur, & contrahit sanctum illud conjugium, ea lege, ut sit nobis pater & servator, & tuti simus atque salvi sub ejus præsidio & fide. Sed interim descendit ad secundum gradum. Felicitas quidem nostra, ut diximus, in Dei amore posita est: sed istæ accessiones locum habent postea, quod scilicet Dominus nobis prospicit, & curam gerit nostri, ita ut suppeditet quicquid ad tolerandam vitam necesse est. Hoc ergo posterius membrum nunc exequitur Propheta: dicit, *In die illa*. Videmus ut nos revocet ad fœderis memoriam, ne scilicet contenti simus saturitate, quemadmodum vulgo homines addicti sunt suis commodis, ut dictum fuit. Propheta ergo hic statuit nobis fœdus Domini ante oculos, postea addit gratiam Dei perventuram usque ad triticum, usque ad vinum & oleum. Sed notanda sunt Prophetæ verba: *exaudiam*, inquit, vel *respondebo*. ענה significat *respondere*: sed hic tantundem valet atque *exaudire*. *Exaudiam*, igitur, *exaudiam cœlos, & ipsi exaudient terram*. Hæc etiam repetitio non supervacua est, quia jampridem Israëlitæ fame confecti erant, quum abducti sunt in exilium: acsi cœli fuissent ferrei, nulla pluviæ gutta inde stillabat. Poterant igitur ita apud se reputare, jam nihil esse sperandum. Sed hic Deus ipsos erigit, *Exaudiam, exaudiam*, inquit: acsi diceret, Non est quod vos exanimet misera ista conditio, in qua vos diu languere passus sum, ut ferebant peccata vestra: sed posthac ego cœlos exaudiam. Quemadmodum prius admonuit Propheta, si in nos truculentæ sint bestiæ, hoc iræ Dei esse signum: ita etiam docet his verbis cœlos non arcano aliquo instinctu siccos, sed ubi Deus arcet suam gratiam, tunc nullam esse pluviam, qua cœli terras irrigent. Deus ergo hic palam ostendit, totum naturæ ordinem (ut loquuntur) ita in manu sua esse, ut nulla pluviæ gutta è cœlo cadat, nisi suo nutu, terra nullum germen producat: denique totam naturam fore sterilem, nisi eam fœcundet sua benedictione. Et hæc ratio est, cur dicat, *Exaudiam cœlos, & ipsi exaudient terram: & terra exaudiet triticum, vinum & oleum, & hæc omnia exaudient Jizreel*. Antehac usus est Propheta nomine Jizreel in malam partem. Voluit enim exprobrare Israëlitis suam perfidiam: quum jactarent se esse semen Jacob, & obtenderent semper honorificum illud & splendidum elogium, Vos estis Jizreel & non Israël, dicebat Dominus. Jam potest fieri ut rursus Propheta ostendat quid meriti sint, sed tamen simul doceat impeditum minime iri Deum, quominus indignis benefaciat ubi reconciliatus fuerit. Tametsi ergo Jizreelitæ essent potius quam Israëlitæ, tamen non obstitit hæc eorum indignitas, quominus liberaliter Deus cum illis ageret. Interea potest esse allusio ad novum populum, quia sequitur proximo versu וזרעתיה, *& seminabo eam*: & nomen Jizreel affinitatem habet cum verbo illo: imo deducitur à זרע, quod est *seminare*: & quod mox adjungit Propheta, ut Jizreel sit quasi semen Dei. ego hanc allusionem non improbo: sed tamen videtur Propheta hic commendare Dei gratiam, dum pronunciat Jizreelitas esse quibuscum tam benigne Deus agit, ut scilicet in eorum gratiam terram

fœcun-

fœcundet. Jam iterum repetamus totum contextum. *Vinum, & mustum, & oleum exaudient Jizreel.* Erant Israëlitæ famelici, & quemadmodum fieri solet in victus penuria clamabant, Quis nobis panem dabit, & vinum, & oleum? nam venter ut dicitur carere auribus, ita etiam caret ratione & judicio: ubi urget extrema necessitas, homines quasi rabiosi panem invocant, & vinum, & oleum. Deus ergo respicit ad illos cæcos hominum impetus, qui feruntur duntaxat ad sua objecta: ideo dicit, *Vinum, triticum, & oleum exaudient Jizreel*: quomodo autem? ubi scilicet terra exaudierit vinum, triticum, & oleum: hoc est, ubi terra humorem suppeditaverit arboribus & succum, ubi etiam vim suam porrexit semini, tunc terra exaudiet vinum, & triticum, & oleum. Neque enim sponte nascuntur hæc, sed expectant terræ vigorem: & ideo terra dicitur exaudire. Sed terra ipsa num potest exaudire vel triticum, vel vinum, vel oleum? minime, nisi stillet è cœlo pluvia. Quum ergo terra ipsa hauriat è cœlo humorem & succum, videmus frustra homines clamare in fame, nisi ad cœlum respiciant. Atqui cœlum regitur arbitrio Dei. Discant igitur homines ad Deum usque conscendere, ut petant ab eo quotidianum panem. Nunc ergo videmus quam apta sit ista Prophetæ gradatio, ubi Deus ad se tandem homines deducit; sed pro rudi & infirmo eorum captu. Nam conjiciunt sensus suos in panem, vinum, & oleum: petunt inde victum: sunt in hac re nimium stupidi. bene, Deus indulget hoc eorum ruditati, & inscitiæ: sed gradatim à vino, & tritico, & oleo ad terram procedit; deinde à terra ad cœlum: postea ostendit, cœlum ipsum non posse pluere, nisi suo arbitrio. Sequitur tandem,

23. Et seminabo eam mihi in terra, (*vel in terram*) & miserebor ejus quæ non erat adepta misericordiam, & dicam לא עמי (*hoc est, ei qui non erat populus meus*) Tu populus meus: & ipse dicet, Deus mi.

Hic per occasionem de multiplicatione populi loquitur Propheta. Promiserat uberem & largum proventum tritici, & vini, & olei: sed quorsum hoc spectabit, nisi terra habeat multos incolas? Hoc igitur addi operæ pretium fuit. Nam prius dixerat Propheta, Etiamsi vos ingenti sitis numero, tamen manebunt duntaxat reliquiæ. Jam opponit vindictæ Dei novam gratiam, quod scilicet Deus populum rursus seminabit. Ex hoc verbo colligimus non absurde notari à quibusdam allusionem in voce *Jizreel*, quod scilicet tunc erit verum semen Dei, qui prius degener fuerat populus, & non verus Israëlita. Quanquam verba hæc duplicem sensum admittunt. Nam זרע zara, tam ad semen, quam ad terram refertur. Dicunt Hebræi seminari terram; deinde seminari triticum, & seminari alia grana. Si ergo populum terræ conferat Propheta, sensus erit, Ego populum, qui est instar terræ, seminabo: hoc est, replebo, perinde ac terra ubi fructificat: tunc legendum esset, Seminabo eam mihi in terram: hoc est, acsi terra mea esset. Vel potest simpliciter exponi, *Seminabo eam mihi in terra*: ut scilicet terra, quæ ad tempus vasta & deserta fuit, multos habitatores habeat: quemadmodum scimus factum fuisse. Cæterum, relativum fœminini generis non debet nos turbare, quia semper tanquam de muliere loquitur Propheta. Scimus hactenus populum sub persona mulieris nobis fuisse descriptum: & postea addit, לא רוחמה. Ergo vel de *Lo-ruchama*, hoc est, de filia adulterina hic loquitur, vel de adultera muliere, quam ad se maritus recepit. Quantum ad rem ipsam spectat, facile est colligere quid Propheta sibi velit: quod scilicet Deus longe lateque sobolem diffundet, ubi populus non modo ad exiguum numerum redactus fuerit, sed etiam fere in nihilum. Quantulum enim distabat illa populi vastitas ab interitu, quum dispersus fuit in exilium? Tunc enim fuit lacerum corpus, quemadmodum dictum est. Terra interim fruebatur suis sabbathis: hoc est, Deus eam incolis exoneraverat. Tenemus ergo Prophetæ mentem, quod scilicet Deus populum multiplicabit, ut tenues reliquiæ exundent & in magnam & fere innumeram sobolem. *Seminabo ergo in terra*: hoc est, per totam terram. *& miserebor Lo-ruchama*: hoc est, misericordia complectar eam, quæ non erat misericordiam adepta: *Dicam etiam non populo, Tu jam populus meus.* Videmus in hoc Prophetam insistere, ut populus non tantum appetat externas commoditates vitæ præsentis, sed exordium faciat à fonte ipso: nempe ut redeat cum ipso in gratiam, sentiat ipsum propitium patrem. hoc enim est Prophetæ consilium, de quo iterum cras adhuc aliquid dicendum erit.

Da omnipotens Deus, quando tot miseriis in hac vita sumus obnoxii, & interim stupescimus tamen in peccatis nostris: da, inquam, ut discamus descendere in nos ipsos, & examinare peccata nostra, ut vere coram te humiliemur, & tribuamus nobis omnium malorum culpam, ut inde etiam trahamur ad verum resipiscentiæ sensum, & sic studeamus tibi reconciliari in Christo, ut toti pendeamus à paterno tuo amore, & ita semper aspiremus ad plenitudinem felicitatis æternæ ex bonitate tua, & immensa illa beneficentia, quam testaris fore paratam & expositam omnibus qui sincero corde & te colent, te invocabunt, & ad te confugient, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA.

IN

HOSEAM PROPHETAM.

CAP. III.

Diximus hesterna lectione Prophetam iterum non frustra testari paternum Dei favorem erga populum, quia hæc summa est felicitatis nostræ, quum Deus nos agnoscit pro suis, & quum nos vicissim possumus in ejus conspectum venire, idque certa fiducia. Itaque notandus est hic ordo in verbis Prophetæ, *Miserebor*, inquit, *Lo-ruchama*: hoc est, propitius ero Israëlitis, quos hactenus privavi mea gratia. *& dicam non populo meo, Populus meus tu.* Sequitur, *& ipse dicet mihi, Tu Deus meus.* Propheta enim significat Deum antevertere nos favore suo, quia alioqui arcemur ab accessu. Deus ergo sponte nos prævenit, & porrigit nobis manum, deinde subsequitur consensus fidei nostræ. Deus ergo prior ipse compellat Israëlitas, ut sciant se jam censeri in ejus populo: deinde respondent, postquam Deus testatus est de favore suo, Jam tu incipies posthac esse Deus noster. Videmus ergo principium hujus boni à Deo esse, quum scilicet ex alienis facit domesticos, & adoptat in filios qui prius erant hostes. Sequitur caput tertium.

CAPUT III.

ET dixit Jehova ad me, Adhuc vade, ama mulierem dilectam à marito, (*ad verbum est, à proximo, vel socio: sed intelligit comparem*) & quæ adultera est, (*sed copula debet resolvi in adversativam, Quæ tamen adultera est*) secundum amorem Jehovæ erga filios Israël: & ipsi (*hoc est, qui tamen*) respiciunt ad deos alienos, & amant lagenas (*vel cados*) uvarum.

SUmma hujus capitis est, quod Deus vult retinere bona spe animos fidelium in exilio, ne desperatione obruti prorsus deficiant. Prius loquutus est Propheta de reconciliatione Dei cum populo suo, & magnifice extulit gratiam illam, quum diceret, Eritis tanquam in valle Achor, restituam vobis omnem bonorum copiam: denique eritis numeris omnibus felices. sed interim manebat populum diuturna miseria. Deus enim statuerat ipsos transferre Babylonem. Poterant igitur concidere in illa calamitate, acsi prorsus ablata esset omnis spes salutis. Propheta igitur nunc ostendit Deum sic rediturum in gratiam cum populo suo, ut non statim deleat omnem memoriam iræ suæ, sed ad tempus retinere velit aliquam severitatem. Videmus itaque hoc vaticinium medium esse inter denunciationem qua prius usus est Propheta, & promissionem veniæ. Erat illud horrendum, quod Deus faceret divortium cum populo suo, quod abjiceret omnes Israëlitas tanquam filios adulterinos: sed postea addita fuit consolatio. Jam ne Israëlitæ putent statim primo die sic Deum sibi fore propitium, ut nulla castigatione puniantur, Propheta consulto hanc correctionem interponere voluit: acsi diceret, Deus quidem iterum vos ad se recipiet, sed interea parata est vobis castigatio, quæ sua duritie posset frangere animos vestros, nisi hoc solatium vos levaret, quod scilicet Deus, etiamsi pœnam sumat de peccatis vestris, non desinit tamen consulere saluti vestræ, & esse quasi maritus vester. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed ego percurram prius verba, deinde revertar ad summam rei. *Dixit* igitur *Jehova ad me, Vade adhuc, & ama mulierem.* Non dubium est quin Deus depinxerit hic gratiam qualem promittit Israëlitis, idque sub figura, aut visione. Nam nimis crassi sunt qui imaginantur Prophetam duxisse uxorem quæ scortata fuerat. Simplex igitur est ista visio, acsi Deus picturam ante oculos populi sui locaret, in qua conspiceret statum suum. Et quum dicit, *adhuc*, refertur hoc ad visionem, quæ exposita fuit primo capite. Jubet autem diligi uxorem illam antequam recipiat in societatem tori conjugalis: quod notandum est. Vult enim hic Deus inter restitutionem populi, & occultam gratiam discernere. Deus ergo antequam populum reduceret ab exilio, amavit eum quasi in viduitate. Nunc ergo tenemus cur non potius dicat Propheta, *Accipe tibi in uxorem*, quam *dilige mulierem.* Summa hæc est: Significat Deus, quamvis exilium triste & acerbum sit, tamen populum, quem duriter & severe tractat, sibi charum esse. *Ama* igitur *uxorem, quæ dilecta fuerat à marito.* ריע hic accipitur pro Marito, quemadmodum & Jeremiæ 2. capite, ubi dicitur, Perfide egerunt mecum filii Israël, acsi mulier (מריע dicit) à socio suo defecerit, vel à compare suo. Et amplificatio in hac voce subest. Sæpe enim mulieres, dum se prostituunt, queruntur hoc fieri nimio rigore, quia non satis amice foventur à suis maritis. Verum si maritus comiter uxorem suam apud se habeat, & præstet officium maritale, si mulier potest adjicere animum ad alienos, minus est excusabilis. Ergo ad augendum populi crimen hæc circumstantia ponitur, quod hæc mulier dilecta fuerit à socio suo, vel compare; & interim non retinuerit hæc mariti humanitas ejus animum in pudicitia. Dicit postea, *Secundum amorem Jehovæ erga filios Israël:* hoc est, Sicuti Deus populum Israël dilexit, qui tamen non destitit respicere ad deos alienos. Metaphora hæc satis frequenter in Scriptura occurrit, nempe dum verbum פנה, quod Respicere significat Hebræis, transfertur ad spem vel ad desiderium. Ubi ergo intentæ sunt hominum mentes in rem aliquam, vel affectus illuc feruntur, dicuntur homines illuc respicere. Quoniam ergo fervebant insano superstitionum studio Israëlitæ, dicuntur respicere ad deos alienos. Postea sequitur, *Et amant lagenas uvarum.* Non dubito quin Propheta vesaniam illam comparet ebrietati. Et ponit Lagenas uvarum potius quam vini, quia idololatræ similes sunt ebriosis hominibus, qui ita interdum se ingurgitant, ut vinum illis amplius non sapiat: imo odor ipsius vini eos offendit, & parit fastidium ex nimia crapula: sed affectant novas artes quibus redeant in gratiam cum vino. Et tale novitatis studium regnat in hominibus superstitiosis: hoc nunc, illud nunc appetunt, & agitantur ipsorum mentes assidue, quia non possunt acquiescere in uno Deo. Nunc ergo tenemus quid sibi velit ista metaphora, quum exprobrat Israëlitis Propheta, eos amasse lagenas uvarum. Nunc revertor ad consilium Prophetæ, vel potius Dei. Hic Deus erigit animos fidelium, ut certo statuant se amari, etiam dum castigantur. Oportuit enim discrimen istud bene infixum esse Israëlitis, ut possent in exilio bene sperare, & patienter ferre illam Dei castigationem; deinde ut spes ista mitigaret acerbitatem doloris. Deus ergo dicit, etiamsi nondum ostendat se ipsis reconciliatum, sed adhuc severus appareat, tamen non ideo se vacuum esse omni amore. Et hinc colligimus quam utilis sit ista doctrina, & quam late etiam pateat. Ista enim consolatio nobis omnibus est communis: quoties nos Deus humiliat rebus adversis, quoties aliquod rigoris & iræ suæ signum nobis demonstrat, possemus deficere uno momento, nisi hæc distinctio nobis occurreret, nempe amari nos à Deo, etiam quum erga nos est severus, & quum videtur adhuc nos abjicere, tamen non ideo prorsus esse alienos, quia retineat aliquem affectum etiam in media ira: sic ut nobis sit instar mariti, quamvis non statim admittat in honorem conjugii, neque nos restituat in pristinum gradum. Jam videmus quomodo applicandus sit ad nos hujus doctrinæ usus. Interim notanda est exprobratio de qua dixi, quod scilicet Deus uxorem suam dilexerit: & quum hoc adeptus non fuerit suo amore ut ipsa castitatem coleret, tamen adhuc se amare adulteram. Hic notatur turpissima ingratitudo populi, & opponitur immensa Dei misericordia & bonitas. Fuit hoc summæ pravitatis, quod populus à Deo suo defecit, quum tamen tam benigne & humaniter semper tractatus fuisset. Sed mira hæc fuit Dei patientia, quod populum amore prosequi non destitit, quem videbat tam perversum esse, nec posse flecti ullis officiis, vel posse retineri ullis beneficiis. Quantum ad lagenas uvarum spectat, notemus hoc præposterum studium semper dominari in superstitiosis, quod scilicet post sua commenta huc & illuc feruntur, & nihil habent in se stabile. Ne ergo nos tales illecebræ decipiant, discamus manere firmi & stabiles in verbo Domini. Jactant quidem hodie Papistæ suam vetustatem, quum nobis volunt invidiam facere, acsi religio quam sequimur, nova esset, ac nuper inventa. Sed videmus ut mustaceæ sint ipsorum superstitiones, quia continuus fervor illic ebullit, & nihil habent

habent firmum: nec mirum est, quia scilicet pro nihilo apud ipsos ducitur æterna Dei veritas. Si ergo cupimus pravam hanc libidinem corrigere, quam damnat Propheta in Israëlitis, sic addicti simus verbo Domini, ut nulla novitas nos capiat, vel inde abducat. Sequitur jam,

2. Et acquisivi eam mihi quindecim argenteis, & uno homer (*vertunt eorum Græci interpretes: uno coro*) hordei, & dimidio coro hordei.

3. Et dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi, non scortaberis, & non eris viro, (*hoc est, manebis vidua vel cœlebs*) & ego etiam ad te. (*nempe respiciam: vel jam tibi spondeo me fore maritum, ubi expertus fuero tuam resipiscentiam. Alii vertunt, Et ego ad te non accedam. sed videtur hoc esse nimis coactum: ideo magis arridet Hieronymi interpretatio, Ego te expectabo.*)

4. Quia diebus multis sedebunt filii Israël sine Rege, & sine Principe, & sine sacrificio, & sine statua, & sine Ephod, & sine Teraphim.

5. Postea convertentur (*vel redibunt*) filii Israël, & quærent Jehovam Deum suum, & David Regem suum, & timebunt ad Jehovam, & ad bonitatem ejus in extremitate dierum.

Hæc omnia legenda fuerunt uno contextu. Nam his quatuor versibus Propheta visionem, quæ oblata fuerat, exponit. Ac dicit primo se fecisse quod divinitus injunctum erat, nempe per visionem, vel in figura, ut tali imagine magis afficeret animos populi. *Emi*, inquit, *uxorem* quindecim argenteis, & coro hordei & dimidio coro, hoc est, sesquicoro hordei. Hoc versu narrat, se vili pretio redemisse uxorem quam sumpturus erat. Per *quindecim argenteos*, & *sesquicorum hordei*, non dubito quin abjecta & sordida conditio notetur. Scimus servos æstimatos fuisse triginta siclis, si à bove læsi essent. (Exod. 21. vers. 32.) Propheta autem hic dat uxori suæ quindecim argenteos. Videtur hoc contumeliosum esse munus: sed ita testatur Dominus, etiamsi tenuiter alat populum suum in exilio, sibi tamen charum esse. quemadmodum si vir uxorem suam diligat, & tamen non indulgeat, quia non expedit: dissoluta enim indulgentia sæpe corrumpit eos qui peccarunt, quemadmodum satis notum est. Si maritus uxori adulteræ statim parcat, & blando vultu accipiat, imo adulatorie se dejiciat, deposito suo jure & imperio, stultus est, & sua lenitate perdit uxorem: si autem maritus ignoscat uxori, sed interim severe ipsam contineat in officio, nec profundat affectum suum, illa mediocritas valde utilis est, & ostendit non vulgarem prudentiam in marito, qui tametsi non est crudelis, tamen non abripitur stulto amore. Hoc ergo intelligit Propheta, quum dicit se dedisse uxori quindecim argenteos, & sesquicorum hordei. Nam mulieres ingenuæ non solebant vesci hordeo. Non ergo dat vel triticeam farinam uxori Propheta, vel similaginem ipsius farinæ, sed dat nigrum panem & cibarium, imo dat loco demensi hordeum, & quidem exigua mensura, ut uxor tenuiter victitet. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Alii eliciunt contrariam sententiam, quod scilicet Dominus splendide tractaverit & sumptuose uxorem quæ fuerat adultera. Sed illud nullo modo congruit cum mente Prophetæ, ut antea vidimus: deinde etiam verba alio nos deducunt. Hieronymus suo more argutus est in allegoriis: dicit populum redemptum esse quindecim argenteis, quia decimo quinto die mensis egressus est ex Ægypto: deinde quia homer valebat Hebræis 30. modiolos, ideo dicit redemptum fuisse sesquicoro, hoc est, quadraginta quinque modiolis, quia Lex promulgata fuerat post quadraginta quinque dies. Sed sunt pueriles nugæ. Sufficiat igitur nobis illa simplicitas quam attuli, nempe quod Deus, etiamsi non statim dignetur honore conjugii & liberali victu uxorem suam, tamen non desinat eam amare. Videmus hoc modo erectos fuisse fidelium animos, ut patienter ferrent suas ærumnas, quia hæc inæstimabilis consolatio est, ubi agnoscimus nos Deo esse charos. Si hoc amoris testimonium non temperat dolores nostros, sumus nimium maligni & ingrati. Clarius ergo his verbis demonstrat Propheta quomodo populum dilexerit Deus, cùm tamen videri alienus ab eo posset. Nam poterat in totum abolere: victum nihilominus suggessit etiam in ipso exilio. Victitavit quidem populus in maximis angustiis: & non dubium est quin ablatæ fuerint omnes deliciæ, quin sordidus etiam & valde tenuis fuerit victus ipsorum: sed Propheta vetat æstimari Dei gratiam ex illa tenuitate, quia etiamsi Deus non statim in amplexum suum recipiat uxorem quæ fuit adultera, velit tamen eam sibi manere uxorem: & ideo addit, *Dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi, & non scortaberis, & non eris ullius viri.* hoc est, manebis tanquam vidua: ego enim hac lege adhuc te retineo, ut experiar an sincere resipueris. Nolo enim nimium facilis erga te esse, ne indulgentia mea te corrumpam: videbo qualiter te geras: interim maneas vidua. Fuit ergo illa exigua gratia Dei, quæ superfuit in populo, quasi viduitas quædam. Deus enim, quemadmodum diximus, poterat è medio tollere populum suum: atqui mitigavit iram suam, quum tantum punivit exilio: & interim ostendit se non esse oblitum populi exulis. Quamvis ergo tantum erogaverit aliquod tenue demensum, non tamen prorsus destituit eum victu, neque passus est inedia perire. Fuit ergo tractatio illa vere depicta sub hac imagine, quod scilicet Propheta jusserit uxorem suam manere cœlibem. Dicit, *Et ego etiam ad te.* Cur dicit, *Ego etiam?* Uxor quæ jam marito addicta est, non est sui juris, ut possit alteri fidem dare. Propheta igitur ostendit retineri Israëlem à Domino, ne alibi conditiones appetat, quia obstricta sit ejus fides. *Ego* igitur *etiam ad te*, hoc est, Ego obstringo tibi fidem meam: vel, Ego me tibi assigno maritum: sed expectandum est aliud tempus. Ego gratiam meam adhuc differo, & suspendo usque dum tu mihi fidem feceris veræ resipiscentiæ. *Ego etiam ad te*, inquit: hoc est, Non eris vidua gratis: si queraris tibi fieri injuriam quod te prohibeo ab aliis conjugiis, ego etiam vicissim tibi me obligo. *Ego*, inquit, *te expectabo, tu etiam me vicissim expecta.* Nunc ergo apparet mutua illa pactio inter Deum & populum, quod scilicet populus, etiamsi viduitas plena sit mœroris, non tamen debeat succumbere huic tristitiæ, sed se integrum servare Deo usque ad tempus liberationis plenæ & solidæ, quia dicit se staturum in fide illa. Ego igitur ero tuus: etiamsi in præsentia te non admitto in honorem uxorium, tamen ego non te prorsus repudio. Sed quomodo conveniet hæc sententia cum primo vaticinio, ubi visus est Deus cum populo divortium facere? Facilis est consensus. Propheta enim dixit alienandum esse corpus populi à Deo: sed jam alloquitur solos fideles. Ne ergo despondeant animos qui adhuc sunt sanabiles. Propheta hic proponit illud quod dixi solatium, quod scilicet sedebunt quasi cœlibes, sed Dominus ipse manebit quasi obstrictus illis, ne scilicet alium populum sibi adoptet, illo quidem rejecto. Nam statim videbimus vaticinium hoc communiter spectare tam ad Gentes quam ad Judæos & Israëlitas. Postea addit, *Diebus*

bus multis sedebunt filii Israël. Diebus multis dicit, ut se comparent ad longam patientiam, neque exanimentur tædio, etiamsi non statim Dominus ipsos à clade eripiat. Quanquam ergo diuturnum erit exilium, fovete bonam spem in animis vestris, inquit: necesse enim est sumi tam longum experimentum vestræ resipiscentiæ: quia sæpius finxistis vos reverti ad Dominum: fuit autem statim retecta vestra hypocrisis: deinde jam obduruistis ad pravam contumaciam. Necesse igitur est, ut Dominus longa castigatione vos subigat. *Sedebunt* igitur *filii Israël absque Rege, & absque Principe*, inquit. Sed tamen posset adhuc quæri, quisnam sit numerus dierum de quo hic Propheta loquitur. hic non ponitur certa definitio. Scimus autem indictum fuisse exilium Judæis ad 70 annos. Sed Propheta videtur longius extendere suum vaticinium: nempe usque ad tempus Christi. Respondeo, hic simpliciter tractari de 70 annis: quanquam interim tenendum est, qui non reversi sunt ab exilio, fuisse suffultos hac promissione, ut in Mediatore promisso sperarent. Sed Propheta non egreditur ultra illum numerum, qui
Jer. 29. præfixus fuit postea per Jeremiam. Quod autem Pro-
vers. 10. pheta annos & dies non supputaverit, non mirum est. Nondum enim instabat captivitatis tempus, hoc est, captivitatis ultimæ. Paulo post enim abductæ sunt quatuor Tribus, deinde decem, & totum regnum Israël fuit excisum. Sed ultima totius populi clades nondum tam propinqua erat. Non oportuit igitur annos tunc numerari: sed loquitur de longo tempore indefinite: & loquitur de filiis Israël, ac dicit, *Sedebunt absque Rege, & absque Principe.* quoniam in Rege suo locabant fiduciam, & putabant vel hoc uno titulo se felices, si Rex eorum esset formidabilis. Dicit, *Sedebunt sine Rege, sine Principe.* Jam viduitatem explicat absque figuris. *Carebunt* igitur *& Rege & Principe*, inquit: hoc est, nulla erit species status politici inter ipsos: erunt quasi truncum corpus sine capite. quemadmodum in illa misera dissipatione contigit. *Et sine sacrificio*, inquit, *& sine statua.* מצבה accipiunt Hebræi sæpe in malam partem: quanquam generaliter significat statuam, ut in sepulchro monumentum vocatur מצבה. Sed videtur hoc loco Propheta loqui de idolis, quemadmodum quum addit תרפים. Non dubium est quin Teraphim imagines sint, quibus utuntur superstitiosi, ut colant fictitios deos, quemadmodum multis locis legitur. Dicitur Rex Babylon consuluisse Teraphim: dicitur etiam
Genes. 31. Rachel furata Teraphim: & paulo post Laban vocat
vers. 19. & 30. deos suos Teraphim. Nugantur autem Hebræi quum dicunt imagines istas ex constellatione fieri, & postea edere voces. Sed illud totum est commentitium: & scimus quantum licentiæ sibi permittant in fingendis fabulis. Summa est, quod Deus auferet omnem politicum ordinem, deinde omnes sacros ritus & ceremonias à populo Israëlitico, ut sedeant tanquam mulier vidua: & interea tamen sciant se non prorsus rejectos esse à Deo sine spe reconciliationis. Quæritur cur hic fiat mentio *Ephod.* Nam sacerdotium manebat in Tribu Juda: Ephod autem erat pars vestitus sacerdotalis, ut notum est. Respondeo, quum Jarobeam invexit perversum cultum, simul usum fuisse hac astutia, ut similis fere esset, quoad externam formam, religio apud Israëlitas. Voluit enim videri quam minimum deflectere à legitimo Dei cultu: ideo dicebat, Grave tibi est & molestum ascendere Jerosolymam. Ergo hic colamus Deum. 1 Reg. 12. vers. 28.
Sed præ se fert nihil mutare: non vult videri apostata, qui ab unico Deo desciscat. Quid igitur? Potest Deus sine molestia hic à nobis coli: ego enim erigam multis locis templa, & illic etiam altaria extruam: quid vetat quominus multis locis offerantur Deo victimæ? Non dubium est igitur quin & altaria sua composuerit ad formam veri altaris, & addiderit etiam Ephod, & alias ceremonias, ut putarent Israëlitæ se adhuc manere in primo Dei cultu. Jam sequitur; *Postea redibunt filii Israël, & quærent Jehovam Deum suum, & David Regem suum.* Hic Propheta à fructu castigationis ostendit non esse cur Israëlitæ obmurmurent vel obstrepant Deo, acsi nimium rigide cum ipsis ageret. Nam si statim porrigeret illis manum, nulla esset in ipsis resipiscentia. Ubi autem longa castigatione bene purgati fuerint, tunc vere & sincere Deum suum agnoscent. Videmus ergo solatium hoc proponi ab ipso fructu castigationis, ut Israëlitæ patienter ferant temporalem illam Dei iram. *Postea*, inquit, *redibunt*: acsi diceret, Jam præcipites feruntur ad suam impietatem, & non possunt ullo modo cohiberi nisi longa ista malorum tolerantia. *Redibunt* ergo, *& tunc quærent Jehovam Deum suum.* Hic nomen unius veri Dei opponit (quemadmodum prius) omnibus Baalim. Profitebantur quidem Israëlitæ se colere Deum: sed interim scimus apud illos fuisse in pretio Baalim, qui totidem dii erant, & obrepserant in locum veri Dei, ut abolerent purum ejus cultum. Dicit ergo Propheta non simpliciter, Deum quærent: sed, *Quærent Jehovam Deum suum.* Et tacita est exprobratio in hac voce אלהיהם. Significat enim ipsos non ideo abductos fuisse ad impias superstitiones, quod carerent vero Deo, vel quod notitia illius nulla apud ipsos vigeret. Deus enim se illis obtulerat: imo familiariter versatus fuerat cum ipsis: quasi educaverat eos in sinu suo, ut pater filios. Propheta ergo ingentem illis malitiam oblique exprobrat, quum dicit, *Quærent Deum suum.* Et quisnam est ille Deus? nempe Jehova. Nam hactenus sibi finxerunt vanos deos. Et quoniam, inquit, delusi sunt in suis commentis, jam sentient illum unicum Deum, qui ab initio illis se patefecit, etiam Deum ipsorum. Postea addit secundum membrum de Rege Davide. Sed non possem nunc absolvere.

Da omnipotens Deus, quum sæpe à nobis faciem tuam merito abscondas, ita ut circumquaque nihil sentiamus præter signa horribilis tuæ vindictæ: da, inquam, ut, erectis animis supra mundi aspectum, interim foveamus spem quam nobis assidue proponis, ut scilicet persuasi certo simus nos abs te amari, etiamsi nos durius castiges, quo scilicet ista consolatio animos nostros foveat, & sustineat usque ad finem, ut patienter ferentes quascunque castigationes nobis imposueris, semper tamen reconciliationem teneamus, quam nobis pollicitus es in Christo Filio tuo, Amen.

PRÆLECTIO NONA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. III.

Restat nobis hoc secundum membrum de Rege Davide: ostendit enim Propheta, quum studio quærendi Dei tacti fuerint Israëlitæ, simul etiam quæsituros Regem suum Davidem. Desciverant autem ab obsequio, quemadmodum satis notum est. Atqui Deus hac lege toti populo Davidem præfecerat, ut omnes sub ejus manu & imperio beati forent, & manerent salvi & incolumes, acsi

acsi Deum oculis suis conspicerent. David enim erat quasi Angelus Dei: ergo illa pupuli, vel decem Tribuum defectio, quasi Dei vivi abnegatio fuit. Dicebat Dominus Samueli, Non te spreverunt, sed me potius. debebat hoc multo magis valere in Davide, quem Samuel divinitus unxerat, & quem Dominus tot præclaris elogiis ornaverat, ut non possent ejus jugum abjicere, quin Deum ipsum quodammodo palam respuerent. Ergo non frustra Hoseas hic in resipiscentia populi diserte commemorat, quod redibit ad Regem suum Davidem. Nam aliter vere & ex animo Deum quærere non potuit, quin se etiam subjiceret legitimo imperio, cui adstrictus erat, non per homines neque fortuito, sed ipsius Dei jussu. Verum quidem est, tunc Davidem fuisse mortuum: sed hic in unius hominis persona Hoseas æternum illud regnum proponit, quod sciebant Judæi fore stabile cum sole & luna. Nota enim & celebris erat illa promissio apud omnes, Quamdiu sol & luna in cœlo fulgebunt, mihi testes erunt fideles, quod manebit etiam solium Davidis. Ergo post mortem Davidis hic Propheta ostendit regnum fore æternum, quia superstes erat in filiis suis: & vulgo etiam Messiam suum vocabant filium Davidis, quemadmodum satis constat. Nunc ad Christum venire necesse est: quia non potuit quærere Israël Regem suum Davidem pridem mortuum, sed debebat Regem illum quærere, quem Deus pollicitus fuerat ex genere Davidis. Non dubium est igitur, quin vaticinium suum extendat Propheta ad Christum. Et certe hæc una spes fuit colligendi populi, quod Deus testatus fuerat se daturum redemptorem. Videmus ergo nunc quo spectaverit consilium Prophetæ. Israëlitæ fuerunt degeneres, & se abdicaverunt sua perfidia à vero & genuino Dei populo, quamdiu alienati fuerunt à familia Davidis. Nunc cùm de plena ipsorum restitutione Propheta loquitur, conjungit Davidem ipsi Deo, quia non aliter poterant restitui in corpus Ecclesiæ, nisi coalescerent cum Judæis, ut colerent unum & idem caput. Atqui interea tenendum est, Regem illum cujus meminit Propheta, non esse Davidem, qui pridem mortuus fuerat, sed filium ejus, cui promissa erat regni perpetuitas. Hæc doctrina apprime nobis utilis est. Ostendit enim nunc Deum à nobis quæri non posse, nisi in Mediatore Christo. Quisquis ergo à Christo declinat, Deum ipsum relinquit: nam qui Filium non habet, etiam non habet Patrem, sicuti dicit Joannes. Et res ipsa hoc clare demonstrat. Nam Deus lucem inaccessam habitat: deinde quanto spatio nos ab ipso distamus? Ergo nisi Christus se medium nobis offerat, qua via possemus ad Deum accedere? Sed tunc Deum vere quærere incipimus, ubi convertimus oculos ad Christum, qui sponte se nobis offert. Hæc igitur unica ratio est Dei rite quærendi. Argutius contendunt quidam Christum esse illum Jehovam, quia Propheta dicit illum quærendum esse non secus ac Deum. Quærendi enim verbo significat Propheta, Israëlitas ut salvi sint & incolumes, non aliam rationem habere, nisi ut confugiant sub tutelam & præsidium legitimi Regis, quem sciebant divinitus sibi esse ordinatum. Ergo non sufficeret hoc ad refellendos Judæos. Ego simplicius accipio, quod Deum suum quærent in persona Regis, cujus manu & opera Deus volebat uti ad populi conservationem. Jam sequitur, *Et pavebunt ad Jehovam, & ad bonitatem ejus in novissimo dierum.* Verbum istud פחד significat interdum Expavescere: quemadmodum faciunt qui sic terrentur, ut animum prorsus abjiciant. Sed hoc loco in bonam partem sumitur pro Revereri, sicut ex contextu colligere licet. *Deum ergo reverebuntur,* inquit, *& bonitatem ejus.* Priùs jugum Dei excusserant Israëlitæ. Hoc enim signum erat protervi contemptus, quod sibi erexerant novum templum, quod novam religionem suo arbitrio fabricaverant, quod denique sibi permiserant effrenem licentiam. Dicit ergo, Incipient posthac revereri Deum, ut scilicet maneant sub ejus obsequio. Et addit, *Ad bonitatem ejus.* Quo significat non fore ipsis formidabilem Deum, sed potius suaviter allecturum eos ad se, ut sponte & libenter, atque etiam hilariter pareant. Et certe Deus tunc demum vere apud nos sibi reverentiam conciliat, ubi gustum præbet bonitatis suæ. Nam majestas Dei terrorem nobis incutit: sed interea quærimus latebras: & si possemus ab ipso nos subducere, quisque hoc libenter captaret. Atqui hoc non est Deum colere qua decet observantia, ubi ipsum fugitamus. Sensus ergo bonitatis Dei nos ad ejus reverentiam adducit. Apud te est propitiatio, inquit David, ut timearis: quia nisi agnoscant homines Deum sibi esse placabilem, & certo statuant ipsum propitium fore, nemo eum quæret, nemo ipsum timebit, quia vellemus abolitam esse & extinctam ejus gloriam, ipsum carere judicio, ne esset judex noster. Sed quisquis gustavit Dei bonitatem, ille seipsum in ordinem cogit, ut Deo pareat. Hoc ergo intelligit Propheta, quum dicit, *Tunc reverebuntur Deum:* quia scilicet intelligent se fuisse miseros quamdiu ab ipso fuerunt alieni; & hanc esse veram felicitatem, submittere se ejus imperio. Porro bonitas ista refertur ad Christum. Quidam טוב accipiunt pro Gloria: quemadmodum etiam accipitur Exod. 33. cap. Sed circumstantia loci postulat ut in proprio sensu hoc nomen sumatur. Scimus autem Dei bonitatem sic nobis in Christo esse exhibitam, ut nulla gutta alibi quærenda sit. Nam ex hoc fonte haurire necesse est quicquid ad salutem nostram & beatam vitam spectat. Sciamus ergo non posse ex animo à nobis Deum coli, nisi quum in persona Filii eum conspicimus, & sentimus illum nobis esse benignum Patrem: ideo dicit Joannes, Qui non honorat Filium, etiam Patrem non honorat. Tandem subjicit, *In extremitate dierum:* quia voluit Propheta iterum reducere in memoriam Israëlitis quod prius dixerat, nempe opus esse ipsis longa afflictione, qua paulatim Deus ipsos corrigat in melius. Ostendit ergo pervicaciam ipsorum talem esse, ut non statim redituri sint ad sanam mentem: sed hoc fore *in extremitate dierum.* Interea sublevat piorum animos, ne languore tandem fatiscant: quia etsi non sentiant primo die illam bonitatem Dei, Propheta admonet nun esse cur desperent, quia Dominus suam bonitatem in extremitate dierum manifestabit. Porro hæc dierum extremitas initium habuit à populi reditu. Quum ergo libertas permissa fuit Judæis, ut in patriam redirent, fuit hæc extremitas dierum, vel plenitudo, de qua loquitur Propheta. Sed continua series à reditu populi usque ad Christi adventum simul tenenda est: quia tunc plenius præstitit Dominus quod hic per Prophetam suum denunciat. Ideo passim in Scriptura, præsertim in novo Testamento, manifestatio Christi locatur in novissimis temporibus. Nunc habemus caput illud expositum. Jam sequitur quartum.

1 Sam. 8. vers. 7.

Psal. 72. vers. 38.

1 Joan. 2. vers. 23.

Psal. 130. vers. 4.

Joan. 5. vers. 23.

CAPUT IV.

Audite verbum Jehovæ, filii Israël, quia lis Jehovæ cum incolis terræ: quia nulla fides, (*aut veritas, nulla fidelitas*) & nulla beneficentia, & nulla cognitio Dei in terra.

2. Maledicere, & mentiri, & occidere, & furari, & adulterium committere perruperunt, & sanguines sanguinibus fuerunt continui.

HÆc est nova Prophetæ concio, & distincta à prioribus. Tenendum est Prophetas non scripsisse ad verbum quæ ad populum disseruerant, neque etiam semel tractasse de his rebus quæ nunc apud nos extant: sed habemus in libris eorum collectas rerum summas & capita, de quibus soliti sunt concionari. Non dubium est quin sæpius Hoseas disseruerit de exilio populi & restitutione, quoniam illa omnia, quæ hactenus vidimus, inculcaverit. Talis enim erat populi tarditas & socordia, ut quotidie eadem repetenda essent. Sed satis fuit Prophetis, complecti breviter & redigere in scriptum quæ docuerant sermone. Nunc ergo Hoseas recitat quam vehementer objurgaverit populum, quia corruptelæ omne genus vulgo invaluerat, ut nulla jam in corpore pars sana foret. Ergo videmus quid nunc agat Propheta. Hoc vero notandum est: quia hypocritæ vellent sibi fieri semper delicias: & si proponitur illis misericordia Dei, vellent defuncti esse omni metu. Itaque illis acerbum est ubi miscentur minæ, ubi asperius illos Deus objurgat. Quid? Heri audivimus concionem de misericordia Dei, & nunc fulminat contra nos. Ergo est varius. Si constaret sibi, nonne eadem esset hodie & æquabilis docendi ratio? Atqui necesse est subinde expergefieri homines, quia subinde etiam obrepit illis Dei oblivio, sibi indulgent, & nihil difficilius est, quam ipsos adducere ad Deum: imo si quos fecerunt progressus, statim reflectunt alio cursum. Videmus ergo non posse aliter doceri homines, quam si Deus illorum vitia coarguat verbo suo: & deinde ne despondeant animos, spem misericordiæ illis faciat: postea iterum ad objurgationes & minas redeat. Hic ergo stylus in Prophetis omnibus notandus est. Jam venio ad Prophetæ verba: *Audite*, inquit, *verbum Jehovæ, filii Israël, lis est Domino.* Quum dicit Propheta Deo litem esse cum habitatoribus terræ, significat frustra sibi blandiri homines, quia Deum habeant adversum, & sensuri sint paulo post judicem, nisi mature præveniant ejus vindictam. Cæterum hic admonet Israëlitas litem esse Deo cum ipsis, ut non experiantur summum jus, sed reconcilient se Deo, dum tempus opportunum datur. Præfatio igitur Prophetæ tendit in hunc scopum, ut Israëlitæ sentiant Deum sibi fore adversum, nisi studeant cum ipso mox redire in gratiam. Ergo non vult Dominus litigare cum ipsis, quum hoc se facturum denunciat. Nam si Deo fuisset decretum sumere pœnas de populo, quid opus fuit ista admonitione? annon potuit statim eos rapere in judicium? Quum ergo Propheta ad filios Israël mittitur, qui de tanto & tam exitiali periculo præmoneat, Deus adhuc prospicit ipsorum saluti. Et valuit haud dubie hæc admonitio apud multos: quia perculsi hac denunciatione, coram Deo se humiliaverint, non obtorpuerint in malis suis. Reprobi vero, etiamsi non fuerint correcti, redditi sunt bis inexcusabiles. Et idem etiam notandum est, quoties Deus nos ad tribunal suum citat. Quicunque enim non prorsus sunt indomiti, vel incurabiles, illi reatum suum agnoscunt, & deprecantur iram Dei. Alii vero si animos obstinarunt in malitia, non possunt tamen extinguere vim doctrinæ, quia Dominus omnem prætextum ignorantiæ tollit: magis enim eos vulnerat conscientia, postquam ita fuerunt admoniti. Jam tenemus quid hoc sibi velit, Deo litem esse cum habitatoribus terræ. Sed quo magis perspicua sit nobis mens Prophetæ, notandum est, ipsum & alios probos doctores defessos fuisse clamando, & interea nullum fuisse profectum. Videbat ergo secure contemni suas admonitiones, ideo hoc extremum esse, revocare ipsos homines ad Dei tribunal. Quemadmodum, ubi nihil proficimus, cogimur etiam hanc regulam sequi, Deus ergo judicet vos, quia nullus patitur se judicari ejus verbo: ludibrio habetur quicquid vobis proponimus ejus nomine: ille tandem ostendet secum vobis fuisse negotium, quemadmodum dicitur apud Zachariam, *Zach. 12. vers. 10.* Videbunt in quem pupugerunt: & Jesaias eodem sensu dicit contristari Spiritum Domini; sicuti dixerat capite septimo, Non satis est quod fuistis molesti *Jesa. 7. vers. 12.* hominibus, nisi etiam essetis Deo meo? Conjungit enim se Propheta cum Deo ipso: quia impius ille Rex Achaz, Deum tentando simul etiam ludebat cum ejus Prophetis. Subest igitur tacita antithesis inter hanc litem quam Deus Israëlitis denunciat, & quotidiana jurgia quibus usus fuerat per Prophetas suos. Hac ratione etiam dicebat Dominus, Non *Gen. 6: 3.* rixabitur amplius Spiritus meus cum homine, quia caro est. Deus enim illic dicit se frustra expectasse dum homines in viam redirent, quia præfracti erant sine ulla spe resipiscentiæ: ideo denunciat se mox sumpturum pœnas. Sic etiam hoc loco, *Judicium est Domino:* hoc est, ipse re ipsa jam aget suam causam. Hactenus diu vobiscum jurgando exercuit Prophetas suos, imo fatigavit eos multo & continuo labore: vos manetis semper vobis similes: ipse igitur incipiet nunc causam suam efficaciter agere: non loquetur amplius ore vobiscum, sed manu sua ostendet se judicem. Quanquam Propheta consulto ponit nomen *litis*, ut intelligant Israëlitæ non sine causa, nec immerito Deum severe contra ipsos agere: acsi diceret, Deus sic vos puniet, ut simul ostendat se hoc facere optima ratione: eluditis omnes minas, & putatis vestris tergiversationibus vos fore salvos: hæc non sunt effugia quibus aliquid sperandum sit vos posse consequi: nam Deus tandem reteget vestra scelera. Denique Propheta conjungit hic pœnam cum justitia Dei: vel uno verbo designat realem (ut ita loquar) vel effectualem contentionem, ubi Dominus non tantum sermone coarguit homines, sed vindictam etiam exercet contra ipsorum scelera. Sequitur, *Quia nulla veritas*, nulla beneficentia, nulla cognitio Dei. Dixerat litem esse cum habitatoribus terræ. Per *habitatores terræ* intelligit universum corpus populi: acsi diceret, Non paucos homines corruptos esse, sed passim grassari omne genus scelerum. Et hac ratione etiam subjungit, *Non esse in terra:* acsi diceret, Jam non abdunt se, qui peccare volunt, in aliquas latebras: non quærunt recessus quasi eos puderet: sed tantum licentiæ ubique regnat, ut terra impleta sit contemptu Dei & sceleribus. Fuit hæc objurgatio dura hominibus superbis. Scimus enim quantopere sibi placuerint Israëlitæ: sed oportuit tamen Prophetam cum præfractis illis capitibus sic aspere loqui: quia apud mansuetos & dociles sufficeret placida & lenis admonitio: ubi autem obduruit mundus contra Deum, necesse est ad hunc rigorem descendere, quem in his Prophetæ verbis conspicimus. Videant igitur quibus mandata est docendi cura, ne leniter homines tantum admoneant, si obduruerint ad sua vitia, sed hanc Prophetæ vehementiam sequantur. Diximus autem initio,

initio, Prophetæ fuisse justam rationem cur tantopere excandesceret. neque enim præpostere statim abreptus fuit isto ardore zeli, sed videbat sibi negotium esse cum hominibus tam obstinatis, ut alio modo tractabiles non essent. Jam non unam duntaxat mali speciem reprehendit Propheta, sed accumulat omne genus scelerum: acsi diceret, omni ex parte Israëlitas corruptos esse & perversos. Primo dicit nullam esse fidem, & nullam beneficentiam. Loquitur hic de contemptu secundæ tabulæ Legis, quia hinc melius proditur hominum impietas, quum scilicet examen sumitur de ipsorum vita: quia hypocritæ magnifice obtendunt nomen Dei, & plenis buccis fidem sibi arrogant: deinde externa cultus Dei specie & frigidis exercitiis tegunt sua scelera: imo illud quod dicit Jeremias, nimis vulgare est, nempe fieri ex templo Dei cavernam latronum. Ergo Prophetæ ut pertrahant impios ad lucem, examinant vitam ipsorum ad officia charitatis: Estis boni Dei cultores, estis sanctissimi: sed interim ubi est veritas, ubi mutua inter vos fides, ubi beneficentia? Si non estis homines, quomodo eritis Angeli? Estis avaritiæ dediti, estis perfidi, estis crudeles: quid ergo aliud restat, nisi ut quisque alios omnes damnet coram Deo, & vita etiam vestra ferat de omnibus judicium? Quum *veritatem* vel *fidem* extinctam esse dicit, facit similes vulpibus, qui tantum fraudulenter agunt. Quum dicit *nullam* esse *beneficentiam*, accusat in ipsis crudelitatem: acsi diceret, similes esse leonibus & feris bestiis. Fontem vero omnium scelerum designat tertio membro, dicens nullam esse Dei notitiam. *Notitiam* enim *Dei* accipit pro timore qui nascitur ex notitia: acsi diceret, Denique perinde licentiose grassantur homines, acsi non putarent Deum esse in cœlo; acsi deleta esset omnis religio ex ipsorum cordibus. Quamdiu enim residet aliqua Dei notitia in nobis, instar freni est ad nos cohibendos: ubi autem lasciviunt homines, & quidvis sibi permittunt, certum est ipsos prorsus oblitos esse Dei, & jam nullam valere Dei notitiam apud ipsos. Hinc illæ querimoniæ in Psalmis, Dixerunt impii in corde suo, Non est Deus: loquitur impietas in corde suo, Non est Deus: quia nunquam ad brutum stuporem homines proruerent, si fulgeret vel micaret ulla scintilla veræ Dei notitiæ in eorum animis. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Jam, postquam dixit ipsos plenos esse perfidia & crudelitate, addit, *Maledicere, & mentiri, & occidere.* אלה significat Jurare. quidam hoc loco exponunt Pejerare: alii vero conjunctim legunt hæc duo, אלה וכחש jurare & mentiri, hoc est, jurando fallere. Sed quia אלה significat etiam Maledicere sæpenumero, non dubito quin Propheta hic execrationes damnet, quæ tritæ & vulgares erant in populo. Species autem hic enumerat, ut melius compescat ferociam populi: quia scimus improbos non facile submittere cervicem: obmurmurant primo, deinde fremunt contra sanam doctrinam: tandem aperto furore insaniunt, & prorumpunt etiam ad violentiam, ubi non possunt aliter cursum abrumpere sanæ doctrinæ. Quicquid sit, videmus non facile ipsos adduci ad scelerum suorum agnitionem. Hæc ratio est cur hic per species ostendat Propheta quot modis iram Dei provocarint. Ecce, inquit, grassantur inter vos execrationes, mendacia, cædes, furta, adulteria. Et videtur hic alludere Propheta ad præcepta Legis: acsi diceret, Siquis conferat vitam vestram cum Lege Dei, reperiet vos quasi ex professo & data opera sic vitam instituere, ut cum Deo pugnetis, ut violetis singulas Legis ejus partes. Notandum autem est hic non de furibus loqui, vel homicidis, quales hodie trahuntur ad furcas, vel aliis modis plectuntur: nam potius fures vocat, & homicidas, & adulteros, qui tamen in pretio erant, & qui pollebant honore & opibus; qui denique soli splendebant in populo Israël: illos Propheta pudendis istis nominibus infamat, quum vocat homicidas & fures, quemadmodum etiam Jesaias exclamat, Principes tui sunt latrones & socii furum. Et jam admonuimus Prophetam non dirigere sermonem suum ad paucos homines, sed ad totum populum: quia omnes à minimo usque ad maximum defecerant. Dicit postea, *Perruperunt*. Non dubium est, hoc verbum metaphorice sumi, acsi diceret, Jam nulla sunt vincula, nulla repagula: sic enim populus ipse insanit contra Deum, ut nulla modestia, nullus Legis pudor, nulla religio, nullus metus apud ipsos valeat, aut cohibeat ipsorum intemperiem. *Perruperunt* igitur. Verbo Perrumpendi comprehendit Propheta furiosam lasciviam, quæ conspicitur in reprobis postquam deposito Dei timore sese projiciunt ad peccandum, idque sine modo ullo, sine ulla temperie. Et eodem sensu adjungit, *Sanguines sanguinibus esse continuos*. Per sanguines intelligit gravissima quæque scelera. Dicit autem sanguines esse continuos sanguinibus, quia scilicet jam contexant scelera. Quemadmodum Esaias dicit esse quasi plaustrum iniquitatum: sic etiam Propheta noster dicit, tam confusam esse licentiam peccandi, ut quocunque vertat oculos, non possit ullam partem intactam à scelere notare. Sanguines ergo sunt continui sanguinibus: hoc est, ubique obversatur horribilis scelerum facies. Hæc summa est: jam sequitur,

Jer. 7:11. *Psal. 14. vers. 1.* *Jesa. 1. vers. 23.*

3. Propterea lugebit terra, & languebit (*vel succidetur:* עמל *enim utrumque significat*) omnis habitans in ea, in bestia agri, in volucre cœli, atque etiam piscibus maris colligentur. (*sed* in *tantundem hic valet ac* cum. *Possemus etiam vertere, A bestia agri, à volucre cœli usque ad pisces maris colligentur omnes, vel tollentur è medio.*)

Clarius nunc exprimit Propheta litem illam cujus meminit primo versu: & jam facile constat non fuisse judicium illud verborum. Deus enim frustra tentaverat reducere populum in viam minando & objurgando, litigaverat satis cum ipsis: ipsi manebant præfracti; ideo addit, *Jam lugebit omnis terra*, hoc est, jam Deus statuit exequi suum judicium. Non est igitur quod amplius paretis vos ad tergiversandum, sicuti hactenus soliti estis. Deus enim manum suam proferet ad ultimam perniciem. Lugebit ergo terra: malim, Et excidetur quisquis habitat in ea: nisi forte significet Propheta, Etiamsi ad tempus sustineat Deus ultimum judicium, tamen nihil profecturos Israëlitas: quia languore continuo tabescent. Sed quia luctum posuit primo loco, videtur prior ille sensus melius quadrare, quod scilicet Deus è medio tollet omnes ejus incolas. Addit, *Colligentur omnes*, vel è medio tollentur, (nam utrumque recte convenit) *à bestia agri, & volucre cœli, usque ad pisces maris*. Hic amplificat Propheta gravitatem iræ Dei, quia involvet etiam innoxias bestias, & volucres cœli, imo pisces maris. Si Dei vindicta se extendat usque ad bruta animalia, quid futurum est hominibus? Sed posset hic quispiam objicere, indignum esse Deo, ut in miseras creaturas sæviat, quæ nihil tale meritæ sunt. quorsum enim irascitur Deus & piscibus & bestiis? Sed solutio facilis est: quoniam enim & bestiæ, & volucres, & pisces, & reliqua denique omnia in usum hominis condita sunt, non mirum est si Deus maledictionis suæ signa extendat sursum & deorsum ad omnes creaturas, ubi vult homines ipsos ulcisci. Quærimus enim ut plurimum vana solatia quæ nos oblectent, vel mœrorem nostrum temperent, quum Deus se nobis iratum ostendit. Jam ubi Deus maledicit innoxiis animalibus propter nos, illic magis expavescimus, nisi forte nimius

mius ſtupor nos occupat. Tenemus ergo nunc cur Deus hic exitium denunciet tam brutis animalibus quam avibus & piſcibus maris, ut ſcilicet homines ſentiant ſe privari omnibus donis: quemadmodum ſiquis in ignominiam ſcelerati hominis domum evertat, ſiquis exurat totam ſupellectilem; ſic etiam Deus, qui ornavit mundum tot & tam variis opibus noſtra cauſa, ubi redigit omnia in vaſtitatem, oſtendit quam graviter nobis ſit infenſus, & ita cogit nos ad humilitatem. Hæc igitur ſumma eſt conſilii Prophetæ.

Da omnipotens Deus, quando hodie etiam non minus tibi ſumus obſtricti quam olim Iſraëlitæ, qui tam rebelles fuerunt Prophetis tuis: & quum tam ſuaviter nos ad te ſæpius allicere tentaveris, idque ſine profectu: & quum noſtra obſtinatione continua non deſierimus hactenus provocare iram tuam: da, inquam, ut ſaltem tacti iſtis admonitionibus, quas nobis proponis, dejiciamus nos totos coram facie tua, neque expectemus dum manum tuam ad nos perdendos exeras, ſed potius ſtudeamus prævenire judicium tuum, & interea certo perſuaſi te fore nobis placabilem in Chriſto tuo, confugiamus ad illum Mediatorem, ejuſque interceſſione freti non dubitemus quin paratus ſis ad dandam nobis veniam, donec tandem exuti omnibus peccatis, perveniamus ad beatam illam gloriam, quæ parta eſt nobis ejuſdem Filii tui ſanguine, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IV.

4. Cæterum, vir ne objurget, & non corripiat virum: quia populus tuus tanquam objurgatores Sacerdotis.

Propheta hic deplorat extremam populi malitiam, quod nullas admonitiones ferre poſſet: quemadmodum qui deſperati ſunt repudiant omnia conſilia, non admittunt medicos, remediis etiam ſunt infenſi. Et hoc ſignum eſt deploratæ malitiæ, ubi homines claudunt aures ſanis conſiliis, & animos ſuos obdurant. Propheta igitur ſignificat in tot & tam multis corruptelis accedere hanc pervicaciam, quod nemo audeat jam reprehendere publica vitia. Addit rationem, *Quia populus ſunt tanquam objurgatores Sacerdotis*, vel revera litigant cum Sacerdote. כ Caph enim quidam non putant hoc loco eſſe notam ſimilitudinis, ſed potius exprimere rem ipſam: & ita affirmative accipiunt, Omnino jurgantur cum Sacerdote. Sed prior ſenſus mihi probatur, quod ſcilicet ironice Propheta quoſlibet è populo vocet cenſores Paſtorum ſuorum. Et videmus homines protervos ita inſoleſcere dum reprehenduntur. Statim enim occurrit hæc objectio, Quaſi vero ego ſim puer: an ego non ſatis profeci, ut teneam quomodo vivendum ſit? Quotidie experimur tales eſſe multos, qui ſcilicet inflatis buccis jactent ſcientiam, acſi eſſent ſuperiores omnibus Prophetis & doctoribus. Et certe impii oſtentant ingenium ſuum & acumen, dum reſpuunt ſanam doctrinam: & tunc apparet plus eos didiciſſe quam quiſquam putaſſet. in quem finem? tantum ut litigent cum Deo. Nunc redeamus ad Prophetæ verba. *Cæterum*, inquit. אך hic non accipitur pro Verè, ut multis locis: ſed eſt nota exceptionis, Interea. Cæterum, nequis alium objurget & reprehendat. In ſumma, conqueritur Propheta, quum omne genus ſcelerum in populo exundet, tamen non eſſe locum doctrinæ nec monitionibus, ſed omnes ita eſſe præfractos, ut verbum audire non ſuſtineant: ſimulac quis voluerit attingere eorum vitia, eſſe magnos doctores in replicando, ut loquuntur. Et amplificat quum dicit, eſſe *quaſi objurgatores Sacerdotis*. dicit enim eos qui ita impune contra Deum laſciviunt, non tamen contentos eſſe ſua contumacia, quum procul à ſe repellunt omnes objurgationes: ſed ultro etiam inſurgere contra ſuos doctores. Et quemadmodum jam dixi, communis uſus ſatis oſtendit omnes profanos Dei contemptores inflatos eſſe hac confidentia, ut audeant alios impetere. Divinant hic quidam Sacerdotem fuiſſe adeo probroſum, ut obnoxius eſſet omnium convitiis: ſed illud eſt leve ac frigidum. Propheta enim hic ſtylum non ſtringit contra unum hominem, ſed potius graviter increpat illam populi contumaciam, quemadmodum diximus, quod nemo poterat reprehenſorem audire. Sciamus ergo tunc inſanabiles eſſe vitiorum morbos, ubi populus obduruit ad ſana conſilia, nec patitur amplius ſe reprehendi. Sequitur,

5. Et corrues interdiu, & corruet etiam Propheta tecum nocte, & abolebo matrem tuam.

Hic copula loco illativæ particulæ accipitur, *Corrues igitur*. Denunciat hic Deus vindictam præfractis hominibus: acſi diceret, Quia nihil amplius auctoritatis mihi defertis, ut verbis vos caſtigem, jam non agam vobiſcum hoc modo, ſed ulciſcar hunc contemptum verbi mei. Sic autem agere ſolet Deus: tentat primo homines, hoc eſt, facit periculum an ad reſipiſcentiam adduci queant, ſevere eos objurgat, expoſtulat cum ipſis: ſed poſtquam omnia verbis expertus eſt, tandem deſcendit ad extremum illud remedium: nempe manum ſuam exerit, quia non dignatur amplius litigare cum hominibus, ut prius dictum fuit. Concludit ergo hoc loco Dominus, quia videt Prophetas ſuos contemni, adeoque totam doctrinam eſſe ludibrio, brevi futurum ut populus ipſe pereat. Quidam היום vertunt Hodie, & putant notari breve tempus: ſed quia paulo poſt ſubjicit Propheta, *Et corruet ſimul Propheta tecum* לילה *nocte*, ideo ſic interpretor, quod populus ipſe turmatim peribit; deinde trahentur etiam in idem exitium Prophetæ, qui ſcilicet bona ex parte accerſiverant populo talem vindictam. Corrues igitur die, & corruet nocte Propheta: hoc eſt, idem exitium ſimul omnes implicabit. quod ſi non ſtatim abripiat Prophetas interitus, non tamen effugient manum meam: ſequentur ipſi ordine ſuo. Noctem igitur & diem conjungit Propheta continua ſerie: acſi diceret, Ego à primo ad ultimum omnes perdam, & nullus ſe eximet à pœna. quod ſi putent ſe fore impunitos, qui tardius rapientur ad vindictam, fallentur. Quemadmodum enim nox ſequitur diem, ita etiam alii alios ſecum trahent in eundem interitum. Interea tamen non dubito quin metaphorice Propheta per *diem* ſignificet tranquillum & lætum illud tempus

quo populus superbiebat. Significat ergo pœnam, de qua vaticinatur, fore repentinam: quia nisi prope aspiciant impii manum Dei, semper minas omnes subsannant, quemadmodum alibi visum fuit. Deus ergo dicit se pœnas sumpturum de populo *interdiu*, hoc est, etiam in ipsa meridie, & quum sol lucebit: jam postquam obtenebratum fuerit tempus, sequentur etiam suo loco Prophetæ. Satis constat Hoseam hic non de veris & fidelibus Dei ministris loqui, sed de impostoribus, qui populum fallebant suis blanditiis, quemadmodum fieri solet. Nam simulac Propheta aliquis sincere volebat præstare suum officium Deo, prodibant in medium adulatores, Hic est nimium rigidus, & abutitur Dei nomine, quum denunciat tam graves pœnas: nos sumus populus Dei. Tales igitur Prophetas tenendum est hic notari, quia pauci erant qui tunc fideliter peragerent munus suum: magna autem erat eorum turba qui populo indulgebant & ejus vitiis. Postea additur, *Abolebo etiam matrem tuam.* Matris nomen hic accipitur pro ipso Ecclesiæ nomine, quo scimus Israëlitas solitos fuisse superbire adversus Deum, quemadmodum hodie faciunt Papistæ: jactant matrem suam Ecclesiam: & hic est ipsis clypeus Ajacis, ut loquuntur. Siquis corruptelas eorum ostendat, statim confugiunt ad illam umbram, Quid? annon sumus Ecclesia Dei? Quum ergo Israëlitas videret Propheta abuti fallaci hoc titulo, dicit, Ego simul perdam matrem vestram: hoc est, Non impediet vestra ista gloriatio, & nobilitas generis Abrahæ, & Ecclesiæ sacer titulus, quominus sumat Dominus de omnibus horrendam vindictam; quia ab ipsa radice avellet & abolebit ipsum quoque nomen matris vestræ, hoc est, discutiet fumum illum quem jactatis, quum tegitis vestra flagitia sub Ecclesiæ titulo. Sequitur,

5. Periit (*perierunt, ad verbum: sed quia* עם *est nomen collectivum, ideo promiscue conjungitur utrique numero*) populus meus absque scientia: quia tu scientiam repulisti, etiam repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & quia oblitus es Legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum ego quoque.

Hic diserte perstringit Propheta ignaviam Sacerdotum, quos Dominus præfecerat regendo populo, ut satis notum est. Quanquam enim non potuit hoc valere ad excusandum populum, vel extenuandam ejus culpam, quod Sacerdotes ipsi erant ignavi; hic tamen merito invehitur Propheta in eos, quia scilicet non præstiterint officium quod illis Deus injunxerat. Sed hoc non tantum in Sacerdotes competit. simul enim Deus oblique taxat voluntariam populi cæcitatem. Unde enim factum est ut non viguerit inter Israëlitas pura doctrina, nisi quod populus hoc maxime optavit? Fuit igitur crassa ignorantia, ut loquuntur: sicuti etiam hodie multi impii non modo affectant tenebras, sed undique etiam attrahunt, ut sit illis ignorantiæ prætextus. Deus ergo hic Sacerdotes primo loco aggreditur, sed comprehendit etiam totum populum, quia scilicet non viguerit illic doctrina, quemadmodum decebat. Dominus autem exprobrat Israëlitis ingratitudinem, quia illic accenderat lucem cœlestis sapientiæ: quia Lex, sicuti notum est, valere debet ad regendos homines. Perinde est igitur acsi Deus ipse affulgeat è cœlo, quum proponit Legem suam. Unde igitur factum est ut Israëlitæ perierint sua ignorantia? nempe quia clauserunt oculos ad lucem cœlestem, quia non sunt dignati se præbere dociles sapientiæ æterni Patris. Videmus ergo hic non extenuari populi culpam, ut dictum fuit; sed Deum potius conqueri, quod suppresserint maligne Legis suæ usum: quia Lex idonea erat ad ipsos regendos. Populus ergo periit absque scientia, quia voluit perire. Jam denunciat Propheta tam Sacerdotibus quam toti populo vindictam. *Quia scientiam repulisti*, inquit, *ego etiam te repellam, ne sacerdotio fungaris mihi.* Hoc ad Sacerdotes proprie dirigitur. accusat eos Dominus, quod scientiam repulerint. Nam petenda erat scientia ex labiis ipsorum: quemadmodum dicit
Mal. 2:7. Malachias, & Moses etiam idem attingit Deutero-
Deut. 33. nomii tricesimo tertio capite. Fuit igitur hæc ex-
vers. 10. trema pravitas in Sacerdotibus, acsi vellent evertere sanctum Dei ordinem, quum appeterent honorem & gradum officii absque ipso officio: quemadmodum hodie Papistæ contenti sunt tam dignitate quam suis opibus. Cornuti Episcopi sunt Præsules, sunt Antistites, magnifice jactant se esse capita Ecclesiæ, & volunt haberi pares Apostolis: interea quis eorum curat suum munus? imo putant hoc sibi quodammodo fore dedecori, si officio suo & vocationi Dei respondeant. Nunc ergo videmus quid velit Propheta. *Quia tu scientiam repulisti, ego quoque te repellam, ne fungaris mihi sacerdotio.* In summa, ostendit divortium, quod facere tentabant Sacerdotes, esse ridiculum & præter naturam, esse portenti loco, esse denique impossibile Quare? volebant enim retinere titulum & opes, volebant censeri præsules Ecclesiæ sine scientia. Deus non patitur ita divelli res sacrosancto nexu inter se conjunctas. Tu ergo, inquit, officium tibi sumes absque scientia? imo quia tu repulisti scientiam, ego etiam recipio ad me honorem sacerdotii, quem prius detuli. Est hic insignis locus, quo retunditur vesana illa jactantia Papistarum, dum nobis magnifice obtrudunt suam Hierarchiam & ordinem sui Clericatus, ut vocant, hoc est, putidæ suæ fæcis: quia Deus hoc pronunciat verbo suo, fieri non posse ut quis Sacerdos sit absque scientia. Cæterum non vult Sacerdotes sibi tantum sapere, & esse quasi mutos. vult enim thesaurum, quem apud ipsos deposuit, toti Ecclesiæ esse communem. Ergo Deus de scientia sacerdotali loquens, complectitur etiam prædicationem. Siquis sit literatus, quemadmodum fuerunt nostra ætate quidam inter Episcopos & Cardinales: siquis ergo talis sit, tamen non ideo censebitur inter doctos; quia doctrina sacerdotalis, ut dictum fuit, est thesaurus totius Ecclesiæ. Ubi igitur jactatur sacerdotium sine ministerio verbi, merum ludibrium est, quia sunt termini convertibiles fere (ut loquuntur) Doctor & Sacerdos. Nunc tenemus sensum prioris membri. Jam sequitur, *Quia oblitus es Legis Dei tui, obliviscar etiam filiorum tuorum.* Quidam hoc posterius membrum restringunt ad Sacerdotes, & putant uno contextu hæc omnia dici: sed siquis propius expendat Prophetæ verba, reperiet hoc potius spectare ad populi corpus. Hic noster Propheta in suis sententiis sæpe concisus est; & ita sunt variæ & ambiguæ translationes: nunc loquitur in sua persona, nunc assumit personam Dei, nunc convertit sermonem ad populum, nunc in tertia persona loquitur, nunc Sacerdotes objurgat, postea statim ad totum populum transit. Prius visa fuit communis denunciatio, Corrues ipse interdiu, nocte Propheta sequetur, & mater vestra peribit. Jam non dubito quin confirmet eandem sententiam Propheta aliis verbis. Ac primo loco sumit illud principium, quod ignavi fuerint Sacerdotes, & quod populus etiam extinxerit lucem cœlestis doctrinæ. Postea denunciat Sacerdotibus quale meriti sunt judicium: Ego, inquit, te à sacerdotio dejiciam. Nunc descendit ad omnes Israëlitas, *Tu oblitus es*, inquit, *Legis Dei tui, obliviscar etiam filiorum tuorum.* Hæc autem culpa haud dubie residebat in toto populo: nemo erat ab hoc

hoc ſcelere immunis. & hæc oblivio apte tribuitur populo. Unde enim factum eſt ut Sacerdotes ſecure excuſſerint onus illud à ſuis humeris ut populum docerent? nempe quia populus etiam nolebat ſibi aures obtundi. Nam impii queruntur ſervos Dei importunos eſſe, dum aſſidue clamitant contra vitia. Populus ergo libenter dat inducias doctoribus, ne officium faciant. ita obrepit Legis Dei oblivio. Quemadmodum ergo denunciavit Propheta Sacerdotibus ſuam pœnam, ita nunc compellat totum populum, quod Deus extendet horribile judicium ad omnes, nempe ut deleat totum Abrahæ genus: *Ego filiorum tuorum*, inquit, *obliviſcar*. Quare? Dominus pepigerat fœdus cum Abraham, ut fœdus illud valeret, ac ratum eſſet ad poſteros: ipſi deſciverant à vera fide, erant filii degeneres. Merito ergo Deus hic teſtatur ſe habere juſtam cauſam cur non amplius reputet inter filios Abrahæ illum degenerem populum. Quare? Vos enim obliti eſtis Legis meæ, inquit. Nunc ſi memores eſſetis Legis, ego viciſſim fœdus meum erga vos ſervarem: ſed non recordabor amplius fœderis, quia à vobis violatum eſt. Filii ergo veſtri non merentur cenſeri in tali fœdere, quia tales eſtis. Sequitur,

7. Secundum multiplicari eorum, ſic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam mutabo.

Hic amplificat Propheta ſcelus populi & impietatem, addita circumſtantia, quod ſcilicet magis proterve laſcivierint adverſus Deum, quum ipſis tam eſſet liberalis, ut effunderet plena exuberantia in eos ſuas divitias. Talem prius querimoniam vidimus: ſed ſcimus Prophetas non ſemel tantum loquutos eſſe de una re: quum viderent ſe nihil profeciſſe, viderent graſſari Dei contemptum, neceſſe fuit ſubinde repetere quæ prius dixerant. Hic ergo Propheta Iſraëlitas accuſat, quod indigne abuſi fuerint Dei indulgentia: quia ſcilicet ſibi majorem licentiam peccandi conceſſerint, quum Dominus tam benigne & clementer ipſos tractavit. Quidam reſtringunt hoc ad Sacerdotes, quod ſcilicet magis peccaverint adverſus Deum, ubi Tribum Leviticam auxit numero, deinde ubi etiam auxit opibus. Sed non dubito quin totum populum complecti voluerit Propheta. Partitus enim eſt proximo verſu crimina Sacerdotum & populi, quum principium commune initio ſumpſiſſet. Jam redit ad principium illud, quod ſcilicet à ſummo uſque ad infimum omnes ſe impie & ſcelerate geſſerint adverſus Deum. Scimus autem tam hominum numero quam opibus auctos fuiſſe Iſraëlitas. Florebant enim ſub ſecundo Jarobeam, ut dictum fuit: & putabant tunc ſe prorſus beatos eſſe, quia omni rerum copia referti erant. Deus ergo nunc oſtendit eo deterius ipſos agere, & minus eſſe excuſabiles, quia ſic laſciviant, quemadmodum equus, ubi bene ſaginatus eſt, ſi calcitret contra ſuum dominum: ſicuti etiam Moſes utitur hac ſimilitudine in ſuo cantico. (*Deut. 32. verſ. 19.*) Nunc tenemus quid velit Propheta. Ergo quum dicit, כרבם, *ſecundum multiplicari eorum*: ego hoc neque de hominibus ſimpliciter, neque de divitiis interpretor, ſed de omni benedictionum genere. Nam Dominus hic in ſumma accuſat populi ingratitudinem, quod quo benignius cum ipſo egerat & liberalius, eo protervior fuerit ad peccandum. Poſtea adjungit, *Gloriam eorum in ignominiam mutabo.* Hic denunciat ſuperbis hominibus Dei judicium, quod non timebant. Scimus enim homines excæcari proſpera fortuna. Et iſta eſt peſſima ebrietas, quum nobis videmur beati. Ita enim quidvis nobis permittimus contra Deum, & ſurdi ſumus ad omnem doctrinam: denique ſumus prorſus indociles. Jam Propheta dicit, *Ego commutabo hanc gloriam in ignominiam*: hoc eſt, Non eſt quod ſibi confidant, & ſtulte ſibi imponant, quum oculos defigunt in ſuum præſentem ſplendorem: nam meum eſt mutare illorum gloriam, inquit Dominus. Videmus ergo ut hic Propheta velit excutere inanem confidentiam Iſraëlitis: quia ſolebant opponere Deo ſuas divitias, ſuam gloriam, opes, equitatum, & currus. Hæc eſt veſtra gloriatio. atqui in manu mea eſt & poteſtate arbitrium utriuſque fortunæ: imo, in me unum competit mutatio gloriæ in ignominiam, inquit Dominus. Sed interim ſignificat Propheta fieri non poſſe ut Deus ita proſtituat ſua beneficia indignis hominibus, tanquam porcis. Eſt enim hæc quædam profanationis ſpecies, quum homines ſic adverſus Deum ſuperbiunt, dum ipſos tolerat, dum ipſis indulget. Competit igitur hæc comminatio in eos omnes qui abuſi fuerint Dei beneficentia: quia ſcilicet nolit Dominus profanari hoc modo ſuam gratiam. Sequitur,

8. Peccatum populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum tollent animam ejus. *(ad verbum, levabunt animam ejus.)*

Occaſionem multis interpretibus dedit hic verſus, ut putarent hæc omnia quæ prius vidimus, debere ad ſolos Sacerdotes reſtringi. Sed non fuit ſatis firma ratio. Diximus enim Prophetam ſolere ſubinde à populo ad Sacerdotes tranſitum facere: ſed quia gravior culpa in ipſis Sacerdotibus hærebat, ideo ſæpius in ipſos invehitur, quemadmodum etiam hoc loco. *Comedent*, inquit, *peccatum populi mei, & levabunt ad iniquitatem eorum animam ejus*: hoc eſt, quiſque levabit animam ſuam, vel, levabit animam peccatoris in iniquitate. Relativum enim tam Sacerdotibus quam plebeiis convenit: mutatur numerus. Nam dicit יאכלו, deinde ישאו in plurali numero, *Comedent peccatum, & levabunt*, in tertia perſona: poſtea addit, *animam ejus*: poteſt eſſe, *ſuam*; tamen eſt relativum ſingularis numeri. Neceſſe eſt igitur eſſe numeri mutationem. Nunc liberum erit eligere ſive hoc Propheta dicat de plebeiis, ſive de Sacerdotibus: & quadrat utriſque, ut dictum fuit, ſed diverſo ſenſu. Poſſemus enim intelligere Sacerdotes levare animas ſuas ad iniquitatem populi, quia cupide audiant populum deditum eſſe multis ſceleribus, quia ſcilicet tantundem prædæ inde ſperant: quemmodum ſiquis ſperet à prædonibus aliquod præmium, libenter audiet ipſos ditatos eſſe. deputabit enim illas divitias in ſuo lucro. Sic etiam quum inhiarent Sacerdotes quæſtui, putabant ſecum agi præclare, quum populus adduceret multas hoſtias. Id autem fieri ſolet ubi adulterata eſt Legis doctrina, & impii putant ſibi hoc unum reſtare, ut ſatisfaciant Deo per ſacrificia, & tales expiationes. Ergo levatio animæ erit (ſi de Sacerdotibus accipimus hunc locum) cupiditas lucri. Si ad ipſos peccatores referre magis libeat, ſenſus erit, Super iniquitatem eorum levant animam eorum: hoc eſt, Vanis ſolatiis erigunt qui erant rei, & extenuant eorum vitia: vel ſuis blanditiis ſepeliunt quicquid fuit timoris Dei, & prorſus ſuffocant. Ergo hoc ſecundo ſenſu, Levare animam, erit vanis ſolatiis lactare, & eximere omnem ſcrupulum, vel levare omnem triſtitiam, imo abolere omnem reatum falſa imaginatione. Nunc venio ad ſummam totius rei. Quanquam Propheta hic Sacerdotes accuſat, non dubium tamen eſt quin ſimul populum involvat eodem reatu. & merito. Unde enim fit ut Sacerdotes lucrum ſperent ex ſacrificiis? nempe quia everſa eſt Legis doctrina. Deus inſtituerat ſacrificia in hunc finem, ut quiſquis peccaverat, admonitus de ſuo

reatu,

reatu, gemeret: deinde ut tristi illo spectaculo magis vulneraretur ejus conscientia. Quum videbat innoxium animal occidi ad altare, debebat horrere judicium Domini: deinde volebat etiam Deus exercere fidem omnium, ut confugerent ad expiationem quæ præstanda erat per Mediatorem promissum. Simul etiam mulcta quam tunc Deus peccatoribus inflixit, debuit instar freni esse ad eos cohibendos. Denique modis omnibus sacrificia huc spectabant, ut non tam facilis vel propensus esset populus ad peccandum. Quid autem faciunt impii? nempe Deo illudunt, & putant se perfunctos esse, ubi solverunt bovem aut agnum: & liberius postea sibi indulgent. Derisa fuit hæc tam crassa insania etiam à profanis scriptoribus. Plato enim de talibus sacrificiis ita disserit, ut ostendat sceleratos prorsus esse, qui volunt talibus nugis pacisci cum Deo. Et certe ita loquitur lib. 2. de Repub. acsi vellet describere Papatum. Nam loquitur de purgatorio, loquitur de satisfactionibus: & quicquid hodie afferunt Papistæ, hoc totum Plato illic diserte exprimit esse prorsus insulsum & ridiculum. Sed tamen invaluit omnibus seculis hæc securitas, ut putarent homines se liberatos esse à manu Dei, si offerrent aliquod sacrificium: hæc fuit illis compensatio, sic imaginati sunt. Propheta ergo nunc de hac pravitate conqueritur: *Comedunt*, inquit, (nam loquitur de continuo actu) *peccata populi mei, & ad iniquitatem levant animam cujusque:* hoc est, Dum omnes peccant unus post alium, quisque facile absolvitur, quia scilicet affert Sacerdotibus prædam. Perinde acsi diceret Propheta, Colludunt inter se & Sacerdotes & populus. Quare? Nam Sacerdotes sunt socii prædonum, & rapiunt libenter quicquid affertur: ita non bellum gerunt cum ipsis vitiis, ut decebat, sed potius tantum urgent sacrificia: & hoc unum satis est, si homines large ad templum afferant: populus autem ipse ita ostendit contemptum Dei, quia modo satisfaciat suis ceremoniis, fingit se fore immunem à pœna. Sic ergo quædam impia conspiratio grassatur inter Sacerdotes & populum: Dominus in medio ipsorum deluditur. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum: & ita mihi magis placet posterior expositio de levatione animæ, quod scilicet levent Sacerdotes cujusque animam, hoc est, vanis suis blanditiis levent conscientias, & vivificent animas quæ moriebantur, quemadmodum dicit Ezechiel. Jam sequitur,

Plato.

Eze. 13. vers. 19.

9. Et erit, Sicut populus, sic erit Sacerdos: & visitabo super eum vias ejus, & opera ejus rependam ei.

10. Comedent enim & non saturabuntur, scortabuntur & non augescent, *(vel crescent, id est, non propagabuntur)* quia Jehovam reliquerunt ad servandum. *(hoc est, dereliquerunt Deum, ne ipsum observent.)*

Hic rursum Propheta communem utrisque pœnam denunciat, sicuti nemo à culpa erat immunis. Dicit, *Sicuti populus, sic erit Sacerdos:* hoc est, neque his neque illis parcam, quia Sacerdos abusus est honore sibi delato, & quum hac lege præfectus esset divinitus Ecclesiæ, ut populum in pietate & sancta vita contineret, ipse perrupit, & violavit omnem doctrinam: deinde populus ipse voluit habere tales doctores, hoc est, mutos. Ego igitur nunc de omnibus simul pœnas sumpturus sum, inquit Dominus. Erit ergo sicut populus, ita Sacerdos. Quidam magis restringunt, quod scilicet Deus spoliabit Sacerdotes honore, ut nihil à populo differant: quod quidem verum est, sed interea non putant Prophetam aliis minari quam solis Sacerdotibus, quod falsum est. Quanquam enim ubi Deus ulciscitur contemptum Legis suæ in Sacerdotibus & populo, delet Sacerdotii honorem, & abolet ita ut æqualitas sit inter magnos & contemptos: tamen non dubium est quin Propheta hic pronunciet Deum fore ultorem Legis suæ, tam adversus Sacerdotes, quam reliquos peccatores. Latius ergo patet hæc doctrina, quam illi volunt. Reliqua differemus in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando tam blande hactenus nos ad te invitasti, & quotidie etiam invitas, & quando etiam minas sæpe inseris quibus expergefacias torporem nostrum, nos autem torpidi fuimus tam ad illam paternam comitatem, quam ad objurgationes: da, inquam, ne ad extremum pergamus in hac nostra malitia, atque hoc modo provocemus vindictam quam hic perditis hominibus denuncias: sed antevertamus iram tuam vera resipiscentia, ac sub manu tua, imo sub verbo tuo humiliemur, ut nos recipias in gratiam, & in sinu tuo paterno foveas, per Christum Dominum, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IV.

Unum mihi excidit hesterna lectione, quod nunc breviter attingam. Quæri posset cur dicat hic Propheta spoliandum esse honore suo qui verus non erat Sacerdos, nec legitimus. Nam scimus nullum fuisse Templum apud Israëlitas, in quo rite Deum coluerint. Etsi enim solenne illis fuit obtendere veri Dei nomen, scimus tamen fuisse inanes illos prætextus: siquidem Dominus Sacrarium unum duntaxat elegerat Jerosolymæ: hinc sequitur, quotquot fuerunt Sacerdotes in populo Israëlitico, fuisse adulterinos. Non potuit igitur fieri, ut Deus honorem illis detraheret. Sed non novum est, Deum tales pœnas sumere de impiis, ut etiam quod videntur habere, illis eripiat. Quemadmodum hodie in Papatu, qui se Clericos & Sacerdotes jactant, sunt meræ larvæ: quia tamen adhuc retinent titulum illum, ideo posset jure idem illis objici, quod seculi sui falsis Sacerdotibus minatus est Propheta, nempe ipsorum dedecus manifestum fore, ut desinant jactare suam dignitatem, qua adhuc fallunt simplices & imperitos. Ergo nunc tenemus Prophetæ consilium. Quemadmodum prius dixerat, Ego te deducam in desertum, & tunc cessabit Ephod, & cessabunt Teraphim. Scimus nullum fuisse Ephod quod Dominus probaret, præter unicum illud quo induebatur Sacerdos legitimus. Sed quia erat æmulatio inter Israëlitas & Judæos, & qui desciverant à vero & puro Dei cultu, jactabant tamen se Deum Abrahæ colere: ideo etiam pronunciat Dominus se non passurum ut deliteant sub talibus larvis. Nunc redeo ad locum Prophetæ: dicit hoc loco, *Comedent & non saturabuntur:* deinde, *Scortabuntur & non crescent, quia Dominum dereliquerunt ad observandum.* Propheta rursus hic denunciat pœnam quæ instabat Israëlitis. Ac primo dicit, *Comedent & non saturabuntur*, respiciens scilicet ad proximam sen-

lentiam. Inhiabant enim lucro Sacerdotes, & hæc illis una cura erat, ut satiarent ventrem suum. Quoniam ergo inexplebilis erat ipsorum cupiditas, quæ etiam in causa erat ut pravam licentiam populo concederent, ideo nunc dicit, *Comedent & non saturabuntur*. Porro his verbis significat Propheta non copia vel abundantia annonæ homines ali, sed benedictione Dei potius. Fieri enim poterit ut quis multum ingurgitet, neque tamen sufficiat quantumvis larga copia. Et hoc sæpe experimur in fame, quia tunc frangitur baculus panis, hoc est, Dominus aufert fulturam à pane, ut voracitas nos non expleat. Huc pertinet etiam sententia ista Prophetæ: *Comedent*, inquit, *& non saturabuntur*. Quia Sacerdotes putabant sibi bene esse, si colligerent undique magnam prædam, ex opposito significat Deus hoc fore ipsis inutile & vanum, quia nulla satietas sequetur: utcunque absorbeant ingluvie sua quicquid affertur in medium, quod tamen nunquam erunt saturi. Postea addit, *Scortabuntur & non crescent*: id est, quamvis sibi frenum laxent ad promiscuas libidines, tamen ego non patiar ipsos propagari: tantum abest ut crescant, vel generent sobolem ex legitimis conjugiis, ut etiamsi passim scortentur, tamen maneant steriles. In summa, hic Propheta testatur falli impios, quum existimant pravis & illicitis mediis se fore compotes votorum: quia scilicet Dominus eorum desideria frustratur. Putant avari, si mulum rapiant, se fore probe munitos adversus omnem inopiam: & ut alios omnes urgeat penuria, tamen existimant se fore immunes ab omni periculo. Dominus autem illam stultitiam deridet. Colligite, colligite magnos acervos: ego autem sufflabo in vestras divitias, ut evanescant, vel saltem nihil vobis prosint ad usum. Sic etiam date operam generandæ soboli, etiamsi quis decem uxores ducat, vel passim scortetur, manebit tamen sterilis. Sic videmus justam pœnam sumi de profanis hominibus, ubi suis cupiditatibus indulgent: quia scilicet promittunt sibi lætum exitum, Deus autem ex opposito maledictionem suam denunciat. Postea addit, *Dereliquerunt Dominum ad custodiendum*: hoc est, ne ipsum custodiant vel servent. Hic fontem & præcipuam causam omnium malorum ostendit Propheta, quod scilicet Israëlitæ à vero Deo & ejus cultu defecerint. Etsi enim retinebant nomen Dei, imo audacter solebant objicere Prophetis se esse filios Abrahæ, & electos à summo Deo, tamen dicit ipsos esse apostatas. Quare? quia quisquis Deo fidem servat, ille etiam continet se sub custodia verbi ejus, & ita non vagatur post sua figmenta: Israëlitæ autem sibi quidvis permiserant. Quum ergo certum sit excussum fuisse ab ipsis Legis jugum, non mirum est quod Propheta dicat recessisse à Domino. Sed notanda est confirmatio illius sententiæ, Quod scilicet nemo potest constanter servare Deo fidem, nisi qui observat ejus verbum, vel manet sub ejus custodia. Nunc pergamus.

11. Scortatio, & vinum, & mustum auferent cor. *(alii vertunt, occupant cor.)*

Verbum לקח significat Tollere: & posset etiam tolerabilis esse sensus, quod scilicet vinum & scortatio cor possideant. sed ego simplicius interpretor pro Auferre. Non est autem generalis sententia, ut magna pars fingit. nam putant esse quasi proverbiale dictum, quod scortatio & vinum privent homines recto sensu & intelligentia. Ego autem non dubito restringi ad Israëlitas: acsi diceret Propheta ipsos carere recto sensu, & esse similes brutis animalibus, quia ebrietas & scortatio illos infatuarunt, vel fascinarunt. Jam possumus utrumque metaphorice accipere, ut scortatio sit superstitio, & etiam ebrietas. Videtur tamen aptius esse ad contextum, quod Propheta hic exprobret Israëlitis petulanter ipsos projicere omnem doctrinam, quia nimis dediti sunt suis voluptatibus, & nimis etiam sunt saginati. Quia ergo Israëlitæ & omni copia bonorum ditati erant, & etiam diffluxerant in fœdas delicias, ideo dicit Propheta ipsos carere sensu: & hoc ut plurimum fieri solet. Ego itaque non tractabo hic fusius de ebrietate & scortatione. Hæc quidem vera sunt, siquis addictus est scortationi, privari & modestia & recto sensu: vinum etiam esse quasi virulentum, quia semper venenum admixtum est, ut ille dicebat: & terra, ubi videt sanguinem suum sorberi intemperanter, ulciscitur homines. hæc vera sunt: sed videndum est quid voluerit Propheta. Quemadmodum autem dixi, simpliciter dirigit sermonem ad Israëlitas; & dicit, ideo tam esse fatuos & dementes, quia Dominus nimis liberaliter ipsos tractaverit. Nam, ut diximus, tunc regnum Israëlis valde opulentum erat, & refertum omne genus deliciis. Hoc ergo ipsum nunc diserte perstringit Propheta: Unde fit ut sitis tam socordes, ut nulla jam sit in vobis rectæ intelligentiæ gutta? nempe quia crapulæ dediti estis: hoc est, Quia apud vos nimis larga bonorum omnium copia abundat, hinc fit etiam ut diffluant omnes in suas delicias. Hæc igitur vobis cor auferunt. In summa, hic Deus intelligit, suis beneficiis abusos fuisse Israëlitas, quia scilicet lautitiæ ipsos excæcaverint. Hæc summa est: nunc pergamus.

12. Populus meus in ligno suo interrogat, *(vel lignum suum consulit)* & baculus ejus respondet ei: *(ad verbum, respondebit: sed significat actum continuum)* quia Spiritus fornicationum decepit, & fornicati sunt à Deo suo. *(à subtus Deo suo: hoc est, ne amplius subjecti sint Deo, vel pareant.)*

Hic Propheta Israëlitas appellat Dei populum, non honoris causa, sed potius ut augeat crimen: quia eo magis detestabilis fuit populi perfidia, quod quum electus esset, potuit ita cœlestem suum Patrem deserere. *Populus ergo meus*. Hic subest tacita comparatio inter omnes alias gentes, & semen Abrahæ, quod eos adoptavit. Hic est scilicet populus ille, quem volui mihi esse sacrum, quem ego mihi ex cunctis gentibus mundi assumpseram: erat hereditas mea. Nunc populus iste, qui meus esse debuerat, consulit lignum suum, & baculus ejus respondet. Videmus ergo gravem & severam esse hanc exprobrationem, quum Dominus inæstimabile illud beneficium commemorat, quo dignatus fuerat filios Abrahæ. Sic hodie gravior erit nostra culpa, nisi maneamus in puro Dei cultu, postquam nos sibi ascivit, & voluit sibi esse in peculiarem gregem. Imo Papistis idem potest objici quod videmus objectum fuisse Israëlitis: nam simulatque nascuntur illic infantes, Dominus eos insignit sacro symbolo Baptismi. Sunt ergo Dei populus aliqua ex parte. Interea videmus quam crassæ & fœdæ superstitiones illic grassentur: nihil est illis stupidius. Turcæ saltem & Sarraceni præ illis sobrii sunt. Quantum est igitur istud flagitium, & quam turpe, quod Papistæ, qui jactant se esse populum Dei, ita post suas amentias feruntur? Jam dicit Propheta Israëlitas *Consulere lignum suum*, vel sciscitari in ligno. Non dubium est quin hic eos accuset, quod transtulerint veri & unici Dei gloriam ad sua idola, vel deos fictitios. Consulunt, inquit, lignum suum, *& baculus* respondet illis. Videtur tamen in secundo membro alludere ad cæcos, quemadmodum

modum si cæcus baculum suum interroget, ita dicit Israëlitas petere consilium à ligno suo & baculo. Quidam putant hic notari superstitiones quæ tunc in usu fuerunt. Scimus augures usos fuisse lituo: & credibile est etiam in Oriente divinos adhibuisse vel baculum, vel aliquid tale, quum suas incantationes peragerent. Alii allegorice exponunt has voces, quasi lignum sit falsa religio: baculus autem significet impios Prophetas. Sed ego libenter in simplicitate maneo. Mihi ergo videtur magis probabile, quod jam attuli, nempe hic damnari Israëlitas, quod consuluerint lignum, id est, mortua idola unius Dei loco. Hoc enim perinde esse, acsi cæcus consilium à baculo suo petat: baculus autem caret omni ratione & sensu. Est quidem usus aliquis baculi, sed in alium finem. Et ita non modo per contemptum, sed ironice Propheta deridet eorum stultitiam, qui consulunt deos ligneos & lapideos, quia tantundem hoc valet acsi quis baculum haberet pro suo consiliario. Jam subjicit, *Quia spiritus fornicationum decepit.* Hic rursus crimen exaggerat Propheta, quod scilicet Israëlitis non debeat tantum imputari mediocris culpa. Dicit enim prorsus fornicationi esse deditos. *Spiritus* ergo *fornicationum decepit*, perinde est acsi quis inflammatus sua libidine rueret: quemadmodum videmus brutos homines ferri interdum cæco & pudendo impetu, quia jam ablatum est discrimen omne ex oculis, nullus est delectus, nullus pudor. Ergo quoniam interdum solet homines abripere tantus fervor libidinis, ut nihil discernant, ideo Propheta, quo plus ignominiæ incutiat populo suo, dicit illum similem esse scortatoribus, qui amplius non judicant, qui non retinentur ullo pudore. *Spiritus* ergo *fornicationum decepit.* Sed quia tam frequenter occurrit hæc similitudo, ego non longius insistam. *Scortati sunt*, inquit, *ne pareant Domino.* Non dicit simpliciter, A Deo suo: sed dicit מתחת. *Scortati sunt* ergo, *ne amplius Deo obtemperent*, vel maneant sub ejus obsequio. Jam hinc colligere licet quæ sit spiritualis nostra castitas: nempe si Deus nos verbo suo gubernat, si non egredimur huc & illuc, neque temere delabimur ad nostras superstitiones. Si ergo manemus sub imperio Dei nostri, & in illum quasi defixis oculis respicimus, tunc caste servamus illi fidem. sin vero ad idola delabimur, tunc scortamur à Deo nostro. Nunc pergamus.

13. Super capita montium sacrificabunt, *(id est, sacrificant)* & super colles adolent suffitum, sub quercu, & sub platano, & sub tilia, *(alii* אלה *vertunt Terebinthum: sed ego non laboro)* quia bona umbra ejus: propterea filiæ vestræ scortabuntur, & nurus vestræ adulteræ erunt.

14. Non visitabo super filias vestras, quia scortatæ sint, & super nurus vestras, quia adulteria commiserint: nam ipsi cum meretricibus dividunt se, *(separant se cum meretricibus)* & cum scortis sacrificant: & populus non intelligens *(non intelligit, ad verbum: sed debet verti, Populus qui non intelligit)* corruet *(alii vertunt, erit perversus,* לבט*.)*

Hic Propheta clarius ostendit qualis fuerit illa fornicatio cujus nuper damnavit populum: nempe quod Deum coluerint sub arboribus, & in suis excelsis. Hoc ergo exegeticum est: quia definit Propheta quid prius intellexerit per verbum Scortandi. Et hæc admonitio apprime utilis fuit, imo necessaria. Scimus enim non libenter cedere homines, præsertim ubi colorem aliquem possunt obducere suis peccatis: quemadmodum superstitiosi, ubi Dominus coarguit perversos & vitiosos ipsorum cultus, statim fremunt, & etiam pleno ore litigant. Quid? an hoc scortari censebitur, si nos Deum colimus? Quicquid enim faciunt zelo inconsiderato, putant hoc reprehensione carere. Sicuti hodie Papistæ extra controversiam statuunt omnes cultus suos placere Deo. Nam etiamsi nihil sit fundatum in verbo ejus, bona tamen illa intentio (ut loquuntur) illis satis superque est ad excusationem. Ergo superbe Deo obstrepere audent, quoties damnat ipsorum corruptelas & abusus. Talis etiam superbia haud dubie ab initio grassata est. Ergo necesse habuit Propheta palam & diserte Israëlitis ostendere, quamvis se putarent pio zelo & bona intentione colere Deum, ipsos tamen scortari. Hæc, inquit, vestra scortatio est, quod sub arboribus sacrificatis. Quid? annon hoc semper laude dignum fuit sacrificia offerre, & suffitum facere Deo? Tale autem consilium Israëlitis fuit. Quid causæ est cur Deus tantopere excandescat? Fingamus ipsos fuisse errore lapsos: cur tamen Deus non tolerat hanc præposteram intentionem, quæ tegitur honesto & specioso zelo, quemadmodum dictum fuit? Sed Deus hic acriter increpat Israëlitas, quamvis prætexerent bonum zelum, & quamvis etiam fucarent ementito titulo cultus Dei omnes suas superstitiones: hoc nihil aliud est quam scortari, inquit. Dicit, *Super cacumina montium sacrificant, & super colles suffitum offerunt, sub quercu, & platano, & tilia*, &c. Videtur in speciem hoc fuisse laudabile in Israëlitis, quod pluribus locis erexerint altaria: nam potuit hæc frequentia templorum eos magis accendere ad cultum Dei. Quemadmodum Papistæ, quum replent templa picturis, dicunt ubique occurrere Dei memoriam quocunque vertamus oculos, & hoc esse plusquam utile: sic etiam videri posset fuisse pium exercitium, quod in collibus & super cacumina montium, & quod sub unaquaque procera arbore Israëlitæ erigerent aliquem Dei cultum. Sed Deus hoc totum repudiat, non vult hàc ratione coli: imo videmus ipsum graviter excanduisse: dicit hoc modo violari fidem sibi datam: dicit populum suum fœde scortari. Quanquam hæc Prophetæ doctrina hodie parum est plausibilis mundo, ut vix decimus quisque eam amplectatur: tamen frustra litigabimus cum Spiritu Dei. Ergo nihil satius est quam audire judicem nostrum. Pronunciat autem omnes fictitios cultus, quamlibet specioso fuco ornentur, esse adulteria & scortationes. Hinc etiam colligimus bonam intentionem, de qua tantopere sibi placent Papistæ, esse matrem omnium scortationum, & omnis fœditatis. Quare? Nam sacrilegium est discedere à verbo Domini: Deus autem præceperat sibi offerri tam sacrificia quam suffitus, sed non alibi quam Jerosolymæ. Transgressi sunt Israëlitæ illud mandatum. Atqui pluris est obedientia Deo, quam omnes victimæ, sicuti dicitur 15. cap. 1. Samuelis. Et excludit etiam diserte Propheta illud figmentum, in quo blandiri sibi solent impii & hypocritæ: *Bona*, inquit, *fuit umbra ejus.* hoc est, placuerunt sibi in talibus figmentis: sicuti Paulus dicit speciem sapientiæ esse in hominum inventis & legibus. *Col. 2. vers. 23.* Quum ergo homines suscipiunt cultus voluntarios, ἐθελοθρησκείας vocant Græci, superstitiones: sed nihil aliud sunt quam voluntarii cultus. Quum ergo homines hoc vel illud in honorem Dei agendum suscipiunt, species sapientiæ illic refulget: sed coram Deo mera est abominatio. Hoc perstringit diserte Propheta, quum dicit bonam fuisse umbram vel platani, vel quercus, vel tiliæ: quia scilicet imaginati sint impii & hypocritæ cultum hunc probari Deo, & se superare Judæos, qui tantum uno in loco Deum colebant. Terra nostra plena est altaribus, ubique memorialia Dei sese offerunt. Quum ergo putarent se adeptos esse summam gloriam tali frequentia altarium, dicit Propheta bonam quidem esse

umbram, sed placere tantum scortatoribus, qui turpitudinem suam non agnoscunt. Postea subjicit, *Propterea filiæ vestræ scortabuntur, & nurus vestræ adulteræ erunt: ego non visitabo super filias vestras & nurus.* Quidam exponunt hunc locum, acsi diceret Propheta, dum aberant parentes, hac occasione filias ipsorum & nurus fuisse scortatas. Quemadmodum hodie nulla est major licentia in lenociniis, quam in votivis peregrinationibus. Nam si qua velit libere scortari, vovebit aliquam peregrinationem: adulter præsto est qui se offerat comitem. Deinde si maritus etiam tam stultus est ut cursitet huc vel illuc, interea uxori licentiam scortandi concedit. Deinde scimus etiam, dum extraordinariis horis conveniunt multæ mulieres in templa, & habent privatas suas Missas, illic esse latibula, sub quibus omne genus flagitii perpetrent. Videmus ergo hoc esse nimis tritum. Sed sensus Prophetæ alius est. Deus enim pœnam hic denunciat, de qua Paulus differit 1. ad Romanos capite. Quemadmodum homines, inquit, transtulerunt gloriam Dei in res mortuas, ita etiam Deus conjiciet ipsos in sensum reprobum, ut nihil scilicet judicent, ut se projiciant ad omnem turpitudinem: imo prostituant sua ipsorum corpora. Sciamus ergo, ubi non præstatur justus & debitus honor Deo, merito sequi hanc vindictam, quod homines opprobriis teguntur. Quare? quid enim æquius, quam ut Deus sit vindex suæ gloriæ? Eam homines corrumpunt & adulterant. Cur ergo illis maneret ullus honor? cur non potius eos in extremas quasque ignominias Deus submergeret? Sciamus ergo hanc justam esse pœnam, ubi grassantur adulteria, ubi etiam sequuntur promiscuæ libidines & vagæ. Qui ergo non colit Deum, ille habebit domi & uxorem adulteram, & filias putida scorta, quæ libere scortentur, & ille etiam nurus habebit adulteras: non quod tantum de eventu loquatur Propheta, sed potius ostendit qualem vindictam sumpturus sit Deus. Scortabuntur igitur filiæ vestræ, & nurus vestræ adulteræ erunt. *Et non visitabo super filias vestras & super nurus vestras*: hoc est, Ego non corrigam hæc flagitia. volo enim vos esse expositos dedecori. Nam valere semper debet illa sententia, Qui me honore affecerit, hunc ego honore afficiam: & qui vilipendet nomen meum, hunc ego contemptibilem reddam & probrosum. (*1 Sam. 2. vers. 30.*) Negat igitur Deus se pœnam sumpturum de sceleribus, quia volet hoc modo punire impios, à quibus corruptus fuerat cultus suus. Dicit, *Quia ipsi cum meretricibus se dividunt.* Quidam verbum hoc פרד exponunt, *Dividunt maritos ab uxoribus*: sed Propheta haud dubie intelligit ipsos dividi à Deo: quemadmodum si mulier à marito suo descifcat, & se subjiciat adultero. Allegorice igitur, vel saltem metaphorice hoc verbum accipit Propheta: & est causæ redditio, quam non intelligunt qui literaliter accipiunt hoc de adulteriis: & eorum error satis refellitur proximo membro, ubi dicit, *Cum scortis sacrificant.* Hoc est igitur divortium illud cujus meminit, nempe quia sacrificant: quod fieri non poterat, quin Deo fidem datam violarent. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: *Non ulciscar*, inquit, scortationes & adulteria in vestris familiis. Quare? volo enim vos esse probrosos, nam priores scortati estis. Sed mutatio est personæ. Hoc etiam tenendum est: debuerat enim potius prosequi uno contextu in secunda persona sermonem, Quia vos separati estis cum meretricibus, & statis cum scortis. debuerat hoc modo loqui: sed quasi per modum indignationis sermonem alio convertit: Isti, inquit, scortati sunt: acsi eos jam alloquio non dignetur. Scortati sunt igitur cum meretricibus. Per *meretrices* haud dubie intelligit corruptelas quibus perversus fuerat Dei cultus etiam per scorta. *Sacrificant cum scortis*, inquit: hoc est, deficiunt à vero Deo, & permiscent se pollutionibus quibuslibet. hoc autem est scortari: quemadmodum si quis relicta uxore, vel si qua mulier relicto marito, projiciat se ad fœdam libidinem. Non est autem novum vel insolens puniri peccata novis peccatis. Præsertim tenenda est illa Pauli doctrina, quod scilicet Deus, ut est ultor gloriæ suæ, sic conjiciat homines in sensum reprobum, & sinat operiri multis ignominiis: (*Rom. 1. vers. 28.*) quia scilicet non potest ferre, dum ipsi convertunt gloriam ejus in ignominiam, & veritatem in mendacium. Postea addit, *Et populus non intelligens corruet.* Qui verbum לבט accipiunt pro Perverti, intelligunt reddi perplexum: & sensus ille non male quadrat. *Populus* ergo *non intelligens perversus ac perplexus erit*: acsi diceret, Nullam tenebit rectam viam. Sed significat etiam hoc verbum Impingere & cadere sæpius: & quum sensus hic receptior sit, libenter amplector. *Populus* ergo *non intelligens corruet.* Hic concludit Propheta nullius momenti fore ignorantiæ prætextum coram Deo: quemadmodum hypocritæ solent ad extremum huc confugere: dum vident se omni ratione destitui, confugiunt ad hoc asylum, Atqui putabam me recte facere: ego deceptus sum: sed esto, error hic est tolerabilis. Propheta hic denunciat vanas & fallaces esse has excusationes: quia populus qui non intelligit, corruet: idque merito. Unde enim illa inscitia in populo Israëlitico, nisi quod sponte clauserunt oculos ad lucem? quemadmodum prius dictum fuit. Quum ergo homines ita velint sponte cæcutire, non mirum est si Dominus tradat illos in ultimum interitum. Quod si nunc sibi blanditias faciunt ex errore suo, quemadmodum jam dixi, Dominus illam falsam confidentiam discutiet, & jam verbo suo discutit. Quid ergo restat? nempe ut sapere discamus ex ejus verbo, quia hæc nostra est sapientia & intelligentia, ut dicit Moses 4. capite Deuteronomii.

Da omnipotens Deus, quando natura tam propensi & faciles sumus ad omne errorum genus, ad tot superstitionum & tam multiplices formas, Satan etiam non desinit nobis insidiari, & tot laqueos nobis tendit: da, inquam, ut verbi tui doctrina sic custodiamur sub obsequio tuo, ne unquam deflectamus huc vel illuc ad dextram vel sinistram, sed maneamus in puro cultu quem nobis præscripsisti, ita ut sincere possimus testari te verum nobis esse Patrem, quum scilicet manebimus sub præsidio Filii tui unigeniti, sicuti nobis datus est abs te pastor & gubernator usque in finem, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DUODECIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IV.

15. Si scortaris, tu Israël, ne offendat Jehudah: ne veniatis in Gilgal, & ne ascendatis Beth-aven, & ne juretis, Vivit Jehova.

Hic Propheta conqueritur etiam Tribum Jehudah infectam fuisse superstitionibus, quum tamen Dominus mirabiliter eam sibi integram ab ejusmodi pollutionibus servasset. Comparat Israëlem cum Jehudah: acsi diceret, Quod Israël scortatur, non mirum est; pridem excussit omne jugum, & defectio ejus satis nota est: sed quod Judæi etiamnum prolabi incipiunt ad eadem flagitia, hoc non est tolerabile. Nunc ergo tenemus quorsum ista comparatio pertineat. Scimus ex quo Jarobeam decem Tribus ad se traxit, corruptum fuisse Dei cultum: quia vetiti sunt Israëlitæ ascendere Jerosolymam, & sacrificia illic offerre Deo ex præscripto Legis. Interim erecta sunt altaria, quæ meræ erant corruptelæ divini cultus. Hoc jam per multos annos duraverat. Dicit igitur Propheta Israëlem instar putidi scorti carere omni pudore, neque id esse mirum, quia Dei timorem abjecerit: sed quod Jehudah etiam simul cum Israële desereret sincerum Dei cultum, hoc Propheta deplorat. *Si ergo tu Israël scortaris, saltem ne Jehudah delinquat.* Hic videmus primo quam difficile sit intactos manere ab omni macula, qui permixti sunt pollutionibus & inquinamentis: quemadmodum si quis inter Papistas versetur, vix poterit se integrum servare Domino; quia etiam vicinia ipsa contagionem affert, quemadmodum videmus. Israëlitæ distincti erant à Judæis, & tamen videmus corruptos fuisse Judæos eorum morbis ac vitiis. Nihil enim proclivius est quam relinquere veram pietatem. Nam ingenita nobis est quædam perversa libido comminiscendi falsos & impios cultus: & quisque in hac re erit sibi magister. Quid ergo fiet, si aliunde nos stimulet Satan? Caveant ergo sibi quicunque vicini sunt idololatris, ne quid pollutionum ab ipsis contrahant. Cæterum videmus non levari eorum culpam qui recte edocti sunt, si permisceant se cæcis & incredulis. Tunc Israëlitæ, etiamsi adhuc jactarent nomen Dei, erant tamen alieni à pura doctrina, & fuerant diu in tenebris errorum demersi: nulla apud eos vigebat religio; imo nulla fere liquida erat scintilla Divinæ lucis. Jam accusat Propheta Judæos, quod ab Israëlitis nihil differant, quibus tamen Deus ad illum usque diem prætulerat facem. Noluerat enim extingui sanam doctrinam Jerosolymæ, neque in tota Judæa. Quod nihil proficiunt Judæi in hoc singulari Dei beneficio, duplicat eorum culpam. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Etiamsi scortetur Israël, tamen Jehudah ne offendat.* Dicit, *Ne veniatis in Gilgal, & ne ascendatis Beth-aven.* Hic rursus designat superstitiones quibus Israëlitæ vitiaverant purum Dei cultum: nempe quod in Bethel, & Gilgal erexerant sibi templa, ubi fingebant se Deum colere. Quantum attinet ad Gilgal, scimus locum fuisse celebrem, quia transmisso Jordane, illic erectum fuerat monumentum miraculi. Et non dubium est quin populus semper exercuerit se in memoria tam insignis gratiæ: & locus etiam ille famam & honorificum nomen retinuerat in populo. Hoc per se non fuit reprehensione dignum: sed quemadmodum solent homines pervertere suo abusu quicquid boni est, ita Jarobeam, vel quispiam ex ejus successoribus, templum extruxit in Gilgal: quia jam occupati erant omnium fere animi aliqua loci reverentia. Si nullus fuisset loci delectus, non poterat tam facile pellicere vulgi animos: sed quia jam invaluerat in illis opinio, locum esse sanctum, & id ob mirabilem trajectum populi, Jarobeam potuit facilius obtrudere illic vitiosum cultum. Nam quisque suis illecebris jam captus erat, quum fingeret locum illum magis placere Deo. Idem etiam dicendum est de Bethel. Scimus impositum fuisse loco nomen à sancto Patre Jacob: quia Deus illic apparuerat. Terribilis est locus iste, hæc est janua cœlorum, dicebat. Vocavit igitur locum Bethel, hoc est, domum Dei. Quum illic Deo sacrificasset Jacob, putarunt posteri hoc quoque esse probabile. Nam hypocritæ non expendunt quid præcipiat Deus, sed arripiunt tantum Patrum exempla, & instar regulæ sequuntur quicquid audiunt factum esse à Patribus. Quia ergo nudis exemplis contenti sunt stulti homines, neque attendunt quid Deus exigat, ideo hic Propheta invehitur diserte contra utrumque locum, nempe Bethel, & Gilgal. *Ne veniatis in Gilgal*, inquit, *& ne ascendatis in Beth-aven.* Sed notanda est nominis mutatio qua utitur Propheta: neque enim honorifice appellat locum illum Bethel, sed dicit esse domum iniquitatis: & tamen illic Deus se patefecit servo suo Jacob. hoc verum est: sed noluit stabilem esse sibi locum, noluit esse perpetuum altare illic: fuit visio temporalis. Si populus confirmatus fuisset in fide, quoties auditum fuisset nomen illud, hoc quidem erat laudabile: sed desciscunt à vera fide, quia contemnunt certum Dei præceptum, & præferunt id quod factum fuerat ab uno homine, & quidem impulsi zelo præpostero. Non mirum est igitur quod Propheta laudem in vituperium convertit, & negat amplius esse domum Dei, quæ fuit olim: sed esse domum iniquitatis. Jam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Redeo ad objurgationem qua utitur contra Judæos. Exprobrat quod relicto legitimo altari cursitent ad profana loca, & appetant illos extraneos cultus, qui tamen hominum arbitrio vel libidine conficti erant. Quid vobis cum Gilgal vel Bethel, inquit? nonne Deus vobis Sanctuarium proposuit Jerosolymæ? cur non eum illic colitis, quo vos ipse invitat? Videmus ergo subesse antithesin, inter Bethel & Gilgal ab una parte; ab altera vero Templum, quod mandato Dei Jerosolymæ in monte Sion extructum erat. Cæterum hæc objurgatio etiam hodie in multos competit. Si prudenter reputamus statum nostri seculi, Papistæ Israëlitis sunt similes: est enim satis nota eorum apostasia: nihil apud ipsos sanum est, sed tota religio eorum est putrida: sunt illic meræ corruptelæ. Jam, quia Dominus nos sibi peculiariter elegit, videndum est, ne secum nos attrahant & implicent: & est semper timenda contagio, quemadmodum diximus, quia nihil facilius est, quam nos infici eorum vitiis: ut ingenium nostrum semper ad vitia proclive est. Deinde monemur etiam, quam stulta sit & frivola eorum excusatio, qui Patrum exemplis contenti, verbum Dei prætereunt, & putant se omni regula solutos esse, quia sequantur sanctos Patres. Jacob enim dignus

1 Reg. 12. vers. 28.

Gen. 28. vers. 17.

dignus imitatione fuit inter alios: & tamen quid valuerit prætextus ille, quum dicerent posteri se Deum colere in Bethel, colligimus ex hoc loco. Sciamus ergo non aliud nobis certum esse, quam ubi obtemperamus mandato Domini, neque quicquam tentamus arbitrio hominum, sed tantum sequimur quod ille jubet. Præterea notandum est, non extenuari crimen, si res à bona & probabili origine profectæ sint, si tamen hodie apparet esse perversas. Exempli gratia: Papistæ hunc clypeum subinde opponunt, ubi coarguuntur eorum superstitiones. Atqui hoc natum ex bona causa. Sed quale est hoc? Si ergo judicium facere oportet ex præsenti usu, videbimus esse impiam abominationem, quod excusant prætextu bonæ & sanctæ originis. Ita in Baptismo videmus quam varias & multiplices corruptelas admiscuerint. Baptismus quidem ab institutione Christi profectus est: sed non licuit hominibus tot additamentis eum corrumpere. Non excusat igitur origo Baptismi Papistas, sed potius duplicat eorum crimen: quia sacrilega audacia contaminarunt, quod Filius Dei instituerat. Sed in Missa eorum multo plus est flagitii. Missa enim, ut scimus, nihil habet commune cum sacrosancta Cœna Domini. Saltem manent aliquæ Baptismi reliquiæ: sed Missa nullo modo accedit ad sacram Christi Cœnam. Jactant tamen Papistæ esse ejus loco. Obrepserit sane, idque Satanæ astutia, & malitia etiam vel pravitate hominum: interim principium, qualecunque fuerit, non delet extremam ignominiam, quæ in Missa apparet: quia illi abolent unicum Christi sacrificium, ut satis notum est: trahunt ad sua figmenta expiationem, quæ petenda erat à morte Filii Dei. Et non tantum hic cum Papistis certamen nobis est, sed cum nebulonibus istis, qui jactant se Nicodemitas. Nam isti quoque negant se ideo accedere ad Missam, quia deferant aliquid reverentiæ Papistico figmento: sed quia dicunt illic proponi memoriam Cœnæ Christi, & mortis ejus. Si Beth-El potuit olim converti in Beth-aven, hodie quid erit Missa? Ergo semper videndum est, ut quicquid Dominus instituit, maneat in sua puritate, neque degeneret: alioqui, ut dictum est, semper rei impiæ audaciæ erunt qui mutaverint veritatem in mendacium. Nunc tenemus quorsum pertineat, & in quem usum accommodanda sit hæc doctrina Prophetæ. Tandem subjicit, *Et ne juretis, Vivit Jehova.* Videtur hic damnare Propheta quod per se rectum erat. Jusjurandum enim professio est ac testimonium pietatis, præsertim ubi pure homines jurant. Atqui hæc forma, quam Propheta attingit, omni vitio caret. Cur ergo non patitur Deus jurare per nomen suum, & quidem sancto modo? nempe quia vult solus regnare, nec sustinet misceri idolis. Quis enim consensus Christo cum Belial? inquit 2 Cor. 6.
Paulus. Quomodo conveniet lux cum tenebris? vers. 15.
Ita Deus nullum consensum cum idolis admittit. Hoc clarius exprimitur ab altero Propheta, nempe Zephania, quum dicit, Perdam eos qui jurant in Zeph 1.
Deo vivo, & jurant in Rege suo. Deus enim præci- vers. 5.
pit nominatim ut jurent fideles per suum unius nomen, Deuter. 5. & aliis locis. Deinde ubi de vero pietatis cultu agitur, ponitur hæc formula, Jura- Jer. 4.
bunt, Vivit Dominus. Cæterum, ubi involvunt no- vers. 2.
men Dei perversis suis figmentis homines, hoc nullo modo est tolerabile. Hanc ergo perfidiam Propheta nunc taxat, *Ne juretis, Vivit Jehova:* acsi diceret, Qui fit ut audeant isti homines sumere nomen Dei, quum tamen se prostituant idolis? Deus enim nomen suum accommodat tantum populo suo. Usurpant enim fideles quasi precario Dei nomen in juramentis. Nisi Dominus hoc juris nobis concederet, certe esset sacrilegium: sed mutuamur Dei nomen ejus permissu. Verum est, siquidem servamus illi fidem, si manemus sub ejus obsequio. Cæterum, si colimus alienos deos, jam nihil nobis cum eo commune, sed aufert privilegium quod dederat. Dicit ergo, Posthac ne permisceatis verum & unicum Deum cum idolis. Neque enim hoc ferre potest: sicuti etiam Ezech. 20. cap. dicit, Ite, colite idola vestra: ego repudio omnes cultus vestros. Dominus illic graviter irascitur, dum videt offerri sibi sacrificia. Cur istud? nempe quia species erat pollutionis, quum profiterentur Judæi se ipsum colere, deinde transibant ad impias superstitiones. Nunc ergo tenemus sensum hujus versus. Sequitur,

16. Quia sicut juvenca indomita, indomitus Israël: nunc pascet eos Jehova quasi agnum tenerum (*nam* כלבש *proprie significat Agnum tenerum: hoc est, qui adhuc est amiculus:* איל *autem vocant Arietem, qui annum unum excessit*) in loco spatioso.

Hic comparat Propheta Israëlem juvencæ indomitæ. Alii vertunt juvencam errantem. Possemus etiam vertere lascivam. Aliis autem videtur magis exprimi defectio, quod scilicet recesserit à Deo, vel declinaverit: sed similitudo non tam esset apposita. Vertunt illi, Sicut juvenca declinans, vel quæ recessit. Malo igitur petulantem vel lascivam vertere. Et correctio, quæ subjicitur, optime congruit, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum tenerum in loco spatioso*, ut statim videbimus. Hoc primo loco tenendum est, Israëlem conferri juvencæ, & quidem lascivæ, quæ scilicet non potest vel in stabulo manere quieta, vel jugo assuescere: ideo subjicitur, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum in loco spatioso.* Duplex potest esse hujus membri sensus. Vel, quod Dominus relinquet eos in suis lautitiis, ut sese ingurgitent quoad tulerit libido, atque expleverint suam ingluviem. Et hæc formidabilis est pœna: ubi scilicet Dominus non compescit hominum intemperiem, sed patitur eos protervire sine ullo fine & modo. Quidam ergo ita hunc locum accipiunt, *Nunc pascet Deus tanquam agnum:* hoc est, quasi pecudem judicio carentem: idque *in loco spatioso:* id est, in uberrimo agro, & qui victus copiam ad satietatem usque suppeditet. Sed videtur potius aliud sentire Propheta, quod scilicet Dominus sic dissipabit Israëlem ut sit quasi agnus in loco spatioso. Scimus hoc proprium ovibus esse, ut se contineant sub pastoris custodia: & ovis, si in solitudinem abacta fuerit, balatu suo declarat se esse timidam, & quasi pastorem suum & gregem quæritat. Denique ovis non est animal solitarium: & ista est fere pars victus ovibus & agnis, ut simul pascant, & quidem sub unius hominis oculo, cui se putant esse curæ. Nunc apparet elegantissima allusio. *Sunt*, inquit Propheta, *quasi juvencæ indomitæ*, quia lasciviunt, ut nullus campus sufficiat eorum protervíæ, quemadmodum si juvenca vellet occupare totum agrum. Talis igitur, inquit, & tam importuna est inobedientia hujus populi, ut non amplius possint aliter durare, quam si cuique detur locus spatiosus. Dabo igitur locum spatiosum, sed longe in alium finem: nempe ut quisque eorum sit quasi agnus, qui circumspiciat, & non videat ullum gregem cui se associet. Hoc factum est quum terra fuit nudata suis cultoribus: neque enim tunc habitabat tanta populi frequentia. Nam abducti fuerunt primo quatuor Tribus, sicuti ante dictum fuit: & cœperunt tunc esse quasi agni in loco spatioso, quia Deus expavefecit eos terrore hostili. Postea residua pars populi vel dispersa vel in exilium tracta est. Erant igitur similes agnis, & quidem in loco spatioso, quum

quum essent in exilio. Nam tametsi erant inclusi tuguriis, & conditio eorum modis omnibus angusta erat, tamen erant in loco quasi deserto: quia vix alius alium aspicere audebat, & quasi vastitas & solitudo occurrebat eorum oculis quocunque ipsos verterent. Videmus ergo quid velit Propheta. *Sunt similes juvencæ indomitæ*, inquit, vel lascivæ: ego mansuefaciam eos, ut sint similes agnis: & postea dispersi pavebunt tanquam in deserto, quia scilicet nullus erit grex ad quem accedant. Pergamus.

17. Adjunxit se (*vel associavit*) idolis Ephraim: dimitte eum.

Hic Deus quasi tædio fessus jubet Prophetam quiescere: acsi diceret, Quandoquidem nihil proficio erga populum istum, cessandum est: tu desiste ab officio. Deus enim Hoseam præfecerat Israëlitis in hunc finem, ut eos ad resipiscentiam adduceret, si quo modo essent sanabiles: hoc fuit injunctum Prophetæ munus à Domino, ut scilicet retraheret miseros homines & vagos ab errore, & colligeret rursus in obedientiam puræ fidei. Jam videt laborem Prophetæ irritum, & carere omni successu. Itaque jam, ut diximus, tædium concipit, & jubet Prophetam supersedere. *Dimitte eos*, inquit: hoc est, Non est quod te amplius fatiges. ego remitto tibi laborem hunc, & nolo amplius etiam molestiam hanc sumere, quia prorsus sunt incurabiles. Nam quum dicit ipsos se idolis adjunxisse, intelligit non posse avelli ab illa pertinacia, in qua obduruerant: acsi diceret, Ista est conspiratio quæ non potest corrigi. Et alludit ad conjugium illud cujus prius meminerat. Scimus enim Israëlitas Deo fuisse conjunctos, quia eos sibi adoptaverat in sacrum populum: postea defluxerant ad impios cultus. Sed potuit tamen spes esse sanationis, donec prorsus affixi fuerunt suis idolis, & ita mordicus illis hæserunt, ut non possent abstrahi. Hanc societatem designat Propheta, quum dicit, *Associati sunt idolis.* Ponit autem Tribum Ephraim, quia scimus Reges ex ea fuisse ortos (Reges Israël dico): & exprobrat simul quod Tribus illa indigne abusa fuerit benedictione Dei. Scimus Ephraim fuisse benedictum à sancto Jacob præ fratre suo majori: & tamen nulla erat ratio cur Jacob postponeret primogenitum, & præferret minorem natu, nisi quod Deus suum beneplacitum illic ostendit. Minus ergo excusabilis fuit illa ingratitudo Ephraim, quum non modo à puro Dei cultu defecit, sed etiam polluit totam terram: quia Jarobeam invexit impias superstitiones. Fuit igitur ille fons omnis corruptelæ. Hæc ratio est cur Propheta nunc diserte nominet Ephraim. quanquam satis trita est hæc loquendi forma apud Prophetas, ut scilicet per synecdochen totus Israël sub nomine Ephraim notetur. Hic autem locus notatu dignus est, ut attenti simus ad Dei objurgationes, neque maneamus torpidi ubi nos excitat: quia semper timendum est ne momento nos rejiciat, ubi exanimatus fuerit nostra contumacia, vel tale conceperit fastidium, ut non dignetur nos amplius alloquio. Sequitur,

18. Putruit potus eorum: scortando scortati sunt: dilexerunt, Afferte, turpiter (*vel ignominiam* קלון) principes ejus.

Hic metaphorice primum dicit Propheta potum eorum putruisse: hoc est, ita intemperanter fuisse projectos ad omne scelus, ut omnia inter ipsos fœterent. Alludit autem Propheta ad turpem & belluinam crapulam. Nam ebriosi homines ita sunt vino dediti, ut pleno gutture fœtorem exhalent: nunquam satiantur potando, donec ructando, projiciant etiam vomendo fœtorem vini. Propheta ergo huc respexit. Non tamen loquitur de potu vini, hoc certum est: sed potius ebrietatem vocat illam effrenem licentiam quæ tunc regnabat in populo. Quum ergo sine pudore quidvis sibi permitterent, quemadmodum ebriosi homines videntur inexplebiles esse, ubi ita fuerunt addicti vino ut existiment summas delicias semper vinum in palato sentire, vel sorbere magnam copiam gutture, vel implere etiam ventrem suum: ubi ergo ebriosi homines huc venerunt, jam exhalant fœtorem vini. Hoc ergo intelligit Propheta. *Putruit*, inquit, *potus eorum*: hoc est, Nulla est in populo isto mediocritas peccandi: non jam vulgari modo vel usitato Deum offendunt, sed prorsus sunt similes belluinis hominibus, quos nihil pudet assidue ructare & vomere, ita ut offendant fœtore suo omnes obvios: tales sunt isti. Postea adjungit, *Scortando scortati sunt.* Est altera etiam similitudo. Scimus hactenus Prophetam de scortatione loquutum esse metaphorico sensu, quod scilicet perfide Israël se prostitueret idolis, atque ita violaret datam vero Deo fidem. Prosequitur ergo nunc eandem metaphoram hoc loco. Scortando igitur scortati sunt. Duplici ergo nomine infamat eos & traducit, quod scilicet pudorem omnem abjecerint: quemadmodum ebriosi quos ita vinum delectat, ut evomant deinde cum magno fœtore crapulam suam. Jam comparat scortatoribus. Tandem dicit, *Dilexerunt, Afferte, turpiter principes ejus.* Peculiariter hic demonstrat Propheta in proceribus fuisse extremam peccandi licentiam: quia scilicet addicti erant muneribus. Scimus autem donis excæcari oculos sapientum, perverti corda justorum. Hoc autem consulto addidit Propheta, ut sciamus nullos tunc fuisse in populo, qui studerent remedium adhibere tot vitiis: quia scilicet ipsi proceres captabant prædam, nemo tenebat quorsum vocatus esset. Hinc factum est ut quisque impune sibi quidvis permitteret. Quare? nulli enim erant censores morum. Hic videmus quam misere agatur cum populo ubi nulli sunt qui suscipiant curam disciplinæ: ubi etiam ipsi judices prædæ inhiant, & nihil curant præter munera & divitias: quia tunc etiam necesse est accidere quod hic Propheta in populo Israëlitico describit. *Dilexerunt* ergo *principes ejus, Afferte.* De nomine קלון etiam dicendum est uno verbo, non simpliciter designare Hoseam quælibet munera, sed munera quæ possent ostendere publicam esse juris nundinationem: acsi diceret, Jam ipsi judices quum dicunt, Afferte: quum amant, Afferte: non habent discrimen ullum, & putant hoc sibi licitum esse, quia populus obduruit ad tale flagitium. Turpiter ergo & cum ignominia appetunt prædam.

Da omnipotens Deus, quando hodie tua misericordia dignatus es nos colligere in Ecclesiam tuam, & circumdare nobis cancellos verbi tui, quibus nos contines in vero & recto numinis tui cultu: da, inquam, ut maneamus quieti sub hac obedientia: & quanquam multis modis conetur nos Satan huc vel illuc abducere, & simus etiam natura tam propensi ad malum, tamen confirmati in fide, & sacro illo vinculo tecum uniti, constanter maneamus sub hac verbi tui custodia, & ita adhæreamus Christo Filio tuo unigenito, qui nos sibi in æternum adjunxit, ut nunquam etiam abs te ullo modo deflectamus, sed potius confirmemur in fide Euangelii ejus, donec tandem in Regnum suum nos simul omnes recipiat. Amen.

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IV.

19. Ligavit ventus eam in alis suis, & pudefient à sacrificiis suis. (*vel ligavit ventum in alis suis. Ambigua enim est loquutio apud Hebræos. Atque utrovis modo legas, genus verbi relativis non convenit, quæ fœminina sunt: sed frequenter occurrunt ejusmodi exempla. Libera igitur erit optio.*)

SI placeat lectio prior, *Ligavit ventus eam in alis suis:* sensus erit, Turbo repentinus abripiet hunc populum, & ita pudefient à sacrificiis suis. Sic tempus verbi præteritum pro futuro accipitur. Quanquam possumus etiam legere in tempore præterito, acsi Propheta sermonem de re jam peracta haberet. Ventus ergo jam abripuit populum hunc: hoc est, Videntur sibi egisse altas radices, & profundas in suis superstitionibus, sed jam Dominus permisit eos vento, qui eos ligatos teneat sub alis suis. Scimus autem alibi etiam tribui vento alas, Psal. 104. & 18. etiam. Atque ita uno contextu fluet sententia, ut sit denunciatio vindictæ. Altera similitudo, vel metaphora, aptissima erit, & bene quadrabit ad præsentem causam: quia nisi homines vana confidentia sursum animos tollerent, nunquam tanta audacia despicerent verbum ejus. Dicuntur ergo ventum ligare in alis, qui gradus sui immemores ventoso impetu ad volandum nituntur, & dum superbe se attollunt, nullam habent fulturam nisi in vento. Nunc pergamus.

CAPUT V.

AUdite hoc Sacerdotes, & attendite domus Israël, & domus Regis auscultate, quia vobis judicium, (*hoc est, judicium in vos dirigitur*) nam laqueus fuistis (*hoc est, tanquam laqueus. subaudienda est* כ *nota similitudinis, & addenda ad nomen* פח: *fuistis ergo tanquam laqueus*) in Mizpah, & rete expansum super Tabor.

HIc rursus concionatur Propheta adversus totum populum: sed præcipue sermonem suum ad Sacerdotes & Proceres dirigit: quia scilicet hinc prima erat malorum omnium origo, quod Sacerdotes lucro intenti, Dei cultum negligebant: Proceres etiam, ut ante vidimus, modis omnibus erant corrupti. Ergo Propheta hic maxime in illos duos ordines invehitur, & simul commemorat certa scelera quæ tunc in populo regnabant, & quidem Sacerdotum & Procerum culpa. Sed priusquam ulterius prosequar sententiam Prophetæ, aliquid de verbis dicendum est. Ubi dicit, *Vobis judicium est:* quidam exponunt, Vestrum erat facere judicium: hoc est, tenere gubernacula, ut quisque officium suum præstaret. Judicium enim loco rectitudinis accipitur. משפט significat Rectum ordinem: ideo putant hic damnari Sacerdotes & Proceres, quod officio suo male functi sint, quia scilicet nulla illis cura fuerit rectitudinis. Sed sensus ille nimis coactus est. Ego itaque non dubito quin hic Propheta citet Sacerdotes & Consiliarios Regis ad Dei tribunal, ut illic respondeant; quia scimus in Primoribus regnare contemptum Dei. Securi igitur sunt, acsi immunes essent à judicio, acsi soluti essent legibus, & omni ordine. *Vobis igitur judicium est:* hoc est, Deus nominatim vos compellat, & denunciat se fore ultorem contra vos, qui tam secure contemnitis judicium ejus. Quidam etiam מצפה accipiunt pro Specula: & ita vertunt, Laqueus fuistis loco speculæ. Sed refellitur eorum error secundo membro: statim enim sequitur apud Prophetam, *Rete expansum super Tabor.* Satis vero notum est Mizpah & Tabor fuisse altos montes, & propter suam altitudinem celebres ac famosos. Jam scimus ut venatio soleat in montibus exerceri. Non dubium igitur est quin hic Propheta intelligat tam Sacerdotes quam Consiliarios Regis fuisse laqueos & retibus similes. Quemadmodum solent aucupes & venatores tendere retia sua & laqueos super montem Mizpah & Tabor, ita etiam populus irretitus fuit à vobis. Hic simplex est sensus verborum. Alii divinant fuisse locatos illic à Regibus Israël latrones, qui interciperent Israëlitas, si quos viderent ascendere Jerosolymam: quemadmodum nunc videmus ubique positas esse insidias, ne quis è Papatu huc commeet. Sed conjectura illa nimis est remota. Et jam exposui quidnam Propheta velit. Utitur enim similitudine, ut diximus. Nunc redeamus ad summam doctrinæ. *Audite hoc*, inquit, *Sacerdotes, & attendite domus Israël, & auscultate domus Regis.* Complectitur quidem Propheta totum populum secundo loco: sed diserte sermonem suum ad Sacerdotes & Consiliarios Regis convertit. quod prudenter notandum est. Nam generalis quidem est hujus capitis doctrina, ut postea videbimus: sed interim Propheta non temere aggreditur ipsos Principes, quia præcipuum crimen in ipsis residebat: quia scilicet Sacerdotes erant canes muti, imo populum abduxerant à puro Dei cultu ad falsas superstitiones: & tantum erat studium turpis quæstus apud eos, ut perverterent Legem, & quicquid prius sincerum fuerat in populo illo. Non mirum est igitur quod Propheta, tametsi generalem doctrinam hic tractet quæ promiscue in omnes ordines competit, tamen Sacerdotibus denunciet judicium, & Regis Consiliariis. Quantum ad Consiliarios spectat, illi etiam ut stabile esset regnum, approbaverant falsos & adulterinos cultus, quemadmodum prius dictum fuit: deinde sequuta etiam fuerant alia vitia. Et non dubito Prophetam hic una cum superstitionibus taxare alias corruptelas, quas scimus tunc passim grassatas fuisse in populo, & de quibus antehac aliquid etiam dictum fuit. Porro, ad vehementiam hoc valet, quod tribus verbis utitur, *Vos Sacerdotes hoc audite:* deinde, *Domus Israël attendite:* postea, *Tu domus Regis ausculta:* acsi diceret, frustra eos subterfugia captare, quia Dominus sumet de ipsis judicium, quod nunc pronunciat: sed interim dat illis locum & tempus resipiscentiæ, quum attentos ad hanc denunciationem esse jubet. Docet autem hic locus ne Reges quidem ipsos eximi à communi doctrina, si velint censeri membra Ecclesiæ. Dominus enim sine exceptione omnes regere vult verbo suo. Et hoc experimentum etiam capit obedientiæ hominum, si se verbo ejus subjiciant. Quoniam autem Reges putant se exem-

exemptos esse communi hominum numero, Propheta hic ostendit se mitti ad Regem & Consiliarios ejus. Eadem etiam ratio in Sacerdotibus valet: nam quia summa est illius ordinis dignitas, ideo omnibus seculis grassata fuit hæc impietas, ut putent Sacerdotes jam sibi quidvis licere. Ergo Propheta ostendit non ita in sublime evectos esse, quin Dominus emineat supra ipsorum capita cum verbo suo. Denique sciamus in Ecclesia Dei verbum ita obtinere summum gradum, ut nec Sacerdotes, nec Reges, nec eorum Consiliarii sibi privilegium arrogent, acsi vita eorum non esset verbo Dei subjecta. Hic ergo insignis est locus ad stabiliendam auctoritatem verbi Dei. Et ita videmus quam putida sit hodie jactantia Cleri Papalis: nam obtendunt nobis Sacerdotii fucum; ubi verbum Dei objicitur, acsi opprimerent splendore gradus sui totam Legem, omnes Prophetas, & ipsum Euangelium. Dominus autem hic verbum suum asserit contra omnes hominum gradus, & ostendit tam Reges quam Sacerdotes cogendos esse in ordinem, ut verbo pareant. Imo tenendum est quod prius dixi: quanquam peccasset totus populus, tamen specialiter hic argui tam Reges quam Sacerdotes, quia scilicet majore pœna digni erant, quod pravis exemplis corrumperent totum populum. Ergo, quum laqueis & retibus ipsos comparat, non restringo hoc ad speciem unam: sed quia contagio totius populi provenerat à Sacerdotibus & Consiliariis Regis, & Rege etiam ipso, ideo Propheta non abs re comparat ipsos laqueis; non tantum quia superstitionum erant auctores, sed quia judicia perverterant, & omnem æquitatem. Pergamus.

2. Et jugulando declinantes profundaverunt: ego autem correctio illis omnibus.

שחט significat Jugulare & mactare. Solet autem exponi hic locus de sacrificiis: & ego hanc sententiam non rejicio. Cæterum si de sacrificiis loquutus est Propheta, non dubium est quin per ludibrium jugulationem vocaverit, ac si quis templum vocaret macellum, & ipsa sacrificia, lanienam: sic etiam Propheta dicit, *Mactando & jugulando declinantes profundaverunt:* hoc est, declinando ad mactationes suas, prorsus obstinarunt animos, ita ut incurabilis sit pravitas eorum. Nam quum dicit profunde egisse, sensus est, fuisse ita addictos suis superstitionibus, ut non potuerint reduci ad sanam mentem, etiamsi sæpius admoniti fuerint à Prophetis. Quanquam hoc verbum etiam aliud exprimit in Scriptura, nempe quod homines sibi placeant in suis consiliis, & dum implicant suas rationes, putant se Deo posse illudere. Et hac metaphora Prophetæ utuntur adversus profanos Dei contemptores, quos etiam vocant לצים, illusores. Illi enim dum homines fallunt, putant nihil sibi fore cum Deo negotii: vt videmus hodie & aulicos, & hujusmodi superbos homines sibi blandiri in suis fallaciis, & suaviter ridere nostram simplicitatem: quia scilicet existimant sapientiam secum natam esse, & quasi inclusam in suis cerebris. Sed nescio an hæc metaphora præsenti loco conveniat. Mihi simplicior ille sensus arridet, quem jam attuli: quod scilicet obstinati fuerint Israëlitæ in suis superstitionibus, ita ut præfracte contemnerent omnia consilia, omnes admonitiones; imo ut petulanter etiam insurgerent contra omnem doctrinam. Sed singula verba notanda sunt: *Ad mactandum declinantes*, inquit, *profundi fuerunt.* Quum dicit declinasse ad mactandum, non dubium est quin distinguat falsos & extraneos cultus à vero cultu Dei, quem præscripserat Lege sua. Frequentia enim sacrificandi non potuit damnari neque in Israëlitis, neque in Judæis per se: sed declinaverant, hoc est, desciverant à Legis præscripto. Quo igitur majore studio sese occupaverunt in sacrificiis, & quo plures victimas obtulerunt Deo, provocaverunt magis ac magis in se Dei vindictam. Videmus ergo Prophetam hic quasi digito notare vitium quod reprehendit in populo Israëlitico: nempe quod non sacrificabant ex mandato Dei, & secundum Legis ritum; sed declinaverant, hoc est, sequuti fuerant sua figmenta. Hinc fit ut contemptim, vel etiam contumeliose vocet ipsorum sacrificia mactationem, vel jugulationem: Sunt carnifices, inquit, vel sunt lanii. Quid ad me, quod cum magna pompa & splendore victimas suas adducunt? quod utuntur multis ceremoniis? Ego hoc totum repudio, inquit Dominus: est profana laniena: nihil ergo commune habent istæ mactationes cum cultu quem ego probo. Ergo ut sacrificia nostra Deo placeant, necesse est exigere ad regulam verbi ipsius. Obedientia enim, quemadmodum jam sæpius dictum fuit, melior est quam omnes victimæ. *1 Sam. 15. vers. 22.* Ubi autem sese homines transferunt ad falsos cultus, vel commentitios, jam nihil sacrum est vel acceptum Deo, sed est profana colluvies. Cæterum, quemadmodum dixi, Propheta non tantum accusat populum quod declinaverit ad cultus perversos, sed quod in illis obstinate defixus fuerit. Profundi fuerunt, inquit, in suis superstitionibus. Quemadmodum prius dixit agglutinatos esse idolis, ut non possent ab illis avelli: sic etiam nunc dicit profundas egisse radices in sua malitia. Sequitur, *Et ego correctio illis omnibus.* Quidam existimant Prophetam in Dei persona minari Israëlitis quod Deus se ultorem fore pronunciet, quia populus adeo pervicaciter sequutus fuerit pravas superstitiones: Ego sedeo judex in cœlo, neque patiar impune vos elabi, quandoquidem ita obduruistis in vestra malitia. Sed rectius sentiunt qui putant hac circumstantia crimen magis augeri, quod Deus per suos Prophetas non destiterit revocare ad sanam mentem Israëlitas, si quidem non fuissent prorsus desperati. *Ego fui illis correctio:* hoc est, Non est quod excusent se lapsos errore & ignorantia: fuit enim pervicax obstinatio in illis: quia non cessavi illis rectam viam monstrare per Prophetas meos. *Ego igitur fui correctio illis omnibus*, sed non potui eos flectere: tam indomita fuit illa protervia, vel potius rabies, qua ardebant post sua idola. Nunc ergo tenemus quod rectius è duobus existimo: sed adducam etiam tertium. Posset enim hic Deus conqueri quod fastidio fuerit Israëlitis: acsi diceret, Quum Prophetas meos misi, non passi sunt sese moneri, quia verbum meum illis nimis acerbum fuit: quemadmodum objurgationes non facile tolerantur ab hominibus. Scimus enim eos qui sibi male conscii sunt, tamen non libenter audire ullam objurgationem: quisque, ut sibi facit blanditias, ita vellet se ab aliis decipi. Quoniam ergo adeo teneræ sunt hominum aures & delicatæ, ut nullam reprehensionem placide admittant, hic sensus non male congrueret, *Ego fui illis omnibus correctio:* hoc est, doctrina mea ab ipsis rejecta fuit, quia scilicet nimium asperitatis in se habebat. Sed altera expositio, quam secundo loco attuli, magis recepta est: ego tamen nolui omittere quod mihi videtur non minus consentaneum. Nunc liberum sit eligere, vel admittere ex his duabus expositionibus: vel quod Dominus hic excusationem erroris tollat Israëlitis, quia scilicet non destiterit coarguere ipsorum vitia per suos Prophetas: vel quod expostulet cum Israëlitis, quia respuerunt verbum suum, quasi nimis rigidum & asperum esset. Semper autem manebit summa hæc, Populum Israëliticum non modo fuisse apostatam, quia defecit à legitimo Dei cultu ad suas superstitiones: sed fuisse contumacem & præfractum in sua malitia, quod scilicet nullam doctrinam, nulla sana consilia admiserit. Pergamus.

3. Ego cognovi Ephraim, & Israël non est absconditus à me: quia tu scortatus es Ephraim, pollutus est Israël.

Hic Deus ostendit se non placari vanis excusationibus, quas hypocritæ objectant, & quibus putant repelli ipsius Dei judicium. Videmus quanta sit in multis socordia, ubi Deus ipsos accusat, & proponit in lucem ipsorum scelera. Dum involvunt se vanis & frivolis defensionibus: ita putant quasi impositum esse frenum Deo, ne amplius audeat ipsos urgere. Hoc modo hypocritæ eludunt omnem doctrinam. Deus autem hic testatur, plurimum falli homines dum ita æstimant ex sensu suo cœleste illud judicium ad quod vocantur. *Ego*, inquit, *cognovi Ephraim, & Israël non est absconditus à me.* Subest tacita antithesis, quasi diceret ipsos esse sibi ignotos, quia scilicet tegebant sua scelera frivolis excusationibus, ut dixi. Deus testatur oculos suos non perstringi talibus fumis. Utcunque ergo sese excuset Ephraim & Israël, tamen non effugiet meum judicium: vanæ sunt & ridiculæ istæ tergiversationes quibus utuntur: ego autem non sum puer. Discamus ergo non metiri sensu nostro Dei judicium, & ubi verbo suo nos accusat, ne fallamus nos nostris deliciis: quia nihil proficiunt qui tali securitate sese obdurant. Deus acutius videt quam homines. Cavendum igitur nequis velum obtendat suis peccatis, quia oculi Dei penetrant per omnes istas excusationes. Quod autem Ephraim seorsum nominat, scimus non fieri absque ratione: nam ex illa Tribu ortus erat primus Jarobeam. Ergo honoris causa impositum fuit nomen Ephraim decem Tribubus: sed Propheta hic Ephraim, qui putabat se excellere supra omnes alias Tribus, probrose nominat. *Ego*, inquit, *cognovi Ephraim.* Placent sibi, quoniam primus Rex Israël ortus fuit ex illa Tribu: *Ego ipsos cognovi, & Israël non est à me absconditus.* Postea exprimit quid cognoscat in populo illo, nempe quod *scortatus fuerit Ephraim, & quod pollutus Israël:* acsi diceret, Litigate ut visum fuerit: sed hoc facturi estis absque profectu. Ego enim habeo aures obtusas vestris mendaciis: sed ubi omnia à vobis allata fuerint, ubi sedulo egeritis causam vestram, & nihil prætermissum fuerit, quod ad excusationem faciat, tamen vos estis scortatores & polluti. In summa, confirmat Propheta hoc secundo membro quod prius dixi, nempe homines dum sibi adulantur, seipsos decipere, quia Deus interea judicat ipsos, neque patitur sibi fucum hoc modo fieri. Israël & Ephraim tunc jactabant suas superstitiones, acsi Deum tenerent sibi obstrictum: Hæc est scortatio, inquit, hæc est pollutio. denique hic Propheta ansam præcidit omnibus blanditiis quas obtendunt homines, dum excusant cultus fictitios: quia scilicet Deus ex alto pronunciat pollui omnes qui à verbo suo declinant.

4. Non adjicient studia sua, ut convertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio ipsorum, & Jehovam non noverunt.

Alii vertunt, Non permittent studia ipsorum, ut se convertant: & sensus ille esset probabilis, quod scilicet tantopere dediti sint suis superstitionibus, ut jam non sit illis integrum nec liberum redire in viam: acsi diceret Propheta, Mancipati sunt prorsus suis diabolicis figmentis, & studia ipsorum non permittent ut resipiscant. Sed prior sensus (ut etiam magis receptus est) videtur aptior esse ad contextum. *Non adjicient*, inquit, *studia sua, ut convertantur ad Deum suum.* Hic Deus affirmat actum esse de populo illo, & nihil prorsus spei restare, quemadmodum etiam prius dixit, Relinque eos: quid faceres amplius? neque enim locum præbent sanæ doctrinæ. Quoniam ergo prorsus devoti sunt exitio, jam non est cur tu sis sollicitus de ipsorum salute, quia hoc est supervacuum. Sic etiam hoc loco, *Non adjicient*, inquit, *studia sua, ut convertantur ad Deum suum.* Si Propheta hic in sua persona loquitur, sensus erit, Quid ego me fatigo? Deus quidem mandavit mihi, ut reprehendam hunc populum, sed interea video me operam ludere, quia mihi negotium est potius cum brutis animalibus vel cum saxis, quam cum hominibus: nulla est in ipsis ratio, nullum judicium: nam diabolus fascinavit eorum mentes. Nunquam ergo studia sua adjicient ut se convertant ad Deum suum. Si malumus accipere hanc sententiam in persona Dei, eadem fere manebit doctrina. Deus hic pronunciat populum illum esse insanabilem: *Nunquam* ergo *adjicient studia sua.* Quare? Sunt enim quasi demersi usque in profundum gurgitem, & eorum obstinatio est quasi abyssus. Quoniam ergo ita defixi sunt in suis superstitionibus, *Nunquam adjicient studia sua, ut redeant ad Deum suum.* Sed interim Deus non tantum hic ostendit nullum amplius esse remedium curandis populi morbis, sed graviter & severe malitiam ipsorum infamat: quod scilicet non cogitent de reconciliatione cum Deo suo: acsi diceret, Quid ego postulo à miseris istis hominibus, nisi ut redeant ad Deum suum? debuerant hoc sponte facere. Nunc quod moniti non curant, sed potius ferociter resistunt sanæ doctrinæ, annon ista est mira & portentosa vesania? Videmus ergo emphaticam esse loquutionem, quum dicitur, *Non adjicient studia sua, ut redeant ad Deum suum.* Poterat enim hoc simpliciter dicere Propheta, Ut redeant vel ad Jehovam, vel ad Deum: sed dicit, *Ad Deum suum:* quia scilicet familiariter Deus se illis patefecerat, imo educaverat ipsos in sinu suo, acsi filii essent, & ipse pater. Desciverant ab ipso, & fuerant apostatæ: nunc quum Dominus vult corrigere istam perfidiam, annon hoc mirum est quod populus claudit aures, & animum suum obdurat contra omnem doctrinam? Videmus ergo quam acris sit ista reprehensio. Et dicit, *Quia spiritus fornicationum est in medio ipsorum:* hoc est, ita sibi placent in sua fœditate, ut jam nullus sit pudor, nulla reverentia. Tenenda enim est ratio hujus similitudinis quam prius exposui. Quemadmodum mulier adhuc aliquid retinet pudoris, etiamsi fidem marito non servet, quamdiu domi stat, & ubi adhuc censetur aliquo loco inter probas mulieres & pudicas: si vero semel ingressa sit lupanar, & palam se omnibus prostituerit, si sciat flagitium suum omnibus cognitum esse, tunc excutit omnem pudorem, & prorsus obliviscitur famæ suæ. ita etiam Propheta dicit, *Spiritum fornicationis esse in medio populi Israëlitici:* acsi diceret, imbutos esse Israëlitas suis superstitionibus, ut jam non possint tangi vel affici ulla Dei reverentia, non possint revocari in viam, quia scilicet diabolus ipsos dementavit, & abjecto omni pudore similes sunt scortis fœtidis. Et postea addit, *Dominum non noverunt.* Hac particula non extenuat Propheta culpam populi, sed potius amplificat ingratitudinem, quod scilicet obliti sint Dei sui, qui tam indulgenter ipsos tractaverat. Fuit enim hæc monstrosa ignorantia, quum redempti essent Dei manu, quum vigeret apud ipsos Legis doctrina, quum assiduis Dei beneficiis servati fuissent usque ad diem illum, quod potuerint momento uno impios cultus suscipere, amplecti illas corruptelas, quas sciebant damnari in Lege. Quod ergo populus ita abductus fuit à Deo suo, certe inexcusabilis est malitia. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Ipsos Jehovam non novisse.* Atqui si causa quæritur, non poterunt dicere sibi defuisse lucem: Deus enim viam salutis illis monstraverat. Quod ergo Jehovam non cognoverunt, hoc imputandum est ipsorum pervicaciæ: clausis enim oculis ruebant scientes & volentes in diabolica illa figmenta, quæ sciebant divinitus damnata esse, quemadmodum prius dictum est.

Da omnipotens Deus, quando non desinis nos quotidie

tidie hortari, & quia subinde vides deflectere à recto cursu, non desinis nobis manum porrigere, & reprehensionibus etiam nos expergefacere ut resipiscamus: ne permittas ut tali pervicacia repudiemus verbum tuum, qualem hic damnas per os Prophetæ tui in veteri populo, sed rege nos Spiritu tuo, ut placide & obsequenter tibi subjiciamur, eaque docilitate, ut si non sponte hactenus sapuimus, saltem ne simus incurabiles, sed patiamur te mederi morbis nostris, ut vere resipiscamus, & toti simus tibi addicti in obsequium, ne quid tentemus præter regulam verbi tui, & præter eam sapientiam quæ nobis exposita est non tantum per Mosen & Prophetas tuos, sed etiam per unigenitum Filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. V.

5. Et respondebit (*vel testificabitur*) superbia Israël ad faciem ejus: Israël ergo & Ephraim concident in sua iniquitate, concidet etiam Jehudah cum ipsis.

POstquam damnavit Propheta Israëlitas duplici nomine, quod scilicet defecerant à vero Deo, & contumaciter respuerant omnem doctrinam, nunc adjungit propinquam Dei vindictam instare. *Testificabitur* ergo *superbia Israël in conspectu ejus*: hoc est, Israël sentiet quid sit ita Deo obsistere, & ejus Prophetis. Neque enim dubium est quin superbiæ nomen referat Propheta ad contemptum doctrinæ, quod scilicet sic turgebant inani confidentia, ut putarent sibi fieri injuriam quoties Prophetæ ipsos arguerent. Quanquam simul notandum est, ita fuisse præfractos, quia velut ebrii erant in suis deliciis. Nam scimus quamdiu rebus prosperis fruuntur homines, magis insolescere: sicuti etiam veteri proverbio fertur, Satietas ferociam parit. Alii verbum ענה pro Humiliari positum existimant: & sensus hic non male quadraret. Superbia ergo Israël humiliabitur coram facie ejus. Sed altera expositio magis recepta est, ideo libenter eam amplector, Quod scilicet Deus non alio teste opus haberet ad refutandum Israëlem, quam ipsius superbia. Scimus autem ubi obduruit quispiam, putare nullum amplius fore judicium, nec cogitare de ratione Deo reddenda, quia ipsa superbia tollit omnem metum. Hac ratione dicit Propheta, Deus vos convincet, quia fuistis hactenus tam superbi, ut nihil profecerit suis admonitionibus. Jam addit, *Israël & Ephraim cadent in sua iniquitate.* Prosequitur eandem sententiam, quod scilicet frustra sibi impunitatem promittant, quia Dominus jam statuit de illis pœnam sumere. Addit, *Etiam Jehudah corruet simul.* Posset videri Propheta secum pugnare. Prius enim quum minitabatur populo Israëlitico, simul disseruit de salute Jehudah: Servabitur Jehudah in Deo suo, non in gladio, nec in arcu. Quum ergo prius distinxerit Propheta, vel discrimen posuerit inter decem Tribus & regnum Jehudah, qui fit ut nunc simul omnes involvat promiscue? Respondeo, hic de Judæis Prophetam loqui, non qui perstiterant in vera & sincera pietate, sed qui se alienaverant ab unico Deo cum Israëlitis, & permiscuerant se eorum superstitionibus. Judæos ergo degeneres, & non legitimos hic designat. Nam quicunque Deum pure colebant, illis jam promissa fuit salus. Quia autem multi se projecerant ad vulgares superstitiones, ideo communem omnibus pœnam instare ostendit. *Judæi ergo simul concident:* hoc est, Quicunque ex Judæis sequuti sunt impios cultus & alias corruptelas, non effugient judicium Dei. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Jam sequitur,

6. Cum ovibus suis, & cum armentis suis ibunt ad quærendum Jehovam, & non invenient: subduxit se ab illis.

Deridet hic Propheta hypocrisin populi, quia putabat sibi in promptu esse rationem transigendi cum Deo, si placaret eum suis victimis. Ostendit igitur tam Israëlitas quam Judæos nihil proficere dum accumulant multas hostias, quia non poterunt hoc modo redire cum Deo in gratiam. Ostendit igitur Deum veram resipiscentiam exigere; neque aliter reconciliari hominibus, nisi ex animo ipsum quærant, & seipsos consecrent ei in obsequium, non autem offerant brutas pecudes. Certum est, fideles illo tempore expiasse etiam sua peccata sacrificiis: sed tantum per figuram. Sciebant enim in quem finem & usum Deus legem de sacrificiis posuerat, nempe ut conspectu victimæ admonitus peccator, agnosceret se reum esse æternæ mortis, atque ita confugeret ad Dei misericordiam, & respiceret in Christum & sacrificium ejus: quia illic, non alibi reperitur vera & solida expiatio. Deus ergo in hunc finem sacrificia instituerat. Ita fideles, quum victimas offerrent, non imaginati sunt ullam satisfactionem in illo externo opere, neque etiam finxerunt hoc esse redemptionis pretium, sed exercuerunt se in illis ceremoniis tum ad fidem, tum ad pœnitentiam. Nunc Propheta opponit tacite boves, & arietes, & agnos spiritualibus sacrificiis. Subest enim antithesis, quum dicit, *Venient cum ovibus suis.* Quid afferent in conspectum Dei? Afferent, inquit, tantum arietes suos, afferent boves. Atqui Deus longe aliud præcipit, nempe ut homines seipsos consecrent, idque spirituali modo: deinde quoad externos ritus, ut referant illos ad Christum, & ad veram placationem, quæ adhuc in spe erat abscondita. Quum ergo Israëlitæ tantum boves suos & agnos obtrudant Deo, frustra sperant sibi fore propitium. neque enim placatur his nugis: quia si sacrificium externum quis separet à suo fine, ille nihil affert nisi profanum. Vera enim & legitima consecratio in verbo consistit. Verbo autem dirigimur ad fidem Christi, dirigimur ad pœnitentiam. Ubi his neglectis & posthabitis homines secure in suis sacrificiis confidunt, nihil aliud quam ludunt cum Deo. Videmus ergo Prophetam hic non abs re stultitiam in Israëlitis refellere, quod *quærant Deum cum ovibus suis, & armentis.* Dicit autem, *Venient ad quærendum Deum*, vel proficiscentur. Hoc verbo subindicat, sedulo hypocritas dare operam ut Deum sibi reconcilient: & videmus etiam magno fervore eos satagere. Et insigne exemplum hodie in Papistis extat. Illi enim nihil diligentiæ reliquum faciunt, ubi volunt Deum placare. Sed Propheta inane & ridiculum esse illud studium dicit: Eant, inquit: hoc est, multum se fatigent, sed hoc facient sine profectu, neque enim invenient Deum. Quod autem dicit, *Venturos ad quærendum Jehovam*, improprium est: nam

nam hypocritæ per circuitus & ambages potius declinant à Deo, quam ad ipsum aspirent. Sed interea hoc illis propositum est finali intentione, ut loquuntur, Deum quærere: postea non accedunt quidem ad ipsum, imo formidant ejus faciem & refugiunt quantum in se est: sed tamen si quis roget, quid sibi velint quum sacrificant, quum peragunt alios ritus, statim responsio in ore erit, Nos Deum colimus: hoc est, cupimus ipsum colere. Quoniam ergo id solent jactare hypocritæ, Propheta per modum concessionis loquitur, quod *venient ad quærendum Deum, sed non invenient.* Quemadmodum hodie Papistæ quum circumeunt sua altaria, quum cursitant ad peregrinationes votivas, quum preces suas demurmurant, quum Missas audiunt & redimunt: quorsum hæc omnia, nisi ut quasi interpositis velis effugiant judicium Dei? Sciunt se esse obnoxios ejus judicio: conscientia ergo ipsos cogit ad placandum Deum. sed interea quid faciunt? Ego modum inveniam quo Deus non me persequatur. Sit igitur hoc pretium redemptionis, sit hæc compensatio. Videmus in summa Papistas cum suis ceremoniis ludere cum Deo, nihil aliud spectare nisi ut latebras captent: & ideo conqueritur Dominus ipse per Prophetam, Templum suum esse instar cavernæ latronum: quia securius peccant homines ubi tales expiationes in medium afferunt. Imo Papistæ quum suas preces murmurant, dicunt finalem intentionem gratam esse Deo, etiamsi vagentur: quum scilicet incipiunt precari, si hoc illis veniat in mentem, Rogandus est Deus, etiamsi non attenti sint ad suas preces, etiamsi contaminent se multis pravis cupiditatibus; interea dum ore resonant suas preces, dicunt finalem illam intentionem placere Deo. Quare? Nam propositum est illis quærere Deum. Hoc quidem nimis insulsum est ac puerile, sed quemadmodum jam dixi, Propheta hoc non urget, sed concedit Israëlitis quod præ se ferunt, *Vos quæritis Deum*, sed interea vos curritis extra viam. Ergo isti circuitus non facient ut Deus vobis occurrat. Quare? Vos enim magis ab ipso receditis: sicut dicit Jesaias, Multum fatigabit se in viis suis, sed interea non sequuta est compendium, sed potius deflexit post varios errores: itaque recessit à Domino, non autem ad ipsum accessit. Quum dicit, *Deum ab illis remotum esse*, & separatum, significat non esse propitium nisi fidelibus, qui non tam crasse de ipso sentiunt, ut velint eum pascere, vel carne bubula, vel aliis sacrificiis, vel nidore fœtido ipsum placare: sed qui spiritualiter & ex animo ipsum quærunt, qui afferunt veram resipiscentiam. Jam sequitur,

Jer. 7:12.

7. Contra Jehovam (*vel* cum Jehova) perfide egerunt, quia filios alienos genuerunt: nunc vorabit eos mensis cum portionibus suis.

Dicit, *Perfide ipsos egisse cum Deo*, quia scilicet violaverint fœdus ejus. Nam tenendum est memoria quod prius dixi de mutua fide, quam Deus à nobis stipulatur, quum se nobis obligat. Deus ergo hac lege nobiscum paciscitur, ut velit esse loco patris & mariti: sed exigit à nobis tale obsequium quale filius præstare debet patri: exigit castitatem quam marito uxor debet. Nunc Propheta accusat populum perfidiæ: quod scilicet contempserit verum Deum, & se prostituerit idolis. Crimen etiam hoc aggravat, quum dicit, *Genuisse filios alienos.* Significat enim ita vitiatum fuisse statum, ut in posteris nulla spes melior esset residua. Quidam exponunt filios alienos genuisse, quia uxores sibi ex profanis gentibus sumpserint, quod Lege prohibitum erat. Sed sensus ille est nimium frigidus. Alii intelligunt genitos fuisse adulterinos filios, quia male instituerint suos liberos, & statim ab ipsa infantia eos implicuerint pravis superstitionibus. Hoc quidem verum est, sed longius respexit Propheta, quemadmodum jam dixi, quod scilicet Israëlitæ non tantum alienati fuerint à Deo, sed prorsus abstulerint spem omnem, etiam in futurum tempus. Fieri enim potest, atque interdum contingit, ut ad tempus homines sese prostituant ad multa scelera, sed postea in viam se recipiant. Ubi autem ita invaluit corruptio, ut filii imbuti sint iisdem sceleribus, & quasi in possessionem venerit ipsa impietas, tunc omnia sunt desperata. Videmus ergo nunc Prophetæ consilium, quod scilicet non tantum fœdifragi fuerint Israëlitæ erga Deum, sed filios etiam suos abduxerint in eandem perfidiam, ut nulla esset spes resipiscentiæ. Ideo adjungit, *Vorabit eos mensis cum portionibus suis.* Quidam nomen *mensis* restringunt ad neomenias, hoc est, ad novilunia. Scimus autem fuisse dies illos Judæis festos: sed videtur hoc longe petitum esse & coactum. Ego igitur non dubito quin hic *mensem* accipiat Propheta pro brevi tempore: & ita exponunt Hebræi. sed interea non satis explicant loquendi formam. Solent autem Prophetæ uti variis figuris, quum volunt notare exiguum tempus. Jesaias dicit, Adhuc triennium quasi tempus mercenarii: quia solebant se locare in tres annos: ideo dicit, Hoc est præfixum tempus à Domino, quemadmodum si dies condictus sit. Scimus autem contractus tunc fuisse menstruos, quemadmodum hodie sunt annales, ut in usuris, & quavis mutatione pecuniæ. Quoniam ergo solebant inter se pacisci in singulos menses, non dubito quin Propheta hic metaphorice accipiat *mensis* nomen pro tempore certo & statuto. Ideo non prorsus assentior Hebræis, qui uno verbo dicunt breve tempus exprimi à Propheta. Nam non tantum exprimit breve tempus, sed etiam exprimit finem ipsum, ita ut frustra Israëlitæ expectent aliquam prorogationem, vel aliquas inducias, quemadmodum hypocritæ semper procrastinant, & tempus extrahunt vanis illecebris. Propheta ergo hic dicit, *Mensis vorabit eos:* hoc est, Jam imminet ipsorum capitibus ultio, quam non effugient. Et dicit, *Cum suis portionibus.* Non dubito quin hic significet, etiamsi omni rerum copia tunc affluant, tamen nihil illis fore subsidio, quominus pereant, quia manus Dei erit illis adversa. Scimus enim homines quamdiu bene muniti sunt & annona & aliis præsidiis, non esse valde sollicitos, sed secure spernere quicquid est periculorum in mundo. Ideo Propheta dicit, Etiamsi ipsi opulenti sint, & bene referti, etiamsi omne genus munitionum illis suppetat, nihil tamen hoc illis proderit ad salutem, quin devoret ipsos mensis, & quidem cum ipsorum opulentia. Sequitur,

8. Clangite cornu in Gibeah, canite tuba in Ramah, buccinate etiam in Beth-aven, post te Benjamin.

Hic Propheta magis emphatice loquitur, & in his verbis est hypotyposis, hoc est, viva quædam repræsentatio. Propheta enim hic suscipit præconis personam, vel præcones inducit qui bellum denuncient & indicant. Deberet quidem ipsa doctrina non tantum aures nostras, sed etiam corda percellere, & quidem efficacius quam ulla buccina: sed interim videmus quam simus socordes. Ideo cogitur Dominus hic induere personam præconis servo suo, vel saltem jubet servum suum emittere præcones, qui ubique

per

per totum regnum Israëlis bellum indicant. Non fuit, proprie loquendo, hoc Prophetæ officium: sed videmus ut Ezechiel jussus sit à Domino obsidere ad tempus Jerosolymam. Sed in quem finem? quia scilicet quum millies Judæis minati essent, frigebat tota doctrina. Deus ergo visiones adjungit, quæ magis pungant homines adeo torpidos. Sic etiam facit Hoseas hoc loco, *Clangite tuba in Gibeah, buccinate in Ramah, & sonate cornu in Beth-aven*: quia Deus persequitur Israëlem, ut diximus, ideoque non sinet eum quiescere: ut sciant Israëlitæ Deum non frustra minari, nec objurgationes esse vana terriculamenta, sed serio agere quum arguit impios: & doctrinæ conjunctam fore exequutionem, ut loquuntur: quemadmodum etiam Paulus dicit, Parata est nobis & in
2 Cor. 10. vers. 6. promptu vindicta contra illos omnes qui se extollunt adversus altitudinem Christi, quantumvis ipsi alti sint. Quoniam ergo impii solent excipere, nihil esse præter verba quicquid Prophetæ concionantur, ideo hic testatur Hoseas se non frustra terrere homines, sed effectum, ut loquuntur, statim apparriturum, nisi Deo se reconcilient. Jam quia tenemus Prophetæ mentem, videndum est, quum Dominus quotidie per suos caduceatores pacem nobis annunciat, ut eam
2 Cor. 5. vers. 20. fide amplectamur. Quis enim est finis Euangelii, nisi quem Paulus demonstrat? Legatione, inquit, fungimur pro Christo, ut Deo reconciliemini; & Christi nomine hortamur, ut redeatis cum Deo in gratiam. Videmus ergo ministros omnes Euangelii, esse Dei caduceatores, qui ad pacem nos invitent, & promittant Deum propensum fore ad dandam veniam, si ipsum ex animo quærimus. Jam; si non recipimus hunc nuncium, & hanc legationem, restabit horribile hoc judicium, de quo nunc loquitur Propheta, & impietas nostra accerset nobis hanc denunciationem. Quasi ergo Deus bellum nunc indiceret omnibus impiis, & gratiæ suæ contemptoribus, dicit Propheta sensuros armatum esse Deum ad vindictam. Porro non dubium est quin Propheta hic *Gabaa, & Rama, & Beth-aven* nominaverit, quia illic solebant agi celebres conventus: & fieri etiam potest ut in locis istis fuerint valida propugnacula. Quum ergo putarent Israëlitæ se fore invictos, quia possent invictas arces hostibus suis opponere, Propheta hic diserte bellum locis illis indicit. Ubique ergo canite tuba, vel buccinate, vel sonate cornu, præsertim in præcipuis locis regni: *Post te Benjamin.* Hic per synecdochen Tribus Benjamin accipitur pro toto Israële: quia frater uterinus fuit Joseph, ideo passim ipsa Tribus Benjamin conjungitur cum Ephraim. Interea certum est Prophetam hic non restringere sermonem duntaxat ad unam Tribum, sed complecti totum regnum Israël sub una specie, vel sub una parte. Sequitur,

9. Ephraim in vastitatem erit in die correctionis: in Tribubus Israël docui veritatem. (*intelligere feci, ad verbum.*)

Hic absque figura asserit Hoseas non fore hanc lenem aut paternam castigationem: sed Deum sumpturum de Israëlitis pœnas quas meriti sunt, ita ut in nihilum ipsos redigat. Scimus Deum nonnunquam impiis parcere, dum ipsos castigat: quotidie apparent signa iræ Dei per totum orbem; sed interim mediocres sunt pœnæ, quas Deus exigit de hominibus, & quodammodo eos ad resipiscentiam invitat, quum ita clementer animadvertit in eorum peccata. Propheta autem hic dicit non amplius acturum esse Deum hoc modo: quia perdet ac prorsus delebit totum Israëlis regnum. Sæpius jam admoniti fuerant non tantum verbis, sed etiam re ipsa, & experti fuerant sæpius iram Domini, sed pergebant nihilominus. Et nunc quum Deus videt ita esse stupidos, dicit, *Jam in die correctionis, Ephraim erit in desolationem*: acsi diceret, Ego non corrigam, ut hactenus, Israëlem: nam variis modis prius castigatus fuit, non tamen resipuit. Ego igitur nunc omittam illas paternas correctiones quibus hactenus usus sum, quia frustra adhiberem tales medicinas. Ego igitur sic posthac reprehendam Israëlem, ut pereat in totum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Est autem hic insignis locus: quia semper homines tardi sunt ac lenti: etiam quum Dominus ipsos quasi stimulis confodit, tamen resides manent in suis peccatis. Deus addit correctiones alias atque alias. Ubi autem videt homines ipsos manere quasi attonitos, jam testatur non esse locum reprehensioni, sed restare ultimum exitium. Videmus ergo hic præcidi spem omnem Israëlitis, ne putent usitato modo pœnas de suis peccatis sumptum iri: quia Dominus, simulac reprehendere ipsos incipiet, perdet ac delebit eorum nomen. *Israël* ergo *in vastitatem erit in die correctionis.* Postea addit, *Per tribus Israël ego notam feci veritatem.* Accipiunt quidam hoc membrum in persona Dei, & referunt ad primum fœdus quod Deus pepigerat cum toto populo: ita volunt hunc esse sensum, Non abrupte nunc prosilio ad sumendam vindictam de Israëlitis: ego enim hunc populum genui, ego alui, ego extuli usque ad ætatem virilem. Quum ita sit, jam non est quod querantur me esse nimis præcipitem in sumenda vindicta. ille est unus sensus. Sed potius inclino in eorum sententiam, qui hoc accipiunt in persona Prophetæ. Interea tamen non prorsus sequor quod illi intelligunt: quia putant simpliciter exaggerari populi culpam, quod esset indocilis. *Ego notam feci veritatem per Tribus Israël:* acsi diceret Propheta, Populus iste indignus est, quem Deus castiget paterno more, nam obduruit ad suam malitiam: & quum fuerit satis superque edoctus de suo officio, contempsit tamen palam Deum, & fecit hoc non errore, sed contumacia. Quum ergo populus Israël seipsum excæcaverit, & dementaverit quasi data opera, quid restat nisi ut Deus redigat ipsum in vastitatem? Sic illi exponunt hunc locum. Mihi tamen videtur esse contestatio, quæ proprie aptari debet ad præsentem locum, *Ego veritatem notam feci per Tribus Israël:* acsi diceret, Hoc sit stabile & ratum, quod nunc denuncio: & certe erit. Nemo ergo sibi effugium aliquod captet: quia Deus non minatur, quemadmodum sæpe, ut revocet homines ad pœnitentiam, sed pronunciat quod facturus est. Ut hoc melius intelligatur, notanda est loquendi ratio, quæ est in usu familiari apud omnes Prophetas: sæpe minantur, & postea ostendunt spem veniæ, & promittunt salutem, ita ut species sit aliqua repugnantiæ. Nam postquam fulminarunt contra populum, repente descendunt ad prædicandam gratiam, & offerunt salutem, testantur Deum fore propitium. Primo intuitu videntur Prophetæ non congruere sibi ipsis: sed facilis solutio est: quia sub conditione minantur hominibus vindictam: posteaquam vident aliquem profectum, jam proponunt favorem Dei, & incipiunt caduceatores esse, qui reconcilient homines Deo, & transigant. Sic igitur Propheta noster Israëlitis sæpe minatus est: sed adhuc si resipuissent, non erat præcisa spes salutis. Postquam autem expertus est ipsos esse tam obstinatos, ut nullam doctrinam admitterent, jam dicit, *Annunciavi veritatem per Tribus Israël:* hoc est, Jam Deus non dicit, Nisi resipueritis, de vobis actum est: sed præcise loquitur, quia scilicet videt contemptam fuisse notam doctrinam. Hæc est igitur veritas: tantundem acsi diceret, Ultima hæc est denunciatio, quam dicit stabilem fore & ratam. Et Jeremias etiam sic loquitur, nam refertus est ejus liber variis minis: sunt tamen omnes illæ minæ conditionales. Postquam jam adfuit Deus, tunc cœpit alio modo agere. Nunc ego non invito vos amplius ad pœnitentiam, ego non litigo vobiscum, ego non propono Deum judi-

judicem, ut confugiatis ad misericordiam ejus: hæc omnia sublata sunt. restat ultimum mandatum, inquit, ut ostendam vos jam esse desperatos. Hic est verus & genuinus Prophetæ sensus: & quisquis expendet totum contextum, facile agnoscet hanc esse Prophetæ mentem. Prius dixerat, Ephraim erit in vastitatem in die correctionis, hoc est, Dominus non reprehendet amplius Ephraim sicuti hactenus, sed perdet in totum: deinde adjungit, *Ego promulgavi, vel publicavi veritatem per Tribus Israël*: jam, inquit, scitote hanc vindictam brevi instare, & esse coram Deo ratam, & agnoscite me efficaciter loqui, acsi Dei manus jam se oculis vestris exereret. Precemur.

Da omnipotens Deus, quando natura jam sumus filii iræ, & tamen dignatus es nos recipere in gratiam, & nobis proposuisti sacrum gratiæ tuæ pignus in Filio tuo unigenito, neque tamen desinimus subinde iram tuam in nos provocare, & deficere etiam turpi perfidia à fœdere quod nobiscum pepigisti: da, inquam, ut saltem tacti monitionibus tuis, non obduremus animos ad malitiam, sed flexibiles nos ac dociles præbeamus, atque ita studeamus tecum in gratiam redire, ut intercedente sacrificio Filii tui reperiamus te propitium Patrem, & in posterum ita nos totos tibi addicamus, ut qui nos sequentur, & post nos etiam superstites erunt, confirmentur in cultu nominis tui, & in vera pietate, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUINTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. V.

10. Fuerunt Principes Jehudah quasi transferentes terminum: *(vel potest omitti* כ *nota similitudinis, & sæpe etiam ita sumitur: Fuerunt igitur Principes Jehudah transferentes terminum)* super eos effundam quasi aquas furorem meum. *(vel, indignationis meæ.)*

HIc Propheta confert culpam omnium malorum, quæ tunc regnabant in Tribu Jehudah, in ipsos Principes. Dicit igitur: quod populus dilapsus est & recessit à Deo, hoc factum esse eorum culpa. Et utitur aptissima similitudine. Scimus enim nihil esse certum in rebus humanis, nisi fixi sint termini agrorum: nemo enim alioqui quod suum esset retineret. Jam metaphorice Propheta per Terminos agrorum designat totum politicum ordinem. Sensus est, Omnia esse nunc turbata & confusa apud Judæos: quia duces, qui debuerant populum regere, & tenere in officio, abruperint totum ordinem. Nunc ergo tenemus simplex consilium Prophetæ. Sed hoc notandum est, quasi limitibus fuisse adhuc distinctam Tribum Jehudah, ut esset Dei hereditas: nam Israël fuerat alienatus. Possessio igitur Dei fuerat imminuta post defectionem Jarobeam, quia retinuerat duntaxat unam Tribum & dimidiam in obsequio. Nunc dicit Propheta permixtos fuisse Judæos Israëlitis, & ita fuisse etiam ipsos alienatos à Domino, *Quia Principes ipsi abstulerint terminos*, hoc est, sua ignavia vel aliis vitiis perverterint omnem timorem Dei, omne pietatis studium, omnem denique curam recti & honesti: ideo graviter illis minatur. *Effundam*, inquit, *iram meam super eos instar aquarum.* Hac metaphora intelligit Deum multo severius cum ipsis acturum, quam cum reliquo vulgo. *Ego*, inquit, *effundam toto impetu furorem meum in eos*, acsi esset aliquando diluvium. Summa est, Ego obruam eos mea vindicta, quia plus nocuerint malis exemplis, quam si fuissent privati homines. Videmus ergo populi corruptionem imputari Principibus, & ideo denunciari illis magis horribilem Dei vindictam. Sed tenendum memoria est quod dixi, nempe hic Prophetam metaphorice vocare Limites cultum legalem, & quicquid Deus in populo illo mandaverat, ut esset certa Dei possessio, quemadmodum inter homines agri suis terminis finiri solent, ut quisque suum retineat. Sequitur,

11. Prædæ expositus est Ephraim, *(vel direptus est:* עשק *significat diripere & prædari)* fractus judicio: quia volens ambulavit post mandata.

Hic rursus Propheta ostendit justam fore Dei vindictam contra Israëlem, quia sponte sequutus sit impia edicta Regis sui. Poterat enim utcunque videri excusabilis populus, quum non fuisset mutata religio vel suffragiis, vel publico consensu, vel aliqua conspiratione multorum, sed solo nutu Regis, & quidem tyrannico. Jarobeam non superstitione inductus fuit, sed astuta malitia, ut erigeret alibi altaria quam Jerosolymæ. Populus ergo poterat videri extra culpam, quia solus Rex excogitaverat hoc artificium, ut sibi caveret ab omni periculo. Sed Propheta ostendit omnes esse implicitos eodem reatu coram Deo, quia populus alacriter susceperit impios cultus, quos Rex mandaverat. Dicit ergo, quod *Ephraim expositus est in prædam, quod fractus est judicio*, vel quod frangetur. (possunt enim hæc verba in futurum tempus transferri.) Quod ergo populus ita conteritur, & patietur etiam in posterum longe graviora, non est quod dicat se hæc omnia pati præter meritum: neque enim est innoxius. Quare? Nam sponte sequutus est mandata Regis sui: neque enim Rex coëgit ipsos ut deficerent à Legis doctrina, sed quisque voluntarius perrexit ad impias superstitiones. Quum ergo volentes obsequuti fuerint Regi suo, jam non est quod excusent, non est quod objiciant hoc profectum esse ab uno homine duntaxat, & se non admissos fuisse in consilium. Hæc promptitudo ostendit eos omnes fuisse perfidos. Quidam הואיל exponunt pro Incipere, & יאל sæpe hoc sensu accipitur pro Incipere: sed quum sæpius significet Velle, non dubium est quin Propheta hic intelligat Israëlitas non fuisse vi & metu coactos, ut post superstitiones abirent, sed fuisse promptos & paratos ad obsequium, quia nullus in ipsis vigebat Dei timor, nulla pietas. Si nunc quispiam roget, an excusabiles sint igitur qui tyrannide trahuntur ad superstitiones, quemadmodum fieri videmus in Papatu: responsio in promptu est, Hic non absolvi eos qui plus deferunt hominibus quam Deo. Neq; enim, ut scimus, terror iste ad defensionem sufficiet, si præferimus vitam nostram gloriæ Dei; & dum nobis consulere volumus, & effugere crucem, si abnegamus Deum, si deflectimus à recta & pura fidei confessione: sed duplicatur culpa, quum homines ita sese offe-

offerunt morigeros, si quid à tyrannis mandatur. Ostendunt enim unumquemque jam ante fuisse propensum ad contemptum Dei & abnegationem veræ pietatis. Detexit igitur impietas Jarobeam commune totius populi malum ac vitium: quia simulac digitum sustulit, & jussit perperam Deum colere, omnes cum plausu sequuti sunt impium illud edictum. Ergo occasio tunc ipsis oblata fuit, sed malum ante residebat in ipsorum animis: quia non tam propensi fuissent & alacres ad obediendum. Nunc ergo videmus quorsum spectet Propheta. Dicit Deum juste pœnas sumpturum de omnibus Israëlitis, & de ipso hominum vulgo: quia quamvis Jarobeam solus mandasset Deum perperam colere, tamen omnes ad unum sponte amplexi sunt quod ille volebat: ita palam factum est, nullum apud ipsos vigere Dei timorem. Nunc videmus quam inanis sit eorum prætextus, qui dicunt parendum esse Regibus, & interea deficiunt à verbo Domini. Quid enim hic reprehendit Propheta, nisi quod Israëlitæ Regi suo fuerint nimium morigeri? Atqui hoc per se laude dignum erat. Verum est, si Rex nihil mandasset contra Deum: sed ubi cultum Dei pervertit, ubi instituit pravas superstitiones, debebat hic populus constanter se opponere: sed quia nimium est flexibilis, imo libenter permittit se abstrahi à vero Dei cultu, Propheta hic dicit non esse quod querantur se nimis duriter ac rigide castigari à Domino. Sequitur,

12. Et ego tanquam tinea ipsi Ephraim, & tanquam putredo *(vel caries: quanquam alii vertunt Teredinem, qui est etiam vermiculus, qui nascitur in lignis)* domui Jehudah.

Jam Deus communiter utrique regno pœnam denunciat, sed non loquitur ut antea: non dicit furorem suum instar fore diluvii, quod submergat & obruat istos populos. Quid igitur? comparat se vermiculis qui ligna arrodunt, pannos etiam consumunt: vel comparat se putredini. Diximus enim secundum nomen hoc modo sumi: nempe רקב, quia proprie est Putredo: deducitur etiam à רקב Putrescere. Est igitur putredo vel caries. Sed, quemadmodum jam dixi, aliis placet verti Teredinem. & subest aliqua ratio probabilis: quia prius de tinea loquutus est. Melius autem aptantur hæc duo inter se, tinea & teredo, quam tinea & caries: tamen sensus Prophetæ minime est obscurus: quod scilicet Dominus paulatim quasi lenta corrosione consumet utrumque populum: etiamsi non uno impetu perdat, tamen quod tabescent donec computruerint. Hæc summa est. Sed videndum est cur hac metaphora usus fuerit Propheta: nempe ut intelligant Israëlitæ & Judæi, etiamsi Dominus sustentet quodammodo manum suam ne tanto onere incumbat, denique si parcat ipsis, tamen se non ideo fore incolumes, quia paulatim sentient lentam tabem, quæ ipsos absumat. Volebat autem Dominus hoc modo populum ad pœnitentiam flectere: sed nihil profecit. Tanta enim erat durities, ut non sentirent lentum illud malum: quemadmodum, nisi gravissimum dolorem sentiant qui stupidi sunt, non moventur, putant se recte valere, & luctantur cum suo morbo. multos videmus tales. Propheta igitur hic admonet, etiamsi Dominus non palam fulminet contra Israëlitas & Judæos, frustra tamen ipsos sibi blandiri, quoniam Dominus sit ipsis tinea, & teredo: hoc est, quamvis sensim ipsos arrodat, longe tamen falli, nisi sentiant sibi cum ipso esse negotium. Summa est, Deum non semper æquabili modo punire homines: varie enim nos tractat, prout vel expedit in salutem nostram, vel quia hoc modo necesse est nos reddi magis inexcusabiles. Deus ergo interdum severitatem suam effundit: aliquando autem lente nos castigat. Sed quicquid sit, monemur non esse dormiendum, simulac Dominus nos expergefacit: neque expectandum esse, dum appareat similis leoni vel urso, dum nos devoret, dum horribili furore in nos sæviat: non esse ergo hoc expectandum monemur: sed etiamsi paulatim nos Deus conficiat, tamen statim nobis occurrendum esse: quia si respicimus quid sit tinea & teredo, sunt pusilli vermiculi, vix cernuntur oculis, & tamen arbor dura & robusta tandem consumitur ab ipsis vermiculis, vel à sua carie: panni etiam putredine consumuntur, si semel ipsos tinea occupaverit: videmus pretiosas supellectiles perire. Quum ita sit, non est quod securi sint homines simulac Deus ostendit aliquod signum iræ suæ, quamvis non proferat horribilem vindictam, sed sit tanquam occulta putredo. Nunc ergo tenemus quid velit Hoseas hoc versu. Jam sequitur,

13. Et vidit Ephraim dolorem suum, *(morbum suum potius)* & Jehudah vulnus suum: profectus est Ephraim ad Assur, & misit ad Regem Jareb: ipse tamen non potuit mederi vobis, & non sanabit à vobis vulnus. *(dicunt Hebræi, Sanare ab aliquo vulnus pro auferre vulnus: potius Latine dicendum esset, Non sanabit vos à plaga.)*

Hic Dominus conqueritur se frustra castigasse Israëlitas usitatis modis, quoniam putarint sibi in promptu esse remedia, & animos suos contulerint ad vanas spes. Ita solet fieri ut plurimum. Nam si Dominus mitius nobiscum agat, non sentimus ejus manum, sed putamus fortuito contingere quicquid mali est. Quasi ergo nihil nobis esset cum Deo, quærimus remedia, & vertimus mentes nostras & sensus in omnes partes. Hoc ergo nunc Deus exprobrat Judæis & Israëlitis: *Vidit*, inquit, *Ephraim morbum suum, Jehudah plagam suam.* Quid autem fecit? *Ephraim profectus est in Assyriam*, inquit, *& misit ad Regem Jareb*: hoc est, non reversi sunt ad me, sed putarunt sibi in manu esse effugia: itaque inanis fuit labor quem sumpsi in illis castigandis. hæc summa est. Quod dicit, *Ephraim vidisse morbum suum, & Jehudah plagam suam*, non ita accipere convenit quasi expenderint causas ipsas. Nam cæcutiunt impii ad causas malorum, & tantum feruntur ad præsentem dolorem: quemadmodum homines intemperantes, si morbus eos invadat, sentiunt calorem, sentiunt dolorem capitis, & alia symptomata, interim morbi nulla cura est: neque etiam reputant quomodo sibi hos dolores accersiverint, ut scilicet quærant apta remedia. *Ephraim* ergo *cognovit morbum suum*, sed interea neglexit causam ipsius morbi: tantum tactus fuit præsenti dolore. *Sic etiam Jehudah vulnus suum agnovit*, non quod intelligeret se percussum fuisse aut vulneratum Dei manu, sed tantum affectus fuit dolore, quemadmodum brutæ pecudes sentiunt ictus, & ejulant: interea non suppetit ratio vel judicium, ut intelligant unde sibi malum vel qua de causa provenerit. In summa hic brutum stuporem damnat Propheta in utroque populo, quod non eo usque profecerint sub Dei ferulis, ut ad ipsum redirent, sed potius vana remedia captarint: quia scilicet stupor occupaverat mentes ipsorum, ut non reputarent se castigari divinitus, & fieri hoc justis de causis. Quia ergo nihil tale venit illis in mentem, sed tantum senserunt sibi male esse, & doluerunt bellulino more, ideo profecti sunt ad Assyrium, & miserunt ad Regem Jareb. Videtur

Propheta hic in solas decem Tribus invehi: sed quamvis diserte loquatur de regno Israël, non tamen dubium est quin promiscue accuset etiam Judæos. Cur ergo potius nominat Ephraim? nempe quia initium hujus mali cœpit in regno Israël. Priores enim profecti sunt ad Regem Assur, ut ejus ope repellerent vicinos suos Syrios: postea eorum exemplum sequuti sunt Judæi. Quoniam ergo Israëlitæ auctores Judæis fuerunt, ut accerserent sibi ejusmodi auxilia, nominatim Propheta orationem suam in ipsos stringit. Sed non dubium est, quemadmodum jam dixi, quin communis sit accusatio. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Vidit*, inquit, *Ephraim morbum suum, Jehudah vulnus suum*: hoc est, Ego quamvis arroderem instar tineæ aut vermiculi tam regnum Israël, quam regnum Jehudah, senserunt tamen se quasi tabescere: & quum morbus ad resipiscentiam ipsos trahere deberet, tamen alio verterunt animos, nempe putarunt se fore salvos, si vel ab Assyriis, vel ab aliis levamen peterent: ita factum est ut cursitarent in Assyriam, peterent auxilium à Rege Jareb. Videmus ergo in summa stuporem populi & duritiem hic coargui, quod non flexi fuerint ad pœnitentiam ipsis malis. Quidam Jareb putant fuisse urbem Assyriæ: sed nulla est hujus conjecturæ ratio. Alii existimant Regem Jareb fuisse vicinum Assyrio, & fuisse accitum quum Assyrius jam ex amico & fœderato hostis factus esset, atque invaderet regnum Israël. Sed hæc etiam divinatio non est solida. Potest esse nomen proprium hominis: & ego mallem ita accipere. Neque enim videtur consentaneum hic Prophetam de variis auxiliis loqui: sed bis idem repetit more Hebraico. Alii vertunt, Ad ulciscendum: quod scilicet ultorem illum Regem advocaverint, nempe Assyrium. Sed hæc etiam expositio coacta est. Simplicius est quod jam dixi mihi probari, nempe quod miserint ad Assyrium, hoc est, ad Regem Jareb. Jam sequitur, *Non tamen poterit mederi vobis, & non sanabit à vobis vulnus.* Hic Deus pronunciat irritum fore quicquid captant Israëlitæ: Vos, inquit, putatis his solatiis posse effugere manum meam, sed tandem stultitia vestra sese prodet: ille enim nihil vobis proderit: hoc est, non medebitur vobis Rex Jareb. Hoc membro ostendit Propheta, nisi statim ad Deum revertimur dum ferulis suis nos admonet, frustra huc & illuc respicere ut remedia quæramus, quia in mundo satis multæ illecebræ occurrent: sed ubi speravimus aliquid solatii, tandem Dominus ostendet nos fuisse delusos. Una igitur est medicina, rectà ad Deum tendere. & hoc etiam Propheta intelligit: & hic est præsentis doctrinæ usus. Dixerat prius sensisse Ephraim morbum suum, & Jehudah plagas suas: hoc est, Ego huc usque ipsos adegi, ut agnoscerent sibi male esse: sed non progressi sunt quo debebant, nempe ut ad me redirent: potius deflexerunt ad Regem Jareb, & alias imposturas. Postea sequitur, Atqui hæc remedia vertentur potius vobis in noxam: certe nihil proderunt. Sequitur confirmatio illius sententiæ.

14. Quia ego tanquam leo ipsi Ephraim, & tanquam leunculus domui Jehudah: ego, ego rapiam, & abibo: tollam, & nemo eripiet.

Quemadmodum dixi, Propheta confirmat frustra currere Israëlem ad vanos medicos, idque relicto Deo. Quare? nempe quia etiamsi totus mundus nobis faveat, non poterit tamen juvare, Deo invito & repugnante. Hic autem pronunciat Deus se fore infestum Israëlitis: acsi diceret, Instruite vos humanis præsidiis ut libuerit: sed an Assyrius erit superior virtute mea? an poterit mihi obsta[illegible]uominus ego vos persequar, quemadmodum jam[illegible]vi? Et ita ostendit Deus se novo & diverso modo acturum cum Israëlitis & Judæis. Non ero, inquit, amplius tinea & vermiculus: ego veniam instar leonis ad vos ore aperto ad vorandum. nunc prodeat in medium Rex Assyrius, quum ego ita incedam contra vos armatus, an obstaculum afferet, ne exequar vindictam meam, prout mihi visum fuerit? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Dixerat, Deum pœnas sumpturum de Israëlitis & Judæis, ut sensim eos conficeret, quo scilicet plus esset temporis ad resipiscendum: sed dicit hoc fore inutile, quia non putabunt serio rem agi. Ergo decipient se vanis fallaciis. Quid ergo restabit demum? nempe, inquit, Ego indutus nova forma progredior ad prælium: *Ego ero vobis velut leo & leunculus*: ego tanquam truculenta bestia in vos sæviam: non erit jam vobis molestia à tineis & vermiculis, sed erit apertum certamen & horribile cum leone, & cum leunculo. Quid ergo tunc vobis proderit Rex Assyrius? Docet autem hic locus, hoc tantum consequi homines, ubi conantur opponere contra iram Dei vana subsidia, quod magis ac magis iram ejus in se provocant & inflammant. Si Deus prius rodebat, vorabit tandem: si pungebat, alte vulnerabit: si feriebat, prorsus occidet. Hoc proficimus nostris perversis studiis, quum putamus nobis patere effugia. Ergo nisi sponte volumus accendere Dei furorem, ut similis leoni appareat, & sæviat in nos toto impetu furoris sui, cavendum est ne vanis solatiis nos ludamus. Ideo dicit, *Ego, ego rapiam*, vel lacerabo, discerpam: nam טרף proprie hoc significat: & melius etiam hoc convenit cum reliquo contextu. Discerpam igitur, quemadmodum solent leones vel leunculi, membratim totos istos populos. Postea dicit, *Discedam*, sicuti leo, postquam præda sua potitus est, discedit victor eo animosius, nec fugatur, quia non movetur ullo terrore. Sic etiam dicit Propheta, Veniat Rex Assyrius, non coget me pedem referre, nec prædam mihi eripiet: ac ubi satiatus fuero vestro interitu, tunc ego non timebo mihi à Rege Assyrio, ut raptim aufugiam, quemadmodum solet vulpes: non obsistam astute, sed ego aperte prodibo, violentia mea sufficiet ad ipsum profligandum. ita discedam libere, quia non afferent mihi ullum metum vestra subsidia. *Tollam*, inquit, *& nemo rapiet.* Nunc tenemus totam Prophetæ sententiam.

15. Ibo, revertar ad locum meum, donec agnoscant se peccasse, *(ad verbum est, peccare)* & quærant faciem meam: ubi fuerit ipsis afflictio, properabunt ad me. *(vel me quærent.)*

שחר significat Auroram: ideo verbum significat Mane quærere, vel cito surgere, quemadmodum ubi sedulo aliquid curant homines. Sed multis etiam Scripturæ locis simpliciter pro Quærere accipitur: & videtur melius congruere præsenti loco illa simplex significatio, Quærent me in tribulatione sua. Hic Deus pronunciat, postquam horribili modo sævierit contra utrumque regnum, tam Jehudah quam Israël, se ad tempus fore quietum, & expectaturum è cœlo quid facturi sint. Postea addit, Tandem isti redibunt ad sanam mentem. Ubi senserint extremam manum, tunc obliti suæ pervicaciæ agnoscent sua peccata, & vere humiliabuntur. Hic est sensus. Loquutio in speciem posset videri dura, quum Deus dicit se iturum: neque enim vel cœlo ita se abscondit ut res humanas negligat, vel manum suam subducit quin sustineat mundum præsenti virtute, vel etiam aufert Spiritum suum ab hominibus, præsertim ubi ad resi-

resipiscentiam vult ipsos adducere. Neque enim unquam sponte homines se ad Deum convertent, nisi arcano ejus instinctu. Quid ergo hoc sibi vult, *Vadam & revertar ad locum meum*? nempe hic agitur de externo statu populi. Sensus est igitur, Postquam excisa fuerint hæc duo regna, tunc ego abscondam ad tempus faciem meam ab utroque populo, & putabunt nullam mihi esse curam salutis suæ, putabunt me esse remotum. Videmus ergo Prophetam hic tantum notare qualis futurus sit externus populi status: deinde videmus etiam aptari istas loquendi formas ad sensum hominum. Sic etiam loquitur Deus ipse, Jes. 18. tametsi in alium finem. Sed tamen Propheta idem re ipsa illic exprimit: Quiescam, inquit, & speculabor in tabernaculo meo. Quænam est ista Dei quies, & quodnam ejus tabernaculum? nempe quum Deus judicia sua exercet, tunc cogimur sentire ejus præsentiam: quum etiam nos benigne fovet, ac exhibet patris officia, tunc ostendit re ipsa se nobis propitium. Sed ubi neque de peccatis nostris pœnas sumit, neque etiam dat signum favoris sui, videtur se procul subducere, & jam negligere vitam nostram. Nunc ergo intelligimus Prophetam loqui de tempore exilii: acsi diceret, Postquam Deus ultimam vindictam exequutus fuerit contra vos, & ita in exilium fueritis abrepti, tunc Deus cessabit, acsi neutram in partem vos curaret, sed esset vestri immemor: quia illic quietos relinquet, nempe in Chaldæa & Assyria: deinde non proferet etiam aliquam lucem salutis. Deus ergo erit quasi otiosus in cœlo: hoc est unum. Sed finem simul ostendit Propheta, quod scilicet postea revertentur ad Dominum, & hoc etiam esse consilium Dei affirmat: Donec, inquit, intelligant se peccasse. Nam hoc est initium sanationis, dum homines causam morbi reputant. Prius dixerat Israëlem vidisse morbum suum, sed non recto judicio: quia scilicet origo morbi eum latebat, & adhuc abscondita erat. Nunc autem diserte Propheta ostendit hoc Deum quærere ut populus peccata sua agnoscat ac fateatur. Verbum hoc passim occurrit in Scriptura, ubi de sacrificiis agitur. Dicuntur ergo homines tunc peccata fateri, dum prodeunt in conspectum Dei cum vera confessione, dum agnoscunt suum reatum, & veniam precantur. Sic etiam hoc loco, *Dum*, inquit, *se peccasse fateantur*, ego me ad tempus abscondam. Et addit, *Quærant faciem meam*. Hoc secundum est in salute recuperanda: nempe ut quæramus faciem Dei. Scimus enim pœnitentia & fide nos reconciliari Deo: non quod pœnitentia veniam nobis conciliet, sed quia necessario requiritur. est causa sine qua non, ut loquuntur. Hic ergo primus est gradus sanationis, quemadmodum nuper dixi, ut tangamur dolore, dum sentimus nos provocasse iram Dei, atque ita peccata nobis displicent. Jam qui ita factus est apud se peccator, hoc est, qui cœpit esse judex suus, postea debet addere hoc secundum, nempe ut quærat faciem Dei, hoc est, ut se Deo offerat supplicem, & veniam postulet. Hoc autem nascitur ex fide. Ergo ad pœnitentiam verbum אשם, hoc est, Agnoscere peccatum: ad fidem vero refertur proprie Quærere faciem Dei. Nunc videndum est quisnam fuerit hujus doctrinæ usus in veteri populo: nempe quum in exilio degerent Israëlitæ & Judæi, operæ pretium fuit hoc illis testatum esse, ita absconditam esse faciem Dei ad tempus, ut tamen daret illis spatium temporis ad resipiscendum: hoc unum est. Jam ubi audiunt homines consulto hoc Deum quærere ut resipiscant, animantur: & hic est acerrimus stimulus ad animos erigendos, ne amplius torpeant in suis vitiis. & hoc voluit Propheta, quum Dominus expulerit tam Judæos quam Israëlitas in exilium, etsi ad tempus videbitur ipsos abjicere, non putent se in totum desertos, quia adhuc tempus opportunum illis est ad resipiscendum. Jam postea modum reconciliationis describit, nempe ut *se agnoscant peccasse*: deinde, *ut quærant faciem Dei*. Et simul fructum afflictionis declarat, quum dicit, *Quum erit ipsis afflictio, tunc ipsi me quærent*. Hic ostendit Propheta, quanquam exilium erit valde acerbum Israëlitis, tamen fore utile: quemadmodum si medicus porrigat amaram potionem, vel cogatur etiam aliquo asperiore remedio curare difficilem morbum; sic etiam Propheta ostendit pœnam hanc utilem fore populo, atque etiam jucundam, quantumvis ad tempus fuerit acerba. Quare? redibit enim ad Dominum. Et diserte dicit, *quærent me*. Complectitur tam fidem quam pœnitentiam hoc verbo: neque enim duo membra distinguit, sicuti prius: sed generaliter ostendit finem afflictionis fore, ut populus ad Deum se convertat. Quod ad verbum Properandi spectat, ego jam dixi mihi non placere: quia non properarunt vel Israëlitæ vel Judæi, sed vix tandem longo successu & longa serie 70 annorum adducti sunt ad pœnitentiam. Qualis igitur fuisset illa celeritas? Ideo mihi non placet ita vertere, Mane quærent me: sed simplex illa significatio melius convenit, ut dixi.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus subinde iram tuam in nos innumeris peccatis accendere: da, inquam, ut saltem ubi nos admones atque in viam reducis, simus flexibiles, & statim attenti ad ferulas manus tuæ; neque expectemus extremum rigorem, sed mature resipiscamus: deinde ut vere & ex animo te quæramus, non obtendamus falsam pœnitentiam, sed nos studeamus totos tibi addicere, idque per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEXTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAPUT VI.

Venite, & convertamur ad Jehovam, quia ipse rapuit, & sanabit nos: percussit, & alligabit plagas nostras.

Proxima lectione dixerat Propheta, postquam castigationibus & pœnis domiti essent Israëlitæ, tunc ab errore cursum reflexuros, ut Deum quærerent. Sed quia terror procul arcet homines ab accessu Dei, nunc addit talem fore afflictionis modum, ut non despondeant animos, neque desperationi succumbant: quin potius confidant Deum sibi fore propitium: atque ut hoc melius exprimat, inducit ipsos loquentes, *Venite, accedamus ad Dominum*. Nam hæc loquendi ratio magis est emphatica. Sciendum autem est hic rationem poni cur Israëlitæ tuto & certa fiducia ad Deum redire possint: quia scilicet officium ejus hoc esse agnoscunt, ut sanet postquam percusserit, & vulneri-

neribus quæ inflixit, remedium afferat. His verbis intelligit Propheta, Deum non ita se ulcisci de hominibus, ut velit iram suam effundere adversus ipsos usque in exitium, sed potius eorum saluti consulere, ubi severus est ac de peccatis eorum pœnas sumit. Nisi præcedat hæc cognitio, nunquam se animabunt homines ad pœnitentiam, sed potius obdurescent in suis vitiis, & quasi frenum arrodent, ut vulgo dicunt. Tenendum est igitur, quemadmodum etiam prius vidimus, initium pœnitentiæ esse sensum clementiæ Dei: hoc est, dum homines persuasi sunt Deum esse propensum ad dandam veniam, tunc incipiunt colligere animos, ut resipiscant: alioqui semper crescet in ipsis contumacia: utcunque peccata sua horreant, tamen nunquam redibunt ad Dominum. Et in hunc finem etiam alibi citavi locum illum memorabilem ex Psal. 130. Apud te est misericordia, ut timearis. Quia fieri non potest ut se Deo subjiciant homines vero & sincero affectu, nisi gustus bonitatis ejus ipsos alliciat, ac certo statuant non frustra se ad ipsum venturos: sed, quemadmodum diximus, ipsum ad veniam propensum fore. Hic est verborum sensus, quum dicit, *Venite, & convertamur ad Jehovam: quia ipse percussit, & sanabit nos:* hoc est, non inflixit Deus nobis lethifera vulnera, sed percussit ut velit sanare. Quanquam plus etiam aliquid exprimitur Prophetæ verbis, quod scilicet Deus nunquam adeo rigide tractet homines, quin tamen relinquat semper locum gratiæ suæ. Nam verbo Rapiendi Propheta notat gravius illud judicium de quo prius loquutus est in persona ipsius Dei. Illic enim Dominus similem se fecit truculentæ bestiæ: Ego ero quasi leo; vorabo, rapiam, & nemo auferet prædam quam semel corripuero. Deus ergo illic ostendere voluit vindictam suam fore horribilem adversus Israëlitas. Nunc etiamsi tam duriter cum ipsis Deus egerit, non tamen desperant de venia: utcunque ergo experti simus ad tempus Deum similem leoni vel urso, tamen quia proprium munus ejus est sanare postquam ita discerpsit, alligare quæ inflixit vulnera, non est cur nunc fugiamus ejus conspectum. Videmus quorsum spectent Prophetæ verba, nullam scilicet esse tam asperam castigationem, quæ frangere animos nostros debeat, quin spe veniæ concepta nos incitemus ad pœnitentiam. Hæc summa est. Præterea notare convenit, hic fideles sese primo loco hortari, ut alios deinde secum adducant. Sic enim sonant verba: non dicit, Ite, redite ad Jehovam; sed, *Venite, redeamus ad Dominum.* Videmus ergo ut quisque à seipso incipiat, deinde ut alii alios mutuo hortentur. Atque hæc ratio nobis tenenda est: quia siquis fratres suos ad Deum mittat, male sibi consulit, quum deberet potius illis monstrare viam. Quisque ergo seipsum stimulare discat, deinde aliis porrigat manum, ut sequantur. Interea monemur suscipiendam nobis esse curam fratrum nostrorum: quia indignum esset quemque propria salute esse contentum, & ita abjicere fratres suos. Hæc ergo duo simul conjungere necesse est, nempe ut nos ad pœnitentiam incitemus, deinde ut studeamus etiam nobiscum alios adducere. Jam pergamus.

2. Vivificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus. *(vel coram facie ejus.)*

Hunc locum Hebræi depravant, quia putant se adhuc esse redimendos adventu Messiæ: & hunc fingunt esse diem tertium. quia semel Deus eduxit eos ex Ægypto: hæc prima vita fuit. Deinde secundo eos restituit in vitam, ubi ab exilio Babylonico reduxit. Nunc quum Deus per manum Messiæ colliget eos ex dissipatione, dicunt hanc fore tertiam resurrectionem. Sed nugæ sunt. Solet autem hic locus exponi de Christo, quod post biduum, & die tertio suscitabit Deus Ecclesiam suam, quia scimus Christum non sibi privatim resurrexisse, sed suis membris. Est enim primitiæ resurgentium. Videtur ergo hic sensus non male quadrare, quod Propheta hic erigat fideles in spem salutis, quia Deus excitabit Filium suum primogenitum, cujus resurrectio communis erit totius Ecclesiæ vita. Sed sensus ille videtur mihi nimium argutus. Et semper hoc spectandum est nobis, ne volitemus in aëre: placent argutæ speculationes primo intuitu, sed postea evanescunt. Ergo quisquis volet proficere in Scripturis, semper hanc regulam teneat, ut solidum sit quicquid colligit sive in Prophetis, sive in Apostolis. Jam videndum est quid velit Propheta. Non dubito quin hic secundam speciem consolationis adjungat, nempe si Deus non statim populum suum vivificet, non tamen esse cur mora tædium ipsis afferat, quemadmodum solet. Videmus enim, si diu languere nos Deus patitur, deficere animos nostros: & qui initio videntur esse satis alacres & cordati, successu temporis diffluunt. Quia igitur rara virtus est patientia, ideo hic Hoseas hortatur nos ad moram patienter ferendam, si non statim vivificet nos Dominus. Sic ergo loquuntur Israëlitæ, *A biduo nos vivificabit Deus, tertio die excitabit nos in vitam.* Quid intelligunt per biduum? nempe diuturnam afflictionem: acsi dicerent, Quamvis Dominus non eripiat nos ex nostris miseriis primo die, sed differat longius nostram redemptionem, non tamen est cur spes nostra concidat. Deus enim etiam putrida cadavera excitare potest ex sepulchris non minus quam vitam restituere momento. Daniel, quum vult exprimere longam fore populi afflictionem, dicit, Post tempus, tempora, & di- *Dan. 7. vers. 25.*
midium temporis. Diversa est illa ratio loquendi, sed tamen quoad sensum eodem spectat: dicit, Post tempus, id est, post annum: illud esset tolerabile. sed sequitur, Tempora, hoc est, plures annos: postea Deus abbreviabit illam horam, & afferet redemptionem quo tempore minime sperabitur. Hoseas hic biduum ponit, nempe quia Deus non tantum uno die populum suum affliget, sed quemadmodum prius vidimus, paulatim domabit ipsum, quia sic invaluerat contumacia populi, ut non esset sanabilis: quemadmodum morbi ubi egerunt radices longo tempore, non possunt statim curari, sed opus est lentis & pluribus remediis. Si autem medicus velit statim revellere morbum, qui occupavit quicquid est in homine, certe non curabit hominem, sed vitam illi auferet: ita etiam quum Israëlitæ propter longam obstinationem essent fere incurabiles, oportuit ipsos lentis pœnis adduci ad pœnitentiam. Dicunt igitur, *Post biduum nos Deus vivificabit*, & ita se confirmant in spe salutis, quamvis non statim affulgeat, sed diu maneant demersi in tenebris, & longum sit exilium illud quod passuri erant, tamen non desinunt sperare: Bene, transeat biduum, Dominus vivificabit nos. Videmus hic opponi consolationem tentationibus, quæ nobis spem salutis eripiunt ubi Deus gratiam suam suspendit diutius quam caro nostra appetat. Dicebat Martha Christo, Domine, jam fœtet, quatriduanus est. Putabat hoc esse absurdum, si lapidem tollerent è sepulchro, quia jam putrefactum erat cadaver Lazari. Christus autem in hoc voluit ostendere incredibilem suam potentiam, quod hominem putridum restituit in vitam. Eodem etiam modo nunc loquuntur fideles, *Dominus nos suscitabit à biduo.* Etiamsi exilium videtur esse instar sepulchri, ubi nos putredo manet, Dominus superabit sua inæstimabili virtute quicquid videtur obstare nostræ restitutioni. Jam tenemus simplicem & germanum hujus loci sensum, meo quidem judicio: sed interea non nego quin Deus ediderit insigne

& me-

& memorabile specimen hujus rei in Filio suo unigenito. Ergo quoties mora nobis fastidium generat, & videtur jam Deus abjecisse omnem curam nostri, confugiamus ad Christum. Nam sicuti jam dictum fuit, resurrectio ejus speculum est vitæ nostræ. Illic ergo cernimus quomodo agere Deus soleat cum suis. Neque enim Christo vitam restituit Pater simulatque è cruce sublatus est, sed depositus fuit in sepulchro, & illic jacuit usque ad tertium diem. Si ergo Deus velit nos languere ad tempus, sciamus nos ita configurari Christo capiti nostro: & hinc colligamus materiam fiduciæ. Habemus ergo in Christo illustre documentum hujus vaticinii. Sed priore loco tenendum est quod diximus, nempe hic fideles sibi spem facere salutis, etiamsi Deus non statim manum ipsis porrigat, sed ad tempus differat gratiam redemptionis. Postea addit, *Vivemus in conspectu ejus*, vel coram ipso. Hic fideles iterum se confirmant: quod scilicet Deus ipsos aspectu paterno dignabitur, ubi diu tergum illis obvertit. *Vivemus ergo coram facie ejus*. Nam quamdiu Deus non gerit curam nostri, manet nos certus interitus: simul autem atque oculos suos in nos convertit, inspirat vitam solo intuitu. Promittunt igitur fideles sibi hoc bonum, quod Dei facies post longas tenebras rursus illucescet: hinc etiam spem vitæ colligunt, & simul revocant se ab omnibus obstaculis quæ obscurant hanc vitæ lucem: quia dum huc & illuc discurrimus & vagamur, non possumus apprehendere vitam quam Deus nobis promittit. Illecebræ enim hujus mundi totidem sunt vela, quæ impediunt oculos nostros, ne cernant paternam Dei faciem. Ergo tenendum est particulam hanc ideo additam esse, ut fideles non dubitent ubi visus fuerit Deus tergum illis vertisse, tandem futurum ut eos respiciat. Nunc pergamus.

3. Et cognoscemus, & prosequemur ad cognitionem Jehovæ: sicut aurora dispositus est egressus ejus, & veniet tanquam pluvia nobis, tanquam pluvia serotina, pluvia terræ.

Hoc versu continuant fideles quod prius vidimus, nempe ut certam sibi faciant salutis fiduciam. Neque mirum est Prophetam hac in re insistere prolixius. Scimus enim quam proclives simus ad dubitationem: præsertim ubi Deus signa iræ suæ nobis ostendit, nihil difficilius est quam nos colligere, ut certo persuasi simus illum esse medicum nostrum, quum videtur se de peccatis ulcisci. Ergo hic strenue luctandum est. quod non potest fieri sine molestia: ideo fideles nunc dicunt, *Sciemus, & prosequemur ad cognoscendum Jehovam*. His ergo verbis ostendunt se non diffidere quin lux vitæ exoritura sit post tenebras. Nam hæc summa est verborum. *Sciemus ergo*, inquiunt: hoc est, Quamvis nunc undique instet horrenda caligo, tamen Dominus patefaciet suam bonitatem erga nos, etiamsi non statim hoc appareat: ideo addunt, *Et prosequemur ad cognitionem Jehovæ*. Nunc tenemus quorsum spectent verba. Docet autem hic locus, quum Deus faciem suam abscondit, tamen perperam nos facere, si infidelitatem nostram fovemus: quia potius, sicuti jam dixi, certandum est cum illo exitiali morbo. Satan enim nihil aliud venatur, nisi ut nos desperatione absorbeat. Ergo hæc ejus astutia nobis tenenda est, ut Paulus admonet: & Spiritus sanctus hic arma nobis suppeditat, quibus repellamus hanc tentationem Satanæ, Quid? Tu vides Deum tibi esse infestum: nec est cur ad ipsum accedere coneris: præclusi enim sunt omnes aditus. Satan hoc nobis suggerit dum sentimus nostra peccata. Quid agendum est? Propheta hic remedium proponit: Sciemus, etiamsi nunc demersi sumus in obscura caligine, si ne scintilla quidem lucis usquam nobis affulget, tamen sciemus (quemadmodum dicit Jesaias, Sperabo in Domino, qui abscondit faciem suam à Jacob) hoc verum esse fidei nostræ exercitium, ubi oculos attollimus ad lucem quæ videtur extincta esse, & in mortis tenebris adhuc non desinimus nobis vitam promittere, quemadmodum hic docemur. *Sciemus* ergo: deinde *Prosequemur ad cognitionem Jehovæ:* hoc est, etiamsi Deus subducat faciem suam, & quasi consulto duplicet tenebras, & fit quasi extincta omnis cognitio gratiæ ejus, nos tamen *prosequemur ad cognitionem illam:* hoc est, non impediet nos obstaculum illud, quin enitamur, & conatus tandem nostri penetrabunt ad gratiam illam quæ videtur omnino à nobis esse exclusa. Exponunt alii, *Sciemus & prosequemur ad cognoscendum Jehovam*, quia non ita profecerant Israëlitæ in Lege Mosis, quin adhuc speranda illis esset plenior doctrina, quam Christus adventu suo attulit: putant igitur hic vaticinium esse ejus doctrinæ, quæ nunc per Euangelium nobis pleno fulgore proponitur, quia Deus se in Filio suo, tanquam in viva imagine patefecit. Sed illa etiam est arguta expositio: & satis est tenere Prophetæ consilium. Ideo enim sic pios loquentes inducit, quia opus fuit magno & arduo conatu, ut assurgerent ad spem salutis, quia scilicet exilium non unius diei futurum erat, sed annorum 70. Quum ergo tam gravis tentatio maneret pios, voluit hic Propheta ad laboriosam militiam instruere. *Cognoscemus ergo, & prosequemur ad cognoscendum Jehovam*. Postea dicit, *Quasi aurora nobis veniet egressus ejus*. Est aptissima similitudo. nam hic fideles revocant in memoriam seriem continuam dierum & noctium. Non mirum est si sperare nos Deus jubeat gratiam suam, cujus tamen aspectus nos latebit. Nam nisi edocti essemus longo usu, quis speraret subitam lucem quum dominantur noctis tenebræ? nonne putaret terram omnino luce esse privatam? Quum autem repente aurora affulgeat, & afferat finem noctis tenebris, easque discutiat, quid mirum est, si Dominus præter spem affulgeat? *Egressus igitur ejus erit instar auroræ*. Vocat hic Egressum Dei, novam manifestationem, quum scilicet Deus ostendet se populum suum complecti favore, ubi ostendet se memorem fœderis quod pepigit cum Abraham: quia quantisper populus exulavit à patria, visus est Deus non respicere amplius ipsum, ut diximus. Imo tunc sensus carnis hoc tantum dictabat, Deum procul distare ab ipso populo. Vocat igitur Egressum Dei, ubi Deus se exhibebit propitium captivis, & illos in integrum restituet. *Egressus ergo Dei veniet nobis & erit instar auroræ*. Nunc ergo videmus, ut ab ordine naturæ se confirment, quemadmodum Paulus objurgat eorum diffidentiam, quibus incredibilis est futura resurrectio, quia superet carnis sensus: Stulte, inquit, non vides quod seminas prius corrumpi, & tamen germinare? Deus in semine mortuo tibi proponit jam effigiem futuræ resurrectionis. Sic etiam hoc loco, quandoquidem quotidie exoritur nobis lux, & aurora affulget post tenebras noctis. Quid igitur Dominus tam potenter agens per mortuas creaturas, non efficiet per seipsum? ubi volet exerere plenam potentiam suam, quid facturum putamus? annon multo amplius superabit omnes sensus carnis nostræ? Nunc ergo videmus quorsum addita sit hæc similitudo. Postea fructum hujus manifestationis nobis describit: *Veniet*, inquit, *tanquam pluvia nobis, tanquam pluvia serotina, pluvia terræ*. Similitudo hæc ostendit, simulac Deus populum suum respicere dignabitur, perinde fore ejus aspectum, acsi pluvia irrigaret terram. Terra quum post longos æstus & longam siccitatem arida est, jam videtur esse inutilis ad fructum proferendum: pluvia autem una succum & vigorem ei restituit. Sic ergo Propheta in persona

2 Cor. 2. vers. 11.

1 Cor. 15. vers. 36.

sona fidelium hic confirmat spem plenæ restitutionis: *Veniet nobis quasi pluvia, quasi pluvia serotina.* מלקוש vocant serotinam pluviam Hebræi, qua maturescunt fruges. Et videtur ita per nomen גשם, notare Propheta pluviam vernam. Denique sensus clarus est: quod etiamsi exaruerint Israëlitæ, ita ut nullus amplius vigor suppetat, tamen non minus fore virtutis in gratia Dei, quam sit in pluvia, quæ terram fœcundat ubi videtur esse sterilis. Quum autem in fine addit Pluviam terræ, non dubito quin notare velit pluviam opportunam, quæ terræ suavis & grata est, vel quam terra pro sua necessitate expetit: violentus enim imber non proprie vocabitur pluvia terræ, quia noxius est ac contrarius. Hæc est summa. Sequitur,

4. Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Jehudah? nam bonitas vestra est quasi ros matutinus, quasi nebula mane transiens.

Hunc locum ita quidam exponunt, quod Deus non semel irrigare velit populum suum, sed prosequi hanc gratiam: acsi diceret, Fallitur qui putat momentaneam fore redemptionem, quam jubeo à me sperari: ego enim continuo ordine perducam populum meum usque ad plenam fruitionem salutis. Sed sensus ille prorsus alienus est. Non dubium igitur, quin Propheta hic inducat Deum hoc modo loquentem, Quid vobis faciam? quia non potestis locum dare gratiæ meæ, tanta est vestra pravitas. Videtur quidem abrumpi hoc modo contextus: sed tenenda est nobis regula, Quoties Prophetæ gratiam Dei in medium proferunt, simul addere exceptionem; ne scilicet hypocritæ falso ad se trahant quod solis fidelibus offertur. Scimus Prophetas nunquam minatos fuisse exitium populo, quin adderent aliquam promissionem, ne scilicet fideles deficerent: quod necesse erat, nisi aliqua mitigatio illis ostensa foret. Prophetæ ergo hoc habent ordinarium, ut temperent suas minas, & quicquid est rigoris, addita spe gratiæ Dei. Sed interim, quia hypocritæ semper ad se trahunt quod proprium est solis fidelibus, & ita secure illudunt Deo, Prophetæ adjiciunt secundam exceptionem, qua significant hoc non esse universale, nec promiscue spectare ad omnes, quod Deus se clementem & misericordem erga populum suum fore promittit. Pluribus verbis hoc iterum repetam. Negotium fuit Prophetis cum toto populo, negotium fuit cum paucis fidelibus: nam exiguus erat numerus piorum tam apud Judæos quam apud Israëlitas. Quum ergo Prophetæ objurgant populum, dirigitur sermo ille ad totum corpus. Sed interim quia residuum erat aliquod semen, ideo admiscent consolationes, quemadmodum dixi: & ideo admiscent, ut electi Dei semper recumbant in ejus misericordiam, atque ita patienter subjiciant se ejus ferulis, persistantque in timore ejus, dum sciunt certam sibi fore in eo salutem. Ergo promissiones quas videmus inseri à Prophetis inter minas & objurgationes, non debent communiter ad omnes referri vel ad promiscuum vulgus, sed tantum ad fideles qui tunc erant pauci numero, ut diximus. Hæc igitur ratio est cur Prophetæ excutiant blanditias improbis Dei contemptoribus, quum addunt, Non est quod speretis quicquam salutis ex hac promissione quam ego filiis Dei propono: Deus enim non projicit panem canibus, quem solis filiis destinavit. Sic etiam videmus alterum Prophetam loqui,
Amos 5. vers. 18. Ad quid vobis dies Domini? dies ille est caliginis & non lucis, dies mortis & non vitæ. Nam quia sæpius audierant, fœdus quod Deus pepigerat cum Abraham non fore irritum, ideo superbiebant omnes: Nos quidem nunc duriter tractamur, sed paulo post Deus ex nostris malis nos eripiet. est enim pater noster, non frustra nos adoptavit, non frustra genus nostrum redemit & elegit, nos sumus peculium ejus & hereditas. Ita ergo sibi blandiuntur improbi. & hoc quidem videntur habere commune cum fidelibus: fideles enim etiam in profundissima abysso mortis tamen lucem vitæ aspiciunt, quia fide penetrant extra mundum, ut diximus. Sed interim cum seria pœnitentia ad Deum accedunt: impii autem manent in sua contumacia, & per ludibrium ita sibi adulantur, quum putent quicquid Deus promittit ad se spectare. Nunc ergo redeamus ad Prophetam nostrum. Dixerat, In tribulatione sua quærent me. Postea verbis populi exposuerat quomodo se ad Deum convertant fideles, & quid secum afferat vera resipiscentia. Jam sequitur, *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Jehudah?* hoc est, Quid vobis omnibus faciam? populus enim tunc in duo regna divisus erat: nam regnum Jehudah habebat proprium nomen; decem Tribus habebant commune illud nomen Israël, ut dictum fuit. Postquam ergo spem veniæ fecit filiis Dei Propheta, jam convertit se ad corpus totius populi quod corruptum erat, & dicit, Quid jam facturus sum vobis, & Judæi & Israëlitæ? Significat autem his verbis Deus se tentasse omnia remedia, & frustra expertum esse. Quid ergo amplius vobis faciam? inquit: vos estis incurabiles prorsus, vos estis inexcusabiles & omnino desperati, quia nulla ratio à me omissa est, qua saluti vestræ consulerem: sed ego lusi operam, postquam pœnis & castigationibus nihil profeci, postquam gratia etiam mea apud vos nihil habuit momenti, quid jam superest nisi ut vos prorsus abjiciam? Nunc ergo videmus quam diversus sit loquendi modus apud Prophetas: quia scilicet illis negotium erat non cum una hominum specie, sed cum filiis Dei, & cum reprobis qui pertinaces in vitiis suis manent. hinc ergo fit ut mutent loquendi rationem: & ita necesse est. Similis fere querimonia apud Jesaiam legitur cap. 1. nisi quod illic tantum mentio fit de pœnis. Quorsum percuterem vos ultra? nihil enim hactenus adeptus sum. A planta pedis usque ad verticem capitis nulla est sanitas: & tamen manetis vestri similes. Cap. 5. de beneficiis Dei loquitur, Quid fieri debuit vineæ meæ amplius, quod ego non fecerim? Illis duobus locis ostendit Propheta populum esse ita perditum ut non possit ad sanam mentem reduci: quia scilicet Deus modis omnibus tentaverat ipsum sanare, & manebant incurabiles morbi. Nunc redeamus ad Hoseæ verba, *Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Jehudah?* Ego quidem veniam omnibus offero, sed vos interea contumaciter manetis in peccatis vestris, imo gratia mea vobis ludibrio est. ego igitur jam non litigo vobiscum, & vobis etiam denuncio clausam esse januam salutis. Quare? hactenus enim frustra variis modis tentavi vos sanare. Dicit postea, ipsorum bonitatem similem esse rori matutino. *Bonitas vestra*, inquit, *est quasi ros matutinus.* חסד quidam accipiunt pro clementia quam Deus erga utrosque exercuerat, nempe tam Israëlitas quam Judæos. Clementia igitur vestra, hoc est, misericordia qua hactenus vos prosequutus sum, *est quasi ros matutinus, quasi nubes quæ transit mane*: hoc est, statim arefacitis gratiam meam. & hoc non male quadraret. Videmus enim incredulos absorbere sua malitia misericordiam Dei, ita ut nihil utilitatis afferat: quemadmodum si pluvia defluat super saxum aliquod vel rupem, tamen intus saxum propter duritiem siccum manet. Quemadmodum igitur humor pluviæ non penetrat in saxa, sic etiam gratia Dei frustra consumitur & absque profectu apud incredulos. Sed Propheta potius de ipsorum bonitate loquitur, quod scilicet

scilicet fictam probitatem ostentent, quæ tamen evanescit quemadmodum ros matutinus. simul enim atque sol surrexit, rorem ad se trahit ut amplius non appareat, nebulæ etiam transeunt. Dicit Propheta similes fuisse Judæos & Israëlitas nebulis matutinis & rori: quia scilicet non fuerit in ipsis solida probitas, vel intrinseca, ut vocant, sed fuerit evanida species duntaxat, hoc est, apparentiam habuerint, ut loquuntur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum, quod scilicet Deus hic queratur sibi negotium esse cum hypocritis. Scimus respici ab ipso fidem: hoc est, Nihil est quod magis Deo placeat quam sinceritas cordis. Deinde scimus frustra spargi doctrinam, nisi recipitur serio affectu. Quia igitur hypocritæ sese transfigurant in varios modos, deinde licet ostentent aliquam probitatis larvam, tamen nihil est in ipsis solidum, ideo conqueritur Deus se operam perdere. Et tandem dicit se nolle amplius frustra laborare erga homines fictos, qui præter mendacium & simulationem nihil habent. quod significat his verbis, quum dicit, Nihil est quod vobis faciam amplius, Israëlitæ & Judæi.

Da omnipotens Deus, quando ea qua decebat gratitudine beneficiis tuis non respondemus, & gustata tua clementia, tamen exitium sponte nobis accersimus: da, inquam, ut renovati Spiritu tuo, non tantum constanter maneamus in timore nominis tui, sed proficiamus magis ac magis & confirmemur, ut scilicet ita instructi virtute tua invicta, pugnemus strenue adversus omnes Satanæ insidias & insultus, & ita prosequamur hanc nostram militiam usque in finem, ut scilicet ita suffulti misericordia tua, semper aspiremus ad vitam illam quæ nobis abscondita est in cœlo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEPTIMA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VI.

5. Propterea secui *(vel excidi)* in Prophetis meis, occidi eos in verbis oris mei, & judicia tua lux quæ egreditur.

Hic Deus per Prophetam suum ostendit se magna necessitate fuisse coactum, ut durius & asperius hunc populum tractaret. Scimus Deo nihil esse magis cordi quam clementer agere nobiscum. Nullus enim invenietur pater in mundo, qui indulgentius foveat suos filios: sed nos, ut sumus præfracti, non patimur ipsum sequi quod ferebat ejus natura. cogitur ergo quasi induere novam personam, & nos durius objurgare, quemadmodum hic dicit sibi fuisse agendum cum Israëlitis. *Secui per Prophetas meos*, inquit, *& occidi eos per verba oris mei.* Quidam aliter vertunt: quod scilicet Deus occiderit Prophetas: & torquent hoc ad impostores, qui corruperant purum Dei cultum suis erroribus. Sed illud non videtur mihi ullo modo congruere: & scimus hanc loquendi formam Hebræis esse communem, ut rem unam duobus modis exprimant. Sic etiam nunc loquitur Propheta, *Secui*, vel excidi, *per Prophetas meos, occidi per verba oris mei.* Non dubito quin secundo membro repetat quod jam breviter exposuimus, nempe Deum secuisse vel dolasse per Prophetas suos. Sed videndum est quo consilio Deus hic dicat se mandasse Prophetis suis, ut asperius populum hunc tractarent. Scimus enim hypocritas, quamvis modis omnibus illudant Deo, tamen esse delicatos, nec ferre posse ullam objurgationem. Crassa sunt eorum scelera, nisi quod fucum faciunt hominibus: sed interim si Deus incipiat objurgare, expostulant, Quid hoc sibi vult? Deus ubique prædicat se mansuetum esse & clementem: fulminat autem nunc contra nos, non videtur hoc esse consentaneum ejus naturæ. Sic ergo hypocritæ vellent Deum esse suum adulatorem. Jam respondet se non modo justa causa, sed etiam necessaria fuisse compulsum ut illos occideret, & verbum suum daret Prophetis instar mallei vel dolabræ. Hæc ratio est, inquit, cur Prophetæ mei non mitius neque humanius studuerint populum hunc allicere. Deus enim quos videt esse dociles, blande & suaviter ad se adducit vel invitat: sed ubi videt esse tantam pervicaciam in hominibus, ut non possit eos flectere sua bonitate, tunc incipit, quemadmodum diximus, agere novam personam. Nunc ergo tenemus Dei consilium: ne hypocritæ querantur se aliter fuisse tractatos, quam ferat Dei ingenium, hic respondet Dei nomine Propheta, Vos me cogitis ad hanc duritiem: fuit enim mihi reperiendus malus cuneus malo nodo, quemadmodum dicunt. *Dolavi* igitur *per Prophetas meos, occidi eos per verba oris mei:* hoc est, verbo meo usus sum tanquam dolabra, quia vos similes eratis lignis nodosis & robustis. Oportuit igitur verbum meum vobis esse instar dolabræ, & occidi per verba oris mei: hoc est, verbum meum non fuit cibus dulcis, quemadmodum solet esse mansuetis hominibus, sed fuit instar gladii ancipitis. oportuit igitur vos jugulari, quia non potestis ferre ut sim vobis pater. Sequitur, *Et judicia tua lux quæ egreditur.* Quidam per judicia intelligunt res prosperas, quasi Deus hic exprobret Israëlitis per se non stetisse quo minus ipsos lucrifaceret. Ego non destiti benigne vos tractare, & meo præsidio tueri: vos autem ingrati estis. sed illa expositio est coacta. Major pars interpretum sic resolvit, Ut judicia tua essent lux egrediens: sed ego non video cur mutemus quicquam in verbis Prophetæ. Simpliciter ergo significat hic Deus, se regulam pie & sancte vivendi monstrasse Israëlitis, ita ut ignorantiam obtendere nequeant: per judicia enim Hebræi sæpe intelligunt rectitudinem. Ego hoc ad doctrinam refero. *Judicia* igitur *tua*, hoc est, ratio pie vivendi fuit instar lucis: hoc est, Ego ita vos admonui, ut scientes & volentes postea peccaveritis. Quod ergo fuistis in me tam obstinati, imputandum est vestræ pervicaciæ: quia si fuissetis flexibiles, ego certe non vos celavi quid esset rectum. Quemadmodum enim sol quotidie terris illucet, ita doctrina mea vobis fuit instar lucis ad viam salutis vobis monstrandam, sed sine profectu. Tenemus ergo quid velit his verbis Propheta. Sequitur,

6. Quia misericordiam volo *(vel quia humanitas placet mihi)* & non sacrificium: & cognitio Dei *(placet mihi, subaudiendum est)* præ holocaustis.

7. Et ipsi tanquam homines transgressi sunt pactum, illic perfide egerunt in me. *(vel tanquam hominis pactum transgressi sunt, ut postea videbimus.)*

Quum pronunciat hoc loco Deus se velle clementiam & non sacrificia, occupatio est, qua prævenit frivolos omnes prætextus. Scimus enim hypocritis nunquam deesse quod obtendant: & tanta est ipsorum securitas, ut non dubitent subinde cum Deo litigare. Hoc quidem suffugium illis commune est, quod Deum colere student dum illi offerunt sacrificia, dum laborant in ceremoniis, & multos ritus accumulant. Putant igitur tunc Deum esse sibi obstrictum, & se pulchre esse defunctos officio. Hoc vitium commune fuit omnibus seculis: ideo nunc Propheta anticipat illam exceptionem, ac dicit, *Misericordiam volo, & non sacrificium:* acsi diceret, Scio quid jam vobis in promptu sit, & quid sitis dicturi, nempe vos mihi offerre sacrificia, vos defungi multis ceremoniis: hæc exceptio frivola est apud me, & nullius momenti. Quare? Neque enim appeto sacrificia, sed clementiam ac fidem. Jam breviter tenemus summam hujus versus. Locus hic insignis est, quia bis eum citavit Filius Dei. Nam Matth. 9. cap. quia Pharisæi exprobrabant illi consuetudinem cum hominibus malæ & probrosæ vitæ, dicit, Misericordiam volo, & non sacrificium: ostendit illa excusatione, Deum non coli externis ceremoniis, sed ubi homines mutuo sibi ignoscunt ac se tolerant, nec sunt ultra modum rigidi. Duodecimo etiam cap. Matth. quia Pharisæi discipulis vitio verterant quod colligerent spicas, Quin potius ite, & discite quid sit illud, Misericordiam volo, & non sacrificium, inquit. Quia tam severi erant adversus discipulos, Christus ostendit eos esse præposteros Dei cultores, qui sanctimoniam constituant in ceremoniis: interea vero obtrectant suis fratribus sine causa, & trahunt in crimen quod per se malum non est, & quod potest facile excusari, siquis esset dexter ac quietus interpres. Sed ut melius intelligamus hanc Prophetæ sententiam, primo notandum est, sub nomine Sacrificii & holocaustorum comprehendi externum Dei cultum, & omnes ceremonias legales. Subest igitur in his nominibus synecdoche: sicuti vicissim in voce חסד, id est, clementiæ vel humanitatis. Neque enim dubium est quin hic Propheta fidem vel pietatem erga Deum, deinde charitatem erga proximos opponat omnibus externis ceremoniis. Volo, inquit, misericordiam: vel, placet mihi misericordia præ sacrificio: deinde placet cognitio Dei præ holocaustis. Cognitio Dei hic haud dubie pro fide vel pietate accipitur, quia hypocritæ existimant rite coli Deum, ubi utuntur multis ceremoniis. Propheta deridet totam illam pompam & evanidum splendorem, ac dicit cultum Dei longe alium esse: nempe ubi cognoscitur. Summa est, Deum alio modo velle coli, quam somnient crassi homines: quia tantum ostentant suos ritus, & negligunt spiritualem Dei cultum, qui positus est in fide & charitate. Conjunctim igitur legi debent hæc duo membra, quod Deo placeat humanitas & placeat fides: quia fides per se Deo placere non potest, quum stare etiam nequeat sine charitate erga proximos: deinde humanitas non sufficeret. siquis abstineat ab omni injuria, & fratribus suis nulla in re noceat, interim sit sacrilegus & contemptor Dei, certe ejus humanitas nihili erit. Videmus ergo non posse divelli hæc duo membra, sed perinde valere quod Propheta dicit, acsi pietatem cum charitate conjungeret. Summa est, Deum longe pluris facere fidem & humanitatem, quam sacrificia & omnes ceremonias. Quum autem dicit Propheta non placere Deo sacrificium, non dubium est quin loquatur comparative. neque enim præcise Deus sacrificia repudiat, quæ mandavit Lege sua: sed hic præfert fidem & charitatem sacrificiis. quemadmodum etiam certius colligitur ex particula מ, quum dicit מעלות, hoc est, præ holocaustis. Hinc ergo apparet Deum non sibi esse contrarium, acsi rejiceret sacrificia quorum ipse auctor erat; sed damnare potius præposterum abusum quo gloriabantur hypocritæ. Et hic duo notanda sunt: Deus enim non exigit externas ceremonias, acsi per se aliquid valeant, sed in alium finem. Fides per se Deo placet, sicuti etiam charitas: sunt enim de genere bonorum, ut loquuntur. sed sacrificia alio respiciunt, quia mactare bovem, aut vitulum, aut agnum, quid aliud est quam si lanio in macello idem faceret? Deus ergo non potest oblectari cæde pecudum: ergo sacrificia, ut diximus, per se nullius sunt momenti. Alia est fidei & charitatis ratio: ideo etiam Dominus 7. cap. Jer. dicit, An ego patribus vestris præcepi, quum illos eduxi ex Ægypto, ut mihi offerrent sacrificia? nihil tale: nunquam præcepi, inquit; sed tantum ut audirent vocem meam. Quid autem Lex continet magna ex parte, nisi præcepta de ceremoniis? Sed solutio illa facilis est: quod scilicet nunquam Deo placuerint sacrificia, propria vel intrinseca æstimatione, acsi pretium in se aliquod haberent. Quid ergo? fides scilicet placet & pietas: hoc est, semper legitimus Dei cultus fuit spiritualis. Hoc est unum: deinde notandum etiam est, ubi Prophetæ hypocritas objurgant, respicere quid conveniat ipsorum personis, & non disserere quasi ex professo de rebus quas tractant. Dicit alicubi Jesaias, Qui bovem mactat, perinde est acsi occi- *Jes. 66.*
deret canem. canis autem fuisset summa abominatio. *vers. 3.*
imo, Qui offerunt sacrificia, perinde est acsi homines jugularent. Quid? conferre sacrificia cum homicidiis, videtur hoc nimis esse absurdum: sed Propheta sermonem illum dirigit ad impios qui tunc abutebantur toto externo Legis cultu. Non mirum est igitur si ita loquatur de sacrificiis. Et in hunc modum etiam exponi debent complures loci, qui passim occurrunt in Prophetis. Jam videmus quomodo non simpliciter Deus sacrificia respuat, quatenus ea semel præcepit, sed tantum condemnet abusum. Et ideo notandum est quod jam dixi, Prophetam hic opponere externos ritus pietati & fidei, quoniam hypocritæ divellerent quæ erant quasi inseparabilia: hoc est impium divortium, siquis tantum obtrudat ceremonias Deo, & vacuus sit pietate. Sed quoniam vulgariter hic morbus regnat inter homines, Propheta antithesin addit inter fictitium illum cultum & veram pietatem. Jam hoc etiam observatu dignum est, quod fidem vocat Dei notitiam. Videmus ergo fidem non esse frigidum aliquod & inane figmentum, sed longius extendi: nempe ubi voluntas Dei nobis patefacta est, & illam amplectimur, ita ut possimus illum colere loco patris. Cognitio igitur Dei necessario ad fidem requiritur. Itaque nimis pueriliter nugantur Papistæ de sua fide implicita. nam quum nihil teneat homo, nec minimum quidem gustum Dei habeat, tamen dicunt illum esse præditum fide implicita. Illud est nimis stultum commentum: nam ubi nulla est Dei cognitio certa, nulla est etiam religio, & pietas prorsus extincta est, & fides abolita: quemadmodum ex hoc loco satis constat. Jam subjicit Deus querimoniam, *Ipsi autem tanquam homines transgressi sunt pactum, illic perfide egerunt in me.* Hic ostendit Deus frustra jactari ab Israëlitis sacrificia, & omnes illas pompas externi cultus, quia scilicet Deus non spectaverit illa externa, sed tantum exercere voluerit fideles ad spiritualem cultum. Summa igitur est, Mihi propositum fuit, quum sacrificia institui & totum legalem cultum, vos ad me sic adducere, ut in sacrificiis nihil carnale esset vel terrenum: vos autem corrupistis totam Legem. Fuistis igitur perversi interpretes, quia sacrificia nihil apud vos aliud fuerunt quam ludibria, quasi mihi satisfactum esset post bovem occisum vel arietem. Vos ergo transgressi estis pactum meum: hoc est, non est quod mihi objiciat hic populus se diligenter perfunctum

esse

esse externis ceremoniis, quia cultus ille apud me ne pili quidem æstimatur. Et ultra conscendit, dicens, *Illic perfide egerunt in me.* Dixerat, *Transgressi sunt pactum:* hoc est, Si volebant servare fœdus meum, hoc primum erat caput, ut me spiritualiter colerent, nempe fide & charitate: ipsi autem posthabito vero cultu, tantum arripuerunt quod frivolum erat. Pactum igitur meum ipsi violarunt. Sed jam addit, illic apparuisse eorum perfidiam: imo in hoc convinci ipsos violatæ fidei, ostendique fœdifragos, quod sacris tesseris, quibus pactum suum Deus sanciebat, abusi sint ad tegendam suam perfidiam. Est igitur magnum pondus in adverbio שם, quum dicit, illic perfide egisse. Significat enim Propheta, ubi præcipue cristas erigunt hypocritæ, convinci eos falsitatis & perjurii. Quid enim? nempe proponunt suas ceremonias: quemadmodum videmus ipsos induci loquentes Jesaiæ capite quinquagesimo octavo, Quare jejunavimus, & non respexisti? Illic Deum insimulant nimii rigoris, quod perdiderant operam quum tam laboriose ipsum colerent. Frustra igitur consumpsimus hunc laborem, & ipsum tam sedulo coluimus. Respondet Deus, Quis hæc quæsivit ex manibus vestris? Ita etiam hoc loco Propheta, & gravius dicit, *Illic perfide egerunt in me*: hoc est, putant mihi os fore obstructum hac sola defensione, ubi objecerint sua sacrificia, & ostentaverint se pro more suo, acsi essent optimi pietatis cultores: sed hac in parte ego ostendam ipsos esse fœdifragos. Quare? nam nulla est deterior falsitas, quam convertere Dei veritatem in mendacium, quam adulterare puram ejus doctrinam. Hoc faciunt omnes hypocritæ, dum Sacramenta sic convertunt in crassos abusus & falsos cultus, dum templa extruunt, quum imaginantur Deum probe coli ubi oblatus fuerit bos vel aries. Quum ergo tam crasse illudunt Deo hypocritæ, avertunt sacrificia à Christo, avertunt à doctrina pœnitentiæ & fidei, denique Deum faciunt similem mortuo idolo: quum ergo sic depravant totum Dei cultum, & adulterant, quum ita impie corrumpunt verbum Dei, ac detorquent ejus instituta, annon sunt fœdifragi? *Illic ergo perfide egerunt in me.* Hoc diligenter notandum est, quod non animadversum fuit ab interpretibus. Quidam כאדם vertunt, Quasi hominis pactum transgressi sunt: transferunt in genitivo casu. Illi autem, transgressi sunt quasi hominis pactum: hoc est, acsi negotium illis fuisset cum aliquo homine mortali, ita contempserunt sacrum fœdus meum, & violaverunt. Et hæc expositio non male quadraret, nisi quod videtur esse aliquantum detorta: debuerat enim aliter Propheta loqui, nempe, Ipsi transgressi sunt pactum quasi hominis. dicit autem, Ipsi quasi homo. Esset vero hoc remotum à verbis, Ipsi quasi homines transgressi sunt pactum. Simplicius igitur interpretor, quod se ostenderint homines in fœdere violando. & subest tacita antithesis vel comparatio inter Deum & Israëlitas: acsi diceret, Ego bona fide pepigi cum illis, dum institui certum cultum, sed ipsi fuerunt homines erga me: hoc est, mera fuit in illis levitas & inconstantia. Ostendit ergo Deus non fuisse mutuum consensum inter se & Israëlitas, sicuti homines nunquam Deo respondent, quia ipse sincere ipsos ad se vocat: infideliter autem agunt, vel quia statim resiliunt ubi dederint aliquod signum obedientiæ, vel spernunt ac palam rejiciunt oblatam doctrinam. Videmus ergo quo sensu dicat Propheta, ipsos transgressos fuisse pactum Dei tanquam homines. Alii exponunt, Transgressi sunt pactum sicut Adam. Sed scimus nomen Adam indefinite sumi pro hominibus. & illa est frigida ac diluta expositio, Transgressi sunt sicut Adam pactum: hoc est, sequuti sunt, vel imitati exemplum patris sui Adam, qui etiam statim ab initio transgressus est mandatum Dei. Ego non insisto in refutatione illius commenti: per se enim videmus esse frigidum. Nunc pergamus.

8. Galaad civitas operantium iniquitatem, astuta à sanguine. (*ad verbum ita est, vel retenta à sanguine: alii vertunt, supplantata à sanguine: alii, inquinata à sanguine.*)

Dicam primum de reipsa, deinde aliquid suo loco addetur de verbo illo. Non dubium est quin aliquid speciale hic Propheta notet contra Galaad, quod propter inscitiam historiæ nobis est hodie obscurum. Sed primo tenendum est, Galaad unam fuisse ex urbibus refugii. Tenebant autem urbes illas Levitæ, quæ destinatæ erant profugis. Siquis fortuito hominem occiderat, ne cognati vindictam de eo sumerent, Dominus volebat eum confugere in aliquam ex urbibus destinatis in eum usum. Erat igitur illic tutus apud Levitas: & Levitæ solebant suscipere in suum patrocinium, quæstione prius habita. Nam legitima cognitio præcedere debebat, an ille qui occiderat hominem, esset innoxius. Primo igitur tenendum est, urbem hanc fuisse occupatam à Levitis & Sacerdotibus. debebant autem illi omnibus aliis esse exemplo: quia sicuti Christus Apostolos suos vocat Lucem mundi, sic Dominus hac lege Sacerdotes elegerat, ut facem præferrent toti populo. Quum ergo deberet summa sanctitas lucere in Sacerdotibus, hoc fuit instar prodigii, esse latronibus similes, & urbem sacram, quæ erat quasi sacrarium Dei, esse speluncam latronum. Propheta igitur hac de causa præcipue invehitur in urbem Galaad. Dicit, *Galaad est civitas operantium iniquitatem, & operta est sanguine.* Quum autem Galaad adeo esset corrupta, quid dicendum fuit de aliis? Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Unde ego incipiam? si reprehendam vulgus promiscuum, Sacerdotes putabunt sibi ideo parci, quod sint magis integri, imo sint penitus extra culpam. Imo, inquit, Sacerdotes sunt scelestissimi, sunt etiam duces latronum. Quum ergo tantæ corruptelæ grassentur in ordine Sacerdotum, ubi summa sanctitas excellere debuit, quanta erit licentia omnium scelerum in ipsa plebe? Deinde quid dicendum erit de aliis urbibus, quum Galaad, quam Deus consecravit in peculiarem usum, acsi esset sanctuarium aliquod? quum igitur Galaad sit spelunca latronum, aliæ urbes quid erunt? Tenemus nunc consilium Prophetæ. עקבה מדם: עקב Hebræis significat Decipere & fallere: significat etiam Retinere. עקב ekeb significat Plantam pedis, unde etiam עקב significat Supplantare. Et non dubium est quin istud Decipere sit metaphoricum. Jam venio ad sensum Prophetæ: dicit hanc urbem esse עקובה מדם. Quidam dicunt, Est deceptoria à sanguine: quod scilicet non palam trucidarent homines, sed insidiis. Eliciunt igitur illum sensum. Mihi autem magis placet quod alii afferunt, Urbem illam plenam fuisse sanguine. non quod talis sit verbi Hebraici significatio, sed poterimus proprie vertere, Occupatam à sanguine. Quare? nam עקב, ut dixi, interdum Tenere, morari, & impedire significat. Ergo proprie & apte vertemus, quod Galaad esset occupata à sanguine. Jam sequitur clarior & plenior hujus sententiæ expositio.

Matth. 5. vers. 14.

9. Et sicut expectant latrones hominem, societas Sacerdotum (*vel factio*) in via trucidant consensu, quia cogitationem (*aut scelus*) perficiunt.

Pro-

Prosequitur pluribus verbis Propheta quod breviter attigerat, nempe se jam non morari plebeios homines, sed accusationem suam dirigere in ordinem sacerdotalem. Ecce, inquit, Sacerdotes conspirant inter se quasi latrones, ut jugulent miseros homines, quicunque in via occurrunt. Certum quidem est, Prophetam hic non loqui de manifestis cædibus: neque enim credibile est, Sacerdotes in tantam usque licentiam progressos fuisse, ut Galaad esset spoliarium, Sed scimus Prophetas ita solere loqui: quoties objurgant homines sanguinarios & crudeles, comparant eos latronibus, ut digni sunt. Dicit ergo, *Factio Sacerdotum jugulat homines in via, acsi latrones inter se conspirarent.* Denique ostendit Sacerdotes ita vacuos esse omni timore Dei, ut perpetrent omne genus crudelitatis, perinde acsi imbuti essent latrociniis. Hæc est summa. שכמה non dubium est quin Propheta accipiat pro Consensu. שכם proprie significat Humerum: sed metaphorice transfertur in sensum illum quem dixi, quemadmodum Zephania tertio capite, Servient Domino שכם אחד, inquit, humero uno: hoc est, uno consensu: ita etiam hoc loco, Sacerdotes inter se conspirant שכמה. Nam qui putant notari proprium loci nomen, nimis falluntur. Jam in clausula versus satis apparet cur Propheta dixerit Sacerdotes latronibus similes esse: *Quia*, inquit, *cogitationem vel scelus perficiunt.* זמם significat Cogitare, ut alibi dictum fuit: unde etiam זמה Cogitatio est in genere; sed sæpe in malam partem sumitur apud Hebræos, pro scelerato consilio vel prava aliqua astutia: *Perficiunt* igitur *conceptum suum scelus*, inquit. Hinc colligimus non fuisse latrones manifestos & publice infames in conspectu hominum: sed coram Deo latrones erant, quia scilicet urbs illa plena erat sceleratis consiliis quæ illic coquebant. Quum autem perficerent sua consilia, merito à Propheta illis objicitur quod usque ad licentiam latronum proruperint. Nunc pergamus.

10. In domo Israël vidi flagitium, illic scortatio Ephraïm, pollutus est Israël.
11. Etiam Jehudah posuit messem (*vel plantam*) tibi, dum ego reduco captivitatem populi mei. (*vel in reducendo me, ad verbum, captivitatem populi mei.*)

Hic Deus pronunciat se idoneum esse judicem, qui cognoscat de sceleribus Israël: & hoc facit ut ansam præcidat vanis excusationibus, quas subinde ingerunt hypocritæ dum coarguuntur. Quis enim persuadebit hodie Papistis omnes eorum cultus esse fœtidam abominationem, esse mera sacrilegia? Videmus quam furiose insurgant simulac verbulo quispiam audet attingere eorum superstitiones. Unde hoc? quia scilicet volunt suum arbitrium valere pro ratione. Quid? bona intentio judicat, inquiunt. Quasi vero hæc bona intentio Regina esset quæ dominaretur in cœlo & in terra, & Deus jam exclusus esset omni suo jure. Et tamen hic furor hodie, & hæc vesania occupat Papistas. nec mirum est. Sic enim dementat homines Satan, ubi eos adducit ad pravos & degeneres cultus: & ab initio sic inebriati fuerunt omnes hypocritæ. Hæc igitur ratio est cur nunc dicat Propheta in persona Dei, *Vidi flagitium in regno Israël*, aut video. Deus enim uno verbo hic prosternit quicquid homines pro se obtendunt, & ostendit nihil amplius restare patrocinii, ubi ipse sibi non placere pronunciat, quod homines tamen magni faciunt, & in quo sibi applaudunt. Quid? vos putatis hunc esse meum cultum; & vestra imaginatione, sanctissima est religio, hæc est via salutis, hæc est eximia sanctitas: ego autem contra pronuncio, hoc esse sacrilegium, hanc esse turpitudinem, hoc esse flagitium. Ite nunc, inquit, & alibi venditate vestras nugas: apud me enim locum non habent. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quum dicit, *In domo Israël vidi flagitium.* & per domum Israël hic Propheta designat totum regnum decem Tribuum. Quare? *Quia illic scortatio est Ephraim:* hoc est, illic regnat idololatria, quam Jarobeam invexit, & quam sequuti sunt alii Reges. Ita videmus Prophetam non parcere vel Regi vel ejus consiliariis & regni proceribus, quemadmodum nuper Sacerdotibus non pepercit. Et hæc magnanimitas decet omnes Dei servos, ut sic dejiciant omnem altitudinem quæ se erigit contra verbum Domini: quem-
Ezech. 6. vers. 2. & 16: 1. admodum dicitur Ezechieli, Objurga montes, & corripe colles. Hujus rei exemplum nobis proponit Propheta, quum Sacerdotes hic comparat latronibus, deinde comparat templa regia lupanari. Jarobeam extruxit hic templum, in quo putatis Deum optime coli: sed hoc est lupanar, inquit Propheta, hæc est putida scortatio. Et postea addit, *Etiam Jehudah posuit plantationem tibi.* Ut absolvam hoc caput, ego breviter adhuc expediam hunc versum. Vertunt interpretes, Etiam Jehudah posuisti tibi messem. sed verbum est, ut satis constat, tertiæ personæ: ergo non potest aliter exponi, quam, *Etiam Jehudah posuit.* Qui in secunda persona vertunt, Posuisti tibi messem, eliciunt hunc sensum, Tu quoque Jehudah, quem ego mihi selegeram, posuisti tibi messem, hoc est, paras tibi miserrimam messem: tu enim seris impietatem, cujus fructum deinde colligas. Sed illud est coactum. Quum autem קציר non modo Messem Hebræis significet, sed etiam Plantam, proprie sic poterit sumi hoc loco, *Etiam Jehudah, dum converto captivitatem populi mei, posuit tibi plantam*: hoc est, propagavit suas impietates. Deus enim adhuc alloquitur Israëlitas, & conqueritur de Jehudah. Scimus enim Judæos retentos fuisse à Domino, quum dissipatæ sunt decem Tribus. Defectio illa decem Tribuum non fecit ut in toto populo religio protinus concideret. Manebat igitur purus Dei cultus, saltem quoad externam speciem, Jerosolymæ. ergo hic non frustra conqueritur Dominus de Jehudah. Prius dixerat, Jehudah servabitur in Deo suo: nunc autem dicit, Etiam Jehudah posuit tibi plantam: hoc est, satis longe & late pullulaverant superstitiones in toto Israële, occupaverant omnes terræ angulos: nunc Jehudah etiam propagines suas plantat, inquit, quia attrahit ad se Israëlitas. Fuit ergo nova propagatio. *Dum igitur converto captivitatem populi mei*, hoc est, dum ego volo reducere populi mei dissipationem. In summa, hic Deus ostendit nullam partem amplius sanam esse. Siquis curandum corpus putridum suscipiat, saltem ubi videt aliquam partem manere integram, incumbet cum aliqua spe ad remedium: si autem ne digitus quidem integer manet, quid illic faciet medicus? sic etiam Dominus hoc loco, Ecce, inquit, sperandum saltem fuit aliquid de tribu Jehudah: manebat illic aliqua species cultus mei, & manebat doctrina Legis purior: jam autem propagat Jehudah superstitiones Israëli: hoc est, quum videt totam terram Israëlis plenam esse superstitionibus, inde sumit surculos & propagines, & corrumpit etiam residuam illam terræ partem, quæ adhuc mihi sacra manebat. Nunc tenemus, ut quidem existimo, genuinum Prophetæ sensum.

Da omnipotens Deus, quando tam proclives sumus ad omne genus vitii, & tam facile etiam abripimur ad imitationem, ubi aliquis est peccandi prætextus, & aliqua offertur occasio: da, inquam, ut Spiritus tui præsidio confirmati maneamus in puritate

tate fidei, & ita prosit nobis quod didicimus te esse Spiritum, ut spiritualiter te colamus & sincero cordis affectu, neque diffluamus post mundi corruptelas, neque etiam putemus tibi posse illudi: sed ita & animas & corpora nostra tibi offeramus, ut vita nostra omni ex parte testetur, nos esse tibi purum & sanctum sacrificium in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA OCTAVA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAPUT VII.

DUm medeor Israëli, tunc retecta fuit iniquitas Ephraim, & malitiæ Samariæ, quia gesserunt se mendaciter, (*vel fallaciter: ad verbum, fecerunt fallaciam*) & fur ingressus est, spoliavit prædo foris.

HIc ut ostendat Deus quam corruptus esset status totius populi Israëlitici, comparat se medico, qui dum vult tentare remedia, agnoscit graviores morbos latuisse! quod sæpe accidere solet. Siquis ægrotus vocet ad se medicum, statim morbus patebit: sed forte per multos annos laboravit aliis occultioribus vitiis, quæ non statim veniunt in notitiam medici. Putat enim esse morbi symptomata, quæ ex fonte magis recondito descendunt: sed tertio vel quarto die, ubi aggressus fuerit remedia, tunc agnoscet esse aliquod malum occultius. Deus ergo dicit se deprehendisse inter ipsa remedia, quam corruptus esset Israël: *Dum volo mederi populo*, inquit, *tunc ego cognovi qualis esset iniquitas Samariæ & Ephraim totius*. Per Samariam intelligit præcipuam partem regni: quia urbs illa erat, sicuti notum est, caput, & primaria regni sedes. Ideo Propheta dicit, tunc patefactas fuisse malitias Samariæ, quod scilicet non essent vulgares duntaxat morbi, sed capitales. ille est sensus. Nunc videmus quorsum Deus tendat. Nam poterat seipsum decipere populus, sicuti ut plurimum fieri solet: Nos quidem non sumus penitus immunes ab omni vitio, sed Deus tamen non debet tam severe exigere pœnas à nobis: nam quæ est sub sole gens ulla, quæ non laboret communibus morbis? Sed hic excipit Propheta, populum Israëliticum sic corruptum esse, ut non opus habeat levibus remediis. Deus ergo hic suscipit medici personam: ac dicit, Ego hactenus volui sanare Israëlem, & hoc fuit meum consilium, ubi & dolavi per meos Prophetas, & usus sum verbo meo quasi gladio: deinde ubi etiam castigationes addidi: sed tunc expertus sum majorem esse malitiam, quam ut corrigi posset talibus remediis. *Discooperta igitur fuit iniquitas Ephraim*, inquit, *& tunc animadverti malitias Samariæ*. Docet autem hic locus, etiamsi non statim appareant hominum vitia, tamen qui & seipsos fallunt, & fucum etiam faciunt aliis, nihil proficere, neque ideo levari coram Deo, & non extenuari eorum culpam, neque etiam ipsos absolvi à reatu: quia tandem in medium prodibunt occulta vitia. Hoc vero præcipue contingit, ubi Dominus fungitur medici officio erga nos: videmus enim ut tunc homines amarulentiam suam evomant, quum Dominus vult sanare ipsorum corruptelas. In Papatu, etiam qui deterrimi sunt, tamen occultant sua vitia. Quare? Deus enim ipsos non urget, nulla est doctrina quæ sit instar cauterii, vel quæ sanguinem eliciat. Quoniam ergo quiescunt Papistæ in suis fæcibus, ideo non apparet ipsorum perversitas. Cæterum in aliis locis, ubi Deus exerit potentiam verbi sui, & ubi efficaciter loquitur per servos suos, illic homines produnt quanta prius in ipsis latuerit impietas, quoniam plena rabie sese efferunt contra Deum, & non possunt ferre ullam admonitionem. Simul ergo atque Deus cœpit agere officium medici, tunc homines retegunt suos morbos. Et hæc etiam ratio est cur mundus tantopere refugiat lucem cœlestis doctrinæ. Qui enim male agit, odit lucem. Idem etiam licet observare in castigationibus: si Dominus indulget reprobis, adhuc ore tenus ipsum benedicunt: sed si incipiat pœnam de ipsorum peccatis sumere, fremunt contra eum, & indignantur: & tandem ostendunt quantus furor prius delituerit in cordibus ipsorum. Videmus ergo quid hic Propheta exprobret populo Israëlitico. Hodie etiam in toto mundo animadverti potest, quod scilicet ipsa morborum curatio aperiat mala quæ prius incognita fuerant. Diximus autem, & hoc memoria tenendum est, Tribum Ephraim diserte hic exprimi à Propheta, & urbem Samariam, quia notare voluit morbos esse capitales, & non tantum subsistere in extremis membris, sed infixos esse in ipso capite & visceribus, & occupasse vitales partes. Postea sequitur, *Quoniam fecerunt mendaciter*, vel, egerunt fallaciter. Hoc verbo intelligit Propheta nihil sanum esse in toto populo, quia scilicet addicti sint suis pravitatibus. Nam per nomen שקר intelligit fallacias omne genus, dum scilicet homines penitus imbuti sunt cupiditatibus pravis, & jam nihil in ipsis sanum vel integrum manet. Hæc summa est igitur, retectam fuisse populi malitiam, quæ non possit mediocri severitate curari, quoniam penetraverit in ipsa viscera, & non solum corpus occupet. Quod sequitur, solent Interpretes accipere de pœnis quas jam Deus inflixerat. Dicit Propheta, *Fur ingressus est, & spoliavit latro foris*. Putant igitur hic referri quomodo Deus jam cœpisset pœnis revocare ad sanam mentem populum illum: acsi diceret, tam à furibus fuisse expilatos, quam vexatos à prædonibus. Sed potius existimo Prophetam hic prosequi quod dicere cœperat, nempe intus & extra populum esse multis sceleribus ita infectum, ut nulla pars jam sincera sit. Et per synecdochen hic designat quodvis genus mali, quia duas notat species quæ efficiunt totum genus. Dicit igitur, *Fur ingressus est*: hoc est, furtim & per insidias peccat: vel etiam palam, instar latronum, utuntur manifesta violentia: hoc est, aut fraudibus, aut aperto Marte ita grassatur apud eos impietas, ut tamen omnibus modis sint perversi. Quum ergo dicit, Furem esse ingressum, intelligit multos ex populo similes esse vulpibus, qui astute peccant: quum dicit, Foris spoliare latronem, intelligit alios instar leonum palam & sine pudore rapere ad se alienam substantiam, & ita vi aperta nudare ac spoliare miseros & pauperes. Tenemus nunc Prophetæ sensum. Postquam dixit Israëlitas, & præsertim cives Samariæ se gessisse fallaciter, nunc per duas species ostendit quomodo desciverint ab omni rectitudine, & se prostituerint ad omne scelus: quia scilicet ubi regnat violentia, illic etiam regnant fraudes & omnes malitiæ. *Fur* igitur *ingressus est, & prædo spoliavit foris*: hoc est, occulte circumveniunt suos proximos, vel grassantur more latronum palam & sine ulla verecundia. Postea sequitur,

Joan. 3. vers. 20.

2. Et

2. Et non dixerunt in corde suo, Omnis malitiæ eorum recordatus sum: (*hoc est, quod recordatus sim omnis malitiæ ipsorum*) nunc circumdederunt ipsos facinora eorum, in conspectu meo sunt.

Hic Propheta ostendit Israëlitas progressos esse ad summum cumulum omnis malitiæ, quod non putarent unquam sibi reddendam esse rationem coram Deo. Et hinc etiam emergit contemptus Dei, dum scilicet homines fingunt illum quasi dormire in cœlo, & ab officio suo cessare. Non audent quidem negare Deum, sed tamen eripiunt illi quod maxime proprium est divinitatis, quia excludunt eum à judicio. Hinc ergo tantum sibi permittunt licentiæ homines, quia sibi inducias fingunt cum Deo esse: imo quasi pactum haberent cum morte & inferis, quemadmodum dicit Jesaias, putant se impune quidvis facturos. Hanc igitur socordiam nunc Propheta accusat in Israëlitis. *Non dixerunt in corde suo*, inquit, *quod recordatus sim omnis malitiæ ipsorum*: hoc est, ita audacter mihi illudunt, acsi non essem judex mundi: non reputant omnia esse sub conspectu meo, & nihil me latere. Quoniam ergo ita fingunt me esse similem mortuo idolo, hinc nullus timor, imo sese projiciunt ad omne scelus. Postea addit, *Circumdederunt nunc ipsos facinora ipsorum*, quia *sunt in conspectu meo*: hoc est, quamvis ipsi promittant sibi impunitatem, & blandiantur sibi in sua hypocrisi, tamen omnia opera eorum sunt coram me: & ideo ipsos circumdabunt, hoc est, sentient tandem se implicitos esse suis sceleribus, neque sibi patere ullum effugium. Tenemus nunc Prophetæ consilium. Postquam enim conquestus est de stupore populi, jam dicit ipsos ita sibi delicias facere sine profectu, quia Deus interea non excutiat. Licet igitur ipsi putent obductum esse velum suis peccatis, falluntur tamen: nam omnia ipsorum scelera in conspectu meo versantur, & hoc ipsi tandem experimento sentient: quia circumdabunt ipsos, hoc est, obsidebunt. Discamus ex hoc loco, nihil magis esse metuendum, quam ne Satan corda nostra sic fascinet, ut putemus Deum quiescere otiosum in cœlo. Ergo nihil est quod magis nos excitet ad resipiscentiam, quam ubi Deum ornamus sua potentia, & persuasi sumus illum esse judicem mundi: deinde ubi ambulamus tanquam in ejus conspectu, & scimus non posse in oblivionem peccata nostra venire, nisi ea per veniam sepeliat. Hoc ergo docere prima parte versus Propheta voluit. Jam, si nobis fingimus pacem esse vel cum Deo, vel cum ipsis inferis & morte, quemadmodum citavimus Jesaiæ locum; docet Propheta Deum nihilominus vigilare, & non eripi illi suum munus, quoniam scilicet agnoscat quicquid in hoc mundo agitur: idque tandem ipso effectu palam fore, ubi scilicet circumdabunt nos scelera nostra: quemadmodum etiam dicitur Geneseos quarto, Cubabit peccatum in foribus. Nam ad tempus fingimus nobis multa effugia, vel saltem latebras: tandem ostendit Deus hoc frustra fieri, quia urget nos: & non opus habet multis copiis, quas hinc inde accersat: satis est nobis hostium in propriis vitiis, quia obsidebimur ab ipsis non secus acsi Deus armaret totum mundum contra nos. Pergamus.

Jesa. 28. vers. 15.

3. In malitia sua exhilarant Regem, & in mendaciis suis Principes.

Nunc Propheta accusat omnes cives Samariæ, & sub eorum persona totum populum, quod scilicet per adulationem obsequium præstiterint Regi & proceribus in rebus impiis, & in quibus propria conscientia eos arguebat. Capite quinto notavit jam in eo defectionem populi, quod obtemperasset regio edicto. Poterat quidem videri hoc laude dignum, quod populus placide amplexus fuerat quicquid Rex mandabat. Quemadmodum etiam multi hodie hunc prætextum obtendunt: quia in Papatu non audent sese subducere à superstitionibus impiis, afferunt hanc excusationem, quod obediendum sit Principibus. Sed, quemadmodum jam dixi, Propheta hoc obsequium prius damnavit, & nunc ostendit defectionem quæ tunc regnabat in toto Israële, non debere adscribi vel Regi vel paucis hominibus, sed esse commune malum, quod uno & eodem reatu omnes involvat sine exceptione. Quare? *In malitia sua exhilarant Regem*, inquit, *& in suis mendaciis Principes*: hoc est, si velint rejicere culpam in suos gubernatores, hoc frustra fiet. Nam unde ista promptitudo, statim atque Jarobeam fabricavit vitulos, statim atque erexit templa, quod sine controversia religio collapsa est, & quicquid ante purum fuerat, degeneravit? unde tam subita mutatio? Nempe quia populus intus coxerat suam malitiam, quæ tunc occasione oblata apparuit, quia hypocrisis in omnibus latebat, quæ tunc fuit retecta. Tenemus nunc consilium Prophetæ: & hic locus diligenter notandus est, quia sæpe continget ut obrepat aliquod vitium, quod profectum erit vel ab uno homine vel à paucis: sed ubi omnes facile amplexantur quod à paucis profectum erat, hinc satis constat nullam fuisse vivam radicem pietatis vel timoris Dei. Qui ergo tam propensi sunt ad recipienda vitia, prius erant hypocritæ. Atqui quotidie hoc experimur. Si pii homines teneant gubernacula urbis unius, & se cordate gerant, tunc totus populus dabit spem aliquam timoris Domini. Si etiam quispiam Rex studio gloriæ Dei propagandæ ardeat, dabit operam ut subditos omnes suos contineat in puro cultu: tunc ergo videbitur in omnibus vigere idem affectus pietatis. Sed si quispiam Rex impius succedat, statim resiliet major pars. Si etiam Magistratus declinet à suo officio, prorumpet major pars populi ad manifestam impietatem. Et utinam nulla essent hujus rei experimenta: sed in toto mundo Dominus exempla hujus rei extare voluit. Ergo notandum est hoc consilium Dei. Accusat enim populum, quod se nimis morigerum & flexibilem præbuerit. Ubi Rex Jarobeam erexit vitiosos cultus, statim populus sese obtulit facilem ad obsequium. hinc ergo palam facta fuit impietas. Ergo *in malitia sua exhilarant Regem, & in mendaciis suis Principes*: acsi diceret, Non est quod culpam transferant in Regem & proceres. Quare? Exhilarant enim eos in malitia sua: hoc est, adulantur Regi in sua malitia, & in suis mendaciis exhilarant proceres. Sequitur,

4. Omnes adulteri, sicut fornax incensa à pistore cessabit ab excitando post conspersionem (*vel mixtionem*) farinæ, donec fermentetur.

Prosequitur eandem sententiam Propheta hoc versu: dicit omnes adulteros esse. Similitudo hæc jam sæpius fuit exposita: non loquitur hic de vulgari scortatione, sed adulteros vocat, quod violaverint datam Deo fidem, quod sese prostituerint ad fœdas superstitiones, denique quod se totos corruperint. Nam fides & sinceritas cordis sunt spiritualis pudicitia coram Deo. Ergo ubi sese homines pervertunt in

in tota vita, & etiam degenerant à puro Dei cultu, censentur merito adulteri. Hoc sensu nunc Propheta dicit omnes esse adulteros: & ita melius confirmat quod prius dixi, nempe in corruptelis quæ tunc invaluerant, non paucos homines trahendos esse in crimen, quia totus populus implicitus esset reatu: *Omnes* enim *sunt adulteri*, inquit. Si objiciant se deceptos fuisse à Rege, se coactos fuisse ejus imperio, proceres etiam tyrannide usos fuisse, illud est vanum & frivolum: *Omnes enim sunt adulteri*. Postea comparat eos fornaci vel clibano. *Sunt*, inquit, *tanquam fornax*, vel clibanus *accensus à pistore, qui cessat ab excitando usque dum farina subacta bene fermentata fuerit*. Propheta hac similitudine clarius demonstrat non extrinseco aliquo impulsu populum fuisse corruptum, sed proprio motu & propensione animi: imo insana & furiosa cupiditate male agendi. Prius jam dixerat ipsos sponte peccasse, quum scilicet fuerunt adeo morigeri ad amplexandum Regis edictum: sed nunc ultra progreditur, quod scilicet accensi fuerint occulto peccandi impetu, & fuerint similes clibano ardenti. Postea addit non fuisse hunc impetum subitaneum, ut solet interdum contingere, sed durasse sic, ut confirmati fuerint in sua malitia. Quum ergo dicit, *Adulteros esse instar fornacis ardentis*, hoc dicit, non tantum voluntariam fuisse ipsorum defectionem, ita ut culpa in ipsis resideat: sed etiam ipsos captasse ardenter occasionem peccandi, & fuisse ita accensos, quemadmodum clibanus qui ardet. Continent enim sæpe impii suas cupiditates, ac supprimunt, ubi occasio non est ad manum; sed erumpunt foras, quum impune peccandi illis data est facultas. Sic etiam nunc exprimit Deus populum Israëliticum non modo fuisse jam propensum ad defectionem, sed etiam cupide expetivisse, ita ut vecordia similis esset flammæ ardenti. Jam sequitur illud tertium, quod scilicet ignis ille non fuerit repente conceptus, sed diu collegerit suum vigorem: ideo dicit, *Quasi clibanus accensus à pistore, qui cessat*, inquit, *ab excitando post agitationem*, vel post mixtionem, *farinæ, usque dum bene fermentata fuerit*. לוש significat Conspergere farinam: *Empaster*, quod hic dicunt. Stulte quidam exponunt ipsos similes esse dormientibus, & postea mane evigilare. Propheta enim alio respexit, quod scilicet per otium creverit ipsorum malitia, & quasi per gradus. In summa, non intelligit repente fuisse impulsos, quemadmodum sæpe homines prorumpunt per incogitantiam, deinde eos statim pœnitet: & libido eorum quæ momento exarserat, etiam brevi tempore residet. Propheta dicit alium fuisse populi Israëlitici furorem, quod scilicet fuerit similis clibano, quem postquam accendit pistor, sinit bene incalescere usque ad summum gradum: quia expectat dum farina bene fermentata fuerit. Non fuit igitur paucorum dierum hæc intemperantia & libido, sed calefecerunt cor suum, quemadmodum si pistor accendat clibanum, & magnam congeriem lignorum ponat, ut bene longo temporis successu incalescat, usque ad fermentationem farinæ. מעיר accipitur pro מהעיר *ab excitando*. Nam quod aliqui exponunt Pistorem quiescere à civitate, hoc est, non tractare publica negotia, illud est frigidum. Alii, Quiescit à civitate: ut non sit civitas. Quorsum? Non igitur dubium est quin Propheta hic prosequatur suam similitudinem, quam iterum paulo post repetet. Sequitur,

5. Dies Regis nostri, fecerunt Principes ægrotare utre vini, extendit manum suam ad illusores.

Hic Regem ipsum specialiter objurgat Propheta & proceres aulicos. Loquutus est de toto populo, & ostendit colluviem malorum ubique esse diffusam. Nunc autem demonstrat quam præpostera esset gubernandi ratio in Rege, & omnibus ejus aulicis. Dicit ergo, *Dies Regis nostri, Principes fecerunt eum ægrotare*: hoc est, Tanta fuit crapulæ intemperies, ut Rex ipse ægrotaverit nimia potatione, & extenderit manum suam ad illusores. Breviter, significat Propheta gubernationem regni Israëlitici fuisse ita corruptam, ut in aula vel palatio Regis nullus esset honesti respectus, & nullus pudor. Illa summa est. Per Diem Regis quidam intelligunt diem natalem: & scimus morem illum fuisse antiquissimum, ut etiam plebeii homines natalem suum celebrarent. Alii referunt ad diem coronationis. quod magis est probabile. Quidam accipiunt pro ipso regnandi principio. quod videtur esse coactum. *Dies Regis nostri*: hoc est, Jam Rex noster locatus est in suo solio, jam suscepit regni gubernacula: epulemur ergo largiter, & nos ingurgitemus potu & crapula. Sensus ille bene quadraret, sed nescio an hoc possit ferre nomen Diei: dicit *Diem esse Regis*. Ego igitur potius amplector eorum sententiam qui de solenni die coronationis exponunt. *Dies* ergo *Regis nostri*. Quanquam vertunt interpretes, Die Regem nostrum ægrotare fecerunt Principes: sed ego sic distinguo, *Dies Regis nostri, Principes fecerunt ægrotare*. Hoc quidem non erat vitiosum vel reprehensibile, quotannis celebrare coronationis memoriam, sed debebat tunc Rex se & alios hortari ad gratias Deo agendas: post finem anni hoc Dei beneficium agnosci debuit, quod statum regni Dominus incolumem servasset: debebat etiam Rex in posterum petere à Deo Spiritum prudentiæ & fortitudinis, ut pergeret in suo officio. Sed hic Propheta demonstrat nihil tunc residuum fuisse integri, quia verterant in crassum abusum quod per se, quemadmodum dixi, utile fuisset. *Dies* igitur *Regis nostri*: Quid agitur? An Rex tunc coram Deo suppliciter deprecatur veniam, siquid indignum suo gradu admiserit? siqua in re deliquerit? An gratias agit quod hactenus Deus sustinuerit eum suo præsidio? an in posterum sese comparat ad munus suum peragendum? Nihil tale: sed crapulæ indulgent Principes, & Regem suum incitant: imo sic cum obruunt immodico potu, ut conjiciant in morbos. Hæc igitur ratio est apud ipsos, inquit: hoc est, Jam in aula Regis nihil apparet regium, vel etiam dignum hominibus, quia instar pecudum sese provolvunt ad ebrietatem: & illic intemperies inter ipsos tanta grassatur, ut Regem etiam ipsum perdant utre vini. Hic quidam vertunt Lagenam. חמת significat proprie utrem. Scimus autem tunc vina fuisse conservata in utribus: sicuti etiam Orientales hodie retinent adhuc morem illum. *Utre* ergo *vini*, hoc est, immodica crapula, *Regem in morbum conjiciunt*. postea ipse *manum suam extendit ad illusores*, inquit: hoc est, Rex oblitus sui nihil retinet gravitatis, sed similis est scurræ, & petulanter sese commiscet cum hominibus nihili. Neque enim dubito quin hic Propheta vocet *Illusores*, qui deposito omni pudore scurriliter & petulanter vivunt. dicit ergo Regem manum suam protraxisse illusoribus, nempe in signum societatis. Acsi ergo sodalis esset scurrarum & hominum nihili, ita quicquid in ipso regium esse debebat, projecit à se. Hæc summa est. Deplorat igitur Propheta illam corruptelam, quod scilicet in Rege & proceribus nulla amplius esset dignitas neque honestas, quia dediti erant crapulæ & ebrietati, imo sacros dies in hunc abusum trahebant: quum Rex deberet aliquid præ se ferre dignum gradu summi honoris, tunc sese prostituebat ad omnem petulantiam, & proceres etiam erant quasi faces vel stimuli. Hanc ergo tantam pravitatem nunc deplorat Propheta. Sequitur,

6. Quoniam appropinquare fecerunt (*ad verbum est, aptarunt*) instar fornacis cor suum in fraudibus suis, (*vel insidiis*) tota nocte dormiet pistor ipsorum, mane fornax ardebit quasi ignis flammæ. (*hoc est, ignis projiciens flammam.*)

Hic dicit Propheta Israëlitas furtim & occultis modis aptasse cor suum, nempe ad peccandum: & eandem fere similitudinem usurpat quam paulo ante, licet in diversum finem. Dicit enim cor suum aptasse per insidias, quemadmodum noctu pistor ignem supponit in suo clibano, deinde quiescit; mane autem clibanus bene calet. Concepit enim fervorem, quantus ad coquendum panem sufficit. ardet igitur clibanus mane, licet dormiat pistor. Quare? Jam enim congesta erat ligni copia, sic ut posset usque ad mane ardere. Quies igitur nocturna non impedit quominus ignis calefaciat furnum, ubi scilicet satis est magna lignorum congeries, ubi sic pistor instruxit suum clibanum, ut non possit ignis extingui, neque etiam paulatim sopiri. Ubi ergo ita pistor composuit pyram, tunc secure quiescit: potest enim ignis usque ad mane durare. Nunc ergo videmus quorsum tendat Propheta: *Aptarunt*, inquit, *cor suum per insidias*: id est, etiamsi non primo die protulerint in medium suam malitiam, tamen prius aptaverunt cor suum, quemadmodum fornax incenditur, vel furnus accenditur antequam paratus sit panis. Imo vero non opus est magno tumultu, non opus est clamore dum pistor accendit clibanum, quia potest aptare ligna, deinde se confert ad quietem: & interea dum tota nocte dormit, accenditur ignis. Sic & isti, etiamsi non sentirent omnes eorum scelera, tamen interea accenderunt cor suum instar fornacis: hoc est, concepta fuerunt ab ipsis scelera paulatim & longo temporis successu, antequam prosilierint ad manifesta scelera. Videmus ergo similitudinem clibani hic alio sensu positam esse à Propheta quam prius. Et hoc notandum est, quia interpretes hoc totum secure transeunt, acsi semper idem diceret Propheta. Atqui longe diversa est ratio, ut satis notum est. Prius enim tantum voluit arguere insanam libidinem qua ardebant: nunc autem loquitur de insidiis, vel occultis fraudibus, quod scilicet Israëlitæ, antequam palam ostenderent se esse impios & sceleratos, jam coram Deo erant scelerati. Quare? Nam jam incensus erat clibanus nocte: quum scilicet pistor clausa janua domus suæ ignem supponit, tunc nemo intelligit clibanum vel furnum esse accensum; ita etiam populus hic coram Deo fovit & aluit suam malitiam. postea tandem patefacta est successu temporis, ubi scilicet opportunitas ei fuit data.

Da omnipotens Deus, quando semel nobis illuxisti per Euangelium tuum: da ut semper regamur hac luce, & ita regamur, ut subsidant omnes nostræ cupiditates: & quicquid est vitiosi fervoris in nobis extinguat virtus Spiritus tui, ita ut non incalescamus post nostra perversa desideria, sed illis omnibus domitis, colligamus quotidie novum fervorem, ut ad te magis ac magis aspiremus: neque unquam frigus carnis nostræ nos occupet, sed continuo pergamus in cursu pietatis, usque dum tandem perveniamus in beatam illam quietem, ad quam nos invitas, sicuti etiam parta est nobis sanguine unigeniti Filii tui Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA NONA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VII.

7. Omnes calent tanquam clibanus, comederunt judices suos: omnes Reges eorum ceciderunt, nemo in illis clamat ad me.

Repetit Propheta quod prius dixerat, insano ardore Israëlitas ferri ad suas superstitiones & prava studia, qui nullis remediis mitigari vel sedari queant: & simul ostendit grassari hunc morbum vel intemperiem in toto populo, ne vulgus accuset paucos homines, acsi illi auctores essent omnium scelerum. Fervorem probat, quia nullis plagis sint hactenus correcti in melius. *Comederunt Judices suos*, inquit, *Reges eorum ceciderunt, & interea nemo ex illis ad me clamat.* Quod hic dicit Propheta, refero ad probos Reges, vel qui poterant tueri mediocrem populi statum. Dicit tam Judices quam Reges cecidisse: quibus verbis significat Israëlitas privatos esse bonis & cordatis gubernatoribus. hæc vero tristis est ac misera dissipatio populi, perinde acsi tollatur caput à corpore. Dicit in summa, esse corpus truncum & mutilum, quia Dominus abstulerit Reges & Judices. Scimus quidem continua serie aliquos regnasse inter Israëlitas, sed videndum est de quibus Regibus hic loquatur Propheta. Jam notandum est etiam, quod dicit *Judices fuisse voratos.* Quidam exponunt populum sua protervia insurrexisse contra Judices, & quasi solutus esset legibus, vi & armis pervertisse omnem ordinem: sed videtur mihi hoc esse coactum. Non dubito quin *voratos* intelligat Propheta *Judices*, quia populus sua culpa quasi in nihilum redegerat Dei gratiam, quemadmodum quotidie accidere solet. Deus enim sic benefacere incipit, ut velit sua beneficia usque in finem erga nos prosequi: sed nos voramus ejus beneficia, quia quasi exsiccamus fontem bonitatis ejus, qui alioqui inexhaustus esset ac perpetuo in nos flueret. Quoniam igitur bonitas Dei, quæ alioqui inexhausta est, quodammodo exarescit erga nos, ubi non damus illi accessum, hoc sensu nunc Propheta conqueritur Judices fuisse voratos ab Israëlitis: quia scilicet propter suam impietatem privati fuerant singulari illo Dei beneficio, illudque consumpserant non secus ac rubigo vel aliud aëris vitium bonas fruges exurit. Nunc tenemus summam hujus versus. Primo ostendit Deus sic ardere Israëlitas, ut non possit corrigi vel sedari vesania ipsorum. Quare? Ego expertus sum, inquit, an sanabilis esset eorum morbus. Nam abstuli Reges & gubernatores: quod fuit non obscurum vindictæ meæ signum: ego autem nihil profeci. Sequitur enim, אין קרא בהם אלי. *Nemo*, inquit, *est inter ipsos qui ad me clamet.* Dixerat omnes ardere libidine peccandi: jam stuporem accusans neminem excipit. videmus ergo totum populum sic correptum fuisse furore, ut quum castigati essent Dei manu, tamen non clamaverint ad eum. Certum quidem est clamasse Israëlitas, sed sine pœnitentia. Hoc autem solenne est hypocritis, ululare quum Deus pœnas de ipsis exigit: sed interea non dirigunt ad ipsum vota sua & gemitus: cor enim ipsorum pertinacia obseratum est. Sic ergo exponi debet hoc membrum, quod non resipuerint neque confugerint ad misericordiam Dei. Jam sequitur,

8. Ephraim

8. Ephraim inter populos ipse miscuit se: Ephraim fuit panis subcinericius qui versus non est.

Jam conqueritur etiam Deus, Ephraim, quem sibi in peculium elegerat, nihil differre à reliquis gentibus. Scimus hac lege adoptatos fuisse filios Abrahæ Deo, ut dissimiles essent hominibus profanis: nam vocatio Dei sanctitatem secum affert. Et tenenda est etiam sententia illa memorabilis, quæ subinde occur-
Lev. 19. vers. 2. rit, Sancti estote, quia sanctus sum. Decebat igitur Israëlitas, vocationis suæ memores, sese colligere ut pure Deum colerent, neque se polluerent Gentium inquinamentis & sordibus. Deus autem hic dicit Ephraim nihil jam ab incircumcisis gentibus differre. *Miscet se*, inquit, *cum populis*. Et notanda est emphasis in pronomine demonstrativo הוא, *Ipse Ephraim*, inquit. Nam certe hoc indignum fuit & minime tolerabile, Ephraim, cui Deus notam suæ electionis insculpserat, jam involvi Gentium superstitionibus. Videmus ergo nunc quorsum pertineant Prophetæ verba, *Ipse quoque Ephraim miscet se cum Gentibus*. Si par & æqualis fuisset conditio Israëlis & omnium Gentium, non ita loquutus fuisset Propheta: sed quoniam Deus volebat Ephraim sibi sanctum esse, ideo Propheta hic crimen amplificat, quum dicit *ipsum Ephraim se miscuisse Gentibus*. Postea adjungit, *Ephraim similis est subcinericio pani, qui non est versus*. Hæc metaphora aptissime convenit ad sensum Prophetæ, & circumstantiam loci, modo dextre intelligatur. Ego autem existimo Prophetam simpliciter hoc velle, Ephraim nihil habere certum, sed varium esse ac versipellem: quemadmodum vulgari sermone notamus eorum versutiam, qui sibi non constant, & in quibus nulla est sinceritas: *Il n'est ne chair ne poisson*, dicimus. Ita etiam hoc loco dicit Propheta, Ephraim ab una parte esse quasi placentam exustam, ab altera parte esse conspersionem, vel massam crudam & incoctam. Ephraim enim, ut scimus, jactabat se esse populum sacrum Deo; & quum Circumcisio distingueret populum illum à reliquis gentibus, poterat videri aliquod esse discrimen. Sed interea corruptus erat cultus Dei, adulterata erant omnia sacrificia, quemadmodum prius vidimus; & tota eorum religio confusa quædam mixtura erat, imo chaos ex Gentium superstitionibus & simulatione aliqua veri cultus & legitimi conflatum. Quum ergo Israëlitæ ita cum Deo perfide luderent, nec quicquam haberent stabile, ideo dicit Propheta similes esse placentæ, quæ posita in foco non vertitur. Nam ab una parte poterit exuri, ab altera vero semper manebit cruda. Et hic Propheta occupat quod excipere poterant Israëlitæ: scimus enim nunquam deesse hypocritis aliquos prætextus. Poterant igitur hanc excusationem objicere Israëlitæ, Tu dicis jam nos implicitos esse Gentium inquinamentis: atqui nulla est apud Gentes Circumcisio, illic Deus Israëlis contemnitur, nullum est altare ubi sacrificet populus vero Deo: nos autem sumus filii Abrahæ, nos retinemus Deum qui manum nobis porrexit ut nos eriperet ex Ægypto, & apud nos semper manet Sacerdotium. Quoniam ergo Israëlitæ poterant colores istos inducere suis superstitionibus, ideo dicit Propheta, per anticipationem, ipsos *similes esse pani subcinericio*, qui in focum projectus non vertitur, ut æqualis sit coctio: nam tunc ab altera parte calorem reciperet, & in priore esset justum temperamentum. Vos estis, inquit, ab una parte exusti, ab altera autem crudi: ita apud vos nihil est nisi mera perfidia. Nunc tenemus quid Propheta sibi velit. Cæterum, posset etiam hæc similitudo ad pœnas referri: nam antehac pluribus locis ostendit Deus Israëlitas fuisse adeo præfractos, ut nullis malis domari potuerint, vel reduci ad sanam mentem. Et iterum sæpius hanc querimoniam repetet. Hic igitur posset esse sensus verborum, Ephraim similis est placentæ, quæ non vertitur in foco, quod scilicet duriter fuisset castigatus & severe, sed absque profectu: quemadmodum reprobi, etiamsi Dominus eos conterat, manent tamen obstinati in sua duritie. Sunt igitur ab una parte exusti, quia fere tabescunt sub malis suis: ab altera autem parte sunt prorsus incocti, quia Dominus non emollit ipsorum pervicaciam. Sed quod priore loco attuli, melius aptari potest ad contextum. Tenemus ergo nunc quid dicat Propheta: priore membro accusat Deus Ephraim, quod se profanaverit, ritus & superstitiones Gentium recipiens, ut confusa esset mixtura, sicuti prius dixi. Deinde respondet Israëlitis, si forte objecerent Dei nomen, quemadmodum illis solenne erat falso obtendere. Dicit igitur apud ipsos esse aliquid diversum à Gentibus incircumcisis: sed hoc nihil esse coram Deo, quia *similes sint pani subcinericio*, qui neque coctus est utrimque, neque crudus: exustus enim est ab una parte, ab altera vero crudus manet. Jam sequitur,

9. Comederunt extranei robur ejus, & ipse non intelligit: etiam canities sparsa est in eo, & ipse non intelligit.

Prosequitur eandem sententiam Propheta, nempe Israëlem non resipiscere, quamvis Dominus variis modis ipsum ad pœnitentiam invitet, imo etiam ferulis suis cogat. Hoc autem est signum desperatæ malitiæ & incurabilis, ubi Deus neque verbo suo, neque verberibus quicquam apud nos proficit. Si ad doctrinam & pias admonitiones surdi sumus, jam hinc apparet nos esse nimium præfractos: ubi autem Dominus etiam manum suam attollit, & pœnas exigit de peccatis nostris, si non flectimur, tunc quid dicendum est nisi vitia nostra egisse tam altas radices ut non possint à nobis avelli? Deus ergo his verbis ostendit jam deploratos esse Israëlitas: quia scilicet toties admoniti & tam variis modis, non tamen redeant in viam: imo non cogitent de suis peccatis, sed
Eph. 4. vers. 10. stupidi maneant. Et Paulus tales vocat ἀπηλγηκότας, hoc est, qui jam sensu privati sunt. Ubi igitur nullo dolore tanguntur homines in suis malis, certum est ipsos percussos esse spiritu vertiginis. Cæterum, non dubium est quin Israëlitæ mala sua senserint: sed Propheta intelligit sic fuisse attonitos, ut non expenderent causam & fontem. Quorsum autem juvat, siquis agnoscit se male habere, interea vero non respicit ad Deum, neque cogitat se merito ita plecti? Siquis ergo tantum clamat ad ictus, & non respiciat manum percutientis, ut alter Propheta loquitur, Isa. 9.
certe illic apparet merus stupor. Videmus ergo quorsum respiciat Propheta, quum dicit *Israëlem non intelligere dum voratur ab extraneis, dum sparsa est in ipso canities*: quia scilicet non attendit ad causam malorum, sed stupidus manet: denique non attollit mentem suam ad Deum, ut imputet suis peccatis quicquid malorum patitur. Dicit *robur ejus comedi ab extraneis*. Atqui Deus promiserat populum illum fore sub suo præsidio. Quum ergo expositus sit alienigenis in prædam, cur non sentit se spoliatum esse præsidio Dei? hoc autem accidere non potuit, nisi sua culpa se nudasset. Oportuit igitur nimis cæcos esse & mente alienatos Israëlitas, qui non sentirent ideo se spoliari ab extraneis, quod Deus jam ipsos non defenderet, neque esset ipsorum patronus, ut solebat prius esse. Addit, *Canitiem fuisse in eo*. Quidam intelligunt etiam longa annorum serie Israëlitas non fuisse emendatos. Ætas, ut scimus, propter longum usum affert aliquid prudentiæ hominibus. Juvenes, etiamsi Dominus eos ad se revocet, tamen rapiuntur nescio

nescio quo impetu: sed in senibus major est prudentia & moderatio. Putant igitur multi hic damnari Israëlitas, quod ne processu quidem ætatis quicquam profecerint: sed non dubito quin magnitudinem calamitatum exprimat Propheta hoc loquendi genere, quum dicit, *Canitiem fuisse in ipso sparsam*: scimus enim ubi quis graviter angitur & cruciatur, canescere ipso malorum sensu. Neque enim canities tantum provenit ex annis, sed etiam ex molestiis & gravibus curis, quæ homines non tantum macerant, sed conficiunt. Denique scimus homines senescere malorum sensu. Et hic meo judicio intelligit Propheta canitiem fuisse in ipso Israële: hoc est, fuisse tot malis obrutum, ut oporteret quasi senio confici: & tamen hoc totum caruisse profectu. Nunc videmus quod prius dixi: nempe continuam esse Prophetæ doctrinam, quod incurabiles sint morbi qui regnum occupant in populo Israëlitico: quia scilicet nullis remediis adduci queant ad resipiscentiam. Sequitur,

10. Et testificabitur (*vel testificata est*) superbia Israëlis ad faciem ejus, & non reversi sunt ad Jehovam Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.

Jam confirmat superiorem doctrinam Propheta, & generaliter nunc loquitur, quod *Superbia Israëlis testimonium ferat illi in faciem*, vel humiliet ipsum in faciem. ענה Hebræis accipitur pro Testari, & sæpe etiam Humiliare significat, vel affligere: quemadmodum dictum fuit capite quinto, & nunc eadem verba usurpat Propheta, & uterque sensus non male quadrat. Neque tamen magnopere hic laboro, quia consilium Prophetæ satis clarum est, quod scilicet Deus palam ita castigaverit Israëlitas, ut deberent, nisi fuissent nimis excæcati, sentire ejus manum, & simul reatu admoniti se suppliciter dejicere. Sive ergo legamus Testificari, sive Humiliari, eodem redibit sensus, & semper constabit Prophetæ consilium. Superbia igitur Israëlis humiliabit eum coram facie ejus, vel superbia Israëlis testificabitur coram facie ejus. Nam intelligit Propheta, quantumvis ferociter Israëlitæ sese attollant contra Deum, & sint ejus Prophetis immorigeri, quantumvis etiam proterve respuant omnem doctrinam, & excusent etiam peccata sua, tamen hoc nihil prodesse, quia cum illa superbia sic dejecti sint, ut Dominus teneat ipsos convictos, acsi multis testibus probatum esset eorum crimen, acsi detracta jam esset illis larva, denique nihil amplius esset dubitationis. hoc intelligit Propheta. *Superbia* ergo *Israëlis testatur in faciem ejus*, vel humiliat: hoc est, Israël etiamsi hactenus visus fuerit esse inflexibilis adversus omnes admonitiones, adversus omnes pœnas, tamen convictus tenetur: & interea *Non redeunt ad Deum suum*, inquit, *& non quærunt eum in omnibus his*. Videmus quod dixi: nempe confirmari superiorem querimoniam de obstinatione diabolica, quæ regnabat in populo illo, ut jam desperata esset salus. Dicit autem *Non reversos ad Jehovam Deum suum*, quia sedulo currebant ad sua idola, quemadmodum prius vidimus: imo ille est immodicus fervor, de quo Propheta disseruit initio capitis. sed non revertebantur ad Jehovam: hoc est, erant occupati in multitudine falsorum deorum; interea Deum pro nihilo ducebant. Et quod addit *ipsorum esse Deum*, gravem exprobrationem continet: Deus enim se illis patefecerat, imo familiariter innotuerat per Legem suam. Quod ergo ad ipsum non redeunt, hoc non fit ignorantia vel errore simpliciter, sed quodam diabolico furore, acsi sponte & consulto perire vellent. Deus ergo hic se nominat Deum Israëlis non honoris causa, sed ut magis illis ingratitudinem exprobret, & exaggeret eorum perfidiam: quod ab ipso defecerint, *neque eum quæsierint*. Quum dicit, *in his omnibus*, significat tentata fuisse omne genus remedia, ideo jam morbum esse prorsus incurabilem. Nam si una ratione nihil fuerit profectum, nos aliam viam aggredimur. Deus autem jam non uno modo tentaverat Israëlem ad se reducere, sed omnia remedia expertus erat. Ubi nulla utilitas sequitur, quid dicendum est nisi populum esse perditum & deploratum? Hoc ergo Propheta nunc intelligit. Jam sequitur,

11. Et fuit Ephraim tanquam columba credula, (*vel quæ fallitur, vel declinans, ut alii vertunt*) sine corde: (*id est, sine intelligentia: cor enim sæpe est Hebræis voluntas: sed interdum mentem & intelligentiam significat*) clamant Ægyptum, proficiscuntur in Assyriam.

12. Ubi autem profecti fuerint, (*vel quocunque profecti fuerint*) extendam super eos rete meum: tanquam avem cœli dejiciam eos, corrigam eos (*vel ligabo*) secundum auditionem cœtus ipsorum.

Hic primo accusat Propheta Israëlem stultæ credulitatis, & comparat eum columbæ: quod scilicet invocaverit Ægyptios, quod in Assyriam cucurrerit auxilii petendi causa. Simplicitas quidem virtus est laude digna, modo conjuncta sit prudentiæ: sed sicuti quicquid rationis & consilii est in hominibus, vertitur in malitiam ubi non accedit sinceritas; ita etiamsi sint homines nimium creduli, & vacui omni consilio & ratione, mera est illa stultitia. Cæterum, quum dicit *Israëlem similem esse columbæ*, non intelligit Israëlitas nuda inscitia peccasse, sed fuisse privatos omni judicio. Et opponitur hæc stultitia intelligentiæ quam Dominus illis obtulerat Lege sua: neque enim Dominus deserat Israëlem semper regere sana doctrina: prætulerat semper facem verbi sui: sed quum ita Deus illuxerit, Israël tamen credulus fuit blanditiis Satanæ & mundi. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. פותה, quemadmodum dixi, aliqui vertunt Declinantem: & פתה significat Declinare præter rationem. Significat etiam Persuadere interdum, unde quidam exponunt Columbam persuasibilem, vel credulam: sed non dubito quin Propheta intelligat blanditiis fuisse illectos, vel illecebris fuisse deceptos. quod idem est. Israël ergo fuit tanquam columba decepta variis illecebris. Quare? *Cucurrit enim ad Assyrios, invocavit Ægyptios*: Israël si attentus fuisset ad Legem Dei, poterat certo statuere se esse extra errandi periculum. Dominus enim non tenet nos suspensos vel anxios ut fluctuemur, sed facit ut resides & tranquillæ sint mentes nostræ in verbo suo: quemadmodum etiam alibi dicitur, Hæc est quies. Stetit ergo per Israëlitas quominus tanquam in solido loco pedem figerent. Maluerunt igitur volitare huc & illuc tanquam columbæ, & abduxit eos in varios errores sua credulitas. Quare? Quia scilicet maluerunt se fallendos prostituere tam Ægyptiis quam Assyriis, quum tamen Deus vellet eos regere sana intelligentia. Jam tenemus quorsum tendat hæc Prophetæ exprobratio: quod scilicet Israël ultro respuerit oblatam sibi rationem, quam sequi certo poterat, & tranquillo ac composito animo: interea autem volitaverit, & fuerit sponte erraticus: quia scilicet passus est se decipi variis illecebris. Docet autem hic locus non excusari homines simplicitatis prætextu, quia hoc ipsum vitium nunc damnat Propheta in Israëlitis. Tenenda est igitur regula Christi, ut simus simplices sicut columbæ; & tamen prudentes sicut serpen- Matt. 10. vers. 16.
tes. Si autem inconsiderate nos projicimus, excusatio igno-

ignorantiæ frivola erit, quia scilicet Dominus interea nobis prælucet verbo suo, ostendit viam: deinde habet penes se Spiritum prudentiæ & consilii, quem nunquam negat petentibus. Ubi autem contempto verbo, & neglecto Dei Spiritu sequimur vagas nostras imaginationes, duplex est nostra culpa: quod scilicet ita in nihilum redigimus lucem verbi, & extinguimus: deinde quod volumus ultro perire, quum tamen Dominus nos salvos cupiat. Sed sequitur postea denunciatio pœnæ: *Quocunque*, inquit, *proficiscantur, expandam super eos rete meum, & detrabam eos tanquam aves cœli.* Ostendit Deus, ubi Israëlitæ huc & illuc circumacti fuerint, tamen exitum fore infelicem, quia habebit rete expansum: & manet in similitudine, quam proximo versu posuit. Dixerat similes esse columbis, quæ scilicet feruntur subito impetu ad escam, & non considerant rete expansum. Si ergo columba tantum videt illecebras, & interea periculum non præcavet, hæc est nimis stulta simplicitas. Dicit ergo Deus, *Ego expandam rete meum:* hoc est, faciam ut infeliciter cadant omnia eorum studia & consilia, & irritæ sint spes eorum, quia *Quocunque volitaverint expansum erit rete meum.* Locus hic insignis est, quia hinc colligimus semper infaustos fore exitus, siquid tentemus præter verbum Domini, & si agitemus consilia quibus non præsidet Spiritus ejus, quemadmodum dicitur Jesa. 30. & 31. Væ qui texunt telam, & non ex ore meo ordiuntur: væ qui agitant consilia, & non invocant Spiritum meum. Prorsus hic locus convenit cum illis verbis Jesaiæ, quamvis diversa sit loquendi forma: Dei enim est benedicere nostra consilia, ut successum prosperum & optabilem habeant. Ubi autem Deus non favet, imo adversatur nostris consiliis, quis tandem finis nos manet, nisi ut quicquid experti erimus, tandem nobis vertatur in perniciem? Sciamus ergo gubernari occulta Dei providentia quicquid homines in hoc mundo agitant: & sicuti Deus porrecta
Psal. 90. vers. 11. manu deducit suos, & Angelis etiam suis mandat, ut eos dirigant; sic etiam *rete suum habet expansum*, ut deprehendat eos omnes qui vagantur post erraticas suas imaginationes. Quocunque igitur profecti fuerint, *Expandam super eos rete meum*, inquit: deinde, *Detraham sicut aves cœli.* Videtur alludere Propheta ad vanam confidentiam, cujus prius meminit, quum dicebat Israëlem ligasse ventum in alis suis. Nam quum aliquid temere suscipiunt homines, simul etiam sibi spondent nihil fore impedimento quin perveniant quo tendunt. Quoniam ergo hac stulta confidentia elati homines, plus audaciæ colligunt, imo tandem impetuose ruunt adversus Deum, & videntur velle nubes ipsas perrumpere, ideo dicit Propheta, *Ego detraham eos tanquam aves cœli:* hoc est, Ego permittam ad tempus ipsos efferri: sed ubi penetraverint ad nubes, ego detraham eos, ego faciam ut intelligant suum volatum nihil sibi profuisse. Et notandum est unde detracti fuerint Israëlitæ. Nam quis non putasset tantum esse præsidii in Assyriis, vel Ægyptiis, ut non frustra illinc sperarent salutem? Sed Dominus vanam illam mundi potentiam deridet, quia scilicet quicquid spei concipient homines, ut se alienent à Deo, hoc totum evanescet instar fumi. Et postea addit, *Corripiam eos*, vel ligabo. Quoniam יסר, utrumque significat, nempe tam corripere quam ligare, ideo utraque expositio tolerabilis est. Si Ligandi verbum placeat, bene conveniet metaphoræ: acsi diceret, Ego tenebo ipsos inter retia mea. Nam quamdiu liber est volatus avibus, putant totum cœlum esse suum: ubi autem inciderint in retia, constrictæ illic manent, jam ad volandum sunt inutiles, & nullum membrum movere queunt. Sic igitur optime conveniet sensus ille, Ego ligabo eos: hoc est, non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo vinctos usque in finem. Si quis malit, *Corrigam eos:* ego etiam non improbo illam expositionem: & quantum ad summam rei spectat, videmus parum referre utrumvis legatur; nisi quod, ut prius dixi, Ligandi verbum melius continuat metaphoram. Dicit, *Secundum auditionem cœtus ipsorum.* Omnes fere ita exponunt, acsi diceret Deus se pœnas sumpturum quas minatus fuerat per Mosen: & ita esset etiam obliqua accusatio socordiæ, quod pridem admoniti tamen non saperent, imo contemnerent illas denunciationes, quæ debebant assidue resonare in ipsorum auribus. Deus enim non modo Lege sua præscripsit Israëlitis regulam pie vivendi, sed addidit etiam graves & acerbas comminationes, quibus doctrinam Legis suæ sanciret. Scimus quam horrendæ sint maledictiones Legis. Quum ergo Deus statim ab initio ita Israëlitis minatus esset, annon debebant magis sollicite ambulare coram ipso? sed non fuerunt istis denunciationibus territi. Deus ergo hic oblique perstringit tantam vesaniam, quod Israëlitæ non satis attendant ad suas minas, quibus alioqui revocari poterant in viam. Moses enim illic frenum injicit etiam furiosis hominum cupiditatibus, si modo gutta aliqua sanæ intelligentiæ maneret in ipsis. Adde quod subinde eædem admonitiones suggestæ fuerunt à Prophetis, neque unquam destitit Deus eos expergefacere, nisi ad ejus vocem occalluissent omnium aures. *Tenebo* igitur *eos ligatos*, vel corripiam, *secundum auditionem cœtus ipsorum:* hoc est, pœna, quam de ipsis exigam, debuit illis pridem nota esse. nam clare jussi promulgari Legem meam, ita ut terrerem etiam duris comminationibus populum meum: nunc ergo exequar judicium illud, quod fuit apud illos incredibile, quia hactenus illis peperci. Et, quemadmodum jam dixi, interpretes fere in hanc sententiam conveniunt, nisi quod non expendunt Prophetæ consilium: hoc est, non animadvertunt exprobrari Israëlitis suam duritiam, sed tantum loquuntur de pœnis sine aliqua notatione, in quem finem vel scopum Deus promulgaverit maledictiones in Lege sua, & earum memoriam revocaverit per suos Prophetas. Hieronymus etiam affert alium sensum: quod scilicet Deus pœnas sumpturus sit de populo secundum auditionem cœtus ipsorum: hoc est, sicuti uno consensu ipsi violaverant cultum Dei, & transgressi fuerant Legem ejus, ita de omnibus pœnas sumpturus sit. Quanquam mallem etiam addere, quod secundum strepitum congregationis ipsorum, Dominus castigaturus sit ipsos, ut Propheta designet non modo conspirationem in populo Israëlitico, sed etiam impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent. Quoniam ergo ita tumultuose insurrexerant adversus Deum, sic nunc vicissim denunciat Propheta Deum pœnas sumpturum: hoc est, Non impediet me tumultus vester quominus compescam vestrum furorem. Vos quidem cum magno strepitu in me ruitis, & putatis vos fore salvos, etiam addicti peccatis. Atqui hæc vestra intemperies nihil impediet: ego enim habeo penes me castigandi modum.

Da omnipotens Deus, quando vides nos tam propensos ad omnes Satanæ & mundi illecebras, interea vero tam parum in nobis esse consilii, sed potius mera levitate ferri: da, inquam, ut Spiritu tuo duce sic pergamus in recto cursu, in quem semel ingressi sumus te duce, & manu tua directrice, ut nunquam aberremus à verbo tuo, & præsertim non declinemus à scopo quem nobis proponis, sed etiamsi omnia tentaverit Satan, quo nos abripiat, tamen maneamus firmi sub tuo obsequio, & ita pergamus, ut tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quam nobis pollicitus es post militiam præsentis vitæ in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VII.

13. Væ illis, quia recesserunt à me. vastitas illis, *(vel direptio)* quia perfide egerunt in me: & ego redimam eos, *(potest etiam resolvi in tempus præteritum, Redemi eos)* & loquuti sunt contra me mendacia.

Hic Propheta spem veniæ tollit Israëlitis, ac pronunciat actum esse de ipsis, quia Deus jam decrevit eos perdere. Nam quia Deus se facilem & propensum ad ignoscendum ubique prædicat, hypocritæ sperant Deum sibi fore propitium: & hac inani confidentia spernunt omnes ejus minas, & audacius etiam insurgunt adversus eum. Propheta igitur hic ostendit Deum fore posthac ipsis inexorabilem, quia scilicet nimis diu & pertinaciter abusi sunt ejus patientia: *Væ illis*, inquit, *quia recesserunt à me. vastitas illis, quia perfide egerunt in me.* Non est igitur, inquit Propheta, quod se in posterum deludant vana fiducia, sicuti hactenus fecerunt: nam hoc semel statutum est Deo, extremam vindictam ipsis infligere: defectio enim ipsorum hoc meretur. Postea addit, ***Redimam eos, & ipsi loquuti sunt contra me mendacia.*** Qui legunt in tempore futuro, putant interrogative Prophetam loqui: Egone ipsos redimam? loquuti enim sunt contra me mendacia. Et putant indefinitum esse modum, An ego redimerem ipsos, homines nullius fidei: quid enim proficerem hoc beneficio? Alii exponunt, Ego quum eos vellem redimere, expertus sum hoc neque utile fore, neque justum, quia loquuntur contra me mendacia: ut Deus hic non exprimat quid fecerit, sed quid facere habuerit in animo. Sed non male conveniet tempus præteritum. Scimus autem quam trita sit ac familiaris Hebræis temporum mutatio. Sensus ergo hic erit, *Ego redemi eos*, & loquuti sunt contra me mendacia: hoc est, sæpius eripui eos à morte, quum jam instaret extrema necessitas, sed non mutarunt ingenium: imo fraudarunt me laude suæ liberationis, vel nihilo melius post suam liberationem vixerunt. Quum ergo tam male locaverim hactenus apud ipsos mea beneficia, jam nihil amplius restat nisi ut eos perdam. Et videtur mihi hoc esse consilium Prophetæ. Priore igitur membro pronunciat frustra ipsos sperare à Deo misericordiam, quia decreta sit ultima ipsorum clades. Postea sequitur causæ redditio, quod scilicet antehac perperam & impie abusi sint Dei gratia: quoniam redempti ab ipso, tamen progressi sunt in sua malitia, & semper fuerunt perfidi adversus Deum, quum tamen simulassent se alios fore. Quia ergo non contigit in melius mutatio, jam ostendit Deus se nolle consumere suam gratiam apud tam impios homines. Docet autem hic locus quam intolerabilis sit nostra ingratitudo, ubi à Domino redempti non servamus datam ei fidem quam à nobis stipulatur. Nam hac lege Deus liberator noster est, ut simus ei prorsus addicti. Qui enim redemptus est, non ita debet vivere acsi esset sui juris vel arbitrii, sed debet totus pendere à redemptore suo. Si ergo ita perfide nos erga Deum gerimus, ubi ejus gratia crimus liberati, hæc impietas & perfidia duplicem vindictam meretur. Atque hoc docet nunc Propheta. Scimus autem quam clementer pepercerit populo Israëlitico. postquam desciverat jam ad superstitiosos cultus, & fidem etiam violaverat posteris Davidis, Dominus tamen non destitit multis adhuc beneficiis populum illum prosequi, quantumvis indignus foret. Et scimus sub Jarobeam res illis prospere fluxisse præter spem hominum. Atqui magis ac magis obduruerunt in sua malitia, tantum abest ut reversi fuerint in viam. Nunc pergamus.

14. Et non clamaverunt ad me in corde suo, quia ulularunt super cubilibus suis: ad triticum & vinum congregabunt se. defecerunt *(deficient, ad verbum)* à me.

Hic rursus objurgat Propheta Israëlitas, quod non resipiscant, toties admoniti. Nam in hunc finem (sicuti heri dictum fuit) spectant omnes castigationes quas Deus manu sua nobis infligit, ut sanemur à vitiis nostris. Propheta autem hic ostendit Israëlitas non clamasse ad Deum: quod tamen præcipuum est in resipiscentia. Sed notanda est etiam particula, ***In corde suo non clamaverunt***, inquit, sincere. Nam scimus semper residuum aliquem fuisse cultum Dei. Quamvis plures deos sibi fingerent Israëlitæ, tamen non erat prorsus abolitum veri Dei nomen apud ipsos: sed miscebant Deum suis figmentis. Deus autem non moratur istas fictitias invocationes. Ideo dicit, ***Ipsos non clamasse ex corde.*** Ergo non accusat quod nulla ceremonia defuncti sint, sed quia non attulerint serium cordis affectum: imo simulate tantum ad Deum clamaverint. Nunc tenemus Prophetæ mentem: ***Non clamarunt***, inquit, ***ad me in cordibus suis.*** Quia Dei invocatio præcipuum est exercitium pietatis, & maxime resipiscentiam nostram declarat, ideo Propheta diserte hoc vitium in Israëlitis notat, quod ad Deum non clamaverint. Sed quia poterant excipere se fuisse precatos in speciem, ideo addit non factum fuisse ex corde: quia externa ceremonia sine cordis studio, quid aliud est quam profanatio nominis Dei? In summa, hic duritiem Israëlitis Propheta ostendit, quia manu Dei percussi, non tamen ad ipsum confugerint, & deprecati sint veniam: saltem hoc non fecerint ex corde, vel sincere. Postea adjungit, ***Quia ulularunt in cubilibus suis.*** Quidam adversative exponunt particulam כי, acsi dixisset Propheta, Quamvis ululent in cubilibus suis, ipsi tamen non dirigunt ad me vota sua. Sed possumus in proprio sensu accipere, & optime fluet hoc modo sententia. ***Ululant*** igitur ***in cubilibus suis***, hoc est, non conferunt sua studia ad me, quia instar brutorum animalium projiciunt suos ululatus. Sicuti videmus facere incredulos: quia exhorrent conspectum Dei, & ipsa etiam mentio est illis formidabilis, ideo ululant, hoc est, profundunt impetuosos suos affectus: sed interea quantum possunt fugiunt ab omni accessu Dei. Sensus est igitur, Non clamant ad me in corde, quia tantum ululant: sed bruto impetu sine ratione. Siquis tamen adversative legere malit particulam כי, etiam sensus non male quadrabit: Quamvis ululent in suis cubilibus, tamen ad me non clamant: hoc est, quamvis urgeat ipsos dolor ad magnas vociferationes, sunt tamen muti quantum attinet ad precandi studium. Siquis hunc sensum magis probet, ego non repugno. Sed quia particula כי fere accipitur causaliter, ideo

malo

malo sic exponere, Quod clamant in suis cubilibus; & ideo non assurgant ad Deum. Jam sequitur, *Congregant se*, vel congregabunt se, *ad triticum & ad vinum.* Bifariam etiam hic locus exponitur. Quidam putant hic oblique perstringi Israëlitas, quod si reperiant vinum vel triticum in foro venale, voti sui compotes secure pergant ad peccandum, & Deum contemnant, acsi amplius non egerent ejus auxilio. *Concurrunt* igitur *ad vinum & triticum*: hoc est, simul atque allata est fama de vino aut tritico, comparant sibi annonam, & postea negligunt Deum. Sed sensus ille videtur esse nimium frigidus & coactus. Ego itaque non dubito quin Propheta opponat concursum istum de quo loquitur, vero & sincero studio precandi: acsi dixisset, Non tanguntur dolore quia me offenderint, quia ex signis perspiciant me sibi infestum. Non morantur igitur meam gratiam vel offensam, modo fruantur copia vini ac tritici: hoc illis sufficit: perinde illis est, sive me adversum habeant sive propitium. Videtur hæc esse genuina mens Prophetæ. Sed ut clarior sit reprehensio, notandum est quod docet Christus, quærendum esse primo regnum Dei. Nam præpostere aguntur homines, dum anxie laborant de vita, & student sibi comparare victum & quicquid opus est ad carnis necessitates. Semper inde facimus exordium. Atqui ista est nimis inconsiderata cupiditas, dum scilicet ita intenti sumus ad vitam caducam, & interea negligimus regnum Dei. Quoniam ergo homines illo perverso affectu conturbant totum pietatis ordinem, ideo Propheta hic Israëlitas ostendit non vere neque ex animo clamare ad Deum: quia scilicet tantum solliciti sunt de vino & tritico. nam nisi essent famelici, contemnerent Deum & finerent ipsum in cœlo quiescere. Cogit igitur ipsos penuria & inedia. Sicuti brutæ pecudes, quum esuriunt, feruntur ad populum, sed non quærunt pasci à Domino: sic etiam Israëlitæ tanguntur quidem aliquo penuriæ suæ affectu, sed interea subsistunt in vino & tritico. neque enim alius Deus illis est. Itaque sic vociferantur, ut tamen clamor eorum ad Deum non perveniat, sicuti etiam vere & rectà ad eum non tendunt. Ergo ab una specie hic Propheta Israëlitas coarguit impiæ simulationis, quod scilicet Deum non quærant, nempe quia tantum intenti sint ad victum: &, modo venter bene refertus sit, Deum negligunt, & non expectant etiam ejus gratiam, sed tantum volunt habere plena horrea, & plenas cellas. quia sine favore paterno Dei, tantum optant copiam annonæ. Hinc satis apparet ipsos non clamare ad Dominum. Hic locus observatu dignus est, quia videmus preces nostras vitiosas esse coram Deo, si incipimus à vino & pane, & non quærimus primo loco regnum Dei, hoc est, ipsius gloriam: & non etiam huc applicamus animos nostros ut sub Deo propitio vivamus. Quum ergo non tendimus ad ipsum fontem divinæ benedictionis, sed tantum cupimus nos ingurgitare copia bonorum quam suppeditat, tunc omnes preces nostræ ab ipso respuuntur, & merito. Sicuti videmus Papistas, quum supplicationes suas instituunt, prorsus similes esse pecudibus: nam implorant quidem Deum pro pluvia vel siccitate, sed an hoc habent propositum, ut se Deo reconcilient? minime. Nam quoad ipsis liceret, cuperent ab ipso esse remotissimi: sed dum cogit eos inedia & fames, tunc postulant pluviam. In quem finem? tantum ut pane & vino abundent. Ergo tenendus est legitimus ordo in precibus nostris: si Dominus ostendat nobis iræ suæ signa, studendum est in primis ut redeamus cum ipso in gratiam: deinde spectanda est nobis ejus gloria, & vero affectu pietatis quærendus est, ut sit nobis pater. postea accedant suo loco, quæ pertinent ad conservationem & statum præsentis vitæ. Et notandum est quod dicit, *Ipsi defecerunt à me.* סור significat Recedere: significat etiam Deficere: & secundus hic sensus melius convenit, quia prius dixit Propheta ipsos recessisse à Deo: nunc autem videtur gravius aliquid notare, quod scilicet à Deo defecerint. Ita hypocritæ quum simulent se Deum quærere per circuitus, tamen produnt suam defectionem, quia nollent cum eo reconciliari hac lege, ut cogantur vitam suam in melius mutare, abjicere affectus carnis suæ, renunciare sibi & pravis cupiditatibus: hoc minime quærunt. Hinc igitur patet ipsos esse testes suæ defectionis & perfidiæ, etiam in precibus, ubi est aliqua pietatis species. Sequitur,

15. Et ego ligavi, roboravi brachia ipsorum, & contra me cogitant malum.

Iterum exprobrat Deus, quod Israëlitæ indigne sua bonitate & clementia abusi fuerint. Quidam verbum יסר accipiunt pro Castigare, quod scilicet Deus erudiverit Israëlitas: &, quemadmodum heri dictum fuit, sæpe hoc sensu capitur. Sed quoniam Ligare interdum significat, videtur aptior esse metaphora ad præsentem locum, *Ego ligavi & roboravi brachia ipsorum*: acsi diceret Deus, se fecisse ne dissolverentur ipsorum brachia. Scimus enim robur brachii consistere in nervorum compactura. Nisi ergo ossa nervis alligentur, statim sequetur dissolutio. Dicit igitur Deus, *Ego ligavi & roboravi brachia ipsorum*: quæ duo in eundem finem tendunt, & verbum Corripiendi non videtur mihi ullo modo ad contextum aptari posse. Summa est, hactenus stetisse Israëlitas, quia Deus sua virtute eos fulciret: quemadmodum siquis brachium debile vel luxatum alliget & roboret, ita Deus hic exprobrat Israëli, quod conservaverit eum in statu. Et non dubito quin alludat hic Propheta ad multas calamitates quibus dissolvi poterat robur Israëlis, nisi adhibitum fuisset mature remedium à Domino. Deus ergo hic se medico vel chirurgo comparat, *Quod alligaverit brachium Israëlis & roboraverit*, quod potuerat alioqui dissolvi. Fuerunt enim sæpius quasi enerves, sed Dominus restituit ipsos. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem, quod scilicet Deus non tantum virtute sua Israëlitas sustinuerit, sed etiam quod fecerit officium chirurgi vel medici, quum videret dissolvi eorum brachia, ubi scilicet attriti erant bellorum cladibus, & aliis rebus adversis. Jam, tantum abest ut Israëlitæ gratos se præbuerint Deo & memores, ut cogitarent etiam malum contra ipsum. Potiti enim victoriis, recreati, & etiam referti omnium bonorum opulentia, conspirarunt audacius contra ipsum, quia stabilitæ fuerunt hoc prætextu superstitiones: deinde sequuta est licentia omnium scelerum. Nam & superbia & crudelitas, & ambitio & fraudes magis ac magis grassatæ sunt. Quum ergo sic perverterint Dei beneficia Israëlitæ, annon merito præciditur illis spes veniæ & salutis? Monemur autem hoc loco, quoties Dominus medetur malis nostris, & nos in rebus adversis sublevat, nobisque succurrit, reverenter agnoscendam esse hanc gratiam, ne scilicet cogitemus malum contra ipsum, ubi tam humaniter manum nobis porrigit. Nunc pergamus.

16. Revertentur non Deo, fuerunt tanquam arcus dolosus, (*vel doli*) ceciderunt (*vel cadent*) in gladio Principes eorum à superbia (*hoc est, propter superbiam*) linguæ ipsorum: hoc eorum ludibrium in terra Ægypti.

Iterum Propheta exagitat obstinatam malitiam Israëlis una cum fraude & perfidia. Dicit igitur ipsos fingere aliquam resipiscentiam, sed nihil aliud quam mentiri, quia ad Deum non revertuntur. *Revertentur* ergo, *sed non ad Deum*, inquit. Quidam tamen על putant notare causam, & subaudiunt aliquid, acsi ecliptica esset loquutio. Revertentur, sed non propter quid: hoc est, dum revertentur, siquis quærat quid sit in eorum animis, vel quid consilii agitent, reperiet merum esse fumum, nihil solidi. Sed illa expositio coacta est, ut videmus. Deinde etiam contextus ipse postulat, ut legamus על pro Deo: sicuti etiam aliis locis. Nam hoc novum non est. *Revertentur* ergo *non Deo*. Hic igitur Propheta pronunciat Israëlitas omnino esse præfractos, ita ut Deus nullam pœnitentiam ab ipsis extorqueat: quod si aliquam simulent, esse merum mendacium, quia scilicet non recta ad Deum veniunt. Nam ut prius dictum est, hypocritæ, quum premit eos manus Dei, videntur quidem alii esse quam prius, sed semper fugiunt Deum. Nec frustra hortatur populum Dominus per Jeremiam ut ad se revertatur: Si revertaris Israël, ad me revertere, inquit. (*Jer. 4. vers. 1.*) Sciebat enim ambagibus semper homines errare, & non tenere rectam viam. Hic sensus est. Jam addit Propheta, *fuisse instar arcus dolosi*. Est expositio proximæ sententiæ. Et hinc colligitur particulam על non posse aliter accipi, quam pro Deo. Ostendit Propheta quomodo Israëlitæ à Deo se subducant dum videntur resipiscere: quia scilicet *sunt similes arcui doloso*, inquit. Quidam exponunt arcum jaculationis vel projectionis: & certe רמה significat jaculari & projicere. Sed non potest stare ille sensus: quia videmus quorsum respiciat Propheta, Israëlitas scilicet fucum facere, & nihil aliud quam decipere dum resipiscentiam ostentant. Ut hoc confirmet, dicit esse similes arcui obliquo. Nam arcuarius quum vult sagittam suam jaculari, collimat primo ad certum scopum. Videtur ergo jam sagitta esse defixa ei loco quem designat arcuarius oculis. Nunc si arcus obliquus sit, sagitta alio volabit; vel etiam arcus fallet, ut retorqueat sagittam in ipsum arcuarium. Et similis comparatio etiam legitur Psal. 78. ubi dicitur, reflexos esse Judæos instar arcus dolosi: & ponitur hoc idem nomen. Atqui illic nulla est ambiguitas, quia Deus accusat populum quod reflexus fuerit: hoc est, quod retroflexerit cursum suum, nempe instar arcus dolosi. Siquis legat, Arcum jaculationis, vel projectionis, nullus erit sensus, imo hoc erit insulsum & ridiculum: ideoque satius est hic accipere pro Arcu doloso. Et notanda est ratio similitudinis quam attuli, quod scilicet quasi sagittam arcuarii intenderent in scopum, quasi etiam nictu & collimatione dirigerent ictum suum, & jacularentur: ita hypocritæ videntur magno conatu eniti, sed interea sunt arcus dolosi: hoc est, animus ipsorum retroagitur, & fugitant etiam Deum, & per flexuosas ambages vagantur, ut nunquam ad Deum accedant: sed potius illi tergum obvertant. Postea addit, *Principes eorum cadent in gladio propter superbiam linguæ ipsorum.* Propheta rursus denunciat vindictam Israëlitis, ut certo statuant non posse mutari cœleste decretum de suo exitio. Etsi enim hypocritæ semper trepidant, & non possunt quicquam sperare à Deo, tamen non desinunt sibi facere delicias, & semper aliquid novæ spei fingere. Quoniam igitur sunt ita liberales in vanis pollicitationibus, dicit Propheta non esse quod Israëlitæ expectent aliquod remedium in suis malis. *Cadent* igitur *Principes eorum*. Jam in Principum nomine est synecdoche: nam Deus non ita minatur Principibus, vel denunciat illis cladem, acsi vellet vulgus hominum excipere, sed dicit fore communem omnibus cladem, quam ne Principes quidem ipsi effugient. Scimus autem in præliis, ubi fiunt magnæ strages, occumbere gregarios milites magno numero, paucos vero ex Principibus. Atqui Deus hic dicit, Ego auferam totum florem populi; sed nemo ex Principibus erit residuus. Quid fiet de vulgo ignobili, quod nullius pretii ducitur? *Cadent* igitur *Principes in gladio*. Postea addit, *Propter superbiam linguæ ipsorum*. Quidam active exponunt hoc nomen, quasi diceret Propheta eos provocasse iram Dei suis blasphemiis, vel suis scelestis sermonibus. Sed potius accipio pro magniloquentia: *Propter superbiam linguæ ipsorum*, inquit, *occumbent*, quia magnifice jactarunt suas vires, quia etiam contemptui fuerunt illis omnes prophetiæ: quia ausi sunt etiam evomere suas blasphemias in Deum: quia non minus obstinate, quam superbe ausi sunt tueri impios suos ac pravos cultus, Ego, inquit, hanc superbiam ulciscar. Ergo videmus superbiam hic accipi pro fastu illo quem ostentant impii in sua magniloquentia: quemadmodum alibi dicitur, Efferunt in cœlum linguas suas. (*Psa. 73. vers. 9.*) *Erit hoc ludibrium ipsorum in terra Ægypti*. Quia Israëlitæ tunc freti suo illo maledicto fœdere quod cum Ægyptiis pepigerant, manebant contra Deum obstinati: dicit, Ego exponam eos ludibrio apud suos fœderatos: jactant opes Ægypti, putant se esse extra omnem telorum jactum, quia Ægyptios statim vocabunt ad auxilium siquis eos oppugnet, vel siquis hostis eos invadat. Quoniam ergo fiducia ipsorum ita quiescit in Ægypto, Ego faciam, inquit, ut Ægyptii eos ludibrio habeant: & sint probrosi non tantum inter æmulos vel malevolos, sed amicos in quibus gloriantur. Ego prostituam te ad omne genus dedecoris coram amatoribus. Comparat enim, ut prius vidimus, tam Ægyptios quam Assyrios amatoribus; & comparat populum suum mulieri impuræ, quæ deserto marito, suam pudicitiam prostituit. Tu, inquit, te venditas amatoribus tuis, & studes illis placere, & te pingis & ornas ut ipsos allicias: ego cooperiam te omni dedecore & probro, ut amatores tui à conspectu tuo abhorreant. Sic etiam hoc loco dicit Israëlitas fore ludibrio in terra Ægypti: hoc est, non hostes à quibus nunc sibi metuunt, habebunt eos ludibrio, sed subsannatio eorum erit in ore illorum, quos putarunt sibi fore vindices, & quorum armis visi sunt fore immunes ab omni ignominia. Sequitur caput octavum.

CAPUT VIII.

SUper palatum tuum tuba, tanquam aquila super domum Jehovæ, quia transgressi sunt fœdus meum, & contra Legem meam impie egerunt. (*vel perfide se gesserunt.*)

IN hoc fere consentiunt interpretes, Prophetam minari non regno Israëlis, sed regno Jehudah, initio hujus capitis: quia domum Dei nominat, quam accipiunt pro templo. Fateor quidem jam duobus locis Prophetam loquutum fuisse de regno Jehudah, sed quasi in transitu. Inseruit enim objurgationes quasdam & minas, sed ita ut clara esset distinctio: nunc autem non videmus ipsum pergere in regnum Jehudah, sed secundo versu nominat Israëlem, & tamen suam sententiam continuat. *Super palatum tuum*, inquit, *tuba*, *tanquam aquila*, & quæ sequuntur: postea addit, *Ad me* clamabunt, Deus meus, novimus te, Israël. Hic certe sermo refertur ad decem Tribus. Itaque nullo modo adducor

adducor ut initium capitis exponam de regno Jehudah. Et certe miror interpretes in re tantula fuisse hallucinatos: quia domus Dei non modo Templum significat, sed etiam totum ipsum populum. Quoniam ergo Israël retinebat illam jactantiam, quod esset populus sacer Deo, & quod esset ejus familia; ideo dicit, Pone tubam, vel admove tubam ad palatum tuum, & bellum denuncia, quod jam propinquum est. accelerat enim hostis qui oppugnet domum Dei, hoc est, sacrum hunc populum, qui obtendit Dei nomen, & qui electione vel adoptione confisus, ideo putat se immunem fore ab omnibus malis: *Veniet tanquam aquila* bellum contra hanc domum Dei. Si Propheta verbum aliquod adderet quod referri posset proprie ad regnum Jehudah, ego libenter accederem eorum sententiæ qui domum Dei volunt esse Sanctuarium. Sed legatur totus contextus, & quivis facile intelliget Prophetam non minus primo versu quam secundo & tertio de Israële loqui. Nam, ut dictum fuit, nullam ponit distinctionem, sed prosequitur semper eodem tenore suam doctrinam vel concionem. Primo dicit, *Sit tuba ad palatum tuum*, vel admove palato tuo tubam. Est hypotyposis. Scimus, enim quo efficacius tangantur homines, Deum induere suis Prophetis varias personas. Propheta igitur tanquam caduceator hic inducitur, qui bellum denunciet, vel fecialis, vel quocunque nomine appellare libeat. Ergo hic Propheta non jubetur tantum ore loqui, sed signo etiam tubæ ostendere propinquum esse bellum, acsi Deus ipse per suum tubicinem bellum indiceret Israëlitis, quod paulo post futurum erat à terrenis hostibus. Hostes paulo post venturi erant, & solenni etiam ritu venturus erat caduceator vel fecialis qui bellum indiceret: vocant Græci κήρυκας, præcones. *les heraux*, dicimus. Quemadmodum ergo terreni Reges habent suos præcones, vel κήρυκας, vel caduceatores, aut feciales, qui bellum denuncient; ita Dominus Prophetam suum cum solenni isto mandato mittit ut bellum indicat: Eas, & intelligant Israëlitæ non jam ex ore tuo, sed etiam ex gutture, idque clangente tuba: intelligant me sibi esse hostem, & me instare cum valido exercitu ut perdam eos. Certum quidem est Prophetam non usum fuisse tuba, sed Dominus hac figura, quemadmodum jam dixi, exaggerat vehementiam doctrinæ, ut sentiant Israëlitæ non esse ludum & jocum, quod Propheta ipsis minatur, sed serio rem agi, acsi viderent jam præconem qui bellum indiceret: quod non solet fieri nisi jam exercitus sit paratus ad bellandum. Postea dicit, *Tanquam aquila super domum Jehovæ*. Jam diximus quid Propheta per domum Jehovæ intelligat, nempe populum illum, qui putabat se ideo fore expertem omnis incommodi, quia erat adoptatus à Domino. Israëlitæ ergo vocabant se Dei domesticos, & hoc prætextu quum impie & scelerate se projicerent ad omne genus turpitudinis, tamen putabant sibi optime convenire cum Deo ipso: Veniet, inquit, commune excidium omnibus: hoc est, non impediet ista jactantia quominus tandem ulciscar peccata eorum: sed addit, *Tanquam aquila*: ne scilicet Israëlitæ putent adhuc longam esse moram, sicuti procrastinant impii dum vident quicquam periculi instare. Ergo ne torpeant Israëlitæ in suis vitiis, dicit Propheta, exitium, de quo loquitur, venturum instar aquilæ: momento enim aquila conficit immensum spatium, & miramur quum videmus instare capitibus nostris quæ paulo ante non apparuerant. Sic etiam dicit Propheta, exitium hoc, licet nondum cernatur, tamen esse propinquum, ut terrore perculsi, saltem, etiamsi sero, tamen quum Dominus ita ipsos urget, ad ipsum redeant.

Da omnipotens Deus, quando quotidie non cessas nos & ferulis tuis & verbo ad te reducere, nos autem non cessamus vagari in concupiscentiis nostris: da, inquam, ut Spiritu tuo duce aliquando ad te sic redeamus, ut nunquam postea diffluamus, sed retineamur in pura & vera obedientia, & constanter sic permaneamus in puro numinis tui cultu, & vera obedientia, ut confecto hujus vitæ spatio, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA PRIMA.

IN

HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

Heri non potuimus absolvere primum versum 8. capitis. Restat igitur posterius membrum, ubi Propheta causam belli exprimit, quod prius denunciavit ex mandato Dei. Dicit enim Israëlitas transgressos esse fœdus Domini, & perfide se gessisse contra Legem ejus. Bis idem repetit, quia Fœdus & Lex sunt hic synonyma, nisi quod expositive additur, meo judicio, nomen Legis: acsi dixisset ipsos violasse fœdus Domini, quod sancitum erat vel consignatum Lege ipsius. Deus ergo pepigerat fœdus cum Israële, quod voluit redigi in tabulas. Quum ergo non lateret Israëlitas quid Deo deberent, tamen fuerunt fœdifragi. Hæc igitur duplicatio ad augendum crimen valet, ut scilicet demonstret Propheta, non fuisse errore lapsos dum transgressi sunt fœdus Domini, quia satis superque in Lege edocti erant quam fidem & quam puritatem Dominus ab illis exigeret: interea tamen neglectum fuit fœdus illud quod tam aperte Dominus cum ipsis pepigerat. Sequitur,

2\. Mihi clamabunt, Deus mi, novimus te, Israël.

3\. Deseruit Israël bonum, (*vel abominatus est, repulit, vel recessit procul à bono*) hostis persequetur eum.

Quum dicit Propheta, *Ad me clamabunt*, quidam putant hic accusari Israëlitas, quod ad Deum non confugerint: & resolvunt Prophetæ verba, Ad me clamare debuerant. Aliis videtur esse exhortatio, Clament nunc ad me Israëlitæ. Sed ego simpliciter accipio verba ut sonant, quod Deus hic simulationem iterum perstringat in Israëlitis: *Clamabunt ad me, Novimus te*. Atqui in promptu erit responsio, *Israël procul à se rejecit bonum, hostis eum persequetur*. Ideo conjunxi hos duos versus simul, quia priore loco Dominus recitat quid facturi sint, vel quid jam facere cœperint Israëlitæ: secundo autem loco ostendit eos ludere operam, quia semper fovent malitiam in animis suis, & falso Dei nomen obtendunt etiam in precibus, sicuti prius dictum est. *Israël* ergo *clamavit ad me, Deus mi, novimus te*. Sic hypocritæ plenis buccis detonant nomen Dei, & magnifice affirmant se esse Dei populum: atqui

Deus

Deus deridet totam hanc jactantiam, ficuti futilis est, ac digna ludibrio. *Clamabunt* igitur *ad me.* Postea mimitice refert eorum clamores, *Deus mi, novimus te.* Quoniam ergo hypocritæ, acsi essent Deo familiares, sese obtegunt ejus umbra, & profitentur se agere sub tutela ejus: deinde simul etiam jactant notitiam veræ doctrinæ, jactant fidem & cultum Dei. Bene: resonabunt quidem isti clamores in ore eorum: sed interea res ex adverso loquitur, & coarguit ipsorum hypocrisin ac refellit. Nunc ergo tenemus quomodo cohæreant isti duo versus inter se, & in quam summam tendat Propheta. Verbum זנח significat Elongare, & procul abjicere: significat etiam interdum, ut alii exponunt, Detestari. Hic non dubito quin obliqua sit antithesis inter rejectionem boni, & persequutionem de qua mox loquitur Propheta, *Israël bonum procul à se repulit.* טוב nonnulli exponunt de ipso Deo, acsi esset generis masculini: sed non dubito quin Propheta simpliciter accuset Israëlitas, quod ab omni justitia & æquitate recesserint: imo procul repulerint quicquid fuit recti & justi. *Israël* ergo *repulit bonum, hostis eum persequetur*, inquit. Inter Persequi & Repellere est contraria antithesis: acsi diceret Propheta Israëlem sua defectione hoc esse adeptum ut hostis jam sit ipsum comprehensurus. Nulla enim melior nobis munitio est adversus omnem noxam, quam studium pietatis & justitiæ: ubi autem integritas à nobis exulat, tunc sumus expositi malis omnibus: nudati enim sumus Dei auxilio. Ergo videmus quam eleganter ista duo inter se Propheta comparet, quod Israël procul bonum rejecerit, & quod persequendus sit ab hostibus suis. Postea adjungit,

4. Ipsi regnare fecerunt, & non ex me: principatum instituerunt, & nescivi: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, propterea excidetur.

Hic duas species Propheta designat, in quibus convincat perfidiam & impiam contumaciam populi, quod scilicet quasi invito Deo novam religionem sibi fabricaverint, & novum etiam instituerint regnum. Scimus salutem illius populi fuisse quasi fundatam in Regno & Sacerdotio. Et duobus etiam illis modis testatus est Deus se esse propinquum filiis Abrahæ. Scimus ubi sita sit piorum felicitas, nempe in Christo. Christus autem ideo nobis est plenitudo beatæ vitæ, quia Rex est & Sacerdos. Ideo dixi in Regno & Sacerdotio tunc resplenduisse Dei gratiam erga populum. Jam quum Regnum, quod Deus oraculo instituerat, evertunt Israëlitæ, quum etiam corrumpunt & adulterant Sacerdotium, annon quasi data opera extinguunt Dei gratiam, & conantur in nihilum redigere quicquid erat in ipsorum salutem? Hoc ergo nunc tractat Propheta, nempe quod in Regno mutando & Sacerdotio, Israëlitæ labefactaverint totum Dei ordinem, & palam ostenderint se nolle Dei manu regi, quia nunquam ausi fuissent à regno Davidis vel minimum deflectere. Nunquam etiam ausi fuissent erigere novum & adulterinum Sacerdotium, si qua gutta timoris Dei viguisset in ipsorum animis. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quod non satis expendunt interpretes, quia quidam hoc referunt ad fœdera: quia videtur esse absurdum tam severe expostulari cum Israëlitis, quod instituerint Regem Jarobeam, quum tamen Achias Silonites Dei jussu jam pronunciasset ita fore. Sed non satis attendunt ad Prophetæ mentem: quia sicuti jam diximus, quum Deus institueret Sacerdotium, illic fulgebat imago Christi Mediatoris, cujus partes sunt intercedere apud Deum ut reconciliet eum hominibus. Deinde in Davidis persona fulgebat etiam regnum Christi. Nunc quum populus tumultuose novum Regem sibi eligit nullo Dei mandato, quum novum templum sibi fabricat & altare præter Legis præscriptum, quum etiam Sacerdotium discerpit, nonne hæc corruptela est manifesta abnegatio pietatis? Ergo in utroque patebat Israëlitas esse apostatas. Deum enim bis deseruerant, quum à domo Davidis fuissent alienati, deinde quum sibi finxissent cultum extraneum, hoc est, quem Deus Lege sua non præceperat. Quod ad primum attinet, dicit, *Regnare fecerunt, sed non ex me: Principatum instituerunt me inscio*, inquit: hoc est, sine meo consensu. Deus enim se nescire dicit quod non probat, vel de quo non consulitur. Jam siquis objiciat Deum fuisse conscium novi regni, quum etiam auctor fuerit: facilis est solutio. Scimus Deum ita operari, ut tamen non excuset hic prætextus impios, dum alio spectant, quam ut ejus consilium exequantur. Exempli gratia, Deus voluit probare patientiam servi sui Job: prædones qui rapuerunt ejus bona, an ideo fuerunt excusabiles? Minime. Nam quid erat illis propositum, nisi ditescere, & quidem cum injuria & rapinis? Quum igitur illi commodum suum venentur ex alterius dispendio, & injuste spolient hominem qui eos non læserat, ideo omni excusatione carent. Interea tamen Dominus per ipsos exequitur quod statuerat, & quod jam Satanæ permiserat. Volebat servum suum spoliari, quemadmodum dictum est: & Satan qui impulit prædones, non poterat ipse digitum movere nisi Dei permissu: imo nisi hoc illi esset mandatum. Interea Dominus nihil commune habet vel permixtum cum impiis: quoniam consilium ejus longe distat à prava eorum libidine. Sic etiam dicendum est de præsenti Prophetæ loco. Quia Deus volebat pœnam sumere de Solomone, ideo abstulit decem Tribus. Passus est quidem Solomonem regnare usque ad vitæ finem, & tenere regni gubernacula: sed Rechabeam, qui successit, perdidit decem Tribus. Hoc non factum est fortuito: Deus enim sic decreverat, imo pronunciavit ita fore: misit Achiam Silonitem, qui offerret regnum ipsi Jarobeam, qui nihil tale somniaverat. Deus ergo hoc totum gubernavit arcano suo consilio, ut decem Tribus deficerent ab obsequio Rechabeam, & Jarobeam Rex creatus occuparet majorem partem regni. Hoc, inquam, factum est cœlesti decreto: sed interea populus non existimat se Deo obsequi, quum deficit à Rechabeam: appetit enim aliquid relaxationis. ubi videt juvenem velle tyrannice quidvis exprimere, ideo eligit sibi novum Regem. Sed debebat potius omnes injurias perferre quam ut se privaret inæstimabili illo bono, cujus Deus symbolum & pignus dederat in regno Davidis. Nam, quemadmodum dictum est; David non regnabat more vulgari, sed erat Christi figura: & Deus pollicitus fuerat gratiam populo quamdiu vigeret regnum illud, acsi jam Christus habitaret in medio populi. Quum ergo populus excutit jugum Davidis, perinde est acsi respueret Christum ipsum: quia contemptus fuit Christus in figura. Videmus ergo quam indigne populus se contulerit ad Jarobeam. Neque enim seditio illa tantum levitatis signum fuit, sicuti temere sæpe populus quispiam statum suum pervertit: non fuit igitur quædam temeraria levitas, sed fuit impia abnegatio gratiæ Dei, perinde acsi Christum ipsum rejicerent. Hoc etiam modo avulsi sunt ab Ecclesiæ corpore: imo quamvis regnum Israël opibus & potentia excelleret supra regnum Juda, fuit tamen instar putridi membri, quia tota integritas à capite pendebat, à quo se absciderant decem Tribus. Nunc ergo videmus cur tam duriter expostulet Propheta, quod instituerint Israëlitæ regnum, & non à Deo. Et simul etiam soluta est quæstio illa, quomodo hic Deus

Deus à seipso non esse pronunciet, quod tamen statuerat, & quod testatus fuerat per os Prophetæ sui Achiæ Silonitæ: nempe quia, ut dictum est, Deus mandatum illud non direxit ad populum, neque populo permisit ut se subduceret ab obsequio Rechabeam. Negat igitur Deus respectu populi Regnum illud fuisse à suo decreto: & dicit factum hoc fuisse, quod populus scilicet Regem creavit se inconsulto, nempe quia populus debuit attendere quid sibi liceret, hoc est, quid Dominus ipse concederet: hoc non fecit, sed repente sequutus est cæcum suum impetum. Et hic locus dignus est observatu, quia inde colligimus fieri à Domino rem unam, & non fieri. Hodie stulti homines, & qui in Scriptura non sunt exercitati, magnas turbas nobis movent de providentia Dei: imo etiam sunt multi rabiosi canes, qui nos allatrant, quia dicimus (quod etiam Scriptura ubique docet) nihil fieri nisi Dei ordinatione & arcano consilio, & quicquid etiam geritur in hoc mundo gubernari ejus manu. Quomodo? Ergo Deus erit homicida: Ergo Deus erit fur: vel saltem ei cædes, & furta, & omnia genera scelerum imputanda erunt. Ostendunt isti homines, dum volunt videri arguti, quam stolidi sint: & interea etiam quam præposteri, imo potius furiosæ bestiæ. Nam hic Propheta ostendit rem eandem factam fuisse à Domino, & non factam fuisse, nempe diverso respectu. Deus hic diserte negat Jarobeam fuisse creatum Regem à se. Contra si quis objiciat sacram historiam, constat Jarobeam fuisse creatum Regem non populi suffragiis, sed Dei oraculo: populo enim nihil dum tale in mentem venerat, quum jubetur Achias ire ad Jarobeam. ipse quoque non aspirat ad Regnum, non impellit eum ambitio, quietus manet tanquam homo privatus, Dominus illum excitat: Volo ut regnes. Populus nihil horum novit. Postquam hoc factum est, quis negabit Jarobeam fuisse impositum solio quasi Dei manu? Hoc verum est, sed respectu populi non fuit divinitus creatus Rex. Quare? Dominus enim mandaverat Davidi & ejus posteris, ut perpetuo regnarent. Videmus ergo sic disponi, quæcunque in mundo fiunt, arcano Dei consilio, ut moderetur quicquid tentant impii, & quicquid etiam molitur Satan: & tamen maneat ipse justus, & nihil hoc ad levandam malorum culpam valeat, si dicant omnia gubernari arcano Dei consilio. Nam, quantum ad ipsos spectat, sciunt quid Dominus præcipiat Lege sua: sequantur eam regulam. ubi ab ea deflectent, non est quod excusent se obsequutos fuisse Deo. Nam spectandus est semper eorum animus. Videmus ergo qualiter Israëlitæ instituerint Regem non ex Deo, quia scilicet seditio ista eos impulit, quum tamen Lex præciperet ne quem alium in Regem eligerent, nisi qui à Deo electus esset. Ipse autem designaverat posteros Davidis, & volebat usque ad Christi adventum ipsos tenere solium regium. Jam sequitur altera exprobratio, *Quod fecerint sibi idola ex auro suo, & ex argento suo.* Hic conqueritur Deus cultum suum fuisse non modo labefactatum, sed penitus corruptum impiis superstitionibus. Illa jam erat non ferenda impietas, quod populus sibi novum Regem appetiverat: sed hic est cumulus omnium malorum, dum Israëlitæ convertunt aurum suum & argentum in idola. Dicit, *Fecerunt aurum suum & argentum idola:* hoc est, Ego destinaveram longe in alios usus aurum & argentum, quo ditati fuerant. Quum ergo liberalis fuissem erga illos, ipsi abusi sunt mea beneficentia, & ex auro & argento suo idola vel deos sibi fecerunt. Ergo hic tacite Propheta mordet cæcam populi amentiam, quod sibi ex materia corruptibili deos fecerit, quæ tamen servire debuerat. Nam quorsum dantur nobis pecuniæ à Domino, nisi in quotidianum usum? Quum ergo Dominus ad servitium destinaverit aurum & argentum, quænam ista est vecordia ut inde sibi deos conflare velint homines? Sed semper tenendum est illud caput, quod scilicet modis omnibus Israëlitæ defectionem suam prodiderint, quia neque dubitarunt Regnum labefactare quod Deus instituerat in ipsorum salutem, & totum etiam Dei cultum una cum Sacerdotio pervertere ausi sunt, inductis novis superstitionibus. Postea sequitur pœnæ denunciatio, *Ideo Israël excidetur.* Nam si objiciant Deum nimis rigidum esse, illa exceptio locum non habet, quum ita prodiderint & violaverint datam fidem, quum tam Regni quam Sacerdotii contemptu & proculcatione respuerint ejus gratiam. Videmus ergo justum illis exitium Prophetam nunc minari. Pergamus.

5. Elongavit (*vel procul rejecit: est idem verbum* זנח) vitulus tuus (*vel vitulum tuum*) Samaria, excanduit furor meus in illos: quousque non poterunt munditiem? (*vel innocentiam.*)

Prosequitur eandem sententiam Propheta: ostendit enim Israëlem sua culpa perire, nec posse alio transferre crimen, vel causam sui exitii. In verbis est aliqua ambiguitas, quæ tamen sensum non obscurat: sive enim legamus in accusandi casu *vitulum*, sive dicamus *vitulus tuus elongavit*, perinde erit. Quidam ponunt hic, Deseruit te: etiam supra vertunt, Deseruit Israël bonum: sed præferri debet verbum Rejiciendi. *Procul ergo rejecit vitulus tuus Samaria*, vel Dominus procul rejecit vitulum tuum. Si legimus in casu accusativo *vitulum tuum*, hic Propheta non modo Israëlitis, sed etiam idolo in quo sperabant, exitium denunciat. Sed probabilis est illa expositio, quod scilicet vitulus Somron vel Samariæ elongaverit populum, vel procul rejecerit. Et non dubito hunc sensum verbis subesse. Videtur enim Propheta, ut confirmet superiorem doctrinam, iterum objicere Israëlitis non alibi quærendam esse causam exitii, quam in eorum sceleribus: præsertim quia posthabito vero Deo idolum sibi accersiverint, & fabricaverint vitulum loco Dei. Fuit autem hæc nimis crassa & perversa stupiditas; quum experti essent tot miraculis immensam Dei potentiam & bonitatem, quod tamen se ad rem mortuam transtulerint. Conflarunt sibi vitulum: nonne oportuit ipsos quasi prodigioso furore agi, quum ita defecerunt à vero Deo, qui illis toties & tam mirabiliter patefactus fuerat? Dicit igitur nunc Deus, *Vitulus tuus Samaria*: hoc est, Neque fortuito casu eveniet captivitas quæ jam impendet: neque etiam licebit hoc ascribere injuriæ hostium, quod violenter in longinquas terras vos rapient: sed *vitulus tuus ipse te abstrahit.* Deus enim te in hac terra locaverat, ut tibi esset quieta hereditas usque in finem: sed vitulus tuus non passus est te hic quiescere. Erat enim terra Chanaan hereditas tua, sicuti etiam erat hereditas Domini. Postquam autem expulsus est Deus, & subrogatus vitulus in ejus locum, quo jure nunc manebis in ejus possessione? Ergo *vitulus tuus te expulit*; sicuti etiam prius occasione vituli ausus es expellere verum Deum. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Et postea dicit *excanduisse furorem suum in illos.* Hic comprehendit omnes Israëlitas, & ostendit non aliter posse fieri quin Deus extremam vindictam de ipsis sumat: quia scilicet (ut prius aliquoties vidimus) non essent dociles, nec possent flecti ulla admonitione, vel corrigi in melius. *Quousque*, inquit, *non poterunt munditiem*, vel innocentiam? Hic deplorat obstinationem

nem populi, quod nullo temporis progressu vel spatio reversus esset ad sanam mentem: deinde quod in posterum etiam nulla esset spes. *Quousque* igitur *non poterunt innocentiam*? Quum ita sit, hoc est, quum sint incompatibiles, ut vulgo loquuntur, quum omni puritate vel innocentia vacui sint, ideo jam cogor omnia extrema remedia experiri: nempe ut ipsos perdam. Hic Deus occludit os impiis, ne possint objicere immodicam severitatem, quod tam rigide ab ipso tractentur. Refutat igitur eorum calumnias, quia scilicet patienter expectaverit, & adhuc eos expectet. Videt enim ipsos obstinatos esse in sua malitia, ut nihil sperandum sit prorsus. Sequitur,

6. Quia ex Israële etiam (*sic verto*) artifex fecit eum, & non est Deus: quia in frusta (*vel fragmenta. Contritiones alii vertunt, alii Scintillas: sed clarus est sensus si ita vertatur, in fragmenta*) erit vitulus Samariæ.

Initium versus non recte exponitur, meo judicio, quia quidam conjungunt particulam הוא, hoc est, pronomen demonstrativum, acsi non esset interposita copula, quæ tamen notanda est, quia multum amplificat sententiam Prophetæ. *Etiam hic est ex Israële*, inquit. Quid autem intelligit Propheta? Nempe vitulum hunc esse ex Israële, sicuti ab initio pridem vitulum in deserto sibi fabricaverant. Sed nondum liquido tenemus Prophetæ mentem, nisi simul observetur tacita comparatio. Accusat enim Israëlitas quod primarii fuerint auctores hujus superstitionis, utpote qui non aliunde fuerunt decepti: hoc est, non mutuati fuerunt hanc corruptelam à Gentibus, ut fieri interdum solet; sed fuit intrinsecum figmentum, ut loquuntur. *Ex Israële est*, inquit: hoc est, Jam iterum vos deprehendo architectos impiæ superstitionis. Patres vestri quum sibi vitulum in deserto conflarunt, an poterant objicere (quemadmodum fit) se aliena fide fuisse inductos? An dicent sibi datum fuisse offendiculum à Gentibus, & fuisse quasi irretitos, quemadmodum sæpe contingit ut alii alios trahant in errorem? Minime. Ergo sicuti patres vestri, quum nemo illos ad superstitionem impelleret, proprio motu, & quasi diabolico instinctu ipsi sibi fuerunt auctores novæ superstitionis: ita hic vitulus iterum est ex Israële: hoc est, non potestis alio referre ejus originem, non potestis transferre culpam in gentes alias: intus, intus hoc malum natum est, inquit. Jam tenemus consilium Prophetæ, quod scilicet hæc superstitio non fit adventitia, sed quod Israël, quum nemo esset malus suasor, sponte sibi excogitaverit hanc corruptelam, qua deficeret à vero & puro Dei cultu. Verum quidem est, in Ægypto adoratos fuisse boves & vitulos: idem etiam poterit dici de reliquis gentibus: sed hæc æmulatio non impulit Israëlem. Quid igitur? Certe negari non potest quin seipsos ad impiam hanc Dei abnegationem stimulaverint. Quemadmodum si hodie quis Papistis objiciat, ab ipsis natam esse illam superstitionum colluviem, qua apud eos corruptus est totus Dei cultus, hoc vere dicetur: si excipiant se mutuatos esse ex Gentibus multos ritus, hoc etiam verum est: sed interea an Gentium imitatio traxit eos ad ista diabolica inventa? Minime: sed propria libido ipsos impulit, quia non contenti simplici Dei verbo, finxerunt sibi cultus extraneos & degeneres: postea quisque voluit etiam aliquid proprium addere: sic factum est, ut demersi fuerint in hanc profundissimam abyssum. Unde igitur Papistis tot patroni, quibus freti contemnunt Christum Mediatorem? nempe ipsi sibi excogitarunt. Unde etiam tot diabolicæ ceremoniæ, quibus pervertunt cultum Dei? nempe eas sibi fabricarunt. Nunc ergo videmus quam gravis sit ista expostulatio, quum dicit hunc etiam vitulum esse ex Israële. Non est igitur quod dicatis vos fuisse malis exemplis deceptos, sicuti qui permixti sunt profanis gentibus contrahunt eorum vitia, & contagio serpit facile inter homines, quia natura propensi sunt omnes ad vitium: non est cur mihi quisquam hoc objiciat, inquit Dominus. Quare? Nam vitulus quem fabricarunt sibi patres vestri in deserto, fuit ex Israële, & hic etiam vitulus est ex Israële: hoc est, non obtrusus vobis fuit ab aliis, sed Jarobeam Rex vester eum vobis fabricavit, & vos cum plausu facile excepistis. *Artifex*, inquit, *fecit illum, & non est Deus*. Hic deridet stuporem populi Propheta: & sunt complures alii loci similes, qui passim occurrunt, præsertim in Prophetis, ubi Deus exprobrat hanc amentiam, quod ita se projiciunt ad cultus tam insulsos. Nam quid magis alienum ratione est, quam hominem se prostituere coram ligneo trunco, vel coram lapide, ut inde salutem expetat? Increduli quidem fucos suos inducunt, nempe se quærere Deum in cœlo: quoniam autem idola & imagines, Dei sunt figuræ, ideo illuc accedere: sed interim apparet quid ipsi faciant. Colores igitur illi sunt prorsus evanidi, quia stupor ipsorum palam deprehenditur, quum ita genua flectunt coram lapide vel ligno. Propheta ergo hic invehitur in illum brutum stuporem: quod homo fecerit. An hominis est mortalis Deum facere? Tribuitis certe vitulo divinitatem: an hoc est in manu artificis? Homo sibi vitam non contulit, & non potest momento tueri quam vitam adeptus est precario: quomodo igitur ex trunco vel lapide faceret Deum? quænam est ista dementia? Postea addit, *Non est Deus, quia in fragmenta erit vitulus Samariæ*. Ab eventu hic ostendit Propheta quam nulla sit potentia, vel quam nullum sit numen in vitulo illo, quia scilicet *redigetur in fragmenta*. Eventus ergo tandem demonstrabit quam stulte desipuerint Israëlitæ, qui sibi fabricaverint vitulum, ut esset quasi symbolum præsentiæ Dei. Nunc videmus quid velit Propheta. Exaggerat enim crimen Israëlis, quod non fuerint aliunde allecti, ut desciscerent à puro & genuino Dei cultu, sed sibi ipsi fuerint impostores. Hæc summa est. Sequitur,

7. Quia ventum ferent, (*certe ferunt ventum, inquit, primo loco*) & turbinem metent: non est ei culmus, germen non producet farinam: (*non faciet, ad verbum*) si forte produxerit, extranei vorabunt eam.

Hic Propheta alia figura ostendit quam inutiliter Israëlitæ sese exerceant in cultu perverso: deinde quam inutiliter etiam excusent suas superstitiones. Et ista objurgatio valde necessaria fuit, sicuti etiam hodie est. Videmus enim ut hypocritæ etiam centies convicti, non tamen desinant aliquid obstrepere. Denique non sustinent vinci: etiamsi conscientia ipsos coarguat, semper tamen audent virulentiam suam contra Deum evomere. Audent etiam inanes prætextus afferre: ideo dicit Propheta quod ventum seminaverint, & metent turbinem. Concinna est metaphora, quod scilicet relaturi sint messem similem sationi. Projicitur semen in terram, deinde colligitur messis. dicit, *Seminarunt ventum*, ergo *turbinem colligent*, vel tempestatem. Seminare ventum, nihil aliud est quam obtendere speciem aliquam, ita ut oculos simplicium perstringant, qui astu & verborum fuco tegunt suam impietatem. Si quis ergo

ergo manum jactet, videbitur semen projicere in terram, sed tamen seminat ventum. Sic etiam hypocritæ habent suas pompas, & ita se componunt, ut videantur esse prorsus similes piis Dei cultoribus. Videmus ergo quorsum pertineat hæc metaphora Prophetæ, quum dicit eos seminare ventum: nempe quia etiamsi nihil differant à veris Dei cultoribus quoad externum aspectum, tamen nihil seminent præter ventum: quia scilicet quum tunc Israëlitæ offerrent sua sacrificia in Templo, non dubium est quin composuerint se ad Legis regulam, sed interim defecerant à Dei obedientia. Nulla erat fides in ipsorum actionibus. Erat ergo ventus: hoc est, erat ventosa quædam & inanis ostentatio apud ipsos, etiamsi externus aspectus nihil differret à vero & legitimo Dei cultu. Serent igitur ventum, & metent turbinem. Sed non possemus hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, quando nobis satis aperta est regula veri tui & legitimi cultus, deinde non desinis etiam nos hortari ut perseveremus quo nos invitas, & stemus etiam in puro & simplici cultu illo, quem semel probasti: da, inquam, ut vero fidei obsequio tibi respondeamus: & quamvis nunc videamus totum mundum huc & illuc ferri, & omnia esse plena horrendis exemplis apostasiæ, & ubique grassari tantam insaniam, ut homines quotidie magis ac magis obdurescant: da, inquam, ut muniti invicta fide contra tot istas tentationes perstemus in vera pietate, neque unquam deflectamus à præscripto verbi tui, donec tandem colligamur ad Christum Regem nostrum, sub quo capite pollicitus es nos semper fore incolumes: & perveniamus ad beatam illam vitam quæ nobis reposita est in cœlo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SECUNDA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

Ultima lectione non potuimus absolvere quod dicebat Propheta septimo versu, nempe quicquid ipsi Israëlitæ conceperint, fallax & irritum fore: quia scilicet de nihilo sibi multas salutes fingebant. Nam prius damnaverat vagos & perversos eorum circuitus, quod nunc in Ægyptum, nunc in Assyriam confugerent quærendi auxilii causa: idque posthabito vel etiam neglecto Deo. Jam ergo dicit fructum collecturos qui sationi respondeat: *Seminarunt ventum, metent turbinem*, inquit. Hac autem figura significat frustra eos confidere, quia scilicet consilia eorum frivola sint. Postea addit nullum fore culmum. Prosequitur suam similitudinem, *Et germen non faciet farinam: si forte fecerit, alieni vorabunt.* Summa est, Israëlitæ in suis consiliis aberrant, & nihil habent solidum, perinde acsi quis ventum sereret. Sequetur ergo messis turbinis, quia semen eorum non assurget, non nascetur inde seges quæ farinam reddat: quod si ad frugem perveniant eorum consilia, hoc est, si ipsi adepti fuerint aliquem effectum, tamen alieni vorabunt: hoc est, Dominus tandem efficiet ut hostes eorum dispergant quicquid putabunt se adeptos esse. Jam sequitur,

8. Voratus est Israël, nunc erunt inter Gentes quasi vas in quo non est oblectatio. *(hoc est, vas rejectitium, vel contemptibile.)*

Utitur eodem verbo quo prius, ubi loquebatur de farina. Dicit autem non modo annonam Israëlis absorbendam esse, sed populum ipsum: & exprobrat Israëlitis suas miserias, ut tandem agnoscant Deum sibi adversum esse. Nam huc tendit Propheta, ut eos afficiat malorum suorum sensu, quo se tandem humilient, & supplices discant veniam precari. Hæc enim magna est prudentia, ubi eo usque proficimus in Dei ferulis, ut peccata nostra veniant nobis ante oculos. Dicit ergo *Israëlem voratum esse, & similem vasi rejectitio, etiam inter Gentes*, quum tamen populus ille excelleret supra reliquum mundum, sicuti Dominus eum sibi delegerat. Quum ergo esset peculiaris Dei populus, erat reliquis gentibus superior. Deinde in hunc finem erat segregatus, nequid illi esset cum Gentibus commune. Dicit autem nunc populum esse dispersum, & ubique contemni ac rejici. Hoc fieri non potuit, nisi quia Deus præsidium suum abstulerat. Videmus ergo hoc unum spectasse Prophetam, ut Israëlitæ manum Dei sibi infestam esse sentirent. Nunc sequitur,

9. Quia ipsi ascenderunt in Assyriam, onager *(asinus sylvestris)* solitarius: *(aliqui tamen generaliter accipiunt pro quavis fera: sylvestris ergo asinus solitarius)* Ephraim conduxit amores. *(vel amatores conduxerunt: est quidem verbum pluralis numeri* התנו, *sed quia Ephraim est collectivum nomen, ideo nihil est absurdi. Sequitur)*

10. Quamvis conducant *(vel conduxerint)* inter Gentes, nunc congregabo eos, & dolebunt *(vel incipient)* paululum ab onere Regis, Principum. *(hoc est, Regis & Principum, subaudienda enim est copula inter nomen* מלכ & שרים.*)*

Hic Propheta rursus deridet quicquid populus susceperat laboris, ut se à pœnis eximeret. Nam hypocritæ etiamsi non ausint palam & ex professo cum Deo bellare, tamen quærunt vana effugia, quibus eum eludant. Sic Israëlitæ non cessabant satagere, ut effugerent judicium Dei. Et hanc stultitiam, vel potius vesaniam Propheta deridet: *Ipsi*, inquit, *ascenderunt in Assyriam quasi onager solitarius: Ephraim conduxit amatores.* Priore membro brutam populi feritatem oblique accusat, acsi diceret similem esse sylvestribus belluis, quæ cicurari nullo modo possunt. Et hac eadem similitudine utitur Jeremias,
Jer 14. vers. 9. dum conqueritur indomita sua libidine populum abripi, perinde acsi onager hausto vento sese pro more suo in præcipitem cursum projiceret. Forte etiam oblique perstringit populi incredulitatem, quod contempserit Dei tutelam. Neque enim populus debuit ita in Assyriam properare, acsi nudatus esset omni auxilio: sciebat enim se protegi Dei manu. Propheta autem hic exprobrat quod pro nihilo duxerint illud auxilium, quod Dominus pollicitus fuerat, & quod reipsa paratus erat præstare, nisi sponte Israëlitæ alio se contulissent. *Ephraim ergo tanquam asinus sylvestris ascenderunt in Assyriam*, inquit: non sentit se fore tutum & salvum, modo delitcat sub umbra manus Dei sui: sed perinde acsi Deus nihil posset,

posset, conferunt se ad Assyrios: hæc est ingratitudo. Deinde rursus illam similitudinem usurpat quam prius vidimus, quod scilicet populus Israël scelerate & turpiter à fide conjugii deficeret, quod Deus cum ipso pepigerat. Scimus enim Deum fuisse loco mariti, & fidem dedisse Israëlitis. Jam quum alio se transferrent, similes erant mulieribus impuris, quæ se adulteris prostituunt, & deserunt maritos suos. Iterum ergo Propheta objurgat Israëlitas, quod fidem Deo suo datam violaverint, & similes sint mulieribus adulteris. Quanquam ultra progreditur, quod scilicet mercede conducant adulteros. Solent impuræ mulieres illecebris lucri trahi: nam adulteri dum volunt mulierem aliquam corrumpere, offerunt dona, offerunt pecuniam. Dicit hunc morem fuisse inversum, quemadmodum alibi idem exprimitur: Solent, inquit Propheta Ezechiel, mulieres ideo corrumpi, quoniam proponitur aliquod lucrum vel aliquis quæstus: tu autem consumis substantiam tuam, & non te elocas, sed potius scortatores conducis. Idem etiam nunc, licet brevius, Propheta attingit: *Ephraim conduxit sibi amatores mercede*, inquit. Jam sequitur, *Etiamsi conduxerint in Gentibus, nunc colligam eos*. Varie exponi potest hic locus. Hæc expositio communiter recepta est, quod Deus Gentes mercede conductas colliget adversus Israëlem: sed potius refero ad populum ipsum. Duplex autem potest afferri sensus, Quod non impedient magnæ copiæ, quas sibi undique accersiverit populus, quin eum absumat. nam verbum קבץ, quod vertunt Colligere, sæpe apud Hebræos tantundem valet ac strage conjicere in acervum, sicuti Gallice dicimus, *Trousser*. Atque ita optime conveniet sententia, Quamvis longe lateque extendant copias undique contrahendo, ipsos alio modo collectum iri: quia in acervum redigentur. Secundus sensus erit, Quod ubi Israël fuerit distractus ad Gentes, Dominus ipsum colliget: acsi diceret, Israël fervet suis vesanis cupiditatibus, & cursitat huc & illuc ad Gentes: hic fervor nihil aliud est quam dissipatio, perinde acsi unitatem, qua constat ejus salus, vellet quasi data opera dissipare: sed ego invitum tamen colligam: hoc est, retinebo ad tempus. Postea sequitur, *Dolebunt pauxillum ab onere Regis & Principum*. Verbum quo utitur Propheta bifariam interpretes exponunt יחלו, quidam deducunt à verbo חל, quidam à חלל, quod significat Incipere. Vertunt igitur, Incipient ab onere Regis & Principum: hoc est, incipient onerari à Rege & Principibus. Alii, Dolebunt pauxillum ab onere Regis & Principum, quia scilicet erunt tributarii antequam hostes eos in exilium trahant: hic erit dolor ille modicus. Si prior interpretatio ex duabus quas attuli placeat, hic erit comparatio inter ferulas quibus leviter populum illum inter principia Deus castigavit, & ultimam vindictam, quam sumere demum coactus est: acsi diceret, quod se gravari tributis queruntur, nihil esse, vel saltem non ita molestum præut futurus est dirus ille mœror quem secum afferet extrema clades. Sed non displicet membrum hoc contexi cum illa quam breviter exposui mitigatione: nempe quum populus ultro se distraheret, fuisse tamen retentum præter animi sententiam, ita ut non statim perierit, quemadmodum ruebat in suam perniciem, nisi posuisset Deus illud obstaculum. Ita conjunctim legendi erunt duo isti versus, *Ipsi ascenderunt in Assyriam, quasi sylvestris asinus*: hoc est, produnt indocile ferumque suum ingenium, dum ita effrenes rapiuntur. Deinde faciunt mihi gravem injuriam, quod perinde acsi orbati essent meo auxilio, confugiunt ad profanas gentes, & nihili æstimant virtutem meam, quæ præsto illis futura erat si vellent à me pendere, & deponere in manu mea salutem suam. Postea exprobrat perfidiam, quod sint similes impuris mulieribus, quæ maritos suos relinquunt, ut se ad impudicitiam projiciant. Jam sequitur, *Quamvis hoc faciant*: hoc est, quamvis spreto auxilio meo, salutem quærant apud gentes profanas: deinde quamvis me aspernentur, & malint adulteris se subjicere quam servare mihi fidem conjugii, *Tamen ego ipsos colligam*, ubi se ita disperserint. Dominus autem hic amplificat crimen populi, quia non statim de ejus ingratitudine & malitia pœnas sumpsit, sed distulit ad tempus; & mansuetudine sua voluit ad resipiscentiam adducere, nisi fuisset dementia prorsus insanabilis. *Quamvis* ergo *ita conducant in Gentibus, tamen colligam eos*, hoc est, retinebo ipsos. Et quorsum? nempe ut parum doleant; hoc est, ut non pereant in totum, sicuti præcipites ruunt in ultimam cladem: videntur enim consulto appetere ultimum exitium, dum ita cupide & ardenter feruntur ad profanas gentes. Est enim hæc miserrima corporis laceratio, quæ non potest nisi exitialis esse. tamen *dolebunt paululum*: hoc est, efficiam ut sensim possint ad me reverti, nempe temperato dolore. Et hinc melius perspicimus cur dixerit Propheta hunc dolorem fore exiguum, qui erit ab onere Principum & Regis: quia Israëlitis propositum erat statim ad bellum concitare Assyrios. Hoc vero cessisset illis in perniciem, quemadmodum tandem factum est: sed Dominus suspendit vindictam suam, & interea dolorem mitigavit, quia facti sunt tributarii: coactus est Rex cum suis consiliariis exigere magna tributa. Doluit ergo populus, sed doluit moderate, ut posset secum reputare peccata sua, deinde redire ad Dominum. sed hoc factum est sine profectu. Ergo eo minus excusabilis fuit populi obstinatio. Jam tenemus quid velit Propheta. Sequitur nunc,

Eze. 16. vers. 31.

11. Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, erunt ei altaria ad peccandum.

Hic Propheta rursus in idololatriam populi invehitur, quæ tamen tunc habita fuit optima religio. Obduruerant enim Israëlitæ in suis superstitionibus, ut dictum est: jam pridem à puro & legitimo cultu Dei defecerant. Scimus autem ubi error semel invaluit, ipsa vetustate contrahere duritiem: occalluerant igitur Israëlitæ ad perversos suos & fictitios cultus. Putabant se optime mereri quoties sacrificabant, quum tamen magis ac magis in se provocarent hoc modo iram Dei. Quia autem sic occalluerant, ideo Propheta dicit *eos multiplicavisse sibi altaria ad peccandum, & illis altaria fore in peccatum*. Hoc, quemadmodum jam dixi, persuadere illis difficillimum fuit, altaria scilicet esse ad peccandum; & quo magis attenti erant ad colendum Deum, eo gravius peccare. Videmus quomodo hodie Papistæ superbiant in suis abominationibus. certum est nihil ipsos tentare quod non sit maledictum coram Deo: nam prorsus illic regnant omne genus spurcitiæ, & nulla est amplius sinceritas. Non desinunt igitur, quasi ex professo Deum offendere: sed interea hæc est illis summa sanctitas, multiplicare altaria. Idem etiam error grassatus fuit tempore Prophetæ. Hæc ratio est, cur dicat *multiplicata fuisse altaria ad peccandum*. Hodie quis persuadeat Papistis, quotquot extruunt sacella, totidem esse scelera quæ iram D[illegible] provocent? Nam debebant fideles contenti esse [illegible] altari uno, (neque enim hodie opus est altari [illegible] bebant contenti esse communi me[illegible] altaria sibi absque modo & sine ex[illegible] ficent. Jam putant Deum sibi tot [illegible] ctum esse, quotquot sunt sacella in Papatu: putant totidem esse Dei carceres, & teneri illic Deum inclusum. Jam si quis dicat illic totidem esse diabolos, scimus quam furiose exardeant illi. Non igitur supervacua est ista repetitio, quum Propheta dicit, *Multiplicata esse altaria ad peccandum: altaria* igitur *erunt in peccatum*. Nam secundo membro loquitur de

pœna

pœna quam Dominus infliget superstitiosis hominibus. Priore membro ostendit bonas eorum intentiones frivolas esse, & eos magnopere falli, dum sibi pro libidine confingunt multiplices cultus. Hoc igitur unum est. Deinde sequitur, Ergo *altaria erunt illis in peccatum:* quia nolunt sponte resipiscere, & non possunt amplecti sanas admonitiones, ideo reipsa tandem ostendet Deus quanti æstimaverit ipsorum intentiones, ut loquuntur, quia jam instat horribilis vindicta, quæ testetur ipsos nihil aliud fecisse, quam quod peccata sua cum altaribus auxerunt. Postea sequitur,

12. Scripsi ei pretiosa Legis meæ, sicuti alienum reputata sunt. (*quasi aliquid extraneum reputatum fuit.*)

Hic Propheta ostendit breviter, unde censeri debeat cultus Dei: & ita ansam voluit præcidere omnibus commentis, quibus solent homines seipsos fallere, & facere etiam fucum, si quando coarguuntur. Nam opponit Legem Dei, & regulam quæ illic præscripta est, omnibus hominum figmentis. Putant homines iniquum esse Deum, nisi quicquid imaginantur, ipse tanquam probum & legitimum accipiat. Atqui
1 Sam 15. vers. 22. Deus præfert obedientiam omnibus sacrificiis, ut alibi dixit. Pronunciat igitur nunc Propheta omnes superstitiones, quæ tunc regnabant in populo Israëlitico, damnatas esse coram Deo, quia scilicet non obediant Legi, sed habeant cultus degeneres & perversos, quos ipsi sibi fabricarunt. Videmus ergo qualis sit contextus Prophetæ. Nam dixerat proximo versu, populum multiplicasse sibi altaria in peccatum: quia, ut jam dixi, tanta erat obstinatio, ut populus nullo modo ferret hoc dici; ideo addit in persona Dei ipsius Legem fuisse datam, & ipsos ab ea defecisse. Videmus ergo non esse multis verbis litigandum cum superstitiosis, dum audacter cultus varios excogitant, & quidem alienos à mandato Dei. Nam præcise urgendi sunt uno verbo, Deo pluris esse obedientiam quam sacrificia: deinde certam esse regulam quæ continetur in Lege; & Deum non tantum velle coli, sed tradere rationem, à qua discedere fas non est. Quum ergo nota sit Dei voluntas & perspicua, jam quid disputamus ubi homines claudunt oculos, & sponte se convertunt alio, & non dignantur Deo morem gerere? *Scripsi* ergo, inquit Dominus. Et quo plus ponderis habeat sententia, inducit ipsum Deum loquentem. Satis quidem fuisset sic dicere, Deus vobis Legem tradidit: cur ex ea non sapitis potius, quam ex proprio carnis sensu? cur vultis ita licentiose vagari, acsi nullum frenum vobis impositum esset? Cæterum, magis emphatica est ista locutio, quum dicit Deus ipse, *Ego Legem scripseram, sed reputarunt esse quasi aliquid alienum,* hoc est, acsi nihil ad se pertineret. Dicit autem *se scripsisse Israëli.* Non simpliciter ponit Scribendi verbum, sed dicit thesaurum hunc fuisse depositum in populo Israëlitico. Et eo deterior fuit populus, quod non agnovit tantum honoris sibi fuisse delatum. nam erat peculiaris hæc ejus hereditas. *Scripsi* ergo *Legem*, & scripsi non promiscue omnibus, sed scripsi electo populo, inquit: jam *reputarunt eam quasi aliquid extraneum.* Nam utroque modo verti potest verbum. Addit *magnalia*, vel *pretiosa*, vel *honorabilia*. Si dixisset, Scripsi illis Legem meam: certe dignus est hic Legislator cui omnes summa cum reverentia se subjiciant, & ad cujus arbitrium forment totam suam vitam: sed Dominus hic Legem suam extollit splendido elogio, idque facit adversus hominum malitiam qui ejus dignitatem & præstantiam obscurant: *Ego scripsi*, inquit, *magnalia Legis meæ.* Utcunque Legem meam despiciant, tamen illic ego complexus sum sapientiam quæ admirabilis esse toti mundo debuerat: illic protuli arcana cœlestis sapientiæ. Quum ergo ita sit, jam quæ excusatio restat Israëlitis, quod Legem meam contempserint? Dicit *Reputasse quasi aliquid extraneum*, quum tamen essent educati sub illa doctrina, & à prima infantia Dominus ipsos ad se vocaret. Quum ergo deberent agnoscere Legem Dei instar signi sub quo Dominus eos continebat, hic exprobrat quod reputaverint tanquam aliquid extraneum. Jam sequitur,

13. Sacrificia holocaustorum meorum immolant carnem, & comedunt: Jehova gratum non habebit, nunc recordabitur iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum, ipsi in Ægyptum revertentur.

Hic putant interpretes rideri Israëlitas, quod suis ceremoniis confiderent, & probrose vocari sacrificia Carnem. Sed videndum est annon aliquid magis reconditum contineant Prophetæ verba. Nam nomen הבהב, quidam bene exponunt, meo judicio, pro sacrificiis vel exustis, vel assis positum, ut sit nomen quadratum. Alii deducunt hoc nomen ab יהב, quod Dare significat: ideo vertunt, Sacrificia donorum meorum. & hæc opinio magis recepta est. Ego existimo Prophetam hic non tantum objicere Israëlitis quod frustra spem in suis ceremoniis constituant, quæ erant perversæ & vitiosæ, sed aliquid etiam crassius adducere, & in quo poterat coargui, imo ridicula esse ipsorum stultitia, etiam apud profanos homines vel pueros. Si simpliciter legamus, Sacrificia donorum meorum quæ mihi offerre debuerant: frigidior erit sensus. Si autem legamus, *Sacrificia holocaustorum immolant carnem:* sensus erit, Adeo palpabilis est ipsorum contemptus, ut possint etiam à pueris ipsis damnari. Quare? Nam pro holocaustis offerunt carnem mihi: hoc est, metuunt nequid pereat ex sacrificiis; & ubi holocausta offerre debebant, hoc est, exurere carnes, volunt sibi integras servare, ut ventrem suum farciant. Ergo pompam ostentant in sacrificiis, & interea apparet palpabile ludibrium, quod convertant holocausta in pacifica, ut scilicet carnes ipsis integræ ad vescendum maneant. Et certe non dubium est hoc vitium semper regnasse inter hypocritas, ut conjungerent cum superstitionibus quæstum. Utcunque ergo idololatræ ostentent se totos esse Deo addictos, tamen respiciunt nequid pereat. Videtur ergo hoc vitium nunc perstringere Propheta. interim tamen fateor objurgari Israëlitas, quod putarent placari Deum sacrificiis quæ per se nullius erant momenti: quemadmodum similem sententiam prius habuimus. sed utrumque simul conjungo, quod scil. frivola absque pietate immolent Deo sacrificia: deinde quod pro holocaustis carnes offerant, atque ita seipsos pascant, & non magnopere curent Dei cultum. *Holocaustorum* ergo, vel exustorum meorum, *sacrificia offerunt:* & quid? *carnem.* Neque enim videtur frustra posuisse nomen Carnis. Alii dicunt contemptim hic vocari omnes hostias, carnem: sicuti prius dictum fuit, Adducent pecudes. Sed potius videtur subesse antithesis inter Exusta & Carnem, quia scilicet populus Israël voluerit cutem suam curare, & habere pingue convivium, quum Dominus postularet offerri sibi holocausta. Postea addit, *& comedunt.* Comedendi verbo confirmat quod jam dixi, nempe hic perstringi vitium illud in Israëlitis, quod tantum intenti essent saginæ, & tantum inani prætextu obtenderent Dei nomen, interea vero vellent seipsos bene pascere. Sicuti hodie Papistæ, dum celebrant festos dies, illic sibi indulgent, & pu-

& putant quo largius bibunt & epulantur, eo magis sibi obstrictum esse Deum. hic est eorum zelus, comedunt carnem, & interea putant se offerre Deo sacrificia. Offerant igitur ventrem suum Deo, ubi ita bene refertus est: istæ sunt oblationes Papistarum. Sic etiam nunc Propheta, *Comedunt carnes*, inquit, *quæ debebant exuri*. Dicit, *Jehova non habebit gratum*. Hic rursus breviter pronunciat, dum fucum ita faciunt hypocritæ, falli ipsos, & sensuros tandem quam futiliter mentiti sint Deo & hominibus. Deus non habebit gratum. Hic repudiat eorum sacrificia Dei nomine, quia quicquid ipsi sibi promittant, satis est quod à seipsis fabricaverint illos cultus, Deus autem nunquam verbum de illis præceperit. Postea sequitur, *Recordabitur nunc iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum*. Denunciat Propheta futuram pœnam, ne sibi placeant idololatræ si non statim exardet contra eos Dei furor: nam illis commune est abuti Dei patientia. Anticipat igitur nunc Hoseas, dicens, etiamsi Deus ad tempus conniveat, tamen non esse cur Israël putet se immunem fore à pœna: *Deus tandem recordabitur*, inquit, *iniquitatis eorum*. Utitur usitata loquendi forma quæ passim occurrit in Scripturis. Deus recordari dicitur, ubi reipsa, & quasi exerta manu ostendit se vindicem. Nunc ergo vobis parcit Dominus, sed paulo post ostendet quantopere abominatus sit hæc vestra impura sacrificia. *Recordabitur* ergo *iniquitatis*. Recordationem sequitur visitatio, perinde ac causam effectus, &c. Dicit, *Ipsi confugient in Ægyptum*. Non dubito quin Propheta hic significet vana fore quæcunque effugia captent Israëlitæ, acsi permitteret illis Deus in Ægyptum confugere: sed hoc dicit fore illis infructuosum. Ite, fugite in Ægyptum, sed cursus vester erit inutilis. Hoc autem diserte expressit Propheta, ut sciret populus sibi cum Deo esse negotium, cui nihil defensionis opponere licet: ideoque non amplius sese stultis imaginationibus deciperet. Etsi autem tanta obstinatione excæcatus fuit populus, ut nihil profecerit ista admonitio, tamen magis redditus fuit inexcusabilis. Jam sequitur,

14. Et oblitus est Israël factoris sui, & ædificavit altaria: Juda autem multiplicavit urbes munitas: ego vero ignem emittam (*& emittam ignem, ad verbum*) in urbes ejus, & comedet (*qui comedet, aut vorabit*) palatia ejus.

Hic concludit Propheta superiores sententias. Est quidem probabile variis temporibus fuisse concionatum: sed, quemadmodum alibi diximus, hic collecta sunt capita sermonum quos Propheta habuit, ita ut liceat cognoscere quale fuerit doctrinæ genus. Disseruit ergo quotidie de idololatria, de superstitionibus, & aliis corruptelis quæ tunc regnabant in populo: sæpius repetivit easdem minas, sed postea in certa capita collegit quæcunque dixerat. Hæc igitur clausula est superioris doctrinæ, quod scilicet *Israël oblitus sit factoris sui*, dum sibi *fabricavit templa*. Dicit oblitum esse factoris, templa extruendo: nempe quia non sequutus est quod Lex mandabat. Ergo videmus Deum in verbo suo velle cognosci. Israël potuit excipere sibi nihil tale fuisse in animo, quum templa extruxit in Dan & Bethel: volebat enim illis templis renovari Dei memoriam. Sed Propheta hic ostendit, non aliter vere cognosci Deum, & homines non aliter vere ejus reminisci, nisi dum ex præscripto Legis eum colunt, dum se totos subjiciunt ejus verbo, dum nihil suscipiunt vel tentant nisi quod ille præcepit. Quod ergo superstitiosi homines pro memoria dicunt, hic Propheta aperte testatur esse oblivionem: quemadmodum hodie quum Papistis objicimus sua idola, hæc est eorum excusatio, In pictura & statuis Dei imaginem sibi proponi: ita fieri ut imagines sint libri idiotarum. sic loquuntur. Sed quid Propheta hic respondet? *Oblitus est Israël factoris sui*. In Bethel erat altare, illic Israëlitæ solebant offerre hostias, vocabant cultum Dei: sed Propheta ostendit talem cultum maledictum esse coram Deo, & non alio spectare nisi ut prorsus obliteret sacrum Dei nomen ex hominum animis, ut tota religio pereat. Insignis est igitur hic locus, quum dicit Propheta, *Populum oblitum fuisse Dei factoris sui, quum sibi templa extruxit*. Nam quid fuit in templis tam vitiosum, ut tollerent Dei memoriam è mundo? nempe quia Deus volebat unum esse templum & altare. Si quæratur ratio, poterit quidem aliqua afferri, sed oportuit populum acquiescere in Dei imperio. Etiamsi Deus non ostendat cur hoc vel illud præcipiat, sufficiat obediendum esse ejus verbo. Nunc ergo quum Israël extrueret sibi diversa templa, discessit à Deo, nempe quia non sequutus est Legis regulam, quia non se continuit sub mandato cælesti. Hæc igitur fuit Dei oblivio. Jam tenemus consilium Prophetæ. Quum ergo solerent gloriari in suis templis, & quia illic erant magnificæ pompæ, quum superbe sibi in suis superstitionibus placerent, dicit Propheta oblitos fuisse Creatoris, hac tantum causa quod non se continuerant sub Lege ejus. & dicit oblitos esse Dei factoris sui. Hic per nomen *factoris* non significat Propheta Deum esse mundi opificem, & creatos fuisse ab ipso homines: sed refert hoc ad statum populi. Peculiaris enim fuerat Dei gratia erga hunc populum, ut satis scimus: non tantum eos condiderat, ut essent pars generis humani, sed formaverat eos sibi in populum. Quum ergo Deus ita eos sibi vellet esse addictos, Propheta hic eorum crimen auget atque exaggerat, quod non obediverint verbo ejus, sed sequuti sint sua figmenta & pravas imaginationes.

Da omnipotens Deus, quum toties jam in nos iram tuam provocaverimus, tu autem vel paterna indulgentia nos sustinueris, vel saltem ita leniter castigaveris, ut parceres: da, inquam, ne obdurescamus in malitia nostra, sed resipiscamus tempestive, & non distrahamur post figmenta carnis nostræ, neque effugia captemus, sed recta offeramus nos in conspectum tuum, & quidem suppliciter, cum scelerum nostrorum pura & ingenua confessione, ut nos recipias in gratiam, & reconciliatus benedictiones tuas magis ac magis erga nos prosequaris, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA TERTIA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

Restat nobis ex capite octavo secunda pars ultimi versus, ubi Propheta Tribum Juda accusat quod *Multiplicet sibi urbes munitas*: non quod per se hoc coram Deo sit damnabile, sed quia videbat Propheta transferri in illas urbes populi fiduciam, quemadmodum semper fieri solet. Rarum enim exemplum est, ubi populus quispiam bene munitus est, ut non implicitus sit perversa aliqua confidentia. Jam quia hoc vitium satis notum erat in Tribu Juda, non abs re hic Propheta conqueritur quod spem suam reponant in urbibus munitis, atque ita eripiant Deo justam laudem. Et postea denunciat pœnam, *Emittam ignem in urbes ejus, qui comedat palatia ejus*. Summa est, ubi homines ita animum suum à Deo avertunt & recumbunt in res caducas, exitum fore tandem exitialem, quia Dominus frustrabitur spes eorum, à quibus ita fraudatur suo honore. Hæc igitur summa est. Jam sequitur cap. 9.

CAPUT IX.

Ne læteris, Israël, super exultatione sicuti populi, quia scortata es à Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

Nescitur quo tempore hanc concionem habuerit Propheta: sed debet hoc nobis sufficere, quod invehitur in obstinatam populi malitiam, quia non poterat ullo modo ad resipiscentiam flecti, quum tamen manifesta esset defectio ejus. Jam denunciat Deum ita esse iratum, ut nihil sperandum sit prosperi. Et ista admonitio diligenter notanda est. Videmus enim hypocritas, quantisper parcit illis Deus vel indulget, arripere occasionem securitatis: putant sibi esse certam pacem cum Deo, ubi sustinet eos ad breve tempus: denique, nisi appareat gladius exertus, nunquam sibi metuunt. Quum igitur tam secure homines indormiant suis vitiis, præsertim ubi Dominus tolerantia & mansuetudine sua eos invitat, ideo Propheta hic denunciat Israëlitis, non esse cur rebus prosperis gaudeant, vel sibi placeant hoc prætextu, quod Dominus non protinus sumit de ipsis vindictam. Nam dicit, etiamsi omnes populi qui sub cœlo sunt, bene habeant, Israëlem fore miserum, quia scortatus est à Deo suo. Nunc tenemus sensum Prophetæ. *Israël*, inquit, *ne læteris super exultationes sicut populi*: hoc est, quicquid tibi prosperi contingat, etiamsi videtur tibi Deus propitius esse, quoniam non te affligit, sed benigne te sustinet: imo si fovet te liberaliter, & videtur dare multa signa paterni favoris, tamen non est quod tibi placeas. Inane enim erit istud gaudium, quia infelix exitus te manet: *Scortatus es*, inquit, *à Deo tuo*. Hæc admonitio valde utilis est. Scimus semper hoc vitium regnasse inter homines, ut cæcutirent ad sua peccata quoties Dominus illis pepercit: & hodie experientia plus satis demonstrat eundem morbum adhuc infixum esse medullis nostris. Quum ita sit, expergefaciat nos hic Prophetæ locus, non esse lætandum etiamsi arrideat nobis magna prosperitas, sed potius videndum esse an Deus justam causam habeat irascendi: quamvis non palam exerat manum suam, quamvis non persequatur nos, tamen debemus iram ejus antevertere. Hoc enim proprium fidei est, non tantum sentire ex pœnis præsentibus iratum Deum, sed ex ipsis vitiis metuere pœnas procul distantes. Discamus ergo in nos descendere, & severum exigere examen à nobis, etiam quum Dominus dissimulat, & non exigit pœnam de peccatis nostris. Si ergo scortati sumus à Deo nostro, suspecta sit nobis omnis prosperitas, quia magno nobis redimendus erit hic contemptus, quum abutimur Dei beneficiis. Et comparatio etiam magnum pondus habet: *Quemadmodum populi*, inquit Propheta. Nam intelligit, etiamsi Dominus ignoscat profanis gentibus, Israëlem nihilominus daturum pœnas: quia minus excusabilis est ejus apostasia & rebellio, quod scilicet à Deo suo scortatus sit. Nam alias gentes vagatas esse in suis erroribus, nihil mirum est: quod autem Israël ita jugum excusserit, deinde quod abnegaverit Deum suum, quod ruperit ac violaverit fidem sacri conjugii, hoc simile portento esse debet. Non mirum igitur quod hic Dominus per os Prophetæ sui denunciat, etiamsi veniam dederit omnibus populis, tamen de Israële justas pœnas sumpturum. Postea addit, *Dilexisti mercedem super omnem aream tritici*. Prosequitur suam metaphoram, quod scilicet Israël scortatus sit instar mulieris impudicæ ac perfidæ. Dicit ergo similes fuisse meretricibus, quæ ita ad quæstum feruntur, ut non pudeat ipsas flagitii. Dixerat heri, populum sibi conduxisse alibi amores: nunc autem dicit abductum fuisse spe mercedis. Hæc videntur in speciem contraria: sed notandi sunt diversi respectus. Conduxit enim sibi Israël amatores, quum redemit magna pecunia fœdus cum Assyriis: sed interim dum falsos deos coluit spe lucri, fuit similis meretricibus, quæ corpus suum ad omnem fœditatem prostituunt, ubi aliqua merces ipsas allicit. Cæterum posset hic moveri quæstio, Cur dicat Propheta meretriciam esse illam mercedem, ubi appetitur copia frumenti. Nihil enim aliud exprobrat Israëlitis, nisi quod optaverint areas suas tritico repleri. Hoc vero non videtur simpliciter reprehensione dignum: quis enim nostrûm non appetit uberem proventum & tritici & vini? imo quum Dominus inter alias benedictiones hoc promittat, se daturum copiam annonæ, certe licet quod ipse promittit, votis expetere & precibus. Sed Propheta vocat mercedem nefandam, quum ab idolis petitur quod Deus ipse pollicitus est se daturum. Quum ergo deficimus ab uno Deo, & fingimus nobis novos deos qui nos alant & suppeditent victum ac vestitum, similes sumus meretricibus, quæ malunt scortando acquirere sibi alimenta, quam sumere à maritis. Erit igitur aliqua mulier quam maritus liberaliter tractare volet, ipsa autem oculos conjiciet alio, & expetet fœdam mercedem ab adulteris. Tales sunt idololatræ. Deus enim sponte se nobis offert, testatur se facturum patris & nutricii officium. Jam major pars contempta Dei benedictione, alio transvolat, fingit sibi falsos deos: quemadmodum fieri videmus in Papatu. Quos enim implorant nutricios, si vel siccitas vel aliud adversum tempus sterilitatem & inopiam minatur? Habent innumeram deorum turbam, ad quos confugiunt. Sunt igitur meretrices, quæ venantur lucrum ab adulteris, quum tamen Deus ultro promittat se fore illis maritum, & sibi

curæ fore ne quid desit. Quoniam ergo non acquiescunt in sola benedictione Dei, hæc est meretricia cupiditas, quæ est inexplebilis, deinde quæ per se est fœda & scelerata. Videmus ergo nunc quid Propheta exprobret populo Israëlitico, quod scilicet speravit majorem frumenti copiam à suis idolis, quam à vero Deo: quemadmodum etiam loquuntur
Jer. 44. apud Jeremiam idololatræ: Quum serviebamus re-
vers. 17. ginæ cœli, abundavimus vino & frumento, inquiunt. Illic comparant Deum cum idolis, & negant sibi esse tam bene & laute ubi unicum Deum colunt. Quia igitur idololatræ hunc honorem deferunt fictitiis diis, ut putent sibi fore magis liberales quam futurus sit verus Deus, hæc ratio est cur tam severe nunc Propheta accuset Israëlem, ubi dicit amasse mercedem meretriciam super omnes areas tritici. Jam sequitur,

2. Area & torcular non pascet eos, & mustum mentietur in ea.

Jam denunciat pœnam Deus qualem meriti sunt Israëlitæ. Diximus hac illecebra fuisse abductos à puro Dei cultu, quod sperarent sibi plus lucri ex superstitionibus. Deus ergo ostendit se pœnas in hac parte sumpturum, quod scilicet auferet illis & vinum, & triticum, quemadmodum etiam vidimus cap. 2. Nam hæc unica ratio est qua Dominus revocet homines ad sanam mentem; vel saltem reddat eos inexcusabiles, dum spoliat eos suis bonis. Nam meretrix quamdiu lucrum provenit, quamdiu & vestitu & alimentis superat omnes honestas & pudicas matronas, placet sibi & excæcatur suo splendore: si autem ad extremam inopiam redacta fuerit, si videat se omnibus esse ludibrio, & si misere etiam trahat vitam in egestate, tunc suspirat, & agnoscit quantopere dementata fuerit quum reliquit maritum. Sic etiam Dominus iterum per Prophetam suum denunciat se facturum ne amplius Israëlitæ sese oblectent in talibus deliciis. *Area igitur & torcular non pascet eos*, inquit, *& mustum mentietur illis:* hoc est, vindemiæ non respondebunt eorum spei. Perinde est acsi diceret, Quia pendent isti homines ex ventre suo, quia nihil aliud apud eos quicquam habet momenti quam annona, ideo & *area & torcular non pascent eos:* hoc est, Ego privabo eos victu, ut intelligant se frustra falsos deos colere. Sumamus vulgarem similitudinem: videmus pueros quosdam parum ingenuos non moveri vel ignominia vel etiam verberibus: sed quia addicti sunt ventri suo, si pater privaverit eos pane, sunt fere desperati: verbera nihil profectura erant, admonitiones omnes fuissent illis lusoriæ. Puer qui saturitatem amat, quum videt panem sibi ablatum, sentit quam metuenda sit patris ira. Sic ergo Deus homines ventri deditos corrigit, quia sunt alioqui stupidi, & nulla alia medicina illis prodesset. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ: primo exprobrat Israëlitis quod diligant mercedem: quia scilicet cursitent ad fictitios deos ut se ingurgitent magna copia. Jam ubi Dominus videt sic obstupefactos in sua sagina, dicit, Privabo vos omni proventu: jam neque vinum neque triticum vobis suppetet: hæc inedia coget vos tandem ad resipiscentiam. Videmus ergo ut Dominus tractet homines pro ingenio. Et notandæ sunt loquendi formæ, quum dicit, Neque area, neque torcular pascet eos. Non dicit agros fore steriles, non dicit se missurum grandinem vel procellam: sed, Neque area, neque torcular pascet eos, inquit: *imo mustum fallet eos:* hoc est, ubi putaverint se fore omni copia beatos, ubi apparuerit copiosa messis, ubi etiam jam spe devoraverint largas vindemias, hoc totum nihil erit: quia neque area, neque torcular eos pascet: imo vinum ipsum quod putabant jam collectum esse, fallet eos. Sequitur,

3. Non habitabunt in terra Jehovæ, & revertetur Ephraim in Ægyptum, & in Assyria immundum comedent.

Hic graviorem pœnam denunciat Propheta, quod scilicet Dominus eos in exilium projiciet. Hæc autem horribilis fuit abdicatio, quum privati sunt terra
Psal. 132. Chanaan, quæ erat quies Domini, sicuti vocatur in
vers. 14. Psal. Quum ergo habitarent in terra Chanaan, agebant tanquam in Dei ædibus, & poterant certo sperare illum fore sibi patremfamilias. Quum autem inde expulsi sunt, Dominus testatus est se pro alienis eos ducere, perinde acsi pater filium exheredet. Nunc ergo non modo victus inopiam Propheta illis minatur, sed abdicationem, quæ longe gravior erat. *Non habitabunt*, inquit, *in terra Jehovæ*. Est elegans allusio inter ישבו & ושב: alterum est à ישב, alterum à שב. Non habitabunt ergo in terra Jehovæ, sed revertetur Ephraim in Ægyptum. Et alia circumstantia plus terroris adhuc incutit, quum dicit, *In Assyria comedent immundum*. Perinde enim est acsi Dominus misceret sacrum illum populum profanis gentibus, ut posthac nullum sit discrimen. Nam ista immundities, de qua loquitur Propheta, huc tendit, ut adoptio Dei jam non distingueret populum illum à profanis gentibus. His enim symbolis Dominus retinebat populum Israël, quum jubebat ab immundis carnibus abstinere. Ubi autem jam in victu communi à Gentibus nihil differunt, hinc patet ipsos rejectos esse à Deo, & deletam esse illam sanctitatem, quæ ex gratuito Dei fœdere pendet. *Comedent* igitur *in Assyria immundum:* hoc est, jam non erunt sub mea cura nec manu: vivant suo arbitrio ut aliæ gentes: ego hactenus continui eos sub aliquo freno: nunc autem quia non sustinent sub Lege mea degere, fruantur sua licentia, sed quæ ipsos profanet instar reliqui orbis, ita ut se permisceant omnibus Gentium inquinamentis & pollutionibus. Hæc summa est. Nunc autem videndum est an liceat, etiam quum versamur inter idololatras, suscipere tamen ritus ab ipsis receptos. Certe hic locus, ut alii similes, satis clare ostendit nihil gravius posse nobis accidere, quam ubi non differimus etiam in externo vivendi more à profanis & Dei contemptoribus. Si dixisset Propheta, Israëlitæ jam erunt famelici in terra longinqua: Dominus opulente hactenus ipsos aluit: nam præstitit quod per Mosen fuerat olim pollicitus. terra enim hæc omnibus modis benedicta fuit, & suggessit nobis magnam copiam vini, tritici & olei, imo mel fere profluxit instar aquæ: sed nunc cogentur quasi tabescere inedia inter hostes suos. Si hoc dixisset Propheta, fuisset gravis & severa denunciatio: nunc autem, quemadmodum dictum est, vult plus horroris illis incutere, quum dicit, *Comedent immundum*. Quasi vero in externo ritu tantum fuerit momenti. Sed externa illa professio symbolum erat divinæ adoptionis. Quum ergo populus sibi habenas laxavit, ut promiscue quoslibet cibos ederet, neque delectum haberet ex Legis præscripto, tunc sublatum fuit discrimen, ut desineret esse populus Dei. Sic etiam hodie qui deflectunt à sincera professione fidei suæ, & societatem ineunt cum Papistis, renunciant, quantum in se est, gratiæ Dei, & sese projiciunt ad libidinem Satanæ. Sciamus ergo hanc esse horrendam Dei vindictam, ubi non licet nobis profiteri externo cultu fidem nostram: sed impii sic dominantur, ut necessitatem nobis injiciant qualem hic dicit Propheta, nempe ut vescamur rebus immundis: hoc est, ut simus impliciti eorum profanis superstitionibus. Quare hæc gratia non ducenda est pro nihilo, quum licet

licet abstinere ab omnibus inquinamentis, & ubi licet Deum pure colere, ita ut quis se non contaminet etiam per simulationem. Ubi vero sub tyrannide impiorum cogimur nos miscere impuris superstitionibus, signum est horrendæ vindictæ Dei. Et non est quod quisquam in hac parte se excuset vel extenuet culpam, quemadmodum faciunt multi, quos tamen conscientia intus mordet. Sed satis est illis obtendere colores in oculis hominum. Atqui non est quod isti homines vel sibi delicias faciant, vel simplicium oculos velint perstringere. extrema enim hæc est maledictio, quum populus qui sacer Deo esse debebat, & profiteri purum ejus cultum externo ritu, ille cogitur se polluere immundo victu. Sequitur,

4. Non libabunt Jehovæ vinum, & non dulcia erunt illi libamina: *(vel ipsi non erunt grati & suaves Domino)* sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis, quicunque comederint polluentur: quia panis ipsorum pro anima ipsorum non veniet in domum Jehovæ.

Incertum est an hic testetur Propheta eos perdere operam & oleum (quemadmodum loquuntur) dum sacrificant Deo: vel an denunciet quid futurum sit ubi in exilium ejecti fuerint. Uterque sensus videtur esse probabilis. Nam si ad tempus exilii referre placet, bene convenient Prophetæ verba, *Tunc non libabunt* vinum Jehovæ, & non erunt grata illorum sacrificia. non veniet amplius oblatio in Templum Jehovæ. Et sic multi intelligunt hunc locum: tamen prior sensus longe aptior est, quemadmodum etiam promptum erit ex verborum contextu colligere. Dicit enim Propheta, Non libabunt vinum Jehovæ, & non erunt illi grata eorum sacrificia: deinde addit, *Quicunque comederint, polluentur.* Hoc non videtur posse competere in exules, quod frustra studeant libare vinum Deo. Hoc enim facere religio vetabat. Jam, quum dicit *sacrificia eorum fore pani lugentium similia:* hoc etiam necesse est intelligere de sacrificiis quæ quotidie tunc solebant offerre Deo. Nam in exilio, quemadmodum dictum est, non fuisset fas quicquam offerre: neque enim illic erat altare, neque Sanctuarium. Quomodo ergo dicit Propheta, Quicunque comederint ex eorum sacrificiis, polluentur? Sciamus Prophetam hic loqui de tempore intermedio, acsi diceret, quod nunc sacrificant Israëlitæ, sine ullo profectu facere. neque enim Deus placatur his nugis: nam afferunt manus pollutas, non mutant animum, obtrudunt Deo sua sacrificia, sed quæ prius ipsi contaminant. Et similem doctrinam jam aliquoties attigimus, ideo nunc non insisto: sed satis est tenere consilium Prophetæ, quod scilicet frustra placationem Dei quærant Israëlitæ in suis ceremoniis, quia sunt vana piacula, quæ Deus nihil moratur, & ne pili quidem æstimat. Non ergo *libabunt* vinum Deo. Est emphasis in hac voce, quia certum est quamdiu vixerunt Israëlitæ in patria, fuisse satis in externo cultu sedulos, & libamina non fuisse ab illis neglecta. Quum ergo illa consuetudo maneret apud ipsos, Propheta tantum de fructu hic disserit, quod scilicet frustra se exerceant in illo frivolo cultu, quia non libent Jehovæ, hoc est, libamen istud non perveniat usque ad Jehovam. Et se ipse postea exponit, quum dicit, *Non dulcia erunt illi libamina.* Quantumvis ergo laborent Israëlitæ, Propheta eorum laborem dicit fore infructuosum, quia Dominus repudiat quicquid ipsi faciunt. Postea addit in eundum sensum, Sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis, & quicunque comederint polluentur: hoc est, polluta sunt omnia eorum sacrificia. Jam Propheta clarius ostendit non fore prorsus nulla eorum sacrificia, sed irrita, quod scilicet ea Dominus abominetur: & quod repudiet quascunque larvas ingerant in ejus conspectum, quarum obtentu procul ab ejus obsequio se subducant. Ratio est, quia siquis immundus attingat carnem puram, polluit eam sua immunditie. Necesse est igitur Deum abominari quicquid offerunt impuri homines, nisi animum purgare studeant. Et hoc principium etiam semper valuit inter ipsos cæcos,

Non bene cœlestes impia dextra colit.

Voces istæ quæ volitabant vulgo, testes fuerunt communis sensus: Dominus enim voluit quasi extrahere homines ex suis latebris, quum adegit ad talem confessionem. Non mirum est igitur quod nunc dicit Propheta (quemadmodum doctrina etiam hæc subinde in Scripturis occurrit) nempe Sacrificia populi, qui in sua perfidia manebat, similia fore pani lugentium: quemadmodum dicit Jesaias, Siquis bovem occidat, perinde acsi hominem interficiat: siquis mactet pecudem, perinde acsi canem jugulet. *Jesa. 66. vers. 3.* Comparat illic sacrificia homicidiis: nec mirum, quia atrocius crimen est abuti sacro Dei nomine, quam jugulare hominem. Hoc autem faciunt impii homines. Tandem dicit, Siquis comederit, polluetur. Amplificat quod prius dixit, nempe, Etiamsi quis purus accedat, polluetur, inquit, sola societate. Videmus nunc quam acriter expergefaciat hic Propheta hypocritas, ut jam sibi desinant promittere quod solent, nempe propitium sibi fore Deum, ubi illum nugis placaverint. Minime, inquit: imo tantum est inquinamenti in sacrificiis vestris, ut etiam contaminent alios qui per se puri accedent. Jam quæritur, An polluat nos aliorum impietas, ubi non ostendimus ullum signum societatis, nec simulatione etiam testamur aliquem consensum. Si ergo abstinemus ab omni superstitione, an societas ipsa nos contaminat? Responsio facilis est, Prophetam hic non ex professo tractare quomodo aliena impietas contaminet homines puros: sed consilium ejus fuit exaggerare quantum Deus abhorreat ab impiis, quod non tantum sacrificiis eorum non placatur, sed etiam habet in summa abominatione. Jam quod ad ipsam quæstionem spectat, certum est, simulatque accedimus ad superstitiones profanas, nos pollui: si autem impii homines vel sacrum Baptismum administrent, vel sacram Cœnam, non polluimur ipsorum consortio, quia actio ipsa nihil habet vitii. Ergo polluit nos tantum actio, & non occulta vel interior hominum impietas. hoc verum est: sed tenemus quorsum dixerit Propheta, Quisquis comederit ex ipsorum sacrificiis, fore pollutum. Prosequitur eandem doctrinam: *Panis eorum pro anima ipsorum.* Potest bifariam exponi hoc membrum, Pro anima ipsorum. Si dicamus, Panem animæ ipsorum, contemptim ita loquutus est Propheta: quasi diceret, Servent sibi & ventri suo panem, & ne offerant amplius Deo. Saturent igitur se pane: quia non possunt consecrare Deo panem suum, quum ipsi sint immundi. Sed libenter sequor quod magis receptum est, nempe panem pro anima ipsorum non venturum in domum Jehovæ, quia scimus homines tunc solitos offerre sua sacrificia Deo, ut se reconciliarent, vel ut saltem signa haberent expiationis: ideo dicit Propheta offerri panem pro anima ex Legis præscripto: sed impios non posse afferre panem in domum Jehovæ, qua illos quasi interdicto Dominus excludat. Non quod hypocritæ abstineant: videmus enim quam audacter sese ingerant in Templum, imo velint primos gradus tenere, sed Dominus tamen prohibet à conspectu suo. Hæc ratio est cur dicat panem impiorum non venturum coram Deo, quamvis in speciem oblationes ipsorum refulgeant coram hominibus. Sequitur,

 5. Quid

5. Quid facietis in die solenni, in die festivitatis Jehovæ?

Hic jam ad auxilium Propheta revertitur, & ostendit quam tristis futura sit populi conditio, ubi carebit omnibus sacrificiis. Verum quidem est Israëlitas, quum mutassent locum Templi, & quum per Jarobeam inducti essent novi & degeneres ritus, fuisse omnino rejectos, ita ut nullum sacrificium ab illo tempore Deo placuerit. Immolabant enim idolis ac *Deut. 32. vers. 17.* dæmoniis, & non Deo, quemadmodum alibi dicitur: sed interea quum adhuc esset species aliqua divini cultus, quum vigeret Circumcisio, & sacrificia offerrent quasi ex mandato Mosis, & jactarent se esse Abrahæ filios, & degerent in terra sancta, adhuc potuit illis sufficere illa conditio. Sed quum in exilio jam nullum signum conspicerent gratiæ Dei, quum privati essent Templo, & altari, & omnibus ceremoniis, quum occurreret omni ex parte mera solitudo & vastitas: quum ergo Deus se ostenderet procul ab ipsis remotum esse, debuit major tristitia penetrare in ipsorum animos. Hoc ergo dicit Propheta, *Quid facturi estis in die solenni?* Et diserte exprimit solennes & festos dies. Si mane & vespere non redeat in memoriam oblatio quæ fieri solebat, si ne alia quidem sacrificia vos tangunt, quid tandem facturi estis ubi venient festi dies? Nam tunc Dominus palam ostendet se nihil amplius habere commune vobiscum. Canebant enim buccinæ festis diebus, ut populus ex tota terra in Templum conflueret. Illa enim erat quasi vox Dei, quæ sonabat è cœlis. Jam ubi festi dies sepulti sunt, ubi nulli aguntur sacri conventus, perinde est acsi Dominus edicto silentio ostenderet se non amplius gerere curam illius populi. Ergo ne simpliciter existiment Israëlitæ denunciari sibi exilium, jam Propheta ostendit aliquid conjunctum esse deterius, quod scilicet Dominus ipsos prorsus deseret, & nullum amplius extabit signum præsentiæ ejus, acsi resecti essent ex Ecclesia. *Quid* igitur *facietis in die solenni, in die festivitatis Jehovæ?* Hoc est, Putatisne aliquid vulgare vobis denunciari quum de exilio loquor? Dominus enim auferet simul totum cultum, & ita privabit vos omnibus testimoniis præsentiæ suæ. Quid ergo tunc facturi estis? Quod si mentes vestras adeo occupat brutus stupor, ut hoc non veniat vobis quotidie in mentem, saltem solennes & festi dies cogent vos sentire quam istud horribile sit, nihil amplius esse apud vos residuum, quod spem faciat paterni Dei favoris. Tenemus nunc sensum Prophetæ. Hinc colligimus quod prius dixi, nihil posse durius nobis contingere in hoc mundo, quam ubi sumus dispersi absque ullo ordine, ubi nullum signum nobis occurrit, quo Dominus nos ad se colligat. Satius igitur esset nos privari & potu & cibo, & nudos incedere, & perire demum inopia, quam auferri nobis exercitia pietatis, quibus Dominus nos quasi in sinu suo continet. Ubi igitur privamur istis adminiculis, & ita Deus faciem suam à nobis abscondit, & undique formidinem nobis ostendit tristis dissipatio, hæc est extrema plaga, hoc est signum horribilis Dei vindictæ. Discamus ergo si caro nostra afficitur, quum impendet vel sterilitas vel aliqua inopia: discamus magis metuere dissipationem hanc, quum scilicet Dominus privat nos diebus festis: hoc est, tollit omnia pietatis adminicula, quibus continet nos in sua domo, & ostendit nos esse partem Ecclesiæ suæ. Hoc igitur postremo loco notandum est. Reliqua prosequemur sequenti lectione.

Da omnipotens Deus, quando hodie tot castigationibus nos ad te invitas, & tamen torpemus præ ignavia, vel potius socordia carnis nostræ: da, inquam, ne sic perpetuo nos obduret Satan, vel etiam fascinet, sed ut tandem expergefacti sentiamus mala nostra, neque tantum tangamur externis pœnis, sed excitemus nosipsos, & sentiamus quam graviter offenderimus te variis modis, ut redeamus ad te cum serio dolore, & sic displiceamus nobis, ut quæramus in te omnem oblectationem, donec tandem offeramus gratum tibi & jucundum sacrificium, ubi ex animo & sincere dedicaverimus nos tibi & omnia nostra, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA QUARTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IX.

6. Quia ecce abierunt à vastatione, *(vel propter vastationem)* Ægyptus colliget eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argenti eorum hereditabit urtica: spina in tabernaculis eorum.

Hic confirmat Propheta sententiam proximi versus, quod scilicet Israëlitæ tandem sensuri sint non frustra Prophetas illis minatos esse, quum tamen secure judicium Dei spernerent: *Ecce*, inquit, *abierunt*. Quasi de re jam facta loquitur, quum adhuc instaret exilium. Habitabant tunc in patria Israëlitæ, dicit tamen profectos. Sed commendat vaticinii certitudinem hoc loquendi genere, ut desinant profani homines sibi impunitatem promittere, quum Deus eos jam ad tribunal suum citat: imo ostendit se jam armatum esse ad sumendam vindictam. Abierunt, inquit, præ desolatione. Postea addit, *Ægyptus colliget eos:* hic Colligere sonat in malam partem: tantundem enim valet atque lingua nostra, *Trousser:* & sæpe ita accipitur apud Prophetas, quum de excidio fit mentio: & hoc patet clarius ex verbo Sepeliendi quod continuo post adjungit Propheta. *Ægyptus colliget eos.* Non loquitur certe de humano hospitio, sed pronunciat Ægyptum fore illis sepulchrum, in quo inclusi manebunt: & ita spem liberationis illis adimit. Israëlitæ sperabant sibi fore temporale hospitium in Ægypto, quum illuc deflecterent propter metum hostium: jam Propheta ostendit longe eos falli, quod de exitu somnient, quia illic manebunt collecti: hoc est, non erit illis liber reditus, quemadmodum fingebant, sed perpetua mansio, imo sepulchrum. Colliget eos Ægyptus, & Memphis sepeliet eos. Imo est concinna allusio in vocibus קבץ & קבר. Priore verbo intelligit Propheta sic inclusos iri, ut sint quasi alligati vel affixi loco: deinde addit, illos sepeliendos esse. Postea dicit, *Desiderabile argenti eorum urtica possidebit*, quasi hereditario jure, *& spina:* alii vertunt, Paliurum. sed sequor quod receptius est. *Spina* ergo *in tabernaculis eorum.* Summa est, Exules fore Israëlitas, non tantum ad breve tempus inquilinos, & tam longum fore exilium, ut terra vasta & inculta maneat. Neque enim urticæ, vel spinæ crescerent in loco habitato. Pronunciat igitur Hoseas terram fore desertam ac nudam ab incolis, quia urticæ & spinæ illic dominabuntur loco hominum. Hoc autem plurimum valuit ad tristitiam exilii augendam,

quod

quod spes reditus illis erat præclusa, & Deus etiam ostenderat Ægyptum, ubi hospitium sibi promiserant, fore illis instar sepulchri. Et ita ut plurimum contingere solet impiis, qui sese conferunt ad vana solatia, ut declinent vindictam Dei. Nam sese ipsi demergunt in profundos labyrinthos: ubi putant sibi fore portum quietis ad tempus, & commodam habitationem, illic reperiunt vel gurgitem vel sepulchrum. Hæc summa est. Pergamus.

7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis, agnoscet Israël, stultus Propheta (*vel uno contextu, sicuti alii legunt, Cognoscet Israël stultum Prophetam*) insanum virum spiritus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multum odium. (*vel, Stultus est Propheta, vesanus vir spiritus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multum odium. & propter accentum melior est distinctio, quam secundo loco posui, Cognoscet Israël, stultus est Propheta: & quæ sequuntur poterunt legi separatim. sed tamen ego utrumque exponam, ut libera deinde sit electio.*)

Quum dicit Propheta venisse dies visitationis, excutere vult hypocritis supinum illum torporem de quo jam sæpe diximus. Nam sicuti à suis cupiditatibus vexantur, & sunt in continuo fervore, ita se obdurant contra judicium Dei, & quasi obducunt callum. necesse est igitur violenter cum ipsis agi ad frangendam talem pervicaciam. Hæc ratio est cur Propheta toties ac tam diversis modis repetat quod uno verbo dici potuit, Deum fore justum ultorem. clamat igitur nunc venisse dies visitationis. Nam quia Dominus illis pepercerat, quemadmodum etiam refert sacra historia, & initio diximus; imo sub rege Jarobeam secundo, qui fuit filius Joas, res illis erant prosperæ: hinc illis crevit superbia & contemptus Dei. Quum ergo putarent jam se esse extra telorum jactum, Propheta pronunciat venisse dies. Subest autem tacita antithesis respectu illius temporis quo Dominus illos sustinuerat: quia enim non statim ultus fuerat Dominus illorum peccata, putabant se elapsos esse. Distinguit autem hic Propheta inter tempus & tempus: Hactenus, inquit, putastis vobis pacem esse cum Deo. quasi vero ubi connivet ad hominum scelera, seipsum abneget, ut non amplius fungatur officio judicis: imo alia hic ratio considerанda est, quod scilicet Deus certos habeat visitationis dies, quos sibi constituit. *Venerunt* igitur *dies illi*. Et rursus inculcat *venisse dies retributionis*. Utitur alio nomine, ut sciant non impune sibi cessurum quod tot modis Deum provocaverint. Quemadmodum enim non frustratur Dominus spem suorum qui eum colunt, ita etiam merces reposita est impiis, qui pro nihilo ducunt ejus judicium. Deus ergo rependet vobis quod meriti estis, etiamsi ad tempus visus fuerit judicium suspendere. Postea dicit, *Israël cognoscet*: hæc est sapientia stultorum, ut veteri etiam proverbio fertur; & Homerus etiam dixit, ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω, non nisi quum passus est stultus, sapit. Dicit ergo Propheta sensurum Israël tunc quum afflictus fuerit: quia scilicet doctrina erat contemptui, & omnes admonitiones erant quasi ludicræ, saltem nullum habebant pondus. Cognoscet ergo Israël: hoc est, sero tandem intelliget sibi fuisse cum Deo negotium, nempe ubi non erit resipiscendi tempus. Sensus ergo est, impios, quia respuunt Dei verbum, & sanis monitionibus & consiliis non obtemperant, tandem trahendos esse ad aliam scholam, ubi non ore doceat ipsos Deus, sed manu. Quisquis ergo nunc se non ultro subjiciet doctrinæ, experietur Deum esse judicem, neque effugiet manum ejus. Qui conjungunt sequentia, eliciunt hunc sensum, *Cognoscet Israël stultum Prophetam, vesanum hominem spiritus*: hoc est, tunc intelliget Israël se fuisse delusum blanditiis, quum pseudoprophetæ polliciti sunt omnia prospera. Scimus
Mich. 2. enim, quemadmodum etiam illis expobrat Michæas,
vers. 10. captasse vaticinia quæ auribus placerent: ideo vocat Prophetas vini & olei & tritici, qui spem dabant melioris status. Et mundus hoc modo semper decipi cupit. Quum ergo in Israël multi essent tales, qui suis imposturis fallebant miseros, ideo dicit, Tandem Israël cognoscet se fuisse delusum à suis doctoribus. Si recipimus hunc sensum, erit exprobratio, quod Israël putabat quodammodo prohibitam esse Dei vindictam, si pseudoprophetæ dicerent placatum esse ipsum, & nihil metuendum esse periculi. Nam hoc modo nonne homines se obstupefaciunt? & quam crassus est stupor iste, ubi putant ligatas esse Dei manus, si homines taceant, vel si perfide convertant veritatem in mendacium? Et tamen hodie etiam hic morbus grassatur in mundo, sicuti omnibus fere seculis grassatus est. Quid enim captant impii, nisi ut parcatur eorum sceleribus? ubi ora occlusa sunt, putant se multum adeptos esse. Hanc vecordiam Propheta deridet, significans profanos istos homines, qui tam sunt delicatis auribus, ut nullam correctionem verborum sustineant, sensuros tandem quid profecerint quum haberent conductitios Prophetas, qui illis blanditi sunt. Videmus ergo in summa, adulationes quibus sese impii contra Deum obdurant, fore illis causam duplicis exitii, quia dementant eos tales fallaciæ, ut multo audacius provocent in se iram Dei. Si autem disjunctim legamus hæc duo membra, sensus erit, Stultus est Propheta, insanus vir spiritus. Et quantum ad rem ipsam spectat, non multum est discriminis, ideo non tantopere contendo: quia ubi convenit de consilio Prophetæ, & eadem doctrina manet, in forma verborum adeo anxie laborare supervacuum est, vel saltem non adeo utile. Sensus ergo erit, si incipimus sententiam à dictione אויל הנביא, Scio Prophetas vobis promittere impunitatem: sed qui ita operiunt peccata vestra, & quasi emplastris obducunt, sunt insani homines, imo sunt prorsus fatui. Non est igitur quod vos oblectent ipsorum blanditiæ, quia effectus monstrabit fuisse meras ineptias & deliria. Jam videmus in sensu non esse magnum discrimen: semper enim hoc fixum manet, fuisse in populo multos adulatores qui operam suam locabant mentiendo, ut hoc modo colligerent favorem populi, quemadmodum omnibus seculis regnavit hæc ambitio: interdum etiam cupiditas & avaritia eo rapit homines, ut habeant linguam suam meretriciam, & excusent gravissima quæque scelera, deinde eludant omnes minas. Hoc primo loco ostendit Propheta noster: deinde ostendit, sine profectu homines sibi placere in suis vitiis, dum nemo est qui severe eos corrigat, vel ad resipiscentiam acriter hortetur: quia etiamsi omnes Prophetæ illis spem faciant salutis, perituros tamen, quia non possunt cohibere Deum homines suo silentio, quin tandem judicium suum exerceat. Imo tenendum est illud, tunc Deum parcere hominibus ubi illis non parcit: hoc est, ubi illos castigat, ubi accusat eorum peccata, ubi etiam cogit ad terrorem, tunc vult illis parcere. ubi autem parcit Deus, tunc non parcit: hoc est, ubi dissimulat hominum peccata, & relinquit eos suo arbitrio, ut sine jugo & freno libere lasciviant, tunc minime parcit, quia destinat eos exitio. *Virum spiritus* multi transferunt Ventosum; alii Fanaticum: sed meo judicio falluntur. neque enim dubito quin Propheta honorifice loquatur, sed tamen per concessionem. Vocat igitur Viros spiritus, qui Prophetæ erant officio, sed abutebantur hoc titulo, quemadmodum

dum qui hodie se pastores vocant, quum sint rapaces lupi. Prophetæ, ut scimus, semper præfati sunt se non loqui ex proprio sensu, sed quod Spiritus Dei illis dictaverat. Erant igitur homines spiritus: hoc est, homines spirituales. Scimus enim genitivum Hebræis epitheti loco esse. *Erant* igitur *Prophetæ viri spiritus.* Concedit hoc nomen, quod per se splendidum est ac honorificum, impostoribus: sed quemadmodum si in genere loquar de doctoribus, ego complectar falsos cum veris. Hæc igitur genuina est loquendi ratio, & hoc melius colligere licet ex contextu. Bis enim idem dicit, אויל הנביא & משגע איש הרוח hoc est, Stultus est Propheta: deinde, Vesanus est vir spiritualis. Quemadmodum loquutus est de Propheta, ita nunc virum spiritus aut spiritualem repetit. Addit in fine versus, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ, propter magnum odium,* vel multum odium: duobus enim his modis potest exponi. Hic Propheta ostendit etiamsi suis fallaciis dementaverint populum falsi Prophetæ, hoc tamen nihil prorsus valere ad excusationem, vel ad extenuandam culpam populi. Quare? dabat enim pœnas suæ impietatis. Nam unde fit ut lucem suam Dominus à nobis auferat, postquam semel monstravit viam salutis; ut obvertat nobis repente tergum, & sinat errare in perniciem nostram? unde hoc fit? Certe quia indigni sumus illa luce quæ nobis erat testis gratiæ Dei. Ergo quoniam tale judicium accersunt sibi homines propria culpa, neque Dominus eos excæcat, neque etiam dat efficaciam erroris Satanæ, nisi quia sic merentur: ideo dicit Propheta, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ*, & propter scelera tua quibus in te concitasti iram & odium Dei. Videmus ergo cur prætextus isti frivoli sint ad homines purgandos, dum objiciunt se deceptos fuisse; & si fuissent fidi & sinceri doctores, se libenter fuisse parituros Deo. Quum ergo hoc objiciunt homines, responsio in promptu est, privatos fuisse veris & fidis doctoribus, quia respuerint oblatam sibi gratiam, & lucem extinxerint: & quemadmodum dicit Paulus, mendacium prætulerint veritati, Rom. 2. vers. 25.
& ideo decipi à pseudoprophetis, quoniam sponte in exitium ipsi properent, quum Dominus eos ad salutem vocaret. Nunc ergo tenemus summam hujus doctrinæ. Primo loco dicit Propheta, jam mox instare diem vindictæ, quia Dominus patientia sua nihil proficeret apud obstinatos. Deinde adjungit, quoniam spernuntur omnes minæ in populo, & surdi sunt ad omnem doctrinam, sensuros tandem Deum non frustra loqui, sed sensuros ut digni sunt: quia Dominus jam non docebit eos verbo suo, sed flagellis. Tertio addit, Prophetam stultum esse & delirum: deinde qui se jactant viros spiritus, esse vesanos. Quibus verbis intellgit blanditias, quibus populus indormiebat, stultas fore: quia scilicet non desinet tandem exequi Deus suum officium ubi tempus aderit. Postremo admonet hoc accidere culpa populi, non esse cur mali causam alio derivet vel transcribat, quoniam hæc excæcatio justa est pœna. Dominus enim nunquam passus fuisset Satanam ita grassari in sua hereditate, nisi populus ingenti congerie suorum scelerum, quasi data opera Deum longo tempore provocasset. Sequitur nunc,

8. Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta laqueus aucupis super omnes vias ejus, odium (*hoc est, res execrabilis. est idem nomen quo usus est in proximo versu: res igitur execrabilis*) in Domo Dei sui.

Hunc versum obscurant interpretes variis opinionibus: omnes fere subaudiunt verbum, quod Ephraim speculatorem posuerit. Sed non video opus esse quicquam mutare in Prophetæ verbis: ego igitur simpliciter accipio ut sonant. Putant autem quidam hic fieri comparationem inter veteres Prophetas qui non deflexerant à Dei mandato, & istos adulatores qui prætendebant Dei nomen, quum tamen essent Satanæ ministri ad fallendum. Ergo sic distinguunt, *Fuit speculator Ephraim cum Deo meo:* hoc est, visum olim fuit tempus quum speculatores Ephraim essent Deo conjuncti, & nihil alienum proferrent, haurirent ex fonte illo quicquid docebant. fuit igitur tunc sancta conjunctio inter Deum & Prophetas, quia pendebant ex ore Dei, & quasi de manu in manum tradebant Prophetæ populo quicquid præceperat Deus: nihil tunc fuit in eorum verbis corruptum, vel impurum, vel adventitium: nunc autem *Propheta est laqueus aucupis:* hoc est, versa est alea, facta est horribilis mutatio, quod nunc tendunt laqueos Prophetæ ut suis decipulis trahant populum in perniciem: & regnat hæc detestatio: hoc est, tam detestabile monstrum regnat in Templo Dei: non versantur Prophetæ isti in speluncis, neque oberrant per vias publicas, sed occupant locum in Templo Dei: ita ex sacro Dei Templo faciunt quasi prostibulum imposturis Satanæ. sic illi. Ego autem eodem contextu lego hunc versum, *Speculator Ephraim,* qui debebat esse *cum Deo*; *Propheta*, inquam, *est laqueus aucupis super omnes vias ejus.* Placeret quidem mihi superior sententia, nisi viderem trahi verba violenter: ego autem non amo sensus istos coactos. Hæc ratio mihi obstat quominus subscribam expositioni quæ per se mihi placeret, sicuti continet utilem doctrinam. Sed hæc simplicitas rectior est, quod speculator Ephraim, Propheta sit laqueus aucupis. Additur autem Cum Deo: quia hoc erat doctorum munus, nihil habere à Deo separatum. Ostendit igitur Hoseas quid debeant facere Prophetæ, non autem quid faciant. Ergo *Propheta qui speculator est Israël.* nam scimus commune hoc mandatum omnibus Prophetis dari, ut sint quasi in specula & invigilent super Dei populum. Non mirum est igitur quod hic suo elogio Propheta insignit omnes eos qui tunc doctores erant in populo Dei. Sed hoc modo crimen eorum duplicat, quod scilicet tantum fuerint acuti & perspicaces ad illaqueandum populum. Speculator ergo Israël Propheta. hoc est, Propheta qui locatus est in specula ut vigilet, vel excubias agat in salutem totius populi, ille est laqueus aucupis. Jam triplicat crimen quum dicit, *cum Deo meo.* Nam sicuti nuper attigimus, non poterant fideliter officio fungi doctores, nisi affixi essent Deo, & possent vere testari nihil se proferre commentitium, sed Dominum ipsum loqui, quod essent ejus organa. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum: & ita nihil in verbis coactum est. Hoc etiam modo confirmat Propheta quod prius dixit, Stultos esse Prophetas: hoc est, vaticinia ipsorum fore tandem irrita & vana, quod non impedient Deum quominus tandem pœnam sumat de reprobis, ubi blanditi illis fuerint fallaciter. Confirmat hanc doctrinam quum dicit, Speculator Ephraim est laqueus aucupis super omnes vias ejus: hoc est, debebat dirigere populum & ab insidiis tutum servare. Atqui nunc populus non potest movere pedem, quin laqueus aliquis occurrat. Unde autem hic laqueus nisi ex falsa doctrina & imposturis? Quid ergo futurum est tandem? An laquei valebunt ad cavendum? minime: sed Satan hoc modo prædam suam venatur quum per falsos doctores populum demulcet, & quasi tenet sopitum ne respiciat ad manum Dei. Non est igitur quod sibi placeant Israëlitæ in aucupiis, quibus vident se trahi in exitium. Hæc indignitas melius exprimitur quum dicit esse rem detestabilem in Templo Dei. non erat quidem Templum Dei in Bethel, quemadmodum aliquoties diximus: sed quia solebat populus Dei nomen obten-

obtendere, ideo per concessionem dicit Propheta istas abominationes obtegi Dei titulo, & ideo non opus est hic anxie disputare, an templum Samariæ, an templum Bethel fuerit domus Dei vel sacrarium. Est enim concessio quæ non ostendit rem ita habere, sed tantum de communi opinione loquitur. Sic ergo Propheta non abs re hic conqueritur profanatum esse locum cui inscriptum erat Dei nomen, & ita pro doctrina salutis ubique esse aucupia, quæ populum in defectionem rapiant, & tandem in ultimum interitum. Sequitur,

9. Profundaverunt, *(ad verbum. alii vertunt, multiplicaverunt: sed male. alii, Astute cogitaverunt: quod mihi etiam non placet. Sed quia verbum quod posui, neque Latinum est, & esset ambiguum; ideo vertamus, Profunde vel alte defixi sunt)* corruperunt sicuti in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, visitabit scelera eorum.

Hic pronunciat Hoseas populum sic demersum esse in suis sceleribus, ut non possit inde extrahi. Qui cecidit, potest se erigere ubi quis manum porrigit: qui etiam laborat ut emergat ex aliquo luto, si nactus sit adjutorem, poterit in solido pedem ponere: sed ubi quis in profundum dejectus est, jam nullus est locus remedio. Frustra extendam manum siquis naufragio sit absorptus, & in profundum gurgitem ceciderit. Sic ergo dicit Propheta insanabilem esse populum, quia alte defixus sit: deinde quia imbutus sit suis corruptelis. Significat ergo morbos esse insanabiles, & ita profunde radicem egisse, ut purgari nullo modo queant. *Profunde* ergo *defixi sunt, & corrupti sunt sicuti diebus Gabaa.* Scimus Gabaonitas eo usque fuisse prolapsos, ut urbs eorum nihil à Sodoma differret. nam illic effrenis licentia omnium scelerum grassata est: & prodigiosæ etiam libidines illic regnarunt, ut nullum esset discrimen boni & mali, nullus esset pudor. Unde factum est ut abripuerint uxorem Levitæ, & enecaverint fœdis stupris: unde sequuta est clades illa memorabilis, quæ fere delevit totam Tribum Benjamin. refertur historia libro Judicum à 19. cap. usque ad plura. Nam hoc fuit memoratu dignum, ut populus agnosceret quid sit non sollicite ambulare & cum timore sub jugo Domini. Quis enim crederet populum in Lege Dei edoctum posse eo dementiæ prolabi, ut urbs quæ vicina erat Jerosolymæ, ubi etsi nondum extructum erat Templum, locus tamen destinatus erat: atque ut Templum in rationem non veniat, quum urbs illa esset in medio populi, quis putasset posse ita dementari, ut quasi brutæ pecudes se projicerent ad fœdas libidines? imo etiam turpiores essent pecudibus? quia illic, quemadmodum dixi, portenta libidinum impunita erant, sicut Sodomæ, & in vicinis urbibus. Nunc dicit Propheta totum Israëlem non aliter fuisse corruptum, quam olim fuerant cives Gabaon. Profunde igitur demersi sunt Israëlitæ in suis sceleribus, dediti sunt suis corruptelis non aliter quam olim cives Gabaa. Quid igitur restat? *Recordabitur Deus iniquitatis eorum*, inquit, *& visitabit scelera eorum.* Duo intelligit Propheta: jam quia Israëlitæ sunt prorsus immorigeri, nec doctrinam capiunt, Deum acturum esse alio modo. quasi diceret, Non amplius Dominus frustra consumet operam vos docendo per suos Prophetas; sed arripiet gladium, & vindictam suam exequetur: neque enim digni estis quos amplius doceat, apud quos sic ludibrio habetur ejus doctrina. Hoc unum est. Alterum vero, etiamsi Deus hactenus pepercerit populo Israël, tamen non esse oblitum quanta colluvies scelerum illic regnaverit. Deus ergo tandem recordabitur, inquit, vestra peccata, & visitabit, quemadmodum prius dixerat. Nunc ergo tenemus simplicem Prophetæ sensum. Jam hinc etiam expergefacere nos discamus, & primo loco notemus quod dicit Propheta, profundos esse Israëlitas, quia necesse est homines obrutos esse Dei contemptu, ubi ita in profundum descendunt, sicuti dicit Solomo. Quisque igitur nostrûm se quotidie ad resipiscentiam sollicitet, ac sedulo caveat ne in hunc profundum gurgitem descendat. Jam, quum dicit, Recordabitur Dominus & visitabit; sciamus magnopere falli qui sibi indulgent, quamdiu Dominus clementer ipsorum peccata tolerat: quia etiamsi ad tempus dissimulet, tamen nunquam obrepit talis oblivio, quin tempore opportuno recordetur, idque effectu ostendat, quum scilicet exequitur justas pœnas. *Prov. 18. vers. 3.*

Da omnipotens Deus, quum nobis illuceas per verbum tuum, ne cæcutiamus in meridie, neque etiam ultro accersamus nobis tenebras, & ita sopiamus mentes nostras, sed excitati quotidie tuis vocibus, magis ac magis nosipsos accendamus ad timorem nominis tui, & sic offeramus nos & nostra omnia studia tibi in sacrificium, ut placide in nobis regnes & perpetuo habites, donec colligas nos in habitaculum tuum cœleste, ubi reposita est nobis æterna quies & gloria, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA QUINTA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IX.

10. Tanquam uvas in deserto inveni Israël, sicut primum fructum ficulneæ in suo exordio vidi patres eorum: ipsi ingressi sunt ad Baal-Peor, & segregati sunt in opprobrium, & fuerunt abominationes secundum amores suos.

HOc versu Deus Israëlitis exprobrat, quod quum ab initio eos amplexus sit suo favore, tamen maluerint se prostituere idolis quam manere sub ejus tutela: acsi diceret, præventos amore gratuito alio transtulisse animum. Dicit autem se invenisse illos tanquam uvas in deserto. Nomen deserti conjungi debet cum uvis, acsi diceret fuisse tam suaves & gratos sibi quam uva, si posset reperiri in deserto. Si viator forte uvam in loco sterili & vasto reperiat, non tantum mirabitur, sed magnam oblectationem capiet ex fructu illo insperato. Sic etiam Dominus amplificat amorem suum erga Israëlitas hac comparatione. Addit, *Tanquam fructum primum ficus*, quia scimus ficus bis quotannis fructus suos producere. Dicit igitur Deus, Quemadmodum oblectabiles sunt ficus initio, & quidem primitivæ, ut loquuntur; ita oblectationem ex hoc populo cepi. Porro non intelligit Propheta dignum fuisse populum quem tantopere amaret: sed Hebræi dicunt Invenire, quemadmodum etiam Gallice dicimus, *Je treuve cela à mon goust.* Reputavi igitur *Israëlem tanquam uvas in deserto.* Et hoc notandum est, nequis

quis forte argute colligat, Iſraëlitas ideo dilectos fuiſſe à Domino, quod aliquid eſſet in ipſis ſapidum. Neque enim hic Propheta recitat quid Deus in populo illo invenerit, ſed tantum accuſat ingratitudinem, quemadmodum ſtatim videbimus. Hoc igitur eſt prius membrum, quod Deus populum hunc in ſummis deliciis habuerit. Eadem vel ſimilis ſententia occurret cap. 11. ubi dicetur, Quum adhuc puer eſſet Ephraim, ego dilexi eum: niſi quod illic non exprimitur tanta vehementia, tantuſque ardor amoris. ſed idem argumentum illic tractatur, & finis etiam idem eſt: nempe quod Deus anteverterit ſuo amore hunc populum. Minus autem excuſationis reſtat ubi homines Deum vocantem repudiant, ac non reſpondent ejus amori. Malitia hæc vix tolerabilis eſſet inter homines: ſiquis me ultro diligat, ego autem illum reſpuo, jam hoc ſignum eſt ſuperbiæ vel inhumanitatis: ubi autem Deus ipſe nos gratis amplectitur, & non contentus vulgari amore perinde nos amat ac fructus delectabiles, ſi rejicimus hunc amorem, ſi contemnimus hanc gratiam, nonne turpiſſimam pravitatem hac in parte prodimus? Ergo nunc tenemus conſilium Prophetæ. Priore membro dicit in perſona Dei, Ego Iſraëlem non ſecus dilexi quam ſi viator reperiat uvas in deſerto: deinde quam ſolent amari ficus primitivæ. Quum ergo ipſos in tantis deliciis habuerim, nonne debebant viciſſim me colere? nonne debebat amor ille gratuitus accendere illorum corda, ut ſe totos mihi addicerent? *Atqui ipſi ingreſſi ſunt ad Baal-Peor.* ſic enim interpretor verbum באו: & pluribus etiam aliis locis eodem ſenſu capitur. nam Hebræi dicunt Ingredi, quum loquuntur de concubitu viri & mulieris: rem pudendam verecunde ſcilicet deſignant. Propheta autem ſacrificia quæ populus obtulit Baal-Peor, non abs re comparat adulterio: quemadmodum ſi adulter coëat cum ſcorto. Ingreſſi ſunt igitur ad Baal-Peor: & addit, ſegregatos fuiſſe. Quidam verbum נזר interpretantur de cultu, quod ſcilicet ſe conſecraverint Baal-Peor: quanquam alii deducunt à נזר, & putant eſſe Niphal, quod eſt Alienari: ſed ego accipio quemadmodum etiam dicit Ezechiel 14. cap. Segregavit ſe מאחרי, de poſt me: hoc eſt, ne me ſequatur. Deus illic expoſtulat cum populo, quod ſequutus ſit ſuas ſcortationes, atque ita deſeruerit conjugium illud ſacrum quod paciſcitur Deus cum omnibus ſuis. Ego igitur uno contextu lego Iſraëlitas ingreſſos fuiſſe ad Baal-Peor, quemadmodum ſiquis adulter ad ſcortum accedat: deinde fuiſſe ſegregatos, quia ſcilicet abnegaverint Deum, & violaverint fidem ei datam, diſceſſerint à conjugio illo ſpirituali quod Dominus cum ipſis pepigerat. Scimus enim Prophetam, quoties de idololatria concionatur, allegorice vel metaphorice loqui tanquam de adulterio. Dicit, *Segregati ſunt in opprobrium:* hoc eſt, quum pudenda eſſet fœditas, tamen fuerunt prorſus ſtupidi, quemadmodum ſi mulier famam ſuam negligat, aut vir non reputet ſe digito ab omnibus oſtendi, & ſuum flagitium ab omnibus haberi ludibrio: ita dicit Iſraëlitas fuiſſe in opprobrium ſegregatos: acſi diceret, abjecto pudore fuiſſe ad flagitium projectos. בשת alii interpretantur rem pudendam: alii ipſum Baal-Peor. Segregati ſunt igitur ad idolum illud fœdum: quia Priapum quidam fuiſſe putant Baal-Peor. & illa opinio fere omnium ſuffragio recepta eſt. Sed hic latius extendo nomen opprobrii, quod ſcilicet populus nullum habuerit amplius diſcrimen honeſti vel turpis, ſed ſtupidus fuerit in ſuo ſcelere. *Fuerunt* igitur *abominabiles ſecundum amores ſuos*, vel fuerunt abominationes. Hic non dubito quin Propheta conjungat Iſraëlitas cum idolis & cum ipſo Baal-Peor, ita ut exuat omni illa ſanctitate quam adepti fuerant gratia Dei. Nunc tenemus ſenſum Prophetæ. Eſt autem hæc doctrina digna obſervatu & utilis. nam quemadmodum diximus, non eſt excuſabilis noſtra malitia, ſi contemnimus gratuitum Dei amorem ubi præventi fuerimus. Si ergo Deus ipſe ultro ad nos accedit, ſi nos invitat, ſi offert jus filiorum, quod eſt inæſtimabile beneficium: nos autem reſpuimus ejus gratiam, nonne iſta eſt pluſquam immanis feritas? Huc igitur ſpectat objurgatio Prophetæ, quod Deus Iſraëlem dilexerit, ac ſiquis uvas in deſerto reperiat, vel ſiquis comedat ficus primitivas. Sed ſimul etiam notandum eſt cur tantopere extollat amorem Dei Propheta erga populum Iſraël: nempe quia adoptio non erat vulgaris nec promiſcua omnibus gentibus, ut ſatis notum eſt. Quum ergo electus eſſet populus ille in peculium Dei, merito hic Propheta inſigni elogio amorem hunc extollit. & ſimilis eſt hodie noſtra ratio: Deus enim non omnes dignatur hac gratia quæ nobis oblata eſt. nam illuxit nobis per Euangelium ſuum. Alii populi errant in tenebris, lux vitæ tantum inter nos reſidet: nonne ita oſtendit Deus nos ſibi eſſe in præcipuis deliciis? Jam ſi manemus noſtri ſimiles, & ſi ipſum repudiamus atque alio transferimus affectum noſtrum, vel potius alio nos libido rapit, nonne iſta eſt deteſtabilis malitia & perverſitas? Jam quod dicit Propheta, ſegregatos fuiſſe in opprobrium, notatu etiam dignum eſt: quia crimen hac circumſtantia exaggerat, quod Iſraëlitæ excæcati ſic fuerint, ut non ſentirent turpitudinem, quæ tamen manifeſta erat. Non dubium eſt quin ſuperſtitiones quæ tunc regnabant in terra Moab, fuerint craſſiſſimæ: ſed ſic faſcinavit eorum mentes Satan, ut projicerent ſe ad illud flagitium, quod tamen pluſquam pudendum erat. Sciamus ergo crimen noſtrum eo graviore pœna dignum eſſe, ubi ſublatus eſt apud nos omnis delectus, & ſpiritu vertiginis abripimur ad omne nefas, neque amplius diſcernimus inter lucem & tenebras, inter album & nigrum: hoc enim ſignum eſt ultimæ reprobationis. Ergo quum obſtare deberet pudor, tamen dicit Iſraëlitas ſegregatos in *opprobrium, & abominationes fuiſſe ſecundum amores ſuos:* hoc eſt, quemadmodum Baal-Peor eſt mihi ſumma abominatio, ita etiam populus hic poſthac mihi erit in pari abominatione. Jam ſequitur,

11. Ephraim, quaſi avis avolavit gloria eorum, à partu, & ab utero, & à conceptione.

Jungamus etiam ſequentem verſum.

12. Quia ſi extulerint filios ſuos, tunc exterminabo eos ab homine: (*hoc eſt, ne ſint in numero hominum*) certe etiam væ illis quum receſſero ab eis.

Scimus Hebræis ſæpe abruptas eſſe loquutiones, quemadmodum hoc loco, *Ephraim, avolavit gloria ipſorum.* Ephraim ſeorſum ponitur, & apparet orationem eſſe patheticam, ubi Dominus ita contextum abrumpit, *Ephraim*: non continuat ſenſum, ſed ſtatim adjungit, *Sicut avis avolavit gloria ipſorum.* Quum loquitur de gloria Ephraim, non dubium eſt quin præcipue ad ſobolem reſpiciat: ſed per ſynecdochen comprehendit quicquid tunc valebat ad opes, vel ad gloriam, vel ad potentiam. Dico Prophetam de liberis loqui, quia ſtatim addit, *A partu, & utero, & conceptione.* Sed falluntur tamen qui reſtringunt ſententiam ad ſolos liberos, quia ſynecdochica eſt locutio, ut dixi. Secundum literam Liberos vel ſobolem deſignat: ſed tamen generaliter complectitur totum ſtatum populi. *Sicut* igitur *avis avolavit gloria Ephraim.* Quomodo? *A partu, ab utero, à conceptione.* Non dubium eſt quin Propheta hic gradatim exprimat

mat vindictam Dei, quæ adhuc partim instabat Israëlitis, partim vero jam erat patefacta claris documentis. Dicit, *A partu*, deinde *ab utero*, postremo *à conceptione*. si ergo gloria Ephraim initio evanuisset, non ita loquutus esset Propheta: sed quoniam Dominus paulatim iræ suæ signa ostendit, ut tandem ad summum cumulum perveniret ultio, ideo Propheta primo loco nominat Partum, deinde uterum: acsi diceret, Evanescet gloria Israël ab ipso partu: quod si adhuc superbiant, vel nondum videam subactos esse hac pœna, ego in ipso utero eos interficiam: imo à conceptione, si nondum resipiscant, ubi fuerint quasi in ipso utero suffocati. Postea adjungit, *Etiamsi extulerint filios suos, exterminabo tamen ne sint homines*, vel, priusquam adoleverint, ut alii exponunt. Summa est, Quamvis tunc Ephraim sibi placeret, tamen instare horribile exitium, quod extinguet totum semen, ita ut nihil maneat residuum. Sed, ne putent se defunctos esse ubi Dominus pœnam unam de ipsis sumpserit, ponit tres gradus: quod scilicet Deus à partu eos primum interficiet: deinde in ipso utero extinguet eos: postremo ante conceptionem. quod si illis parcat, ut etiam filios suos tollant, tamen hoc fore sine profectu, quia etiam ipsos adolescentes in flore ætatis Deus rapiet. Sic ergo minatur interitum regno Israël. Postremo claudit sententiam his verbis, *Certe etiam væ illis, ubi ab ipsis recessero.* Significat his verbis Propheta miseros & maledictos esse homines, ubi à Deo alienati sunt, & Deus favorem suum ab ipsis abstulit. Postquam ergo notavit specialiter vindictam Dei quæ tunc instabat, hic dicit causam & originem omnium malorum esse, quia Deus ab ipsis discesserit, quemadmodum etiam prius fidem renunciaverant. Sed tenendum est quo consilio hoc membrum addiderit Propheta, nempe quia reprobi homines somniant etiam Deo infenso, tamen sibi fore prospere. Neque enim res adversas ascribunt iræ Dei, neque agnoscunt fontem omnium bonorum esse gratuitum & paternum Dei favorem. Quia igitur non tenent principium illud profani homines, ideo quamvis Deus clamet se esse illis hostem, se armatum esse ad ipsos perdendos, non curant, sed promittunt fortunam sibi propitiam fore: donec sentiant manum Dei, & appareant exitii signa, semper securi manent. Hæc ratio est cur Propheta dicat væ hominibus esse ubi Deus ab ipsis recessit. Quemadmodum ergo ubique Scriptura docet oriri nobis & fluere ex mera Dei gratia & paterno ejus favore quicquid optabile est, sic etiam Propheta hoc loco denunciat homines miseros & maledictos esse ubi Deus est illis infestus. Jam sequitur,

13. Ephraim, sicut vidi in Tyro plantatam (*subaudi arborem*) in habitaculo: Ephraim tamen ad educendum (*hoc est, educet*) ad excidium (*vel mactationem*) filios suos.

Hic confirmat superiorem sententiam Hoseas, quod scilicet frustra confidant Israëlitæ præsenti statu, quia Dominus hanc felicitatem, ubi ita visum fuerit, momento convertet. Scimus homines obdurescere in suis vitiis, ubi fruuntur votis suis, & ubi in suis voluptatibus sunt demersi: nam prosperitas non temere sæpe confertur vino, quia inebriat homines, imo potius dementat. Videmus quid Sodomitis & aliis contigerit: imo hæc fere omnibus reprobis causa exitii semper fuit, quod abusi sint Dei tolerantia, quemadmodum etiam dicit Paulus. *Rom. 2. 4.* Talis superbia in populo Israël grassata est, ita ut secure spernerent omnes minas, quemadmodum sæpius jam dictum fuit. Huc ergo nunc respicit Propheta: *Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro: tamen educet filios suos ad mactationem.* Ponit igitur hic Propheta delicias Israëlis: deinde addit, brevi futurum ut Dominus tamen ipsos ad judicium extrahat, quamvis ad tempus molliter & tenere ipsos fovendo, quasi arborem pretiosam habuerit. Vertunt hunc locum, Vidi Ephraim tanquam Tyrum plantatam: & בנוה quidam exponunt, In amœnitate: sed quum נוה significet Domicilium vel tugurium, ideo proprium sensum libenter retineo. Sed tamen variant interpretes in sententia. Dicunt enim quidam, Vidi Ephraim sicut Tyrum, quia similis exitus manet populum hunc qui Tyro contigit: quemadmodum enim supplicium de Tyro sumptum fuit, ita neque Ephraim impune effugiet. Quidam ita exponunt, sed nimis argute meo judicio. Verum quia hic addunt ל, libenter subaudio arborem vel plantam, vel aliquid simile. Ephraim ergo fuit tanquam siquis aspiciat arborem in Tyro: ad verbum est, ad Tyrum, vel in Tyro. Fateor literam esse supervacuam multis locis; tamen nisi cogat necessitas, retinet aliquam proprietatem: & hoc loco optime sic conveniet quod jam dixi, Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro: nempe *in habitaculo* vel tugurio. Scimus Tyrum fuisse extructam in medio mari. erat insula: habuit hortos plenos amœnitatis, sed non sine magno sumptu & labore, quia undique mari alluebatur: & nisi oppositi fuissent aggeres, illic angustæ erant domus. Quum ergo illic difficile esset erigere arbores, non dubium est quin adhibuerint plus operæ & laboris, sicuti fieri solet. nam homines sæpe luctantur cum natura ipsa. Et si dicamus fuisse Ephraim plantatam instar Tyri in habitaculo, quid hoc valebit? Sed si dicamus fuisse tanquam arborem quasi in tugurio servatam: ut videmus arbores quasdam, quæ non possunt ferre aërem frigidum, hyeme contineri in tuguriis, ut serventur: ita etiam probabile est Tyrios, qui divites erant, quum esset illic opulentum emporium, plus curæ adhibuisse in fovendis suis arboribus. Summa est, quod Ephraim fuerint similes arboribus delicatis, quas magna cura homines conservant, nec sine sumptu: sed educent posthac filios suos ad mactationem. Opponitur hæc eductio habitationi vel tugurio. Fuerunt ergo extra periculum frigoris & caloris, erant quasi arbor tenera in tugurio, sed *cogentur filios suos ad mactationem extrahere:* hoc est, amplius non erit illis tugurium quod eos protegat à violentia hostium, sed ipsi in lucem trahentur. Nunc videmus optime congruere verba ad hunc sensum, quod scilicet frustra sibi blandiatur populus Israël, quia hactenus non fuerit obnoxius ullis malis, sed Deus quasi immunem ipsum continuerit ab omni noxa. Dicit Propheta non esse cur populus superbiat, si hactenus tam indulgenter tractatus fuit: quia etiamsi fuerint similes arboribus teneris, cogentur tamen filios suos ad interfectionem trahere: quemadmodum hæc comparatio, quæ amplificat, sæpe occurrit in Scripturis. Si Joachim sit tanquam annulus in dextra mea, inde extraham eum, inquit Dominus: quemadmodum solent homines *Jer. 22.* etiam Dei promissionibus falso abuti. Quia Rex *vers. 24.* Joachim erat ex posteris Davidis, putabat fieri non posse ut unquam hostes spoliarent eum regno. Non ita erit: etiamsi sit tanquam annulus in manu mea, tamen inde extraham eum. Sic etiam hoc loco, Etiamsi in sinu meo hactenus educati sint Israëlitæ, & eos humaniter prosequutus fuerim omnibus beneficiis, denique fuerint similes teneris arboribus, posthac tamen erit alia prorsus eorum conditio. Jam sequitur,

14. Da illis Jehova: quid dabis? da illis vulvam abortientem, (*vel interficere facientem*) & ubera arida.

Vertunt aliter interpretes hæc verba, Da illis scilicet quod daturus es. postea repetunt, Da illis &c. sed meo judicio non assequuntur Prophetæ mentem, & prorsus aberrant, quia hic Propheta induit personam hominis anxii & perplexi. Hic igitur se coram Deo offert quasi deprecatorem: acsi diceret, Domine, ego libenter intercederem pro hoc populo. Quid igitur est quod præcipue illis optem? certe hoc est summum votum in ista misera dissipatione, *Ut des illis vulvam interficientem & arida ubera:* hoc est, ut nemo ex illis nascatur. Christus dicit, quum instabit ultima clades Jerosolymæ, beatas fore steriles: & sumpsit hoc ex communi doctrina Scripturæ, quia similes loci notari possunt apud Prophetas. Scimus inter benedictiones Dei hanc esse non ultimam, si nascatur multa soboles. Ergo signum est horribilis vindictæ, ubi sterilitas, quæ per se maledictio censetur, tamen pro summo bono optanda est. Quid enim miserius quam rapi infantes è sinu matrum, & jugulari coram ipsis liberos? vel mulieres gravidas interfici? vel incendio consumi urbes & agros, ita ut fœtus nondum nati una intereant? hæc autem omnia accidunt in ultimis cladibus. Videmus ergo Prophetam in summa hoc velle, tam desperatum esse populi statum, ut nihil magis optabile sit quam mulierum sterilitas, ut posthac nulla nascatur soboles, sed paulatim aboleatur nomen & memoria populi. Hactenus quidem proposuit satis graves adeoque formidabiles pœnas: sed scimus quanta sit contumacia & durities eorum quos nulla amplius tenet religio. sic ergo ludibrio fuerant omnes minæ apud hunc obstinatum populum. Hæc ratio est cur Propheta nunc suscipiat deprecatoris personam. Addit, *Domine, da illis:* hoc est, Domine, saltem ignosce illis aliquo modo, concede adhuc aliquid illis. Et quid dabis? Hic quasi suspensus & attonitus secum disputat, & cum Deo etiam deliberat quid maxime optandum sit. Equidem pro gente mea, cujus me miseret, supplex adsum: sed quid ego petam? Ego, Domine, vellem ut populo huic ignosceres. Sed quænam erit ratio, quodnam suppetet mihi solatium, vel quale remedium adhuc superest? Certe nihil video melius, quam ut steriles sint, ut posthac nihil ex illis nascatur, sed sinas eos consumi & putrescere: quia sola hæc erit illis summa felicitas in tanta desperatione. Consilium igitur Prophetæ est, hic summum terrorem incutere hypocritis & profanis hominibus, ut intelligant nullis modis posse exprimi Dei vindictam quæ illis instat: quia satius esset illos destitui ista benedictione sobolis, ne scilicet cum ipsis perirent eorum infantes, ne viderent mulieres prægnantes ac gravidas crudeliter ab hostibus interfici, vel saltem abduci in prædam suos liberos. Ne ergo contingant ejusmodi exempla, dicit Propheta sterilitatem illis optandam esse loco summi boni. Non dubito quin hoc Propheta voluerit. Jam sequitur,

Luc. 23. vers. 29.

15. Omne malum eorum in Gilgal, quia illic odium concepi contra eos: super malitia *(vel propter malitiam)* operum ipsorum è domo mea eijciam eos: non pergam amare eos: omnes principes eorum sunt defectores. *(perfidi.)*

Est autem elegans paranomasia in verbo שרים & סוררים, qua etiam utitur Isaias primo cap. Primo dicit, *Omne malum eorum esse in Gilgal:* quia scilicet putabant se habere optimum prætextum, quod illic sacrificia offerrent in honorem Dei, & quod locus ille antiquitus sacer esset. Quemadmodum ergo prius dixit ipsos multiplicasse sibi altaria ad peccandum, & illis in peccata cessura: ita nunc repetit eodem sensu: *Omne malum eorum in Gilgal est*, inquit. quasi diceret, Obtrudent mihi scilicet sua sacrificia, quæ offerunt in Gilgal, & putabunt valere ad excusationem omnium malorum. Atqui hoc est summum scelus. Ego forte illis ignoscerem, si essent & pleni rapinis, & crudelitate, & perfidi, & fraudulenti, modo adhuc vigeret apud ipsos integer cultus, & non ita adulterata esset prorsus religio: sed quia mutarunt quicquid Lege mea præceperam, & locum illum celebrem traxerunt ad turpe flagitium, ut sit illic quasi lupanar ubi religio prostituitur; ideo totum illorum malum est in Gilgal. Certum est populum aliis etiam sceleribus fuisse obstrictum: sed hic nomen כל accipitur pro summo, vel præcipuo. Comparative ergo loquitur Propheta, non simpliciter: quasi diceret, magis abominabilem esse hanc corruptelam Deo, quod sacrificia offerant in Gilgal, quam & adulteria, & rapinas, & fraudes, & injustam violentiam, & quicquid scelerum denique regnabat apud eos. Totum ergo malum eorum est in Gilgal. Cur autem sic loquatur Propheta, nuper ostendi: quia scilicet superstitiosi homines regerunt sua figmenta, quum ipsos Deus accusat, O! nos tamen habemus multa pietatis exercitia. Vellent hæc objicere in compensationem. Dominus autem ostendit se longe gravius offendi istis superstitionibus quas hypocritæ obtendunt clypei loco, quam si palam essent sine aliqua specie religionis. Quia illic odium concepi adversus eos, inquit, propter malitiam operum ipsorum. Hic Propheta rursus condemnat quod tamen homines putant esse instar præcipuæ sanctitatis. Quis enim hypocritis persuadeat fictitios eorum cultus summæ esse abominationi? imo etiam extollunt ac fingunt se Angelis similes esse, & quasi occultant omnia sua scelera sub his latebris: quemadmodum fieri videmus in Papatu, si multas Missas obtrudant Deo & alia figmenta, putant redimi quicquid scelerum apud se est. Quum ergo hypocritæ ita fucum facere Deo soleant, & simul etiam sibi facere blanditias, Propheta hic denunciat magis exosos esse Deo propter hoc malum, quod scilicet audeant corrumpere & adulterare purum ejus cultum. Postea addit, *Ejiciam eos è domo mea.* Quum minatur Deus se ejecturum Israëlitas è domo sua, perinde est acsi diceret, Ego prorsus eos abdicabo, quemadmodum siquis vel ramum siccum abscindat ex arbore, vel membrum putridum ex corpore. Certum quidem est Israëlitas fuisse tunc similes spuriis: neque enim digni erant aliquo numero vel ordine in Ecclesia, quum haberent extraneum templum & profana sacrificia: sed quia adhuc manebat inter eos Circumcisio, manebat nomen Sacerdotii, jactabant se esse filios Abrahæ & sacrum populum, ideo Propheta hic tale denunciat excidium, ut appareat frustra ipsos gloriari superbis istis titulis, quum scilicet Deus expunxerit eos è suo catalogo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. sed cras reliqua prosequemur.

Da omnipotens Deus, quum nos tam liberaliter amplexus fueris in Filio tuo unigenito, & ex filiis Adæ & genere maledicto feceris semen sacrum & benedictum, nos autem non desierimus hactenus nos alienare ab ea gratia quam nobis obtuleras: da, inquam, ut posthac sic redeamus ad sanam mentem, ut adhæreamus fideliter & sincero affectu cordis Filio tuo, & hoc vinculo sic retineamus amorem tuum, & retineamur etiam in adoptione gratiæ, ut nomen tuum glorificetur in nobis quamdiu in hoc mundo peregrinamur, donec tandem nos colligas in regnum tuum cœleste, quod nobis acquisitum est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA SEXTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. IX.

Diximus heri, quomodo expellat Deus è domo sua, qui tamen jam censeri debebant inter exteros. Hypocritæ enim semper inveniunt opercula ad se tegendos, donec palam ostendat omnibus Dominus ipse eorum turpitudinem. Ergo necesse est auferri quod videntur habere, quemadmodum etiam Christus de hypocritis pronunciat. Sequitur postea, *Non pergam amare eos.* Posset etiam hic moveri quæstio, cur ita loquatur Deus de amore suo. nam tunc jam desierat amare illum populum, quemadmodum satis ex re ipsa colligitur. Sed quamvis impropria sit loquutio, non tamen male quadrat. Profani homines, & qui addicti sunt terrenis commodis, amorem Dei æstimant ex præsenti intuitu: quum Dominus ipsos bene & pinguiter saginat, quum fruuntur suis deliciis, quum nihil molestiæ sustinent, putant se esse Deo gratissimos. Talis erat conditio populi, quantisper Dominus suspendit vindictam suam, sicuti jam aliquoties dictum est: præsertim sub Rege Jarobeam secundo scimus quam indulgenter Dominus illis pepercerit. Erat igitur quædam amoris species quum Dominus adhuc ita eos foveret & alliceret ad pœnitentiam hac dulcedine suæ bonitatis: nunc quia videt magis ac magis obdurescere, dicit, *Non persequar amorem meum erga ipsos:* hoc est, jam reipsa ostendam me ipsis esse infestum, quia video me nihil proficere mea tolerantia, quam ipsi quodammodo subsannant. Ita videmus eodem fere modo rejici homines à Deo, tam ubi eos exterminat ab Ecclesia sua, quam ubi subducit suam benedictionem, quæ est quasi pignus & symbolum amoris. Postea sequitur ratio, *quod Principes eorum sint perfidi.* atque hoc diserte expressum est, quia utile fuit notari totius mali originem. Hic ergo Propheta ostendit non cœpisse à vulgo hominum corruptelas, sed ab ipsis Principibus. Scimus autem in quem finem Deus velit extare aliquem ordinem inter homines, nempe ut sit instar freni ad cohibendam plebis proterviam. Quum igitur Principes ipsi duces sunt ad omne scelus, tunc necesse est omnia pessum ire, quia quod remedii loco esse debebat, convertitur in causam exitii. Hoc ergo primum voluit Propheta. Cæterum Principes accusans non tamen populum absolvit, sed quemadmodum alibi fuit dictum, ostendit fuisse nimis cæcos, qui passi fuerunt se trahi in foveam à cæcis: neque enim dubium est, quin populus sponte & libenter erraverit, quamvis haberet perversos duces: imo quoniam cupide captaret aliquos errandi prætextus. idque etiam alibi visum fuit. Sed hinc colligitur quam frivola sit eorum excusatio, qui obtendunt hodie se parere & Principibus & Episcopis: quia hic Dominus pœnam denunciat toti populo, quod Principes fuerint perfidi. Si ita est, videmus involvi totum corpus ubi mali duces præeunt, & abducunt populum à recta via: imo præcipitant in easdem transgressiones, vel secum rapiunt. Ubi igitur est talis confusio, necesse est sequi universalem pœnam, quæ omnes simul absumat. Pergamus.

Mat. 13. vers. 12.

16. Percussus est Ephraim, radix eorum exaruit, fructum non facient: etiam si genuerint, tunc interficiam desiderabilia uteri ipsorum.

Rursus ultimam vindictam minatur Propheta Israëlitis. nec mirum est toties repeti eandem sententiam, quia scimus hypocritas nimium sibi blandiri, & non admodum percelli etiam gravissimis minis. Quia ergo hypocritæ tam lenti sunt, ideo necesse est sæpius, imo subinde ipsos pungi, & quidem acerrime, ut tandem expergefiant à suo torpore. Propheta igitur inculcat minas quibus antehac sæpe usus est: dicit *Israëlem ita percussum esse, ut radix ipsorum exaruerit.* Similitudo est sumpta ab arbore, quæ non tantum cæsa est quantum ad superficiem, sed à radice etiam evulsa. Summa est, Deum talem vindictam sumpturum de populo hoc perdito, ut in totum & sine ulla spe sanationis pereat. Radix ergo exaruit, non proferent amplius fructum. Deinde ab illa similitudine vel metaphora discedit: *Si genuerint*, inquit, *ego interficiam desiderabilia uteri ipsorum:* hoc est, etiamsi nascatur aliquod semen, tamen ego ipsum interficiam. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quod scilicet non amplius mediocri aliqua pœna contentus erit Dominus, quia sæpe expertus est frustra castigari paterno amore desperatum hunc populum, sed restare ultimam vindictam, quæ non modo viros absumat, sed eorum sobolem, ita ut nihil maneat residuum. Postea additur ratio.

17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, (*vel non obedierunt ei, ut sit clarius*) & erunt vagi inter Gentes.

Propheta, quemadmodum nuper attigi, causam assignat cur tam severe Deus agere statuerit cum hoc populo, quia scilicet videt indomabilem ejus pervicaciam. Semper enim asserunt Prophetæ justitiam Dei contra impias hominum querelas, qui obmurmurant siquando acrius ipsos Deus puniat, & clamitant crudelem esse, neque servare modum. Prophetæ igitur os obstruunt impiis, ne ita evomant suas blasphemias adversus Deum: & in hac parte doctrinæ nunc versatur Propheta. Dicit ideo instare perniciem Israëlitis, quod Deus ipsos reprobaverit. Nam מאס, significat Reprobare, abjicere, spernere. Quamdiu ergo curam hujus populi gerere dignatus est Dominus, saltem in aliquo gradu stetit: sed nunc Propheta dicit prorsus esse abjectum. Quid igitur superest nisi ut in totum pereat? Dicit autem, *Abjiciet eos Deus meus.* Auctoritatem sibi hoc verbo adstruit, & fulminat contra totum populum: quia etiamsi totus Dei cultus turpiter corruptus esset in regno Israël, jactabant tamen se esse sanctum Abrahæ semen, & nomen Dei adhuc volitabat in ore omnium: quemadmodum scimus impios sumere sibi licentiam hanc, ut Dei nomen profanent absque ullo discrimine vel pudore. Quoniam ergo adhuc falsa illa gloriatio regnabat in Israëlitis, dicit Propheta, Deus non est amplius vester: meus est. Ita statuit se ab una parte, & se unum opponit toti populo. Sed simul demonstrat plus sibi esse auctoritatis quam illis omnibus, quia Deum simul adducat patronum & vindicem suæ doctrinæ. Deus ergo

meus abjiciet eos. Sic etiam Jesaias objurgans perfidiam Achaz, dicit, Non satis est quod estis molesti hominibus, nisi etiam molesti essetis Deo meo? Atqui non solus erat Jesaias qui Deum pure coleret. Verum est: sed respicit Regem cum sua caterva: & ideo conjungit se Deo, & illos omnes separat, quemadmodum etiam sua perfidia divortium ab eo jam fecerant. Deus ergo meus, inquit, abjiciet eos. Sic hodie secure nomen Dei sumere nobis licet contra Papistas, quia nihil illis cum vero Deo commune est, postquam se polluerunt tot abominationibus: atque etiamsi contra nos superbiant confisi ingenti sua multitudine, eo quod pauci sumus, tamen intrepide licet contra ipsos insurgere, quando scimus Deum nunquam separari posse nec avelli à verbo suo. Verbum autem scimus à nobis stare. Ergo licebit exprobrare Papistis, Deum ipsis esse adversum, quia scilicet nos certamus sub ejus vexillo. *Quia non obedierunt ei*, inquit. Videmus causam extremæ vindictæ esse contumaciam: ubi scilicet homines quasi data opera obstinant animos contra Deum. Pereunt quidem Gentes etiam sine ulla doctrina, sed duplicatur ultio ubi Dominus manum porrigit errantibus, & studet ipsos revocare in viam salutis, ipsi autem contumaciter renuunt parere: imo ostendunt sibi esse cor in malitia pertinax. Ubi ergo ad errores & vitiosos affectus accedit talis pertinacia, necesse est Deum prodire cum ultima vindicta, quemadmodum hic per Prophetam suum minatur. Quia ergo non obedierunt, ideo abjiciet eos Dominus, *& profugi erunt inter Gentes*. Videtur hoc levius esse quam quod prius dixit de semine extinguendo. Sed tenenda est antithesis inter quietem Dei & vagum hunc errorem de quo nunc Propheta disserit. Terra Chanaan erat illis statio tranquilla, sub qua quiescerent, acsi Deus sub alis suis eos foveret: & ideo etiam vocatur Quies Domini, Psalmo 95. Nunc autem ubi profugi Israelitæ vagantur, & huc & illuc sedem quærunt nec usquam reperiunt, magis conspicua est abdicatio ipsorum. Dominus enim quotidie & singulis momentis ostendit jam à se ipsos rejectos esse, quia priventur requie illa quæ promissa ipsis fuerat. Pergamus.

Jes. 7:13.

CAPUT X.

VItis spoliata Israël, fructum ponet sibi: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, (*in altaribus multiplicavit*) secundum bonitatem (*hoc est, proventum fertilem*) terræ suæ benefecerunt in statuis. (*alii, bonas fecerunt statuas: sed prior versio mihi magis probatur.*)

VErsum hunc varie exponunt interpretes. Qui putant vocari vineam בוקק, quia sit sterilis, falluntur: potius enim intelligit Propheta, Israëlem similem esse viti, quæ spoliata est post vindemias. Nam verbum בקק proprie significat Diripere vel prædari. Sed vindemias comparat Propheta spoliationi: & optime hoc convenit. Dicit ergo *Israëlem esse vitem spoliatam*, quia jam nudata sit suis fructibus. postea addit, *Fructum faciet sibi*. Verbum שוה significat Æquare: & ideo multi vertunt, Fructum sibi æquabit, vel fructus æquatus fuit ipsi. sed hæc versio non affert liquidum sensum. Ego potius eos sequor, qui vertunt, Ponere. Significat etiam interdum שוה, Mentiri: saltem ita exponunt quidam, Fructus mentietur illi. & שוא quamvis habeat א finale, ab hac tamen radice deducitur, ut fit commutatio literæ ה in א, sicuti Grammatici volunt. Itaque etiam hoc posset videri probabile, quod שוא significet Mentiri. Eliciunt autem hunc sensum, Israël est vitis spoliata: ergo fructus mentietur ei: hoc est, nullum proventum afferet, quia continget quod solet ubi prædones agros & vineas omnes vastarunt. Sed, quemadmodum jam dixi, rectius alii vertunt, Ponere: *Fructum ponet sibi*. Sunt tamen qui interrogative legunt, Fructum ponet sibi Israël? ut sensus sit, Israëlem direptum esse, ita ut restitutio nulla speranda sit. Sed non videntur illi interpretes tenere Prophetæ mentem. Ego potius contrariam sententiam colligo ex verbis, quod scilicet Israël ponet sibi fructum post spoliationem. & historia sacra confirmat hanc doctrinam: scimus enim variis modis castigatum fuisse populum illum, sic tamen ut vires novas colligeret. Nam Dominus volebat tantum leniter monere, si fuisset sanabilis: sed nihil profectum fuit illa Dei moderatione, quemadmodum prius visum est. Sic tamen res habet, quod Israël fructum novum attulerit, quemadmodum vitis postquam spoliata est uno anno, affert novas vindemias: nam unæ vindemiæ non perdunt vitem. Sic etiam Israël posuit sibi fructum: hoc est, postquam Dominus illic vindemias suas egerat, tamen populum rursus sua benedictione dignatus est, & quasi in integrum restituit: quemadmodum Vere gemmas suas vites projiciunt, deinde afferunt fructum suum. Sed quid contigit? *Secundum multitudinem fructus sui*, inquit, *multiplicavit altaria*. Hic conqueritur Deus quod Israël, postquam semel vindemiatus fuit, perrexit in malitia sua. Debebant castigationes in hoc saltem prodesse, ut Israël se reciperet ad purum Dei cultum: atqui hic Deus non tantum accusat populum hunc, quod semper fuerit obstinatus, sed quod velut ex professo auxerit sua scelera. Fuit enim hæc quasi horribilis conspiratio adversus Deum, quod populus simulatque novas vires recepit, multiplicaverit sibi altaria, quum tamen Dominus jam manifestis signis monstrasset fictitios illos cultus sibi non placere: imo sibi esse summæ abominationi. Nunc tenemus Prophetæ consilium. *Vitis ergo spoliata Israël multiplicavit sibi altaria*: hoc est, Israël quidem fuit vindemiatus, sed Dominus restituit & opes & victus abundantiam, & quicquid pertinet ad statum incolumem & felicem: an Israël in melius correctus est? an ideo resipuit postquam tam clementer Dominus retraxit manum suam? Minime, inquit: sed multiplicavit sibi altaria: hoc est, deterior fuit quam solebat. *& secundum abundantiam terræ suæ benefecit in statuis*. Est autem valde utilis doctrina: videmus enim ut Dominus sibi temperet in pœnis, neque enim eas summo rigore exequitur, sed simulatque paucos ictus inflixit, retrahit manum suam. Quid autem faciunt qui sic mediocriter fuerunt castigati? Simulac possunt animos colligere, majore petulantia feruntur, & insolescunt adversus Deum. Videmus hunc morbum etiam hodie in mundo grassari, ut omnibus seculis grassatus est. Non mirum igitur quod hic Propheta expostulat cum populo Israël. sed simul in usum nostrum applicare convenit eandem doctrinam. Quamvis ergo Dominus nobis parcat, & postquam cœpit nos castigare, statim indulgeat, & quasi nos in integrum restituat, videndum est ne oblivio nobis obrepat priorum scelerum, sed valeant apud nos castigationes, etiam postquam Deus jam modum & finem illis imposuit. Nam huc tendit consilium Prophetæ, ut homines non obliviscantur iræ Domini, etiamsi non semper vel assidue ictus infligat: sed secum reputent ideo Dominum tam moderate agere, ut plus spatii ad resipiscendum habeant; & concedi sibi inducias, ut quietius reputent sua peccata. Jam dicit, *Secundum bonitatem terræ suæ benefecerunt*

in

in statuis. Prius retuli quosdam ita accipere, quod bonas faciant statuas, & accipiunt pro elegantibus. ego autem repeto literam ל. Ubi prius dixit Propheta, Israël sibi altaria multiplicasse, ad verbum legitur, Multiplicat in altaribus, vel ad altaria; id est, multus fuit, vel nimis liberaliter profudit pecuniam in altaria: ita etiam hic repetere convenit quod benefecerint in statuis. Est autem concessio in verbo הטיבו. nam certum est, graviter eos peccasse: quia non provocassent iram Dei, si non scelestè egissent in altaribus & statuis. Sed Propheta ironice de perverso Dei cultu loquitur: quemadmodum si hodie dicam Papistas furere in suis bonis intentionibus. quum vocabo intentiones Bonas, ego concedam illis nomen quod non competit. Ergo ex sensu eorum nunc loquitur Propheta, sed ironice: Benefaciunt, inquit, in statuis: hoc est, sibi etiam videntur sanctissimi Dei cultores, nam ostentant magnum zelum. Hæc est insana, ut loquuntur, devotio: sed hic apparet plusquam cæca durities, quod scilicet tam cito obliviscuntur iræ Domini, de qua admoniti fuerant claris signis. Nunc igitur tenemus quorsum tendat Propheta, & quis sit hujus doctrinæ usus. Pergamus.

2. Divisum est (*vel se divisit*) cor eorum: nunc convicti erunt: (*alii, peribunt: nam* אשם *utrumque significat. refertur tam ad culpam quam ad pœnam. Sed mihi probatur eorum sententia, qui vertunt, Nunc convicti erunt: hoc est, nunc erunt scelerati. quemadmodum etiam simile exemplum jam vidimus capite 5. nisi fallor. Nunc ergo convicti erunt*) ipse evertet altaria eorum, destruet statuas ipsorum.

Primo dicit *Cor eorum divisum esse*, nempe à Deo. Scimus vero hoc præcipue requiri, ut adhæreat fideliter populus Deo suo: Et nunc, Israël, quid abs te postulat Deus tuus, nisi ut adhæreas illi toto corde? Quum ergo Deus nos sibi devinciat hac sacra unitate, caput omnium scelerum est, ubi cor nostrum ab ipso dividitur: quemadmodum si uxor impura & perfida alio animum suum adjiciat. Nam quamdiu maritus retinet cor uxoris quasi sibi obstrictum, manet conjugalis fides & pudicitia: si autem dividitur cor ejus à marito, jam actum est, & sese prostituet ad flagitium. Sic etiam nunc Propheta dicit, divisum fuisse cor populi à Deo, quod scilicet non fuit integro sinceroque affectu addictus Deo suo, quemadmodum decebat. Populus ergo hic cor suum à me abduxit. Jam dicit, *Nunc erunt scelerati*: hoc est, Ego ostendam quid meriti sint, ita ut ne posthac suis cavillis ludant, sicuti hactenus sunt soliti. Nam istud אשם non refertur ad actum, sed potius ad manifestationem, ut loquuntur. Dicit ergo fore sceleratos, quia convicti erunt: quemadmodum Justificari significat absolvi, ita etiam Sceleratum esse significat damnari. Summa est, Quia populus hic sentire non poterat iram Domini quamdiu tolerabilis fuit ejus conditio, daturum horribiles pœnas quæ ipsum convincant, ita ut sibi desinant placere & blandiri. Damnati igitur nunc erunt. Quare? Dominus enim evertet altaria eorum. Potest hoc referri ad ministrum vindictæ: sed quia nullum nomen exprimitur, malo subaudire nomen ipsius Dei. *Deus ergo evertet eorum altaria, & destruet*, vel in nihilum rediget, *eorum statuas*. Hoc ideò additum fuit, quia scimus impios confidere suis figmentis, & nunquam posse adduci ad serium timorem, nisi ubi intelligunt se fuisse deceptos Satanæ præstigiis, quamdiu operam dederunt superstitionibus & idololatriæ. Propheta ergo denunciat altaria eorum eversum iri, & statuas in nihilum redactum iri, ut hypocritæ fiduciam illam deponant qua adhuc turgebant adversus Deum. Jam sequitur confirmatio illius sententiæ.

3. Quia nunc dicent, Non Rex nobis, quia non timuimus Jehovam, & Rex quid faciet nobis?

Pluribus verbis explicat quod breviter attigerat uno verbo: dixerat enim jam instare damnationem quæ illorum scelera detegeret: nunc addit etiam sponte dicturos se merito puniri, se jam esse Rege nudatos, imo Regem sibi nihil profuturum, quia non timuerint Jehovam. Subaudienda semper est antithesis inter populi obstinatam jactantiam & inter sensum iræ Dei, de quo nunc Propheta loquitur. Quantisper enim Deus Israëlitis pepercit, abusi sunt ejus tolerantia & mansuetudine. Non putabant igitur quicquam posse in sua vita reprehendi: imo scimus quam proterve litigaverint cum Prophetis: simulac durius verbum exibat ab ore Prophetæ cujuspiam, magnæ rixæ oriebantur. Quid? tu sic tractas populum Dei, & electum Abrahæ genus? Quum ergo tam pervicaciter spernerent omnem doctrinam, Propheta hic dicit, Jam veniet tempus quum dicent sibi non esse Regem, quia non timuerint Dominum. Summa est, quia non proficient ex verbo Domini, instare aliud docendi genus: nempe quod Dominus reipsa monstrabit suam vindictam, & coget etiam invitos fateri quod jam excusant: nunquam enim expressa fuisset illis confessio hæc peccati, nisi Dominus violenter ipsos tractasset. Dicent igitur, Quomodo? nempe ubi tracti fuerint in aliam scholam. Dominus enim posthac non disceptabit verbis, sed manu sua sic eos percutiet, ut intelligant sibi cum eo esse negotium. Cæterum notandum est, Prophetam hic non loqui de populi resipiscentia, neque etiam referre eorum verba, sed potius de re ipsa concionari. Hypocritæ vel obstrepunt Deo quum ipsorum peccata ulciscitur, vel ficte agnoscunt se dignos esse talibus pœnis: & interim manet intus eadem contumacia. Sed quum Propheta hic inducit eos loquentes, non intelligit dicturos quod refert, sed potius tractat, quemadmodum jam dixi, de re ipsa. *Dicent* igitur, hoc est, res ipsa clamabit, ipsos scilicet destitui Rege, quia non timuerint Jehovam: imo etiamsi Rex ipsis præesset, fore tamen inutilem. Quanquam ergo Israëlitæ vel nunquam cessarunt obstrepere Deo, vel etiam plenis buccis blasphemias in ipsum vomere, tamen verum est quod dicit Propheta. Quare? quia etiamsi Deus non extorserit illis hanc confessionem, satis est quod re ipsa convicti fuerint: imo apud seipsos etiam ita senserint, licet contumaciter negarent apud homines se manu Dei juste percuti. Adhæc ostendit hic Propheta, homines profanos, quamdiu proponitur aliqua spes in terra, superbe contemnere Dei manum, & torpere in sua securitate tanquam in suis fæcibus. Quamdiu ergo Israël Regem conspexit in medio sui, putavit se esse tutum ab omni noxa, & fortiter despexit omnes minas. Hoc ergo voluit Propheta. Porro, quum Dominus aufert quicquid oculos perstrinxit profanis hominibus & reprobis, tunc incipiunt agnoscere, quam stulte sibi delicias fecerint, & quantopere etiam decepti fuerint à Satana. Hoc nunc intelligit Hoseas, quod scilicet cogentur sentire Israëlitæ, ideo sibi non esse Regem, quia non timuerint Deum: sed pœnitentia hæc nimis sera erit, carebit enim profectu. Jam sequitur,

4. Loquuti sunt verba, (*protulerunt verba*) jurando mendaciter, incidendo fœdus: (*paciscendo fœdus*) germinabit tanquam absynthium (*vel herba aliqua amara*) super sulcos agri judicium.

Loquuti sunt verba. Quidam exponunt, quod audacter consilia sua captaverint, quemadmodum solent Dei contemptores quicquid in mentem illis venit statuere & decernere pro suo arbitrio: neque enim dignantur sciscitari ex ore Dei quid rectum sit. Sic illi accipiunt: sed ego aliter expono, quod scilicet loquuti sunt verba, hoc est, satis liberaliter testati sunt, se optimos fore & fidelissimos Dei cultores. Deinde, *jurando mendaciter.* Hoc etiam quidam referunt ad fœdera. Ego particulas istas sigillatim exponam, quia volo postea insistere in genuino Prophetæ sensu. *Mendaciter* ergo *jurasse* dicit, secundum illos, quia multa esset in illis levitas & inconstantia. Et hoc quidem verum esse fateor, quod sibi accersiverint graves pœnas suis perjuriis: sed potius intelligit Propheta eos falso jurasse Domino. Deinde, *incidendo fœdus.* Hic etiam non dubito quin exprobret Propheta renovatum fuisse fœdus cum Deo, sed cum perfidia, quia scilicet fuerit mera duntaxat simulatio. Jam sequitur, *germinabit tanquam absynthium.* כראש quidam vertunt, Tanquam fel: sed non quadraret similitudo, quum hic Propheta de agris loquatur. Dicit enim postea, *Super sulcos agri* germinabit *judicium.* Exposui breviter, quomodo alii accipiant hunc versum: nempe quod Israël in suis consiliis sit audax & inflatus, quidvis audeat decernere, acsi non esset in arbitrio Dei mutare quicquid homines statuunt. Deinde, quod multis fœderibus se implicuerint, quod sine ulla fide sæpius transfregerint cum hac vel illa gente, & quod tandem fuerint mera amaritudo. Sic illi exponunt. Ego autem potius existimo hic causam Dei agi à Propheta, quod scilicet Israëlitæ, quoties polliciti sunt aliquam resipiscentiam, vel ejus signum dederunt, simularint duntaxat & mentiti fuerint Deo. Ergo, *Loquuti sunt verba,* inquit, sed fuerunt verba: hoc est, nunquam ex animo tacti sunt aliquo sensu iræ Dei, ut sibi displicerent in suis vitiis. *Verba* igitur *dederunt tantum.* Postea eandem fallaciam aliis loquendi formis exprimit: *Jurarunt*, inquit, *fallaciter*, & *percusserunt fœdus:* hoc est, Etiamsi visi fuerint velle ad Deum redire, fuit tamen fallax simulatio, imo perjurium: quum vellent probare se esse maxime fideles, tunc gravius peccarunt, renovarunt etiam fœdus. *Judicium* igitur *tanquam absynthium super sulcos agri germinabit.* Judicium hic accipitur pro rectitudine, perinde acsi diceret Propheta, Ubi præbent aliquam speciem pietatis, & colorem suis impietatibus inducunt, videtur quidem hoc esse judicium, videtur esse aliqua rectitudo, sed tandem erit absynthium, & germinabit super sulcos agri. Non videntur mihi animadvertisse interpretes quorsum tendat Propheta. Cur enim potius dicit, Super sulcos agri, quam, in agro? nempe quia ubi ager excultus est aratro, est præparatio aliqua ut proferat bonum semen: si ergo nascantur vitiosæ herbæ super sulcos terræ, hoc minus tolerabile est quam si nascantur in aridis locis & desertis. Nam hoc naturaliter accidere solet. Ubi autem pro tritico germinat absynthium in sulcis, hoc est, in locis bene cultis, hoc magis indignum est ac minus tolerabile. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta: Ipsi quidem interdum videntur aliquo pietatis affectu tangi, & multa promittunt, & sunt satis liberales in bonis verbis: jurant etiam, & videntur parati esse ad renovandum fœdus cum Deo. Sed quid hoc est? perinde acsi agricola agrum præparet, & tandem nascantur herbæ vitiosæ ubi multum laboris & operæ posuerit: ita etiam rectitudo ipsorum. hoc est, fucata ista species vel pietatis umbra nihil aliud est quam si absynthium in locis bene cultis nascatur.

Da omnipotens Deus, quum tanta diligentia & assidua sedulitate nos excolas, & non secus charos ac pretiosos habeas, quam hereditariam vitem: da, inquam, ne tibi proferamus labruscas, ne fructus etiam amarus & acerbus à nobis tibi prodeat, sed studeamus ita formare totam vitam nostram ad obsequium Legis tuæ, ut omnes nostræ actiones & cogitationes tibi sint grati ac suaves fructus. Et quoniam semper aliquid vitii permixtum est nostris operibus, etiam ubi sincere & ex animo cupimus tibi servire, fac ut sacrificio Filii tui ita purgentur & abstergantur omnes maculæ in operibus nostris, ut tibi etiam sint sacrificia boni odoris, per eundem illum Christum, qui nos ita tibi placavit, ut etiam operibus nostris veniam acquirat, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SEPTIMA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. X.

5. Propter vitulas (*juvencas*) Beth-aven pavebunt (*ad verbum*) incolæ Samariæ: (*sed mutatio est numeri. Pavebunt igitur. Alii vertunt, Exulabunt incolæ Samariæ: sed male*) quia lugebit super eum populus suus, & Sacerdotes ejus, qui super eum exultant, (*vel propter eum exultabunt*) super gloria ejus, quia transivit ab eo. (*vel aversa est ab eo.*)

PRimo loco breviter attingam quod jam in recitando textu dixi, nempe quosdam interpretes exponere hunc versum de exilio populi. גור significat Exulare, significat etiam timere: sed circumstantia loci non patitur verbum hic accipi de exilio, ut videbimus. Alii accipiunt שכן pro Habitare, sed falluntur. Simpliciter ergo intelligit Propheta habitatores Samariæ nunc gloriari in vitulis suis (scimus enim vitulos fuisse in Dan & Bethel) sed brevi fore ut Dominus terrorem ipsis incutiat: & causam postea videbimus. Jam venio ad genuinum Prophetæ sensum: *Incolæ Samariæ*, inquit, *pavebunt* propter vitulas Beth-aven. Deridet hic Propheta stultitiam populi Israëlitici, qui vitulos colebat, & totam spem salutis suæ in ipsis putabat esse inclusam. Quare? *Cogentur*, inquit, *deflere* exilium vituli sui: tantum abest ut possit auxilium ipsis afferre, ut frustra deplorent cives Samariæ ejus captivitatem. Contemptim juvencas nominat vitulos. Poterat in masculino genere ponere: sed totus hic versus perstringit amentiam populi Israëlitici, quod scilicet tam crasse in suis superstitionibus delirans, tamen.

tamen nihil sentiret. *Pavebunt* igitur *incolæ Samariæ propter vitulas Beth-aven:* quia idololatræ ubi vident instare aliquod discrimen suis idolis, trepidant, & libenter succurrerent. hic autem metus prodit eorum stuporem ac dementiam. Cur enim dii ipsi auxilium sibi non ferunt, sed expectant à mortalibus? Nunc tenemus consilium Prophetæ. Jam dicit, *Quia lugebit super ipsum.* Numerus hic mutatur: nam dixerat propter juvencas: deinde etiam genus ipsum. ponitur relativum masculini generis ו. Redit igitur ad vitulos, deinde ponit singulari numero vitulum, quia unus erat duntaxat in Beth-aven, alter vero in Dan. Sed jam ostendimus cur Propheta vocaverit juvencas. *Populus suus*, inquit, *lugebit super eum, imo ipsi Sacerdotes.* כמרים putant quidam esse dictos, quia soliti essent nigras vestes induere in sacris peragendis: nam כמר significat Nigrum esse. Sed illa est futilis conjectura: & Rabbini, ut sæpe visum est, nimis sunt audaces in suis figmentis: neque enim respiciunt quid verum sit, sed tantum divinant, & volunt haberi pro oraculo quicquid illis venit in mentem: neque etiam historias expendunt: denique sine ratione proferunt quicquid libitum est. Posset alia afferri etymologia, quæ meo judicio magis esset probabilis. nam כמר significat etiam Resonare. Scimus autem Sacerdotes illos magno clamore & ululatu fuisse usos in suis sacris: quemadmodum dicebat Elias, Clamate fortiter, Baal enim vester forte dormit. Ergo si dandus sit locus conjecturis, malim dici כמרים, quasi clamosos. sed ego hoc relinquo in medio. Fuit vero nomen hoc communi usu receptum, quemadmodum constat ex aliis locis. Nam כמרים etiam in Judæa vocati sunt illi novi Sacerdotes, quia & illic eos sustulit Josias, sicuti refertur 2. Reg. cap. 23. Cæterum sive à clamore, sive à nigro vestium colore nomen adepti sint, hoc tamen certum est, fuisse Sacerdotes falsorum deorum. Nunc dicit Propheta, Lugebunt etiam Sacerdotes: repetendum enim est illud verbum אבל Postea addit, יגילו על-כבודו. Hic deest relativum, Qui exultant: sed facile subauditur post כמרים Qui super eo exultant. Quomodo? *Lugebunt propter gloriam ejus, quia* transivit ab eo: nunc lugere incipient, quia gloria vituli ab eo transivit. Hic Propheta docet gloriationem qua se decipiunt hypocritæ, non fore stabilem, quia Dominus coget ipsos ad subitum & inexpectatum pudorem, quemadmodum videbimus. Ergo dicit luctum fore inter cives Samariæ propter juvencos. nam putabant regnum bene munitum esse, quia in ipsis finibus essent erecta templa, quasi propugnacula. Fingebant ergo se tutos esse ab omni hostium incursu: dicit Propheta, Imo lugebunt propter vitulos suos. Quare? Nam populus suus lugebit super eum. Longius extendit sermonem. vocat populum vituli, omnes ejus cultores. Scimus vero totum regnum Israël implicitum fuisse illa impia superstitione: imo etiam Sacerdotes, inquit, lugebunt, qui super eum exultant. Quare? nam transibit ab eo. Jam sequitur,

1 Reg. 18. vers.

6. Etiam ipse in Assyriam feretur munus Regi Jareb, pudorem Ephraim accipiet, & pudefiet Israël à consilio suo.

Hic Propheta clarius exprimit quæ futura sit luctus causa in Sacerdotibus & toto populo: quia scilicet *feretur vitulus in Assyriam*, inquit, *& feretur munus Regi Jareb.* Credibile est quum ultimum discrimen instaret, Regem Israël coactum fuisse vel conflare vitulum illum in novam formam, vel confringere in frusta, ut redimeret pacem à Rege Assyrio. Quia ergo totum regnum ad inopiam redactum erat, colligere licet ex hoc loco vitulum aut vitulos fuisse portatos in Assyriam placandi Regis causa. Quum ergo viderent Israëlitæ se nudatos esse præsidio suo, (jam enim quasi omni spe salutis carebant, quum nullus esset apud ipsos Deus) ideo Propheta de luctu nuper disseruit: sed jam ostendit instare exilium non tantum Israëlitis, sed vitulis quos colebant, & quorum auxilio putabant se fore in patria salvos & incolumes. In particula גם subest emphasis, perinde acsi Propheta diceret, Non tantum Israëlitæ migrabunt, sed ipse quoque vitulus in Assyriam portabitur. Quantum ad nomen *Jareb*, diximus capite quinto, videri proprium fuisse hominis nomen. Alii divinant urbem fuisse in Assyria, quæ tamen non celebratur à scriptoribus. Quod alii putant fuisse Regem vicinum Assyrio, illud ratione caret: deinde refelli etiam potest ex hoc loco. Neque enim dubium est quin Propheta hic Regem Assyrium designet. Vocat tamen Jareb. Fieri potest ut fuerit nomen hominis adhuc privati: & forte contumeliæ causa sic vocatus fuit. tamen illud est incertum. Hieronymus vertit, Ultorem: sed satis patet proprium nomen esse, neque tam urbis vel loci, quam hominis, ut dictum est. Libenter autem ego inclino in illam sententiam, quod vocet Regem Jareb per contemptum, quia hoc invaluerat inter Israëlitas quamdiu putarunt se fore pares ad resistendum. Sed Dominus postea compescuit illam superbiam: ideo nunc Propheta mordaciter dicit, *Feretur ipse vitulus in Assyriam ad placandum Regem Jareb.* Postea addit, *Pudorem*, vel probrum, *accipiet Ephraim, Israël pudefiet à suo consilio.* Bis idem inculcat diversis modis, nec sine causa: nam difficile fuit initio persuadere Israëlitis, cessurum illis in pudorem quicquid putabant se prudenter excogitasse. Siquidem Rex Jarobeam primus, quum templa erigeret, putavit hoc esse optimum stratagema, ne scilicet populus pœnitentia ductus iterum sese subjiceret posteris Davidis. Putavit ergo avulsas esse decem Tribus ubi instituit peculiarem illum cultum, ut nihil posthac commune esset cum Tribu Jehudah. Et certe si decem Tribus coluissent verum Deum Jerosolymæ, illa conjunctio poterat facere ut rursus coalescerent in unum corpus sub uno capite. Rex ergo Jarobeam putavit bene prospectum esse regno suo, ut stabile foret, quia jam abscissa erat omnis communicatio inter duos populos: & nemo erat in regno Israël qui non probaret consilium illud. Placebant enim sibi in opulentia, in multitudine hominum, & in aliis commodis. Quum ergo regnum Jehudah esset longe inferius, Israëlitæ sibi valde placebant. Hæc ratio est cur Propheta dicat, *Ephraim pudorem accipiet, Israël pudefiet à consilio suo.* Hoc autem, quemadmodum dixi, potuit videri initio incredibile. Nam promittunt sibi homines in sua astutia optabilem successum: & hinc fit etiam ut quidvis audeant tentare sine auxilio Dei. Hæc causa est cur repetat Propheta eandem sententiam: Pudorem accipiet Ephraim, & Israël pudefiet, inquit. Quomodo? propter consilium suum. Putant consilium suum sibi fore valde utile, imo salutem suam constituunt in illa astutia: Dominus autem regeret quicquid machinati sunt in eorum pudorem. Sequitur,

7. Succisus est Samariæ Rex suus, sicuti spuma in superficie aquarum. (*alii* קצף *vocant corticem: sed nomen spumæ multo aptius est.*)

Prosequitur eandem doctrinam Propheta: nec debet videri superflua hæc prolixitas. Satis quidem fuisset uno verbo minari Israëlitis, si fuissent flexibiles & morigeri. Quum vero essent stupidi in sua pertinacia, oportuit sæpius illis obtundi aures continuis minis, saltem ut essent magis inexcusabiles coram Deo. Propheta igitur nunc dicit, *Regem Samariæ succisum iri instar spumæ*: & de Rege ideo loquitur, quod Israëlitæ post sua idola putabant Regem suum sibi fore instar arcis invictæ. Sic enim profani homines, ut alibi dictum fuit, sibi munitionem in mundo & rebus terrenis semper fingunt. Ergo Dominus justam ultionem denunciat in excidio Regis, quia non poterat aliter corrigi prava illa confidentia de qua diximus. Rex ergo Samariæ succisus est. Quomodo? instar spumæ. Est aptissima comparatio: nam Propheta ostendit statum regni, quem imaginabantur illic firmum & diuturnum, nihil habere præter vanam speciem, quemadmodum in spumis nihil solidum est. Deinde videtur etiam mihi aliud notare: nempe regnum illud, etiamsi emineat, esse tamen quasi excrementum. Spuma eminet super aquas maris, & propter altitudinem videtur excellere. Sed quid est spuma nisi excrementum aquæ? quicquid enim corruptum est in aquis, hoc transit in spumas. Sic Israël putavit quum potentia instructus esset, deinde quum superaret Tribum Jehudah omnibus modis, se quasi equitare super caput ejus. Propheta ex opposito dicit ipsos esse spumas, imo Regem ipsorum. Rex vester, inquit, etiamsi conferri cum eo non possit Rex Jehudah, tamen spuma est. Altitudine quidem sua est admirabilis, & hinc etiam nascitur illa apud vos superbia, quia jam obduruistis contra Deum: sed Dominus eum succidet instar spumæ. Non ergo tantum comparat Propheta bullæ vel fluidis aquis Regem Israël, sed respectu Regis Jehudah dicit esse excrementum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ.

8. Et perierunt (*vel peribunt*) excelsa Aven, scelus Israël: spina & carduus ascendet super altaria eorum: & dicent montibus, Operite nos; & collibus, Cadite super nos.

Videmus quantopere insistat Propheta in una re. Sed, quemadmodum jam dixi, opus fuit valido malleo ad ferrum illud tundendum: nam ferrea erant corda populi, vel etiam chalybea. Non potuit igitur frangi illa durities, nisi violenter. Hæc ratio est cur Propheta pergat illis minari, & diversis modis ponere ante oculos Dei vindictam, de qua tamen satis fuisset ipsos breviter moneri, nisi tam præfracti fuissent. Primo autem dicit, *Perierunt*, vel peribunt, *excelsa Aven*. Vocat nunc Aven Beth-El, sicuti prius Beth-aven. Diximus rationem mutati nominis. Jarobeam enim potuit hoc etiam prætextu fucare cultum illum quem scelerate induxerat, quod in eo loco Deus apparuerat sancto Jacob: & scimus loco fuisse nomen divinitus impositum. Sed interim quia populus abusus est exemplo Patriarchæ, locus vocatus est Beth-aven. Scimus Beth-aven esse domum iniquitatis: acsi dixissent Prophetæ, non habitare Deum in loco illo, quemadmodum fingebant superstitiosi homines, sed ab impiis cultoribus corruptum esse. Dicit ergo, excelsa Aven, hoc est, impietatis. Et hic memoria repetere convenit quod ante diximus, nempe ubi homines degenerant à pura Dei institutione, frustra obtegere sua sacrilegia vanis nominibus, quemadmodum videmus hodie facere Papistas: nam ornant sacrilegium illud Missæ, titulo sacramenti, quasi aliquid esset affine. Volunt etiam Missam suam haberi loco sacræ Cœnæ, acsi in eorum arbitrio esset delere quicquid à Filio Dei præscriptum est, ac substituere sua figmenta. Ergo utcunque Papistæ honorificis nominibus celebrent sua sacrilegia, nihil tamen proficiunt. Quare? Quia Deus clamat de Beth-El esse Beth-aven. Et causa satis nota est, quia scilicet præter ejus mandatum Jarobeam templa erexerat, & instituerat nova sacrificia. Simul ergo atque discedunt homines à verbo Domini, nihil illis proderit fucare sua somnia: nam Dominus nihil probat nisi quod ipse præcepit. Perierunt ergo, vel peribunt, excelsa Aven. Addit, *Scelus Israël*. Eodem pertinet hoc nomen, quod appositive additur. Scelus ergo Israël peribit. Atqui, sicuti heri dictum est, putabant Israëlitæ se præstare Deo gratum obsequium. & hinc etiam tam sedulo vacabant suis sacris: sed Deus ex adverso pronunciat Scelus esse. Quare? Sacrilegium enim est & idololatria, ubi relicto Dei mandato homines indulgent suis vel phantasiis vel inventionibus. Tenendum igitur est, non esse in arbitrio hominum cultus quos libet fabricare: deinde etiam non esse in eorum arbitrio sententiam ferre de hoc vel illo cultu, sitne legitimus an degener: sed nihil aliud restare nisi ut pendeamus ex ore Domini. Quum ergo Dominus pronunciet sacrilegium esse quod nobis arridet, acquiescamus ejus judicio, quia nostrum non est cum eo disceptare, idque frustra sumus facturi. Dicit, *Spina & carduus ascendent super eorum altaria*. Quæri posset an simpliciter debuerit his signis Propheta coarguere superstitionem populi, quia idem paulo post contigit Templo, quod tamen extructum fuerat non hominum consilio, sed divinitus. Quum ergo herba creverit ubi prius Templum erat, an ideo potuit ludibrio haberi religio, quam scimus fuisse in Dei verbo fundatam? Idem etiam dici posset de vitulis. Demus, vitulos fuisse portatos in Assyriam, ut pretio illo placarent miseri Israëlitæ Regem sibi infestum. Annon arca fœderis etiam captiva fuit apud hostes? Annon vasa templi abstulit Rex Nabuchadnesser? Annon etiam pius Ezechias coactus est spoliare valvas Templi suis ornamentis? Videtur ergo hoc parum apposite dictum à Propheta. sed facilis solutio est, Quia Israëlitæ sibi promiserint quod postea viderunt & experti sunt vanum esse: ut solent hypocritæ secure spernere omnia judicia & omnes pœnas. Quare? Putant enim sufficere sibi ad salutem perversos suos cultus. Etiamsi tota vita sint abominabiles, quia tamen in speciem est aliqua apud ipsos religio, putant Deum sibi esse obstrictum. Talis fuit ac tam supina securitas istius populi. In Tribu Jehudah longe diversa erat ratio. Deus enim per suos Prophetas clamabat, Nolite confidere in verbis mendacii: jactatis enim assidue, Templum Domini, Templum Domini. Ego enim non habito amplius in isto Templo: sicuti etiam Ezechiel vidit gloriam Domini alio migrare. Non potuit igitur hoc competere in Templum, neque in verum & legitimum altare, neque etiam in veros Dei cultores: sed hic Propheta Israëlitis merito exprobrat quod frustra expectent salutem ab altaribus suis, quum tamen provocaverint in se iram Dei figmentis talibus. Ergo tenendum est illud discrimen inter Tribum Jehudah, & inter decem Tribus. Jam addit, *Dicent montibus, Operite nos; & collibus, Cadite super nos*. His loquendi formulis Propheta exprimere voluit horribilem Dei vindictam: acsi diceret tam gravem fore cladem quæ jam instabat, ut satius esset centies perire, quam illo modo esse superstites. Quum enim dicunt collibus, Cadite super nos; & montibus, Tegite nos: certe appetunt interitum dictu horribilem. Sed perinde est acsi diceret Propheta, vitam illis, & hanc lucem, & conspectum Solis, & communem

Jer. 7. vers. 4.
Eze. 10. vers. 4.

munem spiritum fore horrori, quia sentient manum Dei sibi adversam. Denique hoc signum est ultimæ desperationis, quum homines libenter quærerent abyssos, in quibus demersi fugerent Dei conspectum, & interitum præsentem. Et ideo etiam Christus transtulit locum hunc ad ultimam cladem, de qua concionatur, Dicent hoc montibus, Operite nos; & collibus, Cadite super nos: hoc est, iterum tunc implebitur quod semel dictum fuit à Propheta, ut scilicet reprobi homines præferant centum mortes uni vitæ, quia & lux & spiritus vitalis illis erunt odio & detestationi, propterea quod sentient instare sibi horribilem Dei manum. Sequitur,

9. A diebus Gabaa peccasti Israël: illic steterunt: non apprehendit eos in Gibea prælium super filios iniquitatis.

Hic exprobrat Israëlitis, quod pridem fuerint delibuti in suis sceleribus, non autem nuper fuisse corruptos. Illa est summa. Dixerat proximo capite, fuisse profundos in suis peccatis tanquam diebus Gibea: tunc exposuimus cur Propheta exemplum Gibea adduceret, quod scilicet desciverant Gabaonitæ ab omni timore Dei, acsi nullum unquam de Lege apud eos verbum factum esset. Scimus enim fuisse projectos ad fœdas & prodigiosas libidines, non aliter ac incolas Sodomæ & Gomorrhæ. Quum ergo tanta obscœnitas palam & impune regnaret in Gibea, merito Propheta dixit Israëlitas nunc esse perditos & desperatos, sicuti illo tempore contigerat. Sed nunc alio respicit, quod scilicet ab eo tempore non destiterint cumulare subinde mala malis, atque ita quasi continuum funem trahere iniquitatis: quemadmodum alibi dicitur. *A diebus* igitur *Gabaa tu peccasti Israël.* Sed videtur hæc iniqua esse objectio: scimus enim totum populum conspirasse contra Tribum Benjamin. Quum ergo ulti fuerint Israëlitæ flagitium illud quod admissum fuerat in oppido Gabaa, cur nunc Propheta culpam in ipsos regerit, cujus fuerant vindices? Sed scimus sæpe fieri ut qui exequuntur Dei vindictam, nihilo sint meliores: & insigne hujus rei exemplum habuimus initio in Jehu. Ille enim fuerat minister Dei ad ulciscendas superstitiones: sed Deus vocat latronem, & vindictam illam comparat latrocinio: Ego, inquit, rependam in caput Jehu quod sanguinem domus Achab effuderit. Atqui scimus armatum fuisse Dei gladio. verum est: sed non sincere neque recto animo hoc fecit: sequutus enim est idem exemplum postea. Ita nunc Israëlitas Propheta dicit peccasse jam ab illo tempore: acsi diceret, Dominus per manum patrum vestrorum vindictam sumpsit de Gabaonitis, & de tota Tribu Benjamin. Atqui prorsus eratis similes. Hæc corruptio jam tunc, quasi diluvium, totam terram Israël obruerat. Non est igitur quod jactetis vos fuisse meliores: nam postea satis apparuit quales essetis, imitati enim estis Gabaonitas. Tenemus igitur nunc & consilium Prophetæ, & quam juste objiciat Israëlitis, A diebus Gibea ipsos peccasse. Putant enim exiguum terræ angulum culpa illa constringi. Propheta autem dicit totam terram fuisse coopertam, & omnes esse obnoxios Dei judicio, & meritos esse eandem pœnam quæ sumpta fuit de Gabaonitis, &c. eorum fratribus: hoc est, de tota Tribu Benjamin. Tu igitur peccasti Israël à diebus Gibea. Dicebant Israëlitæ solos Benjamitas peccasse. Atqui, inquit, commune fuit illud scelus. *Illic steterunt.* Varie exponitur hoc membrum: quidam putant reprehendi populum, quia postquam infeliciter bis pugnavit, voluit se recipere. Ergo videmus molles & fœmineos fuisse animos, quum statim tentationi succumberent. Putant ergo notari illam incredulitatem à Propheta: Steterunt illic, inquit, hoc est, resilierunt à prælio: quia non statim successit ut volebant, putarunt se fuisse deceptos. Unde colligitur non tribuisse Deo justum honorem, atque hac in parte esse reprehensibiles. Alii autem dicunt, tunc claro documento Deum fuisse testatum Israëlitas pares esse Gabaonitis. Unde enim factum est, inquit, ut congressi in prælio, bis retrocedere coacti sint? Totus Israël armatus erat contra unam Tribum. Quomodo ergo non statim oppressit? nam scimus non sine magna jactura tandem dejectos fuisse Benjamitas. Certe tunc ostendit Deus Israëlitas indignos esse tam honorifico munere: volebant enim exequi Dei judicium Israëlitæ, quum ipsi æque scelerati essent. Dominus ergo illic palam ipsos admonuit non esse cur zelum suum in alios converterent, quum ipsi non minus essent scelerati. Aliis videtur potius notari obstinatio: Illic steterunt: hoc est, ab eo tempore fuerunt pertinaces in suis sceleribus, neque apprehendit eos prælium super filios iniquitatis. Hæc tertia expositio mihi magis probatur, quod scilicet Israëlitæ, quum jam improbi essent ac scelerati, ubi tamen præ se tulerunt magnum zelum & ardorem contra Tribum Benjamin, ex eo non destiterint pertinaciter ferri contra Deum, ita ut ad summum usque impietatis cumulum pervenirent. Jam quod sequitur, *Non apprehendit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis*, potest etiam varie exponi: vel quod non debeant Israëlitæ hoc clypeo se tueri, quia Deus Gabaonitas & tribules ipsorum tam severe punIverit. Pepercit vobis semel Dominus, sed quid tum? distulit suam vindictam in longum tempus: sed an mitius nunc vobiscum propterea aget? imo gravior vos manet ultio, quia ab eo tempore non extorsit à vobis resipiscentiam. Alii etiam interrogative legunt, Non apprehendit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis? Sed videtur mihi simplex verborum esse sensus, quod non apprehenderit Israëlitas prælium, quia non fuerunt tacti illo exemplo. Scimus proponi nobis ante oculos Dei judicia, ut quisque nostrûm in usum suum applicet. Propheta nunc vecordiam Israëlis in eo objurgat, quod acsi res illa nihil esset, contempserit. Non apprehendit ergo prælium ipsos: id est, non senserunt se aliorum dispendio moneri ut resipiscerent, & postea sanctius ac castius viverent sub obsequio Dei. quemadmodum etiam postrema particula melius confirmat, *super filios iniquitatis*. Cur enim hoc nominatim additum fuit à Propheta, nisi quod Dominus testatus est, nullos fore impunitos, qui similes essent Gabaonitis, in quos tam rigidus erat ac severus? Quum ergo non fuerint tacti Israëlitæ, hinc coarguitur eorum stupor. Et hac ratione dicit Paulus, Eph. 5: 6.
Super filios inobedientes vel incredulitatis veniet ira Dei. Tametsi enim Dominus de uno populo, vel de uno homine pœnam sumat, non dubium tamen est quin se mundi judicem ostendat in particulari judicio. Videtur mihi genuinus hic esse sensus Prophetæ. Cæterum meminerimus ubi pergunt homines in sua malitia, illis merito imputari, quicquid etiam peccarunt eorum patres. Si redimus in viam, Dominus momento sepelit omnia nostra peccata, & hac lege nos sibi reconciliat, ut quicquid est in nobis culpæ, condonet: etiamsi tota vita provocaverimus in nos ejus iram, tamen hoc totum sepelit momento uno, quemadmodum dixi. Si autem non resipiscimus, non tantum Dominus in memoriam revocat nostra scelera, sed etiam patrum, quemadmodum hic videmus à Propheta fieri.

Da omnipotens Deus, quum semel apparueris in persona unigeniti Filii tui, & conspicuam nobis illic reddideris gloriam tuam, & quotidie etiam in speculo Euangelii tui nobis proponas eundem Christum:

ſtum: da, inquam, ut defixi in ejus intuitu non aberremus, neque feramur poſt prava figmenta, & Satanæ fallacias, & mundi etiam hujus illecebras huc & illuc: ſed maneamus conſtantes in obedientia fidei, & in ea pergamus toto vitæ curſu, donec tandem plena conformitate transfiguremur in imaginem æternæ tuæ gloriæ, quæ jam in nobis ex parte refulget, per eundem Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA OCTAVA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. X.

10. In voto meo eſt, & caſtigabo eos, & congregabuntur contra eos populi, ubi colligati fuerint (*vel ſe colligaverint*) in duobus ſulcis ſuis. (*alii vertunt, in duabus iniquitatibus ſuis, quaſi nomen eſſet ab* עון.)

QUum Deus ſibi in voto eſſe dicit caſtigare populum, ſignificat hoc ſibi decretum eſſe, quemadmodum ſiquis ſummopere aliquid expetat. Et poſſet etiam tolerabilis ſenſus eſſe, ſi omiſſa copula ita quis verteret, *In voto meo eſt caſtigare eos.* Sed nunc à verbis diſcedere mihi neceſſarium non videtur: ideo ſimpliciter, ut verba ſonant, ſeorſum accipio, quod Deus ſuo deſiderio velit obſequi in populo caſtigando. Videtur quidem hæc ſententia cum multis aliis pugnare, ubi Deus triſtitiam præ ſe fert, dum cogitur ſeverius agere cum populo ſuo: ſed utrumque non male convenit. Scimus paſſiones in Deum non cadere, ſed pro ſenſu hominum, vel hanc vel illam perſonam induit. Quum ergo videtur invitus accedere ad pœnas ſumendas, oſtendit quanto amore proſequatur ſuos, vel quam molli & tenero affectu eos diligat. Nunc autem, quia negotium eſt cum hominibus perverſis & deſperatis, ideo dicit ſe capturum voluptatem ex eorum exitio. Et hac ratione etiam dicitur Deus ſe ulciſci. Nunc ergo tenemus ſenſum Prophetæ; ſignificat jam non poſſe revocari decretum quod Deus apud ſe ſtatuit de perdendo populo Iſraël, quia hæc pœna ſit illi pro ſumma oblectatione. Jam dicit, *Caſtigabo eos, & congregabuntur populi contra eos.* His verbis oſtendit Deus ſibi in manu eſſe omnes populos, ut, quoties viſum fuerit, eos armet: quemadmodum etiam ubique eadem doctrina occurrit in Scripturis. Deus ergo ſic continet omnes populos ſub imperio ſuo, ut ſibilo vel nutu, quoties ita viſum fuerit, eos ad prælium excitet. Quoniam ergo Iſraël ſecurus ridebat Dei judicium, nunc oſtendit quam efficax futura ſit ſua ultio, quoniam ſcilicet congregabit omnes populos in eorum perniciem. Et addit in eundem finem, *Ubi colligaverint ſe in duobus ſulcis.* Hac particula Propheta admonet Iſraëlitas nihil proficere dum ſeſe muniunt contra omne periculum, & dum vires undique contrahunt: quia non impedient eorum conatus quin Deus exequatur ſuam vindictam. *Ubi ergo fuerint colligati in duobus ſuis ſulcis*, non deſinam propterea congregare populos qui diſſipent omnes eorum munitiones. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. Non dubium eſt quin duos ſulcos hic vocet reſpectu arationis: videbimus enim Prophetam in hac metaphora inſiſtere. Quamvis ergo conjungant ſe Iſraëlitæ & vires colligant, tamen Deo facile erit colligere populos qui eos perdant. Quidam hoc referunt ad totum corpus populi, quia putant hic notari fœdus inter regnum Jehudah & Iſraël: ſed mera eſt divinatio, hiſtoria enim non reſpondet. Alii excogitant diverſum commentum, quod ſcilicet Dominus omnes ſimul puniet, quum Jehudah conjunxerit ſe cum populo Iſraël in vitulis colendis: ita vinculum ſocietatis inter duo regna exiſtimant eſſe communem ſuperſtitionem. Alii exiſtimant Prophetam alludere ad duos vitulos, quorum alter in Dan, alter in Bethel colebatur, ut notum eſt: ſed omnes illæ interpretationes nimis argutæ ſunt & contortæ. Non dubito quin ſimpliciter hic Propheta *duos ſulcos* nominet, quia populus (ut ſolent facere profani homines) fretus ſua potentia, fortiter & ſuperbe contemnebat omnes minas. Utcunque ſe conjungant duobus ſulcis, inquit; tamen nihil proficient ſua ſuperbia, quominus ego vindictam meam exequar. Pergamus.

11. Ephraim juvenca eſt edocta ad diligendum trituram, & ego tranſivi ſuper pulchritudine colli ejus, equitare faciam Ephraim, arabit Jehudah, occabit ſibi Jacob.

Quidam diſtincte legunt מלומדה & אהבתי. putant enim initium verſus eſſe exprobrationem: quaſi diceret Propheta, Ephraim eſſe prorſus indocilem, quoniam à pueritia Deus illum educaverit ſub diſciplina ſua, & tamen nunc erumpat in tantam proterviam: imo non deſinat rebellis eſſe Deo, & obſtinate etiam in ſua malitia pergat. *Ephraim* ergo *eſt quaſi juvenca edocta.* Sed ſenſus ille videtur longe remotus. Ego itaque ſimul contexo uno tenore, & ſequor etiam quod magis receptum eſt, *Ephraim eſt juvenca edocta ad amandum*, vel ut amet, *trituram:* id eſt, in hoc aſſuefactus eſt Ephraim, ut trituram amet. Subeſt tacita comparatio inter arationem & trituram. Scimus plus moleſtiæ & laboris eſſe in aratione, quam in tritura: nam boves ſimul copulantur, deinde coguntur parêre, & fruſtra in hanc vel illam partem luctantur ubi ſimul conjuncti ſunt. Si autem boves triturent, ſunt ſoluti, & labor ille minus moleſtus eſt ac gravis. Propheta igitur hoc intelligit, Ephraim ſimulare aliquod obſequium, ſed tamen non poſſe jugum ſubire, ita ut ſolide & omni ex parte Deo obtemperet. Alii populi non tenebant quid eſſet ſe Deo ſubjicere, ſed in Iſraële erat aliqua pietatis ſpecies. Illic enim profitebantur ſe colere Deum Iſraëlis, illic extabant templa: ſed Dominus deridet hanc hypocriſin, ac dicit *Ephraim ſimilem eſſe juvencæ*, quæ non poteſt collum ſubmittere jugo, ſed tantum ludendi gratia vellet per aream tranſire, & calcare triticum, quemadmodum hypocritæ ſolent. Neque enim penitus repudiant omnem doctrinam, ſed admittunt aliqua ex parte. Si autem Dominus eos nimium urgeat, tunc ferociter repugnant, ac demonſtrant ſe proprio arbitrio velle permitti. Totus enim fere mundus oſtendit neſcio quam ſpeciem obedientiæ: ſed vellet paciſci cum Deo, ne plus exigeret quam ferat eorum libido. Si quis obnoxius eſt multis vitiis, eorum licentiam concedi ſibi cupiet, in aliis præſtabit aliquod obſe-

obsequium. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & videmus quorsum tendat. Deridet igitur simulatum illud obsequium quod Israëlitæ præstabant Deo, quia interim nolebant jugum ferre, sed erant indomiti. Ad trituram accedere non hortebant, quia siquid facile Deus mandaret, hoc vel libenter præstabant, vel saltem utcunque in illa parte defungebantur suo officio: sed non poterant assuefieri ad arationem. Quum ita sit, *Transivi*, inquit, *super pulchritudine colli ejus.* Deus ostendit qua ratione durius tractaverit Ephraim, quia scilicet subigendus fuit quum ita præfractus esset. Ego transivi super bonitatem colli ejus: hoc est, quoniam videbam esse nimis obeso collo, & jugum respuere, ego afflictionibus tentavi an posset domari talis ferocia. Alii referunt ad doctrinam Legis, quod Deus transierit super pulchritudine colli Israël, quia scilicet Legem suam communiter tradiderat omnibus posteris Abrahæ. Sed illud alienum est à contextu. Ego igitur non dubito hanc esse Prophetæ mentem, quod Deus hic pronunciet se non frustra fuisse tam severum in domando Israële, quia scilicet videbat aliter non posse ad obsequium adduci. Quoniam ergo Ephraim tantum amabat trituram, ego volui corrigere istas blanditias, nam non debui parcere. Si fuisset bos lassus, vel jam fractus senio, vel macer & nullis viribus, erat quidem habenda ratio: sed quum pingui & obeso collo esset Israël, quum satis esset robustus ad ferendum jugum, & tamen amaret suas delicias, & jugum respueret, oportuit domari afflictionibus. *Ego igitur transivi super bonitate*, vel pulchritudine, *colli Ephraim.* Sed quoniam Deus nihil profecerat leniter castigando Israëlem, nunc subjicit, *Equitare faciam.* alii vertunt, Equitabo: sed quia est verbum Hiphil, necesse est ita exponere, Quod Deus equitare faciet Israëlem. Quid autem hoc sibi vult? Qui verterunt, Equitabo, videbant se discedere à Grammatica, sed necessitas cogebat eos ad hanc violentam interpretationem. Alii, Equitare faciam super Ephraim, subaudiunt על: & subaudiunt etiam nomen, Equitare faciam populos super Ephraim. Sed optime conveniet sententia, si nihil mutemus in verbis Prophetæ: imo corrumpunt & verborum elegantiam & rem ipsam, qui afferunt commenta illa quæ retuli. Sic ergo loquitur Deus, Quoniam Ephraim trituram diligit, & mediocres pœnæ quibus eum subigere volui, nihil prosunt, ideo incipiam posthac alio modo agere: *Faciam equitare*, inquit. hoc est, Ego abripiam quasi per nubes. Alludit Propheta ad lasciviam illam vel intemperiem Israëlis: libido enim sic ferebat populum illum, ut non posset recta incedere vel gradu composito, sed vellet huc & illuc se projicere, quemadmodum etiam dicit juvencos esse indomitos Jeremias. Quid respondet Deus? Ego equitare faciam eos: hoc est, tractabo populum illum pro ingenio. Similis est locus 30. cap. Job. ubi conqueritur vir sanctus se fuisse vi abreptum, ut Deus equitare ipsum faceret supra nubes: Deus, inquit, equitare me fecit. (utitur illic eodem verbo.) Quid hoc est? nempe quod Dominus eum violenter huc & illuc transtulerit. Ita etiam nunc dicit Propheta, Israël delicatus est, sed interea video tantam luxuriam in ejus natura, ut non possit jugum recipere. Nihil ergo aliud restat, nisi ut equitet super nubes. Sed qualis futura est ista equitatio? nempe quum populus traductus est in exilium, quum posset placide quiescere in terra Chanaan, quum posset frui Dei benedictionibus, equitavit, hoc est, celeriter raptus est in longinquam regionem. Nunc ergo videmus quomodo Deus cum Israële egerit, ut videbat ferre ejus ingenium. Neque enim potuit in sua terra ad obsequium cogi: sed necesse fuit alio transferri, sicuti factum est. Postea subjicit, *Arabit Jehudah, occabit sibi Jacob:* hoc est, Reliqua pars populi manebit in suis afflictionibus. Fuerunt quidem pœnæ istæ graves, si per se æstimentur: sed longe mitius fuit ac magis tolerabile, quod Jehudah in populo suo aravit & occavit, quam si equitasset. Jehudah ergo passus est graves jacturas, & Dominus afflictionibus eum etiam castigavit: sed fuit hæc pœna, quemadmodum dixi, longe mitior. Perinde acsi bos è stabulo eductus ducatur in agrum, & illic cogatur perferre diurnas operas: gravis quidem & molestus erit ille labor, cæterum vivet bos saltem ex suo labore, & se nocturna quiete reficiet: occando etiam suscipiet aliquid molestiæ, & contrahet lassitudinem, sed redibit ad stabulum: deinde non erit tam immitis dominus, quin adhuc bovi suo indulgeat. Videmus ergo quorsum spectet ista comparatio, quod *Jehudah arabit, & Jacob*, hoc est, reliqua pars populi, *occabit*: hoc est, Franget glebas populus ille residuus, (id enim est Occare apud Latinos, Glebas frangere) Dominus autem faciet equitare Ephraim. Ego non dubito quin sit ille genuinus loci sensus: interea relinquo aliis liberum judicium. Nunc sequitur,

Jer. 31. vers. 18.

12. Seminate vobis ad justitiam, colligite (*metite*) ad mensuram (*vel pro mensura*) clementiam, (*vel bonitatem*) arate vobis arationem: (*alii vertunt, Novate vobis novale, sicuti Jeremiæ 4. Cæterum quia idem est sensus, ego relinquo hoc liberum*) & tempus inquirendi Jehovam, donec veniat, & pluere faciat justitiam vobis. (*quanquam magis recepta versio est, Doceat vos justitiam.*)

Hic hortatur ad pœnitentiam Israëlitas. quanquam non videtur simplex & nuda esse exhortatio, sed potius contestatio: acsi diceret Dominus, se frustra hactenus navasse operam erga populum Israëlem, quia semper obstinatus esse perrexerit. Nam statim sequitur,

13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacii: quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum.

Hæc ratio est cur non existimem Prophetam hic simpliciter hortari populum, sed potius objicere duritiem, quod scilicet sæpe admonitus, non tamen ad bonam frugem redierit. Commemorat igitur qualiter antea conatus fuerit Deus revocare ad sanam mentem hunc populum. Hæc enim fuit assidua doctrina, *Seminate vobis justitiam, metite pro mensura humanitatem*, vel humanitatis, *arate vobis arationem: tempus inquirendi Dominum.* Quum ergo quotidie eadem hæc verba audiret populus, & fere obtusas haberet aures, non tamen mutatus est in melius, neque etiam flexibilem se præbuit: imo quasi data opera aravit impietatem, inquit; messuit iniquitatem: comedit igitur fructum mendacii, quia justas pœnas sustinuit, vel satiavit se mendacio & perfidia. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Jam venio ad singulas partes. *Seminate vobis justitiam.* Ostendit non fuisse neglectam salutem hujus populi à Deo, quia tentaverit an esset sanabilis. Hæc erat medicina, ut populus sciret placabilem sibi fore Deum, si se justitiæ addiceret. Dominus obtulit suam gratiam: Redite tantum ad me. Nam simulac jactum fuerit à vobis justitiæ semen, parata erit messis: hoc est, apud me reposita vobis erit merces.

Mete-

Metetis igitur fructum pro humanitate. Cæterum siquis quærat, an sit in hominum arbitrio serere justitiam: facilis responsio est, Prophetam hic non disserere quousque se extendat hominum facultas, sed exigere ab illis quod debent. Unde enim fit ut Dei tot maledictiones nos subinde obruant, nisi quia serimus fructum similem proventui? hoc est, Deus rependit nobis quod meriti sumus. Hoc igitur ostendit Propheta: Seminate vobis justitiam, inquit. ostendit per ipsos stare quominus benigne & humaniter ac paterno more Dominus ipsos foveat: quia hoc non patitur eorum impietas. Et tantum concionatur Propheta de officiis secundæ tabulæ, sicuti dum ad resipiscentiam hortantur homines Prophetæ, sæpe incipiunt à secunda Legis tabula: quoniam illic crassior est hominum perversitas, & possunt facilius convinci. Jam quod postea subjicit נירו ניר, fateor non esse servatum ordinem: sed in ea re nihil est absurdi. Postquam enim hortatus est ad arandum, jam addit eos similes esse agris incultis & desertis, ut non satis sit semen jacere donec præparati fuerint. Propheta ergo debuerat secundum naturæ ordinem incipere ab aratione, sed simpliciter dixit quod volebat, ideo Israëlitas non percipere fructum qualem optabant, quia seminassent tantum injustitiam: nunc si velint secum agi clementius, ostendit remedium, ut scilicet seminent justitiam; siquidem ostendit ipsos occupatos jam esse malitia, acsi ager sentibus & spinis obsitus esset. Ubi ergo ager aliquis diu mansit incultus, crescunt illic spinæ & tribuli, & aliæ noxiæ herbæ, opus est duplici aratione, & vocatur ille duplex labor Novatio,
Jer. 4: 3. quemadmodum eodem sensu loquitur Jeremias: ostendit enim populum obduruisse in sua malitia, & ita non posse fructum aliquem ferre, donec evulsæ radicitus fuerint spinæ, & donec bene purgatus fuerit à vitiis suis in quibus occalluit. Novate ergo vobis novale. *Et tempus est inquirendi Jehovam, donec veniat.* Hic Propheta offert spem veniæ populo, ut ad resipiscendum animet. Scimus enim ubi revocantur homines ad Deum, torpere; imo deficere animis, donec statuant Deum sibi esse propitium. Et hoc alibi fusius tractatum fuit. Nunc eandem doctrinam tractat Propheta, *Tempus est inquirendi Dominum.* Utitur enim voce עת, quæ significat tempus opportunum. *Tempus* igitur *est quærendi Dominum:* quasi diceret, Nondum vobis præclusa est salutis via. Dominus enim vos ad se invitat, & ipse ultro ad misericordiam propensus erit. Hoc unum est. Interea tamen docemur non esse tardandum, quia pigritia hæc magno illis constabit si contemnant tam benignam Dei invitationem, & pergant in sua obstinatione. *Tempus* ergo *est quærendi Jehovam*, sicuti etiam dicit Jesaias, Quærite Dominum
Jesa. 55. vers. 6. dum inveniri potest, invocate eum dum prope est: Ecce nunc tempus beneplaciti, ecce nunc dies salutis. Sic etiam hoc loco Propheta Deum testatur fore exorabilem, si in viam redeat Israël: si autem præfracte continuet sua scelera, jam tempus hoc non fore perpetuum, quia claudetur janua, & populus frustra clamabit ubi præterierit hanc opportunam invitationem, ubi Dei patientia abusus fuerit. *Tempus* ergo *inquirendi Dominum*, inquit, *donec veniat.* Confirmatio est superioris sententiæ: Propheta enim hic diserte asserit non fore inutilem operam si Israël Deum quærere incipiat: Ipse ad vos veniet. Sed admonet simul non esse nimis festinandum. Nam quamvis Deus in gratiam nos recipiat, non tamen statim nos liberat ab omnibus pœnis vel incommodis. Ergo expectandum est patienter donec appareat reconcilationis fructus. Videmus ergo utrumque hic prudenter agi à Propheta, ut scilicet Israël festinet ardenti zelo, neque differat in longum tempus pœnitentiam: deinde ut tamen maneat quietus si non statim Deus ostendat se esse propitium, & non demonstret favoris sui signa. Propheta hic vult populum esse placidum. *Et pluat vobis justitiam.* ירה quidem significat Docere, significat etiam Projicere: sed quoniam מורה, quod nomen deducitur ab illo verbo, significat pluviam, ut satis notum est, ego non possum hic aliter exponere, quam *pluet vobis justitiam.* quid enim esset justitiam docere? Sed alludit Propheta ad messem, quia poterat excipere populus, An certi sumus de proventu, etiamsi quæramus Deum? Omnino, inquit: veniet ipse, hoc est, occurret vobis, & pluere faciet vobis justitiam, hoc est, fructum justitiæ super vos. In summa, hic Propheta ostendit Deum, quoties ex animo & sincere quæritur à peccatoribus, prodire obviam; & se benignum & clementem offerre. Sed quoniam de aratione & semente loquutus est: fructus autem, vel messis restabat: ideo ut promittat non perdituros sumptum & operam qui justitiam seminaverint, dicit, Dominus pluet super vos fructum justitiæ. Jam sequitur alter ille versus qui implet sententiam, quemadmodum dixi. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacii.* Ostendit Propheta frustra quotidie admonitum fuisse populum, & tam benigne ac suaviter allectum fuisse à Domino, quia non tantum contempserit sanas admonitiones, sed obstinata malitia contra sese projecerit in diversam partem. *Arastis impietatem*, inquit. Deus vos hortatus est ad serendam justitiam: quid vos seminastis? impietatem. Deinde, *messuistis iniquitatem.* Quidam hic putant notari pœnas quas populus sustinuit: acsi diceret Propheta, Deus talem proventum vobis rependit, qui sationi respondeat. Ergo saturati estis mendacio: hoc est, vestra inani fiducia. Sed videtur potius unam sententiam prosequi, quod scilicet araverint impietatem, id est, ab initio fuerint impii: deinde messuerint iniquitatem, id est, continuaverint suam malitiam ad messem usque, & reposuerint fructum illum quasi in horreum, ut se satiarent perfidia. Ego existimo Prophetam hoc sensu loqui. sed libera sit electio: tantum ostendo quid melius conveniat. Nam postea sequitur, *Quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum.* Hic Propheta notat præcipuum scelerum omnium caput, quod scilicet Israëlitæ suis consiliis freti non præbuerint aurem Dei verbo: deinde suis viribus muniti non exhorruerint ejus judicia, neque etiam ad ejus fidem confugerint, ut ipsos tueretur. Hæc igitur superbia non abs re hic à Propheta nominatur, tanquam præcipuum caput omnium scelerum. Nam siquis vel prudentiæ suæ diffidat, vel suæ infirmitatis conscius timeat, facile poterit subigi: sed ubi superbia occupat hominis mentem, ut se existimet sapere, nihil apud eum tunc proficit vel consilium vel doctrina. Itidem siquis suas vires magnifice extollat, & fastu sit inflatus, non poterit mansuescere, etiamsi centies admonitus fuerit. Ergo Propheta hic definit illud mendacium, illam impietatem, & illam iniquitatem, de quibus loquutus est. Quamvis enim variis modis peccaret populus, tamen fons & radix in isto mendacio erat, quod scilicet solebat opponere vires suas Deo, & putabat se instructum esse prudentia, ut non opus haberet doctoribus. Quoniam ergo populus ita excæcatus fuit sua superbia, hic Propheta ostendit fuisse illud mendacium quo se saturaverant. Sequitur,

14. Et (*vel ideo: copula enim illativam particulam valet*) ideo surget tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vastabitur secundum vastationem Salman Beth-Arbel: in die prælii mater super filios allidetur.

15. Se-

15. Secundum *(hoc modo)* faciet vobis Bethel à facie malitiæ, malitiæ vestræ: in aurora pereundo peribit Rex Israël.

Hic Propheta pœnam denunciat, postquam scelera populi in medium proposuit, & satis peregit reos, qui tergiversando, judicium fugitabant: nunc addit, Deum fore justum ultorem. *Surget* ergo *tumultus in populis tuis.* Hactenus tu saturatus es mendacio, quia spes fortitudinis te inebriavit, deinde falsa opinio prudentiæ: sed jam Dominus repente tumultum excitabit inter populos tuos, id est, momento uno omni ex parte surget tumultus. Significat non fore progressus lentos, sed talem fore tumultum qui omnia conturbet ab extremo angulo usque in oppositam partem. *Surget* igitur *in populis tuis tumultus*, vel perditio. שאון enim significat interdum Perditionem vel interitum. Sed malo Tumultum, quia verbum קאם videtur id exigere. Dicit, Unaquæque munitionum tuarum vastabitur: ostendit, quicquid roboris erat in populo, fore infirmum & prorsus vanum, ubi Dominus tumultuari cœperit, quia rediget hic tumultus in vastitatem omnes tuas urbes munitas. Postea addit exemplum, quod alii referunt ad Salmanazar. Ponit hic שלמן tantum. & Salmanazar quidem nomen est compositum: sed nescitur an Propheta posuerit hic nomen simplex Salman; deinde posuerit Beth-Arbel pro urbe cujus mentio fit in quibusdam Scripturæ locis, quæ trans Jordanem erat respectu Judææ. Si recipimus hanc sententiam, Propheta voluit renovare memoriam cladis recentis. Scitis quid vobis nuper contigerit quum Salmanazar tam crudeliter grassatus est per regionem vestram, quum pagos & oppida & urbes vestras vastavit: præcipue vero scitis, quam atrox fuerit prælium illud in Beth-Arbel, ubi strages fuit edita, ubi matres super filios allisæ fuerunt, ubi hostis non pepercit sexui vel ætati, quod sævissimum est in extremis bellis. Talis igitur esset Prophetæ sensus. Sed alii existimant notari historiam, quæ alibi non celebratur. Quicquid sit, constat Prophetam loquutum fuisse de aliqua clade quæ suo tempore satis nota erat. Fama igitur hæc satis vulgata erat, sive fuerit illa clades illata per Salmanazar, sive alia cujus nusquam expressa legitur mentio. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Sed non possum absolvere.

Da omnipotens Deus, quando jam toties admoniti, & tam suaviter etiam abs te invitati, manemus tamen in nostra malitia, & nihil quotidiana doctrina apud nos proficis: da, inquam, ut Spiritu mansuetudinis tandem flectamur in obsequium tuum, & pugnemus etiam ipsi cum carnis nostræ duritia & contumacia, donec nos tibi præbeamus morigeros, neque expectemus donec adversus nos manum tuam exeras, vel saltem sic proficiamus sub tuis ferulis, ne cogaris extremam vindictam in nos exerere, sed statim resipiscamus, & quidem absque mendacio, ut arémus sub jugo tuo, & ita fruamur benedictionibus tuis domesticis, ut non tantum te nobis Dominum ostendas, sed etiam Patrem plenum misericordiæ & humanitatis, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA NONA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. X.

Heri exposuimus versum 14. cap. 10. ubi Propheta denunciabat populo suo vindictam Dei, qualem experti fuerant, sive quum regio vastata fuit ab exercitu Salmanazar, sive quum alia clades illata fuit. Ex verbis quidem certo colligitur prælium fuisse commissum in Arbel, quod diximus fuisse oppidum trans Jordanem. Jam docet etiam Propheta quanta fuerit prælii illius atrocitas, & quam gravis & dira clades, quam nunc populo minatur, futura sit: nempe quia mater allisa fuerit super filios. Jam postea ostendit Propheta, hanc Dei vindictam fore justam, quia provocaverant Deum Israëlitæ suis superstitionibus. Causam ergo postremo versu notat, cur Dominus tam severe acturus sit cum populo suo. & notanda est loquendi formula: *Sic faciet vobis Bethel*, inquit. Poterat dicere Deum sic facturum, sed expressius ostendit malum in ipsis residere, & mali causam: *Bethel*, inquit, *sic faciet vobis*. Certum est, bellum non fuisse ortum à Bethel: sed quia cultum Dei corruperant adorando vitulum, ideo Propheta dicit non Assyrium fuisse auctorem, proprie loquendo, hujus cladis, sed potius imputandam esse corruptelæ, quæ nata fuerat in Bethel. *Bethel* ergo *sic vobis faciet.* Jam addit, *A facie malitiæ, malitiæ vestræ.* Quidam exponunt, Propter malitiam malitiæ: ut augendi causa notetur extremitas quædam, sicuti genitivus Hebræis superlativi loco sæpe accipitur. Sed potest esse simplex repetitio, Propter vestram malitiam hoc fiet, & fiet ita ut non possitis alio culpam transferre: vos enim omnium malorum vobis estis auctores. Postremo dicit, *In aurora succidendo succisus est*, vel pereundo periit, *Rex Israël.* His verbis significat Propheta Dominum ita pœnam sumpturum de populo Israël, ut satis appareat rem non contingere humanitus vel fortuito. Dominus enim regnum illud, quod tam bene munitum erat, quod florebat tanta opulentia & viribus, repente evertet. *Succisus est* igitur *aurora Rex Israël*, vel uno mane. Quidam legunt כשחר, pro בשחר, tanquam aurora periit Rex Israël, quia scimus auroram statim evanescere dum Sol exoritur. Sol plenum diem secum affert, ideoque statim transit aurora. Sed verior est altera lectio, ut etiam semper magis recepta fuit, quod scilicet in aurora, hoc est, uno mane, Rex Israël periturus sit, quemadmodum Gallice dicimus, *Cela n'est que pour un desjeuner.* Nam putabat superbus ille populus vix fieri posse ut post multos annos sibi quicquam adversi contingeret: nam excæcatus erat fiducia roboris sui. Propheta deridet hanc amentiam, & dicit cladem subitam fore ut momento pereat Rex Israël, quamvis putet se esse instructum & militibus, & aliis omnibus præsidiis. Jam sequitur,

CAPUT XI.

1\. Quia puer Israël, & dilexi eum: *(hoc est, Quando adhuc puer erat Israël:* כי *non accipitur hic causaliter, sed Adverbium est temporis. Quum ergo puer erat Israël, tunc dilexi eum)* & ex Ægypto vocavi filium meum. *(ad verbum est, clamavi ad filium meum.)*

HIc expostulat Deus cum populo Israël propter ingratitudinem. Nam duplex erat obligatio populi, quod Deus illum fuerat amplexus à prima origine, quum nihil adhuc esset vel meriti vel dignitatis in ipso. Qualis enim conditio fuit populi quum mancipatus erat servilibus operis in Ægypto? Certe potuit tunc videri vel quispiam homo semimortuus, vel jam fere putridum cadaver: nihil enim restabat amplius vigoris. Dominus ergo quum tam desperatus esset status populi, porrexit manum, & deduxit quasi è sepulchro, restituit à morte in vitam. Nunc quod populus non agnovit tam admirabilem gratiam Dei, sed statim petulanter illi tergum obvertit: quale fuit hoc flagitium, & quam fœda pravitas, referre talem mercedem auctori vitæ & salutis suæ? Amplificat ergo Propheta populi crimen & flagitium hac circumstantia, quod Dominus statim à pueritia eum dilexit: *Quum adhuc*, inquit, *puer esset Israël, ego eum amavi.* Nam fuit hæc populi nativitas, quum egressus est ex Ægypto. Dominus quidem fœdus suum pepigerat cum Abraham 400 ante annis, deinde Patriarchæ, ut scimus, habiti sunt ab ipso pro filiis: sed voluit Deus Ecclesiam suam esse quasi extinctam quum eam redemit: ideo sæpe Scriptura, quum loquitur de liberatione populi, perinde recenset illam Dei gratiam acsi quis natus esset in mundo. Ergo non abs re hic Propheta docet populum fuisse dilectum quum adhuc puer esset. Signum hujus amoris demonstrat, quod eductus fuerit ex Ægypto. amor jam præcesserat, quemadmodum causa semper effectu suo prior est. Sed Propheta hic per amplificationem loquitur, *Dilexi Israël, adeoque quum adhuc puer esset, ego vocavi eum ex Ægypto*: hoc est, Non modo amavi puerum, sed antequam natus esset jam incepi eum amare. Liberatio enim ex Ægypto fuit nativitas, amor autem meus præcessit. Hinc ergo apparet populum illum fuisse à me dilectum antequam editus esset in lucem. Ægyptus enim fuit instar sepulchri, nulla fuit scintilla vitæ Sed conditio quam tunc sustinuit miser ille populus, deterior erat mille mortibus. Ego itaque quum ex Ægypto vocavi populum meum, satis ostendi gratuitum fuisse meum amorem antequam natus esset. Ergo minus excusabilis populus est, qui tam indignam mercedem Deo rependit, quum præventus fuerit gratuito ejus favore. Nunc tenemus Prohetæ sententiam. Sed hic oritur difficilis quæstio, quoniam Matthæus 2. cap locum hunc ad Christi personam accommodat. Qui minus exercitati erant in Scripturis, secure locum hunc de Christo exposuerunt. tamen contextus repugnat. Hinc factum est ut nasuti homines exagitaverint totam Christi fidem, quasi Euangelista Prophetæ testimonio abusus esset. Qui magis apposite respondent, putant esse comparationem duntaxat, quemadmodum alibi citatur locus Jeremiæ dum refertur crudelitas Herodis, qui sævit in omnes infantes ditionis suæ, qui essent infra bimatum: Rachel plorans filios suos, noluit consolationem admittere, quia non erant. Euangelista dicit impletum fuisse illud vaticinium. Atqui certum est alium esse Jeremiæ mentem. Sed nihil obstat quominus idem testimonium etiam aptari ad illam historiam potuerit. Sic locum hunc intelligunt. Sed ego existimo Matthæum propius expendisse consilium Dei, ubi Christus in Ægyptum ductus est, & illinc postea reversus in Judæam. Primo loco sic habendum est, Christum non posse avelli ab Ecclesia, sicuti corpus manebit mutilum sine capite, & truncum. Ergo quicquid olim in Ecclesia contigerat, oportuit tandem in capite ipso impleri. hoc unum est. Deinde etiam non dubium quin admirabili providentia voluerit Deus Filium suum ex Ægypto prodire, ut redemptor esset fidelibus: atque ita ostendit veram & solidam & perfectam liberationem nunc demum fuisse præstitam quum apparuit Redemptor promissus. Fuit igitur hæc plena nativitas Ecclesiæ quum ex Ægypto Christus prodiit ad Ecclesiam redimendam. Ita meo judicio nimis frigidum est illud commentum, quod Matthæus per similitudinem loquutus sit. Nam illud expendere nos convenit, quod scilicet Deus, quum populum suum olim redemit ex Ægypto, tantum quodam præludio ostendit redemptionem quam distulit usque ad Christi adventum. Sicuti ergo tunc corpus Ecclesiæ ex Ægypto eductum est in Judæam, sic caput ipsum tandem ex Ægypto etiam prodiit: atque tunc demum ostendit Deus se verum esse liberatorem populi sui. Hæc igitur summa est: ideo Matthæus aptissime locum hunc ad Christum accommodat, quod scilicet Deus Filium suum dilexerit à prima pueritia, & vocaverit eum ex Ægypto. Scimus interea alio respectu Christum vocari Filium Dei, quam populum Israël. Nam adoptio filios Abrahæ fecit filios Dei: Christus autem naturâ est unigenitus Dei Filius. Sed oportet etiam suum gradum manere capiti, ut corpus infra resideat. Itaque in eo nihil est absurdi. Quod autem ingratitudo objicitur, quia tantam Dei gratiam non agnovit, hoc non potest competere in personam Christi, ut satis scimus: neque etiam ad eum referre opus est. Nam videmus aliis locis non omnia in Christum competere, quæ dicuntur vel de Davide, vel de summo Sacerdote, vel de posteris Davidis, & tamen erant figura Christi. Sed discrimen semper magnum est inter rem & figuras. Nunc pergamus.

Jer. 31. vers. 15. Matth. 2. vers. 18.

2. Vocarunt illos, *(vel clamaverunt ad illos)* sic ambulaverunt à facie illorum, Baalim sacrificia obtulerunt, & sculptilibus suffitum fecerunt.

Jam ingratitudinem populi recitat Propheta, quod scilicet neglexerit memoriam redemptionis. Clamandi verbum hic diverso sensu accipitur. Nam Deus populum, vel filium suum ex Ægypto vocavit effectualiter, ut loquuntur: vocavit rursus per suos Prophetas externa voce, vel doctrina. Ergo quum prius dicebat, se filium vocasse ex Ægypto, hoc intelligi debet de actuali, ut loquuntur, liberatione. Nunc quum dicit, *Vocarunt eos*, intelligitur hoc de doctrina. Non exprimitur Prophetarum nomen: sed res ipsa clara est. Et videtur consulto Propheta indefinite dixisse, vocatum fuisse populum, quo melius pateret indignitas: quia scilicet toties, & à tam multis vocatus, non tamen resipuerit. *Vocarunt* igitur *eos*. Quum ita loquitur, non intelligitur sermo de uno vel altero homine, vel paucis: sed potius comprehenditur multitudo hominum, quasi hoc passim factum esset. Sic etiam nunc, *Vocarunt eos*: hoc est, populus hic vocatus fuit non bis vel semel, sed assidue: & Deus non modo nuncium unum vel præconem misit qui eos vocaret, sed multi Prophetæ alii post alios subinde excitati sunt. id vero contigit sine ullo profectu. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Vocarunt eos*, inquit, *sic abierunt à conspectu eorum.* Particula כן hic ponitur quasi per hypotyposin, ut loquuntur: demonstrat enim Propheta, tanquam digito, ut scelerate conspiraverint ad consilia sua exequenda, quasi data opera vellent contemptum palam ostendere. *Sic abierunt.* Quum ad unam partem vocarent Prophetæ, in diversam partem profecti sunt. Videmus ergo hanc demonstrationem non esse supervacuam, quum dicit ita esse profectos: deinde, *A facie eorum:* nam ostendit populum latebras captasse & refugisse lucem. Denique colligimus ex his verbis, tantam fuisse pervicaciam populi, ut non modo cuperet alienus esse à Deo, sed nihil etiam haberet negotii cum Prophetis. Hoc autem signum est extremæ malitiæ, ubi doctrina ipsa tædio est, &

mini-

ministri etiam ejus jam ferri non possunt. Et non dubium est quin Propheta hoc crimen exprimere in populo voluerit. Postea dicit, *Sacrificasse Baalim, & suffitum fecisse sculptilibus.* Priore membro ostendit contumaciam, quod scilicet non fuerint dignati Israëlitæ aurem præbere servis Dei. Nunc addit, *Suffitum fecisse* suis sculptilibus, & cultum etiam exhibuisse suis idolis. Per *Baalim*, quemadmodum alibi dictum fuit, intelligit Propheta minores deos. Neque enim tantus stupor regnabat in populo, quin sentiret aliquod supremum esse numen: imo profanæ etiam Gentes hoc confessæ sunt, esse summum aliquem Deum. Sed Baalim vocabant patronos: ut hodie in Papatu videmus ad mortuos transcriptum esse idem munus: nempe ut concilient hominibus gratiam coram Deo. Non est igitur cur Papistæ effugium quærant in vocibus, quia eadem apud ipsos grassatur hodie superstitio, quæ olim apud Gentes & apud populum Israël. Hic Propheta exaggerat malitiam populi, quod scilicet non tantum præterierit contemptim omnem pietatis doctrinam, sed perverterit manifeste totum Dei cultum, & se prostituerit fœdis abominationibus, ut suffitum faceret idolis suis. Pergamus.

3. Et ego ad pedes deduxi eum, *(vel ad pedes deductio mea)* ad Ephraim attollendum *(vel sustulit)* supra brachia sua, & non cognoverunt quod sanaverim eos.

Hic Deus iterum amplificat populi crimen, quod nullis beneficiis, etiam post longum tempus, vel allici, vel flecti, vel corrigi, vel ad sanam mentem reduci potuerit. Satis hoc erat, quum manu Dei populus Israël è sepulchro eductus esset in lucem vitæ, tamen postea repudiasse omnem doctrinam. Hoc erat grave & atrox crimen. Sed jam Deus ultra progreditur, quod scilicet non destiterit amorem suum erga ipsum ostendere, & tamen hac perseverantia nihil adeptus sit, quoniam incurabilis fuit malitia & pravitas populi: ideo dicit, Ego deduxi Ephraim ad pedes. Quidam volunt esse nomen רגל: & videtur hoc optime quadrare. Nam alioqui erit literæ mutatio, quam Grammatici non admittunt in principio dictionis. Nam ת esset hic positum loco ה. Atqui etiamsi frequenter hoc occurrat in lingua Hebraica, nullum tamen exemplum tale proferri posset: sicuti qui linguæ periti sunt, putant potius esse nomen hac de causa. & libenter hoc amplector. Qui tamen volunt esse verbum, dicunt, Deduxi eum ad pedes, תרגלתי: hoc est, Quemadmodum puer qui nondum firmo pede graditur, paulatim assuescit; & nutrix, vel pater, vel mater, qui eum deducunt, indulgent infantiæ: sic etiam Israëlem ego deduxi, quantum poterant ferre ejus pedes. Sed altera versio minus obscura erit. *Ambulatio* igitur *mea ad pedes ejus*: hoc est, Ego me demisi sicuti solent matres. Deinde dicit se tulisse populum in humeris suis. Et videbimus eandem similitudinem paulo post. & Deuter. cap. 32. dicit Moses portatum fuisse populum illum sub alis Dei, vel Deum expandisse alas suas, quemadmodum aquila volitat super pullos suos. Quantum ad rem spectat, sensus Prophetæ non obscurus est. Intelligit enim populum hunc paterno more & indulgenter fuisse tractatum à Deo: tamen etiam hanc perseverantiam caruisse profectu, quum Dominus non desineret sua beneficia erga eum prosequi. Dicit postea, *Ad portandum* super brachia ejus. קחם aliqui exponunt Portavit, ut sit præteritum; & subaudiunt nomen Mosis: Deus enim hic loquitur. Alii volunt esse infinitivum, Ad portandum: quemadmodum siquis portaret aliquem super humeros suos. Et videtur ista expositio melius quadrare. In sensu nulla est ambiguitas, quia Prophetæ consilium, ut jam dixi, tale est, hunc populum esse sceleстissimum qui Deo non obediat, quum tam clementer ab ipso tractatus fuerit. Quid enim potuit expetere quod non præstiterit Deus? quemadmodum etiam dicit per Jesaiam, Vinea mea, quid debui tibi facere quod non præstiterim? Ita etiam hoc loco, *Ambulatio mea fuit ad pedes Ephraim*, idque *ad portandum*, quemadmodum siquis portet supra brachia sua: non tamen cognoverunt quod sanaverim eos. hoc est, neque principium bonitatis meæ, neque continua series quicquam apud eos valuit. Ego quum ex Ægypto eos eduxi, mortuos restitui in vitam: hoc beneficium abolitum fuit. Jam in deserto ego tot modis testatus sum me esse optimum & indulgentissimum patrem: ego operam meam etiam hac in parte perdidi. Quare? Nulla enim mea gratia agnita fuit in hoc perverso & vecordi populo. Nunc ergo videmus quid Propheta voluerit: & eandem sententiam continuat proximo versu. *Jes. 5. 4.*

4. In funibus hominis traham eos, *(hoc est, traxi eos)* in vinculis amoris: & fui illis sicuti qui attollunt jugum super maxillas: & attuli super eos cibum *(vel feci eos comedere)* quiete. *(Dicemus postea de utroque sensu.)*

Primo objicit Propheta, populum hunc non fuisse duriter habitum, quemadmodum solent vel mancipia, vel boves, vel asini. Prius dixerat populum Israël similem esse juvencæ quæ jugum excutit, & propter lasciviam diligit triturationem duntaxat. Quanquam autem tanta erat ferocia populi, hic Deus ostendit se non usum fuisse summo rigore: *Ego*, inquit, *traxi eum funibus humanis, & vinculis dilectis.* Per funes hominis intelligit gubernationem humanam. Ego, inquit, non serviliter tractavi eos, sed habui pro filiis: ego etiam non reputavi tanquam pecudes, ego non conjeci in aliquod stabulum, sed traxi duntaxat vinculis amabilibus. Summa est, totum illud regimen quod Deus imposuerat populo, fuisse certum & illustre signum favoris paterni, ita ut populus non potuerit conqueri de nimio rigore, quemadmodum si Deus respexisset quale esset ipsorum ingenium, & adversus durum nodum (sicuti fertur vulgari proverbio) usus esset cuneo duro. Si ergo talis fuisset Deus erga populum, poterat objicere se potuisse quidem allici, sed non esse mirum si non paruerit, quia tam violenter tractus esset. Atqui non est quod excipiant me usum fuisse aliqua sævitia, inquit Dominus: ego enim clementius me gerere non potui erga eos. *Traxi eos funibus humanis*: hoc est, non secus gubernavi eos quam pater filios suos, fui liberalis erga ipsos. Ego quidem volui prodesse, & exegi ab illis obsequium, ut par erat: interea ego jugum imposui neque servile, neque etiam quale imponi solet brutis animalibus, sed contentus fui paterna disciplina. Quum ergo tanta clementia apud eos nihil profuerit, nonne hinc colligitur perdita & extrema eorum malitia? Postea addit, *Ego fui illis tanquam qui attollunt jugum super maxillas.* Ego, inquit, non gravavi eos nimis duris oneribus, quemadmodum onerari solent boves, vel alia bruta jumenta: sed ego sustuli jugum super maxillas: ego malui ipse ferre jugum, & levare onere impios istos & sceleratos homines. Et Deus non frustra hoc asserit: scimus enim, etiam quum imperio suo utitur & auctoritatem sibi vendicat, non tamen incumbere ut gravet populum, quemadmodum solent terreni Re-

ges, sed ferre onus quod hominibus injungit. Non mirum est igitur si nunc dicat, *Se levasse jugum super maxillas hujus populi*: quemadmodum siquis non velit gravare bovem suum, sed ipse manibus suis ferat jugum, ne bos lassitudine deficiat. Postea addit, *Et quiete feci eos comedere*, vel cibum ad eos attuli. אוכיל putant quidam esse verbum futuri temporis, & esse positum אוכיל pro אאכיל: hoc est, comedere faciam eos: & futurum debebit resolvi in præteritum hoc modo: nam certum est particulam את accipi aliquando pro tranquillo. Feci ergo ut tranquille comederent. Sed altera expositio receptior est, ut את ducatur à נטה, quod est Tollere, perinde acsi diceret Propheta, cibum fuisse admotum. Deus ergo hic modis omnibus exaggerat populi ingratitudinem & malitiam, quod scilicet non agnoverit paternum illum favorem, quum tam familiariter tamen ipse ante oculos poneret suam gratiam. *Ego*, inquit, *porrexi super eos cibum*: hoc est, ego neque projeci in terram, neque etiam altius posui: non laborarunt in sumendo cibo, sed ego quasi manu mea attuli & subjeci, ut possent comedere sine ullo labore. Breviter significat Deus omnia se fuisse expertum siqua fuisset mansuetudo vel docilitas in populo Israël; sed male se omnia sua beneficia locasse, quoniam populus hic cæcutierit ad tam familiares gratias, hoc est, quæ poterant certo testari Deum omnibus modis se præstare patrem. Sequitur,

5. Non revertetur in terram Ægypti, Assur dominabitur ipsis, quia noluerunt converti. (*renuerunt ad convertendum.*)

Hic novam pœnam denunciat Propheta, quod scilicet populus frustra speret sibi Ægyptum fore loco refugii vel asyli, quia Dominus in contrariam partem eum abstrahet. Nam Israëlitæ spem hanc apud se fovebant, si forte Assyrius esset potentior, tamen commodum sibi fore hospitium in Ægypto apud amicos, quibuscum fœdus inierant. Quum ergo sibi promitterent hospitale exilium in Ægypto, hic vanam fiduciam deridet Propheta: Frustrabitur, inquit, populum hæc sua opinio, quia putant sibi viam patere in Ægyptum: clausa est, inquit, *Non revertentur in terram Ægypti, sed Assur erit Rex eorum.* Quum dicit Assyrium dominaturum, significat populum hunc fore exulem sub Assyriis, quod etiam contigit. Ergo hic præoccupat omnes vanas spes quibus se populus fallebat, ut obduresceret contra omnes minas Dei. Non est, inquit, quod in Ægyptum respiciant: Dominus enim non permittet ut illuc perveniant, quia trahet eos in Assyriam. Et postea causam reddit: *Quia noluerunt reverti*, inquit. Hic alio sensu accipitur verbum: sed elegans est paronomasia. Putabant sibi fore liberum transitum ad Ægyptios. Atqui noluerant ad Deum transire, quum toties eos vocasset. Dicit ergo Propheta jam præclusum illis esse reditum in Ægyptum, quia ad Deum ipsum redire noluerant. Hæc summa est, Quum pervicaciter resistunt homines Deo, frustra sibi postea vel in hanc vel in illam partem sperare aliquas liberas transitiones, quia Dominus ligatos & constrictos teneat. Quemadmodum solent feræ bestiæ, ubi ostendunt nimiam sævitiam, includi caveis, vel etiam catenis constringi: quemadmodum etiam solent furiosi homines ligari fortibus vinculis; ita etiam Dominus præfractos homines durius constringit, ut non possint vel digitum movere. Hic Prophetæ sensus est. Interea subaudienda est tacita comparatio inter antiquam servitutem quam pertulerant in Ægypto, & novam hanc quæ ipsos manebat. Experti fuerant quale esset Ægypti hospitium, & tamen tanta cæcitate occupatæ erant eorum mentes, ut cuperent illuc redire. Excepti fuerant illorum patres satis humaniter, sed posteri eorum gravati fuerant, imo parum abfuerant ab ultimo interitu. Qualis fuit ista dementia, ultro velle in Ægyptum redire, quum tamen scirent qualis esset Ægyptiorum sævitia & crudelitas? Atqui, quemadmodum dixi, aliquid gravius eos manet: indigni sunt qui redeant in Ægyptum. Esset quidem jam maledicta ista conditio, sed interea Dominus non aperiet illis viam, coget enim eos alio transire: imo violenter trahentur à victoribus in Assyriam. Summa est, si populus duriter in Ægypto tractatus fuerat, jam instare tyrannidem longe graviorem, quia scilicet Assyrii duplicabunt injurias, & vim, & omne genus injuriæ & contumeliæ contra hunc populum. Nonnulli putant hoc ad consolationem fuisse additum, quod Deus, quamvis tantopere provocatus à populo, nolit tamen rursus in Ægyptum traducere, ne prior redemptio aboleatur: sed mediam rationem sibi fore in promptu qua ingratos castiget, retineat tamen in suo peculio. Sed jam ostendi quid mihi magis placeat. Cæterum, utrumvis eligatur, videmus quam gravis & dura sit ista denunciatio Prophetæ.

Da omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere ante jacta mundi fundamenta, & gratuita adoptione nos complexus es quum essemus filii iræ, & devoti extremo exitio: deinde etiam statim ab utero nos amplexus es, tandem dignatus es etiam nos testimonio clariore amoris tui, quum per Euangelium tuum nos vocasti in societatem & communionem unigeniti Filii tui: da, inquam, ne immemores simus tot & tam singularium bonorum, sed vocationi tuæ sanctæ respondeamus, & studeamus nos totos tibi addicere, neque ad unum diem, sed quemadmodum ad tempus nos hic collocasti, ita etiam studeamus & vivere & mori tuo arbitrio, ut ita glorificemus te usque in finem, per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XI.

6. Et cadet gladius in urbes ejus, & consumet vectes ejus, (*alii vertunt, ramos vel membra*) & vorabit propter consilia eorum.

Quia

Quia difficile erat persuadere superbo populo cladem instare qualem prædixerat Hoseas, quoniam videbat se instructum esse multis præsidiis, ideo nunc adjungitur hæc sententia, quod urbes munitæ non impedient quominus hostis perrumpat, devastet totam regionem, & populum abducat captivum. Nunc tenemus quomodo versus hic cohæreat cum proximo. Minatus fuerat Propheta exilium. Jam quia Israëlitæ putabant se tutos esse in suis nidis, ideo adjungit non esse cur munitionibus suis confidant, quia Dominus poterit gladio consumere urbes ipsorum. Dicit ergo, *Gladius cadet* super urbes eorum. חול significat Manere & castrametari: significat etiam interdum Cadere vel irruere: & hic secundus sensus melius conveniet præsenti loco. Alii tamen vertunt, *Manebit* gladius in urbibus, donec eas consumat. Sed quantum ad summam rei, non multum interest. Ego tamen breviter attingo quid mihi probetur: *Gladius* ergo *cadet* (vel irruet) *in urbes*: deinde, *Consumet vectes ejus*. בדים vocant Hebræi Vectes sæpe: sæpius tamen vocant Ramos, vel membra: ramos arboris, & membra hominis. Ideo quidam metaphorice accipiunt hic pro oppidis vel pagis: sunt enim quasi membra urbium, vel rami. Quanquam alii exponunt filios, qui succrescunt ex suis parentibus non secus ac rami ex trunco. Sed videtur illud nimis remotum. Ego sententiam illam non improbo, quod Propheta hic designet oppida & villas quæ erant quasi appendices urbium, quemadmodum rami se huc & illuc projiciunt ex arbore. Sensus ergo hic non male quadrabit, quod gladius absumet & vorabit oppida & pagos, ubi ceciderit super urbes. Sed quod jam dixi de vectibus, videtur aptius esse ad Prophetæ mentem. Synecdoche autem erit in voce בדים, quia pars munitionum est in vectibus: portæ enim clausæ & munitæ efficient urbes validas. Sic per synecdochen posset hic locus exponi, quod gladius, postquam ceciderit in urbes, quicquid est in illis roboris ac præsidii consumet ac vorabit. Adjungit simul causam, *Propter consilia eorum*, inquit. Non dubium est quin hoc nomine usus fuerit, quod Israëlitæ se sapere putabant: quemadmodum profani homines arrogant sibi multum prudentiæ; & hoc faciunt ut Deum quasi ex alto despiciant, & derideant omnem doctrinam. Quoniam ergo sibi videntur valde providi qui Deum contemnunt, & muniti esse bonis consiliis, Propheta ostendit hanc Israëlitis causam fore exitii, quod diabolica illa prudentia turgeant, quod non sustineant parere verbo Domini. Pergamus.

7. Et populus meus suspensi ad aversionem: *(alii vertunt, conversionem)* & ad excelsum vocabunt, *(id est, vocant)* simul non extollet. *(id est, nemo extollit.)*

Varie torquetur hic versus, quoniam alii תלואים exponunt quasi perplexum: acsi diceret Propheta, populum justam pœnam dare dum anxius est; ac dum circumspicit, nihil usquam reperit solatii, quia hæc merces sit defectionis vel apostasiæ. *Populus* ergo *meus sunt suspensi:* id est, non mirum est si Israëlitæ nunc magna anxietate torquentur, & nullum malis suis exitum inveniunt: digni enim sunt quos Dominus ita constringat, qui ab ipso rebellarunt. Hic ergo fructus est defectionis eorum, quod nunc ita pleni sunt tristitia, & simul desperatione. Hæc una est expositio. Alii dicunt hic potius Deum conqueri de populi malitia, utpote qui deliberet an debeat resipiscere. Suspensum ergo pro dubio accipiunt. *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, quasi de re ambigua consultant, dum eos ad pœnitentiam exhortor, & non possunt semel statuere quid factu sit opus: sed alternant inter diversa consilia, & nunc in illam inclinant partem, nunc in alteram: quasi vero res ipsa eos ad deliberandum cogat. Certe quid justum sit, eos minime latet: sed quia nolunt, tergiversando sibi accersunt colores dubitandi. Clamant enim Prophetæ ad eos, & nemo *extollit*. Illa est secunda expositio. Interim notandum est varie accipi nomen משבה. Quia priores aversionem transferunt, & Jod affixum, passive tunc necesse erit exponere, vocari à Deo aversionem suam, quoniam Israëlitæ ab eo defecerant. Sicuti Jesaiæ 56. vocat domum orationis suæ, in qua solebat precari populus. Passive ergo secundum illos, aversio Dei vocabitur, quia populus ab eo alienatus fuerat. Alii conversionem vocant. Sed Hebræi doctores nomen hoc semper volunt accipi in malam partem, & affirmant nullum locum extare, ubi aliud quam rebellionem vel apostasiam significet. Quum ita sit, libenter de aversione accipio: & ita non stabit secundus sensus, quod scilicet populus deliberet an audire debeat monitiones Prophetarum. Quanquam videtur mihi aliud velle Propheta, quam primo loco ex sententia aliorum retulerim. Dicunt illi, *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, anxie torquentur propter defectionem, quia scilicet ego justas pœnas sumo de apostasia, qua factum est ut me relicto, vagati sint post sua figmenta. Sed ego aliter accipio, ut jam dixi. *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, populus meus non tantum à me semel defecit, sed quasi suspensus est in illa sua defectione. Suspensos igitur vocat, non quia mœsti sint & perferant magnos cruciatus, & videant res suas perplexas, sed potius vocat suspensos, quia obstinati maneant: quemadmodum siquis dicat neminem una in re esse suspensum, ubi non movetur. Denique illa suspensio nihil aliud est quam obstinatio populi: *Suspensi* igitur *sunt ad defectionem.* Postea addit: *Ad excelsum vocant*, inquit, *simul nemo extollit.* Indefinita oratio quid valeat, heri diximus: significat enim Propheta, doctrinam personuisse in populo illo, & satis multos testes vel præcones fuisse à Domino emissos, sed hoc totum fuisse inutile. *Vocant* ergo *ad excelsum, nemo attollit.* Quidam etiam subaudiunt nomen Dei: & illa magis est recepta opinio. Sed meo judicio falluntur: neque enim dubito quin Propheta de Israëlitis loquens, intelligat stetisse in uno gradu, & non fuisse commotos ulla doctrina, ut scilicet progressum facerent, vel ostenderent signum aliquod resipiscentiæ. *Nemo igitur attollit.* Utitur singulari numero, & ponit particulam יחד: acsi diceret, A primo ad ultimum nemo est qui dolore afficiatur, perstant enim obstinati in sua malitia. Et quum dicit neminem attollere, videtur alludere ad nomen suspensionis. Sunt igitur suspensi ad suam defectionem. Ubi autem clamant Prophetæ, & eos assidue hortantur ut resipiscant, *Non attollunt*, hoc est, non aspirant ad Deum: & quidem hoc fit uno consensu, acsi omnes pariter excæcati conspirassent in una & eadem malitia. Hoc igitur versu iterum Propheta populi scelera in medium producit, ut melius appareat, Deum non sine causa tam atrociter minari: quia digni sunt gravissimis quibusque exemplis, qui tam pervicaciter Deo rebelles sunt. Hæc summa est. Nunc pergamus.

8. Quomodo ponam te Ephraim? tradam te Israël? quomodo ponam te sicut Sodomam? statuam te sicut Zeboim? Inversum est in me cor meum, simul revolutæ sunt *(alii, incaluerunt: nam כמר illud significat. simul ergo revolutæ sunt)* pœnitudines meæ.

9. Non faciam *(id est, non exequar)* furorem iræ meæ, non revertar ad perdendum Ephraim: quia Deus ego, & non homo: in medio tui Sanctus, & non ingrediar urbem.

Hic Deus consultat quid acturus sit cum populo: & primum quidem ostendit sibi jam propositum esse exequi vindictam, qualem Israëlitæ meriti erant, nempe ut eos in totum aboleat: sed tamen personam deliberantis suscipit, ne quis existimet eum præcipitanter ad iracundiam ruere, vel nimio furore concitum celeriter addicere exitio qui leviter peccarunt, vel rei sunt mediocris culpæ. Nequis ergo Deo affingat nimis fervidam iracundiam, hic dicit, *Quomodo ponam te Ephraim? quomodo tradam te Israël? quomodo statuam te sicut Sodomam?* Hac particula ostendit Deus quid meriti sint Israëlitæ, & jam se propensum esse ad sumendam pœnam qua digni sunt: non tamen id sine pœnitentia, vel saltem sine dubitatione. Postea addit secundo membro, *Hoc non faciam*, inquit: *cor meum super* (vel, in) *me inversum est:* jam ego muto consilium, *Et pœnitudines meæ revolutæ sunt:* hoc est, quum mihi in animo esset vos omnes perdere, jam obrepit mihi pœnitudo, quæ revocat illum affectum. Tenemus nunc quid velit Propheta. Quantum attinet ad istas loquendi formas, primo quidem intuitu videtur esse absurdum quod Deus similem se facit mortalibus dum varia consilia suscipit, & se ostendit quasi flexibilem. Scimus Deum nullis passionibus obnoxium esse: scimus non cadere quicquam mutationis in ipsum. Quid ergo loquutiones istæ sibi volunt, quum dubius videtur? Certe accommodat se nostræ ruditati quoties induit alienas personas. Et hinc etiam refellitur eorum tam stultitia quam improbitas, qui urgent singulas syllabas, ut ostendant Deum quasi similem esse mortalibus. Quemadmodum homines isti importuni, qui hodie cuperent evertere æternam Dei providentiam, & abolere electionem, qua discernit inter homines. O! Deus est simplex, inquiunt: atqui dixit
Eze. 33. vers. 11. se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat. Ergo necesse est Deum illic manere quasi dubium, & pendere ex cujusque libero arbitrio. Est igitur in hominis potestate vel accersere sibi exitium, vel ad salutem venire. Deus interea expectabit quietus quid facturi sint homines, & nihil poterit discernere nisi ex ipsorum arbitrio. Dum ita ineptiunt isti insani, putant se niti invicta ratione, quod simplex & una sit Dei voluntas. Atqui si una sit Dei voluntas, non sequitur propterea quin sese hominibus accommodet, atque induat alienas personas, idque quantum fert vel postulat ratio salutis nostræ: quemadmodum hoc loco non frustra Deus se quasi dubium inducit. Nam hinc colligimus non ferri nimis subito ad pœnas sumendas, etiam quum pluribus modis homines provocarunt ejus vindictam. Deus ergo hoc testatur hac loquendi figura. Interim scimus certum illi esse quid facturus sit, nec pendere ejus decretum ex hominum arbitrio: neque enim ignorat quidnam facturi simus. Deliberat ergo Deus non apud se, sed respectu hominum. Hoc unum est. Jam tenendum est etiam memoria quod dixi, Prophetam hic terrorem incutere superbis & profanis contemptoribus, dum ante oculos illis ponit suum exitium, & ostendit parum eos abesse à sorte Gomorrhæ & aliarum urbium. Quid enim restat, inquit Dominus, *nisi ut statuam* vos quasi Sodomam & Zeboim? hæc est vestra conditio, & merces ista vos manet, si ego judicium meum exequar, quod jam quasi decretum est: non quia Deus statim hoc faciat, sed tantum admonet Israëlitas quid meriti sint, & quid ipsis futurum sit nisi Dominus clementer cum ipsis agat. Hoc de priore membro versus. Jam quum dicit, *Cor suum inversum esse, & revolutas suas pœnitudines*, eadem est anthropopathia in his verbis: scimus enim affectus istos non competere in Deum, ut tangatur pœnitentia, & cor ejus feratur in diversas partes. Nihil tale imaginari fas est. Sed hoc tantum spectat, si tractet populum Israëliticum ut dignus est, jam similem fore Sodomæ & Gomorrhæ. Quia vero Deus misericors est, & paterno affectu complexus est hunc populum, fieri non posse ut se obliviscatur patrem, sed proclivem fore ad veniam dandam: quemadmodum si pater ubi videt filium suum perdito esse ingenio, fervorem subito concipiat, deinde pœnitudine retractus inclinet ad parcendum. Deus ergo ita se acturum cum populo denunciat. Et sequitur etiam hujus sententiæ explicatio, *Non faciam furorem iræ meæ:* qua figura sermonis designat pœnam quæ respondeat hominum sceleribus. Nam semper illud habendum est, Deum immunem esse ab omni passione. Jam si nulla ira nobis in Deo fingenda est, quid per furorem iræ designat? Nempe relatio est inter ingenium ejus, & ingenita vel naturalia peccata nostra. Cur autem vocat Scriptura Deum Iratum? Nempe quia talem nos pro sensu carnis fingimus: neque enim apprehendimus Dei indignationem, nisi quatenus peccata nostra eum provocant ad iram, & ejus vindictam contra nos inflammant. Ergo respectu sensus nostri Deus furorem iræ suæ nominat judicii gravitatem, quæ par sit vel conveniat nostris sceleribus. *Non faciam*, inquit: hoc est, non rependam mercedem quam vos meriti estis. Quid igitur? *Non convertar ad perdendum Ephraim.* Verbum אשוב videtur ideo positum, quia Deus jam vastaverat regnum Israël magna ex parte. Dicit ergo talem fore secundam cladem quam paulo post inferet, ut tamen non perdat totum Israëlem, hoc est, non penitus consumat. *Non revertar* ergo *ad perdendum Ephraim:* hoc est, etiamsi secundo me accingam ad ulciscenda populi scelera, ego tamen moderabor mihi, ut vindicta mea non perveniat usque ad interitum populi totius. Adjungitur ratio, *Quia Deus ego, & non homo.* Quoniam hoc loco voluit spem salutis relinquere piis, ideo confirmationem adhibet: scimus enim ubi Deus iram denunciat, quam difficile ad spem revocentur trepidæ conscientiæ. Impii homines subsannant omnes minas: sed in quibus semen est aliquod pietatis, illi exhorrent Dei vindictam, & simulatque incussus est terror, mira inquietudine vexantur, & non possunt facile pacari. Hæc igitur ratio est cur nunc Propheta confirmet doctrinam quam posuit. *Ego*, inquit, *Deus sum, & non homo:* quasi diceret, se ideo propitium fore huic populo, quia non sit implacabilis ut sunt homines: & perperam eos facere, qui æstimant eum, vel metiuntur humano more. Hic primo tenendum est, Prophetam non dirigere sermonem promiscue ad omnes Israëlitas, sed tantum ad fideles, qui residui erant in populo illo tam corrupto. Deus enim nunquam passus est ita alienari omnes Abrahæ filios, quin manerent saltem pauci aliqui, quemadmodum alibi dicitur. Nunc illos compellat Propheta, & consolatione temperat quicquid prius dixit de 1 Reg. 19. vers. 18.
horribili vindicta Dei. Hic ergo sermo non potest levare hypocritis suum dolorem: quia Propheta tantum respexit miseros homines, qui sic perculsi erant sensu iræ Dei, ut eos fere absorberet desperatio, nisi mitigatus fuisset dolor. Hoc unum est. Jam ergo dicit, *se Deum esse, & non hominem.* Vox ista, quoties vacillamus in promissionibus Dei, vel quoties ita mentes nostras occupat terror, ut promissiones gratuitas non gustemus, debet nobis venire in mentem. Quid? ambigis quando tibi negotium est cum Deo? Unde enim fit ut tam ægre Dei promissionibus acquiescamus, nisi quod fingimus illum nobis

nobis esse similem? Quoniam ergo illum ita transfigurare nobis mos est, sit nobis hæc doctrina pro vitii remedio. Et quoties Deus nobis veniam promittit, unde spes salutis nobis concipienda sit, qui tamen ante nos terruit suo judicio: veniat nobis in mentem, quia Deus est, non æstimandum esse ex sensu nostro. Ergo simpliciter recumbamus in ejus promissiones. Atqui nos indigni sumus quibus parcat: deinde tanta est scelerum nostrorum atrocitas, ut jam nulla spes sit reconciliationis. Hic arripere clypeum oportet, hic nos munire discamus Prophetæ sententia, *Deus est, & non homo:* semper occurrat iste clypeus ad repellendum omne genus diffidentiæ. Sed posset hic objici quæstio, Annon fuerit Deus, quum fulminavit contra Sodomam & vicinas urbes. Judicium illud non abstulit Domino suam gloriam, neque ejus majestas propterea imminuta est. Sed conjunctim hæc duo legenda sunt, Deus sum, & non homo, sanctus in medio tui. Siquis seorsum legat istas sententias, corrumpet sensum Prophetæ. Non ergo præcise hic asserit Deus se hominibus esse dissimilem, sed addit præterea se sanctum esse in medio Israëlis. Ab una parte hic statuitur nobis Dei natura, & ponitur immensa distantia inter eum & homines: quemadmodum scriptum est apud Prophetam
Jes. 55. vers. 8. Jesaiam, Non sunt cogitationes meæ, ut vestræ: quantum cœlum à terra distat, tantum distant cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sic etiam hoc loco Propheta ostendit qualis sit Deus, & quantum differat ejus natura ab ingeniis hominum. Postea proponit in medium fœdus illud quod pepigerat Deus cum populo. Quæ autem erat summa ejus fœderis? Nempe Deum pœnas sumpturum de populo, ut tamen semper maneret aliquod semen residuum.
2 Sam. 7. vers. 14. Castigabo, inquit, eos in virga hominum, non tamen auferam misericordiam meam ab illis. Quum ergo pollicitus esset Deus aliquod temperamentum, vel modum aliquem in omnibus pœnis, ideo nunc reducit in memoriam quod nolit prorsus Ecclesiam abolere in mundo, quia hoc modo pugnaret ipse secum. *Ego* igitur *sum Deus, & non homo, sanctus in medio tui:* & quandoquidem ego te mihi elegi, ut peculium meum esses, & hereditas; & promisi etiam me tibi perpetuo fore in Deum: ego nunc temperabo meam vindictam, ut maneat semper aliqua Ecclesia. Et ideo dicit, *Non ingrediar urbem.* Quidam exponunt, Non ingrediar aliam urbem quam Jerosolymam. Atqui hoc male quadraret: Propheta enim alloquitur hic decem Tribus, & non Tribum Juda. Alii fingunt contrarium sensum: *Ego non ingrediar urbem:* quasi diceret se quidem clementer acturum cum populo isto, quia non abolebitur in solidum, sed tantum posthac cariturum ordine politico, imperio, & aliis insignibus gratiæ Dei. *Non ingrediar urbem,* id est, non restituam vos, ut sit aliqua civitas, & aliquod regnum, & aliquod populi corpus. Illa enim expositio nimis est coacta, imo mera argutia, quæ per se evanescit. Non dubium est quin similitudo sumpta sit à consuetudine bellica: nam si victor ingrediatur urbem armata manu, non parcitur cædibus, sed sanguis promiscue funditur. Si autem urbs in deditionem accipitur, victor quidem poterit ingredi, sed non repentino impetu, neque violento, sed certis conditionibus: deinde expectabit vel biduum, vel aliquod tempus, dum furor militum mansuescat. Venit igitur non tanquam ad hostes, sed tanquam ad suos subditos. Sic etiam Propheta loquitur, quum dicit, *Non ingrediar urbem:* hoc est, Ego inferam vobis bellum, & domabo vos, & cogam ad deditionem, neque id sine magna jactura: sed ubi portæ apertæ erunt, etiamsi murus erit dirutus, me tamen cohibebo, quia nolo vos penitus consumere. Si quis objiciat, sententiam hanc pugnare cum multis aliis quas vidimus, facilis est responsio, & jam alibi solutio hæc adducta fuit. Nunc igitur tantum breviter attingo, Quum Deus præcise denunciat populo interitum, corpus ipsum respicere: atqui in corpore tunc nulla erat sinceritas. Quoniam ergo Israëlitæ omnes erant corrupti, desciverant à Dei cultu & timore, ab omni pietate & justitia sese ad omne flagitium projecerant: ideo Propheta perituros affirmat sine aliqua exceptione. Ubi autem restringit vindictam Dei, vel temperat, habet respectum exigui numeri: quia, ut jam dictum est, corruptela nunquam ita grassata fit in populo, quin tamen maneret aliquod semen. Quum ergo Propheta electos Dei respicit, tunc adhibet istas consolationes, quibus terrorem mitiget: ut intelligant Deum etiam in extremo rigore fore propitium. Talis est hujus loci ratio. Quantum ad promiscuum vulgus, Propheta jam ostendit urbes incendio esse destinatas, & totam gentem devotam iræ Dei: Addixi igni & gladio quicquid erat. Nunc autem dicit, *Non ingrediar,* nempe eorum respectu, quibus Dominus volebat parcere. Et notandum etiam est mitigatam fuisse pœnam, non modo erga electos, sed etiam erga reprobos qui in captivitatem abducti sunt. Tenendum tamen est, quum illis Deus ad tempus parceret, præcipue electis suis consuluisse: nam illa temporalis suspensio vindictæ, auxit ejus judicium erga reprobos. Quisquis enim non resipuit in exilio, duplicavit sibi iram Dei, ut satis notum est: Dominus tamen pepercit ad tempus populo suo: quia illic erat inclusa Ecclesia. quemadmodum servatur palea cum tritico, & ex agro advehitur cum straminibus. Quorsum? nempe ut triticum inde seligatur. Sic etiam Dominus multam paleam servat cum tritico: sed poterit deinde ordine distinguere triticum à palea. Nunc tenemus totum Prophetæ sensum, & simul etiam usum doctrinæ. Sequitur,

10. Post Jehovam ambulabunt, & quasi leo rugiet: quum ipse rugiet, tunc pavebunt filii à mari. (*vel Occidente: mare enim vocatur Occidentalis regio, respectu ipsius Judææ.*)

11. Pavebunt quasi passer (*vel avis: tam species est quam genus*) ab Ægypto, & quasi columba à terra Assur: (*hoc est, ab Assyriis*) & habitare eos faciam in domibus suis, dicit Jehova.

Quum dicit Propheta, *Ambulaturos post Jehovam,* ultra progreditur: neque enim tantum hic disserit de pœna mitiganda, sed restitutionem quoque promittit. Prius dixerat, etiamsi severe acturus esset Dominus cum populo suo, tamen aliquem fore iræ modum, ne totum populum absumeret. Jam sequitur, Postquam Deus ita sibi moderatus fuerit, extendet gratiam suam ad restitutionem usque populi, & ad vitam reducet qui visi fuerant prius mortui. Tenemus nunc ergo Prophetæ sensum. Cæterum, quod interpretes exponunt, *Incedent post Jehovam,* de obedientia populi, mihi non videtur quadrare. Certum quidem est non posse restitui populum aliquem nisi resipiscat: imo hoc præcipuum est caput gratiæ Dei, quum homines ipsos corrigit, & sanat à sua malitia: sed Propheta hic aliud tractat, nempe quod Dominus ducem se populo suo ostendet, qui ad tempus dissipatus fuerat. Quamdiu dispersus in Assyria populus jacuit & in aliis longinquis terris, fuit sine aliquo capite, quasi truncum corpus: jam ubi maturum advenit tempus reductionis, eripere voluit Dominus, & professus est se adhuc

ducem esse populi sui: atque hoc modo collectus est populus ad Deum. Hoc intelligit nunc Propheta. *Post Jehovam*, id est, ad tempus quidem destituet eos Deus, ut in sua dissipatione langueant: sed tandem colliget eos, & ducem se itineris ostendet, ut reducat in patriam. *Sequentur* ergo *tunc Jehovam*, inquit, *& rugiet tanquam leo: quum ipse rugiet, tunc pavebunt filii à mari*: hoc est, Deus formidabilis erit hostibus, ut nemo impediat populi reditum. Multi quidem erunt hostes, multi sese opponere nitentur: sed populus liber nihilominus emerget. Quare? Dominus enim omnia formidine implebit: & comprimet omnes hostium conatus, ita ut cogantur recedere, tam ab Assyriis, quam ab Ægyptiis. Etiamsi insurgant ab una parte Ægyptii, ab altera Assyrii, tamen non impedient populi reditum. Quare? Dominus enim eos profligabit, & erit similis leoni, & implebit omnia terrore. Sed reliqua differemus.

Da omnipotens Deus, quando nimis securi torpemus in peccatis nostris, ut veniat nobis in mentem horrenda tua majestas, quæ nos humiliet, deinde dejiciat etiam timorem, ut discamus sollicite quærere reconciliationem per Christum, & sic etiam displiceamus nobis in peccatis nostris, ut deinde ad nos recipiendos paratus sis: & ne incredulitas nobis januam præcludat, fac ut reputemus te qualem te nobis proponis, & agnoscamus non esse nostri similem, sed fontem omnis propitiationis, ut ita intrepide ad spem salutis evehamur, ac freti Mediatore Filio tuo unigenito, sciamus thronum gratiæ & mansuetudinis plenum esse: da, inquam, ut ad te sic accedamus, ut per ipsum certo sciamus te nobis esse in patrem, ut illud fœdus quod nobiscum pepigisti, nunquam excidat culpa nostra: nempe ut simus populus tuus, quia semel nos adoptasti in eodem Filio tuo unigenito Domino nostro Jesu Christo, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA PRIMA
IN
HOSEAM PROPHETAM.
CAP. XI.

POstrema lectione cœpimus exponere quid vellet Propheta, quum diceret, *Israëlitas venturos post Dominum*: nempe quum tempus exilii finitum esset, Deum fore itineris ducem populo suo, ut rediret incolumis in patriam. Et hac ratione etiam adjungit timidos fore tam Ægyptios quam Assyrios: ideoque comparat *eos columbis, & passeribus*, vel avibus, quia scilicet quum tentarent populi reditum impedire, & magnis opibus magnoque conatu niterentur, fracturus eorum animos Deus esset. Nam quia Deus statuerat populum suum redimere, non potuit ejus decretum ab omnibus infringi. Quicquid ergo conati sint tam Assyrii quam Ægyptii, etiamsi pollerent magnis viribus, hoc totum nihil profecit: imo Deus incussit utrisque metum ac terrorem, ut se non moverent quum Dominus populum suum restitueret. Similis fere loquendi ratio est 3. capite Joëlis: nisi quod similitudinem hanc non ponit, quod similes sint futuri avibus, & columbis: sed tamen loquitur de rugitu Dei, acsi diceret potentiam Dei fore terribilem & invictam, ut populum suum tueatur ac protegat, & nemo audeat contra insurgere, & si quis ausus fuerit, statim succumbat. Nunc pergamus.

12. Circumdedit me mendacio Ephraim, & fraude domus Israël: Juda autem adhuc dominatur (*vel principatum tenet*) cum Deo, & cum sanctis fidelis est.

Ego non insisto in recitandis aliorum sententiis, neque etiam videtur esse utile, quemadmodum proximo versu poteram referre quid alii dicant de rugitu Dei, nempe quod per Euangelium vox ejus tonabit. Sed quia sunt argutiæ de quibus Prophetam non cogitasse existimo, satis est tenere simplex Prophetæ consilium, neque cumulare varias sententias. Scio quidem hoc valere ad ostentationem, & sunt etiam nonnulli quos oblectat ista congeries opinionum: sed ego respicio quid magis sit utile. Venio nunc ad ultimum versum, ubi Dominus conqueritur *se obsessum fuisse mendacio & fraude populi*. His verbis significat se modis omnibus expertum fuisse multiplicem perfidiam in Israëlitis. Nam huc pertinet verbum *obsidendi*. Tenemus ergo quid velit Propheta: nempe Israëlitas non uno tantum modo, vel uno genere infideliter egisse cum Deo, & fraudibus fuisse usos; sed perinde acsi magno exercitu quis hostem suum obsideat, sic etiam ipsos refertos fuisse innumeris fraudibus quas undique Deo opponerent. Et ita etiam solent hypocritæ: neque enim tantum una in re Deum fallere conantur, sed transfigurant se in diversas formas, & semper quærunt nova effugia. Si deprehensi fuerint in scelere uno, transeunt in diversam partem: ita nullus est illis fallendi modus. Hanc doctrinam nunc tractat Propheta, quod scilicet Israëlitæ non cessaverint pridem dolose agere cum Deo. Et de *fraudibus* ac *mendacio* loquitur, quia putabant se elapsos esse, modo objicerent aliquem fucum, quoties Prophetæ eos reprehendebant. Hic autem testatur Deus, eos nihil perficere suis versutiis: acsi diceret, Putatis quidem vestra integumenta apud me valere, sed hoc vanum est. Ego enim video me quasi obsessum vestris mendaciis, quia omni ex parte tentatis tegere vestra scelera: sed sunt mendacia duntaxat. Denique Propheta hic infamat illas speciosas excusationes, quibus putabat se populus coram Deo absolvi, ita ut minas omnes & objurgationes Prophetarum hac fiducia eluderent. Video quid pro se afferant Israëlitæ, inquit Dominus: sed mendacia sunt ac fraudes duntaxat. Ergo docet hic locus, frustra homines tergiversari coram Deo, quia si excogitent colores quibus Deum fallant, ipsi longe falluntur: deprehendit enim ipse dolos & mendacia. Postea subjicit, *Jehudam principatum adhuc tenere cum Deo, & fidelem esse cum sanctis*. Quum dicit principatum tenere cum Deo, non dubito quin regnum Jehudah hic legitimum esse pronunciet, quia conjunctum erat cum puro & integro Sacerdotio. Unde enim ortæ sunt corruptelæ in regno altero, nisi quia populus descivit à familia Davidis? Novus ergo Rex simul & Legem & cultum Dei mutavit, & erexit nova templa. Non dominatus est ergo Israël cum Deo, quia regnum illud fuit adulterinum, & initium fuit dissipationis, ita ut populus Deum relinqueret. De Juda autem hic longe aliter Propheta loquitur, quod *dominetur adhuc cum Deo*, quia scilicet posteri Davidis, quanquam multis vitiis scimus eos laborasse, tamen non mutaverunt cultum à Lege præscriptum, nisi quod Achaz erexit altare instar Damasceni, quemadmodum refert sacra historia: *2 Reg. 16. vers. 12.*

sed

ſed tamen Jeroſolymæ ſemper viguit pura religio. Et comparative loquitur Propheta, quemadmodum ſtatim rurſus dicendum erit. Neque enim Judæos excuſat in totum, ſed dicit præ Iſraële adhuc dominari cum Deo. Quia ſcilicet, ut diximus, Regnum & Sacerdotium res erant conjunctæ in Juda, & utrumque divinitus fuerat inſtitutum. Dicit præterea, *Fidelem eſſe cum ſanctis*. Per Sanctos quidam Deum intelligunt. Scimus nomen קדושים plurale eſſe, & interdum etiam epitheton pluralis numeri additur, non tamen id ſæpe fit: ſed Joſue ultimo dicitur, קדושים הוא, i.e. Ipſe ſanctus eſt. Sed quemadmodum dixi, exempla ſunt rara. Hic autem neſcio an Propheta Deum intelligat. Potius referrem hoc ad ſanctos Patres, vel ad totam Eccleſiam. קדושים ergo vocat hic Propheta tam Abraham quam reliquos qui merito cenſeri poterant inter filios Dei. Et libenter etiam Angelos ſimul complector: nam de Sanctuario non legimus hoc nomen alicubi poſitum. Additur litera ם quum de Sanctuario Scriptura agit. Utitur quidem numero plurali. niſi quis hic & Sanctuarium & cultum notari intelligat. Sed quoniam illud coactum eſſet, & caret exemplo, ego contentus ſum genuino illo ſenſu, quod ſcilicet *Jehudah fidelis ſit cum ſanctis*: hoc eſt, fidem Deo ſervaret una cum Patribus, & non deſciſceret à puro cultu qui per manus fuerat traditus, ex quo Deus fœdus ſuum cum Abraham & ſemine ejus pepigerat. Quod autem hic Propheta laudat Tribum Jehudah, ideo non fit quod voluerit illis adulari; ſed, quemadmodum alibi dictum eſt, reſpexit munus ſibi injunctum. Hodie dum nobis clamandum eſt contra domeſticos morbos, ſi dicamus alibi res eſſe melius compoſitas, quo conſilio hoc fiet? Nempe habent alii ſuos doctores à quibus reprehendantur, & ſiqua illic graſſantur vitia, ſunt qui remedium adhibeant. Ergo hæc ratio ſæpe nobis tenenda eſt, ut objiciamus probri loco aliorum mores, quum volumus acriter pungere eos quorum cura nobis à Deo mandata eſt. Sic etiam egit Propheta noſter: nam qui tunc docebant Jeroſolymæ, non parcebant etiam Judæis, clamabant fortiter & ſevere contra eorum vitia. Sed hic Hoſeas vocationem ſuam expendit, quemadmodum diximus: & ideo exaggerat crimen decem Tribuum, quod deſciverint à legitimo cultu, quum tamen haberent inſigne & memorabile exemplum in Tribu Jehudah, quæ ſteterat in obſequio Legis. Hæc ſumma eſt. Nunc pergamus.

CAPUT XII.

EPhraim paſcitur vento, & ſequitur Orientem: quotidie mendacium & vaſtitatem multiplicat: fœdus cum Aſſyrio percutiunt, & oleum in Ægyptum portatur.

HIc invehitur Propheta contra vanas ſpes populi, quia inflatus erat tali arrogantia, ut deſpiceret omnem doctrinam, & omnes admonitiones. Oportuit igitur in primis hoc vitium corrigi: & ideo dicit, *Ephraim paſci vento*. Nam ſiquis ventum ingurgitet, videtur quidem implere & os ſuum, & guttur, & ventriculum, & totum ventrem: ſed nihil præter flatum, nulla inde ſatietas. Sic etiam dicit Iſraëlem concipere quidem multum fiduciæ ex ſuis aſtutiis, ſed *paſci tantum vento*: quia ſomniat ſe beatum fore, ſi acquirat ſibi multa fœdera, ſi habeat tam Aſſyrios quam Ægyptios ſibi conjunctos: ſunt flatus duntaxat, inquit Propheta: imo dicit flatus eſſe noxios. Nam per *Orientem* intelligit Eurum qui flat ab ortu Solis. Ventus autem ille ſiccus eſt, & ſæpe tempeſtuoſus in Judæa, ut dicunt. Alii venti ſaltem vel adducunt pluvias, vel aliquid commoditatis afferunt, ſed hic ventus præter ſiccitatem & procellas nihil adducit. Hinc ergo apparet quid velit Propheta, quod ſcilicet Iſraël ſua confidentia accerſat ſibi multos dolores, & ſemper maneat vacuus & inanis. *Paſcitur* ergo *Ephraim vento*: deinde *ſequitur Orientalem ventum*. Poſtea clarius explicat mentem ſuam Hoſeas: *Quotidie multiplicat mendacium & vaſtitatem*, inquit. Per mendacium non dubito quin perſtringat impoſturas quibus ſeipſum fallebat populus: ut hypocritæ dum acuunt ingenia ſua ad fallendum Deum, ſeipſos involvunt multis exitialibus laqueis. Sic etiam Iſraël dicitur multiplicaſſe mendacium, quia ſcilicet ſeipſum obſtinavit ut obdureſceret contra doctrinam Dei: & mendacium ideo vocatur illa obſtinatio, quia videmus incredulos ſibi multas excuſationes fingere: & quamvis impoſturæ ſint, tamen putant ſe fore tutos contra omnes minas Dei, modo opponant illud neſcio quid, quod putant ſatis valere. Ergo iterum repetit Propheta, nihil in omnibus iſtis aſtutiis eſſe præter mendacium. Poſtea magis urget, quum dicit *eſſe vaſtitatem*, hoc eſt, cauſam exitii. Primo ergo deridet vanam confidentiam populi, quia exiſtimet ſe poſſe Dei oculos oblinere, quum habet inanes fucos: hoc eſt mendacium, hæc impoſtura eſt, inquit. Deinde gravius ipſos premit, Hæc eſt veſtra perditio: tandem ſentietis vos nihil aliud adeptos fuiſſe veſtris conſiliis quam interitum. Quare? Quia *fœdus percutiunt*. Ego exegetice accipio hoc poſterius membrum. Nam ſi tantum loquutus fuiſſet generaliter Propheta, non ſatis retecta fuiſſet populi impietas: & neceſſe eſt larvas ſecuris hominibus detrahi, & quaſi depingi illis ſua ſcelera, ut ipſos pudeat. Nam niſi protracti fuerint quaſi in theatrum, & expoſita fuerit eorum turpitudo in omnium conſpectum, ſemper occultant ſe in ſuis latebris. Hæc ratio eſt igitur cur Propheta hic ſpecialiter deſignet fraudes illas, quarum prius meminit. *Ecce*, inquit, *percutiunt fœdus cum Aſſyrio, & portatur oleum in Ægyptum*: hoc eſt, venantur amicitiam Regis Aſſyrii ab una parte, & ab altera parte conciliant ſibi magna ambitione Ægyptios: imo etiam non parcunt ſuis facultatibus: munus enim illuc deportant ad eos ſibi acquirendos. Ergo jam tenemus quomodo multiplicaverit ſibi Iſraël mendacia & vaſtitatem: quia ſcilicet implicuit ſe fœderibus illicitis. Cur autem nefas fuerit confugere ad Aſſyrios & Ægyptios, alibi diximus, neque opus eſt hic pluribus repetere: Deus enim volebat populum ſuum habere ſub ſua cuſtodia. Quum ergo pollicitus eſſet Deus ſe fore præſidem ſalutis ipſorum, debebant contenti eſſe unica ejus tutela. Proinde quum ad Ægyptios vel in Aſſyriam ſe conferrent, hoc clarum erat ſignum infidelitatis. Perinde enim hoc erat, acſi negarent Dei virtutem ſibi ſufficere. Deinde ſcimus nunquam profectos fuiſſe in Aſſyriam vel in Ægyptum Iſraëlitas, niſi dum fratribus ſuis machinabantur exitium. Sæpe enim conati ſunt evertere regnum Jehudah, quærebant tantum ſocios ſuæ crudelitatis: ſed tamen unica illa ratio abunde ſufficere potuit ad eos damnandos, quod ſe alienis præſidiis munirent, quum Deus vellet illos tenere quaſi incluſos ſub alis ſuis. Quoties ergo tentamus illicitis modis nobis conſulere, perinde eſt acſi Deum abnegaremus, quia ille ſub tutelam ſuam nos vocat & invitat: ſi autem tranſcurrimus mentibus noſtris huc & illuc, & ſi accerſimus hinc inde vana ſubſidia, facimus Deo gravem injuriam. hoc eſt quaſi in Ægyptum vel in Aſſyriam confugere. Et in hunc uſum aptanda eſt doctrina hujus verſus. Sequitur,

2. Con-

2. Contentio Jehovæ cum Jehudah, & ad visitandum super Jacob: secundum vias ejus, secundum opera ejus rependet ei.

Mirum est, cur nunc Propheta *Deo esse litem* dicat *cum Jehudah:* nuper autem dixerat Jehudah stare fidelem cum sanctis. Videntur enim hæc inter se pugnare, quod Deus litiget cum Judæis, & tamen pronunciet ipsos esse integros, & disjungat à perfidis & impiis. Quid ergo hoc sibi vult? diximus Prophetam comparative loquutum esse de Tribu Jehudah, quum diceret manere fidelem cum sanctis. Neque enim voluit in totum absolvere Judæos, qui scatebant etiam gravibus morbis: sed voluit laudare cultum, qui adhuc vigebat Jerosolymæ, ut minus excusabilis esset decem Tribuum impietas, quæ sponte descIverant à regula quam Deus tradiderat. Si hodie quis accusat Papistas, dicent sibi incognitum esse alium vivendi modum, & se ita edoctos fuisse à proavis, & cultum quem observant, jam sic vetustate invaluisse, ut eum mutare, vel ab ipso deflectere non audeant. Talis potuit afferri excusatio ab Israëlitis. Ideo Propheta objecit illis voluntariam defectionem, quia stabat in eorum conspectu Templum quod Deus sibi elegerat: illic conspicua erat Dei facies quodammodo. quia scilicet omnia composita erant ad cœleste exemplar quod Mosi fuerat ostensum in monte. Quum ergo pura religio esset ante oculos, nonne hinc convictum fuit eorum crimen, quod neglecto Dei verbo ita se prostituerent ad novos & fictitios cultus? Propheta igitur antehac laudavit cultum illum, non autem hominum mores: jam descendit ad mores ipsos, & dicit multa esse in Jehudah quæ castiget Deus. *Domino est* igitur *disceptatio cum Jehudah*, & incipiet Tribum illam punire, sed *descendet ad domum Jacob.* Cæterum, hic Propheta loquitur duntaxat per occasionem de Tribu Jehudah: & ideo leviter perstringit litem ei esse cum illa parte populi. Quare? Neque enim, ut alibi dictum est, fuerat præfectus doctor regno Jehudah, sed tantum Israëlitis. Nunc de regno illo tantum meminit ut terrorem incutiat suis popularibus: acsi diceret, Putatisne æternam fore hanc Dei patientiam, quia vos hactenus sustinuit? Imo Deus incipiet litigare cum Tribu Jehudah. Ego jam dixi illos esse innoxios si vobiscum comparentur, sed non tamen effugient pœnam: brevi enim Dominus illos ad judicium trahet. Si non parcet Judæis, quomodo impune feretis tanta scelera? Nam certe meriti estis centum mortes præ Judæis, apud quos saltem adhuc viget aliquid integrum & sincerum, quandoquidem cultus Dei nihil mutatus est. Vita eorum corrupta est, sed tamen non ita contemnitur Lex Dei, & religio, quemadmodum fit apud vos. Si ergo non pepercerit illis Deus, multo minus vobis parcet. Tenemus nunc, quo consilio dicat Propheta, *Litem fore Deo cum Judæis.* Neque enim propositum ei fuit Judæos ipsos terrere, vel hortari ad pœnitentiam, nisi forte per occasionem: sed proposuit tale exemplum Israëlitis, ut expavescerent. Debebant enim secum ita cogitare, Si hoc fit in viridi, quid in arido fiet? *Luc. 23. vers. 31.* Si Deus tam severe vindictam suam exercet contra fratres nostros Judæos, apud quos tamen stetit religio integra, qualis exitus & quam horribilis nos manet, qui descivimus à Lege, à cultu, à doctrina, & obedientia Dei? qui fuimus fœdifragi & degeneres & profani omnibus modis? Et ideo continuo post addit, *Ad visitandum super Jacob.* Incipiet quidem Deus à Tribu Jehudah, sed hoc erit præludium, & mitius tractabit Judæos: at pleno impetu in vos fulminabit. Non erit igitur disceptatio quæ vos ad pœnitentiam eliciat, sed exiget pœnam qualem estis meriti, quia satis superque jam litigavit vobiscum. *Secundum vias ejus & secundum opera ejus rependet ei.* Vias & opera hic ponit non supervacua repetitione, sed ut ostendat jam plus satis expectatam fuisse resipiscentiam in hoc populo, quia non destiterit longo temporis successu persequi suam malitiam. Non dubium est igitur quin hic Propheta Judæos damnet obstinatæ malitiæ, quod nunquam destiterint à suis sceleribus, quamvis jam pridem admoniti fuissent, & sæpius correpti à Prophetis. Nunc sequitur,

3. In utero apprehendit plantam fratri suo, & in fortitudine sua dominatus est cum Deo: (*quanquam nomen* אלהים *transfertur etiam sæpe ad Angelos*)

4. Et dominatus est cum Angelo, (*vel adversus Angelum. Vel, luctatus est, siquis malit. quanquam ad verbum ita habetur: sed quia sequitur* יוכל, *prævaluit, ideo libenter admitto Luctandi verbum, non quod proprie conveniat, sed rem potius respicio quam verba*) & prævaluit, flevit & rogavit eum: in Bethel invenit eum, & illic loquutus est cum eo.

5. Et Jehova Deus exercituum, Jehova memoria ejus.

Hoc toto sermone Propheta populi ingratitudinem traducit: deinde ostendit quam turpiter desciverit ab exemplo patris sui, cujus tamen adhuc nomine superbiebat. Hæc summa est. Ingratitudo in hoc ostenditur, quod non agnoscat se in persona patris sui Jacob præventum fuisse gratuita Dei misericordia. Historia enim prior refertur in hunc finem, ut intelligant posteri Jacob se divinitus fuisse electos antequam nati essent. Jacob enim non judicio vel industria arripuit plantam fratris sui in utero matris, sed fuit hoc extraordinarium. Deus ergo manum infantis illuc direxit, & hoc signo testatus est gratuitam suam adoptionem. In summa, quod dicitur Jacob tenuisse in utero matris plantam fratris sui, hoc tantundem valet acsi exprobraret Deus Israëlitis, ipsos non sua vel parentum virtute excellere supra alios populos, sed quoniam Deus pro suo beneplacito eos elegit: quemadmodum etiam illis objectat
Mal. 1:3. per Malachiam, Nonne fratres erant Jacob & Esau? Jacob tamen dilexi, Esau autem odio habui. Nam scimus quanto fastu semper sese extulerit illa natio: sed unde estis procreati? respicite ad originem vestram: vos estis scilicet filii Abrahæ & Isaac. Quid ergo differtis ab Idumæis? Illi certe progeniti sunt ab Esau: Esau autem erat filius Isaac, & frater Jacob, & quidem primogenitus. Ergo non excellitis aliqua dignitate quæ in vobis resideat. Agnoscite igitur vestram originem, & scitote quicquid est in vobis eximium provenire à mera Dei gratia, hæc autem magis ac magis vos obstringit. Unde igitur ista superbia? Sic etiam nunc Propheta noster, *Jacob tenuit plantam fratris sui in utero matris:* hoc est, vobis propinqua est cognatio cum Esau & ejus posteris: atqui sunt illi vobis detestabiles. Unde hoc? An propter vestrum aliquod meritum? Jactate si potestis aliquid à vobis profectum esse, quod conciliaret gratiam coram Deo. Imo pater Jacob, qui tamen fuit sanctissimus, ille jam in utero matris apprehendit plantam fratris sui Esau: hoc est, non adoleverat, neque pollebat judicio aut virtute aliqua, quum superior fuit fratre suo, & quum primogenituram adeptus est: erat enim tunc adhuc inclusus in utero

matris:

matris: nulla fuit propria dignitas; nullum meritum. Nunc ergo ingratitudo vestra eo fœdior est, quia Deus vos sibi obligavit antequam nati essetis: in persona sancti Patriarchæ vos elegit in peculium. Nunc autem eo deserto, & abnegato ejus cultu quem tradiderat Lege sua, prostituitis vos ad idola & impias superstitiones. Afferte nunc colores vestros, quibus tegatis vestram impietatem. Nonne flagitium vestrum tam crassum est & palpabile, ut pudere vos debeat? Tenemus ergo nunc in quem finem dicat Propheta, *Plantam Esau fuisse apprehensam à Jacob in utero matris*. Porro hic locus satis docet, homines non suo arbitrio adipisci Dei gratiam, sed mera ejus bonitate eligi antequam nascantur: & eligi non operum respectu, quemadmodum imaginantur Papistæ, qui aliquam Dei electionem concedunt, sed existimant pendere ab operibus futuris. Sed si ita res haberet, frigida esset objectio Prophetæ & jejuna. Ubi autem Deus mero beneplacito prævenit homines; & non operum respectu, sed pro sua misericordia adoptat quos visum est: hinc sequitur, qui electi sunt, magis erga eum obstringi, & minus esse excusabiles si rejiciant oblatam sibi gratiam. Cæterum, hic siquis excipiat absurdum esse quod dicantur posteri Jacob esse electi in ejus persona, & tamen interea à Deo desciverint: quia electio Dei non esset firma nec stabilis hoc modo. Scimus autem quos Deus elegit, etiam justificare, & ita absolvere eorum salutem, ut nemo pereat: traduntur etiam Christo in custodiam omnes electi, ut eos servet divina sua virtute, quæ insuperabilis est, ut ipse docet Joannis 10. Quid ergo hoc sibi vult? Sed scimus, & alibi dictum fuit, duplicem fuisse Dei electionem in populo illo: una enim fuit generalis electio, altera specialis. Specialis fuit electio sancti Jacob, quia vere erat unus ex Dei filiis: specialis etiam fuit eorum
Rom. 9:8. electio qui vocantur à Paulo filii promissionis. Fuit alia generalis electio, quia totum ejus semen recepit in fidem suam, & omnibus fœdus suum obtulit. Interea non omnes fuerunt regeniti, non omnes donati sunt adoptionis spiritu. Illa ergo generalis electio non fuit efficax in omnibus. Nunc soluta est quæstio illa, quod nemo ex electis pereat, quia non fuit totus populus electus speciali modo, sed Deus novit quos vellet ex populo illo deligere, & illos, quemadmodum diximus, spiritu adoptionis donavit, instruxit etiam virtute sua, ut nunquam exciderent. Alii quidem suo modo electi fuerunt: hoc est, Deus obtulit illis fœdus salutis, sed tamen sua ingratitudine fecerunt ut Deus ipsos abdicaret, neque agnosceret pro filiis. Jam subjicit Propheta, *Jacob in fortitudine sua dominatum fuisse cum Deo, & cum Angelo etiam prævaluisse*. Hic exprobrat Israëlitis quod falso obtendant nomen sancti Jacob, cum quo tamen nihil habent simile, sed à cujus exemplo turpiter se alienaverint. *Dominatus est* ergo *cum Angelo & cum Deo ipso, fuit etiam Angelo superior*: ipsi autem quales?. Quemadmodum ergo profani Poëtæ dum Romanos qui degeneres erant & effœminati, vocant Romulidas, & dicunt natos fuisse ex illis insignibus & præclaris heroibus, quorum virtutes tunc celebres & notæ erant, vocant etiam eadem ratione Scipiadas: sic etiam Propheta, Venite filii Jacob: quales estis? Ille fuit præditus heroica virtute, imo Angelica, & plusquam Angelica: luctatus enim est cum Deo, & victoriam adeptus est: vos autem estis mancipia idolorum, diabolus vos sibi addictos tenet: vos estis quasi in prostibulo, quia templum vestrum quid aliud est quam lupanar? Et illic estis similes scortis, & quotidie scortamini cum idolis vestris: abominationes vestræ quid aliud sunt quam fœda vincula, & quæ testentur nihil in vobis esse intelligentiæ & cordis? Oportuit enim vos fuisse fascinatos quum ita relicto Deo transiistis ad novos & profanos cultus. Notanda est igitur ista diversitas inter sanctum Patriarcham Jacob, & posteros ejus, alioqui non tenebimus consilium Prophetæ: & parum proderit colligere sententias diversas, nisi primum sciamus quid voluerit Propheta, & quorsum tendat ista objectio vel narratio, quod scilicet Jacob dominatus cum Deo & Angelo fuerit. Cæterum, notandum est eodem sensu hic vocari & Deum & Angelum. Quanquam possemus utroque loco vertere Angelum, quia tam אלהים quam כלאך Angelum significat. Sed tamen tollitur omnis dubitatio à Propheta, quum tandem addit, *Jehova Deus exercituum, Jehova nomen ejus*. Nam hic diserte exprimit Propheta nomen essentiale Dei, quo testatur eundem illum fuisse æternum & unicum Deum, qui tamen simul Angelus fuit. Jam quæritur quomodo Deus fuerit æternus, & simul tamen Angelus. Nempe hoc satis frequenter occurrit in Scripturis, ut familiare nobis esse debeat, quoties Dominus apparuit per Angelos suos, simul nomen Jehovæ illis fuisse impositum, non quidem omnibus Angelis promiscue: sed Angelo præcipuo, per quem Deus se manifestabat. Hoc, quemadmodum jam dixi, familiare nobis esse debet. Sequitur ergo Angelum illum fuisse vere Deum, & essentialem. Atqui non potest hoc proprie competere in Deum, nisi sit aliqua personarum distinctio. Ergo oportet esse in Deo aliquam personam, cui competat nomen & titulus Angeli. Nam si indiscrete vel confuse tantum accipimus Dei nomen, & proponimus in medium ejus essentiam, certe hoc absurdum erit, quod sit Deus & Angelus. Ubi autem distinguimus in Deo personas, jam nihil manet absurdi. Quare? Christus enim æterna Dei sapientia induit personam Mediatoris, antequam indueret carnem nostram. Fuit ergo tunc Mediator, & eo respectu fuit etiam Angelus. Interea fuit etiam Jehova qui nunc est Deus manifestatus in carne. Atqui ex adverso refutandum est illud delirium, imo diabolicus furor canis illius Serveti, qui finxit Christum fuisse ab initio Angelum, quasi esset phantasma hominis, & quasi esset aliqua persona exterior, essentiam seorsum à Patre divisam habens: sicuti dicit fuisse conflatum ex tribus elementis increatis. Illud phantasma diabolicum omnino facessere à nobis debet. Sed Christus, quum Deus esset, fuit etiam Mediator, & quatenus Mediator fuit, etiam merito & apte vocatur Angelus Dei, vel nuncius, quia sponte interposuit se inter Patrem & homines.

Da omnipotens Deus, quando nobis tam familiariter hodie te exhibes in Patrem, sicuti nobis singulare & inæstimabile hujus gratiæ pignus in Filio tuo unigenito obtulisti: da, inquam, ut nos totos tibi addicamus, & vere præstemus obsequium & obedientiam liberalem quæ Patri debetur, ut nihil aliud nobis sit propositum tota vita, quam sancire adoptionem illam qua nos semel dignatus es, donec tandem ejus fructum percipiamus, ubi colliges nos in regnum tuum æternum, cum eodem Jesu Christo Filio tuo, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SECUNDA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XII.

HEri exposuimus quomodo eundem & Deum & Angelum dici conveniat qui apparuit sancto Jacob in Betbel. Neque enim posset in Angelum transferri nomen Jehovæ, quo exprimitur æterna Dei & potentia & essentia & majestas. Certum est igitur fuisse unicum Deum. Jam non potuit simpliciter & sine aliqua notatione vocari Angelus: sed quia tunc quoque Christus personam Mediatoris sustinuit, non absurde Angelus vocatus est: & tamen scimus æternum esse Deum. Ita hic est locus memoratu dignus ad testandam Christi deitatem. Nam Propheta clare affirmat esse Jehovam creatorem cœli & terræ, & qui sua virtute est, non autem in alio subsistit quemadmodum omnes creaturæ. Quum ergo ita sit, jam probata est ejus summa majestas, ut non sit Patre inferior. Dicit autem, *hoc esse ejus memoriale*, vel memoriam. Vox ista respectum habet ad homines. Itaque Propheta intelligit nomen hoc admirabile & magnificum, fore celebre in mundo, ubi Christus exhibitus fuerit. Nam tunc quidem populus agnovit verum Deum apparuisse patri suo Jacob: sed adhuc obscura erat Mediatoris notitia. Videtur ergo Propheta hic respicere ad Christi adventum: acsi diceret nomen Jehovæ fore satis notum & celebre omnibus, ubi clarius exhibitus fuerit Mediator ille. Jam venio ad reliquum Prophetæ contextum: dicit, *Principem fuisse*, vel dominatum tenuisse, *in virtute sua cum Deo*. Quid hæc loquutio valeat, breviter tantum attingam. Inditum fuit nomen Israëlis sancto Jacob, quia victoriam obtinuerat in nobili illa lucta cujus fit mentio Geneseos 32. cap. Nam sancto viro non erat cum aliquo mortali homine certamen, sed cum Deo ipso. Superior autem fuit in pugna illa. Vocatur itaque victor Dei. Quia asperior est illa loquutio, conati sunt quidam commento suo inflectere ad aliquam moderationem, quod scilicet *Princeps fuerit Jacob cum Deo*, id est, quod Deus approbaverit virtutem insolitam. Sed plus aliquid exprimere voluit Deus quum nomen servo suo imponeret: confessus enim est se cedere quasi devictum, & palmam tradere sancto Jacob. Hoc autem non debet videri nimis absurdum: quia scimus quoties Deus probat fidem nostram, & examinat tentationibus, totidem esse pugnas quibus luctatur nobiscum: experitur enim quale sit fidei nostræ robur. Jam si dicimur luctari cum Deo, & exitus pugnæ talis est ut Deus nobis relinquat victoriam, non absurde tunc vocamur victores, & quidem ipsius Dei. Quomodo? nempe quia Deus mirabiliter operatur in sanctis suis, ut dejiciat se propria virtute, & dum nobiscum luctatur, vires suppeditet, quibus possimus sustinere pondus & gravitatem certaminis. Si Deus velit nos aggredi, quid reperiet præter infirmitatem? sed dum nos in certamen vocat, simul instruit armis necessariis. Et hæc admirabilis est distinctio, ut ab una parte Deus se constituat antagonistam, ab altera autem parte pugnet ipse in nobis contra suas tentationes, vel contra omnes luctas, quibus fidem nostram probat. Dicitur ergo Deus vinci à nobis, quando virtute Spiritus sui & auxilio nos confirmat & reddit inexpugnabiles, imo facit ut triumphum agamus de tentationibus. Et si singula reputamus, talis est tunc partitio, ut Deus majorem partem suæ virtutis à parte nostra stare velit, & tantum sumat partem magis infirmam ad nos tentandos vel experiendos. Non est quidem hic nobis imaginandum aliquod divortium, quasi Deus seipsum per frusta dividat: sed scimus quum examinat fidem nostram, hic prodire in medium acsi esset luctator, vel acsi nos provocaret ad certamen: hoc enim certum est. Quid enim sunt tentationes, vel quorsum spectant, nisi ut quasi in arena specimen & documentum præbeamus nostræ virtutis & constantiæ? Atqui hoc non fieret sine aliquo adversario. Nam quid attinet pugnare contra umbram, vel ubi nullus nos aggreditur? Deus ergo est similis adversario, quoties fidem nostram experitur: & quemadmodum prius dictum fuit, certamen hoc non est nobis cum hominibus, sed cum Deo ipso. Est quidem nobis cum diabolo: ut Paulus *Eph. 6.* dicit, non esse nobis certamen cum carne & sanguine, *vers. 12.* sed cum potestatibus aëris. Hoc verum est: sed Deus interea supremum locum obtinet, quemadmodum testatur insignis ille locus Job. Dominus dedit, Dominus abstulit. *Job. 1. vers. 21.* Sic ergo necesse est manus conserere cum ipso Deo. Quare? nam tentat nos & examinat: sed non tentat quemadmodum dicit Jacobus unumquemque tentari à propria concupiscentia: *Jac. 1. vers. 14.* non tentat nos ad malum, non instillat nobis pravas cupiditates quæ sponte se ingerunt, & quæ sunt ingenitæ natura: sed tentat, hoc est, examinat nos, sicuti dicitur tentasse etiam Abraham. *Gen. 22. vers. 1.* Quum ita sit, jam luctandum est nobis cum Deo: & in quem finem? ut scilicet vincamus. nam Deus non vult nos opprimere dum fidem nostram & constantiam obedientiæ illustrat: potius enim theatrum erigit in quo ostentet sua dona. Ergo descendimus in certamen spe vincendi. Quum vincimus, ipse, ut jam dixi, non tantum nos hortatur ad fortitudinem, sed arma etiam suppeditat, viribus instruit, denique ipse se quodammodo secum certat, & in nobis est superior, quia facit ut tentationes vincamus. Hac ratione dicitur Jacob dominatus fuisse cum Deo, vel fuisse victor Dei. Sed posset videri durum quod Propheta addit, hoc factum esse ejus virtute: *Dominatum obtinuit cum Deo virtute sua*, inquit. Atqui si Jacob suo Marte pugnasset, non poterat ferre umbram ipsius Dei quin concideret: redactus fuisset in nihilum, nisi opposita fuisset major virtus quam hominis. Quid ergo hoc sibi vult, quod victor fuerit sua virtute? Nempe quia virtus hæc quam prædicat Propheta, potest ascribi sancto Jacob, quoties dominatus fuit. Nullus est melior titulus quam donationis, ut vulgo dicunt: & Deus solet in nos transferre quicquid contulit, acsi nostrum esset. Distinguere ergo prudenter necesse est hic inter virtutem hominis quam habet à seipso, & eam quam Dominus in ipsum contulit. Papistæ statim atque fit mentio aut virtutis aut facultatis hominis, hoc arripiunt, Si non esset liberum arbitrium in homine, nulla esset fortitudo, vel non esset ulla vis ad resistendum. Atqui produnt suum stuporem & socordiam, quia non possunt distinguere inter virtutem intrinsecam quæ sit in homine à seipso & à natura, & inter virtutem adventitiam qua Deus homines ipsos instruit & quæ est donum Spiritus sancti. Propheta autem quum hic commendat virtutem sancti Jacob, non extollit liberum ejus arbitrium, acsi ex seipso attulerit virtutem qua posset Deum superare: sed intelligit fuisse divinitus præditum inexpugnabili virtute, sic ut victor evaserit in illa pugna. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Et quia hoc in primis memoratu dignum erat,

repetit

repetit fuisse dominatum cum Angelo, & prævaluisse. Jam diximus quomodo Jacob prævaluerit, nempe non à seipso, sed quatenus Deus virtutem suam sic distribuit, ut superior pars esset in ipso Jacob. Ideo hanc similitudinem adducere soleo, dum loquor de lucta illa & de quotidianis etiam certaminibus quibus Deus exercet pios, quod pugnet nobiscum sinistra manu, & quod nos tueatur dextra sua. Deus ergo ita virtutem suam partitur, ut non exerat plenas vires, sed pugnet tantum sinistra manu, hoc est, infirmo (ut ita loquar) modo nos aggrediatur. Interea autem porrigit dextram manum ad nos tuendos: hoc est, illic explicat majorem potentiam, ut simus in lucta superiores. Et hæc loquutio tametsi primo intuitu aspera videtur, tamen magnifice extollit Dei gratiam ac bonitatem, quod ita dignetur se demittere nostra causa, ut velit nobis concedere victoriæ laudem: non quidem ut superbiamus in nobis, sed ut hoc modo magis glorificetur, dum scilicet mavult fortitudinem suam exerere ad nos tuendos, quam ad nos opprimendos: quod posset tantum uno flatu. Neque enim opus esset conatu aliquo, ut nos in nihilum redigeret: si tantum velit flare contra humanum genus, totus mundus momento extinctus erit. Atqui Dominus pugnat nobiscum, & interea non patitur nos opprimi: imo extollit nos in sublime, & concedit, quemadmodum jam dixi, victoriam. Pergamus. Addit Propheta, flevisse & rogasse: *Flevit*, inquit, *& rogavit eum*. Quidam de Angelo membrum hoc exponunt: sed nescio an fletus in eum competat. Posset quidem excusari hæc loquutio, quod Angelus fuerit quasi supplex dum herbam porrexit sancto viro: perinde enim est acsi se dejiceret qui fatetur se non esse parem in lucta. Fletum ergo hoc modo illi exponunt, Rogavit quidem Angelus Patriarcham, quum diceret, Dimitte me: & illa fuit victoriæ confessio. Jam ergo sensus esset, non adeptum fuisse vulgare aliquid Patriarcham Jacob, quum in illo certamine victor evasit: Deus enim fuit quodammodo ei supplex, quia concessit nomen victoris & laudem. Cæterum malo hoc exponere de Patriarcha: & melius convenit, meo judicio. Non dicitur quidem flevisse Jacob, hoc est, non exprimitur hoc diserte & ad verbum apud Mosen, fateor: sed fletus poterit accipi pro humilitate quam semper afferunt fideles in conspectum Dei. deinde conveniet etiam fletus Patriarchæ, quia sic in pugna fuerit superior, ut non tamen discesserit sine dolore & jactura. Scimus enim crus illi fuisse luxatum, & coxam fuisse quasi suo loco motam, ut claudicaret tota vita. Jacob ergo victoria potitus est, & triumphum illic egit, etiam plaudente Deo: sed interim non recessit integer, Deus enim claudum reliquit. Ergo sensit non exiguum dolorem quum tota vita infirmitas in ejus corpore infixa fuit. Quare non male conveniet fletus sancto viro, qui humiliatus fuit in illa pugna, tametsi retulerit palmam. Et hoc diligenter notandum est: hic enim Propheta occurrit omnibus calumniis, quum sic temperat sermonem ut nihil Deo & ejus gloriæ deroget, licet ita splendide exornet victoriam Patriarchæ. *Fuit* ergo *Princeps cum Deo, prævaluit etiam, fuit victor*: sed quomodo? *Flevit tamen, & rogavit eum*: hoc est, non fuit hæc illi materia superbiæ quum palmam ex certamine retulit, sed Deus simul instituit eum ad humilitatem, nempe fractura coxæ vel cruris: & ita rogavit illum. Precatio Jacob refertur à Mose, quum scilicet postulavit benedici. Atqui benedicitur minor à majore,
Heb. 7:7. quemadmodum dicit Apostolus. Ergo Jacob non sese extulit, quemadmodum faciunt cæci homines, qui sibi quicquam arrogant, sed oravit Deum, & petiit benedici ab eo qui se victum esse dicebat. Hoc autem diligenter notandum est, præsertim adjuncta circumstantia: nam hinc colligimus non esse cur fugiant Deum qui probantur tentationibus, quemadmodum caro nostra appetit delicias, & vellet sibi parci. Quum ergo imminet aliqua tentatio, subducimus nos, & nemo est qui non libenter inducias captet, & procul etiam se abscondat tunc à conspectu Dei. Quoniam ergo cupimus Deum esse à nobis remotum quoties prodit quasi antagonista ad fidem nostram tentandam, ideo notanda est hæc precatio Jacob. Nam quanquam fuit crure luxato, quanquam lassitudine confectus, non tamen sese subduxit, non optavit discessum Angeli, sed quasi violenter retinuit: Tu me benedices: ego malo tecum pugnare & consumi totus, quam te dimittere donec mihi benedicas. Videmus ergo appetendam nobis esse præsentiam Dei, etiamsi duriter nos exerceat, etiamsi sudandum sit, etiamsi vires nostræ deficiant, etiamsi claudicandum sit tota vita, non tamen fugere debemus Dei conspectum, sed potius eum utroque brachio amplecti, & quasi violenter retinere: quia multo satius est sub onere gemere, & sentire virtutem ejus quæ nobis sit superior, quam manere otiosos, & interea putrescere in nostris deliciis, quemadmodum faciunt quos Deus relinquit. Et videmus quam nobis timenda sit talis indulgentia, quia nisi quotidie nos acuamus variis tentationibus, statim contrahimus rubiginem & alia vitia. Necesse est igitur, ut stemus integri, renovari quotidie certamina: & ideo dixi appetendam nobis esse Dei præsentiam, quamvis duriter nobis luctandum sit. Sequitur, *In Bethel inveniet eum*. Ego verto, In Bethel invenerat eum: ut tollatur omnis ambiguitas. Est quidem verbum futuri temporis, sed certum est Prophetam loqui de tempore præterito. Interea si sumimus tempus præteritum, manebit ambigua loquutio: sic enim quidam intelligunt, quod postea invenerit Deus Jacob in Bethel, vel quod Jacob Deum invenerit, quum scilicet confirmatum fuit ei nomen Israëlis, nempe post stragem urbis Sichimæ. Nam ad solandum ejus mœrorem illic rursus Deus apparuit. Exponunt igitur hunc locum de secunda illa visione. Sed mihi videtur alio respicere Propheta, quod scilicet Deus jam invenerat Jacob in Bethel, hoc est, occurrerat ei quum fugeret in Syriam exulandi causa, metu fratris sui: tunc primum apparuit Deus servo suo, & hortatus est ad constantiam, pollicitus est illi salvum in patriam reditum. Intelligit ergo Propheta Jacob victoria potitum esse, quia Deus pridem inceperat ipsum amore suo complecti, & testari etiam amorem illum, quum scilicet sese illi exhibuerat in Bethel. Invenit ergo eum in Bethel. Posset hoc quidem referri ad Jacob, Invenit eum in Bethel: hoc est, Deum invenerat. Sed quoniam statim additur, *Ibi loquutus est nobiscum*, & non potest ad aliam personam aptari quam Dei ipsius, ego libenter contexo, quod Deus invenerit Jacob in Bethel. Et commendat rursus nobis Propheta gratuitam Dei bonitatem erga Jacob, quia scilicet dignatus fuerit illi occurrere in via, & ostendere se esse ducem itineris ipsius Jacob. Neque enim unquam putasset Deum sibi esse propinquum, quemadmodum etiam dicit ipse, Hic est domus Dei & porta cœli, & ego nesciebam. Gen. 28.
bam. Quum ergo putaret sanctus vir se esse quasi vers. 16.
projectum à Deo, & se omni auxilio destitutum, quum esset solitarius & extra aliquam spem, Deus dicitur illum reperiisse: quia scilicet sponte se illi obtulit, quum sanctus vir nihil tale speraret, neque animo conciperet. Invenerat ergo Deus jam servum suum in Bethel: deinde illic loquutus est, vel loquutus erat. ut sit continua series. Illic ergo loquutus erat nobiscum. עמנו quidam accipiunt pro עמו, loquutus erat cum eo: & faciunt hoc coacti necessitate, quia non reperiunt certum sensum in his verbis, quod loquutus sit Dominus nobiscum in Bethel. Sed nihil opus est torquere verba præter rationem Grammaticæ. Alii qui non audent discedere à verbis Prophetæ, excogitant sensus prorsus alienos. Quidam dicunt, Loquutus est illic nobiscum: hoc est, Dominus per me Hoseam, & per Amos, qui mihi collega

est & socius, loquitur. Nam nos eo auctore denunciamus vobis exitium & ultimam cladem: & Deus Bethel nobis patefecit quicquid ad vos afferimus. Sed quam hoc sit coactum, omnes vident: hoc est torquere Scripturam, & non exponere. Alii etiam frigidius loquuntur, *Illic nobiscum loquutus est*: acsi Angelus diceret, Expecta, Dominus loquetur nobiscum: ego jam te voco Israëlem, sed aderit tandem Deus ipse, qui ratum habeat quicquid nunc tibi dico. Quasi vero non esset ille Deus æternus. Hoc enim continuo post exprimit, cùm dicit, *Jehova memoria ejus, Jehova exercituum*. Sed ita nugantur Judæi, qui brutæ sunt pecudes ubi agitur de Christo. Cæterum non videtur esse magna ratio, cur multum sudemus in his Prophetæ verbis. Et quidam etiam ex Rabbinis (ne fraudemus eos sua laude) hoc viderunt, nempe Deum sic loquutum fuisse cum Jacob, ut tamen sermo communis fuerit toti populo. Nam certe quicquid tunc promisit Deus servo suo, hoc ad totum corpus populi spectabat, & omnes ejus posteros. Quid ergo hic magnopere se macerant interpretes, quum certum sit Deum in persona unius hominis loquutum fuisse cum omnibus posteris Abrahæ? Et hoc optime quadrat contextui: Propheta enim jam applicat, ut ita loquar, in usum totius populi quod hactenus retulit de Patriarcha Jacob. Ne ergo existiment recitari historiam unius hominis, dicit hoc ad singulos pertinere. Quare? Dominus enim sic loquutus est cum sancto Jacob, ut vox ejus sonare debeat in omnium auribus. Quid enim dictum est sancto viro? An Deus se tantum illi patefecit? An tantum promisit se fore illi in Patrem? Imo adoptavit totum ejus semen, & extendit suam gratiam ad ejus posteros. Quum ergo ita loquutus sit omnibus Israëlitis, jam magis eos pudere debet suæ defectionis, quum tam sint degeneres à patre suo, cui tamen conjuncti erant. Nam sacrum vinculum unitatis erat inter Jacob & filios ejus, quum Deus omnes simul complexus est amore suo, & omnes simul adoptione dignatus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Jam pergamus.

6. Et tu ad Deum tuum convertere, bonitatem & judicium custodi, & spera in Deo tuo semper.

7. Chanaan, in manu ejus statera fraudis, (*vel dolosa*) prædari diligit.

Hic jam Propheta populum urget. Postquam retulit exemplum Patriarchæ, ostendit quam dissimiles sint posteri, apud quos Deus nihil proficiat sana doctrina, quum tamen assidue de ipsorum salute sit sollicitus, & Prophetas excitet, qui reducant in viam salutis perditos vel dispersos. Quum ergo ita sit, jam Propheta accusat eorum ingratitudinem. Concionatur autem priore loco de pœnitentia: deinde ostendit se & alios Dei ministros operam ludere, quia scilicet tanta sit pervicacia populi, ut non sit doctrinæ locus. Concio brevis est, sed tamen multum continet. *Convertere*, inquit, *ad Deum tuum*. Perstringit hic apostasiam populi quum ad Deum suum converti jubet: simul etiam damnat quicquid opponere solebant Israëlitæ loco defensionis, quum Prophetæ eos reprehendebant. Volebant enim suos fictitios cultus venire in rationem: volebant deos à se fabricatos tenere locum Dei. Propheta ausam præcidit hujusmodi subterfugiis, quum jubet populum redire ad Deum suum. Quid? inquit. Tu colis quidem deos, & multum te fatigas in tuis superstitionibus: sed agnosce jam te esse apostatam, qui abjeceris Legem à vero Deo tibi traditam. *Redi* igitur *ad Deum tuum*. Et Deum Israëlis vocat, non tam honoris ipsorum quam contumeliæ causa, quod scilicet sponte & quasi data opera abjecerint cultum veri Dei, qui jam ipsis innotuerat. Postea ostenditur vera ratio pœnitentiæ. Initium versus, quemadmodum jam dixi, tantum exigit ut populus resipiscat: sed quia scimus homines ludere cum Deo ubi ad pœnitentiam vocantur, non frustra addita fuit definitio pœnitentiæ, vel saltem brevis descriptio, unde constet quid sit resipiscere vel converti ad Deum. Dicit igitur Propheta, *Misericordiam*, vel humanitatem, *& judicium custodi*. Incipit à secunda Legis tabula: deinde addit pietatem erga Deum. Cæterum duas tantum species ponit, quibus complectitur totam doctrinam secundæ tabulæ. Quid enim sibi vult Deus à quinto præcepto usque ad ultimum, nisi quod instituit vitam nostram ad regulam charitatis? Docemur ergo in secunda Legis tabula, quomodo versari oporteat cum fratribus nostris. Vel siquis brevius habere velit, In secunda Legis tabula ostenditur mutua inter homines communicatio. Hic autem incipit Propheta à secundo membro, quia curiose non solent servare ordinem Prophetæ, neque semper observant certam methodum, sed satis est illis referre capita quibus ostendant rem ipsam: & ideo non mirum est si pro consueto more hic Propheta priore loco statuat charitatem, deinde ad cultum Dei descendat. Non est quidem ille ordo, ut dixi, vel naturalis, vel legitimus: sed parum refert: imo nonnisi optimo consilio hoc facere solent Prophetæ, quia resipiscentia melius cognoscitur ab observatione secundæ tabulæ, quam à cultu Dei. Nam ut hypocritæ dissimulant, & se occultant miris integumentis, ideo quoties Dominus vult eos protrahere in lucem, & proferre in medium eorum fraudes, rapinas, sævitiam, & perjuria, & furta, & quicquid tale est, quasi Lydium lapidem admovet: quoniam ergo melius convinci possunt hypocritæ à secunda Legis tabula, ideo quum de resipiscentia agitur, Dominus merito hoc postulat ab illis: acsi diceret, Jam re ipsa manifestum fiet qualis sit vestra pœnitentia, ficta an sincera. Nam si juste & innoxie agitis cum proximis, si colitis æquitatem & rectitudinem, hoc erit certum vestræ pœnitentiæ testimonium. Interea tamen Propheta non negligit cultum Dei: ideo addit, *Spera semper in Deo tuo*. Sub verbo Sperandi primo requirit fidem, deinde invocationem quæ ex illa nascitur, & gratiarum actionem quæ necessario accedit: sic totus Dei cultus breviter hic per synecdochen comprehenditur sub verbo Sperandi. Summa igitur Prophetæ est, ut Israël relictis suis superstitionibus recumbat in unum Deum, & in eo reponat suam salutem, ad eum confugiat, & illi uni tribuat laudem omnium bonorum. Perinde autem est acsi restitueret purum Dei cultum, rejectis omnibus adulterinis superstitionibus. Jam loquutus est de secunda Legis tabula. Videmus ergo ut pœnitentia nihil aliud sit quam reformatio vitæ nostræ ad Legem Dei. Deus enim voluntatem suam in Lege exposuit: simulatque ab ea desciscimus vel deflectimus, discedimus tantundem à Domino: ubi autem ad Deum convertimur, hæc erit vera probatio, si vitam nostram corrigimus ad ipsius Legem, & incipimus ab spirituali ejus cultu, cujus præcipua pars est fides, ex qua deinde nascitur invocatio. Adhæc, si agimus cum proximis nostris ex bono & æquo, & abstinemus ab omnibus injuriis, fraudibus, rapinis, omni denique malitia, hoc est verum pœnitentiæ testimonium. Jam ubi hortatus est Propheta Israëlitas ad resipiscentiam, adjungit esse tantam pervicaciam, ut sine profectu hoc fiat: *Chanaan*, inquit. Ego abrupte lego, nam frigidum est quod alii subaudiunt, Ipse assimilatus est, vel similis fuit Chanaan, in cujus manu. Potius enim hoc uno verbo damnat Propheta Israëlitas: acsi diceret extraneos esse prorsus, & indignos qui vocentur Abrahæ filii. & ita sæpe abrupta

est

est oratio quum loquimur stomachose. Ergo Propheta hic per indignationem vocat Chanaan: hoc est, Vos non estis filii Abrahæ, vos falso jactatis nomen illud quod non potest in vos competere: estis enim Chanaan. Postea addit, *In manu ejus statera fraudis, diligit spoliare*, vel prædari: ad verbum est, Ad spoliandum amans. Sed sensus clarus est, quod diligant prædari, hoc est, cupiditate tota ferantur ad rapiendum. Primo loco notandum est, quod hic Propheta infamat carnale genus Abrahæ, dum vocat Chanaan. & sæpius recurret hæc doctrina apud Prophetas. Ratio autem ita loquendi fuit, quod superbe opponere solebant crassi illi homines pro clypeo nomen sui generis. Quid? nos sumus sanctum genus. Quum hoc prætextu rejicerent omnes admonitiones Propheticas, ideo Deus regessit hoc probrum, Vos non estis filii Abrahæ, sed estis Chanaan: quasi diceret, nihil adhuc fuisse mutatum in illa gente, similes sui semper manere Israëlitas. Dominus semel expurgaverat terram à profanis hominibus: sed quum posteri Abrahæ similes essent Chananæis, ideo vocantur semen Chanaan, acsi maneret gens eadem quæ prius fuerat, quoniam nihil erat in moribus diversum, quoniam erant pravitate pares vel iidem. Jam sequitur ratio cur vocet ipsos genus Chanaan, nempe quia *gestant in manu sua stateram dolosam, & feruntur toto studio ad rapinas*. Statera dolosa posset extendi ad simulationes illas, ad fallacias & mendacia, quibus conquestus est nuper Deus se fuisse obsessum. sed quoniam continuo post sequitur, *Diligens rapinas*, ideo malo hic accipere duas partes nocendi, quæ fere sub se continent omnia scelera: aut enim fraudant homines dolose quoties nocent, aut aperta vi sese efferunt contra proximos. Quoniam ergo aut violenter inferunt injuriam qui nocent proximis, aut circumveniunt fraudibus & astutiis suis simplices, ideo priore loco hic ponit Hoseas stateram dolosam, deinde addit spoliandi vel prædandi cupiditatem. Perinde est igitur acsi diceret & fraudulentos esse & latrones, qui vi aperta grassantur. Ita intelligit eos sine lege & sine ullo freno deditos esse omnibus injuriis, & tantum intentos esse ad nocendum, sive faciant hoc astutia, sive aperta violentia. Non mirum est igitur si vocentur genus incircumcisum. Quare? Quid enim jam habent commune cum Deo, quum ita jam defecerint ab ejus Lege? imo quum abhorreant ab omni humanitate & clementia? sequitur etiam eos jam omni pietate vacuos esse, ubi ita immemores sunt omnis æquitatis erga proximos. Hæc est summa.

Da omnipotens Deus, quando hodie nobis non in ænigmate, neque in figura tantum appares, quemadmodum olim sanctis Patribus, sed conspicuus nobis es in Filio tuo unigenito: da, inquam, ut toti rapiamur ad contemplandam tuam imaginem, quæ ita nobis refulget: & sic in illam transfiguremur, ut magis ac magis proficiamus, donec tandem exuti omnibus sordibus carnis nostræ conformemur ad puram & perfectam illam sanctitatem, quæ residet in Christo, sicuti plenitudo omnium bonorum illic habitat, atque ita tandem perveniamus ad societatem illius gloriæ, quam nobis sua resurrectione peperit idem Dominus noster, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA TERTIA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XII.

8. Et dixit Ephraim, Attamen ditatus sum, inveni opes mihi: in omnibus laboribus meis non invenient mihi iniquitatem, quia scelus. *(vel piaculum.)*

Hic conqueritur Deus per Prophetam suum, quod Israël blanditus sibi fuerit in suis sceleribus, quia prospere & ex voto res succederent. Hoc autem vitium nimis vulgare est, ut homines sibi applaudant quamdiu fortuna, ut loquuntur vulgo, ipsis arridet: nam existimant se Deum tunc habere propitium. Quoniam ergo talis erat conditio populi, ideo spernebat omnes Prophetas, & eorum objurgationes. De hac duritie conqueritur nunc Dominus: *Dixit Ephraim, Atqui ego ditatus sum*. Notanda est emphasis in particula adversativa אך. Aliquando simpliciter affirmat apud Hebræos: sed hic voluit aliud exprimere Propheta, quod scilicet Israëlitæ derideant omnes objurgationes, quia videtur illis Deus esse propitius, quum in rebus prosperis declarat suum favorem. *Ego tamen sum ditatus:* itaque nihil moror quid dicant Prophetæ. Ego enim contentus sum sorte mea. Dixi hunc esse communem morbum: & ideo diligenter notandus est locus, ne scilicet ubi Dominus ad tempus nobis parcit, putemus tamen nos coram ipso esse innoxios: nihil enim magis timendum, quam ne oculos nobis perstringat prospera & optabilis conditio. Quamvis ergo Dominus nos toleret, neque statim vindictam suam depromat contra nos, quin potius nos quasi blande foveat in sinu suo: si tamen verbo suo nos objurgat, attenti simus ad ejus minas. Jam addunt etiam, *Cuncti labores mei non invenient mihi iniquitatem*, vel non invenient in cunctis laboribus meis iniquitatem. Multi simpliciter legunt ut sonant verba, Labores mei iniquitatem non invenient: sed quoniam loquutio hæc videtur esse durior, ego conatus sum mitigare, ut etiam alii faciunt, Non invenient iniquitatem in cunctis laboribus meis. Hæc jactantia longius progreditur: nam ostendit Propheta populum illum non modo fuisse securum, quia Dominus dabat signa aliqua paterni favoris; sed simul etiam fuisse inebriatum prava confidentia, quod Deus non faveret nisi esset immunis ab omni culpa & vitio. & hoc secundum membrum diligenter notandum est. Jam illa pravitas minime ferenda est, quum homines incipiunt Deum contemnere, quia clementer cum ipsis agat, & abutuntur ejus lenitate, ut ferociter contemnant totam ejus doctrinam & omnes minas: hoc jam nimis perversum est. Sed ubi accedit etiam hæc superbia, quod statuant impii & reprobi homines se esse justos, quia Deus non statim pœnas de ipsis exigit, hic est quasi diabolicus furor: & tamen videmus hoc vulgo fieri. Neque enim tantum superbiunt in suis opibus profani homines, neque tantum inflantur sua potentia, sed putant Deum quodammodo sibi esse obstrictum. Quid? necesse est ut me Deus innoxium agnoscat & purum ab omni crimine, quia mihi favet. Nihil ergo deprehendit in me quod sit pœna dignum. Sic erigunt cornua adversus Deum improbi, dum ipsis indulget, neque tam severus apparet erga eos, quam ipsi erant meriti. Quum hodie perspicimus in magna parte hominum istos morbos, non est quod miremur. Sed interim tamen proficere nos decet in Prophetæ doctrina, ne scilicet excæcati rebus prosperis, spernamus objurgationes, & plaudamus ipsi nobis in peccato: deinde

ne cumulemus nobis thesaurum iræ Dei, siquando nobiscum mitius agit. Ne abutamur ergo ejus lenitate, ne putemus nos ideo coram eo esse innoxios, quia non statim exequitur sua judicia: sed discamus potius examen de nobis sumere, & excutere nostra vitia, ut humiliemus nos sub ejus manu, etiamsi temperet sibi à pœnis. Hic est usus præsentis doctrinæ. Notandum est autem quod addit Propheta, *Non invenient in laboribus meis iniquitatem*, hoc est, non invenietur iniquitas in laboribus meis, *quia scelus*, vel piaculum. Miror interpretes tam frigide hunc locum exponere: dicunt enim, Non reperietur in laboribus meis iniquitas, vel peccatum. Verum Propheta hic non ponit copulam, sed ponit אשׁר, quæ particula exegetice capitur hoc loco. Sensus autem est, quod hypocritæ dum sibi arrogant laudem innocentiæ, ut fucum faciant, detestantur omne scelus & piaculum. Non invenietur iniquitas in laboribus meis, quia hoc est scelus: absit ut deprehendar sceleratus in meis factis, ego enim sine ulla fraude versatus sum in omnibus meis negotiis. An quia ita res habeat? minime: sed quia æstimant ex prospera fortuna Dei favorem, & putant Deum non fore sibi tam clementem nisi ipsos pro justis & puris agnosceret. Videmus ergo quam secure Deo illudant hypocritæ, ubi cœperunt spernere doctrinam & admonitiones. ideo non miremur si hodie tanta passim occurrat in mundo obstinatio: sed utamur etiam hac ratione docendi quam præscribit Propheta. Nunc pergamus.

9. Ego autem Jehova Deus tuus à terra Ægypti: habitare te faciam in tabernaculis sicut diebus conventus.

Priore membro exprobrat Israëlitis Deus, quod sepelierint beneficium redemptionis, cujus memoria semper apud ipsos vigere & florere debuerat: *Ego tamen*, inquit, *sum Deus tuus à terra Ægypti:* hoc est, Mirum est vos esse tam obliviosos, ut non veniat in mentem vestra redemptio, quæ tamen celebris esse debebat, & quasi versari ante oculos vestros. Fuit enim illud memorabile Dei beneficium, quemadmodum scimus. Quum autem dicit se esse Deum illius populi à terra Ægypti, designat finem redemptionis: acsi diceret, Ego hac lege te redemi, ut perpetuo mihi esses obstrictus. Scimus enim quum Deus populum illum eripuit ab illa crudeli tyrannide, simul sibi acquisiisse æternum regnum: sanctificatus tunc fuit in populo electo. Notandus est ergo redemptionis finis in verbis Prophetæ: Ego sum, inquit, Deus tuus à terra Ægypti: alioqui quomodo poteras exire è sepulchro? erant enim tunc similes mortuis, quum Deus illis manum porrexit. A terra ergo Ægypti ego sum Deus tuus: hoc est, Quum tam mirabiliter restitutus fuisti à morte in vitam mea gratia, annon ab illo die sum Deus tuus? quia teipsum & omnia tua mihi debes: ego enim te mihi acquisivi in peculium. Quum ergo jam audeas petulanter rejicere meos Prophetas, qui meo nomine loquuntur, certe hæc est non ferenda ingratitudo, quod oblitus es tuæ redemptionis, & quem in finem patefecerim erga te virtutem meam & gratiam. Jam quod ad secundum membrum spectat, variant interpretes. Quidam enim exponunt, quod Deus non destiterit tamen bonitatem suam prosequi erga Israëlitas, quantumvis indigni essent: *Ego habitare te faciam in tabernaculis tuis:* & tabernacula accipiunt pro ædibus improprie. Postea dicunt, *Secundum dies Moëd:* hoc est, antiquæ pactionis, vel secundum dies constitutos. Deus enim promiserat se daturum terram Chanaan posteris Abrahæ in perpetuam quietem. Sed expositio illa non videtur quadrare. Alii dicunt hic exprobrari Israëlitis quod tam male profecerint in mandato Dei, quia scilicet diem festum instituerat, in quo se quotannis exercerent in redemptionis memoriam. Scimus enim solennem fuisse diem tabernaculorum. Ita putant hunc sensum esse Prophetæ, Ego non modo semel te redemi, sed volui extare memoriale istius gratiæ: quia quorsum mandavi ut quotannis celebretis diem festum, nisi ut reducatis in memoriam quod poterat alioqui exeidere ex animis vestris? Atqui nihil profeci hac ceremonia, quia interim ego rejicior, & Prophetæ mei nihil auctoritatis apud vos obtinent. sed sensus etiam ille est frigidus. Quidam existimant Prophetam hic terrere Israëlitas: acsi diceret, Iterum expellet vos Deus, ut habitetis in tabernaculis, quemadmodum olim in deserto. Sed quanquam non repudio illam sententiam, existimo tamen aliquid esse magis emphaticum in Prophetæ verbis, nempe quod Deus hic oblique dicat opus esse nova redemptione, ut populum sibi magis devinciat: acsi diceret, Ego video vos immemores esse antiquæ redemptionis: ego enim video vos ipsam pro nihilo ducere, acsi esset obsoleta: ego igitur perdidi meam operam nisi renovetur memoria veteris beneficii: ergo iterum faciam te habitare in tabernaculis: hoc est, necesse est ut iterum te ejiciam ex tua hereditate, deinde ut rursus restituam, & quidem insolito & minime expectato modo, ut intelligas me esse tuum redemptorem. Nunc ergo tenemus mentem Prophetæ. Postquam dixerat Deus se esse Deum Israëlis à terra Ægypti, jam addit, Quia jam obruta est illa vetus redemptio, impia oblivione apud vos, ego iterum ero redemptor vester. Sedere igitur vel habitare te faciam in tabernaculis, sicut olim: quia nihil apud vos prodesset prior redemptio, ego conjungam secundam, ut tandem resipiscatis, & sciatis quantopere mihi estis obstricti. *Dies Moëd* accipit pro illa ratione quam describit Moses fuisse in deserto: nam convocabantur ad sacrificia ex castris. Non loquitur ergo hic Deus de conventione quam habuerat cum populo suo, quasi notet aliquod continuum pactum: sed vocat Dies Moëd, quibus congregati fuerunt Israëlitæ quum essent dispositi per sua castra, quemadmodum ex Mose patet. Nunc sequitur,

10. Et loquutus sum super Prophetas, & ego visionem multiplicavi, & in manu Prophetarum assimilavi. *(vel similitudines posui.)*

Amplificat Propheta crimen populi, quod pervicaciter semper repugnaverit Deo, itaque careat omni ignorantiæ prætextu. Scimus enim refugere homines extremum Dei judicium, quamdiu possunt objicere vel errorem vel incogitantiam: negat Propheta populum fuisse errore lapsum, quia subinde, imo singulis momentis fuerit à Prophetis admonitus. Constat igitur quasi data opera hunc populum fuisse rebellem Deo, quia semper contempserit Prophetas: neque id semel aut iterum, sed quum Dominus alios aliis submitteret. *Ego*, inquit, *loquutus sum super Prophetas meos*, vel per Prophetas: על enim variis modis accipitur. Loquutus sum igitur super Prophetas meos: hoc est, deposui apud illos doctrinam quæ vos reducere in viam deberet: neque id modo, sed *multiplicavi etiam visiones:* hoc est, non uno modo studui vos colligere, sed multas visiones cumulavi. Postea, *In manu Prophetarum posui similitudines:* hoc est, quibuscunque potui modis ego conatus sum vos revocare ad sanam mentem. Deus enim hominum more loquitur. Posset quidem hoc efficere arcano instinctu Spiritus, si vellet;

vellet; sed hoc sufficit ad tollendam omnem excusationem hominibus, quum verbo non obtemperant, neque se præbent morigeros ac dociles Deo, ubi per suos Prophetas eos hortatur ad resipiscentiam. Est igitur amplificatio sceleris notatu digna, quum Deus expostulat se inutiliter operam lusisse, dum assidue opera Prophetarum suorum usus est, ut colligeret dispersum Israëlem. Hæc autem exprobratio in nos etiam hodie competere posset: imo quicquid hactenus dixit Propheta merito hodie posset in capita nostra torqueri. Videmus enim ut mundus sese obduret contra omnes admonitiones: videmus etiam quamdiu Dominus suspendit sua judicia, & homines ipsos tolerat, ut derisui habeant ejus lenitatem. Eadem ergo hodie pravitas in mundo grassatur, quam Propheta describit hoc loco. Deinde non tantum ex Ægypto nos Deus redemit, sed ex profundissimis inferis: & hac lege scimus nos redemptos fuisse per Christum, ut simus addicti prorsus Deo. Nam in hoc mortuus est Christus & resurrexit, ut vivis dominetur & mortuis. (Rom. 14. vers. 9.) Videmus autem quanta sit hominum protervia, & ut impune lasciviant contra Deum. Quotusquisque meminit se non amplius esse sui juris, quia acquisitus sit Christi sanguine? Pauci hoc cogitant. Atqui non tantum valere apud nos debebat hæc unica & perpetua redemptio, sed iterum nos redemit Dominus quum essemus demersi in abysso Papatus: & quotidie etiam idem beneficium iterat erga nos, & tamen sumus tam obliviosi, ut subinde gratia Dei nobis effluat. Videmus nunc quam necessaria sit hæc doctrina etiam ætati nostræ. Præterea, quemadmodum jam dixi, non desinit Deus quotidie nos stimulare & urgere, multiplicat prophetias & similitudines: hoc est, modis omnibus sese nobis accommodat. nam per Similitudines intelligit omnes figuras docendi. Et certe videmus ut Deus sese quodammodo transformet in verbo suo, quia non loquitur pro sua majestate, sed prout videt congruere nostro modulo & infirmitati: Scriptura enim proponit varias figuras, quæ nobis ostendant Dei faciem. Quum ergo Dominus ita se ruditati nostræ accommodet, quanta est nostra ingratitudo, quod nullus profectus sequitur? Meminerimus ergo Prophetam ita objurgasse homines sui seculi, ut etiam hodie nobiscum loquatur. Nunc pergamus.

11. An in Gilead iniquitas? *(vel, an Gilead cœpit peccare?)* certe vanitas *(vel mendacium)* fuerunt in Gilgal, *(alii disjungunt istud* בגלגל*, ut contexant cum sequentibus)* boves sacrificarunt, etiam altaria eorum sicut acervi super sulcos agrorum.

Interrogatio ironica est, quum dicit Propheta, *An in Gilead est iniquitas?* & subsannat socordiam eorum qui sibi tam crassis flagitiis placebant, quum eorum cultus essent prorsus adulterini & degeneres: quum scirent se esse Deo perfidos, & se alienos cultus sequi ab ejus Lege, tamen sic erant obstinati ut superbe respuerent omnes admonitiones. Quum ergo ita cæcutirent in suis vitiis, interrogat ironice Propheta, An est in Gilead iniquitas? Isti adhuc dubitant scilicet an rei sint coram Deo, an culpam aliquam sustineant. *Certe*, inquit, *vanitas fuerunt:* hoc est, utcunque accersant sibi speciosos prætextus, & negent se esse sibi male conscios, inducant etiam multas dubitationes ne cogantur culpam agnoscere, mendacium tamen, inquit, facti sunt: hoc est, omnia eorum commenta nihil continent solidi, sed merum fucum, qui nihil proderit coram Deo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. Cæterum minime dubium est quin damnet etiam hoc loco perversos cultus, in quibus tamen Israëlitæ putabant se præstare optimum obsequium Deo. Sed scimus obedientiam potiorem esse omnibus victimis. Propheta igitur hic invehitur in omnes fictitios cultus, qui excogitati fuerant præter & contra Legem Dei. Sed interim, quemadmodum nuper attigi, oblique subsannat eorum socordiam, qui putabant se esse inaccusabiles, modo objicerent suam bonam intentionem, quemadmodum vulgo solet fieri, & dicerent se non alio animo altaria erigere, nisi ut celebraretur passim nomen Dei, ut ubique refulgerent etiam aliqua pietatis insignia apud ipsos. Quum ergo ita obducerent varios fumos ad tegendam impietatem, dicit Propheta, Adhuc scilicet isti quærunt quasi de re dubia, an sit in Gilead iniquitas. Quærant & disputent, certe vani facti sunt, inquit. Ad verbum est, *Atqui fuerunt mendacium:* sed intelligit eos stulte in medium adducere frivolas illas excusationes, quibus effugerent & crimen & pœnam. Quare? Deus enim pluris æstimat Legem suam quam omnia hominum commenta: vult homines sine ulla controversia parere verbo suo: ubi autem ita licentiose discedunt ab ejus mandatis, hoc ferre non potest. Mendaces igitur sunt, & seipsos decipiunt, quicunque existimant sua commenta unius pili æstimari coram Deo. Quare? Ponit hic eorum crimen, *In Gilgal*, inquit, *boves sacrificarunt.* Hieronymus vertit, Bobus sacrificant: & putat hic reprehendi Israëlitas, quod sacrificent vitulis. sed videtur illud esse nimis remotum à verbis Prophetæ. Hoc igitur crimen statuit Propheta, quod boves sacrificent, & multiplicent altaria. Atqui videtur hæc sedulitas fuisse digna laude, quod cumularent sibi multa altaria, quod Deum ubique colerent, quod non pepercerint sumptibus neque labori, quod non contenti fuerint paucis sacrificiis, sed addiderint ingentem multitudinem: videtur hoc totum mereri non vulgarem laudem. Sed Dominus, quemadmodum jam dixit, nihil moratur ista prava studia: vult enim simpliciter adorari à suis, & vult probare eorum pietatem hoc uno documento, ut scilicet verbo suo obtemperent. Ubi ergo deflectimus à verbo Dei, imo laxis habenis projicimus nos ad novas inventiones, etiamsi clare profiteamur nobis in animo esse Deum colere, hoc totum vanum est, & fallax prætextus, quemadmodum hic dicit Propheta. Quod Gilgal putat Hieronymus fuisse oppidum in Tribu Jehudah, fallitur, neque potest congruere loco Prophetæ: scimus enim Jehudam tunc fuisse purum à crassis illis pollutionibus: hoc est, Tribum Jehudah non fuisse pollutam ab illis inquinamentis, quæ hic Propheta damnat in regno Israël. Certum igitur est, Gilgal etiam fuisse oppidum Israëlis: & scimus illic fuisse templum celebre & altare, ideo præcipue locum hunc designat. Sed postea addit etiam, *Altaria ipsorum tanquam acervi super sulcos agrorum.* Scimus fuisse tunc unicum altare legitimum: Deus enim nolebat sibi offerri sacrificia nisi in uno loco. Ergo quo magis fervebant Israëlitæ ad multiplicanda altaria, eo magis provocabant in se Dei vindictam: utcunque illis esset propositum, Deum colere, tamen Deus aspernabatur stultam illam curiositatem. Videmus ergo cur Propheta hic comparet acervis lapidum altaria quæ tunc erecta erant in regno Israël: acsi diceret, Quemadmodum quisque congerit lapides in acervum, si ager lapidosus est, ut possit commodius aratrum transire; ita quisque fabricat sibi altaria, quemadmodum si erigeret tumulum in agro suo: sic fit ut perverse corrumpant purum & legitimum cultum quem ego in Lege mea institui. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quod scilicet nihil proficiant superstitiosi homines, dum plenis buccis jactant se Deum colere: quia

quia utcunque fucum sibi & aliis faciant, Dominus tamen abominatur quicquid repugnat verbo suo. Et hic unicus est & legitimus ritus colendi Dei, si tantum sequimur quod ille præscribit, & nihil nobis permittimus nisi ex ejus mandato & institutione. Illa summa est. Pergamus.

12. Et fugit Jacob in agrum Syriæ, & servivit Israël in uxore: (*hoc est, pro uxore*) & pro uxore custodivit. (*id est, custos fuit gregis.*)

13. Et per Prophetam eduxit (*ascendere fecit*) Jehovah Israëlem ex Ægypto, & per Prophetam servatus est.

Nunc alio exprobrationis genere utitur Propheta, quod scilicet non reputent Israëlitæ ex quo fonte prodierint, sed immemores sint suæ originis. Propheta autem consulto hanc doctrinam proponit, quia scimus quam audacter superbierit populus ille in sua præstantia. Nam sicuti gloriatus est profanus ille se esse Athenienses, ita etiam Judæi putant nos omnes esse brutas pecudes, & fingunt sibi diversam originem à reliquo genere humano, quia sint posteri Abrahæ. Quum ergo excæcati essent tali superbia, Deus eos refellere voluit, quemadmodum nunc facit. Jacob pater vester quisnam fuit? quæ fuit ejus conditio? quæ nobilitas ejus? quæ potentia? & quæ dignitas & amplitudo secundum carnem? Certe fuit profugus à patria. Si perpetuo domi vixisset, pater ejus erat inquilinus: sed coactus est tamen in Syriam fugere. Et quam splendide illic vixit? erat quidem apud suum avunculum, sed non minus sordide tractatus fuit quam vile aliquod mancipium. *Servivit etiam pro uxore.* Et quomodo servivit? fuit pecuarius homo. Ite nunc, & jactate vestram excellentiam, quasi essetis multo aliis nobiliores, quasi conditio vestra esset superior communi sorte hominum. Deus ergo illis objicit probrosam conditionem ejus patris, cujus nomine gloriabantur: qui tamen fuit miser & fugitivus, qui fuit similis vili mancipio, qui fuit homo pecuarius, qui denique nihil in se habuit quod posset esse in pretio apud homines. *Deus autem eduxit vos per Prophetam*, inquit, *ex Ægypto, & per Prophetam fuistis servati.* hæc fuit quasi secunda nativitas. Alii putant comparationem esse inter primam originem & inter liberationem hanc: quasi dixisset Hoseas, Quum progeniti sitis ex homine pauperculo & ignobili, Dominus tamen dignatus est vos singulari privilegio, quia Mosen vobis dedit qui minister esset liberationis. Sed simplicius meo judicio loquitur Propheta. Primo enim ostendit qualis sit origo populi, nempe à Jacob: deinde ostendit qualis sit secunda origo. iterum enim eos Deus genuit quum eduxit ex Ægypto. Fuerant autem illic miserrimi, quemadmodum satis notum est: & non exierunt propria virtute, non seipsos vindicarunt in libertatem, sed unus Moses illis porrexit manum, missus in hoc à Deo. Quum ita sit, mirum est quod nunc ita provocent Deum in suis altaribus, quemadmodum dicit ultimo versu. Hoc autem satis frequenter occurrit apud Prophetas, quod scilicet Deus Israëlitis commemorat, unde
Jesa. 51. vers. 2. vel ex quo fonte prodierint. Respicite ad originem vestram, ad lapidem excisionis vestræ: nam Abraham erat unicus & sterilis, uxor ejus erat effœta, & tamen Deus multiplicavit eorum genus. Hoc dicitur, quia non respicerent Israëlitæ in Deum, sed in rebus miseris essent desperati, quia non extabat aliqua ratio qua possent restitui in integrum: in rebus autem prosperis superbirent, & ita pro nihilo haberent gratiam Dei. Videmus ergo quorsum tendat consilium Prophetæ. Agnoscite quid mihi debeatis, inquit Dominus: ego enim elegi Jacob patrem vestrum, & non elegi quod polleret magna excellentia in mundo: fuit enim & fugitivus & pastor gregis, & servivit pro uxore: postea *ego vos redemi ex terra Ægypti*, & in illo exitu nihil fuit vestrum: non est quod jactetis virtute vestra fuisse partam hanc liberationem, solus enim Moses fuit minister meus hac in re. nunc ergo etiam secundo vos genui, ubi vos redemi. Quanta est vestra ingratitudo, quod me pro redemptore vestro non agnoscitis & colitis? Jam ergo videmus Prophetam sic agere cum populo Israël, ut modis omnibus constet fuisse indignum tot ac tantis Dei beneficiis, quia scilicet perverteret omnia Dei opera, & ita perverteret, ut interim non sentiret se nihil habere proprium, & non ageret gratias Deo: imo perinde se extolleret, acsi Deus nihil unquam contulisset beneficiorum. Cæterum ego non immoror in tractanda historia Jacob, quia non faceret etiam ad sensum Prophetæ, & res satis notæ sunt: & satius est etiam tractari opportune suis locis. *Fugit* ergo *Jacob in agrum Syriæ:* deinde, *servivit Israël*, inquit, *pro uxore.* Ponit nomen Israël post nomen Jacob. Nomen Israël erat splendidum & memorabile, imo divinitus fuerat inditum sancto Patriarchæ: sed interim Jacob non excelluit in se vel in sua persona: servivit nihilominus, & fuit in illa miserrima conditione, *& pro uxore servivit*, nempe ut haberet uxorem. Scimus enim quomodo pepigerit cum avunculo suo Laban. Jam, *per Prophetam eduxit eum ex Ægypto.* hæc fuit secunda nativitas: *& per Prophetam servatus fuit Israël.* Est allusio ad verbum שמר: ego enim accipio נשמר passive. Dixerat enim prius, Custodivit gregem Jacob: nunc dicit, נשמר, Custoditus fuit Israël per Prophetam: acsi diceret, Jam videtis Deum vobis dedisse materiam humilitatis in patre vestro, quum passus est tam misere ipsum affligi. Quum autem vos servavit præter spem hominum, neque humanis modis, sed per ipsum Mosen, qui etiam fuerat homo profugus, & qui prodiit quasi ex antro, ipse enim fuerat pastor gregis: quum ergo ita custoditi fueritis per Dei gratiam, qui fit ut vestra conditio nunc vos fascinet, neque cogitetis vos semel ea conditione redemptos fuisse à Domino, ut in perpetuum sitis illi prorsus addicti? Jam addit, (Ego percurram etiam hunc versum, quia non vacabit cras neque perendie legere)

14. Provocavit Ephraim excelsis suis, & sanguis ejus super eum manebit, (*vel fundetur*) & opprobrium ejus reddet illi Dominus suus.

Primo dicit Propheta, quod *Ephraim provocaverit Deum suis excelsis.* Quidam tamen תמרורים accipiunt pro amaritudinibus. Provocavit igitur in amaritudines Israël vel Ephraim Deum. Sed quum hoc nomen aliis locis, sicut Jeremiæ trigesimo primo, sumatur pro locis excelsis, & satis constet hic Prophetam invehi ex professo contra Israëlem & vitiosos ejus cultus, ego non dubito quin denotet excelsa illa loca, in quibus Israëlitæ instituerant falsos cultus & impios. *Provocavit* ergo *Ephraim excelsis suis*; hoc est, quum Ephraim tot modis esset in suis superstitionibus demersus, provocavit Deum in suis excelsis. Ergo *sanguis ejus manebit super eum.* Quia נטש significat Fundere, & significat etiam Manere, ideo quidam exponunt, Manebit sanguis: alii, Fundetur super eum. Sed hoc parum facit ad summam rei:

neque enim aliud sibi vult Propheta quam Ephraim daturum pœnas suæ impietatis:acsi diceret,Non effugiet tandem manum Dei, accipiet mercedem suarum iniquitatum. *Et Dominus suus op probrium reddet illi.* Hic Dominum Israëlis Deum ipsum vocat, quanquam Israël excusserat jugum,& se alienaverat ab obsequio Dei. Non poterunt,inquit,effugere imperium Dei: quanquam aspernentur ejus Legem, quanquam lasciviant post suas superstitiones, sentient tamen se manere sub Dei manu & dominio, sentient se nihil proficere hac sua petulantia: quum ita vagantur post suas abominationes, Dominus non perdet jus suum quod sibi acquisivit redimendo Israëlem. *Dominus ergo suus reddet illi opprobrium suum*, quo dignus est.

Da omnipotens Deus, quando non semel abs te creati sumus, sed ubi nos locasti in hoc mundo, omni bonorum copia nos locupletas, ne gloriam tibi debitam alio transferamus: præsertim quotidie verbo tuo moniti, imo etiam aspere dolati, non simus ferrea duritie ad resistendum, sed flexibiles nos tibi præbeamus: neque etiam addicti simus nostris figmentis, sed regulam, quam verbo tuo præscribis, sequamur vera docilitate & mansuetudine, donec tandem exuti reliquiis omnibus errorum, fruamur beata illa luce quam nobis in cœlo præparasti, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUARTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAPUT XIII.

Quum loqueretur Ephraim, tremor: extulit se ipse in Israël, & peccavit in Baal, & mortuus est.

Non consentiunt interpretes in hujus versus intelligentia Dicunt enim quidam tremorem fuisse commotum in Israël, quum Ephraim, hoc est, Jarobeam, qui ex illa Tribu natus erat, hortatus est populum ad colendos vitulos. Per nomen Tremoris, רתת, intelligunt, quod populus fuerit attonitus, ita ut sine ratione statim morem gereret arbitrio, vel potius libidini impii regis. Posset etiam, si placeret sensus ille, nomen Tremoris aliter exponi, quod scilicet non statim amplexus fuerit populus perversum illum cultum, sed abhorruerit, quemadmodum solet fieri in rebus novis, & quæ videntur carere omni ratione. Sed illi prorsus discedunt, meo judicio, à Prophetæ mente: potius enim hic proponit duplicem statum regni Israël, ut inde pateat decem Tribus sua culpa fuisse rejectas à Domino, atque hoc etiam modo prolapsas fuisse ex illa dignitate,in quam Dominus eas extulerat. Dicit igitur, *Quum olim loquebatur Ephraim,fuit vox ejus formidabilis: ipse etiam extulit se in Israël*, hoc est, in toto genere Abrahæ. *Nunc autem mortuus est*, vel concidit, *postquam peccare cœpit in Baal.* Priore igitur loco commemorat Propheta honorem, quo dignatus fuerat Deus Tribum illam. Scimus Ephraim fuisse minorem natu inter duos filios Joseph. Manasse debuerat non modo præcellere, sed solus regnare in illa familia. Nam populus distinctus erat in duodecim Tribus. Deus autem voluit duo capita erigere in domo Joseph, & prætulit minorem natu primogenito. Debuit igitur Ephraim, quum & numero hominum esset auctus & potentia, tandem vero adeptus regium gradum, agnoscere singularem Dei gratiam. Et per modum exprobrationis recenset hic Propheta quod ad solam vocem Ephraim omnes contremuerint, quum scilicet præditus esset auctoritate: deinde quod fuerit exaltatus in Israël. Debuit nullo numero censeri, debuit etiam fratre suo primogenito esse inferior: atqui superavit omnes Tribus. Quum ergo Deus tantum honoris contulerit in Tribum Ephraim, eo gravior fuit culpa, quod postea defecit ad idola: imo initium regnandi fecit à superstitione, quum Deus Jarobeam dignatus fuisset eligere in Regem,& ungere. Et certe quod præter spem evectus Dei manu in sublime, loco testandæ gratitudinis, statim corrupit totum Dei cultum, hoc plusquam absurdum fuit. Propheta autem dicit secundo loco, fuisse mortuos, ex quo ita exciderunt à vero & legitimo cultu, ut intelligant se recipere justam mercedem suæ impietatis quum ita manus Dei illis est infesta, quum rebus adversis premuntur. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum, nempe quod olim floruerint Israëlitæ, præsertim vero Tribus Ephraim, ex qua natus fuit Jarobeam, ita ut sola voce domuerint omnes suos vicinos: quod præter opinionem hominum repente emerserint, ut novum regnum erigerent in filiis Abrahæ. Postea addit, *Postquam peccarunt in Baal, fuisse mortuos*, nempe quia Deus spoliavit Tribum Ephraim illa potentia qua prius ornaverat, sic ut parum abfuerint ab exitio. Tametsi enim nondum prorsus regnum ejus exciderat, tamen ventum erat usque ad extrema, ut merito Propheta dixerit mortuos esse qui tam procul distabant à priore illo statu. Cæterum, quod dicit, *peccasse in Baal*, certum est non fuisse hoc principium idololatriæ. Jarobeam fabricavit primo vitulos, deinde successor ejus erexit Baal, & mutuatus est superstitionem illam à vicinis Sidoniis, sicuti existimant. Sed Deus hic posuit quod gravius erat, & minus excusabile, nempe quod se Israëlitæ polluerint Gentium inquinamentis, ita ut nihil à profanis & incredulis differrent, qui nullum sanæ doctrinæ gustum habuerant. Porro docemur hoc loco, si Reges præditi sunt aliqua auctoritate, si pollent imperio, hoc totum à Deo proficisci: quia nisi Deus incuteret terrorem hominibus, nemo vellet alterius jugum suscipere, saltem omnes appeterent æqualitatem, vel quisque sese extolleret supra alios. Certum est igitur quum unus quispiam inter multos excellit potentia, hoc fieri arcano Dei consilio, qui cogit in ordinem totum vulgus, & facit ut parere non detrectet unius hominis imperio. Hoc nunc docet Hoseas, quum exprobrat Tribui Ephraim terrorem istum, quia si propria virtute fuisset Ephraim formidabilis, nullum locum haberet objurgatio Prophetæ: sed quia hoc fuit peculiare Dei beneficium, merito dicit Propheta fuisse Tribum Ephraim in magno honore donec prolapsa fuit ad superstitionem. Nunc pergamus.

2. Et nunc addunt ad peccandum *(hoc est, pergunt peccare)* & fecerunt sibi conflatile ex argento suo, secundum intelligentiam suam, idola opus artificum omnis: *(vel omne)* ipsis ipsi dicunt sacrificantes hominem, vitulos osculentur.

Hoc versu amplificat Propheta scelus populi, quod non uno tantum die purum Dei cultum abjecerint, & se implicuerint superstitionibus, sed quod obstinati fuerint in illa sua pravitate: *Addiderunt*, inquit, *ad peccandum, & fecerunt sibi conflatile ex argento suo.* Diximus, quum à Dei cultu deflexit Israël, fabricatum fuisse vitulos, idque sub aliqua specie: sed postquam multæ superstitiones aliæ super alias additæ fuerunt, fuit ille quasi furoris cumulus, acsi Israëlitæ vellent evertere data opera Dei Legem, & ostendere sibi curæ non esse unicum illum Deum, à quo fuerant redempti. Hæc ratio est cur dicat Propheta ipsos progressos fuisse in sceleribus, nec fecisse ullum peccandi modum: & solet hoc plerumque accidere, nisi Deus homines retrahat. simulac prolapsi sunt, postea ruunt præcipites: nam sumunt sibi majorem peccandi licentiam postquam tergum verterunt Deo. Quare notanda est illa objurgatio Prophetæ, quia invehitur in obstinatam Israëlis malitiam. Dicit autem *Fecisse sibi ex argento suo conflatile*, quemadmodum supra vidimus abusos fuisse Dei donis, quum scilicet projicerent ad superstitionem, quæ Dominus in ipsorum usum destinaverat. Nam scimus in quem finem Deus argentum condiderit, nempe ut eo homines contrahant inter se vicissim commercia: deinde ut aptent etiam in alios usus. Ubi autem deos sibi fabricant ex argento, mirus est stupor in ista ingratitudine, quod pervertunt naturæ ordinem, neque reputant sibi hoc fuisse alia ratione datum, ut scilicet utantur: quemadmodum diximus. Et simul etiam notat Propheta, Israëlitas eo minus esse excusabiles, quod quum ditati essent, sua opulentia superbierint, quemadmodum scimus satietatem causam esse lasciviæ, ut iterum paulo post dicetur. Sed præcipue notandum est quod addit Propheta, *Secundum intelligentiam suam.* Hic enim severe objurgat Israëlitas, quod non subjecerint omnes suos sensus Deo, sed potius sequuti sint quod placebat. Ergo, *Secundum suam inventionem.* Nomen quo utitur Propheta non male sonat: nam Intelligentia apud Hebræos in bonam partem accipitur. dico nomen hoc quod usurpat Propheta. Sed hic agitur de cultu Dei, in quo cessare debent quicquid est prudentiæ, quicquid rationis in hominibus, quicquid consilii, & denique omnes eorum sensus. Nam si hic tantillum sibi permittunt, nihil aliud quam Dei cultum vitiant. Quare? Scimus obedientiam esse potiorem omnibus victimis. Ergo hoc principium esse rite colendi Dei, ut homines stulti fiant, neque permittant sibi sapere, sed tantum præbeant aurem Deo, & sequantur quod præcipit. Ubi autem audacia hæc hominum se ingerit, ut quisque excogitet novum cultum, jam desciscunt à vero Deo homines, & mera idola colunt. Ergo sub Intelligentiæ nomine Propheta hic damnat quicquid arridet judicio hominum vel rationi: acsi diceret, Deum sic velle adorari ubi agitur de vera pietatis regula, ut nihil humanum misceatur, ut nemo proferat quod suum est, vel quod sibi videtur. Denique hic *intelligentia hominum* opponitur Dei mandato: acsi diceret Propheta, hoc unum esse discrimen inter verum Dei cultum & omnes fictitios ac degeneres, si obtemperamus Dei verbo: quod si sapimus ex proprio sensu, jam omnia esse corrupta. Quare? pollutio enim est divini cultus quicquid ex seipsis excogitant homines. Ideo Paulus ad Col. 2. hoc solo argumento refellit omnia hominum commenta. Sunt, inquit, hominum traditiones, etiamsi habeant colorem sapientiæ. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, & cur addiderit Intelligentiæ nomen, ut scilicet discerent Israëlitæ cultus omnes qui apud ipsos erant in usu, esse perversos & vitiosos, quia non essent fundati in Dei mandato, sed manassent ex diverso fonte, nempe ex intelligentia hominum. Sequitur ergo, quemadmodum jam dixi, in religione nihil esse à nobis tentandum, sed unam hanc esse legem rite colendi Dei, ut simpliciter obediamus verbo ejus. Postea addit, *Idola opus artificum totum.* Secundo loco deridet Propheta crassitiem quæ fascinaverat mentes populi, quod scilicet loco deorum colerent hominum opera. Nam hoc solenne est omnibus Prophetis, quasi palpabilem reddere stuporem hominum, ubi ostendunt nihil esse rationis cur idola colantur: neque enim proprie colitur materia. Si ante oculos versetur magna congeries, vel magnus acervus auri vel argenti, nemo illic finget divinitatem aliquam: siquis transeat per sylvas, non includet gloriam Dei in arboribus: idem etiam de saxis dicendum est. Jam, si accedat manus artificis, lamina auri incipit esse Deus, ita etiam truncus ligni videtur induere Dei gloriam ubi formam accipit à fabro: idem est de reliquis. Atqui hoc est magis quam absurdum ut artifex simulac dolaverit lignum aliquod, simulac conflaverit aurum vel argentum, possit Deum efficere, & divinitatem rei mortuæ tribuere: & tamen hoc passim fieri satis notum est. Excusant superstitiosi homines non provenire hoc ex manu artificis: sed quia expetunt aliquod signum præsentiæ Dei, & quia non possunt aliter exprimere Dei faciem, ideo in illa forma esse Deum. Sed tamen semper illud verum manet, quod scilicet fabri suo artificio deos efficiant ex rebus mortuis, & in quibus nullum erat pretium. Quum ita sit, merito nunc dicit Propheta, opus esse artificum quicquid adorat populus Israël: ut scilicet agnoscat se turpiter desipere quum relicto vero Deo, qui cœli & terræ est opifex, ita sese prostituit coram idolis manufactis. Jam dicit, *Alios aliis dicere dum sacrificant homines, osculentur vitulos.* Quanquam locus hic diversis modis exponitur, tamen contentus ero genuina Prophetæ mente. Deridet iterum quod alii alios hortentur ad vitulorum cultum. Nam per osculum metonymice intelligit professionem cultus vel adorationem, quemadmodum ex aliis Scripturæ locis patet: sicuti 1. Regum 19. dicitur, Servavi mihi septem millia hominum, qui non curvarunt genua coram Baal, nec osculati sunt eum. Osculari ergo Baal, est signum aliquod reverentiæ dare. Et videmus retentum fuisse hunc morem apud superstitiosos: quemadmodum hodie adhuc Papistæ hoc habent præcipuum signum, ut idola sua osculentur. Quid autem nunc dicit Propheta? *Hortantur*, inquit, *alii alios ad cultum vitulorum: interea sacrificant hominem.* Non dubito quin Propheta hic illam fœdam & belluinam consuetudinem perstringat, quod scilicet patres filios suos immolabant Moloch. Illud est prorsus alienum à sensu naturæ, ut patres filios suos immolent. Tametsi enim illud semel Abrahæ mandatum fuit, tamen scimus in quem finem: Volebat scilicet Deus probare servi sui obsequium hoc documento: sed non passus est tandem exequi quod Abraham volebat. Isti ergo immolant hominem. Si fas esset homines mactare, certe cultus hic referendus erat saltem ad unicum Deum: si liceat hominem mactare in gratiam hominis, in gratiam vituli certe est ridiculum, præsertim ubi patres filiorum sanguine mortuis statuis litare non dubitant. Hanc ergo absurditatem nunc digito Propheta ostendit, quo tandem incipiat Israëlitas flagitii sui pudere. Videte, inquit, quam bruti sitis, nempe immolatis vitulis, & osculamini eos, interea mactatis homines. In vitulo estne tantum dignitatis, ut debeat homo qui longe præcellit, coram ipso mactari? nonne hoc ab omni ratione dissentaneum est? Nunc tenemus quid Propheta velit. *Dicunt* ergo *alii aliis dum hominem immolant, ut vitulos osculentur.* Cæterum, discimus ex hoc loco & similibus notandas esse absurditates quibus se miseri homines involvunt, ubi evanescunt in suis figmentis relicto verbo Dei. Nam hoc nobis

nobis instar freni erit, ne cum ipsis erremus in prodigiosis illis figmentis: quia ubi videmus deliria, quæ etiam natura ipsa respuit, certe Deus quasi injecta manu nos cohibet & retrahit. Hoc consilio nunc Propheta ostendit quam stupidi sint Israëlitæ, & quam prodigiosus sit eorum furor, quod vitulos osculentur cum magna reverentia, interea vero mactent homines. Sic hodie in Papatu non tantum utendum est illo principio, quod scilicet defecerint à vero Deo quum asciverunt sibi novos & extraneos cultus præter ejus verbum, sed colligendæ etiam sunt ineptiæ. Et videmus quomodo Deus ipsos projecerit in sensum reprobum, ut nullum absurditatum genus refugiant: & hoc, quemadmodum dixi, valebit ad expergefaciendos eos qui sunt adhuc sanabiles, ut intelligant se fuisse dementatos. hoc modo redibunt in viam admoniti. Atque ut nos etiam gratias agamus Deo, & detestemur magis ac magis fœditatem illam in qua fuimus ad tempus provoluti, & meminerimus nihil magis esse timendum quam ut Dominus frenum nobis laxet, etiam tamen exemplum hujus vindictæ nobis apparet in omnibus idololatris, quia simulac desciscunt à puro Dei cultu, sese projiciunt ad fœdam istam stupiditatem, quemadmodum diximus. Pergamus.

3. Propterea erunt quasi nubes matutina, quasi ros mane exoriens, transiens quasi palea quæ ex area projicitur, & quasi fumus è fumario. (*Nam* ארובה *accipitur hoc sensu. significat quidem fenestram, sed est vaporarium camini.*)

Hic quatuor similitudines usurpat Propheta, ut ostendat statum Israëlis, quamvis ad tempus floreant & censeri possint felices, fore tamen caducum & evanidum. *Erunt*, inquit, *quasi nubes matutina*: etiamsi alte superbiant, Dominus tamen discutiet quicquid est in ipsis potentiæ. Deinde, *quasi ros exoriens mane*: hoc est, nihil erit in ipsis solidum. Tertio, *erunt quasi palea quæ ex area projicitur turbine*. Postremo, *erunt quasi fumus*, inquit. Nam sicuti fumus etiamsi densam caliginem efficiat, postquam egressus est è suo fumario liquescit & disparet: sic etiam isti superbi, quantumvis sibi applaudant, non manebunt in statu diuturno. Hinc colligimus Israëlitas sic fuisse mortuis similes, ut tamen adhuc residua esset inter ipsos aliqua potentia. Frustra enim alioqui minatus fuisset Deus fore instar nebulæ, & roris, & paleæ, & fumi: sed jam magna ex parte attriti fuerant. Deus autem hic ultimum interitum illis denunciat, ne scilicet putent se extremis pœnis defunctos esse, & ne existiment se posse colligere novas vires, quemadmodum superbi homines concipiunt vanas fiducias, quibus procul repellant judicium Dei. Ne ergo sese deludant talibus illecebris, Propheta hic denunciat statum ipsorum caducum fore, & qui statim concidet. Sequitur,

4. Et ego Jehova Deus tuus è terra Ægypti, & Deum extra me non cognosces, & servator nemo præter me.

5. Ego cognovi te in deserto, in terra siccitatum. (*hoc est, in terra arida.*)

Repetit nunc Propheta sententiam illam quam vidimus proximo capite, idque amplificandi criminis causa. Nam si populus ille nunquam gustasset sanam doctrinam, nunquam fuisset educatus in Lege: erat saltem aliquis prætextus ad culpam levandam. Poterant enim objicere, se, quum nunquam gustassent veram pietatem, errare communi hominum more: sed quia jam imbiberant ab infantia sanam doctrinam, quia Deus ipsos educaverat in sinu suo, quia didicerant à primis annis quid esset ipsum pure colere, dum ita sese provolvunt ad superstitiones Gentium, quid amplius ad excusationem ipsis superest? Videmus ergo quorsum hæc circumstantia pertineat, ubi Deus conqueritur se fuisse *Deum Israëlis è terra Ægypti*. Ego igitur, inquit, *sum Jehova* Deus tuus. Quum se Jehovam nominat, hoc nomine prosternit omnes deos fictitios: acsi diceret, Ego certe merito & jure meo sum Deus: nam ego sum à meipso, ego sum Creator mundi, nemo hanc potentiam à me tollet. Unde autem isti habent suam divinitatem, nisi ab hominum dementia? Jam dicit, *Ego sum, Israël, Deus tuus*: hoc est, Ego me tibi patefeci à terra Ægypti, si cogites de tua nativitate: ego te quum redemi ex Ægypto, quasi eduxi in lucem vitæ ex utero: Ægyptus enim instar sepulchri fuit: tu cœpisti tunc vivere, & esse aliquis populus quum ego tibi porrexi manum. Et nunc etiam notandum est quod prius diximus, hac lege redemptum fuisse populum, ut totum se Deo addiceret. Quemadmodum hodie Christi sumus, & nemo nostrum debet suo arbitrio vivere, quia in hoc mortuus est Christus, & resurrexit, ut dominetur vivis & mortuis: ita etiam tunc redempti fuerunt divinitus Israëlitæ, ut se totos Deo offerrent. Quum autem Deus hoc jure regnaret super populum Israël, quam fœda & inexcusabilis fuit illa defectio, ubi populus sponte ad superstitiones Gentium se projecit? *Deum*, inquit, *præter me non debebas cognoscere*. His verbis antea non usus est Propheta. Ergo hæc sententia est plenior, quia clarius exponit quorsum illud pertineat, quod scilicet Deus Israëlem ab exitu Ægypti sibi acquisierit, nempe ut Israël contentus sit unico illo redemptore, neque alios deos sibi adsciscat. *Deum* ergo *præter me non cognosces*. Nam si unus ille Deus suffecit ad redemptionem populi sui, quid jam sibi vult populus, quum vagatur, & mentem suam huc vel illuc applicat? debet enim acceptam Deo vitam referre, qua nunc potitur, & debet agnoscere in illo uno satis esse præsidii ad salutem. Nunc ergo videmus cur additum hoc fuerit, *Non cognosces Deum* præter me. Sequitur ratio quæ ad confirmationem valet. *Et nemo*, inquit, *servator præter me*. Copula ו hic resolvi debet in causalem particulam, *Quia nemo præter me servator*, vel, *& certe nemo est servator præter me*. Et locus est insignis: colligimus enim Dei cultum non esse positum in voce una, sed potius in fide, & spe, & invocatione. Hodie Papistæ existimant non violari Dei cultum etiamsi confugiant ad statuas, etiamsi invocent mortuos homines, etiamsi spes suas huc & illuc dispergant. Quare? Retinent semper unicum Deum: hoc est, non tribuunt nomen Dei vel Christophoro, vel Antonio: putant Papistæ se immunes esse ab omni vitio, quum Deus nomen suum retinet. Atqui videmus longe aliud spectari à Domino: Ego, inquit, unicus sum Deus. Quare? quia unicus sum servator, ne alium Deum tibi fingas, quia non reperies qui te servet. Ergo Deus præcipue æstimat honorem sibi debitum ex spe & invocatione, ubi scilicet recumbit animus noster in ipsum solum, neque aliunde vel petimus vel speramus salutem quam ab ipso. Videmus ergo quam utilem doctrinam contineat hic locus, ubi ratiocinatur Propheta, perperam & indigne fecisse Israëlitas quod alium Deum sibi fabricaverint: quia non poterat extra unum Deum reperiri servator. Postea addit, *Ego te cognovi in deserto, in terra siccitatum*.

Hic

Hic Deus confirmat, nimium absurde facere Israëlitas, quod mentem suam convertant ad alios deos: quia scilicet ipse eos cognoverit. Duplex hic ponitur notitia, nempe hominum & Dei. Pronunciat Deus se curam gessisse populi sui, quum adhuc esset in deserto: & paternam hanc sollicitudinem designat sub voce notitiæ. *Ego te cognovi:* hoc est, ego te mihi tunc elegi in populum, & familiariter tibi patefeci quam mihi esses propinquus. Jam ergo restabat ut vicissim abs te cognoscerer. hæc est notitia hominum. Nam ubi homines cogniti sunt à Deo, cur non intendunt omnes sensus suos, ut defixi in eo maneant? Ubi autem distrahunt in diversas partes, extinguunt, quantum in se est, illud Dei beneficium.
Gal. 4: 9. Sic etiam loquitur Paulus ad Galatas, Postquam cognovistis Deum, vel potius postquam cogniti estis ab eo. Hic priore membro ostendit ipsos nimis scelerate facere quum post oblatam Euangelii lucem iterum sese transferunt ad varia figmenta: sed auget crimen illud altera voce, quum dicit, Potius cogniti estis ab eo: acsi diceret, Deus vos prævenit gratuita sua bonitate. Quum ergo Deus ita prior vos cognoverit, & anteverterit sua gratia, nunc quanta est & quam flagitiosa ingratitudo ipsum vicissim non cognoscere? Nunc ergo videmus cur Propheta addiderit, *cognitos fuisse Israëlitas in deserto, in terra siccitatum.* Et expressa fit mentio deserti, quia tunc necesse fuit mirabiliter sustineri populum à Domino: nisi enim quotidie Deus pluisset Man è cœlo, nisi etiam aquam dedisset in potum, periisset singulis diebus miser ille populus. Quum ergo præter usitatum naturæ cursum ita Deus populum suum aluerit, ut sine paterna ejus cura nulla fuerit spes vitæ, merito nunc addit Propheta, *In deserto, in terra siccitatum:* hoc est, in illa arida solitudine, ubi ne granum quidem tritici crescebat ut posset aliunde vivere populus, nisi Deus quasi manu sua cibum porrigeret, ac suggereret in os. Jam videmus extremam populi impietatem hinc convinci, quod edoctus in Dei Lege, tot etiam beneficiis confirmatus, tamen desciverit ad profanas superstitiones. Et simul etiam addit Propheta,

6. Juxta pascua sua, & satiati sunt, saturati sunt, & elevatum est cor ipsorum, propterea obliti sunt mei.

Hic ostendit Propheta populum illum modis omnibus fuisse intractabilem. Jam aliis locis hoc idem argumentum attigit, sed non est supervacua repetitio. Postquam dixit populum esse ingratum, qui non maneat in obsequio sui Redemptoris, à quo tam benigne & liberaliter in deserto tractatus fuerat, ubi tamen fame & inopia pereundum erat, nisi Dominus modis insuitatis opem tulisset tam extremæ necessitati: jam addit, Dominus aliis modis etiam te potuit allicere, nisi esses prorsus fero & barbaro ingenio: sed hinc patet te esse prorsus immorigerum, quia postquam eductus fuisti ex deserto, venisti ad opima pascua. Terra enim Israël hic confertur pascuis pinguibus & opimis: acsi diceret, Deus te locavit in hac hereditate ubi posses ad satietatem vesci, quemadmodum si pastor oves adducat in locum apprime fertilem. Quid actum est? *Ad pascua sua, & satiati sunt, saturati, & elevatum fuit cor ipsorum, & obliti sunt mei.* Quum ergo extinxerint redemptionis memoriam Israëlitæ, postquam Dominus famelicos in deserto aluerat, quum etiam in ipsa pinguedine respuerint Deum, & excusserint jugum ejus, & quasi feroces equi adversus ipsum calcitraverint, hinc apparet indomitam fuisse ipsorum naturam, ut nullis modis cogi in obsequium vel ordinem potuerint. Reliqua differemus in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando nos quotidie voce tua tam blande compellas, ut mansuetis etiam animis & placide nos tibi offeramus regendos: & quum nos in summum honoris gradum extuleris liberando nos à formidine diaboli, & ab illa tyrannide quæ nos detinebat sub misero timore, & etiam donaveris nos adoptionis spiritu & fiduciæ: da, inquam, ut horum beneficiorum memores, perpetuo nos tibi subjiciamus, & tantum studeamus in hoc vocem attollere, ut totus mundus se tibi subjiciat: & qui nunc videntur prorsus contra te insanire, tandem redigantur in communem obedientiam nobiscum, ut scilicet Christus Filius tuus omnium sit Dominus, quo solus ipse emineas & nos subjiciamur tibi, ut aliquando etiam extollamur in societatem ejus gloriæ, quæ nobis parta est per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUINTA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XIII.

Vidimus hesterna lectione damnari Israëlitas, quod postquam saturati essent in pinguibus pascuis, fuerint similes equis ferocibus, quemadmodum hoc accidere ut plurimum solet. Et Moses etiam prædixerat in suo Cantico, Dilectus postquam saginatus est, recalcitravit contra me. Hoc jam fuisse completum dicit Propheta, quod scilicet satietas illa genuerit ferociam in populo Israël. *Secundum pascua sua*, inquit, *satiati sunt: saturati sunt, & elevatum est cor eorum.* Idem etiam Ezechiel de Sodoma pronunciat, quod scilicet postquam bene refertus fuit eorum venter, superbierint. Sed loquitur illic Propheta de crudelitate erga homines: dicit enim Sodomitas, quoniam affluerent bonis omnibus, fuisse plenos sævitia, sic ut contumeliose despicerent pauperes. Propheta autem hic aliquid deterius damnat in populo Israël, quod scilicet cor ipsorum superbia inflatum fuerit contra Deum: postremo loco ponitur oblivio ipsius Dei. Et fieri non potest, ubi homines ita excæcati sunt prava confidentia, quin abjiciant omnem Dei timorem, & omne pietatis studium. Docet autem hic locus sobrie & frugaliter utendum esse nostra abundantia, & primo videndum esse ne Dei liberalitas oblivionem ejus inducat. Illud enim est nimis perversum, quo largius Deus bona sua in nos diffundit, ut cor habeamus veluti constrictum, & ejus beneficia instar velorum sint ad tegendos nostros oculos. Danda igitur opera est ut Dei beneficia potius renovent in animis nostris ejus memoriam: accedat deinde modestia, ut jam dixi, & frugalitas. Nunc pergamus.

Deut. 32. vers. 15.
Eze. 16. vers. 49.

7. Et

7. Et ero illis tanquam leo, tanquam pardus in via Assur: (*vel aspiciam, vel insidiabor, ut alii vertunt*)

8. Occurram illis tanquam ursus orbatus, (*suis parvulis scilicet*) & disrumpam clausuram cordis eorum, vorabo eos quasi leo, bestia agri scindet (*vel lacerabit*) ipsos.

Iterum denunciat Propheta vindictam Dei Israëlitis: & quoniam in suis blanditiis torpebant, ut jam aliquoties vidimus, hic pingit Dei judicium terribile, ut metum obstinatis incutiat, quo tandem sentiant sibi negotium esse cum Deo, atque ita potentiam ejus horrere incipiant. Diximus autem hoc plusquam necessarium esse, ubi volunt Prophetæ expergefacere hypocritas: quia securitas sic eos inebriat, ut non dubitent contemnere omnes minas Dei: & hæc ratio est cur tres similitudines usurpet. Comparat primo loco Deum leoni, deinde pardo, tandem urso: *Ero*, inquit, *instar leonis*, *instar pardi*, deinde *instar ursi*. Scimus Deum natura sua clementem ac mansuetum esse. Quum ergo se dicit fore similem leoni, induit quasi alienam personam: sed hoc fit hominum vitio, quemadmodum Ps. 18. dicitur, Cum mansueto mansuetus eris, cum perverso perversus. Deus enim etiamsi aspere & duriter loquatur per Prophetam suum, exprimit tamen quod tenere operæ pretium est, nempe ubi possumus ferre illum agere nobiscum pro sua natura, hoc est, placide & etiam benigne: ubi autem videt nos esse præfractos & indomitos, tunc etiam certat nobiscum eadem contumacia, ut ita loquar; non quod perversitas ista proprie competat in Deum, sed mutuatur illam similitudinem ab hominibus, idque hac de causa ut homines desinant sibi blandiri quum illis est infestus. *Ego* igitur *ero tanquam leo, tanquam pardus in via*. Quantum attinet ad nomen *Assur*, interpretes varie accipiunt. nam alii vertunt Assyriam: quanquam hic scribitur per Kamets. Sed putant Hebræi accipi nomen hoc appellative, non esse nomen loci vel regionis. Vertunt autem quidam, Ego aspiciam eos; & deducunt à שור, ut א sit nota futuri temporis. Alii ab אשור deducunr, & volunt esse conjugatiouis Pual: & tamen hic dissentiunt inter se. Quidam vertunt, Insidiabor illis. Putant alii esse nomen Toar, Insidiator ero quasi pardus. Sed hæc varietas, quantum ad summam rei pertinet, non est magni momenti. Videmus enim quorsum tendat Prophetæ consilium: vult hic tollere vanam confidentiam hypocritis, & illos terrere sensu aliquo vindictæ Dei quæ impendet. Dicit igitur, etiamsi hactenus illis Deus pepercerit, imo quodammodo blande ipsos foverit, quum tamen iram ejus in se provocare non desinerent, aliquando fore diversum: quia scilicet *venuet contra ipsos* tanquam leo: hoc est, cum maximo furore in ipsos insiliet. Erit etiam pardo similis. Scimus autem pardum crudelem esse bestiam. Denique comparat se ursæ orbatæ, vel urso orbato. Jam postea addit, *Frangam*, vel disrumpam, *clausuram* cordis eorum. Videntur hic subtiliter nimium torquere Prophetæ verba qui per clausuram cordis intelligunt obstinatam duritiem. Scimus quidem Prophetas aliquando uti hac loquendi forma: dicunt enim Cor obstipum, vel cor pinguedine obductum, quod non est flexibile, neque facile sanam doctrinam admittit. Sed potius respexit Propheta ad sævitiam ursi, quum diceret, Frangam vel disrumpam pericardion, & vorabo eos tanquam leo. Nam hoc est sævissimum mortis genus, ubi leo & unguibus & dentibus cor ipsum impetit & discerpit viscera hominis. Voluit igitur illud sævissimum mortis genus Propheta exprimere. Disrumpam ergo pericardion vel clausuram cordis. Quanquam non repugno quin ad obstinationem alludat Propheta, dum similitudinem suam retinet. *Et bestia agri* scindet ipsos. Jam absque similitudine loquitur: significat enim Deus omnes feras sibi fore ministras ad exequendum suum judicium. Ego igitur immittam omnes bestias agri, quæ ipsos discerpant ac lacerent, ut illic nihil salvum maneat. Nunc videmus quorsum hic locus pertineat, & in quem usum debeat aptari: quia natura nimium pigri sumus, imo socordes: & quum Deus nos excitat, indulgemus tamen blanditiis. Ideo notandæ sunt figuræ quæ excutiunt nobis hanc tarditatem, & ostendunt quam horribile sit Dei judicium. Huc etiam pertinent illæ metaphoræ ignis æterni, & vermis qui non moritur. Scriptura enim quia videbat hominum sensus adeo esse torpidos, adhibuit quæ possent corrigere istam ignaviam. Et ideo, quoties Deus alienas personas induit, sciamus hoc fieri nostro vitio: quia scilicet non patimur ipsum pro suo ingenio nobiscum agere, propterea quod sumus intractabiles. Pergamus.

9. Perdidit te Israël, quia in me auxilium tuum.

10. Ero: Rex tuus ubi, ut servet te in cunctis urbibus tuis? & Judices tui, de quibus dixisti, Da mihi Regem & Principes?

11. Dabo tibi (*hoc est, dedi tibi*) Regem in ira mea, & sustuli in furore meo.

Primo loco exprobrat Deus Israëlitis, quod sua pertinacia rejiciant quicquid offertur in salutem. Sed longius etiam progreditur, quod scilicet prorsus desperati sint, & sit aliqua causa occulta, quæ impediat Deum ipsum, quominus ipsos juvet atque opem ferat quum laborant extrema necessitate. *Perdidit te Israel*, inquit. Subaudiunt quidam nomen vituli, Vitulus te perdidit. sed hoc est durum. Alii putant esse mutationem personæ. Et ego hunc sensum libenter amplector, quemadmodum scimus hoc genus loquendi esse satis tritum: *Perdidit te Israël*: hoc est, tu causa es tui exitii, vel, Israël seipsum perdidit. Quanquam ergo ponitur verbum tertiæ personæ, & postea additur affixum secundæ personæ, possemus tamen sic resolvere, quod Israël seipsum perdiderit. Dum tamen propius singula expendo, video melius ac commodius posse exponi hunc locum, si indefinite sumatur, Perdidit te Israël, hoc est, quære nunc quisnam te perdidit. Deus ergo hic neque Israëlem nominat, neque certum auctorem exitii designat, sed ostendit tamen Israëlem esse perditum, & causam exitii alibi quærendam esse quam in se. Hæc summa est. *Israël* ergo *perdidit te*, *quia in me auxilium tuum*. Hic ostendit Deus & probat Israëlem culpa sua nunc perire, qui antehac servatus fuerit: nam quod semel Deus adoptaverat populum illum, id factum erat ut non desineret prosequi erga eum suam gratiam. Si ergo non obstitisset malitia & ingratitudo populi, Deus haud dubie fuisset semper sui similis, & fluxisset continuo tenore & æquabili ejus bonitas erga populum illum. Hoc significat secundo membro, ubi dicit, *In me auxilium tuum*: hoc est, Quî fit, & quænam ratio impedit quominus nunc tibi auxilier pro more meo? Tu enim hactenus expertus es me esse tuum liberatorem: etiamsi sæpe luctatus fueris cum magnis & gravibus periculis, ego tamen nunquam tibi defui: semper reperisti in me promptum auxilium: quî fit nunc ut ego te abjiciam? ut frustra clames, & nemo tibi opem ferat? Quî fit ergo ut ita nunc

nunc jaceas desertus, & non sentias quicquam levationis ex manu mea, quemadmodum solitus eras? Et certe ego nunquam tibi deessem, si posses ferre: sed tu mihi occludis januam, & repellis tua malitia gratiam meam, ne ad te usque perveniat. Sequitur ergo, te nunc perire propria culpa. *Perdidit* ergo *te aliquid*. Hic indefinite loquitur, sed hæc suspensa loquutio magis emphatica est, quum Israëlem ostendit frustra esse attonitum, & frustra etiam expostulare cum Deo ipso. Non est igitur quod hic litiges quasi Deus frustretur tuam expectationem, & contemnat vota tua & clamores. Deus enim constaret sibi, nam mutabilis non est: acsi diceret, eorum perditionem aliunde esse, ut agnoscant esse aliquod obstaculum cur Deus manum suam non extendat ad eos juvandos: hactenus enim hoc facere solitus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Primo loco commemorat Deus, qualis fuerit erga populum suum hactenus: deinde sumit pro confesso se non mutari, sed præditum esse æquabili bonitate & indefessa. Jam quum hactenus opitulatus fuerit populo suo, infert perditum esse aliunde Israëlem, quia nihil auxilii ferat: nisi enim Israël arceret Dei bonitatem, certe flueret suo more. Ergo constat impediri ejus cursum populi ipsius malitia, quia obstaculum ponit scilicet. Docet autem hic locus, frustra obstrepere Deo homines in suis miseriis, quia nisi rejicerent oblatam sibi gratiam, ipse semper paratus esset ad eos juvandos. Quoties ergo Deus non occurrit nobis in necessitate, & patitur nos languere, & quasi tabescere in malis nostris, certum est id fieri, quia non sumus capaces ejus gratiæ, sed potius ei obstruimus aditum: quemadmodum dicitur apud
Jesa. 59. vers. 1. Jesaiam, Non est abbreviata manus Domini, ut non possit servare: neque auris mea est aggravata, ut non audiat. Peccata vestra, inquit, opposuerunt maceriem inter vos & me. Eodem pertinent hæc Prophetæ verba, quum dicit quærendum esse nobis auctorem nostri exitii ubi Dominus non statim nos liberat: quia quemadmodum semel gustum præbuit suæ bonitatis, ita ad finem usque perget. Neque enim fatigatur in sua beneficentia, neque etiam potest exhauriri ejus largitas. Ergo culpa in nobis residet. Videmus quam insignis sit hic locus, & quam utilem etiam doctrinam contineat. Postea id melius confirmat uno verbo: *Ero*, inquit. deinde, *Rex tuus ubi?* Quum Deus se fore dicit, repetit quod jam prius exposuit, nempe se semper eundem fore, quia nulla obumbratio in ipsum cadit, quemadmo-
Jac. 1. vers. 17. dum dicit Jacobus. Ero igitur. h. e. si jam oblatrent Israëlitæ me non prosequi bonitatis meæ cursum, hoc falsissimum est: ego enim maneo semper idem, & constanter paratus sum me ostendere beneficum
Psal. 138. vers. 8. erga homines. Ego enim opera manuum mearum non desero, quemadmodum dicitur alibi. Quum ergo ita continuem meam gratiam erga homines, necesse est aditum præcludi meæ gratiæ ipsorum malitia. Excutiant igitur seipsos, ubi me inclamant, & non respondeo: ubi in suis malis quodammodo tabescunt, & nullam sentiunt levationem, agnoscant se in culpa esse, quia ego eundem me præstarem qualis semper fui, & experirentur me esse suum liberatorem, nisi hæc mutatio aliunde contingeret. Hic jam habemus quid voluerit Propheta illo versu; & deinde sequenti verbo, אהי, *Ero*. Postea, *Ubi est Rex tuus?* inquit. Hic exprobrat rursum Deus Israëlitis, quod ipsorum fiducia recubuerit in Regem, & omnes terrenas opes, quibus putabant se optime esse munitos: *Ubi est Rex tuus?* inquit. Insultat Israëlitis, quia videbant Regem suum jam exutum esse omni facultate juvandi, omnes etiam Principes & prudentia carere, & omnibus aliis mediis. Quum ergo nihil esset in hominibus præsidii, jam Propheta docet Israëlem frustra confisum fuisse, quum putaret se tuto latere sub umbra Regis, quum securus esset quamdiu regebatur à viris prudentibus. Hæc omnia, inquit, vana sunt. Sed semper tenendum memoria est quod prius dixit, *Ero:* nisi enim oppositus fuisset hic clypeus, semper obloquuti essent hypocritæ, Ubi nunc est Deus? Quid sibi vult? Cur nunc cessat? Deus ergo præfatus est se paratum esse ad eos juvandos, nisi quia aditum ipsi propria malitia clauserant. Jam vero deridet quod frustra spem suam & opes suas contulerint in Regem & Principes ipsos: *Rex tuus ubi*, inquit, *ut servet te in* cunctis urbibus tuis? Non abs re hic urbes nominat Propheta, quoniam Israëlitæ spernebant omnes minas, quum undique urbes essent inexpugnabiles ad hostes arcendos. Quum ergo Deus per Prophetas suos minitaretur, putabant sibi narrari fabulas, acsi quisque eorum objecisset, Quomodo poterunt nos hostes aggredi? etiamsi centum bella immineant, annon urbes sunt oppositæ quæ excipiant hostium impetus? Nos ergo tuti sedebimus, & fruemur nostris deliciis, etiamsi Deus cœlum & terram concutiat. Quum ergo ita inebriati essent perversa fiducia, jam Propheta dicit, Ego scio vos pollere magnis & multis urbibus: sed quia statuitis in illis præsidium, Deus ostendet spem hanc vanam esse & fallacem. *Ubi* ergo *est Rex tuus, ut in* urbibus tuis te servet? Atqui etiamsi Rex tuus militibus instructus sit & præsidiis, tamen nihil hoc proderit tibi, ubi semel Deus contra te surrexerit. Jam subjicit, *Et judices tui, de quibus dixisti, Da mihi* Regem & Principes. Hic altius conscendit Propheta: ostendit enim non hac tantum in parte peccasse populum Israël, quod fiduciam suam locasset in Rege suo, & terrenis opibus, sed quod Regem sibi delegerit, quem Deus non probabat. scimus enim hac lege unctum fuisse Davidem, ut colligeret totum populi corpus: & voluit Deus sub illo capite Ecclesiam suam & electum populum manere, si vellet esse salvus. Fuit igitur impia dissipatio, quum decem Tribus optarunt sibi novum Regem. Quare? defectio enim à regno Davidis fuit quasi abnegatio Dei. Nam si hoc vere dictum est ad Samuelem, Non te repudiaverunt, sed *1 Sam. 8.*
me, ne regnem super eos: certe multo verius hoc in *vers. 7.*
Davide impletum fuit. Nunc ergo videmus quid velit Propheta. Postquam invectus est in pravam fiduciam populi, quod putaret se tutum esse Regis sui potentia, jam addit, Ego progredior ad alium fontem. Tu enim non cœpisti tunc demum peccare, quum transtulisti Dei gloriam ad Regem tuum, sed quum voluisti regnum proprium habere, non contentus regno illo quod Deus instituerat in persona Davidis. Jam ergo defectionem populi accusat Propheta, quum Rex novus ab ipso electus fuit, nempe Jarobeam. Quanquam enim id factum fuit certo Dei consilio, ut alibi vidimus; tamen nihil hoc valet ad levandam populi culpam: nam quantum in se fuit renunciavit Deo: & quemadmodum pes si abscissus fuerit à corpore, non modo est mutilum & inutile membrum, sed statim putrescit, ita etiam Israël fuit quasi dimidia pars corporis mutili & laceri. debuit ergo statim collabi in putredinem, nisi quod mirabiliter servatus est. Sed interea merito Deus hic damnat illam defectionem, quod scilicet Israël novum Regem expetendo, abruperit sacram unitatem Ecclesiæ, & impiam dissipationem induxerit. *Sunt illi Principes, de quibus dixisti, Da mihi Regem & Principes. Ego tibi dedi in ira mea, & sustuli in furore meo:* hoc est, initium fuit maledictum, & finis etiam erit maledictus: nam electio Jarobeam non fuit legitima; sed impia libidine contra me tunc proterviit populus, quum descivit à familia Davidis. Non potuit igitur quicquam prospere contingere ex tam inauspicato principio. Nam hæc sunt vera auspicia, ubi subjicimus nos Deo, ubi Spiritus ejus præsidet nostris consiliis, ubi os ejus interrogamus, ubi etiam ordimur ab ejus invocatione.

catione. Si autem ſpreto Dei verbo laxamus habenas noſtræ laſciviæ, & ſtatuimus quicquid nobis libitum eſt, non poteſt fieri quin male & infeliciter ſuccedat. Dicit igitur Deus, ſe dediſſe Regem in ira ſua: hoc eſt, Putatis vobiſcum actum fuiſſe præclare, quum Jarobeam evectus fuit in regnum, qui præcelleret: nam regnum Jehudah erat longe inferius: regnum vero Iſraël non tantum potentia excellebat, ſed ingenti hominum multitudine. Putatis ergo vos eſſe beatos, quia rex Jarobeam inter vos dominatus fuerit: *Fuit autem datus in furore, & ira Dei*, inquit Propheta. Atqui tu juſſiſti ungi Jarobeam in Regem: hoc verum eſt, ſed hoc fuit in ira mea. *Jam tollam in furore meo*: hoc eſt, ſpoliabo vos iſto regno quod video vobis cauſam eſſe cæcitatis. Nam ſi maneat regnum hoc integrum, ego nullus ero, nulla erit apud vos verbi mei auctoritas. Neceſſe eſt igitur regnum hoc prorſus everti, quia etiam infeliciter exorſi eſtis, quum petiiſtis novum Regem. Nunc tenemus quid velit Propheta. Diſcimus interea ex hoc loco, Deum exercere ſic judicia ſua, ut quicquid mali eſt, debeat hominibus adſcribi. Nam quod evectus fuit in regnum Jarobeam, hoc certe fatebimur fuiſſe factum & perperam & injuſte, quia hoc modo violatum fuit cœleſte illud oraculum quod
Pſal. 2. verſ. 8. datum fuerat Davidi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi Gentes, &c. Quis autem Jarobeam inſtituit Regem? Dominus ipſe. Quomodo fieri poteſt ut Deus evexerit Jarobeam in regnum, & interea ſuo decreto præfecerit Davidem non tantum omnibus filiis Abrahæ, ſed etiam Gentibus, propter ſpem venturi Chriſti ſcilicet? Videtur hic Deus ſecum pugnare. Minime: nam quum præfecit electo populo Davidem, hæc fuit legitima ordinatio: quum autem erexit Jarobeam in regnum, hoc fuit extraordinarium judicium. ita in Deo nulla repugnantia eſt. Interea populus qui ſuis ſuffragiis Jarobeam adoptat & creat in Regem, impie facit & perverſe. Deus tamen videtur hoc totum dirigere ſua providentia: verum eſt. Nam priuſquam populus unquam cogitaſſet de novo Rege, jam Deus ſtatuerat Jarobeam eligere. & voluit etiam ulciſci hoc modo defectionem & ingratitudinem Solomonis. Hæc omnia vera ſunt: nempe quod Deus arcano ſuo conſilio hoc negotium direxerit, & tamen nihil habeat commune cum populi vitio. Ita diſcamus admirari ſobrie arcana Dei judicia, neque imitemur impuros iſtos canes qui obganniunt, quia non poſſunt agnoſcere quomodo Deus ſic utatur etiam improbis hominibus, & quomodo quæ male & perperam ab hominibus fiunt, dirigat in optimum finem: quia hoc non percipiunt, concludunt ſi Dominus omnia gubernet, eſſe cauſam peccati. Atqui Scriptura, ut videmus, quum loquitur de ira & furore Dei, commendat ſimul nobis rectitudinem in omnibus ejus judiciis: & diſtinguit inter Deum & ipſos homines, quemadmodum longa eſt diſtantia: quia Deus dum convertit perverſa hominum ſtudia in ſuum finem, juſtus eſt judex. Atqui cauſa non ſemper nobis apparet: noſtrum tamen eſt reverenter & ſobriis animis ſuſpicere & adorare myſteria quæ captum noſtrum ſuperant. Sequitur,

12. Obſignatum eſt peccatum Ephraim, *(vel obſignata eſt iniquitas Ephraim)* reconditum peccatum ejus.

13. Dolores parturientis venient ei, ipſe filius inſipiens, *(non ſapiens)* quia tempore non ſtaret in ruptura filiorum. *(ad verbum.)*

Primo dicit, *obſignatam eſſe iniquitatem Ephraim, & reconditum peccatum ejus.* Quibus verbis intelligit fruſtra ſibi blandiri hypocritas quamdiu ſuſpendit Deus ſuam vindictam, quia licet ad tempus conniveat, non tamen dormit: neque etiam credendus eſt cæcutire, ſed obſignat peccata hominum, & clauſa tenet, donec tempus juſtum revelationis veniat. Hæc eſt ſumma: ſed aliquid etiam majus exprimere Pro-
Jer. 17. verſ. 1. pheta voluit. Quemadmodum enim dicit Jeremias, Peccatum Jehudah ſcriptum eſſe ſtylo ferreo, in ungue adamantino: ita etiam nunc dicit Hoſeas, obſignatam eſſe iniquitatem Ephraim. Nam diſpereunt chartæ ſi ſparguntur, ſed quod reconditur & obſignatur ſub ſigillo, illud perpetuo durat. Sic igitur nunc intelligit Hoſeas fruſtra ſibi placere populum quum dantur induciæ, quia ſcilicet Dominus ſub ſigillo ſuo teneat ipſorum peccata: acſi diceret, Deus non obliviſcitur iniquitatis veſtræ, ſed quum vobis ad tempus parcit, præſtaret longe vos ſtatim dare pœnas: nam evaneſceret hoc modo memoria peccati veſtri, nunc autem omnes veſtras iniquitates ſedulo cuſtodit quaſi ſub ſigillo, & peccata veſtra ſunt apud ipſum recondita. Nunc etiam videmus quid velit Propheta hoc verſu: nempe Iſraëlitas eo uſque ſcelerum progreſſos eſſe, ut jam nulla ſperanda ſit venia vel remiſſio. Deus ergo nunquam erit vobis propitius: nam *peccatum veſtrum eſt obſignatum.* Et hæc ſententia in eos omnes competit, qui fucum Deo faciunt, ubi non ſevere ipſos perſequitur, ſed potius clementer eos ſuſtinet ac tolerat. Quum ergo ſic deludant ejus lenitatem, neceſſe eſt hoc illis accidere: nempe ut obſignet eorum iniquitates, & peccata clauſa teneat. Poſtea dicit *dolores parturientis venturos populo ſuperbo & rebelli.* Proſequitur eandem ſententiam, ſed ſub alia figura: nam per dolores parturientis deſignat repentinum exitium quod ſecuris hominibus accidit. Et hæc ratio loquendi ſatis trita eſt Scripturæ. *Venient* igitur *dolores parturientis iſtis hominibus:* hoc eſt, quia ſibi æternam pacem promittunt, & nullis minis expergeſiunt, quia etiam ſuperbe contemnunt tam manum meam quam verbum, ideo repentinus interitus illos opprimet. Hoc quantum ad initium verſus, *Venient* ergo *dolores parturientis.* Poſtea addit, *Ipſe eſt filius inſipiens:* hoc eſt, ipſe prorſus deſipit. Hic exprobrat etiam Deus populo Iſraël amentiam deſperatam: acſi diceret, Saltem ſi qua gutta reſtaret ſanæ intelligentiæ in hoc populo, agnoſceret judicium quod impendet, & eſſet ſpes aliqua remedii: nunc autem prorſus dementatus eſt populus iſte. Et arguit vecordiam, *Quia non ſtaret,* inquit, *in ruptura filiorum.* Nam hoc membrum quidam interpretes ſic exponunt, Veniet tempus, non ſtabit in ruptura filiorum. Sed potius eſt inverſio in verbis: ſignificat enim Propheta quum jam opportunum adſit tempus pariendi, ſtare populum in ruptura, quod non faceret ſi recta & ſana mente eſſet præditus. Notandum eſt Prophetam alludere ad partum, quia prius dixerat, ſuperventuros populo Iſraël dolores parturientis: nunc iſtos dolores pronunciat fore lethiferos. Mulier etiamſi graviter & cum ſummo diſcrimine laboret in partu, tamen momento etiam liberatur, & naſcitur ex dolore illo gratulatio & gaudium, quemadmodum etiam Chriſtus *Joan. 16. verſ. 21.*
dicit. Propheta autem hunc partum longe diverſum fore affirmat, quia ſcilicet abortum faciet, & retinebit fœtum ut putreſcat in utero. Quod ſi mulier in ipſo partu retineat anhelitum, & contrahat vires ſuas, enecat partum & ſeipſam ſimul: neque enim poteſt ſine magno nixu parere. Quum ergo ſalus mulieris in nixu ſit poſita, jam Propheta contrarium eſſe dicit in populo Iſraël: Sunt, inquit, ſimiles mulieri parturienti, ſed interea ſunt excæcati amentia: retinent enim fœtum ſuum in utero, & ſeipſos cohibent: ita neceſſe erit tandem parturitionem hanc

illis esse mortiferam. Quare? neque enim nituntur ut partum emittant. Jam non dubium est quin Propheta his figuris perstringat obstinatam illam duritiem populi: quum enim deberet gemere & se humiliare sub potenti Dei manu, scimus quam pervicaciter obduruerit ad pœnas. Quum ergo frenum ita arroderet populus ille, & interim comprimeret cor suum partim ferocia, partim stupore, partim desperatione, non mirum est si dicat Propheta esse populum insipidum vel dementem, *quia steterit in ruptura filiorum*, hoc est, quia non nitatur ut tandem optabilem habeat exitum malorum suorum. Nam si Dominus nos affligat, parimus tamen demum, quia liberatio est instar partus. Unde autem liberatio, nisi quod displicemus nobis in vitiis nostris? nisi quod attollimus mentes nostras ad Deum, atque hoc modo patefacimus aditum gratiæ Dei? Ubi autem pertinaciter ferociam & stuporem adversus Deum opponimus, perinde est acsi quis omnes aditus obstrueret. Nunc ergo videmus quam apta sit hæc metaphora Prophetæ, quum dicit populum esse dementem, quia nunc quum tempus pariendi adesset, *steterit in ruptura*, hoc est, in ore matricis: sic enim vocem hanc intelligit Propheta. Quum ergo stent in ipsa ruptura, & quasi cohibeant suum anhelitum, & nixus suos contrahant, necesse erit ipsos perire. Nunc videmus quid proficiat hominum obstinatio, ubi seipsos constringunt, ubi ita quasi in angustias & cor suum & mentem & omnes sensus suos contrahunt: nempe si mulier quæ parturit, ita suos nixus contrahat, sibi mortem sponte accersit: ita idem isti faciunt, qui seipsos obdurant adversus pœnas, & præsertim ubi maturus est partus. Huc enim spectat nomen rupturæ, quia si Dominus non tantum semel nos percutiat, sed continuet diversos ictus, ita ut necesse sit vel resipiscere vel ad extremum perire: hæc est nostra maturitas pariendi, ubi scilicet Deus ad extrema nos adduxit, & nihil amplius restat nisi ut humiliemur sub ejus manu, vel pereamus. Hanc ergo rupturam dicit Propheta, in qua stant homines obstinati, qui se Deo subjicere nequeunt. Necesse erit contexere duos versus sequentes: cras faciam.

Da omnipotens Deus, quando nobis semel dedisti Filium tuum unigenitum qui nos regeret, & felicibus auspiciis eum nobis consecrasti in Regem, ut tuti & salvi perpetuo simus, etiam invito diabolo, & toto mundo, sub ejus manu: da, inquam, ut sinamus nos regi ejus imperio, & sic morem geramus, ut non desinat etiam ipse vicissim vigilare in salutem nostram: & quemadmodum nos ei commendasti, ut sit custos salutis nostræ, ita etiam non sinat nos neque dilabi, neque diffluere, sed perpetuo sub obsequio suo nos retineat, donec tandem colligamur in beatum illud & æternum regnum, quod partum est nobis ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SEXTA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XIII.

14. E manu sepulchri redimam eos, à morte redimam: *(est quidem aliud verbum, sed utrumque significat Redimere)* ero perditio tua, mors: ero excisio tua, *(vel interitus tuus)* sepulchrum. *(vel inferne)* consolatio *(vel pœnitentia)* abscondita est ab oculis meis.

Non dubito quin Propheta hic sententiam suam continuet, quod scilicet Israël non possit ferre misericordiam sibi fieri à Deo: quanquam hic expressius loquitur. Nam videtur Deus promittere redemptionem, sed facit hoc sub conditione. Falluntur enim meo judicio, qui simpliciter hæc verba accipiunt, quemadmodum sæpe ubi Deus objurgavit & minatus est, mitigat asperitatem illius doctrinæ, & addit consolationem, gratiam suam offerens. Sed alia est ratio hujus loci: Deus enim, quemadmodum jam diximus, non simpliciter hic salutem promittit, sed ostendit se quidem esse paratum ad servandum, verum obstare malitiam populi, ut jam dictum fuit. Sed expendamus diligentius verba: *E manu sepulchri*, inquit. Per manum intelligit potestatem haud dubie. Nam Hieronymus nihil quam nugatur, dum hic disputat de operibus: dicit opera sepulchri esse peccata. Sed illud est nimis remotum à mente Prophetæ. Est autem hæc metaphora satis trita in Scripturis, ut manus vocetur potestas vel imperium. *Ego* igitur *redimam eos è potestate sepulchri, ego à morte redimam eos*: hoc est, nisi per ipsos staret, ego voluntarius essem eorum redemptor. Ideo quidam per subjunctivum modum transferunt, E manu sepulchri eos redimerem, à morte eos liberarem. Sed nihil opus est mutare tempus verbi: quanquam fideliter, ut dixi, illi reddunt Prophetæ mentem. Sed ne quis dicat hoc nimis remotum esse à verbis, potest optime stare contextus Prophetæ, etiamsi maneat futurum tempus verbi. *Redimam* igitur *eos*, quantum in me est: inferitur enim conditio, acsi Deus prodiret in medium, & profiteretur se adesse ad implendum munus Redemptoris. Quid ergo obstat? nempe populi durities: quia malunt centies perire, quam se convertere ad Dominum, sicuti paulo post videbimus. Addit postea, *Ero perditio tua, mors: ero excisio tua, sepulchrum.* His verbis expressius commendat Propheta Dei virtutem, & magnifice eam extollit, ne homines putent nullam illi patere viam ad servandum, quia nulla spes appareat secundum sensum carnis. Dicit igitur Propheta, etiamsi jam mortui sint homines, hoc tamen non obstare quominus eos Deus vivificet. Quare? *Est enim interitus mortis, & excisio sepulchri*: hoc est, quamvis mors absorbeat omnia, quamvis sepulchrum aboleat, tamen Deum esse superiorem & morte & sepulchro: quia ipse mortem interimat, quia ipse aboleat sepulchrum. Nunc tenemus genuinum sensum Prophetæ. Discamus autem ex hoc loco ubi pereunt homines, Deum tamen manere sui similem, neque vel extingui virtutem ejus, qua pollet in salutem mundi, neque etiam mutari ejus propositum, quin semper ad juvandum propensus sit: sed obstinationem hominum rejicere gratiam illam quæ parata erat, & quam Deus ipse sponte & liberaliter offert. Hoc est unum. Discamus secundo, non æstimandam esse virtutem Dei ex statu nostro, quia fieri poterit ut centies simus perditi, Deus tamen maneat servator. Ergo siquando desperatio nos ita dejiciat, ut non gustemus omnes Dei promissiones, veniat in mentem hic locus, quod scilicet Deus sit excisio mortis, & interitus sepulchri. Mors jam nobis imminet: quid ergo licet amplius sperare? Quasi vero Deus non sit morte superior. Nam si mors tantum sibi imperii

perii vindicat in homines, quanto plus poterit ipse Deus supra ipsam mortem? Statuamus ergo Deum esse interitum mortis, nempe ut mors non possit amplius nos perdere, hoc est, ut mors spolietur virtute illa qua naturaliter pollet ad homines perdendos & abolendos: etiamsi jaceamus in sepulchro, Deus tamen est excisio ipsius sepulchri. Hic est usus præsentis doctrinæ. Nam quod vertit quidam, Ero perditio tua ad mortem, acsi sermo fieret ad populum, insulse totum locum depravat, & utilissimam doctrinam nobis eripit. Quia autem putabant multi interpretes hunc locum citari à Paulo, simul etiam exposuerunt de Christo quicquid hic dicitur, ac multis modis errarunt. Primo dixerunt Deum hic redemptionem promittere absque ulla conditione: videmus autem longe diversum fuisse Prophetæ consilium. Postea sumpserunt in persona Christi, De manu sepulchri redimam eos. Quanquam infernum etiam nimis argute putarunt vocari tormenta quibus cruciantur reprobi, vel locum ipsum tormentis destinatum. Sed Propheta variis verbis idem repetit, & nota est satis illa phrasis Hebraica. Sepulchrum ergo hic non differt à morte: quanquam Hieronymus hic laborat, & contendit longe aliud esse sepulchrum quam mortem: sed illud totum est nugatorium. decepti igitur fuerunt in istis vocibus. Deinde quum dicit Propheta, Ero excisio tua, inferne, vel sepulchrum; posuerunt nomen Morsus; & allegorice exposuerunt Christum fuisse instar hami. Quemadmodum ergo vermis si hamo aptatur, quum voratur à pisce, est illi interitus: ita etiam Christum dixerunt, quum depositus fuit in sepulchrum, fuisse morsum lethiferum: quia sicuti hamo capiuntur pisces, ita mors inescata fuerit morte Christi. Et argutiæ illæ magno plausu acceptæ fuerunt: ideo in toto Papatu sine controversia hoc pro oraculo viget, quod Christus fuerit morsus mortis. Sed interea si quis propius Prophetæ verba expendat, videbit illos inscite & turpiter abusos fuisse Prophetæ testimonio. Arqui nobis summopere studendum est ut maneat vera & certa Scripturæ intelligentia. Jam videndum est quid respondebimus, quum tamen videatur Paulus citare hunc locum. solutio facilis est. Neque enim ex professo semper locos adducunt Apostoli, qui toto contextu ad institutum quod tractant pertineant: sed interdum alludunt ad unum verbum duntaxat, aliquando aptant locum ad sententiam per similitudinem, aliquando adhibent testimonia. Ubi Apostoli utuntur Scripturæ testimoniis, illic quærenda est simplex & genuina veritas: ubi autem verbum unum duntaxat perstringunt, non est tam anxie laborandum: ubi etiam per similitudinem designant aliquem Scripturæ locum, est illa etiam nimis scrupulosa anxietas, quærere quomodo singulæ partes conveniant. Atqui satis constat, Paulum illo 15. cap. 1. ad Corinth. non citasse Prophetæ testimonium ad confirmandam illam doctrinam de qua disserit. Quid igitur? Quia resurrectio carnis est valde difficilis creditu, imo abhorret prorsus à sensu naturæ, ideo Paulus dicit non mirum esse si Christus venturus sit ad nos excitandos. Quare? Nam proprium Dei munus est esse interitum mortis, & esse exitium sepulchri: acsi diceret, Etiamsi millies computruerint homines, Deus tamen non amisit virtutem illam quam prædicat, quod scilicet sit excidium mortis, & interitus sepulchri. Sciamus ergo, etiamsi naturæ sensus hoc respuat, Deum præditum esse illa virtute inæstimabili, ut nos excitet à putredine: imo si creavit mundum ex nihilo, ita etiam nos excitabit è sepulchro, quia est mors mortis, sepulchrum sepulchri, abolitio abolitionis, & exitium exitii: hoc tantum vult Paulus simpliciter, nempe illis insignibus elogiis extollere incredibilem illam Dei potentiam, quæ abscondita est ab humani ingenii captu. Nunc, siquis citet in eundum finem locum illum Psalmi, Domini sunt exitus mortis: an quærendum erit quomodo hoc dixerit David, & de quo tempore loquatur? Minime: sed agitur de perpetuo Dei munere & ejus virtute, qua nunquam poterit spoliari. Sic etiam hoc loco videmus quid per Hoseam pronunciet: & illud facturus erat nisi obstaculum fuisset in populi ingratitudine. dicit enim, *Ero exitium tuum, sepulchrum: ero mors tua, ô mors.* Jam quum semel Deus hoc pollicitus fuerit, statuamus certo hoc nos tandem in nobisipsis experturos. Tenemus ergo nunc quomodo conveniat cum illa Pauli tractatione germanus Prophetæ sensus. Nunc sequitur, *Consolatio est abscondita*, vel pœnitentia, *ab oculis meis:* נחם enim utrumque significat. נחם significat Pœnitentia duci: significat etiam Consolationem accipere. Si placeat nomen Consolationis, hic erit sensus: Non est quod miretur quispiam me tam aspere loqui, & nihil aliud quam fulminare contra populum meum: neque enim consolatio jam locum apud eos obtinet. Est igitur consolatio abscondita ab oculis meis: nempe quia desperata populi malitia non patiebatur ut Deus stylum ad mansuetudinem inflecteret, ut faceret aliquam spem veniæ & salutis. Hoc igitur sensu dicitur consolatio esse abscondita ab ejus oculis. Si autem magis probetur nomen Pœnitentiæ, eodem prorsus spectabit, quod scilicet semel decretum sit populum hunc perdere. Non est igitur quod speretis temporis successu me posse mitescere: nam pœnitentia abscondita est ab oculis meis. Hoc mihi manebit fixum, vos in nihilum redigere, quia scilicet estis desperati. Videmus ergo utrumque nomen eodem debere referri, quod scilicet Deus spem salutis auferat perdito & reprobo populo. Nunc sequitur,

Psal. 68. vers. 21.

15. Quia ipse inter fratres fructum faciet, (*vel augescet: vel, Quamvis ipse inter fratres suos augescat. Alii putant* אחו *positum esse pro* אחים, *Inter germina: sed nimis coacta est interpretatio. Legamus igitur simpliciter ut verba sonant, Ipse inter fratres augescet*) veniet ventus Orientalis, ventus Jehovæ è deserto ascendens, & arefaciet venam ejus, & siccabitur fons ejus: ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.

Iterum confirmat Deus sententiam illam, quod Israël frustra confidat suis opibus & præsidiis, & quod immineat ei certus interitus ob scelera, quæ fine fine & modo prosequutus fuerat. Incipit autem sententiam Propheta ab his verbis, *Ipse inter fratres augescet.* Non dubito (quod etiam notarunt alii interpretes) quin alludat ad benedictionem Tribus Ephraim, quæ legitur Genesis 48. Scimus enim quum minor natu esset Ephraim, fuisse positum à Jacob priore loco, ut scilicet honore fratrem suum primogenitum antecederet. Deinde scimus vaticinium quod tunc protulit Jacob, fuisse impletum re ipsa: Tribus enim Ephraim & numero hominum, & aliis etiam modis alias dignitate superavit, excepta duntaxat Tribu Jehudah. Sed Ephraim tamen multum eminentiæ obtinuit in toto populo. Jam quum deberet hoc adscribere gratuitæ Dei bonitati, inflatus fuit superbia. Hanc ingratitudinem Propheta nunc objurgat: *Ipse*, inquit, *inter fratres augescet:* sed unde hæc incrementa, unde hæc tanta dignitas, nisi quia posthabitus fuit frater Manasse, qui tamen jure naturæ prior erat? Jam non satis fuit misero populo oblivisci tantam Dei gratiam, nisi suis opibus abuteretur ad superbiam: deinde etiam se obduraret ad Dei con-

contemptum. Unde enim tanta audacia repugnandi? unde tantus stupor, tanta etiam vesania, ut contemneret judicium Dei, nisi quia auctus fuerat inter fratres suos? Licet ergo augescat inter fratres suos, *veniet tamen ventus Orientalis, ventus Jehovæ, qui siccabit venam ejus, & ita fons ejus arescet*. Hic pronunciat Deus, quemadmodum nuper attigi, in manu sua esse eripere populo Israël quod gratis contulerat: quemadmodum potest quoties voluerit, siccare fontes. Et adhibet aptissimam similitudinem: Quemadmodum, inquit, ventus Orientalis siccat & exurit: quod si diu vigeat, arescunt fontes solo ejus flatu: ita ego, inquit, arefaciam omnes venas Ephraim. Si putat sibi plus esse vigoris quam fontibus, qui habent inexhaustam scaturiginem, certe fontes arescunt quum ita mihi visum est. *Ego igitur arefaciam venas & fontes Ephraim*: quamvis putet se haurire ex alto & profundo fonte, tamen ventus ubi exsurrexerit, poterit siccare totum hunc vigorem & succum ejus. Tenemus nunc quid velit Propheta. Quantum ad verba spectat, קדים quidam male vertunt Austrum: est enim Orientalis ventus. Deinde etiam male alii exponunt, Ventum Jehovæ, pro violento. Fateor quidem divinum vocari quicquid rarum est: sed hoc loco exprimere voluit Propheta, Deo semper paratos esse ventos quibus arefaciat quicquid vigoris est in hominibus, aut videtur esse. Opponitur ergo nomen Jehovæ causis naturalibus vel mediis. Non erit igitur fortuitus ventus qui siccabit venas Ephraim, sed excitabitur consilio Dei & certo judicio: acsi diceret ventum hunc fore Dei flagellum. Hic vero docemur, si ad tempus Deus nobis benedicat, tamen cavendum esse ne favore ejus abutamur ad pravam fiduciam, quemadmodum videmus fecisse Ephraim: quia florebat inter fratres suos, ideo extulit caput suum, & ita obliteravit Dei gratiam sua superbia & fastu. Semper ergo quum nobis prospere est, metuere debemus nequid tale nobis contingat. Quo itaque Deus nos benignius tractat, eo semper magis excitemur ad eum invocandum, ut dignetur opus suum absolvere usque in finem, ne scilicet indormiamus nostris deliciis, etiamsi Deus nobis indulgeat. Hoc primo loco tenendum est. Jam notanda est etiam hæc Prophetæ admonitio, quod scilicet Deus repente & singulis momentis poterit evertere fortunas hominum: nihil esse in mundo stabile quod non statim mutari queat, simulac Deus favorem suum à nobis subduxerit. Hæc igitur similitudo debet nobis subinde occurrere, Si tranquillus est aër, si quietum tempus, momento excitabitur ventus qui siccabit terram, qui fontes etiam arefaciet: & tamen videtur perpetuus esse fontium vigor. Quid igitur nobis fiet? Annon poterit Dominus singulis momentis nos arefacere, quum nihil in nobis sit vigoris? Poterat quidem hoc loco etiam dicere quod habetur apud Jesaiam capite quadragesimo, hominem esse similem flori qui statim marcescit: sed voluit aliquid altius exprimere, quia populus hic alte defixus in suis opibus putat sibi inexhaustos fontes suppetere, & vigorem suum non posse siccari: ideo dicit, Quamvis fontes apud te sint & venæ, tamen Deus te arefaciet, quia reperiet ventum aliquem præditum hac virtute, quemadmodum sæpe ipso usu & experimento patet fontes & venas siccari. Jam sequitur, *Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*. Improprie hoc dicitur de vento: sed tamen satis clarus est Prophetæ sensus, quod scilicet nihil intactum manebit in Tribu Ephraim, ubi ventum illum excitaverit Dominus. Quamvis ergo absconditi sint thesauri, inquit; tamen ventus ille flatu suo penetrabit usque ad intima, sic ut nihil tutum esse possit ab ejus impetu. In summa, intelligit Propheta magis violentum fore impetum vindictæ Dei, quam ut ullis munitionibus possit sibi cavere Ephraim, quia scilicet ventus Dei penetrabit usque ad intimas terræ venas. Hæc est summa. Sequitur,

CAPUT XIV.

DEsolabitur Samaria, quia exacerbavit Deum suum: in gladio cadent, parvuli eorum allidentur, gravidæ eorum scindentur.

HÆc est clausula concionis: ideo male hic versus separatus fuit à prioribus. neque enim hic novum sermonem ingreditur Propheta, sed tantum confirmat quod dixit de ultimo interitu Samariæ & totius regni. *Samaria* ergo *desolabitur*: acsi diceret, Jam sæpius vobis denunciavi quod non creditis, instare scilicet propinquum exitium: nunc hoc vobis persuasum sit: quod si non creditis, Deus tamen exequetur quod statuit, & quod nunc per os meum pronunciat. Et simul causam addit, *Quia exacerbavit Deum suum*: ne scilicet crudeliter secum agi querantur, dicit ipsos quas meriti sunt pœnas solvere hoc modo. Et simul exitii speciem notat, quod *cadent in gladio, parvuli eorum allidentur, scindentur etiam gravidæ mulieres*, ut scilicet extrahatur fœtus ab utero. Quum dicit casuros gladio cives Samariæ & incolas totius regionis, non dubium est quin designet Deum hac specie vindictæ usurum esse, quod scilicet hostes accerset qui eos exitio tradant. Nunc ergo videmus quid contineant Prophetæ verba: initio ostendit jam de Samaria & toto regno Israël actum esse, quia Deus nullis modis eos adducere poterat ad resipiscentiam, nunc vindictam sumpturum de tam scelesta eorum obstinatione. Postea ostendit juste Deum hoc facturum, quia scilicet exacerbatus fuerit. Postremo ostendit quale futurum sit vindictæ genus. Ne scilicet fortuito putent venisse Assyrios, dicit Propheta hunc exercitum qui invadet regionem Samariæ & destruet, fore quasi conductitium sub manu Dei: quia etiamsi Assyrii vellent propagare fines suos, & propria avaritia & cupiditas eos impelleret, Deus tamen utetur ipsorum opera ad judicium suum exequendum. & ut agnoscant quam horribilis futura sit ultio, simul etiam duas species commemorat, quod allidentur parvuli eorum, quod scindentur gravidæ eorum mulieres, & fœtus trahentur ex visceribus ipsarum. Hoc est horribile dictu, nec solet accidere etiam quum hostes magnopere sæviunt, nisi provocati fuerint ad extremum. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ. Jam si quis excipiat, infantes & fœtus etiam qui adhuc latent in matrum visceribus, indignos esse tam gravi pœna, quia nondum quicquam fuerint promeriti: responsio facilis est, totum genus humanum Deo obnoxium esse: ita etiam infantes, quamvis nondum in lucem prodierint, jam tamen inclusi sunt sub reatu, ut Deus crudelitatis damnari nequeat, quamvis suo jure utatur erga eos. Deinde audimus quid multis locis pronunciet, quod scilicet rejiciet scelera patrum in liberos. Quum ergo ita sit, discamus suspicere hæc tremenda Dei judicia, quamvis longe sensus noster abhorreat: quia scimus non esse litigandum cum Deo, & hoc temere nimis fieri: est enim sacrilega audacia. Quamvis ergo non constet nobis ratio hujus vindictæ, sobrie adorandum est hoc Dei judicium. Quinetiam ita ratiocinari convenit, Si parvulis non parcitur, etiam qui adhuc in utero matrum latent, quid fiet adultis? quid fiet senibus, qui tota vita non destiterunt vindictam Dei in se provocare? non dubium etiam est quin Dominus voluerit

voluerit his verbis magis terrere profanos illos contemptores verbi sui, cum quibus erat illi negotium. Quale imminet vobis, inquit, judicium, & quam tremendum! nam parvuli etiam vestri non eximentur. Ego enim involvam eos in idem exitium, ut allidantur ad saxa, ut extrahantur ex utero matrum. Quum ergo tam gravis vindicta de illis sumetur, quid vobis fiet? nam causa mali in vobis residet. Nunc ergo habemus versum illum expositum. Jam sequitur exhortatio.

2. Revertere Israël ad Jehovam Deum tuum, quia corruisti in iniquitate tua.
3. Tollite vobiscum verba, & convertimini ad Jehovam: & dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & sume *(vel attolle)* bonum, & solvemus vitulos labiorum nostrorum.

Hortatur hic Propheta Israëlitas ad resipiscentiam, & adhuc spem aliquam misericordiæ proponit. Hoc autem posset videri absurdum, quia jam testatus est nihil fore remedii amplius, quod scilicet nimis Deum exacerbassent. Videtur hic Propheta secum pugnare: sed solutio in promptu est, Quum hactenus est loquutus de ultima clade populi, habuisse respectum corporis totius, nunc vero sermonem ad paucos dirigere, qui adhuc integri manebant. Et distinctio hæc sedulo notanda est, quemadmodum aliis locis admonuimus: alioqui perplexi essemus in multis Scripturæ locis. Nunc ergo videmus quo consilio Propheta exhortationem hanc attexat. Postquam asseruit jam Deum fore implacabilem populo Israël, nempe quod ad universum corpus spectat, nulla erat spes salutis: Deus enim apud se jam decreverat illos perdere, & simul etiam voluerat hoc esse notum præconio Hoseæ. Nunc vero quia semper Deus habuit semen aliquod reliquum in populo electo, etiamsi totum corpus esset putridum & corruptum, manebant tamen etiam aliqua membra sana, sicuti sub magna paleæ congerie possunt grana quædam latere. Quoniam ergo Deus quosdam servaverat (sicuti etiam semper facere solitus est) ideo proponit illis suam misericordiam: & quia abrepti fuerant quasi tempestate, quum iniquitas sic grassata esset in populo, ut nihil esset sanum, jam Propheta eos hic alloquitur, quia non sint prorsus insanabiles. Sciamus ergo jam dimitti illos desperatos, & totum corpus populi, quia erant sic obstinati ut sine profectu Propheta verba apud eos facturus esset. Sermo igitur hic specialiter referri debet ad Dei electos, qui etiamsi ad tempus prolapsi essent, & impliciti communibus vitiis, non tamen erant insanabiles prorsus. Illos nunc hortatur Propheta, ac dicit, *Revertere Israël ad Jehovam Deum tuum, quia corruisti in iniquitate tua.* Ratio hæc additur, quia nunquam resipiscent homines nisi humiliati fuerint. Unde autem vera humiliatio & seria, nisi ex sensu peccati? Ergo nisi sibi displiceant homines, & agnoscant se dignos esse exitio, nunquam tangentur serio affectu resipiscentiæ. Itaque prudenter hæc duo simul conjungit Hoseas, quod scilicet Israël corruerit in suis sceleribus: deinde jam tempus esse ut ad Jehovam redeant. Quare? nam ubi persuasi fuerint se dignos esse exitio, imo jam destinatos morti, quia Deum toties provocaverint, tunc incipient sibi displicere: & detestatio peccati eos impellet ut ad resipiscentiam aspirent. Dicit autem, *Tu Israël convertere ad Deum tuum.* Jam blande hic eos invitat Propheta: neque enim proficeret severis verbis, nisi misceret spem gratiæ, quemadmodum scimus nullam sine fide esse pœnitentiam. Ergo Propheta non tantum hic ostendit quid facto sit opus, sed dicit, Tu es Israël, tu es electus populus. Neque tamen omnes promiscue alloquitur, quemadmodum dictum est; sed qui veri erant Abrahæ filii, etiamsi ad tempus degenerassent. Tu ergo Israël convertere ad Deum tuum. Nam utcunque ad tempus defeceris, tamen Deus nondum te abnegavit: redeas modo ad ipsum, tu gratiam invenies, quia placabilis est populo suo. Postea ostendit modum resipiscentiæ. Et hic locus notabilis est, quia videmus ut homines mera ludibria afferant, ubi de pœnitentia agitur. Si ergo nomen pœnitentiæ in medium profertur, excogitant homines posse Deum placari hac vel illa ceremonia, quemadmodum videmus fieri in Papatu. Quid est illic pœnitentia? nempe si certis diebus jejunant, si demurmurant preculas, si suscipiunt votivas peregrinationes, si Missas redimunt: si his nugis se multum fatigant, putant afferri justam & legitimam pœnitentiam coram Deo. illud est prorsus ridiculum. Ergo quoniam non intelligit mundus quid valeat nomen pœnitentiæ, & quorsum etiam spectet, Propheta hic exprimit veram pœnitentiam à fructibus. Dicit ergo, *Tollite vobiscum verba, & convertimini ad Jehovam: & dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & suscipe bonum, & reddemus tibi vitulos labiorum nostrorum.* Quum jubet verba tollere vel accipere, quæ loco sacrificii offerant, non dubium est quin respiciat ad doctrinam Legis. Primo certum est Prophetam non loqui de verbis simulatis: scimus enim quid Deus per Jesaiam pronunciet, Populus hic appropinquat labiis *Jesa. 29.*
suis ad me, cor autem procul à me distat. Sed jubet *vers. 13.*
verba sumere quibus testetur populus id quod conceptum habet in animo. Vult ergo hoc primum, ut verba affectui respondeant: deinde notandum est, hic non de quibuslibet verbis loqui Prophetam, sed mutuam esse relationem inter verba Dei, & verba hominum. Quomodo igitur verba afferre debemus ad Deum, quibus profiteamur veram pietatem? nempe ubi sumus dociles: si castigat nos, libenter sufferimus: si objurgat, fatemur merito id fieri: si minatur, suppliciter deprecamur pœnam: si veniam promittit, amplectimur. Ubi ergo ita ex ore Dei sumimus verba, & afferimus ad ipsum, hoc est Sumere verba, quemadmodum Propheta hoc loco intelligit. Videmus ergo quorsum pertineat hæc Prophetæ exhortatio, quum verba sumere jubet. Sed non possem ulterius progredi.

Da omnipotens Deus, quum nunc circumferamus hoc mortale corpus, imo mille mortes in nobis propter peccatum alamus: da, inquam, ut semper fide oculos dirigamus in cœlum, & in illam incomprehensibilem virtutem, quæ manifestanda est extremo die in Christo Jesu Domino nostro, ut scilicet in media morte speremus te fore redemptorem nostrum, & fruamur illa redemptione, quam implevit ipse quum surrexit à mortuis: & non dubitemus quin etiam fructus ille quem tunc per Spiritum suum protulit, ad nos usque perveniat, quum ipse Christus aderit ad judicandum orbem: atque ita ambulemus sub timore nominis tui, ut vere colligamur inter ejus membra, quo nos recipiat in societatem illius gloriæ, quam nobis morte sua peperit, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SEPTIMA IN HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XIV.

Tollite vobiscum verba, & convertimini ad Jehovam, & dicite ei, Omnem remove iniquitatem, & tolle bonum, & solvemus vitulos labiorum nostrorum. Diximus proxima lectione, quænam verba hic Propheta Israëlitas tollere jubeat, dum eos hortatur ad pœnitentiam: nempe quia hactenus surdi & muti fuerunt, vult non modo attentos esse ad verbum Domini, sed esse promptos ad respondendum, ut mutuus sit consensus inter doctrinam quam audiunt, & inter confessionem ipsorum. Nunc seipsum exponit, dicens, *Omnem remove iniquitatem, & tolle bonum.* Hæc sunt igitur verba cum quibus jussit eos ad Deum accedere: nam dictat illis confessionem quam Dominus requirit. Primo jubet eos petere remissionem & veniam peccatorum: nam si velit peccator redire cum Deo in gratiam, interea non agnoscat suum reatum, illa est præpostera ratio. Ergo initium debet fieri à confessione qualem hic Propheta describit. Nam Israëlitæ dum petunt ut Deus peccata remittat, simul fatentur se esse coram ipso reos: imo seipsos damnant, ut obtineant gratuitam absolutionem. Et emphaticum est quod dicunt, *Tolle omnem iniquitatem.* Nam hoc modo non tantum pronunciant se unius culpæ esse reos, sed multas esse iniquitates de quibus merito Deus pœnas exigeret, nisi esset illis propitius. In summa hic agnoscunt varium & multiplicem reatum. Jam addunt, *Tolle bonum.* Sic exponitur vulgo hic locus, acsi dicerent Israëlitæ se hactenus fuisse steriles & vacuos bonorum operum, nunc post reconciliationem utiles & frugi servos Deo fore. Sed videtur mihi sensus hic non quadrare præsenti loco: postea enim subjicit testimonium gratitudinis, *Solvemus vitulos labiorum nostrorum.* Ego igitur non dubito quin hic loquantur de benedictione Dei, quæ fluit ex gratuita peccatorum venia. Neque enim simpliciter Deus recipit nos in gratiam, sed re ipsa etiam ostendit non frustra se reconciliatum nobis esse, quia addit fructus paterni amoris, dum scilicet nos prosequitur sua beneficentia. Quemadmodum ergo jubebat Propheta Israëlitas afferre verba coram Deo, sic etiam nunc inducit ipsos loquentes, ut *Deus bonum afferat.* Et Scriptura fere conjungere solet hæc duo: nempe gratiam Dei, qua ultro peccata remittit; & benedictionem, qua dignatur filios suos postquam complexus est ipsos amore paterno. *Tolle* igitur *bonum*: hoc est, Domine, primum recipe nos in gratiam: deinde reipsa testare te nobis esse propitium, nempe externis beneficiis. Nunc sequitur, *Et solvemus vitulos labiorum nostrorum*, vel reddemus. Fatentur hoc loco fideles se nihil habere quod vicissim Deo rependant ubi liberaliter omnia in ipsos contulerit, nisi ut celebrent ejus bonitatem laudibus, & fateantur se illi omnia debere. Est igitur insignis hic locus, quia extollit Dei bonitatem erga homines: deinde docet nullam esse in hominibus mutuam compensationem, sed tantum posse afferre laudes, quibus celebrent bonitatem Dei, nihil autem præterea: quemadmodum dicitur Psal. 116. Quid rependam Domino pro omnibus beneficiis quæ in me contulit? Calicem salutis accipiam & nomen Domini invocabo. Illic etiam Propheta testatur Deum non ideo liberalem esse erga homines, quod ab illis quicquam expetat vel exigat: quid enim afferre possent? Sed interea exigere gratiarum actionem, & contentum esse sacrificio laudis, sicuti etiam Psalm. 50. habetur. Jam idem nunc discendum ex hoc loco: *Domine, tolle bonum*, inquiunt: hoc est, Etiamsi multis modis & variis obnoxii simus tuo judicio, sicuti innumeris peccatis provocavimus iram tuam, superet tamen omnes nostras iniquitates tua bonitas: ubi nos mundaveris, tolle etiam bonum quod hactenus quasi remotum à nobis fuit. Quamdiu enim signa ostendit Deus iræ suæ, necesse est nos privari omnibus bonis. Ergo postulant, ut Deus postquam reversus fuerit cum ipsis in gratiam, beneficus esse incipiat, Quid tandem? Domine, nihil tibi promittimus mercedis: neque enim tu postulas, vel in nobis sita est facultas: sed *solvemus tibi vitulos labiorum*: hoc est, fatebimur nos tibi debere omnia, quia unicum est sacrificium laudis, quod nobis suppetat, ubi oneraveris nos omni genere bonorum. Eleganter autem vitulos labiorum vocat Propheta laudes, quas Deus à nobis requirit quasi præcipuum sacrificium: nam sub Lege offerebant quidam vitulos quum solvebant vota. Sed Propheta ostendit, Deum non morari externa illa sacrificia, sed tantum exercitia esse quæ alio deducant homines, nempe ut gratiarum actionem sacrificent. Hæc igitur ratio est metaphoræ: quasi diceret, vitulos qui solebant offerri, non esse vera sacrificia quæ Deum oblectent, sed potius tendere in hunc finem, ut homines offerant laudem Deo. Jam ergo tenemus sensum hujus versus. Sequitur,

4. Assur (*Assyrius*) non servabit nos: super equum non ascendemus, & non dicemus posthac, Dii nostri, operi manuum nostrarum, quia in te misericordiam consequetur pupillus.

Contexi debet hic versus cum proximo: nam clarius & plenioribus verbis hic demonstrant Israëlitæ in quo peccaverint, & simul etiam demonstrant suam resipiscentiam: nam quum dicunt, *Assyrius non servabit nos, non conscendemus equos, non dicemus operi manuum nostrarum, Dii nostri*, subaudienda est confessio, quod his omnibus modis in se concitaverint Dei vindictam, quod scilicet speraverint salutem ab Assyriis, quod cursitaverint huc & illuc, & ita se à Deo alienaverint, quod etiam supplices confugerint ad statuas & idola, & transtulerint in mortua simulachra honorem unius Dei. Videmus ergo, tametsi fideles de futuro tempore loquantur, simul tamen oblique fateri se graviter peccasse, quod Deum vivum deseruerint, & spes suas transtulerint huc & illuc, vel ad Assyrios, vel ad fictitios deos. Interea vero profitentur se alios fore in posterum: acsi dicerent non modo se gratos fore Deo in referendis laudibus, sed fore prorsus novam rationem vivendi, ne abutantur Dei bonitate. Hæc summa est. Quod dicunt, *Assyrius non servabit nos*, quemadmodum jam attigi, non dubium est quin condemnent perversam fiduciam, qua fuerant prius delusi, quum scilicet salutem suam ab Assyriis peterent. Non dubium quidem est quin semper Israëlitæ obtendere soliti fuerint Dei nomen: sed quum putarent se esse perditos nisi Assyrii succurrerent, certe ita fraudabant Deum justo honore, & ejus spoliis ornabant homi-

homines: quia nisi statuimus unum Deum nobis sufficere etiamsi nos destituant omnia terrena subsidia, non locamus in eo spem salutis, sed potius transferimus ad mortales quod ejus est proprium. Hujus ergo sacrilegii se damnant Israëlitæ, & interea ostendunt hunc fore pœnitentiæ suæ fructum, quod colligent animos suos ad Deum, ne distrahantur huc & illuc quemadmodum antea, vel putent se fore salvos hominum auxilio. Ergo discamus non aliter converti homines ad Deum, nisi quum valedicunt omnibus creaturis, nec illic amplius spes suas defigunt. Hoc est unum. Quod sequitur, duobus modis potest exponi, *Super equum non ascendemus:* acsi dicerent se non amplius fore tam amentes, ut superbiant in sua virtute, vel existiment se fore salvos, quia probe muniti sint equis & curribus. Sed potest etiam simplicius exponi hoc membrum, quod scilicet non errabunt sicuti antea, quum auxilia hinc inde procul sibi accerserent: *Non conscendemus* ergo *equum*, sed stabimus hic quieti. Et videtur sensus hic esse aptior: ita non existimo Prophetam aliquid diversum nunc afferre, sed conjunctim lego hæc duo simul, *Assyrius non servabit nos, ideo non conscendemus equum*, nempe ut cursitemus: quemadmodum fatigaverunt se longinquis profectionibus. Simulatque aliquod instabat periculum, fugiebant procul in Assyriam, ut inde opem peterent: Deus autem jubebat eos quietos manere. Melius poterit hoc intelligi ex aliis locis, qui respondent præsenti sententiæ: nam per
Jes. 30. vers. 16. Jesaiam dicit Deus, Ne equos conscendaris: dixistis autem, Nos conscendemus: Ergo conscendite, inquit. Est illic concinna allusio, quod Judæi invito Deo & repugnante cursitarent & festinarent ad petenda auxilia: Ego video vos, inquit, nimis propensos & celeres esse: ergo conscendetis, sed fugiendo. Videmus quorsum pertineat illa objurgatio Prophetæ, quod scilicet Judæi, qui manere debebant tranquilli in statione sua, huc & illuc confugerent causa petendi auxilii. Ita etiam hoc loco dicunt, ubi volunt ostendere fructum suæ pœnitentiæ, Nos posthac non conscendemus equum, quia Dominus, qui promittit se fore nobis auxilio, non procul quærendus est. non ergo nos frustra posthac fatigabimus. Videtur mihi hoc Propheta velle. Jam addit, *& non dicemus, Dii nostri, operi manuum nostrarum.* Sicuti loquuti sunt de perversa fiducia quam locabant in hominibus, ita nunc damnant superstitionem. Et duæ sunt istæ pestes quæ solent afferre interitum hominibus, quia nihil magis exitiale est, quam transferre spem nostram à Deo. Atque hoc fit duobus modis: vel dum homines suis viribus confisi, vel humanis opibus, superbiunt, & incipiunt Deum contemnere, acsi possent extra ipsum esse salvi: vel quum se addicunt falsis superstitionibus. Uterque morbus semper in mundo grassatus est, ubi homines impliciti sunt suis superstitionibus, ut fingant sibi novos deos, unde proveniat salus: sicuti videmus in Papatu Deum pro nihilo fere duci, Christum non sufficere: unde enim fit ut tot sibi patronos fabricent, ut fingant sibi tot præsidia in suis figmentis, nisi quia spernunt auxilium Dei, vel ita extenuant, ut non audeant sperare illinc salutem? Ergo videmus superstitionem abstrahere homines à Deo, ita esse causam pessimi exitii. Jam, alii non tam superstitionibus addicti sunt, quin simul concipiant spem ex sua virtute vel sapientia: filii enim hujus seculi inflati sunt suis opibus: & Principes si habeant paratos exercitus, si habeant urbes munitas, si etiam suppetat copia pecuniæ, si muniti sint multis fœderibus, excæcantur hac falsa persuasione. Sic ergo docet hic versus, duas esse exitiales pestes, quæ homines fere abducunt à vera salute: & ideo si volumus ex animo & sincere resipiscere, purgemus animos nostros utroque vitio, ne scilicet quicquam tribuamus propriis opibus, vel terrenis subsidiis: deinde ne extra Deum fingamus nobis idola: & statuamus unicum Deum nobis sufficere. Jam sequitur, *Quia in te misericordiam* consequetur pupillus. Hic Israëlitæ ostendunt quorsum oporteat nos redigi, ut maneamus defixi in uno Deo: comparant enim pupillis eos qui ita humiliati sunt, ut abjiciant omnes vanas spes, & conscii nuditatis & inopiæ suæ recumbant in unum Deum. Ergo ut pateat misericordiæ Dei ad nos accessus, necesse est nos esse pupillos. Jam, quid sibi velit metaphora hæc, satis notum est. Scimus pupillos primò auxilio destitui, deinde etiam prudentia, & nihil virtutis illis suppetere. Pendent igitur ab alieno auxilio, indigent etiam directione: denique salus eorum posita est in aliena ope. Sic etiam vere sumus pupilli, ubi neque prudentiæ nostræ innitimur, neque recumbimus in opes nostras, neque etiam putamus nos salvos fore auxiliis quæ nobis è terra suppetunt, sed conjicimus omnes spes nostras & curas in unum Deum. Hoc unum est. *Pupillus* ergo *in te* misericordiam consequetur: hoc est, Domine, ubi nos ita afflixeris, ut simus prorsus dejecti, tunc misericordiam in te consequemur; & hæc misericordia nobis sufficiet, ne vagemur posthac, vel abstrahamur pravis figmentis, quemadmodum antehac nobis contigit. Quum ergo dicunt, *in Deo* pupillos misericordiam consequi, intelligunt sufficere gratiam quæ offertur à Domino, ita ut non opus sit amplius quicquam subsidii aliunde accersere. Nunc tenemus etiam quid velit hoc versu Propheta. Sequitur,

5. Sanabo defectiones eorum, diligam eos sponte, (*vel liberaliter*) quia aversus est furor meus ab eo.

Hic jam confirmat Deus quod prius vidimus de gratuita reconciliatione. neque supervacua est repetitio: nam ut propensi sunt homines ad spes vanas & erraticas, ita nihil difficilius est quam ipsos retinere in uno Deo, & pacare eorum animos, ut non tumultuentur neque æstuent, quemadmodum experientia nos omnes docet. Nam dum amplectimur promissiones de gratuita venia, tamen caro nostra semper nos ad diffidentiam sollicitat, & agitamur variis figmentis: Quid? An tu potes vel audes certo tibi polliceri, Deum esse tibi propitium, quem tot modis scis tibi merito infensum esse? Quoniam ergo tam sumus propensi ad diffidentiam, ideo confirmat rursus Propheta doctrinam illam quam prius vidimus, nempe quod Deus ad reconciliationem paratus sit, nec quicquam magis expetat quam populum suum recipere & amplecti: ideo dicit, *Sanabo defectiones eorum.* Modus sanandi est in venia gratuita. Quanquam enim Deus nos Spiritu suo regenerans, sanat rebelliones nostras, hoc est, subigit nos in suum obsequium, & corruptelas à nobis aufert, quæ nos incitant ad peccandum: tamen hoc loco non dubium est quin Propheta in persona Dei pronunciet sanos fore Israëlitas à suis defectionibus, quia non venient in judicium, neque imputabuntur. Sciamus ergo Deum bifariam medicum esse in sanandis peccatis nostris, nempe dum Spiritu suo nos repurgat, & dum abolet ac sepelit omnes offensas. Sed de secundo remedii genere loquitur nunc Propheta, quum dicit, *Sanabo aversiones ipsorum.* Utitur autem atroci nomine: nam poterat ponere delicta vel errores, ponit autem defectionem à Deo: acsi diceret, Quamlibet graviter peccarint, ita ut suis criminibus meriti sint centum mortes, tamen ego sanabo eos ab istis tam atrocibus peccatis, & diligam eos sponte. נדבה potest exponi vel Sponte vel Liberaliter. *Diligam eos* igitur *liberaliter*, hoc est, effuso amore vel non vulgari: aut *diligam eos sponte*, id est, gratuito: nam qui vertunt,

Diligam ſponte, quia non coactus, corrumpunt Prophetæ ſenſum. Quam enim illud frigidum eſſet, Deum non cogi ad nos amandos? & quis ſenſus inde poſſet elici? Sed dicitur Dominus gratis nos diligere, quia cauſam in nobis non reperit: indigni enim ſumus quos reſpiciat vel dignetur ullo favore: ſed in eo ſe liberalem oſtendit & beneficum, quod indignos amore proſequatur. Sic igitur tenemus genuinum Prophetæ ſenſum, Quod etiamſi Iſraëlitæ modis omnibus provocaverint iram Dei, quaſi data opera vellent perire, & illum habere ſibi infenſum; tamen Dominus promittit ſe fore illis propitium. Quomodo? nempe quia ſpecimen edet ſuæ liberalitatis, cùm ita gratuito ipſos complexus fuerit. Jam videmus quomodo Deus ſit nobis Pater, & nos in filiis ſuis cenſeat, nempe dum peccata noſtra abolet: deinde quum nos gratuito recipit in ſuum amorem. Et hoc diligenter notandum eſt, quia ſemper imaginatur mundus ſe Deo occurrere, & aliquid afferre quo eum flectat vel inclinet in amorem. Hoc figmento nihil poteſt eſſe ſaluti noſtræ magis adverſum. Ergo diſcamus ex hoc loco, non poſſe aliter Deum nobis eſſe Patrem, niſi ubi eſt medicus, & ſanat tranſgreſſiones noſtras. Jam hic etiam ordo notabilis eſt, cùm Deus amorem ſubjicit medicinæ. Quare? Nam quia juſtus eſt, neceſſe eſt ut nos odio habeat quamdiu imputat peccata. Ergo hoc amoris initium eſt, ubi purgat nos ab omnibus vitiis, & maculas noſtras abſtergit. Quum ergo quæritur quomodo Deus amet homines, exordium fieri debet à gratuita venia: quoniam quamdiu peccata imputat Deus, neceſſe eſt ut homines ſint ei exoſi. Tunc ergo incipit nos ille diligere, poſtquam morbos noſtros ſanavit. Nec ſupervacuum eſt quod ſubjicit, *Averſum eſſe furorem* Dei ab Iſraële. Voluit enim quaſi ſigillum addere Propheta ad confirmationem ſuæ doctrinæ, quia ſemper diſceptant ſecum homines ubi audiunt Deum eſſe ſibi propitium. Quomodo? Quia ſanat infirmitates tuas. Sed hactenus expertus es illum tibi iratum eſſe, & nunc quomodo ſtatues iram illius eſſe placatam? Ergo obſignat teſtimonium amoris Dei Propheta, quum dicit, jam ceſſare ejus iram. *Averſus eſt* ergo *furor meus*. Etiamſi hactenus multis ſignis demonſtraverim tibi iram meam, nunc tamen ego quaſi mutatus ad te venio. Ne igitur me æſtimes ex præterito tempore, quia nunc placatus ſum, *& furor meus abs te averſus eſt.* Sequitur,

6. Ero quaſi ros Iſraëli, florebit quaſi lilium, *(alii vertunt, roſam)* figet radices ſuas quaſi Libanus. *(vel, quaſi Libani.)*

Jam iterum repetit Propheta quod dixerat, Ubi ſcilicet Deus in gratiam redierit cum populo ſuo, fore ita beneficum, ut fructus reconciliationis appareat. Nam quod miſere afflicti fuerant Iſraëlitæ, hoc debebant imputare ſuis peccatis: debebant in talibus documentis ſentire iram Dei: fuerant ſtupidi, ut potius fingerent accidere res adverſas fortuito. Propheta multus fuit in hoc ſermone, quod ſcilicet Iſraëlitæ ſemper miſeri futuri eſſent, donec converſi eſſent ad Deum: deinde quòd omnia illis infeliciter ceſſura eſſent, donec conſequuti eſſent veniam. Jam mutationem docet, quod Deus non tantum verbis teſtetur ſe propitium fore, ſed experimentum ſimul daturus ſit unde agnoſcant Iſraëlitæ ſe jam beatos eſſe, quoniam reconciliati ſint Deo: propterea quod benedictio ejus, fructus erit gratuiti amoris. Sic ergo contexi debent iſtæ ſententiæ, *Ero Iſraëli quaſi ros.* Significat ideo antea fuiſſe aridos, quoniam privati fuerint Dei favore. Comparat eos roſæ vel lilio. Jam ſi urantur agri vel prata æſtu Solis, nullus ros à cœlo diſtiluat, omnia areſcent. Unde ergo fit ut lilia floreant & roſæ, niſi quoniam ſugunt humorem è cœlo, & ros vivificat terram, ut poſſit vim ſuam proferre? Hæc igitur ratio eſt ſimilitudinis, quod homines areſcant & deſtituantur omni vigore, quamdiu Dominus ſubducit favorem ſuum. Quare? neceſſe enim eſt ut Deus quaſi rorem diſtillet, alioqui, ut jam dictum fuit, nos ſumus ſteriles prorſus & aridi. *Ero igitur quaſi ros Iſraëli*: deinde, *florebit quaſi lilium, & radices ſuas emittet.* ויך vertunt quidam Percutiet: & נכה ſignificat Percutere. hoc certum eſt. Alii vertunt, Pertingent rami ejus: ſed verbum eſt ſingularis numeri, ponit autem radices in plurali numero. Propheta ergo loquitur de Iſraële, quod radices ſuas percutiet. Sed metaphorice ſignificat Defigere. Defiget igitur radices ſuas. Quemadmodum dum percutimus, defigimus ictus, vel projicimus brachia noſtra: ita etiam projiciet radices ſuas tanquam Libanus. Hic ſecundus eſt effectus gratiæ & benedictionis Dei, nempe quod diuturna erit populi felicitas. Quum loquutus eſt de roſa vel lilio, fuit hæc ratio metaphoræ, quod repente poſſet & quaſi momento uno vivificare Deus Iſraëlitas, tametſi erant ſimiles mortuis. Quemadmodum nocte una ſurgit lilium, & præter ſpem, roſa etiam: ſic ſubita mutatio per illam metaphoram notatur. Sed quoniam lilia & roſæ ſtatim marceſcunt, non ſatis fuit promitti hoc Iſraëli, quod ſcilicet repente exorireτur ſalus; ſed oportuit addi hoc ſecundum membrum, nempe quod etiamſi ſimiles ſint roſis & liliis, tamen ſimiles etiam erunt arboribus proceris, & quæ altas radices jaciunt ſub terram, ut maneant ſtabiles, ut diu vigeant. Nunc ergo tenemus Prophetæ ſenſum. Duplicem hic effectum ponit benedictionis Dei erga Iſraëlitas; nempe quod ſubita erit ipſorum inſtauratio, ſimulatque Deus inſtar roris inſtillaverit ſuam gratiam in eos: deinde quod non erit caduca hæc felicitas, ſed diuturna & ſtabilis. Poteſt autem verti, *Quaſi Libanus*, vel Libani: *tanquam Libanus projiciet radices ſuas*, ſicuti arbores quæ illic naſcuntur: vel projiciet radices ſuas tanquam arbores quæ ſunt in Libano: ſed quoad ſenſum nihil refert. Sequitur,

7. Ibunt rami ejus, & erit quaſi olivæ decor ejus, & odor ei quaſi Libani.

8. Revertentur incolæ umbræ ejus, *(qui habitant ſub ejus umbra)* & ſe vivificabunt tritico, *(vel quaſi triticum)* & germinabunt tanquam vitis: odor ejus *(alii vertunt, Memoriam: ſed male. Nam* זכר *proprie Memoriam ſignificat, à verbo* זכר*, quod eſt Recordari. ſed metaphorice etiam Hebræi Odorem vocant Memoriam: quia etiamſi res non videtur, tamen diffundit ſuam fragrantiam: Odor igitur ejus)* tanquam vini Libani.

Proſequitur eandem ſententiam Propheta, ſed cohæret principium hujus verſus cum ſecundo membro ſuperioris. Dixerat altas fore radices populi, poſtquam eum reſtituiſſet Deus: nunc adjungit quod *rami ejus ibunt.* Hic Ire metaphorice ponitur pro longius progredi: rami autem arborum videntur ire, dum ſeſe latius extendunt & propagant. *Ibunt* ergo *rami ejus*: hoc eſt, arbor illa poſtquam radices egerit, non manebit in uno ſtatu, ſed augeſcet, ac ramos ſuos in omnes partes diffundet: denique hic promittit Deus quotidiana incrementa ſuæ benedictionis, poſtquam ſemel cœperit ſe oſtendere liberalem erga populum Iſraël. Ero igitur initio liberalis, ſed tamen ſucceſſu temporis augeſcet ac multiplicabitur bene-

benedictio mea erga eos, inquit. Postea addit, *Et decor ejus erit quasi olivæ.* Similitudines multas congerit Propheta, quo melius confirmet animos populi. Et certe videmus evanescere mentes hominum, dum hinc inde prosperitatem expetunt: quia vix centesimus quisque est, qui certo sibi persuadeat, Deo propitio omnia bene & feliciter cessura. Non respiciunt in Dei amorem homines, ubi cupiunt sibi bene esse, sed vagantur in toto mundo: & nunc in seipsis quærunt prosperitatis materiam, nunc in terra, nunc in aëre, nunc in mari. Quoniam ergo tam difficile est penitus infigere hanc doctrinam hominum cordibus, ut certo agnoscant Dei amorem esse fontem omnium bonorum, ideo Propheta tantam congeriem similitudinum hic posuit ad confirmationem suæ doctrinæ. *Erit* ergo *decor ejus*, inquit, *tanquam olivæ:* deinde *fragrantia ei quasi Libani.* Scimus autem odoriferas arbores nasci in monte Libano. Sed variis figuris ostendit Propheta statum populi fore lætum & beatum, simulac receptus fuerit à Deo in gratiam. Postea iterum addit, *Revertentur incolæ umbræ ejus:* sed differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando tam miseri sumus simulatque gratiam tuam à nobis subducis: da, inquam, ut vere tangamur hoc sensu, quo discamus coram te humiliari, & nobisipsis displicere: ac interea ne fallamus nos solitis illecebris, ut spem nostram ponamus in creaturis, vel in hoc mundo, sed tollamus in te sursum mentes nostras, & illic ita animos defigamus, ut non dubitemus, simulac complexus nos fueris paterno amore, nihil nobis defuturum. Interea vero supplices confugiamus ad tuam misericordiam, & cum vera ac ingenua confessione, fateamur hoc unum esse nobis præsidium salutis, si dignatus fueris nos recipere in gratiam, & abolere ea peccata, quibus non tantum quotidie labimur, sed etiam tenemur in æterna morte, ut tamen etiam quotidie resurgamus gratuita venia, donec tandem appareat nobis Redemptor Christus Filius tuus è cœlo, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA OCTAVA
IN
HOSEAM PROPHETAM.

CAP. XIV.

Revertentur incolæ umbræ ejus, (ita est ad verbum) *vivificabunt se tritico*, (vel tanquam triticum) *germinabunt tanquam vitis*, *odor ejus tanquam vini Libani.* Prosequitur eandem sententiam Propheta, quod scilicet Deus liberalem se ostendet erga populum suum, ut facile appareat ex diverso statu prius meritas pœnas dedisse. Dicit autem, *Incolæ umbræ ejus revertentur:* quanquam verbum שׁוּב, proprie significat Recreari hoc loco, quemadmodum Psalmo 19. ubi dicitur, Lex Domini משׁיבת convertens animas: tantundem hoc valet atque Restaurans, vel Restituens animas. Ita significat Propheta, postquam iterum florere cœperint Israëlitæ, umbram ipsorum fore vivificam, ut restituat vel recreet qui sub ipsa latebunt. Vocat igitur *incolas umbræ*, quicunque erant ex populo: & comparat communem statum populi Israëlitici arbori frondosæ, quæ ramos longe & late extendit, ut possint abscondi ab æstu Solis qui confugiunt ad umbram ejus. Nunc tenemus rationem metaphoræ, & quid intelligat etiam Propheta per verbum שׁוּב. Postea addit, *Vivificabunt se tritico*, vel tanquam triticum. Si legimus in casu nominandi, subaudienda erit nota similitudinis כ. Quibusdam magis placet casus ablativus, Vivificabunt se tritico. Sed videtur prior sensus melius quadrare: nam, ut heri dictum fuit, Propheta quia tractat rem persuasu difficilem, ideo multas similitudines coacervat quæ ad confirmationem valent. *Vivificabunt* igitur *se ut triticum:* hoc est, augescent. Quemadmodum ex uno grano scimus provenire multa, sic etiam Propheta quum loquitur de incrementis populi, ubi receptus fuerit à Deo in gratiam, dicit fore similem tritico. Jam addit, *Germinabunt tanquam vitis.* Hæc similitudo confirmat quod nuper dixi, nempe populum tam arboribus, quam tritico, & vitibus etiam conferri. Quod autem de incolis loquitur, non debet videri absurdum, quia voluit melius exprimere quorsum perventura esset utilitas illa communis, nempe ad singulos. Postea addit, *Odor ejus tanquam vini Libani:* hoc est, ubi germinaverint instar vitis, proferent non vulgare aut asperum vinum, sed suavissimum, quale in monte Libano nascitur, & optimi odoris. Cæterum nihil aliud intelligit Propheta, quam felices fore Israëlitas, & prosperum ac lætum fore eorum statum, ubi conversi fuerint à suis superstitionibus, & aliis vitiis, & se totos tradiderint regendos Deo. Hæc est summa. Nunc pergamus.

9. Ephraim, quid mihi adhuc cum idolis? Ego respondi & respexi eum, (*vel exaudivi*) ego tanquam abies frondosa, à me fructus tuus inventus est.

Iterum Propheta Israëlitas loquentes inducit sicut prius, quod scilicet deplorent suam cæcitatem & vecordiam, & renuncient in posterum superstitionibus. Repetitur ergo hic confessio illa quam prius vidimus, quæ testis est veræ pœnitentiæ, ubi scilicet homines pudefacti, in suis peccatis sibi displicent, & applicant animos suos ad obsequium Dei, & totam priorem vitam suam detestantur. Huc pertinet quod nunc dicit Propheta. Est concisus sermo, sed tamen brevitas hæc nihil obscuri continet: *Ephraim*, inquit, *quid mihi cum idolis?* Subaudiendum quidem est verbum, Ephraim dicet, Quid mihi cum idolis? Sed tamen satis constat quid velit Propheta. Est igitur in his verbis, quemadmodum dixi, sincera confessio, quia decem Tribus detestantur suam vecordiam, quod alienatæ fuerint à vero Deo, & implicitæ falsis & fœdis etiam superstitionibus, *Quid* ergo *mihi cum idolis?* inquiunt. Et quum addunt *Amplius*, fatentur superiorem vitam fuisse corruptam & vitiosam: interea prædicant suam resipiscentiam, quum dicunt nihil sibi amplius fore cum fictitiis diis. Sequitur ratio: nempe quia exaudiet Deus Israëlem, ac respiciet, ut sit ei *arbor frondosa.* Quidam ita exponunt, acsi promitteret Deus se fore propitium Israëli, postquam suam resipiscentiam demonstraverit. Sed corrumpunt illi sensum Prophetæ: potius enim dicit, Postquam senserint Israëlitæ, atque ipso etiam effectu experti fuerint, Deum sibi esse propitium, tunc dicturos, Quam stulti & insani fuimus, quamdiu sequuti sumus idola? Jam ergo tempus est ut animi nostri in Deum recumbant. Quare? Perspicimus enim nihil nobis esse melius quam sub ejus fide & tutelâ degere. Ipse enim nos exaudit, ipse nos respicit, ipse est nobis instar arboris frondosæ,

dosæ, ut nos protegat sub umbra sua. Nunc videmus quomodo inter se cohæreant hæc duo membra: causam enim ostendit Deus, cur Ephraim idolis renunciabit, quia scilicet intelliget se fuisse misere deceptum, quamdiu vagatus est post sua idola. Unde hoc intelliget? nempe quia videbit se nunc respici à Domino, quum ante destitutus esset ejus ope. Ubi ergo tale experimentum dederit Deus populo suo, simul efficiet ut abjiciat omnes pravas fiducias, & fateatur se fuisse miserum ac perditum quamdiu idolis fuit deditus. *Exaudivi* igitur *eum, & respexi*, inquit. Præcedit ergo quod posterius est in verbis Prophetæ: præcedit ordine illud membrum, *Ephraim dicet, Quid mihi cum idolis?* Quum dicit, *Ero tanquam abies frondosa*, & simul addit, *ex me fructus tuus inventus est*, videntur duæ istæ similitudines parum inter se congruere: neque enim abies est fructifera, ut notum est. Cur ergo fructus deinde fit mentio? Solutio in promptu est: duas esse similitudines diversas. Nam quum Deus abieti se comparat, tantum de protectione loquitur. Scimus enim, si quis refrigerium expetat, abietem esse arborem frigidam: deinde semper viret, quemadmodum satis notum est, quum defluunt folia ex aliis arboribus: deinde proceritas ipsa, & densitas majorem umbram suppeditat. Hæc igitur ratio est cur Deus officium abietis sibi tribuat erga populum: quia scilicet ab æstu recreabit quicunque ad ejus umbram confugient. Jam alia est ratio secundæ similitudinis, quod Deus etiam fructum suggeret populo suo. Prius dixit Propheta, Israëlitas fore similes arbori, & quæ ramos suos alte defiget sub terram. Nunc transfert nomen hoc ad Deum, & utrumque merito: ubi enim nos fœcundat Deus, sumus palmites plantati in vite optima. Deinde hoc verum est, totum fructum quem percipimus, esse ab ipso: nam deficiet nos omnis vigor, nisi Deus humorem & vitam ipsam nobis suggerat. Nunc ergo videmus non esse absurdam hanc varietatem, quæ legitur in verbis Prophetæ, quia varii sunt respectus. *Fructus* ergo *tuus ex me inventus est*: acsi diceret Deus, Israëlitas si, sapiant, contentos fore sua gratia, quoniam qui alimenta ab ipso petunt, saturabuntur. Reperient enim illic fructum copiosum & satis uberem. Nunc ergo tenemus quid hoc sibi velit. Jam sequitur,

10. Quis sapiens, & intelliget hæc? intelligens, & cognoscet ea? Quia rectæ viæ Jehovæ, & justi ambulabunt in illis, & impii impingent in illis.

Non dubito quin hanc sententiam sæpius inculcaverit Propheta, & subinde eam revocaverit in animos, quia scimus fuisse illi assiduum certamen cum horribili contumacia. Neque enim uno tantum die populum illum expertus est durum & præfractum, sed toto cursu suæ prædicationis. Quum ergo non desinerent Israëlitæ, vel palam contemnere Prophetæ doctrinam, vel saltem pro fabulis ducere apud seipsos quæcunque ex ore ejus audiebant, vel verbo etiam obstrepere, & minaciter insurgere, quum esset illis molestus vel asperior; ideoque videret Propheta desperatam esse malitiam populi: non dubito quin sæpius hac sancta confidentia armatus prodierit in medium, Vos putatis impune vobis cessurum, dum ludibrio habetis meam doctrinam: certe tandem sentietis vias Domini rectas esse. Et jam prius admonui, Prophetas, postquam concionati erant prolixe & multis verbis ad populum, tandem breviter notasse capita suæ doctrinæ. Neque enim probabile est, quum tamdiu Hoseas defunctus fuerit doctoris officio, loquutum fuisse hæc pauca, quæ tribus horis percurri possunt. hoc esset ridiculum. Sed quum assidue incubuerit in munus sibi injunctum, postea quemadmodum dixi, pauca hæc capita collegit, ut memoria aliqua doctrinæ ejus extaret. Quod ergo sæpe repetere coactus est, nunc ad finem libri sui posuit, ut sit quasi legitima obsignatio totius doctrinæ. *Quis sapiens*, inquit, *& intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* Interrogatio hæc emphatica est: miratur enim Hoseas paucitatem eorum, qui Deo se præbeant dociles. Nec dubium est quin Israëlitæ sibi arrogaverint magnam prudentiam, sicuti profani homines solent. Nam tunc demum videntur sibi maxime acuti, dum subsannant quicquid est pietatis, dum ludibrio habent nomen Dei, & ita sibi indulgent in sua impietate, sicuti hodie videmus. Nam multos abripuit diabolicus hic furor, quia putabant se nimis esse simplices & tardos, si amplecterentur quicquid Scriptura continet: O! quid est aliud fides quam stulta credulitas? hoc enim illis venit in mentem. Et sunt etiam impuri canes, qui hanc contumeliam evomere non dubitent, Nisi tu credas: sed quid est istud tuum credere, nisi quod ultro abdicas te omni judicio & delectu? quod instar brutæ pecudis permittis te huc & illuc impelli? Ergo, si sapis, tu nihil credes. Sic loquuntur profani homines: & ideo, quemadmodum dixi, placent sibi in suo acumine, quum possunt excutere omnem Dei timorem, & omnem reverentiam cœlestis doctrinæ. Tales multos fuisse credibile est tempore Prophetæ. Quum ergo tota terra horribili Dei contemptu referta esset, & tamen vulgo putarent homines se sapere, imo in illis profundis suis cogitationibus, quemadmodum dicit Jesaias, putarent se posse fucum facere Deo, jam interrogat, *Quis sapiens, & intelliget hæc?* acsi diceret, Ego quidem video, si vobis habetur fides, omnes sapere: nam Gigantum more audetis insurgere contra Deum, & putatis vos esse ingeniosos si eluditis omnem doctrinam, si religio à vobis superbe calcatur: vos hoc modo omnes estis sapientes. Sed interea, si qua esset in vobis sapientiæ gutta, certe agnosceretis me à Deo esse missum, & quicquid profero non esse figmentum hominum, sed oraculum vivi Dei. Nunc ergo videmus quàm vehementiam in se continet ista interrogatio, quum dicit Propheta, *Quis sapiens, & intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* Interea videmus hic Prophetam quicquid est prudentiæ in hominibus damnare, & quasi fulminare è cœlo contra eorum superbiam, qui sic Deo temere illudunt. Nam utcunque excellere se putent, dicit esse & cæcos, & stupidos, & vesanos. *Quis* ergo *sapiens?* inquit. Jam simul ostendit quænam sit vera hominum sapientia: nempe subjicere se Deo & verbum ejus amplecti; quemadmodum alibi dicitur, *Prov. 1.*
Sapientiam & caput sapientiæ esse Dei timorem. *vers. 2.7.*
Quisquis ergo recte sapere cupit, incipiat à timore Dei, & reverentia verbi ejus: nam ubi nulla est religio, certe præstaret homines nihil intelligere. Fingamus homines præditos esse non tantum magna perspicacia, sed etiam scientia rerum omnium: sint Philosophi, sint Medici, sint Jurisconsulti, nihil illis desit, nisi quod nullus apud ipsos viget gustus vitæ æternæ: obsecro, annon satius esset ipsos prorsus esse pecudes, quam hoc modo sapere, ut scilicet tantum ad tempus exerceant suum ingenium in rebus caducis, & putent thesaurum istum inæstimabilem abolitum iri simul cum ipsorum vita? Certe hoc sapere longe est miserius, quam si homines sensu prorsus carerent. Merito igitur Propheta hic dicit non tantum insipidos esse, sed etiam dementes, & omni intelligentia prorsus vacuos, qui non reverentur doctrinam cœlestem, & surdi sunt ad prophetias, & non discernunt ubi loquitur Deus, neque perspiciunt efficaciam verbi ejus. Quicunque ergo non judicant in hac parte, illos

illos Propheta merito dicit esse prorsus inanes omnis prudentiæ & judicii. Et ideo etiam repetitione usus est, *Quis sapiens, & intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* hoc est, siquis excelleret, certe ostenderet in hac parte suam prudentiam: etiamsi quis mediocri sensu esset præditus, tamen gustaret quid sibi velit hæc doctrina, ubi relucet imago & gloria Dei. Quicunque ergo hac in parte nihil cognoscunt aut intelligunt, illi certe prorsus sunt stupidi. Postea addit, *Quia rectæ viæ Jehovæ.* Opponit hanc sententiam sacrilegæ hominum temeritati, qui Deum fastuose repudiant, & audent etiam verbum ejus contemnere. Dicit *rectas esse vias Domini.* Et quum dicit *rectas*, non dubium est etiam quin perstringat fœtidas blasphemias quas excogitant impii, dum volunt non modo vel odiosum vel contemptibile reddere Dei verbum, sed etiam insulsum, ita ut non mereatur quicquam reverentiæ: sicuti hodie videmus profanos homines non uno tantum verbo repudiare & Legem & Prophetas, sed exquirere aliquos colores, ut videantur juste abrogare oraculis Dei omnem fidem. Exempli gratia, Excutiunt siqua est species repugnantiæ in Scriptura, siquid parum plausibile, siquid abhorret à communi sensu: colligunt isti omnes illas absurditates, saltem quas ipsi putant, & tandem colligunt stultos esse qui obstringunt mentem suam religione aliqua, ubi verbum Dei tam insipidas (ut ipsi dicunt) nugas continet. Non dubium est quin jam tunc grassata fuerit hæc rabies in mundo. Quum dicit Propheta, *Rectas esse vias Jehovæ*, intelligit utcunque vel obstrepant, vel obmurmurent, vel etiam convitientur impii, tamen nihil proferri à Domino quod non sit rectum, & omni reprehensione ac vitio careat. Ergo utcunque evomant impii blasphemias contra verbum Dei, perinde est acsi vellent aspergere cœlum pulvere, & ita offuscare lumen Solis: tantundem isti proficiunt sua audacia, inquit. Nam semper reperietur *summa rectitudo in viis Domini*: hoc est, deprehendetur verbum ejus purum ab omni macula & vitio. Postea addit, *Et justi ambulabunt in illis: impii vero in illis impingent.* Quum dicit *justos ambulaturos*, confirmat proximam sententiam ab experimento, quod scilicet justi reipsa sentient *vias Domini rectas esse.* Et debemus etiam instructi esse hac fiducia, si volumus fortiter repellere omnes impias calumnias, quæ solent à profanis hominibus congeri adversus verbum Dei. Nam si nescimus quid sit ambulare in viis Domini, certe simulatque aliquid adductum fuerit, illic suspensi hærebimus, vel etiam jacebimus prostrati: quemadmodum videmus multos, qui non egerunt firmas radices in verbo Domini, labascere simulatque aliquid dictum est: nesciunt enim quid sit ambulare in viis Domini. Nam ambulant in viis Domini, qui fortiter militant contra omnes mundi tentationes: qui pergunt in illa militia, ut aspirent ad vitam cœlestem: qui statuunt, etiamsi miseri sint ad tempus, se tamen beatos esse, quia amplexi sunt gratiam Dei in Christo: qui etiam sustentantur sua conscientia, ut possint despectis omnibus mundi probris & contumeliis pergere in suo cursu. Qui ergo sic ambulant in viis Domini, erunt inexpugnabiles, etiamsi totus mundus obsistat: etiamsi suis sacrilegis vocibus impii inficiant totum aërem, pii nihilominus peragent suum cursum, donec ad metam pervenerint. *Viæ igitur Jehovæ omnes rectæ sunt, justi ambulabunt in illis: impii vero in illis impingent*, vel corruent. Nam כשל utrumque significat: sed malui vertere Impingent, quia videtur hoc aptius esse ad Prophetæ contextum. Quare? Justi viam planam & æquabilem reperiunt in verbo Domini: nihil enim illis obstare potest quominus proficiant, & per quotidianos progressus tandem perveniant quo Dominus eos vocat, nempe ad hereditatem cœlestem. Justi ergo sic ambulabunt in viis Domini, quia Dominus quasi porrecta manu illos deducet: fides est illis pro centum oculis, deinde etiam est pro alis. Spes etiam simul eos sustentat: nam armantur promissionibus & exhortationibus: deinde habent etiam incitamenta, quoties Dominus vehementius ipsos compellat: adhæc in minis etiam habent terrores quibus expergefiunt. Sic ergo fideles reperiunt in verbo Domini optimas vias, & illas sequuntur. Impii autem quid? Minimos quosque scrupulos fingunt esse montem. Nam simulatque occurrit aliquid perplexum vel obscurum, hic conturbantur: Ego libenter proficerem in Scriptura sacra, sed occurrunt tam multæ difficultates. Ergo si minimus scrupulus ingeritur, opponunt sibi quasi montem: imo fingunt data opera scrupulos, ut aliquem prætextum habeant, dum volunt subterfugere, & dum volunt etiam cursum alio vertere, ne sequantur Deum. *Impii ergo impingent in viis Jehovæ.* Sed hoc adversative legi debet, *Quamvis impingant impii, tamen justi semper ambulabunt in viis Jehovæ*: hoc est, Non est quod nos morentur vel retardent impii, dum subinde impingunt, & clamant verbum Dei plenum esse offendiculis: nam reperiemus illic viam æquabilem, modo gloriam hanc tribuamus Deo, quod justus sit, & quod rectæ sint viæ ejus. Hæc est summa hujus sententiæ.

JOANNIS CALVINI
PRÆLECTIONES
IN
JOËLEM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

NUnc aggredior Joëlem Prophetam. Quo tempore vaticinatus sit Joël, non satis constat, nisi quod quidam ex Judæis uspicantur docuisse tempore Joram regis Israël: quia tunc dira fames totam terram occupaverat, ut satis apparet ex sacra historia. Quoniam autem famis hic Propheta meminit, conjiciunt referri debere ejus concionem ad illud tempus. Alii putant docuisse sub Manasse: sed nullam rationem afferunt suæ opinionis. Est igitur mera divinatio. Alii putant non tantum sub uno Rege functum esse Doctoris officio, sed docuisse simul cum Jesaia sub multis Regibus. Cæterum quia nihil certi constat, satius est tempus quo docuit in medio relinquere: & non magnopere etiam hoc ad rem facit, quemadmodum videbimus. In Hosea temporis inscitia multum faceret negotii Lectoribus. Multi enim loci sunt, qui nunquam possent aliter explicari quam ex notitia historiæ. Sed quantum ad Joëlem, minus est laborandum, quemadmodum dixi: quia constabit nobis fructus doctrinæ ejus, etiamsi tempus sit obscurum & incertum. Colligere autem licet ipsum docuisse Jerosolymæ, vel saltem in regno Jehudah. Ergo sicuti Hoseas destinatus erat Propheta regno Israël, ita etiam Joël habuit diversam functionem. Peculiariter enim debuit operam suam impendere Judæis, & non respicere decem Tribus. hoc præcipue notatu dignum est. Hæc autem est summa libri: initio objurgat populi stuporem, qui severe à Deo percussus, tamen non sentiat mala sua, sed potius in illis obdurescat. hoc est unum. Deinde minatur etiam clades longe graviores: quoniam populus ita occalluit ad omnes pœnas, ut non humilietur: ideo Propheta denunciat instare adhuc multo pejora quam hactenus experti fuerint. hoc est secundum. Tertio hortatur ad pœnitentiam suos populares, & ostendit non vulgari testimonio pœnitentiæ opus esse: quia Deum non leviter offenderant, sed sua pertinacia quasi provocaverant in se ultimum exitium. Quoniam ergo tanta fuerat eorum obstinatio, ideo jubet venire supplices cum lachrymis, cum sacco, cum gemitu, cum cinere, nempe ut misericordiam impetrent: quia indigni erant quos Dominus respiceret, nisi ita suppliciter se demitterent. hoc est tertium. Quarta pars libri consumitur in promissionibus. Vaticinatur enim de regno Christi, & ostendit etiamsi jam plena sint omnia desperationis, Deum tamen non esse oblitum fœderis sui, quod pepigit cum Patribus. Venturum igitur Christum, qui colligat reliquias dissipatas: imo qui restituat in vitam populum illum, licet jam esset perditus ac mortuus. hæc est summa. Videbimus autem in progressu capita perperam & insulse distincta fuisse. Sic autem incipit:

CAPUT

CAPUT I.

VErbum Jehovæ, quod fuit ad Joël filium Pethuel.

2. Audite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an fuerit hoc diebus vestris, & si diebus patrum vestrorum.

3. Super hoc filiis vestris narrate, & filii vestri filiis suis, & filii ipsorum generationi posteræ.

4. Residuum locustæ comedit (*est alia species*) bruchus, (*ita ponamus, quoniam non possumus certo scire quænam fuerint istæ species*) & residuum bruchi comedit locusta, & residuum locustæ comedit eruca. (*Alii primo loco ponunt Erucam, est proprie Chenille, & puto potius esse hoc posterius. Picardi vocant Casée, quasi* חסיל. *verisimile est deductum fuisse nomen illud vulgare ab Hebræis, quia est fere idem: sed tamen ego non anxie sudo in istis nominibus, quia de sensu Prophetæ satis constabit. Nunc venio ad inscriptionem libri.*)

V*Erbum Jehovæ, quod fuit ad Joël filium Pethuel.* Hic patrem suum nominat, ideoque probabile est fuisse hominem notum & famæ celebris. Sed nunc quis fuerit iste Pethuel omnes ignorant. Quod autem Hebræi tradunt pro generali regula, quoties adjungitur nomen patris, illum fuisse Prophetam, apud me frivolum est: quia videmus quam sint audaces in fingendis talibus commentis. quoties nulla ratio illis apparet, inveniunt aliquam fabulam, & eam obtrudunt pro oraculo. Quum igitur ita nugari soleant, ego non moror quid apud illos pro regula valeat. Sed tamen hoc probabile est, quum Prophetæ præfantur se hoc vel illo patre fuisse natos, fuisse patres eorum homines aliqua auctoritate præditos. Jam, quod dicit se tradere verbum Domini, observatu dignum est: quia ostendit se nihil privatim sibi sumere, quasi vellet regnare ex proprio sensu, & subjicere alios suis commentis: sed se proferre tantum quod à Domino accepit. Quum autem Prophetæ nihil sibi auctoritatis vendicent, nisi quatenus fideliter exequuntur officium sibi divinitus mandatum, & quasi de manu in manum tradunt quod Dominus jussit, hinc statuere licet nullas humanas doctrinas admitti debere in Ecclesiam Dei. Quare? nam simulatque se ingerunt homines, tantundem detrahunt Dei auctoritati. Ergo notanda est hæc præfatio, qua fere utuntur omnes Prophetæ, nihil scilicet ipsos attulisse proprium vel ex suo sensu, sed fuisse fidos dispensatores doctrinæ sibi divinitus mandatæ. Verbum autem dicitur fuisse ad Joëlem, non quia Deus voluerit illum sibi duntaxat discipulum habere, sed quia deposuit hunc thesaurum apud ipsum, ut minister esset toti populo: quemadmodum etiam
2 Cor. 5. vers. 20. Paulus dicit ministris Euangelii mandatam esse hanc legationem pro Christo, vel Christi nomine, ut homines Deo reconcilient. Alibi, Deposuit apud
2 Cor. 4. vers. 7. nos thesaurum hunc, quasi in vasis fictilibus. Jam tenemus cur Joël dicat verbum Domini sibi traditum fuisse, non ut solus esset discipulus: sed quia oportuit aliquem esse Doctorem, electus est Joël, cui Dominus mandavit istas partes. Ergo verbum Dei pertinet quidem promiscue ad omnes, sed interea mandatur Prophetis & aliis doctoribus: quia sunt veluti depositarii, ut ita loquar. Quantum attinet ad verbum היה, nihil opus est philosophari tam argute ut facit Hieronymus. Quomodo factum est verbum Domini? Veretur enim ne dicatur Christus esse factus, quia ipse sit Verbum Domini. Sunt nugæ magis quam pueriles: & non potest tamen aliter se expedire, nisi quod verbum dicitur fieri respectu hominis quem Deus alloquitur, & non fieri respectu ipsius Dei. Hæc omnia sunt puerilia, ut videtis. nam simpliciter hic dicit Propheta sermonem Dei fuisse directum ad se, quia scilicet Dominus voluit uti ejus opera erga totum populum. Jam, postquam ostendit se idoneum esse ministrum Dei, quia instructus sit verbo, quasi pro imperio loquitur: nam sustinet Dei personam. Nunc videmus quænam sit legitima auctoritas, quæ in Ecclesia vigere debet, & cui sic parendum est absque controversia, ut omnes libenter se tradant in obsequium: nempe ubi Deus ipse loquitur per homines, & Spiritus sanctus utitur illis tanquam organis. Propheta enim non hic inanem titulum obtendit: non dicit se esse Sacerdotem ex tribu Levi, vel ex primario ordine, vel ex familia Aaron. Nihil tale affert, sed dicit verbum Dei apud se esse depositum. Quisquis ergo audiri in Ecclesia postulat, necesse est ut re ipsa demonstret se esse præconem verbi Dei: non autem afferat propria figmenta, vel quicquam comminiscatur ex carnis suæ sensu. Jam initio objurgat Propheta Judæos, quod tam stupidi sint, ut non expendant se castigari Dei manu, quum tamen res perspicua sit. Itaque corrumpunt, meo judicio, Prophetæ sensum, qui putant hic denunciari pœnas quæ adhuc pendebant. Nam transferunt hæc omnia ad futurum tempus. Ego autem distinguo inter hanc objurgationem, & inter denunciationes quæ postea sequentur. Hic igitur Propheta exprobrat Judæis, quod tam duriter percussi, tamen non sapiant. Atqui etiam stulti, dum flagellum personat in ipsorum tergo, agnoscunt se dare pœnas. Quum ergo tam stupidi sint Judæi, ut etiam castigati non intelligant sibi negotium esse cum Deo, merito hanc vecordiam Propheta hic objurgat. *Audite*, inquit, *hoc senes, auscultate omnes incolæ terræ, & narrate filiis vestris.* Sed hæc differam in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando hodie sibi totus fere mundus ita frenum licentiæ suæ laxat, ut verbum tuum sacrosanctum non dubitet vel spernere, vel pro nihilo ducere: fac, Domine, ut nos semper contineamus in reverentia, quæ merito illi debetur, & sacris tuis oraculis: & sic tangamur quoties dignaris nos alloqui, ut vere humiliati, fide in cœlum usque attollamur, & gradatim spe ad illam gloriam aspiremus, quæ adhuc nobis abscondita est. Et interea etiam sic modeste nos cohibeamus, ut tota nostra sapientia sit tibi parere & obsequium præstare, donec tandem in regnum illud tuum nos colligas, ubi participes simus gloriæ tuæ, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN

JOELEM PROPHETAM.

CAP. I.

A*Udite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an hoc fuerit diebus vestris, & diebus patrum vestrorum. Super hoc narrate filiis vestris, & filii vestri filiis suis, & filii eorum generationi posteræ. Residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit locusta, & residuum locustæ comedit eruca.* Proxima lectione jam attigi quid ego sentiam de hoc Prophetæ loco. Putant aliqui denunciari pœnam in futurum tempus: sed contextus satis ostendit eos errare & corrumpere genuinum Prophetæ sensum: potius enim hic Propheta objurgat duritiem populi, quod plagas suas non sentiat. Et quoniamnon facile moventur homines judiciis Dei, Propheta hic pronunciat Deum exercuisse tale vindictæ genus, quod non possit haberi alio loco quam prodigii: acsi diceret, Sæpe Deus pœnas de hominibus exigit, & decebat nos esse attentos simulac digitum tollit. Sed vulgares pœnæ solent negligi, homines facile prætereunt pœnas quibus sunt assueti. Atqui jam Deus vobiscum egit non usitato modo, sed palam exeruit manum suam è cœlo, & pœnæ quas vobis infligit, sunt mera prodigia. Estis igitur plusquam stupidi, nisi sentiatis vos Dei manu percuti. Ille verus est Prophetæ sensus, & facile hoc colligitur ex verbis. *Audite senes*, inquit. Senes diserte hic compellat, quia experientia multum affert hominibus: & qui senes sunt, si vident aliquid novum & insolitum, debent sentire non esse hoc ex ordinario naturæ cursu. Qui jam præteriit quinquaginta vel sexaginta annos, & videt aliquid novum accidere quod nunquam putasset, ille certe agnoscit aliquod insolitum esse Dei opus. Hæc ratio est cur Propheta hic sermonem ad senes dirigat: acsi diceret, Ego non terrebo vos de nihilo, sed senes ipsi audiant, qui jam multis annis assuefacti esse debent ad multas revolutiones: jam respondeant mihi an tota vita, etiamsi seculum unum in terra transegerint, viderint tale aliquod opus. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Vult enim hic expergefacere Judæos, ut intelligant Deum exerere manum suam è cœlo, & jam non posse vel fortunæ ascribi, vel terrenis mediis, quod oculis suis vident, sed esse aliquod prodigium. Finis autem est, ut pudeat tandem Judæos suæ socordiæ, quia hactenus non fuerint magis attenti ad Dei vindictas, sed secure semper sibi blanditi sint, acsi Deus in cœlo dormiret, quum tamen tam violenter in ipsos fulminaverit, & voluerit etiam præter consuetum ordinem ipsos afficere, ut tandem sentirent se vocari in judicium. Postea addit, *Vos etiam omnes incolæ terræ.* Si tantum de senibus loquutus esset Propheta, poterant alii captare aliquem ignorantiæ prætextum, ideo hic compellantur omnes à minimo ad maximum, atque ita ostendit, ne juvenes quidem eximi à culpa, si pergant in sua obstinatione, & ita Deo illudant, quando tamen serio ipsos ad resipiscentiam compellet. *Vos*, inquit, *omnes incolæ terræ attendite, an hoc fuerit diebus vestris, & diebus patrum vestrorum.* Primo dicit, an fuerit tale aliquid diebus vestris, quia certe quæ raro accidunt digna sunt majori consideratione. Hoc quidem verum est, perperam homines cæcutire ad quotidiana Dei opera, quemadmodum vilescit nobis Dei gratia, dum quotidie sol exoritur. Hoc accidit nostra ingratitudine: sed duplex est ingratitudo, & longe fœdior, & minus excusabilis, si Dominus insolito modo operetur, & nos tamen clausis oculis præterimus quod debebat censeri miraculi loco. Hanc nunc tarditatem Propheta coarguit. Accidit ne tale aliquid diebus vestris, imo diebus patrum vestrorum? inquit. Potestis revocare in memoriam quid patres vestri narraverint. Certe duobus jam seculis nihil tale accidit. Ergo nimius est torpor vester, quum etiam negligitis hoc Dei judicium, quod tamen sua raritate debebat expergefacere mentes vestras. Postea adjungit, *Narrate filiis vestris, filii vestri filiis suis, filii eorum generationi posteræ.* Hoc versu ostendit Propheta rem esse memoratu dignam, & quæ non debeat contemni à posteris, etiamsi per multas ætates narretur. Jam facile apparet Prophetam non minari in futurum tempus, quemadmodum interpretes existimant: illud esset puerile. Potius enim hic expostulat cum Judæis, quod tam sint pigri & ignavi ad considerenda Dei judicia: præsertim vero hoc tam insigne documentum, ubi Deus non agit solitis modis, sed prodigiis vult homines movere, & quasi concutere. *De hoc igitur narrate.* Nam istud עליו nihil aliud est, quam Narrate hanc rem filiis vestris. deinde *filii vestri filiis suis.* Quum accidit aliquid novi, fieri potest ut initio tangamur aliqua admiratione, sed statim evanescit una cum rei novitate judicium nostrum, & contemnitur quod initio magni æstimavimus. Sed Propheta hic ostendit tale esse judicium Dei de quo loquitur, ut contemni non debeat neque etiam possit à posteris: *narrent*, inquit, *filii vestri* generationi *usque ad quartam ætatem*, hoc tamen semper erit memorabile. Addit quale sit illud judicium Dei, nempe quod multis annis spes alimentorum eos frustrata sit. Fieri videmus ut *locustæ* sæpe devorent segetem; deinde *bruchi & erucæ*: accedunt etiam aliæ calamitates: hoc est ordinarium. Sed ubi vastatio una accidit, sequitur deinde altera, & nullus est finis, quatuor anni sunt steriles, idque quoniam animalia repente nascuntur quæ substantiam terræ devorent: hoc certe est insolitum. Ideo dicit Propheta non posse vocari hoc fortuitum, quia Deus voluit insigne portentum ostendere Judæis, ut etiam inviti attenderent ad manum ejus. Si quid frivolum acciderit, quia tamen erit rarum, movebit homines, quemadmodum videmus levibus de causis sæpe mundum tumultuari. Atqui hoc portentum, inquit Propheta, debebat vos magis afficere. Quid ergo sibi vult quod estis famelici, & causæ etiam apparent, quia scilicet Dominus terræ vestræ maledixerit, quod excitaverit bestias istas, quæ rapuerunt victum ex oculis vestris? Quum ergo ita sit, jam certe tempus est resipiscendi, & vos hactenus fuistis nimium socordes, qui neglexistis tam insignes, & memorabiles Dei vindictas. Nunc pergamus.

5. Expergiscimini ebrii, & flete, & ululate omnes qui bibitis vinum, super musto, quia excisum est ab ore vestro.

Amplificandi causa hanc sententiam Propheta addit. Quoniam enim Deus videt homines contemptim vel ridere vel pro nihilo ducere sua judicia, illis insultat. Et hanc rationem nunc Propheta tenet: Vos, inquit,

inquit, ebrii expergiscimini, flete & ululate. Nam his verbis quasi in rem præsentem adducit eos, qui libenter clausissent oculos ad tam manifestas pœnas. Obtorpuerant Judæi, & jam quasi obduxerant callum: necesse igitur fuit illos quasi violenter trahi in lucem. Nominatim vero Propheta ebrios compellat. Et credibile est vitium hoc tunc fuisse nimis vulgare in populo. Quicquid sit, Propheta hic per hypotyposin magis efficaciter docet non esse locum dissimulandi, atque Judæos non posse excusari à socordia, si amplius conniveant: quia ebrii ipsi qui degenerant à sensu humano, illi etiam sentient cladem, quoniam vinum abscissum est ab ore eorum. Et notandæ sunt istæ loquutiones Prophetæ, *Expergiscimini.* Nam ebrii etiam vigilando dormiunt: deinde consumunt majorem partem temporis in somno. Propheta ergo huc tendit, quod etiamsi homines ne mediocri quidem intelligentia polleant, sed fere careant sensu, non tamen possint jam amplius sibi blandiri: quia ebrii ipsi, qui ingenio sunt prorsus suffocato, adeoque alienati sunt mente, illi etiam sentient Dei judicium: etiamsi sopor illos constrictos teneat, cogentur tamen expergisci ad tam manifestam pœnam. Quid ergo sibi vult ista ignorantia, si non sentitis manu Dei vos percuti? Et eodem etiam spectant aliæ loquutiones, *Flete & ululate.* Ebrii potius sese projiciunt in lætitiam, & intemperanter sibi indulgent: & nihil difficilius est quam illis exprimere dolorem, quia vinum occupat ita eorum sensus, ut etiam in maximis cladibus non desinant ridere. Dicit autem Propheta, *Flete & ululate ebrii.* Quid ergo sobrii agent? Postea, *abscissum est vinum ab ore vestro.* Non dicit vobis ablatus est usus vini, sed dicit *ab ore vestro*: etiamsi nemo de vindemiis cogitet, vel de cellis vinariis, vel de ipsis cantharis, tamen cogentur, velint nolint, sentire Dei judicium in ipso ore, & ipsis labris. Hoc intelligit Propheta. Videmus ergo quantopere exaggeret quod prius dixit. Et tenendus est finis ille, quod scilicet voluit pudorem incutere populo qui sic obtorpuerat ad Dei judicium. Quantum attinet ad nomen עסיס, vertunt alii Mustum. עסס est Exprimere, & ideo proprie עסיס dicitur vinum quod exprimitur in torculari; non mustum quod elicitur è cupa, sed quod extorquetur quasi violenter. Ego tamen non dubito quin hic per speciem Propheta designet quodlibet genus vini. Pergamus.

6. Quia gens ascendit super terram meam robusta, & absque numero, dentes ejus dentes leonis, & maxillæ (*alii vertunt, molares*) leonis illis: (*quanquam aliud est nomen. alii vertunt, leunculum.*)

7. Posuit vineam meam in vastitatem, (*vel desolationem*) & ficulneam meam in decorticationem: nudando nudavit eam, & disjecit, albi facti sunt rami ejus.

Quod alii putant, hic pœnam denunciari populo quæ nondum inflicta erat, iterum repeto mihi non placere: sed potius meo judicio commemorat Propheta aliam Dei vindictam, ut ostendat Deum non uno tantum modo admonuisse Judæos de suis peccatis, ut tandem revocaret ad sanam mentem: sed tentasse omnia ut eos reduceret in viam, nisi fuissent prorsus desperati. Postquam ergo de sterilitate agrorum, vel de aliis calamitatibus loquutus est, jam addit etiam bello fuisse Judæos afflictos. Certe fames debuerat illos tangere, præsertim quum incommoda alia aliis succedentia animadverterent præter consuetum naturæ cursum plures annos occupare, ut jam non posset hoc imputari fortunæ. Sed ubi Deus fame jam confectos iterum bello persequutus est, nonne oportuit plusquam esse alienatos à mente, qui manerent in his Dei vindictis attoniti, & non resipiscerent? Hoc igitur consilium Prophetæ est, quod Deus quibuscunque fieri potuit modis expertus fuerit an sanabiles essent Judæi, & occasionem resipiscendi illis dederit, nisi quod prorsus erant intractabiles & indomiti. Dicit ergo, *Certe gens ascendit.* Particula כי non debet hic accipi causaliter, sed tantum expositive: Certe, vel nempe, *gens*, inquit, *ascendit.* Quanquam illatio etiam non male conveniet, si dicamus sententiam pendere ab illo exordio, Audite senes, narrate filiis vestris: quid narrabimus? Nempe quod &c. Cæterum hoc quoque modo כי erit exegeticum, & non mutabitur sententia: sed ostendo rationem contextus. *Gens ergo ascendit super terram meam.* Deus hic honorifice terram Canaan sibi vindicat quasi propriam hereditatem. Sed facit hoc consulto, ut melius agnoscant Judæi illum sibi esse infestum: quia non fuisset deterior eorum conditio quam aliarum gentium, nisi Deus voluisset pœnas de eorum sceleribus sumere. Subest igitur tacita comparatio inter Judæam & alias regiones: acsi diceret Propheta, Qui fit ut terra vestra bellis & multis cladibus vastetur, aliæ autem regiones quiescant? Certe hæc terra sacra est Deo. Ille enim sibi eam delegit in qua regnaret: hic habet suum domicilium. Necesse est igitur aliquam causam iræ Dei subesse, quod terra vestra tam misere vastetur, quum aliis terris sit otium. Nunc tenemus quid velit Propheta *Ascendit gens super terram meam*, inquit. & quid hoc est? Certe Deus poterat se opponere, poterat tueri terram suam, cujus ipse erat custos: & quæ erat sub ejus præsidio. Qui fit ergo ut hanc terram impune hostes invadant, in ea grassentur, & eam prorsus devastent, nisi quia deserta est à Domino ipso? *Gens*, inquit, *ascendit super terram meam robusta, & absque numero.* deinde, *cujus dentes sunt leonis, maxillæ sunt leunculi.* Nullum est tantum robur in Gentibus, quod Deus non possit momento frangere: neque opus habet magnis auxiliis. Poterit enim solo nutu in nihilum redigere quicquid conantur homines. Quum ergo tam impetuose ruunt Assyrii contra Judæos, necesse est expositos esse hostium suorum libidini: quia indigni sunt quos amplius Deus manu sua protegat, quemadmodum hactenus fecit. Postea addit, *vitem suam positam fuisse in desolationem & vastitatem, ficulneam suam in decorticationem.* Non loquitur hic Deus de vinea sua, quemadmodum aliis locis Ecclesiam hoc elogio insignit: sed quicquid in terra erat, vocat suum: quemadmodum etiam totam sobolem Abrahæ vocat filios suos. Et ita exprobrat Judæis quod culpa sua tam misere pereant: quia nunquam spoliati fuissent ab hostibus, nisi prius repulissent Deum ipsum, qui solebat eos tueri: quia nihil erat in ipsorum terra quod non ipse agnosceret pro suo. Nam sicuti elegerat populum illum, ita terram sibi consecraverat. Quicquid ergo tunc nascebatur in Judæa, hoc erat quasi sacrum Deo. Nunc quum & vites & ficus expositæ sint infidelium injuriis, certum est non amplius Deum illic regnare. Quare? nempe quod Judæi eum expulerunt. Et postea amplificat eandem rem. Nam quod sequitur non est simplex narratio: *Nudando nudavit eam & disjecit.* Non simpliciter hic narrat Propheta quod accidit, sed quemadmodum jam diximus, quo plus attentionis sibi conciliet, atque expergefaciat sopitos sensus populi, imo ut veternum corrigat, quo occupatæ fuerant omnium mentes, ideo hic exornat suam doctrinam pluribus verbis. Hæc ratio est cur dicat nudatam fuisse vineam, & ficum: deinde projecta fuisse folia, nudatos fuisse ramos & albos, quia scilicet nihil residuum fuerit substantiæ aut vigoris. Multi interpretes con-

conjungunt istos tres versus cum prioribus, acsi nunc exprimeret Propheta quod prius dixerat de eruca, de brucho & locusta. Putant enim allegorice loquutum esse, quum dicebat, Omnes terræ fruges fuisse consumptas à locustis & bruchis. Jam ergo addunt, locustas istas, vel bruchos, vel erucas esse tam Assyrios, quam Persas & Græcos, hoc est, Alexandrum Macedonem, & Romanos. Sed illud est omnino coactum, imo jam non opus est longa disputatione. Facile enim quisque nunc videt Prophetam proferre in medium aliud pœnarum genus, ut modis omnibus reddat Judæos inexcusabiles, qui etiam ad tam multiplices plagas non expergefiunt, sed manent semper obstinati in suis vitiis. Nunc pergamus.

8. Plange tanquam puella accincta sacco super marito adolescentiæ suæ.

Nunc Propheta alloquitur totam terram. *Plange*, inquit: neque id vulgariter, sed tanquam vidua, cui mortuus est maritus, cui adolescentula nupserat. Scimus magis tenerum esse amorem viri adolescentis erga puellam, & vicissim puellæ erga maritum adolescentem, quam si quispiam senex vetulam ducat. Hæc ratio est cur Propheta hic nominet maritum adolescentiæ. Vult enim exprimere gravissimum planctum: & ideo dicit, Certe non secus debent affici Judæi tot cladibus, quam mulier vidua quæ maritum adhuc juvenem perdidit, qui videtur abreptus esse nondum matura ætate, sed in flore ipso. Quoniam ergo tales viduæ acerbius ferunt suam calamitatem, hæc ratio est cur Propheta hanc circumstantiam apposuerit. בעל vocant Hebræi sæpe Maritum, quia dominus est mulieris, & eam habet sub sua tutela. Ad verbum est, Super dominum adolescentiæ suæ: & ideo etiam vocarunt idola sua בעלים, quasi patronos, quemadmodum aliquoties diximus in Prophetam Hoseam. Summa est, Judæos non posse quiescere nisi prorsus abjecerint omnem rationem & judicium, quia cogentur, velint nolint, sentire gravissimam cladem. Hoc erit monstrum, si vidua quæ maritum adhuc juvenem perdidit, abstineat à luctu. Ergo nunc quum Deus terram suam tot cladibus afflixerit, voluit quasi dolorem viduitatis infligere. Sequitur,

9. Succisa est oblatio & libamen è domo Jehovæ: luxerunt sacerdotes ministri Jehovæ.

Hic aliis verbis Propheta cladem illam nobis depingit. Nam, ut dictum est, videmus quanta sit hominum tarditas ad reputanda Dei judicia. Et scimus Judæos non fuisse magis attentos quam nunc simus. Oportuit igitur variis stimulis ipsos pungi, quemadmodum nunc Propheta facit: acsi diceret, Si jam non laboratis de victu, si etiam non expenditis quod ebrii ipsi coguntur sentire, etiamsi non procul cernant, sed tantum in labris suis degustent cladem istam: si ergo hæc omnia nullius apud vos sunt momenti, saltem respicite Templum Dei quod jam caret ordinario suo cultu. Nam in hac sterilitate agrorum, in hac tanta inopia neque panis offertur neque vinum. Quum ergo cessare videatis cultum Dei, quid adhuc cessatis ipsi? cur non sentitis accensum esse in vos Dei furorem? Nam certe nisi Deus gravissime offensus esset, rationem saltem haberet cultus sui, non sineret Templum suum manere vacuum sacrificiis. Scimus quotidie Judæos fudisse sua libamina, & obtulisse etiam panes. Quum ergo מנחה & libamen ponit Joël, non dubium est quin velit exprimere jam fere abolitum esse Dei cultum: Deus vero hoc nunquam permitteret, nisi graviter esset offensus propter hominum peccata. Hinc ergo melius coarguitur populi torpor, vel potius stupor, quod non sentit etiam in Templo ipso manifesta signa iræ Dei. Sequitur,

10. Vastatus est ager, luxit terra, (*hoc est, luxerunt terræ incolæ*) quia vastatum est (*idem est verbum: vel, quia periit*) frumentum, aruit (*est à verbo* יבש, *non à* בוש *quod significat Pudefacere. Quanquam utraque radix significationem hanc admittit apud Hebræos: quia ergo aruit*) mustum, & exterminatum est (*infirmatum, ad verbum, ab* אמל: *sed significat Debilitatum esse*) oleum.

Hic prosequitur eandem sententiam Propheta: sed adhibet hanc verborum congeriem, ut plus efficaciæ habeat doctrina. Sciebat enim se apud surdos verba facere: ita longo usu obduruerant, ut nihil vel saltem minimum proficeret Deus verbo suo. hæc igitur ratio est cur Propheta vehementius insistat in re non obscura. Siquis nunc roget quid opus fuerit tot verbis: videtur enim esse supervacua loquacitas. Fateor quidem, quicquid voluit dicere Propheta, uno verbo posse intelligi: nihil est hic obscurum. Sed non satis erat intelligi quod dicebat, nisi etiam Judæi in seipsos descenderent, & sentirent sibi negotium esse cum Deo. Ad hunc sensum non adeo proclives erant. Ergo non abs re hic laborat Propheta, quum inculcat eandem sententiam pluribus verbis. Dicit igitur *agrum esse vastatum, & terram luxisse, quia triticum perierit, quia aruerit vinum, quia exterminatum sit oleum.* His autem verbis significat eos videndo nihil videre: acsi diceret, Necessitas vobis luctum extorqueat: estis enim famelici: nemo est qui non queratur de inedia, qui non deploret penuriam panis & vini, & interea nemo vestrûm cogitat unde hæc inopia, nempe ex manu Dei. Sentitis ergo in ore, sentitis in palato, sentitis in gutture, sentitis in stomacho, sed in corde non sentitis. In summa, Propheta significat vera intelligentia carere Judæos, qui deplorant quidem famem suam, sicuti brutæ pecudes quum esuriunt ostendunt signa impatientiæ. dicit Judæos lugere hoc modo: quia scilicet venter ipsorum clamitet: sed interea non agnoscere culpam hujus inediæ & famis esse in suis peccatis. Postea sequitur,

11. Erubescite agricolæ, ululate vinitores super tritico & hordeo, quia periit messis agri.

Nihil novum hic dicit Propheta: sed confirmat rursus quod prius dixit. & non est verbosus sine causa: quoniam hic non tantum vult docere, sed potius afficere. Atque hic est doctrinæ cœlestis usus. Neque enim tantum vult Deus intelligi quid ipse dicat, sed vult penetrare in animos nostros. Et scimus verbum Dei non constare simplici doctrina, sed etiam exhortationibus, & minis, & objurgationibus. In hoc ergo nunc Propheta incumbit. *Vos*, inquit, *agricolæ erubescite, & vos vinitores ululate, quia periit messis agri.* Summa est, quod, sicuti jam diximus, Judæi nulla jam excusatione poterant tegere suam socordiam, quoniam passim audiebatur eorum clamor, passim querimoniæ resonabant, quod vastata esset terra, quod ipsi essent famelici, quod tot cladibus afflicti essent: interea vero nemo agnosceret Deum esse

esse auctorem, qui animadverteret in ipsorum peccata. Sed reliqua differam in diem crastinum. Precemur Dominum.

Da omnipotens Deus, quando etiam hodie tot modis nos ad pœnitentiam invitas, & non desinis etiam nos urgere, quia nimiam cunctationem nostram vides: da, inquam, ut tandem ab hoc torpore expergefiamus, neque sinas nos inebriari Satanæ illecebris & mundi, sed Spiritu tuo nos excites ad veros gemitus, ut pudefacti in nobis confugiamus ad tuam misericordiam, nec dubitemus te nobis propitium fore, modo sincero corde te invocemus, & quæramus eam reconciliationem, quam nobis quotidie offers per Euangelium tuum, in nomine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN

JOELEM PROPHETAM.

CAP. I.

12. Vitis exaruit, & ficulnea infirmata est: *(vel periit)* malogranatum, etiam palma & malus, omnes arbores agri exaruerunt: certe exaruit gaudium à filiis hominum.

Concludit nunc Propheta superiores sententias, quod scilicet Dominus exerceat tam severa judicia adversus populum, ut mirum sit ipsos obstupescere, dum ita redacti sunt ad extrema. Dicit *vitem exaruisse*, [illegible] *omne genus fructuum*: adjungit *ficulneam*, postea רמון *malogranatum* (sic enim vertunt,) *palmam*, *malum*, *& omnes arbores*. Hæc vero sterilitas clarum erat signum iræ Dei: nisi homines vel nimium sibi blanditi fuissent, vel occalluissent ad omnes pœnas. Hæc autem ἀναισθησία est quasi summus cumulus malorum, ubi scilicet homines jam non sentiunt mala sua, vel saltem non intelligunt sibi infligi à Dei manu. Jam pergamus.

13. Accingimini, & plangite Sacerdotes, ululate ministri altaris, venite, pernoctate cum saccis ministri Dei mei: quia prohibita est à domo Dei vestri oblatio & libamen.

14. Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes incolas terræ in domum Jehovæ Dei vestri: & clamate ad Jehovam,

15. Heus diem! quia propinquus est dies Jehovæ, & tanquam vastans ab Omnipotente veniet.

Nunc incipit Propheta hortari populum ad pœnitentiam. Postquam exposuit illos tam graviter affligi Dei manu, jam addit remedium esse paratum, modo ipsi ad Dei gratiam se conferant. Et simul etiam denunciat graviores pœnas in futurum tempus: quia non satis fuisset ipsos esse admonitos de suis cladibus & incommodis, nisi etiam timuissent in futurum tempus. Propheta igitur ut magis eos commoveat, dicit adhuc extentam esse manum Dei, & instare aliquid deterius, nisi sponte ipsi præveniant. Hæc summa est. Jam venio ad verba. *Accingimini, plangite, & ululate*, inquit, *Sacerdotes*, *ministri altaris*. Istud חגרו potest bifariam exponi. Sic intelligitur à quibusdam, Accingite vos saccis: quia paulo post dicet *cum saccis*, vel *in saccis*. Sed possemus etiam simplicius accipere: *Accingite vos*, hoc est, Festinate. Nam ista loquutio metaphorica frequenter occurrit. Quantum ad summam rei, parum refert sive legamus, Accingite vos saccis, sive properate. Alloquitur autem Sacerdotes: quanquam postea sequatur communis & promiscua exhortatio ad totum populum. Sed quia Deus constituerat illos populi sui duces, oportuit etiam exemplo suo præire aliis. Commune officium est piorum omnium, & precari & curare etiam fratrum salutem: sed specialiter hoc munus injunctum est verbi ministris, & pastoribus. Sic etiam ubi Deus ad resipiscentiam nos invitat, qui aliis præsunt debent viam monstrare, idque duabus de causis: quia scilicet non frustra in hunc finem electi sint à Domino, ut aliis præfulgeant, & sint quasi luminaria. Deinde qui sustinent publicum aliquod onus, debent duplicem reatum sentire, quoties Dominus publica delicta ad judicium, vel ad rationem vocat. Nam privati peccant, sed in pastoribus est culpa negligentiæ: deinde etiamsi vel minimum deflectant à recta via, gravius offendiculum inde nascitur. Merito itaque Propheta à Sacerdotibus exordium facit, dum jubet totum populum resipiscere. Quanquam non tantum jubet eos induere saccum, sed simul præcipit, ut jejunium indicant, deinde convocent cœtum, quemadmodum videbimus. *Vos* ergo *Sacerdotes*, inquit, *accingimini & induite saccos*, *plangite, & ululat, pernoctate cum saccis*. deinde vocat *ministros altaris, & ministros Dei*, idque diverso respectu. Neque enim altare Propheta subrogat in locum Dei. nam hoc modo fabricaret idolum. Sed vocantur ministri altaris, quia illic offerunt sacrificia Deo. Proprie autem vocantur ministri Dei. Sed quoniam Sacerdotes quoties immolabant hostias, sistebant se in conspectum Dei, & altare erat illis quasi accessus ad ipsum, vocantur propterea ministri altaris. Vocat autem simul ministros Dei, & proprie, ut dictum fuit. Sed ponit hic אלהי: jod à quibusdam omittitur, acsi non esset servilis litera, sed supervacua. Ego tamen non dubito quin Propheta hic Deum suum nominaverit: quia hoc modo volebat asserere plus auctoritatis doctrinæ suæ. Negotium vel certamen erat illi cum toto populo: non dubium est quin superbe pro more suo opposuerint [illegible] Dei, clypei instar: Quid? annon sumus etiam populus Dei? Ergo Propheta ut hanc superbiam refelleret, statuit Deum à parte sua: ideo sic loquitur. *Ministri Dei mei*, inquit. Si quis contra excepisset Deum esse communem toti populo, facilis exceptio erat Prophetæ, Ego specialiter ab eo missus sum, & sustineo ejus personam, & causam ejus ago, quam ipse mihi mandavit. Est igitur Deus meus, & non vester. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta his verbis. Jam addit, *Quum succisa est oblatio & libamen à domo Dei vestri*. Jam simul etiam fatetur Deum esse ipsorum, respectu sacerdotii. Scimus enim nihil temere fuisse inventum apud Judæos, sed Templum extructum fuisse Dei mandato, & sacrificia oblata ex præscripto Legis. Tribuit ergo hunc honorem Sacerdotio, quod Deus in Templo illo regnat: quia scilicet, ut jam diximus, Deus probabat cultum illum, sicuti profectus erat ex ejus verbo. Quo etiam pertinet illud dictum Christi, Nos scimus quid cola-

colamus. Sed interea non rite coluerant Deum Sacerdotes, quia etsi externæ ceremoniæ sanctæ erant propter Dei mandatum, quia tamen polluta erant corda, certum est quicquid agebant repudiatum fuisse à Domino, donec tacti judicii ejus timore ad ipsius gratiam confugerent, quemadmodum nunc Propheta eos hortatur. Postea addit, *Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes incolas terræ.* קדש significat Sanctificare & properare: sed retinui propriam significationem, Sanctificate jejunium: quia edictum illud spectabat in finem sanctificationis. *Jejunium* ergo *edicite*. Quorsum? Nempe ut populus ab omnibus inquinamentis se purget, atque se purum & integrum nunc offerat Deo. *Vocate cœtum.* Apparet solennem fuisse convocationem, quoties edicebatur jejunium in populo. Neque enim satis erat si quisque privatim domi suæ à cibo abstinuisset, nisi palam omnes uno ore & uno consensu professi fuissent se reos esse coram Domino. Jejunium igitur conjunctum fuit cum solenni professione pœnitentiæ. Scimus diversos esse jejunii usus ac fines: sed quum hic Propheta loquitur de solenni jejunio, non dubium est quin jubeat populum suppliciter accedere, quemadmodum solent rei, qui volunt deprecari culpam coram judice, ut ejus misericordiam sibi concilient. Sed de jejunio plura dicentur secundo capite. Ego nunc tantum hoc breviter attingere volui. Postea jubet *congregari senes.* Addit quidem, omnes incolas terræ: sed incipit à senibus. & merito: quia semper gravior est reatus senum. Nomen vero hoc jam non refertur ad ætatem, sicuti prius. Heri, quum dicebat, Audite senes, alloquebatur eos qui longa experientia jam didicerant in mundo, quæ erant ignota juvenibus, vel hominibus mediæ ætatis. Jam autem Propheta senes intelligit quibus commissa erant gubernacula populi. Quia vero ignavia sua passi fuerant collabi in deterius Dei cultum, & omnem integritatem, merito Propheta hic vult esse duces & antesignanos reliquo populo in professione pœnitentiæ. Deinde ratione muneris oportuit etiam eos monstrare viam, quemadmodum diximus de Sacerdotibus. Interea tamen ostendit Joël totum populum obstringi culpa, & neminem posse excipi ab hoc numero, quia vult omnes venire cum senibus. *Vocate*, inquit, *in domum Jehovæ Dei vestri, & clamate ad Jehovam.* Hinc colligimus quorsum loquutus sit de jejunio & de sacco, nempe ut suppliciter deprecarentur iram Dei. Jejunium enim per se frigeret: scimus etiam in sacco per se esse inane signum. Sed precatio hic statuitur à Propheta in primo gradu: jejunium vero nihil aliud est quam appendix: ita & de sacco dicendum est. Quisquis ergo saccum induet, & abstinebit à precibus, merum erit ludibrium: jejunio etiam nemo quicquam proficiet. Sed ubi jejunium & saccus accedunt ad precationem, & sunt quasi adminicula, tunc non inutiliter exercent se in illis homines. Non ergo tam jejunium quam saccum non alio spectare, nisi ut Sacerdotes una cum toto populo se Deo supplices offerant, & fateantur se dignos esse exitio, neque spem sibi reliquam esse nisi in ejus gratuita misericordia. Hæc summa est. Sequitur jam, *Heu diem! nam propinquus est dies Jehovæ.* Hic Propheta minatur in posterum tempus aliquid gravius quam experti fuerant, sicuti initio dictum fuit. Hactenus ostendit eorum torporem, nunc vero pronunciat eos nondum perfunctos esse omnibus pœnis, sed deterius aliquid metuendum, nisi mature se ad Deum convertant. Et jam inclamat quasi ante oculos esset dies Jehovæ. Vocat autem diem Jehovæ, quo exeret manum suam ad sumendas pœnas. Quamdiu enim tolerat homines, vel sustinet eorum peccata, videtur non regnare in mundo. Et quanquam loquutio hæc satis trita est in Scripturis, tamen sedulo notanda est, quia ab omnibus non intelligitur, quod scilicet Deus appellet diem suum, ubi palam illucet & apparet judex mundi. Nam quamdiu nobis parcit, videtur obnubilata esse ejus facies: imo videtur jam non curare mundum. Propheta igitur hic significat instare diem Domini: quia fieri non potest, quin tandem exurgat Dominus, & conscendat tribunal suum ad homines puniendos, etiamsi ad tempus conniveat. Cæterum, ista interjectio dolentis significat non posse contemni vindictam de qua loquitur Propheta, sed esse horribilem. Vult enim metum Judæis incutere, quia nimis securi erant. Dicit autem, *Propinquus est dies*, ne scilicet diem de die trahant, quemadmodum fieri solet. Nam etsi tangantur homines judicio Dei, tamen semper cupiunt tempus sibi prorogari, & tardissime ad Deum accedunt. Propheta ergo ut segnitiem omnem corrigat, dicit propinquum esse diem istum. Addit, כשד משדי יבוא, *tanquam vastitas ab Omnipotente veniet.* Nomen שדי tantundem valet ac Victor: sed descendit à radice שדד. Verbum autem illud Hebræis significat Perdere & destruere. שדי vocatur Potens & victor: ideo vocant Deum שדי, propter ejus potentiam. Alii deducunt ab ubere. שדי igitur vocant Deum, acsi illi tribueret Scriptura hoc nomen, quoniam ex eo fluit omnis copia bonorum tanquam ex fonte unico. Sed nomen illud ad virtutem potius & fortitudinem refero. Jam, scimus gloriatos fuisse Judæos Dei nomine, acsi esset armatus ad tuendam eorum salutem. Quoties ergo Prophetæ dicebant Deum esse שדי, rapiebat hoc populus ad perversam fiduciam: Deus est omnipotens, nos ergo sumus securi à malis omnibus. Sed interea non erat fundata hæc fiducia in promissionibus. Scimus enim perperam & sacrilega etiam audacia fuisse abusos Dei nomine. Quoniam ergo stulte superbiebant Judæi eo quod Deus ipsos adoptaverat in populum, dicit hic Propheta, Veniet tanquam vastitas ab Omnipotente: hoc est, Deus est omnipotens, sed vos longe decipitis, ubi putatis salutem vestram ejus virtute munitam esse, quia potius erit vobis adversarius, sicuti etiam provocastis ejus iram. Sequitur,

16. Annon coram oculis nostris cibus excisus est? è domo Dei nostri gaudium & exultatio?

17. Putrefacta sunt grana subtus sulcos suos, desolata sunt reconditoria, *(vel apothecæ desolatæ sunt)* diruta sunt horrea, quia exaruit frumentum.

Repetit eandem sententiam quam prius habuimus. Exprobrat enim Judæis quod tam sero expendant manum Dei sibi infestam esse. *Annon*, inquit, *coram oculis nostris cibus excisus est? à domo Dei nostri gaudium & exultatio?* Hic castigat Judæorum amentiam, quod etiam non animadverterent quæ ante oculos ipsorum erant posita. Dicit igitur cæcutire in ipsa luce, & ita esse oculatos, ut videndo non videant: debebant enim affici, quum penuria usque in Templum veniret. Nam quum Deus mandasset sibi primitias offerri, certe oportuit Templum ornari suis sacrificiis: etiamsi pereundum fame & inedia esset centies mortalibus, non debet Deus fraudari jure suo. Quum ergo jam non esset ulla oblatio neque libamen, quantus fuit stupor populi, non sentire illam maledictionem, quæ debebat ipsos vulnerare magis quam si centies fame confecti essent? Videmus igitur quorsum tendant hæc verba Prophetæ, nempe ut Judæi seipsos stuporis damnent: quia non reputarunt sibi infligi gravissimam pœnam, quum Templum orbatum esset solitis sacrificiis. Postea addit, *Gaudium & lætitiam* sublata esse: quia scilicet jubebat Deus venire

in

in Templum Judæos, ut gratias agerent, & agnoscerent se esse felices, quia domicilium sibi inter ipsos elegerat. Ideo hæc loquutio tam frequenter repetitur apud Mosen, Lætaberis in conspectu Dei tui. Volebat enim hac loquendi forma Deus magis animare populum, ut alacriter ad Templum veniret: acsi dixisset, Ego certe non indigeo vestro conspectu, sed volo vos exhilarare præsentia mea. Nunc autem quum cessaret cultus Dei, dicit Propheta simul abolitum fuisse gaudium, quia scilicet non poterant hilariter gratias agere Deo Judæi, quum ante oculos esset ejus maledictio, quum viderent eum sibi esse adversum: deinde quum carerent etiam pietatis exercitiis. Nunc ergo tenemus cur Propheta oblationibus adjungat gaudium & lætitiam: quoniam scilicet erant symbola gratiarum actionis. Ostendit causam mali, quod scilicet *computruerant grana in ipsis sulcis*. Nam פרדות vocant semina proprie à dispersione. Ergo à dispersione vocat grana, & dicit putrefacta fuisse in ipsis agris ubi debebant germinare. Postea adjungit, *apothecas fuisse desolatas, & horrea fuisse diruta*: quia scilicet nullus erat usus. Hinc colligimus gravissimam fuisse sterilitatem & diuturnam. Neque enim si tantum afflictus fuisset populus fame ad paucos menses, vel ad unum annum, Propheta sic esset loquutus. Necesse est igitur fuisse diuturnam istam famem, quemadmodum etiam supra dictum fuit. Nunc pergamus.

18. Quomodo ingemuit bestia? confusa sunt armenta boum? quia desunt illis pascua: etiam greges ovium desolati sunt.

Propheta suam objurgationem amplificat, quod tam boves quam reliqua animalia sentiant vindictam Dei. Subest igitur hic tacita comparatio inter sensum brutorum animalium & populi socordiam: acsi diceret, Certe plus est intelligentiæ & rationis in bobus & in aliis animalibus brutis, quam in vobis sit. Nam gemunt armenta, gemunt greges: vos autem manetis stupidi & attoniti. Quid hoc sibi vult? Videmus ergo ut hic Propheta comparet stuporem populi cum sensu animalium, quo plus pudoris illi infligat: *Quomodo*, inquit, *ingemuit bestia?* Interrogatio ad vehementiam multum valet: quia si more recitantis dixisset etiam animalia ingemuisse, confusa fuisse armenta, & greges fuisse perditos, minus efficaciter affecti fuissent Judæi. Sed dum exclamat & interrogative loquitur per admirationem, Quomodo ingemuit bestia? non dubium est quin velit afficere Judæos, ut incipiant sentire illud Dei judicium, quod prius clausis oculis præterierant, quantumvis manifestum foret. Sequitur,

19. Ad te Jehova clamabo, quia ignis consumpsit pascua (*vel habitacula*) deserti, & flamma accendit omnes arbores agri.

20. Etiam bestiæ agri clamabunt ad te, (*quanquam* ערג *proprium est cervi, ut dicunt Grammatici, sicuti etiam Psalmo 42. habetur: est illic idem verbum. Clamabunt igitur bestiæ ad te*) quia aruerunt decursus aquarum, quia ignis consumpsit habitacula deserti. (*vel pascua.*)

Quoniam videbat Propheta se minus proficere quam optasset, ideo quasi relicto populo, de seipso privatim loquitur, *Ego ad te clamabo Jehova*. Prius jusserat etiam alios clamare: nunc cur non eundem sermonem prosequitur? quia scilicet videbat surdos esse Judæos, vel tam ignavos ut contemnerent omnes exhortationes, Ego, inquit, ad te clamabo Domine, quando isti neque pudore neque metu tanguntur: quando abjiciunt omnem curam salutis, quando nihil momenti habent apud eos exhortationes, ego illis relictis *ad te clamabo*. hoc est, Video Domine proficisci ex manu tua omnes istas calamitates: ego non ululabo quemadmodum faciunt homines profani, sed ad te recta concedam: quia te sentio judicem in omnibus his incommodis, quæ perpetimur. Postquam ergo Propheta dixit Judæos tardiores esse brutis animalibus, & probrose ostendit acutius sentire boves & oves quam ipsos, nunc dicit, etiamsi illi omnes maneant obstinati, se tamen facturum quod pium hominem decebat, & Dei cultorem, Ego clamabo ad te. Quare? Nam *ignis consumpsit pascua* vel habitacula *deserti*. Hic rursus prodigiose Dei judicia commemorat. Scimus etiamsi æstus exurat omnes regiones, tamen loca pascua non tam facile exarescere, præsertim montosa. Hic enim loquitur de pascuis illis frigidis. Scimus quantalibet sit ubertas montium, tamen illic dominari frigus: & in maxima siccitate semper virent illæ regiones montanæ. Propheta autem hic prodigii loco recitat fuisse habitacula deserti exusta. נאות quidam vertunt Pascua, alii Habitacula. Sed quantum ad rem ipsam spectat, perinde est utrumvis legamus: quia Propheta hic designat frigidas regiones & humidas, quas nunquam humor etiam in summis caloribus destituit. Vertunt alii Pulchritudines vel speciosa deserti: sed male. Non dubium est quin pascua, vel habitacula, aut caulas intelligat. *Ignis* ergo *consumpsit habitacula*, vel *pascua deserti*. Hoc accidere non solet, neque etiam cadit in communem ordinem naturæ. Ergo sequitur fuisse portentum. Hæc ratio est cur dicat Propheta jam tempus esse clamandi ad Deum, quia non poterat fortuitum videri, quod æstus exureret humidas & aquosas regiones. *Flamma*, inquit, *exussit omnes arbores agri*. Postea addit, *Etiam bestiæ agri clamabunt*. (nam est verbum pluralis numeri: bestiæ ergo clamabunt.) Hic Propheta clarius exprimit quod prius dixerat, nempe etiamsi ratione careant bruta animalia, sentire tamen vindictam Dei, ita ut cogant suo exemplo homines pudefieri, quia scilicet ad Deum clamant. *Clamabunt* igitur *bestiæ agri*. Tribuit illis clamorem, quemadmodum tribuitur alibi pullis corvorum. Pulli certe corvorum non invocant Deum, proprie loquendo, & tamen ita loquitur Psalmus, nempe quia rostra sua tollendo in sublime, fatentur nullum aliud esse penuriæ remedium, nisi Deus succurrat. Sic etiam Propheta hic inducit bestias ad Deum clamantes: est autem prosopopœia. Nam hoc proprie non potuit dici de bestiis. Sed quum bestiæ ulularent præ fame, nonne fuit quædam invocatio Dei, ut ferebat ipsarum ingenium? Quantum igitur capit natura brutorum animalium, dicuntur petere cibum à Domino, ubi edunt lamentabiles clamores & ululatus, & ostendunt se fame & inedia premi. Quum ergo Propheta hanc personam imponit bestiis, probrose simul objicit Judæis suum torporem, quod nondum invocent Deum: Quid vultis? inquit. Ecce bruta animalia ostendunt vobis quid agendum sit: saltem valeat hæc doctrina apud vos. Si hactenus lusimus operam ego & alii Prophetæ, si Deus frustra functus est doctoris officio apud vos, saltem boves ipsi sint vobis magistri, quibus turpe quidem est vobis esse discipulos, sed multo turpius non attendere ad eorum doctrinam: nam boves suo exemplo ad Deum vos deducent. Nunc tenemus quanta sit vehementia in his Prophetæ ver-

verbis, quum dicit, Etiam bestiæ agri ad Deum clamabunt, quia *exaruerunt decursus aquarum, & ignis consumpsit habitacula deserti, vel pascua.* Iterum inculcat quod nuper dixi, nempe sterilitatem illam profectam esse ex claro Dei judicio, & quod horrorem merito incutere debeat hominibus, quia scilicet fuit species portenti. Dum ergo in ipsis montibus arescunt decursus aquarum, an poterit hoc dici naturale? אפיקים vocant decursus aquarum, vel etiam valles per quas decurrunt aquæ: nec dubium est quin Propheta hic regiones designet, quæ semper copia aquarum ubertatem suam retinebant. Quum ergo valles ipsæ exustæ essent, certe oportuit agnoscere illic aliquod miraculum: ideo etiam tribuit clamorem illum jumentis, & brutis animalibus; nec quemlibet clamorem, sed quo Deum ipsum invocent. Reliqua differemus in diem crastinum. Precemur Dominum.

Da omnipotens Deus, quando vides nos circumdatos esse infirmitate carnis nostræ, & ita etiam teneri quasi obrutos terrenis curis, ut ægre ad te mentes & sensus nostros tollamus: da, inquam, ut verbo tuo & quotidianis admonitionibus expergefacti, tandem sentiamus mala nostra: neque tantum crudiamur plagis, quas nobis infligis, sed ultro etiam nos vocemus in judicium, & examinemus animos nostros, & ita veniamus in conspectum tuum, ut simus ipsi nostri judices, quo præveniamus iram tuam, & hoc modo impetremus misericordiam, quam pollicitus es omnibus, qui ad te conversi tantum deprecabuntur iram tuam, & sperabunt etiam gratiam in nomine Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA
IN
JOELEM PROPHETAM.

CAPUT II.

CLangite tuba in Sion, & clamate (*alii vertunt, tantarizate: sed est generale verbum. clamate igitur, vel clamorem edite*) in monte sancto meo: contremiscant omnes incolæ terræ, quia venit dies Jehovæ, quia propinquus est.

2. Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis, sicut aurora expanditur super montes: populus magnus & robustus, (*vel terribilis*) similis ei non fuit à seculo, & post eum non addet (*hoc est, non erit amplius*) ad annos generationis & generationis. (*ego cogor uno contextu legere hæc omnia: dicam postea suo loco rationem.*)

3. Coram facie ejus (*coram ipso*) devorans ignis, & post eum exuret flamma: sicut hortus Eden terra coram ipso, (*ante faciem ejus, ad verbum*) & post eum desertum solitudinis, (*vel vastitatis*) adeoque evasio non erit ei.

4. Quasi aspectus equorum aspectus ejus, & tanquam equites current.

5. Secundum vocem quadrigarum (*sic* במראה *interpretes vertunt: postea dicam de hoc verbo*) super cacumina montium saltabunt, secundum vocem flammæ ignis vorantis stipulam, quasi populus robustus (*vel terribilis*) paratus ad prælium.

6. A facie ejus pavebunt populi, omnes facies colligent nigredinem.

7. Quasi gigantes (*vel fortes*) discurrent, sicut viri prælii ascendent murum, & vir (*hoc est, quisque*) in viis suis ambulabit, & non tardabunt gressus suos. (*alii, non inquirent de viis suis.*)

8. Vir fratrem suum (*hoc est, quisque socium suum*) non premet, quisque in viis suis ambulabit: usque in gladium cadent, (*hoc est, super gladium cadent*) non vulnerabuntur. (*alii, non concupiscent.*)

9. Per urbem gradientur, per murum discurrent, in domos ascendent, usque ad fenestras intrabunt tanquam fur.

10. Coram eo contremiscet terra, & angentur cœli: Sol & Luna nigrescent, & stellæ retrahent splendorem suum.

11. Et Jehova edet vocem suam coram exercitu suo: quia magna valde castra ejus: quia robustus qui facit (*vel exequitur*) verbum ejus: quia magnus dies Jehovæ, & terribilis valde: & quis sustinebit eum?

CAput hoc continet severas exhortationes minis permixtas. Minatur autem Propheta, ut corrigat torporem populi, quem jam vidimus nimis fuisse tardum ad reputanda Dei judicia. Ego autem volui simul contexere istos undecim versus, quia nihil hic aliud propositum est Prophetæ, nisi ut metu commoveat animos populi. Hæc igitur descriptio tantum huc spectat, ut sentiat populus jam non esse tempus quiescendi: quia Dominus postquam toleravit eorum scelera, jam velit uno impetu effundere totum suum furorem. Hæc summa est. Nunc veniamus ad verba. *Clangite tuba in Sion: clamate in monte sancto meo,* inquit: *contremiscant omnes incolæ terræ.* Propheta ab exhortatione incipit. Scimus enim eum alludere ad solennem Legis ritum, quia sicuti diebus festis clangebant tubæ ad populum vocandum, sic etiam ubi aliquid extraordinarium acciderat. Non ergo tantum privatim singulos Propheta hortatur, sed quia à minimo usque ad maximum omnes scelerate egerant, ideo etiam jubet totam Ecclesiam vocari, ut communiter agnoscant se reos esse coram Deo, & pœnam deprecentur. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, neminem esse in populo, qui se eximere à culpa possit, quoniam grassata fuerit iniquitas per totum corpus. Cæterum, docet hic locus, quoties impendet aliqua Dei vindicta, & jam signa nobis apparent, utendum esse hoc remedio, nempe ut publice omnes conveniant, & fateantur se dignos esse exitio, confugiant interea ad Dei misericordiam. Scimus, quemadmodum jam dixi, hoc fuisse olim mandatum veteri populo: & talis ratio non fuit abolita per Euangelium. Unde etiam apparet, quantopere

pere defciverimus à vero & legitimo ordine, quia hodie novum esset & insolitum, si jejunium indiceretur. Quare? nam major pars obduruit: & quemadmodum vulgo nesciunt quid sit pœnitentia, ita etiam non intelligunt quid sibi velit pœnitentiæ professio. Neque enim intelligunt quid sit peccatum, quid sit ira Dei, quid sit gratia. Ideo non mirum est tam securos esse, & quum de veniæ deprecatione agitur, hoc totum esse hodie incognitum. Sed quanquam ita vulgus obstupuerit, nostrum tamen est ex Prophetis colligere qualis semper fuerit vera populi Dei gubernatio; & quantum in nobis est, etiam studere quisque debet ut hæc innotescant, ut siquando usus erit publicæ pœnitentiæ, etiam rudissimi quique intelligant fuisse semper hoc usitatum in Ecclesia Dei, & fieri non inconsiderato hominum zelo, sed arbitrio ipsius Dei. Jubet autem *incolas terræ contremiscere:* quibus verbis significat non ludendum esse inanibus ceremoniis coram Deo, sed serio agendum. Ubi ergo clangunt tubæ, corda etiam expavescere debent: & ita conjungitur rei veritas cum signis externis. Quod diligenter notandum est, quia mundus semper propensus est ad oculare aliquod obsequium, & putat satisfactum esse Deo, ubi servatus est externus ordo aliquis. Atqui nihil aliud quam illudimus Deo, si obtendimus ceremonias, & non respondet sincerus cordis affectus, quemadmodum iterum postea videbitur suo loco. Jam adjungit Propheta etiam minas, ut permoveat animos populi: *Quia*, inquit, *venit dies Jehovæ, quia propinquus est.* His verbis primo significat non esse expectandum usque dum percutiat nos Deus, sed simulatque ostendit iræ suæ signa, præveniendum esse ejus judicium. Quoties ergo Deus nos admonet de sua vindicta, statim properandum est ad deprecationem veniæ: *Propinquus*, inquit, *est dies Jehovæ.* Quæ sequuntur debent referri ad eum finem quem diximus. Propheta enim hic depingit nobis terribile Dei judicium, ut animos etiam stupidos vel nimis torpentes percellat. Ac primo dicit, *Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis, quasi aurora quæ expanditur super montes.* Quum vocat diem tenebrosum & obscurum, vult denunciare nullam fore spem salutis. Nam scimus vulgari Scripturæ usu lucem vocari vel hilarem & lætum statum, vel etiam spem salutis ubi accidit aliqua afflictio. Jam autem Propheta, quasi extingueret omnem spem in mundo, pronunciat diem Jehovæ fore tenebrosum, nempe absque spe remedii. Hæc summa est. Postea, quum dicit, *sicut aurora quæ expanditur*, hoc ad notandam celeritatem positum est. Scimus enim quam subitus sit quotidie exortus auroræ super montes: momento aurora super montes expanditur ubi sunt tenebræ. Neque enim statim vel in valles, vel in loca etiam plana lux penetrat: sed si quis respiciat cacumina montium videbit momento auroram consurgere. Perinde est igitur acsi Propheta diceret, Diem Domini propinquum esse, quia scilicet repente poterit Dominus emittere manum suam, quemadmodum aurora expanditur super montes. Postea addit speciem, *Populus magnus & robustus, cui similis non fuit ab initio, vel à seculo, & post quem non addet esse similis usque ad annos generationis & generationis.* Hic Propheta speciem vindictæ exprimit, de qua tantum in genere loquutus erat. Dicit autem, quod hactenus meminit vindictæ Dei, non esse ita intelligendum acsi Deus palam & visibili forma à cœlo descenderet, sed Assyrios fore ministros & exequutores vindictæ ejus. In summa, hic ostendit Propheta metuendum esse adventum illius populi, acsi Deus manum suam è cœlo exereret, & ageret cum populo suo, sumeret de sceleribus ejus vindictam. Docet autem his verbis non proficere quidquam homines ubi cæcutiunt ad Dei judicia, quoniam Deus nihilominus exequitur opus suum, & utitur hominum manu. sunt enim flagella ejus, quibus castigat etiam populum suum. Chaldæi & Assyrii increduli erant, Deus tamen usus est eorum opera ad Judæos affligendos. Hoc nunc Propheta docet, quod scilicet Deus appareat vindex in ipsis Assyriis, quoniam eos adhibet ministros & exequutores judicii sui. Interea videmus ut hic depingat Propheta terribilem iram Dei, ut excutiat Judæis suam cunctationem: quia scilicet videbat parum moveri omnibus minis, & semper novas blanditias captare. Hæc ratio est cur in hac tam longa descriptione insistat. *Coram eo*, inquit, *ignis vorabit, & post eum flamma exuret.* Significat talem fore vindictam Dei, quæ absumat totum populum. Nam Deus multis modis cœperat populum illum castigare, sed sine profectu, quemadmodum vidimus. Propheta igitur nunc dicit restare extremam manum, ut scilicet Dominus in totum aboleat istos tam præfractos homines, quos hactenus non potuit reducere ad sanam mentem mediocribus pœnis. Pepercerat enim illis magna ex parte, etiamsi severe & duriter ipsos tractabat, & illis dabat spatium resipiscendi. Quum ergo videret Propheta esse prorsus desperatos, dicit, nunc tantum restare ut Dominus semel eos penitus consumat. Addit, *sicut hortus Eden terra ante ipsum, post eum autem terra solitudinis, adeoque* (& etiam) *evasio non erit ei.* Hic Propheta admonet Judæos, etiamsi amœnissimam regionem inhabitent & apprime fœcundam, non esse cur sibi placeant, quia Deus in vastitatem convertit etiam pulcherrimas terras. Comparat igitur hic Judæam horto Eden, hoc est, paradiso. Atqui talis etiam fuit situs Sodomæ, quemadmodum docet Moses. Quid profuit Sodomitis habitare quasi in paradiso, hoc est, incolere pinguem illam & opimam terram? deinde ubi putabant se foveri in Dei sinu? Sic etiam nunc dicit Propheta, quamvis terra similis sit paradiso, tamen ubi hostis illic grassatus fuerit, sequetur tristis vastatio, sequetur ubique dissipatio, nullus erit illic cultus, nulla amœnitas, nulla species terræ: quia hostis ille sufficiet ad omnia perdenda. Finis est, ne Judæi confisi Dei benedictione quam hactenus experti fuerant, in posterum secure etiam contemnant ejus vindictam: quia ira ejus momento absumet & vorabit quidquid hactenus fœcunditatis in terra fuit. Hæc summa est. Tandem concludit non fore evasionem ab istis hostibus, id est, ab Assyriis: quia venient instructi illo mandato, ut totam terram in nihilum redigant. Adjungit postea multas similitudines, quas quisque per se satis intelligit: ideo ego non ero in illis explicandis longior, & sermo esset supervacuus. *Quasi aspectus equorum aspectus ejus, & tanquam equites, sic discurrent.* Versus hic iterum celeritatem vindictæ exprimit, acsi diceret Propheta longam distantiam non fore obstaculo quominus statim insiliant Assyrii; & occupent Judæam: quia longinquitas etiam fallebat Judæos, quum putarent adhuc longas sibi fore inducias. Ergo Propheta hic tollit vanam illam fiduciam, quum dicit fore equis & quadrigis similes. Addit deinde, *secundum vocem quadrigarum.* מרכבות exponunt Quadrigas. quanquam Hebræi putant potius esse Ephippia, vel sellas quas vocamus. Sed tamen malo de quadrigis accipere: quia hoc non posset quadrare ephippiis equorum, quod dicit Propheta secundum vocem quadrigarum *super cacumina montium saltaturos. Saltabunt* igitur *super cacumina montium.* Quomodo? tanquam quadrigæ: h. e. magno impetu venient, vel edent magnum sonitum, vel terribilem. Loquitur autem de capitibus montium: quoniam scimus illic majorem esse resonantiam ubi est aliqua concussio. Modis igitur omnibus Propheta amplificat vindictam illam Dei, ut tandem expergefaciat Judæos, qui nimis diu sua indulgentia provocaverant iram Domini. *Secundum*, inquit, *vocem flammæ ignis*, hoc est, igneæ, *vorantis stipulam.* Comparat ab una parte Assyrios flammæ, quæ omnia consumit: comparat auem Judæos stipulæ, etiamsi putent se munitos esse

esse multis opibus & præsidiis. Tandem addit, *sicut populus robustus paratus ad prælium: à facie ejus pavebunt populi, & omnes facies contrahent nigredinem.* His verbis significat Propheta, Assyrios, quum venient, instructos fore potentia, quæ omnes populos etiam solo rumore prosternat. Quod si formidabiles erunt Assyrii omnibus populis, quid facturi sunt Judæi? In summa, hic Propheta ostendit Judæos nullo modo fore pares ad repellendum tam robustum hostem, quia alios omnes populos solo suo rumore sic prosternet, ut nemo se movere audeat. Comparat deinde ipsos gigantibus: *Sicuti gigantes*, inquit, *discurrent, sicuti viri prælii ascendent murum, & vir*, hoc est, quisque, *per vias suas ambulabit*. Denique istas loquendi formas in hunc finem congerit Propheta, ut sciant Judæi sibi fore negotium cum inexpugnabili Dei manu, & frustra jam ipsos undique imploraturos opem, quia nihil remedii invenient in toto mundo, ubi scilicet Deus tam formidabili modo vindictam suam exerit. Dicit inter alia, *non tardabunt gressus suos*, quanquam alii vertunt, Non inquirent de viis suis, quia proxime dixit, Per vias suas gradientur: hoc est, Non venient, sicuti sæpe quum exteri homines faciunt iter per vias incognitas, sollicite inquirunt ne lateant alicubi insidiæ, ne sint aliqui anfractus, ne sint viæ difficiles & perplexæ: *non inquirent*, inquit: acsi jam iter esset patefactum, acsi jam regio tota illis cognita esset, sic etiam secure pergent. Hæc etiam pars ad notandam celeritatem valet, ut scilicet Judæi perinde sibi metuant à Dei vindicta, acsi jam instaret eorum cervicibus. Postea addit, *Vir fratrem suum non premet*. Hac loquendi forma significat Propheta composito ordine venturos, ita ut turba nihil confusionis generet, quemadmodum solet ut plurimum fieri. Nam hoc valde difficile est, ut exercitus iter faciat non tumultuose, sed composito gradu, acsi duo vel tres simul incederent. Nam si centum equites simul iter faciant, tamen alii impedient alios. Ubi igitur tanta multitudo collecta est, vix aliter potest fieri, quin alii alios retardent ac morentur. Propheta autem hoc negat fore in Assyriis, quia Dominus diriget gressus ipsorum. Quamvis ergo ingentem turbam Dominus adducat, tamen erit composita & ordinata, ut nemo socium suum urgeat, vel afferat aliquod obstaculum. *Vir*, inquit, per viam suam ambulabit, nempe sine remora: *& in gladios cadent, neque vulnerabuntur*: hoc est, Non modo robusti erunt bellatores, ut intrepide se projiciant in omne genus discriminis, sed erunt etiam quasi immunes ab omni jactu telorum: quamvis irruant in gladios sicuti furiosi, neque sibi caveant, non tamen vulnerabuntur. Potest tamen hoc simplicius accipi, Non vulnerabuntur: hoc est, acsi non essent vulnerandi. Et videtur mihi genuinus esse Prophetæ sensus, quod scilicet non concipient ullum mortis metum, ut caute aggrediantur hostes suos, sed quasi possent impune lacessere mortem ipsam, quod se projiciant in ipsos gladios: non timebunt igitur vulnus ullum, sed perinde acsi gladii essent innoxii, audebunt se in ipsos projicere. Alii vertunt, Non concupiscent, & verbum etiam hoc significat: quasi diceret Propheta, non fore pecuniæ cupidos. Sed vix potest quadrare illa significatio loco præsenti: & videmus optime sensum illum fluere, quod scilicet absque dubitatione irruent in gladios, acsi non essent vulnerandi. Postea sequitur, *Per urbem gradientur, per murum discurrent, in domos ascendent, usque ad fenestras intrabunt tanquam fur.* Hic significat Propheta, frustra Judæos confidere suis urbibus munitis, quia illuc quoque facile penetrabunt hostes: Gradientur, inquit, per urbem, hoc est, acsi nullæ essent portæ. Sensus ergo est, Quamvis Judæa multis urbibus abundet, quæ videntur esse inexpugnabiles, & quæ videntur etiam posse abrumpere cursum hostium, quemadmodum semper fere contingit, ut subsistere cogantur etiam magni exercitus, ubi est opposita aliqua urbs bene munita: Propheta hic dicit urbes non fore impedimento quum Assyrii venient in Judæam, quia scilicet gradientur per urbem, acsi esset planum iter, & nullæ portæ illis essent clausæ. Gradientur igitur per medias urbes tanquam per planitiem, & per campos apertos. Sic etiam quod sequitur: Discurrent per murum, inquit. Sunt quidem hyperbolicæ loquutiones: sed si expendimus quanta sit segnities hominum ad metuendas pœnas, fatebimur Prophetam modum non excedere in istis loquutionibus. Discurrent igitur per urbem, hoc est, frustra putabitis fore vobis aliquam remissionem, vel aliquod tempus quietum, quia vobis putatis sustinendos esse ad tempus hostium impetus: minime, inquit, discurrent enim per murum acsi esset planities: deinde *ascendent in domos, & intrabunt usque ad fenestras, & facient hoc tanquam fur*. Hoc est, etiamsi nullus esset hostilis impetus, tamen furtim & clanculum penetrabunt in domos vestras: ubi erit magnus tumultus, ubi tota regio ad arma concurret, ubi etiam putabitis vos fore pares ad resistendum, tanquam fures pedetentim domos vestras ingredientur, & venient usque ad fenestras, non poteritis & aditum illis præcludere. Tandem addit, *Coram facie ejus contremiscet terra, & angentur cœli, Sol & Luna nigrescent, stellæ ipsæ retrahent splendorem suum.* Hic magis hyperbolice loquitur Propheta: sed semper memoria tenendum est fuisse illi sermonem cum hominibus plusquam stupidis. Oportuit igitur ipsum quasi monstruose loqui, ut magis afficeret istorum animos: quia vulgari loquendi modo nihil proficitur apud homines præfractos, præsertim qui jam exuerunt omnem pudorem, & simul quos fascinavit Satan, ut nihil metuant, ut nihil doleant. Ubi ergo talis stupor occupat mentes hominum, necesse est Deum fulminare, ut audiatur ejus sermo. Quemadmodum ergo monstruosa erat populi socordia, sic etiam oportuit, ut ita loquar, Prophetam monstra verborum in medium proferre. Hæc ratio est cur nunc dicat, *Coram facie ejus* (nempe hostis) terram fore trepidam. Deinde addit, *etiam cœli ipsi angentur*: non quod cœli sibi ab Assyrio metuerent, sed significat Propheta tale fore vindictæ genus, quod totum mundum expavefaciat, ut scilicet desinant Judæi subterfugia aliqua sperare, quemadmodum sibi blandiebantur acsi possent evolare supra nubes, acsi possent reperire sibi latebras, vel aliquos angulos procul. Propheta significat totum mundum fore horrore plenum, ubi Dominus instructus suo exercitu veniet. Tandem addit etiam de *Sole & Luna*, acsi diceret, Nihil amplius auxilii sperandum erit à creaturis. Nam lux ipsa vitalis eos deficiet ubi Dominus effundet illum impetum furoris sui. *Sol & Luna nigrescent*, inquit, *& stellæ retrahent splendorem suum.* Ergo etiamsi sursum jam tollatis oculos, ne scintilla quidem lucis vos poterit recreare, quia ab omni parte caligo vos obruet. Sentietis enim Deum vobis infestum in cœlo, sicuti in terra ipsa. Hic denique præcludit Judæis omnes aditus ad bene sperandum, quia non tantum tumultuabitur Assyrius in terra, sed etiam Deus signa vindictæ suæ è cœlo dabit, ut Sol cogatur expavescere ad tale signum, & Luna & stellæ omnes. Tandem addit, *Et Jehova edet vocem suam coram exercitu suo.* Videtur Propheta hoc versu antevertere quicquid contra adduci poterat ex parte hominum. O! tu denuncias nobis magnos terrores. Quasi vero Assyrii non sint ex numero hominum, quasi nulli sint alii populi in mundo, quasi nullus sit alius exercitus, quasi nullæ sint aliæ vires, quasi nulla sit etiam alia audacia. Nam si hodie Assyrii sunt formidabiles, tamen habent etiam vicinos, qui poterunt robur adversum colligere, ut illos facile sustineant. Ægyptus etiam tunc erat populosa

regio,

regio, & optime munita: quis non dixisset Ægyptios pares fore Assyriis? quemadmodum etiam Judæi putabant se illorum fœdere fore salvos. Deinde erat Syria, erant tot regna, quibus Judæi poterant jactare se esse cinctos, ut nullus accessus pateret Assyriis. Nam utcunque non sufficeret populus Moab, vel populus Ammon, simul tamen omnes collecti, nempe Edom, & Ammon, & Moab, deinde Tyrus & Sidon, & tot regna vicina poterant certe sufficere ad repellendos Assyrios. Cæterum, ne quis hoc objiceret, breviter excipit Propheta Deum fore ducem illius exercitus: quasi diceret, Ego hactenus prænunciavi hanc esse Dei manum. Assyrii enim non sponte huc veniunt, hoc est, nisi excitati divinitus: sed quia hoc nondum satis animos vestros afficit, scitote Deum fore ducem in illo exercitu. *Deus ergo emittet vocem suam à facie exercitus sui.* Hic diserte nominat Assyrios Dei satellites. Non venient ergo quasi milites conductitii sub Rege suo, non venient etiam quasi militent terreno Regi, sed Dominus ipse eos reget, & voce sua ipsos incitabit. Hoc verbo docet Propheta bellum Judæis fore non cum una gente duntaxat, sed cum Deo ipso & tota virtute ejus cœlesti. *Deus* ergo, inquit, *edet vocem suam coram exercitu suo, quia magna valde castra ejus.* Iterum repetit tantam fore multitudinem, quæ ad exequenda Dei jussa sufficiat, ut frustra vires undique compararent Judæi ad resistendum. *Robustus*, inquit, *qui exequitur verbum ejus.* Clarius exprimit quod jam dixi, nempe Assyrios etiamsi sua cupiditas eos impellat, etiamsi intenti sint ad rapinas & prædam, tamen non venturos tantum proprio motu, sed quia Dominus illos armavit, & quia utitur eorum opera. *Validus est* ergo *qui facit verbum Dei*, hoc est, qui exequitur ejus mandatum: non quod Assyriis hoc esset propositum, nempe morem Deo gerere, vel offerre illi suum obsequium, quemadmodum fideles sponte se illi addicunt: sed quia Dominus arcana sua providentia eos direxit, quia usus est eorum manu ad pœnas de populo suo sumendas. Postea tandem addit, *quia magnus dies Jehovæ & terribilis, & quis sustinebit eum?* Hac clausula ostendit talem fore vindictam, quæ Judæos in nihilum redigat, ideo jam tempus esse resipiscendi: alioqui Deum pœnas sumpturum de illorum pervicacia si adhuc surdis auribus prætereant quod illis Propheta denunciat. Jam, quod ad locum hunc pertinet ubi dicit robustum esse qui facit verbum Dei, alibi admonuimus bifariam homines servire Deo; vel ejus mandata exequi sponte, vel quatenus ipsos cæco motu impellit. Angeli & fideles exequuntur mandata Dei, quia reguntur Spiritu obedientiæ: sed impii etiam & diabolus ipse, qui eorum est caput, jussa Dei implent, neque tamen hoc illis imputatur in obsequium. Nam furiose tantum pravo suo affectu feruntur, & cuperent quantum in se est abolere omne imperium Dei: sed coguntur etiam, velint nolint, parere Deo, non ultro neque voluntarie, quemadmodum dixi, sed quia Dominus convertit in eum finem quem decrevit, omnes eorum conatus. Quicquid ergo moliatur Satan & omnes impii, interea serviunt Deo, atque obtemperant ejus mandatis, & tumultuose feruntur contra Deum: sed ipse continet eos sub freno, deinde dirigit eorum opera & mentes in suum finem. Sic ergo nunc dicit Joël Assyrios facturos Dei verbum, non quia propositum illis esset obtemperare Deo, non quod etiam Deus illis quicquam mandasset, sed verbum Domini hic ponit pro arcano decreto. Ergo sicuti impii non voluntarium obsequium Deo præstant, sed coactum, ubi Dei mandata exequuntur: ita duplex est Dei mandatum vel verbum. Est enim mandatum quo docet suos filios ac in suam obedientiam adducit: aliud autem est mandatum arcanum, ubi homines ipsos non dignatur alloquio, neque ostendit quid placeat aut quid velit facere, sed illos pravis suis cupiditatibus ferri sinens, interea habet arcanum suum decretum, quod per ipsos exequitur, etiamsi nolint.

Da omnipotens Deus, quando nos tam benigne & suaviter quotidie invitas, & proponis nobis in medium paternam benevolentiam, quam semel exhibuisti nobis in Christo Filio tuo: da, inquam, ut hac dulcedine allecti nos totos tibi tradamus, & simus ita tibi dociles ac morigeri, ut etiam ubi direxeris nos Spiritu tuo, prosequaris omni genere benedictionis: interea tamen ne simus surdi ad tuas admonitiones: & quando toties deflectimus à recta via, da ut statim expergefiamus ubi nos admones, & redeamus in viam, & nos etiam digneris amplecti, & reconciliare tibi per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA
IN
JOELEM PROPHETAM.

CAP. II.

12. Atque etiam nunc dicit Jehova, Convertimini ad me in toto corde vestro, & in jejunio, & in fletu, & in planctu.

13. Et scindite cor vestrum, & non vestimenta vestra, & convertimini ad Jehovam Deum vestrum, quia ipse propitius & misericors, longus ad iram, & multus clementia, & pœnitebit eum super malo.

Postquam horribile illud judicium, de quo vidimus, denunciavit Propheta, jam ostendit sibi non esse in animo terrere populum sine aliquo profectu, sed potius animare ad resipiscentiam: quod fieri non potest, nisi oblata spe veniæ. Diximus enim aliis locis, & colligere hoc licet ex tota Scriptura, non posse homines reduci in viam, nisi spem concipiant misericordiæ Dei: quia desperatio prorsus contumaces redderet, & duplicat etiam, imo centuplicat pravitatem hominum. Nam qui ante erat improbus, si desperet, jam totum se projiciet sine aliquo modo. Ideo Propheta nunc describit propitium & misericordem Deum, ut hoc modo blande populum ad studium pœnitentiæ alliciat. Primum dicit, *Et nunc etiam dicit Dominus, Convertimini ad me.* Propheta non suo nomine populum hortatur, sed loquitur ex persona ipsius Dei. Poterat quidem testis esse ejus gratiæ quam prædicat, sed efficacior sermo est ubi inducit Deum ipsum loquentem. Subest autem magnum pondus in his verbis, *nunc etiam.* Si quis enim expendat quæ vidimus ab initio secundi capitis, non putabit jam esse remedio locum. Deus enim multis modis tentaverat populum hunc in viam reducere: sed, quemadmodum jam vidimus, obstupuerat major pars, ut ferulæ Dei essent prorsus inutiles. Restabat igitur clades ultima, quam

quam etiam Propheta minatus fuit ab initio secundi capitis. In hac autem desperatione adhuc proponit spem aliquam misericordiæ, si ad Deum se convertant. *Nunc quoque*, inquit. Emphatica est particula גם, Etiam nunc: hoc est, quamvis nimium diu abusi fueritis Dei tolerantia, & quantum ad vos spectat, elapsa fuerit occasio, quia vobis clausistis januam: tamen nunc etiam, quod nemo sperasset, imo quod vobis ipsis debet esse incredibile: nunc Deus adhuc vos expectat, & invitat ad spem salutis. Sed conjungi debent duæ istæ particulæ, *nunc etiam:* quia non est in arbitrio hominum sibi fingere locum misericordiæ quoties libuerit. Deus enim hic ostendit tempus esse acceptabile, quemadmodum loquitur
Jesa. 49. vers. 8. Jesaias, ubi nondum rejicit homines, sed offert se propitium. Meminerimus ergo Prophetam hic non laxare habenas hominibus, ut tempus extrahant, quemadmodum solent facere profani & serisores qui de die in diem illudunt Deo. Sed Propheta hic ostendit obediendum esse voci Dei, ubi nos invitat: quemadmodum etiam Jesaias loquitur, Ecce nunc tempus acceptum, ecce dies salutis: nunc Deum quærite, quia prope est; invocate eum, dum inveniri potest. Sic igitur, quemadmodum admonui, cohærent duæ istæ particulæ *nunc etiam*, ut debeant attenti esse homines ad vocem Dei, dum ipsos invitat: ne scilicet differant in crastinum, quia forte Dominus ipse claudet januam, & nimis sera esset pœnitentia. Interim videmus quam indulgenter sustineat Deus homines, quum relinquit spem veniæ tam obstinato populo & fere perdito. *Nunc etiam*, inquit, *convertimini ad me in toto corde vestro.* Propheta hic admonet non esse agendum ficte cum Deo, quemadmodum homines libenter semper ei illuderent. Videmus enim quid soleat totus fere mundus facere. Deus liberaliter occurrit nobis, & paratus est nos in gratiam recipere, etiamsi centies alienati simus ab eo: sed nos præter hypocrisin & fucum nihil afferimus: ideo Propheta diserte hic denunciat simulationem hanc Deo non placere, & nihil profecturos esse qui tantum pœnitentiam aliquam obtendunt externis signis, sed opus esse serio & sincero cordis affectu. Hoc intelligit per Totum cor, non quod possit inveniri perfecta pœnitentia in hominibus, sed cor totum vel integrum opponitur dimidio. Nam homines satis intelligunt Deum non esse puero similem, sed partiuntur cor suum, & quum aliquam partem erogant Deo, putant satisfactum esse: interea vero manet interior & occulta quædam obstinatio, quæ ipsos longe à Deo separat. Hoc vitium nunc corrigit Propheta, quum dicit, *Convertimini in toto corde.* Ostendit ergo hypocrisin hanc abominabilem esse Deo, quum homines retinent majorem partem cordis sui quasi occlusam, & putant satis esse, si modo afferant aliquem volaticum affectum, ut ita loquar. Postea addit *jejunium, & planctum, & fletum.* quibus verbis ostendit quam graviter peccaverint: acsi diceret, non unum modo exitii genus meritos esse, sed dignos centum mortibus: ergo jam non fore Deum contentum mediocri aliqua pœnitentia, nisi ipsi supplices veniant, subeant reatum suum. Verum quidem est, quotidie, imo assidue suspirandum esse nobis, quia non desinimus singulis fere horis provocare in nos iram Dei: sed Propheta hic de solenni jejunio loquitur, quia populus tam graviter Deum offenderat, ut opus esset singulari aliqua professione qualem hic describit. *Venite* ergo *ad me, in jejunio, in fletu & planctu*: hoc est, tandem ostendite vos esse reos, & suppliciter deprecamini vindictam, quam meriti estis tot sceleribus: acsi judex denunciaret malefico non agendum esse simulare, sed simpliciter culpam esse profitendam. Solent enim rei prætexere multas excusationes, ut ita effugiant pœnam. Si autem judex teneat reum super & satis convictum, dicet, Quid proficis? nam tuæ istæ tergiversationes vel subterfugia mihi fœtent. Jam enim teneo te constrictum: tu autem velles elabi istis cavillis: tu magis iram meam provocas. Si ergo cupis me esse tibi placabilem, agnosce quam graviter deliqueris, & sine ullo colore jam ostende te esse morte dignum, & nihil amplius superesse, nisi ut clementer tibi ignoscam: quia si vis culpam extenuare, si vis tua excusatione quærere salutem, tu nihil proficies. Sic nunc agit Dominus cum hoc populo, *Convertimini ad me*, inquit, sincere primo; deinde addit, *in jejunio, in fletu & planctu:* hoc est, appareat vos suppliciter deprecari exitium quod meriti estis, quia mediocris pœnitentia non sufficeret, quum vos tot sceleribus sitis mihi obstricti. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Postea adjungit, *Scindite cor vestrum & non vestimenta vestra, & convertimini ad Jehovam Deum vestrum.* Iterum repetit Propheta sincere agendum esse cum Deo: quia omnes ceremoniæ, quibus putant se homines defungi, mera ludibria sunt, ubi non præcedit cor purum & sincerum. Quoniam autem solebant in rebus luctuosis vestimenta scindere, ideo dicit, Deus jam occalluit ad vestros istos ritus, quia quantum ad homines spectat, satis estis & plus æquo ceremoniosi. Scinditis enim vestes vestras, & ita elicitis misericordiam apud homines, interea cor vestrum manet obstipum, nulla est illic laceratio, nulla apertura. *Scindite* ergo *cor vestrum*: hoc est, desinite ita ludere cum Deo, sicuti hactenus estis soliti: sed incipite à corde ipso. Certum quidem est Orientales populos fuisse deditos multis ceremoniis: sed vitium quod hic perstringit in Judæis Propheta, ingenitum est fere cunctis mortalibus. Quisque ergo nostrûm propensus erit ad hypocrisin, nisi revocetur ad sincerum affectum cordis. Ideo tenendum est, hanc doctrinam proponi omnibus seculis & gentibus. Excutiat quisque seipsum, reperiet se hoc morbo laborare, quod scilicet potius scindet vestem suam quam cor suum. Quum autem Judæi haberent in solenni more ceremoniam istam, non abs re Propheta eam deridet, ac dicit pro nihilo censeri apud Deum, nisi scindant corda. Cæterum, quum jubet corda scindere & non vestes, quanquam videtur repudiare externum illum ritum, non tamen præcise eum damnat, sed ostendit hunc esse legitimum ordinem, ubi cor scinditur. Non debet autem videri dura hæc loquutio, quum dicit, *Scindite cor*, quia alludit ad externum ritum: quum scinderent vestes, nudabant se coram Deo, & exuebant omnibus ornamentis. Vult ergo ut sibi displiceant, & cor ipsum potius denudent. Scimus autem cor implicitum esse in hypocritis, & semper eos captare latebras, ut fugiant conspectum Dei. Similitudo igitur hæc optime quadrat quum jubet Propheta cor scindere. Jam locus satis clarus est, neque opus habet multis verbis, quod scilicet Deus respiciat verum cordis affectum, quemadmodum dicitur Jeremiæ 5. non contentus sit obsequio oculari quale obtrudunt homines, sed velit bona fide & sincere agi secum. Ideo iterum repetit, *Convertimini ad Jehovam Deum vestrum.* Hic à natura Dei ratiocinatur Propheta, nimis stulte & crasse falli homines dum volunt Deum placare suis ceremoniis. Quid? est ne vobis negotium cum puero? inquit. Nam tale subest pondus in his verbis. Si redimenda esset offensa hominis, magis sollicite veniretis ad ipsum: nunc dum sentitis Deum vobis infensum esse, putatis fore propitium si modo illuseritis: an Deus poterit ferre tale opprobrium? Videmus ergo quid intelligat his verbis Propheta *Convertimini ad Jehovam Deum vestrum*, inquit: hoc est, Reputate apud vos non esse vobis negotium cum trunco, vel cum lapide, sed cum Deo vestro qui corda scrutatur, & quem nullis astutiis fallent mortales, quemadmodum dicit per Jeremiam, *Jer. 4: 1.*
Israël, si converteris, convertere ad me: hoc est, ne per circuitus vel per ambages simules conversionem,

sed

sed rectâ & puro cordis affectu ad me venias, quia ego sum qui te voco. Sic etiam nunc Propheta, *Convertimini ad Jehovam Deum vestrum*, inquit. Sequitur nunc promissio veniæ, *Quia propitius est & misericors.* Diximus frustra sermonem haberi de pœnitentia nisi homines concipiant spem salutis, quia non poterunt unquam adduci ad verum Dei timorem, nisi confidant sibi patrem esse, quemadmodum dicitur in Psalmo, Apud te est propitiatio ut timearis. Ideo quoties Prophetæ volunt aliquid proficere sua doctrina dum hortantur populum ad pœnitentiam, adjungunt istam secundam partem, Venite, non frustra estis venturi. Istud Venite, comprehendit exhortationes omnes ad pœnitentiam: Non frustra estis venturi, comprehendit testimonium gratiæ Dei, quod nunquam rejiciet miseros peccatores, si modo ex animo ad ipsum redeant. In hoc igitur secundo capite nunc versatur Propheta: *Deus*, inquit, *propitius est & misericors.* Et hæc conjunctio nobis tenenda est, quia Satan, quemadmodum torporem nobis inducit, ubi Deus nos non sollicitat, sic etiam desperatione nos procul abstrahit, quum Deus vindictam denunciat, quum ostendit jam non esse dormiendi tempus. Quid proficies? Satan ergo hac vafritie nos exanimat, quod ludemus operam, si studeamus nos Deo reconciliare. Ergo quoties Scriptura nos ad pœnitentiam hortatur, discamus conjungere hanc secundam partem, Deus nos non frustra invitat. Ergo si ad eum redimus, statim propensus erit ad dandam veniam. Neque enim vult miseros homines frustra laborare vel torqueri. Hæc est utilitas hujus doctrinæ quum dicit Propheta Deum esse propitium & misericordem. Postea addit, *Tardum esse ad iram & multum clementia.* Hæc elogia Dei sæpe occurrunt aliis locis, & Prophetæ omnes, tam David quam alii, mutuati sunt hanc sententiam ex 34. cap. Exodi, ubi describitur Dei natura: vocatur etiam illic propitius & misericors, tardus ad iram, & multus clementia. Non opus est autem insistere longius in his verbis, quia tenemus Prophetæ consilium: nisi quod supervacua non est verborum congeries, ubi Propheta tam prolixe nobis commendat Dei misericordiam. Etsi enim sibi nimium secure indulgent homines, tamen ubi Deus ipsos ad se revocat, tunc non possunt gustare ejus gratiam: quamvis bis & ter se fore illis propitium testetur, non tamen persuadet nisi cum magna difficultate. Hæc ratio est cur Propheta, postquam dixit Deum esse propitium & misericordem, addit *tardum esse ad iram, & multum clementia*: ut scilicet Judæi diffidentiam suam superent: & quamvis desperatio possit illos retrahere, non tamen dubitent accedere ad Deum, quum se tam misericordem esse pronunciet. Postea adjungit, *Pœnitebit eum super malum.* Hic non tantum Propheta describit naturam Dei, sed ultra progreditur, quod scilicet Deus, qui natura est placabilis, si videat populum sincere redire, non manebit defixus in suo proposito, sed patietur se flecti ad gratiam, ita ut pœnam remittat, de qua tamen prius tulerat judicium. Hæc autem figura frequenter occurrit in Scripturis, quod scilicet Deum pœniteat super malo: non quod proprie consilium mutet, sed refertur hoc ad sensum hominum. Deus ergo in se est immutabilis; sed dicitur à proposito suo deflectere, quum pœnam remittit hominibus quæ prius denunciata fuerat. Quicquid enim profectum est ex ore Dei, instar inviolabilis decreti haberi debet. Sed interea Deus sæpe conditionaliter nobis minatur; & quanquam conditio non exprimitur, subaudienda tamen est. Ubi autem placatur nobis, & pœnam relaxat, quæ jam erat nobis quodammodo decreta secundum externum verbum: tunc dicitur pœnitentia duci. Scimus autem, quia non apprehendimus Deum qualis est, ideo describi nobis qualem pro modulo nostræ infirmitatis capere possumus. Proinde Deus sæpe induit personas hominum, quasi nobis esset similis. & quia hæc loquendi ratio satis trita est, & de ea alibi diximus, ego brevius nunc prætereo. Sequitur,

Psal. 130. vers. 4.

14. Quis novit an revertatur, & pœniteat eum, & relinquat post se *(alii vertunt, Post eum: ego tamen malo sic transferre, Relinquat post se)* benedictionem, oblationem, & libamen Jehovæ Deo vestro?

Videtur Propheta primo intuitu hic perplexos relinquere homines ac dubios. Atqui proximo versu, quemadmodum vidimus, obtulerat spem gratiæ, si modo ex animo resipiscerent. Videtur ergo Propheta non prosequi sermonem suum, sed potius esse varius: & jam diximus frigidas, imo frivolas omnes exhortationes fore, quibus nos Deus ad pœnitentiam incitat, nisi testetur se fore paratum ad reconciliationem. Quum ergo hic Propheta suspensos relinquit animos hominum, videtur rescindere quod jam prius de misericordia Dei asseruit. Sed tenenda est loquendi ratio, quæ sæpe occurrit in Scriptura. Quoties enim describitur nobis Deus ad ignoscendum difficilis, hoc pertinet ad excitandam nostram socordiam: deinde ad excutiendam negligentiam. Primo torpemus quum Deus nos invitat, nisi admoveat plures stimulos: deinde quum ad eum accedimus, tamen facimus hoc defunctorie. Necesse est igitur utrumque vitium in nobis corrigi, nempe expergefieri torporem nostrum, & excuti etiam illas delicias, quibus nimium blandimur nobis: & huc spectat consilium Prophetæ. Nam alloquitur homines desperatos, quemadmodum jam vidimus. Quod si tantum dixisset, Deus paratus est ad ignoscendum, si tantum usus esset hac formula loquendi, forte neglectim venissent, & non satis fuissent serio tacti Dei metu: ideo Propheta hic quasi consultat cum ipsis: Etiamsi merito desperandum sit nobis de venia, sumus enim indigni quos Deus unquam admittat, sed tamen non est cur despondeamus animos. *Quis enim scit?* Hoc est, Deus est placabilis, & non est desperandum. Propheta igitur hic difficultatem proponit impetrandæ veniæ, non ut relinquat suspensos homines: (hoc enim contrarium esset superiori doctrinæ) sed ut gustum aliquem præbeat gratiæ Dei, ut paulatim colligant animos, & interea non statim assurgant ad securitatem, sed sollicite veniant ad Deum, & cum multa deliberatione, ubi scilicet reputaverint suas offensas. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hoc adhuc erit facilius si duo gradus statuantur in pœnitentia. Sit igitur hic primus gradus, dum homines sentiunt quam graviter deliquerint: illic non statim curandus est dolor, quemadmodum impostores deliniunt conscientias, ita ut sibi indulgeant, & se fallant inanibus blanditiis. Medicus enim non statim leniet dolorem, sed videbit quid magis expediat: forte magis augebit, quia necessaria erit acrior purgatio. Sic igitur faciunt etiam Prophetæ Dei: quum vident trepidas conscientias, non statim adhibent blandas consolationes, sed potius ostendunt non esse ludendum cum Deo, quemadmodum jam diximus, & sollicitant sponte currentes, ut sibi proponant terribile Dei judicium, quo magis ac magis humilientur. Hic est igitur primus gradus in pœnitentia. Secundus gradus est quum Prophetæ exhilarant animos, & ostendunt Deum jam occurrere ultro, & nihil magis appetere, quam ut videat homines velle reconciliari. In hoc priore gradu nunc Propheta insistit, dicens, *Quis scit an convertatur Dominus?* Sed objiciet quispiam, præpostere igitur

tur loquutum esse Prophetam. Prius enim descripsit Deum misericordem; & loquutus est de ejus clementia, acsi jam nihil esset dubitationis: postea injicit scrupulum: videtur hic non servare justum ordinem. Respondeo Prophetas Dei non ita anxie semper tenere ordinem in suis sermonibus: deinde non frustra nec temere Prophetam ita esse loquutum. Generaliter enim hactenus descripsit Deum misericordem: postea pro circumstantia rei compellat desperatum populum, ac dicit, Etiamsi actum esse putatis de salute vestra, & digni etiam estis quos Deus rejiciat, tamen non debetis illic hærere: concipite potius spem veniæ. Summa tamen huc redit, Prophetam non injicere dubitationem, ut peccator secum disceptet an possit veniam impetrare; sed tantum vult, quemadmodum dixi, expergefacere torporem, deinde etiam excutere vanas blanditias. Postea addit, *Relinquat post se benedictionem.* Hic clarius perspicimus quod jam dixi: nempe Prophetam, habita eorum ratione quos alloquitur, hanc difficultatem proponere. Neque enim poterant effugere Judæi temporalem pœnam. Et Propheta etiam non vult eos dimittere securos, acsi Deus jam nullam ab ipsis pœnam exigere vellet: imo vult ipsos cervices flectere, ut recipiant ictus, & placide sese subjiciant Dei correctioni. Hoc autem poterat spem tollere, quum viderent Judæi, etiamsi Propheta denunciasset Deum fore placabilem, tamen sibi non parci, sed severam vindictam exigi de suis peccatis: Quid hoc sibi vult? Deus ergo nos frustratus est? Speravimus illum nobis fore propitium. Atqui non desinit nobis irasci. Propheta igitur nunc subjicit, *Quis scit an relinquat post se benedictionem?* Quid est istud, *post se?* quid sibi vult? nempe quia Deus futurus erat severus judex ad ulciscenda populi scelera, nunc Propheta dicit, Deus etiamsi flagellis suis vos contundat, poterit tamen adhibito solatio relevare. Putabitis quidem vos ad internecionem usque cæsos esse, sed Dominus temperabit iram suam, ut benedictio sequatur istas gravissimas pœnas. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Neque enim hic simpliciter veniam promittit Judæis, sed mitigat terrorem pœnarum, quia scilicet ubi Deus ipsos castigaverit, adhuc locum dabit misericordiæ suæ. *Deus ergo relinquet post se benedictionem*, hoc est, plagæ istæ non erunt incurabiles. Et hæc admonitio valde utilis est, quoties Deus severius nobiscum agit. Neque enim putamus quicquam residuum esse gratiæ, ubi sentimus ejus iram. Ergo non abs re occurrit Propheta, dicens, *Deum post se relinquere*, hoc est, quum transibit una cum suo flagello, tamen non obstare ejus rigorem, quominus adhuc maneat aliqua benedictio. Postea addit, מנחה ונסך ליהוה אלהיכם: *Oblationem*, inquit, *& libamen Jehovæ Deo vestro.* Hoc consulto additum fuit, quo plus spei conciperent Judæi. Nam quantum ad ipsos spectat, centies debuerant exterminari prorsus è medio, debuerant etiam fame prorsus contabescere: sed Propheta hic significat Deum habiturum esse gloriæ & cultus sui rationem: Etiam, inquit, si fame pereundum nobis esset, Deus tamen alio respectu movebitur, nempe ut sit aliqua oblatio in Templo, ut sit aliquod libamen. Quoniam ergo Deus elegit nos sibi in populum, & voluit sibi primitias offerri ex fructibus, & sibi consecrari omnem nostram annonam, & proventum totum nostrum in primitiis, deinde in quotidianis oblationibus: jam etiamsi statuisset apud se nos fame consumere & inedia, tamen ut maneat integer cultus ipsius, adhuc reddet nobis terram fœcundam, adhuc proveniet nobis & triticum & vinum. Non intelligit autem Propheta, tantum fore tritici quod ad oblationes sacras sufficiat; vini etiam quantum satis sit ad libamina: sed intelligit, quemadmodum jam dixi, etiamsi Deus noluerit consulere hominum saluti, tamen curam habiturum suæ gloriæ. Voluit Dominus sibi offerri triticum & vinum; non quod indigeat ipse, sed quia consecravit sibi victum nostrum. Quoniam ergo victum & alimenta, quibus vescimur, sacra sibi vult esse, in totum intercidere non permittet. Deus certe adhuc miserebitur nostri, & miserebitur quia dignatus est nos sibi in populum eligere, & ita conjungere sibi, ut velit quasi vesci nobiscum. Nam visus tunc fuit Deus quodammodo participare eandem mensam cum populo suo. Jubebat enim Lex offerri panem vel spicas, offerri etiam vinum: non quod indigeat Deus istis subsidiis, ut jam dixi, sed ut ostenderet sibi omnia esse communia cum suo populo. Hæc igitur communitas vel societas Dei cum electo populo potuit plus spei dare: & huc spectat totus Prophetæ sermo.

Da omnipotens Deus, quando nos vides adeo socordes esse in vitiis alendis, & etiam sic carnis blanditiis irretiri, ut nonnisi ægre & fere coacti ad te redeamus: da, inquam, ut sentiamus iræ tuæ gravitatem, & sic terrore ejus tangamur, ut sollicite ad te redeamus, & deposita omni fictione: & sic nos totos addicamus tibi in obsequium, ut appareat nos ex animo resipuisse, & non inani prætextu lusisse tecum, sed tibi obtulisse in sacrificium corda nostra, ut tandem etiam simus tibi in tota vita sacræ oblationes una cum omnibus operibus nostris, ut nomen tuum glorificetur in nobis per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN JOELEM PROPHETAM.

CAP. II.

15. Clangite tuba in Sion, sanctificate jejunium, indicite conventum.

16. Colligite populum, sanctificate cœtum, coadunate senes, colligite parvulos & sugentes ubera, & egrediatur sponsus è penetrali suo, & sponsa è thalamo suo.

17. Inter atrium & altare plorent Sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, Propitius esto Jehova super populum tuum: & ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur super eos Gentes: cur dicent in populis, Ubi est Deus eorum?

Hic rursum Propheta admonet opus esse solenni pœnitentia: quia non tantum privatim quisque deliquerat, sed totus populus reus erat coram Deo. Deinde scimus quot & quam gravibus culpis fuerint obstricti. Non mirum est igitur si Propheta exigat ab illis publicam professionem pœnitentiæ. Primo jubet ut *clangant buccina in Sion.* Quemadmodum vidimus initio capitis, ritus ille in usu communi fuit sub Lege, ut indicerent suos conventus clangore tubarum. Ergo non dubium est quin

quin Propheta hic extraordinarium conventum designet. Clangebant tubis quoties vocabant populum ad dies festos. Sed hoc oportuit fieri extra ordinem, ut scilicet Judæi jejunium indicerent: quia tunc instabat gravis Dei vindicta, nisi anteverterent. Postea usum vel finem declarat, jubens *sanctificari jejunium*. Hoc verbo קדש significat omnem sacram indictionem. *Sanctificate* ergo *jejunium*: hoc est, indicite jejunium Dei nomine. Attigimus aliquid breviter de jejunio primo capite: sed distulimus in hunc locum pleniorem sermonem. Scimus jejunium per se non esse opus aliquod meritorium, quale fingunt Papistæ: quanquam, si vere loquamur, nullum est meritorium opus. Sed Papistæ præter meritum & dignitatem somniant etiam jejunium per se valere ad Dei cultum. Atqui jejunium est medium opus, si in se reputetur. Non probatur igitur Deo, nisi in alium finem: debet referri ad aliquid, alioqui res est frivola. Privatis jejuniis homines se ad precandi studium melius præparant, vel macerant carnem suam, vel medentur aliis occultis vitiis. Jejunium nunc voco non frugalitatem: nam scimus filios Dei tota vita debere esse sobrios & temperantes in victu suo. Sed jejunium nomino ubi etiam de moderato victu aliquid corrigitur. Tale autem jejunium, ut dixi, quum suscipitur privatim, vel præparatio est ad studium precandi, vel est exercitatio ad carnem mortificandam, vel remedium est aliis vitiis. Ubi autem publice suscipitur jejunium, est solennis professio reatus, dum homines suppliciter comparent ad Dei tribunal, agnoscunt se dignos esse morte, sed culpam tamen deprecantur. Idem est igitur jejunium respectu Dei, quod vestes pullæ & squallidæ & promissa barba apud judices terrenos. Reus non prodibit in conspectum judicis cum splendido ornatu, cum suis deliciis, sed abjiciet quicquid etiam fuit prius elegantiæ in vestitu: & impexo capillo, & barba promissa studebit provocare misericordiam judicis. Quanquam alia est etiam ratio jejunii: quia ubi negotium est nobis cum hominibus, tunc volumus oculis eorum placere, & conciliare eorum gratiam. Qui autem jejunat, non tantum palam testatur se esse reum, sed seipsum admonet: quia non satis tangimur sensu iræ Dei, ideo utilia sunt nobis hæc adminicula, quæ nos magis excitent & afficiant. Qui ergo jejunat, quemadmodum dixi, ille seipsum magis sollicitat ad pœnitentiam. Nunc tenemus quisnam sit verus usus jejunii. Propheta autem hic de publico jejunio loquitur: in quem finem? Ut scilicet Judæi se sistant, quemadmodum prius citavit ipsos, ad Dei tribunal, & veniant illuc, non cum vanis cavillis, sed cum supplici deprecatione. hic est finis jejunii. Jam videmus quam stulte jejunio abusi fuerint Papistæ. Nam fingunt opus esse meritorium: fingunt Deum abstinentia carnium coli: deinde non referunt jejunium ad istos usus, de quibus jam disserui: sed conjungunt cum diebus festis jejunia, acsi esset aliquod pietatis opus abstinere à carne, vel à certis cibis. Nunc ergo videmus quam crassis ineptiis ludant Papistæ cum Deo. Itaque diligenter notandum est, quoties loquitur Scriptura de jejunio, quorsum spectet. Omnia autem confusa erunt nisi tenemus illud principium quod posui, jejunium scilicet debere referri in alium finem. Nunc pergamus. *Indicite*, inquit, *conventum*. עצרה proprie non est cœtus, sed ipsa actio. Unde etiam transfertur hoc nomen ad dies festos. *Indicite* ergo *conventus*, *vocate populum*, *sanctificate cœtum*. Hic verbum Sanctificandi videtur alio modo accipi quam prius. Populus enim dum operabatur Sacris, habebat suos ritus, quibus expiabat suas sordes, quemadmodum satis notum est. Nemo ingrediebatur Templum, quin lavaret: deinde nemo offerebat sacrificium quin abstineret à concubitu uxoris suæ. Alludit igitur Propheta ad illas purgationes legales, quum dicit, *Sanctificate cœtum*. Postea addit, *Coadunate senes, colligite parvulos sugentes ubera*. Quantum ad senes spectat, diximus ante seorsum illos nominari, quia debebant præire exemplo: deinde, gravior etiam culpa in ipsis residebat. Scimus enim incumbere senibus hoc officium, ut regant alios, & quasi teneant frenum. Ubi autem senes ipsi primum dissoluti sunt, deinde non compescunt libidines in adolescentibus, bis culpabiles sunt coram Deo. Non mirum igitur si Propheta hic jubeat senes vocari: quia scilicet decebat ipsos aliis esse duces in professione pœnitentiæ. Sed quod postea sequitur videtur absurdum. Vult enim simul congregari parvulos sugentes ubera. Atqui primum innoxii erant infantes. Cur ergo trahuntur ipsi quoque in reatum? Deinde, populus illic profitebatur suam pœnitentiam. Atqui carent infantes sensu & judicio, ut possint se coram Deo humiliare. Fuit igitur ludicrum hoc & inane spectaculum: imo videtur Propheta ad simulationem populum inducere, quum jubet misceri parvulos infantes cum viris & mulieribus. Respondeo, pueros oportuisse simul adduci, ut majores natu & provectæ ætatis homines in illis perspicerent quid essent meriti. Scimus enim iram Dei grassari usque ad ipsos infantes, imo usque ad bruta animalia. Si Deus manum suam exerat ad populum aliquem ulciscendum, neque asini, neque boves immunes erunt à communi flagello. Quum ergo ad bruta animalia, ad parvulos infantes ira Dei perveniat, non mirum est si Dominus jubeat statui omnes in medium, & illic fieri professionem pœnitentiæ. Videmus etiam, & (si Dominus dederit) quum ventum fuerit ad prophetiam Jonæ, illic tractabimus de brutis animalibus. Ninivitæ enim dum jejunium indicunt, non tantum abstinent ipsi à cibo & potu, sed cogunt ad inediam & boves suos & equos. Quorsum? nempe quasi ipsa elementa secum involvunt eodem reatu: Domine, nos contaminavimus terram, quicquid in manu nostra est polluimus etiam nostris sceleribus: boves, equi & asini per se innoxii sunt, sed traxerunt contagionem à vitiis nostris. Ergo ut misericordiam consequamur, non tantum offerimus nos supplices coram facie tua, sed adducimus etiam boves & equos nostros. Tu enim perdes quicquid in manu nostra positum est, si utaris summo erga nos rigore. Sic etiam nunc quum Propheta jubet adduci infantes in conspectum Dei, hoc fit respectu patrum. Infantes per se innoxii erant, quantum attinet ad scelera, de quibus concionatus est: sed Dominus tamen merito poterat infantes cum hominibus provectæ ætatis abolere. Ergo non mirum est si ad placandam iram Dei infantes etiam ipsi trahantur ad pœnam cum reliquis: sed, quemadmodum jam dixi, ratio patrum habetur, ut patres ipsi perspiciant quid meriti sint coram Deo, & magis exhorreant sua scelera, quum vident etiam Deum sumpturum esse vindictam de eorum liberis, nisi fuerit placatus. Debent enim ratiocinari à minori ad majus, Ecce, si Deus in nos jure suo utatur, non tantum imminet nobis interitus, sed etiam liberis nostris: si sceleribus nostris rei sunt, quid de nobis ipsis dicendum est, qui sumus malorum auctores? Culpa tota in nobis residet: ergo severa & horribilis erit in nos Dei vindicta, nisi fuerit nobis placabilis. Tenemus ergo nunc, cur adducti fuerint cum patribus infantes: non ut ipsi profiterentur pœnitentiam, quemadmodum non cadit in eorum ætatem, sed ut magis moverentur patres, & vulneraret eorum animos tale spectaculum, horrorem etiam incuteret, quum videbant pueros suos reos mortis secum esse, non alia de causa, nisi quod sua contagione & suis flagitiis infecerant totam terram, & quicquid Dominus ipsis contulerat. Postea adjungit, *Egrediatur sponsus è cubili suo*, *vel è penetra-*

ntrali, & sponsa è thalamo suo. Perinde est acsi juberet Propheta cessare omne gaudium in populo. nam per se malum non erat celebrare nuptias, sed oportuit populum abstinere ab omni lætitia, quum viderent jam instare suis capitibus iram Dei. Ergo quæ per se licita sunt, ad tempus cessare debent, ubi Deus iratus nobis apparet. Neque enim vel nuptiis, vel epulis lætioribus locus est ubi accensa est ira Dei, ubi undique tenebræ mortis imminent. Non mirum est igitur si Propheta jubeat sponsum & sponsam exire è suo thalamo: hoc est, abjicere omnem lætitiam, differre suas nuptias in aliud tempus opportunum, & jam non vacare deliciis: quia scilicet Dominus apparet armatus contra omnes. Hoc igitur esset quasi provocare iram ejus, secure deliciari, ubi ipse vult non modo terrere, sed propemodum exanimare eos qui peccarunt. Quid enim aliud est securitas, ubi Dominus vindictam minatur, nisi quod habetur ludibrio ejus potentia? Vocavi vos ad planctum & ad fletum & luctum: vos autem dixistis, Epulemur. Vivo ego, dicit Dominus, nunquam delebitur hæc iniquitas. Videmus quam severe illic excandescat Dominus contra delicias eorum, qui vocati ad planctum & jejunium, adbuc sibi indulgent. Nam, ut jam dixi, tales prorsus subsannant Dei potentiam. Et ideo notanda est hæc exhortatio Prophetæ, quum jubet sponsum & sponsam relictis nuptiis simul etiam induere eundem squallorem cum reliquo populo: ita excutit omnibus securitatem, ubi Deus cum signis iræ suæ apparet. Hæc summa est. Postea sequitur, *Inter atrium & altare plorent Sacerdotes ministri Jehovæ.* Scimus injunctum Sacerdotibus fuisse officium hoc, ut preces conciperent totius populi nomine: nunc ergo ordinem illum sequitur Propheta. Non fuit quidem hoc peculiare Sacerdotibus, precari & petere à Deo veniam: sed precati sunt in persona totius populi. Et ratio satis nota esse nobis debet. Deus enim sub illis figuris legalibus voluit Judæos admonitos, non posse perferri ad se preces, nisi per mediatorem aliquem. indignus erat populus qui per se precaretur. Sacerdos igitur fuit quasi intermedius. Hoc totum ad Christum refertur: quia per ipsum hodie precamur: ipse enim est Mediator, qui pro nobis intercedit. Populus interea stabat procul: nunc audemus propius accedere ad Deum: quia velum abruptum est, & per Christum sumus omnes sacerdotes: ideo audemus familiariter & pleno ore vocare Deum Patrem. Sed interea nisi intercedat Christus, certe accessus ad Deum nobis non patet. Fuit igitur hæc ratio ceremoniæ legalis: ideo nunc dicit Propheta, *Plorent Sacerdotes:* non quod populum velit has partes interea negligere, sed exprimit quid præscriptum fuerit Lege Domini, ut scilicet Sacerdotes vota nomine populi conciperent. Dicit autem, *Inter atrium & altare*, quia populus manebat in atrio. Sacerdotes ipsi habebant ad latus atrium, quod vocabant Sacerdotale: sed atrium populi erat è regione Sanctuarii. Stabant ergo Sacerdotes quasi medii inter Deum, id est, arcam fœderis, & populum ipsum: populus autem illic stabat. Nunc tenemus quid velit Propheta, ut scilicet populus habeat Sacerdotes quasi internuncios, qui preces concipiant: interea autem publica fit omnium hæc confessio. Dicit *Sacerdotes esse ministros Jehovæ*, quemadmodum prius vidimus. ita designat eorum officium: acsi diceret non esse digniores reliquo populo, quasi excellant propria virtute vel meritis: sed quia Dominus contulit hunc honorem in tribum Levi, quia elegerat sibi ipsos ministros. Ergo ratione officii propius ad Deum accedunt, non autem aliquo operum suorum merito. Jam adjungit, *Parce Domine*, vel propitius esto, *super populum tuum, & ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur super eos Gentes.* Hic Propheta nihil residuum facit Sacerdotibus, nisi ut ad Dei misericordiam confugiant: perinde est acsi diceret jam nihil restare defensionis populo, & nimis eos falli, si adhuc obtendant aliquid excusationis, totam spem positam esse in Dei misericordia. Postea ostendit quænam ratio sit quærendæ & sperandæ misericordiæ. Revocat autem eos ad gratuitum fœdus: *Ne des hereditatem tuam Gentibus in opprobrium.* His verbis ostendit si in seipsis maneant Judæi, esse prorsus deploratos: quia toties & tot modis iram Dei provocaverant, ut non possent quicquam veniæ sperare; deinde fuerant adeo obstinati ut quasi clausa esset ipsis janua propter eorum duritiem. Sed Propheta hic admonet, quia gratis electi sunt à Deo in populum peculiarem, ideo restare spem salutis, sed non alibi quærendam esse. Tenemus ergo Prophetæ consilium, ubi de hereditate Dei loquitur: acsi diceret, populum non jam quicquam sibi debere ad placandum Deum sumere, nisi quia est Dei hereditas. *Ne des* ergo *hereditatem tuam in opprobrium*, &c. Respicit ad illam comminationem, cujus meminit antea. Nam hoc erat extremum vindictæ genus, quod Dominus volebat populum perdere extrema clade: postquam attriti & confecti fuerant fame & inedia, volebat Deus prorsus consumere ipsos hostili gladio. Ad hanc igitur vindictam nunc respicit, dicens, *Ne dominentur super eos Gentes.* Ideo ridiculum est quod multi putant contexi sermonem de locustis: illud prorsus alienum est à Prophetæ mente. Jam subjicit, *Ut quid dicent in populis, Ubi est Deus eorum?* Aliam rationem nunc adducit Propheta, qua Deum propitient Judæi, nempe quia hic agitur de gloria ipsius. quanquam ratio hæc affinis est priori. Nam certe Deus non poterat hereditatem suam prostituere Gentium opprobriis, quin subjiceret etiam blasphemiis ipsorum sacrum suum nomen. Sed Propheta hic expressius ostendit periclitari Dei gloriam inter populos, si summo jure agat cum suo populo. Nam Gentes contumeliose ridebunt ipsum, quasi non potuerit populum suum servare. Ergo hoc secundo loco admonet, ubi de impetranda venia agitur, debere ante oculos nobis versari Dei gloriam: non ita nos debere consulere saluti nostræ, quin veniat nobis in memoriam sacrum Dei nomen, quod merito præferendum est aliis omnibus rebus. Et interea etiam confirmat spem populi, ubi docet conjunctam esse Dei gloriam una cum salute eorum qui peccaverant: acsi diceret, Deus ut consulat suæ gloriæ, vestri miserebitur. Oportuit igitur eo alacrius prodire in conspectum Dei, ubi videbant à Dei gloria pendere salutem suam; atque ut nomen Dei salvum & integrum maneret à blasphemiis, ideo se fore salvos. Nunc ergo tenemus quid sibi voluerit Propheta hoc versu. Primum exuit Judæos omni operum fiducia: ostendit nihil ipsis esse reliquum, nisi ut confugiant ad meram Dei misericordiam. Deinde ostendit hanc misericordiam esse fundatam in gratuito Dei fœdere, quia sunt ejus hereditas. Tertio ostendit Deum fore illis misericordem, quia habebit rationem gloriæ suæ, quam prostitueret Gentium opprobriis, si extrema severitate uti vellet erga populum. Nunc pergamus.

18. Et æmulatus est *(æmulabitur, ad verbum)* Jehova *(hoc est, zelo ducetur Jehova)* super terram suam, & propitius erit *(& miserebitur, vel parcet: nam* חמל *est Parcere)* populo suo.

19. Et respondit Jehova, *(vel respondebit)* & dicit, *vel dicet)* populo suo, Ecce ego mitto vobis triticum, & mustum, & oleum, & saturabimini eo, *(vel illis potius: est mutatio numeri)* & non dabo vos amplius opprobrium inter Gentes.

Hic

Hic jam Propheta secundo repetit non irritas fore preces, modo sincere prosternant se coram Deo Judæi. Zelabitur ergo Deus terram suam, & parcet populo suo, inquit. Confirmat quod nuper dixi, Deum clementer acturum cum populo hoc, quia est ejus hereditas, hoc est, quia eum sibi elegit. Nam titulus hereditatis unde manat, nisi ex gratuito Dei fœdere? Neque enim præstantiores erant aliis Judæi: sed electio fons unicus fuit, unde oportuit Judæos haurire quicquid habebant spei. Nunc ergo videmus conjungi istas sententias, *Deus zelabitur super terram suam*: hoc est, quamvis terra hæc polluta fuerit hominum sceleribus, tamen Deus eam sibi consecravit. Convertet se ergo ad fœdus suum, atque ita avertet faciem suam à scelerum intuitu. *Parcet populo suo*, inquit; nempe electo: quia sicuti jam dixi, non dubium est quin Propheta hic salutem populi & spem salutis ejus includat in electione Dei gratuita. Zelus autem hic Dei nihil aliud est quam vehementia vel ardor paternæ dilectionis. Deus enim non potest satis exprimere quam ardenter amet quos elegit, nisi mutuando hominum personam. Scimus enim non cadere in ipsum passiones. Sed quemadmodum pater ardet zelo ubi videt male cum filio suo agi, agnoscit suum sanguinem, viscera ejus incalescunt: vel quum maritus videt dedecus uxoris suæ agi, illic movetur, & etiamsi centies offensus fuerit, tamen obliviscitur omnis offensæ. Habet enim rationem illius sacræ conjunctionis, quæ est illi cum uxore. Talem ergo personam Deus suscipit, ut melius exprimat quantopere & quam ardenter amet suos electos. *Zelabitur* ergo *Dominus super terram suam*, inquit: quemadmodum hactenus fuit accensus justa ira, sic etiam nunc contrarius affectus vincet illum priorem. non quod Deus agitetur inter varias passiones, ut jam dixi: sed translatitiæ istæ loquutiones referri debent ad nostram ruditatem. Postea dicit, *Deus respondit & dixit populo suo, Ecce ego mittam vobis triticum, mustum, & oleum.* Propheta hic non recitat quid jam actum sit, sed potius denunciat in futurum tempus Deum fore placabilem: acsi diceret, Ego hactenus fui præco belli, & jubebam omnes se ad subeundam cladem pararent: nunc ego sum novus caduceatôr ad promulgandam vobis pacem: si tantum vobis animus fuerit reverti ad Deum, & id feceritis non simulate, jam ego vobis testor Deum fore propitium. & quantum ad preces vestras, scitote jam exauditas esse: hoc est, simulac conceptæ fuerint, scitote jam exauditum iri à Domino. *Respondit* igitur: hoc est, si vos mea exhortatione commoti sincere ad Deum redieritis, ipse vobis occurret, imo jam vobis occurrit: non expectat dum vos jam perfuncti sitis vestris partibus, sed dum jubet vos venire in Templum & plorare, simul abstergit lachrymas vestras, tollit omnem materiam tristitiæ & anxietatis. *Deus* ergo *respondit*: hoc est, Ego sum vobis testis certus & idoneus, quod preces vestræ jam susceptæ sint coram Deo, etiamsi non eas conceperitis, quemadmodum prius admonui. Et simul etiam de effectu loquitur: *Ecce ego mitto vobis frumentum, mustum, & oleum, & saturabimini*, inquit. Hic ab effectis probat Deum fore propitium. Nam penuria victus fuerat prius testimonium vindictæ Dei: restabat clades quam minatus est Propheta. Quid nunc dicit? Deus restituet vobis copiam frumenti, & vini, & olei: deinde etiam, *Non dabo vos Gentibus in opprobrium ut vobis dominentur.* Nunc ergo tenemus mentem Prophetæ: quia non modo promittit Deum fore placabilem, sed jam denunciat esse placatum: & hoc confirmat ab externis signis, quia scilicet protinus auferet signa iræ suæ, & convertet eam in benedictiones. Dabit igitur vobis copiam vini, & tritici, & olei ad satietatem, inquit. Sicuti senserant Deum iratum in sterilitate terræ: deinde quod consumptæ fuerant fruges à bruchis, à locustis, & aliis animalibus vel insectis: dicit nunc fore summam ubertatem rerum omnium: quia scilicet Dominus amorem suum hoc modo testabitur. Deinde adjungit secundo loco, *Non dabo vos amplius in opprobrium Gentibus.* Quum dicit Amplius, significat antè ipsos fuisse expositos ludibrio. Et certe scimus illo tempore passos fuisse multa incommoda: sed restabat clades illa, de qua audivimus. Deus ergo hic promittit non fore amplius obnoxios Gentium opprobriis, modo resipiscant: conditionaliter enim semper loquitur Propheta. Jam sequitur,

20. Et Aquilonarem procul abigam à vobis, & disjiciam eum ad terram desertam, & siccitatis: facies ejus ad mare Orientale, & terminum ejus *(disjiciam: ego enim [illegible] repeto)* ad mare novissimum: & ascendet fœtor ejus, & ascendet putredo ejus, quia magnificavit ad faciendum. *(hoc est, quia magnifice se extulit ad faciendum.)*

Hoc versu melius confirmat Judæos, ne sibi metuant à Gentium opprobrio. Credibile est jam tunc Assyrios fuisse in procinctu, & bellum fuisse paratum, sic ut difficile fuerit Judæos liberari ab omni metu. Dixerat in genere Propheta, amplius non fore obnoxios Gentium ludibriis. Sed interea potuit occurrere ille metus, Videmus tamen Assyrios jam armatos esse: & quid superest, nisi ut nos devorent? neque enim sumus pares ad resistendum. Ergo hæc anxietas poterat semper torquere Judæos, nisi diserte & verbis expressis denunciasset, Hoc quoque est in manu Dei, ut Assyrios disjiciat, & omnes eorum conatus disturbet. In eo igitur nunc versatur Propheta: *Aquilonarem*, inquit, *procul à vobis abigam.* Scimus Chaldæos & Assyrios fuisse Aquilonares respectu Judææ. Ergo hic per Aquilonem intelligit hostes illos, quorum apparatus merito poterat Judæos terrere. *Disjiciam* ergo *eos à vobis, & procul disjiciam in terram deserti & siccitatis.* His verbis significat, etiamsi instructi sint maximis copiis Assyrii, etiamsi inhient terræ Judææ, & eam cupiditate sua devorent, tamenredituros frustra domum. *Projiciam* ergo *ipsos in terram desertam.* Frustra, inquit, appetunt vestras copias, & volunt saturari hac terræ vestræ fœcunditate: ego enim disjiciam cum metu. Postea addit, *Facies ejus ad mare Orientale, & terminum ejus ad mare novissimum*: hoc est, Dispergam huc atque illuc, ita ut caput sit ad mare unum (putant notari mare Salsum) altera extremitas *ad mare novissimum.* Non dubium est quin de mari Mediterraneo loquatur: mare autem Salsum erat orientale Judæis, hoc est, spectabat versus Orientem, sicuti satis notum est. Nunc tenemus ex parte quid velit Propheta. Sed simul etiam hoc addendum est, Prophetam eximere formidinem Judæis, quæ poterat occupare eorum animos, quum viderent tam longe & late patere Assyrii potentiam: Quid fiet? etsi Deus nobis adsit, & nos auxilio suo protegat, quonam repellet Assyrium? nam exercitus iste replet totam terram. Atqui Deus inveniet spatium, inquit Propheta: etiamsi totam terram occupent Assyrii à mari Salso vel Orientali usque ad mare Meridianum vel Mediterraneum, tamen Dominus disjiciet istam magnitudinem: non est quod vos timeatis. Ergo data opera Propheta expressit quam terribiles fuerint copiæ Assyrii, ut ostenderet tamen non posse obstare, quin Dominus dispergeret ac disjiceret omnes illos conatus. Tandem addit, *Et fœtor ejus ascendet.* Sed non possem hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus iram tuam in nos concitare, & sumus adeo torpidi etiamsi nos quotidie ad pœnitentiam horteris: da, inquam, ut penetret in animos nostros hæc doctrina Prophetæ tui, & sit instar tubæ clangentis, quo vere & sincere humiliemur coram te, & sic tangamur sensu iræ tuæ, ut discamus exuere pravos omnes carnis nostræ affectus: & non tantum deflere peccata quæ jam admisimus, sed etiam in posterum nobis prospicias, ut sollicite ambulemus sub timore tuo, & nos totos tibi consecremus, quemadmodum dignatus es nos eligere in tuam hereditatem, & colligere sub Christo tuo: sic ergo vivamus sub capite isto, donec tandem colligamur in Regnum illud cœleste, ubi fruamur beata illa quiete, quam nobis pollicitus es, & quam quotidie etiam promittis, & quæ etiam parta est sanguine ejusdem Domini nostri, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN

JOELEM PROPHETAM.

CAP. II.

Heri loquutus est Propheta de hoste Septentrionali. Dicebat autem in Dei manu esse illum procul abigere, ne populo noceret, nec posse ingentem ejus exercitum obstare, quominus dissiparet omnes ejus vires ac conatus. Jam hoc tandem addit, quod heri non potuimus absolvere, *Ascendet fætor ejus, & ascendet putredo, quia magnifice se gessit ad faciendum*, hoc est, extulit se. Propheta plus exprimit quam superiore contextu, nempe quod Deus totam Assyrii potentiam in probrum convertet. Notanda est ista ratio quam adjungit, Extulit se magnifice ad faciendum: hoc est, elatus est magna superbia: putat se quidvis posse, ideo Ascendet putredo & fœtor ejus, inquit. Est pulcherrima allusio, quia dum homines deliberant de rebus magnis, perinde est acsi in sublime surgerent: & videmus etiam huc spectare omnia eorum studia, qui agitant res difficiles & arduas. Neque enim contenti sunt sua sorte, sed vellent transcendere nubes ipsas. Quoniam ergo in sublime aspirant omnium mortalium consilia, dum plus sibi arripiunt quam par sit, Propheta oblique deridens hanc vesaniam, dicit, Ascendet fœtor Assyrii, quemadmodum ex cadavere putrido ascendit fœtor. Putat, inquit, se quidvis facturum, perinde acsi cœlum & terra sub ejus arbitrio essent: vires ejus, conatus, copiæ, apparatus non ascendent, sed ascendet tantum fœtor tanquam ex cadavere mortuo. Quare? Magnifice, inquit, extulit se ad faciendum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hinc colligi potest utilis doctrina, Deum scilicet ita occurrere stultæ confidentiæ eorum qui superbiunt in suis viribus, ut non modo ipsos dejiciat, sed etiam convertat totam gloriam in probrum, ut nihil ab ipsis ascendat præter fœtorem & putredinem. Jam sequitur ex opposito,

21. Ne timeas terra, exulta & lætare, quia magnifice extulit se Jehova ad faciendum.

Hic ostendit Deo fore suas vices, ut se attollat, quemadmodum ausus est facere Assyrius. Deus enim ad tempus videtur jacere, quia sese continet, non exerit robur suum, sed expectat quorsum tendant conspirationes tam vesanæ, & diabolica illa insania eorum, qui contra ipsum & Ecclesiam ejus insurgunt. Postquam autem ad tempus ita se continuit, tandem prodit in medium: hoc nunc intelligit Propheta. *Deus*, inquit, *magnifice extulit se ad faciendum*: hoc prius fecerat Assyrius, sed nunc vicissim Dominus ipse exurget. Poterat quidem Deus antevertere, sed noluit: quemadmodum videmus hunc ejus esse morem, ut ad audaciam hominum conniveat, donec tempus maturum, quale ipse præfixit, adveniat: tunc autem dissipat momento omnes eorum conatus. Deus ergo magnifice nunc se extulit: ergo *gaude & exulta terra*. Primo dicit, *Ne timeas terra*: postea, *Exulta & lætare*. Nam oportuit priore loco eximi hunc terrorem, quo jam omnium animi occupati erant. A consolatione igitur Propheta incipit, quia vix poterant Judæi concipere aliquod gaudium, nisi prius excussus fuisset timor ille cui succubuerant. Ergo Propheta optimum ordinem tenet, quum dicit, Ne timeas terra, sed potius Exulta & lætare. Postea adjungit,

22. Ne timeatis bestiæ agri, quia germinarunt pascua deserti, quia arbor protulit fructum suum, ficulnea & vitis protulerunt virtutem (*vel substantiam*) suam.

Hic sermonem convertit Propheta ad ipsas bestias: non quod proprie illis conveniat doctrina, sed efficacior fuit hæc ratio loquendi, quum vocaret etiam ipsas bestias ad societatem lætitiæ: quia nisi Judæi sensissent iram Dei sibi jam propinquam, quicquid hactenus consolationis adhibitum fuit à Propheta, fuisset non magni momenti. Jam vero quum intelligunt iram Dei non tantum suis capitibus instare, sed se extendere longius, nempe usque ad bestias: ubi autem misertus fuerit eorum Dominus, etiam benedictionem ejus fore communem ipsis bestiis & brutis animalibus: hoc longe efficacius est. Videmus itaque optimo consilio Prophetam ipsas bestias alloqui, quæ tamen ratione & judicio carent. Nam in brutis animalibus bis alloquitur ipsos homines: hoc est, efficacius penetrat in eorum animos, ut serio agnoscant quid valeat ira Dei, & rursum quid valeat ejus benedictio. *Bestiæ ne timeatis*, inquit: ergo oportuit bestias agri terreri illo Dei judicio, quod prius denunciavit. Nisi enim placatus fuisset Deus populo suo, incendium iræ ejus comprehendisset totam terram, arbores, pascua: ita omnes bestiæ fuissent famelicæ. Nunc autem ubi Deus populo suo reconciliatur, jam ejus benedictio refulget in ipsis brutis animalibus. Quid ergo de hominibus ipsis dicendum est? Nam Dominus proprie ipsis est propitius, non autem animalibus brutis. Videmus ergo fructum reconciliationis melius patere, quum pars ejus usque ad bruta animalia extenditur. Ergo, *Ne timete bestiæ agri*, inquit: *quia pascua deserti germinabunt, arbores proferent fructum suum*. Significat his verbis Propheta, si implacabilis fuisset ira Dei erga populum suum, sterilitatem terræ non potuisse corrigi. Nunc ergo unde tam subita mutatio, quod germinant pascua,

scua, quod arbores producunt fructus suos, & ficulnea & vites, nisi quia Deus dignatur benedicere terræ, postquam homines ipsos recepit in gratiam? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe irato Deo terram fore armatam, ut exequatur Dei judicium, & nullum esse remedium in sterilitate & aliis incommodis, donec homines Deum sibi propitiaverint. Hæc summa est. Jam sequitur,

23. Et filii Sion exultate, & gaudete in Jehova Deo vestro, quia dedit vobis pluviam ad justitiam, (*alii vertunt, Doctorem justitiæ: sed de eo paulo post dicemus*) & descendere faciet vobis imbrem pluviam, (*vel pluviam tempestivam, ut vertunt: dicemus etiam de hac voce*) & pluviam in mense primo.

Jam hortatur etiam Judæos ad gaudium, alio tamen modo quam terram & bestias. Dicit, *In Deo vestro gaudete.* Nam bestiæ & pecudes dum gaudent, non possunt tamen sensus suos altius erigere quam ad pabulum. Definit igitur lætitia brutorum animalium in objecto, ut loquuntur. Sed Propheta proponit Judæis Deum tanquam materiam gaudii. Ergo videmus ut ipsos à brutis animalibus, à terra & aliis elementis discernat. Neque enim tantum jubet lætari in cibo & potu, in abundantia frugum, sed jubet gaudere in Domino Deo suo: neque amplius dicit, Terra dabit virtutem suam, vel vites & ficulneæ aut arbores proferent fructus suos, & germinabunt pascua. non hoc modo nunc loquitur: sed Deus ipse vobis dedit pluviam, inquit: quia negotium est cum hominibus, qui intelligentia præditi sunt, imo cum ipsis Judæis, qui à pueritia edocti sunt in Lege Dei: non tantum de terra, non tantum de pane & vino loquitur, sed de ipso auctore. Revocat igitur eos ad Dei benedictionem, & ostendit Deum illis fore propitium, ita ut gratiam suam effundat, & faciat officium erga eos patris ac nutricii. Deus ergo proferet, inquit, vobis, vel dabit pluviam ad justitiam. המורה vertunt alii Doctorem: & scimus etiam ambiguam esse significationem vocis. Interea מורה sæpius accipitur pro Pluvia, & interdum generaliter, aliquando in specie, ut statim dicemus. Quanquam ergo מורה Doctorem significet, non videtur tamen ferre hunc sensum circumstantia loci. Qui ita sumpserunt videntur hac una ratione adducti, quod absurdum est priore loco, & quasi altiore gradu statui caducas benedictiones, quæ tantum pertinent ad victum, & alimenta corporis. Sed ratio illa est nimis frigida. Scimus enim Prophetas deducere quasi rudimentis pueros ad doctrinam altiorem. Non mirum est igitur si Propheta hic gustum gratiæ Dei præbeat in corporalibus beneficiis, postea conscendat altius, quemadmodum videbimus: & certe hoc etiam postulat contextus. Dicet enim tandem Propheta, Post hoc effundam Spiritum meum super omnem carnem, &c. Illic Propheta commendat gratiam Dei, quæ debebat in majori pretio esse. Nunc autem incipit à beneficiis temporalibus, ut paulatim, & per certos gradus deducat rudem & infirmum populum. Nomen ergo Doctoris nullo modo convenit: & notandum est etiam quod statim sequitur. Ponit verbum unde deducitur מורה. postea addit מורה. Secundo loco non dubium est quin significet Pluviam: omnes hoc fatentur, & eodem versu fatentur sumi pro Pluvia. Quum ergo de hac re consentiant omnes, videtur hoc esse nimis coactum, in eodem versu vertere semel Doctorem, & semel pluviam: præsertim quoniam videmus Prophetæ consilium huc tendere, ut scilicet populus etiam in rebus externis Dei benedictionem sentiat. Est etiam alia ratio quæ fefellit istos interpretes. Sequitur statim לצדקה, Ad justitiam: quum vellent conjungere istas voces המורה לצדקה, quid est Pluvia justitiæ? Ergo putarunt hic de Doctore tractari. Sed scimus משפט & צדקה sæpe accipi in Scripturis pro Justa mensura, pro Rectitudine. Deus ergo non aget vobiscum inæqualiter ut hactenus: sed postquam reconciliatus vobis ipse fuerit, ad officium patris redibit, & servabit etiam erga vos legitimum ordinem: nam utrimque res confusæ sunt. Vos enim bellum gessistis cum Deo, & malitia vestra pervertit totum naturæ ordinem. Jam ubi Deus vobis fuerit placatus, erit utrimque æquabilitas, omnia convenient: nihil aget amplius tumultuose vobiscum. Nunc ergo tenemus genuinum sensum Prophetæ, & videmus quam frivolis rationibus inducti fuerint isti interpretes, ut Doctorem justitiæ verterent. Ego autem expositiones coactas non amo. Jam redeamus ad Prophetæ verba: *Dabit*, inquit, *vobis pluviam ad justitiam:* postea, *Descendere vobis faciet imbrem.* (utitur alio nomine) deinde addit iterum nomen מורה: hic haud dubie significat pluviam, & nemo reclamat. Sed tamen videtur hic specialis esse significatio nominis גשם, quod putant esse imbrem violentum, qui excitatur turbine vel procella. Sed tamen ex compluribus Scripturæ locis colligere licet generaliter vocari Pluviam hac voce. מורה autem videtur hic accipi pro pluvia mensis Septembris, quam Græci vocarunt πρώϊμον: sicuti מלקוש vocarunt pluviam ὄψιμον, vel serotinam, ut vulgaris interpres reddidit. Scimus autem culturam terræ opus habere duabus pluviis: nempe post sationem, & quum fruges maturescunt. Post sationem, ut terra humore concepto melius germinet: nam opus tunc habet succo, quem suppeditet radicibus. Pluvia igitur Septembris vel Octobris post sationem, vocatur pluvia tempestiva proprie: & Græci, quemadmodum jam dixi, vocant πρώϊμον. & Jacobus capite quinto ita vocat, hoc sequutus: Dabit vobis pluviam, inquit, & primi temporis, & serotinam, hoc est, mensis Martii. Scimus vero in illis calidis regionibus messem esse magis tempestivam, quam apud nos: hic Julio mense colligimus triticum, illic autem colligunt mense Maio. Fruges ergo tunc maturescunt mense Martio: ideo opus habent pluvia serotina. Et capite quinto Jeremiæ satis apparet מורה vocari pluviam illam, sicuti hoc loco, quæ distillat post sationem. Dicit enim illic Deus, Dabo vobis (primum ponit generale nomen) גשם: postea addit duas species, quæ hic etiam ponuntur. Deinde adjungit, In tempore suo, hoc est, unamquamque pluviam tempestive & opportune. Ergo מורה habet suum tempus: מלקוש etiam habet suum tempus: alioqui non quadraret illud Prophetæ verbum. Nunc tenemus quid velit Propheta: & de voce מלקוש etiam aliquid diximus sexto capite Hoseæ. Dicit ergo nunc Propheta, Deum fore ita propitium Judæis, ut nihil omittat testandæ suæ gratiæ erga eos: quia dabit pluviam & mense Octobri & mense Martio, ut terram fœcundet in ipsa satione, & ante messem, vel antequam fruges ad maturitatem perveniant. Hic ergo promittitur Judæis & terræ fœcunditas per naturalia media. Jam sequitur,

24. Et implebuntur horrea frumento, & resonabunt torcularia vino & oleo. (*Musto, ad verbum: diximus de hac voce prius.*)

Prosequitur hoc versu eandem sententiam: sed ostendit effectum pluviæ. Nam ubi terra irrigata fuerit, & satiata justo humore, simul etiam uberem & copiosum fructum reddet. Faciet igitur Deus ne inutiles sint pluviæ, quoniam horrea plena erunt tritico, & torcularia resonabunt tam vino, quam oleo. Postea adjungit,

25. Et reddam vobis annos, (*pro aliis annis, subaudiendum est*) quibus comedit locusta, bruchus, eruca, (חסיל *alii vertunt Rubiginem: sed dixi primo capite me non adeo sollicitum esse de istis vocibus, quia etiam ignotæ sunt hodie ipsis Judæis: sed certum est esse insecta, quæ corrumpunt omnes terræ fruges, ut tunc diximus*) exercitus meus magnus, quem miseram ad vos.

Confirmat Propheta superiorem doctrinam, & ratiocinatur à contrariis: quia scilicet Deo non minus facile sit restituere uberem proventum terræ, quam prius facile fuit terram reddere sterilem, immissis illis corruptelis. *Reddam vobis annos* (pro aliis annis) inquit. Sed quo melius intelligant Judæi hoc totum in manu Dei esse positum, diserte pronunciat, *Erucas, & bruchos, & locustas* fuisse suos milites, & quidem conductitios, quorum opera usus fuerit, quemadmodum visum est. Corruptelas ergo quæ consumpserant totum terræ proventum, dicit Propheta fuisse quasi satellites Dei. Non fortuito, inquit, exortæ sunt locustæ, vel erucæ, vel bruchi, sed Deus conduxit illorum militum operam: fuerunt ejus copiæ & exercitus ad ipsos opprimendos. Fames autem & inedia confecerat totum populum. Ergo non frustra hic Propheta commemorat fuisse exercitus Dei illas bestiolas. Jam tenemus argumentum à contrariis, Si enim Deus consumpsit totam substantiam terræ per illos exercitus: nonne non erit difficile restituere ubertatem pro illis annis. Jam siquis arma deponat, postea colentur terræ, & afferent solitum fructum: sic etiam nunc Dominus ostendit terram fuisse sterilem, quia suos exercitus immisit, qui vastarent omnes ejus proventus. Nunc, inquit, postquam rediero vobiscum in gratiam, nulli erunt milites, qui devorent fructus vestros. Terra igitur vos alet, quia nihil impediet quominus recipiatis solitum proventum. Nisi enim hoc persuasum fuisset Judæis terram fuisse sterilem, quoniam armatæ fuerant locustæ & bruchi & erucæ à Domino, poterant semper sibi metuere ab illis corruptelis, Atqui exorientur locustæ, exorientur bruchi, & erucæ, quæ deglutient omnes fruges. Propheta ostendit hoc non fuisse fortuitum. Nunc ergo postquam placatus fuerit vobis Deus, terra ipsa officium præstabit: deinde nihil impediet quominus fruamini ejus abundantia. Quod vocat exercitum magnum, ostendit Deo non opus esse validis copiis ut homines subigat. Nam ubi armat locustas & animalcula, quæ nullius sunt momenti, rapiunt victum ex hominum ore, relinquunt eos famelicos: etiamsi nullus exerat contra ipsos gladium, tabescunt tamen in sua inedia. Hic ergo deridet Propheta hominum arrogantiam, ut ostendat nihil esse negotii Deo, ubi vult ipsos in nihilum redigere. Nunc pergamus.

26. Et comedetis comedendo & vos satiando, & laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri, quia egit vobiscum mirabiliter: (*ad miraculum*) & non pudefiet populus meus in perpetuum.

Jam concludit quod hactenus disseruit de benedictione Dei. Sicuti enim esurierant Judæi offenso Deo, sic etiam promittit aliam satietatem ex terræ proventu, postquam reconciliati fuerint: *Comedetis comedendo*, inquit, *& vos satiando.* Sed simul etiam adjungit gratitudinem: quia hoc debebat esse testimonium veræ pœnitentiæ, ut laudarent nomen Dei, quem satis tenebant auctorem esse istius fœcunditatis: sicuti prius ostenderat in manu sua esse terram, ut posset consumere totam substantiam ejus ne perveniat usque ad homines. Hortatur ergo Propheta eos ad gratias agendas, ut hoc modo declarent se ex animo resipuisse. *Laudabitis ergo nomen Jehovæ Dei vestri.* Quare? *Quia egerit vobiscum mirabiliter.* Hic tollit omnem causam ignorantiæ. Scimus quam difficile sit homines cogere ad hoc pietatis officium, ad quod tamen fatemur nos esse natos. Nam quid magis naturale est, quam ut reputemus erga nos Dei beneficentiam, ubi fruimur tanta bonorum abundantia? Interea tamen etiamsi multis modis nos Dominus stimulet, non potest extorquere veram gratitudinem. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, Deus aget vobiscum mirabiliter. Ergo etiamsi sitis stupidi, ipsa tamen Dei potentia vos expergefaciet: neque enim aget vobiscum usitato modo. Miraculum itaque hoc proponit, ut nihil excusationis relinquat Judæis, nisi secum expendant Dei beneficentiam, & intelligant in hac mutatione quid primum meriti fuerint: deinde quam misericors fuerit erga ipsos Deus. Ista enim conversio non potuit adscribi Fortunæ: nec vulgaris certe fuit, quum per continuos quatuor annos Judæi propemodum confecti fuissent rerum omnium inopia, deinde quum hostis instaret eorum capitibus, dum vident terram nunc sibi fœcundam esse, dum vident purgatam esse illis insectis, dum etiam pacati sunt, & nullus est metus ab hoste externo: quum ergo præter spem è cœlo turbido Dominus cœlum serenum reddit, nonne ista admirabilis rerum mutatio debet eos afficere? Hoc nunc intelligit Propheta, Quia nunc Dominus aget vobiscum mirabiliter, ideo nulla erit excusatio torporis vestri, nisi sedulo intenti sitis ad laudandum ejus nomen. *Non pudefiet*, inquit, *populus meus in seculum.* Hic tacite exprobrat Judæis superiorem ignominiam. Jacebant enim confusi, etiamsi hostes digito illos non attingerent, moriebantur fame: jam hostis accinctus erat, quemadmodum vidimus, ad eos perdendos. Erant igitur expavefacti metu: deinde confusi suis malis, quibus Deus ipsos fere attriverat. Nunc dicit Propheta, *Populus meus non pudefiet in seculum:* hoc est, Deus tandem incommodis omnibus populum suum levabit, ut non pudefiat, quemadmodum hactenus. Tandem subjicit,

27. Et cognoscetis, quia in medio Israël ego, & ego Jehova Deus vester, & nullus præterea: & non pudefiet populus meus in seculum.

Eandem sententiam repetit. Explicat autem initio versus quod prius dixi, tale scilicet fore miraculum, ut populum cogeret ad Dei laudes: *Cognoscetis*, inquit, *quod ego sum in medio Israëlis.* Hoc autem factum est, quia Deus non vulgari modo suam bonitatem erga ipsos monstravit, & præsertim quia prædictum hoc fuerat: deinde quia etiam causa fuerat adducta, quod scilicet Deus memor esset

sui

sui fœderis. Modus ergo agendi, deinde ipsa prædictio non relinquebant ullum ignorantiæ prætextum populo. Ideo nunc dicit Propheta, Vos cognoscetis quod ego sum in medio Israëlis: deinde, Quod ego sum Jehova Deus vester. His verbis admonet Propheta, hoc totum esse tribuendum gratuitæ Dei misericordiæ, quod tandem populus levabitur suis malis: quia jam vidimus fuisse res prorsus desperatas, nisi addita fuisset illa consolatio, Et nunc quoque ad me convertimini. Repetit igitur Propheta non aliam fore causam cur Deus tam benigne agat cum populo suo, & cur tam clementer parcat, nisi quia habitat in medio Israëlis. Unde autem ista habitatio, nisi quia hunc populum gratis elegerat? Potuit autem hoc plurimum valere ad erigendos populi animos. Nam quomodo alioqui sperassent Deum sibi fore propitium, nisi ad hoc principium fuissent revocati, Deum scilicet in medio ipsorum habitare? non quod digni essent, sed quod dignatus fuisset descendere ad ipsos. Postea addit, *Et nullus amplius.* Hoc verbo Propheta eos magis & acrius stimulat, ut confestim ad Deum redeant: quia si differant longius, frustratio erit in mora. Ne ergo more suo Judæi adhuc procrastinent, dicit nullum esse amplius Deum: & ita ostendit nullum aliud esse remedium ipsorum malis, nisi ut Deum sibi reconciliare studeant. Nullus ergo præter me Deus est, & habito in medio tui. Hic Dominus vendicat sibi omnem potentiam: deinde familiariter ad se invitat populum: quia scilicet habitet in medio ejus. Ergo ne populus fingat sibi alias spes, ostendit Deus in se uno residere omnem spem: postea ostendit salutem hanc non procul quærendam esse, si modo populus non obliviscatur fœderis: quia scilicet Deus in medio ejus habitet. Jam sequitur altior illa doctrina.

28. Et accidet post sic (*hoc est, postea*) effundam Spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt: juvenes vestri (*aut viri electi*) visiones videbunt.

Diximus cur Propheta exorsus fuerit à terrenis alimentis. Nam posset quispiam putare hunc ordinem esse præposterum. Neque enim frustra admonet Christus, quærendum esse primo regnum Dei, ut alia deinde suo loco accedant. Victus enim, & quicquid pertinet ad hanc caducam vitam, est quasi accessio spiritualis vitæ. Sed consulto Propheta proposuit signum gratiæ Dei in externis beneficiis: quia videmus quam tardi sint hominum sensus & pigri etiam ad quærendam spiritualem vitam. Quia ergo tam difficulter assurgunt homines, ideo Propheta usus est optimis adminiculis. Et certe tractandi sumus, ut solemus tractare pueros: quia nondum consilii tantum in ipsis est, ut rationibus adduci queant, proponimus illis quæ conveniunt tenero & rudi ingenio: sic nunc facit Propheta. Nam in corporali victu ostendit Deum fore propitium Judæis. Postea ubi usus est tali adminiculo, adjungit, *Post hæc effundam Spiritum meum super omnem carnem.* Et his verbis admonet Propheta perperam facere populum, si insistat in istis evanidis rebus, si nihil præstantius à Deo expetat, quam ut sagînetur, sicuti solent bruta animalia. Quid enim different filii Dei ab asinis & canibus, nisi altius conscendant, nempe ad spiritualem vitam? Ergo Propheta postquam elementa proposuit tanquam pueris, jam proponit magis solidam doctrinam (deducendi enim ita sunt) & gustum illis præbet gratiæ Dei in externis signis. Ergo conscendite nunc, inquit, ad spiritualem vitam: quia hic fons est unicus, etsi terrena beneficia vos occupant & retinent, certe polluitis ea. Nam Deus alio consilio vos pascit, quam ut saturet ac saginet. Neque enim vult similes vos esse brutis animalibus. Ergo agnoscite vos corporaliter pasci, & Deum vobis suggerere alimenta, ut aspiretis ad cœlestem vitam: nam quasi manu illuc vos deducit. sit ergo ille finis vester. Nunc tenemus cur Propheta non initio disseruerit de spirituali gratia Dei: sed nunc demum ad eam descendat. Exorsus autem fuerat à temporalibus beneficiis, quia rudem populum necesse fuit paulatim deduci isto modo, ut pro infirmitate sua, & pigritia, & tarditate majores progressus faceret, donec intelligeret Deum in hunc finem fore sibi Patrem.

Matth. 6.

Da omnipotens Deus, quando indigemus hic tot subsidiis in hac caduca vita, & quum umbratilis sit, non possumus momentum transigere, nisi subinde & singulis momentis tua largitate nobis suppedites quicquid opus est: da, inquam, ut sic proficiamus in tot tuis beneficiis, quo discamus mentes nostras erigere sursum, & semper aspirare ad cœlestem vitam, ad quam tam comiter & blande nos quotidie invitas per Euangelium tuum, donec collecti in Regnum illud cœleste fruamur felicitate summa, quæ nobis parta est sanguine Filii tui Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA IN JOELEM PROPHETAM.

CAP. II.

Et erit, *postea effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ, & senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.* Diximus postrema lectione cur de spirituali Dei gratia nunc demum Propheta loquatur, postquam disseruit de benedictionibus terrenis. Videri etiam posset hic ordo perversus, sed solutio facilis est. Prius enim dixit Propheta, postquam reconciliatus esset Deus populo suo, hoc palam facturum externis signis: quia scilicet restitueret copiam vini & tritici. Fuerant autem hæc vindictæ Dei signa, quod populus fame & inopia propemodum confectus fuerat: testimonium igitur reconciliationis Propheta in contrariis signis posuit. Sed quia vera Ecclesiæ instauratio non est vel in fœcunditate agrorum, vel in proventu annonæ: ideo nunc Propheta altius animos piorum erigit, ut scilicet expectent spiritualem Dei gratiam. Hac ratione dicit, *Postea effundam Spiritum meum super omnem carnem.* Non dubium est quin Propheta hic aliquid majus promittat quam senserant Patres sub Lege. Scimus viguisse gratiam Spiritus sancti, etiam in veteri populo: sed Propheta hic non promittit quod prius experti erant fideles, sed aliquid majus, quemadmodum attigi. Et hoc colligi potest ex verbo Fundendi, quo utitur. Nam שפך, non significat tantum stillare, sed plena copia fundere. Deus autem non tam abunde neque largiter Spiritum S. sub Lege effudit,

dit, ſicut poſt Chriſtum manifeſtatum. Quoniam ergo uberior gratia Spiritus contigit Eccleſiæ poſt Chriſti adventum, ideo Propheta hic utitur verbo inſolito, quod ſcilicet *Deus Spiritum ſuum effundet.* Accedit ſecunda circumſtantia, quum dicit, *ſuper omnem carnem.* Scimus etiamſi olim Prophetæ habuerint ſua collegia, tamen fuiſſe paucos numero. Quoniam igitur rarum erat prophetiæ donum apud Judæos, Propheta ut oſtendat Deum liberalius acturum cum nova Eccleſia quam reſtituerat, dicit, Effundam ſuper omnem carnem. Significat igitur vulgo omnes fore participes gratiæ Spiritus, & quidem plena abundantia, quum pauci tenuem guſtum habuiſſent ſub Lege.. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium: perinde eſt enim acſi hic diſcrimen apertum poneret inter ſtatum veteris populi, & ſtatum novæ Eccleſiæ, de cujus reſtitutione nunc diſſerit. Talis eſt comparatio, quod Deus non tantum paucos donabit Spiritu ſuo, ſed totam populi multitudinem: deinde quod locupletabit omni genere donorum ſuos fideles, ut poſſit videri plena copia effuſus eſſe Spiritus. *Effundam* igitur *ſuper omnem carnem Spiritum meum.* Hinc colligimus quam perperam verterit Græcus interpres, Effundam è Spiritu meo. Diminuit enim promiſſionem hanc, quum dicit, E Spiritu meo, acſi portiunculam aliquam Spiritus ſui Deus hic promitteret. Atqui potius de plenitudine loquitur Propheta, & eam vult exprimere. Sequitur, *Prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ.* Nunc exegetice proſequitur eandem ſententiam Propheta. Exponit ergo pluribus verbis quid ſibi velit hæc particula, Super omnem carnem, quod ſcilicet populus totus prophetabit, vel quod vulgare erit prophetiæ donum, & regnabit paſſim inter omnes Judæos, ita ut futura ſit nova & prius inſolita ratio. Habuerant enim veteres quoque ſuos Prophetas, ſed exiguo numero. Nunc autem Propheta extendit donum illud & gratiam ad omnes ordines: Prophetabunt igitur filii veſtri, & filiæ veſtræ, inquit, ut etiam fœminas non excludat. Poſtea attingit duas ſpecies prophetandi, *Senes veſtri ſomnia ſomniabunt: juvenes veſtri,* ad verbum ſignificat Electos, בחורים. Sed quoniam media ætate floret robur in hominibus, ideo Electos vocant qui viribus & conſilio pollent,& qui adhuc integri ſunt. Maturæ igitur ætatis homines intelligit per Electos: *videbunt*, inquit, *illi viſiones.* Scimus quum Deus ſe manifeſtaret Prophetis, uſum fuiſſe vel ſomniis, vel viſionibus, ſicuti etiam dicitur Numerorum duodecimo capite. Illa fuit ordinaria diſpenſatio, ut ita loquar. Nunc ergo hanc diſtributionem Propheta adjungit, acſi diceret donum prophetiæ commune fore tam viris, quam mulieribus: tam ſenibus, quam aliis ætatis mediæ. Nunc tenemus ſummam hujus verſus. Ergo inter Somnia & Viſiones nulla eſt diſtinctio, niſi quod Propheta ſpecies iſtas enumerat, quo melius agnoſcant Lectores, quod prius generaliter de prophetia dixit, fore omnibus communem. Cæterum, jam diximus vaticinium hoc debere conferri in Chriſti adventum: quia antequam exhibitus fuerit Chriſtus mundo, ſcimus non fuiſſe impletum quod hic ſcribitur. Et Propheta etiam concionatur nunc de nova Eccleſiæ reſtitutione, quam ſcimus fuiſſe ſuſpenſam uſque ad prædicationem Euangelii. Ergo nunc videndum eſt, an Chriſto exhibito Deus præſtiterit quod ante per Prophetam ſuum dixerat. Petrus ſecundo capite Actorum dicit prophetiam hanc impletam fuiſſe quum miſſus eſt Spiritus. Sed nunc poſſet objici, non fuiſſe omnes præditos dono prophetiæ, etiam quum Deus explicavit omnes gratiæ ſuæ theſauros: quum maxime floruit Eccleſia, tamen non omnes tunc fuiſſe Prophetas Paulus dicit, & ipſa etiam experientia clamat. Quomodo igitur dicit Petrus hoc fuiſſe impletum, quod Deus effuderit ſuper omnem carnem Spiritum ſuum? Reſponſio non difficilis eſt, modo ſciamus Prophetam hic loquutum eſſe comparative, ut Scriptura ſolet. Non ergo præciſe affirmat omnes fore participes hujus doni: ſed reſpectu veteris Eccleſiæ hoc donum fore quaſi publicum, ſicuti hoc ſatis notum eſt. Nam ſi quis conferat ſtatum veteris Eccleſiæ cum opulentia illa, quam Deus largitus eſt ſuis poſt Chriſti adventum, certe reperiet quod dico, nempe effuſum fuiſſe Spiritum Dei ſuper omnem carnem, qui paucis tantum datus fuerat ſub Lege. Verum eſt igitur quod Propheta dicit, modo ſubaudiatur illa antitheſis,quod ſcilicet Deus multo fuerit liberalior erga novam Eccleſiam, quam olim erga Patres. Neque enim multi tunc fuerant Prophetæ: ſed plures fuerunt ſub Euangelio. Et ſimul tenendum eſt, Prophetam hyperbolice extollere Dei gratiam: quia tantus eſt ſtupor noſter, & tarditas, ut nunquam ſatis apprehendamus Dei gratiam, niſi quum nobis proponitur ſub figuris loquendi hyperbolicis. Non eſt quidem exceſſus in re ipſa, ſi eſſemus ſatis attenti: ſed quia vix centeſimam partem apprehendimus donorum Dei, ubi ea nobis proponit ante oculos, ideo neceſſe eſt accedere hanc commendationem, quæ ſenſus noſtros attollat. Hyperbolice igitur cogitur loqui Spiritus Dei propter noſtrum torporem, vel potius ſocordiam. Et interea non timendum eſt, ne ſenſus noſter tranſcendat verba ipſa: quia ubi ſupra cœlos volet nos Deus efferre, vix poterimus conſcendere tres vel quatuor pedes. Nunc ergo tenemus cur Propheta hic omnem carnem ſine exceptione nominet. Primo, quemadmodum dixi, plures fuerunt Prophetæ ſub Euangelio, quam ſub Lege: ergo comparatio iſta optime convenit. Deinde hic Propheta non loquitur de publico munere docendi, quia Prophetas vocat, etiam qui non erant vocati ad docendi munus, ſed qui præditi erant tanta doctrinæ luce, ut poſſent Prophetis conferri. Et certe cognitio quæ viguit in prima Eccleſia, talis erat, ut qui erant contemptiſſimi, tamen pares eſſent veteribus Prophetis magna ex parte. Nam quid Deus contulit veteribus Prophetis, niſi quod vaticinati ſunt de re aliqua? Fuit igitur ſpeciale aliquod donum, & valde reſtrictum. Deinde vaticinia hæc vix digna ſunt, quæ conferantur cum ſapientia cœleſti, quæ in Euangelio patefacta fuit. Fides igitur poſt Chriſti adventum præcellit donum prophetiæ, ſi recte æſtimetur pro ſuo merito. Itaque Propheta hic non abs re dignatur tam honorifico nomine qui privati erant homines, & quibus non erat injunctum munus docendi in populo, ſed qui tantum illuminati erant: quia lux illa multo fuit præſtantior quam donum prophetiæ in multis qui ſub Lege vixerunt. Nunc tenemus quid velit Propheta, quum Spiritum Dei promiſcue facit communem omnibus piis, ita ut prophetandi dono excellant. Nunc quantum attinet ad ſpecies duas quæ hic ponuntur, notandum eſt Prophetam loquutum eſſe pro communi populi uſu. Quia ergo aſſueti erant Judæi ad viſiones & ſomnia, ideo prophetias inſignit his titulis. Et hæc loquendi ratio paſſim in Prophetis occurrit: ideoque nobis tenenda eſt. Quum loquuntur de cultu Dei, utuntur Sacrificii nomine, Venient, & afferent thus & aurum: deducent camelos opulentia terræ onuſtos. Denique ſuis vaticiniis erigunt altaria, & extollunt Templum. Atqui nihil tale viſum eſt poſt Chriſtum exhibitum. Neque enim Jeroſolymam venerunt Gentes ut ſacrificia offerrent: imo paulo poſt everſum fuit Templum: nullum fuit apud illos altare, ceſſavit totus ille cultus legalis. Quorſum igitur ſpectant loquutiones iſtæ, quod venient undique populi, ut ſacrificent ſimul? nempe ſub viſibili forma deſcribunt ſpiritualem cultum Dei. Sic etiam hoc loco, quoniam uſitata erat ratio in populo veteri, ut Deus per ſomnia & viſiones manifeſtaret ſe Prophetis, dicit, *Senes veſtri ſomnia ſomniabunt, & juvenes veſtri viſio-*

nes

nes videbunt. Sed non dubium est quin Propheta sub his loquendi formis designet illam intelligentiæ lucem, qua excelluit nova Ecclesia post Christum exhibitum. Comparat enim fidei lucem prophetiæ, quemadmodum diximus: sed accommodat stylum vel sermonem ad captum populi sui: videt enim quibuscum loquatur: sicuti eandem regulam sequuti sunt omnes Prophetæ. Offeretur sacrificium ab ortu Solis usque ad occasum, inquit Malachias. Quale est istud sacrificium? Papistæ arripiunt hoc pro sua Missa: ergo sub regno Christi erit aliquod sacrificium: nunc autem non offerimus Deo pecudes aut vitulos: sequitur itaque nunc sacrificium panis & vini restare. Quasi Propheta tam argute philosophatus fuerit in Sacrificii voce, qui docet rudem populum ut ferre poterat. Ideo dicit cultum Dei fore communem cunctis Gentibus, sicuti nunc dicit Joël, *Effundam Spiritum meum super omnem carnem: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.* Nunc tenemus totum Prophetæ sensum. Jam sequitur;

29. Atque etiam super servos, & super ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.

Quoniam particula גם apud Hebræos amplificat, videtur hoc esse absurdum, quod Propheta donum omnibus commune, restringat nunc ad paucos. Dixerat prius, Super omnem carnem effundam Spiritum meum. Quid nunc? super servos & super ancillas. Interea ponit, Etiam. Si simpliciter diceret, Super servos & super ancillas effundam Spiritum meum, nihil esset absurdi: nam esset explicatio superioris doctrinæ. Scimus enim quod hic dicit Propheta de cunctis hominibus, debere cum exceptione accipi: quia scilicet multi increduli privati fuerunt hoc dono, etiam qui ante aliqua Dei notitia pollebant. Scimus enim Judæos fuisse excæcatos: scimus etiam in ipsa plebe non omnes fuisse participes tam excellentis doni. Non dubium est igitur hoc restringi ad Ecclesiam debere quum loquitur de universa carne. Ergo non esset mirum si nunc adderet Propheta, Super servos & super ancillas: sed particula וגם injicit scrupulum, Atque etiam, adeoque: augendi causa sic loquitur, & non videtur tamen augere. Nam plus est Spiritum effundi super totum vulgus, quam super servos & ancillas. Duplex est solutio: nam particula וגם interdum confirmative accipitur:

Gen. 27. Benedixi ei, etiam erit benedictus, dicebat Isaac de filio suo Jacob. Ita hoc loco possemus commode accipere Prophetæ verba, *Nam certe*, ut scilicet repetitio ad confirmationem valeat. sed malo alterum sensum eligere: quia non dubito quin Propheta hic aliquid magis incredibile addere voluerit, quam prius dixerat, Super servos & super ancillas effundam Spiritum meum: nempe etiam qui prius Prophetæ erant, tamen locupletabuntur novo dono, & proficient post hanc Ecclesiæ restitutionem, quæ nunc instat. Tenemus Prophetæ sensum. Promiserat gratiam Spiritus sancti toti populo, nempe si quis veterem statum cum nostro conferat, hoc jam dixi: sed postquam de multitudine vel de hominum vulgo disseruit, venit ad ipsos Prophetas, qui eximii sunt, qui functi sunt prius docendi officio, qui gradum & nomen adepti sunt in Ecclesia, illi etiam proficient: hoc est, Spiritus meus non tantum conspicuus erit in idiotis & plebeiis hominibus, sed in ipsis Prophetis. Atqui hoc majus est ubi docentur qui ante eximii erant, & quos Dominus præfecerat Ecclesiæ suæ, etiam novi homines apparent, ubi refulget donum, quod prius illis Deus non contulerat. Ubi ergo in ipsis luminibus apparet novum lumen, certe hoc majus est, quam ubi Spiritus super vulgus effunditur. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quantum attinet ad servos & ancillas: & ideo repetit, *In diebus illis*: hoc est, tam subita & incredibilis erit mutatio, ut Prophetæ ipsi videri possint fuisse prius indocti homines. accedet enim multo excellentior doctrina. Deus ergo sic effundet Spiritum suum, ut omnes veteres prophetiæ futuræ sint obscuræ & ignobiles, ubi ventum fuerit ad illud immensum & incomparabile lumen, quod Christus Sol justitiæ afferet suo exortu. Addit autem Ancillas, quia scimus Prophetissas etiam fuisse sub Lege. Pergamus.

30. Et ponam (*statuam*) prodigia in cœlis & terra, sanguinem, & ignem, & columnas nubis.

31. Sol vertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis.

Videtur Propheta hic quodammodo pugnare secum. Nam hactenus promisit Deum benigne & liberaliter acturum cum populo suo: quicquid habuimus huc spectabat ut erigeret populi animos ad lætitiam, nunc vero videtur iterum iram Dei minari, & formidinem incutere miseris hominibus, qui nondum respiraverant. Scimus quo tempore loquutus est Propheta, adhuc Judæos fuisse in maximo mœrore. Quid ergo hoc sibi vult, quod iterum renovat tristitiæ materiam? quasi vero non satis esset ægritudinis & luctus. Sed potius admonitio est, quam comminatio. Propheta igitur admonet quid futurum sit, ne fideles promittant sibi felicem aliquem statum in hoc mundo, acsi exempti essent omnibus curis & molestiis. Scimus enim quam propensi sint hominum animi ad mollitiem. Ergo ubi Deus aliquid promittit, indulgent sibi & accersunt multa figmenta quasi jam essent extra omnem telorum jactum, acsi vacui essent ab omni dolore, ab omni incommodo. Tales ergo delicias caro sibi fingit. Ideo Propheta admonet, quamvis Deus liberaliter pascat Ecclesiam suam, quamvis suppeditet victum populo suo, & his externis signis testetur paternum suum amorem, quamvis deinde Spiritum suum effundat (quod longe præclarius est) tamen non desinent fideles vexari multis miseriis. Deus enim non vult nimium delicate tractare Ecclesiam suam in terra: sed ubi præbet signa benevolentiæ suæ, simul admiscet quædam exercitia ad patientiam, ne scilicet fideles nimium mollescant, vel ne indormiant terrenis benedictionibus, sed altius semper aspirent. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: non vult minari fidelibus, sed potius admonet ne se fallant vanis illecebris, vel expectent quod nunquam futurum est, ut scilicet potiantur beata quiete in hoc mundo. Deinde aliud etiam spectat Propheta. Scimus enim vix homines adduci ad quærendam Dei gratiam, nisi quasi violenter trahantur: ideo negligitur spiritualis vita, & quicquid pertinet ad cœleste regnum, ubi omnia nobis pro voto in terra suppetunt. Ergo Propheta hic commendat hac circumstantia spiritualem gratiam de qua disseruit, quod scilicet misera sit futura hominum conditio, nisi Dominus eorum animos exhilaret ac recreet hoc solatio, de quo jam vidimus. Quare? *Erunt prodigia in cœlo & terra, Sol vertetur in tenebras, & Luna in sanguinem*, & omnia erunt confusa horrendis tenebris. Quid ergo fieret hominibus, nisi Deus affulgeat per gratiam Sp. sui, ut eos in tanta perturbatione cœli & terræ

& terræ sustineat, & ostendat se illis esse patrem? Videmus ergo hoc additum esse ad majorem commendationem gratiæ Dei, ut scilicet agnoscant homines se fore plusquam miseros, nisi Dominus eos ad se vocet præeunte luce Spiritus sancti. Quod autem tale fuerit consilium Prophetæ, conjicere
Mat. 24. licet ex illa Christi concione, quam habuit ad discipulos suos paulo ante mortem. Quærebant enim, Quod signum adventus tui? quum admoneret de Templi ruina. Putabant enim se statim acturos triumphum illum, de quo audierant, & se fore consortes illius æternæ beatitudinis, de qua Christus sæpe apud eos disseruerat. Illic Christus admonet longe falli tam crassa opinione. Loquitur de excidio Jerosolymæ: deinde ostendit hæc omnia fore tantum præludia malorum: Erunt, inquit, hæc tantum præludia: nam exorientur tumultus, erunt bella, omnia erunt plena cædibus: denique erit infinita congeries malorum omnium. Quemadmodum ergo Christus illic corrigit errorem, quo imbuti fuerant discipuli, ita etiam nunc occurrit Propheta falsis illis imaginationibus, ne putarent fideles terrenum fore Christi regnum, & defigerent mentes suas in tritico & vino, in deliciis, in quiete, in commodis vitæ præsentis: dicit, *Dabo prodigia in cælo & terra, nempe sanguinem, ignem, & obscuras nubes: Sol in tenebras vertetur, Luna in sanguinem, antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis.* Nunc ergo videmus cur Propheta hic tristem hanc descriptionem adjungat, & quomodo hæc optime inter se conveniant, quod scilicet Deus testabitur paternum suum amorem manifestato Christo, & interea proferet signa iræ suæ, quæ mundum totum cura & metu percellant. Quod autem de sanguine & tenebris dicit, non dubium est metaphorice accipi pro confuso statu, quemadmodum scimus res adversas sæpe conferri caligini & tenebris. Perinde est igitur acsi diceret, Tanta erit calamitatum series, ut videri possit conversus ordo naturæ, ut elementa ipsa induant novam faciem: Sol, qui terris illucet, vertetur in tenebras, Luna in sanguinem: hoc est, calamitates quæ impendent auferent omnia signa benevolentiæ Dei. Ergo nihil aliud restabit, nisi ut homines quasi demersi in profundissima abysso malorum omnium quærant aliquam scintillam gratiæ Dei, & nusquam reperiant: quia cœlum obscurum erit, terra erit caligine obruta. Nunc ergo videmus Prophetam non exprimere quid futurum sit, ad verbum: neque hoc literaliter, ut loquuntur, debet intelligi, sed figuratis etiam loquendi modis utitur, quibus vult exprimere tam horribilem fore mundi statum, ut elementa ipsa induant novam naturam, quia Sol non fungetur amplius officio suo, Luna etiam negabit lumen suum terris. Quoniam ergo Deus auferet ab hominum conspectu omnia signa gratiæ suæ, ideo per sanguinem & per tenebras, & per obscuras nubes, Propheta metaphorice designat tristitiam illam, qua necesse erit occupari omnium animos. Nunc siquis interroget, Cur adventu Christi ira Dei magis excanduit contra homines? quia hoc posset videri absurdum. Respondeo hoc esse quasi accidentale. Nam si exceptus fuisset Christus ut decebat, si eum omnes pia observantia amplexi essent, certe fuisset auctor, non tantum spiritualis gratiæ, sed etiam terrenæ beatitudinis. Omnibus ergo numeris completa fuisset omnium felicitas Christi adventu, nisi malitia eorum & ingratitudo accendisset novam iram Dei. Et videmus quale diluvium exundaverit statim post Euangelii prædicationem. Nam si respicimus quam severe olim Deus afflixerit populum suum, certe dicemus longe graviores fuisse clades quæ inflictæ mundo fuerunt post Christi manifestationem. Unde hoc? Nempe quia mundi ingratitudo pervenerat usque ad summum cumulum, quemadmodum idem etiam hodie nobis usu venit. Iterum enim prodiit lux Euangelii, & Deus se patrem exhibuit mundo. Videmus autem quanta sit hominum & malitia, & pervicacia etiam in respuendis Dei donis. Videmus alios contumaciter respuere Euangelium, alios etiam diabolico furore impelli ad oppugnandam Christi doctrinam: videmus crepare suas blasphemias: videmus etiam accensos esse mira sævitia, & spirare cædes contra filios Dei: videmus mundum refertum esse profanis hominibus, & Dei contemptoribus: videmus horrendum contemptum gratiæ Dei passim grassari: videmus scelerum licentiam tam effrenem esse, ut pudere nos & pigere debeat nostræ vitæ. Quum ergo post tantam gratiam mundus tam ingratus sit, quid mirum si Deus etiam profert signa vindictæ suæ magis horrenda? Nam certe hodie si prope excutimus qualis sit mundi conditio, reperiemus omnes esse miseros, etiam qui sibi applaudunt, & quos etiam miratur mundus tanquam semideos. Quid hoc sibi vult? Vulgus certe hominum gemit sub miseriis: nempe Deus hoc modo ulciscitur contemptum gratiæ suæ, quam iterum nobis obtulit, & quæ tam indigne repudiatur. Quum ergo tam fœda hominum ingratitudo provocaverit iram Dei, non mirum est si flagella etiam ejus ubique resonant. Nam servus qui voluntatem Domini sui novit, & eam non facit,
dignus est gravioribus plagis, quemadmodum etiam Luc. 12.
Christus pronunciat. Hoc autem factum est per totum mundum, postquam Deus illuxit per Euangelium suum, postquam Christus ubique publicavit reconciliationem, ita ut tunc deficerent palam, & ostenderent se malle Deum habere iratum, quam propitium. Ubi enim respuitur Euangelium, quid hoc aliud est, nisi quod indicitur bellum Deo, & quod mundus insultat, neque admittit ullam reconciliationem, ad quam paratus erat Deus, & de qua etiam ultro agebat cum ipsis hominibus? Ergo quod Propheta hic mundum dicit plenum fore tenebris, ubi apparuerit Christus, qui Sol est justitiæ, & qui nobis in salutem illuxit, hoc non mirum est: sed per accidens contigit ut Deus tam severum se exhibuerit mundo, quum tamen esset tempus acceptum, quum essent dies salutis & beneplaciti: quia mundus non passus est impleri quod ante pollicitus est nobis Deus per Joëlem, neque admisit Spiritum adoptionis, quia poterat placide confugere ad Deum: imo Deus paratus erat eos fovere in sinu suo. Sed quoniam fuerunt admodum præfracti & intractabiles, oportuit etiam Deum modis insolitis animadvertere in talem pervicaciam. Ergo non mirum est quod Propheta dicit, *In diebus illis fore prodigia in cælo & terra: quia Sol vertetur in tenebras,* &c. *antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis.* Quæritur nunc quem diem hic Propheta notet. Nam hactenus loquutus est de priore Christi adventu. Videtur etiam hoc loco esse quædam species repugnantiæ. Respondeo Prophetam comprehendere totum Christi regnum ab initio usque ad finem: & hoc satis tritum est: & aliis etiam locis diximus Prophetas communiter ita loqui. Quum ergo sermo de Christi regno habetur, interdum attingunt principium duntaxat, interdum etiam loquuntur de ipso fine. Sed sæpe uno complexu designant totum cursum regni Christi ab initio usque ad finem. Talis est hujus loci ratio. Quum diceret Propheta, Post dies illos effundam Spiritum meum, non dubium est, quemadmodum exposuimus, quin hoc impletum fuerit quum Christus auspicatus est regnum suum, & innotuit per doctrinam Euangelii. Tunc ergo effudit Christus Spiritum suum. Jam, quia regnum Christi non est ad triduum, vel ad breve tempus, sed usque in finem mundi cursum suum peragit, ideo Propheta sese convertit ad diem illum, & dicit, Erunt interea maximæ calamitates. Ergo quicunque non confugient ad hanc Dei gratiam, illi erunt plusquam miseri, nusquam quietem reperient, vel solatium, vel lucem vitæ, quia mun-

mundus demersus erit in tenebris: & Deus etiam à Sole, & Luna, & elementis, & omnibus aliis adminiculis auferet signa gratiæ suæ. Ubique ergo ostendet se iratum & infestum hominibus. Jam ostendit Propheta hæc mala, de quibus disseruit, non fore tantum tridui, vel paucorum annorum, sed diuturna: Antequam, inquit, veniat dies Jehovæ magnus & terribilis. In summa significat, quæ hactenus recensuit flagella Dei, fore quasi præparationes ad domandos hominum animos, ut majore reverentia & obsequio excipiant Christum. Quoniam ergo homines natura gerunt altos spiritus, & non possunt collum flectere ad excipiendum Christi jugum, ideo Propheta hic dicit subigendos esse duris flagellis, quum Dominus auferet omnia testimonia amoris sui, & replebit cœlum & terram formidine. Sic ergo quodammodo flectet duritiem vel contumaciam, quæ ingenita est hominibus, ut sentiant sibi cum Deo esse negotium. Et interea admonet Propheta, nisi correcti fuerint istis flagellis, aliquid magis horrendum restare, quia scilicet tandem adveniet Judex è cœlo, qui non modo inducet Soli & Lunæ tenebras, sed qui convertet vitam in mortem. Præstaret enim longe, centies mori reprobos, quam semper vivere, ita ut sustineant mortem æternam in vita ipsa. Significat igitur Propheta, postquam homines perstiterint in sua obstinatione, tunc restare aliquid gravius & magis exitiale, quod scilicet necesse erit tandem omnes sisti ad cœleste Judicis tribunal. Veniet enim dies Jehovæ magnus & terribilis: in qua voce respexit incredulos & Deo rebelles. Nam quum venturus sit piis Redemptor Christus, nullus illis dies tota vita jucundior illucet, tantum abest ut metum vel terrorem afferat: ideoque jubentur ad spem adventus ejus attollere capita sua. quod alacritatis & gaudii signum est. Sed quia Joëli propositum erat securam carnis superbiam humiliare, & præfractos ac rebelles alloquebatur, non mirum est si horrorem posuit.

Da omnipotens Deus, quando tot miseriis undique nunc sumus circumdati, & talis est nostra conditio, ut inter gemitus & continuos dolores nobis vita ægre trahenda sit, nisi spirituali gratia nos subleves: da, inquam, ut respicere discamus in faciem Christi tui, illinc petere solatium malis nostris, & tale solatium, quod non occupet nos, vel saltem in mundo retineat, sed mentes nostras attollat in cœlum, & quotidie testimonium adoptionis in cordibus nostris obsignet: etiamsi multæ miseriæ in mundo nobis ferendæ sint, non tamen desinamus prosequi cursum nostrum, & contendere, atque eniti invicta perseverantia, donec tandem perfuncti omnibus certaminibus, perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆLECTIO NONA
IN
JOELEM PROPHETAM.

CAP. II.

32. Et erit, quisquis invocaverit nomen Jehovæ, liberabitur: quia in monte Sion, & in Jerusalem erit evasio, sicuti promisit Jehova, & in residuis quos Jehova vocaverit.

Diximus heri Prophetam ideo denunciare futuras calamitates, ut hoc modo stimulet homines variis malis afflictos ad quærendum Deum. Scimus enim quam tardi simus natura, nisi Dominus nos pungat. Descriptio igitur de qua heri disseruimus, huc tendebat, quum tot & tam graves calamitates urgerent populum Judaicum, miseros omnes esse qui ad Deum non confugerent: & hoc unum restare solatium in extremis malis. Ideo nunc tempestive addit Propheta, *Quisquis invocaverit nomen Domini, liberabitur.* Postquam ergo stimulavit homines ad quærundum Deum, nunc certam illis fiduciam facit, si modo sincere & ex animo ad Deum confugiant, fore salvos. Est autem hic insignis locus, quia Deus in rebus perditis pronunciat invocationem nominis sui nobis esse tutum salutis portum. Fuit certe horribile quod dixit Propheta, totum naturæ ordinem sic conversum iri, ut nusquam appareat scintilla lucis, sed omnia tenebris referta sint. Perinde est igitur acsi nunc diceret in sepulchro fore vitam, modo invocent homines nomen Dei. Qui etiam desperati videntur, & quibus videtur Deus abstulisse omnem spem gratiæ, si tamen illi invocent Dei nomen, Propheta in tanta desperatione & tam profunda abysso dicit salvos fore. Notanda est diligenter hæc circumstantia, quia si quis seorsum accipiat hanc sententiam Prophetæ, etiamsi per se non sit frigida, non tamen habebit tantum efficaciæ. Sed ubi hæc duo simul junguntur, Deum fore Judicem mundi, qui non parcet hominum sceleribus, sed sumet horribilem vindictam, & tamen expositam fore salutem omnibus qui invocaverint nomen Domini, videmus quanto efficacior sit hæc promissio, quod scilicet Deus offert nobis vitam in morte, & lucem dicit esse in profundissimo sepulchro. Ideo pondus subest in verbo isto והיה, Et tunc. Nam copula resolvi debet in adverbium temporis, Tunc quisquis invocaverit nomen Domini. Utitur autem Liberandi verbo, quia oportuit exprimi etiam salvos fore qui nihil different à perditis. Si Propheta usus fuisset verbo Servandi, minus expresse loquutus esset. Nunc vero quum liberationem promittit, opponere jubet hunc clypeum tentationibus etiam gravissimis, quia Deus ad suos liberandos satis magna potentia instructus est, modo ipsum invocent. Tenemus ergo nunc quorsum spectet Prophetæ consilium: ostendit Deum non tantum in rebus prosperis velle à nobis invocari, sed in ultima rerum omnium desperatione. Perinde est igitur acsi Deus mortuos ad se vocaret, atque ostenderet in manu sua esse vitam restituere, & ipsos educere è sepulchro. Quum igitur invitet Deus hic perditos & mortuos, non est cur etiam gravissimæ afflictiones præcludant nobis aditum, vel precibus nostris. Perrumpere enim oportet per hæc obstacula. Quo igitur graviores sunt nostræ molestiæ, eo major concipienda est fiducia: quia Deus non modo suam gratiam offert miseris hominibus, sed prorsus deploratis. Neque enim Propheta minatus est aliquod mediocre incommodum Judæis, sed ostendit per Christum exhibitum omnia fore horrore plena: post hanc denunciationem jam subjicit, Quisquis tamen invocaverit nomen Domini, liberabitur. Cæterum quia hunc locum citat Paulus 10. ad Rom. cap. & extendit ad omnes Gentes, videndum est an apposite utatur Prophetæ testimonio. Probare vult Paulus communem esse Gentibus adoptionem, ut confugere ipsis ad Deum liceat, & familiariter ipsum invocare Patrem: Quisquis invocaverit nomen Domini, inquit, salvus erit. Hinc probat oportuisse

etiam Gentibus prædicari Euangelium, quia invocatio ex fide nascitur. Nisi enim præluceat nobis Deus verbo suo, non possumus ad eum accedere. Ergo fides semper est mater invocationis. Paulus videtur insistere in particula universali, *quisquis*: quasi diceret Joëlem non ad solos Judæos verba facere, sed etiam ad Gentes, ut promiscue & sine exceptione testetur Deum omnibus fore expositum, qui eum quærent. Atqui videtur Paulus torquere Prophetæ verba. Nam hic certe Joël compellat populum, cui fuerat doctor & Propheta destinatus. Quod ergo Paulus hoc generaliter spectare contendit ad totum humanum genus, videtur esse præter mentem Prophetæ. Sed responsio facilis est. Propheta enim postquam disseruit de regno Christi, non dubium est quin sicuti promissa erat cunctis Gentibus benedictio in semine Abrahæ, ita sequatur hanc regulam: & quum hactenus descripsit miserrimum fore statum totius mundi, certe voluit expergefacere etiam ipsos Gentiles, qui extranei fuerant ab Ecclesia, ut communibus studiis Deum quærerent una cum electo populo. Ergo promissio quæ continuo post sequitur, etiam dirigitur ad Gentes, alioqui non quadraret Prophetæ contextus. Ac proinde videmus Paulum aptissime ad causam suam accommodare hunc Prophetæ locum. Nam principium illud tenendum est, benedictionem promissam fuisse non tantum filiis Abrahæ, sed etiam cunctis Gentibus in Christo. Quum ergo nunc Propheta describat regnum Christi, non mirum est si communiter alloquatur & Judæos & Gentiles. Deinde quod dixit statum mundi fore plenum horrenda caligine, hoc certe non ad solos Judæos spectabat, sed ad Gentiles. Quorsum id, nisi ut ostenderet nihil aliud restare, nisi ut confugerent ad Deum? Ergo videmus hic patefieri aditum Gentibus, ut uno consensu ipsæ quoque Deum invocent cum Judæis. Quod si promittitur salus & liberatio omnibus qui invocaverint nomen Domini, sequitur quemadmodum illic Paulus disputat, Euangelii doctrinam ad Gentes quoque spectare, quia clausum illis os esset, quemadmodum & nobis omnibus, nisi Deus ipse anteverteret voce sua, dum nos hortatur ad precandum: alioqui obmutescendum esset nobis. Esset hoc magnæ temeritatis, offerre nos in Dei conspectum, nisi daret ipse nobis fiduciam, & promitteret se fore exorabilem. Si igitur communis est precandi libertas omnibus, sequitur communem esse omnibus salutis doctrinam. Nunc addendum etiam est, *promitti liberationem omnibus, qui Dei nomen invocaverint*, quia scilicet Deo eripitur sua potentia, si alibi quam in eo solo quæritur salus: & scimus hoc esse sacrificium quod sibi uni vendicat. Si ergo liberari cupimus, hoc unum remedium est, ut invocemus nomen Jehovæ. Postea addit, *Quia in monte Sion, & in Jerusalem erit evasio, sicuti promisit Jehova.* Hic significat Propheta, quamvis in speciem videri possit deletus esse populus, tamen Deum memorem fore sui fœderis, ut reliquias colligat. Fuit enim talis clades populi, ut nihil prorsus spei residuum esset secundum carnem. Nam dispersi erant per varias mundi plagas, nullum erat corpus, nullum nomen, nulla gubernatio, nullus Dei cultus. Quis ergo putasset superstitem adhuc fore Dei Ecclesiam? Imo probabile erat prorsus extinctum iri nomen Abrahæ, & seminis ejus post 30 vel 50 annos. Nam coaluerant in unum corpus cum Chaldæis & Assyriis. Illa igitur dissipatio fuit quasi interitus totius gentis. Deus autem per Joëlem hic pronunciat, *fore evasionem adhuc in monte Sion, & in Jerusalem*: hoc est, quanquam ad tempus exterminabo populum hunc, ut deserta maneat terra, adhuc tamen erit aliqua restitutio, & iterum colligam aliquod corpus Ecclesiæ in monte Sion & in Jerusalem. Hæc summa est. Colligimus autem ex hoc loco, quantumvis graviter affligat Deus suam Ecclesiam, tamen fore perpetuam in mundo, quia non magis deleri potest quam ipsa Dei veritas, quæ æterna est ac immutabilis. Deus enim promisit non modo diuturnum fore statum Ecclesiæ; sed quamdiu fulgebit Sol & Luna in cœlo, fore aliquem populum in terra, qui ipsum invocet. Quum ita sit, sequitur Ecclesiam non posse funditus everti, nec in totum perire, quantumvis severe & duriter eam Dominus castiget. Qualiscunque igitur sit Ecclesiæ dissipatio, Dominus tamen colliget membra, ut sit populus in terris, qui ostendat ipsum esse in cœlo veracem, & constantem in suis promissis. Et hæc doctrina diligenter notanda est, quia ubi videmus Ecclesiam dissipari, obrepit statim dubitatio ista, an Deus velit penitus omnes suos perdere, an velit abolere omne semen fidelium. Occurrat igitur nobis hic locus, In monte Sion fore aliquam liberationem, postquam Dominus pœnas sumpserit de profanis nominis sui contemptoribus, qui ejus tolerantia abusi sunt, & qui falso etiam prætexuerunt ejus nomen. Sed addit, Quemadmodum promisit Jehova: quod ad confirmationem valet. Jubet enim Propheta hic rationem potius Dei haberi, quam nostri status. Nam si credimus oculis nostris, putabimus subinde actum esse de Ecclesia: nempe quia Dominus graviores de servis suis sumit pœnas, ideo non videtur ullum esse remedium: & quum incurabiles credantur esse Ecclesiæ morbi, statim animi nostri conciderent, nisi occurreret nobis Dei promissio. Propheta igitur sensus nostros ad Deum revocat, acsi diceret non æstimandam esse Ecclesiæ salutem ex intuitu, sed standum esse & acquiescendum in verbo Dei. loquutus est, dixit Ecclesiam fore æternam: figamus pedem in hac promissione, nec dubitemus quin Dominus compleat quod testatus est. Cæterum, subjicitur species correctionis quum addit Propheta, *In residuis quos vocaverit Jehova.* Hoc consulto exprimi necesse fuit, ne hypocritæ, quemadmodum solent, abuterentur hoc testimonio. Scimus eos qui locum occupant in Ecclesia, & titulo tenus se venditant pro filiis Dei, turgere magna audacia, & confidenter illudere Deo. Putant enim illum sibi esse obstrictum, ubi obtendunt vel externa signa, vel professionem, qua se jactant apud homines: putant hoc sufficere. Et satis colligere licet ex innumeris Scripturæ locis, Judæos inflatos fuisse perversa illa confidentia carnis, ut Deum sibi obstringere vellent. Ideo Propheta ostendit se non omnes Judæos promiscue alloqui, quoniam multi sint adulterini filii Abrahæ, qui sunt degeneres. Si ergo solo hoc prætextu velint arripere hanc promissionem de salute promissa, Propheta ostendit illos excludi à Dei Ecclesia, quoniam non sunt legitimi filii postquam desciverunt à fide & pietate patris sui Abraham. Dicit ergo Residuos, hoc verbo in summa significat non salvam fore totam multitudinem, sed exiguum numerum duntaxat. Quum ergo de salute Ecclesiæ agitur, non debemus in unum fasciculum colligere quicunque profitentur se esse Dei filios. Nam videmus vix centesimum quemque sincere & absque fictione colere Deum. Major enim pars abutitur ejus nomine. Et hodie videmus quam improba sit Papistarum jactantia. Putant enim penes se residere Dei Ecclesiam, & derident nostram paucitatem. Quum dicimus Ecclesiam Dei censeri ex verbo & ex puro Sacramentorum usu: Scilicet, an Deus potuit deserere tot populos, ubi prædicatum erat Euangelium? Postquam ergo semel innotuit Christus, putant illic defixam manere gratiam, nec posse ullo modo avelli, qualiscunque sit hominum impietas. Quum ergo tam impudenter Papistæ arripiant Ecclesiæ titulum, quia multi sunt numero, non mirum est si Propheta, cui certamen erat cum Judæis & Israëlitis, hic diserte posuerit Residuos: acsi diceret frustra gloriari impios Dei nomine, quoniam ipsos non reputet in suo populo, sicuti vidimus etiam

Psalmo

Psalmo 15. & Psalmo 24. describi nobis Ecclesiæ cives, non qui superbiant externis signis, sed qui sincero animo Deum colant, & sincere versentur cum suis proximis, Quis habitabit in monte Dei? Quoniam non erat difficile hypocritis irrumpere in ipsum Sanctuarium, & illic obtrudere Deo sua sacrificia. Sed Propheta ostendit non agnosci à Deo, nisi qui integri sunt corde, & puri manibus. Ita etiam hoc loco dicit Joël salvam quidem fore Ecclesiam, sed non illa ingenti turba. Quomodo igitur? In residuis duntaxat. Sed notanda est etiam particula quæ sequitur, *Quos Jehova vocaverit.* Jam vidimus Ecclesiam Dei constare sæpe exiguo hominum numero, quoniam Deus inter filios suos non reputat, nisi qui se vere & ex animo sanctificant in ejus obsequium, sicuti dicit Paulus, Quisquis invocat nomen Dei, discedat ab iniquitate. Tales autem non reperiuntur multi in mundo. Sed non satis est tenere Ecclesiam Dei non esse nisi in residuis: hoc quoque addendum est, Residuos istos non alia de causa manere in Ecclesia Dei, nisi quia Dominus ipsos vocavit. Unde igitur ista portio Ecclesiæ, quæ salva manet, ubi videtur totus mundus devotus esse exitio? Nempe ex vocatione Dei. Minime autem dubium est, quin Propheta Vocandi verbo intelligat gratuitam electionem. Dicitur quidem sæpe Dominus vocare homines, dum eos compellat voce Euangelii sui: sed præcedit interea vocatio arcana, ubi Deus sibi destinat quos vult esse salvos. Ergo interior est vocatio, quæ residet in arcano Dei consilio: sequitur deinde vocatio, qua nos facit vere participes suæ adoptionis. Nunc Propheta significat, quicunque residui erunt, non sua virtute propria staturos, sed quia divinitus vocati sunt, hoc est, electi. Electio autem Dei non debet à vocatione externa separari, fateor: sed tenendus est interea ordo ille, quod Deus, antequam hominibus testetur suam electionem, prius sibi eos adoptet in arcano suo consilio. Summa hæc sit, vocationem hic opponi omnibus hominum meritis, deinde virtuti & industriæ: quasi diceret, Homines hoc non sibi acquirere, ut residui maneant ac superstites quum Deus ulciscitur mundi scelera, sed mera ejus gratia ipsos servari, quoniam electi sint: sicuti etiam Paulus de reliquiis tractat 11. ad Rom. cap. & prudenter expendit locum illum, Servavi mihi septem millia. Dei igitur proprium munus est servare qui non deficiunt. Et ideo Paulus dicit reliquias esse gratiæ: quoniam si tollatur Dei misericordia, nihil in toto genere humano restabit. Scimus enim omnes esse interitu dignos, idque sine discrimine. Sola est igitur electio Dei, quæ alios ab aliis discernit. Sic videmus commendari gratuitam Dei bonitatem, ubi Propheta dicit salvas fore reliquias, quæ vocatæ erunt à Domino: quia non esset in manu hominum seipsos servare, nisi electi essent, & gratuita Dei bonitas esset quasi custodia salutis. Nunc sequitur,

CAPUT III.

QUia ecce, diebus illis, & tempore illo quo convertam captivitatem Jehudah, & Jerusalem:

2. Et congregabo (*tunc congregabo*) omnes Gentes, & descendere faciam in vallem Josaphat, & disceptabo illic cum ipsis super populo meo, & super hereditate mea Israël, quia dispersérunt inter Gentes, & partiti sunt terram meam. (*Addemus & hunc etiam versum*)

3. Et super populo meo jecerunt sortem, & posuerunt puerum pro scorto, (*hoc est, addixerunt pro scorto*) & puellam vendiderunt pro vino ut biberent.

COnfirmat his verbis Propheta quod prius docuit de Ecclesiæ restitutione. Fuit enim res difficilis creditu, quum ita laceratum esset corpus populi, quum ablatum esset nomen, quum abolita esset omnis potestas, quum esset eversus etiam cultus Dei una cum Templo, nulla amplius esset regni species vel etiam politici regiminis, quis putasset Deum adhuc curam gerere illius populi tam desperati? Ergo non mirum est, si Propheta pluribus verbis de Ecclesiæ instauratione [illegible]at, ut scilicet melius confirmet quod alioqui [illegible] incredibile. ideo dicit, *Ecce, diebus illis,* [illegible], *quo convertam captivitatem Jehudah &* [illegible]. *& descendere faciam omnes Gentes in vallem Josaphat.* Hoc autem dicit Propheta, quoniam [illegible] tunc exosi erant omnibus populis, & erant [illegible] execratio, vel excrementum totius mundi. Quotquot igitur sub cœlo tunc erant Gentes, totidem erant hostes Judæis. Ergo proclivis erat lapsus in desperationem quum viderent totum mundum sibi esse infestum: Etiamsi Deus velit nos redimere, tot tamen sunt obstacula, ut nobis pereundum sit necessario: non enim soli Assyrii nobis infesti sunt, sed experti sumus majora odia in omnibus vicinis nostris. Nam scimus Moabitas & Ammonitas, Tyrios, Sidonios, Idumæos, Palæstinos, quicquid denique fuit hominum in illa terra, fuisse Judæis infestissimum. Quoniam ergo præclusi erant omnes aditus in patriam Judæis, difficile fuit concipere spem aliquam redemptionis, etiamsi Dominus illos animaret. Hac ratione nunc dicit Propheta Deum fore judicem totius mundi, & in ejus arbitrio ac potestate esse vocare Gentes omnes: acsi diceret, ne vos terreat hostium multitudo & varietas: scio non solos Assyrios vobis esse hostes, sed etiam omnes vicinos. ego autem ubi suscepero causæ vestræ patrocinium, unus sufficiam ad vos tuendos; & quantumvis se opponant omnes populi, non tamen prævalebunt. Ergo confidite me fore idoneum vindicem, qui vos redimam à manu omnium Gentium. Tenemus nunc consilium Prophetæ cur hic pronunciet Deum venturum *in vallem Josaphat, ut illic convocet omnes populos.* Dicit autem Propheta, *diebus illis & tempore illo quum Dominus converterit captivitatem Jehudah & Jerusalem.* Tempus hoc Judæi restringunt ad reditum: quum ergo promissa illis fuit libertas redeundi in patriam à Cyro & Dario, putant tunc completum fuisse quod docet hic Propheta. Christiani doctores trahunt hoc vaticinium ad Christi adventum. Sed utrique detorquent alio verba Prophetæ, quam postulet circumstantia loci. Neque enim dubium est, quin Propheta hic loquutus fuerit de redemptione illa quam diximus, & tamen complexus simul fuerit regnum Christi. Atque hoc, quemadmodum alibi vidimus, satis tritum est. Dum igitur Prophetæ testantur Deum fore redemptorem populi sui, & promittunt liberationem ab exilio Babylonico, quasi continuo tractu & tenore deducunt fideles ad Christi regnum. Quid enim aliud fuit restitutio illa, quam præludium veræ & solidæ redemptionis, quæ vere etiam exhibita fuit in persona Christi? Nunc ergo Propheta neque tantum de Christi adventu loquitur, neque de reditu populi Judaici, sed complectitur totam redemptionem, quæ tantum incepta fuit, quum reduxit Dominus populum suum ab exilio Babylonico, deinde à Christi priore adventu usque ad

ad diem ultimum: acsi diceret, Ubi Deus populum suum redimet, hoc non erit breve aut momentaneum beneficium, sed prosequetur suam gratiam, donec pœnas sumpserit de cunctis Ecclesiæ suæ hostibus. In summa, Propheta hic ostendit Deum non fore dimidium redemptorem, sed finem non facturum, donec compleverit quicquid pertinet ad felicem statum Ecclesiæ, & eum quidem perfectum omnibus numeris. Hæc est summa. Sicuti etiam vi-
Agg. 2. demus Prophetam Aggai loqui de secundo Templo, Gloria secundi Templi major erit quam primi. Atqui non dubium est, quin respiciat ad vaticinium Ezechielis. Ezechiel autem loquitur de secundo Templo, quod ædificandum erat postquam reversus esset ab exilio populus. Verum est: sed Ezechiel non restrinxit ad quatuor vel quinque secula, quod dicebat de secundo Templo. Potius enim voluit continuari gratiam Dei usque ad Christi adventum. Sic etiam nunc Joël, *Quum Deus convertet captivitatem Jehudah & Jerusalem, simul etiam vocabit omnes Gentes:* quasi diceret, Deus non tantum libabit aliquam tenuem gratiam, sed erit perfectus redemptor populi sui: atque ut totus mundus contra insurgat, ipse tamen prævalebit, quia suscipiet patrocinium Ecclesiæ suæ, & defendet suorum salutem. Ita nihil proficient quicunque studebunt vel morari, vel impedire Ecclesiæ restitutionem: quia Dominus vindex est suorum, judicabit omnes populos. Nunc videndum est cur designet Propheta vallem Josaphat. Multi existimant hic notari vallem illam, quæ vocata fuit vallis Benedictionis, ubi scilicet Josaphat insigni illa & memorabili victoria potitus est, quum tamen non instructus esset magnis copiis, & multi populi in eum conspirassent. Quum ergo confligeret Josaphat cum ingenti exercitu, & paucos secum duceret, prævaluit mirabiliter: illic benedixit populus Deo: & inditum fuit loco nomen. Putant ergo multi notari vallem illam, ut in memoriam reducat Propheta Judæis, quam mirabiliter tunc servati fuerint, quia venerant eo animo hostes, ut sine ullo negotio perderent totum Dei populum: & putabant hoc sibi esse promptum in manu. Debuit igitur memoria hujus historiæ erigere animos piorum in bonam spem, quia tunc Dominus susceperat causam exigui numeri contra ingentem turbam, imo contra multos & robustos populos. Et hoc mihi videtur probabile. Quidam locant hanc vallem Josaphat mediam inter montem Oliveti & Urbem. Sed nescio quam probabilis sit eorum conjectura. Certe quod ad præsentem locum spectat, rectius sentiunt meo judicio, qui volunt hic revocari in memoriam beneficium illud Dei, quod poterat omnibus seculis animare fideles, ut sperarent de salute sua. Quidam tamen appellative accipere malunt. Et certe יהושפט est judicium Dei: & ideo vertunt, Vallem judicii Dei. Hoc si placeat, non repugno. Et certe etiamsi nomen sit proprium, & Propheta loquatur hic de sancto illo Rege, ut hortetur Judæos ad ejus sequendum exemplum, non tamen dubium est quin simul etiam alludat ad judicium Dei, vel ad disceptationem quam sumpturus erat in populi sui gratiam. Sequitur enim continuo post, ונשפטתי עמם שם, Disceptabo illic cum illis. Est autem verbum unde deducitur nomen illud שפט. Itaque etiamsi nomen sit proprium loci, & sumptum à Regis nomine, Propheta hic etymologiam expendi voluit: acsi diceret, Deus vocabit omnes Gentes in judicium, & quidem ut habitet in medio populi sui, & reipsa hoc testetur ac comprobet. Quidam hoc detorquent ad ultimum judicium: sed nimis coacte. Hinc etiam natum est figmentum, quod conveniet totus mundus in vallem Josaphat. Sed scimus deliriis illis imbutum fuisse mundum quum extincta esset lux sanæ doctrinæ: & non mirum est, postquam mundus ita profanaverat cultum Dei, fuisse fascinatum tam crassis figmentis. Sed quantum ad Prophetæ mentem spectat, non dubium est quin vallem Josaphat hic nominet, ut Judæi sperarent Deum fore custodem salutis suæ, sicuti passim dicit se habitaturum inter ipsos, quemadmodum etiam vidimus proximo capite: Et Deus habitabit in medio vestri. Sic etiam nunc, & eodem sensu, *Congregabo omnes Gentes, & descendere faciam in vallem Josaphat:* hoc est, quamvis ad tempus inculta ac deserta erit terra, Dominus tamen colliget populum suum, & ostendet se esse Judicem totius mundi: eriget trophæum in media Judæa, quod nobilius erit quam si populus semper salvus & integer fuisset. Nam utcunque Gentes omnes contendant delere reliquias, quantulæcunque supersunt, sicuti scimus factum esse: tamen Deus sedebit in valle Josaphat, habebit illic suum tribunal, ut populum suum custodiat, & vindicet ab omnibus injuriis: interea tenenda est illa notatio quam dixi. Potius enim hic nominat vallem Josaphat quam Hierosolymam, quia memorabilis fuerat illa liberatio, quum tot populos Deus profligasset, quum deleti fuissent multi exercitus uno momento, & quidem sine hominum manu. Quum ergo Deus tam incredibili potentia tunc maxime liberasset populum suum, non mirum est si hic repetat nomen vallis Josaphat. *Disceptabo*, inquit, *illic cum ipsis super populo meo, & super hereditate mea Israël.* Ostendit his verbis Propheta, quam pretiosa sit Deo salus electi populi. Neque enim hoc vulgare est, quod Deus dignatur suscipere causam suorum, acsi esset ipse offensus ac læsus. Neque enim disceptat Deus, nisi quia vult habere nobiscum omnia communia. Videmus ergo nunc quorsum tendat hæc disceptatio, nempe quia Deus tanti æstimat salutem suorum, ut lædatur in eorum persona: quemadmodum alibi dicitur, Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Et quo melius confirmet Propheta suam doctrinam, addit, Super hereditate mea Israël. Deus hic nominat Israël hereditatem suam, ut confirmet afflictos animos & erigat etiam, quia si Judæi tantum defixi fuissent in reputando suo statu, certe indigni erant quos Deus respiceret: fœtebant enim cunctis gentibus. Deinde scimus fuisse tam duriter castigatos, quia desciverant ab omni pietate, & quasi se prorsus alienaverant à Deo ipso. Quum ergo essent quasi putridum corpus, poterant despondere animos in sua afflictione. Sed occurrit hic Propheta, & proponit in medium nomen Hereditatis: quasi diceret, Deus judicium suscipiet pro vobis, non quod sitis digni, sed quia vos elegit. neque enim unquam obliviscetur fœderis sui, quod pepigit cum patre vestro Abraham. Videmus ergo quorsum pertineat nomen Hereditati[illegible] Judæi respectu scelerum suorum desp[illegible] terea commendat, quemadmodum p[illegible] Dei misericordiam: acsi diceret, [illegible] demptionis non alium esse, nisi q[illegible] Abrahæ sibi adoptavit, & voluit ha[illegible] lium. Reliqua differemus in diem crastin[illegible]

Da omnipotens Deus, quando non tantu[illegible] gelii tui voce assidue nos invitas ad te quærend[illegible] sed etiam offers nobis Filium tuum Mediatorem, per quem nobis ad te pateat accessus, ut reperiamus te propitium Patrem: da, inquam, ut freti tam benigna invitatione exerceamus nos tota vita in precibus: & quoniam tot mala nos undique sollicitant, tot necessitates nos urgent ac premunt, ut simus eo ardentiores ad te invocandum, neque interea unquam fatigemur in hoc pietatis exercitio, donec exauditi tota vita tandem colligamur in æternum illud regnum, ubi fruemur illa salute quam nobis pollicitus es, & de qua etiam nobiscum quotidie testaris per Euangelium tuum, & uniti erimus unigenito Filio tuo, cujus etiam sumus membra, ut participes simus omnium bonorum, quæ nobis morte sua peperit, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DECIMA IN JOELEM PROPHETAM.

CAP. III.

Diximus hesterna lectione, Deum testari quam singulari amoris affectu prosequatur suam Ecclesiam, quod dignatur pro ea litem suscipere, acsi mortalis homo pro hereditate paterna contenderet. Dicit *hereditatem suam Israël fuisse dispersam in Gentibus*: acsi diceret sibi hoc esse intolerabile, quod hostes more prædonum hereditatem suam ita partiti sint. Loquitur adhuc de populo: postea subjicit etiam de ipsa terra. Deus enim terram illam sibi consecraverat, ut satis notum est. Nolebat igitur à profanis gentibus occupari. Fuit ergo duplex sacrilegium, quod populus abreptus est in longinquas terras, deinde quod submissi sunt qui terram incolerent & ea potirentur: quum tamen destinata esset filiis Dei, & electo populo. Nunc sequitur alia indignitas major, nempe quod sortem jecerunt super populum Dei: *Et super populum meum sortem jecerunt, & prostituerunt puerum pro scorto, & puellam vendiderunt pro vino ut biberent.* His verbis auget Propheta injuriam, quod scilicet contumeliose tractati fuerint Judæi. Nam saltem habetur aliqua humanitatis ratio ubi venduntur homines. Sed Propheta hic conqueritur in persona Dei, expositos fuisse Judæos venales, acsi essent quisquiliæ hominum & nullius pretii: *Sortem*, inquit, *jecerunt*. Sors jacitur ubi est contemptus: & Propheta etiam clarius exprimit aliis verbis quod volebat, dicens, *puerum fuisse traditum pro scorto, & puellam pro vino.* Quidam accipiunt Prophetæ verba, quasi diceret prostitutos esse pueros ad fœdam imo nefandam nundinationem. Sed mihi aliud videtur: quod scilicet vile illud pretium hostes exposuerint vel in crapulam, vel in libidinem: quasi diceret Propheta Judæos gravi contumelia fuisse affectos, quod quasi nummo addicti fuerint, ut loquuntur, hoc est, vili pretio. Deinde adjungit alterum genus probri, quod scilicet quicquid retulerant hostes pretii ex venditione, consumpserint vel in scorta, vel in epulas. Ideo videmus hic notari duplicem injuriam, nempe quod contemptibiles fuerint Judæi quasi non essent ex numero hominum, & ita venditi fuerint non usitato pretio, sed tantum fuerit opprobrii, ut pene eos hostes pro derelictis abjicerent. Jam altera est species opprobrii, quod postea consumptum fuit pretium venditionis in crapulam & scortationes. tamen populus ille sacer erat Deo. Quod ergo tam contumeliose tractatus fuit, hoc Propheta dicit non posse à Deo ferri, quin tantam injuriam quasi sibi illatam vindicet. Hæc igitur est summa. Cæterum, ut sic interpreter Prophetæ verba, hæc ratio me movit, quod puellas dicit venditas fuisse pro vino, sicuti puerum pro scorto: & eadem est syntaxis in verbis Prophetæ. Certum autem est in posteriore membro Prophetam nihil aliud velle, quam pretium fuisse male consumptum in sordidos & pudendos usus. Ergo eadem erit etiam ratio prioris membri. Pergamus.

4. Atque etiam, quid vobis mecum Tyre & Sidon, & cuncti termini Palæstinæ? an mercedem vos rependitis mihi? & si confertis hoc in me, velox (*subito*) rependam mercedem vestram in caput vestrum:

5. Quia argentum meum, & aurum meum abstulistis, & desiderabilia mea bona transtulistis in templa vestra: *(alii palatia)*

6. Et filios Jehudah, & filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum, ut elongaretis eos à termino suo. *(hoc est, procul abduceretis eos à finibus suis.)*

Hic jam expostulat Deus cum Tyro & Sidone, aliisque vicinis gentibus, & ostendit sine causa fuisse molestos populo suo. Si fuissent provocati, aliqua saltem excusatio obtendi poterat: nunc ubi sponte bellum suscipiunt, duplicatur injuria. Hoc ergo intelligit Deus his verbis, *Quid vobis mecum Tyre & Sidon?* Continuat vero sententiam illam, quæ prius exposita fuit. Nam hic agit quasi proprium negotium: non videtur jam suscipere patrocinium populi sui, sed causam suam tuetur: Quid vobis mecum, inquit? Opponit igitur se Deus quasi medium: acsi diceret Tyrios & Sidonios non tantum hoc nomine à se vocari in judicium, quod injuste populum lacessiverint, & multas molestias intulerint hominibus nihil tale meritis; sed dicit se stare pro sua causa. *Quid ergo mihi vobiscum negotii*, inquit, *Tyrii & Sidonii?* Quemadmodum nos Gallice dicimus, *Qu'avons-nous à desmeller?* Jam huc tendit Propheta, Tyrios & Sidonios, quum nulla illis controversia esset cum Judæis, tamen fuisse hostes voluntarios. Hoc vero minus est tolerabile, quemadmodum diximus. Quid vobis ergo mecum Tyrii & Sidonii? an aliquid vobis debeo? an vobis obstrictus sum? an rependitis mercedem mihi? hoc est, an licebit jactare fuisse aliquid rationis vel honesti coloris, ut bellum inferretis populo meo? Significat ergo nullam fuisse illatam injuriam Tyriis & Sidoniis, quam nunc retalient; sed prorumpere sua malitia, & tantum vel avaritia vel crudelitate impelli, ut miseros Judæos ita vexent: Vos, inquit, non rependitis mihi mercedem, hoc est, non potestis prætexere aliquid vobis injuriæ à me esse factum: *quod si hoc infertis mihi*, inquit, *velox (subito) rependam mercedem in caput vestrum.* גמל Hebræis non tantum significat Retribuere, ut semper vertunt; sed Conferre etiam, ut loquuntur Latine: quemadmodum alibi dictum fuit, *Psal.116.* Quid rependam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Illa est communis versio. Sed improprium esset, atque absurdum loquendi genus. Non dubium est igitur quin David significet Dei beneficia. Quid ergo rependam pro omnibus beneficiis quæ Dominus in me contulit? Ergo qui prior vel facit injuriam, vel confert beneficium, dicitur Retribuere. Et hic etiam sensus est præsentis loci: *Si vos ita*, inquit, *mecum agitis*, *velox*, מהרה subito (nam nomen hic accipitur adverbialiter: subito igitur) *rependam mercedem in caput vestrum*: hoc est, vos non impune feretis, quandoquidem tam inique agitis mecum & cum populo meo. Tenemus nunc totum Prophetæ sensum. Nam exaggerat crimen in Tyriis & Sidoniis, quod ultro molesti fuerint Judæis, & se externis hostibus adjunxerint, ut scilicet partem prædæ ad se raperent. Quum ergo vicinia non emollierit eorum animos, inhumanitas ipsorum hoc modo magis

gis convincitur. Sed, quemadmodum dixi, hic Dominus se interponit medium, ut significet se quasi proprium negotium agere ubi curat Ecclesiæ salutem. Postea ostendit non fore impunitam istam malitiam: *Si ita agitis mecum*, inquit, *ego velox* (subito) *rependam in capita vestra.* Hic locus continet eximiam consolationem, dum pronunciat Deus quicquid incommodi perferunt fideles, hoc in ipsum competere: deinde se non passurum, ut impune vexentur qui sunt sub ejus præsidio & fide, sed celeriter mercedem se repensurum in eorum capita, qui ita injuste hereditatem suam violaverint. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Neque enim dubium est, quin fulcire voluerit pios animos hac cogitatione, dum intelligerent suas afflictiones curæ esse Deo, & fore brevi earum vindicem, utcunque ad tempus necesse esset ipsos ita violenter & probrose tractari à profanis hominibus. Pergamus nunc. Dicit *argentum suum & aurum suum esse ablatum à Tyriis & Sidoniis.* Non dubium est, quin, ut fieri solet, captaverint lucrum ex clade gentis illius quicunque vicini erant. Prius fuerant male affecti: nunc accedit nova occasio: inhiant prædæ. Nunc ergo se profitentur manifestos hostes, ubi vident spem esse quæstus: id factum fuit à Tyriis & Sidoniis. Non dubium est quin sedulo conciliaverint sibi gratiam apud Assyrios, quin eos adjuverint annona, & aliis subsidiis, ut essent participes prædæ. Et ideo mirum non est ablatum fuisse ab illis aurum & argentum, quia longa fuisset vectura. Deinde hoc, quemadmodum nuper attigi, fieri solet, ut gratificentur victores aliis à quibus adjuti sunt. Multi generaliter extendunt ad omnes populi opes, quod scilicet quicquid fuit auri & argenti in Judæa, hostes rapuerint, & Sidonii traxerint ad se aliquam partem. Sed videtur esse specialis querimonia, quod scilicet sacra Templi vasa ablata fuerint per Tyrios & Sidonios. Ideo malui Templa vertere quam Palatia. Dicunt alii, Vos transtulistis argentum meum & aurum meum in vestra palatia. Quum ambiguum sit nomen, non dubito quin Propheta hic potius Templa designet. Tyrii ergo & Sidonii profanaverant aurum & argentum Templi, quum illud idolis suis dicarent. Spoliis ergo veri & unius Dei ornarunt sua idola. Hæc ratio est cur Deus tam vehementer excandescat. Fuit quidem aliqua ratio, cur Deus contenderet pro tota gente Israël, quemadmodum diximus: sed hæc fuit longe atrocior injuria, quod spoliatum fuit Templum, & nudatum suis opibus: deinde quod ornata fuerunt idola sacris illis vasis. Sic enim Deus habitus fuit ludibrio: & in ejus contemptum Tyrii & Sidonii quasi trophæum victoriæ erexerunt in suis illis cavernis, ubi exercebant sacrilegia, quum scilicet deos fictitios colerent. *Abstulistis*, inquit, *aurum & argentum meum, & desiderabilia mea bona.* Deus hic humano more loquitur. Nam certum est, etiam sub Lege ipsum non indiguisse auro, vel argento, vel aliis rebus pretiosis: quod voluit Templum ornari vasis, & illa pretiosa supellectile, fecit in gratiam rudis populi: quia non poterant contineri Judæi in puro & legitimo cultu, nisi Deus adminiculis istis juvaret imbecillem eorum fidem. Sed tamen quoniam grata illi obedientia erat, ideo dicit quicquid ornatus fuit in Templo, hoc fuisse sibi desiderabile. Sed induit aliam personam, quemadmodum dixi, ita loquens, quoniam neque opus habuit istis rebus, neque oblectatus est. Neque enim debemus imaginari Deum similem puero, qui voluptatem capiat ex auro, vel argento, vel aliis rebus: sed accommodandus est hic sermo in usum populi, quod scilicet Deus probaverit cultum illum, quia pendebat ex suo mandato. Vocat igitur Desiderabile quidquid in Templo fuit. *Transtulistis* ergo *in Templa vestra*, inquit, *desiderabilia mea bona.* Sequitur, *& filios Jehudah & filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum.* Hic altera querimonia subjicitur, quod ubi fuerunt sacrilegi in Deum Tyrii & Sidonii, crudeliter etiam tractaverint afflictum Dei populum. Proximo igitur versu Deus invectus est in Tyrios & Sidonios, quoniam aurum & argentum sibi ereptum idolis prostituerant. Jam iterum redit ad ipsos Judæos, quos dicit venditos fuisse filiis Græcorum, id est, transmarinis populis. Quia enim Javan transiit in Europam, ideo sub nomine hoc comprehendit gentes transmarinas. Dicit autem *venditos fuisse Græcis Judæos, ut procul abigerentur è suis finibus*, hoc est, ut nulla spes esset reditus. Inde autem clarius apparet crudelitas, quod curarunt Tyrii & Sidonii procul trahendos esse miseros homines, ne illis pateret reditus in patriam, sed ut in totum exclusi essent. Nunc videmus quorsum spectet Propheta. Vult enim fideles, etiam quum pedibus Gentium calcantur, hoc tamen solatio lenire dolorem suum, quod sciant se non negligi à Deo, quamvis ad tempus conniveat, sed tandem ipsum fore ultorem, ut non secus ac pro hereditate sua contendat, eo quod tam injuste vexati fuerint. Postea adjungit,

7. Ecce ego excitabo eos è loco in quem vendidistis eos, & rependam mercedem vestram in caput vestrum.

Hic melius ac certius exprimit Propheta, Deum non ita deseruisse Judæos, quin velit temporis successu rursus illis manum porrigere. Fuit quidem temporalis derelictio, sed oportuit tamen fideles recumbere in hanc fiduciam, quod Deus iterum vellet eos restituere. Et hoc nunc tractat Propheta: *Ecce ego*, inquit, *excitabo eos è loco, in quem vendidistis eos*: acsi diceret, non impediet vel distantia locorum, vel intermedium mare, quominus reducam populum meum. Quia ergo putaverant Tyrii & Sidonii Judæos præclusos esse à patriæ reditu, quod abstracti essent in tam longinquas orbis plagas, dicit Deus sibi hoc non fore obstaculo, quominus Ecclesiam suam rursus colligat. Sed quæritur, quando impletum fuerit hoc vaticinium. Scimus enim Judæos nunquam rediisse in patriam. Nam paulo post quam reversi sunt ab exilio, fuerunt variis modis attriti. Tandem sequutæ sunt gravissimæ clades, quæ consumpserunt majorem partem populi. Quum ergo talis fuerit gentis conditio, videndum est nunc an Christus Judæos, qui procul dispersi erant, collegerit. Atqui scimus tunc maxime fuisse dissipatos. Neque enim destitit Judæa continuis bellis affligi, donec excisa est Jerosolyma, & populus ille fere fuit in totum consumptus. Quum igitur ita sit, quando dicemus impletum fuisse hoc vaticinium? Multi allegorice hæc exponunt, quod Propheta loquatur de Apostolis & Martyribus, qui per varias persequutiones jactati fuerunt in diversa loca. Sed illud est coactum. Ego igitur non dubito quin hic spiritualem collectionem designet. Et certe Deus vinculo fidei Ecclesiam coadunavit post Christum exhibitum. Nam non modo rursus coaluit in unum populus ille, sed Gentes, quæ prius alienatæ fuerant ab Ecclesia Dei, & quibus nihil commune erat cum Ecclesia, simul etiam collectæ sunt in unum corpus. Videmus ergo spiritualiter fuisse impletum quod dicit Propheta, nempe *filios Jehudah & Jerusalem fuisse redemptos à Domino*, & iterum reductos, non pedibus vel navigio, sed quia Jerosolyma tunc ubique ædificata fuit, quemadmodum dicitur apud Zachariam. *Ego igitur colligam eos*, inquit: postea, *rependam mercedem in caput vestrum.* Iterum confirmat quod prius dixit, nempe etiamsi exultent impii, dum superiores sunt Dei filiis, tamen non

non fore inultam eorum crudelitatem, quia sentient Ecclesiam nunquam à Deo negligi: quamvis subjiciat eam variis ærumnis, & exerceat hoc modo ad patientiam, vel etiam castiget, semper tamen fore ultorem. Sequitur,

8. Et vendam filios vestros, & filias vestras in manum filiorum Jehudah, & vendent eos Sabæis genti longinquæ, quia Jehova loquutus est.

Miram hic vicissitudinem describit Propheta, quia scilicet vendentur Tyrii & Sidonii Judæis. Quis autem erit venditor? Deus sibi has partes sumit, *Ego*, inquit, *vendam filios vestros:* quasi diceret, Judæi potientur vobis, & redigam vos in servitutem. Quo auctore? Perinde acsi emissent è manu mea. Significat hanc servitutem fore legitimam: & ita distinguit Judæos à Tyriis & Sidoniis, qui fuerant prædones violenti, & qui injuste rapuerant quod non erat suum. Describitur itaque venditionis ratio, Quia ego ipse auctor ero hujus mutationis, & res auspiciis meis agetur, acsi nomen meum interponerem: *ipsi autem Judæi*, inquit, *vendent filios vestros & filias vestras Sabæis genti longinquæ*, hoc est, populis Orientalibus. Neque enim dubito quin per synecdochen Propheta hic notare voluerit populos Orientales, quemadmodum Persas & Medos: sed dicit trahendos Tyrios & Sidonios in longissimas regiones. Sabæi autem longius distabant à mari illo Phœnicio, quemadmodum satis notum est: & erant incogniti, quia propius etiam ad Indos accederent. Jam hic quæritur, quando hoc judicium exequutus sit Deus. neque enim tali imperio unquam potiti sunt Judæi ut subjicerent vicinas gentes, & venderent pro arbitrio mercatoribus ignotis. Sed hic stultum esset ac puerile, nimis insistere in ipsa litera. Quanquam non dico allegorice Prophetam loqui. Ego enim abstineo ab allegoriis libenter, quia in illis nihil est firmum, nec solidum: sed dico tamen aliquam figuram subesse in his verbis, quod scilicet vendentur Tyrii & Sidonii, ac distrahentur huc & illuc in regiones procul dissitas, idque fiet in gratiam electi populi, & Ecclesiæ, acsi Judæi ipsi essent venditores. Quum Deus dicit, Vendam, certe non descendit è cœlo ut venderet, sed adjudicavit eos: deinde, hoc alterum ex priore pendet, quod venditi fuerint à Judæis. Hæc non vulgaris est venditio, quasi pretium Judæi receperint, quasi negotiati fuerint de illis: sed Deus Judæos venditores fore pronunciat, quoniam scilicet hoc modo ulcisceturt injuriam ipsis illatam. *Vendent igitur eos Sabæis genti longinquæ.* Jam scimus mutationes, quæ deinde sequutæ sunt, tales fuisse ut Deus fere converterit totum orbem. Traxit enim Tyrios & Sidonios in regiones longinquas. Nemo putasset hoc fieri in gratiam Judæorum qui apud omnes & exosi & abominabiles erant. Sed tamen Deus pronunciat se hoc Ecclesiæ suæ respectu facturum, ut distrahantur Tyrii & Sidonii, quanquam hoc vulgo latebat homines. Fuit enim Dei hoc judicium arcanum. Sed fideles, qui jam edocti fuerant Deum hoc facturum, admoniti sunt ipso eventu quam pretiosa esset Deo sua hereditas, dum ejus injurias ulciscitur, quarum memoria jam pridem sepulta fuerat. Hæc igitur summa est. Nunc subjicit Propheta,

9. Publicate hoc in Gentibus, sanctificate prælium, excitate robustos, venient, ascendent omnes viri bellatores.

10. Concidite vomeres vestros in gladios, & falces vestras in lanceas, debilis dicat, Ego sum robustus.

11. Congregamini & venite omnes gentes, congregamini in circuitu, *(hoc est, undique congregamini)* illic prosternet Jehova fortes tuos.

Quidam existimant hæc ideo narrari, ne populus territus suis malis prorsus dejiciat animum: & hunc sensum eliciunt, quod Deus formidabile spectaculum hic oculis ingerat, ut se ad tolerantiam præparent ac confirment Judæi: quamvis ergo undique consurgant gentes, tamen ut maneant firmi in hac spe, Deum fore Ecclesiæ suæ judicem. Sed non dubito quin sermonem suum contexat Propheta, atque hic bellum denunciet profanis gentibus, quæ tot molestiis Ecclesiam fatigaverant. *Publicate hoc in Gentibus*, inquit, *indicite prælium*, *excitate robustos*, *venient*, *ascendent.* Scimus autem cur necesse fuerit talibus formis superiorem doctrinam confirmari. Nam impii nullis minis moventur: imo subsannant omnia Dei judicia. Fideles autem quum succumbunt suis malis, vix possunt animos levare, etiamsi Dominus promittat se illis fore adjutorem. Donec igitur res quasi depicta objiciatur eorum oculis, non sentiunt consolationis efficaciam. Ideo hypotyposis quam videmus, spectat in hunc finem, ut populus quasi in rem præsentem adductus, concipiat spem futuræ salutis, ubi videt Deum jam colligere suos exercitus, & instruere suas copias, ut pœnas sumat de hostibus Ecclesiæ suæ. Quum ergo fideles non tantum simplicibus verbis hoc fore audiunt, sed quasi oculis spectant, dum illis Dominus rem proponit sub figura, & viva imagine, efficacius tanguntur, ut statuant Deum tandem fore suum liberatorem. Nunc ergo videmus cur Propheta hic jubeat publicari bellum ubique & indici: deinde, cur jubeat colligi robustos, & ascendere omnes viros bellatores: quasi diceret, Dominus non frustratur vos inanibus verbis, sed venit instructus potentia ad vos servandos. Ergo quum auditis illum fore salutis vestræ auctorem, simul concipite subesse ejus arbitrio omnes gentes, & ad ejus nutum posse uno momento concitari totum orbem, ut undique confluant omnes copiæ, & quidquid est roboris in mundo conveniat ad ejus obsequium. Agnoscite ergo illum instructum suis copiis, non venire ad vos nudum, ut verbis pascat, quemadmodum solent quibus nihil auxilii suppetit: dant enim illi verba. Deus autem hoc non facit. Nam posset hodie exequi quod denunciavit: sed differt in tempus maturum. interea tribuite illi suum honorem, & scitote non deesse rationem, qua vos protegat, si velit: sed vult ad tempus subjicere cruci & ærumnis, ut tandem vindicet injurias vobis illatas. Quæritur nunc quosnam populos intelligat Propheta. Prius enim dixit Deum pœnas sumpturum de omnibus populis: quia nulla erat gens tunc in mundo Judæis amica. Sed in eo nihil est absurdi, quia Deus commisit inter se ultro & citro omnes Ecclesiæ inimicos, ut se mutuis vulneribus conficerent. Quum ergo voluit vindictam sumere de Tyriis & Sidoniis, excitavit Persas & Medos: quum etiam voluit ulcisci Persas & Medos, vocavit Græcos in Asiam. Antea afflixerat Assyrios. Sic igitur armavit omnes gentes, sed vicissim: ut scilicet aliæ post alias subirent pœnam, quam meritæ fuerant. Et ideo non debet hæc sententia Prophetæ tam restricte exponi, quasi simul colligeret Dominus exercitum ex toto mundo ad puniendos Ecclesiæ hostes: sed conturbat totum mundum ut alii de aliis tumultuose pœnas sumant: interea nullus hostis Ecclesiæ maneat inultus. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. *Publicate hoc in Gentibus:* hoc est, Deus movebit horrendas tur-

turbas in toto mundo, sed hoc faciet in gratiam Ecclesiæ suæ: quia etiamsi nunc exponat multis miseriis suos, vult tamen reliquias salvas esse, quemadmodum prius visum est. Postea addit, *Concidite vomeres vestros in gladios.* Quum de regno Christi vaticinantur Jesaias & Michæas, dicunt, Tunc concident gladios suos in falces, & lanceas suas in vomeres. Invertitur nunc illa sententia à Joële. Figurata est Jesaiæ & Michææ loquutio, quia significant pacatum iri orbem ubi Christus homines Deo reconciliaverit, & simul etiam eos instituerit ad colendam fraternam benevolentiam. Sed hic Propheta dicit fore ubique turbulentos motus, ita ut nullus sit aratri, vel falcis usus, hoc est, ut cessent agricolæ à suo officio, terra maneat deserta, quemadmodum fieri solet, ubi tota regio exposita est violentiæ, nemo audet egredi: omnes tunc suos agros deserunt, negligitur cultura. Sic igitur dicit Propheta, Convertite vomeres vestros in gladios, & falces vestras in lanceas: hoc est, cesset agricultura, & omnes studia sua applicent ad bellum: & debilis dicat, Ego sum fortis, hoc est, nulla sit hic vacatio militiæ. Scimus excusationem ab ætate vel morbo valuisse dum olim colligebantur milites: & siquis morbum prætendere poterat, ille dimittebatur. nunc Propheta dicit nullam fore vacationem. Deus, inquit, etiam nemini permittet, coget omnes ad bellum: etiam extrahet ex ipso lecto omnes ægrotos: cogentur omnes arma induere. Hinc apparet quam ardenter Ecclesiam suam amet Dominus, quum gentibus & populis non parcit. deinde, quod etiam neminem eximit à pœna. Quicunque enim molesti fuerunt Ecclesiæ, eos necesse est recipere suam mercedem. Quum ergo Deus tam severe ulciscitur Ecclesiæ suæ hostes, singulare nobis paterni amoris testimonium reddit. Et tandem concludit, *illic Jehova fortes tuos prosternet.* Non dubium est, quanquam singulari numero Propheta utitur, hoc intelligi de tota terra: acsi diceret, Quicunque hostes fuerint populo meo, illos ego prosternam quantumlibet sint robusti. Nunc tenemus quicquid hactenus dixit Propheta quorsum tendat, nempe etiam in gravissimis afflictionibus Deum salutem Ecclesiæ suæ curare: ideoque fore vindicem, ubi ad tempus vel patientiam suorum examinaverit, vel castigaverit eorum delicta: tamen mutuam fore vicem, ut semper optabilior sit Ecclesiæ conditio, etiam in extremis malis, quam illorum, quos Dominus tolerat, & quibus indulget, & de quibus non tam cito exigit vindictam.

Jesa. 2.
Mich. 4.

Da omnipotens Deus, quando undique obsidemur ab hostibus, neque tantum infesti sunt nobis secundum carnem improbi, sed Satan etiam ipse copias suas admovet, & tot modis perniciem nobis machinatur: da, inquam, ut instructi fortitudine Spiritus tui sub auspiciis tuis bellemus usque in finem, neque unquam fatigemur ullis malis. Interea vero humiliemur sub potenti manu tua, dum tibi placet nos affligere: & interim tamen sic sustineamus omnes ærumnas, ut forti animo eluctemur ad illam victoriam quam nobis promittis, & defuncti omnibus certaminibus, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN JOELEM PROPHETAM.

CAP. III.

12. Expergesiant & ascendant Gentes ad vallem Josaphat: quia illic sedebo ad judicandum omnes Gentes ex circuitu.

Prosequitur eundem sermonem Propheta, quod scilicet Deus tandem vindex erit populi sui, ubi vexatus fuerit injuste ab hominibus profanis. Scimus enim Deum non statim succurrere servis suis, sed quiescere acsi non respiceret eorum molestias. Hoc autem facit ad probandam eorum tolerantiam: deinde tempore opportuno declarat se non fuisse otiosum, sed notasse scelera, & distulisse pœnas, donec impleta esset malitia hostium suorum. Sic etiam nunc dicit, tandem fore Deum judicem populi sui adversus omnes gentes undecunque conveniant in vallem Josaphat. Jam de valle Josaphat satis diximus. Sed huc redit summa, afflictiones Ecclesiæ non fore impunitas, quia Deus tempore opportuno tandem conscendet tribunal suum, & faciet ut ex cunctis terræ partibus conveniant omnes gentes, & subeant illic judicium. Nunc sequitur,

13. Mittite falcem, quia maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, refertæ sunt cupæ, quia multiplicata est malitia ipsorum.

Quia Deus judicia sua differt dum miseri homines gemunt sub oneribus suis, ideo Propheta utitur loquendi formulis, quæ exprimant Deum non morari, sed potius festinare ad judicium: quanquam hoc non apprehendat sensus carnis. Hæc enim duo inter se optime conveniunt, quod scilicet Deus expectet impios, & pœnas suspendat quas merentur: interea tamen mature acceleret eorum exitium. Nam dicitur respectu hominum differre, quia unus dies nobis est instar centum annorum: dicitur autem properare, quia novit temporum articulos. Sic etiam hoc loco, *Mittite falcem*, inquit, *maturuit enim messis.* Utitur metaphoricis loquutionibus: sed postea sine figura explicat quid velit, dicens *multiplicatam esse malitiam ipsorum.* Sunt autem hic duæ metaphoræ: altera sumpta est à messe; altera à vindemiis. Vocat igitur Propheta messores qui destinati erant ad exequendum ejus judicium: nempe quia Deus conductitiam habet operam hominum, & pro suo arbitrio huc vel illuc applicat eorum manus. Postea adjungit alteram metaphoram sumptam à vindemiis: dicit *plena esse torcularia, & cupas esse refertas.* Sed tandem exprimit quid hæc sibi velint: nempe quod multiplicata sit malitia ipsorum, hoc est, quod ad cumulum usque pervenerit. Dicebat Deus Abrahæ nondum impletam esse malitiam Chananæorum, quia longum erat illud spatium quod denunciabat: nempe post quatuor secula dicebat se vindictam sumpturum de inimicis populi. erat illud longum spatium. Poterat igitur objicere Abraham, Cur Deus tam longo tempore quiesceret. Sed hæc est responsio, nondum impletam esse malitiam. Hoc autem loco dicit Propheta multiplicatam esse malitiam ipsorum: ideo spem facit servis Dei propinquæ vindictæ, quemadmodum quum messis impendet, & instant vindemiæ, omnes animos erigunt ad hilaritatem. Sic etiam

etiam Propheta, ut colligant fideles animos, & expectent propinquam redemptionem, dicit jam veni[illegible] usque ad summum cumulum iniquitates hostium, ita ut Deus jam paratus sit ad sumendam de ipsis ultionem. Hæc summa est. Sequitur,

14. Populi, populi in valle concisionis, (*vel tribulæ*) quia propinquus dies Jehovæ in valle concisionis.

Confirmat eandem doctrinam Propheta: sed pluribus verbis insistit, quia vastitas illa Ecclesiæ poterat spem omnem adimere servis Dei. Quis enim dixisset posse restitui Ecclesiam, quum esset adeo misere vastata, imo quum redacta esset quasi in nihilum? Nam populus sic erat dispersus, ut nullum jam esset nomen Israëlis. Desierat ergo esse populus, quia perdiderat nomen suum: denique nullus erat status Ecclesiæ, & omnes dixissent populum illum devotum esse mille exitiis: sicuti omnes execrabantur nomen Israëlis. Quum ita esset, certe potuit videri res incredibilis quicquid docebant Prophetæ de restitutione populi illius. Ergo non supervacua est ista repetitio, quum Propheta pluribus loquendi formis testatur atque affirmat Deum adhuc manere integrum: etiamsi perierit Israël in conspectu hominum, tamen suppetere Deo virtutem qua vivificet mortuum illum populum: & ideo emphatice loquitur Propheta, *populi, populi*, inquit. Nam hic suscipit personam præconis, sicuti etiam hoc munus ei injunctum erat: & ostendit sua vaticinia non carere effectu, se non proferre verba, quæ evanescant in aërem: sed quicquid nomine Dei pronunciat, plenum esse virtutis & efficaciæ. Potuit quidem videri hoc ridiculum quia citaret Propheta omnes populos, quum tamen ludibrio esset ejus doctrina, etiam Jerosolymæ. Quomodo ad ultimos usque orbis fines penetrare vox ejus poterat, & etiam audiri? Sed quanquam occulta tunc erat virtus prophetiæ, exeruit se tandem, & reipsa apparuit Prophetam non frustra loquutum esse. Cæterum, non alloquitur populos quasi audituri sint, sed in gratiam piorum hic attollit vocem, & magnifice insultat omnibus impiis, qui tamen superbe tunc dominabantur, & cum alto contemptu: Venient, inquit, tandem illi ad Dei tribunal, etiamsi hodie impune ita Ecclesiam conculcant. Populi ergo, populi: jam non ponit vallem Josaphat, sed Concisionis. חרוץ quidam accipiunt pro determinato judicio. Sed nomen hoc accipitur pro Tribula, vel pro instrumento ad triturandum. Nescimus quænam fuerit Judæis ratio triturandi, sed tamen ex pluribus locis constat, חרוץ esse instrumentum quo solebant uti ad trituram. Ego autem hunc sensum libenter amplector, quia prius metaphorice Propheta vocavit judicium Dei messem, postea comparavit torcularibus. Quanquam si magis placeat nomen concisionis, non repugno. Interea non dubito, quin alludat Propheta ad triturationem, quum Deo tribuit has partes, nempe ut dissipet populos, qui nunc videntur conspirasse ad perdendam Ecclesiam. Siquis accipiat pro determinato judicio, vel pro re concisa, quemadmodum apud Jesaiam, non repugno. Nam sic etiam multi interpretantur. Ego tamen jam exposui quid mihi magis placeat. Quantum ad summam rei pertinet, sensus Prophetæ non est ambiguus: intelligit enim Deum tales sumpturum pœnas de omnibus impiis, ut omnes concidat, dissipet, quemadmodum quum in area trituratur messis. Et tandem addit, *propinquum esse diem Jehovæ, in valle tribulæ*. Significat, etiamsi adhuc conniveat Dominus ad scelera ipsorum, tamen instare diem, qui adhuc incognitus est hominibus, & tandem se venturum in vallem illam: hoc est, se editurum tale genus pœnæ, unde appareat ipsum fuisse præsidem populi sui. De valle enim jam diximus: & non dubium est quin semper illuc respiciat, alioqui improprie loquutus esset, quum diceret, *Ascendent in vallem*. Quid est ascendere in vallem? potius enim debuit loqui de descensu. Sed comparat Judæam reliquis orbis partibus: quoniam situs illius terræ erat editior, quemadmodum notum est. Sublimitas ergo Judææ optime convenit cum ascensu, de quo loquitur Propheta. Ergo semper intelligit Deum ita sumpturum pœnas de Gentibus, ut appareat ipsum hoc facere in Ecclesiæ suæ favorem, sicuti nunc clarius videbimus. Jam dicit,

15. Sol & Luna obscurabuntur, (*vel contrahent nigredinem*) & stellæ retrahent splendorem suum.

Jam alibi hunc versum exposui: cap. 2. scilicet. Diximus in summa Prophetam describere terribile Dei judicium, ut socordiam excutiat hominibus, qui secure audiunt minas omnes & contemnunt, nisi Dominus percellat eorum animos. Ergo figuræ istæ non alio spectant, nisi ut impii expergiscantur, & sentiant serio rem agi, ubi Dominus judicium suum denunciat. Nunc pergamus in contextu.

16. Et Jehova è Sion rugiet, & è Jerusalem dabit (*edet*) vocem suam: & contremiscent cœli & terra: & Jehova spes erit populo suo, & fortitudo filiis Israël.

Hic consilium suum Propheta clarius explicat: nempe in quem finem hactenus distulerit de judicio Dei. Nam quicquid audivimus, tantum ad incutiendum terrorem valebat. Interea Propheta admonet sibi in animo esse fideles solari, & dare aliquod levamen eorum molestiis & ægritudini. Hæc ratio est cur Deum inducat rugientem è Sion, & clamantem è Jerusalem. Rugitus autem tribuitur Deo, quemadmodum alibi se comparat leoni, quum asserit se fidum custodem fore salutis suorum: Ego, inquit, similis ero leoni, qui non patitur eripi sibi prædam, sed fortiter defendit qua pollet violentia: sic etiam non patiar populum meum mihi eripi. Eodem sensu nunc dicit Propheta, *Deum rugire è Sion*. Fuerat enim Deus ad tempus contemptibilis: nam grassatæ erant omnes Gentes contra electum ejus populum, & eum diripuerant pro sua libidine: nulla tunc Dei potentia se exerebat. Quoniam ergo ad tempus tacuerat Deus, nunc Propheta dicit non semper ipsum dissimulaturum, quin suscipiat defensionem populi sui, idque instar leonis: quia insurget horribili violentia contra omnes hostes suos. *Et contremiscent*, inquit, *cœli & terra*. Quoniam totus fere mundus contrarius erat electo populo, Propheta in hoc sedulo incumbit, ne quid impediat animos fidelium quominus expectent redemptionem, quæ illis promittitur: etiamsi cœli, inquit, & terra sese opponerent, Deus tamen prævalebit admirabili sua virtute. *Contremiscent*, inquit, *omnia elementa*. Quid nunc facient homines? etiamsi admoveant omnes suas copias, etiamsi omnia conentur, an poterunt præcludere viam Domino, quo minus populum suum

suum liberet? Tenemus ergo consilium Prophetæ, quum de concussione cœli & terræ loquitur. Tandem adjungit, *Erit Deus spes populo suo, & fortitudo filiis Israël.* Hac parte satis demonstrat quod dixi, nempe se denunciare extremam vindictam Gentibus in Ecclesiæ favorem: quia scilicet Dominus tandem populi sui miserebitur, etiamsi videatur periisse antequam succurrat. Quanquam ergo populus erit deploratus & sua & omnium opinione, Deus tamen rursus eriget spem omnium piorum qui residui erunt, & fortitudinem novam illis suggeret. Loquitur in genere de filiis Israël: sed hoc tantum ad reliquias pertinet, de quibus nuper loquutus est Propheta. Scimus enim non omnes qui originem trahebant à Patribus secundum carnem fuisse veros Israëlitas. Hic autem Propheta veram Ecclesiam designat: & ideo Israël debet accipi pro genuinis & legitimis Abrahæ filiis: sicuti in persona Nathanaël Christus vocat veros Israëlitas, qui imitantur fidem patris sui Abrahæ. Ego absolvam hodie hunc Prophetam: ideo non multum immoror in singulis sententiis. Sequitur nunc, *Joan. 1.*

17. Et cognoscetis quod ego sum Jehova Deus vester, habitans in Sion monte sanctitatis meæ: & erit Jerusalem sanctitas, & alieni non transibunt per eam amplius.

Confirmat superiorem sententiam: *Cognoscetis me esse Deum vestrum*, inquit. Tacite Propheta significat Dei gratiam sic fuisse absconditam inter afflictiones, ut populus conjicere posset se derelictum à Deo. Deberet quidem sufficere nobis verbum in extremis malis: nam quamvis Deus nos conjiciat in ultimas abyssos, tamen ubi verbo suo nobis illucet, hæc consolatio satis & super valere debet ad sustinendos animos. Sed tamen nisi reipsa appareat Deus, turbamur, & quærimus ubinam sit ejus potentia. Secundum hanc rationem nunc Propheta dicit, *tandem cognituros fideles*: nempe reipsa. Duplex enim cognitio est: cognitio fidei, quæ ex solo verbo concipitur; & cognitio experimentalis, ut ita loquar, quæ pendet ab ipso effectu. Fideles ergo semper agnoscunt salutem sibi esse in Deo repositam: sed titubant interdum, & patiuntur graves cruciatus in animo suo: etiam agitantur huc & illuc. Quicquid sit, certe ipso effectu non sentiunt Deum sibi esse patrem. Ergo de reali notitia nunc agitur, quum Propheta dicit cognituros se habere Deum. Quomodo cognoscent? nempe ipsa experientia. Docet autem hic locus, quamvis Deus non exerat palam manum suam ad nos juvandos, bene tamen sperandum esse de ejus gratia. Nam in hunc finem etiam Propheta loquutus est, ut pii ante ipsum eventum aut complementum prophetiæ, tamen ad Deum assurgerent, & projicerent in eum omnes suas curas. Antequam ergo realis cognitio veniret, fideles Deum apprehenderunt sibi esse patrem, & ideo non dubitarunt ad ipsum confugere, quamvis reipsa hoc nondum palam factum esset, quod Propheta testatus erat. *Habitans in Sion monte sanctitatis meæ.* Hoc consulto additum fuit, ut scirent fideles non frustra Deum pepigisse fœdus cum Abraham, non frustra montem Sion fuisse electum, ut illic nomen Dei invocaretur. Nam revocandi sumus ad promissiones, alioqui frigebit omnis doctrina. Scimus autem omnes promissiones in illo fœdere fuisse fundatas: quia scilicet Dominus adoptaverat sibi populum: deinde deposuerat rursus fœdus suum in manu Davidis, & tunc montem Sion designaverat suo Sanctuario. Quum ergo omnes promissiones ex fonte illo manarent, oportuit revocari Judæos ad memoriam fœderis. Et hæc ratio est cur nunc dicat Propheta Deum habitare in Sion. Et certe alioqui hæc doctrina tantum ad superstitionem spectaret. Deum enim scimus non includi ulla circumferentia locorum: tantum abest ut potuerit in illas Templi angustias constringi. Sed habitavit in monte Sion propter Legem suam, quia fœdus suum pepigerat cum Abraham, deinde cum Davide. Postea sequitur, *Et erit Jerusalem sanctitas, & alieni non transibunt per eam amplius.* Quum Jerusalem denunciat fore sanctam, eximit à profanatione. Scimus has loquendi formas satis tritas esse in Scriptura, & sæpius occurrere, quod sancta erit Deo sua hereditas, deinde quod eam profanarunt. Quum ergo expositus fuit populus libidini inimicorum quasi in prædam, tunc hereditas Dei fuit rejecta, & polluta: tunc profani homines calcarunt quasi pedibus Jerosolymam. Nunc autem Propheta eximit sanctam urbem ab illa pollutione: quasi diceret, Dominus non permittet sic misere populum suum vexari, & ostendet urbem hanc fuisse à se delectam, & se in ea habere domicilium. *Alieni ergo per eam non transibunt amplius.* Quare? Est enim sancta Civitas, primum Deo, deinde Ecclesiæ ipsius. Cæterum quia extenditur hæc promissio ad totum Christi regnum, non dubium est quin Deus hic generaliter pronunciet se custodem fore Ecclesiæ suæ, ne obnoxia sit impiorum libidini: quanquam videmus sæpe aliter contingere. Sed hoc debet imputari peccatis nostris: nos enim facimus rupturas. Nam Deus esset nobis murus & antemurale, quemadmodum alibi dicit: sed peccatis nostris prodimus ejus Ecclesiam. Ideo alieni in *Jesa. 26.* ea locum occupant, sicuti hodie videmus Antichristum jam tot seculis dominatum esse in Sanctuario Dei, quemadmodum etiam prædictum fuerat. Quum *Dan. 9.* ita sit, gemamus videntes profanari sanctam Dei Ecclesiam. Interea tamen sciamus curæ Deo fore ut colligat electos suos, & expurget ab omni immunditia & inquinamento. Sequitur,

18. Et erit in die illa, stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac, & omnes rivi Jehudah emittent aquas: (*hoc est, descendere facient*) & fons è domo Jehovæ egredietur, & irrigabit vallem Sittim.

19. Ægyptus in solitudinem erit, & Edom in desertum solitudinis erit, propter vexationem filiorum Jehudah, quia fuderunt sanguinem innoxium (*vel purum*) in terra sua. (*vel ipsorum.*)

Hic Propheta denunciat Deum populo suo ita fore beneficum, ut nihil desit ex omni bonorum copia & varietate. Postquam ergo instauraverit Deus Ecclesiam suam, inquit, affluet omni benedictionis genere. Huc enim spectant formæ istæ loquendi, *Stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac: deinde omnes rivi habebunt aquas largas: fons etiam orietur è domo Jehovæ ad irrigandum vallem Sittim.* Nunc intelligimus consilium Joëlis. Tenendum vero est ubi ita splendide Prophetæ extollunt Dei benedictionem, non velle occupare animos piorum in sagina: quemadmodum profani homines arripiunt istas sententias, acsi Dominus vellet replere ingluviem suorum. Scimus autem longe differre filios Dei à porcis. Ergo non saturat fideles terrenis bonis, quia hoc etiam non esset ipsis utile in salutem,

tem: sed tamen ita amplificat suas benedictiones, ut sciamus nihil ad omnes numeros felicitatis nobis deesse, ubi Deus nobis propitius est. Videmus ergo Prophetam nostrum sic concionari de terrenis Dei benedictionibus, ut tamen non occupet illic animos piorum, sed altius velit attollere: acsi diceret beatos fore omnibus modis Israëlitas, ubi primum reconciliati fuerint Deo. Unde enim omne genus miseriæ & afflictionis, nisi ex peccatis? Quum ergo omnes molestiæ, omnia incommoda signa sint iræ & alienationis Dei, non mirum est si Dominus ubi se propitium fore denunciat, simul etiam conjungat signa paterni amoris, quemadmodum hic facit. Et scimus oportuisse rudem illum populum sub elementis Legis sic doceri: quia nondum poterat capere solidum cibum. Scimus enim veteres sub Lege similes fuisse pueris. Cæterum satis est tenere consilium Spiritus sancti: quod scilicet Deus populum suum satiabit omni bonorum copia, quatenus scilicet expediet. Nunc ubi Deus recta in cœlum nos vocat, & ad vitam spiritualem erigit mentes nostras, sufficiat
1 Tim. 4. quod Paulus dicit, nempe pietati spem dari, non tantum futuræ vitæ, sed etiam præsentis: quia scilicet Deus benedicet etiam nobis in terra, sed pro modo nostræ infirmitatis, sicuti jam attigimus. *Vallis Sittim*, erat propinqua Moabitis, quemadmodum satis notum est ex 25. cap. Numerorum, & ex 2. cap. Josuæ. Quum autem dicit Propheta Aquas quæ manabunt ex fonte sacro, irrigaturas vallem Sittim: perinde est acsi diceret, tam largam fore benedictionem Dei in Judæa, ut procul etiam sese diffundat: nempe usque ad valles desertas. Sed postea adjungit, Ægyptios & Idumæos fore steriles & aridos in hac tam multiplici bonorum abundantia: erant enim illi professi Ecclesiæ hostes. Deus ergo hoc versu pronunciat non fore participes suæ largitatis, etiamsi tota Judæa irrigua sit: etiamsi abundet melle, lacte, & vino, tamen ipsos fore steriles & jejunos. *Erit* ergo *Mitsraim in solitudinem: erit Edom in desertum solitudinis.* Quare? *Propter molestias illatas filiis Jehudah*, inquit. Rursum confirmat Deus se curam talem habere Ecclesiæ suæ, ut injurias illatas ulcisci velit. Deus ergo non semper occurrit quum injuste affligimur, etiamsi nos receperit in suam tutelam, sed patitur ad tempus nos laborare, interea exitus ostendit nos semper fuisse illi charos & pretiosos. Sic etiam nunc, *Propter vexationes, quas intulerunt Ægyptii & Idumæi filiis Jehudah*, dicit ipsos fore jejunos in omni abundantia bonorum: *quia fuderunt*, inquit, *sanguinem innoxium in terra ipsorum*, vel sua. Si referimus ad Ægyptios & Idumæos, sensus erit, quod profugos adeo non sint tutati, ut potius crudeliter eos occiderint, acsi fuissent jurati hostes. Scimus multos rebus perditis ac deploratis fugisse in Ægyptum & Idumæam, ut illic quærerent latebras. Quoniam ergo Ægyptii fuerant tam inhumani contra afflictos, ideo vindictam illis minatur Propheta. Sed malo accipere de Judæa quod dicit. *Fuderunt* ergo *sanguinem purum in Judæa ipsa.* Atqui terram illam Dominus sibi consecraverat: quum polluta fuerit injustis cædibus, atrocius fuit crimen. Quum ergo Ægyptii & Idumæi ita proruperunt contra Judæos, & quamvis domi manerent quieti, in patria interfecerunt ipsos indignis modis, non mirum est quod Deus ultorem se fore pronunciat. Sequitur,

20. Et Jehudah in æternum habitabit, (*alii passive accipiunt, Habitabitur*) & Jerusalem erit in generationem & generationem.

Hic Deus asserit redemptionem hanc fore non exigui temporis, sed fructum fore diuturnum, imo perpetuum. Parum enim esset redimi uno die Ecclesiam, nisi etiam Deus incolumem servaret sub manu sua. Hoc ergo secundum nunc Propheta addit, quod scilicet *Jehudah semper manebit incolumis*, & Jerusalem habebit continuas ætatum series. Nam scimus interdum impios ad tempus florere, etiamsi coram Deo jam exitio devoti sint. Sed Propheta hic declarat fructum redemptionis, quem promittit fore æternum: quia scilicet Deus non tantum momento impellitur ad liberandam Ecclesiam, sed quia prosequitur eam æterno favore, & constanter manet in suo proposito, semperque est sui similis; ideo æternus est custos & fidelis suorum. Sequitur ultimus versus.

21. Et mundabo sanguinem eorum, non mundavi: & Jehova habitans in Sion.

Principium versus variis modis accipiunt interpretes. Quidam sic distinguunt, Mundabo, sanguinem tamen eorum non mundabo: acsi diceret Deus, se alias omnes injurias remissurum gentibus profanis, sed fieri non posse ut ignoscat tantæ sævitiæ, quam exercuerunt contra suos electos. Ita esset sensus, Tolerabilis esset avaritia, ego parcerem rapinis: sed quoniam populum meum interfecerunt, ego inexorabilis ero hac in parte. Ergo secundum istos ostendit Deus quam pretiosa sit sibi vita sanctorum: quia scilicet implacabilem se fore dicat contra omnes impios, ubi sanguinem innoxium fuderint. Sed videtur sensus ille nimis coactus. Alii vertunt, Sanguinem eorum mundabo, & non mundabo: hoc est, Ego purgabo Judæos à suis inquinamentis, sed non utar extrema severitate: quemadmodum dicit
Jesa. 48. apud Jesaiam, Ego non excoquam te instar auri vel argenti: nam in scoriam totus abires. Putant ergo illi hic Deum promittere talem munditiem Ecclesiæ, ut tamen extremo rigore non utatur, sed moderetur ipsam purgationem, sicuti necesse est in sordibus nostris, quibus scatemus toti. Sed videtur simplicior esse sensus, quod scilicet mundabit Deus sanguinem, quem non mundavit: acsi diceret, Ego hactenus non purgavi immunditias populi mei: ergo quasi computruit in suis peccatis: sed nunc incipiam purgare omnia scelera, ut purus niteat coram me. Subaudiendum est relativum, quemadmodum sæpe fieri solet apud Hebræos. Verbum autem hoc נקה accipitur 30. capite Jeremiæ alio sensu, quod scilicet non exterminabit Deus Ecclesiam suam. Sed non possumus hoc loco alium sensum elicere, quam, quod Deus jam Ecclesiam suam purgabit à sordibus. Nam per sanguines haud dubie Propheta intelligit inquinamenta, quibus populus refertus erat. Fieri ergo non poterat ut frueretur Deo propitio, quum ita jaceret in suis sordibus. Nunc Deus quum se redemptorem fore promittit, simul etiam venit ad fontem ipsum & primam causam, quod scilicet sordes abluet. Quomodo enim Deus esset redemptor populi, nisi prius deleret ejus peccata? Quamdiu enim peccata nobis imputat, necesse est etiam ipsum nobis irasci, necesse est nos ab eo prorsus esse alienos, & privari omni ejus benedictione. Dicit ergo non frustra se fore purgatorem, quia purgatis sordibus, jam sequitur etiam illud alterum, quod de redemptione futura nuper vidimus. Tandem concludit, *Et Jehova habitans in Sion.* Iterum Propheta populum ad memoriam fœderis revocat: acsi diceret, Deum ultro promittere, & tam libe-

liberaliter, quicquid dictum fuit, non quod ita promeritus fuerit populus, sed quia pridem Deus dignatus est adoptare filios Abrahæ: quia domicilium sibi elegerat in monte Sion. Hac ergo ratione ostendit cur nunc Deus ad misericordiam inclinet, ut servare velit populum, qui tamen suis peccatis centies perierat.

Da omnipotens Deus, quando in hoc mundo militandum nobis perpetuo est, non tantum cum uno genere hostium, sed cum innumeris: neque etiam cum carne & sanguine, sed cum diabolo principe tenebrarum: da, inquam, ut armati tua virtute stemus constanter in hac militia: quod si nos affligis ob peccata nostra, discamus nos humiliare, & interea sic nos subjicere tuo imperio, ut expectemus redemptionem nobis promissam: & quanquam signa iræ tuæ nobis sæpius appareant, spe tamen animos semper attollamus in cœlum, & inde expectemus Filium tuum unigenitum, donec adveniens mundi Judex colligat nos in fruitionem beatæ illius & æternæ vitæ, quam peperit nobis sanguine suo, Amen.

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN AMOS PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

Quo tempore cœperit fungi Doctoris officio ipse ostendit: sed quamdiu prophetaverit non constat, nisi quod existimant Hebræi fuisse diuturnum cursum: quia scilicet munus suum continuavit sub quatuor Regibus, ut ipsi scribunt. Meminit autem hic tantum regni Uziæ & Jarobeam: sed voluit notare quando cœperit Prophetæ munus exequi, non autem exprimere quamdiu in hoc officio operam suam Deo præstiterit. Cur autem nonnisi initium hoc attingat, postea suo loco videbimus. Certum hoc quidem est, exorsum fuisse sub Rege Uzia, & sub Rege Jarobeam. Deinde hoc quoque notandum est, fuisse ordinatum Prophetam regno Israël. Tametsi enim oriundus erat ex Tribu Jehudah, voluit tamen eum Dominus præficere regno Israël, quemadmodum etiam videbimus. Interdum convertit sermonem ad Tribum Jehudah: sed hoc est quasi accidentale, & ut occasio ferebat: præcipue vero intentus est ad decem Tribus. Nunc venio ad ejus verba.

CAPUT PRIMUM.

Verba Amos, qui fuit inter pastores (*vel pecuarios*) ex Tecua: quæ vidit super Israël diebus Uziæ Regis Jehudah, & diebus Jarobeam filii Joas Regis Israël, biennio ante motum terræ. (*vel* χάσμα.)

Hic Amos non jactat se aliquid afferre à seipso, quum de verbis suis loquitur, sed tantum profitetur se ministrum esse Dei: quia mox addit se vidisse per revelationem. Deus enim ipse suscitat Prophetas, & utitur eorum opera: sed interim dirigit eos suo Spiritu, ne quid proferant nisi ab ipso acceptum, ut fideliter quasi per manus tradant quod ab ipso solo profectum est. Duo igitur hæc inter se cohærent, prophetias, quæ postea sequentur, esse verba Amos: sed hæc verba fuisse illi patefacta divinitus. Nam verbum חזה, quo utitur Amos, proprie significat Videre per revelationem: unde etiam prophetiæ nomen habent. Cæterum dicit se fuisse *inter pastores Tecua*. Oppidum hoc fuit ignobile, & paulo ante cinctum fuerat muris, quum semper pagus fuisset. Patriam igitur hic non nominat, quasi celebris fuerit, vel quasi inde sibi acquirere potuerit plus auctoritatis vel famæ: sed potius Tecuitam se vocat, quia Deus ex loco obscuro eum eduxerat, ut præficeret toti regno Israël. Ideo falluntur, meo judicio, qui existimant vocari Amos unum ex pastoribus, quia fuerit notus propter divitias, & abundantiam pecoris. Nam dum omnia expendo, non video quomodo possit hoc quadrare. Fateor נקדים vocari non tantum pastores qui operas suas locant, sed pecuarios homines, qui negotiationem exercent: sicuti etiam Rex Moab dicitur fuisse נקד, nempe quod aleret multas pecudes: sed per suos pastores mercenarios. Quantum ad Prophetæ nomen pertinet, non video quomodo hoc possit aptari ejus personæ. Neque enim fuit locus ille *Tecua* famosus ob divitias: & quemadmodum jam dixi, erat exiguum oppidum, & nullius opulentiæ. Ego itaque non dubito, quin Amos hic insul-

tet

tet superbiæ regis Israël & totius populi: quia dignati non fuerant audire Dei Prophetas, mittitur homo pecuarius ad ipsos. Deinde notandum est non vocari pastorem Tecua, sed *ex Tecua*: & interpretes non observant particulam illam. Videbimus autem cap. 7. Amos quamvis oriundus esset ex Tribu Jehudah, habitasse tamen in regno Israël. Nam Sacerdos postquam eum calumniatus est, apud Regem, jubet transire alio, & comedere alibi panem suum, ne res tranquillas perturbet. Habitavit igitur tanquam hospes in alieno loco. Si fuisset tam dives & tam multæ opulentiæ, certe habitasset domi: cur mutasset locum? Quum ergo satis appareat fuisse inquilinum in terra Israël, non dubito quin fuerit ex communi vulgo hominum: ita ignobilitas ejus ad hoc spectabat, ut Deus retunderet arrogantiam regis Israël & totius populi. Scimus enim quantopere inflati fuerint ob terræ suæ fœcunditatem & ob divitias. Amos ergo illis præficitur, hoc est, homo pecuarius, quem Deus eduxit ex caulis. Et tempus etiam notandum est, quum dicitse vidisse has prophetias *diebus Uziæ regis Juda, biennio ante terræ motum, & diebus Jarobeam filii Joas.* Qualis fuerit illius temporis status, dixi quum exponerem prophetias Hoseæ. Nam sacra historia refert floruisse sub secundo Jarobeam regnum Israël. Tametsi enim ipse impius ac sceleratus fuerit, Deus tamen pepercit tunc populo suo, & fecit ut non modo integræ manerent decem Tribus, sed etiam ut Jarobeam regnum suum dilataret. Nam recuperavit quasdam urbes, quæ prius fuerant amissæ. Fuit ergo tranquilla tunc conditio populi: deinde fuit talis prosperitas, quæ posset animos inflare, sicuti fieri solet. Uzias etiam sic regebat Tribum Jehudah, ut nihil illic esset adversum. Sequutus est terræ motus paulo post. Quo tempore acciderit hic terræ motus, sacra historia non refert. Sed Josephus dicit tunc fuisse quum Uzias arripuit sibi munus Sacerdotis, & percussus est lepra. Confert igitur in unum tempus plagam illam lepræ, & terræ motum. Cæterum tam Amos quam alii Prophetæ loquuti sunt quasi de re nota: sicuti Zacharias 14. capite, post reditum populi, dicit, Erit vobis terror, qualis fuit in terræ motu sub rege Uzia. Illic annum etiam non describit, sed historia erat tunc vulgaris. Ergo Propheta nihil aliud voluit, quam ostendere ex temporis circumstantia se denunciasse vindictam Dei Israëlitis quo tempore prospere agebant, & quasi in suis deliciis erant demersi. Fieri autem non potuit quin illa satietas reddiderit illos feroces, quemadmodum semper contingit. Fuit igitur male acceptus. Sed hinc melius sancitur nobis ejus auctoritas: quod scilicet in rebus prosperis non fuerit blanditus populo, sed severe objurgaverit: deinde quod prædixerit quæ non poterant perspici humano sensu: imo quæ poterant videri prorsus absurda. Non potuit igitur, nisi donatus esset Spiritu cœlesti, prædicere futuras clades, quum ubique homines, quemadmodum jam dixi, tam Judæi quam Israëlitæ, & reliqui sibi promitterent omnia prospera, quia Deus tunc parcebat regno Israël & regno Jehudah: deinde etiam non exercebat suum judicium in gentes vicinas. Jam hoc etiam notandum est, quod *viderit super Israël.* Hinc colligimus, quemadmodum jam dixi, Prophetam hunc fuisse proprie destinatum Israëlitis, quamvis aliunde natus esset. Quomodo autem, vel qua occasione migraverit in regnum Israël, nescitur: & ad rem etiam non magnopere pertinet, nisi quod probabile est; sicuti jam dixi, hoc consulto fuisse factum, quo Deus compesceret insolentiam populi illius, qui sibi tantopere placebat in rebus suis prosperis. Quum ergo Israëlitæ hactenus respuerint servos Dei, nunc coguntur audire exulem & pecuarium, qui exprobret illis sua scelera: deinde qui exerceat judicis officium: est cœlestis præco, qui denunciat quod jam impendet exitium. Quum ita sit, videmus Deum non frustra hujus hominis ministerio fuisse usum, quemadmodum solet eligere infirma 1 Cor. 1.
hujus mundi, ut confundat fortia: & assumit sibi Prophetas & Doctores ex infima plebe, ut cogat in ordinem totius mundi excellentiam: & reponit thesaurum incomparabilem suæ doctrinæ in vasis fictilibus, 2 Cor. 4.
quo melius virtus ejus appareat, quemadmodum Paulus docet. Sed specialis fuit ratio in Propheta Amos, quia missus est ut decem Tribus severe coargueret, quemadmodum videbimus postea quanta asperitate insurgat. Neque enim fuit delicatus, sed ostendit sibi esse negotium cum hominibus, qui non humano more tractandi essent, sed tanquam brutæ pecudes: imo qui pejores erant brutis pecudibus propter suam contumaciam. Nam est aliqua docilitas in bobus & vaccis, in ovibus autem maxima: audiunt enim vocem pastoris sui: sequuntur etiam ipsum quocunque invitaverit. Israëlitæ pleni erant pervicacia, ac prorsus indomiti. Oportuit igitur præfici illis Doctorem, qui non ageret comiter cum ipsis, sed suam rusticitatem erga ipsos exereret. Nunc pergamus: nam de regno Uziæ, & de Jarobeam filio Joas, qui fuit posterior, diximus primo capite Hoseæ. Sequitur nunc,

2. Et dixit, Jehova è Sion rugiet, & è Jerusalem edet *(vel emittet)* vocem suam: & lugebunt *(vel disperibunt)* habitacula pastorum, & arescet *(vel pudefiet)* vertex Carmeli.

Hic refert eadem verba, quæ heri exposuimus ultimo capite Joëlis: sed alio consilio. Quum diceret Joël, Jehova è Sion rugiet, volebat asserere Dei virtutem, qui ad tempus conticuerat, acsi non esset par ad hostes suos repellendos. Quoniam ergo cœperat contemni Deus ab impiis, ideo Joël ostendit instructum esse virtute, qua frangeret ac disperderet omnes hostes suos statim atque defensionem susciperet suæ Ecclesiæ & electi populi. Nunc autem Amos, quia sermonem suum ad Israëlitas dirigit, hic vendicat purum Dei cultum ab omni contemptu, & ostendit Israëlitas, quamvis multum se fatigent in suis superstitionibus, colere tamen sua figmenta: quia Deus repudiat quicquid religionis se habere putant. Subaudienda igitur est tacita vel obliqua antithesis inter montem Sion, & templa quæ erexerat prior Jarobeam in Dan & Bethel. Israëlitæ ergo fingebant se colere Deum Abrahæ patris sui: & illic forte majores erant pompæ, quam in Jerusalem: sed Propheta Amos hic conspuit contra omnes illos fictitios cultus: acsi diceret, Vos quidem jactatis adorari & coli apud vos Deum Abrahæ: sed estis degeneres, estis fœdifragi, & perfidi Deo: apud vos etiam non habitat, quia sacraria quæ vobis finxistis, sunt mera lupanaria: Deus non alibi elegit sibi domicilium, quam in monte Sion: illic est perpetua ejus quies. *Rugiet ergo Dominus è monte Sion.* Videmus quorsum tendat Propheta. Hic enim non tantum ostendit se habere Deum auctorem suæ doctrinæ, sed simul discernit verum Deum ab idolis, quæ prior Jarobeam fabricaverat, quum scilicet vellet hac astutia abducere decem Tribus à domo David, & prorsus alienare à Tribu Jehudah: tunc erexit vitulos in Dan & Bethel. Propheta ergo Amos ostendit damnari illas superstitiones à vero Deo. *Jehova ergo rugiet è Sion, edet vocem suam è Jerusalem.* Hic non dubium est quin terrere voluerit Israëlitas, qui putabant sibi esse pacem cum Deo. Quum ergo abuterentur ejus patientia, nunc dicit Amos tandem sensuros illum non dormire. Ubi ergo Deus pertulerit vestras ini-

iniquitates longo tempore, tandem consurget in judicium. Per Rugitum heri diximus notari vocem Dei horrificam: sed Propheta potius de voce Dei loquitur, quam de ipsis actualibus (ut loquuntur) judiciis, ut discant Israëlitæ exempla pœnarum, quæ Deus exercet in mundo, neque fortuito, neque repente contingere, sed pendere à minis. Denique hic significat Propheta, omnes pœnas, quas Deus exigit de impiis, & verbi sui contemptoribus, nihil aliud esse quam exequutiones ejus doctrinæ quam Prophetæ promulgant, ut scilicet siqua sit spes resipiscentiæ, præveniant homines interitum, quem propinquum esse audiunt. Ergo honorifice Propheta hic commendat vim doctrinæ, dicens non esse evanidam, sed conjunctam esse cum suo effectu: quia ubi perdit Gentes & regna, non aliunde hoc oritur, quam ex prophetiis. *Deus* ergo *edet vocem suam à Jerusalem*: deinde, *& lugebunt.* אבל significat Lugere: significat etiam Vastari, & Perire. Uterque sensus non male quadrabit præsenti loco. Si legimus, *lugebunt habitacula*, vertendum postea erit, *& pudefiet caput Carmeli*, vel vertex. Si autem legimus, *disperibunt habitacula pastorum*, verbum יבש, vertendum erit, *arescet.* & quia scimus opima fuisse pascua Carmeli, mihi magis probatur hæc secunda interpretatio. *Arescet* igitur *vertex Carmeli*: ideo priore loco dicendum erit, *& disperibunt habitacula pastorum.* Quantum ad summam rei spectat, tenemus quid velit Propheta: nempe quicquid & amœnum & pretiosum erat in regno Israël, jam periturum brevi, quia *Deus vocem suam emittet è Sion.* Summa igitur huc redit, Vos nunc jacetis securi, sed Deus statim, & quidem repente proferet virtutem suam ad vos perdendos: idque faciet, quia jam per me interitum vobis denunciat, & excitabit alios Prophetas, qui præcones erunt hujus vindictæ. illam exequetur Deus per extraneos & profanos homines: sed tamen pendebit vester interitus ab istis minis, quas nunc ducitis pro nihilo. Putatis enim esse fluxa verba: sed tandem ostendet Deus sermonem suum plenum esse efficaciæ. Quantum attinet ad *Carmelum*, duo fuerunt montes hujus nominis: sed quia ambo erant fertilissimi, ideo non est magnopere sudandum de quo Carmelo nunc loquatur Propheta. Sufficiat quod jam dixi, denunciari talem vindictam regno Israëlis, quæ absumat omnem pinguedinem, quia, ut postea suo loco videbimus, & jam etiam aliquid simile dictum fuit in Hoseam Prophetam, fuit magna fœcunditas pascuorum in illis regionibus. Interea notandum est, Prophetam, qui erat homo pecuarius, loqui pro suo ingenio, & pro vitæ ratione, quam sequutus fuerat. Dixisset alius, Lugebit tota regio, contremiscent palatia: vel aliquid tale. Propheta autem loquitur de monte Carmelo, de habitaculis pastorum, quia ipse pastor erat. Non dubium est quin contemptibilis fuerit ejus doctrina: & credibile est profanos multos homines fuisse obloquutos, Quid? hic cogitat se adhuc esse cum suis vaccis, vel cum suis ovibus: jactat se esse Dei Prophetam: interea tamen semper defixus est in suis caulis vel ovilibus. Probabile est igitur sic fuisse à nasutis hominibus derisum: sed data opera voluit eorum pervicaciam retundere, quum misceret Propheta officium istis loquendi formis, qui adhuc respiebant pastorem, vel hominem pecuarium. Nunc pergamus.

3. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non ero propitius ei: quia trituraverunt ferris (*vel tribulis ferreis*) Gilead.

4. Et mittam ignem in domum Chasaël, & vorabit palatia Ben-Adad.

5. Et confringam vectem Damasci, & excidam habitatorem ex Bikath-Aven, (*vel ex planitie Aven, vel molestiæ, vel doloris: alii vertunt, Ex templo idoli*) & tenentem sceptrum è domo Eden, (*alii appellative accipiunt, E domo voluptatis*) & transferetur populus Syriæ Kirah, (*in Kir*) dicit Jehova.

Mirum est cur Amos præfatus se verba facturum contra Israëlitas, nunc sermonem ad Damascum & regionem Syriæ convertat. Videri hoc posset absurdum. Cur enim non defungitur munere sibi injuncto? cur non objurgat Israëlitas? cur non terret? cur non arguit eorum peccata? cur ergo concionatur de ruina, quæ tunc instabat populo Syriæ? Sed hic convenit expendere ejus consilium. Breviter proximo versu ostendit instare ruinam Israëlitis: quia Deus qui ad eum usque diem illis pepercerat, jam velit conscendere tribunal. Sed nunc ut melius præparet Israëlitas, ostendit Deum fore Judicem, qui vocet ad reddendam rationem omnes vicinos populos. Si enim tantum Israëlitis minatus esset Propheta, putassent fortuitum esse quicquid patiebantur: quia vidissent in suis vicinis eadem, vel similia: Quomodo credibile est mala hæc vel calamitates profluxisse ex vindicta Dei, quum & Idumæi, & Moabitæ, & Ammonitæ, & Tyrii, & Sidonii etiam nobiscum impliciti sint communibus malis? Nam si Dei manus nos persequitur, idem valere debet etiam in ipsis. Si fortuna dominium suum cæco impetu exercet contra Moabitas, & Idumæos, & Tyrios, certe idem etiam de nobis sentiendum est. Concidisset igitur omnis auctoritas Prophetæ, nisi sensissent Israëlitæ Deum fore Judicem omnium gentium. Nam simul etiam tenendum est, vastatum fuisse regnum Israël cum aliis regionibus vicinis. Bellum enim sparsum fuit longe & late. Nam Assyrius fuit violenta quædam tempestas, quæ exundavit per totam illam mundi plagam. Non soli igitur Israëlitæ tunc rebus adversis fuerunt afflicti, sed omnes Gentes de quibus vaticinia subjiciet Amos. Ergo necesse fuit hunc catalogum referri, quem videbimus, ut Israëlitæ totidem haberent confirmationes vindictæ Dei, quot spectacula eorum oculis obversata sunt, quum scilicet viderent diras afflictiones ubique grassari. hoc tenendum est. Deinde aliud etiam spectavit Propheta: nam si Idumæi, & Moabitæ, & Tyrii, & Ammonitæ tam duriter fuissent tractati, & non fuisset hæc conjunctio facta à Propheta, putassent se eximi à communibus pœnis, quia Deus esset illis propitius: sicut hypocritæ semper se se magis obdurant quantisper Deus illis parcit: Ecce puniuntur Ammonitæ, & Moabitæ; trahuntur in supplicium Idumæi, & Tyrii, & reliquæ Gentes. Deus ergo illis omnibus est infensus: sed nos sumus ejus filii, quia sic nobis indulget. Propheta autem hic involvit in unum fasciculum Israëlitas cum Moabitis, & Idumæis, & reliquis profanis gentibus: acsi diceret, Non parcet Deus vicinis vestris: sed ne putetis vos immunes fore ab ejus vindicta, quum illi rapientur ad pœnam, denuncio vobis Deum fore omnium Judicem simul. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Ergo voluit hic ante oculos ponere Israëlitis aliorum pœnas, ut hoc modo expergefierent, ac postea descenderent in seipsos. Videmus enim sæpe hoc contingere, ut qui intractabiles sunt ac præfracto ingenio, si ad eos sermo dirigitur, non admodum sint attenti. Si autem audiant aliorum peccata, deinde etiam si audiant aliquid de pœnis, illic advertunt animum. Voluit igitur Propheta sensim adducere Israëlitas ad docilitatem, quia sciebat ipsos torpere in suis deliciis: deinde excæcatos esse superbia, ut non tam facile possent

subire

ſubire jugum: ideo propoſuit illis pœnas, quæ viciniis populis inſtabant. Quanquam notandum eſt aliam fuiſſe rationem. Non rejicio quas hactenus recenſui: ſed dico præterea hoc Prophetam ſpectaſſe, nempe Deum ſumpturum eſſe pœnas de Syriis, quia crudeliter ſævierant adverſus Iſraëlitas, & præſertim adverſus urbem Gilead, & incolas. Quum ergo Deus tam graves pœnas exigat de Syriis, propterea quod injuriam intulerant incolis Gilead; quid expectandum fuit de ipſis Iſraëlitis, qui contumelioſi fuerant in Deum? qui cultum ejus violaverant? qui diripuerant ejus honorem? qui viciſſim, alii alios, ſe confecerant? Nam ut poſtea videbimus, nulla inter eos æquitas, nulla humanitas vigebat: obliti erant omnis rationis. Quum ergo tales eſſent Iſraëlitæ, an impune laturi erant tot & tam deteſtanda ſcelera, quum viderent non parci Syriis, qui tamen incircumciſi erant, propterea quod duriter tractaverant hoſtes profeſſos, quibus indixerant bellum legitimum? Nunc venio ad verba Prophetæ: *Sic dicit Jehova, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non ero illi propitius:* ad verbum, *non convertam eam.* Sed hoc active accipio: quia ſcilicet Deus ſe non convertet, nempe ad miſericordiam: hoc eſt, non erit propitius Damaſco. Scimus Damaſcum fuiſſe metropolim Syriæ. Per ſynecdochen igitur Propheta hic minatur toti populo, & citat omnes Syrios ad Dei tribunal: quia injuſte vexaverant urbem Gilead, quemadmodum videbimus. Sed dicit, *Deum non fore propitium ſuper tribus & quatuor ſceleribus Damaſci.* Quidam ſubaudiunt, Super tribus ſceleribus propitius fueram, ſuper quarto non ero. Sed nihil opus eſt quicquam addere verbis Prophetæ. Senſus enim hic optime quadrat, quod ſcilicet Deus ſuper multis ſceleribus Damaſci non erit propitius. Neque enim dubito quin per numerum duplicem Propheta voluerit notare perditam obſtinationem in Syriis. Numerus ſeptenarius in Scriptura indefinitus eſt, & accipitur pro ingenti multitudine, ut ſatis notum eſt. Quum ergo dicit, *Tria & quatuor ſcelera,* tantundem hoc valet acſi dixiſſet Septem. Sed elegantius Propheta ſignificat Syrios progreſſos fuiſſe in ſuis ſceleribus uſque ad tantam obſtinationem, ut nulla ſit reſipiſcentiæ ſpes. Hæc igitur ratio eſt cur Deus neget ſe amplius poſſe Syriis ignoſcere. Quoniam ſine modo & fine proruperant in ſuis ſceleribus, neque deſtiterant, etiamſi datum eſſet illis tempus ad converſionem. Hic eſt genuinus ſenſus. Repetet autem Propheta eandem loquendi formam, quum verba faciet de Gaza, de Ammon, de Edom & reliquis populis. Diſcamus autem ex hoc loco, Deum, quem mundus nimis crudelem eſſe exiſtimat, quum ſumit vindictam de ſceleribus, vere & certo experimento oſtendere quod toties Scriptura de ipſo prædicat, nempe ipſum eſſe longæ patientiæ, neque ſtatim proſilire ad vindictam: quamvis digni ſint homines qui pereant, Dominus tamen ſuſpendit ſua judicia. Habemus hujus rei inſigne documentum in his vaticiniis. Neque enim tantum de populo uno Propheta concionatur, ſed de multis. Pertulerat igitur Dominus multa ſcelera non tantum in Syriis, ſed in aliis etiam gentibus. Ergo nulla erat regio, in qua non extaret teſtimonium longæ tolerantiæ Dei. Hinc ſequitur mundum impie conqueri de nimio rigore, quum Deus vindictam ſumit, quia ſemper expectat dum iniquitas ad ſummum uſque cumulum pervenerit, ſicuti heri dictum eſt. Jam ſimul etiam hic nobis horribile ſpectaculum proponitur in tot gentibus. Si comparemus ætatem illam cum noſtra, certe adhuc tunc vigebat major integritas: hodie corruptelæ omnes ita exundarunt, ut fuerit quaſi aureum ſeculum tempore Amos: & tamen audimus quid hic pronunciet, nempe & populum Jehudah, & Iſraëlitas, & reliquas omnes gentes fuiſſe quaſi monſtra, quum ſcilicet Deus nullam reſipiſcentiam exprimere poſſet. Neque enim fruſtra hic teſtatur ſe ſumpturum pœnas de malitia prorſus obſtinata, quoniam non fuerint ad ipſum converſi, qui ad ſeptenarium uſque numerum progreſſi erant: hoc eſt, qui peccaverant ſine modo & fine, quemadmodum dictum fuit. Hoc ergo etiam notandum eſt in verbis Prophetæ. Sed non poſſem nunc ulterius progredi.

Da omnipotens Deus, quando vides nos eſſe tam duro & rebelli ingenio, ut non ſine magna difficultate ad te trahamur: da, inquam, ut ſaltem flectamur minis, quas nobis quotidie denuncias, & ſic flectamur, ut jam allecti verbo tuo, tradamus nos tibi, & patiamur non tantum ſubigi & pœnis & caſtigationibus, ſed etiam ſponte tibi obediamus, imo cum ſumma alacritate offeramus nos tibi in ſacrificium obedientiæ, quo ſcilicet ita gubernati Spiritu Filii tui, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ præparata eſt nobis per eundem Filium tuum Dominum noſtrum, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. I.

Expoſuimus heſterna lectione quid intelligat Propheta per tria & quatuor ſcelera Damaſci: nempe obſtinatam malitiam, & incurabilem. Deus enim hic pronunciat ſe ſatis diu tuliſſe ſcelera Damaſci: ſed nunc quodammodo ſe cogi ad ultimum rigorem, quoniam videat nullam ſpem eſſe correctionis. Sed poſſet videri abſurdum quod ſequitur. Continuo enim poſt ſubjicit Propheta, *Quod trituraverint ferreis plauſtris* (vel ferris) *Galaad.* Hic tantum commemorat unum ſcelus. Ubi igitur ſeptem illa de quibus loquutus eſt? Solutio eſt facilis. Neque enim quum tria & quatuor ſcelera Damaſci nominat, intelligit ſpecies ſcelerum diverſas, ſed potius illam pervicaciam de qua diximus. Fuerant enim Deo rebelles uſque ad extremum: & Deus vindictam ſuam ſuſpenderat, donec palam conſtaret ipſos eſſe inſanabiles. Ergo non opus fuit hic recenſeri ſeptem diverſa ſcelera. Satis enim fuit Damaſcum, hoc eſt, regnum Syriæ teneri convictum tantæ obſtinationis, ut conſtaret non potuiſſe remedium adhiberi ejus ſceleribus: quia tentaverat longo tempore patientiam Dei. Jam ſubjicit Propheta, *Emittam ignem in domum Chaſaël, qui comedet palatia Ben-Adad.* Loquitur adhuc Propheta de regno Syriæ. Scimus tam Ben-Adad quam Chaſaël fuiſſe Reges Syriæ. Quanquam nimis craſſe fallitur Hieronymus, qui putat Ben-Adad ſecundo loco poni, quaſi fuerit ſucceſſor Chaſaël. Sacra autem hiſtoria refert veniſſe Chaſaël ad Heliſæum, quum Ben-Adad in lecto decumberet. Miſerat autem illum petendi reſponſi cauſa. Jam Propheta declarat Chaſaël futurum Regem Syriæ, & id non ſine lachrymis, quia miſertus populi ſui, cujus futurus erat vaſtator Syrius ille. Poſtquam rediit domum, ſtrangulavit Re-

2 Reg. 8. verſ. 9.

Regem Ben-Adad: atque ita transtulit ad se regiam potestatem. Sed satis tritum est Scripturæ loqui de re præsenti, postea addere rem præteritam, quemadmodum hoc loco, *Mittam ignem in domum Chasaël, & devorabit* ille ignis *palatia Ben-Adad*: quasi diceret, Ego perdam regnum Syriæ, acsi incendio consumerem. Sed prius nominat domum Chasaël, deinde palatia Ben-Adad: quasi diceret, non impediet vetustas, quominus intereat regnum illud. Nam metaphorice sub Igne designat quodlibet genus consumptionis. Scimus autem quanta sit ignis violentia. Perinde est igitur acsi diceret nullas opes, nullum robur, nullam munitionem fore obstaculo, quominus perdatur regnum Syriæ. Postea addit, *Confringam vectem Damasci.* Confirmat superiorem sententiam Propheta: quia Damascus quum esset urbs valde munita, potuit videri inexpugnabilis. Per Vectem synecdochice Propheta significat propugnacula, & quicquid potest hostes arcere. Nihil ergo impediet, quominus hostes potiantur urbe Damasco, inquit. Quare? Dominus enim confringet vectes. Postea adjungit, *Excidam*, vel perdam, *habitatorem ex Bikeath-Aven*, vel ex planitie Aven. Incertum est fueritne loci proprium nomen: & hoc est probabile: quanquam proprie est planities, à scindendo, quoniam planities, vel vallis montes scindit: ideo vallis aut planities vocantur Divisio apud Hebræos. Scimus autem fuisse amœnissimos campos in regno Syriæ, & prope Damascum etiam. *Aven* potuit etiam esse nomen loci: quanquam est Molestia, vel labor, Hebræis. Sed quicquid sit, non dubito quin Propheta hic significet omnes campos qui erant prope Damascum, & in regno Syriæ, fore exspoliandos suis incolis. Perdam igitur habitatorem ex planitie Aven, & tenentem sceptrum è domo Eden, hoc est, è domo voluptatis. Et hoc quoque fuisse proprium nomen loci credibile est, tamen ex ipso positu, quod regio suis deliciis suaviter oblectaret incolas. Cæterum, non dubito quin alludat Propheta inter duas voces, Molestiæ & voluptatis. *Transferetur*, inquit, *populus Syriæ in Kir.* Hæc summa est, vastandum esse regnum Syriæ, ita ut populus transferatur in Assyriam: quia denunciat Propheta Assyrios fore victores, ita ut spolia in regnum suum transferant, & simul deducant homines captivos. Nam urbis nomen synecdochice pro tota terra positum est. Nunc sequitur,

6. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non ero propitius ei: quia transtulerunt captivitatem perfectam, ut concluderent in Edom.

7. Et mittam ignem in murum Gazæ, qui devorabit palatia ejus.

8. Et excidam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptrum de Ascalon: & convertam (*vel reducam*) manum meam super Ekron, & peribunt reliquiæ Philistinorum, dicit Dominus Jehova.

Hic Amos sermonem suum dirigit contra Gazam, quam occupabant Philistini. Sita quidem erat in Tribu Jehudah versus mare: sed quoniam Enachim erant illius incolæ, Philistini retinuerant possessionem. Ergo Judæi habebant illos hostes ἀστυγείτονας, & quibus dabatur major occasio nocendi propter viciniam. Promptum autem est colligere ex Prophetæ verbis, Philistinos qui Gazæ habitabant, quum viderent Israëlitas ab hostibus suis premi, deinde Judæos, conjunxisse vires suas cum hostibus externis. Deus ergo nunc illis pœnam denunciat. Quantum attinet ad nomen *Gazæ*, putant fuisse inditum, eo quod Cambyses bellum Ægyptiis inferens deposuerat illic pecuniam & pretiosam supellectilem: quia & Persæ vocant Gazam, Thesaurum. sed illud frivolum est. Scimus enim Græcos interpretes semper posuisse γ ubi erat ע, sicuti ex Amorrha faciunt Gomorrham: sic etiam ex Aza Gazam. Et ante Cambysen urbs illa jam nomen suum obtinuerat. Potius ergo sic vocata fuit à fortitudine: & quod Græci vertunt Gazam, illud est usitatum, sicuti jam attigi, in aliis nominibus. Fuit autem duplex Gaza, quoniam priore diruta, incolæ aliam ædificaverunt prope mare. Ideo 8. capite Actorum Lucas dicit Gazam fuisse desertam: & discrimen ponit inter Gazam maritimam, & illam veterem, quæ prius fuerat diruta. Loquitur autem de priore Gaza Amos: quia minatur excidium illud, quo factum est, ut translata urbs fuerit in littus maris Mediterranei. Jam venio ad verba Prophetæ. Dicit, *Deum non fore propitium Gazæ super tribus & quatuor sceleribus*, quia Philistini etiam sic iram Dei provocaverant, ut jam indigni prorsus essent venia & misericordia. Admonui autem hesterna lectione hic nobis proponi triste spectaculum, sed tamen utile, quum videmus tot populos ita fuisse corruptos, ut fuerit intolerabilis Deo ipsorum malitia. Nam hodie res magis corruptæ sunt in mundo, & iniquitas exundavit quasi diluvium. Utcunque ergo non sentiant homines mala sua, Dominus è cœlo prospicit quanta sit, & quam deplorata obstinatio. Nec est quod alii in alios rejiciant culpam, vel expectent inde aliquod levamen, si omnes sint improbi & scelerati. Videmus enim ut Deus hic eodem momento denunciet se vindictam sumpturum de multis populis. Poterant tunc Idumæi objicere vicinos suos nihilo esse meliores: poterant idem excipere alii: quisque habebat paratam defensionem, siquidem valeret ille prætextus, omnes pariter eadem culpa vel noxa esse implicitos. Sed videmus ut Deus hic consurgat Judex contra omnes populos. Ergo ne fallamur vanis illecebris quum videmus alios nobis esse similes, & quisque reputet sibi portandum esse onus suum coram Deo. *Non ero* igitur *propitius super tribus & quatuor sceleribus: quia*, inquit, *transtulerunt captivitatem perfectam.* Hic unum præcipue scelus commemorat Propheta, quod Gazitæ rapuerunt Judæos & Israëlitas, ut transferrent eos captivos in Idumæam, atque illic includerent. Jam dixi non fuisse propositum Prophetæ nostro, recensere omnia scelera: sed contentus fuit scelus unum ponere, ut intelligerent Israëlitæ se graviori culpa constringi, quod & Deum & homines graviter violaverant. Si ergo tam severa ultio sumenda erat de Gazitis, debebant agnoscere sibi instare graviorem vindictam, quo scilicet & pluribus & majoribus etiam peccatis erant obstricti. Dicit autem transtulisse captivitatem perfectam, quia neque mulieribus, neque parvulis, neque senibus pepercerant. *Captivitas* enim *perfecta* vocatur ubi nullum habetur discrimen, sed rapiuntur omnes promiscue, & sine delectu. Transtulerunt igitur captivitatem perfectam, ita ut nulla eos miseratio vel sexus, vel ætatis tangeret, *ut eam includerent*, inquit, *in Edom.* Jam sequitur denunciatio pœnæ, quod Deus *ignem emittet in murum Gazæ, qui devorabit palatia ejus.* Hinc autem apparet Gazam fuisse urbem splendidam, & sumptuose ædificatam: quia de palatiis ejus non abs re Propheta loquitur. Sed simul ostendit neque munitionem, neque opes fore impedimento quominus Deus pœnam exigat quam meriti sunt ipsi Gazitæ. Nominat etiam alias urbes Palæstinæ, nempe *Ascalon, & Azdod*, vel Azotum, *& Ekron.* has urbes tenebant tunc Philistini. Significat igitur Propheta, quocunque fugiant, tamen nullum fore illis tutum

tutum locum, quia Dominus exponet in prædam hostibus non Gazam duntaxat, sed alias etiam omnes urbes. Et colligere licet Ascalon fuisse urbem primariam, quia hic nominatur Regia sedes. Quanquam enim Gaza fuit caput totius gentis, potest tamen fieri ut loci amœnitas, & aliæ commoditates pellexerint Regem, ut illic habitaret, quanquam non erat metropolis. *Tenentem* igitur *sceptrum ego excidam ex Ascalon.* Tandem concludit perituras esse omnes reliquias Palæstinæ. Jam quoties denunciat Deus interitum Judæis, tamen facit spem aliquam, & dicit salvas fore reliquias: hic autem Propheta asserit periturum quicquid superfuerit ex gente illa, quia Deus vult omnes simul perdere, & totum nomen. Ideo addit, *Jehoviam Dominum loqui: Adonai Jehova*, inquit: & confirmationis causa hoc fuit additum, quoniam tunc multis præsidiis & validis instructi erant Philistini, ut secure deriderent Prophetæ minas. Proponit ergo hic Dei nomen. Nunc sequitur vaticinium contra Tyrum.

9. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Tyri, & super quatuor non ero ei propitius: quia concluserunt captivitatem perfectam in Edom, & non recordati sunt fœderis fratrum.

10. Et mittam ignem in murum Tyri, qui comedet palatia ejus.

Iisdem fere verbis utitur adversus Tyrum, quæ jam vidimus adversus Gazam: & idem etiam peccatum in illis accusat, quod scilicet Judæos exules & profugos à patria transtulerint in Idumæam, & addixerint Idumæis captivos. Sed interea idem pronunciat de Tyro quod de aliis omnibus, nempe non leviter peccasse, ut mediocris castigatio sufficiat, quoniam abusi fuerant Dei tolerantia ad longum tempus, & steterant in sua malitia obstinati. Quod autem dicit *non fuisse memores fœderis fratrum*, hoc quidam referunt ad Hiram & Davidem. Nam scimus fraterne fuisse conjunctos, & usos etiam fuisse ultro & citro hoc nomine: tanta erat inter ipsos benevolentia. Putant igitur quidam Tyrios hic damnari, quod exuerint memoriam illius fœderis. Debebat enim apud eos manere aliqua ratio veteris illius amicitiæ, quæ contracta fuerat inter duos Reges. Sed nescio an illud sit nimis coactum: potius inclino in diversam sententiam, quod scilicet Tyrii prodiderint Judæos & Israëlitas Idumæis, quum tamen scirent esse fratres. Qui autem accommodant suam operam hac in parte, minus excusabiles sunt. Si videam aliquem conspirare in perniciem fratris sui, est monstrum detestabile: si non abhorream à consensu sceleris, ego eadem culpa constringor. Quum ergo viderent Tyrii Idumæos crudeliter sævire contra suos fratres, quia progeniti erant ex eadem gente, certe debebant potius Idumæis ostendere, quam essent & ab omni humanitate alieni, & perfidi etiam contra fratres & consanguineos suos. Jam Propheta dicit, *fuisse immemores fœderis fratrum*, quia sese præbuerint ministros tanti & tam execrandi sceleris, ut scilicet traducerent Judæos in Idumæam, & illic concluderent, quum tamen scirent nihil aliud Idumæos venari, quam ut fratres suos in totum perderent. Videtur hic esse magis genuinus sensus Prophetæ. Jam addit, *Deum missurum ignem in murum Tyri, qui comedat palatia ejus.* Quomodo hoc contigerit non potest certo sciri. Etsi enim Tyrus diruta fuerit ab Alexandro, sicuti etiam Gaza, non dubito tamen, quin duæ illæ urbes passæ fuerint hanc cladem multo tempore ante adventum Alexandri Macedonis. Et quemadmodum jam admonui, probabile est Assyrios vastasse omnes illas regiones, & potitos etiam fuisse Tyro, quanquam urbem ipsam non everterint. Nam tempore Alexandri nullum erat illic Regnum, sed erat conversum in Rempublicam: populus erat liber & sui juris. Oportet igitur fuisse non parvas mutationes, quia prorsus alia erat forma urbis, & aliud regimen, quam antea fuisset. Sciendum igitur est, Tyrum fuisse vastatam ab Assyriis: sed tamen postea recuperasse novas vires, & tempore Alexandri Magni fuisse liberam civitatem. Nunc pergamus. Nam ego non insisto in singulis verbis, quando videmus easdem sententias à Propheta repeti.

11. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non ero ei propitius: quia persequutus est gladio fratrem suum, & violavit misericordias suas, & diripuit in seculum ira ejus, & indignationem servavit perpetuo.

12. Et mittam ignem in Theman, qui comedet palatia Bozrah.

Jam Propheta transit ad ipsos Idumæos. Denunciavit interitum gentibus incircumcisis, quæ prodiderant Judæos in illorum manus. Ergo oportuit illas multo durius puniri, quo scilicet atrocius erat ipsorum crimen. Ducebant enim originem Idumæi à patre communi Isaac, quemadmodum satis notum est, & gestabant idem fœderis Dei symbolum: erant enim circumcisi. Quum neque sanguinis propinquitas, neque sacra illa conjunctio posset ipsos placare Judæis, hinc colligitur quam bruta fuerit eorum inhumanitas. Ergo indigni erant quibus Deus ignosceret, quum severus esset judex contra profanas gentes. Dicit autem nunc Propheta Idumæos nihilo levius peccasse quam suos vicinos, & fuisse insanabilem eorum pervicaciam: non posse igitur amplius tolerari, quia nimis diu abusi fuerint Dei clementia, qui vindictam suam sustinuerat usque ad illud tempus. Scelus autem ipsorum accusat, quod *persequuti sint gladio fratrem suum.* Est autem heterosis numeri, quia loquitur de toto populo. Edom ergo persequutus erat fratrem suum, nempe Judæos. Sed Propheta consulto singularem numerum posuit, ut crimen augeret hoc modo. Statuit enim hic quasi duos homines Edom & Jacob: illi erant fratres germani, imo etiam uterini. Quum persequebatur Edom fratrem suum Jacob, nonne ista ferocitas magis est execrabilis? Duos ergo populos hic proponit tanquam duos homines, ut magis exaggeret barbariem illam, quæ fuit in Idumæis, quod scilicet obliti cognationis suæ ita sævierint in proprium sanguinem. *Persequuti sunt* igitur *fratrem suum gladio*: hoc est, fuerunt professi hostes, quia scilicet adjunxerant se exteris. Assyrii venerant contra Israëlitas, Idumæi simul arma induerant: vel hoc forte contigerat ante bellum illud. Nam quum Syrii & Israëlitæ conspirassent adversus Judæos, probabile est fuisse etiam Idumæos in eodem fœdere. Quicquid sit, Propheta exprobrat sævitiam, quod nullo sanguinis sui respectu arma induerint contra suos consanguineos. Postea addit, *violaverunt misericordias suas.* Quidam vertunt, Sua viscera: sed coacte. Alii autem male relativum transferunt ad filios Jacob: quasi diceret Propheta, Edom violasse misericordias, quæ debitæ erant posteris Jacob propter sanguinis propinquitatem. Sed sensus Prophetæ satis clarus est, quod scilicet misericordias suas violaverint, hoc est, exuerint omnem pietatis sensum, & primos naturæ affectus abjecerint. Vocat igitur Misericordias Edom, quibus debuit affici: sed quia abje-

abjecit omnem humanitatis curam, nulla fuit in eo misericordia, quæ esse debebat. Addit postea, *ira ejus rapuit perpetuo.* Comparat hic feris bestiis sævitiam Idumæorum, quod scilicet grassati fuerint, quemadmodum feræ truculentæ, & non pepercerint suo sanguini. Rapuerunt igitur perpetuo, hoc est, sine ullo fine: & indignationem suam servarunt perpetuo. Videtur Propheta alludere ad Edom vel Esau, qui pater erat illius gentis. Scimus enim illum diu fovisse iracundiam suam adversus fratrem: quia non audebat patre vivo fratrem interficere. Dicebat igitur, Ego differam usque ad mortem patris, tunc ego
Gen. 27. vers. 41. me ulciscar. Quum ergo aluerit illud crudele odium Esau contra fratrem Jacob, hic Propheta ejusdem criminis posteros accusat: acsi diceret, nimium similes esse patri suo, vel nimis referre perversum ejus ingenium, quod scilicet vindictam suam foveant in cordibus, & custodiant perpetuo: hoc est, sint prorsus implacabiles. Credibile est fuisse alias odii causas inter Idumæos & posteros Jacob: sed debebant tamen si quid esset iracundiæ, remittere fratribus suis. Hoc prodigium est non ferendum, ubi saltem non reconciliat respectus sanguinis eos, qui sanctis vinculis inter se conjuncti sunt. Videmus ergo quorsum spectet consilium Prophetæ. Unde etiam colligimus, gravius multo damnari Idumæos quam priores, quod scilicet in sua viscera tam crudeliter sævierint. Tandem dicit, *Mittam ignem in Theman, qui comedet palatia Bozrah.* Semper Ignis nomine significat quamlibet speciem excidii. Sed comparat vindictam Dei incendio. Scimus ubi ignis semel corripuit non modo unam domum, sed totam urbem, non esse locum remedio. Sic etiam nunc dicit Propheta fore horribilem Dei vindictam, quæ absumat quicquid fuerit odii. Mittam ergo ignem in Theman, quæ erat urbs primaria Idumææ, quemadmodum satis notum est. Nunc pergamus.

13. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non ero ei propitius: quia secuerunt gravidas (*prægnantes*) Gilead, ut propagarent suum terminum.

14. Et accendam ignem in muro Rabbah, qui vorabit palatia ejus in clamore (*vel jubilo*) in die prælii, in turbine die tempestatis.

15. Et transibit Rex eorum in captivitatem, ipse & Principes ejus simul, dicit Jehova.

Nunc vaticinatur contra Ammonitas, qui trahebant etiam originem à communi gente. Erant enim posteri Loth, quemadmodum satis notum est. Loth autem fuerat habitus quasi filius Abrahæ: nec dubium est quin Abraham quum eum adduceret secum ex patria, aluerit eum pro filio. Erat igitur Abraham communis pater tam Judæis quam Ammonitis. Nunc quum filii Ammon nullo conjunctionis illius respectu vires suas conjungunt cum hostibus, & simul conspirant, non potest excusari eorum crudelitas. Interea non dubium est, quin multis aliis sceleribus fuerint obstricti. Nam Deus per Prophetam suum non enumerat singula peccata, de quibus exigere vindictam statuerat: sed tantum digito quasi in transitu notat peccatum unum, & in genere pronunciat singulos populos esse prorsus desperatos, quia obduruerant omnes in sua malitia. Dicit ergo de filiis Ammon, quod *secuerint gravidas.* Quidam הרות accipiunt pro ערים, pro montibus: & tamen non video quæ ratio eos inducat, nisi quia putabant absurdum esse secari mulieres gravidas, ut Ammonitæ suos fines longius extenderent. hoc autem melius quadrabat in montes: quasi diceret, secuerunt montes, hoc est, terram ipsam: nullum fuit impedimentum, quod non perrumperent Ammonitæ: ita eos accendit sua cupiditas inexplebilis, ut montes ipsos secuerint, hoc est, violaverint omnem ordinem naturæ. Alii metaphorice Montes accipiunt pro urbibus munitis. Nam si quis regnum occupare velit, urbes sunt oppositæ instar montium. Sed ista expositio nimis est coacta. Jam, quum הרות sint mulieres gravidæ, non dubito quin debeat hoc nomen accipi in sensu genuino & consueto: sicuti etiam vidimus apud Hoseam. Cur autem dicit Propheta Ammonitas secuisse mulieres gravidas? Quasi diceret adeo furiosam fuisse eorum avaritiam, ut nullum omiserint genus sævitiæ. Fieri poterit, ut quispiam devoret sua cupiditate totam terram, & tamen ad clementiam sit propensus. Alexander Macedo, etiamsi esset homo sanguinarius, tamen præ se tulit speciem aliquam clementiæ: alii autem sunt multo truculentiores,
Esa. 13. vers. 17. quemadmodum dicit Jesaias de Persis, non appetent pecuniam, sed sanguinem haurient. Sic etiam hoc loco dicit Propheta de Ammonitis, non modo illicitis artibus propagasse suos fines, usos fuisse violentia, & fuisse prædones, qui rapuerint bona aliena: sed dicit ne gravidis quidem mulieribus pepercisse. Hoc autem est extremum in urbium expugnatione. Si qua urbs fatigaverit hostem suum, in ipso ardore poterunt & gravidæ mulieres interfici, & pueri, & infantes. Sed illud est rarum exemplum, nec solet admitti, nisi quum cogit extrema necessitas. Exprobrat igitur Ammonitis, quod non tantum avari fuerint, sed etiam nullum omiserint genus crudelitatis, ut suam cupiditatem explerent. *Secuerunt ergo gravidas mulieres, ut propagarent suos terminos: Ego igitur accendam ignem in muro* רבה, *qui vorabit palatia ejus,* (hic nihil novum Propheta adducit, ideo prætereo) *idque in tumultu*, vel in clamore, *die belli.* Significat Propheta venturos hostes, qui subito vastent regnum Ammon. & quasi repentinum incendium corriperet aliquam sylvam, hoc fiet in illa die belli: hoc est, simulac ipsos aggressus fuerit hostis, statim expugnabit, & exiget vindictam qualem meriti sunt, *in turbine die tempestatis.* His figuris significat Propheta repentinam fore cladem, qua perdentur Ammonitæ. Tandem adjungit, *Et Rex eorum in captivitatem ibit ipse, & Principes ejus simul.* Quia מלכם fuit idolum illius populi, quidam putarunt poni hic proprium nomen: sed dicit, מלכם הוא ושריו: Ipse, inquit, & Principes ejus. Non dubium ergo est, quin Propheta appellative designet Regem Ammon quum adjungit illi suos proceres. Dicit igitur talem fore cladem regni, ut Rex ipse trahatur captivus ab Assyriis. Nec dubium est quin hoc vaticinium impletum fuerit, quanquam non extant historiæ.

Da omnipotens Deus, quando tot documentis voluisti erudire mundum ad timorem nominis tui, ut proficiamus sub potenti manu tua, neque tolerantia tua abutamur, & colligamus nobis thesaurum horribilis vindictæ nostra obstinatione & perdita malitia: sed mature resipiscamus dum nos invitas, & dum tempus est acceptum, & te nobis ad reconciliationem offers, ut subacti in nobisipsis, colligamus animos in gratia, quæ nobis offertur per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN AMOS PROPHETAM.

CAPUT

CAPUT II.

SIc dicit Jehova, Super tribus sceleribus Moab, & super quatuor non convertam eum: *(vel non convertam me, sicuti prius diximus)* quia ipse combussit ossa Regis Edom in calcem.

2. Et mittam ignem in Moab, qui comedet palatia קריות, *(alii vertunt, Urbium, appellative: sed magis arbitror esse proprium nomen loci)* & morietur in tumultu, in strepitu, in clangore tubæ.

3. Et excidam Judicem è medio ejus, & omnes Principes ejus occidam cum eo, dicit Jehova.

HIc jam vaticinatur Amos contra Moabitas, & pronunciat de ipsis quod ante vidimus de aliis gentibus vicinis, nempe Moabitas esse prorsus obstinato animo, ut nulla resipiscentia sperari queat, quoniam addiderint scelera sceleribus, & pervenerint usque ad summum cumulum. Diximus enim quid numerus septenarius valeat. Propheta igitur hic accusat obstinationem in Moabitis. Unde etiam colligimus non fuisse præcipitem Dei vindictam contra ipsos, quia intolerabilis erat eorum malitia, quum ita sua scelera persequuti essent. Speciem vero unam designat, quod *combusserint ossa Regis Edom.* Quidam allegorice accipiunt ossa pro fortitudine, quasi dixisset Propheta, redactum fuisse totum robur Edom in cineres. Sed illa expositio est coacta: & qui ejus sunt auctores fatentur etiam se necessitate cogi, quæ tamen nulla est. Non placet illis commentum quod legitur apud Rabbinos, corpus Regis cujusdam fuisse exustum, deinde Moabitas abusos fuisse cineribus ad cæmentum pro calce. Rabbini sic nugantur suo more, quia ubi locus aliquis obscurus occurrit, statim comminiscuntur fabulam: etiamsi nulla historia constet, tamen exercent suum ingenium in illis fabulosis commentis. Hoc etiam mihi displicet: sed interim quid opus est confugere ad allegoriam, quum simpliciter accipere liceat quod Propheta dicit, nempe *exustum fuisse cadaver Regis Edom.* Neque enim dubito quin Propheta barbaram crudelitatem accuset in Moabitis. Effodere cadavera hostium, & ossa exurere, hoc immane est facinus, & prorsus barbarum. Fuit autem magis detestabile in Moabitis, quibus aliqua erat cognatio cum populo Edom: descenderant enim ex eodem genere: & debebat etiam vigere memoria illius propinquitatis, quoniam Abraham aluerat Loth patrem Moabitarum: & ideo obstricti erant Moabitæ Idumæis. Si qua igitur viguisset apud eos humanitas, debebant cohibere suos affectus, ne tam hostiliter pugnarent cum fratribus suis. Nunc quum excedunt omnem rationem belli, & sæviunt in ipsa cadavera, ossa mortuorum exurunt, hoc certe nimis est barbarum, quemadmodum dixi. Summa igitur est, Moabitas jam non posse ferri, quia in hoc uno facto specimen præbuerint truculentiæ quasi ferinæ. Nam si gutta ulla humanitatis in illis fuisset, mitius tractassent fratres suos Idumæos: nunc autem exurunt *ossa Regis in calcem*, id est, in cinerem ossa Regis Edom. hinc certe apparet illos oblitos fuisse omnis humanitatis, & æquitatis. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. Addit igitur comminationem, *Mittam ignem in Moab, qui vorabit palatia* קריות. diximus quid Propheta sibi velit per has loquendi formas, quod scilicet Deus violenta pœna consumet Moabitas quasi incendio, nec posse obstare munita eorum loca, quin vindictam suam exequatur: quia si palatiis suis superbiant, hoc tamen nihil ipsis proderit. Adjungit etiam, *Morietur Moab in tumultu, in strepitu, in clangore tubæ:* hoc est, ego accersam hostes robustos, qui pervadant, & non pacificantur cum Moabitis, sed occupent loca omnia, & urbes munitas vi & gladio. Hoc enim intelligit Propheta per Tumultum, per strepitum, per clangorem tubæ, quod scilicet non venient in potestatem hostium Moabitæ certis legibus & pactis, quemadmodum deditio voluntaria mitigare solet hostilis sævitiæ rigorem: hoc non fiet, inquit, quia hostes potientur non opibus modo ipsorum, sed etiam ipsa vita. Tandem adjungit, *Et excidam Judicem è medio ejus, & occidam Principes ejus, dicit Jehova.* Deus hic pronunciat nullum fore amplius regnum Moabitarum, & nullum populi corpus. Scimus enim non posse consistere homines sine aliquo ordine politico. Ergo ubi est aliquis conventus hominum, illic necesse est esse Principes qui alios gubernent & moderentur. Quum igitur pronunciat Deus nullum amplius fore Judicem in Moabitis, tantundem hoc valet acsi diceret nomen ipsum esse abolendum, quia si staret populus Moab, manerent etiam aliqui Principes residui, ut necesse est, quemadmodum diximus. Extinctis ergo Principibus, necesse est etiam populum ipsum perire, ita ut nulla sit residua salus. Non ergo temporalem pœnam hic Propheta Moabitis denunciat, sed ultimum exitium, ex quo nunquam resurgant. Hæc summa est. Nunc pergamus.

4. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Jehudah, & super quatuor non convertam eum: quia spreverunt *(vel abjecerunt)* Legem Jehovæ, & statuta ejus non custodierunt, & errare eos fecerunt mendacia sua, post quæ ambulaverunt patres ipsorum.

5. Et mittam ignem in Jehudah, qui devorabit palatia Jerusalem.

Hic jam incipit Amos sermonem convertere ad Tribum Jehudah & regnum illud quod adhuc manebat in familia Davidis. Hactenus verba fecit de profanis & incircumcisis gentibus. fuit hoc præludium excidii, quod instabat electo populo: quia quum Deus non parceret cœcis, qui per ignorantiam peccaverant, quid futurum erat de populo Israël, qui
Luc. 12. vers. 47. edoctus fuerat in Legis doctrina? Servus enim sciens voluntatem Domini sui, & non faciens eam, dignus est qui longe gravius vapulet. Non potuit igitur Deus ignoscere filiis Abrahæ, quos sibi in populum peculiarem adoptaverat: quum tam graves pœnas exigeret de gentibus profanis, in quibus excusabilis erat ignorantia, quemadmodum solet fieri inter homines. Verum quidem est juste perituros omnes qui Lege carent, quemadmodum dicit Paulus 2. ad Rom. cap. sed si fiat comparatio inter filios Israël, & miseras Gentes, quæ in suis erroribus demersæ erant, certe dignæ erant venia præ illo populo, qui suam contumaciam prodiderat, quasi ex professo vellet Dei vindictam in se accersere. Quum ergo hactenus concionatus sit Propheta de Gentibus, nunc tandem ad populum electum & filios Abrahæ sermonem convertit. Sed loquitur de Tribu Jehudah, ex qua ipse erat oriundus, quemadmodum dixi initio: ne scilicet quispiam objiceret illum blandiri suis popularibus. Migraverat enim in regnum Israël: erat illic inquilinus. Jam videbimus quam severe illos coarguerit. Si ergo tacuisset de Tribu Jehudah, poterat obnoxius esse calumniæ. Dixissent enim permulti illum colludere cum suis popularibus, & tegere ipsorum flagitia: interim acriter invehi in vicinos, id fieri prava æmulatione, quod scilicet cuperet iterum transferre regnum in familiam Davidis. Ne ergo talis aliqua suspicio maculam aspergeret doctrinæ,

Propheta hic in judicium vocat regnum Jehudah, & nihilo mitius de Judæis loquitur, quam de aliis populis. Dicit enim ipsos etiam sua pervicacia sic provocasse iram Dei, ut nulla sit spes veniæ, quod scilicet tanta sit scelerum congeries, ut merito jam Deus sumpturus sit ultimam vindictam, quia mediocris castigatio non sufficeret. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Jam venio ad ipsa verba: *Quia spreverunt*, inquit, *Legem Jehovæ*. Hic damnat Judæos apostasiæ, quod abjecerint cultum Dei, & puram religionis doctrinam. Est hoc gravissimum crimen. Videmus ergo Prophetam hic libere, & qua decebat sinceritate damnare scelera populi sui, ideoque non fuisse locum calumniæ, si postea severus esset censor & judex contra Israëlitas: quia scilicet hic non leviter attingit delictum aliquod in Tribu Jehudah, sed dicit esse apostatas & perfidos, qui abjecerint Legem Dei. Sed quæritur cur tam atrociter accuset Judæos Propheta, quum tamen adhuc vigeret illic religio, quemadmodum vidimus in vaticiniis Hoseæ. Sed facilis responsio est, illic etiam corruptum fuisse Dei cultum, quanquam non ita palam desciverant ut Israëlitæ. Nam apud Israëlitas manebat quidem circumcisio, sed sacrificia eorum polluta erant; templa erant quasi lupanaria: putabant se Deum colere, sed quia templum fuerat erectum in Bethel contra mandatum Dei, fuit totus ille cultus plenus sacrilegiis. Judæi erant aliquanto puriores: sed scimus ipsos quoque degenerasse à genuino Dei cultu. Quare non immerito Propheta hic dicit sprevisse Legem Dei. Sed notanda est expositio quæ mox additur, quod scilicet *non custodierint ejus statuta*. Quomodo igitur probat Amos Judæos fuisse fœdifragos, & repudiata Lege Dei delapsos fuisse ad impias superstitiones? quia scilicet non custodierunt præcepta Dei. Videtur tamen hic nimium aspere ipsos tractare. Fieri enim poterit ut quis vel per negligentiam & incuriam, vel alio vitio non prorsus servet mandata Dei, & tamen non ideo sit fœdifragus, neque apostata. Respondeo, in his Prophetæ verbis non perstringi duntaxat negligentiam in Judæis, sed damnari ipsos, quod data opera, hoc est, scientes & volentes discesserint à mandatis Dei, excogitaverint sibi diversos cultus. Hoc est igitur non servare præcepta Dei, quum homines non manent sub ejus Lege, sed audacter sibi fabricant novos cultus; non respiciunt quid Deus jubeat, sed arripiunt quicquid illis placet, ac venit ipsis in mentem. Hoc crimen nunc Propheta damnat in Judæis. Hinc etiam sequitur ipsos sprevisse Legem Dei. Neque enim unquam sibi tantum sumerent homines, ut aliquid mutarent in Dei cultu, sed valeret apud eos quæ debet Dei reverentia: si hoc esset illis persuasum, non esse sapiendum nisi ex ore Dei, certe continerent se sub ejus mandatis. Ubi ergo sibi comminiscuntur novos cultus & fictitios, satis hoc ipso demonstrant se non curare quid velit Dominus, quid præcipiat, quid vetet. Hoc igitur modo spernunt ejus Legem, vel etiam abjiciunt. Insignis est hic locus, quia videmus primo damnari gravissimum crimen à Propheta, quod Judæi non se continuerint sub Dei Lege, sed sibi sumpserint licentiam aliquid novandi. Hoc est unum. Unde etiam colligimus quanto in
1 Sam. 15. vers. 22. pretio apud Deum sit obedientia: sicuti alibi dicitur, meliorem esse omnibus victimis. Jam ne putemus hoc leve esse vel mediocre peccatum, notanda est loquutio, quum dicit, *ipsos sprevisse Legem Dei*. Nemo est qui non exhorreat istud portentum. Neque enim possumus spernere Legem Dei, quin violetur ejus majestas. Atqui Spiritus sanctus pronunciat hic Legem Dei repudiari & abjici à nobis, nisi prorsus sequimur quicquid mandat, & etiam manemus intra fines illic nobis præfixos. Nunc tenemus quid intelligat Propheta. Jam addit etiam, quod deceperint vel errare fecerint *ipsos mendacia sua*. Hic confirmat superiorem doctrinam, quia in promptu erat exceptio Judæis, facere bono animo quicquid Propheta in ipsis damnabat. Sedulo enim colebant Deum, licet miscerent sua fermenta, quibus sacrificia corrumpebantur: non erat illis propositum consumere frustra suam substantiam, facere magnos sumptus in sacrificiis, multum etiam laborem impendere, nisi putassent hoc obsequium esse Deo gratum. Quia ergo semper decipit incredulos prætextus bonæ intentionis, ut loquuntur; ideo Propheta refellit hunc prætextum, & ostendit fallacem ac nihili prorsus esse: non est, inquit, quod objiciant Deo bonam aliquam intentionem, fallunt eos sua mendacia. Porro dubium non est, quin mendacia hic Amos Dei præceptis opponat. Simul ergo atque declinant homines à verbo Dei, involvunt se multis fallaciis, & nihil aliud quam errare queunt: quod notatu dignum est. Videmus enim quantum arroget mundus suæ prudentiæ. Nam simulatque aliquid fabricavimus, nobis arridet; & simiæ placet semper suus fœtus, ut veteri proverbio dictum est. Præsertim vero vitium hoc grassatur ubi fallaciis nostris corrumpimus & adulteramus Dei cultum. Ideo Propheta hic clamat mendacium esse quicquid additur ad verbum Domini, & quicquid homines in cerebro suo excogitant: hoc totum, inquit, plenum est impostura. Jam videmus quid valeat bona intentio: in ea quidem sese obdurant homines, sed non facient ut Dominus retractet sententiam, quam semel protulit per os Prophetæ sui. Quare videndum est ut intra fines verbi Dei maneamus, neque transiliamus vel in dexteram, vel in sinistram partem, quia si tantillum deflectimus à puro Dei verbo, statim impliciti erimus multis mendaciis. Sequitur deinde, *Post quæ ambulaverunt patres ipsorum*. Ad verbum est, *Quæ ambulaverunt patres ipsorum post ea*: sed nos sensum reddidimus. Hic Propheta crimen exaggerat, quod scilicet insatiabilis sit populi furor, quia nunc filii patres suos sequantur. Scimus hoc vitium seculis omnibus regnasse apud Judæos, ut relicto Dei verbo appeterent sua somnia, & Satanæ fallacias. Nunc quum sæpius tentaverit Dominus corrigere vitium hoc per suos Prophetas, & nullus profectus sequutus sit, hanc duritiem hic Propheta accusat, & hac circumstantia amplificat crimen in Judæis: Non est, inquit, hoc novum, quum æmulantur patres suos filii, & illis sunt prorsus similes. Sunt igitur mala ova malorum corvorum. Sic etiam dicebat Stephanus, Vos duri & incircumcisi Actor. 7. corde resistitis Spiritui sancto, sicuti etiam fecerunt olim patres vestri. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hinc colligimus quid valeat subterfugium quo nunc utuntur Papistæ, quum antiquitatem jactant. Opponunt enim contra Legem, Prophetas, & Euangelium hunc clypeum, quod vetus sit eorum religio, quod ipsi non fuerint primi auctores, sed sequantur quod jam olim per manus traditum est, ac multis etiam seculis observatum fuit. Quum plenis buccis hoc prædicant Papistæ, putant esse unde obturent os Deo, & rejiciant verbum ejus. Sed videmus quam frivola sit ista cavillatio, & quam sit nihili apud Deum. Adeo enim Propheta non concedit Judæis excusationem ab exemplo patrum, ut magis crimen eorum amplificet, quia *sequantur patres suos perfidos*, & qui jam desciverant à Lege Domini: quemadmodum etiam dicit Ezechiel cap. 20., Post præcepta patrum vestrorum ne ambuletis. Nunc ergo tenemus quale fuerit hoc crimen, de quo concionatur Propheta. Tandem sequitur comminatio, quod dicit Dominus, Ignem emittam in Jehudah, qui devorabit palatia Jerusalem. Sed hoc totum jam exposuimus. Pergamus nunc.

6. Sic

6. Sic dicit Jehova, Super tribus sceleribus Israël, & super quatuor non convertam eum: *(vel ad eum)* quia emerunt *(vel vendiderunt: quidam enim deducunt à* כרה*, & putant* מ *esse literam formalem nominis. Alii autem deducunt à* מכר*, quod est Vendere vel mercari. Sed sensus Prophetæ eodem redit, quia intelligit quasi ad nundinationem expositos fuisse justos: ideoque præstabit vertere, pretium ipsorum: quasi diceret, commercium non secus ac de merce venale fuisse habitum. quoniam ergo emerunt)* justum pro argento, & miserum pro calceamentis.

Hic jam Propheta aggreditur Israëlitas, ad quos missus fuerat, quemadmodum initio diximus. Jam omittit alios omnes populos. Negotium enim habebat cum Israëlitis, quorum erat peculiaris doctor. Sed voluit illis proponere, quasi in diversis speculis, judicium Dei quod ipsos manebat, quo melius expergefierent. Voluit etiam in ipsis Judæis ostendere extremam vindictam Dei, quum tamen major illic esset integritas, saltem adhuc purior illic vigeret religio, & Dei reverentia. Hoc modo præparavit Israëlitas, ne præfracte, qua erant superbia, respuerent ejus doctrinam. Nunc ergo ipsos compellat, & dicit esse obstinatos in multis sceleribus. Summa est, si Moabitæ, Idumæi, Tyrii, Sidonii, & similes, si Judæi etiam perditæ sunt obstinationis, ita ut morbi eorum sint incurabiles, & malitia eorum jam non sit tolerabilis coram Deo, Israëlitas esse in eodem gradu: quia ipsi quoque multis modis perstiterint in sua malitia, & provocaverint iram Dei, neque resipuerint, quum tamen Deus ipsos diu expectaverit, & hortatus etiam sit ad pœnitentiam. Jam memoria repetere convenit quod prius diximus. Si enim seculo illo ita grassata fuit impietas, ita prævaluit Dei contemptus, ut non possent revocari homines ad sanam mentem: & si passim exundavit iniquitas (quia non accusat Amos paucos homines, sed multos populos) hodie videndum est ne communes corruptelæ nos involvant: quia certe mundus longe deterior est quam tunc fuit: imo quum Propheta hic dicat tam Israëlitas quam Judæos fuisse prorsus desperatos in sua obstinatione, non est cur hodie nos fallamus inani titulo, si gestamus insigne fidei, quia baptizati sumus: si etiam aliæ notæ nobis suppetunt, quæ videntur residere in Dei Ecclesia; tamen nos non propterea eximi à reatu si nobis permittimus eam licentiam quæ hic damnatur à Propheta tam in Israëlitis quam in Judæis, quod scilicet obduruerant ad omnem doctrinam, ad omnes admonitiones. Ergo hæc exempla excitent in nobis attentionem, ne scilicet obdurescamus, quemadmodum illi, ut tandem cogatur Dominus ultimam vindictam de nobis exigere. Nunc videndum est quid accuset Propheta in Israële. Incipit à crudelibus eorum factis: sed totum librum deinde consumet in objurgationibus; usque ad finem semper continua erit accusatio scelerum, quæ tunc dominabantur in populo Israëlitico. Non ergo speciem unam designat, quemadmodum in aliis populis, sed excutiet omnia vitia, quibus laborabat populus ille, acsi quis anatomen perfectam faceret. Sed videbimus illa suo ordine. Jam, quod ad principium istud pertinet, dicit Propheta *venditum fuisse justum argento, imo calceamentis inter Israëlitas.* Quæri potest cur non potius ordiatur ab eorum superstitionibus, quibus vincebant Judæos. Nam si Deus Jerosolymam & Templum suum excidi voluit, propterea quod declinaverant ad superstitiones & adulterinos cultus, quanto hoc magis fieri debuit in Israëlitis? Nam perverterant totam Legem: erant prorsus degeneres. Circumcisio enim nihil aliud erat quam profanatio fœderis Dei. Cur igitur hoc Propheta non attingit? Respondeo: quoniam superstitio jam per multos annos illic grassata fuerat, Propheta eam non attingit: sed postea videbimus ipsum non pepercisse illis pravis corruptelis, quæ regnabant apud Israëlitas. Acriter enim exagitabit omnes illorum superstitiones: sed id faciet suo loco. Nunc autem opus fuit à notis principiis incipere: & hoc erat longe commodius, quia si initio loquutus esset de superstitionibus, dixissent se tamen Deum colere. Maluit igitur damnare ipsos Judæos, quod alienati fuerint à puris Dei mandatis. Quantum ad Israëlitas spectat, hic coarguit crassa scelera in ipsis. Ubi autem convicti fuerint crudelitatis, impudicitiæ, rapacitatis, multarum libidinum: ubi ergo fœditates istæ detectæ fuerint, jam locus erit multo opportunior clamandi contra superstitiones. Hunc ordinem consulto servat Propheta noster, quemadmodum melius ex contextu videbimus. Jam redeo ad verba ipsa. Dicit ergo *fuisse venditum justum argento, & pauperem pro calceamentis.* Significat nihil fuisse juris vel æquitatis apud Israëlitas, quia filios Dei venales habebant. Hoc autem valde indignum est, quod nullum sit remedium injuriis. Nam facile colligere licet, Prophetam hic stylum stringere contra ipsos Judices, qui rerum tunc potiebantur: dicit venditum fuisse justum argento. hoc non potest competere in homines privatos, sed proprie aptatur ipsis Judicibus, quorum munus erat porrigere manum miseris & pauperibus, ulcisci etiam injurias, & jus suum cuique tribuere. Ergo perinde est acsi dixisset Propheta regnare apud Israëlitas effrenem licentiam, ita ut justi homines expositi sint prædæ, & sint quasi venales. Primum dicit *eos venire pro argento:* tandem addit, *pro calceamentis.* Et hoc diligenter notandum est, quia ubi semel deflectere cœperint homines à recto cursu, prostituunt se absque ullo pudore. Initio si quis adoriatur virum justum & integrum, & immunem à corruptelis, non statim vincetur; etiamsi oblatum fuerit magnum pretium, constabit tamen sibi: sed ubi decem aureis vendiderit fidem suam, postea venalis erit, quemadmodum solent mulieres. Mulier quæ est adhuc integra, non poterit tam facile abduci à fide conjugali: poterit tamen corrumpi magno pretio: tandem se prostituet, ita ut frusto panis venalis sit. Idem etiam cernitur in ipsis Judicibus. Qui ergo initio argentum appetunt, hoc est, qui corrumpi non possent nisi opima & pingui præda, postea etiam vilissima mercede fidem suam projicient. Nullus enim amplius in his residuus est pudor. Hoc Propheta notat his verbis, quod justum vendiderint argento, hoc est, addixerint pretio: deinde quod etiam vilissima mercede corrupti fuerint, nempe si quis offerret par calceamentorum, illos absque verecundia ultro ire obviam ad captanda spolia: ita ut jugularent etiam innocentissimos quosque. Nunc ergo videmus quod crimen accuset Amos in Israëlitis. Non poterant hic quidquam objicere, quemadmodum si de superstitionibus ipsorum verba fecisset. Voluit igitur auctoritatem acquirere in istis manifestis criminibus coarguendis. Postea, quemadmodum dictum fuit, opportune differet de fictitio cultu, quem susceperant rejecta Lege Dei. Sequitur,

7. Anhe-

7. Anhelantes super pulverem terræ ad caput inopum, viam miserorum (*vel pauperum*) deflectere facient: vir & pater ejus ingredientur ad puellam, ut profanent nomen sanctum meum. (*vel nomen sanctitatis meæ.*)

Hic inexplebilem avaritiam primo accusat Amos, quod scilicet anhelent ad capita pauperum super pulverem terræ. Male intelligitur hic locus meo judicio. שאף significat Anhelare, & respirare: metaphorice etiam sæpe capitur pro Appetere. Vertunt igitur quidam, Appetunt capita pauperum ad pulverem terræ: hoc est, cupide vident dejectos innoxios homines, & prostratos in terram. Sed nihil opus est multis verbis commentum illud refellere, quod videtis esse coactum. Alii exponunt quod sua cupiditate dejiciant miseros homines in pulverem. Putant igitur conjungi pravam cupiditatem simul cum violentia: imo affectum ponunt pro ipso actu. Sed quid opus est confugere ad istos extraneos sensus, quum verba Prophetæ liquida sint & clara per se? Dicit *anhelare ad capita pauperum super terram*: acsi diceret non contentos ubi dejecerint miseros homines, adhuc tamen cupide inhiare, donec ipsos prorsus interfecerint. Nihil ergo mutandum vel addendum est in Prophetæ verbis quæ optime conveniunt, quod scilicet suspirent præ cupiditate ad capita pauperum, ubi tamen jam dejecti sunt, & prostrati in pulverem: debebant saturari ista miseria, quum viderent pauperes sibi esse obnoxios, & jacere sub pedibus suis. Ubi autem adhuc inexplebilis cupiditas eos inflammat, ut majorem pœnam expetant de pauperibus & miseris hominibus, nonne belluina est prorsus ista rabies? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Postea ostendit denuo quod prius dixit superiore versu, Israëlitas scilicet deditos esse rapacitati, avaritiæ, & omnibus modis esse crudeles. Tandem addit, *& viam miserorum pervertunt*. Adhuc invehitur in ipsos judices. Neque enim quadrare potest hoc in privatos homines, sed proprie in judices competit, quod pretio corrupti tollunt jus omne, & æquitatem labefactant: ita ut qui optimam causam attulerit, tamen discedat vacuus, quia scilicet non affert satis amplam mercedem. Nunc ergo videmus quodnam crimen accuset in Israëlitis. Jam sequitur alia objurgatio contra libidines.

Da omnipotens Deus, quando videmus tam graves olim pœnas sumptas fuisse de incredulis hominibus, qui nunquam gustaverant puram verbi tui notitiam, ut eorum exemplis admoniti abstineamus ab omni scelere, & maneamus in pura verbi tui obedientia: quum etiam ostenderis ita te abominari omnes superstitiones & corruptelas, quibus deflectimus à verbo tuo: da, inquam, ut semper intenti simus ad regulam, quæ nobis à te præscripta est tam in Lege, quam in Prophetis, & Euangelio, ut constanter maneamus in præceptis tuis, & pendeamus toti à sacro ore tuo, ne unquam declinemus vel ad dextram vel ad sinistram, sed glorificemus nomen tuum, quemadmodum præcipis, vero & integro & spirituali cultu, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA
IN
AMOS PROPHETAM.

CAP. II.

Sequitur in versu septimo, *filium & patrem fuisse ingressos ad eandem puellam*: ubi Propheta accusat effrenes libidines, quæ tunc regnabant in populo Israël, ut promiscui essent, atque etiam incestuosi concubitus. Scimus hoc portentum esse detestabile, si rem habeant cum una muliere pater & filius. Naturæ enim sensus abhorret à tali flagitio. Atqui tam projecti erant in suas libidines Israëlitæ, ut communis esset eadem mulier patri & filio: quemadmodum necesse est id contingere, ubi homines nimiam licentiam sibi permittunt. Scortum enim facile admittet filium & patrem sine discrimine, quia nullus est pudor: deinde nullus timor Dei etiam retinet mulieres fœdas & deditas turpitudini. Ergo hoc nimis erit vulgare exemplum, ut pater & filius sese commisceant, atque ita polluant incesto concubitu. Sed tamen hoc non minuit culpam coram Deo, ubi homines excæcati sua libidine, nullum amplius discrimen tenent, sed absque ullo delectu & pudore sequuntur suam libidinem. Hoc ergo si contingat, certe apparet nullum amplius vigere timorem Dei, sed extinctum etiam esse ipsum sensum naturæ. Merito igitur Propheta crimen hoc in Israëlitis nunc damnat, Quod pater & filius ingressi sint ad unam mulierem. Additur etiam amplificatio criminis, quod hoc modo polluerint nomen sanctum Dei. Scimus enim ea lege fuisse electum populum Israël, ut invocaretur illic Dei nomen. Et celebris est illa sententia, quæ toties repetitur apud Mosen, *Lev. 11. vers. 44.*
Sancti estote, quia sanctus sum. Non poterant igitur se inquinare filii Israël, quin simul polluerent nomen Dei, quod erat illis insculptum. Deus ergo conqueritur hic de sacrilegio illo, quod scilicet non tantum seipsos contaminaverint filii Israël, sed etiam profanaverint quicquid sanctum erat apud eos, quia scilicet ludibrio expositum fuit nomen Dei quum populus ille ita frenum laxaret turpitudini suæ. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur,

8. Et super vestes oppignoratas accubuerunt prope omne altare, & vinum damnatorum biberunt in domo Dei sui.

Hic rursus invehitur Propheta in avaritiam populi: præsertim vero sermonem dirigit contra ipsos proceres, quia quod hic notatur non potuit esse in ipso vulgo. Neque enim poterant plebeii homines & obscuri ex præda ista judiciaria epulas instituere. Non dubium igitur est quin Propheta hanc luxuriam una cum rapacitate in ipsis proceribus damnet.
Exo. 22. vers. 26. Dicit *accubuisse super vestes oppignoratas prope omne altare*. Deus vetuerat Lege sua, ne quis pignus sumeret à paupere, quo ipse opus haberet ad subsidia vitæ suæ & quotidianos usus. Exempli gratia, Lege prohibitum erat, ne quis spoliaret pauperem suo pallio vel tunica, ne quis culcitram acciperet, vel tolleret aliquid simile, quo carere non poterat. Nunc autem Propheta accusat Israëlitas, quod arripiant sine delectu pignora, & vestes ipsas etiam: deinde accumbant prope altaria. Hoc ad omnes divites extenditur. Jam sequitur alterum membrum, quod pro-

prope altaria. Hoc ad omnes divites extenditur. Jam sequitur alterum membrum, quod proprie ad judices ipsos & gubernatores restringi debet, quod scilicet *biberent vinum damnatorum in domo Dei sui*, vel in Templo. Quanquam posset etiam hoc intelligi de ipsis divitibus, qui solent luxuriari ex præda male parta. Nam litigant sine ratione. Si obtineant in judicio, putant sibi licere majores instituere lautitias. Ergo hoc Prophetæ dictum posset etiam ad quoslibet divites extendi. Sed videtur proprie hic damnare sævitiam & rapacitatem in ipsis Judicibus. Nunc videmus quorsum spectet Prophetæ consilium: dicit eos *accumbere super vestes oppignoratas*, deinde *bibere vinum ex mulcta*, quæ inflicta erat damnatis. Sed circumstantia quæ additur notanda est, quod scilicet *accubuerint prope altaria, & biberint in ipso templo*. Propheta enim hic subsannat crassam superstitionem in Israëlitis, quod putabant se defunctos esse erga Deum, modo accederent in templum, & victimas suas ad altare offerrent. Sic enim solent hypocritæ placare Deum, quemadmodum siquis ludat crepundiis cum puero. Fuit hoc vitium nimis commune omnibus seculis, & hic coarguitur à Propheta in Israëlitis, quod scilicet auderent fronte aperta prodire in templum, & illuc etiam afferre vestes oppignoratas, epulari ex præda. Nam hypocritæ semper ex Templo Dei faciunt cavernam latronum. Putant enim sibi omnia permitti, modo simulaverint externo cultu se esse Deo addictos. Quoniam ergo captatur impunitas, & licentia peccandi ex ceremoniis, ideo Propheta hic acerbe invehitur in Israëlitas, quod audeant testem & conscium facere Deum suæ crudelitatis, dum afferunt vestes oppignoratas, dum miscent suas prædas cum sacrificiis, acsi qua esset Deo societas cum prædonibus. Videmus ergo non simpliciter hic damnari rapacitatem & avaritiam à Propheta, sed perstringi simul crassam illam superstitionem, quod scilicet Israëlitæ putabant sibi impune cessurum, quum raperent undecunque, & spoliarent pauperes, modo partem aliquam prædæ erogarent Deo, acsi non abominabile esset sacrificium ex rapinis. Sed quæritur hic cur Propheta Israëlitas damnet, quibus nullum erat sacrum Templum. Scimus enim (& alibi etiam dictum fuit) templa in quibus putabant se Deum colere, fuisse fœda lupanaria, & plena fœtoris. Quomodo igitur nunc Propheta tam aspere in eos invehitur, quod permisceant suas prædas cum illis impuris sacrificiis? Responsio facilis est. Respicit enim ad eorum affectum, & deridet crassitiem illam, quod tam pueriliter ludant cum Deo, quem sibi finxerant: quemadmodum si hodie dicamus Papistis eos sacris miscere profana, quum suas Missas ita prostituunt, deinde quum in suis ceremoniis ita ludunt cum Deo. Certum est quicquid tentant Papistæ, esse meram abominationem, quia apud eos tota religio adulterata est: sed interim non desinunt injuriam Deo facere, cujus prætexunt nomen. Sic etiam tunc Israëlitæ: quia profitebantur se colere Deum adhuc, erant sacrilegi: tametsi suas victimas offerrent vitulis in Dan & Bethel, contumeliosi tamen erant ipsi Deo. Abutebantur enim semper ejus nomine. Ergo hoc crimen nunc Propheta in ipsis damnat. Sed tenendum est quod dixi, reprehendi in Israëlitis cæcam illam securitatem, quod putabant prædas sibi esse licitas, quia profitebantur aliquem cultum Dei: sed duplicabant hoc modo crimen, quemadmodum diximus, quasi Deus socius esset latronum. Miscebant enim suas pollutiones cum sacrificiis. Pergamus.

Mat. 21. vers. 13.

9. Et ego exterminavi Amorrhæum à facie ipsorum, cujus proceritas erat sicut proceritas cedrorum, & qui fortis erat sicut quercus: & perdidi fructum ejus superne, & radicem ejus subtus.

10. Et ego eduxi vos è terra Ægypti, & deduxi vos (*ambulare feci vos, ad verbum*) in deserto per quadraginta annos ad possidendam terram Amorrhæi.

11. Et suscitavi ex filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris Nazaræos: annon etiam hoc filii Israël? dicit Jehova.

12. Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetis mandastis, dicendo, Non prophetabitis.

Hic expostulat Deus cum populo Israël de ingratitudine. Commemorat beneficia quæ prius contulerat in populum illum. Et hinc ostendit quam indigne & turpiter populus se gerat, quum tot bonorum oblitus jam contemnit superbe Deum, & perinde agit acsi esset ex communi hominum vulgo, nec esset obstrictus Deo ob singulare illud beneficium adoptionis. Hæc igitur summa est, quod Deus hic conqueritur se male locasse sua beneficia, & exprobrat populo suam impietatem, quod non sanctius se gerat, postquam ita redemptus fuit. Principio dicit, *Ego exterminavi Amorrhæum à facie ipsorum*. Hic ostendit Deus se indigne fraudari ab Israëlitis, in quorum gratiam Amorrhæos prius deleverat. Nam quorsum interitus Amorrhæorum, nisi ut Deus terram illam purgaret? deinde ut illic daret hospitium populo suo, ut pure coleretur? Populus ergo Israël debuit se prorsus addicere in obsequium Dei: quia officium non præstitit, frustratus est Deum, qui Amorrhæos expulerat è terra illa, imo sustulerat prorsus è medio. Hæc prima querimonia est, quod filii Israël nihilo meliores fuerunt Amorrhæis, quum tamen Deus terram indigenis suis ereptam illis dedisset, in qua habitarent, & ea lege ut illic invocaretur nomen suum. Ideo alibi Prophetæ dicunt esse ipsos Amorrhæos. Nam debebant esse nova gens. Quum autem sequantur aliorum exempla, quid ab ipsis differunt? Ergo vocantur eorum posteri. Sed Propheta hic non tam aspere loquitur: tantum exprobrat Israëlitis, quod nihil ab Amorrhæis differant, quos tamen sciebant esse deletos ut subrogarentur in eorum locum, & succederent in hereditatem. Jam additur, *Amorrhæos fuisse proceræ staturæ*: deinde, *robustos homines*. His verbis significat Propheta, non fuisse devictos Amorrhæos virtute populi, sed admirabili Dei potentia. Scimus enim fuisse populo Israël formidabiles, quia similes erant Gigantibus. Ergo de altitudine & de virtute hic Propheta loquitur, ut reputent filii Israël se non fuisse superiores proprio Marte, sed sibi datam fuisse terram illam miraculo, quia negotium illis erat cum Gigantibus, quos vix ausi fuissent intueri. Prostravit ergo Deus cedros & quercus coram populo suo. Hinc colligimus Israëlitas non posse gloriari in sua virtute, quasi terram occupaverint, quod jure belli ejecerint hostes suos: quandoquidem hoc factum fuit singulari Dei beneficio. Neque enim poterant congredi cum suis hostibus, nisi impletum fuisset quod toties Dominus prædixerat, Vobis quiescentibus ego pugnabo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Atque hinc rursus colligimus populum Israël non occupasse terram quod præstantior esset Amorrhæis vetustis possessoribus: sed quoniam ita placuit Deo. Non est igitur cur superbiat populus Israël aliqua excellentia. Hinc apparet bis & ter ingratos esse Deo, qui non cogitent tam insigne beneficium sibi

Exod. 14. vers. 14.

sibi fuisse præstitum. Dicit fuisse *perditum fructum superne, & radicem subtus*. Hic per metaphoram Deus amplificat quod prius dixit, nempe deletos fuisse Amorrhæos, ita ut nihil fuerit residuum: Delevi, inquit, vel perdidi radicem subtus, & fructum superne: hoc est, prorsus extinxi ipsum nomen gentis. Atqui non meliores erant Israëlitæ quum hoc modo perditi sunt Amorrhæi: dum autem succedunt in eorum locum, & simul manent similes, hoc est prorsus inexcusabile. Quo igitur severior fuit Dei vindicta contra Amorrhæos, eo debebant magis extollere ejus gratiam Israëlitæ. Ubi autem clausis oculis prætereunt tam insigne testimonium paterni Dei amoris, apparet esse plusquam malignos & ingratos. Postea subjicit, *Ego ascendere vos feci è terra Ægypti, ambulare vos feci in deserto per 40 annos ad possidendam terram Amorrhæi*. Circumstantiæ quæ hic notantur, referri debent ad eundem scopum, quod scilicet mirabiliter Deus populum illum redemerit. Scimus homines extenuare Dei beneficia ut plurimum: imo est hic morbus quasi nobis ingenitus. Hæc ratio est cur Propheta pluribus elogiis describat & commendet redemptionem populi. Nunc ergo dicit *eductos fuisse è terra Ægypti*. Debebant autem memoria tenere qualis fuisset sua conditio in Ægypto: nam illic miserrime premebantur. Quum ergo proponitur illis exitus iste, perinde est acsi Deus in memoriam reduceret quam ignominiose tractati fuerint, & quam dura fuerit eorum servitus in Ægypto. Origo illa debebat eos humiliare, debebat etiam stimulare ad studium pietatis. Quum nunc superbe exultent contra Deum, quum nulla eos tangat memoria suæ redemptionis, hoc vitium merito illis objicitur à Propheta: Ecce, inquit, *Ego vos eduxi è terra Ægypti*: quales eratis? quænam erat vestra nobilitas? quænam opes, vel divitiæ? qualis potentia? nam abusi sunt Ægyptii vobis tanquam vilissimis mancipiis. Fuit igitur plusquam probrosa vestra conditio, eratis quasi perditi: ego redemi vos: & nunc sepulta est cognitio tam illustris beneficii, quod tamen æterna memoria dignum erat. Postea addit, *Ego vos ambulare feci*, &c. Propheta hic meminit Deserti, ut agnoscant Israëlitæ se fuisse dignos quibus Deus clauderet terræ ingressum, tametsi eam pollicitus fuerat Abrahæ in hereditatem. Unde enim factum est, ut Dominus ipsos circumduxerit tam longo tempore, nisi quia quantum in ipsis fuit, abnegaverant Deum, & se reddiderant indignos qui fruerentur hereditate promissa? Ergo Propheta hic oblique perstringit Israëlitas, quod per annos 40 Deus remoratus fuerit ipsos, neque statim induxerit in terram promissam: quod facile erat, nisi ipsi clausissent sibi januam propria ingratitudine. Hæc una est ratio cur nunc de 40 annis Propheta loquatur. Deinde quoniam Deus multis modis in deserto testatus fuerat benevolentiam suam erga Israëlitas, ideo magis ac magis eos devinxerat sibi, nisi impia oblivio sepelisset apud eos omnia beneficia: Deus quotidie Man illis pluebat è cœlo: deinde dabat potum ex rupe arida: dirigebat eos interdiu per columnam nubis, nocte autem per ignem. Deinde scimus quam variis modis Deus ipsos toleraverit, & quam multa dederit signa suæ indulgentiæ erga eos. Quum ergo Propheta hic de 40 annis loquitur, voluit Israëlitas monere, ut colligerent tot gratias quibus obstricti erant Deo, quum scilicet mirabiliter annos 40 fuissent in deserto deducti. Jam subjicit, *Suscitavi è filiis vestris Prophetas, & ex adolescentibus vestris* (vel robustis. nam בחורים, quemadmodum alibi diximus, Hebræi vocant electos homines: Ex adolescentibus ergo, vel ex ipso flore, ego suscitavi) *Nazaræos: annon hoc etiam filii Israël?* vel utique. Nam particula אף aliquando affirmat simpliciter, aliquando etiam auget. *Annon ergo hoc totum verum est filii Israël? dicit Dominus.*

Primo exprobrat Deus quod suscitaverit ex filiis ipsorum Prophetas. Hoc autem insigne documentum fuit amoris Dei, quod dignatus est populum suum regere per Prophetas: quia si Deus è cœlo ipse loquatur, vel Angelos huc demittat, hoc quidem in speciem erit multo excellentius; sed ubi se ita demittit, ut dignetur adhibere homines mortales, & fratres nostros, qui sint Spiritus ejus organa, in quibus ipse habitat, & quorum ore nobiscum loquitur, hoc certe non potest pro dignitate æstimari, ubi Dominus tam familiariter se nobis accommodat. Hæc ratio est cur nunc dicat *se suscitasse Prophetas ex filiis ipsorum*. Poterat objicere se Legem tulisse, & tunc commotum fuisse cœlum, concussam terram: sed loquitur de quotidiana hac gratia, quod scilicet quasi ore ad os loqui dignatus fuerat assidue cum populo illo, idque per homines. *Ego suscitavi Prophetas ex filiis vestris*, inquit: hoc est, ego elegi Angelos è medio vestri. Prophetæ enim sunt quasi cœlestes legati: & Deus ipsos audiri jubet, perinde acsi ipse appareat visibili forma. Quum ergo eligit Angelos è medio nostri, nonne hæc est inæstimabilis gratia? Unde videmus quantum vehementiæ in se contineat hæc exprobratio, quum dicit Dominus *electos fuisse Prophetas ex ipso populo*. Addit etiam, *Nazaræos*. Satis apparet ex sexto Numerorum capite cur Deus *Nazaræos* instituerit. Scimus nihil esse difficilius, quam ut sequantur homines communem regulam. appetunt enim semper aliquid novum: & inde tot commenta, tot accessiones, tot denique fermenta, quibus corrumpitur Dei cultus: quia quisque vult esse aliis sanctior, & aliquid singulare affectat. Ergo si quis præter communem regulam vellet se Deo consecrare, Dominus instituerat peculiarem cultum, ne quid tentaret populus absque suo permissu saltem. Si quis igitur volebat se Deo consecrare; tametsi omnes sancti erant, tamen habebat certam formam, ut abstineret à vino, capillitium foveret; denique servaret ceremonias, quæ leguntur illo capite quod citavi. Deus nunc exprobrat Israëlitis, quod nihil omiserit, quo manerent puri, & sancti, & integri in suo cultu. Postquam has species duas retulit, interrogat *annon hoc sit verum*. Res quidem satis per se nota erat. Ergo videtur supervacua esse interrogatio. Sed Propheta consulto hic interrogat Israëlitas annon ita sit, quo magis serio afficiat eorum animos. Contemnimus enim sæpe res notas: & videmus quam secure multi fateantur quicquid audiunt, interea autem prætereant sine ullo affectu. Talis fuisset torpor in Israëlitis: confessi fuissent absque controversia hoc esse verum, quod Dominus suscitaverat Prophetas ex eorum filiis, quod dederat illis peculiarem illum cultum, de quo diximus: sed interea præteriissent contemptim, nisi hoc fuisset adjunctum, Quid vultis vobis Israëlitæ? videtis enim nihil à me fuisse prætermissum, ut vos retinerem in obsequio: qui fit nunc, ut vestra libido vos aliorsum rapiat, & excusso jugo ita lasciviatis contra me? Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc clausulam inseruerit, quia oportuit Israëlitas magis pungi & acrius, ut convicti agnoscerent suam culpam. Jam nunc sequitur, *Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetas mandastis ne prophetent*. Hic conqueritur Deus cultum illum, quem instituerat, fuisse violatum à populo. Videtur quidem hæc levis offensa, quod Nazaræis vinum porrectum fuerit. Scimus enim regnum Dei non esse positum in esca & potu. (1 Cor. 8, vers. 8.) nondum Paulus dictum illud protulerat, sed verum tamen fuit omnibus seculis. Nazaræis ergo licuit vinum bibere, modo temperate usi essent? Responsio facilis est, illicitum fuisse potum vini, quia sponte susceperant hanc abstinentiam: sicuti Sacerdotibus interdixit Deus sub Lege, ne vinum biberent (Lev. 10, vers. 9.) vel siceram, quoties Templum ingrediebantur. Deus quidem noluit coli hac ceremonia, sed voluit

hoc

hoc rudimento ostendere, requiri majorem temperantiam in Sacerdotibus, quam in vulgo hominum. Voluit igitur ipsos quasi subduci à communi vivendi ratione, quum Templum ingrediebantur. Erant enim quasi mediatores inter Deum & populum. Ergo oportuit ipsos speciali modo consecrari. Nunc videmus externo illo symbolo admonitos fuisse Sacerdotes, requiri in ipsis majorem sanctitatem, quam in promiscuo grege. Ita etiam dicendum est de Nazaræis. Nazaræi poterant vinum bibere: sed quo tempore se consecrabant Deo, prohibebantur à potu vini, ut scilicet agnoscerent se quodammodo exclusos esse à vulgari consuetudine, & propius jam accessisse ad Deum. Nunc tenemus cur non liceret Nazaræis vinum bibere. Quod autem Papistæ obtendunt exemplum illud, ut colorem inducant suis superstitionibus, & stultis ac temerariis votis, quæ sine ulla Dei reverentia nuncupant, frivolum est. Deus enim voce sua sancivit, & ratum habuit quicquid fecerunt Nazaræi sub Lege. Ostendant Papistæ probari monastica vota, & stultas ceremonias quibus nunc cum Deo ludunt. Deinde scimus quantum sit discrimen inter Nazaræos & monachos Papales. Nam monachi vovent Deo perpetuum cælibatum: alii vovent carnium abstinentiam tota vita. hoc fit & stulte & temere. Putant enim situm in illis nugis esse cultum Dei. Promittunt etiam quod non est in ipsorum arbitrio: renunciant enim conjugio, quum tamen non intelligant an sint præditi dono castitatis. Quod etiam abstinent à carnibus tota vita, longe stultius hoc faciunt, quia scilicet constituunt illic aliquem cultum Dei. Quanquam ego miror illos obtendere exemplum istud, quum tamen nulli sint tam sancti in Papatu, qui abstineant à vino. Nam Chartusiani, & reliqui sanctiores monachi videntur se velle ulcisci quum abstinent ab esu carnium. Deligunt enim suavissimum ac fortissimum vinum, acsi vellent compensare damnum vel fraudationem, quum pepigerint cum Deo de carnium abstinentia: interea retinent optimum vinum. Hæc sunt plusquam ridicula. Cæterum, uno verbo satisfactum est, si tenemus quod jam dixi, nempe Nazaræos nihil tentasse sub Lege, quod Deus non approbaret verbo suo, & ratum haberet. Interea quum tam graviter & aspere Dominus exprobret Israëlitis, quia Nazaræis vinum propinaverint, quid fiet nunc, si transgressi fuerimus præcipua Dei mandata, si totum ejus spiritualem cultum corruperimus? Videtur in speciem fuisse hoc veniale delictum, ut ita loquar, quod Nazaræi vinum biberint. Si scortati fuissent, vel furati, vel si quam injuriam intentassent suis fratribus, si admissum fuisset ab illis aliquod perjurium, certe fuisset multo atrocior accusatio. Nunc tamen Propheta non desinit acerbe conqueri quod vinum biberint. Ergo quum Deus velit spiritualiter à nobis coli, si hic spiritualis ejus cultus violatur, multo gravior in nobis residebit culpa. Quemadmodum si nunc polluimus Sacramenta, si corrumpimus puram nominis Dei invocationem, si verbum ejus habemus ludibrio: si ergo transgredimur hæc præcipua capita pietatis, minor est excusatio. Tenendum igitur est quod Propheta hic accusat populum Israëlis, quia vinum dederit bibendum Nazaræis. Jam subjicit, *Dixisse etiam Prophetis, ne prophetarent*. Certum est nunquam vetitos fuisse Prophetas loqui, præcise saltem: sed ubi tollitur libertas servis Dei, ne pure doceant, quemadmodum oportet atque illis mandatum est, perinde hoc valet acsi prorsus rejiceretur eorum doctrina. Israëlitæ volebant apud se esse Prophetas: sed interea non poterant ferre liberas objurgationes. Nam quum pollulerent Dei cultum, quum tota eorum vita dissoluta esset, Prophetæ acriter in illos invehebantur. Illa ergo ingenuitas non erat tolerabilis Israëlitis: volebant sibi parci, & fieri blanditias. Hoc igitur nunc exprobrat Propheta, quod scilicet servos Dei vetuerint verbum proferre, libere & ingenue scilicet, quemadmodum illis mandaverat Deus. Ergo *super Prophetis mandarunt ne prophetarent*. Hodie hoc etiam vitium in mundo regnat: quia execrabilis esset audacia, prorsus rejicere verbum Domini. hoc palam non audent impii homines, sed interea vellent teneri mediam aliquam rationem, ne Deus libere in ipsos dominaretur. Libenter ergo frenum injicerent Spiritui sancto, ut cum certis pactis loqueretur: Ecce, nos libenter quidem aliquid tibi permitteremus, sed non possumus hoc ferre: tanta asperitas nobis nimium odiosa est. Et in Papatu hodie quasi in totum supprimitur libertas prophetandi. Apud nos quam multi essent, qui cuperent leges imponere Dei servis, ultra quas non transcenderent? Sed videmus quid hic dicat Propheta, nempe repudiari prorsus Dei verbum ubi prohibetur liber cursus docendi, & homines appetunt sibi fieri blanditias, & volunt tegi sua peccata, nec ferre queunt liberas admonitiones. Notandum est etiam Mandandi verbum, quo utitur Propheta. צוה significat Præcipere, vel jubere, vel statuere, quum intercedit publica auctoritas. Non ergo tantum expostulat Propheta, quod multi fuerint obstreperi homines, qui murmurarent contra Prophetas, quemadmodum semper factitatum est: sed potius damnat istam audaciam in proceribus, quod ausi fuerint consultare quomodo compescerent Prophetas, & non permitterent illis liberum jus docendi: quemadmodum nunc etiam fieri videmus. Nam non tantum in cauponis, & in suis latibulis impii homines obstrepunt ubi severe coarguuntur peccata, sed prodeunt etiam in publicum, & queruntur nimium permitti licentiæ verbi ministris, & ineundam esse rationem, ut moderatius loquantur. Hoc ergo sacrilegium nunc taxat Propheta, quum dicit, *impios mandare Prophetis ne prophetent*, quasi legem ferrent, quasi vellent decretum aliquod promulgare, ne Prophetæ tam libere & ingenue verba facerent. Nunc sequitur,

13. Ecce ego angustians (*vel angustiatus: constrictus vel constringens*) in loco vestro, (*vel sub vobis*) sicuti constringitur plaustrum quod plenum est manipulo. (*id est, manipulis.*)

עוק Hebræis sæpe verbum est transitivum: sed est etiam neutrale. Ideo potest esse duplex interpretatio hujus loci, quod scilicet Deus constrictus fuerit sub Israëlitis, quemadmodum plaustrum gemit dum oneratum est sub nimio pondere: sic enim Deus
Jes. 1:14. etiam per Jesaiam expostulat, quod gravatus fuerit ab Israëlitis, Cogitis me laborare, inquit, in vestris sceleribus. Posset ergo hic sensus non male quadrare, quod Deus fuerit constrictus sub illis. Quanquam autem receptior est altera sententia, Ecce ego constringam vos sicut plaustrum constringitur: ego tamen magis inclino in priorem sensum, quod scilicet Deus hic accuset Israëlitas, quia fuerit ab illis gravatus. Nam particula תחתיכם proprie significat, Sub vobis; quam alii vertunt, In loco vestro, sed coacte: quia si transitivum est verbum, necesse est istud תחתיכם accipi, In loco vestro. sed illud est frigidum & coactum. Optime autem fluet contextus si dicamus, Ecce ego constringor sub vobis, quemadmodum si essetis plaustrum plenum manipulis: hoc est, vos estis mihi intolerabiles. Nam Deus gestabat populum illum humeris suis. Quum autem gravarent iniquo onere, non mirum est si dicat eos esse instar plaustri, & plaustri quod plenum est multis manipulis. Vos estis ventosi, sed vos estis etiam mihi nimium onerosi, & cogar tandem vos excutere quemadmodum postea subjiciet.

Da omnipotens Deus, quum non tantum nos redemisti Filii tui unigeniti sanguine, sed per hanc peregrinationem terrenam nos circumducis, atque interea suppeditas quicquid nobis necesse est: da, inquam, ne immemores tot bonorum tibi tergum obvertamus, & oberremus post nostras cupiditates, sed potius constricti maneamus sub tuo obsequio, neque etiam te oneremus nostris peccatis, sed subjiciamus nos tibi placide in veram obedientiam, ut glorificando nomen tuum portemus te tam in corpore quam in anima, donec tandem nos ad te colligas in regnum illud beatum, quod nobis partum est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA
IN
AMOS PROPHETAM.

CAP. II.

14. Peribit fuga à veloce, & fortis non roborabit vires suas, & robustus non servabit animam suam. (*non liberabit.*)

15. Et tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non liberabit, neque ascensor equi liberabit animam suam.

16. Et qui robustus est corde suo inter fortes, nudus fugiet die illa, dicit Jehova.

EXposuimus heri sententiam illam, ubi sub Dei nomine Propheta dicebat populum fuisse instar gravis & molesti oneris, quemadmodum si plaustrum onustum sit multis manipulis. Dixi aliter exponi Prophetæ verba à multis interpretibus, nempe quod Deus se plaustro onusto comparet, sub quo populus sit conterendus. Sed nulla necessitas cogit duobus modis accipere idem verbum, nempe active & neutraliter, quemadmodum illi faciunt. Deinde non videtur satis apta esse comparatio. Tertio dixi etiam melius congruere, quod sub populo queratur Deus se onerari & constringi, quam si vertamus particulam, תחתיכם, In loco vestro. nam expositio est prorsus coacta. Bene autem conveniet sensus Prophetæ, ut sit querimonia Dei, quia graviter ferat onera illius populi, quum scilicet videat homines esse & ventosos, & tamen molestos. Nunc igitur Propheta vindictam denunciat qualem meriti erant: ac primo dicit, *Peribit fuga à veloce*, hoc est, nemo tam velox erit, qui fugiendo sese eripiat: fortis etiam nihil proficiet pugnando. Hoc enim est roborare vires, ubi quis resistit adversario suo, & repellit insultus. Fortis ergo sine profectu tunc pugnabit, denique *robustus non liberabit animam suam. Qui tenet arcum, non stabit*: hoc est, qui instructus est arcu, & potest eminus hostem suum repellere, ille tamen non audebit stare in suo loco. *Qui velox erit pedibus, non poterit aufugere, neque etiam ascensor equi*: hoc est, sive pedites sint, sive equites, celeritate tamen non poterunt effugere mortem: denique qui corde erit robusto & intrepido inter fortes, ille tamen *fugiet nudus*, contentus erit sola vita, & modo saluti suæ consulat, nihil aliud curabit. His omnibus verbis significat Propheta tam gravem fore cladem populi, ut miraculum sit si quis effugiat. Nunc ergo videmus quam severe Propheta statim ab initio tractaverit hunc populum. Neque enim dubium est, quin videret magnam pervicaciam: alioqui non fuisset tam aspere illos aggressus statim ab initio, nisi multo tempore fuissent rebelles, & sprevissent omnes admonitiones ac minas. Neque etiam primus Amos illis concionatus est, sed obduruerant potius Israëlitæ, antequam illuc venisset, ad omnes minas. Oportuit igitur cum præfractis ipsum tam aspere agere, quemadmodum Deus tractat homines pro cujusque ingenio. Nunc venio ad 3. caput.

CAPUT III.

AUdite verbum hoc quod pronunciat Jehovah super vos, filii Israël, super totam familiam quam eduxi (*vel ascendere feci*) è terra Ægypti, dicendo,

2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus familiis terræ: propterea visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

NOn dubium est quin Propheta sibi auctoritatem acquirere voluerit his verbis, quia videbat contemptui esse suam doctrinam. Et credibile est, non semel habitum fuisse ab eo sermonem quem hic recitat, sed sæpius fuisse repetitum. Scimus quanta fuerit superbia & securitas illius populi. Oportuit igitur illam retundi, ut assuescerent timere, quum Deus eos coarguebat per suos Prophetas. Fuit igitur hæc usitata ratio loquendi, quum dicit, *Audite verbum quod loquutus est Deus super vos, filii Israël.* Nam hic obtendit nomen Dei, ut reputent sibi non esse negotium cum homine mortali, vel cum pecuario, qualis ipse erat. Videmus ergo quod nuper attigi, nempe confirmari Prophetæ doctrinam, ut plus haberet reverentiæ in populo. Jam adjungit, *Super totam familiam, quam eduxi ex Ægypto.* Certum est, sermonem hunc non dirigi nisi ad decem Tribus. Cur ergo Propheta tam generaliter hic loquitur? Nempe quia regnum Israël erat major pars generis Abrahæ: ideo jactabant penes se manere adoptionem. Quum ergo contemnerent Tribum Jehudah, & dimidiam Tribum Benjamin, quæ adjuncta fuerat, & in ore semper haberent suam multitudinem, ideo Propheta per concessionem hic dicit, eos quidem esse semen illud benedictum, posteros Abrahæ, denique electum populum, quem Deus redemit ex Ægypto. Non comprehendit igitur Propheta sub hac voce regnum Jehudah, sed concedit Israëlitis quod jactabant, ipsos scilicet esse electum populum, esse sanctum Abrahæ genus, esse gentem illam, quæ fuerat mirabiliter redempta. Valeant igitur, inquit, istæ omnes jactantiæ, tamen Deus non desinet propterea exequi suum judicium contra vos. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Hic enim conciliat reverentiam suæ doctrinæ, & argumentum à sua vocatione sumit, quod nihil proprium afferat, sed tantum fideliter fungatur munere sibi injuncto: imo sit ipse organum Spiritus Sancti: nihil proferat ex suo sensu, sed tantum loquatur quod Dominus præcepit. Deinde quia Israëlitæ sua multitudine freti putabant sibi fieri injuriam, quum tam graviter arguebantur à Prophetis, & erat perversa quædam æmulatio inter ipsos & regnum Jehudah, Propheta concedit illis, ut stulte superbiant: sed interim osten-

ostendit frustra confidere sua multitudine, quoniam Deus hic vocet ipsos tamen ad judicium, quamvis sint electus populus, & semen sanctum, & gens redempta. Hæc summa est. Postea recitat Propheta quid habeat in mandatis: *Tantummodo vos cognovi ex omnibus familiis terræ, propterea visitabo super vos iniquitates vestras.* Putant multi adhuc concedi Israëlitis quod solebant jactare, nempe se exemptos esse ab ordine communi hominum, quia Dominus ipsos adoptaverat. Sed potius mihi videtur esse simplex exprobratio. Deus ergo hic beneficia sua in medium profert, quemadmodum heri etiam vidimus simile exemplum, ut magis exaggeret crimen populi, quod scilicet referat Deo pessimam mercedem, à quo tamen fuerat tam liberaliter & benigne tractatus: *Ego,* inquit, *vos tantummodo dilexi.* Verum quidem est Israëlitas, ut alibi sæpe vidimus, gloriatos fuisse suis privilegiis: sed non videtur huc respicere Propheta. Deus ergo cum ipsis expostulat, quod adeo ingrati sint. Dicit, *Tantummodo ipsos fuisse cognitos.* Certum quidem est Dei curam extendi ad totum humanum genus: imo etiam ad boves & asinos, imo ad minimos quosque passeres. Nam pulli corvorum ipsum invocant: nulla est avicula quæ non pascatur ab ipso. Videmus ergo Dei providentiam ad omnes mortales extendi: sed hoc tamen non est æquale. Deus enim alios homines semper cognovit, ut præberet quæ necessaria erant ad vitam sustinendam. Solem igitur suum semper Deus oriri fecit super humanum genus. deinde fecit ut procrearet terra victum. Functus est igitur patris officio erga homines quantum ad vitæ subsidia. Sed cognovit electum populum, quia eum segregavit à reliquis gentibus, ut sibi esset instar propriæ familiæ. Dicitur ergo Israël cognitus, quia eum solum dignatus est Deus gratuita adoptione, voluit eum sibi habere populum peculiarem. Hæc est cognitio, de qua nunc Propheta loquitur. Quum autem dicit *fuisse cognitum duntaxat*, רק, hic ostendit singulari Dei gratia fuisse electum: quia nullum erat discrimen inter semen Abrahæ & alias gentes si in se æstimentur, alioqui supervacua esset ista exceptio. Nam si quid fuisset præstantiæ vel meriti in populo Israël, promptum erat objicere, Nos quidem electi sumus, sed non sine aliqua ratione. Deus enim respectum habuit nostræ dignitatis. Sed quia nihil differebant à reliquis gentibus, & æqualis erat omnium conditio quantum attinet ad naturam, Dominus illis exprobrat, *quod tantummodo illos cognoverit:* acsi diceret, Qui factum est, ut sitis mihi peculium & hereditas? An vestro merito? an quia vobis magis fui obstrictus quam reliquis populis? Hoc non potestis mihi objicere. Fuit igitur gratuita adoptio. Ergo mihi estis tanto magis obstricti: & minus excusabilis est ingratitudo vestra quum rependitis tam iniquam mercedem. Sicuti etiam Paulus dicit, Quis te discernit? dum vult ostendere Deo quidquid est excellentiæ in hominibus, debere ferri acceptum. Sic etiam nunc, *tantummodo vos dilexi & cognovi ex omnibus familiis terræ.* Quid fuistis? Nempe eratis filii Adam, sicuti reliquæ gentes: eadem fuit omnium origo. Non est igitur cur dicatis me fuisse aliquo præjudicio obstrictum: ego vos libere elegi, & elegi solos. Hoc ad gratiæ amplificationem pertinet, ut melius appareat ingratitudo ex parte opposita. Nam si Deus hic verba faceret de generalibus suis beneficiis, non tam grave esset electi populi crimen. Sed quum dicit illos *solos fuisse electos*, aliis præteritis, certe eo fœdior & magis scelerata est ipsorum impietas, quum Deum non agnoscant vicissim, ut se totos ei addicant, cui omnia debebant. Et hinc etiam melius refulget mera Dei liberalitas, quod solos Israëlitas cognoverit inter multas gentes. Nam siquid debeat hominibus Deus, non fraudabit eos, hoc certum est. Quum autem repudiet alias omnes gentes, sequitur ipsas merito rejici, ut nullam illarum rationem habeat. Unde ergo fit ut eligat Israëlitas? Hic videmus in sublime extolli Dei gratiam, quum scilicet fit comparatio populi unius cum aliis omnibus gentibus. Et huc etiam pertinet universale nomen, quum dicit, *Ex cunctis familiis terræ:* quasi diceret Deus, Tam multæ sunt gentes in mundo, tanta est hominum copia: ego autem cunctos populos pro nihilo duxi ut vos susciperem in meam tutelam. atque ita contentus fui exiguo numero, quum tamen omnes homines mei essent: ego autem hoc feci mera gratia, quia neque in vobis erat quo excelleretis supra alios, neque illi obtendere poterant se injuste rejici. Proinde quum meo jure vos illis prætulerim, patet me non fuisse illis obstrictum. Nunc ergo tenemus quorsum spectent Prophetæ verba. Jam subjicit, *Propterea visitabo super vos iniquitates vestras.* Hic pronunciat Deus Israëlitas subituros gravius judicium, quia tot beneficiis obstricti non responderint Deo, sed visi fuerint data opera contemnere ejus gratiam, & ipsum ludibrio habere, qui auctor erat tot bonorum. Quum ergo Israëlitæ tot beneficiis & tam singularibus devincti essent, interea vero fuerint scelerati sicut reliquæ gentes, Propheta ostendit eo mereri graviorem pœnam, & instare etiam illis Dei judicium quale meriti erant. Hæc est summa. Nunc sequitur,

Psal. 146. vers. 9.

1 Cor. 4. vers. 7.

3. An duo ambulabunt simul, nisi inter ipsos conveniat?

4. An rugiet leo in sylva, & præda non erit ei? An dabit leo (*vel, leunculus edet, vel emittet*) vocem suam è cubili suo (*vel lustro*) quum nihil ceperit?

5. An cadet avis super laqueum ad terram absque aucupe? (*& auceps non erit ei? ad verbum*) An tollet auceps laqueum ex terra priusquam capturam ceperit? (*ad verbum, & capiendo non capiet: sed ego reddidi sensum Prophetæ.*)

6. An clanget tuba in urbe, & populus non contremiscet? An erit malum in urbe quod Jehova non fecerit?

7. Quia (*vel certe*) non faciet dominator Jehova quidquam nisi revelaverit secretum suum servis suis Prophetis.

8. Leo rugivit, quis non timeat? dominator Jehova loquutus est, quis non prophetet?

Hic multas similitudines congerit Propheta, quæ tamen omnes pertinent ad quinque hæc capita. Primo loco ostendit se non projicere evanidas voces; sed Dei auctoritate nixum, habere quem appellet testem ac suffragatorem. Hoc est unum. Deinde ostendit Deum consulto denunciare quas de transgressoribus sumpturus est pœnas, ut mature resipiscant: nec frustra vociferari, sicuti inconsiderati homines de nihilo excandescunt, sed justis causis ad iracundiam impelli, ut deinde terrorem incutiat per suos Prophetas. Tertio docet nihil fortuito contingere: ut scilicet attenti sint Israëlitæ ad Dei judicia. Quarto pronunciat homines esse nimium stupidos, nisi moveantur comminationibus, quas audiunt à Deo esse profectas. Quinto significat exequutionem paratam esse, postquam Deus aliquid denunciavit: neque minas esse inanes, quemadmodum terreri solent pueri. Hæc igitur quinque postea suo ordine videbimus. Interim confirmat quod dixit initio capitis, nempe Deum non sumere pœnam repente de Israëlitis, sed ipsos

ipsos vocare ad resipiscentiam, si tamen essent sanabiles. nam hactenus magis præcise loquutus fuerat, Super tribus sceleribus & super quatuor non ero ei propitius: nunc autem attentionem exigit à populo Israël, Audite hoc filii Israël, *An duo* homines *ambulabunt simul, nisi inter ipsos conveniat?* His verbis docet etiamsi Deus possit illos statim ad supplicium trahere ex inopinato, parcere tamen & suspendere suum judicium, donec resipiscant, nisi prorsus sint desperati. Confirmat igitur nunc sententiam illam Amos, quod scilicet Deus non puniat Israëlitas, quemadmodum poterat suo jure: sed prius experiatur an sit aliqua spes resipiscentiæ in ipsis. Nunc veniamus ad primam similitudinem. Quærit, *An duo ambulabunt simul absque consensu?* Quidam violenter torquent hæc Prophetæ verba, quod Deus cogatur à populo isto discedere, quem videt tam proterve vagari post suas concupiscentias. Secundum illos talis esset sensus, Vultisne ut vobiscum ambulem? hoc est, ut penes vos resideat benedictio mea? ut vos prosequar, pro more meo, paterno amore, & liberaliter vos foveam? Cur mecum igitur non ambulatis, hoc est, cur non est mutuus inter nos consensus? Cur mihi non respondetis? Ego enim paratus essem vobiscum ambulare. Illa expositio, ut videtis, nimis est coacta. Restant igitur duæ aliæ, vel quod Propheta hic significet non frustra tot Dei servos quasi uno ore minari Israëlitis; vel consensus de quo loquitur, est Dei cum suis Prophetis. Hoc esset obscurum, nisi familiarius explicarem. Quidam igitur sic accipiunt hunc versum, Ego non solus sum qui vobis pœnam denuncio. Deus enim hactenus vos admonuit per alios Prophetas: vivunt adhuc multi: & videtis quam bene inter nos conveniat: non conspiravimus humano more, neque hoc accidit ex compacto, quod Jesaias & Michæas vobis denunciant, quod ex ore meo auditis. Est igitur arcana ista consensio Spiritus Sancti. Posset non male congruere hic sensus. Sed peræque etiam conveniet tertius, quem attigi, nempe si Propheta hic affirmet se loqui ex Dei mandato: quemadmodum si duo inter se sint concordes, dum eandem sequuntur viam, quemadmodum siquis incidat in comitem fortuitum, quæret quonam tendat: ubi ille responderit se ad certum locum proficisci, mihi etiam commune est iter tecum. Amos igitur hac similitudine optime exprimit consensum inter Deum & Prophetas, quia scilicet non temere se ingerant illi, ut quidvis pronuncient pro suo arbitrio, sed expectent Dei vocationem, & probe sibi conscii sint se non fortuito errare, sed tenere iter quod Dominus ostendit. Non fuisset quidem hæc satis firma probatio vocationis: sed jam Propheta ingressus fuerat cursum doctrinæ: & quanquam obstrepebat fere totus populus, habebat tamen quædam non obscura testimonia suæ vocationis. Non utitur ergo hic integra probatione quemadmodum si à principio vellet ostendere se esse Dei Prophetam, sed tantum confirmat objurgatione quod prius doctrina satis asseruerat. Quærit ergo, *An duo simul ambulabunt nisi inter eos conveniat?* acsi diceret, Vos erratis, quia fertis de me judicium acsi solus essem: interim nulla Dei est ratio. putatis me hominem esse pecuarium, hoc verum est: sed hoc etiam addendum fuerat, missum divinitus, & præditum esse dono Prophetiæ. Quum igitur loquar ex Dei Spiritu, ego non solus ambulo. Deus enim præit: ego autem sum comes. Scitote igitur quicquid profero non esse natum in cerebro meo: sed Deum habeo auctorem meæ doctrinæ. Videtur mihi hic genuinus esse Prophetæ sensus. Ergo hac similitudine confirmat se fideliter munere suo defungi, quia scilicet nihil separatum habeat à Deo, sed sit ejus comes: quemadmodum si duo inter se consentiant facturi commune iter, ita etiam ostendit sibi esse cum Deo consensum. Si tamen magis arrideat superior interpretatio, ego non contendam, quod scilicet hic Propheta confirmet doctrinam suam, quia non solus sit, sed habeat etiam alios collegas. Nam fuit hæc non vulgaris confirmatio, quum satis constaret alios Prophetas suffragari ejus doctrinæ. Quia tamen postea non accommodat in illum finem hanc similitudinem, nescio an fuerit tale ejus consilium: ideo jam attuli quod simplicius mihi visum est. Sequitur secunda similitudo, *An rugiet leo in sylva absque præda? An leo vocem suam emittet è cubili suo quum nihil ceperit?* Hoc versu significat Deum per suos Prophetas non vociferari de nihilo, quemadmodum profani homines existimant aërem tantum verberari inani sonitu, quum Prophetæ minantur: Hæc sunt verba, inquiunt. Quasi vero non reperiant in seipsis clamandi necessitatem, quia Deum suis sceleribus provocarunt. Ideo ex adverso occurrens Propheta, Si leones, inquit, non rugiunt nisi prædam adepti, an Deus clamabit è cœlo, & vocem suam usque ad terras emittet, interea vero nulla erit præda? Hæc summa est, nimis perperam contemni Dei verbum ab Israëlitis, acsi nulla esset ratio clamandi, quia scilicet Deus non ludat. Verbum enim ejus pretiosum est, ideo non projicitur temere in aërem, acsi essent quisquiliæ: sed est semen inæstimabile. Quum ergo Dominus clamat, hoc non fit absque legitima causa, inquit Amos. Quare? Leones enim sine præda non rugiunt. Deus ergo nonnisi optimo consilio per suos Prophetas clamat. Hinc sequitur Israëlitas fuisse hactenus nimis stupidos, qui non auscultaverint majore studio & attentione ad Propheticam doctrinam, acsi Deus inanem sonitum ederet. Nunc sequitur tertia similitudo, *An cadet*, inquit, *avis in terram absque aucupe?* Hic significat Propheta nihil accidere nisi à Deo provisum. Quemadmodum enim aucupia tenduntur avibus, sic etiam Deus illaqueat homines occultis pœnis. Subito quidem eveniet calamitas, & hoc solet fortunæ ascribi: sed Propheta hic admonet Deum tendere sua aucupia, quibus capiuntur homines, etiamsi putent fortunam dominari, & non observent Dei manum: falluntur, inquit. Nam *avis* non prævidet insidias sibi paratas, sed tamen *non cadit in terram sine aucupe*. Neque enim retia illa fortuito sese contexunt, sed hoc fit industria hominis qui venatur. Sic etiam calamitates non contingunt à fortuna, sed manant ex arcano consilio Dei. Notandum autem est, similitudines non debere aptari nimis scrupulose ad causam præsentem. Siquis quærat, quomodo Deus hic se comparet aucupi, quum tamen fraus sit & astutia in captandis innoxiis avibus, quum retia illis tenduntur, hoc est frivolum: quia satis constat quid sibi velit Propheta, & quorsum spectent ejus verba; nempe arcano Dei consilio homines incidere in pœnas, & illaqueari: quoniam Deus longe prospexit quid facturus esset, etiamsi homines sese temere projiciant, quemadmodum aviculæ, quæ nihil prævident. Sequitur jam, *An tollet laqueum suum auceps priusquam capturam ceperit?* Hoc secundo membro significat Propheta minas Dei non fore irritas, quia exequetur quicquid pronunciat. Certum quidem est, aucupes sæpe vacuos redire domum, & colligere sua retia etiamsi nihil ceperint: sed Propheta, quemadmodum dixi, dum istas similitudines adducit, tantum recitat quid facere soleant aucupes, quum scilicet præda aliqua speratur. Exempli gratia, Siquis retia tetenderit, quiescet, neque colliget retia sua, donec prædam aliquam ceperit, si quidem præda contingat: nam frustra illic quiesceret totam noctem. Ergo sicuti aucupes non fatigantur, neque volunt perdere suum laborem postquam retia tetenderint: sic etiam Propheta dicit Deum non frustra spargere suas minas, ut tantum sint vana terriculamenta, sed manere hæc retia donec ceperit suam prædam, hoc est, reipsa exequutus fuerit Deus quod minatus est

per

per suos Prophetas. Summa igitur est, verbum Dei non cadere sine efficacia, sed simul conjunctum esse effectum ubi Deus aliquid protulit: & ideo objurgat Israëlitas, quod tam secure, & surdis auribus excipiant omnes minas, acsi Deus tantum luderet: non fiet quemadmodum speratis, inquit. Nam Deus prædam suam capiet antequam auferat sua retia. Postea addit, *An clanget tuba in urbe, & populus non contremiscet?* Hic, ut dixi, castigat torporem populi, cui lusoriæ erant omnes minæ: *Clangente tuba*, inquit, *omnes contremiscunt.* est enim signum periculi. Omnes ergo vel ad auxilium confugiunt, vel obstupescunt clangente tuba: Deus clamat ipse, vox ejus longe plus meretur reverentiæ, quam tuba metus injiciat hominum animis; & tamen surdis canitur. Quid ergo hoc sibi vult, nisi quod homines dementia sua occupat? jam carent sensu & omni vigore mentis? Nunc ergo videmus quorsum spectent hæ sententiæ Prophetæ, quod scilicet fascinati essent quodammodo Israëlitæ à Diabolo, quia nullus erat apud eos sensus malorum: & quum scirent Deum tuba clangere, & denunciare exitium, tamen quod securi interea manebant, & nihilo plus movebantur, quam si fuissent apud eos res quietæ. Reliqua non possem nunc absolvere.

Da omnipotens Deus, quando dignaris quotidie nos hortari ad pœnitentiam, & non exequeris repente tuum judicium, quo possemus etiam repente & momento uno obrui, sed das nobis spatium reconciliationis quærendæ, ut interea attenti simus ad doctrinam, & ad omnes admonitiones & minas, & nos tibi obsequentes præbeamus ac dociles, ne scilicet cogaris ultimam de nobis vindictam sumere, si forte videris nos occalluisse ad omnes minas, & esse prorsus incurabiles: fac igitur ut spiritu docilitatis & obedientiæ nos ita tibi subjiciamus, ut collecti sub manum Filii tui, vere invocemus te Patrem, & sentiamus etiam re ipsa, ubi nobis ostenderis paternum illum amorem, quem pollicitus es, & quem etiam experti sunt ab initio omnes, qui vere & ex animo invocarunt nomen tuum, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. III.

PRoxima lectione dixerat Amos *contremiscere totum populum ad clangorem tubæ:* nunc videtur subjicere sententiam prorsus alienam, quod scilicet *nulla calamitas accidat nisi à Deo.* Sed præfatus fuerat de clangore tubæ quod jam vidimus, ut intelligeret populus nihil fortuito sibi accidere, sed infligi justas pœnas à Domino. Et hoc etiam paulo post confirmat, quum dicit Deum nihil facere, nisi prius manifestaverit secretum suum Prophetis. Summa igitur est, populum Israël nimis esse stupidum, qui non resipiscat toties admonitus: imo etiam violentis remediis coactus, tamen maneat semper in sua obstinatione. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Sed ut melius pateat tota res, sumamus mediam hanc sententiam, *Nullum esse malum in urbe, quod Deus non fecerit.* Propheta his verbis admonet, calamitates non accidere fortuito, quemadmodum vulgus hominum credit. Nam scimus vel prosperam, vel adversam fortunam esse in omnium ore, quasi Deus otium coleret in cœlo, & non curaret res humanas. Quicquid ergo contingit, hoc solet mundus adscribere fortunæ. Propheta autem hic ostendit administrari imperium mundi hujus à Deo, & nihil accidere nisi ab ejus manu. Neque enim hic agitur de peccato: sed Malum, רעה, vocat Propheta pro communi more quicquid nobis adversum est. Quod ergo natura fugimus, hoc solet vocari malum: & hunc morem loquendi nunc Amos sequitur.
Jesa. 45. vers. 7. quemadmodum apud Jesaiam dicitur Deus habere in manu sua noctem & diem, lucem & tenebras, bonum & malum. Quum illic agitur de bono & malo, certum est referri hoc ad res prosperas vel adversas. Sic etiam nunc Propheta docet castigari homines à Deo, quoties aliquid adversi contigit: acsi diceret, non dominari fortunam sicuti mundus imaginatur, neque etiam res temere in mundo rotari, sed Deum semper esse mundi judicem. In summa, vult Amos revocare populum ad examen vitæ suæ, perinde acsi illum citaret ad tribunal Dei: & ostendit ex signis ipsis externis Deum fuisse merito Israëlitis offensum: videtis vos tam duriter tractari, putatisne Deum in cœlo dormire otiosum? Si nihil accidit nisi volente Deo, jam quum vos ita duriter & aspere tractat, vult expergefacere, ut sentiatis vestra vitia. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, ubi dicit *non esse malum in urbe, quod Deus non fecerit.* Sic etiam apud Jeremiam Deus graviter expostulat cum populo, quia imputaret fortunæ clades bellorum, famem, & reliqua incommoda. Siquid ergo triste contigerat, conquerebantur Judæi de mala fortuna, quemadmodum solet mundus. Deus irascitur, & severe objurgat profanam illam imaginationem: quia hoc modo eripitur ei imperium mundi. Siquid enim contingat ipso non volente, jam excluditur à potestate sua. Deinde obdurescunt homines in suis peccatis, quia etiamsi graviter ipsos percutiat, non tamen agnoscunt manum ejus. Clamitant quidem ad ictus ipsos, sentiunt quam gravia sint flagella: sed non respiciunt manum percutientis, quod erat præcipuum, quemadmodum alibi dicitur. *Jesa. 9. vers. 13.* Ergo hoc Propheta sumit pro confesso, quoties aliquid adversi contingit, homines nimis esse stupidos, nisi expergefiant, & reputent secum sua peccata, & statuant sibi proponi signa iræ Dei, ut hoc modo ad ipsum confugiant, fateantur se reos merito esse, & implorent ejus misericordiam. Præfatus autem fuerat de clangore tubæ, quia hoc modo sublata fuit excusatio Israëlitis, quum Deus non tantum suis flagellis illos revocaret in viam, sed præiret etiam verbo suo. Et ostendit se juste illis esse iratum: & ideo Propheta subjungit aliam sententiam, *Quia non faciet Dominus Jehova quicquam nisi revelaverit secretum servis suis Prophetis.* Hoc versu Propheta dicit, non agere Deum cum Israëlitis quemadmodum cum profanis gentibus. Deus enim pœnas sumebat de aliis populis absque verbo: non citabat neque Idumæos, neque Ammonitas, neque Ægyptios ad judicium; sed exequebatur vindictam suam, quamvis apud eos tacuisset. Diversa fuit ratio apud Israëlitas. Deus enim non tantum sumpsit de illis pœnas quales meriti erant, sed prævenit verbo suo, & mature ostendit quid mali instaret, ut possent antevertere. Dabat enim illis spatium resipiscendi, & paratus erat simul ad veniam, si fuissent curabiles à parte sua. Nunc igitur Propheta aggravat crimen populi, quia non fuerit simpliciter castigatus à Domino; sed poterat, si vellet, antevertere pœnas ipsas: interea autem obstinaverit se in malitia. *Non faciet ergo quicquam Deus, quin revelaverit secretum suum servis suis Prophetis.* Hoc restringi debet ad populum, deinde restringi debet ad pœnas de quibus nunc Propheta

pheta concionatur. Certum est Deum exequi multa judicia, quæ latent & homines & Angelos. Nec vero Amos voluit hic necessitatem aliquam Deo imponere, quasi non sit ei liberum facere nisi quod prius manifestaverit. non fuit tale Prophetæ consilium: sed simpliciter voluit Israëlitas damnare deploratæ pervicaciæ & obstinationis, quod admoniti non tamen induxerint in animum resipiscere, sed contempserint omnes Dei minas, imo ludibrio habuerint. *Deus* ergo *non faciet quicquam*: hoc est, Deus non aget vobiscum vulgari ratione, quemadmodum castigat alios populos, & interea tacet. Illi ut plurimum non intelligunt quid agatur: sed Deus paterno more familiariter vos admonet de vestris peccatis, ostendit cur in animo habeat vos castigare, & antevertit etiam, ut sit vobis satis temporis ad quærendam ac petendam veniam. *Revelat* igitur *Deus secretum suum Prophetis*: hoc est, non subito neque ex inopinato vos punit, quemadmodum poterat, & quemadmodum videtis etiam ipsum facere erga alios. Sed denunciat quid sit facturus, & mittit suos præcones. Acsi caduceatores essent denunciant vobis bellum, & interea aperiunt januam ad reconciliationem, nisi prorsus essetis desperati & obstinati in malitia vestra. Estis ergo bis inexcusabiles, ubi Deus nihil proficit verbo suo, & pœnis, quas etiam postea verbo adjungit. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Ergo stulta est illa quæstio, vel saltem importuna, An Deus hic se alligaverit certa lege, ne quicquam faceret, nisi prius manifestasset servis suis Prophetis. Hoc enim non intelligit Amos: sed asserit tantum de communi ratione, quam Dominus tenebat in populo illo castigando. Certum est, celatos interdum fuisse Prophetas de multis rebus. Deus enim distribuit illis Spiritum suum ad mensuram. Non igitur manifestata fuerunt omnia Prophetis. Sed Amos hic tantum significat Deum non agere cum electo populo quemadmodum solet cum profanis gentibus: quia illæ ex improviso sæpe experiebantur Deum sibi irasci, & tamen non erat spatium meditandi, ut resipiscerent. Multo liberalius & clementius Amos dicit Deum egisse cum illo populo, quia noluit Deus repente eum obruere, neque deprehendere etiam: sed admonuit per suos Prophetas. Videmus quam late pateat hæc doctrina: sed, satis est tenere consilium Prophetæ, & tenere etiam in quem finem accommodari debeat ejus sermo. *Deus* igitur *non faciet quicquam nisi prius revelaverit arcanum suum Prophetis*. Vocat Arcanum, quia homines perplexi hærent quum Deus vindictam de illis exigit, & obstupescunt. Ubi autem in tempore sunt admoniti, jam patet quidnam sibi velit Deus: agnoscunt etiam pœnarum causam & fontem. Jam ergo revelatum est secretum, quod lateret miseros homines: & ideo duplicatur populi culpa, dum ad minas non resipiscunt. Jam sequitur, *Leo rugit, quis non timeat? Dominus Jehova loquitur, quis non prophetet?* Hoc versu objurgat Propheta Israëlitas, quod solerent cum Prophetis rixari, quando asperius invehebantur in ipsorum peccata. Sic enim solent homines: non expendunt Prophetas divinitus esse missos, & injunctum esse illis hoc munus. Si ergo austeri sunt Prophetæ in suis verbis, obstrepit mundus, & litigat, Quid sibi volunt isti homines? cur nos tantopere urgent? cur non sinunt nos quiescere? nam provocant erga nos iram Dei. Quoties ergo expergesiunt homines, statim intentant litem & jurgium contra Prophetas Dei, neque respiciunt aliunde proficisci minas ipsas. Hoc vitium nunc damnat Propheta: *Leo rugit, quis non timeat?* inquit: *Deus loquitur, quis non prophetet?* Vos putatis me esse vestrum adversarium: sed nihil proficietis mecum jurgando. si taceam, vox Dei satis per se erit formidabilis. Malum igitur non procedet ex ore meo, sed potius ex mandato Dei. Ergo velim nolim, cogor obedire Deo: delegit me Prophetam, & ostendit quid velit à me proferri. Quid facerem? inquit. non est mihi liberum fingere revelationes, sed quod mihi traditum est à Domino, hoc fideliter ad vos perfero. Quanta igitur ista dementia est, quum mecum litigatis, & non reputatis vobis esse negotium & certamen cum Deo ipso? Tenemus ergo nunc quid velit Propheta: atque hoc modo etiam tenemus cur posuerit quatuor illas similitudines, de quibus antehac satis disseruimus. Nunc pergo in reliquo contextu.

9. Promulgate in palatiis Asdod, & in palatiis terræ Ægypti, & dicite, Congregamini super montes Samariæ, & videte tumultus multos (*vel concussiones multas*) in medio ejus, & oppressiones in medio ejus.

Hic incipit Amos judices ferre Israëlitis, quia non poterant Dei judicio patienter se subjicere. Constituit ergo ac præficit illis Ægyptios & Idumæos judices. Non dubium est quin hæc prophetia magis exasperaverit animos populi jam nimium præfracti ac rebellis: sed tamen ita oportuit fieri. Deus enim illos ad tribunal suum citabat, ut tamen maneret spes reconciliationis. ubi excandescunt contra Dei minas, fremunt contra servos ejus, imo contumaciter disceptant, acsi non essent culpæ obnoxii, quid reliquum est nisi ut Deus constituat illis judices, quos nominat Propheta, nempe Ægyptios & Idumæos? Non potestis ergo judicium meum ferre: increduli qui jam damnati sunt, ferent de vobis sententiam. Ego quidem legitimus sum judex vester; sed quia me repudiatis, ego ostendam quid valeat mea auctoritas: ego tacebo, Ægyptii loquentur. Quinam sunt Ægyptii? Nempe etiam cum Israëlitis obnoxii erant, & eundem sustinebant reatum, vel saltem non longe distabant à simili pœna: sed tamen Deus trahet Israëlitas, ut cogantur audire sententiam quæ pronunciabitur ab Ægyptiis, & ab Idumæis. Scimus quam superbe gloriati fuerint Israëlitæ de sua prærogativa. Hic autem Dominus fastum illum deridet, quia abutebantur suis beneficiis. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. *Promulgate*, inquit, *in palatiis Asdod, in palatiis terræ Ægypti, & dicite*. quidnam? *Congregamini super montes Samariæ*. Vult Ægyptios & Idumæos confluere, & montes Samariæ esse instar theatri. Quanquam potius ad similitudinem hanc quadrabit tribunal. Perinde ergo est acsi Ægyptii ac Idumæi sederent in excelso loco: Deus proponit illis oppressiones, & rapinas, & injustas prædas, quæ fiebant in regno Israël. *Congregamini* ergo *super montes Samariæ*. Alludit Propheta ad situm regionis. Nam quum Samaria sita esset in planitie, in circuitu tamen montes erant: putabant se illic latere, & erant quasi vinum in suis fæcibus. Dicit nunc Deus, Conveniant Ægyptii & Idumæi ad spectaculum: ego illis dabo locum unde conspiciant quam injuste grassetur omnis iniquitas in regno Israël. Possident quidem suam planitiem, & putant circuitu montium se esse probe munitos: sed ex ipsis montibus cæci ipsi videbunt quam fœda & turpis sit ipsorum conditio. *Veniant* ergo, inquit, *videant oppressiones*. מהומת vocat tumultus: sed intelligit oppressiones quæ fiunt ubi nulla amplius viget ratio vel æquitas: dum aguntur omnia cum strepitu, & impetuose. Videant ergo oppressiones, & videant afflictiones. Loquitur de ipso actu, postea addit personas: sed tamen idem duobus diversis modis significat Propheta, nempe regnum Israël plenum esse multis sceleribus, quia grassentur illic rapinæ, & nulla moderatio contineat homines, quin per tumultum & strepitum exspolient pauperes & miseros. Jam sequitur,

10. Et

10. Et non noverunt facere rectum, dicit Jehova, thesaurizantes rapinam & prædam in palatiis suis.

Hoc versu confirmat quod prius dixit de oppressionibus. Dicit ergo eos contemnere omnem rectitudinem. Nam istud nescire non elevat ipsorum culpam, acsi incogitanter deliquissent, sed potius intelligit Propheta eos procul à se rejicere omne judicium, ac sibi permittere omnem licentiam peccandi sine ullo delectu, sine ullo pudore: quasi diceret, Ipsi sunt sicuti bruta animalia, quia carent omni judicio, omni ratione & pudore. neque enim intelligere amplius volunt. Hic ergo accusat voluntariam cæcitatem in Israëlitis, quod seipsos obdurent ad omne malum, & extinguant quicquid est judicii, pudoris & rationis, ne amplius discernant inter æquum & injustum. Et speciem illam adjungit, quod scilicet accumulent sibi multas opes ex prædis & rapinis. Non dubium est quin aliis etiam sceleribus obstricti fuerint Israëlitæ. Sed per synecdochen hic notatur species una quæ comprehendit sub se alias: nempe quod populus se prorsus addixerit sceleribus, quum scilicet abjecto omni pudore, extincto omni delectu, & repudiata omni ratione æquitatis prostitueret se ad omne scelus. Hæc summa est verborum Prophetæ. Propheta autem noster hic designat crassa scelera, quoniam prius constituit Israëlitis judices cæcos. Perinde est igitur acsi diceret, Quamvis Ægyptii & Idumæi luce careant, tamen iniquitas vestra palpabilis est, ut possit ab illis agnosci. Neque enim subtiliter disputandum est, quum prædæ ipsæ & rapinæ sic grassentur violento impetu, quum nulla amplius servetur moderatio vel æquitas, nullus etiam amplius pudor; sed ruant homines cæco impetu ad omne malum: cæci ipsi palpabunt etiamsi careant oculis. Ergo Ægyptii & Idumæi conspicient vestra scelera, ubi locati fuerint in vicinis montibus. Hæc summa est. Sequitur nunc,

11. Propterea sic dicit Dominus Jehova, Adversarius, & quidem in circuitu terræ, & tollet abs te robur tuum, & diripientur palatia tua.

12. Sic dicit Jehova, Quemadmodum eripit pastor ex ore leonis duo crura, vel extremam partem auris, sic eripientur filii Israël qui habitant in Samaria, in angulo lecti, & in Damasco tanquam in grabato.

Propheta hic denunciat qualem pœnam sumpturus sit Deus de Israëlitis: *Hostis*, inquit, *& quidem in circuitu*. Putant quidam צר esse imperativum modum verbi: sed non potest hoc stare. Amos ergo hic pronunciat propinquum esse hostem Israëlitis, qui ipsos obsideat omni ex parte. Nam solent impii semper quærere effugia, & si minimam rimam aspiciant, putant se esse elapsos. Mira est hominum securitas contra Deum: ubi vident se constringi, tunc serio terrentur, imo exanimantur prorsus. Sed interea captant subterfugia ad dextram & sinistram partem, neque unquam cedunt Deo, nisi coacti. Hæc ratio est cur dicat Propheta *hostem instare, & quidem in circuitu:* quasi diceret, Non est quod putetis jam vobis patere aliquem exitum: Deus enim vos constringet omni ex parte. Est igitur obsidio quæ vos sic tenebit devinctos, ut frustra speretis vos posse effugere. *Hostis* ergo, *& quidem in circuitu*, inquit. *In circuitu totius terræ, qui auferet abs te fortitudinem tuam.* Hic Propheta tollit vanam confidentiam Israëlitis, quia non poterant concipere vindictam Dei, quum intuebantur opes suas. Putabant enim sibi esse satis præsidii in multitudine sua, in divitiis, in armis, quemadmodum homines solent Deo opponere quicquid ab ipso profectum est: quasi possent aliquid creaturæ adversus ipsum: deinde quasi Deus non auferret suo arbitrio quicquid dedit. Sed tamen hæc est hominum cæcitas: ideo Propheta dicit totam opulentiam, & totum robur quo pollebant Israëlitæ, fore inutile: quoniam *hostis à Deo armatus*, inquit, *auferet abs te fortitudinem tuam, & diripientur hoc modo palatia tua.* Proximo versu relinquit nonnihil spei: sed non facit hoc ex professo. Quum ergo dicit aliquos fore incolumes, quemadmodum si pastor ex faucibus lupi eripiat auriculam ovis unius, vel duo crura, non tamen consilium Prophetæ est mitigare illum rigorem, de quo prius loquutus est: sed potius ostendit si quid erit salvum, hoc non fore quia populus se ipsum defendat, vel quia par sit ad resistendum, sed quemadmodum si pastor trepidus eripiat aliquam particulam prædæ ex ore leonis. Tenendum est quod nuper dixi de superba illius populi confidentia. Putabant enim Israëlitæ satis se esse tutos ab omni periculo: ideo spernebant omnes minas. Quid autem Amos? Ne putetis, inquit, ullam vobis fore defensionem, quia hostes vestri similes erunt leonibus, & nihilo plus erit vobis fortitudinis ad resistendum, quam est ovibus quum eas diripiunt ac prædantur non solum lupi, sed etiam leones: si quid erit tunc salvum, hoc fiet miraculo, quemadmodum si pastor eripiat particulam auris, vel duo crura ex ore leonis, quum leo satiatus est. Pastor non auderet congredi cum leone, fugiet semper à conspectu ejus: sed leo potietur præda sua, deinde satiabitur pro libidine. Si relinquat extremam partem auriculæ, vel duo crura: pastor tunc rapiet, & dicet, Ecce, tot sunt oves voratæ à leonibus: & hoc est testimonium. Sic etiam nunc dicit Propheta, Dominus exponet vos in prædam hostibus vestris: & ipsorum rapacitas vobis non secus erit formidabilis, quam si leo ovem aliquam invaderet. Frustra igitur putatis vos esse munitos opibus vestris. quid enim ovis ad leonem? Sed si quid erit ex vobis residuum, hoc erit instar auriculæ, vel instar cruris. Plus autem hoc valet: quemadmodum si leo voret ovem, quemadmodum ubi tenet prædam nihil relinquit donec satiatus est, sic etiam continget vobis. Falluntur ergo qui putant hic consulto mitigari comminationem, quæ præcessit. Neque enim Propheta in hoc est, sed continuat suam sententiam, quod scilicet totus populus diripietur, & hostes instar leonum erunt, nihil erit virtutis ad resistendum. Fateor quidem hic dari spem aliquam populo, quemadmodum prius visum est, semper Deum voluisse manere aliquas reliquias in electo illo populo instar seminis. fateor hoc verum esse: sed interea videndum est quid agat Propheta, & quorsum spectet. Non vult igitur hic consolari Israëlitas ex professo: sed quamvis per occasionem dicat fore aliquid residuum, tamen consilium ejus est ostendere nunc totum regnum datum esse in prædam leonibus, neque quicquam salvum fore, nisi quemadmodum si pastor reportet auriculam ubi lupi & leones satiati fuerint. Sequitur,

13. Audite & testificamini in domo Jacob, dicit Dominus Jehovah, Deus exercituum:

14. Quia die quo visitabo scelera Israël super ipsum, etiam visitabo super altaria Bethel: & scindentur cornua altaris, & cadent ad terram.

Non dubito quin Amos hanc sententiam adjecerit, ut ostenderet superstitiones, quibus falso sciebat confidere Israëlitas, adeo illis non fore adjumento, ut potius cessuræ essent in exitium: quia scilicet hoc modo magis in se provocabat populus iram Dei. Quum ergo audirent Israëlitæ Deum esse offensum, instar clypei vel umbræ erant sacrificia, & aliæ superstitiones. Sic enim hypocritæ Deo illudunt. Atqui scimus sacrificia illa quæ offerebantur in Bethel, fuisse plena sacrilegiis. erat enim totus ille cultus adulterinus. Nam Deus elegerat sibi locum ubi volebat sacrificia offerri. Israëlitæ templum erexerant sine ullo mandato, imo contra manifestam Dei prohibitionem. Quum ergo ita violassent & corrupissent totum Dei cultum, mira fuit eorum vesania, quod audebant Deo obtrudere illas superstitiones, quasi possent hoc modo iram ejus placare. Propheta igitur nunc stuporem illum coarguit, dicens, *Quo die visitabit Deus scelera Israël, sumpturum etiam pœnam de altaribus Bethel.* Quum hic scelera nominat Propheta, intelligit rapinas, & injustas exactiones, prædas, & quicquid simile fuit. Nam tunc, sicuti vidimus, effrenis crudelitas, avaritia, perfidia grassata fuit in illo populo. Dicit ergo nunc, *quum Deus visitabit scelera Israël super ipsum:* hoc est, quum puniet avaritiam, superbiam, crudelitatem, quum vindictam exiget de rapinis, & prædis, tunc etiam visitabit super altaria Bethel. Putant Deum sibi fore propitium Israëlitæ dum sacrificant, quamvis tota vita sint scelerati. Putant enim purgari omnem suam immunditiem suis illis piaculis: & putant satisfactum esse Deo, quum defuncti sunt externo illo cultu. Ergo quum offerunt sacrificia, existimant se hoc modo pacisci cum Deo, ne audeat exigere pœnas de reliquis sceleribus, acsi esset illa justa compensatio: Multum fallit eos sua opinio, inquit Amos. Nam interea, ut scimus, hoc erat præcipuum, quod perperam Dei cultum mutare ausi sint, quod ausi sint templum erigere sine ejus mandato, quod denique violaverint totam Legem. Deus ergo incipiet à superstitionibus quum volet pœnas exigere de peccatis populi. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, ubi dicit Deum visitaturum super altaria Bethel quum pœnas sumet de sceleribus Israël. Sed quia hoc persuasu erat difficile, Propheta hic conciliat sibi attentionem. *Audite, & testificamini*, inquit, *in domo Jacob.* Quum audire jubet, inducit loquentem Deum. Nam poterant Israëlitæ, ut scimus solitos fuisse facere, causari Amos temere minari talem pœnam: Nihil est meum, inquit. Videmus ergo quorsum spectet præfatio hæc, quum dicit, *Audite.* Nam ostendit Deum auctorem esse hujus vaticinii, & nihil sibi esse proprium, excepto solo ministerio. *Audite ergo, & testificamini in domo Jacob.* Testificandi verbo obsignat prophetiam, quo plus habeat ponderis, ne putent rem esse ludicram: sed intelligant serio Deum agere. Testificamini ergo in domo Jacob. Et eodem pertinent elogia, quæ Deo tribuit: *Dominus Jehova*, inquit, *Deus exercituum.* Poterat uno verbo dicere, Jehova ita dicit, sicuti ut plurimum solent Prophetæ. Sed tribuit illi dominium: præterea hic producit in medium ejus potentiam. in quem finem? ut scilicet terrorem incutiat Israëlitis, ne illos amplius occupent vanæ blanditiæ, sicuti antehac: sed intelligant suis superstitionibus adeo nihil proficere ad placandam iram Dei, ut eam magis ac magis provocent.

Da omnipotens Deus, quando sceleribus nostris ita te quotidie provocamus, ut digni simus æterno exitio, & nihil in nobis maneat residuum, ac tametsi severe castigemur temporalibus pœnis, ne tamen eripias à nobis spem ejus misericordiæ, quam pollicitus es in Filio tuo his qui vere & ex animo resipuerint, & te invocaverint Patrem: da, inquam, ut tacti sensu malorum nostrorum, cum vera humilitate & serio pœnitentiæ affectu offeramus nos tibi in sacrificium, & cum gemitu sic postulemus veniam, ut defuncti pœnis temporalibus, tandem perveniamus ad fructum illius gratiæ, quæ reposita est omnibus peccatoribus, qui vere & ex animo ad te conversi imploraverint gratiam illam quæ parata est omnibus, qui vere ostendunt se esse membra unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. III.

Heri unum mihi exciderat: impediebat enim capitis dolor ne inspicerem librum. Dicit Propheta versu 12. liberandos esse filios Israël sicuti pastor eripit auriculam, vel partem aliquam ovis: addit, *Sic filii Israël eripientur qui habitant in Samaria in angulo lecti, & Damasci in grabato.* Similitudinem illam non exposui. Putant quidam hic conferri Damascum cum Samaria, quod scilicet urbs erat opulentior: deinde Jarobeam secundus ampliaverat regni sui fines ad illam urbem usque, & subegerat sibi partem aliquam regni Syriæ. Putant igitur vocari Samariam angulum lecti propter angustias: grabatum vero Damascum. Sed illud prorsus ratione caret. potius vocasset Amos Damascum lectum. Alii sic exponunt, Qui salvi evadent ex populo Israël, non fore strenuos & fortes viros, qui sustineant hostilem impetum, vel qui manu armata se defendant, sed salvos fore latendo, quia scilicet ad lectum confugient. Sed videtur Propheta hic Damascum & Samariam conferre lectulis, eo quod putabant Israëlitæ sibi illud esse tutum receptaculum. Quamvis ergo habitetis Samariæ & Damasci quasi in quieto nido, tamen hoc erit admirabile, si pauci ex vobis evadant, quemadmodum si pastor reportet auriculam ovis, postquam satiatus fuerit leo. Videtur hic genuinus esse sensus Prophetæ. Neque enim dubito quin derideat stultam confidentiam, cui indormiebant Israëlitæ, quum putarent se fore immunes ab omni periculo, si clausi essent inter portas Samariæ vel Damasci. Putatis ergo nidos illos vobis fore quietos: sed leones illuc usque perrumpent, & vix ex angulo lecti centesimus quisque, vel millesimus evadet incolumis, quemadmodum si leo auriculam, vel partem cruris relinquat. Nunc pergamus.

15. Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiva, & peribunt domus eburneæ, & deficient domus magnæ, dicit Jehova.

Hic rursus Amos ostendit, frustra proceres confidere suis opibus & præsidiis, quia hoc non impediet, quominus Deus extrahat eos ad supplicium. Quia ergo abundantia excæcat homines ut plurimum ubi habitant in magnis palatiis, existimant se esse quasi inaccessibiles: ideo Propheta hic denunciat domos istas non fore obstaculo, quominus illuc usque perrumpat Dei vindicta. *Perdam igitur domum hyemalem*

lem cum domo æstiva. Non dubium est quin periphrastice hic palatia designet Amos: quia satis est pauperibus, si tugurium aliquod habeant tam hyeme quam æstate. Non enim mutant partes ædium, ut calidius hyeme habitent, deinde ut sese refrigerent per æstatem. Non est ea commoditas pauperibus: contenti sunt uno habitaculo per totam vitam. Sed quia divites teporem captant hyeme, & habent partem æstivam, ideo dicit Propheta amplas istas & magnificas ædes non fore præsidio divitibus, quominus Dei vindicta illuc etiam penetret. *Perdam igitur domum hyemalem cum æstiva.* Deinde, *deficient domus eburneæ.* Jam clarius videmus Prophetam hic concionari contra divites & opulentos, qui habitabant in splendidis & magnificis palatiis. *Peribunt* igitur *domus eburneæ, & deficient domus magnæ.* Alii vertunt, multas: sed perperam. Propheta enim continuat eandem sententiam: & quemadmodum prius nominaverat domos eburneas, ita etiam nunc vocat magnas: quod scilicet non tantum extructæ essent ad commoditatem & usum, sicuti vulgares domus & plebeiæ; sed additus esset luxus, splendor, & pompa: quemadmodum scimus semper luxuriari divites, non tantum in victu suo & vestitu, sed etiam in palatiis. Hæc summa est. Nunc sequitur,

CAPUT IV.

AUdite verbum hoc vaccæ Basan, quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, quæ conteritis egenos, quæ dicitis dominis eorum, Affer, & bibemus.

VIdetur quisquis distinxit capita, non satis consideraſſe Prophetæ contextum. Nam objurgationem contra divites prosequitur: quia vaticinatus fuerat contra proceres regni Israël. Scimus autem quanta sit ferocitas in divitibus qui formidabiles sunt aliis ob suam potentiam. Ideo Propheta hic subsannat quicquid est in ipsis arrogantiæ: *Audite*, inquit, *hoc verbum.* Quasi diceret, Video quid futurum sit. Nam superbe contemnent meas minas magni isti & splendidi homines: non putabunt se esse obnoxios Dei judicio: deinde putabunt etiam sibi fieri injuriam: quærent quisnam ego sim, & quomodo audeat homo pecuarius ipsos tanta fiducia aggredi. *Audite* igitur *vaccæ.* quasi diceret se non morari illam magnitudinem, qua superbiunt. Qualis est igitur vestra opulentia? Nempe pinguedo. Ergo non pluris vos facio, quam vaccas: estis saginati, sed non terrebit me vestra potentia, non eripient mihi libertatem vestræ divitiæ, quominus vobiscum agam ut decet ac Dominus mihi mandavit. Videmus ergo Prophetam hic per ludibrium insurgere contra regni proceres, qui volebant esse sancti & intacti. Quærit Propheta quo privilegio velint se munire, ne audiant verbum Domini. Si objiciant suas divitias, & suam auctoritatem, hæc est, inquit, sagina: vos interea manetis vaccæ, & habebo vos pro vaccis; hoc est, non minus libere vobiscum agam, acsi essem cum pecore meo. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Pergit autem in similitudine sua. Nam quamvis hic accuset regni proceres, quod opprimant homines innoxios, & affligant pauperes, tamen semper compellat eos in genere fœminino: *quæ habitatis*, inquit, *in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, quæ conteritis egenos, quæ dicitis.* Non dignatur nomine virorum, tamen volebant se eximere ab ordine communi, acsi essent heroës quidam ac semidei. Propheta contemptim hic vaccas nominat, deinde adimit illis nomen virorum. Scimus Basan nomen habere à pinguedine: fuit mons valde opimus, & celebris etiam ob pascua: quia fertilitas montis illius satis nota erat in populo illo, Propheta nominat vaccas Basan illos pingues & bene refertos homines. Necesse autem fuit tam aspere tractari, quia ex pinguedine contraxerant hebetudinem, quemadmodum fieri solet. Nam si homines affluant divitiis, si potentia excellant, obliviscuntur seipsos, & contemnunt Deum, quia existimant se esse extra omnem aleam. Quoniam ergo securitas ista facit, ut torpeant divites, neque attenti sint ad ullas minas, neque etiam dignentur obedire verbo Dei, existiment supervacua esse omnia consilia: ideo Propheta asperius eos objurgat, & contumeliose etiam compellat vaccarum nomine. Quum dicit esse in monte Samariæ, hoc est adhuc ironicum. Poterant enim excipere se habitare in urbe regia, & se excubias agere pro publico statu totius gentis, & suis consiliis, ac sua industria regnum stare. Video quid sit, inquit, vos non estis in monte Basan, sed in monte Samariæ: quid est aliud Samaria quam Basan? vos enim illic estis inebriati vestris deliciis: quemadmodum vaccæ quum saturæ sunt, suo pondere gravantur, & vix possunt amplius trahere corpus suum: eadem etiam in vobis est tarditas ob saturitatem. Samaria igitur etsi videtur esse specula, nihil tamen est aliud quam mons Basan. Neque enim illic tantopere (sicuti fingitis) estis solliciti pro populi salute. Sed potius voratis magnas opes: & quia insatiabilis est vestra cupiditas, hoc totum regimen nihil est aliud vobis quam sagina vel pinguedo, & opimum pascuum. Accusat autem præcipue eos Propheta, quod opprimant pauperes, & conterant egenos. Etsi enim minime dubium est, fecisse etiam aliis injuriam, tamen quia ut plurimum exercent suam crudelitatem divites contra homines miseros, & qui destituuntur omni auxilio, hæc ratio est cur Propheta diserte hic exprimat pauperes & egenos homines affligi à divitibus. Deinde scimus etiam Deum promittere peculiare auxilium miseris hominibus, ubi non inveniunt quidquam subsidii in terra. Hoc enim magis provocat Dei misericordiam, ubi crudeliter omnes sæviunt contra homines miseros, ubi nemo illis manum porrigit, vel succurrere dignatur. Addit postremo quod dicunt *dominis eorum.* Miror cur interpretes vertant in secunda persona, Dicitis dominis vestris. Nam hic in tertia persona loquitur Amos. Deinde videntur data opera corrumpere genuinum Prophetæ sensum. Nam Dominos intelligunt Regem & ejus consiliarios. Quasi vero hic Propheta verba sua non dirigat ad ipsos regni proceres. Non potest igitur quadrare quod illi reddunt. Cæterum dominos Propheta appellat exactores, quibus scilicet pauperes erant obærati. Hæc summa est, Regis consiliarios & judices colludere cum divitibus, qui rapinas suas exercent contra pauperes. Nam si illi pretium attulerunt, statim obtinent in judicio quicquid postulant. Pretio enim venales sunt qui nihil aliud venantur quam prædam. Dicunt igitur dominis ipsorum, *Affer, & bibemus*: hoc est, tantummodo satia ingluviem meam, ego tibi adjudicabo quicquid postulare libuerit. Modo igitur pretium afferas, ne cura, ego tibi addicam omnes pauperes. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Nam hic modum exprimit afflictionum de quibus fuerat conquestus. Opprimitis igitur pauperes. Quomodo? Nempe quia addicitis eos suis creditoribus, & addicitis pretio. Ubi ergo allata est vobis merces, hoc vobis sufficit: non quæritis de bonitate causæ, sed statim damnatis miseros & innoxios homines, quia non habent ipsi unde se redimant. Domini autem, quibus illi obærati sunt, ubi eos vestra iniquitate sibi addictos tenent, persolvunt pretium: ita mutua est inter vos collusio. Videmus quam bene fluat Prophetæ sensus. Sequitur,

2. Jura-

2. Juravit Dominus Jehova per ſanctuarium ſuum, quia ecce dies veniunt ſuper vos: & tollet vos in clypeo, *(vertunt quidam: alii, in hamo)* & reſiduum veſtrum in ſpina piſcationis.

Hic jam pronunciat Amos qualis pœna maneat pingues iſtos & craſſos boves, qui bene referti contemnunt Deum, & torpent in ſua pinguedine. Dicit ergo venturos eſſe dies, imo jam inſtare. Hoc enim valet loquutio qua utitur. Dicit, dies inſtare ſuper eos, quum tollentur cum tota ſua ſubſtantia, & omnibus poſteris quaſi hamo piſcatorio. ſed quo plus efficaciæ habeat iſta comminatio, dicit *Deum juraſſe per ſuum ſanctuarium.* Sufficere quidem debebat ſimplex Dei ſermo: ſed quemadmodum non facile amplectimur Dei promiſſiones, ita etiam hypocritæ & reprobi homines non terrentur ejus minis, ſed ſubſannant, vel ſaltem exiſtimant evanidum eſſe quicquid denunciant ſervi Dei. Neceſſe fuit hoc jusjurandum Dei interponere, quo melius expergefierent ſecuri iſti homines. *Juravit* ergo *Dominus,* inquit, *per ſanctuarium ſuum.* Mirum eſt cur Deus per Templum hic potius juret, quam per ſeipſum. Videtur etiam hoc abſurdum eſſe. nam ideo per ſeipſum jurare ſolet Dominus, quia non eſt major per quem juret, ſicuti dicit Apoſtolus. Videtur ergo Deus transferre honorem ſibi debitum ad lapides & ligna: quod minime conſentaneum eſt. Sed tantundem valet Templi nomen ac ipſius Dei. Dicit ergo Deus ſe jurare per ſanctuarium, quia ipſe inviſibilis eſt. Templum autem eſt viva quædam ejus imago, in qua ſe conſpicuum exhibet. Eſt enim inſigne & ſymbolum religionis, ubi relucet Dei facies. Ergo Deus non exuit ſe propria gloria, ut ea Templum materiale ornet, ſed potius hic ſe accommodat ad ruditatem hominum. Quia enim per ſe non poteſt cognoſci, in Templo autem quodammodo apparet: ideo per Templum jurat. Sed ſpecialis ratio notanda eſt quam non obſervant interpretes, quod ſcilicet Deus per ſanctuarium ſuum jurans, repudiet fictitios omnes cultus quibus ſuperbiebant Iſraëlitæ, quemadmodum etiam antehac vidimus. Summa eſt, Deus qui rite in monte Sion colitur, & qui illic tantum vult invocari, per ſeipſum jurat: & quanquam ſanctitas in ipſo ſolo reſidet, proponit tamen vobis ſymbolum ſanctitatis ſuæ Sanctuarium illud quod eſt Jeroſolymæ. Ergo repudiat omnes veſtros cultus, & habet pro luſtris vel lupanaribus omnia veſtra templa. Videmus ergo ſubeſſe in hac voce antitheſin inter ſanctuarium, ubi rite & legitime Deum colebant Judæi, & inter adulterina templa, quæ erexerat Jarobeam, deinde omnia excelſa, ubi Iſraëlitæ putabant ſe ipſum colere. Nunc ergo tenemus quid ſibi velit hæc præfatio, quum dicit, *Deum juraſſe per ſanctuarium ſuum, dies venturos eſſe, imo inſtare ſuper ipſos, quibus tollentur in hamis,* vel clypeis. צנה ſignificat Frigere apud Hebræos: ſed צנות vocant Clypeos, vocant etiam interdum Hamos piſcatorios. Quanquam putant alii potius notari inſtrumentum, quo trahuntur carnes: ut ſemper alludat Propheta ad ſuperiorem metaphoram. Sed videtur potius aliud velle, & prorſus quidem diverſum, quod ſcilicet pingues iſtæ vaccæ trahuntur quaſi piſciculus hamo. Nam poſtea adjungit ſpinam, vel rurſus hamum. Perinde eſt igitur acſi dixiſſet, Vos quidem trahitis magnum pondus, & oneroſæ eſtis veſtra ſagina: ſed craſſities iſta non impediet quominus Dei judicium celeriter vos abripiat, quemadmodum ſi quis ſpina, vel hamo extrahat piſcem. Videmus quam apposite conveniant iſtæ duæ contrariæ ſimilitudines, Vos nunc confiditis veſtra pinguedine, Deus autem eriget vos acſi nullum eſſet in vobis onus. Extrahemini ergo ab hoſtibus, non tanquam vaccæ pingues, ſed tanquam piſciculi, & ſufficiet hamus unus, ſufficiet una ſpina, quæ vos abripiat in longinquas terras. Mutatio hæc debuit magis ſerio afficere Iſraëlitas, quum intelligerent ſe exuendos eſſe ſua pinguedine & opulentia, & perinde abripiendos eſſe acſi eſſent piſciculi, tantum opus eſſe hamo, non opus eſſe magnis plauſtris. Sequitur,

Hebr. 6. verſ. 16.

3. Et per rupturas exibitis unaquæque coram ſe, *(coram facie ſua)* & projicietis vos ab excelſo, *(vel ex palatio)* dicit Jehova.

Nunc aliis verbis exprimit Propheta qualis futura ſit clades illius regni. Quanquam divites ipſos, & proceres regni ſemper alloquitur. Nam quamvis minetur etiam plebeiis & gregariis, non tamen opus fuit diſerte ipſos nominari. Quum enim Deus fulminat contra ipſos proceres, nonne terror etiam pervenire debet ad infimos? Ergo Propheta conſulto ſemper dirigit ſermonem ad judices, & conſiliarios Regis. *Exibitis* ergo *per rupturas unaquæque.* Videmus adhuc perſeverare in illa loquendi forma. Neque enim habet iſtos ſplendidos & magnificos dominos pro viris, ſed habet ſemper pro vaccis: *unaquæque vacca,* inquit, *exibit per rupturas è regione ſua.* Scimus quam curioſe obſervent ordinem ſuum divites: deinde quam difficiles ſint ad illos acceſſus. Sed Propheta hic dicit longe diverſam fore rationem: Non erit, inquit, triplex murus, neque triplex janua, quæ procul arceat omnes ſtrepitus, quemadmodum degitis in otio & quiete: ſed undique erunt rupturæ, & unaquæque vacca exibit per rupturas: imo *projiciet ſe ab ipſo palatio:* non vigebunt amplius apud vos iſtæ deliciæ, nec iſta mollities, in qua nunc reſidetis: minime, ſed tantum ſufficiet ſalutem fuga quærere. Ergo ſinguli veſtrûm præcipites ruent, quemadmodum ſi vacca œſtro percita, vel ſtimulis, ſeſe projiciat. Scimus autem impetuoſas eſſe projectiones vaccarum. Sic etiam vobis continget, inquit Propheta. Nunc ergo tenemus ſummam verborum. Quidam הרמונה accipiunt pro Armenia, quod abducti ſint Iſraëlitæ in longinquam regionem. Alii etiam accipiunt pro monte Amano: quod prorſus omni colore caret. Ego non accipio quemadmodum alii, pro In palatio; ſed potius, è palatio, vel ab excelſo. *Projicietis* ergo *vos è palatio,* hoc eſt, non curabitis amplius veſtras pompas vel delicias, ſed ſufficiet effugere mortis periculum, idque belluino impetu, quemadmodum ſi vaccæ abſque ullo delectu ruerent. Quod toties repetit nomen Dei, non eſt ſupervacuum: vult enim excutere blanditias Iſraëlitis, quia jam diximus nimis ſecuros fuiſſe, imo ſocordes, illos Regis conſiliarios & judices: quia obſtupuerant quodammodo in ſua pinguedine. Sequitur,

4. Ite in Bethel, & ſcelerate agite in Gilgal, adjicite ad ſcelerate agendum, & adducite mane ſacrificia veſtra, ad tres dies *(hoc eſt, tertio anno)* decimas veſtras.

5. Et adolete è fermento laudem, & adducite voluntarias oblationes, publicate, quia ſic vobis libuit filii Iſraël, dicit Adonai Jehova.

6. Atque etiam ego dedi vobis munditiem dentium *(alii vertunt, obtuſiones: ſed male)* in omnibus oppidis veſtris, & penuriam panis in omnibus regionibus veſtris, & non eſtis reverſi uſque ad me, dicit Jehova.

Hic

Hic rursus Propheta perversam fiduciam deludit, qua obdurati erant Israëlitæ. Putabant enim cultum suum optime probari Deo, quum sacrificia offerebant in Bethel & in Gilgal. Propheta autem hic ostendit quo magis sedulo in peragendis illis sacris laborant, eo gravius Deum offendere, & sibi accersere gravius judicium. Quid proficitis satagendo, quum tam accurate offertis sacrificia in Bethel, nihil omittitis quod sit Lege Dei præscriptum? Nempe vos magis ac magis provocatis iram Dei. Non damnat autem Israëlitas, quod putarent se defungi illa compensatione, quemadmodum hypocritæ solent, & hoc nomine etiam sæpe arguuntur à Prophetis: sed cultus ipsos pronunciat vitiosos esse & perversos & abominabiles coram Deo. Dupliciter reprehendunt Prophetæ sacrificia, vel quum hypocritæ ea coram Deo in compensationem afferunt, ut scilicet effugiant quas merentur pœnas, quasi solverent Deo quod debent. Sic Jerosolymæ in ipso Templo Judæi abutebantur Dei nomine: offerebant ex Legis præscripto sacrificia, sed negligebant verum & legitimum finem. Putabant enim Deum placari sanguine pecudum, suffitu & aliis externis ceremoniis. Fuit ergo perversus ille abusus. Ideo hoc nomine sæpe eos Prophetæ castigant, quod obtrudant Deo sacrificia compensationis vice, acsi essent hæc vera piacula purgandis peccatis. Hoc nimis est puerile & stultum, inquiunt Prophetæ. Sed longius nunc progreditur Amos. Neque enim Israelitas ideo tantum accusat quod putent se defungi erga Deum externis ceremoniis: sed pronunciat degeneres ac præposteros esse omnes eorum cultus, quia scilicet alibi Deum invocant, quam ipse præceperat. Deus volebat unicum esse altare in populo suo, volebat sacrificia illic sibi offerri: Israëlitæ autem pro sua libidine templa erexerant in Bethel, & Gilgal. Ergo Propheta hic pronunciat meras esse abominationes omnes illos profanos cultus, in quibus tamen fiduciam salutis reposuerant Israëlitæ. Hæc ratio est cur nunc dicat, *Ite in Bethel.* Est vox indignantis. Ironice quidem loquitur Deus, sed interea profert indignationem suam, acsi diceret esse prorsus indomitos, nec posse retineri ullis pœnis, quemadmodum Gallice dicimus, *Fay du pis que tu pourras.* Sic etiam ait Deus 20. cap. Ezechiel. Ite, sacrificate idolis vestris. Quum videret populum tanta pervicacia ruere ad idololatriam & superstitiones, dicit, Ite: quasi vellet accendere eorum animos. Certum quidem est, Deum non addere stimulos peccatoribus; sed hoc modo declarat extremam indignationem: quum frustra tentavit retinere homines, ac videt intemperanter furere, tunc dicit, Ite. Perinde est acsi diceret, Vos estis prorsus desperati, nihil proficio bene consulendo. Audite ergo diabolum, qui vos deducet quo vos propensi estis. *Ite igitur in Bethel, & illic scelerate agite. Ite in Gilgal, & adjicite ad scelerate agendum,* hoc est, cumulate scelera sceleribus. Quomodo autem scelerate se gerebant in Bethel? nempe Deum colendo. Hic videmus quid valeat prætextus bonæ intentionis apud Deum, quem tamen audacter semper objiciunt hypocritæ. Putant, modo propositum sibi sit colere Deum, non posse improbari quicquid agunt: ita lasciviunt in suis figmentis, & putant Deo ademptum esse jus suum, ne queri possit. Propheta autem pronunciat meras esse abominationes, & execranda scelera omnes illorum cultus, quorum tamen fiducia putabant Israëlitæ se fore salvos. Adjicite igitur ad scelerate agendum in Gilgal. Postea, Offerte sacrificia vestra mane, hoc est, sitis diligentes, ita ut nihil possit vobis objici quantum attinet ad externam speciem. *Post tres annos,* hoc est, tertio quoque anno, *afferte etiam decimas* vestras. Sic enim præceptum erat, quemadmodum legimus Deuter. 14. Quamvis ergo Israëlitæ in speciem satis accurate Deum colerent, Amos tamen pronunciat hoc totum esse frivolum, & nihili, imo abominabile esse coram Deo: & quo magis satagunt, eo magis accendere ignem iræ Dei in sua capita. Eodem etiam spectat proximus versus, *Et adolete è fermento laudem.* Loquitur de pacificis. Solebant offerre sacrificia ad gratiarum actiones una cum fermento. Nam aliis sacrificiis adhibebantur placentæ, & panes azymi. In pacificis autem licebat offerre fermentum. Quamvis ergo Israëlitæ in ipsis formulis essent plus satis seduli, Propheta ostendit nihil probari Deo, quia defecerint à puro mandato Legis. Quod alii accipiunt fermentum in malam partem pro vitio vel corruptela sacrificii, quod purum à fermento esse Lex jubebat, non videtur quadrare. Neque enim hic aliud in Israëlitis damnat, nisi quod discesserint à mandato Legis: quia ausi fuerant mutare locum Templi, deinde erigere novum sacerdotium. In aliis satis erant cauti & diligentes, sed illa defectio erat principium abominationis. Fieri ergo non potuit ut Deus reciperet corruptelas: quia obedientia coram eo pluris est, quam omnes victimæ, sicuti alibi dicitur. 1 Sam 15.
Indicite, inquit, נדבות, oblationes voluntarias: hoc vers. 22.
est, etiamsi non tantum peragatis sacrificia mane & vesperi, sicuti vobis mandatum est, etiamsi non tantum diebus festis offeratis alia sacrificia, sed utcunque accedant voluntariæ oblationes, nihil mihi placet. *Deducite* ergo, & *publicate oblationes voluntarias:* hoc est, cum magna pompa instituite solennes conventus: tamen hoc nihil aliud est, quam addere peccata peccatis. Scelerate ergo agitis, quia principium ipsum vitiosum est. Et notanda est postrema pars versus, quum dicit, *Sic enim libuit vobis filii Israël, dicit Adonai Jehova.* Quum dicit Israëlitas hoc amasse, exprobrat audaciam illam, quod scilicet pro suo arbitrio excogitaverant sibi novos cultus: quasi diceret, Ego non exigo sacrificia à vobis, nisi quæ Jerosolymæ offeruntur: vos autem offertis mihi in loco profano. Ergo vobis ipsi imputate vestra sacrificia, & non mihi. Nam scimus ut hypocritæ semper Deum sibi faciant debitorem: quum aliquid laboris sumpserunt in suis frivolis ceremoniis, putant Deum sibi esse obstrictum. Deus autem negat sibi hoc debere ferri impensum, quia Lege sua non præcepit: ita placuit vobis, inquit: *Vous faites cela pour vostre plaisir; & bien, mettez le sur vos contes.* Videmus ergo quidnam Amos sibi velit hoc loco quum dicit, Sic vobis libuit filii Israël, hoc est, debebatis consulere os meum, & simpliciter obedire verbo meo, respicere quidnam mihi placeat, quidnam mandaverim. Atqui posthabito verbo meo, & neglecta Lege mea sequuti estis quod vobis arridet, & quod natum est in cerebro vestro. Quoniam ergo libido vestra vobis est pro lege, quærite à vobis solutionem, quia ego nihil horum admitto. Volo enim simpliciter mihi præstari obsequium: aliud non expeto, nisi ut pareatis Legi meæ: quia non facitis nisi vestra libidine, non est cultus nominis mei.

Da omnipotens Deus, quando voluisti vitam nostram formari ad regulam Legis tuæ, & illic manifestasti nobis quid tibi placeat, ut non vagemur incerti, sed ut tibi pareamus: da, inquam, ut subjiciamus nos totos tibi, & non tantum sacrificemus vitam nostram, & omnia opera, sed etiam mentes nostras: & quicquid est in nobis prudentiæ & rationis offeramus tibi in sacrificium, ut spiritualiter te colendo, nomen tuum vere glorificetur per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO OCTAVA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. IV.

Atque etiam ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus urbibus vestris, & penuriam panis in omnibus regionibus vestris, & non estis conversi usque ad me, dicit Jehova. Hic expostulat Deus cum populo de pervicacia insanabili, quod scilicet tentaverit ipsum in viam revocare non tantum verbo suo, sed etiam gravibus pœnis: nihil tamen profecerit. Hæc durities duplicat culpam, quod non potuit subigi populus ille Dei castigationibus. Dicit autem Propheta castigatum fuisse populum fame. Dedi munditiem dentium, inquit. Figurata est loquutio, qua significat Amos inediam: & seipsum exponit per defectum panis. Tota igitur regio laboravit penuria, & defectu annonæ, quum tamen haberet fertilissimos agros, sicuti satis notum est. Jam, quum finis pœnarum sit flectere homines in Dei obsequium: ubi nullus profectus sequitur, apparet obduratos esse ad malum animos. Hic ergo ostendit Propheta non tantum unius culpæ reos esse Israëlitas, sed etiam pervicaciter resistere Deo, quia non potuerint sanari eorum vitia ullis pœnis. Diximus jam de fame. Sequitur alterum pœnæ genus.

7. Atque etiam ego prohibui à vobis pluviam, quum adhuc essent tres menses ad messem: & plui super urbem unam, & super alteram urbem non feci pluere: pars una compluebatur, & super quam non pluebat exaruit.

Dixi aliud pœnæ genus hic referri à Propheta, non tamen penitus esse diversum. Nam unde penuria, cujus nuper meminit, nisi ex siccitate? Deus enim quum vult eripere victum hominibus, claudit cœlos, vel ferreos ipsos reddit, ne exaudiant terram, quemadmodum alibi vidimus. Interea non supervacuus est Prophetæ sermo, quia vult Deus attentius considerari quas hominibus infligit pœnas. Si simpliciter esuriant homines, agnoscent quidem maledictionem Dei nisi stupidi sint. Sed ubi præcedit siccitas, terra fraudat suos cultores, postea sequitur penuria victus, plus datur hominibus spatii ad meditandam iram Dei. Hæc ratio est cur Propheta hic distincte loquatur de pluvia prohibita, postquam dixit populum fuisse annonæ defectu prius castigatum: quasi diceret, Debuistis saltem longo temporis successu redire ad sanam mentem. Si tantum die uno offensus fuisset vobis Deus, vel saltem dedisset signa iræ suæ, potuit ipsa brevitas vos excusare. Sed quum exaruerit terra, quum Deus pluviam prohibuerit, quum inde sequuta sit sterilitas, postea supervenerit esuries, qualis fuit hic stupor, non adjicere mentem ad tot signa iræ Dei, & tam continua? Nunc ergo tenemus cur adjungat hic Propheta siccitatem penuriæ victus, hoc est, causam suo effectui: nempe ut inde melius appareat stupiditas populi. Dicit autem *Deum prohibuisse ab illis pluviam, quum adhuc restarent tres menses usque ad messem.* Si toto mense non pluat, jam terra sitiet: homines etiam ipsi solliciti erunt, quia illud est sinistrum præsagium. Si autem duo menses prætereant aridi, jam incipiunt mirari homines, & horrere etiam. Quod si ad finem usque tertii mensis duret perpetua siccitas, illud est quasi portentum. Ergo Propheta hic ostendit non fuisse vulgari modo castigatos Israëlitas, & etiam fuisse stupidos, qui totis tribus mensibus non adjecerint animum ad reputanda sua peccata, quum Deus instaret illis, & quum tam diuturno tempore arderet ejus ira. Nunc ergo videmus in hac circumstantia temporis amplificari populi duritiem, quod ad portentum illud saltem non fuerint expergefacti. *Quum adhuc essent tres menses*, inquit, *usque ad messem, ego prohibui à vobis pluviam.* Sequitur alia circumstantia, quod *Deus pluerit super unam urbem, super aliam non pluerit; pars una fuerit madida, nulla autem gutta pluviæ super aliam partem ceciderit.* Hæc diversitas non potest fortunæ adscribi: nisi homines sponte furere velint, & rejicere omnem rationem, certe coguntur hic sentire manifesta iræ Dei signa. Qui fit, ut locus unus bene sit madidus, alter vero arescat? duæ urbes vicinæ ita diversam habeant sortem? Unde hoc, nisi quia palam Deus iratus apparet è cœlo? Hic ergo coarguit rursus Propheta populi obstinationem, quod non perspexerit in ista varietate iram Domini, quæ tamen magis erat conspicua. Finis semper est, ut Deus ostendat sibi negotium esse cum populo incurabili, quia præfractus sit & obstinatus in sua malitia, nec sustineat sibi adhiberi ullum remedium.

8. Et venerunt duæ, tres urbes ad unam urbem, ut biberent aquas, & non satiatæ sunt, & non reversi estis usque ad me, dicit Jehova.

In hac diversitate recitat Propheta venisse urbes duas vel tres ad unam, ut inde potum peterent; non fuisse satiatas, quod ubique defecerant aquæ ob tantam hominum multitudinem. Etsi enim fontes poterant sufficere suis incolis, quum tamen undique confflueret tantus hominum numerus, exhauriebantur ipsi fontes. Aggravat igitur Propheta pœnam à Deo inflictam Israëlitis, quod tanta fuerit sitis, ut civitates totæ confluerent ad fontes, ubi audiebant alicubi esse aquam. Hoc vero insolitum est, ut incolæ relinquendo urbem suam, confugiant ad quærendum potum, quemadmodum feræ bestiæ ubi satiatæ sunt præda, procul currunt aquatum: homines vero conficere magnum iter causa potus, hoc est insolitum. Effodiunt enim sibi puteos, & sua industria quærunt sibi aquas, etiamsi non sponte currant fluvii, vel fontes ipsi potum non suppeditent. Quum ergo homines coguntur domos suas relinquere, & procul quærere aquam, ita ut fontes exhauriant, hoc est portentum notatu dignum. Qui fit ergo ut Israëlitæ non respexerint ad manum Dei, quæ tamen tunc erat quasi visibilis? Hinc ergo convincitur eorum obstinata cæcitas, dum non resipiscunt. Non dubium est quidem fuisse & metu perterritos, & confectos etiam mœrore. Sed hoc totum nihil profuit, quia pergebant interea in suis peccatis, placebant sibi in suis superstitionibus: deinde prosequebantur etiam præteritam vitam. Quum ergo non exuerint suum ingenium, neque destiterint provocare assidue iram Dei, hic palam convincitur ipsorum perdita & desperata obstinatio. Hoc est Prophetæ consilium. Sequitur,

9. Per-

9. Percussi vos Orientali vento, & rubigine: magnos hortos vestros, & vites vestras, & ficulneas vestras, & oliveta vestra voravit bruchus: (*vel eruca*) & non reversi estis usque ad me, dicit Jehova.

Si non erudiat unum pœnæ genus homines, hoc jam satis & super tenentur convicti coram Deo. Sed ubi pluribus modis ipsos sollicitat, & postquam expertus est se frustra eos castigasse uno modo, dum tentat alium modum, & semper nihil proficit, hinc melius apparet prorsus insanabiles esse qui semper torpent, imo manent stupidi, quacunque ratione Deus ipsos adducere tentet ad pœnitentiam. Huc spectat quod nunc addit Propheta. Dicit igitur *percussos fuisse Orientali vento.* Ostendit non semper victus penuriam ab una causa profectam esse: quia obdurescunt homines ubi tantum sentiunt unum incommodum. quemadmodum siqua regio laboret siccitate, putabit hoc esse quasi suum fatum. Sed ubi Deus variis modis homines castigat, certe tunc decebat eos moveri, & serio tangi. Ubi autem prætereunt omnes pœnas clausis oculis, certum est prorsus esse obstinatos, & quasi fascinatos à diabolo, ut nihil sentiant, nihil discernant. Hæc ratio est cur Propheta commemoret diversas pœnas, quæ jam populo fuerant inflictæ. Nunc ergo dicit *percussam fuisse terram vento Orientali, & rubigine.* Scimus quale vitium sit rubiginis in segetibus: quum scilicet post frigidam pluviam exoritur Sol, exurit ipsam substantiam, ita ut spicæ flavescant: & sequitur inde putredo. Dicit ergo Deus *corruptas fuisse populi segetes hoc vitio*, quum jam prius siccitas grassata fuisset; neque in tota terra æquali modo, sed ita ut Deus plueret in regione una, & vicina regio aresceret propter pluviæ penuriam. Quum ergo hoc dixit Propheta, nunc addit etiam rubiginem. Item dicit *excisas fuisse ficulneas, vites & hortos fuisse consumptos, & oliveta fuisse corrupta à bruchis*, vel erucis. Quum ergo tot modis admoniti fuerint Israëlitæ, nonne fuit mira & prodigiosa cæcitas, quod attoniti sustinuerint istas Dei castigationes, nec fuerint commoti, ut redirent tandem in viam? Si profectu caruit prima castigatio, si secunda etiam fuit inutilis, saltem sero resipuissent. Sed ubi pergunt suo more, & manent sui similes in illa contumacia de qua diximus, quid amplius restat, nisi ut in totum aboleantur qui ita ludunt cum Deo? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Cæterum, hic locus docet, quemadmodum similes alii, neque fortuito variare tempora, ut nunc vigeat siccitas, nunc continuæ pluviæ corrumpant terræ fruges, nascantur bruchi, deinde cœlum laboret diversis vitiis: ostendit hic locus nihil horum contingere fortuito, sed totidem nobis proponi ante oculos iræ Dei signa. Neque enim gubernat Deus mundum, quemadmodum fingunt profani homines, quasi laxaret habenas cœlo & terræ: sed nunc pluviam continet, nunc effundit, nunc exurit æstu segetes, nunc temperat aërem, nunc ostendit se benevolum hominibus, nunc vero ostendit se infestum. Discamus ergo totum naturæ ordinem referre ad specialem Dei providentiam. Loquor de speciali providentia, ne somniemus tantum universalem motum, ut faciunt profani homines: sed sciamus Deum velle conspici in quotidianis operibus, ita ut nos signa amoris ejus exhilarent, rursum signa iræ ejus nos humilient, quo resipiscamus. Hoc ergo discendum est ex præsenti loco Prophetæ. Deinde simul etiam docet Amos, ventum, & pluviam, & grandinem, & siccitatem, & æstum, & frigus esse arma, quibus Deus seipsum ulciscitur de peccatis nostris. Quoties igitur Deus vult de nobis pœnas exigere, arma sua induit, hoc est, emittit vel pluviam, vel ventum, vel siccitatem, vel æstum, vel grandinem. Quum ita sit, ne putemus vel fortuito pluere, vel siccas esse alias æstates, hoc simpliciter pendere ex situ astrorum, quemadmodum etiam imaginantur homines profani. Sciamus ergo totam naturam sic parere Dei imperio, ut pluvia si opportune cadat, signum sit amoris ejus erga nos: si autem sit adversa, testetur nobis ejus iram. Idem sentire convenit de æstu, de frigore, & de aliis omnibus. Nunc pergamus in verbis Prophetæ.

10. Misi in vos pestem secundum rationem Ægypti: percussi gladio robustos vestros, cum captivitate equorum vestrorum: ascendere feci fœtorem castrorum vestrorum & ad nares vestras: (*vel, usque ad nares vestras, ut copula supervacua sit*) & non reversi estis usque ad me, dicit Jehova.

Nunc expostulat Deus, quod aliis etiam pœnis non domuerit populi pervicaciam, sed frustra eum ad pœnitentiam hortatus sit ac stimulaverit. Dicit *percussos fuisse peste.* Hactenus loquutus est Propheta tantum de sterilitate terræ, vel dixit consumptas fuisse fruges aliis vitiis: solam tamen penuriam hactenus recensuit cum suis causis. Sed ille erat unicus effectus. Nunc autem addit populum fuisse peste afflictum, fuisse item bello: & adhuc perstitisse in sua malitia. Quibuscunque ergo modis tentaverit Deus corrigere vitia populi, Propheta nunc conqueritur ac deplorat hoc frustra fuisse factum. Sed totidem sunt exprobrationes, ut ostendat Deus nihil amplius veniæ sperandum esse, quoniam sic perstiterint indomiti & pervicaces. Dicit ergo *se misisse pestem secundum rationem Ægypti.* דרך significat Viam: sed accipitur pro Modo & ratione quemadmodum Jesaiæ 10. cap. Percutiam eum secundum rationem Ægypti. Loquitur Deus de Sennacherib: acsi diceret, Scitis qualiter olim compescuerim Pharaonis rabiem. Ego nunc iisdem instructus sum armis, ut possim hostem vestrum Sennacherib procul à vobis depellere. Sed nunc Propheta dicit Deum exercuisse erga Israëlitas rigorem illum extremum, quo usus fuerat contra Ægyptios. Quasi diceret, Ego coactus sum vestra obstinatione convertere meam potentiam in vos: scitis qualiter olim Ægyptus fuerit à me percussa in favorem patrum vestrorum: ego tunc ostendi quam mihi chara esset vestra salus, quum exerui virtutem meam ad perdendos Ægyptios. Qui fit, ut nunc convertam arma illa in vestram perniciem? Ego enim paratus essem me semper opponere vestris hostibus, & vos liberaliter fovere paterno more in sinu meo. Quum ergo vos mihi sitis pro Ægyptiis, unde hoc fit, vel unde ista conversio, nisi quia me cogitis desperata vestra malitia? Nunc ergo tenemus cur Propheta hic de Ægyptiis diserte loquatur: quasi diceret Deum non posse prosequi gratiam suam erga Israëlitas, quæ tamen perpetua fuisset, nisi clausissent ipsi viam. Acsi diceret, Ego vos selegeram ab aliis gentibus: nunc autem non tantum vos castigo promiscue sicuti gentes incircumcisas, sed ex professo bellum contra vos gero, acsi essetis Ægyptii. Videmus ergo quantum hoc ad amplificationem valeat, quum Amos confert Ægyptiis Israëlitas: quasi diceret ipsos sua obstinata malitia extinguere omnem Dei gratiam, ut memoria adoptionis gratuitæ apud

ipsos amplius non valeat. *Misi* ergo *in vos pestem secundum rationem Ægypti: deinde occidi gladio robustos vestros.* Hoc est diversum pœnæ genus, quod occisi fuerint omnes robusti, quod equi in captivitatem abducti fuerint, quod tandem ascenderit fœtor cadaverum, qui ipsos suffocaret. Hæc certe sunt insolita iræ Dei signa. Quum populus hoc etiam modo non resipuerit, hinc jam rursus apparet non fuisse sanabiles ejus morbos, quum tot remediis Deus nihil profecerit. Ergo diligenter expendi debent diversæ pœnarum species, quia totidem Dominus argumenta collegit ad probandam populi contumaciam. Quum dicit *fœtorem castrorum ascendisse usque ad eorum nares*, perinde est acsi diceret, Non opus fuit vi externa: etiamsi nullus hostis vobis esset infestus, tamen suffocati fuistis quasi proprio fœtore. nam ex castris vestris ascendit fœtor in nares vestras, qui vitam vobis eriperet. Quum ergo Deus putredinem illam intestinam excitaverit, nonne oportuit vos serio tandem affici, & redire ad sanam mentem? Quum inde nullus profectus sequutus sit, quis non videat jam frustra vos castigari, & tantum superesse ultimum interitum. Quia frustra pœnis Deus hactenus vos hortatus est, etsi pergat, etiam ludet operam. Quum ergo Deus frustra consumpserit hactenus suas virgas, non est quod vos moderatius castiget. Necesse est igitur jam vos in totum perire. Hæc est summa: ideo etiam addit,

11. Subverti vos secundum subversionem Dei contra (*vel in*) Sodomam & Gomorrham, & fuistis quasi torris ereptus ab incendio, & non reversi estis ad me, dicit Jehova.

Ultra progreditur Amos, Deum scilicet usum fuisse fere simili severitate erga populum electum, quam olim explicuit contra Sodomam & Gomorrham. Scimus fuisse illud memorabile documentum iræ Dei, quod horrorem debuit incutere omnibus seculis, sicuti etiam adhuc hodie debet. Et Scriptura quum vult nobis graphice pingere iram Dei, proponit Sodomam & Gomorrham ante oculos. Fuit enim illud formidabile Dei judicium, quod urbes illas percusserit cœlesti igne: deinde quod absumptæ etiam fuerint, quod terra hiatu absorpserit quinque illas urbes. Dicit igitur easdem fere clades grassatas fuisse in populo Israëlitico, nisi quod pauci erepti sunt, quemadmodum siquis titionem rapiat ex incendio. Neque enim dubium est secundam partem versus sic debere accipi per speciem correctionis. Nam si præcise dixisset Amos, fuisse eversos quasi Sodomam & Gomorrham, hoc fuisset immodicum. Corrigit ergo vel temperat sermonem suum Propheta, quum dicit paucos fuisse residuos, quemadmodum si quis titionem eripiat ex incendio. Sed interea debebant saltem ad tam graves & atroces pœnas moveri, quum Deus non aliter se illis offensum ostenderet, quam olim Sodomæ & Gomorrhæ. Videtur tamen pugnare historia cum hac narratione Amos: quia vaticinatus est sub Jarobeam secundo
2 Reg. 14. vers. 25. filio Joas. Tunc autem res populi melius habebant, quemadmodum refert sacra historia. Quomodo igitur conveniet, fuisse Israëlitas consumptos instar Sodomæ & Gomorrhæ? Solutio facilis est, si expendimus quod etiam narrat sacra historia, Deum scilicet misertum fuisse Israëlitarum, quod omnes jam ante fuerant consumpti à libero usque ad captivum. Quum ergo tam tristis vastitas esset in populo, Deus voluit aliquid relaxationis ad tempus dare. Ergo benedixit regem Jarobeam, ut recuperaret multas urbes: & tunc iterum floruit populus: sed illa fuit exigua prosperitas. Interim hic revocat Amos in memoriam quid passi essent, & quot modis Deus stimulasset eos ad resipiscentiam, nisi prorsus fuissent indomabiles. Ergo non male hæc duo conveniunt, consumptos fuisse Israëlitas antequam Deus illis parceret sub Jarobeam, & interea ad tempus fuisse levatos cladibus illis, quæ clausum & liberum simul absumpserant: quemadmodum illic diserte exprimitur. Interea notandum est fuisse aliquid residuum in hoc populo, quia Deus dare locum voluit misericordiæ suæ ob memoriam fœderis. Dignus ergo erat populus, qui prorsus interiret: sed Deus voluit superstites esse aliquas reliquias, ne quis putaret oblitum esse fœderis sui. Videmus ergo cur Deus aliquid servaverit, nempe ut pugnaret cum populi malitia, & ostenderet fœdus suum non esse penitus irritum. Sic ergo mediam viam tenuit Dominus, ne hypocritis parceret, & interea ne aboleret fœdus suum, quemadmodum perpetuum stare oportuit quamlibet impii essent Israëlitæ ac fœdifragi. Deum ergo in hac exceptione ostendit Propheta fidelem fuisse, & constanter servasse fœdus suum, quamvis omnes Israëlitæ ab eo defecerint. Tandem concludit:

12. Propterea sic faciam tibi Israël: & quia hoc faciam tibi, præpara te in occursum Dei tui Israël.

13. Quia ecce formans montes, creans spiritum, (*aut ventum*) annuncians homini quæ sit cogitatio ejus, faciens auroram, tenebras, (*& tenebras: subaudienda est copula*) ambulans super excelsa loca terræ, Jehova Deus exercituum nomen ejus.

Hic jam pronunciat Amos sub Dei persona populum frustra veniam sperare, vel modum, vel temperamentum, vel finem suis pœnis, quia scilicet sic tentaverit Deum, & opposuerit desperatam superbiam tot flagellis & castigationibus: *Propterea*, inquit, *sic faciam tibi.* Quid sibi vult particula כֹּה? Exponunt quidam Deum hic Israëlitis denunciare easdem pœnas, quas prius fuerant experti. Sed non dubito quin gravius aliquid Propheta intelligat. Tollit nunc exceptionem illam, cujus nuper meminit: acsi diceret Deum sumpturum ultimam pœnam de hoc improbo populo, idque absque ulla mitigatione. *Sic faciam tibi, Israël.* Tu sensisti antehac quot modis armatus sim ad sumendam vindictam de contemptoribus Legis meæ: ego nunc durius tecum agam, quia cogit me tua obstinatio. Quum ergo hactenus nihil erga vos profecerim, jam adhibebo ultimum supplicium. Neque enim remediis nunc agendum est apud deploratos homines. Tenemus quid velit Propheta. *Sic* ergo *faciam tibi*, inquit, *Israël: & quia sic tibi facturus sum.* עקב significat sæpe mercedem vel finem. Posset igitur verti hic locus, Tandem certe hoc faciam tibi. Sed sensus ille videtur aptior, *Quia hoc faciam tibi, para te in occursum Dei tui.* Potest bifariam exponi hic locus, ut sit ironica sententia, vel ut sit simplex & genuina exhortatio ad pœnitentiam. Si accipimus ironice, sensus erit, Venite nunc, occurrite mihi cum obstinatione vestra: scilicet aliquid vobis proderit: an poteritis effugere vindictam meam, ubi erexeritis contra me cornua, sicuti hactenus fecistis? Et certe quum denunciet Propheta ultimum interitum populo, videtur hic

hic velle data opera ipsum pungere mordaciter, quum dicit, *Occurre nunc Deo tuo, & para te:* hoc est, collige omnes vires tuas, & copias, & subsidia: experire quidnam hoc totum valebit. Sed quia proximo capite hortabitur rursus Propheta ad pœnitentiam Israëlitas, & spem illis proponet gratiæ, potest etiam hic locus sine figura accipi: quasi diceret, quum videas te constringi reatu; deinde quum videas te frustra captare omnia subterfugia, quia nunquam poteris elabi è manu Judicis tui: vide nunc sero, *ut occurras Deo tuo*, hoc est, ut prævenias ultimum hunc interitum, qui tibi impendet. Scimus enim Prophetas etiam quum minati sunt exitium electo populo, semper tamen moderari asperitatem suæ doctrinæ: quia erat aliquod semen adhuc residuum, quamvis lateret. Et similes locos vidimus tam in Joële quam in Hosea. Non erit igitur incommodum ita exponere verba Amos, quod populum licet desperatum, hortetur tamen adhuc ad præveniendam iram Dei. *Para te* igitur *in occursum Dei tui:* acsi diceret, quamvis dignus sis exitio, quamvis etiam Dominus visus sit januam præcludere, & undique occurrat desperatio, adhuc tamen poteris mitigare iram Dei, modo *pares te in occursum.* Sed ista præparatio sub se complectitur veram renovationem cordis, ubi scilicet homines sibi displicent, ubi mutato animo Deo se subjiciunt, suppliciter precantur veniam. Ergo pondus multum subest in verbo hoc, quum dicit Propheta, *Para te.* Quantum ad occursum pertinet, scimus quid Paulus doceat, prioris ad Cor. cap. 11. Si nosipsos judicaremus, non judicaremur à Domino. Qui fit ergo ut Deus asperius nos tractet, nisi quia ipsi nobis parcimus? Indulgentia igitur hæc, qua nobis blandimur, provocat iram Dei contra nos. Ergo non possumus aliter Deo occurrere, nisi dum sumus judices nostri, damnamus nostra peccata, idque serio dolore. Nunc videmus quid Propheta intelligat, si non placeat figurate accipere hunc locum. Jam ut magis percellat socordes animos, magnifice hic extollit Dei potentiam, & multis elogiis eum ornat, ut plus reverentiæ obtineat atque timoris apud homines, præsertim apud duros & præfractos. Quoniam ergo difficile fuit flectere illa capita, ideo Propheta multos titulos hic accumulat, quibus commoveat populum ad reverentiam Dei. Dicit, *Deum formasse montes, creasse spiritum:* deinde, *esse cognitorem cordium, homines ipsos non intelligere quid sentiant, nisi quatenus Deus proponit illis suas cogitationes: Deum facere auroram & tenebras:* deinde, *ambulare super loca excelsa terræ: nomen etiam illi esse Jehovam, Deum exercituum.* Quorsum hæc titulorum congeries, nisi ut tangantur corda hominum, quæ prius sensu carebant, & quæ demersa erant in cæco stupore? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Sed si quid restabit dicendum de verbis, hoc fiet proxima lectione.

Da omnipotens Deus, quum verbo tuo placide nos ad te invites, ne obturemus tibi aures, sed præveniamus virgas tuas & flagella: deinde etiam quum ob nostram duritiem & socordiam qua inebriati sumus, adjungas etiam pœnas, quibus nos asperius sollicitas ad resipiscentiam: da, inquam, ne prorsus maneamus indomabiles, sed flectamus tandem corda in obsequium tuum, & subjiciamus nos jugo verbi tui: & sic erudiamur pœnis, quas nobis jam inflixisti, ac etiam nunc infligis, ut vere & ex animo ad te redeamus, nosque tibi offeramus in sacrificium, ut gubernes nos tuo arbitrio, & Spiritu tuo omnes affectus nostros ita regas, ut tota vita nostra studeamus glorificare nomen tuum in Christo Jesu Filio tuo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO NONA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. IV.

Exposuimus versum ultimum quarti capitis, nisi quod aliquid restabat dicendum de epithetis, quibus ornatur Deus à Propheta. Primo dicit *ipsum formasse montes*, deinde *creasse spiritum*, postea *annunciare homini quæ sit ejus cogitatio*, *facere auroram & tenebras*, *ambulare supra excelsa terræ*. Posset videri supervacua verborum congeries, nisi principium illud apud nos valeret, nempe hominum mentes quæ nimium torpebant, oportuisse commoveri, ut agnoscerent serio sibi denunciari quod prius vidimus. Voluit igitur Propheta excutere socordiam Israëlitis, quum produxit Deum in medium cum istis epithetis. Nam ubi profertur solum nomen Dei, negligitur à magna parte hominum. Necesse est igitur aliquid adjungi, ut expergefiant qui nimis sopiti sunt, & intelligant quanta sit & quam tremenda virtus Dei. Huc pertinent hæc omnia quæ hic legimus. Nomen רוח bifariam interpretantur: nam quidam ad Ventum; quidam ad hominis Animam referunt. Si pro vento accipere libeat, conveniet cum montium creatione: quia inde emergunt venti propter cavitatem. Si intelligas de hominis anima, cohærebit cum sequenti membro. Mihi quidem probatur de hominum spiritu loqui Prophetam. Nisi forte ambo connectere quis malit, ut allusio sit ad ventum, & tamen Amos verba facturus de cogitatione, spiritum prius nominet. Jam quod Propheta dicit, *Deum annunciare hominibus quæ sit eorum cogitatio*, hoc fit pluribus modis. Scimus enim hunc esse prophetiæ usum, ut homines reatum suum agnoscant, qui prius blandiebantur sibi. Scimus etiam sermonem Dei esse instar gladii ancipitis, qui penetrat usque ad ossa & medullas, discernit inter cogitationes & affectus. *Hebr. 4. vers. 12.* Deus ergo hoc modo extrahit homines ex latebris in lucem: deinde coarguit etiam illos sine verbo. Scimus enim quid valeant arcani spiritus instinctus. Sed Propheta simpliciter hoc voluit, negotium Israëlitis esse cum Deo, qui scrutator est cordium, & quem nihil latet, quantumvis sit absconditum. Quisque sibi optimus est testis suorum sensuum: Propheta autem tribuit Deo gradum superiorem, quod scilicet melius intelligat quid quisque concipiat in animo suo, quam ille qui videtur habere omnes suos sensus optime compertos. Quum ergo astute occultent se homines, hic Propheta adeo nihil proficere admonet, ut Deus ipse melius intelligat quid intus concipiant, quam ipsi. Nunc ergo tenemus quid in summa velit. Quidam exponunt, *Deum facere auroram tenebras*, quasi dixisset Amos, convertere lucem in tenebras: sed subaudienda est potius copula. Nam hic prædicat Dei potentiam: quia non modo semel creavit mundum, sed quia hunc naturæ ordinem gubernat, & distincte etiam vices temporum inter se distribuit. Nunc veniamus ad caput quintum.

CAPUT V.

Audite verbum hoc quod ego tollo super vos, lamentum domus Israël.

Alii vertunt, Audite verbum hoc, quia super vos, vel pro vobis lamentum tollo: sed postea de utroque fusius dicemus. Videndum est de summa rei. Propheta hic pœnam denunciat Israëlitis, quam meriti erant, & tamen non putabant sibi instare. Nec vero dubium est, quin ferociter contempserint istam denunciationem, quia nondum facta fuerat mutatio, quæ talem interitum ostenderet. Ergo contemptus fuit Propheta cum suis minis. Sed tamen hic severe minatur Dei judicium, quod non metuebant. & hæc ratio est, cur dicat *Audite*. Neque enim abs re ita præfatur, sed subindicat eos nimis sibi indulgere, imo aures illorum clausas esse ad sana consilia: alioqui supervacanea fuisset ista admonitio. Oblique igitur Propheta hic objurgat supinam illam securitatem, in qua sibi placebant Israëlitæ. Cæterum quod ad verba spectat, quidam, sicuti attigi, lamentum hoc referunt ad personam Amos: acsi diceret se lugere vicem populi, quoniam videt ipsos esse stupidos, & non sentire quam formidabilis sit ira Dei. Quoniam ergo ita sibi blandiebantur in peccatis, putant illi interpretes Prophetam hic suscipere personam lugentis pro desperato illo populo: *Audite*, inquit, *verbum hoc*, nempe quia lamentor super vos. Quo enim magis erant præfracti, non dubium est quin Propheta majori fuerit dolore tactus. Videbat enim quam horribile Dei judicium illis instaret propter illam contumaciam. Non mirum est igitur si Propheta hic dicat se suscipere vel tollere lamentum pro populo: & hæc loquutio satis trita est in Scripturis. Ego tamen melius puto congruere præsenti loco alterum sensum, ut subaudiamus particulam exegeticam. *Audite* ergo *verbum hoc quod ego tollo super vos*, nempe *lamentum* &c. משא, quod vertunt Onus, deducitur à verbo נשא, quod significat Tollere. Et concinna est allusio ad materiam, quæ hic tractatur. Propheta enim non simpliciter docet populum, neque etiam solatur, neque tantum admonet: sed hic denunciat ultimam pœnam. Videmus ergo quo tendat loquutio ista, *Tollere verbum*: quasi diceret, Ego impono vobis hanc prophetiam. Nam imponitur onus humeris hominum, ubi denunciatur ira Dei. Postea sequitur, *nempe lamentum domus Israël*: hoc est, Ego tollo super vos sermonem, qui vos ad luctum & lamentum coget: etiamsi nunc tam sitis præfracti contra Deum, & respuatis omnes admonitiones, rejiciatis omnes minas: sermo tamen hic tandem erit vobis lugubris. Videtur hic genuinus esse sensus Prophetæ. Primo itaque loco perstringit stuporem populi Israël, quum sibi audientiam fieri postulat: deinde perstringit contemptum Dei, quod spernerent omnes minas: & ostendit tandem hanc prophetiam fore illis lugubrem, ubi diu luserint cum Deo. Lamentum igitur erit domus Israël sermo hic, quem nunc super vos attollo. Sequitur,

2. Cecidit, nec adjiciet ut resurgat virgo Israël: relicta est super terram suam, non est qui attollat.

Hæc summa est vindictæ, quæ tunc instabat Israëlitis, quanquam securi quiescerent, imo ludibrio haberent omnes Dei minas. Dicit, *Virginem Israël cecidisse*. Nimis argute exponunt interpretes nomen Virginis: putant enim ideo vocari populum Israël hoc nomine, quia Deus sibi illum desponderat: & quum deberent spiritualem castitatem colere cum Deo, tamen se prostituerent ad omnia inquinamenta. Sed scimus Virginem ut plurimum vocari à Prophetis hunc vel illum populum propter delicias. Neque enim Babylon minus vocatur Virgo, quam Samaria, vel populus Israël. Certe subtilis illa interpretatio locum non haberet in Babylone, in Ægypto, in Tyro & in aliis. Ego itaque non dubito quin hic exagitet Propheta Israëlitas, quod freti suis opibus sibi blandiebantur. Erant quieti in sua umbra, & quum afflueret omne genus bonorum, laute & opipare vivebant. Quum ergo talibus deliciis essent imbuti, vocat eos Virginem. *Virgo Israël* ergo *cecidit, neque adjiciet ut resurgat*. Potest hic inclusa esse conditio. Nam statim sequetur exhortatio ad pœnitentiam. Possemus ergo commode subaudire, Nisi mature resipiscant Israëlitæ, cadent sine spe restitutionis. Sed possumus etiam hoc referre ad ipsum populi corpus. Cecidit ergo virgo Israël, non quod deleti fuerint omnes usque ad unum, sicuti postea videbimus. Dicet enim Propheta, partem decimam fore superstitem: sed hoc proprie dicitur de statu universo populi. Scimus autem sic collapsum fuisse regnum illud, ut postea non surrexerit. Reversæ enim sunt reliquiæ Tribus Jehudah Jerosolymam. Sed Israëlitæ etiam hodie dispersi sunt per varias mundi plagas: imo abditi vel in montibus Armeniæ, vel in aliis Orientis partibus. Quum ergo vere impletum sit in toto regno quod hic denunciat Propheta, possumus sine aliqua subauditione accipere hunc locum, quod ceciderit virgo Israël. Quanquam enim Deus locum misericordiæ suæ dedit in clade illa totius populi, siquid tamen fuit residuum, non pugnat hoc cum prophetia, quod corpus ipsum populi ceciderit. Cecidit ergo virgo Israël, neque adjiciet, nempe ut resurgat, quasi postliminio regnum illud instaurandum sit: & hoc scimus nunquam fuisse factum. *Relicta est super terram suam*, inquit, *& non est qui extollat*. hoc est, jacebit: etiamsi maneat in suo loco, non poterit tamen recuperare quod perdidit. Tenemus nunc sensum Prophetæ: & simul etiam tenemus populum illum sic excidisse, ut nunquam resurrexerit quantum attinet ad statum regni, ut dictum fuit. Nunc pergamus.

3. Quia sic dicit Dominus Jehova, Urbs è qua egrediebantur mille, manebunt in ea centum: & è qua egrediebantur centum, manebunt (*ad verbum, restabunt*) decem domui Israël.

Nunc clarius exprimit Propheta quod prius dixerat, nempe regnum ipsum periturum, sic tamen ut Dominus conservet aliquas reliquias. Ergo quantum attinet ad corpus populi, cecidit Israël: quantum vero ad reliquias spectat, fuit salvus; sed in hoc exiguo numero, cujus meminit Propheta. Videmus ergo spem aliquam misericordiæ fieri Dei electis; sed interea denunciari interitum toti populo. Nam prius vidimus fuisse deploratæ malitiæ. Oportuit igitur proferri sententiam ultimi interitus; sed ita, ne abjicerent animos pauci fideles, qui latebant in illa multitudine. *Urbs* ergo *è qua mille egrediebantur, habebit tamen residuos centum: & urbs è qua egrediebantur centum, habebit decem*. Solebant olim decimari exercitus,

citus, siqua fuisset illic facta seditio. Sed Deus longe gravius judicium hic minatur Israëlitis, quod scilicet tantum decima pars salva erit à clade. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Jam hoc non potuit levare dolorem populi: sed hypocritæ magis fuerunt exulcerati, quum audirent paucos fore salvos, & spem omnem salutis interea sibi præcidi. Quum ergo viderent Deum tam secure acturum, æmulatio auxit dolorem & magis exacerbavit eorum animos: idque voluit Propheta. Neque enim utile fuit adhiberi ullum solatium Dei contemptoribus: sed quia Deus adhuc sciebat aliquod esse semen in populo illo, voluit consulere miseris, qui alioqui centies fuissent absorpti dolore, nisi oblata fuisset hæc mitigatio. Ad paucos igitur sermonem hic dirigit Propheta, quum dicit, In vrbe ex qua mille egrediebantur, centum; & ex qua centum egrediebantur, decem fore superstites. Jam sequitur,

4. Quia sic dicit Jehova domui Israël, Quærite me, & vivetis.
5. Et ne quæratis Bethel, & in Gilgal ne eatis, & ne transeatis in Berseba: quia Gilgal migrando migrabit, & Bethel erit in nihilum. (*vel in molestiam.*)
6. Quærite Jehovam, & vivetis: ne transeat (*vel scindat*) quasi ignis domum Joseph, & absorbeat, & non sit extinguens in Bethel.

Hic rursus hortatur Amos Israëlitas ad pœnitentiam: & communis est doctrina omnibus: quanquam major pars, ut diximus, erat penitus deplorata. Sed oportuit, quamdiu stabat populus ille, vocari ad pœnitentiam: quia nondum abdicatus fuerat. Deinde scimus Prophetas concionari, ut alios ad Deum invitent, alios reddant inexcusabiles. Quantum ad finem & effectum externæ doctrinæ pertinet, communiter omnes vocantur: sed aliud propositum est Deo, quia arcano suo consilio vult trahere electos, & vult excusationem tollere reprobis, ut magis ac magis appareat eorum obstinatio. Cæterum hoc tenendum est, quamdiu stetit populus Israël, semper illic viguisse doctrinam & pœnitentiæ & fidei: & ratio est quam attigi, quod scilicet adhuc manebant in Dei grege. Non mirum est igitur si Propheta iterum spem veniæ faciat Israëlitis, modo resipiscant. *Sic dicit Jehova domui Israël, Quærite me, & vivetis.* Duo sunt membra hujus sententiæ: nam per verbum Quærendi Propheta hortatur Israëlitas, ut redeant ad sanam mentem. Postea offert Dei misericordiam, si modo ex animo studeant se ei reconciliare. Diximus autem alibi, non posse homines ad pœnitentiam adduci, nisi sperent Deum sibi fore propitium: quia semper fugient illum, atque horrebunt ad ejus mentionem quicunque putabunt sibi fore implacabilem. Ergo siquis tota vita resonet nomen pœnitentiæ, nihil proficiet nisi adjungat simul doctrinam fidei: hoc est, ostendat Deum paratum esse ad dandam veniam, si modo ex animo resipiscant homines. Has ergo duas partes, ut separari nequeunt, hic prudenter & optima ratione conjungit Propheta, quum dicit, *Quærite me, & vivetis*: ac si diceret adhuc apertam esse januam, modo ne Israëlitæ maneant obstinati. Sed interea exprobrat quod sua culpa ultro pereant. Ostendit enim per ipsos tantum stare quominus salvi sint: quia Deus non tantum illos in gratiam recipere paratus est, sed prævenit etiam atque hortatur, & sponte reconciliationem quærit. Qui fit ergo ut Israëlitæ salutem sibi oblatam aspernentur? Hanc igitur amentiam nunc illis objicit, quod interitum saluti præferant: quia non redeant ad Deum, ubi tam comiter ipsos invitat. *Quærite* ergo *me, & vivetis:* quem-
Eze. 18. vers. 32. admodum etiam dicitur alibi, Deum non quærere mortem peccatoris. Cæterum jam diximus Prophetas communiter sic fuisse loquutos cum populo, sed doctrinam non fuisse in omnibus efficacem: quia Dominus intus traxit electos suos: alii autem redditi sunt inexcusabiles. Sed interea verum illud fuit, residere totam culpam in populo Israël quod perirent: quia recusabant salutem sibi oblatam. Quæ enim causa fuit interitus, nisi obstinatio? Radix autem mali nonne fuit in eorum animis? Ergo nemo ex illis potuit tergiversari, quum objiceret Propheta ipsos sibi auctores esse exitii: quia quisque sibi conscius erat propriæ contumaciæ. Sed postea definit rationem veræ pœnitentiæ Amos, quum dicit, *Ne quæratis Bethel, ne eatis in Gilgal, ne transeatis in Berseba.* Quidam existimant hic Prophetam repudiare omnes fucos, qui solebant obtendi ab hypocritis. Scimus enim quum Deus ad se revocat homines, quæri obliquos & flexuosos circuitus: quia nemo sincere ad Deum libenter redit. Vident quidem homines, se merito coargui, ubi à Deo recesserunt: sed quum revocantur, circumeunt, ut dixi, & non tenent rectum iter. Ita quamvis fingant se Deum quærere, captant tamen effugia, ne se illi offerant. hoc verum est: sed Propheta longius progreditur. Hic enim ostendit non modo ludere operam Israëlitas quum proficiscuntur in Bethel, sed gravius Deum offendere: quia superstitio illa per se erat damnabilis. Si concionatus esset Amos Hierosolymæ, dixisset, Ne eatis in Templum: frustra enim mihi offertis sacrificia: quemadmodum etiam postea dicet, Ne veniatis cum pecore vestro. Illic enim ostendit non placari Deum ceremoniis: imo hoc eodem capite rejiciet dies festos cum sacrificiis. sed hoc loco altius conscendit, quod scilicet res sint prorsus contrariæ, Quærere Deum, & quærere Bethel: quasi diceret, Si ex animo ad me reditis, exuite omnes superstitiones, quibus hactenus fuistis addicti. Hæc enim est regula veræ conversionis, ubi displicet sibi peccator in suis vitiis, & odit quæ prius placebant, & mutato animo totum se Deo addicit. Hoc ergo nunc agit Propheta: quasi diceret, Si vobis animus est ad Deum reverti, jam abjicite omnes vestras superstitiones. neque enim hæc simul conjungi possunt, vera religio & idololatria. Quamdiu ergo manebitis defixi in perverso isto cultu, cui estis assueti, semper alieni eritis à Deo. Ergo reconciliatio hæc postulat, ut valedicatis vestris corruptelis. Summa igitur hæc est, Israëlitas non posse Deo reconciliari, nisi à suis superstitionibus recedant. *Facessant*, inquit, *Bethel, & Gilgal, & Berseba.* Scimus autem in Bethel fuisse erectos vitulos. Deinde non dubium est quin Gilgal etiam ob memoriam transitus fuerit locus celebris: quia illic secundo fuerant circumcisi filii Abrahæ, ut satis notum est. Quantum attinet ad Berseba, scimus Abraham illic diu habitasse, & sæpius obtulisse sacrificium Deo. Jam κακοζηλία hæc semper in mundo grassatur, ut sine ratione & judicio arripiat aliquid speciale quum Deum colere instituit: sicuti fieri videmus in Papatu. Atqui Deus nobis præscribit certam Legem qua colatur, ita ut non velit deinde misceri nostra figmenta. Quum ergo temere arriperent exemplum Abrahæ ejus posteri, quum memoriale etiam illud circumcisionis extollerent, Deus repudiavit omnia ejusmodi figmenta. volebat enim Jerosolymæ coli, ut satis notum est. Deinde volebat unitatem & consensum foveri in illo populo, quum esset unum Tabernaculum & unum altare. Nunc ergo tenemus consilium Amos, quod scilicet ficta sit conversio populi, donec facessant omnes superstitiones & vitiosi cultus, quibus assueverant. *Ne* ergo

quæratis Bethel, ne veniatis in Gilgal, ne transeatis in Berseba. quemadmodum hodie siquis miscere velit fæces Papatus cum puro & integro Dei cultu: ut multi sunt hodie mediatores, qui dum vident non posse improbari nostram doctrinam, vellent aliquid medium fingere: hoc est, vellent conciliare Papatum cum doctrina Euangelii. Propheta autem ostendit talem mixturam non posse ferri à Deo. Quare? neque enim conveniet lux cum tenebris. Ergo corruptelæ semper evertent verum Dei cultum, donec abolitæ fuerint. Nunc tenemus etiam doctrinæ usum, quod scilicet non possit restitui integer Dei cultus, nisi corruptelis mundi valere jussis, quæ alienæ sunt ab ejus verbo. *Ne* ergo *veniatis in Gilgal, quoniam migrando migrabit.* Est allusio in Prophetæ verbis, Gilgal volvendo volvetur. Nam Gilgal habet nomen à Volvendo: Gilgal gallando gallabitur, si posset fingi aliquod tale verbum: hoc est, vertetur volubili versione. Significat Deus locum hunc, cujus præsidio putabant se esse tutos Israëlitæ, fore perdendum, ut jam destinatus erat suo excidio. *Gilgal* ergo *migrando migrabit*: non quod mutari potuerit locus, sed quia superficies tota fuit deleta, ut nihil illic restaret præter horrenda signa vindictæ Dei. Postea adjungit, *Quærite Jehovam, & vivetis.* Non est supervacua repetitio, sed confirmat Propheta quod jam exposui, nempe tantam esse repugnantiam veri & legitimi cultus cum idololatria & superstitione, ut populus Israël, quamdiu retinet suas corruptelas, ostendat sibi nihil esse cum Deo, quicquid ore prætexat vel ceremoniis. *Quærite,* inquit, *Deum, & vivetis.* Et hæc repetitio multum habet in se efficaciæ, ut hypocritæ intelligant se merito damnari, ubi non sese totos Deo consecrant. Vellent enim semper litigare cum Deo, si liceret ac permitteretur. Cur Deus tam præcise nobiscum agit? cur non concedit saltem nobis aliquid? neque enim illi omnia negamus: sed si facimus quod putamus rectum esse, cur non saltem hac in parte nobis indulget? Jam si Deus nimium urgeat non tantum doctrina, sed etiam pœnis hypocritas, illic fremunt, & obstrepunt etiam. Ideo Propheta secundo inculcat, *Quærite Dominum, & vivetis:* acsi diceret, Nihil proficitis tergiversando. Nam siquis vere & ex animo Deum quærat, Deus eum non frustrabitur, recipiet in gratiam, benedicet etiam. Ergo quod tabescitis in malis vestris, hoc imputate vestræ obstinationi & contumaciæ: quia non vere quæritis Deum. Dum enim retinetis vestras corruptelas, hoc non est ipsum quærere, quemadmodum prius dixi. Jam addit, *Ne forte transeat quasi ignis.* צלח significat Transire, significat etiam Scindere, interdum Prospere agere: sed hoc loco non dubium est quin velit Propheta quod jam dixi. *Ne* ergo *transeat quasi ignis in domum Joseph, & devoret, neque sit qui extinguat in Bethel.* Hic non exprimitur Dei vindicta, sed facile subaudiri potest. In sensu ergo nulla est obscuritas: quia denunciat, si Israëlitæ animos obstinent contra Deum, incendium instare, quod ubi eos corripuerit, vorabit & consumet. *Veniet* ergo vel transibit *ignis in domum Joseph.* alii, Scindet, quod tantundem valet. Per Domum Joseph, significat Ephraim, quia scimus illum fuisse secundum filium Joseph: & per synecdochen solent complecti Prophetæ decem Tribus quum loquuntur de Ephraim, ut satis notum est. Domus etiam Joseph interdum vocatur regnum Israël. *Ne* ergo *ascendat quasi ignis in domum Joseph, & absorbeat, & non sit qui extinguat.* Hoc ideo dicitur, quia Israëlitæ nunquam putassent se ita consumendos repentino incendio. *Vorabit* igitur *ignis domum Joseph, & non erit qui extinguat.* Ego in proximo versu unum omiseram quod nunc animadverto. Nam illic dicebat Propheta, *Bethel erit in molestiam*, vel in nihilum. Scimus alibi vocari Bethel Bethaven, hoc est, domum iniquitatis: & Aven, nunc est iniquitas Hebræis, nunc dolor vel molestia, nunc labor vel difficultas, nunc etiam nihilum. Hoc loco non accipitur pro peccato, hoc certum est: sed potius de pœna loquitur Amos, quæ manebat locum illum, quum esset Deo abominabilis. Sicuti ergo dixerat de Gilgal, locum illum volvendum esse; ita nunc dicit, Bethel fore in molestiam aut dolorem, vel in nihilum. Uterque sensus satis bene quadrat, quod scilicet Bethel, unde sperabant remedium omnibus malis Israëlitæ, erit illis in molestiam, hoc est, erit causa excidii, vel in nihilum: quasi diceret, spes illorum fallaces esse & irritas, quod expectent aliquod solatium ex Bethel. Postea sequitur,

7. Qui convertunt in absinthium judicium, & justitiam in terra dimittunt.

Hic descendit Propheta ad secundam Legis tabulam, postquam invectus est in superstitiones. Solent interdum Prophetæ excutere blanditias hypocritis, quum obtendunt Deo externa integumenta: & dicunt ceremonias omnes esse inutiles nisi præcedat cordis integritas. Sed hoc loco Propheta diserte utrumque damnat in Israëlitis, quod scilicet corruperint verum Dei cultum, desciverint à Legis doctrina, & sese pollucrint impiis superstitionibus. Deinde secundo etiam reprehendit quod scelerate & improbe se gerant erga homines, quod abjecto omni studio recti & æqui sese projiciant ad rapinas, ad crudelitatem, ad fraudes. Hoc ergo secundum membrum nunc tractat Propheta, quum dicit *eos convertere judicium in absinthium, & justitiam dimittere in terra.* Sed reliqua differam in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando vides nos ita esse implicitos non modo pravis cupiditatibus, sed etiam illecebris Satanæ, deinde etiam ignorantia & cæcitate: da, inquam, ut verbo tuo excitati, simul etiam discamus aperire oculos ad salubres tuas admonitiones quibus nos ad te revocas: & quoniam hoc non possumus nisi Spiritu tuo duce ac præeunte, fac ut illustret ipse nostros oculos, quo vere & ex animo ad te conversi, sentiamus te propitium & exorabilem esse his omnibus qui te quærunt sine fictione, ut tibi reconciliati per Christum, sentiamus etiam te nobis esse propitium patrem: & nos omni genere benedictionum prosequaris, donec tandem nos colligas in regnum illud tuum cœleste, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA
IN
AMOS PROPHETAM.

CAPUT V.

QUi *convertunt in absinthium judicium, & justitiam relinquunt in terra.* Diximus heri cur hanc sententiam Propheta addiderit: voluit enim modis omnibus reos peragere Israëlitas. Postquam invectus est in superstitiones, jam addit, etiam cum hominibus ipsos perverse & inique agere. Aggreditur autem proceres ipsos, qui præfecti erant relicto populo: non quod illi soli obstricti essent culpæ, sed quia trahebant secum totum vulgus. Nam scimus defluere morbos à capite in corpus reliquum. hæc igitur ratio est cur stylum præcipue dirigat Propheta in ipsos gubernatores. Dicit *eos convertere judicium in absinthium.* Similitudo hæc satis frequenter occurrit. Scimus nihil dulcius esse æquitate, ubi quisque jus suum obtinet. Nam hoc plurimum valet ad pacem retinendam. Nihil ergo nobis gratius esse debet, quam ubi viget rectitudo & æquabilitas. Hæc causa est cur Propheta amaritudinem vocet pravitatem hanc, ubi judicio non est locus, neque rectitudini. Dicit etiam *in terra dejici justitiam:* acsi diceret projici in terram. Debebant autem judices ipsi tueri rectitudinem in populo. Scimus enim hoc ipsis injunctum esse munus. Atqui Propheta eos accusat, quod relinquant in terra justitiam, hoc est, quod sinant eam jacere. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Sequitur,

8. Qui facit Pleiades & Orionem, qui convertit in lucem matutinam tenebras, & diem in noctem obtenebrescere facit: qui vocat aquas maris, & effundit super superficiem terræ: Jehova nomen ejus.

Contexunt quidam interpretes hunc versum cum superiore. Putant enim hic exponi à Propheta quod prius dixerat. sed longe falluntur, & corrumpunt etiam Prophetæ sensum. Diximus enim Prophetam illo versu ostendere Israëlitas non modo esse perfidos & fœdifragos adversus Deum, quia desciverant à genuino ejus cultu, sed etiam homines inique & improbe vexare. Isti autem putant metaphorice Deum vocari Justitiam, & religionem vocari Judicium. hoc nihil ad Prophetæ mentem: imo, ut jam dixi, prorsus alienum est. Quid ergo nunc sibi vult Propheta? Ego seorsum accipio hanc sententiam: sed tamen videndum est cur Propheta tam magnifice prædicet nobis potentiam Dei. Scimus quam secure ludant hypocritæ cum Deo, acsi negotium illis cum puero aliquo esset. Fingunt enim Deum pro suo ingenio: imo ipsum transfigurant quoties libitum est, & putant oblectari frivolis nugis. Hinc tam facilis apud illos placandi Dei ratio: quum multis modis provocarunt iram Dei, in promptu est hic aliquod piaculum, & putant satisfactum esse Deo. Quoniam igitur hypocritæ imaginantur Deum similem mortuo idolo, hæc ratio est cur Propheta, ut facessant istæ blanditiæ, ostendat longe aliam esse naturam Dei. Qualem putatis esse Deum? inquit: vos enim affertis expiationes vestras nihili & frivolas: quasi vero Deus contentus sit istis nugis, quasi puer sit, vel aliqua muliercula. *Ipse est* igitur *qui facit Pleiades & Orionem, qui convertit in mane tenebras, qui noctem die permutat, qui effundit super terram aquas maris.* Ite nunc, & vestros lusus producite: quasi vero pateat vobis accessus ad Deum, ubi vestris ludicris illum studueritis placare. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Videmus quomodo separari hæc sententia debeat; & tamen conjuncta sit cum tota Prophetæ concione. Postquam enim invectus est in crassa populi scelera, quoniam videt sibi certamen esse cum duris capitibus, imo cum subsannatoribus Dei, excandescit, & asperius exclamat, Qualem putatis vel fingitis esse Deum? Describit ergo Propheta longe aliam naturam Dei, quam hypocritæ in cerebris suis fabricent. Quales sunt vestræ picturæ? inquit: Deus enim vobis est quasi puer. Atqui *ipse fecit Pleiades* & Orionem. Alii כסיל vertunt Arcturum. Nec magnopere sudandum est in istis nominibus: quia Judæi ut destituti fuerunt omnibus scientiis liberalibus, hodie non possunt certo statuere quid sibi velint nomina stellarum: sicuti etiam in herbis ostendunt prorsus suam inscitiam. Satis quidem sunt audaces: definiunt quid significet unaquæque vox: sed interim produnt suam ignorantiam, ut dixi. Et Propheta noster erat homo pecuarius: non didicerat astrologiam in pueritia, neque etiam in ætate virili. loquitur ergo de stellis vulgari hominum more: sed non dubium est quin deligat duas stellas inter se contrarias. Scimus *Pleiades* (quæ Vergiliæ etiam vocantur) esse mites. nam quum oriuntur asperitatem frigoris remittunt: deinde afferunt secum vernam pluviam. *Orion* autem est stella vehementior: imo concitat semper graves & turbulentos motus tam in exortu suo quam in occasu. Quum ita sit, Propheta hic nominat pro more vulgi stellas notissimas. Dicit, quum Dominus permutet vices temporum, ut asperitatem hyemis sequatur veris temperies: deinde quum dies noctibus succedant, & tenebræ luci: quum etiam Deus turbidum cœlum repente ex sereno reddat, dum scilicet vapores extollit è venis terræ, vel ex mari: quum ergo mutationes istæ nobis reddant formidabilem Dei potentiam, qui fit ut tam secure ludant cum eo homines? Unde tantus hic stupor, nisi quod præteritis Dei operibus, nudum relinquunt ei nomen, & quod est ante oculos non aspiciunt? Videmus ergo quam bene & concinne Propheta hic potentiam Dei nobis prædicet, & quam tempestive de ea concionetur. *Facit* igitur *Pleiades & Orionem,* deinde *mutat in mane tenebras, diem facit obtenebrescere in noctem.* Hic producit in medium varias temporum vices. Neque enim fortuito nox mutatur in diem, & tenebræ terram occupant, postquam Sol illuxerat. Quum ergo hæc varietas etiam nolentes expergefaciat, ut cogat revereri Deum, quomodo majestas ejus poterit esse hominibus ludibrio, ut afferant suas placationes frivolas, & putent illum jam non amplius irasci, ubi aliquid frivolum & puerile illi objectum est? quemadmodum si sonitu æris nutrix puerum infantem oblectet. Iterum dico unde tantus hic stupor, nisi quia homines sponte claudunt oculos ad hanc imaginem tam præclaram, in qua Deus seipsum nobis ostendit, ita ut nos omnes ad reverentiam sui cogat? Jam ergo videmus cur hic Propheta describat varias temporum vices. Dicit etiam de aquis maris, *Vocans,* inquit, *aquas maris, & effundens super terræ superficiem.* Quidam hoc exponunt de fontibus, quia existimant omnes aquas oriri è mari, & fontes nihil aliud esse quam maris oculos: sed videtur hoc

potius referri debere ad pluvias. Neque enim tam conspicua est Dei virtus in aquis subterraneis, quam ubi repente obscurat totum cœlum vaporibus. Unde enim fit ut cœlum quod nuper lucidum erat, nunc sit tenebrosum? Videmus surgere vapores: cujusnam imperio? Philosophi quidem afferent causas naturales: dicent attrahi à Solis calore vapores illos tam ex terra quam ex mari. Sed interim cur hodie potius quam heri? unde ista diversitas, nisi quoniam Deus ostendit subesse suo imperio elementum aquæ? Deinde aërem ipsum, similiter vapores, qui procreantur quasi ex nihilo. Quid enim est vapor, nisi aër crassus vel aër densatus? & tamen proveniunt vapores è terra ex locis cavis, sicuti etiam ex mari. Certe aqua ex se non produceret novum elementum: est ponderosa. Vapores autem in altum tolluntur: qui fit ut aqua ipsa quasi renunciet suæ naturæ? Nam vapores sunt medii inter aërem & aquam, & tamen penetrant supra aërem, & consurgunt ex terra ad cœlum usque. Non abs re igitur Propheta dicit, vocari aquas maris, hoc est, vocari è mari ipsos vapores, & postea effundi super terræ superficiem. Hoc potest tam de nubibus intelligi quam de pluvia. Nam nubes sese extendunt super terram, & operiunt nos: pluvia etiam ipsa effunditur super terram. hoc est certe admirabile Dei opus. Ideo concludit Propheta, *Jehova est nomen ejus*: non est vestrum idolum quod fabricatis vobis. Nam vestra piacula possent quidem puero risum elicere, sed non poterunt satisfacere Dei judicio. Ergo cogitate vobis negotium esse cum Deo ipso, & ne amplius vos decipiant istæ fallaces imposturæ. Sequitur,

9. Qui fortificat vastatorem super robustum, & vastator super munitiones ascendet.

Jam non differit Propheta de ordinariis Dei operibus, ubi refulget tam majestas ejus plena reverentiæ, quam horribilis potentia: sed propius urget ipsos Israëlitas, qui ita obduruerant in suis sceleribus, ut nullo modo essent flexibiles. Hic ergo Propheta insultat eorum contumaciæ, dicens, Quid putatis fore? vos estis robusti: Deus autem excitabit vobis prædones, qui prævalebunt, & contundent ac frangent vestram duritiem, quam nunc ipsi Deo opponitis. Postquam ergo injecit terrorem à descriptione ordinis naturæ, jam minatur ipsos sensuros Dei potentiam in seipsis: quia utcunque occalluerint, imo jam ferocia sua audeant insurgere contra Deum, hoc ipsis nihil profuturum denunciat: quoniam in manu Dei erit aliquis vastator, qui prævalebit contra ipsorum duritiem. *Et vastator*, inquit, *ascendet super ipsas munitiones*, vel munitiones intrabit. Deridet hic oblique Propheta inanem fiduciam, qua turgebant Israëlitæ quum viderent se esse clausos munitis urbibus, haberent sua præsidia & opes. Dicit hoc totum fore illis inutile, ubi Deus excitaverit robustos prædones, qui penetrent in portas optime munitas, & insiliant supra muros, & urbes bene clausas ingrediantur. Jam ergo videmus quorsum tendat in his verbis Propheta. Nunc facilis erit applicatio hujus doctrinæ in usum nostrum. Siquando non satis movebimur vel doctrina, vel admonitionibus, vel minis, succurrat in memoriam nostram quod Propheta hic docet, nempe cum Deo non esse ludendum: & hypocritas nihil proficere lusoriis suis ceremoniis quum illi sacrificant, & quum objiciunt sua piacula, quæ Deum minime oblectant. Quare? nam ex natura Dei hoc facile colligi potest. Ergo ne Deum transfiguremus, discamus attollere oculos in conspectum ejus: deinde circumferamus eos huc & illuc, & tunc coget nos ad reverentiam & timorem potentiæ suæ. Sequitur,

10. Oderunt (*odio habent*) in porta corripientem, & loquentem rectum abominantur.

Probabile est hoc etiam versu judices ipsos objurgari à Propheta: quanquam potest extendi etiam hæc doctrina ad totam plebem. Sed quoniam totus fere sermo dirigitur contra judices, ego facile subscribo huic sententiæ, quod etiam nunc Propheta judices accuset hoc nomine: quia ubi sibi permiserint multam licentiam, non sustineant tamen reprehendi, imo abominentur omnes objurgatores. Quod ergo dicit odio haberi in porta objurgatorem, sic exponi debet: quoniam judices in porta sedebant, ubi perverterant jus & æquitatem, si quis vellet eos monere sui officii, ipsos fastuose repudiasse omnes admonitiones, imo abominatos esse. *In porta* ergo: hoc est, qui debebant aliis præire, & si quid esset vitiosum in populo debebant corrigere, illi non possunt ferre ullum objurgatorem, quum tamen eorum vitia acribus indigeant remediis. Atque utinam hodie morbus hic bene sanatus esset. Videmus autem ut Reges, & quicunque in mundo potestate aliqua præditi sunt, velint esse sacrosancti, neque admittant ullam reprehensionem. Statim læditur in eorum persona Dei majestas: ut queruntur & clamitant ipsi, quum Doctores & servi Dei audent detegere ipsorum flagitia. Non est igitur hoc vitium unius temporis quod damnat Propheta: sed hodie etiam quicunque tribunalia occupant, vellent immunes esse ab omni reprehensione, vellent sibi permitti licentiam peccandi, quia non putant se esse ex vulgari hominum ordine, sed putant se exemptos omni judicio: volunt denique sine ulla æquitate dominari, quia imperium ipsis nihil aliud est quam effrenis licentia. Nunc ergo tenemus quid Propheta velit. Jam sequitur,

11. Quia calcastis pauperem, (*vel onus imposuistis*) & onus frumenti abstulistis ab eo: domos excisionis (*hoc est, ex lapide quadrato*) ædificabitis, & non habitabitis in illis: vineas desiderabiles plantabitis, & non bibetis vinum earum.

Hic denunciat Propheta, quum ex rapinis ditati fuerint judices, tamen Deum non passurum ut potiantur tali præda, sed ipsos spoliatum iri, ubi accumulaverint magnas opes. Hæc summa est. Videmus ergo Prophetam hic non litigare cum hominum vulgo, sed ipsos principes ex professo aggredi, quoniam ab ipsis oriebatur quicquid mali erat. Hoc primum est, quod *onus imposuerint pauperibus*, quod *abstulerint ab ipsis frumentum*. Primum dicit, onus imposuistis, vel calcastis. Nam utroque modo potest accipi hoc verbum: sed ad summam rei parum interest. Non sæpe quidem legitur verbum quadratum: sed exponunt interpretes pro calcare vel onus imponere. Non dubito quin Propheta hic judices accuset, quod non pepercerint miseris hominibus, sed illos tributis & exactionibus gravarint: hoc est igitur onerare pauperes. Deinde addit, *abstulistis onus frumenti*. Non dubium est quin Propheta hic delegerit speciem sævitiæ in rapinis, quæ maxime erat detestabilis. Si pecuniam auferant judices, si munus aliud, hoc non erit tam odiosum, quam ubi suis humeris coguntur afferre triticum pauperes. Perinde enim est

acsi vitam suam dederent istis prædonibus. Ubi ergo cogunt judices sibi afferri onus frumenti, perinde est acsi pauperes ipsos jugularent, vel extraherent sanguinem ab eorum venis: quia fraudant eos sua alimonia & victu. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Vos*, inquit, *onerastis pauperes, & abstulistis ab illis onus frumenti.* בר quidam vertunt Electum, sed male. *Ideo vos ædificabitis.* Hic denunciat non fore spei suæ compotes, quia ideo undique rapiunt, ut ædificent magna palatia: deinde ut acquirant amplas possessiones, ut denique & se & suos heredes locupletent. Decipiet vos, inquit, vestra opinio: fraudate, expilate, rapite: sed Dominus tandem spoliabit vos istis rapinis. Ubi enim fueritis venales, & prostitueritis non modo animos vestros, sed pudorem pro lucro, ubi multum operæ & laboris sumpseritis ædificando, *non* tamen *habitabitis in palatiis vestris*: ubi plantatæ fuerint magno sumptu & magna cura vineæ, *non bibetis* tamen *vinum earum*: quemadmodum etiam
Jes. 33:1. dicit Jesaias, O prædator, tu etiam eris prædæ expositus. Et experientia communis hoc docet. Videmus enim qualiter Dominus transferat hujus mundi possessiones. Qui visus est heredes suos in perpetuum ditasse ubi moritur, tamen tota vita videbimus eum privari suis facultatibus: erit enim jejunus in magna abundantia & quasi famelicus. hoc frequentissimum est. Jam ubi ista copia ad heredes pervenerit, incidet in heredes prodigos, qui statim omnia dilapidabunt. Etiam interdum non permittit Dominus ut tantis opibus sint heredes, sed sparguntur huc & illuc: nomen ipsum extinguitur, quod maximæ erat curæ istis magnificis & opulentis hominibus, qui vellent eminere in mundo etiam centum seculis post mortem suam. Tenendus est igitur hic locus Prophetæ, ubi dicit hanc mercedem repositam esse prædonibus & injustis raptoribus, ut postquam congesserint magnas opes, Dominus ipsos spoliet, nec patiatur frui illa abundantia, quam adeo sollicite ex omnibus partibus rapuerant. Nunc pergamus.

12. Quia cognosco magnas iniquitates vestras, (*vel multas*, רבים) & robusta scelera vestra: afflictores justi, sublatores redemptionis, & pauperes in porta declinare faciunt. (*hoc est, causa cadere faciunt.*)

Hic Propheta Deum loquentem inducit, quo plus auctoritatis habeat comminatio. Scimus enim, ut jam dictum est, Prophetas contemni à superbis hominibus: sed ubi Deus ipse in medium progreditur, nisi terrorem afferat, hoc mirum est: interea saltem excusatio tollitur hominum superbiæ, nisi Dei mentio ipsorum corda tangat, atque etiam humiliet. *Ego*, inquit, *novi vestras iniquitates*: quasi diceret, Non putatis vos esse obnoxios reddendæ rationi apud homines: ut forte non erit vobis reddenda ratio: sed quomodo putatis vos posse effugere meum tribunal? ego enim sum judex vester, & meum est imperium: utcunque nunc vel ferociter calcitretis, vel tergiversemini contra me, tamen necesse est scelera vestra à me judicari. *Ego* igitur *novi vestra scelera*, inquit Dominus. Et quoniam suo splendore colorant quodvis flagitium divites, & præsertim magistratus qui ornati sunt publica persona, Deus dicit turpitudinem illorum sibi esse cognitam: acsi diceret, Litigate quantum libuerit, sed vestræ iniquitates sunt mihi satis compertæ: nihil proficitis cavillis istis. Deinde non levia tantum delicta in ipsis reprehendit, sed dicit jam prorsus esse intolerabiles. In summa potentia siquid peccatur, solet venia dari: quia nihil magis difficile est, quam ut quis retineat tantam integritatem, ubi sustinet tam magnum & grave onus, ut nihil culpæ admittat. Sed Dominus hic ostendit non leviter esse culpabiles: sed scelera ipsorum esse gravia, & atrocia, ut jam nequeant ferri. Nunc ergo tenemus quale sit istud Prophetæ consilium. Ergo si perstringit oculos superbis hominibus sua magnitudo, sciamus tamen eos non abrogare Deo jus suum: quia etsi hodie non judicet, tamen brevi conscendet suum tribunal. Et admonet, pompas istas, quibus hodie teguntur multa scelera, esse umbras duntaxat, & diffluere. hoc est quod intelligit Propheta. Vocat deinde *Oppressores justi*. Hic species aliquas enumerat, in quibus potuit quasi palpari scelerata & crassa improbitas judicum, quos nunc alloquitur: *Vos*, inquit, *justum opprimitis*. hæc una est species. Deinde sequitur altera, quod tollant כופר, expiationem, vel pretium redemptionis. Non dubito quin hic diversum aliquid notare velit Propheta à superiore scelere. Quanquam interpretes confundunt hæc duo, ego tamen existimo longe esse diversa: nempe quod judices isti mercenarii paciscuntur cum improbis, simulatque vel homicidium aliquod perpetratum est, vel alia violentia. denique simulac quispiam gravi peccato se implicuit, vident prædam esse captam, & cupide inhiant: cuperent cædes multas quotidie patrari, ut scilicet inde captent lucrum. Quoniam ergo ita sunt intenti prædæ judices isti, ideo Propheta eos arguit quod *sublatores sint redemptionis*: debebant punire scelera, hoc non faciunt: impune dimittunt improbos, parcunt homicidis, & adulteris, & furibus, & veneficis, non autem sine mercede, dum illi afferunt suam redemptionem, & recedunt quasi innoxii. Nunc tenemus quid velit hic Propheta. & utinam hoc vitium non esset adeo vulgare: sed hodie in hoc tantum apparet severitas multorum judicum, quod lucrum venentur ex sceleribus, & videtur esse quasi aliqua redemptio. Hoc enim proprie significat nomen כופר. Quum ergo hodie etiam grassetur hoc malum, non mirum est si Propheta, dum vult reprehendere corruptelas sui temporis, dicat judices captare redemptionem. Deinde addit, *Pauperes faciunt cadere* judicio *in porta*. Hæc tertia est species, ubi Propheta conqueritur spoliari suo jure miseros homines: quoniam scilicet non possunt tantum pretii afferre quantum divites afferunt, deinde freti bona causa putant sibi esse certam victoriam. Conqueritur Propheta illos sua spe dejici, & *in porta* perverti jus ipsorum, hoc est, in ipso judicio. Scimus enim fuisse antiquum hunc morem, ut in portis sederent, & illic exercerent judicia: & ideo portæ hic bis meminit Amos. Hoc autem magis indignum est, quum tribunal sit quasi sacrum asylum, quo refugiant miseri homines, ut liberentur ab injuriis: si illud est spoliarium latronum, quid amplius restat? Nunc ergo videmus Prophetam non agere cum hominibus gregariis, sed præcipue stylum suum dirigere contra gubernatores. Pergamus.

13. Propterea prudens in tempore hoc silebit, quia tempus hoc malum est.

Quidam interpretes putant hic denunciari pœnam populo Israël, quod Dominus privabit eos Prophetis & Doctoribus. Scimus autem nihil magis esse metuendum, quam ut Dominus lucem sanæ doctrinæ extinguat, & sinat nos errare in tenebris, imo impingere & ruere, quemadmodum faciunt qui destituuntur sanis consiliis. sed prorsus existimo alium esse Prophetæ sensum. Posset etiam probabilis esse altera expositio, quod scilicet non audebat prudens loqui propter istam tyrannidem: quia scili-

scilicet prius dixerat Amos, Judices qui tunc dominabantur, non ferre objurgatorem. Ergo coguntur *silere prudentes hoc tempore*, *quia tempus hoc malum est*, & tollitur omnis libertas docendi. Latius etiam patet sententia, quod taciti perferent injurias quicunque læsi fuerint, & vorabunt intus suos gemitus, quia non audebunt conqueri: imo ipsi Doctores non sese opponent, dum videbunt importune insurgere istos homines superbos & violentos. Sed posset etiam commode aptari hæc sententia ad Dei judicium, quod scilicet *prudens silebit*, nempe expavefactus. Silentium enim conjungitur ut plurimum cum pavore. Quoniam ergo terribilis est ista vindicta Dei, qui prudens est occludet os suum, vel opponet manum ori suo, ut alibi dicitur. Quantum attinet ad primam expositionem, ego eam repudiavi, & certe nihil habet coloris. Secunda autem poterit aptari ad Prophetæ contextum, quod scilicet *prudens tacebit hoc tempore*, quia sublata erit omnis libertas. Quanquam nollem ita restringere, ut alii faciunt. neque enim hoc esset hominis cordati, præterire silentio tam gravia scelera: etiamsi tyranni minitentur mortem centies, quibus tamen incumbit docendi necessitas, illi non debent obmutescere. Sed Propheta hic non loquitur de prudentibus quidnam facturi sint, vel omissuri: potius significat, quoties loqui incipient, tantam fore superbiam Judicum, ut repellant omnes objurgationes. *Prudens* ergo *tacebit*, non sponte, quia illud esset indignum, quemadmodum dixi, viris cordatis. Et Propheta hic honorifice *prudentes* appellat, qui recte discernunt, qui non rapiuntur post corruptelas, sed manent integri: etiamsi vident totum ordinem collapsum, si vident etiam quasi cœlum terræ misceri, retinent tamen sanum judicium. Quum de his loquatur Propheta, certe non intelligit sponte tacituros: quia turpis ignaviæ esset ita prodere veritatem, vel bonas causas. Quid igitur? nempe tantam fore improbitatem, ut ne sinant quidem tyranni verbum unum proferri à prudentibus. Siquis ergo prodierit in medium, & velit vitia reprehendere, non feretur. Quum igitur *tempus* dicit *esse malum*, intelligit tantam audaciam grassari, ut sublata sit prorsus omnis libertas cordatis viris. Coguntur ergo tacere, quia nihil proficiunt loquendo. imo non est illis liberum loqui: & quanquam præstare officium conantur, tamen statim compescit eos tyrannica violentia. Quemadmodum quod dicitur Loth gemuisse & excruciasse cor suum: non dubito quin coactus sit silere tunc, quum jam sæpius liberis objurgationibus usus foret: imo etiam quin sustinuerit multa pericula, quum tentasset reprehendere Sodomitas. Sic etiam nunc mihi videtur intelligere Propheta prudentes tacituros: quia scilicet tyranni isti ad silentium omnes cogent, & compescent Doctores, & nunc conjicient in carceres, nunc vero in exilia extrudent, nunc etiam denunciabunt mortem, nunc mulctabunt aliqua pœna, vel convitiis repudiabunt, & habebunt ludibrio, ut sint contemptibiles. Tenemus nunc Prophetæ consilium. Cæterum notemus tunc homines progredi ad extremum malorum, ubi non amplius datur locus vel doctrinæ, vel sanis consiliis, & data opera extinguitur omnis libertas, ne audeant cordati reprehendere vitia, quæ tamen passim grassantur, & quæ pueri ipsi vident, & quæ etiam cæci palpant. Ubi ergo eo ventum est licentiæ, certum est omnia esse perdita, & jam nullam esse spem vel pœnitentiæ, vel melioris status. Et hoc fuit etiam Prophetæ consilium. Gen. 19.

Da omnipotens Deus, quando non possumus immensam & incomprehensibilem illam gloriam, quæ nobis abscondita est, oculis cernere, ut saltem ex operibus tuis discamus quænam sit tua virtus & potentia, ut humiliemur sub manu tua forti, neque ludibriis nostris sic tecum agamus quemadmodum solent hypocritæ; sed veram cordis integritatem afferamus, deinde etiam manuum puritatem, ut testemur tota vita vigere in animis nostris sincerum timorem nominis tui: & ubi nos totos ita tibi consecraverimus in obsequium, fac etiam ut militemus fortiter & invictis animis contra omnes corruptelas, quibus undique sumus obsepti, donec defuncti nostra militia tandem perveniamus ad cœlestem quietem, quæ nobis reposita est per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA
IN
AMOS PROPHETAM.

CAP. V.

14. Quærite bonum, & non malum, ut vivatis, & erit hoc modo Jehova Deus exercituum vobiscum, quemadmodum dixistis.

Iterum repetit Propheta tantum per Israëlitas stare quominus prospere illis sit: quia paratus esset Deus benedictione sua eos prosequi, nisi vellent ex professo accersere sibi maledictionem. Quoniam ergo solent hypocritæ culpam omnium malorum à se rejicere, & conqueri de suis miseriis, quasi Dominus injuste illos affligat: ideo Propheta ostendit nihil mali Israëlitis accidere quod non conciliaverint suis sceleribus. Interea tamen hortatur eos ad resipiscentiam, & spem veniæ facit, modo ne obdurent animos usque ad extremum. Jubet igitur *quærere bonum*. Sed quum addit, *Ne malum quæratis*, hæc loquutio emphatica est: acsi diceret ipsos sic affixos esse suæ malitiæ, ut inde avelli nequeant. Summa igitur huc tendit, non posse Israëlitas conqueri acsi nimis duriter tractaret eos Deus, quoniam non patiantur sibi bene fieri. Jam rationem assignat Propheta, quod non modo alieni sint à bonitate, sed etiam avide & summo studio sectentur malitiam. interea ad pœnitentiam eos hortatur, & promissionem addit, quæ ipsos magis animet. *Quærite* ergo *bonum, ut vivatis*, inquit: deinde, *atque hoc modo sit Deus vobiscum, quemadmodum dixistis.* Hic coarguitur improbitas populi, qui volebat sibi Deum obstringere, quemadmodum hypocritæ solent abuti promissionibus, quum tamen Deum ipsum audacter rejiciant: interea vellent ipsum sibi esse obnoxium. Sic gloriabantur filii Abrahæ se esse electum populum: circumcisio erat illis instar diadematis regii: volebant excellere supra omnes gentes, atque ita abutebantur scilicet nomine Dei: quanquam proterve superbiebant contra Dei verbum & Prophetas. Quum ergo subinde jactarent Deum in medio sui habitare, dicit Propheta, *Tunc & hoc modo erit Deus vobiscum*, si quæsieritis bonitatem, hoc est, beneficentiam. Nam quærere bonum nihil aliud est quam dare operam beneficentiæ: acsi diceret, Mutate ingenium & mores vestros. Hactenus enim grassata

grassata est apud vos iniquitas, fuistis violenti & raptores, & fraudulenti: nunc incipite benefacere, tunc Deus vobiscum erit. Ergo magnum pondus subest in particula כן, *sic erit vobiscum Deus*. Propheta enim revocat in memoriam quod tam sæpe occurrit in Lege, Sancti estote, quia ego sanctus sum, qui habito in medio vestri. Deus verbis illis ostendit non posse fieri ut habitet cum Israëlitis, nisi seipsos sanctificent, ut sit mutuus consensus. Illi autem posthabita cura sanctitatis, volebant Deum sibi esse obligatum. Deridet hanc perversam confidentiam Propheta, & dicit modum certum statui in Lege, quo Deus vult habitare in medio ipsorum. *Sic ergo Deus erit in medio vestri*, nempe ubi viderit vos rectitudini & beneficentiæ dare operam. Jam exposuimus quid sibi velit istud, *quemadmodum dixistis*. Nam refellit stolidam jactantiam, quæ audiebatur apud Israëlitas, Nonne Dominus nos elegit & adoptavit in populum? nonne arca fœderis certum est pignus ipsius præsentiæ? Quomodo igitur à nobis discederet? Abnegaret seipsum Deus, nisi servaret fidem datam: pepigit enim cum patribus nostris, nos fore gregem suum, idque usque in finem mundi. Quum ergo tam stulte superbirent, interea essent fœdifragi, dicit Propheta, jactatis quidem ore Deum esse in medio vestri, sed videte quid ille vicissim à vobis stipuletur atque exigat. Si ergo responderitis vocationi ejus, certe ille non fallet datam fidem: sed quoniam ultro disceditis ab ipso, necesse est eum à vobis esse alienum. Tenemus ergo sensum Prophetæ in his verbis. Sequitur,

Lev. 11. vers. 44.

15. Odio habete malum, & diligite bonum: & statuite in porta judicium, si forte misereatur Jehova Deus exercituum reliquiarum Joseph.

Inculcat eandem sententiam Propheta, sed consulto hoc facit: quia videbat nihil magis esse difficile, quam ut populus hic primo natura præfractus, deinde longa etiam consuetudine obduratus in suis vitiis, resipisceret. Nam paulatim Satan occupat regnum in hominum cordibus, donec prorsus obstupefecerit ipsos, ut non discernant inter rectum & iniquum. Talis ergo excæcatio invaluerat in populo Israël. Ideo necesse fuit sæpius ipsos stimulari, quemadmodum hic facit Amos. Jubet igitur *odio habere malum, & diligere bonum*. Atqui hic ordo tenendus est, si vere ad Deum converti, & resipiscere cupimus. Nam hic alloquitur Amos perversos homines, & qui sic imbuti erant sua malitia, ut non distinguerent amplius inter lucem & tenebras. Non abs re igitur incipit ab hoc membro, *Ut oderint malum:* acsi diceret hactenus fuisse illis hostile dissidium cum Deo; itaque mutatione esse opus, ut ad ipsum redeant. Nam siquis jam se ad Dei obsequium formare appetat, supervacanea erit hæc exhortatio, ut odio habeat malum. Sed qui adhuc demersus est in suis vitiis, opus habet tali stimulo. Ideo hic objurgat eos Propheta: & quamvis sibi adulentur, ostendit nimium addictos esse suis vitiis. Postea addit, *Diligite bonum*. Significat hoc novum fore, si beneficentiam colant, & applicent studium ad rectitudinem. Summa hæc est, Israëlitis non fore pacem ullam cum Deo, donec prorsus fuerint mutati in novos homines: quia scilicet nunc abhorreant à beneficentia, & malitiæ ac pravitati sint dediti. Partem vero pœnitentiæ hic ponit Amos: quia non dubium est quin טוב Beneficentiam significet, sicuti רע vocatur proprie Iniquitas. Non loquitur hic nec de fide, nec de invocatione Dei: sed à fructibus describit pœnitentiam, quemadmodum etiam aliis locis dictum fuit probari hoc modo fidem nostram, ubi sinceritas & integritas mutua inter nos viget, ubi ultro & citro nos diligimus, & præstamus charitatis officia. Sic ergo per synecdochen hic pœnitentia describitur: hoc est, totum à parte ostenditur, quemadmodum vulgo dicunt. Sed jam addit Propheta, *Ut statuant in porta judicium*. Hic publicum statum perstringit, sicuti hesterna lectione fusius diximus. Nam ita diluvium iniquitatis exundaverat, ut in foro ipso, & in judiciis nulla amplius esset æquitas, nulla rectitudo. Quum ergo corruptela occuparet portas ipsas, ideo Propheta hortatur, ut *constituant in portis judicium: si forte*, inquit, *misereatur Deus reliquiarum Joseph*. Hic ostendit Propheta jam vix fieri posse ut populus salvus maneat: imo hoc esse prorsus desperatum. Sed quoniam communis perversitas abripit bonos quasi violenta tempestas, ideo Propheta hic admonet fideles, etiamsi numero pauci sunt, ne tamen despondeant animos, sed colligant se ad Deum, sinant alios diffluere, & ruere præcipites in suam perniciem: ipsi autem consulant saluti suæ, quasi fugerent ex incendio. Tenemus ergo nunc Prophetæ consilium: quia scilicet ubi tota multitudo velut exitio suo devota omnem salutis curam deposuit, pauci qui restant simul etiam patiuntur se ferri, acsi tempestas eos abriperet, ut dictum fuit. Ideo Propheta hic solatur bonos, siqui adhuc supersint: & ostendit, etiamsi populus pessum eat, non tamen esse cur desperent: quia Dominus adhuc se promittat illis fore propitium. Ergo huc tendit summa doctrinæ, ut decem non respiciant quid faciant mille, sed potius audiant loquentem Deum, quam sese projiciant cum turba: ubi vident homines cæco impetu ruere in suum interitum, ne illos sequantur, sed auscultent potius Deo, & non respuant oblatam salutem: quamvis paucitas illos possit exanimare, ne tamen propterea sinant sibi eripi, vel excuti promissiones Dei, sed eas amplexentur. Quod autem dicit, *si forte*, non est vox dubitantis, ut alibi dictum fuit: sed potius voluit Propheta vehementius pungere fideles, ut scilicet cresceret ipsis alacritas, sicuti opus erat. Quoties ergo ponitur vel פן, vel אולי, sciamus non relinqui suspensas hominum mentes, vel perplexas, ut diffidant, ut cum dubitatione accedant ad Deum: sed tantum difficultatem proponi, ut seipsos magis excitent, & crescat ardor studii. Et hoc necesse est in rebus confusis, quia videmus quanta sit carnis nostræ segnities. Etiam qui cupiunt ad Deum ipsum redire, tamen non properant quo decebat ardore, sed lente repunt, & vix sese trahunt: deinde ubi occurrunt multa obstacula, fere ad singulos gradus desperant, qui alioqui tamen non male essent animati. Ideo necesse est punctiones istas adhiberi, Videte: nam si quis undique obseptus sit incendio, non diu morabitur, neque secum expendet quomodo exeat sine ulla læsione, & sine ullo incommodo: sed potius adibit mediocre periculum, quam ut mora sibi & tarditate exitum præcludat. Sic etiam videtis iniquitatem undique vobis instare. Quid ergo agendum, nisi ut celeriter quisque aufugiat? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, ubi dicit, *Si forte misereatur*. Hæc summa est, opus esse mira conversione, ut fiant prorsus novi homines, qui hactenus malitiæ dediti fuerunt: deinde non esse expectandum paucis, dum tota multitudo simul accurrat: quia si vult pessum ire populus, tamen audiendum esse Deum, qui revocat paucos numero ad se, & vult quasi ex incendio eripere. Tertio, simul etiam proponitur difficultas, ne tarde ad Deum accedant qui adhuc sanabiles sunt, ut luctentur contra obstacula, & strenue accurrant, ubi vident sine magna vehementia se non posse explicari: ut ergo non sensim accedant ad Deum, sed potius advolent superatis omnibus difficultatibus. Sequitur nunc,

Joël. 2.

16. Qua-

16. Quapropter dicit Jehova Deus exercituum Dominus, in omnibus compitis lamentum, & in omnibus viis dicent, Væ, væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & lamentum erit super omnes peritos luctus.

Illativa particula quæ hic ponitur confirmat quod prius dictum fuit, nempe Israëlitas frustra sibi blandiri, quum tamen deterrimi sint. Et quia sciebat Propheta nullum fore illis tergiversandi finem, ut erant perversi hypocritæ, ideo præcidit omnia subterfugia, dicens Deum tamen jam pronunciare de ipsis: utcunque hoc vel illud objiciant, tamen non posse extrahi Dei judicium longiore mora, quia satis & super convicta sit iniquitas ipsorum. *Quapropter*, inquit, *sic dicit Jehova Deus exercituum Dominus.* Et iterum repetit Dei epitheta, ut asserat ei supremum imperium: quasi diceret, Israëlitas nihil proficere dum sic cavillantur cum Deo: ipsum enim esse supremum Judicem, à quo nulla sit provocatio, & cujus sententia revocari nequeat. Videmus itaque hic compesci proterviam illam, quæ fallebat Israëlitas, quum Deo obstrepere non desinerent. *Sic* ergo *dicit Dominus*, nempe ut intelligant se pravo esse ingenio, corruptis moribus, prorsus deditos esse malitiæ, & nullam esse in ipsis bonitatis guttam. *Dicit* ergo *Deus, in omnibus compitis lamentum, & in omnibus viis dicent, Væ, væ.* Hic jam non disceptat Propheta cum ipsis, neque in medium profert eorum scelera, sed tantum de pœna loquitur: acsi diceret litem hanc esse decisam, neque opus esse accusatore: quia nihil aliud restat nisi ut Deus exequatur vindictam suam contra eos, quia scilicet plus satis cum ipsis litigaverit. Et hæc ratio docendi frequenter occurrit in Prophetis: quæ etiam notanda est, ne scilicet putemus quicquam cavillis nostris nos proficere, ubi Dominus nos tenet scelerum convictos. Metuamus igitur pœnam, quæ omnibus indomitis & obstinatis parata est. Dicent ergo in omnibus viis, Væ, væ, inquit. Nunc garriunt, & putant sua loquacitate se fore superiores: ubi obmurmurant contra Deum, putant hoc modo remoram injectam esse, ne audeat pœnam exequi: sed Deus nihilominus perget in suo judicio. Clamabunt igitur, Væ, væ: hoc est, jam non erit tergiversandi tempus, sed occupati prorsus erunt in suo luctu. *Vocabunt*, inquit, *agricolam ad luctum.* Quidam אכר putant deductum esse à נכר, quod est, Agnoscere, vel se alienum facere: & moventur solum hac ratione, quia continuo post addit Propheta, *peritos luctus.* Sed quia omnes Hebræi consentiunt de significatione hujus vocis, ego nollem sine auctoritate quicquam mutare. Et optime etiam convenit quod dicit Propheta. Quanquam errant Hebræi interpretes, qui putant inversum esse ordinem, acsi ita poni debuerit, Vocabunt periti lamentationis agricolas ad luctum. Atqui non dubito quin Propheta omnes simul ad luctum trahendos intelligat. Etsi enim diversa fuit ratio, primo tamen loco luctum indicit agricolis: deinde communem fore docet omnibus, qui lugere solent. Sumamus ergo quod dicit Propheta, *lamentum super omnes peritos luctus.* Scimus gentes Orientales exercuisse in dolore histrionicam, ut etiam hodie faciunt: videmus enim plenos esse gesticulatione. Apud nos saltem major erit moderatio, quamvis gravissimus sit dolor. Et ista deinde consuetudo olim usque in Europam pervenit. Scimus enim fuisse Præficas Romæ: & scimus fuisse ubique lamentatas. Locabant igitur suam operam mercede ad lugendum. Hunc vitiosum morem notat Propheta. Hic non est disputandum, fueritne id recte an perperam factum. Nam Propheta hic duntaxat communem morem recitat. Dicit, Lamentum erit super omnes peritos luctus, hoc est, quicunque solent conducere operam suam ad lugendum, illi omnes nunc occupati erunt. hoc est primum, quamvis sit postremum ordine, vel saltem medium inter duo membra. Jam sequuntur alia duo, quod scilicet trahentur ipsi agricolæ; deinde in omnibus viis erit lamentatio. Cur enim dicit Propheta occupandos esse in lamentatione quicunque luctus sunt periti? quod scilicet communis calamitas ita coget. Jam addit non fore simulatum hunc dolorem: sed quoniam clades grassabitur per urbes & agros, ideo neminem fore immunem. Quamvis agricolæ non assueti sint talibus ceremoniis, tamen lugebunt ipsi quoque, & discent novam artem, inquit Propheta. Nunc ergo videmus quid hæc verba sibi velint: ideo conjungi debet proximus versus.

17. Et in omnibus vineis lamentum, quia transibo in medio tui, inquit Jehova.

Jam additur ratio cur tota regio occupanda sit luctu & mœrore: quia scilicet *Dominus transibit per totam terram.* Atqui nihil magis erat optabile, quam ut Deus terram suam visitaret. Sed hic denunciat irruptionem hostilem fore. Quemadmodum ergo si hostis terram prætervolet, & trahat vastitatem secum quocunque venit: sic etiam talem fore transitum minatur Propheta. Deus ergo quem jactatis habitare in medio vestri, prorumpet, & vastabit ac dissipabit totam terram, quemadmodum si hostis cladem longe & late inferat. Videtur autem alludere Propheta ad Dei transitum, qui describitur à Mose Exodi 11. Dominus transiit tunc per mediam Ægyptum, hoc est, ira ejus pervasit totam terram: nullus angulus tunc tutus vel quietus fuit, quia penetravit Dei ultio huc & illuc. Sic etiam nunc Propheta significat terram Israël fore instar Ægypti: quia Dominus, qui tunc testatus est amorem suum erga filios Abrahæ, nunc vice versa hostem se illis ostendet, ut transeat per medium ipsorum. Et oblique rursus Propheta eludit vanam illam confidentiam, qua excæcati erant Israëlitæ, quum prætexerent Dei nomen, sicuti ex contextu melius apparet: dicit enim,

18. Væ desiderantibus diem Jehovæ: ad quid hoc vobis? Dies Jehovæ ipse tenebræ, & non lux.

Hic clarius exprimit Propheta quod breviter & obscure attigerat de transitu Dei. Ostendit enim Israëlitas perperam facere dum clypei instar objiciunt Dei nomen, acsi essent sub ejus præsidio: & dum premuntur multis ærumnis, tamen adhuc sperare, quia Deus promiserit illos sibi curæ fore. dicit hoc esse nimis frivolum. Quanquam vehementius objurgat illorum superbiam quum dicit, *Væ desiderantibus diem Jehovæ.* Videtur hoc nimis asperum esse primo intuitu. Sed ne miremur Prophetam ita severe excandescere contra hypocritas, quibus vix potest excuti securitas illa, qua adversus Deum ferociunt. Et videmus Spiritum sanctum ubique multo asperius tractare hypocritas, quam qui sunt palam impii & scelerati: quia Dei contemptores quantumvis sint stupidi, tamen non excusant sua scelera. Sed hypocritæ vellent semper trahere Deum in litem, & habent sua integumenta ad velandam suam turpitudinem: ideo necesse est ipsos durius & severius tractari, quemadmodum hic Propheta facit. Væ, inquit,

quit,

quit, desiderantibus diem Jehovæ. Quidam exponunt hic diem Domini pro morte: & corrumpunt Prophetæ sensum, quia existimant Prophetam hic agere cum hominibus desperatis, qui appetunt suspendium, vel mortem sibi consciscunt violentam. Væ ergo desiderantibus diem Jehovæ, hoc est, qui confugiunt ad suspendium, vel ad venenum, quia nihil remedii illis apparet. Sed Propheta, quemadmodum jam admonui, potius hic exagitat hypocritas. Alii putant hic coargui præfractum illum contemptum, quem prius notavit Amos: & hoc ex parte verum est. sed non satis illi assequuntur Prophetæ consilium, quia quod speciale est in hoc loco non observant, nempe hypocritas sibi blandiri, quia sumunt principium illud falso, se esse populum Dei, & Deum sibi esse obstrictum. Quum ergo Israëlitæ essent Deo centies perfidi, tamen non desinebant circumcisionem suam magnifice obtendere: deinde Lex & sacrificia, & ceremoniæ omnes erant instar vexilli. O! nos sumus gens sancta, & Dei hereditas, nos sumus filii Abrahæ, & redempti à Domino, nos sumus regnum sacerdotale. Hæc igitur quum volitarent in ore omnium, ideo dicit Propheta, Væ desiderantibus diem Jehovæ. Imo quum Dominus cœpisset pœnas sumere de ipsorum peccatis, adhuc tamen dicebant, Dominus forte voluit experiri nostram constantiam. Sed quomodo nos perderet? ipse enim esset mendax: non potest esse irritum ejus fœdus. Ergo certum est nos fore salvos, & brevi nobis reconciliabitur. Non sperabant quidem Deum fore sibi propitium; sed, ut erant obruti suis malis, volebant mulcere suos dolores tali pharmaco. Quum ergo videret Propheta tam contumaciter Israëlitas sibi placere, & tam stulte & improbe prætexere nomen Dei, *Væ*, inquit, *desiderantibus diem Jehovæ: quorsum hoc vobis*? inquit. *Dies Jehovæ tenebræ, & non lux.* Acsi diceret, Deus est vobis hostis, & quo propius ad vos accedet, eo gravius necesse est vos affligi: nihil vobis afferet præter vastitatem, quia veniet armatus in perniciem vestram: non est cur jactetis vos esse electum populum, vos esse regnum sacerdotale. nam excidistis à Dei gratia: & hoc culpæ vestræ imputandum est. Deus ergo armatus est in vestrum exitium; & quoties apparuerit, simul etiam instabit vobis crudelis vel violentus, & in vestram perniciem armatus: ita vobis Deus est venturus. Nam quoties advenerit Dominus, simul etiam necesse erit renovari mala vestra. *Dies* ergo *Domini tenebræ, & non lux.* Postea confirmat hanc sententiam.

19. Quemadmodum siquis fugiat coram leone, & occurrat ei ursus: & veniat domum suam, & nitatur manu sua super parietem, & eum mordeat coluber.

20. Annon tenebræ dies Jehovæ, & non lux? & caligo, & non splendor ei?

Hic jam clarius exprimitur quod prius dixit Propheta, nempe non sperandum esse hypocritis, etiamsi contingant variæ mutationes, ut tamen aliquid levationis afferant. Hypocritæ enim dum vagantur per suos circuitus, hinc sibi promittunt melius fore, si mutetur conditio temporum: &, quemadmodum Satan se transfigurat in Angelum lucis, ita æmulantur hypocritæ sinceros Dei servos. Sed illa est perversa imitatio: quoniam sunt tantum evanidi flores, nullus fructus sequitur: deinde non prodeunt ex viva radice. Filii Dei siquando premantur rebus adversis, tamen solatio hoc sustinent fidem suam, & patienter fovent, quod nebulæ cito transeant: ita etiam ubi Dominus temporalibus pœnis illos castigaverit, postea redibit cum ipsis in gratiam. Hypocritæ præferunt eandem speciem, sed longe different à fidelibus. Nam fideles quum prosperum exitum sibi promittunt, simul etiam tanguntur malorum suorum sensu, student se reconciliare Deo: sed hypocritæ manent semper demersi in suis vitiis, & Deum fortiter contemnunt. Interea confugiunt huc & illuc: & si contigerit aliqua mutatio, putant se jam defunctos esse omnibus malis. Quoniam ergo vano solatio se decipiunt, nunc dicit Propheta, Non est cur putetis vobis fore commodius, ubi transierit una calamitas. Perinde enim vobis accidet, *acsi quis effugerit leonem, & incidat in ursum: si quis elapsus sit ab urso, & domum suam se recipiat, illic autem reperiat eum coluber*: ubi innixus fuerit sua manu parieti, si mordeat eum serpens: ita Dominus varios & multos modos in promptu habet, quibus vos puniat. Ergo si bellum unum sustinueritis, si hostis unus discedat, statim renovabitur bellum, & ab alio hoste: si vis externa non grassetur in regno Israël, Dominus intestinis malis vos conficiet, vel fame & inedia, vel peste. Videmus ergo quam bene fluat Prophetæ contextus. Non est, inquit, vobis sperandum quicquam lucis ex die Domini. Quare? Nam non veniet Dominus ad vos nisi armatus: sicuti enim hostiliter vos gessistis contra ipsum, ita necesse est ut se ulciscatur. Nihil ergo afferet secum lucis, nisi forte ut fulminet contra vos. Sed aspectus ejus erit formidabilis, tenebræ & caligo: deinde ubi desierit vos prosequi uno modo, aggredietur vos alia via: etsi vobis parcant exteri hostes, Deus tamen reperiet quomodo intus sine manu hominum vos perdat. Nam hactenus experti estis quid sit sterilitas terræ, quid sit pestis. Dominus ergo habet in manu sua istas vindictas. Ne igitur putetis quicquam fore levationis, etiamsi centies volvatur mundus, & si mutetur temporum conditio. Cæterum, hic Propheta noluit promiscue conjicere in desperationem, qui gravibus offensis rei tenentur; sed voluit excutere hypocritis blanditias, ut talibus documentis intelligant Deum fore semper sui similem. Ergo si velint cum ipso redire in gratiam, ostendit opus esse mutatione: ubi exuerint perversos suos mores, Deus statim erit propensus ad dandam veniam: sed si pergant in suis vitiis & obstinata malitia, & semper opponant suam duritiem, qua hactenus usi sunt, dicit diem Domini semper illis fore caliginosum & obscurum: etiamsi Dominus non semper utatur uno genere flagelli, tamen innumeros illi esse modos, quibus perdat gentem obstinatam, quemadmodum tunc erant Israëlitæ.

Da omnipotens Deus, quando ita sopiti sumus, imo fascinati etiam in vitiis nostris, ut nihil magis difficile sit quam exuere nostrum ingenium, & abnegare malitiam cui nos assuevimus: da, inquam, ut vere expergefacti istis stimulis serio ad te redeamus, & mutato prorsus ingenio, & deposita etiam omni malitia, vere & ex animo nos tibi subjiciamus, & ita tollamus oculos in adventum Filii tui, ut læti & alacres eum expectemus, semper meditando renovationem vitæ, quæ nos spoliet carne nostra & omnibus corruptelis, donec tandem renovati in tuam imaginem, participes simus ejus gloriæ, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui unigeniti sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DUODECIMA

IN

AMOS PROPHETAM.

CAP. V.

21. Odi, reprobavi dies festos vestros, & non olfaciam in solennitatibus vestris. (*alii legunt, sacrificia vestra, & non olfaciam in congregationibus vestris. sed de vocibus postea dicam suo loco.*)

22. Certe si obtuleritis mihi holocausta, & munera vestra, grata non habebo: & pacifica pinguium vestrorum non respiciam.

23. Tolle à me multitudinem canticorum tuorum, & concentum lyrarum tuarum non audiam.

Hic Propheta per anticipationem ostendit Israëlitas falli, quia Deum suis sacrificiis placari confidant. Dicit hoc totum esse inutile: nec tantum, meo judicio, quia ipsi impuri erant, sed quia omnia sacrificia ipsorum erant meræ corruptelæ. Diximus alibi sæpe reprehendi sacrificia à Prophetis, dum nulla subest pietas & religio. quorsum enim jussit Deus sibi offerri sacrificia sub Lege, nisi ut essent pietatis exercitia? Oportuit igitur pœnitentiam & fidem afferre. Jam hypocritæ putabant se esse defunctos, quemadmodum vidimus. Ergo illa erat profanatio divini cultus. Quamvis ergo Judæi quoad externam speciem non discederent à præscripto Legis, vitiosa tamen erant eorum sacrificia, ac repudiabantur à Deo: Non possum ferre, mihi tædio sunt, ego repudio, ego nauseo, loquutiones illæ passim occurrunt apud Jesaiam. Et tamen hypocritæ existimabant cultum suum esse conformem Legi. sed quia impuritas cordis vitiabat omnia opera, hæc ratio est cur Deus rejiciat quicquid putabant Judæi valere ad sanctimoniam. Sed aliud fuit consilium Prophetæ nostri, quemadmodum existimo. Neque enim tantum hac de causa culpavit Israëlitas, quod ipsi falso prætexerent Dei nomen in sacrificiis, sed quia erant apostatæ. Defecerant enim à Legis doctrina, erexerant sibi templum adulterinum. Interea verum quidem est deceptos fuisse prava illa opinione, quod putabant expiari peccata sua sacrificiis: sed Deus non modo propter crassum illum errorem, quo etiam infecti erant Judæi, reprehendit Israëlitas, sed quia abjecerant verum cultum & legitimum. Ergo externa etiam species merito damnari potuit: quoniam non erat fas alibi victimas offerre, quam in monte Sion. Ipsi autem sine arca fœderis alibi novum cultum commenti erant: imo adorabant illic vitulos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hoc diligenter notandum est, quia interpretes non putant hic alio spectare Prophetam, quam ut damnet perversam fiduciam in Israëlitis: quod volebant Deo satisfacere per externa sacrificia, quum tamen essent obstinati in suis vitiis. Sed alterum illud adjungi debet, quod scilicet corruperant verum Dei cultum, etiam in ipsa specie externa. Nunc postquam tenemus consilium Prophetæ nostri, descendo ad verba, *Odi, reprobavi.* חגג significat Saltare & tripudiare. inde חג significat tam sacrificium quodlibet, quam diem festum. Quidam igitur hic vertunt, Reprobavit sacrificia vestra: sicuti postea quum addit, non olfaciam in vestris solennitatibus. Alii vertunt, Cœtus. עצר significat Prohibere, & significat Colligere interdum: ideo עצרה significat Cœtum vel congregationem. Sed עצרת significat Diem festum: quia prohibebatur tunc populus ab omni opere, sicuti notum est; deinde quia retinebatur in Sanctuario. Cæterum, quantum ad summam rei, parum interest, sive legamus cœtum, sive diem solennem: videmus quid velit Propheta, Deum scilicet respuere omnes ceremonias, quibus putabant Israëlitæ ipsum placari, quasi essent optima piacula. Nec simpliciter pronunciat nihili esse coram Deo, sed loquitur asperius, quod scilicet Deus ipsa vel spernat, vel abominetur. *Ego habeo,* inquit, *odio dies vestros festos.* Addit de holocaustis, Si obtuleritis mihi holocausta, & munus vestrum. מנחה proprie significat Munus farinaceum: erat accessio victimæ. Sed generaliter sæpe sumitur pro qualibet oblatione. Certum quidem est hoc Prophetam velle, utcunque Israëlitæ accumulent multos ritus, hoc nihil proficere ad placandum Deum: quoniam scilicet non servent Legem sibi mandatam; deinde quia convertant in alium finem sacrificia. Neque enim in pietate & spirituali Dei cultu se exercent, sed potius integumenta ista objiciunt oculis Dei, ut lateant omnia vitia, postquam obtruserint hanc fictitiam speciem cultus, quia putant se coram Deo absconditos esse. Hæc ratio est cur dicat Propheta hoc non fore Deo gratum. לא אריח, inquit. Nec dubium est quin Propheta hic ad promissiones alludat, quæ passim occurrunt in Lege, sicuti proximo versu dicebat, לא אריח. ריח significat Olfacere: & sæpe utitur Moses hoc verbo, quod Deus odore sacrificii delectabitur, vel odore suffitus. Cæterum, quum Dominus pronunciat gratum sibi fore odorem, intelligit, modo rite sacrificet populus, hoc est, non afferat falsum integumentum tegendis suis peccatis; sed vere & sincere testetur fidem suam ac pœnitentiam: Deus tunc promittit sacrificia sibi fore boni odoris. Jam ex opposito negat suffitum hunc gratum sibi fore, & sacrificia etiam ipsa placitura. Nam sacrificia non modo grata erant Deo, sed etiam ipsum placabant. Quum ergo Dominus toties se propitium fore suo populo dixisset, ubi oblata essent sacrificia, oportuit directe hanc fiduciam præcidi Israëlitis. neque enim fideliter agebant ipsi cum Deo. Nunquam frustratus est cultores suos Deus, quin ipsos reciperet in gratiam, modo sincere ad ipsum accederent. Sed quoniam hypocritæ isti fallaciter cum ipso agebant, ideo frustrari oportuit eos spe sua, quemadmodum nunc Propheta declarat. *Pacifica pinguium vestrorum non respiciam*, inquit. Promittit etiam Deus in Lege se respecturum sacrificia, modo scilicet legitima essent. Sed quoniam Israëlitæ duobus modis defecerant à puro ejus cultu, merito hic dicit Deus, *Non respiciam ad sacrificia vestra, nec pacifica pinguium vestrorum.* Vocat Pacifica pinguium: hoc est, etiamsi electissimæ sint pecudes, tamen mihi non erunt gratæ. Dominus enim non moratur pinguedinem, quia non indiget cibo & potu. Ergo in summa pinguedinem hanc opponit Propheta veræ pietati, & obedientiæ simul. In utroque, quemadmodum vidimus, erat defectus apud Israëlitas: quia neque parebant mandato Legis, quo ad externam speciem: & cor eorum impurum

purum erat ac perversum. Ideo necesse fuit inquinari, & corrumpi omnia eorum sacrificia. Sequitur, *Tolle à me multitudinem canticorum tuorum.* Quum de multitudine loquitur, taxat hypocritas, qui valde laboriosi sunt in suis figmentis, quemadmodum hodie in Papatu videmus nullum esse modum & finem. Accumulant enim innumeros cultus, & multum se fatigant mane, vesperi: denique consumunt dies & noctes in suis ceremoniis, & quisque aliquid novum excogitat, & illa omnia congerunt. Quoniam ergo ubi cœperunt homines deflectere à puro Dei verbo, subinde comminiscuntur varias nugas, Propheta hanc stultam sedulitatem oblique taxat quum dicit, *Aufer à me multitudinem canticorum tuorum.* Poterat simpliciter dicere, Cantica tua mihi non placent: sed de multitudine loquitur, propterea quod hypocritæ, ut dixi, nullum modum sibi statuunt in externis ceremoniis: præsertim vero ubi semel sumpserint sibi licentiam excogitandi hunc vel illum cultum, sequitur illa immensa congeries. Deus ergo hic testatur, frustra sibi impendi hanc operam, quia respuat quicquid non præcepit, & quicquid etiam perperam offertur. *Et concentum lyrarum,* vel musicorum instrumentorum. Nam נבל est instrumentum, cujus species nobis est hodie incognita. *Concentum* ergo *aufer à me.* Potest [illegible] repeti. Sed alii conjungunt cum verbo לא אשמע, Non audiam concentum. In re parum est discriminis: probabilis tamen est eorum sententia, qui conjungunt hæc duo membra, Aufer à me multitudinem canticorum tuorum, & concentum quo putas me delectari. postea לא אשמע, Non audiam, accipiunt seorsum. Sed ego non contendo de rebus istis minutis, satis est tenere Prophetæ consilium. Jam sequitur,

24. Et decurret quasi aquæ judicium, & justitia quasi torrens violentus.

Varie exponunt hunc versum interpretes. Quibusdam videtur esse exhortatio: quasi diceret Propheta, Vos mihi obtruditis pecudum victimas, & alios ritus: ego autem hæc omnia non moror. Mihi enim tantum placet interior illa cordis puritas. Ergo tollite hæc quæ nullius sunt apud me momenti, & afferte quod maxime requiro & exigo, nempe cor purum ac sincerum. Interea nonnulli putant describi vitæ novitatem à fructibus, vel à signis. Neque enim hic Propheta nominat munditiem, non loquitur etiam de fide vel pœnitentia, sed per fructus designat renovationem, quam Deus præcipue semper spectat, & cujus causa etiam sacrificia in Lege præceperat. Hic est unus sensus, hypocritas hic revocari ad verum cultum, quia frustra & perperam se maceraverint in rebus fictis. Requiri ergo ab ipsis justitiam & judicium, significat vitam sanctam & puram, ac rectitudinem in summa. Alii putant Prophetam hic delabi ad celebrandam Christi gratiam, quæ manifestanda erat in Euangelio. Et verbum יגל multi interpretantur Revelabitur. Sed rectius alii deducunt à radice גלל, quod est Volvere. Ergo justitia quasi volvetur. Redeo tamen ad illam secundam expositionem. Putant plerique hic esse vaticinium de justitia, quam Deus patefacturus erat Christi adventu. Et quidam etiam retinent proprietatem verbi גלל. Dicunt igitur hic conferri impetuoso flumini, & torrenti violento Euangelium, quia Dominus efficaciter perrumpet & penetrabit, etiamsi Satan conetur multa obstacula ingerere. Sed hic sensus non videtur congruere Prophetæ verbis. est nimium argutus, meo judicio. Alii potius comminationem esse existimant, quod scilicet Deus hic occurrat Israëlitis, acsi diceret, quoniam ipsi nugantur, vel ineptiunt cum eo, se tandem ostensurum quid sit vera justitia, & quid sit verum judicium. Hypocritæ enim putant nihil sibi deesse ad perfectum statum, ubi velati sunt suis ceremoniis. Confugiunt enim ad illa latibula, ubi omnia sua flagitia tegant. Ergo non putant amplius se esse reos, sed quasi sub Ajacis clypeo, occultant sua scelera sub suis ceremoniis. Quoniam ergo ita cum Deo ludunt, existimant quidam interpretes hic Deum severe pronunciare, longe ipsos falli, quia tandem patebit quænam sit vera justitia. Decurret igitur justitia, aut volvetur. Jam impetum designat hoc verbo, sed clarius deinde exprimit per איתן, Violentus erit torrens judicium. Nam hypocritæ, quemadmodum puellæ in suis puppis ineptiunt. Quoniam ergo nihil agunt serio, & interea tamen vellent Deum quasi crepundiis placare, ideo hic Propheta excutit tales blanditias: acsi diceret, Putatisne Deum esse puero similem? cur illi objicitis has nugas? Putatisne rem esse fictam justitiam? judicium esse aliquod figmentum inane? certe Dominus ostendet vobis quam pretiosa res sit justitia. *Decurret* igitur *tanquam violentæ aquæ, tanquam impetuosus torrens.* Judicium, inquit, contra vos ruet, ut vos obruat. Hic est tertius sensus. Sed posset etiam aliter exponi hic versus, quasi Deus occurreret objectioni: sicuti scimus hypocritas semper obstrepere, & non facere finem litigandi: Quid? ergo nos perdidimus operam, quum tamen conati simus Deum colere? fuit igitur istud pro nihilo? Deinde non tantum obtulimus sacrificia, sed voluimus etiam testari Dei gloriam nobis esse curæ. Quum ergo fuerit studium pietatis, cur nunc Deus respueret? Propheta hic respondet uno verbo, si modo afferant veram justitiam, fore liberum cursum: quasi diceret, Deus non supprimet vestram justitiam & rectitudinem. Hoc autem referri debet ad fructum vel ad remunerationem: quasi diceret Propheta, Tantum serio Deum colite, & non frustrabitur vos. Reposita enim erit vobis merces: justitia vestra decurret instar fluminis: quemadmodum etiam alibi dicitur, Justitia vestra fulgebit instar auroræ. Ita etiam hoc loco, Justitia vestra decurret quasi aquæ violentæ. Non est igitur cur expostulent hypocritæ sibi fieri à Deo injuriam, vel maligne æstimari sua officia, quoniam Deus liberaliter testatur justitiæ se daturum locum, ita ut libere decurrat, quemadmodum fluvius violentus. Et videtur hæc genuina fuisse mens Prophetæ. Quanquam alias expositiones non prorsus rejicio, neque insector: sed tamen ostendo quid mihi magis placeat. Postquam ergo Propheta jussit facessere omnes cultus fictitios, & adulterinos, jam non hortatur simpliciter Israëlitas, quemadmodum putant alii, ut afferant justitiam & rectitudinem: sed dicit per modum promissionis, Decurret vestra justitia sicut aquæ violentæ, modo vera sit, & non sit inanis titulus. Modo ergo Deus agnoscat in vobis sinceram rectitudinem, certe ampla erit vobis reposita merces. Sequitur,

25. An victimas & munus (*est* מנחה) obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israël?

26. Et sustulistis Sicuth Regem vestrum, & Chion imagines vestras, stellam deorum vestrorum, (*vel deos vestros*) quæ fecistis vobis.

Hoc loco clarius demonstrat Propheta se non modo reprehendere in Israëlitis hypocrisin, quod tantum obtruderent externas pompas Deo sine vera pietate cordis: sed simul etiam damnat quod defecerant à Legis præscripto. Ostendit autem hunc morbum non esse novum in populo Israëlitico, quia statim ab initio permiscuerint tale fermentum patres ipsorum, quo Dei cultum vitiarent. Ostendit igitur semper Israëlitas deditos fuisse superstitionibus, neque potuisse ullo modo retineri in vero & nativo Dei cultu. *An ergo sacrificia, victimas*, aut oblationem accedere ad me fecistis in deserto quadraginta annis? Alloquitur ipsos acsi jam in deserto pervertissent Dei cultum: tamen multis post seculis nati sunt. quid sibi hoc vult? Nempe hic Propheta complectitur totum corpus populi à prima origine: acsi diceret, Licebit vos involvere una cum patribus in eundem fasciculum: nam eadem est ratio & natura vestra quæ patrum fuit. Videmus ergo hic trahi Israëlitas in reatum, quod non tantum una ætate cultum Dei vitiaverint suis superstitionibus, sed ab initio. Quærit autem an sibi obtulerint victimas. Certum est tale fuisse consilium, neque enim unquam ausi fuissent abnegare Deum, à quo fuerant nuper redempti. Et scimus, quamvis multa fabricati sint quæ damnata erant Lege Dei, semper stetisse in hoc principio, Colendus est nobis Deus, qui nos redemit: imo superbe semper gloriatos fuisse in illo patre suo Abraham. Nunquam ergo sponte se alienassent à Deo, qui elegerat & patrem Abraham, & ipsos in sacrum populum. Imo paulo ante dixit Propheta, Aufer à me: deinde, Si obtuleritis mihi sacrificia, & munus farinaceum, non habebo grata. Videntur hæc inter se pugnare, quod Deus neget sibi oblatas fuisse victimas: & tamen dicat sibi offerri à populo Israëlitico, qui perperam erexerat profanum altare & adulterinum, quemadmodum diximus. Solutio facilis est: nempe semper populum Deo obtulisse sua sacrificia, si respicimus quid ipsi voluerint. Nam bona intentio, ut vulgo loquuntur, excæcat superstitiosos, ut magna confidentia cum Deo ludant: ipsorum igitur respectu dicemus Deo sacrificasse. Atqui quantum ad Deum spectat, merito negat sibi offerri quicquid non pure offertur. Videmus ergo quomodo nunc dicat Deus non fuisse sibi oblatas victimas in deserto, quia scilicet populus fermentum idololatriæ permiscuerat: Deus abominatus est illam corruptelam. Hæc est summa. Sed rursus objicitur alia quæstio. Nam neque defectio illa diu grassata est, neque etiam totus populus consensit in idololatriam. Imo scimus quid dicat impostor ille Bileam, non esse scilicet idolum in Jacob: & tamen loquitur spiritu prophetico. Numerorum vigesimo capite testatur regnare verum & unicum Deum in Jacob, neque esse illic fictitios deos. Quomodo igitur dicit Propheta illic grassatam fuisse idololatriam? Responsio etiam facilis est. Nam quod major multitudo abrepta fuerat, ideo totus populus merito damnatur. & quanquam correctum fuit vitium illud, tamen subinde relapsi sunt ad suas superstitiones, ut satis notum est: imo in scortorum gratiam coluerunt alienos deos. Quum ita sit, non mirum est coargui à Propheta quod Deo non obtulerint victimas: quoniam scilicet contaminati erant pravis superstitionibus, ideo fieri non potuit, ut impensum aliquid Deo ferrent. Sed interim tanti fuit Deo cultus, quem Lege sua mandaverat, ut diceret se coli in Jacob: quemadmodum etiam Christus dicit, Nos scimus quid adoremus. Et tamen vix centesimus quisque erat inter Judæos, qui spem vitæ æternæ foveret in animo suo. Erant Epicurei omnes, vel profani: imo Sadducæi palam regnabant: tota religio conciderat, vel saltem sic collapsa erat, ut nihil esset amplius sanctum nec integrum: & tamen dicit Christus, Scimus quid adoremus. hoc verum est, respectu Legis. Nunc ergo videmus Prophetas varie de Israële loqui: dum respiciunt populum, dicunt esse perfidos & apostatas, qui statim ab initio desciverint à vero & legitimo Dei cultu. Ubi autem commendant Dei gratiam, dicunt illic lucere verum Dei cultum: nempe etiamsi tota multitudo perversa sit, Dominus tamen probat quod ipse mandavit. Sicuti Baptismus semper erit sacrum & inviolabile testimonium gratiæ Dei, etiamsi administretur à diabolo, etiamsi sint omnes impii qui communicant, & contaminati, quantum ad suas personas attinet. Baptismus semper retinet suam naturam, neque polluitur hominum vitiis. Ita etiam de sacrificiis dicendum est. Nunc igitur redeo ad contextum Prophetæ. *An obtulistis mihi victimas annis quadraginta in deserto?* Exaggerat crimen circumstantia temporis, quod inclusi illic in custodia tam arcta & severa, tamen defluxerint post suas superstitiones. Et certe hoc fuit horribile portentum. Deus quotidie pascebat eos Manna, ideo oportuit singulis momentis in cœlum respicere, etiamsi nollent: Deus enim trahebat invitos non vulgari gratia: tunc sciebant aquam sibi fluere ex rupe mirabiliter. Quum ergo cogeret Deus ipsos in se respicere, qui fieri potuit ut tamen evanuerint in suis mendaciis? Hæc, quemadmodum dixi, prodigiosa fuit cæcitas: ideo Propheta de quadraginta illis annis, & de deserto etiam loquitur, ut melius appareat criminis atrocitas, quod Dominus tot vinculis retinere non potuerit populum illum à furore. Jam sequitur, *Et sustulistis Sicuth regem vestrum.* Scimus locum hunc à Stephano adduci, Actorum septimo capite. Sed sequutus est Græcam versionem: interpres autem Græcus, quisquis fuerit, deceptus est in nomine Sicuth: & legit Sucoth, & putavit esse nomen appellativum pluralis numeri, & putavit esse deductum à סכך, quod est tabernaculum. Vertit enim σκηνὴν, quasi dixisset, Sustulistis tabernaculum regis vestri loco Arcæ. Sed manifestus est error: quia probabile est Sicuth fuisse proprium nomen idoli. *Sustulistis ergo Sicuth regem vestrum.* Regem eorum appellat odiose, quia violaverant regnum illud sacerdotale, quod apud eos Deus instituerat, quoniam instar Regis apud ipsos dominabatur. Quum ergo vellet Deus censeri rex Israël, ut sibi acquisierat hoc nomen: deinde pollicitus esset regnum ipsis, sicuti suo tempore præstitit, fuit hæc nimis fœda ingratitudo, quod asciverint sibi idolum pro rege. Fuit igitur hæc minime tolerabilis Dei abnegatio, quod non passi fuerint se à Deo regi. Videmus ergo acerbe exprobrari ipsis, quod Deo abdicaverint regnum suum, & creaverint sibi fictitium regem Sicuth. Jam sequitur, *Et Chion imagines vestras.* Quidam putant כִּיּוּן esse placentam, & כּוּן est parare: unde etiam putant deductum esse hoc nomen. Sed rectius alii retinent nomen proprium: neque enim dubito quin Propheta hic alterum commentitium Deum nominaverit post Sicuth. *Chion ergo imagines vestras*, ego lego appositive: alii dicunt Placentam imaginum vestrarum: alii literam probe reddunt, Chion imagines vestras. Sed interea non satis attendunt Prophetæ consilium: quia videtur hic Propheta subsannare amentiam populi, eo quod in statuis & talibus larvis deitatem aliquam inclusam somnient. Vos, inquit, sustulistis & Sicuth & Chion imagines vestras. Ego jam abstineo ab hoc honore, quia non potuistis ferre, ut vos gubernarem. Fruamini ergo rege vestro Sicuth: sed interea videamus qualis sit potentia vel Sicuth, vel Chion: nempe sunt imagines. Quum ergo illic nihil sit firmum, vel etiam vivum, cujus dementiæ est colere hæc figmenta? Cæterum, putant Chion esse imaginem Saturni. Quod autem Hebræi dicunt hanc idololatriam sumptam fuisse à Persis, nugatorium est. Scimus enim Persas usos non fuisse imaginibus & sta-

Joan. 4. vers. 22.

& statuis: tantum enim adorabant ignem sacrum. Quum ergo Persæ usi non fuerint imaginibus, fabulati sunt suo more Judæi, quum dixerunt Chion fuisse imaginem Saturni. Sed tamen non dubito quin imaginati sint Judæi omnes stellas esse deos, ut fabricarent illis imagines. Nam statim sequitur, Sidus, vel stellam deos vestros: Hi sunt dii vestri, inquit, nempe stellæ & imagines. Hic etiam est σαρκασμὸς, quum Propheta deridet stultitiam in populo Israëlitico, qui non contentus Opifice cœli & terræ, sibi asciverit deos mortuos, vel potius vana figmenta. Sunt igitur dii vestri imagines & stellæ, inquit. Cæterum, notandum est quod vocat imagines: non vocat idola, quemadmodum alibi. Et dico notandum esse, quia hinc refellitur stulta & puerilis argutia Papistarum, qui hodie excusant omnes suas superstitiones, quod careant idolis: negant enim esse idola sua figmenta. Quid igitur? sunt imagines. ita occultant suam turpitudinem sub nomine imaginum. Atqui Propheta non dicit esse idola, & non utitur odioso illo vocabulo, quod deductum est à dolore vel molestia: sed dicit, Sunt imagines. Nomen igitur per se nihil turpitudinis vel sinistræ notæ habet. Sed tamen quia Dominus non voluit se repræsentari ulla visibili figura, hic simpliciter & præcise Propheta damnat Sicuth & Chion. Græcus interpres posuit typos, quod sequutus est Stephanus, hoc est, imagines. Nunc siquis dicat Papistis, typos ipsorum, vel imagines esse res vitiosas coram Deo, fortiter negabunt: sed tamen videmus quid valeat ipsorum cavillum. Postremo addit, *quæ vobis fecistis.* Malo in genere neutro transferre relativum אשר, ut scilicet comprehendat deos omnes istos fictitios, & simul picturas. *Quæ* igitur *vobis fecistis.* Istud facere semper vitiosum est in rebus sacris: quia nihil debemus afferre proprium, ubi colendus est Deus, sed debemus pendere semper ab ejus ore, & obsequi simulac aliquid mandavit. Omnes igitur actiones nostræ in cultu Dei passive, ut ita loquar, esse debent: quia referendæ sunt ad ejus mandatum, nequid tentemus nisi quod ipse probat. Ubi ergo audent homines hoc vel illud aggredi sine Dei mandato, mera est abominatio coram eo. Et ἐθελοθρησκείας vocant Græci superstitiones: significat autem illud nomen voluntarios cultus, & qui sponte suscepti sunt ab hominibus. Nunc tenemus totum Prophetæ consilium. Jam sequitur,

27. Et migrare faciam vos ultra Damascum, dicit Jehova, Deus exercituum nomen ejus.

Hic tandem Propheta exilium Israëlitis denunciat: quasi diceret Deum non passurum amplius, ut contaminent terram illam sanctam, quæ hac lege data illis in hereditatem fuerat, ut agnoscerent verum & unicum Deum. Deus ergo jam longo tempore toleraverat Israëlitas, quum tamen terram non desinerent suis superstitionibus polluere. Nunc ad purgationem descendit: *Ego*, inquit, *migrare vos faciam ultra Damascum*, quia putabant, hostes illo propugnaculo arceri à tota regione, quasi illic delitescerent in tranquillo nido: alioqui absurda esset loquutio. & hoc non animadvertunt interpretes. Dicunt, migrare vos faciam ultra Damascum, hoc est, in regionem longinquam. Sed quorsum Damasci meminit Propheta? hæc ratio est notanda, quod putarent Israëlitæ prohiberi omnes hostiles impetus, opposita urbe Damasco, quæ erat secundum ipsos inexpugnabilis: ita enim fingebant. Non impediet, inquit Dominus, illa munitio, quin vos abripiam, & devolvam ad Assyrios usque. Nunc ergo videmus quid Propheta intelligat, & cur addiderit etiam expresse nomen Damasci. Sequitur, *Deus exercituum est nomen ejus.* Hic Propheta confirmat suam comminationem, ne hypocritæ suo more putent hoc non serio esse dictum: quemadmodum scimus jocose eos sibi blandiri: & ubi Dominus fulminat, ipsi tamen securi manent. Propheta ergo, ut incutiat terrorem, dicit *Dominum exercituum esse eum* qui loquitur: acsi diceret, non est cur speretis vos posse effugere hanc vindictam, quam vobis nunc denunciat Deus. Est enim immensa ejus potestas: Dominus est exercituum. videtis ergo instructum esse ad vos perdendos nisi mature resipiscitis. Hæc summa est. Ego non progrediar nunc ulterius.

Da omnipotens Deus, quando vides nos adeo propensos esse ad pravas superstitiones, & tam ægre retineri verbo tuo: da, inquam, ut confirmati tuo Spiritu, nunquam ad dextram neque ad sinistram deflectamus, sed intenti semper simus ad te unum, neque te colamus perperam, deinde etiam ne contaminemus tuum cultum nostris externis pompis, sed puro corde te invocemus, & in te recumbentes confugiamus ad te in omni necessitate nostra, neque abutamur sacro illo nomine, quod voluisti nobis esse insculptum, sed configuremur imagini Filii tui, ut sis nobis vere Pater, & nos simus tibi filii, ejusdem Christi nomine, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN AMOS PROPHETAM.

CAPUT VI.

1. VÆ securis in Sion, & confidentibus in monte Samariæ, qui celebres fuerunt principio gentium, & ingressi sunt ad illos domus Israël.

Propheta sermonem nunc dirigit non ad solos Israëlitas, quibus proprie datus fuerat magister ac doctor, sed complectitur Judæos etiam simul: neque omnes promiscue compellat, sed tantum proceres, qui deliciis suis vacabant, acsi immunes essent à communibus miseriis. Neque enim, quemadmodum multi existimant, hic luxum vel superbiam simpliciter reprehendit. Sed notanda est temporis circumstantia, quod non expergefiebant ad judicia Domini, quum tam severe Deus puniret scelera in populo illo, proceres tamen manebant semper quieti in suis fæcibus. hæc securitas damnatur nunc à Propheta nostro. Est autem hoc nimis vulgare malum, quemadmodum licet etiam nunc cernere. Nam si Dominus regionem aliquam bello affligat vel fame, divites uberem inde quæstum faciunt. Abutuntur enim Dei flagellis, ut videmus mercatores ditescere inter media bella, quia undique corradunt prædam. Nam qui militant coguntur se obærare, rustici etiam & opifices, ut tributa solvant,

vant, deinde ut victitent, coguntur subire iniquas conditiones. interea divites luxuriantur. Deinde qui pollent auctoritate & gratia in aulis Principum, illi etiam plus lucri faciunt in bellis, in fame, in reliquis cladibus, quam si res pacatæ essent. Nam ubi pax viget, tunc est status magis æquabilis: ubi autem gravantur pauperes, tunc pinguescunt reliqui. Et hoc vitium notatur nunc à Propheta. Hic ergo maledicit securis & quietis: non quod res mala sit, vel per se displiceat Deo, siquis placide suo otio fruatur: sed ubi Dominus palam ostendit se iratum & offensum, ubi resonant ejus flagella, si non movemur, sed demergimus nos in majores delicias, hoc est quasi data opera ipsum provocare. Securos ergo & confidentes hic Propheta damnat, quoniam decebat ipsos humiliari quum viderent Deum sibi esse infensum: neque enim justiores erant hominibus gregariis. Quum vulgus ipsum tam duriter tractaret Deus, annon debebant proceres in se descendere, & examinare suam vitam? Quia hoc non faciunt, sed inebriant se suis deliciis, & procul repellunt omnem metum, & putant nihil ad se pertinere Dei ferulas, hic contemptus merito damnatur à Propheta: quemadmodum videmus Deum severe irasci apud Jesaiam, quod quum vocaret ad diem luctus, canebant cithara, deinde epulabantur opipare & laute suo more. Quum ergo ita pergerent in suis blanditiis, Dominus excandescit: quoniam hoc est velut ex professo illum contemnere, & ludibrio habere omnes ejus minas. Nunc ergo habemus consilium Prophetæ, quod non satis observatum fuit ab interpretibus. Nam semper statuere decet ante oculos nostros flagella illa Dei, quibus cœperat visitare populi scelera. Deus autem nullo modo ferre potest, ut dixi, contumaciam illam, dum homines pergunt sibi blandiri in peccatis, neque respiciunt ad judicem suum, neque sentiunt ullum reatum. Ideo Propheta dicit, *Væ qui securi estis in Sion, qui confiditis*, hoc est, qui estis extra omnem metum, *in monte Samariæ*. Nominat hic montem Sion, & montem Samariæ: quia illic erant primariæ urbes duorum regnorum, quemadmodum satis scimus. Tota regio vastata fuerat variis cladibus: cives Jerosolymæ & Samariæ interea opulenti erant: deinde confisi suis munitionibus spernebant Deum ipsum, & ejus judicia. Hæc ergo securitas, quæ plena erat contumaciæ, damnatur à Propheta. Jam addit etiam ingratitudinem: dicit montes illos fuisse celebres à principio gentium, & illuc ingressos fuisse Israëlitas. Exprobrat hic Deus tam Judæis quam Israëlitis, quod in alienam possessionem venerint. Adepti enim fuerant urbes illas non proprio Marte, sed quia Dominus expulerat coram facie ipsorum veteres incolas. Quum ergo non sentirent sibi datum illic esse hospitium à Domino, ut illum pure colerent, ut se subjicerent ejus imperio, hæc ingratitudo non fuit excusabilis. Ergo postquam invectus est Propheta in crassam illam & supinam securitatem, qua inebriati erant proceres regni utriusque, nunc etiam adjungit ingratitudinem: Vos non estis indigenæ, sed ingressi estis, quia præibat Deus, quia voluit vobis dare terram hanc possidendam. Cur ergo nunc inflati estis superbia adversus ipsum? Nam ante vos certe duæ istæ urbes satis notæ erant ac famosæ, & tamen hoc nihil profuit ipsis indigenis. Cur ergo nunc non metuitis judicium Domini, & non resipiscitis, dum vobis minatur, imo flagella sua vobis ostentat? Nunc tenemus sensum Prophetæ, quantum ad hunc versum. Jam sequitur,

Jesa. 22. vers. 12.

2. Transite Chalneh, & aspicite: ite illinc in Chamath magnam, & descendite in Gath Philistinorum: an meliores sint regnis istis? an terminus illorum major termino vestro?

Hic sub figura ostendit Amos non esse cur indormiant suis peccatis vel Judæi vel Israëlitæ, quum velut in speculo possint cernere judicia Dei contra profanas gentes. Hæc singularis gratia est, quum Deus alieno dispendio edocet. Nam posset simulatque deliquimus, pœnam juste sumere: hoc autem non facit, sed potius parcit nobis. interea vero alios proponit nobis in exemplum. Hoc est, quemadmodum diximus, singularis indulgentiæ. Hanc rationem docendi nunc tenet Propheta noster. Dicit Chalneh, & Chamath, & Gath, esse præclara documenta iræ Dei, ex quibus discant Israëlitæ non esse cur suis opibus acquiescant, cur etiam freti munitionibus suis putent se exemptos esse ab omni periculo: quia sicuti urbes illas, quæ visæ fuerant inexpugnabiles, Deus perdidit, ita etiam poterit & Jerosolymam & Samariam excidere, simulac voluerit. Hic est genuinus Prophetæ sensus. Quidam negative legunt, Annon meliora sint loca illa regnis vestris? Sed hoc pugnat cum verbis Prophetæ. Alii non attendunt ad Prophetæ consilium. putant enim hic conferri Dei beneficia inter se: acsi diceret, Deus liberalius vobiscum egit, quam cum Chaldæis, cum Assyriis, & cum vicinis gentibus. Nam Chalneh sita fuit in planitie illa Babylonica, quemadmodum satis notum est ex decimo capite Genesis. Et quantum attinet ad Chamath, etiam urbs fuit celeberrima, cujus fit mentio illo capite, & pluribus aliis locis. Gath etiam Philistinorum urbs famosa fuit. In hanc igitur sententiam fere descendunt interpretes, hic proponi in medium Judæis & Israëlitis Dei liberalitatem, quod scilicet illos donasset opima & fœcunda regione, quod prætulisset aliis gentibus. Sed non videtur mihi hoc quadrare: si enim fiat simplex comparatio inter Chalneh & Jerosolymam, certe Babylonia fuit fertilior & amœnior etiam regio, quemadmodum ex omnibus historiis notum est. Propheta igitur hic non concionatur de veteri statu locorum illorum, sed potius ostendit, quod jam dixi, nempe nihil profuisse istis urbibus, quod opulentæ fuissent, deinde munitæ omnibus præsidiis, quia tandem sumpsit Deus de illis vindictam. Idem ergo Propheta denunciat instare tam Judæis quam Israëlitis: Quid impediet, inquit, manum Dei, quominus etiam vos tradat exitio? Nam si homines possent iram Dei avertere ullis munitionibus, Chalneh certe, & Chamath & Gath poterant opponere aliquas opes: sed Dominus exequutus est nihilominus suam vindictam contra illas urbes tam munitas. Fiducia igitur vestra mera est ebrietas, quæ vos fallit: quemadmodum etiam dicit Jeremias, Ite in Silo. Certe *Jer. 7. 12.*
non objicit Judæis, quod Dominus ipsos splendidius ornaverit, quam Silo: sed in alium finem respicit. Excelluerat enim Silo, quia diu præbuerat hospitium Arcæ fœderis: illic fuerat Sanctuarium Dei. Eo autem tempore locus erat desertus. illam tristem vastitatem ponit ante oculos populo suo Jeremias, ut intelligant sibi idem metuendum esse, nisi resipiscant: quia si obdurent cervices suas, nihil impediet manum Dei, quominus agat cum ipsis, sicuti antea egerat cum incolis Silo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quum dicit, *Ite & transite Chalneh, & aspicite*. Quum jubet aspicere, non dubium est quin horrendam illam mutationem designet, quæ contigerat. Fuit enim olim Chalneh urbs munitissima, & obtinuit summum imperium: deinde vicina regio non minus amœna erat, quam fertilis. Nunc est locus solitarius: nam Babylon absorpserat Chalneh, quemadmodum satis notum est. Quum ergo locus præberet tale spectaculum, merito dicit Propheta,

transite

transite Chalneh, *& aspicite*, hoc est, considerate quasi in speculo, quid proficiant homines sua superbia & fastu, quum se obdurant contra Deum. Hæc enim causa fuit excidii tam famosæ urbis. *Illinc*, inquit, *pergite in Chamath* רבה, *magnam*, (quæ erat urbs Assyriæ satis nota) *aspicite illinc*: unde factum est, ut funditus eversa fuerit urbs tam præclara, nisi quod Dominus non potuit ferre tantam contumaciam? quum illi abusi fuissent ejus patientia, tandem exequutus est suam vindictam: idem etiam contigit vicinis vestris. Neque enim procul aberant Judæi & Israëlitæ à Gath. Nunc ergo quum tot documenta iræ Dei essent ante eorum oculos, merito Propheta hic invehitur contra eorum socordiam, quod scilicet sibi non metuant ab horribili Dei judicio, quod tamen jam instabat eorum cervicibus. *An* ergo *meliores sunt*, hoc est, an melior est conditio illarum urbium, quam utriusque regni, nempe Juda & Israël? deinde *an terminus ipsorum major sit termino vestro?* fuerant enim redacti in tales angustias, ut domi quoque penderent tributum: quum amplum agrum prius occupassent, & quasi extentis alis longe & late fuissent dominati, jam abstulerat Dominus illos terminos. Erant enim omnes illæ urbes tributariæ. Videte, inquit, an terminus illorum sit major termino vestro. Nunc sequitur,

3. Qui procul rejicitis diem malum, & appropinquatis solium violentiæ.

Hic objurgat Judæos & Israëlitas Propheta ob aliud crimen, quod scilicet provocarent subinde iram Dei, nec desinerent peccando accersere novas vindictas: interea suo fastu & contumacia rejicerent minas omnes, quasi essent lusoriæ, neque eos attingerent. Semper notandum est quod paulo ante dixi, Prophetam hic non agere cum toto populo, sed cum ipsis proceribus: quia hoc non potuit conferri in vulgus ipsum, quod scilicet *appropinquarent solium iniquitatis*. Hæc igitur concio proprie dirigitur ad judices & consiliarios, & qui tunc auctoritate pollebant in utroque regno tam Juda quam Israël. Est autem insignis hæc sententia: dicit *illos procul repellere diem malum*, quum tamen *appropinquent solium iniquitatis*, vel violentiæ. Perinde est acsi diceret, Vos accersitis vestra intemperie febrem, & tamen procul eam repellitis. quemadmodum solent homines ebriosi, vinum ingurgitant sine ullo modo: interea si adsit medicus, vel quispiam moderatior, qui admoneat non ita esse indulgendum crapulæ, subsannant tales minas: Quid? febris me corripiet? ego sum immunis à febre. ego enim sum assuefactus ad bibendum vinum. Tales sunt profani homines dum provocant iram Dei velut consulto: interea autem ludibrio habent omnes minas, acsi tuti essent singulari aliquo privilegio. Videmus ergo quorsum spectet Propheta, quum dicit *eos procul repellere diem malum*, & tamen appropinquare solium iniquitatis. Intelligit appropinquare solium iniquitatis, dum judices ipsi confirmant se in tyrannide, & quum sibi licentiam permittunt furandi, prædandi, rapiendi, vexandi. Ubi ergo ita se obdurant in omni licentia, tunc appropinquant solium iniquitatis. Depellunt autem diem malum, quia non tanguntur ullo sensu: sed si Prophetæ vindictam Dei denuncient, putant hoc esse fabulosum. In summa, hic duo crimina accusat Amos in proceribus utriusque regni, nempe quod non desinant iram Dei subinde provocare, dum scilicet evertunt ac pessundant omnem æquitatem, & tyrannice ac superbe dominantur in populo: interea autem securi spernunt omnes minas, & extrahunt tempus, & sibi inducias promittunt: etiam quum Deus ipsos graviter & severe urget, putant tamen hoc non esse tam propinquum, quemadmodum passim occurrunt apud Prophetas ejusmodi sententiæ, quibus excandescunt contra socordiam illam, dum scilicet hypocritæ ubi exuerint omnem sensum doloris, & seipsos quasi fascinarint, derident omnes Prophetas, quia putant manum Dei procul esse remotam. sicuti etiam apud Jesaiam dicunt, Epulemur, & bibamus, si moriendum nobis est: nam interea putabant Prophetas non serio minari, sed hæc esse vana terriculamenta, quum mentio fierit propinqui exitii. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur, *Jesa. 22. vers. 13.*

4. Qui decumbunt (*vel dormiunt*) in lectis eburneis, & se extendunt super strata sua: (*alii vertunt, & superflua: alii, induti sunt tiaris. sed utrumque mihi videtur coactum*) qui comedunt agnos è grege, (*hoc est, selectos*) & vitulos è medio saginarii. (*vel opimi pascui. nam* מרבק *quidam ita vertunt.*)

Nunc prosequitur Amos illam objurgationem quam vidimus initio capitis, quod scilicet proceres illi de quibus loquitur, procul à se rejicerent omnes curas & molestias, & vacarent suis deliciis, quum tamen misere oppressa esset tota regio. Semper tenendum est memoria quod admonui, non reprehendi simpliciter à Propheta luxum, quemadmodum falso quidam putant, & rapiunt has sententias nimis inconsiderate. Propheta enim hoc non agit: sed exprobrat Israëlitis, quod ferream cervicem opponant judiciis Dei, imo impudenter ludant cum Deo, quum tamen ipsos paulatim ad resipiscentiam adducere velit. Prophera conqueritur hoc nihil illis prodesse. Dicit igitur primum *ipsos dormire in lectis eburneis*. Si lectis eburneis usi fuissent, hoc per se non fuerat vitiosum, nisi quod semper luxuries damnanda est. Nam ubi deditі sumus pompæ & deliciis, certe hoc non caret vitio. Omnis enim cupiditas quæ modum excedit, semper merito reprehenditur. Atqui dum nimis cupide appetunt homines splendorem & lautitias, vel ambitiosi sunt ac superbi, vel nimium delicati. Hæc igitur vitia semper coram Deo damnantur. Sed posset fieri, ut quis utatur lecto eburneo, interea tamen paratus sit humi jacere. Nam scimus copiam majorem eboris illic fuisse, & illud etiam fuisse usitatum in Asia. Italia olim nesciebat quid esset uti lectis eburneis, ante victoriam scilicet Lucii Scipionis: sed post devictum regem Antiochum, tunc Italia liberius etiam usa fuit lectis eburneis & lautitiis, & hæc corruptela etiam fregit eorum animos, & effœminavit. Nunc venio ad Prophetam nostrum. Potest fieri, ut tunc ebur non adeo fuerit pretiosum in Judæa: potuerunt ergo uti lectis illis absque vitio. sed semper Amos spectat miserias illorum temporum. Debebant igitur omnibus lautitiis se abdicare divites, & confugere ad saccum & cinerem, quum viderent Deum sibi infensum esse, quum viderent accensum esse ignem vindictæ ejus. Nunc ergo tenemus cur Amos tantopere excandescat contra eos qui dormiunt in lectis eburneis. Addit, *& qui se extendunt super lectos suos*. Nam סרח proprie est se extendere, significat etiam interdum fœtere: significat denique esse superfluum: ideo quidam vertunt, super lectos eburneos & superfluitates. Hoc durum est, neque constaret quod postea sequitur, *super strata sua*. Ego igitur non dubito, quin Propheta hic designet gestum eorum, qui tam secure deliciabantur: Vos, inquit, extenditis & crura vestra & bra-

brachia in stratis vestris, ut solent homines ignavi & assueti suis deliciis. Atqui Dominus vos expergefaciet novo modo, quia debuerant vos ejus flagella excitare: manetis sopiti. Quum ergo Deus non extorqueat à vobis ullum metum suis virgis, quid amplius restat, nisi ut trahat invitos ad supplicium? Hæc ratio est cur Propheta dicat ipsos extendi in suis stratis. *Comeditis etiam agnos è grege, & vitulos è medio opimi pascui*, vel saginarii. Potius מרבק accipio pro ipsis caulis. Quum ergo deligerent sibi opimas carnes, Propheta hanc luxuriem reprehendit: nempe respicit calamitosum tempus, ut jam dictum est. Si enim epulati fuissent divites suo more, & etiam usi fuissent carne pingui, hoc non erat dignum tam attroci vindicta. Sed quum Dominus ipsos ad luctum vocaret, & quum incuterent passim horrorem signa iræ ejus, fuit non ferendus hic torpor, quod lautitias suas nihilominus persequuti sint, quum deberent potius illis renunciare. Nam omnino convenit hic locus cum illo Jesaiæ, quem jam attigi. Nunc sequitur,

5. Concinentes super ore cithara, sicut David excogitarunt sibi instrumenta cantici. (פרט *significat Dividere, ut quidam exponunt: & deductum est verbum à granis, quæ restant post vindemias. Quia ergo non sunt densæ uvæ, sed granum unum apparet, postea aliud, & interest magna distantia, ideo putant metaphorice hic sumi participium* הפורטים *pro Distinguere, quemadmodum Musica habet suas distinctiones. Nisi enim articulate canitur, sonus ille confusus nihil habet gratiæ. Qui ergo canunt cithara, & excogitarunt sibi quasi exemplo Davidis instrumenta musica, inquit.*)

Semper concionem suam Propheta continuat: quod scilicet lauti isti homines, quasi exempti essent à communi ordine, velut invito Deo sese oblectabant, non tantum in communi & mediocri victu, sed etiam accersebant novas delicias, quemadmodum si fuissent assidue in nuptiis, vel celebrassent dies suos natales. Quasi ergo non esset lugendi tempus, ita prosequebantur suas lautitias. hoc reprehendit etiam nunc Propheta. Ergo siquis putet his verbis damnari Musicam, longe fallitur, quemadmodum ex circumstantia apparet. Neque enim tam rigide Propheta agit cum populo illo: sed semper principium illud tenet, nimis esse torpidos, imo quasi alienatos à communi sensu, qui non sentiant Deum sibi esse iratum, ut confugiant statim ad signa resipiscentiæ, & iram Dei suppliciter deprecentur cum luctu, quemadmodum fieri decebat. Ergo semper opponere convenit iram Dei, quæ humiliare debuerat Judæos & Israëlitas, quum tamen præfracte semper opponerent Deo suam socordiam. Quod dicit, *exemplo Davidis sibi excogitasse musica instrumenta*, non dubium est quin hac comparatione crimen eorum magis aggravet. Neque enim credibile est, ipsos abusos fuisse hoc prætextu, quemadmodum semper hypocritæ jactare solent sanctorum exempla, quum volunt fucum facere suis vitiis. Quid? annon David usus est musicis instrumentis? dicent aliqui. Alii, annon Salomon magnum habuit splendorem in suis palatiis? Deinde, annon Abraham habuit magnum famulitium domi? Ergo quisque arripit quod putat valere ad excusationem: & ita volitant sanctorum exempla perperam in multorum ore. Sed non videtur probabile, hoc fuisse adductum ab istis, quos nunc alloquitur Amos. Videtur ergo potius mordaciter ipsos impetere, quod sua oblectatione provocent iram Dei, & suam obstinationem prodant, quum tamen David applicuerit instrumenta musica ad pietatis exercitium, ut mentem suam ad Deum attolleret. David certe quum esset quietus, postquam defunctus erat omnibus periculis, potuit etiam se oblectare. Atqui in alium usum transtulit musica instrumenta, ut scilicet resonarent laudes Dei in Templo, ut inde una cum aliis piis sese erigeret ad pietatis studium. Quum ergo David etiam tranquillis suis rebus & prosperis, noluerit tamen animum suum demergere in superfluis lautitiis: isti quum Deus apparet iratus, quum formidinem incutit tot signis suæ vindictæ, audent adhuc contumaciter prosequi morem suum, ita ut nihil prorsus remittant ex solita pompa, ex solitis etiam voluptatibus. Nunc videmus quorsum spectet comparatio, quam ponit Propheta. Neque enim dubito quin aggravet ipsorum crimen, quod non respiciant Davidis exemplum, sed transferant musica instrumenta ad crassas & belluinas voluptates, & id faciant etiam quasi repugnante Deo, qui terrorem illis objicere cœperat suæ vindictæ. Pergamus.

6. Qui bibunt in phialis vinum, & primitiis oleorum sese ungunt, & non condolescunt super contritionem Joseph.

7. Propterea nunc transferentur (*volventur*) in capite migrantium, & veniet luctus extensorum. (*Est deductum ab eodem verbo* סרח*: diximus plura significare. sed accipio pro Extendere. Et aliquid rursus dicendum erit in fine.*)

Exprobrat nunc Amos proceribus utriusque regni, quod bibant vinum in phialis, hoc est, in vasis vel concinne fabrefactis vel pretiosis. Quidam putant subaudiendum esse, in vasis argenteis. Sed nihil opus est quicquam subaudire ad Prophetæ verba. Summa est, homines istos satis convinci bruti stuporis, qui non possint discedere à suis deliciis, etiam quum Dominus terribiles ostentat vindictas. Quum ergo Dominus ita eos humiliat, hinc satis perspicitur eorum furor & cæcitas, quod sibi nihilominus indulgeant, quod bibant vinum solito more, quum tamen deberent ad jejunium, ad luctum, ad planctum, & ad saccum & cinerem confugere, quemadmodum diximus. *Bibunt* igitur *vinum in phialis*. Deinde,
Luc 7. vers. 38. *primitiis oleorum sese ungunt*. Scimus Christum un-
Mat. 26. guentis saltem bis usum fuisse: & hoc non reprehen-
vers. 7. ditur in Davide, nec in sancto rege Ezechia, nec etiam in aliis. Quum ergo unctio per se nunquam damnata fuerit, videmus aliquid speciale notari à Propheta. Sed quum Dominus signa ostendit iræ suæ, tunc nihil superest, nisi ut qui sibi male conscii sunt, suppliciter reorum instar abstineant ab omnibus lautitiis, ut jejunio & fletu provocent misericordiam Dei. Quum hoc non facerent Israëlitæ, Propheta cum illis expostulat. Et non opus est aliunde petere interpretationem hujus loci. Statim enim subjicit, *ipsos non condolescere super contritione Joseph*. Hæc conjunctim legenda sunt: & hoc membrum debet accommodari ad totam concionem. Non ergo præcise accusat Propheta Judæos & Israëlitas, quia vinum biberent in phialis, quia se ungerent optimo unguento & pretioso, quia decumberent in lectis eburneis, quia sese extenderent in stratis suis, quia vescerentur opima carne: sed quia vacarent securi tali-

talibus deliciis, & non condolescerent super contritione fratrum suorum. Nam Deus totum regnum misere afflixerat in eorum oculis. Et quid meritæ erant quatuor Tribus? deinde, quid totus ager, & rustici homines? An debuit Deus magis parcere ipsis proceribus? Atqui certum est, præcipue fuisse culpabiles, qui tamen adhuc immunes fuerant ab illis cladibus. Quum ergo non agnoscant iram Dei, quæ tamen ante eorum oculos conspicua est, hic torpor est plane furiosus: & ostendit nimis dementes esse, qui ita adhuc sibi indulgent. Nunc ergo tenemus plenum Prophetæ sensum. Et ideo dicit, *Migrabunt in capite migrantium:* hoc est, jam ubi migrandum erit, illi primi erunt in ordine. hactenus ego vobis peperci mea indulgentia: sed quia video vos abuti ista mea tolerantia, certe vos eritis aliorum duces. Primi enim ibitis in captivitatem. Nam incipiet à vobis rigor meus, quia hactenus video me lusisse operam, quum volui suaviter & paterna humanitate vos ad pœnitentiam vocare. *Nunc ergo migrabitis in capite migrantium. Et veniet luctus* סרוחים: hoc est, Vos quidem quiescitis, ut prius dixit, extenti estis super strata vestra: sed luctus ad vos accedet. Putatis vos posse effugere pœnam, ubi decumbitis placide in lectis vestris: ergo, etiamsi clausa sint vestra cubicula, etiamsi non moveatis digitum, luctus tamen ad vos veniet. Nunc videmus qualis sit allusio inter verbum accedendi & quiescendi in otio & deliciis. Quanquam סור significat proprie Recumbere. Et ideo quidam vertunt, Luctus recumbet. Sed receptior est ille sensus, *Veniet luctus ad vos extensos.* Quamvis ergo ita sese extendant super lectos suos, ut placide & molliter recumbant & quiescant, tamen luctus ad ipsos veniet, hoc est, penetrabit in ipsorum cubilia.

Da omnipotens Deus, quando hodie tot modis ostendis te merito nobis esse infensum, & conscientiæ etiam nostræ nos coarguunt, ubique etiam horribiles apparent notæ, ex quibus colligere promptum est, quantopere & quot modis iram tuam in nos provocaverimus: da, inquam, ut vere tangamur sensu malorum nostrorum, & afflicti in animis nostris sic humiliemur, ut sine ulla afflictione externa nos totos tibi subjiciamus castigandos: & interim tamen confugiamus ad illam misericordiam, quæ nobis reposita est, & quam quotidie nobis offers in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. VI.

8. Juravit Dominus Jehova per animam suam, dicit Jehova Deus exercituum, Detestor ego excellentiam Jacob, palatia ejus odio habeo, & tradam urbem, & plenitudinem ejus.

Hic pronunciat Deus se non morari quod hactenus multis beneficiis ornaverat populum suum, quia jam consilium mutavit, ut nolit prosequi gratias illas. Et hoc consulto additum est à Propheta, quia scimus hypocritas obdurescere, dum secum expendunt quid dignitatis in ipsos contulerit. putant enim se esse in possessione firma & perpetua: itaque superbiunt contra Deum. Quum ergo ita desipiant hypocritæ, merito Propheta hic dicit nihil ipsis profore, quod hactenus excelluerint multis dotibus, quia Deus non curet amplius illam excellentiam. גאון Hebræis significat superbiam & excellentiam. Sed hic in bonam partem accipitur, quemadmodum etiam multis aliis locis: quia Jesaiæ 2. non potest aliter accipi, quam pro gloria. illic enim ad Deum refertur. Sic etiam Psalmo 46. Gloriam Jacob quem dilexi. Posuerat hereditatem Dei. Dona autem Dei semper laudem merentur. Ergo hoc etiam loco Propheta non invehitur in superbiam; sed potius ostendit falli Israëlitas, quia præstantiam suam & nobilitatem opponant Deo, quasi immunes sint futuri hoc modo ab omni pœna. Deus ergo dicit se jam rejicere excellentiam illam: quæ tamen erat ipsius donum. Sed quia perperam abusi fuerant Israëlitæ ipsius donis, ideo non oportuit venire in rationem. Summa igitur hæc est, non esse προσωποληψίαν coram Deo: hoc est, jam nullius momenti esse dignitatem illam, qua præditus erat populus Israël: quia mera larva erat. indigni erant adoptione, indigni sacerdotio & regno. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, Et ego vos judicabo quasi gregarios homines & profanos. Neque enim locum jam apud me obtinet ulla vestra dignitas, qua estis spoliati. nam defecerant pridem à Deo. Erant igitur indigni quos Deus agnosceret pro sua hereditate. *Detestor* igitur *excellentiam Jacob, & palatia ejus*, hoc est, omnes divitias quibus ornatus hactenus fuit. Sed interim non accipit Propheta vel palatia, vel excellentiam in malam partem; sed potius ostendit benedictiones Dei non fore præsidio reprobis, quominus subeant judicium quale meriti sunt. Postea adjungit, *Tradam urbem & plenitudinem ejus:* hoc est, etiamsi nunc bene sitis referti multis opibus, ego exinaniam quicquid est in vobis abundantiæ. *Tradam* igitur *urbem cum sua plenitudine*, hoc est, opulentia. Cæterum, ne hæc comminatio spernatur, Propheta jurejurando interposito eam confirmat. Dicit igitur Deum jurasse. Jam quia scimus Deo pretiosum esse nomen suum, certum est non frustra hic adhiberi, sed propter duritiem & contumaciam eorum qui solebant vilipendere omnes prophetias. Præsertim vero solebant minas pro nihilo ducere. Hæc ratio est cur Propheta sancire voluerit istam sententiam, ut intelligant hypocritæ se non posse effugere vindictam, quæ denunciatur. Forma jurisjurandi posset in speciem videri impropria, ut est: sed Deus induit personam hominis hoc loco, quemadmodum & alibi sæpius. Jurat per animam suam, quasi unus esset ex numero hominum, hoc est, per vitam suam. Sed debemus assuescere ad istas formas, quibus Deus familiariter se ad modulum nostrum accommodat. Nam quod Hilarius philosophatur de anima, quasi Deus Pater juret per sapientiam suam, frivolum est. Certe ille bonus vir nihil aliud quam ludibrio prostituit sanam doctrinam, quum vellet refellere Arrianos. Deus Pater, inquit, jurat per suam sapientiam. Atqui non juraret per inferiorem qui per seipsum jurare solet. Sapientia autem, Filius est unigenitus Dei. Unde sequitur, Filium esse Patri æqualem. Videntur hæc plausibilia primo intuitu: sed sunt nugæ pueriles. Ergo notandum est, Deum mutuari ab hominibus jurandi formam: acsi diceret, Si creditur hominibus dum per vitam suam jurant, quæ tamen est evanidus fumus: quanti ponderis debet esse jusjurandum, quo ego oppignero vitam meam? Quum ergo Deus ita loquitur, certe tremefacere debet totum orbem. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Pergamus.

9. Et

9. Et erit, si restabunt decem homines in domo una, morientur.

Hic amplificat Propheta cladem, quæ instabat populo: quasi diceret, jam Deum non mediocres sumpturum pœnas de populo isto reprobo, quia nihil proficeret agendo moderate: instare igitur gravissimam vindictam, quæ totum populum in nihilum redigat. Huc tendunt Prophetæ verba, quum dicit *morituros decem, si superstites fuerint in domo una.* Nam quum nominat decem superstites, subindicat jam aliquam cladem præcessisse, quæ sustulerit vel dimidium numerum, vel saltem aliquos ex familia. Si ergo superfuerint decem. Nam numerus iste ostendit quam severa & horribilis Dei ultio maneat populum hunc, quod scilicet *decem simul tollentur.* Hoc autem, etiam quum grassatur sæva pestis, raro accidere solet, ut domus tam numerosa prorsus intereat. Si tollantur ex quatuor tres, vel ex octo sex vel quinque, illa diminutio solet valde terrere homines. Quum autem decem simul tolluntur, & ne unus quidem remanet, hoc est signum horribilis Dei vindictæ. Videmus ergo Prophetam hic denunciare populo ultimum interitum, quia castigari non potuerit mitioribus pœnis: quum Deus tentasset eum revocare ad sanam mentem, nihil profecerat. Ergo desperatis morbis nullum potuit esse remedium: necesse igitur fuit tolli ex medio qui sic erant incurabiles. *Peribunt* igitur *decem qui restabunt in domo una.* Sequitur,

10. Et tollet eum patruus ejus, & avunculus ejus (*vel, comburet eum*) ad tollendum ossa è domo: & dicet ad eum qui erit in lateribus domus, An adhuc quispiam tecum? & dicet, Finis est: (*ad verbum, nihil*) & dicet, Tace, quia non licet recordari nominis Jehovæ.

Initio versus Propheta clarius exprimit quod nuper dixerat, nempe pestem fore adeo sævam, ut absumat totas domos. Nam quum loquitur de patruo, qui ad sepeliendos mortuos veniet, ostendit, nisi proximi hoc officio fungantur, cadavera illic mansura esse absque sepulchri honore. non solet autem hoc fieri, nisi in maxima vastitate. Quamvis enim quotidie pestis multos in una urbe absumat, sunt tamen aliqui semper qui sepeliant mortuos. Ubi igitur necesse est patruos defungi hoc officio, apparet quanta clades futura sit. Hoc voluit exprimere Propheta his verbis, *Tollet eum patruus ejus*: hoc est, unumquemque ex mortuis tollet patruus suus. Solet autem, quemadmodum dixi, hoc officium, ut est servile, mandari mercenariis hominibus. Ubi autem cogitur pater vel patruus suscipere partes istas, omnia sunt confusa. *Veniet* ergo *patruus*, *& tollet eum.* שרף per ש significat Comburere: hic scribitur per ס. Sed satis nota est permutatio literæ ש cum ס. Multi igitur accipiunt, *Et comburet eum ad tollendum ossa ejus.* Atque hæc interpretatio videtur melius quadrare. *Comburet* igitur *eum*, *ut ossa domo exportet.* Solebant efferri funera, & comburi in publico, quemadmodum satis notum est. Jam, quia non sufficeret homo unus ad portanda cadavera, præsertim homo senex, ut nominat Amos patruum; dicit aliam rationem fore necessariam, ut scilicet patruus ille comburat suos nepotes domi, ut tantum ossa exportet, quia non posset trahere cadavera. Videtur mihi hic genuinus esse sensus Prophetæ. Nam qui de avunculo exponunt, nullam habent rationem. Satis fuit in tanta hominum paucitate unum duntaxat poni. Nam si addatur avunculus patruo, videbitur adhuc superesse aliqua hominum copia. Si autem solius patrui fiat mentio, optime conveniet quod dixi. *Veniet patruus, tollet eum.* Deinde, *comburet ut ossa exportet.* Poterant autem facilius efferri ossa post cadaver exustum: quia non erat tam grave onus. Nunc ergo tenemus verborum sensum. Sequitur, *Et dicet ad eum qui erit in lateribus domus.* Per latera domus intellige viciniam. Inquiret postea, *Estne adhuc aliquis tecum?* hoc est, superestne aliquis ex tuis vicinis? Nam latera domus non possumus interpretari de angulis interioribus, nisi forte quispiam de extraneis vel inquilinis accipiat: quasi diceret Propheta, Siquis erit inquilinus, quæret secessum in aliquo angulo domus. Patruus ergo, ubi excesserit tota domus, si in hospitem ullum forte incidat, dicet, Estne aliquis adhuc tecum? Ille autem dicet, Finis est, vel defectus. Quanquam est aliqua ambiguitas in verbis, videmus tamen quid velit Propheta, & quorsum tendat. Confirmat enim quam protulerat sententiam in persona Dei, etiamsi decem sint in domo una superstites, tamen simul omnes morituros, quia ne unus quidem residuus erit. Diligenter enim patruus inquiret de suis nepotibus, an aliquis maneat: audiet, finem esse, hoc est, omnes simul esse consumptos. His autem verbis voluit incutere plus terroris: quia scimus quanta sit hominum stupiditas, dum adhuc illis parcit Deus. Nam quum sentiunt ejus manum, expavescunt quidem, sed non moventur ullis minis. Hæc igitur ratio est cur Propheta hic pluribus verbis denunciet horrendam illam ultionem, quam metuere non poterant Israëlitæ, quum adhuc nimium essent securi, ut prius visum est. Sequitur, *Et dicet, Tace, quia non licet recordari nominis Jehovæ.* Locus hic varie exponitur. Quidam putant hic notari desperatam malitiam, quod ne inter ultimos quidem spiritus recordati fuerint Dei, qui perierunt. Sic ergo exponunt verba, Tace, ut sit vox indignantis, vel respuentis. *Tace* ergo: neque enim recordati sunt nominis Dei: hoc est, isti, etiam quum eos humiliasset Deus, non tamen resipuerunt à sua contumacia. ne mors quidem ipsa potuit eos reducere in viam. Alii exponunt, *Tace, quia non licet recordari nominis Dei*: hoc est, Quid nobis affers nomen Dei? nos enim detestamur quasi sinistrum omen & infaustum. Deus enim nihil nobis læti affert: quemadmodum reprobi homines horrescunt ad Dei nomen, & cuperent prorsus esse abolitum. Sed videtur mihi aliud esse consilium Prophetæ, quod non satis expendunt interpretes. Prius vidimus hypocritas, quos objurgat, gloriatos fuisse Dei nomine: nam jactabant diem Domini in rebus adversis, quasi speranda esset mutatio in melius. Nunc dicit Propheta venturum tempus, quo ista jactantia procul facessat, quia sentient Deum sibi infestum esse, & desinent falso obtrudere ejus nomen, quemadmodum antehac soliti erant. Subest igitur antithesis inter hunc locum & superiorem. Nam prius invectus fuerat Propheta in illam perversam jactantiam, quum Dei nomen obtenderent sine ullo pudore. O! nos sumus populus Dei, nos sumus sancta gens, nos sumus Dei hereditas. Quum ergo ita insolescerent, & interim procul à se repellerent Deum ipsum, nunc dicit Propheta, Tunc blanditiæ istæ cessabunt, quibus vos nunc decipitis, non sinet vos Deus perperam abuti suo nomine, quemadmodum hactenus semper soliti estis, & adhuc pergitis in illa pravitate. Tunc tacebitis, inquit, ad Dei nomen, imo erit vobis horrori. Jam tenemus Prophetæ consilium. Significat tantam fore atrocitatem ultimæ hujus cladis, ut sero Israëlitæ sensuri sint Deum esse sibi infestum hostem, ita ut abjiciant falsam gloriationem, qua turgebant. Imo horreant ad nomen ipsum Dei, quia intelligent nihil sibi esse melius, quam abscondi ab

ejus

ejus facie: quemadmodum de reprobis dicitur, Dicent montibus, Operite nos; & collibus, Obruite nos. Sic etiam hoc loco, ubi perculsi fuerint, & serio consternati Dei judiciis hypocritæ, dicit Propheta non amplius locum fore falsis illorum gloriationibus, quia scilicet sentient quamdiu propinqui sunt Deo, se exitio propinquos esse. *Tace ergo, quia non est quod recordemur nominis Jehovæ.* Sequitur,

Apoc. 6. vers. 16.

11. Quia ecce Jehova præcipiens, & percutiet domum magnam mixtionibus, (*vel contritionibus*) & domum parvam rimis (*vel rupturis aut scissionibus, ut vertunt, vel scissuris.*)

Hic versus additus est tantum ad confirmationem proximæ sententiæ. Significat enim Propheta tam proceres quam vulgus ipsum frustra confidere suæ quieti, quia Dominus omnes simul perdet à summo usque ad infimum. *Ecce*, inquit, *Jehova præcipiens.* Quum Præcipiendi verbo utitur, significat Deo multas esse rationes in promptu, quibus eos omnes tollat è medio, & deleat. Sed ultra etiam progreditur, nempe interitum ipsorum esse in solo Dei nutu: acsi diceret, quamvis Dominus non accersat ministros vindictæ suæ, quamvis non paret multas copias, tantum ubi verbum protulerit, vos omnes extinguet. Tenemus ergo nunc quid significet Propheta per verbum Præcipiendi. Postea adjungit, *Percutiet domum magnam mixtionibus:* alii vertunt, Contritiones. רסס significat proprie Miscere. Ego igitur non dubito, quin hic graves ruinas intelligat Propheta, quales solent accidere magnis & splendidis palatiis. Siquod tugurium evertitur, non trahit suo pondere tam gravem ruinam: imo ut plurimum rimæ initio apparent, frusta paulatim concidunt. Ita totum opus sine impetu labitur. Hoc, inquam, accidit exiguis & plebeiis domibus. Sed siqua moles sit ædificii, trahet secum magnam ruinam. Mixtionem igitur libenter verto: & ita optimum erit discrimen inter domos parvas, & magnas. *Domus* ergo *magnæ percutientur mixtionibus:* domus autem parvæ percutientur scissuris vel rimis. Sed interea, quemadmodum jam admonui, Propheta intelligit communem fore interitum proceribus & gregariis, ita ut à minimo usque ad maximum omnes pereant. Hinc colligimus quanta fuerit corruptio in populo illo, quia Deus pœnam non sumpsisset nisi de sceleratis. Sequitur ergo æquitatem fuisse ubique eversam, & omnes ordines tunc fuisse vitiatos & corruptos. Sequitur,

12. An current in rupe equi? an arabitur bobus? (*est, an arabit quispiam in bobus? sed quia est verbum indefinitum, ideo verto impersonaliter: an ergo aratio fiet bobus, nempe in rupe?*) quia vertistis in fel judicium, & fructum justitiæ in absinthium.

Hunc etiam versum torquent interpretes: quia aliqui existimant his figuris Prophetam intelligere populum esse prorsus inutilem ad omne bonum: quemadmodum dicit ille, Optat ephippia bos piger, optat arare caballus. Putant igitur hunc sensum esse verborum, Non magis idonei estis ad recte vivendum, quam equus ad currendum in rupe, vel bos etiam ad arandum in rupe. Alii putant conqueri Prophetam de toto ordine naturæ labefactato: acsi diceret, Vos perinde turbastis omnem æquitatem, modestiam, jus & fas denique evertistis, acsi quis currere celeriter vellet in rupe excelsa, siquis etiam vellet arare: hoc est præter naturam. Sic ergo vos estis monstra. Alii intelligunt hic Prophetam conqueri, quod ludat operam, quia surdis fabulam canat, ut dicitur vulgari proverbio. Quid ego proficio apud istam gentem ferream? Perinde est acsi quis velit equitare in rupe, hoc est, celeri equo ascendere ad rupem: siquis etiam velit illic arare. hoc est impossibile. Sic etiam nunc dum compello stupidos istos homines, nullus est fructus laboris mei, vel nullum est operæ pretium. Sed videndum est, annon posset elici aptior & commodior sensus. Jam antehac vidimus quam securi fuerint Israëlitæ. Putabant enim Deum sibi esse quodammodo obstrictum, quia fidem dederat se illis in patrem fore. Adoptio igitur illa Dei inflabat eorum animos. Jam Propheta refellit perversam illam securitatem. & apposite: An poterit, inquit, currere equus in rupe? an poterit etiam bos arare in loco saxoso? Sic nullus est cursus beneficiorum Dei apud vos. Debuistis enim esse vinea & ager Domini: debuit apud vos regnare justitia & judicium. Vos autem *vertistis judicium in fel*, vel in venenum. ראש enim varie accipitur. Sed quo ad sensum parum interest. *Vertistis* igitur *judicium in fel, & justitiam in absinthium.* Quum ergo tam sitis perversi, certe occlusa est via Dei benedictionibus: fieri non potest, ut Dominus pergat sui similis esse erga vos, quia necesse est eum præfractum esse erga præfractos, sicuti mansuetus est erga mansuetos. *Psal. 18. vers. 27.*
Videtur mihi Propheta hoc velle. Et siquis sine contentione expendat totum versum, facile reperiet quod dico, Prophetam scilicet hic refutare supinum illum fastum populi Israëlitici, qui Deum sibi obnoxium esse putabat, quum tamen quasi data opera iram ejus in se provocarent. Vos, inquit, putatis Deum semper vobis fore propitium: unde hæc fiducia? quia scilicet vos adoptavit, quia fœdus pepigit cum patribus vestris. esto: sed interim quale est illud? quid vicissim à vobis stipulatur? nonne ut integri sitis in ejus conspectu? *Vos autem mutastis judicium in fel, & justitiam in absinthium.* Quum ergo ita sitis fœdifragi, quid jam faciet Deus? vultisne ipsum pergere in cursu suarum benedictionum? non datis illis viam. Estis enim velut rupes quædam asperæ. Deus quomodo curret? hoc est, quomodo poterit erga vos beneficia sua prosequi? non magis certe quam equus in rupe, etiamsi valde sit agilis, poterit celeriter currere: non magis quam bos poterit arare in rupe etiam. Nunc ergo tenemus quid velit hoc loco Propheta. Jam sequitur confirmatio illius sententiæ, & ex contextu adhuc clarius patebit verissimum esse quod dixi.

13. Gaudetis in non re: (*hoc est, in nihilo*) dicitis, Annon in fortitudine nostra sustulimus nobis cornua?

Optime cohæret hic versus cum proximo, si tenemus sensum illum quem attuli. Nam Propheta iterum invehitur contra securum illum contemptum, quo turgebant Israëlitæ. *Gaudetis*, inquit, *in re nihili.* Vocat rem nihili fallacias omnes, quibus fucum facere solebant, non tantum aliis, sed etiam sibi. Nam hypocritæ non tantum objectant falso nomen Dei, sed etiam sese illecebris decipiunt, dum arripiunt nomen Ecclesiæ, & inanem titulum adoptionis, & reliqua omnia. Sicuti hodie videmus Papistas de nihilo inflatos esse: non tantum sacrilega audacia torquent verbum Dei contra nos, ut videantur esse legitima Ecclesia, sed seipsos obdurant. Et quamvis pessime sibi sint conscii, tamen indormiunt

muunt istis blanditiis, Non passus fuisset Deus Ecclesiam suam errare. Atqui nos Apostolis successimus. Ergo quamvis multa sint apud nos vitia & corruptelæ, tamen Deus manet nobiscum. Et quicunque non sentiunt nobiscum, sunt schismatici. Imo ut nullis rationibus nitamur, eorum tamen defectio non est ferenda. Maneamus igitur in nostro ordine, quia Dominus probat istam hierarchiam. Sic ergo Papistæ non tantum nugantur ad fallendos imperitos, sed etiam seipsos obdurant contra Deum. Talis fuit excæcatio populi Israëlitici. Ideo Propheta hic eos objurgat, quod de nihilo lætentur: In non verbo, inquit. sic enim est: sed significat ipsos de nihilo gaudere, quia scilicet se involvant meris fallaciis, atque ita opponant inutiles suas blanditias & Deo & ejus judiciis. *Qui dicitis, annon in fortitudine nostra sustulimus nobis cornua?* Scimus cornua Hebræis accipi pro excellentia, pro robore, pro altitudine, & quolibet præsidio. Perinde igitur valet loquutio hæc acsi dixissent, annon satis & super muniti sumus nostra fortitudine? Certum quidem est non ita loquutos esse palam: sed Propheta quoniam exercet judicium Spiritus sancti, penetrat in corda ipsorum, & excutit quod intus latet. Scimus enim hanc esse verbi efficaciam, quemadmodum docet Apostolus quarto ad Hebræos capite. Verbum enim resipit naturam ipsius Dei, à quo profectum est. Et quemadmodum Deus est scrutator cordium, ita etiam verbum penetrat usque ad medullas, usque ad intimos hominum sensus, discernit inter affectus & cogitationes. Notanda est igitur hæc spiritualis jurisdictio, quum Prophetæ objectant tam crassas blasphemias impiis: quia certum est non pronunciasse hæc verba, quibus Propheta utitur. Sed tamen huc tendebat ipsorum superbia, *Quod scilicet cornua sumpsissent sibi in sua fortitudine.* Separati enim erant à Domino: interim volebant manere salvi in sua fortitudine. Quid hoc sibi vult? se à Deo alienarunt: volunt tamen esse incolumes, & putant se esse extra omnem aleam. Unde hoc privilegium? nam certe debebant latere sub umbra Dei, si volebant salvi manere. Quum autem Deum procul à se abjecerint, & contempserint omnem ipsius doctrinam, imo sint manifesti ejus hostes, unde ista salus quam sibi promittunt, nisi quia volunt à seipsis habere suam fortitudinem? nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Objurgat Israëlitas quod falso & inani titulo contenti Deum secure spernerent, & tantum obtenderent speciem pietatis pro re ipsa: hoc tam crassum vitium in ipsis damnat. Et simul ostendit eos sibi cornua induere, quibus Deum impetant, quia quum sint ab ipso separati, promittunt tamen sibi securum & felicem statum. Tandem sequitur,

14. Certe, ecce tollo contra vos, domus Israël, dicit Jehova Deus exercituum, gentem, & coarctabunt vos ab introitu Hemath usque ad torrentem campestrem.

Tandem sequitur denunciatio: & hæc est capitis clausula. Postquam ergo Deus serio detexit flagitia, quæ tunc regnabant in populo Israëlitico, iterum inculcat illam vindictam, cujus paulo ante meminit: sed discrimen tantum est, quod Deus nunc designat genus pœnæ, quod sumpturus erat de Israëlitis. Ecce Deus præcipiens, dixerat prius: deinde loquutus fuerat de clade, sed non expresserat unde ventura esset clades illa. Nunc ergo eam designat speciali modo. *Ecce*, inquit, *ego tollo super vos gentem domus Israël, quæ vos arctabit ab introitu Hemath usque ad fluvium*, &c. Non dubium est quin loquatur hic Propheta de Assyriis: & hyperbolice hic exprimit Propheta quam horribile futurum sit bellum illud, quod ab Assyriis instabat: quia etiamsi larga esset planities & regio, (atque ut ampla & spatiosa erat, habebat multos exitus) tamen Propheta ostendit fore ubique angustias, postquam Dominus gentem illam extulerit in altum. *Suscito* ergo *contra vos gentem.* Et rursus vocat Deum exercituum eadem ratione qua prius, nempe ut intelligant in arbitrio Dei esse omnes istos Assyrios, qui bellum moturi sunt simulatque signum illis dederit. *Dominus* ergo *tollet gentem, quæ coarctabit vos.* In quo loco? Non hic agitur de angustiis locis, sed de spatiosa regione, quæ, sicuti jam dictum est, habebat multos exitus. Postquam vero Dominus armaverit Assyrios contra vos, loca omnia spatiosa vertentur vobis in angustias: eritis ubique constricti, ita ut non pateat effugium mortis.

Da omnipotens Deus, quando nimium obsurduimus ad tot sanctas admonitiones, quibus non desinis nos ad te revocare, imo etiam occalluimus ad minas, quibus nos terres, ut frangas, vel saltem corrigas nostram duritiem: da, inquam, ut fero tandem, sed tamen in tempore, hoc est, antequam veniat ultima ultio, attenti simus ad verbum tuum, & nos subjiciamus tibi, & ea docilitate præditi subeamus jugum tuum, ut recipias nos in gratiam, & paterno favore digneris: ac tandem reconciliatus nobis, etiam digneris benedictiones tuas erga nos prosequi, quas pollicitus es omnibus filiis tuis, qui membra sunt unigeniti Filii tui Domini nostri, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUINTA IN AMOS PROPHETAM.

CAPUT VII.

SIc ostendit mihi Dominus Jehova, & ecce formans locustas principio ascensionis herbæ, (*hoc est, quum incipit herba ascendere: sed* לקש *proprie significat secundam herbam, quam vocamus Regiam*) & ecce herba post sectiones (*vel tonsuras, ut alii vertunt*) Regis.

2. Et factum est dum perficeret ad comedendum, (*hoc est, quum jam fere in totum absumpsisset herbam terræ*) tunc dixi, Adonai Jehova, parce obsecro: quis stabit (*vel quis restituet*) Jacob, quia parvus est.

3. Pœnituit Jehovam super hoc, Non erit, dixit Jehova.

Hoc

HOc capite ostendit Amos jam sæpius Deum pœnas distulisse, quas tamen decreverat inferre populo: & ita admonet Israëlitas suæ obstinationis, quod abusi fuerint hac Dei tolerantia, neque resipuerint longo temporis successu. Nam in hunc finem suspenderat Deus sua judicia, ut sponte redirent in viam, quemadmodum solet allicere homines humanitate, si essent ipsi dociles. Quum ergo caruisset profectu illa patientia Dei, objurgat Amos Israëlitas. Quanquam aliud etiam fuit ejus consilium. scimus enim profanos homines, siquando illis parcat Deus, neque statim infligat pœnas quas meriti sunt, ridere, & sese obstupefacere in futurum tempus, ut nihil amplius metuant: præsertim si Dominus minatus illis fuerit, deinde non statim exequatur suam vindictam, putant minas omnes esse mera terriculamenta. hinc ergo animos suos confirmant ad securitatem, & putant se impune Deo illudere. Quum ergo talis obstinatio esset inter Israëlitas, Propheta hic pluribus modis ostendit frustra eos gloriari, & ita secure contemnere Dei judicium, quia si Dominus ad tempus illis pepercerit, non tamen procul absit ultima ultio. Hæc summa est. Sed singula suo ordine tractanda erunt. Dicit *sibi ostensam fuisse visionem à Domino.* Hæc autem visio fuit, quod *Deus ipse formabat locustas.* quanquam יוצר alii putant esse nomen substantivum: vertunt בריות, id est, creationem. Alii exponunt Examen, vel turmam. Sed illæ interpretationes sunt violentæ. Ego igitur non dubito, quin Dominus formaverit ante oculos Prophetæ locustas, quæ vorarent omnes herbas. *Quum* ergo *inciperet herba ascendere*, inquit, nempe *post sectiones Regis.* Hic etiam variant interpretes. putant vocari tonsuras Regis, quum Rex oves suas tonderet. Alii hoc referunt ad fœnisecium, & dicunt optimas herbas fuisse tunc sectas in usum Regis, hoc est, ut inde pasceret equos suos & jumenta. sed conjecturæ istæ nihil habent solidi. Ego igitur non dubito, quin Regiam sectionem hic Propheta vocet, postquam publico edicto cœperant secare sua prata. Est enim credibile tunc fuisse aliquam rationem: quemadmodum apud nos non sponte quilibet vindemias incipit, sed oportet esse certam aliquam legem, ita vocantur *sectiones Regiæ*, quæ publicæ erant: sicuti etiam via Regia vocatur publica. Sed interim existimo Prophetam sub hac figura perstringere priores calamitates, quibus jam attenuatus fuerat populus. Superest ut referamus hoc vaticinium, vel hanc visionem ad proprium tempus. Non dubito, & videor etiam mihi colligere certis rationibus, Prophetam hic conferre tempus quod præcesserat regnum Jarobeam filii Joas, cum ea prosperitate, quæ deinde sequuta fuerat. Nam antequam regnaret Jarobeam secundus, partim regnum vastatum fuerat incursu hostili, partim vero vel siccitate & æstu, vel frigoribus, vel pestilentia. Quum ergo miserrima tunc esset conditio populi, sicuti sacra historia recitat: ideo Propheta dicit ostensas sibi fuisse locustas, quæ vorabant quicquid erat herbarum, vel segetis. Neque enim tantum locustas dicit creatas fuisse, sed simul vorasse herbam ipsam, ut fere nihil esset residui: *Quum absolverent comedere herbam terræ*, inquit, *tunc dixi, Domine Jehova*, &c. Hoc igitur modo Propheta ostendit jam tunc apparuisse certa signa iræ Dei, & populum aliqua ex parte fuisse duriter afflictum, sed tamen Deum postea dedisse tempus pœnitentiæ. Hæc igitur summa est primæ visionis. Jam per locustas intelligo mediocre pœnæ
Joel. 1. genus. Vidimus alibi regionem fuisse tunc fere consumptam à locustis & bruchis & corruptelis similibus. Sed hoc loco metaphorice designat Propheta hostiles incursus, qui non statim vastarunt totam terram, sed nocuerunt aliqua ex parte. Hoc quidem manifestum erat omnibus, sed pauci reputabant

Dei judicium: sicuti etiam conqueritur Dominus, ob- *Jesa. 10.*
stinatos non respicere ad manum percutientis. Quanquam ergo videbant Israëlitæ terram suam consumi, non putabant Deum sibi esse infestum, sicuti profani homines non libenter seipsos examinant, nec oculos attollunt in cœlum, ubi Dominus eos castigat. Malunt enim quasi obstupescere in suis malis quam sibi proponere Dei judicium, ut serio trahantur ad pœnitentiam. hoc refugiunt naturaliter fere omnes: ideo Propheta dicit hoc sibi specialiter fuisse ostensum. Ipsa igitur calamitas omnibus nota erat, & patebat ante vulgi oculos: sed solus Propheta per visionem intelligit Deum hoc modo pœnas exigere de peccatis populi. Quanquam visio præcipue huc spectabat, ut intelligerent Israëlitæ retractam fuisse manum Dei quasi è medio cursu. Viderant hostes venientes, senserant multa incommoda: sed putabant vel fortuna, vel alia ratione hostes reversos esse alio. Non ergo reputabant Deum sibi pepercisse: quod præcipuum erat. Hoc igitur Prophetæ in visione ostenditur, quod Deus ignoscat populo suo, quum tamen statuisset absumere totam terram. Et diserte exprimit Propheta placatum fuisse Deum sua intercessione & precibus. Unde clarius apparet quod nuper attigi, hic scilicet Prophetam exprobrare incredulis, quod perverse ludant cum Deo. putabant enim fuisse lusorias minas, quas audierant ex ore Amos & aliorum. Unde hoc? quia scilicet Deus illis pepercerat. Ostendit Propheta unde hoc acciderit: Primum, inquit, Dominus statuerat vos perdere, sed adhuc expectat vos: & ideo suspendit ultimam vindictam, ut ipsa dulcedine vos ad se alliciat; & hoc etiam factum est meis precibus. Quanquam enim putatis me vobis esse adversum, sicuti cogor quotidie vobis minari, & quasi præco esse cœlestis ad bellum denunciandum: interea tamen vobis compatior, & cuperem vos esse salvos. Non est igitur quod putetis me odio impelli, vel crudelitate, dum asperius vos compello: facio hoc necessitate officii mei. sed interea moveor tamen vestra salute, & sum de ea sollicitus: & Dominus mihi testis est, & hæc visio quam nunc produco in medium. Jam videmus servos Dei ita partitos fuisse & temperasse suos affectus, ut misericordia non obstaret illis quominus severi essent quoties ita postulabat eorum vocatio: deinde ut ipsa etiam severitas non deleret humanitatis affectum ex eorum animis. Amos, quemadmodum jam vidimus, aspere invehebatur in populum, acriter reprehendebat vitia, & quotidie etiam citabat perditos illos homines ad Dei tribunal. Quum tam vehementer excandesceret contra vitia, quum etiam tam rigide minitaretur, videri posset oblitus fuisse omnis humanitatis. Atqui locus hic ostendit non exuisse tamen misericordiam, quamvis officio suo strenue satisfaceret: ideoque non flecteretur quum videret sibi negotium esse cum hominibus improbis & contumacibus. Rigidus ergo fuit, quia sic jubebat Deus, hæc erat etiam ejus vocatio: sed interim misertus est populi. Discant ergo omnes Ecclesiæ doctores induere istos duos affectus, ita ut vehementer excandescant quoties vident violari Dei cultum, quum vident pessum ire rectum ordinem, ut zelo Dei ardeant, & proferant istam severitatem, quæ apparet in omnibus Prophetis. Interea tamen condolescant miseris hominibus, quos vident ita ruere in suum exitium, & gemant pro eorum insania, & sese opponant Deo quantum in ipsis est: sic tamen ut ista humanitas non reddat eos ignavos vel dissolutos eo usque ut indulgeant hominum peccatis. Temperamentum enim illud tenendum est quod dixi, ut coram Deo supplices prodeant in medium, & petant veniam miseris ac perditis hominibus. Dum autem ad populum ipsum accedunt, ut induant novam perso-

nam, ut sint severi ac rigidi: meminerint à quo sint missi, & cum quibus mandatis: sciant se esse ministros Dei, qui mundi judex est; & ideo non parcant populo. hoc ergo nobis observandum est. Jam quod ad pœnitentiæ verbum spectat, sciamus, quemadmodum etiam alibi dictum fuit, Deum non mutare consilium, ut quod semel statuit retractet. Sciebat enim quid esset facturus antequam ostenderet hanc visionem Amos Prophetæ suo. Sed accommodat se ad modulum humani ingenii, dum mutationes istas proponit. Hoc ergo fuit æternum Dei consilium, minitari populo, ostendere vindictæ suæ signa, & tamen vindictam in aliud tempus suspendere, quo magis inexcusabilis esset populi obstinatio. Sed interim quia hoc caruisset profectu, proponit aliam rationem, quod scilicet jam armatus sit ad exequendam suam vindictam. Tunc autem non refert Deus quid apud se decreverit, sed quid meriti fuerint Israëlitæ, & quæ illis pœna vel merces debeatur. Quum ergo Deus incipit pœnas exigere de peccatoribus, perinde est acsi vellet usque ad finem exequi suam vindictam: judicium tamen apud se statuit, sed illud absconditum est à nobis. Simul ergo atque sustulit digitum, debemus nobiscum reputare fieri ejus clementia, si non in nihilum statim redigimur, acsi consilium mutaret, vel acsi manum suam retraheret. Hæc igitur ratio tenenda est quum Propheta dicit Deum creasse locustas, ut vorarent totam herbam, se vero suppliciter intercessisse, ut Deus modum statueret huic calamitati. Deinde adjungit, ductum fuisse ipsum Deum pœnitentia, non quod fuerit aliqua mutatio affectus in Deo, sed quia repente & præter spem Deus vindictam illam suspendit, quæ tamen instabat. *Non erit* ergo. Quantum attinet ad membrum istud, *Propitius sis obsecro: quis consurget Jacob*, vel quis eriget ipsum Jacob? Quia Propheta non aliud remedium videt, nisi ut Dominus pro immensa sua bonitate populo ignoscat, ideo petit veniam. Sed interim ostendit se deprecari pro Ecclesia. Domine, inquit, jam manus tua non persequitur extraneos homines, sed populum electum qui tibi peculiaris est. Nam sub nomine *Jacob* Propheta fœdus commendat quod Deus pepigerat cum Abraham & Patriarchis: acsi diceret, Deus, erisne inexorabilis adversus populum quem elegisti & adoptasti, cujus tu es pater? Memineris non esse vel Babylonios, vel Ægyptios, vel Assyrios, sed esse regale sacerdotium, esse populum tuum sanctum ac peculiarem. Et nihil est quod Deum magis flectat ad misericordiam quam memoria gratuiti fœderis, quemadmodum alibi vidimus. Deinde dicit, *Jacob esse parvum*. Non ergo profert in medium dignitatem Jacob, vel aliquam notam excellentiæ: sed dicit esse parvum. quasi diceret, Domine, tu hic depromis potentiam tuam contra miseros homunciones, qui jam plus satis debilitati sunt. *Parvum* enim vocat, quia jam attritus esset multis cladibus. Et ideo dixi referri hoc ad tempus illud miserum, de quo loquitur sacra historia, quum dicit tam liberos quam captivos fuisse redactos ad extrema, antequam inciperet regnare Jarobeam secundus. Tunc enim Deus restituit populum suum: sed brevis fuit illa benedictio: statim post mortem regis Jarobeam mota est seditio, quæ labefactavit totum regnum: occisus est filius 2 Reg. 15. vers. 10. ejus Zacarias à Selum, ut satis notum est. *Quis ergo consurget Jacob?* Verbum יקום transitive quidam accipiunt, Quis eriget? Alii autem putant neutrum esse verbum, Quis consurget Jacob? hoc est, quomodo consurget Jacob? ut מ tantundem valeat ac Qualis vel Quomodo. Qualis ergo Jacob consurget? Sed hoc ad summam rei parum interest. Tantum ergo notare sufficiat, hic Prophetam loqui de populi infirmitate, ut ejus respectu Deus facilius ignoscat. Nunc sequitur,

4. Sic ostendit mihi Dominus Jehova: & ecce vocans ad disceptandum in igne Dominus Jehova, & consumpsit (*aut voravit*) abyssum magnam, & consumpta fuit possessio. (*alii* חלק *vertunt partem agri: sed malo accipere de tota possessione.*)

5. Et dixi, Adonai Jehova, cessa obsecro: quis (*hoc est, quomodo*) consurget Jacob? (*vel, quis attollet? ut prius dictum est*) quia parvus est.

6. Pœnituit Jehovam super hoc, Etiam hoc non erit, dicit Dominus Jehova.

Hic ostendit Propheta non semel Deum pepercisse populo suo, sed quum iterum instructus esset ad vindictam, ultro adhuc distulisse, ut si fieri posset, populus sponte sese colligeret. Sed quia omnes erant insanabiles, hæc etiam Dei tolerantia caruit suo profectu. Jam quod ad verba Prophetæ spectat, vidimus graviorem pœnam notari sub ignis metaphora, quam prius quum sermo habitus est de locustis. Diximus per locustas translatitie intelligi mediocrem pœnam, hoc est, quæ non adeo esset formidabilis primo intuitu. Etsi enim gravissimum malum est inedia & fames quam afferunt locustæ, dum absumunt quicquid est fructuum, tamen interdum ignis plus horroris multo incutit. Ergo Propheta per ignem ostendit excanduisse Deum, quia videbat populum obduruisse, nec jam posse corrigi vulgaribus remediis & solitis: & ita solet Dominus agere, quemadmodum passim denunciat in Scripturis. Initio tentat an possint homines sanari, & adhibet non gravissimas pœnas, sed tolerabiles. Ubi autem cernit duritiem & contumaciam in ipsis peccatoribus, duplicat & triplicat pœnas: imo in septuplum Deut. 28. (quemadmodum loquitur apud Mosen) auget vindictas suas. Talis igitur fuit ratio, cujus nunc meminit Amos: quia initio creavit Deus locustas, deinde ignem accendit, qui consumpsit abyssum magnam, & voravit possessionem. Participium Cholem satis ostendit eos errare qui יצר, de quo ante diximus, vertunt Creationem. Nam respondet hoc Cholem cum יצר. Utroque ergo loco Dominus se auctorem pœnarum esse demonstrat, quæ solent transferri in fortunam. Imaginantur enim homines aliunde proficisci mala quam à Deo. Oportuit igitur hoc diserte notari: quemadmodum Propheta etiam facit, quum dicit locustas à Deo fuisse creatas, & ignem ab eodem esse accensum. *Vocans* igitur *in igne ad disceptandum*. Non frustra hoc verbo רוב usus est Propheta, quod tamen non expendunt interpretes. Oblique enim taxat illam populi duritiem, quod Dominus non simpliciter jam castigaret delicta populi, sed cum hominibus pravis & pervicacibus contenderet, quemadmodum ubi non potest obtineri ulla æquitas, tunc litigandum est: sic etiam Propheta nunc dicit, Deum venire instructum igne, ut disceptet cum tali pervicacia populi. Dicit abyssum magnam fuisse consumptam ab hoc igne. Hinc clarius patet quod attigi, nempe hic describi pœnam atrociorem quam in visione prima. Locustæ vorabant herbas duntaxat: sed ignis penetrat usque ad ultimas abyssos: non consumit neque deformat tantum superficiem terræ, sed radices etiam ipsas exurit: imo usque ad centrum terræ descendit, & consumit totam terram. Qui חלק partem vertunt, non satis attendunt ad Prophetæ consilium. Hinc enim colligit superficiem terræ fuisse vastatam, quia ne voragines quidem salvæ fuerant ab incen-

incendio illo. Quum autem ignis pertingat usque ad terræ viscera, quomodo staret incolumis ipsa possessio, quæ etiam obnoxia est caloribus Solis? Videmus ut terra æstu exuratur quum Sol est calidus media æstate. Jam tenemus Prophetæ consilium. Addit Deum secundo fuisse placatum. Semper nobis scopus ille spectandus est, quod scilicet profani homines existimant Prophetas mentitos, ubi non statim exercet Deus vindictam quam denunciarunt. Amos autem hic ex opposito admonet, si Deus differat pœnas, non tamen ideo frustra minari, sed homines expectare dum resipiscant: interea si pergant ejus patientia abuti, ad extremum sensuros quam horribilis ultio maneat eos omnes qui ita pervertunt Dei bonitatem, hoc est, qui Deum non audiunt tam humaniter ad se vocantem. Hæc est summa. Sequitur,

7. Sic ostendit mihi: & ecce Dominus stabat (*stans*) super murum perpendiculi, &
in manu ejus perpendiculum.
8. Et dixit Jehova mihi, Quid tu vides Amos? & dixi, Perpendiculum. Tunc
dixit Dominus, Ecce ego pono perpendiculum in medio populi mei Israël: non adjiciam amplius ut transeam ipsum.
9. Et destruentur excelsa Isaac, & evertentur (*excidentur*) sanctuaria Israël, &
surgam super domum Jarobeam in gladio.

Hæc tertia visio melius nobis aperiet quid hactenus voluerit Propheta, & quorsum direxerit suam doctrinam, nempe ut sciat populus sua contumacia hoc modo se esse adeptum, ut Deus sit implacabilis, & desinat parcere, quemadmodum hactenus fecit. Hæc summa est, si hactenus vos Deus sustinuit pro sua indulgentia, ne vobis promittite eundem semper fore erga vos. Exasperatus est enim vestra contumacia & pervicacia: quum videat vos esse obstinatos absque ullo modo, necesse est ut jam sumat de vobis ultimam vindictam. Nulla igitur jam vobis parata est remissio: sed quemadmodum estis incurabiles, ita Dominus à sua parte stabit constanter in rigore sui judicii, neque unquam flectetur ad misericordiam. Varie tractant visionem hanc interpretes. Subtiliter enim philosophantur in voce *perpendiculi*: & tamen frigidæ sunt fere omnes argutiæ. Si vellem tractare plausibiliter hunc locum, dicerem perpendiculum esse Legem Dei, quia constituerat ordinem in suo populo, qui instar perpendiculi esset. Omnia enim ad optimam regulam directa erant. Ita loquerer: sed tamen ego nolo hic frustra argutari: neque enim dubito quin hoc simpliciter voluerit Deus, hanc ultimam esse dimensionem: quia pœnam sumpturus sit de populo suo, & absque ulla remissione, vel absque ulla mora. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Sed ex contextu clarius hoc totum patebit. *Sic ostendit mihi: & ecce Dominus stabat super murum perpendiculi.* Vocat *murum perpendiculi*, qui erat compositus ad regulam, acsi diceret murum perpendicularem. Stabat ergo Deus super murum perpendiculatum. *Et perpendiculum*, inquit, *erat in manu ejus.* Falsum igitur est quod quidam interpretes docent, abjectum fuisse perpendiculum à Deo, quia noluerit amplius præstare officium latomi in populo regendo: hoc nugatorium est, quia Propheta hic aperte testatur perpendiculum fuisse in manu Dei. Jam pondere non caret quod sequitur. Interrogat enim Deus Prophetam suum, *Quid tu vides Amos?* Verisimile est Prophetam fuisse attonitum ut in re obscura. Quum crearentur locustæ, & ex disceptatione ignis facilius poterat colligere quid vellet Deus. Visiones enim illæ non admodum erant ambiguæ: sed quum Deus stat super murum cum perpendiculo, hoc est aliquanto obscurius. Et probabile est obstupefactum fuisse Propheram, ut attentius audiret populus hanc visionem, quemadmodum ad res magis reconditas attendimus studia nostra. Frigide enim audimus quæ putamus esse facilia cognitu. Sed ipsa obscuritas vel difficultas acuit nostra studia & sensus. Ego itaque non dubito quin Deus mentem Prophetæ ad tempus obstupefecerit, quo major esset attentio populi. *Quid* igitur *tu vides Amos? Perpendiculum*, inquit. Sed interea non judicat quænam sit ratio hujus perpendiculi, vel quis finis. Respondet ergo Deus, *Ecce ponam perpendiculum in medio populi mei*, hoc est, ego statuam hanc ultimam regulam, vel ultimam mensuram, *& non adjiciam amplius ut transeam ipsum.* Quia Deus transilierat bis metas sui judicii parcendo, nunc dicit finem ultimum adesse: Ego, inquit, non ulterius progrediar ad ignoscendum: quemadmodum si murus componitur ad perpendiculum, ne minimo quidem digito pars una alteram excedet, sed erit æquabilitas ad ultimam metam; sic etiam hæc erit ultima regula, hæc erit vera dimensio & æquabilis: ego non transiliam, inquit, amplius ipsum. Ego non dubito quin hic genuinus sit sensus Prophetæ. Nunc etiam tenemus quorsum spectaverint aliæ duæ visiones: ne se fallerent pravis blanditiis Israëlitæ, quia Deus facilis & propitius illis fuerat, ostendit non hoc ideo factum esse quod justi essent: Deus enim cœperat jam exequi sua judicia contra ipsos, & pœnæ quibus affecti fuerant, erant optimæ testes scelerum. Deus enim non frustra irascitur hominibus, præsertim electo populo. Quum ergo jam semel atque iterum percussi fuissent, ostendit Propheta eos gravioribus pœnis dignos fuisse: quod autem pœnæ fuerant mites & remissæ, dicit factum fuisse Dei indulgentia, quod vellet ignoscere populo suo: sed jam adesse tempus quo amplius non vellet progredi ad ignoscendum, quia videbat sibi negotium esse cum desperata pervicacia. Illa summa est. Jam sequitur, *Et destruentur excelsa Isaac, & evertentur sanctuaria* (alii palatia vertunt) *Israël, & assurgam super domum Jarobeam in gladio.* Hic Propheta diserte pronunciat frustra populum confidere suis templis & superstitionibus, quia his modis potius accendat in se iram Dei: neque enim diserte minatur excelsis & templis, nisi quia, sicuti jam dixi, provocaverant Dei vindictam contra se Israëlitæ hoc modo. corruperant enim verum & legitimum Dei cultum. *Destruentur* ergo *excelsa Isaac.* Quæritur cur potius hic nomen Isaac posuerit, quod tamen rarum est Prophetis. Mutatio enim est in una litera duntaxat: nam ubique nomen Isaac scribitur per צ: hic autem scribitur per ש. Sed mutantur inter se ש & צ, ut satis notum est. Hoc quidem est extra controversiam, Prophetam hic loqui de sancto viro Isaac: sed ratio mihi videtur esse exposita in promptu, quod scilicet præposteri essent æmulatores patris sui Israëlitæ in superstitionibus. Scimus enim erecta fuisse templa ubi Isaac Deum coluerat, sicuti etiam Abraham pater ejus & Jacob. Quum ergo gloriarentur exemplis S. patrum Israëlitæ, ideo Propheta hic refellit inanem illam & fallacem jactantiam. nam qui per nomen Isaac intelligunt Prophetam minari tam Idumæis promiscue quam Israëlitis, carent omni colore. Sed illa ratio quam nunc attuli satis firma est. Scimus enim fuisse Israëlitis semper in ore exempla patrum: sicuti etiam Samaritana mulier dicebat Christo, Patres nostri adora- *Joan. 4.*
verunt in monte hoc. Sic etiam olim obtendere soliti *vers. 20.*

fuerant Israëlitæ, S. Patriarchas coluisse Deum in illis locis: & in Bethel visum fuisse Deum S. Jacob: deinde in aliis locis etiam fuisse erecta altaria. Quum armati essent exemplis Patrum, putabant esse instar clypei: quemadmodum hodie etiam Papistæ siquid audiunt fuisse factum à Patribus, arripiunt statim. sed sunt inanes prætextus. Tales etiam erant Israëlitæ. Ideo dicit Propheta, Ecce nihil proficitis isto fallaci prætextu: *destruentur* enim *excelsa Isaac*: hoc est, quæ nunc teguntur honorifico titulo. interea templa vel palatia Israël excidentur: & surgam contra domum Jarobeam in gladio. Colligimus ex hoc postremo membro, tunc res fuisse prosperas in Israël, quemadmodum alibi diximus. nam Deus variis modis attriverat regnum illud ante Jarobeam: sed fuerant semper obstinati. Postea adhuc restituerat illos in aliquem ordinem: floruerunt enim res illius populi sub Jarobeam: recuperavit multas urbes, ampliavit limites regni sui, & tunc cœpit populus luxuriari contra Deum in illa opulentia. Quoniam ergo sic videbat Propheta abuti eos Dei bonitate, ideo denunciat exitium ipsi Jarobeam. *Super domum ergo Jarobeam insurgam in gladio*, inquit: hoc est, ego incipiam exequi judicium etiam contra sobolem ipsius Regis. etsi parcam ejus personæ, posteri tamen ejus non effugient manum meam.

Da omnipotens Deus, quando sic suspendis manum tuam in nobis castigandis, ut nisi prorsus cæci vel stupidi essemus, debeamus agnoscere nobis ideo parci, ut sponte ad te redeamus, & hac dulcedine tuæ patientiæ allecti, subjiciamus nos tibi in voluntarium obsequium, ne obstinemus animos, ne etiam quum differs ultimas pœnas sic tardi simus ac pigri, imo socordes ad resipiscentiam: sed studeamus prævenire ultimas vindictas, & nos totos ita tibi subjicere, ut locus sit veniæ dum tempus est, & sic maturemus ut afferamus tibi integros & sinceros animos: etiam dum urgemur ultima necessitate, sic resipiscamus, ut jam non maneat interior hypocrisis in cordibus nostris; sed ita excutiamus omnes animi nostri partes, ut idoneus sis nobis ac verus testis illius integritatis quam flagitas ab omnibus qui ad te redeunt, ut obtineant veniam per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEXTA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. VII.

10. Et misit Amazias sacerdos Bethel ad Jarobeam regem Israël, dicendo, Conspiravit contra te Amos in medio domus Israël: non poterit terra sustinere omnes ejus sermones.

11. Quia sic dicit Amos, Gladio morietur Jarobeam: & Israël migrando migrabit è terra sua.

12. Et dixit Amazias ad Amos, Videns, vade, fuge (*tibi, est supervacuum*) in terram Jehudah: & comede illic panem, & illic propheta.

13. Et in Bethel ne adjicias amplius prophetare, quia sanctuarium Regis est: & domus regni est.

Hic refert Propheta qua machina tentaverit Satan labefactare ejus animum, ne pergeret in officio prophetandi. Dicit Amaziam ab una parte misisse ad Regem, qui eum impelleret ad aliquam sævitiam, quia scilicet fingebat Regis negotium agi, quum Amos spargeret sermones plenos seditione & voces turbulentas, nisi Rex mature obviam iret: deinde rursus idem ille Amazias dicebat Prophetæ nihil esse melius, quam ut fugeret in terram Jehudah, ut illic tuto viveret, quoniam sibi accersiverat magnum discrimen quum ausus fuisset adversus Regem prophetare. Apparet igitur Amaziam hunc fuisse hominem perfidum & astutum; sed non ita sanguinarium, ut palam auderet tentare aliquid gravius contra Prophetæ vitam. Nisi forte putarit hoc non posse fieri: & non tam mansuetudine, quam quia res erat impossibilis, omisit consilium illud. Et hoc secundum probabile est ex contextu. Priore enim loco dicit Propheta, *Amaziam misisse ad Regem*. Ergo expertus est an posset acuere animum Regis ad persequendum Amos. Forte non successit consilium illud: ideo aggressus est quod secundo loco refertur, hoc est, vocavit ad se Prophetam, & conatus est illum terrere & ejicere metu ex terra Israël, ne scilicet amplius molestus esset illic. Sed primo loco notandum est quo affectu impulsus fuerit ipse Amazias, ut tantopere studuerit expellere quacunque ratione posset Prophetam è regno Israël. Certe non est credibile fuisse inductum quemadmodum præ se tulit apud Regem, quia esset aliquod periculum seditionis: sed fuit hic honestus prætextus. Curavit igitur Amazias proprium commodum, sicuti hodie videmus Cardinales & cornutos Episcopos, qui Principum aulas occupant, non proferre ingenue id quod habent in animo: vident enim non posse stare suam tyrannidem nisi aboleatur Euangelium: vident doctrinam nostram minari frigus vel potius glaciem suis culinis, deinde vident se fore nullos in mundo, nisi nos oppresserint. Quid autem interea obtendunt? nempe doctrinam nostram non posse recipi, quin totus orbis mutetur, quin pereat totus politicus ordo, quin Reges spolientur sua potentia & dignitate. conciliant igitur sibi favorem his obliquis artibus. Tale fuit ingenium Amaziæ, & tale est artificium in oppugnando Propheta Amos. dicit Regi, *Ecce conspiravit in te*. קשר significat Ligare, & per metaphoram accipitur pro Conspirare. *Conspiravit* igitur *contra te Amos*. Quis autem loquitur? Amazias. Sed interea non negligit Propheta titulum Amaziæ. dicit igitur, *Sacerdos erat Bethel*. Potuit simpliciter dicere, Misit Amazias ad Jarobeam regem: sed in nomine Sacerdotii Propheta ostendit non pugnare Amaziam pro pace publica, quemadmodum fingebat: fuisse igitur istum prætextum fallacem, quia pugnabat pro sua Helena: hoc est, pugnabat pro sua culina, pro vita denique. quia sacerdotio fuisset cum ignominia privatus, deinde redactus fuisset ad inopiam & mendicitatem, nisi expulisset Prophetam Amos. Quoniam ergo videbat sibi instare tale & tantum infortunium, nisi Amos ejiceretur; hoc consilio usus est, & præ se tulit aliam causam, ac misit ad Regem, dicendo, *Conspiravit Amos*. Exaggerat etiam crimen, *in medio domus Israël*. Hoc non fit, inquit, in aliquo angulo vel obscuro loco: sed palam jam personat hæc doctrina in omnibus compitis: urbes totæ ea implentur, denique in sinu ipso regni & in gremio jam ignis ardet, & statim senties flagrare domum tuam, nisi mature remedium adhi-

adhibeas, imo nisi aboleas. Videmus ergo nunc quomodo se gerat hic Amazias, & qua etiam ratione tam sedulo procuret apud Regem, ne detur amplius libertas Prophetæ Amos. Quantum attinet ad sequentia, dicit *terram non posse amplius ferre ejus sermones.* Hoc membrum recipit duos sensus probabiles: vel quod populus offensus turbulenta ista doctrina jam sponte oderit & detestetur Prophetam Amos, quasi hominem seditiosum: quemadmodum etiam animantur istis consiliis Reges hodie, Cur cessatis? nam subditi vestri nihil magis cupiunt quam extinguere istam pestem: & quisque certatim vos adjuvabit: vos estis ignavi interim, & populus conqueritur de ista tarditate. Putant indignos esse Principes qui potiantur imperio, quum ita sinant pessum ire veteres ritus & statuta S. matris Ecclesiæ. Sic ergo loquuntur illi. Ita etiam possemus accipere verba Amaziæ, quod Regem stimulaverit hoc artificio, quia populus paratus esset ad obsequium præstandum. Vel, *non poterit terra ferre ejus sermones:* id est, si pergat hic libere tumultuari, quemadmodum cœpit, jam imminet interitus toti regno, quia multi eum sequentur: & ubi exorta fuerit manifesta factio, non poterit cohiberi sine magna difficultate. Festinandum ergo est ne prævaleat Amos, quia jam ultimum instat discrimen: quemadmodum etiam consultabant Pharisæi, Ne forte veniant Romani, & tollant locum nostrum & gentem nostram: sic etiam potuit Amazias Regem impellere hoc terrore injecto, quod terra, hoc est, regio ipsa & incolæ commoti essent sermonibus Amos, ideoque mature esse resistendum. hæc fuit legatio Amaziæ ad Regem. Jam subticet Propheta noster quale fuerit responsum Regis. itaque credibile est vel Regem non fuisse tantopere commotum, vel non ausum fuisse palam aggredi vitam Amos, quia jam obtinuerat forte aliquid auctoritatis apud populum: quamvis etiam esset exosus, tamen reverebantur nomen ipsum & munus Prophetæ: vel rem ex composito inter duos sanæ doctrinæ hostes fuisse actam, sicuti gratificantur sæpe Regibus adulatores, dum se substituunt in eorum locum, & omnem invidiam sustinent. Quicquid sit, certe probabilis est ista conjectura, Regem quievisse, quia non fuerit persuasus à sacerdote Amazia, vel quia timuit sibi à populo, vel quia religio animum ejus compescuit, sicuti etiam interdum solent impii ad tempus continere se in aliqua moderatione: non quod tangantur serio Dei timore, vel quod cupiant verum ejus cultum amplecti: vellent Deum è cœlo detractum esse, vellent omnem pietatis notitiam abolitam: sed interea non audent effundere suam rabiem. Talis igitur metus potuit concutere animum Jarobeam, ne tyrannice contra Prophetam Amos sæviret. Nam si reputamus quorsum tendant verba Amaziæ, certe voluit statim trahi ad capitale supplicium Prophetam Amos. Conspiratio enim crimen est per se morte dignum: deinde metus potuit Regem percellere, ut statim extingueret S. Prophetam. Speravit igitur Amazias plus quam adeptus est. Et hinc vulpina ista vafrities, quod Prophetam accersat: consilium enim dat ut se recipiat in terram Jehudah. ergo quemadmodum initio dixi, verisimile est Regem Jarobeam non fuisse commotum sicut speraverat sacerdos iste impius Bethel. Initio fuit truculenta bestia, sed postquam non potuit palam grassari ad perdendum Amos, jam novam personam induit, incipit esse vulpes, quia nihil proficit sua leonina rabie. Sequitur ergo hoc secundum, *Et dixit Amazias ad Amos.* Ego præterii membrum unum ex proximo versu. *Dicit Amos, Gladio morietur Jarobeam, & Israël migrando migrabit è terra sua.* Duo sunt capita accusationis in summa. Quidam interpretes putant Amaziam perverse calumniatum fuisse verba Prophetæ Amos, quia non denunciabat mortem Regi Jarobeam, sed tantum ejus populo & posteris. Ego autem in hoc

Joan. 11. vers. 48.

non insisto. Fieri ergo potest ut non perverteret verba Amos ipse Amazias data opera, sed tantum vellet illi conflare invidiam apud Regem. Morietur ergo Jarobeam gladio, vel ejus posteri: deinde Israël migrando migrabit è terra sua. Hinc colligimus Amaziam non fuisse impulsum postrema duntaxat concione Prophetæ Amos; sed quod diu coxerat odium tunc patefecisse. Non dubium igitur est, quin Amazias fuerit quasi in excubiis, & audierit quicquid docebat quotidie Amos, & tandem quum putaret rem esse maturam, misisse ad Regem. Hac via tentata, quia nihil profecerat, jam venisse ad hoc secundum consilium de quo nunc nobis tractandum est. Dixit ergo Amazias ad Amos, nempe postquam prior ratio eum frustrata est, quia non obtinuerat apud regem Jarobeam quod speravit: dixit ergo Amazias ad Amos, *Videns, vade, fuge in terram Jehudah.* Quum dicit Vade, significat liberum illi esse egressum, quasi diceret, Cur sponte vis apud nos perire? Quanquam conjungi debent duo membra: dicit primo, Vade; postea, Fuge. Quum dicit Vade, sicuti jam notavi, admonet si velit posse exire, quia nemo præcludat exitum. Vade igitur, quia patet tibi iter. Sed quum addit, Fuge, significat non posse diu manere incolumem: nisi consulas vitæ tuæ, actum est. Ergo cito fuge à nobis, vel tu es perditus. Videmus ergo quam astute adoriatur Amazias iste Prophetam Dei. Proponit enim liberam rationem vitæ servandæ: interea urget eum metu periculi, & ostendit non posse salvum manere, nisi statim aufugiat. Duæ igitur rationes istæ erant quasi robustæ machinæ ad labefactandum cor sancti Prophetæ. Postea adjungit, *Et comede illic panem.* hoc tertium est argumentum, quod liceat in patria vivere, & illic suppetant alimenta. Erat enim Amos, quemadmodum diximus, ex pastoribus Tecua. Ergo oriundus erat ex Tribu Jehudah, & domicilium habebat in illo regno, & cognatos suos. deinde Azarias etiam non erat impius: quamvis non esset ex perfectissimis, colebat tamen servos Dei, & reverebatur. Quum ergo dicit Amazias, Comede illic panem tuum, significat tutam esse stationem Prophetis in regno Jehudah, & illos haberi in pretio tam apud Regem quam apud populum, & illic posse vivere. hoc tertium est argumentum. Jam sequitur quartum, Si mihi objicias te esse Prophetam, & tibi non licere, neque fas esse tacere, *Tu illic propheta:* tu scis audiri Prophetas in regno Jehudah: fungaris igitur illic officio tuo, & vivas libere & sine metu. Tenemus ergo quatuor rationes, quibus conatus est persuadere Amazias Prophetæ Amos, ut relicto populo Israël concederet ad suos gentiles. Jam sequitur quinta ratio, *In Bethel vero ne adjicias amplius prophetare, quia sanctuarium Regis est & regia.* Hic conturbat Prophetam Amazias alio prætextu, vel saltem tentat concutere ejus animum, quod scilicet odiosum sit movere turbas in regno Israël: deinde quod etiam in hoc Deum offendat, quia scilicet Jarobeam sit Rex divinitus creatus, & idem præditus sit summa auctoritate. Quum ergo Rex potuerit instituere jure suo novos cultus, Amazias hic disputat non esse in arbitrio cujusquam convellere ritus illos, qui passim recepti erant, deinde comprobati etiam regio edicto: sed debere recipi sine controversia. Tenemus ergo totam summam. Jam notandum est hoc loco, cavendum nobis esse non tantum à vi aperta & crudelitate hostium, sed etiam ab insidiis. Nam sicuti Satan est homicida, & fuit ab initio, ita etiam est pater mendacii. Quisquis ergo volet strenue & constanter impendere operam suam Deo & Ecclesiæ, comparet se ad utrumque certamen, ut scilicet resistat contra omnes metus & contra occultas insidias. Videmus quosdam non adeo esse timidos, etiamsi mors centies denunciata fuerit: sed interea non satis sunt cauti, ubi astute hostes seipsos insinuant. Ergo non

Joan. 8. vers. 44. 1 Joan. 3 vers. 1.

non frustra dixi, servos Dei opus habere utroque munimento, ut scilicet instructi sint contra metum mortis, & maneant intrepidi, etiamsi moriendum sit, & debeant jugulum præbere, ut pergant in officio, & obsignent etiam doctrinam suam proprio sanguine, quoties opus fuerit. Ab altera autem parte, ut sint prudentes. Nam sæpe blanditiis eos aggrediuntur veritatis inimici. Et experientia nostrorum temporum hoc satis docet. Ego scio plus periculi fuisse semper in hac parte, quum hostes terrere volebant, & objiciebant, Quid vultis vobis? Ecce necesse erit tandem confici totum orbem multis cladibus. Quid aliud quæritis, nisi ut religio ubique vigeat? ut in pretio sint bonæ literæ? ut pax ubique floreat? Atqui videmus instare bellum atrocissimum: si semel exortum fuerit, omnia erunt plena cladibus, sequetur immanis barbaries & crudelitas, peribit etiam religio. hoc proficitis vestra pertinacia. Nobis hoc sæpe dictum est. Ergo quum legimus hunc locum, debemus attendere quibus artibus studuerit Satan labefactare conatus piorum, & constantiam servorum Dei. Quantum ad primum argumentum spectat, non opus est diutius insistere: quisque enim per se jam colligere potest, quorsum omnes istæ insidiæ tendant. Dicit primo, *Videns, vade*. Hic honorifice Amazias appellat Amos: non vocat probrose aut exulem, aut seditiosum, aut indoctum hominem, aut bubulcum, ut indignum suo munere. Non igitur quicquam tale profert, sed appellat Videntem: concedit honorificum titulum Prophetæ. hoc enim significat חזה. Fateor te esse Prophetam Dei: potest fieri, ut sis Propheta: sed non es noster. *Videns* ergo, *vade*. Videmus igitur, ut intactum relinquat honorem Prophetæ, quo scilicet facilius se insinuet, ne statim oriatur inter eos controversia, & ferveat certamen. Omittit igitur omnes contentiones. Jam tamen potest quæri ex ipso, cur esset cæcus? Nam officium Sacerdotis erat vigilare: & Prophetæ sic erant conjuncti Sacerdotibus, ut Deus tacite illis objiceret suam ignaviam & socordiam, quum substitueret Prophetas in eorum locum. Quorsum enim Sacerdotes instituti sunt? Nempe ut essent Angeli Domini exercituum:
Malac. 2. vers. 7. quemadmodum dicitur apud Malachiam, Populus requiret ab ore Sacerdotis Legem meam, quia Angelus est Domini exercituum. Debuit ergo Amazias specialiter ipse etiam fungi Prophetæ officio, quia Sacerdos erat. Fuit quidem sacerdos adulterinus, fateor: sed quum obtenderet titulum illum honorificum, debuit saltem præstare suas partes. hoc non fecit, & concedit illum titulum Prophetæ: quemadmodum nunc cornuti Episcopi in concedendis titulis sunt satis liberales: Domine doctor, vos quidem potestis multa videre, intelligere: sed tamen interea debetis consulere paci publicæ. Vocabunt Dominos doctores qui nullo publico munere sunt prædíti: sed coguntur tamen subire alienas partes, quia vident istos cornutos Episcopos esse canes mutos. Sic etiam egit Amazias cum Propheta Amos. Nam contentus erat suo splendore & magna pompa, deinde suis opibus: ipse laute vivebat, fruebatur opima præda, & superstitiones bene calefaciebant ejus culinam. Facile ergo relinquebat titulum Prophetæ aliis. Interea sibi blandiebatur in suo Sacerdotio. Jam quantum ad secundum attinet, in eo acrior fuit punctio: *Fuge*, inquit. Quum diceret Vade, quemadmodum dixi, tentabat animum Prophetæ, quod posset consulere vitæ suæ, absque ullo periculo, quia liber erat illi exitus: nunc autem urget eum, & extimulat proposito discrimine, Vide, si diu hic subsistas apud nos, non poteris salvus manere. *Fuge* igitur. Per fugam significat, etiamsi velit Propheta manere, hoc tamen illi esse necessarium. Ergo hoc secundum argumentum ductum est à necessitate, quia non licitum esset ferre amplius Prophetam, si pergeret in libero cursu sui officii. *Fuge ergo in terram Jehudah, & illic comede panem.* Quantum ad hanc tertiam rationem spectat, ostendit Prophetam Amos fore nimis pertinacem, & addictum suæ sententiæ, nisi malit degere tutus & quietus in patria, quam periclitari in alieno solo. Vade ergo. Quo eum ablegat? In patriam. Quid? tu es hic homo exterus, & tu vides te esse odiosum. Cur ergo non potius reverteris in patriam tuam, ubi colitur tua religio? Neque enim tunc alloquutus est Amazias Prophetam Amos, quemadmodum hodie faciunt multi profani homines, non tam Epicurei, quam porci & impuri canes, quum nobis objiciunt, Redeas in patriam tuam: cur ad nos venisti? Ablegant nos, quum sciant tamen non illic esse nobis tutum locum. Sed tunc vigebat pura religio in terra Jehudah. Dicit ergo Amazias, Cur non agis cum tuis conterraneis? nam multi illic essent, qui tibi suppeditarent alimenta: Rex ipse tibi amicus erit, & totus populus etiam libenter te juvabit. Quantum attinet ad quartum argumentum, videmus quam callidus sit sophista diabolus, *Illic propheta*. Quis loquitur? Amazias, qui pessime oderat Templum Jerosolymitanum: libenter suis manibus supposuisset ignem, libenter jugulasset omnes pios Sacerdotes: & tamen permittit liberum jus prophetandi sancto Amos. quia scilicet non potest palam statim abrumpere cursum, quem tenuerat sanctus Propheta: ideo eum procul ablegat. Videmus ergo Satanam variis modis & artibus tentare servos Dei, & habere miras ambages & flexuosas, & interdum se transfigurare in Angelum lucis, quemadmodum dicit Paulus. Et 2 Cor. 11.
hoc loco habemus insigne hujus rei exemplum. Nonne Amazias iste est Angelus lucis, quum dat consi- vers. 14.
lium Prophetæ Amos, ut in patria libere serviat Deo, & illic prophetet, habeat os apertum, afferat cultum Dei & puram religionem? modo ne in terra Israël. Ergo in hoc capite notanda est, quemadmodum jam dixi, Satanæ vafrities. Nunc quod attinet ad quintum argumentum, in eo præcipue insistere convenit. *In Bethel*, inquit, *ne adjicias amplius prophetare, quia sanctuarium Regis est, & domus regni est.* Hic tantum ostendit Amazias quid cupiat, nempe retinere possessionem sui sacerdotii: quod fieri non poterat, nisi Propheta expulso. Neque enim certare poterat rationibus. Jam ergo per absentiam Prophetæ suis commodis consulit. Ergo utcunque proximo versu induerit varias personas, & seipsum multis integumentis occultaverit: nunc tamen simia apparet simia, ut loquuntur. Ostendit igitur Amazias quorsum spectaverit, nempe ut quietus maneret in sua tyrannide, & Amos non esset amplius molestus, vel receptas superstitiones convelleret. Quum enim esset Sacerdos Amazias, non poterat Amos officio suo perfungi, quin quotidie clamaret contra templum Bethel. Erat enim lupanar: quia illic spoliabatur Deus suo honore: deinde scimus ubique superstitiones conferri scortationibus. Nunc ergo prodit Amazias perversum suum animum, *In Bethel ne prophetes:* tantum retinet sibi quietum suum statum, & non vult illic verbum Dei resonare. Optasset quidem, quemadmodum jam dixi, ubique extinguere lucem doctrinæ cœlestis: sed quia non poterat, vult saltem manere in sede sua absque ulla controversia: quemadmodum etiam vidimus nostro tempore Papam agere & cornutos Episcopos. Insaniebant quum audirent multas urbes & quosdam Principes tumultuari in Germania, & discedere ab obsequio: sed quia non poterant vi superare, Sinamus illos barbaros: quid? Antehac plus inde mali provenit quam commodi: fuit sterilis & arida regio: modo Hispania, Gallia & Italia salvæ maneant, satis est nobis. Nam plus forte perdidimus in Germania, quam reportavimus lucri. Ergo fruantur sua libertate, vel potius licentia: ali-

aliquando sub dominium nostrum redibunt. Interea ne simus tantopere anxii. Sed ne penetret hæc contagio in Galliam, quia unum brachium nobis abscissum esset: neque tangatur Hispania, nec Italia; hoc esset petere jugulum. Talis ergo fuit Amazias iste, quemadmodum satis apparet. Ne igitur prophetes in Bethel. Et astute loquitur quum dicit, *Ne amplius adjicias prophetare:* perinde enim est acsi veniam daret: Ecce, si hactenus Regem offenderis, & publicum statum populi, tamen ego non agam tecum summo jure: omnia tibi condonu: sepultum maneat quicquid peccasti, modo *ne adjicias in posterum*. Videmus ergo pondus esse in hoc verbo, quum dicit, Ne pergas, vel ne adjicias. quasi diceret in præteritum se non inquirere, nec velle trahere in causam Amos, quia jam fuisset seditiosus: modo abstineat in posterum, contentus est Amazias, quemadmodum ex verbis colligimus. *Ne ergo amplius prophetes.* Quare? Quia *sanctuarium est Regis.* Hoc est unum. Hic Regis auctoritate vult probare Amazias cultus receptos in Bethel esse legitimos. Quare? Rex ita statuit. Ne cui ergo liceat verbum contra facere: Rex hoc jure potest. est enim sacrosancta ejus majestas. Videmus quorsum hoc spectabat. Et hodie quam multi sunt in Papatu, qui Regibus accumulant quicquid possunt juris & potestatis, ita ut ne qua fiat disceptatio de religione: sed potestas hæc sit penes Regem unum, ut statuat pro suo arbitrio quicquid voluerit, & sine controversia hoc fixum maneat. Qui initio tantopere extulerunt Henricum Regem Angliæ, certe fuerunt inconsiderati homines; dederunt illi summam rerum omnium potestatem: & hoc me semper graviter vulneravit. Erant enim blasphemi quum vocarent ipsum summum caput Ecclesiæ sub Christo. Hoc certe fuit nimium. Sed tamen sepultum hoc maneat, quia peccarunt inconsiderato zelo. Sed ubi impostor ille qui postea fuit Cancellarius hujus Proserpinæ, quæ hodie illic superat omnes diabolos: ille quum esset Ratisponæ, non pugnabat rationibus, (loquor de hoc postremo Cancellario, qui Episcopus fuit Vintoniensis) sed quemadmodum jam cœpi dicere, non multum curabat Scripturæ testimonia: sed dicebat fuisse in arbitrio Regis statuta abrogare, & ritus novos instituere. Si de jejunio agitur, illic Regem posse populo indicere, & jubere ut hoc vel illo die vescatur populus carnibus, licere etiam Regi prohibere sacerdotes à conjugio, licere etiam Regi interdicere populo usum calicis in Cœna: licere Regi statuere hoc vel illud in regno suo. Quare? Potestas enim summa est penes Regem. Tale fuit commentum hujus Amaziæ de quo nunc Propheta loquitur, Sanctuarium est Regis. Nam addit postea secundum nomen, *est domus regni*. Ponderanda sunt hæc verba Amaziæ. Dicit primo *esse sanctuarium Regis*, deinde *esse domum regni*. Tribuit ergo Regi duplex officium, quod scilicet in ejus arbitrio sit flectere quocunque volet religionem: deinde quod Amos perturbet publicam pacem, & ita injuriam faciat Regi, quia ejus imperio derogat. Quantum attinet ad prius membrum, certum quidem est Reges, si fungantur suo officio, esse & patronos religionis,
Jesa. 49. & nutricios Ecclesiæ, quemadmodum Jesaias ipsos
vers. 23. vocat. Hoc ergo summopere requiritur à Regibus, ut gladio, quo præditi sunt, utantur ad cultum Dei asserendum. Sed interea sunt homines inconsiderati, qui faciunt illos nimis spirituales. Et hoc vitium passim regnat in Germania. In his etiam regionibus nimium grassatur. Et nunc sentimus quales fructus nascantur ex illa radice, quod scilicet Principes, & quicunque potiuntur imperio, putant se ita spirituales esse, ut nullum sit amplius Ecclesiasticum regimen. Et hoc sacrilegium apud nos grassatur, quia non possunt metiri suum officium certis & legitimis finibus: sed non putant se posse regnare, nisi aboleant omnem Ecclesiæ auctoritatem, & sint summi judices tam in doctrina quam in toto spirituali regimine. Diabolus ergo suggessit hoc consilium Amaziæ tunc, quod scilicet Rex templum illic instituerat. Quoniam ergo hoc est *sanctuarium Regis*, non licet privato homini, nun licet etiam cuiquam intercedere quominus valeat religio, quæ semel probata est & placuit Regi. Principes autem ipsi audiunt dulcem cantilenam, ubi impostores ipsis abutuntur, & nihil magis cupiunt quam sibi tribui omnia sine ullo discrimine & delectu. Libenter ergo se miscent: & initio præ se ferunt aliquem zelum: sed mera ambitio ipsos impellit, ut tam sollicite ad se rapiant omnia. Tenendum est igitur temperamentum, quia hic morbus semper in Principibus regnavit, ut vellent inflectere religionem pro suo arbitrio ac libidine, & interea etiam pro suis commodis. Spectant enim quid sibi sit utile, quia non aguntur Spiritu Dei ut plurimum, sed impellit eos sua ambitio. Quum ergo videmus jam tunc clandestinis istis artibus Satanam certasse contra Dei Prophetas, hodie dolendæ sunt nobis nostræ vices & deplorandæ. Sed quisquis volet se gerere ut decet, caveat ab hoc vitio. Jam sequitur, *Et domus regni est.* Hic non pugnat amplius Amazias pro jure regio, quantum attinet ad spiritualem potestatem: Bene, etiamsi Rex non debuerit instituere novos cultus, tamen tu peccas contra publicam pacem. Hodie major pars Principum nihil aliud satagit, nisi ut potiantur sua quiete. Semper præfantur satis animose se usque ad mortem fore vindices primæ confessionis: sed interea quosnam accersunt sibi doctores? qui scilicet crucem fugiunt: atque ut gratificentur Papistis, vel saltem eos habeant paulo mitiores, sese flectunt ad eorum vota. Sicuti videmus hodie his flabellis accendi quorundam Principum animos, ut Sacramentariis non parcant: nec sustineant in disceptationem vocari quod crasse non minus quam stulte & perverse asserunt de corporis Christi præsentia, vel inclusione sub pane. Si ostendamus nos pugnare contra illos, & nobis esse divortium cum ipsis, imo nos fore ipsis capitales inimicos, jam hoc conveniet nobis cum Papistis, jam erit aliquis accessus ad illos, saltem desinet tantus furor, mitescent Papistæ, non erunt amplius nobis tam infesti: postea obtinebimus mediam aliquam rationem. Sic hodie res aguntur in mundo, & nihil utilius est quam conferre statum nostri temporis cum hoc exemplo Prophetæ, ut scilicet iisdem armis, quibus ille pugnavit, nos etiam pergamus in officio: & non moveamur istis diabolicis artibus, quia nullos habemus hostes magis infestos & professos, quam domesticos istos proditores. Ergo *domus Regis est*. Jam agit de brachio seculari, quemadmodum dicunt, & ostendit etiamsi religio centies debeat perire, tamen habendum esse respectum ne convellat Amos regnum Jarobeam & statum ipsius populi. Jam sequitur,

14. Et respondit Amos, & dixit ad Amaziam, Non sum Propheta ego, neque ego sum filius Prophetæ, quia pecuarius sum ego, & colligens *(vel quærens)* sycomoros.
15. Et sustulit me Jehova à tergo ovium: *(quum sequerer oves meas: de post oves, ad verbum)* & dixit mihi Jehova, Vade, propheta ad populum meum Israël.

Initio excusat Propheta Amos sibi non esse integrum obedire consilio Amaziæ: quia non liceret abjicere vocationem sibi injunctam. Quum ergo missus esset à Deo, ostendit se obstringi hac necessitate, ut prophetet etiam in terra Israël. [illegible] primo quidem dicit modeste *se non esse Prophetam, nec filium*

Prophetæ. Quorsum hoc? An ut se contemptibilem reddat? Minime: & tamen hoc verba in speciem præ se ferunt. Sed plus sibi conciliat auctoritatis à vocatione extraordinaria, quam si à puero fuisset educatus in scholis propheticis. Ostendit ergo se miraculo esse Prophetam, & non humano vel solito more injunctum sibi fuisse hoc munus, sed quasi violenter adductum fuisse, ut jam non possit abjicere officium docendi, nisi velit palam excutere jugum à Deo sibi impositum. Notandus est ergo hic finis Amos, *Ego non sum Propheta, nec filius Prophetæ*. Si simpliciter diceret se non esse Prophetam, posset argui temeritatis: Quid? nemo sibi usurpat honorem in Ecclesia
Gal. 1:8. Dei: requiritur vocatio: etiamsi Angelus è cœlo descendat, tamen non debet pervertere ordinem publicum, quia debent omnia geri decenter & cum ordine legitimo in Ecclesia, quemadmodum Paulus admonet. Deus enim pacis nobis præsidet. Ergo si præcise negasset Amos se esse Prophetam, poterat hoc modo ab officio docendi depelli, quia caruisset vocatione. Sed intelligit se non fuisse Prophetam qui à puero institutus fuerit in Lege Dei, ut posset Scripturæ esse interpres. Eodem etiam modo dicit se non esse filium Prophetæ: scimus enim tunc fuisse Prophetarum collegia: & hoc satis notum est ex sacris historiis. Quum ergo collegia illa in hunc finem instituta essent, ut seminarium aliquod semper maneret in Ecclesia Dei, ne destitueretur bonis & probis doctoribus, Amos dicit se non esse ex illorum ordine. Fatetur ergo ingenue se esse hominem illiteratum: sed hoc, quemadmodum jam dixi, plus illi auctoritatis conciliat, quod Dominus quasi violenta manu arreptum voluerit illum præficere populo docendo: Ecce tu eris mihi Propheta, & quanquam non sis edoctus à puero ad hoc munus, ego tamen repente formabo te Prophetam. Quemadmodum majus fuit miraculum, quod Christus elegit Apostolos rudes homines & idiotas, quam si ab initio sibi Paulum sumpsisset, atque alios similes, qui erant Legis periti. Si ergo tales initio creasset discipulos Christus, minus fuisset in illis auctoritatis. Sed quum formaverit suo Spiritu, qui prius erant indocti, inde apparuit fuisse divinitus excitatos. Et huc etiam pertinet verbum, quo utitur Propheta, quum dicit, *Sustulit me*. Significat enim extraordinariam fuisse suam vocationem, quemadmodum diximus. Reliqua differemus in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando permittis tam laxas habenas Satanæ, ut modis omnibus servos tuos labefactare tentet, ut qui abs te missi sunt & excitati, simul etiam instructi invicta fortitudine Spiritus tui, ad extremum usque constanter pergant in suo officio: & sive insidiis eos adoriantur adversarii, sive aperta vi oppugnent, tamen non desistant à suo cursu, sed se totos tibi impendant, idque tam prudenter quam intrepide: ut sic persteat in continua obedientia: deinde etiam discutias omnes fumos, & omnes astutias, quas obtendit Satan ad imperitos fallendos: donec tandem emergat veritas illa, quæ victrix est & Diaboli & totius mundi: & Filius etiam tuus, qui est Sol justitiæ, appareat tandem ad colligendum orbem, ut in quieto ejus regno fruamur victoria, quæ nobis quotidie parienda est continuis certaminibus contra hostes ejusdem Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEPTIMA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. VII.

16. Et nunc audi verbum Jehovæ tu, qui dicis, Ne prophetes super Israël, & ne stilles *(vel loquaris)* super domus Isaac.

17. Propterea sic dicit Jehova, Uxor tua in urbe prostituetur, & filii tui & filiæ tuæ gladio cadent, & terra tua funiculo dividetur, & tu in terra polluta morieris: & Israël migrando migrabit è terra sua. *(ad verbum est, de super terram suam.)*

POstquam ostendit Amos obediendum esse Deo, qui injunxerat munus docendi, jam convertit sermonem ad Amaziam, & ostendit quid proficiat sua contumacia quum auderet prohibere ne Propheta, qui legatus est Dei cœlestis, proferat quod habet in mandatis. Quoniam ergo eo temeritatis, vel potius vesaniæ progressus erat Amazias, jam aggreditur ipsum Amos, ac dicit, *Tu nunc audi verbum Domini*. Opponit hic dictum vel decretum ipsius Dei prohibitioni Amaziæ. Vetuerat enim ille impius sacerdos, ne amplius servus Dei verba faceret in terra Israël: Quisnam es? Tu quidem sic loqueris, sed Deus interea habebit suas vices. Interim ostendit discrimen inter sermonem Amaziæ, & verbum Dei. Conatus quidem fuerat impostor iste incutere terrorem sancto viro, ut ab officio suo desisteret: sed hoc fuit irritum. Amos autem ostendit sermonem Dei non carere sua exequutione: Sive taceam, inquit, sive loquar, tamen hæc vindicta tibi impendet. Sed interim conjungit vindictam Dei cum sua doctrina. Nam hoc etiam necesse fuit, ut sciret impius sacerdos se nihil aliud adeptum esse omnia tentando, quam quod duplicaverat vindictam Dei. Pondus ergo subest in his verbis, quum dicit, *Nunc audi sermonem Jehovæ tu, qui dicis, Ne prophetes*. Dignus quidem erat Amazias, quem Deus centies perderet cum tota sua sobole: sed significat Amos magis accensam fuisse iram Dei isto furore, quod scilicet Amazias ausus fuerat injicere frenum Deo, & cohibere Spiritum ejus, ne libere coargueret peccata totius populi. Quoniam ergo eo usque proruperat, ostendit Amos jam merito daturum pœnas suæ temeritatis, imo furiosæ & sacrilegæ illius audaciæ, quod scilicet se Deo opponeret ac vellet etiam auferre illi summum imperium: quia nihil magis Deo proprium est, quam mundum judicare. Id autem facit per sermonem suum, & Prophetas. Quum ergo conatus esset Amazias spoliare Deum jure suo & imperio, jam ostendit Propheta hinc auctam esse vindictam. *Tu* ergo, *qui dicis, Ne prophetes super Israël, & ne loquaris, audi sermonem Domini*. Insignis est hic locus, ex quo colligimus nihil satius nobis esse, quoties Deus nos objurgat, quam descendere in nostras conscientias, & subire sententiam quam ipse profert ore suo, & suppliciter deprecari veniam, simulac nos damnavit. Nam si erimus refractarii, Deus non desinet loqui, etiamsi centies vetuerimus. Nobis ergo invitis perget ipse. Cæterum, nos poterimus vomere multas blasphemias: sed quid obstreperæ nostræ voces efficient?

Domi-

Dominus interea loquetur efficaciter, hoc est, non sparget minas in aërem, sed complebit re ipsa quicquid ore suo protulerit: quemadmodum etiam hac ratione Paulus comparat doctrinam cœlestem gladio, quia parata sit vindicta contemptoribus. Hoc ergo notandum est in verbis Prophetæ, ubi profani homines conati fuerint repellere à se omnem doctrinam, & omnes minas, tamen nihil consequi sua pervicacia: quoniam Dominus utetur jure suo. deinde adjunget verbo suo paratam exequutionem, ut loquuntur. Tu ergo qui dicis, Ne prophetes, audi verbum Domini: hoc est, etiamsi crepare debeas, Deus tamen non impedietur istis tuis edictis: sed semper manebit integer in suo imperio. Et usus est verbo Loquendi, quemadmodum jam attigimus, ut ostenderet doctrinam hanc, cum qua certant impii, conjunctam esse cum Dei virtute. Posset quidem Deus perdere omnes incredulos silentio, hoc est, etiamsi nullam vocem proferret: sed vult hunc honorem tribuere verbo suo, ut intelligant impii se frustra contendere dum rabiem suam evomunt contra ejus sermonem, quia experientur tandem in illo sermone inclusum esse suum exitium. Jam quum dicit, *Ne prophetes contra Israël, & ne loquaris contra domum Isaac*, ex his verbis iterum colligere licet nomen Isaac hic per concessionem à Propheta exprimi, quia scilicet tunc populus Israël obtendere solebat exemplum sancti Patriarchæ: sicuti superstitiosi homines, posthabita Lege Dei, & communi regula, semper ad exempla sanctorum declinant, & hoc faciunt absque judicio: imo ut sunt præposteri, siquid vitiose factum est à Patribus, statim arripiunt. Deinde siquid est singulare, quod Deus in Patribus probaverit, nolit autem trahi in consequentiam, ut vulgo dicunt, superstitiosi homines putant sibi optimam esse causam, ubi talem clypeum objiciunt Deo. Quoniam ergo tunc Israëlitæ in ore habebant nomen patris Isaac, quum perperam Deum colerent in Bethel, & aliis locis, contra Legis præscriptum: ideo Propheta Amos consulto hic repetit nomen Isaac, μιμητικῶς forte exprimens quod dictum fuerat ab ipso Amazia. Jam sequitur denunciatio, *Propterea sic dicit Jehova.* Istud לכן ostendit Amaziam non ideo tantum pœnas dedisse, quia corruperat cultum Dei, quia deceperat populum suis imposturis, quia etiam quæstum fecerat pietatis obtentu: sed quia tandem pervicaciter ausus est opponere se Dei imperio, & Prophetam vel clandestinis insidiis, vel aperta vi dejicere ex officio suo. Quoniam ergo hoc tentavit, ideo nunc Amos denunciat illum daturum pœnas. Videmus ergo duplicari exitium ubi duram & ferream cervicem opponimus Deo, qui vult nos esse flexibiles, & dum nos objurgat, saltem exigit à nobis hanc modestiam, ut fateamur nos peccasse. Si autem volumus tergiversari, vel etiamsi ultra progredimur, tandem sequetur hic exitus, nempe ut Deus sumat duplicem vindictam de nostra obstinatione. Propterea ergo dicit Jehova. Atque utinam hoc penitus insculptum esset hominum cordibus! neque enim tanta hodie in mundo rebellio regnaret. Sed videmus quid audeant homines. Simul enim atque Dominus asperius illos castigat, obstrepunt: deinde, si polleant aliqua auctoritate, contendunt omnes nervos, ut auferant Deo suam jurisdictionem, & libertatem ejus servis. Interea quum videmus ita excæcatos esse impios, ut non sentiant vindictam sibi instare, qualem hic Propheta denunciat, eamque exhorreant, tamen nostrum est expendere quid hic denunciet Propheta: nempe, quemadmodum jam sæpius dixi, præfractos homines hoc tantum consequi sua obstinatione, ut magis ac magis accendant Dei furorem. Quod ad speciem pœnæ spectat, dicit, *Uxor tua in urbe scortabitur*, ad verbum: sed non loquitur hic Propheta de voluntaria scortatione. Significat igitur Amaziam non posse effugere vindictam hanc, quin uxor ejus fiat prostibulum, ubi scilicet hostes occupaverint terram Israël. Scimus enim hoc fuisse vulgare, ut victores abuterentur mulieribus: quemadmodum utinam hodie mos ille abolitus esset. Cæterum, illud fuit licitum eo seculo, ut quisquis erat victor, raperet sibi tam alienam uxorem, quam filiam. Hæc ratio est igitur cur dicat Propheta, *Uxor tua prostibulum erit.* Sed dicit, In urbe, quod longe fuit acerbius quam si Amaziæ uxor procul abducta esset, deinde passa istud opprobrium in regione ignota: hoc minus vulnerasset animum Amaziæ, si potiti fuissent hostes uxore ejus, & incognitum fuisset hoc dedecus propter locorum distantiam. Ubi autem in publico, in oculis omnium uxor trahitur ad hoc flagitium & turpitudinem, hoc multo durius est, & plus etiam affert doloris. Videmus ergo hac circumstantia loci augeri pœnæ gravitatem, quum dicit Propheta, Uxor tua in urbe tua prostituetur. Jam, *Filii tui & filiæ tuæ gladio cadent.* Hæc est secunda pœna, quum denunciat tam filios quam filias impii sacerdotis jugulatum iri ab hostibus. Potuit quidem fieri, ut alii etiam ex plebeiis subierint eadem incommoda: sed non dubium est, quin Deus ultus fuerit contumaciam, & furorem Amaziæ, qui ausus fuerat se opponere tam sanctis monitionibus quam minis. Jam addit etiam, *Terra tua dividetur funiculo.* Hac particula significat nullos fore qui succedant in locum Amaziæ, sed hostibus fore prædam quicquid agrorum possederat. Terra igitur tua dividetur funiculo. Quanquam fieri potest, ut loquatur hic generaliter Amos de terra Israël: & hoc mihi est probabilius. Fateor quidem neque ab ipso Amazia, neque ab aliis sacerdotibus Legem Dei fuisse servatam: sed scimus tamen fuisse aliquid affine inter legitimum sacerdotium, & istud adulterinum, quod introduxerat prior Jarobeam. Ego igitur conjicio Amaziam caruisse possessionibus, nisi quod licebat hortos habere, & prata etiam pascendis pecoribus: sed agros non colebant. Libenter ergo extendo ad totum populum quod dicitur de terra unius hominis. Et hanc sententiam confirmat quod continuo post sequitur, *Tu vero morieris super terram pollutam.* Terram Amaziæ vocavit in qua habitavit ipse cum reliquo populo: terram vero pollutam vocat, in quam ejiciendus est una cum reliquis omnibus. Siquis excipiat hanc vindictam non competere in unum hominem, solutio est facilis, quod Deus velit notam specialem insculptam esse communi vindictæ, ut agnosceret Amazias se quasi accelerasse Dei judicium, quod tamen in animo erat repellere, quum ablegaret Prophetam Amos in terram Jehudah, sicuti visum fuit. Tandem sequitur, *Israël migrando migrabit è terra sua.* Hic videmus Prophetam non minari privatim vel personæ Amaziæ, vel uxori, vel filiis ejus, sed sermonem extendere ad totum populum. Interea tamen manet firma illa ratio, quod Dominus ulcisci velit pervicaciam impii hominis, dum ita vindictam suam exequitur contra totum populum. Hæc summa est. Nunc sequitur,

CAPUT VIII.

SIc ostendit mihi Dominus Jehova: & ecce corbis fructus æstivi. (*vel canistrum.*)
2. Et dixit, Quid tu vides Amos? Et dixi, Corbem (*vel canistrum*) fructus æstivi: & dixit Jehova mihi, Venit finis super populum meum Israël, non adjiciam amplius transire in eo.

His

His verbis, vel hac visione confirmat Propheta quod jam prius vidimus, nempe castigationes paternas non habituras amplius locum in populo Israël. Deus enim, quemadmodum satis notum est, sic populum illum tractaverat, ut semper etiam in maximis calamitatibus parceret. Suspensa igitur manu semper Deus percussit populum suum, nisi dum multis experimentis tandem apparuit esse ita præfractum, ut non daret locum remediis. Hanc ergo sententiam nunc prosequitur Amos: sed ostensa fuit visio, quæ judicium Dei certius confirmaret, vel saltem magis afficeret animos populi. *Canistrum* ostendit illi Deus plenum fructibus æstivis. Non dubito quin per *fructus æstivos* intelligat maturitatem pœnæ, quasi diceret jam scelera populi maturuisse, ut non posset ulterius differri vindicta. Nam sequitur statim expositio visionis, quum dicit *venisse finem populo*: quemadmodum in tertia visione jam exposuimus. Sed paronomasia est in vocibus Hebraicis, quæ non potest reddi vel Græce, vel Latine: קיץ significat Fructus æstivos, קץ vero significat Finem: est tantum interposita litera י in una voce. Deus ostendit fructum æstivum in canistro. Postea addit venisse קץ, hoc est, finem. Sed quo ad summam rei pertinet, videmus non esse quidquam ambiguum. Jam redeo ad principium. *Sic ostendit mihi Deus.* Non opus est repetere quæ antehac disserui. Propheta hic præfatur se nihil temere afferre, sed tantum bona fide recitare quod divinitus mandatum erat. Et hoc diligenter notandum est, quia Deus semper ita usus est suis Prophetis, ut tamen sibi integrum jus docendi servaret, neque transferret munus suum in homines, quo ad potestatem dico. *Ostendit* ergo, inquit, *mihi Dominus Jehova: & ecce canistrum fructus æstivi.* Possemus intelligere per fructus æstivos cerasa, & quæ non habent solidum vigorem, ut diu permaneant. Sed illud est nimis argutum. Simpliciter igitur interpretor jam venisse maturitatem pœnæ: quia populus non resipuerat quum toties esset admonitus. hæc ergo erat quasi æstas. Ostendit igitur mihi canistrum fructus æstivi. Quod autem Deus interrogat Prophetam suum quid videat, supra exposuimus non frustra hoc factum esse. Oportuit enim Prophetam quasi obstupescere initio, ut populus attentior esset: quemadmodum quum audimus colloquium istud inter Deum & Prophetam, expergesiunt mentes nostræ. Nam statim hoc nobis occurrere necesse est, aliquid hic esse memoratu dignum. Deus ergo excitat mentes suorum hoc modo. Ita videmus nihil esse supervacuum in hac recitatione. Jam sequitur expositio visionis: *Dixit mihi Jehova, Venit finis super populum meum Israël.* Tenemus ergo consilium Prophetæ, nempe hactenus fuisse mediocribus pœnis populum admonitum: sed quia obduruerat, jam instare ultimam vindictam, in qua Deus non amplius fungetur patris vel medici officio, sed perdet in totum quos diu sustinuerat. Scimus quidem fuisse inflictas populo Israël, etiam ante illud tempus, gravissimas clades: sed quum semper locum daret Deus suæ indulgentiæ, nunquam eos adduxit ad veram resipiscentiam. Ne igitur posthac sibi tale aliquid promittant, quasi possent suis blanditiis tempus extrahere, sicut hypocritæ solent: ideo Propheta hic præcise ostendit venisse finem: acsi diceret, Maturuit vestra iniquitas. Jam ergo fructum colligite: quia non potestis transire vel diem unum. Fructus enim ultro cadet. *Finis* ergo *venit*, *& non adjiciam amplius transire super ipsum.* Istud *transire*, quemadmodum ante exposuimus, refertur ad pœnas. Quorsum enim Deus populum hunc castigat, nisi quia sollicitus erat de ejus salute? Ergo finem se facturum dicit, ut posthac non impendat operam corrigendo populo: quia videbat se nihil proficere. *Non transibo* igitur *per ipsum*: hoc est, ego exequar ultimam vindictam: *Il n'y faudra plus retourner*, ut vulgo etiam loquimur. Sequitur,

3. Et ululabunt cantica templi die illo, dicit Dominus Jehova: multum cadaver (*hoc est, multa cadavera.*) in omni loco prosternentur cum silentio.
4. Audite hoc qui absorbetis pauperem & exterminatis inopes terræ.

Hic oblique perstringit Amos Israëlitas, quod in suis superstitionibus tantopere sibi placerent, ut canerent in rebus prosperis, acsi Deum haberent propitium: sicuti increduli metiri solent Dei odium vel favorem præsenti intuitu. Turcæ quum fruuntur rebus prosperis, jactant Deum esse suum. Ita videmus facere Papistas. Hoc est ergo ingenium hominum, ut non tam respiciant seipsos, quam res externas. Si ergo Deus ad tempus illis indulget, etiamsi sint plusquam scelerati, non tamen dubitant sibi favere Deum. Ita Sodomitæ donec absumpti sunt subito excidio, putabant se habere in cœlo pacem. Et hæc ratio est etiam cur dicat Jesaias impios quasi pacisci cum inferno & morte. Et scimus etiam quid Christus de ætate Noë pronunciet, illos scilicet secure tunc fuisse epulatos, ædificasse domos sumptuosas. talis securitas grassata est fere omnibus seculis. Sed hic speciale vitium notatur à Propheta, quod scilicet populus Israël cantica sua resonabat in templis, quasi data opera vellet Deo illudere. Nam quotidie resonabant Prophetarum voces. erant autem graves & terrificæ minæ. Interea populus canebat in suis templis. Quemadmodum Papistæ hodie dum reboant, vel cantillant, putant Deum esse bis & ter placatum: deinde etiam applaudunt sibi in templis, dum prospere habent. Hanc ergo pravitatem hic Propheta notat, quum dicit, *Ululabunt cantica templi.* Pro melodia hic ponit ululatum: quasi diceret, Deus convertet in lamentationes vestra cantica, quæ nunc plena sunt lætitiæ. Postea adjungit, *Quia multum cadaver in omni loco prosternet*: sed malo reddere in passiva conjugatione. Prosternentur ergo ubique cum silentio multa cadavera. His verbis significat fore cladem tantam, quæ etiam impediat ne sepeliantur cadavera. Diximus alibi, etiam inter hostes jus sepulchri manere sæpe salvum: quia hoc est plusquam hostile, sævire contra mortuos. & quicunque nolunt videri prorsus barbari, vel sepeliunt mortuos hostes, vel permittunt sepeliri. & fiunt etiam hac de causa inter hostes induciæ: & hoc fuit usitatum omnibus seculis, & jus sepulchri fuit apud omnes gentes sanctum. Ubi autem cum silentio prosternuntur cadavera, signum est gravissimæ cladis. Videmus ergo cur Propheta hic diserte exprimat prosternendum esse multum cadaver, idque in omni loco & cum silentio, ut scilicet careant sepultura mortui. Sed quoniam videmus homines, ubi centies convicti fuerint, tamen rixari contra Deum si exerceat graviorem vindictam, ideo Propheta jam litigat cum ipsis Israëlitis: & iterum repetit quod prius vidimus, nempe Deum non esse crudelem: etiamsi populum totum absumat & aboleat, hoc tamen facere justis de causis, quia scilicet usque ad extremum scelerum pervenerant. Et nominatim aggreditur ipsos principes populi: *Audite hoc qui calcatis*, inquit, vel absorbetis, *pauperem.* Diximus non abs re Prophetas sermonem dirigere ad ipsos proceres, quamvis totum vulgus esset fere in eadem noxa. Certum est adeo tunc corruptum fuisse statum populi Israëlitici, ut à summo usque ad minimum omnes perversi essent, & nemo esset immunis à culpa. Sed quoniam in ipsis ducibus semper plus residet culpæ, hæc ratio est cur Prophetæ in ipsos durius insurgant ac severius. nam in plebe multi vel socordia

Genes. 19.
Jesa. 28.
Mat. 24.

dia vel errore labuntur, vel trahuntur etiam post alios: sed qui præsunt, pervertunt jus & fas, deinde sunt auctores omnis licentiæ. Non mirum igitur si Dominus per suos Prophetas tam aspere in eos invehitur. Et hoc consilium est nunc Prophetæ, ubi dicit, *Audite hoc.* nam emphaticum est hoc verbum, ubi audire eos jubet: quod scilicet non satis attenderent ad sua vitia, prorsusque essent surdi: vel quod frustra litigarent cum Deo: quemadmodum tergiversando putant hypocritæ se posse effugere judicium. *Audite*, inquit, *qui voratis miserum, & deletis pauperes terræ.* Videmus hic certum discrimen notari, & Prophetam non generaliter neque promiscue citare ad Dei tribunal plebeios & proceres, sed tantum convertere sermonem ad Principes ipsos. Jam sequitur,

5. Dicendo, Quando transibit mensis, ut vendamus frumentum? & Sabbathum, ut aperiamus (*hoc est, depromamus*) triticum? & attenuemus Ephah, (*hoc est, mensuram minuamus: scimus enim Ephah fuisse communem mensuram. quando ergo minuemus mensuram*) & augeamus שלק, (*siculum*) & pervertamus stateras dolosas?

Hic Propheta prosequitur eundem sermonem: neque enim hoc ad totum populum potuit spectare, sed tantum ad prædones qui poterant opprimere miseros & tenues homines è vulgo, quum scilicet multa illis esset tritici copia. sicuti hodie videmus paucos homines in penuria annonæ habere clausa horrea: perinde est acsi jugularent miseros homines, quum ita redigunt ad famem. Quoniam ergo pauci divites tunc tenebant totum populum quasi famelicum, ideo Propheta nunc dicit, Putatisne Deum nimis rigide vel crudeliter vobiscum agere, quando hactenus jugulastis miseros homines & famelicos? Si quis objiciat, cladem, quam nuper minatus est Propheta, fuisse communem toti populo; ergo hoc intempestive dici, quod scilicet à paucis hominibus injuriæ illatæ fuerint populo: respondeo fuisse alia scelera in vulgo quæ possent reprehendi, quemadmodum antehac vidimus, & iterum videbimus suis locis: sed oportuit initium fieri ab istis superbis hominibus, qui freti sua auctoritate putant se exemptos esse communi lege & solutos. oportuit ergo os ipsis obstrui: deinde Propheta etiam non pepercit aliis suo ordine. Sed videmus quo vesaniæ ruant superbi homines & quicunque opibus vel potentia pollent in mundo, nisi Dominus eos severius cohibeat & compescat. Hæc ratio est igitur cur nunc Propheta specialiter hic agat cum ipsis. Dicitis ergo, *Quando transibit mensis, ut vendamus frumentum?* Mensem חודש accipiunt quidam pro Novilunio: & interdum etiam sic accipitur. & probabilis est interpretatio ista, quoniam paulo post sequitur nomen Sabbathi. *Quando* ergo *transibit mensis, & quando transibit Sabbathum, ut possimus triticum nostrum vendere?* Quia non licebat vel Sabbatho vel in Noviluniis negotiari, quoties cessabant diem unum, putabant sibi tantundem temporis perire: quemadmodum videmus avaros satagere, ut cupiditas ipsorum semper eos exagitat. nam est instar fornacis. Et dum ita ardent, si pereat hora una, putant annum unum sibi elapsum esse: supputant temporis articulos: Quid? aiunt, nullus mercator venit: ego jam cessavi diem unum, non licuit mihi vel assem unum lucrari. Quoniam ergo tanta est sedulitas in avaris, ideo probabile est notari à Propheta morbum hunc: acsi diceret, Nulla est vobis quies vel cessatio. Deus mandavit ut quiescat populus singulis noviluniis: voluit etiam vos feriari septimo quoque die ab omni opere: putatis hoc tempus esse perditum, quia non trahitis aliquid lucri. Sed posset æque probabilis esse altera expositio, quod scilicet in singulos menses putarent carius fore triticum: quemadmodum inhiant hodie prædones isti, qui undique coacervant triticum, & redigunt nos ad inopiam. Expectant igitur in singulos menses, & putant aliquid posse infortunii accidere, quod augeat tritici pretium: accidet aliquod gelu vel aliqua pluvia, erit aliqua incommoditas: vel si vernum tempus transierit, veniet grando, veniet rubigo: denique sunt quasi semper in insidiis. Non male igitur quadraret hic sensus, quanquam rectius hoc ad mensem intercalarem referunt, qui instar accessionis erat prorogando tempori, ut annus pene esset longior. Et apte respondet quod sequitur de Sabbatho. nam aliter quam de septimo die accipiendum erit hoc nomen: quia septimo quoque anno scimus nullam fuisse arationem & cultum terræ apud Judæos: & tunc carius erat triticum, ubi nullus fuerat proventus. Hæc igitur erat quasi parata præda avaris & prædonibus. *Quando* ergo *transibit Sabbathum, ut aperiamus horrea nostra?* Claudebant igitur horrea sua donec transiret integer annus sine cultura, vel sine proventu vel messe, quoniam tunc aperiebant horrea sua, vel saltem tunc magna ex parte erat tempus aperiendi. Quum ergo ita crudeliter tractarent populum, merito Propheta eos coarguit, & ostendit Deum non nimis rigide cum ipsis agere, sed ipsos referre mercedem qualem erant meriti. Alia differemus in proximam lectionem.

Da omnipotens Deus, quando non desinis nos quotidie commonefacere ut mature resipiscamus & præveniamus tuum judicium, ne adeo tardi simus & lenti, ut expectemus ultimam maturitatem scelerum nostrorum, ne scilicet ullum amplius remedium supersit: sed potius domiti tuis minis & subacti, confugiamus ad tuam misericordiam, & sic procul expendamus tua judicia, ne provocemus iram tuam nostra obstinatione, sed te potius flectamus ad veniam, ubi te in nomine Christi Filii tui reconciliare nobis studuerimus, idque fecerimus non tantum ore & lingua, neque etiam aliis externis signis, sed vero cordis affectu, & respondeat etiam tota vita, ut præstemus nos filios tuos rectitudine & æquitate, ut vicissim etiam te patrem nobis exhibeas in eodem Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA OCTAVA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. VIII.

Proxima lectione coactus sum abrumpere sententiam, & ideo jungendus erit versus sextus cum duobus reliquis. Dicit autem Propheta,

6. Ut

6. Ut emamus argento pauperes, & inopem pro calceamentis, & quisquilias frumenti vendamus.

Hic enim adhuc loquitur de avaritia divitum, qui in annonæ caritate tenebant pauperes sibi obnoxios, & sibi addicebant in mancipia. Dixerat prius de Sabbathis, dixerat etiam de stateris dolosis, jam adjungit aliud fraudis genus, nempe quod quisquilias tritici vendendo, poterant sibi addicere pauperes. Scimus enim quid valeat inopia & ultima necessitas, ubi homines fame urgentur: centies potius vitam suam venderent, quam non se redimant etiam inæstimabili pretio. Nam quid aliud est victus quam subsidium vitæ? Pluris ergo semper æstimabunt homines vitam suam quam alia omnia. ergo Propheta iniquitatem hanc condemnat, quod scilicet inhiarent divites occasioni. Videbant triticum esse in magno pretio: nunc tempus est dum venient pauperes in manus nostras: tenemus enim eos quasi illaqueatos. sic ergo pro calceamentis poterimus eos emere. Sed auget alia circumstantia hanc iniquitatem, quod scilicet vendebant quisquilias tritici: & quum sibi addicerent pauperes, non tamen alebant eos: miscebant sordes & purgamenta tritico, quemadmodum fieri solet. Scimus enim quid isti prædones facere soleant quum urget plebem inopia: vendunt hordeum loco tritici, loco hordei vendunt paleas & quisquilias. Hoc genus injuriæ non est novum neque inusitatum, quemadmodum apparet ex hoc loco. Nunc sequitur denunciatio pœnæ.

7. Juravit Jehova per excellentiam Jacob, Si obliviscar unquam omnia opera eorum.

Postquam in medium protulit Deus scelera divitum, jam ostendit se fore judicem & ultorem: quia si coarguantur duntaxat, non magnopere curant. quemadmodum dicit ille fœnerator apud Horatium, Populus me exsibilat: at mihi plaudo. Sic ergo solent isti prædones, quum saturi sunt, etiamsi totus mundus clamitet contra eos, etiamsi Deus tonet è cœlo, derident: quia prorsus carent fronte & pudore: deinde sunt obdurati, & cupiditas inexplebilis eos ita excæcat & dementat, ut abjiciant omnem curam recti & honesti. Quum ita sit, Deus nunc ostendit non posse ipsos pœnam effugere. Et quo efficacius penetret in eorum animos ista comminatio, jusjurandum adhibet Propheta in nomine Dei: *Juravit*, inquit, *Jehova per excellentiam Jacob.* Vetus interpres reddidit, Juravit in superbiam Jacob: sed non satis animadvertit quid vellet Propheta. Neque enim hic de vitio loquitur, sed de illa dignitate quam Dominus contulerat in posteros Abrahæ: quemadmodum prius vidimus, Detestor ego excellentiam Jacob. Alii vertunt, Detestor superbiam, quasi Deus illic dissereret de fastu perverso. Sed potius intelligit decipi Israëlitas, quia putent se fore salvos & incolumes, eo quod evecti sint singulari privilegio in magnum favorem: hoc nihil proderit, inquit Dominus. Ego hactenus fui beneficus & liberalis erga filios Abrahæ: sed nunc detestor totam hanc dignitatem. Sic etiam hoc loco nunc dicit, *Juravit Jehova per excellentiam Jacob.* Superbiebant sua dignitate, quæ tamen erat gratuitum Dei donum. Deus ergo jurisjurandi formam interponit, quæ aptissima est ad refellendam eorum confidentiam. Quanquam alii vertunt, Per meipsum, (vel saltem ita resolvunt) Juravi per meipsum: quia scilicet Deus erat gloria Jacob. Alii putant hac voce גאון designari Sanctuarium. erat enim hæc præstantia Jacob, quod Deus domicilium sibi elegerat in medio electi populi. Unde etiam sæpe dicitur habitare inter Cherubim: non quod inclusus esset in Sanctuario, sed quia populus sentiebat ejus præsentiam, gratiam, & virtutem. Sed ego per nomen Excellentiæ hic potius intelligo adoptionem qua populum illum sibi Deus segregaverat à reliquo mundo. *Juravit* ergo *Jehova.* Quomodo? *Per excellentiam Jacob.* Et ita acerbe perstringit ingratitudinem populi, quod non agnoscat se modis omnibus obstrictum esse Deo, quia peculiariter electus fuerit, quum tamen reliquæ gentes aliis dotibus præcellerent. Quod ignobilis ille populus electus fuit in peculium & hereditatem, hoc certe fuit inæstimabile beneficium. Merito igitur Propheta nunc Deum inducit iratum: & forma jurisjurandi debet aptari ad populi ingratitudinem. Quid? Jam insurgitis contra me, & erigitis cornua: quo titulo? quo prætextu? quinam estis? Ego vos elegi: hanc scilicet mercedem mihi rependitis. quum mihi omnia debeatis, nunc vultis me fraudare jure meo. Ego igitur juro per excellentiam Jacob, hoc est, juro per beneficia mea, quæcunque in vos contuli, me non passurum ut cum ignominia profanetur quod jure apud me pretiosum est. Quicquid ergo in vos hactenus contuli, ego nunc regeram in caput vestrum, ut male pereatis quemadmodum digni estis. Hæc summa est. Videmus ergo hoc jusjurandum quo utitur Propheta, debere accommodari ad præsentem causam. Dicit, *Si unquam obliviscar omnia opera vestra*, hoc est, si ullum ex operibus vestris impunitum me prætereat. Nam hypocritæ etiamsi interdum sollicitet eos conscientia, tamen putant multa posse occultari: & si centesima pars, vel saltem decima veniat in rationem, putant hoc satis esse. Quid? Deus forte animadvertet hoc vel illud, sed multa delicta ipsum effugient. Quoniam ergo secure ita hypocritæ seipsos fallunt, dicit Propheta, Nihil omnino latebit conspectum meum: imo quia jam cognosco omnia opera eorum, ostendam quicquid peccarunt esse repositum in libris meis, hoc est, in memoria, ut scilicet omnia tandem vocentur ad calculum. Jam sequitur,

8. Annon super hoc tumultuabitur terra, & lugebit quicunque habitat in ea? & ascendet quasi flumen tota, (*vel elevabitur*) & profligabitur & submergetur quasi à fluvio Ægypti.

Confirmat proximam sententiam aliis verbis: & interrogatio emphatica est, quia bis affirmat. Scimus enim interrogationem solere poni, ubi in re nihil amplius est difficultatis. Deus ergo hic quærit quasi de re certa, quomodo fieri posset ut manerent integri: qui ita pervertunt omne jus & fas, qui violant omnem æquitatem, qui nulla amplius tanguntur humanitate, quomodo possent manere salvi? hoc est impossibile. Videmus ergo cur Propheta hic interrogationem adhibeat, nempe ut magis emphatice confirmet doctrinam quam nunc audimus. *Non tumultuabitur terra?* inquit: quum isti perturbent omnem ordinem, quum misceant quasi cœlum terræ, sicuti proverbio dicitur, terra possetne manere quieta in ista tam violenta perturbatione? ubi confunditur omnis ratio & æquitas, quomodo terra non tumultuaretur? inquit. Et quanquam Propheta hic non attribuit vel clamorem vel sermonem terræ, est tamen obliqua prosopopœia quum dicit terram necesse esse tumultuari, dum sustinet tales incolas.

nam

nam inter eos nihil est compositum. Quum ergo ratio vivendi sit inter ipsos magis quam turbulenta, certe moveri terram ipsam necesse est. Postea addit, *Et lugebit quisquis habitat in ea.* Jam ostendit incolas terræ sensuros motum illum de quo vaticinatus est. Terra enim partes suas implere desinens, suos colonos ad luctum & mœrorem cogit. Deinde alia figura motum terræ exprimit, nempe quod ascendet quasi fluvius, ut scilicet homines diluvio absorbeat. Vertunt postea multi, Expelletur & operietur quasi fluvius Ægypti. Sed postquam de exundatione ipsius terræ loquutus est Propheta, transfert sermonem ad ipsos homines, quos inundatio submerget ac deglutiet. Itaque genuinus hic sensus est, ipsam habitationem, quasi profundo gurgite perituram: sicuti Nilus totam regionem occupans, videtur mare facere ex regione habitabili. Et miror quum Prophetæ verba quasi manu nos ducant, quomodo potuerint linguæ Hebraicæ periti ita miscere res tam diversas. Sic enim exponunt, Terra elevabitur quasi flumen. deinde profligabitur & expelletur: hoc etiam transferunt ad terram. deinde submergetur: hoc iterum de terra, nisi quod alii vertunt, Evomet sicuti fluvius Ægypti. Ego autem aliter transtuli, Elevabitur quasi flumen tota, & profligabitur & mergetur quasi à fluvio Ægypti. *Elevabitur*, inquit, *terra*, nempe *quasi flumen*, id est, jam non erit habitatio incolis: ego terram hanc dedi populo meo, in qua viveret. terra autem ipsa elevabitur quasi flumen, hoc est, erit inundatio totius terræ. Deiude quum dicit, *Profligabitur & mergetur*, hoc debet referri non ad ipsam terram, sed ad incolas vel ad populum. Dixerat prius, כאור: id est, quasi flumen: nunc vero dicit, כיאור. sic ergo interpretor, כיאור, hoc est, quasi à flumine Ægypti. Scimus quotannis Nilum exundare, & submergere totam planitiem Ægypti. Propheta igitur similitudinem mutuatur à Nilo, & dicit talem fore Dei vindictam ut terra sit instar fluminis, & ipsa habitatio sit demersa & expulsa, hoc est, redacta in nihilum. Nam ubi nulla est amplius terræ superficies, videtur esse profligata. Sic ergo nunc dicit, *Profligabitur, mergetur.* hæc est simplex expositio, & subaudiendum est ע. nam שקע per ע in fine significat Mergere, vel operire. Hic tantum ponitur ה, sed subaudiendum est ע: & duplex etiam lectio notatur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Jam sequitur,

9. Et accidet die illa, inquit Dominus Jehova, ut occumbere faciam (*vel descendere faciam*) solem in meridie, & obtenebrescere faciam terram in die lucido.

Hic metaphorice loquitur Propheta de pœnis quæ jam tunc populo instabant. Quia autem fallebat Israëlitas sua prosperitas & secunda fortuna, ideo translatione hac Propheta utitur, Quasi non posset Deus convertere lucem in tenebras, vos plauditis vobis in vestra opulentia & aliis deliciis: quoniam ergo Deus vobis parcit, putatis idem semper futurum. atqui *convertet*, inquit, *lucem in tenebras*. Deprehendet igitur vos nox obscura etiam in ipsa meridie. Nunc tenemus cur Propheta hanc figuram adhibuerit, nempe quod Deus obscurabit solem, vel descendere faciet, & die lucido immittet tenebras quæ terram obscurent. Certum est non fuisse Solis eclipsin tunc: neque etiam hoc voluit Propheta: sed notandæ sunt istæ figuræ primum, deinde videndum est quo pertineant. Siquis velit arripere literam, & mordicus tenere, certe erit nimium crassus & insipidus non tantum in Prophetis, sed etiam in omni sermonis genere: nulla enim est lingua quæ non utatur suis figuris. Ergo hoc loco est concinna translatio, quod scilicet descendere faciet Deus solem in meridie, id est, faciet occumbere. Sed præcipue notandum est Prophetæ consilium, quia scilicet Israëlitæ confisi rebus prosperis putabant se esse extra omne periculum: inde securitas, inde etiam torpor, & tandem obstinatio & contemptus Dei. Quum ergo videret Propheta eos abuti Dei beneficiis, Quid? Dominus quidem attollit solem suum: sed annon poterit facere ut occumbat etiam in ipsa meridie? Exultatis nunc in luce: Deus autem repente & præter spem immittet vobis tenebras, quæ obruant capita vestra. Non est ergo cur sibi placeant hypocritæ, ubi Deus illis arridet & tractat eos indulgenter: quia hoc modo ad pœnitentiam invitat dulcedine suæ bonitatis, quemadmodum dicit Paulus secundo ad Romanos capite. Sed ubi videt eos proterve luxuriari, tunc convertit sua beneficia in pœnas. Hoc ergo intelligit Propheta: Deus, inquit, faciet occumbere solem in meridie, & diem lucidum faciet obtenebrescere. Pergamus.

10. Et convertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentum: & ascendere faciam super omnia dorsa (*vel super omnes lumbos*) saccum, & super omne caput calvitium: & ponam eam quasi luctum (*vel potius, quasi in luctu*) unigeniti, & posteritatem ejus quasi in die amaritudinis.

Prosequitur eandem sententiam Propheta: sed jam translationem illam qua usus fuerat omittit. Apertius ergo vindictam denunciat, quod scilicet Deus convertet dies eorum festos in luctum, & cantica in lamentum. Hoc consulto positum est, quia scimus Israëlitas sibi blanditos fuisse prætextu suarum ceremoniarum, quibus tamen magis ac magis provocabant iram Dei. Nam cultus Dei, quem prætexere solebant, mera fuit superstitio: ergo profanatio veræ pietatis. Quum ergo ita sibi accerserent judicium Dei pravis suis ceremoniis, tamen putabant se bene occultari: quemadmodum ceremoniæ hypocritis
Jer. 7. sunt cavernæ latronum, sicuti dicit Jeremias. Ideo Propheta hic de festis diebus, & de canticis diserte loquitur: Putatis me placari diebus vestris festis, ubi offertis mihi sacrificia, vel potius idolis sub nomine meo: putatis etiam me oblectari vestris canticis: adeo me hæc non movent, ut potius magis accendant iram meam. *Ego igitur dies vestros festos convertam in luctum, & cantica in lamentum.* Interea generaliter minatur Propheta quod ante vidimus, nempe luctum fore in toto populo, quia nimis diu abusi fuerant Dei tolerantia. *Convertam* igitur *Letitiam vestram in luctum.* hæc summa est. Sed ostendimus cur dies festos & cantica nominet, quia scilicet putabant esse piacula ad repellendam Dei vindictam, quum tamen flabella essent, quibus accendebant magis ac magis ignem vindictæ ejus. Postea addit, *Faciam ascendere super omnia dorsa saccum, & super omne caput calvitium.* Sunt aliæ loquendi rationes, quæ tendunt in eundem finem. Solebant enim se induere sacco: solebant etiam capita radere in mœrore & luctu. Significat igitur Propheta fore extremum in populo illo mœrorem, ut abjectis omnibus deliciis cogantur se totos addicere ad fletum, lamentum, dolorem. Faciam igitur ascendere super omnes lumbos saccum: id est, ego faciam ut singuli exuant pretiosas & lautas vestes, & sese induant sacco. deinde ut radant etiam capita sua, vel etiam evellant crines suos: quemadmodum solebant facere. Scimus enim populos Orientales pro-

V pen-

pensos fuisse ad externa signa magis quam nos simus. Levitas enim ejus regionis facit ut sint quasi histriones in luctu: & ex illa lugendi consuetudine sumpsit formam loquendi Propheta noster. Postea adjungit, *Ponam eam* (de Israëlitis loquitur sub terræ nomine) *quasi luctum unigeniti.* Hæc similitudo etiam alibi occurrit: Plangent quasi super unigenitum, inquit Zacharias capite duodecimo: sic etiam aliis locis. Et non opus est longa expositione. Siquis enim habeat complures liberos, unus moriatur, feret mortem patienter: siquis orbatus sit unigenito, nullus erit finis lugendi nec modus: quia nihil residuum est solatii. Hæc ratio est cur dicat Propheta futurum talem illum mœrorem qualis est in luctu unigeniti. Et ostendit calamitates non fore exigui tantum temporis: *Posteritas ejus erit quasi in die amaritudinis*, inquit. Nam hoc quoque modo repellunt, vel saltem mitigant metum pœnarum hypocritæ, quum imaginantur non fore nisi ad breve tempus tam severum ac rigidum Deum. O! poterit quidem fieri ut Deus peccata nostra puniat, sed erit quasi nebula quæ cito transibit. ita deliciantur hypocritæ. Ergo Propheta non abs re hic adjungit secundum membrum, quod scilicet posteritas erit quasi in die amaritudinis. Ubi ergo putabunt se defunctos esse omnibus malis, tunc nova succedent, ut posteri dupliciter etiam lugeant: sentient enim ipsi plus amaritudinis quam patres. Nunc sequitur,

11. Ecce dies veniunt, dicit Jehova, quibus mittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ.

12. Et errabunt à mari usque ad mare, & à Septentrione usque ad Orientem discurrent ad quærendum verbum Jehovæ, & non invenient.

Hic jam fulminat Propheta, quia non denunciat pœnas temporales, sed extremum exitium & signum reprobationis, quum scilicet Deus privabit Israëlitas omni luce doctrinæ, ut tanquam cæci in tenebris errent. Certum quidem est, ante illud tempus jam fuisse orbatos sana doctrina. Dominabantur enim mendacia & superstitiones apud eos. Et vidimus tyrannice actum fuisse cum veris & fidelibus Dei servis in terra Israël. Sed tamen Deus retrahebat eos quasi invitos, quum essent fugitivi: & quum se subducerent ab ejus imperio, pungebat tamen illos, & quasi violenter tentabat ipsos reducere in viam salutis. Sic Deus certavit cum malitia illius populi per multos annos, usque ad tempus Prophetæ nostri: imo usque dum abductæ sunt decem Tribus: quia scimus tres fuisse abductas initio, & tandem regnum Israël fuit abolitum. sed tamen non destitit illis manum porrigere Dominus. Nunc, ubi videt laborem servorum suorum irritum & inutilem esse, ubi videt nullum fructum prodire ex verbo suo, videt nomen suum profanari, & gratiam suam calcari pedibus, denunciat ultimam vindictam: quasi diceret, Jam ego tædio fractus sum, hactenus sustinui vestram pravitatem, & quanquam multis pœnis studui vos reducere, tamen statueram modum, ne scilicet deesset vobis medicina. Per me igitur non stetit quominus curarem morbos vestros, quia subinde Prophetas vobis misi, qui ad resipiscentiam vos adducerent: sed nullus est profectus. Nunc ergo auferam vobis verbum meum. Sed quia cœlestis doctrina spiritualis est animæ cibus, merito hanc metaphoram Propheta usurpat, quod Dominus famem mittet. Hæc igitur figura sumpta est ex vi & natura verbi Dei. Quorsum enim Deus Prophetas & doctores nobis mittit, nisi ut nos spirituali cibo pascat: sicuti sustentat corpora nostra pane & aqua, aut vino & aliis alimentis, ita etiam animas nostras vegetat, & tuetur vitam spiritualem verbo suo. Quum ergo cœlestis doctrina sit nobis spirituale alimentum, Propheta apposite dicit famem venturam. *Mittam* igitur *famem*, inquit, *non panis, vel aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Hæc antithesis amplificat vel exaggerat pœnæ atrocitatem: quasi diceret hoc fore tolerabile, si errarent famelici, & quærerent in montibus radices, quærerent etiam aquas in fluviis procul. sed fames corporalis, inquit, non erit illis molesta. Quid igitur? Erunt famelici, *ut quærant verbum Dei, neque reperiant usquam.* Ut autem melius intelligamus sententiam Prophetæ, notandum est quod dicit
Tit. 1: 3. Paulus, nos scilicet pasci à Domino, tanquam à patrefamilias, ubi verbum nobis offertur. Neque enim sponte prodibunt doctores nisi divinitus fuerint excitati. Quemadmodum ergo paterfamilias cibum & alimenta procurat suis liberis & servis, ita etiam Dominus quotidie nobis spiritualem cibum suppeditat per probos & fidos doctores, quia sunt quasi ejus manus. Quoties ergo offertur nobis pura doctrina, sciamus doctores qui loquuntur & qui nos instituunt suo ministerio, esse quasi manus Dei, acsi nobis suggereret ipse cibum, quemadmodum solet pater suis filiis. hoc unum est. Et certe si Dominus corporum nostrorum habet curam, sciamus etiam animas ab eo non negligi: deinde quum terra non sponte producat triticum & alias fruges, sed benedictio Dei sit fons omnis fœcunditatis & copiæ, nonne verbum multo pretiosior est cibus? dicemus ergo nobis fortuito provenire? Itaque non mirum est si Propheta hic inter judicia Dei ponat privationem sanæ doctrinæ: quasi diceret, Quoties fideliter homines docentur, hoc est singulare Dei beneficium, & testimonium paternæ ejus curæ. Ergo sicuti Deus hactenus functus est officio optimi patrisfamilias erga vos, ita nunc orbabit cibo & potu, nempe spirituali. Jam secundo loco notandum est, ubi abutimur Dei beneficentia, ingratitudinem nostram hac mercede dignam esse, ut scilicet inopia nos doceat non debuisse ita Deum contemni in suis beneficiis. Hoc generaliter verum est. nam si intemperanter luxuriamur quum Deus præbet nobis copiam panis & vini, digni sumus quorum intemperiem & luxuriem fame & inedia curet. Atqui res sunt viles & caducæ panis & vinum. Ubi ergo corrumpimus doctrinam cœlestem, quæ longe omnibus terrenis bonis pretiosior est, ista pravitas quam pœnam meretur? Non mirum igitur est si Deus auferat verbum suum ab omnibus ingratis & profanis hominibus, quum videt vel ludibrio, vel fastidio illud esse. Et hæc doctrina hodie à nobis diligenter expendi debet: videmus enim quam parum reverenter major pars hominum excipiat cœlestem doctrinam, quæ tam liberaliter hodie nobis offertur. Deus enim aperuit nostra ætate mirabiles thesauros paternæ suæ liberalitatis, quum restituit nobis doctrinæ lucem. Nunc quis metus? quæ religio? Alii subsannant, alii fastidiunt, alii profitentur quidem se excipere quod dicitur, sed interea neglectim prætereunt, quia occupantur curis & negotiis hujus mundi: alii etiam furiose repugnant, sicuti faciunt Papistæ. Quum ergo tanta sit mundi pervicacia, vel pravitas, vel socordia, quid aliud expectandum est nobis, nisi ut Dominus immittat longe crassiores tenebras, quam in quibus antehac fuimus demersi, & sinat nos errare & vagari famelicos? Si ergo metuimus Deum, hæc pœna debet nobis semper versari ante oculos, vel saltem hæc pœnæ denunciatio. Et antithesis etiam hæc, sicuti magnum habet pondus, diligenter notanda est, quum Propheta comparative exaggerat pœnam istam. dicit enim, *Non erit penuria cibi vel potus*, quia hæc ultio Dei magis esset tolerabilis: sed erit fames spiritualis. Quoniam ergo nimium sumus

sumus impliciti carne nostra, ideo debent hæc verba nos expergefacere, ut magis simus attenti ad horribilem istam pœnam, & discamus metuere famem vel inediam animæ magis quam corporum. Si sterilitas terræ famem nobis minatur, omnes sunt valde anxii: & nullus dies præterit, quo non recurrat ista cura decies, Quid fiet? jam nos laboramus fame & penuria, & distamus tamen adhuc à messe tres vel quatuor menses. omnes sunt anxii, & interea non tangimur hac sollicitudine ubi Dominus minatur spiritualem inediam. Quum ergo tam simus propensi ad vitæ caducæ curam, eo magis notanda est nobis hæc comparatio quæ à Propheta nostro ponitur. Sed posset hic quæri quomodo dicat fore famelicos, ut *discurrant & vagentur à mari usque ad mare, à Septentrione usque ad Orientem*, quum tamen hoc reputandum sit inter Dei beneficia. Quid enim gravius accidere nobis potest, quam ubi Dominus nos reddit stupidos vel insipidos? ubi autem tangimur aliquo desiderio sanæ doctrinæ, satis apparet vigere in nobis pietatem: non destituemur Spiritu Dei, etiamsi destituamur externo
Matth. 7. medio: & tunc restabit quod dicit Christus, Pulsate,
vers. 7. & aperietur vobis: quærite, & invenietis. Non videtur ergo tam severa & horribilis esse hæc Prophetæ denunciatio. Sed notandum est Prophetam hic loqui improprie de fame: acsi diceret, tunc sensuros Israëlitas quid sit carere verbo Dei; non quod vere expetant, non quod etiam sincero affectu quærant, sed quia ex ipsa pœna sentiant nihil esse magis metuendum quam privari spirituali animæ cibo. Et
Genes. 27. exemplum in Esau satis conspicuum est. Ille quum
vers. 34. videt se dejectum esse primogenitura, clamat & ululat: non facit hoc vel recto affectu, vel quod ad sanam mentem redierit, sed tantum desperatione sua urgetur: & ita lamenta & ululatus evomit, quemadmodum fera bestia. Talem ergo anxietatem Propheta hoc loco describit. Hinc colligimus, reprobos, ubi se spoliatos vident Dei beneficiis, non vere affici ut resipiscant, sed tantum sentire cæcos cruciatus, ut seipsos torqueant sine aliquo profectu, neque interea se ad Deum convertant. Quid est igitur istud *quærere*? Notandum est quod prius dixit, *Vagabuntur à mari usque ad mare*: postea, *discurrent*. Fideles ubi sentiunt aliquod signum iræ Dei, statim se colligunt, & vident non aliud esse remedium, nisi ut recta se conferant ad Deum. Impii autem quid faciunt? Conturbant seipsos, & tumultuantur. Est igitur hoc vagum & erroneum discursum, de quo loquitur Propheta. Nunc ergo soluta est illa quæstio. Sed interim notandum nobis est quænam sit optima ratio recuperandæ Dei gratiæ, siquando privati erimus: nempe ut expendamus causam, & postquam tacti fuerimus judicio Dei ut oportet, redeamus ad ipsum, & studeamus nos ei reconciliare. Sic ergo restituet quod abstulerat. Cæterum, si talis sit nostra obstinatio, qualis fuit in Israëlitis, Deus spoliabit nos suis beneficiis, non solum præsentibus, quæ scilicet pertinent ad tuendam hanc vitam, sed spirituali animæ cibo. tunc frustra vagabuntur in aëre nostri ululatus, quia scilicet non dabit nobis Spiritum rectitudinis, ut redeamus ad ipsum: sed frustra mordebimus frenum, frustra nos torquebimus, quia non patietur nos venire quo debemus, hoc est, non deducet nos ad veram resipiscentiam, neque ad invocandum eum, sed cogemur tabescere in malis nostris, & quidem sine aliquo remedio.

Da omnipotens Deus, quando non desinis nos ad te revocare, & dum vides dissipatos, porrigis nobis manum, & subinde nos hortaris & exstimulas sanctis admonitionibus, imo etiam pœnis deterres, ne ita ruamus in perniciem nostram: da, inquam, ne simus surdi ad tam sanctas & pias admonitiones, neque etiam obdurescamus ad tuas minas, sed simus statim flexibiles: deinde ut in viam redeamus, ut constanter in ea pergamus, & tota vita sequamur vocationem tuam, sicuti eam prosequeris assidue erga nos, donec perveniamus tandem ad metam illam, quæ nobis proposita est, nempe ut colligamur in Regnum tuum cœleste, per Jesum Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA NONA
IN
AMOS PROPHETAM.

CAP. VIII.

13. In die illa deficient virgines decoræ, & adolescentes præ siti.
14. Jurantes in peccato Samariæ, & qui dicunt, Vivit Deus tuus Dans, & vivit via Bersaba, & cadent, & non resurgent amplius.

Postquam [illegible] Propheta famem spiritualis cibi, jam [illegible] steriles fore populos [illegible] um omni bono. Nam sitim [illegible] quam paulo ante, quod scilicet [illegible] rerum omnium. Est enim [illegible] ardescunt siti [illegible] Propheta. Poterit [illegible] caritate annonæ: suppetet tamen aqua ad bibendum. Ubi autem ne hoc quidem [illegible] est, [illegible] gravior, & fere ultima Dei [illegible]. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta [illegible] Deus verbum suum, quo [illegible] vitæ æternæ, tunc etiam [illegible] Israëlitas, ut non tantum [illegible]. Et circumstantiam [illegible] aggravet. *Deficient*, inquit, *decoræ virgines & adolescentes in ipso robore*. Videtur hoc [illegible] ut qui vegeti [illegible], deinde possunt [illegible] ut subveniant suis [illegible], ut [illegible] etiam deficiant. Sed Propheta, [illegible] ostendere voluit nullum fore effugium, quin Deus etiam robustissimos quosque affligat, ubi inediam talem, imo egestatem etiam potius immiserit. Postea subjungitur ratio, cur Dominus tam severas pœnas [illegible] populo hoc sumpturus sit, quia [illegible] prostituerant ad impias superstitiones. *Jurant*, inquit, *per peccatum Samariæ dicunt, Vivit Deus tuus Dan, vivit via Bersaba*. Quidam peccatum intelligunt metaphorice, sicut etiam aliis compluribus locis accipitur [illegible] ipsis idolis, quæ vocantur אשמות Hebræis, sicuti Latinis piacula. Sed expositio [illegible] est. Simpliciter ergo Propheta de idolis Israëlitarum loquitur, & vocat *scelus*, aut peccatum, quia [illegible] homines superstitiosos sibi placere in suis figmentis. Per detestationem ergo vocat *peccatum*, quod illi honorifice Deum vocabant. Dicit *eos jurare in peccato Samariæ*, id est, per peccatum. Peccatum Samariæ vocat, quoniam inde ortæ fuerant corruptelæ omnes: erat enim sedes Regia, & caput totius ditionis. Quum ergo inde fluxisset superstitio, non abs re dicit Propheta quicquid idololatriæ erat in tota terra, hoc esse peccatum Samariæ: respicit enim unde impietas traxerit suam originem. Et postea seipsum explicat, dicens, *Vivit*

Deus tuus Dan, & vivit via Bersaba. Scimus enim illic erecta fuisse templa in Dan & Bersaba. Subjungit ergo duas species, sed tantum hoc fine, ut ostendat quale fuerit illud Samariæ peccatum, cujus meminit. *Jurant* ergo *per deos Samariæ*, qui vere sunt detestabiles: quia nullum est majus flagitium coram Deo idololatria. Sed postea adjungit esse deos illos, qui coluntur in Dan & Bersaba. Quod דרך quidam accipiunt pro peregrinatione, aut pro via quæ tendebat illuc, frivolum est ac puerile. Neque enim dubium est quin Propheta translatione satis vulgari usus fuerit. Vocat igitur viam Bersaba, ritum, qui tunc communi consensu receptus erat, ac probatus. *Qui ergo jurant per cultus illos fictitios, arescent*, inquit, & tabescent siti. Postea adjungit, *Cadent & non resurgent amplius*, hoc est, incurabilis erit ipsorum plaga. quia scilicet Deus hactenus usus fuerat mediocribus pœnis, quæ possent eos sanare nisi prorsus fuissent obdurati in suis malis. Propheta igitur denunciat jam non esse amplius locum medicinæ apud ipsos, ideoque fore hoc mortale vulnus, quod Deus infliget, & quidem sine spe remedii. Hæc summa est. Nunc pergamus.

CAPUT IX.

VIdi Dominum stantem super altare: & dixit, Percute superliminare, & commovebuntur postes, & affliget (*vel afflige, in modo imperativo*) in capite omnes, & novissimum ipsorum (*vel posteritatem*) gladio occidam: non effugiet ex ipsis fugiens, neque evadet ex ipsis, qui evadit.

COnfirmat Propheta illam comminationem, quam nunc exposuimus. Dicit enim populum statim è medio tollendum esse, quia jam resipiscentiæ nulla spes sit. Sed primo notandum est, hic eum loqui non de templis illis profanis, quæ Jarobeam prior in Dan & Bethel erexerat: sed de vero & legitimo Templo. Neque enim hoc quadraret, visionem hanc fuisse oblatam Prophetæ in illis sacrilegiis, à quibus scimus Deum fuisse remotissimum. Si apparuisset Deus in Dan, vel Bethel, hæc erat quædam obliqua approbatio superstitionis. Falluntur ergo qui putant visionem hanc fuisse oblatam Prophetæ alibi quam in monte Sion, sicuti aliis locis ostendimus. Neque enim Prophetæ dicunt loquutum esse Deum vel in Dan, vel Bethel: nunquam illic editum fuit oraculum, quia modis omnibus voluit Deus ostendere sibi nihil prorsus esse negotii cum illis sacrilegiis & abominationibus. Certum igitur est, Deum apparuisse Prophetæ suo in monte Sion, & super altare legitimum. Jam nunc videndum est quorsum tendat visio. Major pars interpretum existimat hic prædici interitum & Regni & Sacerdotii, quum scilicet Zedechias captus fuit, deinde tractus ignominiose in exilium, jugulatis ejus filiis: quum postea Templum excisum fuit, & urbs diruta. Sed non dubito quin latius extendi hoc vaticinium debeat, nempe ad diversas clades, quæ statim sequutæ sunt, sic ut tandem interierit totus populus. Ego igitur non restringo, quod hic dicitur, ad excidium urbis, & Templi: sed perinde est acsi diceret Propheta, tam Judæos, quam Israëlitas frustra gloriari & genere suo, & aliis privilegiis, quibus ornati fuerant, quia Dominus instituit eos perdere, adeoque Templum ipsum, quod erat illis instar operculi ad tegendas omnes iniquitates. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem. Sed interea notandum est, si Dominus Templo suo non pepercit, quod tamen jusserat sibi extrui, & in quo sibi domicilium elegerat, non posse effugere exitium templa illa profana, quæ semper aspernatus fuerat. Nunc videmus quo spectet vaticinium hoc, quod postremum est, excepta promissione, de qua videbimus suo loco. Dicit ergo *se vidisse Deum stantem super altare.* Potuit audire Propheta sententiam, quæ paulo post sequetur, absque visione: sed scimus tunc Deum vaticinia sancire fuisse solitum per visiones, quemadmodum habetur Numerorum duodecimo capite. Deus ergo non tantum Prophetæ suo mandare voluit quod proferret, sed addere auctoritatem doctrinæ. Visio autem fuit quasi sigillum, ut tam Judæi quam Israëlitæ intelligerent, profectum esse e cœlo quod recitabat ore suo Propheta. Jam sequitur, *Percute superliminare.* כפתור vocari puto Testudinem, quæ super postes Templi eminet. nam כפתורים Hebræi vocant Mala. Quoniam ergo pingebant illic malogranata & flores, putant Hebræi doctores vocari כפתור illam partem, quæ complectebatur sub se duos postes Templi. Sed potest etiam pars illa portæ nomen sumpsisse à rotunda forma. Utcunque sit, vocarunt כפתור supremam partem portæ Templi. Jam, postes sustinebant illud superliminare, quod vulgo dicunt. Dicit ergo Deus, *Percute superliminare, & moveantur postes*, vel contremiscant, tota janua Templi contremiscat. Nunc addit, Et percute ac contere *in capite omnes*, vel *omnium.* Jam dixi verbum hoc varie legi ab interpretibus. Proprie secundum rationem Grammaticæ debet legi in tertia persona, *& affliget*: sed quidam tamen exponunt Afflige, vel contere, quia prius dixerat Percute. Quantum ad summam rei, non multum interest, quia statim sequitur expositio. Jam quod dicit, *In capite*, & sequitur ואחריתם: quidam per Caput intelligunt Sacerdotes ipsos & proceres populi, quod ego libenter amplector. Sed quum exponunt אחרית Posteritatem vel filios, hoc videtur non quadrare: potius enim referri debet, meo judicio, ad commune vulgus. Quia ergo de capite loquutus erat Propheta, jam addit promiscuam plebem: & אחרית vocant Hebræi Quicquid sequitur. Hoc quidem nomine intelligunt Posteros, sed latius patet hoc nomen. Accipitur enim pro fine, accipitur pro vestigio, denique significat quicquid sequitur. Jam promptum est colligere sensum Prophetæ: exhibita fuit visio, quæ ostenderet nihil fore salvum, quia decretum erat ipsi Deo percutere & capita, & totam plebem. Quum autem Deus à Templo suo incipiat, quomodo sperabunt veniam profani homines, qui jam desciverant verum & purum cultum? erant omnes apostatæ. Quomodo ergo sperassent placabilem sibi fore Deum, qui Templum suum concutiebat? Nunc adjungit, *Ego occidam gladio.* Videmus ergo visionem referri ad plagam quæ paulo post infligenda erat. Occidam igitur gladio quicquid sequitur, id est, ipsum vulgus. Postea, *Non effugiet ex ipsis fugiens, & non evadet evadens*: hoc est, etiamsi patere sibi effugium existiment, fallet eos sua opinio, quia deprehendam ipsos. Si dixisset Propheta nullum fore illis effugium, non tam severe loquutus esset. quum jam dicit, ubi aufugerint, tamen deprehensum iri; ubi putabunt se jam esse elapsos, tamen nullam fore salutem, hoc est longe gravius. Denique, abscindit omnes spes Israëlitis, ut intelligant sibi pereundum esse, quia Deus frustra hactenus tentavit eos reducere in viam. Quoniam ergo fuerant prorsus incurabiles, jam audiunt sibi nihil restare spei. Quum autem tale & tam horribile exitium denunciet Propheta electo populo, quum etiam visio hæc in Templo exhibita fuerit, non est cur nunc confisi externa professione secure expectemus Dei judicia, quemadmodum videmus hodie multos stupidos esse, quia putant sibi nihil posse accidere mali, quod præ se ferant Dei nomen. Pro-

pheta autem hic ostendit Deum sedere in Templo suo, non modo ut eos tueatur quos sibi adoptavit in populum & peculium, sed ut vindicet honorem suum, quia Israëlitæ cultum ejus corruperant, Judæi etiam defecerant à vera pietate. Quoniam ergo ubique grassata fuerat impietas, jam ostendit Deum sic illic sedere scelerum ultorem, ut sciat populus non ideo tolerare mala, quæ ad tempus non punit, quoniam oblitus fuerit sui officii, vel quod velit gratiam suam integumentum esse iniquitatis: sed quia velit paulatim ad pœnitentiam adducere, qui sunt sanabiles, & simul excusationem tollere reprobis. Pergamus.

2. Si foderint ad sepulchrum, *(vel ad infernum)* inde manus mea educet eos: & si ascenderint in cœlos, inde detraham eos.

3. Et si occultaverint se in fastigio *(vel culmine)* Carmeli, inde scrutabor & extraham eos: & si absconditi fuerint ab oculis meis *(ad verbum, è regione oculorum meorum)* in profundo *(vel pavimento, in fundo ipso)* maris, inde mandabo serpenti ut mordeat eos.

4. Et si profecti fuerint in captivitatem coram inimicis suis, inde mandabo gladio ut occidat eos, & ponam oculum meum super eos in malum, & non in bonum.

Horribiles hic pœnas denunciat Propheta: sed non abs re, quoniam mirus fuit in populo illo torpor, quemadmodum solet esse in omnibus hypocritis, ubi datur illis aliquis prætextus. Tunc unus ex toto orbe electus erat ille populus. Quum ergo putarent se excellere, & donatos esse singulari prærogativa præ omnibus aliis gentibus, inebriabat eos hæc gloria, ut putarent quodammodo Deum sibi esse obstrictum, quemadmodum aliis locis vidimus. Hæc igitur ratio est cur Propheta tot modis exaggeret judicium contra hypocritas, ut scilicet terreantur vehementia & atrocitate verborum. Dicit igitur, *Si effoderint sibi cavernas usque ad infernum*, id est, usque ad centrum terræ, (שאול enim hic pro centro ponitur) *inde manus mea educet eos*: deinde, *Si ascenderint in cælum, inde detraham eos*, inquit Dominus: *Si occultaverint se in desertis, si confugerint usque ad culmen Carmeli, ego scrutabor eos*: denique nullum angulum reperient vel in cœlo, vel in terra, vel in mari, ubi lateant à conspectu meo. Nihil opus est hic per cœlum intelligere altas arces, quemadmodum Chaldæus Paraphrastes exponit: est illa paraphrasis nimis frigida: sed Propheta hyperbolice loquitur de centro terræ, de cœlis, & de profundo maris. Perinde est igitur acsi diceret, Etiamsi elementa omnia aperiant se ad latebras, Israëlitæ frustra tentabunt effugere, quia demersos in profundo mari ego persequar, extraham eos è cœlo ipso: denique nulla illis erit latebra vel sursum vel deorsum. Nunc tenemus sensum Prophetæ. Et hinc etiam colligenda est utilis admonitio, ubi Deus nobis minatur, frustra nos quærere subterfugia, quoniam manus ejus sese extendit tam in cœlum, quam ad ipsos inferos: quemadmodum dicitur in Psalmo, Quo fugiam à facie tua, Domine? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in sepulchrum, tu ades: si sumpsero pennas auroræ, vel luciferi, & habitavero in extremitatibus maris, illuc etiam manus tua deducet me. Non loquitur illic Propheta, sicuti quidam nimis perperam philosophantur, de immensa Dei essentia, sed potius ostendit nos semper esse in ejus conspectu. Sic ergo statuendum est, non posse nos elabi, simulac Deus volet examen sumere de peccatis nostris, & citare nos ad suum tribunal. Sed interea meminerimus Prophetam non fuisse usum supervacua verborum congerie: nulla est hic syllaba, quæ non habeat suum pondus: etsi primo intuitu aliter videri posset. Cæterum, quemadmodum jam admonui, Spiritus sanctus, qui novit socordiam nostram, hic excutit omnes delicias. Ergo sciamus hunc torporem ingenitum esse nobis naturaliter, ut spernamus omnes minas, vel saltem non moveamur quantum necesse est. Quoniam Dominus videt nos tam pigros esse, ideo sollicitat suis stimulis. Quoties ergo Scriptura pœnam denunciat nobis, simul discamus conjungere quæ hic Propheta commemorat: Est tibi negotium cum Deo, nunc quid tergiversando proficies? etiamsi in cœlos conscendas, Dominus poterit te detrahere: etiamsi descendas usque ad abyssos, inde manus Dei te educet: si quæras in ipsis abyssis latebram, illinc etiam producet te in medium: si etiam demersus lateas in profundo mari, te illic perquiret: denique quocunque te conferas, tu non potes te subducere à conspectu & manu Dei tui. Videmus ergo quorsum referri debeant omnes istæ loquutiones, ne scilicet Deum æstimemus nostro more, sed sciamus potentiam ejus penetrare ad omnes latebras. Sed hæc meditatione opus habent, quoniam satis est, paucis verbis comprehendere quid velit Propheta. Sed quoniam sumus adeo impliciti vanis nostris confidentiis, ideo dixi non frustra hoc verborum circuitu usum fuisse Prophetam, ut serio expergefaceret Israëlitas & Judæos, qui nimium erant securi. Jam quod dicit, *Mandabo serpenti, ut mordeat eos*. Quidam per נחש intelligunt non terrenum serpentem, sed cetum, vel marinas alias bestias, sicuti Leviathan celebratur in Scriptura. Et colligere etiam licet ex aliis Scripturæ locis נחש non tantum notare serpentem, sed etiam cetos, & alias bestias marinas. Denique significat Deus ubique se fore armatum, quoties volet ulcisci suos inimicos: & in omnibus elementis parata sibi esse media, quibus perdat reprobos, qui volunt manum ejus effugere. Jam quum addit, *si profecti fuerint in captivitatem coram inimicis suis, ego inde mandabo gladio, ut occidat eos*: restringunt hanc partem nonnulli interpretes ad præposteram illam fugam, qua numerus aliquis populi voluit sibi consulere dum transiret in Ægyptum. Johanan persequutus est eos, & pauci elapsi sunt: sicuti etiam prædixerat Jeremias, Subjicite cervices vestras Regi Babyloniæ, & Dominus benedicet vobis: quisquis fugerit in Ægyptum, peribit. Hoc experti sunt re ipsa, quum semper fidem abrogassent vaticinio. Jeremias illuc tractus est præter animi sui sententiam: & tamen maledixerat omnibus qui putabant hoc sibi fore asylum. Sed ideo Dominus permisit eum illuc trahi, ut coram semper usque ad ultimos spiritus pronunciaret illud Væ, quod prius audierant ex ore ejus. Ego hanc sententiam Prophetæ vix tam restricte accipere audeo: ego igitur generaliter interpretor, Exilium, quod tamen dicitur vulgo esse mors civilis, non fore finem malorum Israëlitis & Judæis: quia etiam ubi sponte se dediderint hostibus, & passi fuerint se rapi & trahi quocunque hostibus libitum fuerit, tamen ne hoc quidem modo posse vitam servare, quia Dominus mandabit gladio ut persequatur etiam exules. Hæc genuina est mens Prophetæ, meo judicio. Tandem subjicit, *Ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum*. Subest antithesis in hac sententia, quia Dominus pollicitus fuerat se fore custodem populi: sicuti dicitur, Ecce qui custodit Israël, non dormiet, neque dormitabit. Ut hypocritæ semper arripiunt sine pœnitentia & fide, sine ullo pietatis affectu Dei promissiones, & postea illis abutuntur ad vanam jactantiam, ideo Propheta hic dicit, Oculum Dei fore super eos: non autem ut suo more, quemadmodum ab initio fecerat, illos tueatur, sed potius ut accumulet pœnas pœnis. Perinde est igitur acsi diceret, Sicuti hactenus excubias egi in hujus populi salutem, quem mihi elegi, ita

Psal. 139. vers. 8.

Jer. 43. vers. 2.

Psal. 121. vers. 4.

ita posthac acerrime vigilabo, nequod pœnæ genus omittam, donec prorsus interierit. Et hæc notatu digna est sententia, quoniam monemur, etsi Dominus ne incredulis quidem parcat, tamen acrius nos observare, ut durius puniat, si ad extremum perspexerit nos esse obstinatos, & incurabiles. Quare? Nam quo propius ad eum accessimus, quasi sub oculis suis positos familiarius nos respicit: non quod quicquam ei sit occultum, vel absconditum, sed Scriptura loquitur humano more. Ergo quum Deus dignatur suos propiore aspectu, simul etiam non potest ferre hypocritas, quoniam acerrime observat eorum vitia, ut etiam severius puniat. Hæc igitur summa est. Sequitur,

5. Et Dominus Jehova exercituum percutiet terram, & contremiscet: & lugebunt omnes habitantes in ea, & ascendet sicut fluvius tota, & submergetur sicut à fluvio Ægypti.

Eadem nunc fere verba repetit Propheta, quæ heri exposuimus. Nam usus fuit similitudine diluvii, quam hic rursum ponit. Cæterum, quia prius membrum duobus modis exponi potest, ego referam quid alii sentiant, deinde quid ego rectius putem. Sic exponi solet hic locus, terram contremiscere quum percutitur à Deo: ut sit generalis sententia. Et Prophetæ etiam sæpe Dei potentiam commendant nobis, ut incutiant metum: & hoc videbimus proximo versu. Porro non dubito quin hæc sit specialis comminatio. Dicit ergo, *Adonai Jehova percutiet terram, & contremiscet*. Postea sequitur similitudo illa, de qua heri dictum fuit, *lugebunt omnes habitantes in ea*. deinde *ipsa tota ascendet quasi fluvius*. Hic significat tale fore diluvium, ut nulla superficies terræ maneat. Ascendet ergo terra quasi fluvius. Ascensus terræ nihil aliud est quam inundatio, quæ obtegit omnem terræ faciem. Postea conjungit, *& submergetur*, nempe ipsa habitandi commoditas: non simpliciter, quemadmodum dixi, hoc de terra intelligit, sed potius ad homines refert, vel ad usum terræ, quem homines percipiunt. *Submergetur* ergo *quasi à fluvio Ægypti*. Diximus Ægyptum quotannis perdere suam faciem, ubi Nilus exundat. Sed quum illa fluminis exundatio Ægyptiis læta sit propter terræ fœcunditatem, & uberiorem proventum, Propheta hic significat terram fore instar maris, ut scilicet nulla amplius maneat habitatio. Nunc sequitur,

6. Ædificans in cœlis ascensiones suas, & coagmentationem suam super terram fundans, (*qui fundat*) qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Jehova nomen ejus.

Nunc Propheta generaliter describit nobis Dei potentiam, nempe ut magis afficiat auditores suos, & ne secure rejiciant quod prius minatus est de propinquo interitu. Dixerat enim, Ecce Deus percutiet terram, & contremiscet. hoc fuit speciale. Nunc quoniam homines surdis auribus excipiunt istas minas, & putant Deum quodammodo ludere, ideo adjungit Propheta confirmationem sumptam ab elogiis potentiæ Dei: quasi diceret, Auditis quid Deus denunciet: nunc quia mihi imposuit hanc personam, & mihi mandavit, ut vos terrerem propositis pœnis, scitote vobis esse negotium cum Deo ipso, cujus majestas vos totos, & sensus omnes vestros contremefacere debet. Quisnam enim est Deus, ut contemptui sit vobis ejus verbum? *Deus* ergo *est qui ædificat sibi cœnacula in cœlis, qui fundat suas coagmentationes* (alii vertunt, fasciculum) *in terra, qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ*: denique, *est Jehova*, hoc est, in solo ipso est esse. Vos autem subsistitis duntaxat virtute ejus; & quoties visum fuerit, subducet Spiritum suum, ut evanescat totus hic mundus, cujus estis minima particula. Quum ergo solus Deus sit, in vobis autem momentaneus tantum vigor, quum vobis perspicua sit talis Dei potentia, cujus documenta in toto ordine naturæ præbet, qui fit ut tam securi sitis? Nunc ergo tenemus cur Propheta hic celebret potentiam Dei tot elogiis. Primum quum dicit *Deum sibi extruere in cœlis suas ascensiones*, non dubium est quin ad ipsam cœlorum structuram alludat. Scimus enim elementum aëris elevari, quia minus ponderosum est: deinde elementum ignis etiam propius ad cœlum accedere: jam sequuntur sphæræ. Quum ergo supra terram totus mundus sit multo agilior, hæc ratio est cur Propheta dicat Deum habere suas ascensiones in cœlis. Neque enim Deus vel cœlis ipsis ad habitandum indiget, vel aëre, quia loco non capitur, est incomprehensibilis: sed respectu hominum hoc dicitur, quod scilicet Deus superat sua altitudine omnes cœlos. Ergo locatur in illa sublimi sede. Jam dicit fundare sibi coagmentationes suas in terra, quoniam hæc pars mundi solidior est. nam elementum terræ est crassum & firmum, ideoque stabile. Ita etiam aquæ tametsi leviores sint terra ipsa, proxime tamen accedunt. *Ædificat* igitur *Deus in cœlis*. Hæc machina per se admirabilis est: siquis attollat in cœlum oculos suos, deinde terram consideret, nonne cogetur obstupescere? Ergo Propheta hic nobis proponit ante oculos potentiam Dei incomparabilem, ut tangamur ejus verbis, & sciamus cum quo nobis sit negotium, ubi pœnam denunciat. Jam dicit, *Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ*. Hæc mutatio per se est formidabilis, quod Deus brevi temporis spatio totum cœlum obtegit: erit clara serenitas, momento supervenient nebulæ quæ cœlum obtenebrent, & densitas aquarum capitibus nostris imminebit. Quis diceret tam repente posse mutari totum orbem? Deus solo suo imperio & nutu hoc facit. *Vocat* igitur *aquas maris, & effundit eas*. Quanquam scimus pluvias procreari ex vaporibus terræ ut plurimum, tamen scimus etiam ipsos vapores originem habere à mari, & ut plurimum mare etiam suggerit densam copiam humorum. Per synecdochen ergo Propheta hic complectitur omnes vapores, ex quibus procreantur pluviæ. *Vocat* igitur *aquas maris*: hoc est, solo suo imperio facit Deus, ut pluviæ procreentur, nempe vapores ex aquis extollens: deinde ut operiant totam faciem terræ. Quum ergo Dominus quotidie tam mirabiliter operetur in toto naturæ ordine, quid putamus futurum ubi immensam manus suæ potentiam exeret ad homines perdendos, quum volet exequi ultimum judicium quod decrevit?

Da omnipotens Deus, quum tam insignibus documentis nobis ostendas subesse omnia tuo imperio, & nos qui in mundo gratia tua degimus, tamen nihil esse: quia posses singulis momentis nos redigere in nihilum: da, inquam, ut tacti hac potentia tua, revereamur manum tuam, & gloriæ tuæ simus prorsus addicti: deinde quum familiariter te nobis offeras in Patrem, ut hac indulgentia allecti, dedamus nos tibi totos in voluntarium obsequium, neque aliud studeamus tota vita, quam nomen tuum glorificare, sicuti nos acquisiisti in unigenito Filio tuo, ita etiam ut per eundem fruamur æterna illa hereditate, quæ nobis in cœlo reposita est, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO VIGESIMA IN AMOS PROPHETAM.

CAP. IX.

7. Annon sicut filii Æthiopum vos mihi, filii Israël, dicit Jehova? Annon Israëlem ascendere feci è terra Ægypti? & Philistim ex Cappadocia? & Syros è Kir?

HIc Propheta ostendit Israëlitis non fore præsidio suam dignitatem, quemadmodum sperabant. Vidimus enim jam multis locis quam stulta fuerit jactantia illius populi. Quum obstricti essent Deo præ cunctis gentibus, tamen secure gloriabantur se esse gentem sanctam. Quasi vero aliquid esset ipsis proprium, quemadmodum Paulus exprobrat quod nihil sint: tametsi Deus contulerat in eos præclara beneficia, tamen erant ornati alienis plumis. Erat igitur hæc stulta & præpostera gloriatio, quum putarent se pluris esse Deo, quam alias gentes. Sed quoniam excæcaverat eos hæc stulta opinio, nunc dicit Propheta, Quosnam putatis vos esse? *Estis mihi tanquam filii Æthiopum.* Ego enim vos semel liberavi, non ut essem vobis obstrictus, sed potius ut vos devinctos mihi tenerem: quia acquisiti eratis meo beneficio. Quod nonnulli existimant conferri Æthiopibus Israëlitas, quia pellem non mutarent, id est, ingenium, ego tanquam coactum repudio. Simplicius enim hic loquitur Propheta, quod scilicet conditio illorum nihil differret à communi hominum sorte: Vos excellitis, sed non habetis quicquam à me separatum: si ego auferam à vobis quod meum est, quid vobis residuum manebit? Et pondus est in dictione *Mihi, Vos estis mihi.* Nam certe inter homines excellebant: sed coram Deo quid poterant afferre, quum nihil haberent suum? Imo quo splendidius ornaverat eos Deus, debebant sese modeste & humiliter gerere, quum essent tot ejus gratiis devincti. Sed quia obliti suæ conditionis, Prophetas omnes spernebant, & sibi etiam plaudebant in suis sceleribus, Annon vos estis mihi quasi filii Æthiopum, inquit: hoc est, quasi gentes exteræ & alienissimæ? quid enim reperiam in vobis dignum laude? Ergo si respicio vos, quales estis? Certe ego non præferam vel obscurissimis gentibus. Postea adjungit, *Annon feci ascendere*, vel eduxi, *Israëlem è terra Ægypti?* Hic revocat Propheta eos ad suam originem. Etsi enim progeniti erant ex Abraham; qui ante redemptionem quadringentis annis jam electus à Domino fuerat: tamen si reputamus quam misere tractati fuerint in Ægypto, erat certe servitus illa tyrannica instar sepulchri. Cœperunt igitur esse populus, & consequi aliquod nomen, quum Dominus eos ex Ægypto liberavit. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, Respicite unde vos extulerit Deus: eratis enim quasi mortuum cadaver, sine ulla gloria, sine ulla existimatione. Ægyptii enim abusi sunt patribus vestris tanquam vilissimis mancipiis: Deus inde vos eduxit. ergo nulla fuit vestra nobilitas, vel præstantia: sed origo vestræ dignitatis profecta est ex gratuito beneficio Dei. Jam vero putatis vos ideo excellere, quia soli estis redempti: Deus etiam redemit Philistinos, quum essent servi Cappadocum. Deinde redemit etiam Syrios, quum essent aliis gentibus servi. Nam קיר multi existimant esse Cyrenem. Sed quia hoc incertum est, ego prætereo quasi dubium. Quicquid sit, de re ipsa non est quicquam controversiæ: quia certum est, hic conferri Israëlitas tam Syriis quam Philistinis, eo quod omnes similiter fuerint redempti à Domino, & hæc communis fuerit omnium de quibus loquitur gratia. Quum ergo Deus misertus olim fuerit aliarum gentium, hoc certe non competit in solum genus Abrahæ, quod divinitus liberati fuerint, & insignibus miraculis: idem etiam dicent Philistini, & dicent etiam Syri. atqui tamen dicitis esse profanas gentes. Quum ita sit, jam exuti estis omni excellentia, hoc est, nihil residet in vobis proprium, cur debeatis vos præferre aliis gentibus. Hæc summa est. Nunc sequitur,

8. Ecce oculi Domini Jehovæ ad regnum sceleratum, & delebo illud à superficie terræ, præterquam quod non delendo delebo domum Jacob, dicit Jehova.

9. Quia ecce ego præcipiam, & agitabo inter cunctas gentes domum Israël, quemadmodum agitatur (*subaudiendum est nomen tritici: agitatur triticum*) in cribro, & non cadet lapis (*id est, granum*) in terram.

Hic concludit Propheta Deum sumpturum vindictam de Israëlitis non secus ac de reliquis gentibus promiscue, quod scilicet non possent quidquam opponere ad impediendum ejus judicium. Fuit autem mira hæc cæcitas, quod Israëlitæ, qui sua ingratitudine bis rei erant, tamen objiciebant instar clypei beneficia, quibus ornati fuerant. Quum ergo ab illis impie & turpiter profanatum esset nomen Dei, putabant tamen se tutos esse, quia semel adoptati fuerant. Hanc arrogantiam nunc retundit Amos, *Ecce oculi Domini Jehovæ super omnes sceleratos*, inquit. Restringunt quidam ad regnum Israël: sed meo judicio, hoc pugnat cum mente Prophetæ. Indefinite loquitur de regnis omnibus: quasi diceret Deum fore judicem totius mundi, ut nullis regnis vel regionibus parcat. Ubique ergo Deus ostendet se scelerum ultorem, & vocabit omnia regna ad tribunal suum. *Delendo delebo è superficie terræ omnes impios & sceleratos.* Nunc secundum membrum aliter accipio, quam soleat exponi. Putant enim mitigari pœnam, quemadmodum Prophetæ solent miscere promissiones gratiæ minis: & paulo post idem faciet Propheta noster. Sed nondum videtur mihi quidquam promittere Israëlitis: imo potius ironica est loquutio, nisi valde fallor: quia hic oblique perstringit Amos ebriam illam confidentiam, de qua diximus, quia scilicet Israëlitæ putabant se quodam privilegio salvos esse, & immunes ab omni pœna. Ego, inquit, non parcam incredulis, qui tamen excusabiles sunt, si vobis comparentur. Egone vestra scelera tolerabo, nec audebo vos attingere, quum sitis bis scelerati? Notandum enim est quid different aliæ gentes ab Israëlitis. Nam quo magis in sublime evecti fuerant filii Abrahæ, eo magis augebant suum reatum, quum Deum spernerent tot bonorum auctorem, quum improbe quasi excusso jugo lascivirent. Quum ergo tam indigne pollucrent Dei beneficia, Deus potuit parcere reliquis gentibus: necesse autem fuit illos trahi ad

pœnam, quia erant prorsus inexcusabiles. Quum ergo superarent omnes gentes impietate, merito hic à majori ad minus ratiocinatur Propheta: Ego, inquit, observo quicquid peccatur in toto orbe, nec ullæ gentes manum meam effugient: quomodo igitur evadent Israëlitæ? Nam aliæ gentes possent ignorantiam aliquam prætexere. neque enim edoctæ unquam fuerunt: & si errant in tenebris, hoc non est mirum. Vos autem quibus ego præluceo, & quos quotidie per Prophetas meos sollicito ad resipiscentiam, impune feretis? Quomodo hoc fieret? ego non essem judex mundi. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum. Ecce, inquit, oculi Jehovæ sunt super omne regnum sceleratum: delebo omnes gentes è superficie terræ, quæ peccaverint, etiamsi obtentus ignorantiæ excuset crimen: nunc scilicet ego non delebo domum Israel? Hic ergo ironicè loquitur Propheta, *nisi quod non delebo delendo domum Israël:* hoc est, Jam vultis me esse obnoxium vobis, quasi ligatæ essent mihi manus, ne sumam de vobis vindictam? Quo jure id facitis? & quid me impediet, quominus ulciscar tantam & tam fœdam ingratitudinem? Postea adjungit, *Quia ecce ego præcipiam*, &c. Hic confirmat Propheta superiorem sententiam. Unde etiam colligimus secundam partem superioris versus fuisse ironicam, quia si pollicitus fuisset veniam Israëlitis, pergeret in proposito: sed potius in contrariam partem tendit, quod scilicet Deus merito sumpturus sit de Israëlitis pœnam, quia tandem res ipsa patefaciet, inter ipsos ne granum quidem esse quod maneat, sed omnes esse quisquiliis similes, vel purgamentis. *Ecce*, inquit, *ego agitabo inter Gentes Israëlitas, sicut triticum agitatur in cribro; granum*, inquit, *non cadet in terram:* quasi diceret, quum ego dispergam Israëlitas per diversa loca, ut sint disjecti, tamen illa exilia semper similia erunt cribro. nunc contendant mecum, si granum ullum ceciderit. Res igitur ipsa ostendet nihil esse in ipsis nisi quisquilias & fordes, quia cribrando ego purgabo totam aream meam, & nihil penitus restabit. Si quis objiciat, fuisse aliquos in gente illa pios, quanquam essent exiguo numero; fateor id verum esse: sed Propheta, quemadmodum pluribus aliis locis, hic de tota gente loquitur, non respicit singulos. Respectu ergo corporis hoc fuit verum, nempe in populo Israël ne unum quidem fuisse, qui posset conferri grano: quia omnes evanuerant in suis iniquitatibus. Unde etiam oportuit evanescere in cribro, quemadmodum solent paleæ & quisquiliæ. Notandum autem est, Deum hic præcidere ansam tergiversationi, quia semper hypocritæ cum ipso litigant: & quamvis non possint se in totum absolvere, tamen extenuant sua peccata, ut insimulent Deum nimii rigoris. Ergo Propheta antevertit istas objectiones. Ego, inquit, præcipiam & agitabo domum Israël, sicuti triticum agitatur. hoc erat valde durum quum populus ita tractus est in diversas partes. Illa igitur laceratio fuit horribilis. Poterant hic conqueri Israëlitæ nimis severe agi secum. Deus autem similitudine refellit hanc calumniam, quod scilicet dissipati per exilia, tamen maneant in cribro. *Ego*, inquit, *agitabo eos inter Gentes*, sed *non secus ac triticum agitatur in cribro.* Hoc autem receptum est omnium consensu, triticum debere purgari. Etsi major pars evanescit, quum triticum excussum in area, postea ponitur in ventilabro: tamen nemo est, qui non videat hoc esse utile & rationi consentaneum: nemo conqueritur paleas ita perire. Quare? sunt enim inutiles. Deus ergo hic ostendit se non esse crudelem, nec modum excedere, quamvis populum suum dispergat per remotas mundi plagas, quia semper continet eum in cribro. Postea addit, *Et non cadet granum in terram.* צרור vertunt Lapidem: sed צרר est Ligare, unde etiam nomen hoc significat summam, vel colligationem: sicuti quum filii Jacob pecuniam haberent ligatam in suis saccis, dicebant, Ecce mea colligatio. Sic etiam nunc pro grano solido accipitur. Significat ergo Deus se non fore tam rigidum, quin temperet sibi in pœnis, & ita ut innoxiis parcat. Jam dixi, quamvis adhuc reliquiæ manerent in populo illo, tamen veram esse Prophetæ sententiam, quo ad totum corpus: nihil enim illic vel sanum erat, vel integrum. Sed posset objici illa quæstio: Certum est multos probos Dei cultores abstractos fuisse in exilium cum improbis: ceciderunt ergo illi in terram, quasi inutiles paleæ vel quisquiliæ: Deus hoc factum negat. Respondeo, quamvis Dominus involvat servos suos impiis quum pœnas temporales exigit, tamen semper esse illis propitium. Et certe quamvis duriter tractentur illi, non tamen expostulant: gemunt quidem, sed interea agnoscunt secum clementer agi à Domino. Et aliud etiam tenendum est, utcunque Dominus non tam severe acturus fuerit cum populo, si omnes fuissent similes paucis illis bonis, tamen ne unum quidem fuisse extra culpam. Jeremias, Daniel, Esra, Nehemias, Sidrach, Misach & Abednego erant certe quasi Angeli inter homines. Deinde hoc fuit instar miraculi, quod inter tot impietates tamen steterint integri. abducti sunt nihilominus in captivitatem. Si prodeant coram Deo, non poterunt objicere se plecti præter meritum. Dignus enim erat Jeremias majoribus pœnis: dignus etiam Daniel, quamvis speculum fuisset summæ integritatis, & quasi Angelicæ. Ergo Deus poterat illos projicere quasi quisquilias: tamen certum est fuisse triticum, & Dominus exagitavit eos in cribro tanquam paleas, sic tamen ut semper collectos tenuerit sub sua tutela, sed occulte: quemadmodum, exempli gratia, in area triticum una cum palea percutitur: hoc est commune, nec poterit notari discrimen inter triticum & paleam in ipsa excussione. verum est. Sic eadem valet ratio in cribratione. Quum ergo colligitur triticum, simul cum paleis adhuc promiscue agitatur ventilabro: sed triticum manet. Sic etiam accidit piis Dei cultoribus, quod scilicet Dominus illos collectos tenuerit in suo cribro: sed ut tamen hic non loquatur nisi de populo in genere. Dicit autem totum populum similem esse quisquiliis & sordibus: & quod ita evanescit, hoc fieri quia nulla est in illis soliditas, nullus etiam eorum est usus, ut quisquam maneat in cribro. Quod ergo Deus retinuit servos suos, hoc factum est mirabiliter. Sed denunciatio pœnæ, quæ hic tractatur, pertinet ad externam speciem. Quum ergo populus tanquam quisquiliæ vel paleæ excussus est, ac projectus in diversa loca, hoc accidit merito, quia scilicet nihil repertum illic fuerit solidum. Nunc sequitur,

10. Gladio morientur omnes scelerati populi mei, qui dicunt, Non accedet, & non antevertet propter nos malum.

Prosequitur eandem sententiam Amos, quod scilicet Deus sine aliqua crudelitatis nota sumpturus sit ultimam vindictam de populo reprobo. *Morientur*, inquit, *gladio omnes impii populi mei.* Quum impios populi nominat, minime dubium est, quin complecti velit totum populum: quanquam siquis putet tacite excipi electos, qui permixti erant impiis, non repugno: hoc est probabile: sed interea generaliter hic concionatur Propheta contra populum. Dicit perituros gladio sceleratos populi. Neque enim vitium, quod hic perstringit Amos, fuit in paucis duntaxat, sed grassatum est in tota gente. Ergo omnes scelerati populi mei gladio morientur. Designat quales fuerint illi, vel saltem adscribit præcipuam notam,

notam, unde potuit perspici eorum impietas, quod scilicet obstinate contemnerent omnia Dei judicia: *dicunt, Non accedet, neque occupabit propter nos malum.* Securitas ergo, quæ contemptum Dei ex se generat, hic ponitur tanquam præcipua impietatis nota. Et certe tuncusque ad desperationem veniunt hominum scelera, ubi neque metu, neque pudore tanguntur, sed expectant sine aliqua cura & sollicitudine judicium Dei. Quum ergo ita procul à se repellunt omnes minas, quia tamen sunt sibi male conscii, & quia sese quasi in cavernis suis sepeliunt, & captant perversam quietem suis conscientiis, in torpore, vel stupore potius, illi sunt desperati. Ergo non mirum est, si Propheta hic apponat notam securitatis quum ostendit nihil esse amplius residuum sanitatis in hoc populo. Morientur ergo scelerati omnes gladio, nempe qui dicunt, Non accedet, neque antevertet propter nos malum. nam verbum hoc תקדים non possumus aliter exponere, quam referendo ad minas. Prophetæ enim, ut scimus, denunciant instare diem Domini, jam manum ejus armatam esse, jam ipsum tenere gladium. Quum ergo Prophetæ, ut metum incutiant contemptoribus, soleant minari propinquam pœnam, ideo hic Propheta, quum vult damnare impium stuporem in populo, dicit, Putatis non fore tantam festinationem quanta à Prophetis vobis prædicitur: sed hæc vera obstinatio causa erit interitus. Quod dicit, Propter nos non veniet, notatu dignum est: quia etsi in genere fatentur hypocritæ, non posse nos effugere Dei manum, tamen sese interea subducunt è communi numero, acsi quodam privilegio muniti essent. Opponunt igitur semper aliquid Deo, ut ne misceantur cum reliquis hominibus: stultitiam hanc Propheta nunc oblique taxat, quum dicit hypocritas quietos esse & tranquillos, quia putent malum sibi non fore commune cum reliquis: sicuti etiam apud Jesaiam dicunt, Flagellum si transierit, tamen non attinget nos. *Jesa. 28 vers. 15.* Nunc ergo videmus quid hactenus voluerit Propheta, & quorsum referri debeant quatuor isti versus quos exposuimus. Jam sequitur promissio.

11. In die illa erigam tabernaculum David, quod cecidit, & sepiam rupturas ejus, & subversiones ejus erigam, & ædificabo illud, sicuti diebus antiquis. (*seculi, ad verbum.*)

Hic jam incipit Propheta proponere in medium consolationem, quæ sola poterat fulcire pias mentes in tam duris afflictionibus. Solæ minæ poterant in desperationem conjicere etiam firmissimos: res autem ipsa poterat obruere quicquid fuisset spei. Ergo nunc Propheta solatium adhibet, quum dicit Deum ita fore ultorem scelerum in populo Israëlitico, ut tamen memor sit futurus suæ promissionis. Scimus quoties Prophetæ volunt spei aliquid facere afflicto populo, proponere Messiam: quia in ipso erant
2 Cor. 1. vers. 20. omnes promissiones Dei Etiam & Amen, ut dicit Paulus. Et non fuit aliud dissipationis remedium, quam ut Deus colligeret dispersa membra sub unum caput. Ergo sublato capite, nullum erat Ecclesiæ corpus: præsertim ubi disjecta est, & lacerata, quemadmodum contigit post tempus Amos. Non mirum est igitur si Prophetæ, postquam vaticinati sunt de populi clade, qualis contigit post abolitum utrumque regnum, revocent fideles ad Messiam: quia nisi Ecclesiam colligat Deus sub capite illo, nulla est spes. Hunc ergo ordinem nunc tenet Amos: *In die illa*, inquit, *erigam tabernaculum David.* quasi diceret unam spem fore reliquam, ubi prodibit in lucem Redemptor, qui promissus est. Hæc est summa. Postquam ergo ostendit in populo ipso nihil esse spei, quia omnia media expertus erat Deus, & frustra: denunciato ultimo interitu, jam subjicit, Et tamen Dominus miserebitur populi sui, quia memor erit sui fœderis. Quomodo hoc? nempe quia veniet Redemptor. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & contextum. Sed quum loquitur de tabernaculo David, non dubito quin ad res collapsas alludat. neque enim respondet tabernaculum Regiæ dignitati. Perinde est igitur acsi dixisset Amos, quamvis careat domus David omni præstantia, & sit instar ignobilis tugurii, tamen Dominum facturum quod pollicitus est, nempe ut regnum rursus erigat, recuperatis viribus amissis. Ad medium ergo illud spatium respexit Propheta, quum domus David careret omni splendore, & prorsus dejecta foret. Excitabo igitur tabernaculum David. Poterat dicere tabernaculum Isai: sed videtur consulto posuisse nomen Davidis, ut in illa tam horribili desolatione magis erigeret animos piorum, ut scilicet alacriter ad promissionem confugerent. Nam nomen Isai fuisset magis remotum. Quum autem celebre esset nomen Davidis,
Psal. 132. vers. 11. quum vulgo tritum esset illud oraculum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Propheta hic domum Davidis adducit, ut scilicet recordentur fideles Deum non frustra pepigisse cum Davide. *Tabernaculum* ergo *Davidis tunc erigam, & sepiam ejus rupturas, & subversiones ejus erigam, & ædificabo illud, sicut diebus antiquis.* Hoc modo significat Propheta non tantum solium Davidis eversum iri, sed etiam in tugurio ignobili nihil fore integrum, quia ruinis diffluet, quia omnia erunt subversa. Denique significat fore tristes ruinas in tota familia Davidis. Loquitur metaphorice de tabernaculo, ut satis notum est: sed tamen clarus sensus est, quod Deus restituet dignitatem Regiam in sede Davidis, sicuti prius. Hoc est insigne vaticinium, & ideo meretur diligentius à nobis expendi. Certum est Prophetam hic concionari de Christi adventu, neque de hac re disputandum est: quia etiam fere consentiunt Judæi, saltem qui sunt in ipsis moderatiores. Sunt enim quidam canes perfrictæ frontis, qui pervertunt omnem Scripturam sine aliquo delectu: illi nobis omittendi sunt cum suo latratu. Sed tamen satis convenit non posse hunc Prophetæ locum exponi aliter, quam de Messia. Neque enim speranda fuit restitutio familiæ Davidis ante illud tempus. Et hoc etiam facile colligitur ex aliis testimoniis Prophetarum. Quum ergo Propheta hic denunciet venturum Redemptorem, qui instauret totum statum regni, videmus fidem Patrum semper defixam fuisse in Christo: quia sicuti unus ille est in mundo, qui nos reconciliavit Deo; sic etiam non potuit aliter Ecclesia collapsa restitui, quam sub suo capite, ut jam aliquoties diximus. Hodie igitur si cupimus erigere animos ad Deum, statim occurrat nobis in medium Christus, quia eo sublato, semper obruet nos desperatio, neque poterimus quidquam certæ spei concipere. Poterimus quidem efferri aliquo vento, sed paulo post concidet inanis fiducia, nisi in Christo solo fundata sit. Hoc est unum. Deinde notandum est, illam interruptionem non fuisse contrariam vaticinio Jacob, & reliquis similibus, quum regnum Deus pessundari voluit. Regnum Juda dico. Dixerat quidem Jacob, *Gen. 49.*
Non auferetur sceptrum è Juda, neque legislator è *vers. 10.*
gremio ejus, vel ex pedibus ejus, donec veniat Silo.
Postea sequuta fuit memorabilis illa promissio, Sede- *Psal. 89.*
bit è progenie tua super sedem tuam, qui vocabit me *vers. 30.*
Patrem suum, & vicissim vocabo eum Filium meum, & solium ejus perpetuo manebit. Promittitur illic regni æternitas: & tamen videmus regnum sub Roboam fuisse imminutum, videmus multis cladibus afflictum fuisse toto suo progressu: tandem misere periit, & fere extinctum est, imo nullum fere fuit nomen regni, nullus splendor, nullum solium, nulla dignitas, nullum sceptrum, nullum diadema. Sequitur

tur ergo videri aliquid contrarium inter eventus ipsos, & inter Dei promissiones. Sed facile conciliant Prophetæ hanc repugnantiæ speciem, quum dicunt, ad tempus nullum fore regnum, vel saltem fore multis ruinis deforme, ut nulla species appareat, nullus splendor. Quum hoc dicunt, & simul adjungunt venturam instaurationem, quia Deus stabiliet regnum illud in manu Christi sui: quum hoc dicunt Prophetæ, ostendunt perpetuitatem regni vere apparuisse & exhibitam fuisse in Christo. Quod autem regnum intercidit aliquo tempore, hoc non pugnat cum aliis vaticiniis. Hæc igitur summa est. Nam Christus tandem apparuit, in cujus capite residet verum diadema vel cidaris, & qui erat electus à Deo, & Rex legitimus, & qui ubi surrexit à mortuis regnat, & hodie sedet ad Patris dexteram, neque solium ejus labascet usque ad finem mundi. imo mundus renovabitur, & hoc Christi regnum manebit, licet alio modo post resurrectionem, quemadmodum Paulus ostendit. Sed tamen Christus Rex est vere æternus. Et quum dicit Propheta, *sicuti diebus antiquis*, confirmat doctrinam illam, quod scilicet non fluet æquabili cursu regni dignitas; sed tamen talem fore instaurationem, ut facile constet, Deum non frustra pollicitum fuisse Davidi regnum æternum. Florebit igitur regnum Davidis in perpetuum. Atqui hoc non factum est. nam quum populus reversus est ab exilio, Zorobabel quidem, & alii multi obtinuerunt imperium. Sed quale fuit, nisi precarium? deinde erant tributarii Persarum & Medorum Regibus. Sequitur ergo nunquam floruisse regnum in Israël, neque etiam in populo extitisse principatum aliquem mediocrem, nisi quum Christus in medium prodiit. Videmus ergo non posse aliter accipi, quam de Christo, verba Prophetæ. Sequitur,

12. Ut possideant reliquias Edom, & omnes gentes, super quas (*alii vertunt, super quos*) invocatum est nomen meum, dicit Jehova hoc faciens.

His verbis ostendit Propheta, regnum sub Christo fore nobilius & amplius quam fuerit olim sub Davide. Quum ergo summa esset regni & dignitas, & opulentia, & potentia ætate Davidis, Propheta hic dicit terminos esse ampliandos: quia tunc, inquit, *potientur Israëlitæ reliquiis Edom.* Loquitur hic communiter de Israëlitis & Judæis, quemadmodum utrisque paulo ante minatus est, ab initio ultimi capitis. Sed jam tenemus quid velit, quia scilicet veniet etiam Edom sub jugum. Et satis constat cur hic præcipue exprimat Idumæos, quia scilicet infensissimi fuerant hostes, & vicinitas ipsa major erat occasio nocendi. Quum ergo instarent miseris Judæis Idumæi, & quum nullam illis relaxationem darent, hæc ratio est cur Propheta dicat venturos sub potestatem electi populi. Postea tamen addit, Omnes gentes simul venturas ad Judæos. De Idumæis primum loquitur, sed tamen adjungit etiam cunctas alias gentes. Non possem hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, quando jam videmus ubique conspicua signa iræ tuæ, & impendent etiam graviora, si quidem reputamus quam graviter nos iram tuam provocaverimus, & quam impie etiam totus mundus hodie contra te insaniat, imo etiam quam indigne profanet sacrum nomen tuum, & simul etiam abutatur tot tuis & tam præclaris beneficiis: da, inquam, ut semper confugiamus ad memoriam æterni tui fœderis, & spem æternam concipiamus in Filio tuo unigenito, ut si velis nos cribrare, semper tamen retineas nos collectos, donec pervenerimus non in horreum aliquod terrenum, sed in Regnum tuum cœleste, ubi participes simus ejus gloriæ, quam nobis peperit idem Filius tuus, qui nos semel ideo redemit, ut semper maneamus sub sua tutela & custodia, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA PRIMA

IN

AMOS PROPHETAM.

CAP. IX.

POstrema lectione non potuimus versum illum absolvere, ubi dicebat Amos venturos Idumæos in potestatem populi Dei: deinde etiam reliquas gentes. Quantum ad prius hoc membrum spectat, nulla est ambiguitas. sed posterius membrum duplicem sensum admittit. Quidam igitur sic accipiunt, Reliquæ gentes, super quas invocatum est nomen meum. Alii autem referunt hoc ad filios Abrahæ. *ut possideant reliquias Edom, & cunctas gentes, super quos*, hoc est, ut hi super quos invocatum est nomen meum, nempe posteri Abrahæ, possideant tam Idumæos, quam reliquas gentes. Si ad electum populum [illegible] placeat, [illegible] contextus aliquantum refragatur, tamen [illegible] optime conveniet. Ut possideant ergo fideles, super quos nomen meum invocatum est, [illegible] videtur hic exprimi ratio a Propheta, cur [illegible] amplitudinem regni [illegible], quia [illegible] Dei nomine, hoc est, Dominus co[illegible]scit pro suo populo, sicuti elegit eos, atque adoptavit in persona patris Abrahæ. Si altera sententia magis arrideat, particula אשר non tam erit relativum pronomen, meo judicio, quam nota causalis. Possideant ergo reliquias Edom, & cunctas gentes, quia invocatum erit vel invocabitur nomen meum super ipsas. Cujus enim juris aut tituli hæc possessio est, nisi quia transituri erant in familiam Abrahæ, qui prius fuerant extranei? Dicitur enim Israël possidere quicquid aliunde advenit & inseritur in Ecclesiæ corpus. Sed de hac re non adeo contendo, quia constat nobis hoc præcipuum caput, nempe promitti hic regni propagationem sub Christo, acsi diceret, Judæos angustis finibus fuisse inclusos etiam quum maxime floreret regnum Davidis, quia sub Christo dilatabit Deus eorum fines, ut longe lateque dominentur. Quid sit invocare nomen Domini super aliquem populum, alibi diximus. Nunc pergamus in contextu.

13. Ecce dies veniunt, dicit Jehova, & occurret arator messori, & calcator uvarum efferenti semen: & stillabunt montes dulcem liquorem, & omnes colles liquescent. (*nempe ut lacte diffluant.*)

Hic Propheta felicitatem, quæ futura erat sub regno Christi, describit. Scimus autem quoties Prophetæ volunt promittere beatum & prosperum statum populo Dei, sumere has figuras, quod scilicet affluet bonorum omnium copia, quod uberrimus erit frugum proventus, quod annona largiter suppetet.

petet. Accommodarunt enim stylum veteri populo: itaque non mirum est, si interdum balbutiant veluti cum pueris. Interea sub istis figuris Spiritus pronunciat, modis omnibus regnum Christi felix & beatum fore: vel, ubi regnare Christus cœperit, beatam fore Ecclesiam Dei, quod idem valet. Dicit igitur, *Venient dies, dicit Jehova, & arator appropinquabit messori*, vel occurret. Non dubium est quin Propheta respexerit ad benedictionem, quæ traditur à Mose Levitici 26. Prophetæ enim libenter formulas inde mutuantur, ut sit major fides & auctoritas doctrinæ. Moses autem similibus fere verbis utitur, quod scilicet vindemia occurret messi, deinde quod satio occurret arationi. Hoc autem fieri solet, quum Deus copiam & tritici & vini suppeditat: deinde quum tempus etiam optabile est, ac commodum. Videmus ergo quid velit Propheta, Deum scilicet ita benedicturum populo suo, ut nihil patiatur deesse ad plenam bonorum copiam. *Appropinquabit* ergo *tam arator messori, quam calcans uvas efferenti semen.* Ubi igitur cessabunt à messe, statim arandum erit, quia erit tempus commodissimum: deinde ubi absolverint suas vindemias, seminabunt. sic ergo notatur omnium frugum ubertas, quemadmodum dixi. Jam hyperbolice loquitur Propheta, dicens, *Stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles liquefient*, nempe ut inde lac defluat. Scimus enim hoc nunquam contigisse. Sed modus hic loquendi satis tritus est, ac frequenter occurrit in Scriptura. Summa autem est, non fore vulgarem & usitatam copiam bonorum, sed quæ fidem superet, imo etiam naturæ ordinem, quasi montes ipsi diffluerent. Jam sequitur,

14. Et reducam captivitatem populi mei Israël: & ædificabunt urbes dirutas, & habitabunt illic: plantabunt vites, & bibent vinum earum: facient hortos, & comedent fructus ipsorum.

Quia vaticinium, quod vidimus, creditu erat difficile, præsertim ubi abductus fuit populus in exilium, ideo occurrit Propheta diffidentiæ, & ostendit non fore hoc obstaculo, quominus in hanc felicitatem, de qua loquutus est, populum suum Deus evehat. Hæc enim videntur esse nimis contraria, populum omni dignitate spoliatum trahi in longinquam regionem, vivere in misero exilio: deinde etiam lacerari in varias partes, opprimi contumeliosa tyrannide: & interea promitti florentissimum statum, promitti regni propagationem, qualis nunquam visa fuerat. Ergo ne præsentes calamitates metu occupent animos, & constringant etiam desperatione, dicit rediturus ab exilio Israëlitas: non quidem omnes, sed quemadmodum jam vidimus, promissio hæc ad solos electos dirigitur. quanquam hic simpliciter loquitur de populo. Sed hæc prophetia pendet ex aliis: ideoque non debet extendi nisi ad residuum illud semen, de quo antehac vidimus. *Reducam* igitur *captivitatem populi mei Israël:* deinde, *ædificabunt urbes dirutas, & habitabunt illic:* acsi diceret, Non impedient tam exilium quam aliæ clades & totius terræ vastitas, quominus populum meum restituam, sicuti decrevi. Ergo si vos terreat triste illud spectaculum, quum videbitis terram nudatam esse incolis, videbitis urbes eversas vel combustas, videbitis omnia esse confusa: tamen ego potero in pristinum ordinem omnia restituere. & hoc facturus sum. *Ædificabunt* ergo *urbes dirutas, & habitabunt illic: plantabunt vites, & vinum earum bibent: facient hortos, & comedent fructus ipsorum.* Hic revocat populum ad benedictiones Legis: debuerant enim agnoscere manum Domini sibi infestam in exilio. Ergo nunc Propheta ostendit, simulac propitius esse Dominus iterum cœperit, fore novam rerum faciem: quia ubi Deus serenam suam faciem ostendit, sequitur prosperitas, & felix rerum omnium successus. Hoc ergo nunc intelligit Propheta, ne scilicet desperatione concidant miseri exules, ubi Dominus ipsos castigaverit. Tandem sequitur,

15. Et plantabo eos super terram suam, *(in terra sua)* & non evellentur amplius è terra sua, quam dedi illis, inquit Jehova Deus tuus.

Hic adjungit Propheta tranquillam stationem: quia non satis erat populum ab exilio reduci in patriam, nisi illic tuto degeret, ac quietus. Poterat enim statim postea rursum abstrahi. Fuisset igitur satius tabescere in exilio, quam interea quasi ludibrii causa reduci, & paulo post iterum devinci ab hostibus, & trahi in aliam regionem. Itaque Propheta dicit tranquillum fore populum, ubi reductus fuerit. Sed utitur metaphora valde apta, quum dicit, *Plantabo eos super terram suam, neque evellentur amplius.* Unde enim firma nobis statio ad habitandum, nisi quum Dominus nos alicubi locat? sumus enim quasi volatici super terram, & singulis momentis possemus quasi quisquiliæ huc & illuc raptari. Ergo nulla est nobis stabilitas, nisi quatenus plantati sumus manu Dei, hoc est, quatenus assignat nobis Deus certam habitationem, & vult quietos manere. Hoc nunc intelligit Propheta, dicens, *Plantabo eos in terra sua, neque amplius evellentur.* Quare? *quia dedi illis terram*, inquit. Dederat quidem prius, sed passus est inde evelli, quum terram illam polluerent. Nunc autem Deus pronunciat pluris sibi fore gratiam suam, quam populi peccata: quasi diceret, Etiamsi indignus sit populus qui in terra hac habitet, tamen prævalebit mea donatio. Neque enim respiciam quid ipsi de me sint promeriti: sed quia dedi illis hanc terram, eam obtinebunt. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Jam si respicimus quid deinde acciderit, nunquam vaticinium hoc fuit completum. Reversi quidem sunt Judæi in patriam, sed exiguo numero: deinde tantum abest ut dominati fuerint vicinis gentibus, ut fuerint ipsi potius tributarii. Adhæc angusti semper fuerunt dominationis fines, etiam quum licuit ipsis jugum excutere. Quomodo ergo pollicitus fuerat Deus quod jam exposuimus? nempe si veniamus ad regnum Christi, tunc palam erit nihil frustra fuisse prædictum: quia etsi non dominati fuerint Judæi in speciem, regnum tamen Dei tunc fuit propagatum per omnes Gentes ab ortu usque ad occasum Solis: & tunc regnarunt Judæi, quemadmodum aliis locis diximus. Cæterum quod hic dicitur de tritici & vini abundantia, debet exponi pro natura regni Christi. Ergo quia spirituale est Christi regnum, sufficiat nobis etiam affluere spiritualibus bonis. Et Judæi, quos Dominus sibi residuos servavit, contenti fuerunt illa spirituali abundantia. Siquis objiciat Prophetam hic non allegorice loqui, responsio facilis est: nempe hunc morem passim receptum esse in Scriptura, ut felicitas sub commodis præsentis vitæ, & terrenis benedictionibus, quasi pingatur ante oculos nostros: præsertim hoc observare in Prophetis licet, quia stylum accommodabant ad captum rudis & infirmi populi, sicuti jam diximus. Sed quoniam hoc alibi fusius tractatum fuit, nunc quasi in transcursu & leviter tantum attingo. Sequitur prophetia Obadiah, quem vulgo appellant Abdiam.

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN OBADIAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

Prophetia hæc non est contexta ex multis oraculis, neque etiam ex multis concionibus, sicuti aliæ: sed tantum denunciat Idumæis propinquum exitium: deinde promittit electo Dei populo restitutionem. Quod autem minatur Idumæis, hoc facit in solatium electi populi. nam hæc gravis erat ac dura tentatio, quum filii Jacob essent electus populus, videre tamen posteros Esau, qui divinitus rejecti erant, florere & opibus & potentia. Quum ergo filii Israël miseri essent præ suis consanguineis, potuit videri ridicula Dei adoptio: & fuit multa occasio cur Israëlitæ præferrent sortem aliorum suæ, atque ita invidia & prava æmulatio inficeret eorum animos, quemadmodum solet ut plurimum contingere. Nam res adversæ pariunt mœrorem & tædium: jam si occurrat nobis aliorum prosperitas, ita accrescit mœror noster, ita etiam tædium augetur. Quum ergo viderent Israëlitæ Idumæos degere in otio, & esse extra omne discrimen: deinde quum viderent eos uti sua abundantia: ipsi autem expositi essent hostibus in prædam, & singulis momentis expectarent novas clades: fieri non potuit, quin vel deficerent prorsus à fide, vel saltem debilitarentur. Ergo Propheta hic ostendit, etiamsi Idumæi nunc agant feliciter, tamen brevi perituros, quia Deo invisi sint: & ostendit hoc fieri in gratiam electi populi, quemadmodum in contextu videbimus. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ: quia poterant res adversæ debilitare Israëlitas, vel etiam penitus frangere, hic Propheta adhibet solatium, & fulcit etiam collapsos eorum animos, quia Dominus brevi eos respiciet, & justam vindictam sumet de eorum hostibus. Cur autem vaticinium suum dirigat contra solos Idumæos, hæc ratio est, quod scimus præ aliis crudeliter sæviisse contra Israëlitas. Nec enim frustra
Psal.137. vers.7. dicitur in Psalmo, Memento filiorum Edom in die Jerusalem, qui dicebant, Nudate, nudate usque ad fundamenta. Erant certe etiam alii parum amici Israëlitis, qui conspiraverant cum eorum hostibus. Sed Propheta illic ostendit fuisse furiosum odium in Idumæis, quia scilicet erant quasi flabella ad incitandam sævitiam hostium. Jam, quo tempore prophetaverit Obadias, non satis constat, nisi quia probabile est tunc editum fuisse hoc vaticinium, ubi Idumæi insurrexerant contra Israëlitas, & jam multis eos molestiis vexaverant. Videntur enim falli qui putant Obadiam fuisse ante tempus Jesaiæ. Constat Jeremiam cap.49. & hunc Prophetam iisdem sententiis, & iisdem prope verbis fuisse usos, quemadmodum videbimus postea. Certe Spiritus Sanctus poterat diversis loquendi formis eandem rem exprimere: sed voluit conjungere hæc duo testimonia, ut certior adhiberetur fides. Nescio an fuerint æquales Obadias & Jeremias, & in hac re etiam non adeo laborandum est. Sufficiat nobis, ideo adjunctum fuisse hoc vaticinium aliis, ut certo statuerent Israëlitæ, quamvis Idumæi eorum consanguinei ad tempus prospere agerent, tamen non posse effugere manum Domini, sed brevi trahendos esse ad reddendam rationem suæ sævitiæ, quia scilicet tantopere sine causa exarserint contra miserum & afflictum populum Dei. Jam Propheta noster in fine ostendit Deum fore ultorem hujus crudelitatis, quam exercuerant Idumæi: quia etiamsi populum suum castiget, non tamen oblitus sit gratuiti fœderis. Veniamus nunc ad verba.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

VIsio Obadiæ. Sic dicit Dominus Jehova contra Edom, Rumorem audivimus à Jehova, & legatus ad Gentes missus est: surgite, & surgemus contra eam ad prælium.

PRæfatur Obadias se nihil humanum afferre: sed tantum exprimere visionem sibi divinitus oblatam. Scimus enim solum Deum semper fuisse audiendum in Ecclesia, ut etiam nunc ipse audiri postulat. Sed interea misit Prophetas suos, sicuti postea Apostolos: imo sicuti misit unigenitum Filium, quem magistrum nobis præfecit, atque unicum & summum doctorem. Quum ergo dicit Obadias hanc esse visionem, perinde est acsi assereret se non temere proferre sua somnia, vel quod ipse ex conjecturis, vel humanis rationibus habeat, sed tantum afferre oraculum cœleste: quia חזון, quemadmodum aliis locis vidimus, est Visio, qua olim se Deus Prophetis suis patefecit. Nunc addit, *Sic dicit Jehova.* Hic major est expressio ejusdem sententiæ. Videmus enim Prophetam ne suspecta sit doctrina quam profert, statuere Deum auctorem: quia quid fidei haberi potest hominibus, quos scimus vanos esse & mendaces, nisi quatenus reguntur Dei Spiritu, & ab eo missi sunt? Quum ergo tam diligenter inculcat Propheta sibi à Deo fuisse traditum quicquid profert, hinc colligere licet quod nuper attigi, hac lege olim Prophetas loquutos esse, ut tamen solus Deus audiri vellet in populo suo. Dicit postea, *Famam audivimus.* Alii vertunt, Sermonem vel doctrinam. שמועה proprie est Auditus, & à verbo deducitur quod postea subjungit Propheta. *Auditum* ergo *audivimus*, si quis ad verbum transferre velit. Jam, quidam putant notari doctrinam, quasi diceret, Dominus mihi hoc, & aliis Prophetis revelavit: quemadmodum quum dicit Jesaias cap. 53. Quis credidit auditui nostro? idem est nomen. loquitur autem de sermone vel doctrina. Sed probabile est hic potius notari rumores tumultuosos, qui solent præcedere bella & clades. *Audivimus* ergo *rumorem.* Non est apud Jeremiam verbum pluralis numeri שמענו, sed

שמועה שמעתי. Audivi ergo auditum, inquit Jere- *Jer. 49. vers. 14.*
mias. Propheta autem noster plurali numero utitur, Audivimus auditum. Idem tamen sensus est, quia Jeremias dicit se perculsum esse rumoribus. Propheta autem hic constituit se in aliorum numero: acsi diceret, Rumor hic sparsus est, sed à Domino. Certum est fuisse rumorem hunc etiam auditum à profanis & Dei contemptoribus: sed Propheta ostendit non temere moveri bella, sed arcano Dei instinctu: quasi diceret, quum orietur tumultus, ne putemus initium esse à terra, sed Deus ipse auctor est. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quanquam loquitur de rumore bellorum, ostendit tamen non dominari fortunam vel casum inter istos motus, sed arcanum esse aliquem instinctum Dei. *Audivimus ergo à Jehova,* inquit, *& nuncius,* vel legatus, *ad Gentes missus est: surgite, & surgemus contra eam ad prælium.* Apud Jeremiam habetur, Congregamini, venite, & surgite contra eam in prælium. Non dubito quin hic Propheta ostendat unde rumor, cujus nuper meminit: quia scilicet jam alii alios incitent ad perdendam terram illam. Si quis humano sensu voluisset judicium facere, dixisset Assyriis fuisse causam, cur bellum inferrent Idumæis, quia scilicet vel leves, vel etiam perfidos experti fuerant: vel quia prætenderant occasionem, quum tamen nulla esset justa ratio bellandi. Sed Propheta hic mentem suam sursum attollit, & agnoscit Deum esse hujus belli auctorem, quia velit sumere vindictam de sævitia illius populi, quam exercuerat contra suos consanguineos Israëlitas: & simul etiam alios hortatur, ut intelligant hoc totum gubernari arcano Dei consilio, quod Assyrii ex amicis repente facti sint hostes, quod bellum contra Idumæos exarserit, quum tamen ante fuissent tranquilli & extra omnem metum & omne discrimen. Sequitur,

2. Ecce, parvum posui te inter Gentes, contemptus tu valde.

3. Superbia cordis tui decepit te, quæ habitas in scissuris petræ: *(vel rupis)* excelsa habitatio ejus, dicens in corde suo, Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltaveris quasi aquila, & si inter nubes posueris nidum tuum, inde ego detraham te, dicit Jehova.

Iisdem fere verbis utitur etiam Jeremias. Sed ambiguus est sensus verborum, quum dicit, Ecce, parvulum posui te. Mihi probabile est hic Prophetam exprobrare Idumæis, quod tanquam invito & repugnante Deo insolescerent, quum tamen redacti essent in angustias montium: sicuti alibi dicitur,
Malach. 1. vers. 2. Esau & Jacob nonne fratres erant? Ego autem dedi vobis hereditatem patri Abrahæ promissam: Idumæos ego relegavi in montem Seir. Hoc autem minus tolerabile est, quum quis effertur superbia, ubi tamen non adeo splendida est ejus conditio. Itaque judico hic exprobrari Idumæis quod ita exultent, & plus justo sibi arrogent, quum tamen essent contemptibiles, quum eorum conditio esset ignobilis & obscura, quia scilicet habitabant in monte Seir. Alii autem putant hic denunciari pœnam quæ instabat. *Ecce, parvum dedi te in Gentibus.* Dicit Jeremias, Et contemptibilem in hominibus: omittit duas istas voces, Tu valde: dicit tantum, & contemptibilem inter homines. sed quoad summam rei, fere eodem redit. Si ergo intelligimus gentem illam sine causa superbiisse, facilis erit sensus, quod scilicet quasi gigantum more contra Deum bellaverint, quod scilicet sese extulerint, quum tamen essent redacti in angustias montium. Quanquam autem liberum judicium aliis relinquo, magis tamen inclino in priorem sententiam: utcunque omnium fere consensu posterior recepta sit, quod scilicet violenter in ordinem cogere destinet Deus feroces istos homines, qui nulla de causa, imo natura fere repugnante insolescebant. Quod si magis arridet diversa interpretatio, incipit à comminatione Propheta: deinde rationem subjicit cur Deus attenuare ipsos, imo atterere decreverit. Etsi enim habitabant in montibus, erat tamen satis fertilis regio: deinde collegerant sibi longo temporis tractu multas opes, quum essent securi, quum nullus hostis illis molestus esset. Hæc igitur ratio est, *Ecce dedi te parvum & contemptibilem in montibus.* Quare? *Superbia enim cordis tui decepit te.* Addit etiam Jeremias Terrorem: quanquam alii vertunt תפלצתך Simulachrum. Sed hoc non videtur congruere. Non dubito igitur quin Jeremias priore loco Terrorem ponat: nam hoc semper fere contigit, ut superbi aliis metum incutiant. tales ergo erant Idumæi. Jam si sequamur priorem sensum quem exposui, conjunctim hi duo versus legendi erunt. *Ecce ego dedi te contemptum in Gentibus, & parvum:* atqui *cordis tui superbia te decepit.* Quidam vertunt, Extulit, נשאך: sed ש legunt crassum in sinistro cornu. נשא, si punctum sit

sit in dextro cornu, est Decipere; si autem in sinistro, est Attollere. Vertunt igitur, Superbia cordis tui te extulit. Sed facile colligimus ex Jeremia, esse legendum, ut etiam conveniunt fere omnes interpretes, *Superbia cordis tui te decepit.* Neque enim dicit השיאך, sed השיא אותך, hoc est, fuit tibi causa erroris & dementiæ. de sensu ergo hujus verbi non est dubitandum. Nunc deridet Propheta Idumæos, quod scilicet freti suis munitionibus existiment se esse extra jactum telorum, quemadmodum vulgo loquuntur: ideoque insultent petulanter Israëlitis, & Deum ipsum contemnant. Dicit ergo Propheta Idumæos sibi frustra has blanditias facere, quia ostendet meras esse præstigias quicquid ipsi promittunt sibi. Summa igitur est, Unde ista vobis securitas quod putatis nihil vobis posse hostes nocere? imo tam Deum quam homines spernitis: unde fastus iste? unde etiam tanta confidentia qua turgetis? nempe est mera impostura, *superbia cordis vestri decepit vos.* Et tamen non deerat occasio cur Idumæi ita insolescerent, quemadmodum etiam Propheta adjungit. Sed tandem adhuc ostendit quomodo seipsos fefellerint, quia scilicet munitiones istas Deus non curet, imo pro nihilo ducat: *Tu habitas*, inquit, (hoc per concessionem legendum est) *in scissuris petræ.* alii legunt, Inter circuitus rupis: quanquam alii putant סלע esse nomen urbis proprium. Sed utcunque fatear Prophetam alludere ad nomen urbis, tamen non video posse stare quod ipsi docent. non enim quadrant scissuræ urbi quæ in planitie sita erat, quamvis in montium circuitu. Ego igitur non dubito hic סלע vocari montem Seir. Quum ergo in rupibus haberent suas munitiones Idumæi, putabant facile posse excludi omnes hostes. Et ideo sequitur, *Celsitudo habitatio ejus*, hoc est, habitat in locis excelsis: ideoque *dicit in corde suo*, *Quis me detrahet in terram?* Postea adjungit quod jam dixi, nempe etiamsi valde munita esset illa regio, tamen Idumæos longe falli, & sibi etiam accersere vanas imposturas: *Si exaltaveris*, inquit, *sedem tuam quasi aquila*: si extuleris, ad verbum, quasi aquila: *& si inter nubes posueris nidum tuum, ego illinc te detraham, inquit Dominus.* Jam videmus Prophetam non frustra confidentiam risisse, qua inflati erant Idumæi, quia scilicet opponerent Deo suas munitiones. Arqui hæc summa insania est, ubi homines confisi suis opibus audent spernere Deum ipsum. Quasi vero non possit facile discutere uno flatu quicquid est in nobis vel præsidii, vel potentiæ. Sed hæc nobis fusius tractanda erunt die crastino.

Da omnipotens Deus, quando vides nos hodie tot hostibus undique obsideri, & qui etiam perniciem nobis assidue machinantur, nos vero tam infirmos & debiles: da, inquam, ut in te respicere discamus, & sic in te recumbat nostra fiducia, ut quamvis simus expositi omnibus periculis quo ad sensum carnis, tamen non dubitemus te semper instructum esse valida potentia ad hostes nostros terrendos, ut quieti etiam inter omnia discrimina vivamus, nec desinamus unquam nomen tuum invocare, sicuti pollicitus es te fore certum & fidum salutis nostræ præsidem in Christo Jesu Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN

OBADIAM PROPHETAM.

CAP. I.

Hesterna lectione vidimus nihil proficere omnes impios, dum opponunt munitiones suas Dei judicio, acsi possent salvi effugere ex ejus manu. Deus enim quum terram & cœlum sub imperio suo contineat, poterit, quoties ita fuerit visum, ad se pertrahere quicunque potentiam ejus nunc spernunt, & ideo derident ejus Prophetas, vel saltem minas eorum pro nihilo ducunt. Hæc igitur sententia diligenter notanda est, quum pronunciat Deus in suo arbitrio esse ex ipsis nubibus detrahere, qui se ita extulerint ut putent se superiores esse omnibus periculis. Nunc sequitur apud Prophetam,

5. An fures venerunt ad te? an prædones nocturni? quomodo in silentium redactus es? *(vel, quomodo consumptus es?)* annon furati essent sufficientiam suam? an vindemiatores ad te venerunt? annon reliquissent racemos?

Hoc versu ostendit Propheta non levem fore cladem, qua statuit Deus affligere Idumæos, quia nihil manebit salvum in ipsis. Amplificat autem quod dicit comparatione. Si quis spoliatus fuerit fortunis suis à furibus, plorabit quicquid tota vita magnis laboribus acquisierat, sibi fuisse ablatum uno momento. Si quis etiam sumptum & laborem impenderit colendæ vineæ, & alius fructum auferat, queretur se esse miserrimum, quod substantiam suam & laborem consumpserit in vineæ cultura, alius autem fructum voret. Atqui Propheta significat Deum non fore contentum tali pœnæ genere contra Idumæos. Dicit igitur, *An fures nocturni ad te venerunt, vel prædones?* certe furati essent, quemadmodum auferunt quod putant sibi sufficere: sed nihil tibi manebit residuum. Breviter significat Propheta Assyrios non fore similes vel furibus, vel prædonibus nocturnis, qui raptim & clam auferunt si quid occurrit ad manum: sed significat spoliandos esse Idumæos, ita ut domus ipsorum prorsus vacuæ maneant, idque Assyrios facturos pronunciat, quemadmodum grassari solent nocturni fures vel prædones effreni licentia: quia nullus est qui obstare audeat, imo etiam contrà verbum facere. Non erit igitur hæc spoliatio vulgaris, inquit Propheta, sed prorsus te exinanient hostes. Eodem etiam spectat quod dicit, *An ad te venerunt vindemiatores?* certe solent relinquere aliquos racemos, Assyrii autem ne uvam quidem relinquent. Discedent igitur onusti præda, sic ut tu maneas vacuus. Hoc autem admonuimus dici ad levandum vel mitigandum dolorem fidelium, qui tunc poterant sibi videri plusquam miseri, quum scilicet soli spoliarentur ab hostibus: videbant enim suos vicinos in tuto habitare, imo etiam prædæ esse consortes & socios. Itaque conditio eorum valde tristis & indigna erat. Ergo ut hanc acerbitatem temperet Propheta, dicit spoliandos esse Idumæos non vulgari modo: quia ne pilus quidem ipsis manebit. Hæc summa est. Cæterum verbum נדמיתה quidam accipiunt pro Redactus es in silentium. Nam verbum דום, vel דמה, significat Silere: & exponunt, Quomodo non saltem conatus es occurrere hostibus tuis? Silere hic enim accipiunt pro Quiescere, ut sæpe hoc דמה accipitur in Scripturis. *Quomodo ergo tacuisses?* Loquitur autem de re futura in tempore præterito,

terito, acsi jam Deus pœnam sumpsisset de Idumæis, quo certior sit fides vaticinio. Quomodo igitur redactus es in silentium? hoc est, Quomodo potuisti quietus manere, quum videres hostes tuos tam violenter prædari? quomodo igitur redactus es in silentium? Alii, Quomodo consumptus es? quoniam significat דמה sæpe Excidere: sed in ea re parum est momenti. Intelligit enim Propheta non posse adscribi hoc fortunæ, quod hostes diripient totam terram Edom: quia scilicet hæc violentia minime vulgaris erit. Deinde quia putabant Idumæi undique præclusos esse aditus hostibus suis quum incolerent cacumina montium, quemadmodum dixi, & se tutissimos esse in latebris illis vel præaltis rupibus, Propheta hic per admirationem ostendit manifestum fore Dei judicium contra ipsos. Pergamus.

6. Quomodo quæsita sunt Esau, pervestigata abscondita ejus?

Confirmat superiorem sententiam, quod scilicet Idumæi frustra confidant divitias suas fore salvas, quoniam haberent absconditos & profundos recessus. Etiam quum hostiliter diripitur aliqua regio, tamen non audent victores accedere ad loca periculosa: si sunt angustiæ, refugiunt; putant enim subesse aliquid fraudis. Quoniam ergo victores quoque, dum ab insidiis sibi metuunt, prædantur tantum quæ sunt obvia, & semper considerant an tutus sit accessus: Idumæa vero, quemadmodum diximus, habebat recessus absconditos: erant enim rupes fere inaccessæ, erant & multæ commoditates latendi illic, & occultandi suas divitias. Ideo Propheta ostendit hoc totum fore vanum. Et quo efficacius moveat, per admirationem loquitur quasi de re incredibili: *Quomodo quæsita sunt Esau, & pervestigata abscondita ejus?* quis hoc putasset? nam poterant defodere suos thesauros sub rupibus & cavernis, atque illinc prohibere hostes suos. Jam frustra omnia tentarunt: quomodo hoc fieri potuit? Hic ergo expergefacit hominum animos, ut agnoscant judicium Dei: & simul deridet vanam confidentiam, qua semper turgebant Idumæi. Adhæc erigit animos piorum, ut non dubitent facturum esse Deum quod pronunciat: quia scilicet penetret etiam usque ad imas abyssos. Breviter significat Propheta perperam facturos fideles si metiantur Dei vindictam, quæ impendet Idumæis, suo sensu, vel more usitato: quia Dominus inquiret ac pervestigabit, ut nullæ latebræ ejus conspectum effugiant, deinde ut expositi sint in prædam hostibus omnes thesauri. Hinc colligimus, sicuti frustra homines latebras sibi quæritant ut tuti sint à periculis, ita frustra abscondere suas divitias: quia manus Dei penetrabit ultra mare, terram, cœlum & abyssos. Nihil ergo superest, nisi ut nos & nostra omnia semper offeramus Deo. Si proteget nos suis alis, erimus securi etiam inter innumera discrimina. Si autem putamus subterfugiis nos quidquam posse proficere, decipimur. Nunc addit etiam Propheta,

7. Usque ad terminum expulerunt te omnes viri fœderis tui, deceperunt te, prævaluerunt tibi viri pacifici tui, *(viri pacis tuæ)* viri panis tui posuerunt vulnus sub te: nulla est intelligentia in eo.

8. Annon in die illa, dicit Jehova, perdam sapientes ex Edom? & intelligentiam è monte Esau? *(hoc est, è monte Seir.)*

Hic modum quoque exprimit Propheta, quo Deus pœnam sumet de Idumæis. confisi enim suis fœderibus, spernebant Deum, quemadmodum vidimus. Jam Propheta ostendit in arbitrio Dei esse mutare hominum animos, ut qui tunc amici erant, statim accensi in rabiem, prodeant ad perdendos Idumæos. Quum ergo putarent non modo instar clypei sibi fore Assyrios, sed instar propugnaculi contra Dei manum: Propheta hic denunciat, quum volet Deus pœnam de ipsis sumere, non opus fore ut procul accersat vel vindictæ suæ ministros, vel alia media. Armabit enim Assyrios ipsos, & Chaldæos: quia flectit quocunque vult corda hominum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Hic enim eripit, vel excutit vanam confidentiam Idumæis, ne ideo obdurescant quia muniti sint fœderibus, & habeant amicos validissimos: quia Dominus ex amicis reddet illos hostes. Dicit autem, *Usque ad terminum expulerunt te.* שלח significat propie Emittere, & Projicere. Vertunt quidam Persequuti sunt: quasi Propheta sermonem hic haberet de vicinis gentibus. Dicit ergo secundum illos, Vicini tui utcunque te ament, nihil tamen præstabunt officii, nisi quod te prosequentur fictis lachrymis, dum hostes abstrahent te captivum. Sed illa expositio coacta est, neque etiam respondet contextui. Ego itaque non dubito quin Propheta hic describat mutationem qualis futura erat, ut sciant Idumæi se frustra confidere suis opibus & præsidiis. *Viri ergo fœderis tui*, inquit, *expulerunt te.* Perinde est acsi diceret, Vide quid proficias: tu ambis sollicite amicitiam eorum, qui tamen erunt tibi hostes: si quietus maneres in tuis cavernis, hoc tibi multo esset melius. Nunc autem quum cursites in Assyriam & Chaldæam, hæc tibi erit causa exitii. *Viri ergo fœderis tui te expellent usque ad terminum:* quod si nihil tibi fuisset cum ipsis amicitiæ & commercii, poteras commode in tuis latebris degere: nemo te expulisset. & justa fuit hæc merces tuæ ambitionis, quod ita profugisti ad Assyrios & Caldæos. Nam eandem sententiam continuat deinde Propheta: *Deceperunt te*, inquit, *viri pacis tuæ*, amici & fœderati. Nam viros pacis nominant Hebræi, qui conjuncti sunt aliqua necessitudine. *Viri* ergo *pacis tuæ*: hoc est, quibus putasti fidendum esse, & in quibus etiam acquiescebas, illi te deceperunt, illi etiam prævaluerunt tibi, hoc est, oppresserunt astu & insidiis. *Viri panis tui posuerunt sub te vulnus.* Viros panis etiam vocant convivas vel familiares. Vertunt alii, Qui comedunt panem tuum. & illa interpretatio est tolerabilis: quia non dubium est Chaldæos & Assyrios, ut erant inexplebiles, captasse prædam ex Idumæis. Quisquis enim tunc venatus est eorum amicitiam, necesse fuit ut afferret aliquid pretii. Quum ergo venderent ita suam amicitiam, merito Propheta vocat eos Viros panis respectu eorum, quorum vorabant substantiam & opes. *Viri* ergo *panis tui* si ita accipiamus, sensus erit probabilis. Sed possumus aliter interpretari, quasi diceret Familiares & convivas. *Illi* ergo *posuerunt vulnus sub te:* hoc est, fuerunt tibi exitio, sed per fraudem, & occultis artibus. Si quis aperte alterum impetat, saltem is qui impetitur, poterit declinare ictum. Sed Propheta dicit Assyrios & Chaldæos fore Idumæis perfidos, ut eos opprimant per insidias. *Ponent* igitur *sub te vulnus:* quemadmodum siquis pugionem occultaret inter culcitram & linteum, ubi dormire quis statuit. Sic etiam dicit subtus poni vulnus, quum scilicet occultat se fictus amicus, ut minore negotio lædat, quem adoritur fraude & astu. Tandem concludit, *Non est intelligentia in eo.* Hic non dubium est quin Propheta oblique derideat stultam confidentiam, qua etiam excæcati

X 2 erant

erant Idumæi, quod putarent se esse admodum providos, ut nihil metuendum ipsis esset, quum procul conspicerent, & res suas componerent optima prudentia. Quum ergo putarent se excellere ingenio, & non posse intercipi aliquo astu, hic dicit Propheta nihil fore in ipsis intelligentiæ. Sed rationem mox adjungit, *Annon in die illa, inquit Jehova, perdam vel extinguam sapientes ex Edom?* Erat hoc incredibile, quum Idumæi prospere egissent, propterea quod bene sibi consuluerant, uno momento posse ita opprimi. Sed dicit Propheta hoc quoque esse in Dei manu & arbitrio. *Annon potero*, inquit, *extinguere quicquid est sapientiæ in Idumæis?* Annon potero abolere omnes ejus prudentes? hoc facturus sum. Nunc ergo tenemus verborum summam. Cæterum locus hic notatu dignus est, ubi Propheta Idumæis exprobrat viros fœderatos & amicos fore ipsis in exitium: quia scilicet præter jus & fas inter se conspiraverant. Dum ita se mutuo conjungunt homines, nemo est qui non utilitatem suam cupide appetat: interea utrimque falluntur. dissipat enim Deus eorum consilia, & maledicit ipsum eventum: quia non spectant in rectum finem. Et semper reprobi dum conciliant suas amicitias, miscent aliquid perversum: vel studebunt nocere innoxiis, vel captabunt aliquam obliquam utilitatem. Omnia igitur pacta quæ inter se contrahunt impii & Dei contemptores, semper habent aliquid vitii implicitum. Ideo non mirum est si Dominus fraudet eos spe sua, & maledicat ipsorum consiliis. Hæc ratio est igitur cur nunc Propheta denunciet Idumæis, quos putarunt sibi esse optimos & fidelissimos amicos, fore tamen exitio. Sed hic posset objici, idem etiam contingere Dei filiis. David enim quum optima fide & summa sinceritate ageret cum omnibus, conqueritur tamen, virum pacis suæ & amicum sibi machinatum fuisse multas fraudes: Sustulit, inquit, calcaneum suum contra me vir pacis meæ: simul edebam cum eo panem, & ille mecum. Et hoc etiam in Christo ipso impleri oportuit. Jam si necesse est configurari omnes Dei filios Christi imagini, nihil hic dicit Propheta, quod non competat in totam Ecclesiam & singula ejus membra. Hoc posset videri absurdum primo intuitu: sed solutio facilis est, quia dum studemus pacem cum omnibus habere, etiamsi homines perfidi nos ex insidiis opprimunt, Dominus tamen ipse succurrit: & interea quamvis durum sit istud examen, scimus tamen patientiam nostram probari à Deo, ut tandem nos eripiat, ut possimus intrepide ad eum confugere, testari de integritate nostra. Impii autem dum sese mutuo fraudant, dum malis & obliquis artibus alius alium opprimit & circumvenit, dum evomunt suum virus occultum, dum pacem in bellum convertunt, sentiunt se referre justam & sibi debitam mercedem. non possunt ad Deum confugere, quia conscientia tenet ipsos constrictos: intelligunt enim se esse meritos quod Dominus juste ipsis rependit. Non mirum est igitur si maledicta fuerit conspiratio, in qua sperabant Idumæi quum amicos haberent Chaldæos: quia scilicet Dominus convertet in exitium quicquid putant nunc sibi esse utile. Hæc igitur summa sit, Nisi velimus ultro decipi, nihil esse tentandum nisi sincero corde. Si ergo non excedimus vocationis nostræ fines, pacem colamus cum omnibus, studeamus omnibus prodesse, ut Dominus nobis benedicat. Si autem velit probare nostram patientiam, aderit tamen quum nos fallaces amici insidiis tentabunt, quum eorum malitia trahemur in discrimen, & videbimur jam calcandi esse sub eorum pedibus. Cæterum si mala fide agimus, & putamus nobis fore faustas amicitias, quæ partæ erunt malis & sceleratis artibus, Dominus convertet in exitium nostrum quicquid putamus esse in salutem. Jam notandum est quod dicit Propheta, *Annon die illa abolebo*, vel perdam, *sapientes ex Edom?* Nam quamvis multis modis cæci sunt homines, quos Deus non gubernat Spiritu suo, & quibus non prælucet verbo suo, tamen hæc est pessima cæcitas, dum homines sese inebriant falsa opinione prudentiæ. Dum ergo quis existimat se præditum esse ingenio, ut perspiciat quicquid opus est, neque etiam circumveniri possit; hæc est furiosa sapientia, & suprema etiam dementia: præstaret enim nos fatuos esse & prorsus insipidos, quam ita inebriari. Quum ergo phrenetici sint hujus mundi prudentes, Dominus pronunciat illis nihil fore prudentiæ, ubi ad rem ventum fuerit. Permittit quidem impiis Deus longo tempore sibi placere in acumine suo & consiliis, quemadmodum passus fuerat prospere agere Idumæos. Atque etiam hodie multi ob prosperos eventus sibi applaudunt: imo suam vafritiem prope adorant. Quis enim Venetis persuadeat alibi quam apud ipsos optimam esse prudentiam, qua scilicet fallendo alios omnes superant? nec alia de causa inter multas agitationes retinent suum statum, nisi quia suis commodis in longum prospicere videntur. Imo in genere quod stant Reges, & inter tot concussiones tamen salvi manent, hoc totum adscribunt prudentiæ suæ: Nisi bene prospexissem rebus meis in hac parte, nisi ego obviam ivissem huic periculo, nisi etiam hoc fuissem intuitus, erat actum de toto statu meo. Sic apud se cogitant: sed Dominus ipsos infatuat tandem, ut appareat non frustra semel hoc dictum fuisse Idumæis, *Annon ego in illa die, inquit Dominus.* Hoc est emphatice additum, *In illa die*: significat enim Propheta non mirum esse si hactenus providi fuerint Idumæi, & optimo consilio usi fuerint. Dominus enim noluit eos destituere prudentia. sed quum opportunum vindictæ tempus advenerit, tunc momento auferet quicquid in ipsis fuit prudentiæ: quia scilicet in manu Dei est tollere quicquid vel ingenii, vel acuminis est in hominibus. Monemur autem his verbis, si pollemus ingenio, non esse abutendum hac singulari Dei gratia: quemadmodum videmus impios torquere ad vafritiem quicquid Dominus prudentiæ in ipsos contulit. Vix centesimus quisque repetietur, qui non appetat callidus esse & malitiosus, si ingenio pollet: hoc est miserrimum. Quantus thesaurus est prudentia? & tamen videmus ut totus mundus pervertat hoc tam præclarum Dei donum: quo magis danda nobis opera est, ut condita sit nostra prudentia vera simplicitate. Hoc est unum. Deinde cavendum etiam est ne confisi nostro ingenio despiciamus hostes nostros, putemus nos posse præcavere quicquid incommodi impendet: sed petamus semper à Domino in singulas horas donari Spiritu prudentiæ, ut nos usque ad vitæ finem gubernet: quia singulis momentis poterit auferre quicquid dedit, & ita nos exponere ignominiæ & ludibrio. Quum dicit, *E monte Esau*, significat montem Seir, quemadmodum jam admonui. Sed notare voluit totam regionem ipsorum: quia circumdati fere erant montibus, & incolebant Arabiam, quæ vocatur Petræa, ut satis notum est. Sequitur,

Psal. 41. vers. 10.

9. Et deficient (*vel frangentur*) fortes tui, Theman, ut excidatur vir è monte Esau præ occisione. (*vel, quia excidetur*: למען *enim potest duobus modis exponi.*)

Postquam loquutus est Propheta de una specie vindictæ Dei, adjungit simul alteram, quod scilicet franget quicquid est roboris in Idumæa. Atque ita ostendit non minus in manu Dei esse fortitudinem & vires hominum, quam ingenia. Sicuti ergo dissipat & abolet Deus, quoties visum est, quicquid fuit prudentiæ

dentiæ in hominibus: ita etiam enervat ac frangit corda ipsorum. denique spoliat eos omni virtute, ut deficiant & sponte concidant. Si hoc recte expenderent qui superbiunt suis viribus & consiliis, aliquando discerent cum vera humilitate se subjicere Deo. Sed hæc doctrina non potest mundo persuaderi: tamen hic nobis quasi in tabula ostendit Deus, homines, quantumvis floreant ad tempus, tamen fore statim evanidos, nisi quatenus ipsos fovebit, & alet sua dona in ipsis, & integra servabit: præsertim fumum esse quicquid videtur esse ingenii & virium in hominibus: quia Dominus facile utrumque discutiet simulac visum fuerit. Hoc ergo diligenter notandum est, quum dicit, *Frangentur fortes tui, Theman.* Alii putant notari regionem. Theman enim est meridies, idque respectu Judææ. Sed quia scimus Theman Gen. 37. fuisse unum ex nepotibus Esau, & partem Arabiæ vers. 11. vocatam fuisse ejus nomine, illa interpretatio magis est probabilis, quod scilicet Propheta hic convertat sermonem ad Idumæam. Est autem synecdoche in voce *Theman:* quia pars accipitur pro toto. *Quia*, inquit, *excidetur vir.* Quum dicit, *Excidetur vir*, intelligit omnes ad unum perituros. Quomodo? *Præ occisione.* Nam קטל significat stragem ex qua nihil est residuum. Videmus ergo quid velit Propheta, sic animis fractos fore omnes Idumæos, ut omnes concidant: quia scilicet nihil erit vel cordis vel virium ad resistendum. Sequitur nunc,

10. Propter oppressionem fratris tui Jacob operiet te opprobrium, & excideris in perpetuum.

11. Die quo stabas ex opposito, die quo alieni auferebant substantiam ejus, & extranei ingressi sunt portas ejus, & super Jerusalem miserunt sortem: etiam tu quasi unus ex illis.

Hic Propheta rationem demonstrat cur Deus tam graviter & severe acturus sit contra Idumæos. Si enim simpliciter vaticinatus fuisset de ipsorum exitio, hoc erat quidem aliquid: nam scivissent Judæi clades illas non esse fortuitas, sed esse Dei flagella: scivissent se una cum aliis castigari à Deo: ac fuisset jam utilis doctrina. Sed præcipuum hoc solatium illis attulit, quum audirent se ita charos esse Deo, ut susciperet eorum injurias, & eas vellet ulcisci: quod scilicet haberet eorum salutem sibi commendatam. Quum ergo audirent Deum sumpturum pœnas de Idumæis, propterea quod ipsos diligeret, certe hoc fuit inæstimabile solatium in malis. Huc ergo nunc descendit Propheta, *propter injustam oppressionem fratris tui Jacob.* Hic passive accipitur חמס, Violentia: quasi diceret, Vide qualiter te gesseris cum fratre tuo Jacob. Et Fratrem hic nominat non honoris causa, sed potius ut crudelitatem exaggeret in Idumæis, quia scilicet ipsa consanguinitas nullius fuerit apud ipsos momenti, quominus ita sævirent in suos fratres, quasi in sua viscera. Fuit igitur hæc immanis barbaries, quod Idumæi obliti communis naturæ, ita accensi fuerint odio contra proprios fratres. Descenderant enim, quemadmodum satis notum est, ex eodem patre communi Abraham, & Isaac postea: & gestabant symbolum Circumcisionis. Idumæi enim profitebantur se esse progenitos ex Abraham, & esse peculiarem Dei populum. Quum ergo Deus pepigisset fœdus suum cum Isaac communi ipsorum patre, & communiter ipsi gestarent Circumcisionem, quæ erat tessera illius sacri fœderis: qui fieri potuit ut Idumæi ita crudeliter se gesserint contra fratres suos? Videmus ergo hic ad augendum crimen poni nomen Fratris, quum dicit, *Propter oppressionem fratris tui Jacob.* Quia ergo potuisti tam violentus esse contra fratrem tuum, *jam*, inquit, *operiet te opprobrium, & in æternum exciderìs.* Significat non fore temporalem cladem, qualis fuit in Israële; sed Dominum tales sumpturum pœnas, ut ostendat Idumæos esse sibi extraneos: quia Deus dum Ecclesiam suam castigat, semper adhibet modum. quia nunquam obliviscitur sui fœderis. Ostendit autem Idumæos non esse suos, utcunque falso jactent se esse filios Abrahæ, & Circumcisionis signum obtendant: quia erant professi hostes, & prorsus desciverant ab omni pietate, ideo non mirum est si pro nihilo ducatur ipsorum Circumcisio, quam profanaverant impie. Sed postea fusius, & pluribus verbis idem explicat: *Die*, inquit, *quo stabas ex opposito.* Nam poterant excipere Idumæi, Quid nos accusas, quod violenter oppresserimus fratrem nostrum? neque enim fuimus in causa cur perirent: negotium illis fuit cum Assyriis, studuimus rebus nostris prospicere inter istas turbas: quæsivimus pacem cum Assyriis: interea si necessitas ita cogebat, non debet nobis adscribi vitio vel culpæ. poterant igitur ita excipere Idumæi. Sed Propheta diluit omnes prætextus, quum dicit, *Die quo stabas ex opposito, die, quo extranei auferebant substantiam ejus, & alieni ingressi sunt portas ejus, miserunt etiam sortem super Jerusalem:* nonne tu fuisti tunc? *tu etiam quasi unus ex illis.* Jam hoc emphatice interponitur, *tu etiam.* nam Propheta proponit hoc quasi detestabile portentum. Non mirum est si Assyrii & Chaldæi effuderint sanguinem fratrum tuorum, non mirum est si expilaverint eorum fortunas, totam terram vastaverint, diruerint urbes: nam erant hostes, erant extranei, erant valde remoti. Sed tu qui consanguineus eras: tu quem vinculum pietatis debebat retinere: deinde, tu etiam ipso jure vicinitatis debebas vel opitulari, vel saltem condolescere fratribus tuis: quod ita sævieris, quod *fueris quasi unus ex* hostibus, hoc certe non potest ullo modo tolerari. Nunc tenemus quid velit Propheta, quum dicit, *Die quo stabas ex opposito.* Est igitur hæc quasi expositio superioris sententiæ, ne obtenderent Idumæi falso sibi objici, quod violenti fuerint contra fratres suos. Hæc enim fuit deterrima oppressio, quum ex opposito starent: quamvis non essent armati, sed tamen captarent voluptatem ex illo spectaculo tam lugubri: deinde, quod non modo otiosi spectarent cladem fratrum, sed etiam essent quasi pars hostium. Tu ergo nonne fuisti quasi unus ex istis? Ego ultra non progrediar.

Da omnipotens Deus, quando nos semel recepisti in fidem tuam, & pollicitus es salutem nostram ita tibi curæ fore, ut quicquid machinetur Satan & totus mundus, tamen salvos & incolumes servare nos velis: da, inquam, ut constantia præditi, maneamus intra fines nostros, neque vel astu, vel perversis consiliis huc & illuc evagemur: sed contineas nos in vera integritate, ut protecti auxilio tuo, experiamur verum esse quod verbo tuo pronuncias, qui scilicet te invocant in veritate, semper sensuros te illis esse propitium: & quum jam nobis aditum patefeceris in persona unigeniti Filii tui, da, ut freti illo Pastore, simus oves, & placide maneamus sub ejus custodia, donec tandem colligamur ab omnibus periculis in æternam illam quietem, quæ nobis parta est ejusdem Christi Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN OBADIAM PROPHETAM.

CAP. I.

12. Et non aspicias in die fratris tui, in die alienationis ejus, & ne gaudeas super filiis Jehudah die exitii eorum, & ne magnifices os tuum in die afflictionis. (*hoc est, ne magnifice loquaris.*)

13. Ne intres in portam populi mei die exitii eorum, ne aspicias etiam tu in afflictione ejus (*in malo ejus*) in die exitii ejus, & ne extendas (*manum, subaudiendum est*) in substantiam ejus in die exitii ejus.

14. Et ne stes super exitum, (*vel lacerationem, confractionem*) ad perdendum eos qui evaserint, & ne tradas (*vel concludas*) residuos ejus in die afflictionis.

HIc Propheta enumerat species crudelitatis, quam exercuerant Idumæi contra Dei Ecclesiam, nempe filios Abrahæ consanguineos suos. Sed loquitur per modum prohibitionis. Est igitur prosopopœia, in qua Propheta inducit loquentem Deum, acsi de humanitatis officiis eos doceret ac moneret. Nam debebant hæc omnia insculpta esse illorum cordibus, quibus nunc exprobrat, quod ab omni æquitate naturæ discesserint, obliti scilicet humanitatis. Deus quidem non incepit tunc præcipere Idumæis, vel docere quænam essent ipsorum partes: sed Propheta in memoriam revocat quæ debebant illis nota esse, & quæ erant extra omnem controversiam. Dicit ergo, *Ne aspicias in die fratris tui, in die alienationis ejus.* Diem Jehudah hic vocat, quo Deus illum visitat. Sic dies Jerosolymæ dicitur dies cladis. *Ne aspicias* ergo. Scimus quo sensu accipere soleat Scriptura hoc Videre, ubi intelligit homines insidiari, & nimis cupide aliquid appetere, vel lætari aliquo spectaculo. Non dubito quin Propheta hic metaphorice accipiat, pro Capere voluptatem ex clade electi populi. nam paulo post repetit idem verbum. *Ne aspicias* ergo *in die fratris tui*, nempe *die alienationis ejus.* Quidam accipiunt aliter: sed mihi placet eorum sententia, qui alienationem vocant exilium. Quanquam non reddunt illi metaphoræ rationem, quod scilicet facta fuit tunc conversio populi, ut indueret novam faciem. Hæc fuit igitur alienatio, quum Deus gloriam regni Jehudah prorsus delevit, & quum abstulit omnes suas gratias, ut deformis esset facies ipsius populi. *In die* ergo *alienationis*, hoc est, quum Dominus illum spoliavit pristina dignitate. *Et ne læteris*, inquit, *super filiis Jehudah in die perditionis*, hoc est, exitii, *ipsorum: ne os tuum magnifices in die afflictionis.* Nunc tenemus quid velit Propheta. Quanquam enim videtur hic ostendere Idumæis suum officium, exprobrat tamen quod neglexerint omnes leges humanitatis, & abrepti fuerint sua superbia & crudelitate. Unde sequitur dignos esse gravissima illa vindicta, cujus antehac meminit. Ergo si querantur Idumæi nimis duriter se tractari à Deo, hic Propheta recenset quod multis modis tale exitium sibi accersiverint. Quid? Nonne oblectatus es clade fratris tui? nonne risisti quum afflictus est Jehudah? nonne etiam tunc magnifice loquutus es per ludibrium? An ista immanitas tolerabilis fuit? An Dominus posset nunc tibi parcere, quum tam sævus fueris contra fratres tuos? Et iterum repetit nomen fratris, quia atrocius fuit crimen, eo quod ne respectus quidem sanguinis quidquam apud eos valuit, ut jam prius dictum est. Sed sæpius commemorat Propheta vel afflictionem, vel exitium, vel cladem, vel mala, aut res adversas: quia scilicet sensus hic naturaliter nobis ingenitus est, ut quum quis afflictus jacet, tangamur aliqua misericordia: etiam quum videmus hostes nostros prostratos, tunc extinguitur, vel saltem residet odium & iracundia. Et quicunque vident hostes suos male tractari, jam fiunt quasi novi homines, hoc est, exuunt iracundiam qua prius ardebant. Quum ergo hoc fit commune fere omnibus, apparet bis & ter fuisse barbaros Idumæos, qui gavisi sunt clade fratrum suorum, & voluptatem ceperunt ex illo tam tristi & lugubri spectaculo: imo etiam tunc loquuti sunt superbius, hoc est, insultaverunt miseris Judæis. est enim illud, *Os magnificare*, quemadmodum diximus. Sequitur, *Ne ingrediaris portas populi mei die exitii eorum, ne aspicias etiam tu in malo eorum.* Credibile est Idumæos irruptionem fecisse una cum Assyriis & Chaldæis, quum deberent prorsus manere domi, & illic lugere cladem fratrum suorum. Nam si non possum eripere amicum meum à morte, vel à clade aliqua, tamen ego me subducam, quia non potero ferre conspectum ejus. Jam si cogar etiam aspicere amicum, & non potero succurrere ejus necessitati, potius ego claudam oculos: quia scimus sensum esse tenerrimum in oculis. Quum ergo sponte prodierint Idumæi, ingressi etiam sint Jerosolymam cum hostibus, hinc apparet fuisse quasi feras bestias. *Non* igitur *ingrediaris portas populi mei die internecionis ejus: ne tu quoque aspicias*, inquit. repetit גם אתה, Tu etiam. Si alii vicini hoc faciunt, tamen abstineas tu, quia es consanguineus: si non possis opem ferre, saltem ostende signum aliquod doloris, & συμπαθείας. Quum autem tu & alacriter & cupide aspicias ipsorum calamitates, hinc apparet nullam esse in te guttam æquitatis. Postea repetit, *Ne mittas manum tuam in substantiam ejus.* Hic accusat Idumæos, quod involaverint in prædam cum reliquis hostibus; quasi diceret, Non tantum passi estis expilari fratres vestros, sed fuistis ipsi prædones. Hoc jam debebat vos tristitia afficere, quum illi afflicti sunt ab hostibus exteris: quod autem rapuistis una, & ditati fuistis parte prædæ, hoc certe minime tolerabile est. Sequitur, *Et ne stes super exitum.* פרק significat rumpere, dissipare, lacerare: unde פרק, Perek, Hebræis est laceratio, & ruptura. Ideo quidam metaphorice accipiunt pro bivio, quum una via scinditur in duas. Ubi ergo duo sunt exitus, illic est bivium. Ergo פרק accipitur pro bivio. Sed possumus etiam simpliciter accipere pro laceratione ipsius populi. quanquam certe mihi placet prior expositio, non tamen restringo ad bivium: sed magis probo nomen exitus. *Stetisti* ergo *super exitum.* ut totus contextus melius cohæreat. Quid? *Ad perdendum eos qui evaserint, & ut concludas*, vel tradas, *captivos residuos ejus in die afflictionis.* In summa, intelligit Propheta Idumæos occupasse omnes vias, ut interciperent miseros exules, quibus una ratio salutis erat in fuga. Quum ergo miseri Judæi per obliquos

quos exitus studerent saluti suæ consulere, dicit Propheta ab Idumæis fuisse interceptos, ne quis eorum salvus evaderet, & fuisse conclusos, ut postea jugularentur ab hostibus. Quia Assyrii & Chaldæi procul remoti erant à Judæa, credibile est non fuisse illis vias adeo cognitas, & timuisse etiam ab insidiis: Idumæi autem qui familiariter noverant omnia itinera, poterant stare ad omnes exitus. Quidam exponunt, sed nimis frigide, Ne stes ad lacerationem fratrum tuorum, hoc est, ne quiescas, sed studeas manum porrigere laborantibus. Hoc, inquam, est nimis frigidum, & coactum, *Ne stes* igitur *ad exitum viarum, ut perdas.* Videmus nunc mentem Prophetæ: *ut perdas*, inquit: deinde, quosnam? nempe *qui jam evaserint.* Diserte ergo notatur crudelitas illa quam dixi, quod Idumæi non contenti fuerint excidio urbis, & ingenti illa strage quæ fuit edita: sed siqui furtim elapsi essent, occupabant etiam viarum exitus, ne possent evadere. Et eodem sensu statim addit, proditos fuisse, vel conclusos quicunque residui erant in die afflictionis. Jam tenemus consilium Prophetæ, quod scilicet conqueri non possent Idumæi, Deum nimis severum esse, quum eos in nihilum redigit, quia extrema quæque sævitiæ exempla ediderunt in fratres suos: idque quum eorum clades deberet delere omnia odia & inimicitias veteres, quemadmodum fieri solet etiam in hominibus alienissimis. Pergamus,

15. Quia propinquus dies Jehovæ super omnes Gentes: sicut fecisti fiet tibi, merces tua revertetur in caput tuum.

Quum dicit *diem Jehovæ instare super omnes Gentes*, possemus ita accipere quasi ratiocinetur à majori ad minus. Si Deus non parcet reliquis Gentibus, quomodo tu effugeres ejus manum? quemadmodum etiam loquitur Jeremias cap. 49. compellat ipsos Idumæos his verbis, Ecce bibent ex calice qui judicio damnati non erant ad bibendum: tu autem non gustabis? bibendo ebibes usque ad fæcem. Ostendit ergo Idumæos mereri duplicem vindictam, quia scilicet si comparentur cum Assyriis & Chaldæis, levis erit aliorum culpa, quod Chaldæi poterant obtendere aliquas belli causas: erant alieni, erant denique professi hostes. Idumæi autem erant vicini & consanguinei. Idem etiam de aliis Gentibus dici poterat. Sed licebit etiam simplicius exponere hæc verba, quod scilicet Deus non tantum de una vel altera gente sumpturus sit vindictam, sed de omnibus simul. Ecce, inquit, continget mutatio non in angulo uno duntaxat, sed in toto orbe. Dominus hoc modo ostendet se esse totius mundi judicem. Hinc sequitur, venturos quoque Idumæos in rationem, quia scilicet Deus statuit judicium facere inter omnes Gentes, nulla omnino præterita. *Ecce ergo propinquus est dies Jehovæ.* Diximus tempus quo vaticinatus est Obadias, esse nobis incognitum. Sed non mirum est, si denunciat *propinquum esse diem Jehovæ*, quia Dominus non festinat more humano: sed interea tamen novit suas opportunitates: & semper impletur illud, Quum impii putant se fore tranquillos, tunc instare illis subitum exitium. Colligit, *Sicut fecisti, ita fiet tibi.* Videtur tamen hic tacita esse antithesis inter castigationem electi populi & pœnas quæ sumendæ erant de aliis Gentibus. Idumæi quum viderent regnum Israël & Jehudah pessundari, putabant ideo puniri filios Abrahæ, quod Prophetas suos contem pserant, quod fuerant immorigeri & contumaces usque ad extremum. Hoc modo eximebant se & reliquos à pœna. Jam denunciat Propheta Deum fuisse judicem populi sui, sed esse etiam totius mundi judicem: & hoc statim palam fore. Quum ergo dicit *propinquum esse diem Jehovæ super omnes Gentes*, non dubito quin respiciat ad castigationem Ecclesiæ, quemadmodum jam dixi: acsi diceret, Sicuti Deus ostendit se esse justum scelerum ultorem in Israële & Juda: sic etiam tandem conscendet tribunal suum contra omnes Gentes. ergo nullus effugiet pœnam. Singuli igitur suo ordine cogentur rationem reddere factorum suorum, quia nullis parcet Dominus: & ubi inceperit ab Ecclesia & domo sua, ramen postea ad sumendas pœnas adveniet opportunum tempus, quo extendet manum suam ad Gentes profanas. Videtur mihi hic genuinus esse sensus. Merito concludit, Ergo *sicuti fecisti, fiet tibi*: ne putes impune te grassatum esse contra fratres tuos. Deus voluit exemplum suæ severitatis in alios edere quum tibi parceret: tu autem abusus es indulgentia ejus. poteras enim quietus domi manere. Ergo Dominus rependet tibi: quemadmodum etiam subjicit, *Merces tua recidet in caput tuum*, vel revertetur. Ostendit hoc loco Propheta, quod etiam Christus dicit, Qua quisque mensura mensus fuerit, etiam illi remensum iri. Hæc sententia notatu digna est. Dum enim permittit Deus innoxios impiorum libidini, putant sibi impune quidvis licere, quasi essent Dei vel lictores vel carnifices. Quum ergo ita insolescant ubi Dominus illis parcit, notemus quod hic dicit Propheta, paratam scilicet esse cuique mercedem, & quicquid crudelitatis exercuerint improbi, hoc rediturum in capita ipsorum. Sequitur,

Matt. 7. vers. 2.

16. Quia sicuti bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes Gentes jugiter: bibent (*inquam*) & sorbebunt, & erunt quasi non sint.

Hic longius progreditur Obadias, quod scilicet Deus ulcisci velit injurias Ecclesiæ suæ illatas. Generalis erat sententia proximi versus, Ecce super omnes Gentes dies Jehovæ propinquus. Sicuti ergo fecisti, Deus tibi rependet. Sed nunc ostendit hoc futurum esse, quia Deus velit tutari clientes suos: & quum crudeliter violati sint, velit esse ipsorum vindex. *Sicuti* ergo *bibistis super montem sanctum meum.* Non dubito quin per synecdochen hoc *bibere* Prophetæ tantundem valeat, atque triumphos agere, vel tripudia. Sicuti ergo lætati estis super montem sanctum meum, ita etiam *bibent* omnes Gentes, & continuabunt suam crapulam, *sorbebunt*, ita ut toti pereatis. Cæterum, non dubito quin Propheta simul conjungat notam avaritiæ. Paulo ante perstrinxit Idumæos, quod simul cum exteris gentibus rapuerant prædæ partem, quum spoliarentur miseri Judæi. Ita etiam nunc dicit, *Bibistis* in signum triumphi & tripudii. *Bibistis* ergo vinum *super montem sanctum meum. Jam bibent omnes Gentes.* Hoc bibere secundo loco aliter accipitur quam prius. Quid ergo? *Bibent & sorbebunt*: id est, exhaurient omnem vestram substantiam. Postea addit, *Et bibent jugiter, & erunt quasi non sint*: hoc est, donec consumpserint quicquid in vobis est, non desinent edere & bibere. Significat ergo Idumæos, qui ditati fuerant spoliis fratrum suorum, & qui etiam convivia agitaverant in signum lætitiæ super montem sanctum Dei, fore posthac aliorum cibum, quia *Gentes omnes bibent & sorbebunt eos.* Idem est igitur hoc bibere, atque consumere. Sequitur, (nam ego conabor hodie absolvere hunc Prophetam: & feret tempus ut spero.)

17. Et in monte Sion erit evasio, & erit sanctitas, (*nempe mons ipse*) & possidebit domus Jacob possessiones suas. (*alii vertunt, eos à quibus possidebantur.*)

Hic Propheta promittit Judæis liberationem, quia aliæ consolationes non multum habuissent momenti, nisi sperassent qui tunc perierant, se aliquando fore salvos. Poterant enim objicere Judæi, Quid ad nos, etiamsi Dominus vindicet nostras injurias? Si pereant Idumæi in gratiam nostram, quid hoc nobis proderit? Interea tamen nos jam sumus perditi, & nulla est spes salutis. Propheta hic occurrit, Ecce, inquit, *in monte Sion erit evasio*. Quamvis ergo conati essent intercipere omnes exitus Idumæi, quemadmodum prius dictum est, tamen hic Deus promittit fore aliquam evasionem in monte Sion. Non dicit ex monte Sion, sed in ipso monte. Quid hoc sibi vult? nempe quod Deus restituet qui tunc poterant videri perditi. Clare ergo promittit Obadias futuram Ecclesiæ restitutionem. Sed doceamur hoc loco, semper temporales esse pœnas, quibus Dominus castigat populi sui delicta. Ergo quoties Deus plagas infligit Ecclesiæ, simul parata est medicina: quia Deus non vult, neque etiam patietur in totum perire suos. Hoc colligere licet ex Prophetæ verbis, quum dicit fore evasionem in monte Sion. Fuit autem hoc non vulgare solatium, quum intelligerent Judæi, etiam in extremo suo interitu restare tamen aliquid salutis, & populum, qui ad tempus videri poterat extinctus, fore tamen salvum & superstitem, quasi à mortuis resurgeret. Dicit montem Sion *fore sanctitatem*, vel *sanctum*: quibus verbis significat Deum memorem fore fœderis sui. Quia ergo elegerat montem Sion, in quo volebat coli, Propheta dicit non fuisse Dei nomen illic temere, vel de nihilo invocatum. Quia Deus hunc montem sibi delegit, *Sanctus erit*: sicuti dicitur Deus Profanare terram & Templum, quum deserit, quum tradit in manum hostium. Sic etiam nunc quum dicit Propheta montem Sion *fore sanctum*, tantundem hoc valet, atque Deum curam habiturum hujus montis, quia eum sibi semel consecravit, quia voluit sibi esse proprium domicilium. Causa igitur hic adjungitur effectui suo. Dixerat Judæos fore superstites, utcunque ad tempus essent similes perditis & mortuis. Quare? hæc est causæ redditio, Nam mons Sion erit sanctus. Fuit illa horrenda profanatio montis Sion, quum Templum excisum est, quum ablata fuerunt vasa à Babyloniis, quum denique illic hostes omni genere petulantiæ usi sunt. Sed quum Dominus restituit populum suum, quum rursus erectum est altare, & oblata sacrificia, tunc mons Sion recuperavit suam sanctitatem, hoc est, Deus ostendit non abolitam fuisse electionis suæ gratiam: quia scilicet montem Sion sanctificaverat, ideo etiam voluit salvum esse. *Erit* ergo *mons Sion sanctus*. Siquis vellet subtilius accipere Prophetæ verba, hic certe modus salutis nostræ est, quum Deus nos sanctificat, hoc est, gubernat Spiritu suo. Sed non dubito, quin Propheta simpliciter ad electionem Dei respexerit. *Et domus Jacob* iterum *possidebit suas possessiones*: hoc est, quicquid Deus attribuit filiis Abrahæ in hereditatem, hoc ipsis restitutet ubi reversi fuerint ab exilio. Siquis active accipere malit, non repugno. Sed tamen ego arbitror hunc genuinum esse Prophetæ sensum, quod scilicet ubi filii Israël ab exilio reversi erunt, simul Deus reddet illis veterem patriam, ita ut occupent quicquid promissum fuerat patri ipsorum Abrahæ. Intelligit ergo possessiones eorum, totam illam terram quæ forte debuit venire in potestatem electi populi, sicuti Abrahæ promissa fuerat. Sequitur,

18. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joseph in flammam, (*flamma, ut respondeat*) & domus Esau erit palea: & ardebunt in ipsis, & consument (*vorabunt*) eos, & non erit quidquam residuum domui Esau, quia Jehova loquutus est.

Hic rursus occurrit Propheta dubitationi, quæ poterat cuique venire in mentem. Nam florebant Idumæi, & integra erat ipsorum conditio, quum abducti sunt tam Israëlitæ quam Judæi in exilium, & Jerusalem etiam cum Templo excisa fuit: tunc desperare poterant. Sed Propheta ostendit, etiamsi ad tempus domus Jacob sit mortua, tamen ignem esse excitandum, qui consumat Idumæos, quamvis tunc superbirent & potentia, & opibus, & etiam prospero eventu victoriæ, quod scilicet ditati fuerant una cum Assyriis clade fratrum suorum. Simili genere loquendi etiam utitur Jesaias, quanquam sermonem dirigit non ad Idumæos, sed ad alios: interim tamen ratio loquendi eadem est, quod scilicet Deus qui lux est Israël, ignis & flammæ vice erit, ut consumat impios. Hoc autem impletum fuit, quum Dominus ultus est sævitiam Edom, quamvis adhuc in exilio essent Judæi, nec possent digitum movere, quum essent illi inermes, imo quum essent miserrima mancipia: tunc Idumæi consumpti sunt. Quonam igne? Unde incendium exarsit? *Nempe tunc domus Jacob & domus Joseph fuerat instar ignis & flammæ.* Et hæc causa exitii Idumæis non apparuit subito. verum est: sed spectandum est hic consilium Dei. Cur Deus tam severe perdidit Idumæos? Quia scilicet voluit hoc testimonio ostendere, quam charam haberet suam Ecclesiam. Quoniam ergo crudelitas fuit causa exitii Idumæis, merito dicit Propheta domum Joseph, & domum Jacob fuisse instar ignis & flammæ, ut consumeret ipsos Idumæos. Hoc autem fuit non leve solatium miseris exulibus, quum intelligerent se adhuc respici à Deo in illa tam contempta fortuna. Quum ergo ignominiæ & ludibrio omnium essent expositi, Deus testatus est sibi ipsos esse curæ, & in ipsorum gratiam perdere integras gentes, & quæ tunc gloriabantur suis opibus. Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc figuram usurpaverit. Domum Joseph accipit pro ipso regno Israël per synecdochen, quemadmodum alibi diximus. Sequitur,

Jes. 29:6.

19. Et possidebunt meridiem montis Esau, & planitiem Philistim: & possidebunt agros Ephraim, & agros Samariæ: & Benjamin possidebit Gilead.

20. Et migratio exercitus hujus filiorum Israël, quod Chananæorum fuit usque ad Zerphath, (*vel qui sunt in Chananæis*) & migratio Jerusalem, quod in Sepharad, possidebunt (*inquam*) urbes Australes. (*vel meridionales.*)

Prosequitur eandem sententiam Propheta, quod scilicet Deus non tantum colliget reliquias populi sui ab exilio Babylonico, sed iterum restituet exules, ut longe & late dominentur, ut melior sit etiam eorum conditio, quam prius fuerat. Revocat enim meo judicio Propheta ad primam illam Dei benedictionem, quæ deposita fuerat in manu Abrahæ. Promiserat ergo Deus Abrahæ posteris totam terram ab Euphrate usque ad mare. Jam terra nunquam possessa fuit à filiis Abrahæ. Hoc factum est ignavia & ingratitudine ipsorum, sicuti satis notum est. David fines amplifavit suo tempore:

pore: sed tamen tantum reddidit sibi tributarios, quos Deus jusserat interfici. ita nunquam fuit impleta illa benedictio, quia obstaculum posuit ipse populus. Nunc Propheta quum de restitutione Ecclesiæ verba facit, simul docet populum, qui reversus fuerit ab exilio, occupaturum totam illam regionem, quæ promissa fuerat patribus: quasi diceret, jam aderit vobis plena & solida hereditas. Nunc, certum est hoc nunquam fuisse completum: videmus exiguam terræ partem fuisse possessam à Judæis. Quid ergo sibi vult hoc vaticinium? Certe satis constat Prophetam hic concionari de Christi regno: & scimus tunc vere restitutam fuisse Ecclesiam: nec Judæos modo recuperasse priorem statum, à quo exciderant, sed regnum fuisse auctum. Qualis enim splendor fuit & Regni & Templi sub Christo? hoc nunc intelligit Propheta, quum Judæis promittit hereditatem quam perdiderant: imo dilatavit tunc Deus terminos Judææ, ideo ostendit non modo restituendos esse in priorem fortunam, sed augendum esse splendore & opulentia regnum, quum scilicet advenerit Christus. Nunc percurram verba. *Possidebunt* ergo *meridiem montis Esau.* Non dubium est quin fuerit longa distantia: etiam quum David regnaret, non possidebant tunc Judæi partem illam vel plagam meridionalem montis Seir. Ergo, quemadmodum jam dixi, Propheta ostendit ampliores fore regni terminos quam fuissent. *Et planitiem*, inquit, *Philistim.* Ab illa etiam parte Dominus efficiet, ut longius extendant suum imperium Judæi. *Et possidebunt agros Ephraim.* Ego hic non anxie laboro in descriptione terræ: sed satis nobis est etiam tenere Prophetæ consilium, quod scilicet longe splendidior erit populi conditio post exilium, quam ante fuisset, etiam sub regno Davidis. Quid per *Gilead* significet, non satis certum est. Nam credibile est hic non designari montem Gilead, qui procul erat remotus à Tribu Benjamin; sed potius notari vel oppidum vel locum diversum ab illa regione, quamvis non comprehensum in ipsorum sorte. Postea addit, *Et migratio exercitus hujus filiorum Israël.* Hic est aliqua obscuritas in verbis. Hebræi per Chanaan intelligunt tam Illyricos, quam Germanos, quam etiam Gallos. Dicunt enim, migratio quæ dispersa erit per Galliam, & per Germaniam, & per illas longinquas regiones, possidebit urbes Meridionales. Jam, per Zerphath intelligunt Hispaniam. Sed scimus, & alibi etiam dixi, quam sint audaces Judæi in suis commentis. Nihil enim ipsos pudet: quum nugantur & comminiscuntur res frivolas, tamen hoc perinde asserunt, acsi esset compertum ex historiis, acsi tenerent manu. ita garriunt de rebus etiam sibi incognitis, & hoc faciunt sine ulla ratione & delectu. Ego itaque non dubito, quin Propheta hic significet omnes terminos, qui promissi olim fuerant filiis Abrahæ, venturos sub eorum potestatem, quum Dominus Christum suum mittet, qui non modo res collapsas restituat, sed etiam qui reddat statum populi omni ex parte felicem. Summa igitur est, non modo recuperabunt Judæi res perditas, sed quod hactenus non datum fuit illis possidere, hoc Dominus illis in manum tradet, ubi advenerit Christus. Sequitur,

21. Et ascendent servatores in montem Sion, ad judicandum montem Esau: & erit Jehovæ Regnum.

Hic Propheta dicit esse Deo in manu ministros, quorum opera utitur ad populum suum servandum. Neque dubito quin ad historiam Judicum alludat. Scimus enim sæpius ita afflictum fuisse populum Israël, ut incredibilis esset liberatio: & tamen sæpius etiam ita liberatum esse, ut facile constaret è cœlo manum Dei apparuisse. Quum ergo hoc satis notum esset Judæis, jam Propheta admonet adhuc esse Deo aliquos redemptores in manu, quum volet populum suum colligere. *Deus*, inquit, *mittet servatores*, nempe sicuti olim misit patribus vestris. reipsa enim experti fuerunt, neque semel duntaxat, sed plus decies, quod hic dicit Propheta. Ergo hoc plurimum valere debuit ad confirmandum vaticinium. *Ascendent* igitur qui judicent montem Esau, hoc est, qui instructi Dei virtute & auctoritate pœnas sumant de monte Seir, & de gente tota, & vindicent crudelitatem quam exercuit Edom adversus filios Abrahæ. Cæterum, hic locus ostendit Christum non fuisse ministrum liberationis & salutis nostræ, sed fuisse speciali ratione Servatorem nostrum, ita ut unicus sit in illo gradu. Et hoc argumentum est efficacissimum etiam contra ipsos Judæos. Fatentur Messiam fore populi redemptorem: sed tantum generale illi ministerium tribuunt, quemadmodum & Davidi, & aliis Regibus. Atqui certo patet ex hoc loco Messiam non esse ex communi ordine, quia servatores ei subordinantur tanquam ministri. Hoc Judæi, etiamsi crepare debeant, non auderent negare: quia absurdum esset, unum esse ex aliorum numero. Quum ergo missus sit alio modo Redemptor & Servator, quam alii: sequitur non esse hominem duntaxat, sed esse auctorem salutis. Excipere enim promptum erat, Quid de multis redemptoribus nobis loqueris? nonne sperandus est unus servator? Si pluribus mandabit Deus has partes æquali modo, quorsum tam magnificæ promissiones de Messia? cur semper ad illum unicum revocamur? cur ipse unus nobis proponitur quasi salutis fundamentum? Certe hinc colligitur, Christum ab aliis omnibus distingui, & alios sub manu ejus esse servatores: quales fuerunt Apostoli, & sunt omnes hodie, quorum opera & ministerio Deus Ecclesiam suam tuetur & sustentat. Jam addit, *Jehovæ fore Regnum.* Quum autem certum sit, Deum non aliter voluisse dominari in populo suo postquam eum restituit, nisi per Christi manum: Regnum Christi dicens penes Jehovam esse, vere divinum esse significat, & quidem illustrius quam si hominum opera uteretur. Sed duo hic notanda nobis sunt: nempe quod vere dominetur in persona Christi Deus ipse: deinde quod hic sit legitimus ordo regendæ Ecclesiæ, ut Deus solus præsideat, & imperium solus obtineat. Ergo ubi Deus non eminet ut solus sit Rex, sequitur omnia esse turbata, nihil esse ordinis. Rex autem non vocatur Deus inani titulo: sed tunc Rex vere censetur, ubi omnes se illi subjiciunt, ubi verbo suo eos regit, denique ubi silent coram facie ejus omnes creaturæ. Deo igitur Regnum erit. Ergo videmus nullam esse Ecclesiæ formam, ubi verbum Dei auctoritate sua non pollet, ut compescat quicquid est altitudinis in hominibus, & redigat sub jugum: ut scilicet omnes pendeant à solo Deo, & omnes eum suspiciant, ipse autem habeat omnes sibi subjectos.

Da omnipotens Deus, quando in hoc mundo sic dispersi peregrinamur, ut etiam horribile hoc spectaculum expositum sit oculis nostris, dum videmus misere laceratam esse tuam Ecclesiam: da, inquam, ut vera virtute Spiritus tui instructi, & in unum collecti, sic colamus fraternam benevolentiam inter nos, ut quisque alios juvare studeat: & interea etiam oculos teneamus conjectos in Christum tuum: & quanquam dura certamina nos maneant, tamen simus sub ejus præsidio & fide, & ita exerceamur ad patientiam, ut militia nostra perfuncti, tandem potiamur beata illa quiete, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis reposita est in cœlo, sicuti etiam nobis peperit sanguine suo idem Christus Filius tuus Dominus noster, Amen.

JOAN-

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN JONAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

QUo tempore autem Jonas officio Doctoris fuerit functus, colligi potest aliquatenus ex 14. cap. 2. libri Regum. nam certum est eundem esse quem illic nominat sacra historia: quia diserte vocatur filius Amittai. Jam, dicitur illic Jarobeam filium Joas ampliasse fines regni ab introitu Hemath usque ad mare deserti, secundum sermonem Jonæ servi Dei, filii Amittai, qui erat oriundus è Geth. Tunc ergo, vel paulo ante Jonas prophetavit. Et certum est, non modo fuisse missum ad Ninevitas, sed in populo Israël sustinuisse personam Doctoris. Atque etiam videtur innuere principium libri quod dico, nempe fuisse ordinarium Prophetam in populo Israël, quia incipit à copula, Et factum est verbum Domini ad Jonam. Sic interdum etiam loquitur Spiritus sanctus: sed non dubito quin Jonas significet se à munere consueto fuisse revocatum, & injunctam novam prophetiam, ut scilicet Ninevitis denunciaret propinquum exitium, quemadmodum videbimus. Jam ergo tenendum est, Jonam docuisse in populo Israël, sed fuisse hoc illi mandatum, ut descenderet ad Ninevitas. Porro de mandato posthac suo ordine videbimus: satis est hoc tenere, non fuisse tunc demum creatum Prophetam quum datus est Doctor Ninevitis; sed quum diu impendisset suam operam Deo & Ecclesiæ ejus, missum fuisse ad Ninevitas. Liber autem hic partim est historicus, partim didascalicus. Refert enim Jonas quid sibi contigerit postquam voluit subterfugere Dei vocationem: deinde etiam qualis fuerit exitus prophetiæ. hoc est unum. Sed interea etiam refert quale doctrinæ genus jussus fuerit perferre: deinde scribit Canticum gratiarum actionis. hæc igitur posterior pars continet doctrinam, non est simplex narratio. Nunc venio ad verba.

CAPUT PRIMUM.

ET fuit sermo Jehovæ ad Jonam filium Amittai, dicendo, Surge, vade Nineveh ad urbem magnam, & clama contra eam, quia ascendit malitia eorum coram facie mea.

SIcuti jam attigi, videtur Jonas oblique hic notare se prius fuisse vocatum ad docendi munus, quia perinde loquitur acsi contexeret hanc historiam cum ordinaria sua functione. Sermo igitur Dei non cœpit tunc demum fieri ad Jonam quum Nineven missus est: sed, quum esset ordinarius Propheta, voluit etiam Deus transferre ejus operam ad alias gentes. Quod autem Nineven missus est: fieri potuit ut Dominus pertæsus obstinationem populi sui, voluerit edere exemplum piæ docilitatis in gente profana & incircumcisa, quo magis redderet inexcusabiles Israëlitas. Dederant nomen veræ pietati: jactabant se esse sacrum populum: Circumcisio etiam erat illis symbolum & pignus fœderis Dei: tamen spernebant omnes Prophetas, ut esset inutilis apud eos doctrina. Probabile igitur est, abreptum fuisse illis Prophetam, ut Ninevitæ suo exemplo augerent crimen Israëlis, quia triduo conversi sunt ad Deum, postquam Jonas illic concionatus est: apud Israëlitas autem & gentiles suos nihil longo tempore profecerat, quum tamen satis sancita fuisset ejus auctoritas, adeoque in ipsorum bonum, quemadmodum nuper diximus. Nam Jonas prædixerat adhuc staturum regnum Israël: quamvis digni erant qui perirent, Dominus implevit quod pollicitus fuerat per os servi sui. Debebant ergo amplecti ejus doctrinam, non modo quia divina erat, sed quod Dominus etiam voluerat esse ipsis amabilem. Ego certe non dubito, quin populi ingratitudo hoc modo traducta fuerit quum Ninevitæ resipuerint ad vocem Jonæ, & quidem brevi temporis spatio: populus autem Israël semper obduruerit in sua pervicacia. Et ideo quidam locum illum Matthæi 12. subtilius exponunt, Generatio hæc perversa signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ

Pro-

Prophetæ: quod scilicet transferendum esset Euangelium ad Gentes, sicuti Jonas abductus fuerat à gente sua, & datus exteris & profanis doctor. Volunt igitur illic subesse vaticinium de futura Gentium vocatione: acsi diceret Christus se postea venturum esse ad Gentes, ubi expertus esset desperatam malitiam electi populi. Sed quia Christus diserte applicat similitudinem, non est nostrum verba illius huc vel illuc trahere. Atqui restringit figuram ad hoc unum caput, quod scilicet sicuti Jonas fuerat triduo in ventre ceti, ita etiam futurus sit in visceribus terræ triduo: quasi diceret se in hoc fore Jonæ similem, quia redivivus Propheta futurus esset. Hoc autem consulto dicebat Christus, quia videbat se contemni apud Judæos, & suam operam esse inutilem. Quando nunc me non auditis, neque quicquam apud vos obtineo pretii, posthac ero novus Propheta, nempe post resurrectionem: ita tandem incipiam efficacius loqui, tam apud Judæos, quam apud Gentes, sicuti Jonas Nineven convertit, postquam reversus est iterum in vitam. Hic ergo simplex est sensus illius loci. Ideo non fuit Jonas Christi figura, quod ablegatus fuerit ad Gentes; sed quia post triduum esset reversus in vitam, quum fuisset similis mortuo. Quicquid sit, videmus Jonam dari Ninevitis doctorem, postquam aliquandiu exercuerat munus Prophetæ in populo Israël. Qui dicunt tunc editum fuisse specimen futuræ Gentium vocationis, afferunt quidem aliquid plausibile: sed non videntur solida ratione niti. fuit enim hoc extraordinarium. Ergo nondum palam ostendit Deus quid facturus esset Christi adven-
2 Reg. 5. vers. 15. tu: sicuti quum Naaman Syrius conversus ad fidem fuit, & alii pauci, Deus tunc nihil mutavit in ordine consueto. Semper enim fuit specialis vocatio generis Abrahæ, & semper religio inclusa fuit inter an-
Psal. 147. vers. 20. tiquos fines: & semper illud fuit verum, Deum non fecisse ita aliis Gentibus ut Judæis, quia judicia sua non patefecit illis. Deus ergo usque ad Christi adventum voluit manere firmam adoptionem generis Abrahæ, ita ut excellerent Judæi præ aliis omnibus populis, & illa gratuita prærogativa differrent, quod essent sanctus & electus populus. Dicunt isti diversæ sententiæ auctores, Ninevitas conversos fuisse ad Dominum sine Circumcisione. illud verum est: sed nescio an vera fuerit ac legitima illa conversio, cujus postea mentio fiet: & tunc de ea re fusius disseram, Domino volente. Sed id potius videtur probabile, fuisse [ict]os & objurgationibus & minis Prophetæ, ut supplices deprecarentur præsentem iram Dei. Deus ergo semel illis ignovit: quid postea factum sit, non satis constat. Certe non est verisimile, totam urbem illam fuisse ad Dominum conversam. Nam continuo post urbs illa valde infesta fuit tam Israëlitis quam Judæis, & continuis cladibus afflicta fuit Dei Ecclesia per Ninevitas. Quum ita sit, certe omni colore caret, vere resipuisse & ex animo. Sed ego plenam hujus rei disceptationem in alium locum rejicio. Pergamus nunc in contextu. *Surge, vade Nineven in urbem magnam.* Vocatur Nineveh urbs magna, neque immerito, quæ scilicet, sicuti tradunt profani scriptores, amplexa fuit suo circuitu 400 stadia. Et videbimus Jonam toto triduo ambulasse per urbis plateas & vicos. Unde sequitur, fuisse urbem spatiosissimam: atque ita convenit inter omnes. Vocant profani scriptores Ninum: & dicunt nomen hoc ab auctore fuisse inditum, quia filius Beli Ninus eam condiderit. Sed rectius sentiunt qui putant Hebraicum esse nomen נינוה. Deinde quæ tradunt Herodotus, & Diodorus, & reliqui similes, certe fabulosa sunt, tam de origine urbis, quam de toto progressu regni. Et fabulæ illæ nullo negotio refelli possunt testimoniis sacræ Scripturæ: tamen hoc omnium consensu proditum fuit, Nineve fuisse urbem valde amplam, & munitam. Postea Babylon à Semiramide fuit condita, quæ uxor fuerat Beli: post mortem mariti voluit ostendere etiam se præstare animo & industria, nec se esse ingenio muliebri. Sed quantum attinet ad conditorem Nineveh, certum est, urbem illam fuisse primum conditam ab Assur: nescio an aucta fuerit à Nino. hoc igitur in medio relinquo: quia nolo de re ambigua litigare. Sed certum est ex Mose, primum auctorem Genes. 10.
hujus urbis fuisse Assur. Quantum attinet ad ma- vers. 11.
gnitudinem urbis, etiamsi profani scriptores verbum nunquam fecissent, sufficere tamen nobis debet hoc testimonium Jonæ. Quum autem jubetur ascendere & proficisci Nineven, Dominus jam dat spem aliquam profectus, quemadmodum etiam efficaciter operatus est per manum servi sui. Nahum quum domi maneret vaticinatus est contra Nineven: sed alio consilio, & alio fine. Quia enim populus misere tunc afflictus erat, & videbat florere imperium vel monarchiam in Assyria, potuit desperare nisi adhibitum fuisset solatium. Nahum igitur ostendit Deum fore judicem contra Ninevitas: etiamsi ad tempus eos foveat, & indulgeat ipsis, tamen instare illis horribilem vindictam de qua concionatur. Non ergo datus fuit Nahum doctor Ninevitis, sed tantum præco, ut Judæi hoc solatio fulcirent fidem suam, quum intelligerent se non prorsus rejectos à Domino, ut qui vellet semel ulcisci eorum injurias. Alia fuit ratio Jonæ. Missus enim fuit in urbem ipsam, ut ad resipiscentiam adduceret Ninevitas. Jam quod Dominus de magnitudine urbis diserte loquutus est, hoc modo voluit instruere servum suum constantia, ne terrorem conciperet ex splendore, opulentia, & potentia urbis illius. Scimus enim quam difficile sit suscipere graves & arduas provincias, ubi præsertim videmus nos viribus destitui. Si nobis negotium est cum multis & potentibus adversariis, non tantum debilitamur, sed evanescunt nobis animi. Ergo ne magnitudo Nineves terrorem incuteret Jonæ, ideo mature hic paratur ad constantiam, & armatur. *Vade* igitur *Nineven*, neque te impediat robur illius Monarchiæ, quominus impleas quod tibi mando, ut scilicet ostendas Ninevitis sua scelera, &, nisi resipiscant, denuncies interitum. Nunc ergo tenemus quorsum vocata fuerit *Nineveh urbs magna*: neque enim alioqui oportuit hoc dici Jonæ. Non dubito, quin tunc Israelitæ intelligerent urbem esse spatiosam: deinde præditam & viribus & magno hominum numero. Sed Dominus voluit proponere in medium servo suo quod poterat illum in officio morari. *Vade* igitur *in urbem magnam*. In summa, voluit hoc modo Deus tentare animum Jonæ, an præferret mandatum suum omnibus impedimentis hujus mundi. Et hæc vera est obedientiæ nostræ probatio, ubi scilicet simpliciter Deo obsequimur, utcunque occurrant nobis ac se ingerant varia obstacula, & nullus exitus appareat: sed tamen quasi clausis oculis sequimur quo nos Deus mittit, & non diffidimus quin addat nobis vires, deinde quin porrigat manum quoties opus erit ad difficultates omnes superandas. Voluit ergo Dominus ita agere cum Jona: quasi diceret, Reputa quisnam sim, & contentus esto auctoritate mea. Nam mihi prompta erunt remedia in manu, siquid te impediat: tantum recumbe in meam potentiam, & exequere quod tibi præcipio. Hæc summa est. Ergo quoties Deus aliquid exigit à nobis, & interea videmus vel difficile esse, vel impossibile quod exigit officii nostri ratio, veniat hoc nobis in mentem, nihil in mundo esse quod non debeat cedere Dei mandato: fiet tunc ut colligamus animos & fiduciam, nec quicquam nos revocet ab officio & cursu recto, etiamsi totus mundus repugnet Deo. Jam sequitur, *Clama contra eam, quia ascendit malitia eorum coram conspectu meo.* Clama, inquit, contra eam. Fuit hæc odiosa provincia, statim ab initio vociferari. Scimus enim

ut

ut superbiant homines in sua potentia. Quum autem unica tunc esset Monarchia in mundo, cujus sedes erat Nineve, vix potuit æquis auribus admitti quispiam doctor, etiamsi polleret aliqua gratia, deinde si adeptus esset aliquod nomen, & perferret legationem jucundam. Jonas autem est homo extraneus, est ignobilis, absque auctoritate: deinde statim exitium denunciat Ninevitis: clamitat, objurgat, vociferatur, minitatur. Quid hoc est? Videmus ergo quam durum fuerit hoc mandatum, quod Deus jubet Prophetam suum clamare contra Ninevitas. Nunc additur, *Quia malitia eorum ascendit ad me.* Confirmat Deus hac particula servum suum Jonam: quasi diceret, Non est quod litiges cum illis tanquam mortalis homo: sed ego te constituo præconem meum, ut eos ad tribunal meum cites. Hoc autem plurimum valere debuit ad Jonam animandum, quod scilicet non egit cum Ninevitis ut homo, sed ut nuncius Dei. Et potuit hoc etiam flectere ipsorum animos, ut intelligerent etiamsi nullus mortalium posset exigere pœnas de eorum sceleribus, non posse tamen effugere vindictam Dei. Hæc igitur ratio est, cur Dominus hic pronunciet se esse judicem Nineves. Et interea etiam admonet, quamvis Ninevitæ sibi applaudant, & etiam ferant plausus totius mundi propter suam potentiam, hoc tamen nullius momenti esse, quia interim malitia ipsorum & improbitas in cœlum ascendit. Ergo ubi coarguimur, non est cur huc vel illuc vertamus oculos ad homines: sed statim debemus nos offerre examinandos Deo: imo, ipsi voluntarium suscipere examen, quod Deus à nobis requirit. Sic fiet, ut non alamus vitia nostra pravis blanditiis, quemadmodum hypocritæ semper circumspiciunt in dextram & sinistram partem, & nunquam attollunt sensus suos in cœlum. Pergamus.

3. Et surrexit Jonas ad fugiendum (*ut fugeret*) Tarsis à facie Jehovæ, & descendit Japho, & invenit navem quæ transibat Tarsis, & dedit mercedem, (*hoc est, naulum, pretium vecturæ*) & descendit in eam, ut iret cum ipsis (*nempe cum mercatoribus vel nautis*) in Tarsis à conspectu Jehovæ.

Jam narrat Jonas se quæsiisse latebras, ut se subduceret ab obsequio Dei: non quod tam crasso delirio se falleret, quasi non amplius esset obnoxius Deo post trajectum mare: sed voluit quasi fugere lucem vitæ præsentis, quum profectus est in alienam regionem. Nec dubium est, quin fuerit non modo turbato animo, sed plane attonitus, quum suscepit tale consilium. Quæritur cur Jonas ita subterfugerit mandatum Dei. Judæi, ut frigide nugantur de rebus divinis, dicunt timuisse, ne, si veniret Nineven, destitueretur spiritu Prophetico: quasi vero non idem fuerit periculum si mare trajiceret. hoc est nimis frivolum & puerile. Deinde comminiscuntur rem nullius ponderis, quum jam aliæ rationes satis graves sponte nobis occurrant. Fuit enim hoc novum & insolitum, Prophetas abstrahi à populo electo, & mitti ad Gentes profanas. Quum Petrus ad
Actor. 10. vers. 17. Cornelium missus est, tametsi admonitus jam fuerat de futura Gentium vocatione, tamen hæret, subsistit, donec visione quasi violentia impellitur. Quid ergo potuit tunc venire Jonæ in animum? Si tantum ob unum hominem perculsus fuit animus Petri, ut putaret esse phantasma, quum missus est Cornelio doctor: Jonas quum missus est Nineven ad urbem tam populosam, quid secum expendere potuit? Ergo novitas haud dubie potuit graviter concutere animum sancti Prophetæ, & facere ut inops consilii se alio proriperet. Jam, potuit etiam diffidentia hoc facere. Quomodo enim sperasset populum illum posse converti, qui scilicet exultaverat in sua licentia. Expertus enim fuerat prius duritiem populi electi: fideliter versatus fuerat in officio: nihil prætermiserat, quo posset cultum Dei & veram pietatem in populo Israëlitico stabilire: parum vero profecerat: & tamen Judæi ab utero vocati fuerant. Quid ergo sperare potuit, quum Dominus raperet eum ad Ninevitas? erat enim illic effrenis lascivia: deinde erat maxima cæcitas: nullum unquam gustum habuerant divini cultus: denique demersi erant in profundis tenebris, & diabolus illic modis omnibus regnabat. Diffidentia igitur hæc potuit frangere animum Jonæ, ut Dei mandato non pareret. Potuit etiam imbecillitas carnis obstare, quominus sequeretur justam vocationem: Quid ergo? scilicet veniam in illam primariam sedem ejus Monarchiæ, quæ hodie totam terram sub pedibus suis calcat: ego veniam homo obscurus & contemptus: deinde perferam legationem plenam odii, quæ statim accendet hominum animos in furorem: quid dicam Ninevitis? Vos estis scelerati homines: Deus non potest amplius ferre vestram impietatem: ergo instat vobis horribilis vindicta. Quomodo excipiar? Potuit igitur Jonas, ut adhuc circumdatus erat infirmitatibus carnis, concipere formidinem, quæ excuteret illi affectum obedientiæ. Et non dubito, quantum ad me spectat, quin ista omnia secum agitaverit Jonas. neque enim fuit trunco similis. Et certe non est hoc supervacuum, quemadmodum dixi, quod retulit urbem illam fuisse magnam. Voluerat quidem Deus offendiculum tollere: sed ex opposito ratiocinatur Jonas, Video mihi fore acre prælium, imo ingruere molem, quæ me centies obrueret: quando non frustra Dominus prædixit magnitudinem urbis. Et quanquam poterat spem concipere, si castigati essent, daturos legitimum honorem Deo, tamen fatetur sibi obstaculum hoc venisse in mentem, ne pergeret in cursu vocationis suæ. Ergo tam diffidentia quam metus carnis Jonam tardarunt: & ipsa etiam novitas potuit, quemadmodum jam dixi, eum percellere, ut mallet quasi ingredi sepulchrum, quam subire hoc munus, quod in speciem carebat omni ratione. Quorsum enim mittuntur Prophetæ, nisi ut aliquid suo labore proficiant, & fructum afferant? Jonas hoc non sperabat. Deinde Prophetis datur aliqua auctoritas, datur saltem aliqua libertas docendi. Jonas autem putabat omnes ingressus sibi esse clausos. Deinde Jonas putavit hoc pugnare cum fœdere Domini. Elegerat enim sibi unicum populum: & jam putabat se quasi affixum esse glebæ, quum ordinatus esset doctor in patria sua. Non potuit ergo alio rapi, quin sentiret in se magnam repugnantiam. Ego igitur sentio Jonam non paruisse præcepto Dei, quia partim debilitas carnis obstitit, partim vero rei novitas: & tertio, quia desperavit de fructu vel de successu suæ doctrinæ. Jam, non dubium est quin graviter deliquerit. Nam regula prima omnium nostrarum actionum est, sequi Deum vocantem. Etiamsi quis polleat heroicis virtutibus, tamen fumi erunt omnes ejus virtutes, quæ refulgent coram oculis hominum, nisi propositum sit, Deo obedire. Ergo vocatio Dei, quemadmodum dixi, primas tenet in constituenda hominum vita: & nisi fundamentum illud jacimus, perinde facimus acsi quis vellet domum extruere in aëre. Confusa igitur erit tota vitæ nostræ ratio, nisi præsit Deus, & nos gubernet & quasi auspicia sua tollat. Quum ergo Jonas everterit primum & certum recte vivendi fundamentum, quid potuit restare? Non est igitur cur extenuemus ejus culpam, quia non potuit gravius peccare, quam quum deseruit ipsum Deum, quia scilicet non sub-

jecerit

jecerit se ejus vocationi: hoc est quasi jugum excutere. & hoc etiam ipse fatetur. Ideo nimis pueriliter ineptiunt, qui volunt esse ejus patroni, quum ipse bis se accuset, *Jonas ut fugeret à facie Domini, ut iret Tarsis à conspectu Jehovæ.* Cur secundo repetit *ut fugeret à facie Jehovæ*? Non dubium est quin velit hic clarius exprimere suam culpam: & quin repetitio etiam emphatica sit. Deinde ipsa loquutio palam demonstrat non fuisse leve delictum, quod Jonas alio se proripuit quum missus esset Nineven. Neque enim potuit recedere à Domino: nam Deus cœlum & terram implet: & quemadmodum jam dixi, non fuit fascinatus tam crasso errore, ut putaret se esse extra manum Dei, quum esset fugitivus. Quid est igitur fugere à facie Jehovæ, nisi quod hic fatetur se fugisse præsentiam Dei, acsi cuperet, quemadmodum fugitivi servi solent, rejicere imperium Dei ipsius? Quum ergo Jonas impetu illo abreptus fuerit, non est cur nunc vano aliquo & frivolo prætextu conemur excusare ejus crimen. hoc est unum. Quantum attinet ad nomen *Tarsis* vel *Tarsisa*, non dubito quin hic pro Cilicia sumatur. Sunt qui putant notari urbem Tarsum: sed falluntur. notatur igitur tota regio. Qui Mare vertunt, falluntur etiam, quia Jonas non tantum mare voluit conscendere, sed transire in Ciliciam, quæ opposita est mari Syriaco. Vocarunt autem Judæi mare illud Tarsis, quemadmodum ex pluribus locis constat, quod scilicet frequentior erat illic navigatio. Quum ergo regio illa transmarina notior illis esset, quam aliæ: deinde etiam exportarent illuc suas merces, & vicissim etiam uterentur eorum commerciis: ideo vocarunt mare Tarsis, sed propter viciniam, ut satis notum est. Voluit igitur Jonas in Ciliciam fugere quum Dominus eum mitteret Nineven. Quod dicit *surrexisse ut fugeret*, deinde *descendisse Japho*, *reperisse illic navem* quæ transibat Tarsis, dedisse vecturæ pretium, descendisse in navem, *ut iret cum illis in Ciliciam:* quum hæc singula persequitur Jonas, significat se fuisse defixum in illo proposito, & oportuisse violenta manu retrahi, quia pœnitentia in itinere tactus non est. Possunt enim, quum Dei vocatio nobis videtur nimis onerosa, multa venire in mentem. Nemo est nostrûm ubi præstandum est Deo obsequium, qui non volutet in animo suo hoc vel illud: Quis erit exitus? quomodo pervenies quo speras? vide quæ te pericula maneant. Satan enim semper in medium prodit, simulac studemus parere Deo: sed luctamur illic, deinde repellimus quæ videmus esse contraria vocationi nostræ. Jonas autem ostendit se fuisse obstinatum in fugæ consilio. Neque enim tantum voluit descendere in Tarsis, sed reipsa venit in urbem Japho, quæ scilicet propinqua est Judææ: & ideo quidam existimant Tarsis esse Africam. sed illud est nimis coactum. Alii etiam divinant esse Tunetum, vel Carthaginem: quasi vero tunc jam conditæ fuerint urbes illæ. sunt homines isti ad somniandum nimis audaces. Sed quid opus est contra receptissimum usum Scripturæ dare novam significationem huic voci, quum satis constet Tarsis esse Ciliciam? Nunc vero quum Jonas descendit Japho, perinde est acsi statim vellet migrare ex terra Juda, & mari se committere: tamen quum dicit *se naulum solvisse*, *descendisse in navem, ut iret:* quum ita gradatim procedit, quemadmodum dixi, accusat clarius suam obstinationem, quod scilicet non modo admiserit perversam illam cogitationem, ut respueret vocationem Dei; sed seipsum confirmaverit: & quum multa quæ obeunda erant, subsistere eum subinde cogerent, tamen semper sequutus sit quo perversus ille & cæcus impetus ferebat. Non dubium est igitur, quin Jonas claris verbis exprimat se non modo fuisse semel fugitivum, sed pluribus modis. Jam quod attinet ad fugam, diligenter tenendum est quod prius dixi, nempe fugere à conspectu Dei, quicunque non libenter obtemperant ejus mandatis: non quod possint longius ab eo discedere, sed quantum in se est vellent Deum includere in aliquas angustias, & se eximere ab ejus potestate & manu. Nemo quidem hoc palam fatetur: sed res ipsa tamen ostendit neminem subducere se à mandatis Dei, quin velit minuere & quasi abrogare illi imperium, ne amplius dominetur. Quicunque ergo non se libenter Deo subjiciunt, perinde est acsi obverterent illi tergum, & respuerent ejus imperium, ne sint amplius sub ejus manu & dominatione. Hoc notandum est, quia sicuti Jonas hic se reum statuit coram toto orbe, ita suo exemplo ostendere voluit quam grave sit, ac detestabile etiam crimen, non suscipere Dei mandata, & obire quicquid ipse jubet: imo subterfugere ejus imperium. Ut ergo exaggeret atrocitatem hujus criminis, suo exemplo ostendit nos non posse rebelles esse Deo, quin aliquo prætextu velimus ipsum detrahere è solio suo, & simul includere in aliquas angustias, ne imperio suo contineat cœlum & terram.

Da omnipotens Deus, quando non Jonam aliquem nobis misisti, qui eramus alieni ab omni spe salutis, sed Filium tuum dedisti nobis Doctorem, qui palam ostenderet viam salutis, nec tantum minis & terroribus nos vocaret ad resipiscentiam, sed blande nos alliceret ad spem vitæ æternæ, & pignus esset paterni tui amoris: da, inquam, ne repudiemus tam insignem gratiam nobis oblatam, sed libenter tibi pareamus, & ex animo: neque etiam si dura videatur conditio quam nobis in Euangelio tuo proponis, & si crucis tolerantia carni nostræ acerba sit, ne tamen unquam subterfugiamus quin pareamus tibi, sed offeramus nos in sacrificium, & superatis omnibus obstaculis hujus mundi sic pergamus in cursu vocationis tuæ sanctæ, donec tandem colligamur in cœleste regnum illud tuum, eodem duce Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN JONAM PROPHETAM.

CAP. I.

4. Et Jehova emisit ventum magnum super mare, & facta est tempestas magna in mari, & navis cogitabat frangi.

Hic narrat Jonas qualiter retractus fuerit violenter à Domino, quum se ab ejus facie subducere conatus esset. Dicit igitur *ortam fuisse tempestatem in mari:* sed simul etiam exprimit tempestatem non casu fuisse commotam, sicuti profani homines solent fortunæ tribuere quicquid accidit: *Deus*, inquit, *emisit ventum magnum super mare.* Alii vertunt, Excitavit Deus, à נטל. Sed rectius alii deducunt à radice טול: & videbimus paulo post, nempe 5. versu, idem verbum. Jam quod ad summam rei spectat, dicit tempestatem fuisse magnam, ita ut navis parum abfuerit à fractura: loquu-

loquutio enim hæc respondet nostro idiomati, quum dicit, Navis cogitabat frangi, *la navire cuidoit perir*. Nam quod alii accipiunt navem pro ipsis vectoribus vel nautis, illud est coactum: & scimus in multis formulis linguam nostram vulgarem congruere cum Hebraica. Jam ergo intelligit Jonas tempestatem fuisse exortam non fortuito, sed certo consilio Dei, nempe ut ipse deprehensus in mari agnosceret se fuisse deceptum, quum putaret se posse effugere conspectum Dei post trajectum mare. Quanquam autem hic tantum de una tempestate loquitur Propheta, hinc tamen generaliter colligere licet neque procellas, neque alias mutationes aëris, quæ vel pluviam generant, vel excitant in mari tempestates, non accidere casu; sed cœlum & terram sic regi divinitus, ut nihil contingat nisi inde prævisum ac decretum. Cæterum, siquis excipiat, non fuisse consentaneum rationi, ob unius hominis culpam tot homines naufragium facere, vel agitari violenta illa procella: facilis responsio est, quanquam Deus Jonam proprie respexerit, tamen fuisse occultas causas, cur etiam jure potuerit alios involvere eodem periculo. Probabile est, multos tunc navigasse: non fuit una duntaxat navis in illo mari, quum tot essent portus, tot etiam insulæ. Sed quanquam Dominus involvit eadem pœna multos homines, ubi duntaxat vult unum hominem persequi: nunquam tamen destituitur ratione, cur unumquemque nostrûm, etiam qui videbitur maxime innoxius, possit in judicium suum vocare. Et Dominus mirabiliter operatur in regendis hominibus. Ideo perversum esset metiri ejus opera nostro captu, quia poterit Deus ita punire unum hominem, ut interim alios humiliet, alios autem propter diversa peccata castiget, deinde probet aliorum patientiam. Sic igitur obstruitur os profanis hominibus, ne possint Deo obstrepere quoties ita exequitur sua judicia, ut non respondeant judicio carnis nostræ. Sed de hac re fusius statim disseram, quia passim etiam occurrunt in Scripturis exempla, ubi Deus pœnam exigit de toto populo, quum tamen homo unus solum peccaverit. Sed si alii obmurmurent, & excipiant se esse insontes, semper reperietur causa, cur Deus non sit in illos crudelis: imo si libeat, possit merito longe asperius ipsos tractare. denique ubi videtur absque causa Deus severus esse erga homines, tamen illis parcit, vel agit cum ipsis indulgenter. Nunc pergamus.

5. Et timuerunt nautæ, & vociferati sunt quisque ad deum suum: & projecerunt vasa, quæ erant in navi, in mare, ut levaretur ab illis. Jonas autem descenderat in latera navis, & jacebat, & dormiebat.

Non est supervacua narratio dum Jonas hic persequitur ordine tot circumstantias, quia sicuti statim videbimus, voluit suam socordiam in medium producere, & quasi depictam nobis ponere ante oculos: hæc autem comparatio, quæ subest in circumstantiis, multum illustrat supinam illam, imo fere brutam securitatem Jonæ. Primo dicit *timuisse nautas*, deinde *singulos clamasse*, nempe *unumquemque ad deum suum: projecisse etiam in mare onera navis*. Quum ergo tam essent omnes solliciti, nonne hoc fuit simile portento, Jonam, ob quem mare turbatum erat, ita dormire? Satagunt alii, cursitant per navem, etiam se exspoliant omnibus fortunis, ut salvi perveniant in portum: malunt enim seipsos nudare bonis omnibus, quam perire: clamant etiam ad suos deos. Quod Jonas nihil curat, imo sopitus jacet, unde ista tanta securitas, nisi quod non solum obtorpuit, sed etiam videtur privatus esse omni ratione & sensu? Non dubium igitur est, quin Jonas hoc respectu tot circumstantias hic enumeret. Dicit *nautas timuisse*. Scimus autem non solere exiguis & vulgaribus procellis terreri nautas: sunt enim durum hominum genus; & quia quotidie vident diversos motus in aëre, minus extimescunt. Quum ergo dicit *timuisse nautas*, hinc colligimus non fuisse mediocrem illam tempestatem, quæ homines longo usu & experientia assuetos ad omnes procellas sic tremefecit. Qui ergo prius occalluerant, perculsi sunt timore. Postea addit *clamasse unumquemque ad deum suum*. Jonas certe debuit non tam altum somnum dormire, quin seipsum singulis fere momentis expergefaceret. Gestabat enim suum carnificem in corde, quum sciret se esse fugitivum. Diximus enim antehac non leve fuisse delictum illud, quod Jonas subduxit se à facie Dei, contempsit ejus vocationem, & quantum in se fuit, abjecit jugum, ita ut Deo non pareret. Quum ergo Jonas sibi tam male esset conscius, annon debuit etiam dormiens trepidare? Atqui dum alii clamant ad falsos deos, ipse verum Deum, cui sciebat se immorigerum & rebellem fuisse, vel contemnit, vel saltem negligit. Huc spectat comparatio vel antithesis. Sed interea videmus quomodo in periculis homines cogantur ad Deum invocandum. Nam etsi ingenitus est quidam divinitatis sensus cordibus nostris, ita ut quisque, velit nolit, sentiat esse aliquod numen: tamen suffocamus malitia nostra lumen illud, quod debebat in nobis fulgere. Nam libenter rejicimus omnes curas & anxietates: cupimus enim nobis bene esse. Atqui tranquillitas est summum bonum hominibus: hinc ergo fit, ut singuli cupiant sine metu & cura degere. Omnes ergo naturaliter securi esse volunt. Jam securitas parit contemptum: hinc fit ergo, ut nulla fere religio in mundo appareat, ubi Deus nos relinquit in otio. Timor cogit nolentes ad Deum accedere. Perverse quidem ille dicit, timorem esse religionis causam, & fuisse hoc initium cur homines putarent esse deos: illud est etiam prorsus remotum à communi sensu & experientia. Sed religio, quæ vel fere extincta, vel saltem obruta erat in cordibus hominum, excitatur periculis. Hujus rei insigne exemplum profert Jonas, quum dicit *nautas clamasse ad suos deos*. Scimus quam barbarum sit illud hominum genus. Ergo libenter depellerent à se omnem pietatus sensum: & re ipsa excutiunt metum omnem: derident ipsum Deum quamdiu licet. Quod ergo clamant ad deos, certe necessitas hoc illis extorquet. Et hinc colligimus quam utile sit nobis inquietari metu: quia si essemus in tuto, statim obreperet nobis torpor, quemadmodum plus satis notum est. Quum ergo nemo fere sponte ad Deum accedat, opus est nobis stimulis. Deus autem acriter pungit nos, quum objicit aliquod discrimen, unde cogimur extimescere. Sed hoc modo, quemadmodum jam dixi, nos sollicitat, quia videmus singulos vagari, & evanescere etiam in sua socordia: ideo ad se nolentes retrahit. Sed non simpliciter dicit Jonas quemque clamasse ad deum, sed addit etiam *ad deum suum*. Sicuti ergo locus hic docet necessitate cogi homines, ut Deum quærant; ita etiam ex opposito ostendit, homines ipsos, nisi regantur doctrina cœlesti, deinde etiam Dei Spiritu, errare Deum quærendo. Erit igitur aliquod studium in hominibus, sed erroneum, quia nemo viam tenebit, nisi Dominus ipsos & verbo suo & Spiritu dirigat, quemadmodum dictum est. Utrumque colligimus ex verbis Prophetæ. *Timuerunt nautæ*, homines asperi & propemodum ferrei, qui instar Cyclopum, Deum contemnunt. *Timuerunt illi*, inquit, *& clamarunt ad deum*: sed non clamarunt fide directrice. hine factum est ut quisque clamaret ad deum suum. Quum hoc legimus, primo veniat nobis in mentem, non esse expectandum donec cogat nos Deus violenter, sed ultimam necessi-

necessitatem præveniendam nobis esse, ut ipsum sponte quæramus. Nam quid profuit nautis istis vel aliis vectoribus, quod semel ad Deum clamaverint? credibile enim est paulo post ad profanam suam segnitiem relapsos esse: ubi discrimine illo defuncti sunt, postea riserunt Deum, & contemptui etiam illis fuit omnis religio. Et ita solet contingere profanis hominibus, qui nunquam se Deo subjiciunt, nisi coacti. Ergo quisque nostrûm sponte se Deo offerat, etiam dum sumus extra periculum, & fruimur summa quiete. Nam si putamus prætextum aliquem incogitantiæ vel erroris vel inscitiæ posse objici, longe fallimur: quia nulla excusatio poterit admitti, quum experientia doceat naturaliter insitam esse omnibus Dei notitiam, deinde insculptum esse hoc principium, quod vitam nostram Deus gubernet, quod solus ipse possit eripere nos à morte, quod proprium ejus munus sit, nobis opitulari & nos juvare. Quî enim factum est, ut nautæ isti clamaverint? an accessit novus aliquis magister, qui concionem haberet de pietate, & qui ordine ostenderet Deum esse humani generis liberatorem? Minime: sed hoc jam, quemadmodum dixi, natura impressum erat ipsorum cordibus. Mari tranquillo nemo ipsorum Deum invocaverat: jam discrimen ipsum discutit illis somnolentiam. Sed satis hinc apparet, quicquid excusationis captent qui Deo gloriam suam non tribuunt, hoc fore frivolum, quia non opus est lege aliqua, non opus est Scripturis, non opus est denique ulla doctrina, ut homines sentiant vitam suam esse in manu Dei, salutem ab ipso solo petendam esse, nec quicquam aliunde expectandum, sicuti diximus. Nam invocatio testatur homines ita esse persuasos de ipso Deo. Invocatio autem non aliunde venit, quam ab arcano quodam instinctu, & quidem duce ac magistra natura. hoc unum est. Sed interea etiam discamus ex hoc loco, quoties quærendus est nobis Deus, minime fidendum esse proprio ingenio, quia statim aberrabimus. Rogandus ergo Deus est, ut ipse nos verbo suo regat, alioqui singuli diffluent ad suas superstitiones, quemadmodum videmus hic unumquemque clamasse ad proprium deum. Et simul etiam admonet Propheta multitudinem deorum non esse nuper natam. nam semper propensi fuerunt homines ad mendacium & vanitatem post lapsum Adæ: scimus quanta corruptela mentes nostras occupet, ut quisque sibi horrenda portenta fingat. Quum ita sit, non mirum est semper in mundo grassatas fuisse superstitiones, quia ingenium hominis officina est omnium errorum. Et hinc iterum colligere licet quod nuper attigi, nihil magis esse perversum, quam sequi carnis nostræ motus, quia unusquisque seipsum in errorem projiciet etiam sine alieno impulsu: & interea etiam alii alios trahent, quemadmodum fieri solet. Jam addit *fuisse vasa projecta*, hoc est, onera navis: quemadmodum scimus hoc ultimum esse remedium in naufragiis, ut scilicet homines servandæ vitæ causa se ultro spolient omnibus fortunis. Et hinc etiam videmus quam pretiosa sit homini vita, qui non dubitat seipsum bonis omnibus nudare ne pereat. Fugimus quidem inopiam; & multi sibi mortem accersunt, quia intolerabilis est illis egestas: cæterum, ubi in aliquod summum discrimen ventum est, semper homines præferunt vitam suam omnibus fortunis. quid enim sunt omnia hujus mundi bona nisi accessio quædam ad vitam nostram? Sed Jonas alio consilio narrat fuisse navem exoneratam, nempe ut sciamus non vulgarem fuisse hujus tempestatis motum: sed nautas, quum à morte non procul abessent, usos fuisse hoc ultimo remedio. Sequitur illud alterum membrum, *Quod scilicet Jonas ipse descenderat in latera* vel latus *navis, & jacens dormiebat*. Non dubium est quin Jonas quæsierit recessum antequam tempestas orta esset. Quum ergo solvissent à portu, Jonas concessit in angulum remotum, ut illic dormiret. Atqui non fuit excusabilis hæc securitas in ipso, quum sciret se esse fugitivum à facie Domini: debuit ergo agitari continuis terroribus, imo debuit etiam sibi ipse esse exactor sollicitudinis. Sed ita sæpe contingit ubi quis captavit latebras, ut tandem fere brutum stuporem sibi inducat, nihil cogitet, nihil curet, nulla de re sit anxius. Talis ergo socordia invaserat animum Jonæ, quum potuit descendere in aliquem recessum navis, ut illic somno indulgeret. Quum hoc contigerit sancto Prophetæ, quis nostrûm non sibi metuat? Ergo discamus nos subinde revocare ad tribunal: & ubi mentes nostræ torpore occupantur, discamus nos stimulare, & exigere à nobis, ne scilicet obruat nos dormientes judicium Domini. Quid enim obstitit, quominus ruina hæc Jonam penitus demergeret, nisi quod Dominus misertus est servi sui; & vigilavit, ut consuleret saluti dormientis? Nisi ergo Dominus gessisset talem curam Jonæ, actum de ipso erat. Videmus ergo ut Dominus suos sæpe respiciat dum ab ipsis non curatur; & excubias agat, dum ipsi dormiunt. Sed non debet hoc valere ad fovendam nostram indulgentiam: quisque enim nostrûm plus satis jam sibi blanditur. Quin potius dum videmus Jonam tam propinquum fuisse ultimo exitio, hoc exemplum nos acuat, & sollicitet, ne si quando quispiam nostrûm à sua vocatione aberraverit, securus illic jaceat, sed potius statim recurrat ad Deum: quod si nisi violento modo Deus ad se nos retrahere non potest, saltem sequamur hac in parte Jonam, quemadmodum suo loco videbimus. Sequitur,

6. Et accessit ad eum magister funis, & dixit ei, Quid tibi sopite? surge, clama ad Deum tuum, si forte serenum se exhibeat Deus nobis, (*alii vertunt, cogitet de nobis, vel gratificetur nobis*) & non pereamus.

Hic narrat Jonas se fuisse castigatum à nauclero, vel magistro navis, quod solus dormiret, quum alii omnes essent anxii & trepidi, *Quid tibi sopite?* neque enim dubium est, quin probrose objiciat nauclerus Jonæ somnolentiam. Objurgat autem quod fere careat omni sensu & memoria: *Quid tibi sopite?* inquit: quum videas alios omnes horrore percelli, quomodo potes dormire? nonne hoc est præter naturam? *Surge* ergo, *& invoca Deum tuum*. Videmus ubi nulla est certa fidei regula, permitti vulgo licentiam, ut quisque huc vel illuc declinet. Unde fit, ut nauclerus dicat Jonæ, *Invoca Deum tuum*; non cogat ipsum ad certam regulam? nempe quia hoc fuit usitatum omnibus seculis, ut contenti essent homines generali aliqua apprehensione: quisque autem deinde pro suo arbitrio proprium deum fingeret. neque enim, sicuti dixi, aliter potest fieri, ubi non retinentur homines aliquo sancto vinculo. Consentiunt omnes in hoc principium, esse aliquem Deum: deinde non esse fingendum idolum aliquod mortuum, sed mundum regi Dei providentia & virtute: salutem etiam ab ipso esse petendam. hoc receptum est communi omnium consensu: sed ubi ventum est ad species ipsas, tunc quisque evanescit: quomodo quærendus sit Deus nesciunt. Ergo quisque hic arripit licentiam: Ego Dei placandi causa hoc tentabo: hæc erit mihi ratio captandi favoris: Dominus hoc obsequium gratum habebit: ita expiabitur omnis mea iniquitas, ut apud Deum gratiam consequar. Sic ergo singuli vias flexuosas sibi confingunt, ut ad Deum perveniant: deinde quisque sibi peculiarem deum fabricat. Ergo nulla erit firmitas vel constantia in hominibus, nisi

inter se cohæreant aliquo vinculo, nempe ut certa sit regula pietatis, ita ut non vacillent homines, neque disputent quid bonum sit factu, sed statuant ac certo persuasi sint unum esse Deum, agnoscant etiam quisnam sit ille Deus: deinde teneant rationem quomodo quærendus sit. Colligimus ergo ex hoc loco in fictitiis religionibus esse horribilem licentiam, & quicunque proprio sensu feruntur demergi in labyrinthum, ita ut nihil quam se frustra fatigent ac macerent homines, ubi Deum quærunt, nec viam tenent. Cursitant enim strenue, sed magis ac magis à Deo recedunt. Quod autem etiam tunc concipiant animis suis aliquem Deum, & consentiant in aliquod principium, satis patet ex secundo membro versus, ubi dicit, *Si forte Deus nobis propitius sit.* Hic nauclerus non restringit sermonem suum ad Deum Jonæ, sed loquitur simpliciter de uno Deo: utcunque enim diffidiis suis mundus laceret Deum, ut tunc Jonas diversum ab aliis Deum colebat, erat denique prope innumera turba deorum inter vectores; tamen dicit nauclerus, *Si Dominus forte.* Jam ergo agnoscit summum aliquem Deum, utcunque singuli habeant proprios deos. Proinde videmus verissimum esse quod dixi, semper fuisse aliquod generale principium receptum omnium consensu, quod scilicet Dei providentia regatur mundus, deinde quod vita & salus hominum sit in ejus manu: sed quia nimis à Deo remoti sunt, deinde non modo tarde reptant, sed magis proni tendunt ad terram, quam ad cœlum aspirent, lubrici etiam sunt, semperque vacillant, ideo quærunt deos sibi propinquos. ubi non inveniunt, etiam fabricare audent. Quum dicit, *Si forte*, jam alibi vidimus hac loquutione uti Spiritum sanctum, quamvis nulla sit dubitatio, sed notatur sola difficultas: hic tamen probabile est nauclerum fuisse, ut solent profani homines, perplexum & dubium, & nihil certo potuisse statuere de auxilie Dei. quum ergo ita animi penderet, jam dicit tentanda esse quælibet remedia. Et hic quasi in speculo cernere licet quam misera sit eorum omnium conditio, qui Deum certa fide non invocant: clamant quidem ad Deum, quia naturæ sensus huc illos impellit; sed nesciunt an quidquam proficiant suis clamoribus. Iterant sua vota, sed nesciunt an effluant in aëre, an vero ad Deum perveniant. Nauclerus ita ambiguum sibi fuisse animum declarat: *Si forte Deus sit nobis propitius, tu etiam invoca Deum tuum.* Si certo fuisset persuasus se clamare ad verum Deum, certe non expertus fuisset hoc dubium remedium: ne quid tamen intactum maneat, hortatur Jonam, ut siquem habeat Deum, etiam ipsum invocet. Videmus ergo miros esse circuitus, ubi non tenemus rectam viam. Centies potius homines discurrent per terram & cœlum, quam ad Deum accedant, nisi ubi verbum prælucet. Quare? nam ubi viam tentarunt, jam abstrahit eos phreneticus impetus in diversam partem, feruntur huc & illuc, Forte hoc mihi erit utile: quia hac non successit, alia aggrediar via. Deus ergo ita ulciscitur omnes incredulos, qui non obtemperant verbo ejus, quia viam rectam non tenent. Ostendit vero quanta vesania sit, ubi homines frenum laxant suis mentibus, & non possunt se subjicere doctrinæ cœlesti. Quantum ad verbum attinet, dixi interpretes aliter vertere hunc locum. Nam alii dicunt, Si forte Deus cogitet de nobis: alii, si forte nobis gratificetur. עשת proprie est Splendere. Jam quum hic ponatur in conjugatione Hithpaël, est seipsum serenum reddere. Est autem hæc satis vulgata metaphora in Scripturis, quod obnubila sit vel obscura Dei facies, ubi non est nobis propitius. Rursum ergo Deus faciem suam illustrat, & nobis serenus apparet, ubi reipsa ostendit se esse benevolum. Quum igitur optime conveniat hæc loquutio, miror cur alienas interpretationes alii quærant. Postea addit, *Ne pereamus.* Hic nauclerus satis declarat se sentire vitam hominis positam esse in Dei arbitrio, quia statuit pereundum esse nisi Dominus succurrat. Ergo hæc conceptio vel πρόληψις, hoc est, anticipatio, impressa est omnium mentibus, Deo irato vel adverso nos esse miseros, & propinquum interitum nobis instare. Altera etiam πρόληψις obtinet in cordibus hominum, quod scilicet simulac Dominus nos respexerit, statim ejus favor & benevolentia salutem nobis affert. Hic Spiritus S. non loquitur, sed homo profanus, deinde scimus qualis sit nautarum impietas: impulsu tamen naturæ hoc pronunciat, & nulla est hic fictio. Deus enim, quemadmodum jam dixi, extorquet in necessitate aliquam confessionem incredulis, à qua libenter subterfugerent. Nunc quæ excusatio nobis speranda est, si putamus salutem nostram in manu nostra esse? si non pendemus toti à Deo? si ipsum etiam negligimus in rebus prosperis, acsi possemus citra ejus opem salvi esse? Ergo expendi hæc verba debent quum dicit nauta, *Si forte serena appareat Dei facies nobis, & non pereamus.* Sequitur nunc,

7. Et dixit vir (*hoc est, quisque*) ad socium suum, Venite & jaciamus sortes, ut sciamus ob quam causam malum hoc nobis: & jecerunt sortes, & cecidit sors super Jonam.

Hoc etiam non temere inserit Jonas, quod scilicet consultaverint inter se vectores de jacienda sorte: nam hinc colligimus non fuisse vulgarem tempestatem. Apparuit igitur aliquod signum iræ Dei. Nam si ventus aliquis exurgat, hoc quia sæpe contingit, non videbitur adeo mirum: si sequatur tempestas, est etiam res satis usitata. Oportuit igitur esse aliquid gravius quod incuteret formidinem mentibus hominum, ut scirent Deum adesse vindicem: quemadmodum scimus etiam hoc fuisse vulgare inter homines profanos, ut non apprehenderent ultionem Dei, nisi in rebus extremis: sed quum Deus insolitis modis pœnas de sceleribus exigit, tunc homines incipiunt agnoscere illam Dei vindictam. Hoc idem nunc testatur Jonas. *Dixerunt* ergo *quisque ad socium suum, Venite, jaciamus sortes.* An fuit hoc quotidianum, ut sortes jacerent quoties acciderat aliqua tempestas? Minime. Non dubium est quin confugerint ad hoc remedium, quia sciebant Deum non absque maxima & gravissima causa excitasse tempestatem illam. hoc unum est. Ego non possum reliqua nunc persequi: differam igitur in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando hic agitamur inter tam multas jactationes, ut tamen tranquillis animis recumbere discamus in gratiam tuam & promissionem, qua testatus es te nobis semper fore propinquum, neque expectemus donec violenta manu nos ad te trahas, sed potius semper attenti simus ad tuam providentiam: sciamus vitam nostram non modo ex filo pendere, sed instar fumi esse evanidam, nisi quatenus ipse eam tueris, ut ita recumbamus toti in virtutem tuam: etiam in rebus lætis ac tranquillis sic te invocemus, ut freti tua protectione securi degamus, & simul interea solliciti etiam simus, ne obrepat nobis torpor, qui abstrahat mentes nostras & affectus à meditatione cœlestis vitæ, sed potius sollicite, mane & vesperi, & singulis momentis sic te quæramus, ut tota vita progrediamur ad metam, quam nobis proponis, donec tandem perveniamus in regnum illud cœleste, quod nobis Christus Filius tuus sanguine suo peperit, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO TERTIA IN JONAM PROPHETAM.

CAP. I.

DIximus hesterna lectione, fuisse hoc signum extremi metus, quod nautæ & reliqui sortes jecerunt, quia hoc fieri non solet, nisi ubi homines vident se ratione & consilio destitui. Sed hoc simul notandum est, quod sortes jaciunt, proficisci ab errore: quia non agnoscunt, si Dominus velit de singulis pœnam sumere, se etiam graviore pœna esse dignos. neque enim conferrent culpam in unum hominem, si quisque probe reputaret quid sit promeritus coram Deo. Si nunc contingat aliqua calamitas, officium cujusque est, se ac vitam suam examinare coram Deo: ita fiet, ut à primo ad ultimum fateantur omnes se sustinere justum judicium. Sed dum omnes simul inquirunt quisnam sit reus coram Deo, ita se exonerant quasi essent innoxii. Atque hic morbus etiam hodie grassatur in mundo, quod scilicet libenter quisque in alios culpam rejicit, & volunt omnes videri insontes coram Deo: non quod possint abolere omnem reatum, sed quia extenuant singuli peccata sua, acsi jure non posset Deus tam rigide ipsos persequi. Exempli gratia, Siquis sentiat multis modis se fuisse lapsum, fatebitur quidem uno verbo se esse peccatorem: sed siquis enumeret ac producat in medium singula ejus peccata, dicet, Hoc est leve delictum, hoc est veniale, & Dominus non ita summo jure agit nobiscum, ut velit nos statim ad ultimum supplicium trahere. Si leviter deliquimus, hoc statim cuique venit in buccam. Sic egerunt nautæ, de quibus nunc loquitur Jonas: siquis rogasset an essent prorsus extra culpam, confessus fuisset quisque se coram Deo esse peccatorem: sed interea jaciunt sortes, acsi unus tantum obnoxius esset judicio Dei. Quare? neque enim existimant peccata sua mereri tam grave supplicium. Utcunque ergo deliquerint, & hoc vere sentiant ac convicti sint, tamen non tanti faciunt sua peccata, ut existiment se tale quicquam esse promeritos. Hæc ratio est igitur cur descendant ad sortem, quia quisque videtur sibi fore immunis, ubi ad examen illud ventum fuerit. Hic ergo locus ostendit, quod etiam communi experientia plus satis notum est, homines quamvis intelligant se reos esse coram Deo, tamen extenuare peccata sua, & promittere sibi veniam, quasi possent cum Deo pacisci, ut ille non ageret cum ipsis summo jure, sed indulgenter eos tractaret. Hinc ergo spes impunitatis, quod ex gravissimis peccatis facimus levia delicta. Sic videmus in Papatu excogitatos fuisse varios modos, quibus sese absolverent coram Deo, & abstergerent suas maculas: Aspersio aquæ benedictæ delet omnia fere peccata: nisi quis vel adulter sit, aut homicida, aut veneficus, aut decies perjurus, non putat se reum esse ullius criminis. Ergo piacula quibus utuntur, valere putant ad obliterandas omnes iniquitates. Unde hic error? nempe quia æstimant Deum ex proprio suo ingenio, & sua peccata non putant Deo tantopere esse abominationi. Sed hoc non est novum. Videmus enim quid jam contigerit Jonæ tempore: & ex profanis etiam historiis colligere licet, hunc errorem passim tunc occupasse omnium animos: habebant quotidiana piacula, quemadmodum Papistæ habent suas Missas, habent suas peregrinationes, habent suas aspersiones aquæ benedictæ, & similes nugas. Sed quemadmodum in Papatu sunt casus reservati, ita etiam siquis vel patrem vel matrem occiderat, siquis perpetraverat incestum, ille opus habebat extraordinario piaculo: & siquis erat famosæ virtutis in terra, illum adibant ut quærerent novum piaculi genus. Hujus erroris exemplum hic proponitur nobis, quum dicunt, *Jaciamus sortes.* Nisi enim putarent unum esse reum, non plures, quisque conferret sua peccata in medium, & postea agnosceret tantam esse congeriem, quæ repleret cœlum & terram: sed hoc non faciunt. Oportet unum hominem hic esse sceleratum: nemo autem vult prodire in medium cum hoc elogio: ergo sortes jaciunt. Nunc quæritur an fuerit hæc legitima ratio veritatis inquirendæ: quum nescirent cujus culpa exorta esset tempestas, an fas fuerit ad sortes confugere. Quidam nimis fuerunt superstitiosi in damnandis sortibus, quia præcise dixerunt omnes sortes esse nefarias: hinc nomen inditum fuit sortilegis: & sortilegos putarunt nihil à Magis & incantatoribus differre. Hoc ex errore natum est, quia scimus permissum aliquando fuisse jacere sortem. Et Solomon certe tanquam de politico ordine loquitur, quum dicit in sinum conjici *Prov. 16. vers. 33.*
sortes, exitus autem esse à Jehova. Solomon non loquitur illic de artibus magicis, sed dicit quum sortes mittuntur, non exire fortuito, sed Dei providentia. Quum etiam Matthias subrogatus est in locum *Act. 1. vers. 26.*
Judæ, sorte hoc factum est. An Apostoli temere usi sunt ratione illa? Atqui præfuit Spiritus sanctus electioni. Non dubium igitur est, quin sortem illam Deus approbaverit. Sicuti etiam quum Josue sortitus *Jos. 7. vers. 14.*
est, quia incognita erat causa iræ Dei: & tamen satis constabat Deum infensum esse populo suo. Josue perplexus in re obscura sortitur: & ita Acham producitur in medium cum suo sacrilegio. Sortem illam nemo damnare audebit. Ergo satis liquet quod dixi, superstitiosos fuisse qui sine exceptione aliqua damnarunt sortes quaslibet: sed tenendum simul est, non utendum esse promiscue sortibus. Est pars ordinis politici: si aliqua hereditas sit communis, ubi fit partitio, licebit illic sortes jacere: quia non est vel hujus vel illius eligere. quisque ergo sumet partem quæ sorte contigerit. Sic etiam sortiri licet de provinciis, ubi homines mittuntur aliquo: & si partiuntur inter se operas, ne qua sit æmulatio, ubi quisque volet ad se partem aliquam trahere, illic sors dirimet omnes lites. Tale sortiendi genus est tam verbo Dei, quam legibus permissum. Sed siquis sortiri velit sine ratione aliqua, ille jam erit superstitiosus, & non multum differet vel à mago, vel incantatore. Exempli gratia, Siquis velit iter suscipere, vel quidpiam aliud aggredi, si projiciat in pileum duas sortes, albam & nigram, Ego videbo an hodie prospera sit hæc profectio, illud est diabolicum: quemadmodum Satan talibus præstigiis deludit miseros homines. Ergo siquis sine ratione velit sortiri, hoc, quemadmodum jam dixi, excusatione omni caret. Sed quantum attinet ad alias sortes, qualis fuit ista, de qua nunc agimus, non debet trahi in exemplum quod alicubi refertur. Nam si Josue sortitus est, ut in lucem proferret qua de causa iratus esset Deus populo suo, non licebit hoc factum imitari: quia non dubium est, quin Josue peculiari aliquo instinctu admonitus fuerit, ut sortem jaceret. Sic etiam quum Saul sortitus *1 Sam. 14. vers. 40.*
est, & deprehensus tunc fuit filius Jonathan, quia mel gustaverat: hoc fuit particulare exemplum. Idem etiam de hac sorte dicendum erit: nam quia trepidant nautæ, nec reperiunt qua de causa contigerit tempestas,

stas, impendet autem metus naufragii, confugiunt ad sortem. Si velimus hoc quotidie imitari, certe tanta licentia non placebit Deo, neque etiam conveniet verbo ejus. Itaque tenendum est, fuisse peculiares quosdam instinctus, ubi servi Dei usi fuerunt sorte in rebus dubiis & extremis. Hoc ergo breviter sit responsum ad illam quæstionem, an liceret nautis sortiri, ut deprehenderent ob cujus crimen ita periclitabantur. Jam venio ad reliqua.

8. Et dixerunt ei, Narra nunc nobis quare malum hoc nobis contigerit, quodnam opus tuum, & unde venias, quæ sit patria tua, & ex quo populo sis.

9. Et dixit ad eos, Hebræus ego sum, & Jehovam Deum cœlorum ego timeo, qui fecit mare & aridam.

10. Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ei, Quare hoc fecisti? quia noverant viri quod à facie Jehovæ ipse fugeret: nam ipsis narraverat.

Postquam sors cecidit super Jonam, non dubitant quin ille obnoxius sit, quasi centies convictus esset. Quorsum enim sortes projicerent, nisi hoc illis esset persuasum, posse dirimi hoc modo quicquid est dubitationis, & quicquid latet posse in lucem proferri? Quia ergo principium hoc infixum est eorum animis, posse elici veritatem, & quodammodo erui ex tenebris jacta sorte, ideo jam inquirunt ex Jona quid fecerit. Nam hoc sumunt pro confesso, quod sustineant tempestatem omnes ejus culpa: deinde quod promeritus sit detestabili aliquo scelere talem vindictam Dei. Videmus ergo sortes jecisse, quia hoc apud se statuebant, non posse aliter deprehendi crimen cujus causa patiebantur: deinde gubernari sortes occulto Dei judicio. Nam quomodo posset ex sorte judicium certum fieri, nisi Deus dirigeret suo consilio, & moderaretur quod videtur maxime esse fortuitum? Hæc igitur principia quodammodo certa erant apud homines profanos, quod Deus eruat veritatem & proferat in medium: deinde quod præsideat etiam sortibus, utcunque putentur fortuitæ. Hæc ratio est, cur nunc interrogent *quid fecerit Jonas. Narra* igitur *nobis quare malum hoc nobis contigerit, quodnam sit opus tuum.* Hic per Opus non intelligo crimen, sed potius genus vitæ, vel statum vivendi, ut loquuntur. Quærunt igitur quibus in rebus hactenus versatus sit Jonas, & quam sequutus sit vitæ rationem. Nam postea sequitur, *Dic etiam nobis unde venias, quæ sit patria tua*, ex quo sis populo. Non dubium est, quin sciscitati fuerint ordine de singulis: sed Jonas hic breviter commemorat rerum capita. Jam venio ad responsum ejus. *Dixit* ergo *ad eos, Hebræus sum, & Jehovam Deum cælorum timeo, qui mare & aridam creavit.* Videtur hic Jonas adhuc tergiversari, imo crimen à se depellere: nam profitetur se esse cultorem veri Dei. Quis non diceret hic velle elabi subterfugio, dum opponit pietatem suam, qua obtegat crimen illud, de quo prius dictum fuit? Sed hic non omnia referuntur primo versu, quia paulo post sequitur nautas scivisse de fuga Jonæ: & quod non fuerat obsequutus Dei vocationi & mandato, sciverant illo narrante. Non dubium est igitur, quin Jonas ingenue confessus sit suam culpam, tametsi hoc non referat. Sed scimus hanc loquendi formam satis tritam esse Hebræis, ut posterius adjungant quod prius dicendum fuerat: & Grammatici etiam illud vocant *ὕστερον πρότερον*, ubi aliquid tacetur suo loco, deinde subjicitur explicationis causa. Quum ergo dicit Jonas *se Hebræum esse, & cultorem veri Dei*, hoc potius ad culpam vel crimen aggravandum spectat, quam ad prætextum excusationis. Si enim dixisset simpliciter se male sibi esse conscium, quia non obediverat Deo, non fuisset tam atrox crimen. Sed ubi præfatur verum Deum cœli & terræ opificem sibi fuisse cognitum, Deum Israëlis, qui se patefecit data Lege, & promulgata: quum ergo ita præfatur Jonas, hic tollit sibi omnes colores ignorantiæ vel erroris. Educatus in Lege fuerat, & à puero didicerat quisnam sit verus Deus. Non potuit igitur errore labi: deinde non colebat fictitios deos, ut reliqui homines: erat Israëlita. Quum ergo imbutus esset vera pietate, fuit atrocius crimen, ubi à Deo ipso defecit, ubi sprevit ejus mandatum, & quasi jugum excussit, & fuit fugitivus. Nunc ergo tenemus qua de causa Jonas hic se Hebræum vocet, ac testetur se esse cultorem veri Dei. Primo quum dicit se Hebræum, discernit à Gentium idolis Deum Abrahæ. Nam in illis omnibus locis satis nota erat religio electi populi, quamvis omnium consensu reprobaretur: sciebant tamen & Cilices, & omnes Asiatici homines, & Græci etiam, deinde ab altera parte Syri, quid Israëlitæ jactarent, nempe Deum verum apparuisse patri suo Abrahæ, deinde pepigisse cum eo fœdus gratuitum, deinde Legem dedisse per manum Mosis: hoc satis fama vulgatum erat. Ideo nunc Jonas dicit se esse Hebræum: acsi diceret sibi negotium esse non cum aliquo fictitio deo, sed cum Deo Abrahæ, qui olim jam apparuerat sanctis Patribus: deinde qui reddiderat æternum testimonium suæ voluntatis per Mosen. Videmus ergo emphatice hoc poni, quod *sit Hebræus.* Deinde adjungit, *Ego Jehovam timeo Deum cælorum.* Per verbum Timendi intelligitur cultus. Neque enim hic accipitur quemadmodum sæpe alias, imo in significatione propria: sed transfertur timor ad cultum. Ego, inquit, non sum deditus superstitionibus variis, sed edoctus fui in vera pietate: Deus se mihi patefecit à prima pueritia. Ego igitur non colo aliquod idolum, sicuti omnes fere populi fabricant sibi deos, sed ego colo Deum creatorem cœli & terræ. Vocat *Deum cælorum*, hoc est, qui solus in cœlis habitat. Quum alii existiment cœlum refertum esse magna deorum turba, hic Jonas opponit unicum Deum: acsi diceret, Fingite pro vestro arbitrio innumeros deos, unus tamen est, qui imperium summum obtinet in cœlis: ille etiam est, *qui fecit mare & aridam.* Jam ergo tenemus quid sibi velit Jonas his verbis: nempe hic ostendit, non esse mirum, si tam graviter ipsum persequatur Deus, quia non leve aliquod delictum perpetraverit, sed exitiale crimen. Nunc videmus quantum profecerit Jonas, ubi Dominus rigide ipsum tractare cœpit. Nam ut erat sopitus, imo stupidus in suo peccato, nunquam resipuisset nisi tam violento hoc remedio. Cæterum, ubi Dominus sua severitate eum expergefecit, jam non modo fatetur se reum esse, vel defunctorie culpam agnoscit, sed videmus ut libenter etiam apud profanos homines testetur se hominem esse sceleratum, qui scilicet defecerit à vero Deo, in cujus cultu fuerat tam probe institutus. Hic est fructus veræ pœnitentiæ: & hic etiam est fructus castigationis, quam Deus illi inflixerat. Ergo si velimus nostram pœnitentiam Deo probare, ne tergiversemur, quemadmodum ut plurimum fieri solet: neque etiam extenuemus peccata nostra, sed libera confessione testemur coram toto mundo quid simus promeriti. Postea sequitur, *viros illos timuisse timore magno, & dixisse, Quare hoc fecisti? sciebant enim quod fugeret à facie Jehovæ, quia ipse narraverat.* Hoc etiam pondere non caret, *nautas timuisse timore magno.* Nam significat Jonas fuisse sermone suo non modo commotos, sed etiam perterritos,

territos, ita ut gloriam tribuerent vero Deo. Scimus enim ut superstitiosi homines fere ludant cum suis idolis. Concipiunt quidem sæpe miros terrores, sed postea faciunt sibi blanditias, & deliniunt quodammodo animos suos, ita ut possint placide & suaviter ridere in suis deliciis. Quod ergo hic dicit Jonas *illos timuisse timore magno*, significat fuisse ita vulneratos, ut serio intelligerent Deum Israëlis esse justum judicem: deinde non esse qualem fingebant reliquæ gentes, sed esse armatum horrendis exemplis quoties vellet sumere vindictam. Videmus ergo quid intelligat Jonas, quum de timore magno loquitur. Quanquam utrumque notandum est, quod timuerint, nempe quia colligere promptum fuit ex Prophetæ verbis, Deum Israëlis unicum esse cœli & terræ opificem: deinde quod de timore magno sequitur, hoc referri debet, quemadmodum jam dixi, ad seriam formidinem, quum omnis metus statim evanescat incredulis. Quod autem objurgant nautæ & reliqui vectores Jonam, hic Dominus mercedem, quam meritus est, ei rependit. Fugerat à facie Dei: hoc modo, quemadmodum diximus, abrogaverat Deo summum imperium. Nam qualis est Dei auctoritas, si quisque nostrûm ejus mandata respuat, & fugiat ab ejus conspectu? Quum ergo Jonas vellet Deum subterfugere, hic subjicitur hominibus: adsunt profani homines, imo barbari, qui castigant ejus peccatum, qui sunt censores ac judices ipsius. Idem etiam videmus sæpe contingere. Nam qui sponte non obtemperant Deo & verbo ejus, postea sese projiciunt in multa flagitia, & turpitudo eorum conspicitur vulgo. Quia ergo non possunt ferre Deum magistrum ac doctorem, coguntur ferre innumeros censores: notantur enim vulgi probris, monstrantur ubique digito; tandem trahuntur ad patibulum, & carnifex est summus eorum magister. Idem videmus in Jona: sicuti quum nauclerus etiam prius castigavit ejus torporem, quum dicebat, Tu saltem invoca Deum tuum: quid tibi vis, sopite? tu hic jaces similis trunco: & interea vides nos esse perplexos in ultimo discrimine. Quum ergo nauclerus tam duriter invectus est prius in Jonam, & rursus omnes uno ore eum castigant, certe videmus eum subjici omnium judiciis, quia voluit Deo imperium suum detrahere. Siquando igitur idem nobis contingat, ut subjiciat nos Deus opprobriis hominum ubi volumus ejus judicium subterfugere, ne miremur. Sed quemadmodum Jonas hic placide respondet, neque obstrepit, neque recalcitrat, ita etiam tandem vero spiritu mansuetudinis agnoscat quisque nostrûm sua peccata, ubi coarguuntur: etiamsi pueri sint nostri judices, vel contemptissimus quisque ex plebe in nos insurgat, feramus hoc patienter, & sciamus hoc censorum genus nobis contingere Dei providentia. Jam sequitur,

11. Et dixerunt ad eum, Quid faciemus tibi, ut resideat mare à nobis? quia mare ibat, (*id est, commovebatur*) & erat tempestuosum.

12. Et dixit illis, Tollite me, & projicite me in mare, & residebit mare à vobis, quia novi ego quod propter me tempestas magna hæc contigerit super vos. (*hoc est, sit super vos.*)

Quòd consilium capiunt nautæ ex Jona, hinc apparet fuisse aliqua reverentia tactos, ut non audeant ipsum attingere. Videmus ergo quantum fere unico momento profecerint, quum parcunt homini Israëlitæ, quia in illo populo agnoscunt verum Deum coli cœli & terræ summum Regem. Nam proculdubio obstitit hic timor, ne statim Jonam in mare projicerent. Quum enim certum esset, ejus culpa Deum omnibus irasci, cur non illo piaculo se liberarent? Quod ergo morantur in tanto discrimine, & non audent statim arripere Jonam, hinc certe apparet, fuisse retentos illa, quam dixi, Dei reverentia. Ergo sciscitantur quid sit factu opus. *Quid* igitur *facturi sumus tibi, ut resideat mare à nobis? nam mare ibat*, inquit. Per verbum Eundi intelligit Jonas mare fuisse inquietum. Dicitur enim quum mare compositum est: quiescere: ubi autem est turbulentum, tunc habet varios motus & jactationes. *Mare* igitur *ibat*: deinde, *erat tempestuosum*. Videmus ergo Deum non fuisse contentum ignominia Jonæ, sed ulterius voluisse persequi ejus crimen. Oportuit igitur Jonam ad supplicium trahi, quod meritus erat, tametsi postea mirabiliter liberatus fuit à morte, ut videbimus suo loco. Respondet igitur Jonas, *Tollite me, & projicite in mare, & residebit à vobis*. Quæritur an Jonas sponte se offerre debuerit ad mortem: videtur enim hoc signum esse desperationis. Potuit quidem se permittere eorum arbitrio: sed hic quasi eos exstimulat. *Projicite me in mare*, inquit: neque enim aliter Deum placabitis, quam mea pœna. Videtur similis homini desperato, quum ultro ad mortem ita pergit: sed haud dubie agnovit Jonas se ad pœnam postulari divinitus. Incertum est an spem salutis tunc conceperit, hoc est, an præsenti fiducia recubuerit in gratiam Dei: sed quicquid sit, tamen colligere licet, ipsum prodire ad mortem, quia intelligat, ac certo persuasus sit, se quodammodo aperta voce Dei citari. Et ita non dubium est, quin patienter subeat judicium, quod Dominus contra eum tulit. *Tollite* igitur *me, & projicite in mare*. Postea, *mare à vobis residebit*. Hic Jonas non tantum pronunciat Deum posse placari morte sua, quoniam sors super eum ceciderit, sed aliunde agnoscit mortem suam sufficere posse loco piaculi, ut tempestas resideat. Et ideo etiam sequitur ratio: *Novi*, inquit, *quod propter me magna hæc tempestas sit super vos*. Quum se novisse dicit, non potest hoc referri ad sortem: erat enim communis hæc omnium notitia. Sed Jonas hic tanquam Prophetico spiritu loquitur. Et non dubium est, quin confirmet quod prius jam attigi, nempe Deum Israëlis esse summum & unicum Regem cœli & terræ. Hæc igitur certitudo notitiæ, de qua Jonas loquitur, debet referri ad ejus conscientiam, deinde ad doctrinam pietatis, qua imbutus erat. Jam vero possumus colligere ex his verbis utilissimam doctrinam, quod scilicet Jonas hic cum Deo non expostulat, neque contumaciter fremit, quod Deus tam severe ipsum puniat. Nam sustinet libenter & reatum & pœnam, quemadmodum prius, quum dicebat, Ego cultor sum veri Dei. Quomodo fatetur verum Deum, cujus summum rigorem tunc experiebatur? Sed videmus Jonam fuisse ita subactum, ut non desineret tamen justum honorem tribuere Deo: quamvis interitus esset ante ejus oculos, quamvis ira Dei arderet, videmus tamen ut Deo, quemadmodum diximus, tribuat honorem suum. Ita idem repetitur hoc loco: *Ecce*, inquit, *novi quod propter me tempestas hæc magna contigerit*. Deo certe non obmurmurat, qui in se recipit totam culpam. Hæc igitur vera est pœnitentiæ confessio, ubi Deum agnoscimus, & testamur etiam libenter apud homines justum esse, etiamsi atrociter pro carnis nostræ sensu in nos sæviat. Ubi tamen tribuimus ei laudem justitiæ, tunc vere ostendimus nostram pœnitentiam. Nisi enim ad hanc humilitatem cogat nos ira Dei, semper pleni erimus amaritudine: & utcunque obmutescamus ad tempus, cor tamen nostrum erit contumax & rebelle. Ergo hæc humilitas semper pœnitentiam sequitur, dum scilicet peccator se prosternit coram Deo, & sustinet libenter suum peccatum, neque subterfugiis elabi conatur. Et non mirum est, si Jonas eo usque se demiserit.

miserit. Videmus enim idem etiam nautas fecisse: quum dicunt jaciendam esse sortem, addunt etiam simul, Venite & jaciamus sortes, ut sciamus cur malum hoc contigerit nobis. Non trahunt Deum in sortem, sed statuunt eum judicem: & hoc modo agnoscunt se justam pœnam dare. Et tamen quisque putat se esse innoxium: nam utcunque eos morderet conscientia, tamen nemo putabat se reum esse tanti sceleris ut subiret vindictam Dei. Quum ergo nautæ putarent se immunes esse à scelere, tamen non ideo litigarunt cum Deo, sed passi sunt esse judicem supra omnes. Quum ergo inter hos modestiæ fines se continuerint homines tam barbari, non mirum est si Jonas, præsertim ubi expergefactus fuit, & cœpit sentire suam culpam, & serio etiam retentus fuit Dei manu, non mirum est si tunc confessus est se obnoxium esse Deo, & jure dare tam gravem & atrocem pœnam. Hoc igitur notandum est, quum dicit se scire, quod sua causa contigerit hæc tempestas illis, vel quod mare ita tempestuosum sit adversus omnes. Reliqua differemus in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando quotidie nos sollicitas ad pœnitentiam, & quisque etiam nostrûm pungitur conscientia suorum scelerum: da, inquam, ne obtorpescamus in malis nostris, vel inanibus blanditiis nos ludamus, sed potius quisque nostrûm sedulo vitam suam examinet: deinde ut uno ore & corde fateamur nos omnes esse reos non levis culpæ duntaxat, sed æternæ mortis: nec aliud remedium nobis restare, quam immensam tuam misericordiam, & ita etiam quæramus, ut amplectamur gratiam illam, quæ semel omnibus oblata est à Filio tuo, & quotidie per ejus Euangelium offertur, ut freti illo mediatore non desinamus bene sperare etiam inter mille mortes, donec colligamur in beatam illam vitam, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA
IN
JONAM PROPHETAM.

CAP. I.

13. Et quærebant (*vel moliebantur: proprie est, fodiebant*) viri, ut reducerent navem, & non poterant: quia mare ibat, & turbulentum erat super eos.

14. Et clamarunt ad Jehovam, & dixerunt, Obsecro, Jehova, ne quæso pereamus propter animam viri hujus, & ne des super nos (*hoc est, ne ponas*) sanguinem innocentem: quia tu, Jehova, sicut placitum tibi est, fecisti.

Hic versus ostendit nautas & reliquos tunc magis ad misericordiam flexos fuisse, quum viderent sanctum Dei Prophetam libenter subire pœnam quam meritus fuerat. Ergo dum se obnoxium esse fatetur, neque supplicium recusat, hinc fit ut cupiant parcere vitæ ejus, qui tamen erant profani homines, deinde maxima ex parte barbari. Et quum quisque præsenti periculo posset esse quasi attonitus, hoc magis amplificat miraculum, quod tamen respectum habeant vitæ ejus, qui solus erat in culpa, & qui jam hoc libere confessus fuerat. Sed Dominus ita flexit eorum animos, ut nunc clarius nobis pateat quam grave sit crimen, refugere vocationem Dei, & non simpliciter morem gerere ejus mandato, quemadmodum antehac diximus. Putant multi hoc leve delictum esse, & sibi facile indulgent: sed non est in arbitrio hominum appendere peccata: hæc est trutina fallax, quum homines æstimant ex proprio sensu sua peccata. Ergo discamus tribuere Deo honorem suum, ut solus sit judex, & emineat super nos, & statuat quam grave aut leve sit unumquodque peccatum. Cæterum nisi homines sponte seipsos ineptis blanditiis fallerent, certe sensus communis hoc dictat, non leve delictum esse ubi refugimus Dei imperium: nam sicuti diximus, hoc modo abrogant Deo homines imperium. Quid autem restat Deo, ubi non gubernat homines, quos condidit, & quos sustinet virtute sua? Voluit igitur Dominus hic ostendere, non posse placari aliter iram suam, quam si Jonas in mari demersus esset: quanquam altius respexit, ut postea videbimus. Sed hoc interea notatu dignum est, quod Dominus voluit in persona Jonæ statuere exemplum, unde nunc omnes agnoscant non esse ludendum cum ipso: sed simulatque aliquid præcepit, obtemperandum esse. Verbum quo utitur Propheta, interpretes varie exponunt. חתר proprie est Fodere: ideo quidam putant metaphoricam esse loquutionem, quia remiges videntur mare fodere: & non male quadraret hic sensus. Alii longius trahunt metaphoram, quod scilicet scrutati sunt vel quæsierunt rationes nautæ, quibus possent navem appellere in terram: sed altera metaphora, sicuti minus remota est, magis placet. Latini hoc vocant Moliri, quum scilicet non leviter tantum remiges scalmos suos impingunt, sed quum utuntur majore conatu. Moliebantur ergo nautæ *ut navem reducerent*. Sed quo consilio? nempe ut parcerent vitæ hominis, qui jam confessus fuerat se reum esse coram Deo, & sua culpa commotam fuisse illam procellam quæ minitabatur omnibus naufragium. Dicit autem *non potuisse, quia mare turbulentum erat*, sicuti jam hesterna lectione vidimus. Nunc venio ad sequentem versum. *Clamarunt*, inquit, *ad Jehovam, & dixerunt, Obsecro, Jehova, ne quæso pereamus propter animam viri hujus, & ne des*, hoc est, ne rejicias, *super nos sanguinem innoxium*. Nunc plenius exprimit Propheta cur tantopere conati sint nautæ redire in portum, vel appellere ad littus aliquod: quia scilicet jam persuasi erant Jonam esse cultorem veri Dei: neque id modo, sed Prophetam: postquam narraverat, quemadmodum vidimus, se fugere à conspectu Dei, quia formidaverat exequi mandatum illud, de quo vidimus. Reverentia igitur continuit nautas, quum scirent Jonam esse servum veri Dei. Videbant interea Jonam ob crimen unum jam stare ad tribunal Dei, & postulari ad supplicium: hoc videbant: sed interea optassent servare ipsum incolumem. Docet autem hic locus, natura hoc esse omnibus ingenitum, ut abhorreant à crudelitate. Nam utcunque multi sint homines feri & sanguinarii, non possunt tamen exuere hunc sensum, quin effusio sanguinis humani sit detestabilis. Multi interea se obdurant, sed cauterio uruntur, neque possunt excutere horrorem illum, quin sentiant se abominabiles esse & Deo & hominibus, dum ita effundunt sanguinem innoxium. Hinc fit, ut nautæ, qui alioqui vix guttam humanitatis retinent, supplices tamen confugiant ad Deum, ubi agitur de morte unius homi-

hominis, & hic dicunt אנא יהוה. Repetit ad confirmationem particulam, quæ ostendit nautas suppliciter deprecatos esse, ne Deus imputaret illis hoc crimen. Videmus ergo, etiamsi homines isti nunquam gustassent doctrinam Legis, tamen naturaliter ita fuisse edoctos, ut scirent sanguinem humanum Deo charum & pretiosum esse. Jam quantum ad nos spectat, non modo debemus imitari hos nautas, sed longe superare. Neque enim tantum vigere apud nos debet naturæ regula: sed audimus quid Deus
Gen. 9: 6. jam olim pronunciaverit ore suo, Quisquis fuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis ejus. Et scimus etiam qua ratione Deus suscipiat vitam hominum tuendam, nempe quia creati sunt ad ejus imaginem. Ergo quisquis violenter insurgit contra homines, ille, quantum in se est, violat imaginem æterni Dei. Quum ita sit, nonne omnis violentia & crudelitas debet nobis duplici horrori esse? Interea etiam aliud colligere oportet ex hac doctrina. Ostendit enim Deus singulari testimonio, quam paterno affectu nos prosequatur, dum vitam nostram vult in fide sua esse & præsidio, & ostendit reipsa sibi nos curæ esse, quia pœnam ac vindictam sumpturus est si quis nos injuste lædat. Videmus ergo ut hæc doctrina ab una parte contineat nos sub freno, ne quid tentemus contra fratres nostros: deinde ut nos etiam certiores faciat de paterno Dei amore, ut hac dulcedine illecti discamus nos totos tradere in ejus custodiam. Jam venio ad postremum membrum versus, ubi dicunt nautæ, *quia tu Jehova, quemadmodum placitum est tibi, fecisti.* Hic nautæ satis ostendunt se non sponte fundere sanguinem innoxium. Quomodo hæc igitur inter se conveniunt, ut sanguis sit innoxius, ipsi autem sint extra culpam? Utuntur hac excusatione, quod obediant judicio Dei, nihil temere, vel pro sua libidine hic agant, sed sequantur quod Dominus præscripsit. Etsi enim Deus non loquutus fuerat, reipsa tamen patebat quid mandaret. Nam quasi Deus exigeret piaculum aliquod in morte Jonæ, ita voluit durare tempestatem, donec ille submersus foret: hæc jam nautæ objiciunt. Sed notemus non rejicere culpam in Deum, quemadmodum faciunt blasphemi homines, qui dum volunt se eximere à reatu, trahunt Deum in crimen, vel saltem eum suo loco subrogant: Quid ergo, inquiunt, sedet judex ad nos damnandos qui ipse primus est auctor, quum ita decreverit? Hodie multi phrenetici ita loquuntur, ut scilicet tollant omne discrimen boni & mali, acsi libido hominum illis pro lege esset. Obtendunt interea Dei providentiam. Noluit Jonas hoc intelligi de nautis: sed quia satis intelligunt Deum gubernare justo judicio mundum, etiamsi arcana sint ejus consilia, & non possint captu nostro comprehendi. Quia igitur hoc statuunt, ideo sese confirmant: & interea tamen utcunque tribuant laudem justitiæ Deo, trepidant ne rei sint innoxii sanguinis. Nunc ergo videmus quam reverenter loquuti sint isti homines de Deo: atque etiam quanta religio ipsos tenuerit, ut non fraudarent Deum laude sua. *Tu*, inquit, *Domine, fecisti sicut tibi libitum est.* An hic Deum insimulant tyrannidis, quasi omnia conturbet sine ratione & modo? Minime: sumunt illud principium, voluntatem Dei esse rectam & justam: imo quicquid Deus apud se decrevit, hoc sine controversia esse justum. Ubi ergo hoc illis persuasum est, jam voluntatem Dei sumunt pro regula bene agendi. *Quia* ergo *tu, Domine, sicut tibi placuit fecisti*, ideo nos innoxii erimus. Cæterum, simul etiam addere convenit, nautas hic non garrire de arcana Dei providentia, ut imputent illi homicidium, quemadmodum faciunt impii quidem & impuri canes hodie: sed quia Dominus patefecit illis consilium suum, ostendunt non posse aliter componi & sedari maris procellam & tempestatem, nisi Jona submerso, ideo hanc notitiam consilii Dei accipiunt pro certa lege. Quanquam, ut dixi, semper confugiunt supplices ad Dei misericordiam, ne in re adeo perplexa & confusa ipsos simul involvat eodem supplicio, quia coguntur fundere sanguinem innoxium. Nunc ergo tenemus sensum hujus loci. Jam sequitur,

15. Et sustulerunt Jonam, & projecerunt in mare, & stetit mare à fervore suo.

Hic jam ostendit Jonas tempestatem illam sua culpa commotam fuisse: quia eventus hoc certo comprobavit. Neque enim nautæ solum jecerunt sortem, sed postquam Jonas projectus est in mare, quia sedata fuit procella, & mare quievit, illa repentina mutatio satis ostendit Jonam solum fuisse in causa cur ita propinqui essent naufragio. Nam si paulo post, sed aliquo tempore interposito, mare fuisset sedatum, poterat adhuc hoc adscribi fortunæ. Sed dum eodem momento mare quiescit, non potest aliud dici, quam Jonam Dei judicio fuisse damnatum. Projectus quidem fuit hominum manu in mare, sed Deus ita præsidebat, ut nihil hominibus possit adscribi, nisi quod exequuntur judicium, quod Dominus aperte mandat & exigit ab ipsis. Huc ergo pertinet hic versus. Jam adjungit,

16. Et timuerunt viri timore magno Jehovam, & sacrificarunt sacrificium Jehovæ, & voverunt vota.

Jam declarat Jonas quisnam sequutus sit fructus: ac principio dicit nautas timuisse verum Deum. Utitur enim hic nomine proprio Dei, quia jam ante vidimus fuisse addictos suis superstitionibus, quum singuli clamarent ad deos suos: sed fuit illud erroneum studium. Vagati enim sunt post suas superstitiones. Nunc discrimen Propheta notat, quod scilicet inceperint verum Deum timere. Quanquam autem fieri potest, ut postea relapsi sint ad suos errores, hoc tamen non debuit præteriri, quod Deus coëgit illos ad talem metum. Hebræi, ut ante dictum fuit, aliquando Timere Deum accipiunt generaliter pro Colere: secundi Regum 17. dicitur de novis incolis terræ Chanaan, qui ex Perside translati fuerant, Timuerunt illi homines Deum, hoc est, imitati sunt legalem ritum in sacrificiis, ut Deum colerent. Sed hoc loco adjectio ostendit loquendi formam magis restrictam esse: additur enim, *timor magnus.* Ergo significat Jonas, nautas & alios vectores non modo tactos fuisse aliquo timore Dei, sed sensisse Deum Israëlis esse Regem summum cœli & terræ, omnia tenere sub manu & imperio suo. Nec dubium est, quin timor hic ita adduxerit eos ad veram notitiam, ut scirent se prius delusos fuisse, & quicquid unquam finxit mundus esse merum ludibrium, & deos hominum arbitrio fabricatos nihil aliud esse quam mera idola. Tenemus ergo nunc quid Jonas significet. Cæterum hic paulo fusius dicendum est de timore Dei. Scriptura quum de timore Dei loquitur, nunc cultum externum designat, nunc veram pietatem. Ubi de externo cultu agitur, hoc leve est: nam hypocritæ solent defungi suis ceremoniis, & testantur se verum Deum colere; interea tamen quia sincero affectu se non subjiciunt Deo, neque fidem afferunt neque pœnitentiam, ideo nihil aliud quam ludunt. Sed timor Dei sæpe accipitur pro ipsa pietate: & tunc vocatur principium vel caput sapientiæ, vel etiam ipsa sapientia,

Job. 28. *vers.* 28. tia, quemadmodum in libro Job. Timor ergo Dei, hoc est, reverentia qua sponte se illi subjiciunt fideles, est caput sapientiæ. Sed sæpe etiam contingit servili metu tangi homines, ut cupiant Deo satisfacere: interea tamen cuperent potius ipsum detractum ex solio suo. Servilis ille timor plenus est contumaciæ, quia interea frenum arrodunt, qui non possunt se eximere ejus potestate & imperio. Talis fuit hic metus de quo nunc disserit Jonas: neque enim omnes quorum nunc meminit, ita repente mutati sunt, ut se addicerent vero Deo. Neque enim eo usque profecerant: & non fuit tam vera & seria conversio animorum, ut mutati fuerint in novos homines. Quomodo igitur timuerunt? nempe quum Dominus illis extorsit ad tempus aliquam confessionem. Potest fieri, ut aliquis numerus deinde profecerit magis ac magis: sed loquor nunc de omnibus in genere. Quod ergo timuerunt Deum, hinc non possumus colligere in solidum resipuisse, ut postea addicti fuerint Deo Israëlis. Sed tamen coacti sunt sentire, & fateri Deum Israëlis esse unicum & verum Deum. Quare? nam horribile illud judicium illis incusserat terrorem, ita ut sentirent hunc solum esse Deum, qui cœlum & terram sub se continet. Nunc ergo videmus, in quo gradu locandus sit hic timor, de quo agit Jonas. Si postea non sequuti sunt meliores progressus, hoc tantum ad condemnationem valuit, quod quum nautæ isti certo documento agnoscerent unicum esse Deum, tamen permiscuerint cum ejus cultu pravas & impias superstitiones, sicuti etiam in multis hodie contingit. Papistæ habent commune principium nobiscum, quod unicus sit Deus cœli & terræ opifex: imo etiam propius accedunt, quod unigenitus Dei Filius redemptor noster sit. Sed interea videmus ut contaminent totum cultum Dei, & convertant veritatem ejus in mendacium. Miscent igitur Deum cum idolis, ita ut nihil apud eos sit sincerum. Sed principium tamen illud multum valet, si Dominus manum porrigat miseris hominibus. Nam si in Papatu hoc non esset persuasum, verbo Dei habendam esse fidem, & Christum Filium Dei esse regem & caput Ecclesiæ, utendum esset longo circuitu apud eos: Nunc autem familiaris est accessus: quum objicimus & Legem, & Prophetas, & Euangelium, tenentur etiam aliqua reverentia, neque audent respuere auctoritatem summi Dei. Videmus ergo ut timor ille per se frivolus sit, si maneant defixi homines in suo luto: sed si Dominus ulterius velit eos vocare, timor hic aperit illis januam ad veram pietatem. Ita, quemadmodum etiam dixi, fieri potuit ut aliquis ex nautis & aliis vectoribus deinde magis profecerit. Sed timor ille per se nihil aliud potuit quam ipsos convincere, ne qua excusatio illis prodesset coram judicio Dei: quia specimen editum fuerat, unde agnoscerent non alium esse Deum, quam qui tunc invocabatur in populo electo. Postea addit *sacrificasse sacrificium Jehovæ*. Solebant prius sacrificia offerre suis idolis, tunc autem testati sunt Deum Israëlis se colere: quia huc pertinent sacrificia. Sed simul notandum est, expressam illis fuisse hanc confessionem, ut Deus sanciret fidem verbi sui. Quum ergo intelligerent hoc totum negotium fuisse gubernatum Dei arbitrio, coacti sunt testari illum esse verum Deum: hic fuit finis sacrificii & scopus. Quæri tamen potest, an sacrificium illud Deo placuerit. Certum est, simulatque homines commenta sua afferunt, mixtura illa corrumpi & vitiari quicquid posset alias in ipsis laude esse dignum. Deus enim non admittit socium, quemadmodum satis notum est. Et semper tenendum est illud Ezechielis, Ite, immolate diabolo, & non mihi. Deus illic repudiat omnia sacrificia quæ solebant illi offerri in populo Israëlitico, quoniam scilicet admixtæ erant superstitiones. Ostendit igitur Deus adeo sibi non probari talem mixturam, ut malit homines superstitiosos prorsus deditos esse diabolo, quam nomen suum sacrum ita profanari. Ergo per se hoc sacrificium neque legitimum fuit, neque potuit Deo placere: sed per accidens & extrinsecus, ut ita loquar, sacrificium hoc Deo placuit: quia voluit hoc modo gloriam suam illucescere. Quamvis ergo nautas ipsos abjiceret, tamen vult opus hoc esse aliquod gloriæ suæ testimonium: quemadmodum exempli gratia sæpe opus respectu hominis erit vitiosum, & tamen accidentali modo spectabit ad gloriam Dei. Et hoc diligenter tenendum est. Hodie disputatio est, imo acre certamen de bonis operibus: & Sophistæ semper in hoc [illegible] se decipiunt, quia arbitrantur opera moraliter bona vel esse præparatoria ad gratiam consequendam, vel esse meritoria salutis æternæ. Quum dicunt opera moraliter bona, tantum respiciunt externas larvas: non respiciunt neque fontem, neque etiam scopum. Si cor hominis impurum est, certe opus quod inde manat, semper erit impurum & fœtebit coram Deo. Si etiam finis est perversus, hoc est, si non sit propositum hominibus Deum colere, idque sincero corde, etiam opus quod erit maxime splendidum, sordebit coram Deo. Ergo longe falluntur & nimis pueriliter Sophistæ, quum dicunt opera moraliter bona placere Deo, vel præparatoria esse ad gratiam, vel meritoria salutis. Sed quomodo fieri potest, ut opus aliquod Deo non placeat, & tamen valeat ad ejus gloriam? Respondeo hoc optime quadrare, & nihil hic esse repugnantiæ, quod non facile conciliari queat. Nam Deus per accidens, quemadmodum dixi, in gloriam suam applicat, quæ per se vitiosa sunt. Per se dico, hoc est, hominum respectu. Sic etiam in Papatu nomen Christianum gloriæ Dei servit: nam manet semper aliquid residuum. Et unde factum est, ut hoc tempore emerserit lux Euangelii, & in paucis locis saltem restituta fuerit vera pietas? nempe quia Dominus nunquam passus est extingui veram religionem, etiamsi illic corrupta fuerit. Ergo Baptismus in Papatu, nomen ipsum tam Christi quam Ecclesiæ, deinde aliqua forma pietatis: hæc omnia fuerunt inutilia prorsus, sed per accidens valuerunt, quemadmodum jam dixi. Cæterum, si respicimus tam sacrificos quam vulgus, nihil aliud quam pervertunt Dei cultum, ubi temere & promiscue adjungunt suas superstitiones & commenta verbo Dei, nihil sincerum illic servatur. Quum ergo ita confundunt cœlum & terram, nihil aliud quam iram Dei in se provocant. Nunc igitur tenemus cur dicat Jonas nautas illos & vectores sacrificia obtulisse Deo. Interea simul tenendum est quod nuper dixi, sacrificium hoc fuisse quasi symbolum divini cultus. Nam ab initio semper hæc sententia obtinuit in cordibus omnium, non esse offerenda sacrificia nisi Deo. Et profani homines seculis omnibus non aliter senserunt de sacrificiis, nisi quod profitebantur suam pietatem erga deos hoc modo. Quum ergo sacrificia ab initio uni Deo oblata sint, sequitur hodie minime excusabiles esse, qui adjungunt Deo socios, & offerunt mortalibus vel Angelis sua sacrificia. Hoc quomodo in Christianis ferri poterit, quum Gentiles semper confessi fuerint se censere deos, quibus sacrificia sua solebant offerre? Jam vero quum Deus pronunciet summum sacrificium sibi esse Invocationem, quemadmodum legimus Psal. 50. in Papatu tota religio pervertitur, ubi non modo solum Deum invocant, sed etiam creaturas: neque enim dubitant perinde ad Petrum vel Paulum, imo ad suos sanctos & factitios & fictitios confugere, quam ad unum Deum. Quum ergo spoliant Deum summo illo suo jure, videmus ut totam pietatem sacrilegio illo perfundent. Ergo si profani homines testati sunt se colere Jehovam & Deum Israëlis suo sacrificio

externo,

externo, hodie discamus non transferre legitimum Dei honorem ad creaturas, sed maneat in solidum ipsi & integer hic honor, ut solus invocetur: quia hoc, quemadmodum dixi, summum est, & maxime pretiosum sacrificium, quod exigit & probat. Jam addit etiam Jonas *nautas vota Deo vovisse*. Hoc ad gratiarum actionem pertinet: scimus enim hoc in votis semper fuisse propositum non modo sanctis Patribus, sed etiam superstitiosis, ut Deo se obstringerent, deinde ut gratias agerent, & palam facerent, se illi debere & vitam suam, & quicquid beneficii contigerat. Hæc igitur fuit perpetua vovendi ratio omnibus seculis. Ergo nunc quum nautæ vovent votum Deo, jam renunciant suis idolis. Clamarunt prius ad suos deos, sed jam intelligunt se frustra vociferatos esse & sine profectu, quia sparserant temere voces suas in aëre. Nunc ergo dirigunt ad unicum Deum sua vota, quia intelligunt vitam suam in ejus esse manu. Et hinc colligere promptum est, quam stulte hodie Sophistæ coacervent omnes Scripturæ locos ubi de votis agitur. Nam putant nos obrui sola illa voce, dum perversa eorum vota damnamus. Atqui nemo nostrûm unquam negavit, neque etiam negat, quin liceat vovere, modo hoc fiat ex præscripto Legis & Euangelii: hoc est, ne temere Deo obtrudant homines quicquid in buccam venit, sed voveant quod illi gratum est: deinde etiam ut habeant justum & rectum vovendi finem, nempe ut gratitudinem suam coram Deo testentur. In votis autem vulgaribus crassissima sunt vitia, sicuti etiam in toto Papali cultu, quia hoc vel illud vovent Deo promiscue, non respiciunt quid Dominus requirat vel probet: sed hic certis diebus abstinet ab esu carnium: alius autem non pectit caput: ille cursitat in aliquam peregrinationem. Scimus hæc omnia repudiari à Deo. Deinde etiamsi nihil voveant nisi quod Deo probatur, tamen fit præpostere, quia volunt hoc modo Deum sibi obstringere, & semper illa diabolica meriti opinio occupat ipsorum animos. Postremo etiam non respiciunt quid possint, sed vovent perpetuum cælibatum, quum tamen intemperantia ipsos urat: & ita videmus ut pugnent instar Gigantum cum ipso Deo, & simul permittant sibi effrenem licentiam quidlibet vovendi. Sciamus ergo quoties Scriptura de votis loquitur, semper hæc duo principia sumere: quod scilicet vota, quoniam pertinent ad cultum Dei, non debeant suscipi absque delectu pro hominum libidine, sed debeant referri & exigi ad suam regulam, nempe nequid homines afferant Deo, nisi quod sciunt ex ejus verbo illi probari: deinde, ut rectum finem teneant, nempe ut declarent hoc symbolo suam gratitudinem erga Deum, testentur se esse salvos ejus beneficio. quemadmodum nunc quum vovent nautæ, certe nihil aliud cogitant quam Deum esse suum liberatorem: atque ita testantur, ubi in portum salvi pervenerint, se palam hoc facturos, quod Deus Israëlis eorum misertus sit. Sequitur,

17. Et paravit Jehova piscem magnum ad vorandum Jonam: & fuit Jonas in visceribus piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

Quæ hic breviter refert Propheta, nostrum est diligentius expendere. Hoc quidem facile præteritur, quum paucis verbis legimus Jonam absorptum fuisse ab uno pisce, & illic fuisse per tres dies, & tres noctes: sed interea quamvis Jonas neque Rhetorico more amplificet atque illustret quæ negliguntur à nobis, neque etiam utatur aliquo verborum splendore, sed quasi de re vulgata verba faciat, tamen videmus quid contineat res ipsa. Jonas in mare projicitur: fuerat antehac non modo veri Dei cultor, sed Propheta, & fideliter haud dubie defunctus officio suo fuerat. Neque enim Deus Nineven mittere statuerat, nisi quia contulerat in ipsum eximia dona: sciebat etiam ipsum sufficere ad tantum & tam grave onus subeundum. Quum ergo Jonas fideliter studuerit Deum colere, & operam suam tota vita illi impendere: nunc quod projicitur in mare quasi indignus luce communi, quod exterminatur à societate hominum, quod etiam videtur indignus qui vulgare & usitatum supplicium subeat: sed quasi ejicitur è mundo, ut careat communibus elementis, quemadmodum etiam pœna hæc olim parricidis, sicuti notum est, destinata fuit: quum ergo Jonas ita videt se tractari, qualis potest esse ejus animus? Jam quod narrat se toto triduo fuisse in ventre piscis: certe tunc ita Dominus eum expergefecit, ut continua inquietudine laboraret: non tunc sopitus erat quum absorptus fuit à pisce, sed quasi eum Dominus violenter traxisset ad suum tribunal, ita passus est assiduam carnificinam. Singulis etiam momentis debuit cogitare, Quid nunc tecum agitur? Deus enim non semel te interficit, sed vult te objicere etiam ad innumeras mortes. Videmus quid dicat Job: se, ubi mortuus fuerit, quietum fore, & ab omnibus malis immunem. *Job. 14. vers. 6.* Jonas proculdubio semper æstuabat illo dolore, quod sciebat Deum sibi esse adversum & infestum: dicebat, Est tibi negotium non cum hominibus, sed cum Deo ipso qui te nunc persequitur: quia fugitivus fuerat ab ejus facie. Quum ergo Jonas necesse haberet, ita secum reputare iram Dei, hoc illi durius fuit centum mortibus: quemadmodum Job, & alii etiam multi pro summo voto postulant, ut mori liceat. Jam quia non interficitur, sed languet in continuis tormentis, certe nemo nostrûm posset hæc animo comprehendere, tantum abest ut verbis consequi possit quæ continuo illo triduo Jonæ in mentem venire potuerunt. Sed non possem nunc reliqua expedire: differam igitur in sequentem lectionem.

Da omnipotens Deus, quando sanctum tuum Prophetam nobis hodie proponis, ut formidabile sit exemplum iræ tuæ contra omnes tibi rebelles & immorigeros: da, inquam, ut discamus sensus omnes nostros, & affectus ita subjicere verbo tuo, nequid recusemus quod tibi placeat, sed ita discamus tibi & vivere & mori, ut pendeamus semper à tuo nutu, & nihil unquam suscipiamus nisi quod testatus fueris tibi probari, ut ita militemus sub tuis auspiciis, & verbo tuo tota vita pareamus: donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, & reposita in cœlo per spem Euangelii ejusdem, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN JONAM PROPHETAM.

CAP. I.

Postrema lectione cœpimus exponere versum ultimum primi capitis, ubi dicebat Jonas *paratum fuisse piscem à Domino*. Diximus non potuisse aliter fieri, quin Jonas, quum esset in ventre illius piscis, senserit gravissima tormenta, acsi jam addictus esset æternæ morti: quantisper scilicet gra-

tiæ

tiæ Dei gustu privatus fuit. Et hoc iterum clarius explicabitur in ejus Cantico. Sed nunc expedienda nobis quæstio est, an Deus piscem creaverit, qui Jonam reciperet. Videtur enim hoc sonare verbum, *quod Deus paraverit piscem*. Nam si piscis jam natasset in mari, poterat alio verbo uti Propheta, Fecit Dominus ut piscis occurreret, vel, emisit Deus piscem: sic enim Scriptura loqui solet: dicitur autem hic piscis fuisse paratus. Sed potest solvi hæc dubitatio, quod tametsi Deus piscem non creaverit, tamen disposuerit ad hunc usum: quia scimus non factum hoc fuisse naturaliter, ut piscis voraret Jonam: deinde ut integrum tribus diebus & tribus noctibus servaret in ventre suo. Ego igitur refero ad conservationem Jonæ quod hic dicitur, *piscem fuisse paratum*. Nam certum est tales esse quosdam pisces, qui possint homines integros vorare. Et Guilielmus Rondeletus, qui librum scripsit de piscibus marinis, probabili ratione colligit fuisse lamiam. Vidit ipse piscem illum: quem dicit esse ventre admodum capaci, & ore patulo, ut facile deglutiat hominem unum: & dicit etiam in ventre lamiæ aliquando fuisse repertum loricatum hominem. Ergo, quemadmodum dixi, posset vel cetus, vel lamia, vel piscis nobis incognitus hominem integrum vorare: sed non vivet in ventre piscis, qui ita fuerit absorptus. Ergo Jonas ut notaret miraculum, dicit piscem hunc fuisse dispositum à Domino, quia receptus est in ventrem piscis, perinde ac in hospitium: illic tametsi non quieverit animo, corpore tamen fuit salvus acsi ambulasset in terra. Quum igitur præter naturæ ordinem Dominus Prophetam suum illic conservaverit, non mirum est si dicat piscem illum *à Domino fuisse paratum*. Jam venio ad secundum caput.

CAPUT II.

ET oravit Jonas ad Jehovam Deum suum è ventre piscis.

2. Et dixit, Clamavi in angustia mea ad Jehovam, & exaudivit me: *(vel respondit mihi)* è ventre sepulchri vociferatus sum, audivisti vocem meam.

QUum Jonas *se orasse dicit è visceribus piscis*, primo ostendit quanta animi fortitudine fuerit præditus. Tunc igitur induit novum animum: quia quum liber esset, putabat se posse quodammodo Deum eludere: erat fugitivus à Domino. Nunc autem dum inclusus est extremis angustiis, orare incipit, & sponte sistit se in Dei conspectum. Hæc est notatu digna mutatio. Et hinc colligimus quantopere nobis expediat, sæpe veluti catenis nos retrahi, aut compedibus teneri inclusos, quia ubi soluti sumus, simul etiam vagamur sine aliquo modo. Jonas quum liber esset, lasciviebat, quemadmodum vidimus: nunc autem ubi sentit se constringi violenta Dei manu, recipit novam mentem & orat ex visceribus piscis. Jam hæc circumstantia etiam observanda nobis est, quia perinde sonant verba acsi diceret se orasse ex ipsis inferis. Nam qui fieri potuit, ut vota sua dirigeret tunc ad Deum, cujus manu videbat se tam severe urgeri? Deus enim rigidissime illum tractabat. Jonas quodammodo erat addictus æterno exitio. Venter quidem piscis, quemadmodum postea videbimus, erat quasi venter inferni, vel sepulchri. In hac igitur desperatione animum etiam colligit Jonas, & potest sese recta ad Deum conferre: hoc est admirabile & fere incredibile exemplum fidei. Ergo discamus expendere quod hic dicitur: quia quum Dominus duriter nos affligit, hoc est legitimum & opportunum orandi tempus. Scimus autem, ut major pars animos despondeat, nec soleat libere preces suas offerre Deo, nisi quietis animis: Deus autem ipse tunc maxime nos ad se invitat, quum redacti sumus ad extrema. Veniat igitur nobis in memoriam quod de seipso narrat Jonas, clamasse scilicet ad Deum ex ipsis inferis. Et simul etiam confirmat hanc orationem fuisse profectam ex vera fide. Non enim simpliciter dicit se orasse *ad Jehovam*, sed addit *Deum suum*. Loquitur autem ex serio & bene meditato sensu. Ergo Jonas quamvis non solum esset similis mortuo, sed fere damnatus, persuasit tamen sibi adhuc Deum fore misericordem si ad eum confugeret. Videmus ergo Jonam non precatum fuisse fortuito, ut hypocritæ solent Dei nomen in ore habere, ubi premuntur: sed oravit serio, quia persuasus fuit Deum sibi fore propitium. Jam tenendum est, non fuisse precationem his verbis conceptam, quæ hic referuntur: sed Jonas dum esset in ventre ceti, agitavit secum istas cogitationes. Refert igitur in hoc Cantico qualiter affectus fuerit: & videbimus tunc fuisse distractum: quemadmodum necesse est animos nostros impelli huc & illuc tentationibus. Neque enim servi Dei potiuntur victoria absque magno negotio. Militandum est, & quidem strenue, ut vincamus. Jonas igitur in hoc Cantico ostendit se magna inquietudine, & diris etiam tormentis fuisse agitatum: sed tamen hoc principium fuisse firmum in ejus corde, quærendum esse Deum, & non frustra quæri, quoniam semper paratus sit suis opem ferre, quoties ad ipsum clamant. Dicit igitur, *Clamavi quum mihi esset tribulatio ad Jehovam, & respondit mihi.* Non dubium est, quin jam referat Jonas postquam egressus fuerat è ventre ceti, quid sibi contigerit, & gratias agat Domino. Primus ergo hic versus continet duas partes, quod scilicet Jonas in sua anxietate ad Deum confugerit: posterior pars continet gratiarum actionem, eo quod mirabiliter ac præter sensum carnis fuisset liberatus. Clamavi, inquit, in tribulatione mea ad Jehovam, vociferatus sum è ventre inferi, exaudisti vocem meam. Sicuti postea videbimus, Jonas non sine certamine suas preces direxit ad Deum: luctatus est cum magnis difficultatibus: sed utcunque se ingererent multa impedimenta, perrexit tamen, neque destitit precari. Jam refert se non frustra fuisse precatum: ut autem gratiam Dei amplificet, dicit, E ventre sepulchri. Posuerat angustiam priore membro, sed hic clarius exprimit quam insigne & memorabile fuerit Dei beneficium, quod salvus evasit è ventre ceti: quia scilicet erat quasi venter sepulchri. שאול, à corruptione, sepulchrum Hebræi vocant. Et Latinus interpres fere ubique transtulit Infernum: & accipitur interdum etiam שאול pro ipso inferno, hoc est, conditione reproborum, ex quo se coram Deo damnatos sentiunt. Sæpius tamen sumitur pro sepulchro: & libenter retineo hunc sensum, quod piscis fuerit instar sepulchri. Sed significat se abditum ita fuisse in sepulchro, ut nusquam pateret exitus. Quid est venter sepulchri? nempe intimum vel penetrale ipsius sepulchri. In hoc igitur statu quum esset Jonas, dicit se fuisse exauditum à Domino. Iterum repetere convenit quod nuper attigi, Jonam non ita fuisse oppressum quamvis tentatione gravissima, quin vota ipsius ad Deum emergerent. Oravit igitur tanquam ex inferis, & non simpliciter oravit. Simul enim explicat vehementiam vel ardorem, quum dicit se clamasse & vociferatum fuisse. Nec dubium est, quin ipsa

ipsa necessitas extorserit Jonæ graves querimonias. Quicquid sit, non ululavit, quemadmodum solent increduli, qui sentiunt sua mala, & satis queruntur, interea tamen profundunt inanes ejulatus. Jonas hic se ab illis discernit, narrans se clamasse & vociferatum fuisse ad Deum. Jam sequitur,

3. Atqui projeceras me in profundum, in cor marium, & fluvius circumdedit me: omnes conflictus tui, (*sed hac voce intelligit undas, quæ inter se confligunt. Scimus enim esse varias collisiones: ideo vertunt aliqui, Contritiones tuæ. Nam* שבר *significat proprie Confligere, & Frangere. Perinde est igitur acsi diceret, Omnes fracturæ tuæ, & collisiones, super me transierunt. Et explicat quid velit, quum dicit*) fluctus tui super me transierunt.

Ego hunc versum lego oppositive, hoc est, ut hic amplificandi causa Jonas suum statum referat. Hoc fuit magnum, è ventre piscis ad Deum clamare: sed longe difficilius fuit, attollere animum ad preces, quum tamen sentiret vel reputaret Deum sibi esse infensum. Nam si conjectus fuisset in extrema mala, potuit tamen Deum invocare. Sed quum in mentem hoc veniret, quicquid patiebatur mali, sibi inflictum esse divinitus, quia conatus fuerat subterfugere Dei vocationem; quomodo potuit penetrare usque ad cœlos, quum tale obstaculum interpositum esset? Videmus ergo quorsum tendant verba, quum dicit, *Atqui tu projeceras me in gurgitem usque ad cor maris, fluvius circumdedit me, omnes undæ tuæ & fluctus super me transierunt.* In summa, hic ostendit Jonas quam graves tentationes oblatæ fuerint dum voluit preces suas concipere: quia hoc primo in mentem venit, Deum esse infestissimum hostem. Neque enim Jonas tunc secum reputavit se fuisse dejectum in mare à nautis, & reliquis: sed defixus fuit ejus animus in Deo. Hæc ratio est cur dicat, *Tu, Domine, projeceras me in profundum, usque in cor maris: deinde fluctus tui, undæ tuæ.* Hic non respicit naturam maris: sed, quemadmodum jam dixi, sensus omnes suos in solum Deum confert, & agnoscit sibi negotium esse cum eo. quasi diceret, Tu, Domine, me persequendo fugas, & tamen ego ad te accedo: tu horrendis modis ostendis te mihi esse offensum, ego tamen te quæro: tantum abest ut isti terrores me procul abs te retrahant, ut jam quasi stimulis adactus veniam ultro ad te, quia alibi non est mihi spes salutis. Nunc ergo videmus quid valeat ista antithesis, ubi Jonas opponit terrificam illam pœnam, quam sustinebat, suæ precationi. Nunc pergamus.

4. Tunc ego dixi, (*nam copula resolvi debet in adverbium temporis*) Expulsus sum à conspectu oculorum tuorum: verum adjiciam aspicere ad Templum sanctitatis tuæ.

Priore membro versus iterum confirmat Jonas quod dixi, nempe quum orare vellet, non modo clausam sibi fuisse januam, sed quasi oppositos montes, ne posset etiam aspirare votis suis ad Deum. Neque enim tantum respexit in quo statu esset, imo præcipue expendit causam, quod scilicet iram Dei in se provocasset. Dicit igitur, *Ego dixi, Rejectus sum à conspectu oculorum tuorum.* Quidam frigide exponunt, quod tantum expulsus fuerit à patria, ne unquam Templum aspiceret. Ego autem non dubito, quin Jonas hic referat se passum fuisse ultimos cruciatus, acsi præcisa esset omnis spes veniæ: Quid? adhucne sperabo Deum mihi fore propitium? non sperandum est. Hæc igitur est rejectio de qua loquitur. Nam dicitur nos expellere Deus à facie sua, ubi nos prohibet ab omni accessu. Jonas igitur cogitavit se prorsus alienatum esse à Deo. Si quis objiciat, tunc igitur extinctam fuisse ejus fidem: solutio in promptu est, in lucta fidei esse conflictus intestinos, quum scilicet una cogitatio sese ingerit, deinde altera occurrit ex opposito: alioqui nulla esset probatio fidei nostræ, nisi in isto intestino conflictu. Nam si pacatis animis statuere possemus Deum nobis esse propitium, qualis esset fidei experientia? Sed ubi caro nobis dictat Deum esse adversum, & nullam esse amplius spem veniæ, fides tandem opponit suum clypeum, & repellit illum insultum tentationis, & concipit spem gratiæ, utcunque ad tempus appareat Dominus implacabilis: tunc vere examinatur fides. Talis igitur fuit conditio Jonæ: nam pro sensu carnis reputavit se à Deo prorsus abjectum, ita ut frustra ad eum accederet. Jonas ergo qui non exuerat carnem & sanguinem, non potuit statim concipere gratiam Dei, quin istæ difficultates contra insurgerent. Posterius membrum varie exponunt interpretes. Quidam negative vertunt, Non adjiciam videre ad Templum sanctitatis tuæ. Sed non admittunt verba hanc interpretationem. אך significat Hebræis Verum, verumtamen: significat etiam Certe: aliquando sumitur pro Forsan dubitative. Major pars interpretum vertit, Sed videbo Templum sanctitatis tuæ, quasi Jonas hic coargueret suam illam diffidentiam, cujus meminit nuper: quemadmodum fideles statim frenum injiciunt sibi, dum rapiuntur in aliquam dubitationem, Quid? tu igitur spem abjicies, quum tamen Deus tibi futurus sit placabilis, si ad eum venias? Putant igitur interpretes esse quasi ἐπανόρθωσιν, quia Jonas hic mutet sententiam, ac retractet quod prius sumpserat falsum principium ex sensu carnis. Dixerat igitur se rejectum à facie Domini: nunc repellit tentationem illam secundum illos interpretes, Atqui videbo Templum sanctum tuum: etiamsi nunc videar abs te rejectus, tu me tandem recipies in gratiam. Possemus tamen uno tenore sic exponere hunc versum, *Saltem, vel atqui adjiciam videre:* ut sit votum. Optandi igitur modo potest sumi futurum hoc tempus, quemadmodum scimus Hebræos solere uti futuro tempore vel dum precantur, vel dum optant. Optime igitur conveniet hic sensus, Jonam dubitanter adhuc orare, *Atqui, vel saltem adjiciam, Domine, videre Templum sanctitatis tuæ.* Sed quoniam prior illa interpretatio, quam retuli, probabilis est, ideo non contendo. Quicquid sit, videmus Jonam non prorsus desperasse, etiamsi carnis sensus eum ad desperationem impelleret, quia mox convertit verba sua ad Deum. Nam qui Deo obmurmurant, potius loquuntur in tertia persona, quasi se ab eo avertentes. Sed Jonas hic Deum sibi ante oculos proponit, *Ego abjectus sum*, inquit, *à conspectu oculorum tuorum.* Non expostulat hic cum Deo, sed ostendit se adhuc Deum quærere, utcunque existimet se procul rejici. Deinde addit, *Saltem adjiciam adhuc videre Templum sanctitatis tuæ.* Quod autem de Templo loquitur, non dubium est quin sibi Templum proposuerit quasi fidei materiam. Quum ergo abjectus esset, collegit quæcunque ad spem ejus erigendam ac stabiliendam valere poterant. Fuerat enim circumcisus, fuerat cultor

Dei à pueritia, fuerat educatus in Lege, exercitatus fuerat in sacrificiis: sub Templi nomine hæc omnia breviter complectitur. Videmus ergo ut sese animet ad bene sperandum in illa extrema necessitate. Et utilis est ista admonitio: quia dum videntur nobis clausi omnes aditus ad Deum, nihil utilius est, quam revocare in memoriam, quod tamen à prima infantia nos adoptaverit, quod deinde testatus sit gratiam suam variis signis, præsertim quod vocaverit nos per Euangelium in societatem Filii sui unigeniti, qui est vita & salus: deinde quod hanc gratiam confirmaverit & Baptismo, & Cœna. Quum ergo hæc nobis in memoriam venient, poterimus fide nostra per omnia impedimenta perrumpere. Pergamus.

5. Obsederunt me aquæ usque ad animam, abyssus undique circumdedit me, juncus alligatus fuit capiti meo.

6. Ad radices (*proprie Excisuras: nam* קצב *significat Excidere. alii vertunt, Ad fines extremos. Ad radices igitur*) montium descendi: terra cum vectibus suis circum me in seculum: & ascendere fecisti vitam meam è sepulchro (*est aliud nomen quam* שאול, *nempe* שחת. *alii vertunt, à corruptione, vel interitu*) Jehova Deus mi.

Hic pluribus verbis prosequitur Jonas quam multa potuerint occurrere, quæ animum ejus terrore obruerent, & procul retraherent à Deo, & tollerent omne studium orandi. Semper autem memoria tenendum est quod jam diximus, fuisse ei cum Deo negotium. Et hoc ponderandum nobis est, quemadmodum quum Psalmo 39. dicit David, Tu fecisti tamen. Nam postquam conquestus est de hostibus suis, deinde animum reflectit ad Deum, Quid ego ago? quid proficio istis querimoniis? neque enim homines me soli infestant: tu Deus hoc fecisti, inquit. Ita Jonas semper sibi proposuit iram Dei, quia sciebat nonnisi ob sua peccata sibi accidisse tale exitium. Dicit ergo *Aquis se fuisse obsessum*: deinde *circumdatum fuisse abysso*. Sed tandem addit, *quod Deus ascendere fecerit vitam suam*. Ergo huc spectant omnes istæ circumstantiæ, quod Jonas non potuerit nisi insigni miraculo ad Deum surgere, quum modis omnibus vita ejus fuisset oppressa. Quum dicit *se fuisse obsessum aquis usque ad animam*, intelligo lethaliter, quia aliæ expositiones frigidæ sunt vel coactæ. Dicunt autem Hebræi usque ad animam se urgeri, quum scilicet periclitantur de vita ipsa: quemadmodum Latini dicunt cor, vel penetralia, vel viscera ipsa vulnerari. Sic etiam hoc loco, Aquæ me obsident usque ad animam: deinde abyssus circumdat me. סוף quidam vertunt Carectum, alii algam, alii juncum: sed eodem redit sensus. Certum est speciem esse carecti סוף: & quidam etiam mare Rubrum inde vocatum esse existimant, quod refertum sit multis carectis vel juncis. Et putant ita vocari juncos, quia statim putrescunt. Quid autem velit Jonas certum est, nempe alligatam fuisse algam capiti suo, hoc est, algam crevisse super caput suum. Nam quod alii referunt ad caput piscis, durum est: sed metaphorice loquitur Jonas, quod implicitus fuerit carectis: quandoquidem nulla est spes, ubi quis involvitur carectis in profundo maris. Quomodo enim evadet ex naufragio qui illic tenetur quasi ligatus? Metaphorice igitur intelligit Jonas se ita fuisse submersum, ut non posset enatare nisi virtute incredibili Dei. Eodem etiam sensu dicit, *Descendi usque ad radices montium*. Loquitur autem de promontoriis, quæ mari adjacent: quasi diceret se non fuisse dejectum in medium mare; sed ita obrutum, ut defixus esset quasi in ipso fundo sub radicibus montium. Hæc omnia tendunt in eundem finem, quod nullus potuerit exitus sperari, nisi Deus manum è cœlo porrigeret, ac novo quidem exemplo, & incredibili. Dicit *terram fuisse cum vectibus*. Hac loquutione intelligit se fuisse ita conclusum, acsi tota terra fuisset instar portæ. Scimus quales sint vectes terræ, si tribuimus illi vectes. Nam quum janua aliqua vectibus clauditur, scimus quantula sit terræ portio. Si autem imaginamur terram esse instar januæ, quales erunt vectes? Perinde est igitur acsi diceret Jonas se fuisse prohibitum ab omni vitali luce, quemadmodum si terra esset opposita, ne emergeret ad conspectum Solis. *Terra igitur fuit mihi opposita, & quidem in seculum.* Postea descendit ad gratiarum actionem, *Tu autem, Jehova Deus mi, ascendere fecisti è sepulchro vitam meam.* Postquam longa descriptione usus est Jonas, ut ostenderet se non semel fuisse mortuum, sed oppressum multis & variis mortibus, hic jam subjicit gratiarum actionem, quod liberatus fuerit à Domino: *Tu*, inquit, *ascendere fecisti vitam meam, Jehova Deus mi.* rursum confirmat quod semel dixit, nempe se non fudisse frivolas preces, sed serio fidei affectu fuisse precatum. Neque enim vocaret Deum suum, nisi ita persuasus esset de paterno Dei amore, ut posset certam salutem sperare ab ipso. Tu ergo Jehova Deus mi, inquit: non dicit, Liberasti me, sed eduxisti vitam meam è sepulchro. Ergo hic Jonas redivivus testatur se non modo auxilio Dei ereptum fuisse à summo discrimine, sed quadam resurrectionis specie fuisse excitatum à mortuis. Huc ergo pertinet ista loquutio, quum dicit vitam suam è sepulchro vel ab ipsa corruptione fuisse eductam. Sequitur,

7. Quum deficeret in me anima mea (*vel dum se convolveret supra me anima mea*) Jehovæ recordatus sum, & ingressa est oratio mea ad Templum sanctitatis tuæ.

Hic comprehendit Jonas uno versu quæ prius dixerat, nempe se fuisse gravissimis tormentis cruciatum, sed tamen non fuisse ita dejectum animo, quin semper gustum aliquem conciperet gratiæ Dei, ut posset hoc modo animari ad precandum. Primo enim fatetur animam suam passam fuisse genus aliquod deliquii, vel fuisse implicitam anxiis & perplexis cogitationibus, ita ut non posset naturaliter se explicare. Quantum ad verbum ipsum spectat, עטף significat Hebræis Operire & tegere: significat etiam in Niphal & Hithpael (in qua conjugatione hic accipitur) Deficere: sed poterit tamen commode retineri prior significatio quod scilicet anima se involvat, quemadmodum Psalmo 102. Oratio afflicti dum in angustia sese involvit. Qui exponunt Multiplicare preces, careat prorsus ratione. Ergo igitur non dubito quin Jonas hic intelligat, vel se quodam animi deliquio fuisse adobrutum, vel fuisse ita perplexum, ut non posset nisi violento certamine ad Deum assurgere. Quicquid sit, voluit hoc verbo exprimere anxietatem animi sui. Ergo dum nobiscum versamus varia consilia, & in rebus despe-

desperatis manemus quasi constricti, tunc dicitur anima nostra se volvere in nobis, vel implicare. Quum ergo anima sese convolvit, recidunt omnes cogitationes hominis perplexi in ipsum. Cupimus quidem nos exonerare dum agitamus varia consilia, sed quicquid alio avertere nitimur, in caput nostrum mox redundat: sic anima nostra sese super nos torquet. Nunc tenemus quid velit Jonas priore membro: *Dum anima mea sese involvit*, vel deficit in me, *ego recordatus sum Jehovæ*, inquit. Hinc colligimus Jonam non fuisse victorem sine maximis difficultatibus, usque ad animi defectum, quemadmodum diximus. hoc unum est. Interea colligimus etiam rursum, nunquam ita fuisse oppressum tentationibus, quin Deum saltem votis quæreret. Principium ergo hoc retinuit Jonas, quærendum esse Deum, quamvis ad tempus tam duriter & severe eum tractaret. Nam recordatio, de qua loquitur, manat ex fide. Recordantur Jehovæ etiam impii: sed exhorrent, quia apprehendunt simul judicem: & quoties fit Dei mentio, nihil aliud concipiunt quam interitum. Jonas autem memoriam Dei in alium finem applicuit, nempe ut solatio aliquo levaret suas curas & anxietates. Nam statim sequitur, *quod penetraverit*, vel ingressa fuerit, *ejus oratio ad Deum*. Videmus ergo sic recordatum fuisse Jonam Dei sui, ut fide agnosceret sibi fore propitium: hinc enim affectus precandi. Jam, quod dicit orationem suam fuisse ingressam ad Templum, non dubium est quin alludat ad ritum legalem: solebant enim Judæi convertere se ad Templum quoties orabant. Neque hæc ceremonia superstitiosa erat, quoniam scimus propositam fuisse illis doctrinam, quæ eos invitaret ad Sanctuarium & Arcam fœderis. Quum ergo hæc ratio esset sub Lege, dicit Jonas orationem suam ingressam fuisse ad Templum Dei, quia visibile erat hoc symbolum, unde concipere possent Judæi Deum sibi propinquum esse: non quod prava imaginatione Deum affigerent externis signis, sed quia sciebant hæc adminicula sibi non frustra data esse. Hoc igitur modo Jonas non solum Dei sui meminit, sed etiam revocavit in memoriam signa, in quibus fidem suam toto vitæ cursu exercuerat, quemadmodum nuper diximus. nam qui de cœlo accipiunt; prorsus discedunt à Prophetæ mente. Scio quidem Templum aliquando vocari Cœlum: sed non quadrat hic sensus præsenti loco. Intelligit ergo Jonas, etiamsi esset remotissimus à Templo, Deum tamen sibi fuisse propinquum, quia non destitit precari Deum illum, qui se patefecerat Lege data, & qui volebat coli Jerosolymæ, & qui Arcam fœderis volebat esse symbolum præsentiæ suæ, ut certa fide ipsum invocarent Judæi, nec dubitarent eum in medio sui habitare, quum haberet illic visibile domicilium.

Da omnipotens Deus, quando tale semel specimen tuæ immensæ potentiæ edidisti in servo tuo Jona, ut quum demersus esset fere ad inferos, tamen eum ad te erexeris, & ita sustinueris firma constantia, ut non desierit precari, & ad te clamare: da, inquam, ut in tentationibus, quibus quotidie nos exerceri necesse est, erigamus sursum ad te animos, deinde non desinamus cogitare te esse nobis propinquum, etiam ubi apparent signa iræ tuæ, ubi etiam peccata nostra ante oculos sese ingerunt, quæ in desperationem nos conjiciant, ut tamen luctemur constanter, nec unquam desistamus à spe misericordiæ tuæ, donec defuncti omnibus certaminibus, tandem possimus libere & pleno ore gratias tibi agere, & celebrare immensam tuam bonitatem, qualem quotidie experimur, donec per continua experimenta deducti, veniamus tandem in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum. Amen.

PRÆLECTIO SEXTA
IN
JONAM PROPHETAM.

CAP. II.

8. Qui observant vanitates mendaces, misericordiam suam (*vel clementiam*) derelinquent. (*hoc est, derelinquunt.*)

9. Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi, quæ vovi reddam: salus est Jehovæ.

Hic primum dicit Jonas, misere errare homines quum ad suas superstitiones declinant, quia sese privant summo bono. Vocat enim clementiam hominum, quicquid opis vel auxilii optandum est ad salutem. Sensus igitur est, simulac homines à vero Deo recedunt, alienari etiam à vita & salute, nec quicquam illis esse residuum, quia sponte abjiciunt quicquid sperari vel optari boni potest. Quidam contrarium sensum eliciunt, quod homines superstitiosi, dum redeunt ad sanam mentem, relinquant opprobrium suum. nam חסד aliquando accipitur pro opprobrio. Putant igitur hic describi modum veræ pœnitentiæ, quod scilicet ubi Deus homines revocat ab errore in viam salutis, simul etiam dat illis sanam mentem, ut sese expediant omnibus suis vitiis. hoc quidem verum est, sed sensus ille nimis est contortus. Alii restringunt ad nautas, qui Deo voverant sacrificium: acsi diceret Jonas, statim relapsuros esse ad pristina deliria, & valedicturos Deo, qui sua clementia eripuerat eos à naufragio: ita Clementiam ipsorum interpretantur Deum. sed hoc quoque nimis restrictum est. Ego itaque non dubito, quin Jonas hic pietatem suam opponat pravis hominum commentis, quia paulo post sequitur, *Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi.* Antequam ergo Jonas profiteatur se fore gratum Deo, insultat omnibus figmentis, quæ sibi perperam homines excogitant, & quibus abstrahuntur à vero Deo, & sincero ejus cultu. Vocat enim Vanitates mendacii omnia commenta, quibus sese homines decipiunt, quia certum est meras esse fallacias, quæ sibi homines fabricant extra verbum Dei: quia unica est & simplex veritas, quam Deus nobis patefecit per verbum suum. Quisquis ergo vel tantillum inde huc & illuc deflectit, ille quasi data opera sibi accersit aliquam imposturam, qua seipsum perdat. *Qui ergo sequuntur tales vanitates*, inquit Jonas, *illi derelinquunt suam clementiam*, id est, sese abdicant omni felicitate. Nihil enim aliunde quam ab unico Deo sperandum est vel auxilii, vel opis. Hic autem locus diligenter notandus est, quia hinc colligimus quo loco habendæ sint omnes superstitiones, hoc est, omnes hominum sententiæ, ubi volunt ipsi religionem instituere suo arbitrio. Jonas enim appellat vanitates mendaces, vel fallaces. Unica igitur religio vera est quam Dominus verbo suo nobis tradidit. Deinde hoc notandum est, frustra homines satagere, dum sequuntur sua figmenta. nam quo magis

magis strenue currunt, eo longius recedunt à via, quemadmodum dicit Augustinus. Sed Jonas hic sumit altius principium, quod scilicet solus Deus in se contineat omnem plenitudinem bonorum. Quisquis ergo Deum pie quærit & sincero cultu, ille in eo inveniet quicquid optandum est ad salutem. Deus autem non quæritur nisi obedientia & fide. Ergo quicunque audent sibi laxare frena, ut hoc vel illud sequantur extra verbum Dei, illi quia à Deo recedunt, simul etiam sese privant bonis omnibus. Superstitiosi quidem putant se multum proficere dum laborant in suis figmentis; sed videmus quid Spiritus sanctus per os Jonæ pronunciet: quemadmodum etiam Dominus ipse loquitur per Jeremiam, Dereliquerunt me fontem aquæ vivæ, & cisternas sibi foderunt, &c. conqueritur illic Deus de electo populo, qui ad pravas superstitiones defecerat. Ubi ergo homines vagantur extra verbum Dei, Deum ipsum quodammodo à se repellunt, vel dicunt illi vale: ita fit, ut priventur bonis omnibus, quia extra Deum nihil salutis reperietur vel auxilii. Merito igitur Jonas statim subjungit, *Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi:* quasi diceret, quando homines sese projiciunt in exitium, ubi addicunt se erroribus, ideo tibi uni, Domine, sacrificabo. Et hoc nobis tenendum est, quia ut ingenia nostra propensa sunt ad mendacium & vanitatem, facile prima quæque superstitio nos abripiet, nisi retineamur hoc vinculo, dum nobis erit certo persuasum, in solo Deo residere solidam salutem, & quicquid nobis sperandum est auxilii vel opis. Ubi autem hoc probe & penitus infixum erit cordibus nostris, tunc non facile effluet nobis vera religio: etiamsi Satan undique nobis proponat illecebras, manebimus tamen in vero & recto Dei cultu. Et eo diligentius expendere convenit hunc locum, quia non dubium est, quin Jonas se confirmare voluerit in recto cursu pietatis. Sentiebat enim, ut sunt omnes mortales, se esse proclivem ad mendacium, nisi se animaret ad constantiam. hoc autem facit, quum pronunciat quicquid superstitionis excogitant homines, privationem esse à summo bono & à vita & salute. Hinc igitur fiet, ut quicquid est errorum abominemur, si nobis persuasum sit, relinqui verum Deum, ubi non obedimus verbo ejus: & una cum Deo simul etiam abjici salutem & quicquid boni optandum est. *Sacrificabo* igitur *tibi cum voce laudis*, inquit Jonas. Hic notandum est rursus, verum Dei cultum præcipue consistere in laudibus, quemadmodum dicitur Psal. 50. Nam illic Deus ostendit se pro nihilo ducere omnia sacrificia, nisi tendant in hunc scopum, ut scilicet nomen ejus celebretur. Voluit quidem sub Lege offerri sibi sacrificia, sed in alium finem. Neque enim unquam moratus est Deus vitulos & boves & capras & agnos, sed voluit agnosci auctor bonorum omnium: ideo illic dicit, Sacrifica mihi sacrificium laudis. Sic etiam nunc Jonas quum simplicius dicere posset, Ego, Domine, referam tibi vitam meam acceptam, dicit, Offeram tibi laudis sacrificium. Quod si illud valuit sub umbris Legalibus, hoc multo magis nobis observandum est, ut scilicet non crasso modo tentemus Deum colere, sed spiritualiter: dum scilicet testamur vitam nostram ab ipso manare, esse in ejus manu, nos debere illi omnia, denique ipsum esse fontem & auctorem salutis; neque salutis modo, sed sapientiæ, justitiæ, virtutis. Et postea adjungit etiam vota: *Ego*, inquit, *vota solvam.* Diximus alibi qualiter accipere conveniat hoc nomen Votorum: neque enim sancti Patres pepigerunt cum Deo, sicuti solent hodie Papistæ, qui Deum placare volunt suis nugis, quum unus certis diebus ab esu carnium abstinet, alius vestit cilicium, alius suscipit peregrinationem, alius autem novum aliquod commentum Deo obtrudit. nihil simile fuit in sanctorum Patrum votis: sed mera fuit gratiarum actio, vel gratitudinis testimonium. & ideo Jonas hic conjungit vota sua cum sacrificio laudis. Unde colligimus non esse res diversas, nam idem bis repetit. Ergo Jonas non alio consilio votum suum Deo nuncupaverat, nisi ut testatam faceret gratitudinem suam: & ideo adjungit, *Jehovæ est salus*, hoc est, unius Dei proprium est servare. nam hic *Jehovæ* ponitur in casu dativo: inseritur enim litera ל. Est igitur Jehovæ salus: hoc est, non ad alium quempiam pertinet servandi munus, quam ad summum Deum. Quum ita sit, videmus quam perperam insaniant homines, ubi transferunt laudes alio, quemadmodum quisque sibi fabricat suum idolum. Quoniam igitur unus est Deus qui servat, etiam in ipsum unum referre convenit nostras laudes, ut ne eum fraudemus jure suo. Hæc est summa. Sequitur,

Jerem. 2. vers. 13.

10. Et dixit Jehova pisci, (*hoc est, præcepit*) & evomuit Jonam super aridam.

Hic describitur nobis Jonæ liberatio paucis verbis, sed quam attente expendere necesse est. Fuit hoc incredibile miraculum, Jonam vivum & incolumem jacere in visceribus piscis per triduum. Quomodo enim non suffocatus est millies, vel absorptus aquis? quemadmodum scimus pisces assidue aquas haurire. Non potuit certe illic respirare Jonas: atqui vita hominis sine spiritu vix potest ad momentum durare. Ergo præter naturam illic servatus est Jonas. Deinde qui fieri potuit ut piscis Jonam evomeret ad littus, nisi Deus incredibili virtute piscem illuc traxisset, deinde præter naturam & viscera ejus & os aperuisset? Fuit ergo hic exitus plenus miraculo, imo multis miraculis. Sed Jonas, quo magis extollat immensam Dei potentiam, utitur verbo Dicendi: unde colligimus, Deo non esse quicquam laboriosum, quia solo nutu potuit rem tantam perficere, quæ superat omnes nostros sensus. Si dixisset Jonas se Dei beneficio & gratia fuisse liberatum, hoc erat minus emphaticum quam dum usurpat verbum præcipiendi, Loquutus est Deus. Cæterum, quum hæc Jonæ liberatio sit imago resurrectionis nostræ, locus hic insignis est ac notatu apprime dignus, quia Spiritus sanctus mentes nostras evehit ad illud imperium quo mundus conditus est, & adhuc hodie mirabiliter servatur. Ut igitur sine mora & difficultate apud nos vigeat restitutio quam Deus nobis promittit, meminerimus de nihilo creatum esse mundum verbo ejus & nutu, & hodie sustineri. Sed si generalis illa doctrina non sufficiat, hæc etiam historia Jonæ nobis occurrat, quod Deus præcepit pisci ut evomeret Jonam. Unde igitur factum est ut Jonas incolumis & salvus evaserit? nempe quia ita placuit Domino, quia Dominus mandavit. Verbum autem illud hodie retinet eandem efficaciam: ergo secundum virtutem illam qua operatur omnia, aliquando excitabimur nos quoque à morte. Nunc sequitur,

CAPUT III.

ET factum fuit verbum Jehovæ ad Jonam secundo, dicendo,
2. Surge, proficiscere Nineven in urbem magnam, & prædica ad eam prædicationem quam ego mando tibi.

Hic

Hic insigne documentum nobis proponitur gratiæ Dei, quod dignatus est Jonam recipere in pristinum gradum & honorem. erat enim indignus communi hac luce. Deus autem non modo vitam illi reddidit, sed iterum ornavit officio & elogio Prophetæ. Hoc, quemadmodum dixi, non adeptus est Jonas nisi rara & singulari gratia Dei. Quum prius fugisset, atque immorigerum se præbendo, quodammodo se privasset omni gratia Dei, quod recuperat munus Propheticum, certe id non contigit ejus merito. Hoc primo loco notandum est, quum dicitur *factum fuisse verbum Dei secundo*. Jam loquutio hæc observanda est, quia diversis modis dirigitur ad homines verbum Dei. Deus enim unumquemque nostrûm alloquitur: sed speciali modo suos Prophetas, quos vult esse testes suæ voluntatis & præcones. Ergo quoties Deus hominem constituit in peculiari aliquo officio, dicitur verbum suum ei dirigere: quemadmodum verbum Dei dirigitur ad Magistratus, quia scilicet jubentur exercere potestatem sibi commissam. Sic etiam verbum Dei semper factum est ad Prophetas, quia fas illis non fuit sese ingerere, nisi vocati essent. Jam sequitur mandatum: *Surge, proficiscere Nineven in urbem magnam, & prædica illic prædicationem quam tibi mando.* Iterum repetit Deus quod initio vidimus, Nineven esse urbem magnam, ut scilicet compareret se Jonas ad invictam animi magnitudinem, ac illuc veniat bene meditatus. nam hinc sæpe fit ut multi audacter obeant munus suum, sed statim deficiant, quia non satis prævisa illis fuit difficultas. Ergo ubi plus reperiunt negotii homines quam putaverant initio, liquescunt fere, vel saltem despondent animos. Ergo hic Dominus consulto prædixit Jonæ, quam difficile futurum esset munus: quasi diceret, Ego te hominem incognitum & ignobilem & extraneum mitto, ut denuncies exitium non paucis hominibus, sed ingenti multitudini, & certamen habeas cum urbe nobilissima, & ita populosa ut videri possit quædam regio. Nunc ergo tenemus quorsum additum fuerit hoc encomium urbis, nempe ut Jonas se accingeret ad obeundam militiam, ne postea in medio cursu deficeret. Cæterum hic terror ipsum obstupefecit principio, ut refugeret vocationem Dei: nunc autem nihil movetur illa magnitudine urbis, sed constanter sequitur quo Dominus vocat. Videmus ergo ut fides dum semel palmam obtinuit in cordibus nostris, transcendat omnia obstacula, & contemnat totam magnitudinem hujus mundi. Nam statim additur,

3. Et surrexit Jonah, & profectus est Nineven secundum mandatum Jehovæ: Nineveh autem erat urbs magna Dei, (*Deo, ad verbum*) itinere trium dierum.

Quum Jonas refert se profectum esse ut Nineven veniret juxta mandatum Dei, hic primo ostendit, quemadmodum dicebam, quanta sit virtus fidei & efficacia. Nam Jonas etiamsi reputet secum magnitudinem & superbiam urbis Ninevæ, tamen obliviscitur se esse unum hominem obscurum & inermem: sed arripit arma quæ possint conficere omnem potentiam mundi, quia agnoscit se missum esse divinitus. Statuit Deum à parte sua, quem scit esse auctorem vocationis suæ: hinc ergo fit ut alto & intrepido animo despiciat totum splendorem urbis Ninevæ.
1 Joan. 5. vers. 4. ideo Joannes non frustra dicit, victoriam nostram in fide consistere, qua vincamus totum mundum. Et simul etiam demonstrat Jonas quantopere profecerit sub ferulis Dei. Fuerat duriter castigatus: sed scimus multos incredulos obdurescere ad flagella, & evomere etiam rabiem suam contra Deum. Jonas autem hic ostendit castigationem sibi fuisse utilem: quia domitus fuerit ad Dei obsequium. *Profectus est* ergo *secundum mandatum Jehovæ*: hoc est, nihil aliud spectavit quam ut Deo morem gereret, ac se totum illi permitteret regendum. Et hinc etiam colligimus quam bene nobis Deus consulat, & saluti nostræ, dum contumaciam nostram coarguit: etiamsi asperæ sint ejus castigationes, quia tamen sequitur hic profectus, scimus nobis nihil melius esse, quemadmodum etiam David loquitur Psalmo 119., quam humiliari sub Dei manu. Hæc igitur mutatio nobis speculum illustre est profectus: quem semper Dominus respicit quoties asperius suos tractat, quia scilicet non potest aliter domari carnis vel fastus, vel rebellio, vel tarditas & ignavia. Nunc etiam tenendum est quomodo Jonas tantum robur collegerit, nempe quia expertus fuerat in ventre piscis, etiam inter mille mortes satis esse præsidii in Deo ad salutem recuperandam. Quia igitur cognoverat mortis exitus esse in arbitrio & manu Dei, si insurgat totus mundus, non tangitur formidine, ut propterea refugiat mandatum Dei. Ergo quo quisque magis senserit Deum beneficum, eo etiam animosius progredi debet in officio suo, & vitam suam ac salutem secure Deo committere, & superare constanter omnia discrimina hujus mundi. Dicit postea, *Nineven fuisse urbem magnam*, nempe *itinere trium dierum*. Quidam multum laborant in nodo solvendo, qui tamen nullus est: quia videtur hoc esse absurdum, urbem unam suo circuitu complexam fuisse 30 leucas nostrates, vel circiter. Quum ergo concipiant speciem absurditatis, ideo excogitant effugia, quod scilicet non poterit quispiam speculari totam urbem, ut scilicet lustret omnes vicos, omnes plateas & singula publica loca, nisi per triduum: imo etiam addunt, hoc intelligi debere non ut quis cursitet per urbem, vel celeriter pergat, sed ut otiosus contempletur, insistat in viis. Sed hæc sunt puerilia: & si credimus profanis scriptoribus, Nineve certe fuit ejus magnitudinis, quæ hic celebratur à Jona. Nam dicunt aream ejus patuisse usque ad quadringenta stadia. Nunc scimus quantum spatium contineant quadringenta stadia. Stadium continet centum & viginti quinque passus: ergo octo stadia faciunt milliare. Jam si quis supputet, reperiet in centum stadiis duodecim milliaria: erunt igitur in quadringentis stadiis, quadraginta octo milliaria. Optime conveniet hoc cum testimonio Jonæ. Deinde dicunt etiam Diodorus & Herodotus fuisse in ambitu urbis mille & quingentas turres. Quum hoc ita fuerit, certe non potuit minor esse civitas quam hic prædicatur à Jona. Si videntur hæc communem fidem superare, tamen Scriptores hoc de nihilo non tradiderunt. Nam utcunque multa falsa reperiantur in Diodoro & Herodoto: quantum attinet ad urbes illas, certe non ausi fuissent mentiri. stabat enim adhuc Babylon in omnium conspectu: stabant etiam ruinæ Ninevæ, tametsi pridem fuerat diruta. Jam videbimus etiam circiter finem libri, tantam fuisse urbem, & adeo populosam, ut fuerint illic centum & viginti millia puerorum. Siquis non recipiat testimonium Jonæ, pascat se diaboli mendaciis. Quum autem illic fuerint tot pueri, jam quid restat nisi ut dicamus maximum fuisse urbis circuitum? Sed videtur pugnare quod paulo post sequitur: dicet enim Jonas, quum ingressus fuisset urbem, se uno die cursum civitatis peregisse, & fuisse concionatum. Facilis responsio est, quod simulac urbem ingressus est & cœpit publicare mandatum Dei, statim sequuta fuerit aliqua conversio: ideo non significat Jonas se lustrasse uno die totam urbem. Ergo primo die jam ad se convertit partem urbis, deinde non destitit hortari singulos ad pœnitentiam: ita sequuta est totius urbis conversio, sed non altero neque tertio die, quemadmodum satis colligere licet. Nunc pergamus ad reliqua.

4. Et cœpit Jonah ingredi in urbem itinere diei unius, & clamavit, & dixit, Adhuc quadraginta dies, & Nineveh subversa.

Hic prosequitur Jonas quod uno verbo dixerat, se venisse Nineven juxta mandatum Dei. Ostendit igitur quomodo fideliter exequutus sit partes sibi injunctas, & ita paruerit verbo Dei. Venit ergo Jonas, & cœpit ingredi in urbem, & primo die concionari. Hæc celeritas ostendit melius quam docilis fuerit Jonas,& quantopere studuerit præstare Deo suum officium. Nam siqua adhuc timiditas fuisset in ejus animo, poterat urbem inspicere sicuti faciunt homines anxii & dubii: inquirunt quænam sit conditio loci, qualia sint hominum ingenia, & quis sit facilis accessus, & quæ ratio commodissima, ubi minimum periculi. Jonas ergo si adhuc impeditus fuisset carnis cogitationibus, poterat subsistere ad tres vel quatuor dies, deinde incipere munus Prophetæ exequi. Hoc non facit, sed ingreditur urbem, & clamat. Jam ergo videmus quam promptus fuerit ad obsequium: qui ante volebat mare trajicere, nunc ne momentum quidem ad respirandum sibi sumit; sed à porta incipit testari se ideo venisse, ut Deo obediret. Videmus ergo quam emphatice legenda sint hæc verba. Est quidem rustica narratio: Jonas hic non adhibet rhetoricos colores, neque magnifico splendore orationis ornat suum ingressum. *Jonas*, inquit, *ingressus est urbem*. Diceret qui non satis esset exercitatus in Scripturis, hoc esse frigidum. Sed dum expendimus istas circumstantias, videmus simplicem hunc sermonem plus in se habere vehementiæ quam omnes Rhetorum pompas. Ingressus est igitur urbem *itinere diei unius, & clamavit, & dixit*. Quum dicit se clamando loquutum esse, iterum describit fiduciam animi sui, quod scilicet non obrepserit, quemadmodum solent homines in rebus periculosis pedetentim prodire. Dicit se clamasse. Hæc igitur libertas ostendit Jonam fuisse exutum omni metu, & præditum fuisse tali spiritu fortitudinis, qui ipsum erigeret supra omnia impedimenta mundi. Et interea memoria repetendum est quam odiosa fuerit hæc legatio: neque enim allicit Ninevitas blande ad Deum, sed exitium illis minatur, & videtur nullam facere spem veniæ. Potuit secum reputare Jonas hanc esse vocem quæ reditura esset per jugulum, ut ille dicit: Egone populosæ urbi potero denunciare excidium, ut non statim opprimar? annon primus qui occurrerit me lapidabit? Potuit ita secum Jonas hoc reputare: sed tamen nulla formido obstare potuit quin præstaret officium fidelis servi, quia plane confirmatus fuerat à Domino. Sed rectius erit conjungere proximum versum.

5. Et crediderunt viri Nineveæ Deo, & indixerunt jejunium, & induerunt saccos à magno eorum usque ad parvum eorum.

Unum mihi exciderat in tertio versu. Dicebat Jonas urbem Nineven fuisse *magnam Deo*. Hæc loquendi forma satis trita est in Scripturis. vocant enim Hebræi Divinum, quicquid excellit: ita Cedri Dei vocantur, & montes Dei, & agri Dei, si vel proceritate vel alia aliqua dote excellant. Civitas ergo hæc dicitur fuisse Divina, eo quod præ aliis celeberrima erat. Hoc ideo breviter volui attingere, quia argute quidam, sed pueriliter fere, vocant Civitatem Dei, quæ erat curæ Deo, & in qua volebat edere tale exemplum conversionis: est enim hoc potius sumptum, ut dixi, ex vulgari loquendi more. Jam redeo ad contextum. Dicit Jonas *cives Ninevæ credidisse Deo*. Hinc colligimus non fuisse tam concisam Jonæ prædicationem, quin præfatus fuerit se esse verum Dei Prophetam, nec se temere proferre hæc mandata: deinde iterum colligimus Jonam sic denunciasse exitium, ut simul ostenderet Deum ultorem scelerum, argueret Ninevitas & quasi ad tribunal Dei citaret, ostendens illis suum reatum. Nam si loquutus fuisset de pœna simpliciter, hoc certe valere non poterat, nisi ut Ninevitæ furiose contra Deum insurgerent: sed dum illis proponitur suus reatus, ita agnoscunt se merito pœnas dare; & hæc est præparatio ad humilitatem & pœnitentiam. Utrumque horum facile colligitur ex hoc verbo, quum dicit Jonas Ninevitas credidisse Deo: nisi enim persuasum illis fuisset, mandatum hoc esse profectum è cœlo, qualis fuisset fides ipsorum? Sciamus ergo Jonam ita præfatum fuisse de vocatione sua, ut Ninevitæ certo statuerent præconem cœlestem esse: hinc igitur eorum fides. deinde Ninevitæ nunquam Deo credidissent ut induerent saccum, nisi de peccatis suis fuissent admoniti. Ergo non dubium quin Jonas dum vociferatus est contra Nineven, simul proposuerit in medium quam scelerate vixissent illi homines, & quam graves essent ipsorum offensæ adversus Deum. Hinc ergo fit ut saccos induant, ac supplices confugiant ad Dei misericordiam, quia intelligunt se merito vocari in judicium, ob vitam suam impie actam. Sed quæri potest quomodo Deo crediderint Ninevitæ, quibus nulla data erat spes salutis: fides enim nulla esse potest sine gustu paternæ Dei benevolentiæ. Quisquis concipit Deum iratum, necesse est ut prorsus desperet. Quum ergo Jonas nullum gustum daret bonitatis Dei, potuit centies potius terrere Ninevitas, quam vocare ad fidem. Sed potest synecdochica esse loquutio. neque enim integra est fides ubi homines ad pœnitentiam vocati sese coram Deo suppliciter humiliant, sed tamen pars est fidei: quemadmodum dicit Apostolus 11. ad Hebræos cap. Noah fide timuisse; deducens ex fide timorem quem concepit Noah accepto oraculo, partem fidei esse docet, indeque manare. Interea tamen oportuit excitari sancti Patriarchæ animum aliunde quam ex minis, ut sibi Arcam in salutis asylum exstrueret. Sic etiam per synecdochen poterit exponi hic locus, quod crediderint Ninevitæ Domino: quia scilicet dum intelligunt Deum meritas pœnas exposcere, subjiciant se ei, & interea confugiant ad petendam veniam. Sed non dubium est quin plus conceperint Ninevitæ ex verbis Jonæ quam nudum terrorem: quia si tantum apprehendissent partem illam, nempe se obnoxios esse coram Deo, & merito ad pœnam vel supplicium vocari, fuissent confusi & obstupefacti terrore, nusquam aspirassent ad petendam veniam. Quum ergo supplices coram Deo se prosternunt, certe concipiunt aliquam spem gratiæ. Non fuerunt igitur pœnitentia vel timore Dei tacti, quin permixtus esset aliquis gustus gratiæ: ita crediderunt Deo, quia etiamsi intelligerent se morte esse dignissimos, non tamen desperarunt, sed confugerunt ad preces. Dum ergo videmus Ninevitas quæsiisse remedium illud, certo statuendum est plus profecisse ex Jonæ prædicatione, quam ut tantum intelligerent se coram Deo reos esse. hoc certo tenendum est. Sed plura dicemus proxima lectione.

Da omnipotens Deus, ut quum tantum in nobis sit timiditatis, ut nemo nostrûm sit idoneus ad sequendum quo vocas, exemplo servi tui Jonæ instructi paremus nos ad solidam obedientiam: & quicquid Satan & mundus terrorum nobis objiciat, tamen confirmati fiducia tuæ virtutis & præsidii, quod nobis pollicitus es, pergamus in cursu vocationis nostræ, neque unquam deflectamus, sed ita militemus contra omnia obstacula hujus mundi, donec

nec perveniamus ad cœleste illud regnum, ubi fruamur & te & Christo unigenito Filio tuo, qui est fortitudo nostra & salus: ac Spiritus tuus nos vegetet, & confirmet omnes nostros sensus ad tuum obsequium, ut tandem etiam glorificetur nomen tuum in nobis, & nos aliquando simus participes ejus gloriæ, ad quam nos invitas per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA
IN
JONAM PROPHETAM.

CAP. III.

6. Et pervenit verbum (*sermo, vel res*) ad Regem Nineveh: & surrexit è solio suo, & abjecit splendidam suam vestem à seipso, & induit saccum, & sedit super pulverem.

7. Et promulgavit ac edixit per Nineven ex consilio Regis & magnatum ejus, dicendo, Homo & jumentum, (*vel bestia*) bos & ovis ne gustent quidpiam, ne pascantur, & ne aquas bibant.

8. Et induantur saccis homo & bestia, & clament ad Deum in fortitudine, & revertantur quisque à via sua mala, & à rapacitate quæ est in manibus eorum.

INcertum est an Jonas per aliquot dies in urbe co ionatus sit antequam hoc Regi innotesceret: hæc quidem est receptior sententia. nam interpretes ita exponunt hunc versum, ubi dicitur sermo allatus esse ad Regem, quasi Rex ipse intellexerit totam urbem fuisse commotam prædicatione Jonæ: sed verba etiam diversum sensum admittunt, quod scilicet sermo Jonæ statim ad Regem pervenerit. Et ego potius huc inclino: videtur enim Jonas exegetice narrare quomodo saccum induerint Ninevitæ. Hoc breviter dixerat, jam explicat rem ipsam fusius: & scimus hunc morem Hebræis tritum esse, ut summas rerum paucis verbis attingant, deinde addant explicationem. Quia ergo proximo versu dixerat Jonas Ninevitas indutos fuisse sacco, & prædicasse jejunium, nunc videtur clarius exprimere quomodo hoc factum sit, nempe Regio edicto. Et certe credibile est non fuisse edictum jejunium in urbe Regia tantum consensu vulgi, quum tamen Rex ipse illic esset cum suis consiliariis. Quoniam ergo magis consentaneum est, profectum de jejunio edictum à Rege fuisse, ideo libenter sic contexo duos istos versus, ut prior breviter significet fructum qui sequutus est Jonæ prædicationem: posterior vero exegetice additus sit, quia rem ipsam plenius enarrat. Nunc ergo dicit Jonas jejunium fuisse indictum à Ninevitis, quia Rex ita statuerit cum suo consilio: & ita verbum hoc ויגע interpretor per præteritum plusquam perfectum, *Pervenerat sermo ad Regem.* nam rationem & modum subjicit nunc Jonas, quomodo Ninevitæ jejunium prædicaverint: quia scilicet Rex admonitus fuit de concionibus Jonæ, & statim advocavit suos consiliarios. Hoc ergo fuit publicum edictum, non autem aliquis vulgi motus temere excitatus, quemadmodum interdum fieri solet. Dicit edictum fuisse promulgatum ex auctoritate Regis & consilii vel magnatum ejus. Quanquam טעם quidam accipiunt pro Ratione vel pro approbatione. טעם significat Gustare, ut eodem verbo postea utitur Jonas: sed accipitur pro Consilio metaphorice; & ego puto melius hunc sensum præsenti loco quadrare. Venio ad rem ipsam. Quod Rex urbis tam splendidæ, imo summus tunc Monarcha ita se morigerum præbuerit ad Jonæ exhortationem, notatu dignum est. Videmus enim ut superbiant Reges, quandoquidem putant se exemptos esse communi sorte hominum: ita sese efferunt supra leges. Hinc fit ut velint sibi omnia licere; & dum frenum laxant suæ libidini, indigne ferant se moneri, etiam ab æqualibus. Jonas autem homo extraneus erat & ignobilis. Quod ergo ita affecit Regis animum, hinc apparet arcana virtus Dei, quam exerit in verbo suo quoties ita visum est. Deus quidem per verbi sui prædicationem non operatur æqualiter, hoc est, non semper eundem tenorem servat; sed ubi visum est, sic efficaciter tangit corda hominum, ut successus verbi superet omnem opinionem: quemadmodum hic memorabile ejus rei exemplum nobis proponitur. Quis dixisset profanum Regem, qui semper suo arbitrio vixerat, apud quem non vigebat religio vera & sincera, uno momento potuisse ita domari? Atqui abjectis regni insignibus prosternit se in pulvere, induit saccum. Videmus ergo ut Deus non modo loquutus sit per os Jonæ, sed efficaciam addiderit verbo suo. Cæterum tenendum etiam est memoria quod dicit Christus, Viri Ninevitæ surgent in judicio. nam resipuerunt ad Jonæ prædicationem: & ecce plus quam Jonas hic. Quotidie Christus vocem Euangelii sui profert: quanquam enim non versatur hic inter nos visibili forma, ipse tamen est qui per ministros suos loquitur. Si contemnimus hanc doctrinam, quomodo excusabilis erit nostra pervicacia & durities; quum Ninevitæ, qui nunquam veram pietatis doctrinam gustaverant, qui nullis rudimentis fuerant imbuti, tam cito conversi fuerint ad Jonæ prædicationem? Quod autem seria fuerit pœnitentia, hinc colligimus, quia aspera erat Jonæ prædicatio: denunciabat enim exitium potentissimæ urbi. Hoc potuit statim ad insaniam & furorem adigere Regis animum: quod ita placide humiliatur, certe non vulgaris mutatio est. Habemus ergo illustre signum pœnitentiæ, quod Rex ita potuit seipsum & dignitatem suam oblivisci, ut abjecta veste splendida saccum indueret, & se projiceret in cinerem. Jam quod attinet ad jejunium & saccos, verum est pœnitentiam in his externis rebus non consistere, quemadmodum etiam vidimus apud Joëlem. Nam Deus non moratur ceremonias: & quicquid refulget in oculis hominum, hoc frivolum est coram ipso. requirit enim cordis sinceritatem. Ergo quod hic narrat Jonas de jejunio & similibus exercitiis, referri debet ad legitimum finem, quod scilicet hoc modo Ninevitæ testari voluerint se merito reos ad tribunal Dei vocari: deinde suppliciter deprecati fuerint iram judicis. Jejunium ergo & saccus tantum externa sunt professio pœnitentiæ. Siquis tota vita jejunet atque induat saccum, & se pulvere aspergat, interea non adjungat sincerum cordis affectum, ludet coram Deo. Ergo per se ista externa exercitia levis aut nullius momenti essent, nisi præcedat interior affectus cordis, atque adeo impellat homines ad tale testimonium reddendum.

Mat. 12. vers. 41.

dum. Proinde quoties Scriptura de jejunio & cinere & sacco verba facit, tenendum est hæc nobis proponi tanquam externa pœnitentiæ signa: quæ si falsa sint, nihil aliud quam provocant iram Dei: si autem vera, Deo probantur propter suum finem, non quod per se valeant ad placandam ejus iram, vel ad expianda peccata. Nunc si quis quærat an pœnitentia semper secum trahat jejunium & cinerem & saccos, facilis responsio est, fideles tota vita debere meditari pœnitentiam. Ergo nisi se exerceat quisque nostrûm in hoc continuo studio, ut scilicet sibi renunciet ac priori vitæ, ille nondum quid sit Deo servire didicit, quia militandum semper nobis est cum carne. Quum autem assidua sit pœnitentiæ meditatio, non tamen exigitur semper à nobis jejunium. Sequitur ergo jejunium esse publicum & solenne testimonium pœnitentiæ, ubi apparet aliquod extraordinarium signum vindictæ Dei. Sic etiam vidimus apud Joëlem vocatos fuisse Judæos ad cinerem & saccum: quia Deus quasi armatus prodibat in medium, & Prophetæ omnes clamabant interitum populo instare: tunc oportuit Judæos suppliciter confugere ad Dei misericordiam cum talibus testimoniis. Sic etiam Ninevitæ quum perculsi essent terribili illo edicto, induerunt saccos, jejunium indixerunt, quia scilicet hoc fieri debebat in rebus extremis. Nunc ergo tenemus cur Rex postquam ipse saccum induit, simul etiam indixerit toti populo & jejunium & alia pœnitentiæ testimonia. Sed videtur hoc absurdum esse, imo ridiculum, quod Rex jubet etiam animalia pœnitentiam profiteri cum hominibus. nam pœnitentia est mutatio hominis, dum sese Deo restituit, quum ab eo fuerit ante alienatus: hoc non potest competere in bruta animalia. Temere ergo & præter omnem rationem permiscet Rex Ninevæ animalia cum hominibus, ubi de pœnitentia agitur. Sed tenendum est quod prius diximus, exitium fuisse denunciatum non hominibus solis, sed etiam toti urbi, ipsis etiam ædificiis: nam ut totum mundum Deus creavit hominum causa, sic etiam ira ejus ubi accensa est contra homines, simul jumenta & arbores & quicquid est in cœlo & in terra involvit. Sed nondum soluta est quæstio: utcunque enim Deus pœnam de animalibus exigat propter hominum scelera, tamen bos vel ovis non posset iram Dei placare. Respondeo hoc factum fuisse hominum causa. Fuisset enim ludicrum spectaculum, si Rex à pabulo & potu prohibuisset animalia, nisi respectum habuisset ad homines ipsos. Sed voluit quasi in speculo aut pictura Ninevitis proponere quid meriti essent: quemadmodum sub Lege, quoties victimas cædebant, admonebantur de suis peccatis. Debebat enim hoc illis venire in mentem, mactari pecudem innoxiam, aut aliud animal, & qua de causa qui peccaverat stabat ad altare. Videbat igitur vivam imaginem suæ damnationis in bove vel agno vel hirco. Sic etiam Ninevitæ quum adigerent & boves & asinos & reliqua animalia ad jejunium, admonebantur quam gravi & severa pœna digni essent, quod scilicet etiam innoxia animalia luerent una cum ipsis pœnam. Videmus ergo non fuisse quæsitum aliquod piaculum à Rege, dum indixit jejunium & inediam brutis animalibus: sed potius fuisse talibus stimulis excitatos homines, ut serio agnoscerent iram Dei, & plus terroris conciperent, quo verius humiliarentur coram ipso, sibique displicerent, atque ita magis propensi essent ad petendam veniam, & melius etiam parati & formati. Nunc ergo videmus debere istud referri ad tangendas metu conscientias, ut qui sibi nimis diu blanditi fuerant, tali remedio corrigerent suum torporem. Huc etiam spectabant in Lege omnia lavacra purificandis vestibus & reliquis vasis, ut agnosceret populus suis sordibus inquinari quicquid tangebat. Et hoc diligenter notandum est: quia Papistæ, ut sunt dediti ceremoniis, arripiunt quicquid passim legitur in Scriptura de jejunio, de cinere & sacco, & putant totam pietatem inclusam esse in istis ritibus externis. Atqui corporalis exercitatio non multum prodest, inquit Paulus. 1 Tim. 4. vers. 8. Ergo semper hæc regula valere apud nos debet, jejunium & similia per se nullius esse ponderis: sed tantum debere censeri à fine suo. Sic igitur quum ad esuriem coacta sunt animalia apud Ninevitas, homines ipsi commonefacti de suo reatu didicerunt quid esset metuere iram Dei: & hac de causa placuit Deo jejunium illud. Nunc siquis objiciat nihil tentandum esse in Dei cultu præter verbum ejus, facilis etiam responsio est, Regem Ninevæ non finxisse aliquod placationis genus, neque etiam voluisse hoc modo Deum colere, sed respexisse ad finem quem dixi. Finis autem ille optime respondet verbo Dei & ejus præscripto. Ergo Rex Ninevæ nihil hic alienum à Dei verbo tentat, quum scilicet omnia ad scopum illum refert, ut scilicet ipse cum populo suppliciter prodiret ad tribunal Dei, & cum serio pœnitentiæ affectu veniam deprecaretur. Hæc igitur solutio satis clara est. Quum ergo postea subjicit Jonas, Regem jussisse & populum & animalia induere saccos, sciamus, siquis nunc nudum illud exemplum arripiat, nihil aliud fore quam histrionem: quia semper illa ratio tenenda est, Regem adminicula quæsiisse, quibus se & suos ad veram pœnitentiam impelleret. nam proclive est hominis ingenium ad κακοζηλίαν. Sumus enim omnes fere simiæ: atqui videndum est semper quo spiritu acti fuerint quos volumus imitari, ne scilicet contenti externis larvis negligamus quod præcipuum est. Postea addit Jonas, *Et clament in fortitudine ad Deum.* Hoc restringi ad homines debet: neque enim quadraret brutis animalibus. Homines igitur cum jumentis abstineant à cibo & potu: deinde clament ad Deum. Clamor hic non potuit nasci nisi ex Dei timore & pietatis sensu: ergo, quemadmodum dixi, non debet promiscue trahi tam ad animalia bruta quam ad homines. Quod autem jubet Rex Ninevæ populum in fortitudine clamare ad Deum, notatu dignum est: quia hinc colligimus vere fuisse perterritum. Non enim hic agitur de vulgari clamore, sed addit fortitudinem: quemadmodum siquis diceret, Pleno gutture. & nos etiam Gallice dicimus, *A force*, vel *fort & ferme*. Exprimit ergo Jonas aliquid rarum & singulare, quum recitat hoc fuisse comprehensum in edicto Regis, ut homines clamarent fortiter ad Deum: perinde enim est acsi diceret, Expergefiant nunc omnes homines ad excutiendum suum torporem, nimis enim hactenus quisque nostrûm sibi indulsit in suis vitiis: jam tempus est ut terror animos nostros occupet, atque etiam compellat ad deprecandam iram Dei. Et hoc quoque notatu dignum est, quod Rex non aliud remedium excogitat, nisi ut populus confugiat ad preces. Potest quidem fieri ut Jonas hortatus fuerit ad hoc pietatis officium Ninevitas: sed colligere promptum est, hunc sensum nobis ingenitum esse à natura, ut dum urgemur rebus adversis imploremus Dei gratiam. Hoc ergo unicum remedium est in rebus miseris & afflictis, Deum orare. Quod si nos in Lege & Euangelio edocti, quoties Deus nos admonet atque hortatur ad pœnitentiam, non utimur hoc remedio: qualis nobis erit excusationis prætextus, quum homines profani & qui syllabam nullam tenebant veræ pietatis, Deum tamen deprecati sint, & Rex ipse hoc edixerit ex sententia suorum magnatum? Ergo plus nobis verecundiæ incutere hoc Regis edictum debet, quam si quis proferat ex Dei verbo simpliciter eandem doctrinam. Nam utcunque non eadem fuerit Regis illius auctoritas, quæ Dei est: tamen quum miser ille & cæcus

Prin-

Princeps agnoverit natura dictante, Deum precibus esse placandum, quid jam excusationis, quemadmodum dixi, nobis restat? Sed postea melius ostendit Jonas non fuisse fucatam poenitentiam, quum Ninevitæ saccos induerent, & sibi interdicerent à cibo & potu. Sequitur enim adhuc in Regis edicto, *Et convertatur quisque à via sua mala, & à rapacitate quæ est in manibus eorum.* Hic Rex profanus ostendit quorsum & quo consilio de jejunio & similibus exercitiis præceperit, nempe ut hoc modo sese melius stimularent Ninevitæ ad Dei timorem. Nam hic hortatur ut sese convertant à via sua mala. Per *viam* Scriptura intelligere solet totum vitæ cursum vel rationem. Perinde est igitur acsi diceret, Quisque vestrûm ingenium suum & mores suos mutet: simus nos omnes novæ creaturæ. Hæc autem vera est poenitentia, conversio hominis ad Deum. hoc ergo Rex iste profanus intellexit. Quo turpior est eorum socordia, qui placare Deum volunt frivolis illis figmentis: quemadmodum Papistæ dum obtrudunt Deo nescio quas nugas, putant esse totidem piacula, & contumaciter pro illis contendunt. Non alio igitur judice opus habent quam hoc Rege profano, qui ostendit aliam esse veræ poenitentiæ rationem, nempe ut mutentur homines mente & animo, & convertant in melius totam vitæ suæ formam. *Quisque* ergo *à via sua mala convertantur*, inquit, *& à rapacitate quæ est in manibus eorum.* Hic subjungitur species per synecdochen: neque enim oportuit tantum rapinas in Ninevitis corrigi. Nam probabile est etiam aliis vitiis & corruptelis fuisse infectos: in urbe tam populosa regnavit etiam ebrietas, luxus, & superbia, & ambitio, deinde libidines. Non dubium igitur est quin Nineve referta fuerit innumeris morbis: sed Rex per synecdochen hic præcipuum vitium designat. *Convertat* ergo *se quisque à via sua mala, & à rapacitate sua.* perinde est acsi ostenderet præcipuam virtutem esse in æquitate & justitia, ubi scilicet mutuo inter se absque ulla noxa aut injuria versantur homines. Atque utinam hodie doctrina eadem vigeret inter omnes qui Christianum nomen falso usurpant. Nam Papistæ dum accumulant illa piacula, prætereunt charitatem, & in tota vitæ perfectione fere æquitas nullum locum habet. Discant ergo ex ore profani Regis quid Deus præcipue requirat ab hominibus & probet in eorum vita: nempe ut abstineant à rapinis & ab omni maleficio. Nunc ergo tenemus cur hoc additum fuerit de *rapacitate.* Jam tenendum est Regem adhuc novitium, & vix leviter tinctum rudimentis pietatis, post auditam Jonæ prædicationem, pro fidei & intelligentiæ suæ modulo suis præcipere. Quod si tam exiguo temporis spatio usque adeo profecerit ille; nos ubi aures nostræ continuis sermonibus per annos viginti & triginta obtusæ fuerunt, quam excusationem obtendere poterimus, si subsidimus adhuc infra tirocinium istius Regis? Ergo istæ circumstantiæ diligenter nobis notandæ sunt. Nunc pergamus.

9. Quis novit an convertatur, & poenitentia ducatur Deus, & revertatur à furore iræ suæ, ut non pereamus?

Hic etiam clarius exprimitur animus Regis & consilium, quod scilicet hoc modo studuerit reconciliare & se & populum suum Deo. Alii paulò diverso modo vertunt, Qui novit convertetur, & poenitentia ducetur: non legunt interrogative. sed non potest stare illa lectio. In mente igitur Prophetæ nihil est ambiguum, quod Regem hic quasi dubitantem inducat, *Quis scit an Deus nobis placabitur?* Videmus ergo Regem non obrutum esse desperatione, quin adhuc de remedio cogitet: nam in hunc finem tendit hic versus. Cæterum posset videri hoc contrarium fidei naturæ. deinde si repugnat fidei, simul etiam alienum erit à poenitentia: nam res conjunctæ sunt poenitentia & fides, quemadmodum aliis locis vidimus. Neque enim quisquam poterit sponte se Deo subjicere, nisi gustaverit prius ejus bonitatem, & spem salutis conceperit. Qui enim terrore duntaxat afficitur, fugiet Dei conspectum & præsentiam: sic ubicunque regnat desperatio, sequitur etiam contumacia. Nunc, qui fieri potest ut Rex Ninevæ serio & absque fictione resipuerit, interea tamen dubitanter loquutus sit de gratia Dei? Respondeo, speciem esse dubitationis, quæ potest cum fide conjungi: nempe, quæ directe non rejicit Dei promissionem, sed alia habet objecta. Exempli gratia, Si quispiam terrore dejectus, postea recipiat animum proposita spe veniæ & salutis, non tamen liber erit statim ab omni metu: quia quamdiu respiciet peccata sua, & implicabitur etiam aliis cogitationibus, vacillabit, fluctuabitur. Non dubium igitur est quin Rex Ninevæ conceperit spem salutis: sed interea adhuc perplexo fuerit animo, tam propter concionem Jonæ, quam propter conscientiam scelerum suorum. Duo igitur fuerunt obstacula, quæ possent revocare animum Regis à certitudine, vel saltem morari ne subito apprehenderet Dei misericordiam, & placato animo sentiret Deum sibi esse propitium. Prius obstaculum fuit illa formidabilis concio, Nineve post quadraginta dies peribit. Nam quamvis Jonas potuerit aliquid addere, quemadmodum diximus, tamen præcisa erat illa comminatio, quæ posset dejicere omnium animos. Oportuit igitur Regem luctari, ut posset tale obstaculum superare, & repellere illud Jonæ præconium, quatenus scilicet carebat omni consolatione. Deinde Rex haud dubie quum expenderet sua peccata, potuit vacillare aliquantisper. Sed tamen videmus ut emergere conetur, etiamsi hæc duo obstacula ante oculos habeat: quia ubi dicit, *Quis scit an Deus se convertet à furore iræ suæ, & pœnitentia ducetur?* quum ergo ita loquitur Rex, videmus eum esse in strenua lucta: quia utcunque visus fuerit januam præcludere Jonas, & prohibere Regem à spe salutis, utcunque etiam propria illum conscientia devinctum & oppressum teneret, ipse tamen pergit, & seipsum exstimulat, denique aspirat ad spem veniæ. Deinde etiam notandum est formam hanc loquendi potius notare difficultatem, quam diffidentiam. Rex ergo hic quasi dubitanter quærit, Quis scit an Deus sese convertet? quia res erat difficilis, ut Deus post longam tolerantiam urbi sceleratæ parceret. Exprimit ergo Rex difficultatem; non autem hoc diffidentiæ signum est, dum ita interrogat: quemadmodum quum apud Joëlem dicitur, Quis scit? est similis prorsus loquutio: tunc plura diximus quum exponeremus locum illum. Sed sufficiat hoc breviter tenere, Regem hic non prodere suam diffidentiam, sed potius exprimere difficultatem. Et hoc humilitatis signum est, quod intelligit se quasi fuisse demersum in profundis inferis cum populo, & tamen non desinit bene sperare: nam hoc spei signum est, etiamsi hoc pugnet cum tota natura, etiamsi abhorreat ab humana ratione, tamen bene sperandum esse. Videmus ergo quis sit verborum sensus. De poenitentia Dei alibi dicendum erit, hoc est, die crastino vel perendie. *Ne pereamus*, inquit. Videmus quomodo Rex profanus ab interitu se redimere cogitet, nempe Deo placato. Ergo simulac periculi aliquid nobis impendet, veniat nobis hoc in mentem, non posse inveniri exitum, nisi Dominus nos in gratiam reci-

recipiat: quemadmodum etiam ex opposito ratiocinatur rex Ninevæ, simulac propitius fuerit Deus, omnia bene habitura. Videmus ergo quantum profecerit hic novus & rudis tiro, dum intelligit non posse homines effugere ex miseriis, donec placatus illis fuerit Deus: ubi autem cum illo redierint homines in gratiam, etiamsi centies prius illis pereundum fuerit, tamen fore salvos & incolumes, quia scilicet gratia & favor Dei fons sit salutis & vitæ & omnium bonorum. Postea sequitur,

10. Et vidit Deus opera eorum, quod conversi essent à via sua mala, & pœnituit Deum super malo, quod pronunciaverat se facturum illis, & non fecit.

Nunc dicit Jonas Ninevitas adeptos fuisse veniam sua pœnitentia. Hoc etiam exemplum notatu dignum est: quia hinc colligimus quorsum nos Deus quotidie ad pœnitentiam sollicitet, nempe quia vult nobis reconciliari, & nos sibi. Hæc igitur ratio est cur tot objurgationes & minæ personent in auribus nostris quoties accedimus ad audiendum verbum Dei: nempe, quia vult Deus nos ab exitio revocare, duriter nobiscum loquitur. Denique quicquid continet Scriptura de pœnitentia & judicio Dei, hoc totum debet in hunc usum aptari, ut scilicet redeamus cum ipso in gratiam, quia placabilis sit, & paratus semper amplecti eos qui sine fictione ad ipsum se convertent. Ergo in hoc exemplo intelligimus non alio Deum spectare quoties asperius nos compellat, nisi ut placabilis sit nobis, si modo sumus ipsi nostri judices, atque ita prævenimus ejus iram voluntario cordis affectu: ubi scilicet reatum & culpam deprecamur, & displicemus nobis, atque etiam fatemur nos dignos esse interitu. Cæterum, videtur tamen Jonas statuere causam salutis in pœnitentia & operibus: dicit enim Ninevitas adeptos fuisse veniam, quia Deus respexerit opera ipsorum. Primo videndum est, quænam opera intelligat, nequis temere arripiat vocem unam, quemadmodum solent hypocritæ: & hoc nimis vulgare est in Papatu, sicuti diximus. *Respexit Deus opera ipsorum.* Quænam? non saccum, non cinerem, non jejunium: nam hæc nunc non commemorat Jonas: sed respexit opera illorum, quod à via sua mala conversi essent. Videmus ergo Deum non fuisse placatum ceremoniis duntaxat, hoc est, externa illa professione pœnitentiæ; sed potius spectasse veram & seriam mutationem in Ninevitis, quod scilicet renovati essent. hæc igitur fuerunt opera ipsorum, nempe fructus pœnitentiæ. Non potuit autem talis vitæ mutatio accidere, nisi vere tacti fuissent sensu iræ Dei Ninevitæ. Ergo timor Dei præcessit. Timor hic non potuit esse absque fide. Videmus ergo primum hic non agi de externis operibus, sed de renovatione hominum. Jam vero si quis objiciat, tamen hoc non efficere quominus nos bona opera reconcilient Deo, atque ita salutem nobis impetrent: respondeo non hic disputari de causa veniæ. Certum est, Deum gratis placatum fuisse Ninevitis, quemadmodum gratis quotidie nobis restituit favorem suum. Jonas ergo non intelligit satisfactiones istas valuisse coram Deo, quasi compensaverint Ninevitæ priora delicta. nihil tale verba sonant: sed tantum à consequenti ostendit Deum fuisse placatum, quia Ninevitæ essent conversi. Interea ex aliis Scripturæ locis colligere oportet, quomodo redeat nobiscum Deus in gratiam, & quomodo veniam consequamur apud ipsum: hocne fiat nostris meritis & pœnitentia, an vero gratis ipse Deus nobis occurrat. Quum Scriptura tota testetur gratuito veniam nobis dari, neque etiam alio modo posse nobis propitiari Deum, quam ubi peccata imputare desinit; quantum ad præsentem locum attinet, non anxie laborandum est cur dicatur Deus vidisse opera Ninevitarum, ne ipsos perderet: nam hoc à consequenti dicitur. Jonas ergo non designat hic causam, sed tantum ostendit Deum fuisse Ninevitis placatum simulac resipuerunt. Sed de hac re adhuc nobis dicendum erit.

Da omnipotens Deus, quum tot vitiis referti simus, & etiam quotidie tot peccata, imo scelera ex nobis erumpant: da, inquam, ne obdurescamus ad tot exhortationes, quibus nos ad te invitas: sed fracti animis, quoties denuncias nobis iram tuam, vere humiliemur, & nos ita sistamus ad tribunal tuum, ut præveniamus confessione vera & sincero pietatis timore judicium, quod alioqui nobis paratum esset: interea freti Mediatore Christo concipiamus eam spem veniæ, quæ nos totos ad te rapiat, nec dubitemus quin paratus sis ad nos amplexandos, ubi tacti fuerimus vero illo & integro pietatis & pœnitentiæ affectu, quum hoc etiam indicium sit gratiæ tuæ, quod dignatus sis nos prævenire, & Spiritu tuo testatus sis te nobis esse in patrem: denique ita dejiciamur in nobis, ut erigamus spem nostram usque ad cœlos, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA
IN
JONAM PROPHETAM.

CAP. III.

Diximus heri quomodo pœnam remiserit Deus Ninevitis, quam minatus fuerat per os Jonæ: & tamen gratuita fuerit tam pœnæ quam culpæ remissio. Quoties enim veniam proponit Deus peccatoribus, simul additur hæc conditio ut resipiscant: tamen non sequitur pœnitentiam esse causam impetrandæ veniæ. gratis enim se Dominus offert, neque aliunde inducitur quam mera sua liberalitate. Sed quia non vult homines abuti sua indulgentia & facilitate, ideo legem illam apponit, ut scilicet pœniteat ipsos vitæ prioris, ut in melius mutentur. Sic ergo respicit eorum opera, qui testantur se odio habere peccatum, & vero ac sincero desiderio confugiunt ad misericordiam: alioqui nemo etiam ex animo cupiet Deum sibi esse propitium, nisi qui sibi displicebit in peccato. Hæc ratio est cur dicat etiam Jesaias misericordem fore Deum reliquiis populi sui, nempe quisquis conversus fuerit ab iniquitate sua. *Jesa. 4. vers. 3.* Deus certe his verbis non intelligit, pœnitentiam, ut dixi, esse causam salutis nostræ: sed ideo exigit mutationem in melius, quia nemo serio aspirat ad gratiam, nisi qui sibi displicet in peccatis. Jam quod addit Jonas, *Deum pœnitentia tactum fuisse*, hæc loquendi ratio satis nota esse nobis debet. Proprie loquendo non cadit pœnitentia in Deum: sed hoc etiam non refertur ad interius & arcanum ejus consilium. Deus ergo in se semper manet idem, & sibi constat: sed dicitur pœnitentia duci, respectu habito ad sensum hominum. nam sicuti concipimus iratum Deum, quoties nos

nos ad tribunal suum citat, & demonstrat nobis nostra scelera: sic etiam concipimus placatum, ubi offert spem veniæ. Est autem pro ratione sensus nostri aliqua mutatio, quum Deus iræ obliviscitur, acsi indueret novum affectum. Quia ergo non possumus aliter terreri, ut humiliemur coram Deo, & resipiscamus, nisi ipse nobis proponat iram suam, Scriptura accommodat se ad hanc crassitiem sensus nostri. Jam ex adverso non possumus Deum aliter invocare, nisi statuimus illum nobis esse placabilem. Videmus ergo ut species aliqua mutationis occurrat nobis, quoties vel minatur Deus, vel facit spem veniæ & reconciliationis. Huc ergo referri debet hæc loquutio, quum dicit Jonas Deum fuisse pœnitentia tactum. Videmus ergo dupliciter nobis describi Deum: nempe in verbo suo, deinde in arcano consilio. Quantum attinet ad consilium arcanum, jam dixi Deum perpetuo similem esse sui, neque admittere ullos nostros affectus. Quantum vero ad doctrinam verbi spectat, quæ accommodatur ad sensus nostros, Deus nunc irascitur nobis, nunc autem quasi placatus veniam offert, nobisque est propitius. hæc est Dei pœnitentia. Meminerimus ergo hoc pendere à verbo, quod dicitur Deus pœnitentia fuisse ductus: quia scilicet non poterant concipere aliud Ninevitæ, quam hoc decretum esse Deo, ut perirent. Quare? sic enim testatus fuerat verbo suo. Jam vero quum assurgunt ad fiduciam salutis, tunc sentiunt aliquam mutationem, nempe pro fidei suæ intelligentia. Et uterque sensus tam metus quam gaudii nascitur ex verbo: quia ubi Deus iram suam denunciat, necesse est miseros homines terreri. Ubi autem ad salutem invitat proposita reconciliatione, jam sicuti induunt novum sensum, ita etiam tribuunt novum affectum Deo. Hæc summa est. Jam pergamus.

CAPUT IV.

ET displicuit Jonæ dolore magno, & succensuit apud se.

Rom. 9:3. Dolorem hunc Jonæ Hieronymus laudat, & comparat sancto Pauli zelo, qui optabat fieri anathema pro fratribus. Negat enim doluisse quod Deus tam præclaræ urbis misertus foret: sed quia conversio Gentium quoddam esset præsagium interitus electi populi. Quia igitur Jonas quasi in speculo cernebat propinquum Israëlis exitium, ideo doluit, si credimus Hieronymo: sed illud est nimis frivolum. paulo post objurgat Deus Jonam. Quid igitur levabit Prophetam ineptum & puerile patrocinium Hieronymi, quum Deus pronunciet ipsum præpostere facere, quod doleat? imo coarguitur socordia Hieronymi: sic enim loquor de homine, qui tametsi doctus & laboriosus fuit, se tamen privavit ea laude, quam alioqui merito consequi poterat. Nam perversum ejus ingenium ubique se prodit, sicuti etiam palam coarguitur statim in ipso contextu, ubi Jonas aperte ostendit aliam sibi fuisse doloris causam, quod scilicet nollet videri inanis vates, aut mendax. hinc igitur tantus dolor & amarulentia. Hoc autem, etiamsi Deus sententiam non tulisset, videmus fuisse iniquum & alienum ab omni ratione. Statuamus igitur Jonam præpostero zelo fuisse abreptum, ubi non potuit æquo animo ferre liberari urbem Nineven ab exitio: & ipse etiam amplificat magnitudinem sui vitii. Poterat dicere uno verbo, Hoc Jonæ displicuit: sed non contentus hac simplici forma, addit displicentiam magnam, vel dolorem: postea dicit se excanduisse penitus. Etiamsi principium non fuisset malum, excessus tamen ipse vitiosus est. Atqui excessum & intemperiem fatetur in suo dolore: quum seipsum claris verbis accuset, quid nunc attinet fallaciis & cavillis obtegere quod palam videmus non posse excusari? Sed ut melius pateat cur Jonæ displicuerit salus urbis Ninevæ, pergamus in contextu.

2. Et oravit ad Jehovam, & dixit, Obsecro Jehova, annon hic sermo meus, quum adhuc essem in terra mea? Propterea festinavi fugere in Tarsis, quia noveram quod tu sis Deus propitius (*vel plenus gratiæ*) & misericors, tardus ad iram, multus clementia, & qui pœnitentia duceris super malo.

Quod Jonas hic refert se orasse, videtur minime esse consentaneum: quia oratio debet esse composita. atqui confessus est se fuisse tumultuatum in animo suo. Quum ergo ita ferveret iracundia in animo Prophetæ, quomodo prodire potuit coram Deo, & concipere justas preces? Deinde quisnam est finis precandi, nisi ut profiteamur quicquid boni optandum est residere apud Deum, & suppliciter ab eo petendum esse? Jonas autem hic potius expostulat, & obstrepit Deo: nam videtur hic quodammodo litigare, quod justam habuerit causam fugæ: deinde quod Deus non debuerit ignoscere Ninevitis. Deum igitur accusat, ut se liberet omni culpa. hoc vero prorsus ab orandi regula alienum est ac remotum. Quomodo ergo intelligere oportet locum hunc, ubi dicit se orasse? Respondeo, sæpe fideles etiam turbulento animo accedere ad Deum orandi affectu, & tamen preces eorum non prorsus repudiari, quamvis non probentur, neque placeant per omnia. Et hinc etiam clarius apparet quomodo Deo accepta sint piorum opera, tametsi aspersa sint multis maculis. Papistæ quoties legunt placuisse Deo aliquod opus, fingunt summam perfectionem & munditiem: atqui nullum est opus quod non infectum sit aliqua labe, nisi purificetur gratuita venia. Hoc dico nobis perspicuum esse in hac precatione, quæ non ita rejecta fuit à Deo, quin retineat nomen precationis. Et tamen certum est Jonam minime fuisse animatum ut decebat, quum tumultuose oravit, quasi Deum objurgans, & adhuc retinens aliquam partem suæ contumaciæ: quia placet sibi in fuga. Diximus autem hoc fuisse signum manifestæ rebellionis: quum excusso jugo contempsit vocationem Dei. Necesse est igitur in hac Jonæ precatione agnoscere aliquid pietatis, & simul multa vitia. Fuit hoc pietatis, quod adhuc direxit suas querimonias ad Deum. Nam hypocritæ etiamsi Deum compellant, sunt tamen prorsus ab ipso aversi, & libenter evomerent suam bilem adversus Deum. Jonas autem dum hic conqueritur, etiamsi non servet modum, sed feratur cæco vel vitioso impetu, tamen paratus est se Deo subjicere, quemadmodum tandem videbimus. hæc ratio est cur dicat se orasse. Neque enim eum puduisset fateri aliquod gravius peccatum, si fuisset sibi conscius. Noluit ergo extenuare culpam Orandi verbo, quemadmodum hypocritæ semper aliquos colores aut vela obtendunt, dum volunt turpitudinem suam obtegere. non fuit tale Jonæ consilium: ergo quum se orasse dicit, in genere testatur non se ita fuisse Deo obstreperum, quin tamen retinuerit aliquod pietatis & obedientiæ semen in animo suo. *Oravit ergo Jonas.* Hinc sequitur, quemadmodum ante dixi, multas sanctorum preces vitiosas esse, quæ si exigantur ad legitimam normam, merito repudiandæ erunt. Sed Dominus pro sua indulgentia ignoscit vitiis, sic ut istæ incompositæ

positæ preces, ac turbulentæ, retineant tamen suum titulum & pretium. Jam dicit, *Obsecro Jehova, annon hic sermo meus?* Hic Jonas aperte declarat cur indigne tulerit Nineven liberari ab interitu suo: quia scilicet hoc modo deprehensus fuit vanus & mendax. Sed posset hoc videri absurdum, quod Propheta majorem habuerit rationem famæ suæ, quam gloriæ Dei. Nam in hoc maxime refulget Dei gloria, quod placabilis est simulac redeunt homines in viam: quod etiam ipse offert se illis in patrem. An igitur Jonas existimationem suam præferre debuit Dei gloriæ? Respondeo Prophetam non ita fuisse sibi addictum, quin semper præcipuum gradum teneret in ejus animo studium gloriæ Dei: hoc certum est. Sed conjunxit ministerium suum cum Dei gloria; & merito: quia pendebat ex illius auctoritate. Jonas quum ingressus est Nineven, non clamavit tanquam privatus homo, sed professus est se divinitus missum esse. Nunc si præconium Jonæ falsum deprehenditur, redundabit contumelia in auctorem ipsum vocationis, nempe in Deum. Non dubium igitur est quin Jonas indigne tulerit nomen Dei expositum esse opprobriis Gentium, quasi de nihilo terreret: deinde quasi simulate loquendo nunc aperiret inferos, nunc cœlum. Nihil autem magis adversum est gloriæ Dei, quam talis simulatio. Videmus ergo cur tanto dolore abreptus fuerit Jonas: non respexit seipsum, sed quia videbat dari materiam impiis blasphemiis, si Deus mutaret consilium, vel si non constaret sibi in verbo suo, hinc tantus ille dolor. Sed quamvis speciosa sit hæc ratio, tamen colligimus quid valeant bonæ nostræ intentiones apud Deum. Siqua potest fingi bona intentio, certe hæc laudem aliquam meretur, quod Jonas centies mori maluit quam audire indignas illas blasphemias, quod merum ludibrium esset verbum Dei, quod fabulosæ essent minæ, quod Deus hoc vel illud fingeret, ac se transfiguraret in varias formas. Hæc optima fuit intentio, si sensu nostro æstimetur: atqui statim videbimus damnatam fuisse ore Dei. Discamus ergo non arrogare nobis judicium in rebus quæ captum nostrum superant, sed subjicere mentem nostram Deo, & petere ab ipso spiritum discretionis. Unde enim factum est, ut Jonas sic fremeret contra Deum, nisi quod ardebat studio gloriæ ejus? Sed zelus inconsideratus fuit, quia volebat ipse judex esse atque arbiter: debuit autem potius subjicere se totum Deo. Et eadem etiam regula nobis tenenda est. Siquando videmus multa accidere divinitus, hoc est, arcana Dei providentia, quæ prostituant ejus nomen impiorum blasphemiis, dolendum hoc quidem est: sed interea petamus à Domino, ut tandem convertat hæc indigna opprobria in suam gloriam, nos vero minime tumultuemur, quemadmodum faciunt multi, qui statim intentant jurgium Deo, quum aliter res moderatur, quam ipsi vellent aut putant esse utile. Discamus Jonæ exemplo non metiri proprio sensu Dei judicia, sed expectemus dum ipse convertat tenebras in lucem. Interea etiam discamus parere ejus mandatis, sequi ejus vocationem absque controversia: quamvis cœlum & terra sese opponant, quamvis multa occurrant, quæ possint nos avertere à recto cursu, tamen maneamus in hoc proposito, nobis scilicet nihil melius esse, quam ut Deo morigeri pergamus in via quam nobis proponit. Cæterum, quod dicit *se festinasse ut veniret in Tarsis*, non prorsus excusat fugam suam, sed jam clarius exponit se non fugisse quicquam molestiæ vel laboris, non fugisse etiam ullum certamen vel periculum: sed tantum quia studebat gloriæ Dei, se fuisse abductum à vocatione. Huc ergo spectant Jonæ verba, quasi Deum hic testem & judicem statueret, quod non metu periculi, non ignavia, non rebellione, non alio etiam impio respectu sese à Dei obsequio subduxerit: sed quia tantum nollet violari sacrum ejus nomen, nollet sponte esse minister prædicationis, quæ os impiis & profanis hominibus aperiret ad Deum ipsum ridendum. Quum ergo non alium profectum sperarem meæ prædicationis, inquit, quam ut Deum riderent Gentes, imo proscinderent sacrum ejus nomen, quasi esset fallax & vanus: ideo malui fugere in Tarsis. Ergo hic Jonas non prorsus se absolvit: quia alioqui male excidisset illa castigatio, quà oportuit esse penitus domitum. Revocatus nuper ex inferis fuerat: dicemusne jam sic cornua attollere contra Deum, ut velit prorsus immunis videri ab omni culpa? Hoc certe nimis absurdum est: sed quemadmodum jam dixi, objicit Deo non alia de causa se ab initio fugisse, nisi quia non sperabat optabilem aliquem prædicationis suæ fructum. quin potius metuebat quod jam videbat instare, ut scilicet ludibrio esset nomen Dei. Statim enim adjungit, *Quia noveram quod tu sis Deus gratiæ plenus & misericors, tardus ad iram*, &c. Mirum est Jonam fuisse revocatum à vocatione legitima, quia sciebat Deum esse misericordem; quum tamen nullus acrior stimulus nos pungere debeat, ubi Deus vult opera nostra uti. Nam scimus non posse quempiam alacriter obsequium suum præstare Deo, nisi qui allicitur paterna ejus bonitate. Sic ergo nemo erit voluntarius Propheta aut doctor, nisi qui persuasus est Deum esse misericordem. Videtur ergo Jonas hic nimis perperam ratiocinari, quum ideo se ab officio abstractum fuisse dicit, quia sciebat Deum esse misericordem. deinde, unde sciebat hoc Jonas? nempe ex Lege Dei. Nam locus hic sumptus est ex 34. capite Exodi, ubi describitur nobis illustris illa & memorabilis visio, in qua se Deus spectandum proposuit Mosi: illic exhibita fuit quasi viva effigies Dei sancto Prophetæ. Et nullus est in Lege locus, qui melius ad vivum exprimat Dei naturam. Deus enim illic familiariter voluit sese patefacere servo suo. Quum imbutus igitur esset Jonas hac doctrina Legis, quomodo potuit apud gentiles suos fungi officio Prophetæ? Cur non etiam hæc cogitatio fregit ejus animum, quum vocatus est ad munus doctoris? Certum igitur est, hoc deberi restringi ad prædicationem, qualis ante nobis fuit exposita. Jonas non exhorruisset mandatum Dei, si missus fuisset ad Ninevitas, quemadmodum prius jussus fuerat docere electum populum. Si ergo tale munus injunctum fuisset Jonæ, ut proponeret Deum & clementem & misericordem Ninevitis, non dubitasset statim offerre suum obsequium. Sed quia injungitur illi præcisa illa comminatio, Nineve peribit: ideo distrahitur, & tandem cupit potius subterfugere, quam exequi tale mandatum. Quare? Sic enim apud se ratiocinatur, Ego denuncio propinquum exitium Ninevitis: quorsum Deus mihi hoc mandat, nisi ut invitet miseros istos homines ad pœnitentiam? Jam si resipuerint, nonne statim paratus erit Deus ad ignoscendum? alioqui abnegaret suam naturam. Deus non potest esse sui dissimilis, non potest exuere affectum illum de quo testatus est semel apud Mosen. Quum ergo Deus sit placabilis, si redierint Ninevitæ in viam, & confugerint ad ipsum, statim illos amplexabitur: ita ero vanus in meo præconio. Nunc ergo tenemus quomodo intelligi debeat hic locus Jonæ, quum dicit se fugisse trans mare, saltem hoc sibi fuisse propositum, quia sciebat Deum esse clementem: neque enim fraudasset Deum suo obsequio, nisi hæc repugnantia perturbasset ac perculisset ejus mentem, Quid? ego accedam illuc tanquam Dei legatus: paulo post ego deprehendar mendax: nonne contumelia hæc redundabit in nomen ipsius Dei? præstat igitur me tacere, quam Deum haberi ludibrio, qui auctor est meæ vocationis. Videmus ut Jonas respiciat præcise ad illam prædicationis formam, de qua prius vidimus. Atque hinc apparet Jonam plus dedisse Ninevitis, quam haberet. putavit enim se mitti à Deo tan-

tantum ut intelligerent Ninevitæ se perituros: attulit autem illis salutem. Hoc quidem apud se aliqua ex parte prius vel suspicatus est, vel cognovit. Nam retinebat principium illud, Deum non posse exuere misericordiam suam, quia manet semper idem. Cæterum, quum in medium prodiit, ut exequeretur partes sibi injunctas, certe nihil aliud habuit ante oculos, nisi cladem ultimam urbis Ninevæ. Interea Deus usus est opera & ministerio ejus in meliorem finem & successum. Nec vero dubium est, quin ipse hortatus fuerit ad pœnitentiam Ninevitas: sed cor ejus erat quasi occlusum, ut non admitteret Dei misericordiam. Videmus ergo angustiis præoccupatum fuisse Jonam, ita ut non posset offerre salutem Ninevitis: & tamen oblata divinitus fuit per ejus manum. Nunc ergo intelligimus quomodo sæpe Deus operetur per servos suos: deducit enim manu sua velut cæcos, quo minime putabant. Sic ubi quempiam nostrûm excitat, erimus interdum ὀλιγόπιστοι, putabimus vel inutilem fore nostram operam & absque ullo fructu, vel saltem exigui successus: Dominus autem ostendet quod non potuimus sperare. Tale ergo Jonæ fuit exemplum, quia quum veniret Nineven, nihil aliud propositum habuit, nisi testari de interitu urbis: sed Dominus voluit illum esse salutis ministrum. Ergo Deus ornavit isto præclaro successu doctrinam Jonæ, quum tamen indignus esset honore tanto, quia quodammodo præclusisset aditum benedictioni Dei, quemadmodum jam diximus. Nunc ergo tenemus sensum hujus loci, ubi dicit Jonas se ideo fugisse Dei vocationem, quia cognoverat ipsum esse Deum ad gratiam propensum, deinde misericordem, &c. Jam venio ad hæc elogia Dei. חנון proprie significat propensum ad favorem, quasi diceret Deum gratuito benevolum esse: vocamus lingua nostra, *benin, gratieux, debonnaire*. Deus ergo hoc elogium sibi adscribit. Deinde addit *misericordem*, ut sciamus eum semper expositum nobis fore, si quidem ad eum accedimus tanquam ad fontem & bonitatis & misericordiæ. Sed quæ sequuntur melius exprimunt hanc misericordiam, vel definiunt quomodo Deus sit misericors, nempe quia multus est clementiâ, deinde quia tardus est ad iram. Deus ergo ad humanitatem propensus est: deinde etiamsi indigni sint homines quos respiciat, est tamen misericors: & hoc exprimit per vocem רחום. Interea necesse etiam est hæc duo addere, quod *multus sit clementia, & tardus ad iram.* Quare? quærimus enim semper in nobisipsis causam gratiæ Dei: dum cupimus Deum nobis favere, inquirimus apud nos cur favere debeat. Jam ubi nihil reperimus, evanescit omnis fides, quam prius concepimus de gratia Dei. Hic ergo Dominus ipse nos ad se revocat, & testatur se ideo nobis humanum esse ac misericordem, quia multus est clementia: quasi diceret, Ego apud meipsum satis habeo causæ cur vobis sim exorabilis, cur etiam favore meo & complectar & prosequar. Sola igitur Dei bonitas nobis spectanda est, ubi cupimus illum habere misericordem, & ubi etiam opus habemus venia: acsi diceret se non induci ullo dignitatis nostræ respectu, neque merita quærere, cur proclivis sit ad misericordiam, ubi peccavimus: cur etiam nos in gratiam suam recipiat: sed hoc totum ideo facere, quia immensa est atque inexhausta ejus bonitas. Jam additur etiam, Tardus ad iram. Hæc ad iram tarditas ostendit Deum consulere saluti generis humani, etiam ubi peccatis lacessitur. Quamvis ergo quotidie iram Dei in se provocent miseri homines, tamen non desinit eorum saluti prospicere: ideo tardus est ad iram. hoc est, Dominus non statim pœnas exigit quales merentur qui ita ipsum provocant. Nunc ergo videmus, quænam sit verborum summa. Jam redeamus ad illud, Jonam scilicet fuisse dejectum ab officio, quia sciebat Deum esse tardum ad iram, & misericordem, & gratia plenum: nempe subduxit hanc rationem, Vel Deus mutabit naturam suam, vel parcet Ninevitis si resipuerint. Poterit autem fieri, ut resipiscant: ergo vana erit mea prædicatio. Deus enim seipsum non abnegabit, sed edet specimen bonitatis, & misericordiæ, quum ignoscet huic populo. Iterum notemus perverse nos facere, quum sine judicio sequimur zelum nostrum: est enim cæcus fervor, qui tunc nos abripit. Itaque etiamsi mille absurda nobis occurrant, quum Deus aliquid mandat, claudendi sunt oculi, & semper prosequi oportet cursum vocationis nostræ: quia ipse omnes eventus sic moderabitur, ut omnia in gloriam suam cedant. Non nostrum est hic nimium sapere: sed hic est optimus modus, ut Deo permittamus eventum rerum. Nostrum quidem est metuere & esse sollicitos, sed simul etiam nostra sollicitudo debet se Deo subjicere, ut sufficiat nobis precari. Hæc summa est. Jam quod iterum dicit, *Deum pœnitentia ductum fuisse super malo*, exposuimus paulo ante, nempe etiamsi Deus jam manum erectam habeat, retrahere tamen simulac resipiscentiam aliquam agnoscit in hominibus. nam Malum hic accipitur pro pœnis. Dominus ergo etiamsi merito infligere posset ultimas pœnas hominibus, suspendit judicium suum: & si occurrant cum vera pœnitentia, statim placatur. Hæc est Dei pœnitentia, ut scilicet quicquid meriti sunt homines pœnæ & mali, ultro remittat, dum sibiipsis displicent. Jam sequitur,

3. Et tu Jehova, tolle quæso animam meam à me, quia melius mori meum quam vivere.

Hic videmus quantopere efferbuerit Jonas in zelo suo. Nam certe hoc votum non potest tribui fidei: quemadmodum quidam existimant Jonam quasi in cœlum evolasse animo, quum ita precatus est, acsi mortem non horreret, sed exutus omni metu, liber ac solutus, se offerret Deo. Ego non puto tam heroicum fuisse affectum Jonæ. Non dubium quidem est, quemadmodum jam dixi, adhuc retinuisse semen aliquod pietatis: & dixi hoc nobis satis probari Orandi verbo. Nam si Jonas prorumperet in vocem hominis desperati, non esset hæc precatio. Quum igitur oraverit sic loquendo, sequitur non esse hanc vocem desperationis, sed nimiæ indignationis, in qua sibi Jonas non temperat. Denique votum hoc manavit à pio & sancto zelo: sed Jonas in modo ipso, vel in progressu peccat. elapsus enim est quodammodo sibi, quum mortem vitæ prætulit. *Tu*, inquit, *Jehova, tolle me.* Primò vitio non caret quod ita præcipitanter fertur ad mortem optandam? neque enim nostrum est migrare ex hoc mundo, sed quantisper nos Deus in hac statione, in qua locati sumus, retinet, tranquillis animis manendum est. Quisquis ergo tanto ardore ad mortem festinat, non dubium est quin offendat Deum. Paulus videbat sibi mortem esse optandam: sed quum rursus in- *Phil. 1.*
telligeret operam suam esse utilem Ecclesiæ, contentus fuit sorte sua, Deique beneplacitum voto suo *vers. 22.*
præfecit: sic & vivere & mori Deo paratus fuit. Aliter Jonas, Nunc, inquit, tolle animam meam. hoc unum est vitium. Alterum vero, quod mori appetit, quia Deus parcat Ninevitis. Etiamsi dolore aliquo tactus fuisset, non oportuit tamen huc usque progredi, vel potius prorumpere, ut tædio vitæ mortem optaret. Sed hinc discamus, ubi semel habenas laxant homines inconsiderato zelo, quorsum ferantur. Jonas sanctus Propheta, qui nuper domitus & subactus fuerat tam dura castigatione, adhuc tamen ad mortem fertur vel rapitur. Quare? quia putat hoc male cessisse, quod Ninevitis denunciaverit exitium, nunc autem urbs salva maneat. Hoc exemplum nos cohibere debet, ne nimium audacter sententiam feramus de judiciis Dei, sed potius

teneamus sensus nostros captivos, ne qua ejusmodi temeritas nobis erumpat: quia jam nemo nostrûm est, qui Jonam non damnet, sicuti etiam seipsum damnat. neque enim retulit hic suas laudes, sed voluit ostendere quod stulte judicasset de opere illo Dei. Stultitiam ergo suam fatetur Jonas: ideoque sit nobis ejus experientia documento, nihil magis esse præposterum, quam pro sensu nostro hoc vel illud statuere: quia hæc vera sapientia demum est, subjicere nos totos arbitrio Dei. Jam siquis hic quæstionem moveat, liceatne optare mortem: breviter respondeo, mortem non posse optari vitæ tædio. hoc unum est. Vitæ autem tædium intelligo, ubi vel paupertas, vel fames, vel ignominia, vel aliquid tale vitam nobis exosam reddit. Sed siquis vitiorum suorum tædio ac displicentia gravetur in terra morari, quemadmodum Paulus dicit, *Rom. 7. vers. 24.* Miser ego, quis me liberabit ex corpore mortis hujus? ille concipiet pium & sanctum votum, modo accedat illa obedientia, quam dixi, ne scilicet prorumpat affectus quasi invito Deo, sed qui sic affectus est, sinat tamen se retineri ejus manu, quantisper voluerit. Deinde siquis mortem optat, quia sibi in futurum tempus metuit, vel aliquid subire exhorret, ille etiam cum Deo luctatur. Et tale fuit crimen Jonæ: dicit mortem sibi potiorem esse vita. Quare? quia Dominus pepercerit Ninevitis. Videmus ergo ut cæcutiat, imo feratur insano impetu ad mortem optandam. Discamus igitur vitam hanc sic amare, ut parati simus eam deponere quoties Domino visum fuerit. Discamus etiam mortem optare, sed ita ut vivamus Domino, & pergamus in cursu nostri stadii, donec ipse nos ad metam adducat. Jam sequitur ipsa Dei objurgatio.

4. Et dixit Jehova, An bene facis excandescendo apud te?

Non dubium est, quin Deus Jonam ita objurgans, damnet vitiosum ejus zelum. Quum autem Deus solus idoneus sit judex humanæ vitæ, non est cur jactemus nos bona intentione ferri, quia nihil fallacius est nostra trutina. Quum ergo expendimus facta, dicta, & cogitationes nostras ad judicium nostrum, decipimus nosipsos. Si quis rhetorice vellet defendere factum Jonæ, certe præsto essent multi colores speciosi. Si quis ergo vellet animi gratia proferre excusationes Jonæ, posset videri nobis prorsus innocens. Sed etiamsi totus mundus eum absolveret, quid eum juvabit, ubi damnatur ore ipsius Dei, qui unicus est judex, quemadmodum dixi? Statuamus igitur Jonam præpostere fecisse, etiamsi non appareat nobis ulla ratio, quia satis & super sufficere nobis debet auctoritas summi Judicis. Jam diserte iram ejus reprehendit Deus. Si Jonas modeste expostulasset, & exonerasset tantum suos dolores in sinum Dei, hoc erat excusabile: etiamsi non caruisset hic zelus vitio, tamen fuisset tolerabilis. Nunc autem ubi irascitur, hoc minime ferendum est: quoniam ira per se furor brevis est, ut ille dicit; deinde excæcat sensus hominum, perturbat omnes animæ partes. Deus ergo non uno modo hic accusat Jonam, sed ostendit quam graviter ceciderit, quod scilicet sibi permiserit hoc modo irasci. Interea tenendum est, Jonam non ideo tantum peccasse, quod excanduerit: peccasset etiam absque iracundia, quemadmodum diximus: sed Deus exaggerat hac circumstantia crimen Jonæ, quod ita tumultuetur. Et certe hoc est nimis indignum exemplum, dum homuncio contra Deum insurgit, & animo turbulento cum eo litigat: hoc est portentum. Jonas autem huc usque provectus est. Videmus ergo cur mentio expressa hic fiat iracundiæ: nempe Deus hoc modo Jonam vult tenere convictum, ne amplius tergiversetur. Si simpliciter dixisset, Quid? cur non permittis mihi summum judicium? Si mihi ita placet, cur non placide agnoscis recte fieri quicquid facio? Tuumne est ita sapere, ut mihi legem dicas, vel ut corrigas mea judicia? Si hoc modo loquutus fuisset Dominus, adhuc restabat aliquid coloris: Domine, ego non possum à dolore mihi temperare, quum video nomen tuum jam laceratum iri indignis opprobriis, egone hoc tranquillo animo spectem? Poterat igitur Jonas adhuc aliqua integumenta quærere: sed quum Dominus profert ejus iracundiam in medium, necesse est illum obmutescere. Quid enim reperietur quod excuset Jonam, ubi ita contumaciter insurgit contra Deum judicem suum, & opificem, quemadmodum dixi? Nunc ergo tenemus cur diserte exprimat Dominus male facere Jonam, quod ita excandescat. Miror autem quid Hieronymo venerit in mentem, ut diceret hic Jonam non reprehendi à Domino, sed poni aliquid medium. Et vir ille natura fuit cavillator: deinde lusit proterve in corrumpenda Scriptura. Nulla fuit ei religio huc & illuc torquere Scripturæ locos: quemadmodum quum de conjugio disputat, dicit non male facere qui matrimonium contrahunt, sed tamen non bene facere. Quale illud cavillum, & quam putidum! Sic etiam hoc loco, Deus, inquit, non accusat Jonam, nec etiam voluit arguere ejus peccatum. Potius enim hic Jonas nobis refert Christi personam, qui mortem appetit, ut totus mundus salvus fiat: quia vivus non potuit lucrifacere gentem suam, non potuit retinere gentiles suos; ideo maluit se & vitam suam impendere in redemptionem mundi. Hæc sunt nugatoria, adeoque depravant totum sensum hujus loci, quemadmodum videmus: quin potius interrogatio magis emphatica est, quam si Deus simpliciter dixisset, Tu peccasti ita irascendo. Oratio igitur affirmativa non tantum haberet vehementiæ, quam ista interrogatio. Deus enim non modo pro judicis potestate Jonam male facere pronunciat; sed extorquet illi propriam confessionem: acsi diceret, etiamsi tu sis judex in propria causa, non poteris tamen colorem inducere tuæ intemperantiæ. Irasceris enim sine modo. Nam quum dicit לך, Apud te, revocat Jonam ad examen animi sui: acsi diceret, Inspice teipsum: quasi in speculo videbis quam turbulentum sit mare animus tuus, ubi abriperis tam insano furore. Nunc ergo tenemus non modo simplicem sensum, sed etiam emphasin quæ subest in ista interrogatione, quum prorsus in contrarium tendat Hieronymus. Ego non pergam ulterius*: quia quod restat sufficiet ad crastinam lectionem. ** Putavit cessante horologio se ante tempus finire.*

Da omnipotens Deus, quando vides nos tot erroribus esse implicitos, ut incogitantia sæpe labamur: deinde vides etiam immodicos carnis nostræ impetus prorsus excæcare quicquid est in nobis rationis & judicii: da, inquam, ut discamus nos totos tibi tradere in obsequium, & hoc honoris deferre tuæ sapientiæ, ut ne litigemus unquam, etiamsi omnia adversa votis nostris contingant, sed patienter exspectemus qualem voles dare exitum: deinde sic pergamus in cursu officii nostri, ut semper bene speremus de felici exitu: neque unquam etiam turbemur obstaculis, quæcunque objiciet Satan, quia semper tendamus ad scopum, quem nobis proponis, neque unquam ab eo deflectamus, donec defuncti omnibus periculis, & impedimentis superatis, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine Filii tui, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO NONA IN JONAM PROPHETAM.

CAP. IV.

5. Et egressus est Jonas ex urbe, & sedit ab Oriente contra urbem, & fecit sibi illic tabernaculum, & sedit sub eo in umbra, quousque videret quid fieret in urbe.

Hic dubitari potest an Jonas expectaverit donec elapsi essent 40 dies, an vero prævenerit tempus illud: quia si dicamus ante quadragesimum diem fuisse egressum ex urbe, nascetur alia quæstio, quomodo potuerit intelligere quid futurum esset. Neque enim hactenus vidimus oraculo fuisse edoctum: imo verba quæ vidimus aliud sonant, nempe eventu ipso tunc fuisse patefactum, quod Deus urbem liberasset ab exitio. Dicebat enim proxima lectione pœnitentia ductum fuisse Deum super verbo quod pronunciaverat, & non fecisse. Apparet igitur Jonam non fuisse egressum ab urbe donec jam transiissent dies 40. Sed exoritur etiam diversa quæstio, quid opus fuerit sedere prope urbem, quia satis constabat vel consilium Dei mutatum esse, vel saltem sententiam quam protulerat Jonas fuisse mutatam. Non oportuit igitur ipsum adhuc, quasi ambigeret, sedere prope urbem. Sed ego hanc conjecturam libenter amplector, quod Jonas post diem quadragesimum exierit: videntur enim verba huc nos adducere. Quantum attinet ad quæstionem illam, cur adhuc dubitaverit de eventu, quum tamen videret fluxisse tempus, responsio facilis est. Etsi enim præterierant 40 dies, Jonas tamen quasi constrictus stetit, quia nondum poterat statuere quod prius ex mandato Dei protulerat carere suo effectu. Ego itaque non dubito, quin tenuerit Jonam perplexum hæc cogitatio, Tu nihil temere pronunciasti. Jam qui fieri potest, ut quod Deus publicari voluit suo jussu & nomine, nunc sit irritum, neque eventus respondeat? quum ergo Jonas respiceret mandatum Dei, non potuit se extricare statim. Hæc igitur causa fuit cur adhuc sederet, quia putabat etiamsi suspensa fuerat vindicta Dei, tamen prædicationem suam non fuisse vanam, ideoque instare urbi interitum. Hæc igitur ratio est, cur post tempus præfixum adhuc expectaverit, quasi res adhuc in dubio esset. Jam ut hoc melius pateat, tenendum est, Dei consilium magis fuisse reconditum, quam ut Jonas intelligeret omnes partes suæ vocationis. Deus ergo quum minatus est Ninevitis exitium, loqui voluit conditionaliter. Nam quis esset fructus verbi, nisi conditio illa adjuncta foret, Si resipiscerent Ninevitæ fore salvos? Nihil enim opus fuit Propheta: sed Dominus potuit exequi judicium, quod meriti erant Ninevitæ, nisi vellet consulere eorum saluti. Siquis excipiat missum illis fuisse præconem, ut essent inexcusabiles, hoc esset frigidum. Deus enim alias omnes vindictas exercuit absque ulla denunciatione: intelligo contra profanas Gentes. Nam peculiare fuit hoc Ecclesiæ donum, quod Prophetæ semper pœnas, quæ instabant, denunciarunt. Sed quantum attinet ad reliquos populos, Deus reipsa ostendit se esse eorum judicem: Prophetas autem non misit qui eos monerent. Ergo inclusa fuit conditio, quantum ad consilium Dei spectat, quum jussit terreri tam præcisa illa prædicatione Ninevitas. Jonas autem fuit nimis literalis doctor, ut ita loquar: quia non complexus est quod debebat, nempe adhuc locum esse resipiscentiæ, & salvam fore urbem, si Ninevitæ resipiscerent à sua malitia. Quum ergo Jonas arripuerit dimidiam duntaxat partem, non mirum est si nunc adhuc pendeat dubius animi, & nondum audeat statuere quid futurum sit: quia nihil habebat præter eventum: Deus non patefecerat illi quid facturus esset. Nunc pergamus.

6. Et paravit Jehova Deus cucurbitam, *(vel hederam)* & ascendere fecit ad Jonam, ut esset umbra super caput ejus, atque liberaret eum à molestia sua: & gavisus est Jonas super hedera *(vel cucurbita)* gaudio magno.

7. Et paravit Deus vermem quum ascenderet aurora postridie, qui percussit hederam, & exaruit.

8. Et accidit quum exoriretur Sol, ut pararet Deus ventum impetuosum, *(qui obsurdescere facit homines: חרש significat Obsurdescere. Alii vertunt, ventum arationis, quia verbum illud etiam significat arare: & intelligunt ventum siccum & frigidum, qualis grassari solet arationis tempore.)* & percussit Sol super caput Jonæ, & defecit: & optavit pro anima sua, ut moreretur: & dixit, Melior mors mea quam vita.

Ego antequam ad res ipsas tractandas descendam, paucis dicam quod dicendum est de voce קִיקָיוֹן. Nam fuit olim nonnihil controversiæ de voce hac: legebant cucurbitam, alii maluerunt cucumerem; ut liberæ sunt divinationes in rebus obscuris & incognitis. Sed tamen recepta erat illa versio prior. Et Augustinus dicit exortum fuisse tumultum in quodam templo, quum Episcopus legeret novam interpretationem Hieronymi, ubi posuerat hederam. Certum est fuisse homines illos inconsideratos & stolidos, qui ob rem leviculam adeo sunt offensi: debebant enim diligentius inquirere utra versio esset melior & verior. Augustinus etiam non adeo prudenter se gessit hac in re: nam tenebat eum superstitio, quod nollet mutari receptam versionem veteris Testamenti. Libenter quidem ferebat, quod Hieronymus novum Testamentum interpretatus esset ex fonte Græco, sed nolebat vetus Testamentum attingi: quia hærebat suspicio de Judæis, quod scilicet ut erant infestissimi hostes fidei, conati essent totam Legem & Prophetas corrumpere. Quum ergo subesset aliqua falsitatis suspicio, maluit Augustinus retinere communem translationem. Refert etiam Hieronymus se fuisse Romæ traductum, quod hederam vertisset pro cucurbita. Sed nimis acerbe respondet Augustino, & fere hostiliter. Stomachose etiam invehitur contra nescio quem Cornelium, & alium Asinium Polionem, qui Romæ quasi sacrilegii eum accusaverant, quod locum hunc mutasset. Ego non excuso, si illi morose repudiarunt quod probabile erat. Sed quod ad rem ipsam spectat, ego mallem vel cucurbitam vel cucumerem relinquere in hoc loco, quam movere quicquam turbarum ob rem nihili. Fatetur Hieronymus non esse

hederam. dicit esse speciem fruticis: & dicit nasci passim in Syria. Dicit fruticem illum fulciri suo trunco: hoc non potest quadrare in hederam. Hedera enim nisi parieti vel arbori adhæreat, reptat tantum humi. Non potuit igitur esse hedera. Ipse ergo non debuit hederam transferre. Excusat quod si posuisset nomen Hebraicum, multi somniassent vel esse bestiam, vel serpentem. Voluit igitur ponere nomen aliquod cognitum. Sed potuit etiam injicere scrupulos multos, Quid? Hedera dicitur ascendisse super caput Jonæ, & præbuisse illi umbram: quomodo hoc potuit fieri? Jam miror cur Hieronymus uno in loco dicat fruticem illum vocatum fuisse sua ætate Cicijon lingua Syriaca: in alio autem loco dicat vocari eadem lingua Elkeroa, nempe in commentariis suis. Videmus autem prorsus esse diversum à voce קיקיון. Jam quum respondet Augustino, non dubito quin fucum faciat. Nam sciebat hominem non tenere linguam Hebraicam. Ergo illudit tanquam puero propter imperitiem. Videtur ex tempore pro suo commodo nescio quid novi esse commentus: neque dubito quin vocem illam repente confinxerit, ut esset aliquid affinitatis inter vocem קיקיון, & Cicijon. Utcunque res habeat, sive fuerit cucurbita, sive frutex etiam, non magnopere contendere convenit, quomodo potuerit tam cito excrescere in tantam magnitudinem. Dicit Hieronymus fruticem illum esse amplis foliis, & ad magnitudinem pampini crescere: sit ita, sed frutex ille non nascitur uno die, neque biduo, neque etiam triduo. Ergo necesse est fuisse aliquid extraordinarium. Neque igitur hedera, neque cucurbita, neque ullus frutex, vel alia arbor potuit tam cito excrescere, ut obtegeret caput Jonæ. Neque vero sola hæc herba præbuit umbraculum Jonæ capiti: sed potius credibile est additam fuisse tugurio, quod ipse sibi fecerat. Jonas igitur non sub frutice tantum latuit, sed quum ab æstu Solis non posset se satis defendere, habuit hoc adminiculum. Deus ergo ad umbram tugurii adjecit etiam hunc fruticem: atque hoc modo potuit refrigerari. Scimus enim in illis regionibus solem esse torridum: deinde etiam fuit extraordinarius calor, ut videbimus. Hoc volui dicere de voce hederæ: & prolixior fui quam putabam: sed quia olim litigarunt de voce illa, ego volui percurrere quod possit satisfacere etiam curiosis lectoribus. Nunc venio ad res ipsas. Narrat Jonas cucurbitam sive cucumerem, sive hederam paratam fuisse à Domino. Non dubium est quin præter usitatum morem repente herba hæc creverit, ut posset tegere tugurium Jonæ. Sic enim interpretor. Cæterum scimus Deum quoties agit præter ordinem naturæ, tamen accedere ad ipsam naturam. Hoc quidem non est perpetuum: sed reperiemus plerumque sic operatum fuisse Deum, ut naturæ cursum excedat, & tamen
Num. 11. non discedat prorsus à natura. Quemadmodum ubi
vers. 31. in deserto voluit congerere coturnices in acervum, & dare populo suo carnes, excitavit ventum Orientalem. Quoties flaverunt venti, qui tamen nunquam adduxerunt tantam avium copiam? Fuit igitur hoc miraculum: sed interim noluit Deus rejicere prorsus naturæ adjumenta. Usus est ergo tunc vento: & tamen ventus ille non potuit naturaliter aves illas secum advehere. Sic etiam hoc loco, non dubito quin Deus herbam delegerit, quæ cito conscenderet usque ad tale culmen: & tamen superaverit solitum naturæ cursum. Hoc igitur sensu dicitur Deus parasse קיקיון, & fecisse ut ascenderet super caput Jonæ, quo esset in umbram capiti ejus, & liberaret eum à molestia. Quod autem postea dicitur *paratus fuisse vermis*, hic videmus etiam quæ videntur fortuito contingere, gubernari tamen arcana Dei providentia. Si quis dicat narrari hic non quid communiter soleat fieri, sed quid semel factum sit: respondeo, etiamsi tunc voluerit Deus notabile & memoratu dignum exemplum edere, tamen hoc perpetuo esse verum, morsus etiam vermium gubernari Dei consilio, ut neque herba, neque arbor sine ejus consilio arescat, quemadmodum dicit Christus passeres *Mat.* 10.
non cadere in terram sine Patris decreto. Hoc igitur *vers.* 29.
quantum ad vermem spectat. Jam quod tandem additur, *quum sol exortus esset postridie, paratum etiam fuisse ventum*, hinc idem colligimus, ventos scilicet non sponte vel fortuito exurgere, sed excitari divinitus. Reperientur quidem causæ in natura, cur nunc aër tranquillus sit, nunc autem turbetur ventis: sed has omnes medias causas gubernat Dei consilium; ut semper illud verum sit, naturam non esse motum aliquem cæcum, sed legem esse præfixam arbitrio Dei. Deus ergo semper moderatur consilio suo & manu quicquid contingit. Hoc tantum est discrimen, quod opera ejus quæ fluunt æquali cursu, habent nomen naturæ: miracula autem, ubi Deus mutat solitum cursum, non retinent nomen naturæ, sed tamen proficiscuntur ab eodem Deo auctore. Itaque quod ad ventum hunc spectat, sic tenendum est, fuisse non usitatum, aut vulgarem: sed tamen non minus quotidie excitari ventos Dei providentia, quam flavit tunc hic ventus, de quo loquitur Jonas. Sed Deus tunc operatus est præter solitum naturæ cursum, ut loquuntur: quotidie autem servat continuum tenorem in ipsa naturæ ratione. Jam videndum est cur hæc tota narratio sit posita. Jonas fatetur *se fuisse gavisum gaudio magno*, quum obtectus esset à nimio Solis fervore: jam quum herba esset emortua, se tanto dolore fuisse confectum, ut mori cuperet. Nihil hic supervacuum est, quia Jonas tum in gaudio, tum in dolore ostendit quam tener & proclivis fuerit in utramque partem. Fatetur hic mollitiem suam Jonas, quum dicit se vehementer fuisse lætatum: deinde quum dicit se tantum doloris cepisse ob fruticem emortuum, ut statim vitæ fastidio mortem optaret. Subest igitur hic ingenua confessio infirmitatis: quia poterat simplicius Jonas tam lætitiam notare quam dolorem. Sed vehementiam in utroque affectu diserte expressit, ut sciremus ipsum fuisse abreptum suis passionibus, ut in rebus minimis vel ferveret iracundia, vel gaudio elatus nullum modum teneret. Hoc igitur tam de gaudio, quam de dolore. Jam non dicit se orasse quemadmodum prius: tantum utitur verbo שאל, quod significat Optare. *Optavit*, inquit, *pro anima sua, ut moreretur*. Credibile est igitur Jonam ita fuisse mœrore obrutum, ut animum amplius ad Deum non attolleret: & tamen videmus non negligi à Deo. Nam statim sequitur,

9. Et dixit Deus ad Jonam, An bene facis excandescendo apud te super cucurbitam? & dixit, Bene facio irascendo apud me usque ad mortem.

Hic videmus ut Deus se ita occultaverit ad tempus, nec tamen deserat servum suum: quemadmodum sæpe respicit nos à tergo, hoc est, dum putamus ipsum esse oblitum nostri, observat tamen quid nobiscum agatur, ut subveniat in tempore: ideoque sæpe labentes retrahit, & erigit antequam possimus animadvertere ipsum esse nobis propinquum. Talis fuit ratio quum Jonam cœpit alloqui. Nam sicuti diximus, mœror ita suffocaverat mentem sancti Prophetæ, ut amplius non posset ad Deum attolli. Secum ergo mori cupit: & tamen Deus non deserit ipsum. Hoc non vulgare specimen fuit inæstimabilis Dei misericordiæ, qua suos dignatur, etiam dum se præcipitant: quemadmodum Jonas hic ruebat in desperationem, nec sollicitus erat de remedio. Deus ergo non expectat dum quæratur, sed

præit

prævit miserum illum Jonam, & qui sibi jam accersere cœperat interitum: dicens, *An bene facis quod ita irasceris super cucurbitam?* quasi diceret ipsum nimis impetuose turbari ob rem leviculam. Et semper notandum est verbum hoc, de quo heri fusius disseruimus: quia non simpliciter objurgat Deus servum suum, quod indigne ferat cucurbitam esse arefactam. Quid igitur? quod excandescar. nam in iracundia semper est excessus. Quum ergo sine modo & temperie Jonas sic tumultuaretur, merito hoc vitium Deus castigat. Jam non repeto quæ heri dixi, exaggerari scilicet vitium, quod Jonas non modo obmurmuret propter interitum fruticis, sed seipsum projiciat, & ebulliat absque ullo modo. Et responsio Jonæ hoc confirmat, *Bene facio*, inquit, *excandescendo usque ad mortem.* Hic videmus ut præfracte sanctus Propheta repellat illam admonitionem Dei, qua tamen debebat revocari ad sanam mentem. Non ignorat Deum loqui. Cur ergo non statim percellitur? cur non movetur auctoritate loquentis, ut statim deponat illam ferociam animi? Sed ita fieri solet, quum semel excæcatæ sunt hominum mentes aliquo præpostero affectu: etiamsi Dominus tonet vel fulminet è cœlo, non exaudiunt: saltem non desinunt adhuc violenter occurrere, quemadmodum hic facit Jonas. Quum talis contumaciæ exemplum cernimus in sancto viro, quanto magis quisque nostrûm metuere debet? Ergo discamus mature compescere nostros affectus, & statim ab initio frenum injicere, ne si longius prorumpere contigerit, simul etiam ad extremum usque simus præfracti. Bene facio, inquit, apud me excandescendo usque ad mortem. Deus duntaxat Jonæ servo suo objecerat vitium iracundiæ: nunc Jonas indulget sibi in sua insania, ut dicat desperationem quoque carere vitio: Ego, inquit, non pecco, etiamsi desperem: etiamsi quasi insano furore me projiciam ad mortem usque, tamen ego non pecco. Quis diceret hoc potuisse cadere in sanctum Prophetam? sed monemur, quemadmodum jam dixi, tam notabili exemplo, quam furiosæ belluæ sint carnis nostræ affectus. Nihil ergo melius est, quam eos cohibere, antequam plus roboris colligant quam oportet: semper enim ubi aluerit quispiam vitia sua, contumacia hæc & durities sequetur. Cæterum, irasci vel excandescere usque ad mortem, est tale vitæ fastidium concipere, ut sponte nos morti tradamus. Non fuit quidem Jonæ propositum manus sibi afferre: sed quamvis abstinuerit à violentia, ipse tamen animi proposito conscivit sibi mortem, quia non subjecit se Deo, sed cæco impetu abreptus fuit, ut vitam abjicere vellet. Nunc sequitur,

10. Et dixit Jehova, Tu pepercisti cucurbitæ, in qua non laborasti, & quam non extulisti: filia noctis fuit, & filia noctis transiit. (*hoc est, nata fuit vel exorta una nocte, & nocte etiam una emarcuit.*)

11. Et ego non parcerem Nineveh urbi magnæ, in qua sunt duodecies decem millia hominum, quorum quisque non novit inter dexteram suam, & sinistram suam, & animalia etiam multa?

Hic exponit Deus quo consilio cucurbitam repente excitaverit, deinde voluerit perire vel marcescere morsu vermis, nempe ut disceret Jonas se nimis inhumaniter egisse contra Ninevitas. Etsi autem videmus prolapsum fuisse sanctum Prophetam ad horribiles motus, tamen quodammodo per lusum Deus admonuit eum suæ stultitiæ: nam sub figura cucurbitæ ostendit quam inclementer appeteret interitum urbis tam populosæ, ut Nineve fuit. Videtur tamen non satis congruere similitudo. Jonas non condoluit cucurbitæ, sed habuit tantum rationem sui. Indigne igitur tulit ereptum sibi fuisse solatium, quo oblectatus fuerat. Ergo quum incommoditas ita Jonam compulerit ad iracundiam, non videtur bene aptari similitudo, ubi Deus ita ratiocinatur, *Tu vis parci cucurbitæ, ego urbi magnæ non parcerem?* Imo non fuit de cucurbita anxius. Si omnes mundi cucurbitæ tunc exaruissent, non fuisset tactus ullo dolore: sed quia sentit ultimum discrimen, exuritur nimio Solis æstu, ideo excandescit. Respondeo, quamvis Jonas privatim sibi consuluerit, tamen optime quadrare hanc similitudinem. Deus enim homines servat in quem ipsos destinavit usum. Jonas doluit de cucurbitæ interitu, quia scilicet nudatus erat suo umbraculo. Deus vero non frustra creat homines: ergo non mirum est si velit ipsos esse salvos. Videmus igitur non improprie edoctum fuisse Jonam hac figura, quam inhumaniter se gessisset contra Ninevitas. Erat certe homo unus duntaxat. Quum ergo sui & cucurbitæ tantum rationem haberi vellet, quomodo abjecit omnem curam tantæ & tam populosæ urbis? nonne debuit hoc illi venire in mentem, si tot millia hominum curæ sint Deo opifici & patri, non esse mirum? Quanquam enim alieni essent à Deo Ninevitæ, quatenus tamen erant homines, Deus ut est totius humani generis pater, illos agnovit pro suis, saltem ut fruerentur communi luce, & aliis vitæ terrenæ commodis. Nunc ergo tenemus rationem hujus figuræ: Tu, inquit, vis parcere cucurbitæ, & ego non parcerem urbi magnæ? Hinc apparet, quam frivolum sit illud commentum Hieronymi, quod scilicet Jonas non excandescat propter liberationem urbis, sed quia videbat gentem suam hoc modo perire. Nam iterum repetit Deus alium fuisse affectum Jonæ, quod scilicet indigne ferret urbem illam liberari ab interitu. Et minus etiam tolerabile est, quod idem Hieronymus excusat Jonam, quia magnifice & animose respondet Deo se non peccare quod *excandescat apud se usque ad mortem.* Audet vir ille sine aliquo pudore & delectu adhuc fucum facere, ut excuset tam pudendam contumaciam. Sed sufficiat nobis tenere genuinum Prophetæ sensum. Hic ergo sub persona Dei ostendit suam crudelitatem merito damnari, quod tam cupide appeteret exitium populosæ urbis. Notandæ autem sunt partes similitudinis: quum dicit, Tu pepercisti, est in pronomine אתה emphasis. Comparat enim se Deus cum Jona: Quisnam es? certe mortalis homo non tam propensus erit ad clementiam, quam ego sum. Tu ergo permittis tibi hoc jus, ut velis cucurbitæ parcere: tu qui fictus es ex luto. Jam cucurbita hæc, inquit, non est opus tuum, *tu non laborasti in eâ*, hoc est, non prodiit ex cultura tua vel labore: deinde *tu non extulisti eam*: tertio *fuit filia noctis, & nocte una periit*: fuit frutex emarcidus vel herba. Si ergo respicis naturam cucurbitæ, si respicis te ipsum, & alias omnes circumstantias simul adjungis, non est causa excandescentiæ. Ego autem qui Deus sum, in cujus manu sunt omnia, ego non parcerem, inquit? Ego, cui proprium est & perpetuum clementer tolerare homines, etiamsi digni sint exitio, ego non parcerem? deinde urbi magnæ? Non agitur hic de plantula, sed agitur de ingenti populo. Postremo *in qua sunt*, inquit, *centum viginti millia hominum, qui nondum inter dexteram suam & sinistram suam discernere noverunt.* Nunc ergo videmus quam emphaticæ sint hujus comparationis singulæ partes. Cæterum quamvis Dei consilium fuerit reprehendere stultum & perversum dolorem Jonæ, colligere tamen hic licet generalem doctrinam, si ita ratiocinemur, Condolescimus alii aliis, & huc natura nos inclinat: & tamen

 mali

mali sumus & crudeles. Si ergo arcano quodam instinctu ita propensi sunt homines ad misericordiam, quid non sperandum est de incomprehensibili Dei bonitate, qui & opifex est totius mundi, & pater noster? & qui fons est bonitatis & misericordiæ, ille non parceret nobis? Nunc quantum attinet ad numerum, hic ponit Jonas duodecies decem millia hominum: sunt autem centum & viginti millia, quemadmodum diximus. Hic ostendit Deus quam paterne curet genus humanum. Quisque nostrûm ab eo fovetur singulari cura: sed tamen hic proponit ingentem illum numerum, ut melius pateat ipsum habere tantam rationem humani generis, ut non temere fulminet contra populum unum. Et quod addit, non posse discernere inter dexteram & sinistram, non dubito ad ætatem referri: quemadmodum etiam hæc sententia fere omnium consensu recepta est. Quidam tamen veritus est urbem nimis magnam facere, si tanta fuisset illic hominum copia: promiscue ergo ille complectitur tam senes, quam viros mediæ ætatis, & infantes. Dicit illos non potuisse discernere inter dexteram & sinistram suam, quia non edocti essent in schola Dei, nec tenerent discrimen justi & injusti: quia scimus incredulos vagari in suis erroribus. Sed illud est nimis coactum. Deinde nulla est ratio hujus commenti: quia scimus urbem illam non modo similem fuisse magnis urbibus, quales hodie multæ sunt in Europa, sed superasse etiam quæcunque hodie præcipuum nomen obtinent. Scimus Lutetiæ esse plusquam quadringenta millia capitum. idem est de aliis urbibus. Ergo commentum illud repudio, quod Jonas hic loquatur de omnibus Ninevitis. Quin potius voluit Deus ostendere, etiamsi justissima esset ratio cur funditus perderet urbem illam, esse tamen alias rationes, quæ tam horribilem vindictam possent mitigare: quia multi essent adhuc illic infantes, qui nondum propriis delictis fuerant tale exitium promeriti. Deus ergo hic ostendit Jonæ quam crudeliter abreptus fuerit suo zelo: tametsi zelus ille, quemadmodum dictum fuit, oriebatur ex bono principio, fuit tamen nimis impetuoso motu abreptus Jonas. Hoc Deus ostendit, quum tot etiam infantibus adhuc innoxiis pepercerit. Et infantibus addit bruta animalia: boves certe præstabant fruticibus. Si merito doluit Jonas ob fruticem unum arefactum: perire tot innoxia animalia, hoc verò longe durius erat & atrocius. Ergo videmus quam apposite omnia conveniant ad similitudinem, ut pigeat ac pudeat Jonam suæ stultitiæ, quod ita velit præire arcano Dei consilio, & quodammodo ipsum suo arbitrio regere, ne parcat Ninevitis, quum tamen conati fuissent vera pœnitentia prævenire ejus judicium.

Da omnipotens Deus, quum tot modis testatus fueris, & quotidie etiam confirmes quam tibi charum sit ac pretiosum humanum genus, & quotidie tot & tam insignibus documentis tuæ & bonitatis & indulgentiæ fruamur: da, inquam, ut discamus etiam toti recumbere in eam bonitatem, cujus tot exempla nobis profers, & quam vis assidue nobis esse penitus cognitam, ut non modo transeamus per stadium hoc terrenum, sed etiam aspiremus intrepide ad spem illam beatæ & cœlestis vitæ, quæ nobis reposita est in cœlo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

JOAN-

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN MICHÆAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SEquitur inter minores Prophetas ſuo ordine Michah, quem vulgo appellant Michæam. Fuit autem ſecundus hujus nominis, ut loquuntur: quia alter etiam Michæas conflictatus eſt cum impio rege Achab, & tunc exercuit munus Propheticum. Hic autem fuit æqualis Jeſaiæ, paulo tamen junior: ſaltem jam aliquot annos progreſſus fuerat Jeſaias in officio ſuo, antequam vocatus fuerit Michæas. Apparet igitur conjunctum fuiſſe Jeſaiæ, ut doctrinam ejus adjuvaret: quia ſcilicet negotium erat ſancto viro cum impiis hominibus & duræ cervicis, imò prorſus deſperatæ malitiæ. Quo igitur certior eſſet doctrinæ fides, voluit Deus Jeſaiam & Michæam loqui ſimul, quaſi uno ore, & talem conſenſum profiteri, quo poſſent convinci omnes rebelles. Sed venio jam ad verba ipſius: quia contextus nobis ſuggeret quod utile eſt cognitu.

CAPUT PRIMUM.

SErmo Jehovæ, qui factus eſt (*vel directus*) ad Michah Moraſthitem, diebus Jotham, Achaz, Jehizkijæ regum Juda, quem vidit, ſuper Samariam & Jeruſalem.

PRimo hæc inſcriptio oſtendit quo tempore vixerit Michæas, & Deus ejus opera uſus fuerit. Et hoc notatu dignum eſt, quia hodie vel inutiles eſſent ejus conciones, vel ſaltem frigidæ, niſi temporis ratio nobis conſtaret, unde poſſemus conferre quid ſimile nobiſcum habuerint illius ætatis homines, vel quid diverſum: quia ubi intelligimus Michæam reprehendiſſe hoc & illud vitium, quemadmodum etiam colligere promptum eſt tum ex aliis Prophetis, tum ex ſacra hiſtoria, jam poſſumus ad uſum noſtrum facilius accommodare quicquid tunc dixit, quia ſcil. quaſi in ſpeculo contemplamur vitam noſtram. Hæc ratio eſt cur ſoleant Prophetæ exprimere tempus quo munus ſuum exequuti ſunt. Quamdiu autem proſequutus ſit vocationis ſuæ curſum Michæas, non poſſumus certo ſtatuere: credibile tamen eſt, uſque ad annum triceſimum ſemper functum fuiſſe Prophetæ officio. Poteſt fieri, ut tranſgreſſus fuerit annos 40. nam hic tres Reges nominat, quorum primus regnavit annis ſedecim, nempe Jotham: ſequutus eſt Achaz, qui etiam totidem regnavit annis. Si ergo ab initio primi regni vocatus fuit Michæas, jam tempus duorum Regum efficiet annos 32. Sequitur etiam regnum Ezechiæ, quod duravit uſque ad annum vigeſimum nonum. Poteſt etiam fieri ut uſque ad mortem Ezechiæ, & ultra, Propheta ſervierit Deo. Videmus ergo non poſſe certo definiri annorum numerum: quanquam hoc ſatis conſtat, non paucis tantum annis docuiſſe, ſed ita functum eſſe ſuo officio, ut anni 30 eum non fatigaverint quominus conſtanter in exequendo Dei mandato pergeret. Dixi æqualem fuiſſe Jeſaiæ: ſed quia Jeſaias munus ſuum auſpicatus eſt ſub Uzia, hinc colligimus fuiſſe priorem. Quorſum igitur adjunctus fuit Michæas? nempe ut hoc modo frangeret Dominus pervicaciam illius populi. Satis quidem erat, miſſum fuiſſe hominem unum à Deo, qui teſtatam faceret vocationem ſuam: ſed voluit Deus extare teſtimonium in ore duorum, & voluit ſanctum Jeſaiam hoc ſocio adjuvari, & quaſi collega. Et poſtea videbimus uſos fuiſſe prorſus iiſdem verbis. neque enim ulla inter eos æmulatio locum habuit, ut alter exprobraret alteri furtum, quum repeteret quæ dicta erant: nihil potuit accidere gratius utrique, quam ut haberet teſtimonium à collega ſuo, & quod divinitus mandatum erat profiterentur non tantum una mente & uno ſenſu, ſed etiam iiſdem verbis & quaſi eodem ore. Quod dicit, *verbum ſibi fuiſſe directum*, monuimus alibi hoc non debere intelligi tantum de privata doctrina, ſicuti ſermo Dei dirigitur ad unumquemque: ſed datus eſt ſermo Michææ, ut eſſet apud nos Dei legatus. Significat ergo ſe venire mandatis inſtructum, ut ſuſtineat perſonam ipſius Dei: quia ſcilicet nihil affert proprium, ſed quod Dominus proferre juſſit. Cæterum, quia hac de re plura alibi diximus, ego nunc leviter tantum perſtringo. Dicit hanc viſionem ſibi fuiſſe datam contra duas urbes, *Samariam* ſcilicet *ac Jeruſalem*. Certum eſt Prophetam hunc proprie fuiſſe miſſum ad Judæos: & Mareſah etiam fuit in Tribu Juda, ex qua oriundus fuit, quemadmodum ex titulo apparet. Eſt enim nomen gentilitium à loco illo Mareſah, quum vocatur Moraſthites. Jam quæritur cur dicat ſibi viſiones fuiſſe datas contra Samariam. Diximus alibi, etiamſi Hoſeas proprie & peculiari modo deſtinatus erat regno Iſraël, tamen obiter interdum

per-

permiscuisse quæ spectabant ad Tribum vel regnum Juda. Talis etiam fuit ratio vicissim Prophetæ nostri. Spectavit præcipue gentiles suos, quia sciebat se illis esse ordinatum: interea tamen non neglexit prorsus reliquam partem populi; quia regnum Israël sic erat divisum à Tribu Juda, ut maneret aliqua conjunctio. Deus enim noluit prorsus aboleri fœdus suum illa defectione, quæ facta est à regno Davidis. Videmus ergo qualiter operam suam impenderit Michæas Judæis, & tamen non omiserit, neque præterierit in totum Israëlitas. Cæterum titulus hic restringi debet ad unam partem libri, quia de minis tantum hic sermo habetur. Videbimus autem simul inseri promissiones plenas lætitiæ. Ergo inscriptio non complectitur omnes partes libri: sed quia volebat à minis incipere, & terrere Judæos propositis pœnis quæ instabant, ideo hæc inscriptio data opera fuit posita. Quanquam non dubium est, quin male exceptus fuerit Propheta à Judæis, qui nihil putabant magis indignum, & minus tolerabile, quam in unum fasciculum ligari cum Israëlitis. Samaria enim erat detestabilis regno Judæ: & tamen Propheta hic nullum discrimen ponit Samariæ & Jerusalem. Fuit igitur hæc aspera concio, sed videmus quam animose Propheta obierit munus sibi injunctum, quia non respexit quid gratum esset hominibus, neque blanditiis eos allicere conatus est: sed quamvis odiosa esset legatio, pertulit tamen ipsam, quoniam sic jussus erat, neque poterat excutere jugum suæ vocationis. Nunc pergamus.

2. Audite populi omnes, ausculta terra, & plenitudo ejus: & sit Dominus Jehova vobis (*vel inter vos, vel contra vos potius*) in testem, Dominus è palatio (*vel Templo*) sanctitatis suæ.

Hic Propheta alto stylo insurgit, non contentus simplici & sedata docendi ratione. Unde colligimus, antequam tentasset animos populi, jam cognitam illi fuisse pervicaciam omnium fere ordinum. Nisi enim ita persuasus fuisset, populum illum rebellem & præfractum fore, certe usus fuisset mansuetudine aliqua, & potius conatus fuisset eos adducere sponte, quam pertrahere ita violenter. Ergo non dubium est, quin jam Prophetæ satis cognita fuerit pervicacia populi & pravitas, antequam inciperet verbum unum facere: sed hæc difficultas eum non retinuit, quominus pareret Dei mandato. Interim necesse habuit hanc vehementiam addere suæ doctrinæ, quia scilicet videbat sibi fore sermonem ad surdos, imo ad stupidos homines, qui destituti jam essent omni pietatis sensu, & qui obduruerant adversus Deum, nec sola incogitantia lapsi fuerant, sed etiam sese demerserant in suis peccatis cum impia & detestabili obstinatione. Quoniam ergo hoc videt Propheta, ideo tam severe hic incipit: & non compellat duntaxat gentiles suos, quibus ordinatus erat doctor, sed advocat totum mundum. In quem finem? Dicit, *Audite omnes populi.* Certe non est ei propositum, doctrinam Dei in eundem usum proferre apud omnes promiscue: sed hic citat omnes populos quasi testes vel judices, ut scilicet intelligant Judæi suam impietatem fore omnibus palam, nisi resipiscant; nec esse cur sperent se posse occultare turpitudinem suam, quia velit Deus occulta eorum flagitia omnibus quasi in theatro illustri proponere. Videmus ergo quam sit hoc emphaticum, ubi Propheta accersit omnes populos, & vult eos esse testes judicii, quod ferre instituit Deus de populo suo. Postea addit, *Terra etiam ausculta, & plenitudo ejus.* Possemus μετωνυμικῶς accipere Terræ nomen pro ipsis incolis: sed quia simul additur, Plenitudo ejus, non dubito quin Propheta hic ipsum elementum terræ velit alloqui: tametsi enim sensu careat, significat tam formidabile fore Dei judicium, ut concutere debeat etiam ipsas creaturas quæ sensu carent: & ita exprobrat gravius Judæis suum stuporem, quod verbum Dei secure negligant, quod tamen omnia elementa sua virtute debuit percellere. Statim convertit sermonem ad Judæos. Postquam ergo erexit Dei tribunal, postquam advocavit omnes populos, ut quasi in circuitu faciant illic solennem coronam, nunc dicit, *Erit mihi Dominus Jehova contra vos in testem, Dominus è Templo sanctitatis suæ.* Quum dicit Deum sibi fore in testem, non simpliciter affirmat divinitus se esse missum, sed quasi zelo accensus provocat hic ad Deum, & cupit ipsum intercedere, ne impunita maneat pravitas & obstinatio illius populi: acsi diceret, Deus, cujus ego sum minister, adsit mihi, & vindicet istam impietatem, ostendat se esse auctorem hujus doctrinæ, quam ego profero ex ore ejus & mandato, nec sinat vos impune effugere, si non resipueritis. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum, ubi dicit Deum sibi fore in testem. Quasi diceret, Non est hic ludendum: quia si cogitent Judæi subterfugere Dei judicium, longe seipsos fallunt: quoniam ubi servis suis mandata dedit agendi cum populo suo, simul etiam adest vindex, neque patitur rejici verbum suum, quin statim causam suam suscipiat. Neque supervacua est illa additio, Dominus è Templo sanctitatis suæ. Scimus enim quam secure jactare soliti fuerint Judæi Deum in medio sui habitare. Et superbia illa eos ita excæcaverat, ut contemnerent omnes Prophetas, quia non putabant fas esse quidquam contumeliose contra se dici, quod esset sacer Dei populus, quod sancta ejus hereditas & gens electa. Quum ergo Dominus eos adoptasset, gloriabantur falso ejus gratiis. Quum igitur Propheta sciret populum hunc insolenter jactare privilegia, quibus ornatus à Deo fuerat, nunc exprimit Deum fore ultorem impietatis è Templo suo: acsi diceret, Jactatis Deum vobis affixum esse: quasi vero fidem suam ita vobis obstrinxerit, ut velit suum nomen ludibrio vobis esse. Habitat quidem in Templo suo, sed illinc sese patefaciet ultorem, ubi viderit vos obstinatos esse in vestra malitia. Videmus ergo ut retundat Propheta stultam arrogantiam, qua inflati erant Judæi: imo etiam ut retorqueat in caput ipsorum quod solebant jactanter proferre. Nunc postquam ita præfatus est, hoc est, qua potuit vehementia expergefecit sopitos animos, subjicit,

3. Quia ecce Jehova egredietur è loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.

4. Et liquefient montes sub eo, & solventur (*vel dehiscent*) valles sicut cera à conspectu ignis, sicut aquæ in locum inferiorem actæ.

Prosequitur eandem sententiam Propheta: præcipue vero in illa particula insistit, quod Deus futurus sit in testem contra populum è Sanctuario suo. Confirmat igitur partem illam ubi dicit *venturum esse Deum è loco suo.* Quanquam secus accipiunt quidam interpretes, nempe Templum fore posthac vacuum Dei præsentia, ideoque profanum: sicuti Ezechiel idem pronunciat. Quoniam enim Judæi fingebant Deum sibi conjunctum esse, quamdiu Templum staret, & illa falsa imaginatio erat illis quasi illecebra pec-

peccandi, quod ſcilicet majorem licentiam ſibi ſumebant: hæc ratio eſt cur Propheta Ezechiel denunciet jam Deum non eſſe amplius in Templo. & per viſionem Dominus oſtenderat ſe Templum ſuum deſerere, ne illic amplius habitaret. Quidam, ſicuti dixi, locum hunc ita exponunt: ſed non videtur quadrare Prophetæ contextui hic ſenſus. Secus itaque accipio, quod Deus prodibit palam ex loco ſuo: ſed adhuc dubium eſt quem locum deſignet hic Propheta. Multi enim ad cœlum referunt: & videtur hoc eſſe probabile, quia paulo poſt adjungit, *Deſcendet Deus, & calcabit ſuper excelſa terræ.* Deſcenſus enim videtur notare locum ſuperiorem: ſed quia Templum, ut ſcimus, ſitum erat in loco excelſo & ſublimi, hoc eſt, in monte Sion, nihil abſurdi erit, ſi dicamus Deum è Templo ſuo deſcendere, ut totam Judæam caſtiget, ſicuti digna erat. Ergo egreſſus Dei minime ambiguus eſt, quia intelligit Deum tandem proditurum quaſi viſibili ſpecie. Jam quod attinet ad nomen loci, ego libenter ad Templum refero: neque enim dubito hanc ſententiam fluere ex proximo verſu. Cur autem egreſſum hic Deo tribuit? nempe quia abuſi fuerant Judæi patientia Dei, quum illum inanibus ceremoniis colerent in Templo, & interea putarent ſe elapſos eſſe ex ejus manu: quantiſper igitur Deus illis pepercit, putabant illum ſibi eſſe quaſi obnoxium, quod inter ipſos habitaret. Cæterum, quia legalis cultus & umbratilis ſemper apud eos vigebat, putabant Deum in Templo ſuo quieſcere. Nunc autem dicit Propheta, Prodibit: voluiſtis hactenus Deum includere in Tabernaculo, & voluiſtis etiam placare frivolis nugis: ſentietis autem longius extendi ejus manum & potentiam. Veniet igitur, & oſtendet qualis ſit illa majeſtas, quæ hactenus habita fuit à vobis deriſui. Hypocritæ enim quum venditant Deo ſuas ceremonias, nonne aperte ludunt, acſi puer eſſet; atque ita ſpoliant & potentia & imperio? Talis fuit ſocordia illius populi. Ergo Propheta non abs re dicit Deum tandem proditurum, ut ſcilicet oſtendat Judæos ſuis figmentis deluſos fuiſſe, quum ita eripuerunt Deo ſuam naturam, & redegerunt ipſum in angulum Judææ, & finxerunt etiam illic inſtar mortui idoli quieſcere vel reſidere. Et particula, Ecce, emphatica eſt: hic enim voluit Propheta torporem excutere Judæis, quia nihil magis difficile perſuaſu erat, quam credere tam propinquas fore pœnas, quum tamen putarent Deum ſibi eſſe propitium. Ergo ne amplius foveant iſtam ſocordiam, dicit, *Ecce veniet Dominus, egredietur è loco ſuo.* * ſed diverſus erat ſenſus: quia Jeſaias voluit illic minari Eccleſiæ hoſtibus, & gentibus profanis: hic autem bellum denunciat Michæas populo electo, & oſtendit Deum ita in Templo ſuo habitare, ut manum ejus ſentiant ſibi infeſtam Judæi, qui tam indigne illum ſpreverant, & falſis ſuis imaginationibus quaſi in nihilum redegerant ejus potentiam. *Calcabit*, inquit, *ſuper excelſa terræ.* Ego excelſa terræ hic interpretor non de ſuperſtitioſis locis, ſed de locis magis munitis. Scimus arces tunc fuiſſe in locis ſublimibus ut plurimum ſitas. Propheta igitur ſignificat nullum fore locum ad quem non penetret vindicta Dei, quantumvis ſit munitus. Ergo nulla clauſtra, inquit, impedient Deum, quominus penetret uſque ad intimas veſtras munitiones. Calcabit igitur ſuper excelſa terræ. Neque tamen dubito, quin per ſpeciem metaphoræ alludat ad ipſos proceres, qui putabant ſe eximi communi lege, quia ſcilicet opibus & divitiis & auctoritate ſic pollebant, ut non deberent cenſeri in ipſo vulgo. Propheta ergo per loca excelſa ſignificat eos, qui excellentiæ ſuæ prætextu ſuperbiebant, non fore tamen immunes à pœna. Et poſtea adjungit quam formidabilis futurus ſit hic Dei egreſſus: *Liqueſient*, inquit, *montes ſub eo.* Hinc apparet Prophetam proximo verſu non loquutum fuiſſe de abitu ipſius Dei, quaſi Templum ſuum deſerere vellet: ſed potius deſcripſiſſe exitum ejus è Templo, ut ſcilicet conſcenderet tribunal ſuum, & pœnas exigeret de toto populo, adeoque reipſa oſtenderet ſe eſſe judicem, quia nimis ſecure contemptus fuerat. Dicit ergo, *Liqueſient montes ſub eo, valles ſcindentur*, vel dehiſcent, *ſicuti cera à conſpectu ignis, ſicuti aquæ dum volvuntur in locum inferiorem.* Non ſemper deſcribunt tam formidabilem Deum Prophetæ, ſed hoc referri ad loci hujus circumſtantiam debet: proponit enim Deum judicem populo. Ergo neceſſe eſt ipſum inſtrui quoque & armari potentia, ut vindictam exerceat qualem meriti fuerant Judæi. Et ſimiles alios locos videbimus, quemadmodum aliquoties idem notavimus apud Hoſeam. Deus ergo dicitur montes liquefacere, dicitur etiam vallibus incutere tantum terroris, ut dehiſcant ſub ipſo: dicitur denique omnia elementa ſic percellere, ut montes ipſi, utcunque lapidoſi ſint, tamen inſtar ceræ liqueſcant, vel inſtar aquæ defluant: quia non potuit aliter ſerio afficere populum illum tam contumacem, & qui ſibi etiam in vitiis ſuis blandiebatur, quemadmodum dictum eſt. Porro nunc facile eſt colligere quis hodie ſit ejus doctrinæ uſus. Videmus Papiſtas ſuperbire Eccleſiæ titulo, & ſibi quodammodo inani confidentia Deum obſtrir ~re, quia Baptiſmum habent, quamvis eum adulte,averint ſuis ſuperſtitionibus: deinde putant ſe habere Chriſtum, quia ſibi ſemper retinent titulum Eccleſiæ. Si Dominus pollicitus fuiſſet ſibi Romæ fore domicilium, adhuc videmus quam ſtulta & frivola ſit hæc gloriatio: quia tametſi Jeroſolymæ erat Templum, Dominus tamen illinc egreſſus eſt ad punienda populi ſui ſcelera, & populi quidem electi. Cæterum, ſcimus ſtulte affigi Deum uni loco, quia jam voluit nomen ſuum celebrari promiſcue in toto orbe. Ubicunque ergo ſonat vox Euangelii, oſtendit Deus ſe illic præſentem eſſe. Ergo quod hodie Papiſtæ fallaci illo prætextu ſuperbiunt, & jactant Chriſtum ſibi eſſe conjunctum, hoc recidet in eorum condemnationem. Quare? Dominus enim oſtendet ſe eſſe vindicem tam impiæ profanationis & indignæ, ubi nomen ſuum non modo temere arripiunt, ſed etiam lacerant, atque etiam contaminant ſuis ſacrilegiis. Jam quum dicitur Deus liquefacere montes ſolo aſpectu, diſcamus hinc expergefacere ſenſus noſtros, quoties prodit Deus in medium: non ut fugiamus procul, ſed ut reverenter excipiamus ejus verbum, quo poſtea nobis appareat manſuetus & placidus Pater. Ubi enim humiliati ſumus, & domuit tantum faſtum & altitudinem carnis, ſtatim excipit nos quaſi blando ſinu, & facilem acceſſum præbet: invitat etiam ad ſe quanta poteſt manſuetudine. Ergo ut Dominus tam humaniter nos excipiat, diſcamus terreri ſimulac vocem ſuam profert. Cæterum, hic terror non reddat nos fugitivos; ſed tantum humiliet, quo præſtemus verum obſequium verbo Domini. Sequitur,

** In concione ad populum expoſitus fuit Jeſaiæ 26. locus huic ſimilis.*

5. Propter ſcelus Jacob totum hoc, & propter tranſgreſſiones domus Iſraël. Quod ſcelus Jacob? Annon Samaria? Et quæ excelſa Jehudah? Annon Jeruſalem?

Hoc verſu Propheta docet non iratum eſſe Deum ex nihilo: quemadmodum ubi rigidus apparet, homines expoſtulant cum ipſo, & obſtrepunt quaſi nimium crudelis eſſet. Ut ergo homines agnoſcant Deum eſſe juſtum judicem, neque unquam modum in pœnis excedere, ideo Propheta hic diſerte adjungit juſtam eſſe cauſam, cur Deus tam formidabile judicium electo populo denunciet: nempe quia non modo pars populi, ſed totum corpus impie defecerit. Nam per domum Jaeob, & domum Iſraël, intelli-

telligit sic passim grassatam fuisse impietatem, ut nulla pars intacta esset. Summa igitur est, quia contagio scelerum vagatur per totum Israëlem, nulla regio pura est à transgressione, nullus angulus potest afferre excusationem defectionis, ideo Dominus judicem se ostendet omnium, & nec parvis nec magnis parcet. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium in hoc versu: sicuti prius docuit quam horribilis futura sit Dei vindicta contra omnes impios, ita nunc in medium profert ipsorum flagitia, ne querantur secum injuste agi, vel Deum uti nimio rigore. Testatur igitur Propheta justas fore pœnas, quæ populo tunc instabant. Jam adjungit, *Quodnam scelus Jacob?* Non dubium est quin Propheta hic oblique perstringat hypocrisin, quæ regnabat in populo illo. Nam interrogat non ex proprio sensu, vel ex sua persona: sed potius μιμητικῶς refert quod sciebat illis esse in ore. O! quodnam est hoc scelus? quid? tu hic sumis principium falsum, quod scilicet sumus scelerati homines, impii & perfidi: tu facis nobis gravem injuriam. Quoniam ergo hypocritæ putant quasi ore absterso se esse puros, quoties suis cavillis eludunt objurgationes, ideo Propheta quasi ex eorum ore interrogat, Quodnam est hoc scelus? quænam est ista transgressio? Quasi diceret, Scio quid soliti sitis facere ubi quispiam Propheta vos durius objurgat, statim contenditis pervicaciter cum ipso, & paratæ sunt vobis exceptiones: sed quid proficitis? Si velitis intelligere quodnam sit scelus vestrum, est Samaria: & ubinam sint excelsa vestra, nempe Jerusalem. quasi diceret, Ego hic non contendo cum plebeiis hominibus, sed aggredior ipsa capita. Mihi ergo certamen est cum ipsis primoribus, qui dignitate excellunt, ideoque nolunt se attingi. Nam interdum continget gregarios homines prolabi: residua tamen erit aliqua integritas in ipsis proceribus. Sed Propheta ostendit morbos in populo illo fuisse capitales: ideo nominat duas primas urbes, Jerusalem & Samariam, sicuti primo versu præfatus est se proferre vaticinia contra illas. Et tamen certum est, pœnas toti populo communes fuisse. Sed quia putabant Jerusalem & Samaria se fore tutas, etiamsi tota regio periret, ideo nominatim illis minatus est Propheta. Nam fretæ primum suis opibus, putabant se esse inexpugnabiles: deinde scimus inani splendore, potentia, & dignitate perstringi omnium fere oculos: saltem impii obliviscuntur se esse homines, se quidquam debere Deo, ubi in mundo excellunt. Ergo talis arrogantia non potest domari, nisi verbis asperis & duris, quemadmodum hic videmus agere Prophetam. Dicit ergo *scelus Israël esse Samariam:* hoc est, fontem omnium scelerum esse urbem illam regiam, quum tamen deberet regere & sapientia & æquitate totam terram. nam quid amplius superest, ubi Reges, & eorum consiliarii calcant omnem respectum æqui & honesti, & omni pudore abjecto contra Deum & contra homines insurgunt? Quum ergo Reges ita excidunt è suo gradu, necesse est sequi valde deformem ruinam. Hæc ratio est cur Propheta dicat peccatum Israëlis esse Samariam, id est, inde oriri omnia scelera. Sed tenendum simul est, Prophetam hic non agere de crassis sceleribus, sed potius stylum suum stringere contra cultus impios, & perversos: quod melius liquet ex secundo membro, ubi Excelsa ponit pro transgressionibus. Videmus ergo hic non in genere reprehendi omnia peccata, sed vitiosos cultus, quibus religio fuerat polluta tam apud Israëlitas quam apud Judæos. Hoc autem potuit videri plusquam iniquum, quod Propheta sceleris damnaret illos cultus, in quibus tamen anxie se exercebant Judæi, ut Deum sibi placarent. Sed videmus quam nihili faciat Deus quicquid comminiscuntur homines ex suo capite: quemadmodum hodie nobis hoc præcipuum certamen est cum Papistis: vocamus perversos & adulterinos ipsorum cultus, abominationes: putant quasi cœlum terræ misceri: Nos tamen diligenter, inquiunt, in hoc satagimus, ut Deus colatur. verum est: sed interea profanatis totum ejus cultum vestris figmentis. Hæc igitur est abominatio. Nunc ergo videmus quam stultæ sint & frivolæ blanditiæ, ubi homines proprium ingenium sequuntur in Deo colendo: quia hic Propheta Dei nomine quasi è cœlo fulminat contra omnes superstitiones, & ostendit nullum esse scelus magis detestabile, quam studium illud perversum quo flagrant idololatræ, dum scilicet cultus observant, quos ipsi fabricarunt. Jam quantum pertinet ad excelsa, notandum est, fuisse magnum discrimen inter Judæos & Israëlitas illo tempore quoad idololatriam. Prolapsi enim sic fuerant Israëlitæ, ut essent prorsus degeneres, nihil affine apud eos potuit tunc spectari vero & legitimo cultui Dei. Judæi autem retinebant aliquam speciem pietatis, non ita sese projecerant: sed jam permixtæ erant apud eos aliquæ superstitiones: quemadmodum siquis conferat hodie crassum Papatum cum media ratione, quam excogitant homines, qui sibi videntur acuti, dum scilicet metuunt mundi offensas, & inde nescio quam mixturam nobis fingunt ex superstitionibus Papatus, & ex reformatione, quam vocant. Talis igitur tunc fuit ratio Jerosolymæ. Videmus tamen ut Propheta eandem sententiam pronunciet contra Judæos & Israëlitas, nempe quia Deus nullo modo patitur quidquam adjungi ad verbum suum, quod procedat ex hominum figmentis. Quoniam ergo Deus nullas tales admittit mixturas, ideo Propheta hic dicit non minus esse sceleris in excelsis Judææ, quam sit in fœdis illis abominationibus, quæ tunc regnabant in populo Israëlitico. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando olim perversum illum, & modis omnibus rebellem populum, tamen prosequutus es tanta gratia, ut non destiteris eum hortari ad pœnitentiam, & porrigere illi manum per tuos Prophetas, & etiam hodie idem verbum insonet auribus nostris, & si non statim profecerimus in tua doctrina, non tamen ideo nos abjicias, sed Spiritu tuo ita subigas omnes sensus nostros, & affectus, ut vere humiliati demus gloriam majestati tuæ, quam ipsa meretur, nempe ut allecti favore tuo paterno subjiciamus nos tibi, & sic interea amplectamur illam bonitatem, quam nobis in Christo offers & proponis, ut non dubitemus te nobis fore in patrem, donec tandem fruamur æterna illa hereditate, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO SECUNDA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. I.

6. Et ponam Samariam (*hoc est, ideo:* ו *enim hic sumitur pro illativa particula. Ponam igitur Samariam*) in acervum agri, in plantationes vineæ, & devolvam in vallem lapides ejus, & fundamenta ejus retegam.

QUanquam Michæas proprie voluit impendere operam Judæis, quemadmodum heri diximus, tamen hic priore loco statuit Samariam, quia volebat deinde magis insistere contra Jerusalem, & totam Judæam. Et tenenda est hæc ratio ordinis: neque enim ideo Propheta incipit ab Israëlitis, quia proprie dirigat illuc sermonem suum, sed quia vult leviter ipsos perstringere, & postea quasi ex professo agere cum suis popularibus, quia sic ferebat ejus vocatio. Quum autem cladem minatur Samariæ & toti regno Israël propter vitiosos cultus, hinc colligimus quantopere displiceat Deo superstitio, sicuti etiam nihil pluris æstimat quam verum nominis sui cultum. Neque est quod hic homines obstrepant, se non peccare data opera, quia Deus ostendit qualiter velit à nobis coli. Si ergo deflectimus à regula quam præscripsit, jam in ea re prodit se nostra rebellio & contumacia. Itaque superstitiosi semper insaniunt contra Deum, quia non possunt se subjicere ejus verbo, ut inde duntaxat sapiant. Dicit autem, *Ponam Samariam in acervum agri*, hoc est, tales erunt ruinæ, ut nihil differant ab acervis agrorum. Nam scimus agricolas si reperiant lapides in agris suis, projicere in aliquem angulum, ne scilicet obsint aratro. Quales ergo tumuli in agris cernuntur, talem fore Samariam pronunciat Deus: deinde significat vacuum fore locum ut possint illic *plantari vineæ*. Tertio dicit *lapides ejus dissipandos per vallem:* hoc est, quemadmodum siquis lapides projiciat, ubi est lata planities, longe discurrunt & volvuntur; sic etiam talis futura est Samariæ dissipatio, inquit Propheta, ut lapides procul sint dispersi tanquam in agro plano. Tandem adjungit, *Retegam fundamenta ejus*, hoc est, diruam funditus, ut ne lapis maneat super lapidem, quemadmodum etiam loquitur Christus. Nunc ergo tenemus summam verborum: tenemus etiam cur tam atrocem pœnam denunciet Propheta Samariæ, quia scilicet corruperat legitimum Dei cultum suis figmentis. Excogitaverat enim, quemadmodum satis scimus, multa idola: sic abolita fuerat apud Israëlitas tota veritas Legis. Nunc sequitur,

Mat. 24. vers. 2.

7. Et omnia sculptilia ejus diruentur, & omnes mercedes ejus exurentur igne, (*alii transferunt, donaria*) & omnia idola ejus ponam in vastitatem: quia è mercede meretricis congregavit, & ad mercedem meretricis revertentur.

Prosequitur eandem sententiam Propheta. Dicit igitur instare ultimam cladem Samariæ, ut ejus idola conterantur: deinde opes, quas collegerat perversis artibus, & quas putabat mercedem esse suæ idololatriæ. Deus autem hic diserte loquitur de idolis per os Prophetæ, ut confirmet quod heri vidimus, nempe hanc fuisse causam vindictæ, quod Samaria se prostituerat ad impios cultus, & desciverat à Lege. Ergo ut Israëlitæ intelligant qua de causa tam duriter puniat ipsos Deus, Propheta hic in medium proponit eorum sculptilia, & idola: neque enim irascitur Deus lapidibus vel lignis, sed respicit abusum & corruptelas, quia scilicet contaminant se homines perverso cultu. Hæc ratio est, cur Deus hic dicat conterenda esse sculptilia Samariæ, & idola fore in vastitatem. Quantum attinet ad mercedes, non dubito quin Propheta per ignominiam voluerit notare omnes opes Samariæ. אתנן proprie est Donum vel munus: sed quia statim bis repetit *esse mercedem meretricis* quicquid possidebat Samaria, deinde *rediturum ad mercedem meretricis*; non dubito etiam quin primo loco hic exprobret Israëlitis, quod tanquam scorta vel meretrices coacervarint sibi magnas divitias. Et ratio est, quod Jarobeam, ut regnum ejus staret incolume, erexit peculiarem cultum: Israëlitæ florere tunc cœperunt: deinde scimus quam opulentum fuerit regnum illud, & quantopere superbierint propter suas copias. Quum igitur Israëlitæ despicerent regnum Juda, & putarent se modis omnibus felices esse, & hoc referrent acceptum suis superstitionibus, quemadmodum vidimus apud Hoseam: hic loquitur Michæas ex eorum sensu, quum dicit, Quia vobis quæstuosa fuit idololatria, splendor hic perstringit vestros oculos: sed vestras mercedes ego jam dicavi incendio. Exurentur ergo, & ita peribunt. Nam Hoseas, ut vidimus, usus est hac comparatione, quod filii Israël sibi placerent in sua impietate, quemadmodum meretrix quum undique contrahit multa dona, quum ejus formam appetunt multi amatores, tunc non agnoscit turpitudinem suam, vel flagitium: tales ergo fuerunt Israëlitæ. Ideo non abs re dicit Propheta, *Ecce vestræ mercedes incendio peribunt*, vel consumentur igne. Quare? quia collegistis, inquit, ex mercede meretricis, & hoc totum ad mercedem meretricis revertetur. Restringi debet hoc postremum membrum ad dona vel opes Samariæ: quia non posset proprie aptari idolis vel sculptilibus. Summa est igitur Deum fore vindicem idololatriæ contra urbem Samariam & totum regnum Israël: deinde quoniam gloriabantur Israëlitæ sibi feliciter & prospere cessisse impios cultus, pronunciat Deus hoc totum fore evanidum: quemadmodum ubi meretrix contraxit sibi magnas opes, hæ postea diffluunt. & videmus hoc communiter accidere. Quidam ita accipiunt, Dona quibus ornaverant Israëlitæ templa sua, redibunt ad mercedem meretricis, hoc est, transferentur in Chaldæam, & Babylonii etiam ornabunt vicissim sua idola: sed hoc non convenit, quia nôn dicit Propheta, quicquid collegit Samaria fore hoc hostibus in prædam vel spolium, sed peribit igne. Ergo proverbialiter loquitur in his verbis, quicquid profectum à mercede meretricis fuerat, hoc rediturum ad mercedem scorti; hoc est, in nihilum: quia Dominus maledicit talibus divitiis, quas sibi comparant scorta ex flagitio, dum sese prostituunt. Quoniam ergo hoc totum obnoxium est maledictioni Dei, in fumum abire statim necesse est. Atque hic germanus est sensus Prophetæ, meo judicio. Jam sequitur,

8. Su-

8. Super hoc plangam, & ululabo: incedam spoliatus, & nudus: faciam planctum tanquam draconum, & luctum tanquam filiarum struthionis.

9. Quia acerbæ sunt plagæ ejus, (*est mutatio numeri*) quia venit usque ad Jehudam, accessit ad portam populi mei, ad Jerusalem.

Hic Propheta suscipit personam lugentis, ut serio afficiat Israëlitas: quia vidimus ipsos fuisse prope stupidos in suo torpore. Oportuit igitur eos quasi in rem præsentem adduci: ut suum exitium ante oculos cernentes, tangerentur & dolore & metu. Hujus formæ lamentationes passim occurrunt in Prophetis, & diligenter notandæ sunt, quia hinc colligimus quantus fit hominum torpor, dum necesse est ipsos talibus loquendi formis expergefieri, ut sentiant cum Deo sibi esse negotium: alioqui non desinunt sibi blanditias facere. Et quanqum hic Israëlitas alloquitur Propheta, tamen debemus hoc ad nos referre, quia non multum sumus absimiles veteri populo. Utcunque enim Deus nos terreat minis atrocibus, manemus tamen quieti in nostris fæcibus: ergo necesse est durius nos tractari, quia fere caremus sensu. Cæterum, Prophetæ aliquando luctum assimulant, aliquando autem tanguntur vero dolore. Nam dum loquuntur de exteris atque etiam hostibus Ecclesiæ, inserunt tamen istas lamentationes. Si fiat Babylonis vel Ægypti mentio, interdum dicunt, Ecce ego lugebo, & viscera mea erunt quasi tympanum. Tunc non vere lugent Prophetæ: sed quemadmodum jam dixi, transferunt ad se alienos dolores: idque semper hoc consilio, ut persuadeant non irritas esse Dei minas, neque Deum ludere quum ostendit se iratum esse hominibus. Ubi autem sermo habetur de Ecclesia & fidelibus, tunc Prophetæ non simulant luctum. Ergo hæc hypotyposis sic debet accipi, ut tamen sciamus Prophetam fuisse in vero luctu, quum videret instare horribile hoc excidium toti regno Israël. Etsi enim perfide à Lege desciverant, tamen erant pars sancti generis, erant filii Abrahæ, quos Deus complexus fuerat in gratiam suam. Non potuit igitur Propheta sibi temperare quin luctum susciperet sine ulla fictione. Atque ita duo hic facit Propheta: nempe exprimit fraternum amorem, quo prosequebatur filios Israël, quia consanguinei erant & pars electi populi; deinde fungitur suo munere. Nam hæc lamentatio est quasi speculum, in quo proponit vindictam Dei hominibus nimium torpidis. Adducit igitur eos in rem præsentem, ut sentiant Deum minime ludere, quum ita pœnas denunciat sceleratis & defectoribus. Porro non loquitur de vulgari luctu, sed dicit, *Plangam & ululabo:* deinde *incedam spoliatus.* שולל quidam accipiunt pro Demente vel insano: quasi diceret, Ego jam non ero compos mentis meæ. Sed quia asperior est illa metaphora, malo accipere pro homine spoliato. Erat enim lugentium ritus vestes suas lacerare vel abjicere, quemadmodum satis notum est. *Incedam* ergo *spoliatus, & nudus,* inquit: deinde, *faciam planctum,* non humanum, sed *similem planctui draconum:* ego lugebo, inquit, quemadmodum solent struthiones. Denique his loquendi formis significat Propheta fore cladem hactenus minime consuetam: quia si humano more se gerat, non poterit exprimere atrocitatem vindictæ Dei, qualis instabat. Postea subjungit fore acerbas plagas: sed loquitur tanquam de re præsenti. *Acerbæ sunt,* inquit, *plagæ:* proprie significat Dolore plenas. Alii vertunt vel desperatas, vel incurabiles: sed hoc non convenit huic loco. nam אנושה significat quod Gallice dicimus *douloureuse.* *Plagæ* ergo *sunt plenæ doloris: nam venit* (subaudiendum est aliquid: potest hoc non incommode referri ad hostem, vel cladem, quod magis placet. *Venit* igitur, nempe clades) *usque ad Jehudam, accessit ad portam populi mei, usque ad ipsam Jerusalem.* Primum dicit, *usque ad Jehudam,* loquitur de terra ipsa: deinde restringit ad urbes: quia ubi clausæ sunt portæ hostibus, coguntur subsistere. Dicit autem Propheta non fore urbes ipsas obstaculo, quominus penetrent hostes usque ad portas urbium, & caput ipsius regni Jehudah, nempe Jerusalem. & scimus hoc fuisse impletum. Perinde est igitur acsi diceret sic vastandum esse regnum Israël, ut hostes non contenti sint illa victoria, quin ulterius perrumpant, ut etiam obsideant urbem sanctam. & hoc fecit Sennacherib. Everso enim regno Israël, quia non satis erat decem Tribus abduxisse in exilium, voluit etiam potiri regno Jehudah, & Jerosolyma tantum residua fuit instar tugurii, quemadmodum dicit Jesaias. Videmus ergo non frustra minatum fuisse Prophetam Michæam. Jam sequitur,

10. In Gath ne annuncietis, flendo ne fleatis: propter domum Aphrah pulvere te involve. (*vel voluta te in pulvere.*)

Hic videtur Propheta quodammodo secum pugnare. Prius enim descripsit nobis cladem quæ conspicua esset omnibus: jam vero indicit silentium, ne fama ad hostes usque perveniat. Sed in hoc nihil est repugnantiæ: quia non potuit latere malum illud: quum vastatum esset totum regnum Israël, urbes dirutæ vel exustæ, tota regio spoliata & deformis, deinde hostis ingressus esset fines Judææ: quum propemodum etiam capta fuisset Jerusalem, an potuit hoc esse occultum? minime. Non mirum est igitur si Propheta hic de solenni luctu tractaverit: sed jam loquitur ex sensu eorum qui libenter tegerent infamiam suam, præsertim apud suos hostes vel alienos. Nam hæc indignitas non parum nos excruciat, ubi hostes nos subsannant, & exagitant in malis nostris: ubi nulla spes residua est, saltem vellemus in latebris perire, ne accederet ignominia & dedecus ad mortem: ipsa contumelia enim sæpe nobis durior est, & gravius nos vulnerat quam quicquid est malorum. Ergo Propheta intelligit non modo miseros fore Israëlitas, sed fore obnoxios probris & ludibriis hostium suorum. Scimus enim Philistæos fuisse infestissimos hostes populi Dei: scimus etiam semper captasse aliquam occasionem ridendi ex eorum malis & cladibus. Hic ergo sensus est Prophetæ. *In Gath ne annuncietis,* inquit, *flendo ne fleatis:* quasi diceret, Etiamsi vos extrema mala urgent, tamen adhuc cupietis perire cum silentio, quia videbitis inhiare hostes vestros ad istam opportunitatem, ut suis sannis vos proscindant, quum viderint ita miseros. *In Gath* ergo vetat annunciare populi calamitates, quia Philistini nihil cupidius appetere solebant, quam ut possent populum Dei ludibriis suis vexare. Jam sequitur, *Super domum Aphrah pulvere te constringe.* Est paronomasia, quæ non potest Latine reddi. Nam עפרה significat Pulverulentum, עפר significat Pulverem. Urbs illa nomen adepta est à positu regionis, quia erat Pulverulenta: quemadmodum si urbs aliqua vocetur Lutosa, sicuti etiam multi putant Lutetiam inde sumpsisse nomen. Dicit autem, *Involve te pulvere super domum pulverulentam:* quasi diceret, nomen optime nunc conveniet, quia clades urbis hujus coget omnes vicinos ad luctum, ut sese projiciant in pulvere: tanta scilicet erit malorum atrocitas. Cæterum semper tenendum est consilium Prophetæ: hic enim pungit quasi acribus stimu-

quasi acribus stimulis Israëlitas, qui non poterant concipere gravitatem vindictæ Dei: imo erant quasi surdi ad omnes minas. Ostendit igitur Propheta paratam fore exequutionem hujus vindictæ, quam denunciat. Jam vero ipse non luget, sed alios vocat ad luctum: & loquitur de tota regione, quemadmodum suo ordine videbimus. Ego hoc totum caput celeriter percurram: quia non opus etiam habet longa expositione, ut videbitis.

11. Transi pariter (*ad verbum, transi vobis*) habitatrix Saphir, nuda probrose: non egredietur habitatrix Zaanan in luctu Beth-Aëzel, sumet à vobis stationem suam. (*alii vertunt, substantiam: sed male, meo judicio.*)

Hic Propheta alloquitur urbes, quæ spectabant versus regnum Israël, & qua hostis iter facturus erat, quum ingressus est regnum Jehudah. Jubet ergo transire incolas urbis Saphir: & dicit urbem illam probrosum vel pudendum in modum fore nudam. שפיר tantundem valet ac Speciosa. Dicit igitur, Tu nunc pulchra es, sed Dominus reteget opprobrium tuum, ita ut nuditas tua omnibus pudori futura sit, & tibi etiam magno dedecori. Est allusio in nominibus, sed tamen non est paronomasia. Dicit igitur Propheta, quum Speciosa urbs illa dicta esset, ipsam fore deformem, ita ut nemo dignetur eam aspicere, saltem absque pudore. Eadem etiam est allusio in nomine Zaanan. Nam צענן significat Transferre, sicuti צען Migrare. Dicit igitur Propheta, *Non egredietur habitatrix Zaanan propter luctum Beth-Aëzel:* nempe manebit quieta domi: hoc faciet præter naturam. Unde enim nomen urbis? nempe à transferendo, quod scilicet essent illic varii commeatus: sed *sedebit*, inquit, *domi suæ*: etiamsi videat vicinos suos in exilium trahi, tamen non audebit se movere loco. Jam addit, *Sumet hostis à vobis suam stationem.* עמד significat Stare: nec dubium est quin quum dicit Propheta, Accipiet à vobis suum stare, de statione hostis loquatur: sed tamen variant hic interpretes. Quidam enim intelligunt, ubi hostis diu substiterit in terra illa, non ante discessurum quam ejus imperio potitus fuerit. Perinde est acsi diceret, Vos putabitis hostem vestrum posse fatigari moræ tædio, ubi non poterit statim urbes vestras expugnare: non faciet, inquit, sed pertinaciter illic hærebit; & non frustrabitur eum sua opinio, recipiet enim mercedem suæ stationis, id est, moræ. Alii autem dicunt, *Accipiet stationem suam à vobis.* Verbum לקח exponunt metaphorice, Discendo accipere de manu in manum: quasi dixisset Propheta, Alii, hoc est, vicini, discent à vobis stationem suam. Quid hoc sibi vult? *Zaanan non exibit propter luctum vicinæ urbis Aëzel:* alii postea sequentur idem exemplum. Quare? nam Zaanan erit quasi magistra aliis urbibus: sicuti non audebit signum aliquod doloris ostendere propter suos vicinos, tantum aberit ut illis succurrat; ita etiam quum ipsa trahetur vicissim in exilium, hoc est, cives ejus & accolæ, vicini quoque manebunt quieti, quasi conditio illius urbis miseræ nihil ad ipsos spectaret. Discent ergo à vobis stationem suam: hoc est, quemadmodum coletis otium & quietem, ubi vicini vestri peribunt, idem etiam vobis continget postea. Sed quia hoc ad summam rei parum facit, maneat libera electio. Sequitur postea,

12. Quia doluit propter bonum (*alii, expectavit ad bonum: alii, infirmata est*) habitatrix Maroth: quia descendit malum à Jehova ad portam Jerusalem.

Hic alias etiam urbes adjungit Propheta, nempe Maroth: deinde alias quæ sequuntur suo ordine. Sed hoc versu tantum dicit urbi Maroth fore dolorem propter bonum amissum. Nam חול significat Dolere: ideo receptus est hic sensus, quod bonis suis & pristina fortuna exuti Marothitæ, hoc est, incolæ illius urbis dolebunt. Sed quia idem verbum etiam Expectare significat, magis placet diversa expositio nonnullis: quod scilicet frustra pendebunt ab inani spe & fallaci incolæ urbis Maroth: quia scilicet devoti prorsus erunt exitio. Expectabit igitur frustra habitatrix Maroth, inquit: *nam malum descendit à Jehova usque ad portam Urbis* Hæc ratio optime convenit, quod scilicet spes sua urbem Maroth frustrabitur, quum ne ipsa quidem urbs Jerusalem futura sit immunis. Etsi enim Deus tunc mirabiliter eripuit præcipuam urbem, & liberata fuit soluta obsidione per manum Angeli, quum inflicta est illa horribilis clades, cujus fit mentio in sacra historia, tamen non potuit tunc vindictam effugere urbs Maroth. Nunc ergo videmus cur addita fuerit ista ratio. Alii durius exponunt, nempe quod debilitati sint cives urbis Maroth, & fuerint quasi dementati. Quoniam metaphora illa nimis coacta est, magis amplector, quod *doluerint cives Maroth propter bonum*, vel quod frustra expectaverint, quum jam addicti essent extremæ cladi, neque ulla spes esset liberationis. Notandum autem est quod dicit *Malum instare à Jehova:* nam admonet, etiamsi vastetur tota regio ab Assyriis, tamen Deum esse præcipuum ducem, quandoquidem utitur opera eorum omnium qui molesti sunt populo Israël. Ergo ut sciant tam Judæi quam Israëlitæ sibi non esse negotium cum solis hominibus, sed cum Deo cœlesti judice, diserte exprimit Propheta hoc totum proficisci à Jehova. Postea addit,

13. Alliga currum ad camelum (*vel dromedarium: alii vertunt, equos celeres*) habitatrix Lachis: principium sceleris ipsa est filiæ Sion, quia in te inventæ sunt transgressiones Israël.

Quum jubet cives Lachis ligare currus suos ad dromedarios, intelligit jam non fore illis tutum manere in urbe sua, neque quicquam esse melius quam ut alio fugiant, & transferant etiam suam substantiam. Cogitate, inquit, de fuga, & de fuga celerrima. Nam nomen רכש, quod nuper verti Dromedarium, vel Camelum, quid proprie significet non constat etiam inter Hebræos: ergo, ut in re obscura, putant animal esse miræ celeritatis. Alii vertunt, Equos celeres: sed intelligimus Prophetæ mentem. Significat igitur non fore satis temporis ad fugam, nisi diligenter maturent: quia scilicet mox instabunt hostes. Et postea adjungit fuisse urbem illam principium sceleris Judæis. Quanquam enim filiam Sion hic nominat, complectitur tamen omnes Judæos per synecdochen. Cur autem dicat Lachis fuisse principium sceleris civibus Jerosolymæ, colligitur ex proximo membro: *In te*, inquit, *inventæ sunt transgressiones Israël.* Non dubium igitur est quin cives Lachis primi receperint corruptelas Jarobeam, atque ita defecerint à puro Dei cultu. Quum ergo contagio ingressa esset hanc urbem, paulatim etiam deinde serpere potuit ad vicinas gentes, ut tandem corruptum fuerit totum regnum Jehudah, sicuti videmus, & iterum

rum repetet etiam Propheta fusius aliis locis. Itaque non abs re hic vastationem denunciat civibus Lachis: quia auctores fuerant sceleris suis gentilibus. Nam quamvis alienatæ essent decem Tribus à pura fide & sincero cultu, regnum tamen Jehudah manebat integrum: jam Lachis aperuit januam superstitionibus impiis, & superstitiones ejus deinde per totam Judæam sparsæ sunt. Ergo dedit quas merita erat pœnas, quum abducta fuit in longinquum exilium, vel saltem non potuit se aliter eripere à periculo, nisi fugeret in longinquas regiones, idque celerrime. *Principium*, inquit, *sceleris ipsa est filia Sionis.* Quare? *Nam in te*, (hoc magis emphaticum est, ubi Propheta convertit sermonem ad ipsam Lachis) *in te*, inquit, *inventa sunt transgressiones Israël.* Sequitur,

14. Propterea mittes dona super Moreseth (*vel propter Moreseth*) Gath filiis Achzib in mendacium regibus Israël.

Hic Propheta etiam aliam speciem attingit, quod studebunt placare hostes muneribus, & volent se ac suos vicinos redimere. Sed hoc diserte exprimit Propheta, ut eventus doceat nihil temere contigisse: quia hoc debuit magis convincere homines cæcos & obstinatos, quum viderent longo ante tempore fuisse prædictum quicquid reipsa experiebantur. Hæc igitur est ratio cur hic species multas enumeret Propheta, ut magis dilucida sit & perspicua Dei manus, ubi cœperit specialiter hæc omnia implere, quæ nunc verbis prædicit. *Tu*, inquit, *mittes munera ad Moreseth Gath*: hoc est, propter vicinam urbem. Et vocat *Moreseth Gath*, ut distinguat eam ab alia urbe ejusdem nominis. *Mittes* ergo *munera super Moreseth Gath filiis Achzib in mendacium.* אכזיב nomen est deductum à mendacio. Est igitur concinna paronomasia, quum dicit, Mittes dona filiis אכזיב לאכזב, hoc est, Mittes munera filiis mendacii in mendacium. Nomen urbs illa à fallaciis vel dolis nacta fuerat. Dicit autem *in mendacium fore regibus Israël*: quia filios Israël nihil juvit placasse illos muneribus, vel studuisse pertrahere in suas partes, quemadmodum alii aliorum conducunt operas. Sic ergo dicit fore in mendacium regibus Israël, quia nihil profecerunt, etiamsi haberent multos auxiliarios. Alii active sumunt, quod scilicet reges Israël prius fefellerant cives Achzib. Sed illud minus est probabile. Ego igitur inclino potius in diversam sententiam, quod etiamsi magna pecunia sibi concilient cives Lachis suos vicinos, præsertim populum Achzib, hoc tamen fore inutile, quia erit *in mendacium populo Israël*: vel forte alius est Prophetæ sensus, quod scilicet jam voluerant auxilium ferre regibus Israël cives Achzib, & frustra. Nam Lachis erat non ex primis urbibus quas expugnarunt Assyrii: sed erat in ipso regno Jehudah, vel in ingressu. Credibile igitur est reges Israël usos fuisse auxilio populi illius, & tamen non fuisse adjutos. Jam, quia tentabant etiam cives Lachis se eximere è manu hostium tali subsidio, Propheta deridet talem stultitiam: quia scilicet non sapiant experientia. viderant enim suis oculis subsidium illud fuisse inutile regibus Israël, & fallax. Debebant ergo potius aliam inire rationem, quam se conjicere in easdem fallacias. Ego non possum hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, ut tot exemplis iræ tuæ moniti, quorum voluisti extare memoriam usque ad finem mundi, inde discamus quam formidabilis sis judex contra obstinatos: da, inquam, ne obdurescamus hodie ad hanc doctrinam, quæ nobis recitatur per os Prophetæ tui, sed studeamus te ita nobis placare, ut præteritis omnibus hominibus recta nos offeramus tibi, ita ut freti sola tua misericordia, quam nobis pollicitus es in Christo, non dubitemus te nobis fore propitium, & sic tangamur spiritu veræ resipiscentiæ, ut si fuimus alii aliis in malum exemplum & scandalum, simus potius duces ad rectam viam salutis, & ita quisque studeat proximos suos juvare vita recte composita, ut simul perveniamus ad beatam illam & cœlestem vitam, quam nobis peperit sanguine suo unigenitus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA
IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. I.

15. Adhuc possessorem mittam tibi habitatrix Maresah, usque ad Adullam veniet gloria Israël.

Hic Propheta minatur patriæ suæ, quemadmodum aliis urbibus. Diximus enim oriundum fuisse ex urbe Maresah. Jam non parcit etiam suis gentilibus: quia sicuti coram Deo non est acceptio personarum, sic etiam servos Dei oportet clausis oculis libere agere, ita ut neque favore, neque odio huc vel illuc flectantur, sed sequantur æquabili tenore quicquid Dominus præcipit. Hoc spiritu videmus Michæam fuisse præditum, ubi nunc objurgat gentiles suos, sicuti aliis hactenus fecit. Est autem allusio ad nomen Maresah, quia à ירש deductum est, & proprie tantundem valet ac Possessio. Jam dicit Propheta, *Mittam tibi* הירש: nomen ab eadem radice deducitur. Cæterum significat etiam Morasthitas venturos in potestatem hostis non minus quam vicinos, de quibus antehac loquutus est. Dicit, *Usque ad Adullam.* Fuit etiam hæc civitas in tribu Jehudah, ut satis notum est. Quidam vero subaudiunt nomen hostis, & כבוד ponunt in genitivo casu: Veniet hostis gloriæ Israël usque ad Adullam. sed illud coactum est. Alii secus exponunt, quod scilicet gloria Israël ventura sit in ignominiam: quia scimus Adullam fuisse specum. Quoniam igitur erat locus obscurus, ut illi existimant, Propheta hic denunciat totam gloriam Israëlis opertam fore ignominia, quia scilicet dignitas & opulentia, qua gloriabantur, perdet statum pristinum, ita ut nihil differat ab ignobili spelunca. Si cui probatur hic sensus, ego non contendo. Alii tamen putant ironice Prophetam loqui, & appellative ita vocari Assyrium, quod scilicet tota gloria & dignitas Israël per ipsum auferenda esset. Sed nihil opus est restringere ad hostes. Accipio igitur simplicius, sed tamen ironice, quod gloria, id est, deformitas aut vastitas Israël perveniet usque ad Adullam. Sed quid si appositive legamus, Perveniet usque ad Adullam gloriam Israël? Neque enim, ut somniant illi interpretes quos dixi, Adullam fuit obscura, sed nominatur etiam inter urbes notissimas post reditum & restitutionem populi. Quum ergo tota regio vastata esset, superstes fuit

fuit urbs illa cum paucis, ficuti legimus Nehemiæ undecimo capite. Poteft igitur fieri, ut Propheta vocaverit Adullam gloriam Ifraël: quia fita erat in loco tuto, ut putarent incolæ fe munitos valido præfidio, & ita non effe expofitos violentiæ hoftium. hic fenfus etiam effet probabilis. Sed tamen quoniam gloria Ifraël poteft accipi ironice pro calamitate vel opprobrio: fiquis magis probet illam interpretationem, fequatur. Ego tamen magis inclino in illam partem, quod dicat Propheta venturum hoftem ufque ad Adullam, quæ erat gloria Ifraël, quod fcilicet urbs illa effet quafi in penetrali Judææ, ut difficilis effet acceffus hoftibus: nifi forte quis malit hic renovari memoriam veteris hiftoriæ, quia David illic latuerat in fpelunca, & habuerat fuum præfidium. Nec dubium eft quin locus ab eo tempore obtinuerit famam aliquam. Poteft igitur notari celebritas illa, quam dixi, quum Adullam vocatur gloria Ifraël. Sequitur,

16. Decalvare, & tondeas te fuper filiis deliciarum tuarum, dilata calvitium tuum ficut aquila, quoniam migrarunt abs te.

Concludit tandem Propheta, populo nihil reftare præter luctum: quia Dominus totam regionem vaftare & perdere inftituit. Solebant autem, quemadmodum aliis locis vidimus, vel radere capillos, vel etiam evellere in luctu. Et verbum קרח quidam exiftimant tantundem valere acfi diceret Propheta, Crines tuos difcerpe, lacera, evelle: poftea quum addit גזי, hoc referunt ad tonfuram, quæ fit novacula. Quicquid fit, hic Propheta intelligit tam calamitofum fore ftatum populi, ut ubique nihil cernatur præter lamentationes. *Decalvare*, inquit, *fuper filiis deliciarum tuarum.* Hic tacite exprobrat Propheta tolerantiam Dei perverfis hominibus, qui non refipuerant ad tot admonitiones. Unde enim deliciæ iftæ nifi ex nimia Dei indulgentia, quod Ifraëlitis, quantumvis immorigeri effent, pepercerat longo tempore? Hic ergo Propheta oftendit nimis diu abufos fuiffe patientia Dei, quum ita in fuis deliciis fuerint demerfi. Nunc, inquit, *dilata calvitium tuum ficut aquila.* Solent aquilæ exuere plumas: ideo hic comparat aquilis calvos homines, quafi dicat Expilatos. Ergo ut implumes funt certo tempore aquilæ, donec pennas recuperent; fic etiam vos eritis expilati, nempe propter luctum. Dicit, *Quia migrarunt abs te.* Significat ergo Ifraëlitas fore exules, ut terra ipfa deferta maneat. Jam fequitur,

CAPUT II.

VÆ cogitantibus iniquitatem, & fabricantibus malitiam fuper cubilibus fuis, quum illuxerit mane exequentur eam, quia eft ad potentiam manus ipforum.

HIc Propheta non tantum contra Ifraëlitas agit, quemadmodum multi perperam reftringunt hanc partem doctrinæ ad decem Tribus: fed potius exequitur munus fuum etiam apud Judæos. Hic autem non tractat, quemadmodum proximo capite, de idololatria: fed potius invehitur in peccata, quæ fpectabant ad fecundam Tabulam. Quoniam ergo non modo cultum Dei polluerant Judæi, fed etiam frena laxaverant multis injuriis, ita ut fcelerate cum proximis agerent, nullum effet apud eos ftudium æquitatis vel juftitiæ: ideo hic Propheta invehitur contra avaritiam, rapinas, crudelitatem, quemadmodum videbimus. Eft autem concio plena vehementiæ: quia minime dubium eft tunc graffatam fuiffe licentiam in populo, ut tam fevere & acriter coargui neceffe fuerit. Interea promptum eft colligere, fermonem præcipue dirigi ad ipfos proceres, qui auctoritate pollebant, & ea etiam abutebantur ad nocendum: *Væ*, inquit, *cogitantibus iniquitatem, & fabricantibus malum fuper cubili fuo, ut quum mane illuxerit exequantur eam.* Hic graphice depingit Propheta ingenium & mores eorum qui dediti funt lucro, & tantum fefe augere ftudent. Dicit enim eos *fuper cubili fuo cogitare iniquitatem, & fabricare malitiam.* Certe tempus nocturnum non modo datum eft hominibus ad quietem, fed debent etiam uti ifto Dei beneficio in hunc finem, ut fefe contineant ab omni pravitate. Nam qui vires quiete nocturna reficit, debet etiam apud fe expendere hoc effe indignum, & quafi prodigiofum, fi interea machinetur fraudes & dolos & injurias. Quorfum enim Dominus vult nos quiefcere, nifi ut ceffent apud nos omnia maleficia? Propheta igitur hic oblique oftendit eos qui intenti funt fabricandis dolis dum quiefcendum erat, quafi pervertere ordinem naturæ: quia fcilicet non refpiciunt ad quietem illam, quæ ideo data eft hominibus, ut ne alii aliis molefti fint, vel eos fatigent. Poftea declarat quantus fuerit nocendi ardor: ut *quum mane illuxerit exequantur eam*, inquit. Poterat fimpliciter dicere, Ut interdiu efficiant quæ noctu agitarunt fecum: fed dicit, Mane: quafi diceret ipfos fervere avaritia, ut ne momentum quidem ceffent: fimulac illuxit, ftatim parati funt ad patrandas fraudes, quæ noctu illis in mentem venerant. Tenemus ergo nunc in fumma Prophetæ mentem. Jam adjungit, *Quia eft ad potentiam manus ipforum.* Quia אל Deum fignificat, ideo vetus interpres reddidit, Contra Deum eft manus ipforum: fed non convenit illa interpretatio. Alii fecus exponunt, Quod fortitudo fit in ipforum manu: & omnes fere linguæ Hebraicæ periti in hoc confentiunt. Quibus ergo facultas fuppetit, illos putant hic notari à Propheta, quod fcilicet ficuti pollent viribus, ita etiam audeant quidvis perpetrare: fed loquutio Hebraica ab ipfis non redditur, quod valde miror, & in re tam clara mirum eft ita eos hallucinari. neque enim habetur, Fortitudo eft in ipforum manu, fed manus ipforum eft ad fortitudinem. Eadem loquutio habetur tertio Proverbiorum capite, & illic etiam falluntur multi interpretes. Vetat enim illic Solomon nos fubtrahere proximo jus fuum. Quum manus tua, inquit, ad potentiam erit: dicunt, quum erit facultas ad juvandum miferos. Sed nihil tale intelligit Solomon: hoc enim magis vult, Quum prompta erit manus tua ad exequendum aliquod maleficium, abftine tamen. Sic etiam Deuteronomii vigefimo octavo dicit Dominus, Quum abripiet hoftis fpolia tua, non erit manus tua ad potentiam, id eft, non audebis digitum movere, ut compefcas hoftes tuos: ubi te diripient, ubi fubftantiam tuam expilabunt, tamen tu ftabis attonitus, quia manus tua erit quafi mortua. Nunc venio ad præfentem locum: *Manus eorum eft ad potentiam.* Intelligit Propheta eos audere experiri quid valeant, & ideo femper manum ipforum promptam effe: quoties fpes eft lucri vel quæftus, ftatim manus eft parata. Quare? neque enim retinentur vel timore Dei, vel aliquo refpectu juftitiæ: fed manus eorum eft ad potentiam, hoc eft, quantum poffunt tantum audent. Videmus ergo nunc quis fit fenfus Prophetæ, quantum ego judico. Poftea adjungit,

2. Et concupiverunt agros & rapiunt, & domos, & auferunt: & vexant virum & domum ejus, virum & hereditatem ejus.

Hic confirmat Michæas superiorem sententiam. Exprimit enim quam alacriter ferantur ad rapiendum avari: imo quam effrenis sit ipsorum cupiditas ad nocendum. Simul, inquit, atque aliquid concupiverunt, rapiunt. Et hinc colligimus, proximo versu Prophetam conjunxisse perversa consilia cum impetu agendi, quasi dixisset eos sedulo quidem fabricare suas fraudes, sed ut solertes sunt in suis consiliis, ita etiam non minus audaces esse & temerarios ad exequendum. Eandem sententiam nunc aliis verbis repetit, ut melius confirmet. *Simulac concupiverunt agros, rapiunt: simulac concupiverunt domos, auferunt:* simul virum & domum ejus vexant, hoc est, nihil ipsis elabitur, quia quanta est ipsorum malitia ad fraudes, tam furiosa est etiam eorum libido ad quidvis tentandum. Atque utinam hodie non tam crudelis esset avaritia, ut passim extaret quasi in speculo exemplum hujus doctrinæ. Sed nostrum est diligenter expendere, quantopere displiceant Deo fraudes & rapinæ, ut quisque nostrûm ab omni injuria sibi temperet, sed ita regamur studio æquitatis, ut quisque bona fide cum proximis suis agat, nihil appetat injuste, & frenet etiam suas cupiditates: siquando titillet Satan animos, ut statim hæc doctrina sit nobis instar freni ad nos cohibendos. Sequitur,

3. Propterea sic dicit Jehova, Ecce ego cogitans super familiam hanc malum, quod non submovebitis ab illo (*sic est ad verbum: à quo non submovebitis*) colla vestra, & non ambulabitis in altitudine, quia tempus malum hoc.

Jam ostendit Propheta, frustra avaros ita deditos esse & fraudibus & rapacitati, quia eventus spem ipsorum frustrabitur. Deus enim in cœlo ipsos expectat. Ubi autem sollicite multas opes coacervarint, Deus merito eas prorsus dissipat. Huc igitur spectat ista denunciatio: *Ecce*, inquit, *sic dicit Jehova, Ego cogitans malum super familiam hanc.* Est concinna antithesis inter Deum & Judæos, inter cogitationes illorum malas, & inter cogitationem Dei non malam per se, sed tamen quæ malum ipsis adducet. Deus, inquit, sic loquitur, Ecce ego cogito: quasi diceret, Dum vos in cubilibus vestris ita satagitis, dum volvitis multa consilia, dum fabricatis multas astutias, putatis me dormire, putatis me nihil cogitare interea: imo sunt etiam mihi cogitationes diversæ. Ergo si ita vigilatis in malitia, ego etiam vigilo in judicio meo. Nunc ergo tenemus quid sibi velint hæc verba, ubi pronunciat Deus se cogitare malum: non sicuti loquutus est Propheta de avaris & rapacibus: sed malum hoc ad pœnam refertur, quod scilicet proprium sit Dei munus, rependere singulis quod meriti sunt, deinde reddere etiam eadem mensura quicquid aliis mali intulerint. *Non submovebitis*, inquit, *colla vestra inde.* Quoniam hypocritæ semper impunitatem sibi promittunt, & captant etiam subterfugia, ubi Dominus illis minatur, Propheta hic affirmat, etiamsi omnes exitus captent, tamen constrictos jam teneri Dei manu, ita ut non possint destinatum sibi onus excutere. Et hæc justissima est eorum merces, qui subducunt colla sua, ubi Deus eos ad obsequium vocat. Qui ergo recusant Deo parere, ubi voluntarium obsequium ab illis exigit, tandem violenter trahentur non ad jugum, sed ad onus, quod prorsus eos obruet. Quisquis ergo sponte collum Dei jugo non submiserit, ille sentiet tandem quantum & quam horribile onus paratum sit indomitis cervicibus. *Non poteritis ergo colla vestra subducere, & non ambulabitis in altitudine.* Clarius adhuc exprimit quod attigi, nempe eos ita fastu fuisse elatos, ut despicerent omnes minas & omnem doctrinam. Et superbia hæc causa est pervicaciæ, quia nisi securitas homines falleret, statim flecterentur, ubi Deus illis minatur. Hæc igitur ratio est, cur Propheta adjungat, *Non ambulabitis amplius in altitudine*, hoc est, superbia vestra tunc necessario succumbet. *Quia tempus malum erit.* Significat, quemadmodum jam dixi, eos, qui manent rigido collo & inflexibili coram Deo, ubi jugum suum imponere vult, tandem cessuros vi, utcunque sint rebelles. Quare? Frangentur enim, quia corrigi non potuerunt. Postea sequitur apud Prophetam,

4. In die illo tollent super vos parabolam, & lugebunt (*sunt quidem verba singularis numeri, נשא & נהה, cæterum indefinita est loquutio. Nam qui subaudiunt conductitios homines, quibus solebat injungi hæc provincia, ut lugubres cantus conciperent ad cladem aliquam, nescio an assequuti sint mentem Prophetæ: tamen hoc relinquo in medio, quia alibi vidimus fuisse tunc cantores in luctu, quemadmodum etiam alibi erant Præficæ, hoc est, mulieres lamentatrices. Cæterum malo indefinite accipere. Tollent igitur super vos parabolam, & lugebunt*) luctu lamentabili, (*vel lamento lamenti*) dicendo, Vastando vastati sumus: partem populi mei mutavit: quomodo tollent à nobis ad restituendum? agros nostros dividet.

Est abruptus sermo, ideoque variant interpretes. Sed hic videtur mihi esse simplex sensus Prophetæ: *In die illa tollent super vos parabolam:* hoc est, non erit hæc vulgaris calamitas, sed passim volitabit rumor, ita ut futuri sint in commune proverbium omnibus Judæi. hoc unum est. Quantum attinet ad nomen משל, scimus accipi pro sententiis gravibus, quemadmodum vocant Latini Sententias, vel dicta, & Græci etiam ἀποφθέγματα. Cæterum, ideo graves sententiæ apud Hebræos sic vocantur, quia ut plurimum, ubi quis stylum attollit, figuras multas permiscet, ut illustrior ac splendidior sit oratio. Et ideo multi vertunt, αἰνίγματα. De sensu Prophetæ satis convenit, quod scilicet proverbia passim volitabunt contra Judæos, nempe quemadmodum calamitas aliqua solet describi lugubri carmine. *Lugebunt* ergo *lamento lamentabili super vos.* Sed hoc totum debet referri in eum finem, quod scilicet clades ista futura sit celebris ubique. Videtur tamen postea tribuere hunc sermonem Judæis ipsis: & hoc non male convenit. Cæterum indefinita est loquutio: quoniam non de uno vel altero homine loquitur Propheta, sed de toto populo. Ergo lugebunt omnes in hunc modum, *Vastando vastati sumus: partem populi mei mutabit.* (Est futurum tempus loco præteriti. *Mutavit ergo partem populi mei.*) Hoc tam ad Deum quam ad Assyrium referri potest. Deus enim præcipuus fuit auctor hujus cladis: ille est qui mutavit partem populi. Quemadmodum enim sua benedictione populum illum diu prospere foverat, sic

sic etiam postea mutavit illius sortem. Sed quoniam Assyrii fuerunt ministri vindictæ Dei, non incommode etiam hoc transferri poterit ad eorum personam. '*Abstulit* ergo *partem populi mei*. Deinde, *Quomodo recedere fecit*, vel abstulit, vel removit *à me* (mihi, proprie) *ad restituendum?* שבב, quanquam potest esse à radice שוב, quod idem valet. *Quomodo* ergo *abstulit à nobis ad restituendum agros nostros, dividit*, id est, quos divisit? Subaudiendum enim est relativum אשר, deinde mutatio est temporis. Nunc, quia sermo concisus est, ideo dixi varias interpretationes afferri. Ego tamen simpliciter existimo hoc Prophetam velle, *Quomodo ad restituendum abstulit agros nostros, quos divisit?* Hoc est, quam procul absumus à restitutione? quia procul remota est omnis spes, ubi Dominus ipse divisit inter extraneos terram nostram & possessionem: vel hostes inter se partiti sunt, ut solet fieri post victoriam, quisque enim partem suam rapit. Sive ergo de Assyriis hoc intelligere placeat, sive potius ad ipsum Deum referre, tamen non obscura videtur mens Prophetæ, quod scilicet non tantum expulsi sunt Judæi à patria, sed etiam ablata spes reditus, quandoquidem hostes inter se partiti sunt eorum hereditatem, ut jam frustra de restitutione cogitent qui expulsi sunt. Ego autem loquor quasi de re præsenti, quia etiam Propheta hic inducit Judæos cum ista lamentatione: Actum igitur est de nobis, & nullum est malo huic remedium, quia non modo exuti sumus omnibus fortunis, & ejecti à patria, sed etiam non poterunt nobis restitui quæ ablata sunt ab hostibus, quia jam inter se partiti sunt possessionem nostram, & quisque partem suam & locum occupavit, sicuti suam hereditatem. Itaque non modo nobis erit negotium cum Assyriis in genere, sed cum singulis: quia quisque quod nunc occupat & possidet, volet tueri, quasi sibi debitum & quasi hereditarium. Quidam ex hoc versu conjiciunt potius spectare sermonem ad Israëlitas, qui fuerunt sine spe reditus ejecti. Sed nulla necessitas cogit hoc de Israëlitis exponere. Neque enim Propheta hic denunciat quid facturus sit Deus, sed qualis futura sit illa clades, si in se æstimetur. Diximus autem jam pluribus locis, Prophetas, dum minantur, tantum sonare clades, exitia, mortes, interitus: postea autem adjungere promissiones in solatium. Sed distincta est ratio docendi. Quoniam scilicet Prophetæ, quum terrere volunt hypocritas, & obstinatos homines, proponunt duntaxat iram Dei, & nihil spei residuum faciunt: postea autem ubi in bonam spem erigunt qui ita sunt humiliati, aliunde petunt ipsi solatium, nempe à Dei bonitate. Ergo poterit hoc apte & vere de Judæis ipsis exponi. Sequitur,

5. Itaque non erit tibi projiciens funiculum ad sortem in cœtu Jehovæ.

Hic concludit Propheta sermonem illum, quod scilicet Deus sic purgabit Judæam perversis & sceleratis incolis, ut non futura sit amplius certa unius populi hereditas. Scimus enim hac lege datam fuisse terram illam posteris Abrahæ, ut esset illis hereditaria. Scimus etiam jactos fuisse funiculos quoties redibat annus Jubilæi, ut quisque rediret in possessionem paternam. Jam Propheta testatur ablatum hoc beneficium esse Judæis, ne posthac hereditario jure possideant terram: quia scilicet Deus, qui dederat, nunc abstulit. *Non erit* ergo *projiciens funiculum ad sortem in cœtu Jehovæ*. Et videtur hic pungere Judæos, quum vocat eos cœtum Jehovæ. Adoptaverat quidem eos, erant populus Dei: sed significat jam esse abdicatos, quoniam se indignos reddiderint illa gratia. Negat igitur, ironice vocando *cœtum Jehovæ*, retinere nomen illud jure suo, quoniam scilicet seipsos abdicaverint illa dignitate. Nunc sequitur,

6. Ne stilletis: stillabunt: non stillabunt illis, *(hoc est, super eos)* non apprehendet ignominias. *(sic est ad verbum.)*

Hic etiam brevitas sermonis cogit interpretes inter se variare. Quidam ita accipiunt, *Ne stilletis, stillabunt*, hoc est, loquuntur Judæi adversus Prophetas, & minaciter quasi pro imperio vetant ipsos verbum facere. Stillandi verbum Hebræis tantundem valet ac Loqui: sed tamen solet magis aptari ad graves sermones, quam ad vulgares & quotidianos. Siquis intelligat, *stillabunt*, id est, loquentur Judæi, notat Propheta eorum arrogantiam, quod certare audeant cum Dei Prophetis, ut eos compescant, vel cogant in ordinem. Et videmus impios homines sese ita efferre, quum volunt Prophetis Dei auferre docendi libertatem: insurgunt enim acsi ipsi bis & ter Prophetæ essent. Sic etiam hoc loco, *Ne stilletis*, hoc est, loquuntur Judæi, Ne prophetent servi Dei. Alii autem subaudiunt relativum, *Ne stilletis* his qui stillant: quasi diceret, Prophetas Dei non ferunt impii homines, atque ita prohibent & arcent ipsos à loquendo, quantum in ipsis est. Alii autem sic discernunt, *Ne stilletis, non stillabunt*, quasi ab una parte hic loquantur Judæi, ab altera autem Deus sese opponat Judæis. *Ne stillent*, hæc est vox impii & rebellis populi, qui libenter à se abjiceret & excuteret omnem doctrinam. Deus autem occurrit ex adverso, *Imo stillabunt:* vetatis, sed tamen non est vestrum: ego illos misi: volo etiamsi centies furere & crepare debeatis, ut tamen pergant in suo cursu. Videmus ergo quam variæ sint expositiones. Jam etiam in reliqua parte versus non magis inter se consentiunt interpretes. *Non stillabunt*: de hac particula satis convenit, quod Deus significet jam fore finem omnibus prophetiis. Quare? quoniam scilicet nolit ridiculos esse servos suos, neque eos ignominiæ subjicere. hic est verus sensus. Alii tamen in diversam partem trahunt, quasi adhuc continuet Propheta sermonem suum, *Non stillabunt*, ne apprehendat ignominias. Putant enim impii, si occluserint os Prophetis, jam sibi omnia licere, & sua flagitia fore occulta, denique sua vitia non ventura in rationem: quasi vero scelera per se non satis probrosa essent, etiamsi Deus nullos Prophetas mittat, etiamsi nulla sit objurgatio. Sed tamen ita stupidi sunt profani homines, ut putent se immunes fore ab omni probro, si modo taceat Deus, hoc est, ubi à se repulerint omnem doctrinam. Putant ergo quidam sic debere intelligi hunc Prophetæ locum. Sed ego existimo simpliciter ita velle, quia paulo ante dixerat, *Ne stilletis stillantes:* hoc est, Vos Prophetæ ne amplius sitis nobis molesti: cur obtunditis nobis aures? non possumus amplius ferre hanc vestram audaciam: tacete igitur. ita præcise Judæos pro imperio loquentes induxit, acsi esset in eorum arbitrio Prophetis ponere obstaculum, ne munere suo fungantur. Jam sequitur responsio ipsius Dei, meo judicio: Non stillabunt, ne apprehendat ignominias: quando video doctrinam meam vobis esse intolerabilem, video tale & tam indignum fastidium: ego igitur auferam vobis Prophetas meos. Quiescam ergo & tacebo posthac. Quare? Ego enim nihil proficio, imo ego subjicio ignominiæ Prophetas meos: ludunt enim operam loquendo, fundunt verba inania sine ullo fructu. Nam estis

prorsus desperati. Imo quum à vobis contumeliose vexentur, & deterior sit eorum conditio, quam si omni scelerum dedecore operti forent. Quum ergo subjiciam ignominiæ Prophetas meos, ego nolo eos subire vestra ludibria. Cessabunt igitur omnes, nec amplius prophetabunt. Sed nihil deterius nec magis horrendum potuit minari Dominus Judæis, quam hanc libertatem, ne scilicet amplius quidquam audirent quod eos gravaret: hæc enim est ultima perditio, ubi Deus laxat nobis habenas, & ubi patitur effreni licentia nos ruere quasi præcipites, acsi prorsus Satanæ nos traderet in mancipium. Quum ita sit, sciamus hanc esse horrendam comminationem, ubi dicit, *Non stillabunt*, ne sint posthac ignominiosi.

Da omnipotens Deus, quando mutua inter nos æquitate, & charitatis ac benevolentiæ officiis probare vis nostram patientiam, ne simus alii aliis lupi, sed ita vere ostendamus nos esse filios tuos, ut colamus quæcunque præcipis inter nos rectitudinis & beneficentiæ officia, & ita prosequamur toto vitæ nostræ cursu hanc æquitatem, ut tandem fruamur illa beatitudine, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA
IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. II.

7. Qui diceris domus Jacob, an redactus est in angustias Spiritus Jehovæ? (*alii vertunt, An imminutus est Spiritus Jehovæ? קצר, significat Coarctare, significat etiam imminuere apud Hebræos. Sed melius quadrat sensus ille quem reddidi*) an hæc sunt opera ejus? annon verba mea bona sunt cum eo, (*hoc est, apud eum*) qui rectus ambulat?

Jam severius objurgat Propheta Israëlitas, quod vellent imponere legem Deo & ejus Prophetis, nec possent ferre liberum doctrinæ cursum. Proximo enim versu ostendit Israëlitas tanta superbia fuisse inflatos, ut vellent cum Deo pacisci: Ne stilletis, dicebant. quasi vero sit in arbitrio hominis Deum regere. Et ideo nunc Propheta iterum repetit, *An est coarctatus Spiritus Jehovæ?* inquit. Acsi diceret, Videte quorsum tendat, & quousque grassetur hæc vestra superbia. Vultis enim subjicere vobis & vestræ libidini Spiritum Dei: neque enim Prophetas à seipsis loqui certum est, sed Dei jussu & mandato. Quum ergo Prophetæ sint Spiritus sancti organa, quisquis tentat eos compescere, imperium sibi usurpat supra Deum, & quodammodo vult captivum reddere Spiritum ejus. Qualis enim erit Spiritus potestas, nisi coarguat libere hominum vitia, & quicquid Dei justitiæ adversatur damnet? Ubi hoc tollitur, jam nihil relinquitur juris Spiritui sancto. Videmus ergo quid sibi velit hoc loco Propheta. Ostendit quam vesana sit ista temeritas, quod Israëlitæ volunt Prophetis injungere silentium: quasi vero ipsis liceat dominari supra Spiritum Dei, & eum in ordinem cogere: *An est coarctatus Spiritus Domini?* Et notanda est ista loquutio, quæ non vulgarem emphasin continet: quia revocat Propheta obstinatos istos homines hac objurgatione ad auctorem ipsum doctrinæ: quasi diceret non fieri hominibus injuriam, nec bellum cum ipsis suscipi, ubi doctrina prohibetur, sed spoliari Deum ipsum jure suo, & auferri suam libertatem, ne judicium suum in mundo exerceat Spiritus sui virtute. Cæterum, hic Propheta ironice mordet Israëlitas, quum dicit, *Quæ diceris domus Jacob, an redactus est in angustias Spiritus Jehovæ?* Nam si profani homines, qui nunquam gustaverant pietatis doctrinam, & quibus etiam nihil patefactum fuerat de cœlestibus mysteriis, dixissent nihil sibi esse negotii cum Prophetis, hoc fuisset magis tolerabile. Quid enim mirum si homines stupidi repudient omnem doctrinam? Sed hoc fuit prodigiosum, quod Israëlitæ, qui gloriabantur nomine Dei, tam contumaciter insurgere audebant contra Prophetas. Semper habebant genus suum in ore, quasi excellerent supra reliquum mundum, & essent separati ab aliis, sanctaque progenies. Dicit igitur Propheta, Vultis nominari domus Jacob: quænam est vestra præstantia & dignitas, nisi quod electi estis à Deo in peculium? Si ergo assueti estis Dei doctrinæ, quænam ista rabies est ac furor, quod non potestis ferre ejus Prophetas, sed vultis illis os occludere? Tenemus ergo vim hujus ironiæ, quum dicit Propheta *vocari domum Jacob*. Interea videtur etiam oblique notare ipsos, quasi sint adulterinum genus: quemadmodum ab aliis Prophetis vocantur Amorrhæi, vocantur Sodomitæ. Ita etiam hoc loco Propheta dicit, Vos quidem estis domus Jacob, sed titulo tenus. Erant enim ita degeneres, ut falso obtenderent nomen sancti Patriarchæ: imo falso & mendaciter jactarent se originem ducere à sanctis viris, quum essent quasi putrida membra. Quoniam ergo sic desciverant à pietate Abrahæ & aliorum Patrum, ideo dicit Propheta, *Tu diceris* quidem, sed non es. Postea adjungit, *An hæc sunt opera ejus?* Hic vocat Israëlitas ad examen, quasi diceret, Qui fit, ut tam molesti sint ac graves Prophetæ, nisi quia vos acriter objurgant, denunciant judicium Dei? Sed Deus quodammodo ita severe & rigide vobiscum agere cogitur, nisi velit naturam mutare. Jactatis vos esse ejus populum: quomodo autem vivitis? *An hæc sunt ejus opera?* hoc est, an vitam vestram exigitis, & formatis mores vestros ad Legem vobis ab eo positam? Quum ergo vita vestra minime respondeat Dei vocationi, non mirum est si Prophetæ asperius vos tractent. Deus enim semper manet sui similis: vos autem estis perfidi, & prorsus repudiastis fœdus, quod vobiscum pepigerat. Ergo non debet vobis iniqua videri hæc asperitas de qua conqueri soletis. Postea adjungit, *Annon verba mea bona sunt cum eo, qui recte ambulat?* Hic expressius ostendit Propheta, cur nuper sciscitatus sit, an hæc essent opera Domini: comparat enim vitam ipsorum cum doctrina, quæ propter suam austeritatem illis non placebat. dicebant sermonem Propheticum esse nimis rigidum. Respondet hic Deus, sermonem suum mitem, placidum esse, adeoque suavem, sed piis ac bonis. Ergo culpam residere in ipsis, quod non ageret cum illis tam humaniter ut optassent. Hæc igitur summa est, sermonem Dei, quia vitam & salutem affert hominibus, sua natura mereri gratiam, nec posse etiam vel acerbum esse, vel durum, vel molestum piis & bonis: quia scilicet Deus illic explicet divitias suæ bonitatis. Videmus ergo, ut Deus hic rejiciat impiam calumniam à verbo suo: acsi diceret perversas esse querimonias, quæ volitabant in populo illo, quia scilicet transferrent culpam scelerum suorum in sermonem Dei. Dicebant Deum sibi esse nimis rigidum. Atqui Deus hic pronunciat se mitem esse & huma-

humanum, & hanc esse etiam naturam verbi sui, modo tractabiles sint homines, neque sua pervicacia extorqueant aliud, quam ipse sponte velit. Et hoc etiam idem intelligit David Psal. 18. quum dicit Deum esse perversum cum perversis. Illo enim loco significat se expertum fuisse summam in Deo bonitatem, quia scilicet docilem se & morigerum ei præbuerat. Ex opposito dicit, Deum esse perversum cum perversis, hoc est, ubi videt homines contumaciter resistere, & obdurare colla sua, tunc etiam ipsum induere quodammodo novum ingenium, & perverse cum ipsis agere, hoc est, duriter, quemadmodum meretur ipsorum pervicacia: ut duro nodo (quemadmodum veteri proverbio dictum est) respondeat etiam durus cuneus. Jam ergo tenemus sensum hujus loci, quod scilicet *Dei verba bona sint erga eos qui recte ambulant*, hoc est, spirent suavissimum odorem, nec aliud quam materiam veræ & solidæ lætitiæ afferant: quia ubi plena est felicitas, nisi dum nos Deus amplectitur in suum amorem? Hujus autem amoris testimonium nobis profertur in verbo. Culpa igitur in nobis est, ac nobis debet imputari, si verbum Dei non sapiat. Alii secus exponunt hunc totum locum, acsi Propheta referret hic quæ solebant tunc jactari apud Israëlitas. Volunt igitur narrationem esse mimiticam, quasi induceret Propheta impios & rebelles sese mutuo animantes ad contemptum verbi Dei: *Quæ diceris domus Jacob, an coarctatus est Spiritus Domini?* Scimus hypocritas ita excæcatos esse, vel ebrios prava confidentia, ut secure non dubitent abuti omnibus Dei beneficiis. Quia ergo contulerat magnam excellentiam Deus huic populo, poterant ita sese acuere ultro & citro, Nonne sumus filii vel posteri Abrahæ? quid proderit nobis censeri sacrum & electum genus, & peculiarem Dei populum, & sacerdotium Legale, si ita serviliter tractamur? Videmus ut Prophetæ isti contumeliose nos proscindant: ubi erit nostra nobilitas, nisi ostendimus nobis plus esse juris quam aliis gentibus? Putant igitur illi interpretes hunc esse sensum, obtendere omnes suas prærogativas, quo majore licentia respuant omnem doctrinam, & excutiant jugum. Quod autem dicit, *An Spiritus Dei diminutus est?* putant illi interpretes huc spectare, quasi contenti illa solenni Dei promissione, quod scilicet essent sanctum genus, nunc fastuose contemnant alios Prophetas: An Spiritus ille Dei mortuus est, qui olim fuit interpres æterni fœderis, quod Deus pepigit nobiscum? nonne testatus est nos sibi fore in sacrum & electum populum? Quid ergo nunc tentatis in nihilum redigere sacrum illud oraculum Spiritus sancti, quod inviolabile est? Postea, *An hæc sunt opera ejus?* Vos nihil crepatis præter minas, interitus: denunciatis nobis multas clades. Atqui Deus est beneficus & liberalis natura sua, patiens & misericors: vos autem illum fingitis nobis tyrannum, hoc est, prorsus alienum à natura Dei. Tandem putant illi interpretes Deum subjicere exceptionem: Vera quidem essent hæc omnia, si apud vos staret fides & auctoritas verbi mei. *Verba enim mea bona sunt*: sed non promiscue quibuslibet. sitis integri & sinceri, sentietis me humaniter, benigne & placide & suaviter agere vobiscum: tunc ergo cessabit rigor iste, qui vos tantopere offendit & exasperat in verbo meo. Sensus ille posset aliquo modo esse tolerabilis: sed quia perplexus est, ideo retineamus priorem illum, qui melius fluit. Nihil enim illic coactum est: quod Propheta derideat stultam arrogantiam populi, qui putabat se munitum esse privilegio, quia erat sacrum Abrahæ genus. Respondet Propheta, titularem istam præstantiam non obstare, quominus libere jus suum Deus retineat, & exerceat potestatem suam virtute Spiritus. *Domus* ergo *Jacob, quæ diceris*, hoc est, titulo tenus: Spiritus Dei non est redactus in angustias. Quod si jactas te esse peculiarem populum Dei, hæcne sunt opera Dei? hoc est, an vita tua vocationi respondet? Non mirum igitur, si Deus aspere vos castiget verbo suo, quia nulla est in vobis docilitas, quæ locum præbeat ejus mansuetudini. Cæterum, quanquam hic exprobret Propheta ingratitudinem veteri populo, doctrina tamen hæc nobis apprime est utilis, ubi Deus pronunciat verbum suum bonum esse & suave piis omnibus. Discamus ergo nos offerre Deo morigeros: & tunc meram suavitatem & meras delicias nobis spirabit in verbo suo, hoc est, experiemur nihil esse magis optabile, quam pasci spirituali hoc cibo: & hoc erit nobis solidum gaudium, quoties Dominus aperiet os suum ad nos docendos. Cæterum siquando nos pungit ac vulnerat, atque adeo exasperat verbum Domini, sciamus hoc fieri nostra culpa. Sequitur,

8. Et qui antehac populus meus, quasi in hostem surrexit ex adverso, vestem decoris (*alii vertunt, pallium & tunicam: sed quia nulla est copula, &* אדר *significat Decorem, ideo possumus vertere, vestem decoris*) prædati estis à transeuntibus cum fiducia, perinde acsi reverterentur à prælio.

Quia concisus est sermo Prophetæ, nonnulla etiam subest obscuritas. Itaque dissentiunt interpretes. Primo quantum attinet ad vocem אתמול, quidam putant unicam esse. Alii autem componunt ab את, & מול, quod significat E regione, vel ex opposito: & putant tantundem valere ac ממול, quod mox sequitur. Sed quia repetitio esset frigida, ideo non dubito quin Propheta hic voluerit proprie accipere. Significat autem Heri. Sed tempus illud non tam restricte capitur apud Hebræos. Heri enim accipiunt pro tempore præterito, etiamsi jam complures anni elapsi sint. Ideo verti *antehac*: & optime convenit. Jam, est etiam alia varietas in contextu: putant enim conjungi hoc אתמול cum verbo יקומם. Sed potius cohæret cum nomine עמי: *Populus meus antehac*. Tertia diversitas est in nomine אויב. nam aliqui ad Deum referunt: aliqui ad ipsum populum, quod scilicet alii in alios surrexerint, vel steterint. Nam verbum hoc etiam duobus modis exponitur. Alii putant esse verbum neutrum, Stant coram hoste: alii, Insurgunt in hostem. & hoc secundum mihi probatur, & melius etiam respondet contextui. Nunc insistam in genuino sensu, saltem quem genuinum esse arbitror. Propheta primo loco dicit populum hunc fuisse antehac sub manu & imperio Dei: sed nunc esse ab eo prorsus alienatum. *Qui* ergo *antehac populus meus* erat: quasi Deus renunciet omnem amicitiam huic populo. Vos ego hactenus agnovi pro meo populo: sed posthac nihil mihi vobiscum, quia scilicet omnis verbi mei auctoritas apud vos est abolita: rupistis fidem. denique quando violastis fœdus meum, jam desiistis esse populus meus. Siquid enim gratiæ in vos contuleram, spoliati estis ob vestram malitiam; & si antehac vos adoptavi, eadem malitia nunc vos abdicat. Hoc unum est. Postea sequitur, *Surrexit quasi contra hostem.* Ego subaudio notam similitudinis. Simpliciter dicit Propheta, *In hostem surrexit*: sed malo ita accipere, quod scilicet surrexerit quasi in hostem, hoc est, ex optimo patre Deum sibi hostem reddiderint, quia scilicet provocaverint suis sceleribus ejus iram. Jam hoc confirmat, quia scilicet exerceant inter se mera latrocinia. Scimus enim hypocritas semper latere sub ceremoniis, & objicere hunc clypeum, quoties objurgantur. Dicit igitur Propheta eos non ideo censeri Dei populum, quoniam sacrificiis operam impendant: quia

interim sint latrones. spoliant enim homines innoxios. *Vestem decoris*, inquit, sive vestem & pallium, (ego enim de his vocibus non laboro) *prædantur à transeuntibus secure*, hoc est, ab hominibus pacatis. Nam si qua sit belli suspicio, vel si viator audeat aliquid noxæ inferre, merito plectitur. Sed Propheta hic dicit spoliari qui secure transeunt, sicuti per regionem tutam. Quum ergo nihil sibi metuant viatores, vos tamen eos exuitis suis vestibus, quasi reverterentur à prælio: quemadmodum solent peracto bello, rapiunt hinc inde spolia, & nemo quidquam proprium retinet: sic etiam in media pace vos soletis vobis sumere licentiam, acsi essent omnia prædæ exposita, acsi essent in agro hostili, adeoque mox à reditu prælii. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. Primo loco significat populum hunc jam rejici à Deo, quia sese perditissima vita indignum reddiderit omnibus ejus beneficiis. Et simul ingratitudinem perstringit, quum fuerint populus Dei, quod tamen maluerint bellum ei inferre, quam colere fœdus illud quod pepigerat in eorum salutem. Hæc enim fuit valde detestabilis pravitas, quod quum electi essent ex toto mundo in peculiarem populum, maluerint Deum provocare ad bellum, quam sub tutela ejus placide degere. Quod autem insurrexerint adversus Deum, probat, quia dediti fuerunt latrociniis, prædati sunt, idque in media pace: quæ circumstantia scelus amplificat. Nunc sequitur,

9. Mulieres populi mei expulistis è domo delectationum ipsarum, (*est quidem mutatio numeri, sed hoc nihil ad rem*) à parvulis earum abstulistis decus (*vel ornamentum*) meum perpetuo.

Pergit in eadem sententia, quod scilicet nullis injuriis abstinuerint. Nam hoc signum fuit extremæ sævitiæ, non parcere mulieribus, & pueris ipsis: est enim genus imbelle. Sexus eximit mulieres à violentia, ætas vero pueros: imo in ipsis bellis mulieres tamen salvæ evadunt, & pueri etiam. Videmus ergo Prophetam per synecdochen hic ostendere populum hunc fuisse addictum barbaræ crudelitati, quia ne à mulieribus quidem & pueris sibi temperaverint. Quum ita sit, sequitur inanem & fallacem esse jactantiam quum se vocant electum populum. *Domum delectationum* tribuit mulieribus, quæ ut sunt imbelles, domi se libentius continent, ac in umbra, quam longe spatientur. Quo magis decebat suas latebras illis tutas manere. Jam, substantiam quæ pueris eripitur, Deus *ornatum suum* vocat, quia benedictio ejus in pueros effusa, speculum est gloriæ ejus. Itaque in rapinis sacrilegium quoque condemnat. Vox לעלם continuationem scelerum designat: quasi dixisset, absque ulla pœnitentia fuisse crudeles. Nunc sequitur,

10. Surgite, abite, quia non est hæc requies: quoniam polluta est, dissipabit dissipatione violenta. (*Interponitur copula, & dissipatione: ideo poterimus commode vertere, Dissipabit, & quidem dissipatione violenta, vel roborata: id enim significat verbum* נמרץ.)

Hic rursus Propheta stultam confidentiam populi refellit. Scimus terram Chanaan insigni illo elogio ornatam fuisse divinitus, quod esset requies: imo Deus non modo vocabat requiem populi, sed suam:
Psal. 95. vers. 12. Juravi in ira mea, non introibunt in requiem meam. Erat igitur terra Chanaan quasi nidus quidam sub alis Dei absconditus: quia Dominus hanc hereditatem assignaverat populo electo. Quum ergo Deus habitaret in terra illa, deinde etiam dedisset hac lege filiis Abrahæ, ut tuto illic quiescerent, sicuti etiam inter benedictiones Legis hoc refertur: ideo hypocritæ, ut solent falso & mendaciter ad se trahere omnia Dei beneficia, dicebant se non posse illinc unquam expelli, & Prophetas esse falsarios, qui auderent quidquam mutare ex Dei fœdere. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Surgite, abite, non est hæc requies*: vos, inquit, decipit illa perversa arrogantia, quoniam putatis vos affixos esse huic nido. Deus quidem ita promisit, sed conditione apposita, nempe si steteritis ejus fœderi. Vos autem estis fœdifragi: putatis illum esse vobis obstrictum: soluta sunt omnia vincula. nam quum perfide descivesitis à Lege Dei, non est quod nunc putetis quidquam vobis deberi ab ipso. Non est igitur quod jactetis vos esse sacrum populum. Fuit quidem nomen, sed jam desiit esse: ideo *surgite, abite*. Nam quod desidetis hic in securo vestro fastu, hoc nihil vobis proderit. Deus enim vos procul expellet, & jam denuncio vobis surgendum esse, & abeundum: quia non poteritis invito Deo quiescere in hac terra. Deus autem vos ab ea exturbat. Nunc tenemus verum Prophetæ sensum. Postea adjungit, *Quia polluta est, dissipabit dissipatione vehementi*. Iterum hic vindicat Deum à calumnia & improbis murmuribus. Scimus enim quam difficile fuerit populum hunc subigere, quum tanta contumacia esset præditus. Et videmus non parum fuisse Prophetis omnibus negotii cum hypocritis, quia semper hoc promptum in ore erat multitudini, Quid? an nullius erunt momenti tot & tam præclaræ promissiones, quibus Deus nos dignatus est? An adoptio ejus erit merum ludibrium? An frustra nobis hanc terram jure hereditario dedit? Quum ergo sic objicerent hypocritæ Deo sua beneficia, & interim abuterentur vocatione ejus, oportuit ipsos coargui, quemadmodum hic facit Propheta. Vocatis, inquit, terram hanc requiem, sed quomodo in ea quiescitis? Deus enim jusserat vos celebrare Sabbathum. habitabat enim in medio vestri, ut vos sanctificaret: atqui tumultuarie in ea degitis, & bellum geritis cum Deo ipso: pollutiones vestræ nonne delerunt illam quietem sacram, quæ vobis præcepta erat divinitus? Ergo videtis mutationem hanc accidisse vestra culpa, quod Deus, sicuti antehac solebat, quietem vestram & suam vocare desierit. *Non est* igitur *hæc requies, ideo dissipabit dissipatione violenta*, vel roborata: hoc est, frustra vobis promittitis quietem in ea terra ubi bellum intulistis Deo, nec cessatis subinde in eam iram ejus in vos provocare. Sequitur,

11. Si vir ambulans in spiritu, & fallaciter mentiens, stillem tibi pro vino, & pro sicera, tunc erit stillans populi hujus. (*hoc est, hic demum erit Propheta populi hujus: sicuti etiam priore membro proprie vertendum est, si prophetem.*

Hic Propheta notat aliud vitium, quo laborabat populus, nempe quoniam volebat se blanditiis mulceri: quemadmodum impii omnes putant se quodammodo elapsos esse ex Dei manu, si nullam objurgationem audiant: imo si nacti sint adulatores, qui indulgeant eorum vitiis, putant se beatos esse. Nunc igitur morbum nunc Propheta in populo detegit. Hieronymus alienum prorsus sensum quæsivit, sicuti in

in superioribus. sed ego non immoror in refutatione: satis mihi est, si reddam verum Prophetæ sensum. Sed quemadmodum pro Mulieribus antea vertit Principes, denique pervertit totum sensum; ita tandem hic dicit, Utinam sim vanus Propheta, hoc est, ambulans in vanitate, & mendax: quasi diceret Michæas, Ego cuperem me vanum quum denuncio vobis clades, de quibus loquor. Mallem enim vobis aliquid lætum & prosperum nunciare: sed non possum aliter, quia Dominus aliud mandat. Cæterum, nihil tale est in verbis Prophetæ. Redeamus igitur in viam. *Si vir ambulans spiritu, & fallaciter mentiens.* Omnes fere interpretes in hoc consentiunt, quod Ambulare in spiritu, sit fastuose vel temere aliquid proferre: & Spiritum accipiunt pro vento, aut fallaciis. Sed non dubito quin fuerit hæc loquutio tunc vulgata, Ambulare in Spiritu, pro exercere munus Propheticum. Si quis ergo sit Propheta, hoc est, qui fungatur hoc munere, vel sustineat personam doctoris, profiteatur se esse divinitus missum. Prophetæ enim olim vocati sunt Viri Spiritus, quia scilicet nihil ex seipsis vel ex suo cerebro proferrent, sed tantum bona fide de manu in manum traderent quod acceperant à Deo. Ambulare ergo Spiritu, meo judicio, tantundem valet atque profiteri munus doctoris. Si quis igitur munus doctoris profiteatur, quid faciet? Si ego, inquit Michæas, præditus Spiritus dono, & vocatus ad docendum, velim inire gratiam à vobis, ego prædicarem fore uberem proventum vini & siceræ: omnes mihi applauderent. nam si quis hæc promittat, *hic est Propheta hujus populi.* In summa significat Michæas Israëlitas rejicere omnem doctrinam, quia meras blanditias appetunt, & volunt se foveri in suis vitiis, imo prava adulatione corrumpi cupiunt in suum exitium. Hinc igitur apparet non esse ipsos quales censeri volunt, nempe populum Dei. Hæc enim prima conditio fuit in Dei fœdere, ut dominaretur in populo illo. Jam ubi homines non sustinent divinitus gubernari, & volunt habere plenam & effrenem licentiam, perinde est acsi Deum longe à se expellerent. Ergo hoc signo convincit eos Propheta, quod prorsus à Deo defecerint, & nihil habeant cum ipso commune. Si quis ergo sit vir ambulans in Spiritu, abstineat à veritate, inquit, quoniam non feretur in hoc populo. Quare? quia nolunt doctores probos & fidos. Quid ergo restat? Veniant adulatores, qui populo promittant largam copiam vini & siceræ, illi erunt optimi doctores, & magno plausu excipientur: denique erunt proprii doctores hujus populi impii. hoc est, populus iste non potest amplius ferre veros Dei Prophetas: sed adulatores habere cupit, qui indulgeant omnibus eorum corruptelis.

Da omnipotens Deus, quando non aliter possumus vere in verbo tuo proficere, nisi sensus omnes nostros & affectus subjiciamus tibi, & offeramus in sacrificium: da, inquam, ut patiamur gladio verbi tui te ita penetrare quicquid in nobis est, ut nobis mortui, tibi vivamus, neque sinamus nobis fieri delicias in perniciem nostram, sed feramus potius quantumvis acerbas objurgationes, modo cedant nobis in medicinam, qua purgentur interiora nostra vitia, donec tandem penitus repurgati, & regeniti in novas creaturas vere illustremus pia & sancta vita nomen tuum, ut recipiamur in cœlestem gloriam, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA
IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. II.

12. Congregans congregabo te totum Jacob, colligens colligam residuum Israël, simul ponam eum tanquam oves Bosra, tanquam gregem in medio ovilis sui, tumultuabuntur præ hominibus. *(id est, propter hominum multitudinem.)*

13. Ascendet effractor coram ipsis, frangent & transibunt portam, & egredientur per ipsam, & transibit Rex ipsorum coram ipsis: & Jehova in capite ipsorum.

Duplex est loci hujus expositio. Major pars interpretum huc inclinat, quod Deus hic promittat levationem aliquam Israëlitis, postquam duriter eos objurgaverat, & minatus etiam fuerat extrema. Referunt igitur hunc locum ad regnum Christi, quasi Deus spem faciat futuræ restitutionis. Sed dum omnia propius expendo, cogor potius interpretari etiam duos istos versus comminatorie, quod scilicet Propheta hic denunciet futuram Dei vindictam populo. Quia tamen prior opinio fere recepta est, ego obiter percurram quod illi afferunt: deinde redibo ad sensum alterum, qui mihi magis probatur. Hoc competit in regnum Christi, populum, qui dispersus fuerat, colligi in unum corpus. Scimus enim quam misera sit extra ipsum, mundi dissipatio, & quoties de renovatione Ecclesiæ Prophetæ verba faciunt, fere utuntur hac loquendi forma, quod Dominus colliget dispersos, ut coalescant rursus in corpus unum. Bene igitur hoc quadrat, si placet referre ad Christi regnum, quod Deus *colligendo colliget totum Jacob.* Sed postea additur restrictio, ne quis hanc restitutionem ad totum genus Abrahæ extendat, & omnes eos qui secundum carnem progeniti sunt à patre Abraham: ideo ponitur nomen שארית. Totus ergo Jacob non est multitudo illa, quæ secundum carnem genus ducebat à sanctis patribus, sed residuum duntaxat. Postea sequitur, *Simul ponam eum sicuti oves Bosra,* hoc est, faciam ut augescant in magnum numerum, imo ingentem: quia tumultuabuntur, hoc est, magnus strepitus fiet inter ipsos, quemadmodum ubi locus non capit magnam turbam. Exponunt etiam proximum versum, *quod effractor transibit coram ipsis,* hoc est, erunt qui violenta manu & armata viam patefaciant, quemadmodum etiam dicit Christus regnum cœlorum vim pati. Intelligunt ergo animosos fore duces populi, quos nihil impediet, quominus perrumpant, & simul etiam deducant secum totum populum. Exibunt ergo per portam, & Rex eorum transibit. Hoc etiam optime quadrat regno Christi: & quoties Deus se propitium Ecclesiæ fore affirmat, simul adjungit se daturum Regem, quia salus populi posita erat in regno illo, quod erectum fuerat auspiciis & mandato ipsius Dei. Hoc igitur tritum est, ac passim occurrit in Prophetis, Deum populo suo daturum Regem ex semine Davidis, quum volet plena felicitate ipsum donare. Sic intelligunt quod Rex transibit ante ipsos, quod est

Mat. 11. vers. 12.

est proprium ducis, ut demonstret viam. *Et Jehova erit in capite ipsorum:* hoc est, Deus ipse ostendet se præcipuum esse hujus populi Regem, & velle semper tueri ope sua & gratia, quos in populum sibi assumpsit. Sed jam dixi mihi diversam expositionem magis placere. Neque enim video quomodo tam subito transeat Propheta ad contrarias sententias. Dixerat proximo versu populum hunc nullas admonitiones jam ferre, quia tantum appeteret delicias & adulationem. Nunc adjungit quod jam attigi de propinquo Dei judicio, & pergit in eadem doctrina usque ad finem tertii capitis, ut videbimus. Scimus autem non fuisse ab ipsis Prophetis distincta capita. Ergo sit nobis continua hæc concio Prophetæ usque ad finem 3. cap. non quod uno die hæc omnia dixerit, sed voluit congerere quæcunque concionatus fuerat de vitiis populi: idque melius patebit ex progressu. Jam venio ad verba. *Congregando congregabo te totum Jacob, colligendo colligam residuum Israëlis.* Duplex est congregandi modus Deo: aliquando enim populum suum colligit à dissipatione, quod est singularis gratiæ & amoris signum. Sed dicitur etiam colligere, quum simul coacervat, ut devoveat & addicat exitio, quemadmodum dicimus Gallice *trousser:* & verbum hoc eodem etiam sensu alibi accipitur: imo jam exemplum vidimus apud Hoseam. Ita in præsenti loco denunciat Deus futuram collectionem populi. Quorsum? Non ut inter se concordes potiantur Dei beneficiis, sed ut simul intereant. Quemadmodum ergo conspiraverat hic populus in omne genus scelerum, ita etiam Deus colligendum esse pronunciat, ut unus & idem sit omnium interitus. Et addit, *residuum Israël:* acsi diceret, Quicquid salvum manebit à cladibus bellorum, & ab aliis etiam omnibus calamitatibus, ut fame, & pestilentia; hoc colligam, ut prorsus aboleatur. Residuum ergo populi exprimit, quia paulatim variis malis attriti fuerant Israëlitæ, antequam Dominus manum ultimam apposuerit ad eos perdendos. Postea adjungit, *Ponam eos simul quasi oves Bosra,* hoc est, conjiciam in unum acervum. Bosra tam urbs, quam regio fuit Idumææ: & locus ille valde fuit fertilis, & habuit pinguissima pascua. Ideo Jesaias 34. cap. quum Idumæis vindictam denunciat, simul etiam alludit ad pascua illa: dicit, Deus seliget sibi agnos pingues, & quicquid bene saginatum erit, & colliget etiam pinguedinem, quia victima est Domino in Bosra. Ita etiam hoc loco Judæos, ubi in unum quasi fasciculum collecti fuerint, dicit Propheta *similes fore ovibus Bosra.* Et simul addit, *sicuti oves in medio caularum,* quanquam alii malunt Ductione. דבר significat interdum Ducere: sed non video cur tam longe trahatur hoc nomen. Ego igitur simpliciter accipio pro Ovili, quia oves illic coguntur in ordinem. Quidam interpretes hoc de obsidione accipiunt, quod scilicet Deus coarctabit totum populum per urbes, ne pateant injuriis hostium. Sed ego latius extendo, quod scilicet Deus populum hunc colliget, ut tandem dispergat. Colligam ergo vos, quemadmodum jam dixi, *je vous troufferay, tanquam oves Bosra in medio ovilis, & erit strepitus præ multitudine,* hoc est, etiamsi nunc gloriamini vestro numero, hoc nihil vobis proderit, quia potero vos omnes in arctum redigere, ut pereatis quemadmodum estis meriti. Sequitur, *Ascendet effractor coram ipsis:* hoc est, ducentur tumultuarie, & frangenda etiam erit porta, ut simul exeant: quia non esset satis amplus transitus ille, si vellent ordine egredi, quemadmodum fieri solet: sed portæ urbium frangentur, ut turmatim transeant magno numero. His verbis significat Propheta celeriter omnes abripiendos esse in exilium. *Et egredientur,* inquit, *per portam, & Rex ipsorum transibit coram ipsis.* Significat hoc loco Propheta Regem captivum fore: quod fuit tristissimum spectaculum. Nam spes aliqua restabat, si tantum abducta fuisset fæx populi in Chaldæam: sed ubi Rex ipse vinctus trahitur, & conjicitur in carcerem, oculis effossis, & jugulatis filiis, hoc est miserrimum. Solebant autem superbire Rege suo, quia putabant fieri non posse, quin regnum illud perpetuum maneret, quandoquidem Deus sic pollicitus fuerat. Sed potuit Deus ad tempus regnum illud evertere, ut postea de integro erigeret, quemadmodum contigit in persona Christi, & quemadmodum etiam prædictum fuit à Prophetis: Transversa sit cidaris, transversa, donec veniat legitimus ejus possessor. Videmus ergo hoc fuisse additum amplificandi causa, quod exprimit Propheta de Rege ipsorum. Postea addit, *Jehova erit in capite eorum,* id est, instabit eorum cervicibus, ut eos opprimat & obruat penitus. Quidam subaudiunt aliquid, Quod olim Jehova solitus fuisset ipsos tegere, nunc autem desierit. Sed illud est nimis coactum. Sensus autem, quem retuli, bene fluit, quod scilicet Deus ipse erit exactor, quum trahentur in exilium, & tyrannis atque eorum satellitibus addet animum, incumbens maledicto populo, ut ejus calamitates magis ac magis urgeat & aggravet, sicque ostendat istam cladem accidere justo suo judicio. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Sequitur,

CAPUT III.

ET dixi, Audite quæso Principes Jacob, & Gubernatores domus Israël: annon vestrum est *(vel ad vos spectat)* scire judicium?

2. Atqui oderunt bonum, & diligunt malum, rapiunt pellem ab ipsis, & carnem ab ossibus eorum.

3. Et tunc vorant carnem populi mei, & pellem ipsorum ab ipsis excoriant, & ossa eorum frangunt, & comminuunt sicuti ad ollam, *(vel acsi destinata essent ollæ)* & carnem eorum in medio aheni.

HOc capite Propheta tam proceres quam doctores aggreditur, & severe objurgat, quod uterque ordo, avaritiæ & crudelitati, rapinis, denique aliis etiam sceleribus deditus foret. Incipit autem ab ipsis judicibus, penes quos erant gubernacula in populo, & breviter recitat quibus verbis invectus fuerit in ipsos. Diximus alibi, non recitari quicquid dixerunt Prophetæ, sed tantum perstringi breviter capita, vel summas rerum, ut sciamus quid egerit Michæas per annos vel 40, vel plures, quibus peregit cursum suum. Certe potuit dimidia hora referre quicquid extat scriptum: sed ex hoc libello, quamlibet exiguus sit, colligimus qualis fuerit ratio docendi Prophetæ nostro, & quibus potissimum rebus incubuerit. Redeo nunc ad verba. Dicit reprehensos fuisse à se regni proceres. Probabile enim est conciones istas habitas fuisse potius in Judæos, quia tametsi initio Israëlitas complexus est, scimus tamen fuisse datum Judæis doctorem, non autem regno Israël. Fuit illud quasi accidentale, quod decem Tribus interdum aliis permiscuerit. Hoc igitur existimo dictum fuisse tam Regi quam ejus consiliariis & aliis judicibus, qui tunc præerant populo Juda. *Audite hoc, obsecro,* inquit. Hæc præfatio arguit socordiam in judicibus. Cur enim ab ipsis audiri postulat, nisi quod ita obtorpuerant in suis vitiis, ut

ut nihil amplius sentirent? Quum ergo ita brutus stupor in ipsis invaluisset, ideo dicit, *Audite nunc vos*, inquit, *duces* vel capita *Jacob, & gubernatores domus Israël.* Cur autem de domo Israël adhuc loquitur? Nempe quia nomen illud præcipue erat cognitum & illustre, quoties de posteris Abrahæ erat mentio. Et cæteri Prophetæ quamvis loquantur de regno Jehudah, hoc tamen nomen sæpe usurpant, Qui vocamini nomine Israël: propter dignitatem scilicet sancti Patriarchæ, & quod etymologia nominis non vulgare erat præstantiæ elogium in toto genere. Et hoc frequenter apud Jesaiam observare licet. Ergo nunc nomen Israël non ponitur distinctionis causa, ut alibi: sed hic Propheta crimen amplificat, eo quod tam corrupti essent duces electi populi, quos Deus tanto honore dignatus fuerat, ut eos præficeret Ecclesiæ suæ, & electo populo. Hoc ergo fuit ingratitudinis non ferendæ, ita abuti illa potestate eximia & sacra, qua donati fuerant divinitus. *Annon*, inquit, *ad vos spectat scire judicium?* Hic non dicit rectitudinem debere apud Principes locum habere, sicuti apud promiscuum vulgus: quia eos excellere convenit notitia justi & æqui. Utcunque enim insculptum sit discrimen boni & mali omnium cordibus, qui tamen primatum tenent in populo, & imperio pollent, sunt quasi oculi: sicuti oculis regitur totum corpus, ita etiam qui in aliquo gradu honoris locati sunt, sic eminent, ut debeant monstrare aliis omnibus viam. Ergo per verbum *sciendi* intelligit Propheta illos perperam corrumpere totum naturæ ordinem, quia cæci sunt, quum debeant esse luminaria totius populi. *Annon*, inquit, *ad vos spectat scire judicium* & æquitatem? Cur hoc proprie dicitur proceribus? Nempe quia etiamsi omnes conscii sint sibi, eo quod habent legem intus insculptam, tamen præcipua intelligentia debet esse in ipsis ducibus, ut scilicet aliis præluceant. Vestrum ergo est scire judicium. Hinc colligimus non sufficere si Principes ac Magistratus bene sint ac probe affecti: sed requiri etiam ex ipsis judicium & prudentiam, ut supra vulgus discernant. Quod si dono rationis & prudentiæ non ita sunt prædíti, postulent à Domino. Nam scimus etiam sine Dei Spiritu acutissimos homines fore prorsus ineptos ad regendum. Neque enim vocatur frustra Spiritus Dei liberalis, qui principatum obtinet in mundo: nam ita monemur, etiam qui videntur præcipuis dotibus esse prædíti, tamen inutiles fore ad gubernandum, nisi adsit Dei Spiritus. Hic autem locus demonstrat non sufficere rectum animum in proceribus, nisi etiam polleant sapientia, ut sint tanquam oculi in corpore, quemadmodum diximus. hoc sensu nunc refert Michæas spectare ad populi duces, scire judicium & æquitatem. Postea adjungit, *Atqui oderunt bonum, diligunt malum, & diripiunt pellem à populo meo, carnem ab ossibus*, inquit: hoc est, nihil relinquunt salvum. tam furiosa est ipsorum rapacitas. Generaliter primum eos objurgat Propheta, quod non modo pervertant æquitatem, sed quod prorsus dediti sint malitiæ, & odio habeant bonum. Intelligit ergo quasi ex professo esse impios & sceleratos: deinde data opera etiam bellum gerere contra omnem rectitudinem. Hinc colligimus quanta fuerit & quam detestabilis corruptio in populo illo, qui tamen erat tunc peculium & hereditas Dei: quum eo prolapsus fuerit status veteris populi, discamus in sollicitudine & metu ambulare, quamdiu nos Dominus gubernat per pios magistratus & fidos pastores. Nam idem posset statim nobis contingere quod Judæis, ut scilicet inter nos dominentur lupi, quemadmodum etiam experientia plus satis in hac urbe monstravit. Postea adjungit Propheta species crudelitatis, in quibus tametsi hyperbolice loquitur, tamen non dubium est quin rem ipsam, qualis erat, voluerit oculis subjicere. Comparat autem judices illos vel lupis, vel leonibus, vel aliis truculentis bestiis. Non dicit illos petere substantiam populi, vel expilare domos: sed dicit carnem ipsius vorare usque ad ossa, dicit pellem eorum dissipare. Et hoc etiam confirmat proximo versu: *Vorant*, inquit, *carnem populi mei, & pellem ipsorum ab ipsis excoriant, & ossa etiam eorum confringunt & comminuunt, sicuti quod debet in ollam conjici, & quod in medio aheni est.* Nam si quis conjicere velit carnes in ollam coquendas, non sumet integrum bovem, sed lacerabit; & postquam conciderit in frusta, tunc replebit ollam suam vel ahenum. Ergo exaggerat Propheta illam crudelitatem procerum, quod scilicet non fuerint contenti uno genere supplicii, sed exercuerint multas species sævitiæ adversus populum, & similes fuerint per omnia vel ursis, vel lupis, vel leonibus, vel aliis feris bestiis: deinde etiam ganeonibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Hic autem locus docet quid præcipue Deus exigat à proceribus, nempe ut abstineant ab omni injuria. Nam quia armati sunt potestate, ideo debent sibi esse pro lege. Usurpant in alios imperium: incipiant ergo à seipsis, & sibi temperent ab omni maleficio: quia si quis privatus homo sese ad nocendum projiciat, metu legum saltem continebitur & non omnia audebit pro libidine. Principum autem major potest esse audacia, ideoque plus ad nocendum valent: & hæc ratio est cur modestius sese debeant gerere ac humanius. Clementia igitur & paterna humanitas maxime decet Principes, & quicunque sunt in magistratu. Nam Propheta hic exprobrat proceribus ætatis suæ quod summa reprehensione dignum erat in ipsis. Est autem hoc summum crimen, sævitia & inhumanitas, quia subditis suis non parcant. Jam videmus Prophetam minime blanditum fuisse proceribus, qui tamen sibi magnopere placebant in sua dignitate. Sed quoniam videt ipsos scelerate & turpiter abuti imperio sibi commisso, insurgit intrepide contra ipsos, & utitur plena Spiritus fiducia. Non vocat igitur tantum prædones, vel spoliatores populi, sed dicit esse truculentas bestias, dicit carnem ejus & vorare, & laniare, & discerpere, & nihil aliud quam comminuere: ut scilicet comprehendat omnia sævitiæ genera. Jam sequitur comminatio.

4. **Tunc clamabunt ad Jehovam, & non respondebit illis, sed abscondet faciem suam ab ipsis tempore illo, quemadmodum perverse egerunt in factis suis.**

Nunc denunciat Michæas judicium proceribus, quale meriti erant: dicit, *Clamabunt tunc ad Dominum.* Adverbium אז sæpe indefinite ponitur apud Hebræos: sed habet vim demonstrativam: sumitur δεικτικῶς, Tunc: quasi digito monstrarent Prophetæ res ipsas videndas oculis, quanquam adhuc longe aberant ab hominum conspectu. Sed hoc loco potius continuat Propheta quod dixi. Antehac enim retulerat Deum fore ultorem populi sui. Pendet igitur hoc adverbium temporis ab aliis comminationibus, quæ prius fuerunt expositæ. Siquis tamen magis eligat diversum sensum, quod scilicet hic suspensos tenere eos velit Propheta, quasi prope instet vindicta Dei, non repugno: nam sensus ille non male conveniet. Quicquid sit, Propheta hic testatur non inulta fore scelera procerum, qui tamen non putabant se vel legibus vel pœnis subjici. Quum ergo ita quasi imaginario privilegio se eximerent ab omni ordine Principes & Magistratus, ideo diserte hic affirmat Propheta instare illis afflictionem, quæ clamorem exprimat. Nam per verbum Clamandi significat miserias quæ illis instabant. *Clamabunt* ergo *in necessi-*

necessitate sua. Exposui Prophetæ consilium. Videmus enim ut hodie etiam turgeant arrogantia, quicunque excellunt. Nam quia abundant opibus, quia etiam honor est quasi sublimis gradus, ut omnium humeris suffulti emineant; deinde metuuntur etiam à reliquo populo: hinc fit, ut non existiment sibi quicquam posse accidere adversum. Propheta autem dicit talem fore eorum necessitatem, quæ clamorem extorqueat. *Clamabunt* igitur, *& Dominus non exaudiet:* hoc est, erunt miseri, & quidem sine ullo remedio. *Jehova* ergo *non respondebit illis, sed abscondet ab ipsis faciem suam, sicuti perverse egerunt:* hoc est, Deus non exaudiet eorum querimonias, quia rependet in ipsorum capita omnes injurias, quibus populum suum nunc videt affici. Atque ita Deus ostendet se non dormivisse, quamdiu tanta petulantia grassati sunt per omne genus maleficii. Posset tamen hic quæri, quomodo Deus repudiet eorum preces & vota, qui ad ipsum clamant? Sed primo loco notandum est, reprobos etiamsi clamoribus suis verberent aërem, non tamen dirigere ad Deum preces suas. Quod si Deum ipsum compellant, hoc faciunt tumultuose: nam expostulant cum ipso, & litigant, imo evomunt suas blasphemias, vel saltem obstrepunt, querentes de suis malis. Clamant ergo impii, sed non ad Dominum: vel si dirigunt ad Deum ipsum suos clamores, sunt pleni tumultus, quemadmodum dictum est. Ergo nisi quis Dei Spiritu regatur, non poterit precari ex animo. Et scimus hoc peculiare esse Spiritus donum, ut corda nostra attollat in cœlum. Nam frustra precamur nisi afferimus fidem & pœnitentiam. Quis autem utriusque est auctor nisi Spiritus sanctus? Constat ergo impios sic clamare, ut tantum impetuose cum Deo litigent. Hæc autem non est vera precandi ratio. Itaque non mirum est, si Deus repudiet clamores illos. Fundunt quidem interdum etiam impii preces, & ore exprimunt Dei nomen: sed interea pleni erunt contumacia, ut diximus, neque unquam sese vere humiliabunt coram Deo. Quoniam ergo evomunt preces suas ex amarulento corde, & etiam turgido, hæc ratio est cur nunc Propheta dicat, Dominus tunc non exaudiet, *sed abscondet faciem suam ab ipsis tempore illo, sicuti perverse egerunt.* Ostendit hic Deum fore implacabilem hominibus desperatis, qui scilicet nullo modo possunt revocari in viam. Nam si quis lapsus fuerit, semper Deum propitium inveniet, simulatque ad eum clamabit: ubi autem obstinatis animis pergimus, & non damus locum ullum pœnitentiæ, præcludimus nobis januam. Ita necesse erit impleri quod hic minatur Propheta, ut Dominus abscondat faciem suam in die necessitatis. Et audimus etiam quid Scriptura dicat, judicium fore sine misericordia omnibus qui misericordes non fuerint. Ergo si quis sit fratribus suis inexorabilis, (quemadmodum hodie videmus multos tyrannos, videmus etiam ex media plebe multos esse tyrannico ingenio, & prorsus sanguinario) sentiet ille, quisquis est, tandem judicium, quod hic pronunciat Michæas. Ergo non est generalis sententia, quasi Dominum implacabilem fore diceret omnibus sceleratis: sed specialiter designat illos desperatos homines, qui prorsus obduruerant, ita ut essent collo inflexibili: quemadmodum etiam antehac vidimus. Nunc descendit Propheta ad secundam objurgationem.

Jacob. 2. vers. 13.

5. Sic dicit Jehova super (*vel ad*) Prophetas, qui decipiunt populum meum, & mordent dentibus suis, & clamant, Pax: & si quis non dederit in os ipsorum, edicunt contra eum prælium:

Michæas hic in Prophetis avaritiam, & turpis lucri cupiditatem primo loco accusat. Præfatur autem se loqui Dei mandato, & quasi ex ejus ore, quo plus habeat ponderis & vehementiæ comminatio. *Sic* ergo *dicit Jehova contra Prophetas.* Vocat autem illos impostores populi: sed simul ostendit fontem ipsum mali, cur scilicet, vel quo affectu impulsi sint ad fallendum, nempe quia lucri cupiditas eos prorsus occupaverat, ita ut non discernerent inter verum & falsum, sed tantum studerent placere quæstus sui causa. Et ex adverso etiam ostendit tam fuisse lucri cupidos, ut *edicerent prælium*, si quis ipsos non pasceret. Iterum autem repetit Deus populi sui nomen. Hoc mihi exciderat nuper quum dicebat Michæas, Principes vorare carnem populi Dei. Nam indignitas etiam augetur quum hæc injuria fit Dei populo. Si spoliati fuissent à suis proceribus Assyrii, vel Æthiopes, vel Ægyptii, hoc fuisset magis tolerabile: sed quum populus ipse Dei ita crudeliter voratur, hoc est, quemadmodum dixi, minus ferendum. Sic ubi decipitur populus Dei, & convertitur veritas in mendacium, hoc sacrilegium est magis detestabile. Hæc igitur ratio est cur nunc dicat, *Qui decipiunt populum meum.* Hic populus est mihi sacer: ego enim eum mihi elegi. quum ergo corrumpitur fraudibus & dolis, nonne violatur quodammodo majestas mea? nonne minuitur imperium? Nunc ergo tenemus cur sic loquatur Propheta, *Decipiunt populum meum.* Certum quidem est Judæos fuisse dignos talibus fallaciis, quemadmodum etiam alibi pronunciat Deus se periculum facere, quoties licentiam permittit pseudoprophetis, qualis sit populus. Fuit igitur hæc justa merces, quod tunc licentia data fuit Satanæ, ut perverteret sanam doctrinam in populo. Et nemo unquam fallitur nisi sponte. Etiamsi multos videtur sua simplicitas trahere in exitium, tamen subest aliqua hypocrisis semper. Cæterum, hoc non extenuat culpam in falsis doctoribus, si populus meretur talem pœnam: ideo nihilominus pergit in sua objurgatione Propheta, & dicit hunc populum esse Dei. Quomodo? nempe adoptione. Quamvis ergo indignos se præstarent Judæi tanto honore, Deus tamen recenset ipsos in populo suo, ut puniat in falsis doctoribus scelus, quod in ipsis nunc accusat. Jam sequitur, *Mordere dentibus.* Sed non possum absolvere.

Deut. 13.

Da omnipotens Deus, quando lucere vis imaginem tuæ justitiæ in Principibus, quos etiam instruis gladio, ut nomine tuo dominentur & vere sint tui ministri: da, inquam, ut hæc benedictio tua inter nos palam appareat, atque hoc signo testeris te non modo nobis esse propitium, sed etiam habere curam salutis nostræ, & excubare etiam in commodum nostrum & salutem, & verbo tuo ita præluceas, ne ulla prava cupiditate unquam obscuretur vel obtenebretur inter nos, sed retineat semper liquidam suam puritatem, ut pergamus in recta via salutis, quam nobis proponis & præscribis, donec tandem collecti in regnum tuum cœleste, fruamur æterna illa hereditate, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO SEXTA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. III.

PErgendum est nobis in explicanda sententia Prophetæ, ubi causam demonstrat, cur doctores populum fefellerint, & converterint Dei veritatem in mendacium, nempe quia quæstum captabant, & dediti erant avaritiæ. Videmus ergo,
1 Tim. 6. vers. 10. quemadmodum etiam dicit Paulus, avaritiam dare causam omnibus malis; & quocunque pervenerit illa contagio, fieri non posse quin omnia pessum eant: præsertim vero adulteratur semper doctrina Dei, ubi avaritia regnum occupat in hominum cordibus. Duo autem testimonia avaritiæ profert Michæas, quod scilicet *clament pacem*, dum bene & pinguiter saginantur; sanctificent vero prælium, si esuriant. Ab una igitur parte dicit, הנשכים בשניהם וקראו שלום, hoc est, Mordentes dentibus suis, & clamantes pacem. Sed ita resolvi debet oratio, Ubi bene momorderint, tunc pacem annunciant plena fiducia. Mordendi autem verbo intelligit Propheta ingluviem illorum, quia non sunt contenti modico victu qui ita prætextu nominis Dei quærunt duntaxat sua commoda: sed sunt veluti canes famelici. Vorant igitur, & seipsos ingurgitant absque fine & modo. Hæc ratio est cur dicat eos mordere. Comparat enim illos vel leonibus, vel ursis: nam scimus bestias non satiari exiguo cibo, sed nisi saginentur semper quasi dentibus suis frendere. Ita etiam dicit Michæas falsos doctores sui temporis fuisse homines voraces, & qui appeterent largam copiam ciborum. Quemadmodum hodie videmus monachos in Papatu, præsertim qui sub titulo mendicitatis vorant omnium substantiam: illi nisi saturati fuerint semper murmurant: imo non contenti murmuribus, sanctificant prælium, ut hic dicit Propheta. Interim vero videmus quam inexplebiles sint. ubi enim accedunt ad lautas mensas, nemo diceret esse homines, sed potius bestias: ita consumunt omnia. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. sed non reprehenditur sola voracitas: dicit eos vendere suas benedictiones, ubi bene sunt saginati, & ventrem suum bene refertum habent. Quemadmodum etiam monachi solent pacem annunciare quum bene pascuntur. O! bene facitis, qui curatis fratres. Nam solliciti sunt pro vobis: dum dormitis in lecto, illi vigilant, & preces eorum vos locupletabunt: quomodo enim posset stare mundus, nisi fratres suis precibus eum redimerent? Ergo quia tam bene devoti estis cœnobio nostro, ideo omnia vobis bene cedent & feliciter, & Deus etiam benedicet. Hæc igitur ratio est eorum qui mercede vendunt suas benedictiones: clamant pacem, hoc est, secure pronunciant omnia bene habitura, Deum faciunt propitium, modo semper maneat talis devotio erga ordinem. Sed ex opposito etiam dicit, *Si quis non dederit in os ipsorum, statim sanctificant contra eum prælium.* Ego quidem aliter verti ut sensus exigebat, nempe quod *edicunt prælium:* sed proprie tamen est, *sanctificant.* Cæterum, vidimus apud Joëlem cap. 2. hoc verbum accipi, ubi de solenni aliqua indictione agitur: Sanctificate jejunium, hoc est, edicite jejunium: sic etiam hoc loco, Sanctificant prælium, hoc est, denunciant bellum si quis eos non pascat, & non repleat ipsorum ingluviem. neque enim penuriam ferre possunt. Denique, ostendit Propheta sic fuisse avaritia excæcatos falsos doctores, ut nullum haberent discrimen justi & iniqui, sed tantum applauderent suis nutriciis: contra vero ubi videbant se & ventrem suum non bene curari & saginari, tunc maledicerent, fulminarent, & creparent mera anathemata, quemadmodum hodie adhuc videmus fieri à monachis in Papatu, ut dixi. Jam sequitur apud Prophetam,

6. Propterea nox vobis erit à visione, (*vel, pro visione, vel propter visionem: dicemus postea de sensu*) & tenebræ vobis à divinatione, (*vel propter divinationem*) & occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies.

7. Et pudefient videntes, (*hoc est, Prophetæ*) & erubescent divini, & velabunt (*hoc est, velum opponent*) super labium suum omnes: quia non erit responsum Dei.

Hic Deus falsis doctoribus per os Michææ denunciat se sumpturum de ipsis pœnam, ita ut sint probro omnium expositi. Hæc igitur est species pœnæ, de qua loquitur Propheta, spoliatum iri falsos doctores omni dignitate, ita ut frustra tentent posthac fucum facere, & obtendere honorificum illum titulum, quo diu abusi fuerant. Scimus enim ubi impii homines & profani vestiti sunt ornatu illo, quod scilicet censentur duces Ecclesiæ, vel episcopi, vel præsules, quam audacter pervertant omnia, & impune etiam. Non igitur aliud remedium est, nisi ut Deus larvam illis detrahat, & palam faciat omnibus eorum turpitudinem. De hac pœna nunc Michæas disserit. *Erit* igitur *vobis nox à visione.* sic est proprie ad verbum: sed particula מ sæpe tantundem valet ac Pro, vel propter. Et facile colligere licet Prophetam vocare noctem mercedem visionis, & tenebras mercedem divinationis. Quia ergo populus meus vestris fallaciis deceptus fuit, quia visiones vestræ & divinationes fuerunt mera mendacia vel præstigiæ, ideo rependam vobis pretium quod estis meriti. Nam pro illa visione erit vobis nox, & pro divinatione erit caligo. Certum quidem est, etiam dum in magna reputatione, ut loquuntur, sunt falsi doctores, hoc est, dum retinent adhuc famam & titulum dignitatis, tamen esse & cæcos, & prorsus omnis lucis expertes. Sed Propheta hic denunciat, quia vulgo non apparet ipsorum fœditas, Deum facturum, ut tandem nuda appareat. Exempli gratia: hodie episcopis Papatus nihil est magis bardum, aut brutum. Nam si quis verbum aliquod de pietate ab illis exprimat, statim prodent non modo inscitiam suam, sed pudendam omnino stupiditatem. Quantum attinet ad monachos, etiamsi sit audacissimum animalium genus, scimus tamen quam sint indocti & barbari. Ergo hodie nondum nox illa missa est & caligo, de qua hic sermo fit apud Michæam. Nunc tenemus consilium Spiritus sancti, quod scilicet Deus tandem exuet falsos istos doctores illa imaginaria dignitate, qua fit ut nemo audeat hiscere, ut recipiatur pro oraculo quicquid eructant. *Nox* ergo *erit vobis pro visione*, id est, totus mundus intelliget vos non esse quod jactatis. Ostendam igitur ne guttam quidem Prophetici spiritus esse in vobis, sed esse homines tenebricosos & nocturnos; caligo etiam erit pro divinatione: jactatis magnum acumen & magnam perspicaciam spiritus; ego autem detegam vestrum opprobrium, ita ut pueri ipsi agnoscant vos nullo spiritu esse præditos. Eodem etiam sensu adjungit, *Et occumbet sol super eos, & obtenebrabitur super eos dies:* hoc est, talis erit ista excæcatio, ut etiam in meridie nihil cernant: lucebit sol omnibus, ipsi autem palpabunt quasi in tenebris: quia scilicet hæc vindicta Dei manifesta erit, ut possit notari à minimo usque ad maximum. Confirmat eandem sententiam proximo versu, *Et pudefient videntes, & erubescent divini, & velabunt labium suum*, id est, ponent vela super os suum. Denique significat fore probrosos omni-

omnibus, ita ut eos pudeat sui, neque amplius ausuri sint tanta confidentia jactare nomen & munus Propheticum. Quantum attinet ad formam hanc loquendi, ועטו על שפם, quidam putant notari habitum lugentium: sed illa interpretatio est frigida. Non dubium igitur mihi est quin Michæas significet clausum fore os falsis doctoribus. Eadem fere est denunciatio apud Zachariam. Nam quum de restitutione Ecclesiæ differit, Qui hactenus volitarunt, inquit, magna cum jactantia, & gloriati sunt nomine Prophetico, illi abjicient pallium, & non audebunt amplius sese ostendere: imo quum prodibunt in medium, erunt quasi bubulci vel idiotæ, & dicent, Non sum Propheta neque filius Prophetæ: ego sum castigatus apud patrem meum: hoc est, profitebuntur se esse indignos qui Prophetæ vocentur: imo se esse discipulos sub ferula. Sic etiam hoc loco, Decipiunt hodie populum meum, inquit Dominus: ego eos munerabo ut digni sunt, nam replebo dedecore & ignominia. Non audebunt igitur posthac sese efferre quemadmodum soliti sunt: non audebunt plenis buccis profiteri se esse columnas Ecclesiæ, ut subjiciant sibi totum orbem: non audebunt etiam tyrannica violentia opprimere plebeios homines & imperitos. *Velabunt* igitur *os suum*: id est, ego illis os claudam, ita ut ne posthac quidem hiscere audeant. Sequitur, *quia non est responsum Dei*. Quidam ita exponunt hunc locum, quasi objiceret illis Propheta veteres imposturas quas jactabant pro verbo Dei. Quia ergo non fideles fuerunt Deo, sed mentiti sunt hominibus miseris, quum dicerent se divinitus esse missos, perferre è cœlo mandata, & tamen tantum evomerent sua commenta vel fabulas: ideo cogentur os suum velare. Sed alius est Prophetæ sensus, quod scilicet destituentur omni responso, ut facile perspici queat etiam à rudissimis quibusque eorum inscitia. Nam falsi doctores etiamsi nihil certi teneant, fuco tamen decipiunt simplices, & detonant suas ineptias, ut possint videri Dei interpretes. Huc accedit confidentia: deinde stupor etiam populi concedit illis tale regnum; quemadmodum dicitur apud Jeremiam cap. 5. quod dum Sacerdotes munera accipiunt, & propter munera etiam divinant Prophetæ, populus diligat tales corruptelas. Sed hic denunciat Michæas non fore amplius locum talibus fumis, quia ipsos Deus discutiet. Palam igitur fiet *nullum vobis esse responsum Dei*: hoc est, omnes animadvertent vos esse inanes & vacuos omnis cœlestis doctrinæ; & fuisse hactenus crassas præstigias, quum venditastis vos pro Dei servis, ubi tamen nullus erat color. Nunc tenemus quid velit Propheta. Cæterum pœna hæc cedere tunc potuit in populi salutem: quia sicuti hæc exitii causa est mundo, ubi nullum est discrimen inter lucem & tenebras; sic ubi retegitur eorum turpitudo, qui abusi sunt Dei nomine, & qui adulterarunt sanam ejus doctrinam, tunc aperta est ad resipiscentiam janua. Proprie ergo dirigitur hæc comminatio ad pseudoprophetas. Nunc sequitur,

Zach. 13. vers. 5.

8. Atqui vere ego repletus sum virtute à Spiritu Jehovæ, & judicio, & fortitudine, ad annunciandum Jacob scelus suum, & Israëli peccatum suum.

Hic solus Michæas heroico spiritu insurgit contra omnes falsos doctores, quum tamen videret eos esse in magna turba, & hoc etiam clypeo solere uti. Dicit ergo, *Repletus sum virtute à Spiritu Dei*. Hæc confidentia decet omnes Dei servos, ne scilicet succumbant inanibus & ventosis eorum jactantiis, qui pervertunt totum Ecclesiæ ordinem. Siquando igitur permittat Deus corrumpi sanam doctrinam à falsis doctoribus, & illos tam gradu honoris quam turba prævalere, proponitur hic nobis memorabile exemplum, ne frangamur animis propterea, vel ne mollescat constantia & invicta Spiritus sancti virtus in cordibus nostris, sed pergamus in cursu vocationis nostræ, & discamus opponere Dei nomen omnibus hominum fallaciis, siquidem sumus conscii probari ei nostrum obsequium, ut est fidele. Quum ergo dicit Michæas *se repletum esse virtute*, non dubium est quin se sistat quasi ante oculos totius populi, & castra sua unus homo dirigat contra magnam turbam: quia tunc passim cursitabant illi falsi doctores: sicuti diabolus semper habet satis feminis, ubi Deus laxat ei habenas. Quum ergo non exigua esset eorum multitudo, Michæas tamen non dubitat prodire in medium: *Ego*, inquit. nam emphaticum est pronomen hoc, אנכי. Si contemnitis me unum hominem, vel paucos; fingatis me esse unum qui servio Domino: sed ego unus pro mille, imo pro innumeris sufficiam, quia Deus à parte mea stat, & meum ministerium probat, sicuti ab ipso est, neque aliud vobis perfero quam quod ipse mandavit. *Ego* igitur. Postea fidem majorem exprimit per vocem, אולם: *Vere*, inquit, *repletus sum virtute*. Istud Vere opponitur illis magnificis jactantiis quibus pseudoprophetæ semper soliti sunt acquirere nomen & gradum apud vulgus. Nam significat Michæas tantum evanidos esse flatus quicquid isti eructant: Vos, inquit, estis admirabiles Prophetæ: imo estis superiores Angelis, si vobis creditur. Sed ostendite re ipsa: adsit aliquod signum quo possit sanciri vestra vocatio: nullum est. Sequitur ergo vos tantum ventosos esse homines, non autem vere spirituales: atqui solidum apud me est quod vos ore jactatis. & dicit *se repletum*, ne scilicet putetur esse quispiam è vulgo: & non dubium est quin Michæas hic pro temporis necessitate ostendat se fuisse instructum non vulgari neque solita virtute: sicuti Deus prout utitur opera servorum suorum, ita etiam illis adest, & eos munit majore præsidio. Siquis absque magna contentione exerceatur in munere docendi, sufficiet etiam vulgaris Spiritus mensura ad obeundas illas partes: siquis autem trahatur in arduum & difficile certamen, armatur simul à Domino. Et videmus quotidie exempla hujus rei: nam multi idiotæ qui nunquam gustaverunt literas, tamen præditi fuerunt cœlesti Spiritu ubi ventum est ad certamen, ut os occluderent illis magnificis doctoribus, qui videntur tenere omnia oracula. Talibus ergo documentis hodie palam testatur Deus se eundem esse qui servum suum Michæam olim instruxit tam rara & incredibili virtute. hæc igitur ratio est cur dicat *se esse repletum virtute*. Postea addit, *A Spiritu Jehovæ*. Hic Propheta avertit omnem sinistram notam arrogantiæ: ne quid sibi proprium asserere videatur, dicit hoc divinitus sibi collatum esse. Jam notanda est diligenter circumstantia. Michæas enim quamvis jure & merito sibi vendicet nomen doctoris, nihil tamen habuit coram mundo ab aliis separatum: nam omnes ejus adversarii functi fuerunt eodem officio, & adepti erant honorem illum. hoc igitur commune erat utrique parti. Michæas vel erat solus, vel cum Jesaia & paucis aliis. Quum ergo hic audet se opponere, videmus non debere spectari solam vocationem: quia scimus quanta sit petulantia Satanæ ad oppugnandum Christi regnum: deinde quam superbi sint ac furiosi etiam falsi doctores. Quum ergo diaboli furor satis notus sit, & simul superbia falsorum doctorum; non est cur insistant fideles in solis & nudis titulis. & qui illo tempore vixerunt, si jactassent quod hodie faciunt Papistæ, penes se non esse discrimen vel judicium utri censeri debeant vel impostores vel Dei ministri, quia Michæas sit solus, & alii in magno numero: deinde quod alii etiam sint Prophetæ, saltem obtineant titulum & existimationem: quid factum esset? Ideo dixi notatu dignam esse hanc circumstantiam, quod scilicet quamvis communis esset vocatio, quia perfide se gesserant alii, Michæas autem solus vel cum paucis fideliter exequutus esset quod mandatum erat à Domino, solus censetur Propheta ac doctor: denique non est cur velum nobis opponant pseudoprophetæ, nisi re ipsa ostendant se præditos esse Dei Spiritu. Quisquis igitur censeri vult servus Dei & Ecclesiæ doctor, habeat hoc sigillum quod hic profert Michæas: sit instructus Spiritu Dei, tunc honor Deo habendus

bendus erit. Cæterum, siquis nihil præter titulum afferat, videmus quam frivolum illud sit coram Deo. Postea adjungit, *Judicio & fortitudine.* Per Judicium non dubito quin omnem rectitudinem intelligat, sicuti etiam hæc vulgata est significatio nominis. Postea addit Fortitudinem: quia duo hæc præcipue necessaria sunt omnibus verbi ministris, nempe ut polleant prudentia, teneant quid verum sit ac rectum: deinde sint instructi inflexibili constantia, qua superent & Satanam & totum mundum; neque desinant à cursu suo, etiamsi diabolus omnia moliatur contra ipsos. Videmus ergo quid duæ istæ voces contineant. Prius posuerat כח, virtutem: nunc autem ponit גבורה, fortitudinem vel magnitudinem animi. Per nomen Virtutis generaliter prius intellexit dotes omnes quibus oportet ornatos esse quicunque ad docendi munus accedunt. Facultas ergo primum requiritur, & illa est generalis. Distribuit autem virtutem Prophetarum Michæas in duas istas species, nempe in prudentiam vel judicium, deinde in fortitudinem, ut intelligant quidnam velit Deus, polleant doctrina: deinde ut sint confirmati, ne cedant ad auras qualibet, & vincantur minis ac terroribus, ne flectantur huc vel illuc mundi gratia: ne denique corruptelis ullis succumbant: ideo fortitudinem accedere oportet ad judicium. Postea adjungit, *Ad annunciandum Jacob scelus suum, & Israëli peccatum suum.* Hic videmus Prophetam non venari gratiam populi. Si captandus fuisset favor, oportuit blanditiis mulceri, qui adulatores quærebant, & jam erant odio & maligno affectu corrupti, ut Michæam rejicerent. Oportuisset igitur leniter ipsum loqui, ut illis placeret: atqui non facit. Ab una parte dicit, Isti vendunt vobis suas benedictiones, & spe pacis vos decipiunt: contra denunciant prælium, nisi satisfiat eorum voracitati. & ita fit ut vobis blandiantur: quia ita vultis, & quæritis tales doctores, qui vobis promittant vinum & siceram. Ego autem missus sum alia de causa ad vos. neque enim Dominus apud me deposuit blanditias, quæ vobis sint dulces cantilenæ: sed deposuit objurgationes & minas. Ego igitur retegam vestra flagitia, & non dubitabo vos coram toto mundo damnare, quia estis ita meriti. Tenemus ergo nunc cur Propheta dicat se instructum esse virtute *ad annunciandum scelus ipsi Jacob.* Sed hinc colligimus quam nobis necesse sit fulciri cœlesti constantia, ubi negotium nobis est cum hominibus improbis & sceleratis. Atqui hæc fere communis est ac perpetua conditio omnium servorum Dei: nam quicunque mittuntur ad docendum mundum, mittuntur ad certamen. Non sufficiet igitur docere fideliter quod Deus mandat, nisi etiam certemus. & quamvis insurgant violenter improbi, tamen simus fronte ærea, quemadmodum dicitur apud Ezechielem: neque cedamus eorum furori, sed præstemus invictam constantiam. *Ezech. 3. vers. 8.9.* Ergo quum nobis certamen sit cum diabolo, cum mundo & omnibus improbis, si velimus fideliter exequi munus nostrum, necesse est etiam instrui hac fortitudine, de qua loquitur Michæas. Jam sicuti ostendi servos Dei hac constantia debere perrumpere, quibuscunque obstaculis Satan conetur ipsos vel morari vel retro cogere: ita etiam debet transferri eadem doctrina ad omnes pios, ut prudenter discernant inter fideles servos Dei, & impostores, qui falso nomen ejus obtendunt. Ita fiet, ut nemo qui vere & ex animo cupiet Deo obedire, fallatur: quia semper Dominus dabit spiritum judicii & discretionis. Hæc autem ratio est cur hodie turmatim miseræ animæ trahantur in perpetuum interitum: quia scilicet vel claudunt oculos, vel sponte connivent, vel libenter sese involvunt in his latebris: Ego non possum judicium ferre: video hinc inde vel doctos homines vel splendidos, saltem qui sunt in aliqua existimatione & pretio: illi vocant me ad dextram, alii ad sinistram, quorsum me conferrem? ego igitur malo & os & aures claudere. Sic multi ignaviæ suæ prætextum quærentes, subinde suam inscitiam proferunt: quia videmus aperiendos esse oculos ubi Dominus exercet & examinat fidem nostram. & ideo patitur oriri dissidia & contentiones in medio Ecclesiæ, ut unum alii, aliud alii proferant. Quum ergo Deus frena Satanæ laxat, ut ejusmodi certamina & turbæ in medio Ecclesiæ sinu excitentur, tamen nulla excusatio justa est, quin sequamur quod Dominus præscribit: quia ipse semper diriget nos suo Spiritu, modo ne socordiam nostram foveamus ipsi. Sequitur,

9. Audite hoc quæso Principes domus Jacob, & Gubernatores domus Israël, qui abominantur (*est mutatio personæ*) judicium, & rectitudinem omnem pervertunt.

10. Qui ædificat (*nunc est mutatio numeri*) Sionem in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate.

Incipit re ipsa monstrare Propheta quod nuper dixit, nempe se repletum esse virtute Spiritus sancti. Est autem hæc realis probatio, ut loquuntur, dum Propheta non formidat ullam potentiam mundi, sed intrepide lacessit ipsos Principes, & provocat eorum rabiem in se: *Audite*, inquit, *vos capita, vos gubernatores domus Jacob*, vos homines crudeles, sanguinarii, iniqui. Videmus ergo Prophetam non jactasse nisi quod reipsa statim confirmavit. Cæterum præfatus est se repletum esse Spiritu Dei, ut liberius ipsos offenderet: deinde ut compesceret etiam ipsorum insolentiam. Scimus quidem impios ita præcipites agi à Satana, ut contra Deum ruere non dubitent: sed interea nomen Dei sæpe illis est instar arcanæ catenæ. Ergo quantumvis improbi insaniant, tamen minus ferociunt opposito Dei nomine. Hæc ratio est cur Propheta nuper opposuerit Spiritum Dei, quo scilicet liberior esset doctrinæ suæ cursus. Jam quum dicit, *Capita domus Jacob, gubernatores domus Israël*, species est concessionis: quasi diceret splendidos quidem esse istos titulos, neque se tam esse fatuum quin agnoscat quid illis datum sit à Deo, nempe ut emineant, & quidem in genere electo, hoc est, inter filios Abrahæ. Propheta ergo concedit Principibus quod suum est: quasi diceret se non esse hominem tumultuosum, cui nulla sit cura vel ratio politici ordinis. Et hæc excusatio valde necessaria fuit: quia nihil magis vulgare est improbis, quam seditionis nomen objicere servis Dei, quoties feruntur libero spiritu ut decet. Quicunque ergo tenent gubernacula, si audiant suas corruptelas reprehendi, vel avaritiam, vel sævitiam, vel alia flagitia: statim, Quid? si hoc perpetimur, jam omnia pessum ibunt. Ubi enim conciderit omnis reverentia, quid sequetur præter belluinum impetum? nam quisque plebeius volet insurgere contra suum Magistratum & suos Judices. Sic ergo semper jactant improbi seditiosos esse servos Dei, ubi intrepide eos objurgant. Hæc ratio est cur Propheta concedat Principibus ac Judicibus populi suum honorem. Sed statim sequitur exceptio: Vos quidem estis capita, vos estis gubernatores; sed interea *abominantur isti judicium.* non dignatur amplius eos alloquio. Jusserat quidem ipsos audire quasi pro imperio; sed ubi jussit audire, jam retegit ipsorum flagitia omnibus: *Illi*, inquit, *abominantur judicium, & rectitudinem omnem pervertunt*: quisque eorum *ædificat Sionem sanguinibus, & Jerusalem iniquitate*: hoc est, rapinas suas conferunt in ædificia. hic scilicet est splendor urbis meæ sanctæ, & Sionis etiam: ubi volui locari arcam fœderis, quasi in unico meo domicilio, ædificia illic cernuntur ex sanguine & ex rapinis extructa: Ecce, inquit, quam bene se gerant isti Principes prætextu suæ dignitatis. Jam videmus verbum Dei non

non esse alligatum, quin suam virtutem exerat adversus summos & infimos, quia Spiritus officium est
Joan. 16. judicare mundum, non partem duntaxat. Spiritus
vers. 8. quum venerit, arguet mundum, inquit Christus: non loquitur illic de hominibus gregariis, sed de toto mundo, ubi eminent Principes & Magistratus. Sciamus ergo, quamvis reverenter sentire nos oporteat de Judicibus, (sicuti Dominus honorifico titulo
Psal. 82. illos dignatus est, quum vocat suos vicarios, &
vers. 6. deos) tamen hoc non posse claudere os Prophetis, quin sine ulla distinctione corripiant quicquid reprehensione dignum est, neque parcant ipsis proceribus. hoc ergo primo loco notandum est. Jam quod dicit *Sionem ædificari in sanguine, & Jerusalem in iniquitate*, tantundem valet acsi diceret Propheta, quicquid impendunt proceres in sua palatia, hoc partum esse & quasi corrasum ex sanguine & rapinis. Neque enim fieri potest ut hinc inde prædam rapiant Judices, quin sint sanguinarii, hoc est, quin crudeliter divexent pauperes: nam ut plurimum corrumpi solent Judices à divitibus & opulentis, postea isti miseros & innoxios jugulant. Qui ergo corrumpitur pecunia, ille simul erit latro: & non rapiet pecuniam, sed sanguinem potius. ideo non mirum est si dicat Michæas, *Sionem extructam esse ex sanguine.* Postea latius extendit, vocans *Iniquitatem*, quasi vellet præcidere ansam excusationis hypocritis. Nomen enim hoc erat paulo asperius, quum diceret *ædificari Sionem in sanguinibus.* Poterant excipere se non esse tam crudeles, utcunque non possent se in totum purgare ab avaritia. Quum loquor de sanguinibus, inquit Propheta, non est quod de nomine litigemus. nam omnis iniquitas est sanguis coram Deo: hoc est, si ex rapinis ædificatæ sint vestræ domus, hinc satis convicta est vestra crudelitas, acsi jugulati essent vestra manu miseri & innoxii homines. Nomen *Sionis & Jerusalem* aggravat crimen ipsorum, quod scilicet polluerent sanctam urbem & montem ubi Templum jussu & mandato Dei extructum fuerat.

Da omnipotens Deus, quando voluisti nos regi verbi tui prædicatione, ut qui hoc munere funguntur, simul etiam vere sint instructi virtute tua cœlesti, ne quid à seipsis tentare audeant, sed toto studio impendant tibi & nobis suam operam, ut per eos sic ædificemur, quo semper in nobis habites, & ita simus domicilium majestatis tuæ tota vita nostra, ut aliquando etiam perveniamus ad cœleste illud sanctuarium quo nos quotidie invitas, sicuti semel patefacta est nobis janua sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA
IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. III.

11. Principes ejus pro munere judicant, & Sacerdotes ejus mercede docent, & Prophetæ ejus pecunia divinant: & super Jehova nituntur, dicendo, Annon Jehova in medio nostri? non veniet super nos malum.

12. Itaque propter vos Sion ut ager arabitur, & Jerusalem acervus erit, & mons domus in excelsa sylvæ.

Primum ostendit hic Propheta quam crassa & supina fuerit hypocrisis tam in Principibus quam in Sacerdotibus & Prophetis: deinde pronunciat eos longe decipi, dum ita vanis blanditiis se demulcent: quia Dominus sumpturus sit pœnam de eorum sceleribus, ubi sustinuerit eos sua patientia, & viderit non resipiscere. Non agit autem hic cum plebeiis vel gregariis hominibus, sed aggreditur ipsa capita, quemadmodum paulo ante dixit se instructum esse spiritu fortitudinis. Oportuit enim invicta constantia armatum esse Prophetam, ut tam libere & intrepide pronunciaret judicium Dei: præsertim quia negotium erat cum magnis & potentibus, qui, ut satis notum est, non facile neque æquis animis sustinent sua scelera proferri in medium. volunt enim eximi à communi numero. Atqui Propheta non modo illis non parcit, sed etiam eos solos accusat, acsi penes eos resideret culpa omnium malorum: sicuti etiam contagio ab ipsis profecta erat. Quamvis enim tunc omnes ordines essent corrupti, non potuit tamen malorum omnium causa & initium adscribi nisi ipsis Principibus. Dicit autem *Principes pro munere judicare, Sacerdotes docere mercede, Prophetas divinare pro pecunia:* acsi diceret tam Ecclesiasticum quam Politicum regimen esse expositum omnibus corruptelis, quia omnia illic essent venalia. Scimus hoc semper verum esse, quod Spi-
Eccle. 20. ritus sanctus alibi pronunciat, nempe excæcari do-
vers. 31. nis vel muneribus oculos sapientum, & perverti justorum corda. Simul enim atque muneribus aditum patefaciunt Judices, non possunt integritatem colere, etiamsi maxime vellent. Eadem etiam ratio valet in Sacerdotibus. Nam siquis avaritiæ deditus sit, adulterabit sanam doctrinam: nec fieri poterit ut vigeat integra libertas in docendo, nisi ubi Pastor immunis est ab omni cupiditate lucri. Quare non abs re hic conqueritur Michæas, mercenarios fuisse suo tempore tam Principes quam Sacerdotes. nam hoc modo intelligit apud ipsos nihil fuisse integritatis residuum: quia alterum, quemadmodum dixi, ex altero consequitur. Non dicit Principes fuisse vel crudeles vel perfidos: quanquam hæc crimina jam ante notavit, hoc tamen loco vocat simpliciter Mercenarios. Sed, quemadmodum jam dixi, non potest vitium unum separari ab altero, quia quisquis conductitius est, pervertet omne judicium, sive sit doctor, sive judex. nihil ergo sincerum manebit ubi dominatur avaritia. Itaque Prophetæ satis est damnare avaritiam in Judicibus & Prophetis & Sacerdotibus: quia inde colligere promptum est, venum expositam esse doctrinam: deinde etiam judicia redimi, ut qui plus affert, ille in causa facile victoriam obtineat. *Principes* ergo *judicant pro munere*: deinde, *Sacerdotes docent mercede*. Possumus elicere ex hoc loco qualis fuerit distinctio inter Prophetas & Sacerdotes. nam hic tribuit Michæas officium vel partes docendi Sacerdotibus: Prophetis vero relinquit solam divinationem. Diximus alibi factum fuisse Sacerdotum ignavia, ut Prophetæ illis adjuncti fuerint: penes enim ipsos vaticinia erant, donec contenti altari, reliquerunt docendi munus. Quemadmodum etiam videmus factum fuisse in Papatu. nam quum satis constet qua de causa creati fuerint Pastores qui Ecclesiam regerent: tamen videmus in Papatu omnes esse canes mutos, qui superbiunt titulis Pastorum. Unde hoc? quia scilicet putarunt se defunctos esse, modo essent seduli in suis ceremoniis. Et habent illi plus satis ubi se occupent:

nam

nam munus sacerdotale in Papatu est satis negotiosum, quantum attinet ad nugas & ritus histrionicos. interea vero negligunt quod præcipuum est, ut pascant gregem Domini doctrina salutis. Sic degeneres erant Sacerdotes sub Lege. Debuit hoc esse perpetuum, quemadmodum dicitur apud Malachiam, (Mal. 2:7.) ut Lex esset in ore Sacerdotis, ut ipse esset nuncius & interpres Dei exercituum. Atqui abjecerant Sacerdotes officium illud: ergo oportuit quasi extra ordinem Prophetas excitari. interea tamen aliqua forma residua fuit. Nam Sacerdotes docebant frigide: Prophetæ autem divinabant, hoc est, profitebantur sibi revelata esse oracula de rebus futuris. Hoc discrimen notatur nunc à Propheta, quum dicit *Sacerdotes docuisse mercede*, hoc est, fuisse mercenarios & conductitios in suo officio: *Prophetas* autem *divinasse pro pecunia*. Jam sequitur, *innixos* tamen *fuisse super Jehovam, dicendo, Annon Jehova in medio nostri? non veniet igitur malum super nos.* Hic ostendit Propheta, quemadmodum initio attigi, lusisse profanos istos homines cum Deo: nam etsi erant sibi pessime conscii, imo palam nota omnibus erant eorum flagitia, non tamen pudebat ipsos prætendere Dei nomen. & scimus hoc fuisse commune vitium fere omnibus seculis, quod hodie adhuc nimis grassatur, nempe ut satis sit hominibus tantum præ se ferre externas notas, ut possint censeri in Dei populo. Dei quidem mandato tunc erectum erat altare: sacrificia fiebant ex Legis præscripto: deinde exstabant præclaræ & eximiæ promissiones de regno. Quum ergo quotidie frequentarent sacrificia, deinde quum esset externa aliqua regni species, putabant Deum sibi esse obstrictum: sicuti hodie major pars temere & perperam gloriatur tantum externis pietatis insignibus. Nam Papistæ habent Ecclesiæ nomen, quo valde inflati sunt: deinde magna est ostentatio & pompa in eorum ceremoniis. Apud nos etiam hypocritæ jactant Baptismum & sacram Cœnam, & nomen Reformationis: interea hæc mera sunt ludibria, quibus profanatur Dei nomen & tota religio, ubi non viget in cordibus sincera pietas. Hæc ratio est cur nunc expostulet Michæas cum Prophetis & Sacerdotibus & Consiliariis Regis, quod falso prætendant se esse Dei populum. Cæterum, quod dicit *inniti super Jehovam*, hoc verbo non damnatur fiducia quæ vere in Deum recumbit: neque enim possumus hac in parte modum excedere: quemadmodum immensa est Dei bonitas, ita etiam non possumus nimium fidere ejus verbo, siquidem vera fide illud amplectimur. Sed Propheta hypocritas dicit inniti super Jehovam, quia sibiipsis fucum faciunt nudo illo & inani titulo, quod Deus illos sibi adoptaverit in populum. Hic ergo verbum *nitendi* vel recumbendi non refertur ad fiduciam cordis, sed ad socordiam potius, ubi scilicet homines obtendunt velum ex nomine Dei, & sibi indulgent ita ut excutiant omnem non modo timorem Dei, sed etiam sensum. Ubi ergo talis & tam supina securitas animos occupat, sequitur mox stupor. & tamen non abs re Michæas hoc verbo usus est, quia hypocritis persuasum est omnia bene fore, quod Deum habeant sibi propitium. Quoniam ergo nulla eos sollicitudo tangit dum putant sibi optime convenire cum Deo, hac de causa Propheta ironice dicit eos *inniti super Jehovam:* quasi diceret eos fulturam sibi facere ex Dei nomine. sed tamen εἰρωνικῶς loquitur Propheta: quia certum est neminem inniti super Jehovam, nisi qui in seipso humiliatus est. Pœnitentia enim nos adducit ad Deum: quia ubi in nobis dejecti sumus, incipimus in eum recumbere. qui autem inflatus est perversa confidentia, ille volitat in aëre, & nihil habet in se solidum. Propheta autem noster, quemadmodum dixi, voluit oblique perstringere pravam illam securitatem, cui indormiunt hypocritæ, dum putant sibi satis esse quod Dominus semel testatus fuerit illos sibi fore in populum: sed conditio ab ipsis non spectatur. Jam recitat etiam ipsorum verba, *Annon Jehova in medio nostri? non veniet malum super nos.* Hæc interrogatio fastuosæ confidentiæ signum est. Quærunt enim quasi de re indubia: & emphatica magis est ista loquutio, quam si dixisset, Jehova est in medio nostri. Qui simpliciter affirmat, ille non tantum ostendit superbiæ quantum faciunt hypocritæ, dum opponunt istam interrogationem, Quis negabit Jehovam habitare in medio nostri? Quia Deus domicilium sibi elegerat apud ipsos, sed certa lege interposita, isti volunt eum esse alligatum Templo: & interea non expendunt quid vicissim ab ipsis exigat Deus. Pronunciant ergo Jehovam esse in medio sui, imo insultant, siquis audeat verbum contra facere. nec dubium est quin istos flatus evomerent contra Prophetas. Quoties enim minitabatur quispiam, quod statim Propheta noster subjiciet, erat ista responsio in primis eorum labiis, Quid? nos igitur Deus deseret, seipsum abnegando? An frustra Templum sibi inter nos erigi mandavit? An mendaciter promisit nos sibi fore sacerdotale regnum? An tu Deum fœdifragum facies, ut sermonis tui terroribus respondeat? atqui non potest seipsum abnegare. Videmus ergo cur ita loquutus fuerit Propheta, nempe ut ostenderet hypocritas crepare fastuosas illas præsumptiones, ut ita loquar, quod putarent non posse Deum à seipsis avelli. Docet autem hic locus, quam præposterum sit abuti Dei nomine. Hæc quidem ratio est cur Dominus nos ad se vocet, quia extra ipsum sumus miseri: deinde promittit se nobis fore propitium, etiamsi multis modis sumus obnoxii coram ipso. tamen interea nos simul ad pœnitentiam vocat. Quisquis ergo sibi indulget, ac manet demersus in suis vitiis, longe fallitur si ad se trahat Dei promissiones: quia alterum non potest separari ab altero, ut dictum est. Porro si Deus foret illis propitius, recte inferrent omnia apud se bene habitura, quia plenæ felicitatis fontem scimus esse paternum favorem Dei. Sed in eo vitiosa fuit ratiocinatio, quod Dei gratiam sibi ex prava imaginatione carnis magis quam ex ejus verbo promitterent: ita videmus in hypocrisi semper aliquam esse æmulationem pietatis. Sed paralogismus est vel in ipso principio, vel in hypothesi. Jam sequitur comminatio, *Itaque propter vos Sion ut ager arabitur, & Jerusalem acervus erit, & mons domus in excelsa sylvæ.* Hic videmus quam intolerabiles sint Deo hypocritæ: neque enim vulgare signum horribilis vindictæ fuit, quod Dominus probro exposuerit sanctam urbem & montem Sion & Templum suum. Hæc igitur tam dura ultio ostendit nihil minus fuisse Deo tolerabile quam perversum illum fastum quo turgebant hypocritæ: nam redundabat etiam in contumeliam ipsius Dei. neque enim jactare poterant se esse Dei populum, quin aspergerent eum multis maculis. Quorsum enim hoc tendebat, Deus est in medio nostri, nisi ut dicerent se esse Dei vicarios, quia regnum illud sacrum erat, deinde sacerdotium etiam? Quum igitur utrimque jactarent se non temere vel sacerdotio vel potestate regia fungi, sed quia divinitus creati essent: ideo videmus fuisse turpissimam profanationem nominis Dei. Itaque nihil mirum si Deus tam severe excanduerit contra eos. Et ideo dicit Propheta, *Propter vos Sion ut ager arabitur:* acsi diceret, Hoc est quasi prodigiosum, Templum Dei everti, montem sacrum & totam urbem funditus dirui, & nihil illic restare præter horrendam vastitatem: quis hoc crederet? Fiet tamen, & fiet propter vos: hoc est, sustinebitis culpam hujus tam prodigiosæ mutationis. Nam perinde hoc fuit acsi Deus miscuisset cœlum terræ. ipse enim erat fundator Templi: & scimus quam præclaris elogiis ornatus fuerit locus ille. Quum ergo staret

 Tem-

Templum quasi in manu Dei, qui fieri potuit ut eo diruto locus ille vastus & deformis esset documentum memorabilis vindictæ? Non dubium igitur est quin notare voluerit Michæas atrocitatem criminis, ubi dicit, *Propter vos Sion ut ager arabitur, Jerusalem erit acervus lapidum:* hoc est, deformabitur ita, ut nullum illic vestigium restet urbis bene compositæ & digestæ. *Et mons domus.* Iterum repetit de Sione, neque immerito. Putabant enim Judæi se protegi urbe Jerusalem: tota regio quiescebat sub illa umbra, Quod tamen urbs sancta esset habitatio Dei. Cæterum, urbs ipsa Templo subnixa, putabat se hoc præsidio tutam esse, quod vix posset dirui nisi subverso Dei solio. Quia enim Deus sedebat inter Cherubim, inexpugnabilis erat munitio populi opinione. Quum ergo sanctitas montis eos deciperet, ideo oportuit bis repeti quod erat fere incredibile, saltem persuasu difficile. Postea adjungit, *Mons domus in excelsa sylvæ*, hoc est, illic crescent arbores. Cur rem satis perspicue dictam rursus inculcat? nempe quia hoc non modo erat difficile creditu, sed prorsus alienum à ratione, siquis reputet quod dixerat Dominus, & omittat partem illam, quæ semper negligitur ab hypocritis. Deus enim paciscitur cum suo populo: sed hypocritæ vellent Deum habere sibi obstrictum & interea manere liberi, imo permittere sibi omnem licentiam scelerate vivendi. Quum ergo Judæi defixi essent in illa prava opinione, Deum non posse disjungi à populo suo, ideo Propheta confirmat sententiam illam, quod mons domus erit in excelsa sylvæ. Et per concessionem vocat Montem domus, vel Templi: quasi diceret, etiamsi Deus elegerit sibi domicilium, in quo habitaret, non tamen impediet hæc gratia quin Templum maneat desertum & vacuum, quia scilicet jam profanatum est vestris sceleribus. Nunc videndum est quo tempore hoc vaticinium ediderit Michæas. Id autem patet ex vigesimo sexto capite Jeremiæ. Nam quum prophetasset Jeremias contra Templum, statim abreptus est, conjectus in carcerem, & consultatio tumultuarie habita: & parum abfuit quin statim ad mortem fuerit tractus. nam omnes Principes eum damnaverant: & quum jam nulla spes esset salutis, voluit non tam causam suam agere, quam illis minari, ut intelligerent se nihil proficere damnando innoxium hominem. Michæas, inquit, Morasthites prophetavit diebus regis Ezechiæ, & ita loquutus est, Sion ut ager arabitur, Jerusalem erit acervus, & mons domus erit in excelsa sylvæ. An Rex & populus, inquit, statim agitarunt de illo occidendo? quin potius Rex conversus est, & ita pœnituit Deum, hoc est, Dominus vindictam illam distulit, quia rex Ezechias suppliciter deprecatus est talem pœnam. Nunc ergo tempus certo tenemus. Sed hoc mirum est, sub Rege illo sancto tales & tam indignas corruptelas fuisse grassatas: neque enim dubium est, quin studuerit pro virili populum regere, & quin suo exemplo docuerit consiliarios quam fideliter & integre versari deberent in suo officio. Non potuit tamen suo studio efficere, quin & Sacerdotes & Prophetæ & Judices essent mercenarii. Hinc ergo colligimus quam sedulo incumbere oporteat pios Magistratus, ne status Ecclesiæ degeneret: quia ut maxime advigilent, vix tamen poterunt etiam summa diligentia efficere, quin (ut genus humanum refertum est multis vitiis) res statim labantur in deterius. hoc unum est. Jam ob alterum quoque finem notanda est circumstantia temporis, quod Michæas non dubitaverit, etiamsi videret Regem esse eximiis virtutibus præditum, tam duriter tamen minitari contra Templum & urbem. Potuit apud se ita reputare, Rex Ezechias strenue laborat in exequendis suis partibus: nunc si tam dura & aspera objurgatio perveniat ad aures ejus, vel frangetur animo, vel putabit me hominem esse nimis rigidum: vel etiam forte exasperabitur contra sanam doctrinam. Potuit ergo hæc apud se expendere Propheta: nihilominus tamen perrexit in libero cursu doctrinæ. Et non dubium est, quin placuerit Regi hæc severitas. Scimus enim ipsum multis curis & anxietatibus constrictum fuisse, quia non poterat multum luctando retinere tamen suos Consiliarios & Sacerdotes & Prophetas: ergo optavit sibi omnes Dei servos esse adjutores. Et semper hoc cupient pii Magistratus, nempe ut leventur molestiæ aliqua parte per verbi ministros. Nam si verbi ministri frigide tantum docent, neque intenti sunt ad coarguenda vitia, Magistratus austeritas odiosa erit populo: Quid? ecce Ministri cessant: & hinc colligi potest eos non animadvertere tanta mala: jam autem Magistratus exerto gladio quotidie novas pœnas sumunt. Si ergo ita quiescant doctores, non dubium est quin major invidia redundet in Magistratus: ideo dixi hoc illis esse optabile ut ad pœnas legum & judicia accedat etiam libera objurgatio à doctoribus. Cæterum videmus etiam quam placido ingenio fuerit ac mansueto sanctus ille Rex, quod potuit ferre tantum rigorem in Propheta: *Ecce*, inquit, *propter vos:* Saltem debebas me excipere. nam Rex ipse sibi non erat male conscius. Cur ergo hic permiscet eum cum aliis? Sed quia totum corpus illa contagione infectum erat, ideo generaliter loquitur: & optimus Rex non recalcitrat, neque etiam obstrepit: sed, quemadmodum recitavimus ex Jeremia, suppliciter tunc deprecatus est iram Dei, acsi pars culpæ in ipso hæreret. Sequitur,

CAPUT IV.

ACcidet ultimis diebus, ut sit mons domus Jehovæ dispositus in capite montium, & extolletur ipse præ sublimitatibus: & venient ad eum populi.

2. Et proficiscentur gentes multæ, & dicent, Venite, & ascendemus ad montem Jehovæ, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ambulabimus in semitis ejus: quia ex Sion prodibit Lex, & verbum Jehovæ ex Jerusalem.

HIc incipit Michæas sermonem dirigere ad fideles, qui residui erant in populo illo. Quamvis enim contagio occupasset totum fere corpus, tamen semper scimus fuisse paucos qui sincere Deum colerent. Ne ergo exanimaret Michæas filios Dei nimio terrore, opportune adjunxit quod nunc audimus, nempe etiamsi ad tempus vastum & deforme esset Templum, tamen hoc fore temporale, quia Dominus semper futurus esset memor sui fœderis. Quum ergo hactenus Propheta concionatus est de horribili vindicta Dei, sparsit sermonem illum ad totum vulgus & proceres. Jam vero peculiariter & quasi seorsim pios & integros Dei servos alloquitur: quasi diceret, Est nunc quod agam cum paucis. Ego hactenus disserui de propinquo Dei judicio apud Regis Consiliarios, apud Sacerdotes & Prophetas, denique apud plebem ipsam, quia omnes sunt scelerati & impii; contemptus Dei & desperata etiam obstinatio pervasit totum corpus. Habeant igitur illi quod meriti sunt. Sed jam seorsum colligo filios Dei. Habeo enim quod illis dicam in aurem. Quanquam enim Propheta publice hanc promissionem

nem vulgavit, tamen non dubium est quin respexerit Dei filios, quia alii hujus consolationis non erant capaces: imo paulo ante damnavit nimiam securitatem in hypocritis, quod recumberent in Deum, hoc est, quiescerent in fallaci illo prætextu pietatis, dum putabant se quasi legitimo pretio redemptos esse, postquam obtulerant sacrificia. Et scimus hoc passim occurrere apud Prophetas, & hunc ordinem esse illis satis tritum, nempe ut subjiciant consolationes minis, non in gratiam totius populi, sed tantum ut sustineant in bona spe fideles, qui possent concidere, nisi manum illis porrigerent. Scimus enim fideles trepidare simulatq; Deus signum aliquod iræ suæ ostendit: quo enim quisque magis serio afficitur timore Dei, ita etiam exhorret ejus judicium, & ita expavescit ad omnes minas. Videmus ergo quam necessarium sit temperari minas & terrores, si velint Prophetæ & doctores consulere Dei filiis, qui alioqui satis timidi sunt, quemadmodum dixi. Sciamus itaque Michæam hactenus sermonem suum direxisse ad scelestos Dei contemptores, qui tamen abutebantur aliquo prætextu pietatis. Jam vero convertit doctrinam suam ad veros & pios Dei cultores. Cæterum sic alloquutus est fideles suæ ætatis, ut hæc doctrina maxime nunc ad nos pertineat. Unde enim factum est, ut Regnum Dei propagatum fuerit per omnes terræ plagas? Unde etiam factum, ut ad nos Euangelii doctrina pervenerit, ut simus ejusdem adoptionis participes cum veteri populo, nisi quia hoc vaticinium impletum fuit? Ergo Gentium vocatio, & per consequens salus nostra in hoc vaticinio inclusa est. Dicit autem Propheta, *Erit in extremitate dierum mons domus Jehovæ dispositus super caput montium.* Extremitatem dierum Propheta haud dubie nominat Christi adventum, quia tunc oportuit de integro Ecclesiam Dei erigi. Denique quum Christus attulerit renovationem orbis, merito ejus adventus vocatur novum seculum: & ideo etiam nunc dicitur Extremitas dierum. Et hæc loquutio satis frequenter occurrit in Scriptura: præsertim vero scimus vocari tempus prædicati Euangelii, dies novissimos, & tempus
1 Joan. 2. vers. 18. Heb. 1: 2. 2 Tim. 3. vers. 1. extremum, tam à Joanne quam ab auctore epistolæ ad Hebræos, & à Paulo etiam. quam loquendi formam mutuati sunt à Prophetis. Qua de re aliquid etiam in secundum caput Joëlis dictum fuit. Et Paulus ipse assignat rationem cap. 10. prioris ad Corinthios: Quia in nos, inquit, fines seculorum inciderunt. Ergo quia Christus complementum rerum suo adventu attulit, merito Propheta dicit, hos fore extremos dies, quum Deus restituet Ecclesiam suam per manum Redemptoris. Interea tamen non dubium est, quin notare voluerit Michæas non fore breve tempus iræ Dei, sed minari voluerit diuturnum fore ejus cursum. *Accidet ergo in novissimo dierum*, hoc est, ubi Dominus vindictam suam exequutus fuerit diruto Templo, urbe excisa, & hoc sancto loco redacto in solitudinem, manebit illa horribilis vastitas: non uno anno, vel duobus, non denique vel per 40, vel per 50 tantum annos durabit; sed Dominus laxabit frena iræ suæ, ut diu langueant animi, nulla autem restitutio appareat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ quantum attinet ad dies ultimos. Vocat *montem domus Jehovæ* alio sensu quam prius. nam erat species concessionis, sicuti diximus: nunc autem causam exprimit cur Deus montem illum non prorsus velit abjicere, quia scilicet illic præcepit sibi Templum erigi. Perinde est igitur acsi diceret, hoc non debere ascribi sanctitati montis, quasi dignitate excelleret supra alios montes: sed quia illic fundatum erat Templum non hominum arbitrio, sed oraculo cœlesti, quemadmodum satis notum est. *Mons ergo domus Jehovæ dispositus erit in capite montium*, hoc est, superabit altitudine omnes montes: *& tolletur*, inquit, *supra vertices: & convenient illuc omnes populi.* Certum est his Prophetæ verbis non notari visibilem loci eminentiam. Neque enim Christi adventu mons ille auctus est: & qui vixerunt tempore Prophetæ nihil tam crassum etiam imaginati sunt. Sed loquitur hic de eminentia dignitatis, quod scilicet Deus monti Sion daturus esset eximiam præstantiam, ita ut reliqui montes cederent. Quomodo autem hoc factum est? Proximo versu sequitur explicatio. Ergo ne quis putaret fore aliquam ocularem mutationem, ut mons Sion cresceret terræ mole vel lapidum, ideo Propheta mentem suam continuo post exposuit: ac dicit circa finem versus, Venient ad Deum populi. Jam facile est videre qualis illa altitudo futura fuerit, nempe quia Deus montem illum vellet habere instar Regiæ sedis: quemadmodum sub Monarchia Regis Persarum scimus totum Orientem fuisse subjectum uni turri Persidis: sic etiam quum sedes esset summi imperii mons Sion, ubi Deus volebat regnare, & unde etiam volebat sibi subjicere totum orbem terrarum, hæc ratio est cur Propheta dixerit illum fore superiorem omnibus aliis montibus. ergo in hoc uno verbo satis liquet ejus consilium. Tamen sequitur fusior explicatio, quum dicit *gentes multas venturas.* Dixerat simpliciter venturos populos: sed quia David jam suo seculo gentes aliquas fecerat sibi tributarias, Propheta hic exprimit aliquid amplius, quod scilicet *venturæ sint gentes multæ*: quasi diceret, Etiamsi David sibi subjugavit quosdam populos, fuerunt tamen angusti & exigui fines regni ipsius, præut est futura amplitudo regni, quod Dominus adventu Messiæ sui eriget. Non enim paucæ tantum gentes convenient ad præstandum obsequium, sed multæ. *Et dicent.* Jam ostendit Propheta spirituale hoc fore regnum. David quum sibi subjecit Moabitas & Ammonitas, & reliquis imposuit certum tributum quod quotannis penderent, non potuit tamen apud ipsos erigere purum & legitimum Dei cultum, neque potuit eos colligere in unitatem fidei. Ergo Moabitæ & reliqui populi, quamvis tributum Davidi penderent, non tamen unquam coluerunt Deum, sed fuerunt semper alieni ab Ecclesia. Propheta autem noster ostendit spirituale fore imperium, quod sibi Deus constituet adventu Messiæ. *Dicent* enim, *Venite, & ascendemus ad montem Jehovæ, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ambulabimus in semitis ejus: quia prodibit Lex ex Sion, & verbum Jehovæ ex Jerusalem.* Hoc toto contextu docet Propheta non armata manu, neque vi gladii subigendos esse populos, ut parcant Davidis posteris; sed vere esse & penitus reformandos, ut se Deo subjiciant, ut coalescant in corpus Ecclesiæ, & fiant unus populus cum filiis Abrahæ, quia subibunt voluntarium obsequium, & amplexi doctrinam Legis, renunciabunt suis superstitionibus. Hoc igitur est Prophetæ consilium. Sed reliqua in crastinum diem differemus.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es erigere solium Filii tui inter nos, ut freti hujus Regis præsidio discamus nos totos tibi committere: neque unquam huc vel illuc deflectamus, sed vera obedientia sic nos subjiciamus Regi abs te creato, ut ipse etiam vere nos agnoscat pro legitimo populo, & sic gloriemur tuo nomine, ne interim profanemus illud impia & scelerata vita nostra, sed testemur operibus nos vere tibi ita esse subjectos, & plenum imperium in nobis obtineas, quo scilicet sanctificetur nomen tuum, & Spiritus tuus nos vere gubernet, donec tandem Filius tuus, qui nos collegit ex horrenda dissipatione, iterum nos colligat in cœleste illud regnum, quod nobis acquisivit sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. IV.

COEpimus heri exponere vaticinium, ubi Michæas promittit restitutionem Ecclesiæ. Diximus non posse hanc promissionem intelligi nisi de Christi Regno, quia exprimit dies novissimos. Jam hoc etiam fuit additum, dignitatem vel præstantiam montis Sion, de qua disserit, non posse etiam aliter intelligi quam de spirituali Regno Dei. Sequitur enim explicatio, quum dicit Gentes multas venturas ut doceantur in viis Domini. Videmus ergo hic non prædicari terrenum aliquod imperium, sed quod in verbo & doctrina cœlesti consistit. Sed singula ordine excutienda nobis sunt. Heri exposuimus, quum expressa sit mentio multarum Gentium, subesse antithesin: quia ad illum usque diem cognitus fuerat Deus in uno populo duntaxat. Quoniam ergo elegerat Deus solum genus Abrahæ, notatur hic futura mutatio, dum Ecclesiam suam colliget ex variis Gentibus, ita ut non sit futurum discrimen inter Gentiles & Judæos. Jam sequitur, *Dicent, Venite, & ascendemus ad montem Jehovæ.* Propheta his verbis ostendit, non tantum singulos Deo morigeros fore, ubi vocati fuerint, sed mutuo etiam se cohortaturos omnes. Et hoc studium merito exigitur à fidelibus, ut scilicet alii alios animent atque exstimulent: neque enim sufficiet, si quisque nostrûm Deo obsequatur, sed necesse est etiam hunc zelum accedere, ut alii alios lucrifacere studeant. Hæc igitur cura nunc Prophetæ verbis exprimitur, quum dicit, Venite ut ascendamus ad montem Domini. Poterat dicere venturos populos, & illic finire orationem: sed hic voluit conjungere duo membra, nempe undique venturos, qui prius contempserant Deum Israëlis: deinde alios etiam aliis fore hortatores. Venite ergo ut ascendamus. Sed modus hortandi etiam dignus est notatu, nempe quum quisque offert se comitem itineris. Videmus enim multos satis intentos esse, dum alii incitandi sunt ad officium, sed interea ipsi jacent: totus eorum fervor consumitur in aliis mittendis, ipsi autem ne digitum quidem movent: tantum abest ut alacriter currant cum aliis. Propheta hic ostendit fideles ita sollicitos fore de salute fratrum suorum, ut etiam ipsi strenue currant, & nihil aliis præscripturos, nisi quod præstabunt ipsi. Venite ergo ut ascendamus: non dicunt, Ite, ascendite in montem Jehovæ, sed Eamus simul. Hæc igitur vera est ratio hortandi, ubi ostendimus reipsa non aliud nos petere à fratribus, nisi quod cupimus ipsi præstare. Jam notanda est circumstantia temporis: quia potuit hoc videri fabulosum, quod diceret Propheta, venturas Gentes in montem Sion, qui tamen jam redactus esset in solitudinem. Quid enim paulo ante prædixit? Sion ut ager arabitur & illic crescent arbores, erit sylva deserta. Qui ergo fieri potuit, ut Gentes multæ confluerent tanquam ad celeberrimum locum, qui tamen deformis erat horrenda vastitate? Sed Propheta hic extollit admirabilem Dei potentiam, quod ex loco inculto & deserto, tandem ubi Deus misertus fuerit populi sui, fiet nobile & celebre Templum. Promittit ergo fore illum montem Jehovæ, qui ad tempus derelinquendus erat; & rursus nobile, sicuti antea, illic fore Templum, ubi fuerint ruinæ. Postea sequitur, *Docebit nos de viis suis.* Hic Propheta paucis verbis definit legitimum Dei cultum: neque enim sufficeret Gentes ad locum unum confluere, ut profiterentur se esse unius Dei, nisi etiam accederet vera obedientia, quæ pendet ex fide, sicuti fides ex verbo. Hoc igitur etiam notatu apprime dignum est, quod Propheta hic hoc verbum Dei statuit nobis in medio, ut ostendat in obedientia fidei pietatem fundatam esse, neque aliter vere posse coli Deum, nisi ubi ipse populum suum docet, ac præscribit quid factu opus sit. Ergo ubi patefacta est nobis Dei voluntas, jam possumus vere eum adorare. Rursus sublato verbo, stabit quidem aliqua cultus Dei forma, sed nulla erit solida religio, quæ Deo placeat. Et hinc etiam colligimus non aliam rationem esse erigendæ Ecclesiæ Dei, nisi ubi verbum eminet, & Deus voce sua ostendit quæ sit via salutis. Donec ergo præluceat doctrina, non possunt in unum colligi homines, ut constituant verum Ecclesiæ corpus. Quum ita sit, sequitur, ubi vel corrupta est doctrina, vel contemnitur, nullam esse pietatem, saltem quæ probetur Deo: poterunt quidem nomen ipsum jactare homines in ore, sed coram Deo nulla est religio, nisi quæ exigitur ad regulam verbi. Deinde sequitur nullam esse Ecclesiam, quæ non subjicitur verbo Dei & regitur: quia hic Propheta definit quænam sit vera pietas, deinde quomodo Deus Ecclesiam sibi colligat. *Docebit* ergo *nos de viis suis.* Accedit & tertium, spoliari Deum jure suo & honore ubi mortales sibi usurpant docendi potestatem: nam hoc proprie uni Deo tribuitur, quod docere velit populum suum. Fuerunt tunc Sacerdotes & Prophetæ: tamen Michæas hic cogit in ordinem utrosque, & ostendit jus & officium docendi penes unum Deum fore. Videmus ergo ut Deus sibi vendicet istas partes, ne scilicet fluctuemur, & trahamur à variis magistris, sed maneamus in simplici obedientia verbi ipsius, ut ipse solus emineat: denique Deus non est Deus & caput Ecclesiæ, nisi sit summus & unicus doctor. Jam quod dicit, Docebit nos de viis suis, resolvi ita debet, docebit nos quales sint viæ suæ: quasi diceret Propheta hanc esse perfectam sapientiam populi, ut intelligat quidnam placeat Deo, & quænam sit ejus voluntas: neque enim quicquam ultra discendum esse. Sequitur, *Ambulabimus in viis ejus.* Hac particula monemur, doctrinam Dei non esse speculativam, ut loquuntur, sed plenam efficacia. Deus ergo non modo in hunc finem loquitur, ut quisque agnoscat verum esse quicquid ab ipso profectum est, sed simul requirit obedientiam. Vere ergo discipuli Dei erimus, si ambulamus in viis ejus: nam si tantum annuimus auribus, ut solent asini, & subscribimus Deo ore & labiis, hoc est nimis frivolum. Tunc ergo vere proficiunt homines in schola Dei, ubi vitam suam formant ad doctrinam ejus, & pedes paratos habent ad ambulandum, ut sequantur quocunque ipse vocat. *Ambulabimus* ergo *in semitis ejus.* Hactenus retulit Michæas, quid facturi sint fideles. Jam confirmat ipse in sua persona sententiam illam: *Quia ex Sion prodibit Lex, & verbum Jehovæ ex Jerusalem.* Est causæ redditio, cur scilicet venturæ sint Gentes multæ ad Templum Domini, quia scilicet promulgabitur doctrina illa, quæ prius tantum in uno loco audita fuerat. Scimus enim Judæos venisse ad Templum, non modo ut adorarent, sed etiam ut instituerentur in Lege Dei. Lex ergo tunc residebat in Sion: illic erat Sacrarium cœlestis sapientiæ. Quid autem Propheta noster? Lex ex Sion prodibit, hoc est, longe lateque personabit: non tantum Dominus in uno angulo ostendet quænam vera sit religio & quomodo ipse coli velit, sed vocem suam procul emittet usque

ad

ad extremos terræ fines. *Exibit ergo Lex ex Sion:* ſicuti dicitur Pſalm. 110. Sceptrum potentiæ tuæ emittet Dominus è Sion. Illic metaphorice vocatur doctrina Chriſti Sceptrum, vel confertur Regio ſceptro: quia non aliter dominatur Chriſtus inter nos, niſi per Euangelii ſui doctrinam. Illic autem pronunciat David ſceptrum illud procul emittendum eſſe à Deo Patre, ut ſcilicet Chriſtus ſub ſe contineat omnes populos, qui prius alieni erant. Ita hoc loco *Lex ex Sion prodibit.* Jam ſequitur, *verbum Jehovæ è Jeruſalem.* Eſt repetitio ejuſdem ſententiæ, quæ paſſim occurrit. Ergo per תורה nihil aliud intellexit Propheta, quam doctrinam. Sed alia voce idem confirmat, quod ſcilicet Deus non tantum audietur Jeroſolymæ & in Judæa, ſed verbum ſuum ubique perſonare faciet. Jam ſequitur,

3. Et judicabit inter populos multos, & arguet (*vel corripiet*) Gentes robuſtas uſque in longinquum, & concident gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non tollent gens contra gentem gladium, & non aſſueſcent ultra prælio.

Hic Propheta deſcribit fructum doctrinæ, quod ſcilicet Deus ad manſuetudinem revocabit omnes populos, ita ut ſtudeant inter ſe pacem fraternam colere, & quiſque aliis operam ſuam impendat, depoſito omni ſtudio nocendi. Sicuti ergo nuper oſtendit, neque aliter poſſe conſtitui Eccleſiam Dei quam per verbum, neque etiam legitimum Dei cultum aliter poſſe vel erigi, vel ſtare, niſi ubi fidei obedientia colitur Deus: ita nunc demonſtrat, doctrinam hanc tendere in eum finem, ut qui prius hoſtiliter vivebant inter ſe, & ardebant libidine nocendi, pleni erant crudelitate & avaritia, ut illi quaſi mutato ingenio ſeſe totos impendant ad beneficentiæ ſtudium. ſed antequam illuc deſcendat Propheta, rurſus dicit, *Judicabit inter populos multos, & corripiet Gentes robuſtas.* Verbum Judicandi apud Hebræos tantundem valet ac Gubernare. Certum eſt hic fieri mentionem Dei: perinde eſt igitur acſi diceret Propheta, quum antehac non paruerint Deo Gentes, agnoſcent ipſum Regem, & deferent illi imperium. Deus quidem occulta ſua providentia ſemper mundum gubernavit, ſicuti etiam adhuc gubernat. Quantumvis enim ferociat diabolus & omnes impii, imo quantumvis ebulliant cum effreni ſuo furore, non dubium tamen eſt, quin Deus contineat ipſorum rabiem occulto freno, & compeſcat. Sed bifariam loquitur Scriptura de Regno Dei. Deus enim gubernat diabolum & omnes impios, ſed non verbo ſuo, neque Spiritus ſanctificatione: ita fit, ut pareant Deo nolentes & inviti. Sed peculiare Dei imperium pertinet ad ſolam Eccleſiam, ubi ſcilicet Deus & verbo & Spiritu ſuo corda flectit in obſequium, ut ſponte & libenter eum ſequantur qui intus & foris edocti ſunt: intus, Spiritus inſtinctu; foris, verbi prædicatione. Ideo dicitur eodem Pſalm. 110. Populus tuus ſpontaneus tunc conveniet. Talis gubernatio Dei nobis hic deſcribitur à Propheta. *Deus* igitur *judicabit*, non ſicuti judicat univerſum orbem, ſed quia peculiari modo ſubjiciet ſibi fideles, ita ut nihil magis expetant quam ſe illi totos tradere. Cæterum, quia prius ſubigendi ſunt homines quam præſtent Deo tale obſequium, diſerte adjunxit Propheta, *Corripiet* vel arguet *populos multos.* Et hæc particula diligenter notanda eſt, quia hinc colligimus talem nobis ingenitam eſſe ſuperbiam, ut nemo noſtrûm idoneus futurus ſit diſcipulus Dei, niſi qui violenter domitus fuerit. Doctrina igitur frigeret per ſe in tanta corruptione ingenii noſtri, niſi Dominus nos argueret, hoc eſt, niſi pararet nos prius quaſi violento modo. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium, cur conjungat imperio Dei correctionem. nam verbum יכח ſignificat interdum Expoſtulare, arguere: ſignificat etiam corripere. Denique hic notatur malitia & perverſitas carnis noſtræ, quia nunquam ſe offerrent Deo etiam optimi quique, niſi prius ſubacti: & qualiter? nempe violenta correctione Dei. Hæc igitur ſunt exordia Regni Chriſti. Jam quod dicit populos robuſtos, hoc etiam elogio extollit & illuſtrat idem Regnum de quo differit. Et hinc etiam colligitur potentia doctrinæ, quod homines robuſti ſeſe abſque ulla repugnantia offerent Deo regendos, ubi ita correcti fuerint. Neceſſaria quidem eſt correctio, ſed Deus non utitur vi aliqua externa, neque armata manu, quum vult ſibi Eccleſiam ſubjicere: & tamen colligit robuſtas Gentes. Hinc ergo perſpicitur efficacia doctrinæ. Nam ubi eſt robur, illic etiam eſt confidentia & faſtus, deinde etiam rebellio. Quum ergo verbum abſque aliis adjumentis ita corrigat in hominibus contumaciam, videmus quam incredibili modo operetur Deus ubi Eccleſiam ſuam colligit. Cæterum minime dubium eſt quin hoc ad Chriſti perſonam debeat referri. Loquitur Michæas de ipſo Deo non expreſſa mentione Chriſti: quia nondum erat manifeſtatus in carne. ſed tantum ſcimus hoc fuiſſe impletum in perſona ejus, quod Deus gubernavit orbem, & ſibi populos totius mundi ſubegit. Statuimus ergo Chriſtum eſſe verum Deum, quia non tantum miniſter fuit Patris, ſicuti Moſes, vel alius ex Prophetis quiſpiam: ſed fuit ipſe ſummus Rex Eccleſiæ ſuæ. Antequam venio ad fructum, notanda erit particula quæ interjicitur, עד רחוק. tam diuturnitas temporis, quam locorum diſtantia poteſt notari hac voce. Jonathan refert ad longum tempus, quod ſcilicet uſque in ſeculum Deus arguet populos. Sed non dubito, quin Propheta hic voluerit complecti regiones longe diſſitas: acſi diceret Deum tunc non unius tantum populi Regem fore, neque unius tantum Judææ, ſed Regnum ejus propagatum iri uſque ad ultimos terræ fines. *Arguet* ergo *populos uſque in longinquum.* Poſtea addit de fructu, quod ſcilicet *concident gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces.* Jam breviter expoſui conſilium Prophetæ: ſignificat enim talem fore mutationem, ubi Gentes edoctæ fuerint in verbo Dei, ut quiſque ſtudeat operam ſuam & charitatis officia impendere proximis. Sed quum de gladiis & lanceis loquitur, ſimul etiam breviter oſtendit homines, donec manſuefacti ſint verbo Domini, ſemper ad injuſtam violentiam propenſos eſſe: neque enim aliter fieri poteſt dum quiſque naturam ſuam ſequitur. Nemo eſt qui non ſtudeat privatis commodis: tam inexplebilis eſt hominum cupiditas. Dum ergo ita intenti ſunt omnes lucro, ubi quiſque excæcatus eſt proprio amore ſui, ſtatim erumpit ex illo perverſo affectu crudelitas. Hinc fit ergo, ut homines nequeant inter ſe pacem colere, quia quiſque ſummus eſſe appetit, & omnia ad ſe trahit: nemo libenter cedit. hinc ergo emergunt diſſenſiones, ex diſſenſionibus prælia: hoc Propheta intelligit. Deinde adjungit tamen talem fore doctrinæ Chriſti fructum, ut miteſcant qui prius erant quaſi truculentæ beſtiæ. *Conflabunt* ergo *gladios ſuos in vomeres, & lanceas in falces: non tollent*, inquit, *gens contra gentem gladium, & non aſſueſcent ultra prælio.* Hic clarius explicat quod prius dixi, nempe Euangelium Chriſti fore Gentibus quaſi vexillum ad colendam pacem: ſicuti ubi tollitur vexillum, milites ad prælium coëunt, & accenditur eorum fervor: ita contrarium munus tribuit Michæas Euangelio Chriſti, quod ſcilicet revocabit ad ſtudium pacis & concordiæ, qui prius erant dediti maleficiis. Nam quum dicit, Non tollent gladium gens contra gentem, ſignificat, quemadmodum prius dixi, ubicunque non regnat Chriſtus, homines eſſe hominibus lupos: quiſque enim liben-

libenter alios omnes voraret. Quum ergo tam cæco impetu ferantur homines naturaliter, dicit Propheta non aliter posse corrigi hanc rabiem, ut cessent à bellis, à maleficiis abstineant homines, nisi dum Christus illorum factus est doctor. nam per verbum למד significat hanc consuetudinem semper grassari inter mortales, ut alii in alios involent, ut semper parati sint ad noxas inferendas, nisi ubi exuunt ingenium. Talis autem mansuetudo unde nascitur? nempe ex Euangelii doctrina. Hic locus memorabilis est, quia hinc discimus nullum esse verum profectum Euangelii inter nos, nisi vigeat mutua charitas & benevolentia, & studium etiam exercendæ beneficentiæ. Atqui etiamsi hodie pure apud nos prædicatur Euangelium, si tamen respicimus quam parum quisque nostrûm profecerit in fraterna charitate, merito pudebit nos socordiæ nostræ. Quotidie clamat Deus se nobis reconciliatum esse in Filio suo: Christus testatur se hac Lege esse pacem apud Deum, ut scilicet ipsum nobis propitiet, quo simus ultro & citro inter nos fratres. Cupimus quidem censeri filii Dei, & cupimus frui reconciliatione nobis parta per Christi sanguinem: interim vero alii alios laceramus, acuimus dentes, animi sunt prorsus truculenti. Ergo si volumus reipsa probare nos esse Christi discipulos, incumbere necesse est in hanc doctrinæ partem, ut scilicet quisque proximis suis prodesse studeat. Jam hoc fieri non potest sine repugnantia carnis: propensi enim sumus ad nos amandos, deinde ad privatas utilitates nimis expetendas. Ergo exuere oportet immodicos istos & pravos affectus, ut in eorum locum succedat fraterna benevolentia. Monemur etiam non sufficere siquis seipsum cohibeat à nocendo, nisi utilis sit fratribus suis. Poterat enim simpliciter dicere Propheta, Frangent gladios suos & lanceas, ut se postea abstineant ab omni noxa: non dicit hoc simpliciter; sed, Conflabunt, vel concident gladios suos in vomeres, & lanceas in falces, hoc est, ubi abstinuerint ab omni maleficio, etiam sese cupient
Ephes.4. exercere in officiis charitatis: sicuti etiam Paulus
vers.28. hortatur eos qui furati sunt ne posthac furentur, sed ut operentur manibus suis, quo alios sublevent. Ergo nisi cupimus sublevare fratrum nostrorum inopiam, & officia nostra illis offerre, non erit nisi dimidia pars veræ conversionis in nobis: quemadmodum multi non sunt crudeles, neque rapiunt hinc inde, neque præbent aliquam occasionem querendi; sed interea vivunt sibi, & fruuntur inutili otio. hanc ignaviam hic oblique damnat Propheta, ubi de vomeribus & falcibus loquitur. Cæterum, posset hic moveri quæstio, an hoc impletum fuerit adventu Christi: neque enim hic temporalem Ecclesiæ statum describit Propheta, sed ostendit quale futurum sit Regnum Christi usque ad finem. Videmus autem inter ipsa Euangelii exordia totum mundum magis in bella efferbuisse quam unquam; & nunc etiamsi in multis partibus Euangelium clare prædicatur, tamen non cessent dissidia & contentiones: videmus etiam ut rapacitas, ut ambitio, ut avaritia inexplebilis grassetur. hinc etiam nascuntur & contentiones & cruenta bella. Et tamen absurdum esset, Prophetam ita loquutum fuisse de Regno Christi, nisi Deus reipsa præstare voluisset quod prædixerat. Respondeo, sicuti Regnum Christi duntaxat inchoatum fuit in mundo, quum Deus voluit Euangelium ubique promulgari, & hodie etiam adhuc est in suo cursu, nec dum completum est; ita etiam non extare adhuc quod hic dicit Propheta. Sed quia exiguus est fidelium numerus, & major multitudo Euangelium contemnit ac respuit, ita fit ut non desinant in mundo rapinæ & maleficia. Quare? Loquitur enim Propheta de Christi discipulis: ostendit fructum doctrinæ; nempe ubicunque egerit vivam radicem, proferet fructum suum. sed vix in centesimo quoque doctrina Euangelii radices agit. Deinde spectanda est etiam mensura profectus: nam quatenus quisque Euangelii doctrinam amplexus est, ita etiam mansuescit & studet proximis benefacere. Sed quum adhuc circumferamus reliquias peccati in carne nostra, & nondum constet nobis perfecta cognitio Euangelii; non mirum est, si nondum quisque penitus deposuerit pravos & vitiosos carnis suæ affectus. Et hinc etiam colligere promptum est, quam stulta fuerit imaginatio eorum, qui volebant usum gladii tollere è mundo, Euangelii prætextu. Scimus Anabaptistas fuisse tumultuatos, quasi totus ordo politicus repugnaret Christi Regno, quia Regnum Christi continetur sola doctrina: deinde nulla futura sit vis. Hoc quidem verum esset, si essemus in hoc mundo Angeli: sed quemadmodum jam dixi, exiguus est piorum numerus: ideo necesse est reliquam turbam cohiberi violento freno: quia permixti sunt filii Dei vel sævis belluis, vel vulpibus & fraudulentis hominibus. Alii enim sunt palam rebelles, alii hypocritæ: ideo usus gladii semper durabit usque ad mundi finem. Jam tenendum est, quo tempore ita concionatus est Propheta noster, Iesaiam iisdem etiam verbis fuisse *Iesa.2:4.*
usum. Et probabile est Michæam fuisse discipulum Iesaiæ. Nam utcunque eodem tempore simul exercuerint munus Propheticum, Iesaias tamen ætate superior fuit. Cæterum, non erubuit Michæas sequi Iesaiam, & mutuari ab ipso verba. Neque enim ostentationi fuit deditus, quasi à seipso omnia proferret: sed data opera sequutus est Iesaiam, & retulit ad verbum quicquid dixerat, ut ostenderet consensum inter se & illum præclarum Dei ministrum, quo scilicet major esset doctrinæ auctoritas. Videmus ergo quanta fuerit simplicitas Prophetæ nostri, quod non spectavit quid possent objicere malevoli homines & sinistri: Quid? hic tantum recitat alterius verba. Hanc calumniam nihil moratus est: sed satis fuit, si ostenderet se fideliter afferre quæ Deus mandaverat. Quanquam apud Iesaiam non habetur particula עד רחוק: sed hoc perinde est, in aliis omnibus conveniunt. Jam sequitur,

4. Et sedebunt (*hoc est, quiescent, vel quieti habitabunt*) quisque sub vite sua, & sub ficu sua: & nemo erit qui exterreat, quia os Jehovæ exercituum loquutum est.

Hic prosequitur Michæas eandem sententiam, quod scilicet ubi ita ad benevolentiam compositi fuerint omnium animi, quisque fruetur Dei benedictione absque molestia. Quanquam duo videtur hic complecti, nempe quod cessabunt maleficia, deinde quod summa felicitas non potest inter homines constare, nisi regnante Christo per Euangelii doctrinam. Et idem etiam alibi docent Prophetæ, quod scilicet quisque absque terrore deget, ut ostendant semper in misera trepidatione esse homines, nisi dum sub custodia Dei latent. Perinde est igitur acsi diceret Propheta miserrimam esse hominum vitam, ubi non obtinet locum Euangelii doctrina: quoniam scilicet inquietudine assidua turbentur, quisque sibi metuit, quisque patitur assiduos terrores. Nihil autem est miserius: quia pax est summum bonum. Jam ergo tenemus consilium Prophetæ, quod scilicet regnante Christo potientur fideles vera & plena felicitate, quoniam exempti erunt à trepidatione & metu. ideo nominat ficum & vitem. Poterat dicere, Quisque securus aget domi suæ: sed dicit, *Quisque quiescet sub ficu & vite sua*, hoc est, etiamsi expositus sit latronibus, tamen nullam vim, nullum maleficium metuet. Qui enim prius latrones erant, illi colent æquitatem: qui prius erant sanguinarii, studebunt prodesse. Ergo ut nemo claudat fores domus suæ, imo

excat

exeat in agros suos & dormiat sub cœlo, omnes tamen tuti & securi erunt. Nunc ergo videmus cur ficum & vitem potius, quam cujusquam domicilium hic Propheta nominet. *Et nemo erit qui exterreat.* Hic clarius exprimitur quod voluit dicere Propheta, nempe nihil fore periculi, ideoque non opus fore vel latebris, vel aliis præsidiis. Quare? nam agri ipsi immunes erunt ab omni noxa, inquit: nemo enim erit exterrens. Et videtur Propheta alludere ad benedictionem illam Legis: quia Moses iisdem fere verbis utitur. Et scimus Prophetas inde haurire quicquid dicunt: nam illis propositum fuit retinere populum in Legis doctrina, & reddere quam maxime illam familiarem. Levit. 26. Quoniam ergo inter reliqua promittit Moses istam securitatem, Dormietis & non erit qui exterreat: ideo etiam Propheta quum hic loquitur de Regno Christi, ostendit plenam benedictionem tunc conspicuam fore. Jam tandem subjicit *Os Domini loquutum esse*, ut rem incredibilem persuadeat. Fuit enim, quemadmodum jam dixi, hoc valde absonum, quia paulo ante prædixerat vastitatem montis Sion & ruinam Templi, quod Gentes venturæ essent illuc ad colendum Deum: sed pronunciat os Dei loquutum esse, ut scilicet superent fideles omnia obstacula, & luctentur contra desperationem: ubi viderint Templum excisum, montem Sion deformem, ubi viderint horrendam vastitatem, quod belluæ successerint in locum hominum, tamen non desinant bene sperare. Quare? Dominus enim hoc pollicitus est, & præstabit, quia ubi fit oris Dei mentio, simul debet conjungi ejus omnipotentia, ut exequatur quicquid promiserit.

Da omnipotens Deus, quando Christi Filii tui adventu vere præstitisti quod tanto ante prædixerant servi tui Prophetæ, & adhuc quotidie nos ad fidei unitatem invitas, ut conjunctis studiis te vere colamus; da, inquam, ne maneamus dissipati, & quisque sequatur perversa sua studia, dum ita nos ad te colligit Christus: neque tantum profiteamur ore & verbis nos esse sub potestate tua, sed vera pietate hoc idem sentiamus. Deinde ad verum & legitimum cultum nominis tui accedat etiam mutua inter nos fraternitas, ut conjunctis studiis nos alii aliis impendamus, atque in hoc comprobetur nostra adoptio, magisque ac magis rata sit, quo possimus plena fiducia perpetuo te invocare Patrem, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO NONA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. IV.

5. Quia omnes populi ambulabunt; quisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Dei nostri in seculum & usque.

Postquam de restitutione Ecclesiæ loquutus est Michæas, jam confirmat eam doctrinam: & ostendit satis causæ dari fidelibus cur adhæreant constanter Deo suo, contemptis etiam superstitionibus totius mundi; & quamvis possint huc & illuc distrahi contrariis opinionibus, perstent tamen in vera pietate. Ergo sententia hæc pendet à Regno Christi, quia donec collecti sumus, ut Christus inter nos emineat & nos gubernet verbo suo, nihil erit in nobis constantiæ vel firmitudinis. Sed ubi Christi auspiciis coaluimus in unum corpus Ecclesiæ, talis deinde est fidei nostræ constantia; ut nihil nos dimoveat à recto proposito: etiamsi subinde surgant novæ procellæ, quibus totus mundus agitetur, etsi contingat etiam totum orbem, vel concuti, vel labascere. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Dicit igitur, *Omnes populi ambulabunt quisque in nomine Dei sui.* Sic resolvi debet oratio, Quamvis scindantur populi in varias sectas, ut singuli suis superstitionibus addicti sint, tamen manebimus firmi in puro Dei cultu, & fidei unitate. Sed hic occurrit quæstio, quomodo dicat Propheta tales fore dissensiones in mundo, quum tamen paulo ante vaticinatus sit de colligenda Ecclesia, sic ut omnes in unum coëant. Dixerat enim, Venient omnes populi, & quisque dicet, Venite ut ascendamus in montem Domini. Videtur hic aliqua esse species repugnantiæ, quod scilicet venturæ sint omnes Gentes in montem Sion, & tamen quisque populus habeat proprios deos. Sed solutio facilis est, hac sententia Prophetæ confirmatos fuisse fideles, donec pateficeret Christus mundo. Nec certe dubium est, quin Propheta voluerit fulcire animos piorum, qui alioqui centies desperatione obrui poterant: quum in exilium tracti essent filii Israël, quum illis ablata esset sua hereditas, quum Templum esset excisum, nulla denique tunc visibilis religio extaret, poterant, quemadmodum dixi, animis concidere, nisi hæc promissio venisset illis in memoriam, quod scilicet Deus vellet restituere montem Sion, & colligere Ecclesiam ex toto mundo. Sed opus etiam fuit aliqua confirmatione, quæ nunc subjicitur à Propheta. Dicit ergo, Quum Dominus vobis spem faciat tam præclaræ restitutionis, oportet vos bono animo stare, & hac promissione fretos pergere in vero ejus cultu, utcunque Gentes serviant suis idolis & glorientur se habere verum Deum. Utcunque ergo singulæ Gentes superbiant in suis superstitionibus, non tamen decet vos fluctuari, neque etiam huc vel illuc inflecti, quemadmodum agitantur arundines, prout ventus alternat: sed manebitis firmi in vestro proposito: quia scitis non fallacem esse Deum, qui vos semel adoptavit, & promittit sibi curæ fore salutem vestram, quum tamen mundus putabit vos esse pessundatos & perditos. Videmus ergo quorsum respexerit Propheta, nempe ut erigeret in bonam spem pias mentes in rebus illis non modo turbatis, sed etiam prorsus confusis. Omnes ergo populi ambulabunt: hoc est, ubi Templum dirutum fuerit cum urbe, & populus abductus in longinquum exilium, interea triumphos suos agent omnes impii, quisque celebrabit suos deos. Utcunque ergo Deus noster non appareat, non est tamen cur exanimemur, sed recumbere nos oportet in ejus verbo. *Ambulabimus* igitur *in nomine Dei nostri*: idque *in perpetuum & usque.* hoc est, etiamsi centies contingat mundum volvi & revolvi, tamen nulla sit in animis nostris mutatio: quia sicuti perpetua est Dei veritas, sic etiam fidem nostram oportet firmam esse, nec variari. Jam soluta est illa difficultas, quomodo conveniant hæc duo, venturas omnes Gentes, ut simul uno consensu Deum adorent, & tamen singulis fore suos deos. nam hic spectanda est diversitas temporis. Utcunque ergo omnes Gentes ambulent quisque in nomine Dei sui. Quum dicit, איש בשם אלוהיו, perstringit oblique illam varietatem, quæ erat inter homines. Etsi enim pertinaciter singuli sequantur ac defendant suas superstitiones,

nes, tamen quisque fabricat sibi aliquem Deum: ita fit, ut nihil certum sit, quia sequuntur tantum sua figmenta. Sed hoc tantum obiter voluit Propheta attingere. Præcipuus finis est, quem dixi, etiamsi Ecclesia Dei exigua sit, & videat ingentem multitudinem sibi esse contrariam, ne tamen succumbat. Scimus quam violenta sit res consensus publicus: nam ubi inter se conspirat major multitudo, si pauci aliqui habeant propriam sententiam, statim quasi absorbentur. Ergo non abs re Propheta hic hortatur fideles ad invictam animi magnitudinem, ut insultent cunctis Gentibus. Quamvis ergo pauci sint numero fideles, vult tamen Propheta eos quasi ex sublimi loco despicere, non tantum aliquem numerum, sed cunctos mortales. Quamvis ergo omnes populi ambulent. Neque enim supervacuum est nomen כל: *Omnes populi*, inquit, *ambulabunt*. Erat tunc unum genus Abrahæ, in quo vigebat pura religio: deinde fuit illa horribilis dissipatio, quum Deus passus est exscindi & urbem Regiam, & Templum, & lacerari totum populi corpus, abstrahi huc & illuc, ita ut nullum maneret regnum, & nulla species politici ordinis. Propheta igitur hic significat, etiamsi fideles videant & numero & dignitate se longe superari ab hostibus, ne tamen propterea despondeant animum. Utcunque ergo ambulent simul omnes populi, quisque in nomine Dei sui: hoc est, etiamsi quisque populus vobis opponat suas superstitiones, deinde omnes simul contra vos conspiraverint: state nihilominus, & pergite in cursu vestro: neque id ad breve tempus, sed in seculum & usque. Docet autem hic locus fidem non pendere ab hominum suffragiis, neque spectandum esse quid quisque sentiat, vel qualis sit omnium conspiratio, quia debet nobis sufficere unica Dei veritas. Utcunque igitur totus mundus Deo resistat, non tamen debet fides nostra esse flexibilis, sed manere in hoc firmo fundamento, quod Deus, qui fallere non potest, loquutus est. Hoc est unum. Jam secundo addendum est, hanc magnitudinem debere esse perpetuam. Quamvis ergo quotidie Satan excitet nobis novas turbas, si hactenus stetimus in fide verbi Dei, usque ad finem æquabili tenore pergendum nobis est. Et consulto hanc particulam addidit Propheta, quia videbat populum variis & longis etiam tentationibus fore obnoxium. Diuturna fuit captivitas: languor igitur ille potuit quasi exinanire totam fiduciam quæ erat tunc in populo. Deinde postquam ab exilio reversi sunt, scimus quoties & quam graviter perculsa fuerit eorum fides, quum hostiliter eos impeterent omnes vicini: deinde quum dura etiam tyrannide oppressi essent. Hæc ratio est cur Propheta etiam dixerit, *In seculum & usque ambulandum esse filiis Dei in ejus nomine*. Jam quamvis tribuat nomen deorum Gentium idolis, ostendit tamen magnum esse & notabile discrimen, quia Gentes colant suos deos, sed fictitios. Unde enim illis vel majestas vel potentia nisi ex falsa imaginatione? Dicit autem Propheta, *Nos ambulabimus in nomine Jehovæ Dei nostri*. Ostendit ergo verbi Dei potentiam & numen non esse fundatum in aliquo inani figmento, quia ipse per se est, etiamsi abnegetur à toto mundo. Et hoc etiam confirmat quod nuper dixi, fideles scilicet sic debere amplecti Dei verbum, ut sciant non esse sibi negotium cum hominibus, ut dubia sit eorum fides, vel instabilis: sed illum esse verum Deum, qui mentiri non potest, & cujus immutabilis est veritas. Pergamus.

6. In die illa, inquit Jehova, colligam claudam, & ejectam congregabo, & quam malis afflixi.

7. Et ponam claudam in reliquias, & ultra ejectam in gentem robustam: regnabit Jehova super eos in monte Sion ex nunc usque in seculum.

Prosequitur eandem doctrinam Propheta. Semper autem memoria tenendum est quod prius admonui, tam graves & violentas fuisse tentationes, ut opus fuerit non levibus neque vulgaribus remediis, quia centies poterant quasi in profundas abyssos demergi fideles, nisi variis modis suffulti essent. Hæc igitur ratio est cur Propheta doctrinam quam vidimus de restitutione Ecclesiæ, pluribus verbis confirmet. *In die illa*, inquit, *colligam claudicantem*. Hæc metaphora non hic tantum ponitur, sed David suas clades dicit similes fuisse claudicationis. צלעה significat Costam: inde metaphorice vocant claudos, qui tantum ambulant ab uno latere. Perinde est igitur acsi diceret Mutilos vel debiles. Postea addit, *Congregabo ejectam, quam afflixi*: & proximo versu idem repetit, *Ponam*, inquit, *claudicantem in reliquias*: hoc est, faciam ut quæ nunc clauda est, maneat tamen superstes; & quæ procul ejecta est, fit in gentem robustam. Alii subtilius exponunt, הנהלאה, Quæ progreditur ante: quasi diceret Propheta, Deus sustinebit claudos, & qui alacres sunt addet illis robur. Sed illa expositio nimis coacta est. Videmus etiam contextum repugnare, quia Propheta hic statuit nobis Ecclesiam in medio, quasi afflictam Dei manu, & quæ proxima sit ultimo exitio. Deinde ab altera parte significat, in manu Dei esse restitutionem, ut colligat novum robur, & rursus floreat sicuti antea. Vocat igitur Ecclesiam procul ejectam, sicuti etiam prius. Nam alter versus satis ostendit, non aliud fuisse Prophetæ consilium, nisi ut notaret duplicem illum Ecclesiæ statum. Jam hoc primo loco notandum est, Prophetam occurrere præsenti tentationi, quæ alioqui debilitasset omnes piorum animos. Videbant se quodammodo fractos esse: deinde misera illa dispersio erat quasi signum ultimi interitus. Si ergo fideles substitissent in illo spectaculo, poterant centies desperare: ergo hic tempestive occurrit Propheta, & admonet, etiamsi nunc claudicent, tamen in manu Dei esse novum vigorem; etiamsi sint dispersi, esse tamen in Dei arbitrio colligere qui procul ejecti erant. Summa est, quamvis Ecclesia ad tempus nihil fere differat ab homine mortuo, vel saltem mutilato, non esse desperandum: quia Dominus subinde suos erigit, acsi excitaret mortuos è sepulchro. Et hoc diligenter notandum est, quia simulatque non resplendet Ecclesia Dei, putamus illam esse prorsus extinctam & abolitam. Atqui Ecclesia sic in mundo servatur, ut subinde resurgat à morte: denique Ecclesiæ conservatio singulis fere diebus secum fert multa miracula. Sed hoc tenendum est, Ecclesiæ vitam non esse absque resurrectione, imo absque multis resurrectionibus, ut ita loquar. hoc ergo colligimus ex verbis Prophetæ, quum dicit, *Tunc colligam claudicantem, & congregabo ejectam*. Postea adjungit, *Quam malis afflixi*. Hoc etiam emphatice dictum est, ut intelligant fideles Deum educere posse ex sepulchro quos morti tradidit. Nam si pro hostium libidine occisi fuissent Judæi, non poterant sperare tam certum remedium à Deo. Ubi autem agnoscunt nihil sibi accidisse, nisi justo Dei judicio, concipiunt spem suæ restitutionis. Quare? Proprium enim Dei est educere ex sepulchro, quemadmodum jam diximus, mortuos, quia ejus est etiam occidere. Videmus ergo confirmari illa particula, quod pollicitus fuerat Propheta de nova Ecclesiæ restitutione. Ego sum qui afflixi, inquit Deus: annon potero iterum vos reducere ad vitam? Sicuti enim mors vestra fuit in manu mea, sic etiam erit salus. Si me invito Assyrii vel Chaldæi potiti fuissent victoria, mihi aliquid esset

esset negotii & difficultatis, si vellem vos colligere: sed quia nihil accidit nisi meo jussu, & probavi salutem vestram atque interitum in meo arbitrio esse, non est cur difficile mihi esse putetis vos colligere, qui estis meo judicio dispersi. Postea adjungit, *Ponam claudam in reliquias*. Per Reliquias intelligit superstitem statum Ecclesiæ. Ergo metaphora claudicationis extenditur usque ad interitum: quasi diceret, quamvis ad tempus nihil differant Judæi ab hominibus mortuis, faciam tamen ut resurgant, deinde ut subolescat novus populus. Hoc tempore exilii fuit difficile creditu. Non mirum igitur, si Propheta hic promittat nascituros posteros ex illo populo mortuo. Quamvis enim Babylon instar sepulchri esset, potuit tamen Deus efficere, ut inde nascerentur novi homines, quemadmodum accidit. Postea addit, *Et procul ejectam in gentem robustam*. Quum dispersi essent Judæi huc & illuc, quomodo fieri potuit, ut Deus ex illa misera laceratione rursus conflaret sibi novum populum, & quidem robustum? Sed ideo Propheta hæc contraria membra inter se opponit, ne obstupefacti Judæi in suis malis, & attoniti, repellerent omnem consolationem. Ergo ut profligavit, rursus in unum colliget: neque id modo faciet, sed statuet in gentem robustam. Adjungit deinde, *Regnabit Jehova super eos in monte Sion ex nunc & usque in seculum*. Non dubium est quin Propheta hic pollicitus fuerit novam instaurationem ejus regni, quod Deus ipse erexit: nam in eo etiam fundata erat salus populi, si regnarent posteri Davidis, quemadmodum postea videbimus. Et hoc etiam satis commune est & vulgare omnibus Prophetis, ut proponant regnum Davidis quoties disserunt de salute Ecclesiæ. Oportuit igitur regnum Davidis iterum stabiliri, ut vigeret incolumis Ecclesiæ status. Atqui Michæas hic non posteros Davidis, sed Jehovam ipsum nominat: non ut excludat regnum illud Davidis, sed ut ostendat Deum palam facturum se auctorem illius regni esse, imo seipsum tenere totam potentiam. nam quamvis per manum Davidis gubernaverit Deus veterem populum, per manum Josiæ & Ezechiæ, tamen fuit quasi interposita umbra, ut Deus obscure tunc regnaret. Propheta ergo hic exprimit aliquod discrimen inter umbratile illud regnum, & posterius novum, quod adventu Messiæ Deus palam facturus erat. *Jehova* ergo *ipse regnabit super eos*: acsi diceret, Hactenus quidem, ubi imperium tenuerunt posteri Davidis, quia Deus ipse creaverat & Davidem & ejus filios, & uncti fuerant ejus nomine & mandato, potuit censeri hoc ejus regnum, quamvis mediate gubernaret suos hominum ministerio & opera: sed nunc Deus ipse conspicua forma conscendet solium, ita ut nemo dubitet ipsum esse Regem populi sui. Et hoc vere ac solide impletum fuit in Christi persona. Tametsi enim Christus fuit verum semen Davidis, tamen simul etiam fuit Jehova, nempe Deus manifestatus in carne. Ergo videmus ut hic Propheta magnifico elogio extollat gloriam regni Christi, acsi diceret, non fore umbratile sicuti sub Lege fuerat. *Jehova* ergo *regnabit super eos*. Deinde adjungit, *in monte Sion*. Scimus non fuisse diuturnam possessionem regni Christi in monte Sion: sed debet conjungi hic versus cum initio hujus capitis. Prius dixit Propheta; Ex Sion prodibit Lex, & verbum Jehovæ ex Jerusalem. Si ergo quæritur hujus loci interpretatio, quomodo Jehova se Regem populi sui ostenderit, & erexerit solium suum in monte Sion, hæc ratio est, quia Lex inde prodiit, hoc est, ex illo fonte fluxit salutis doctrina, ut totum mundum repleret. Quia ergo Euangelium, quod Deus promulgavit per totum orbem, initium habuit ex monte Sion, ideo Propheta illic Regem dicit Deum fore. Sed simul notandum est, defectione & perfidia illius populi factum esse, ut nunc mons Sion non tantum angulum aliquem terræ occupet, sed emineat in toto mundo, sicuti etiam urbs Jerusalem, quemadmodum prædictum fuit à Zacharia. Alius ergo est mons Sion quam olim fuerit, quia ubicunque prædicatur Euangelii doctrina, illic Deus vere colitur, illic offeruntur sacrificia, denique illic agnoscitur spirituale Templum. Sed tamen exordia Euangelii spectanda sunt, si velimus tenere genuinum Prophetæ sensum, quod scilicet Christus, vel Deus in Christi persona cœperit regnare in monte Sion, quum inde Euangelii doctrina profluxerit usque ad ultimos fines mundi. Nunc sequitur,

8. Et tu turris gregis, arx filiæ Sion, ad te veniet, perveniet principatus primus, regnum filiæ Jerusalem.

Adhuc pergit Michæas in eodem sermone, quod scilicet non impediet misera populi calamitas, imo ille interitus, quin Deus rursus Ecclesiam suam instauret. *Tu*, inquit, *turris gregis, arx filiæ Sion*, ne dubita quin Deus iterum daturus sit tibi pristinum regnum & dignitatem, à qua nunc videris prorsus excidisse. Cæterum, Turrem gregis varie accipiunt interpretes: Quidam existimant notari vastationem urbis Jerosolymæ, quia sit instar tugurii, quemadmodum dicitur Jesa. 1. cap.: & עפל etiam exponunt Obscuram, quia radix verbi est Tegere. Sed simplicior altera expositio est, quod scilicet urbs sancta vocetur Turris gregis, quia Deus urbem illam sibi elegerat, quæ quodammodo populum in se colligeret: scimus enim habitos illic fuisse sacros conventus. *Tu* ergo *turris gregis*, deinde *arx filiæ Sion, ad te veniet prius regnum*. Quanquam si cui magis arrideat prior sensus, non contendo: quod scilicet Jerosolyma hic vocetur Turris gregis propter deformitatem, quia redacta fuerat quasi in tugurium. Quantum tamen attinet ad præcipuam sententiam, nulla est ambiguitas, quin Propheta hic confirmet piorum animos, ut respiciant in longum tempus, neque occupentur præsenti clade, quin statuant in manu Dei esse quod promiserat, nempe, ut quasi mortuos excitaret, sic etiam instauraret regnum Davidis, quod perierat. Tu ergo, inquit, bene spera. Quare? *Veniet* enim, *perveniet ad te prius regnum*. Hic notatur interruptio quum Propheta de pristino regno vel dignitate loquitur. Nec vero dubium est, quin ludibrio habitus fuerit Dei populus, & hypocritæ etiam ac profani homines putarint fuisse meram imposturam quicquid testatus fuerat David de perpetuitate regni sui: Ecce, dixit, regnum suum stabile fore cum Sole & Luna: atqui *Psal. 72.* statim post mortem Solomonis exigua portio ejus filiis residua fuit: tandem nulla est species regni, nullus decor. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat venturum prius regnum: *Veniet*, inquit, *ad te filia Sion, perveniet regnum prius*. Dubium vero non est, quin per regnum primum intelligat florentissimam illam dignitatem, quæ celebratur in Scriptura sub Davide & Solomone. Postquam enim abscissæ sunt decem Tribus, fuit obscurum illud & tenue regnum: hic ergo promittit Propheta regnum illud quod floruerat sub Davide & Solomone. *Regnum* ergo *filiæ Jerusalem veniet*, inquit. Diserte exprimit *filiam Jerusalem*, quia regnum Israël obscuraverat gloriam veri regni. Ergo hic testatur Propheta Deum non esse immemorem suæ promissionis, atque ita facturum, ut Jerosolyma recuperet dignitatem quam perdiderat, & totus populus iterum in unum corpus coalescat, ne sint duo membra divisa, sed unus Rex sub se contineat ac suo imperio totum genus

Abrahæ. Atqui certum est hoc non fuisse impletum Christi adventu, in oculis hominum. Necesse est igitur repetere memoria quod paulo ante docuit Michæas, regnum hoc spirituale esse. nam Christo non dabat sceptrum aureum, sed doctrinam: Venite & ascendamus in montem Domini, docebit nos de viis suis: deinde, ex Sion prodibit Lex, & verbum Domini ex Jerusalem. Semper igitur ratio illa tenenda est, quod Deus non reddidit Jerosolymam in oculis hominum speciosam, ut prius fuerat, neque opibus & divitiis & terrena potentia eam locupletavit: sed tamen restituit summum imperium. neque enim tantum subjecit illi decem Tribus, quæ prius desciverant, sed totum orbem. Pergamus:

9. Nunc quare vociferaris vociferatione? Rex nullus in te? An consiliarius tuus periit? quia te occupavit dolor quasi parturientem.

10. Dole & ingemisce filia Sion quasi parturiens: quia exibis è civitate, & habitabis in agro: & venies Babylonem usque, illic liberaberis, illic redimet te Jehova è manu hostium tuorum.

Hic Propheta res inter se natura contrarias permiscet, quod scilicet excidendi essent ad tempus Judæi, postea tamen recuperaturi priorem statum. *Cur vociferaris*, inquit, *vociferatione?* Notandum est Prophetæ consilium. Neque enim voluit subvertere quod prius dixerat. Sed quia poterant labascere piorum animi inter varias mutationes, Propheta hic fulturas supponit, ut permaneant tamen in fide: & ideo dicit, *Quare vociferaris vociferatione?* hoc est, Video exorituras graves turbas, quæ possent concutere etiam fortissimos animos. Erit igitur tempus varium, ita ut sæpius possint turbari fideles & dejici etiam ex gradu suo. Sed quamvis varii tumultus surgant, & tempestatibus omnia sint confusa: tamen Deus redimet populum suum. Videmus ergo quid sibi hic velit Propheta, Cur nunc, inquit, vociferaris? Quare tumultuaris? nam proprie hoc verbum significat non tantum vociferari, sed etiam buccinare: quasi diceret, Cur tantopere se affligant Judæi? Est certe magna ratio, inquit: & dicit, *An Rex in te non est?* Hæc certe erat ratio cur seipsos turbarent Judæi, quia Deus spoliaverat eos & regno & consilio. Scimus autem quid dicat Jeremias: Christus, hoc est, unctus Domini, in cujus anima spiramus, occisus est. Quoniam ergo tota Ecclesia quasi animam trahebat à Regis salute, ideo post regnum deletum & abolitum non potuit aliter fieri quin attoniti essent fideles. Ablata enim erat spes salutis. *Rex* igitur *non est in te? Et consiliarii tui perierunt?* Existimant quidam oblique perstringi populi infidelitatem, quia putaret se destitui Dei & Christi auxilio: quasi diceret, Oblitine estis quid vobis promiserit Deus, se fore perpetuum vobis Regem, & missurum Messiam suum, sub cujus manu vos regat? imo nonne vobis promisit æternum fore Davidis regnum? Unde igitur ista trepidatio, acsi neque amplius in medio vestri regnaret Deus, & solium Davidis sine spe eversum esset? Adducunt illi interpretes in sententiæ suæ confirmationem, eodem elogio Christum hic insigniri, quo apud Jes. 9. cap. Vocatur enim illic יעץ, Consiliarius. Sed quia hoc versu Prophetæ consilium est terrere magis & exprobrare quam solatio lenire malorum gravitatem, probabilius est ostendi populo suam nuditatem: quasi diceret Michæas, Quæ trepidationis causa vobis erat? An quia Rex vobis cum omnibus consiliariis erit ablatus? Quod autem mox sequitur, confirmat justa de causa oriturum hunc dolorem, quia mediis omnibus nudati erunt, quæ ad id usque tempus testimonia fuerant gratiæ Dei. Cur ergo *dolor te apprehendit quasi parturientem? Dole*, inquit, *& ingemisce*, hoc est, non impedio quominus doleas & ingemiscas: quasi diceret, Certe non poterunt etiam firmissimi quique despicere illas tam horrendas calamitates, quin patiantur gravissimos dolores. Cæterum, utcunque Deus maximis tormentis ad tempus subjiciat filios suos & exponat gravissimis malis, tandem restituet tamen ab exilio: *Tu exibis*, inquit, *è civitate, & habitabis in agro: venies etiam Babylonem; sed illic liberaberis, illic te redimet Jehova è manu hostium tuorum.* Summa hæc est, quamvis Deus habiturus sit curam populi sui, quemadmodum pollicitus est, tamen non esse cur fideles faciant sibi delicias, acsi exempti essent ab omni molestia: quin potius hortatur Propheta, ut sese comparent ad subeundas istas calamitates, ut non modo ejecti à patria errent in agris, tanquam homines vagi, sed etiam ut trahantur Babylonem usque, quasi in sepulchrum. Ubi autem animos fidelium confirmavit ad tolerantiam crucis, adjungit spem salutis, *quod Deus illic liberabit eos, & illic redimet è manu hostium.* Bis repetit adverbium שם, neque sine causa. Poterant enim fideles præcludere sibi omnem spem salutis, acsi præclusa esset janua potentiæ Dei. Et hæc ratio est, cur Propheta bis repetat, *illic, illic*, etiam in sepulchro te liberabit & redimet: hoc est, Extendite spes vestras non tantum ad mediocrem aliquam gratiam, quasi possit Deus vos liberare ex mediocri aliqua desperatione; sed usque ad ipsam mortem. Ergo etiamsi vos jam quasi in sepulchris jaceatis, ne tamen dubitetis quin illic manum vobis porrigat Deus, quia futurus est liberator vester. Deus igitur, in cujus manu est victoria, superat multas & innumeras mortes.

Thren. 4. vers. 20.

Da omnipotens Deus, quando auspiciis Filii tui coadunati sumus in corpus illud Ecclesiæ tuæ quod toties & dispersum & laceratum fuit, ut maneamus in hac fidei unitate, & constanter militemus contra omnes tentationes hujus mundi, neque unquam deflectamus à recto proposito, utcunque contingat novas turbas quotidie oriri: & quoniam expositi sumus tot mortibus, ne occupemur metu, qui spem omnem in animis nostris extinguat, sed potius discamus & oculos & mentes & sensus omnes nostros attollere ad illam potentiam tuam, qua vivificas mortuos & excitas ex nihilo quæ non erant, ut ita semper aspirent animi nostri ad æternam salutem, etiamsi quotidie nobis pereundum sit, donec tandem ostenderis reipsa te esse fontem vitæ, ubi scilicet potiemur etiam illa æterna beatitudine, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui Domini nostri, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DECIMA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. IV.

11. Et nunc congregatæ sunt contra te gentes multæ, (*vel robustæ*) dicentes, Damnata erit: & aspiciet in Sion oculus noster.

12. Ipsi vero non noverunt cogitationes Jehovæ, & non intellexerunt consilium ejus: quia congregabis eos quasi manipulum in aream.

13. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferrum, & ungulas tuas ponam chalybem: & conteres populos robustos: & dicabis Jehovæ opes ipsorum, & substantiam eorum Dominatori universæ terræ.

HIc Prophetæ consilium est aliquid levationis dare fidelibus, ne sub malis succumbant: quia, sicuti jam diximus, instabant gravissimæ clades, quæ poterant obruere omnes piorum animos. Propheta igitur hic optima consolatione erigit, qui alioqui poterant deficere in illis cladibus. Hæc autem summa est, quod non deceat fideles turbari ubi videbunt impios superbe insultare, quemadmodum solent, ubi videntur sibi compotes esse votorum. Quoniam ergo absque modo sese petulanter efferunt reprobi, Propheta hortatur fideles, ut se in Dei promissionibus interea sustineant, neque morentur illam insolentiam. Deinde adjungit promissionem, quod scilicet copias omnes hostium Deus collegerit, quemadmodum siquis multas spicas colligat in fasciculum, ut tandem trituretur in area. Nunc venio ad verba Prophetæ. *Congregati sunt*, inquit, *contra te multi populi*, vel robusti: nam quum dicit, גוים רבים, utroque modo potest exponi, vel quod sint gentes validæ ac robustæ, vel quod sint copiosæ numero. Ad summam rei hoc parum facit. Nam huc spectat Propheta, quamvis Ecclesia Dei magna hostium multitudine prematur, non tamen debere ideo frangi animis: quia impii dum ferociter insultant, non intelligunt consilium Dei. *Congregatæ sunt ergo contra te gentes multæ*. Proponit rem in conspectu, ut medeatur terrori: quia quum sumus extra jactum telorum, ut plurimum nimium secure contemnimus omnia pericula: ubi vero ad serium certamen ventum est, vel trepidamus, vel etiam concidimus & evanescimus. Hæc ratio est cur Propheta in re præsenti statuat Judæos, & ostendat jam adesse tempus quo ferenda sit obsidio: quoniam undique hostes ipsos urgebunt. *Congregati sunt* igitur *populi*. Deinde *populi robusti*, vel multi. Hic ostendit non esse cur Judæi, etiamsi longe polleant hostes & majori numero & opibus & copiis & fortitudine, non esse tamen causam cur despondeant animos, quia satis erit in Deo præsidii. *Dicentes, Jam damnata erit Sion.* חנף significat Male facere & perverse. Ad verbum igitur sic transferri posset, Scelerata erit Sion: & in ea aspiciet oculus noster. Cæterum metaphorice hoc verbum sæpe accipitur pro damnatione ipsa. Sensus igitur est, jam Sion damnata est. Nec vero dubium est quin hic Propheta exprimere velit, perinde hostes insultaturos, acsi jam Sion non esset sub tutela Dei: quemadmodum ubi quispiam suis sceleribus se exosum reddidit, etiam à suis patronis relinquitur ac deseritur. Sic ergo Propheta hic armat fideles contra hostium suorum petulantiam, ne ideo desperent quum videbunt omnium hominum suffragiis se damnari, deinde etiam hanc esse communem sententiam omnium, quod relicti sint à Deo. Sequitur materia consolationis, *Ipsi vero non cognoscunt cogitationes Jehovæ, & non intelligunt:* nam verba præteriti temporis tantundem valent acsi posita essent in tempore præsenti: *non intelligunt consilium ejus*. Hic Propheta revocat piorum animos ad optimam considerationem. Nam ubi tam proterve contra nos surgunt impii, putamus omnia illis permissa esse: deinde statim eorum probra & contumeliæ animos nostros & sensus occupant, ut metiamur quodammodo judicium Dei ex illorum vocibus. Ubi ergo impii subsannant fidem nostram, jactant nos à Deo relictos esse, quasi attoniti succumbimus: & nihil proclivius est quam nobis excuti fidem & memoriam promissionum Dei, quoties ita impii insolescunt. Non abs re igitur Propheta hic remedium adhibet: quod diligenter nobis est observandum. *Et dicent illi, Damnata est Sion.* atqui cæci judicant de coloribus, *quia non intelligunt consilium Jehovæ, neque ejus cogitationes agnoscunt.* Videmus ergo nunc quorsum tendat Propheta, nempe stulte & præpostere facturos fideles, si æstiment judicium Dei ex impiorum jactantia: quoniam Satan eos abripit furioso impetu: & si Dominus licentiam illis male agendi permittit, putant se victores fore usque ad extremum. Quoniam ergo ita impii inebriati stulta confidentia, non modo homines, sed Deum etiam ipsum contemnant, Propheta hic retinet & cohibet animos piorum, ut conscendant altius: atque ita intelligant aliud esse consilium Dei quam existiment improbi, qui ad Deum neque pertingunt neque accedunt. Hæc doctrina cognitu apprime est utilis. Primo intuitu putaret quispiam hoc esse frigidum: O! quid sibi vult Propheta? dicit non esse consilium Jehovæ quod isti proferunt: hoc etiam nos scimus. Sed si quisque seipsum examinet, omnes uno ore fatebuntur nihil fuisse opportunius hac consolatione. nam vulneramur contumelia, & ingenuis naturis hoc nimis est usitatum. deinde simulac impii evomunt suas blasphemias, putamus Deum in cœlo quiescere: & una vox illorum quasi instar nubis obscurat judicium Dei, simulac quispiam ex reprobis nos deridet ac simplicitatem nostram, minatur ferociter & terrores suos objicit: illa est, quemadmodum dixi, quasi nubes interposita inter nos & Deum. Hæc ratio est cur Propheta hic dicat alias esse cogitationes Jehovæ, & aliud consilium. Denique huc tendit consilium Prophetæ, quoties impii adeo superbe nos despiciunt, deinde etiam contumeliose minantur nobis, & nos territant, debere nos mentes in cœlum attollere. Quare? est enim aliud consilium Dei. Jactantiæ igitur istæ evanescent, quia ex nihilo oriuntur, ita etiam recident in nihilum: consilium vero Dei stabit. Sed nunc videndum est quorsum Propheta de consilio Dei & cogitationibus hic loquatur: nam si tantum hæc duo nomina proponerentur nobis in medium, certe parum solida esset consolatio, & nihil fere haberet efficaciæ. Aliud ergo principium tenendum est, nempe cogitationes Dei nobis non esse incognitas, qui sumus edocti in ejus schola.

Consilium ergo Dei non est obscurum, quia patefactum est nobis ejus verbo. Pendet igitur consolatio ex doctrina altiore & magis recondita, quod scilicet fideles in suis miseriis debeant quasi in speculo contemplari Dei consilium. Quale autem illud est? nempe quod ubi nos afflixerit, habeat remedium in manu: ubi etiam conjecerit in sepulchrum, possit nos restituere in vitam, & salutem. Quoniam ergo tenemus consilium illud Dei, quod temporalibus malis Ecclesiam suam castiget, & semper utilissimus futurus sit exitus: ubi ergo hoc nobis est cognitum, jam non est cur animos nostros dejiciant impiorum blasphemiæ. ac ubi evomuerint omnia sua convitia, tamen debemus stare in hoc consilio Dei. Quod autem impii ita superbiunt, non mirum est: nam si cornua erigunt adversus Deum, cur non etiam nos spernerent, qui sumus & pauci numero, & potentiæ fere nullius, vel saltem imparis? Ecclesia enim est contemptibilis coram mundo. Ergo non mirum est si ita nos subsannent, & suis ludibriis obruant hostes nostri, qui audent etiam contra Deum ita proterve agere. Sed sufficiat nobis quod non tenent Dei consilium. Nunc ergo videmus quid velit Propheta. Et sequitur etiam explicatio: *Quoniam*, inquit, *congregabis eos quasi manipulum in aream.* Propheta hanc particulam adjecit expositionis loco, ut sciamus quale sit illud consilium Dei, cujus paulo ante meminit, nempe quod Deus hostes congregabit tanquam manipulum unum. Quid est manipulus? est exigua copia tritici: sunt vel trecentæ spicæ vel mille, si ita libet: sunt tamen spicæ tritici, & gestantur manu unius hominis. deinde, quis finis manipuli? nempe ut trituretur in area. Hoc quidem difficile creditu est, hostes dum ita undique coacervantur, esse instar manipuli. Si conveniat exercitus contra nos, non modo decem aut viginti millium, sed etiam longe major; quis secundum sensum carnis putaret esse instar manipuli? Erunt totidem mortes & sepulchra: nempe pluris nobis esse debet cogitatio Dei, quam formidabilis hominum potentia. Quoties ergo & potentia & numero hominum prævalebunt hostes nostri, discamus assurgere ad arcanum istud Dei consilium, de quo nunc concionatur Propheta noster: & tunc facile erit statuere ingentem multitudinem esse instar manipuli. Dicit autem congregandos esse in aream hostes nostros, ut illic triturentur. Congregant se in alium finem: putant enim statim nos fore sub sua potestate, ut nos absorbeant: sed ubi ita collegerint & seipsos & vires suas, Dominus frustrabitur eorum consilia, & permittet eos nobis triturandos. Sequitur, *Surge & tritura filia Sion, quia posui cornu tuum ferrum, & ungulas tuas chalybem.* Hic Propheta superiorem doctrinam confirmat. Hortatur vero filiam Sion ad surgendum: quia oportuit dejici ut humi jaceret prostrata. neque enim statim restituit Deus Ecclesiam suam, sed ad tempus sic afflixit, ut nihil differret ab homine mortuo. Quemadmodum ergo cadaver sine sensu jacet, sic etiam Ecclesia Dei prostrata fuit. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Surge filia Sion:* acsi Deus voce sua excitaret mortuos. Videmus ergo emphaticum esse verbum hoc קום, quia admonet Propheta, non esse cur fideles desperent in totum, ubi viderint se ita dejectos, quia ipsorum restitutio est in manu & arbitrio Dei: nam proprium Dei munus est, excitare mortuos. & eadem etiam doctrina applicari debet in usum, quoties videmur ita dejecti, ut nullæ vires suppetant, nullus vigor. Unde igitur fiet ut tandem resurgamus? nempe quia efficacia hæc penes Deum est, ut sola voce restituat nobis vitam quæ videtur prorsus extincta. Postea adjungit, *Tritura, quia posui cornu tuum ferrum, & ungulas tuas chalybem.* Scimus triturandi morem fuisse apud Judæos in usu, sicuti etiam in Italia, & hodie in Provincia Gallica. Hic flagellis excutimus triticum: sed illic est usus triturandi. Propheta ergo ex consueto more hic loquitur. Nam comparat bobus Ecclesiam Dei: quasi diceret, Judæi erunt veluti boves præditi cornibus ferreis, & ungulis chalybeis, ut proterant sub se totum robur Gentium. Quantumvis ergo nunc Gentes excellant, tamen ego subjiciam eas pedibus populi mei, quemadmodum si manipulus triturandus esset. Postea adjungit, *Et segregabis* (vel consecrabis) *opes eorum Jehovæ, & substantiam eorum Dominatori terræ.* Finem hic Propheta designat cur Deus decreverit subjicere electo populo profanas Gentes, nempe ut ipse glorificetur. Hæc summa est. Cæterum nimis arguti fuerunt in allegoriis, qui putarunt restringi debere hoc vaticinium ad tempus Christi: neque enim dubium est quin Propheta voluerit consolationem suam extendere ad totum Christi regnum, ab initio usque ad finem. Alii nihilo rectius hoc spectare pronunciant ad exilium Babylonicum, quia tunc & Daniel & alii trituraverint populos, ubi eorum doctrina adducti sunt profani Reges ut Templum restituerent, deinde ut præstarent aliquem cultum Deo Israël. Sed in eo falluntur utrique, quod Triturandi verbum aliter accipiunt quam Propheta. Generaliter enim significat subjiciendas esse profanas Gentes Ecclesiæ Dei. hoc autem fit quoties Deus porrigit manum fidelibus, & non patitur impios suam crudelitatem ita exequi ut cuperent: imo etiam facit ut cogantur suppliciter deprecari fideles. Hoc sæpe contingit in mundo, quemadmodum de Christo scriptum est, Inimici tui terram lingent. Sed non implebitur hoc vaticinium ante ultimum adventum Christi. Incipimus quidem triturare hostes nostros, quoties Deus sua potentia illos conterit, vel saltem facit ut dejecti trepident, quemadmodum videmus expavescere quoties contingit aliqua mutatio: & blande tunc profitentur se velle Deum colere. Sicuti hodie contingit adhuc vel in Gallia vel in Italia: quam multi hypocritæ terrenæ utilitatis causa se Deo subjicerent? & quam multos tales Anglia aluit, ubi Euangelium illic florebat? Aulici omnes, & alii etiam qui nolebant subire odium Regis, profitebantur se esse optimos pietatis cultores: sed tamen semper impletur illud, Alieni tibi mentiti sunt. Videmus ergo quid sibi velit Propheta, quum de trituratione loquitur: significat Dominum sæpe facturum ut hostes Ecclesiæ conterantur, etiamsi nullus eos premat. sed quemadmodum jam dixi, necesse est respicere in ultimum diem, si volumus cernere plenum hujus Prophetiæ complementum. Postea adjungit, *Consecrabis opes eorum Jehovæ, & substantiam ipsorum Dominatori terræ.* Hic Propheta ostendit non sperandam esse filiis Dei dominationem, ut affluant deliciis in mundo, & omnia ad se rapiant: deinde abutantur sua potentia, quemadmodum solent profani homines: sed debere hoc totum referri in Dei cultum & gloriam. Quorsum ergo vult Deus Ecclesiam suam excellere? nempe ut ipse solus emineat, & fideles placide utantur sua dignitate, neque propterea superbiant. Nihil itaque magis alienum est ab imperio Ecclesiæ, quam superbia, vel crudelitas, vel etiam avaritia: ideo notandus diligenter est hic finis, ubi dicitur, *Opes eorum consecrabis Jehovæ.* Prius de dominatione loquutus erat, Conteres populos robustos, triturabis, calcabis etiam eos pedibus: sed ne fideles traherent hoc alio quam Dominus volebat, statim additur optima correctio, nempe quod hæc dominatio non erit penes ipsos homines, sed penes unum Deum. *Tu ergo consecrabis.* Et utitur verbo חרם, quod significat Anathema facere: quasi diceret, Deus Ecclesiam suam extollet, ut possit hostibus suis dominari: sed interea videant fideles ne tyrannice domi-

Psal. 72. vers. 9.

Psal. 18. vers. 46.

dominentur, quia Deus vult semper solus regnare. Tota igitur excellentia, tota dignitas, tota potentia Ecclesiæ debet huc referri, ut omnia subjaceant Deo, & quicquid erit in Gentibus hoc totum sit sacrum, ut scilicet cultus Dei tam apud victores quam apud victos vigeat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, cur adjecerit de consecrandis Gentium opibus. Sequitur,

CAPUT V.

Nunc colligas te (*vel obsidione cingeris, ut alii vertunt*) filia congregationis, (*hoc est, turmæ*) obsidionem posuit contra nos: in virga percutient ad maxillam judicem Israël.

2. Et tu Bethlehem Ephrata, parva ad essendum (*ut ita loquar*) inter millia Jehudah: ex te mihi egredietur ad essendum dominatorem (*sic transfero durius, ut sit dominator*) in Israël: & egressus ejus ab initio, à diebus seculi.

Iterum Propheta, ut fideles hortetur ad patientiam, admonet instare durum & asperum tempus: quia oportuit eos sæpius commonefieri de propinqua clade, ne terror eos prorsus exanimaret. Quoniam ergo periculum erat à desperatione, ideo Propheta sæpius repetit quod jam antea dixit de vindicta Dei, quæ tunc instabat populo Israël. Et hæc ratio docendi ac series observatu digna est: dum nobis Prophetæ minantur, aut denunciant quas meriti sumus pœnas, vel obstupescimus, vel excandescimus contra Deum ac fremimus: si autem proponunt aliquid consolationis, tunc indulgemus nobis, & nimium sumus securi. Ergo necesse est conjungere minas promissionibus, ita ut semper parati simus ad ferendas temporales pœnas: & interea animi nostri suffulti bona spe à Domino pendeant, & in ipsum recumbant. Hoc consilio Propheta iterum inculcat quod jam aliquoties dixit, nempe obsidione cingendos esse Judæos. Quomodo hæc conveniunt, hostes, qui fuerint congregati, similes fore manipulo qui statim rapitur in aream pedibus animalium calcandus; & tamen obsidendos esse Judæos? Respondeo hæc omnia congruere, quoniam scilicet temporales pœnæ quas Deus Ecclesiæ suæ infligit, non impedient quominus statim eam restituat, ubi visum fuerit: ergo ne obreperet securitas animis piorum, Propheta voluit sæpius illis reducere in memoriam, instare horribilem cladem, quæ posset eos penitus obruere, nisi subesset aliqua fultura, hoc est, nisi Deus ipse verbo suo ipsos sustineret. *Nunc ergo congregabis te*, inquit, *filia turmæ*. Verbum תתגודדי & nomen גדוד conveniunt inter se: quasi diceret, Tu collecta eris filia collectionis. Alloquitur Propheta Jerosolymam: sed videndum est cur vocet *Filiam collectionis*. Putant nonnulli notari hac voce splendidum & opulentum statum Jerosolymæ: quasi dixisset Propheta, Hactenus civitas hæc populosa fuit, sed nunc redigetur in tales angustias, ut non audeat extra portas suas egredi, quoniam undique coarctabuntur. Sed Propheta Jerosolymam vocat Filiam turmæ alio sensu, nempe quod soliti essent multas molestias inferre, quemadmodum latrones inter se conspirant & turmatim conveniunt, ut prædentur: ita etiam Propheta vocat Jerosolymam Filiam turmæ, quoniam soliti essent cives illius ultro inferre multas molestias, & violenter se gerere, quemadmodum solent prædones. *Tu ergo nunc*, inquit, *collecta eris*: hoc est, non emittes tuas turmas, sed hostes cogent te dura obsidione, acsi instar fasciculi teipsam contraheres. Sunt igitur duo membra hujus sententiæ, nempe quamvis Dominus statuerit Ecclesiæ suæ opitulari, tamen velle eam ad tempus coarctari: deinde Propheta causam ostendit, ne querantur se nimium rigide tractari, Vos, inquit, hactenus sine causa fuistis aliis molesti, tempus ergo adest quo Dominus vicem vobis rependat: quemadmodum etiam dicit Jesaias, Heus tu prædator, nonne etiam tu prædæ expositus eris? ita etiam hoc loco, Vos fuistis turmatim collecti, nempe ut expilaretis homines innoxios: ergo aliæ turmæ nunc vos cingent, imo eritis ipsi terrore vestro obsessi. Est enim verbum Hithpaël Non dicit, Tu filia turmæ jam cincta eris: sed teipsam, inquit, constringes. Postea adjungit, *Obsidionem posuit contra nos*. Posset hoc referri ad Deum: sed simpliciter de hostibus intelligi potest: continuo enim post addit Propheta, *Percutient virga*, plurali numero. *Percutient* ergo *virga maxillam judicis Israël*, significat Judæos ita subigendos esse à suis hostibus, ut etiam judices ipsorum ac gubernatores expositi sint omne genus probris & ignominiis. nam Percutere ad maxillam, tantundem valet ac inferre quodvis dedecus: est enim extrema illa contumelia, sicuti Demosthenes loquitur, & citatur etiam à Jureconsulto. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quod frustra superbiant Judæi in regno & in ordine suo politico, quia Dominus ultimis probris subjiciet gubernatores ipsius regni. *Percutient* igitur hostes *judices ipsos etiam ad maxillam*. Sed statim sequitur consolatio. & videmus ut Propheta nunc humiliet filios Dei, & præparet ad tolerantiam crucis: nunc vero mitiget omnem tristitiam, imo exhilaret ipsos in suis malis. In hunc igitur finem nunc adjungit, *Tu Bethlehem Ephrata, parva es, ut sis in millibus Jehudah*. Quoniam Matthæus aliter hunc locum citat, putant quidam interrogative debere legi, Et tu Bethlehem Ephrata, minima es in præfecturis Jehudah? quoniam Matthæus dicit, Nequaquam minima es, excellis. Sed quid opus est torquere Prophetæ verba, quum Evangelistæ non fuerit propositum referre quod apud Prophetam legitur, sed notare locum duntaxat: quantum ad verba spectat, respexit Matthæus conditionem oppidi Bethlehem qualis erat post Christi adventum. Tunc ergo vere cœpit excellere: sed Propheta hic considerat quam ignobilis & contemptus sit locus Bethlehem. *Tu*, inquit, *minima es in millibus Jehudah*. Quidam parum scite exponunt hunc locum, *Minima es in millibus Jehudah*: hoc est, etiamsi mille essent urbes in tribu Jehudah, vix tamen haberes locum in tanto numero. Sed ignorantia consuetudinis hoc dicunt: quia scimus Judæos solitos fuisse distribuere suas præfecturas in millenaria, in chiliadas. Sicuti ergo sunt in exercitu centuriones, sic etiam in descriptione cujuslibet gentis sunt centuriæ: ita sunt in exercitu Tribuni, qui præsunt mille hominibus. Sic Propheta vocat Millenarios, hoc est, Tribunos: nam tales erant præfecturæ, ut quæ urbs poterat educere cum suis pagis tria millia hominum, haberet etiam tres præfecturas, haberet tres Tribunos, vel quatuor vel quinque. Propheta ergo ut ostendat exiguum esse oppidum & nullius fere potentiæ, dicit, Tu Bethlehem, vix potes sufficere ad unam præfecturam. Fuit autem hoc signum tenuitatis, quod ex Bethlehem & pagis vicinis vix possent confici mille homines. Scimus enim non fuisse multas urbes in tribu Jehudah: & tamen poterant illinc educi magni exercitus. Si ergo tanta fuit exiguitas urbis Bethlehem, ut vix posset tenere gradum pre-

Jesa. 33. vers. 1.

Matth. 2. vers. 6.

præfecturæ unius, certe hinc patet fuisse ignobile oppidum. Nunc tenemus consilium Prophetæ: *Tu*, inquit, *Bethlehem, minima es in urbibus Jehudah*: jam *orietur* tamen, vel egredietur *mihi ex te qui sit dominator in Israël.* Bethlehem vocat Ephrata, quia dicunt alteram fuisse in tribu Zebulon: & scimus congruere nomen Ephrata cum nomine Bethlehem, quia utrumque frugum ac victus abundantiam notat: & inde etiam natus fuit David. Jam venio ad secundum membrum, *Ex te egredietur mihi qui sit dominator.* Hic inducit Propheta loquentem Deum: *Egredietur*, inquit, *mihi.* Hac voce pronunciat Deus sibi non ita decretum esse perdere populum quin velit iterum restituere post aliquod tempus. Revocat igitur fideles ad se & consilium suum æternum: acsi diceret, Ego sic ad tempus vos abjeci, ut tamen aliqua vestri cura me tangat. *Mihi* ergo *egredietur qui sit dominator in Israël.* Jam non dubium est quin Propheta simul etiam fideles revocet ad promissionem quæ Davidi fuerat data. Unde enim spes salutis electo populo, nisi ex regni perpetuitate? Jam dicit Propheta, Est quidem aliqua ratio secundum carnis sensum, cur fideles animos despondeant. Nam unde illis fiducia, nisi ex regno Davidis? Unde autem oriundus David? nempe ex Bethlehem. Vocata enim fuit Bethlehem Urbs Davidis: atqui obscurum est & tenue oppidulum, & vix potest efficere vulgarem præfecturam. Quum ita sit, possent fidelium animi concidere: sed parvitas ista non obstabit quominus illinc educat Dominus novum Regem. Ante Davidem etiam Bethlehem fuerat tenue oppidum, & ex vulgaribus contemptisque præfecturis. Quis sperasset ex illo oppidulo Regem esse eligendum? deinde ex tugurio venturum? Quia David erat in domo pastoritia: pater ejus erat homo pecuarius: erat etiam minimus inter fratres suos. Quis ergo putasset lumen oriturum esse ex illo terræ angulo? deinde ex tugurio ignobili? hoc factum fuit præter hominum opinionem. Ergo Propheta hic proponit fidelibus eandem consolationem: quasi diceret, Nonne Deus semel constituit perfectissimum statum, ita ut populus omni ex parte felix & beatus esset quum Rex creatus fuit David? Unde autem David? ex Bethlehem. Ergo non est cur nunc vos præsentes miseriæ nimium conturbent. Deus enim iterum poterit vobis Regem ex eodem loco educere: & faciet. *Tu* ergo *Bethlehem, parva es.* Non dubium est quin Propheta hic velit reputari à fidelibus quale fuerit initium perfectissimi status, nempe quum David electus est Rex. David erat pastor, homo abjectus, nullius famæ, nullius potentiæ, etiam inter fratres suos contemptibilis. Quum ergo Deus ex tenebris eduxerit lucem, non est cur nunc desperent fideles, quin eadem futura sit restitutio, quale fuit exordium beati & optimi status. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed reliqua non possum hodie absolvere: differam igitur in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus in nos iram tuam provocare, deinde etiam expedit nobis subinde manu tua castigari, ut humiliemur, & discamus nos tibi subjicere in verum & voluntarium obsequium: da, inquam, ne deficiamus sub tuis ferulis, sed semper animos erigamus ad spem exitus, quam nobis facis proposito Mediatore, quem ipse nobis semel in hunc mundum misisti, ut per eum nos tibi reconciliares, & per quem etiam opem feras, quoties nobis opus est: & simul discamus sperare in Filium tuum unigenitum, ut fortibus animis transeamus per omnes hujus mundi miserias, neque unquam fatigemur, donec tandem potiti victoria, perveniamus in beatam illam quietem, & fruamur fructu victoriæ nostræ, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. V.

HEri cœpimus exponere promissionem qua voluit Propheta noster fulcire piorum animos, ne in gravissima tentatione deficerent. Revocat autem eos, sicuti dictum fuit, ad ipsa regni exordia: quoniam David fuerat quasi de nihilo excitatus, & Deus specimen admirabilis suæ gratiæ in eo ostenderat, ideo Propheta admonet pios, idem nunc quoque esse sperandum, ut Deus regnum illud collapsum rursus erigat. *Prodibit* ergo *ex Bethlehem*, inquit, (quod est ignobile oppidum) *qui sit dominator in Israël.* Vocat Dominatorem in Israël, quia prius denunciaverat horribilem illam pœnam, quod hostis colaphis cæsurus esset faciem Judicis. Hoc autem perinde valebat acsi dixisset Propheta, nullam amplius fore dignitatem in populo illo, quia caput ipsum verberandum esset. Jam ergo promittit novum dominatorem: hoc est, promittit rursus politicum aliquem ordinem fore conspicuum in illo populo. neque enim potuit percuti gubernator in maxilla, quin concideret omne imperium & omnis dignitas. Videmus ergo quid per nomen Dominatoris intelligat Propheta, quod scilicet Deus rursus efficiet ut emergat novus Princeps, qui gubernet populum illum. Est igitur hoc remedium dissipationis. Cæterum adjungit Propheta, *egressus ejus esse ab initio*, vel à longa vetustate, *& à diebus seculi*, hoc est, diebus æternis. Hic significat non fore hoc repentinum, quod surget Princeps qui populum gubernet: quia jam olim hoc divinitus fuit decretum. hic est simplex sensus. Scio quosdam insistere pertinacius, quod hic loquatur Propheta de æterna essentia Christi, & quantum ad me spectat libenter agnosco hic probari nobis Christi divinitatem: sed quia hoc nunquam extorquebitur à Judæis, malo simpliciter accipere quod sonant Prophetæ verba, Christum non ita repente proditurum ex Bethlehem, quasi de eo nihil Deus olim statuisset. *Egressus* ergo *ejus sunt ab initio*, inquit. Alii etiam afferunt novam argutiam, quod plurali numero Propheta Egressus vocet propter duplicem Christi naturam: sed subest absurditas, quia neque proprie neque scite conferret Propheta naturam humanam Christi cum divina, quantum attinet ad æternitatem. Scimus Sermonem Dei fuisse æternum: scimus deinde ubi tempus plenitudinis venit, quemadmodum loquitur Paulus, Christum induisse carnem. Gal. 4: 4. Origo igitur Christi secundum carnem, non fuit tam vetusta, si de essentia sermo habetur: ergo absurda prorsus esset comparatio. & Hebræis satis tritum est pluralem numerum confundere cum singulari. Dicit ergo egressum Christi esse æternum, quia non prodibit momento ex Bethlehem, sicuti temere quispiam ad opem ferendam exurgit, ubi omnia sunt desperata: sed tamen ita surgit, ut nihil fuerit antea provisum. Propheta autem alium fore Christi egressum denunciat, quod scilicet Deus

ab

ab initio ſtatuerit dare perpetuum Regem populo ſuo. Interea repudiandum nobis eſt commentum illud in quo ſibi placent Rabbini: nam dicunt ante mundi creationem creatum fuiſſe Meſſiam, ſicuti etiam Solium æternitatis, & Legem, & alia. ſunt inſulſæ fabulæ. Sed Propheta ſimpliciter oſtendit, etiam ante conditum mundum Chriſtum fuiſſe caput, ſicuti etiam vocatur Primogenitus omnis creaturæ, quia per ipſum creata ſunt omnia. (Col. 1:15.) Idem vero Sermo Dei, per quem creatus eſt mundus, debuit eſſe caput Eccleſiæ, & per eum oportuit inſtaurari quæ perdita erant. Nunc ergo tenemus quid ſibi velit Propheta, quum dicit *egreſſus Chriſti eſſe æternos.* Cæterum Judæis non concederem tantum perpetua Dei ordinatione egreſſus Chriſti fuiſſe ab initio, vel ab omnibus ſeculis. Sed duo notanda nobis ſunt, Chriſtum ſcilicet, qui manifeſtatus fuit in carne ut Eccleſiam Dei redimeret, fuiſſe æternum Sermonem, per quem creatus eſt mundus: deinde fuiſſe deſtinatum æterno Dei conſilio ut eſſet primogenitus omnis creaturæ: præſertim vero ut eſſet Eccleſiæ caput, & inſtauraret gratia & virtute ſua mundum collapſum. Nunc ergo videmus qua ratione hæc duo Propheta ſimul conjungat, ubi dicit proditurum ex Bethlehem qui dominetur in Iſraël: & tamen egreſſus ejus eſſe æternos. Nam ſi tantum hoc dixiſſet quod heri expoſuimus, facilis erat exceptio, & poterat cuilibet venire in mentem, Cur dicis venturum ex Bethlehem qui gubernet electum populum? quaſi vero Deus excogitet novum remedium, ubi videbit actum eſſe de ſalute Eccleſiæ ſuæ. Hic Propheta antevertit, & admonet egreſſus ejus eſſe æternos: hoc eſt, ita fuiſſe jam olim decretum, & quidem ab initio: quia ſcilicet Deo nihil ſit novum, ut opus habeat aliqua ſubita conſultatione: quemadmodum ubi nobis aliquid contigit quod minime timuimus, tunc fabricamus nobis novas rationes. Propheta oſtendit nihil tale fore in Deo: ſed hoc totum occulta & incomprehenſibili ejus providentia gubernari, quod populus peſſum ibit, deinde reſtituetur per manum Chriſti: nempe quia *egreſſus ejus ſunt ab initio & à diebus æternis.* Pergamus.

3. Propterea dabit eos (*hoc eſt, ponet eos, vel relinquet*) uſque ad tempus quo parturiens pariet: & revertentur ad filios Iſraël reſiduum fratrum ejus.

Hic rurſus Propheta ſermonem ſuum ſic temperat, ut Judæi intelligant ſibi multa ferenda eſſe antequam ſuccurrat Deus eorum miſeriis. Vult ergo hic formare piorum animos ad tolerantiam, ne diffidant in rebus turbatis, ne etiam occupet eos nimius terror. Statuit igitur iſta duo ſimul, nempe populum, ſicuti dignus erat, graviter affligendum eſſe: deinde Deum fore in illis tam atrocibus pœnis memorem fœderis ſui, ut tandem colligat aliquas reliquias, neque ſinat populum illum penitus aboleri. ergo aliquid medium promittit inter ſtatum integrum, & interitum. Non manebit ſtatus populi integer, inquit Propheta. Quare? Deus enim exſcindet regnum & urbem: imo faciet ut nulla appareat vel dignitas vel potentia populi, ut nullus denique reſiduus ſit ordo. interea tamen ſubveniet miſeris: ubi putabunt ſe eſſe jam addictos ultimo exitio, porriget illis manum. hæc ſumma eſt. Dicit igitur tradendos eſſe, hoc eſt, derelinquendos à Deo *uſque dum parturiens pariat.* Sunt qui hoc trahant ad beatam Virginem: quaſi diceret Michæas, tempus illud eſſe expectandum Judæis, dum Virgo pariet illis Chriſtum: ſed facile omnes agnoſcunt coactam eſſe illam interpretationem. Ego igitur non dubito quin Propheta hic per ſimilitudinem corpus populi comparet mulieri gravidæ. Similitudo mulieris parturientis varie accommodatur. nam improbi, ubi impunitatem ſibi promittunt, repente corripiuntur, & uno impetu: ita interitus eorum ſimilis eſt partui mulieris gravidæ. Sed alia eſt ratio præſentis loci. Propheta enim dicit fore ſimiles Judæos mulieribus gravidis, quia etiamſi perferant maximos dolores, ſequetur tamen lætus & optabilis exitus. Et Chriſtus
(Joan. 16. verſ. 21.) etiam in hunc finem exemplo hoc utitur, Mulier, inquit, triſtitiam habet quum parit, ſed ſtatim lætatur ubi videt hominem in mundo natum. Ergo hoc loco Michæas dicit proſperum fore exitum electi populi in miſeriis: quia ſcilicet parient. Erunt quidem graviſſimi dolores, ſed quorum exitus lætitiæ cauſa erit: ubi ſcilicet agnoſcent ſe & ſuam ſalutem ſemper curæ fuiſſe Deo, ubi intelligent utiles ſibi fuiſſe ejus caſtigationes. *Donec* igitur *pariens pariat,* inquit, *Deus relinquet eos.* Duo igitur ſunt membra hujus ſententiæ: quod ad tempus relinquendi ſint Judæi, acſi non eſſent amplius in Dei manu ac tutela. hoc unum eſt. Alterum vero, ſemper Deum fore illorum cuſtodem, quia partus ſequetur eorum dolores. Contraria eſt illa ſententia Jeſaiæ, Doluimus, parturivimus, & peperimus ventum. (Jeſa. 26. verſ. 18.) Illic queruntur fideles ſe fuiſſe maximis doloribus oppreſſos, & veniſſe uſque ad partum: cæterum non peperiſſe niſi ventum, hoc eſt, ſe fuiſſe deceptos vana expectatione, quia non reſpondit exitus qualem ſperabant. Sed Dominus per Michæam hic aliquid melius promittit, quod ſcilicet finis omnium malorum erit felix populi reſtitutio: quemadmodum ſi mulier compenſationem accipiat doloris ſui, ubi videt ſibi natam eſſe ſobolem. Et confirmat hanc ſententiam altero membro, ubi dicit, *Ad filios Iſraël redibunt* vel convertentur *reſiduum fratrum ejus.* Significat ergo Propheta fieri non poſſe quin Deus populum ſuum non modo diſſipet, ſed etiam peſſundet, ita ut calamitas illa minetur certum exitium. Hoc unum eſt. Interea vero promittit aliquid fore ſalvum: ſed vocat *reliquias,* ſicuti alibi vidimus, ne hypocritæ exiſtiment ſe impune laturos quod Deo illuſerint. Oſtendit igitur Propheta venturam eſſe cladem, quæ populum fere extinguat: ſed reliquias fore ſalvas miſericordia Dei, idque præter communem ſenſum. Nunc tenemus quid velit Propheta. Jam ſequitur,

4. Et ſtabit, & paſcet in virtute Jehovæ, in magnificentia nominis Jehovæ Dei ſui: & habitabunt, quia nunc magnificabitur uſque ad fines terræ.

Non dubium eſt quin Propheta hic continuet ſermonem ſuum de Chriſto; & quantumvis Judæi impudenter pervertant totam Scripturam, non poſſunt tamen effugere quin hic revocet Michæas pios omnes ad Chriſti adventum, ſi quam ſalutem vel ſperant vel cupiunt conſequi: hoc certum eſt. Jam videndum eſt quid Propheta Chriſto tribuat: *Stabit,* inquit, *& paſcet in virtute Jehovæ.* Standi verbum ad perſeverantiam debet referri: quaſi diceret non fore hoc momentaneum, quod Deus populi reliquias colliget per manum Chriſti: ſicuti ſæpe affulget aliquid lætitiæ quod ſtatim evaneſcit. Propheta hic oſtendit, Regnum Chriſti fore ſtabile & diuturnum. *Stabit* ergo: hoc eſt, non tantum ad paucos dies Chriſtus reget Eccleſiam Dei, ſed Regnum ejus ſtabile manebit per continuam ſeriem annorum & ætatum. Nunc ergo videmus conſilium Prophetæ. Secundo addit, *Paſcet in fortitudine Jehovæ, in magnificentia nominis Jehovæ Dei ſui:* quibus verbis intelligit ſatis fore potentiæ in manu Chriſti ad Eccle-

Ecclesiam tuendam. Scimus Ecclesiam in hoc mundo obnoxiam esse variis turbis, quia nunquam hostibus caret: Satan enim semper reperit quos impellat, & quorum furore utatur ad vexandos Dei filios. Quoniam ergo Ecclesia Dei agitatur inter multas procellas, ideo opus habet robusto & invicto defensore. Hoc igitur elogium nunc confert Propheta noster in Christum, quod *pascet in fortitudine Jehovæ, & magnificentia Dei sui.* Quantum ad verbum Pascendi attinet, non dubium est quin hic exprimat qualis Christus sit erga suos, hoc est, erga gregem sibi commissum & fidei suæ. Non dominatur ergo Christus in Ecclesia tanquam formidabilis tyrannus, qui suos metu opprimat; sed Pastor est, & tractat oves suas qua optandum est mansuetudine. Erga fideles ergo nihil humanius & mitius Christo, quia fungitur officio Pastoris: & mavult hoc elogio ornari quam vocari & censeri Rex, & sibi sumere aliquod imperium. Sed potentiam Christi ex altera parte ostendit Propheta fore impiis & reprobis horribilem. *Pascet*, inquit. Si ad oves respicimus, Christus induit personam plenam mansuetudinis. Nihil enim blandius est, quemadmodum dixi, hoc Pastoris nomine. Sed quoniam cingimur undique hostibus, addit Propheta, *Pascet in virtute Jehovæ, & magnificentia nominis Jehovæ:* hoc est, quantum est potentiæ in Deo, tantum erit præsidii in Christo, ubi necesse erit Ecclesiam defendere & tueri contra hostes. Discamus ergo non minus sperandum esse salutis à Christo, quam est in Deo virtutis. Nunc si virtus Dei immensa est, quemadmodum fatemur, etsi omnipotentia ejus omnes sensus nostros longe superat & absorbet, discamus etiam extendere & in altum & profundum omnes spes nostras. Quare? nam habemus satis robustum Regem qui nos tuendos suscepit, & cujus fidei Pater nos commisit. Quum ergo traditi simus Christo in custodiam, non est quod dubitemus nos fore salvos & incolumes. Est quidem Pastor, & nostra causa huc sese demittit, ut non refugiat etiam sordidum hoc nomen: neque enim est in pastore pompa vel majestas. Tametsi ergo Christus nostra causa induit personam pastoris, neque munus detrectat, interim præditus est immensa virtute. Quare? neque enim humano more gubernat Ecclesiam, sed *in magnificentia nominis Dei sui.* Jam, quod Christum nunc Deo subjicit, pertinet ad humanam naturam. Et Christus quamvis sit Deus manifestatus in carne, tamen dum nobis Mediator describitur, & Ecclesiæ caput in natura humana, subjicitur Deo Patri. Est enim medius inter Deum & nos. Hæc igitur causa est cur nunc Propheta dicat Christum habere quasi precario virtutem: non quod Christus duntaxat sit homo, sed quia apparuit nobis in hominis persona, ideo dicitur accipere virtutem à Patre suo: & hoc naturæ humanæ respectu, ut dictum est. Est tamen alia ratio cur Propheta hoc expresse addiderit, nempe ut sciamus Christum quatenus est Ecclesiæ protector, non posse à Patre suo divelli. Sicuti ergo Deus est Deus, ita Christus est ejus minister ad servandam Ecclesiam. In summa, non vult Propheta considerari Deum à fidelibus, nisi interposito Mediatore: & non vult considerari Mediatorem, nisi qui obtineat summum imperium à Deo ipso: imo qui instructus sit omnipotentia ad suos servandos. Addit postea, *Habitabunt, quia nunc magnificabitur usque ad fines terræ.* Promittit securam habitationem fidelibus, quia Christus extolletur usque ad ultimas mundi plagas. Hic videmus salutem etiam Gentibus exteris promitti: quia satis fuisset Christum intra fines Judææ pollere immenso imperio, si tantum illi tradita fuisset gens una in custodiam. Sed quoniam voluit Deus Pater ipsum esse auctorem salutis cunctis Gentibus, hinc etiam colligimus oportuisse extolli usque ad ultimos terræ fines. Cæterum, quod ad verbum Habitandi spectat, fusius exponitur proximo versu, ubi dicit Propheta,

5. Et erit hic pax: Assur quum venerit in terram nostram, & quum calcaverit in palatiis nostris, tunc constituemus super eum septem Pastores, & octo Principes hominum.

Confirmat, ut dixi, Michæas proximam doctrinam. Habitandi verbo non dubium est quin voluerit stationem & quietam & tranquillam notare: acsi diceret securos fore filios Dei sub Christi manu. Jam addit, *Erit enim pax nostra.* Poterat quæri, Unde secura ista habitatio? nam terra nostra sæpius vastata fuit: tandem abductus est populus in exilium. Quomodo nunc audebimus sperare quod promittis, nos fore tranquillos & securos? Quia, inquit *erit pax nostra:* hoc est, contenti simus præsidio Regis, quem Deus Pater nobis dedit. Sufficiat igitur nobis umbra ipsius, & satis erimus tuti ab omni molestia. Nunc videmus quo sensu Propheta appellet Christum, Pacem populi vel Ecclesiæ: nempe quia procul arcebit omnes noxas, & instructus erit fortitudine & invicto imperio, ut omnes impios compescat, ne audeant bellum gerere cum filiis Dei: vel si quid moveant turbarum, prohibeat ipsos tamen. Cæterum, scimus alio modo Christum esse nobis pacem, quia scilicet reconciliavit nos Patri. Et quid nobis prodesset tutos esse à terrenis noxis, nisi hoc certum esset, Deum nobis esse propitium? Nisi ergo mentes nostræ acquiescerent in paterna Dei benevolentia, necesse esset nos trepidare perpetuo: etiamsi nemo quicquam molestiæ inferret, imo omnes amici essent, & applauderent, misera esset tamen nostra conditio, & æstuaremus inquietudine, nisi conscientiæ nostræ illa certa fiducia pacatæ essent, Deum scilicet nobis esse patrem. Ergo non posset Christus esse aliter pax nostra, nisi quatenus Deum nobis pacificat. Sed interim generaliter loquitur Propheta, quod sub umbra Christi tuto latebimus, neque esse metuendum quicquam mali: etiamsi Satan furiose in nos ruat, si insaniat etiam totus mundus, nihil nobis esse metuendum, si Christus contineat nos sub suis alis, & foveat. Hæc summa est igitur, quum dicit Christum esse pacem. Postea adjungit, *Quum Assur venerit in terram nostram, & quum calcaverit in palatiis nostris, tunc statuemus contra eum*, vel super eum, *septem Pastores, & octo Principes populi.* Significat Propheta Ecclesiam Dei non fore immunem à multis turbis, etiam ante Christi adventum. Ego enim libenter hoc refero ad medium tempus: quamvis interpretes alio trahant Prophetæ verba. Sed hic sensus longe melius convenit, dum Christus adhuc speratur, & tamen suspensum est auxilium illud, quod Deus per manum ejus pollicitus est: venturos Assyrios, qui longe & late grassentur per terram Israël. Dicit ergo, Etiamsi Assur in terram nostram veniat, & perrumpat violento impetu, ut non possimus eum arcere, statuemus tamen nobis Pastores & Principes contra eum. Quanquam notandum est non debere vaticinium hoc restringi ad tempus illud tam breve. Generaliter enim loquitur Propheta de Ecclesiæ conservatione tam ante Christi adventum, quam postea: quasi diceret, Dixi Regem qui nascetur nobis, & prodibit ex Bethlehem, fore pacem nobis: sed antequam manifestetur mundo, Deus tamen adhuc Ecclesiam suam colliget, & emergent ex corpore mortuo tam Duces quam Pastores, qui repellant injustam violentiam: imo subjiciant sibi Assyrios. Videmus nunc quorsum spectet Propheta: postquam ornavit insigni illo elogio Christum, quod unus nobis ad tranquillam vitam sufficiat, postea adjungit

Deum

Deum fore conservatorem Ecclesiæ suæ, ut eam liberet ab hostibus. Cæterum, notanda est circumstantia quæ hic exprimitur. Dicit Michæas, Quum *Assyrii grassati fuerint per terram, & calcaverint omnia palatia*, tunc Deum fore liberatorem populi sui. Poterat excipi, Cur non citius? annon præstabat antevertere? Quid? nunc Deus quasi otiosus spectat vim hostium; & laxat illis habenas, ut totam terram diripiant, ut perrumpant usque ad meditullium. Cur ergo Deus non occurrit maturius? sed videmus quam rationem tenere velit Deus in Ecclesiæ salute. Quia enim castigatione aliqua subinde indigent fideles, Deus ipsos humiliat ubi ita expedit, sed postea liberat. Hæc ratio est cur Deus permiserit tantam licentiam Assyriis, antequam opponeret suum auxilium. Et videmus etiam sic temperari sermonem à Propheta, ut ab una parte ostendat non fore semper immunem Ecclesiam à malis. Venient ergo Assyrii, calcabunt palatia nostra. Hoc omnino ferendum erat filiis Dei, & oportuit in tempore parare animos ad tolerantiam. Sed postea sequitur consolatio. Ubi ergo Assyrii ita penetraverint in terram nostram, & nihil illis clausum vel absconditum fuerit: tandem Dominus faciet ut surgant novi Pastores. Significat Propheta aliquo tempore mutilum fore corpus populi, & quasi truncum: sicuti etiam impletum fuit, usque dum reversi sunt ab exilio. Nam frustra hoc diceret, *Constituemus nobis*, si fuisset continua series regiminis: non diceret, postquam Assur venerit in terram nostram, constituemus Principes; sed erunt quum veniet Assur adhuc Principes. Verbum igitur *constituendi* denotat quod jam dixi, nempe Ecclesiam fore ad tempus sine capite visibili. Christus quidem semper fuit caput Ecclesiæ: sed quia voluit tunc spectari in familia Davidis tanquam in imagine vel pictura; ideo Propheta hic ostendit, etiamsi videant fideles caput esse abscissum, & mortuam esse Ecclesiam, quemadmodum si cadaver abjectum sit, ubi à capite suo avulsum est: sic etiam dicit talem fore Ecclesiæ formam ad tempus, vel tam deformem fore vastitatem. interim promittit novam resurrectionem. *Statuemus* ergo, hoc est, deligemus nobis Pastores. Si quis objiciat, Dei officium fuisse creare Pastores populo suo; hoc quidem verum esse fateor: sed dico non inscite hoc positum fuisse à Propheta. Nam commendat hic Dei beneficium, quod iterum constabit populo sua libertas. Hic enim maxime est optabilis status populi, creare communibus suffragiis Pastores: nam ubi violenter quis imperium usurpat, hoc est tyrannicum. Ubi etiam Reges nascuntur hereditario jure, hoc non videtur consentaneum esse libertati. *Constituemus* ergo *nobis Principes*, inquit Propheta: hoc est, Dominus non tantum dabit ut respiret Ecclesia, sed etiam ut statuat certum & bene ordinatum regimen, idque fiat communibus omnium suffragiis. Per septem & octo, non dubium est quin Propheta designet magnum numerum; sicuti ubi de Ecclesiæ clade sermo habetur, Non reperientur qui velint gubernare, vel, pueri dominabuntur vobis. Hic autem Propheta dicit satis multos fore duces, qui suscipiant curam regendi & tuendi populi. Erunt ergo gubernatores populi septem Pastores, & octo Principes: hoc est, Dominus Spiritu suo multos replebit, ut fiant repente cordati homines: etiamsi prius illi nullo in pretio habiti fuerint, etiamsi nihil præ se tulerint dignum magnis viris, Dominus tamen ipsos ditabit Spiritu fortitudinis, ut idonei sint ad regendum. Jam adjungit Propheta;

6. Et pascent terram Assur (*hoc est, vastabunt: nam metaphorice hic Pascere accipitur pro Perdere, quemadmodum dicuntur pecora pascere agrum: hoc est, quum denudant herba sua. atque ita Pastorum ingluviem notat in vorando populo: & alludit ad nomen illud quo usus fuerat. Dixerat enim* רועים, *septem Pastores: nunc dicit* רעו. *Videmus ergo Prophetam alludere ad nomen illud quod posuerat. Pascent ergo terram Assur*) gladio, & terram Nimrod in gladiis suis: & liberabit ab Assur, ubi venerit in terram nostram, & ubi calcaverit in finibus nostris.

Hoc versu dicit Propheta duplex fore officium Pastorum quos sibi creabit Ecclesia, postquam misere oppressa fuerit tyrannide hostium suorum. Pascent ergo uno modo, quia humaniter fovebunt Ecclesiam Dei: sed simul *pascent*, hoc est, diripient *terram Assur*, ut nihil illic integrum vel salvum maneat. Instruet ergo Deus fortitudine bellica Pastores istos: quia necesse etiam erit fortiter ipsos & cordate pugnare contra hostes. Dicit, *Pascent terram Nimrod in gladiis suis*. Scimus Nimrod dominatum fuisse in Chaldæa: scimus item decem Tribus fuisse abductas à Salmanazar, & ita excisum fuisse regnum Israël: quum potiti essent Monarchia Chaldæi, regnum etiam Jehudah ab illis vastatum fuit. Nunc summa verborum est, Pastores istos satis robustos fore, ut se opponant cunctis Ecclesiæ hostibus, sive Babylonii sint, sive Assyrii. Nominat autem Assyrios & Babylonios, quibus tunc certamen fuit cum populo Dei: & hoc duravit usque ad Christi adventum. Quanquam certum etiam est plus molestiæ illos pertulisse ab Antiocho quam ab aliis. Sed quia ille erat unus ex successoribus Alexandri, Propheta hic per Assyrios & Chaldæos synecdochice intelligit quoslibet Ecclesiæ hostes. *Vastabunt*, inquit, *Pastores isti terram Assur gladio, & terram Nimrod*, idque *gladiis suis*: sed hoc non fiet donec Chaldæi & Assyrii *penetraverint in terram nostram, & fines nostros calcaverint*. Rursus admonet Propheta patientia opus esse, ut sentiant fideles Deum non frustra hoc fuisse pollicitum. Summa est, non esse sperandam liberationem è manu Dei, donec fideles subjecerint colla suo jugo, & patienter sustinuerint afflictiones quæ tunc instabant. Statuit igitur medium tempus Propheta inter statum illum in quo superbiebant Judæi, & inter liberationem. Quare? quia paulo post essent percutiendi graviter manu Dei: sed hoc non putabant fore, quemadmodum vidimus. Dicit igitur, Quandoquidem vobis nondum persuasum est instare vobis justas pœnas, experientia vos docebit. Interea comparent se fideles ad fortitudinem, & mansueto animo se patienter Deo justo judici subjiciant: sed simul certam liberationem expectent, ubi defuncti fuerint omnibus malis; hoc est, ubi maturum advenerit tempus, Dominus respiciet Ecclesiam suam: sed necesse est eam prius affligi.

Da omnipotens Deus, quando Ecclesiam tuam ab initio ita tutatus es, ut nunquam prorsus eam deserueris: & quanquam suis defectionibus fere se abdicasset, tamen voluisti stare fœderi tuo, & gratiam tuam prosequi in omnes ætates, usque dum tandem apparuit Redemptor æternus totius mundi: da, inquam, ut idem etiam hodie nos experiamur, & quamvis multis modis provocaverimus in nos iram tuam, & digni simus quos abjicias in totum, sic tamen nos humilies, ut sustineas verbo tuo: & sic recumbamus in eas promissiones quæ nobis occurrunt in Scriptura, ut tandem patientia nostra vincamus hostes nostros, & animas nostras possideamus, donec attollas manum tuam, & invictam illam fortitudinem, quam unigenito Filio tuo tradidisti, ut diabolum & omnes impios compescat, & nos præstet salvos & incolumes contra omnes noxas, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DUODECIMA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. V.

7. Et erit residuum Jacob in Gentibus, in medio populorum multorum, (*vel magnorum*) sicut ros à Jehova, sicut stillæ super herbam, quæ non expectat hominem, neque sperat in filiis hominum.

8. Et erit residuum Jacob in Gentibus, in medio populorum multorum, (*vel magnorum, ut diximus*) sicut leo inter animalia sylvæ, sicuti leunculus inter greges ovium, qui si transierit, & discerpserit, & rapuerit, nemo eripiet.

HIc duo promittit Michæas de futuro statu Ecclesiæ, nempe quod Deus eum tuebitur sine opera & adminiculo hominum: deinde quod etiam vires suppeditabit, ut superior futurus sit cunctis hostibus. Priore loco ut ostendat conservationem Ecclesiæ pendere à mera Dei gratia, neque opus habere terrenis subsidiis, utitur aptissima similitudine: dicit enim populum Dei similem fore prato roscido. Improprie loquitur Propheta: nam quod dicit de pluvia & rore, transferri debet ad herbam ipsam, vel pratum. *Erit*, inquit, *residuum Jacob sicut ros à Jehova, & stillæ super herbam.* Hoc non posset aptari ad Prophetæ mentem, nisi, quemadmodum jam dixi, rorem ipsum accipias pro prato roscido, vel pro ipsa herba, quæ succum & vigorem à pluvia trahit. Sensus quidem minime ambiguus est, quod Deus crescere faciet populum suum quemadmodum augescit herba, quæ tantum vegetatur cœlesti rore, etiamsi nulla cultura, & nullus hominum labor accedat. Et hoc etiam diserte exprimit Propheta: dicit enim herbam, de qua loquitur, non sperare in hominibus, neque crescere hominum industria, sed crescere rore cœlesti. Cæterum quo melius intelligamus Prophetæ mentem, verba ipsa breviter persequar. *Erit*, inquit, *residuum Jacob.* hic non pronunciat totum populum fore incolumem: quia de clade prius disseruit. Videmus ergo restringi hanc doctrinam ad semen, quod Deus mirabiliter servavit in illo calamitoso Ecclesiæ statu, imo fere in exitio. Pertinet igitur hæc promissio non ad corpus universum populi, sed ad exiguum numerum: & ideo utitur voce שארית, quemadmodum prius. *Erit* igitur *residuum Jacob:* hoc est, utcunque populum necesse sit fere in totum perire, erit tamen aliquid residuum. Postea adjungit, *Inter populos magnos*, vel multos. Subest antithesis inter reliquias, & magnos populos. Neque etiam abs re Propheta addit particulam בקרב, In medio. Itaque hic tria notare convenit, quod scilicet Deus non promittat toti populo salutem, sed solis reliquiis: deinde quod salutem hanc promittat inter populos validos aut multos: quasi diceret, Etiamsi Ecclesia Dei non prævaleat multitudine, imo tanta sit hostium multitudo, sub qua possit videri obruta, Deus tamen faciet ut augescat & propagetur. Non impedient denique hostes, etiamsi & numero multi sint, & copiis atque potentia validi, quin Dominus Ecclesiam suam magis ac magis multiplicet. Addit, *In medio*, quod scilicet populus Dei obsidebitur undique. Si hostes nobis tantum ab una parte instarent, non adeo esset molestum: sed quum à fronte, à tergo, & à lateribus nos cingunt, videtur misera esse nostra conditio. Vix enim permittunt nobis trahere anhelitum, dum nos omni ex parte urgent. Sed Propheta affirmat, etiamsi undique Ecclesia cingatur à suis hostibus, fore tamen incolumem. Jam addit, כטל מאת יהוה, *Sicuti ros à Jehova:* hoc est, quemadmodum dixi, erit sicuti herba, quæ alitur, & incrementum accipit à cœlesti rore, id est, sicuti herba quæ non provenit ex cultura vel labore hominum, sed quam Deus ipse vegetat. Poterat simpliciter dicere, *sicuti ros*; sed ponit, *à Jehova*, ut discernat hic inter Deum & hominem, ac ostendat solam Dei virtutem sufficere ad fovendum Ecclesiæ statum, etiamsi nihil adjumenti homines afferant. Quod etiam clarius exprimitur proximo membro, ubi dicit, *Sicuti stillæ super herbam, quæ non expectat hominem aut virum, neque sperat in filiis hominum.* Nunc ergo videmus revocari fideles ad solum Deum, ut intelligant se fore salvos ejus gratia. Quod si omnia adminicula in terris deficiant, non esse tamen metuendum, quoniam sola Dei virtute satis efficaciter possunt sustineri fideles. Deus enim vegetat herbas in montibus & pratis sine hominum manu & labore. Sic etiam poterit Ecclesiam suam tueri non alieno subsidio, sed virtute sua occulta & intrinseca, ut loquuntur. Sequitur deinde illa promissio, quod Deus instruet populum suum virtute invicta & inexpugnabili, ut superior sit cunctis hostibus. Dicit ergo *residuum Israël similem fore leonibus inter sylvæ animalia, & leunculis inter gregem ovium.* Sicuti ergo leo robustus prævalet animalibus reliquis, & leunculus ferociter audet greges ovium invadere: ita dicit fore similem populum Israël leonibus, ut scilicet terrorem incutiant hostibus suis, imo rapiant & dissipent, sic ut nemo audeat se opponere. Quum ita loquitur Propheta, non intelligit populum Dei fore crudelem & sanguinarium. Scimus enim quum Prophetæ usurpant hujusmodi similitudines, improprium aliquid notare: nam stulte quispiam excuteret quæcunque leoni conveniunt, ut aptaret Ecclesiæ Dei. Est igitur ratio similitudinis notanda, quod scilicet pollebunt fideles victrice potentia adversus hostes suos, ita ut sint illis terrori. Non sequitur propterea fore truculentos: nam interea videndum est quid Dominus Ecclesiæ suæ permittat. Quoniam Deus ergo filiis suis commendat spiritum mansuetudinis, ideo fideles utcunque possint formidinem hostibus suis incutere, debent tamen colere æquitatem inter omnes, & sibi ipsis sponte moderari. Et interea dicit Michæas fore tanta potentia præditos, ut procul hostes suos abigant: imo possint & rapere & discerpere, ut nemo resistat. Hæc autem duo necessaria sunt ad conservationem Ecclesiæ, nempe ut Deus eam vegetet: quia nisi propagetur mirabiliter, nunquam possit crescere: deinde opus etiam habeat defensione valida & robusta contra hostes suos: quia scimus semper esse improbos qui Ecclesiam oppugnent, imo incumbant totis viribus ad eam perdendam: ideo necesse est suppeditari invictum robur à Domino, quemadmodum hic dicit Propheta noster. Pergamus.

9. Exal-

9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & cuncti adversarii tui excidentur.

Confirmat proximam sententiam, & declarat etiam aliis verbis quid voluerit: nempe quod jam exposuimus, Ecclesiam Dei, licet sustineat multos hostes, & robustos, & violentos, non cessuram tamen, quia Dominus suggeret virtutem è cœlo. *Exaltabitur*, inquit, *manus tua, ut hostes tui cuncti excidantur.* Non promittit tranquillam fore Ecclesiam, sed victricem: & exprimit etiam hostes nunquam defore. Ideo hæc promissio armare nos debet ad patientiam, quia non vincemus nisi militando. Quoniam ergo semper erunt hostes qui insultent Ecclesiæ Dei, & immineant ad ejus interitum: ideo hic Propheta dicit, *Exaltabitur manus tua super hostes tuos.* Quæritur autem quando hæc promissio impleta fuerit: nam scimus ex quo abductus fuit populus in exilium Babylonicum, semper vel tributarium fuisse, vel detentum etiam sub crudeli tyrannide, vel saltem fuisse hostibus suis imparem. Sed hæc regula semper tenenda est, debere contentos esse fideles victoria: quamvis duriter premantur, & quamvis subeunda sint assidue certamina quæ ipsos fatigent, hoc tamen unum debere illis sufficere, quod non intereant prorsus. Atqui satis constat populum semper fuisse servatum invicta Dei manu, utcunque innumeri hostes illum oppugnaverint. Deinde repetendum etiam memoria, quod nuper audivimus, non promitti hoc toti populo, sed reliquiis duntaxat. Hoc autem superavit spem totius mundi, quod potuit exiguus ille numerus tot clades superare, quibus poterat centies absorberi. Nunc ergo videmus non abs re hoc fuisse promissum fidelibus, quod scilicet victores futuri essent contra omnes inimicos. Nam vere illud impletum fuit, sed sub militia crucis. Sequitur nunc,

10. Et accidet in die illo, dicit Jehova, excidam equos tuos è medio tui, & perdam quadrigas tuas.
11. Et excidam urbes terræ tuæ, & evertam cunctas munitiones tuas.
12. Et excidam augures (*vel divinos*) è manu tua, & præstigiatores non erunt tibi. (*hæc legenda sunt uno contextu.*)
13. Et excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non adorabis amplius opus manuum tuarum.
14. Et delebo lucos tuos è medio tui, & detraham hostes tuos. (*vel urbes tuas: utroque enim modo verti potest.*)
15. Et faciam in ira & furore vindictam in Gentibus, quæ non audierunt. (*vel quam non audierunt: dicam de utroque.*)

Hic utilissima admonitio interponitur, ut sciant fideles quomodo servandi sint manu & gratia Dei: nempe ubi spoliati fuerint omnibus suis adjumentis: imo etiam ubi Deus abstulerit omnia impedimenta, quæ viam præcludere alioqui poterant ejus gratiæ. Hæc igitur summa est, non aliter salvam fore Ecclesiam Dei beneficio, nisi fuerit omnibus suis opibus & præsidiis nudata: deinde nisi Deus obstacula omnia abstulerit, quæ prohibebant quodammodo manum ejus, ne ad populum servandum accederet. Ponit enim hic Propheta urbes, deinde loca munita, ponit equos & quadrigas: hæc per se scimus non damnari: sed intelligit quoniam populus stulte fiduciam suam locabat in terrenis opibus, non posse aliter pervenire salutem Dei ad ipsum, nisi fuerit exutus omni vana & perversa fiducia. hoc unum est. Ex altera parte ponit lucos, ponit sculptilia, statuas, ponit augures & divinos: erant corruptelæ quæ claudebant januam gratiæ Dei. Populus enim deditus idololatriæ non poterat Deum invocare, vel sperare auctorem salutis suæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Jam superest ut verba etiam percurram. Dicit primum, *Erit in die illa, dicit Jehova, excidam equos tuos.* Hic Propheta enumerat quæ per se non poterant vitio ascribi. Deus enim sicuti equos creavit in usum hominum, ita etiam facile patitur nobis servire. Quorsum igitur Propheta dicit, non posse Ecclesiam liberari, nisi equi ablati fuerint? nempe hoc est accidentale vitium, quod ubi homines abundant copiis, statim spem suam illic defigunt. Quoniam ergo talis abusus donorum Dei grassatus fuerat in populo Israël, ideo oportuit equos auferri. Deus quidem poterat humiliare ipsorum animos, vel abstrahere ab equis & quadrigis eorum fiduciam: sed hinc apparet quam profundæ sint radices superbiæ in hominum cordibus, quæ non possunt aliter evelli, nisi etiam ipsa materia excisa. Habere equos & quadrigas, est Dei beneficium. unde enim nobis & quadrigæ & equi & reliqua omnia, nisi ex Dei liberalitate? jam tamen Deus non poterit locum invenire ut nobis benefacere pergat, nisi ablatis prioribus beneficiis. Hic ergo multo gravius pungit animos populi Michæas, quum dicit non posse provenire salutem à Domino, nisi equi perierint: quasi diceret, Videtis quanta sit vestra pravitas: Deus hactenus vobiscum egit liberaliter, quum vos locupletavit, deinde quum dedit copiam equorum. Jam quia videt vos abuti donis illis, conqueritur omnes vias sibi præclusas esse, quia non admittitis ejus gratiam: quantisper equi & quadrigæ vobis versantur ante oculos, repellitis quodammodo procul Deum à vobis. Ergo ut possit ad vos accedere, viam sibi patefaciet, omnia obstacula tollendo. Hinc ergo colligimus, quamvis omnia Dei beneficia debeant nos in cœlum attollere, acsi vehicula quædam essent, tamen trahi vitio nostro in contrarium finem, ut scilicet sint quasi media obstacula inter nos & Deum. Hinc ergo convincitur nostra ingratitudo: hinc fit etiam ut Deus quum vult conspicuam reddere salutem suam erga nos, quodammodo tollere vel eripere nobis sua beneficia cogatur. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ quantum ad equos & quadrigas. Neque enim hic minatur, quemadmodum quidam putant, populum simpliciter omnibus Dei donis privatum iri, ut in sua nuditate & inopia tantum signa maledictionis conspiciat: minime: sed potius hæc promissio est, quod scilicet Deus avertet illa impedimenta, quibus prohibitus fuerat ad tempus, ne populo suo opem ferret. Interea tamen hæc doctrina valere debuit ad solatium non vulgare. Durum est atque acerbum carni, imminui. Potuit igitur populus Israël initio ferre parum æquis animis, quum videret se exui omnibus Dei beneficiis. Sed Propheta hic compensationem ante oculos illis statuit, quæ omnem tristitiam merito sedare posset: Hoc, inquit, cedet vobis in summum bonum, quod Deus equis & quadrigis vos destituet. Via enim plana erit, quam nunc occupant equi & quadrigæ. Dum enim referti estis multis opibus, procul Deum arcetis à vobis, nec ulla patet illi via. Sternet igitur ipse sibi viam,

viam, ubi terra vestra nudata erit, hoc est, ubi nihil medium occurret quominus ad vos usque perveniat. Postea adjungit, *Excidam urbes terræ tuæ, & perdam cunctas munitiones tuas.* Eodem referri debet hic versus. Nam populum habitare in urbibus munitis, deinde habere etiam arces & loca munita, per se non displicuit Deo. Sed quoniam ita assueverat populus perversæ fiduciæ, & quasi in ea obduruerat, ut non posset hoc vitium sanari, nisi ablata materia: ideo dicit, *Excidam urbes terræ vestræ:* deinde, excidam arces vestras & loca munita. An ut expilentur ab hostibus impune? Minime: sed ut illustrior sit Dei gratia in liberatione ipsorum. Neque enim poterant acceptum ferre suis urbibus quod hostes repulerint, sed coguntur agnoscere manum Dei, & fateri illum fuisse unicum liberatorem: quia erant expositi hostibus, & nullum erat in terra subsidium. Deus ergo hoc modo magis conspicuam reddet gratiam suam, quum excisæ fuerint urbes & loca munita. Hinc colligimus non esse hodie causam cur obstrepant fideles, si neque magnis divitiis, neque etiam equorum multitudine, neque hominum numero, neque robore sunt formidabiles. Quare? Dominus enim vult nos similes esse ovibus, ut pendeamus toti ab ejus virtute, & sciamus non aliter nos esse salvos, quam sub ejus custodia. Hæc ratio igitur nos debet consolari, ne molestum sit nobis, quod videmus nos esse in medio luporum, & interea non pollere æquis viribus: quia vix etiam hæc necessitas nobis veram confessionem extorquet, quod scilicet salus nostra sit in manu Dei. Superbimus semper: quid fieret si hodie floreret Ecclesia, & hostes omnes essent subacti, si nullum esset periculum, nullus metus? certe terra ipsa & cœlum non ferrent stultam hominum confidentiam. Ergo non mirum est, si Deus hoc modo nos contineat, nempe si foveat nos sua gratia, interim vero spoliet omnibus terrenis opibus & subsidiis, ut discamus ipsum esse unicum auctorem salutis nostræ. Hæc doctrina nobis assidue meditanda est, quoties videmus Ecclesiam Dei quamvis non magna fortitudine sit prædita, diminui tamen quotidie, imo esse quasi terram nudam, ut ita loquar, sine ulla munitione, quo sola Dei protectio nobis sufficiat, & penitus ab animis nostris revellat omnem fastum & superbiam, abstergat etiam omnes inanes fiducias, quibus non tantum obscuramus Dei gloriam, sed quantum in nobis est, obruimus. Denique si nihil magis optabile nobis est quam servari Dei manu, feramus patienter, tolli omnia impedimenta quæ Deo viam præcludunt, & quodammodo arcent à nobis ejus manum, dum eam vult extendere ad nos servandos. nam si animi nostri inflati sunt illa stulta fiducia, negligimus Deum: ita interpositus est murus, ne nos adjuvet. Quis non optaret, si videret se esse in extremo discrimine, & non procul abesse auxilium suum, si interea murus sit medius, hunc statim concidere? Sic etiam Deus nobis adest, quemadmodum pollicitus est: sed multi sunt muri, & multa obstacula, quorum à ruina si cupimus salvi esse, nobis appetendum est ut Deus ipse planam viam & expeditam inveniat, quo possit nobis opitulari. Jam descendit Propheta ad secundam speciem impedimentorum: diximus enim quædam impedimenta esse per accidens, nempe dum nostro vitio & abusu trahimus in contrarium finem Dei beneficia. Si ergo suppetant nobis equi & quadrigæ, hoc per se non esset malum: sed fit nostra cæcitate: quia excæcati terrenis opibus, putamus nos esse in tuto, & ita negligitur Deus. Sed sunt alia impedimenta, quæ naturaliter & per se vitiosa sunt. Ad hanc igitur speciem nunc Propheta nos deducit. *Excidam*, inquit, משׁפים. Quidam vertunt, præstigiatores: alii, augures, vel divinos. Non possumus certo scire qualis fuerit ista superstitio, sicuti etiam & altera quæ proxime sequitur: nam hic ponit Propheta duas voces, quæ fere idem significant. Non dubium est, quin illa ætate vocati sint alii vel augures vel divini, alii autem præstigiatores vel astrologi, quos nunc vocant Mathematicos. Sed quantum ad rem ipsam, non est quod quispiam laboret: Propheta enim simpliciter hic ostendit non posse divinitus servari populum, nisi purgatus fuerit ab istis inquinamentis. Scimus has superstitiones Lege Dei fuisse damnatas & vetitas; sed Lex non potuit cohibere populi illius malitiam, quin ad istas corruptelas subinde deflecteret. Deus ergo hic demonstrat, donec purgaverit Ecclesiam suam, non posse salvam manere. Jam his verbis utiliter admonuit Propheta Judæos, vel etiam Israëlitas, fieri & factum fuisse eorum culpa, ut sub continuis miseriis laboraverint, neque fuerint adjuti manu Dei. Quare? Deus enim hic ostendit non fuisse locum gratiæ suæ, quum pleni essent auguriis & divinationibus, & aliis artibus diabolicis. Quæ mihi, inquit, potuit esse ratio vos juvandi, quum nullus sit consensus cum Satana? vos autem dediti estis perversis superstitionibus. Ergo repudiata fuit à vobis mea gratia. Hoc unum est: quod Propheta scilicet voluerit humiliare populum, ut quisque sentiret factum esse suo vitio, quominus citius, sicuti optabant, Deus opem illis tulisset. Cæterum, promittit tamen Deus purgationem, quæ locum patefaciat gratiæ suæ: *Auferam*, inquit, *omnes divinos.* Ita sciendum est, in maximi beneficii loco censeri hoc debere, ubi Deus superstitiones & reliqua vitia à nobis tollit. Nam si diminutio, quamlibet primo dura & molesta, nobis est utilis, quemadmodum videmus, ubi data opera & aperte repellimus à nobis Deum: nonne hæc singularis est gratia Dei, ubi non patitur se ita à nobis separari, sed viam sibi sternit, ut nobis conjunctus sit, & semper manum suam extensam habeat ad ferendam nobis opem? Hoc igitur quantum attinet ad duas illas species. Jam addit, *Excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non te posthac inflectes coram opere manuum tuarum.* Hic versus clarus est, nec quicquam novum continet. Docet enim Propheta non posse Deum propitium Ecclesiæ suæ reddi, ut eam custodiat & præstet incolumem, donec purgaverit ab istis sordibus, nempe ab idololatria, & aliis similibus vitiis, quibus vel corruptus, vel etiam in totum eversus erat cultus Dei. Excidam igitur sculptilia tua, & statuas è medio tui. Videmus ut Deus gratuita bonitate nos præveniat, non tantum ignoscendo, sed dum in viam revocat dispersos. Si ergo à via deflexerimus, atque ita Deus manum suam retraxerit ut possit videri nos abjecisse, certe non tantum rogandus est ut nostri misereatur, & ita manum porrigat: sed tribuenda etiam est gratia superior, nempe quod impedimenta ipsa tollet, quæ procul ab ipso nos separant, & non sinunt etiam ipsum ad nos propius accedere. Videmus ergo, ut non tantum Deus propensus sit ad veniam, dum homines resipiscunt, sed proprium ejus munus sit tollere ipsa obstacula. Hoc diligenter notandum est, ut sciamus salutem nostram à primo initio manare à mera gratia Dei: & discamus mera esse figmenta quæcunque garriunt Papistæ de nostris præparationibus. Nunc adjungit, *Non te inflectes posthac coram opere manuum tuarum.* Hic causam exprimit cur Deus abominetur tantopere idola, nempe quoniam ad illa videt transferri honorem suum. hoc unum est. Deinde etiam Judæos hic quasi reos peragit dum palam facit ipsorum defectionem: nam certe nihil fuit turpius, quam eripere Deo suam gloriam & cultum, & transferre ad res mortuas. Et probrose etiam hic dicit, Sunt opus manuum tuarum. Quid magis furiosum, quam homines divinitatem tribuere suis figmentis; & esse in hominum arbitrio facere Deum ex ligno vel lapide? hoc certe valde prodigiosum est. Ergo Propheta aggravat hac forma loquendi crimen in

in populo Israël, ubi dicit fuisse incurvatum coram opere manuum suarum. Postea adjungit, *Auferam lucos tuos*. Scimus & hanc fuisse idololatriæ partem: ideo hic ponitur quasi appendix à Propheta. Neque enim simpliciter de arboribus loquitur, sed respicit perversum illum morem populi: quia ubicunque erant altæ arbores & proceræ, putabant sub illà umbra latere aliquid divinum. hinc superstitio. Ergo quum Propheta lucos nominat, hoc referri debet ad vitiosos & adulterinos cultus: quia putabant loca illa sanctitatem acquirere ex arboribus: sicuti etiam putabant se propiores esse Deo quum erant in aliquo colle. Videmus ergo hoc conjungi cum proxima sententia: quasi diceret Propheta, non posse Ecclesiam salvam præstari, & recuperare pristinum vigorem, nisi bene purgata fuerit ab omnibus idololatriæ sordibus. Nam scimus etiam quosdam pios Reges, quum auferrent idola, non secuisse arbores: & hæc exceptio additur in eorum laudibus, quod coluerint Deum, sed excelsa tamen steterint. Videmus Spiritum sanctum non laudare pleno ore pios illos Reges, à quibus luci non sunt eversi. Quare? nam erat semper corruptelæ materia: deinde si vere pœnitentia tacti fuissent Judæi, debebant exterminare lucos ipsos, quibus abusi fuerant tam turpiter, & quibus profanaverant Dei cultum. Summa est igitur, ubi Deus Ecclesiam suam bene purgaverit, & abstserit inde omnes maculas, tunc eum fore certum salutis auctorem. Postea adjungit, *Et delebo*. עָרֶיךָ, potest verti Hostes, & ita multi reddunt. Alii autem transferunt Urbes; & melius quadraret nomen urbium, nisi quod Propheta jam semel de urbibus meminit. Non video igitur opportunum fore sensum, si vertamus Urbes. Ideo non dubito, עָרֶיךָ, vertendum esse Hostes tuos. Nunc videnda est ratio cur Propheta dicat hostes vel inimicos Ecclesiæ perdendos esse. Sic debet resolvi oratio, (relinquo superiora, tantum sumo hoc postremum) *Et delebo lucos tuos è medio tui, ut destruam hostes tuos*. Copula igitur resolvi debet in finalem particulam: & optime quadrat hic sensus. quasi diceret Propheta, quemadmodum jam aliquoties retuli, Deo clausam esse januam ne auxilium Ecclesiæ suæ ferat, & eam liberet ab hostibus, quamdiu occupatur vel perversa fiducia, vel etiam idololatriæ sordibus, quod deterius est. Ergo ut deleam hostes tuos, prius necesse est tolli & everti, quicquid est in te quod gratiam meam vel prohibeat, vel moretur. Tandem addit, *Et faciam ultionem in ira & furore*. Prosequitur quod nuper dixi de hostibus: *Tunc*, inquit, *faciam ultionem in ira & furore in Gentibus*. Hic Deus iræ & furoris meminit, ut confidentius statuant fideles, etiamsi nunc hostes eorum graves minas despument, tamen hoc non posse Deum morari, quominus suis subveniat. Quare? nam si conferimus iram & furorem Dei cum omnibus humanis terroribus, certe humani terrores meri fumi erunt. Nunc tenemus Prophetæ consilium in illis nominibus. Quod autem postremo dicit, *faciam vindictam in Gentibus, quæ non audierunt*, omnes interpretes relativum אשר conjungunt cum proximo nomine גוים. Ulciscar ergo Gentes quæ non audierunt, hoc est, quæ rebelles fuerunt Deo: & Non audire, exponunt contumaciter spernere Dei potentiam, & non moveri ejus promissionibus vel minis. Sed forte posset aptior esse sensus, si particulam אשר referimus ad vindictam. Faciam ergo vindictam in Gentibus, quam non audierunt: hoc est, modo inaudito & incredibili ulciscar omnes Gentes. nam per nomen Gentium promiscue intelligit omnes Ecclesiæ hostes, quemadmodum alibi vidimus.

Da omnipotens Deus, quando tam benigne nos ad te invitas, & promittis auxilium tuum nunquam nobis defore, modo ne viam præcludamus: da, inquam, etiamsi suppetant nobis multa in terris tua beneficia, ne tamen illis confisi abs te discedamus, sed potius recumbamus in meram tuam gratiam: deinde si contingat nos omnibus auxiliis spoliari, ut hoc modo expergefiant mentes nostræ, & ita discamus properare, nequid impediat cursum nostrum quominus summa festinatione & ardore desiderii cupiamus nos totos tibi tradere & addicere, quo salvi perstemus sub fide & custodia Filii tui unigeniti, quem nobis constituisti præsidem salutis nostræ, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAPUT VI.

AUdite nunc (*vel quæso*) quod dicit Jehova: Surge, litiga coram montibus, & colles audiant vocem tuam.

2. Audite montes disceptationem Jehovæ, & fortia fundamenta terræ: quia disceptatio Jehovæ cum populo suo, & cum Israële contendet.

HIc pro confesso Propheta sumit, satis convictum esse populum, nisi quod quadam improbissima duritie sese opponit, & absque pudore, absque judicio respuit omnes admonitiones. Ideo jubetur etiam convertere sermonem ad montes & colles: quia jam labor ejus nimis diu fuerat inutilis apud homines. Hæc igitur summa est, quum Propheta multum laboris sumpsisset in populo suo, & nihil proficeret, quod tandem jubetur montes & colles vocare, ut testimonium Deo reddant: atque ita coram omnibus elementis nota sit & magis convicta populi impietas & obstinatio. Cæterum, antequam referat quid sibi mandatum sit, utitur præfatione, qua sibi attentionem conciliat: *Audite quid dicat Dominus*. Solent Prophetæ in rebus maxime seriis ita præfari, quemadmodum nunc facit Michæas: & certe satis patebit ex contextu, eum hic non uti ordinaria docendi ratione, sed potius coarguere prodigiosum stuporem populi, quod scilicet apud surdos verba faceret sine profectu. Quoniam ergo Propheta non erat dicturus aliquid vulgare, sed testis futurus novi judicii, hæc ratio est cur jubeat præter morem esse attentos: Audite, inquit, quid dicat Jehova. Quodnam est illud? debuerat subjicere, Jehova jam sæpius vobiscum egit, omnes rationes expertus est, quibus posset vos reducere in viam: quia vos estis desperati, nunc superest sola vindicta: non perdet posthac operam apud vos, quia nihil reperit vel pudoris, vel modestiæ, vel docilitatis. debuerat sic loqui Propheta, sed dicit, aliud sibi injunctum esse à Domino, ut scilicet contendat vel litiget coram montibus. Et ista exprobratio debuit acerrime pungere animos populi: quia subest tacita comparatio inter montes & Judæos. quasi diceret Propheta, etiamsi montes careant intelligentia & sensu, tamen Dominus mavult ipsos habere testes causæ suæ quam vos, qui scilicet stupore omnes montes & rupes superatis. Nunc ergo tenemus consilium Dei. Quidam

per montes & colles metaphorice intelligunt proceres, qui tunc dominabantur. Et hæc loquendi forma satis frequenter occurrit in Scripturis. Sed quantum ad præsentem locum spectat, non dubito quin Propheta montes & colles absque figura nominet, quia sicuti jam dixi, opponit duritiem populi rupibus: & significat plus fore attentionis vel docilitatis in ipsis montibus, quam hactenus expertus sit in populo electo. Et particula את sæpe accipitur hoc sensu, significat sæpe cum montibus. Sed hoc loco ego accipio pro ל, Coram, vel apud: sicuti possent citari multa exempla. Hunc vero esse Prophetæ sensum, promptum est colligere ex proximo versu, ubi dicit, *Audite montes disceptationem Jehovæ*: quomodo? *& fortia fundamenta terræ*, inquit. Hic non loquitur amplius de collibus, sed advocat totum mundum: quasi diceret, Nullum ex elementis erit, quod non testetur de contumacia hujus populi, quia vox Dei penetrabit usque ad ultimas radices terræ, usque ad ipsas abyssos perveniet: interea manebunt isti homines surdi. Et non dicit, Dominus vobis minatur, vel denunciat judicium: sed, Contentio est Jehovæ cum populo suo. Nunc ergo videmus nullam esse metaphoram in his verbis, sed Prophetam simpliciter ostendere quam horribilis sit populi stupor, qui nihil proficit in cœlesti doctrina, ut montes ipsi, & totum cœli & terræ opificium plus habeant intelligentiæ, quam ipsi homines, qui tamen naturaliter ratione sunt præditi. Et scimus hunc morem non rarum esse Prophetis, ut sermonem convertant ad muta elementa, ubi nulla spes profectus illis restat apud homines. Sed Propheta noster non compellat ex abrupto montes & colles, sicuti facit Jesaias: sicuti etiam fecerat Moses, Audite cœli quæ loquar, audiat terra verba oris mei: sed præloquitur hoc specialiter sibi fuisse præceptum, ut montes & colles ad judicium Dei accersat. Quod ergo dicit, Audite quid dicat Jehova, quemadmodum dixi, ad præparationem valet, ut intelligant Judæi afferri aliquid non vulgare, sed prorsus insolitum, quod scilicet Dominus quo magis convictos teneat ultimæ impietatis, velit coram montibus causam suam agere. *Surge ergo, & disceptа apud montes, audiant colles vocem tuam.* Qualisnam est illa vox? Qui putant figurate notari Judices, nullo negotio refelli possunt, quia proximo versu recitat Michæas summam disceptationis, nempe quod Dominus cum populo suo expostulet. Videmus ergo non fuisse Deo negotium cum montibus; sed montes potius citari, ut judicium Dei intelligant, non contra se, sed contra populum. Audite ergo montes litem Jehovæ, & fortia fundamenta terræ, hoc est, ipsæ rupes: nihil sit tam durum in mundo, quod non auscultet, inquit: quia judicium hoc debet usque ad ultimas abyssos pervenire. *Lis est ergo Jehovæ cum populo suo, & jurgabitur vel contendet cum Israël.* Sequitur,

Jes. 1: 2.
Deut. 32. vers. 1.

3. Popule mi, quid feci tibi? & in quo exhibui tibi molestiam? Testificare contra me.

Hic primo loco Deus se ad reddendam causam offert, si qua de re accusetur. Videtur quidem hoc indignum esse persona Dei, ut paratus sit tanquam reus sese purgare. Sed hoc per concessionem dicitur, quia scilicet non aliter poterat exprimere Propheta, nihil posse reperiri in Deo in quo culpandus esset. Est igitur prosopopœia, ubi aliena persona Deo affingitur. Ergo non debet hoc videri absurdum, quod Dominus hic se sistit, & paratus est audire si quid criminis habeat populus, ut ipse respondeat. *Popule mi* ergo, *quid feci tibi?* Quod blando hoc nomine utitur, Popule mi, culpam duplicat: nam hic Deus descendit ex sua altitudine, & non tantum paterno more alloquitur populum suum, sed stat quasi ex adverso, & paratus est si quid habeat populus, excipere ad omnia, ut ultro citroque inter se disceptent, quemadmodum fieri solet inter amicos. Jam quo humanius & majore indulgentia Dominus cum populo illo agit, in eo, quemadmodum dixi, duplicatur crimen. Dicit primo, *Quid feci tibi?* hoc est, quidnam habes in quo me accuses? Addit, *In quo tibi exhibui molestiam*, vel fui tibi molestus? *Testificare*, inquit, *contra me.* Istud Testificari referri debet ad montes & colles: acsi diceret, Ego coram cœlo & terra, denique coram omnibus meis creaturis paratus sum causam meam agere. Alii vertunt, Responde mihi. Et ענה est etiam Respondere. Sed contextus priorem illum sensum postulat, quod scilicet Deus tantum licentiæ concedat Judæis, ut possint objicere quicquid erit criminis adversus eum. *Testificare*, inquit, *contra me*: hoc est, Adsunt testes: jam tu profer in medium tuam causam per singula capita: ego paratus sum ad defensionem. Videmus ergo quod nuper dixi, attribui alienam personam Deo: sed hoc fieri per modum concessionis. Postea adjungit,

4. Certe (*vel quia, vel nempe quod*) ascendere te feci è terra Ægypti, & ex domo servorum redemi te, & misi coram te Mosen, Aaron, & Mariam.

Postquam testatus est Deus se nulla in re fuisse populo molestum, jam adjungit quantis & quam multis beneficiis populum sibi devinxerit. Nisi forte exegetice accipere magis placeat, nec sine ironia, quod in molestiæ vicem beneficia sua commemorat. Quanquam, meo judicio, præstabit seorsum hæc duo legere. *Ego*, inquit, *te eduxi è terra Ægypti*, ex illa misera servitute: postea, *redemi te.* Clarius exprimit atque illustrat suum beneficium verbo Redimendi. Postea, *præfeci tibi duces Mosen, & Aaron, & Mariam* utriusque sororem. Scimus sæpe ita pensari beneficia injuriis, ut qui bene meritus fuerat de aliquo, perdat totam gratiam, si quidem vertat beneficium suum in contumeliam, sicuti sæpe accidit. Fiet ergo non raro, ut qui beneficus erga aliquem fuerat, inferat tam gravem injuriam, ut nulla extare debeat memoria beneficii. Deus ergo hic utrumque ponit, nempe quod contulerit immensa beneficia in populum, & tamen nulla in re molestus fuerit: quasi diceret, Multa sunt quæ ego proferam, si libuerit, à parte mea, in quibus palam fiat te mihi esse plus centies obnoxium: jam tu vicissim nihil proferes contra me: non dices pensata fuisse mea beneficia injuriis, vel te fuisse etiam contemptum, quia jam esses obligatus, quemadmodum homines superbe interdum insultant, ubi putant alios sibi esse devinctos. Ego igitur nolui pensare ulla molestia tot meas gratias. Nunc tenemus cur hæc duo distincte posuerit Propheta, nempe quod Deus nulla in re gravis fuerit populo suo: & tamen eduxerit eum ex terra Ægypti. Illa redemptio tanti erat, ut non deberet conqueri populus, etiamsi Deus gravissima quæque onera imponere voluisset ejus humeris. nam hæc exceptio semper erat in promptu, Vos estis à me liberati: debetis mihi vitam & salutem vestram. Non est igitur cur vobis quidquam nunc grave sit, quia servitus Ægyptiaca debuit centum mortibus esse acerbior: ego ab illa vos redemi. Cæterum, ubi Dominus redemptum populum tam amice & humaniter, imo tanta indulgentia tractavit, quanta est & quam intolerabilis ingratitudo populi, ubi non respondet ingenti huic beneficio? Nunc melius tenemus quid voluerit his verbis Propheta. Ego, inquit, ascendere te feci ex Ægypto, deinde redemi: gradatim progreditur, quemadmodum diximus. Postea addit, Misi coram facie tua Mosen, Aaron, & Mariam. Hac parte significat Deus non fuisse momentaneum aliquod beneficium, quia prosequutus est suam gratiam erga Judæos, ubi præfecit

fecit illis Mosen, & Aaron, & Mariam: quod signum fuit perpetuæ custodiæ, donec opus suum absolveret in illis servandis. Nam Moses in politico ordine tuendo minister salutis fuit: Aaron vero in sacerdotio, & spirituali regimine. Quod ad Mariam spectat, sustinuit etiam suas partes apud muliebrem sexum: sicuti Exodi capite decimo quinto carmen gratulatorium dictavit post transitum maris Rubri. Atque hinc nata fuit prava æmulatio contra Mosen, quod in sublime evecta, putabat se dignitate esse parem. Quanquam notare convenit hoc fuisse extraordinarium, quod Deus fœminæ imperium mandavit: quale etiam fuit exemplum Deboræ: ne quis singulare hoc factum ad communem legem trahat. Jam sequitur,

5. Popule mi, recordare nunc (*vel obsecro: est eadem particula*) quid cogitaverit Balak rex Moab, & quid responderit ei Balaam (*Bileam*) filius Beor: à Sittim usque ad Gilgal, ut cognosceres (*vel cognoscas*) justitias Jehovæ.

Hic breviter etiam commemorat Deus quid in deserto acciderit, ut opus fuerit extraordinario auxilio præter tot illa beneficia, quæ jam in populum contulerat. Nam quamvis secure ageret populus in deserto, quantum attinet ad Ægyptios, quamvis pasceretur manna, & proflueret etiam aqua ex rupe, quamvis nubes interdiu ipsum à calore Solis protegeret, deinde noctu columna ignis luceret: tamen potuit cursus misericordiæ Dei videri abruptus, Num. 22. quum processit Balaam in medium, qui & Propheta erat, & tunc quasi cœlestibus armis instructus pugnabat contra salutem populi. Jam si passus fuisset Deus Balaam maledicere populo, quid futurum erat, nisi ut destitueretur omnibus beneficiis? Hæc ratio est cur Propheta peculiariter perstringat historiam illam, quod scilicet maledictio Balaam mirabiliter conversa fuerit in benedictionem, nempe arcano Dei consilio. Poterat quidem Michæas omnes hic species referre, in quibus tenebat Deus convictum populum ingratitudinis; sed satis habuit perstringere summam redemptionis, deinde etiam hoc extraordinarium Dei beneficium obiter notare. *Recordare*, inquit, *quid cogitaverit Balak:* hoc est, quam astutum fuerit consilium Balak. Nam verbum illud יעץ sæpe accipitur in malam vel in sinistram partem: & hic emphatice ponitur, quasi diceret Propheta plus fuisse periculi in hac fraude quam in omni hostium violentia. neque enim usque adeo nocere potuit Balak etiamsi armasset ingentem exercitum contra Israëlitas, sicuti quum mercede conduxit Prophetam, ut malediceret populum. Certum enim est, etiamsi Balaam fuerit impostor, & plenus multis fallaciis, sicuti probabile est fuisse hominem implicitum profanis superstitionibus: tamen pollebat dono prophetiæ. Hoc debet esse extra controversiam: & scimus Deum sæpe sic distribuisse Spiritus sui dona, ut Prophetico munere ornaret etiam impios & incredulos. Fuit enim hoc speciale donum, quod potest separari à gratia regenerationis. Bileam ergo fuit Propheta. Jam quum Balak videt se imparem esse viribus contra populum, hoc remedium excogitat, ut scilicet Propheta quispiam interpositus provocet iram Dei contra populum. Hæc ratio est cur dicat, Recordare quid consultaverit contra te Balak: hoc est, tu fuisti tunc in ultimo discrimine, ubi scilicet Propheta mercede conductus venit, qui Dei ipsius nomine tibi malediceret. Jam quæritur, an potuerit Balaam efficaciter maledicere populum Israël: responsio est in promptu, hic non esse disputandum qualis potuerit esse efficacia vocis, nisi Dei permissu. sed Michæas hic respicit quo munere ornatus & præditus fuerit Balaam. Quum ergo esset Propheta Dei, potuit maledicere populo, nisi Deus illum cohibuisset. Et proculdubio acute hoc consideravit Balak, non posse repelli Israëliticum populum humanis viribus: nihil igitur esse residuum, nisi ut Deus sese interponeret: quia non poterat Deum è cœlo elicere, ideo accessit ad Prophetam. Deus enim virtutem suam exerit in verbo suo. Quum verbum Dei resideret in Bileam, atque esset ille quasi depositarius, non mirum est si Balak putaret se victorem fore populi Israël, modo ore Bileam malediceretur populus: quia hoc erat quasi præconium iræ Dei. Jam subjicit, *& quid responderit ei Bileam filius Beor.* Ab una parte hic ostenditur periculum, quod scilicet callidior fuerit Balak, quam alii omnes populi inimici: nam illo artificio potuit plus assequi, quam si totum mundum armasset. Hic ergo apparet discrimen. Jam ab altera parte, scimus quid responderit. Certum est responsum Bileam non fuisse profectum ab ipso, sed potius à Spiritu Dei. Quoniam Balaam arcano Spiritus instinctu loquutus est præter animi sui sententiam, ideo ostendit Deus se adfuisse in ipso articulo, quum scilicet periclitaretur populi salus. Cogita igitur, vel recordare, quid Bileam responderit: quasi diceret, nihil fere abfuit, quin Balaam tibi malediceret. nam os ejus erat apertum. Vendiderat enim operam suam impio Regi: & nihil magis optasset, quam profundere multa anathemata, & multas maledictiones. Atqui coactus est benedicere Patribus vestris: quid hoc sibi volebat? Nonne illic refulsit admirabilis Dei gratia? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & quanta sit amplificatio in his verbis. Postea generaliter addit, *à Sittim usque ad Gilgal.* Hoc non cohæret cum proximo membro: neque enim Bileam à Sittim usque ad Gilgal comitatus est populum: sed subaudiendum est verbum. quasi diceret, Scis quæ contigerint tibi à Sittim usque ad Gilgal, hoc est, ab initio usque ad finem: ex quo ingressus es desertum, cœpisti inde tunc provocare iram Dei. Scimus enim jam in Sittim prolapsos fuisse Judæos ad idololatriam. Illa igitur defectio quodammodo alienaverat ipsos à Deo. Ergo hic ostendit Deus se bonitate & misericordia certasse cum impiis populi moribus usque ad Gilgal: hoc est, Tu non cessasti. Scimus enim quoties iram Dei sibi accersiverit populus ille, & quam multæ fuerint & variæ defectiones. Summatim igitur ostendit Propheta Deum tam clementer egisse cum populo suo, ut usque ad miraculum vicerit ejus malitiam bonitate sua. Tandem subjicit, *ut cognoscas justitias Jehovæ.* Per Justitias intelligit beneficia, quemadmodum multis aliis locis. Nam justitia Dei sæpe accipitur non pro rectitudine, sed pro fide & veritate, quam servat erga suos: ita est relatio inter Deum & Ecclesiam quoties ponitur hoc sensu nomen Justitiæ. Ut ergo cognoscas justitias Jehovæ, hoc est, ut ipsa experientia tibi demonstret quam verax, quam beneficus, quam misericors semper fuerit Deus erga genus vestrum. Quum ergo conspicua esset justitia Dei, populus vero obmutesceret, nec quicquam esset quo jure expostularet cum ipso Deo: quid superest, nisi ut extrema impietas coram cœlo & terra & omnibus elementis satis & super detecta judicio subjaceat? Jam sequitur,

6. In quo occurram Jehovæ? incurvabo me coram Deo excelso? occuramne ei in holocaustis? in vitulis anniculis?

7. An complacitum erit Jehovæ in millibus arietum? in decem millibus vallium olei? (*vel pinguedinis*) An dabo primogenitum peccatum meum? (*hoc est, piaculum peccati mei*) fructum ventris mei, piaculum sceleris animæ meæ?

8. In-

8. Indicavit tibi, homo, quid bonum: & quid Jehova quærit abs te, nisi facere judicium, & diligere clementiam, (*vel bonitatem*) & humiliari, ut ambules cum Deo tuo?

Jam Propheta quasi in persona populi sciscitatur quidnam igitur factu opus sit. Sumit autem hæc duo principia pro confessis, nempe quod populus careat omni excusatione, & cogatur fateri culpam: deinde quod Deus hactenus disceptaverit non alium in finem, neque alio consilio, nisi ut populus ipse in viam rediret. Nam si fuisset hoc tantum propositum, damnare populi scelera, non opus fuit ista interrogatione: sed Propheta ostendit quod sæpius alibi dictum fuit, quoties Deus objurgat populum suum, januam aperiri ad spem salutis, si modo resipiscant qui peccarunt. Ergo quoniam debebat hoc satis tritum esse omnibus Judæis, Propheta hic ex eorum ore interrogat quidnam agendum sit. Inducit enim ipsos loquentes, *In quo occurram Jehovæ, & incurvabo etiam Deo excelso? occurramne cum vitulis anniculis?* sed interea non dubium est, quin oblique perstringat stultam opinionem, qua sese ut plurimum decipiunt homines. Nam ubi tenentur convicti, sciunt quidem non aliud esse remedium, nisi ut se reconcilient Deo: interea per flexuosos circuitus fingunt se ad Deum accedere, quum tamen semper cupiant esse remoti. Hæc hypocrisis semper grassata fuit, sicuti etiam nunc grassatur in mundo: vident quos Deus coarguit, & propria etiam conscientia damnat, se non posse in tuto quiescere. Ergo volunt defungi, quia necesse est, erga Deum. sed interim quærunt fictas reconciliationes: quasi sufficeret blandiri Deo, & quasi posset instar pueri mulceri nescio quibus frivolis nugis. Propheta ergo vitium hoc, quod semper nimis commune fuit inter homines, detegit: quasi diceret, Video quid sitis dicturi: nam non opus est diutius litigare. Nihil enim potestis objicere Deo, & ipse habet innumera quæ vobis exprobret. Estis ergo plusquam damnati: sed tamen hoc quod vobis solenne est, & fuit semper hypocritis, jam forte dicetis, Cupimus reconciliari Deo, fatemur ac deprecamur culpam: interea Deus saltem se placabilem nobis exhibeat, ubi obtulerimus sacrificia. Ergo non dubium est quin Propheta derideat stultitiam illam, quæ tamen semper invaluit in cordibus hominum, ut scilicet putent placari Deum posse ceremoniis & rebus frivolis. Postea adjungit, *Indicavit tibi quid bonum sit.* Propheta refellit hypocrisin illam, qua se fallebant ultro Judæi: quasi diceret, Vos quidem fingitis studium aliquod pietatis ubi acceditis ad Deum supplices: sed nulla est vestra religio, hoc nihil aliud est quam mentiri impudenter. neque enim peccatis ignorantia vel errore, sed illuditis Deo. Quare? Lex enim satis docet quid Deus exigat à vobis: nonne satis præcipit quænam sit vera reconciliatio? vos autem clauditis oculos ad Legis doctrinam, & interea ignorantiam prætenditis: hoc est nimis puerile. Deus ergo jam indicavit quidnam bonum sit, nempe *facere judicium, diligere humanitatem, & humiliter ambulare cum Deo ipso.* Nunc tenemus consilium Prophetæ. Ergo quum hic dicit, In quo occurram Deo? tenendum est, simulac in judicium descendit Deus cum hominibus, causam esse peractam, quia non est dubia aliqua controversia. Si quando inter se litigant homines, nulla erit tam bona causa, quam non obscuret suis cavillationibus adversa pars. Sed Propheta ostendit homines ludere operam ubi tergiversantur, si Deus ipse vocat eos in judicium. Hoc unum est. Interea etiam ostendit quam profundas radices habeat hypocrisis in omnium cordibus, nempe ut semper fucum sibi faciant, & cupiant etiam facere ipsi Deo. Unde fit, ubi homines convicti sunt, ut non statim conferant se ad Deum & recto itinere? quærant semper ambages? Unde hoc? nempe, non quia dubitent quid rectum sit, modo ne sponte fallerent seipsos: sed quia connivent, & libenter quærerent subterfugia erroris. Sponte igitur constat errare homines, quoties non resipiscunt ut decebat, & non afferunt ad Deum veram integritatem cordis. Et hinc etiam apparet, inexcusabilem esse totum mundum in suis superstitionibus. Nam si excutimus omnes sensus humanos, tandem huc veniendum erit, homines non tam sollicite atque anxie accersere diversas superstitiones, nisi quia nolunt prodire in conspectum Dei, & se illi addicere sine aliquo fuco & hypocrisi. Quum ita sit, certum est non posse ullo prætextu effugere, quicunque cupiunt placare Deum suis ceremoniis, & aliis nugis. Quanquam hoc proprie dirigitur ad Judæos, qui instituti erant in doctrina Legis. Quemadmodum hodie Papistæ, etiamsi obtendant speciosos colores, quibus excusent suam ignorantiam: tamen uno hoc verbo poterunt refelli, quod scilicet Deus præscripserit satis clare & diserte quidnam requirat, ipsi autem cupiunt hoc nescire. ergo semper error est spontaneus. Hoc notandum est in Prophetæ verbis. Sed non possem ulterius prosequi.

Da omnipotens Deus, quando & Legem tuam nobis promulgasti, & deinde addidisti Euangelium, ubi & ad obsequium tuum nos vocas, & invitas etiam qua possumus optare humanitate ad gratiam tuam: da, inquam, ne surdi simus tam ad imperium tuum, quam ad promissiones misericordiæ, sed dociles nos tibi ubique præbeamus: & sic discamus addicere tibi omnes nostros sensus, ut profiteamur reipsa traditam nobis esse sancte ac pie vivendi regulam in Lege tua: deinde etiam ita promissionibus simus affixi, ne ullis mundi illecebris, ne ullis blanditiis vel præstigiis Satanæ abduci ab ea suavitate animos nostros patiaris, quam nobis semel exhibuisti in Filio tuo unigenito, & in qua nos quotidie per Euangelii doctrinam confirmas, donec tandem fruamur illo amore, ubi pervenerimus in cœlestem hereditatem, quæ nobis parta est sanguine ejusdem Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. VI.

Vidimus proxima lectione hypocritas sciscitari quomodo placandus sit Deus, acsi valde solliciti essent de præstando officio: interea tamen meros esse fucos, quia per flexuosas ambages huc & illuc declinant, neque volunt recta ad Deum accedere. Via illis esset facilis cognitu, sed claudunt oculos: interea tamen fingunt sibi esse aliquod pietatis studium. Et hoc etiam nostro seculo plus satis notum est: & communis experientia, si quis aperiat oculos, clare hoc ostendit, nempe impios, qui sincere non agunt cum Deo, præ se ferre magnam curam, acsi toti intenti essent ad colendum Deum; sed interea deflectere huc & illuc, & quærere multa diverticula, ne cogantur coram Deo se sistere. Jam vidimus refelli talem fallaciam, quoniam Deus satis superque demonstraverit in Lege sua quid probet

bet

bet quidve exigat ab hominibus. Cur ergo hypocritæ tanquam adhuc incerti interrogant? nempe quia sponte cæcutiunt in ipsa meridie. Nam Legis doctrina debuerat illis esse instar lucernæ ad dirigendos eorum gressus: ipsi autem suffocant totum illud lumen, imo conantur quantum in se est prorsus extinguere: quasi perplexi quærunt, Quomodo potero Deum placare? Sed hoc etiam notandum est, quum Propheta dicit, *An dabo primogenitum meum, & fructum ventris mei piaculum animæ meæ?* hypocritas nihil detrectare, modo ne ipsi se Deo addicant. Quemadmodum videmus hodie in Papatu neque sumptibus parci, neque ingentibus molestiis: modo semper liberum sit impiis peccare, reliqua omnia facile Deo concedent. Nam ita paciscuntur cum Deo falsa imaginatione: si multum se macerent ac torqueant in ceremoniis, si deinde profundant aliquam partem suæ pecuniæ, si fraudent aliquando genium, si jejuniis & aliis rebus sese affligant, putant his rationibus se esse defunctos. Sunt autem frivolæ nugæ, quia sese eximunt interim ab obsequio Dei: nolunt igitur longe separati esse à Deo, interea obtrudunt multa, quæ prohibeant judicium ejus, ne scilicet cogantur præstare quod præcipue, imo unice requirit, ut scilicet afferant cor integrum. Sic ergo partiri volunt hypocritæ cum Deo, ut intus maneant quales sunt: cæterum obtendant extra multas nugas ad ipsum placandum. Hæc ratio est etiam cur nunc dicat Propheta, *An dabo primogenitum?* Hypocritæ enim volunt videri ardere maximo zelo: Ego potius quam Deus mihi infensus maneat, non parcam primogeniti mei vitæ: ego potius ero carnifex filii mei: nihil denique tam pretiosum mihi erit, quod non paratus sim impendere, modo propitius mihi sit Deus. Hoc quidem ore jactant, sed interea non possunt offerre cor in sacrificium: atqui ubi dupliciter agunt cum Deo, videmus meras esse fallacias. Siquis objiciat, reliquas ceremonias, de quibus hic loquitur Propheta, præceptas fuisse Lege Dei, facilis solutio est. Nunc tantum breviter attingam quod alibi fusius tractavi. Negat Propheta quidquam valere sacrificia ad Deum propitiandum. Videtur hoc pugnare cum doctrina Legis: sed optime consentit. Deus enim volebat sibi offerri sacrificia: deinde addita semper fuit hæc promissio, Expiabitur iniquitas. Sed notandus est finis. Deus enim non mandavit sacrificia, quasi per se sint ullius momenti: sed voluit adducere veterem populum talibus exercitiis ad pœnitentiam & fidem. Voluit igitur monere Judæos, nihil ipsos proficere, nisi ipsi sacrificia fierent: deinde voluit etiam ipsos spectare ad unicum sacrificium, quo expiata sunt omnia peccata. Sed hypocritæ tanquam falsarii abusi sunt Dei mandato, & adulterarunt ipsa sacrificia. Fuit igitur nefandum sacrilegium, quod putarunt Deum sibi fore propitium, si multos boves & vitulos & agnos offerrent. Perinde est acsi quis interroget de via; ubi autem sciverit, velit quiescere, & non dignetur movere pedem. Deus ostenderat viam, qua pervenirent Judæi ad pœnitentiam & fidem: debebant ambulare: Atqui luserunt impie cum Deo, quia putarunt satisfactum esse judicio ejus, si modo defuncti essent externis ceremoniis. Quoties ergo Prophetæ in persona Dei repudiant sacrificia, semper notandus est abusus quo Lex Dei corrupta fuit, quum scilicet Judæi nudas ceremonias obtruderent, & non spectarent finem, neque se exercerent in fide & pœnitentia: hac ratione etiam Propheta noster docet, sacrificia omnia nullius esse ponderis coram Deo, sed res esse frivolas, nempe si à suo fine separentur. Jam quod dicit, *Deum monstrasse Lege sua quid bonum sit:* deinde addit, *facere judicium, diligere clementiam* vel humanitatem, *& humiliari coram Deo:* satis patet duo prima capita referri ad secundam Legis tabulam, nempe *facere judicium, & diligere æquitatem.* Nec mirum est si incipiat Propheta ab officiis charitatis: quia etsi ordine cultus Dei præcedit, ac merito præferri debet, tamen justitia quæ inter homines colitur, vera est pietatis approbatio. Propheta igitur judicium & misericordiam hic nominat, non quod Deus ita abjiciat quod præcipuum est, nempe cultum nominis sui: sed à signis, vel ab effectis ostendit quænam sit vera pietas. Hypocritæ totam sanctimoniam locant in externis ceremoniis. Deus autem longe aliud requirit. Cultus enim ejus spiritualis est. Sed quia etiam hypocritæ possent simulare magnum zelum & magnam sollicitudinem in externa Dei invocatione, ideo examinant Prophetæ hominum vitam alio modo, nempe an juste & humaniter inter se versentur, si puri sint ab omni fraude & violentia, si æquitatem & misericordiam colant. Hunc morem nunc sequitur Propheta noster, quum dicit præscribere *Legem Dei quid bonum sit,* nempe *facere judicium*, id est, colere rectitudinem inter homines: deinde exercere se in officiis misericordiæ. Postea addit quod ordine excellentius est, nempe *humiliare se ad ambulandum cum Deo:* sic est ad verbum, Et humiliari ambulando cum Deo tuo. Non dubium est, quin sicuti pretiosius est Dei nomen toto mundo, ita etiam pluris æstimari debeat ejus cultus, quam omnia officia quibus probamus charitatem nostram inter homines. Sed Propheta, quemadmodum jam dixi, non adeo curiosus fuit in tenendo ordine, tantum ab effectis ostendit quomodo homines probare queant serio se timere Deum, & servare ejus Legem: deinde loquutus est de ejus cultu. Sed hæc loquendi forma notatu digna est, quum dicit humiliari debere homines, ut ambulent cum Deo suo. Damnatur ergo hic omnis superbia: deinde omnis confidentia carnis. Nam quisquis vel minimum sibi arrogat, jam quodammodo congreditur cum Deo quasi cum parte adversa. Hæc igitur vera est ratio ambulandi cum Deo, si nos totos subigimus, imo redigimus in nihilum, quia hoc est etiam initium colendi & glorificandi Dei, ubi homines humiliter & modeste de se sentiunt. Nunc pergamus.

9. Vox Jehovæ ad civitatem (*vel ad expergefaciendum*) clamat, (*ad verbum, clamabit*) & vir intelligentiæ videbit nomen tuum: audite virgam, & quis testificetur e m.

Hic conqueritur Propheta se & alios doctores parum proficere, etiamsi clamor eorum personet, & possit exaudiri à tota multitudine. Dicit ergo *vocem Dei clamare:* acsi diceret, nullum esse ignorantiæ prætextum, quia promiscue Deus omnes ad pœnitentiam hortetur. Quum autem communis sit omnibus doctrina, Propheta pervicaciam deplorat, quod paucissimi attenti sint, sed surdis (quemadmodum dicitur in proverbio) canatur fabula. Notandum igitur est verbum Clamandi, quum dicit, *Vox Dei clamat:* hoc est, Deus non susurrat in aurem unius vel alterius; sed vult audiri ab omnibus à minimo usque ad maximum vocem suam. Satis ergo clamosi sunt Prophetæ, sed nullæ sunt aures quæ audiant: Duobus modis accipere possumus vocem לעיר. עיר significat Urbem. Sed alii deducunt ab עור, & vertunt acsi esset scriptum להעיר. Si media sit litera ה, vertendum erit, Ad excitandum: & in puncto chamets etiam posset latere litera illa. Et melius quadraret hic sensus, *Vox Dei ad expergefaciendum*, hoc est, Etiamsi populus torpeat, & quasi oppressus sit somno, quia sibi indulget in peccatis, tamen vox Dei sufficere ad omnes excitandos debet: quantumvis sint somnolenti, est tamen satis vehementiæ in doctrina Legis, quam quotidie in medium Prophetæ afferunt. Sed tamen vox ista, qua decebat totum vul-

gus expergefieri, non auditur. *Vir intelligentiæ*, inquit, *videbit nomen tuum.* תושיה proprie Intelligentiam significat, ut constat ex pluribus aliis locis; sed Propheta intelligit paucissimos esse qui dociles se præbeant. Vocat autem illos Viros intelligentiæ. Atque ita oblique perstringit populi vesaniam, quum omnes gloriarentur se sapere, quum etiam jactarent se esse Legis discipulos: Propheta hic tacite ostendit intelligentiam raram esse in populo illo, quia pauci Dei vocem audiunt. Et ita videmus quorsum tendat: nempe vult pungere Judæos, ut agnoscant se fuisse mente & intelligentia privatos, quia obduruerant contra Deum, ut vox ejus non perveniret usque ad ipsorum animos. Ostendit ergo omnes desipere, quia si essent præditi recto sensu, audirent loquentem Deum, essent ejus discipuli. Quid enim magis perversum, imo quid magis brutum, quam homines respuere salutis suæ doctrinam, & avertere auditum ab ipso Deo? Coarguitur itaque populi amentia, quod vox Dei etiamsi personet in omnium auribus, non tamen auditur. Si quis malit legere, *In civitate*, non dubito quin Propheta intelligat vocem Dei promulgari per omnes urbes. Nam quod restringunt interpretes ad Jerusalem vel Samariam, est frigidum. Est igitur mutatio numeri, & nomen urbis capitur pro qualibet populi frequentia: acsi diceret nullam esse urbem, ubi non clamitet Deus, & tamen nusquam esse aures. Postea sequitur, *Videbit nomen tuum.* Verterunt alii, Timebit, quasi esset à ירא; sed est à ראה potius, neque aliter legi patitur Grammatica: & loquutus est concinne Propheta, quod *vir intelligens nomen Dei videat.* Unde enim contemptus iste in hominibus profanis, quod respuunt vocem Dei, nisi quia majestas ejus eos non afficit, hoc est, non agnoscunt sibi esse cum Deo negotium? Nam si vere apprehenderent quod dico, hoc est, Deum ipsum loqui, statim ejus majestas occurreret in medium, percelleret omnes eorum sensus. Deus ergo cogeret homines etiam valde socordes ad reverentiam, nisi quia imaginantur vocem esse hominis, quæ verberat ipsorum aures. Significanter ergo dicit Propheta hoc esse prudentiæ singularis, videre nomen Dei, hoc est, considerare à quo proficiscatur doctrina. Simul enim atque attenti sumus ad Deum, majestas ejus, quemadmodum dixi, sensus omnes nostros debet ita penetrare, ut humiliemur saltem coram ipso ad præstandum obsequium. Hinc ergo spiritualis doctrinæ contemptus, hinc etiam contumacia in hominibus profanis, quia non vident, hoc est, non considerant Dei nomen. Postea adjungit, *Audite virgam, & quis vobis eam indicat.* Per Virgam intelligit minas: quasi diceret, Non impune tamen vobis cedet ista arrogantia, quod Deo illuditis, acsi vox ejus esset sonitus quispiam inanis. Non est igitur quod vos fallat spes impunitatis. Deus enim ulciscetur contemptum verbi sui. Consilium autem Prophetæ est, denunciare propinquam vindictam quoties non accedunt sponte homines ad Deum, & vera docilitate verbum ejus recipiunt. Quoties ergo vocem Dei spernunt, acsi profecta tantum esset ab homine mortali, Michæas denunciat instare vindictam, quia res est intolerabilis Deo, verbi sui contemptus. Hæc ratio est cur statim adjungat, postquam conquestus est de contemptu verbi, jam non procul vindictam abesse. *Audite* ergo *virgam, & quis denunciet*, vel testificetur *de ipsa.* Hæc etiam particula diligenter notanda est, quia ideo non terrentur improbi quum Deus sese ultorem fore pronunciat, quod scilicet non putant sibi reddendam esse rationem vitæ: vel saltem defixi sunt in homine mortali: He! Quisnam loquitur? quasi vero ille sit Deus noster! quasi vero armatus sit cœlesti potestate! nonne videmus esse hominem mortalem, & similem nobis? Quotidie videmus hoc modo repellere impios omnem metum, & sponte obdurescere contra Dei judicia. Non igitur abs re Propheta jubet diligenter expendere Judæos *quis testificetur de virga:* quasi diceret, Ego quidem fateor me esse hominem mortalem, sed reputate apud vos quisnam miserit me. Ego enim non prodeo tanquam homo privatus, neque etiam temere me ingero, sed instructus sum mandato Dei: imo Deus per os meum loquitur. Si ergo me contemnitis, Dominus præsto aderit, qui vindicet sua mandata. neque enim sustinet contemni in servis suis: etiamsi contemptibiles sint secundum carnem, vult tamen deferri verbo suo reverentiam quam meretur. Nunc tenemus totum Prophetæ sensum. Jam sequitur,

10. Adhuc an sunt in domo impii thesauri impietatis? & modius macilentus detestabilis? (*vel provocans iram?*)

11. An justificabo stateras impietatis, & sacculum ponderum doli?

In voce האש variant interpretes. Putant enim quidam legendum esse, האיש, ut ה sit ajediah: & legunt, Adhuc vir? sed contextus esset abruptus. Alii transferunt, Adhuc ignis? quasi esset אש: & putant sic vocari divitias male & injuste partas, quia seipsas consumunt. Sed quia repugnat Grammatica, ideo magis amplector eorum sententiam, qui האש putant accipi pro היש, ut א sit loco י: & recte sentiunt interrogative legendo hanc sententiam, *Adhuc an sunt thesauri impietatis in domo impii?* Si placeat hæc sententia, Propheta quasi de re prodigiosa interrogat, Qui fieri potest, ut adhuc maneant thesauri collecti ex rapinis & sceleribus, quum toties admoniti sitis, & Deus quotidie etiam vos ad resipiscentiam sollicitet? qualis ista durities est, quod saltem terror aliquis Dei non occupat mentes vestras? Vel posset etiam non male congruere sensus, si Deus hic instar judicis examinet quasi de re incognita, *An sint adhuc thesauri impietatis in domo impii?* hoc est, videbo an adhuc impii & scelerati homines occultent suos thesauros. Deus enim sæpe se terrenis judicibus assimilat, non quod aliquid fugiat ejus notitiam, sed ut sciamus eum non esse præcipitem in ferenda sententia. Hoc igitur non male conveniet, quod hic Deus sustineat terreni judicis personam, & sic loquatur, Videbo an adhuc lateant thesauri apud impios: ego excutiam domos ipsorum: sciam an nondum pœnitentiam suorum scelerum egerint. Hoc modo sic texendus erit sermo Prophetæ, *Adhuc an sint thesauri impietatis in domo impii?* quod Deus, quemadmodum jam dixi, ostendat se velle cognoscere de rapinis, & de qualibet crudelitatis specie, quam exercuerant illi urbani prædones. Deinde addat, An sit *modius macilentus*, hoc est, modius minor justa mensura, *qui est detestabilis?* Postea, *An justificabo?* ut hic versus cohæreat cum proximo, tanquam exegetice additus. Postquam enim Deus prodiit in persona judicis, jam ostendit qualis sit judex, nempe qui non flectatur gratia, qui non mutet sententiam suam, apud quem nihil valeat personæ respectus. Nam etiam plerumque in eo falluntur homines, quod Deum transfigurant pro suo arbitrio, & sibi promittunt fore propitium, si modo blanditi fuerint fallaciter. Deus ergo hic pronunciat se longe distare à terrenis judicibus, qui nunc in partem unam, nunc in alteram inclinant, qui varii sunt, deflectunt sæpe à rectitudine: contra autem hic dicit, *An ego justificabo stateras impias? an ego justificabo pondera fraudis*, vel dolosa? hoc est, Excutite omnes istas blanditias, quibus vos decipere soletis. Ego enim non muto neque naturam, neque consilium, sed quemadmodum certa est Legis meæ doctrina, sic ego sine personæ acceptione pœnas exigam

gam de omnibus impiis: ubicunque deprehendetur scelus & iniquitas, parata simul erit pœna. Nunc ergo tenemus quomodo hi duo versus inter se conveniant, quod scilicet Deus ostendat se fore judicem: deinde sese ab hominibus discernat, qui sæpe variant in ferendis sententiis, quemadmodum dictum est. Proferam alium sensum, qui forte aliis erit præferendus. Potest enim more Hebraico interrogatio sumi asseverandi causa: quasi dixisset, Adhuc pauxillum temporis (nam עוד breve tempus interdum significat) & jam non reperientur thesauri impietatis, quia direpti erunt. Sequetur confirmatio, quod judicium Dei effugere nequeant fraudes & rapinæ in falsis stateris & ponderibus. Summa autem esset, quia necesse est Deum pro ratione officii sui supplicium sumere de furtis, fieri non posse, ut homines dolosis ponderibus fallentes semper manere inultos sinat. Jam sequitur,

12. Quia (*sic enim verto: nam qui putant esse relativum, frigide exponunt, Cujus divites ejus impleverunt rapinis. Potius est Quia: nam* אשר *sæpe loco causalis particulæ accipitur. Quia ergo*) divites ejus impleverunt, (*vel seipsos, vel domos suas: subaudiendum est* חמס, *rapina vel violentia*) & incolæ ejus loquuti sunt fallaciam, & lingua eorum fallax (*vel fraudulenta*) in ore ipsorum.

Propheta significat populum ita deditum esse avaritiæ & rapinis, ut quicquid coacervarunt opum, hoc totum conflatum sit ex injustis prædis, hoc est, ex lucro scelerato. Nunc alloquitur cives Jerusalem: quia etsi iniquitas tunc pervaserat totam Judæam, non tamen sine causa præcipue accusat Jerosolymitas, quia debebant aliis præire suo exemplo: deinde quod etiam superabant reliquum populum sceleribus. Erant enim saltem obstinatiores, quum quotidie Prophetas Dei audirent. Dicit ergo, *Divites ejus non colligunt opes suas* nisi ex violentia. Certum quidem est, non solos divites fuisse tunc reos coram Deo; sed hoc plus satis usitatum est, ut quisque eo plus licentiæ usurpet, quo plus valet ad nocendum. Quibus enim non est facultas, illi sese continent, non quia sunt innoxii, sed quia sunt quasi constricti: nam sæpe inopia frenum est hominibus. Quum igitur divites possint laqueos suos tendere, quum facultas illis suppetat ad opprimendos pauperes, ideo eos compellat Propheta: non quod reliqui essent extra noxam vel reatum, sed quia magis conspicua erat iniquitas in ipsis divitibus, eo quod facultas, quemadmodum jam dixi, dabat illis plus licentiæ. Postea etiam extendit doctrinam ad omnes incolas. *Omnes*, inquit, *loquuntur fallaciam*, hoc est, nulla est sinceritas, nulla rectitudo, dediti sunt prorsus fraudibus & dolis. *Et lingua eorum fallax in ore ipsorum.* Loquutio hæc in speciem videri potest absurda. Ubi enim esse poterit lingua, nisi in ore? Videtur ergo esse pleonasmus, quum dicit linguam esse in ore ipsorum dolosam. Sed emphatica est loquutio apud Hebræos, qui intelligunt in promptu esse fallacias hominibus simulatque os apertum est. Perinde est igitur acsi dixisset Propheta, non posse elici verbum ullum purum & absque dolo: quia simulatque os aperiunt, statim produnt fallacias: lingua eorum est fraudulenta, id est, non est quod quisquam expectet ab istis hominibus veritatem vel fidem. Quare? Nam simulac loqui inceperint, statim texent aliquid doli, statim in promptu illis erit fallacia qua circumveniunt simplices. Nunc videmus non citari ad Dei tribunal paucos homines, sed omnes sine exceptione damnari: quasi diceret Propheta nihil esse amplius integritatis in urbe ipsa: ideo ubique grassari corruptelas, quia alii ad alios decipiendos intenti sint. Sequitur,

13. Et ego etiam affligam te percutiendo, & te disperdam super peccatis tuis. (*secundum scelera tua.*)

14. Tu comedes, & non satiaberis: & dejectio tua in medio tui: & apprehendes, & non servabis: & quod servaveris, gladio tradam.

Postquam professus est Deus se fore judicem populi, jam de pœna ipsa clarius loquitur. Dicit ergo se armatum esse vindicta: quia sæpe continget, ut judex, etiam qui scelera detestatur, non possit tamen pœnas sumere, quia metuit sibi à petulantia eorum, quibus coërcendis non putat se parem fore. Deus ergo hic significat sibi non defore potentiam ad pœnas de populo sumendas. Dicit, *Affligam te percutiendo*, vulnerando te. Sic enim alii vertunt. Summa est, nihil fore obstaculo, quominus Deus pœnam de populo exigat, quia scilicet non potest eum prohibere impotentia. Non est igitur, quod sibi homines promittant effugium, ubi Deus conscenderit suum tribunal: quia etiamsi muniti sint omnibus remediis, non tamen poterunt manum Dei arcere. Et speciem ipsam pœnæ designat, imo duas commemorat species hoc versu. Primo dicit, *Comedes, & non saturaberis.* Scimus unam esse ex plagis Dei famem. Itaque denunciat hic Propheta populum fore famelicum, sed non agrorum sterilitate. Deus enim famem duobus modis infligit: nunc terra nullum reddit proventum: arescunt segetes, vel grandine percussæ nihil proferunt. Deus ergo sæpe agrorum sterilitate redigit homines ad inediam & famem. Sed alia est etiam ratio, qua possit conficere homines inedia, quum scilicet frangit baculum panis, hoc est, tollit virtutem à pane, ut jam non sustentet homines, quantumvis magna copia se ingurgitent. Et hoc etiam experientia docet, si modo essent oculi ad consideranda Dei judicia. Videmus quis sensus sit hujus partis, quum dicit, *Comedes, & non satiaberis:* quasi diceret, Ego quidem, si ita mihi placeat, potero vos privare omni victu: terra ipsa sterilescet meo mandato: sed ut intelligatis melius vitam vestram esse in manu mea, proveniet satis bona ubertas frugum, sed nulla erit inde saturitas. Sentietis ergo panem non sufficere ad vos alendos, quia comedendo non poteritis tamen quicquam fulturæ sentire in pane ipso. Jam addit, *Et dejectio tua in medio tui*, hoc est, etiamsi nulli tibi aliunde molesti sint vel infesti hostes, tamen tu tabesces intestinis malis. Hic genuinus est sensus: & interpretes non satis considerant quid velit Propheta, quia nimis securi sunt. Sed notandus est hic contextus. Postquam enim minatus est Propheta famem non ex inedia, sed ex maledictione arcana Dei: jam addit, *dejectio tua in medio tui*, id est, etiamsi non excitem tibi hostes, etiamsi non procul appareant signa iræ meæ, denique etiamsi nemo tibi negotium facessat, tamen dejectio tua, hoc est, calamitas erit in medio tui, id est, quasi in visceribus tuis hærebit. Tu ergo tabesces malo arcano, ubi maledixerit tibi Deus. Jam subjicit secundam speciem, *Apprehendes, & non servabis: & quod servaveris, gladio tradam.* Legunt alii, Apprehendet mulier, id est, concipiet semen, & non servabit, quia effluet: deinde etiamsi fœtum produxerit suo tempore, ego destinabo quicquid natum fuerit gladio. Sed sensus ille nimis coactus est. Alii referunt hoc ad patres, Tu pater apprehendes, hoc est, tu conaberis servare filios tuos, & non servabis. Cæterum, miror cur ita se

se in re facili & plana interpretes torqueant. Alloquitur enim hic terram ipsam, vel alloquitur urbem: quasi diceret, Urbs apprehendet, id est, quemadmodum qui cupit aliquid servare, complectitur. quod enim volumus esse salvum apprehendimus, & complectimur, & tenemus quasi in ulnis nostris. *Et quod servaveris, gladio tradam*, id est, Tu tentabis omnia media, quibus servare possis te & populum tuum: atqui nihil proficies. Tu igitur ludes operam: sed etiamsi servaveris, non tamen effugient servati stragem. Si quis malit ad mulieres referre, quod concipient, ut sit tertia persona fœminini generis: fruatur suo judicio. Nam sensus etiam ille utcunque erit tolerabilis, quod scil. Dominus steriles reddet mulieres, vel etiamsi quid pariant, suo tempore trahetur tamen ad cædem, quia Dominus tandem hostili gladio conficiet tam patres ipsos quam filios ipsorum.

Da omnipotens Deus, quando in nobis posses satis materiæ reperire cur exerceas non unum vindictæ genus, sed innumera, donec tandem modis omnibus nos perdas: da, inquam, ut sponte prævenimus tuum judicium, & etiam vera humilitate sic nobis displiceamus, ut verus ardor in nobis accendatur quærendæ justitiæ, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, ut te experiamur nobis propitium. Et quando tot modis te offendimus, fac ut vera & sincera fide dirigamus sensus omnes nostros & affectus ad Filium tuum unigenitum, qui est propitiatio nostra, ut te placato, ipsum apprehendamus, & maneamus sacro vinculo cum eo conjuncti, donec tandem colligas nos omnes in Regnum illud cœleste, quod nobis sanguine suo acquisivit, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUINTA IN MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. VI.

15. Tu seres & non metes: tu calcabis (*vel premes*) oleum, & non unges te oleo; & mustum, & non bibes vinum.

ADjungit Propheta aliam speciem pœnæ, quæ tamen pendet ex bellica illa strage quam minatus fuerat proximo versu: dixerat enim etiamsi qui evadent, tandem gladio perituros; nunc dicit totam terram fore prædæ hostibus. Sumpsit autem verba ex Mose, sicuti solenne est Prophetis, quum volunt plus auctoritatis sibi acquirere, proferre ad verbum maledictiones quæ continentur in Lege, sicuti Deut. 28. & Levit. 26. Jam satis notum est, Deum hanc pœnam inter alias denunciare populo suo, quod ubi seminaverit agros suos, alius metet: ubi excoluerit magno labore vites suas, alios fore vindemiatores dicit. Summa est igitur, quicquid fructuum pariet terra, venturum inter hostium manus, quia omnia erunt exposita direptioni. Est autem hoc magis indignum, ubi videmus non modo proventus nostros consumi ab hostibus, sed etiam laborem à nobis sumptum, perinde acsi sanguinem nostrum biberent. Sæpe enim confertur hominis labor sanguini, quia labor elicit sudorem. Jam sequitur,

16. Et observata sunt edicta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulabitis in consiliis eorum, ut tradam te in excidium, (*vel vastitatem*) & incolas ejus in sibilum: & opprobrium populi mei portabitis.

Alii legunt in futuro tempore, Et observabuntur statuta Amri: & sensum diversum colligunt, nempe quod Propheta jam in Spiritu prævideat populum sic fore obstinatum in suis sceleribus, ut nullis pœnis posse castigari speret. Ergo talis esset sensus, Dominus quidem severe & duriter ulcisci statuit populi scelera, sed non resipiscent: manebunt nihilominus stupidi in sua contumacia, & pergent in suis superstitionibus, quas didicerunt à Regibus Israël. Sensus tamen prior mihi magis probatur, & receptus est etiam majore consensu, nempe quod Judæi relicto Deo, & contempta ejus Lege, desciverint ad superstitiones regni Israël. Dicit ergo *observata fuisse decreta Amri, & omne opus domus Achab*. Amri fuit pater Achab, qui Rex creatus fuit suffragiis militum, quum Zimri repudiatus esset, qui Regem occiderat. Amri quum emisset Samariam, illic urbem extruxit: deinde ut acquireret urbi dignitatem, addidit etiam templum. hinc crevit idololatria. Postea filius ejus Achab sese ad omne superstitionum genus projecit. Ita res semper in deterius prolapsæ sunt. Quum ergo hic Propheta nominat regem Amri & ejus posteros, (qui omnes intelliguntur sub domo Achab) significat Judæos, qui pure coluerant Deum, tandem degenerasse, & nunc prorsus similes esse Israëlitis, quia scilicet amplexi sunt omnes illas corruptelas, quas fabricaverant Amri, & Achab ejus filius. Religio in tribu Jehudah adhuc vigebat, quum regnum Israël corruptum esset, atque illic regnarent fœdæ superstitiones. Temporis successu etiam impliciti fuerunt Judæi similibus idololatriis. Hoc igitur crimen nunc accusat Propheta, quod sese adjunxerint socios Israëlitis. *Observantur* ergo *edicta Amri, & totum opus domus Achab: ambulatis*, inquit, (nam futurum tempus hic significat continuam actionem, ut sæpe alibi. *Ambulatis* ergo) *in consiliis ipsorum*. Notandum est, hic Prophetam uti honestis nominibus, quum dicit servari חקות, hoc est, statuta vel decreta: deinde etiam quum adjungit consilia Regum Israël. Sed interim hoc ad excusationem nullius est momenti: quia etiamsi homines sibi non modo placeant, sed etiam plaudant in suis commentis, Dominus tamen ea omnia abominatur. Nec dubium est, quin Propheta consulto posuerit has voces, ut ostenderet frivolos esse & nihili prætextus, quos solent objicere superstitiosi homines, ut sua figmenta vel commendent, vel excusent. Nam proferunt in medium auctoritatem publicam, Hoc receptum est omnium consensu, hoc fuit decretum: non est error unius vel alterius, sed tota Ecclesia sic statuit: deinde quia ita præcipiunt Reges, nefas esset morem illis non gerere. Ergo ut ostendat Propheta pueriles esse istas excusationes, dicit, Fateor quidem honorifice à vobis ornari vestras superstitiones, quia Regum edictis probatæ sunt, quia etiam receptæ sunt multorum suffragiis: quia videntur etiam non temere nec perperam fuisse excogitatæ, sed prudenter à magnis viris, & qui longo usu periti sunt: utcunque tamen in medium proferant & consilia & statuta, hoc est, utcunque ad fucandas idololatrias objici soleant & pru-

& prudentia & potestas, tamen pro nihilo hæc coram Deo ducuntur. Nam per Consilia haud dubie Propheta intelligit falsam speciem prudentiæ, quæ semper refulget in traditionibus humanis: deinde per Statuta intelligit Regiam potestatem. Videmus ergo frustra fucum facere idololatras, dum ab una parte objectant potestatem, ab altera vero prudentiam. Quare? Deus enim non patitur sibi præjudicium fieri istis nugis, sed vult coli ex verbi sui præscripto. Et ideo sequitur etiam denunciatio pœnæ: *Ut tradam*, inquit, *te in vastitatem, & incolas ejus*. Mutatio est personæ: alloquitur tamen semper Propheta ipsam terram, vel sub terræ nomine populum compellat. *Ego igitur tradam te in exterminium*, vel vastitatem: deinde, *incolas tuos in sibilum*. Est etiam hoc sumptum ex Mose. Per *sibilum* intelligit contumelias, & ludibria, quibus expositi sunt miseri homines. Tandem adjungit, *Portabitis opprobrium populi mei*. Quidam nomen Populi accipiunt in bonam partem, quasi hic Propheta diceret Deum sumpturum vindictam de injuriis, quas divites intulerint miseræ plebeculæ. Sed hoc esset nimis restrictum, meo judicio. Alii opprobrium populi Dei intelligunt, quod scilicet nihil Judæis magis probrosum erit, quam quod olim fuerint populus Dei. Nam hoc accessit ad eorum dedecus & infamiam, nempe quum ornati fuissent tam splendido titulo postea fuisse tot miseriis addictos. Sed posset aliter exponi hic locus, vel ut per populum Dei intelligamus ipsos Israëlitas: quasi diceret Propheta, Nonne perspicitis qualiter tractati fuerint Israëlitæ? Annon illi pars erant populi mei? Descenderant enim ex genere Abrahæ, sicuti vos: neque potestis jactare majorem præstantiam. Erat igitur par omnium conditio. Et tamen hoc, judicio meo, non obstitit, quominus pro merito eos tractaverim. Non male quadraret illa sententia: sed ego existimo subesse ironiam in nomine Populi Dei. quasi diceret, Hæc vos fiducia indurat, quod hactenus habiti estis populus meus: sed falsa ista & scelerata gloriatio pœnam vestram augebit. Ego enim non sumam vulgares pœnas, sicuti soleo de hominibus profanis & alienis, sed persequar vestram impietatem multo severius, quia scilicet necesse est ut pœna vestra gratiæ meæ respondeat, quæ improbe & scelerate à vobis contempta fuit. Ergo per opprobrium populi Dei intelligo graviores pœnas, quæ merito paratæ sunt omnibus impiis, quos Deus speciali honore dignatus fuerat, ut eos in populo suo censeret. Servus enim qui novit voluntatem domini sui, & non observat, multo gravius vapulabit. Nunc pergamus. *Luc. 12. vers. 17.*

CAPUT VII.

VÆ mihi, (*Alii deducunt à* ילל, *Ululare meum: sed est particula dolentis apud Hebræos. Væ mihi ergo*) quia fui sicut collectiones æstatis, (*sic est ad verbum*) & sicuti racemi vindemiæ, nullus botrus ad comedendum: maturos fructus (*vel primitias frugum*) desideravit anima mea.

2. Periit humanus (*vel mansuetus*) è terra, & rectus in hominibus nemo est: & omnes sanguinibus insidiantur, quisque fratrem suum venatur reti. (*alii, ad perniciem: &* חרם *etiam Hebræis interdum est Occisio.*)

SEnsus primi versus nonnihil ambiguus est, quia alii ad pœnam referunt quod dicit Propheta, alii autem ad malitiam populi. Quidam ergo existimant lugeri calamitatem, qua Dominus ultus fuerat populi scelera, acsi Propheta cerneret deformem totius terræ statum. Sed ex secundo versu facile colligi potest, Prophetam hic potius de pravitate ipsius populi verba facere, quam de pœna jam inflicta: ideo contexui inter se duos istos versus, ut constet nobis plena sententia. *Væ* ergo *mihi*. Quare? *Factus sum tanquam collectiones*. Nimis libera est, vel potius licentiosa illa versio, Factus sum sicut qui vult colligere fructus æstivos, & nihil reperit, ita ut spe sua frustratus ardeat desiderio. Non videtur hoc posse aptari ad Prophetæ verba. Est quidem aliqua perplexitas in verbis, tamen huc summa tendit, terram, cujus personam hic Propheta suscipit atque induit, esse similem aut agro inani, aut horto, aut vineæ. Dicit igitur terram esse nudatam omni fructu, quemadmodum post messem & vindemias. Ita per *collectiones* intelligere oportet fructus collectos. Alii intelligunt reliquias quæ manent, quemadmodum si per incuriam quis in vindemiis relinquat paucos racemos: ita etiam dicunt paucos esse justos superstites in terra. Sed videtur melius quadrare prior similitudo, quod scilicet terra sit jam orbata omni fructu, sicuti post messem & vindemias. *Factus sum* ergo *sicuti collectiones æstatis*, hoc est, sicuti æstate, ubi fructus jam sunt collecti: sicuti *racemi vindemiæ*, hoc est, sicuti post peractas vindemias. *Nullus*, inquit, *botrus est ad comedendum*. Bonorum ergo raritatem hic significat Propheta: imo dicit nullos amplius extare justos. Quamvis enim Deus semper retinuerit occultum aliquod semen, potuit tamen hoc jure prædicari de toto populo, quod scilicet similis esset agro post collectos fructus, aut vineæ post vindemias. Manet enim in agro aliquid residuum post messem, sed nulla est spica interea: in vinea etiam manent botri, sed inanes; nihil restat præter folia. Est autem hæc prosopopœia multo vehementior quum Propheta in medium prodit acsi terram ipsam repræsentaret. Loquitur enim ejus nomine & persona: *Væ*, inquit, *mihi*, *quia similis sum collectionibus æstivis*. Perinde igitur est acsi terra ipsa deploret suam nuditatem & inopiam, quod scilicet nulli superfint recti & innoxii homines. Et secundo versu clarius mentem suam exprimit, *Periit justus è terra*, inquit, *& rectus in hominibus nemo est*. Hic jam non sustinet terræ personam. Satis enim fuit ad vehementiam vel emphasin conqueri initio, quasi terra pudore suæ inopiæ hic gemat. Sed nunc Propheta agit officium doctoris, *Periit*, inquit, *justus è terra*, *nemo est rectus inter homines: omnes insidiantur sanguinibus*, *quisque fratrem suum venatur*, inquit, *quasi reti*. Hoc versu breviter ostendit Propheta, omnia esse plena & crudelitatis & perfidiæ, nullam amplius curam esse æquitatis: quasi diceret, Frustra quærentur in hoc populo probi homines, nam omnes sunt sanguinarii, omnes fraudulenti. Quum dicit *omnes tendere sanguini insidias*, non dubium est quin sævitiam designet: quasi diceret eos sanguinis esse cupidos. Ubi autem adjungit singulos fratribus suis insidias tendere, hoc referri debet ad fraudes, vel ad perfidiam. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Et magis emphatica est ista oratio, quam si Deus ipse sententiam proferret: quia dum homines in sua socordia defixi sunt, & quasi demersi, Propheta hic terram loquentem inducit, quæ accusat omnes suos filios, & fatetur suum reatum: imo prævenit judicium Dei, & agnoscit se esse contaminatam à suis incolis, ita ut nihil puri residuum in ea maneat. Sequitur,

3. Super malitia manuum suarum ad benefaciendum: Princeps postulat, & Judex in mercede: (*ego transfero ad verbum*) & magnus loquitur pravitatem animæ suæ ipse: & complicant.

plicant. *(vel, ut alii vertunt, confirmant. Sed proprie est complicare: & metaphora apte convenit contextui, ut statim videbimus.)*

Hic versus proprie dirigitur in Judices & Gubernatores populi: deinde in divites, qui opprimebant miseram plebeculam, quia non poterant se mercede redimere. Conqueritur ergo Propheta in judiciis tantum valere corruptiones, ut Judices facile absolvant sceleratissimos quosque, modo mercedem afferant. Summa igitur est, impune quidvis licere, quoniam venales sunt Judices. Huc tendit Prophetæ consilium. Sed quoniam variant interpretes, aliquid etiam de ipsis vocibus dicendum erit. על הרע כפים, *Super malo manuum suarum ad benefaciendum*. Quidam ita exponunt, Etiamsi palam sint scelerati, tamen obtendunt colores, quibus obtegant sua scelera: & talis esset sensus, Etiamsi omne studium recti abjecerint, tamen sic obduruisse ad impietatem, ut velint tamen censeri probi & sancti homines, quemadmodum in rebus confusis semper improbi frontem ferream ostentant, & volunt taceri de suis flagitiis. Putant ergo quidam interpretes Prophetam hic conqueri, quod jam nullum sit honesti & turpis, recti & perversi discrimen, quia scilicet fucare audent scelerati homines sua flagitia, ut non appareant, vel ut nemo contra etiam fremere audeat. Expendite tamen annon aptius contexi possint inter se quæ dicit Propheta, hoc modo: *Ut benefaciant super malitia manuum suarum*, id est, ut se excusent super malitia operum suorum, paciscuntur inter se: *quia Princeps postulat, Judex paratus est recipere mercedem*. Divites hoc modo vident partam sibi esse licentiam, quia illis in manu est pretium redemptionis: sciunt autem nullo negotio posse placari & Judices & Principes, simulac pretium corruptionis attulerint. Et hic sensus mihi placet, quoniam sic fluit optime contextus Prophetæ. Quanquam alii verbum להיטיב aliter exponunt, quod scilicet strenue agant in malitia sua. Sed frigida est illa expositio. Ego igitur amplector mediam, quam nuper attuli, quod scilicet valeant ita in judiciis corruptelæ, ut parata sint tegumenta sceleribus: quia Gubernatores & Judices sunt nummarii, & semper parati sunt absolvere nocentissimos quosque, modo ne hoc faciant gratuito. *Super malitia* ergo *operum suorum ut benefaciant*, hoc est, ut obtineant absolutionem, *tantum Princeps postulat*, hoc est, non inquirit de causa, sed respicit manus duntaxat: deinde *Judex pro mercede*, inquit, *judicat*, hoc est, Judices sunt mercenarii. Non sedent igitur ut pronuncient ex recto & æquo, sed simulac saturati fuerint mercede, facile ignoscunt sceleribus: ita vertunt vitia in virtutes, quia nullum est discrimen albi & nigri apud eos nisi ex pretio. Et cohæret etiam quod mox subjicit Propheta: *Magnus*, inquit, *loquitur pravitatem animæ suæ ipse*. Per Magnos non intelligit proceres, quemadmodum falso alii existimant: sed intelligit divites, quibus suppetit pecunia ad conciliandos sibi Judices. Qui ergo pretium affert suæ redemptionis, audet palam jactare pravitatem. Sic enim verto nomen הות: quia hic non posset quadrare corruptio. *Loquitur* ergo *pravitatem animæ suæ magnus*, hoc est, jam nihil est vel metus vel pudoris quod retineat divites ab inferenda injuria. Quare? sciunt enim sibi negotium esse cum mercenariis Judicibus, facile eos corrumpent. *Audent* ergo *loqui pravitatem animæ suæ*, hoc est, non dissimulant sua scelera, quemadmodum ubi viget aliquis legum metus, ubi exercentur judicia. Sed quoniam nullum amplius discrimen est boni vel mali, ideo nocentissimus quisque aperte jactat sua scelera. Deinde emphaticum est pronomen הוא, Ipse. Et hoc non fuit animadversum ab interpretibus. *Ipse* ergo *loquitur pravitatem animæ suæ*: non expectat dum alii exprobrent si quid deliquit, sed impudenter audet gloriari in suis sceleribus, quia scilicet certa est impunitas quum possit occludere os Judicibus. Affert enim pretium. *Loquitur* ergo *pravitatem animæ suæ ipse*. Deinde *complicant* ipsam pravitatem: hoc est, hinc fit ut grassetur furiosa crudelitas, quoniam conspirant inter se & gubernatores & qui volunt sibi acquirere peccandi licentiam: quasi contexerent inter se funes, confirmant hoc modo pravitatem. Nam magnus quisque, hoc est, qui dives est & pecuniosus conspirat cum Judice, Judex etiam cum ipso: ita inter se colludunt. Sic fit ergo ut pravitas quasi tyrannidem occupet, quia nullum sit remedium. Nunc tenemus genuinum consilium Prophetæ, saltem quantum ego judicare possum. Sequitur nunc,

4. Bonus inter eos quasi paliurus, rectus præ spineto: *(aliquid subaudiendum est, asperior est spineto)* dies speculatorum tuorum, visitatio tua venit: tunc erit confusio ipsorum. *(vel perplexitas, ut alii vertunt.)*

Confirmat quod prius dixerat Propheta, nempe adeo refertam esse terram quovis scelerum genere, ut qui optimi reputantur, sint tamen spinæ & vepres, hoc est, pleni amarulentia, vel acerrimi ad pungendum: quasi diceret, Optimus inter eos est latro, rectissimus inter eos est prædo. Videmus ergo his verbis notari cumulum scelerum: acsi diceret, Non posset deterior esse conditio populi. nam usque ad extremum grassatur improbitas. Siquis enim inter alios quærat probum vel rectum hominem, reperiet duntaxat spinas vel vepres, hoc est, illic etiam pungetur. Quod si optimus quisque tunc fuit quasi spina, quid dici potuit de reliquo vulgo? Nam antehac vidimus fuisse Judices perversos, ut prostituerent se absq; verecundia ad omnem turpitudinem. Quid ergo de illis dici potuit, quum rectos & justos comparet hic spinis Propheta, imo dicat spinetis esse asperiores. Cæterum καταχρηστικὴ est loquutio, quum dicit, bonum inter eos & rectum esse similem spineto. Abutitur enim his vocibus: quia certum est non fuisse bonos & rectos, qui sic crudeliter pungebant. Sed consilium Prophetæ minime obscurum est, tantam fuisse tunc licentiam scelerum, ut qui retinebant famam aliquam probitatis, essent tamen vepres & spinæ. Est igitur concessio in his vocibus. Tandem adjungit, *Dies speculatorum tuorum, visitatio tua venit*. Hic denunciat propinquam Dei vindictam, & generaliter toti populo, & præcipue gubernatoribus. Incipit autem à primario ordine, quum dicit, *Dies speculatorum tuorum*: quasi diceret, Jam impendet excidium tuis gubernatoribus, quod ipsi minime expectant. *Speculatores* vocat tam Prophetas, qui suis blanditiis deceperant populum, quam alios gubernatores. Locat autem Propheta ipsos in priore gradu, quia causa erant publici interitus. Non tamen ideo eximit totum corpus populi à pœna: imo conjungit hæc duo simul, visitationem totius populi, & diem speculatorum. Merito autem dirigit sermonem ad ipsos speculatores, quia dum cæcutiunt, etiam excæcant reliquos omnes, dum perversi sunt depravant totum populum. Hæc ratio est cur specialiter illis minetur Propheta. Sed quemadmodum jam dixi, populus non ideo excusatur. Videtur quidem hic prætextus honestus esse ad extenuandam culpam, dum objiciunt gregarii homines se non fuisse admonitos, ut optandum erat, imo se fuisse perditos inanibus fallaciis. Et videmus ut hodie etiam multi colorem hunc obtendant. Sed apud Deum hæc defensio frivola est: quia etsi excæcantur plebeii homines, tamen sponte errant, dum libenter

ter autem præbent impostoribus. Atque etiam hæc ratio est, cur Deus frenum laxet tam Satanæ, quam ejus ministris: imo, quemadmodum dicit Paulus, det efficaciam erroris: quia major pars mundi semper decipi appetit. Tenenda est igitur hæc denunciatio Prophetæ, quod si male officium suum exercuerint Judices & Prophetæ, trahentur ad pœnam quam meriti sunt, quia scilicet aliis fuerunt causa exitii, ut alibi visum fuit: interea non est excusabilis populus. Involvit igitur vindicta Dei omnes à minimo usque ad maximum sine exceptione. *Visitatio* ergo *tua venit*. Deinde in tertia persona loquitur, *Tunc erit confusio ipsorum*, vel perplexitas, vel pudefient. Oblique hic perstringit Propheta populi duritiem, quia etiamsi quotidie minitabantur Prophetæ, securi tamen manebant omnes: imo scimus ludibrio illis fuisse omnia Dei judicia. Quum ergo non possent fidi doctores incutere vel metum, vel pudorem sceleratis hominibus; Propheta dicit, *Tunc venturam illis confusionem*: quasi diceret, Obdurescite nunc quantum voletis, ut video vos esse stupidos, imo socordes, & non attendere ad verbum Domini: cæterum, veniet tempus visitationis, & tunc Dominus coget vos ad pudorem, quia scilicet reipsa ostendet quales sitis: & tum non litigabit vobiscum verbis, ut nunc facit, sed pœna proposita excutiet vobis omnes falsos colores: deinde etiam dejiciet vestram istam proterviam, quæ vos nunc obdurat contra sanam doctrinam & omnes admonitiones.

2 Thess. 2. vers. 11.

Da omnipotens Deus, quando nati sumus hoc corruptissimo seculo, quo invaluit tanta scelerum licentia, ut jam vix scintilla ulla probitatis affulgeat, ut tamen maneamus integri inter spinas, & ita sollicite nos custodias sub verbo tuo, ut colamus & sinceram pietatem, & æquitatem etiam cum proximis nostris: & quia non est in nostra potestate ita nos servare integros, da ut Filius tuus virtute Spiritus sancti ita nos protegat, ut perveniamus usque ad metam cursus nostri, donec tandem colligamur in Regnum illud cœleste, quod nobis sanguine suo peperit, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEXTA IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. VII.

5. Ne fidatis amico, ne speretis in consiliario: *(vel duce)* ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi aperturas oris tui.

6. Quia filius contumelia afficit patrem, filia surgit contra matrem suam, nurus contra socrum suam: inimici, viri domestici ejus. *(homines domus ejus, ad verbum.)*

Propheta sententiam quam heri attigimus, prosequitur, quod scilicet licentia scelerum usque ad summum cumulum pervenerit, quia nulla supersit in hominibus fides: imo nulla sit amplius humanitas: quia filius officium erga patrem non præstet, nurus erga socrum, denique nulla sit conjunctionis ratio. Neque enim hic disserit de perversa fiducia, qua multi seipsos fallunt, dum recumbunt in homines mortales,& transferunt ad ipsos Dei gloriam. Ergo importune hic quidam philosophantur, non esse in hominibus sperandum: quia non fuit hoc consilium Prophetæ. Sed quæ Ovidius tradit de ferreo seculo, Propheta noster de sua ætate conqueritur. Dicit ille,

—— non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Sic etiam Propheta noster dicit nullum esse respectum humanitatis inter homines, quia uxor parata sit ad prodendum maritum, filius contumeliosus sit in patrem: denique obliti sint omnes humanitatis. Nunc ergo tenemus quid sibi velit Propheta quum dicit, *Ne fidatis amico*: hoc est, siquis speret aliquid ab amico, falletur: quia scilicet non reperietur in hominibus nisi perfidia. *Ne adhibeatis fidem consiliario.* Sic enim interpretor vocem אלוף. Alii vertunt fratrem majorem natu. Sed nulla necessitas cogit discedere à propria & genuina significatione hujus vocis. Quemadmodum itaque loquutus est Propheta de socio vel amico, sic etiam adjungit consiliarium. Et clausula ostendit quorsum spectet, quum dicit *nullos esse deteriores hostes quam domesticos*. Videmus ergo Prophetam simpliciter hoc velle, homines sui seculi non modo avare & crudeliter alios aliis nocere, sed absque ullo respectu humanitatis filium insurgere contra patrem, atque ita perverti totum ordinem naturæ, ut jam nulli sint affectus, qui tamen non videntur posse in hominibus extingui. Nunc pergamus.

7. Ego autem ad Jehovam respiciam, expectabo ad Deum salutis meæ, exaudiet me Deus meus.

Hic unicum remedium esse docet Propheta, ne fideles rapiantur pravis exemplis, si defigant oculos suos in Deum, & eum liberatorem sibi fore sperent. Nihil difficilius est, quam nobis temperare ab omni injuria, dum impii nos lacessunt, quia videntur nobis dare justam causam retaliandi: etiamsi nemo inferat nobis injuriam, tamen consuetudo fere habetur instar legis. ita fit, ut putemus esse licitum quod receptum est moribus & consuetudine. Jam vero si prospere succedat impiis, hic est acerrimus stimulus. Ita fit, ut vix & cum summa difficultate se contineant fideles, dum vident passim grassari scelera, idque impune: imo quum vident auctores scelerum crescere & gratia & opibus, statim obrepit quædam perversa libido æmulationis. Cæterum, si provocantur fideles ipsi maleficiis, tunc videtur esse justa causa peccandi, quia nemini molestiam sponte inferunt, sed tantum repellunt vim sibi illatam, vel retaliant fraudem fraude: hoc putant esse licitum. Propheta ut huic tentationi occurrat, jubet fideles respicere ad Deum: quemadmodum sæpe hæc sententia repetitur Psal. 119. quod scilicet fideles non rapiantur pravis exemplis, sed maneant semper defixi in Dei verbo, etiamsi sustineant magnos & violentos impulsus. Nunc videamus Prophetæ verba. *Ego*, inquit, *ad Jehovam respiciam*. nam verbum צפה quo utitur, proprie significat Speculari: interdum accipitur pro expectare. Sed libenter retineo propriam

priam significationem: *Ego*, inquit, *speculabor ad Deum*, hoc est, perinde agam acsi unus mihi Deus esset præ oculis. Unde enim fit, ut sibi indulgeant etiam boni, dum versantur inter malos & sceleratos, nisi quia occupantur in præsenti intuitu? Ergo si volumus integritatem colere, ubi mundus nobis proponit duntaxat peccandi exempla, discamus quasi clausis oculis præterire omnes offensiones. Hoc fiet, si oculos in solum Deum dirigamus. *Ego*, inquit, *respiciam ad Jehovam*: deinde, *expectabo ad Deum salutis meæ*. Nihil hic novum dicit Propheta, sed clarius tamen explicat proximum membrum. Nam definit modum speculationis, de quo loquutus est: acsi diceret, Patienter feram, dum mihi succurrat Deus: quia ubi nobis hinc inde molesti sunt improbi, statim facile erit avertere oculos à Deo, nisi instructi simus patientia. Unde autem patientia, nisi quum certo persuasi sumus Deum fore nobis liberatorem, quum scilicet advenerit opportunum tempus? Nunc tenemus consilium Prophetæ. Ostendit enim non posse aliter pios constanter perstare in sua integritate, nisi convertant oculos ad unum Deum. Jam adjungit, non posse etiam in illa cogitatione retineri, nisi Deum patienter expectent, hoc est, auxilium ejus. Et vocat *Deum salutis suæ*: quo significat se fretum ejus verbo, ita perseverare in tolerandis injuriis. Neque enim fieri potest, ut subjiciat se quispiam Deo, & se tuendum ei tradat, nisi primo hoc in ejus animo fixum sit, nempe Deum nunquam deserere suos. Hæc igitur ratio est cur *Deum* vocet *salutis suæ*. Nam debet referri hoc elogium ad præsentem circumstantiam: acsi diceret, Etiamsi non appareat manus Dei ad me juvandum, vel ad ferendas suppetias, ego tamen certus sum de ejus gratia, & scio in ea mihi repositam esse salutem. Postea adjungit, *Exaudiet me Deus meus*. Hic confirmat quod jam diximus, nempe se promissionibus Dei fulcultum ita ad patientiam animum suum componere, quia patientia subinde evanescet vel excutietur ipsis tentationibus, nisi certo simus persuasi Deum habere salutis nostræ curam, & non frustra nos in ipso sperare. Neque etiam supervacuum est quod dicit *Deum esse suum*. Erat tamen unus è populo: & videtur hoc fuisse commune ac promiscuum omnibus Judæis. Neque tamen dubium est, quin Propheta hic sibi privatim Deum conjungat, nempe quia vulgus hominum ad impietatem defecerat. Gloriabantur quidem omnes Dei nomine, sed perperam & falso. Ostendit igitur Propheta se alio modo esse sub tutela Dei, quam reliquos. Nam ubi sibi quis licentiam nocendi permittit, renunciat simul Deo, & ejus tutelæ. Non dubium igitur est, quin Propheta hic oblique perstringat impietatem vulgi: quia quum passim volitaret inanis jactantia in ore omnium, quod adoptati essent à Deo, essent sanctum Abrahæ genus, vix tamen centesimus quisque in Deum respiceret. Cæterum, hoc quoque notare operæ pretium est, Prophetam, ubi dicit, *Exaudiet me Deus*, simul etiam testari de fide sua, quod scilicet semper ad opem Dei se conferet, ac precibus se exercebit, quoties urgebit necessitas: neque enim exaudit Deus nisi dum invocatur. Ergo hic Propheta suo exemplo studium precandi nobis commendat. Jam in genere docet hic versus, non excusari nos, si abripimur malis exemplis, quemadmodum quotidie fieri solet. Tunc enim respicere in Deum maxime convenit, ubi grassatur scelerum licentia in mundo, ubi libidines hominum sunt pro regula & lege: tunc debemus nos quodammodo abdicare à consortio hominum, ne sua pravitate nos implicent. Ergo qui obtendunt aliorum exempla, frivola excusatione utuntur: quemadmodum videmus hodie plerosque opponere clypeum consuetudinis: etiamsi aperte coarguantur verbo Domini, putant tamen justam sibi esse defensionem, quia alios sequuntur. Atqui videmus quam frivola sit ista securitas: quia dubium non est, quin Propheta hic legem præscribat omnibus filiis Dei, quid agere debeant, ubi eos sollicitat pravis exemplis & multis scandalis diabolus ad peccandum. Pergamus.

8. Ne gaudeas de me inimica mea, quia ceciderim, surgam: *(vel quamvis ceciderim, surgam)* quum sedebo in tenebris, Jehova erit lux mihi.

Hic Ecclesiæ personam induit Propheta, & repellit tentationem, quæ nos valde acriter pungit in rebus adversis. Neque enim tantum est acerbitatis in ipso malo, quantum in ludibriis improborum, ubi nobis petulantes insultant, derident fidem nostram. Et ingenuis naturis semper durior est contumelia, quam ipsa mors. Et tamen diabolus semper fere utitur hoc artificio: quia ubi videt nos stare firmos in tentationibus, subornat improbos, & acuit eorum linguas, ut nobis maledicant, & probris suis nos vulnerent. Hæc ratio est cur nunc Propheta dirigat sermonem ad inimicos Ecclesiæ. Cæterum, quia Deus Ecclesiam vocat sponsam suam, & nobis describitur sub persona mulieris, ideo etiam sancti populi inimicos hic comparat mulieri protervæ. Quemadmodum ergo, si fit æmulatio inter duas mulieres, quæ videbit suam inimicam incommodis vel rebus adversis premi, statim sese eriget & insultabit: sic etiam Propheta dicit hostes Ecclesiæ acuere linguas suas, & evomere tunc suam virulentiam, ubi vident filios Dei vel laborare, vel fere obrui rebus adversis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: nempe vult nos, quemadmodum dixi, armare contra ludibria impiorum; ne prævaleant, ubi Deus rebus adversis nos premit, sed stemus fortes, atque etiam animis compositis & tranquillis devoremus hanc indignitatem. *Ne læteris* ergo *de me inimica mea*, inquit. Quare? additur consolatio. Neq; enim sufficeret si cum aliquo fastidio quis repelleret ludibria hostis sui: sed dicit hic Propheta, *Ne læteris quia ceciderim, surgam*: vel quamvis ceciderim, surgam. Et videtur contextus hic melius quadrare, *Ne læteris de me*, ut sit illic distinctio: deinde, *quamvis ceciderim, surgam: quamvis sedeam in tenebris, Jehova lux mihi*. Significat Propheta non esse exitialem casum Ecclesiæ: alioqui suppeteret satis ampla materia hostibus nostris ad nos ridendos, nisi quia non potest nos fallere illa promissio, Septies in die cadit justus, & resurgit. Cur? nempe quia Deus supponit manum suam. Tenemus ergo rationem contextus. *Prov. 24. vers. 16.* Nam si destitueret nos Deus omni spe, merito illuderent nobis hostes, & necesse nobis esset obmutescere. Cæterum, ubi certo persuasi sumus Deum præsto statim fore, ut nos restituat in integrum, jam possumus intrepide excipere contra hostes nostros, ubi nos suis subsannationibus exagitant: *Quamvis ceciderim, surgam*: non est quod nunc mihi contumeliose insultes quamvis ceciderim; Deus enim voluit me labi, sed hac lege, ut statim resurgam: deinde etiamsi nunc jaceam in tenebris, Dominus tamen erit mea lux. Videmus itaque spem nostram victricem esse contra omnes tentationes. Et hic locus optime docet quam verum sit illud Joannis, fidem nostram esse nobis victoriam contra totum mundum. *1 Joan. 5. vers. 4.* Nam si dolor & mœstitia occupet sensus nostros, non tamen cedemus, ubi nobis hoc occurret, Deum fore auxiliatorem tempore opportuno. Jam si etiam homines virus suum contra nos evomant, erimus iisdem armis instructi: ita fiet, ut nunquam animi nostri succumbant, sed fortiter repellant omnes Satanæ & improborum insultus. Hoc discimus ex præsenti loco. Jam quod Propheta dicit, *Quamvis ceciderim, resurgam*, videmus quid velit nos Deus expectare, nempe miseriis nostris

nostris semper fore optabilem & lætum exitum: quemadmodum paulo post rursus de ea re copiosius disseram. Quod attinet ad postremum membrum, *Si sedeam in tenebris, Deus lux mihi*, videtur esse confirmatio proximæ particulæ, ubi dixerat Propheta casum Ecclesiæ nunquam esse exitialem. Sed tamen quidam putant aliquid majus exprimi, quod scilicet in ipsis tenebris semper affulgeat aliqua lucis scintilla. Sic ergo membrum hoc à superiore distinguunt, quod fideles postquam ceciderint, resurgent: quantisper vero jacuerint quasi demersi in tenebris, etiam tunc non carebunt solatio, quia Dei gratia semper illis affulget. Et videtur hoc melius quadrare: imo fieri non potest, ut quisquam sibi promittat liberationem, de qua loquutus est Propheta, nisi in densissimis tenebris semper cernat aliquid lucis, & sustentet se aliqua dulcedine bonitatis Dei. Gustus autem gratiæ Dei in afflictionibus proprie confertur luci: quemadmodum siquis projectus in altam foveam, procul tamen lucem Solis aspiciat, erigens oculos sursum: sic etiam non debet nobis obstare quantumvis obscura & densa caligo in tribulationibus, quin semper scintillæ lucis nobis affulgeant, hoc est, quin semper fides erigat oculos nostros sursum, ut fruamur aliquo gustu bonitatis Dei. Pergamus.

9. Iram Jehovæ feram, quia peccavi ei, donec disceptet causam meam, & faciat judicium meum: (*vel afferat jus meum*) educet me in lucem, cernam justitiam ejus.

Hic Ecclesia Dei se animat & hortatur ad patientiam, idque præcipue facit duobus argumentis. Primo enim sibi proponit sua peccata, atque ita se humiliat coram Deo, quem agnoscit justum judicem: deinde amplectitur spem remissionis peccatorum, ex qua nascitur salutis fiducia. His duabus fulturis sese Ecclesia sustentat, ne succumbat suis miseriis: & quemadmodum jam dixi, colligit animos ad patientiam. Primo itaque dicit, *Iram Jehovæ feram, quia peccavi ei.* Hic locus docet, ubi quis serio afficitur sensu judicii Dei, simul etiam formari ad patientiam: quia fieri non potest, quin peccator, ubi sibi male conscius est, & sentit justas pœnas se dare, cum vera humilitate ac suppliciter subjiciat se Dei arbitrio. Ergo ubi contumaciter fremunt homines contra Deum, vel obmurmurant, certum est eos nondum sentire sua peccata. Fateor quidem multos sibi esse male conscios, qui tamen contra Deum luctantur, & ferociter repellunt, quantum in se est, ejus manum, & etiam blasphemant ejus nomen, ubi eos castigat: sed illi nondum tanguntur vero sensu pœnitentiæ, ut sibi displiceant. Judas agnoscit quidem se peccasse, & hoc libere fatetur. Cain libenter tegeret scelus suum: sed Dominus illi confessionem violenter extorquet. Interea tamen non resipiscunt: imo non desinunt obstrepere Deo. conqueritur enim Cain pœnam esse graviorem, quam ferre possit: Judas desperat. Idem etiam contingit omnibus reprobis. Videntur ergo illi satis convicti esse, ut reatum suum agnoscant, & quasi subscribant Dei judicio: sed non vere sentiunt peccata sua, ut sibi in illis displiceant, quemadmodum dixi. Nam pœnitentia semper conjuncta est cum hoc obsequio, de quo nunc Propheta loquitur. Quisquis ergo vere afficitur suis peccatis, ille simul se præbet Deo morigerum, & se totum submittit ejus arbitrio. Sic pœnitentia semper ex se tolerantiam crucis parit, ut qui sistit se ad Dei tribunal, simul etiam permittat se castigandum, & pœnas ipsas æquo animo sustineat: quemadmodum bos subactus semper recipit jugum, neque obluctatur; sic etiam qui vere tangitur sensu peccati sui, paratus est ad tolerandas pœnas qualescunque Deo visum fuerit infligere. Hoc igitur primo loco discendum est ubi sic loquitur Propheta, *Iram Jehovæ feram, quia peccavi ei.* Hinc etiam colligimus litigare cum Deo, quicunque non ferunt patienter ejus flagella: quia etiamsi aperte non objiciant Deo se esse justos, tamen non tribuunt ei justam gloriam, ut fateantur ipsum esse justum judicem. Quare? Hæc enim inter se cohærent, & conjuncta sunt individuo nexu, sentire sua peccata, & patienter se subjicere arbitrio judicis, ut pœnas sumat. Jam sequitur alterum argumentum, *Donec disceptet causam meam, & afferat jus meum: educet me in lucem, videbo justitiam ejus.* Hic Ecclesia innititur secundæ fulturæ: quia etiamsi Dominus gravissime eam affligat, non tamen abjicit fiduciam salutis, quia scit se castigari in suum bonum, quemadmodum paulo ante vidimus. Et certe non posset vel ad momentum quispiam durare in miseriis, nisi conciperet liberationis fiduciam, & promitteret sibi felicem exitum. Non debent igitur nec possunt hæc duo separari, nempe scelerum nostrorum agnitio, quæ nos coram Deo humiliet: deinde gustus bonitatis ejus, & firma salutis nostræ certitudo: quia Deus testatus est se nobis fore semper propitium, utcunque pœnas de peccatis nostris sumat; & se memorem fore misericordiæ, etiam in media ira, quemadmodum dicit Habacuc. Non sufficeret igitur sentire sua mala, nisi accederet consolatio ex promissionibus gratiæ. Cæterum, ostendit Propheta Ecclesiam fuisse innoxiam, respectu hostium suorum, quamvis merito pœnas det. Atque hoc diligenter notandum est: quia quoties nobis negotium est cum improbis, putamus nihil esse in nobis vitii. Atqui duo hæc consideranda erant, nempe improbos nobis sine causa inferre molestiam; & ideo justam esse causam nostram ipsorum respectu: deinde nos tamen juste affligi divinitus; quia semper reperiemus multas causas cur Dominus nos castiget. Hæc igitur duo simul consideranda nobis sunt, quemadmodum hic admonet Propheta. Nam dixit initio versus, Iram Dei feram, quia peccavi ei: nunc autem addit, Asseret tamen Dominus jus meum, litigabit litem meam (ad verbum) hoc est, disceptabit causam meam. Si Ecclesia rea est coram Deo, imo non expectat judicis sententiam, sed eam prævenit, ac libere fatetur se dignam esse talibus pœnis; quid hoc sibi vult, quod Dominus disceptabit ejus litem, quod suscipiet ejus causam? videntur hæc duo inter se pugnare: sed optime conveniunt secundum diversos respectus. Nam confessa fuit Ecclesia se peccasse Deo: nunc convertit oculos ad hanc securitatem: scit autem se immerito ab hostibus vexari: scit illos impelli mera crudelitate ad maleficium. Hæc igitur ratio est, cur Ecclesia confidat, & expectet Deum fore vindicem suæ innocentiæ, nempe contra improbos: & tamen suppliciter agnoscat se peccasse coram Deo. Quoties ergo nobis injurias inferent hostes nostri, teneamus hoc principium, Deum fore vindicem: quia semper patronus erit justitiæ & æquitatis. Fieri ergo non potest, ut Deus ita prostituat nos impiorum violentiæ. Tandem ergo *litigabit litem nostram*, hoc est, disceptabit causam nostram, & erit ejus cognitor. Sed interea semper peccata nostra nobis occurrant, ut vere humiliati coram Deo, non speremus salutem quam nobis promittit, nisi ex gratuita venia. Quare ergo jubentur fideles bono esse animo in suis afflictionibus? Quia Deus pollicitus est se fore eorum patrem: recepit illos in suam fidem: testatus est suum auxilium illis non defore. Sed unde fiducia? An quia digni sint? An quia tale aliquid sint promeriti? Minime: sed agnoscunt se reos esse, ubi coram Deo humiliati sese prosternunt, & ubi sponte ad ejus tribunal sese damnant, ut præveniant ejus judicium. Videmus nunc quemadmodum optime contexat Propheta duas istas sententias, quæ alioqui

Mat. 27. vers. 3. Gen. 4. vers. 13. Hab. 3. vers. 2.

qui videri possent in speciem pugnare. Sequitur, *Educet me in lucem, cernam justitiam ejus.* Adhuc se confirmat Ecclesia in spe liberationis. Et hinc etiam patet quomodo Deus sit fidelibus lux in obscura caligine, quia scilicet vident exitum paratum esse malis suis; sed procul vident, quia spem suam extendunt ultra metam hujus vitæ. Sicuti ergo veritas Dei sese diffundit per cœlum & terram, ita fideles spem suam longe & late extendunt: sic fit ut procul aspiciant lucem, quæ videtur ab illis esse remotissima. Et hac fiducia etiam dicit Propheta, *Educet me Dominus in lucem.* Interea, quemadmodum jam dixi, habent aliquam lucem, hoc est, fruuntur gustu bonitatis Dei etiam in mediis malis. Sed Propheta nunc lucem intelligit ipsum exitum, quem sperare nos oportet etiam in rebus desperatis. Sequitur, *Videbo justitiam ejus.* Per Dei Justitiam intelligitur, ut alibi dictum fuit, gratia erga fideles: non quod rependat Deus operibus ipsorum salutem quam confert, sicuti stulte imaginantur profani homines. Arripiunt enim nomen illud Justitiæ, & putant meritis nostris deberi quicquid beneficiorum gratis in nos Deus confert. Quare? nam Deus hoc modo ostendit suam justitiam. Atqui longe est alia ratio hujus loquutionis. Deus enim ut ostendat quam sibi chara & pretiosa sit nostra salus, dicit specimen suæ justitiæ se præbere velle in nobis liberandis. Cæterum, in hac voce *Justitiæ* est relatio. Quia enim Deus pollicitus est salutem nostram sibi curæ fore, ideo justus apparet quoties nos eripit ex nostris miseriis. Justitia ergo Dei non refertur ad merita operum, sed potius ad promissionem, qua se nobis obstrinxit. Et ideo sæpe etiam eodem sensu vocatur Deus fidelis. Denique idem significat Dei justitia & fidelitas. Nunc quum dicit Propheta in persona Ecclesiæ, *Videbo justitiam ejus*, intelligit etiamsi Deus occultet favorem suum ad tempus, & manum suam subducat, ut nulla spes superstit auxilii, tamen quia justus est, fieri non posse, quin nobis succurrat. *Videbo* igitur *justitiam ejus*, hoc est, Deus reipsa tandem ostendet se esse justum. Sequitur,

10. Et videbit inimica mea, & operiet eam pudor, quæ dixit mihi, *(vel de me)* Ubi Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt, & nunc erit in conculcationem sicuti lutum platearum.

Sed ego non possem nunc absolvere. Precemur Dominum.

Da omnipotens Deus, quando hodie tot miseriis sumus circumdati, imo quocunque flectamus oculos, ubique nobis occurrunt innumera mala, quæ totidem testimonia sunt iræ tuæ: da, inquam, ut vere humiliati coram te, simul etiam attollere discamus oculos in promissiones gratuitæ bonitatis tuæ, & paterni favoris, quem nobis pollicitus es in Filio tuo, ut non dubitemus te nobis fore propitium, quia nos in populum adoptasti; & quoniam ita instructi contra nos hostes nostri sæviunt, & furiose etiam quotidie insurgunt, ut non dubitemus te nobis fore præsidio, quoniam scis nos injuste ab illis infestari: & ita pergamus in fiducia tuæ bonitatis, ut semper gemamus sub onere vitiorum nostrorum, & assidue fateamur nos reos esse mille mortium coram te, nisi quia pro immensa tua misericordia digneris nos semper recipere & colligere, per eundem Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEPTIMA

IN

MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. VII.

Proxima lectione recitavi versum 10. ultimi capitis, ubi Propheta adjungit ad cumulum gaudii, quod hostes Ecclesiæ videbunt cum magna indignatione admirabilem illam gratiam de qua nuper loquutus fuerat. Sed hostes ipsos describit sub persona mulieris æmulæ: sicuti etiam Ecclesia Dei mulieri confertur. Et hoc genus loquendi satis tritum est in Scripturis. Vocat igitur Jerosolyma, vel Babylonem suam æmulam, vel alias omnes urbes hostium. Dicit autem, *Operietur pudore:* quia scimus impios insolescere simulac illis arridet fortuna. In rebus ergo prosperis nullum tenent modum, quia putant Deum quasi sub pedibus suis esse. Si hoc plerumque facit prosperitas apud pios, ut Dei, & sui etiam obliviscantur, non mirum est si increduli magis ac magis obdurescant, ubi Deus ipsis indulget. Respectu igitur talis superbiæ nunc dicit Propheta, *Ubi inimica mea viderit, pudor operiet eam*, hoc est, desinet suo more sese efferre in suis jactantiis: imo cogetur præ verecundia sese occultare: quia scilicet videbit se longe fuisse deceptam, quod putabat in totum me periisse. Postea adjungit, *Dicebat mihi, Ubi Jehova Deus tuus?* Hic Ecclesia Dei insultat vicissim incredulis, ubi videt se divinitus esse liberatam: neque id facit sua causa, sed quia impii sacrum Dei nomen arripuerant ad contumeliam. quod etiam nimis vulgare est. Nam quoties Deus affligit suos, statim cristas erigunt increduli, & blasphemias suas evomunt contra Deum, quum tamen potius deberent sese humiliare sub ejus manu. Nam si Deus exerceat sua judicia contra fideles, quid sperandum est impiis ejus contemptoribus? Si horrendis modis grassatur Dei vindicta in lignum viride, quid fiet ubi pervenerit usque ad lignum aridum? Atqui impii similes sunt ligno arido. Sed quia cæcutiunt ad Dei judicia, ideo petulanter subsannant ejus nomen, quoties vident Ecclesiam affligi: quasi res adversæ non essent testimonia iræ Dei. Castigat enim suos filios, ut se ostendat mundi judicem. Sed quemadmodum jam dixi, impii ita obdurescunt in suo stupore, ut nihil prorsus considerent. Ergo hic fideles postquam experti sunt Deum liberatorem, ut gratitudinis testimonium reddant, suscipiunt ejus causam: non respiciunt seipsos, neque suas personas; sed potius hic patrocinantur justitiæ Dei. Talis est ista insultatio. *Dicebat, Ubi nunc Jehova Deus tuus?* Ego possum reipsa me ostendere colere verum Deum, qui suos in extrema necessitate non deserit. Postquam ergo mihi opitulatus est, jam quærat latebras inimica mea, quæ ita ausa est insurgere contra Deum. *Nunc*, inquit, *erit in conculcationem sicuti lutum platearum, & oculi mei videbunt eam.* Quod dicit Propheta sub nomine Ecclesiæ, fore incredulos instar luti, pendet ex promissione quam antea vidimus. Nam Deus ita Ecclesiæ suæ apparet redemptor, ut non relinquat hostes suos inultos. Trahit igitur ad pœnam Deus impios, dum suis succurrit.

Ergo

Ergo Ecclesia ubi amplectitur redemptionem sibi oblatam, simul conspicit propinquum exitium, quod impendet omnibus Dei contemptoribus. Quod etiam infertur, *Videbunt oculi mei*, non debet ita accipi, quasi fideles lætitia carnis exultent quum vident impios dare pœnas quas meriti sunt. Nam *videre* hic metaphorice accipitur pro frui læto vel jucundo spectaculo, quemadmodum pluribus aliis locis: quia hæc loquutio frequenter occurrit, ideo debet satis notus esse sensus. *Videbunt* igitur *oculi mei*, hoc est, fruar spectaculo cladis, quæ jam omnibus impiis impendet. Sed quemadmodum jam dixi, hic non exprimitur carnis lætitia, quæ intemperanter exultet: sed exprimitur verum gaudium, quod concipiunt fideles ex intuitu gratiæ Dei, & judicii etiam. Hoc autem gaudium non poterit penetrare in corda nostra, donec purgata sint immodicis passionibus: quia semper tam in metu & tristitia, quam in spe & gaudio sumus nimii, donec frenum nobis injecerit Dominus. Erimus ergo hujus spiritualis gaudii capaces, de quo loquitur Propheta, postquam exuerimus omnes affectus inordinatos, & Deus nos subegerit suo spiritu, ut possimus modum tenere in nostra lætitia. Jam sequitur apud Prophetam,

11. Dies ad ædificandum parietes tuos: dies iste procul abiget edictum.

12. Die isto etiam ad te veniet ab Assur, & urbibus munitionis, & à munitione etiam ad fluvium, & ad mare à mari, & à monte ad montem.

Prosequitur Michæas doctrinam, quam prius attigerat, nempe etiamsi Ecclesia misere perditam se existimet ad tempus, tamen Deum fore ejus liberatorem. Primo dicit, *Diem instare, quo maceriæ ædificentur.* Nam גדר proprie vocant vel Sepem, vel parietem: ita discernitur hoc nomen à muris in quibus major est munitio. Significat igitur tempus venturum, quo Deus colligat Ecclesiam suam, & conservet, quasi tecta esset parietibus undique. Nam scimus dissipationem Ecclesiæ conferri quasi parietibus dirutis: quemadmodum siquis evellat sepes ex agro aut vinea, siquis etiam clausuras omnes perfringat: sic ubi Ecclesia exposita est in prædam omnibus, dicitur esse apertus ager, vel vinea quæ caret omnibus clausuris. Ex opposito nunc dicit Propheta, tempus venturum, quo rursus fideles ædificent sibi parietes, quibus protegantur ab insultu hostium, & direptione. *Dies* ergo *ad ædificandum macerias tuas.* Postea adjungit, *Hic dies procul expellet edictum.* Alii vertunt, Tributum. Sed nomen hoc proprie significat edictum: & optime convenit præsenti loco, quia significat Propheta populum non fore amplius obnoxium tyrannidi Babylonicæ, sicuti antea. Nam post eversam Jerosolymam, non dubium est quin Babylonii sese extulerint valde crudeliter adversus miserum populum: quin volitaverint etiam formidabiles minæ. Propheta ergo sub nomine *edicti* complectitur crudele & tyrannicum illud imperium, quod Babylonii ad tempus exercuerunt. Scimus quid Deus Judæis denunciet per
Eze. 20. vers. 25. Ezechielem, Noluistis servare leges meas bonas: dabo igitur vobis leges non bonas, inquit, quas cogemini servare: & tamen non vivetis in illis. Leges illæ non bonæ fuerunt edicta de quibus nunc Propheta disserit. *Dies* igitur *ille procul abiget edictum*, ne scilicet ita sibi metuant Judæi à legibus hostium suorum. Neque enim dubium est, quin sub gravissimis pœnis vetuerint Babylonii, ne quis rursus erigeret vel domum unam in illo loco, ubi fuerat prius Jerosolyma. Volebant enim locum illum ita manere vastum, ut populus sciret nullam spem esse restitutionis. *Dies* ergo *elongabit*, vel procul abiget, *edictum*: quia scilicet dabitur libera facultas Judæis urbis suæ instaurandæ: deinde non ita trepide exspectabunt in singulas horas, donec prodeant nova edicta, quæ denuncient graves pœnas, siquis audeat fratres suos hortari ad ædificandum Dei Templum. Quidam trahunt hæc Prophetæ verba in diversum sensum: primo existimant Prophetam simpliciter loqui de spirituali Christi regno: deinde verbum רחק accipiunt pro Extendere vel propagare; & hoc volunt esse Euangelium, quod jussu Patris Christus promulgavit per totum orbem. Verum quidem est Davidem uti hac voce Psal. 2., ubi de publicatione Euangelii loquitur: verum etiam est Psal. 110. promitti edicti illius promulgationem, Virgam virtutis tuæ emittet Jehova è Sion. Sed locus hic non patitur se ita violenter torqueri. Non dubium igitur est quin Propheta intelligat liberos fore Judæos ab omni metu tyrannidis, ubi Deus eos asseruerit in libertatem. Et רחק etiam non significat extendere ac propagare, sed procul expellere. *Dies* igitur *iste expellet decretum*, ne scilicet amplius sint obnoxii fideles tyrannicis imperiis. Jam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Nec dubium est, quin fideles talibus vaticiniis freti in rebus desperatis precati fuerint: quemadmodum videmus exemplum Psal. 102., Dies jam adest quo miserearis Sion, & ædifices muros ejus: nam & servi tui miserebuntur lapidum ejus. Neque enim fideles temere ita precati sunt, sed quasi dictasset illis Deus precandi formam ore suo, sumpta fiducia veluti ex compacto cum Deo egerunt: Domine, tu pollicitus es novam urbis ædificationem: deinde tempus præfixum est per Jeremiam, & per alios Prophetas. Ergo quum nunc tempus hoc impletum fuerit, jam da ut rursus instauretur & Templum tuum, & urbs sancta. Alii vertunt, Die quo ædificabis (vel ædificabit Deus) macerias tuas, die illo elongabitur decretum. Sed non dubito quin seorsum Propheta hic & urbis instaurationem, & liberum statum promittat fidelibus. Bimembris igitur est oratio, quia primo significat Propheta jam instare tempus, quo fideles ædificent suas macerias, ne scilicet pateant hostium libidini: deinde adjungit liberos fore à metu tyrannidis; quia Deus, quemadmodum dicitur apud Jesaiam, franget jugum oneris, & sceptrum exactoris. Est enim Jes. 9. vers. 4.
prorsus eadem sententia. Postea addit, *Et die illo veniet etiam usque ad te ab Assur.* Est aliqua in verbis obscuritas, ideo multa subaudiunt interpretes. Sed mihi tamen non videtur dubius esse sensus Prophetæ. Dicit, *Die illo etiam usque ad te veniet ab Assur, & urbibus munitionis, & à munitione etiam ad fluvium, & ad mare à mari, & à monte ad montem.* Quanquam alii הר putant nomen esse proprium montis: ideo vertunt, & Har montem. Scimus in monte Hor fuisse sepultum Aaron. Sed non dubium est quin Propheta hic designet aliam regionem: & coacta est illa versio de monte Har. Non dubito igitur quin Propheta utroque loco appellative nomen montis repetat: quasi diceret, A montibus usque ad montes. Jam videndum est quid velit Propheta. Quod ad verba spectat, nulla est, ut dixi, ambiguitas, modo teneamus summam rei: huc autem spectat consilium Prophetæ, Jerosolymam, ubi restituta fuerit divinitus, tanto fore in honore apud omnes gentes, ut undique fiat concursus ad eam. Significat igitur splendidissimum fore statum urbis, ut undique confluant omnes populi. Et ideo ו copula bis hic accipitur pro Etiam, ad amplificationem scilicet: *Die illa etiam ad te*; postea, *Etiam ad fluvium.* Neque enim credibile erat ullam fore amplius dignitatem Jerosolymæ, postquam funditus fuerat excisa cum Templo. Non mirum est igitur, si Propheta hic confirmet diligentius quod minime consentaneum erat, saltem pro communi

muni hominum sensu, ut scilicet Jerosolyma attraheret ad se cunctas gentes, & procul remotas. *Venient* ergo: nam verbum יבוא debet resolvi in numerum pluralem. accipitur enim indefinite. *Venient* ergo *ab Assur usque ad te*. Atqui prius Assyrii dissipaverant totam terram, funditus everterant regnum Israël, & fere nomen deleverant: vastatum etiam ab illis fuerat regnum Jehudah, restabat tantum exigua portio. Postea scimus venisse cum Chaldæis, postquam translata fuerat Babylonem sedes imperii, & Nineve diruta fuerat. Quum ergo nominat Assyrios, non dubium est quin per synecdochen etiam comprehendat Babylonios. *Venient* igitur *ab Assur*: deinde *à civitatibus munitionis*, *& à munitione*, hoc est, à qualibet munitione. Nam qui צור accipiunt pro Tyro, falluntur: ponitur enim bis מצור, quod significat arces & propugnacula. Deinde *ad fluvium*, hoc est, usque ad ultimos fines Euphratis. Nam ... multi fluvii nomen exponunt de Euphrate: sicuti pluribus Scripturæ locis sumitur. Quanquam non minus commode licebit interpretari de quibuslibet fluviis: acsi diceret Propheta, nihil fore obstaculo, quominus iter conficiant qui properabunt Jerosolymam. *Ad fluvium* ergo, *& à mari ad mare*, id est, à longinquis finibus certatim omnes convenient, adducti celebritate sanctæ urbis: quia ubi rursus ædificata fuerit mandato Dei, acquiret sibi novum & insolitum splendorem, ut undique illuc conveniant omnes populi. Postea, *A monte usque ad montem*, hoc est, à regionibus procul dissitis. Hæc summa est. Promittit igitur Propheta quod omnes putassent esse fabulosum, nempe tantam fore dignitatem urbis Jerosolymæ, postquam reversi fuerint Judæi ab exilio, ut futura sit quasi supremum caput orbis. Unum addendum est. Qui locum hunc ad Christum restringunt, videntur quidem non carere prætextu, quia statim sequitur nova comminatio de terræ vastitate. Videtur autem esse aliqua repugnantia, nisi Propheta hic Ecclesiam ex Gentibus collectam comparet cum veteri populo. Sed optime conveniunt hæc inter se, quod Propheta denunciet vindictam Dei incredulis, qui tunc vivebant: & tamen pronunciet Deum fore misericordem erga electos suos. Cæterum, restrictio quam ipsi urgent, nimis est violenta, quia scimus hunc morem receptum fuisse Prophetis, ut extenderent gratiam Dei à reditu veteris populi usque ad Christi adventum. Quoties ergo prædicant Dei gratiam Prophetæ in liberatione populi, transitum simul faciunt ad Christum: sed continuant totum medium tempus. Et hanc rationem nunc sequitur Propheta: & nobis etiam tenenda est. Pergamus.

13. Et erit terra in desolationem propter incolas suos à fructu operum ipsorum.

Videtur, quemadmodum jam dixi, pugnare secum Propheta, quoniam ex abrupto, postquam loquutus est de renovatione terræ, dicit jam fore desertam, quia Deus scilicet nimium provocatus fuerat sceleribus populi. Sed alibi diximus hoc esse fere ordinarium Prophetis, ut ab una parte denuncient vindictam Dei Judæis omnibus: deinde statim convertant se ad fideles, qui exigui erant numero, & erigant eorum animos proposita spe salutis. Scimus enim fuisse Prophetis negotium cum perditis Dei contemptoribus. Oportuit igitur ipsos fulminare quum respicerent ipsum corpus populi. nam pervaserat contagio ad omnes ordines, ut essent omnes apostatæ à primo usque ad ultimum: exceptis tantum paucis, qui latebant in magna turba, sicuti pauca grana sub ingenti palearum congerie. Ergo Prophetæ non sine causa permiscent consolationes minis: quia dirigunt minas ad totum populi corpus: deinde quasi susurrant in aurem electis Dei & parvis reliquiis consolationis materiam: Dominus tamen vestri miserebitur: etiamsi statuerit populum suum extinguere, tamen manebitis salvi; sed hoc fiet occulto modo. Propheta igitur noster ab una parte hic vindictam Dei proponit desperato populo, & interea concionatur de Ecclesiæ redemptione, ut hac fultura se sustentent fideles in rebus adversis. Dicit igitur nunc, *Erit terra in desolationem*. Sed cur tam abrupte loquitur? nempe ut depellat hypocritas à vana confidentia, qua nimium turgent: etiamsi Deus ne verbum quidem faciat, præsertim vero ubi Deus aliquid promittit, ut se obtegunt Ecclesiæ titulo, ita etiam arripiunt quod dictum erat fidelibus, quasi ad se spectaret: Nonne Deus pollicitus est se fore redemptorem populi sui? quasi vero esset eorum redemptor, qui se ab ipso alienaverant sua perfidia: sed tamen hoc illis nimis tritum est. Ideo Propheta quum videret hypocritas statim cupide accurrere, & arrepta hac ansa fore audaciores, dicit, *Terra erit in desolationem*, hoc est, Discedite. Neque enim quum Deus testatur se fore Ecclesiæ suæ redemptorem, vos alloquitur: nam estis putrida membra, *Et terra in vastitatem redigetur*, priusquam affulgeat hæc Dei gratia, de qua nunc loquor. Tenemus igitur contextus rationem, cur Propheta quasi ex abrupto permisceat promissionibus minas: ad terrorem incutiendum hypocritis scilicet. Dicit, *propter habitatores suos à fructu* (vel propter fructum) *operum ipsorum*. Hic januam claudit Dei contemptoribus Propheta, ne perrumpant suo more, quasi teneant Deum sibi obstrictum: Videte, inquit, quales sitis, nam contaminastis terram vestris sceleribus. ergo necesse est ipsam redigi in solitudinem. Quum autem terra, quæ per se innoxia est, trahatur in judicium; quid futurum est de ipsis contemptoribus, quorum scelera sustinet? Videmus ergo quam emphatica sit ista loquutio. Nam Propheta vocat hic omnes incredulos ad examen vitæ suæ: deinde proponit illis terram, quæ pœnas datura erat, etiamsi nihil peccasset: & quo nomine? quod polluta esset, quemadmodum dixi, eorum sceleribus. Quum ita sit, videmus opportune depulsos fuisse hypocritas à falsa confidentia, qua inflati erant, quum tamen Deum & verbum ejus superbe despicerent. Nunc sequitur,

14. Pasce populum tuum in virga tua, (*vel pedo tuo*) gregem hereditatis tuæ, habitantes in solitudine (*vel seorsum*) in sylva, in medio Carmeli: pascentur in Basan, & Gilead, secundum dies antiquos.

Hic Propheta ad vota & preces se convertit, in quo plus est vehementiæ, quam si confirmasset quod prius dixerat de restitutione Ecclesiæ. Ostendit enim quam horribile futurum sit judicium illud, quum Deus terram rediget in solitudinem. Non dubium est, quin ista precatio vaticinium simul contineat. Verum Propheta non simpliciter redemptionem promittit fidelibus, sed simul etiam duplicat terrorem illum, quo voluerat terrere hypocritas: quasi diceret, Certe nisi mirabiliter servet Deus suos, actum est de nomine Ecclesiæ. Nullum est igitur remedium, nisi in virtute Dei incredibili. Denique, ostendit Propheta se contremiscere ad illam vindictam, de qua nuper vaticinatus est, ne scilicet illudant hypocritæ, sicuti solebant. Nunc videmus cur Propheta hoc solatii genere utatur, hoc est, sic temperet suum sermonem, ut non statim spem præbeat fidelibus, sed Deum ipsum compellet. *Pasce* igitur

igitur *populum tuum*: quasi diceret, Certe clades ista exitialis futura est, nisi tu, Domine, memor sis fœderis tui, ut rursus colligas aliquid residuum ex hoc populo, quem eligere dignatus es. *Pasce populum tuum.* Hæc ratio est, cur nominet populum Dei, quia digni omnes erant interitu, nisi quia oportuit impleri quod Deus pollicitus erat Abrahæ, In
Gen. 12. vers. 3. semine tuo benedicentur omnes Gentes. Sola igitur adoptio Dei obstitit, quominus in totum perirent Judæi. Ergo emphatice dicit, Domine, tamen hic est populus tuus: quasi diceret, Unde tibi nunc creabis Ecclesiam? tametsi enim poterat Deus ex Gentibus adducere, & ex alienis facere domesticos, tamen oportuit manere radicem adoptionis in genere Abrahæ, donec prodiret Christus in medium. Neque enim disputandum tunc fuit de potentia Dei, quemadmodum faciunt fanatici homines, Annon hoc potest Deus? Sed standum fuit oraculo, unde certo colligebant quid Deo semel fuisset decretum, & quid facturus esset. Quoniam ergo sacrosancta illa & inviolabilis promissio erat, Ex semine tuo benedicentur omnes Gentes, oportuit manere semper gratiam Dei in reliquiis. Certum quidem est, hypocritas promiscue abusos fuisse promissionibus Dei, ut jam dictum est: sed tenenda est semper ista ratio, quod Deus pœnas sumpsit de impiis, quamvis sua multitudine freti putarent se semper fore superstites. Deus ergo illos perdidit, ut digni erant: & tamen semper voluit aliquid esse residuum in populo illo. Cæterum, notandum est non extendi nomen hoc ad omnes Abrahæ filios, qui secundum carnem traxerant ab eo originem; sed tantum aptari fidelibus, hoc est, reliquiis, quæ servatæ sunt secundum adoptionem gratuitam Dei. *Pasce* igitur *populum tuum pedo tuo.* Comparat Deum pastori, quemadmodum hæc metaphora frequenter occurrit. Tametsi enim שבט Sceptrum significet ubi fit mentio Regum, tamen sumitur etiam pro Pedo pastorali, quemadmodum Psal. 23. & aliis pluribus locis. Quoniam ergo hic induit Deo personam pastoris, ita etiam assignat illi pedum: quasi diceret, Domine, fungaris officio pastoris in populo tuo regendo. Quare? confirmat continuo post quod nuper dixi, nempe non esse remedium sperandum, nisi in sola Dei misericordia, addendo *gregem hereditatis tuæ.* Nam quum vocat Gregem hereditatis, non considerat quid promeritus fuerit populus, sed defigit oculos in adoptionem gratuitam. Quum ergo Deo placuisset populum illum eligere, Propheta hac ratione etiam audet prodire in conspectum Dei, & objicere electionem gratuitam: Domine, ego non obtrudam tibi vel nobilitatem generis nostri, vel quidquam dignitatis, vel pietatem nostram, vel ulla merita: quid igitur? Nos sumus populus tuus, quia tu ita testatus es nos esse Regale sacerdotium. Sumus igitur tua hereditas. Quare? nam voluisti unum populum tibi sacrum esse & peculiarem. Videmus nunc clarius, ut Propheta in solam Dei gratiam recumbat, & objiciat memoriam fœderis tentationibus, quæ poterant alioqui spem omnem labefactare. Postea, *habitantes seorsum*, vel solitarios. Hic non dubium est, quin designet populi dissipationem, quum dicit eos habitare seorsum. Etsi enim dispersi fuerant Judæi per regiones amœnas, & fertiles, ac populosas, tamen ubique erant in solitudine ac deserto, quoniam laceratum erat corpus. Fuit igitur fidelibus vere desertum tota Chaldæa & Assyria. Nam illic non habitabant quasi unus populus, sed tanquam membra lacera. Notatur ergo Prophetæ verbis talis dispersio. Et addit etiam *habitare in sylva.* Neque enim illis erat vera habitatio, nisi in patria, quoniam illic degebant sub tutela Dei. Et dixi jam alias omnes regiones fuisse illis deserti instar. Addit, *In medio Carmeli.* Subaudienda est nota similitudinis, כ, Tanquam in medio Carmeli. *Pascentur in Basan & Gilead, secundum dies antiquos*: hoc est, quamvis nunc solitariæ sint oves tuæ, tamen colligas rursus eas, ut pascantur *quasi in Carmelo*: (quem scimus fuisse montem pinguissimum) deinde, *sicuti in Basan & Gilead.* scimus opima in illis locis fuisse pascua. Quum ergo hic Propheta fideles comparet ovibus, ideo ponit nomen Basan, nomen Carmeli & Gilead: acsi diceret, Domine, restitue populum tuum, ut habitet in hereditate sibi abs te semel concessa. Quod autem solitarios vocat, jam rationem ostendi: & similis etiam locus est Psalm. 102. quanquam aliud est nomen ערער. Sed tamen idem est sensus, nempe vocantur illic solitarii fideles, quia non erant collecti in unum corpus: & hæc fuit vera populi illius felicitas, ut scilicet colerent uno consensu Deum, essent sub uno capite, deinde esset illis altare unum instar sacri vinculi ad fovendam fidei unitatem. Quum igitur dispersi essent huc & illuc fideles, merito fuerunt quasi solitarii ubicunque essent. Postea addit, *Secundum dies antiquos.* Hic proponit Deo sua beneficia, quibus olim prosequutus fuerat populum suum, ut usque in finem similis sui esse pergat, hoc est, ut suam beneficentiam extendat usque in finem erga electum populum. Et hoc non parum ad confirmationem fidei valuit, quum fideles memoria repeterent quam benigne & liberaliter egisset Deus ab initio cum posteris Abrahæ, ut statuerent eum non minus fore beneficum erga suos electos, etiamsi esset tristis quædam abruptio, ut ita loquar. Nam quod Deus in exilium expulerat Judæos, fuit illud quoddam genus abdicationis, quasi devoti essent ultimo exitio. Jam tamen quum sibi proponunt se esse oriundos à sanctis Patribus, deinde sibi promissum esse redemptorem, merito spem gratiæ concipiunt in futurum ex præteritis Dei beneficiis, quod scilicet tam benigne olim populum suum tractasset.

Da omnipotens Deus, quando ita peccatis nostris provocavimus iram tuam, ut ubique appareat horrenda vastitas, & solitudo: da, inquam, ut aliquando etiam affulgeat nobis experimentum ejus gratiæ, cujus tam memorabile specimen edidisti erga veterem populum tuum, ut scilicet rursus erigatur Ecclesia tua, in qua & floreat vera religio, & nomen tuum glorificetur: & nos etiam quotidianis precibus intenti simus ad te sollicitandum: nec dubitemus quin sub imperio Christi tui rursus colligere possis totum orbem, quamvis misere dissipatus sit, ut pergamus in hac militia ad extremum usque, donec tandem reipsa discamus nos non frustra in te sperasse, neque irritas fuisse nostras preces, dum scilicet potentiam sibi datam exeruerit Christus in salutem nostram & totius mundi, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA OCTAVA
IN
MICHÆAM PROPHETAM.

CAP. VII.

15. Secundum dies egressus tui è terra Ægypti ostendam ei mirabilia.

Hic Propheta inducit loquentem Deum, & ita loquentem, ut respondeat ejus precationi. Promittit ergo Deus se fore admirabilem in suis operibus, quemadmodum præbuerat documenta suæ potentiæ, quum educeret populum suum è terra Ægypti. Nunc videmus plus fuisse efficaciæ in hoc contextu, quam si ab initio Propheta dixisset Deum fore liberatorem populi sui. nam interposuit votum & preces. Jam vero Deus ostendit se misericordem fore erga populum suum. Et simul monentur fideles, si cupiant divinitus servari, instandum esse precibus. Dicit autem Deus *se ostensurum mirabilia*, sicuti quum egressus olim fuerat populus ex Ægypto. Scimus redemptionem illam perpetuum fuisse documentum potentiæ Dei in servanda Ecclesia: ideo quoties vult spem aliquam dare salutis, revocat in memoriam miracula illa, ut fideles statuant nihil fore obstaculo, quominus salvi maneant, modo illos juvare velit Deus, cujus virtus non est imminuta. Et hoc notatu dignum est, quia etsi fatemur omnes Dei omnipotentiam, ubi tamen cum tentationibus luctandum est, trepidamus, acsi Deo clausi essent omnes aditus ad nos servandos. Simul ergo ac impedimentum aliquod nobis objicitur, putamus jam nihil esse sperandum. Unde hoc? quia scilicet pro nihilo ducimus illam virtutem Dei, quam tamen fatemur esse superiorem toto mundo. Hæc ratio est, cur Deus hic commemoret miracula, quæ ediderat in egressu populi: quia debebat colligere Deum semper manere similem sui: deinde eandem illi potentiam esse integram, quæ olim fuerat. In eo autem satis erat fulturæ ad sperandum auxilium. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Mutat quidem personas, quia alloquitur initio populum, quum dicit, *Secundum dies egressus tui*: postea adjungit, אראנו, Faciam eum videre: sed sensum hæc mutatio non obscurat, quia tantum intelligit Deus potentiam suam satis olim fuisse cognitam populo, & in redemptione illa fuisse memorabile experimentum, ut populus ambigere non deberet de salute sua, si non esset ingratus Deo redemptori, & non sepeliret tam memorabile illud beneficium, quod semel in Patres Deus contulerat. Sequitur,

16. Videbunt Gentes, & pudefient ab omni fortitudine sua: ponent manum super os, aures eorum surdescent.

17. Lingent pulverem quasi serpens, quasi reptilia terræ frement *(vel movebunt se)* à latibulis suis: ad Jehovam Deum nostrum pavebunt, & metuent sibi abs te.

Hic rursus docet Propheta, quamvis Ecclesia undique oppugnetur, & cingatur etiam hostibus innumeris, non tamen esse dubitandum de auxilio Dei promisso: quia in ejus arbitrio sit pudefacere omnes Gentes, hoc est, dejicere totam superbiam mundi, ita ut agnoscant tandem increduli se vana confidentia fuisse elatos. *Dicit ergo Gentes visuras*: quasi diceret, Scio quid vos teneat anxios, quia intenti sunt multi hostes in vestram perniciem: & siquid auxilii appareat, statim acriter parati sunt ad resistendum: sed non impedient studia eorum & conatus, quin Deus vos liberet. *Videbunt* igitur, *& pudefient à tota fortitudine sua.* Significat his verbis Propheta, quantumvis se instructos putent esse increduli ad perdendam Ecclesiam, deinde sibi in manu esse multa obstacula, ne ad ipsam Dei virtus perveniat: tamen hoc totum fore inane, quia ostendet re ipsa Deus hominum robur merum esse fumum. Adjungit, *Ponent manum ad os*, id est, non audebunt gloriari in posterum, sicuti soliti sunt hactenus. nam loquutio hæc tantundem valet Hebræis, atque Obmutescere. Quum ergo hostes Ecclesiæ efflarent magnas jactantias, & aperto ore gloriarentur Dei populum esse perditum; dicit Propheta, ubi Deus apparuerit populi sui redemptor, fore omnes quasi mutos. Adjungit, *Surdescent aures ipsorum*, hoc est, attoniti stabunt: imo vix audebunt aures suas aperire, ne rumor qui allatus fuerit, novam trepidationem ipsis afferat. Scimus superbos homines, ubi res illis ex voto succedunt, non modo plenis buccis jactare suam fortunam, sed etiam cupide haurire omnes rumores, quia totidem sint nuncii victoriarum ut ipsi existimant: Quid hinc? vel quid inde? nempe expectant dum totus orbis veniat sub eorum obsequium. Ex adverso dicit Propheta, *Ponent manum super os, & aures eorum surdæ erunt*, hoc est, trepide fugient omnes rumores, quia subinde metuent sibi à novis cladibus, ubi viderint Deum Israëlis, contra quem hactenus pugnarunt, præditum esse tanta potentia. Quidam hoc ad prædicationem Euangelii referunt, quod facile patior: modo semper initium fiat à liberatione veteris populi. Nam si quis præcise hoc velit intelligi de Christo, non conveniet tam coacta & remota expositio. Cæterum siquis continuet Dei gratiam à reditu populi usque ad renovationem quæ exhibita fuit in Christo, ille tenebit genuinum Prophetæ consilium. Vere ergo impletur quod hic dicit Propheta, quum Deus spargit Euangelii sui doctrinam per totum mundum: quia homines, qui ante jactabant sua figmenta, claudere os suum incipiunt, ut scilicet cum tali silentio præbeant se discipulos. Deinde aures etiam claudunt, hoc est, jam non addicti sunt stultis & frivolis fabulis, sicuti antea: sed consecrant totum suum auditum uni Deo, ut pendeant toti ab ejus veritate, neque amplius vacillent in diversas partes. Hoc fateor impleri in Euangelii prædicatione: sed non dubium est, quin Propheta contexuerit totum illud tempus, ex quo populus reversus est ab exilio Babylonico, usque ad Christi exhibitionem. Postea adjungit, *Lingent pulverem quasi serpens.* Significat, utcunque hostes Ecclesiæ magno fastu sese prius extulerint, fore tamen dejectos, quemadmodum si in terra decumberent. nam Lingere pulverem nihil aliud est quam jacere in terra prostratos. Erunt igitur supplices & abjecti, quemadmodum serpentes: deinde, *movebunt se tanquam vermes & reptilia terræ.* רגז (ut alibi dictum fuit) significat Fremere & tumultuari, significat etiam sese movere. Et optime conveniet posterior hæc interpretatio, quod

quod exibunt, vel se movebunt à clausuris suis. Nam verbum סגר significat Claudere. Quum ergo dicit *A clausuris suis*, intelligit latibula. Quanquam Psal. 18. in cantico Davidis ponitur hoc nomen pro Arcibus & aliis locis bene munitis: Trepidarunt hostes, inquit, à suis munitionibus, hoc est, etiamsi occupassent arces bene munitas, fuerunt tamen illic trepidi, quod sola fama Davidis frangebat ipsorum audaciam. Sed quia hic de vermibus loquitur Propheta, ego malui vertere, A latibulis suis: quasi diceret, etiamsi hactenus putaverint se esse tutos in suis clausuris, tamen sese movebunt, & diffugient quemadmodum vermes & reptilia. nam quum terra foditur, statim prosiliunt vermes: putant enim se esse captos. Sic etiam siquis terram moveat, statim reptilia erumpunt, & trepide huc & illuc diffugiunt. Sic etiam Propheta dicit omnes hostes Ecclesiæ tanta formidine fore perculsos, ubi Dominus ad opem Ecclesiæ suæ ferendam surrexerit, ut diffluant passim. Est autem diligenter notanda hæc similitudo, quum Propheta Gentes robustas, & exercitatas in bellis, deinde quæ ardebant etiam furore, & quæ turgebant magna superbia, comparat vermibus, & reptilibus terræ: deinde serpentibus: ut ostendat nihil fore negotii Deo, quominus prosternat totam altitudinem mundi, simulac Ecclesiæ suæ opitulari voluerit. Et ideo sequitur apud Prophetam, *Ad Jehovam Deum nostrum pavebunt, & metuent sibi abs te.* Hic ostendit Propheta non esse cur suæ infirmitati fideles diffidant, quia potius debent sibi proponere immensam Dei virtutem. Incipere quidem convenit à diffidentia, ut sentiant filii Dei se nihil esse & nullas esse prorsus suas vires: cæterum, non debent subsistere in sua infirmitate, sed potius assurgere ad Dei virtutem, ut non dubitent quum illa apparuerit, hostes statim dissipatum iri. Hæc ratio est cur Propheta hic exprimat nomen Dei: deinde sermonem etiam convertat ad ipsum Deum. *Trepidabunt* igitur *ad Jehovam Deum nostrum*, id est, respectu Jehovæ Dei nostri. Postea *metuent sibi abs te.* Jam sequitur,

18. Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus, erga reliquias hereditatis suæ? Non retinebit in perpetuum iram suam, *(alii vertunt, Non roborabit: nam* חזק *hoc interdum significat: sed potius hic vertendum est, Non retinebit)* quia placet ei clementia. *(vel diligit misericordiam.)*

Exclamat hic Propheta Deum præcipue hac in re merito esse glorificandum, quod erga populum suum sit misericors. Quum dicit, *Quis Deus sicut tu?* non intelligit alios esse deos: hæc enim est impropria comparatio: sed ostendit hac nota posse verum & unicum Deum ab omnibus idolis discerni, quia clementer ignoscat peccatis suorum, & infirmitates eorum toleret. Certum quidem est Gentes omnes fuisse hac opinione imbutas, quod propensi essent ipsorum dii ad veniam: inde sacrificia, inde etiam tot piaculorum species. Neque enim ulla gens fuit tam barbara, quæ non agnosceret se esse obstrictam aliquo reatu coram Deo. Solebant igitur Gentes omnes confugere ad deorum suorum misericordiam. Sed interim nulla potuit esse illis solida persuasio. Nam utcunque arriperent illud principium, Deos fore propitios peccatoribus, si modo suppliciter veniam peterent: tamen dubitanter scimus orasse, quia nulla illis constabat certa promissio. Videmus ergo quidnam velit Propheta, nempe hinc posse statui Deum Israëlis esse verum Deum, quia sicuti semel complexus fuerat filios Abrahæ favore suo, ita eundem favorem continuet ac prosequatur, & fœdus suum inviolabile servet: quanquam poterant millies peccata obstare. Quod ergo Deus bonitate sua superavit malitiam populi illius & stetit firmus in fœdere suo, quod toties violatum fuerat populi sceleribus, inde statui potest ipsum esse verum Deum. Quid enim simile potuit reperiri in omnibus idolis? Fingamus in illis fuisse aliquid divinum, fuisse deos, & præditos aliqua potestate: tamen inter omnes Gentium deos non potuit hoc cognosci, quod quispiam esset propitius populo suo. Quum ergo hoc competat in solum Deum Israëlis, sequitur hic conspicuam fulgere ejus Deitatem, & ejus Numen inde satis probari. Unde etiam colligitur secundo, omnes Gentium deos vanos esse: imo in religione Gentium nihil esse præter mera ludibria, quia scilicet nulla gens possit certa fiducia confugere ad Deum suum, ut veniam impetret dum peccavit. Hæc est summa. Sed nunc venio ad verba Prophetæ. *Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus?* Duabus formis loquendi exprimit hoc singulare Dei beneficium, quod scilicet gratis se reconciliat peccatoribus. Tollere peccata nihil aliud est quam abolere. Nam sæpe verbum נשא accipitur pro Erigere in sublime: sed hic significat quod vulgo etiam dicimus Tollere pro auferre. Transire super scelus est Connivere, quasi diceret, Deus præterit scelera suorum acsi conspectum ejus fugerent. Nam si Deus rationem vitæ à nobis exigat, peccata nostra statim occurrent, & sese objicient coram oculis ejus. Ubi autem Deus peccata nostra non vocat in judicium, sed præterit: tunc dicitur super ea transire. Docet hic locus, quemadmodum jam admonui, maxime in eo fulgere Dei gloriam, quod placabilis sit & peccatis nostris ignoscat. Deus quidem asserit gloriam suam & virtute sua & sapientia & omnibus judiciis, quæ quotidie exequitur: præcipue tamen refulget ejus gloria in hac parte, quod propitius est peccatoribus, & patitur se placari: imo non tantum admittit ad reconciliationem miseros peccatores, sed sponte invitat ac prævenit. Hinc igitur constat verum esse Deum. Ergo ut agat religio firmas radices in cordibus nostris, hoc sit fidei nostræ principium, Deum fore nobis semper placabilem. Nisi enim simus certo persuasi de ejus misericordia, nulla vigebit in nobis pietas, utcunque eam simulemus: quemadmodum dicitur Psal. 130. Apud te est propitiatio, ut timearis. Reverentia igitur Dei & cultus ejus pendent à sensu bonitatis & gratiæ: quia non poterimus ex animo colere Deum, & quemadmodum jam dixi, nulla erit in nobis sincera religio, donec ista persuasio probe & penitus cordibus nostris insideat, ipsum semper paratum esse ad veniam quoties ad eum confugimus. Unde etiam apparet qualis sit Papatus religio. Illic enim semper hæsitant perplexi ac dubii, neque audent statuere Deum sibi fore propitium: quia etsi nescio quid concipiunt de ejus gratia, tamen illis est vana præsumptio & temeritas, si quis sit persuasus de misericordia Dei. Suspendunt igitur conscientias, imo relinquunt dubias & trepidas: quum nulla sit certitudo gratiæ Dei, sequitur totum ejus cultum illic esse fictitium. Denique funditus eversa est vera religio, ubi sublata est firma & indubitabilis fiducia de ejus bonitate, ut homines absque dubitatione ad eum accedant: & quoties peccarunt, ubi confessi fuerint suum reatum & culpam, simul etiam amplectantur misericordiam oblatam sibi. Cæterum, hæc fiducia non sponte orietur in nobis, imo etiamsi concipimus Deum misericordem, hoc erit duntaxat mera fallacia. Non possumus ergo persuasi esse de gratia Dei, nisi ipse nos præveniat verbo suo, & testetur se fore nobis propitium quoties ad ipsum confugimus. Ideo dixi principio, Prophetam hic discernere

nere Deum Israëlis ab idolis Gentium, quia pollicitus fuerat populo suo se fore propitium. Non frustra offerebantur sacrificia in electo populo: addita enim erat promissio, quæ fallere non poterat. Gentes autem in suis sacrificiis semper manebant dubiæ: etiamsi defunctæ essent omnibus piaculis, nulla tamen poterat esse certitudo. sed alia fuit ratio electi populi. Pendet igitur quod hic dicit Propheta de remissione peccatorum à testimonio quod Deus ipse de se reddit. Jam notanda est particula quæ sequitur continuo post, *Erga reliquias hereditatis suæ*. Hic enim depellit rursus hypocritas ab inani confidentia, quia dicit Deum fore misericordem erga reliquias duntaxat populi sui: & simul tollit offendiculum, quod graviter turbare poterat infirmos, quia videbant iram Dei grassari in totum populum, Deum ipsum neque plebeiis, neque ipsis proceribus parcere. Quum ergo flagraret quasi incendium vindictæ Dei in summis & infimis, potuit hæc objectio valde turbare infirmas mentes, Quid? Deus quidem pronunciat se esse propitium peccatoribus: sed interim in nobis grassatur summus rigor: quid hoc sibi vult? Propheta ergo occurrit, dicens Deum esse propitium reliquiis hereditatis suæ, hoc est, quamvis Deus horribilem vindictam exerceat contra majorem numerum, tamen semper aliquod semen manet, & illic refulget ejus misericordia. Vocat autem reliquias hereditatis, quemadmodum heri dictum fuit, quia non alia fuit ratio cur Deus paucis ignosceret, nisi quia elegerat genus Abrahæ. Addit etiam, *Non retinebit iram in perpetuum*. Hoc secundo solatio voluit levare fideles, quia etiamsi ipsos Deus ad tempus castigat, non tamen obliviscitur suæ misericordiæ. Notemus itaque hic Prophetam ponere duas exceptiones. Loquutus est de misericordia Dei: sed quoniam hæc misericordia non est promiscua, vel communis omnibus, ideo Propheta restringit doctrinam illam ad reliquias. Jam sequitur altera exceptio, quod utcunque in speciem sæviat ira Dei contra ipsos electos, tamen esse aliquem modum ut salvi maneant, neque plagæ sint ipsis mortiferæ. Dicit ergo, *Deum non retinere iram suam*, quia etsi ad momentum irascitur erga suos, statim quasi pœnitentia ductus ad eos placide accedit, & testatur se jam esse reconciliatum: non quod mutetur Deus ipse, sed quia ad breve tempus apprehendunt fideles iram ejus: postea exhilarat eos gustus misericordiæ: & ita sentiunt in animis suis Deum quodammodo esse mutatum. Ubi enim formido occupat eorum animos, imaginantur Deum esse terribilem: ubi autem promissiones gratiæ amplexi ipsum invocant, & incipiunt bene sperare de venia, tunc apparet illis Deus humanus, comis & exorabilis, imo propensus omnino ad misericordiam. Hæc ratio est cur dicat Propheta *Deum non retinere iram suam*. Sequitur causa: *Quia*, inquit, *misericordiam ipse diligit*. Hic clarius docet Propheta remissionem peccatorum esse gratuitam, neque alibi fundatam esse quam in ipsa Dei natura. Non est igitur, dum Scriptura prædicat Deum esse placabilem, cur quisque in seipso causam quærat, vel medium etiam quo sibi eum reconciliet. Nam Deus ipse sibi causa est. Quia ergo Deus naturaliter diligit clementiam, ideo tam facilis est ad ignoscendum peccatoribus. Quisquis igitur fingit Deum propitiandum esse piaculis vel ulla satisfactione, evertit hanc Prophetæ doctrinam: perinde enim est acsi quis ædificet absque fundamento. Nam hæc sola fultura debet nos erigere ad Deum, quoties cupimus ei reconciliari, quod scilicet natura diligit bonitatem vel clementiam. Et hæc ratio est cur Deus tantopere commendet suam misericordiam, cur dicat se esse misericordem in mille generationes, tardum ad iram, & facilem ad placandum. Quia quamvis increduli obdurescant contra Deum, tamen ubi sentiunt ejus iram, nihil difficilius ipsis est, quam statuere Deum posse placari. Ergo notanda est hæc ratio, quæ non frustra additur à Propheta. Jam videndum quibus dicat Deum esse misericordem. Nam quia Satan non potuit delere ex hominum cordibus sensum misericordiæ Dei, tamen restrinxit misericordiam ad incredulos, acsi Deus semel duntaxat ignosceret peccatoribus, quum eos in Ecclesiam admittit. Sic Pelagiani olim putarunt Deum non esse placabilem, nisi alienis. Quisquis enim semel in Ecclesiam receptus esset, illum putarunt non posse aliter stare coram Deo, nisi esset perfectus. Tale etiam commentum impulit Novatum & ejus discipulos ad turbandam Ecclesiam. Et hodie sunt non modo perversi homines, sed diaboli, qui hoc eodem commento, vel delirio potius, & se & alios fascinant, quod debeat vigere summa perfectio in fidelibus: & etiam calumniantur doctrinam nostram, acsi homines detineremus in Alphabeto, vel in primis elementis, quia quotidie prædicamus remissionem peccatorum gratuitam. Atqui Propheta diserte exprimit Deum non modo incredulis ignoscere, quum peccarunt, sed *hereditati suæ* & electis suis. Sciamus ergo, quamdiu versamur in mundo, paratam nobis esse veniam: sicuti etiam in singula momenta excideremus à spe salutis, nisi in promptu esset hoc remedium. Nam oportet plusquam furiosos esse nebulones istos, qui sibi arrogant perfectionem, vel putant se ad eum gradum conscendere, ut satisfaciant Deo suis operibus. Jam sequitur,

19. Revertetur, miserebitur nostri, calcabit iniquitates nostras, & projiciet in profunditates maris cuncta scelera eorum.

Hic jam Propheta præscribit formam gloriandi fidelibus, ut secure prædicent Deum sibi fore placabilem. Quoniam ergo Deus clementiam diligit, *revertetur, miserebitur nostri*. Hic contextus nobis observandus est, quia parum prodesset apprehendere nescio quid de clementia Dei, & in genere etiam gratuitam peccatorum remissionem prædicare, nisi accederet ista applicatio, nempe ut statuat unusquisque fidelium pro se Deum fore misericordem, simulac fuerit invocatus. Ista igitur consequentia tenenda est, Deus ignoscit reliquiis hereditatis suæ, quia naturaliter propensus est ad misericordiam: ergo miserebitur nostri, quia sumus ex ejus populo. nisi consequentiam hanc teneamus, Ergo miserebitur nostri, evanescet quicquid audierimus vel didicerimus de bonitate Dei. Hæc igitur vera est dialectica pietatis, quum persuasi sumus Deum esse placabilem & facile exorari, quod ad misericordiam natura sit propensus: deinde dum hanc doctrinam ad nos accommodamus vel ad usum nostrum peculiarem. Quia ergo Deus misericors est natura, ego talem ipsum sentiam & experiar. Donec ergo eo usque simus progressi, sciamus parum nos profecisse in schola Dei. Et ideo clarius apparet ex hoc loco Paparum esse horrendam abyssum, quia nemo potest illic pedem figere, ut persuasus sit Deum sibi fore misericordem, nam tantum illic valent conjecturæ. Atqui videmus longe aliter ratiocinari Prophetam, Deus clementiam diligit, miserebitur ergo nostri. Deinde adjungit, *Revertetur*, ne scilicet nos conturbet temporalis ira Dei vel severitas. Quamvis ergo Deus non statim affulgeat nobis cum suo favore, sed potius aspere & duriter nos tractet, Propheta docet bene sperandum esse. Quare? *Revertetur*: quemadmodum etiam paulo ante dixit, Non retinebit in perpetuum iram suam,

suam, quia ad momentum irascitur suæ Ecclesiæ: sed statim misericordiæ suæ reminiscitur. Jam subjungit Propheta qualis futura sit misericordia Dei erga fideles, nempe *quia calcabit iniquitates nostras*, sicuti dixerat transire super scelus electi populi. Ergo *calcabit iniquitates nostras, & projiciet in profundum maris omnia scelera eorum*, hoc est, non venient in memoriam peccata nostra coram ipso. Hinc ergo colligimus quod prius dixi, non posse sincere & ex animo coli Deum, donec insederit & radicitus etiam infixa fuerit cordibus nostris ista persuasio, Deum esse misericordem: neque solum in genere, sed erga nos, quia scilicet sumus ab ipso semel adoptati, & sumus ejus hereditas. Jam vero si major pars dilabitur, non debemus excidere à fide. Deus enim mirabiliter servat reliquias suas. Postremo sciamus, quoties ad Dei misericordiam confugimus, paratam nobis esse veniam: non ut quisque sibi indulgeat, vel plus licentiæ sumat ad peccandum, sed ut fateamur culpam, & occurrat reatus ante oculos nostros: sciamus apertam esse nobis januam: quia Deus ultro se offert nobis placabilem. Jam quod dicit, *Projiciet iniquitates nostras in profundum maris*, hinc colligimus plenam esse peccatorum remissionem, non dimidiam, ut fingunt Papistæ: dicunt enim Deum remittere culpam retenta pœna. Hoc quam nugatorium sit, facile res ipsa clamat. Sed tamen huc etiam pertinet loquutio Prophetæ, quum dicit tunc remitti nobis peccata, ubi memoria eorum deletur coram Deo. Sequitur,(ego percurram hunc versum,ut absolvam hodie hunc Prophetam.)

20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abrahæ, quas jurasti patribus nostris à diebus antiquis.

Confirmant fideles superiorem doctrinam: quia Deus apud ipsos deposuit fœdus suum, quod irritum esse non potest. Et hinc etiam clarius elucet quod ante dixi, fideles non colligere ex proprio sensu qualis sit Deus, sed amplecti misericordiam quam ipse offert verbo suo. Nisi ergo Deus loquatur, poterimus quidem aliquid concipere in animis nostris de ejus gratia, sed hoc erit debile & evanidum. Ubi autem pronunciat se nobis fore misericordem, jam sublata est omnis dubitatio. Hunc ordinem nunc tenet Propheta: dicit enim, *Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abrahæ, quas jurasti patribus nostris*: quasi diceret, Non temere quicquam fingimus ex proprio sensu, sed recipimus quod semel nobis testatus es. Voluntas enim tua nobis patefacta est in verbo: freti ergo tuo favore persuasi sumus de gratuita venia, etiamsi tibi sumus multis modis obnoxii. Jam tenemus consilium Prophetæ. Quod ad verba spectat, non necesse erit in illis morari: quia alibi tractavimus hanc loquendi formam. Duæ hic ponuntur voces, quibus tamen Propheta designat fœdus Dei: ponitur veritas, ponitur misericordia. Ordine quidem præcedit misericordia Dei, quia non aliunde inducitur ad nos adoptandos, nisi mera sua bonitate: sed sicuti Deus ultro tanta humanitate nos excipit, ita verax est in suo fœdere. Ergo si velimus cognoscere naturam fœderis Dei, quo & Judæos olim elegit, & nos hodie adoptat in populum, hæc duo tenenda sunt: quod scilicet gratis Deus se nobis offerat: deinde, quod firmus sit ac verax, hoc est, non ducatur ulla pœnitentia (sicuti dicit Paulus) in suo fœdere:
Rom. 11. vers. 29. Dona & vocatio Dei, inquit, sunt sine pœnitentia. Respicit autem ad fœdus, quo Deus adoptavit sibi filios Abrahæ. Dicit nunc, *Dabis*, hoc est, re ipsa ostendes: nam istud Dare est quasi repræsentare vero effectu, & re ipsa. *Dabis* ergo, id est, palam ostendes te non frustra fuisse tam humanum erga nos & patres nostros, ut eos amplexus fueris tuo favore. Quare? nam effectus tuæ bonitatis & veritatis nobis constat. *Jurasti* ergo *patribus nostris à diebus antiquis*. Fideles autem sumunt pro confesso, Deum sic fuisse pollicitum Patribus salutem, ut fœdus illud esset perpetuum. Neque enim dixit simpliciter Abrahæ, Ero Deus tuus; sed simul etiam adjunxit, & seminis tui usque in perpetuum. Quum ergo fideles scirent æternum esse & inviolabile fœdus Dei, deinde scirent continuari à patribus ad filios, & hac lege etiam fuisse semel promulgatum, ut patres filiis traderent per manus, ideo non dubitant ipsum fore perpetuum. Quare? *Jurasti* enim *patribus nostris*: hoc est, sciunt Deum non tantum fuisse pollicitum, sed interposito jurejurando, quo voluit Deus sancire fœdus illud, quod magnopere referebat sine dubitatione recipi ab electo populo. Quum ergo fideles agnoscant Deum sibi quodammodo esse obstrictum, ideo secure eum appellant, ut re ipsa talem se exhibeat, qualem asseruit se fore erga omnes suos electos.

Da omnipotens Deus, quando tot vitiis in nobis scatemus, quibus quotidie provocamus iram tuam, & si conscientias nostras interrogemus, sumus obnoxii æternæ mortis judicio, imo meriti sumus centum & mille mortes: da, inquam, ut luctemur contra omnes diffidentias carnis nostræ, & immensam tuam misericordiam sic amplectamur, ne dubitemus te nobis fore propitium: neque tamen abutamur hac facilitate ad licentiam peccandi, sed ita cum timore, & vera humilitate, & sollicitudine ambulemus in verbo tuo, ut tamen quotidie non dubitemus ad tuam misericordiam confugere, quæ nos sustineat & servet incolumes: donec tandem exuti omnibus vitiis, & omni reatu liberati, perveniamus in regnum illud cœleste, ubi fruamur fructu fidei nostræ, hoc est, æterna illa hereditate, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

JOAN.

JOANNIS CALVINI.
PRÆLECTIONES
IN
NAHUM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

CAPUT PRIMUM.

ONus Nineveh, liber visionis Nahum Helkosi.

QUo tempore prophetaverit Nahum, non potest certo asseri. Hebræi, ut sunt audaces in fingendo, dicunt functum fuisse officio docendi sub Manasse: & ideo nomen impii Regis fuisse suppressum, quia indignus erat hoc honore, vel quia infelix erat memoria regni ejus, quod fuisset abductus in captivitatem. Siquis rationem à Judæis postulet, tantum dicent ita sibi videri. Quum igitur nulla sit ratio hujus conjecturæ, veniendum est ad probabiles rationes. Qui putant sub Jotham prophetasse, falluntur proculdubio, & nullo negotio refelli possunt: quia hic minatur excidium urbi Ninevæ, eo quod Assyrii crudeliter vexaverant regnum Israël. Ergo propter istas injurias denunciat vindictam. Atqui sub Jotham regnum Israël nondum prorsus vastatum erat. Scimus enim Assyrios fuisse subornatos à Rege Achaz, quum non esset par ad resistendum, ubi duo Reges vicini, Syriæ & Israël, ipsum aggressi fuerant. hinc factum est ut Assyrii penetraverint in terram Israël, atque successu temporis deleverint totum illud regnum. Medio tempore prophetavit Nahum, quia voluit ostendere, Deo curæ esse regnum illud, idque respectu adoptionis vel fœderis, quia Israëlitæ jam defecerant à populo Dei sua perfidia: sed manebat tamen adhuc firmum fœdus coram Deo. Voluit igitur ostendere se esse patrem & præsidem regni illius. Quum tale fuerit consilium Prophetæ nostri, certum est docuisse vel post mortem Achaz sub Ezechia, vel circiter illud tempus. Sequutus est autem Jonam longo tempore, ut facile colligi potest. Jonas, ut ante vidimus, minatus fuerat urbi Ninevæ: sed remissa fuerat pœna Ninevitis, quod sese humiliassent, ac suppliciter deprecati essent pœnam. Postea redierant ad ingenium, ut fieri solet: hinc factum est, ut Deus minus fuerit ergo eos exorabilis. Quanquam enim erant extranei, Deus tamen dignatus fuerat ipsos hac gratia, quod edocti fuerant ministerio & opera Jonæ: & resipiscentia eorum non prorsus ficta fuit. Quum ergo jam imbuti fuissent aliqua notitia veri Dei, minus excusabilis fuit eorum crudelitas quum vellent opprimere regnum Israël. Sciebant enim gentem illam esse Deo sacram: hoc erat quodammodo violare Deum ipsum. Nunc ergo tenemus quo tempore verisimile sit Nahum functum fuisse docendi officio: quanquam, ut initio præfatus sum, nihil certo nobis constat. Ideo damnavi temeritatis Rabbinos, quia quidvis audent instar oraculi proferre, quanquam nulla illis constat certitudo. Jam attigi aliqua ex parte Prophetæ consilium. Summa hæc est, quum Assyrii pridem molesti fuissent regno Israël, Prophetam surgere & hortari ad patientiam Israëlitas, siqui illic erant residui Dei cultores: quoniam Deus non prorsus abjecerit curam ipsorum, sed velit suscipere eorum causam, quia erant sub ejus patrocinio. Hæc summa est. Quantum attinet ad Nineven, diximus fuisse caput primæ Monarchiæ, quamdiu Assyrii aliis omnibus dominati sunt. Nam Babylon erat quasi una ex præfecturis: hoc est, Chaldæa, cujus metropolis erat Babylon, erat una ex præfecturis illius Monarchiæ. Postea translatum fuit imperium à Merocbaladam. Alii putant Nabuchodonosorem fuisse primum Monarcham Chaldææ. Sed ego in ea re non multum laboro, quia fieri potest, ut Merocbaladam fuerit binomius: & hoc fuit satis vulgare: quemadmodum scimus Reges Ægypti vocatos fuisse Pharaones; ita etiam Assyrii & Chaldæi, quamvis essent prius aliter vocati, sumpserunt commune illud nomen quasi regium. Nineve autem tanta celebritate excellebat, ut non potuerit aliter stabiliri regnum apud Babylonios, nisi illa urbe diruta. Scimus enim quanta fuerit ejus amplitudo. Diximus de ea re aliquid quum exposuimus Jonam. Sed tamen complexa fuit fere iter tridui suo ambitu, ut etiam tradunt profani scriptores. Deinde muri alti erant usque ad centum pedes; lati autem, ut possent quadrigæ sine occursu transire: erant mille & quingentæ turres. Videmus itaque non abs re olim fuisse celebratam tot præconiis illam urbem. Dicunt Ninum fuisse ejus auctorem, sed error ille refellitur testimonio Mosis, Gen. decimo capite: quemadmodum fingunt etiam Semiramidem fuisse primam Reginam Babylonis, & urbem extructam ab ea. Hoc fabulosum est. Fieri potest ut urbem amplificaverit: sed tamen erat Babylon multis seculis antequam nasceretur. Sicuti etiam Ninus potuit urbem illam augere, & ornare: sed urbs ante ipsum natum erat condita. Quod profani scriptores vocant Ninum, non Nineven, probabile est corruptum fuisse ab illis Hebraicum nomen, ut fieri sæpe solet. Quicquid sit, quum vellet Merocbaladam, vel filius, qui fuit ejus successor: quum ergo vellet stabilire sedem imperii in Babylone, coactus est evertere Nineven, ut cessaret æmulatio. Ita factum est, ut urbs prorsus diruta fuerit. De hoc excidio vaticinatur Nahum, ut suo loco videbimus. Quanquam autem pars doctrinæ spectabat ad Israëlitas & Judæos, denominat tamen à majori parte librum suum: vocat *Onus Ninevæ*. Jam de voce משא alibi diximus. Sic Prophetæ nominant tristia vaticinia, quoties denunciant gravem aliquam & formidabilem vindictam Dei. Et quia sæpe minitabantur Judæis, hinc etiam factum est, ut per ludibrium nomine illo משא vocarent omnes prophetias. Sed tamen propria est notatio hujus vocis. Perinde igitur est acsi Nahum diceret se mitti fecialem divinitus, qui bellum indicat Ninevitis in gratiam electi populi. Hinc pote-

poterant colligere Iſraëlitæ quam verax & firmus eſſet in fœdere ſuo Deus, quod adhuc ipſorum curam gereret, quum tamen alienati eſſent ſuis ſceleribus ab eo. Poſtea adjungit, ספר חזון, Liber viſionis. Hac particula ſignificat ſe non fruſtra denunciare Ninevitis exitium, quia fideliter tradat quæ à Deo accepit. Si enim ſimpliciter præfatus eſſet ſe min[illegible] cladem Aſſyriis, poterat de eventu ipſo quæſtio moveri. Sed hic conciliat ſibi auctoritatem à nomine Dei, quia palam affirmat ſe nihil afferre proprium, ſed onus iſtud ſibi fuiſſe patefactum oraculo cœleſti. Nam חזה eſt proprie Videre: unde etiam חזון Hebræi nominant Viſionem. Prophetæ autem quum loquuntur de viſione, non intelligunt ſpectrum aliquod, vel imaginationem, ſed ſpeciem illam revelationis, de qua fit mentio Numer. 14. capite, ubi Deus loqui ſe Prophetis dicit vel per viſionem, vel per ſomnium. Videmus ergo in quem finem hoc additum fuerit, nempe Onus Ninevæ eſſe Viſionem, ut ſcirent Iſraëlitæ afferri quidem ab homine mortali teſtimonium hoc vindictæ Dei contra hoſtes ſuos; ſed interim nihil eſſe dubium, quia Deus ipſe auctor eſſet hujus prophetiæ. Vocat ſe Nahum Helkoſæum. Quidam putant eſſe nomen familiæ. Judæi ſuo more dicunt, hoc eſſe nomen patris: deinde addunt illud ſuum vulgare commentum, quod fuerit etiam hic Helkos Propheta: quia ubi exprimitur nomen patris apud Prophetas, ſtatuunt illum, cujus ponitur nomen, fuiſſe etiam Prophetam. ſed ſunt meræ nugæ. Et jam aliquoties vidimus quanta ſit eorum protervia in fabulis comminiſcendis. Deinde terminatio vocis nos huc adducit, fuiſſe Gentile nomen loci potius. Et Hieronymus etiam tradit ſuo tempore fuiſſe vicum ignobilem in tribu Simeon hoc nomine. Tenendum igitur eſt fuiſſe Nahum oriundum ex oppido illo, & ideo vel hoc ſenſu vocari Helkoſæum. Jam pergamus.

2. Deus æmulator (*ſic vertunt*) & ulciſcens Jehova, ulciſcens Jehova & Dominus iræ, (*vel poſſidens iram*) ulciſcens Jehova hoſtes ſuos, & ſervans (*vel reponens*) idem (*vel ipſe*) inimicis ſuis.

Præfatur Nahum de natura Dei, ut quod poſtea ſubjiciet de excidio Ninevæ plus habeat ponderis, & magis afficiat auditores. Eſt hæc generalis præfatio, ſed poſtea eam accommodabit Propheta in uſum ſpecialem. Si tantum concionatus eſſet de natura Dei, hoc fuiſſet frigidum, vel ſaltem minus efficax: ſed ubi utrumque ſimul conjungit, tunc doctrina ipſa habet ſuam vehementiam. Tenemus conſilium Prophetæ. Poterat enim diſſerere de excidio urbis Ninevæ. Sed quia ſi loquutus eſſet ex abrupto, poterant profani homines ludibrio ipſum habere: Iſraëlitæ etiam forte minus tacti fuiſſent: hæc ratio eſt cur generaliter oſtendat qualis ſit Deus. Sumit autem hæc verba à Moſe, ut Prophetæ ſolent inde mutuari ſuam doctrinam. Et illa omnium maxime memorabilis fuit viſio, quum Deus Moſi apparuit poſt fractas Tabulas. Ego itaque non dubito, quin Nahum ſumpſerit ex 34. cap. Exodi, quod hic legimus. Non refert quidem ad verbum quæ illic habentur: ſed ſatis apparet quaſi ad vivum pingere imaginem Dei, ex qua perſpici poſſit ejus natura. Primo dicit *Deum eſſe æmulum.* Nam verbum קנא ſignificat Irritare, ſignificat etiam Æmulari, ſignificat Invidere. Quum Deus vocatur קנא, vertunt Græci ζηλωτὴν, Latini æmulatorem. Sed proprie ſignificat, non poſſe Deum ferre injurias. Deus ergo etiamſi ad tempus conniveat ad ſcelera hominum, tamen vindex erit ſuæ gloriæ. Poſtea vocat ipſum ultorem, & tertio hoc repetit: *Jehova ulciſcens, Jehova ulciſcens & poſſidens iram, ulciſcetur,* inquit, *hoſtes ſuos, & ſervabit inimicis ſuis.* Quum dicit Deum ſervare, intelligit vindictam eſſe repoſitam incredulis, & ejus contemptoribus. Eſt etiam nobis eadem loquutio in uſu, *Je luy garde, & il la garde à ſes ennemis.* Oſtendit igitur phraſis noſtræ linguæ quid hic velit Propheta, Deum ſervare inimicis ſuis. Quod autem deſcribit Deum terribilem, hoc debet accommodari ad ſtatum præſentis cauſæ. Dicit ſe inditere bellum Ninevitis, quia injuſte afflixerant Eccleſiam Dei: hac ratione dicit Deum eſſe æmulum, Deum eſſe ultorem. & tertio hoc confirmat, nempe ut ſtatuant Iſraëlitæ ſerio denunciari hanc cladem: quia niſi propoſita illis fuiſſet hæc imago, poterant ita apud ſe ratiocinari, Nos quidem crudeliter vexamur ab hoſtibus noſtris: ſed quis putaret Deo curæ eſſe noſtras miſerias, quum tamdiu inultas ſinat? Oportuit igitur Prophetam occurrere his cogitationibus, quemadmodum facit. Nunc melius tenemus cur tam vehementi principio utatur, quum vocat Deum & æmulum & ultorem. Poſtea addit, *Deum poſſidere iram.* Ego חמה non ſimpliciter accipio pro ira, ſed pro effectu iræ. Non debemus quidem imaginari, ut ſæpius alibi dictum eſt, cadere in Deum noſtros affectus. Ipſe enim manet perpetuo ſui ſimilis: ſed tamen Deus dicitur nobis iraſci ad tempus, in perpetuum vero omnibus reprobis, quia & noſter & illorum eſt Judex. Hic igitur quum Propheta dicit *Deum eſſe Dominum iræ*, vel poſſidere iram, ſignificat eum armatum eſſe vindicta: & quamvis diſſimulet ad hominum peccata, non tamen ipſum torpere, neque etiam cunctari, quia deſtituatur potentia, vel quia ſit ignavus & ſocors, ſed ipſum tenere iram: quemadmodum poſtea iterum repetet, *Ipſe ſervat inimicis ſuis.* Denique his loquendi formis ſignificat Propheta perperam æſtimari Deum ex ceſſatione, quum non ſtatim exequitur ſua judicia. Differt enim in tempus opportunum. Sed interea non eſt cur putemus ipſum oblitum eſſe officii ſui, ubi pœnas ſuſpendit, vel parcit ad tempus impiis. Si ergo non ita cito feſtinat Deus, tamen non eſt cur putemus illum otioſum ſedere. Differt enim potius iram ſuam, vel retinet: quemadmodum jam dixi prius. Idem eſt enim retinere, vel dominum eſſe iræ, & poſſidere iram. Sequitur,

3. Jehova tardus iris, (*ad verbum: ſed tardus ad iram*) & magnus robore: & purgando non purgabit: Jehova in turbine & tempeſtate via ejus, & nubes pulvis pedum ejus.

Proſequitur eandem ſententiam Propheta: & ſatis erit longum prœmium de natura Dei (quod tamen, ut dixi, aptandum eſt ad ſpecialem cauſam, quam tractabit ſuo ordine. Dicit hic *Deum tardum ad iram.* Quanquam hoc elogium etiam ex Moſe ſumptum eſt, tamen hic per modum occupationis loquitur Propheta. Occurrit enim impiorum audaciæ, qui ſecure Deum ſubſannant quum denunciatur illis aliquid adverſum: Ubi eſſet miſericordia Dei? an Deus exueret affectum clementiæ? non poteſt abnegare ſeipſum. Ita igitur profani homines prætextu honoris, Deum atrociſſima contumelia afficiunt, quia exuunt eum ſua virtute & officio: nec dubium eſt, quin jam ſeculo Prophetæ noſtri hoc uſitatum fuerit multis impiis. Ergo hic anticipat Propheta, & concedit Deum eſſe tardum ad iram. Eſt igitur in hac parte conceſſio. Sed, inquit, *magnus eſt robore*: hoc eſt, Ne ſibi blandiantur impii, quum audiunt

diunt ornari Deum his titulis, quod sit patiens, tardus ad iram, misericors, plenus clementiæ: simul, inquit, concipiant magnitudinem potentiæ Dei, ne putent sibi negotium esse cum puero. Nunc ergo videmus consilium Prophetæ: neque quadraret præsenti argumento hic titulus, quod Deus non prosiliat cito ad iram, sed patienter differat & suspendat pœnas, quas meriti sunt impii; hoc ad rem nihil faceret, nisi per speciem concessionis interpositum esset à Propheta: quasi diceret, Video ut passim Deo mundus illudat, & impii etiam talibus dicteriis sibi delicias faciant & repellant omnes minas. Ego quidem fateor Deum propensum esse ad veniam, & non descendere ad iram, nisi extrema necessitate cogatur: hoc quidem verum est, sed interim scitote Deum instructum esse sua virtute. non effugient igitur quicunque ita sibi permittunt abuti ejus patientia, imo proterviunt adversus ipsum. Jam adjungit, *Mundando non mundabit*. Alii vertunt, Innocentem non reddet innocentem: sed hic est genuinus sensus loci, quemadmodum etiam 34. illo Exod. cap. Moses intelligit Deum esse implacabilem reprobis. Alius fuit sensus apud Joëlem in fine tertii cap. ubi dicebat, Mundabo sanguines, non mundabo. Illic variant interpretes, quia non reputant tempus verbi mutandum esse. Significat enim Deus se purgaturum sordes & inquinamenta Ecclesiæ suæ, quæ ante illud tempus non purgaverat: sed Moses intelligit Deum rigide agere cum peccatoribus, ita ut nihil pœnæ remittat. Mundando igitur non mundabo: hoc est, Deus exiget ad regulam omnia hominum facta: & quemadmodum nihil eum latet, ita etiam necesse erit quicquid peccaverint homines, prodire in medium, ubi Deus conscendet Tribunal: non mundabit mundando, sed rigide exequetur suum judicium. Videtur aliqua esse repugnantiæ species, quod Deus placabilis sit, & facilis ad ignoscendum, & tamen mundando non mundet. Sed diversi sunt respectus. Diximus enim quorsum tendat Propheta: quia semper impii sibi promittunt impunitatem, & hac fiducia petulanter Deum ipsum derident, occurrit Propheta, & asserit non esse cur Dei indulgentia sic abutantur, quia mundando non mundabit, nempe reprobos: quia salus nostra posita est in gratuita remissione peccatorum. Et unde nobis justitia, nisi quatenus imputatur à Deo? deinde quatenus sepelit peccata nostra? imo tota nostra mundities pendet ex indulgentia Dei. Sed Deus etiam tunc exercet suum judicium, & mundando mundat, quum fidelibus remittit sua peccata. Nam fideles ipsi pœnitentia judicium ejus præveniunt: & examinat ita eorum conscientias, ut velit purgare. Quid enim aliud est pœnitentia nisi damnatio, quæ tamen nobis tandem est salutaris? Quoniam ergo Deus neminem absolvit nisi prius damnatum, hic vere affirmat Propheta noster, quod *mundando non mundet*, hoc est, non remittat eorum peccata, quin semper examinet eos, & fungatur Judicis officio. denique nullum peccatum à Deo remittitur quod prius non damnet. Quantum vero attinet ad reprobos, qui prorsus obstinati sunt in sua malitia, merito hoc illis Propheta denunciat, non esse sperandam veniam, quemadmodum torpent in suis figmentis, dum putant se posse impune effugere Dei manum: Propheta falli eos docet, quia scilicet nihil Deum præterit, & non delebit unum peccatum quin omnia veniant in memoriam. Postea adjungit, *viam Dei esse in turbine & tempestate*, hoc est, Deum simulac se ostendit, turbare totum aërem, & movere procellas ac tempestates. Hoc etiam ad præsentem causam debet aptari, quia alibi describitur nobis & amabilis & blanda Dei facies: imo quid aliud exhilarat fideles quam Dei conspectus? Simulatque avertit Deus faciem suam, necesse est nos demersos esse in horrendis tenebris, & circumcirca obrui horrendis terroribus. Cur ergo hic Propheta dicit *viam Dei esse in turbine & procellis?* Nempe quia sermo ad impios dirigitur, vel Dei ipsius contemptores: sicuti Psal. 18. videmus terribilem describi, quod scilicet nubes & caligo sunt in circuitu ejus, commoveat totum orbem: deinde fulmina jaculetur huc & illuc: quod exhalet fumum naribus, quod flamma & ardore totum mundum corripiat. Quorsum illa omnia? nempe quia propositum erat Davidi celebrare Dei judicia, quæ exequutus fuerat contra impios. Sic etiam hoc loco, quia Nahum differit de futura ultione quæ tunc instabat Assyriis, ideo dicit *viam Dei esse in turbine & procella*, hoc est, ubi Deus progreditur, excitari ad ejus præsentiam turbines & procellas, & totum orbem turbari. Adjungit, *Nubem esse pulverem pedum ejus*. Siquis tantum pedibus moveret pulverem ad aliquod exiguum spatium, tamen gigneret aliquid pavoris: sed Deus non tantum pulverem uno in loco movet: quid igitur? obscurat, adeoque obruit totum aërem. *Nubes ergo sunt pulvis pedum ejus*. Nunc tenemus totum Prophetæ consilium, & quorsum spectet ista descriptio. Sequitur in eundem sensum,

4. Increpat mare, & arefaciet illud, *(hoc est, simulac mare increpuerit, arefaciet)* & omnia flumina exsiccat: infirmatur *(vel aboletur)* Basan & Carmelus, & germen Libani aboletur. *(vel infirmatur: est idem verbum.)*

Continuat Nahum eundem sermonem, quod scilicet Deus signo iracundiæ dato, mare conturbet vel arefaciat. Potest esse allusio ad historiam, quæ describitur à Mose: quemadmodum Prophetæ, ubi promittunt populo Dei auxilium, simul revocant in memoriam quam mirabiliter Deus Patres eduxerit ex Ægypto. Quoniam ergo celeberrimus erat apud Judæos transitus maris Rubri, potest fieri ut Propheta alluserit ad illam historiam. Sed mihi magis probatur diversa sententia. Scimus enim quam impetuosum sit elementum maris: & ideo etiam Jeremiæ 5. quum Deus vult potentiam suam extollere, dicit esse in suo arbitrio compescere furorem maris, quo scilicet nihil est impetuosius, vel magis violentum. Sic etiam majestas Dei nobis describitur in libro Job, vicesimo octavo capite. Eundem esse sensum hujus loci arbitror, quod scilicet *Deus sua increpatione mare arefaciat*, deinde *quod flumina siccare possit*. Quando Propheta mari fluvios conjungit, hinc confirmatur quod dixi, nempe non notari historiam transitus maris Rubri, sed potius in genere ostendi quanta sit Dei potentia in regendo toto mundo. Eodem etiam pertinet quod addit, *Basan ipse infirmabitur, & Carmelus, & germen Libani infirmabitur*, vel abolebitur. His verbis significat nihil esse tam speciosum in mundo, quod Deus non mutet, signo aliquo dato iræ suæ: quemadmodum Psalmo 104. dicitur, Emitte spiritum tuum, & renovabuntur: rursum, Tolle spiritum tuum, vel averte, & omnia revertentur in pulverem, imo in nihilum. Sic etiam hoc loco dicit Nahum, Simulac Deus ostenderit iram suam, flumina arefaciet, mare ipsum siccabit: deinde, decident flores & germina: hoc est, utcunque terra induta sit admirabili quadam specie & ornatu, tamen omnia redigentur in solitudinem & vastitatem, nempe Deo irato. Postea etiam adjungit,

Exod. 14. vers. 22.

5. Mon-

5. Montes concutientur ab eo, (*vel contremiscent: quanquam notat continuum actum: sensus est igitur, montes contremiscere ad nutum ejus*) & colles dissolvent se: (*hoc est, solvuntur, vel liquefiunt*) & ardet terra à facie ejus, & orbis & omnes qui habitant in eo.

Adhuc perstat Nahum in eodem sermone, quod scilicet Deus ubi conscendit tribunal & apparet mundi Judex, omnia elementa non tantum concutiat, sed etiam cogat mutare naturam suam. Quid enim minus consentaneum quam montes contremiscere? deinde colles dissolvi & liquefieri? Hoc magis prodigiosum est quam ut cadat sub sensus nostros. Atqui Propheta dicit montes non stare in sua firmitate, nisi quatenus suffulti sunt gratia Dei. Simul ergo atque excanduerit Deus, montes liquefient instar nivis vel aquæ, ut diffluant. Et in hanc summam referri debent omnia, vel in hunc scopum tendunt, ne reprobi secure contemnant minas Dei, neve putent ejus indulgentia se posse pœnas, quas meriti sunt, effugere: quia judex ipsorum erit, utcunque suis parcat: utcunque paratus sit ad veniam, quoties homines sibi displicent in suis peccatis & serio resipiscunt, tamen erit Deus inexorabilis contra omnes reprobos & obstinatos. *Montes* ergo *ab eo contremiscunt*: deinde, *colles liquefaciunt se*, vel liquescunt. Ex his verbis colligitur utilis doctrina, non posse orbem stare ad momentum, nisi quatenus sustinetur gratia & bonitate Dei: nam videmus quid futurum sit, statim atque Deus signa judicii sui profert, quum ipsa montium stabilitas futura sit instar nivis vel ceræ, quid miseris homuncionibus fiet, qui similes sunt umbræ vel spectro? Evanescent igitur statim ac Deus explicuerit iram suam contra ipsos, sicut dicitur in Psal. 39. homines in imagine transire. Ergo hæc comparatio semper tenenda est, quoties obrepit nobis oblivio Dei, ne scilicet foveamus intus ejus iram nostris blanditiis, quo nihil perniciosius est. *Flagrabit* igitur *terra & orbis & quicunque habitant in eo*.

Da omnipotens Deus, quando hic nobis quasi in speculo proponis quam formidabilis sit ira tua, ut ita humiliemur coram te, & sponte nosipsos sic dejiciamus, ne prosternamur formidabili tua potentia: da, inquam, ut hac doctrina vere præparemur ad pœnitentiam, & ita supplices deprecemur quas quotidie accersimus nobis pœnas nostris sceleribus, ut interea etiam transformemur in imaginem Filii tui, & exuamus pravas nostras cupiditates, & purgemur nostris vitiis, donec tandem secure appareamus in conspectum tuum, & colligamur etiam inter filios tuos, ut fruamur æterna hereditate regni tui cœlestis, quæ nobis parta est sanguine Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. I.

6. Coram indignatione ejus quis stabit? & quis consistet in furore iræ ejus? Furor ejus effunditur tanquam ignis, & rupes solvuntur ab eo.

Ostendit hic Propheta quorsum proxima lectione descripserit Deum formidabilem, nempe ut homines agnoscant, ubi ventum fuerit ad ejus tribunal, non esse qui illic consistat, nisi suffultus ejus gratia. De consilio Prophetæ fusius disseruimus, neque opus est nunc repetere eadem. Sufficit tenere hanc summam, quia hostes Ecclesiæ freti sua potentia, audacter & sine ullo modo insaniunt, hic proponi illis Dei judicium, ut intelligant sibi reddendam esse rationem coram eo, cujus conspectum ferre non poterunt. Sed interrogatio plus habet vehementiæ, quam si simpliciter dixisset Propheta non posse consistere coram Deo totum mundum: nam hic suscipit personam adjunctis. Postquam enim ostendit quam terribilis sit Dei majestas, exclamat, *Quis ergo consistet coram indignatione ejus? & quis ferre poterit iram ejus?* nam *indignatio ejus*, inquit, *effunditur quasi ignis*. Interpretes Hebræi frustra hic laborant: quia verbum נתך significat Fundere, videtur illis absurda esse loquutio, quod ira Dei fundatur tanquam ignis. hoc enim metallo potius quadraret quam igni. Sed hoc effundi nihil aliud est quam dispergi longe & late. *Effunditur* ergo *ira ejus tanquam ignis*, hoc est, grassatur momento, acsi ignis corriperet totam sylvam: quemadmodum ubi invaluit, scimus quanta sit ejus violentia & quam subito huc & illuc perrumpat. Cæterum, si cui tamen placeat diversus sensus, non valde repugno: ira ejus, quæ similis est igni, effunditur. Alii putant Prophetam alludere ad fulgetra, quæ veluti liquescunt per aërem, saltem quoad nostrum aspectum. Sed quia de sensu Prophetæ satis convenit, non opus est hic anxie disputare quomodo ignis fundatur: quia jam exposui Prophetam nihil aliud velle quam iram Dei sese spargere, ut statim non modo urbem unam, sed amplissimas regiones & totum orbem occupet: & ideo igni similem esse, quia huc & illuc pervadit, idque repente. Postea adjungit, *Rupes* etiam *frangi* vel dissolvi *coram ipso*. Scimus quanta sit in nobis fragilitas. Quum nulla sit durities, quæ non liquefiat coram Deo, quomodo homines, qui diffluunt sponte instar aquarum, possent sese illi opponere cum sua audacia. Videmus ergo hic perstringi vesaniam hominum, qui confisi propriis viribus, nihil non tentare audent etiam adversus Deum, quia non venit illis in mentem sua fragilitas. Hæc summa est. Nunc sequitur,

7. Bonus Jehova ad fortitudinem in die angustiæ, & cognoscens sperantes in se.

Hic melius exprimit Propheta quod ultima lectione attigimus, Deum scilicet esse durum & asperum contra homines præfractos; esse misericordem & mansuetum erga dociles & morigeros: non quod Deus ipse naturam mutet, vel instar Protei induat varias figuras; sed quia tractet homines pro cujusque ingenio. Quemadmodum ergo hactenus Propheta docuit non posse iram Dei sustineri à mortalibus: ita ne quis de nimio rigore queratur, ex opposito demonstrat Deum propensum esse ad æquitatem, esse facilem & moderatum erga mansuetos: adeoque paratum esse ad ferendam opem fidelibus, neque destituere vel fraudare suo auxilio quicunque in eum sperant. Primo quum *Deum* pronunciat *bonum esse*, aver-

avertit quæcunque poterant objici de severitate nimia: nihil enim magis proprium est Deo, quam bonitas. Jam si adeo severus est, ut sola ejus mentio perterreat totum mundum, videtur à seipso quodammodo alienus esse. Nunc igitur Propheta ostendit quicquid hactenus concionatus sit de horribili Dei judicio, tamen hoc non pugnare cum bonitate ejus. Deus ergo etiamsi ita armatus sit vindicta contra hostes suos, non tamen desinit esse sui similis, neque obliviscitur bonitatis suæ. Cæterum, Propheta hic melius confirmat Israëlitas & Judæos, quod scilicet Deus non tantum sit terribilis contra impios, sed etiam sicuti pollicitus est se fore Ecclesiæ suæ custodem, ita velit succurrere fidelibus, & in tempore levare eorum miserias. *Bonus* ergo *Dominus* est. Postea, *ad auxilium*. Hinc clarius Prophetæ consilium potest intelligi, quum dicit esse in fortitudinem in die angustiæ: quasi diceret, Paratus est semper Deus ad opem suis ferendam. Adjungit, *In die angustiæ*, ne putent fideles se ideo esse rejectos, siquando Deus eorum patientiam rebus adversis examinet. Utcunque ergo Deus subjiciat suos cruci & multis ærumnis, tamen in ipsa angustia succurret. Postremo adjungit, *Cognoscit sperantes in se*. Hoc Cognoscere nihil aliud est quam non negligere. Deus ergo cognoscere dicitur eos qui in ipso sperant: quia semper pro ipsis excubat, & sollicitus est de eorum salute. denique Cognitio nihil aliud est quam cura Dei, vel providentia in servandis fidelibus. Interim tamen discernit hic Propheta pios & sinceros Dei cultores ab hypocritis: dum multos destituit Deus, qui profitentur se in ipsum credere, merito suam gratiam ab illis subducit, quia ipsum ex animo non invocant nec requirunt. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: ab una parte ostendit Deum instructum esse potentia ad hostes suos ulciscendos: jam rursum ostendit Deum esse fidum custodem Ecclesiæ suæ, sicuti promisit. Quare? proponit naturam Dei, quod bonus sit: deinde adjungit, quod paratus sit ad opem ferendam. Sed non frustra notam apponit, quod scilicet curam gerat fidelium, qui vere & ex animo in eum sperant: ut scilicet intelligant se non negligi à Deo: & interim hypocritæ agnoscant se ideo non juvari, quia mera sit simulatio quicquid profitentur. neque enim vere in Deo sperant, utcunque falso obtendant ejus nomen. Nunc sequitur,

8. Et cum inundatione (*vel, per inundationem*) transiens consumptionem faciet loco ejus: & inimicos ejus persequentur tenebræ. (*vel, persequi faciet inimicos suos à tenebris.*)

Prosequitur eandem sententiam Propheta, quod scilicet facile servabit suos Deus, quia instructus sit potentia ad superandum totum mundum: sed nunc utrumque membrum Propheta complectitur. Postquam concionatus est in genere de furore Dei, & de ejus bonitate erga fideles, nunc accommodat suam doctrinam ad consolationem electi populi. Specialis igitur est applicatio hæc doctrinæ, quum dicit, *Per inundationem transiens faciet consumptionem loco ejus.* Duplex est interpretatio hujus versus. Quidam sic distinguunt, quod Deus velut in transcursu consumet terram Israël & Juda: sed perpetuæ tenebræ incumbent ejus hostibus. Putant ergo distingui afflictionem electi populi à clade regni Assur, quia Deus ad tempus duntaxat de suis pœnas sumat, profanos autem & reprobos homines addicat æterno exitio. Ergo per *transitum*, secundum illos interpretes, intelligi debet temporalis afflictio vel pœna: per *tenebras* autem æternum exitium, vel clades irreparabiles, ut ita loquar. sed non dubito quin Propheta uno contextu hic denunciet ultimam cladem Assyriis. *Per inundationem* ergo *in transitu faciet consumptionem loco ejus*, hoc est, Deus repente obruet Assyrios, quemadmodum si diluvium surgat quod absorbeat totam terram. Significat Deum non sumpturum de Assyriis pœnas paulatim, sed repente: quemadmodum aliquando homines pedetentim ad sese ulciscendos procedunt. Deus, inquit, subito fulminabit contra Assyrios, quemadmodum si diluvium terram aliquam absorbeat. Ergo hic transitus Dei opponitur longis vel lentis progressibus: quasi diceret, Simulatque irruerit ira Dei, vel incubuerit contra Assyrios, actum est, quia consumptio protinus sequetur. Ergo per inundationem transiens faciet consumptionem loco ejus. Per Locum intelligit solum: quasi diceret, non tantum evertet Deus superficiem terræ, sed solum ipsum perdet, atque in nihilum rediget. Hic additur pronomen fœmininum, quia loquitur de regno, vel gente, sicuti Hebræi solent. Sed hoc præcipue notandum est, minari Prophetam Assyriis, quod Deus funditus ipsos evertet: non tantum diruet superficiem, quemadmodum si ignis vel diluvium absumat ædes aliquas: sed Dominus, inquit, in nihilum rediget terram ipsam, imo fundum ipsum. Addit, *Et inimicos ejus persequentur tenebræ.* Designaverat Assyrios tantum pronomine, quemadmodum solent Hebræi. Ponunt enim relativum, vel demonstrativum pronomen, & tamen incertum est de quibus loquantur: sed postea sese explicant. Sic etiam Propheta hoc loco, quia sermonem dirigit ad Israëlitas & Judæos, & initio præfatus est se proferre vindictam Dei contra Nineven & illam monarchiam, ideo nunc quasi de re satis cognita loquitur: sed adjungit, *Persequentur tenebræ inimicos Dei.* Hoc secundo membro significat interitum regni illius fore æternum. Sicuti ergo dixit repentinam fore cladem, quia Deus momento totam terram perdet, ita etiam nunc spem illis abscindit, ne putent se paulo post vires posse colligere & iterum resurgere: quemadmodum reprobi semper luctantur contra Deum. Propheta ergo ostendit incurabile fore malum quod illis inferet Deus. Quidam verbum ירדף transitive accipiunt, quod persequi faciet inimicos suos à tenebris: sed quia ad sensum Prophetæ parum vel nihil interest, ideo relinquo hoc in medio. nam in re ipsa nulla est ambiguitas, quod scilicet Deus subito diluvio perdet hostes suos: deinde perdet absque ulla spe restitutionis, quia scilicet diluvium illud subitum sequentur æternæ tenebræ. Postea adjungit,

9. Quid cogitatis contra Jehovam? consumptionem ipse facit: non consurget iterum afflictio.

Hunc etiam versum quidam interpretes ita accipiunt, quasi diceret Propheta non fore cladem electi populi similem exitio, quia scilicet Deus modum & finem imponet. Scimus incredulos, quum rebus adversis premuntur Dei filii, statim gloriari ferociter quasi actum esset de Ecclesia. Ergo secundum illos interpretes, hic Propheta occurrit & compescit talem proterviam, Quid cogitatis contra Deum? Ipse quidem affliget Ecclesiam suam, sed non iterabit plagas: contentus enim erit una afflictione. & putant conferri hic regnum Jehudah cum regno Israël. Bis enim afflictum fuerat regnum Israël, quia initio abductæ fuerant quatuor Tribus, postea totum regnum fuerat eversum. Quoniam ergo clades una inflicta fuerat à Salmanazar, altera autem à Tiglad-Pelezer, ideo putant hic tacitam fieri comparatio-

ratio-

rationem: quasi diceret Propheta, Deus parcet regno Jehudah, neque iterum repetet suam vindictam, sicuti contigit regno Israël. Sed sensus ille coactus est, ac nimis longe petitus. Non dubito itaque quin Propheta hic sermonem suum continuet, ac denunciet hostibus Ecclesiæ æternum interitum. Initio dicit, *Quid cogitatis contra Jehovam?* Insultat Assyriis, quia putabant negotium sibi esse duntaxat cum mortalibus, deinde cum exiguo populo & jam multis incommodis attrito. Scimus enim regnum Jehudah fuisse debilitatum multis bellis, antequam illuc irrumperent Assyrii: nam passi fuerant duros & graves insultus à suis vicinis, nempe à rege Israël, & à rege Syriæ. tunc enim fœderati erant illi Assyriis. Quum ergo Assyrii venirent contra Judæam, putabant sibi nihil fore negotii in obtinenda victoria: quoniam bellabant cum populo exiguo & attrito, quemadmodum jam diximus. Hic autem Propheta ostendit bellum illud esse cum Deo vivo, & non cum hominibus, quemadmodum falso putabant. *Quid* ergo *cogitatis contra Jehovam?* quasi diceret, Nescitis populum hunc esse sub tutela Dei & præsidio? ergo non potestis violare regnum Jehudah, quin sese Deus opponat. Quum ergo certum sit populum hunc defendi cœlesti patrocinio, non est quod putetis vos fore victores. Quanquam non video cur debeat restringi sermo Prophetæ ad tribum Jehudah, quando propositum ei fuit consolari tam Israëlitas quam Judæos. Hæc autem valde utilis est doctrina, quia in genere Propheta docet impios quoties molesti sunt Ecclesiæ, non tantum inferre hominibus injuriam, sed aggredi ipsum Deum. Hac enim lege se nobis conjungit, ut quicunque nos lædunt, tangant pupillam oculi ejus, quemadmodum ipse alibi pronunciat. *Zach. 2. vers. 8.* Jam ergo colligimus inæstimabile solatium ex his verbis: quia possumus libere & intrepide opponere hunc clypeum hostibus nostris, ipsos scilicet consilia sua agitare contra Deum, & conatus etiam atque impetus in eum convertere, quia scilicet suscepit nos in suam custodiam hac lege, ut quoties violamur, ipse medius intercedat. Hoc unum est. Jam secundo membro adjungit, *Consumptionem ipse faciet, nec altera vice consurget afflictio:* hoc est, Deus poterit vos redigere in nihilum, ita ut non opus sit secundo vos aggredi. Scimus locum hunc tractum fuisse in diversam sententiam, quod scilicet Deus non puniat bis homines, neque excedat modum in ira sua. sed illud prorsus à mente Prophetæ alienum est. Jam dixi etiam mihi non probari, quod alii hunc locum ad Ecclesiam accommodant, præsertim vero ad regnum Jehudah. Sic enim simpliciter interpretor Prophetæ verba, quod Deus primo impetu, quum ita visum fuerit, poterit consumere hostes suos, ut non opus sit iterum congredi cum ipsis: *Il n'y faudra plus retourner*, quemadmodum dicimus lingua nostra. Deus igitur consumptionem faciet, hoc est, poterit uno momento hostes suos delere & clades erit perfecta, hoc est, consumptio erit in solidum: *non iterum, vel secunda afflictio*, quia actum erit de hostibus Dei: non quod Deus æqualem semper tenorem servet in hostibus suis ulciscendis: neque etiam hic normam præscribit Nahum, sed simpliciter significat, ubi placuerit Deo, statim hostes ejus perituros. Postea adjungit,

10. Quia ad spinas perplexas & tanquam potatione sua ebrios *(vel, & ebrios ubi inebriati fuerint: potest enim esse duplex sensus. Postea)* devorabuntur tanquam stipulæ ariditatis plenæ. *(vel quasi stipula ariditatis in plenitudine, vel arida in plenitudine.)*

Prosequitur eandem sententiam, quod scilicet Deus, ubi voluerit potentiam suam exerere, nulla difficultate consumet hostes suos. Similitudo enim quæ hic adjungitur, huc spectat, nihil fore tutum à vindicta Dei: nam per Spinas perplexas intelligit res difficiles tractatu. Ubi spinæ perplexæ sunt, vix summis digitis audemus attingere partes extremas: quia quocunque manus nostræ inciderint, occurrent spinæ, quæ nos pungent. Quoniam ergo timentur punctiones à spinis perplexis, ideo nemo audet ad eas accedere. Dicit ergo Propheta, *Ad spinas perplexas:* hoc est, Quamvis sitis spinosi, pleni veneno, pleni rabie, pleni malitia, pleni fraudibus, pleni crudelitate, tamen Dominus vos poterit uno incendio corripere, & consumere sine ullo negotio. *Ad spinas* igitur *perplexas*. Deinde, *tanquam potatione sua ebrios.* Si ita legimus, sensus erit, Deus vel ira Dei penetrabit ad vos tanquam ad homines ebrios, qui etiamsi exultent in sua intemperie, tamen sunt enerves: neque enim apti sunt ad pugnam, quia fractæ sunt eorum vires nimia potatione. Videtur quidem satis esse roboris in homine ebrio, quia sese intemperanter projicit, & despumat multum furorem: sed interea digito potest dejici, & puer hominis ebrii facile erit victor. Est igitur valde apta hæc similitudo, quod Deus conficiet Assyrios sicuti solent ebrii confici, quia quo plus est audaciæ in hominibus ebriis, in nihilum facilius rediguntur: quia scilicet non sentiunt ullum periculum, vel saltem sunt quasi attoniti: ideo impetu suo ruunt: sic etiam nimia saturitas, inquit, erit vobis causa exitii, dum vos aggrediar. Vos quidem estis valde impetuosi, sed totus iste vester furor est plenus ebrietatis. *Perveniet*, inquit, *ad vos vindicta Dei, tanquam ad ebrios sua potatione.* Alii vertunt, Ad ebrios secundum inebriare ipsos: & sensus ille etiam est tolerabilis. sed quoniam semper manebit idem Prophetæ consilium, ego in verbis non insisto. Alii quidem trahunt Prophetæ verba in diversum sensum: sed non dubito quin hic derideat fastum illum, quo turgebant Assyrii, ebrietati ipsum comparans: quasi diceret, Vos quidem estis satis superque inflati, & ideo omnes trepidant ad robur vestrum; sed ista vestra saturitas vos potius debilitat, & enervat vires vestras. Deus ergo quum vos consumere aggredietur tanquam ebrios, nihil proderit vobis vestra petulantia: quin potius erit causa vestri exitii, quia sponte vos offeretis, & Dominus facile vos præcipitabit: quemadmodum siquis ebrium digito impellat, ipsum statim dejiciet. Et notandæ nobis sunt diligenter istæ similitudines, quia si nullus videtur accessus patere ad perdendos hostes nostros, Deus scintilla una facile ipsos vorabit. Quare? quia, sicuti spinas inter se perplexas, quas nemo audet tractare, ignis consumit; ita etiam Deus uno incendio corripiet omnes reprobos, utcunque inter se sint conglomerati. Et altera etiam similitudo non exiguam consolationem nobis affert, quia dum proterviunt hostes nostri, & projiciunt suas ampullas, etiam videntur tremefacere & concutere totum orbem suis minis, saturitas tamen ipsorum similis est ebrietati: nullæ sunt intus vires, quia sunt phrenetici, sed robusti non sunt: quemadmodum hoc facile apparet in omnibus ebriis. Dicit autem, *Vorabuntur tanquam stipulæ ariditatis plenæ:* מלא significat non modo Plenum, sed etiam perfectum. Alii vertunt, Quasi stipulæ plenæ ariditate: sed eodem semper redibit sensus Prophetæ. Significat igitur nihil fore obstaculo, quominus statim devoret Deus hostes Ecclesiæ suæ, quia scilicet exsiccabit totum ipsorum vigorem, ut nihil à stipulis differant, & quidem prorsus aridis, quæ scilicet ita maturæ sunt ut facile ignem recipiant. Sequitur,

11. Ex te egressus est cogitans (*vel consultans*) contra Jehovam malum, consultor Belijaal. (*hoc est, impius, vel perversus: alii vertunt, Nihili.*)

Nunc ostendit Propheta cur Deus tam vehementer excanduerit contra Assyrios, quia scilicet sicuti patronus est Ecclesiæ suæ, ita velit tueri miseros, qui injuste premuntur. Propheta ergo voluit hic spem bonam dare Judæis, ut agnoscerent Deo curæ esse suam salutem. nam si tantum minatus fuisset Assyriis, & non fuisset hæc ratio expressa, quid hoc ad Judæos? Gratum quidem ac dulce est quum videmus hostes nostros perire: sed illud frigidum est & jejunum solatium, nisi persuasi sumus hoc fieri justo Dei judicio, quia nos diligat, quia complexus amore paterno velit nos tueri. ubi autem hoc sentimus, jam triumphamus etiam in extremis malis. Sumus enim certi de salute nostra, quum Deus testatur & reipsa etiam demonstrat se non modo nobis esse propitium, sed sibi salutem nostram esse curæ. Hoc est Prophetæ consilium, quum Nineven compellat hoc modo, *Ex te egressus est cogitans malum contra Jehovam, consultor impius.* Magis autem emphatica est loquutio, quum dicit Assyrios consultare contra Deum, quam si dixisset consultare contra Judæos, vel consultare contra populum electum Dei. Sed sicuti hoc dictum est de Judæis, meminerimus ad nos spectare. Confirmat Propheta doctrinam illam quam nuper attigi, quoties impii nobis facessunt molestiam, bellum gerere cum Deo ipso; quoties machinantur aliquid contra nos, ruere adversus eum. Deus enim opponit se instar clypei, & declarat se velle protegere sub umbra alarum suarum, quicunque se ejus fidei commendant. Ergo si lateamus sub Dei præsidio, & ad ipsum confugimus in rebus nostris adversis, & patienter injurias tolerando imploramus ejus fidem & auxilium, quisquis in nos insurget, habebit Deum sibi hostem. Quare? consultat enim contra ipsum. & hæc ratio ostendit quicquid hactenus Propheta vaticinatus est contra Assyrios, promiscue debere extendi ad omnes Ecclesiæ hostes. Cur enim Deus minatus est Assyriis subitum diluvium & perpetuas tenebras? Ratio nunc subjicitur, quod consultaverant contra eum & Ecclesiam ejus. Idem ergo etiam hostibus nostris continget, si quidem manemus quieti sub Dei tutela, quemadmodum dictum est. Quum autem dicit *egressum esse ab urbe illa, qui cogitat malum contra Jehovam*, hoc non debet restringi ad personam Sennacherib, sed potius commune est omnibus Assyriis: quasi diceret, Tu producis fructus quos tu comedes. nam ex te orietur causa interitus tui. Non est quod expostules cum Deo, quasi contra te crudeliter sæviat. nam *ex te egressus est qui cogitat malum contra Jehovam:* id est, tu nunc referes mercedem tuo partu dignam. ubi enim inita sunt consilia contra Ecclesiam Dei, nisi in tuo sinu & tuis visceribus? Malum ergo quod ex te egressum est revertetur in caput tuum. Postea adjungit, *Consultor*, vel Consiliarius, יועץ בליעל. De hac voce etiam dissentiunt ipsi Hebræi. Putant, qui probabiliter sentiunt, esse nomen compositum בל־יעל, Non surget: & putant notari hac voce tam res quam homines nihili. Qui vertunt, Absque jugo, sicuti Hieronymus, ratione prorsus carent. Proprie ergo dicitur Res Belijaal, res vana & quæ nihil habet solidi: ita etiam homo Beljiaal, in quo nulla est integritas. Transfertur interea ad omnes sceleratos vel ad eorum scelera. Dicitur ergo Res vel negotium Belijaal, nefarium scelus, vel crimen detestabile: homo dicitur Belijaal, qui perverse ac scelerate agit. Et Belijaal etiam simpliciter Paulus accipit pro *2 Cor. 6.*
ipsa pravitate Satanæ & omnium improborum. opponit enim Belijaal Christo. *vers. 15.*
Nunc tenemus Prophetæ consilium, quod scilicet Deus bellum denunciet Assyriis, eo quod intulerint bellum injustum populo suo, & consultaverint non modo contra ipsos Judæos, sed contra Deum ipsum, qui receperat eos in suam fidem & custodiam, sicuti dictum est. Sequitur,

12. Sic dicit Jehova, Si tranquilli fuerint, utcunque fuerint multi, (*vel potentes*) sic etiam tollentur, & transibit: & si afflixerim te, non affligam te amplius.

Hic Propheta continuat eandem sententiam: sed clarius exprimit quod poterat adhuc esse dubium, nempe quicquid virium sit in ipsis Assyriis, non posse obstare quominus penetret vindicta Dei. *Sic* enim *dicit Jehova, Si fuerint tranquilli, & robusti etiam.* Non possem absolvere: sed tantum hoc dicam: Propheta enim significat, etiamsi Nineve promittat sibi tranquillum statum, eo quod bene munita sit & habeat latam ditionem & amplam, tamen, inquit, pax tua ista, hoc est, fiducia & securitas, non impediet, quominus ad te perveniat Dei manus: etiamsi multi fuerint & robusti. רבים enim possumus vertere tam Multos quam robustos. sed uterque sensus non male conveniet præsenti loco: quia tenemus Prophetæ consilium, quod scilicet succidentur omnes adversarii Dei, etiamsi securi sint valde, nempe freti suis viribus & præsidiis. Cras reliqua.

Da omnipotens Deus, quando hodie vides hostes tuos impotenter, imo etiam diabolica rabie furere contra Ecclesiam tuam, ut sentiamus te eundem esse quem olim experti sunt fideles omnibus seculis, nempe tibi curæ esse eorum salutem, qui vere & sincero animo te invocant & requirunt in extrema necessitate: ut hodie quoque extendas manum tuam, & sic compescas furorem hunc quem vides accensum contra omnes servos tuos & filios, ut reipsa sentiant tandem reprobi, idque in suum exitium, sibi non fuisse bellum cum miseris mortalibus & fractis & omni præsidio nudatis, sed cum tua inæstimabili virtute: ut confusi, etiamsi non pudefiant, & quantumvis fremant contra te & manum tuam invictam, tamen exemplo sint ac claro documento, te non modo fidelem esse in tuis promissis, sed etiam instructum ea virtute, qua possis exequi quicquid pollicitus es in conservationem Ecclesiæ tuæ, donec tandem colligas nos in beatam illam quietem, quæ parta est nobis sanguine Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. I.

Diximus heri quid sibi velit Propheta his verbis, *Etiamsi tranquilli sint Assyrii & multi, tamen excisum iri protinus à Domino*. Significat enim nunquam ita munitos esse impios suis viribus, vel opibus etiam alienis, quin Dominus absque negotio possit eos perdere. Quantum ad verba spectat, quidam conjungunt particulam כן cum eo quod dixerat, Si fuerint tranquilli: & ita vertunt, Si fuerint tranquilli atque similiter multi: hoc est, etiamsi securi sint, quia scilicet putant se esse tutos ab omni discrimine, & pariter etiam sua multitudine confidant, tamen tollentur. Sed repetitio particulæ כן satis trita est Hebræis: ideo sic debet resolvi oratio, Quamvis tranquilli sint, utcunque multi, tamen hoc modo tollentur. וכן כן: hoc est, ut erunt multi, ita etiam multi peribunt. Quantum ad verbum גזז, (nam alii non videntur mihi recte deducere à גוז) ego accipio pro Tollere è medio: proprie significat Hebræis Removere procul. Vertunt omnes fere interpretes, Tondentur, quanquam deberent potius, Tondebuntur: & utrumque verbum, tam גזז quam גוז, significat Tondere. sed quia melius Prophetæ contextui, meo judicio, alterum illud quadrat, non dubito ita transferre, quod scilicet tollentur è medio. Jam quod adjungit Propheta, ועבר, *Et transibit*, quidam referunt ad Angelum, à quo profligatus fuit exercitus Sennacherib. Alii putant notari temporalem plagam, quasi diceret fore hoc tantum in transitu: sed videtur alludere Propheta ad superiorem sententiam, ubi dicebat Deum repente perditurum Assyrios tanquam subito diluvio & inopinato. Hic ergo sensus optime conveniet, Assyrios utcunque & multitudine hominum & viribus polleant, tamen sublatum iri protinus è medio, quia scilicet Dominus transibit, hoc est, Dominus uno impetu eos in nihilum rediget. Sequitur deinde, *Etsi*, ad verbum, *& afflixi te, & non affligam amplius*. Sed ita debet resolvi oratio, Quamvis te afflixerim, non affligam te amplius. Occurrit dubitationi Propheta, quæ poterat tenere perplexos fidelium animos. videbant enim Deum sibi hactenus fuisse infensum: ergo poterant quasi succumbere mœrori, nisi hoc fuisset additum, nempe afflictos quidem fuisse ad tempus, sed Deum jam velle finem imponere suo rigori, quia nolit ulterius eos persequi. Certum quidem est, sæpius deinde fuisse afflictos: sed hoc restringi debet ad Assyrios. nam scimus Prophetam nostrum proprie vaticinari contra monarchiam illam. Successit deinde monarchia Babylonis: sed oportuit prius everti Nineven, & transferri ejus imperium ad Chaldæos, ut intelligerent tam Israëlitæ quam Judæi ideo monarchiam illam eversam fuisse, quia insurrexerat contra Deum ipsum, eo quod molestiam exhibuerat electo populo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: postquam minatus est Assyriis, jam adjungit, sermonem convertens ad Israëlitas, *Quamvis te afflixerim, non affligam amplius*: hoc est, non est quod dejiciant animos fideles, quia severe antehac tractati sunt à Deo: cogitent potius temporales esse illas ferulas, & Deum ita irasci electo populo & Ecclesiæ, ut modum statuat, quia semper oportet impleri illud, In momento indignationis meæ percussi te: sed prosequar te miserationibus æternis. *Jesa. 54. vers. 8.* hæc promissio semel data est Ecclesiæ, sed viget ac vigebit usque in finem mundi. Sic videmus Prophetam obviam ire dubitationi, ne existiment fideles prorsus sibi esse desperandum, quia experti sint Deum tam severum erga se: dicit enim Deum contentum esse pœnis quas sumpsit, nec velle ultra persequi populum suum. Sequitur,

13. Et nunc conteram (*vel confringam*) jugum ejus abs te, & vincula tua disrumpam.

Confirmat proximum membrum, quod scilicet Deus jam supersedeat à rigore. Dicit enim propinquam esse liberationem electi populi, quia Deus franget ac rediget in nihilum tyrannidem illius monarchiæ. Hic versus satis ostendit, non tam restricte exponi debere sententiam proximi versus, uti faciunt interpretes. nam intelligunt hoc esse dictum de strage exercitus Sennacherib. Atqui Propheta hic communiter tam Israëlitas quam Judæos alloquitur, quemadmodum satis patet ex contextu. Deinde hic versus satis confirmat non de solis Judæis Prophetam loqui: neque enim illi ita subacti fuerunt ab Assyriis, quemadmodum Israëlitæ. Fateor quidem fuisse tributarios. Nam quum fœdus pepigissent, Assyrius ubi potitus est regno Israël & regno Syriæ, tandem etiam extendit arma sua usque ad Judæam. Certum igitur est fuisse aliqua ex parte sub jugo: sed non fuit tam dura illa servitus, ut possint de ea intelligi Prophetæ verba. Ego igitur generaliter hoc accipio, quod Deus liberabit à tyrannide Ninevæ populum suum, tam Israëlitas quam Judæos. Siquis excipiat, Israëlitas nunquam fuisse liberatos, hoc etiam verum est: sed respectu Ninevæ fuerunt tamen liberati, ubi imperium translatum fuit ad Chaldæos, & Babylon sedes facta est imperii. & jam vidimus hoc tantum esse Prophetæ nostri consilium, quamvis per Assyrios Deus populum suum castigasset, non tamen oblitum fuisse fœderis sui, quia Assyrii daturi pœnas erant. Satis est igitur quod tam Judæi quam Israëlitæ non amplius fuerint sub jugo Ninevæ, quantumvis passi fuerint deinde alios tyrannos. Et interea hoc etiam aliqua ex parte ad Judæos spectat, quod jugum hostium frangendum vel conterendum dicitur: quia si hoc extendimus ad utrosque, nempe tam ad Israëlitas quam ad Judæos, non male conveniet, quod utrique fuerint sub jugo & constricti vinculis. Etsi enim durior erat Israëlis servitus, tamen spoliati fuerant etiam Judæi ipsi libertate sua. Conveniet igitur hoc, si generaliter accipitur de toto populo, quod dicit, *Et nunc conteram jugum ejus abs te, & vincula disrumpam*. Docet autem hic versus, non ita subjectum fuisse populum hostium tyrannidi, quin semper in manu & arbitrio Dei esset ejus liberatio. Unde enim factum est ut Assyrii prævaluerint contra Israëlitas, & deinde subjugaverint Judæos, nisi quia erant quasi baculus in manu Dei, sicuti docet Jesaias capite decimo? & quamvis armati essent ipsi, tamen erant quoque quasi Dei arma & tela, quia sese movere non poterant, nisi Dominus impetum eorum vertisset quocunque volebat, quemadmodum siquis jaculum vel telum vibret manu sua. Sequitur,

14. Et mandavit super te Jehova, Ne seminetur ex nomine tuo posthac: è domo (*hoc est, è templo*) deorum tuorum excidam sculptile & conflatile: ponam sepulchrum tuum, quia execrabilis es. (*aut, vilis factus es.*)

Clarius & sine figura explicat Nahum quod prius dixerat de tenebris, nempe regnum Ninevæ ita subversum iri, ut nunquam vires colligat, vel emergat rursus in pristinum statum. Alloquitur quidem ipsum Regem, sed sub ejus persona complectitur haud dubie statum regni. *Præcepit* ergo *Deus super te*, inquit, *ne seminetur ex nomine tuo:* hoc est, Deus ita decrevit, ne superstes sit memoria nominis tui. nam Seminare ex nomine alicujus, est propagare ejus famam. Quum ergo Deus sobolem aliquam prorsus exterminat è mundo, vel etiam quum gentem aliquam delet, dicitur prohibuisse ne amplius ex nomine seminetur: hoc est, ne qua fiat propagatio nominis. Denique Propheta noster Assyriis denunciat talem interitum, ex quo nunquam resurgant. Quum autem tribuit Deo tale mandatum, significat solo Dei nutu & gentes & regna propagari: ita etiam deleri & perire. nam debet extendi ad totas gentes quod de singulis hominibus dicitur. Semen vel fru-

Psal. 127. vers. 3. ctus ventris, ut habetur in Psalmo, est peculiare donum Dei. Unde enim fit ut multi liberis careant, alii autem gignant magnam sobolem & quasi populosam, nisi quia benedicit Dominus aliis, alios autem reddit steriles? Idem etiam de gentibus sentiendum est: propagat eas Dominus, & conservat earum memoriam: ubi autem ita visum est, prorsus in nihilum redigit, ut nullum maneat residuum semen. Et quum testatur Propheta hoc esse mandatum Jehovæ, confirmat Israëlitas & Judæos, ne dubitent quin perituri sint Assyrii absque spe restitutionis: quia scilicet hoc decretum est cœlitus. Postea adjungit, *E domo* (vel è templo) *deorum tuorum excidam sculptile*. Probabile est, quod etiam communi sententia est receptum, hic Prophetam respicere ad Sennacherib, qui in templo idoli sui occisus est à filiis suis, paulo post quam reversus fuerat à Judæa, quum soluta esset mirabiliter obsidio sanctæ urbis manu Angeli. Quoniam ergo occisus illic fuerat, & templum ejus cæde profanatum, libenter amplector quod omnes fere docent, locum hunc ad ejus personam referri. sed non dubium interea, quin Propheta sub persona unius Regis describat cladem & exitium totius regni. Tunc enim Deus palam fecit quid statuisset de imperio Ninevæ & de Assyriis omnibus. Nam inde etiam sequuta est illa mutatio, quod Nabuchodonosor transtulit Babylonem imperium, quod detestabilis erat tota illa progenies, & quisque ad se potentiam trahebat. Quum igitur intestino dissidio fracti essent prius Assyrii, facile fuit Chaldæis illos subigere. Ideo Propheta non hic vaticinatur contra Regem unum duntaxat; sed quia cædes illius quasi præludium fuit communis exitii, ideo illam historiam memoratu dignam recenset Propheta, quod scilicet profanabitur templum cæde Sennacherib, deinde statim transferetur Monarchia ad Chaldæos. Quum dicit, *Ponam sepulchrum tuum*, cohæret hoc membrum cum superiori. Unde enim factum est ut excisa fuerint idola è templo illo, nisi quia facinus illud tragicum, locum detestabilem reddidit? nemo enim non exhorruit tam fœdum crimen, quod filii patrem occiderant propria manu. Scimus quum Romæ illa superba mulier jussisset trahi carpentum super cadaver patris sui, viam illam fuisse nefandam: sic etiam non dubium est quin templum illud pollutum fuerit regia cæde. Conjunctim ergo hæc duo simul legi debent, quod Deus excîdet idola & sculptilia è templo, deinde quod illic erit sepulchrum Sennacherib. Adjungit, *Quia execrabilis es.* קלות ego reddidi Abominandum. Potest quidem hoc etiam referri ad historiam illam: sed ego seorsum accipio, quod Sennacherib sit abominabilis: neque solus ipse, sed totum nomen regium, sicuti & monarchia illa Ninevæ. Neque enim quadraret, quemadmodum jam diximus, hæc omnia referre ad personam unius Sennacherib: quia Propheta concionatur de interitu urbis & gentis, idque in genere: quanquam hoc non obstat quominus etiam attingat quasi in transcursu personam Sennacherib. Jam simul notandum est, hic oblique perstringi inanem fiduciam, quam locabant reges Assyrii in suis idolis, vel sculptilibus, sicuti scimus idololatras non tantum suis viribus confidere, sed etiam partem spei suæ repositam habere in suis superstitionibus. Ostendit ergo Propheta templum esse profanandum à Deo, ita ut nihil subsidii Assyriis supersit, tam Regibus ipsis quam toti populo. Pergamus.

15. Ecce super montes pedes annunciantis, promulgantis pacem: Celebra Jehudah solennitates tuas, redde vota tua, quia non adjiciet posthac ad transeundum in te impius, (*Belijaal*) in totum excisus est.

Rursus docet Propheta, quicquid vaticinatus est de excidio urbis Ninevæ spectare in hunc finem, ut Deus insigni isto documento testetur se curam habere populi sui, neque immemorem esse fœderis quod pepigerat cum filiis Abrahæ. Alioqui vaticinium hoc caruisset sua efficacia apud Israëlitas: putassent hoc vel accidere fortuito, vel fatali quadam revolutione, vel alia de causa, quod Nineve diruta fuisset. Ergo Propheta ostendit interitum urbis & monarchiæ Ninevæ specimen fore paterni Dei amoris erga electum populum, & in gratiam unius populi talem mutationem factam esse: quia scilicet Deus quamvis ad tempus pœnas sumpsisset de Israëlitis, volebat tamen residuum illic manere aliquod semen, quia absurdum fuisset aboleri penitus ejus fœdus, quod erat inviolabile. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, & quomodo versus hic conjungi debeat cum reliquo contextu: *Ecce*, inquit, *super montes pedes annunciantis pacem.* Quidam putant Prophetam alludere ad situm Jerosolymæ. Scimus quidem montes fuisse in circuitu: sed generalius loquitur Propheta, quod scilicet præcones pacis conscendent in cacumina montium, ut longe vox ipsorum exaudiri queat: *Ecce*, inquit, *super montes pedes annunciantis pacem.* nam prius viæ ipsæ omnes occlusæ fuerant, & vix quisquam hiscere audebat. Siquis de pace vel de bello inquireret, statim erat periculum ne veniret in suspicionem. Quum ergo tyrannice dominando Assyrii privassent libero sermone Israëlitas, jam dicit Propheta pedes annunciantium pacem fore super montes: hoc est, Jam liberum erit & integrum pacem promulgare etiam in locis editissimis. Quum dicit *pedes*, significat adventum, quemadmodum exposuimus: sicuti etiam loquitur Jesaias, Quam pulchri sunt pedes annuncian- Jesa. 52.
tium pacem, annunciantium bona! Ergo consur- vers. 7.
gent, inquit, ubique præcones pacis. Et videtur etiam repetitio hoc melius exprimere. nam dicit, *Annunciantis & audire facientis.* Poterat simpliciter dicere מבשר, sed adjungit משמיע: non tantum, inquit, annunciabit, sed etiam clara & sonora voce, ita ut ex locis remotissimis præconium istud audiri queat.

queat. Nunc tenemus quorsum spectet Propheta, & quid verba etiam valeant. Jam adjungit, *Celebra Jehudah dies tuos festos.* Est quidem repetitio, quemadmodum si posset Latine dici, Festiva festivitates: sed ad sensum hoc nihil refert. Libenter eorum sententiæ subscribo, qui putant hic notari interruptionem dierum festorum. Nam sic dissipata erant omnia tam Jerosolymæ quam in vicinis locis, ut cessarent sacrificia, & dies festi etiam intermissi forent: quemadmodum sacra historia docet Pascha fuisse de integro celebratum sub Ezechia, deinde sub Josia: hoc proculdubio contigit, quemadmodum fieri solet in regionibus bello vastatis. Significat igitur Propheta nunc tranquillum fore statum electi populi, ut libere & sine metu hostium possint omnes ascendere Jerosolymam, & celebrare dies festos, & gratias agere Domino, & lætari in ejus conspectu: quemadmodum etiam Moses illa loquendi forma sæpe utitur. Interim tamen non dubium est quin Propheta admoneat Judæos in quem finem Dominus fregerit jugum hostile, & eos exemerit à servili illo metu, nempe ut posthac impendant operam sacrificiis, & colant Deum in otio suo. Quod autem compellat Jehudah, non fit absque ratione: tametsi enim nondum Israël sic rejectus fuerat, quin adhuc censeret regnum illud Deus in populo suo, tamen nulla erant illic legitima sacrificia, nulli dies festi quos Deus probaret. Scimus enim cultum qui illic vigebat fuisse corruptum & degenerem. Ergo quoniam repudiabat Deus sacrificia quæ solebant offerri in Israël, ideo sermonem hic ad solam tribum Jehudah dirigit Nahum: sed interim significat Deum ita beneficum fuisse erga Israëlitas, ut memores suæ redemptionis, gratias agerent. Sciamus ergo, quum Dominus nobis otium concedit, & tuetur nos in tranquillo statu, semper hunc finem esse spectandum, quod scilicet vult sincere à nobis coli. Quod si abutimur nostro otio, & deliciæ nobis inducunt Dei oblivionem, hæc ingratitudo minime ferenda est. Nam in extremis necessitatibus tamen Deo sacrificandum est: quia tunc maxime confugere nos oportet ad ejus misericordiam. sed quia turbulentis animis non ita composite ipsum colimus, ideo permittit nobis otium. Jam si abutimur otio nostro ad ignaviam, imo etiam tam sumus socordes ut Deum negligamus, hoc, quemadmodum jam dixi, intolerabile est. Ergo notemus Prophetæ verba, ubi consilium Dei exprimit, quod scilicet liberaverit populum suum ab Assyriis, ut illic celebrarentur dies festi. Adjungit, *Redde vota tua.* Hic non tantum loquitur de ordinariis sacrificiis & de præscripto cultu, sed exigit speciale testimonium gratitudinis, quod tunc Dei manu redempti fuerant. Scimus enim quid significet votorum redditio apud Hebræos. Solebant offerre Pacifica, si victores reversi essent è bello, si etiam erepti essent ab aliquo discrimine, vel aliqua clade levati. Ideo Propheta nunc ostendit merito solvenda esse vota Deo, quum tam liberaliter cum populo suo egerit: sicuti habetur Psalm. 116., Quid rependam Domino pro omnibus beneficiis, quæ in me contulit? calicem salutis accipiam, & nomen
Domini invocabo. Vidimus etiam apud Hoseam, *Hos. 14.*
Vitulos labiorum mihi persolves. Nunc tenemus *vers. 3.*
quid in summa velit Nahum, nempe ubi pax reddita fuerit populo, non debere sepeliri tantum & tam insigne Dei beneficium, quin reddantur vota, hoc est, quin testetur populus Deum esse auctorem suæ salutis, & redemptionem quam adeptus est, proprium esse Dei opus. Sequitur, *Non adjiciet amplius ad transeundum in te Belijaal, quia in totum succisus est.* Non debet generaliter exponi hic locus, quia scimus graviores deinde fuisse Chaldæos Judæis, quam fuerant prius Assyrii: sed Propheta hic Ninevitas designat, hoc est, Assyrios, quorum tunc metropolis erat Nineve, ut dictum est. *Iste ergo impius non adjiciet posthac ut transeat in te.* Quare? *Est enim succisus in totum.* Hæc causæ redditio satis ostendit Prophetam non loqui de quibuslibet impiis, sed notare tantum Assyrios. Sequitur,

CAPUT II.

Ascendit destructor coram facie tua, custodi munitionem, respice viam, robora lumbos, fortifica vires valde.

2. Quia abstulit (*alii vertunt, recidere fecit: alii, quiescere fecit*) Jehova fortitudinem (*alii superbiam*) Jacob, sicuti fortitudinem (*vel superbiam: est idem nomen*) Israël: quia evacuarunt evacuantes, & palmites eorum succiderunt.

Quum Propheta loquitur hic de Vastatore, quidam referunt ad Sennacherib, quidam ad Nabuchodonosorem: & verbum etiam עלה diversis modis exponitur. Metaphorice sæpe sumitur apud Hebræos pro Evanescere: sicuti etiam Gallice dicimus, *Il s'en va en fumée*: quia fumus sursum ascendit. hæc est ratio metaphoræ. Eliciunt igitur hunc sensum, quod destructor ascendit coram facie electi populi, id est, palam, sic ut conspicuum fuerit Dei opus, evanuisse Assyrios, qui tamen venerant ad totam terram vastandam. Evanuit ergo destructor: postea, *coram facie tua*, id est, manifeste & sub oculis tuis. נצור מצורה, Custodi munitionem: hoc est, quique redeant in urbem suam, & agant suas custodias ut soliti sunt, quia regio erit hominibus vacua. Deinde, *respice viam*: hoc est, respice qua parte venerit Sennacherib ad oppugnandam sanctam urbem: via illa jam erit libera ab hostibus. Postea, *retine* vel fortifica *lumbos*: nam חזק significat etiam Retinere interdum. Retine igitur vel fortifica lumbos: id est, ne diffluas quemadmodum prius, sed stes fortiter: quia nemo est qui te exterreat. Deinde, *fortifica vires valde*: id est, ne dubita quin posthac satis firmus sis ad retinendum statum tuum, quia excisa erit Monarchia illa, quæ tibi infesta fuit. Sed alii secus exponunt, quod ascenderit destructor, id est, venerit Sennacherib: & quod deinde sequitur putant ad incutiendum terrorem valere: quasi diceret Propheta, nunc dum obsessi estis, agite excubias, & sitis intenti ad servandas vestras munitiones, & roborate vias omnibus præsidiis: hoc totum nihil proderit. Quare? Deus enim sustulit superbiam Jacob, sicuti superbiam Israël. hæc est secunda expositio. Alii putant Prophetam hic alloqui Assyrios, & vocari ab eo Vastatorem Nabuchodonosor, à quo translatum fuit imperium, diruta Nineve, quemadmodum jam sæpius dictum est. Secundum istos interpretes hic Propheta cladem denunciat Assyriis hoc modo, Ascendit jam destructor coram facie tua. Assyrii enim poterant ludibrio habere tales minas, quum cincti essent multis provinciis, & urbes haberent valde munitas: Non succedet, inquit, pro vestra opinione: veniet nihilominus in conspectum tuum Vastator, & nunc utcunque custodias tuas munitiones, circumspicias viam, hoc est, dispicias sedulo qua parte occludere possis transitum hostibus, tamen nihil proficies: fortifica lumbos ut libuerit, & adauge vires tuas, tamen hoc totum erit irritum & inane. Et si placeat hic sensus, erit confirmatio superioris doctrinæ, quod scilicet Deus jam decreverit perdere urbem Nineven & imperium illud quod erat tunc apud Assyrios. Non

igitur male hoc conveniet: sed si recipimus hunc sensum, postea sequetur quædam quasi correctio, quod scilicet Deus jam perdere velit Nineven & ejus monarchiam, quia humiliavit satis superque populum suum, tam regnum Jehudah quam decem Tribus. Non possem ultra prosequi.

Da omnipotens Deus, quando quotidie ferulis tuis verberamur, ut sentiamus te juste de nobis pœnas sumere, atque ita examinemus totam vitam nostram, ut cum vera & ingenua confessione supplices confugiamus ad tuam misericordiam, quæ nobis per Euangelium tuum offertur in Christo Domino nostro: deinde etiam quum simul tot beneficiis nos prosequaris, ne simus ingrati, & nequando nobis obrepat oblivio gratiæ tuæ, sed nos præcipue tota vita exerceamus in cultu nominis tui & gratiarum actione, & sic tibi offeramus linguis laudis sacrificia, ut tota vita nostra respondeat: & sic glorificemus nomen tuum in terra, ut tandem colligamur in regnum tuum cœleste, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. II.

Diximus heri quosdam interpretes versum hunc, ubi dicit Propheta, *Ascendit destructor coram facie tua, custodi munitionem*, referre ad Sennacherib, quod scilicet Deus illum abstulerit atque evanescere fecerit instar fumi. Diximus etiam alios elicere diversum sensum, quod Sennacherib ascenderit in Judæam, & terrore impleverit totam regionem, imo etiam tandem vastaverit. sed potius inclino in eorum sententiam, qui dictum hoc putant de Nabuchodonosore, qui destructor ascendit contra Nineven. Fuit igitur Nabuchodonosor vastator Ninevæ, quia divinitus excitatus fuerat ut everteret tyrannidem illius urbis. Ideo Propheta ridet conatus omnes & apparatus quos opponent Ninevitæ, quemadmodum fieri solet ubi invaditur regio aliqua. Dicit igitur, *Custodi munitionem, respice viam, & fortifica lumbos, & robora fortitudinem tuam valde.* Sunt autem ironicæ loquutiones: quasi diceret, quicquid machinentur Ninevitæ, ut se defendant contra hostium impetum, tamen hoc totum irritum fore. Jam quod subjicitur, per occupationem additum fuisse interpretor, quod scilicet *Deus abstulerit superbiam Jacob, sicuti superbiam Israel.* Alii vertunt, Redire fecit Deus, vel quiescere: & גאון accipiunt in bonam partem pro fortitudine vel gloria. Secundum illos sensus esset, quod Deus profligato exercitu Sennacherib, vel Assyriis deletis, redire faciet pristinam gloriam populi sui: quia utrumque regnum collapsum erat. Intelligunt igitur hoc dictum esse de restitutione totius populi. & qui vertunt, Quiescere fecit, putant promitti diuturnam pacem tam Israëlitis quam Judæis. Mihi autem potius videtur Propheta ostendere maturum esse tempus exitio urbis Ninevæ: quia scilicet Deus humiliaverit populum suum. *Abstulit ergo superbiam Jacob, sicuti superbiam Israël:* id est, postquam Deus correxit superbiam Israëlis, adhibuit etiam simile remedium regno Jehudah: sic totus populus humiliatus est, atque oblitus illius nimiæ suæ altitudinis. nam גאון ut plurimum accipitur in malam partem pro fastu vel superbia. Hæc igitur ratio est cur nunc Deus pronunciet propinquum esse interitum Ninevitis, quia jam satis & super subacti sunt Judæi & Israëlitæ atque. hic sensus optime fluit. Deinde etiam secundum membrum eodem spectat, quod *evacuantes evacuarint*, id est, prædones ipsos exinanierint, & nihil fecerint illis residuum. Respondet hic locus sententiæ Jesaiæ, Ubi compleverit Dominus opus suum totum in monte Sion & Jerusalem, *Jesai. 10. vers. 12.* tunc etiam convertet vindictam suam contra Assyrios. Cur enim citius non fuerunt deleti? nempe quia volebat eorum opera uti Dominus ad castigandos Judæos. Donec ergo impletum fuit totum opus Dei, hoc est, donec ita correxit populi sui superbiam ut penitus dejectus esset, noluit perdere Ninevitas: sed tandem etiam tracti sunt illi in suum exitium. Hoc idem nunc docet Propheta noster, nempe Nabuchodonosorem venturum esse ad Nineven diruendam, ubi Dominus abstulerit fastum populi sui. Quod sequitur, *Et perdiderunt propagines* vel palmites *eorum*, metaphorice accipio, quod radicitus evulsi fuerint Israëlitæ, quoad externam speciem. Oportuit enim ipsos coram oculis hostium in nihilum redigi, & radices etiam ipsas revelli, ut sentirent se nihil esse. Dominus quidem semper servavit occultas reliquias: sed hoc factum fuit præter hominum sensum. Hoc autem ad superficiem refert Propheta quod metaphorice dicit de perditis palmitibus. Sequitur,

3. Clypeus fortium ejus rubefactus est, viri potentiæ ejus vermiculati, (*hoc est, rubro etiam colore*) in igne lampadum (*vel tædarum*) currus in die expeditionis ejus, & abietes tremefactæ sunt.

Describit Propheta quam formidabiles futuri sint Chaldæi, ubi sese accingent adversus Assyrios. Dicit, *Clypeus fortium ejus rubefactus est.* Quidam existimant tunc depictos fuisse rubro colore clypeos, ne sanguis nimis esset conspicuus: indutos etiam fuisse milites vestibus coccineis, ut si essent vulnerati, hoc non incuteret illis terrorem. Et de Lacedæmoniis hoc testantur historiæ. Cæterum, quia nobis gentium illarum mores non adeo sunt cogniti, sufficiat hoc tenere, describi apparatum bellicum: quasi diceret, venturos Chaldæos contra Nineven cum violento impetu & terribili. Dicit ergo *viros roboris ejus fore coccineos.* Non dubium est quin ad colorem vestium respiciat. Alii qui hoc exponunt de Assyriis, dicunt notari pudorem. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin Propheta hic depingat Chaldæos, & ostendat sic fore instructos, ut solo aspectu hostes suos profligent, nempe Assyrios. Eadem ratione continuo post addit, *In igne tædarum*, vel lampadum, *currus in die expeditionis ejus*, hoc est, in die quo se parabunt. Nomen hoc פלדות non alibi occurrit: ideo Judæi putant inversas esse literas, & פלדות positum esse pro לפידות, quemadmodum statim hoc nomen ponetur à Propheta, & eodem sensu. Certe ex contextu colligere promptum est, hic vel tædas vel lampades intelligi à Propheta. *Currus* ergo *ejus in igne lampadum*, id est, currus tam præcipiti impetu ferentur, ut quasi flammæ igneæ appareant quum rotæ tam celeriter volventur. *Et abietes*, inquit, *tremefactæ sunt.* Alii vertunt,

Inebriatæ

Inebriatæ sunt, vel sopitæ: & hoc referunt ad Assyrios, quod scilicet magnates ipsorum (quos putabant hic conferri abietibus, vel metaphorice per abietes notari) fuerint obstupefacti. Obstupefient igitur qui præcipui sunt apud Assyrios, quia solus conspectus eos quasi exanimes reddet. nam רעל quidam accipiunt pro Veneno inficere, vel obstupefacere. Sed rectius sentiunt qui per Abietes putant notari lanceas: quanquam non satis exprimunt sensum Prophetæ: neque enim dubito, quin hoc simpliciter velit, talem concussionem fore in lanceis, acsi abietes in sylvis tremefierent. Nam scimus lanceas confici ex abietibus, quia lignum illud leve est, & magis agile: quemadmodum si lingua nostra quis diceret, *les lances branslent*. Tremefient igitur lanceæ, id est, concutientur, acsi tremerent abietes inter manus militum. Ita videmus continua serie hic Prophetam describere terribilem apparatum in Chaldeis. Pergamus.

4. In compitis insanient, per currus (*est hic nomen singulare, currus: ideo quidam subaudiunt viros currus. Sed possumus aliter intelligere, quod insanient in suis curribus: deinde*) properabunt in plateis: (*alii vertunt, congregabuntur: potest deduci tam à* שקק*, quam à* שוק*. sed hic significat properare*) aspectus eorum quasi lampades, (*hoc est, lampadum*) quasi fulgura discurrent.

Prosequitur adhuc eandem sententiam, quod scilicet insanient per compita, hoc est, tumultuabuntur, acsi alienati essent mente, quemadmodum solent furiosi homines, qui impetu suo absque ratione aut modo feruntur: ita etiam insanient in suo tumultu. Deinde, *properabunt*, inquit. Deductum est verbum à coxis. nam qui festinat, ille vibrat coxas, vel agitat repentino impetu: sic etiam, coxabunt, si liceat verbum fingere, *Ils remueront les hanches*. Hoc voluit Propheta. Deinde, *Aspectus eorum quasi lampades*. Refertur hoc ad quadrigas. Erunt igitur similes lampadibus, hoc est, perstringent oculos spectantium suo fulgore. Omnia hæc pertinent ad exprimendum terrorem. Deinde, *Quasi fulgura*, inquit, *discurrent* huc & illuc. Denique significat tam violentum fore impetum in Chaldæis, ut superent consuetudinem hominum: quia potius erit quædam insania & rabies divinitus immissa. Sic ergo similes erunt & fulguri & flammis, ut excedant omnem humanum morem. Cæterum loquutiones istæ etsi sunt hyperbolicæ, non tamen ratione carent: quia facile nobis est conjicere quanta fuerit tunc securitas urbis Ninevæ: deinde quam fuerit clades ista incredibilis. Tunc enim eminebat Monarchia illa in toto mundo, & nemo putasset posse unquam attingi. Quum ergo difficile esset persuadere Judæis, instare tale Assyriis exitium, oportuit Prophetam hic congerere varias loquendi formas, quibus exprimeret Dei potentiam in perdendis Assyriis. Postea sequitur,

5. Recordabitur fortium suorum, impingent in itinere suo, (*vel itineribus suis, si legamus plurali numero*) festinabunt ad murum ejus, parabitur integumentum.

Hoc etiam quidam interpretes exponunt de Chaldæis. Rex ergo Babylonis recordabitur fortium suorum, id est, recensebit vires suas, & quicquid erit roboris in sua ditione, hoc totum colliget, ut oppugnet Nineven & Assyrios. Alii putant esse hypallagen, quæ tamen esset nimis coacta, Fortes recordabuntur: quasi esset heterosis numeri, si ita placeat. Ego autem simpliciter accipio verba Prophetæ ut sonant, quod recordabitur fortium. sed hoc pertinet, meo judicio, ad Assyrios. Recordabitur ergo vel Rex Ninevæ, vel populus ipse recordabitur fortium suorum, id est, contrahet undique sua præsidia, nihil omittet quod valere ad defensionem queat: sicuti fieri solet in magno discrimine, & rebus extremis. nam notantur viri bellicosi tunc: & quisquis pollet aliqua peritia, deinde quisquis est præditus fortitudine, quisquis est exercitatus in armis, illi trahuntur, ut ferant suppetias. Sic ergo Propheta etiam dicit talem fore pavorem in terra Assur, ut contrahant quicquid erit virium, quo se defendant contra hostes. *Rex ergo fortium suorum recordabitur*, id est, opponet quæcunque illic erunt subsidia. Deinde, *impingent in itinere suo*, hoc est, fortes illi, ubi collecti fuerint, trepidabunt, & cæcorum more impingent. Hoc enim faciet metus, ut quasi attoniti huc & illuc vacillent, neque habeant certos gradus. Duo igitur hic Propheta significat, nempe Assyrios fore satis sedulos ad contrahendas suas vires, quas opponant hostibus suis ad repellendum impetum: sed tamen nihil profecturos: quia scilicet trepidatio ita omnium animos occupabit, ut fortes impingant in suis itineribus. *Impingent* igitur. Deinde, *festinabunt ad murum ejus*, hoc est, conscendent murum: postea, *parabitur integumentum*, sicuti fieri solet in oppugnatione urbium. Hoc alii ad Chaldæos referunt: parabitur integumentum, quum ad murum accedent. Solebant enim vel turriculis, vel craticulis se munire quum accederent ad muros, sicuti satis notum est ex historiis. Sed non dubito, quin Propheta hic significet Assyrios cum magna trepidatione venturos in occursum hostium, sed sine profectu. Ubi ergo ita se volent defendere, prævalebunt nihilominus hostes. Ideo subjicit,

6. Portæ fluviorum apertæ sunt, & palatium solutum est.

Hic per Portas fluviorum intelligit Propheta partem illam urbis, quæ videri poterat munitior propter Tigrim. Urbs enim illa alluebatur Tigri, vel Tigride. Quum ergo Tigris esset instar optimi munimenti, (sicuti scimus rapidissimum fuisse fluvium) Propheta deridet confidentiam Ninevæ, quod existimet posse hostes ab accessu prohiberi parte illa, qua fluebat Tigris. *Portæ ergo fluviorum apertæ sunt*, hoc est, fluvius vester non impediet, quominus hostes vestri perrumpant, & penetrent in urbem vestram. Videmus itaque Prophetam hic tollere omnia impedimenta, quæ videri poterant valere ad hostes arcendos: idque facit non tam respectu Ninevæ, quam electi populi, ut agnoscant Israëlitæ & Judæi urbem illam non minus esse in Dei manu, quam alias: quia Deus penetret non minus facile per fluvios, quam ingrediatur per planitiem, ubi nullum est obstaculum. Videmus nunc cur dicat Propheta portas fluviorum apertas esse. Deinde, *Palatium est solutum*, id est, nullum erit obstaculum, quod hostibus accessum prædudat. Solventur enim omnes munitiones, hoc est, sponte diffluent quasi essent muri papyracei, vel quasi lapides fluerent instar aquæ. Postea adjungit,

7. Et

7. Et quæ ſtabat ſolida *(vel firma)* ejecta eſt in exilium, *(vel quæ ſtabat occulta patefacta eſt, juſſa eſt aſcendere)* & ancillæ ejus ducentes tanquam in voce columbarum, plangentes ſuper pectora ſua.

Eſt aliqua in verbis ambiguitas, ideo multi interpretes putant הוצב eſſe nomen Reginæ. Regina ergo nomine הוצב, inquiunt, in exilium tracta eſt, juſſa eſt aſcendere, ut migraret in terram hoſtilem. Sed hoc nimis coactum eſt: neque etiam fuit ulla ratio cur putarent nomen eſſe proprium, niſi quia volebant aliquid dicere, & non erat conjectura magis probabilis. ſed rectius, meo judicio, ſentiunt, qui referunt hoc ad ſtatum regni: nec dubito quin hic ſit proſopopœia, ſi tamen ſequimur ſenſum illum. Si quis malit de Regina accipere, tamen præſtabit הוצב accipere in proprio & genuino ſenſu, quod ſcilicet Regina, quæ prius latebat in ſuo palatio, & quæ vix præ deliciis poterat movere gradum, quod illa producta fuerit in lucem: nam גלה ſignificat Retegere & ſignificat ejicere. Si vertimus, Patefacta eſt, alludet Propheta ad latebras, quod ſcilicet Regina non prodierit ad ſolem, ſicuti mulieres delicatæ continent ſe in ſuis cubiculis: ſi autem vertamus, *Tracta eſt in exilium*, conveniet etiam optime, quæ prius erat fixa in ſua ſede: à נצב, quod ſignificat Stare. hic autem הוצב eſt in conjugatione Hophel. Significat igitur, Quæ prius erat ſtabilis & firma, nempe in ſuo cubiculo, illa, inquit, tracta eſt in exilium. Si ergo hoc ad perſonam Reginæ referre quis velit, conveniet optime ſenſus, quod Regina, quæ prius in deliciis ſuis ſedebat, trahetur uno impetu in exilium & transferetur alio. Et ideo probabile eſt Prophetam de Regina loqui, quoniam continuo poſt ſequitur, *Ancillæ ejus, ducentes tanquam in voce columbarum, & plangentes etiam:* hoc eſt, ancillæ quæ prius blandiebantur, plangent, & cum gemitu, cum lachrymis, & cum clamore deducent dominam ſuam captivam. Fluet hoc modo contextus: ſed, quemadmodum jam dixi, recte ſentiunt, qui ſub perſona mulieris exiſtimant deſcribi hic ſtatum regni. Quæ ergo prius ſtabat, illa trahetur in captivitatem: vel quæ prius ſedebat in otio, illa patefiet, hoc eſt, non amplius deliteſcet in ſuo umbraculo, ſicuti hactenus fecit, ſed cogetur prodire in medium. Denique *aſcendet*, hoc eſt, evaneſcet: nam hic metaphorice accipitur hoc verbum. *Evaneſcet* igitur, id eſt, in nihilum redigetur. Et quoniam Propheta hic depingit nobis formam mulieris, non male etiam quadrat quod ſequitur, Ancillæ ejus plangent, & columbas imitabuntur in ſuo gemitu: quod ſcilicet totus populus deflebit ſortem regni, ubi res ita fuerint converſæ, quaſi ancillæ deducerent ſuam dominam, quæ prius fuiſſet nutrita in ſummis deliciis. Hæc autem verborum congeries minime ſupervacua eſt: quia oportuit multis verbis confirmari Iſraëlitas & Judæos de propinquo interitu urbis Ninevæ, qui alioqui prorſus fuiſſet incredibilis. Et hoc poterimus facile æſtimare ex noſtra experientia. Si quis hodie loquatur de magnis Regibus, quorum ſplendor obſtupefacit totum mundum: ſi quis prædicat cladem unius regni, hoc videbitur eſſe fabuloſum. Hæc ratio eſt igitur cur Propheta rem unam, quæ poterat ſimpliciter exprimi, tot figuris illuſtret, & confirmet tam multis loquutionibus, atque etiam hyperbolicis. Tandem ſubjicit,

8. Atqui Nineveh quaſi piſcina aquarum à diebus *(hoc eſt, à longo tempore)* fuit: ipſi autem fugiunt: State, ſtate, & nemo reſpicit.

Hic Propheta etiam dubitationem anticipat, quæ fidem abrogaſſet ejus dictis. Nam Nineve non modo florebat potentia, ſed etiam vires ſuas ſtabilierat longo temporis ſucceſſu. Antiquitas autem non modo robur acquirit regnis, ſed conciliat auctoritatem. Quoniam ergo tam vetuſtum erat imperium urbis Ninevæ, potuit etiam videri æternum: Quid? Nineve ſemper dominata eſt, & obtinuit ſummum imperium in toto Oriente; an nunc poterit concuti, imo repente everti ejus firmitas? Ubi enim non eſt initium, etiam neque finis fore creditur. Initium autem non erat, quoad vulgi opinionem. nam ſcimus ut fabulati ſint Ægyptii de ſua antiquitate. Finxerunt ſe jam regno fuiſſe potitos quinque millibus annorum ante creatum mundum. Nam quum numerant ſua ſecula, ſuperant creationem mundi fere quinque annorum millibus. Non dubium eſt igitur, quin etiam Ninevitæ gloriati fuerint ſe eſſe æternos. Quum ergo fundati eſſent in illa opinione vetuſtatis, nemo putaſſet illos unquam poſſe labefactari. Hæc ratio eſt cur Propheta diſerte exprimat *Nineven eſſe quaſi piſcinam aquarum à diebus:* hoc eſt, Nineve fuit quaſi ſeparata à reliquo mundo: quemadmodum ſi qua ſit piſcina, videtur ſuis ripis bene munita eſſe: nemo illuc accedet: ſi quis ambulet ſuper terram, non tamen ingredietur aquas. Sic ergo fuit Nineve tranquilla; & non exiguo tantum tempore, ſed à multis ſeculis: hoc tamen non impediet, quominus Deus nunc tyrannidem ejus evertat. Utcunque ergo Nineve ſuperbiat prætextu ſuæ vetuſtatis, Deus tamen vult eam delere. Poſtea, *Ipſi*, inquit, *fugiunt:* quum dicit fugere, intelligit etiamſi non cædantur ab hoſtibus, tamen vincendos eſſe proprio metu. Significat ergo non modo ſtrage perituram Nineven, ſed quia ſponte diffugient omnes Aſſyrii, & deſperatio illos tradet ſuis hoſtibus. Ergo non tantum fortitudine & gladio victores erunt Chaldæi, ſed quoniam Aſſyrii diffiſi ſuis viribus fugient. Poſtea ſequitur, *State, ſtate: & nemo reſpicit*, inquit. Hic Propheta quaſi ante oculos ponit illam formidinem, de qua loquutus eſt. Poterat narrare ſimplicius, Etiamſi quis eos revocet, non audebunt tamen reſpicere poſt tergum: ſed quia non putabunt alibi ſalutem ſibi eſſe poſitam quam in fuga, pergent in continuo curſu. Poterat hoc modo narrationem ſuam texere Propheta: ſed hic ſuſcipit perſonam revocantis, quaſi jam eſſet qui eos fugitare cernens, retrahere tentaret: Nemo, inquit, aſpicit. Jam videmus quid Propheta voluerit. Sed ex hoc loco diſcendum eſt, neque multitudine hominum, neque etiam urbium præſidiis & munitionibus, neque vetuſtate fidendum eſſe: quia ſi viribus polleant homines, Deus ſumet hinc materiam ad illos perdendos, quod ſcilicet ſemper fere conjuncta eſt ſuperbia cum viribus. Vix fieri poteſt, quin homines ſibi plus nimio arrogent, quum putent ſe aliquid valere: ita fit, ut ſuis viribus ruant: non quod Deus ſeſe oblectet, quemadmodum fingunt profani homines, quum faciem terræ invertit: ſed quia homines non poſſunt ferre ſuam fortunam. neque enim ſeſe continent in modeſtia, ſed furioſe inſultant contra Deum: ideo ut plurimum vires humanæ recidunt in eorum capita, penes quos erant. Idem etiam de vetuſtate dicendum eſt: quia qui jactant ſuam antiquitatem, non agnoſcunt quamdiu jam cœperint provocare iram Dei. neque enim fieri aliter poteſt, quin opulentia pariat ex ſe licentiam peccandi: ſaltem quin trahat luxuriem. Deinde etiam qui plus pollent, ſunt audaciores ad violandos alios. Quo igitur plus eſt vetuſtatis in mundo, eo plus eſt putredinis: quia ſimi-

similes sunt homines mortuis, quando non reguntur timore Dei. Cadaver autem magis ac magis fœtet dum computruit: sic etiam dum pridem cœperunt homines peccare, nec desinunt, augetur fœtor scelerum, & provocatur magis ac magis ira Dei. Non est igitur cur vetustas nos decipiat: & siquando putamus vel propriis viribus homines satis esse munitos, vel copiis omnibus, vel etiam sua vetustate esse quasi sacrosanctos, veniat nobis in mentem quod hic dicitur, Nineven fuisse quasi piscinam aquarum à diebus antiquis: sed tamen ubi jam addicti sunt exitio, sponte fugere: etiamsi ipsos adeo non urgeant hostes, tamen sese proprio metu damnare; nec posse consistere, etiamsi quis ipsos revocet.

Da omnipotens Deus, quando & verbo tuo assidue nos mones, & tot etiam exemplis docuisti nihil esse in mundo stabile, sed quæ videntur esse firmissima tendere in ruinam, & statim etiam concidere, & sponte evanescere ubi flatu tuo discutis fortitudinem, qua homines confidunt: da, inquam, ut vere dejecti & humiliati non recumbamus in rebus terrenis, sed tollamus animos & sensus nostros in cœlum, & illic figamus anchoram spei nostræ, & illic resideant omnes nostri sensus, donec tandem, ubi nos traduxeris per terram, colligamur in regnum illud cœleste, quod nobis partum est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. II.

9. Diripite argentum, diripite aurum, & non finis (*quia Non est, copula debet resolvi in causalem particulam: quia nullus finis*) præparationis ejus, (*sic vertunt: sed proprie* תכונה *significat Locum*) gloria ex omni vase desiderabili.

Hic Propheta quasi ex Dei mandato & auctoritate permittit Nineven hostium libidini, ut eam diripiant ac prædentur. Alii existimant sermonem hunc proponi sub persona ducis, qui milites hortetur: sed scimus Prophetas suscipere Dei personam quum ita pro imperio aliquid mandant. Et hoc valde emphaticum est, ut sciamus Prophetas non fundere inanem sonitum ubi loquuntur, sed efficaciter testari quod Deus ipse decrevit, & suo tempore exequetur. Quoniam ergo scimus hanc loquendi formam satis tritam esse Prophetis, non est cur transferamus hoc ad personam Nabuchodonosoris, vel alterius cujuspiam. Deus ergo hic ostendit Nineven addictam esse exitio: & ideo tradit ipsam in manum hostium. Certum quidem est, Babylonios, quum tunc prædati sunt, non paruisse Dei mandato: sed interea verum quoque est arcano Dei impulsu pœnam sumpsisse de Assyriis, quia tunc voluit ulcisci Deus crudelitatem & avaritiam, qua Ninevitæ diu præditi fuerant: præsertim quia exercuerant maximam sævitiam contra Judæos. Hæc ratio est cur Dominus nunc eos adjudicet Babyloniis, & exponat in prædam. Sed quia de arcanis Dei judiciis alibi fusius disserui, tantum nunc breviter hoc attingo, quod Deus non præcipiat Babyloniis & Chaldæis, acsi excusabiles ipsi essent: sed ostendit per Prophetam suum, quod Nineve diripitur ab hostibus, hoc non fieri fortuito, sed quia Deus velit ulcisci injurias populo suo illatas. Interim memoria tenendum est quod alibi diximus, Prophetas scilicet ita loqui, ut exequutio parata sit, quia Deus non frustra neque abs te terret homines, sed postea declarat ipso effectu, quemadmodum mundum creavit ex nihilo per verbum, ita etiam eodem verbo exerere ac proferre in medium sua judicia. Non ergo mirum est quod hic Propheta, quasi suo arbitrio regeret Chaldæos, sic ipsos alloquitur, *Diripite, diripite.* Sed hoc referri debet ad fideles: quia Babylonii quum diriperent urbem Nineven, non putabant se Deo obsequi, neque etiam tribuebant Deo laudem suæ victoriæ: sed fideles tunc fuerunt admoniti, hoc totum fieri arcana Dei providentia, & interim clarum hoc esse & quasi visibile testimonium paterni Dei amoris erga Ecclesiam suam, quod ita dignatus esset suscipere causam afflicti populi. Quod postea sequitur, *non est finis præparationis*, תכונה alii vertunt Thesaurum, vel opes reconditas: & deducunt à verbo כון, quod est Parare. sed תכונה fere semper accipitur pro Loco: תוכנית, à תכן, significat Summam. nam תכו est Munerare: & melius hoc quadraret. Cæterum, non est cur de hac voce multum laboremus, quia si simpliciter accipimus pro Loco, sensus erit, non posse inveniri fundum in illa urbe, quæ fuerat quasi inexplebilis gurges: nam assumpserat omnes gentium copias. & hic sensus non male congruet argumento Prophetæ, quod scilicet milites possint ad saturitatem usque prædari, quia locus ille sit quasi profundus gurges. Postea adjungit, *gloria ex omni vase desiderabili.* Qui מ putant esse particulam comparationis, longe falluntur, & corrumpunt sensum Prophetæ: vertunt, Præ omni vase desiderabili; sed hoc, ut satis omnes vident, nimis est frigidum. Ego itaque non dubito quin Propheta dicat opulentiam Ninevæ esse ex omni vase desiderabili: quia scilicet congesserant longo tempore multas divitias, & quidem omnis generis. nam rem Desiderii Hebræi nominant pretiosam: & vasa etiam illis sunt quæ comprehendimus sub nomine supellectilis. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Alii כבוד accipiunt quasi participium. Vertunt enim, Onustus est omni vase desiderabili, vel ornatus: significat enim utrumque. sed simplicior illa est loquendi ratio, quod gloria sit ex omni vase desiderabili, quemadmodum jam exposuimus. Hic vero Propheta perstringit quid profecerint Assyrii tam multas opes undique congerendo. nam rapuerant sine ullo discrimine, & contraxerant ad se omnes gentium copias. Expilaverant enim omnes vicinos, imo prorsus excoriaverant. Jam Propheta per ludibrium ostendit opulentos fore alios prædones, quos Dominus excitabit: quemadmodum dicitur apud Jesaiam, O tu prædator, nonne etiam prædæ vicissim expositus eris? Ita & hoc loco ostendit Propheta stulte homines tantopere ardere avaritia, & tam anxie undique congerere multas divitias, quia Deus reperiet qui vicissim prædentur eos qui prædati sunt. Sequitur, *Jesai. 33. vers. 1.*

10. Exi-

10. Exinanita, & exinanita est, & nudata: & cor liquefactum, & collisio genuum, & terror in omnibus lumbis: & facies omnium contraxerunt nigredinem. (*vel splendorem, ut alii vertunt.*)

Hic Propheta confirmat proximam sententiam. Ostendit enim quorsum vocaverit Chaldæos ad rapiendam prædam, quia scilicet ita futurum erat. Neque enim, sicuti jam dixi, præcipit Chaldæis, acsi hoc posset ascribi laudi, quod paruerint Deo: sed hic Propheta de arcano Dei consilio tantum tractat. Quamvis ergo Chaldæi nescirent hoc fuisse à Deo statutum, hic Propheta admonet fideles, Ninevitas, quum ita nudati fuerint, pœnas daturos suæ sævitiæ, præsertim quoniam ita hostiliter se gesserant contra Judæos: & ideo pronunciat *exinanitam, exinanitam esse, & nudatam Nineven.* Quum repetit idem participium, significat certitudinem rei: Exinanita est, exinanita, inquit: quemadmodum si quis diceret lingua nostra, *vuidée & revuidée.* Videmus ergo hac repetitione certius exprimi quid Propheta voluerit, ne fideles ambigerent de eventu. Et postea adjungit, nudatam esse, eodem sensu. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: sicuti proximo versu ostendit sibi datam esse divinitus potestatem, qua exercitus mittat contra Nineven, deinde illis urbem tradat, permittat eam in prædam & direptionem; ita nunc ostendit se non ita præcipere Chaldæis, acsi essent legitimi Dei servi, & possent objicere se obsequium præstitisse Deo. Demonstrat igitur in quem finem præceperit Chaldæis ut Nineven diriperent, quia scilicet hoc statuerat Deus: & ideo præceperat, quia nolebat pati inultas injurias populi sui, quem sub fide sua tuebatur. Quoniam ergo Nineve ita crudeliter tractaverat electum Dei populum, oportuit etiam mercedem rependi, qua digna erat. Cæterum, repetitio illa, de qua dixi, notanda est, ut sciamus conjunctam esse Dei virtutem cum verbo ejus, ita ut nihil temere vel frustra prædicat. Jam quum dicit *genua inter se confligere, & omne cor dissolvi* vel liquefieri, deinde *lumbos omnes terreri*, hinc colligimus nihil esse in hominibus fortitudinis, nisi quatenus suppeditat illis Deus vigorem. Simul ergo ac spiritum suum Deus subduxit, qui ante erant robustissimi, diffluunt: qui etiam spirabant magnam ferociam, illi redduntur molles & effœminati. nam per nomen Cordis intelligitur interior audacia vel magnanimitas: per Genua & lumbos, intelligitur robur corporis. Non dubium autem est quin Assyrii quum dominabantur, valde animosi fuerint: sicuti semper audaciam parit potentia: deinde probabile est fuisse bellicosum populum, quum sub ejus potestatem venissent omnes vicini. Atqui ostendit Propheta nihil vigoris fore in omnium cordibus, nihil etiam virium in lumbis, vel in toto corpore. *Cor* ergo *liquefactum* est, inquit. Atque hinc colligimus quam stulte superbiant homines animosi, dum similes sunt leonibus: quia momento poterit Deus eorum corda sic liquefacere, ut nihil habeant prorsus solidi. Jam quod ad externum vigorem pertinet, videmus ipsum quoque esse in manu Dei: *Erit*, inquit, *confractio*, vel genua sese mutuo collident, quemadmodum fieri solet in trepidatione. Tandem dicit, *Et tremor erit in omnibus lumbis.* Postremo adjungit, *Et facies omnium contrahent nigredinem.* Nomen פארור quidam deducunt à פאר: & ita sensus erit, omnes facies contrahere vel retrahere suam pulchritudinem, sicuti etiam ita exponunt Joëlis cap. 2. nam eadem sententia illic habetur. Sed qui sensum illum improbant, dicunt verbum קבץ non posse aliter accipi quam pro Retrahere, vel subducere. sic ergo vertunt, nigredinem. Sed hæc expositio coacta est. פארור non significat colorem nigrum: sed ollam. Si ergo lebes vel cacabus nigredinem contraxerit ex fuligine, tunc vocatur פארור. sed hoc loco coguntur interpretes metaphorice accipere pro colore ipso: quod, sicuti jam dixi, coactum est, ac remotum. Ego igitur libenter subscribo eorum sententiæ, qui dicunt omnium facies contrahere suam pulchritudinem, vel suum splendorem: sed quia ad summam rei vel nihil vel parum refert, ideo sit libera cuique electio. Quantum ad Prophetæ mentem pertinet, significat vultus omnium fore tristes, quia scilicet Dominus eorum animos & sensus replebit terrore. Contractio igitur pulchritudinis significat externum signum tristitiæ, vel pallorem, vel quæ alioqui apparent in hominis vultu, quum dejectus est aliquo mœrore. In summa, intelligit Propheta etiamsi cristas hactenus erexerint Assyrii, deinde spiraverint magnas jactantias, atque etiam insolenter se gesserint, fore tamen dejectos, quia Dominus prosternet animos ipsorum, & vires liquefaciet: deinde coget etiam ad pudorem, ubi prostraverit altos illos spiritus. Hæc summa est. Nunc sequitur,

11. Ubi domicilium leonum, & locus pascui leonibus? quo veniebant leo, leo catulus leonis, & nemo exterrens?

12. Leo rapiebat quantum sufficeret catulis suis, & strangulabat leænis suis, & replebat rapina speluncas suas, & lustra sua præda.

Hic insultat Propheta Assyriis, quia putarent urbem Nineven esse remotam ab omni periculo, sicuti leones dum sunt in suis latebris nihil metuunt, nam correptam prædam illuc vel trahunt suis unguibus vel ore: sic etiam Assyrii quum putarent se in tuto esse dum florebat Nineve, eo majore licentia undique rapiebant prædas. Nam Nineve non modo spoliarium erat latronum, sed erat quasi leonum spelunca. Plus autem sævitiæ Propheta exprimit dum Assyrios leonibus comparat, quam si vocasset simpliciter latrones. Nunc ergo videmus quid sibi velit: *Ubi locus leonum?* inquit. Et consulto ita sese effert contra Assyrios, quia nemo unquam putasset posse eos attingi vel minima noxa, quia omnibus incussus erat terror, ut sponte se subjicerent Assyriis. Quia igitur nemo audebat sese opponere, ideo dicit Propheta, Ubi? quasi diceret, etiamsi omnes existiment hoc incredibile, quod Nineve possit subverti: sic tamen eveniet. sed suscipit ipse admirantis personam, ut significet quum Dominus exequutus fuerit tale judicium, fore opus admirabile, quod reddet fere omnes attonitos. Hæc igitur interrogatio ostendit perperam eos facere, qui æstimabunt vindictam, de qua loquutus est Propheta, ex præsenti statu: quia ruina Ninevæ, & illius Monarchiæ, erit incomprehensibile opus Dei, & quod sensus omnes rapiet in admirationem. Primo dicit, *Ubi locus leonum?* est quidem hic fœmininum genus: sed consentiunt omnes Prophetam loqui de leonibus masculis. Jam adjungit, *locus pascui leonibus.* כפרים vocant minores leones, quemadmodum postea videbimus: & אריות interea nominant majores leones. Postea adjungit, *Quo veniebant:* אריה, leo: deinde לביא vertunt leænam, & לביא significat proprie leonem majorem: statim haud dubie in fœminino genere accipiet Propheta pro leænis. Ego itaque non contendo, quin hic quoque commode transferre liceat, *Leo, leæna:* postea, *& catulus leonum, & nemo exterrens.* Postea adjungit, *Rapiebat leo* (est idem nomen אריה) *catulis suis ad satietatem*, ad sufficientiam: & strangulabat leænæ,

leænæ, ללבאתיו, hoc est, suis leænis. hic dubium non est quin Propheta leænas intelligat: alioqui non quadraret. Postea, *Et replebat rapina speluncas suas, & latibula sua præda:* est idem nomen, nisi quod est diversa terminatio טרף, & טרפה. Jam quod toties hic Propheta repetit, leones, leunculos, leænas, non est supervacuum. Vult enim hac verborum congerie exprimere, quam immanis fuerit feritas in Assyriis, quum dominabantur. nec dubium est, quin Reges ipsos leonibus comparet cum suis consiliariis, & proceribus: postea leænas vocet ipsorum uxores: leunculos autem, vel catulos leonum vocet liberos. Summa est, Nineven ita degenerasse in sua opulentia, ut illic quicunque rerum potiebantur similes essent truculentis bestiis, vacui omni humano affectu. Et utinam hoc tantum de una urbe, vel una monarchia dictum fuisset! verùm quasi in speculo hic nobis repræsentat Propheta quod etiam hodie cernimus, & quod semper atque omnibus seculis animadversum fuit in maximis imperiis. Ubi enim est summa potestas, illic etiam summa licentia: & quum semel assuefacti sunt Reges & eorum consiliarii ad prædandum, nullus est finis: imo quædam rabies accenditur in eorum cordibus, ut jam nihil aliud appetant quam vorare, & discerpere, & laniare, & strangulare. Propheta quidem hic solari voluit tam Israëlitas quam Judæos, ut scirent tandem non impunitam fore hostium suorum injustitiam: sed interim voluit etiam usque ad finem mundi ostendere qualis & quanta sit eorum omnium crudelitas, qui tyrannice dominantur. Et quemadmodum jam dixi, experientia docet nimis multos similes esse Ninevitis. Hoc quidem extra controversiam est, non absre toties Prophetam hic loqui de leonibus & leænis. Dicit ergo, Veniebant illuc leo, deinde leæna, catulus leonis. Significat quum jus petendum esset ex illa urbe regia, fuisse speluncam ferarum crudelium, quia Rex exuerat omnem humanitatem una cum suis consiliariis: uxores etiam eorum erant quasi leænæ: filii autem & domestici velut leunculi, vel catuli leonum. Et serpit hoc modo crudelitas, quia si Rex quispiam sibi nimiam licentiam permittat, partem illius ad se trahent consiliarii: denique quisque sequitur commune exemplum: acsi quod usu receptum est, liceret. Hanc ergo imaginem depingit nobis Propheta suis verbis: nos autem oculis nostris cernimus. Jam adjungit, Leo rapiebat quod sufficeret suis catulis, strangulabat etiam leænis suis: replebat præda suas speluncas, & latibula sua rapina. Prosequitur eandem sententiam, quod scilicet sibi Assyrii coacervaverant injustis rapinis magnas divitias, quoniam nulla erat æqui apud ipsos ratio. Leo igitur rapiebat catulis suis, inquit: quemadmodum leones assuefaciunt catulos suos ad prædandum, & ubi nondum ita adoleverunt, ut audacter impetant innoxia animalia, ipsi comparant prædam, deinde adferunt etiam ad suas leænas; sic etiam docet Propheta formari omnium mores ad truculentiam simulac nacti sunt duces ac magistros. Quum dicit, בדי, ad sufficientiam, non intelligit expletos fuisse Ninevitas ulla præda, (erant enim insatiabiles) sed potius ad copias ipsorum respicit. Jam quod dicit, Strangulabat leænis suis, utinam hodie non essent leænæ, quæ per se vorarent: sed videmus esse quasdam quæ superent audacia & crudelitate omnes viros. Cæterum hic Propheta dicit quod naturale est, ut scilicet leo masculus strangulet prædam, & eam tradat postea suis leænis. Deinde adjungit, non fuisse contentos Ninevitas quotidiana rapina, quemadmodum multi prædones vivunt in diem: sed dicit fuisse prædas repositas. Implebant ergo lustra sua, & speluncas rapinis & prædis. Porro quamvis nondum tam aperte loquatur Propheta, ut statim videbimus, certum tamen est hic notari causas, cur Deus tam atrocem vindictam sumpturus sit de Ninevitis, quia scilicet jam desierant esse hominibus similes, & degeneraverant in sævas bestias. Sequitur,

13. Ecce ego ad te, dicit Jehova exercituum, & comburam in fumo currum ejus, & leunculos tuos comedet gladius, & excidam è terra prædam tuam, & non audietur amplius vox nunciorum tuorum. (*aut dentium molarium.*)

Hic quo plus efficaciæ obtineat sermo, Propheta inducit Deum ipsum loquentem: *Ecce ego ad te,* inquit. Hactenus loquutus est ut præco Dei: & ideo quasi pro imperio mandabat Chaldæis, ut Nineven diriperent. Sed ubi Deus ipse prodit in medium, & interim non utitur ore hominis, sed profert ipse sua decreta, hoc magis est emphaticum. Hæc igitur ratio est cur nunc palam loquatur Deus: *Ecce ego,* inquit, *ad te.* Scimus quid valeat demonstrativa particula *Ecce.* Deus enim quasi expergefactus à somno, ostendit sibi tandem curæ fore suas partes, ut suscipiat causam populi sui, deinde ut pœnam sumat de mundi sceleribus: *Ecce ego ad te,* inquit. Alibi vidimus similes loquutiones: ideo non opus est longius insistere. *Exuram,* inquit, *in fumo currus ejus.* Hic per Fumum, intelligunt fumosum ignem. Sed puto aliud velle Prophetam, quod scilicet primo impetu Deus consumet currus omnes Ninevæ: quasi diceret, simulac erumpet flamma, actum erit de omnibus copiis Ninevæ. Per Currus enim haud dubie intelligit quemlibet apparatum belli. Scimus tunc pugnasse ex curribus: quemadmodum hodie sunt equites cataphracti, sic etiam erat usus curruum in bellis. Ergo per synecdochen Propheta hic designat copias omnes bellicas. *Exuram* igitur *currus.* Quomodo? nempe solo fumo: id est, simulac prima flamma inceperit emergere. (tunc enim surgit fumus, antequam ignis appareat, vel vires collegerit.) Denique ostendit Propheta momento uno in nihilum redactum iri Nineven, simulac Deus voluerit ulcisci ejus scelera. Postea in tertia persona adjungit, *Et leunculos tuos comedet gladius.* Hic mutat quidem personam: sed magis emphaticus est sermo, ubi Deus iracundiam demonstrat in abrupta oratione. Dixerat, Ecce ego ad te. Postea, Exuram currus ejus: jam vix dignatur sermonem dirigere ad Nineven. Postea iterum ad ipsam redit, Et leunculos tuos gladius vorabit. Quum ergo ita abrupte loquitur Deus, magis exprimit quam horribilis futura sit vindicta, quam sumere statuerat de Ninevitis. Tandem addit, *Exterminabo etiam è terra prædam tuam:* hoc est, jam non licebit tibi grassari pro more: quia compescam hanc tuam truculentiam. si libeat Prædam accipere pro ipso actu. Posset tamen commode exponi de gentium spoliis, quia undique tyrannica sua venatione cibum Ninevitæ rapuerant: atque ita referetur ad direptionem urbis. *Exterminabo* igitur *è terra,* id est, è tua regione opes illas, quæ fuerunt hactenus coacervatæ, quemadmodum si leo undique raperet. *Neque audietur amplius vox nunciorum tuorum.* Qui מלאכים hic nuncios intelligunt, referunt hunc sermonem ad feciales, per quos denunciare solebant Assyrii bella vicinis gentibus. Quoniam ergo mittebant huc & illuc suos præcones aut feciales, qui bellum indicerent, & sonitus ille terribilis ubique personabat; exponunt Prophetæ verba, quod Deus imponet tandem silentium, ne posthac ita conturbent omnes vicinas regiones tumultu bellico. Sed quoniam illa expositio coacta est, libenter recipio quod alii tradunt, hic potius notari dentes molares. Nomen non est scriptum ut ferebat Grammatica: dicit מלאככה: neque ה debebat esse in fine dictionis, & debebat interponi in penultima syllaba י, nota pluralis numeri. & si hoc ad personam Regis per-

pertineat, debebat scribi מלככא. Fatentur igitur omnes non esse hoc nomen scriptum secundum Grammatices rationem: & quoniam מלאככה vocant Persæ Molas, ideo optime conveniet si vertamus, Non audietur amplius vox dentium molarium. Nam quum leones arripiunt dentibus prædam, simul etiam confringunt ossa, & ita edunt fragorem quum animal aliquod vel hominem dentibus suis atterunt. Conveniet igitur optime hic sensus, *Non audietur amplius vox dentium*, id est, non audietur fragor ille inter duos dentes: quia dum nunc atteris tuas prædas, stridorem emittunt dentes tui. Non audietur ergo ex fragore illo clamor, vel fremitus, vel stridor dentium. sed quantum ad summam rei, hoc parum refert. Propheta simpliciter hic docet fieri non posse quin tandem Deus tyrannos compescat: quia etiamsi dissimulet ad tempus, non tamen obliviscitur gemitus eorum, quos videt injuste affligi. Præsertim vero ubi tyranni negotium facessunt Ecclesiæ, Propheta hic demonstrat tandem Deum fore cognitorem: & ideo probe expendere convenit hæc verba, *Ecce ego ad te*. Quamvis enim Deus hunc sermonem dirigat tantum ad Assyrios, quia tamen simul causas notat cur tam severe contra ipsos exurgat, haud dubie extenditur sermo ad omnes tyrannos, & quicunque crudelitatem exercent contra miseros homines & innoxios. Sed hoc clarius exprimitur sequenti versu.

CAPUT III.

O Urbs sanguinaria, tota mendacio (*vertunt*) rapina plena est: non recedit præda. (*vel non recedet præda.*)

QUemadmodum jam dixi, Propheta hic rationem clarius exprimit cur tam severa futura esset Dei ultio contra Ninevitas, quod scilicet fuerant dediti sævitiæ: ideo vocat urbem sanguinum, ab effectu. *Urbs*, inquit, *sanguinaria!* Exclamatio emphatica est: quanquam vox הוי interdum significet Væ. Sed hic perinde est acsi Propheta violenter attraheret Nineven ad subeundas pœnas. *O urbs sanguinaria!* Postea, *tota plena* כחש. deducitur hoc nomen à macilentia: nec dubium est quin Propheta hic conjungat duas voces, quæ videntur inter se longe differre, & tamen idem significant. nam פרק significat Reponere. Verum quidem est כחש sumi pro Mendacio vel vanitate, ubi nihil est in sermone solidi: & non dubito quin hic utroque verbo intelligat Propheta rapinas urbis Ninevæ. Impleta est igitur macilentia, quia alias omnes consumpsit: deinde plena est prædis, se enim replevit. Sed consilium Prophetæ minime ambiguum est: tandem enim adjungit, *Non discedet præda*, hoc est, non subtrahetur è manu victorum, sicuti quidam intelligunt. Sed rectius alii, qui notari existimant continuam prædandi licentiam, quod assidue occupati fuerint Assyrii in suis rapinis, nec ullum fecerint modum prædandi. Videmus ergo nunc Prophetam ostendere cur Deus dicat se adversarium fore Ninevitis: quia scilicet non potest ferre injustam crudelitatem. Ad tempus quidem tolerat, quia non statim profert suum judicium: sed nunquam tamen obliviscitur sui. Ergo quum semel denunciaverit per os Prophetæ Deus, se ultorem fore sævitiæ quam exercuerant Assyrii, sciamus retinere adhuc suam naturam: & utcunque nunc licentiam ad tempus concedat tyrannis & feris istis bestiis, tamen manere semper justum ultorem. Nostrum est placide ferre injurias, & gemere ad ipsum: & quia promittit se tandem nobis affore, etiam partes nostræ sunt confugere ad ipsum, & petere ut tandem nobis succurrat, postquam scilicet viderit oppressam esse suam Ecclesiam, & viderit tyrannos sic licentiose grassari, ut tempus sit quo oporteat ipsos cohiberi. Si ergo ita quieti semper nos continebimus sub Dei præsidio, non dubium est quin hodie etiam paratus sit ad exequendum idem judicium, quod sensit urbs Nineve cum toto populo.

Da omnipotens Deus, quando hic audivimus denunciari tam formidabiles pœnas tyrannis omnibus & latronibus, ut hæc admonitio nos contineat in æquitate, ne quis nostrûm abutatur sua potentia ad opprimendos innoxios: sed potius studeamus alii aliis prodesse, & nos totos componamus ad regulam æquitatis: deinde etiam solatium hinc percipiamus quoties nobis molesti sunt atque infesti improbi, ut tamen non dubitemus nos sub tutela tua esse, & te instructum ea virtute, quæ sufficiat ad nos tuendos, ut patienter feramus injurias, donec tandem opportunum adveniat tempus quo nobis opituleris, & potentiam tuam exeras ad nos servandos: neque tamen desistamus patienter ferre quamdiu voles nos exercere in hac militia, donec defuncti omnibus nostris ærumnis perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum D. N. Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. III.

2. Sonitus flagelli, & sonitus commotionis rotæ, & equus concutiens, & quadriga exultans.

3. Eques ascendere faciens, & flamma gladii, & fulgur lanceæ, & multitudo occisi, (*est mutatio numeri, occisorum*) & pondus cadaverum, (*hoc est etiam multitudo*) & nullus finis cadaveribus ejus: impingent in cadavera ejus.

HIc Propheta quasi in viva imagine repræsentat quod instabat Assyriis. Nam proponit Chaldæos illorum hostes cum suo apparatu & strenua celeritate: *Vox flagelli*, inquit. Nam sonabunt flagella ad incitandos equos: *vox commotionis rotæ*, hoc est, magna erit festinatio & celeritas, ubi ita flagellis adacti fuerint equi: *equus* etiam *concutiens* terram, & *quadriga exultans: eques ipse faciens ascendere*: deinde *flamma gladii, & fulgur lanceæ*. Postea adjungit tantam fore stragem, ut tota regio plena sit cadaveribus. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quia enim Nineve tunc poterat videri inexpugnabilis, ideo Propheta pluribus verbis confirmat quod dixit de propinqua ejus ruina: & ideo ponit Israëlitis ante oculos quod tunc fuit incredibile. Quantum ad verba spectat, ubi vertimus, *Eques ascendere faciens*, contexunt quidam interpretes quæ sequuntur, nempe ascendere faciens flammam gladii & fulgur lanceæ. Sed quia interponitur copula, videtur potius defectiva esse oratio, quod *eques faciat ascendere*, id est, ipse quoque equos suos instiget. Quantum attinet ad nomen להב, non dubito

bito quin hic positum fuerit pro Flamma. Scio metaphorice hac voce notari etiam splendorem in gladiis, quia videntur flammare. Sed Propheta paulo post adjungit *fulgur*. Quoniam ergo dicit fulgurare lanceas, non dubito etiam quin eadem ratione dicere velit flammare gladios. Hæc omnia eo spectant, ut certo persuasum sit Israëlitis, Nineven, quamlibet magnis opibus sit instructa, propinquam tamen esse cladi, quia prævalebunt hostes: & ideo subjicit vias omnes plenas fore cadaveribus, ut non possint hostes ingredi, nisi cadavera ubique calcando. Sequitur,

4. Ob multitudinem scortationum meretricis pollentis gratia; magistræ veneficiorum, vendentis gentes in scortationibus suis, & nationes in suis veneficiis.

Causam rursus assignat Propheta cur tam atrocem vindictam sumpturus sit Deus de illa urbe, quæ tamen suo splendore conciliaverat sibi apud omnes populos magnam gloriam & reverentiam: videtur autem quodammodo parum respicere mundi ordinem Deus, ubi ita evertit magnas urbes. Nam quum sit totius mundi opifex, videtur proprium esse ejus officium tueri singulas etiam partes: maxime quæ pulchritudine excellunt, plus commendationis videntur mereri. Si qua igitur urbs speciosa diruitur, tunc occurrunt istæ cogitationes, Deum vel oblectari mundi ruina, vel dormire in cœlo: & ita fortuito & temere omnia volvi. Propheta igitur ostendit justas esse causas Deo, cur decreverit Nineven perdere. atque ut istam pulchritudinem deformet, ne posthac fallat oculos, comparat Nineven meretrici. Quæ similitudo videtur parum congruere. Sed tamen si omnia propius expendimus, non potuit aptius nec magis concinne Propheta ostendere qualis esset conditio urbis illius. Prius disseruit de sævitia: & ideo dixit esse speluncam leonum, & illic habitasse sævas & sanguinarias bestias. Jam incipit concionari de fraudibus & perversis artificiis, quibus & opes & potentiam sibi acquirunt Reges hujus mundi. Urbem igitur Nineven ideo scorto similem facit Propheta, quoniam non modo minis & terroribus, atque etiam sua crudelitate redegerat vicinos populos in suam potestatem: sed quia obliquis artibus & fraudulentis rationibus, quia captionibus variis, quia illecebris illaqueaverat multos. hæc ratio est cur nunc vocetur à Propheta *Meretrix*. Videntur quidem Prophetæ Dei parum reverenter loqui de magnis urbibus & imperiis: sed scimus hoc proprie competere in Spiritum Dei, ut dum exercet jurisdictionem suam, retegat totius mundi flagitia, quæ alioqui abscondita sunt, imo sub specie virtutum fallunt oculos & sensus simplicium. Et quoniam sibi tantopere placent homines, & inebriati sunt suis deliciis, ideo necesse est asperius tractari qui nimium lauti ac delicati sunt. Quoniam ergo Reges semper opponunt suum splendorem, ut perstringant oculos simplicium, & videntur sub magnitudine sua habere pulchrum integumentum: ideo Spiritus Dei larvas istas discutit. Hæc igitur ratio est cur Propheta hic minus honorifice loquatur de summa illa Monarchia, quæ tunc traxerat in admirationem sui omnes populos. Nam si mediocri & vulgato stylo utatur Dei Spiritus, homines, ut cæcutiunt in suis vitiis, non agnoscent suam turpitudinem, imo audebunt etiam contra objicere quæ occultant eorum dedecora: sed Spiritus Dei perrumpit, & hic excutit omnes blanditias in quibus sibi homines imponunt. Hæc ratio est similitudinis. *Propter multitudinem scortationum*, inquit, *meretricis pollentis gratia*. Per concessionem hoc dicitur, quod gratiosa fuerit Nineve, hoc est, sua pulchritudine pellexerit ad se multas gentes: quemadmodum si meretrix conciliet sibi multos amatores: & ita etiam fatetur Propheta Nineven fuisse speciosam: sed adjungit fuisse *magistram veneficiorum*. כשף significat Veneficium, significat etiam Præstigias. ergo hic כשפים possumus vertere Præstigias. Sed videtur Propheta alludere ad philtra vel potiones amatorias, quibus scorta dementant adolescentes. Quoniam ergo meretrices non modo favorem sibi acquirunt sua forma & blando aspectu, & aliis usitatis rationibus, sed etiam quodammodo fascinant miseros adolescentes, & utuntur variis artibus quasi præstigiis: ideo sub hac voce comprehendit Propheta omnes fraudes, quæ cernuntur in meretricibus. acsi diceret, Fuit hæc meretrix non modo pulchra, sed etiam incantatrix, quæ suis illecebris ita decepit miseras gentes, acsi scortum dementet miseros adolescentes, qui sibi non cavent. Postea adjungit, *Vendentis gentes in suis scortationibus, & nationes in suis veneficiis*. Tametsi adhuc metaphoram prosequatur Nahum, clarius tamen ostendit quid per Scortationes & veneficia intelligat: nempe artificia Principum, quibus attrahunt suos vicinos, & tandem conjiciunt in servitutem. Ergo omnia consilia Regum (quæ ipsi vocant Practicas) hic à Spiritu Dei vocantur Veneficia, vel Præstigiæ, item Meretriciæ artes. Hoc, quemadmodum jam dixi, putarent multi esse nimis durum: quia tanta majestas tunc refulsit in Assyriis, ut deberent saltem paulo humanius tractari. Sed oportuit Spiritum Dei ita vehementer agere: quoniam nemo est qui non laudet istas astutias. Siquis seposita mentione Principum interroget, an rectum sit fallere: deinde mendaciis, fraudibus, perjuriis, captionibus, & aliis artibus fucum facere: in promptu erit responsio, hæc omnia esse procul remota à virtute: quoniam nihil magis hominem deceat, quam ingenua sinceritas. Cæterum ubi in medium veniunt Principes, & prætexunt orbem regendum esse magna prudentia: nisi agitentur occulta consilia, statim ruituras omnes monarchias: hoc velum obtegit omnia eorum flagitia, ut liceat ipsis etiam cum laude hunc fallere, illum circumvenire, tertium opprimere fraudibus. Quoniam ergo Principes laudantur in sua vafritie, hæc ratio est cur Propheta hic quasi violenter auferat larvam illam, sub qua abscondunt sua flagitia: Sunt, inquit, meretriciæ artes, sunt etiam veneficia, vel præstigiæ. De urbe quidem una hic habetur sermo: sed non dubium est quin Propheta sub hac viva imagine nobis depingat quomodo crescant imperia, & quibus artibus: primum latrociniis scilicet: deinde captionibus, quæ ne ingenuos quidem homines ex media plebe decerent. Sed Principes nunquam prævalerent, nisi prædìti essent istis artificiis. Atqui videmus quo elogio hic ornentur à Spiritu Dei, quod scilicet sint meretrices, præditæ & præstigiis, & aliis fœdis & fœtidis etiam artibus, quas vocat Scortationes. Dixi autem posse certius elici Prophetæ sensum ex secundo membro versus, ubi dicit Ninevitas mercatum exercuisse de gentibus. Videmus enim ut hodie quoque pro sua libidine commoveant totum orbem Principes: quia produnt alii aliis innoxios populos, & exercent fœdam nundinationem, dum quisque commodum suum venatur, & sine ullo pudore, tantum ut augeat suam potentiam, alios tradit in manum inimici. Quoniam ergo ejusmodi artes hodie nimium sunt in usu, non est quod longo sermone hic explicare studeam Prophetæ mentem. Utinam procul quærenda essent exempla! Pergamus.

5. Ecce ego ad te, inquit Jehova exercituum, & retegam fimbrias tuas super faciem tuam, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis fœditatem tuam.

6. Et projiciam super te sordes, (*vel inquinamenta*) & ignominia afficiam te, & ponam te quasi stercus. (*alii vertunt : alii autem, quasi exemplum. dicam postea de ipsa voce.*)

Hic confirmat Propheta quod prius dixit de excidio Nineve: sed inducit, quemadmodum heri dictum fuit, loquentem Deum, quo efficacior sit sermo. Deus ergo hic testatur, Assyriis non cum aliquo homine mortali fore negotium vel certamen, sed cum suo judicio: quasi diceret, non est quod conferas vires tuas cum Chaldaicis; sed cogita me esse ultorem tuorum scelerum. Venient quidem Chaldæi: sonabunt quadrigæ, & exilient equi, etiam concutient terram equites: gladios suos exerent, qui flammabunt: deinde lanceæ erunt instar fulgurum: sed non est quod putes Chaldæos sponte sua irrumpere. Ego enim eos dirigo occulta mea providentia, quia mihi decretum est te perdere: & jam maturum est tempus, quo exerceam judicium meum contra te: *Ego*, inquit, *sum Jehova exercituum.* Et epitheton צבאות ad circumstantiam loci referri debet: quia hic potentiam suam prædicat Deus, ne existiment Assyrii se ullo modo elabi posse. Postea adjungit, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam.* Alludit ad similitudinem quam nuper vidimus. meretrices enim totæ refulgent, & affectant in suo vestitu nitorem & elegantiam: nec solum vestiunt se pretiose, sed etiam fucos adjungunt. Quoniam ergo ornatus ille occultat turpitudinem in scortis: si quis autem vestem scorti accipiat, & projiciat super caput, ut appareant pudenda, jam cessat decor ille, & tunc omnes abhorrent ab intuitu: (est enim turpe & fœdum spectaculum, videre ita partes pudendas retectas) ideo pronunciat Deus se Nineven spoliaturum magnifico illo ornatu, ut detestabilis sit ejus intuitus, qui tantum proferet dedecora. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quasi diceret, Nineve non cogitat se perituram. Quare? excæcat enim eam suus splendor: & ipsa etiam sponte sese decipit, quemadmodum & iisdem fallaciis perstringit oculos omnium gentium. Quoniam ergo splendor iste videtur tueri statum urbis Ninevæ, *Ego*, inquit Dominus, *retegam pudenda*, id est, excutiam Assyriis totum illum splendorem, quo nunc gloriantur, & sunt etiam in pretio & admiratione apud alios. Et hic locus diligenter notandus est, quia, ut jam dixi, in summis Principibus non quæritur vera dignitas: nam Principes debebant reverentiam sibi acquirere justitia, integritate, clementia, magnanimitate: sed pollent tantum servilibus artificiis: deinde sine pudore fallunt, mentiuntur, pejerant: deinde blandiuntur etiam serviliter quoties res ita tulit: insinuant se variis captionibus, largisque promissionibus attrahunt simplices. Quoniam ergo vulgo non respicitur quænam sit vera Principum dignitas, ideo notandus est hic locus, ut sciamus coram Deo fœtere istam altitudinem quæ rapit hominum sensus ad se: quia non judicant, sed cæcutiunt perstricti inani splendore. *Retegam* igitur *pudenda tua*, inquit. Primum dicit, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam*: postea, *& ostendam gentibus nuditatem tuam.* Tunc autem ostenditur gentibus nuditas magnorum Regum, ubi exercet Dominus vindictam suam: quia quisque etiam ex infimo grege sordidissimus audet ferre judicium: Dignus erat ille qui turpiter interiret. nam exercuit tyrannidem contra suos: deinde non pepercit etiam vicinis suis: & nunquam fuit ingenuus Princeps: imo tantum usus est fallaciis & perjuriis. Quum ergo dejecti sunt Principes, tunc quisque ex theatro consurgit judex, & quasi conscendit tribunal, ut oneret atque obruat illos ignominia. Ideo dicit Propheta in persona Dei, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis fœditatem tuam.* Postea adjungit, *Aspergam te sordibus*, vel inquinamentis. Semper alludit Propheta ad illam similitudinem, Si meretrix bene ornata sit & sumptuose, talibus illecebris rapit omnium oculos: sed si quis sordes & inquinamenta arripiat ex media via, & illam conspergat, tunc nemo est qui non avertat faciem à fœdo illo spectaculo. Sed jam exposuimus quorsum hoc pertineat. Dicitur enim Deus inquinamentis conspergere regna, ubi ea dejicit. tunc enim incipiunt omnes libere ferre sententiam: & qui prius simulabant se teneri magna admiratione, tunc proterve consurgunt, & quisque evomit multa convitia. Tunc ergo dicitur Dominus conspergere sordibus & inquinamentis magna imperia. Tandem addit, *Afficiam te ignominia.* נבל significat Cadere: deinde transfertur ad cadavera: sed significat etiam Ignominia afficere, sicuti hic accipitur. *Ponam te quasi stercus.* ראי putant vocari vel stercus, vel rem fœtidam: sed quia descendit à verbo ראה, quod est Videre, & in pluribus Scripturæ locis accipitur pro Visione vel aspectu; recte verterunt quidam meo judicio, *Ponam te in exemplum*, sicuti Hieronymus: quasi diceret, Tu eris spectaculo cunctis gentibus. Dicitur autem Nineve statui in exemplum, quia ruina ejus memorabilis fuit præ aliis omnibus quæ ante acciderant. *Tu* igitur *eris spectaculo*: id est, clades ista quam nunc tibi denuncio, convertet ad se omnium oculos. Postea sequitur,

7. Et accidet ut quisquis te viderit, procul recedat abs te, & dicat, Vastata est Ninive: quis condolebit ei? unde quæram consolatores tibi?

Quum dicit כל-ראיך, inde iterum colligimus ראי in fine proximi versus potius sumi pro Exemplo vel spectaculo. Continuat enim eandem sententiam Propheta: *Ponam te*, inquit, *in exemplum*, vel in spectaculum. Quomodo? nempe *ut quisquis te viderit, procul recedat abs te.* Hoc autem est horroris signum. Quanquam existimant alii hanc fuisse mercedem crudelitatis, quod nemo accessit ad Nineven, sed derelicta fuit ab omnibus amicis in sua vastitate. Et huc etiam referunt quod sequitur, *Quis condolebit ei? & unde quæram consolatores ei?* Putant enim hic Ninevitis exprobrari suam sævitiam, quod ita infestos se omnibus præbuerint, ut indigni sint misericordia: nam qui nemini parcunt, sed permittunt sibi nocendi licentiam, illi accersunt sibi totius mundi odia. Putant igitur quidam hic notari merito exosos esse omnibus Ninevitas, ita ut nemo ipsis condoleat in tanta clade, quoniam erga omnes fuerint injurii. *Accidet* ergo *ut quisquis te viderit, procul abs te recedat, & dicat, Vastata est Niniveh: quis condolebit ei? unde vocabo consolatores ei?* Sed nescio an illa argutia venerit Prophetæ in mentem. Licebit simplicius exponere hæc verba, quod in signum horroris omnes procul fugient: deinde tantam fore cladem, ut nullus luctus respondeat. Quis condolebit ei? hoc est, si magnitudo hujus cladis expenditur, quamvis omnes sese ad fletum projiciant, & conferant suas querimonias, non tamen sufficient: omnes lamentationes longe impares erunt tam horrendæ cladi. Videtur potius hoc Propheta velle. *Quis ergo condolebit ei? & unde quæram consolatores?* quasi diceret non vulgarem fore ruinam urbis tam splendidæ, sed quæ nullis lamentationibus æquari possit. Postea sequitur,

8. An

8. An melior es quam No *(id est, Alexandria)* Amon, *(vertunt quidam populosam: alii putant esse nomen Regis. An igitur melior es quam Alexandria populosa?)* quæ habitabat in fluviis? mare in circuitu ejus, cujus fossa erat mare, & à mari murus ejus.

9. Æthiopia fortitudo ejus, & Ægyptus: & nullus finis: Africa, & Libye fuerunt in auxilium ejus.

10. Etiam ipsa in transmigrationem abiit ad captivitatem: etiam parvuli ejus allisi sunt in capite omnium platearum: & super proceres ejus *(vel honorabiles, ad verbum)* jecerunt sortem, & magnates ejus vincti sunt compedibus.

Hic Propheta ut fidem faciat suo vaticinio, producit exemplum Alexandriæ. Certum enim est ex multis Scripturæ testimoniis No vocari Alexandriam, quæ urbs fuit vetustissima, sita ad fines Africæ, tamen in Ægypto. Quanquam fieri potest ut olim Alexandrini fuerint sui juris, vel saltem habuerint proprium Regem: & hoc credibile est: quia hic Propheta tam Ægyptum & Æthiopiam, quam Africam & Libycas gentes dicit fuisse fœderatas huic urbi. Hinc ergo colligi potest Alexandriam non fuisse tunc partem Ægypti, sed potitam suo imperio, & fœderatam Ægyptiis, sicuti & aliis gentibus. Cæterum quoniam partim ab Assyriis Ægyptus post mortem Prophetæ nostri eversa fuit, partim vero à Chaldæis, quidam interpretes existimant Prophetam tractare de ruina illa, quæ nondum acciderat. Sed non quadraret hoc proposito: quia potius quasi in speculo ostendit Propheta summa quæque imperia pro Dei arbitrio ruere, & urbes instructissimas & munitissimas etiam concidere, quoties ita Deo visum est. Nisi ergo passim nota & celebris fuisset clades Alexandriæ, Propheta parum apposite usus fuisset hoc exemplo. Ego itaque non dubito quin Alexandria jam tunc fuerit diruta. Nec mirum est postea rediisse in priorem statum, imo fuisse locupletatam: quia commodissimus erat situs urbis, non tam propter terræ fœcunditatem, quam propter mercimonia, quoniam illuc fere appellunt naves ex mari Mediterraneo. Habet ab una parte paludem Mareotin, & videtur parum salubri esse aëre: deinde mare stagnat: & Pharos est vicina insula. Cæterum tamen habitata fuit urbs illa, & ornata etiam splendidissimis ædificiis, quia commoditas navigationis attrahebat undique multos incolas. Postea etiam rursus extructa fuit ab Alexandro Macedone: sed satis apparet fuisse urbem jam tunc opulentam. Non ergo novam urbem condidit Alexander, sed ampliavit. Veniamus nunc ad Prophetæ verba. *An melius tibi erit quam Alexandriæ?* אמון vertunt Populosam: & ego libenter amplector hunc sensum, qui etiam receptus est fere omnium consensu. Alii divinant esse nomen Regis: sed quia deficit eos probatio, relinquo eis suam conjecturam. *An ergo tibi melius erit, quam Alexandriæ?* Nam *habitabat illa*, inquit, *inter fluvios.* Alexandria habet Nilum quasi sub suo arbitrio: nam dividitur illic in multas partes, ut urbem variis locis interfluat. Sic ergo dicit Alexandriam habitasse in fluminibus, eo quod Nilum in rivos deduceret, prout ferebat commoditas. Postea adjungit, *Mare in circuitu ejus.* Nam cingitur ab una parte stagno maris, & obtegitur insula Pharo, quæ etiam turrim habet non modo munitionis causa, sed etiam ut naves quæ veniunt ex mari Mediterraneo, habeant signum quo sese dirigant, ut recta appellant ad portum. *Mare* ergo *est in circuitu.* Nam mare cingit plus dimidia parte urbis: deinde palus illa Mareotis est à Meridie opposita. Postea adjungit, *& murus* vel fossa *ejus erat mare.* חיל hic scribitur cum י: sed significat tamen Murum, vel fossam: quanquam vertunt Latini Antemurale. Solebant enim urbes suas munire duplici muro olim, quemadmodum vetusta ædificia adhuc ostendunt. חיל erat murus interior, sicuti judicant interpretes: & ideo vertunt Antemurale; & inde murus exterior erat etiam à mari. Sed possumus חיל accipere pro fossa, & colligere etiam promptum est ex quibusdam locis potius esse fossam quam antemurale: quemadmodum corpus Jesabel laceratum fuit à canibus in ipsa fossa: & illic ponitur dictio חיל. Quantum attinet ad sensum Prophetæ, intelligit Alexandriam fuisse tantopere munitam, ut non debeat sese præferre Nineve: quia murus ejus erat à mari usque, & ab Æthiopia propter illas munitiones, quas dixit. Postea, *Africa erat & Ægyptus, & Libycæ gentes:* denique *nullus finis*, inquit: hoc est, undique potuit accersere multos socios & fœderatos, & multi parati erant ad ferendam opem: etiam Africa, Æthiopia & Libycæ gentes erant paratæ ad auxilium ejus. Atqui, inquit, *ipsa tamen in transmigrationem abiit captiva:* hoc est, incolæ Alexandriæ expulsi sunt, & fuit quasi urbs captiva, quoniam tracti sunt huc & illuc ejus incolæ. *Sunt*, inquit, *allisi parvuli eorum in capite omnium platearum.* Significat Propheta non fuisse obstaculo tantam potentiam Alexandriæ, quin extremam sævitiam exercuerint contra eam victores: quia hoc est truculentum facinus, allidere ad lapides parvulos, quibus propter teneram ætatem parcitur. Nulla enim est contra eos sæviendi causa, quia non possunt censeri in hostium numero. Sed tamen dicit Propheta sic tractatam fuisse Alexandriam, ne posthac Nineve suis opibus confisa tam proterve contemnat judicium Dei, quod nunc denunciat. *Etiam*, inquit, *jecerunt sortem super ejus Principes, & vincti sunt magnates ejus compedibus.* Quum dicit jactam fuisse sortem, alludit ad morem vetustum. nam si qua erat controversia de homine captivo, sors jaciebatur: exempli gratia, Si duo unum hominem ceperant, ne inter se litigarent, sorte jacta cedebat in dominium unius. Sic ergo dicit jactam fuisse sortem super Principes ejus. Solebat hoc contingere gregariis hominibus & vilissimis mancipiis. Propheta autem dicit victores ne principibus quidem viris pepercisse. Fuerunt igitur habiti quasi ex vulgo, & summi quique Principes ad captivitatem tracti & vincti compedibus, acsi fuissent ex contemptissima plebe, vel gregariis hominibus: hoc est, non fuerunt tractati pro suo ordine, sed nullum habitum fuit discrimen inter proceres, & inter contemptum & ignobile vulgus: quia etiam summi quique Principes fuerunt dejecti, ut sors eorum nihil differret à sorte miseri hominis: quia sicuti tractari solent homines plebeii & nullius pretii, ita Alexandriæ proceres tractati sunt à suis hostibus.

Da omnipotens Deus, quando pro tuo incomprehensibili judicio fulminas contra superbiam hujus mundi, ut regamur spiritu mansuetudinis, atque ita sponte humiliemur sub manu tua, ne experiamur hanc tuam formidabilem potentiam in exitium nostrum: sed potius suffulti tua virtute, contineamus nos in gradu nostro & in vera simplicitate: interea etiam confisi tuo præsidio, non dubitemus quin prævaleat contra omnes quantumvis violentos impetus hostium nostrorum: & sic pergamus sub militia crucis ad quam nos destinasti, donec tandem colligamur in regnum illud cœleste, ubi sic triumphum agemus cum Filio tuo, ut splendor ejus in nobis refulgeat, dejectis omnibus reprobis, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN NAHUM PROPHETAM.

CAP. III.

11. Etiam tu inebriaberis, tu eris abscondita: etiam tu quæres robur (*vel suppetias*) ab hoste. (*vel propter hostem.*)

POstquam exemplum Alexandriæ proposuit Nahum, jam ostendit nihil posse Deo obstare, quominus Nineven eodem modo tractet: atque id facturum pronunciat, *Tu quoque*, inquit, *inebriaberis*. Nota est ista metaphora, ut satis frequenter occurrit in Scripturis: nam solent Prophetæ ut plurimum vocare pœnam cujusque Calicem quem Deus propinat. Cæterum ubi Deus gravius judicium exercet, dicitur inebriare calice suo reprobos. Nunc dicit Propheta talem fore castigationem Ninevæ, ut instar ebrii hominis (qui vino obrutus est) quasi attonita jaceat. Ergo hac metaphora voluit exprimere atrocissimam pœnam. *Tu ergo etiam inebriaberis*. Jam particula גם emphatice hic ponitur, ut sciant Ninevitæ se non posse effugere quam meriti sunt pœnam: quia Deus manet semper sui similis. *Tu igitur etiam inebriaberis*. hoc non quadraret, nisi Deus esset judex mundi usque in finem. Est igitur communis ratio: ideo necessario consequitur, quum Deus pœnam sumpserit de Alexandrinis, Assyrios non posse manum ejus effugere, neque elabi ex simili pœna. Adjungit, *Eris tu abscondita*. Quidam hoc referunt ad pudorem, acsi dixisset Propheta, Tu nunc quidem superbe te ostentas, sed calamitas coget te latebras quærere, in quibus te occultes. Sed magis inclino in diversum sensum, quod evanescet Nineve acsi nunquam fuisset: nam Abscondi accipiunt sæpe Hebræi pro In nihilum redigi. Postea addit, *Tu quoque quæres robur* (vel suppetias) *ab hoste*, מעוז מאויב. Duplex potest esse sensus, vel quod supplex deprecabitur hostes suos, vel quod propter inimicos confugiet ad subsidium alienum: nam particula מ potest utroque modo accipi. Si prior sensus placeat, puto Prophetam loqui non de Babyloniis, sed de aliis gentibus quæ prius fuerant bello vexatæ ab Assyriis. Tu ergo nunc suppliciter precaberis eos, qui hactenus tibi fuerunt hostes: non quod te lacessiverint, sed quod tu hostiliter eos tractasti. Hæc autem extrema est miseria, dum cogimur ad eorum auxilium confugere quibus sumus exosi, propterea quod injuriis nostris eos provocaverimus. Sed alter sensus magis placet, quia minus coactus est: *Tu etiam quæres suppetias propter inimicum*: id est, quia vires ad resistendum non suppetent, hinc inde petes auxilium à vicinis tuis. Sequitur,

12. Omnes munitiones tuæ ficus cum maturis (*fructibus*): si moveantur, cadunt super os comedentis.

Hic denunciat Propheta, nihil profore Assyriis munitiones suas, sive confidant multitudine hominum, sive muris suis, sive aliis præsidiis, quia omnia, inquit, hæc sponte cadent, etiam sine magno impetu. Et utitur similitudine valde apposita: munitiones tuæ, inquit, quas putas valde firmas esse, erunt similes ficubus: quia ubi maturi sunt fructus, si quis ad arborem accedat, simulatque eam tetigerit, aut ramum aliquem, ficus sponte cadent. Scimus enim non multum esse firmitudinis in illo fructu: ubi maturuit, statim cadit in terram; vel si pendet in suis ramis, sine magna violentia statim decidit. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hinc colligi potest utilis doctrina, quicquid roboris hinc inde sibi accersunt homines, hoc totum evanidum fore: quia neque propugnacula, neque turres, neque fossæ, neque copiæ hominum, neque ullæ machinæ quidquam valebunt, quin sponte, etiamsi nemo contra surgat, tamen cadant. Postea sequitur,

13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis aperiendo aperientur portæ terræ tuæ: vorabit ignis vectes tuos.

Hic Propheta denunciat molles & effœminatos fore omnium animos, ubi Deus volet perdere Nineven. Diximus autem paulo ante, corda hominum ita esse in manu Dei, ut liquefaciat quicquid est in illis fortitudinis, quoties visum est. Et Deus hoc modo præparat homines ad interitum, ubi corda ipsorum debilitat, ut ne conspectum quidem hostium ferant. Posset quidem Deus hominibus relinquere suam pertinaciam, ut semper furiose ruerent, & possent repellere invicto animo hostium suorum insultus: sed sæpe tamen corda ipsorum emollit, & spoliat sua virtute, quo magis reluceat judicium ipsius: non tamen semper æquabiliter operatur: quia varietas in judiciis Dei nobis prodest, dum per eam sensus nostri melius expergefiunt. Si æqualis esset tenor, non possemus ita animadvertere manum Dei, sicuti quum nunc uno modo, nunc diverso agit. Sed quemadmodum jam dixi, hæc satis trita est ratio, quod Deus homines enervat, & corda ipsorum privat omni virtute, ubi eos addixit exitio. Sic nunc loquitur Propheta de Ninevitis: *Ecce*, inquit, *populus tuus mulieres*. Et demonstrativa particula emphatice accipitur: quia Assyrii proculdubio risissent veluti fabulam hoc vaticinium Prophetæ: & difficilis etiam erat res creditu apud Israëlitas. Hæc ratio est cur Propheta quasi digito demonstret quod superabat hominum sensus. Quum dicit, *in medio tui*, significat etiamsi divisi sint à suis hostibus, & habitent in urbe munita, fore tamen plenos trepidatione. Hæc amplificatio satis notanda est: quia nihil mirum si exterreat nos congressus, ubi hostes manum cominus conserunt, ubi etiam multa sese ingerunt oculis nostris quæ possint nobis dejicere animos. Sed ubi expavescimus sola hostium fama, & quamvis muri intersint, tamen sumus quasi exanimes, hinc apparet nos percussos esse manu Dei: quia si cernimus muros lapideos, & interim corda nobis sint vitrea, nonne apparet intus quasi arcano instinctu nos perterritos esse à Domino potius quam mediis & naturalibus causis? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quum dicit *populum fore muliebrem*, vel effœminatum, *in medio ipsius urbis*, in ipsis visceribus: quasi diceret, etiamsi habitent in tuto loco, tamen non desinent trepidare. *Aperiendo aperientur portæ tuæ*, inquit, *inimicis tuis*. Significat rursus, quantumvis muniti sint Assyrii, tamen apertos fore omnes accessus hostibus, acsi nulla essent propugnacula. Quia dicit, *Portas terræ*, probabile est non loqui de urbe ipsa duntaxat, sed de omnibus

bus propugnaculis. Nec dubium est quin Assyrii plures urbes munierint, quibus possent longe arcere hostem, & ut primaria sedes regni esset extra discrimen & metum. Ego igitur intelligo de multis urbibus, quod hic dicit Propheta, *Aperiendo aperientur portæ terræ tuæ hostibus tuis, & ignis vorabit vectes tuos.* Significat, etiamsi sedulo prius munierint totam terram in circuitu, ita ut putarent se fore securos ab omni incursu hostili, tamen hoc fore inutile: quia ignis comedet vectes ipsorum. Per Ignem metaphorice intelligit Propheta Judicium Dei. Nam sicuti videmus tantam esse ignis vehementiam, ut ferrum quoque & chalybem consumat: ita Propheta intelligit nullum fore robur quod defendat Nineven & ejus imperium contra manum Dei. Sequitur,

14. Aquas obsidionis hauri tibi, robora munitiones tuas, ingredere in lutum, calca cæmentum, fortifica fornacem. (*vel laterem. Alii vertunt, Tene, vel apprehende.*)

15. Illic vorabit te ignis, exterminabit te gladius, comedet te quasi bruchus, (*alii vertunt, quasi bruchum*) multiplicari (*ad verbum: vel multiplicando. est* כילק) quasi bruchus, multiplicare quasi locusta.

Prosequitur eandem doctrinam Propheta, nempe Ninevitas operam esse perdituros, quum strenue & magno conatu sese defendere studebunt contra hostes. Sensus igitur est, Quamvis nihil diligentiæ reliquum facias, tamen tu operam ludes: quia non poteris repellere Dei vindictam: & falleris si putas consuetis rationibus posse te juvari: quia Deus est qui te aggreditur per Babylonios. Utcunque igitur omnia accumules, quæ solent fieri ad urbes muniendas, hoc erit tibi inutile. *Hauri tibi*, inquit, *aquas obsidionis:* id est, prospicias tibi de annona, ut fieri solet, & aquam etiam repositam habeas in cisternis: etiamsi robores munitiones tuas, id est, si instaures: si ingrediaris lutum calcandi cæmenti causa: si lateres tuos fortifices, id est, coagmentes vel compingas: (nam quod alii חזק putant hic accipi pro Tenere vel apprehendere, prorsus alienum est à Prophetæ sensu.) Fortificare igitur fornacem, hoc est, lateres qui prodeunt ex fornace, nihil aliud est quam compingere vel coagmentare inter se, ut solidum sit ædificium. Nam scimus ideo sæpe collabi ædificia, vel everti, quia minus bene compacta sint: & respicit ad modum ædificandi, quem historici tradunt fuisse Assyriis in usu. Nam quia regio illa destituitur copia lapidum, lateribus supplet defectum illum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Sed addit, *Illic te ignis comedet.* In adverbio loci multum est ponderis, quum dicit, *Illic quoque te ignis comedet:* nam plus aliquid exprimit quam nuper, quod scilicet non modo frustra sese fatigabunt Assyrii in urbe sua munienda & toto imperio, sed etiam quod Deus convertet in ipsorum exitium quæ confidunt sibi fore præsidio. *Illic* ergo *te ignis comedet.* Nunc videmus quid intelligat Propheta. Et interim notandum est hic poni Aquarum nomen: acsi diceret, Etiamsi parce & frugaliter vivant milites tui, contenti sint potu aquæ: (quemadmodum necesse est, ubi volumus constanter hostibus resistere, oblivisci omnes lautitias, & ferre etiam inediam si opus sit, saltem penuriam delicati cibi & potus) etiamsi milites tui contenti sint sola aqua, & quidem non petant aquam recentem ex fonte vel fluvio, sed tantum bibant ex cisternis: etiamsi munitiones tuæ refectæ sint: etsi diligenter muri tui sint coagmentati solida structura, quia inter se tenaciter conjuncti & bene compacti erunt lateres: tamen *illic te vorabit ignis:* id est, tua frugalitas, tua strenuitas & diligentia non modo nihil tibi proderit, sed etiam tibi cedet in perniciem: quia maledicit Dominus hominum arrogantiæ, ubi præsidiis suis confidunt. Postea addit, *Exterminabit te gladius:* id est, Dominus inveniet varios modos, quibus te absumat. Igne igitur & gladio te conficiet ac vorabit. Postea addit, *Comedet te quasi bruchus.* Possemus tam in nominativo casu quam in accusativo legere, Comedet te quasi bruchus. Si placet ista lectio, sensus erit, Quemadmodum bruchi exiguo tempore vel pratum vel segetem aliquam deformant, sic te repente conficient hostes quasi uno morsu. Scimus enim animalia illa adeo esse noxia, ut totas fruges statim corrumpant & consumant: multa est enim voracitas in illis animalculis. Sed quia postea confert Propheta Assyrios bruchis & locustis, ideo conveniet etiam alter sensus: quod scilicet judicium Dei absumet Assyrios, quemadmodum bruchos absumit vel pluvia, vel tempestas aliqua, vel mutatio temporis. quemadmodum enim valde noxia sunt ea animalia, sic etiam Dominus illa exterminat, quum ita visum est. Postea adjungit, *multiplicari:* est, quemadmodum jam dixi, modus infinitivus verbi. Sed sententia Prophetæ est, *multiplicando quasi bruchus, multiplicare quasi locusta.* Cur autem hoc dicat, melius intelligi poterit ex contextu. Ergo contexi debent duo sequentes versus.

16. Multiplicasti negotiatores tuos quasi stellas cœlorum: bruchus prædatus est, & avolat.

17. Principes tui (*vel Coronati: deducitur enim à* נזר, *quod significat Coronam. Sed malo vertere, Egregios, vel præstantissimos quosque. Principes ergo tui, vel Eximii tui*) quasi locusta, & duces tui quasi locusta locustarum, (*est quidem aliud nomen, sed non possumus certo distinguere inter illas species, quemadmodum dictum est Joëlis 1. capite*) quæ castrametantur (*id est, confidunt*) in maceriis (*id est, clausuris*) in die frigoris: sol exortus est, & migrarunt, & non cognoscitur locus earum ubi.

Ex his verbis colligere licet quid prius voluerit Propheta, ubi dicebat Assyrios similes esse locustis vel bruchis: quasi diceret, Scio vos confidere vestra multitudine: estis enim quasi examen bruchorum vel locustarum, hoc est, prævaletis numero. Nam congregasti mercatores vel negotiatores tuos quasi stellas coeli. Hic ostendit ingentem esse numerum. Sed ubi addit, *Bruchus prædatus est, & avolat*, secundam rationem similitudinis designat. Neque enim satis esset tenere unum membrum, sed conjungi debent hæc duo, quod Assyrii quum essent fere innumeri, gloriati sint sua multitudine: deinde quod illa multitudo fuerit etiam evanida. Ergo per concessionem hic dicit, Multiplicando negotiatores tuos, multiplicasti: sed quum dicit, Quasi bruchos, & quasi locustas, ostendit hanc multiplicationem non fore firmam: quia Dominus disperget eos huc & illuc. Quoniam ergo propinqua est dissipatio, ideo Propheta dicit eos esse bruchos & locustas. Nunc tenemus Prophetæ consilium: subsannat principio stultam confidentiam qua turgebant Assyrii, propterea quod dominabantur multis populis: poterant conficere magnos exercitus, & eos opponere ad omnes partes, si quis illos ag-

gressus esset. Propheta hoc illis concedit, valere scilicet magno numero: *multiplicando multiplicare:* sed quid tandem proficies? erunt locustæ, & erunt bruchi. Quomodo? jam sequitur explicatio plenior, *Multiplicasti negotiatores tuos, quasi stellas cælorum:* sed hoc momentaneum erit, quia statim videbis eos dilabi, quemadmodum bruchi momento temporis huc & illuc dispersi relinquunt nudum agrum vel pratum. Cæterum per Negotiatores quidam intelligunt fœderatos: & comparatio ista etiam frequenter occurrit apud Prophetas, quemadmodum ante vidimus. Et hodie etiam Principes nihil differunt à mercatoribus, quia licitantur hinc inde, & pollent similibus astutiis, quemadmodum alibi vidimus, quibus ultro & citro se decipiant. Posset igitur hæc similitudo congruere, *Multiplicasti negotiatores tuos: Tes practiciens.* Sed potest latius patere sensus Prophetæ, ut scilicet referamus ad cives Ninevæ: quia non dubium est quin exercuerint præcipui quique mercaturam: quemadmodum hodie Veneti omnes sunt mercatores, ita erant & Tyrii & Ninevitæ, & Babylonii etiam. Non mirum est igitur, si Propheta hic per synecdochen sub una specie complexus fuerit ditissimos quosque. *Multiplicasti* ergo *mercatores tuos.* Hactenus concedit illis magnum numerum: sed postea adjungit, *Bruchus prædatus est, & avolat.* Nam hoc verbum significat aliquando Spoliare, significat Grassari. Bruchus ergo grassatus est, & avolat: id est, Principes tui, ut postea dicet, vel præcipui quique grassati quidem sunt, hoc est, vastarunt multas regiones suis rapinis, spoliarunt undique, quemadmodum bruchi perdunt & segetes & fruges quascunque. Fuisti igitur quasi examen bruchorum. Nam perinde acsi bruchi cum magna turba invaderent agrum aliquem, sic etiam Nineve emittere solebat undique suos mercatores, qui spoliarent ac nudarent totam terram. Bene, inquit: *bruchus prædatus est, sed avolat,* id est, dispergitur. sic continget, inquit Propheta, tuis civibus, ô Nineve. Et ideo postea adjungit, *Et Principes tui quasi locusta.* Hoc refertur ad maleficia, quibus totam fere terram vexaverant. Quemadmodum igitur locustæ & bruchi quocunque veniant, corrumpunt quicquid est alimentorum, deformant omnes agros, nihil residui faciunt, & arida manet tota terra: sic etiam *Principes tui fuerunt quasi locustæ, & duces tui quasi locustæ locustarum,* hoc est, magnæ locustæ. Scimus enim hac loquendi forma notari superlativum gradum apud Hæbræos. Fuerunt igitur quasi locustæ voraciores duces tui: nam arefacta fuit tota terra ab ipsis: nihil enim fuit quod expleret eorum avaritiam & voracitatem. Quod autem adjungit Propheta, Sunt locustæ quæ *habitant in maceriis tempore frigoris: ubi autem exortus est sol, non agnoscitur amplius locus earum:* jam ostendit non fore hoc perpetuum quod Ninevitæ ita devorent totam terram; & omnes regiones expositæ sint atque obnoxiæ eorum voracitati. Sicuti enim locustæ, inquit, sese abdunt in cavernis, postea avolant, ita continget tuis Principibus. Sed posset alio modo hic locus accipi, quod scilicet Ninevitæ fuerint absconditi in suis cavernis hyemis tempore: deinde, ubi erat opportunum tempus prædandi, quod huc & illuc sese contulerint, & occupaverint varias regiones, ut referrent prædas domum ex remotissimis partibus. Posset hic sensus elici ex verbis Prophetæ: & apte hoc modo inter se cohærebunt membra, quod sicut ex suis nidis evolaverant Ninevitæ ad prædandum, sic etiam dispersi huc illuc migrabunt. Interim priorem sensum non improbo. *Sicuti* ergo *considunt locustæ in maceriis frigoris tempore, ubi autem sol exortus est,* id est, ubi temperies ipsas invitat,(neque enim loquitur de solibus hybernis, sed ubi jam viget calor Solis, & aërem temperat) *tunc exeunt,* inquit, *locustæ, & avolant, neque amplius cognoscitur locus earum.* Significat in summa, quod prædati sunt Ninevitæ, hoc fecisse quemadmodum locustæ solent: sed similem etiam eventum illis instare, qui cernitur in locustis: quia Dominus scilicet faciet illos dilabi, imo diffluere momento, ut jam nullum vestigium reperiatur. Sequitur,

18. Dormitaverunt pastores tui rex Assur, jacuerunt fortes tui, dispersus est populus tuus super montes, & nemo congregans.

Confirmat eandem sententiam, ac dicit nihil fore consilii vel solertiæ in ducibus. *Pastores* enim *Regis Assur* vocat Consiliarios, quorum prudentiæ fidebat, ut scimus Reges solere in suos Consiliarios recumbere. putant enim in illis satis esse consilii: & ita mandant totius populi custodiam. Deridet autem fiduciam regis Assur Propheta, quod non erit tantum vigilantiæ in ipsis Pastoribus, ut caveant & sibi & populo & toti regno. Loquitur in præterito tempore vel ad certitudinem vaticinii, vel quia temporum mutatio familiaris est Hebræis. *Jacebunt,* inquit, *fortes tui:* hoc est, resides manebunt, non poterunt excurrere contra hostes, ut prohibeant impetum. *Jacebunt* igitur. Postea, *Dispersi sunt populus tuus,* hoc est, populus tuus dispersus est. פוש non est Dispergere: & ideo non dubito quin hic sit literæ mutatio, & ש positum sit pro צ: & miror cur deducant à פוש, quum potius sit à פוץ: & mutatio illa literarum satis etiam usitata est Hebræis. *Populus* ergo *tuus dispersus est super montes, & nemo qui congreget.* His verbis intelligit Propheta tantam fore dissipationem totius imperii, ut jam nulla sit spes restitutionis. *Non erit* ergo *qui congreget.* Dixerat prius duces aut fortes fore quietos. Atqui opus erat illos obviam ire, ut hostes reprimerent. *Jacebunt,* inquit, *illi.* hoc pertinet ad ignaviam ipsorum notandam. Populus autem qui debebat domi quiescere, ut est imbellis, *erit dispersus super montes: nemo* autem *erit qui colligat.* Sequitur,

19. Non est contractio (*vel cicatrix*) fracturæ tuæ, dolore est plena plaga tua: omnes qui audierint famam tuam, (*id est, de te*) percutient manum super te: quia super quem non transiit malitia tua jugiter?

Hic clarius ostendit Propheta, ubi dissipatum fuerit imperium Ninevæ, fore hoc incurabile malum, ut scilicet tollat spem omnem remedii. Nam improbi etiamsi cladem effugere nequeant, concipiunt tamen fallaces fiducias, & existimant se posse novas vires paulo post colligere. Ut ergo spem hanc illis auferat Propheta, dicit *non esse contractionem fracturæ.* Est etiam hæc concinna similitudo: nam ruinam urbis Ninevæ comparat vulneri, quod non potest cicatricem obducere. *Non est* igitur *contractio.* alii vertunt Rugam: sed improprie. *Non est* ergo *contractio.* Deinde, *plaga tua dolore plena est:* hoc est, non poterit sedari dolor plagæ tuæ. hoc unum est, nempe excidium urbis Ninevæ fore irreparabile. Jam adjungit, *Quicunque audierint hanc famam, percutient manum super te.* Vertunt multi, Plaudent manum super te, vel manibus: & putant esse heterosin numeri. Sed quia manum percutere apud Hebræos signum est consensus, ideo non male quadrabit si dicamus hoc Prophetam velle, ubicunque audita fuerit fama hujus cladis,

dis, omnes approbaturos: Ecce, Deus tandem ostendit se esse justum ultorem tot scelerum: sicuti dicunt Percutere manum dum paciscuntur, vel dum quis pro altero fidejubet. Sicuti ergo in fidejussione & aliis omnibus pactis dicunt manum percutere, ita etiam ubi subscribent omnes Dei judicio: O quam recte hoc factum est! ô quam juste Deus pœnam sumpsit de tyrannis istis vel latronibus! *Percutient* ergo *manum super te*, hoc est, approbabitur hæc tua clades: quasi diceret, Non tantum coram Deo maledicta eris, Nineve; sed etiam omnium gentium consensu. Et ita significat perituram Nineven cum summa ignominia & dedecore. Interdum continget aliquam Monarchiam ruere, & tamen omnes gement: Deus autem hic pronunciat se non fore contentum simplici interitu urbis Ninevæ, nisi adjungat simul publicam infamiam, ut omnes agnoscant hoc justo judicio accidisse. Postea addit, *Nam super quem non transiit malitia tua jugiter?* Confirmatio est proximi membri: & conveniet hæc ratio utrique expositioni. Si Percutere manum accipimus pro Applaudere, conveniet hæc ratio. Quare? Gaudebunt enim tuo exitio omnes gentes: quia nulla est cui non multas injurias intuleris. Sic enim in signum lætitiæ omnes sibi gratulabuntur, acsi essent liberati: vel plaudent, id est, agnoscent te justo Dei judicio fuisse perditam: quia scilicet expertæ sunt omnes quam inique & tyrannice dominata fueris. Quoniam ergo malitia tua fuit instar diluvii, & fere absorpsit omnes terras, ideo omnes vel plaudent, vel concutient in tuum interitum. Et dicit, *jugiter*, ut ostendat diuturnam fuisse Dei tolerantiam. Unde etiam apparet magis inexcusabiles esse Assyrios, quod quum Deus indulgenter ipsis pepercerit, non tamen resipuerint, sed prosequuti sint eadem scelera longa temporum serie. Quum ergo ad licentiam peccandi accedit talis pertinacia, tollitur omnis excusatio. Et interim admonet Propheta Israelitas, non esse cur deficiant animis, quamvis Deus non statim ad pœnam sumendam prosiliat: quia per hoc adverbium תמיד significat Deum ideo ad tempus suspendere judicium suum contra Nineven, ut hæc patientia vel mora sit testimonium bonitatis & clementiæ ejus. Ergo videmus hic Prophetam occurrere fervori hominum, quia statim excandescunt vel fremunt, si Deus non sumat vindictam de hostibus ipsorum. Ostendit justam esse causam Deo cur non statim exequatur pœnas contra reprobos: sed tamen venturum tempus, ubi apparuerit ipsos prorsus esse desperatos: venturum dico tempus, quo Dominus tandem exeret manum suam.

Da omnipotens Deus, quando justitia & æquitate possumus nobis parere firmum statum, da ut tuo Spiritu gubernati contineamus nos ab omni noxa, & sic abstineamus à maleficiis, ut studeamus etiam omnibus prodesse, quo experiamur protegi omnes tuo præsidio, qui sese ad regulam Legis tuæ ita conformant, ut non immineant simplicibus ad eos perdendos aut vexandos, sed contenti sua parvitate, nihil melius agnoscant esse, quam se totos subjicere tibi & tuo præsidio: & sic continenter & juste vivamus cum proximis nostris, ut interea pendeamus tamen à misericordia tua, qua simul defendimur, & salvi possumus manere contra tot Satanæ & improborum insultus: donec tandem confecto militiæ nostræ cursu, perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

JOAN.

JOANNIS CALVINI
PRÆLECTIONES
IN
HABACUC PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SEquitur suo ordine Propheta Habacuc. Quo autem tempore functus sit docendi officio, non satis constat. Hebræi suo more audacter asserunt sub rege Manasse prophetasse: sed illa est non satis firma divinatio. Conjicere tamen licet prophetiam hanc fuisse editam, quum jam desperata esset populi contumacia. Probabile enim est ex querimonia quam statim videbimus, populum dedisse prius multa experimenta perditæ malitiæ. Mihi igitur non dubium est quin Propheta missus fuerit, quum jam frustra alii operam sumpsissent in corrigenda malitia populi. Cæterum, quia denunciat judicium quod instabat à Chaldæis; vel sub Manasse, vel sub aliis Regibus, hoc est, ante tempus Zedechiæ, prophetavit: sed non possumus certum tempus præfigere. Summa autem est, quod initio conqueritur de impia obstinatione populi, & deplorat corruptelas, quas tunc videbat grassari: deinde statim exurgit tanquam Dei præco, & Judæos admonet de propinqua clade. Paulo post tamen adhibet consolationem: quia Deus vicissim pœnam sumet de Chaldæis, ubi intolerabilis fuerit eorum superbia. Secundo capite hortatur pios omnes suo exemplo ad patientiam: & fusius concionatur de propinqua ruina Babylonis. Tertio capite, ut videbimus, convertit se ad vota & preces. Nunc venio ad verba.

CAPUT PRIMUM.

ONus quod vidit Chabakuk Propheta.

ONus. Hoc major pars interpretum refert ad Chaldæos, & monarchiam Babylonis: quod mihi non probatur. & certa ratio cogit me ab eorum consensu discedere. Nam quia Propheta Judæos alloquitur, & sine adjectione prophetiam suam Onus vocat, non dubium est quin eorum respectu sic loquatur. Deinde commentum illud nimis durum est, quod Propheta exhorruerit futuram vastationem terræ, & ita conquestus fuerit apud Deum, quod passurus esset tam crudeliter tractari electum suum & peculiarem populum. Rectius sentiunt alii hoc onus denunciari Judæis. Quid intelligant Prophetæ per vocem משא, alibi dictum fuit. Hic ergo gentiles suos aggreditur Habacuc: & ostendit, frustra eos protervire contra omnes Dei Prophetas: quia tandem sentient minas non esse supervacuas. Hoc igitur onus vidit Habacuc Propheta, nempe Deum ubi longa tolerantia usus esset contra Judæos, tandem fore ultorem tot scelerum. Nunc sequitur,

2. Quousque Jehova clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te ob violentiam, & non servabis?

3. Quare ostendis mihi iniquitatem, & molestiam aspicere facis? & direptio, & violentia in conspectu meo? & est qui litem & contentionem excitet?

Quemadmodum jam admonui, interpretes hic divinant Prophetam vaticinari de rebus futuris, acsi in conspectu esset calamitas, de qua postea verba faciet. sed illud est nimis coactum. Ego igitur non dubito quin hic Propheta cum Deo expostulet, quod tam patienter indulgeat reprobo populo. Quanquam enim certum est Prophetas semper curasse fideliter populi salutem, tamen etiam non dubium est quin exarserint zelo gloriæ Dei, & quum viderent sibi certamen esse cum hominibus præfractis, tunc excanduerint sancta iracundia, & susceperint causam Dei, & imploraverint ejus auxilium, ut remedium afferret rebus perditis. Ego igitur interpretor Prophetam hic ita cum Deo agere, ut proferat in medium tot scelera, in quibus populus obduruerat. Et hinc colligimus prius exercuisse munus docendi: quia absurdum fuisset initium facere ab ista querimonia & expostulatione. Expertus igitur fuerat magnam con-

contumaciam in populo illo. Quum videret nullam spem esse correctionis, & res in deterius quotidie prolabi; quia ardebat Dei zelo, affectum hunc suum protulit. Antequam ergo futuram Dei vindictam populo minetur, quasi sese subducit à turba hominum, & privatim Deum ipsum compellat. Hoc primo tenendum est, Prophetam hic referre secretum colloquium quod habuit cum Deo: nec vero ascribi debet crudelitati, quod his verbis acceleret Dei vindictam contra suos gentiles. Oportuit enim Prophetam non tantum sollicitum esse de populi salute, sed suscipere curam gloriæ Dei, imo ardere hoc zelo. Quoniam ergo frustra diu laboraverat, non dubito quin veluti remotus ab omnibus testibus hic interroget Deum, quousque tandem ita tolerare velit populi malitiam. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & summam verborum. Dicit autem initio, *Quousque Jehova clamo, & non audis? quousque vociferor ad te violentia*, hoc est, propter violentiam, *& non servabis*? Hinc colligimus Prophetam sæpius fuisse precatum, ut Deus corrigeret malitiam populi, vel rationem aliquam inveniret ne tanta esset peccandi licentia. Probabile quidem est Prophetam fuisse deprecatum quantisper spes aliqua fuit: sed ubi videbat res deploratas, tunc vehementius precatus est, ut Deus partes vindicis susciperet in castigando populo. Quanquam enim vere condoluit Propheta pereuntibus, & quemadmodum jam dixi, seria publicæ salutis cura tactus fuit, prætulit tamen gloriam Dei: ideo non potuit ferre tam effrenem proterviam, quum videret audaciam impunitate crescere, & quodammodo Judæos illudere Deo, quum viderent se impune peccare. Adde quod non modo ex proprio sensu ita loqui potuit Propheta, sed ex communi voto piorum omnium, quasi hic suscipiat publicas partes, & communem omnibus electis querimoniam proponat: sicuti verisimile est pios omnes in rebus tam confusis simul gemuisse. *Quousque* itaque *clamo, & non audis? vociferor*, inquit, *ob violentiam*? id est, quum omnia sint perversa, jam nulla sit æquitatis aut judicii ratio, sed homines quasi laxis habenis sese projecerint ad omne genus flagitii, quousque Domine dissimulas? Cæterum his verbis non tantum exprimit affectum suum Propheta, sed etiam præfatur hoc modo, ut melius intelligant Judæi maturum esse vindictæ tempus: quia non tantum Deo, sed etiam ejus servis prorsus sint intolerabiles. Deus enim judicium suum suspenderat, etiamsi sæpius rogatus esset à Propheta. Hinc apparet eorum malitiam tantos fecisse progressus, ut non mirum sit durius nunc castigari à Domino, quum ita suis sceleribus non ipsum modo, sed etiam pios omnes & integros homines contra se provocaverint. Postea adjungit, *Quousque ostendes mihi iniquitatem? & molestiam aspicere me facies?* Hic causam iracundiæ suæ Propheta breviter refert, quod scilicet non potuerit sine magno dolore, imo cruciatu, aspicere tam fœdas corruptelas in electo Dei populo. Nam qui hoc ad Chaldæos referunt, faciunt quasi coacti, ubi tamen nulla est necessitas. sed non observarunt rationem illam quam exposui, quod scilicet nondum Propheta Judæos ipsos doceat, sed præparet ad subeundum judicium, quoniam videant merito se damnatos esse, quum scilicet clamore piorum omnium & querimoniis rei peracti sint. Jam docet hic locus, quicunque serio Deum colunt & amant, debere etiam exemplo Prophetæ sancta iracundia accendi quoties vident scelera tam licentiose grassari inter homines, præsertim vero in Ecclesia Dei. Nihil enim est quod plus mœroris afferre nobis debeat, quam ubi videmus homines furere cum profano Dei contemptu, & nullam esse reverentiam Legis & cœlestis doctrinæ, sed pessundari omnem ordinem. Quum ergo tanta nobis perturbatio occurrit, si in nobis viget scintilla una pietatis, necesse est nos effervescere. Si quis objiciat Prophetam excedere modum, responsio facilis est, etiamsi liberius effundat affectus suos, tamen vel hoc non esse vitiosum coram Deo, vel saltem vitium hoc non imputari. Quorsum enim precamur, nisi ut familiariter quisque nostrûm exoneret suas curas, dolores & anxietates in sinum Dei? Quum ergo Deus nobis permittat tam familiariter secum agere, non debet hoc ascribi vitio in precibus, quum ita libere profundimus affectus nostros, modo semper nos cohibeat frenum obedientiæ, quemadmodum certum est Prophetam fuisse retentum vera mansuetudine. Jeremias quidem peccavit immodico fer- *Jer. 15.*
vore: sed alia est ac diversa ratio Prophetæ nostri, *vers. 10.*
quia hic non prosilit ad intemperiem, quemadmodum facit Jeremias, ubi maledicit diei suo natali, ubi etiam cum Deo expostulat, quod sit factus vir contentionis. Sed Propheta noster hic patrocinium suscipit justitiæ, quia ferre non potest ita ludibrio haberi Dei Legem, & homines ita sibi permittere omnem peccandi licentiam. Nunc ergo videmus merito posse excusari Prophetam, quamvis hic cum Deo expostulet: quia Deus non damnat in precibus nostris hanc libertatem: quin potius hic finis precandi est, ut quisque nostrûm effundat cor suum coram Deo, quemadmodum in Psalmo habetur. Quoniam ergo rejicimus curas nostras & dolores in Deum, non mirum est si Propheta hic pro humani ingenii captu dicat, *Quare ostendis mihi iniquitatem? & aspicere me facis molestiam?* Molestia hic active accipitur, sicuti verbum תביט transitive. Alii vertunt, Quare aspicis? quasi Propheta indigne ferret conniventiam Dei. Sed contextus necessario postulat, ut transitive hoc verbum sumatur: quia dicit initio versus, Quare ostendis mihi iniquitatem? deinde, Facis me aspicere violentiam? postea, *in conspectu meo est violentia*, tertio adjungit. Dixi autem active sumi vocem Molestiæ, quia non intelligit Propheta se tædio fuisse confectum, sed improbos homines fuisse molestos bonis & simplicibus, quemadmodum accidere solet, ubi invaluit scelerum licentia. *Quare etiam violentia*, inquit, *& direptio sunt in conspectu meo? & est qui excitet?* Verbum נשא hic non significat Suscipere, quemadmodum alii vertunt, sed potius Attollere. Alii vertunt, Qui sustentet. sed hoc etiam frigidum est. Ideo illa interpretatio quam attuli melius convenit, *Et est qui excitet litem & contentionem?* Cæterum, Propheta hic tantum accusat peccata contra secundam tabulam Legis. Non loquitur de superstitionibus populi, & corrupto Dei cultu: sed in summa dicit nullum amplius esse studium justi & æqui; sed ut quisque fortior est, ita plus audere contra miseros & innoxios homines. Huc igitur pertinent iniquitas, molestia, direptio, violentia, contentio, jurgium. Denique Propheta hic deplorat in populo suo jam nihil esse vel æquitatis, vel fraternæ benevolentiæ, sed grassari mera latrocinia, rapinas, & injustam violentiam. Sequitur,

4. Propterea dissolvitur (*vel debilitatur*) Lex, & non egredietur perpetuo judicium: (*vel non egreditur*) quia impius circumdat justum, propterea egredietur judicium perversum.

Hic confirmat Propheta quod prius dixi, & exten- [illegible] quasi calcari pedibus, videat obdurescere homines ad omne peccatum, [illegible], quin etiam [illegible] religionis [illegible] dixi Prophetam

phetam hic non impelli carnis impetu, quemadmodum sæpe nobis contingit, ubi prosequimur nostras injurias. Nam siquis læsus est, statim ebullit: cæterum, patimur interea nomen Dei haberi ludibrio, contemni totam ejus doctrinam, violari totam æquitatem: tantum sumus delicati privato nostro respectu: interea facile ignoscimus si læsus fuerit Deus, & contempta ejus doctrina. Hic autem Propheta demonstrat non privato affectu se excandescere, sed quia ferre nequeat profanationem cultus Dei, & violationem sacræ ejus Legis. Dicit ergo Legem dissolvi, vel debilitari: quasi diceret nullam esse amplius auctoritatem aut reverentiam Legis Dei. Discamus ergo nosipsos accendere, quia nimium frigemus ubi impii palam Deum contemnunt, imo subsannant. Quia ergo nimium hac in parte ignavi sumus, discamus nos stimulare Prophetæ exemplo. nam & Paulus etiam oblique ostendit hanc esse justam materiam exercendæ nostræ iracundiæ. Ira-
Ephes. 4. scimini, inquit, & ne peccetis, nempe ut quisque
vers. 26. vitia sua reputet, ac sibi sit inimicus: deinde ut indignetur quoties videt Deum offendi. Hanc regulam nunc sequitur Propheta: *Debilitatur*, inquit, *Lex*. Scimus autem ubi prava consuetudo obtinuit, jam parum esse auctoritatis in doctrina, (neque enim tantum humanæ leges contemptui habentur, ubi audacia hominum perfregit omnia repagula) sed etiam ipsam Legem Dei pro nihilo duci: nam putant sibi licere vulgo quicquid receptum est omnium consensu. Nunc ergo videmus Prophetam seipsum ex-
Genes. 19. cruciare, quemadmodum dicitur etiam de sancto Loth, ubi videt cultum Dei prope esse extinctum in terra, adeoque in electo populo, quem Deus sibi præ aliis consecraverat. Postea adjungit, *Non egreditur perpetuo judicium.* Perperam multi hoc accipiunt in persona stultorum, qui putant nullam esse Dei providentiam, ubi res sunt confusæ in mundo: sed Propheta simpliciter dicit opprimi omnem justitiam, sicuti talis fere querimonia legitur apud Jesaiam cap. 59. Dicit ergo non egredi perpetuo judicium, quia putant impii nullam sibi reddendam esse rationem. Si quis ergo verbum contra ipsos facere audeat, statim ebulliunt, & atrociter etiam ipsum impetunt quasi sævæ bestiæ. Silent igitur omnes, & fere obmutescunt, ubi ita prævalent impii, & acquirunt audaciam ex diuturna consuetudine & licentia. Non egreditur igitur perpetuo judicium, hoc est, Domine, jam actum est, neque apparet exitus malorum, nisi tu statim occurras, & remedium adhibeas præter sensum carnis nostræ. *Quia circumdat*, inquit, *impius justum*: hoc est, si quis adhuc retineat studium aliquod pietatis & justitiæ, statim undique consurgunt impii contra ipsum, & circumdant à fronte & tergo: sic fit, ut nemo sese opponere audeat, quamvis & fraudes, & rapinæ, & truculentia, & crudelitas, & cædes etiam ipsæ passim grassentur: si qui tamen adhuc residui sunt justi, non audent prodire in medium, quia ipsos impii circum & circa obvallant. Postea addit, *Propterea egredietur judicium perversum.* Hic altius conscendit Propheta, quod scilicet etiam ipsi gubernatores augeant malorum furorem, & quasi suppeditent materiam ipsorum libidini, quum omne discrimen recti & perversi confundunt. Neque enim hic tantum de privatis injuriis loquitur Propheta quas quisque perpetrat, sed loquitur de ipsis gubernatoribus: quasi diceret, Unum erat remedium, ut saltem judices ipsi compescerent tantam audaciam: sed porrigunt etiam illi manus impiis, & eos adjuvant. Tribunalia igitur, quæ sacra esse debebant, sunt quasi speluncæ latronum. nam proprie משפט accipitur in bonam partem. Judicium ergo nonne est optabile? sed est perversum, inquit Propheta. Ergo per concessionem ponitur nomen Judicii: quia postea additur epitheton, quo declarat Propheta leges ipsas esse mortuas: quia scilicet siquis ad opem legum oppressus confugiat, illic secundo spoliabitur. Denique intelligit Propheta publice & privatim omnia esse corrupta in populo. Nunc sequitur,

5. Videte in Gentibus, & aspicite, & admiramini, admiramini: quia opus operans in diebus vestris, non credetis quum narratum fuerit.

Jam sermonem Propheta convertit ad Judæos, postquam retulit privatum colloquium in quo expostulaverat cum Deo, quod tam patienter ferret obstinatam gentis malitiam: nunc quasi instructus mandato Dei (ut revera erat) fungitur præconis officio, & indicit propinquam cladem. Utitur autem præfatione, quæ debuit expergefacere lentos & socordes animos. Dicit enim, *Aspicite, videte, admiramini, admiramini*: nam repetiones istæ non parum amplificant, quum bis jubet eos aspicere, & bis etiam hortatur ad stuporem vel admirationem. Postea breviter denunciat judicium Dei, quod deinde fusius prosequetur. Nunc ergo tenemus & consilium Prophetæ, & ordinem etiam docendi. Jubet autem ipsos aspicere in Gentibus, quasi diceret jam esse indignos qui discant in schola Dei: ideo alios illis magistros destinat, nempe Chaldæos, quemadmodum paulo post videbimus. Poterat dicere, Aspicite ad Deum: sed quia tam diu in hac doctrina operam frustra consumpserat Propheta, & sine profectu, proponit illis Chaldæos doctores. Aspicite, inquit, doctores in Gentibus. Est enim tacita antithesis, quasi diceret, Hactenus sæpius vos revocare ad se voluit Deus, & seipsum vobis obtulit: sed recusastis in ipsum aspicere. Nunc ergo, quia tædet ipsum nimis longæ patientiæ, vobis constituit alios magistros: discite nunc ex Gentibus quod hactenus recusastis discere ex sacro ore ipsius Dei. Non dubium est quin Græci legerint בגוים [illegible], Videt [illegible]

[illegible]

miramini. His verbis admonet Propheta horribile fore Dei judicium, quo attoniti reddentur ipsi Judæi. Poterant, nisi fuissent nimis præfracti, placide discere dum per suos Prophetas Deus cum ipsis agebat ut solet cum filiis suis. Poterant igitur compositis mentibus audire loquentem Deum: nunc tempus est, ut obstupefiant. Videmus ergo Prophetam hoc in summa velle, novam fore docendi rationem, quæ invitos in admirationem rapiet: quia scilicet non sustinuerint regi mansueto modo, quum Dominus nihil aliud ab ipsis peteret, quam ut se præberent dociles. Postquam ergo dixit horribile fore Dei judicium, adjungit hoc judicium jam instare: *Opus*, inquit, *operabitur in diebus vestris.* Jam sæpius admoniti fuerant de vindicta ista: sed quum rejicerent in longum tempus, semper demersi manebant in suis blanditiis: ut solent homines tempus extrahere, & semper venari novam indulgentiæ materiam hinc & illinc. Sic ergo quum populus obduruisset ad omnes minas, putabat semper Deum fore tam patientem: ideo Propheta diserte exprimit quam propinqua sit exequutio, quæ illis erat instar fabulæ: *Operabitur*, inquit, *hoc opus diebus vestris.* Tandem subjicit, *Non credetis quum narrabitur*, hoc est, Deus pœnam de vobis exiget, cujus incredibile erit exemplum, & superabit omnem fidem. Non dubium est quin Propheta hic ad populi incredulitatem alludat, & oblique eam perstringat: quasi diceret, Hactenus fidem [illegible]

judicium ejus incredibile vobis erit. Denique significat Propheta, si Prophetæ ideo derisi fuerint à Judæis, quia visi sunt fabulari, sensuros tandem istos contemptores, nihil fuisse dictum cui non respondeat ipse effectus. Hæc igitur merces rependitur omnibus incredulis, quod Deus horrendis modis ulciscitur eorum impietatem, ita ut ipsi obstupescant, & aliis etiam sint in stuporem. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, quum dicit fidem non habituros Judæos, quum narrabitur opus Dei: hæc est vindicta de qua statim concionabitur. Citatur
Act. 13. vers. 41. hoc Prophetæ dictum à Paulo: sed deflectitur ad pœnam quæ tunc quoque instabat Judæis. Postquam enim Paulus Christum illis proposuit, quia videbat multos non affici, imo pro ludibrio habere Euangelii prædicationem, adjungit, Videte, inquit, & obstupescite, quia Deus operabitur opus in diebus vestris, quod non credetis. sed interea Paulus fideliter accommodat in usum suum Prophetæ verba, quia sicuti semel minatus fuerat Deus per Prophetam suum Habacuc, ita etiam semper fuit sui similis. Quum autem tam severe vindicaverit Legis suæ contemptum in veteri populo, non potuit certe impietatem illius populi ferre, quum videret tam maligne & indigne, atque etiam proterve & contumaciter respui gratiam suam: quia hoc ultimum erat remedium Judæis. Non mirum igitur si Paulus etiam proponat horribilem hanc vindictam, si Judæi suæ ætatis repudiato Christo perstiterint in sua incredulitate. Jam sequitur expositio:

6. Quia ecce ego excito Chaldæos, gentem asperam & præcipitem, quæ incedet per latitudines terræ, ad possidenda tabernacula non sua.

Exegetice hic versus additus fuit à Propheta, quia non satis fuisset in genere loqui de opere Dei, nisi admoniti fuissent instare sibi cladem hanc à Chaldæis. Quanquam non tantum hoc versu explicat Propheta quale sit illud opus, cujus meminerat proximo versu; sed crastina die eandem sententiam contexet. Jam, in hoc differunt Prophetæ à Mose, quia quasi digito ostendunt quod ille in genere minatur, & proponunt specialia Dei judicia, sicuti etiam apparet ex adverbio demonstrativo Ecce. Quam vero necessarium hoc fuerit, colligimus ex pervicacia illius populi. Nam utcunque Prophetæ illis distincte ostenderent Dei judicia, quæ aspiciebant oculis: tamen tanta fuit vecordia, ut contemnerent tam apertas denunciationes. Quid igitur factum esset, si tantum in genere dixissent Prophetæ, Deus vobis non parcet? Hæc igitur ratio est cur Propheta, ubi præfatus est de horribili vindicta Dei, nunc etiam specialiter pronunciet jam armari ab ipso Chaldæos, ut exequantur vindictam illam. sed cras reliqua.

Da omnipotens Deus, quando scelera nostra assidue in cœlum usque clamant, ut quisque nostrûm seipsum ad resipiscentiam sollicitet, & nosipsos sponte damnando præveniamus tuum judicium, & ita nos stimulemus ad pœnitentiam, ut in gratiam recepti, experiamur te esse patrem quem provocavimus contra nos ultorem: atque ita in hoc mundo sustineamur abs te, ut tandem omnibus vitiis exuti perveniamus ad illam perfectionem puritatis, ad quam nos invitas: & sic magis ac magis Spiritu tuo nos ad te adducas, & colligas ex corruptelis hujus mundi, ut teipsum glorificemus coram hominibus, ac tandem participes etiam simus cœlestis illius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. I.

Hesterna lectione cœpit ostendere Propheta unde Judæis expectanda esset vindicta Dei, nempe quia Chaldæi venturi essent non proprio suo instinctu, sed arcano impulsu Dei. Testatur enim Deus ipse auctorem se fore hujus belli, & Chaldæos quasi sub auspiciis suis militaturos: *Ego sum*, inquit, *excitans*. Quod deinde vocat Chaldæos *gentem amaram & præcipitem*, huc spectat, ut serio tandem incipiant timere Judæi, qui nimis secure contempserant omnes minas. Hæc quidem non fuerunt laudanda in Chaldæis, nempe amarulentia & impetuosus fervor: sed Dominus potuit hæc vitia convertere in optimum finem, quemadmodum elicit lucem ex tenebris. Quum ergo legimus Chaldæos fuisse amarulentos, deinde præcipites, hoc modo significat Deus se posse uti vitiis hominum ad exequenda sua judicia, ut tamen nihil maculæ inde contrahat. neque enim possumus ipsum inficere nostris sordibus, quas ipse procul semper discutit fulgore suæ justitiæ & æquitatis. Postea adjungit, *Ambulabunt per latitudines terræ ad possidenda habitacula non sua.* Significat nihil fore obstaculo Chaldæis, quominus sese effundant per totam terram, & occupent regiones procul remotas. nam qui sibi metuunt, non audent ita sese dispergere, sed potius coacto agmine caute incedunt: qui vero jam potiti sunt victoria, grassantur ad populandam terram. Hoc Propheta facturos Chaldæos esse dicit. Sensus est, venturos, non ut incerto eventu bellum gerant, sed ut potiantur victoria: quia effuso cursu terram ipsam implebunt, ut occupent tabernacula vel habitacula non sua. Hoc etiam reprehensione dignum fuit in Chaldæis, quod ita incursus fecerint contra suos vicinos: sed, quemadmodum jam dixi, Deus voluit tantum incutere Judæis terrorem, quia videbat sperni omnes minas. Voluit igitur exprimere quam formidabiles futuri essent ipsi Chaldæi, quemadmodum etiam idem confirmat proximo versu.

7. Terribilis & metuenda ipsa, ab ipsa judicium ejus (*pro Jure ponitur hoc nomen*) & exultatio (*vel dignitas*) ejus egredietur.

Quum pronunciat Chaldæos fore metuendos & terribiles, non laudat virtutes ipsorum, sed quemadmodum jam admonui, ostendit sibi præsto fore illos ad obsequium, ut vindictam suam exequantur: ipse autem sic temperet judicium suum, ut crudelitate ipsorum utatur in bonum finem. Sic videmus in manu Dei esse pessimos quosque, sicuti est Satan ipsorum caput: interea non misceri Deum cum eorum malitia: quemadmodum multi phrenetici homines objiciunt, Si Deus mundum gubernet sua providentia, fieri hoc modo auctorem peccati, & ascribi ei peccata hominum. Sed longe aliter docet Scriptura, nempe

nempe impios arcano Dei impulsu huc & illuc ferri: interea tamen residere in ipsis culpam, si quid agant vel dolose, vel crudeliter: Deum autem semper manere justum, utcunque in suum usum accommodet pessima quæque instrumenta. Sed quum addit Propheta, *Judicium ejus fore ab ipsa gente*, intelligit Chaldæos pro libidine sua acturos. Nam si quis legibus pareat, & ultro se subjiciat, libenter admittet vel judices vel arbitros si quid sit controversiæ: qui autem vult pro suo arbitrio omnia fieri, repudiat omnes judices. Intelligit ergo Propheta Chaldæos fore summos judices, ita ut frustra querantur ab illis sibi injuriam fieri Judæi, vel alii: ipsi, inquit, & judices erunt, & exequentur judicium, quia non recipient alios arbitros. Nomen Judicii, quod accipitur in bonam partem, ponitur hic pro Jure: quasi diceret, Quicquid sibi arrogabunt Chaldæi, hoc ipsorum erit, quia nemo audebit sese interponere, neque etiam sese subjicient alieno arbitrio: sed potestas illis erit pro lege, gladius autem pro tribunali. Nunc tenemus consilium Prophetæ: & semper tenendum est memoria quod jam dixi, Deo nihil esse commune cum istis vitiis: quia oportuit contumaciam populi desperati corrigi hoc modo, vel saltem frangi. Interea Dominus potuit uti talibus instrumentis, ut tamen modum in suis judiciis servaret. Sequitur,

8. Et velociores pardis equi ejus, & acutiores lupis vespertinis: & multiplicati sunt equites ejus, & equites ejus è longinquo venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. *(vel ad cibum.)*

Eodem pertinent omnes istæ figuræ. Loquutus est Propheta de truculentia hostium, quos spernebant Judæi: nunc adjungit tam strenuos fore, ut superent velocitate & pardos & aquilas, vel saltem pares sint. Dicit igitur primo fore celeriores pardis equos ipsorum. nam poterant Judæi vel minas istas eludere, vel saltem vana fiducia fovere suam socordiam: sicuti videmus hoc vitium nimis tritum esse in mundo. Poterant igitur secum reputare, Chaldæos procul abesse, nec tam brevi instare periculum, de quo agebat Propheta. Ergo equos ipsorum pronunciat celeriores fore pardis. Postea adjungit, *acutiores etiam fore lupis vespertinis.* Quum lupus animal sit rapax, tamen si toto die obambulet prædam quæritans, circa vesperum fames accendet ejus rabiem. nihil ergo magis formidabile lupis famelicis. Cæterum, ut jam dixi, nisi reperiant aliquam prædam circa vesperum, tunc magis exardent. & eadem similitudo postea nobis occurret 3. cap. Sophoniæ. Nunc ergo videmus quorsum spectent Prophetæ verba. Addit *equites ipsorum fore multiplices.* Jam potentiam prædicat, ne Judæi sibi accersant vana solatia, quod possint vel ab Ægyptiis, vel ab aliis vicinis gentibus aliquid subsidii consequi: Propheta omnes istas spes ostendit vanissimas fore, quia etiamsi colligant hinc inde auxilia, superabunt tamen & potentia & multitudine Chaldæi. Postea dicit *equites ejus è longinquo venturos:* hoc est, etiamsi longum iter conficere oporteat, lassitudo tamen ipsos neque impediet, neque tardabit: hoc est è longinquo venire. Non igitur debilitabit ipsos itineris molestia, quin perveniant usque in Judæam. Quare? quia *volabit*, inquit, (loquitur semper de ipsa gente) *quasi aquila festinans ad comedendum.* Est etiam hæc similitudo aptissima ad rem præsentem: quia significat, ubi oculos adjecerint ad prædam Chaldæi, statim adfore, quemadmodum ubi aquila è sublimi cernit cadaver: est longissima distantia: simulatque aspexit prædam, uno volatu sese præcipitat, & statim incumbit acsi cœlum rueret. nam mira est pernicitas in aquilis, quemadmodum satis notum est. Videmus nunc posse ex verbis Prophetæ colligi hanc summam, Judicium Dei metuendum esse, quia utetur Chaldæis ministris, quorum horribilis erit sævitia & inhumanitas: deinde ostendit superiores semper fore potentia Chaldæos & multitudine: tertio etiam docet miram fore in illis pernicitatem. Quod si videtur obstare longitudo itineris, fore aquilis similes, quæ se quasi præcipitent è cœlo in terram ubi præda ipsis apparet. Non autem sola celeritas est in aquilis, sed etiam acumen: quia scimus celebrari oculos aquilarum. Et dicuntur etiam pullos suos dejicere si non possint rectos oculos defigere in solem, quia abdicant quasi adulterinos. Sic ergo Propheta intelligit Chaldæos procul olfacere prædam: quemadmodum aquilæ, ut sunt incredibili perspicacia præditæ, è medio aëre cernunt cadaver in terra prostratum; sic etiam acute olfacient Chaldæi prædam, ut statim in ipsam incumbant. Pergamus.

9. Tota *(semper de ipsa gente loquitur: hoc est, totus ipse populus)* ad prædam veniet: occursus vultus ipsorum *(jam in plurali numero loquitur)* ventus Orientalis, & colliget quasi arenam captivitatem.

Quum dicit venturos ad prædam, significat nihil illis fore negotii vel laboris, quia victores erunt antequam manus conserant, vel antequam bellandum sit cum hostibus. Sensus igitur est, non venturos Chaldæos, ut consumant multum temporis in gerendo bello, quemadmodum ubi sunt vires ad resistendum: sed venturos ad prædam duntaxat, quia perterriti erunt Judæi, & sese statim subjicient. His autem verbis intelligit Propheta nihil fore aut fortitudinis, aut animi in illo tam præfracto populo. nam ita debilitat Deus corda eorum, qui sese ferociter opponunt ejus verbo. Quoties ergo nimis robusti sunt homines adversus Deum, liquefacit ipsorum corda, ut mortalibus non resistant, atque ita ludibrio habet eorum confidentiam vel potius vesaniam. Ergo ne adhuc Judæi aliquid spei concipiant ex dubio belli eventu, Propheta dicit Chaldæos ad prædam duntaxat venturos esse: quia scilicet omnes erunt illis obnoxii. Postea adjungit, *Occursum vultus ipsorum fore similem vento Orientali.* significat מגמה Ex opposito: nomen inde deductum tantundem valet atque Occursus. Scimus autem ventum Orientalem fuisse Judæis valde noxium, quod fruges arefaceret, imo quasi consumeret totam substantiam terræ. Deinde fuit etiam magna violentia illius venti. Ideo Prophetæ quoties exprimere volunt magnum impetum, addunt similitudinem venti Orientalis. Perinde est acsi diceret Judæos frustra sibi nunc blandiri, quia ubi senserint flatum venti Orientalis, aufugient, quia scient se longe esse impares ad resistendum. Hinc sequitur quod adjungit Propheta, *Colliget captivitatem quasi arenam*, hoc est, nullo negotio subiget sibi rex Babylonius omnes populos, ut instar arenæ maris colligat innumeros captivos. nam per Arenam maris intelligunt immensam multitudinem hominum. Denique ostendit Propheta jam quasi devictos esse Judæos, quia negotium ipsis sit ac certamen cum Deo, quem toties & tam obstinate provocarunt: deinde quia Deus etiam tales ministros sibi destinaverit, nempe qui & celeritate, & potentia, & crudelitate etiam excellant. Hæc summa est. Postea adjungit,

10. Et

10. Et ipse Reges ridebit, & Principes subsannatio ei: ipse omnem munitionem subsannabit, congregabit pulverem & capiet eam.

Concludit Propheta sermonem illum, quem hactenus prosequutus est. Dicit Chaldæos non venturos ut certent quasi dubii, sed ut tantum insultent devictis gentibus. Scimus enim Judæos, etiamsi neque magna copia hominum, neque divitiis pollerent, tamen ita fuisse superbos, ut quasi è sublimi despicerent alias gentes. Deinde scimus etiam frustra confisos fuisse vanis auxiliis: quum Ægyptiis fœderati essent, putabant se esse extra omne discrimen. Ergo dicit Propheta Chaldæis fore ludibrio omnes Reges & Principes: deinde subsannationi quoque fore omnem munitionem. Quare? nam *colliget pulverem*, inquit: hoc est, conficiet aggerem ex pulvere: & ita penetrabit in omnes urbes munitas. Denique voluit Propheta præscindere omnem spem Judæis, ut se humilient coram Deo: vel adimere voluit omnem excusationem, si non resipiscerent, quemadmodum contigit. Scimus enim non resipuisse ad istas admonitiones, donec tandem impleta fuit hæc vindicta. Postea adjungit,

11. Tunc mutabit spiritum, & transgredietur, & impie aget: hæc virtus ejus deo ipsius.

Jam incipit Propheta fidelibus dare aliquid solatii, ne succumbant tam gravibus malis. Hactenus direxit verba ad populum illum desperatum: sed nunc sese convertit ad reliquias. Erant enim semper aliqui fideles, licet rari in populo illo, quos Deus nunquam neglexit: imo in eorum gratiam subinde misit suos Prophetas: quia etiamsi multitudo nihil proficeret, fideles tamen senserunt Deum non frustra minari: ita retenti sunt in ejus timore. Hæc ratio est, cur soleant Prophetæ ubi generaliter loquuti sunt, descendere ad fideles, & quasi seorsum & privatim illos solari. Et hæc distinctio notanda est, quemadmodum alibi diximus. nam dum Prophetæ iram Dei denunciant, sermo hic promiscue dirigitur ad totum corpus populi: ubi autem adjungunt promissiones, tunc perinde est acsi ad secretum colloquium vocarent fideles, & illis in aurem referrent quod mandatum est à Domino. Potuit hæc doctrina esse utilis omnibus, si rediissent ad sanam mentem: sed quia totus fere populus obtorpuerat in suis sceleribus, & Satan obstupefecerat etiam mentes & sensus fere omnium, ideo oportuit Prophetam specialiter respicere electos Dei. Nunc tenemus ejus consilium. Dicit autem, *Tunc mutabit spiritum*, inquit. Hac ratione jubet fideles bene sperare, quia ubi Chaldæi evomuerint totum suum furorem, Dominus puniet ipsorum arrogantiam, quia erit intolerabilis. Esset quidem hoc frigidum apud homines profanos: nam quid mirum est, si Chaldæi tot victorias adepti, fuerint proterviores, & exultaverint tandem, quemadmodum fieri solet? sed ubi hoc principium apud nos fixum est, Deo intolerabilem esse hominum superbiam, ubi nimium insultant, nec tenent ullum modum, hoc argumentum valde est efficax, nempe quod quisquis ita cornua eriget, statim prosternetur à Domino. Et Scriptura etiam semper hoc nobis proponit, Deum retundere superba supercilia, ut sciamus propinquam fore ruinam omnibus impiis, quum ita violenter insaniunt, & jam non agnoscunt se esse mortales. Hanc igitur rationem nunc Propheta adducit in medium, ut sperent fideles aliquem fore tandem modum hostium suorum violentiæ, quia Deus compescet ipsorum superbiam, ubi transgressi fuerint. Dicit autem, *Tunc mutabit spiritum:* non quod fuerit prius ulla modestia in Chaldæis, sed quia felicitas ipsos inebriavit, imo abstulit omnem rationem. Hoc etiam usitatum est, ut qui fortunam habet quasi sub manu, obliviscatur sui, neque amplius se reputet unum esse ex mortalibus. Fatentur quidem etiam summi Reges se homines esse: sed interea videmus quo furor ipsos abripiat. nam, quemadmodum jam dixi, prospera fortuna delusi nihil aliud cogitant, quam se esse deos. Hoc nunc intelligit Propheta de rege Babylonio, & toto ejus populo: Mutabit, inquit, spiritum, hoc est, felicitas auferet quicquid fuit in ipso rationis & modestiæ. Jam si superbi homines sese produnt, ac suum ingenium, ubi arridet illis fortuna, discamus judicium facere de hominibus, ubi hæc experimenta possunt nos confirmare: nempe si certo judicandum est de homine aliquo, videndum est quomodo ferat utramque fortunam. poterit enim accidere, ut qui patienter & æquo ac placido animo toleravit res adversas, evanescat in secunda fortuna, & seipsum ita efferat, ut jam alius prorsus sit. Non igitur immerito Propheta loquitur de mutatione spiritus, quia etiamsi Chaldæi jam ante fuerant superbi, tamen non ita deprehensi fuerant vesani, sicuti ubi prorupit eorum temulentia sine modo: quod contigit post tot victorias. Mutabit igitur spiritum: non quod alii fuerint Chaldæi, sed quia Dominus hoc modo detexit ipsorum insaniam, quæ prius latebat. Fuerat enim in illis aliqua modestiæ species, donec perversa & quasi temulenta confidentia ipsos abriperet. Postea adjungit, *Transgredietur.* Nam voluit exprimere Propheta ubi Dominus passus esset Chaldæos longe & late dominari, hoc modo patefieri aditum ejus judiciis: quod est longe alienum à carnis sensu. nam quo plus virium acquirunt homines, eo etiam plus audaciæ sibi promittunt. Hoc totum videtur facere ad stabiliendam eorum potentiam, quod scilicet fortuna suæ uti noverint: sed Dominus occulte præparat sibi viam, quemadmodum jam dixi, ad ipsos prosternendos, quum ita proterviunt, & modum transgrediuntur. Non igitur simpliciter Propheta hic damnat superbiam & fastum in Chaldæis: sed ostendit jam quasi apertam esse viam judicio Dei, ut ipsos perdat, quia hoc modo sese reddent intolerabiles. Postea addit, *Et scelerate aget.* Hoc verbum אשם refero ad finem versus, quia ascribet hanc potentiam deo suo. Et videtur hoc exegetice addere Propheta, ut sciant Judæi quale futurum esset scelus illud regis Babyloniæ. Accusat igitur in eo sacrilegium, quod putabit beneficio idoli sui se fuisse victorem Judææ, ita ut in nihilum redegerit veri Dei & virtutem & gloriam. Quia ergo transferet Dei gloriam Babylonius ad suum idolum, hoc modo maturescet ruina ejus: quia Dominus suscipiet causam suam, & pœnam exiget de tali sacrilegio. neque enim dubium est, quin hic loquatur ex persona Babylonii, vel ex sensu, quum dicit, *Hæc virtus est deo ipsius.* Nam si quis hoc velit exponere de vero Deo, ut faciunt nonnulli interpretes, relatio erit dura & coacta, quia Babylonii non colebant verum Deum, sed addicti erant suis superstitionibus, ut satis notum est. Non dubium igitur est, quin Propheta proponat hic in medium fidelibus superbiam, qua sese efferent Babylonii, ut provocent iram Dei contra se: deinde sacrilegam illam jactantiam, qua gloriabuntur sibi datas esse victorias à suis idolis, quod non poterat fieri sine atroci veri Dei contumelia. Jam sequitur,

12. Annon tu ab initio (*vel jampridem*) Jehova Deus meus? sanctus meus? non moriemur: Jehova ad judicium posuisti eum, & fortis ad castigationem fundasti eum.

Jam Propheta quasi exultans ex communi piorum omnium sensu ostendit fructum illius doctrinæ, quam nuper adduxit. Sicuti enim profani homines contra Deum proterve insurgunt, & dum eos Satan dementat, projiciunt suas ampullas, quasi loquendo turbare possent cœlum & terram: ita etiam fideles concipiunt sanctam fiduciam ex Dei verbo, & contra sese opponunt, & superant illam ferociam magnitudine & constantia animi sui, ut audeant intrepide gloriari se esse felices & beatos, etiam in maximis miseriis. Hoc igitur voluit Propheta quum subjecit, *Tu es Deus noster*. Et interrogatio magis emphatica est, quam si simpliciter assereret Deum verum coli in Judæa, & ideo fore protectorem illius gentis. sed quum interrogat Propheta, significat ex communi usu linguæ Hebraicæ nihil esse dubitationis: Quid? Annon tu es Deus noster? Videmus ergo hic antithesin inter pravas & impias jactantias quibus turgent impii, & sanctam gloriationem qua fideles & filii Dei exultant. Cæterum, quod sermonem dirigunt potius ad Deum quam ad impios, hoc etiam ratione non caret, quia inutile fuisset contendere cum impiis. Est quidem interdum hoc necessarium: ubi ita aperto ore contumeliosi sunt reprobi contra Deum, non possumus nobis temperare, neque etiam fas est, quin saltem testemur nos pro nihilo ducere tales blasphemias. sed non possumus tam fortiter nos opponere ipsorum audaciæ, nisi prius cum Deo sit nobis illud constitutum quod nunc dicit Propheta, Tu es Deus noster. Ergo quisquis volet fortiter certare cum impiis, prius transigat cum ipso Deo, & quasi confirmet ac sanciat pactum istud, quod Deus nobis proposuit, nempe nos esse populum ejus, & ipsum vicissim nobis fore semper in Deum. quia ergo hoc modo nobiscum paciscitur Deus, necesse est fidem nostram probe stabiliri, ut deinde prodeamus in certamen contra omnes impios. Hunc ordinem nunc tenet Propheta, & ostendit nobis servandum esse. *Annon* ergo *tu es Deus noster?* Postea adjungit, *jam pridem*, מקדם: qua voce Propheta fideles ad memoriam fœderis revocat, quod non pridie vel nudiustertius pepigerat Deus cum populo suo, sed ante multa secula, nempe quadringentis annis antequam Patres ipsorum redimeret ex Ægypto. Quum ergo jam vetustate sancita esset gratia Dei apud Judæos, non abs re Propheta hic dicit, *Tu es Deus noster ab initio:* hoc est, Tradita fuit nobis per manus religio hæc, quam sumus amplexi: & tamen scimus te esse ejus auctorem, quia fides nostra non recumbit in opinionem hominum, sed innixa est verbo tuo. Ergo quum toties, & tam variis modis, & per longam annorum seriem experti simus te nobis esse Deum, jam nullus est dubitationi locus. Postea adjungit, *Non moriemur.* Quod Judæi locum hunc dicunt fuisse correctum à Scribis, mihi non potest esse verisimile: nam ratio illa fuisset nimis frivola. Putant scriptum fuisse לא תמות, Non morieris: & repositam fuisse literam נ, Non moriemur, quod asperitas offenderet Scribas illos, quasi Propheta Deum conferret hominibus, & daret illi precariam immortalitatem. sed fuissent nimis stulti censores. Existimo igitur scriptum fuisse à Propheta quod hic legimus, *Tu Deus noster es, non moriemur.* Alii resolvunt hanc loquutionem in formulam precandi, Ne moriamur: & futurum tempus ita sæpe accipitur apud Hebræos. sed expositio illa non potest quadrare præsenti loco. Propheta enim, quemadmodum jam dixi, hic exurgit quasi victor, & discutit instar fumi stultas illas jactantias, de quibus loquutus est: quasi diceret, Non moriemur, quia sumus sub tutela Dei. Jam exposui cur sermonem ad Deum convertat: sed tamen hæc est conclusio argumenti, quia Deus populum illum adoptaverat, & receperat in suam fidem, & testatus fuerat se fore ejus patronum, ideo Propheta audacter colligit non posse perire hunc populum, quia divinitus servatur. nam nullæ opes mundi, nulla præsidia possunt nobis hanc securitatem afferre. Utcunque enim conferant cuncti mortales suas copias ad nos vel protegendos, vel juvandos, ipsi etiam nobiscum peribunt. Una igitur est Dei tutela, quæ nos eximit à mortis periculo. Nunc tenemus quorsum conjungat Propheta duo hæc, Tu Deus noster, non moriemur: nec enim potest alterum ab altero separari: quia scilicet sumus sub Dei manu, necesse est nos manere incolumes & salvos usque in perpetuum: non quod immunes simus ab omni incommodo, sed quia Dominus eripiet nos ex mille mortibus, & trajiciet nos semper ad perfectam vitam, ubi tantum nobis gustum præbuerit æternæ salutis, semper vigebit in cordibus nostris aliqua scintilla vitæ, donec tandem redemptis ab innumeris mortibus, quemadmodum jam dixi, perfectionem ostendat illius beatæ vitæ, quæ nunc nobis promissa est, sed adhuc expectatur, & ideo abscondita est sub custodia spei.

Da omnipotens Deus, quando undique nobis objicis tot terrores, ut expergisci discamus, & ita corrigamus ignaviam & tarditatem carnis nostræ, ut interea contraria fiducia nos munias: & sic recumbamus in auxilium tuum, ut intrepide insultemus hostibus nostris, nec dubitemus quin tandem daturus sis nobis victoriam contra omnes insultus Satanæ, & impiorum: & sic in te respiciamus, ut semper recumbat fides nostra in fœdus illud æternum & inviolabile, quod nobis sancitum est sanguine Filii tui, donec tandem uniamur cum capite illo nostro, ubi defuncti erimus omnibus præsentis vitæ miseriis, & collecti in æternam illam hereditatem, quam nobis idem Filius tuus acquisivit sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. I.

COEpimus heri exponere sententiam Prophetæ, ubi & se & reliquos fideles erigit ac sustentat in rebus fere deploratis. Convertit enim se ad Deum, ubi videt impios non modo superbe erigere cristas in rebus prosperis, sed etiam blasphemias suas evomere contra Deum vivum. Dicit ergo Propheta non perituros quicunque sunt sub præsidio Dei: hoc statuit apud se: quia sicuti diximus longe efficacior est oratio, dum Propheta toties omnes suos sensus ad Deum unum colligit, quam si publice, & clara voce prædicaret hoc idem, quod velut in secreto colloquio testatur. Cæterum, hoc non est supervacuum quod dicit, *Tu Deus meus, sanctus meus:* quasi diceret ideo se confidere, quia sit unus ex electo populo. Neque tamen hic privato suo nomine loquitur, sed complectitur totam Ecclesiam: & hoc etiam competit in omnes filios Abrahæ, quia erant segregati gratuita Dei adoptione. Erant enim Regale sacerdotium. Hæc ratio est cur dicat Propheta, *Tu Deus meus, sanctus meus.* nam ab effectu ita solebant vocare Deum Judæi, quod delecti essent ex toto orbe. Illa enim sancti-

ædificatio fuit, quod dignatus esset ipsos Deus recipere in populum suum, rejectis aliis: quum tamen nullum esset discrimen ex natura. Jam multum pondus in se continent quæ sequuntur, *Jehova in judicium posuisti illum.* Nam semper obrepet nobis tentatio hæc, quoties conabimur in Deum recumbere: Quid tamen hoc sibi vult? Quia Deus interea nos deserit: deinde exponit libidini improborum: illi petulanter omnia sibi permittunt: Deus autem dissimulat. Unde igitur poterimus fovere spem nostram in istis perturbationibus? Nunc Propheta opponit clypeum huic tentationi: *Tu*, inquit, *posuisti illum in judicium.* nam ascribit providentiæ Dei quod Assyrii tanta licentia vastaverant terram; vel quum venissent, vastaturi essent. Loquitur enim de rebus adhuc futuris: *Tu*, inquit, *posuisti illum in judicium.* Hæc doctrina valde necessaria est: quia Satan quasi nebulis obscurat gratiam Dei, quoties aliquid adversi nobis contingit, & Deus ipse hoc modo etiam fidem nostram probat. Sed res adversæ sunt quasi nebulæ, quæ excludunt nos à conspectu gratiæ Dei, quemadmodum ubi aër obnubilatur non apparet nobis Solis lumen. Jam si tanta est & tam densa malorum congeries, ut sensus nostri obruantur, non sunt nebulæ, sed densa noctis caligo. Videmus ergo non posse fidem nostram stare firmam, nisi semper occurrat nobis providentia Dei, quod scilicet in rebus confusis sciat cur tantum permittat licentiæ reprobis: deinde quorsum evasuri sint eorum conatus, & quis tandem futurus sit exitus. Nisi ergo hoc nobis persuasum sit, Deum arcana providentia moderari res turbatas, centies quotidie, imo singulis momentis Satan excuteret nobis fiduciam, quæ debet quiescere in Deo. Nunc tenemus quam opportune adjiciat Propheta hoc membrum. Dixerat, *Annon tu Deus noster? non moriemur.* Nunc adjungit quasi per anticipationem, Quod autem Assyrii ita quasi effreni petulantia terram tuam vastant, populum tuum diripiunt, impune etiam occidunt innoxios, Domine, hoc non fit nisi tuo permissu. Tu igitur gubernas istas perturbationes, neque hoc facis sine causa. *Tu ergo Jehova ad judicium posuisti eum.* Judicium hic pro Castigatione accipitur. Nam repetitio est ejusdem rei quum addit Propheta, *Et fortis ad castigationem fundasti eum.* צור quidam vertunt in accusativo casu: & bifariam exponunt. Quidam enim referunt hoc ad ipsos Judæos, qui subigendi erant duris ferulis, quum essent præfracti. Putant ergo vocari Judæos fortes, quia lapidei erant. Alii, *Et posuisti eum fortem ad castigandum*, id est, tu dedisti ei fortitudinem qua nos castiget. Sed quia hoc unum est ex epithetis Dei, non dubito quin inter se hæc membra respondeant. Hoc epitheto nunc Deum insignit, *Tu igitur Jehova ad judicium posuisti eum:* posuerat nomen Dei æterni. Deinde, *Tu fortis*: ponitur hic צור loco Jehovæ. postea, *Ad castigandum*, ubi dixerat למשפט, Ad judicium. Videmus ergo ut bene fluat totus contextus, & singula verba inter se cohæreant. *Tu igitur fortis fundasti eum ad castigandum.* Et cur vocat Propheta fortem? Quanquam, ut nuper dixi, plerumque hoc elogium tribuitur Deo, non dubium tamen est quin Propheta respexerit præsentem causam. Difficile enim est retinere principium illud, mundum regi arcano Dei consilio, ubi res volvuntur sursum ac deorsum. Nam profani homines tunc obstrepunt Deo, & accusant illum socordiæ: alii autem clamant fortuito res ita converti temere, & ideo cæcam fortunam nominant. Ergo difficile est retinere principium illud, quemadmodum jam dixi. Propheta autem ut suam infirmitatem sustentet, proponit sibi hoc elogium Dei. *Tu igitur Deus fortis*, vel rupes. Nam צור proprie significat Rupem: sed accipitur pro Deo robusto. Quid? ecce, videmus quidem revolutiones, quæ non tantum labefactarent fidem nostram, sed omnes nostros sensus quasi dissiparent: cæterum, utcunque totus mundus volvatur sursum ac deorsum, Deus tamen est rupes, hoc est, Dei consilium non labascit, neque nutat, sed firmum manet in suo statu. Videmus ergo cur Propheta hic Deum vocet fortem. *Tu ergo fortis fundasti eum*, inquit. Plus exprimit quam priore membro per Fundandi verbum. Instruit enim se constantia adversus diuturnum cursum, si forte (quemamodum satis conjicere poterat) non statim levet populum suum Deus, sed addat clades cladibus. Si ergo ita mala alia aliis adjungat Deus, Propheta ad perseverantiam sese comparat: *Tu*, inquit, *fortis fundasti eum*, hoc est, Etiamsi Assyrius non tantum instar turbinis, & violenti impetus in nos irruat, sed incumbat, acsi esset quædam pestis infixa terræ, acsi esset mons aliquis, tamen tu Domine fundasti eum. Quomodo? *Ad castigandum.* Cæterum, non potuit hoc dicere Propheta, quin agnosceret Deum juste castigare populum suum. Nec tantum sua unius causa loquutus est, sed voluit etiam fideles omnes suo exemplo adducere ad hanc piam & sanctam confessionem. Duo igitur sunt membra hujus sententiæ, quod Assyrius etiamsi sæviat effreni licentia instar truculentæ bestiæ, tamen cohibeatur arcano freno Dei, cujus proprium est moderari res confusas occulta sua providentia. Hoc est unum. Deinde Propheta adjungit potentiæ Dei æquitatem, & ita fatetur suum & totius populi reatum, quod Dominus juste utatur tam duro flagello, quia indigeat populus tali castigatione. Nunc pergamus.

13. Mundus es oculis ne videas malum, & aspicere ad molestiam non potes: (*non poteris, ad verbum*) quare aspicis transgressores? dissimulas quum impius devorat justiorem se?

Hic expostulat cum Deo Propheta, non sicuti initio capitis. neque enim hic suscipit puro & tranquillo affectu patrocinium gloriæ Dei: sed conqueritur de injuriis, quasi homines oppressi accurrant ad judicem, & implorent fidem ejus. Distingui ergo debet hæc querimonia à superiori: quia initio capitis non agebat Propheta suam vel communem populi causam, sed zelus gloriæ Dei illum accendebat, ut quodammodo accerseret vindictam Dei contra tantam obstinationem in sceleribus: nunc autem descendit ad humanos affectus, & loquitur ex eorum sensu & dolore qui pertulerant multas injurias sub tyrannide hostium. Dicit autem, Deus, *tu mundus es oculis ne aspicias malum.* Quidam מראות vertunt in modo imperativo, Munda oculos: sed falluntur. Continet enim hic versus duas partes fere contrarias in speciem: quia Propheta ratiocinatur à natura Dei, deinde tamen objicit quod pugnat cum illo principio. Dicit, *Tu Deus mundus es oculis*: non poteris igitur malum aspicere, id est, hoc tuæ naturæ consentaneum non est, ut dissimules ad scelera hominum. Nam odio tibi est omnis iniquitas. Proponit igitur sibi Propheta naturam Dei. Jam adjungit, Atqui experientia repugnat. Nam impii exultant, & dum misere opprimuntur innoxii homines, nemo succurrit. Unde hoc, nisi quia Deus in cœlo dormit, vel negligit res humanas? Tenemus ergo nunc quid sibi velit Propheta hoc versu. Ergo quum dicit *Deum esse mundum oculis*, sumit quod debet certum esse & indubium apud omnes pios. Cæterum, quia non semper apparet nobis Dei justitia, hic Propheta luctatur, & tamen ostendit se quodammodo vacillare, quia non perspicit in communi rerum usu quod tamen pietas nobis dictat, Deum scilicet justum & rectum

rectum esse. Verum quidem est, secundam partem versus esse affinem blasphemiæ: quia etsi Propheta semper honorifice & reverenter sensit de Deo: tamen hic obmurmurat, & oblique insimulat Deum nimiæ tarditatis, quod conniveat dum videt justos indigne opprimi ab improbis. Sed notanda est series, quam tenet Propheta. Quum enim præfatur *Deum esse mundum oculis*, non dubium est, quin sibi frenum injiciat: quoniam periculum erat, ne tentatio longius ipsum abriperet, occurrit mature, quodammodo se includit istis cancellis, retinendam esse certam persuasionem de justitia Dei. Eundem ordinem tenet Jeremias, quum dicit, Scio Domine quod justus sis: sed
Jer. 1: 1. quî fit tamen, ut impii sic pervertant omnem æquitatem? & tu vel negligas, vel non adhibeas remedium? libenter ergo tecum litigarem. Propheta non statim erumpit in vocem illam, Domine tecum judicio experiar: sed antequam litigandi mentionem faciat, quia videbat hunc affectum esse turbulentum, ideo præfatur, & quodammodo se temperat, ut præveniat nimium fervorem, qui poterat alioqui illum abripere. *Tu* ergo, *Domine, justus es*, inquit. Ita nunc Propheta noster, *Tu mundus es oculis ne videas malum, & non poteris aspicere ad molestiam*, inquit. Quum dicit, *Non poteris aspicere super molestiam*, videmus ut sese confirmet in illo pietatis principio, quod scilicet justitia Dei non possit separari ab ejus essentia. Quum enim dicit, לאתוכל, Non poteris, tantundem valet acsi diceret, Tu Domine justus es, quia Deus; & Deus, quia justus. Hæc enim duo non possunt divelli, quia & æternitas, & essentia Dei non potest stare sine justitia ejus. Nunc ergo videmus quam strenue luctetur Propheta contra suam intemperiem, ne sibi nimium indulgeat in querimonia, quæ paulo post sequitur. Postea tamen adjungit ex communi sensu carnis, *Cur ergo aspicis quum impius devorat justiorem se?* Hic Propheta non exuit Deum sua potentia, sed dubitanter loquitur; & non tantum disceptat cum Deo, sed potius secum. Dixisset profanus homo, Nullus est igitur Deus, nulla est ejus providentia, non curat mundum, deliciatur in cœlo. Sed Propheta, Tu tamen aspicis Domine. Ergo Deo vendicat quod est proprium ipsius, mundum scilicet, quem creavit, non negligere. Interea hic in utramque partem inclinat, & quasi alternat. *Cur* ergo *aspicis quum impius devorat justiorem se?* Non dicit mundum fortuito volvi, nec Deum etiam delicias suas & quietem colere in cœlo, quemadmodum faciunt Epicurei: sed fatetur mundum aspici à Deo, curari res humanas. Quia autem non potest sese expedire rebus tam confusis, disceptat potius secum quam cum ipso Deo. Nunc tenemus summam hujus sententiæ. Pergit tamen adhuc Propheta.

14. Facis hominem quasi pisces maris, quasi reptile quod caret duce. (*ad verbum, non est dux in illo.*)

15. Totum hamo suo attrahet, colliget in sagenam suam, & congregabit in rete suum: propterea gaudebit, & exultabit. (*hoc est, gaudet & exultat.*)

Pergit adhuc in sua querimonia, ut dictum est: & similitudine ostendit non posse aliud judicium ferri, quam Deum quasi tergum obvertere hominibus, ut non compescat violentiam malorum, neque objiciat manum suam eorum libidini, ne plus audeant quam liceat. Quum ergo, ut quisque superat viribus, ita etiam alios opprimit, & majore insolentia insurgit contra miseros & pauperculos homines, ideo Propheta comparat homines piscibus maris: Quid hoc est? inquit. Nam homines creati sunt ad imaginem Dei. Cur ergo inter ipsos non relucet aliqua æquitas? ubi alii alios devorant, & unus etiam opprimit fere totum orbem, quid hoc sibi vult? videtur Deus ludere in rebus humanis. Nam si homines respicit quasi filios, cur non sua custodia illos munit? Videmus autem unum hominem ita sævire (quia loquitur de rege Assyrio) acsi reliquus orbis esset instar piscium maris, vel reptilium. *Tu* igitur *facis homines quasi reptilia vel pisces maris*, inquit. Postea adjungit, *Attrahit totum hamo suo, colligit in sagenam suam, congregat in rete suum: exultat.* Videmus nunc sensum Prophetæ, quod scilicet Deus quasi oculos claudat ubi intemperanter Assyrii devorant totum orbem: præsertim quum illa sævitia venisset usque ad terram sanctam, quid aliud poterant sentire fideles, quam se relictos esse à Deo? Et quemadmodum jam dixi, nihil magis absurdum est, quam inter homines ita dominari injustam tyrannidem: quia à minimo usque ad maximum omnes conditi sunt ad imaginem Dei. Debuerat igitur Deus peculiarem curam agere in conservando genere humano, debuerat fulgere paternus ejus amor & sollicitudo in hac parte. Ubi autem ita impune violantur homines, & unus reliquos fere opprimit, videtur certe nulla esse Dei providentia. Quomodo enim curabit vel passerculos, vel boves, vel asinos, vel arbores, vel plantas, cùm ita deserat homines, nec quicquam afferat auxilii rebus adeo turbatis? Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed tamen, sicuti jam dixi, non spoliat Deum sua potentia: neque hic deblaterat contra fortunam, ut faciunt multi canes: dicit, *Facis homines.* ergo ascribit Deo quod non potest tolli, quod scilicet gubernet mundum. Sed quantum attinet ad justitiam Dei, vacillat, & convertit se potius ad Deum: quanquam videtur Propheta hic ruere instar hominis phrenetici, tamen si omnia consideremus, videbimus strenue luctatum esse cum tentationibus, & in istis etiam verbis fulgebunt saltem aliquæ scintillæ fidei, quæ poterunt nobis ostendere quanta fuerit Prophetæ constantia. Nam hoc maxime notatu dignum est, quod Propheta se ad Deum convertit. Ut plurimum Epicurei quum obstrepunt Deo, quasi data opera affectant multitudinem, ut Deo maledicant, & procul se ab ipso subducant: quia non putant eum curam gerere mundi. Sed Propheta Deum semper alloquitur. Scit igitur Deum esse mundi gubernatorem: deinde cupit se extricare ab istis cogitationibus tam perplexis & spinosis. unde autem quærit remedium? A Deo ipso. Quum profani homines petulanter subsannant Deum, indulgent sibi, & nihil magis appetunt quam obdurescere in suis impiis commentis. Propheta autem ad Deum ipsum accedit. Quî fit ergo Domine? quasi diceret, Hic vides me distrahi & constringi simul: distrahi in multas absurdas imaginationes, ut fere evanescam: constringi autem summis angustiis, quia non possum me expedire. Tu igitur, Domine, explica mihi istos nodos, & collige sensus meos, ut intelligam quod verum est, & quod sum persuasus: tamen etiam explica istam dubitationem, ne conturbet fidem meam: tu Domine fac, ut tandem sciam & intelligam distincte quomodo justus sis, & summa æquitate moderetis quæ videntur sic confusa esse. Continget etiam interdum, ut impii quasi spuant in faciem Dei: sed furor diabolicus illos tunc impellit. Propheta autem longe alio spectat: quia videt sese obrui, & mentem suam non sufficere ad sustinendas tam graves tentationes, ideo petit sublevari, & ideo, quemadmodum diximus, Deum ipsum alloquitur. Quum dicit, *Propterea gaudet & exultat*, auget indignitatem: quia etiamsi Dominus ad tempus permittat impiis opprimere innoxios, tamen ubi videt eos gloriari in suis sceleribus, & triumphum agere, hæc tanta protervia debet magis accendere judicium ejus. Quod ergo tunc quoque Dominus dissimulat, hoc videtur esse nimis absurdum. Jam sequitur apud Prophetam,

16. Pro-

16. Propterea sacrificabit sagenæ suæ, & suffitum offeret reti suo, quia in illis pinguis portio ejus, & cibus ejus lautus.

Propheta confirmat clausulam proximi versus. Clarius enim explicat qualis sit illa lætitia, de qua loquutus est, nempe qua impii Deum quasi ex professo contra se provocant. Hoc quidem jam per se abominabile est, dum improbi sibi placent in suis sceleribus: sed quum insultant ipsi Deo, hoc longe est atrocius. Additur ergo nunc talis definitio à Propheta: quasi diceret, non tantum sibi applaudunt impii dum illis parcis, vel ad tempus eos toleras: sed jam contra te insurgunt, & derident omnem Deitatem, & palam in cœlum ipsum blasphemant, quia sacrificant reti suo, & sagenæ suæ suffitum offerunt. Metaphorice autem significat Propheta impios non modo obdurescere ubi prospere illis successit in suis sceleribus, sed etiam sibi tribuere justitiæ laudem, quia constituunt recte factum esse quicquid bene successit. Ita detrahunt Deum è solio suo, & se constituunt in ejus locum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hic etiam locus detegit occultam impietatem eorum omnium, qui pure & sincero animo Deum non colunt. Est quidem infixa aliqua persuasio Deitatis in cordibus hominum: quia nemo est tam barbarus quin tangatur aliquo pietatis sensu: & hoc modo etiam redduntur omnes inexcusabiles, quia gestant in cordibus suis legem, quæ illis sufficiat ad mille reatus. Cæterum, simul etiam sepeliunt notitiam illam impii, & qui non sunt illuminati fide, quia sese implicant: & quum illis obrepit aliqua Dei memoria, initio tanguntur, & tribuunt aliquem honorem Deo: sed illud est evanidum, quia statim suffocant, quantum in se est, imo etiam conantur extinguere, etiamsi nequeant, illam notitiam & quicquid est lucis è cœlo. Hoc graphice nobis depingit Propheta in persona regis Assyrii. Dixerat prius, Hæc virtus est deo ipsius. Conquestus fuerat Assyrios daturos suis idolis, quod proprium erat unius Dei; atque ipsum hoc modo spoliari jure suo: nunc autem dicit illos *sacrificare sagenæ suæ, & suffitum offerre reti suo.* Hoc longe est diversum. Nam quomodo sacrificarent idolis suis, si acceptum ferrent sagenæ suæ quicquid adepti erant victoriarum? Nam figurate per nomen Sagenæ & retis Propheta intelligit industriam, vires, copias, opes, consilia, practicas, ut vocant, & alia quæ profani homines sibi arrogant. Quid est igitur sacrificare reti suo? Nempe quia Assyrius putabat se superasse astutia reliquos omnes, quia putabat se fuisse magnanimum, ut non dubitaret bellum inferre cunctis gentibus: putabat se bene fuisse instructum copiis, deinde bellum fuisse rite gestum: quia & ipse felix fuit, & nihil etiam omisit quod faceret ad victoriam obtinendam. Sic quemadmodum jam dixi, Assyrius pro nihilo ducit sua idola: quia substituit se in locum omnium deorum. Nam si quæritur unde felicitas, debebat eam tribuere Assyrius uni Deo. Atqui putat se quasi proprio jure esse felicem. Si de consilio agitur, certe Deus est qui gubernat consilia hominum & mentes: Assyrius autem putat se quidvis adeptum esse propria solertia. Si de viribus, unde etiam vires? unde fortitudo cordis? sed Assyrius ad se hæc omnia rapit. Ergo quis est apud ipsum Deus? Videmus ut jam suis quoque idolis eripiat omnem honorem, & sibi arroget. Sed quemadmodum jam dixi, hoc vitium commune est omnibus impiis: quia ubi non regnat Spiritus Dei, nulla erit modestia, & semper homines crepabunt occulta superbia, donec ipsos penitus Deus purgaverit. Necesse est igitur ut Deus speciali gratia nos exinaniat, ne turgeamus fastu illo diabolico, qui nobis ingenitus est, & qui nos potest ulla ratione à nobis discuti, donec Dominus non regeneret Spiritu suo. Præsertim hoc conspicere licet in omnibus Regibus mundi. Fatentur quidem etiam summi Reges se regnare Dei gratia: deinde quum adepti sunt aliquam victoriam, fiunt supplicationes, redduntur vota. Sed siquis diceret istis victoribus, Deus est misertus vestri: Quid? Ergo meus apparatus nihil profuit? quid? annon provideram multo ante? annon mihi conciliaveram multorum amicitias? annon contraxeram fœdera? annon prospexeram talibus incommodis? annon etiam hoc remedium apposite curavi? denique Deo in speciem sacrificant: sed postea ad rete, ad sagenam recurrunt, hoc est, putant Deum nihil esse. Utinam hæc non essent tam manifesta. Sed quum Spiritus Dei nobis proponat vivam istam imaginem, discamus quid sit vera humilitas, nempe ubi sentimus nos nihil esse, & nihil posse: unum esse Deum, qui non modo nos vegetat, ac sustinet in hac vita, sed etiam gubernat Spiritu suo: & deinde sustentat corda nostra: dat fortitudinem: deinde benedicit nobis, ut prosperi sint eventus quum aliquid aggredimur. Discamus ergo non aliter posse Deum vere glorificari, quam ubi homines se prorsus exinaniunt. Postea adjungit, *Quia in illis pinguis portio ejus, & cibus ejus lautus:* quanquam בריאה alii vertunt Cibum electum. sed alii vertunt, cibum pinguem: & mihi magis placet accipi pro lauto vel opimo. Cibus igitur ejus lautus est, vel opimus. Hic Propheta significat prosperitate excæcari homines, ita ut sibi sacrificent. Et hinc magis convincitur ingratitudo: nam quo liberalius nos Deus tractat, eo certe plus nobis suppetit materiæ ad ipsum glorificandum. Ubi autem homines saturi & bene referti ita turgent superbia, & sibiipsi sacrificant, nonne hinc magis detegitur eorum impietas? & tamen Propheta non tantum Assyrios conqueritur abuti beneficentia Dei, sed sub eorum persona ostendit quale sit ingenium totius mundi. Ubi ergo homines sibi opes multas accumulant, & ex aliena substantia contrahunt acervum, tunc magis ac magis excæcantur. Hinc videmus merito debere nobis suspectam esse prosperam fortunam, ne pinguedo ita crescat, ut nihil cernamus: quemadmodum obstupescunt oculi nimia pinguedine. Hoc ergo nobis tenendum semper est. Deinde concludit Propheta quod dixit. Quia enim tantum restat unus versus primi capitis, eum breviter perstringam.

17. An propterea extendet sagenam suam, & assiduus erit ad occidendas gentes, ut non parcat? (*alii vertunt, annon, negative. atqui debuisset esse* הלא עלכן)

Est autem interrogatio hæc affirmativa, An propterea, quæ tamen postulat negationem in responso. Falluntur ergo omnes interpretes, quum putant Prophetam hic conqueri, quod subinde extendat rete suum post capturam: potius enim hoc vult, An semper extendet rete suum? hoc est, quousque Domine permittes Assyrio, ut prosiliat ad novas prædas? Quemadmodum enim venator si cepit vel aprum vel cervum, acuitur, & statim recurrit ad novam venationem: ita etiam quemadmodum piscator si reportat plenam suam naviculam, cupidior est piscandi: An, inquit, tu patieris Domine, assiduos esse Assyrios in suis capturis? & ostendit quam indigni sint hac tolerantia Dei: nempe quia occidunt gentes. Non agitur, inquit, hic vel de pisce, vel de alio animali: non agitur etiam de uno vel altero homine: sed agitur de multis populis. Quum ergo ita grassentur cædes per totum mundum, quousque Domine impune ferent? neque enim cessabunt. Videmus ergo quorsum pertineat hæc querimonia Prophetæ. Sed proxima lectione videbimus ut seipsum colligat.

Da omnipotens Deus, quando fieri non potest, quin

quin pro infirmitate carnis nostræ inter tot turbulentos hujus mundi motus vacillemus sæpe & turbemur: da, inquam, ut fultura hac sustineatur fides nostra, te esse gubernatorem mundi, neque homines semel duntaxat abs te esse creatos, sed etiam conservari sub manu tua, & te etiam eundem esse justum judicem, ut nobis ipsi quoque frenum injiciamus. Et quanquam subinde sustinendi nobis erunt multi insultus, ne unquam deficiamus, donec erumpat victrix fides nostra supra omnes tentationes: & tandem per continuam seriem militiæ nostræ perveniamus ad cœlestem quietem, quam nobis acquisivit Christus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA IN HABACUC PROPHETAM.

CAPUT II.

Super speculam meam stabo, & statuam me super arcem, & speculabor ad videndum quid loquatur mecum, & quid respondeam ad increpationem meam.

Vidimus primo capite quid Propheta in persona piorum omnium diceret. Erat enim illud durum certamen, quum omnia essent permixta, & nullus se ostenderet exitus. Poterant conjicere fideles omnia fortuito volvi, nullam esse Dei providentiam, quemadmodum Propheta libere etiam erupit in istas querimonias. Nunc incipit se colligere ab his perturbationibus: & semper loquitur ex persona omnium piorum, vel totius Ecclesiæ. Nam quod restringunt ad munus propheticum nonnulli interpretes hanc sententiam, mihi non probatur: & ex contextu etiam promptum erit colligere Prophetam non ex privato sensu loqui, sed repræsentare affectus omnium piorum. Sic ergo hanc sententiam contexere oportet cum querimoniis, quas paulo ante vidimus, quod Propheta ubi videt se posse demergi & obrui quasi profundissima abysso, sese attollit supra sensum & rationem hominum, & propius ad Deum accedit, ut despiciat ex alto quæ in terra geruntur, & non judicet ex sensu carnis suæ, sed ex luce Spiritus sancti. Specula enim, de qua loquitur, est patientia quæ nascitur ex spe. Si enim volumus constanter luctari ad extremum usque, & tandem potiri victoria contra omnes tentationes & conflictus, necesse est supra mundum assurgere. Quidam per nomen Speculæ & Arcis intelligunt verbum Dei: & hoc esset aliquo modo tolerabile, sed non convenit tamen per omnia. Siquis ergo propius expendat rationem metaphoræ, facile intelliget speculam esse recessum mentis, ubi subducimus nos à mundo: quia videmus quam proclive sit nobis omnibus ingenium ad diffidentiam. Quum ergo sequimur propriam inclinationem, statim occupant nos variæ tentationes, neque possumus vel ad momentum unum sperare in Deo: & multa etiam sese ingerunt, quæ eripiant & excutiant nobis omnem fiduciam: involvimur etiam variis cogitationibus: quia dum Satan videt ut homines vagi sint in suis consultationibus, & multa permisceant, ita implicat eos, ut non possint ad Deum ullo modo accedere. Ergo si volumus fovere fidem in cordibus nostris, necesse est emergere supra istas difficultates & impedimenta. Et Propheta per nomen Speculæ hoc intelligit, quod scilicet sese expediat à cogitationibus carnis, quia nullus esset finis vel modus, si vellet judicium ferre ex proprio sensu: *Ego*, inquit, *stabo super speculam meam*, deinde *constituam me super arcem*. Denique hæc sententia tantundem valet, acsi Propheta renunciaret judicio hominis, & abrumperet omnes laqueos, quibus Satan nos implicat ne possimus longius supra terram assurgere. Postea adjungit, *Speculabor ad videndum quid loquatur mecum*, hoc est, illic ero intentus. Speculandi enim verbo intelligit custodiam, vel excubias: quasi diceret, nisi statim apparuerit aliquid spei, tamen non frangar animo, neque deseram stationem meam, sed manebo quasi fixo pede in illa specula, in quam ego nunc volo conscendere. *Speculabor* igitur *ad videndum quid mecum loquatur*. Hoc referri ad Deum debet: neque enim probabilis est eorum opinio, qui istud loqui ad Satanæ ministros referunt. Nam priore loco dicit Propheta, *Videbo quid mecum Deus loquatur*: postea adjungit, *Et quid respondeam ad increpationem*. Qui sic Videbo exponunt, quid loquatur, hoc est, quid impii objiciant mihi ad fidem meam labefactandam, primo non attendunt ad verba Prophetæ. nam hic in singulari numero dicit, quid loquatur mecum; quia nullum nomen exprimitur, non dubium est quin Propheta hic subaudiat nomen Dei. Jam etiamsi verba non coarguerent illam interpretationem, contextus tamen ipse satis ostendit, non posse aliter exponi hunc locum, quam nuper attigi. Quomodo enim respondebunt fideles ad calumnias ubi agitatur fides ipsorum; ubi improbi homines probrose illudunt & subsannant eorum fidem, quomodo poterunt libere coarguere tales blasphemias, nisi audierint prius Deum loquentem? neque enim possumus refellere & diabolum & omnes ejus ministros, nisi instructi Dei verbo. Videmus ergo hic teneri optimum ordinem à Propheta, quum priore loco dicit, *Videbo quid mecum loquatur*: deinde, tunc ero satis instructus, ut respondeam ad increpationem, hoc est, si ludibrio habeant fidem meam reprobi, potero intrepide eos coarguere, quia scilicet Dominus mihi suggeret materiam liberæ responsionis. Nunc tenemus simplicem & genuinum sensum hujus versus. Superest, ut discamus accommodare in usum nostrum hanc doctrinam. Et primo notandum est, non aliud esse remedium, ubi occurrunt tam duræ tentationes, quales retulit Propheta primo capite, nisi discamus evehere mentes nostras supra mundum. Nam si volumus disceptare cum Satana ex proprio nostro sensu, centies nos obruet, neque unquam pares erimus ad resistendum. Sciamus ergo hic nobis ostendi rationem pugnandi, ubi agitantur animæ nostræ diffidentia, ubi dubitationes nobis obrepunt de providentia Dei, ubi res in hoc mundo confusæ quasi involvunt nos tenebris, ut nihil lucis amplius appareat: nempe, ut valedicamus rationi nostræ: quia evanescent omnes sensus nostri, si velimus judicium ferre ex ratione nostra. Donec ergo conscenderint fideles in speculam, & steterint in arce, de qua hic Propheta loquitur, tentationes eos huc & illuc abripient, & demergent quasi in profundo gurgite maris. Atque ut hoc melius intelligatur, sciamus hic subesse tacitam antithesin inter speculam & arcem, quarum fit mentio à Propheta, & inter stationem terrenam. Quamdiu igitur judi-

judicamus ex sensu nostro, ambulamus in terra. Atqui tunc surgent multæ nebulæ, & Satan sparget cinerem ante oculos nostros: ita facile obtenebrabit judicium nostrum: sic fiet, ut confusi jaceamus. Necesse igitur est, quemadmodum prius diximus, calcare sub pedibus rationem nostram, & accedere propius ad Deum. Diximus Speculam esse recessum mentis. Quomodo autem poterimus illuc ascendere? nempe si sequamur verbum Domini. Reptamus enim in terra: imo videmus ut caro nostra deorsum semper nos trahat. Nisi igitur cœlestis doctrina sit nobis instar alarum vel scalarum vel vehiculi, non poterimus vel pedem unum tollere, sed potius quæremus latebras sub terra, quam ascendamus in cœlum. sed verbum Dei nobis erit pro scalis, pro vehiculo, vel etiam pro alis: quia utcunque nullus sit accessus, poterimus tamen evolare, modo verbum Dei obtineat suam auctoritatem apud nos. Hinc colligimus improprie interpretes illos loqui, qui putant speculam & arcem esse Dei verbum. Nam verbo Dei, quemadmodum jam dixi, in arcem illam attollimur, nempe in custodiam spei, ut firmi & constantes maneamus, ubi despicimus è sublimi quæ nos conturbant, & obtenebrant omnes sensus nostros quamdiu jacemus in terra. Hoc unum est. Deinde repetitio non est supervacua, quum Propheta dicit, *Super speculam meam stabo, super arcem constituam me.* Non repetit hanc sententiam, quasi per se sit obscura: sed admonet fideles, etiamsi propensi sint ad pigritiam, tamen luctandum esse, ut sese expediant. Et facile experimur quam ignavi simus nisi unusquisque nostrûm se sollicitet. Dum enim occupat mentes nostras aliqua perturbatio, statim succumbimus desperationi. Hæc igitur ratio est cur Propheta, postquam de specula loquutus est, iterum nominet arcem. Quod autem dicit, *speculabor ad videndum*, ad perseverantiam respicit: quia non satis esset oculos semel aperire, & uno intuitu comprehendere quicquid nobis occurrit: sed necesse est manere in perpetua attentione. Hanc igitur constantiam Propheta Speculandi verbo exprimit: quia non sumus tam perspicaces, ut statim comprehendamus quod utile est cognitu. Deinde etiamsi semel contigerit videre quod necesse est, poterit tamen nova tentatio illum aspectum delere. Sic fiet, ut evanidi sint omnes nostri aspectus, nisi maneamus in speculatione, hoc est, nisi perstemus in studio illo, & constantia, ut scilicet subinde redeamus ad Deum quoties diabolus novas procellas excitat, quoties etiam nebulis cœlum obducit, ut tollat nobis omnem conspectum Dei. Videmus ergo quam emphaticum sit quod Propheta hic dicit, *speculabor ad videndum.* Nec dubium est quin fideles hic comparet excubitoribus, qui etiamsi nihil audiant, tamen non statim obdormiunt: & si semel, vel bis aliquem audeant strepitum, non statim tumultuantur, sed expectant, considerant secum. Quemadmodum igitur qui agunt excubias debent manere quieti, quia & alios omnes turbarent, & non possent fungi suo officio: sic etiam eadem tranquillitas requiritur à fidelibus, ut patienter Deum expectent in rebus turbatis & confusis. Jam videndum est qualis sit ista speculatio: *Speculabor ad videndum quid mecum loquatur*, inquit. Videtur membrum hoc non congruere, quia proprie non videmus quæ dicuntur. Sed Propheta hic duplicem metaphoram contexit. Proprie dicendum fuerat, manebo attentus ad audiendum quid loquatur: dicit, *speculabor ad videndum quid loquatur.* Simplex metaphora est Psalmo 85., Audiam quid loquatur Deus: loquetur enim pacem erga populum suum. Illic etiam est metaphora, quia non de corporali auditu loquitur Propheta, Audiam quid loquatur Deus. quorsum pertinet istud audire? Nempe placide expectabo, inquit, donec ostendat Deus favorem suum, qui nunc est absconditus. Loquetur enim pacem ad populum suum, hoc est, Dominus nunquam obliviscetur Ecclesiæ suæ. Sed quemadmodum jam dixi, hic duas simul metaphoras Propheta conjungit. Nam istud Loqui, nihil aliud significat, quam Deum testari cordibus nostris, etiamsi non statim affulgeat nobis ratio consilii ejus, eum tamen sapienter omnia moderari: nec quicquam esse melius, quam nos permittere ejus arbitrio. Quod autem dicit, *Videbo & speculabor quid loquatur*, hæc metaphora durior est, tamen non caret ratione. Voluit enim Propheta nos monere huc applicandos esse sensus nostros omnes, ut pendeamus toti à verbo Dei. Jam etiamsi quis statuat Deum audire, videmus quam multæ tentationes nos statim abstrahant. Non satis igitur erit præbere nos dociles, & aures arrigere ad audiendam ejus vocem, nisi etiam oculi simul conjuncti sint: & ita nos totos retineamus. Videmus ergo nunc consilium Prophetæ: voluit scilicet exprimere summam attentionem: quasi diceret fideles semper fore vagos, nisi sedulo & oculos & aures & omnes sensus suos colligant ad Deum, & se quasi cohibeant illo freno, ne erroneæ speculationes vel imaginationes huc & illuc eos distrahant. Cæterum, docet etiam Propheta tantum reverentiæ deberi verbo Dei, ut nobis sufficiat audire ejus vocem. Hæc igitur sit nostra perspicacia, obtemperare loquenti Deo, & amplecti reverenter verbum ejus, ita ut liberet nos ab omnibus molestiis, deinde contineat in pace & tranquillo statu mentes nostras. Opponitur ergo hoc Loqui omnibus obstreperis Satanæ vocibus, quas non desinit in aures nostras susurrare. Nam simulatque tentationis aliquid occurrit, Satan à dextra & sinistra parte nobis multa suggerit: Quid facies? quid capies consilii? vide an Dominus tibi sit propitius, unde expectas auxilium: quî confidere audes Deum tibi affore? quomodo te expedies? quis erit exitus? Quoniam igitur Satan tot modis nos conturbat, ideo Propheta ostendit nobis debere unum Dei verbum sufficere. Ergo quicunque laxant frenum suis consiliis, digni sunt quos Deus permittat Satanæ huc & illuc sursum & deorsum raptandos: quia hæc unica est statio firma & secura fidelibus, acquiescere in verbo Dei. Jam hoc etiam clarius exprimitur in fine versus, ubi addit Propheta, *Et quid respondeam ad objurgationem meam.* Ostendit enim se fore instructum optimis armis ad sustinendos omnes impetus & repellendos, si patienter audierit Deum loquentem, & placide amplexus fuerit verbum ipsius: tunc, inquit, erit quod respondeam ad omnes objurgationes, ubi loquutus fuerit mihi Dominus. Increpationes vocat non modo blasphemias, quibus improbi concutiunt fidem nostram, sed omnes etiam turbulentos affectus, quibus Satan occulte machinatur fidem nostram subvertere. Neque enim tantum subsannant nos improbi, & exagitant nostram simplicitatem, quasi temere & stulte fidamus Deo, & ita nimium simus creduli: sed ipsi etiam nos intus increpamus, hoc est, quisque seipsum conturbat variis disceptationibus. Quicquid enim venit nobis in mentem contra verbum Dei, hoc est proprie objurgatio vel increpatio: perinde enim est acsi quis seipsum accuset, quasi non experiatur Deum esse veracem. Nunc ergo videmus latius patere nomen Increpationis, quam ad externas blasphemias, quibus aggredi solent increduli Dei filios: quia, sicuti jam diximus, etiamsi nemo sese ingerat ad fidem nostram tentandam, quisque sibi est tentator. Diabolus enim non desinit mentes nostras agitare. Ergo quum Propheta dicit, *quid respondeam ad increpationem*, intelligit se fore satis munitum contra omnes Satanæ insultus & arcanos & extraneos, ubi audierit quid loquatur Deus. Colligimus etiam ex hoc toto versu non posse ferri judicium de providentia Dei, nisi præluceat cœlestis doctrina. Ideo non mirum est, si multi deficiant in tentationi-

tionibus, imo totus fere mundus: quia pauci sunt qui assurgant in arcem de qua loquitur Propheta, & qui sustineant audire loquentem Deum. Temeritas ergo & arrogantia excæcat mentes hominum, ut statim vel maledicant Deo loquenti, vel accusent fortunam, vel statuant nihil esse certi, quia scil. secum tumultuantur, & arrogant sibi plusquam oportet, neque possunt sese verbo Dei subjicere. Pergamus.

2. Et respondit mihi Jehova, & dixit, Scribe visionem, & explana super tabulas, ut currat legens in ea.

3. Quia adhuc visio ad tempus statutum, & loquetur ad finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eam, quia veniendo veniet, & non tardabit.

Nunc Propheta suo exemplo ostendit non esse metuendum, quin Deus in tempore succurrat, si modo componimus mentes nostras ad spiritualem quietem, & in ipsum constanter respicimus. Hic ergo eventus, quem recitat Propheta, ostendit non esse periculum, ne Deus frustretur spem & patientiam eorum qui sese in cœlum attollunt, & manent firmi in illa statione. *Respondit mihi Jehova*, inquit, *& dixit*. Non dubium est, quin Propheta hic suum exemplum accommodet ad communem doctrinam totius Ecclesiæ. Quum ergo testatur sibi datum fuisse responsum à Deo, significat alacriter sperandum nobis esse, quia si Dominus reperiat nos locatos in nostra specula, tempestive nobis suggeret consolationem, qua videbit esse opus. Cæterum, postea ad Propheticum munus descendit, quod scilicet jussus fuerit scribere super tabulas, & scribere crassis literis, ut posset legi illud edictum: etiamsi quis celeriter transiret, posset tamen uno intuitu videre quid scriptum foret. Et hac secunda parte clarius exprimit se tractare communem doctrinam, quæ ad totum corpus Ecclesiæ pertinet. Neque enim privata sua causa jussus fuit scribere, sed in omnium ædificationem. *Scribe* ergo *visionem*. Deinde, *Explana*. nam באר proprie significat Explicate differere. *Explica* igitur *super tabulas*, inquit, *ut currat quisquis leget*, hoc est, ne moretur lectores suos hæc scriptura: scribe eam magnis characteribus, ut in celeri transitu quisque videat quod scriptum est. Postea adjungit, *Quia visio erit*, inquit, *ad tempus constitutum*. Insignis est hæc sententia, qua docemur non agendum esse cum Deo præcise, sed dandum esse locum spei, quia Dominus non statim exequitur quod pronunciat ore suo: sed vult probare nostram patientiam, & fidei nostræ obsequium. Dicit ergo *visionem esse ad tempus*, & tempus statutum. מועד enim significat tempus quod præfixum est ex condicto. Cæterum, quia penes Deum est tempus præfigere, ideo tempus statutum, de quo loquitur Propheta, pendet ab ejus arbitrio & potestate. *Visio* ergo *erit ad tempus*. Hic coarguit fervorem immodicum, qui nos abripit, ubi cupimus Deum statim reipsa palam facere quicquid promittit. Ostendit igitur Propheta Deum ita loqui, ut tamen liberum sit ei differre exequutionem donec visum fuerit. Postea, *Usque in finem*, inquit, *differet*. Denique significat Propheta hunc honorem deferendum esse verbo Dei, ut certo persuasi simus veraciter loqui Deum ipsum, & contenti simus ejus promissionibus, perinde acsi res ipsa esset in manu nostra. *Usque in finem* ergo *loquetur*, *sed non mentietur*. Hic Propheta significat paratam fore exequutionem, ut tandem experientia doceat Deum non frustra loquutum esse, nec fallendi causa, sed tamen patientia opus esse: quia sicuti dictum est, Deus non vult ita morem gerere fervidis & importunis nostris desideriis, ut statim rem ipsam demonstret: sed vult nos tenere suspensos. Et hoc est verum sacrificium laudis, ubi nos retinemus & manemus firmi in hac persuasione, Deum fallere non posse, nec mentiri, etiamsi videtur nos ludere ad tempus. *Non mentietur* ergo. Postea adjungit, *Si moram fecerit, expecta eam*. Iterum clarius exprimit hanc esse veram fidei naturam, non statim erumpere ad querimonias, si Deus multa dissimulat, si nos etiam patitur opprimi ab impiis, si non statim succurrit, denique si non implet re ipsa quod pollicitus est verbo suo. *Si moram igitur fecerit, expecta eam*. Postea iterum repetit, *Veniens veniet*: hoc est, quicquid fit, Deus qui est non modo verax, sed veritas ipsa, dabit complementum suis promissis. Ipse ergo effectus promissionum aderit in tempore. Sed notanda est ista oppositio, *Si moram fecerit, veniet, nec moram faciet*. Videntur hæc duo membra in speciem pugnare. Sed mora, cujus fit mentio priore loco, refertur ad festinationem nostram. Vulgare est illud proverbium, Etiam celeritas in desiderio mora est. Nos autem ita properamus in omnibus nostris desideriis, ut Dominus simulac præterit momentum unum, videatur nimis cessare. Ita etiam facile veniret nobis in mentem expostulare cum ipso, quod nimium piger sit. Deus ergo secundum hanc rationem dicitur moram facere in suis promissis: & promissiones etiam quoad effectum dicuntur moram facere. Cæterum, si respicimus ad Dei consilium, nunquam moram facit. Novit enim omnes temporum articulos, & in ipsa tarditate semper accelerat, utcunque non apprehendat hoc caro. Nunc ergo tenemus in summa quid Propheta velit. Jam quod jubetur *scribere visionem*, *& explicare etiam super tabulas*, multi restringunt ad Christi adventum. Ego autem existimo Prophetam potius nomen Visionis tribuere doctrinæ, vel admonitioni, quam paulo post subjicit. Hoc quidem verum est, fideles sub Lege non potuisse fovere spem suam in Deo, nisi oculos & mentes dirigerent in Christum: sed aliud est restricte aliquid accipere de ipso Christo, aliud autem complecti promissiones, quæ spectabant ad conservationem Ecclesiæ. Quatenus ergo promissiones Dei in Christo sunt Etiam & Amen, 2 Cor. 1. vers. 20.
nulla potuit dari visio Patribus, quæ erigeret ipsorum animos ac fulciret in spe salutis, nisi Christus medius illis occurreret. Cæterum, Propheta hic generaliter significat sibi mandatum fuisse datum, ut subjiceret hanc fulturam piorum cordibus, Deum expectandum esse, quemadmodum clarius postea videbimus. Visio igitur nihil aliud est, quam admonitio, quæ proximo versu, & toto contextu sequenti legitur. Quod *scribendi & explicandi* verbo utitur, quidam male discerpunt potius quam distinguunt. Quia enim Prophetæ scribere solebant, & simul etiam proponere summas vel capita suarum concionum, ideo putant quidam præceptum fuisse, ut Habacuc scriberet, hoc est, ut testatum relinqueret posteris quid dixisset: deinde, ut proponeret instar edicti eandem doctrinam, quæ posset non tantum ad diem unum vel paucos inspici à populo transeunte. Ego non puto ita subtiliter loquutum esse Prophetam. Pro eodem igitur accipio scribere, & explicare super tabulas. Quod autem additur, *Ut currat legens in ea*, debet intelligi quemadmodum jam exposui: quia voluit Deus quasi memorabilem sententiam, & præ aliis notatu dignam proponere. Hoc igitur non fuit in communi usu Prophetis, scribere longis & magnis characteribus: sed Propheta hic peculiare aliquid notat, quod scilicet sententia hæc digna fuerit observatu: quemadmodum etiam Jes. 8. capite dicitur, Scribe super tabulam stylo hominis. Vocat stylum hominis vulgarem etiam, qui facile comprehenditur à rudissimis quibusque & idiotis. Eodem refertur quod hic Deus servo suo Habacuc præcipit:

Scribe,

Scribe, inquit. Quomodo? non ut ſcribi ſolent prophetiæ. verum enim eſt Prophetas ſemper capita ſuarum concionum propoſuiſſe populo : ſed dicit, *Scribe*, ita ut etiam curſim legatur, ſi quis feſtinet? etiamſi non attentus ſit, videat tamen hoc ſcriptum eſſe: quia tabula ipſa explicate oſtendet quid contineat. Jam videmus Prophetam hic ſingulari elogio commendare, quod ſtatim ſubjiciet. Et ideo hic locus debet expergefacere omnes ſenſus noſtros, ubi Deus ipſe teſtatur ſe aliquid memoratu dignum afferre. Neque enim loquitur de quotidiana doctrina, ſed voluit oſtendere aliquid eſſe majus & præſtantius, jubens, quemadmodum jam dixi, hoc ſcribi magnis characteribus, ut etiam currentes legant. Quod autem dicit, *viſionem adhuc eſſe ad tempus*, breviter expoſui hic nobis oſtendi quantum reverentiæ mereatur cœleſtis doctrina. Nam ſi volumus Deum exigere ad tegulam noſtram, boc eſt nimis præpoſterum ac perverſum. Atqui nullus erit fidei locus, ſi petimus ut ſtatim Deus compleat quicquid pronunciat ore ſuo. Hæc igitur fidei noſtræ probatio eſt, acquieſcere in verbo Dei, etiamſi effectus non protinus appareat. Quum ergo Propheta *viſionem ad tempus adhuc eſſe* docet, admonet nullam eſſe nobis fidem, niſi ſolo Dei verbo contenti ſuſpendimus noſtra deſideria uſque ad tempus opportunum, quod ſcilicet ipſe Deus ſtatuit. *Viſio* ergo *adhuc*. Nam vellemus quaſi in nihilum redigere virtutem Dei, niſi compleat quicquid dixit: Adhuc, adhuc, inquit Propheta, ſit viſio, hoc eſt, etiamſi Deus manum ſuam non exerat, ſufficiat vobis quod loquutus eſt. Viſio ergo ipſa ſit vobis ſatis efficax, ſit apud vos αὐτόπιστος, ut per ſe habeat fidem verbum Dei, neque examinetur vulgari more, ut ſcilicet eum mendacii inſimulent homines, niſi protinus obtemperet eorum deſideriis. Viſio igitur ipſa ſit ſatis ſolida & firma, donec tempus opportunum advenerit. Et notandum eſt nomen מועד, quia non ſimpliciter de tempore loquitur Propheta, ſed quemadmodum jam dixi; denotat certum & præfixum tempus. Homines quum inter ſe paciſcuntur, condicunt ultro & citro diem. Atqui nimiæ arrogantiæ eſſet, nobis tantum ſumere ut Deus ſtatuat nobis diem pro noſtro arbitrio. Penes igitur ipſum eſt ordinare tempora, & ſic omnia moderari, ut probemus quicquid agit. Poſtea dicit, *Et differet uſque ad finem, & non mentietur*. Eodem etiam pertinet hæc particula, *differet ad finem*: hoc eſt, nimis perverſi ſunt homines ſi velint os Deo claudere, & velint abrogare fidem ejus verbo, niſi protinus oſtendat effectum ubi loquutus eſt. *Loquetur* ergo: hoc eſt, maneat Deo hæc libertas ut loquatur. Et ſubeſt ſemper tacita antitheſis inter vocem Dei, & effectum. Ubi enim nos acquieſcimus in verbo Dei, etiamſi manum ſuam occultet, hoc eſt, etiamſi non proferat ullum documentum ſuæ virtutis, tamen Propheta jubet hunc bonorem deferri ejus verbo. *Viſio* ergo *loquetur uſque ad finem*. Nunc clarius exprimit quod ante dixerat de tempore præfixo: & ita occurrit objectionibus, quæ nobis ſuggeri ſolent à Satana: Quouſque tardabit iſtud tempus? Tu quidem nominas tempus præfixum, ſed quando aderit dies ille? *Dominus loquetur ad finem*, inquit: hoc eſt, etiamſi Deus extrahat tempus, & de die in diem videatur vos lactare vanis promiſſionibus, loquatur tamen Deus, id eſt, obtineat hunc bonorem apud vos, ut perſuaſi ſitis, quia verax eſt, non poſſe vos fruſtrari: & interea expectate virtutem ejus, & ita expectate, ut tamen maneatis quieti ſub ejus verbo, & toti veſtri ſenſus incluſi ſint in illa cuſtodia, quod ſufficiat Deum loquutum eſſe. Reliqua differemus in diem craſtinum.

Da omnipotens Deus, quando vides tanta nos imbecillitate laborare, imo ita cæcutire mentes noſtras ut ad minimas quaſque perturbationes fides noſtra labaſcat, imo propemodum concidat: da, inquam, ut virtute Spiritus tui efferamur ſupra hunc mundum, & magis ac magis diſcamus renunciare conſiliis noſtris, & ad te ita accedere, ut ſtemus fixi in noſtra ſpecula, ſperantes ſemper ex tua virtute quicquid nobis pollicitus es, etiamſi non ſtatim declares reipſa te veraciter loquutum eſſe: & ita probemus fidem ac patientiam noſtram, ut pergamus in curſu militiæ noſtræ, donec tandem ſupra omnes ſpeculas conſcendamus in beatam illam quietem, ubi non amplius ſpeculabimur cum attentione mentis, ſed videbimus facie ad faciem in imagine tua, quicquid optabile eſt, & quicquid ad plenam noſtram felicitatem pertinet, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. II.

HEri docuit Propheta hoc juris permittendum eſſe Deo, ut nobiſcum loquatur, & ſuſtineat nos verbo ſuo, donec maturum tempus advenerit, ut re ipſa exhibeat quod nobis promiſit. Hinc ſequitur exhortatio, quæ additur in fine verſus, nempe opus eſſe patientia: quemadmodum etiam Apoſtolus, 10. ad Hebr. cap. hunc locum exponens, utitur hac loquutione. Tametſi enim citat quod videbimus proximo verſu, Juſtus ex fide ſua vivet: reſpicit tamen totum contextum, & ſimul admonet quorſum Propheta hic celebret auctoritatem verbi Dei. Hæc igitur exhortationis ſumma eſt, Quamvis Deus nos teneat ſuſpenſos, non tamen abjiciendam eſſe ſpem; quia novit quando expediat nobis manum porrigere: & quemadmodum heri attigimus duo membra, quæ videntur primo intuitu pugnare, Propheta hic ſcite connectit, & oſtendit optime inter ſe quadrare; quia Deus etiamſi videtur cunctari, non tamen tardior eſt quam oportet, & quam expedit. Statuendum igitur eſt, in Deo ſatis eſſe prudentiæ & conſilii, ut nos juvet ſimulatque opus fuerit. Jam admonet Propheta, non eſſe mirum ſi Deus ipſe videtur nobis eſſe tardior, quia præcipites ſumus in votis noſtris. Cohibendus igitur eſt fervor ille, ut ſubjiciamus affectus noſtros providentiæ & conſilio Dei. Nunc pergamus.

4. Ecce exaltatio, (*vel, qui ſe munit, ut alii vertunt*) non recta eſt anima ejus in ipſo: juſtus autem in fide ſua vivet.

Cohæret hæc ſententia cum proximo verſu, quia vult Propheta oſtendere nihil eſſe melius, quam inniti verbo Dei, utcunque variæ tentationes animos noſtros impetant. Videmus ergo nihil bic dici novum, ſed confirmari ſuperiorem doctrinam, quod ſcilicet tuta nobis & certa ſalus in ſola Dei promiſſione ſita ſit: ideo non alium quærendum eſſe portum, ubi ſecure ſuſtineamus omnes Satanæ & mundi impetus. Sed hæc duo membra inter ſe opponit, quod quiſquis ſe munire volet, ſemper per varios anfractus feretur, nec quieto erit animo. Unde colligitur alterum membrum, Non alibi poſſe quieſcere

scere homines, quam in fide. Cæterum, prius membrum varie exponunt interpretes. Quidam enim vocem עופלה putant esse substantivum nomen, & accipiunt pro Elevatione: quæ sententia non male convenit. Certe eam ut magis genuinam amplecti non dubito. Quod enim עפל vocant Hebræi Arcem, recte judicant deductum esse à verbo עפיל, quod est Ascendere. Nam quod alii pro Roborare accipiunt, ratione caret. Alii autem secus exponunt, quod scilicet quærant sibi arcem increduli, ubi sese muniant. In eo parum est discriminis quoad summam rei. Sed variant ac dissident interpretes in re ipsa: quia nonnulli prædicatum accipiunt loco subjecti, & subjectum loco prædicati. Quidam ergo eliciunt hunc sensum ex verbis Prophetæ, Quisquis non est bene composito animo, quærit sibi arcem in qua tuto quiescat, vel sese roboret. Alii, Qui superbus est, vel qui sese putat probe munitum, ille anima erit semper inquieta. Et hic posterior sensus mihi magis arridet, nisi quod semper retineo significationem illam nominis עופלה: quasi diceret, Ubi erit animi elatio, nulla erit tranquillitas. quanquam priore loco videndum est quid velint qui secus exponunt hunc locum. Dicunt igitur incredulos, qui sunt obliquo animo & perverso, semper quærere ubinam tuto degant, quia omnia illis sunt suspecta: deinde non respiciunt in Deum, & hac ratione volunt quærere sibi remedia in mundo, quibus resistant omnibus incommodis & periculis. sic sentiunt illi. Sed quemadmodum jam dixi, Propheta hic potius denunciat pœnam omnibus incredulis: quasi diceret, rependi illis mercedem, qua digni sunt, ubi sese ipsos torquent. Ita melius constabit antithesis: & uberior etiam poterit elici doctrina, si dicamus Deum pœnam exigere de incredulis, ubi inquietudine illos distrahi in omnes partes sinit: imo etiam vexat occultis tormentis eorum animos. Quum ergo dicit Propheta non esse quietam animam in omnibus qui putant se bene munitos, intelligit ipsos sibi esse carnifices, quia accersunt sibi multas molestias, multos dolores, multas anxietates, & agitant etiam ac permiscent diversa consilia: nunc excogitant unam rem, nunc ad aliam declinant. Rectificari enim animam dicunt Hebræi, ubi acquiescimus una aliqua in re, & stamus tranquilli: ubi autem turbulentæ cogitationes nos in varias partes impellunt, tunc dicunt animam non esse rectam in nobis. Tenemus simplicem Prophetæ sensum. *Ecce*, inquit. Demonstrativa particula exprimit posse perspici quod docet, si ad quotidiana experimenta simus attenti. Sensus igitur est, in communi hominum vita clare extare hujus rei documentum, quod quisquis sese munit, deinde effertur confidentia, nusquam reperiat tranquillum portum. Semper enim aliqua nova suspicio, vel aliquis metus mentem conturbat: hinc fit, ut anima ipsa sese implicet variis curis & anxietatibus. Hanc mercedem dixi rependi justo Dei judicio omnibus incredulis, quia Deus, sicuti apud Jesaiam testatur, offert nobis quietem: qui vero repudiant bonum illud inæstimabile, quod ultro oblatum illis fuerat à Deo, digni sunt non uno genere cruciatus, sed qui lacerentur cæcis agitationibus: imo etiam qui seipsos torqueant ac discrucient. Verum quidem est, si quis munitus sit, posse tamen acquiescere in verbo Dei: sed vox עופלה refertur ad ipsum affectum animi. Quisquis igitur turget inani fiducia, ubi videt sibi multa esse auxilia secundum carnem, ille semper agitabitur, hoc est, tandem sentiet nusquam esse quietem, ubi mens non recumbit in solam Dei gratiam. Tenemus nunc sententiam hujus partis. Sequitur, *Justus autem vivet in fide sua*. Hic non dubium mihi est, quin Propheta fidem opponat omnibus præsidiis, quibus excæcantur homines, ut Deum ipsum negligant, neque petant ab eo auxilium. Quia igitur subsidunt homines in terra, freti fallacibus suis fiduciis, ideo Propheta hic vitam in fide locat. Fides autem (sicuti notum est, & statim fusius dicemus) pendet à solo Deo. Ergo ut fide vivamus significat Propheta sponte cedendum esse omnibus munitionibus, quæ fallere nos solent. Qui ergo sentiet se nudatum esse omnibus præsidiis, ille vivet fide sua si in uno Deo quærat quod sibi deest, ac relicto mundo mentem suam defigat in cœlos. Quoniam אמונה Hebræis est Veritas, ideo quidam hic accipiunt pro Integritate: quasi dixisset Propheta, plus esse præsidii justo in sua probitate & pura conscientia, quam sit filiis hujus seculi in cunctis munitionibus, quibus superbiunt. Sed ideo frigide extenuant Prophetæ sententiam, quia non intelligunt quid valeat gratuita justitia fidei, unde nobis nascitur salus. Certum igitur est Prophetam sub voce אמונה hic intelligere fidem, quæ nos spoliat omni arrogantia, nudosque & inopes ad Deum adducit, ut petamus ab ipso uno salutem, quæ alioqui procul à nobis remota est. Jam quod multi restringunt prius membrum ad Nabuchodonosorem, non convenit. Propheta usque ad finem capitis deinde concionabitur de Babylone & ejus ruina. Sed hic potius distinguit inter filios Dei, qui omnes suas curas in ipsum exonerant, & inter incredulos, qui non possunt egredi extra mundum, ubi volunt securi esse: sed colligunt sibi hinc inde præsidia, in quibus confidant. Et hoc etiam notatu dignum est, quia multum valet ad intelligendam Prophetæ mentem. Si hoc referat quispiam ad Nabuchodonosorem, Ecce superbus, non erit recta ejus anima in ipso, alterum membrum minus erit efficax. Si autem hic quasi in duabus tabulis ostendat Propheta quid sit superbire in nostris viribus, aut terrenis auxiliis: quid sit reponere vitam in uno Deo: multo clarior erit sensus, & doctrina hæc multo efficacius penetrabit in animos nostros. Scimus enim quantopere illustrent istæ comparationes quod alioqui per se esset obscurum, vel minus apertum. Nam si tantum pronunciasset Habacuc fidem nostram esse causam vitæ & salutis, posset quidem hoc recipi: sed ut propensi sumus ad spes terrenas, illa prior doctrina non sufficeret ad corrigendum illud vitium, & animos nostros bene purgandos omni vanitate. Cæterum, ubi denunciat falli omnes incredulos dum sese muniunt vel efferunt, quia Deus ipsos semper agitabit; & etiamsi nemo exhibeat extrinsecus molestiam, intus tamen ipsos sibi fore carnifices, quia nihil erit recti, nihil certi apud ipsos: ubi ergo hoc nobis dicitur, perinde est acsi Deus nos ad se violenter retraheret, ubi videt deludi illecebris Satanæ, & videt nimium proclives ad captandas fallacias, quæ nobis tandem cederent in perniciem. Nunc etiam tenemus cur hæc duo inter se opposuerit Habacuc, nempe munitiones hujus mundi non modo esse evanidas, sed semper afferre secum multa tormenta: deinde, justum fide sua vivere. Et hinc etiam confirmatur, sicuti nuper attigi, fidem non accipi pro integritate hominis, sed potius pro fide, quæ hominem exinanitum bonis omnibus coram Deo sistit, ut à gratuita ejus bonitate petat quæ ipsum deficiunt. nam omnes increduli volunt sese munire, & ita se roborant, ubi putant aliquid sibi suppetere in quo confidant. Quid autem justus? nihil coram Deo affert præter fidem. ergo nihil affert proprium, quia fides quasi precario mutuatur quod non est penes hominem. Qui ergo vivit fide, non habet apud se vitam: sed quia ea indiget, ad Deum unum confugit. Utitur etiam verbo futuri temporis Propheta, ut ostendat vitæ perpetuitatem: quia gloriantur etiam umbratili vita increduli: sed Dominus tandem detegit ipsorum stultitiam, & ipsi sero intelligunt se fuisse deceptos. Quia autem Deus nunquam frustratur spem suorum, ideo Propheta hic perpetuam vitam fidelibus promittit. Jam veniendum est ad Paulum, qui testimonio Prophetæ

phetæ nostri utitur, ut doceat salutem non esse ex operibus, sed ex sola Dei misericordia, ideoque ex fide. Videtur Paulus torquere Prophetæ verba in suum commodum, idque præter rationem: quia hic Propheta de statu vitæ præsentis disserit. Neque enim antehac sermonem habuit de vita cœlesti: sed, quemadmodum vidimus, hortatus est fideles ad patientiam, & simul testatus est Deum fore illis liberatorem. Jam adjungit, *Justum fide sua victurum*, etiamsi destituitur omni auxilio, etsi videtur expositus esse ad omnes fortunæ, & impiorum, & diaboli etiam injurias. Quid hoc ad æternam salutem animæ, dicet quispiam? Videtur ergo nimis argute Paulus trahere ad disputationem de gratuita fidei justitia hoc testimonium. Sed tenendum est principium illud, Quicquid beneficiorum confert Dominus fidelibus in hac vita, tendere in eum scopum, ut certo sese confirment in spe æternæ hereditatis. nam utcunque Deus liberaliter se erga nos effundat, misera tamen erit nostra conditio, si spes nostra ad terrenam vitam restringitur. Quoniam ergo Deus animos nostros vult erigere ad spem æternæ salutis, quoties nobis auxiliatur in hoc mundo, & se declarat nobis patrem, ideo quum Propheta dicit victuros fideles, certe non terminat vitam hanc tam angustis finibus, ut duntaxat eos tueatur Deus ad triduum, id est, ad paucos annos: sed longius progreditur, nempe vere & in solidum beatos fore: quia etiamsi totus hic mundus vel pereat, vel obnoxius sit variis mutationibus, fideles tamen persistant in firma & solida salute. Quum ergo vitam promittit Habacuc fidelibus in tempus futurum, non dubium est quin superet metas hujus mundi, & meliorem vitam proponat fidelibus, quam quæ agitur in hoc mundo, quum referta sit multis ærumnis: deinde sua etiam brevitate ostendat non debere magnopere experi. Nunc tenemus Paulum scite & proprie accommodare Prophetæ verba ad probationem suæ doctrinæ, quod scilicet justus vivat sola fide, quia extra Dei misericordiam nulla sit animæ salus. Primo ad Rom. cap. citans hunc locum dicit, revelari Dei justitiam in Euangelio ex fide in fidem: postea adjungit, sicuti scriptum est, Justus ex fide vivet. Hæc optime inter se contexit Paulus, justitiam manifestari in Euangelio, & nobis obtingere sola fide. Nam illic contendit, Lege, vel operibus Legis non posse homines consequi justitiam: sequitur in Euangelio solo ipsam patefieri. Unde hoc probat? testimonio Habacuc Prophetæ: Si fide vivit justus, ergo justus est fide: si justus est fide, ergo non operibus Legis. Paulus autem sumit illud principium, quod paulo ante attigi, nempe homines exinaniri omnibus meritis, quum fidem suam coram Deo producunt. quantisper enim proprium aliquid possidet homo, non placebit Deo sola fide, sed dignitate etiam sua. Si ergo fides sola conciliat gratiam, facessat Lex necesse est. Quemadmodum etiam 3. ad Gal. cap. idem clarius explicat: Quod justitia, inquit, non sit ex operibus Legis, patet: scriptum enim est, Justus ex fide sua vivet. Atqui Lex non est ex fide. Sumit Paulus illa tanquam contraria, nempe fidem, & Legem: contraria quoad effectum justificandi. Lex enim optime consentit cum Euangelio: imo continet in se Euangelium. Et Paulus solvit quæstionem illam 1. ad Rom. cap., quum dicit Legem nihil nos juvare ad consequendam justitiam, sed eam nobis offerri in Euangelio, & tamen habere à Lege & Prophetis testimonium. Quamvis ergo optime conveniat inter Legem & Euangelium, sicuti Deus, qui secum non pugnat, utriusque est auctor, tamen quoad justificandi effectum, pugnat Lex cum Euangelio, non aliter quam lux cum tenebris. nam Lex promittit justitiam cultoribus Dei: hæc est conditionalis promissio, quæ pendet à meritis operum. Euangelium autem promittit quidem sub conditione justitiam: sed non respicit ad operum merita. Quid igitur? tantum ut amplectantur qui damnati sunt ac perditi gratiam sibi oblatam in Christo. Nunc ergo videmus quomodo vere ex Propheta nostro Paulus confirmet suam doctrinam, nempe æternam salutem nobis in sola fide positam esse: quia scilicet destituimur omnibus operum meritis, & cogimur coram Deo nos sistere nudos & inopes, tunc Dominus nos gratis justificat. Sed ut hoc melius pateat, primo videndum est cur homines necesse sit venire prorsus nudos in Dei conspectum. nam siquid esset in ipsis dignitatis, certe Dominus nollet ipsos fraudare proprio honore. Quorsum nos Dominus gratis justificat, nisi ut inde appareat justus? Non indiget autem hac gloria, quasi velit cum hominum damno ipse glorificari: sed ideo justitiam sola fide consequimur, quoniam Deus in nobis nihil deprehendit quod probet, aut quod valeat ad consequendam justitiam. Quod autem ita sit, primum videmus quid de natura hominum pronunciet ubique Spiritus sanctus. Superbiunt quidem homines stulta opinione suæ justitiæ: sed omnes philosophicæ virtutes (quas vocant, hoc est, quas putant homines sibi esse ex libero suo arbitrio) sunt meri fumi, imo sunt diaboli præstigiæ, quibus fascinat mentes hominum, ut ad Deum non accedant, sed potius sese præcipitent in profundissimos inferos, ubi volunt se ultra modum efferre. Quicquid sit, statuendum est, in natura hominis ne guttam quidem esse vel rectitudinis, vel justitiæ: sed quicquid à seipsis tentant homines, hoc esse abominabile coram Deo. Hoc est unum. Jam ubi Deus porrexit manum suis electis, adhuc tamen necesse est ipsos fateri suam inopiam & nuditatem, quoad laudem justitiæ: quia utcunque regeniti sint Dei Spiritu, tamen in multis labuntur: & ita innumeris modis obstricti sunt reatu æternæ mortis coram Deo. sic fit ut nulla sit ipsis justitia. Papistæ à nobis primum dissident, dum imaginantur quasdam præparationes, quia non potest evelli ex eorum cordibus perversum illud commentum de libero Arbitrio. Quoniam igitur hominem volunt præditum esse libero Arbitrio, etiam semper adjungunt aliquid virtutis, quasi proprio motu sibi conciliet gratiam. Fatentur quidem hominem per se nihil posse, nisi adjutrice Dei gratia: sed interea permiscent suas fictas illas præparationes, quemadmodum dixi. Alii fatentur, donec præveniat nos Deus sua gratia, nihil prorsus esse momenti in libero Arbitrio: sed postea tamen fingunt liberum Arbitrium concurrere cum Dei gratia, quoniam per se non esset efficax, nisi reciperetur consensu nostro. Sic ergo semper aliquid dignitatis relinquunt hominibus. Sed majus est dissidium in 2. cap. quia ubi regeniti sumus per Dei gratiam, tunc fingunt Papistæ nos justificari operum meritis. Fatentur donec præveniat nos Deus sua gratia, nos esse damnatos, nec posse recuperare salutem, nisi adjutrice gratia Dei: sed simulatque Deus operatus est in nobis, tunc dicunt nos posse consequi justitiam propriis operibus. Ubi autem objicimus, etiam fideles dum regeniti sunt Spiritu Dei, non implere Legem, dicunt hoc quidem esse verum, sed posse tamen si velint: quia Deus nihil mandavit, quod sit supra hominum facultatem. Etiam hic unus est perniciosissimus error. Interea coguntur fateri quod experientia ipsa docet, neminem prorsus esse purum ab omni vitio. Manet igitur semper aliquis reatus. Sed dicunt etiam si dimidia tantum ex parte servamus Legem Dei, dimidiam nos consequi justitiam. Siquis ergo scortando Deum offendat, atque ita accersat sibi æternæ mortis reatum: abstineat autem à furto, dicunt justum esse, quia fur non est. Atqui est scortator: verum est: sed tamen justus ex dimidia parte, quia servat partem Legis: & vocant hanc partialem justitiam. Atqui Deus non promisit salutem hominibus, nisi omni ex parte & in solidum impleant quicquid

præcepit Lege sua. Neque enim dictum est, qui
Lev. 18. vers. 5. partem Legis impleverit, ille vivet: sed, Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. Moses illic non designat vel duo, vel tria præcepta, sed complectitur totam Legem.
Jac. 2. v. 8, 11. Unde etiam illud Jacobi, Qui vetuit mœchari, vetuit etiam & furari. Quisquis ergo transgressus sit Legem in uno articulo, ille transgressor est totius Legis: ergo excluditur ab omni spe justitiæ. Videmus igitur Papistas nimis crasse hallucinari ubi imaginantur aliqua ex parte justos esse homines quoties Legem observant. Utcunque enim reperiatur quispiam, qui Legem Dei exacte observet, tamen non meretur justus censeri, nisi virtute promissionis. Et in hoc etiam principio impingunt Papistæ: & tamen secum ipsi pugnant: quia fatentur merita non acquirere justitiam hominibus intrinseca dignitate, sed tantum ex pacto Legis. simulatque hoc dixerunt, statim memoria lapsi tanquam abreptitii homines contrarium afferunt. Si ergo Papistæ hæc duo conjungerent, justitiam non esse nisi ex pacto Legis, & aliquam esse partialem justitiam, viderent pugnare inter se. Ubi enim est hæc partialis justitia? Si non sumus justi nisi ex pacto Legis: ergo non sumus justi nisi ex plena & perfecta Legis observatione. hoc certum est. Deinde errant longe gravius in remissione peccatorum: quia, sicuti notum est, obtrudunt suas satisfactiones: & ita volunt expiari hominum peccata propriis meritis, acsi non sufficeret Christi sacrificium. Hinc fit ut non concedant, gratuito nos justificari fide, quia non possunt ad duci ut agnoscant gratis remitti peccata. Nisi autem gratuita sit peccatorum remissio, fatendum est justitiam non esse ex sola fide, sed etiam ex meritis. Atqui tota Scriptura ostendit non alibi quærendam esse expiationem, quam in unico Christi sacrificio. Ergo error ille etiam nimis crassus ac perversus est in Papistis. Deinde errant etiam quum de operum meritis disputant: quia vellent jactare suas inventiones, quemadmodum vocant satisfactiones opera supererogationis. Et opera meritoria in Papatu sunt erroneæ illæ & nihili superstitiones, in quibus laborant ac sese macerant, imo prorsus conficiunt. Si demurmurent multas preculas, si cursitent per altaria, & per diversa templa, si emant Missas, denique si cumulent fictitios omnes illos cultus, putant se justitiam promereri coram Deo. Atqui hoc modo obliviscuntur sui dicti, Justitiam esse ex pacto. Nam si ex pacto est, Deus certe nihil promittit operibus fictitiis, quæ homines ex proprio ingenio comminiscuntur & excogitant. Sequitur ergo nihil ad justitiam conferre quicquid ex proprio cerebro homines ad Deum afferunt. Alius etiam error notandus est, quia in bonis operibus non animadvertunt maculas, quæ merito displicent Deo, ita ut jure damnentur coram ipso opera nostra, si examinentur pro summo jure. Vere dicunt Papistæ, nos non justificari intrinseca dignitate operum: sed postea non expendunt quam vitiosa sint opera nostra, quia nullum opus procedet ab homine mortali, quod vere respondeat Dei pacto. Quare? nullum enim opus nascitur ex perfecto Dei amore. Ubi autem non est perfectus Dei amor, illic est corruptela, illic vitium. Unde sequitur, omnia nostra opera contaminata esse coram Deo, quia non fluunt nisi ex impuro fonte cordis. Siquis excipiat, purgari corda hominum per regenerationem Spiritus, hoc fatendum est: sed interea semper in ipsis cordibus resident multæ fæces. Et hoc sufficere nobis debet, nihil esse purum & sincerum coram Deo, ubi non est perfectus ejus amor. Quia ergo cæcutiunt Papistæ ad hæc omnia, non mirum est si tam hostiliter nobiscum pugnent de justitia, neque ullo modo admittere sustineant gratuitam fidei justitiam. Nam ab initio recurrit illis figmentum illud Liberi arbitrii, Quod si proprio motu homines ad Deum accedunt, non justificantur ergo gratis. Postea, quemadmodum dixi, imaginantur partialem justitiam: fingunt defectum suppleri satisfactionibus: deinde habent suas devotiones, ut loquuntur, id est, multa figmenta. sic fit ut semper statuant justitiam hominis, saltem aliqua ex parte, in ipso esse positam, & operibus. Recipiunt quidem nos justificari fide: sed ubi additur, Sola fide, tunc furere incipiunt. Atqui non considerant, justitiam, si eam fide consequimur, non posse esse ex operibus: quia à contrariis Paulus ratiocinatur, quemadmodum supra docui, ubi dicit justitiam si est ex operibus Rom. 4.
Legis, non esse ex fide. Fides enim, ut dictum est, vers. 13.
spoliat hominem, ut apud Deum quærat quod sibi deest. Papistæ autem imaginantur hominem non sufficere sibi, sed non agnoscunt ita inopem esse & miserum, ut quærenda sit justitia in solo Deo. Sed tamen satis clara est Pauli doctrina. nam etiamsi nunquam loquutus esset Paulus, ratio tamen hæc facile convincit non posse aliter justificari fide homines, donec abjiciant omnem fiduciam operum suorum. nam si justitia ex fide est, ergo ex mera gratia: si ex mera gratia, ergo non ex operibus. Et nugatorium est quod Papistæ existimant, esse quidem ex gratia partim, & partim ex meritis operum: quia sicuti salus non potest dividi, ita nec justitia per quam ad salutem ipsam pervenitur. Ergo quemadmodum fides acquirit nobis gratiam coram Deo, & hæc gratia facit ut censeamur justi; ita necesse est cadere omnia opera, ubi justitia fidei tribuitur.

Da omnipotens Deus, quando corruptela carnis nostræ semper nos ad superbiam & vanas confidentias inclinat, ut illuminati verbo tuo sentiamus quanta & quam misera sit nostra inopia, ut ita discamus nos ipsos penitus abnegare, & nudi nos tibi sic offeramus, ut non aliunde speremus vel justitiam vel salutem, quam ab unica tua misericordia, neque alibi etiam quiescamus, nisi in solo Christo: & ita tibi adhæreamus sacro & inviolabili vinculo fidei, ut possimus intrepide contemnere omnes illas inanes jactantias, quibus impii contra nos superbiunt: atque ita vera humilitate sic nos dejicere, ut per eam tamen supra cœlos omnes evehamur, ut participes simus illius æternæ vitæ quam nobis peperit sanguine suo unigenitus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. II.

Heri contulimus locum Habacuc cum Pauli interpretatione, qui colligit nos justificari fide absque operibus Legis, quia Propheta docet nos fide victuros. Eadem enim ratio est vitæ & justitiæ: quia non aliunde petenda est nobis vita quam ex paterno favore Dei. hoc igitur nostrum est vivere, Deo esse conjunctos. Atqui nulla sperari potest conjunctio cum Deo ubi peccata nobis imputat. quia enim justus est, nec potest sibi renunciare, semper odio est illi iniquitas. Ergo quantisper nos reputat pro peccatoribus, necesse est ut nos habeat sibi exosos. Ubi odium Dei, illic mors & interi-

interitus. ſequitur ergo nullam nobis ſpem vitæ relinqui, donec reconciliati ſimus Deo. Atqui non alia ratio eſt qua Deus nobiſcum in gratiam redeat, niſi dum reputat & cenſet juſtos. Sequitur ergo Paulum optime ratiocinari, ubi à vita nos ad juſtitiam deducit: quia ſunt res conjunctæ & inſeparabiles. Unde etiam detegitur Papiſtarum error, qui juſtificari nihil aliud eſſe putant quam renovari ad juſtitiam, ita ut pie ſancteque vivamus. ergo illis juſtitia eſt qualitas. Sed longe aliud ſentit Paulus, qui ſalutem noſtram & juſtitiam ideo conjungit, quia non poteſt nobis propitius eſſe Deus, niſi ſibi nos reconciliet. Quomodo autem hoc fit? nempe quia non imputat peccata. Ideo proprie loquuntur, & fideliter exprimunt quod Spiritus ſanctus ubique docet, qui vocant Juſtitiam imputativam: nam hoc modo oſtendunt non eſſe qualitatem, ſed potius eſſe in prædicamento relationis juſtitiam. & ideo heri diximus, quiſquis vivit ex fide, aliunde mutuari vitam: & quiſquis juſtus eſt fide, extra ſe eſſe juſtum, nempe gratuita Dei miſericordia. Nunc ergo videmus quam apte conjungat Paulus juſtitiam cum vita, & teſtimonio Prophetæ utatur ad probandam gratuitam juſtitiam, quia affirmat nos fide victuros. Sed non mirum eſt Papiſtas tot modis hic hallucinari, quia etiam diſſentiunt à nobis in ipſa Fidei voce. Unde fit ut tam obſtinate negent ſola fide nos juſtificari? Coguntur, ut heri attigimus, admittere fidei juſtitiam: ſed excluſiva particula illis non eſt tolerabilis: quia imaginantur fidem formatam quæ nos juſtificet. Illa autem fides formata illis eſt pietas vel timor Dei. Et dum fidem informem nominant, intelligunt nos poſſe amplecti Dei promiſſiones abſque Spiritu regenerationis: quod eſt pluſquam abſurdum. quaſi vero fides non ſit ſingulare donum Spiritus, & pignus adoptionis noſtræ. Sed hæc principia omnino Papiſtæ ignorant: quia conjecti ſunt in reprobum ſenſum, ut impingant in ipſis elementis. Cæterum hoc tenere ſufficiat quoad intelligentiam præſentis loci, nos fide victuros, quia vita noſtra umbra eſt vel fumus, ideoque unicum remedium ſupereſſe, ut petamus vitam ab uno Deo. Quomodo autem Deus nobis vitam communicat? Nempe gratuitis promiſſionibus: eas nos fide amplectimur: ergo ex fide ſalus eſt. Jam non poteſt adſcribi fidei ſalus & operibus ſimul: quia fides laudem vitæ & ſalutis acceptam refert uni Deo: opera autem oſtenderent aliquid homini deberi. Ergo fides quoad juſtificandi effectum prorſus excludit omnia opera, ne veniant in rationem coram Deo. & ideo dixi in fide ſtatui nobis ſalutem: quia gratuita peccatorum remiſſione accepti ſumus Deo. Conjunctio autem Dei nobiſcum, vera eſt & ſolida ſalus. ſed fieri non poteſt ut quis Deo ſit conjunctus niſi per juſtitiam. Atqui in nobis non reperietur juſtitia: ideoque ipſam nobis Deus ipſe gratis imputat: & quemadmodum juſtificamur gratis, ſic etiam ſalus noſtra gratuita vocatur. Jam quæ poſſent dici de juſtificatione fidei, non referam, quia ſatius eſt proſequi contextum Prophetæ: niſi quod duo capita cum ſuperioribus contexere neceſſe eſt. Nam quum Propheta ætatis ſuæ hominibus ſalutem nonniſi in fide poſitam eſſe teſtatus ſit, ſequitur eos in Chriſtum reſpexiſſe: quia niſi Mediatore freti Deo fidere non poterant. nam ſicuti juſtitia noſtra dicitur peccatorum remiſſio, ſic ſacrificium medium occurrere neceſſe eſt, quo placatur Deus ut peccata non imputet. Erant quidem illis ſuæ victimæ legales, ſed quæ eorum mentes dirigerent ad Chriſtum: tantum abeſt, ut Deo fuerint accepti, niſi eadem Mediatoris gratia, in qua hodie fides noſtra fundata eſt. Accedit etiam alterum, quod Propheta diſerte exprimens juſtum fide vivere, clare demonſtrat toto vitæ noſtræ curſu non aliter poſſe juſtos cenſeri quam gratuita imputatione. Non dicit filios Adæ, ut rei æternæ mortis naſcuntur, vitam fide recuperare: ſed juſtos ipſos, qui jam vero Dei timore præditi ſunt, fide vivere. quo refellitur commentum de initiali juſtitia. Nunc ergo pergamus.

5. Quanto magis *(vel, etiam certe)* vino tranſgrediens vir ſuperbus, & non habitabit qui dilatat quaſi ſepulchrum animam ſuam, & eſt ſimilis morti, *(& ipſe quaſi mors, ad verbum)* & non ſatiabitur, *(non ſatiatur: ſignificat actum continuum)* & colliget ad ſe omnes gentes, & coacervabit ad ſe omnes populos.

Poſtquam docuit Propheta non aliter tranquillum poſſe nobis eſſe ſtatum mentis, niſi dum recumbimus in unam Dei gratiam: & ſibi accerſere multas moleſtias & inquietudines quicunque ſeſe efferunt & volitant in aëre, & ſeſe paſcunt vento: jam deſcendit ad regem Babylonis & regnum ipſum. Neque enim meo judicio loquitur de Regis ipſius perſona duntaxat, ſed complectitur tyrannicum illud imperium cum ſua gente: ſicuti etiam erat illic magna caterva latronum. Dicit igitur in ſumma, etiamſi Babylonii tanquam homines temulenti ferantur huc & illuc ſine aliqua temperie, inſtare tamen illis vindictam Dei, qua in nihilum redigentur. Itaque quicquid ſubjiciet Propheta uſque ad finem capitis, faciet ad confirmationem ejus doctrinæ quam nuper expoſuimus, quod ſcilicet juſtus vivet fide ſua. neque enim hoc nobis perſuaſum eſſet, niſi ſimul fixum eſſet illud principium, nos Deo curæ eſſe, & totum mundum gubernari ejus providentia: ita fieri non poſſe quin tandem compeſcat improbos, & vindictam ſumat de ipſorum ſceleribus; liberet etiam innoxios, qui ipſum invocant. Niſi hoc nobis conſtaret, quiſnam eſſet fructus fidei noſtræ? Poſſemus enim centies deludi, ſicuti experientia docet vanas & noxias eſſe ſpes hominum, quamdiu in terra ſubſiſtunt, quia ſunt meræ imaginationes duntaxat. Ergo niſi Deus mundum gubernet ſua juſtitia, nulla erit ſalus fidelibus: quia Deus lactaret eos vanis promiſſis: vel ipſi ſibi fingerent futilem vitam, hoc eſt, ſperarent quod non eſt. Oſtendit igitur Propheta quomodo victuri ſint fide ſua juſti: quia ſcilicet Dominus tuetur omnes qui ipſum invocant: & quia juſtus eſt mundi judex, tandem pœnam exiget de omnibus reprobis; etiamſi ad tempus laſciviant, & putent ſe hoc impune facere, quia Deus non exercet ſtatim ſuum judicium in eos. Tenemus nunc conſilium Prophetæ. Quantum ad verba pertinet, duæ iſtæ particulæ אף כי, dum ſimul junguntur, amplificant: ideo reddunt, Quanto magis. Alii putant ſimplicem eſſe affirmativam: ideo vertunt, Certe. Mihi non diſplicet media interpretatio, Etiam certe: & ita accipitur meo judicio apud Moſen, 3. cap. Geneſis. nam Satan hoc modo interrogat mulierem, Etiamne certe? *Eſt-ce pour vray?* nam illa interrogatio eſt dubitantis, & tamen de re quaſi certa: Qui fieri poteſt ut Deus vobis interdixerit eſu fructus? Etiamne certe? Fierine poteſt? ſic etiam hoc loco, *Et etiam certe*, inquit Propheta. Quod autem amplificet, poteſt colligi ex contextu. Dixerat prius, Quicunque ſeſe elevant, aut videntur ſibi muniti, eſſe tamen trepido animo, & agitari ſurſum & deorſum. Nunc ponit alterum gradum, nempe quum homines feruntur effreni laſcivia, & ſibi omnia permittunt, quaſi nullus eſſet Deus: ſuperant enim temulentos, ita eos abripit cæca cupiditas. Quum ergo homines ita ſe projiciunt, an poſſent effugere judicium Dei? nam minus tolerabilis eſt talis veſania, quam ſimplex illa arrogantia, de qua nuper loquutus

est proximo versu. Sic ergo cohærent inter se hæ duæ sententiæ: Etiam certe qui sua superbia est similis ebrio, & sese non continet: imo etiam similis est vel sævis bestiis, vel sepulchro, quoniam devorat quicquid occurrit: ille certe non erit tandem tolerabilis Deo. Instat ergo vindicta superbis omnibus, qui crudeliter sæviunt absque ullo modo & timore. Sed in toto contextu etiam variant interpretes. Quidam בוגד vertunt Decipere. & בגד significat hoc in quibusdam locis. Sic ergo reddunt hanc sententiam, Vinum decipit hominem superbum, & non habitabit. Hoc quidem verum est, sed coactior est ille sensus: ideo sequi malo alteram interpretationem magis receptam, quod scilicet vir superbus sit quasi transgrediens in vino. quanquam de re ipsa etiam mihi non convenit cum aliis omnibus. Quidam vertunt, Vir addictus vino, id est, ebrietati, transgreditur: & deinde addunt, Vir etiam superbus non habitabit. sed corrumpunt sententiam, & lacerant etiam Prophetæ verba. Sic enim dicit, *Vino transgrediens vir superbus*. Hic non dicit hominem vino addictum transgredi: sed comparat superbos temulentis hominibus, qui obliti omnis rationis & verecundiæ, sese prostituunt ad omne flagitium. Ebrius enim nihil amplius discernit, & similis est bruto animali: ita nullum dedecus refugit. hæc ratio est cur Propheta comparet homines superbos ebriis, qui transgrediuntur in vino, hoc est, qui nullum tenent modum bibendi, sed intemperanter sese ingurgitant. Tenemus ergo genuinam Prophetæ mentem, quam multi assequuti non sunt. Quod pertinet ad verbum Habitandi, metaphorice etiam accipio pro Quiescere vel stare uno in loco. Temulenti feruntur quodam fervore: ita sese non continent, quia neque pedes neque manus sunt in eorum potestate: sed sicuti vinum ebullit, ita etiam huc & illuc transiliunt, quemadmodum phrenetici. Quoniam ergo talis intemperies rapit & versat homines temulentos, ideo apte Propheta dicit hominem superbum non quiescere. Et sequitur ratio, si tamen placeat ille sensus: *Quia dilatat quasi sepulchrum animam suam, ipse est similis morti*. Hæc est igitur illa intemperies cujus meminit, quod inexplebiles sunt superbi, & ideo cœlum & mare & terram occupant suis cupiditatibus. Quum ergo ita cursitent huc & illuc, non mirum est si Propheta neget ipsos quiescere. *Dilatat* igitur *quasi sepulchrum animam suam*. Postea adjungit, *Cumulat*, vel congregat, vel colligit *ad se omnes gentes*, inquit, *& coacervat ad se omnes populos*: id est, nullum tenet modum homo superbus: quia etiamsi posset in cumulum redigere omnes gentes, putaret tamen adhuc nondum sibi esse satis: quemadmodum flebat Alexander, quia nondum potitus erat imperio totius mundi: & etiamsi potitus esset, non tamen exaruissent illæ lacrymæ. Audiebat enim ex Democriti opinione multos esse mundos: Quid hoc sibi vult? ego etiamsi potitus sim imperio totius mundi, ero tamen pauper: quia si plures essent mundi, ego vellem omnes vorare. sic superbi homines superant omnem ebrietatem. Nunc tenemus etiam sensum verborum. Etsi autem generalis est sententia, non dubium tamen quin Propheta eam accommodet ad regem Babylonis & omnes Chaldæos: quia, sicuti dictum est, comprehendit totam gentem. Hic ergo ostendit Chaldæos multo pejores esse & minus excusabiles quam qui sese efferunt immani ferocia: quia longius abripit ipsos furor, quod scilicet vellent totum mundum deglutire. sed ut hoc melius exprimat, dicit similes esse ebriis. Nec dubium est quin oblique hic derideat consilia Principum, qui putant se esse sapientissimos, ubi vel fraudibus opprimunt vicinos suos, vel aliis etiam artibus ad se rapiunt alienas terras, vel alia industria, vel etiam potentia armorum: quia sibi mire placent in suis iniquitatibus Principes, Propheta ex opposito dicit esse similes ebriis, *qui trangressi sunt in vino*, hoc est, qui prorsus obruti sunt nimia potatione. & tamen simul ostendit causam hujus ebrietatis, quum dicit גבר יהיר. Quia ergo superbi sunt, ideo omnes eorum astutiæ sunt temulenti impetus, hoc est, furiosi: quemadmodum ubi quis vino excæcatus est. Postquam ita loquutus est de Babyloniis, statim subjicit,

6. Annon ipsi omnes super eum parabolam *(vel apophthegma)* tollent? & dicterium ænigmaticum *(vel ænigmatum. Alii* מליצה *vertunt Interpretationem: sed dicemus postea de vocibus)* ei? *(vel super eum)* & dicet, Væ qui multiplicat non sua: *(vel ex non suis, qui sese locupletat ex alieno)* quousque? & qui accumulat, *(vel aggravat)* super se densum lutum.

Nunc demum Propheta pœnam denunciat regi Babylonio & Chaldæis: quia Dominus prostituet eos ludibrio apud omnes. Putant alii etiam in superiore versu pœnam exprimi, quæ manet violentos istos prædones qui totum mundum devorant. Sed potius existimo Prophetam de superba crudelitate loquutum esse, & simpliciter monstrasse quam exitialis sit morbus illa inexplebilis cupiditas. Nunc autem, sicuti attigi, ad pœnam descendit: & initio dicit populos omnes, qui ita in acervum collecti erunt, sumpturos parabolam vel dicterium, ut derideant regem Babylonis. Ubi ergo potiti fuerint Chaldæi totius fere mundi imperio, hoc est, ubi sub obsequium suum coëgerint omnes vicinos populos, tandem omnes sument parabolas & dicteria: sic passim dicetur, *Væ qui sese auget ac locupletat ex non suis. Quousque* hoc fiet? hoc est, an hoc poterit esse perpetuum? Quicunque ergo ita sese multiplicant, *coacervant super se densum lutum*, quo tandem obruentur. Quod ad verba spectat, משל est Apophthegma ac gravis sententia & digna memoratu, sicuti alibi vidimus: vertunt Parabolam. Quantum attinet ad nomen מליצה, proprie significat Ludibrium vel dicterium quo quis perstringitur: nam descendit à verbo לוץ, quod significat Ridere, & subsannare. Verum quidem est, מלין vocari Hebræi Rhetorem vel interpretem etiam: undequidam vertunt מליצה, Interpretationem. sed non videtur quadrare huic loco, quia Propheta hic loquitur de salsis dicteriis quæ jacientur contra regem Babylonis: sicuti enim habuit os opertum ad omnes deglutiendos, sic etiam omnes certatim illum configent suis aculeis, & probrose illudent. Quod postea adjungit חידות, non dubito quin nomen hoc legendum sit in casu genitivo. Itaque mihi non probatur quod multi interjiciunt copulam, & vertunt Proverbium & ænigma. Descendit hoc nomen à verbo חור, quod est Ænigmatice loqui: unde etiam חידות sunt Ænigmata, vel figuræ, vel sententiæ obliquæ. Scimus autem ubi volumus perstringere aliquem, plus esse amarulentiæ in obscuro dicto, ubi subest figura vel ambiguitas, vel aliquid tale. Ideo non abs re Propheta vocat ludibria חידות, ænigmata, hoc est, obscura dicta, quæ acrius mordent, vel configunt homines quasi obliquis aculeis. ideo in omnibus jocis semper figurata esse debet oratio: nisi sit vel aliqua amphibologia, vel aliqua paronomasia, denique tales figuræ, quas hic referre supervacuum esset, nulla est gratia nec dexteritas. Quoniam ergo dum sale volunt condire sua dicteria homines, obscurant quod per se poterat aperte dici, obliqua aliqua figura: hæc ratio est cur Propheta hic dicat ludibrium ænigmaticum, quod falsius est. *Et dicet*, mutatio est numeri in verbo, quæ tamen sententiam non evertit. Particula הוי

potest

potest accipi pro Væ: aut erit exclamantis, quemadmodum ubi quispiam quasi in spectaculum attractus, ça, ça, or sus. & sic sæpe accipiunt Hebræi: & contextus videtur hoc exigere, quia frigidum esset illud Væ. Ubi Prophetæ maledicunt reprobis, certe terribilis est illa comminatio. sed hic agitur de ludibrio dum totus mundus subsannat magnificos illos tyrannos, qui putabant se colendos esse instar deorum: Heus! inquiunt, ubi est *qui multiplicat se ex alieno?* postea, *Quousque* hoc erit? nempe *tales aggravant super se densum lutum:* hoc est, sese demergunt in profundas cavernas, & montes super se accumulant, quibus magis conterantur. Nunc tenemus quid valeant Prophetæ verba. Quod autem videtur hic canere triumphum ante victoriam, non mirum est: quia fides nostra, quemadmodum satis notum est, non innititur judicio carnis, neque etiam respicit quæ palam apparent; sed est visio rerum absconditarum, ut etiam vocatur 11. ad Hebr. & subsistentia rerum absentium. Quoniam ergo nihil decedit ex fidei stabilitate, etiamsi res ipsa adhuc procul absit: deinde fides non desinit videre quæ sunt abscondita, quoniam in speculo verbi Dei transcendit & cœlum & terram, & penetrat usque ad regnum spirituale Dei: quoniam ergo fides habet tam remotum aspectum, non mirum est quod hic Propheta secure insultet Babyloniis, & jam dictet carmen derisorium cunctis gentibus, ut ludibrio sint illi superbi, qui tam ferociter prius sese extulerant. Siquis autem interroget an liceat dicteriis & salibus incessere etiam sceleratos homines, hoc est importunum: quia Propheta hic non respicit quid liceat fidelibus, sed loquitur ex vulgari hominum consuetudine. Scimus autem hoc esse hominibus fere ingenitum, ut si quos timuerunt, quia non audent obstrepere illis quamdiu dominantur, si videant ipsos eversos, ut erumpant non modo in liberas querimonias & accusationes, sed etiam in proterviam. Quoniam ergo ita fieri solet ut dejectis tyrannis omnes insultent & projiciant sua dicteria, & omnes velint etiam videri mordaces in hac parte, Propheta sequitur illum ordinem. Jam tamen non dubium est quin hoc carmen composuerit quasi ex ipso naturæ sensu, ubi dicit, *Homines qui multiplicant ex non suis*, vel qui congerunt opes alienas. Verum quidem est multas voces vulgo jactari, in quibus nulla est vel ratio vel æquitas: sed quia manent aliqua principia æquitatis & justitiæ in cordibus hominum, ideo consensus gentium omnium est quædam vox ipsius naturæ, vel testimonium ejus æquitatis quæ insculpta est hominum cordibus, & quam non possunt unquam delere. Talis est ratio hujus dicti. nam quod Habacuc inducit loquentes populos, perinde est acsi proponeret communem naturæ legem, in quam omnes consentiunt, quod scilicet quisquis sese locupletat ex alieno, tandem concidet: ubi multas opes cumulaverit, fore opes illas instar cumuli, quo tegatur & obruatur. Et si quisque nostrûm mentem suam consulat, reperiet hoc esse quasi à natura nobis insculptum. Quî fit igitur ut interea singuli ad se attrahere conentur opes alienas, & nihil aliud agitent tota vita quam alios spoliare ut ipsi ditescant? Hinc apparet excæcari hominum mentes temulentia, quoties ita sese addicunt injusto lucro, vel quum sibi laxant frenum ad fraudes, ad rapinas & prædas. & ita intelligimus non abs re Prophetam vocasse nuper superbos omnes & crudeles, Temulentos. Jam sequitur, עד מתי, *Quousque*. Etiam hoc dictatur nobis à natura, fore aliquando finem injustis rapinis, quamvis non statim Deus compescat prædones & sceleratos homines, qui per vim, & cædes, & fraudes, & maleficia grassantur. Interea etiam Propheta significat non posse tyrannos & eorum sævitiam ferri absque magno dolore & tædio: nam indignitas scelerum omnes accendit, ut tædio afficiantur, ubi vident non statim cohiberi homines sceleratos. ergo totus mundus fere strepit his vocibus, Quousque, quousque? ubi vel quis conturbat totum orbem sua ambitione & avaritia, vel rapit undecunque, vel opprimit miseras gentes, ubi vim facit innoxiis, omnes clamant, Quousque? & clamor ille, quia nascitur ex naturæ sensu & regula æquitatis, ideo exauditur tandem à Domino. Unde enim fit ut tædio affecti omnes clament, Quousque? nisi quia agnoscunt non esse tolerabilem hanc perturbationem ordinis & justitiæ? Sensus autem ille nonne inditus est nobis à Domino? Perinde est igitur acsi Deus seipsum audiret, quum ita exaudit clamores & gemitus eorum, qui ferre nequeunt injustitiam. Cæterum, interea videmus ut nemo sibi hoc idem dicat quod in alios profert. Nam siquis avarus ita grassatur per fas & nefas, ut loquuntur: siquis ambitiosus impotenter sese effert: statim clamamus, Quousque? Siquis etiam tyrannus violenter opprimat miseros homines, semper Quousque? sic unusquisque hoc aliis dicit, sed nemo sibi. Videndum igitur est ut dum in aliis reprehendimus injustitiam, statim ingrediamur in nosipsos, & simus æqui judices: quia amor nostri sic nos excæcat, ut idem vitium quod in aliis libere damnamus, velimus in nobis absolvere. nam generaliter semper recte sapiunt homines: hoc est, ubi de re aliqua agitur, si modo ipsi non essent admixti: sed statim ubi ventum est ad ipsorum personas, tunc cæcutiunt, & evanescit illis omnis rectitudo, & perit omne judicium. Sciamus ergo proponi hic carmen à Propheta, quasi depromptum ex communi naturæ sensu, ut quisque nostrûm sibi frenum injiciat, ubi judicis officio functus est ad damnandos alios, ut seipsum damnet simul, & coërceat suas cupiditates, dum videt eas ultra modum progredi. Notandum est etiam quod subjicit, avaros *aggravare super se densum lutum.* Hoc primo videri posset incredibile: sed tamen res ipsa palam ostendit quod hic docet Propheta, modo non ita cæcutirent mentes nostræ in rebus claris. Nemo enim fere avarus reperietur qui non sibi sit oneri, & cui non sint molestæ suæ divitiæ. Quisquis multa cumulavit, ubi pervenerit ad senium adeo non audet frui rebus suis partis, ut semper sollicitus sit ne quid depereat: deinde ut nihil putet sibi sufficere. & quo quisque plus possidet, eo etiam tenacior est: & vocatur frugalitas illa tam sordida & servilis coactio, ut ita loquar, ubi sese restringunt ditissimi. Denique siquis judicet de omnibus avaris totius mundi, & sit ipse expeditus ab omni avaritia, sit libera & soluta mente, facile deprehendet quod hic dicit Propheta, omnes mundi divitias nihil aliud esse quam congeriem luti, quemadmodum siquis sponte subjiceret se magno cumulo quem coacervasset. Quidam hoc referunt ad muros Babylonis, qui fabricati erant ex lapide coctili, sicuti satis notum est: sed illud est nimis longe remotum. Alii putant Prophetam loqui de omnium exitu: quia qui possident maximas divitias, tandem conjecti in sepulchrum obruentur terra. sed illud etiam non convenit: quemadmodum quod referunt ad Nabuchodonosorem illam temulentiam qua sese inebriavit fere tota vita: alii autem ad Balthasarem ejus nepotem, quia quum biberet in sacris vasis Templi, etiam evomuit suas contumelias & blasphemias adversus Deum. Sed illa omnia non quadrant: quia Propheta hic non aggreditur solam personam Regis, ut dictum est; sed potius ad judicium vocat totam illam gentem, quæ dedita fuerat rapinis & fraudibus & aliis maleficiis. Ergo generalis doctrina elicitur ex hoc verbo, quod avari omnes, quo plura coacervant, eo sese magis aggravant, quasi seipsos obruerent sub aliquo ingenti cumulo. Unde hoc? quia scilicet opes fraudibus & rapinis quæsitæ nihil aliud sunt quam grave & molestum terræ pondus:

quoniam Deus retorquet in eorum capita, qui sic ditescere cupiunt, quicquid rapuerunt: ita ut si mediocritate aliqua contenti fuissent, potuerint libere & hilariter vivere: quemadmodum videmus pios omnes etiam quum nihil possident, tamen esse alacres, quia vivunt cum bona spe, & sciunt sua alimenta esse in manu Dei, & expectant omnia à benedictione ejus. Inde igitur illa alacritas, quod sibi non tam anxie metuunt. Qui autem inebriant se suis divitiis, sentiunt se ferre inutile pondus, sub quo jaceant quasi demersi & obruti.

Da omnipotens Deus, quando dignaris eo usque descendere ut curam vitæ hujus sustineas, & suggeras nobis quicquid necesse est ad transitum: da, inquam, ut discamus etiam in te recumbere, & ita confidere benedictioni tuæ, ut abstineamus non modo ab omni rapina & aliis maleficiis, sed etiam ab omni injusta cupiditate, & contineamus nos sub timore tuo, & sic etiam discamus ferre pauperiem in terra, ut contenti divitiis illis spiritualibus, quas nobis offers per Euangelium, & quarum jam nos participes facis, semper alacriter tendamus ad illam plenitudinem bonorum omnium, qua fruemur ubi tandem pervenerimus in regnum illud cœleste, & conjuncti tibi perfecte erimus per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA

IN

HABACUC PROPHETAM.

CAP. II.

7. Annon repente consurgent qui te mordeant, & evigilabunt qui te exagitent, & eris in conculcationes ipsis?

Pergit in eodem argumento Propheta, quod jam cœpimus tractare. Hic enim vulgares cantilenas inducit contra regem Babylonis, & totum illud tyrannicum imperium, quo multæ gentes duriter oppressæ fuerant. Dicit ergo *repente & ex inopinato surrecturos esse hostes qui ipsum mordeant*. Hoc quidam interpretes de vermibus exponunt: sed nimis coacte. Deus enim non tantum mortuo Regi pœnam hanc inflixit, sed voluit etiam in terra extare certum & illustre documentum vindictæ suæ contra Babylonios, ex quo palam omnibus testatum fieret, sævitiam non posse ab eo impune ferri. Jam quod dicit, *Annon repente consurgent?* emphaticum est tam in ipsa interrogatione quam in voce לוא. Scimus enim etiamsi Hebræis interrogativæ loquutiones magis sint in usu quam apud Græcos vel Latinos, tamen subesse plus vehementiæ. Loquitur igitur Propheta noster quasi de re indubia. Adjungit, *repente*: quia Babylonii sua potentia freti non putassent quicquam sibi mali instare: quod si quis auderet contra ipsos insurgere, non posse tamen fieri hoc tam subito, quin mature occurrerent, & procul dispellerent omnes noxas. Longe enim & late dominabantur: & scimus impios ita obdormiscere, quum vident se omni ex parte munitos. Sed Propheta hic denunciat cladem illis instare, quæ statim ipsos opprimet. Jam sequitur,

8. Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes reliquiæ populorum propter sanguines hominis, & violentiam terræ, urbis & omnium habitantium in ea.

Hic clarius exprimit Propheta cur Babylonii tam severe tractandi sint à Deo. Ostendit igitur justam fore hanc mercedem, ut vicissim spolientur qui prius dediti fuerant & rapinis & violentiæ & crudelitati. Quum ergo exercuissent tantum sævitiæ in omnes populos, Propheta hinc demonstrat non fore crudelem Deum, quum tam rigidas pœnas de ipsis exiget: deinde confirmat etiam superiorem doctrinam, & revocat fideles ad judicium Dei, quod est optimum principium. Nam ubi res in mundo sunt confusæ, dejicimus animos, & spes omnis evanescit, nisi veniat nobis hoc in mentem, Quia Deus judex est mundi, fieri aliter non posse quin tandem compareant ad ejus tribunal omnes impii, & illic rationem omnium factorum reddant. & Scriptura etiam solet nobis proponere Deum judicem, quoties vult mederi nostris perturbationibus. Eundem nunc ordinem tenet Propheta. Dicit igitur instare Babyloniis prædones, qui eos spolient: quia Deus, qui judex est mundi, ferre tandem non poterit tot rapinas impunitas. Atqui hoc erat ubique notum, Babylonios sine modo & ratione ulla fuisse deditos rapinis, ut nullis gentibus pepercerint. *Quia ergo spoliasti gentes multas*. Hoc etiam amplificat, quia Babylonii non tantum injuriam paucis hominibus intulerint, vel etiam uni populo, sed grassati sint per diversas regiones. Quoniam ergo tantum sibi licentiæ sumpserant, hinc colligit Propheta non posse effugere manum Dei, quin experiantur ipsi vicissim Deum sedere in cœlo, qui rependet mercedem eorum sceleribus. Dicit autem, *Spoliabunt te reliquiæ omnium populorum*. Potest hoc bifariam intelligi: vel quod se ulcisci studebunt populi qui direpti fuerant à Chaldæis. Vocat autem Reliquias, eo quod non essent integri: sed tamen ostendit sufficere ad sumendam vindictam de Babyloniis. Hic tolerabilis esset sensus: potest tamen extendi quod dicit Propheta ad alias gentes, quæ intactæ fuerant: acsi diceret, Tu quidem spoliasti gentes multas, sed sunt etiam aliæ in mundo, ad quas non potuit penetrare crudelitas tua. Quicunque ergo residui sunt in mundo populi, certatim te aggredientur: poterisne sufficere ad tantam potentiam repellendam? Uterque sensus non male convenit, quod scilicet in regionibus vastatis & direptis maneant tamen aliquæ reliquiæ, à quibus proveniet vindicta: vel quod mundus contineat alios populos, qui etiamsi data opera non suscipiant hanc causam, tamen vindictam sument de Babyloniis: quia scilicet Deus arcano impulsu exequetur per eorum manum vindictam suam. Postea adjungit, *Propter sanguines hominis*: hoc est, quia fudisti innoxium sanguinem: deinde quia exercuisti multas rapinas: neque solum paucis hominibus nocuisti, sed pervasit tua audacia & crudelitas usque ad multas gentes. nominat enim *terram*, deinde *urbem*. Quidam restringunt ad Jerosolymam, sed male. Propheta enim hic generaliter loquitur de terra. Adjungit deinde urbes & earum incolas. Cæterum versus hic continet perpetuam doctrinam. Discamus ergo, dum tam licentiose grassantur tyranni, mentes nostras attollere ad cœleste tribunal, & alere patientiam nostram hac fiducia, quod Dominus, qui judex est mundi, mercedem rependet sævis & sanguinariis istis latronibus: & quo plus sibi arripiunt licentiæ,

eo

eo gravius illis instare judicium: quia Dominus quotquot sunt homines in mundo, totidem etiam excitabit atque expergefaciet vindices, qui de sanguine effuso pœnas sumant, etiamsi hoc non agant ex professo. Deus enim mirabiliter & arcanis modis (quemadmodum sæpius alibi dictum fuit) exercet sua judicia. Hinc etiam discamus frenare nostras cupiditates, quia nemo impune evadet qui sibi permiserit violare fratres suos: etiamsi videtur hoc impune facere ad tempus; tamen Deus, qui semper manet similis sui, tandem retorquebit in capita ipsorum quicquid in alios machinati sunt, sicuti statim rursus videbimus. Jam adjungit,

9. Væ concupiscenti concupiscentiam malam domui suæ, ut ponat in excelso nidum suum, quo se eripiat è manu (*id est, è potestate*) infortunii. (*mali, ad verbum.*)

Pergit adhuc Habacuc lacessere regem Babylonium dicteriis: quæ tamen non sunt facetiæ scurriles, sed continent etiam serias minas: quia, sicuti jam ante dictum fuit, Propheta hic inducit quidem vulgus hominum, sed in illa turba debemus agnoscere innumeros præcones vindictæ Dei: & ideo dicit, *Væ concupiscenti:* vel *heus*, si ita libeat. nam est particula etiam exclamantis: quemadmodum dictum fuit. Heus, tu concupiscis, inquit, concupiscentiam malam domui tuæ, tu ponis in alto nidum tuum: sed quid eveniet? Postea sequitur pœna proximo versu. Quod dicit, *Væ concupiscenti concupiscentiam malam domui suæ*, potest seorsum hoc legi, quod cupiditas noxia sit futura domui: acsi dixisset, tu quidem prospicere vis domui tuæ, accumulando magnas opes, sed domus tua sentiet hoc sibi malum esse & damnosum. ita epitheton רעה seorsum esset additum respectu domus. Sed uno complexu optime cohæret oratio: quia non dubito quin Propheta aliud velit, quod scilicet Babylonii non modo sibi prospiciant dum cupide hinc inde rapiunt multas opes & congerunt; sed velint etiam in posterum consulere suis filiis & nepotibus. & videmus etiam huc tendere avaritiam: quia qui tam ardenter inhiant cumulandis opibus, non respiciunt quid sibi opus sit ad tolerandam vitam, sed volunt relinquere heredes ditissimos. Quoniam ergo avari vellent domos suas locupletare in perpetuum, ideo Propheta hanc insaniam deridens, *Væ*, inquit, *concupiscenti concupiscentiam malam domui suæ*, hoc est, non tantum ut abundet ipse ac saturetur, sed etiam ut omnes suos posteros repleat. Addit alterum vitium, quod semper fere conjunctum est: *ut ponat*, inquit, *nidum suum in excelso.* nam & in hunc finem respiciunt avari, ut sese muniant: quia ut semper mala conscientia trepida est, occurrunt illis multa pericula: Posset hoc mihi accidere: deinde, Opes meæ conflabunt mihi odium & invidiam apud multos: si igitur aliquod discrimen immineat, ego potero vitam meam decies redimere: & deinde, Si mediocri sorte contentus essem, multi essent æmuli: sed ubi thesauri mei superabunt modum, tunc ero quasi extra sortem hominum; & quum alii aliis invidebunt, mihi parcent. Hoc ergo semper reputant secum avari quum ita ardenter feruntur ad opes cumulandas, & congeriem excelsam conficiunt instar nidi: quia putant se non amplius versari in mundo, sed potius se exemptos esse à communi sorte hominum, ubi circumdati sunt suis opibus. Videmus ergo nunc quid velit Propheta: *Væ*, inquit, *male & intemperanter concupiscenti:* & quorsum? nempe ut posteros locupletet: deinde, *concupiscenti, ut in alto ponat nidum suum*, id est, ut sese opibus muniat, quo possit omne discrimen abigere, & ita esse immunis ab omni incommodo & molestia. Et addit, *ut se eripiat ex potestate mali*, clarius exprimens quod dixi, nempe divites inebriari stulta fiducia, quum omnes alios superant: quia non putant se esse ex numero mortalium, sed fingunt sibi aliam vitam, quasi esset illis seorsum mundus liber ab omni periculo. Quum ergo avari ita sese efferant superba fiducia, Propheta hanc quoque amentiam deridet. Postea adjungit pœnam:

10. Consultasti in ignominiam domui tuæ, (*vel conflasti tuo consilio probrum & dedecus domui tuæ*) excidendo populos multos: & peccasti in animam tuam.

Confirmat iterum Propheta, beatos istos, qui se imaginantur esse quasi Deo similes, frustra satagere: quoniam Deus convertet in ignominiam quicquid putant sibi acquiri gloriæ ex suis divitiis. Quoniam autem, sicuti visum est proximo versu, avari volunt parare splendorem suis posteris, & ex magnis divitiis putant posse illucescere genus suum: (hæc enim est eorum nobilitas: ut quisque ditissimus est, ita putat se pollere dignitate, & merito haberi in pretio apud omnes) quoniam ergo hoc fere omnibus avaris studium est, Propheta hic admonet longe ipsos falli, quia Dominus non tantum frustrabitur spes eorum, sed convertet gloriam ipsorum in dedecus. Dicit ergo *eos consultare ignominiam suæ familiæ.* Consultandi verbo complectitur quicquid est industriæ, sedulitatis, solertiæ, studii, laboris in avaris hominibus. Videmus enim ut sint sagacissimi. nam si quid est procul lucri odorantur, ut ad se trahant: noctes & dies agitant nova consilia quomodo hunc circumveniant, rapiant ab illo, & in unum acervum accumulent quicquid est in mundo pecuniæ: deinde ut etiam agros conjungant agris, ædificent magna palatia, multos reditus conficiant. Hæc ratio est cur Propheta hic dicat ipsos *consultare ignominiam.* Quorsum tendunt omnia eorum consilia? sunt enim, quemadmodum diximus, satis acuti & perspicaces: deinde sunt etiam industrii, & sese continuo labore noctes & dies macerant: quorsum omnia hæc? nempe ut celebrentur eorum posteri, ut nobilitas ipsorum sit in ore omnium, & volitet procul. Propheta autem ostendit eos frustra laborare, quoniam Deus convertet in dedecus familiæ ipsorum quicquid putant se deliberare valde prudenter. Quo igitur magis providi avari, eo sunt stultiores: quia nihil aliud quam dedecus posteris suis consuliant. Adjungit, *licet multos populos exciderit:* & videtur hoc expressum fuisse per anticipationem. Poterat enim videri hoc incredibile, Babylonios capere consilia ignominiosa suis posteris, quum tamen celebraretur fama ipsorum: & Babylon ipsa esset instar idoli: Rex passim nominaretur cum magna reverentia, atque etiam metu. Quum ergo progressi huc usque essent Babylonii, quis putasset posse accidere quod Propheta hic denunciat? sed quemadmodum jam dixi, occurrit objectionibus, & dicit, etiamsi Babylonii profligaverint hostes multos, & confecerint populos validos, tamen hoc fore ipsis inutile: imo cessurum in dedecus, quod sibi putabant esse gloriosum. Et in eundem sensum addit, *Peccasti in animam tuam.* Alii vertunt, Peccasti libidinose, vel intemperanter: alii, Peccavit anima tua. sed illi corrumpunt Prophetæ sensum: quia nihil sibi aliud voluit quam mala omnia quæ aliis inferre student avari & crudeles, reditura in caput ipsorum. Quum ergo Babylonii toti mundo machinati essent ruinam, Propheta longe diversum finem quam putaverant fore prædicit: *peccasti*, inquit, *in animam tuam*, id est, malum quod parabas aliis inferre, retorquebi-

quebitur à Deo in caput tuum. Et hæc loquutio diligenter notanda est, impios scilicet, dum omnibus molesti sunt, omnes vexant, hunc lacerant, illum diripiunt, alium opprimunt, peccare tamen semper in animam suam, hoc est, non tantum damni vel molestiæ inferre aliis, quantum sibi: quia Dominus efficiet, ut sentiant malum, quod volebant alio intendere, residere in ipsis. non loquitur autem hic de culpa, sed de pœna, quum dicit, Peccasti in animam tuam, hoc est, tu recipies mercedem omnium scelerum tuorum. Jam ergo videmus quid velit Propheta. Nunc sequitur,

11. Quia lapis ex muro clamabit, & lignum ex tabulato (*ad verbum est, ex ligno*) respondebit ei.

12. Væ ædificanti urbem in sanguinibus, & paranti civitatem in iniquitate.

13. Annon ecce à Jehova exercituum? ideo laborabunt populi in igne, & gentes in vanitate (*hoc est, frustra*) fatigabuntur.

Jam novum genus prosopopœiæ hic inducitur à Propheta. Prius composuit vulgare carmen, quod resonaret in ore omnium: jam tribuit sermonem ipsis lapidibus & tignis, ex quibus constat ædificium: *Lapis*, inquit, *clamabit è muro, & tignum clamabit ex tabulato*, hoc est, nulla erit ædificii pars, quæ non clamitet ædificium ipsum fuisse extructum ex rapinis, ex crudelitate, denique ex sceleribus. Neque simpliciter Propheta sermonem lignis & lapidibus attribuit, sed ponit etiam ἀντιφωνίας, quales sunt in Choris: sunt voces, quas vocant ἀντιστρόφους, in Lyricis præsertim carminibus. *Lapis*, inquit, *clamabit ex muro, tignum autem respondebit ex tabulato*: quasi diceret, Erit concinna melodia in singulis partibus ædificii, quia incipiet murus & proferet suum canticum, Ecce, ego sum extructus è sanguine & iniquitate: lignum autem dicet idem, & clamabit Væ: sed ordine suo, hoc est, non erit confusus strepitus, sed quemadmodum Musica habet distinctos tonos, ita etiam accinent lapides lignis & ligna lapidibus, ut sint voces (quod aiunt) correspondentes inter se. *Lapis* ergo *ex muro clamabit, lignum autem respondebit*. Quomodo? *Væ qui ædificat urbem in sanguinibus, & qui urbem suam ornat iniquitate*, inquit. Per sanguines & iniquitatem idem intelligit, quia etiamsi avari non jugulent homines innoxios, sugunt tamen ipsorum sanguinem: & hoc quid aliud est, quam paulatim eos occidere & lentis tormentis? nam levius est semel defungi morte una, quam tabescere in longa inopia, sicuti contingit miseris hominibus, qui spoliati sunt & exuti omnibus fortunis. ergo ubicunque est rapiendi licentia, illic etiam est homicidium coram Deo: quia, sicuti jam dictum est, qui non parcit miseris, sed eorum exsugit sanguinem, certe non minus peccat quam si semel ipsos jugularet. Cæterum, si cui videtur hæc prosopopœia durior, consideret quam sit incredibile quod hic docet Propheta, & quam difficile sit ad persuadendum. Fatemur quidem Deum esse mundi judicem, imo nemo est qui non præveniat judicium ejus, avaritiam & crudelitatem damnando: nomen ipsum avaritiæ erit infame, & exosum omnibus: idem & de crudelitate dici potest. sed interea ubi videmus esse in splendore & pretio avaros, obstupescimus: & nemo est, qui possit fide perspicere quod hic denunciat Propheta. Quum ergo tanta sit nostra hebetudo, aut vecordia potius, non mirum est si Propheta hic lapides & ligna nobis proponat: quasi diceret, quando frigent omnes prophetiæ, omnes admonitiones, & Deus etiam ipse parum fidei obtinet, ubi palam denunciat quid facturus sit, ubi etiam frustra operam consumunt ejus servi suadendo, & clamando, jam prodeant in medium lapides, sint magistri eorum qui non possunt aures suas arrigere ad ipsius Dei vocem: ligna etiam clamitent suo ordine. hæc igitur ratio est cur Propheta hic mutas creaturas inducat loquentes, nempe ut torporem nostrum expergefaciat. Jam adjungit, *Annon ecce à Jehova exercituum?* Male vertunt quidam interpretes, Annon ista, quasi הנה positum esset vice pronominis demonstrativi. sed extenuant & obscurant gratiam verborum: imo corrumpunt ipsam sententiam Prophetæ. Quum enim dicit, הנה, non refert quod prius dixit, nec certum aliquid designat, & tamen quasi digito ostendit quod expectare jubet Dei judicium: acsi diceret, Nonne Deus tandem habebit vices suas, ubi avari & crudeles triumphos suos egerint in mundo, & obtenebraverint omnium mentes & sensus, quasi nunquam illis reddenda esset ratio ad tribunal Dei? Annon Deus etiam aliquando ostendet sibi esse suas vices? Quum ergo dicit, *Nonne ecce à Jehova?* indefinita est loquutio. non dicit, hoc vel illud erit à Deo exercituum: sed, *Annon ecce à Jehova exercituum?* hoc est, Deus nunc cessat quidem, & eo etiam sibi audacius indulgent homines: sed non semper manebit otiosus. Annon ergo Deus prodibit qui nunc videtur jacere? Erit ergo aliquid tandem à Deo exercituum. Et demonstrativa particula hoc idem confirmat: Ecce, inquit: quasi in pictura ostenderet fidelium oculis Dei tribunal, quod non potest nisi fide jam à nobis conspici. Dicit, *Ecce tamen, nonne erit aliquid à Deo exercituum?* hoc est, Deus nonne tandem exeret manum suam, ut ostendat se non esse ignavum, quin curet res humanas? Denique hac loquutione notatur vicissitudo, quæ speranda nobis est: quia non potest tam cito reipsa cognosci. Hinc concludit, *Populi* ergo *laborant in igne, & gentes frustra sese fatigant*. In igne laborare tantundem valet ac sumere evanidam operam, cujus fructus statim consumitur. Quidam exponunt populos laborare in igne, quia ædificata fuerat Babylon ab ingenti hominum multitudine, & tandem incendio periit. sed illud videtur longe remotum. Simplicius interpretor, quod *laborant populi in igne*, quemadmodum siquis texat telam vel pannum, & ignis sit suppositus, qui consumat: vel siquis etiam magno labore poliat opus suum, & paratus sit ignis, qui illud deleat in manibus ipsius artificis. Certum enim est, Prophetam idem repetere alia loquendi forma, quum dicit בדי־ריק. Nunc ergo tenemus ejus consilium. Hinc colligere licet utilem doctrinam, non modo perire fructum laboris omnibus, qui mala conscientia volunt ditescere, sed etiamsi totum mundum habeant sibi propitium & obsequentem, tamen hoc totum ipsis fore inutile: quemadmodum rex Babylonius habuit multos populos præsto ad obsequium. sed Propheta deridet magnos istos apparatus, quia scilicet præsto etiam est ignis Deo, ut consumat quicquid tam strenue machinati erant qui volebant operam suam unius hominis arbitrio impendere. Tandem adjungit,

14. Quia replebitur terra cognitione gloriæ Jehovæ, sicuti aquæ operiunt mare.

Hic Propheta breviter docet tam illustre fore Dei judicium contra Babylonios, ut celebretur nomen ejus per totum orbem. Subest autem tacita antithesis in hoc versu, quia Deus non apparuit in sua gloria quum Judæi abducti fuerunt in exilium, Templo diruto & tota urbe excisa: quum etiam ita prædis

dis & rapinis tota illa regio Orientalis fuit exposita. Quum ergo Babylonii post Assyrios ita ingurgitarent omnes suos vicinos, tunc non poterat fulgere neque conspicua esse gloria Dei in mundo. Obmutuerant enim Judæi ipsi. nam miseriæ quasi eos obstupefecerant: saltem erat illis os occlusum, ut non possent Deo benedicere ex animo, quum tam duriter ipsos affligeret. Deinde, in illa multiplici rerum omnium confusione, putabant profani homines omnia hic volvi fortuito, nullam esse Dei providentiam. Latebat igitur tunc Deus: ideo dicit Propheta *repletum iri terram cognitione gloriæ Dei*, hoc est, Deus iterum innotescet: ubi scilicet exerta manu exercebit vindictam contra Babylonios, tunc agnoscent tam Judæi quam aliæ omnes gentes gubernari mundum Dei providentia, sicuti semel creatus fuit. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & cur dicat terram fore plenam cognitione gloriæ Dei. nam prius gloria Dei exulabat è mundo, quoad sensum hominum: sed iterum refulsit, quum eversa Babylone Deus ipse erexit suum tribunal, ut ostenderet nullam esse tantam potentiam inter homines, quam non posset cogere in ordinem. Eadem sententia habetur Jesaiæ cap. 11. Concionatur quidem illic Propheta de regno Christi: & ubi Christus palam innotuit mundo, simul etiam cognitio gloriæ Dei replevit totam terram: quia Deus tunc apparuit in viva sua imagine. Sed proprie tamen loquitur Propheta noster, quum dicit *terram tunc quoque plenam fore notitia gloriæ Dei*, ubi vindictam sumpserit de Babyloniis. Ideo male quidam hoc detorquent ad prædicationem Euangelii, quasi Habacuc transitum faceret ab excidio Babylonis ad universale judicium. illud est nimis coactum. Est autem illa satis nota ratio, & frequenter etiam occurrit, præsertim in Psalmis, Quod celebrabitur Dei virtus & gratia & veritas per totum orbem, ubi suos liberaverit, ubi compescuerit improbos. Eodem modo nunc loquitur Propheta: & comparat hanc plenitudinem notitiæ aquis maris, quia sicuti scimus, mare tam profundum est, ut nulla sit aquarum mensura. Ita significat Habacuc tam illustrem fore gloriam Dei, ut terram ipsam non modo impleat, sed quodammodo etiam obruat: quemadmodum aquæ maris ingenti multitudine operiunt abyssos, ita etiam gloria Dei cœlum & terram replebit, ut nullus sit finis. Quanquam si ad Christi usque adventum extendere sententiam hanc libeat, non reclamo. Scimus enim gratiam redemptionis perpetuo tenore fluxisse, donec Christus apparuit mundo. Sed mihi dubium non est quin Propheta magnitudinem potentiæ Dei commendet in Babylonis interitu.

Da omnipotens Deus, quando ita propensi sumus ad injurias, ut quisque naturaliter nimium suæ utilitati privatæ addictus est: da, inquam, ut cohibeamur hoc freno, quod nobis per Prophetam tuum imponis, ne scilicet prosiliant nostræ concupiscentiæ ad ullam injuriam vel iniquitatem: sed seipsum quisque contineat in vera æquitate, & abstineat ab alieno: deinde, ut discamus etiam nos solari in omnibus nostris afflictionibus: & si contingat nos injuste premi ab improbis, ut tamen innixi providentiæ tuæ & justo judicio, patienter expectemus donec nos liberes, & ostendas quicquid machinantur impii in nostram perniciem, hoc residere in ipsis, ut tandem redeat & vertatur in ipsorum capita: & sic militemus sub vexillo crucis, ut possideamus animas nostras in patientia, donec tandem perveniamus ad beatam illam vitam, quæ nobis reposita est in cœlo, per Dominum nostrum Jesum Christum, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. II.

15. Væ qui potat socium suum, (*vel amicum*) conjungis (*conjungens*) calorem tuum (*vel utrem tuum. Alii vertunt, adhibes venenum tuum, vel iram tuam: alii, intendens iram*) atque etiam inebrias, ut aspicias super nuditates eorum. (*id est, verenda.*)

16. Saturatus es ignominia ex gloria, (*vel pro gloria*) bibe etiam tu & discooperire: (*vel sopiaris*) fundetur super te calix dexteræ Jehovæ, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.

Sententiam hanc, ubi Propheta exprobrat regi Babylonio quod inebriare solitus sit amicos suos, major pars interpretum frigide exponit. Sæpius jam dictum est quam sint audaces Judæi in fabulis fingendis, ubi nihil certum illis occurrit: divinant hoc & illud, & sine delectu vel pudore. Dicunt igitur Nabuchodonosorem fuisse deditum crapulæ, & traxisse quoscunque potuit in societatem sui flagitii. Socios etiam intelligunt Reges captivos, acsi per ludibrium eos jusserit adduci ad mensam suam, & propinando coëgerit ad ebrietatem, ut deinde eos rideret, quum essent expositi ignominiæ. Sed illud est nugatorium: imo si hac de re extaret certa historia, tamen promptum est videre aliud nunc tractari à Propheta nostro. neque enim loquitur de Rege uno duntaxat, sed potius sermonem suum dirigit ad totam illam monarchiam. Ego itaque non dubito, quin tota hæc oratio, vel metaphorica sit, vel allegorica, quum regi Babylonio exprobrat, quod inebriavit socios vel amicos. Cæterum, antequam longius progrediar in re ipsa tractanda, dicam etiam de ipsis vocibus: nam hinc melius patebit consilium Prophetæ. *Væ*, inquit, *potanti amicum suum*. Postea, מספח חמתך. חמת Hebræis significat Utrem. Scimus autem, & satis notum est ex Scriptura, Judæis utres fuisse in usu, quemadmodum apud nos sunt cadi, hoc est, majora vasa. Quum ergo utribus vinum includerent, sæpe utres solent accipere pro ipsis poculis: quemadmodum si lingua nostra quis diceret, *Des flacons, des bouteilles*. Ergo quidam ita exponunt, quod in medium protulerit lagenas suas rex Babylonius, ut cogeret nimio potu ad ebrietatem, qui non poterant neque audebant etiam obsistere ejus libidini. Alii autem חמת vertunt iracundiam, & subaudiunt præpositionem: alii ut nihil subaudiant, vertunt participium מספח Intendens furorem tuum. sed quoniam חמת significat Calere, ideo proprie vertemus, Conjungens calorem tuum: hoc est, tibi non sufficit inebriari, nisi etiam alios tecum implices. Nunc ergo tenemus sensum hujus loquutionis. Adjungit, *etiam inebrians*. Hinc colligere licet, quod prius dixit Propheta non alio spectare, nisi quod rex Babylonius quærebat sibi multos intemperantiæ vel crapulæ socios. Quanquam, ut jam dixi, crapulam metaphorice accipit: & statim fusius exponam quid hoc totum sibi velit. sed nunc agimus tantum de verbis. *Atque etiam inebrians*, inquit. Particula אף ponitur amplificandi causa, ut satis

satis notum est. Quum jam ergo dixisset, *Tu conjungis tuum calorem*, hoc est, tu exhalas tuam intemperiem, ita ut alii etiam contrahant eundem fervorem tecum: statim adjungit, tu inebrias ipsos. Sequitur, *Ut palam fiant eorum nuditates*, hoc est, ut se discooperiant cum ignominia. Versum sequentem differam usque dum clarius viderimus quorsum spectet Propheta. Quemadmodum nuper attigi, accusat regem Babylonium, quod implicuerit suis cupiditatibus vicinos Reges, & quodammodo eos secum inebriaverit. Comparat autem crapulæ insatiabilem avaritiam illius Regis: quia sicuti ebriis hominibus propositum est non ad satietatem bibere, sed ingurgitare se vino; ita etiam ubi avaritia dominatur in cordibus hominum, est quædam furoris species: quemadmodum siquis vinum sine modo ullo appeteret. Hæc est metaphoræ ratio, quod rex Babylonius quum sitiret humanum sanguinem, opes etiam & imperia, secum traxerit in ejusdem amentiæ societatem multos Reges: quia non poterat, nisi alliceret ad se multorum gratiam, & deciperet inanibus fiduciis. Quemadmodum ubi quis sese prostituit ad potandum, cupit similes sibi esse convivas: ita exprobrat Habacuc regi Babylonio, quod quum ipse addictus esset intemperantiæ, propter inexplebilem avaritiam, alios etiam sibi socios accersiverit, quasi essent convivæ, & propinaverit illis vinum, hoc est, irritaverit ipsorum cupiditatem, ut libenter cum ipso bellum gererent: quia singuli sperabant partem aliquam prædæ ex victoria. Quum ergo ita excæcaverit multos Reges, ideo dicuntur ab ipso esse inebriati. Scimus enim ut dementent tales illecebræ animos & corda hominum: neque enim ulla est ebrietas quæ magis obstupefaciat homines quam cæcus appetitus, quo devorant & terras & maria. Nunc tenemus quid Propheta velit, quod scilicet non tantum exarserit rex Babylonius in sua avaritia, sed quasi facem subdiderit aliis omnibus: quemadmodum ebrii alii alios invitant. Quod ergo ita inflammaverit omnes vicinos Reges, ut ruerent sine ulla ratione, vel ulla verecundia, quemadmodum ubi quispiam nimio potu suffocatus est atque obrutus: hæc fuit propinatio quam designat Propheta. Et hæc metaphora diligenter notanda est: quia hodie quoque velut in speculo idem cernimus quod hic Propheta docet. Summi enim quique Principes quum bella sua fabricant, mittunt huc & illuc legatos, & cupiunt secum involvere & urbes & alios Principes. Quia autem nemo gratis libenter periclitatur, ideo proponunt multas fallaces illecebras. Et si qua civitas sibi metuit à vicino Principe, cupiet sese munire novo præsidio: ita fœdus erit quasi instar laquei. Deinde si quis minor Princeps cupit dilatare fines suos, vel sese vult ulcisci, libenter arma induit, imo cupide, ut possit ope majoris exequi quod proposuit, quum non sufficerent vires. sicuti videmus quotidie inebriari & Duces & Comites, ut vocant, & urbes liberas: quia summi Reges qui abundant vino, hoc est, qui pleni sunt multis vanis promissionibus, propinant quasi plenas lagenas, jubent proferri vinum quasi bene instructa mensa: Ego faciam ut inimicus tibi cedat: & tu coges eum pro tuo arbitrio: & ubi potitus ero victoria, pars fructus ad te redibit: ego nihil appeto præter gloriam. Quantum ad urbes liberas attinet, Ecce vos trepidatis assidue. Jam si lateatis sub umbra mea, erit vobis optima securitas. Talis propinatio hodie in tota fere Europa cernitur. Ergo non abs re Propheta hoc vitium commemorat in rege Babylonio, quod socios suos, quos scilicet illigabat perfidis fœderibus, potaverit: quia, sicuti dictum est, nulla est tam periculosa ebrietas quam ista amentia, ubi quisque sibi promittit hoc vel illud, & imaginatur quod non est. Ideo non tantum dicit regem Babylonium potare socios, sed etiam *conjungere utres*: quasi diceret esse nimis liberalem, imo prodigum, ubi quærit sibi socios suæ intemperantiæ: quia si non sufficiat una conditio, altera etiam additur, Ecce, Rex meus paratus est. Quod si non sufficiat, etiam illud addetur. Conjungunt igitur calorem suum hoc modo. Si exponimus חמת pro Utre, hoc erit Conjungere utres, dum cumulant multa promissa, donec inebrient quos volunt decipere. Vel si magis placeat altera interpretatio, quam ego libentius sequor, *conjungunt calorem suum*, hoc est, alios secum implicant: sicuti fervent ipsi inexplebili libidine, ita etiam ardorem illum spargunt huc & illuc, ut sint conjuncta multorum studia. Postea adjungit, *Ut aspicias nuditates ipsorum*. Hoc quidem non erat propositum regi Babylonio, probrum eorum omnium discooperire, quos secum trahebat in societatem bellorum: sed scimus ut soleant negligere magni Reges suos socios, quibus tamen nihil non promittunt initio. Siquis Rex velit ad se pellicere urbem liberam, vel Principem mediocrem, dicet, Ecce nihil aliud quæro quam tibi esse amicus: imo videmus ut fœdissime pejerent. neque satis est illis in suis aulis evomere illa perjuria: sed non multi anni fluxerunt, ex quo magni Reges publicarunt detestanda perjuria: & statim postea apparuit illos absque aliquo pudore ita voluisse illudere & Deo & cunctis mortalibus: quum testati sunt se nihil quærere, præterquam ut defenderent suo patrocinio jus & æquum, & obsisterent aliorum vel tyrannidi vel superbiæ. Postea si quid adversi contingat, statim sese retrahunt: & urbs, quæ omnia speraverat à tam liberali Rege, cogitur postea subire jugum & pacisci cum suis hostibus, & transigere quovis modo. *sic discooperitur nuditas*. Ita etiam spoliantur minores Principes sua ditione. Et cui hoc imputabitur, nisi præcipuo auctori? Ergo ut quisque pro sua ambitione vel avaritia alios impellit in fraudem vel periculum, ita proprie & scite dicitur discooperire eorum verenda. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum, quem interpretes non sunt assequuti. Venio jam ad proximum versum. Dicit *Satiatum esse ignominia pro gloria*. Vertunt multi, Satiatus es ignominia plusquam gloria. sed hoc quoque non potest quadrare: quia non intelligit Propheta regem Babylonium satiatum esse probro suo, sed potius alieno. Deinde particula מ non ponitur hic comparative; sed potius ita resolvi debet oratio, A gloria tua, vel propter gloriam tuam satiatus es ignominia. Tertio hoc etiam notandum est, his verbis non describi pœnam à Propheta. Statim enim sequitur, שתה גם אתה, *Tu quoque bibe*: illic descendit ad pœnam. Quum ergo dicit regem Babylonis satiatum esse ignominia pro gloria, perinde est acsi dixisset, dum intentus est augendæ suæ gloriæ, alios omnes projicere ad ignominiam. hic enim est vulgaris lusus magnis Regibus, quemadmodum dictum est, aliorum discrimine vel jactura amplificare suas opes. Vellent quidem, si fieri posset, socios etiam suos esse salvos: sed si quis pessum eat in eorum gratiam, hoc negligunt. Videmus ut hodie magni Reges quum armant exercitus profundant sanguinem innoxium: si qua clades accepta est in prælio, dolebit ipsis; sed tantum respectu privatæ suæ gloriæ, vel sui commodi. Profitebuntur verbo se condolescere miseris hominibus, qui fideliter conati sunt vitam suam pro illis impendere; sed non curant. Quoniam igitur hauriunt humanum sanguinem magni Reges, & susque deque faciunt ubi multi perierunt in ipsorum gratiam: merito dicit Propheta satiatum fuisse regem Babylonis ignominia pro gloria, hoc est, dum ipse venatur suam gloriam satiatum fuisse multorum probris, quia scilicet multi pro ipso occubuerunt, multi spoliati fuerunt suis ditionibus, vel postea erant spoliandi. Propheta enim hic non refert quid gestum sit, sed concionatur de rebus futuris. Præteritum autem tempus in verbis per-

pertinet ad notandam certitudinem: quemadmodum scimus communem esse Prophetis usum loquendi. Jam adjungit, *Tu etiam bibe.* Hinc videmus regem Babylonis securum fuisse, etiamsi ejus societas & amicitia multis damnosa fuisset, quamdiu manebat intactus. Quantisper ergo floruit imperium illud, rex Babylonis non magnopere curabat aliena damna. Ideo Propheta dicit, Tu etiam bibes: putas alios tantum dare pœnas, quasi tu etiam non sis obnoxius judicio Dei: sed venies ipse ordine tuo & bibes. Quomodo? hic allegorice loquitur de vindicta, quæ instabat regi Babylonio: *Bibas tu quoque*, inquit, & fias probrosus, vel discooperiaris. ערל significat Præputium Hebræis: Præputiatos autem homines vocant profanos & fœdos, vel contaminatos: ideo multi vertunt, Tu etiam fias probrosus. sed alii clarius reddunt Prophetæ sensum, Tu discooperiaris. Quanquam non male sentiunt, qui putant esse metathesin in literis, & הערל positum esse pro הרעל. nam רעל significat Sopire. Hoc autem optime convenit homini ebrio, ut scilicet obstupefiat. Sed quia de nuditate loquutus fuerat Propheta, retineo priorem sensum, ut respondeant inter se opposita membra. *Tu* igitur *bibas, & discooperiaris.* Jam sequitur explicatio, quod scilicet *fundetur super ipsum calix dextræ Jehovæ*: hoc est, Dominus erit jam tuus pincerna vicissim: sicuti inebriasti multas gentes, & prætextu amicitiæ fraudasti eos, qui impliciti tuis fœderibus sese perdiderunt: jam Dominus rependet tibi quam meritus es mercedem: tu fuisti aliis pincerna, ita Dominus etiam erit tuus pincerna & te inebriabit, sed alio modo. Scimus enim quid Scriptura passim per Calicem manus Dei significet, nempe omne genus vindictæ: ubi Deus alios percutit vertigine, & omni humanitate privatos in furorem præcipitat: alios autem dementat stupore, alios ut nihil prorsus sentiant, privat omni intelligentia: aliis etiam excitat hostes, qui crudeliter in eos grassentur. Dicitur ergo Dominus calicem suum porrigere omnibus reprobis, quocunque modo sumat de ipsis vindictam. Et ideo adjungit, *Vomitus ignominiæ erit super gloriam tuam.* קיקלון est nomen compositum. jam ante vidimus קלון esse Ignominiam: nunc loquitur de vomitu probroso. Potest hoc autem ad regem Babylonium referri, quod vomet ipse cum magno dedecore, quod ante intemperanter hauserat: ut maneat Propheta in sua similitudine. Vel potest etiam commode hoc exponi de hostibus, quod scilicet voment in faciem regis Babylonii. Et exitus hic de quo vaticinatur Habacuc, manet omnes tyrannos, qui conturbant totum orbem sua cupiditate. Sic enim eos dementat ambitio, ut neque sanguini humano parcant, neque etiam dubitent proximos quosque & amicissimos conjicere in discrimen. Quoniam ergo inexplebilis appetitus gloriæ ipsos ita accendit, merito denunciat hanc mercedem Propheta, quod scilicet recipient vomitum fœdum & probrosum pro illa gloria, cujus expetendæ nullus fuit illis modus. Nunc pergamus.

17. Quia violentia Libani operiet te, & prædatio animalium, quæ terruit ea: (*vel quæ contrivit*) propter sanguines hominis & violentiam terræ, urbis & omnium habitantium in ea.

Hinc facile colligere licet, Prophetam non loquutum fuisse de ebrietate, sed potius metaphoricam fuisse illam sententiam, sicuti exposuimus. Sequitur enim hic causæ redditio, cur denunciaverit talem pœnam regi Babylonis: quia scilicet exercuerat violentiam non modo contra omnes gentes promiscue, sed contra electum Dei populum. Heri tantum in genere proposuerat sævitiam, qua violaverat multas gentes rex Babylonis: nunc autem distincte loquitur de Judæis, ut ostendat Deum peculiari modo vindicem fore ejus crudelitatis, quam Chaldæi exercuerant contra Judæos, quia Dominus populum illum receperat in suam defensionem. Quoniam ergo aggressus fuerat rex Babylonis filios Dei, qui adoptati ab ipso fuerant & quorum erat protector, ideo hic specialem pœnam denunciat. Ita videmus dirigi hunc sermonem proprie ad Judæos, quia voluit aliquid solatii afferre in gravissimis malis, ut foverent suam patientiam: quia videbant injurias sibi illatas venire coram Deo in rationem. Ergo per Libanum hic intelligitur vel Judæa, vel Templum ipsum, quia Libanus propinquus erat Templo, ut satis notum est: & alibi etiam ponitur hoc eodem sensu. Siquis autem extendat ad totam Judæam, eodem redibit sensus, in re vel parum vel nihil est momenti. *Quia* ergo *violentia Libani te obruet*, deinde *prædatio animalium.* Putant interpretes בהמות vocari Chaldæos & Assyrios, quia fuerint quasi sævæ & immanes bestiæ ad vastandam Judæam: sed potius intelligo *animalia Libani*, hoc est, quæ sylvam illam incolebant. Exaggerat ergo Propheta sævitiam regis Babylonis, quod etiam hostis fuerit brutis animalibus. Et subaudio relativum pronomen אשר in verbo יחיתן. Potest accipi vel pro Conterere, vel pro Terrere. Alii exponunt, Prædatio bestiarum conteret eas: quasi diceret Babylonios esse quidem similes belluis truculentis, sed contentum iri suis rapinis. Alter vero sensus longe melius fluit, quod scilicet prædatio animalium, quæ terruit illa, cooperiet (repetendum est enim verbum illud יכס, Cooperiet) vel obruet regem Babylonium. Tandem addit sententiam illam, quæ heri fuit exposita. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quod scilicet rex Babylonis merito perdendus sit, quia violaverat terram sanctam & aggressus injuste fuerat electum Dei populum, deinde grassatus etiam cum suis latrociniis fuerat per totum fere Orientem. Nunc sequitur,

18. Quid prodest sculptile? quia sculpsit illud fictor ejus conflatile, & doctorem mendacii: quia confidit fictor figmento suo, ut faciat idola muta.

Jam Propheta ulterius progreditur, & ostendit quicquid hactenus vaticinatus est de futuro excidio Babylonis & illius monarchiæ, proficisci à vero Deo, hoc est, à Deo Israëlis. Neque enim satis fuisset tenere, esse aliquod numen in cœlo, quod gubernat res humanas: ita fieri non posse quin tyranni aliunde pœnas luant suæ crudelitatis. Scimus enim hæc proverbia volitasse passim inter profanas gentes, quod Jovi assideat Justitia: deinde quod sit Nemesis, quod sit divina aliqua Ultio. Quum ergo talis persuasio infixa semper fuerit hominum cordibus, frigida fuisset ac fere inanis Prophetæ doctrina, nisi propositus fuisset in medium Deus Israël. Hæc ratio est cur nunc derideat omnia idola & vindicet uni Deo imperium totius mundi, & ostendat præclare agi cum Judæis, quia non colant imaginarios deos, sicuti profanæ gentes: sed certo intelligant eundem esse opificem cœli & terræ, qui sese Abrahæ patefecit, qui Legem suam dedit per manum Mosis. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Quoniam ergo rex Babylonis colebat etiam ipse deos suos, Propheta excutit vanam fiduciam, qua poterat decipi & alios etiam decipere. Dicit igitur, *Quid prodest fictile?* Contemptim hic loquitur de idolis, quæ fabricata sunt homi-

hominum manu. Et addit rationem: *Quia sculpsit illud fictor*, inquit. Interpretes satis jejune accipiunt, quasi diceret Propheta, Quid prodest fictile ubi sculptum est vel conflatum ab opifice suo? nam Propheta hic causam ostendit, cur inutilis sit idolorum cultus: quia scilicet dii isti constant ex mortua materia. deinde, fictor quid potuit afferre deitatis? Videmus ergo esse redditionem causæ in his verbis: ideo possemus clarius vertere, Quid prodest sculptile, quum fictor illud sculpserit? hoc est, quandoquidem originem habet sculptile ex manu & artificio hominis, quid prodest? Jam adjungit, *Finxit*, inquit, *conflatile*: hoc est, etiamsi artifex formam dederit vel metallo, vel ligno, vel lapidi, tamen non potuit naturam mutare. Dedit quidem externam aliquam speciem: sed siquis interroget, Quid est illud? certe est conflatile. Quum ergo non mutetur natura artificio hominum, hinc apparet quam stolidi & amentes sint quicunque fiduciam suam locant in sculptilibus. Adjungit, *& doctorem mendacii*. Ideo addita fuit hæc particula, quoniam homines sese ipsos præoccupant perversis commentis, ita ut non audeant judicium ferre ex re ipsa. Quî fit enim, ut passim truncus ligni, vel lapis vocetur Deus? Siquis interrogasset sapientissimos illos qui putarunt gentes omnes esse barbaras, vel Romæ, vel Athenis, vel in aliis urbibus, Quid est illud? siquis vidisset Jovem argenteum, vel ligneum, vel lapideum: Est Jupiter, est Deus. Unde hoc? Est tamen lapis, est frustum ligni, vel argenti: nihilominus Deum esse asseruissent. Unde ista dementia? nempe quia homines sunt fascinati, ut videndo nihil videant, hoc est, sponte claudant oculos & cæcutiant quasi data opera, quia nolunt intelligere. Hæc ratio est cur Propheta per anticipationem dicat, *Fictor finxit*. Quid finxit? *conflatile & doctorem mendacii*: manet materia semper, sed interim falsa opinio prævalet, quia homines existimant deos esse illa idola. Unde existimant? Certe est doctrina mendacii, hoc est, est mera illusio. Confirmat eandem sententiam: *Confidit*, inquit, *fictor*, vel opifex, *suo opificio*, vel figmento. Quid? nonne sensu & ratione privatos esse oportet, qui fiduciam suam conjiciunt in res mortuas? Faber, quemadmodum dicit Jesaias, accipiet sua instrumenta, formabit idolum, postea genu flectet & Deum suum vocabit: est tamen opus manuum tuarum: quid? es ne tu ipse Deus? Tu conscius tibi es tuæ fragilitatis: interea autem tu creas novos deos? Hac etiam ratione confirmat Propheta quod prius dixit, nimis desipere homines, imo hunc esse prodigiosum stuporem, ubi tribuunt aliquam deitatem vel ligno, vel lapidi, vel metallo. Quare? Sunt enim ipsorum figmenta, inquit. Et adjungit, *ut faciat idola muta*. Iterum repetit quod dixerat, non mutari naturam artificio hominum, ubi deos sibi fabricant vel ex ligno, vel ex lapide. Quare? neque enim incipiunt loqui. Et eodem etiam pertinet quod statim sequitur. Conjungi enim debet proximus versus. Postea iterum plura nobis dicenda erunt de re ipsa.

Jesai. 40. vers. 19.

19. Væ qui dicit ligno, Expergiscere; Excitare, lapidi muto: (*mortuo*) ipse docebit, Ecce, ipse (*vel ipsum lignum, si referamus ad lignum. Ipse ergo*) opertus est auro & argento, & nullus spiritus in medio ejus.

Prosequitur, ut dixi, eandem sententiam, & acriter invehitur in hominum socordiam, quod inclament ligna & lapides, quasi in illis esset aliqua occulta virtus. *Dicunt* ergo *ligno, Expergiscere*. nam implorant opem ab idolis suis. An *ipse docebit?* vertunt alii interrogative. Ego autem simpliciter accipio, Docebit ipse: hoc est, mirum est vos ita sponte desipere: quia etiamsi nullum Prophetam Deus vobis mittat, etiamsi nemo vos admoneat, lignum tamen & lapis erunt optimi doctores: interrogate vestra idola: hoc est, recte perspicite quidnam sit in idolis. Certe deus ligneus vel lapideus tacendo satis clamat se non esse Deum. Nullus enim est motus in ligno vel lapide. Ubi nihil est vigoris aut vitæ, nonne statuere decebat, nullam esse deitatem? nam multæ sunt creaturæ præditæ aliquo sensu & motu. Deus autem qui inspirat virtutem & motum & sensum toti mundo & singulis ejus partibus, annon ipse excellet quodam singulari motu supra omnes creaturas? Ergo quum lignum & lapis tacent, sunt vobis satis idonei doctores, si essetis boni discipuli. Videmus ergo ut hac ratione amplificet socordiam hominum Propheta, quia quod manifestum est non perspiciunt. Et eodem etiam pertinet quod dicit, *Ecce, ipse opertus est auro & argento*, hoc est, erit quidem aliquis splendor, quia putant idololatræ deos suos esse meliores quum ornati sunt auro & argento: sed interea *nullus est spiritus in medio ipsorum*: Intus, intus, inquit, inspicite, & videbitis res esse mortuas. Cætera crastino die prosequemur.

Da omnipotens Deus, quando in nobis tam parum est recti judicii, imo etiam in ipsa meridie cæcutiunt mentes nostræ: da, inquam, ut semper nobis præluceat Spiritus tuus: deinde etiam intenti simus ad lumen verbi tui, ut teneamus rectam viam in continuo vitæ nostræ cursu: atque ita subjiciamus tibi & nos & omnes vitæ nostræ actiones, ne ullis illecebris implicemur in eandem perniciem cum impiis, qui nos captant & venantur & tendunt undique insidias: sed consilio Spiritus tui gubernati, caveamus ab omnibus insidiis: præsertim vero quoad spiritualem vitam ita simus tibi uni addicti, ut procul nos subducere semper discamus ab omnibus inquinamentis omnium gentium, & ita maneamus in puro numinis tui cultu, ne unquam protrahant nos impii in easdem secum illecebras, quibus eos Satan tam misere decipit: sed sequamur eum ducem, cujus vis nos regi imperio, nempe Christum Filium tuum, donec tandem nos omnes colligat in regnum illud cœleste, quod nobis sanguine suo peperit, Amen.

PRÆLECTIO NONA
IN
HABACUC PROPHETAM.

CAP. II.

Heri diximus Prophetam de idolis nunc loqui, ut vana fiducia spoliet regem Babylonis. Quanquam enim profani homines sibi omnia arrogant & propriis viribus: tamen dementat eos etiam aliqua ex parte sua superstitio. Propheta igitur ostendit tyrannum illum frustra confidere suis idolis, quandoquidem sunt res nihili. Sed notandæ sunt rationes quibus idololatriam refellit: quod scilicet artifices, qui deos fabricant, non possint tamen mutare naturam materiæ. nam lignum sem-

semper manet lignum, lapis etiam lapis: & fundendo nihil aliud proficiunt etiam fabri & aurifices, nisi quod efficiunt conflatile. Manet igitur semper eadem materia. Quod ad formam spectat, Propheta dicit merum esse mendacium & imposturam: imo deos ligneos, vel argenteos, vel cujuscunque sunt materiæ, dicit esse magistros vel doctores mendacii, quia scilicet attrahant ad se animos simplicium: & Satan quasi laqueos tendit hominibus, ubi proponit eorum oculis visibiles istas figuras & persuadet aliquid deitatis illic esse inclusum. Ergo diligenter notanda est ista ratio, dum Propheta admonet, ex mortua & corruptibili materia constare fictitios deos: & quantum ad formam spectat, esse duntaxat præstigias Satanæ. Vulgare est illud dictum Gregorii apud Papistas, Imagines esse libros idiotarum. sic enim rescripsit Sereno Episcopo Massiliensi, qui everterat idola ex omnibus templis. Dicit se probare ejus consilium, quod voluerit corrigere superstitionem, quæ invaluerat in populo: sed tamen male fecisse quod abstulerit prorsus imagines, quæ sunt libri idiotarum. sed videndum est, utri major fides sit adhibenda, Gregorio homini jam multis erroribus imbuto, (ut seculum illud valde corruptum fuit) an Prophetæ Habacuc, atque etiam Jeremiæ, qui in eandem fere sententiam loquitur. Ergo quamvis aliqua sit species in idolis, tamen Propheta hic admonet nihil esse præter Satanæ imposturam: quia docent mendacium. Ratio etiam illa notatu digna est, quod opifices spem suam constituant in propriis figmentis. Hoc autem valde est præposterum, ut mortalis homo Deum manu sua fingat, deinde putet aliquid deitatis esse illic inclusum propter formam. neque enim deitas est in ipsa materia. Atqui materia contemnitur quum est informis: imo quum retinet pulcherrimam formam. Arbor enim quum viret, quum producit & flores & fructum, tamen censetur mortua creatura, ut est. Ubi autem truncus formatus est in figuram hominis, jam creditur Deus esse. Hoc vero nimis est absurdum, ut manus artificis conciliet deitatem mortuæ materiæ. Truncus enim jam est emortuus, & nihil illic perspicitur præter formam, quæ provenit ab homine. Quum ergo artifex confidit figmento suo, illud est præter naturam. Hinc satis apparet, homines prorsus dementari à diabolo, quum opificium suum adorant. Jam vero ut propius urgeat idololatras Propheta, objurgat eos, quod clament ligno & lapidi, Expergiscere. Certum est, quum genua flecterent idololatræ coram suis figmentis, finxisse tamen cœlestes deos: sed quum ad figuram ligneam vel lapideam invocarent Deum, hoc perinde erat acsi salutem expectarent à ligno & lapide. neque enim hic quæritur quid idololatræ imaginati sint: sed res ipsa spectanda est, quam libere & pleno ore hic Propheta damnat. Quoniam ergo solebant preces suas convertere superstitiosi ad lignum & lapidem, dicit fingere sibi deos, quibus sacrificent. Merito autem Propheta speciem hanc diserte attingit, quia præcipuum est sacrificium quod Deus sibi offerri jubet atque exigit à nobis, nempe ut invocetur. nam testamur hoc modo vitam & omnes salutis nostræ partes in eo esse positas. Quum igitur majestas Dei constet præcipue hoc testimonio, quod sit fons vitæ & omnium bonorum, quisquis coram lapide vel ligno se posternit atque implorat opem visibilis Dei, proculdubio transfert gloriam æterni Dei ad truncum mortuum, vel ad lapidem. Ergo si cupimus puri esse ab omni superstitione, tenendum est hoc principium, nempe nobis tunc unicum Deum fore, si dirigimus ad eum solum preces nostras & vota: si denique ipsum solum invocamus. Jam si confugimus ad mortua idola, spoliabitur Deus jure suo. Poterimus centies nominare Deum: sed titulus ille inanis erit & nullius momenti, nisi Deus solus invocetur. Postremo subsannat Propheta hominum dementiam quum dicit idola ipsa docere. neque enim, ut heri dictum fuit, interrogative legi debet hæc particula, sicuti faciunt alii: sed hic ut acrius pungat hominum socordiam Propheta, dicit, Certe etiam figuræ istæ visibiles vos docere poterant, nisi prorsus essetis stupidi. Paulo ante dixerat esse magistros mendacii & vanitatis: verum est: sed nunc de alio genere docendi loquitur, nempe si prudenter homines attenderent ad rem ipsam, possent statim colligere ex solo conspectu suorum deorum, nimis crassos esse dolos Satanæ. siquis ergo puro oculo idola respiciat, videbit rem esse mortuam, videbit gravem injuriam fieri Deo si transfiguratur in similitudinem rei mortuæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, ubi dicit idola ipsa satis superque docere, si homines ipsi dociles & attentos se præberent. non intelligit docere quemadmodum heri dictum fuit, fallaciter in hominum perniciem mentiri idola, dum illis tribuitur aliqua deitas: sed dicit docere, siquis ab errore purus & vacuus accedat ad conspectum idoli, & judicium faciat ex re ipsa. Quoniam autem occupat hominum mentes superstitio, hinc fit ut omnes sint discipuli Satanæ, & nemo animum adjiciat ad istam doctrinam, cujus nunc fit mentio. Denique idola docent naturaliter: docent etiam ex artificio & fraude Satanæ. Docent naturaliter: tacendo enim clamant se non esse deos: quia nihil est in ipsis vigoris. Docent autem ex artificio diaboli, quia prætendunt aliquam speciem deitatis & ita perstringunt sensus hominum, qui jam corrupti sunt suis erroribus. Ad priorem hanc doctrinam, de qua loquitur nunc Propheta, nulli animum adjiciunt. Renunciant enim omnes fere naturæ: tantum arripitur illud, Idola esse deos, quia figurant Deum æternum & cœlestem, à quo nos procul absumus, & qui aliter ad nos non descendit nisi per figuras visibiles. Confirmat sententiam illam Propheta, quum dicit, etiamsi obducti sint dii isti auro vel argento, *nibil tamen esse spiritus* vel anhelitus *in medio*. Denique intelligit esse larvas, quia deitas non potest esse absque sensu. Quum autem idola sint res mortuæ, sequitur nimis crassam esse diaboli imposturam, qua fascinat mentes hominum ubi ita se addicunt rebus mortuis. Cæterum, quicquid hic dicitur contra idola, certum est competere in superstitiones Papisticas. Negant se tribuere divinos honores suis idolis, sed videndum est quid dicat Propheta. Sacrificant enim auro & argento & lapidibus: deinde flectunt genua coram suis simulachris: & non putant propinquum sibi esse Deum, nisi in figuris illis. Ostendant igitur Prophetam hic stulte ratiocinari: vel convicti tenentur quasi Spiritus sancti sententia, dum ita preces suas ad mortua idola convertunt. Jam sequitur,

lib. 9. epistolarum, epistola 9.

20. Jehova autem in Templo sanctitatis suæ, (*id est, in Templo sancto suo*) sileat à facie ejus omnis terra.

Postquam docuit Habacuc falli Babylonios dum quicquam opis expectant à suis idolis, & deludi à Satana, revocat nunc fideles ad verum & unicum Deum. neque enim satis fuisset eripere Babyloniis perversam fiduciam, quam locabant in suis idolis, nisi ex opposito Israëlitæ confisi veri Dei gratia, certo persuasi fuissent, à se Deum ipsum stare, quia ipsos susceperat in tutelam suam. Et diligenter etiam notandus est hic ordo: quia videmus ut multi secure derideant omnes superstitiones quæ in mundo grassantur: interea etiam fortiter & cyclopico furore contemnant verum Deum. Quam multi sunt hodie vel Epicurei, vel Lucianici homines, qui jocose & per ludibrium garriunt contra superstitiones Papatus?

tus? sed interim nullo tanguntur Dei timore. Atqui si ex duobus malis alterum eligere oporteat, magis tolerabilis esset superstitio, quam crassa impietas quæ abolet omnem deitatis sensum. Verum quidem est, incredulos quo magis laborant in suis erroribus provocare contra se iram Dei, quia transferunt ejus gloriam ad res mortuas: sed tamen retinent illud principium, deberi honorem & cultum Deo: profani autem homines, quibus nulla est religio penitus, non modo transfigurant Deum, sed student quantum in se est, in nihilum redigere. Ideo dixi ordinem hunc, quem nobis ostendit Propheta, esse tenendum. Postquam enim evertit fallaces illecebras diaboli, quibus deludit incredulos, quum spectra illis loco veri Dei proponit, jam constituit verum cultum unius Dei. Hactenus ergo Propheta dedit operam evertendis superstitionibus: nunc autem ædificat: quia nisi eversis idolis Deus conscendat suum tribunal, & illic emineat sicuti dignus est, præstaret, vel saltem esset tolerabilius, quemadmodum dixi, relinqui integras superstitiones. Dicit autem *Deum esse in Templo suo*, vel palatio. nomen hoc sæpe accipitur pro cœlo: sed transfertur etiam ad Sanctuarium. Multi ad cœlum referunt, quasi diceret Propheta verum Deum, qui opifex est ac creator cœli & terræ, non includi visibili forma, neque delitescere sub auro vel argento, vel ligno & lapide, sed regnare in cœlo, imo implere cœlum immensa sua gloria. & hoc non male quadraret. Cæterum, quia specialiter hic alloquitur Judæos, mihi non minus probabile est loqui de Templo, ubi tunc Deus volebat coli & sibi offerri sacrificia. neque enim satis fuisset, opponere Deum creatorem cœli & terræ gentium omnium superstitionibus: sed simul necesse fuit addere istam antithesin inter Deum Israëlis & deos omnes, qui tunc nomen & famam in mundo obtinebant, quia erant fabricati hominum arbitrio. Deus autem Israëlis erat quidem creator cœli & terræ: sed innotuit per Legem suam, patefecit se hominibus, ut majestas ejus non esset occulta. nam ubi sermo fit de ipso Deo, nisi ad nos accedat & quodammodo se exhibeat nobis familiarem, evanescimus: neque enim tanta est ingenii nostri facultas, ut penetret super omnes cœlos. Majestas ergo Dei per se nobis est incomprehensibilis: sed per opera sua, & per verbum sese declarat. Quia autem Israëlitæ colebant, ac certo etiam sciebant se colere verum Deum, merito Propheta hic eos confirmat in spe quam conceperant ex doctrina Legis, Deum scilicet sibi esse patrem, sicuti eos adoptaverat. Siquis malit de cœlo accipere, non reclamo: & conveniet, sicuti dixi, sensus ille. Cæterum, quia videtur mihi Propheta peculiariter respicere populum suum, cui ordinatus erat doctor, hic probabile etiam est nomen Templi vel palatii sumi pro ipso Sanctuario. Siquis objiciat, nullum igitur esse discrimen inter Deum Israëlis & deos gentium, quia ipse quoque in terreno domicilio habitet: responsio est facilis, Deum tametsi dicat se habitare inter Cherubim, tamen non fuisse transfiguratum, quasi aliquid simile haberet cum ligno, vel lapide, vel etiam haberet aliquam similitudinem cum humanis corporibus. Errores illi omnes procul exulabant à Templo Dei: quia jubebat cultores suos suspicere in cœlum. deinde erat oppositum velum, ut intelligeret populus se non posse aliter ad Deum pervenire quam per exemplar illud cœleste, cujus spectabant duntaxat ἀντίτυπα in altari thymiamatis, in altari altero ubi sacrificabant, in mensa ubi erant panes propositi, denique in aliis omnibus. Et notanda est etiam altera ratio differentiæ: quia tametsi esset aureum altare, tametsi esset arca fœderis, & altare etiam ubi victimæ immolabantur; tamen insculptum erat omnibus istis figuris verbum Dei, quo solo discernitur vera religio à falsis figmentis. Quamcunque enim speciem rationis præ se ferant fictitii cultus, non tanta est in hominibus auctoritas, ut censeri debeant pro legitimis: sed unicum Dei verbum tantum reverentiæ meretur, ut superet omnes rationes. Jam vero, sicuti nuper attigi, verbum illud non retinebat Judæos in crassis erroribus, sed evehebat in cœlum. Nunc ergo videmus fuisse latum discrimen inter Templum, quod erat Jerosolymæ, & inter templa, quæ sibi increduli in toto mundo tunc erexerant: quia Judæis præibat Deus, ita ut errare non possent. Et hodie ubi etiam prælucet nobis verbum Dei, possumus tuto sequi. Deinde spiritualiter trahebat Deus ad se suos cultores, utcunque pro eorum ruditate uteretur quibusdam elementis. Merito itaque dicit Propheta, Deum esse in palatio suo, vel Templo: quia Israëlitæ certo intelligant se non colere Deum fictitium, quando Lege sua se illis patefecit, & elegit Sanctuarium, ubi volebat sub figuris coli, sed tamen spiritualiter. Jam subjungit, *Sileat à facie ejus omnis terra.* Non dubito quin potentiam Dei commendet Habacuc, ut alacriter pergant Israëlitæ in cursu pietatis, dum sciunt satis sibi esse præsidii in uno Deo, neque appetant superstitiones gentium, neque ferantur huc & illuc vanis desideriis, quemadmodum sæpe contingit. Sileat igitur omnis terra, inquit. Ostendit quamvis Israëlitæ longe subsidant infra Babylonios & alias etiam gentes, longe impares sint viribus, arte militari, copiis, omnibus denique subsidiis, tamen sub Dei tutela fore semper incolumes: quia Dominus poterit cogere in ordinem quicquid est potentiæ in mundo. Videmus nunc quo spectet Propheta. neque enim hic hortatur simpliciter populos omnes ad cultum Dei, sed ostendit etiamsi homines insaniant contra ipsum, tamen posse ejus manu facile subjugari: quia postquam tumultuati fuerunt Reges cum omnibus suis populis, Dominus flatu uno discutiet omnes ipsorum conatus, quamlibet sint furiosi. Hoc igitur est silentium, de quo nunc loquitur Propheta. Alia autem est species silentii ubi sponte nos Deo subjicimus: silentium nihil aliud est quam subjectio hoc loco. Subjicimus autem nos Deo, ubi non afferimus nostra commenta, neque imaginationes, sed patimur nos doceri ejus verbo: deinde subjicimus nos, ubi non obstrepimus ejus potentiæ, vel judiciis: si humiliamur sub formidabili ejus manu: neque etiam ferociter calcitramus contra eum, sicuti qui indulgent suis cupiditatibus. hæc autem voluntaria est subjectio, quemadmodum dixi. Sed Propheta hic ostendit Deo esse potentiam, qua prosternat totum mundum & conterat sub pedibus suis ubi ita visum fuerit: ut nihil timendum sit fidelibus, quia sciunt salutem suam esse in tuto, quandoquidem totus mundus, etiamsi omnia machinetur, non potest Deo resistere. Sequitur precatio.

CAPUT III.

PRecatio Chabakuk Prophetæ super ignorantiis. *(vel super canticis, aut instrumentis musicis.)*

NOn dubium est quin hanc precandi formam dictaverit Propheta populo suo antequam traheretur in exilium, ut illic sese exerceret semper in studio pietatis. Scimus autem non posse Deum vel rite, vel ex animo coli absque fide. Ut ergo frenum injiceret Propheta dispersis Israëlitis, ne diffluerent à vera pietate, hic proponit fidei materiam, & stimulat etiam ad precandum.

Scimus

Scimus autem non posse melius fidem nostram foveri quam precandi exercitio. Sciamus ergo hic præscribi miseris Israëlitis rationem pietatis fovendæ, dum erunt in exilio dispersi, nempe si quotidie ad Deum suspirent & sese confirment in fide: quia non poterant aliter manere sub obsequio Dei: imo delapsi fuissent ad superstitiones gentium protinus, nisi stetisset firma in cordibus ipsorum memoria fœderis, quod Dominus pepigerat. & videbimus paulo post in hanc partem incumbere Prophetam. Vocat precationem suam, non quod privatim solus ipse precatus sit, vel composuerit in usum suum hoc carmen: sed quo plus haberet auctoritatis ista precatio apud totum populum. Sciebat enim non secus Prophetæ ore sibi dictatam fuisse hanc precandi regulam, quam si è cœlo Spiritus ipse illis monstrasset quomodo orandus esset Deus. Ascribitur itaque nomen Habacuc, non quia seorsum ita precatus sit, sed ut populus magis animaretur ad precandum, quum sciret Spiritum sanctum sibi esse ducem ac magistrum opera ipsius Prophetæ. Alia etiam difficultas est in voce שגיונות. שגא & שגה etiam Hebræis significat Inconsiderate agere. A secundo, nempe à שגה, deducitur שגיון: multi vertunt Ignorantiam, alii oblectationem: alii putant fuisse initium cantici: alii putant fuisse communem melodiam, alii instrumentum musicum. sic variant inter se interpretes. Psal. 7. mihi non dubium est quin David שגיון nominet vel canticum, vel musicum instrumentum aliquod. Tamen alii putant Davidem illic testari de sua innocentia: & quia non esset sibi male conscius, ideo titulum illum nihil aliud notare quam ejus innocentiam. sed illud est nimis coactum. Hoc loco receptum est fere communi usu, accipi pro Ignorantiis. Scimus autem ignorantias vocari Hebræis, vel errores, vel lapsus non adeo graves, & omnia quæ per incogitantiam accidunt. & hoc verbo non extenuant sua delicta, sed fatentur se fuisse inconsideratos, dum lapsi sunt. Ergo nomen שגיון non erit ignorantia, quæ excuset, quemadmodum inde prætextum captant homines: sed erit error stultitiæ & temeritatis: quia scilicet homines non satis attenti sint ad verbum Dei. Sed forte שגיונות poterit hic accipi plurali numero pro instrumentis musicis. sed quia non libenter discedo à recepta sententia, non est etiam ulla necessitas, quæ nos cogat hoc loco discedere, sequamur quod jam dictum est: Prophetam hic dictare populo suo formam precandi pro ignorantiis, quia scilicet non posset aliter sperare veniam à Deo, nisi rediisset in gratiam. Quomodo autem reconciliamur Deo, nisi quum desinit imputare peccata? Cæterum, Propheta rogando pro ignorantiis, non omittit graviora peccata: sed ostendit, etiamsi homines sua conscientia non coarguat, tamen non ideo esse innoxios & extra reatum: quia etiam sæpe inconsiderate labantur, & non excusari delicta propter errorem. Perinde igitur est acsi Propheta gentiles suos moneret, non aliud esse remedium in rebus adversis, nisi ut confugiant ad Deum, & confugiant supplices, petantque veniam: neque tantum agnoscant graviora scelera, sed fateantur se esse reos multis aliis modis: quia potuerant millies labi per errorem, sicuti inconsiderati sumus fere in tota vita. Nunc ergo tenemus quid sibi velit nomen istud, & cur Propheta de ignorantiis potius loquutus sit quam de aliis sceleribus. Sed nunc ulterius non pergam, quia est aliquod negotium.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es te nobis patefacere per verbum tuum, & pro ruditate sensus nostri nos ad te attollis, ne defixi maneamus in nostra crassitie, sed exuti omnibus superstitionibus, imo etiam abdicando nos sensu carnis nostræ, te recta via quæramus, & sic patiamur nos regi verbo tuo, ut pure & ex animo te invocemus, & ita recumbamus in virtutem tuam immensam, ut non dubitemus despicere totum mundum & quicquid nobis in terra adversum est, donec defuncti nostra militia tandem colligamur in beatam illam quietem, quam nobis peperit sanguine suo unigenitus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. III.

2. Jehova audivi vocem tuam, (*auditum tuum, ad verbum:* שמעך) timui: Jehova opus tuum in medio annorum vivifica illud, (*sed relativum pronomen abundat*) in medio annorum notum fac: in ira misericordiæ recorderis.

Hic Propheta in persona totius populi dicit se fuisse voce Dei territum. Sic enim accipio hoc nomen: tametsi multis in locis Famam significet, quemadmodum etiam quidam hoc loco exponunt. sed quia Jesaiæ 53. cap. vocatur etiam שמעה Euangelii prædicatio, mihi videtur hoc ad contextum præsentem esse aptius, ut vertamus vocem Dei. Nam frigeret illa generalis sententia, quod fideles ad famam Dei conterriti fuerint. Potius hoc debet accommodari ad prophetias, quæ antehac expositæ fuerunt. Et certe hic noluit Habacuc tractare in genere duntaxat de potentia Dei: sed quemadmodum vidimus proxima lectione, hic suppliciter fatetur peccata populi, deinde veniam precatur. non dubium igitur est, quin dicat se fuisse territum Dei voce, quum scilicet audiret ipsum minari tam graves pœnas. Postea adjungit, *Vivifica* tamen *opus tuum in medio annorum & notum fac*. Postremo adjungit per occupationem, *Ut Deus recordetur misericordiæ suæ*, etiamsi merito offensus fuerit peccatis populi. Quod autem dicit se timuisse ad vocem Dei, confessio est vel testimonium pœnitentiæ: quia non possumus ex animo petere veniam, nisi prius humiliati. Ubi enim non displicet sibi peccator, neque reatum suum agnoscit, indignus est misericordia. Videmus ergo cur Propheta hic loquatur de timore, nempe ut hoc modo sibi & reliquis favorem apud Deum conciliet: nam simulac damnat se ultro peccator, neque hoc facit defunctorie, sed serio animi affectu, jam reconciliatus est Deo. sic enim jubet Deus præveniri judicium suum. Hoc unum est. Nunc quæritur unde audierit Propheta hanc Dei vocem. Solutio facilis est: quia non est hæc privata unius tantum hominis, sed communis totius Ecclesiæ precatio, præscribere hic rationem fidelibus, qua obtineant gratiam à Deo & ipsum ad misericordiam flectant, nempe si expavescant ad ejus minas & sciant instare quicquid Deus minatur per Prophetas suos. Nunc sequitur alterum membrum, *Jehova in medio annorum vivifica opus tuum.* Opus Dei nominat statum populi vel Ecclesiæ. Tametsi enim Deus cœli & terræ creator est, vult tamen Ecclesiam suam agnosci quasi singulare opificium, & specimen præcipuum suæ virtutis, sapientiæ, justitiæ, bonitatis.

Ergo κατ' ἐξοχὴν, per excellentiam, hic vocatur status electi populi, Dei opus: quia non erat tantum pars humani generis semen illud Abrahæ, sed sacrum Dei peculium. Quoniam ergo Israëlitæ segregati fuerant à Domino, merito vocantur opus ejus: sicuti
Psal. 138. vers. 8. etiam alibi, Opus manuum tuarum non despicies. Deinde sæpius ita loquitur Deus, Hæc est plantatio mea: Hoc est opus manuum mearum, quoties de Ecclesia loquitur. Per medium annorum, intelligit quasi medium cursum vitæ populi. Nam ex quo Deus elegit genus Abrahæ, usque ad Christi adventum, fuit quasi curriculum vitæ unius, si comparemus populum illum homini. nam complementum ætatis erat in Christi adventu. Ergo si populus ille deletus fuisset, hoc perinde erat acsi in medio flore ætatis mors abriperet quempiam. Rogat igitur Propheta, ne Deus abripiat vitam populi sui in dimidia parte: quia Christo nondum exhibito, populus ille nondum maturuerat, nondum pervenerat ad justam & virilem ætatem. *In medio* igitur *annorum opus tuum vivifica:* hoc est, etiamsi videmur destinati esse morti, tamen nos restitue: *notum fac*, inquit, *in medio annorum*, hoc est, ostende re ipsa hoc esse tuum opus. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: postquam confessus est merito ad vocem Dei timuisse Israëlitas, quod viderent se constringi reatu æternæ mortis; postea tamen ad misericordiam Dei provocat, & petit ut Deus vivificet opus suum. Hic non adducit in medium quicquam nisi gratiam adoptionis: ita fatetur nihil esse cur Deus ignoscat populo suo, nisi quia dignatus est ipsum gratis adoptare, & eligere in populum peculiarem. sic enim Deus ad extremum usque prosequi solet suas gratias in nobis. Quoniam ergo hic populus fuerat semel à Deo electus, Propheta adoptionem commemorat, ut Deus continuet atque impleat usque ad finem quod incepit. Quantum attinet ad dimidium vitæ cursum, notanda est illa similitudo: quia videmus non fuisse electum genus Abrahæ ad breve aliquod tempus, sed usque dum Christus manifestatus esset redemptor. Jam hoc nobis cum veteri populo commune est, quod Deus nos adoptat ut perducat tandem ad hereditatem vitæ æternæ. Usque dum ergo completum sit opus salutis nostræ, sumus quasi in stadio: ideo possumus sequi hanc precandi formam, quæ nobis à Spiritu sancto præscribitur, ne scil. Deus in medio curriculo deserat opus suum. Jam quod adjungit, *In ira recorderis misericordiæ*, est species occupationis: poterat enim obrepere hæc cogitatio fidelibus, non esse cur sperarent à Deo veniam, quem tam graviter provocaverant: deinde non esse cur objicerent amplius fœdus quod violaverant sua perfidia. Propheta huic tentationi occurrit: & confugit tamen ad gratiam Dei, utcunque sentiat populum justas dare pœnas scelerum, quales erat meritus. Fatetur ergo Deum juste iratum esse populo suo: sed tamen non ideo præclusam esse spem salutis: quia Dominus pollicitus fuerit se placabilem. Quoniam ergo non est inexorabilis Deus erga suos, imo dum eos castigat non desinit esse pater: hæc ratio est cur hic Propheta conjungat misericordiam cum ira Dei. Alibi diximus nomen Iræ improprie accipi, ubi agitur de electis & fidelibus: quia Deus non ideo eos castigat quod oderit: imo potius declarat sollicitudinem quam gerit de ipsorum salute. Ergo ferulæ quibus castigat Deus filios suos, sunt amoris testimonia. sed Scriptura judicium Dei quod exercet in suos fideles, vocat Iram: non ob personas, sed ob peccata. Quanquam ergo Deus amore prosequitur electos suos, tamen testatur quum sumit de peccatis ipsorum pœnam, sibi iniquitatem esse odio. Quoniam ergo Deus prodit in medium quasi judex, & demonstrat sibi peccata displicere, ideo irasci dicitur fidelibus. deinde est relatio ad sensum hominum: quia non possumus, ubi Deus nos castigat, effugere, quin conscientia nostra nos coram ipso accuset. Hinc vero odium illud: quia ubi intus nos damnat conscientia, necesse est agnoscere Deum nobis iratum, nempe quoad nos. Quoniam ergo provocamus peccatis nostris iram Dei, sentimus ipsum nobis esse iratum. atqui interea Propheta res quæ videntur esse prorsus contrariæ conjungit: nempe quod Deus *recordetur misericordiæ in ira*; hoc est, sic ostendat sibi displicere, ut interim tamen gustum aliquem præbeat sui favoris & misericordiæ fidelibus, dum sentiunt ipsum esse placabilem. Nunc ergo videmus cur postremum hoc membrum Propheta cum aliis conjunxerit. Ergo quoties nos ad desperationem sollicitat carnis sensus, semper discamus objicere hanc sententiam, Deum sic irasci, ut tamen nunquam obliviscatur suæ misericordiæ, nempe ubi negotium ei est cum suis electis. Sequitur,

3. Deus de Theman veniet, & Sanctus è monte Paran, Selah. Operuit cœlos decor (*vel gloria*) ejus: laude ejus plena est terra.

Hunc versum interpretes duobus modis exponunt. Quidam verbum futuri temporis in præteritum resolvunt, Deus prodiit è Theman, & Sanctus è monte Paran: quia sequitur etiam aliud verbum præteriti temporis. Alii vero resolvunt in modum optativum, Deus veniat vel prodeat è Theman, & Sanctus è monte Paran: quasi optaret Propheta Deum adesse populi sui vindicem è monte Sinai, ubi Lex promulgata fuerat, & sancitum fœdus quod olim pepigerat Deus cum Abraham & ejus posteris. Ego potius eorum sententiæ subscribo, qui putant recitari à Propheta manifestationem illam Dei, qua testatus fuerat se custodem esse illius populi. Quoniam ergo Deus in monte Sinai gloriam suam ita explicuerat, ut facile constaret gentem illam esse sub tutela ejus: ideo Propheta ut se & reliquos fideles confirmet, reducit in memoriam id quod satis erat celebre & notum in toto populo, Legem scilicet fuisse datam in monte Sinai, quæ testimonium esset singularis gratiæ: quia tunc Deus rursus novo pignore testatus fuerat fœdus suum olim percussum cum Abraham, ratum & stabile esse. Quod Habacuc non montem Sinai nominat, sed Theman & Paran, ideo videtur hoc facere, quod duo isti montes erant propiores terræ sanctæ. Quanquam illud quoque vereor ne sit nimis argutum. Ideo simpliciter accipio quod loco montis Sinai periphrastice posuerit montem Paran, deinde desertum Theman. Alii putant duos esse montes. sed nescio an Theman restringi debeat solum ad montem unum. Videtur potius esse aliquis tractus longior regionis. Judæis etiam tritum est, nomen hoc ponere, quum loquuntur de Austro vel Meridie, quemadmodum solent multæ gentes indere ventis nomina à locis vicinis: sic etiam quum Judæi volebant nominare Africum, dicebant Theman, Est ventus Theman: ita quum sermo erat de Meridie, dicebant Theman. Quicquid sit, certum est desertum Theman vicinum fuisse monti Sinai: deinde montem Paran fuisse etiam conjunctum deserto. Quoniam ergo spectabant hæc loca ad Meridiem, & propinqua erant monti Sinai ubi Lex lata fuerat; hic commemorat Propheta ad confirmationem totius populi, quod Deus non frustra prodierit semel ex Theman, & illic apparuerit cum cœlesti sua potentia. Tunc enim Deus palam ostenderat se in fidem suam suscipere filios Abrahæ, & fœdus quod olim percusserat, non esse vanum vel nullius efficaciæ. Quum ergo Deus hoc tam illustri documento & memorabili testatus esset, ideo Propheta hic proponit in medium historiam illam, quæ plurimum ad piorum omnium confirmationem valere debebat: *Deus prodiit semel è Theman, & Sanctus è*

monte

monte Paran. neque enim Deus volebat evanescere memoriam illius manifestationis: sed semel apparuerat cum tam magnifica gloria, ut populus certo persuasus esset se fore semper salvum, quia protegebatur manu Dei, & quidem plena potentiæ, sicuti semel Patres cognoverant signis illis manifestis & visibilibus. Ideoque egressum Dei ex monte Paran Propheta statuit quasi in continuo actu, acsi quotidie se conspiciendum præberet ex eo loco. Neque hoc debet videri novum: quia plurimis aliis locis videmus illam quasi vivam picturam statui ante oculos piorum, ut sese confirment in rebus adversis, nec dubitent se salvos fore Dei præsentia. neque enim quotidie Dominus fulminabat è cœlo: non erant etiam conspicua indicia præsentiæ ejus, sicuti in monte Sinai. Sed populus debebat statuere eundem ipsum Deum, qui Patribus exhibuerat tam clarum testimonium suæ potentiæ: hodie etiam & usque ad finem mundi præditum esse eadem potentia, licet non esset visibilis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. *Deus* ergo *venit è Theman, & Sanctus è monte Paran.* Jam hoc etiam notandum est, revocari piorum mentes ad spectaculum illud montis Sinai, quum abducti essent in exilium, vel quum essent obnoxii hostibus suis. Tunc enim poterant conjicere, se prorsus esse derelictos. ergo abolita fuisset memoria illius historiæ, nisi remedium hoc fuisset interpositum. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Quamvis nunc occultet Deus virtutem suam, & nullum signum ostendat gratiæ suæ, tamen reputate non frustra olim cum tanta potentia apparuisse patribus vestris, quum Lex promulgata fuit in monte Sinai. Sequitur,

4. Et splendor quasi lux fuit: cornua è manu ejus ei, & ibi absconsio fortitudinis ejus.

Confirmat sententiam quam exposui, nempe Deum ubi voluit præsentiam suam testari populo, simul dedisse signa admirabilis potentiæ, quæ possent expergefacere omnium animos. Dicit ergo fulgorem fuisse instar lucis. Per nomen אור non dubium quin lucem, quæ diffusa est per totum mundum & quæ à sole manat, Propheta significet. dicit ergo fulgorem illum qui apparuit in monte Sinai, parem fuisse luci Solis, ut posset replere totum orbem. Adjungit *cornua fuisse illi è manu.* Alii vertunt Splendorem. Sed קרן proprie significat Cornu, & קרנים hic nomen est dualis numeri: ergo magis probabile est, hic Prophetam tribuere Deo cornua, quæ gestet utraque manu. & optime respondet quod statim sequitur, ibi esse absconsionem fortitudinis ejus, vel ibi esse absconditam virtutem ejus. Qui vertunt Splendores secundo loco, putant repeti quod dictum fuerat, nempe splendorem fuisse instar lucis. sed falluntur, quia colligimus ex contextu res diversas notari à Propheta. Loquitur ergo de specie Dei visibili: postea adjungit Potentiam, & metaphorice eam designat per Cornua. quod etiam Scripturis familiare est. Frequenter enim occurrit hæc loquutio. Dicit igitur Deum venisse instructum potentia, quum voluit Legem dare populo suo: quia gestavit cornua in manibus, ubi abscondita erat ejus fortitudo. Quantum ad nomen Absconsionis, quidam etiam subtiliter exponunt, quod tunc Deus virtutem suam exeruit, quæ prius fuerat occulta. sed illud nimis est coactum. Mihi non dubium est quin priore loco Propheta dicat fuisse conspicuam Dei gloriam, quæ posset totum orbem irradiare quemadmodum lumen Solis: deinde adjungat splendorem hunc conjunctum fuisse cum potentia, quoniam Deus cornua ambabus manibus gestabat, ubi abscondita erat ejus fortitudo. Dicit autem Absconditam, quia nolebat Deus promiscue per totum orbem virtutem suam palam facere, sed peculiariter in suo populo: quemadmodum etiam in Psalmo dicitur, *Psal. 31. vers. 20.* magnitudinem bonitatis ejus absconditam esse solis fidelibus, qui eum timent & reverentur. Quemadmodum ergo dicitur abscondita Dei bonitas fidelibus, quia ipsa fruuntur tanquam filii & domestici: sic etiam abscondita dicitur fuisse virtus Dei, quoniam testatus est se præditum esse robore ad tutandam Ecclesiam, ut salvos præstaret filios Abrahæ, quos in fidem suam susceperat. Postea sequitur,

5. Coram facie ejus ambulavit pestis, & egredietur carbo ignitus (*vel ustio*) ad pedes ejus.

Hic recitat Propheta Deum venisse armatum ad defensionem populi sui, quum prodiit è Theman, quia hic conjungit liberationem populi. neque enim tantum loquitur de promulgatione Legis, sed hortatur ad fiduciam pios omnes: quia Deus, qui semel redemerat patres ipsorum ex Ægypto, semper maneat similis sui, & eadem sit præditus virtute. Dicit autem *ambulasse coram facie Dei pestem*: hoc referunt ad Ægyptios: *& carbonem ignitum fuisse egressum ex pedibus ejus.* רשף alii vertunt Exterminium: sed quum etymologia postulet quod dixi, nempe accipi pro Ustione vel carbone ignito, non opus est trahere vocem hanc in alienos sensus. Summa est, Deum profligasse omnes populi hostes: quemadmodum scimus percussos fuisse variis plagis Ægyptios, & exercitum Pharaonis fuisse demersum in mari Rubro: hac ratione dicit Propheta Deum sic apparuisse ex Theman, ut pestis coram ipso incederet, deinde carbo ignitus. denique pestis & carbo ignitus fuerunt quasi Dei apparitores, qui præsto sint ad exequenda ejus imperia: quemadmodum si Rex aut Judex quispiam habeat suos apparitores, mandabit ut hunc trahant in carcerem, illum castigent alio modo: sic etiam Propheta hic imaginem Dei nobis depingens, dicit præsto esse ad ejus mandata varias species malorum, quibus hostes suos & nostros perdere possit nullo negotio. Ergo non vult hic fideles terrere, quum pestem & carbonem ignitum nominat: sed potius vult illis ponere ante oculos potentiam Dei, qua eripiet ipsos è manu hostium, quemadmodum olim redempti fuerant ipsorum patres ex Ægypto. Ideo pedes Dei accipit pro ingressu vel præsentia. neque enim probo quod alii exponunt, sequutos fuisse carbones ignitos, quum pestis præcederet: eadem enim est utriusque ratio. Sequitur,

6. Stetit & mensus est terram: aspexit & dissolvit gentes: & afflicti sunt montes æterni, incurvati sunt colles seculi, itinera seculi ei.

Dicit Deum fuisse præditum summo imperio, ut terram sibi subjiceret, atque posset pro suo arbitrio illam distribuere, imo ut liquefaceret tam montes quam gentes. Quidam ex Judæis hoc intelligunt de Arca, quæ stetit ad tempus in Gilead. Putant igitur Prophetam hoc velle in summa, quum Deus elegit stationem arcæ fœderis in Gilgal, tunc statuisse quid facturus esset, & tunc distribuisse in arcano suo consilio terram, ut cuique sorte obtingeret sua portio. Hoc quidem impletum fuit longo post tempore. nam Josue sortitus est, quemadmodum scimus, inter Tribus. Sed quod Judæi afferunt de Arca, videtur mihi

& coactum esse & frigidum. Potius intelligit Habacuc per verbum Standi, Deum palam fuisse conspicuum: sicuti qui sese erigit, ut procul possit videri. Hoc modo refert Deum stetisse. Jam terræ dimensio non debet restringi ad Judæam: sed potius extenditur ad totum orbem. Dicit ergo Deum *mensum esse terram*. hoc autem proprium est summi Regis, terram metiri, ut scilicet assignet cuique suam partem. Nisi ergo summum terræ & totius orbis imperium penes Deum esset, non tribueret ei Habacuc has partes. & ex contextu facile hoc colligitur, quia subjicit continuo post, *gentes fuisse quasi liquefactas, montes fuisse afflictos, colles fuisse incurvatos*. Videmus ergo hic per nomen Terræ non solum Judæam debere intelligi, sed totum orbem: quasi diceret, ubi apparuit Deus in monte Sinai, tunc palam fecisse terram esse sub manu sua & jure, ut posset statuere quicquid visum esset, ut posset limites singulis gentibus attribuere. neque enim hic tradit Deo quasi mathematico vel agrorum mensori decempedam vel aliud genus mensuræ: sed dicit eum mensum esse terram, quia potuit tunc mutare fines totius orbis: imo ostendit se eum esse qui ab initio terram creaverat & assignaverat hominibus. Verum quidem est, gentes non fuisse tunc liquefactas, neque montes fuisse afflictos & colles incurvatos: sed Propheta simpliciter intelligit apparuisse Dei potentiam, quæ par esset ad concutiendum totum orbem. Vocat autem *Montes æternitatis & colles seculi*, qui ab initio fixi in suis radicibus fuerant. Nam si contingat terræ motus in planitie, hoc minus videbitur mirum. Deinde siqui etiam montes dehiscant, qui alioqui non adeo sunt firmi, hoc fiet propter cavernas: nam si venti repleant cavernas, cogentur postea erumpere, & scindent vel montes vel terram. Sed Propheta rem insolitam narrat, & quæ aliena prorsus est à communi naturæ ordine, quod montes æternitatis, hoc est, qui ab initio fuerunt, & qui carent omni mutatione, ita fuerunt afflicti vel incurvati. Denique omnibus modis voluit hic Propheta erigere animos piorum ad fiduciam, ut persuasi essent eandem fore Dei potentiam ad ipsos liberandos, quam olim experti fuerant eorum patres: quia non alia fultura erat in rebus miseris, imo perditis, quam ut agnoscerent se tamen esse sub præsidio Dei, qui ipsos adoptaverat. Hæc ratio est cur Propheta hic amplificet tam præclaris elogiis Dei potentiam: & ideo adjungit, *itinera seculi* esse Deo. Alii vertunt, Itinera mundi. עלם tamen proprie Seculum vel diuturnum tempus significat: nec dubito quin Propheta per Itinera æternitatis intelligat mirificas rationes, quibus Deus operari solet in salutem Ecclesiæ suæ. Solemus enim semper exigere ad captum nostrum opera Dei. Ipse autem vult cum admiratione opus salutis nostræ perficere. ergo hic Propheta jubet fideles attollere sursum mentes suas, & majus aliquid concipere de potentia Dei, quam capiant naturaliter. Si placeat hoc modo intelligere Itinera æternitatis, opponet ea viis notis, & usitatis rationibus. Itinera quotidiana sunt ubi oritur sol, deinde occumbit: ubi hyemi succedit verna temperies: ubi terra producit fruges: tametsi hæc totidem sint miracula, tamen sunt communes viæ. atqui Deus *habet vias æternitatis*: hoc est, habet rationes nobis incognitas, quibus nos possit à morte eruere, ubi ita visum est. Siquis tamen Itinera æternitatis accipere malit pro continua Dei virtute quæ ab initio semper apparuit, commoda nec minus utilis interpretatio erit. nam hoc etiam plurimum ad confirmationem fidei nostræ facit, ubi reputamus ex quo creavit Deus cœlum & terram, semper eundem fuisse: hoc est, nunquam imminutam fuisse ejus virtutem, neque mutasse ingenium. Quum ergo Deus continua serie demonstraverit omnibus seculis suam potentiam, hinc etiam colligere licet non esse nobis causam desperationis, si ad tempus abscondat manum suam: neque enim propterea spoliatus est jure suo: semper retinet mundi imperium. ergo debemus attenti esse ad vias seculi, hoc est, ad istam demonstrationem potentiæ quæ patefacta fuit in creatione mundi, & huc usque continuat suum cursum. Sequitur,

7. Pro iniquitate (*vel pro nihilo, alii vertunt*) vidi tentoria Chusan, (*vel Æthiopiæ*) contremiscent cortinæ (*vel pelles*) terræ Madian.

Non dubium est quin recenseat Propheta quæcunque poterant afferre miseris Judæis aliquid solatii, quum putarent se rejectos esse, & quodammodo alienatos à Deo. Hic ergo Propheta alias etiam liberationes adjungit, quæ luculenta erant testimonia continuæ gratiæ Dei erga populum electum. Loquutus est hactenus de redemptione, & statim redibit ad eundem sermonem: permiscet tamen hic alias historias: quasi diceret non uno tantum die testatum fuisse Deum quantopere diligeret Abrahæ genus: deinde quam sanctum esset fœdus quod pepigerat: sed variis temporibus eadem etiam testimonia dedisse. nam quod adversus alios etiam hostes tutatus est populum suum, hinc colligere promptum fuit manum Dei ita palam fieri, ut agnoscerent filii Abrahæ se non fuisse deceptos, quum essent ab eo adoptati. Ergo in tentoriis Chusan ponit Habacuc aliud specimen potentiæ Dei in populo servando: item *in pellibus Madian*, quia scimus quam mirificum fuerit illud opus quod per manum Gedeonis erepti sunt Judæi. sic etiam sentiendum est de rege Chusan. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: nam quia sciebat instare tempus quo Judæi possent desperationi succumbere in rebus afflictissimis, revocat illis in memoriam testimonia gratiæ & virtutis Dei, quæ patefacta olim fuerat ipsorum patribus, ut spem etiam in futurum tempus concipiant, & persuasi sint Deum etiam fore suum liberatorem, sicuti se talem ostenderat olim ipsorum patribus.

Da omnipotens Deus, quando nobis continuum est certamen cum tam robustis hostibus, ut sentiamus nos defendi manu tua, imo teipsum pugnare nobis quiescentibus: ut ita constanter militemus sub auspiciis tuis, neque unquam frangamur vel cedamus Satanæ & omnibus impiis, neque etiam tentationibus ullis, sed constanter pergamus in cursu militiæ nostræ: & utcunque etiam nos sæpe humilies, ut cogamur contremiscere sub formidabili tuo judicio, ne desinamus tamen bene sperare, quoniam semel nobis pollicitus es te æternum nobis fore patrem in Filio tuo æterno & unigenito, sed confirmati invicta fidei constantia, sic tibi nos subjiciamus ut feramus omnes nostras afflictiones patienter, donec tandem colligas nos in beatam illam quietem quæ nobis parta est sanguine ejusdem Filii tui. Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO UNDECIMA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. III.

DIximus heri Prophetam loqui de rege Chusan & Madianitis, ut confirmet animos piorum, & proponat illis auxilium Dei perpetuum ante oculos, ut certo statuere audeant, non alium fore erga Ecclesiam suam usque ad finem mundi, quam fuerit ab initio. De sensu ergo satis convenit. Quantum ad voces spectat, און quidam hic accipiunt pro Nihilo aut vanitate: quasi diceret Propheta, tentoria Chusan fuisse redacta in nihilum. sed alter sensus probabilior est. *Vidi tentoria pro iniquitate*: hoc est, merces quam Deus rependit iniquitati regis Chusan fuit manifesta. se enim vidisse dicit Propheta quod omnibus fuit expositum & notum. Nunc tenemus quid velit, Deum scilicet fuisse justum judicem contra exercitum regis Chusan: quia sicuti injuste aggressi fuerant Israëlitas, ita reddita illis fuit merces. Historia autem legitur 3. cap. Judic. nam rex Mesopotamiæ Chusan propemodum afflixerat Israëlitas, quum Dominus illum cum suis copiis profligavit. Alii vertunt, Tentoria Æthiopiæ: acsi scriptum esset Chus. Sed illud est coactum, & præter rationem Grammatices: deinde posterius membrum confirmat quod dixi. nam adjungit Propheta cladem qua Deus afflixit Madianitas, qui etiam miserum populum fere oppresserant. Dicit *contremuisse ipsorum pelles*, vel habitacula, quoniam scilicet Deus absque manu vel gladio hominum ipsos impulerat in rabiem, ut sese mutuo conficerent, quemadmodum testatur sacra historia, Judic. 6. cap. & 7. Sequitur nunc,

8. An contra fluvios iratus es Jehova? an contra fluvios indignatio tua? an contra mare furor tuus? *(vel ira tua?)* quia equitasti super equos tuos: quadrigæ tuæ salus.

Hic Propheta quas hactenus retulit historias accommodat ad spem fidelium, ut sciant totidem esse documenta & pignora paterni Dei favoris erga ipsos, atque ita alacriter expectent ejus auxilium, neque succumbant tentationi in rebus adversis. Quum interrogat an Deus iratus fuerit fluviis & mari, non dubito quin hac ratione expergefaciat fidelium mentes, ut considerent finem in illis Dei operibus quæ hactenus recensuit. nam cæci esset impetus ira Dei contra fluvios & mare. Quorsum Deus excandesceret adversus mortua elementa? Propheta igitur ostendit alium fuisse finem Deo propositum, quum mare siccavit, quum prohibuit cursum Jordanis, quum etiam alia signa edidit suæ potentiæ. Certe Deus non respexit mare & fluvios duntaxat. fuisset enim illud quasi temerarium. Sequitur itaque mutationes istas fuisse testimonia gratiæ Dei erga Ecclesiam: & ideo Propheta subjungit Deum *equitasse super equos suos, & quadrigas ejus fuisse populo in salutem*. Nunc tenemus Prophetæ consilium, quod interpretes vel non sunt assequuti, vel saltem non reddunt. Jam ergo videmus cur Propheta interroget. nam plus vehementiæ habet interrogatio, quum veluti de re minime ambigua quæritur, Quid? an posset Deus irasci contra fluvios? Quis imaginabitur Deum ita esse cæcum, ut commoveat mare, mutet rerum naturam, quum stabilitus fuerit certus ordo ejus voce? Quorsum nunc mare siccasset & fluvios, nisi spectasset in alium finem, ut scilicet consuleret saluti Ecclesiæ suæ? eriperet ab extremo periculo populum suum, ut manum porrigeret Israëlitis, quum putabant jam se esse perditos? Negat igitur quum mare Rubrum exaruit, quum etiam cursus Jordanis fuit prohibitus, Deum exeruisse potentiam suam vel contra mare vel contra illud flumen, quasi converteret illuc iram suam: fuit aliud objectum Dei, inquit Propheta, nempe quod Deus *equitaverit super equos suos*, hoc est, voluerit ostendere subesse imperio suo omnia elementa, idque in salutem populi sui. ergo ut Deus esset redemptor Ecclesiæ suæ, coëgit Jordanem retro cursum flectere, coëgit etiam mare dare transitum miseris illis captivis, qui alioqui erant velut expositi ad carnificinam. Nulla enim erat spes servandi Israëlis, nisi transitus subito patuisset illis per mare Rubrum. ergo omnia illa miracula non alio spectarunt, nisi ut Deus redemptor esset Ecclesiæ suæ, ac virtutem suam exereret in eorum salutem quos in suum patrocinium receperat. Hinc vero promptum fuit colligere idem auxilium sperandum esse à Deo posteris: quia Deus non fuit correptus subito aliquo motu, ut mutaret rerum naturam, sed specimen exhibuit gratiæ suæ. Atqui gratia ejus perpetua est, & fluit æquabili cursu: non respectu hominum. patitur enim quasdam interruptiones: quia Deus exercet suos fideles sub cruce: tamen bonitas ejus nunquam cessat. Sequitur ergo bene sperandum esse fidelibus, quia Deus ubi visum fuerit, & ubi etiam expediet, re ipsa monstrabit eandem potentiam, quæ tunc Patribus fuit ostensa. Nunc sequitur,

9. Nudando nudatus fuit *(vel manifestatione manifestatus fuit)* arcus tuus: juramenta Tribuum sermo: selah: fluviis scindes terram.

Hoc versu clarius idem explicat Propheta, nempe testatam tunc fuisse virtutem Dei, non alia de causa, nisi ut ab eo perpetuam salutem sperare discant filii Abrahæ. Dicit ergo *Arcum Dei fuisse nudatum*. Per nomen Arcus intelligit etiam gladium & alia tela: quasi diceret Deum tunc fuisse armatum, quemadmodum paulo ante vidimus. Deus ergo tunc instructus suis armis processit ad bellandum, & suscepit electi populi causam, ut eum defenderet contra reprobos. Quum ita sit, videmus ergo miracula illa non fuisse duntaxat unius temporis, sed valere perpetuo ad fideles animandos, ut semper expectent auxilium Dei vel in media morte: quia exitus reperiet, etiamsi non apparent. Jam videmus rationem contextus. Sed emphatice adjungit *esse juramenta Tribuum*. Hic enim melius confirmat, Deum non fuisse tunc opitulatum filiis Abrahæ, ut curam ipsorum deinde abjiceret: sed reipsa testatum esse quam verax esset in suis promissis. nam per Juramenta Tribuum intelligit fœdus, quod Deus pepigerat non tantum cum Abraham, sed cum ejus posteris in seculum. Juramenta ponit numero plurali, quia Deus non semel duntaxat pollicitus fuerat se fore Abrahæ & semini ejus in Deum, sed repetiverat sæpius eandem promissionem, quo scilicet constaret certior fides: quemadmodum opus habemus non uno confir-

mationis genere. Videmus enim ut semper nostra imbecillitas vacillet, nisi multas fulturas addat Deus. ergo quia sæpius servum suum Abraham Deus confirmaverat, ideo Propheta de juramentis ejus loquitur. Sed tamen quoad substantiam, unum fuit jusjurandum Dei, nempe quod recepit genus Abrahæ in fidem suam, & promisit sibi fore in peculium: &, quod præcipuum erat, collegit populum illum sub uno capite. Nisi enim Christus intercederet medius, fœdus illud Dei non esset ratum nec firmum. Quoniam ergo Deus semel complexus fuerat omnia, quum diceret Abrahæ, Ego sum Deus Saddai, & ero tibi in Deum & filiis tuis, certum est nihil fuisse additum quum postea voluit confirmare Dominus fidem Abrahæ. sed non abs re tamen Propheta utitur plurali numero, ut recumbant fideles minore metu in Dei promissionem, quæ toties illis sancita fuerat, & pluribus verbis. Deinde vocat *Juramenta Tribuum*. Quamvis enim Deus loquutus esset Abrahæ, deinde Mosi: tamen promissio illa deposita fuit in manibus Abrahæ & Patriarcharum, deinde Mosis, ut populus tamen sciret sibi esse communem: quia frigidum illud fuisset, promittere duntaxat paucis hominibus quod legimus. Sed Abraham fuit quasi depositarius: & fuit quædam solennis stipulatio nomine totius generis. Ergo videmus cur hic Propheta Tribus nominet potius quam vel unum Abraham, vel Patriarchas solos, vel unum Mosen. Respexit autem potissimum æquales suos, ut ne dubitarent ad se quoque extendere illam Dei potentiam. Quare? Deus enim mirabiliter tunc operatus est in salutem populi sui. Cur? nempe ut probaret se veracem esse. Qua in re? quia dixerat se fore protectorem illius populi. neque enim adoptaverat paucos tantum homines, sed totum Abrahæ genus. Quum ita sit, cur non sperarent posteri idem quod sciebant fuisse testatum suis patribus? Veritas enim Dei non potest intercidere. ergo quamvis præteriissent multa secula, debuit tamen certa manere fides populi, quod Deus vellet eundem se probare qualis olim cognitus fuerat à Patribus. Postea addit אמר. simpliciter significat Sermonem: sed hic capitur pro sermone fixo & irrevocabili. אמר, inquit: hoc est, dictum & factum, quemadmodum loquuntur. nam sæpe quum dicimus Dari verba, intelligimus eos qui liberaliter promittunt, vanos esse homines, & tantum nugari ac frustrari, quum illis habetur fides. Sed aliquando nomen Sermonis capitur in bonam partem: Hoc dictum est, quemadmodum sæpe loquimur: Hoc sit dictum: ubi volumus omnem dubitationem tollere. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta adjiciens vocem אמר. Domine, tu verba non dedisti populo tuo, sed quod ex ore tuo profectum erat, hoc apparuit verum ac firmum. talis igitur est constantia in tuis promissis, ut minime dubitandum sit de ipso eventu: simulatque aliquid spei nobis dederis, perinde statuendum est de ipso complemento, acsi non esset sermo, sed potius exhibitio rei. Denique hoc elogio commendat Propheta fidem Dei, ne ambiguæ sint nobis ejus promissiones. Postea dicit, *fluminibus scissam esse terram*. Non dubito quin attingat historiam quæ legitur Numer. 14. cap. Dominus enim quum siti propemodum aresceret populus, eduxit aquam ex rupe: deinde protraxit flumen illud quocunque iter facturus erat populus. Quum ergo sciderit terram ut fluvio daret perpetuum cursum, atque ita suppeteret copia aquæ populo in locis aridis, ideo Propheta dicit *terram fuisse scissam fluminibus*, tametsi fluvius unus fuerit: sed amplificat memorabile illud opus Dei, sicuti etiam meretur. Postea adjungit,

10. Viderunt te, timuerunt montes: inundatio (*vel gurges*) aquarum transivit: dedit abyssus vocem suam, in altum manus suas sustulit. (*vel altitudo:* רום *potest tam in casu nominandi legi quam in accusativo.*)

Prosequitur Habacuc historiam redemptionis. Diximus quo consilio id faciat, nempe ut populus in rebus deploratis concipiat tamen spem gratiæ Dei: quia non fuit redemptor generis Abrahæ ad unum diem, sed ut usque ad finem continuaret eandem gratiam erga ipsos. Dicit *montes vidisse & doluisse*. Allegorice quidam exponunt Montes pro Regibus: dicunt doluisse quod ureret ipsos invidia. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin Propheta simpliciter intelligat montes obsequutos fuisse Deo, ut populo ejus iter patefacerent. Quanquam verbum חיל significat non tantum Dolere, sed etiam Parturire, deinde Cadere, & manere in uno loco. Possemus igitur non minus commode legere, *Viderunt te montes, & quieti fuerunt vel ceciderunt*, hoc est, fuerunt demissi ad tuum imperium, ne scilicet intercluderent viam populo tuo. Ego existimo hanc esse genuinam Prophetæ mentem, quod scilicet in omnibus elementis olim Deus notas paterni sui favoris insculpserit, ut posteri Abrahæ semper liberatorem suum fore confiderent in rebus afflictis. & contextus etiam hoc postulat. Subjicit enim, *de gurgite vel de inundatione aquarum*. atqui hæc secunda pars non potest allegorice exponi. Videmus ergo hanc esse verborum summam, quod Deus omnia obstacula sustulerit, ne vel montes, vel aquæ, vel mare, vel fluvii populi transitum morari possent. Nunc dicit inundationem aquarum vel gurgitem transiisse. Hoc tam ad Jordanem, quam ad mare Rubrum pertinet, quia Deus abrupit mare Rubrum, ut starent aquæ præter naturam: sic etiam contigit Jordani, quia fluxus aquæ fuit cohibitus, & ita iter patefactum est populo, ut siccis pedibus trajicerent in terram Chanaan. sic ergo impletum fuit quod dicitur à Propheta, *gurgitem aquarum transiisse*. Scimus enim tantam esse aquarum copiam in mari, deinde in fluviis, ut non possint siccari: ubi ergo evanescunt aquæ, hoc fit præter naturæ ordinem. Miraculum igitur hoc celebrat Propheta, ut intelligant fideles etiam toto mundo repugnante salutem suam esse certam: quia Dominus poterit superare quicquid est impedimenti. Jam tribuit sensum aquis mortuis: dicit enim *abyssum dedisse vocem suam*, deinde *altitudinem sustulisse manus suas*, vel abyssum ipsam sublatis manibus præsto fuisse ad obsequium Dei. Est concinna prosopopœia, quia tametsi abyssus intelligentia careat, neque etiam loquatur, dicit tamen Propheta & voce & sublatis manibus abyssum fuisse testatam suum obsequium, ubi Deus voluit populum suum trajicere in terram promissam. Volentes obedientiam nostram testari, facimus hoc aut voce, aut gestu: siquis vult probare se libenter facturum quod præcipitur, dicit, Adsum, vel, hoc polliceor. quemadmodum ergo famuli ad mandata respondent, sic etiam Propheta dicit editam fuisse vocem ab abysso. Abyssus quidem nullam vocem edidit: sed res ipsa superavit omnes voces. Jam si adsit totus populus, attollet manum, quia non posset intelligi consensus, nisi manuum porrectione: unde etiam χειροτονία. hanc similitudinem nunc usurpat Propheta, quod abyssus sustulerit manus, id est, gestu ostenderit: quemadmodum si homines signo declarent se facturos quod jubentur. Ita etiam abyssus sustulit manus suas. Si legamus, Altitudo manus sustulit, idem semper manebit sensus. Pergamus.

11. Sol, luna ſtetit in habitaculo, ad lucem ſagittarum tuarum ambulabunt, ad ſplendorem fulguris haſtæ tuæ.

Hic attingit Propheta aliam hiſtoriam. Scimus
Joſ. 10. enim quum Joſue pugnaret, nec ſufficeret dies ad
verſ. 12. ſtragem hoſtium, tunc diem prorogatum fuiſſe ad ejus preces. Videtur quidem pro imperio hoc jubere, ut ſol ſiſtat curſum ſuum: ſed non dubium eſt, quin compos voti ſui factus, quum id optaſſet, impulſu arcano Spiritus ſancti præcipiat Soli, quemadmodum facit. ac ſcimus non potuiſſe ſolem tardare curſum ſuum, quin etiam eadem eſſet lunæ ſtatio. Oportuit enim eſſe conſenſum inter duos illos planetas. Ergo dicit Habacuc *ſolem & lunam ſtetiſſe in habitaculo*, hoc eſt, tunc fuiſſe quietum ſolem, quaſi in domicilio ſuo: quum tamen ſit in continua feſtinatione, tunc quievit, nempe in ſalutem populi. *Sol* ergo *& luna ſteterunt.* Quomodo? *Ad lucem ſagittarum tuarum ambulabunt*, inquit. Quidam hoc referunt ad columnam ignis: quaſi diceret Propheta ambulaſſe Iſraëlitas ad lucem illam, qua voluit ipſos dirigere Deus. ſed non dubito quin hoc etiam de ſole dicatur. Cohæret igitur hæc tota ſententia, quod ſol & luna ambularunt, non ſicuti ab initio mundi, ſed ad lucem ſagittarum Dei: hoc eſt, quum imperium Dei, quod ab initio recepit ſol, ſit vice directionis, tunc ſol habuit ſagittas Dei, quæ ipſum dirigerent, quæ tardarent ejus curſum, & cohiberent celeritatem, quæ ante fuerat. Eſt igitur tacita antitheſis inter Solis progreſſus, quales fuerant naturaliter uſque ad illum diem, & novam iſtam directionem, quod ſcilicet ſol retentus fuit, ut daret locum ſagittis Dei & gladiis, & haſtæ. nam per Sagittas & haſtam nihil aliud intelligit, quam arma populi electi. Scimus enim quia populus ille ſub auſpiciis Dei militabat, fuiſſe etiam divinitus armatum. Ergo ſicuti dicitur de Gedeone, Gladius Dei & Gedeonis: ita etiam hoc loco Sagittas Dei & haſtam nominat Propheta quicquid fuit armorum in populo Iſraëlitico: quia ſcilicet populus ille ne digitum quidem moveret, niſi mandato Dei. Quum ergo ſol ante ſoleret reſpicere ad mandatum illud ordinarium, de quo legimus apud
Moſen, tunc fuit directus alia ratione. Reſpexit *Geneſ.* 11.
enim in terra volitantes haſtas Dei, quemadmodum *verſ.* 6.
fulgur: reſpexit etiam ſagittas: ita quaſi attonitus ſubſtitit, neque auſus eſt progredi. Quare? oportuit enim ipſum cedere Deo bellanti. Nunc ergo tenemus quantam gratiam contineant in ſe hæc verba. Quod autem ante aliquoties attigimus memoria tenendum eſt, non eſſe frigidam narrationem in hoc loco, ſed proponi in medium fidelibus quæ ad confirmandam ipſorum ſpem valerent, ut certo perſuaſi ſint Dei virtutem ſufficere ad ipſos liberandos, quia tot olim miracula ediderit in hunc finem. Sequitur,

12. In ira calcaſti terram, *(vel ambulaſti ſuper terram: צעד enim ſignificat Ambulare)* in ira *(eſt tamen aliud nomen: ergo vertamus uno loco Indignationem, vel furorem. In furore)* trituraſti gentes. *(vel triturabis.)*

Hic ingreſſum populi in terram Chanaan Propheta recitat, ut agnoſcant fideles non fuiſſe patres ſuos tot victoriis potitos, niſi quia Deus illic quoque ſuæ manus virtutem & robur exeruit. Dicit ergo Deum ipſum *calcaſſe terram in ira.* Quomodo enim auſi fuiſſent aggredi tot gentes Iſraëlitæ, qui nuper egreſſi erant ex tam miſera ſervitute? fuerant quidem in deſerto per annos quadraginta: ſed ſemper trepidi & anxii. deinde ſcimus fuiſſe imbelles. Unde igitur factum eſt, ut proſtraverint Reges potentiſſimos? debellaverint gentes bello aſſuetas? Certe Deus ipſe *calcavit terram in ira ſua*, deinde *trituravit gen-*
Pſal. 44. *tes.* neque enim, ut dicitur in Pſal., gladio ſuo adepti
verſ. 4. ſunt terram Chanaan, aut virtus ipſorum vel manus ſervavit eos: ſed Dominus proſequutus eſt eos ſua gratia, & fuit eorum liberator. Merito igitur hoc aſcribit Deo Propheta, quod ipſe ambulavit ſuper terram, quia alioqui nunquam auſi fuiſſent pedem movere Iſraëlitæ, certe in terra illa non fixiſſent, niſi præeunte Deo. Ergo quum Deus calcavit in ira ſua terram, tunc etiam illic fuit quieta habitatio filiis Abrahæ: quum gentes bellicoſæ facile & nullo negotio devictæ fuerunt ab Iſraëlitis, quantumvis prius fuiſſent imbelles. Nunc ergo videmus Prophetam hic proponere ante oculos populi ingreſſum illum, ut ſciat Deum non fruſtra ſemel tot gentes profligaſſe, ſed ut terra Chanaan perpetua eſſet populi electi hereditas. Quod autem ſubinde tempora verborum Propheta mutat, notandum eſt ultra communem uſum linguæ Hebraicæ, veteres illas hiſtorias ſic referri quaſi Deus eſſet in continuo actu, & quaſi eadem ejus præſentia ſperanda eſſet in rebus afflictis, quam olim monſtraverat Patribus. Ergo temporum mutatio adeo ſenſum non obſcurat, ut potius nobis oſtendat conſilium Prophetæ, & nos adjuvet in ſumma ipſius rei. Tandem ſequitur,

13. Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo: transfodiſti caput è domo impii, nudando fundamentum uſque ad collum. Selah.

Iterum accommodat Propheta in uſum præſentem populi, quæ antehac recenſuit, quod ſcilicet *Deus egreſſus fuerit cum Chriſto ſuo in populi ſalutem.* Quidam ſubaudiunt notam ſimilitudinis, & repetunt verbum diverſo tempore, Sicuti egreſſus es tunc in populi tui ſalutem, ita nunc egrediaris in ſalutem populi tui cum Chriſto tuo. ſed illa repetitio coacta eſt. Simpliciter igitur accipio verba Prophetæ, quod Deus egreſſus ſit in ſalutem populi ſui. Jam ubi agitur de populo Dei, ſemper in mentem venire nobis debet gratuita adoptio. Qui factum eſt, ut filii Abrahæ peculiaris eſſet Dei populus? an hoc profectum eſt ab aliqua dignitate? an hoc etiam naturaliter contigit? neutrum poteſt dici. Ergo quum nihil differrent à reliquis gentibus, Deus tamen dignatus eſt ipſos eligere ſibi in populum. Proinde per nomen Populi Dei notatur hic gratuita adoptio. Jam adoptio illa non fuit temporalis vel momentanea, ſed debuit uſque in finem vigere. Hinc colligere promptum fuit fidelibus idem ſperandum eſſe auxilium à Deo, quod olim Patribus oſtenderat. *Egreſſus es* igitur *in ſalutem, in ſalutem populi tui*, inquit. Bis repetit nomen Salutis non abs re, quia voluit inſiſtere in hac parte, quemadmodum ante dictum fuit, Deum non fruſtra tot miraculis jam teſtatum eſſe ſuam potentiam, quaſi iratus eſſet mari & fluminibus, ſed reſpectum habuiſſe & curam populi ſui. Quum ergo ſalus Eccleſiæ ſemper Deo fuerit propoſita in miraculis, cur nunc dejicerent animos fideles, ubi ad tempus premuntur rebus adverſis? Deus enim idem ſemper manet: præſertim quum liberatio illa vetus, imo tot liberationes de quibus hactenus diſſeruit, totidem ſint documenta fœderis æterni. conjungi enim debent cum verbo Dei, hoc eſt, cum promiſſione illa, qua complexus eſt in ſuum favorem filios Abrahæ, ut eos uſque in finem protegeret. In ſalutem, in ſalutem, inquit Propheta: & quidem electi populi. Addit, *Cum Chriſto tuo.* Hæc particula melius adhuc confirmat quod voluit dicere

dicere Habacuc, nempe Deum fuisse ab initio liberatorem populi sui in Mediatoris persona. Quod ergo populum suum eripuit Deus è manu Pharaonis, quod trajecit per mare Rubrum, quod mirabiliter ipsum redemit, quod prostravit potentissimas gentes coram ipso, quod mutavit naturæ ordinem in ejus gratiam: hoc factum est per manum Mediatoris. Deus enim non potuit esse propitius vel ipsi Abrahæ, vel ejus posteris, nisi interposito Mediatore. Quum ergo semper Mediatoris partes fuerint Ecclesiam Dei salvam præstare, nunc Propheta sumit pro confesso Christum illum jam fuisse manifestatum multo luculentius quam olim. nam David erat viva imago cum successoribus. Tunc ergo Deus familiarius expressit vivam picturam Christi sui dum erexit regnum in Davidis persona, quod promisit æternum fore quamdiu sol & luna in cœlo fulgebunt. Quum ergo jam tempore Habacuc extarent clariores prophetiæ de æternitate regni, nonne debuit colligere animos populus, ut certo sciret Deum sibi fore liberatorem quum propinquus esset Christus? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. sed nunc non possum ulterius progredi: differam igitur in crastinum.

Da omnipotens Deus, quando toties & tam variis modis olim testatus es quantam curam & sollicitudinem geras salutis eorum omnium, qui in te recumbunt & te invocant, ut hodie etiam idem experiamur erga nos: & quamvis merito abscondita sit facies tua à nobis, tamen non dubitemus semper ad te confugere, quando fœdus pepigisti in Filii tui manu, quod fundatum est in tua immensa misericordia. Da ergo, ut vero sensu pœnitentiæ humiliati, sic nos tradamus Filio tuo, ut dirigamur ad te, & sentiamus etiam non minus patrem, quam ubique nobis testaris verbo tuo te fuisse olim fidelibus: donec tandem exempti omnibus molestiis & periculis, perveniamus ad beatam illam quietem quam nobis peperit idem Filius tuus sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO DUODECIMA IN HABACUC PROPHETAM.

CAP. III.

HEri exposuimus cur dicat Propheta *Deum egressum fuisse in salutem electi populi cum Christo suo.* Voluit enim magis confirmare fideles in spe suæ liberationis, quia non solum Deus semper maneat similis sui, neque mutet consilium, sed quia idem Mediator fungatur suo officio, per cujus manum olim servatus fuerat populus. Imo notandum est illud discrimen, quod heri attigimus. nam quia tunc clarius Deus manifestaverat Christum, eo etiam oportuit fideles alacrius pergere, quia haberent tam præclarum gratiæ Dei pignus: dum scilicet promiserat Deus æternum fore regnum Davidis. Addit *confixum fuisse caput ex domo impii*, hoc est, nullam fuisse potentiam, quæ non fuerit divinitus prostrata in favorem populi: ut scimus summos quosque Reges fuisse olim profligatos, quo locus daretur populo Dei. Altera similitudo videtur diversa esse: tamen in eundem finem spectat, quod scilicet *nudaverit Deus fundamentum usque ad collum*, hoc est, quod radicitus perdiderit hostes suos. nam metaphorice per nomen Fundamenti intelligit, quicquid erat stabilitatis in ipsis hostibus, hoc fuisse evulsum & eversum usque ad collum, hoc est, usque ad summitatem: nam scimus tegi corpus hominis à collo usque ad pedes. Dicit autem nudatas fuisse domos, id est, familias, usque ad collum, quia Dominus omnes ab imo usque ad summum perdiderit. Nunc tenemus quid velit Propheta. Quantum ad vocem סלה pertinet, hactenus nihil dixi: sed nunc breviter referam quid sentiant Hebræi interpretes. Quidam exponunt לעלם, In perpetuum: עד ועד, Adhuc & adhuc: quasi ubi inseritur hæc particula, Spiritus sanctus pronunciaret perpetuum fore quod dictum est. Alii reddunt per vocem אמן, acsi Deus testetur hoc esse firmum & indubium quod dixit. Sed quia nusquam occurrit nisi in canticis & Psal., deinde non semper quadraret quod illi volunt, nempe vel certitudinem notari, vel perpetuitatem: ideo potius eorum sententiam amplector, qui putant hanc vocem potius melodiæ convenire, quam rebus ipsis. Et probabile est etiam quod addunt, si respicimus etymologiam, nempe significari hac voce ascensum, hoc est, moneri cantores, ut vocem attollant. Cæterum, quia in ea re non multum est ponderis, mihi sufficit breviter retulisse quod alii sentiunt. Nunc pergamus.

14. Perforasti baculis ejus caput villarum ejus: prosilierunt instar turbinis ad dispellendum me: exultatio eorum sicut ad vorandum pauperem in abscondito.

Initio versus continuat eandem sententiam Propheta, quod scilicet Deus vulneraverit omnes populi sui hostes. Dicit autem caput villarum aut oppidorum fuisse perforatum. Quanquam alii פרזים potius existimant vocari ipsos oppidanos. nam פרזות vocant Hebræi urbes non munitas, hoc est, oppida, & villas, & pagos: & ut plurimum nomen hoc ponitur in genere fœminino. hic autem quia masculinum est nomen, putant potius notari ipsos incolas. sed ad rem hoc parum refert. Propheta enim simpliciter intelligit, nonmodo Reges ipsos fuisse eversos Dei manu, sed singulas eorum præfecturas, quæ subjacebant illorum imperio: quasi diceret grassatam fuisse vindictam Dei, quum voluit populum suum defendere, per omnes pagos, vel per totam regionem, ita ut nullus angulus tutus fuerit. Sed notanda est etiam particula quæ additur, *In baculis ejus.* Significat enim Propheta impios fuisse percussos suo gladio. quanquam nomen baculi hic ponitur: sed pro quolibet apparatu, viribus & telis: perinde acsi dictum fuisset, propriis manibus vulneratos. Nunc tenemus summam hujus sententiæ, quod scilicet non modo exeruit Deus virtutem suam, quum voluit se hostibus populi sui opponere, sed quod etiam percusserit vertigine & furore ipsos, ut sese propriis manibus conficerent. Et sive hoc factum sit, quemadmodum legimus de Madianitis, quod converterint suos gla- *Jud. 7:22.* dios quisque in proximum suum, ita ut occubuerint mutuis vulneribus: sive quod singuli seipsos perdiderint: quemadmodum sæpe legimus de impiis quod seipsos illaqueant, cadunt in foveas quas fecerunt, denique pereunt suis artibus. ita etiam hic dicit Propheta factum fuisse singulari Dei beneficio, ut occubuerint omnes Ecclesiæ hostes, etiamsi nemo contra ipsos surgeret: quia proprio baculo seipsos transfixerint vel perforaverint. Alii legunt, Maledixisti sceptris ejus & capiti villarum ejus. sed illa interpretatio quam retuli, longe aptior est. Adjungit *venisse instar turbinis.* Est quidem verbum temporis futuri: sed ita resolvi debet oratio, Quum exilirent

instar

instar turbinis ad me disjiciendum, quum exultatio ipsorum esset ad vorandos pauperes in suis latebris. Est quidem simplex verbum: sed quia descendit à סער, quod significat Turbinem, ideo non possumus reddere nisi periphrastice. Exilierunt ergo instar turbinis, inquit. Hic amplificat Propheta Dei potentiam: quia compescuit hostes populi sui, quum tam violento impetu ruerent. nam si lente fuissent progressi, poterat Deus absque miraculo discutere ipsorum conatus. Sed quum præcipites ipsos ageret sua vesania, & quum similes essent turbini; inde clarius Dei virtus innotuit, quod potuit talem violentiam frangere. Nunc tenemus quorsum spectet ista circumstantia. neque enim hic conqueritur Propheta hostes violenter & impetuose sævire, sed commendat Dei potentiam, quod ita contriverit violentos impetus hostium, quos videbat contra populum suum furere. Adjungit, *Quum etiam exultatio eorum esset ad vorandos pauperes.* Significat nihil fuisse in mundo quod obstaret impiis, nisi mirabiliter opem tulisset Deus è cœlis. nam quum venirent ad vorandos pauperes, non veniebant ad bellum gerendum, sed duntaxat ad prædam vorandam, sicuti sævæ bestiæ. Deinde dicit, *Ad vorandum pauperem in abscondito.* ergo significat nullas fuisse vires ad resistendum populo Dei, nisi auxilium è cœlo præter spem venisset. Summa est igitur, quum miseri Israëlitæ carerent omni præsidio, & obnoxii essent hostium sævitiæ & furori, fuisse mirabiliter adjutos, quia Dominus hostes ipsorum confecit propriis gladiis: & quum venissent tanquam potiti victoria ad prædam rapiendam, tamen fuisse manu Dei prostratos: unde clarius enituit ejus potentia. Sequitur,

15. Viam fecisti in mari equis tuis per acervum aquarum magnarum.

Alii legunt, Calcasti equos tuos in mari: sed solœcismus ille nimis crassus est. Alii, Calcasti in mari per equos tuos. sed quid opus est, quum verbum דרך significet Incedere, quærere coactas istas expositiones? Minime ambiguus est Prophetæ sensus, quod Deus sibi viam fecerit in mari, ac suis equis. Quomodo? nempe quum *aquæ multæ vel magnæ collectæ essent in acervum.* Iterum revertitur Propheta ad historiam transitus maris Rubri. Fuit enim illud Dei opus præ aliis memorabile, ut dictum est. Ideo nihil mirum, si tantopere insistat Propheta in celebrandis istis Dei miraculis. *Tu* ergo *viam fecisti equis tuis.* Ubi? in mari: quod est præter naturam. Deinde adjungit, Acervum aquarum. Quod aquæ ita quasi coadunatæ fuerint, & quod visa sit moles stabilis & densa, hoc etiam præter naturam fuit: quia scimus aquas esse fluidas. Vix aquæ gutta stare potest, quin statim defluat. Quomodo igitur fieri potuit ut Jordanis cursum suum cohibuerit? ut etiam mare Rubrum scissum fuerit? Hæc ergo testimonia incredibilis Dei potentiæ merito debebant animos addere fidelibus, ut scirent nihil esse saluti suæ contrarium, quod Deus non facile superaret, quoties ita visum esset. Sequitur,

16. Audivi, & contremuit (*vel tumultuatus est*) venter meus, ad vocem trepidarunt labia mea: ingressa est putredo in ossa mea: & apud me tumultuatus sum, (*ad verbum, tumultuabitur: sed diximus heri de temporibus verborum*) ut requiescam in die afflictionis, ad ascendendum ad populum, excidet eum. (*vel colliget se. Ego nunc transfero ad verbum: sed sensus Prophetæ talis est, Quum ascendet adversus populum, ut eum excidat.*)

Falluntur, meo judicio, interpretes, qui verbum hoc Audivi, contexunt cum proximo versu, acsi Propheta diceret sibi injectam esse formidinem ex illis potentiæ Dei documentis. Neque enim Propheta quum reputaret Deum esse armatum inopinata virtute in salutem populi sui, debuit contremiscere: nulla erat ratio. non cohærent igitur hæc inter se: sed iterum redit ad illam formidinem, quam conceperat ex voce Dei, hoc est, ex terrificis illis minis, quas ante vidimus. Semper enim tenendum est memoria consilium Prophetæ, quod voluerit fideles humiliare, ut suppliciter coram Deo agnoscerent peccata sua, & veniam deprecarentur. Voluit etiam bona spe ipsos animare, ut liberationem nihilominus expectarent. Jam dixerat principio, Domine, audivi vocem tuam, timui: nunc repetit eandem sententiam, quia si tantum de voce illa terrifica loquutus esset, poterant fideles obrui desperatione. Ergo voluit mature occurrere huic malo: & interposuit solatium. Recitavit igitur præclaras illas historias, ubi testatus fuerat Deus se instructum invicta potentia in salutem Ecclesiæ suæ. Postquam hoc fecit, ut iterum accommodet generalem doctrinam ad præsentem usum, dicit, Audivi. Quid audiverat? nempe judicia illa, quibus statuerat Deus ulcisci populi contumaciam. Quum ergo minatus esset Dominus horrendam cladem populo suo, jam dicit Propheta se audivisse, & contremuisse, vel fuisse tumultuatum. quod autem loquitur in singulari numero, diximus hoc ideo fieri, quia sustinet totius populi personam: quemadmodum paulo ante (quod mihi exciderat) ubi dicebat hostes venisse instar turbinis ad ipsum disjiciendum, certe non agebat de seipso, sed de populo veteri. Quia autem Propheta hic suscipit causam totius Ecclesiæ, loquitur acsi esset corpus populi collectum. Sic etiam dicit se audivisse. sed uno ore hic loquuntur fideles, *quod audierint:* , *& contremuerit venter ipsorum.* Alii, Ego sum consternatus, vel timui, & tumultuatus est venter meus ad vocem. Jam קול non accipit pro Fama, sed potius pro Minis, quemadmodum dictum est. Fideles igitur hic referunt se fuisse expavefactos ad solam Dei vocem, antequam exequutus esset sua judicia, vel antequam pœnas, quas minatus fuerat, infligeret. Dicit, *Trepidarunt labia mea.* צלל significat aliquando Tinnire: & ideo hic vertunt quidam, Tinniverunt labia mea. sed non quadraret verbum illud: tolerabilius est quod alii reddunt, palpitasse labia. Et Hebræi etiam ipsi dicunt notari motum in labiis, quem extorquet metus, vel trepidatio: ideo verti, Trepidarunt labia mea: quemadmodum si quis diceret lingua nostra, *mes levres ont barboté.* ubi scilicet tremore concutitur totum corpus, non modo fremitus fit in conflictu dentium, sed agitatio etiam in labiis. *Ingressa est*, inquit, *putredo in ossa mea, & apud me tumultuatus sum* (est iterum verbum רגז) vel contremui. Certe hic formidinem describit Propheta, quæ non potuit concipi nisi ex horribili Dei vindicta. Sequitur ergo hic non de miraculis agi, quæ potius dedissent materiam hilaritatis & Prophetæ, & toti electo populo; sed describi vindictam Dei, qualis prædicta fuerat. Jam adjungit, *ut quiescam in die afflictionis.* Videntur hæc pugnare, quod usque ad putredinem dolore contabuerit Propheta, deinde quod usque ad membrorum omnium agitationem præ metu in se tumultuatus fuerit: rursum vero quod hoc valuerit ad quietem. sed omnino quærenda est nobis quies per istas trepidationes & formidines & tumultus. Scimus enim quo magis obdurescunt impii adversus Deum, sibi conflare semper gravius exitium. Non est igitur alia ratio quiescendi, nisi in tempore apud nos tumultuemur, hoc est, nisi judicium Dei nos expavefaciat: imo redigat fere in nihilum. Quisquis ergo secure torpet, ille in die afflictionis

ctionis tumultuabitur: qui autem mature prævenit iram Dei, & tangitur metu simulac audit Deum sibi instare judicem, ille præparat sibi optimam quietem in die afflictionis. Videmus ergo hic nobis describi à Propheta ordinem quærendæ quietis, quum dicit *se fuisse tumultuatum, & putredinem ingressam fuisse in ossa sua:* nihil sibi fuisse solatii, quin contabesceret quasi emortuus. Voluit autem, quemadmodum jam dixi, Propheta hortari fideles ad pœnitentiam. Jam, non possumus vere & ex animo resipiscere, donec nobis peccata nostra displiceant. Odium autem peccati nascitur ex Dei timore, & tristitia illa, quam
2 Cor. 7. Paulus constituit quasi matrem pœnitentiæ. Hæc
vers. 10. etiam exhortatio hodie plusquam necessaria nobis est. Videmus quam propensi simus natura ad torporem: & quum Deus producit in medium peccata nostra, deinde ex opposito proponit nobis iram suam, non movemur, vel saltem si quem metum concipimus, statim evanescit. Ergo discamus non aliter posse nobis quietem obtingere in die afflictionis, nisi in nobis tumultuati simus, nisi trepidatio occupet omnes sensus nostros, nisi etiam anima nostra fere
Psal. 4: 5. putrescat. Et ideo dicitur in Psalmo, Contremiscite,
Ephes. 4. & non peccabitis. Et Paulus etiam ostendit hanc
vers. 26. esse veram & utilem rationem irascendi, ubi quisque excandescit contra sua peccata, & tumultuamur in nobis. sic etiam Propheta hic depingit nobis exordia pœnitentiæ, quum dicit fideles tumultuatos esse in suis visceribus, & intus concussos fuisse, ut etiam labia ipsa trepidaverint: ut denique sensus omnes fuerint expavefacti. Nam illa est summa: dicit, Quum ascendet. loquitur de Chaldæis proculdubio. Quum ergo *hostis ascendet contra populum, ut eum excidat.* nam גדד vel גוד significat Excidere, & significat Congregare. Vertunt quidam, Ut se congreget. sed alter sensus verior est. Quum ergo ascendet hostis contra populum, ut eum excîdat. Si quis nomen Dei subaudire malit, non repugno: quia non aliter de Chaldæis agit Propheta, quam de ministris & exequutoribus iræ Dei. Denique significat eos, qui commoti fuerint, & serio conterriti ad Dei vindictam, fore quietos, ubi Deus exequi volet sua judicia. Quare? placide enim sese subjicient ferulæ, & expectabunt exitum felicem suis malis: quia jam in tempore compositi eorum animi erunt ad tolerantiam: deinde Dominus etiam solabitur ipsos, sicuti
dicitur in Psal. eum nunquam despicere animas con- Psal. 51.
tritas. Quum ergo humiliati sunt mature fideles, & vers. 19.
præveniunt hoc modo judicium Dei, tunc reperiunt paratam sibi quietem in ejus gremio. Sequitur,

17. Quia ficus non florebit, & nullus erit fructus in vineis, fraudabit opus olivæ, & agri non producent cibum: (*ad verbum, non faciet cibum: est mutatio numeri. sed esset asperior illa translatio. Agri igitur non producent cibum. Porro hac voce comprehendi triticum, legumina, & quæ ad victum pertinent, satis liquet*) excisum est ab ovili pecus, & nullus bos in stabulis.

18. Ego autem in Jehova exultabo, lætabor in Deo salutis meæ.

Jam pluribus verbis declarat Propheta qualis sit illa quies, de qua nuper loquutus est: nempe quod non desinet lætari in Deo, etiam in rebus afflictissimis. Prævidet igitur hic quam atroces pœnæ impendeant: & admonet etiam atque expergefacit fideles, ut sentiant propinquum judicium Dei. Dicit, *Non florebit ficus, & nulli erunt fructus in vineis, fraudabit oliva.* Initio, non florebit ficus: deinde, agri nihil proferent: postremo, deficient etiam & pecora & oves. Etsi autem absque flore fructus suos emittunt ficus: non tamen absurda est catachresis ubi verbum פרח accipitur pro Gemmare. Significat instare terræ vastitatem: deinde populum redactum iri ad extremam penuriam. Fuit autem hoc raræ virtutis, posse lætari in Domino, quum undique occurreret materia tristitiæ. Jam ergo docet Propheta, quam utile sit fidelibus mature sese subjicere Deo, & concipere serium timorem, ubi illis minatur, & ubi eos ad judicium vocat: nempe ut centies pereundum sit, non tamen perituros: quia semper Dominus suggeret illis materiam gaudii: & gaudium hoc interius fovebit ipsos, ut possint emergere ex omnibus rebus adversis. Quamvis ergo minetur illis terra famem, quamvis nullus victus suppetat: tamen poterunt semper lætari in Deo salutis suæ: quia agnoscent eum patrem etiamsi duriter eos ad tempus castiget. Hæc est igitur definitio quietis, cujus paulo ante facta fuit mentio. Summa est, quamvis neque ficus, neque vites, neque olivæ producant fructus suos: quamvis etiam ager sit sterilis: quamvis nullus cibus suppetat: tamen *ego lætabor in Deo meo:* hoc est, non pendebit gaudium meum ex prosperitate externa, quia etiamsi Dominus ad extremum usque nos affligat, erit tamen semper aliquid solatii quod fulciet animos nostros, ne succumbant tam gravibus malis: nempe quia certo persuasi erimus salutem nostram esse positam in manu Dei, & illum esse fidum ejus custodem. Ergo quiescemus, etiamsi cœlum & terra simul volvantur, & omnia sint plena strepitu: imo etiamsi fulminet è cœlo Deus, tamen erimus tranquillis animis propter illam expectationem salutis gratuitæ. Nunc clare perspicimus nobis commendari tristitiam, quæ concipitur ex sensu reatus nostri, ab utilitate: quia nihil miserius est, quam provocare iram Dei, ut nos in nihilum redigat: nihil autem melius, quam antevertere, ut Dominus ipse nos soletur. Non effugiemus semper, quin nobiscum asperius agat in speciem: sed quamvis non simus immunes à pœnis, interea dum nos humiliare volet, dabit unde lætemur. Rigorem deinde mitigabit suo tempore, & ab effectis se propitium nobis ostendet: medio tamen tempore quo ferenda erit vel inopia & fames, vel alia quælibet afflictio, hoc uno solatio alacres nos reddet, quia promissione ejus freti sperabimus Deum esse salutis nostræ. Ergo ab una parte hic terræ vastitatem in medium ponit Habacuc: ab altera vero parte interius gaudium, quo frui non desinunt fideles, quia fundati sunt in perpetua gratia Dei. Et hoc modo, sicuti dixi, admonet filios Dei, ut parati sint ad ferendam penuriam & famem, ac se placide subjiciant Dei ferulis: quia poterant centies deficere, nisi hortatus fuisset ad tolerantiam, quemadmodum facit. Hinc vero colligimus utilissimam doctrinam, quoties extra nobis occurrunt signa iræ Dei, superesse nobis hoc remedium, ut intus reputemus qualis sit Deus. Interius ergo illud gaudium, quod fides nobis suggerit, poterit vincere omnes metus, terrores, tristitias & anxietates. Jam notandum est quod dicit, *In Deo salutis meæ:* quia tristitia statim absorberet omnes sensus, nisi Deus adsit servator. Quomodo autem apparet talis fidelibus? nempe quia non æstimant ejus amorem ex rebus externis: sed amplexi promissionem misericordiæ sese confirmant, neque dubitant sibi fore exorabilem, quia fieri non potest, quin recordetur misericordiæ, etiam dum irascitur. Sequitur,

19. Jehova Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi cervarum: & super excelsa mea ambulare me faciet: præfecto in Neginothai. (*in pulsationibus meis, vel musicis instrumentis.*

Con-

Confirmat eandem sententiam, quod scilicet non alibi quærat fortitudinem, quam in solo Deo. Subest autem antithesis inter Deum, & inter fulturas, quibus inniti solent homines: nam nemo est qui non sit alacri animo, ubi suppetunt omnia necessaria, ubi nihil impendet periculi vel metus. sumus ergo fortes quum omnia nobis arrident. Atqui Propheta Deum fortitudinem suam vocans opponit eum aliis omnibus fulturis: quia solebat hortari fideles ad spei perseverantiam, utcunque Deus ipsos gravissime affligeret. Summa igitur est, etiam ubi impetuose sæviunt mala contra nos, ubi vacillamus & ad singula momenta parati sumus cadere, Deum nobis debere esse fortitudinem, quia sufficiat ejus auxilium quod pollicitus est ad nos sustinendos. Videmus ergo Prophetam bene sperare, & suo exemplo etiam animare reliquos fideles, modo habeant Deum propitium, quamvis alia omnia deficiant. Dicit, *Ponet pedes meos instar cervarum.* Libenter hoc refero ad reditum in patriam. Quanquam alii exponunt, quod dabit Deus servis suis pedes celerrimos, quibus transiliant omnia obstacula ad perdendos hostes. sed quia populus in exilio poterat conjicere sibi præclusum esse reditum, ideo Propheta hic aptissimam similitudinem proponit, quod Deus *filiis suis dabit pedes quasi cervinos*, ut scilicet per montium prærupta ascendant, neque formident ullam difficultatem. *Dabit* igitur *mihi pedes cervarum*, inquit: *& calcare me faciet super excelsa mea.* Putant hoc de Judæa esse dictum, quæ erat montosa regio, ut satis notum est. Ego autem simplicius accipio, quod Deus incedere faciet fideles suos libere, & absque metu, etiam in locis excelsis. Qui enim timent, sese abscondunt, neque audent caput erigere, neque palam etiam incedere audent per vias publicas: dicit autem Propheta, Deus faciet me calcare super excelsa mea. Tandem adjungit, *Præfecto in pulsationibus meis.* nomen hoc solent vertere alii Victorem. Inscriptio hæc frequenter in Psalmis occurrit, Præfecto, למנצח. Alii vertunt, Victori: sed non dubito, quin notetur præfectus cantorum. Hic interpretes Deum putant insigniri hoc titulo, quia præsit omnibus canticis piorum: & tamen non incommode poterit etiam de præfecto cantorum exponi: quasi diceret Propheta, Deus erit mihi instar fortitudinis: etiamsi debilis sim in me, ego tamen in ipso fortis ero: & faciet ut superior sim omnibus obstaculis, & libere incedam, qui nunc jaceo quasi semimortuus: & ita erit materia cantici: hoc est, exercebit se præfectus cantorum in celebrandis laudibus Dei, ubi scilicet populum suum tam mirabiliter eripuerit ex morte. Videmus ergo non male hoc contexi, quum dicit sibi in Deo fore robur, & quidem quousque perveniat gratiarum actio ad præfectum, vel præcipuum cantorem, hoc est, ut celebretur auxilium illud Dei non tantum privatim, sed etiam solennibus sacrificiis, quemadmodum fieri solebat sub Lege. Qui exponunt initium esse cantilenæ, nimis sunt frigidi & jejuni. Ego igitur omitto illud. Addit, In pulsationibus meis: diximus de voce נגינות in Psalmis. Quidam putant notari melodiam, & vertunt Pulsationes, vel modos. Alii putant notari instrumenta musica. Ego in re dubia nihil affirmo: & sufficit etiam tenere quod diximus, Prophetam hic promittere Deo solennem gratiarum actionem, ubi redempti fuerint fideles: quia non modo singuli agnoscent se fuisse manu Dei servatos, sed in commune omnes convenient in Templum, & illic testimonium reddent suæ gratitudinis: & non modo voce sua profitebuntur Deum fuisse sibi liberatorem, sed interpositis etiam musicis instrumentis: quemadmodum scimus ritum illum fuisse vulgarem sub Lege.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus quotidie iram tuam provocare contra nos, & tanta est etiam durities ac contumacia carnis nostræ, ut necesse sit nos variis modis affligi: da, inquam, ut patienter feramus tuas castigationes, & serio dolore tacti confugiamus ad tuam misericordiam: interea vero perstemus in spe ejus misericordiæ, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis semel exhibita fuit in Christo tuo, ut non pendeamus à terrenis hujus vitæ caducæ bonis, sed innixi verbo tuo pergamus in cursu vocationis nostræ, donec tandem colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

JOANNIS CALVINI
PRÆLECTIONES
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

CAPUT PRIMUM.

SErmo Jehovæ, qui fuit ad Zephaniam filium Chusi, filii Gdoliæ, filii Amariæ, filii Chizkiæ, in diebus Josiæ filii Amon Regis Jehudah.

SOphoniam ultimum ordine statuunt inter Prophetas minores, qui functi sunt suo munere ante exilium Babylonicum. Et inscriptio ostendit triginta fere annis antequam populus excisa urbe, & Templo everso, in exilium abiret, exercuisse docendi munus simul cum Jeremia. Jeremias autem cursum suum prosequutus est etiam post mortem Josiæ, quemadmodum initio libri sui testatur: quum Sophonias prophetaverit tantum sub Rege Josia. Summa porro libri est, quod initio denunciat ultimam cladem populo jam adeo contumaci, ut nulla spes esset resipiscentiæ. Deinde temperat minas illas quum denunciat etiam hostibus tam Assyriis quam reliquis Dei judicium, quod crudeliter tractassent Ecclesiam Dei. Fuit autem hæc non levis consolatio, quum audirent Judæi Deo se charos esse ut causam ipsorum susciperet, atque vellet ulcisci injurias. Postea iterum objurgationes repetit, &

commemorat breviter scelera quæ tunc regnabant in electo populo Dei: sed interim convertit sermonem ad fideles, & eos ad patientiam hortatur, proponens spem gratiæ, modo semper respiciant in Dominum, & innixi gratuito fœderi quod cum Abraham pepigerat, non dubitent ipsum sibi fore in patrem, & expectent etiam tranquillis animis redemptionem sibi promissam. Hæc igitur summa est: initio notatur tempus quo prophetavit Sophonias, nempe sub rege Josia. Cur autem adscriptum sit nomen patris Amon, mihi ratio non constat. nam Propheta noluit honoris causa proferre in medium genus illud, quod erat plenum probri & infamiæ. Amon filius erat Manasse impii & scelerati Regis, & nihilo patre suo melior. Videmus ergo non recenseri ejus nomen honoris causa, sed potius contumeliæ. & forte voluit Propheta notare quod tunc satis compertum omnibus erat, populum scilicet ita obduruisse in suis superstitionibus, ut non facile esset ipsum revocari ad sanam mentem. Cæterum, nihil possumus afferre præter conjecturam: ideo relinquo hoc in medio. Quantum attinet ad genus ipsius Prophetæ, diximus alibi quid Judæi affirment. quoties enim Prophetæ apponunt nomen patrum, putant fuisse genitos etiam ex Prophetis. Atqui Sophonias non patrem modo & avum, sed proavum & abavum etiam nominat. Vix autem credibile esset fuisse omnes Prophetas, & nullum prorsus extare verbum in Scriptura. Ego, sicuti alibi testatus sum, non puto hic statuendam esse legem. atque ita suo more temere nugantur Judæi: quia in rebus ignotis semper asserere audent quicquid illis venit in mentem, etiamsi nihil sit coloris. Potest fieri, ut pater, avus, proavus & abavus Prophetæ, pietate excelluerint: sed hoc quoque incertum est. Præcipue vero operæpretium est notare quod præfatur se nihil afferre proprium, sed fideliter & quasi per manus tradere quod à Deo accepit. Quantum igitur ad ejus progeniem spectat, in ea parum est momenti: sed magni refert intelligere Deum esse hujus doctrinæ auctorem, & Sophoniam fidelem fuisse ejus ministrum, qui sua commenta non attulerit, sed tantum interpres fuerit cœlestis doctrinæ. Nunc veniamus ad res ipsas.

2. Perdendo perdam (*vel colligendo colligam*) omnia ex superficie terræ, dicit Jehova.
3. Perdam (*vel colligam*) hominem & bestiam: perdam avem cœlorum, & pisces maris: & offendicula erunt impiis: & excidam hominem è superficie terræ, dicit Jehova.

Posset videri primo intuitu nimis durum quod Propheta tantum fulminat contra suos gentiles: quia initium potius facere debuerat à doctrina. hic enim videtur esse ordo legitimus. Jam Propheta cladem denunciat, & interim non ostendit cur tam graviter offensus sit Deus populo: sed tenendum simul est, Prophetam, quum esset conjunctus Jeremiæ, respexisse ad contumaciam populi, quæ jam satis superque convicta erat. Ergo prosilit quasi ex abrupto, & pronunciat jam detectam esse malitiam populi, ut non sit amplius litigandum, quia maturuerit iniquitas. Et certe Prophetis hoc semper fuit propositum, conjungere suas operas, ut alter alterum vicissim juvaret: atque hæc consensio vigere etiam debet inter omnes Dei servos, ut nullus seorsum quicquam agat, sed ut conjunctis studiis eundem teneant scopum: & simul etiam conentur ultro citroque confirmare communem doctrinam. sic ergo nunc agit noster Propheta. Videbat Deum variis rationibus usum fuisse, nisi desperata fuisset pravitas populi: quoniam videt alios omnes hactenus lusisse operam, aggreditur impios homines, qui velut ex professo rejecerant omnem Dei metum, & excusserant etiam pudorem. Quum ergo palam constaret ipsos destinata malitia Deo resistere, non mirum est quod Propheta tam duro exordio utitur. sed hic nascitur nobis altera difficultas. Dixit primo versu se ita loquutum esse sub Josia. Scimus autem tunc purgatam fuisse terram superstitionibus. Nam ex quo adolevit pius ille Rex, scimus quam strenue incubuerit ad restituendum Dei cultum: quia omnia referta erant impiis superstitionibus, non modo tribum Jehudah coëgit pure Deum colere, sed etiam stimulavit suos vicinos, qui residui erant & dispersi per terram Israël. Quum ergo tam sedulo & animose pius Rex studium suum impenderit pietati, mirum est cur tantopere excandescat Deus. Sed notandum est, etiamsi ex animo Josias Deum coleret, tamen populum non fuisse vere conversum: quemadmodum sæpe contingit ut Deus excitet optimos duces & antesignanos, sed pauci aut fere nulli eos sequantur, quin potius detrectent omnes obsequium. Sic haud dubie expertus est Josias, ita alienatos fuisse populi animos à Deo & vera pietate, ut mallent putrescere in suis sordibus, quam redire ad genuinum Dei cultum: & hoc facile etiam apparuit ipso eventu. Non diu regnavit Josias postquam terram purgaverat illis inquinamentis. Successit Joachas: statim populus relapsus est ad suam idololatriam: & quanquam tribus mensibus tantum regnavit successor ejus, abolita fuit exiguo illo tempore religio. Hinc facile colligitur, semper populum illum fuisse deditum impietati, & occultas fuisse radices in cordibus: quanquam fingebant in speciem se libenter Deum colere, & in gratiam Regis amplexi fuerant cultum divinitus præscriptum in Lege, tamen eventus docuit fuisse meram simulationem, imo perfidiam. Jam post Joachas sequutus est Jehojakim: nihilo etiam melior status fuit usque ad Sedechiam. denique nullum potuit remedium adhiberi incurabili morbo. Unde facile apparet, quamvis Josias nihil prætermitteret quominus cultus Dei purus & integer vigeret in Judæa, tamen non fuisse voti sui compotem. Cæterum, hinc etiam colligere promptum est, quam duras tentationes sustinuerit, quum videret se nihil proficere, etiamsi cum summo regni discrimine renovaret cultum Dei: quum tamen videret se operam quodammodo perdere, non dubium est quin difficiles luctas sustinuerit. quod nos etiam ipsi discimus propria experientia. Si spes successus nobis affulgeat, jam facile superamus omnes molestias in negotio quamlibet arduo. Sed ubi frustra videmus nos eniti, dejicimus animos: deinde si tantum videmus ad paucos annos laborem nostrum profuturum, etiam animi nobis flaccescunt. Josias utrumque certamen superavit: quia pervicacia populi satis manifesta erat. deinde admonebatur à duobus Prophetis, Jeremia scilicet, deinde Sophonia, populum adhuc fovere impiam contumaciam. Quum ergo palam cerneret laborem suum fere esse irritum, potuit deficere in medio cursu, vel etiam in ipsis carceribus, ut loquuntur. Jam quum tam exiguus profectus esset ipso regnante, quid sperare post mortem suam potuit? Hoc exemplum diligenter hodie notandum nobis est, quia etiamsi nunc Deus pleno fulgore apparuerit mundo, tamen paucissimi sunt qui sese ejus verbo subjiciant: deinde ex tantillo hoc numero pauciores adhuc sunt qui sincere & absque ulla simulatione amplectantur sanam doctrinam. Jam videmus quanta sit inconstantia & levitas. Qui enim præ se ferunt ad tempus aliquod mirum zelum, paulo post evanescunt ac diffluunt. Quum ergo tanta sit mundi perversitas, quæ dejicere centies posset animos servorum Dei, discamus respicere ad Josiam, qui suo tempore nihil omisit, quod faceret ad stabiliendum Dei cultum: & tamen quum vide-

ret

ret se parum vel fere nihil proficere, non destitit, sed constanter & invicta animi magnitudine perrexit in stadio suo. Deinde colligenda etiam est admonitio non minus utilis, ne scilicet putemus seculum nostrum esse aureum, ubi aliqua pars se Deum pure colere profitetur: quemadmodum multi alioqui non mali homines putant cunctos fere mortales esse similes Angelis, statim atque uno verbo testati sunt se accedere ad Euangelium. & nomen hoc sacrum Reformationis hodie profanatur: ubi quispiam solo nutu ostendit se non prorsus esse hostem Euangelii, statim laudatur pro homine excellentissimæ pietatis. Quamvis ergo multi studium aliquod pietatis ostendant, sciamus in magna multitudine esse multos hypocritas, & esse multum paleæ admixtum tritico: & ne fallat nos sensus noster, quasi in speculo hic licet cernere quam difficile sit mundum revocare ad obsequium Dei, & prorsus evellere omnes corruptelas, quamvis idola tollantur, quamvis aboleantur superstitiones. Proculdubio Josias omnia spectavit quæ ad repurgandam Ecclesiam facerent: & usus est tam Jeremiæ quam Sophoniæ consilio. videmus tamen non esse adeptum quod optabat: quia jam gravius irascitur Deus populo suo, quam sub Manasse vel sub Amon. Impii illi Reges conati fuerant extinguere omnem pietatem, crudeliter sævierant contra omnes Dei servos, ut propemodum madida esset Jerusalem sanguine innoxio: & tamen hic sub Josia Deus videtur vehementius excandescere, quam in illa truculentia, deinde inter tot impietates. Sed quemadmodum jam dixi, non est tamen ratio cur despondeamus animos: utcunque mundus sua ingratitudine nobis viam præcludat, & Satan etiam hoc artificio conetur nos dejicere, pergendum est constanter ut feret cujusque vocatio. Sed quæri nunc potest cur Deus vindictam suam *bestiis terræ, avibus cœli, & piscibus maris denunciet.* nam utcunque eum provocassent suis sceleribus Judæi, de-
Eze. 18. vers. 20. buit tamen parcere innoxiis animalibus. Si filius non plectitur ob culpam patris, sed anima quæ peccavit moritur; cur Deus iram suam convertit contra pisces & reliqua animalia? videtur hoc cæci esse ac temerarii impetus. Sed primo tenenda est regula, perperam æstimari judicia Dei ex sensu nostro: quemadmodum hodie faciunt protervi & superbi homines. vellent enim judicium ferre de operibus Dei ea licentia, ut siquid non arridet, protinus damnare liceat. Verum modeste & sobrie sapere nos oportet, ut scilicet fateamur judicia Dei esse profundam abyssum: & ubi ratio nobis non patet, reverenter & qua decet humilitate expectemus diem plenæ revelationis. hoc unum est. Deinde simul etiam tenere convenit, animalia sicuti creata sunt in usum hominis, ita subire communem sortem cum ipso:
Psal. 8. vers. 7. Deus enim mancipavit homini & aves cœli, & pisces maris, & omnia terræ animalia. Non mirum igitur est si condemnatio ipsius qui imperium obtinet super totam terram, ad animalia etiam perveniat: & scimus mundum obnoxium esse corruptioni non sponte, hoc est, non naturaliter; sed quia contagio ex lapsu Adæ sese diffudit per cœlum & terram. Ergo sol & luna, omnes stellæ, deinde omnia animalia, terra ipsa, & totus mundus gestant notas iræ Dei: non quod eam provocaverint suo delicto, sed quia totus mundus implicitus est cum homine sub maledictione Dei. Ratio jam adducta est, quia in gratiam hominis cuncta creata sunt. Ergo non est cur putemus Deum ferri nimis violento impetu, dum vindictam suam exequitur contra innoxia animalia: potest enim jure suo cum homine involvere in eandem ruinam quæcunque in usum ejus creavit. Sed ratio etiam non obscura est cur Propheta hic de animalibus terræ, & piscibus maris, & avibus cœli loquatur. Videmus enim ut torpeant homines vel stupeant potius in sua socordia, nisi violenter expergiscantur. Ideo Prophetæ necesse fuit, quum videret ita obduruisse populum in sua malitia, & sibi negotium esse cum hominibus desperatis, simul etiam proponere hæc Dei judicia: quasi diceret, Vos jacetis securi, & facitis vobis delicias quum Deus armatus prodit ad vindictam. Atqui ira ejus non modo contra vos omnes grassabitur, sed arripiet etiam innoxia animalia: videbitis enim horribile judicium contra boves & asinos, contra passeres, contra pisces. Quid vobis futurum est si ira Dei ita accensa erit contra miseras creaturas, quæ tamen nihil peccarunt? vos scilicet effugietis impune? Nunc tenemus cur Propheta hic non de solis hominibus disserat, sed simul conjungat etiam & bestias terræ, & pisces maris, & aves cœli. Initio autem dicit, *Tollendo tollam omnia ex superficie terræ.* Postea species ipsas enumerat. sed continuo post satis ostendit Deum non ruere præcipitem in sua vindicta, quia tantum pœnam exigere velit de sceleratis, *Erunt*, inquit, *impiis offendicula:* perinde acsi diceret, Dum ego ad tribunal Dei cito & pisces maris, & aves cœli, ne putetis Deo litem esse cum illis animalibus quæ ratione carent, sed venient ut sustineant partem vindictæ Dei, quam vos meriti estis propriis sceleribus. Ergo hic breviter demonstrat Propheta, quod paulo ante minatus est brutis animalibus, id fieri hominum respectu: quia scilicet vellet exerere Deus suam vindictam contra impios; & quia videbat eos nimis torpere, simul expergefacere ipsos manifestis signis, quasi in viva pictura cernerent Deum vindicem. Et simul etiam adjungit, *Tollam hominem ex superficie terræ.* Jam non loquitur de piscibus, vel reliquis animalibus, sed homines tantum compellat. Hinc ergo clarius patet quod dixi, extortam fuisse Prophetæ hanc necessitatem nimia populi socordia. Jam adjungit,

4. Et extendam manum meam super Jehudah, & super omnes incolas Jerusalem: & excidam ex loco hoc reliquias Baal, & nomen cultorum cum Sacerdotibus.

Clarius iterum explicat Propheta cur stylum proximo versu direxerit contra animalia terræ, & aves cœli: nempe ut sentirent Judæi Deum sibi esse infestum. *Extendam*, inquit, *manum meam super Jehudah, & super Jerusalem.* Deus ergo quum vindictam suam exercuit contra animalia, voluit quasi in imagine proponere Judæis quam formidabilis esset ira ipsius, quam tamen spernebant ac fere ducebant pro nihilo. Extensio manus Dei quid significet alibi diximus, nempe ubi Deus insolitis modis agit, & præter communem rationem. Scimus quidem Deo non esse manus: scimus etiam solo imperio omnia perficere: sed sicuti quicquid cernitur in mundo vocatur opus manuum ipsius, ita dicitur manum extendere quum aliquod opus insigne & dignum memoria designat. quemadmodum si velim aliquid leve facere, tantum admovebo manum: si autem me accingam ad difficile aliquod opus, ego majore studio me parabo, extendam etiam brachia. Hæc igitur similitudo non in alium finem spectat, nisi ut magis attenti sint homines ad opera Dei, in quibus dicitur manum suam velle extendere. Dicit autem, *Super Jehudah & super incolas Jerusalem.* Jam regnum Israël fuerat deletum: & decem Tribus in exilium abductæ: pauci tantum miseri & ignobiles restabant. Putabant Judæi, se fore perpetuo salvos, quia erepti fuerant ex illo incendio. Hæc igitur ratio est cur Propheta exprimat Dei judicium instare non modo contra regnum Jehudah, sed contra sanctam urbem, quæ putabat se immunem fore

ab omni incommodo, quod illic fierent sacrificia, quod illic esset regia sedes, quod denique testatus fuisset Deus illic esse æternum suum domicilium. Quum ergo vana illa confidentia se & alios deciperent incolæ Jerusalem, ideo specialiter stylum in ipsos convertit Sophonias. Quia autem loquutus fuerat de sceleratis, non dubium est quin hic voluerit acriter pungere Judæos, quasi per anticipationem diceret, Non est cur quæratis quinam sint illi scelerati, vos enim ipsi estis: vos sacer Dei populus, & electa Dei hereditas, vos genus Abrahæ, qui vobis tantopere placetis in vestra excellentia, vos estis illi scelerati, qui hactenus non cessatis provocare Dei vindictam. Sed simul etiam digito ostendit quædam scelera: quanquam alia deinde proferet suo ordine. Sed nunc loquitur de superstitionibus. Dicit ergo, *Delebo reliquias Baal, & nomen Chamarim.* Posset rursus videri hæc nimia asperitas Prophetæ, quod ita succenseat contra superstitiones, quæ tamen fuerant maximo Regis studio & singulari diligentia abolitæ. sed non tam Regem ipsum, quam populum respicit, quemadmodum attigimus. Etsi enim palam non audebant adulterare cultum Dei, quisque tamen domi suæ alebat corruptelas, quibus pridem assueverant: quemadmodum fieri hodie videmus. Nam ubi non licet idola colere, tamen multi preces suas occulte demurmurant, invocant sua idola: denique retinentur duntaxat hominum metu, ne prodant suam impietatem: sed interea coram Deo easdem retinent abominationes. Sic tempore Josiæ populum fuisse addictum suis corruptelis, colligere promptum est ex verbis Sophoniæ. Nam reliquiæ Baal non conspiciebantur neque in Templo, neque in compitis, neque in sacellis, neque etiam in excelsis: sed clandestina impietas hic detegitur à Spiritu Dei. & certe eo atrocius fuit crimen, & minus excusabile, quod pium illum ducem sequi populus recusavit. Fuit enim hæc plusquam fœda ingratitudo, quod quum viderent Legalem cultum sibi esse redditum, malebant tamen in sordibus suis manere defixi, quam redire ad Deum, quamvis data illis esset libertas, deinde pius ille Rex manum porrigeret. Quantum attinet ad nomen כמרים, sic vocati sunt vel cultores Baal, vel certum aliquod hominum genus, quales hodie sunt Monachi. Nam כמרים putant vocatos fuisse quidam à nigredine, quod induti essent pullis vestibus. Alii autem ab ardore, quia insaniebant post suas superstitiones: vel quia etiam notati erant stigmatibus in fronte: vel quia venditabant zeli sui ardorem simplicibus, quemadmodum fieri solet. Ponitur etiam hoc nomen 2. Reg. cap. 23. in historia Josiæ. dicit enim illic quisquis fuerit auctor libri, sublatos fuisse כמרים una cum aliis sordibus superstitionum. Et quia Sophonias conjungit illis Sacerdotes, probabile est fuisse quosdam similes Monachis, qui scilicet non offerrent ipsi sacrificia, sed qui essent tanquam æditui, & qui susciperent vota & preces totius populi nomine. Nam quod alii putant sic vocatos, quia adolerent incensum, mihi non probatur: fuissent enim tunc Sacerdotes. sed Propheta hic distinguit eos à Sacerdotibus. Ergo fuerunt secundi post sacrificos, & medii inter illos & populum: quemadmodum hodie Monachi & Eremitæ suam sanctimoniam venditant stultis hominibus. tales igitur erant illi Chamarim. Quum autem Josias hoc consequi non potuerit, ut statim purgaret terram illis inquinamentis: ne miremur si hodie non statim possimus tollere superstitiones è mundo. sed interim pergamus semper in nostro cursu. Qui præditi sunt auctoritate, & gestant gladium, hoc est, omnes Magistratus, eo diligentius incumbant in suas partes, ubi vident tam difficile & longum certamen esse cum idololatriæ monstris. Ministri etiam ferventer clamitent contra idololatriam & contra omnes impios ritus, & non desistant: utcunque non promoveant quantum esset optandum, tamen sequantur exemplum Josiæ. Quod si Deus interim è cœlo fulminet, tamen non frangantur, sed potius agnoscant illi probari suam operam, & interea non dubitent se fore salvos: etiamsi pereundum sit omnibus, tamen pietatem ipsorum non fore irritam, neque posse frustrari sua mercede coram Deo. Sic ergo animare se debent omnes Dei servi quisque pro modo & ratione suæ vocationis, ubi certandum est cum superstitionibus & cum aliis omnibus corruptelis, quæ vitiant & adulterant purum Dei cultum.

Da omnipotens Deus, quando tam propensi sumus ad corruptelas, deinde stadium ingressi tam facile deflectimus à cursu, & recte instituti tam facile etiam degeneramus: da, inquam, ut instructi constantia Spiritus tui perseveremus usque in finem in recta via quam nobis verbo tuo demonstras: deinde etiamsi multi sese projiciant in varios errores, studeamus ipsos revocare: & si nihil proficimus, non tamen abducamur post ipsos, sed maneamus constantes in obedientia fidei, donec tandem defuncti omnibus istis pugnis, colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. I.

5. Et super eos qui adorant super tecta militiam cœlorum, & eos qui adorant, & jurant per Jehovam, & jurant per Regem suum.

Prosequitur Sophonias sententiam proximi versus, quem heri exposuimus. Quia enim magna pars populi adhuc hærebat in suis superstitionibus, quum tamen purus Legis cultus quasi postliminio revocatus esset à Josia, ideo minatur Propheta Deum vindicem fore hujus ingratitudinis. Ergo quemadmodum proximo versu loquutus est de cultoribus Baal & sacrificiis, ita etiam nunc longius progreditur, quod scilicet Dominus vindictam exiget de toto populo, qui supplicat *militiæ cœli*, vel sese inclinat coram militia cœli. Satis notum est passim ita vocari in Scripturis Stellas omnes, quibus gentes olim putarunt propter eximiam præstantiam aliquid subesse deitatis. Hinc factum est ut Solem pro Deo colerent, Lunam vocarent Reginam cœli, & sese etiam addicerent reliquis astris. Non ergo tantum in cultu Baal peccabat populus, sed magna erat superstitionum congeries: sicuti etiam accidere videmus quoties homines degenerant à sincera pietatis doctrina, sibi accersere hinc inde varia figmenta, ut nullus sit finis vel modus. Dicit autem *ipsos coluisse stellas super tecta.* Probabile est, quemadmodum interpretes admonent, locum sublimiorem electum fuisse: quia putarent se magis con-

conspici à stellis, quo essent propiores. Nam ut crassi sunt homines, nunquam putant Deum sibi esse propitium, nisi aliquod signum exhibeat carnalis præsentiæ. Denique semper Deum quærunt pro affectu suo terreno. Ergo quum Judæi putarent totidem esse deos quot erant in cœlo stellæ, non mirum est si ascenderint super tecta, ut essent quasi in conspectu deorum suorum, atque ita non luderent operam: quia superstitiosi homines nunquam putant suum studium curæ esse Deo, nisi habeant præ oculis aliquod signum carnalis præsentiæ, ut nuper diximus. Nunc ergo videmus quomodo hic versus cum proximo cohæreat. Pronunciat Deus se pœnam sumpturum de omnibus idololatris. Quia autem colebant Judæi Baal, præposteram illam religionem damnavit initio Propheta. Jam adjungit etiam alia figmenta quibus sese perverse addixerant Judæi. colebant enim etiam omnes stellas: quod illis affingerent aliquam divinitatem. Sequitur postea, *Omnes qui adorant, & jurant in Rege suo, & jurant Jehovæ.*. His verbis significat Propheta Judæos non ita repudiasse Legem Dei, quin jactarent se adhuc colere Deum illum qui ipsos adoptaverat: deinde à quo redempti fuerant: qui Templum jusserat sibi erigi, & altare in monte Sion. Non ergo palam rejiciebant cultum veri Dei, sed finxerant talem mixturam, ut adjungerent vero Deo sua idola, quemadmodum hodie videmus fieri in Papatu. Videtur hæc stultis hominibus justa esse excusatio, quia retinent nomen Dei, & pleno ore jactant sibi esse unum Deum. sed interea videmus ut commisceant multas Satanæ fallacias: nam in Papatu nullus est finis. Quisque enim sibi fabricat peculiarem cultum: deinde omnes simul conjungunt, & inde sibi conflant nescio quam mixturam, quæ ex uno Deo in multas partes discerpto pariat ingentem turbam deorum. Sicut ergo hodie Papistæ Deum & sua idola simul adorant, ita etiam idem vitium reprehendit Sophonias in Judæis. Hinc colligimus non prorsus abolitum fuisse tunc nomen Dei, quemadmodum si palam deficeret mundus à Deo: & tamen Jovem, Mercurium, Apollinem, & fictitios deos coleret: imo dicebant se colere verum & æternum Deum opificem cœli & terræ. Quid ergo reprehendit Propheta? nempe quod non contenti simplici & genuino Legis præscripto, confingerent sibi varios & alienos ritus. Ubi autem homines tantum licentiæ sibi usurpant, jam non adorant verum Deum, utcunque hoc simuleat: quia Deus repudiat omnes cultus adulterinos, quemadmodum præsertim testatur Ezech. 20. cap. Ite, inquit, colite idola vestra. Ostendit sibi abominabiles esse omnes cultus, ubi vel pauxillum declinant homines à puro ipsius verbo. Nam tenendum erat illud principium, Obedientiam pluris esse Deo quam omnes victimas. Ubi autem homines transvolant ad sua figmenta, jam desciscunt à vero Deo: quia denegant quod præcipue exigit, nempe obedientiam. Cæterum Propheta noster loquitur ex communi hominum sensu: quia simulant se esse veros Dei cultores, & tamen non possunt abstrahi à suis figmentis. Non colunt quidem, proprie loquendo, verum Deum: sed quia hoc putant se facere, & ore etiam profitentur, per concessionem dicit Sophonias, Deus non sinet ita cultum suum profanari: vultis illum miscere cum vestris idolis: hoc non feret: colitis verum Deum, & colitis vestra idola: ipse autem volebat solus coli, & hoc meretur. Atqui partitio quam vos facitis, nihil aliud est quam laceratio legitimi cultus: Deus autem non vult ex parte coli. Nunc tenemus quid velit hoc loco Propheta: quia enim hoc prætextu Judæi suas abominationes tegebant, quod propositum ipsis fuerit colere Deum Abrahæ, Propheta non simpliciter negat id fieri ab ipsis, sed ostendit cultum hunc inutilem esse, neque probari Deo: imo longius procedit, cultum hunc mixtum ex variis figmentis, esse abominabilem corruptelam, cujus Deus ultorem se fore pronunciat: quia nullo modo ferre potest societatem illam, ubi subrogantur in locum ejus idola, & transfertur pars gloriæ ipsius ad figmenta hominum. hic ergo verus est sensus. Hinc colligimus longe falli Papistas, dum existimant sufficere modo non prorsus deficiant à cultu unius Dei: quia Deus nullum cultum admittit vel probat, nisi ubi attenti sumus ad ejus vocem, & non deflectimus vel ad dextram vel ad sinistram, sed acquiescimus duntaxat in ejus præcepto. Quod autem jusjurandum cum adoratione hic ponitur, non mirum est: quia species est cultus Dei. Ideo Scriptura per synecdochen jusjurandum sæpe pro ipso Dei cultu accipit. sed hoc loco generaliter maledicit Propheta omnibus superstitiosis, qui fictitios deos adorant: deinde adjungit speciem cultus, nempe jusjurandum. Hic de jurejurando non disseram fusius, neque etiam opus est. Scimus legitimum usum jurandi esse, quum justa de causa Deus statuitur testis ac judex. nam nomen Dei interponitur ubi res indiget probatione: deinde etiam ubi ejus est momenti, ut nomen Dei non temere trahatur in medium. Ergo duo præcipue in juramento spectanda sunt, nempe ut reverenter se sistant ad ejus tribunal quicunque jurant per Nomen ipsius, & agnoscant ipsum fore vindicem, si falso vel perperam arripiunt ejus Nomen. hoc unum est. Deinde consideranda etiam est res ipsa ob quam juratur: nam si in nugis & negotiis frivolis subinde jurare sibi permittant homines per Dei nomen, est etiam nimis indigna profanatio, & minime tolerabilis. Nam hæc singularis Dei indulgentia est, quod nobis concedit Nomen suum accipere, ubi aliquid est controversiæ inter nos, vel ubi opus est confirmatione aliqua. Quod ergo ita precario accipimus nomen Dei, certe hæc est magna indulgentia. Quanta enim est hujus Nominis sanctitas, ut serviat etiam terrenis negotiis? Deus tamen huc usque se nobis accommodat, ut liceat nobis jurare per ejus Nomen. Ergo major etiam sobrietas servanda est in juramentis, ne scilicet quisquam audeat jusjurandum interponere, nisi ubi ita necessitas exigit. deinde præcipue cavendum est, ne Deus vocetur testis mendacii. Quantum enim sacrilegium est tegere ejus nomine mendacium, quum ipse sit æterna & immutabilis veritas? Transfigurant ergo, quantum in se est, Deum, quicunque pejerant per ejus nomen. Nunc satis intelligimus quomodo jusjurandum sit species divini cultus, nempe quia defertur Deo suus honor. Statuitur enim quasi in medio ejus majestas: & quia ejus proprium est, res occultas cognoscere & detegere, deinde asserere veritatem; ideo tribuitur ei hoc officium. Nunc siquis per hominem mortalem juret, vel per Solem, vel per Lunam, vel per creaturas, inde spoliat Deum honoris sui parte. Videmus ergo in superstitiosis juramentis esse apertum signum idololatriæ: hæc ratio est cur Propheta hic damnet eos *qui jurant per Jehovam, & per Malkkom*, hoc est, qui conjungunt sua idola cum vero & æterno Deo ubi jurandum est. Nam clarum est in Lege Dei præceptum, Deuteronomii quinto, Per nomen Dei tui jurabis. Et quum Prophetæ de renovatione Ecclesiæ loquuntur, utuntur etiam hac formula, Jurabitis per nomen Dei: Mihi flectetur omne genu: Omnis lingua mihi jurabit. Quid hoc sibi vult? nempe totus mundus me agnoscet esse verum Deum: & quemadmodum omne genu mihi flectetur, ita etiam subjiciet se meo judicio. Hinc certo colligere licet fraudari Deum suo jure, quoties vel per Solem & Lunam, vel per mortuos, vel per ullas creaturas juramus. Et hoc seculis omnibus commune fuit vitium: quemadmodum adhuc hodie grassatur in Papatu. Jurant per Virginem, per Angelos, per mortuos.

Non putant hoc modo se quicquam derogare unius Dei imperio. Sed videmus quid de ipsis pronunciet. Itaque stulte se excusant Papistæ, dum jurant per Sanctos suos. Neque enim possunt eluere sacrilegium, quod notavit perpetua infamia Spiritus sanctus, quum dixit omnes esse abominabiles Deo, qui jurant per aliud nomen quam ipsius. Et ratio etiam in promptu est, quia ornantur Sol, & Luna, & stellæ, deinde mortui & vivi homines, Dei titulo, dum statuuntur judices. Nam qui jurant per Solem, perinde faciunt acsi dicerent, Sol sit mihi testis ac judex, hoc est, Sol sit mihi Deus. Qui jurant per nomen ullius Regis, quemadmodum jurabant olim profani homines per genium Regis sui, illi etiam trahunt ad hominem mortalem quod proprium erat unius Dei. Siquis vero per cœlum juret aut Templum, neque imaginetur ullam divinitatem esse in cœlis vel Templo, perinde facit acsi per Deum ipsum juraret: quemadmodum Matthæi 5. capite, dum Christus vetat jurare per cœlum vel terram, non damnat ejusmodi jurandi formas, quasi alienæ essent à verbo ipsius; sed supervacua tantum juramenta. Interim ostendit profanari Dei nomen in istis vocibus: qui jurant per cœlum, jurant etiam per ipsum qui cœlum inhabitat: qui jurant per Templum, jurant etiam per eum qui in Templo colitur, & cui offeruntur in altari sacrificia. Siquis per caput suum jurat, vel per vitam suam, est obtestatio: quasi diceret, Sicuti chara est mihi vita. Sed qui jurant per Sanctos vel vivos vel mortuos, illi subrogant mortales homines in Dei locum. Qui jurant per Solem, mortuam creaturam locant in solio ipsius Dei. Quantum attinet ad nomen מלכם, proprie sic verti debet, *Jurant per Regem suum.* Nam מלך, quemadmodum satis notum est, Regem significat: hic autem ponitur in constructione מלכם, Jurant per Malkkom, hoc est, per suum Regem. Neque tamen dubito quin Propheta alludat ad nomen מלך, quod etiam deductum est à Regnando. Nam utcunque vulgo nomen illud in ore omnium esset, quasi proprium: tamen certum est vocatum fuisse falsum illum Deum, quasi esset Rex. Et Propheta indignitatem auget, quum dicit, *Jurant per Malkkom.* Poterat dicere simpliciter, Jurant per Moloch: sed dicit, Jurant per Malkkom, hoc est, obliviscuntur me esse suum Regem, & imperium meum transferunt ad mortuum & inane figmentum. Deus ergo hic tacita antithesi exaggerat crimen in Judæis, quod alium sibi Regem accerserant, quum scirent sub ejus tutela sibi semper fuisse certam & solidam salutem. Pergamus nunc.

6. Et qui retro aguntur, ne sequantur Jehovam, *(ad verbum est, de post Jehovam)* & qui non quærunt Jehovam, neque investigant eum.

Hic Propheta videtur quasi uno fasciculo complecti tam superbos Dei contemptores quam idololatras, de quibus hactenus loquutus est. Tametsi fieri potest ut aliis elogiis eosdem designet, ac significet ideo addictos esse suis superstitionibus, quia nolint sincere & ex animo Deum colere, imo refugiant verum pietatis studium. Et hoc posterius mihi magis arridet: neque enim satis firmum est quod alii divinant, notari hic crassum Dei contemptum. Ego igitur potius existimo hic premi idololatras, ne tergiversando putent elui crimen suum: quemadmodum solent objicere clypeum ignorantiæ, ubi victi sunt, & ipsorum impietas prorsus est convicta: Non putavi, sed potius mihi animus erat Deum colere. Quum ergo ita sub integumento ignorantiæ se abscondere soleant superstitiosi homines, Propheta hic definit idololatriam populi, & breviter pronunciat conjunctam esse cum pravitate & malitia: *quoniam non quæsierint Deum:* sed potius ultro se averterint, & voluerint quasi data opera extinguere veram pietatem. Neque mirum est tam gravem & duram sententiam pronunciari: quia edocti erant Judæi ex Lege qualiter colendus esset Deus. Unde igitur factum est ut obrepserint tam crassi errores? Certe Deus accenderat lumen cœlestis doctrinæ, quo monstraverat veram pietatis rationem. Sed ut homines cupiunt semper defungi frivolis nugis, Israëlitæ & Judæi quum palam & aperte ipsos puderet rejicere verum Deum, simul voluerunt conjungere multos cultus, ut ita occulta esset ipsorum impietas. Hæc ratio est cur dicat Propheta ipsos retro actos fuisse: hoc est, non posse excusari ignorantiæ prætextu, sed esse perfidos & apostatas, qui prætulerint idola sua vero Deo: quum scirent eum non posse rite coli, nisi secundum regulam in Lege sibi præscriptam, qua posthabita multas coacervarunt superstitiones. Et certe reperiemus hunc esse fontem omnium falsorum cultuum, quod homines Deum recusant vere & ex animo colere, interea tamen volunt obtendere aliquam speciem pietatis. Nam in Lege nihil omissum est, quod ad perfectum Dei cultum faciat. Sed quia Deus exigit in Lege spiritualem cultum, hinc fit ut homines latibula captent, & confingant sibi multas ceremonias, ut scilicet recedant à Deo, & tamen simulent se ad ipsum accedere: dum sedulo in suis ceremoniis laborant, semper volitat cultus Dei & religio in ipsorum ore: hoc verum est: sed quemadmodum jam dixi, subest hypocrisis & fallacia: quia ceremonias cumulant, ut sit aliquod obstaculum inter Deum & ipsos. Itaque non abs re Propheta Judæos hic accusat, *quod retro acti fuerint à Domino, neque ipsum quæsierint.* Quare? Nam non fuit opus longa, vel difficili, vel perplexa inquisitione. Dominus enim ultro se ipsis obtulerat. Unde ergo factum est, ut cæcutirent in tam clara luce, nisi quod scientes & volentes sequuti sunt sua figmenta? Idem etiam hodie competit in Papistas: quia ut centies obstrepant se velle Deum colere, tamen satis constat, eos non nisi malitia errare, quia delectant eos sua figmenta, ne pure & ex animo se totos Deo addicant & consecrent. Nunc ergo videmus versum hunc exegetice additum esse à Propheta, ut falsum ignorantiæ prætextum excuteret Judæis, & ostenderet eos ex proposito peccare: quia satis superque ex Lege edocti fuerant, nisi libuisset sibiipsis figmenta ingerere, quæ perstringerent ipsorum oculos & omnes sensus. Sequitur,

7. Tace à facie Domini Jehovæ, quia propinquus est dies Jehovæ, quia paravit Jehova sacrificium, *(vel ordinavit)* sanctificavit invitatos suos.

8. Et erit, in die sacrificii Jehovæ, tunc visitabo super Principes, & super filios Regis, & super omnes qui induti sunt vestitu extraneo.

9. Et visitabo super omnem qui tripudiat super limen in die illo, qui replent domum dominorum suorum violentia & fraude.

Hic superiorem doctrinam confirmat Propheta, quum jubet *omnes silere coram Deo.* Tantundem enim valet hæc loquendi forma, acsi diceret se non frustra terrere Judæos, sed serio proponere judicium Dei, quod sentient ipso experimento esse plusquam terribile. Deinde etiam commemorat peccata quæ-

dam,

dam, ut intelligant Judæi non nominari ipſum de nihilo, ſed eſſe juſtas cauſas cur Deus ſe ultorem fore denunciet. Hæc eſt ſumma: initio videmus quid intelligat Propheta per verbum Silendi: & de eo jam aliquid dictum fuit 2. cap. Habacuc. Diximus tunc Silentio notari ſubjectionem: & quo res clarius pateret, diximus notandam eſſe antitheſin inter ſilentium quo ſeſe placide ſubmittunt homines, & contumaciam quæ ſemper tumultuoſa eſt. Ubi enim homines ſapere appetunt ex proprio ſenſu, neque acquieſcunt in Dei verbo, tunc dicuntur non ſilere, quia audientiam recuſant dare verbo ipſius: ubi etiam laxant homines frena ſuæ libidini, nulla eſt moderatio. Ergo donec imperium obtineat Deus in mundo, omnia ſunt plena ſtrepitu, & tota hominum vita confuſa eſt, quia curſitant per ſuos errores: deinde nihil eſt temperantiæ ubi Deus non auditur. Eadem nunc ratione Propheta ſilentium exigit. ſed loquutio hæc nunc accommodatur ad cauſam quam tractat Propheta. Silere à facie Dei, eſt ſe ſubjicere Dei imperio. verum eſt, ſed circumſtantia nunc tenenda eſt: quia tunc videbat Sophonias ſperni judicium Dei, aut duci pro nihilo; hic ſignificat Deum ita loqui, ut exequutio ſit in ejus manu. *Sile* ergo, inquit: hoc eſt, Sciatis me non territandi cauſa ſic loqui; ſed quia Deus armatus eſt ad vindictam exercendam, de qua nunc vos admonet, ut ſi qua ſit ſpes reſipiſcentiæ, mature ſtudeatis redire cum ipſo in gratiam: ſin minus, ut ſitis inexcuſabiles. Nunc ergo tenemus cur jubeat Propheta *ſilere à conſpectu Domini Jehovæ.* & contextus etiam hoc idem confirmat. Additur enim ratio, *Quia dies Jehovæ ſit propinquus.* Sibi enim profani homines ſemper aliquas inducias promittunt, & tempus extrahendo putant ſe multum lucri facere: jam ex oppoſito deridet Propheta hanc ſecuritatem: & dicit *diem Jehovæ inſtare.* Ergo perinde eſt acſi diceret celeriter præveniendum eſſe ejus judicium, & quidem cum metu & ſollicitudine. Poſtea ſimilitudine ornat doctrinam illam, quod ſcilicet *paret Deus ſacrificium:* imo *jam ordinaverit, & ſanctificaverit ſuos convivas.* Sacrificii nomine admonet Propheta, ultionem de qua nuper diſſeruit fore juſtam, ut in ea refulgeat Dei gloria. Scimus enim quam proclivis ſit mundus ad querimonias: ubi urgetur Dei manu, expoſtulat de nimio rigore: & multi etiam pleno ore evomunt ſuas blaſphemias. Quoniam ergo non agnoſcunt Dei juſtitiam in pœnis, Propheta vocat eas Sacrificia. Scimus autem ſacrificia teſtimonia eſſe divini cultus: & quiſquis Deo immolat, agnoſcit illum eſſe juſtum. Sic etiam hoc genere loquendi ſignificat Sophonias non fore Deum crudelem dum urbem Jeroſolymam & ejus incolas exſcindet: quia hoc erit ſacrificium, quemadmodum ſæpius loquuntur Prophetæ, præſertim Jeſaias ubi loquitur de Boſra, Sacrificium paratum eſt in Boſra. *Jeſai. 34. verſ. 6.* Deinde etiam de ipſa Jeroſolyma alibi dicit 29. capite, O Ariel Ariel: ubi vocat ipſam Jeroſolymam altare: & dicit, Per omnes vicos, per compita, ubique erunt mihi altaria: quia magnos acervos congeram hominum, quos mihi in ſacrificium mactabo. Nam quicunque non ſunt voluntarii ad præſtandum Deo cultum, & quicunque ſe non libenter offerunt quaſi ſpirituales victimas, trahuntur ad carnificinam: & interim vocantur Sacrificia. Ita patibula ſunt ſacrificia Domino, ubi plectuntur ſcelerati: quia Dominus armat Magiſtratus gladio, qui coërceant ſcelera, ne eo prorumpant licentiæ improbi, ut jam nulla ſit in mundo æquitas. deinde etiam urbes, quæ captæ violento impetu ſtragem aliquam patiuntur: agri etiam ubi cæduntur exercitus, ſunt altaria: Deus enim trahit rebelles ad ſacrificium, quia ſponte ſeſe non obtulerint. Sic etiam hoc loco dicit Propheta, *Ordinavit Deus ſibi ſacrificium.* Ubi? Jeroſolymæ, in tota urbe: quemadmodum citavimus ex Jeſaia. Nam quia perperam immolaverant Deo in monte Sion, totuſque cultus vitiatus erat; Deus ipſe pronunciat ſe fore verum Sacerdotem, qui pro arbitrio ſuo mactabit beſtias illas, quæ pervicaciter jugum ejus repulerant. *Et ſanctificavit ſuos convivas.* Sed non poſſem hodie abſolvere.

Da omnipotens Deus, quando tot modis non deſinimus iram tuam in nos provocare, ut patienter feramus pœnas, quibus corrigere voles noſtra delicta: deinde, ut præveniamus etiam tuum judicium. Et quando dignaris nos mature ad te revocare, ne ſurdis auribus prætereamus monitiones iſtas: ſed ita morem tibi geramus, & nos ſubjiciamus, ut capaces ſimus ejus miſericordiæ, quam etiam nobis proponis, ſi modo ſtudeamus tibi reconciliari: & ita pergamus in tuo obſequio ut ſub imperio Chriſti Filii tui, quem nobis conſtituiſti ſummum & unicum Regem, ita ſtudeamus nos totos tibi addicere, ut glorificeris in tota vita noſtra: donec tandem participes ſimus cœleſtis ejus gloriæ, quæ nobis parta eſt ſanguine ejuſdem Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. I.

DIximus heri cur Deus cædem impiorum comparet ſacrificio: quia ſcilicet dum pœnas exigit de ſceleratis, oſtendit ſe eſſe mundi judicem. Atque hæc mactatio ſacrificium eſt boni odoris, quia illuſtrat gloriam ipſius. Continuo autem poſt adjungit *ſe præparaſſe convivas.* Utitur quidem verbo קדש, quod ſignificat Sanctificare: ſed ſæpe etiam transfertur ad alios uſus. Itaque poſſet hoc verbum generaliter exponi, quod Deus aptaverit ſuos convivas. Sed quia ſit expreſſa mentio ſacrificii, non dubito quin eandem metaphoram proſequatur Sophonias. Summa igitur eſt, Chaldæos qui miniſtri fuerunt vindictæ Dei, jam non modo electos eſſe ad exequendum illud judicium, ſed quaſi conſecratos divinitus. Et odioſe hoc dictum fuit à Propheta, quo acrius pungeret animos gentis ſuæ. Oportuit enim Judæos agnoſcere judicium Dei etiam in profanis hominibus, quod fieri non poterat niſi intelligerent illos in ſua crudelitate eſſe veluti ſacerdotes Dei: quia ſacerdotium regale Jeroſolymæ profanatum fuerat. Nunc ergo videmus cur dicat Propheta ſanctificatos eſſe à Domino qui vocati erant, ut veſcerentur carne electi populi: quemadmodum ſolebant ex reliquiis ſacrificii inter ſe epulari quoties ſolennis erat & feſtus dies. Nunc pergamus. Heri recitavi hunc verſum, *Et erit, in die ſacrificii Jehovæ, tunc viſitabo ſuper Principes, & ſuper filios Regis, & ſuper eos qui induti ſunt veſtitu extraneo.* Propheta ſignificat ſe non minari tantum plebeiis hominibus, ſed primariis ducibus, ut ne filiis quidem Regis parcat. Hic ergo aggreditur præcipuos quoſque ex populo: quia merito ad pœnam trahendi erant primo ordine, qui aliis præbuerant errandi cauſam. Scimus enim omnes eos qui excellunt digni-

dignitate plus multo parere offendiculi, quum ad licentiam peccandi abutuntur sua potentia. Hinc fit ut Deus sæpe ad eos solos videatur mittere Prophetas. Quanquam enim qui minimi sunt & contemptibiles in vulgo, non sunt immunes à pœna, tamen ratio postulat ut gravius animadvertat Deus in ipsos duces. Ideo nunc dicit Propheta *Deum visitaturum Principes ipsos, & filios Regis.* Noluit quidem hic blandiri obscuris hominibus, acsi Deus illos vellet omittere: sed quia gravius peccaverant & Rex & ejus Consiliarii, Deus etiam severius illis irascitur. Deinde scimus non facile moneri & Reges & alios qui præfecturam exercent in mundo, quoniam excæcat eos splendor suæ fortunæ: putant etiam quodammodo se exemptos esse legibus, quia eminent in gradu altiore. Nunc ergo videmus cur specialiter de Principibus & de filiis Regis agat Propheta. Adjungit etiam, *Et super eos qui induti sunt vestitu extraneo.* Quidam referunt hoc ad cultores Baal, vel sacrificos: sed contextus non patitur de aliis intelligere quam de aulicis hominibus, quorum deliciæ magna ex parte erant in vestitu. Nam quod dicit Christus, experientia omnium temporum nimis verum esse docuit, qui mollibus vestiuntur, in aulis Regum esse. Et probabile est aulicos stulta affectatione subinde mutasse vestes: sicuti ubi homines sumptuosi videri appetunt, excogitant quotidie varios modos perdendæ pecuniæ. etiamsi plusquam oportet splendide vestiti fuerint, putant tamen fere hoc esse sordidum gestare integro mense eandem vestem. Et quo magis appareat ipsorum prodigalitas, etiam mutant formas vestium. hæc affectatio hodie plus satis in mundo grassatur. Sed jam seculo Prophetæ, quantum conjicere licet, etiam homines aulici, & qui in populo dominabantur, vestes ita mutabant, ut magis venditarent suas lautitias, & essent in admiratione apud simplices & miseros homines. Hæc autem ambitio non est simplex, sed simul trahit secum aliorum contemptum. Exprobrant enim hoc modo pauperibus divites se solos esse dignos hac varietate & copia. Non sufficit quod & pro suo commodo vestiti sint, deinde accedat ad usum ornatus & splendor: sed libenter alios omnes nudarent. & quia pudet hoc eos facere, tamen quantum in se est, supervacua copia jactant se solos dignos esse ornatu. Non mirum igitur est, si Dominus tam aspere illis minetur. Jam quum vitium hoc successu temporis nimis auctum fuerit, notabilis est hic locus Prophetæ. Et quo magis luxuriant homines, & sese profundunt ad istam varietatem, quæ testis est superbiæ ipsorum, discamus restringere affectus carnis nostræ, ne ad immodicas lautitias transiliant: & qui opibus abundant, contenti sint tamen mediocritate: præsertim vero abstineant ab ista præpostera affectatione, quam haud dubie objurgat Propheta. Potest tamen fieri ut tunc Judæi asciverint novas & insolitas vestium formas ex remotis locis: quemadmodum hodie Turcico habitu sese oblectant Galli, quia illis nimis est commercii cum Turca. sic etiam tunc occupaverat animos illius populi perversa cupiditas, ut vellent Chaldæos demereri, & quodammodo sibi familiares reddere similitudine ornatus. Et hoc potest colligi ex loco Ezechielis, ubi eos comparat vel scortis, vel stultis amatoribus. Quemadmodum enim scorta depingunt sibi amatores in parietibus, & idem etiam faciunt scortatores & adulteri: sic exprobrat Ezechiel Judæis, quod ita exarserint perverso studio ineundi fœderis cum gente Chaldaica, ut in cubiculis haberent depictas imagines. non dubium est quin etiam vestitum imitati fuerint, ut ostenderent se in maximis bonis deputare, si possent esse eorum amici & fœderati. Jam sequitur, quod etiam heri recitavi, *Visitabo super omnem qui tripudium agit super limen.* Quidam hoc exponunt de cultoribus Baal. sed frigide: imo quemadmodum nuper dixi, contextus non patitur aliter intelligere quam de ministris Principum, qui vexabant crudeliter plebem, & spoliabant miseros homines suis fortunis, qui pares non erant ad resistendum. Postquam ergo loquutus est Propheta de primariis regni ducibus, & de filiis Regum, descendit ad eorum ministros, qui erant quasi venatici canes ad rapiendam undique prædam. Qui intelligunt de sacrificiis Baal, adducunt locum ex sacra historia, quod quum imago Dagon reperta esset in foribus templi, non ausi fuerint calcare limen illud, sed saltaverint. atqui illud est nimis remotum. Alii etiam afferunt diversas expositiones. Ego vero non dubito quin Propheta hic significet prædandi licentiam, quum dicit eos saltare super limen, tanquam victores scilicet. Nam postea adjungit *eos replere rapina & fraude domos Principum.* Ergo Saltare super limen nihil aliud est quam occupare alienas domos, & illic petulanter insultare, quemadmodum victores solent. Nam qui potitur alieno, non illic tantum veluti in sua possessione quiescit, sed sese effundit atque jactat. Sic etiam hic ad vivum depingit Propheta proterviam illam, quam exercebant Principum ministri, quum domos alienas invaderent. Dicit ergo *eos tripudium agere*, Hæc mea est domus: & quis audebit contra verbum facere? Quum ergo tantum sibi licentiæ sumerent ministri Principum, hic denunciat Propheta vindictam Dei. Postea adjungit *replere ædes dominorum violentia & fraude.* Per Violentiam & fraudem, intelligit prædas collectas partim ex vi armata, partim etiam ex captionibus & dolis: sicuti aulici habent suas plagas quibus insidiantur miseris hominibus. Quod si fraudibus consequi nequeant quæ speraverant, prosiliunt ad vim armatam: quicquid sit, ditescunt tamen partim ex rapinis, partim ex fraudibus. Ideoque utramque speciem hic posuit Propheta. Sequitur,

Mat. 11. vers. 8.

Eze. 23. vers. 2.

10. Et erit in die illa, dicit Jehova, vox clamoris à porta piscium, & ululatus à secunda, (*ad verbum: sed multi intelligunt Scholam*) & contritio magna à collibus.

Hic confirmat eandem sententiam, & amplificat etiam atque illustrat figuris. scimus enim quantum valeant hypotyposes ad tangendos animos, ubi non tantum narratur res ipsa, sed quasi subjicitur oculis. Sic Propheta non contentus simplicibus verbis, quasi theatrum erigit, ut clarius appareat futura clades Jerosolymæ. Sed quoniam de hac ratione loquendi alibi tractavimus, ego nunc leviter prætereo. Dicit ergo *fore vocem clamoris à porta piscium.* Nominat hic tria loca Jerosolymæ: deinde adjunget quartum. Sed quia non tenemus situm urbis, sufficiat nobis probabilis conjectura, quod scilicet designet regiones inter se oppositas: quasi diceret nullum angulum urbis fore quietum ubi Dominus bellum excitaverit. Statuamus igitur triangulum, & sit porta piscium ab una parte: sit autem secunda porta, vel schola ab altera parte: occupet tertium locum regio quæ vicina erat collibus. Nam quod nonnulli per Colles intelligunt Palatia, mihi non probatur, neque etiam quadrat contextui. sed potius tenendum est quod jam breviter attigi, Prophetam hic denunciare cladem singulis urbis partibus, ita ut frustra sibi quærant Judæi refugia: quia ubi huc & illuc cursitaverint, deprehendent tamen omnia plena & clamore & ululatu. *Vox ergo clamoris erit à porta piscium.* Cur vocet Portam piscium non possumus pro certo asserere, nisi quod probabilis est illa conjectura, vel piscinam aliquam fuisse vicinam, vel forum piscatorium fuisse prope illam portam. Quantum attinet ad vocem משנה, major pars interpretum existi-

existimat notari locum ubi interpretabantur Legem & in ejus studio Sacerdotes se exercebant: & locum adducunt ex vigesimo secundo cap. 2. Regum, ubi videtur, quoniam fit Sacerdotum mentio, nomen hoc ita accipi. Sed quia hic de portis agitur, & sæpe משנה vocant Hebræi quicquid ordine secundum est, sicuti in ædibus pars secunda vocatur משנה, ita etiam in urbibus & aliis locis: hoc sensu nunc accipere licebit pro ea porta, quæ dignitatis gradu & fama post primam excellebat. Sed quia ad rei summam parum interest, ego non laboro. Dicit tandem *fore contritionem magnam in collibus*. non dubito quin loquatur de parte urbis quæ fere montibus contigua erat. Quicquid sit, Prophetæ consilium est complecti hic totam urbem, ut excutiat omnem confidentiam Judæis, & ostendat nullum illis fore effugium, ubi Dominus manum suam extulerit ad ulciscenda eorum scelera. Jam sequitur,

11. Ululate habitatores loci concavi: quia exterminatus est populus mercatorum, excisi sunt omnes onusti pecunia.

Hic Propheta alloquitur mercatores, qui erant in medio sinu urbis, & ideo putabant se longiores esse ab omni periculo & molestia. Quum ergo essent quasi in suis latebris absconditi, putabant sibi non instare tam propinquum discrimen: atque ita securitas magis eos excæcabat. Postquam de Regis palatio, & de Principibus, eorumque ministris loquutus est Sophonias, nunc sermonem tempestive convertit ad mercatores. Vocat autem habitatores מכתש. כתש significat Cavare: unde etiam locum quemlibet cavum vocant מכתש Hæbræi. sicuti Solomon vocat murium מכתש propter cavitatem: sic ex aliis Scripturæ locis colligimus מכתש nihil aliud significare quam vel cavernam, vel locum demissiorem. Scimus autem ut plurimum vicos mercatorios esse in planitie. idque fert commoditas: quoniam transportandæ sunt merces. Ergo Jerosolymæ potuit magna esse frequentia mercatorum in parte urbis, quæ erat in loco magis cavo. nam qui putant proprium esse nomen, nihil afferunt vel rationis vel coloris. Deinde satis ex contextu liquet hic sermonem haberi de mercatoribus: *quia exterminatus est*, inquit, *populus Cnaan*. כנען significat Mercatorem. Alii putant Judæos hoc loco, sicuti sæpe alibi, vocari Cnaan, quod degeneres essent, & magis similes Cananæis quam sanctis Patribus, à quibus originem trahebant. Sed Propheta haud dubie hic de mercatoribus disserit: quia sequitur statim expositio, *Super omnem onustum pecunia*, inquit. Onustos autem pecunia dicit mercatores, quia non possunt ultro citroque inter se agere, quin multæ fiant solutiones, numerentur hinc inde pecuniæ: & quia etiam ut plurimum mercatores ad se quæstuosis artibus trahunt magnam partem opulentiæ mundi. Jam ergo tenemus quid velit Propheta: indicit ululatum mercatoribus, qui erant absconditi in suis cavernis: quia tenebant partem illam urbis, quemadmodum jam dixi, quæ subjecta erat collibus. Et postea nomen ipsum כנען exprimit. Tandem loquitur de eorum opulentia, ut verisimile est tunc fuisse locupletatos fraudibus & pessimis artibus: deinde ut sciant sibi inutilem fore pecuniam: quia nihil præsidii reperient in ea, ubi Dominus manum suam ad vindictam exeret. Jam sequitur,

12. Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem in lucernis, & visitabo super homines, qui congelati sunt in fæcibus suis: & dicunt in cordibus suis, Neque benefaciet Jehova, neque malefaciet.

Hic in genere compellat Propheta Dei contemptores, qui in malitia sua obduruerant. Sed priusquam eos aperte nominet, dicit in genere visitationem hanc talem fore ut Deus excutiat omnes forulos, ne quid scilicet maneat intactum. Nam visitare in lucernis, vel scrutari in lucernis, est ita absconditissimas quasque partes vel latibula scrutari, ut nihil prorsus effugiat. Siquis velit urbem aliquam diripere, primo intrabit domos, & inde auferet quicquid obvium fuerit. Si autem existimet opes fuisse reconditas, descendet in cellas absconditas: deinde si nihil sit lucis, accendet lucernam, & diligenter oculos suos huc & illuc circumferet, ut nequid prætereat. Hac ergo similitudine intelligit Deus Jerosolymam sic esse spoliandam, ut nihil maneat prorsus residuum. *Scrutabor* ergo *in lucernis*. Deum quidem nihil latere scimus: sed quemadmodum satis notum est, similitudines mutuari cogitur à communi hominum usu, quia non posset aliter satis exprimere quod cognitu nobis utile est. Perinde enim cum Deo agit mundus, atque homines ipsi alii cum aliis. nam putant sua astutia posse illum falli: ideo ex opposito stultitiam hanc deridens, dicit sibi fore lucernas quibus scrutetur quicquid est absconditum. Jam quia occupaverat impietas totius fere populi animos, dicit, *Visitabo super homines, qui in fæcibus suis congelati sunt*. Posset quidem hoc simpliciter intelligi de divitibus, qui dum sibi blandiuntur in prospera fortuna nihil metuunt: & ideo congelati sunt in suis fæcibus: sed paulo post ostendit Sophonias se aliquid atrocius notare, quod scilicet *dicant, neque bona neque mala proficisci à Deo*. Sed possunt hæc duo commode inter se conjungi, quod scilicet hic perstringat securitatem quæ ex opulentia nascitur, & tamen simul Judæis nimium securis exprobret crassum contemptum Dei, de quo statim videbimus. Et libenter hunc ordinem sequor, quod scilicet Judæi inebriati rebus prosperis obduruerint: quemadmodum callum sæpe contrahunt homines ex labore, ita etiam fæces contrahunt ex nimia quiete, ex abundantia rerum, ut prorsus stupidi sint, neque tangantur ulla doctrina. Primo igitur dicit Propheta Deum fore ultorem hujus tam supinæ securitatis, ubi homines non tantum indormiunt rebus prosperis, sed etiam coagulati sunt in stupore suo, ut careant fere omni sensu & intelligentia. Siquis densam massam alloquatur, nihil proficiet: sic etiam comparat Propheta securos homines densæ massæ & congelatæ: quia stupor ita compressit omnes eorum sensus, ut jam neque possint allici Dei bonitate, neque ullum etiam terrorem concipiant ex minis. Ideo Congelatio nihil aliud est quam durities, vel contumacia, quæ contrahitur ex lautitiis, præsertim ubi mentes hominum fere obstupescunt. Per *fæces* autem intelligit lautitias, quæ ita dementant omnes sensus hominum, ut jam nihil liquidum sit vel sincerum. Postea adjungit *eos dicere in cordibus suis*. Hic exprimit quid secum afferat securitas quam damnavit, nempe quod sine metu profani homines illudunt Deo. Quid sit In corde loqui, ex pluribus Scripturæ locis patet, nempe secum intus ita statuere. Nam impii etiamsi palam non promulgent quod habent in animo, tamen secum ratiocinantur, & constituunt vel non esse Deum, vel otiosum in cœlo quiescere: Dixit impius in corde suo, Non *Psal.* 14.
est Deus. Quid est in corde dicere? quamvis scilicet *vers.* 1.
pudor vel metus absterreat homines, ne palam impietatem suam detegant: interea fovent istas cogitationes in corde, & præbent assensum. Jam hic describitur impietatis cumulus à Propheta, quum

quum dicit homines deliciis ebrios spoliare Deum judicis officio, ut neque bene faciat, neque male. Est autem probabile tunc multos fuisse Jerosolymæ, & in tota Judæa, qui ita contumaciter spernebant Dei judicium. sed præcipue stylum Sophonias adversus optimates stringit: quia tales præ aliis gigantum instar Deum subsannant, & quasi despiciunt è sublimi judicia ipsius. Est quidem in ipso vulgo multum socordiæ: sed plus amentiæ est in superbia procerum, qui confisi sua potentia non putant se obnoxios esse Dei imperio. Cæterum, quod nuper dixi memoria tenendum est, describi à Propheta quasi insanabile vitium, ubi Judæos accusat quod non existiment Deum vel boni vel mali esse auctorem. Deus enim hoc modo è suo gradu dejicitur: quia nisi agnoscitur Judex mundi, qualis erit ejus divinitas? Neque enim majestas Dei, vel imperium, vel gloria consistit in aliquo imaginario fulgore: sed in officiis, quæ sic in ipsum proprie competunt, ut non possint ab ejus essentia avelli. Proprium Dei est mundum regere, proprium ejus est curam gerere humani generis, deinde discernere inter bonum & malum, miseris opem ferre, ulcisci omnia scelera, compescere injustam violentiam. Hæc siquis à Deo auferre velit, relinquet duntaxat idolum. Quoniam ergo gloria Dei in justitia, sapientia, judicio, potentia & aliis virtutibus consistit, quicunque negant Deum esse mundi Judicem, extinguunt prorsus ejus gloriam, quantum in se est. Ita etiam profani scriptores Epicuro exprobrant, quod quum negare prorsus non auderet esse aliquem Deum, sicuti Diagoras & similes, confessus fuerit deos esse: sed incluserit ipsos in cœlo, ut illic fruantur otio & deliciis. hoc vero est imaginari Deum, qui Deus non est. Itaque mirum non est quod Propheta tam severe damnet socordiam hanc in Judæis, quod non putent bona vel mala proficisci à Deo. Sed fuit etiam major ratio cur Deus tantopere excandesceret contra hunc stuporem. Unde enim opinio hæc, vel delirium hominibus, ut negent Deum bene vel male facere, nisi quia conantur procul arcere Deum, ne sint obnoxii ejus judicio? Qui ergo volunt extinguere sensum & discrimen boni & mali in suis conscientiis, illi sibi fabricant ista deliria, Deum non curare res humanas, contentum esse sua felicitate cœlesti, neque descendere usque ad nos, & fortuito tam res adversas quam prosperas contingere hominibus. Videmus ergo ut homines sponte vel de industria sibi accersant hanc imaginationem, bona & mala non provenire à Deo, ut obstupefaciant suas conscientias, atque ita majore licentia sese præcipitent ad peccandum, acsi impune quidvis liceret, quasi nullus esset judex coram quo reddenda sit ratio. Atque ideo dixi hunc esse summum impietatis cumulum, ubi scilicet sese confirmant homines in hoc errore, Deum quiescere in cœlo: quicquid autem miseriarum in hoc mundo sustinent, hoc contingere à fortuna: quicquid etiam boni adipisci possunt, hoc vel suæ industriæ vel fortunæ ascribendum esse. Et ideo Propheta hoc loco breviter demonstrat prorsus desperatos esse Judæos, ne quis miretur Deum tam durum fore ultorem contra eos, qui tamen domestici erant, & quos adoptaverat ex toto orbe. Segregaverat enim Abrahæ genus quasi electum & sacrum, quemadmodum satis notum est. Poterat videri Dei vindicta adversus Abrahæ filios vel crudelis, vel nimis rigida, nisi hoc fuisset diserte expressum, nempe eo progressos esse impietatis, ut vellent excludere Deum à regimine mundi, & illum arcere à proprio officio, ut pœnas de sceleribus non exigeret, ut non tueretur suos, eriperet ab omnibus incommodis, sublevaret eorum miserias. Quum ergo ita Deum cœlo includerent, & darent imperium fortunæ in terra, hic fuit intolerabilis stupor, imo plane diabolicus. Ita non mirum est si Deus tam severe contra eos excanduerit, & ultimam manum apposuerit ad ulciscenda eorum scelera, quum jam insanabilis esset morbus.

Da omnipotens Deus, quando hodie totus fere mundus prorupit eo luxuriæ, ut nullus modus, nulla ratio: ut tamen discamus nos continere non tantum in ea mediocritate, quam nobis commendas & præcipis, sed etiam in nostra tenuitate nobis placere & gloriari: quoniam & opes mundi & honores & deliciæ ita fascinant omnium animos & sensus, ut sese attollant in cœlum, & bellum quasi ex professo tecum gerant. Deinde, da etiam nobis ut in hac nostra tenuitate ita humiliemur sub potenti manu tua, ne dubitemus te fore nostrum liberatorem etiam in maximis miseriis: & tibi tribuentes arbitrium & vitæ & mortis, certo persuasi simus quicquid afflictionum nobis contingit hoc provenire ex justo tuo judicio: ut ita erudiamur ad pœnitentiam, & quotidie nos in ejus meditatione exerceamus, donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. I.

13. Et erit substantia eorum in direptionem, & domus eorum in vastitatem: & ædificabunt domos, neque habitabunt: & plantabunt vineas, neque bibent vinum earum.

PRosequitur eandem sententiam Sophonias, quod scilicet Deus post longam tolerantiam pœnas sumpturus sit de populo rebelli & obstinato. Dicit igitur jam esse traditos in manum hostium, idque divinitus. Sciebant enim sibi multos esse infestos: sed non considerabant Dei judicium. quemadmodum etiam Deus ipse alibi conqueritur, quod non respicerent manum percutientis. Propheta igitur noster jam devotos esse exitio pronunciat, & hostibus nihil fore negotii vel difficultatis ubi terram invaserint: quia scilicet patebunt omnia in direptionem. Et recitat etiam quod habetur in Lege, 26. cap. Levitici: sicuti Prophetæ sunt Legis interpretes: & inter Mosen & eos hoc tantum interest, quod generalem doctrinam accommodant suo tempori. Eandem rationem nunc tenet Propheta: quasi diceret Deum non frustra vel de nihilo hoc minatum esse in Lege: quia sentient atque experientur Judæi sibi hoc esse efficaciter & serio dictum de agrorum fructu, & domorum habitationibus, omnibusque vitæ commodis alio transferendis. Jam sequitur,

Jesai. 9. vers. 13.

14. Pro-

14. Propinquus dies Jehovæ magnus, propinquus & festinans valde: vox diei Jehovæ amara (*ut alii vertunt*) vociferabitur illic fortis. (*vel amarum aut amare illic vociferabitur fortis. Alii secus distinguunt, Vox diei Jehovæ amara vociferabitur, aut amare: postea, illic fortis.*)

Hoc versu clarius exprimit Propheta quod paulo ante dixi, nempe Deum fore auctorem omnium cladium, quæ Judæis accident: quia dum obstupescunt homines in suis malis, magis ac magis in se provocant iram Dei. Hæc igitur non vulgaris prudentia est, considerare Dei manum, ubi nos percutit vel castigat. Hæc ratio est cur Propheta hic revocet Judæos ad Deum, ne scilicet defigant sensus suos in homines, quemadmodum fieri solet. Quanquam simul etiam torporem illis excutit quum pronunciat diem hunc fore terribilem, deinde jam esse propinquum. Scimus enim hypocritas Deo illudere, nisi sentiant gravitatem iræ ejus, & interea extrahere tempus, & sibi promittere tam longas inducias, ut nunquam expergefiant ad pœnitentiam. Ideo Propheta primo loco ostendit, quicquid malorum tunc impendebat Judæis, non esse ab hominibus duntaxat, sed præcipue à Deo. Hoc unum est. Deinde, ut penitus afficiat stupidos animos, dicit hunc *diem fore terribilem*. Postremo, ne se blanditiis fallant, quasi adhuc procul abesset vindicta, simul asserit *diem hunc jam instare*. Hæc tria nobis notanda sunt, ut teneamus Prophetæ consilium. sed initio versus dicit diem Jehovæ magnum instare. His tribus verbis tria illa quæ nuper attigi, complectitur. Diem Jehovæ nominando significat debere adscribi judicio ejus quicquid Judæi patientur malorum. Quum autem diem magnum vocat, terrorem vult incutere. Tertio dicit esse propinquum. ergo videmus comprehendi tres sententias in istis tribus verbis. Sed Propheta deinde plenius explicat quod poterat obscurum esse propter brevitatem sermonis. *Propinquus*, inquit, *est dies hic, & valde festinans.* Scimus ut soleant homines tempus extrahendo fovere sua peccata. nam etsi non possunt effugere omnem sensum pietatis, vel excutere: tamen fingunt longam esse distantiam inter se & Deum, & hac imaginatione sese demulcent. ideo Propheta *diem hunc propinquum esse* affirmat: & quia vix credibile erat instare cladem, de qua loquitur, adjungit *diem hunc properare celeriter:* quasi diceret non debere æstimari ex præsenti rerum statu quid facturus sit Deus, quia momento pertransit ejus ira ab Oriente usque ad Occasum sicut fulgur. Homines indigent longa præparatione, ubi sese volunt ulcisci: sed Deus non opus habet multo apparatu, quia sufficit illi sua virtus ad omnes reprobos perdendos. Nunc ergo videmus cur hoc additum fuerit à Propheta, Diem hunc celeriter festinare. Jam repetit *hunc diem esse Jehovæ, & vocem ejus amare vociferari.* Recitavi tres sententias interpretum. Quidam enim sic vertunt, Dies Domini amara illic vociferabitur fortis. Sensus ille tolerabilis est, & potest etiam ex eo elici utilis doctrina: quasi dixisset Propheta nullam fortitudinem posse hominibus opem ferre, vel esse subsidio, contra vindictam Dei. Alii vertunt diem illam amare esse vociferaturam, quia illic erit fortis, hoc est, robur hostium franget quicquid fuerat animositatis in Judæis. Sensus ille secundus videtur coactus esse. Ego libentius amplector tertium, quod scilicet vox diei Jehovæ amare vociferabitur. Vocem autem intelligit eorum qui sero agnoscent Deum judicem, quem prius contempserant: quia tunc Deus virtutem suam exeret, quæ prius fuerat contemptui, donec experimento eam Judæi sentirent. Quantum ad Prophetæ consilium spectat, nulla est ambiguitas. Vult enim hic excitare à sua socordia Judæos, qui sese obstinaverant contra omnes minas, ita ut nulla esset auctoritas Prophetis ad ipsos coarguendos. Quum ergo ita obduruissent adversus omnem doctrinam, & sanctas admonitiones, Propheta hic dicit aliam fore vocem diei Dei. nam vox Dei personabat in ore Prophetarum: sed apud surdos nullus erat profectus. Jam hic indicitur horribilis mutatio, quia scilicet tunc vociferabuntur Judæi, vel rugitus vocis divinæ eos percellet, quum reipsa ostendet se vindicem esse scelerum. Ubi ergo tribunal conscenderit, tunc vos clamabitis. Nunc frustra apud vos clamant ejus nuncii: nam aures vestras obturatis. clamabitis vicissim, sed frustra. Cæterum si quis malit uno contextu legere, Vox diei Jehovæ illic fortis amare clamabit, perinde est quantum ad rei summam spectat: ideo de verborum contextu nolim contendere, modo teneamus quod jam dixi, Sophoniam hic opponere clamorem afflicti populi vocibus Prophetarum, quæ spernebantur, imo quæ ut plurimum habebantur ludibrio, quemadmodum satis notum est ex aliis locis. Quicquid sit, oblique perstringit eorum confidentiam, quum de fortibus loquitur: quasi diceret in suum exitium robustos esse, dum ita se Deo & ejus servis opponunt, quia fortitudo illa concidet tandem, imo seipsam propria mole franget, ubi Deus ad judicium surrexerit. Sequitur,

15. Dies excandescentiæ, dies ille, dies angustiæ & afflictionis, dies tumultus & vastationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ.
16. Dies tubæ & clangoris super urbes munitas, & super arces excelsas.

Hic ostendit Propheta quam stulti sint qui extenuant vindictam Dei, quemadmodum solent hypocritæ, vel profani homines. Accusat igitur Judæos amentiæ, quod putent sibi facilem fore reconciliationis viam, ubi sua obstinatione sic Deum provocaverint, ut descendat contra eos quasi armatus hostis. nam impii etiamsi nihil sibi promittunt de gratia Dei, tamen concipiunt vanas imaginationes acsi posset nullo negotio placari: non putant sibi fore exorabilem, & interea derident tamen ejus vindictam. Contra ejusmodi socordiam nunc Propheta noster invehitur. Diximus autem aliis locis, has omnes loquendi figuras non spectare in alium finem, nisi ut cogantur homines concipere aliquid timoris, quia sponte se deludunt. Negotium autem Prophetis fuit partim cum profanis Dei contemptoribus, partim cum larvatis ejus cultoribus, quibus hypocrisis erat sanctitas. Hæc igitur ratio est, cur dicat *diem hunc diem fore excandescentiæ*, deinde *angustiæ & afflictionis, tumultus & vastationis, tenebrarum & caliginis, nubis & nebulæ.* In summa, vult Judæis auferre fiduciam qua sibi blandiebantur: fiduciam dico quam conceperant ex contemptu Dei. Caro enim secura est, dum latebras captat, ut procul se abducat à conspectu Dei. non potest vera fiducia modum excedere, nempe, quæ fundata est in Dei verbo. hoc enim modo ad ipsum accedunt homines: sed caro non aliam quietem optat, nisi in oblivione Dei. Et vidimus jam apud Prophetam Amos, cur pingatur dies Domini tam horrificus. nempe, ut jam dixi, certamen erat cum hypocritis, qui abutebantur Dei nomine, & interea torpebant in crasso stupore: *Amos 5. vers. 18.*
ideo

ideo dicebat Amos, Dies ille non lucis, sed tenebrarum; dies ille non lætitiæ, sed mœroris. Ut quid ergo cupide expectatis diem Domini? Judæi enim quia jactabant se electos esse à Deo, confisi nudo illo & fallaci titulo adoptionis, putabant sibi quidvis licere, quasi Deus imperio suo renunciasset. Et ita semper blandiuntur sibi hypocritæ, acsi Deum obstrictum tenerent. Non exprimit illa antitheta Propheta noster, quæ vidimus apud Amos: tamen idem est verborum sensus, quod scilicet ubi Deus tribunal conscenderit, jam nulla futura sit spes veniæ. Simul etiam præcidit illis omnes inanes fiducias: quoniam hypocritæ etiamsi eos Deus constringat, tamen circumspiciunt huc & illuc, ante & retro, ad dextram & sinistram. Propheta igitur significat ubique fore tenebras & caliginem, nubes & nebulas, afflictionem & angustiam. Quare? quia scilicet erit dies excandescentiæ, hoc est, tunc Deus postquam diuturna patientia usus fuerit erga Judæos, & eos pertinaciter abuti viderit, tandem exeret suam potentiam. Jam ne opponant Deo sua subsidia, dicit bellum *indici urbibus munitis*, *& arcibus excelsis*. Videmus ergo ut spoliet Judæos omni auxilio, quo intelligant sibi pereundum esse, nisi resipiscant, atque ita redeant cum Deo ipso in gratiam. *Dies* ergo *hic erit tubæ & clangoris*. Quomodo? *supra omnes urbes munitas*, inquit: nam Judæi, ut fieri solet, comparabant vires hostium cum suis. non erat illis propositum egredi extra suos fines: sed putabant se fore pares ad resistendum, & satis munitos, siquis extraneus hostis ipsos invaderet. Propheta hanc imaginationem deridet, quia scilicet Deus bellum indixerit urbibus munitis. Sequitur,

17. Et coarctabo hominem, *(vel homines)* & ambulabunt tanquam cæci, quia contra Jehovam impie egerunt: & fundetur sanguis eorum quasi pulvis: & caro eorum erit tanquam stercora.

Confirmat quod prius dixi, nempe etiamsi Judæos alii hostes aggrediantur, vel Assyrii, vel Chaldæi, Deum tamen fore præcipuum belli ducem. Deus ergo hic sibi vindicat quod Judæi transferebant in hostes terrenos: & ideo jam sæpius Propheta vocavit Diem Jehovæ, quia Deus tunc patefacturus erat suam virtutem, quæ habita fuerat ludibrio. Pronunciat igitur etiam hoc loco, *se redacturum in angustias hominem, ita ut tota gens ambulet instar cæcorum:* hoc est, ut destituti consilio, impingant & labantur, nullam viam teneant. Dicuntur enim errare quasi cæci, quibus non apparet exitus malorum, qui nihil consilii reperiunt ad effugiendas clades, sed tenentur quasi constricti. & semper tenendum memoria est quod nuper dixi, Judæos fuisse inflatos tali superbia, ut contemnerent secure omnes Prophetas. Quum ergo ita sibi saperent, Deus cæcitatem illis denunciat. Rationem adjungit, *quod impie se gesserint contra Jehovam*. His verbis confirmat quod prius exposui, nempe non considerandas esse medias causas, dum Chaldæi vindictam sument de Judæis: quia altius principium est, & causa alia hujus mali, nempe Dei & cœlestis doctrinæ contemptus. Quoniam ergo impie egerunt contra Deum. Et his verbis admonet Propheta nullam Judæis levationem sperandam esse: quoniam non homines tantum sibi infestos habeant, sed Deum ipsum, quem nimis provocarunt. Ideo subjicit, *fundetur sanguis eorum quasi pulvis*, hoc est, digni sunt quos Deus tradat in extremam ignominiam, quia fuit ab illis contemptus. *Caro eorum erit quasi stercora*, inquit. Scimus autem quantopere gloriati fuerint Judæi sua excellentia. Et Deus certe materiam illis præbuerat gloriandi, si modo rite & legitime usi fuissent ejus beneficiis: sed quia eum contempserant, oportuit vicissim exponi in omnem ignominiam & dedecus. Ergo Propheta hic prosternit falsas omnes jactantias, quibus inflati erant Judæi: quia volebant esse honorabiles, quum Deus fuisset apud illos contemptibilis. Tandem adjungit,

18. Etiam argentum eorum, etiam aurum eorum nihil proficiet ad liberandos ipsos in die excandescentiæ Jehovæ: & in igne indignationis ejus devorabitur eis terra: quia consumptionem, & quidem definitam, *(vel horribilem, vel celerem)* faciet cum omnibus incolis terræ.

Repetit quod jam dixerat, nempe vana fore omnia subsidia, quæ Judæi sperabant sibi fore in promptu ad prohibendam Dei vindictam. Quamvis enim non audeant palam homines Deum repellere, tamen per flexuosos circuitus semper sperant fore sibi aliquam rationem, qua declinent judicium ejus. Ergo quoniam Judæi sua opulentia confisi, sicuti urbibus munitis, superbiebant contra Deum, Propheta hic negat *aurum vel argentum fore illis subsidio*. Accumulent, inquit, suas opes: etiamsi ex congerie auri & argenti conficiant sibi altos montes, non poterunt tamen arcere manum Dei, neque poterunt se liberare. Quare? iterum etiam repetit *diem hunc fore excandescentiæ Dei*. Scimus enim hostes sævissimos interdum placari pretio: quia avaritia mitigat eorum crudelitatem. Sed Propheta hic prædicit, quoniam Deus in bello illo dominabitur, non fore locum redemptioni: ac ideo inutile fore argentum: quia Deus non poterit his modis reduci in gratiam, donec ipsi resipuerint, & humiliati fuerint coram ipso. Ideo subjungit *terram absorbendam esse igne æmulationis Dei*, vel indignationis. Comparat autem iram Dei incendio: quia illic non est locus pactionibus, ubi grassatur ignis: sed quo plus est materiæ, eo etiam plura sunt fomenta ad ignem inflammandum. Sic ergo Propheta excludit ab omni spe salutis Judæos, nisi se reconcilient Deo per veram & sinceram pœnitentiam. *Quia*, inquit, *consumptionem faciet cum omnibus incolis terræ, & quidem celerrimam*, vel expeditam. Denique significat, quoniam obduruerant Judæi ad omnem doctrinam, sensuros talem Dei vindictam, quæ ipsos prorsus absumat, quia noluerint eam prævenire, sed potius sua superbia, deinde stupore, vel extenuaverint ipsam, vel etiam deriserint. Jam sequitur,

CAPUT II.

COlligite vos, & colligite, gens non amabilis.

2. Antequam pariat decretum, sicut stipula transibit die, antequam veniat super vos furor iræ Jehovæ, antequam veniat super vos dies iræ Jehovæ.

POstquam concionatus est Propheta de ira Dei & ostendit quam terribilis futura sit, deinde adjunxit eam prope instare, nunc Judæos hortatur ad pœnitentiam, & ita mitigat superioris doctrinæ acerbitatem, si modo flexibiles reperiat animos. Et hinc colligimus Deum contra homines verbo fulminare, ut manus suas ab illis abstineat. Quo igitur asperior est Deus, dum objurgat nos

nos & producit in medium peccata nostra, & iram suam nobis proponit, eo clarius testatur quantopere pretiosa sit ei & chara salus nostra. nam dum videt nos ruere quasi præcipites ad interitum, revocat minis & objurgationibus. Ergo quoties vehementius nos verbo suo Deus accusat, sciamus fore exorabilem, si vera resipiscentia tacti confugiamus ad ejus misericordiam. nam hic etiam omnium reprehensionum & minarum est finis. Sequitur ergo tempestiva exhortatio, postquam disseruit Propheta de gravitate vindictæ Dei: *Colligite vos, colligite*, inquit, *gens non amabilis*. Alii vertunt, Disquirite intra vos, disquirite: & variant interpretes in radice verbi: quia alii à קשש, alii à קוש deducunt: nisi quod potius alii derivant verbum ex nomine קש, quod significat Paleam. sed quicquid sit, ego existimo hunc esse genuinum Prophetæ sensum, Colligite vos, colligite: primum ratio Grammaticæ hoc postulat: & qui vertunt, Disquirite vos, non video cur declinent à significatione communi & recepta, nisi quia putarunt non quadrare contextui Congregandi verbum: atqui optime quadrat. Alii etiam subtilius vertunt, Colligite paleas, colligite paleas, quasi rideret Propheta ventosam confidentiam sui populi. sed quemadmodum jam attigi, non dubito quin hic remedium ostendat, quo antevertat judicium Dei, quod nuper illis minatus est. Comparat autem eos paleis, quemadmodum sequitur proximo versu. sed ostendit adhuc illis tempus dari pœnitentiæ, ut seipsos colligant ne dissipentur: quasi diceret, Instat dies vestræ dissipationis: tunc evanescetis veluti quisquiliæ. neque enim stabitis ad flatum iræ Dei. Jam vero dum adhuc retinet seipsum Deus, vel non exerit manum suam ad vos perdendos, colligite vos, ne sitis similes paleis. Duæ igitur sunt partes hujus sententiæ: prior est, si pergant Judæi abuti suo more Dei tolerantia, fore similes paleis, quia momento eos disperget vindicta Dei. sed interea admonet Propheta adhuc illis dari opportunum resipiscendi tempus: quia si seipsos ultro colligant, Deus illis parcet. *Antequam* ergo *veniat dies iræ Domini, colligite vos ipsos*, inquit. Ratio autem collectionis est, ubi non evanescunt homines in suis stultis confidentiis, vel non luxuriant in suis cupiditatibus. quantisper enim homines vel laxant sibi frenum ad licentiam peccandi, & ita vagantur in pravis suis cupiditatibus, vel hinc inde accersunt sibi vanas fiducias, seipsos exponunt dissipationi. Hortatur ergo eos Propheta, ut in seipsos descendant, ut se colligant, & quasi contrahant, ne similes sint paleis. Colligite ergo vos, & colligite, gens non amabilis. Alii activè accipiunt participium נכסף, quasi diceret Propheta Judæos carere omni affectu, & quasi obduruisse ad immanem socordiam. sed nescio an hoc ferat Grammatica. Sequor igitur quod magis receptum est. Gens non amabilis vocatur, quæ indigna erat misericordia. & Deus hoc modo amplificat atque illustrat gratiam suam, quod adhuc sollicitus sit de eorum salute, qui se ultro perdiderant, & abdicaverant ab ejus gratia. Tametsi ergo Judæi sua pravitate ita se alienaverant à Deo, ut nulla esset ratio cur salvos retinere vellet: tamen non desiit eos ad se revocare. Hoc igitur insigne documentum est gratiæ Dei quasi infatigabilis, ubi gentem merito exosam dilectione sua prosequitur, dum scilicet curat ejus salutem. Jam adjungit, *priusquam pariat decretum*. Hic Propheta auctoritatem sibi & aliis Dei servis asserit, quia putabant Judæi minas omnes esse evanidas: quemadmodum hodie magna pars hominum subsannat quicquid est doctrinæ, perinde ac si esset inanis sonitus. Ideo Propheta hic attribuit partum doctrinæ. verum quidem est, latius patere nomen Decreti: sed Propheta non loquitur de occulto Dei consilio. Decretum igitur vocat, quod jam promulgaverat Deus per suos servos. ac summa est, non verberari aërem ubi Deus vindictam peccatoribus denunciat per suos Prophetas, sed stabile esse ac firmum ejus decretum, quod tandem effectu suo non carebit. Est autem valde apposita similitudo partus, quia sicuti fœtus in utero latet, deinde suo tempore emergit in lucem mense decimo: ita quamvis ad tempus occultet Deus suam vindictam, proferet tamen eam tempore opportuno, ubi scilicet viderit jam desperatam esse hominum malitiam. Nunc tenemus cur Propheta dicat instare tempus, quo decretum pariet. Tunc, inquit, *transibit stipula die*. Alii vertunt, Antequam veniat dies, quo transibit stipula vel quisquiliæ. sed יום accipio aliter, quod scilicet cito peribunt Judæi quasi quisquiliæ: quemadmodum etiam similis loquutio annotata fuit, nempe apud Hoseam. Dicit ergo *perituros die Judæos*, hoc est, exiguo tempore & quasi momento: qui tamen putabant se non posse nisi longo tempore expugnari. *Transibit*, inquit, *quasi stipula*. Ergo *antequam veniat dies ille, dies iræ Jehovæ*, jam colligite vos ipsos. priore loco dicit antequam veniat super vos furor iræ, deinde dies iræ. Idem bis repetit, sed verbis nonnihil mutatis: quia secundo membro pro furore iræ ponit diem iræ: quasi diceret eos longe falli, si existiment se elapsos esse, quoniam Dominus vindictam suam differt. Quare? neque enim dies ille qui instat, adhuc apparuit, sed veniet tandem: quemadmodum si quis tenebris noctis confisus, existimet se tutum esse, quia non poterit deprehendi, falletur. Subito enim exorietur sol, qui deteget ac proferet ipsum ex suis latebris. Ita etiam Propheta significat, quamvis quiescat nunc Deus, tamen nihil inde lucri accedere Judæis, quia suas opportunitates novit. Quamvis ergo ad tempus cohibeat iram suam, proferet tamen eam subito, ubi scilicet dies advenerit, & maturuerit hominum iniquitas.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus tot modis assidue iram tuam provocare, ut tandem expergefiamus clangore ejus tubæ, quæ auribus nostris insonat, ubi denuncias te fore mundi judicem, & hoc etiam nobis tam manifeste testatus es in Euangelio: ut ergo tandem erectis ad te mentibus discamus renunciare pravis mundi cupiditatibus, & excusso torpore, sic properemus ad pœnitentiam, ut præveniamus tuum judicium, & sic sentiamus te nobis reconciliatum esse, ut fruamur bonitate tua ac semper contineamur ejus gustu, quo possimus omnibus illecebris ac deliciis hujus mundi renunciare, donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem, ubi satiabimur inæstimabili lætitia, quam nobis pollicitus es, & quam expectamus in Christo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. II.

3. Quærite Jehovam omnes mansueti terræ, qui judicium ejus fecerunt: (*pro fecistis*) quærite justitiam, quærite mansuetudinem, si forte abscondamini in die iræ Jehovæ.

HIc sermonem Propheta ad exiguum numerum convertit, quia videbat se nihil proficere apud vulgus promiscuum. Quamvis enim toti populo communis esset doctrina, pauci erant qui attenderent. ideo potuit animum dejicere, nisi statuisset aliquod tamen semen manere in populo, & non frustra sibi injunctas fuisse docendi & exhortandi partes à Deo. Cæterum, simul ostendit majorem numerum prorsus devotum esse exitio. Nunc videmus cur Propheta specialiter compellet *mansuetos terræ*: quia pauci subierant jugum, etiamsi multis jam calamitatibus fracti essent. Et hinc apparet non esse æqualem profectum correctionis apud omnes, quia bonos & malos Deus castigaverat, hoc est, totum populum: à minimo denique usque ad maximum omnes multis cladibus fuerunt prostrati: manebat tamen eadem semper ferocia: quemadmodum Deus 1. Jesaiæ cap. conqueritur se operam perdere, dum pœnas exigit de præfracta illa gente. Cæterum hinc docemur, etiamsi putent verbi ministri se frustra operam consumere, quia surdis canunt fabulam, ut dicitur in proverbio, non debere tamen deficere à cursu suæ vocationis: quoniam semper aliqui sunt, qui reipsa post longum tempus ostendunt se fuisse divinitus & mirabiliter servatos, ne cum aliis perirent. sed hoc præcipue spectat Propheta, non debere fideles respicere quid agat multitudo, vel quomodo se gerat: sed ubi Deus ad resipiscentiam ipsos invitat, & spem veniæ proponit, celeriter debere ad ipsum accurrere, ne cum aliis pereant. Et hoc notatu dignum est, quia ubi vocem suam attollit Deus, alii alios obdurant, & ita ultro citroque sese homines impellunt ad exitium: sic fit ut careat successu omnis doctrina. Propheta igitur remedium adhibet, ostendens perperam fieri, ubi alii alios mutuo respiciunt: quia hoc modo sese accendunt ad majorem rebellionem: sed si qui sint mansueti, eos debere esse flexibiles, ubi Dominus manum illis porrigit, & ostendit se propitium fore si modo in viam redeant. Vocat Mansuetos terræ, qui profecerant in ferulis Dei. nam עניים vocant Hebræi Afflictos, ab ענה, quod est Affligere & humiliare. Sed quoniam ut plurimum non domantur homines nisi virgis, ideo ענוים metaphorice vocant Mansuetos, qui scilicet subacti sunt: quoniam luxuriant homines in suis deliciis: & opulentia fere gignit ferociam. Rebus autem adversis discunt mansuescere. Mansuetos igitur terræ vocat Propheta noster, qui erant morigeri Deo, postquam eos castigaverat. Scimus enim, quamvis percutiat Deus reprobos, manere tamen cervice obstipa, & collo ferreo, & fronte ænea. sed fideles cicurantur, quemadmodum Jeremias etiam fatetur de se ipso: dicit enim se fuisse quasi vitulum indomitum priusquam castigatus esset Dei virgis. Sic Propheta sermonem dirigit ad paucos homines, qui senserant adversam Dei manum, & ita humiliati fuerant. Jubet *eos Deum quærere*: & tamen dicit *ipsos fecisse judicium ejus*. Videntur hæc duo membra inter se contraria. nam si prius alienati fuissent à Deo, merito juberet Propheta ipsos redire in viam: sed quia addicti fuerant pietati, & vitam suam ad sinceram integritatem composuerant, videtur parum tempestive Propheta eos hortari ut quærant Deum. sed sententia hæc notatu digna est, quia hinc colligimus, etiam optimos quosque ferulis Dei sollicitari ad colendam pietatem majore studii ardore, quam prius fecerant. Quamvis ergo nobis propositum sit Deum colere, & sequi ejus verbum: tamen ubi surgunt calamitates, quia apparet Deus judex, simul etiam nos exstimulat ad majorem curam & sollicitudinem. neque enim unquam eveniet, ut quispiam satisfaciat suo officio. Meminerimus ergo nos divinitus excitari quoties res adversæ impendent, & ubi Deus ipse iratum se manifestis signis ostendit. Hæc ratio est cur Propheta jubeat pios justitiæ cultores Deum quærere, utcunque prius dediti fuissent rectitudini. Fuit etiam alia ratio: scimus graviter labefactari fidem, ubi promiscue & sine delectu boni simul & mali affliguntur Dei manu. nam pii tunc reputant sibi nihil prodesse, quod Deum studuerint ex animo colere: putant hoc fuisse inane & frivolum, quia trahuntur in easdem miserias. Ergo quoniam hæc tentatio posset concutere etiam firmissimos quosque, Propheta hic ad perseverantiam hortatur fideles, acsi diceret in primo tumultu non posse notari discrimen inter bonos & malos, quantum attinet ad fortunam: quia utrosque Dominus similiter affligit: sed finem fore diversum: ideo non esse cur animos despondeant, vel putent se nihil proficere quærendo Deum: quia tandem ostendet re ipsa sibi placuisse eorum integritatem. quasi diceret, Deus vos non remuneratur primo momento, sed patientia vestra tandem ostendet ipsum esse justum judicem, qui suos in ultima necessitate respicit ac liberat. Facere judicium Dei hoc loco nihil aliud est quam vitam formare ad Legis rectitudinem. Nomen משפט varie accipitur in Scripturis: aliquando & sæpe ad pœnas transfertur, quas Deus exigit de reprobis. sed sæpe pro æquitate ponitur, vel legitima vivendi regula. Ergo Facere judicium nihil aliud est quam dare operam justitiæ & rectitudini: interea abstinere ab omni maleficio. sed Judicium Dei nominat Propheta, quod ipse præscripsit verbo suo, & quod probat. Scimus enim homines sibi varias rationes comminisci, quibus se justos & rectos ostendant: sed falluntur, nisi in primis forment vitam suam ad Dei obsequium. Nunc tenemus quid velit Propheta. sed paulo post definit quid sit Deum quærere. Posterior enim pars versus expositive addita est, ut intelligant fideles quomodo quærendus sit Deus. nam hypocritæ simulac Deus ipsos invitat, accumulant multas ceremonias, & multum se fatigant in rebus nihili: denique putant se Deum satis quæsiisse, ubi perfuncti sunt multis ceremoniis. Atqui satagendo sicuti fucum Deo faciunt, ita etiam decipiunt seipsos: quemadmodum videmus nomen pœnitentiæ fuisse profanatum. Garriunt satis in Papatu de pœnitentia: sed quum ab illis quæritur definitio, incipiunt à contritione: & tamen neque displicentia peccati ab illis proponitur, neque verus amor justitiæ: sed fabulantur de attritione, & contritione: statim ad confessionem prosiliunt: & illa est præcipua pars pœni-

Psal. 71.

pœnitentiæ: postea descendunt ad satisfactiones. Sic pœnitentia nihil aliud est apud Papistas, quam perversa quædam sollicitudo, qua homines laborant in placando Deo, etiamsi ad ipsum non accedant: imo satisfactiones Papatus nihil aliud sunt, quam obstacula inter Deum & homines. Hoc vitium commune fuit omnibus seculis: ideo non abs re Propheta definit quænam sit vera & legitima ratio quærendi Dei, nempe ubi *quæritur justitia*, ubi *quæritur humilitas*. Per Justitiam idem intelligit quod per Judicium, quasi diceret, Pergite sancte & recte vivendo, neque enim Deus obliviscetur obsequii vestri, si modo animi vestri non flaccescant, sed perseveretis usque in finem. Videmus ergo Deum quæri, non ubi obtrudimus externas pompas, & nescio quæ figmenta, quasi instar pueri demulceri à nobis possit: verum ubi sincere vitam nostram consecramus in ejus obsequium. Justitiæ vero adjungit humilitatem, quia difficile est, etiam optimis quibusque, non obstrepere Deo, ubi asperius eos castigat. Videmus enim quantopere homines sua mollities exacerbet, ubi Deus apparet aliquanto durior. Ergo Propheta ut compescat omnes strepitus, hortatur hic fideles ad humilitatem, ut scilicet patienter ferant rigorem illum quo Deus ipsos exercet, ac sinant gubernari se ejus manu: quemadmodum etiam eodem respicit Petrus in his verbis, Humiliamini sub potenti manu Dei. Nunc ergo videmus cur Propheta non modo justitiam requirat à fidelibus, sed mansuetudinem, ut compositis animis expectent liberationem quam promittit Deus: interea non obmurmurent, neque ebulliant in suis perversis affectibus, quamvis Deus ipsos parum humaniter in speciem tractet. Hinc colligere licet utilem doctrinam, quia Propheta hic non alloquitur homines vel dissolutos, vel qui prius essent obliti rectitudinis: sed sermonem suum dirigit ad optimos quosque, integerrimos & sanctissimos. & tamen ostendit non aliud illis esse remedium, nisi ut modeste & patienter ferant castigationem Dei. Sequitur ergo non posse reperiri perfectionem inter homines, quæ Dei judicio respondeat. nam si quis objiciat se operam dedisse rectitudini: tamen adhuc justa ratio est, cur seipsum humiliet, quandoquidem obstricti sumus omnes Deo, & nemo potest reatum effugere: quia siquis interroget propriam conscientiam, sentiet se non carere culpa. Ergo utcunque nobis bene conscii simus, & Deus ipse nobis judex sit, ac Spiritus sanctus testis veræ & sinceræ integritatis: ubi tamen nos Dominus ad suum tribunal citat, discamus omnes fateri à minimo usque ad maximum nos esse obstrictos ejus judicio & obnoxios. Postea adjungit, *Si forte* (vel, forte) *abscondamini in die iræ Jehovæ*. Non loquitur dubitanter Propheta, acsi fideles incerti essent de gratia Dei. alibi enim diximus, non posse homines vere animari ad pœnitentiam, nisi persuasi sint de venia. Sed Propheta alio respexit, nempe, quamvis nihil restaret spei secundum communem sensum, fideles tamen non perdituros operam, si Deum quærant: quia in rebus desperatis sentient ipsum sibi propitium, & paratam salutem in gratia ejus. Videmus ergo Prophetam in his verbis notare difficultatem in re ipsa, non autem in amore Dei. quamvis propensus sit Dominus ad veniam, imo ultro suos præveniat, & eos blande ad se invitet: tamen necesse est simul considerari quam admirabilis sit ejus virtus in servandis electis, ubi omnia videntur esse perdita. *Si forte* ergo: ut intelligerent Judæi omnia tendere ad ultimam desperationem. & hoc dixit Propheta, partim ut reprobi & obstinati agnoscerent sibi esse pereundum: deinde, ut fideles pluris facerent Dei gratiam quum viderent se miraculo eripi ex morte, & speciem esse resurrectionis, quod Deus ipsorum futurus esset liberator. Ergo Propheta, ut commendet filiis Dei salutem quam illis offert, atque illustret melius Dei gratiam, utitur hac voce אולי, Forte. Interea, quemadmodum jam dixi, fulminat contra reprobos, ut intelligant de se prorsus actum esse. Sequitur,

1 Pet. 5. vers. 6.

4. Quia Aza derelicta erit, & Askalon in vastationem: Asdod in meridie expellent, & Ekron dissipabitur.

5. Heus habitatores funiculi maris, (*vel regionis*) gens Cretim: sermo Jehovæ contra vos Cnaan, terra Philistim, & exterminabo te, ne sit habitator.

Hic Propheta incipit consolari electos: quia ubi pertransierit vindicta Dei, quæ temporalis futura erat contra ipsos, vicissim profani & extranei sentient Deum justum judicem ad ulciscendas populi sui injurias. Quanquam alii potius existimant hic denunciari vindictam Dei Judæis, utcunque Propheta nominet potius alios populos vicinos. sed prior ille sensus videtur mihi melius quadrare: quod scilicet Propheta admoneat fideles de futura mutatione, quia non perpetuo urgebit Deus electum populum, sed transferet vindictam suam ad gentes alienas. Sensus ergo est, Deum, qui antehac minatus est Judæis, fore tamen propitium: non quibuslibet ex populo illo, quoniam magna ex parte destinati erant exitio: sed residuis quos Dominus sibi delegerat in semen, ut scilicet maneret aliqua Ecclesia superstes. Scimus enim Deum ita semper temperasse pœnas, quas sumpsit de populo illo, ut nollet extinguere fœdus suum, neque abolere memoriam gentis Abrahæ: quia etiam illinc proditurus erat Redemptor. Quum ergo hic vaticinatur Propheta contra Aza & Ascalon, & Asdod, & Ekron, & Philistim, & Cretim & similes, non dubium est quin animum addere velit fidelibus, ne desperent de misericordia Dei, etiamsi videant se gravissime premi: quia finem tandem impositurus sit iracundiæ suæ, postquam Ecclesiam purgaverit à suis sordibus. Et hac etiam admonitione indigent fideles, ne invideant reprobis & Dei contemptoribus, quasi melior vel magis optabilis esset eorum conditio. Ubi enim Dominus parcit reprobis & nos castigat, putamus nihil melius esse, quam excutere omne jugum. Ergo ne hæc tentatio percelleret fideles, Propheta admonuit in tempore, non esse cur sibi placeant vel gratulentur profani homines ubi Deus non statim ipsos ulciscitur, quia paratæ sunt illis suæ vices. Gazan primo loco ponit, cujus frequenter occurrit in Scripturis mentio. Aza vocant Hebræi: sed quia ע occupat initium nominis, verterunt Græci Gazan: & putarunt etiam profani scriptores nomen esse Persicum, & lingua illa Thesaurum vocari. sed sunt meræ nugæ: quia proculdubio etymologia est Hebraica. Postea adjungit Askalon, quæ urbs erat vicina Gazæ. tertio loco ponit Asdod, quam verterunt Græci Azoton: & Latini etiam Græcos sequuti sunt. Postremo Ekron ponit. erant omnes illæ urbes vicinæ Judæis, & non procul aliæ ab aliis distabant versus Moabitas & Idumæos. Addit postea, *Heus*, vel veh, הוי, *habitatores funiculi maris*. Regionem maris nominat Galilæam: & simul adjungit Cretim, & Philistim. Putant aliqui Prophetam alludere ad turmas, quæ militabant sub Davide: quia milites præsidiarios confecerat ex gente illa, hoc est, ex Galilæa: & vocaverat Cretim, deinde Philistim. sed nescio an tam argute loquutus sit Propheta. Potius existimo hic perstringi gentes profanas, quæ Judæis infestæ fuerant, quum tamen vicinia deberet esse vinculum aliquod benevolentiæ. ideo comprehendit omnes sub nomine Cnaan. Neque enim recipio quod alii appellative vertunt Mercatores, quia potius

tius intelligit Propheta, quocunque nomine vocentur, censeri tamen omnes Cananæos, qui pridem internecioni devoti fuerant. quoniam ergo regiones illæ hostiliter oppugnaverant Judæos, Propheta significat Deum fore vindicem electi populi. *Sermo Jehovæ contra vos*: hoc est, Deus qui hactenus minatus est populo suo, jam vos ad judicium citat: ne putetis vobis impune cessurum quod molestiam exhibuistis Ecclesiæ ipsius. quamvis enim Deus probare vellet populi sui patientiam, non tamen excusabiles fuerunt vel Moabitæ, vel reliqui, quum cæco impetu ruerent contra Judæos, imo in eorum persona putarent se bellum gerere cum Deo ipso opifice cœli & terræ. Postea adjungit, *nullum fore habitatorem*, quia Deus regiones illas omnes perdet. Nunc videmus non alio spectare Prophetæ consilium, nisi ut doloris sui acerbitatem hoc solatio mitigent fideles, quod temporales sint ipsorum miseriæ: Deus autem paulo post vindex futurus sit hostium suorum. Sequitur,

6. Et erit funiculus maris (*id est, regio: sed metaphorice Hebræi vocant regionem Funiculum, propter distributionem*) habitaculum caulis pastorum, & septa ovium.

7. Et erit regio reliquiis domus Jehudah, apud eos pascentur: in domibus Ascalon vesperi accubabunt: quia visitabit Jehova Deus ipsorum ipsos, & reducet captivitatem eorum.

Propheta confirmat quod prius dixit de futura Dei vindicta, quæ jam instabat contra Moabitas & alias vicinas gentes quæ non desierant persequi miseros Judæos. Dicit ergo totam illam regionem fore hospitium ovibus. Hæc similitudo satis nota est, quod ubi regio aliqua vacua est habitatoribus, illam occupant pastores: quia illic neque seritur neque metitur: crescunt illic herbæ. ergo ubi nulla est cultura, ubi nulla est frequentia hominum, illic repeririunt pastores locum suis gregibus, ibi ædificant caulas. Perinde igitur est acsi diceret Propheta regionem fore vastam, sicuti vidimus proximo versu. Postea adjungit paulo diversa ratione, *fore tractum maris habitaculum domui Jehudah*. Est autem concinna inflexio à gregibus pastorum ad tribum Jehudah, quæ erat quasi grex electus Dei. Postquam ergo dixit Propheta regionem illam fore vastam & desertam, tandem adjungit hoc fore in commodum electi populi: quoniam Dominus illic dabit Judæis ubi tuto & secure quiescant. Cæterum restringit hoc Propheta ad reliquias, quia major pars, ut jam vidimus, ita erat desperata, ut oportuerit præcludi omnem januam misericordiæ. sed Propheta reliquias nominans, ostendit semper fore aliquod semen unde excitabit Deus novam Ecclesiam: & simul animat fideles ad bonam spem, ne scilicet terreret ipsos sua paucitas: quemadmodum ubi sese respiciunt, & vident se obrui ingenti turba, putant se reputari pro nihilo. Ergo ne deficiant animis, Propheta dicit reliquias istas curæ esse Deo: quoniam ubi visitaverit totum maris tractum & alias regiones, erit illic tutum domicilium vel refugium Judæis. *Erit ergo funiculus ille*, inquit, *residuo domus Jehudah, pascentur apud Ascalon, & accubabunt illic vesperi*: hoc est, reperient suo exilio aliquem locum, ut scimus Judæos non omnes fuisse abstractos in longinquas terras: & qui potuerunt latere in locis vicinis, facilius deinde fuerunt collecti, ubi permissa fuit redeundi libertas. Hoc significat nunc Propheta, quum dicit fore etiam nocturnum hospitium Judæis apud Moabitas & reliquos vicinos. Ratio sequitur quæ confirmat sententiam quam attuli: *Quia Jehova Deus ipsorum*, inquit, *visitabit eos*. Videmus ergo Prophetam hic mitigare tristitiam exilii, & gravissimæ illius cladis quæ Judæis instabat, dum illis promittit novam Dei visitationem: quasi diceret, Etiamsi Dominus nunc videtur sævire contra vos, & videtur oblitus esse sui fœderis, tamen iterum misericordiæ suæ recordabitur, ubi maturum tempus advenerit. & addit, *Reducet captivitatem eorum*, ut ostendat gratiam hanc fore victricem contra omnia obstacula. Poterant enim objicere Judæi, Cur non statim nobis occurrit Dominus; sed potius nos permittit hostibus, ut rapiamur in exilium? Propheta hic ad tolerantiam eos revocat: & tamen promittit, ubi in exilium tracti fuerint, redituros in patriam: quia Dominus non patietur exilium illud esse perpetuum. Jam sequitur,

8. Audivi opprobrium Moab, & contumelias filiorum Ammon, quibus exprobrarunt populo meo, & se extulerunt contra terminum ipsorum.

Confirmat Propheta quod paulo ante dixerat de vindicta Dei contra hostes extraneos. Quanquam certatim vicinæ omnes gentes molestæ erant Judæis, scimus tamen plus fuisse odii, imo furoris, in istis duabus gentibus, nempe in Moabitis & Ammonitis: quæ tamen sanguine conjunctæ erant: quia trahebant originem à Loth, qui fuerat nepos Abrahæ. Quum ergo illa cognatio deberet flectere Moabitas & Ammonitas ad aliquam misericordiam, scimus majore insania & quasi belluino impetu semper fuisse infestos Judæis. Hæc ratio est cur Propheta peculiariter nunc de ipsis loquatur. Quanquam autem nonnulli accipiunt hanc sententiam in persona fidelium, contextus tamen flagitat referri ad Deum: & haud dubie se ex alto despicere admonet quas Moab fastus nebulas in aerem spargebat, quasi pronunciet sibi non esse obscurum vel incognitum quam immaniter sævierint Moabitæ & Ammonitæ contra Judæos, quam fuerint superbi & crudeles. Et hæc fuit valde tempestiva consolatio. Poterant enim Judæi absorberi desperatione, nisi illis oblata fuisset hæc promissio. Videbant Moabitas & Ammonitas ardere vesania, quum tamen nunquam fuissent læsi aut lacessiti: videbant deinde ipsos facere quæstum & lucrum ex cladibus miseri populi. Quid poterant secum reputare fideles? Ecce non tantum impune nos vexarunt impii isti, sed fuit illis lucrosa sua crudelitas & perfidia contra nos: ubi nunc Deus? Si respiceret Ecclesiam suam, annon se interponeret? Ne ergo ejusmodi tentatio animos piorum everteret, Propheta hic Deum loquentem inducit, *Audivi opprobrium Moab*, inquit: *audivi contumelias Ammon*: nihil me fugit. quanquam non statim ostendo hæc venire in rationem coram me, tamen scio & observo quam indigne vos persequuti fuerint Moabitæ & Ammonitæ: illi tandem sentient me esse custodem vestræ salutis, & vos esse sub meo præsidio. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Iisdem fere verbis utuntur tam Jesaias cap. 16. quam Jeremias cap. 48. sed duo illi longius prosequuntur hunc sermonem, quem breviter attingit Propheta noster: quia videmus etiam hic sermones ejus comprehendi brevi summa. Quod autem opprobrium Moab & contumelias filiorum Ammon dicit venisse in memoriam coram Deo, spectat in eum finem, ut Judæi certo statuant ac persuasi sint se non esse rejectos & derelictos, quamvis ad tempus contumeliose tractentur ab impiis. Active autem sumit Propheta Opprobrium & contumelias. Postea adjungit, *Quibus exprobrarunt populo meo*. Hic significat Deus nihil decedere electis, ubi reprobi quasi

quasi conspuunt in ipsorum faciem. Nihil enim est quod ingenuos animos gravius vulneret, quam contumelia: non tantum est acerbitatis in centum mortibus quantum in uno probro: præsertim ubi improbi licentiose insultant, & faciunt hoc toto mundo plaudente. tunc enim obruitur omne discrimen boni & mali: conscientia bona quasi sepelitur. Sed Propheta hic significat populum Dei nihil jacturæ facere dum ita indigne vexatur à reprobis, & expositus est eorum contumeliæ. Tandem subjicit quod *dilataverint super terminum ipsorum*. Quidam interpretes subaudiunt Os: Magnificaverunt os suum: & sæpe verbum hoc sine adjectione capitur hoc sensu. verum est; sed hoc loco plenior est syntaxis, quia sequitur על גבולם, Super terminum ipsorum: qua voce significat Propheta provocatam fuisse iram Dei petulantia utriusque gentis, quia voluerunt terminos divinitus fixos quasi revellere. Scimus terram Chanaan datam fuisse Judæis jure hereditario. Quum
Deut. 32. vers. 8. divideret Altissimus gentes, inquit Moses, posuit funiculum in Jacob. Hoc quidem verum est, gentibus suas possessiones arcano Dei decreto esse attributas: sed specialis fuit ratio electi populi: quia Dominus
Genes. 17. vers. 8. constituerat Abraham dominum illius terræ, idque in perpetuum. Jam Moabitæ erant quasi relegati: Dominus assignaverat illis suam possessionem. Quum ergo vellent ultra perrumpere, & invaderent Judæos, oportuit iram Dei magis accendi contra ipsos: quia non gerebant hoc modo bellum cum mortalibus, sed cum ipso Deo: quia terminos ab ipso præfixos revellendo, volebant evertere æternum ejus decretum. Nunc ergo intelligimus cur Propheta dicat filios Moab & Ammon magnificasse super terminum eorum qui Dei manu locati erant in terra Chanaan: quia scilicet non tantum voluerunt ejicere suos vicinos, sed voluerunt & tentarunt eripere ex manu Dei hereditatem illam quam Dominus Abrahæ dederat, idque in perpetuum, ut diximus.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es nos in peculiarem populum tibi consecrare, ut memores tam inæstimabilis gratiæ, nos vicissim totos tibi addicamus: & ita studeamus colere veram sinceritatem, ut notas geramus populi tui & Ecclesiæ tuæ sanctæ. Quoniam autem ita polluti sumus tot inquinamentis carnis nostræ & hujus mundi, ut quotidie magis ac magis nos repurges Spiritu tuo, donec tandem nos colligas in illam perfectionem ad quam nos invitas per vocem Euangelii tui, ut fruamur etiam beata illa gloria quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. II.

9. Propterea vivo ego, dicit Jehova exercituum, Deus Israël, quod Moab sicuti Sodoma erit, & filii Ammon sicuti Gomorrha, productio urticæ & fodina salis, & vastitas in perpetuum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residuum gentis meæ possidebit eos.

10. Hoc illis pro superbia sua, qua exprobrarunt & insultarunt super populum Jehovæ exercituum.

HEri Deus, ut aliquo solatio levaret miseros Judæos, dicebat sibi cognitam esse protervaim Moab: nunc adjungit se vindictam sumpturum de probris illis, quorum prius facta fuit mentio. Parum enim prodesset conspici à Deo quicquid patimur injuriarum, nisi parata esset ultio. Ergo Propheta admonet, Deum non esse otiosum speculatorem, qui tantum observet quæ in mundo geruntur: sed mercedem repositam esse omnibus impiis. Hæc autem conjunctim legenda sunt, ut agnoscant fideles suas injurias non esse Deo incognitas: deinde ipsum fore vindicem. Cæterum quo certius confidant Judæi Deum liberatorem suum fore, jusjurandum interponitur. Sed interea ostendit Deus serio se affici dum populum suum videt crudeliter & tali intemperantia vexari, ut putent impii sibi permitti effrenem licentiam. Deus ergo hic ostendit non modo curæ sibi esse populi salutem, sed se causam ejus suscipere, perinde ac si accensus esset iracundia: non quod in ipsum cadant passiones; sed talibus loquendi formulis exprimitur quod alioqui nunquam fideles conciperent, nempe inæstimabilem erga ipsos Dei amorem & curam esse. Dicit ergo *se vivere*, quemadmodum si juraret per suam vitam. sicuti alibi vidimus per animam jurare: ita nunc loquitur, Vivo ego: hoc est, Sicuti ego sum Deus, ita ulciscar istas injurias quibus nunc opprimitur populus meus. Et hac ratione etiam vocat se Jehovam exercituum & Deum Israël. Priore membro potentiam suam commendat, ut sciant Judæi præditum esse ipsum virtute: deinde bonitatem suam conjungit, eo quod populum illum adoptasset. Sensus ergo est, Deum per vitam suam jurare: & ne frustra hoc fieri putent Judæi, proponit in medium potentiam ejus, deinde gratiam adjungit. *Moab*, inquit, *erit instar Sodomæ, & filii Ammon instar Gomorrhæ*: nempe *in productionem urticæ & fodinam salis*: hoc est, redigentur terræ illæ in solitudinem, vel prorsus erunt steriles, ut nihil illic oriatur præter urticas, sicuti accidere solet locis desertis. Quantum ad fodinam salis spectat, loquutio hæc satis frequenter occurrit in Scriptura. ergo salsugo sterilitatem denotat Hebræis. Et addit Propheta hoc non fore ad tempus exiguum duntaxat: *Erit*, inquit, *perpetua vastitas*. Adjungit hoc fore in utilitatem Ecclesiæ: *Reliquiæ* enim *populi mei diripient eos*, inquit: *& residuum gentis meæ possidebit eos*. Loquitur semper de reliquiis, quia sicuti heri dictum fuit, necesse erat sordibus purgari populum illum, ita ut maneret tantum exigua portio. & scimus ab exilio non multos fuisse reversos. Summa est, quamvis Deus statuerit Ecclesiam suam imminuere, ut pauci tantum superfint: tamen paucos illos fore heredes totius terræ, & potituros imperio, ubi Deus vindictam sumpserit de omnibus eorum inimicis. Ideo sequitur apud Prophetam, *Hoc illis pro superbia ipsorum*, inquit. Videmus ut Prophetæ consilium sit, tollere quicquid erat acerbitatis, quum Judæi viderent tam petulanter se traduci à suis hostibus. Quum ergo promptum esset animos dejicere, ut heri dictum fuit nihil esse molestius quam ferre contumelias: ideo hic diserte pronunciat Deus, quod superbe insultant vicini Judæis, hoc ipsis exitiale fore: sicuti ruinam præcedit superbia, dicit Prov. 16. vers. 18.
Solomon. & iterum confirmat quod nuper attigerat, nempe non posse Judæos impune lædi, quoniam Deus susceperat eos in fidem suam, eratque ipsorum pro-

protector. *Quoniam ergo exprobrarunt & insultarunt super populum Jehovæ exercituum.* Poterat dicere, Super populum meum, quemadmodum proximo versu: sed amplificatio subest in his verbis: quasi diceret Propheta, non esse illis bellum cum mortalibus; sed cum Deo ipso, cujus majestas læsa fuerat, quum tam injuste oppressi fuissent Judæi. Sequitur,

11. Terribilis Jehova super eos, quia consumpsit omnes deos terræ: & adorabit eum quisque ex loco suo, omnes insulæ gentium.

Prosequitur eandem sententiam, quod scilicet Deus virtutem suam proferet in auxilium populi sui. Nominat vero *Deum terribilem*, qui patienter ad tempus tulerat hostium protervíam: atque ita cœperat ab illis sperni: quia scimus impios nunquam cedere Deo, nisi quum urgentur ejus manu: ac tunc etiam non flectuntur, ut sponte ejus imperio se subjiciant: sed coacti tamen silent. Hoc intelligit Propheta his verbis: quasi diceret nunc impios illudere Deo, quia pro nihilo ducant ejus potentiam: sed sensuros quam terribilis sit vindex populi sui, ita ut expavescant. Deinde opponit etiam superstitiones gentium veræ pietati: quasi diceret hoc pretium fore Judæis pietatis suæ, quia coluerint verum & unicum Deum: omnia vero idola nihil posse contra auxilium veri Dei. Et necessaria fuit hæc admonitio, quoniam ad tempus impii triumphum agebant non solum de populo devicto, sed etiam de ipso Deo: & ita gloriabantur in suis superstitionibus & figmentis. Ideo Propheta confirmat debiles animos: quia tandem *consumet Deus omnes deos gentium.* רזה proprie est Macie afficere: sed hic metaphorice ponitur pro Consumere. Extenuabit ergo Deus omnia figmenta gentium. & alludit ad famam illam quam obtinuerant idola in toto mundo: perinde acsi diceret, brevi emersuram Dei gloriam, quæ extenuet quicquid falsi dii gloriæ adepti sunt apud homines, perinde acsi difflueret pinguedo. Tandem adjungit, remotissimos quosque populos Deo fore supplices. nam quum dicit, *Adorabit eum quisque ex loco suo*, non dubium est quin significet, etiamsi longa sit regionum distantia, hoc tamen non fore obstaculo quominus ubique celebretur nomen Dei, ubi scilicet virtus ejus innotuerit gentibus longinquis. Et hac ratione adjungit *Insulas gentium*, hoc est, transmarinas terras. Insulas enim, ut alibi dictum fuit, Hebræi vocant regiones procul dissitas, & quæ mari divisæ sunt. Denique docet Propheta admirabilem fore redemptionem populi, ut fama ejus perveniat usque ad ultimos orbis fines: atque ita cogat extraneos populos dare vero Deo gloriam: & discutiat omnes superstitionum fumos, ut ludibrio exposita sint idola. Sequitur,

12. Etiam vos Æthiopes, interfecti gladio meo ipsi. (*alii vertunt, cum ipsis.*)

Longius extendit Propheta comminationem vindictæ, quod Deus etiam rependet Æthiopibus quam meriti sunt mercedem: quia illi etiam infestaverant electum populum. Quod si Deus vindictam sumpturus erat de gente illa, an sperare potuit populus Ammon vel Moab se fore salvum? Quomodo enim parceret Deus tantæ crudelitati, quum remotissimos populos tracturus sit ad supplicium? nam diximus minus excusabile fuisse odium in Moabitis & Ammonitis, quod cognati essent filiis Abrahæ. debuerat ergo mitescere hoc respectu eorum ferocia: deinde vicinia etiam debuit impetrare aliquid humanitatis. Quum superassent sævitia alios omnes hostes, oportuit etiam gravius puniri. Hæc igitur comparatio spectat in eum finem, ut sciant Judæi non fore exorabilem Deum Moabitis, à quibus injuste vexati fuerant: quum Æthiopes etiam ipsi daturi sint pœnas, qui tamen utcunque erant excusabiles propter locorum distantiam. Quantum ad verba spectat, המה pronomen demonstrativum quidam referunt ad Babylonios, alii ad Moabitas: & mallem de Moabitis intelligere, si legendum esset Sicuti ipsi, vel cum ipsis: quod illi interpretes volunt. Subaudiunt enim particulam את, aut particulam כ, quæ est nota similitudinis: Vos Æthiopes eritis interfecti gladio meo sicuti illi, vel cum illis. hoc certe ad Moabitas spectaret: sed potius mihi videtur esse abrupta oratio, *Etiam vos Æthiopes:* deinde, *ipsi interfecti gladio meo.* In secunda persona initio versus Propheta Æthiopes compellat ut compareant ad tribunal Dei: postea in tertia persona adjungit, *Erunt interfecti gladio meo.* Gladium autem suum vocat Deus quicquid instabat malorum Æthiopibus. Etsi enim cæsi fuerunt à Chaldæis, factum tamen hoc fuit Deo ipso summo duce, sub cujus auspiciis militabant Chaldæi, quemadmodum ante usus fuerat Assyriis ad exercendas suas vindictas. Sequitur,

13. Et extendet manum suam ad Aquilonem, & perdet Assyriam, & ponet Nineven in vastitatem, desolationem instar deserti.

Hic progreditur ad Assyrios Propheta, quos scimus præcipuos fuisse hostes Ecclesiæ Dei. nam Moabitæ & Ammonitæ erant quasi flabella, ut alibi vidimus: sed non poterant propriis opibus multum nocere: ideo incitabant Assyrios, incitabant Æthiopes & remotas gentes. Summa igitur est, neminem coram Deo impune laturum ex cunctis Ecclesiæ hostibus, quia quisque mercedem recipiet suæ crudelitatis. Loquitur jam de ipso Deo io tertia persona. nam proximo versu Deus ipse dicebat Æthiopes cædendos esse suo gladio: nunc addit Propheta, *Extendet manum suam ad Aquilonem:* hoc est, Deus non faciet finem suis judiciis in Æthiopibus: sed longius perget, nempe usque ad Nineven & omnes Assyrios. Scimus Nineven fuisse metropolin monarchiæ, antequam domiti essent Assyrii à Babyloniis: ita Babylon tunc recuperavit imperium quod perdiderat; & Nineve, etiamsi non fuit prorsus eversa, tamen ubi spoliata fuit imperio, simul & nomen & opes amisit, donec redacta fuit in solitudinem. nam ædificatio Ctesiphontis fuit illius ruina, ut alibi vidimus. Non dubium autem est quin Propheta Judæos hic consolari pergat, ut ne despondeant animos quantisper quiescet Dominus. & huc pertinet manus extensio: quasi diceret, Domino suas opportunitates esse notas, ut virtutem suam exerat ubi opus fuerit. Assyria autem respectu Judææ Septentrionalis erat: ideo dicit, *Ad Aquilonem Dominus manum extendet, & perdet Assyriam: ponet Nineven in vastationem, ut sit instar deserti.* Sequitur,

14. Et cubabunt in medio ejus greges, omnes bestiæ gentium: etiam onocrotalus, etiam noctua (*alii vertunt pro onocrotalo, ibin, alii cuculum: alii pro noctua, Ericium*) in postibus ejus pernoctabunt: vox cantabit in fenestra, in poste vastitas, (*alii vertunt Corvum: sed nomen Vastitatis, quod postulat ratio Grammaticæ, retinendum nobis est*) quia nudavit cedrum. (*vel contignationem.*)

Hic

Hic describit Propheta formam urbis & regionis vastatæ. dicit fore cubile gregibus in medio urbis Ninevæ. Scimus fuisse urbem populosam. atqui in frequentia hominum non esset locus gregibus, præsertim in medio urbis sinu & loco celeberrimo. Ergo mutatio non vulgaris hic describitur quum dicit Propheta *greges accubituros in medio Ninevæ*. Adjungit *omnes bestias*. nam animalia quæ solitudinem captant & fugiunt hominum conspectum, solent perrumpere, ubi vident regiones vacuas & desertas: ac liberius tunc grassantur, quemadmodum fieri solet post clades bellicas: & si qua regio nudata sit suis incolis, lupi & leones & feræ bestiæ vagantur summa licentia. Sic etiam Propheta ex alienis & remotissimis terris venturas dicit feras, quæ reperient locum ubi prius fuerat Nineve. Adjungit vel onocrotalos, vel ibides, vel cuculos & ejusmodi aves sylvestres. neque enim laboro de unaquaque specie: quia mihi sufficit tenere Prophetæ consilium. Deinde Judæi etiam, quamvis audacter affirment vel esse onocrotalum, vel ibin: tamen nihil afferunt certi. Denique huc pertinet descriptio, fore locum illum, quem ante colebat magna hominum frequentia, sic desertum, ut tantum sylvestres bestiæ & nocturnæ aves futuræ sint incolæ. Tenendum autem memoria est quod dixi, hæc omnia proponi Judæis, ut miserias suas patienter ferant, quarum intelligunt Deum fore vindicem: quia hæc sola etiam nobis fultura restat in gravissimis malis, sicuti Paulus admonet primo capite secundæ ad Thessalonicenses, venturum scilicet tempus quo Dominus relaxationem nobis dabit & refrigerium, pœnam vero sumet de adversariis nostris. Et Nineven præcipue nominat Propheta, ut agnoscant Judæi nihil tam pretiosum esse vel splendidum in mundo, quod Deus non posthabeat Ecclesiæ suæ saluti, quemadmodum dicitur apud Jesaiam, Dabo pretium redemptionis vestræ Ægyptum: sic etiam Deus minatur urbi opulentissimæ, ut testetur quantopere diligat electum populum. Hoc autem non poterant Judæi ascribere propriæ dignitati: sed pendebat causa tanti amoris à gratuita adoptione. Postea sequitur, *Jes.43: 3.*

15. Hæc urbs exultabunda, quæ sedebat confidenter, quæ dicebat in corde suo, Ego, & non præter me amplius: quomodo facta est in vastationem, cubile animalibus? Quisquis transierit (*vel, omnis viator*) super eam sibilabit, agitabit manum suam.

Videtur hoc per occupationem fuisse additum, ne magnificus splendor urbis Ninevæ terreret Judæos, acsi immunis esset ab omni discrimine. Propheta igitur hic admonet, quamvis sic superbiat Nineve suis opibus, tamen non posse Dei manum effugere: imo ostendit magnitudinem illam qua sese extulerat Nineve fore ruinæ causam: quia seipsam præcipitabit sua superbia. quemadmodum murus ad ruinam inclinat si inflatus sit: ita etiam homines dum intus turgent & glorias suas efflant, crepant ipsi, etiamsi nullus eos impellat, & sponte ruunt. Tale exitium denunciat Propheta Ninevitis & Assyriis: *Hæc est urbs*, inquit, *exultabunda, quæ sedet confidenter*. Iisdem fere verbis exagitat Jesaias superbiam Babylonis: sed quod Jesaias dixit de Babylone, merito etiam hic noster ad Nineven transfert. sed non dubium est quin Propheta respiciat Judæos, ac illis veluti in theatro constituat Nineven, ne urbis illius potentia perstringat eorum oculos: sicuti rapimur admiratione, ubi aliquid nobis apparet splendidum & excellens. Hic ergo Sophonias statuit in theatro Nineven, & traducit apud Judæos: Ecce, inquit, videtis urbem hanc plenam exultatione: videtis etiam sedere quasi tutam. neque enim tangitur aliquo metu: putat se exemptam communi hominum sorte, acsi fundata esset in nubibus. Hæc est, inquit, urbs præ omnibus aliis famosa: sed ne terreat vos caducus iste & evanidus splendor: quia Deus proculdubio ipsam suo tempore evertet, ac rediget in nihilum. Interea etiam notandum est quod nuper attigi, causam describi interitus Ninevæ, quod scilicet sibi promiserat perpetuum statum in mundo. Sed meminerimus sub una urbe proponi nobis exemplum quod ad cunctas gentes communiter pertinet, Deum scilicet non posse ferre hominum securitatem, dum sua magnitudine & potentia inflati non reputant se esse homines, neque subjiciunt se ut decebat conditioni humanæ: sed obliviscuntur seipsos, acsi supra cœlos possent se extollere. nam verba hæc expendere convenit, quod *Nineve dixerit in corde suo, Ego, & præter me non amplius*: his enim verbis intelligit Propheta, Nineven ita fuisse excæcatam suo splendore, ut jam sperneret omnem fortunæ mutationem. Quod Babylon ita loquuta est, nihil mirum: ad se enim rapuerat imperium Ninevæ. Sed videmus ut eadem superbia dementet etiam mediocres tam Reges quam populos. quisque enim putat se esse solum: & dum alios sibi comparat, longe despicit, acsi essent positi infra ejus pedes. Sic ergo Propheta paucis verbis ostendit quæ fuerit causa interitus Ninevæ: quia scilicet putabat sibi fixum esse & perpetuum statum in terra. Ergo si cupimus nos protegi Dei manu, meminerimus qualis sit nostra conditio: & quotidie, imo singulis momentis paremus nos ad mutationem, nisi quatenus nos Deus sustinet. hæc erit nostra stabilitas, si pendeamus tantum ab auxilio Dei, & conscii infirmitatis nostræ trepidemus in nobis: ne scilicet obrepat oblivio fortis nostræ. Postea adjungit, *Quomodo fuit in vastationem?* Accommodat Propheta sermonem suum ad communem captum. videri enim poterat incredibilis ruina Ninevæ. Ergo Propheta hac interrogatione excitat sensus fidelium, ut non dubitent certo fore quod Deus pronunciat, quia scilicet mirabiliter operabitur. ergo istud *quomodo*, significat non debere Judæos diffidere, dum putant undique munitam esse Nineven, nequid unquam adversi patiatur: quia Deus mirabiliter & præter communem modum ipsam evertet. *Quomodo* ergo *fuit in vastitatem? in cubile*, inquit, *animalium?* Postea adjungit, *Quisquis transierit, sibilabit, & agitabit manum suam*. Videtur Propheta notare futurum opprobrium Ninevæ: & simul alia loquendi forma confirmare quod prius dixit, nempe ruinam urbis fore stupendam. nam *agitatio manus & sibilum* signa sunt opprobrii. Ecce, Nineve tantopere sibi placebat: nunc videmus duntaxat tristes ruinas. Non dubito igitur quin Propheta hic per Sibilum & manus agitationem intelligat Nineven fore ignominiosum spectaculum cunctis populis. & eadem ratio loquendi sæpe occurrit apud Prophetas, Sibilabunt super te omnes: hoc est, ego te statuam in probrum & dedecus. Deinde adhuc Propheta, quemadmodum jam dixi, continuat suam sententiam, quod scilicet instar miraculi erit ruina Ninevæ, quoniam obstupescent omnes transeuntes: quasi diceret, Ecce sibilabunt: quid hoc est? deinde agitabunt manum: quid est stabile in hoc mundo? Videmus sedem præcipuam monarchiæ esse dirutam, & nihil differre à deserto. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Jam ut hæc doctrina etiam nobis hodie utilis sit, notandæ sunt istæ circumstantiæ quas observavimus. Si ergo hodie triumphant hostes nostri, & intolerabilis est ipsorum fastus, sciamus eos accersere sibi propiorem Dei vindictam: si torpent in sua opulentia & securi sunt, & contemnunt omnia discrimina, hoc modo provocant etiam iram Dei: præsertim si ad fastum illum & securitatem accedit sævitia, ut Ecclesiam Dei indigne persequantur, ut spolient, rapiant, occi-

occidant, quemadmodum videmus eos facere. Quum ergo hostes nostri ita lasciviunt, quasi in speculo contemplari nos decet propinquam eorum ruinam, qualis prædicta fuit à Propheta. neque enim duntaxat ætatis suæ respectu ita loquutus est, sed spiritu Prophetico docere voluit quam chara sit Deo salus Ecclesiæ suæ: & ita non dubium est quin talis futura sit impiorum conditio usque ad finem mundi, qualis hic describitur Nineve, quod scilicet, etiamsi turgeant ad tempus, si omnia sibi contra innoxios permittant, Deus dejiciet ipsorum insolentiam, & compescet crudelitatem: nempe ubi tempus advenerit. Non incipiam hodie tertium caput, quia est novum argumentum.

Da omnipotens Deus, quando nos exerces sub militia crucis, & excitas hostes potentissimos, quorum truculentia merito terrere adeoque exanimare nos posset, nisi innixi essemus tuo auxilio: da, inquam, ut revocemus in memoriam quam mirifice olim liberaveris electos tuos, & opportune illis opem tuleris, quum jam essent oppressi & penitus obruti, ut hodie quoque ad te confugere discamus, nec dubitemus, ubi propitius nobis fueris, tibi satis esse virtutis ad nos servandos, & prosternendos hostes nostros, utcunque nunc exultent & putent se triumphare supra cœlos, ut intelligant tandem experimento se esse homines terrenos & caducos, quorum vita & conditio instar fumi statim evanescit: nos vero discamus semper ad illam beatam æternitatem aspirare, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. III.

VÆ pollutæ & inquinatæ, urbi direptrici. (*vel fraudatrici.*)

2. Non audivit ad vocem, non suscepit disciplinam: (*vel correctionem*) in Jehova non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit.

HIc rursus concionatur Propheta adversus Jerosolymam: quia priore loco semper oportuit Judæos severe objurgari, quum deditii essent multis sceleribus. deinde quia semper erat illic residuum aliquod semen, oportuit adjungi consolationes. Atque hunc ordinem hactenus vidimus in omnibus Prophetis. Cæterum memoria etiam tenendum est, libros qui nunc extant, confectos esse ex sermonibus propheticis, ut possimus intelligere quænam fuerit ejus doctrinæ summa. Objurgat autem hic Propheta Judæos, quod *polluti essent & fœdati.* & Jerosolymam alloquitur, in qua erat Sanctuarium: ideoque videri poterat excellere præ aliis urbibus: quoniam non frustra Deus illic locum sibi elegerat, ubi invocaretur. Sed Propheta ostendit quam inanis & fallax sit illa gloriatio: quia urbs quam Deus sibi consecraverat, se inquinaverat multis sordibus. Videtur enim alludere Propheta ad veteres Legis ritus, quos scimus multiplices fuisse præscriptos à Deo, ut populus ille coleret munditiem. nam ceremoniæ per se non poterant abluere sordes: sed signis illis externis admonebatur populus pure & sancte colendum esse Deum. Quum ergo sese aqua subinde abluerent, quum etiam sedulo servarent alios sanctificationis ritus, Propheta deridet hypocrisin, quia non spectent verum finem ceremoniarum. Dicit igitur pollutos esse, etiamsi in speciem poterant censeri purissimi: quia scilicet tota vita sese profanabant. Adjungit *esse urbem* היונה. Vertunt alii, Urbem columbæ, vel columbam. nam יונה significat Columbam. Accipiunt autem metaphorice pro urbe stulta & inconsiderata: quemadmodum vidimus sexto capite Hoseæ, Ephraim fuisse columbam, quod scilicet careret ratione & consilio, & sponte se projiceret in laqueos & decipulas. Putant igitur quidam interpretes eundem esse sensum hujus loci, quod Jerusalem, quæ non tantum sibi debuerat sapere, sed etiam aliis; sit tamen prorsus fatua & insipida. Sed facile ex contextu colligere licet, Prophetam aliud velle, quod scilicet Jerusalem dedita fuerit rapinis & fraudibus. nam ינה significat Fraudare & rapere alienum: significat etiam Circumvenire sicut prædari. Intelligit itaque proculdubio Jerusalem fuisse urbem refertam omni genere scelerum: quemadmodum prius pollutam vocavit. Et postea adjungit expositionem. Videtur enim Propheta respicere hoc primo versu ad duas Legis tabulas. Scimus Deum illic exigere munditiem à populo suo: deinde tradere regulam juste & innoxie vivendi. Quum ergo Jerusalem Propheta vocavit pollutam, voluit breviter ostendere illic corruptum esse totum Dei cultum, nec ullum amplius vigere studium pietatis: quia Judæi putabant se perfunctos esse erga Deum, ubi aqua sordes suas abluerant. quod nimis stulte putabant: scimus enim & scire ipsi debuerant cultum Dei spiritualem esse. Postea adjungit, *urbem direptricem:* qua voce per synecdochen comprehendit omnem injustitiam. Sequitur, *Non audivit vocem, non suscepit correctionem.* Jam explicat Propheta, ac definit qualis illa fuerit pollutio, de qua loquutus est. Vera enim pietas incipit à docilitate: ubi subjicimus nos Deo & verbo ejus, hic est verus ingressus ad legitimum ejus cultum. Ubi autem contemnitur cœlestis doctrina, etiamsi multum se fatigent homines in ceremoniis, tamen impietas eorum sese detegit contumacia illa, quod scilicet non sustinent regi Dei imperio. Ergo Propheta ut ostendat quicquid putabant Judæi puritatis esse Jerosolymæ censeri coram Deo meras sordes & inquinamenta, dicit eos esse indociles, quia scilicet non audiant Prophetas sibi divinitus missos. Hoc diligenter notandum est, nam sine illo principio multum se torquent homines in colendo Deo, nec proficiunt quicquam: quia obedientia melior quam victimæ. Ergo si volumus probari Deo nostrum studium, incipere necesse est à fide: ita nisi apud nos auctoritatem obtineat verbum Dei, mera sunt figmenta quæcunque poterimus ei objicere. Additur secundo loco, quod non susceperit correctionem. non est hæc additio supervacua. Ubi enim videt nos Deus parum esse morigeros, nec sponte venire, dum nos vocat, doctrinam confirmat reprehensionibus. Initio allicit nos ad se, utitur blanda invitatione atque humana: ubi autem videt nos cunctari, vel etiam retrocedere, incipit durius & asperius agere nobiscum. Frigeret enim doctrina sine reprehensionum stimulis. Ubi autem Deus & docendo & objurgando ludit operam, hinc apparet nos esse pravo & perverso ingenio. Ita voluit hic Propheta exaggerare malitiam populi sui, quum dixit *non audire vocem,*

neque

neque etiam suscipere correctionem: quasi diceret malitiam populi sui insanabilem esse, quia non modo respuat salutis doctrinam, ubi offertur, sed pervicaciter etiam rejiciat omnes admonitiones, neque sustineat corrigi. Tenendum autem memoria est, Prophetæ negotium fuisse cum sancto illo populo quem Deus sibi elegerat in peculium. ergo non est quod se hodie eximant ab hac sententia, qui obtendunt nomen fidelium. neque enim melior est nostra conditio quam populi illius: præsertim Jerosolyma, ut jam diximus, erat quasi terrestre Sanctuarium Dei. & tamen videmus quam duriter exagitet Propheta & Jerosolymam & omnes ejus incolas. non est ergo cur hodie nobis blandiamur, nisi nos placide subjicimus Deo & patimur nos verbo ipsius gubernari, nisi etiam patienter ferimus nos corrigi, ubi doctrina ejus non satis est efficax, sed opus habet acribus stimulis ad nos pungendos. Postea adjungit, *non esse confisam in Domino, neque appropinquasse ad Deum suum.* Hic fontem impietatis clarius detegit Propheta, quod Jerosolyma *non posuerit spem salutis suæ in uno Deo.* Hinc enim omnis scelerum colluvies manat: quia si quærimus unde ardeant avaritia homines, cur sint insatiabiles, cur deinde tam licentiose rapiant & fraudent alii alios, reperiemus hanc esse causam, quod nemo Deo innititur. Merito itaque Propheta hic inter alias pollutiones Jerosolymæ hanc quasi præcipuam commemorat, quod non posuerit fiduciam suam in Deo. Jam eadem etiam est causa & origo omnium superstitionum: quia si certo statuerent homines sibi Deum sufficere, non ita eos abstraherent sua figmenta sursum & deorsum. Videmus ergo incredulitatem non modo scelerum esse matrem, quibus homines sese ultro & citro violant & lædunt: sed omnium quoque superstitionum esse causam. Postremo dicit, non appropinquasse ad Deum. Perstringit haud dubie Propheta Judæos, quod à Deo, quum propinquus esset, ultro defecerint, imo sese alienaverint modis omnibus, quum tamen cuperet ipsos quasi fovere in suo sinu. Hoc quidem commune est omnium crimen qui Deum non quærunt: sed Jerosolyma longe atrocius peccavit, quod non potuit sese Deo adjungere, à quo videbat se quæri. Quorsum enim Lex, quorsum adoptio, quorsum denique omnia pietatis exercitia, nisi ut Judæi conjuncti essent Deo? & nunc, Israël, quid abs te petit Dominus Deus tuus, dicebat Moses, nisi *Deut. 10.*
ut ipsi adhæreas? Voluit igitur Deus Legem suam *vers. 21.*
quasi sacrum esse conjunctionis vinculum inter se & Judæos. nunc quum sese proripuerint huc & illuc, ne Deo essent conjuncti, fuit ille diabolicus furor. Ergo Propheta hic non simpliciter accusat Judæos, quod non quæsierint Deum, sed quod se subduxerint: atque ita fuerint indomabiles: quia volebat Dominus ipsos cicurare: fuerint autem similes feris bestiis. Nunc sequitur,

3. Principes ejus in medio ejus, leones rugientes: Judices ejus lupi vespertini, non lacerant ad mane. (*Alii, non differunt, nempe ossa comminuere. sed* גרם *proprie significat Conterere, vel Frangere. Ergo de ossibus loquitur Propheta, quod scilicet non expectarent usque ad mane, ut ossa contererent dentibus: sed præ fame, vel potius rabie, prædam statim lacerarent: imo etiam contererent ossa dentibus.*

Jam exponit Propheta quod prius diximus de rapinis vel fraudibus. Confirmat, se non abs re vocasse Jerosolymam היונה, hoc est, direptricem, vel urbem fraudibus deditam: nempe *quia Principes fuerunt similes leonibus, & judices lupis.* Quum autem judices compellat, non parcit interea promiscuo vulgo: sed ostendit omnes ordines tunc fuisse corruptos: quia etiamsi in plebe nulla justitia vel æquitas colatur, manebit tamen aliquis pudor in ipsis judicibus, ut saltem contineant populum in officio, ne exultet nimia peccandi licentia. sed ubi latrocinium in ipso foro exercetur, quid jam de tota urbe dicendum erit? Videmus ergo Prophetam his verbis notare extremam confusionem, quum dicit *Principes Jerosolymæ esse leones.* & alibi vidimus similes sententias, ubi scilicet Prophetæ, quum propositum illis esset damnare omnes à minimo usque ad maximum, tamen sermonem suum præcipue stringebant in ipsos judices. & hoc notatu dignum est: quia tunc nulla fuit Dei Ecclesia in mundo, nisi Jerosolymæ. Propheta nihilominus & Judices & Prophetas & Sacerdotes dicit fuisse omnes apostatas. Quid tunc potuit esse animi fidelibus? Atqui videmus non excidisse prorsus timorem Dei in electis, & certasse ipsos constanter & invicto animo contra ejusmodi scandala & tentationes. ergo discamus etiam nos hodie munire simili fortitudine animi: ne deficiamus; quamvis ubique grassetur impietas, & videri possit extincta omnis religio inter mortales. Cæterum hinc etiam colligimus quam stulte superbiant hodie Papistæ inanibus titulis: quia putant sibi obstrictum esse Deum, ubi vocantur Episcopi & Pastores. sed Propheta ostendit etiam qui ordinario munere regiminis funguntur, posse tamen esse impios & perfidos Dei contemptores. Simul ostendit non esse parcendum vel Prophetis, vel Sacerdotibus: quia Deus dum præfecit illos Ecclesiæ suæ, non tradidit tyrannicum imperium, ut impune quidvis audeant, neque coarguantur. Quanquam enim sacrum erat Sacerdotium legale, videmus tamen ut fuerit obnoxium reprehensioni. Ita hodie nemo sibi arroget immunitatem quasi exemptus sit ab omni doctrina vel correctione, dum excellit in populo Dei. Quod autem principes distinguit à judicibus hæc ratio est, quia tunc regnum adhuc stabat. Ita aulici qui pollebant gratia & auctoritate apud Regem, trahebant ad se partem prædæ: judices autem etiam altera ex parte vorabant. Quanquam sæpe Scriptura hæc duo nomina confundat. sed non dubito quin per שרים intelligat aulicos proceres: שפטים autem vocet qui exercebant judicia. Dicit autem judices esse lupos vespertinos, id est, famelicos. nam accenditur rabies in lupis, quum cursitarunt toto die, & nulla occurrit præda. Quoniam ergo inedia acuit lupos ad majorem sævitiam, ideo Propheta dicit judices famelicos esse similes lupis vespertinis, quorum scilicet rabiosa est fames. & hoc etiam eodem sensu adjungit, *non conterere ossa usque ad mane*, id est, non differre in crastinum diem, ut ossa conterant: quia ubi vorarunt carnem, simul etiam exercent dentes suos in ossibus frangendis: tanta scilicet est voracitas. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Postea sequitur,

4. Prophetæ ejus leves, (*vel futiles*) viri transgressionum: Sacerdotes ejus polluerunt Sanctum, (*vel Sanctuarium*) sustulerunt Legem.

Iterum Propheta revertitur ad inquinamenta & sordes, de quibus loquutus est primo versu. Ostendit se non immerito clamasse contra urbem pollutam, quia etiamsi Judæi suas ablutiones tenebant, non poterant tamen se hoc modo purgare coram Deo, quum tota pietas apud ipsos corrupta esset. Dicit *Prophetas fuisse homines leves.* Hic unus loquitur, & plures simul damnat. Videmus ergo non esse cur impii suam multitudinem objiciant, ubi Deus verbo suo eos accusat. Quemadmodum hodie Papistæ negant,

gant, uni, vel duobus, vel paucis hominibus fas esse in eorum impietatem invehi, etiamsi omnia pessum eant, nisi accedat consensus totius orbis. quasi vero Propheta non unus fuerit, & non habuerit certamen cum multis. Verum quidem est, eodem tempore docuisse, quo etiam munus Propheticum exercuit Jesaias, quemadmodum alibi vidimus: sed tamen vix duo aut tres tunc fideliter defuncti sunt officio docendi. Ex hoc autem loco & aliis multis colligimus pseudoprophetas fretos sua turba fuisse audaciores. Atqui non ideo destitit Sophonias contra ipsos clamare. ergo utcunque turmatim irruerent pseudoprophetæ, & terrorem incuterent prætextu suæ multitudinis: hic unus nihilominus retinuit suam libertatem in ipsis damnandis. Sic etiamsi totus mundus hodie conspiret ad impietatem, non est tamen cur pauci animo frangantur, dum vident ita perverti Dei cultum: sed potius sese animent hoc exemplo, & strenue sese ingerant adversus multa hominum millia, si opus sit: quia nulla conspiratio potest minuere Dei auctoritatem. Jam sequitur, *fuisse viros transgressionum.* Ubi vertimus leves, alii vertunt vacuos. Sed פוחזים significat proprie homines nihili, atque etiam temerarios, & qui tam consilio quam moderatione omni carent. Denique perinde est, acsi Propheta ipsos stupidos & cæcos esse diceret: postea diceret fraudulentos. nihil autem magis Prophetico officio contrarium est. Sed Sophonias ostendit tunc ita profanatum fuisse totum ordinem in populo, ut densissimæ tenebræ essent in ipsis ducibus, quorum partes erant lucem doctrinæ cœlestis præferre. & concessio est in hac voce, quum vocat eos Prophetas. Quemadmodum hodie dum loquimur de Episcopis Papalibus, certum quidem est indignos esse tam honorifico elogio. sunt enim talpis cæciores: tantum abest ut speculentur. deinde scimus etiam similes brutis pecudibus esse: quia demersi sunt in suis libidinibus: denique indigni sunt etiam qui vocentur homines. Sed concedimus illis hunc titulum, quo magis appareat ipsorum turpitudo: quemadmodum Propheta quum diceret Judæos non appropinquasse ad Deum suum, non concessit illis proprie loquendo quod jactabant: nam volebant semper sacer & peculiaris Dei populus censeri: sed hinc magis apparuit ipsorum ingratitudo, quod quum Deus ipsos amplecti paratus esset, retrocesserunt & converterunt se alio, quasi data opera vellent testari sibi nihil commune cum ipso esse. ergo eadem est nunc loquendi ratio, quum Sophonias dicit Prophetas fuisse *homines leves & viros transgressionum.* Jam addit, *Sacerdotes polluerunt Sanctum.* Scimus electam fuisse tribum Levi à Deo, ut qui inde orti erant, essent aliis magistri & doctores: ideo etiam hoc consilio jussit Dominus in Lege dispergi Levitas per totam regionem. Poterat enim illis etiam dare locum, quemadmodum aliis familiis: sed voluit esse dispersos in toto populo, ne qua scilicet terræ pars careret bonis & fidelibus magistris. nunc eos accusat Propheta, quod Sanctum polluerint. Per nomen קדש intelligit Propheta quicquid erat Sanctitatis: sed tamen loquitur de Sanctuario. Cæterum, quoniam Sanctuarium erat quasi domicilium ipsius Dei, quum Prophetæ de ejus cultu & pietate loquuntur, comprehendunt sub Templi voce omnia: quemadmodum hoc loco. Dicit ergo *pollutam fuisse Sanctitatem à Sacerdotibus.* Deinde, *Sustulerunt* vel everterunt *Legem*, inquit. Hic videmus quam libere Propheta contra Sacerdotes insurgat. Itaque non est cur sibi usurpent licentiam quidvis audendi qui præfecti sunt divinitus Ecclesiæ: quia jactare hanc prærogativam poterant Sacerdotes, ut quidvis ipsis liceret absque controversia. Videmus autem ut Deus non tantum ipsos cogat in ordinem per Prophetas suos, sed etiam traducat præ aliis: quod scilicet minus erant excusabiles. Jam quod Papistæ jactant non posse errare Clerum illum, hoc est, fæcem illam collectam ex fœtidissimis sordibus, plusquam ridiculum est. neque enim meliores sunt successoribus Aaron. Videmus autem quid nunc illis objiciat Propheta, quod scilicet *everterint Legem.* non tantum hic damnat vitam ipsorum, sed dicit fuisse perfidos Deo, quia perperam corruperant totam pietatis doctrinam. Fatentur Papistæ posse quidem se peccare: sed vitia residere duntaxat in moribus. Volunt interea se eximere ab omni errandi periculo. Quasi vero non fuissent electi Levitici Sacerdotes ipsa Dei voce. & tamen videmus ut apostatæ fuerint. Confirmat autem pios Deus, ne se projiciant ad impietatem: quamvis duces quoque ipsos errare videant, vel ruere præcipites. nam oportuit fideles muniri hac constantia, quum Sacerdotes tunc non tantum suis flagitiis populum abstraherent ab omni timore Dei & pietatis studio, sed etiam pervertetent omnem doctrinam: oportuit, inquam, fideles tunc invictos manere. Ergo etiamsi hodie qui primum gradum tenent in Ecclesia, posthabito Deo, imo spreta omni doctrina cœlesti, ruant per fas & nefas: etiamsi conentur vertere Dei veritatem in mendacium: maneat tamen fides nostra stabilis: quia non temere Joannes pronunciat debere esse victricem contra totum mundum. Sequitur, *1 Joan. 5. vers. 4.*

5. Jehova justus in medio ejus, non faciet iniquitatem: mane mane judicium suum proferet in lucem, non deficiet: neque tamen cognoscet iniquus pudorem.

Hic retorquet Propheta adversus hypocritas quod solebant obtendere quum vellent improbe respuere omnem doctrinam & omnes admonitiones. Dicebant enim Deum residere in medio sui: quemadmodum hodie Papistæ hunc clypeum nobis objectant, columnam veritatis esse Ecclesiam. Putant igitur obtegi sua omnia scelera hoc umbraculo. Sic tunc Judæi in ore semper habebant jactantiam illam, Nos tamen sumus sacer Dei populus, & habitat in medio nostri, quia colitur in Templo, quod non arbitrio hominum, sed jussu ejus erectum est. neque enim ista
Psal 123. vers. 14. vox è terra nata est, sed è cœlo profecta, Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo. Quum ergo inflati essent Judæi tali superbia, Propheta concedit quod petebant, Deum scilicet inter ipsos residere: sed longe in alium finem, ut scilicet sentiant propiorem esse ejus manum ad ulciscenda scelera. hoc unum est, quum dicit *Jehovam esse in medio eorum:* Bene, inquit, ego concedo habitare in hac urbe, quia voluit Templum in monte Sion sibi erigi, voluit altare hoc esse sibi sacrum. sed quorsum Deus inter vos habitat & hospitium hoc aliis omnibus prætulit? nempe, inquit, *non faciet iniquitatem.* Reputate nunc apud vos quænam sit Dei natura: nam quum voluit habitare inter vos, certe non abnegavit seipsum propterea, neque à seipso descivit. non est igitur fingenda vobis hæc conditio, quasi Deus in gratiam eorum, quibus sese devinxit, velit abjicere suam justitiam, velit sese polluere hominum inquinamentis: stulte hæc Judæos comminisci admonet. *Deus* ergo *qui habitat in medio vestri, non faciet iniquitatem,* hoc est, non subscribet vestris sceleribus: neq; etiamsi ad tempus dissimulet, tamen in finem usque vos tolerabit. nolite igitur vobis stulte blandiri, quasi Deus esset approbator scelerum vestrorum. Quidam hoc referunt ad populum, Non debuerat facere iniquitatem. sed dura est expositio & prorsus aliena à contextu. Alii omnes interpretes exponunt Deum esse justum, neque iniquitatem facere, quia legitimas haberet causas exercendæ vindictæ contra tam sceleratum populum. Putant igitur Prophetam antevertere, ne Judæi obmurmurent quasi crudelis vel nimium

nimium rigidus esset Dominus. Non faciet iniquitatem, hoc est, Dominus etiamsi gravissimas pœnas de vobis exigat, non potest tamen in judicium à vobis trahi, & frustra litem ei obtenditis, quia semper reperietur justus Judex. sed illud etiam nimis frigidum est. Teneamus quod jam dixi, Prophetam hic per speciem ironiæ concedere Judæis Deum habitare inter ipsos: sed postea rejicere in eos quod putabant sibi esse præsidio: Deus habitat in medio vestri: fateor, inquit: sed Deus ipse nonne justus est? nolite igitur somniare similem esse vobis, qui scelera vestra foveat. Deinde non faciet Deus iniquitatem, hoc est, non poteritis hoc impetrare, ut sibi ipse renunciet, vel mutet naturam causa vestra. Quorsum ergo habitat Deus in medio vestri? *Mane mane judicium suum proferet in lucem*, inquit: hoc est, quotidie Dominus proferet suum judicium. Quomodo autem hoc intelligi debeat, cras fusius disseremus.

Da omnipotens Deus, quando tam inæstimabili honore nos dignatus es, ut adoptaveris in sacrum populum, & segregaveris à reliquo mundo: da, inquam, ut ne claudamus oculos ad lucem doctrinæ tuæ, qua viam salutis nobis monstras, sed vera docilitate quo vocas sequamur: neque unquam abjiciamus timorem nominis tui, neque etiam ludamus tecum frivolis ceremoniis, sed studeamus sincere nos totos tibi addicere, & purgare ab omnibus non tantum carnis, sed etiam spiritus inquinamentis, ut ita veram sanctitatem colendo, aspiremus & assidue enitamur ad perfectionem illam cœlestem, à qua adhuc tam longe absumus: interea autem freti patrocinio unigeniti Filii tui, innitamur misericordiæ tuæ, & in ea fundati semper magis ac magis assurgamus ad illam veram & perfectam conjunctionem, quæ nobis reposita est in cœlo, quum scilicet participes erimus gloriæ tuæ, per eundem Christum D. N., Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. III.

COEpimus heri exponere hanc sententiam, ubi Propheta dicit Deum habitare Jerosolymæ, sed interea esse justum, nec fieri posse ut se adjungat socium improbis & sceleratis: quia non mutabit naturam suam in hominum favorem. Jam sequitur, *Mane mane proferet judicium suum in lucem*: quibus verbis intelligit, vel Deum fore vindicem scelerum, quæ videntur quasi fugere ejus oculos, quum tardius pœnam exigit; vel assiduum esse in revocando populo, si qua attentio esset ad doctrinam. Si prior expositio placeat, sensus erit, Stulte deliciari hypocritas quantisper Deus ipsis indulget: quia repente tribunal conscendet ad sumendam de ipsis pœnam. Alii tamen referre malunt ad pœnas Gentibus inflictas, quibus non semel & iterum, sed subinde admoniti fuerant Judæi mature resipiscendum esse. sed minime dubium est, quin domesticum judicium hic notet Propheta. Nunc videndum, verbale hoc an actuale fuisse dicat. Non male conveniet de vindicta intelligere, quod scilicet properabit Deus ad sumendas pœnas, quia digni sunt Judæi in quos severius animadvertat, quia & nomen ejus falso obtendunt, & dum stolide jactant in medio sui habitare, longissime ab eo se subducunt. Non minus tamen commode ad doctrinam hoc refertur, ut crimen populi exaggeret Propheta: quia scilicet obsurduerat ad tot tamque sedulas admonitiones, quæ assidue personabant in omnium auribus: quemadmodum alibi conqueritur Deus, quum mane surrexerit, & quidem quotidie, caruisse profectu hanc sollicitudinem. Atque ita verbum futuri temporis continuum actum notabit: quia Deus non desierat hortari ad pœnitentiam miseros illos, quibus aures fuerant surdæ. & concinne respondet quod sequitur, Ipsum non deficere. Signum enim infatigabilis misericordiæ fuit tanta illa perseverantia, ubi Deus Prophetas alios aliis submittere non destitit. Jam adjungit, *Iniquus nescit pudorem*. Significat quod jam prius attigit, populum illum ita obduruisse in sua malitia, ut neque doctrina, neque minis, neque etiam flagellis Dei possit corrigi. Si judicium referamus ad doctrinam, quod mihi probatur, sensus erit, Quamvis Deus quotidie Legem suam producens in medium, quasi lucernam accendat, quæ retegat quicquid est malorum, impii tamen non erubescunt. Si autem intelligamus de actualibus, ut loquuntur, judiciis, eodem recidet sensus, quod scilicet non resipiscant impii, etiamsi palam appareat Dei manus: & si consurgat ad judicium, tamen nesciunt erubescere, inquit. In summa rei nulla est ambiguitas. Propheta enim simpliciter intelligit desperatum esse hunc populum, quia etiamsi Deus se judicem manifestis signis vel potius Lege sua ostendat, non tamen tanguntur ullo pudore, sed pergant in suis sceleribus. nam Judicium numero singulari pro certa pie justeque vivendi regula, quæ pudorem hominibus extorquet, positum esse videtur. Nunc sequitur,

6. Excidi gentes, vastatæ sunt arces earum, perdidi vicos earum, ut nemo transeat: vastatæ sunt urbes earum, ut non sit vir, non sit qui habitet.

7. Dixi, Certe timebis me, suscipies disciplinam: & non excidetur habitatio ejus, quicquid visitavi super eam: certe properarunt, corruperunt omnia studia sua.

Hic ostendit alia ratione Propheta nihil sperandum esse de populo, qui ne aliena quidem jactura edoctus fuerit, ut studeret redire cum Deo in gratiam. Conqueritur enim hic Deus se sumpsisse multas pœnas de vicinis gentibus, quæ totidem erant exempla ad revocandos Judæos. nam si sanæ fuissent mentis, poterant ex quiete sua, quum Deus illis parceret, considerare quid ipsi essent meriti: Si hoc fit in viridi, quid tandem fiet in arido? Poterant ergo apud se reputare jam instare gravissimam cladem, nisi prævenirent iram Dei, quæ apud ipsos maturuerat. & Deus etiam testatur se voluisse talibus exemplis antevertere judicium, quod merito jam exercere poterat contra ipsos, quia tunc quoque properarunt: hinc apparet fuisse deploratam eorum malitiam. Hæc summa est. Dicit initio, *Excidi gentes*: quibus verbis ostendit se non uno tantum exemplo Judæos admonuisse, ut resipiscerent, sed pluribus. neque enim una tantum species iræ Dei apparuerat, sed undique Deus ostenderat se judicem, quum alii post alios traherentur ad pœnam. Quum ergo toties essent admoniti, hinc colligimus fuisse prorsus excæcatos sua malitia. Jam exaggerat pœnarum atrocitatem, quum dicit *Arces fuisse dirutas & vicos excisos*,

cisos, ut nemo transiret: deinde *in solitudinem redactas fuisse urbes, ut nullus esset illic habitator.* nam si vulgares sunt pœnæ, ut plurimum solent contemni: sed ubi tam insignibus documentis Deus palam ostenderat se animadvertere contra gentes, hoc est, contra cæcos, qui præ Judæis erant innoxii; an potuit hoc contemni à Judæis, quos hoc modo ad se Deus revocabat, nisi prorsus fuissent perdito & insanabili ingenio? Nunc ergo videmus quorsum Propheta amplificet pœnas illas, quæ in Gentibus spectari debuerant à Judæis. Jam adjungit etiam consilium Dei: *Dixi, Certe timebis me.* Hic Deus induit personam hominis, quemadmodum sæpe alibi solet: neque enim expectat quasi dubius quid futurum sit, sed scimus omnia esse sub ejus oculis. non ergo deceptus fuit Deus, quasi aliquid præter ejus expectationem acciderit, sed quemadmodum jam dixi, hic suscipit hominis personam: quia aliter non poterat satis exprimere quam inexcusabiles essent Judæi, qui spreverant tot admonitiones. Quid enim fuit Deo propositum, ubi gentes profanas sigillatim ultus est, nisi ut Judæi expergefierent alienis malis, neque in se provocarent iram ejus? quemadmodum Paulus etiam
Rom. 1. utitur hac ratione: Propter hæc, inquit, solet ve-
vers. 17. nire ira Dei super omnes incredulos. Quoniam ut plurimum sese blanditiis fallunt homines & fovent suam malitiam nimia indulgentia, Paulus dicit venire iram Dei super incredulos. & hoc etiam singulare testimonium est amoris Dei, quod non statim nos aggreditur, sed proponit nobis exempla. Quemadmodum siquis servum suum arripiat coram filio & plectat eum duriter, filius tali spectaculo moveri debet, nisi prorsus sit exitio devotus: tamen in hoc se prodit paternus amor, quod retrahit manum à filio & pœna servum afficit, hocque in utilitatem filii sui, ut alieno malo sapiat. Idem etiam Deus se fecisse hoc loco refert. Conqueritur autem hoc fuisse inutile, quia Judæi consilium ejus frustrati fuerint. nunc quæritur an Deum homines frustrentur quasi aliud expectet quam quod accidit. Jam dixi Deum loqui humano more & improprie: ideoque hic non debemus ingredi vel penetrare usque ad arcanum Dei consilium, sed contenti esse communi hac ratione, quod si nihil proficimus ubi Deus vel sermone suo, vel etiam ferulis nos admonet, tunc perinde reos esse, acsi esset à nobis delusus. & hinc etiam convincitur eorum vesania, qui nolunt quicquam tribui Deo, nisi quod in istis vulgaribus loquendi for-
1 Tim. 2. mis continetur: Deus dicit se velle omnium salutem.
vers. 4. Ergo nulla est ejus electio, quæ discernat inter hunc vel illum: sed Dominus reliquit totum genus humanum libero Arbitrio, ut quisque sibi consulat, prout libuerit. alioqui duplex esset Dei voluntas. Sic garriunt homines indocti, & qui non modo suam in religione inscitiam ostendunt, sed qui carent prorsus omni sensu. Quid enim stultius est quam colligere duplicem esse Dei voluntatem, si aliter loquitur nobiscum quam ferat incomprehensibilis ejus majestas? Una ergo & simplex est Dei voluntas, sed multiplex est quoad sensum hominum: quia non possumus capere arcanum illud consilium, quod Angeli adorant cum reverentia & humilitate. Ideo Dominus sese accommodat ad modulum ingenii nostri, quemadmodum locus hic satis aperte docet. nam si recipimus quod fanatici illi volunt, certe Deus instar hominis bene sperabit & postridie sentiet se fuisse deceptum. Quid autem magis alienum ab ejus gloria? Videmus ergo ut phrenetici isti non modo obscurent Dei gloriam, sed quantum in se est studeant totam ejus essentiam redigere in nihilum. sed hæc loquendi forma satis familiaris esse nobis debet, quod scilicet Deus merito queritur se fuisse à nobis fraudatum, ubi non resipiscimus, quum tamen nos ad se invitat: imo exstimulat: *Dixi, Certe timebis me.* Hoc igitur Dicere, non debet referri ad arcanum Dei consilium, sed ad rem ipsam: hoc est, jam tempus erat resipiscendi. Quis non sperasset vos in viam redituros? quum paries proximus ardebat, an potuistis tunc dormire, nisi essetis plusquam stupidi? Ubi autem tot exempla sine profectu edita sunt ante oculos vestros, hinc apparet nullam esse amplius spem resipiscentiæ. Tu ergo timebis me: hoc est, Deus debuit sperare aliquam correctionem, etiamsi vos nondum attigerat vel minimo digito, quia potuistis quieti spectare quam severe ultus fuerit contemptum justitiæ suæ in profanis gentibus: quemadmodum ubi dicit apud Jesaiam, Vinea mea quid ego tibi feci? *Jes. 5: 4.*
aut quid ultra facere debui quod non præstiterim? Expectavi ut proferres fructum: ecce autem tu produxisti mihi labruscas. Deus illic perinde expostulat cum Judæis acsi sua perfidia ipsum fefellissent. Atqui scimus ante mundi creationem fuisse ei cognitum quicquid postea accidit. sed quemadmodum jam dixi, res ipsa nobis spectanda est, non autem occultum illud Dei judicium. Postea addit, *suscipies disciplinam*, hoc est, tu posthac docilior eris. nam prodigiosus est noster stupor, ubi non metuimus nobis à Dei vindicta, quum tamen ante oculos nostros apparet, quemadmodum jam dixi nos moneri omnibus exemplis pœnarum, quæ quotidie eduntur, ut resipiscamus. Si autem pergimus in nostra malitia, quid hoc aliud est quam calcitrare adversus stimulum? ut est in proverbio. Denique videmus hic describi extremam malitiam & obstinationem, quæ nullum remedium admittat. Unde etiam iterum adjungit Propheta, *Et non excidetur habitaculum ejus quicquid visitaverim super eam*: hoc est, etiamsi jam me provocaverant Judæi, ita ut instaret illis pœna, quam promeriti erant; tamen paratus eram manum meam retrahere & illis ignoscere, si resipuissent: non quod Deus à proposito suo unquam deflectat (nulla enim obumbratio in ipsum cadit) sed hic rem ipsam qualis erat proponit. neque enim, ut dixi, hic disputandum est de occulto Dei consilio: sed debemus subsistere in ratione, quam erga nos tenet, dum consulit saluti nostræ. Minatus fuerat Deus jam ante multos annos Judæis: distulerat tamen exequutionem. Interea ira ejus volitaverat per omnem viciniam: gentes profanæ sustinuerant gravissimas pœnas. Deus hic pronunciat se ideo fuisse tam lentum, ut daret spatium resipiscendi populo suo: & conqueritur tamen frustra se cunctatum fuisse, quoniam perrexerint illi in sua malitia, & quasi deluserint ejus patientiam. Ergo quum dicit, *Non excidetur habitatio ejus quicquid visitaverim super eam*, vel quicquid visitavi: adhuc prosequitur eandem loquendi formam, nempe quod paratus fuerit ignoscere Judæis, tametsi prius destinaverat eos exitio: non quod sententiam retractet, quantum ad ipsum spectat; sed quia adhuc placabilis erat futurus, si Judæi tacti fuissent aliquo pœnitentiæ sensu. Tandem adjungit, *Certe* (alii vertunt, sed) *certe properarunt.* שכם proprie significat Mane surgere: sed metaphorice capitur pro Celeriter pergere: quasi diceret, Præcipites currunt ad vias suas corrumpendas. Dixerat Deus hac de causa se fuisse tam lentum, ut paulatim ipsos ad pœnitentiam adduceret: contra autem conqueritur ipsos cucurrisse, hoc est, Quum viderent me suspendere judicia mea, quasi propositum esset data opera iram meam accelerare, ita festinarunt, ut corrumperent vias suas. Summa igitur est, populum hunc non modo fuisse perditæ obstinationis, sed etiam vesanum & præcipitem, quasi vellet urgere pœnam, quam Dominus volebat differre ad tempus. Sequitur nunc,

8. Pro-

8. Propterea expectate me, dicit Jehova, usque ad diem quo surgam ad prædam: quia judicium meum (*hoc est, decretum est mihi*) ut colligam gentes, ut congregem regna, ut effundam super ipsa (*regna, vel super ipsas gentes*) indignationem meam, totum furorem iræ meæ: quia igne zeli (*vel indignationis meæ*) vorabitur tota terra.

Hic jam pronunciat Deus finem ultimum adesse, quoniam expertus fuerit se nihil profecisse longa tolerantia: imo cognoverit deteriores reddi Judæos, quia tam clementer ipsos tractaverit. Quidam putant sermonem hunc dirigi ad fideles, ut sese ad crucem ferendam parent. sed illud est omnino alienum à contextu Prophetæ: & tamen sententia illa recepta est fere omnium consensu. Ego autem non dubito, quin Propheta, sicuti nunc attigi, abrumpat querimonias, & dicat jam Deum verbis non acturum cum tam desperato populo. *Expectate me*, inquit: hoc est, jamjam ego adero armatus: hactenus studui vos flectere, nisi obduruissent animi vestri ad pravitatem: sed quia operam perdidi docendo, monendo, hortando, imo etiam quum vobis spectacula hinc inde proponerem in profanis gentibus, quæ vos stimularent ad pœnitentiam: quia hoc quoque modo nihil profeci, jam agedum, *expectate me*: hoc est, non est quod amplius vobiscum litigem, & non est etiam quod amplius speretis me missurum ad vos Prophetas. *Expectate* igitur *me dum ego surgam*. Quomodo? *Ad prædam*. לַעַד, quidam vertunt quasi esset לָעַד, In perpetuum. sed significat Propheta Deum sic offensum esse contumacia populi, ut jam appetat prædari, rapere, vorare, obliviscatur mansuetudinis illius, quæ illis hactenus fuerat ludibrio: Adero quasi sæva bellua: quemadmodum leones rapiunt, lacerant, discerpunt, devorant; sic etiam facturus sum vobiscum, quia hactenus nimis humaniter & paterne vobis peperci. Videmus ergo hæc exempla non debere referri ad spem vel tolerantiam piorum: sed Deum hic potius ultimum exitium denunciare reprobis: quasi diceret, Ego jubeo vos valere: facessite, & agite res vestras. ego enim non contendam posthac. sed brevi adero, & alius quam hactenus sitis me experti. Nunc videmus Deum quasi renunciare Judæis, & minari se venturum exerto gladio contra ipsos. quanquam potius se comparat sævæ & truculentæ bestiæ. Postea adjungit, *Nam judicium meum est*, hoc est, mihi decretum est, *colligere gentes omnes*. Diximus alibi de hoc verbo אסף: idem valet Hebræis quod Gallice dicimus *trousser*. *Mihi* ergo *decretum est colligere*, hoc est, coacervare in unum cumulum *gentes omnes*, *congregare regna*, sic ut nullus angulus terræ manum meam evadat. Loquitur autem de omnibus gentibus & regnis, ut intelligant Judæi posthac non posse suum judicium differri: quia, si fieret comparatio inter ipsos & profanas gentes, quemadmodum scribitur, judicium solet incipere à domo Dei: deinde minus erant excusabiles quam increduli, quos mirum non erat errare in tenebris, quia carebant omni luce doctrinæ. Deus ergo minatur gentibus & regnis, ut sciant Judæi gravissimam pœnam instare suis capitibus, qui alios omnes vincerent malitia & sceleribus. Postea adjungit,

1 *Pet.* 4. *vers.* 17.

9. Certe tunc convertam ad populos labium purum, ut invocent omnes nomen Jehovæ, ut serviant ei humero uno.

Jam Propheta mitigat doctrinæ illius asperitatem, quæ poterat supra modum terrere pios, imo prorsus exanimes reddere, nisi adhibitum fuisset aliquod solatium. Deus ergo hic temperat quod prius minatus est. nam si hoc tantum dixisset per Prophetam, Mihi decretum est colligere gentes omnes, & ita vorabitur omnis terra igne indignationis: quid colligere poterant fideles, nisi se quoque perituros cum orbe reliquo? necesse igitur fuit doctrinam spei adjungi, qualem hic legimus. Interea notandum est quod alibi admonui, Prophetas nunc sermonem suum dirigere ad solos fideles, qui pauci tunc erant numero: nunc vero alloqui promiscuum vulgus: & ita dum noster minatur, respicere ad totum corpus populi: ubi autem gratiam Dei in medium profert, perinde est acsi oculos reflecteret ad solos fideles, & colligeret eos in aliquam partem. Exempli gratia: si in populo uno pauci recte sapiant, tota autem multitudo conspitet in suam perniciem; qui concionem habere volet, discernet inter illam ingentem turbam & inter paucos. Objurgabit ergo severe qui ita desipiunt & vivunt in malum suum. postea aliter formabit sermonem suum apud eos quibuscum non tantum est negotii. Sic etiam Dominus sermonem suum mutat: quia nunc compellat impios, deinde postea sese confert ad electos, qui adhuc residui erant. Sic hactenus concionatus est Propheta objurgando & minando: quia sermo ad totum populi corpus erat: nunc autem reliquias, quemadmodum dixi, colligit quasi seorsum, & proponit illis spem veniæ & salutis. Dicit igitur, *Tunc tamen*) nam כִּי adversative accipio, *& tamen tunc (vertam ad populos labium purum*. Significat Deus gratiam suam latius propagatum iri, ubi ita terram purgaverit: quia non tantum coletur in Judæa, sed apud extraneos, imo apud gentes remotissimas. Poterat enim objici, Ergone vult Deus extinguere nomen suum in mundo? Quid enim futurum est deleta Judæa, & reliquis gentibus perditis, nisi ut nomen Dei expositum sit contumeliæ? Nusquam invocabitur: & omnes etiam certatim evoment suas blasphemias contra ipsum. Propheta occurrit, dicens in manu Dei esse rationem, qua gloriam suam vindicet, quoniam non modo tuebitur Ecclesiam suam in Judæa, sed longe lateque populos colliget, ita ut celebretur ubique nomen suum. Sed loquitur primum de labio puro: *Convertam*, inquit, *ad populos labium purum*. Hoc verbo significat invocationem nominis Dei peculiare esse ipsius opus. neque enim homines proprio carnis motu sese ingerent ad orandum: sed ubi Deus eos traxerit. Verum quidem est, semper invocatum fuisse Deum ab omnibus populis: sed non fuit legitima illa orandi ratio, quum temere in aërem vota sua projicerent. deinde scimus Deum non fuisse invocatum à gentibus, quia nemo tunc in mundo fuit qui non fingeret sibi aliquod idolum. Quum ergo innumeris idolis referta esset terra, Deus nonnisi in sola Judæa invocatus fuit. Cæterum etiamsi animus fuisset incredulis precari Deum, tamen non poterant hoc rite facere, quoniam oratio ex fide manat. Non abs re igitur promittit Deus se versurum ad gentes labia pura: hoc est, se facturum ut gentes puris labiis possint invocare ipsius nomen. ergo hinc colligimus quod dixi, non posse Deum rite à nobis invocari, donec ad se nos trahat. nam profanis sumus & impuris labiis. denique initium precandi est ab ista purgatione arcana Spiritus, de qua nunc agit Propheta. Quod si hoc singulare est Dei beneficium, vertere labium purum ad gentes, sequitur & fidem etiam ab ipso nobis conferri, quia sunt res conjunctæ. Sicuti autem purificat fide Deus corda hominum, ita etiam labia repurgat, ut nomen suum rite possit invocari, quod alioqui profanatur ab incredulis. Quoties obtendunt Dei nomen, certum est hoc non fieri sine sacrilegio. Quod dicit Omnes, referri debet ad populos, non ad singula capita. neque enim unquam fa-

ctum fuit ut quisque Deum invocaret: sed ex omnibus populis fuerunt aliqui, sicuti etiam Paulus loquitur primo cap. prioris ad Corinthios. nam ubi salutat fideles, adjungit, Qui invocant nomen Domini in omni loco, non tantum in Judæa. & alibi, Volo viros extendere manus ad cœlum in omni loco. Postea adjungit, *Ut serviant ei humero uno*: hoc est, ut studiis conjunctis sese Deo subjiciant ad obsequium præstandum. nam Humero servire est Consentire, ita ut alii alios juvent. Et metaphora videtur deducta esse ab iis qui onus aliquod gestant. nisi enim alter alteri respondeat, unus succumbet: deinde onus ipsum cadet in terram. Dicimur ergo Deum colere humero uno, dum mutuo consensu studemus alii alios juvare. & hoc diligenter notandum est, ut sciamus non posse Deo probari studium nostrum, nisi dum ita in eundem finem tendimus: & etiam alii aliis cupimus animum addere, & conferimus inter nos officia nostra. Nisi ergo ita inter se respondeant fideles, Deus non potest probare ipsorum obsequium. Jam videmus quam stulte desipiant, qui liberum Arbitrium & quicquid inde pendet tantopere extollunt: quia Dominus exigat tam fidem quam reliquas partes pietatis: deinde etiam charitatem & totam Legis observantiam requirat ab omnibus. nam hic testatur non posse invocari nomen suum, quoniam omnibus polluta sunt labia, donec consecraverit, repurgans per Spiritum suum quod pollutum fuerat. deinde ostendit non aliter homines jugum subituros, nisi conjungat ipsos, ut sese voluntarios præstent. Non possem ulterius progredi.

1 Tim. 2. vers. 8.

Da omnipotens Deus, quando præcipua pars nostræ felicitatis est, ut dum abs te peregrinamur in hoc mundo, pateat tamen familiaris ad te aditus per fidem: da, inquam, ut puro corde possimus in conspectum tuum prodire: & quando pollutis sumus labiis, purifica nos per Spiritum tuum, ita ut non tantum ore te precemur, sed etiam testemur nos hoc facere serio, absque ulla fictione, nempe ut totam vitam studeamus impendere ad glorificandum nomen tuum, donec tandem collecti in regnum tuum cœleste, vere & in solidum uniamur tibi, & consortes simus ejus gloriæ, quæ nobis parta est sanguine ejusdem Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO NONA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. III.

10. Trans fluvios Æthiopiæ supplicantes mihi, (*vel supplices mei*) filia dispersorum meorum offerent munus meum. (*hoc est, mihi: nam* י *affixum accipitur loco pronominis* אלי.)

NOn consentiunt interpretes in hoc versu: quia Hebræi quidam eum contexunt cum superiore, acsi adhuc differeret Propheta de vocatione gentium. Alii autem (quibus ego libentius subscribo) referunt ad Judæos dispersos, ut hic spem faciat Propheta restitutionis, de qua etiam ante loquutus est. Qui de gentibus intelligunt, putant Atharai & Phousai esse propria nomina vel gentilia. Sed primum nusquam reperietur locus, unde colligant gentes aliquas sic fuisse vocatas: deinde, si recipimus quod docent, non erunt gentes separatæ, sed pars Æthiopum. Neque enim Propheta hic seorsum dicit Phousai & Atharai futuros Dei cultores: sed postquam loquutus est de Æthiopia, adjungit duas istas voces: unde colligitur Prophetam hoc velle, ab ultima regione Æthiopum redituros in Judæam, qui sacrificia Deo offerant. Quoniam autem ponit Filiam dispersorum, necesse est hoc intelligere de Judæis, quia non quadraret Æthiopibus. atqui optime contexitur hæc promissio cum superiore. Loquutus enim est heri Propheta de futura vocatione gentium: nunc adjungit, etiam cum gentibus venturos Judæos, ut simul coalescant uno fidei consensu in verum & purum unius Dei cultum. Dixerat ampliandum esse regnum Dei, quia Ecclesia colligenda erat ex variis populis: nunc adjungit restitutionem electi populi, postquam in exilium abductus esset. Ergo, inquit, *trans flumina Æthiopiæ erunt mihi supplices.* nam עתר significat Supplicare: sed significat etiam interdum Pacari vel esse propitium. unde etiam quidam עתרים putant vocari passive, Qui reconciliati erunt Deo: quasi diceret, Placabilis erit tandem Deus miseris exulibus, etiamsi projecti fuerint trans flumina Æthiopiæ. Erunt ergo illi iterum populus Dei, quia exorabilem se præbebit: quemadmodum David vocat Deum misericordiæ suæ, quia expertus fuerat eum clementem & facilem. Sic etiam hoc loco intelligunt Judæos esse עתרי Jehovæ, quoniam ipsis sit placatus. Sed expositio ista nimis coacta est. Retineo igitur quod jam dixi, fore ex ultima Æthiopia aliquos supplices Deo: non Æthiopes quidem ipsos, sed Judæos qui illuc usque fuerant dejecti. Eodem etiam pertinet quod addit, *Filia dispersorum meorum.* nam פוץ significat Dispergere vel dissipare. Filiam ergo ex dispersis intelligit cœtum collectum ex miseris illis exulibus, qui ad tempus crediti fuerant perdidisse nomen, ita ut non possent amplius censeri in populo Israël. *Illi ergo iterum offerent mihi munus*: hoc est, restituentur in patriam, ut illic me colant pro more. Etsi autem extenditur hoc vaticinium ad tempus Euangelii, non tamen mirum est Prophetam cultum Dei describere qualiter fere solent reliqui, nempe sub legalibus ceremoniis. Nunc ergo tenemus quid sibi velit Sophonias hoc versu, non modo gentes accessuras ad Ecclesiam Dei, sed Judæos ipsos in patriam redituros, ut simul efficiant unum corpus. Sequitur,

Psal. 59. vers. 18.

11. In die illo non erubesces ob omnia facta tua, quibus prævaricata es contra me: quia tunc auferam è medio tui qui exultant superbia tua: & non adjicies ad superbiendum posthac (*hoc est, non adjicies superbire*) in monte sanctitatis meæ.

Hic Propheta docet aliam fore Ecclesiam, ubi Deus sordes abstulerit, & collegerit sibi mundum populum & electum. hoc autem ideo facit Propheta, ne indigne ferant fideles Ecclesiam Dei sic imminui, ut vix decima pars supersit. Est enim illud triste & acerbum ex ingenti numero tantum pauculos restare. Non potuit autem fieri quin fratrum interitus Judæos mœrore afficeret, etiamsi cognoscerent ipsos esse reprobos. Videmus enim ut Paulus condolescat, ubi videt gentem suam alienari à Deo. Sic necesse fuit adhiberi aliquod solatium fidelibus, ut patienter ferrent imminutionem Ecclesiæ, quæ paulo ante præ-

Rom. 9: 1.

prædicta fuit. Propheta autem ut temperet ipsorum dolorem, dicit hoc cessurum ipsis in bonum: quia hoc modo ablata erunt probra, quibus nomen Judaicum fœdatum erat & quasi abominabile. *Non erubesces*, inquit, *ob scelera quibus offensus fui.* Quare? nam purgata eris, ubi scilicet Deus paucos superstites esse volet, à quibus pure colatur. Quidam putant non agi hic de remissione peccatorum, sed potius de pura & sancta vita, quæ regenerationem sequitur: quasi diceret, non erit amplius cur te pudeat vitæ tuæ. nam ubi ego vos castigavero, incipietis me timere, & correctio vobis erit utilis ad vitæ novitatem. Quia ergo non erit eadem vita quæ prius, & gloria mea in vobis fulgebit, nulla erit ratio cur erubescatis. Sed illud esset durum, neque posset etiam aptari verbis Prophetæ. dicit enim, *Non erubesces amplius à sceleribus quibus transgressa es in me.* Videmus ergo hoc non posse alio trahi quam ad remissionem peccatorum. Sed posterius membrum fefellit illos interpretes, quia addit Propheta, *Ego enim auferam è medio tui exultantes.* Cæterum, consilium Prophetæ aliud fuit quam ipsi putarunt, quemadmodum jam attigi. Ostendit enim non esse cur lugeant aut deplorent Judæi imminutionem Ecclesiæ, quia optima compensatio illis offertur, quod scilicet saltem in sua paucitate pure Deum colent. nam quum adhuc integrum esset populi corpus, scimus fuisse quasi diluvium iniquitatis. Jam, potuitne Israël tunc gloriari sua multitudine, quum omnes instar Gigantum bellarent cum Deo? Nunc ubi paucos tantum Deus colligit aliis abdicatis, saltem pauci illi agnoscunt se mirabiliter servatos ut non extingueretur religio in terra & Dei cultus. Nunc tenemus Prophetæ consilium. sed conabor hoc iterum similitudine clarius reddere: Si in urbe aliqua sic grassetur licentia omnium scelerum, ut videri possit desperatus populus; ubi contigerit urbem ipsam vel suis opibus & pristino statu excidere, vel alio modo purgari non sine aliqua jactura, & ita inducere novos mores, compensatio hæc poterit bonis & piis dare animum, & lenire eorum dolorem, ut patienter ferant si non luxuriet civitas in eadem abundantia, in iisdem opibus & deliciis. Quare? Saltem qui restabunt efficient corpus aliquod populi sine probro & dedecore. Quum ex corpore humano tollitur corruptio, necesse est corpus ipsum debilitari: interdum etiam necesse est abscindere membrum unum, ut totum corpus salvum maneat. hæc quidem imminutio gravis est: sed quia non est alia ratio servandi corporis, remedium illud patienter ferendum est. Sic nunc loquitur Propheta de urbe Jerusalem: *Non erubesces*, inquit, *ob scelera quibus in me transgressa es.* Quomodo? nempe quia separati erunt à profanis illis & crassis Dei contemptoribus. Quamdiu enim permixti erant boni & mali, erat commune omnium dedecus: tunc Jerusalem erat caverna latronum, erat quasi imago quædam terrestris inferni, & omnes similiter contaminati erant ista infamia, quoniam non poterat distingui pars sincera, quum ubique regnaret illa colluvies. Nunc dicit Propheta, *Non pudebit te prioris infamiæ.* Quare? Deus enim segregabit paleam à tritico, & colliget triticum: eritis quasi in horreo Dei: manebit solus flos electus: erit tanta hæc puritas, ut in vobis resplendeat gloria Domini. ergo non pudebit vos dedecorum, quibus nunc fœdati estis. Tenemus jam sensum verborum. Sed videri absurdum posset, quod Propheta oblivione dicit tecta fore scelera, quæ tamen subinde & fere singulis momentis debuerant Judæi secum reputare: quemadmodum dicit etiam Ezechiel, Tunc *Ezech. 16.*
vers. 61. recordaberis viarum tuarum, & erubesces: nempe ubi placatus fuerit Deus. Ezechiel fructum pœnitentiæ fore dicit, ut fideles pudore suffusi seipsos damnent. Quare? nam reprobi quasi clausis oculis pergunt in suis sceleribus: & quemadmodum paulo ante dictum fuit, nesciunt pudorem: etiamsi Deus illis exprobret quæ peccarunt, perfricta fronte contemnunt & respuunt omnem doctrinam: imo recalcitrant adversus stimulos. Quum ita sit, merito dicit Ezechiel pudorem esse verum pœnitentiæ fructum: quemadmodum etiam loquitur Paulus sexto ad Romanos capite, In quibus nunc erubescitis: significat quum demersi essent in sua incredulitate, fuisse ita deditos suis flagitiis, ut nullum fœtorem sentirent. Cœperunt igitur erubescere postquam illuminati sunt. Nunc videtur Propheta rescindere fructum illum à pœnitentia. sed aliter intelligi debet quod dicit, nempe tunc puram fore Ecclesiam ab ignominia: quoniam segregati erunt reprobi, hoc est, ablatæ erunt omnes sordes ubi Deus collegerit sibi tantum reliquias: quoniam hoc modo, sicuti dictum fuit, separabitur triticum à palea. *Non erubesces* ergo *in die illa à sceleribus: quia tollam è medio tui qui exultant.* Ostendit quam necessaria sit ista imminutio: quoniam pereundum esset omnibus, nisi Deus abscinderet putrida membra. Remedium ergo quamvis asperum sit & dolore plenum, tamen tolerabile videri debet: quoniam non posset aliter Ecclesia servari, hoc est, corpus ipsum. Sed videtur hic rursus posse objici, non ideo Ecclesiam abstergi ab omni macula, quoniam tollantur reprobi. Dicit enim, *Non erubesces à sceleribus, quæ in me peccasti*, ad verbum: hoc est, quibus transgressa es contra me. Alloquitur hic Deus fideles ipsos: ergo non agitur de eorum sceleribus, quos Dominus abdicavit. Sed facilis solutio est. Quum enim dicit Ecclesiam peccasse, respicit ad illam permixtionem, quæ facit ut nullum sit discrimen inter triticum & paleam. Dicemus urbem esse impiam & sceleratam, ubi major pars obruit bonos sic ut non appareant. Si ergo inter decem millia hominum sunt vel trecenti vel pauciores, qui cupiant omnia melius habere: tamen in genere totus numerus sceleratus censebitur à majori parte, quum alii latent quasi obruti & sepulti. Merito itaque & proprie Sophonias pronunciat transgressos fuisse Judæos contra Deum, quia in promiscua multitudine non poterant discerni electi à reprobis. Sed jam promittit fore discrimen, ubi scilicet Deus abstulerit superbos, qui exultabant in fallaci jactantia. Dicit enim, *Auferam è medio tui exultantes superbia tua.* Quidam vertunt, in abstracto, Exultationes superbiæ tuæ: sed עליזים, quod hic ponitur, in syntaxi nunquam accipitur pro exultationibus. Non dubium igitur est, quin viros ipsos intelligat. Iterum vocat Superbiam populi: & tamen dirigit sermonem ad electos, qui iterum colligendi erant. Quid hoc sibi vult? nempe sicuti diximus, antequam purgata esset inquinamentis & sordibus Ecclesia, communis erat omnium exultatio & petulantia contra Deum. nam ubique personabant illæ voces, Sumus *Exod. 19.*
sacer populus Dei: sumus genus electum: sumus sa- *vers. 6.*
cerdotium regale: sumus sacra hereditas. Quum ergo passim volitarent in ore omnium jactantiæ istæ, Propheta dicit hanc esse superbiam totius populi. *Auferam* ergo, inquit, *è medio tui eos qui exultant superbia tua.* Postea adjungit, *Et non adjicies amplius ad superbiendum in monte sancto meo.* Hic præcipuum fontem mali ostendit Propheta, quod scilicet Judæi sese obstupefecerant perversa confidentia, quum putarent sibi omnia licere, eo quod electi essent in peculiarem Dei populum. Ideo etiam Jeremias Verba *Jer. 7: 4.*
mendacii appellat, quum obtenderent Templum Dei. Sic superbiam hanc damnat Propheta, quod occultaverint scelera sua sub umbra Templi, & putaverint hoc sufficere ad excusationem, quod Deus habitaret in monte Sion. Ergo Propheta ut ostenderet insanabilem esse populum illum, nisi purgata esset superbia, dicit, *Auferam eos qui exultant.* Quomodo? *In superbia tua.* Quæ autem illa fuit superbia? nempe quod incolerent montem sacrum Dei, extra quem nullum aliud esset in terra Dei Sacrarium.

Quum ergo putarent Deum hoc modo sibi addictum esse, hinc petulanter cœperunt contemnere omnes admonitiones, quasi soluti essent omni lege & regula. *Non* ergo *adjicies amplius superbire in monte sancto meo.* Nunc videmus quantopere cavendum sit, ne mentes nostras obtenebrent gratiæ Dei, quæ potius fulgore suo debent nos in cœlum usque dirigere. Sed quoniam ad arrogantiam & fastum nimis sumus proclives, ideo danda est opera ut modeste nos geramus & humiliter, quum ornati sumus singularibus Dei beneficiis: quia si incipimus falso gloriari in Dei nomine, & obtendere nescio quam inanem larvam quæ scelera nostra occultet, actum est de nobis: quoniam ad pravitatem, ad contemptum Dei, ad omnes alias cupiditates accedet etiam contumacia, quod manebimus cervice quasi ferrea & inflexibili. sic enim contingit omnibus hypocritis qui falso Dei prætextu sese efferunt. Nunc sequitur,

12. Et residuum faciam in medio tui populum afflictum & pauperem: & sperabunt in nomine Jehovæ.

13. Residuum Israël non perpetrabunt iniquitatem, (*hoc est, reliquiæ: ad verbum est, residuum: sed quia nomen est collectivum, ideo mutatur numerus*) & non loquentur mendacium, & non invenietur in ore ipsorum lingua dolosa, (*vel lingua fraudis*) quoniam ipsi pascentur & accubabunt: & nemo erit exterrens.

Hic prosequitur eandem sententiam Propheta, nempe Deum prospicere Ecclesiæ suæ saluti, quum majorem populi numerum profligat, ut pauci duntaxat residui sint: quia vult sibi colligere puram & sanctam Ecclesiam, quum ante urbs fuisset referta omni immunditie. Hæc igitur compensatio debuit siquid erat doloris lenire: quoniam videbant pii sibi propitium fuisse Deum, etiamsi durius ipsos tractaverat. & memoria tenendum est quod prius dixi: non potuisse aliter servari Ecclesiam, nisi correcta vel subacta illa petulantia, quæ oriebatur ex falso Dei prætextu. Jam sumit hoc etiam Sophonias pro confesso, non posse aliter revelli ex animis vitium illud superbiæ, nisi prorsus dejecti, adeoque contriti fuerint. Docet igitur si integri maneant, semper fore superbos, ideoque opus esse violento remedio, ut discant humilitatem & modestiam: quod significat his verbis ubi dicit, *residuum populum humilem fore & afflictum.* Nam si sponte se præbuissent dociles, non opus fuisset tam dura correctione. In summa, si gemant fideles quod Ecclesiam Deus ita fere exinanierit; ne tamen obstrepant, ostendit fuisse hoc remedium necessarium. Quare? nisi enim afflicti fuissent, semper se gessissent pervicaciter adversus Deum. Oportuit igitur quodammodo frangi, quia flecti non poterant. *Residuum* igitur *faciam*, inquit, *populum afflictum & pauperem.* עני significat sæpe Humilem. sed quoniam addit דל, non dubium est quin ostendat non posse aliter corrigi Judæos, nisi exuti sint omni materia gloriæ. Erant enim nimis assueti suis jactantiis: imo obduruerant ad Dei contemptum. Tunc ergo, inquit, sequetur hic profectus saltem, quod *sperabitis in Domino:* nempe ubi vos prostraverit. Hic versus continet utilissimam doctrinam. Primo enim docemur ideo cruce domari Ecclesiam, ut superbiam dediscat, quæ sic ingenita est & infixa hominum cordibus, ut non possit abstergi, nisi violenter eam Dominus eradicet, ut ita loquar. Non est ergo cur miremur fideles ita humiliari à Domino, & sortem Ecclesiæ tam esse contemptibilem: quia si plus esset vigoris, statim erumperet ferocia, quemadmodum fieri solet. Ergo ut Dominus contineat sub freno suos electos, ideo inopia eos subigit & domat: denique exercet sub cruce. hoc est unum. Jam notandum est etiam posterius membrum, ubi dicit, *Sperabunt in nomine Domini*, qui ita ad inopiam vel egestatem redacti fuerint: quia videmus quo nos Deus vocet, ubi spoliat omni terrena fiducia, & adimit omnem gloriandi materiam: nempe vult nos recumbere duntaxat in sua gratia. Hoc quidem non debuerat à nobis extorqueri: nam quid magis optabile quam sperare in Deo? Porro quia semper plus sibi arrogant homines quam liceat, & sese subrogant hoc modo in Dei locum, non possunt vere & sincere in ipsum sperare. Putant quidem se spem locare in Deo, ubi tribuunt illi partem suæ salutis: sed spes non potest locari in Deo, nisi in solidum: ideo necesse est in nihilum redigi qui sibi vel tantillum falso tribuunt: & hoc intelligit Propheta. Cæterum sciamus non aliter proficere homines sub Dei ferulis, donec seipsos prorsus abnegaverint, & obliti suæ virtutis quam falso imaginantur, in ipso solo recumbant. Loquitur autem Propheta de solis electis: quia videmus multos duriter affligi, & tamen non ideo mitescere, neque exuere pristinam ferociam. Sed Dominus ita suos castigat, ut etiam spiritu mansuetudinis corrigat in ipsis omnem fastum & altitudinem. Jam quum dicit, *Sperabunt in nomine Jehovæ*, opponit spem istam superbiæ quam prius damnavit. Volebant enim videri sperare in Dei nomine, quum objicerent montem Sion, & magnifice proponerent in medium adoptionem, qua segregati erant à profanis gentibus. Sed mendax illa fuit jactantia quæ nihil habuit spei. Sperare igitur in nomine Jehovæ, nihil aliud est quam sincere amplecti quam offert gratiam verbo suo, neque obtendere vanos prætextus: sed invocare ipsum puro corde, & serio fidei & pœnitentiæ sensu. In eundem finem adjungit, *Reliquiæ Israël non amplius patrabunt iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur lingua dolosa in ipsorum ore.* Continuat eandem sententiam Propheta, quod scilicet Ecclesia non minoris æstimanda sit, si tantum constet ex paucis hominibus: quoniam in magno numero sunt multæ sordes, quæ fœtore suo non modo conspurcant terram, sed cœlum ipsum inficiunt. Quum ergo iniquitatibus referta esset Jerosolyma quantisper stetit integer populus, Propheta hoc solatium adducit, non esse nimis dolendum si tantum ex immensa arena maris & ingenti multitudine stellarum Deus colligat exiguam manum: nempe quia saltem purgata erit Ecclesia. Magni autem interest, sordes abstergi à Dei Sanctuario. Quid enim magis indignum quam ex loco sacro fieri quasi haram porcorum, & profanari quod Deus voluit sibi peculiariter dicatum? Quum ergo Jerosolyma sacrarium esset Dei, nonne oportuit illic coli pietatem? Quum autem fœdata esset omni sordium genere, Propheta ostendit non debere videri hoc grave, quod Dominus auferet ingentem illam turbam quæ falso gloriabatur sub prætextu nominis ejus. *Non* ergo *facient iniquitatem.* Jam sub una specie complectitur regulam juste vivendi, quum dicit, *Non loquentur mendaciter, neque reperietur lingua dolosa.* Non sufficeret hoc quidem ad pietatis cultum vel integritatem vitæ, linguam servare puram à fraudibus & mendaciis: sed quoniam fieri non potest ut quis abstineat ab omni fraude & mendacio, quin pure & ex animo Deum timeat, per synecdochen Propheta sub lingua veraci complectitur perfectam vitæ sanctitatem. Jam quæritur an hoc unquam impletum fuerit. Certum enim est, quamvis pauci reversi sint in patriam, tamen fuisse in exiguo illo numero

mero multos hypocritas. nam simulac terram attigit populus, videmus ut quisque addictus fuerit propriis suis commodis, ut se polluerint conjugiis profanis, ut contempserint Templi ædificium, fraudaverint etiam Sacerdotes decimis, ut frigidi fuerint in colendo Deo. Hæc omnia illis exprobrat Haggæus & Zacharias & Malachias. Quum hæc ita sint, quid sibi vult hæc promissio, nullam fore iniquitatem, ubi Deus Ecclesiam purgaverit? Comparative loquitur Propheta: quod scilicet Dominus sic absterget maculas à populo suo, ut purior illic deinde appareat sanctitas. Quamvis ergo adhuc permixti fuerint multi hypocritæ probis & genuinis Dei filiis: verum tamen hoc fuit, non ita grassatam fuisse iniquitatem, non ita regnasse fraudes & mendacia in populo, sicuti prius. & postea adjungit, *Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & nemo erit qui exterreat.* Adjungit aliud Dei beneficium, quod scilicet proteget populum illum ab omnibus injuriis: nempe ubi ita resipuerit. Tenendum semper est quod dixi, Prophetam hic velle mederi tristitiæ piorum, quæ alioqui poterat prorsus dejicere ipsorum animos. Ergo ut levaret aliqua parte molestiæ filios Dei, proposuit hæc in medium: Etiamsi pauci estis superstites, bene tamen est quod Dominus purgabit sordes sanctæ urbis, ita ut vere censeri debeat domicilium Dei, ubi antehac fuerat latronum caverna. deinde vobis hoc damnosum non est, paucos habitare in sancta terra, quia Deus fidus est custos salutis vestræ. Quorsum multitudine opus est, nisi ut sitis tuti contra hostes? contra feras bestias? Quid si Deus hac lege vos recepit in suam tutelam, ut securi degatis, etiamsi non sitis pares ad resistendum hostibus? Etiamsi alter alterum defendere nequeat, modo tamen Deus sit protector vester, & possitis tranquille agere sub hac custodia quam vobis promittit, non est quod dicatis vos fecisse magnam jacturam, ubi ablata est major turba. Sufficiat igitur vobis agere sub tutela Dei, quia etiamsi totus mundus contra vos conspiret, in vobis autem nihil sit virium aut præsidii, tamen Dominus vos servabit: *nemo erit qui exterreat.* Sumptum autem hoc est ex Lege, quia inter alias benedictiones hæc ponitur, quod Deus securam vitam præstabit populo: quod est bonum inæstimabile, & sine quo scimus miseram esse hominum vitam, quia nihil miserius est quam assidue trepidare: nihil autem felicius, quam quiete vivere: ac ideo vacuum & solutum esse omni metu. quod Dominus tanquam præcipuum bonum populo suo promittit.

Da omnipotens Deus, quando tanta est ingenii nostri pravitas, ut prosperam fortunam non feramus quin statim exultet in nobis aliqua carnis lascivia, imo etiam petulanter contra te feramur: da, inquam, ut proficiamus sub exercitiis crucis: & dum nos humilias etiam dejectis animis simus, & obliti omnis ferociæ subjiciamus nos tibi, neque tantum feramus jugum tuum placide, sed pergamus in hac obedientia per totam vitam, & sic militemus contra omnes tentationes, ut nunquam in nobis gloriemur: in te vero statuamus omnem nobis veram gloriam & solidam esse positam, donec ea fruamur in regno tuo cœlesti, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA
IN
SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. III.

14. Exulta filia Sion, (*vel jubila*) exulta Israël, gaude & exulta toto corde filia Jerusalem.

15. Abstulit Jehova judicia tua, purgando avertit inimicos tuos: rex Israël Jehova in medio tui, non videbis malum amplius.

Confirmat Propheta superiorem doctrinam exhortans fideles ad gaudium, quasi jam præ oculis extaret quod ante pollicitus est. Sic enim Prophetæ, quo magis animent fideles ad bene sperandum, provocant eos ad testandam suam gratitudinem, acsi jam gratia Dei illis esset in manibus. Certum est, doctrinam hanc fuisse eo consilio propositam Judæis, ut in ipso exilio & extrema desperatione nihilominus sese accingerent ad gratias Deo agendas: quasi votorum suorum jam damnati essent, ut loquuntur. sed tenendum est consilium Prophetæ nostri: & communis etiam illa ratio quam sequuntur omnes Prophetæ. Perinde enim fideles hortantur ad Deum laudandum, acsi jam fruerentur bonis, quæ tamen procul adhuc sunt remota & videntur etiam esse abscondita ab ipsorum sensu. nunc ergo tenemus in quem finem hic Propheta hortetur Judæos ad Deum laudandum. Gratulatur enim ipsis acsi jam fruerentur ea felicitate, à qua procul aberant. sed quia non simplex est gratulatio, simul etiam tenendum est, Deum tam liberaliter agere erga Ecclesiam suam, ut fideles ad gratitudinem incitet: nam polluimus omnia ejus beneficia, nisi saltem referimus sacrificium laudis, ut alibi dictum fuit. & ad eandem confirmationem spectat repetitio, quæ alioqui videri posset supervacua, *Exulta filia Sion, jubila, gaude, lætare toto corde filia Jerusalem.* Sed non abs re hanc vehementiam Propheta adhibuit: quia videbat quam difficile esset erigere animos afflictos, quum præsertim nihil spei Deus ostenderet secundum rationem carnis. sed voluit hac verborum congerie ipsos armare, ut possent alacrius luctari cum tot & tam duris & arduis tentationibus. Postea adjungit, *Deum abstulisse judicia Sionis.* Judicia intelligit pœnas, quæ fuissent infligendæ si Domino propositum fuisset jure agere cum Judæis: quemadmodum siquis lingua nostra diceret, *J'ay bruslé tous tes procés.* Significat igitur Deum nolle amplius inquirere de peccatis populi sui. Scimus variis modis accipi nomen משפט apud Hebræos: sed hoc loco, quemadmodum dixi, significat quod dicimus Gallice, *tous tes procedures.* Denique ita pronunciat Deus sepulta esse peccata populi sui, ut quodammodo exuat personam judicis & remittat jus suum, ita ut nolit amplius vel litigare, vel admittere Judæos in reatum, ut loquuntur. *Jehova* ergo *abstulit judicia tua.* Et sequitur explicatio, quod *purgando rejecerit omnes inimicos.* nam inter Dei judicia scimus esse bellum. Quum ergo Deus pœnas sumpsisset de Judæis per Assyrios, per Ægyptios, per Chaldæos, per alias profanas gentes, jam dicit omnes hostes esse rejectos. Unde sequitur non proprio motu vel Assyrios, vel Chaldæos irrupisse, sed fuisse quasi gladios Dei, quemadmodum alibi dictum fuit. Sequitur postea, *Rex Israël Jehova est in medio tui.* Hic breviter Propheta ostendit summam veræ & solidæ felicitatis in eo esse positam, si Deus declaret re ipsa se curam gerere populi sui. Dicitur enim Deus in medio

medio nostri esse, quum testatur nos degere sub fide sua & præsidio, nunquam deserit suos proprie loquendo: sed scimus istas loquutiones sæpe referri ad sensum carnis, quum dicitur Dominus vel procul abesse, vel habitare in medio nostri. hoc ergo refertur ad sensum nostrum: quia tunc putamus Deum abesse, ubi licentiam permittit hostibus nostris, ita ut videamur esse expositi in prædam. Dicitur autem Deus habitare in medio nostri, dum nos protegit sua virtute, & sustinet omnes insultus. Sic ergo dicit nunc Propheta noster Deum fore in medio Ecclesiæ suæ, quia reipsa & experimento monstrabit se esse præsidem populi electi. Abfuerat vero ad tempus, quum nudatus esset populus ille omni auxilio: quemadmodum etiam hac loquendi forma uititur Moses, quod populus sese nudaverit, quia Deum abnegaverat, cujus manu tuto fuerat protectus & erat etiam protegendus usque in finem. Tandem addit, *Non videbis malum.* Alii legunt, Non timebis, interposita litera י. sed idem est sensus. Scimus enim videndi verbum apud Hebræos sæpe poni pro experiri vel sentire. *Non videbis* ergo *malum*, hoc est, Deus faciet ut degas tranquillus extra omnem molestiam. Si magis placeat diversa lectio, Non timebis malum, hoc referendum erit ad Legis benedictionem: quia nihil magis optabile quam pax & serena tranquillitas. Quum igitur hoc præcipuum sit inter bona humana, non abs re Propheta dicit Ecclesiam immunem fore ab omni metu & sollicitudine, ubi Deus in medio ejus habitabit, quemadmodum etiam dicit Psal. 46. Sequitur nunc,

Exod. 32. vers. 25.

16. In die illa dicetur Jerosolymæ, Ne timeas Sion, ne pigrescant (*vel solvantur: nam* רפה *significat Lentum esse, vel remissum, vel dissolutum. ne ergo pigrescant*) manus tuæ.

17. Jehova Deus tuus in medio tui fortis servabit, exultabit (*gaudebit*) super te in lætitia: quiescet (*silebit, ad verbum: vel quietus erit*) in amore suo, exultabit super te cum jubilatione.

Pergit adhuc Propheta in confirmatione ejusdem doctrinæ: sed alia loquendi forma utitur, quod scilicet *tunc undique Sioni dicetur*, *Ne timeas*, *ne remissæ sint manus tuæ*, &c. nam verba hæc non minus commode exprimi possunt de communi omnium fama, vel acclamatione, quam de Prophetica doctrina, ut hoc Dicere nihil aliud sit quam communis omnium gratulatio, quam certatim omnes afferent. Hoc ideo admonui, ut cuique eligere liberum sit quod magis probabitur. neque enim de promissionibus intelligi hoc displicet. Summa est, ita tranquillam fore Jerosolymam, ut vel Prophetæ, vel promiscue omnes uno consensu dicturi sint, Fruere tua quiete. Deus enim re ipsa ostendit se gerere curam tui. non est igitur quod posthac tibi metuas. Nam hic exprimitur realis, ut ita loquar, mutatio. Quum prius in metu diuturno fuissent Judæi, significat Propheta sic tutos fore ab omni periculo, ut etiam toto mundo plaudente futuri sint compotes quietis diu optatæ. Ergo dicetur. A quibus? sive de Prophetis, sive de communi rumore intelligatur, non multum interest: nempe futuros tunc doctores, qui læta omnia & prospera nuncient: vel cunctos mortales suffragio suo comprobaturos gratiam Dei, quum repulerit longe à populo suo bella omnia, molestias, timores, ita ut quietus degat. *Dicetur* ergo *Jerosolymæ*, *Ne timeas Sion*, *ne manus tuæ solvantur.* Quum dicit, Ne timeas & ne solvantur manus tuæ, ostendit metu ita concidere omnem vigorem, ut nullum membrum fungatur suo officio. sed per synecdochen sub voce manuum intelligit reliquas partes, quoniam datæ sunt homini ad res agendas. Ideo per Manus sæpe intelligit Scriptura opera hominum. Sensus igitur est, tunc Ecclesiam Dei quietam fore, ita ut possit fungi suo officio, & res suas placide & composite agere. & hoc etiam experimur, nempe ubi prævaluit metus in cordibus nostris, nos esse quasi exanimes, ut ne digitum quidem possimus attollere ad aliquid agendum. Ubi autem spes nos animat, simul vegetamur toto corpore, ut ubique appareat alacritas. Nec dubium est, quin Propheta hic significet non ideo succurrere Deum electis suis, ut marcescant deliciis, quemadmodum fieri solet: sed potius ut strenue sese impendant ad peragenda sua officia. Notanda igitur est hæc conjunctio inter animum tranquillum & inter manus agiles: quia, sicuti jam dixi, non ideo nos liberat Deus omni molestia & metu, ut torpeamus in nostris deliciis, sed potius ut simus ad officium nostrum alacres. *Sion ergo, ne torpeant manus tuæ amplius.* Quare? *Jehova in medio tui fortis*, inquit, *salvabit.* Repetit quod dixerat: sed plenius exprimit quod poterat obscurum esse propter brevitatem. Fructum igitur præsentiæ Dei hic ostendit pluribus verbis, quod scilicet Deus non sedebit in medio Ecclesiæ suæ otiosus, sed cum sua potentia. In quem finem? *Ut servet.* Videmus ergo emphaticum esse epitheton גבור. quod Deo tribuitur: quasi diceret non fore Deum ignavum, ubi residebit in medio Ecclesiæ suæ, sed fortitudinem ejus fore conspicuam. Finis etiam notandus est, nempe quod Deus nolit fortis esse ad terrendos electos, sed tantum ut sit eorum servator. Postea adjungit, *Gaudebit super te lætitia.* Hoc referri debet ad gratuitum Dei amorem, quo Ecclesiam suam complexus perinde eam fovebit atque maritus uxorem suam, quam tenerrime diligit. Scimus non cadere in Deum tales affectus, sed hæc ratio loquendi, quæ subinde occurrit in Scripturis, nobis tenenda est: quia Deus non potest aliter ostendere suam erga nos indulgentiam & amoris magnitudinem, comparat se marito, nos autem uxori. Significat in summa, Deum summopere oblectari, ubi potest sese beneficum ostendere erga Ecclesiam suam. Idem etiam iterum clarius exprimit, ac confirmat. *Quietus*, inquit, *erit*, vel silebit, *in amore suo.* Nam חרש proprie est Silere: sed significat etiam esse quietum. Summa est, contentus erit Deus: quemadmodum vulgo dicimus, *Il prendra tout son contentement*: quasi diceret, Deum nihil malle quam ut possit Ecclesiam suam suaviter & placide fovere. Improprie quidem, ut jam dictum fuit, tribuitur Deo hic affectus. Scimus enim eum statim implere quicquid visum est. sed induit personam hominis mortalis: quia nisi hoc modo balbutiat, non potest satis ostendere quantopere nos diligat. Deus ergo tuus quietus erit in amore suo, hoc est, erunt hæ summæ deliciæ, hæc erit præcipua Dei tui voluptas, ubi te fovebit: quemadmodum siquis uxorem sibi dilectissimam foveat: ita etiam Deus tuus quiescet in amore suo. tandem dicit, etiam exultabit super te in lætitia. Videntur quidem hyperbolæ istæ aliquid præferre absurditatis. Quid enim magis alienum à gloria Dei quam exultare instar hominis, qui rapitur gaudio amatorio? Videtur ergo respuere has loquendi formas Dei natura. & videtur etiam Propheta quasi è cœlesti solio Deum in terram detrahere. Dicit profanus ille Poëta,

Non bene conveniunt, nec in una sede morantur
Majestas & amor.

Deus autem hic vult esse maritus, qui ardeat summo amore erga uxorem suam. non videtur hoc esse affine ejus gloriæ, quemadmodum diximus. Sed quicquid tendit in hunc finem, ut certo persuasi de inæstimabili

bili Dei erga nos amore, quiescamus in ipso, & quasi abstracti à mundo tantum hoc unum expetamus, ut nos dignetur sua gratia: certe illustrat Dei gloriam, neq; derogat quicquam ejus naturæ. Videmus interea ut se Deus ipse ad nos demittat. nam si disputamus an hæc conveniant naturæ Dei, uno verbo dicendum erit, nihil magis esse remotum. Minime igitur consentaneum esset, Deum instar mariti nobis depingi qui totus ardeat amore uxoris suæ. Sed hinc, quemadmodum jam dixi, melius colligimus quanta sit erga nos Dei indulgentia, qui seipsum causa nostra sic demittit, & transformat se quodammodo, dum induit alienas personas. Interea etiam descendat quisque nostrûm in se, & agnoscat quam profunda sit radix infidelitatis, quia Deus non potest aliter nobis consulere & corrigere vitium istud, cui sumus omnes obnoxii, nisi quodammodo à se discedat, ut propius accedat ad nos. Et quoties incidimus in has loquendi formas, hoc primo tenendum est, non abs re Deum tantopere insistere, ut nos persuadeat de amore suo: quia scilicet non modo propensi sumus natura ad incredulitatem, sed prorsus addicti sumus mendaciis Satanæ. Deinde quia leves sumus & facile abstrahimur ab ejus verbo, ideo ipsum suscipere personam hominis. Interea notandum est quod prius dixi, quicquid ad testandum Dei amorem pertinet, nihil derogare ejus gloriæ: quia præcipua ejus gloria est, illa immensa & inæstimabilis bonitas, qua nos semel complexus est & prosequetur usque in finem. Quod autem dicit Propheta, *in die illo*, extenditur ad totum Christi regnum. Loquutus quidem est de liberatione populi: sed semper memoria tenendum est quod admonui, non præfigi vel unum annum, vel paucos, ubi Prophetæ de redemptione futura disserunt; sed ex quo populus ab exilio Babylonico in patriam reductus est incipit tempus illud, cujus nunc fit mentio: continuum vero habet cursum & tenorem usque ad ultimum Christi adventum. Et hinc etiam colligimus, non esse absurdas hyperbolas, quum dicunt Prophetæ, Posthac non timebis, vel non videbis malum: quia si respicimus ad illam dissipationem populi, certe nulla poterit nobis contingere tam gravis tentatio, quæ non sit moderata, si conferamus sortem nostram cum statu veteris populi. nam terra Chanaan erat tunc unicum pignus gratiæ & amoris Dei. Quum ergo ejecti essent Judæi ab illa sua hereditate, erat, quemadmodum alibi diximus, quædam abdicatio: perinde acsi pater ejiciat domo filium suum & abdicet. Christus nondum erat mundo exhibitus. Testimonium habebant miseri Judæi in figuris & umbris futuræ gratiæ, quæ postea nobis per Euangelium manifestata fuit. Quum ergo tenuem gustum amoris sui illis daret Deus, quî fieri potuit, ut non defecerint quum essent ita procul ejecti? nunc etiamsi Ecclesia dispersa sit ac lacerata, si etiam parum ab interitu differat: tamen semper Deus nobis adest per unigenitum Filium. Deinde habemus apertam januam Regni cœlestis. Suppetit ergo nobis semper uberior gaudii materia quam olim veteri populo: præsertim quum ita posset videri à Deo reprobatus. Hæc ratio est, cur non abs re dicat Propheta immunem fore Ecclesiam à malo, ubi Deus ipsam rursus collegerit. Nam redemptio illa populi Israëlitici hodie vigere debet in cordibus nostris: quia est memorabile opus Dei, quo voluit in perpetuum testari se esse eorum liberatorem quicunque in ipsum sperant. Sequitur,

18. Afflictos à tempore (*vel pro tempore, vel ad tempus, ut alii vertunt*) congregabo qui ex te erunt: onus (*vertunt quidam: sed active videtur accipere Propheta potius. qui sustinuerunt ergo*) super eam opprobrium.

Hic prosequitur eandem sententiam, sed aliis verbis: quia nisi interposita fuisset hæc consolatio, poterat frigere quod hactenus Propheta dixit. Proposuit enim materiam lætitiæ: hortatus est electos Dei ad sacrificium laudis & ad gratulationem. Interea erant miserrimi. Necesse igitur fuit adjungi hanc sententiam de congregandis exulibus. Dicit autem, *ad tempus*. Quidam vertunt, Præ tempore: sed illud esset obscurum & coactum. Alii vertunt, Ad tempus: sed proprie est, A tempore. מ significat aliquando Præ, ubi comparative accipitur. sed non videntur mihi interpretes recte expendere Prophetæ sensum. Ego igitur non dubito, quin hic statutum liberationis tempus designet: quasi diceret, Ego rursus colligam afflictos tuos, & qui sustinuerunt opprobrium tuum. Quomodo? ממועד, hoc est, post finitum tempus vel præfixum. nam מועד, non simpliciter pro Tempore sumitur apud Hebræos, sed pro tempore aliquo condicto: quemadmodum lingua nostra dicimus, *Un terme prefix*. Ego igitur *congregabo afflictos tuos*, sed non tam cito. Propheta igitur noster hic quodammodo suspendit animos fidelium, ut maneant in specula sua, & expectent patienter auxilium Dei: quia scimus quanta sit festinatio nostra, & ut ruamus etiam præcipites ubi aliquid optamus. nam celeritas ipsa etiam nobis mora est, quemadmodum dictum fuit veteri proverbio. Quoniam ergo fervore quodam, vel nimio impetu feruntur homines semper ad captandos eventus, ideo Propheta hic frenum injicit, & ostendit Deum tenere suas opportunitates, ut impleat quod promisit, non tam cito, neque pro arbitrio hominum, sed ubi tempus opportunum advenerit. Tempus autem illud est, quod statuit ipse, non quod ipsi cupimus. Jam addit, *qui sustinuerunt super eam opprobrium*. Non dubium est quin hoc secundo membro idem repetat Propheta: sed interim speciem istam non abs re designat, quod scilicet Judæi probris & contumeliis affecti fuerint exilii sui tempore, idque propter Ecclesiam, hoc est, quia profitebantur se Deum peculiarem colere. nam hoc etiam nomine erant exosi omnibus populis Judæi, quia erat illis religio separata ab omnium gentium superstitionibus. Quare fieri non potuit, quin eos vexarent multis opprobriis increduli, postquam tracti fuerant in exilium, & dispersi huc & illuc. Dixerat prius, Colligam afflictos: sed jam adjungit, ergo colligam eos qui sustinuerunt opprobrium. Dixi alios vertere, Onus super eam opprobrium. sed non posset ex verbis illis elici ullus sensus. Non dubium igitur est, hic Prophetam occurrere tentationibus, quæ manebant filios Dei, qui visuri erant in exilio quod gravissimum esset toleratu, nempe ut essent expositi sannis & ludibriis omnium gentium. Ergo hic opportune medetur eorum dolori, dicens, etiamsi ad tempus ita rideantur ab impiis, tamen redituros in patriam: quia Dominus statuit ipsos colligere. sed tenendum semper est quod dixi, hoc Deum facturum esse tempore suo, hoc est, ubi ipse opportunum esse cognoverit. Sequitur,

19. Ecce ego conficiens omnes oppressores tuos (*qui te humiliant, ad verbum*) in tempore illo: & servabo claudicantem, & reducam expulsam, ad faciendum eos in laudem & nomen in terra opprobrii ipsorum.

Hic confirmat quod proximo versu jam attigi, quod scilicet Deus superabit omnia obstacula, ubi volet populum suum reducere. In hoc enim diximus insistere Prophetam, ut Judæi in suo exilio sese sustineant fiducia liberationis. Quia ergo non poterant statim concipere quod erat tam incredibile secundum carnis sensum, ideo testatur in Deo satis esse virtutis ad hostes omnes vincendos. *In tempore illo*, inquit. Repetit quod prius dictum est, nempe expectandum esse quoad placuerit Deo exercere populum suum sub cruce. nam si data fuisset optio Judæis, libenter fuissent quieti: & scimus ut soleant homines sese eximere ab omni incommodo, metu, tristitia. Quum ergo homines naturaliter appetant quietem & immunitatem ab omni malo, Propheta hic hortatur fideles ad patientiam: & ostendit non posse aliter fieri, ut Deus se præstet redemptorem sicuti promisit, nisi se ipsi vicissim subjiciant ejus castigationi. In tempore ergo illo. Hoc semper notandum est, quod Propheta corrigit nimiam illam celeritatem, quæ solet homines abripere, ubi Deus ipsos castigat. Ergo utcunque lente & pedetentim Deus ad suos liberandos procedat, hic Propheta ostendit non esse cur desperent, vel cur interea animis frangantur. Tandem adjungit *se velle servare claudicantem & expulsam*. Quibus verbis significat, etiamsi Ecclesia mutila sit & fracta, non posse tamen hoc obstare Deo, quominus eam restituat. nam per expulsam & claudicantem nihil aliud intelligit quam omni virtute ita exutam, ut deficiat in se. Comparat igitur Ecclesiam Dei homini propter membra luxata quasi mortuo. Ubi ergo inutiles sumus ad omne opus, vita nostra quid aliud est quam languor similis morti? Atqui Propheta hic affirmat opportunum hoc fore tempus, quo Deus subveniat suis, ubi videbit ita prostratos & jacentes, ubi erunt dispersi huc & illuc, quemadmodum si corpus hominis laceratum sit, & projectum brachium huc, illuc vero crus, ita ut nihil cohæreat: pronunciat tamen non posse hoc obstare Deo, quominus colligat Ecclesiam suam & instauret ut adhuc recipiat plenum suum vigorem. Denique significat restitutionem Ecclesiæ fore quandam formam resurrectionis, quia Dominus humiliabit populum suum, donec fere sit exanimis, ut jam respirare nequeat. sed tandem colliget, & sic colliget ut non modo respiret, sed recuperato novo vigore perinde floreat quasi nunquam jacturæ quicquam passus esset. Ego non possem hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, quando hodie propter peccata nostra sic dispersi sumus, imo etiam qui videntur collecti sub nomine tuo & auspiciis, tamen mutuis dissidiis laborant, ita ut pendeat salus Ecclesiæ tuæ quasi à filo: interea imminent etiam crudelissima sævitia hostes tui ad omnes tuos perdendos, ad memoriam Euangelii tui abolendam: da, inquam, ut sic quieti & tranquilli degamus sub spe tuarum promissionum, ne dubitemus te in tempore opportuno fore nostrum liberatorem: & sic patiamur nos abs te affligi & prorsus dejici, ut tamen semper erigamus in cœlum nostros gemitus, & exaudiantur per nomen Filii tui, donec tandem liberati ab omni certamine fruamur beata illa quiete, quæ reposita est nobis in cœlo, & quam nobis acquisivit unigenitus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN SOPHONIAM PROPHETAM.

CAP. III.

Restabat heri ex penultimo versu Prophetæ Sophoniæ posterius membrum, ubi promittit Deus fore nobiles Judæos, qui prius non modo fuerant obscuri, sed etiam expositi omnibus probris. nam Dare in nomen & laudem nihil aliud est quam celebres ipsos reddere, ut volitent per ora hominum, quemadmodum loquuntur. Dicit autem, *In terra pudoris* vel opprobrii *ipsorum*: quia ubique derisi fuerant, quum increduli putarent ipsos fuisse vana spe delusos: nempe quia Deum, sub cujus fide agebant, custodem sibi fore perpetuum jactantes, nihilominus abstracti fuerant in exilium. hinc igitur ridendi & subsannandi materia. Sed promittitur hic mutatio in melius: quia in Assyria & Chaldæa videbunt omnes populum hunc fuisse divinitus electum, ut esset singulari testimonio inter omnes gentes, Quicunque in Deum recumbunt, eos minime falli: quia reperient eum fidelem in suis promissis. Sequitur postremus versus.

20. In tempore illo reducam vos, in tempore colligam vos: quia ponam vos in nomen & laudem per cunctos populos terræ, (*inter cunctos populos terræ*) quum reducam captivitates vestras in oculis vestris, dicit Jehova.

Eandem sententiam verbis paulum mutatis repetit, neque id sine causa: quoniam nemo tunc putasset Judæos, qui velut in sepulchrum projecti fuerant, posse unquam illinc emergere: præsertim vero posse attolli in tantam dignitatem & tam sublimem honoris gradum. Quia ergo hoc non erat verisimile, vaticinium suum confirmat Propheta, *Ego reducam vos*, inquit Deus, *colligam vos*, *nempe quia dedi vos*, hoc est, quia mihi statutum est ac fixum vos reddere celebres. nam iterum hic ponitur eadem illa loquutio, de qua nuper diximus. Postea adjungit, *Ubi reducam captivitates vestras*. Notandus est pluralis numerus. & parum dextre & prudenter faciunt multi interpretes, qui in singulari numero vertunt. Propheta enim consulto posuit captivitates, quia non modo in exilium abducti fuerant Judæi, sed distracti per diversa loca: ut non modo esset populus unus captivus, sed essent multæ turmæ. Ergo voluit occurrere dubitationi, quia non satis fuisset reduci captivitatem unam, nisi in unum corpus fuissent collecti & quidem mirifica Dei virtute, qui sic dissipati fuerant. Et ideo addit, *in oculis vestris*: ut scilicet certo statuant Judæi se fore oculatos testes miraculi hujus, quod tamen concipere vix animis poterant, nisi extulissent mentes suas supra mundum. Sequitur Propheta Haggæus.

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN HAGGÆUM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SCimus à reditu populi tres præcipue fuisse datos Prophetas, qui collapsos animos erigerent & clausulam imponerent omnibus vaticiniis, donec tandem suo tempore veniret Redemptor. Tempore exilii Babylonici officio docendi functus est Ezechiel inter captivos: simul etiam Daniel. Erant alii minus celebres: quia videmus tunc quosdam Psalmos fuisse compositos, vel à Levitis, vel aliis doctoribus. sed duo illi, nempe Ezechiel & Daniel, floruerunt præ aliis. Deinde sequuti sunt Esdras & Nehemias, quorum etiam auctoritas non parva fuit in populo. sed non legimus fuisse præditos vaticinandi dono. De solis ergo tribus certo constat fuisse divinitus impulsos, ut futurum populi statum prædicerent. Daniel ante ipsos complexus fuerat quicquid postea accidit usque ad Christi adventum. & insigne speculum est providentiæ Dei liber ille: quia velut in tabula depingit quæ post ejus mortem impleta, sunt & de quibus nemo poterat quicquam conjicere. Numeravit etiam annos à reditu populi usque ad Templi ædificium: deinde usque ad mortem ipsam Christi. sed oportuit accedere etiam alios testes, qui plus fidei adderent vaticiniis Danielis. Dominus ergo tres istos excitavit, Haggæum & Zachariam & Malachiam. Primus castigat ignaviam populi, quia omnes tunc nimium intenti privatis commodis negligerent Templi ædificationem: & ostendit merito suæ ingratitudinis dare pœnas: quia Deum liberatorem vel contemnant vel non saltem quo decebat honore prosequantur, sed fraudent potius legitimo cultu: deinde animat ipsos ad spem plenæ restitutionis, & ostendit non esse cur frangantur ulla difficultate: quamvis undique cingantur hostibus & sustineant multas molestias, terreantur etiam minacibus edictis, bene tamen sperandum esse: quia Dominus perficiet opus suum quod inchoavit, nempe ut populus recuperet pristinam dignitatem: imo adveniat tandem Christus, qui secum afferat perfectam felicitatem & gloriam Ecclesiæ. Hæc summa est. Jam venio ad verba.

CAPUT PRIMUM.

ANno secundo Darii Regis, mense sexto, die primo mensis, datus fuit sermo Jehovæ in manum Chaggai Prophetæ ad Zerubbabel filium Sealtiel ducem Jehudah, & ad Jehosuah filium Jehosadak Sacerdotem magnum, dicendo,

HIc designat Propheta & annum & mensem & diem, quo cœpit pigritiem vel ignaviam populi mandato Dei coarguere: quia scilicet quisque studebat domesticis suis rationibus, interea nulla erat Templi ædificandi ratio. Dicit igitur hoc factum esse *anno secundo Darii regis*. Variant interpretes in tempore: quia inter ipsos non satis convenit à quo die vel anno captivitas Babylonica inceperit: quia volunt quidam exordium 70 annorum sumi à clade, quæ sub Jechonia contigit ante urbis vastationem & ruinam Templi. tamen probabile est, fluxisse multum temporis antequam cœperit munus Propheticum aggredi Haggæus: quia Babylon capta fuit viginti annis, aut paulo plus ante mortem regis Cyri: successit filius Cambyses, qui regnavit octo annis. Tertius fuit Darius filius Hystaspis; quem Judæi volunt esse filium Assueri ex Hester: sed commentis eorum nulla est adhibenda fides, quia tantum impudentia valent ubi agitur de rebus incognitis. volunt enim asserere quicquid venit illis vel in cerebrum vel in buccam: & ita fabulantur sine aliquo colore ut plurimum. Sufficiat nobis tenere, hunc esse Darium filium Hystaspis, qui successit Cambysi (nam septem menses Magorum omitto, quia sicuti fallacia obrepserant, ita paulo post deleti sunt:) ac probabile est Cambysem, qui primogenitus fuit Cyri filius, caruisse masculo herede. Unde factum est, ut occiso ejus fratre procerum consensu regnum ad hunc Darium pervenerit. Fuisse igitur hunc tertium Persarum Regem colligere licet ex historiis. Daniel quinto capite dicit urbem Babel captam fuisse à

Cyro: sed regnasse illic Darium Medum. Atque inter scriptores de hac re non convenit: quoniam omnes tradunt Cyrum regnasse, nisi quod Xenophon dicit Cyaxarem fuisse semper primum, ita ut Cyrus quasi personam legati duntaxat sustinuerit. Sed Xenophon, ut satis cognoscunt homines prædití judicio & exercitati in historiis, non scripsit historiam, sed mentitus est pro suo arbitrio liberrime: quia fingit Cyrum fuisse educatum apud avum maternum Astyagem. atqui satis constat Astyagem fuisse bello devictum à Cyro. Deinde dicit Cyrum duxisse uxorem satis longo spatio temporis ex quo capta fuerat Babylon: & oblatam quidem fuisse ab avunculo Cyaxare: sed non ausum fuisse illam ducere donec in Persidem rediisset, & pater ejus Cambyses probaret tale matrimonium. Nugatur illic Xenophon, & facit hoc judicio: neque enim propositum illi fuit historiam scribere. Est gravissimus scriptor, verum est: sed in hoc falluntur imperiti qui volunt colligere omnes mundi historias. Xenophon est gravissimus philosophus, sed non est gravissimus historicus: quia voluit data opera pro re gesta ficte narrare quod sibi commodum videbat. Fingit Cyrum mortuum fuisse in lecto suo: & dictat longum testamentum, & loquitur tanquam philosophus in umbra sua: scimus autem Cyrum mortuum fuisse in bello Scythico, & occisum à Regina Tomyride, quæ ulta est mortem filii. & hoc satis notum est etiam pueris ipsis. Xenophon tamen, quia vult pingere imaginem perfecti Principis, dicit Cyrum in lecto suo mortuum fuisse. Ergo non possumus ex Cyri-Pædia, quam scripsit Xenophon, colligere quid verum sit. sed tamen si conferimus inter se historicos, reperiemus hoc fuisse proditum fere omnium consensu, Cyro filium fuisse Cambysem. deinde quum hic fratrem minorem suspectum haberet, de eo interficiendo dedisse mandata: & utrumque mortuum fuisse sine masculis liberis: tandem fraude Magorum detecta, filium Hystaspis fuisse tertium regem Persarum. Daniel Darium qui regnavit Babylone, vocat Medum. est autem ille Cyaxares. Ego hoc facile admitto: sed regnavit precario, quia libenter Cyrus hunc honorem detulit. Et Cyrus etiam quamvis esset nepos Astyagis ex filia ejus Mandane, tamen natus est patre non admodum nobili. nam Astyages quum somniasset totam Asiam urina filiæ suæ coopertam esse, facile inductus fuit ut eam locaret homini alienigenæ. Quum igitur dedit eam Cambysi, voluit quasi in longinquam regionem abjicere, ut ne quis unquam heres ex ea nasceretur, qui perveniret ad tantum imperium, ut Magi interpretati fuerant. Cyrus ergo haud dubie tantum strenuitate sua adeptus est nomen & famam, neque ausus fuit initio sibi sumere nomen regis, sed passus est avunculum suum & eundem socerum pariter secum regnare. interea fuit ejus collega ad biennium duntaxat: nam Cyaxares post captam Babylonem diutius non vixit. Jam ergo venio ad Prophetam nostrum. Dicit, *Anno secundo Darii sibi hoc fuisse præceptum à Domino, ut coargueret ignaviam populi.* Colligere promptum est fluxisse ultra viginti annos ex quo cœperat redire populus in patriam. Alii ponunt 30, vel 40 annos: alii etiam hunc numerum excedunt. sed non videtur hoc mihi probabile. Quod autem dicunt quidam reversos fuisse Judæos in patriam anno 58. ex quo abducti fuerant, hoc falsum est, ac facile refellitur tam Danielis verbis, quam historia Esræ. Daniel enim 9. capite dicit se divinitus fuisse admonitum de reditu populi, quum instaret tempus præscriptum à Jeremia. Quoniam autem hoc factum est non anno primo Darii, qui fuit filius Hystaspis, sed sub finem regni Balsasar antequam capta esset Babylon: sequitur ergo jam tunc impletum fuisse exilii tempus. Deinde initio historiæ hoc habetur, quum impleti essent septuaginta anni, Deus excitavit spiritum Cyri regis. Videmus ergo ut Cyrus non permiserit liberum reditum populo, nisi quia jam transactum fuerat tempus quod prædixerat Jeremias: sicuti prius docuerat Jesaias, Cyrum antequam nasceretur delectum fuisse ad hoc opus: & tunc Deus cœpit palam facere quam veraciter loquutus esset antequam populus ipse traheretur in exilium. Quod si demus anno 58. rediisse populum, non constabit fides vaticinio. Proinde nimis inconsiderate loquuntur, qui putant reversos fuisse in patriam Judæos ante 70. annum: quia hoc modo pervertunt, sicuti dixi, totam gratiæ Dei notitiam. Ergo quum 70 anni elapsi essent, ubi capta fuit Babylon, & Cyrus publico edicto permisit Judæis in patriam redire, Deus tunc manum porrexit miseris exulibus. sed postea undique molestia illis exhibita fuit à vicinis. Quidam prætextu amicitiæ volebant sese illis conjungere, ut scilicet nullum esset nomen populi Israëlitici: sed conficerent nescio quam colluviem ex multis gentibus. deinde alii palam ipsos bello aggressi sunt: & quum Cyrus militaret in Scythia, præfecti ejus tunc fuerunt infesti Judæis: sic injecta illis fuit mora. Deinde sequutus est Cambyses, acerrimus hostis Ecclesiæ Dei. Usque igitur ad Darium hunc Hystaspis filium non potuit progredi Templi ædificatio. Darius autem Hystaspis filius quum Judæis faveret, vel saltem placatus esset erga ipsos, cohibuit omnes vicinas gentes, ne amplius moram injicerent Templi ædificationi. Jussit ergo præfectos suos ita tueri populum Israëliticum, ut degeret in patria, & Templum absolveret, quod duntaxat inchoatum fuerat. Et hinc colligere licet Templum fuisse ædificatum annis quadraginta sex, quemadmodum dicitur Joannis secundo: quia jacta sunt fundamenta statim à reditu populi: sed opus vel neglectum fuit, vel impeditum ab hostibus. Quum autem data fuit Judæis libertas ædificandi Templi, colligimus ex Propheta nostro fuisse Deo ingratos, quia unumquemque rapiebat privata utilitas, ut cultus Dei nulla fere apud eos esset ratio. Ideo nunc invehitur Propheta in istam pigritiem, quæ conjuncta erat cum impietate. Quid enim magis indignum, quam ut fruerentur patria sua, & illa hereditate, quam Deus olim Abrahæ promiserat; Deum vero pro nihilo ducerent, & præcipuam illam gratiam, quod volebat scilicet habitare inter ipsos? Scimus electum fuisse domicilium in monte Sion à Deo, ut inde prodiret redemptor mundi. quum ergo, hac cura posthabita, extruerent singuli domos suas, merito hic Propheta vehementer ipsos objurgat Dei nomine & mandato. Hoc quantum ad tempus spectat. Dicit autem, Anno secundo Darii: quia jam annus fuerat elapsus, ex quo data fuerat libertas ædificandi Templi. sed non erat Judæis otium, quoniam nimium addicti erant privatis suis commodis. Ac dicit, *datum sermonem hunc fuisse in manu sua ad Zerubbabel filium Sealtiel, & ad Jehosuah filium Jehosadak.* Postea videbimus doctrinam promiscue spectare ad totum vulgus: & quantum assequi licet probabili conjectura, neque Zerubbabel, neque Jehosua in culpa erant quod Templum manebat desertum: imo ex Zacharia etiam certo colligimus fuisse vere cordatum principem Zerubbabel, Jehosuam etiam fideliter suo Sacerdotio esse functum. Quum ergo uterque suam operam Deo impenderet, qui fit ut Propheta sermonem ad ipsos dirigat? deinde quum in toto populo resideret culpa, cur non alloquitur omnes? cur non convocat totam multitudinem? Non dubium est, quin Dominus voluerit & Zerubbabel, & Jehosuam adjungere servo suo socios, ut prodirent tres ipsi ad populum, & quasi uno ore proferrent quod Deus mandaverat servo suo Haggæo. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat se missum fuisse ad Zerubbabel & ad Jehosuam. Interim discamus, Principes, & quibus Deus partes injunxit guber-

bernandæ Ecclesiæ suæ, nunquam ita probe fungi officio suo, nec tam viriliter & strenue implere suas partes, quin excitandi sint & quasi pungendi multis stimulis. Dixi jam aliis locis laudari Zerubbabel & Jehosuam: Dominus tamen ipsos aggreditur, & expostulat severe, quod negligant Templi ædificationem: non facit hoc, nisi ut confirment sua auctoritate quod dicturus erat Propheta. sed interim etiam ostendit ipsos non vacare prorsus omni culpa, dum ita torpet populus, & non prosequitur Templi ædificationem. Quod autem vocatur Zerubbabel filius Sealtiel, putant multi filium positum esse nepotis loco, & præteritum esse patris nomen. sed illud non videtur mihi probabile. Citant ex Chronicis fuisse aliter vocatum patrem: nempe Pheadiah: sed scimus hoc fuisse frequentissimum in populo illo, ut unus idem esset binomius. Ego igitur simpliciter existimo Zerubbabel filium fuisse Sealtiel. Vocatur dux Jehudah, quia oportuit manere in illa tribu aliquod imperium: quamvis ablatum esset regium nomen, & extincta etiam omnis majestas & potentia, tamen voluit Deus manere aliquod vestigium regni, sicuti prædictum fuerat à Patriarcha Jacob, Non tolletur sceptrum è Jehudah, nec dux ex femore ejus, donec veniat, &c. *Genes. 49. vers. 10.* Regium quidem sceptrum ablatum fuit, diadema etiam eversum, ut dicit Ezechiel, Tollite cidarim, subvertite, subvertite, subvertite ipsam, inquit: *Eze. 21. vers. 26.* quia illi regni interruptio satis diuturna fuit. sed interim Dominus servavit aliquas reliquias, unde agnoscerent Judæi non prorsus abolitam fuisse memoriam illius promissionis. Hæc igitur ratio est cur vocetur Sealtiel præfectus Jehudah. Nunc sequitur,

2. Sic dicit Jehova exercituum, dicendo, Populus iste dicunt, (*hoc est, dicit*) Non venit tempus domui Jehovæ ad ædificandum.

3. Et datus fuit sermo Jehovæ in manu Chaggai Prophetæ, dicendo,

4. An tempus vobis, ut habitetis vos in domibus vestris tabulatis, & domus hæc deserta?

Qui putant septuaginta annos non fuisse transactos, nisi regnante Dario, possunt etiam hinc facile refutari: quia si nondum impleti fuissent anni septuaginta, in promptu erat excusatio Judæis, quod distulerant Templi ædificationem. sed certum est tempus tunc fuisse elapsum, & solo ipsorum torpore factum esse, ne Templum exurgeret: quia quicquid erat materiæ, quisque rapiebat in privatum suum usum. Dum ergo ita sibi addicti erant & commodis suis peculiaribus, neglecta fuit Templi ædificatio. quod à reditu usque ad imperium Darii non fuerat Templum ædificatum, diximus hoc aliunde contigisse: quia scilicet præfecti Cyri regis multum molestiæ Judæis exhibuerant. Cambyses autem fuit illis infestissimus. sed quum jam recuperata esset ab ipsis libertas, & Darius tam humaniter illis permitteret Templum extruere, nullus fuit cunctandi prætextus. Et tamen probabile est, tunc quoque fuisse agitatos sermones de tempore. nam fieri potest, ut qui captabant aliquid coloris ad tegendam suam ignaviam, objicerent difficultates multas fuisse interpositas, quia nimis festinaverant: & ita fuisse pœnam celeritatis, quod temere aggressi fuerant structuram Templi: ut solent homines ingeniosi semper esse in suis delictis tegendis. Sed possumus etiam aliter accipere, quod dicebant nondum venisse tempus. nam etiam facilis erat hæc objectio, Verum quidem est cultum Dei merito præferendum esse aliis rebus: sed Dominus hoc nobis concedet, ut singuli domos suas extruant: dabimus interea operam sacrificiis. nonne vixerunt patres nostri sine Templo per multa secula? tunc Deus Sanctuario contentus fuit. Jam erectum est Altare, & illic offeruntur Sacrificia. Dominus ergo nobis ignoscet si differimus Templi ædificationem in tempus opportunum. Interea vero quisque domum suam ædificabit, ut scilicet per otium postea Templum magis sumptuose extruatur. Quicquid sit, videmus quod jam aliquoties dixi, Judæos ita fuisse addictos suis domesticis commodis, suæ quieti, suis etiam deliciis, ut cultum Dei fere pro nihilo ducerent. Hæc causa est cur tam severe illis succenseat Propheta. Dicit igitur se ita fuisse loquutum, *Populus hic dicit nondum venisse tempus quo ædificetur domus Jehovæ.* Hic recitat quod solebant adducere Judæi ad fucandam suam pigritiem, quum jam per longum tempus cunctati essent, & non possent nisi summa impudentia defendere vitium suum. Tamen videmus ut sibi adhuc veniam promittere non dubitarent. sed ita fere sibi indulgent homines in suis peccatis, quasi possent cum Deo pacisci, & nugis quibusdam eum placare, sicuti videmus tunc fuisse factum. Sed simul etiam in hoc speculo perspicimus quanta sit hominum ingratitudo. Fuit illud beneficium Dei in primis memorabile, & cujus etiam gloria vigere debet usque ad finem seculi: fuerant reducti ab exilio qui hoc minime speraverant. Quid fuit illis agendum, nisi ut se totos addicerent ad colendum suum liberatorem? atqui extruunt nescio quod tugurium Deo, & quasi sub pluvia sacrificant: & ita volunt os Deo oblinere. Interea autem sumptuose habitare volunt in domibus optime dispositis. Hodie autem quid? videmus factum esse insigni Dei miraculo, ut illuxerit nostro tempore Euangelium: nos etiam emersimus quasi ex inferis. Nunc quis accendit gratis Dei altare? nam omnes respiciunt quid sibi expediat; & dum occupantur singuli in utilitate propria, interim abjicitur Dei cultus, nulla cura, nullus zelus, nullum studium: imo quod longe deterius est, multi lucrum captant ex Euangelio, perinde acsi esset ars quæstuosa. Non mirum est igitur si tam indigne contempserit populus ille suam liberationem, & ejus memoriam fere deleverit, quia non minus turpe exemplum hodie inter nos apparet. sed hinc etiam videmus quam bene consuluerit Dominus Ecclesiæ suæ, dum voluit extare hanc objurgationem, ut hodie nos sollicitet, & metum vel pudorem incutiat. Porro ita frigemus in promovendo cultu Dei, ubi scilicet rapimur ad nostra commoda. Huc etiam accedit, quod quum spirituale sit templum Dei, crimen nostrum eo atrocius est, ubi ita pigrescimus, dum scilicet non jubet Deus colligere vel lignum, vel lapides, vel cæmentum, sed extruere templum cœleste, in quo vere colatur. Ubi ergo ita torpemus omnes, certe si populus ille tunc duriter castigatus fuit, nostra ignavia magis detestabilis est. Nunc videmus Prophetam non modo ætatis suæ hominibus loquutum esse, sed destinatum fuisse admirabili Dei consilio, ut personet ejus doctrina hodie in auribus nostris, & castiget nostrum torporem & frigus plenum ingratitudine: quia scilicet differtur ædificium spiritualis templi, ubi quisque sibi addictus est, & respicit quod sibi privatim est utile. Cras prosequemur reliqua.

Da omnipotens Deus, quando nobis militandum est in hoc mundo, & vis nos exercere multis certaminibus, ne unquam deficiamus tamen, etiamsi extrema quæque nobis perferenda sint. Et quia tanto honore nos dignaris, ut simus architecti & opifices spiritualis templi tui, ut quisque nostrûm se tibi totum offerat & consecret: deinde ut quicquid facultatis quisque nostrûm accepit, id studeat conferre in templi hujus structuram, quo ita perpetuo inter nos colaris: præsertim vero ut quisque se totum tibi offerat in spiritualem victimam, donec tandem renovemur ad imaginem tuam, & recipiamur in societatem illam perfectam ejus gloriæ, quæ nobis acquisita est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO SECUNDA IN HAGGÆUM PROPHETAM.

CAP. I.

QUum interrogat Propheta an advenerit tempus quo Judæi habitent in ædibus splendidis & bene ornatis, nondum autem advenerit tempus ædificandi Templi: ostendit, nimis crasse ipsos ludere cum Deo. Nam eadem prorsus ratio erat Templi & urbis. Quomodo enim reducti fuerant in patriam, nisi quia præstiterat Deus quod per os Jeremiæ testatus fuerat? Ergo reditus ipsorum pendebat à redemptione illa promissa: unde colligere promptum erat jam venisse tempus ædificandi Templi, quia alterum ab altero non poterat neque debebat separari, ut dictum fuit. Exprobrat igitur illis suam ingratitudinem, quod frui velint Dei beneficio, & interea spernant ejus memoriam. Emphaticæ etiam sunt loquutiones, quum dicit, *An tempus vobis, ut vos habitetis?* nam subest comparatio inter Deum, cujus Templum pro nihilo ducebant, & inter ipsos, qui volebant non modo commode, sed etiam sumptuose habitare. Quærit igitur Propheta an hoc sit consentaneum, ut homines mortales, qui nihil differunt à vermiculis, possideant domos magnificas: Deus autem Templum suum non habeat. Et eodem etiam pertinet quod dicit, *domos tabulatas.* nam ספונים vocant Hebræi quod dicimus *lambrissées.* Ergo quum illis non sufficeret commoditas, nisi etiam accederet splendor & lautitiæ, hoc erat nimis indignum, interea fraudare Deum suo Templo, ubi colendus erat. Jam sequitur,

5. Et nunc sic dicit Jehova exercituum, Adjicite cor vestrum ad vias vestras.
6. Seminastis multum, & intulistis parum, comedere & non ad satietatem, bibere & non ad ebrietatem, vestiri & non ad calorem cuique, & qui colligit mercedem, colligit mercedem in sacculum perforatum.

Hic agit Propheta cum præfracto illo populo sicuti ferebat ipsorum ingenium. nam qui dociles sunt & morigeri, satis habent uno verbo, & statim admoniti resipiscunt: qui autem pervicaciter addicti sunt suis peccatis, durius sunt urgendi, quemadmodum hic facit Propheta. Proponit enim Judæis pœnas in medium, quibus jam castigati fuerant. Vulgo dicitur, experientiam esse magistram stultorum: & Propheta huc tendit in his verbis. *Adjicite*, inquit, *corda vestra ad vias vestras:* hoc est, si nullius apud vos momenti est aut Dei auctoritas, aut ratio, saltem reputate quomodo vos Deus tractet. Unde fit ut esuriatis? ut & cœlum & terra vobis victum denegent? deinde etiamsi multum absumitis ciborum, tamen nulla fit satietas? Denique ut omnia in manibus vestris diffluant & evanescant? Unde hoc? non potestis aliud statuere, quam Deum vobis esse infestum. Ergo si non obtemperatis sponte verbo Dei, saltem pœnæ ipsæ vos adducant ad aliquam resipiscentiam. Hoc enim est cor adjicere super vias suas, si agnoscant non fortuito se ita esse famelicos, sed quia ipsos urget, vel ipsorum capitibus incumbit maledictio Dei. Jubet ergo ipsos capere consilium ex rebus ipsis vel experimentis. & his verbis acrius pungit eos Propheta: quasi diceret se nihil proficere docendo vel monendo: hoc restare ultimum, ut saltem violenter trahantur ubi Dominus ipsos castigat. Dicit eos *multum seminasse & exiguum fuisse proventum.* Qui sententiam hanc accipiunt in futuro tempore, corrumpunt Prophetæ sensum. Quorsum enim dixisset, Adjicite cor vestrum ad vias vestras, si tantum denunciaret pœnas in futurum tempus? sed quemadmodum jam dixi, ostendit eos nimis inconsiderate arrodere frenum, quia non sentiunt mala omnia sibi infligi Dei manu: & non simul reputant justum esse ejus judicium. Ergo dicit eos multum seminasse & fuisse exiguam messem: deinde ipsos *comedere & non satiari, bibere & non inebriari, vestiri neque tamen calefieri.* utcunque ad manum habeant quæ videntur requiri subsidia ad usum vitæ: tamen nihil ipsis prodesse. Scimus autem Deum utroque modo pœnam sumere de hominibus: vel ubi subducit suam benedictionem, dum arida est terra & cœlum siccum; vel dum in ipsa frugum copia tamen nulla est satietas, imo nullus usus. Sæpe continget, homines colligere quantum sufficeret ad victum, interea tamen semper esurire: hæc species maledictionis clarius apparet quum Deus aufert virtutem suam à pane & vino, ut vires non suppeditent cibus & potus. Ubi ergo nihil conferunt fruges ipsæ, & quicquid terra profert in alimenta hominum, Deus quasi aperto brachio ostendit se esse ultorem. Altera autem maledictio frequentior est, ubi scilicet Deus terram ariditate percutit, ut nihil proferat: utramque vero speciem attingit Propheta noster: Ecce, inquit, *seminastis multum & parum colligitis:* deinde, etiamsi suppetat proventus & vini & tritici, comedendo & bibendo non potestis tamen vos saturare: imo vestes ipsæ vos non calefaciunt. Jam debuerant certo sperare uberrimam frugum copiam quum reversi essent, nisi abruptus fuisset cursus gratiæ Dei ipsorum peccatis. Ergo nisi bis fuissent cæci, hæc experientia debebat eos expergefacere, quemadmodum etiam vidimus apud Joëlem cap. 1. Dicit in fine versus, *qui mercedem contrahit, contrahit eam in sacculum perforatum:* quibus verbis admonet non tantum posse conspici Dei vindictam in sterilitate terræ, & in ipsa esurie hominum qui comedendo non saturantur: sed in ipsorum operis, ubi scilicet multum se fatigant, & sine profectu: quia pecunia etiam ubi in crumenam conjecta est, evanescat. Ergo operæ etiam vestræ sunt inanes, inquit. Est autem hoc satis manifestum iræ Dei signum, ubi pecunia etiamsi recondita fuerit, tamen diffluit. Jam videmus quid sibi velit Propheta: quia frigebat doctrina apud Judæos, & admonitiones spernebant, tractat eos pro ingenii pervicacia. Ostendit igitur etiamsi contemnant Deum & ejus Prophetas, ipsos tamen pœnis satis doceri: & tamen adhuc manere stupidos. Ergo exstimulat quemadmodum asinos, ut tandem agnoscant Deum non immerito sibi irasci: iram vero ejus conspicuam esse tam in sterilitate terræ, quam in tota ipsorum vita: quia sive comedant, sive abstineant à cibo, sunt tamen famelici: deinde si strenue laborent, & si colligant mercedem, ipsam tamen diffluere, acsi congesta esset in crumenam perforatam. Sequitur,

7. Sic

7. Sic dicit Jehova exercituum, Ponite cor vestrum super vias vestras.
8. Ascendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum, (*vel hanc domum*) & propitius ero in ea, (*vel mihi placebit in ea*) & glorificabor, dicit Jehova.

Nunc addit Propheta, Ubi edocti malis fuerint Judæi, jam nihil aliud restare, nisi ut se accingant celeriter ad ædificandum Templum: quia non est cunctandi tempus ubi intelligunt Deum manu armata prodire ad jus suum exigendum. sterilitas enim de qua loquutus est, & inopia, deinde alia signa maledictionis, erant quasi exertus gladius in manu Dei: quo palam erat ipsum velle ulcisci negligentiam populi. Quum ergo ita fraudatus esset Deus suo jure, non modo populum hortatus est per suos Prophetas, sed vindictam etiam exercuit contra illum contemptum. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Adjicite cor vestrum: & tunc conscendite in montem, afferte lignum.* Hic autem locus optime exprimit cur Deus pœnas exigat de hominum peccatis: non tantum scilicet ut sentiant se peccasse, sed ut studeant corrigere quicquid Deo displicet. Secundo hinc etiam colligimus quomodo ad pœnitentiam progredi nos oporteat. Initium est, ut peccata nostra displiceant nobis: sed siquis non ultra promoveat, erit duntaxat motus aliquis invalidus. Necesse igitur est ad secundum gradum progredi, nempe ut sequatur correctio in melius. Utrumque hic exprimit Propheta. Prius dicit, *Ponite cor vestrum super vias vestras*: hoc est, Considerate unde vobis hæc inopia: deinde ut multum laborando, tamen ludatis operam: nisi quia iratus est vobis Deus. Hæc jam erat aliqua pars prudentiæ: sed iterum repetit, Ponite ergo corda vestra super vias vestras, non tantum ut peccatum vobis displiceat, sed ut segnities ista quæ hactenus Deum offendit, & provocavit iram ejus, mutetur in strenuam diligentiam. Ergo, *Ascendite in montem, & tollite lignum*, inquit, *& ædificetur hæc domus.* Siquis dubitet cur tantopere insistat Propheta in ædificio Templi, responsio facilis est, quod Deus voluit hoc modo exerceri veterem populum in pietatis officiis. Quanquam ergo Templum per se non magni erat ponderis coram Deo, finis tamen spectandus fuit: quia retinebatur populus visibili illo Templo in spe venturi Christi. Deinde cœleste exemplar semper debebat illis venire in mentem, ut scilicet spiritualiter Deum colerent sub illis externis figuris. Non abs re igitur offensus fuit Deus Templi sui neglectu: quia inde facile constabat nullam esse pietatis curam nec studium apud Judæos. sæpe contigit, ut plus satis essent seduli in externo cultu: & Deus illam assiduitatem deridet, ubi non est conjunctus interior affectus: sed hic reprehenditur à Propheta crassior ille contemptus Dei, quum etiam externum ædificium spernerent. Postea adjungit, *& propitius ero in ea*, vel placebit mihi in ea. Qui vertunt, Placebit mihi, non discedunt à genuina verbi significatione. nam רצה est aliquid habere gratum. sed rectius meo judicio sentiunt, qui putant Prophetam alludere ad promissionem Dei: quia dicebat se hac lege habitaturum esse inter Judæos, ut eorum vota exaudiret, ac illis reconciliaretur. Quum ergo venirent in Templum Judæi, ut peccata sua expiarent, ut redirent cum Deo in gratiam, non abs re hic pronunciat Deus se fore propitium in illa domo. Siquis peccaverit, dicebat Solomon, & ingressus domum hanc, supplex deprecatus fuerit, tu etiam exaudies ex habitaculo tuo cœlesti. Deinde scimus operculum Arcæ ideo vocatum fuisse Propitiatorium, quod Deus illinc recipiebat in gratiam supplices. Videtur ergo hic sensus melius congruere quum dicit Propheta, si Templum fuerit ædificatum, illic Deum propitium fore. Fuit autem hoc signum nimis crassæ impietatis, quum putarent se Deo quoque adverso posse prospere agere. Unde enim speranda illis fuit felicitas, nisi ex unico bonorum omnium fonte, nempe si Deus ipsis faveret atque esset propitius? Quomodo autem quærenda fuit ejus gratia, nisi ut in Sanctuarium venirent, ac inde sursum conscenderent animis & fide in cœlum? Quum ergo nulla esset Templi cura, hinc colligere promptum fuit negligi ab ipsis Deum ipsum, & fere ludibrio haberi. Videmus ergo quam emphatice hoc additum sit, *Ego illic vobis ero propitius*, hoc est, in Templo: quasi diceret, debuit vos infirmitas vestra monere opus vobis esse adminiculo isto, nempe ut me in Sanctuario colatis. Jam quum dederim vobis quasi visibile speculum meæ præsentiæ inter vos, ubi volui Templum mihi ædificari in monte Sion: si Templum contemnitis, nonne hoc perinde est acsi à vobis rejicerer? Postea addit, *Et glorificabor*, *inquit Jehova*. Videtur causam exprimere cur propitius futurus sit: quia scilicet videbit gloriam suam curæ esse Judæis. Quanquam posset etiam seorsum accipi hæc ratio. & hoc posterius mihi magis placet. Duos igitur stimulos admovet Propheta, quibus expergefiant Judæi, nempe quia ubi extructum fuerit Templum, Deus ipsos benedicet. poterunt enim ipsum placare: & quoties sentient sibi iratum, supplices poterunt accedere ad petendam veniam. Hæc una ratio est cur strenue ipsos incumbere deceat ad structuram Templi. Secunda ratio est, quod Deus glorificabitur. Quid autem magis absurdum, quam Deum liberatorem sperni, præsertim tam recenti memoria? Quomodo autem glorificatus fuerit Deus in Templo illo, jam breviter exposui, non quia quicquam Deo accesserit, nisi quatenus exercitia illa pietatis tunc necessaria erant, nempe quum adhuc pueris similes essent Judæi. Nunc sequitur,

1 Reg. 8. vers. 31.

9. Respexistis ad multum, & ecce parum, & intulistis in domum, & sufflavi in illud. Cur hoc? dicit Jehova exercituum. Propter domum meam quæ est deserta, & vos curritis (*vel addicti estis quisque domi suæ*) quisque in domum suam.

Iterum hic commemorat Propheta Judæos privari alimentis, & quodammodo tabescere in sua inopia, quoniam fraudaverint Deum debito cultu. Primum rem ipsam recitat, *Respexistis ad multum*, inquit, *& ecce parum.* Poterit fieri ut quis contentus sit vel tenuissimo victu, quia non plus appetat. Quibus sufficit sua egestas, illi non admodum anxii sunt, etiamsi suppetat exigua victus portio: etiamsi vesci cogantur glandibus, tamen non multum appetent frumentum qui obduruerunt ad mala ferenda. sed qui ardent cupiditate, magis tanguntur, & vulnerantur etiam sua egestate. Hæc ratio est cur dicat Propheta, Respexistis ad multum, & ecce erat parum: hoc est, non estis similes hominibus rusticis, qui, modo ventrem farciant qualicunque victu, non admodum tanguntur sua egestate: sed cupiditas vos inflammat ad copiam appetendam. Quæritis ergo, & avide studet is hinc inde rapere: sed ecce parum, inquit. Deinde, *Intulistis in domum.* Rursus proponit alteram speciem mali, quod etiam dum contrahunt & vinum, & triticum, & pecuniam, hæc statim omnia evanescant. *Intulistis ergo in domum vestram, & ego sufflavi in illud.* Quum dicit eos intulisse domum, significat repositum fuisse quod sibi acqui-

sierant,

fierant, ut esset quasi in tuta custodia. nam qui horreum suum, & cellam vinariam, & crumenam impleverunt, putant jam sibi nihil esse cum Deo negotii. Hinc fit ut tam secure luxurientur profani homines, quia existimant se esse extra periculum, ubi domus ipsorum bene sunt refertæ. Atqui ostendit Deus exinanitas fuisse domos, quum tamen plenæ essent & thesauris & annona. sed expressius etiamnum loquitur, *quod sufflaverit*, hoc est, quod flatu discusserit: neque enim satis habuit Propheta historice narrare quod experti erant Judæi, sed voluit etiam digito monstrare causam. Docet igitur non temere evanescere quicquid domi suæ reposuerant: sed hoc fieri Dei flatu, quia scilicet maledicat ipsorum benedictioni, quemadmodum postea videbimus suo loco apud Malachiam. Tandem adjungit, *Quare hoc? dicit Jehova exercituum*. Hic Deus interrogat, non quod dubitet ipse, sed ut hac punctione excitet Judæos à sua socordia: hoc est, Reputate causam, & agnoscite manum meam non ferri cæco impetu, dum vos percutit. consideranda igitur est vobis ratio cur omnia sic vobis diffluant & pereant. Iterum hic mordaciter coarguitur stupor populi, quia ad malorum causam non attendat: debebant enim ultro sibi esse monitores. sed Deus occurrit, quia videt eos quasi attonitos jacere. *Propter domum meam*, inquit, *quia deserta est*. Hic causam assignat Deus, hoc est, ostendit etiamsi nemo ipsorum cogitet cur sic exarescant, tamen satis clarum esse judicium suæ maledictionis, quod scilicet Templum maneret desertum. *Et vos*, inquit, *curritis quisque in domum suam*. Alii vertunt, Vobis placetis quisque in domo sua. nam idem est verbum quod nuper vidimus רצה: sed significat vel Capere voluptatem in re aliqua, vel etiam interdum Currere. Quisque ergo currit in domum suam, vel quisque sibi placet in domo sua. sed videtur melius quadrare contextui, Currit quisque in domum suam. Hic enim admonet Propheta Judæos tam lentos & pigros esse in ædificando Templo, quia properent ad privatas domos. Hic ergo perstringit eorum fervorem, quia sic intenti erant ad extruendas domos suas, ut nihil esset otii ad Templum ædificandum. hæc igitur est festinatio, quam Propheta accusat & condemnat in Judæis. Hinc rursus colligimus, diu ipsos cessasse quum jam tempus impletum esset ædificandi Sanctuarii. nam quemadmodum heri attigimus, qui putant anno 58. reversos esse Judæos, & tunc nondum defunctos fuisse illa pœna, quam minatus erat Jeremias, nimis turpiter falluntur: quia hoc modo obscurant gratiam Dei, imo evertunt omnem promissionum fidem quasi temere reversi essent Cyri permissu, quum tamen Jesaias dicat Cyrum ministrum *Jesa. 45. vers. 1.* fore redemptionis promissæ: atqui Cyrus mortuus fuisset antequam tempus esset impletum. Ergo Deus non fuisset redemptor sui populi. proinde nimis stulte Eusebius & similes ita pervertunt temporum ordinem. Jam sequitur,

10. Propterea prohibiti super vos sunt cœli à rore, & terra à proventu suo prohibita est.

11. Et vocavi siccitatem super terram, & super montes, & super triticum, & super mustum, *(aut vinum)* & super oleum, & super omne quod profert terra, & super hominem, & super animal, & super omnem laborem manuum.

Confirmat proximam sententiam, quod scilicet Deus palam fecerit, se ideo infestum esse populo suo, quia frigeret illic pietatis studium: imo quia singuli præpostere attenti essent utilitati privatæ: interea vero nulla erat cura ædificandi Templi. Dicit igitur *propterea clausos fuisse cælos & prohibitos à rore*, hoc est, ne rorem stillarent in terram. deinde terram fuisse clausam à suo proventu: nempe ut nihil redderet, sed fraudaret suos cultores. In particula על־כן tenendum memoria est quod dixi, Deum non respicere externum Templum ac visibile, sed finem potius: quia tunc volebat sub ceremoniis legalibus coli. Si ergo offerrent tunc Judæi mutilas hostias, claudas & vitiosas, prodebant suam impietatem & contemptum Dei. Atqui hoc perinde erat Deo, verum est: neque vero præceperat etiam offerri sibi sacrificia in suum usum, sed ut talibus officiis pietatem suam foverent. Nunc ergo quum dicit se pœnam sumere de neglectu Templi, semper debemus referre mentes nostras ad exemplar illud cœleste, ut sciamus reprehendi in Judæis frigus & torporem: quia inde satis constabat nullam esse curam colendi Dei apud ipsos. Jam quod ad prohibitionem roris & victus pertinet, scimus Prophetas sumere ex Lege quæ faciunt ad docendum populum, & tantum accommodare ad usum præsentem. Maledictiones in Lege sunt generales. Perinde igitur est acsi diceret Propheta impleri re ipsa quod Deus
Deut. 11. vers. 17. per Mosen minatus fuerat. Non debebat illis hoc esse novum, quoties cœlum negabat rorem & pluviam, extare aliquod signum iræ Dei. Sed sicuti hodie in bellis, in fame, in peste non respiciunt homines ad generalem doctrinam, ideo hæc est necessaria accommodatio. Et prudenter debent huc attendere pii Doctores, ut scilicet pro re nata & præsenti occasione, admoneant Deum clare ostendere experimento quod verbo suo testatus est. Sic ergo nunc Propheta noster, *Prohibiti sunt cæli à rore, & terra etiam à proventu suo*. Denique significat Deus, neque in cœlo ipso esse ullam sollicitudinem, ut nobis provideat, & stillet rorem suum, ut terra nobis fructum proferat: neque etiam terram ipsam, utcunque vocetur hominum mater, sponte aperire sua viscera, sed tam cœlum quam terram esse certa testimonia paterni sui amoris, & simul sollicitudinis quam de nobis gerit. Deus ergo & per cœlum & terram ostendit sese nobis prospicere: sicuti dum cœlum & terra nobis beneficia Dei ministrant & suppeditant, hoc modo declarant ejus amorem erga nos. Sic etiam ubi cœlum ipsum est ferreum, ubi terra clausis visceribus nos victu fraudat, sciamus armari ad exercendam vindictam Dei contra nos: quia non modo organa sunt ejus beneficentiæ, sed etiam ubi opus est, Deus illis utitur ad pœnas de nobis exigendas. Hoc summatim tenendum est.

Da omnipotens Deus, quando tam comiter & blande nos ad te invitas, ne expectemus dum nos confodias stimulis, sed correcta omni pigritie celeriter ad te curramus. Et quando ita retinet nos torpor noster, ut necessariæ sint nobis pœnæ, tamen ne permittas ut ad eas obdurescamus, sed ut serio tandem admoniti redeamus in viam, & studeamus ita omnia nostra officia tibi probare ut januam aperiamus gratiæ tuæ & favori: & participes earum benedictionum, in quibus gustum præbes ejus bonitatis qua fruemur in cœlo, semper illuc aspiremus, & sic saturemur ea bonorum copia quam quotidie, imo assidue ex manu tua recipimus, ut tamen non retineamur in mundo, sed erectis semper in cœlum mentibus, tendamus & enitamur ad perfectam illam beatitudinem, quæ illic nobis reposita est per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN HAGGÆUM PROPHETAM.

CAP. I.

12. Et audivit Zerubbabel filius Sealtiel, & Jehosua filius Jehosadak Sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Jehovæ Dei sui, & ad verba Chaggai Prophetæ, quemadmodum miserat ipsum Jehova Deus eorum: & timuerunt populus à conspectu Jehovæ.

Hic narrat Propheta legationem suam non caruisse fructu: quia paulo post totus populus se ad opus accinxit. Nominat autem tam Zerubbabel quam Jehosua: quia oportuit ipsos exemplo præire, & quasi porrigere manum aliis. Nisi enim fuissent populi duces, nemo ex vulgo monstrasset reliquis viam. Scimus quid contingere soleat ubi promiscue sermo dirigitur ad totam plebem, alii respiciunt alios: ita nemo progreditur. sed quum Jehosua & Zerubbabel attenti fuerunt ad Prophetæ mandata, sequuti etiam sunt alii: quia pollebant non modo imperio, sed etiam auctoritate, ut sponte populum ad officium adducerent. Alter quidem dux erat populi, alter summus Sacerdos: sed utriusque nota erat probitas & fides, ut vulgus obedienter se formaret ad exemplum. Et docet hic locus, etiamsi Deus omnes ad obsequium invitet, tamen ut quisque vel gradu honoris, vel aliis donis excellit, ita etiam debere animosius suscipere quod profertur in medium ipsius Dei nomine. Nam haud dubie Propheta noster notare legitimum ordinem voluit, quum dicit se fuisse auditum primo à Zerubbabel & à Jehosua, deinde à tota multitudine. Quoniam autem non omnes ab exilio reversi erant, sed exigua tantum portio præ numero illo ingenti, quem scimus non usum fuisse beneficio permisso: hæc ratio est cur Propheta non simpliciter populum nominet, sed שארית העם, *reliquias populi*. Cæterum quia jam longo tempore rarius fuerat donum prophetandi, & pauci etiam floruerant in populo, qui haberent insigne aliquod testimonium vocationis, ut ante habuerat Samuel, & Jesaias, & David & reliqui: ideo Propheta hic magis sollicite commendat suum munus & exornat: quia dicit attentum fuisse populum ad verba Jehovæ. Quomodo? nempe, inquit, *ad verba Chaggai Prophetæ, sicuti miserat ipsum Jehova Deus eorum.* Poterat brevius dicere, operam suam non caruisse profectu. sed hoc circuitu sermonis utitur, ut confirmet magis suam vocationem: idque facit non absque consilio, quoniam longo tempore destiterat populus audire Dei Prophetas, quum scilicet nulli tunc extarent. Interea tamen nihil de se prædicat Haggæus, quod non pertineat communiter ad omnes Ecclesiæ doctores. Scimus enim non ideo excitari divinitus homines qui loquantur, ut Deus ipse taceat. Quum ergo ministri doctrinæ nihil Dei auctoritati derogent, sequitur nonnisi unum Deum audiendum esse. Ergo non est singulare elogium, quod ad unum hominem restringi debeat, quum dicitur per os Haggæi loquutus esse Deus: sed hoc modo declarat ipse Haggæus se verum & legitimum Dei Prophetam. Colligere igitur licet ex his verbis, non ideo regi externa verbi prædicatione Ecclesiam, quasi Deus homines substituat in suum locum, atque ita se spoliet proprio officio: sed ut tantum per os ipsorum loquatur. Huc etiam pertinet ista loquutio, *Audivit populus vocem Jehovæ Dei sui, & verba Chaggai Prophetæ.* Neque enim hic sermo Dei à Prophetæ verbis discernitur, quasi addiderit Propheta quicquam de suo. Verba igitur hæc quæ sibi tribuit Haggæus non commentus est ex proprio capite, ut ita corrumperet puram doctrinam, quæ à Deo tradita fuerat: sed tantum distinguit inter Deum auctorem doctrinæ, & ministrum: quemadmodum quum dicitur, Gladius Dei & Gedeonis: *Judic. 7.*
item, Credidit populus Deo & Mosi servo ejus: hic *vers. 20.*
neque Mosi neque Gedeoni quicquam seorsum à *Exod. 14.*
Deo tribuitur; sed Deus ipse locatur in summo gra- *vers. 31.*
du, deinde adjungitur Moses, adjungitur etiam Gedeon. Et eodem sensu scribunt Apostoli, visum Spi- *Act. 15.*
ritui sancto esse, & sibi. Unde etiam clare apparet *vers. 18.*
quam fatui & ridiculi sint Papistæ, quum inde colligunt licere hominibus addere sua commenta verbo Dei. Nam Apostoli, inquiunt, non modo prætexunt auctoritatem Spiritus sancti, sed dicunt ita sibi etiam esse visum. Deus ergo non ita sibi vendicat omnia, quin relinquat aliquas partes suæ Ecclesiæ: quasi vero Apostoli aliud voluerint quam quod hic Propheta noster, nempe se fideliter & per manus tradere quod à Spiritu Dei acceperant. Hæc igitur ratio loquendi diligenter notanda est, quum audimus vocem Dei fuisse reverenter exceptam à populo & verba Haggæi. Quomodo? *sicuti miserat eum Deus,* inquit: quasi diceret Deum auditum esse, quum per os hominis loquutus est. Et hoc etiam notatu dignum: quia multi fanatici homines jactant se reverentiam deferre verbo Domini, sed nolle fidem suam subjicere hominibus, quia etiam hoc esset præposterum: & obtendunt hoc modo transferri ad creaturas quod proprium est Dei unius. Sed Spiritus sanctus optime hæc duo inter se conciliat, nempe quod auditur vox Dei, ubi populus amplectitur quod audit ex ore Prophetæ. Quare? sic enim placet Deo probare fidei nostræ obedientiam, dum partes istas injungit hominibus. Nam si Domino placeret per se loqui, tunc merito relinquendi essent homines: quia vero hanc rationem elegit, ideo quisquis repudiat Prophetas Dei, palam ostendit sese Deum ipsum contemnere. Neque enim hic disputatione opus est, cur potius obediendum sit verbo prædicato, vel externæ hominum voci quam revelationibus: sufficiat nobis Deo ita placere. Quum ergo mittit ad nos Prophetas, sine controversia excipere necesse est quod afferunt. & nominatim etiam dicit Haggæus *se missum fuisse à Deo Israelis:* quasi diceret populum hoc modo testatum fuisse veram pietatem, quum agnovit Dei Prophetam in ipsa legitima vocatione. Nam qui obmurmurat se nescire an placeat Deo intermedios homines prodire, qui verbum ipsius annuncient, ille ostendit se alienissimum esse à Deo. Nam satis hoc nobis testatum esse debet, quia unum est ex primis elementis. Postea addit, *Et timuit populus à facie Jehovæ.* Hic confirmat eandem doctrinam Haggæi, quod scilicet populus non secus amplexus sit quod audierat ex ore hominis mortalis, quam si palam apparuisset Dei majestas. Neque enim oculare aliquod fuit spectaculum Dei, sed tantundem efficaciæ obtinuit Prophetæ legatio, acsi Deus è cœlo descendens dedisset manifesta signa præsentiæ suæ. Ergo colligere ex his verbis oportet, sic fulgere Dei gloriam in ejus verbo, ut perinde affici nos deceat quoties loquitur per servos suos, acsi facie ad faciem, ut *Exod. 33.*
alibi loquitur Scriptura, nobis esset propinquus. *vers. 11.*
Jam sequitur,

13. Et dixit Chaggai legatus Jehovæ in legatione Jehovæ, dicendo (*docens*) populo, Ego vobiscum sum, dicit Jehova.

14. Et excitavit Jehova spiritum Zerubbabel filii Sealtiel ducis Jehudah, & spiritum Jehosuæ filii Jehosadak Sacerdotis magni, & spiritum omnium reliquarum (*hoc est, totius residuæ multitudinis*) populi: & venerunt, & fecerunt opus in Templo (*in domo, ad verbum*) Jehovæ exercituum Dei sui.

Hic narrat Propheta secundo se animasse tam duces ipsos, quam totam plebem: quia nisi subinde repetat Deus continuas exhortationes, frigescit nostra alacritas. Quanquam ergo attenti fuerant omnes ad mandatum Dei, oportuit tamen confirmari ipsos nova promissione. Neque enim ulla melior ratio est animandis hominibus, & torpori eorum corrigendo, quam ubi auxilium suum Deus offert ac promittit. Hæc igitur ratio fuit confirmandi, *Ego sum vobiscum*. Et satis etiam docet experientia, nunquam serio nos, vel ex animo obtemperare, nisi ubi freti ejus promissionibus speramus felicem successum. Si enim tantum Deus nos ad opus vocaret, interea spes nostra penderet dubia, certe concideret omne studium. Non possumus ergo operam nostram Deo impendere, nisi nos promissionibus fulciat & instruat. Deinde videmus non satis esse ubi semel loquutus est Deus, & nos amplexi sumus ejus verbum, nisi iterum atque iterum nos sollicitet: quia maximus etiam quisque ardor frigescit, ubi non adduntur novi stimuli. Iterum autem Propheta suam vocationem hic illustrat. dicit enim *se fuisse loquutum in legatione Jehovæ: quia legatus erat ipsius*. Nam מלאך Nuncium significat Hebræis. Quia autem Angeli vocantur מלאכים, ideo putarunt quidam stulti homines Haggæum fuisse unum ex cœlestibus Angelis, indutum hominis figura. sed illa fuit nimis frivola imaginatio. Scimus enim Sacerdotes hoc titulo ornari apud Malachiam secundo cap. & in aliis etiam plerisque locis Deus Prophetas suos vocat Nuncios vel Legatos. Non dubium igitur est quin testari simpliciter voluerit Haggæus se nihil temere protulisse in medium, sed fuisse fidum dispensatorem: quia sciebat se à Deo missum esse: & poterat etiam jure testari, ut reverentiam sibi acquireret, profectum è cœlo esse suum sermonem. Dicit ergo, *Loquutus est Haggæus nuncius Jehovæ in legatione Dei*, hoc est, loquutus est pro jure suæ vocationis, non ut privatus homo, sed qui velut è sublimi præciperet, posfetque cogere in ordinem totum populum, quia neque summo Sacerdoti, neque duci populi Zerubbabel cedebat. Nam in hac parte erat illis superior, quum legationem obiret à Deo sibi injunctam. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Et hinc etiam colligimus, nihil esse dignitatis quod nos eximat à communi subjectione, ubi sermo Dei ad nos dirigitur. Certe Jehosuah summus Sacerdos erat superior aliis omnibus, quoad doctrinam: erat etiam præcipuus angelus vel legatus Dei exercituum: & tamen non recusat se subjicere Prophetæ Dei, quia intelligit specialiter hoc munere instructum esse divinitus. Idem etiam sequitur Zerubbabel, qui tamen dux erat populi. Ergo sciamus hac lege prædicari Dei verbum, ut nulla vel præstantia honoris, vel dignitas nos ab ejus exceptione quasi aliquo privilegio eximat. Tandem adjungit Propheta, ideo populum alacriter properasse ad opus, quia Deus animos omnibus illis dedit. Nuper loquutus est de profectu suæ doctrinæ: sed nunc exprimit non ita penetrasse vocem suam in omnium animos quasi per se fuerit efficax; sed conjunctum fuisse arcanum Spiritus instinctum. Et hic locus insignis est: quia utrumque membrum complectitur Propheta, quod scilicet Deus non patitur verbum suum esse inutile & infructuosum: interea tamen hoc non provenire ex hominum industria, sed ex arcana Spiritus virtute. Propheta igitur non lusit operam, quia non fuit irritus ejus labor, sed fructum suum protulit. Interea ut verum maneat illud, Et qui plantat, & qui rigat nihil esse; dicit fuisse alacres Israëlitas, quia Dominus ipsos impulit. *Excitavit* ergo *Deus spiritum Zerubbabel, spiritum Jehosuah, & totius populi*, inquit. Neque vero restringere convenit instinctum hunc Spiritus ad unam partem duntaxat, quemadmodum faciunt nonnulli, qui existimant confirmatos fuisse Israëlitas in bono animi proposito (ut loquuntur) quum tamen prius sponte paruissent Dei verbo: perperam illi separant quæ conjunctim legenda sunt apud Prophetam. Nam quod Deus excitavit spiritum Zerubbabel & totius populi, inde factum est ut legationem Prophetæ susceperint, & attenti fuerint ad ejus verba. Stulte ergo imaginantur illi libero suo Arbitrio fuisse adductos Israëlitas, ut verbo Dei parerent: deinde subsidium aliquod Spiritus sancti sequutum esse, ut constanter in illo suo cursu perseverarent. Nam Propheta priore loco exposuit legationem suam reverenter fuisse exceptam à populo: nunc modum exprimit, quia scilicet Deus corda totius populi tetigit. Et loquutio notanda est, quum dicitur *excitatus fuisse spiritus Zerubbabel & totius populi*. Scimus enim fuisse multam pigritiem in multitudine præsertim. Nam quod ad Zerubbabel & Jehosuah spectat, diximus satis fuisse voluntarios, sed tamen nimis cunctatos fuisse, donec correctum fuit illud frigus, quo adhuc laborabant. Sed Propheta hic simpliciter significat, impulsu arcano Dei fuisse ita morigeros: deinde fuisse constantes in proposito. Deus non format in nobis novas animas, ubi in obsequium suum trahit, sed mutat quod erat vitiosum: quia nunquam essemus attenti ad verbum ejus, nisi aperiret nobis aures: deinde nulla esset ad parendum inclinatio, nisi flecteret corda nostra: denique statim deficeret in nobis & voluntas & conatus, nisi etiam donum perseverantiæ adderet. Sciamus ergo fructuosum fuisse laborem Haggæi, quia Dominus efficaciter corda populi tetigit: quemadmodum scimus hoc singulare esse ejus donum, quod electi fiunt ejus discipuli: secundum illud, Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Dicuntur igitur *venisse & fecisse opus in domo Jehovæ Dei sui*. Hinc colligimus etiam neminem idoneum esse ad sacrificia Deo offerenda, vel ad quemlibet cultum, nisi qui formatus fuerit illo arcano Spiritus motu. Sponte quidem & nos & nostra omnia offerimus Deo, & ædificamus ejus templum; sed unde affectus iste voluntarius, nisi quia Dominus nos sibi subjicit, atque ita reddit dociles & morigeros? Postea additur,

1 Cor. 3. vers. 7.

Joan. 6. vers. 44.

C A-

CAPUT II.

IN die vicesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darii regis.

TEmpus etiam designat Propheta, quo aggressi sunt Templi ædificium. Fuerunt autem tres & viginti dies interpositi inter primam legationem, & initium operis. Nam hinc apparet quam indoctus fuerit qui secuit capita: quia fecit exordium secundi capitis ab hac sententia, ubi tamen Propheta quasi digito ostendit quanta fuerit distantia inter diem quo cœpit hortari populum, & profectum de quo loquutus est. Simpliciter ergo hic narrat quando inceperit Templum Dei extrui, nempe *anno secundo Darii regis, sed vicesimo quarto mensis sexti.* Dixerat autem prius mandatum sibi fuisse datum anno secundo Darii regis, & mense sexto, die autem primo. Ergo à primo die cessavit populus, non quod contempserit Prophetæ mandatum, sed quia non tam facile fuit omnes simul animari, ut uno consensu sese ad opus accingerent. Quanquam ergo promptitudo hæc laudatur in populo, notandum tamen est, aliquid fuisse admixtum infirmitatis, quia fructus doctrinæ non apparuit ante vicesimum tertium diem. Postea sequitur,

2. In septimo & vicesimo uno mensis, (*hoc est, septimo mense, vicesima prima die mensis*) fuit sermo Jehovæ in manu Chaggai Prophetæ, dicendo,

3. Dic nunc ad Zerubbabel filium Sealtiel ducem Jehudah, & ad Jehosuah filium Jehosadak Sacerdotem magnum, & ad reliquias populi, dicendo,

4. Quis in vobis superstes, (*vel residuus, ad verbum*) qui viderit domum hanc in gloria sua priore? & quam vos videtis hanc nunc, annon præ illa sicut nihilum in oculis vestris?

5. Et nunc (*nunc tamen*) fortis sis Zerubbabel, dicit Jehova, & fortis sis Jehosuah fili Jehosadak, Sacerdos magne, & fortis sis omnis populus terræ, dicit Jehova, & operamini: quia ego vobiscum, dicit Jehova exercituum,

6. Secundum verbum quod pepigi vobiscum dum egressi estis ex Ægypto: & Spiritus meus stabit, (*vel perseverabit*) in medio vestri, ne timeatis.

Jam narrat Propheta alia de causa se fuisse missum à Deo: ut scilicet occurreret tentationi, quæ poterat opus inceptum abrumpere. Vidimus omnes cœlesti Spiritu fuisse impulsos, ut Templi ædificationem susciperent. Sed sicuti Satan multis artibus conatur reflectere piorum cursum, ita rationem excogitaverat, qua posset frangi illa populi voluntas: nempe quia senes qui viderant antiquum splendorem Templi, putabant secundum illud Templum instar tugurii esse, ideo cessabat omne studium: quia sine promissione, quemadmodum diximus, nullus erit in hominibus fervor, nulla etiam constantia. Jam scimus quid prædictum esset ab Ezechiele, quid etiam alii omnes Prophetæ testati essent: præsertim Jesaias magnifice concionatur de Ecclesiæ excellentia, & ostendit superiorem fore antiquo statu. Deinde Ezechiel imaginem Templi depingit, & enumerat etiam illius dimensiones. Quum ergo vaticiniis edocti essent fideles, Templum novum fore splendidius antiquo, poterant non modo refrigescere, sed prorsus exanimari, quum cernerent Templum novum minime accedere ad veteris excellentiam & dignitatem. Et hæc scribuntur fusius à Josepho. Cæterum ex Prophetæ verbis colligere promptum est, fuisse tunc periculum ne opus inchoatum abjicerent, nisi fuissent nova ista exhortatione confirmati. Dicit autem hoc factum fuisse mense septimo, & primo die mensis. Hic exoritur quæstio, qui fieri potuerit ut tam subito contulerint novam structuram cum antiqua. Viginti septem aut viginti octo dies præterierant ab initio operis: certe nihil tunc potuit confici quod præberet aliquam speciem. videtur ergo hoc esse absurdum, quod tam repente missus fuerit Propheta. Solutio facilis erit, si memoria tenemus quod principio primi capitis dixi, nempe prius jacta fuisse Templi fundamenta, sed fuisse interruptionem longam, quia defluxerat populus ad privata negotia, & quisque sic addictus fuerat suis commodis, ut interea negligerent Templi ædificium. Nam omnino delirium illud est, populum reversum fuisse ab exilio ante legitimum tempus, & satis refutatum fuit claris testimoniis, quia Scriptura diserte exprimit, tam Cyrum quam Darium fuisse divinitus impulsos, ut permitterent reditum populo. Quum ergo reversi in patriam essent Judæi, jam cœperunt Templum ædificare: sed postea, ut dixi, eos abripuerat vel avaritia, vel nimia sollicitudo privatæ utilitatis. Quum ergo neglectum ad tempus fuisset Templi ædificium, rursus fuerunt animandi: quod factum esse nuper Propheta docuit. Jam vix manus applicuerant operi, quum obrepsit illo artificio Satan, Quid proficitis miseri? Vultis extruere Templum Deo vestro: quale autem erit illud Templum? certe non illud quod celebrarunt omnes Prophetæ. Quid enim legimus apud Jesaiam, Jeremiam & Ezechielem? Nonne illi omnes testati sunt longe splendidius fore illud Templum, quod renovaretur postquam essemus reversi ab exilio Babylonico? nunc autem extruimus tugurium. certe hoc fit temere. Non ergo hic militamus sub Dei auspiciis: & satius est relinquere hoc opus: quia Deo non probabitur cultus noster, nisi fundatus sit in ejus verbo. Videmus autem quam longe distet hoc Templum à promissione Dei. Nos vero hinc colligimus non abs re factum fuisse quod vicesimo octavo die vel circiter missus fuit Haggæus, ut revocaret populum à torpore. Unde iterum colligere licet, quam necessarium sit nos assidue stimulari: quia mille impedimenta facile reperiet Satan, quibus nos avertat à recto cursu, nisi Deus subinde repetat novas exhortationes, quæ animos nostros expergefaciant. Elapsi enim fuerant tantum 28 dies: interea cessasset populus ab opere, nisi missus fuisset iterum hortator Haggæus. Jam notanda est causa hujus cessationis, cui voluit Propheta occurrere ac mederi. Nam prius cessaverat populus, quia singuli plus æquo dediti fuerant suis commodis. Erat autem hoc signum fœdæ ingratitudinis, atque etiam profanæ impietatis. nam ingratissimi erant Deo, quibus nulla erat cura extruendi Templi: deinde intolerabilis fuit impietas, quod vellent habitare in domibus suis tabulatis: non contenti mediocritate, nisi domos suas ornarent: Templum autem quasi desertum jaceret. Sed alia fuit ratio quum secundo missus est Haggæus: quia torpor ille oriebatur ex bono principio, & sincero pietatis affectu. Atque etiam hinc

hinc videmus quantus artifex sit Satan, qui non modo palam nos abstrahit ab obsequio Dei, sed sese insinuat clandestinis modis, ut sub zeli prætextu deflectamus à cursu vocationis nostræ. Qui factum est ut populus pigresceret, postquam opus inceperat? nempe quia dolebat senibus longe imparem esse gloriam secundi Templi. Nam etsi clangore tubarum plebs sese animaret, senes tamen ipsi suo ejulatu superabant tubas. Unde hoc? nempe quemadmodum dixi, quia videbant non respondere Templum illud veteri: & ideo putabant Deum sibi nondum esse propitium. Si dixissent non debere fieri tam multos sumptus in structura, Deum non requirere magnas opes, palam detecta fuisset ipsorum impietas. Sed quum maxime cuperent talem esse splendorem Templi, ut possent certo statuere adesse Ecclesiæ restitutionem, qualis promissa fuerat ab omnibus Prophetis: certe videmus fuisse pium ipsorum affectum. Sed ita monemur cavendas nobis semper esse Satanæ insidias etiam in specie veritatis. Quamvis ergo ad pietatem propensi sint animi nostri, semper metuendus est Satan, ne clanculum nobis suggerat quod nos avertat à nostra vocatione: sicuti videmus quosdam deficere ab Ecclesia, quoniam exigunt summam perfectionem. excandescunt ad vitia quæ toleranda sunt nobis, quia corrigi nequeunt: ita prætextu zeli sese separant, & libenter fabricarent sibi novum mundum, in quo esset perfecta Ecclesia, & arripiunt etiam testimonia illa, ubi commendat Spiritus sanctus Ecclesiæ puritatem: sicuti
Ephes. 5. quum Paulus dicit acquisitam fuisse à Christo, ut
vers. 27. esset sine ruga & macula. Sicuti ergo illi rigido suo zelo exasperantur, ut discedant à Deo ipso, & abrumpant Ecclesiæ unitatem: ita etiam multi superbi homines contemnunt Ecclesiam Dei, quia non refulget magna pompa inter nos: & putant Deum non habitare in medio nostri, quia sumus homines obscuri, & non magni pretii: quia etiam paucitas nostra illis contemptui est. In his omnibus est aliqua pietatis species. Quare? nam vellent Deum admirabilem esse, ita ut terreret suæ majestatis metu totum mundum: vel coacervari omnes opes, ut sumptuosæ oblationes fierent. Sed quemadmodum jam dixi, ita captiose insinuat se Satan: & ideo metuamus ejus insidias, etiamsi quid afferat coloris, quod nobis perstringat oculos. Hæc autem optima cavendi erit ratio, si respicimus quid Deus jubeat: deinde si ita recumbimus in ejus promissiones, ut pergamus celeriter in cursu nostro: etiamsi effectus promissionum non statim respondeat votis nostris. Deus enim data opera tenet nos suspensos, ut fidem nostram examinet. Ergo quamvis nondum impleverit quod promisit, sufficiat nobis nos nihil temere tentare, dum obsequimur ejus mandato. Hæc igitur summa erit prudentia, qua effugiemus omnes Satanæ astutias, si simpliciter pareamus verbo Domini, & sic exerceamus spem nostram ut patienter expectemus opportunum tempus, dum impleat quod nunc promittit.

Da omnipotens Deus, quando non modo prorsus sumus alieno abs te animo, sed etiam ubi semel nos excitasti, subinde relabimur vel ad contumaciam, vel ad vanitatem nostram, vel abducimur variis modis, ut nihil difficilius sit quam prosequi cursum nostrum donec perveniamus ad metam stadii nostri: da, inquam, ne confisi viribus nostris plus arrogemus nobis quam par sit: sed semper erectis sursum animis pendeamus abs te uno, & assidue te invocemus, ut novas vires nobis suppedites, atque ita nos confirmes, ut perseveremus usque in finem in officio nostro, donec tandem perveniamus ad veram illam & perfectam effigiem illius templi, quod nobis ædificare præcipis, ubi reluceat perfecta tua gloria, in quam etiam transformemur per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA IN HAGGÆUM PROPHETAM.

CAP. II.

Postquam exposuit Propheta cur novos stimulos addere oporteat populo, jam hortatur tam Zerubbabel & Jehosuah, quam omne vulgus, ut forti sint animo & ita pergant in opere. Iterum vero repetit quod dixerat, *Dominum ipsis adesse: Ego vobiscum*, inquit. Nam hoc unum sufficere nobis debet, ubi pronunciat Deus se nobis adesse: quia scimus auxilium ejus fore superius toto mundo, etiamsi undique Satan conetur obsistere. Simul adjungit *Spiritum suum fore in medio ipsorum*: tandem concludit *non esse cur timeant*. Per Spiritum suum intelligit Deus virtutem qua stabiliet ipsorum animos, ne succumbant tentationibus, vel ne trepidatio ipsos moretur. Et species subjungitur generi, quia Deus multis modis adest suis: sed præcipue ostendit suam præsentiam, quum Spiritu suo confirmat debiles animos. Jubet igitur omnes esse animo forti. hoc est unum. Sed interea ostendit unde illis fortitudo: quia scilicet Spiritu suo fulciet ipsos si vel labascant, vel etiam non possint sufficere ad terrores repellendos. quibus verbis Propheta admonet petendam esse fortitudinem à Deo. Hinc colligimus, non ideo requiri à nobis quæ vocationis nostræ sunt atque officii, quasi pares simus ad omnia præstanda: sed ubi Dominus jure suo imperavit, offert auxilium Spiritus sui. & ita conjungere necesse est promissionem gratiæ cum præceptis: quod non observant stulti homines, qui æstimant liberum Arbitrium ex præceptis, quia sic ratiocinantur, Frustra requiri à nobis quod est supra facultatem nostram: Deum autem præcipere ut formemus vitam nostram ad summam perfectionem. ergo esse in arbitrio nostro præstare summam justitiam. Sed Propheta primo hic hortatur & Jehosuah, & Zerubbabel, & totum populum ut viriliter se gerant: continuo autem post adjungit *Spiritum Dei fore in medio ipsorum*: quasi diceret, Etiamsi non reperiant apud se tantum robur, non esse tamen cur despondeant animos, quia fortitudo petenda est à Spiritu Dei, qui habitabit in medio ipsorum. Denique docet Prophetа sic esse certandum, ut non arrogent quicquam sibi fideles, sed offerant se Domino regendos, ut suppeditet tam arma, quam vires: atque ita in ipsis vincat: quia etsi victoria nobis tribuitur, certum tamen est Deum in nobis vincere. Postea adjungit, *Secundum verbum*. Nam ita resolvo particulam את: & procul discedunt à Prophetæ mente qui putant hic moneri Judæos, ut Deo obtemperent, & ipsum pure colant, & observent sincere ejus Legem, sicuti etiam mandavit quum ipsos educeret è terra Ægypti nam contexit Propheta eundem sermonem. Quanquam in hoc posteriore membro confirmat quod nuper dixit, *Spiritum Dei fore in medio ipsorum*. Quare? ostendit se nihil novum promittere, sed quod jam olim Deus pepigerat cum patribus ipsorum. Siquis particulam את malit explicative accipere,

pere, non repugno: & eodem etiam redibit sensus, nempe hoc esse verbum quod pepigerat. Prophetæ consilium minime ambiguum est, quia docere vult fidelem & constantem esse Deum in suis promissis: & hoc sensuros Israëlitas, quia præstabit quod olim pollicitus fuerat patribus ipsorum. *Verbum*, inquit, *quod pepigi vobiscum ubi vos eduxi ex Ægypto*. Nam solent etiam Prophetæ revocare fideles ad memoriam perpetui fœderis, ut plus auctoritatis concilient suis particularibus vaticiniis. Scimus enim quicquid unquam promisit Deus Judæis, fuisse fundatum in adoptione illa prima. Quum ergo Prophetæ in medium proponunt antiquum fœdus, perinde est acsi ad fontem ipsum revocarent Judæos: quia promissiones quæ subinde occurrunt, similes sunt rivis qui fluunt à prima illa origine, nempe à fœdere gratuito. Nunc ergo videmus cur diserte mentio fiat veteris pacti, quod Deus percusserat cum electo populo in ipso exitu Ægypti. Interea etiam notandum est, hac lege fuisse Deum tunc redemptorem populi sui ut æternus esset pater, & ita perpetuus custos salutis ipsorum. Huc ergo tendit Prophetæ sermo, non redemptos olim fuisse patres, ut eorum filios abjiceret Deus, sed ut gratiam suam ad finem usque continuaret in populo illo. finis autem in ipso Christo reperitur, hoc est, perfectio: neque enim desiit tunc Deus populum electum prosequi suis beneficiis; sed plenius & uberius multo præstitit quod ante adumbraverat. Quicquid enim contulit in veterem Ecclesiam, quasi præludium fuit immensæ ejus bonitatis, quæ tandem patefacta fuit Christi adventu. Jam clare tenemus quid Propheta voluerit: nam exprobrat Judæis suam socordiam, quod non reputent ideo patres olim fuisse redemptos ex Ægypto, ut Deus ipsos tueretur ad finem usque. Jubet ergo expendere quænam sit vis & natura fœderis quod Deus pepigit semel in exitu Ægypti, nempe ut tandem prodiret Redemptor, & secum afferret omnium bonorum plenitudinem. Quum ita sit, inquit, jam tempus adest quo Deus præstet quod tunc pepigit cum patribus vestris: atque ita quicquid hactenus experti estis fidei in Deo, debetis referre ad hunc finem, nempe ut statuatis vos jam hac lege reversos esse in patriam, ut Ecclesiam suam in solidum restituat, non autem maneatis in hac tenuitate, quæ nunc vobis debilitat animos. Quia ergo speranda est vobis perfectio ejus felicitatis quam Deus olim pollicitus est: aut irritum erit fœdus ejus, & ipse fallax erit, aut debetis bono & alacri animo pergere nunc in opere. Sequitur,

7. Quia sic dicit Jehova exercituum, Adhuc unum modicum hoc, & ego commovebo cœlos, & terram, & mare, & aridam.

8. Et commovebo omnes gentes, & venient: desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dicit Jehova exercituum.

9. Meum argentum, & meum aurum, dicit Jehova exercituum.

10. Major erit gloria domus hujus secundæ (*posterioris, ad verbum*) quam prioris, dicit Jehova exercituum: & in loco hoc dabo pacem, dicit Jehova exercituum.

Hic clarius explicat Propheta, & magis confirmat quod dixi, nempe Deum in tempore laturum suppetias miseris Judæis, quia nolit fidem Patribus datam fallere. Pendet igitur hæc sententia à fœdere, cujus paulo ante meminit: & ideo exprimitur particula causalis. *Sic ergo dicit Jehova exercituum, Adhuc unum modicum hoc*, vel breve: *ego implebo domum hanc gloria*. Quod nominat unum exiguum, interpretes magna ex parte ad tempus referunt. Quanquam sunt qui malint rem ipsam notari. Hæc magis recepta est opinio, *Adhuc unum hoc modicum*, id est, paulisper durate, & ad breve tempus, quia cito Deus res in melius mutabit. Quanquam ergo nunc nondum apparet effectus promissionum, quibus hactenus aluistis fidem & spem vestram, tamen ubi præterierit breve tempus, ostendet reipsa Deus se nihil fallaciter loquutum esse. Quidam tamen, ut dixi, volunt rem ipsam hic notari à Propheta, quia scilicet Templum non admodum splendebat in hominum oculis: *Unum hoc est modicum*, id est, non videtis quidem ædificium quale fuit antequam Assyrii & Chaldæi potiti essent urbe: sed ne defixi maneant oculi vestri in hujus Templi intuitu: *Adhuc* igitur *hoc unum transeat*: sed paulo post *implebitur domus hæc gloria*. Quantum ad summam rei pertinet, Propheta voluit erigere piorum animos, ne putarent virtutem Dei esse exinanitam si nondum præstaret quod ipsi speraverant. denique ne æstiment ex præsenti intuitu quod prius dictum fuerat de redemptione. Nam heri diximus ideo fuisse graviter afflictos piorum animos, quia magnifice concionati fuerant Prophetæ tam de Templo quam de regno. nullum erat tunc regnum: Templum vero ignobilis tugurii simile erat potius, quam ut æquaret gloriam prioris Templi. Oportuit igitur hic Prophetam occurrere: hæc ratio est cur jubeat aspectum transferre ad gloriam adhuc absconditam. *Adhuc unum hoc exiguum*, inquit: hoc est, non est cur desperetis, etiamsi nondum apparet tanta majestas Templi, quantam vos concepistis: sed potius animi vestri transiliant ad restitutionem, quæ adhuc procul abest. *Adhuc igitur unum modicum, & commovebo cœlum & terram*. Denique hic jubet Deus locum dari patientiæ, donec exerat incredibilem manus suæ potentiam in solida Ecclesiæ instauratione. Et hoc significat cœli & terræ concussio. Est autem locus insignis: quanquam Judæi, ut sunt præposteri, quoties agitur de regno Christi, corrumpunt quicquid hic dicitur à Propheta, imo fere redigunt in nihilum. Sed Apostolus 12. ad Hebræos cap. admonet quid hic Deus voluerit. Nam continet hic locus tacitam antithesin inter Legem & Euangelium, inter redemptionem cujus nuper facta fuit mentio, & quæ adhuc speranda erat, fuitque tandem exhibita Christi adventu. Deus ergo quum populum suum redimeret tam ex Ægypto, quam ex Babylone, commovit terram. Sed Propheta hic majus aliquid denunciat, quod scilicet Deus cœlum & terram concutiet. Sed singula ordine tractanda sunt, ut melius nobis constet Prophetæ sensus. Dicit primo, *unum hoc esse breve*. Libenter ad tempus refero, ne discedam à communi sententia. Sed non est hac de re nobis litigandum, quia vel parum vel nihil refert quoad rem ipsam. Diximus enim huc spectare Prophetæ consilium, ne Judæi & oculos suos & animos defigant in præsentem intuitum Templi: Sinite, inquit, & date spei locum, quia status hic non diu manebit. Dominus enim concutiet cœlum & terram, hoc est, potius reputate vobiscum quanta sit Dei potentia. Nonne suo imperio regit terram & cœlum? Potius vero concutiet sursum & deorsum omnia, quam non restituat Ecclesiam suam: hoc est, potius mutabitur totius orbis facies, quam non perveniat redemptio ad plenum effectum. Nolite igitur subsistere in istis præludiis, sed agnoscite quod valeat Dei potentia: quia etiamsi necesse sit cœlum & terram misceri, potius hoc fiet, quam ut impediant hostes vestri plenam illam restitutionam, de qua toties concionati sunt Prophetæ. Sed merito Apostolus Euangelium hic dicit Legi opponi, quia Deus exeruit mirificam

virtutem, quum Lex promulgata fuit in monte Sinai: plenior tamen virtus refulſit in Chriſti adventu, quia tunc ſimul cum terra cœlum concuſſum eſt. Ideo non abs re colligit Apoſtolus Deum nunc è cœlo nobiſcum loqui, quia majeſtas ejus ſplondidior apparet in Euangelio, quam olim in Lege: ideoque minus ſumus excuſabiles ſi contemnimus nunc loquentem in perſona unigeniti Filii ſui, & ita loquentem ut oſtendat ſibi totum orbem ſubjectum eſſe. Poſtea adjungit, *Commovebo gentes omnes, & venient*. Poſtquam cœli & terræ meminit, jam oſtendit ſe animos omnium mortalium tenere, ita ut eos flectat pro ſuo arbitrio quocunque volet: *Venient*, inquit, *omnes gentes*. Quare? Nam eas concutiam. Hic rurſum docet Propheta non accedere homines ad Chriſtum, niſi mirabili Dei impulſu. Poterat ſimplicius loqui, Adducam gentes omnes, quemadmodum alibi: ſed voluit plus aliquid exprimere, nempe hunc motum, quo Deus impellit electos ſuos, ut ſeſe in ovile Chriſti conferant, eſſe ſupernaturalem. Concuſſio videtur violenta. Ergo ne homines obſcurent virtutem Dei, qua excitantur ut obediant Chriſto & ſeſe ſubjiciant imperio ejus, hic notatur à Propheta hoc elogio, ut ſentiant non uſitato neque vulgari modo Dominum agere, ubi ita mutantur. Sed interea notandum eſt, ſic violenter & extraordinario vel ſupernaturali modo impelli homines, ut tamen ſponte ſequantur. Duplex igitur eſt opus Dei. nam primo neceſſe eſt concuti homines, ut dediſcant totum ſuum ingenium, hoc eſt, ut obliti prioris naturæ, libenter recipiant jugum Chriſti. Scimus enim qualis ſit noſtra contumacia, & quam ſimus indomiti, donec Spiritu ſuo nos Deus ſubigat. Hic neceſſe eſt fieri violentam concuſſionem: ſed interea non cogimur, ut pareamus Chriſto, quemadmodum leones, & feræ beſtiæ, quæ cedunt quidem, ſed intus retinent ſuam ferociam, & fremunt dum trahuntur catenis, & ſubiguntur vel flagellis, vel baculis. Non ergo ſic concutimur, ut maneat interior quædam in nobis rebellio; ſed concutimur ut mutemus animos, & ſponte recipiamus jugum Chriſti. Hæc ratio eſt cur dicat Propheta, *Concutiam omnes gentes, & venient*: hoc eſt, erit quidem hæc admirabilis converſio, quum gentes quæ prius Deum ſpernebant, quibus etiam ſummo odio erat vera religio & pietas, ſeſe aſſuefacient ad imperium Dei. Venient autem, quia ſic trahentur arcano impulſu, ut tamen voluntarium ſit obſequium quod præſtabunt. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. Poſtea adjungit, *Deſiderium omnium gentium*. Poteſt hoc duobus modis exponi, vel quod gentes accedent, & ſimul afferent quicquid pretioſum eſt, ut conſecrent ad cultum Dei. Nam Hebræi Deſiderium vocant quicquid habetur in pretio: ita hoc nomine comprehendunt omnes divitias, honores, & delicias, & quicquid tale eſt. Ideo quidam ſic contexunt, Concutiam omnes gentes, & veniet deſiderium: ut ſit mutatio numeri. alii ſubaudiunt particulam ב, vel ם, hoc eſt, venient cum deſiderio, vel, venient in deſiderio, id eſt, non venient gentes vacuæ, ſed colligent omnes ſuos theſauros, ut ſacra ſit Deo oblatio. Sed poſſumus etiam intelligere de Chriſto quod dicit, *deſiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria*. Scimus enim Chriſtum fuiſſe expectationem totius mundi: ſicuti etiam apud Jeſaiam dicitur. Et optime quadrabit hæc loquutio, Ubi deſiderium gentium advenerit, hoc eſt, ubi patefiet Chriſtus, ad quem reſpicere debent omnium vota, tunc illuſtrem fore ſecundi Templi gloriam: ſed quia ſtatim ſubjungitur, *Meum argentum, & meum aurum*, ideo ſimplicior erit ſenſus ille quem jam retuli, nempe venturas gentes, & quidem inſtructas omnibus divitiis, ut ſe & ſua omnia offerant Deo in ſacrificium. Optime enim convenit quod ſequitur ſi expoſitive legamus, *Meum argentum, meum aurum, dicit Jehova*: hoc eſt, Ego non inopia hactenus diſtuli plenam Templi ædificationem. Quid enim impediet, quominus undique coacervem aurum & argentum? Si ita mihi libeat, momento uno Templum erigam ex omnibus mundi divitiis. Denique annon penes me eſt creare montes aureos & argenteos, ut inde mihi Templum fabricem? Ergò videtis me non deſtitui opibus, quominus Templum ædificem ſicuti promiſi: ſed quia nondum tempus impletum eſt. Ergo ſuſpenſos ſtare oportet & tamen erectos, qui fidem habent prioribus vaticiniis, donec opportunum tempus advenerit. Hæc eſt ſumma. Tandem concludit *fore gloriam ſecundi Templi majorem quam prioris, & fore pacem huic loco*. Quantum ad verba attinet, nihil obſcurum eſt: ſed præcipue attendere convenit ad rem ipſam. Ac primo quidem notandum eſt, quicquid hic dicitur de futura Templi gloria, referri debere ad ſpiritualium donorum præſtantiam, quæ apparuit Chriſto exhibito, & tamen adhuc nobis conſpicua eſſe debet, ſed per fidem: quia cæcutiunt profani homines ad ejus conſpectum. Et hoc tenendum eſt, ne fabulemur cum craſſis interpretibus, qui putant hoc aliqua ex parte fuiſſe præſtitum ubi de integro Herodes novum Templum conſtruxit. Nam etſi fuit ſumptuoſa illa ſtructura, tamen non dubium eſt, quin diabolus conatus ſit potius larvam objicere Judæis, ut deſinerent ſperare in Chriſtum. Forte etiam talis fuit Herodis aſtutia. Scimus enim fuiſſe duntaxat ſemi-Judæum: profitebatur ſe unum eſſe ex filiis Abrahæ, ſed ſcimus tantum pro ſuo commodo mores ſuos accommodaſſe Judæis. Ergo ne attenti eſſent ad Chriſtum, potuit illis objicere fallax & inane ſpectaculum illud, ut fere obbruteſcerent. Cæterum, etiamſi hoc non venerit Herodi in mentem, certe diabolus data opera voluit hanc fallacem umbram obtrudere Judæis, ut deſinerent erigere mentes ſuas ad ſperandum Chriſti adventum, ſicuti tempus tunc propinquum erat. Deus enim poterat ſtatim ab initio Templum magnificum extruere: quemadmodum reditum permiſit populo ſuo, ita ſimul potuit & animos dare, & ſuggerere materiam, ut Templum poſterius vel æquaret vel etiam ſuperaret Templum Solomonis. Atqui edicto prohibuit Cyrus, ne in tantam altitudinem aſſurgeret Templum: deinde aliquid etiam diminuit ex longitudine: cur hoc factum eſt? deinde, cur Darius, qui tamen liberaliter adjuvit Judæos, & qui ſumptibus non pepercit ut Templum extruerent: cur uterque Rex, quum tamen impulſus eſſet Spiritu Dei, non permiſit ædificari Templum eodem ſplendore, quo prius erectum fuerat? Sed hoc non contigit ſine admirabili Dei conſilio. Scimus enim quam craſſi fuerint Judæi. Et eodem etiam vitio Apoſtolos videmus fuiſſe implicitos, quia non aliud quam terrenum Chriſti regnum ſperabant. Si ergo æque opulentum fuiſſet Templum, & ſi regni etiam ſpecies fuiſſet qualis ante fuerat, Judæi acquieviſſent in illis externis pompis: ita contemptus fuiſſet Chriſtus, imo pro nihilo habita fuiſſet ſpiritualis Dei gratia. Quum ergo adeo propenſi eſſent ad terrenam felicitatem, oportuit ipſos expergefieri, & Dominus adjuvit eorum infirmitatem quum paſſus non eſt erigi tale Templum. Per Herodem vero, quum jam inſtaret Chriſti manifeſtatio, quod paſſus eſt Templum illud adulterinum conſtrui, indicium magis vindictæ fuit ad puniendam ingratitudinem, quam teſtimonium favoris: adulterinum dico, quia ſplendor ille nunquam probatus eſt Deo. Fuit enim profanatio veri Templi potius quam ornatus, quod Herodes conſumpſit magnos theſauros in illa ſtructura. Stulte igitur commemorant etiam aliqui quicquid erogavit Helena Adiabenorum regina, putant hoc modo aliqua ex parte fidem vaticinio fuiſſe factam. Sed Satan potius luſit talibus impoſturis ac præſtigiis, ut abduceret

ceret piorum animos à spiritualis Templi ornatu. Sed cur ergo Propheta hic aurum & argentum nominat? nempe facit hoc communi & recepto more. Quoties enim de regno Christi loquuntur, delineant vel adumbrant ejus splendorem figuris quæ seculo suo conveniunt. Jesaias dum vaticinatur de Ecclesiæ restitutione, prædicat Ecclesiam fore totam argenteam, vel auream, vel quæ fulgeat lapidibus pretiosis: & præcipue cap. 60. celebrat magnificentiam illius Templi, quasi undique gentes adducturæ essent in sacrificium quicquid ubique pretiosum erat. Sed figurate loquutus est Jesaias, quemadmodum alii Prophetæ. Sic ergo quod nunc legimus de auro & argento debet exponi, ut anagoge fiat ad regni Christi naturam: quemadmodum quum prius vidimus, Offerent mihi ab ortu Solis usque ad occasum pura sacrificia, inquit Dominus: quænam illa sacrificia sunt? An vituli adhuc sunt mactandi, vel agni, vel alia animalia? minime: sed spectanda est natura sacerdotii spiritualis: sicuti etiam aurum de quo nunc loquitur Propheta, & argentum, debet accipi spiritualiter, quia ex quo apparuit mundo Christus, jam Deus non vult coli in vasis aureis vel argenteis, sicuti etiam nullum est Altare, in quo victimæ immolentur: nullum etiam Candelabrum: denique cessarunt omnes illæ figuræ legales. Sequitur ergo hic Prophetam agere de spirituali Templi ornatu. atque ita nunc tenemus quomodo gloria secundi Templi major futura fuerit quam prioris. Jam sequitur, *Deum daturum pacem huic loco*: quasi diceret prospere cessurum Judæis, si modo patienter exspectent plenum redemptionis effectum. Sed notandum est, pacem hanc non fuisse illis ita conspicuam,

Mala. 1. vers. 11.

ut pro sensu carnis ea fruerentur: sed fuit hæc species pacis de qua loquitur Paulus, quam dicit superare omnem sensum. Denique non potuit populus amplecti quod hic docet Propheta de futuro Templi splendore, nisi transiliret supra omnia obstacula, quæ tunc videbantur abrumpere plenum cursum redemptionis: & ideo semper redire oportet ad principium illud, *Adhuc modicum hoc*: quasi diceret ferendum patienter esse, dum exercet Deus suorum fidem, sed jam adfore tempus, & quidem brevi, quo Dominus implebit domum illam gloria, ubi scilicet Christus afferet secum plenitudinem gloriæ: quia etiamsi mille mundi in unum coacerventur cum suis thesauris, erit tamen corruptibilis hæc gloria: sed quum Deus Pater in persona Filii sui apparuit, jam tunc vere glorificavit Templum suum, & ita etiam refulsit ejus majestas, ut nihil ad solidam perfectionem tunc defuerit.

Phil. 4: 7.

Da omnipotens Deus, quando natura nimium ad superstitionem propensi sumus, ut meditemur assidue quænam sit ratio veri & legitimi cultus, quem exigis & probas, nempe ut spiritualiter nos tibi offeramus, & nullum aliud quæramus Altare quam Christum, nullo etiam alio Sacerdote freti speremus tibi nos fore & gratos & sacros, ut Spiritu qui in eum plene effusus est, ita nos imbuat, ut ex animo nos tibi addicamus, & sic pergamus in patientiæ nostræ cursu, ut erectis sursum animis semper tendamus ad illam gloriam, quæ adhuc sub spe nobis abscondita est, donec tandem manifestetur suo tempore, ubi unigenitus ille Filius tuus in ultimam illam redemptionem apparuerit cum electis Angelis, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN HAGGÆUM PROPHETAM.

CAP. II.

11. Vicesimo quarto noni, (*mensis subaudiendum*) anno secundo Darii, fuit sermo Jehovæ ad Chaggai Prophetam, dicendo,

12. Sic dicit Jehova exercituum, Interroga Sacerdotes de Lege, dicendo,

13. Si sustulerit vir (*quispiam*) carnem sanctam in ala vestis suæ, & tetigerit ala sua panem, & coctionem, & vinum, & oleum, & quodvis edulium, an sanctificabitur? Et responderunt Sacerdotes, & dixerunt, Non.

14. Et dixit Chaggai, Si tetigerit pollutus in anima omne hoc, an polluetur? Responderunt Sacerdotes, & dixerunt, Polluetur.

15. Et respondit Chaggai, & dixit, Sic populus iste, & sic gens ista in conspectu meo, dicit Jehova: & sic omne opus manuum ipsorum, & quod obtulerint illi pollutum erit.

Quanquam interpretes ad Prophetæ sensum accedunt, nemo tamen vere & liquide exprimit quid intelligat, & docere etiam velit: imo nihil afferunt, nisi frigidum & jejunum: quia referunt omnia ad hanc summam, displicuisse Deo sacrificia antequam cœpisset populus Templum extruere: ab eo autem tempore Deum fuisse placatum, quia populus quum sacrificia offerret in loco deserto, ostendit tali negligentia se contemnere Dei imperium: ubi autem manus adhibitæ fuerunt operi, tunc litatum fuit Deo, atque ita cœpit delectari sacrificiis, quæ ante repudiaverat. hoc quidem est aliquid, sed non totum. Videtur ergo mihi prorsus aliud fuisse Prophetæ consilium. Hactenus populum hortatus est ad ædificandum Templum: nunc hortatur, ut pure ædificet, nec putet se defunctum esse, ubi Templi superficies fulgebit in oculis hominum: quia Deus aliud quærat. Non dubium ergo mihi est quin Propheta hic populum ad spiritualem Dei cultum velit attollere. Oportuit quidem sedulo Templum ædificari, sed spectandus etiam fuit finis: quia Deus nunquam moratus est externas ceremonias, neque etiam illo ædificio oblectatus fuit, quemadmodum homines libenter habitant in splendidis ædificiis. Quum perperam Deo affingerent crassos istos affectus Judæi, Propheta hic ostendit quorsum tam severe hactenus præceperit de Templo ædificando, nempe ut Deus pure & sancte illic coleretur. Iterum repetam quod dixi, ut familiarior sit explicatio: quum populus negligeret Templi structuram, hinc detecta fuit impietas, & contemptus divini cultus. Quænam enim causa moræ & tarditatis fuit, nisi quod quisque plus æquo studebat privatis commodis? Jam quum strenue omnes operam impenderent Templo ædificando, fuit quidem industria illa laudabilis: erat enim pietatis signum: sed si populus Deum putasset nihil amplius requirere, quam externum Templi splendorem, fuisset illa perversa superstitio. Scimus enim corrumpi Dei cultum, si affigitur rebus externis: quia

quia hoc modo transfiguratur Deus in alienam naturam: sicuti spiritus est, ita vult spiritualiter coli à nobis. Quicunque ergo obtrudit tantum externas pompas ad ipsum placandum, ludit pueriliter cum ipso. Hanc secundam partem, meo judicio, nunc tractandam aggreditur Propheta. A septimo mense usque ad nonum incubuerant ad opus sibi injunctum à Domino: sed ut scimus homines satagere in rebus externis, & omittere spiritualem cultum, ideo necesse fuit adjungi hanc doctrinam, ut intelligeret populus non satisfactum esse Deo, quamvis neque sumptibus, neque labori parcerent in ædificatione Templi: sed majus aliquid requiri ab ipsis, nempe ut pure & sancte Deum illic colerent. Hæc summa est. Sed prius expendere convenit Prophetæ verba, quia inde facilius erit colligere totam doctrinæ summam. Dicit ergo *sibi præceptum fuisse à Deo vicesima quarta die noni mensis*, eodem scilicet anno, hoc est, *secundo Darii, ut Sacerdotes interrogaret de Lege. Interroga* ergo *Sacerdotes Legem.* Non jubetur Haggæus inquirere de tota Lege, sed tantum ut ad hanc quæstionem respondeant Sacerdotes, idque ex Dei verbo, vel Legis doctrina: quemadmodum vulgo dicunt, Quæritur quid juris. neque enim Sacerdotibus permissum fuit quidvis proferre sine discrimine, sed erant duntaxat Legis interpretes. Hæc ratio est cur jubeat Deus Prophetam suum inquirere quid Lex Mosis definiat de hac ceremonia. Finis autem est, ut populus ex legalibus ceremoniis convictus non litiget, neque obstrepat, sed agnoscat damnari omnia opera tanquam vitiosa, quæ non manant ex puro & sincero cordis affectu. Primo quærit Haggæus, *si quis sumat carnem sanctam*, hoc est, frustum aliquod sacrificii: si quis sumat, & gestet vel in manica, vel in ala, hoc est, in ora vestimenti sui: deinde attingat vel panem, vel oleum, vel quodvis edulium, an sanctificabitur solo tactu quicquid conjunctum fuerit cum carne illa sancta. *Respondent Sacerdotes, Non.* Hic etiam crasse hallucinantur interpretes, quia sanctificari accipiunt pro inquinari, omnino perverse: quia duplex hic quæstio proponitur in medium, an caro sancta sanctificet quicquid attigerit, deinde an homo impurus & pollutus contaminet quicquid attigerit. De priore membro scite & vere respondent Sacerdotes, non subesse tantam vim sacrificiis, ut sanctificent quicquid attigerint: & hoc verum est. Secunda etiam definitio optime convenit, pollui scilicet ab homine immundo quicquid attingit, quemadmodum ubique Lex pronunciat. Jam Propheta accommodat doctrinam illam ad præsentem usum: *Sic est*, inquit, *populus iste, & gens ista, & opus manuum ipsorum.* Nam quantisper polluti erunt, etiamsi multos sumptus faciant in sacrificiis, & se multum fatigent in colendo Deo, non modo inanis est eorum labor, sed quicquid offerunt pollutum est, ac mera abominatio. Nunc tenemus Prophetæ verba. Atque ita transire ad rem ipsam operæpretium est: primo, antequam generaliter de causa præsenti differam, notatu dignum est quod hic dicit Propheta *se inquirere de Lege*: quia non fuit in arbitrio Sacerdotum quidvis proferre: quemadmodum eo licentiæ progressos esse scimus, ut tyrannice mandarent quod Deus nusquam præceperat: deinde ut etiam prohiberent populum à rebus licitis, & quarum usus permissus fuerat Lege Dei. Atqui hic non concedit tantum licentiæ Sacerdotibus Haggæus, ut quærat quid ipsi censeant, sed quid contineat Lex Domini. Et hoc notatu dignum esse dixi: quia exitiale malum est, tyrannicum imperium in conscientias. Et tamen diabolus hoc prætextu semper corrupit Dei cultum & omnem pietatis doctrinam, dum extulit absque modo auctoritatem Ecclesiæ. Verum quidem est, fuisse sacerdotale officium plenum dignitatis, & dignum reverentia: sed videndum semper est, ne quod sibi arripiunt homines, vel quod illis temere conceditur, decedat ipsi Deo, sicuti videmus fieri in Papatu. Quum Papa ostendere vult sine controversia parendum esse omnibus suis præceptis, adducit quod legitur in Deuteronomio, Si quæstio inciderit de Lege, summus Sacerdos judicabit inter sacrum & profanum: *Deut. 17. vers. 8.* hoc quidem verum est; sed interea an summo Sacerdoti permissum fuit, posthabita Dei Lege, futiliter hoc vel illud proferre sine delectu? imo Sacerdos fuit Legis interpres. Ergo utcunque Deus audiri jubeat quos Ecclesiæ suæ pastores præfecit, vult tamen audiri per os ipsorum, sicuti prius dictum fuit. Denique ad hanc regulam exigere oportet quicquid auctoritatis est in Ecclesia, nempe ut Lex Dei retineat suum gradum, nec quicquam ex seipsis homines comminiscantur, sed tantum definiant ex verbo Domini quid rectum sit. hoc autem in transcursu. Venio nunc ad præcipuum caput: *Sacerdotes respondent*, Non sanctificari vel carnem, vel oleum, vel vinum, etiamsi attigerint partem aut frustum sacrificii. Quare? Sacrificium enim quæ profana sunt non sanctificat, nisi quoad expiationem. nam scimus hunc finem fuisse in sacrificiis, ut homines qui polluti erant sese Deo reconciliarent. Sed tamen bene hoc à Sacerdotibus responsum fuit, non sanctificari profanam carnem, vel profanum oleum, tactu carnis sanctæ. Quare? neque enim caro illa in eum usum dicata fuerat Deo, ut solo tactu purificaret quæ profana erant. Sed ex opposito hoc etiam verissimum est, si homo sit immundus, solo tactu polluere quicquid attingit. Immundum anima intelligunt, qui polluerat se tactu cadaveris: quod mihi non probatur. nomen Animæ subinde in Lege occurrit pro homine ipso: Anima quæ comederit morticinum, polluetur: anima quæ contigerit cadaver, polluta est. *Levit. 17. vers. 15.* Ergo hic dicitur pollutus anima, qui intus gestat suam immunditiem: quemadmodum nos Gallice loquimur, *Pollú en sa personne.* Quisquis ergo immundus est, solo tactu contaminat omnia quæ per se alioqui pura erant: & clausula satis demonstrat non alium fuisse doctrinæ finem. Dixi quod satis erat de consilio Prophetæ. Sed res ipsa nunc fusius explicanda est. Scimus quam defunctorie agere soleant homines cum Deo: ludunt enim tanquam pueri cum suis puppis. Et hæc audacia reprehensa fuit à profanis hominibus, quemadmodum satis notum est. Vix Propheta quispiam posset asperius invehi contra crassam istam superstitionem, quam Persius, ubi etiam puppis comparat sacrificia, quæ tamen erant in summo pretio apud omnes: ostendit requiri aliud à Deo, nempe

Compositum jus fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Vult ergo imbutos esse homines vera sanctitate, idque intus, ut nihil sit fictum, vel fucatum. Dicit qui tales sunt, hoc est, quicunque imbiberunt verum Dei timorem, eos rite litare, etiamsi duntaxat afferant micam thuris: alios vero tantum profanare cultum Dei, etiamsi multos boves adducant: quia scilicet polluitur novis & iteratis ipsorum sordibus quicquid putant valere ad tegendas suas sordes. Et hoc satis vulgare fuit inter profanos scriptores: alius etiam Poëta,

Non bene cælestes impia dextra colit.

Sic loquuti sunt illi ex communi naturæ sensu. Quantum ad Philosophos spectat, tenent semper illud principium, non rite sacrificari Deo, nisi animis bene & penitus purgatis. Sed interea tam Philosophi quam Poëtæ delapsi sunt ad illud commentum, quo Satan fascinavit omnes à minimo usque ad maximum, nempe placari Deum ceremoniis: inde tot piacula, quibus confisi stulti homines putarunt Deum sibi fore propitium, etiamsi obstinate non desinerent quotidie accersere sibi novas pœnas, &

quasi

quasi ex professo bellum gerere cum Deo ipso. Hodie in Papatu principium quidem illud admittent, nempe requiri verum Dei timorem, quia hypocrisis contaminat omnia hominum opera. neque enim audebunt laudare qui ficte & quasi per ludibrium Deo satisfacere volunt, quum tamen intus turgeant & superbia, & contemptu, & impietate. Sed interea nunquam recipient quod hic Propheta dicit, nempe homines non modo perdere operam, sed contrahere novam pollutionem, dum placare Deum volunt suis sacrificiis, nisi interior puritas præcedat. Nam unde primum partialis justitia quam imaginantur Papistæ? Dicunt enim, etiamsi quis Legem non observet, tamen partem unam obsequii probari Deo, & nihil magis tritum est apud eos quam nomen partialis justitiæ. Siquis ergo adulter abstineat à furto, & eroget etiam ex suis facultatibus aliquid, eleemosynas illas volunt ipsi & pronunciant sacras esse. Atqui prodeunt ab homine immundo. Sed integumentum illud profertur, quod sufficit hoc vel illo modo Deum placare. Sic Papistæ promiscue volunt obstringere Deum suis operibus, etiamsi referti sint immunditia. Ergo videmus non hodie primum, vel heri natum esse hunc errorem, sed quasi infixum esse in ossibus & medullis hominum, ut scilicet existiment Deo placere suos cultus quamvis sint ipsi immundi. Ideo tenenda est hæc definitio, Opera quantumvis splendeant in oculis nostris, nullius tamen esse pretii vel momenti apud Deum, nisi fluant ex puro corde. Et prudenter etiam hoc Augustinus explicat libro contra Julianum quarto. Dicit enim apud fideles perperam fieri judicium de operibus ex ipso aspectu: sed debere æstimari à fonte suo: deinde à fine. Non tam distincte loquitur Augustinus, sed tamen ita sentit: & hoc potest colligi ex ejus verbis. Nunc fontem operum dico integritatem cordis: finem vero, si hominibus propositum sit Deo se subjicere, & consecrare illi vitam suam. hinc ergo discernimus inter bona & mala opera, inter vitia & virtutes, nempe ex recto & simplici affectu: deinde ex fine. Hoc voluit Propheta priore membro: & extorsit responsum à Sacerdotibus, quod optime cum Lege ipsa consentit, nempe nullum opus, utcunque magna laude vel magno plausu excipiatur coram mundo, apud tribunal Dei quicquam mereri, quia manat ex corde impuro. Jam quod ad secundam partem spectat, non minus difficile est persuadere hominibus, contaminari quicquid attingunt, si polluti sint, & tamen hoc Deus palam ostenderat Judæis: & Sacerdotes non hæsitant, neque ambigunt, sed statim respondent quasi de re nota & comperta, quod scilicet homo immundus contaminet quicquid attingit. Sed ubi ventum est ad rem ipsam, tunc refugiunt homines quod tamen palam edocti fuerant: imo quod fateri coguntur, donec videant se urgeri: & tunc incipiunt Deo objicere nimium rigorem, Quid hoc est, pollui quicquid attingimus, siquid sit inquinamenti in nobis? Annon tamen aliquid laudis merentur nostra opera, quum bona sunt? Et hinc etiam illud vulgare dictum, Opera quæ sunt de genere bonorum, semper aliquid mereri: etiam extra fidem valere tamen ad promerendum fidei donum, quia hominem præparent ut capax sit gratiæ Spiritus sancti. Vocant autem Opera de genere bonorum, quæ per se laudabilia sunt, ut est castitas, ut est liberalitas, ut est sobrietas & temperantia, ut est beneficentia, ut sunt omnes eleemosynæ. Sed pronunciat Deus pollui virtutes istas, etiamsi homines rapiant in admirationem sui, & meras esse ac fœtidas sordes, nisi cor bene purgatum fuerit. Quare? Nam ex fonte impuro & polluto nihil manare potest nisi impurum & pollutum. Nunc facile est intelligere, quam apte adduxerit Propheta Sacerdotes & totum populum ad verum hoc discrimen. Nam si ex abrupto sic loquutus fuisset, Deo nullum placere opus, nisi auctor ipse bene purgatus fuerit ab omni inquinamento, statim exortæ fuissent multæ disceptationes: Cur Deus repudiabit quæ per se laude digna sunt? Siquis studeat pudicitiæ, si alius liberaliter eroget partem bonorum, si alius se totum addicat publicis commodis: si in alio refulgeat magnanimitas & constantia: si alius profitetur honestas artes: annon virtutes istæ merentur aliquid laudis? Fuisset igitur magnus strepitus in populo, nisi jam ita præfatus fuisset Haggæus, Ex Legis definitione non sanctificari quod profanum est tactu sanctæ carnis: deinde pollui quicquid attingitur ab homine immundo. Legalis igitur figura compescuit omnes obstreperas voces, quæ statim fuissent auditæ in populo. Cæterum, quamvis hodie ceremoniæ cessaverint, neque sint amplius in usu, tamen quod semel testatus est Deus, hodie etiam vigorem suum retinet: pollui scilicet à nobis quicquid attingimus, nisi vera puritas cordis præluceat, quæ opera nostra sanctificet. Nunc videndum est quomodo placeant Deo opera nostra. Nemo enim deprehendetur unquam purus vel integer. nam perfectissimi quique tamen vitiis laborant: ita fiet, ut opera ipsorum semper aspersa sint maculis, & contrahant aliquam immunditiem ex occultis sordibus cordium. Respondeo primum, omnia opera ideo vitiosa esse coram Deo, & fœtere etiam instar abominationis, quia cor vitiosum est naturaliter: sed ubi Deus corda fide purificat, tunc incipiunt opera nostra probari, & laudem suam obtinent coram ipso: quia scilicet cor purgatum est fide: & puritas illa diffunditur ad opera, ut incipiant Deo placere. Hac ratione dicit Moses Abel placuisse Deo cum suis sacrificiis: Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus. *Gen. 4: 4.* Moses si tantum dixisset probata fuisse sacrificia Abelis Deo, præpostere fuisset loquutus, vel saltem obscure: quia subticuisset quod erat præcipuum. Sed incipit à persona, quasi diceret placuisse Abel Deo, quia scilicet integro & sincero animo eum colebat. Postea adjungit, simul etiam probata fuisse ejus sacrificia, quoniam manabant ex vero timore Dei, & sincera pietate. Sic Paulus quum de vera Legis observatione differit, Finis Legis est, inquit, charitas ex corde *1 Tim. 1.* puro, & ex fide non ficta. *vers. 5.* Ostendit ergo nullum esse vel censeri legitimum opus coram Deo, nisi quod proficiscitur ab illo fonte, nempe à fide non ficta, quæ semper conjuncta est cum recto & simplici cordis affectu atque integro. Hoc unum est. Deinde simul etiam tenendum est, quomodo Deus purificet corda nostra fide. Est autem duplex purgatio: quia primum reformat nos ad imaginem suam, & insculpit nobis verum & serium timorem, studiumque obedientiæ. Hæc igitur puritas cordis sese ad opera nostra diffundit: quia ubi imbuti sumus vera pietate, nihil aliud nobis propositum est, quam nos & nostra omnia offerre Deo. Ab hoc autem affectu longe distant, imo prorsus alieni sunt hypocritæ, & profani homines liberaliter quidem sua Deo offerunt, sed volunt ipsi manere sui juris: quia hypocrita nunquam se Deo addicet in spiritualem victimam. Videmus ergo ut fides dum corda nostra purificat, simul etiam purificet opera: quia regeniti Spiritu Dei nosipsos primum, deinde nostra offerimus. Sed quia purgatio hæc nunquam reperietur plena in hominibus, ideo subsidium accedere necesse est ex gratuita acceptatione. Purificantur ergo corda nostra fide, quia Deus non imputat nobis immunditiem quæ residua est & quæ posset inficere opera nostra. Sicuti ergo Deus gratam habet puritatem quæ nondum perfecta est, ita facit ne contagio ad opera ipsa perveniat. Abel quum Deo sacrificia offerret, erat quidem integer, quatenus nihil erat in ipso fictum vel duplex: sed scimus fuisse hominem circumdatum infirmitate. Oportuit ergo quod erat pollutionis in ipso residuum deleri Christi gratia. hinc fa-

ctum

ctum est, ut sacrificia ejus placerent: quia sicuti acceptus fuit, ita Deus amplexus est quicquid ab ipso profectum erat. Nunc ergo videmus quomodo naturaliter displiceant homines Deo cum suis operibus, & nihil possint afferre nisi vitiosum, fœtidum & abominabile. Videmus rursus quomodo filii Dei, postquam eos Spiritu suo regenuit, puri ad eum accedant, & simul offerant pura sacrificia. Puri accedunt, quia illis propositum est seipsos absque fictione addicere Deo. Sed quoniam affectus ille nunquam perfectus est, ideo supplet Deus defectum illum gratuita imputatione, quia perinde amplectitur servos suos, acsi in solidum formati essent ad omnem justitiam. Et eadem etiam ratione probat ipsorum opera quoniam abstersæ sunt omnes maculæ, quæ merito gratiam omnem detrahere poterant nisi sepulta esset omnis immundities sanguine Christi, & id per fidem. Hinc colligimus non esse cur se quispiam fallat vanis blanditiis, ubi studuerit magna pompa Deum placare: quia exordium hoc semper requiritur, de quo hic agit Propheta, nempe ut homo ipse purus sit in anima, hoc est, ut interior puritas præcedat quicquid est operum. Et quamvis hæc doctrina passim occurrat apud omnes Prophetas, quia tamen perstringit nobis oculos, & omnes sensus excæcat hypocrisis, ideo probe nobis meditanda est: & non tantum notandus est hic locus, sed etiam alii similes, ubi rident Prophetæ populi diligentiam, quia satageret in sacrificiis & externis figuris: negligeret autem præcipuum caput, hoc est, veram cordis puritatem. Et simul etiam in ultimo versu notandum est quod dicit Propheta *sic esse omne opus manuum ipsorum, & quicquid offerebant.* Videtur hoc in speciem nimis esse durum, damnari ipsa sacrificia quasi polluta. Sed non mirum est repudiari à Deo tales cultus fictitios, quibus ipsum magno probro afficiunt homines profani, quia vellent eum transfigurare pro suo arbitrio, quasi posset mulceri vel crepundiis, vel aliis nugis. Hoc ergo nimis indignum est ludibrium, quo Deum afficiunt homines dum ita obtrudunt externas ceremonias, & non respiciunt ejus naturam: quia etiamsi nullius apud eos pretii sit spiritualis cultus, putant tamen se satisfacere. Ergo in summa notandum est, hic docere Prophetam, non sufficere si Deo exhibeant homines suum obsequium, si sacrificia offerant, si impendant laborem suum ad ædificationem Templi, nisi rite hoc totum faciant. quid est rite? nempe sincero affectu cordis, ut nihil sit vel hypocriticum vel duplex.

Da omnipotens Deus, quando ex utero matrum prodimus prorsus impuri & fœtidi, deinde etiam contrahimus assidue tot novas maculas, ut confugiamus ad fontem veræ purgationis. Et quando non alia est ratio, qua purgemur ab omnibus inquinamentis carnis, nisi ut sanguine Filii tui unigeniti aspersi, idque per arcanam Spiritus tui virtutem, renunciemus omnibus nostris vitiis: da, inquam, ut ita studeamus nos tibi vere & sincere addicere, ut quotidie magis ac magis renunciantes omnibus pravis affectibus nostris, nihil aliud habeamus propositum, quam ut mentes nostras, & affectus omnes cum vera abnegatione nostri tibi subjiciamus, ac ita exerceamus nos in studio & meditatione hac quantisper versamur in mundo, donec tandem perveniamus ad veram illam & solidam puritatem, quæ nobis reposita est in Filio tuo unigenito, quum plene illi adhærebimus, transfigurati in eam gloriam, in quam ipse receptus est, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN HAGGÆUM PROPHETAM.

CAP. II.

16. Et nunc ponite quæso *(vel agedum)* super cor vestrum à die hac & supra, antequam poneretur lapis super lapidem in Templo Jehovæ.

17. Ante hæc quum veniret quis ad acervum viginti, fuit decem: quum veniret ad torcular ut hauriret quinquaginta è torculari, fuit summa viginti.

18. Percussi vos Orientali vento, *(vel urente)* & rubigine, & grandine in omni opere manuum vestrarum, *(alii vertunt, Et omne opus, sed male: Et potius hic debet resolvi quemadmodum dictum est. In omni ergo opere)* & vos non ad me, dicit Jehova.

19. Ponite quæso super cor vestrum à die hac & supra, à die vicesimo quarto noni mensis, à die quo fundatum fuit Templum Jehovæ, ponite super cor vestrum.

20. An adhuc semen in horreo? & adhuc vitis, & ficus, & malus granata, & arbor olivæ non protulit: à die hac benedicam vobis.

COactus sum hos omnes versus simul conjungere, quia rem unam hic tractat Propheta. Summa autem huc tendit, palam tunc Dominum sumpsisse pœnas de tarditate populi, ut quisque facile agnosceret fuisse præpostere factum ab omnibus, quod ita operam dedissent privatis commodis, neglecto Templo. Crasse enim hic agit Propheta cum hominibus terrenis, & qui addicti erant ventri suo. Si vere adolevissent, vel fecissent majores progressus in vera pietate, poterat alio modo cum ipsis agere: & certe sequutus esset illum ordinem, quemadmodum dicit Paulus, Sapientiam loquimur inter perfectos. (1 Cor. 2. vers. 6.) Sed quoniam defixi erant in potu & cibo, & intenti privatis suis commodis, Propheta illis in medium proponit pro ipsorum captu, Deum ipsis fuisse iratum, & perspicua fuisse signa maledictionis, quum terra fruges non produceret, sed ipsi essent famelici. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed iterum percurram verba, quo res melius pateat. *Ponite*, inquit, *super cor.* Hic Propheta oblique perstringit eorum socordiam, quod in rebus manifestis cæcutirent: nam hic non attollit eorum mentes in cœlum, non profert alta mysteria, sed tantum concionatur de victu & alimentis. Quum ergo Deus imprimit certas iræ suæ notas in ipsa communi vita, non est tolerabilis stupor noster, si hoc totum negligimus. Et sæpius hoc ideo repetit Propheta, ut pudorem incutiat Judæis, ubi viderint sibi toties exprobrari suam tarditatem. *Ponite* ergo *super cor*, hoc est, considerate id quod dicturus sum, *à die hac & supra*, inquit, *antequam poneretur lapis super lapidem*, hoc est, ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum

dum Templum, conſiderate quid uſque ad hunc diem contigerit. Poſtea adjungit, Antequam, inquit, cœperitis Templum extruere, nonne dum quiſque venit ad acervum viginti, tantum reperit decem modios? hoc eſt, nonne quum ſperarent agricolæ ſibi eſſe in horreo vel area modios viginti, decepti ſunt ſua opinione? quoniam ſcilicet Deus arefecerat ſpicas, ut non redderent quod ſolebant. Agricolæ enim longo uſu edocti poſſunt facile conjicere quid ſperare debeant ubi vident meſſem ſuam: ſed aſpectus ipſe fruſtratus eſt agricolas. Deus ergo maledictionis ſuæ ſigna illic oſtendit. Deinde quum veniret quiſque ad torcular, & ſperaret ſibi fore largas vindemias, nonne etiam deceptus eſt? Nam pro cadis 50. tantum reperit 20. Poſtea adjungit, *Ego percuſſi vos vento Orientali.* Nam בשדפון accipitur pro vento urente. Ventus autem Orientalis infeſtat Judæam ſiccitate ſua: ſicuti etiam vocant בירקון vel rubiginem, vel humidum ventum ex quo naſcitur rubigo. Scimus enim ſi humefactæ ſunt ſegetes, contrahere rubiginem, ubi ſol calorem ſuum emittit. Quod ad ſenſum Prophetæ, nulla eſt ambiguitas, quia docere voluit diverſis modis fuiſſe percuſſos, ut facile ſecum reputare debuerint Deum iratum eſſe. Addit etiam, *grandine.* Nam ſi fames tantum vel ex frigore, vel ex æſtu contingat, hoc tribuitur fortunæ, vel aſtris: ſed ubi Deus exerit varia flagella, tunc cogimur agnoſcere iram ejus, quaſi nos expergefaceret. Hæc ratio eſt cur varias ſpecies hic commemoret Propheta. Dicit autem, *in omni opere manuum veſtrarum.* quod alii vertunt, Et omne opus: ſed perperam. Neque enim percuſſi fuerant in ſuis corporibus, ſed in terræ cultura. Tandem adjungit, *Et vos non ad me*, hoc eſt, toto illo tempore nihil profeci, quum toties & variis modis vos caſtigarem. Et interea quid vobis profuit contumacia cordis veſtri? non eſtis reverſi ad me. *Ponite*, inquit, *cor veſtrum à die hac & ſupra.* Repetit quod dixerat, nempe à die 24. noni menſis. Vidimus autem paulo ante, Prophetam fuiſſe miſſum die illo, ut coargueret populi peccata. *Ponite* ergo *cor veſtrum*, inquit, *à die hac.* Videmus quam emphatica ſit iſta repetitio, quod in rebus manifeſtis adeo tamen torpebant Judæi, ut non tangeret eos ſua penuria & eſuries. Scimus autem nullum eſſe acriorem ſtimulum ad homines pungendos, quam dum fame laborant. Quum ergo Dominus victum illis raperet ex ore, non fuiſſe attentos ad tale judicium, hoc certe fuit nimii ſtuporis. qua ratione hic Propheta ſæpius inculcat, Judæos fuiſſe nimis ſegnes, qui animum ad tam manifeſta Dei judicia non adjecerint. Jam ſubjicit, *An adhuc ſemen in horreo?* Hieronymus vertit, In germine: & probabilis fuit ratio cur ita verteret, quia videbat non congruere inter ſe membra, niſi nomen מגורה acciperet pro germine. ſed tamen deceptus fuit, meo judicio. Hebræi etiam mihi non placent, quia quidam affirmative legunt, Quod ſemen ſit in horreo, quia ſcilicet non auſi fuerant triticum ſuum terræ mandare in illa inopia. Alii autem interrogative legunt, quaſi diceret tempus meſſis procul abeſſe, & tamen exiguum illud quod reſtabat ſatis fore ad eos alendos. ſed, meo judicio, non quadraret nomen ſeminis frumento jam collecto, niſi ſationis reſpectu. Itaque non dubito quin benedictionem Dei commendet in meſſe poſt quinque menſes ventura, ſicuti paulo poſt repetam. Quod enim quidam ad præteritum tempus torquent, quaſi diceret Propheta jam expertos fuiſſe Judæos quid valeret Dei maledictio, prorſus coactum eſt. ſed hic genuinus eſt Prophetæ ſenſus, *An ſemen adhuc in horreo?* hoc eſt, an ſemen quod adhuc in terra latet collectum eſt? Poſtea addit affirmative, *Neque vitis, neque ficus, neque malus granata, neque oliva adhuc quidquam protulerunt.* erat enim nonus menſis anni. Scimus autem initium tunc fuiſſe à menſe Martio. Quum ergo eſſent fere in media hyeme, pendebant incerti quid futurum eſſet. Menſe Novembri non poteſt fieri judicium, etiam à peritiſſimis, qualis vel quantus proventus ſperari debeat. Quum ergo ſuſpenſi adhuc hærerent, dicit Propheta paratam illis fore benedictionem Dei. huc autem ſpectat, ſe proferre certum Dei oraculum, quia non loquatur de vindemiis, quarum ſpes aliqua jam apparuerit, neque de meſſe, ubi ſpicæ jam ſurrexerint. Quum ergo adhuc periculum eſſet à grandine, à vento urente, deinde à pluviis, & aliis corruptelis ac vitiis frugum, dicit uberrimam fore meſſem, largas vindemias, denique ampliſſimum proventum & olei & ficuum. Jam potuit certo agnoſci fides prophetiæ, quum Deus impleret id quod loquutus erat per os ſervi ſui. Nunc redeo ad ipſam ſummam. Sicuti nuper attigi, Propheta hic Judæos tractat pro craſſo ingenio. Nam poterat ſubtilius docere pios, qui non ita impliciti vel dediti fuiſſent terrenis commodis. Oportuit igitur eum loqui ut ferebat captus gentis: quemadmodum aliter docebit peritus doctor vel pueros, vel grandes natu. Oſtendit autem à ſignis Judæos fuiſſe ingratos Deo, quum negligerent ſtructuram Templi, & quiſque ſedulò & magno fervore intentus eſſet ad extruendam domum propriam. docet hoc à ſignis. Quare? Unde factum eſt, inquit, ut nunc corruptæ fuerint fruges veſtræ rubigine, nunc æſtu perierint, nunc fuerint grandine percuſſæ, niſi quia Dominus voluit hoc modo corrigere ſegnitiem veſtram? Sequitur ergo, pœnis iſtis vos eſſe convictos ingratitudinis, quod poſthabito Dei cultu, tantum ſequuti fueritis privata commoda. hoc unum eſt. Jam poſterius membrum continet promiſſionem: & inde melius potuit confirmari hæc doctrina, quum populus videret ſubito & præter ſpem res in melius converſas eſſe. Laboraverant frugum inopia multis annis: ubi autem ſequitur repentina ubertas, hæc mutatio nonne aliquid oſtendit conſideratione dignum? præſertim ubi prædicitur hoc antequam evenerit, & antequam humanis conjecturis poſſit quicquam ſtatui? Videmus ergo duabus rationibus inſiſtere Prophetam, ut Judæi damnent ſuam ſegnitiem, & fateantur ſe impios fuiſſe & malignos erga Deum, quia contempſerint ædificationem Templi: deinde ut eos animet, & alacriores reddat ad opus inceptum, proponit illis, ut jam dixi, quod contigerat. Deus autem ſatis ſuperque teſtatus fuerat multiplici pœnarum genere ſe illis eſſe offenſum. Jam quum promittit ſe alium fore; hinc etiam ſequitur nova & major confirmatio. Sed hic poſſet quiſpiam excipere, non eſſe hæc certa argumenta vel perpetua, quoniam ſæpe continget, ubi fideliter operam ſuam impendet populus Deo colendo, ut tamen rebus adverſis prematur: imo Deus conſulto ſæpius examinat ſuorum fidem, dum ita occultat benedictionem ſuam ad tempus. ſed ſolutio facilis eſt. Fateor igitur non raro accidere, ut qui ſincere & ex animo Deum colent, tamen fraudentur terrenis commodis: quia ſcilicet vult Deus eos attollere ad ſpem remunerationis æternæ. Data igitur opera ſæpe Deus benedictionem ſuam ſubducit à fidelibus, ut eſuriant in mundo, quaſi ipſum colendo luderent operam. ſed Propheta etiam noluit proponere hic argumentum perpetuum: quando ſatis habuit Judæos convincere ab ipſa experientia, quoniam nihil obſtabat quominus agnoſcerent ſuam avaritiam diſplicuiſſe Deo, niſi quod erant nimium bruti. Ergo Propheta hic objurgat ſocordiam illam, quod dum valde ſatagerent ad ſeſe locupletandos, non tamen obſervaverint laborem ſuum eſſe irritum, quod Deus è cœlo ipſis malediceret. Hoc ergo poterat facile ab ipſis cognoſci, niſi quod ſeſe obſtupefecerant in ſuis vitiis. Quod autem Propheta hic teſtatur uberem fore proventum & vini, & tritici, & olei, & aliarum frugum, hoc efficacius fuit, quemadmodum

dixi, ad confirmationem. Jam siquis rursus objiciat, non fuisse hoc operæpretium, quia Deo non placet cultus servilis & mercenarius: respondeo, talibus sæpe rudimentis Deum stimulare homines, quum nimis tardos & pigros esse videt: postea autem eos adducere aliis rationibus, ut vere & ex animo ipsum colant. Siquis ergo tantum ut ventrem suum saturet obsequitur Deo, perinde est acsi quis operam locaret in singulos dies, & referret mercedem, deinde negligeret eum à quo conductus est. Certum est tale obsequium pro nihilo duci coram Deo. vult enim
2 Cor. 6. vers. 7. ingenue à nobis coli: & diligit hilarem datorem, quemadmodum dicit Paulus. Cæterum, quia plerumque homines pro sua ruditate non possunt primo die vel momento perduci ad illam ingenuitatem, ut gratis sese addicant Deo, necesse est initium fieri ab aliis rudimentis, quemadmodum hic Propheta terrenum & quotidianum victum promittit Judæis: quia scilicet videbat non posse ipsos primo statim gradu in cœlum usque conscendere: sed noluit tamen finem facere, donec eos altius attolleret. Sciamus ergo hoc fuisse duntaxat exordium, ut discerent Deum timere, & sperare ab ipsius benedictione quicquid optandum erat: deinde ut excuterent suam socordiam, qua fuerant nimis obstupefacti ante illud tempus. denique aliter Deus rudes & elementarios tractat, qui nulla adhuc pietatis doctrina imbuti sunt, vel qui similes sunt brutis pecudibus: aliter autem tractat discipulos suos, qui assuefacti sunt ad solidam doctrinam. Quum dico sic Prophetam egisse cum Judæis, non loquor de tota gente, sed expendo quod vidimus ab initio libri, Judæos scilicet tunc nihil aliud curasse, nisi ut domos suas extruerent: & ita nullum fuisse pietatis studium apud ipsos. Quum ergo fere sepulta esset Dei memoria, quum Templum esset desertum, & fervor suus unumquemque impelleret ad structuram propriæ domus, hinc colligimus quam fuerint crasso ingenio. Non mirum est igitur, quod Propheta hunc tenet ordinem erga ipsos. Pergamus.

21. Et fuit (*postea fuit*) sermo Jehovæ secundo ad Chaggai, vicesimo quarto mensis, dicendo,

22. Dic ad Zerubbabel Ducem Jehuda, dicendo, Ego concutio cœlos & terram.

23. Et evertam solium regnorum, & perdam robur regnorum gentium: & evertam quadrigam & sessores ejus: & descendent equi & sessores eorum, quisque in gladio fratris sui.

24. In die illa, dicit Jehova exercituum, sumam te Zerubbabel fili Sealtiel serve mi, dicit Jehova: & ponam te quasi annulum, quia elegi te, dicit Jehova exercituum.

Jam longius progreditur Propheta noster. Est enim hæc vere gratuita & spiritualis promissio, qua Deus affirmat sibi curam fore populi sui usque in finem. Jam non agit de vino & tritico, ut pascat famelicos; sed ostendit se fore æternum patrem illius populi, quia neque possit neque velit oblivisci fœderis, quod pepigit cum ipsorum patribus. Nec dubium est, quin designet Christum in persona Zerubbabel, quemadmodum videbimus. Sic ergo distinguere convenit hoc vaticinium à proximo: quod nuper ostendit Deus sibi placere cultum quem ad tempus contempserant Judæi, quia merces in promptu sit: deinde se offendi negligentia illa quam ante reprehendit, quia pœnas manifestas sumpserat: neque semel, neque brevi tempore, sed pluribus annis, & per varia exempla. Quid nunc? hoc secundo vaticinio compellat Zerubbabel, & promittit se fore servatorem populi sub manu ipsius. Quantum ad verba spectat, quidam existimant notari continuum actum, ubi dicitur, Ego concutio cœlos & terram: & ita resolvunt, Quamvis meum sit concutere cœlum & terram, & soleam evertere regna, tamen stabiliam sacrum hoc regnum, quod ego erexi in populo meo. sed sensus ille nimium est frigidus. Et vidimus jam hoc capite quorsum tendat concussio
Hebr. 12. vers. 26. terræ & cœli, cujus fit mentio. Apostolus etiam fidelis est interpres hujus sententiæ, qui docet vaticinium hoc proprie quadrare regno Christi. Non dubium igitur est quin speciale aliquid designet hic Propheta, quum dicit, Ecce ego concutio cœlos & terram. Non loquitur ergo Deus de ordinaria sua providentia, neque sibi vendicat simpliciter cœli & terræ imperium, neque docet se in sublime erigere quæ abjecta erant, deinde evertere quæ erant valde excelsa: sed significat memorabile aliquod opus sibi jam esse in manu, quod ubi editum fuerit, terrore concutiet homines, & tremefaciet cœlum & terram. Ergo non dubium est quin Propheta hic adducere voluerit Judæos ad spem redemptionis, cujus præludium aliquod Deus tunc dederat: sed finis adhuc nondum poterat cerni: imo absconditus erat humanis judiciis. Quis enim sperasset talem mundi renovationem, qualis exhibita fuit Christi adventu? Judæi quum viderent se obnoxios esse omnium injuriis, quum reversus etiam esset tam exiguus numerus, nullum esset regnum, nulla potentia, putabant se quasi delusos esse. Ergo Propheta hic affirmat instare admirabile opus Dei, quod cœlum & terram concutiet. Id ergo necessario ad Christum debet referri, quia fuit quasi nova mundi creatio, ubi collegit Christus quæ dissipata erant in cœlo & terra, quemadmodum Apostolus dicit 1. Colos. cap. dum homines Deo & Angelis reconciliavit, dum victo diabolo restituit mortuis vitam, dum illuxit cum sua justitia, tunc vere concussit Deus cœlum & terram: & adhuc hodie concutit, dum prædicatur Euangelium, quia filios Adæ ad imaginem suam reformat. Hæc igitur regeneratio spiritualis tale est documentum potentiæ & gratiæ Dei, quod merito tremefaciat cœlum & terram. Summa est, Judæos plus debuisse animis concipere, quam oculis cernerent: quia redemptio nondum erat completa. Ideo subjicit, *Evertam solium regnorum, perdam robur regnorum gentium: & evertam quadrigam & sessorem ejus: descendent equi & sessores eorum: quisque cadet gladio fratris sui.* Hic confirmat superiorem sententiam, nihil scilicet fore obstaculo quominus Deus Ecclesiam suam instauret. Merito autem quasi per modum anticipationis hoc fuit additum, quia undique cincti erant Judæi infestissimis hostibus: quotquot vicini erant, totidem erant hostes: deinde erant exosi toti mundo. Quomodo ergo poterant emergere in illam dignitatem quæ illis tunc promissa fuit, nisi Deus reliquum mundum deleret? sed hic occurrit Propheta, & breviter docet potius facturum Deum ut pereant omnes gentes, quam ut Ecclesia maneat in illo ignobili statu. Videmus ergo hic Prophetam nihil aliud velle, quam Deum superaturum esse omnia impedimenta, quæ objiciet Satan & totus mundus, quum Ecclesiam suam restituere volet. Nunc tenemus Prophetæ consilium, & tenemus etiam usum hujus doctrinæ. Nam quoties occurrunt nobis impedimenta & difficultates, quæ nos ad desperationem sollicitant, ubi de restitutione Ecclesiæ agitur, debet etiam ex opposito venire nobis in memoriam hæc prophetia, nempe in manu Dei esse, evertere potius omnia regna terræ, frangere & conterere quadrigas, dejicere & prosternere omnes sesso-

sessores, quam ut impediant Ecclesiæ instaurationem. Nam ultimo versu ostendit Propheta cur hoc facturus sit Deus, nempe ut floreat Zerubbabel cum toto populo. Dicit igitur, *In die illa, dicit Jehova, sumam te Zerubbabel, & ponam te quasi annulum, quia elegi te.* Quemadmodum paulo ante diximus, hic compellat Deus Zerubbabel, ut in ejus persona testetur se benedicturum esse populo, quem voluit collectum esse sub sacro illo capite: tametsi enim neque regno potiebatur Zerubbabel, neque diadema gestabat aut cidarim: tamen erat ex Tribu Jehudah: & volebat Deus scintillam aliquam extare regni ejus, quod erexerat in familia Davidis. Quum ergo Zerubbabel tunc figura esset Christi, hic pronunciat Deus sibi annuli instar fore, hoc est, sibi fore pretiosam ejus dignitatem. nam similitudo annuli etiam aliis locis ponitur. Et ex opposito dicit Jer. 22. cap. Etiamsi Chonias iste esset annulus in dextra mea, inde evellam ipsum, inquit: hic autem dicit Deus, Zerubbabel fore sibi quasi annulum, hoc est, tu eris mihi in summo pretio. Nam annulus signatorius solet diligenter servari, quia Reges volunt hac in parte sibi servari summam auctoritatem, ut sigillo eorum credatur potius quam proceribus etiam summis. Ratio igitur similitudinis est, quod Zerubbabel, qui mundo erat contemptibilis, erit tamen Deo pretiosus. Atqui hoc nunquam impletum fuisse in persona Zerubbabel, constat. Sequitur ergo hoc debere ad Christum aptari. Deus in summa placere sibi ostendit populum illum collectum sub uno capite: quia tandem oriturus erat Christus ex semine Zerubbabel, quemadmodum etiam satis patet. Et hæc ratio notanda est, *Quia elegi te.* Neque enim hic Deus ascribit virtutibus aut meritis Zerubbabel, quod ipsum habiturus sit in summo pretio: sed hoc electioni suæ vendicat. Si ergo quæritur ratio cur Deus tantopere extulerit Zerubbabel, & prosequutus fuerit tam præclaris beneficiis, non alibi quærenda est, quam in sola Dei ipsius bonitate: quoniam pepigerat fœdus cum Davide, & pollicitus fuerat æternum fore ejus regnum, ideo elegit Zerubbabel, postquam reversus est populus ab exilio: & illa electio fuit in causa, ut Deus extulerit Zerubbabel, cujus tamen principatus pro nihilo tunc erat. Scimus enim expositum fuisse omnium gentium ludibriis, sed Deus hic fideles ad electionem suam revocat, ut plus expectent, quam possit sensus carnis concipere vel apprehendere: quia scilicet non potest irritum esse quod decrevit. Ipse autem in persona Zerubbabel statuit populum electum servare, quia scilicet inde venturus erat Christus, ut dictum est.

Da omnipotens Deus, quando adhuc tenemur terrenis nostris curis, nec possumus tam alacriter & expedite in cœlum conscendere ut decebat: saltem quum tam liberaliter nobis quotidie porrigis alimenta, quæ nos in hac vita sustineant, ut inde discamus te nobis esse patrem, neque tamen maneamus in illis rudimentis, sed altius discamus mentes nostras efferre, & in spirituali cultu tuo sic proficiamus magis ac magis, dum tandem perveniamus ad veram & solidam fruitionem illius beatæ & cœlestis vitæ, quam nobis pollicitus es, & peperisti etiam sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN ZACHARIAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SEquuntur prophetiæ Zachariæ, qui adjutor & collega fuit tam Haggæi quam Malachiæ, ut paulo post satis liquebit. Tres igitur illos eodem fere tempore misit Deus, ut quisque aliis subscriberet, atque ita uno consensu & ore confirmarent quod Deus illis mandaverat. Fuit autem operæpretium plures simul loqui, ut major esset auctoritas vaticiniis, quia luctandum erat populo cum variis & gravissimis tentationibus. Jam Satan illis multa certamina excitaverat: sed majora adhuc instabant. Ergo oportuit pluribus testimoniis eos animari, ne deficerent. Porro quod ad Prophetam nostrum spectat, partim Judæis reducit in memoriam cur Deus tam severe egisset cum ipsorum patribus: partim eos ad bonam spem hortatur, modo ex animo resipiscant, & animos erigant ad spem veræ & solidæ liberationis. Interea illos duriter castigat, quia opus erat tali purgatione quum adhuc residerent in suis sordibus. Etsi enim memoria exilii debebat illis frenum injicere, ut sollicite & cum timore se Deo subjicerent: tamen jam alibi visum est, & patebit etiam melius ex progressu, quasi nullam scelerum suorum pœnam sensissent, ita fuisse securos, ut nullus vigeret apud ipsos timor Dei, & nulla fere esset religio. Oportuit igitur misceri duras & rigidas objurgationes promissionibus gratiæ, ut hoc modo parati essent ad recipiendum Christum. Hæc igitur summa est. Nunc venio ad verba.

CAPUT PRIMUM.

MEnse octavo, anno secundo Darii, fuit sermo Jehovæ ad Zachariam filium Barachiæ filii Addo (*Iddo, ad verbum*) Prophetæ, (*vel Prophetam*) dicendo,

2. Iratus est Jehova erga patres vestros ira.

3. Dices igitur ad eos, Sic dicit Jehova exercituum, Revertimini ad me, dicit Jehova exercituum, & revertar ad vos, dicit Jehova exercituum.

HInc colligimus quod nuper attigi, Haggæum & Zachariam fuisse conjunctos divinitus, ut alter alterius doctrinam adjuvaret, quia negotium erat cum præfracta gente: deinde urgebant etiam duræ & arduæ tentationes, ut non vulgari confirmatione opus fuerit. Munus ergo suum exorsus est Haggæus mense sexto: sequutus est Zacharias noster paulo post, nempe mense 8. ejusdem anni. Quisnam fuerit Darius hic, cujus fit mentio, ante visum fuit. Quanquam dissentiunt interpretes, tamen certis & firmis rationibus colligitur fuisse hunc filium Hystaspis. Sed iterum de hoc Dario dicendum erit paulo post: & tunc dabitur melior occasio: tantum in transcursu volui verbum illud dicere. *Sermo* igitur *Jehovæ tunc datus fuit*, vel factus *ad Zachariam*. Diximus etiam antehac sermonem Dei bifariam dirigi ad homines, quia singulos compellat Deus à minimo usque ad maximum. Sed interea sermonem priore loco specialiter dirigit ad Prophetas suos, ubi munus docendi injungit. Fit ergo sermo Domini ad homines privatos, fit etiam ad doctores, qui sustinent publicam personam, ut sint postea Dei interpretes, vel internuncii. Hoc modo dicit Zacharias sermonem Dei sibi fuisse datum, non ut seorsum audiret quod Deus tunc loquutus est, sed ut esset fidelis dispensator hujus doctrinæ. Quod ad Zachariam ipsum spectat, falluntur, meo judicio, qui putant filium esse Jojadæ, cujus etiam fit mentio à Christo Matth. 23. cap. Vocatur quidem illic Zacharias qui occisus fuit inter Templum & Altare: vocatur Barachiæ filius: sed supputatio annorum facile coarguit errorem eorum qui volunt hunc eundem esse Zachariam: quia superior ille, quem sacra historia vocat Jojadæ Sacerdotis filium, occisus fuit sub regno Joas. Nunc videndum quam multi Reges successerint: deinde, quantum temporis interea fluxerit. Fuisset hic Zacharias fere bis centenarius ante exilium Babylonicum si vixisset, etiamsi tunc fuisset puer quum fuit lapidatus. Jam hic Zacharias de quo nunc agitur, functus est Prophetæ officio post reditum populi. Ergo non modo fuisset major centum & quinquaginta annis, sed superasset fere annos ducentos post mortem suam. Hoc quum prorsus ex Judaico delirio nascatur de hominum renascentia, memoratu non minus quam refutatione indignum est. Atqui vocatur filius Barachiæ. Sed probabilis conjectura est Jojadam Sacerdotem fuisse binominem: nec verisimile est fuisse Prophetam. Quicquid sit, Zacharias ille qui obrutus fuit jussu Regis lapidibus in Templo, fuit filius summi Sacerdotis, & mortuus est plusquam centum annis ante exilium Babylonicum. Hic vero, etiamsi fuisset sexagenarius antequam susciperet munus docendi, tamen nondum fuisset natus, quum tractus fuerat populus in exilium. Diximus enim hunc Darium non fuisse Medum, qui regnavit cum Cyro; sed filium Hystaspis, qui longo post tempore, hoc est, post Cambysem & Magos regnavit. Nam facile etiam refellitur eorum inscitia, qui putant Prophetas hos fuisse missos à Deo antequam completum esset tempus præscriptum à Jeremia. Quoniam ergo jam elapsi fuerant septuaginta anni, non dubium est quin hic Propheta natus fuerit ex quo urbe diruta, & Templo exciso, populus tractus fuerat Babylonem captivus. Jam venio ad ipsam doctrinam. *Iratus est Jehova ira contra patres vestros.* Hic Propheta atrocitatem pœnæ commemorat, qua Judæi fuerant affecti, ut posteri secum reputent non esse provocandum Deum, qui tam rigide puniat contemptores verbi sui & doctrinæ. Nam quum dicit *Deum iratum ira*, intelligit non vulgari modo Deum fuisse offensum Judæis, sed ipsam pœnæ gravitatem, satis clarum esse documentum quantopere excanduerit Deus. Consilium autem Prophetæ est, expergefacere Judæos, ut Deum serio timere incipiant, quia vident tam formidabilem esse ejus iram. Generaliter dicit Apostolus horrendum esse incidere in manus Dei vivi: sic etiam passim loquitur Scriptura: sed hic ponit Zacharias genti suæ ante oculos insigne testimonium iræ Dei, quæ merito incutere terrorem omnibus debuerat. Non ergo hic concionatur de re obscura, sed tantum admonet ut secum reputent quam terribilis sit vindicta Dei, eo quod patres ipsorum privati fuerint æterna hereditate, quod passi fuerint tot ludibria: deinde crudeliter vexati fuerint atque oppressi à tyrannis: denique fere subversi fuerint ultimis abyssis. Quum ergo tam duriter egisset Deus cum ipsorum patribus, jubet Propheta eos agnoscere Deum esse metuendum, ne lasciviant suo more, vel sibi indulgeant: sed resipiscant ex animo, neque data opera provocent in se iram Dei, quam patres eorum nimis duram experti fuerant. Jam sequitur, *Dices ad eos, Revertimini ad me, & revertar ad vos.* Nunc clarius exprimit Propheta in quem finem loquutus fuerit de vindicta Dei, qua afflixerat electum populum, nempe ut posteri sibi caveant, quia saltem locum habere debet vulgare illud proverbium, Stultos accepto malo sapere. Nam ubi est vera docilitas, statim ad nutum Dei attenti sunt homines: quod si segnes sint ac ignavi; saltem dum feriuntur, mirum est nisi ictus quos sentiunt illis torporis partem excutiant. Ergo Propheta postquam de pœnis quas Deus inflixerat loquutus est, hortatur ad pœnitentiam Judæos. Quanquam notandum est, non simpliciter Prophetam nostrum disserere de pœnitentia, sed simul etiam ostendere quænam vera sit natura ejus, ne scilicet Judæi studeant defunctorie placare Deum, ut fieri solet, sed sincere resipiscant: quia dicit, *Revertimini ad me, & ego revertar ad vos.* Non est autem hoc supervacuum, si reputamus quales sibi blanditias fecerint Judæi statim post reditum. Vidimus eos fuisse implicitos privatis suis negotiis, ut Templum Dei maneret desertum: scimus etiam quid referat sacra historia, nempe duxisse uxores alienigenas: deinde grassata fuisse multa inquinamenta, ut fere sepulta esset apud ipsos religio. Retinebant quidem Dei nomen, sed impietas eorum claris signis sese prodebat. Ergo nihil mirum si Propheta hic acriter eos ad pœnitentiam stimulet. Interea notandum est non posse nos frui Dei beneficiis, etiam dum sese humaniter reconciliat, nisi ex animo resipiscimus. Utcunque ergo blande ad se nos Deus invitet, paratus sit remittere peccata, non tamen possumus amplecti oblatam ejus gratiam, nisi peccata nobis displiceant: quia non desinet Deus esse judex noster, nisi præveniamus ipsi, & quisque seipsum damnet, ac pœnam exigat de peccatis suis. Hæc igitur ratio est placandi Dei, ubi vulnerat nos serius dolor, & ita vere & sine fictione vel mendacio ad Deum convertimur. Huc autem debet nos adducere experientia iræ Dei: quia nimium stupidi sunt qui Deum

2 Par. 24. vers. 29.

Hebr. 10. vers. 30.

Esd. 9: 2.

Deum experti judicem secure iram ejus contemnunt, quæ tamen corda ipsorum metu replere debuerat.
Ephes. 5. vers. 6. Ne quis fallat vos inanibus verbis, inquit Paulus: nam propter hæc venit ira Dei in filios diffidentiæ, vel in omnes incredulos. Paulus jubet nos expendere quæcunque profert Deus iræ suæ documenta in mundo, ut nos erudiant ad pietatem: quanto igitur magis afficere nos debent domestica exempla? Non loquitur autem hic Propheta de extraneis gentibus: sed dicit, *Iratus est Deus contra patres vestros ira.* Quum igitur satis constaret ne electo quidem populo Deum pepercisse, nisi fuissent nimium præfracti, debebant sollicite sese continere sub Legis obedientia. Ergo Propheta hic objurgat eorum tarditatem, quod tam male profecerint sub Dei ferulis. Ita videmus nihil excusationis posse afferri coram Deo, nisi aptamus in usum nostrum pœnas omnes, quibus nos revocat à peccatis. Nam citavimus generalem illam sententiam ex Paulo, metuendum esse Dei judicium quod exercet contra incredulos. Sequitur ergo nimis stupidum esse nostrum torporem, nisi penitus afficimur quum Deus propria experientia nos docet, vel saltem domestica exempla nobis proponit, quemadmodum si pœnam exigat de patribus nostris, & aliis qui nobis conjuncti sunt: quia hæc docendi ratio longe familiarior est. Quum autem dicit Propheta, *Revertimini ad me, & revertar ad vos*, intelligit, quemadmodum nuper docui, etiamsi Deus occurrat peccatoribus, & quasi extensis brachiis eos amplecti paratus sit, tamen non posse gratiam ejus pervenire ad eos quibus offertur, nisi adducat ipsos vicissim verus pœnitentiæ sensus ad Deum. Denique significat Propheta, quamvis ab exilio reversi sint, tamen non esse sperandum diuturnum statum nisi conversi fuerint ex animo: quia si patres suos imitentur, Deus in promptu habet longe graviora flagella quibus eos castiget: deinde possint statim rursum ejici in exilium. Ergo in summa admonet, si velint frui incomparabili illo beneficio quo dignatus fuerat ipsos Deus, ut serio ad ipsum se convertant. Quamvis ergo ad ipsos jam ex parte reversus esset Deus, hoc est, re ipsa testatus esset se placatum esse ac propitium: tamen multis etiam signis ostendere cœperat se rursus fuisse offensum ipsis: quoniam vel æstu exaruerant fruges, vel gran-
Hagg. 2. vers. 20. dine fuerant percussæ, ut alibi vidimus, ita ut jam multis annis & penuria & aliis incommodis laborarent. Deus ergo non ita illis benedicebat, ut possent omnibus numeris apprehendere paternum ejus favorem. Hæc ratio est cur dicat Propheta, *Ego revertar ad vos*, ubi reversi ad me fueritis. Nunc tenemus Prophetæ consilium, nempe etiamsi Deus populum suum liberasset, metuendum tamen esse ne statim excandesceret contra ingratos & impios. Deinde in media gratia debebant sentire Deum adhuc sibi esse offensum. Ideo brevibus docet Propheta, non mirum esse si minus humaniter ipsos tractet Dominus, quia non dant locum ejus gratiæ, sed provocant iram ejus quemadmodum patres: quia scilicet non resipiscunt ex animo. Quod autem Papistæ hunc locum pro defensione liberi Arbitrii arripiunt, nimis puerile cavillum est. Nam illis conversio Dei idem valet ac conversio hominum, quasi Deus promitteret gratiam Spiritus sui adjutricem, si homines præveniant. Fingunt igitur liberum Arbitrium præire: deinde subsequi auxilium Spiritus sancti. sed illud nimis crassum est atque absurdum. Propheta enim Deum ad Judæos rediturum intelligit: quia omni ex parte ostendet se illis esse patrem, ubi vicissim ostenderint se morigeros & obsequentes filios. Tenendum igitur est, Deum hic non promittere auxilium Spiritus, quod adjuvet liberum Arbitrium, & concurrat cum voluntate hominis, quemadmodum fingunt stulti isti & insulsi doctores: sed promittit se rediturum ad Judæos, quia ipsos benedicet. Reditus ergo hic Dei nihil aliud est, quam prosper & optabilis successus omnium rerum: quasi diceret, Timete me ex animo, & ita non laborabitis inedia & esurie. Ego enim vos saturabo; quia neque agri, neque vineæ spem vestram posthac fraudabunt. Experiemini igitur me satis liberalem esse, ubi agetis mecum non fallaciter. hæc summa est. Cæterum tenendum est ex communi Scripturæ usu, quoties nos hortatur Deus ad pœnitentiam, non respicere qualis sit nostra facultas, sed exigere merito quod suum est: ideo perperam faciunt Papistæ, dum æstimant vires liberi Arbitrii à pœnitentiæ doctrina: Deus hoc non juberet, nisi esset in arbitrio nostro. Stultum & plusquam puerile illud principium est. Nam si in manu nostra positum esset quicquid requirit Deus, supervacua esset Spiritus sancti gratia: non jam esset pedissequa, ut loquuntur, sed prorsus excluderetur. Quod si indigent homines Spiritus auxilio, sequitur non posse præstare quod Deus ab ipsis exigit. Sed videtur hoc esse absurdum, ut Deus plus injungat hominibus, quam sint præstando. Videtur quidem, si fiat judicium ex communi carnis sensu, fateor: sed si tenemus principia illa, quod Lex iram operatur, quod auget peccatum, quod data est ut transgressio magis ac magis patefiat, jam cessabunt commenta illa, Deum non præcipere nisi quod præstare homines possunt. Sed sufficiat hoc nobis, Deum ubi nos ad pœnitentiam hortatur, nihil requirere quod natura non dictet ipsi deberi à nobis. Quum ita sit, jam utcunque non simus præstando, non tamen licebit Deum arguere nimii rigoris, quia nos urgeat supra nostram facultatem. Quod autem toties repetit Propheta nomen Dei, emphaticum est, ut scilicet doctrina acrius pungat animos populi. Si enim dixisset simpliciter sibi hoc divinitus fuisse mandatum, ut populum commonefaceret de pœnis, quas patres sustinuerant: deinde ut eos ad pœnitentiam vocaret: non ita penitus hæc doctrina penetrasset in eorum animos, sicuti quum toties proponitur Dei nomen. *Dices, Sic dicit Jehova exercituum, Revertimini ad me, dicit Jehova exercituum, & revertar ad vos, dicit Jehova exercituum.* Nam oportuit Judæos quum tertio occurreret Dei nomen saltem expergefieri, & reputare quocum sibi esset negotium. Quid enim magis pudendum, vel quid indignius, ubi Deus prævenit homines, & cupit eos sibi esse conjunctos, nisi respondeant, & sese addicant in obsequium? Quanquam non dubium est quin linguam formaverit Propheta ad usum loquendi tunc receptum. Scimus autem à Babylonico exilio protractum fuisse apud Judæos sermonem: non fuit ille nitor & pura illa elegantia loquendi qualis ante fuerat. & facile hoc apparet ex stylo eorum, qui post exilium scripserunt. Fateor etiam aliis temporibus non fuisse parem eloquentiam in Prophetis. Longe enim alius est Jesaias quam Jeremias vel Amos: tamen ex omnium scriptis facile hoc elicitur, sermonem fuisse quasi lutulentum, postquam reversus est ab exilio populus. Nunc pergamus.

4. Ne sitis sicut patres vestri, quia clamarunt ad eos Prophetæ superiores, dicendo, Sic dicit Jehova exercituum, Revertimini quæso à viis vestris malis, & ab operibus vestris malis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Jehova.

Hic ut corrigat vel inflectat populi contumaciam, exprobrat quod geniti sint ex patribus improbis & perversis. Scimus Judæos nimium sibi placuisse: & præsertim scimus fuisse inflatos stulta confidentia, quo-

quoniam genus ducebant à sanctis Patribus. Hinc factum est ut superbe gloriati fuerint de sua origine: interea non reputaverint quanta fuisset pervicacia in multis eorum patribus. sed aliud etiam spectavit Propheta. Scimus enim ubi consuetudine aliquid receptum est, omnes fere obdurescere & sibi blandiri in vitiis: quia mali mores fere reputantur instar legis, & videtur licitum quod publico consensu receptum est. Quoniam ergo jam à multis annis non desierant provocare iram Dei, oportuit hanc objurgationem accedere, *Ne sitis sicut patres vestri.* Nam haud dubie putabant probari Deo suam vitam, quia non erant deteriores patribus. Deus autem ostendit patres ipsorum jam nimis fuisse pravo & contumaci ingenio. Cæterum, discendum est ex hoc loco, adeo nullius momenti esse coram Deo exempla quæ objici solent instar clypei, ut culpam magis exaggerent. Et tamen videmus ut hæc stultitia multos dementet: quia hodie Papistis sua religio videtur sancta esse & irreprehensibilis, quoniam per manus tradita fuit à patribus. Quoties igitur obtendunt patres Deo, putant sibi esse legitimam defensionem omnium errorum. Nihil autem frequentius occurrit apud Prophetas, quam exempla magis accendere iram Dei, ubi ita alii aliis peccandi sunt auctores, & posteri existimant sibi licere quicquid à patribus ad ipsos manavit. Sed tenendum interea consilium Prophetæ. neque enim simpliciter docere voluit, frustra Judæos prætendere vetusta exempla: sed quemadmodum jam dixi, voluit etiam excutere illis blanditias quibus obdormiverant: & præsertim voluit revellere pravas corruptelas, quæ longo usu jam invaluerant. Hæc igitur ratio est cur dicat, *Ne sitis similes patribus vestris:* quemadmodum etiam aliis pluribus locis eandem sententiam usurpat Spiritus, præsertim Psalmo nonagesimo quinto, & aliis similibus. Dicit autem *Clamasse ad patres eorum Prophetas, qui missi fuerant à Deo: & tamen non fuisse attentos.* Quoniam ergo jam multis seculis grassatus fuerat contemptus doctrinæ apud Judæos: & impietas illa non erat tam abominabilis ut decebat, quum putarent se esse quasi in perpetua possessione: hæc ratio est cur diserte exprobret Propheta spretum jam olim fuisse verbum Dei in illa gente. *Clamarunt* igitur *Prophetæ superiores.* Deinde, rursus culpam & crimen eorum exaggerat, quod Deus sæpe ipsos ad se revocaverit, & sine profectu. Si tacuissent Prophetæ, ac Deus nullum remedium adhibuisset eorum defectioni, non erat quidem excusabilis eorum ingratitudo: sed quum subinde venirent Prophetæ, & alii aliis succederent, & quisque studeret revocare ad salutem perditos illos homines, multo atrocius fuit crimen, non attendere ad sanctas illas & pias admonitiones, quibus palam erat Deo curæ esse ipsorum salutem. Et hinc colligimus, ubi videmus propensam esse aliquam gentem ad hoc vel illud vitium, insistendum esse majore studio: quia Satan hoc artificio semper fere utitur, dum videt nos ad hoc vel illud vitium propensos esse, ut illuc etiam intendat omnes suos conatus ad nos præcipitandos. Quoniam ergo jam longo tempore contempti fuerant Prophetæ apud Judæos, hæc ratio est cur data opera hic producat Zacharias in medium contumaciam illam, quæ nimis diu cognita fuerat. *Clamarunt* ergo *superiores Prophetæ, dicendo, Sic dicit Jehova exercituum, Revertimini quæso à viis vestris malis, & ab operibus vestris malis: non autem audierunt, neque attenderunt.* Hic postquam loquutus est de humana illa Dei invitatione, quæ singulare erat pignus amoris ejus, quum hoc modo ostenderet se sollicitum esse de ipsorum salute: ex opposito ostendit quam indigne se gesserint Judæi, quia scilicet pervicaciter repudiarunt illam Dei gratiam. Convicti quidem erant satis & super suorum scelerum. Nam quum dicit, *Revertimini quæso à viis vestris malis, & operibus vestris malis,* sumit pro confesso justas fuisse objurgationes: cæterum, docet tamen non audivisse. Ergo minus tolerabilis fuit eorum pervicacia, quod jam à seipsis damnati non tamen resipuerint, neque dignati fuerint aurem præbere Deo. Et ideo subjicit verbum illud, *quod non attenderunt:* quia melius hac repetitione exprimitur non modo socordia, sed vesanus quidam furor, quod ita rejecerant Deum, & quasi januam clauserant ejus gratiæ, quasi data opera vellent procul ipsum abigere, ne ad ipsos accederet.

Da omnipotens Deus, quando non semel amplexus es nos in sinum tuum paternum, ubi dignatus es nobis proponere salutem partam morte unigeniti Filii tui, sed quotidie non desinis ad te invitare, & in viam etiam revocare errantes, ne maneamus semper surdi & obdurati contra admonitiones tuas: sed vere flexibiles tibi animos afferamus, & studeamus ita nos tibi addicere, ut inde pateat non frustra à nobis receptam fuisse tuam gratiam: deinde ut maneamus in perpetua ejus fruitione, donec tandem in solidum perveniamus ad beatam illam gloriam, quæ ut nobis parta est, etiam quotidie nobis per Euangelii doctrinam proponitur, ut in ea confirmemur. Ergo sic proficiamus magis ac magis toto vitæ nostræ cursu, ut tandem exuti omnibus carnis nostræ corruptelis, vere tibi conjungamur in ea perfectione puritatis, ad quam nos invitas, & quam etiam speramus per gratiam ejusdem Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. I.

5. Patres vestri ubi sunt? & Prophetæ an in perpetuum vivent?

6. Atqui verba mea & statuta mea quæ mandavi servis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros? & reversi sunt, & dixerunt, Sicuti cogitaverat Jehova exercituum facere nobis secundum vias nostras & opera nostra, ita fecit nobiscum.

Heri proposuit Zacharias Judæis patrum exemplum, ut desinerent continuis sceleribus in se accersere novas pœnas. Multi interpretes putant nunc confirmari sententiam illam, ubi dicitur initio quarti versus, *Patres vestri ubi sunt?* Videtur enim illis hæc esse insultatio Dei contra Judæos, Nunc reputate quid patribus vestris contigerit: annon extincti sunt omnes ac deleti? deinde existimant Judæos excipere, & posterius membrum accipiunt in eorum persona, Prophetæ etiam ipsi nonne perierunt? Quid nobis patres adducis? quia nullum est inter ipsos & Prophetas discrimen. non est igitur hæc idonea probatio. Deinde tertio, volunt Deum refutare quod objectum fuerat à Judæis: atqui verba mea, & statuta mea quæ mandaveram Prophetis, non caruerunt suo effectu. Hæc opinio multorum consensu recepta est, & antiquissimi quique interpretes eam amplexi sunt: deinde pro-

proclive fuit posteris subscribere. Sed ad verisimilitudinem magis accedit Hieronymi sententia, quæ intelligit posterius membrum de pseudoprophetis, *Patres vestri & Prophetæ ubi sunt?* hoc est, Ite nunc, quasi Deus ita coargueret Judæos, nonne & patres vestri misere perierunt? & Prophetæ à quibus ipsi fuerunt decepti? Ergo uno contextu Hieronymus putat hic excuti blanditias Judæis, ne vel ipsi se obdurent ad Dei judicia, vel adulatoribus aurem præbeant. Hæc interpretatio propius accedit ad Prophetæ mentem. quanquam mihi videtur aliud Propheta velle. Ego igitur uno contextu duos versus ita conjungo, sicuti reipsa cohærent, & quidem aptissime, *Patres vestri, & Prophetæ mei simul extincti sunt:* sed post eorum mortem debet tamen vigere memoria ejus doctrinæ, quæ non modo promulgata fuit per servos meos, sed habuit certum testimonium, ita ut jam merito vos terrere debeat: quia stultum est respicere an Prophetæ adhuc sint superstites nec ne: funguntur ipsi suo officio usque ad vitæ metam: sed doctrina quam perferunt immortalis est. Utcunque ergo moriantur Prophetæ, non tamen secum auferunt doctrinæ memoriam, quæ nunquam interit, neque ullo seculo extinguitur. Deinde moriuntur quidem impii, sed ipsorum interitus non debet obliterare Dei judicia, quin post mortem eorum celebrentur inter homines, & valeant ad doctrinam, ut posteri agnoscant non esse ita provocandum Deum temere. Videtur hic genuinus esse Prophetæ sensus. Quod ergo dicit initio, *Patres vestri ubi sunt? & Prophetæ an in perpetuum vivent?* per concessionem positum est: quasi diceret, Fateor & patres vestros, & Prophetas meos jam mortuos esse: sed verba mea an mortua sunt? Distinguit in summa Deus naturam verbi sui ab hominum conditione: quasi diceret hominum vitam caducam esse, & finiri paucis annis: sed doctrinam suam nunquam intermori. Merito autem tam impios quam Prophetas in medium producit. Scimus enim quoties Deus pœnas exigit de contemptoribus verbi sui, edere perpetua documenta, quæ seculis omnibus contineant homines in officio. ergo quamvis jam multa secula effluxerint, ex quo Deus Sodomam & Gomorrham evertit, documentum tamen illud adhuc hodie manet & retinet usum suum: quia speculum est ruina Sodomæ, in quo hodie perspicere licet Deum esse æternum mundi judicem. Quum ergo intereunt impii, pœnæ quas Deus sumpsit de illorum sceleribus, non debent una sepeliri cum ipsis, sed manere in memoria hominum. Hæc ratio est cur dicat, *Patres quidem vestri mortui sunt*, verum est: sed quum fuerint tam severe castigati, annon debetis hodie etiam proficere sub talibus exemplis? Deinde, *Prophetæ etiam mei sunt mortui:* sed hac lege volui esse præcones doctrinæ meæ, ut ipsis etiam mortuis, posteritas agnosceret me semel fuisse loquutum: quemadmodum etiam Petrus secunda Epistola dicit se dare operam ut doctrinæ memoria vigeat, ubi ipse migraverit è suo tabernaculo. Quamvis ergo tempus meæ resolutionis instet, inquit: tamen quantum in me est, studeo, ut memores sitis post transitum meum hujus doctrinæ. Nunc ergo tenemus quorsum tendat Propheta. Ideo adjungit continuo post, *Atqui verba mea & statuta mea quæ mandavi servis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* Videmus fuisse modum concessionis in proximo versu: nunc autem Deum aperte exprimere quod dixi, Quamvis evanescant homines, vel tollantur post exiguum tempus è medio, tamen cœlestem doctrinam semper esse stabilem, & retinere suum effectum. Aliis tamen verbis utitur Propheta, *Verba mea quæ mandavi*, inquit, *servis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* hoc est, Debuitne vobis excidere memoria pœnarum, quibus volui & vos, & filios, & nepotes docere, ne iram meam provocaretis sicuti patres vestri? Quum ergo effectum doctrinæ meæ senseritis in vestris patribus, cur non statuitis apud vos, quum idem semper sim, non posse fieri ut hodie verba mea frustra diffluant, & careant omni effectu? Nunc ergo videmus ut clare discernat Propheta verbum Dei à natura hominum: quia scilicet Deus non projicit vanas ampullas, neque efflat sermonem aliquem sine effectu, sed exequitur quicquid mandavit suis Prophetis. Deinde addit, *Reversi sunt, & dixerunt, Sicuti cogitaverat Jehova exercitaum facere nobis propter vias nostras & opera nostra, ita fecit.* Additur hic confessio, quæ debebat perpetuo stimulare Judæos, quum viderent domitam fuisse patrum suorum pervicaciam Dei flagellis. Verum quidem est plurimos quamvis duriter castigati essent, non serio resipuisse: Deus tamen extorsit illis has voces, quod merito plecterentur. Quum ergo coacti fuerint impii homines dare gloriam Deo, & fateri se merito peragi reos, dum filii statim obliviscuntur, an socordia ista excusabilis est? Interea oblique posteros admonet, ne patrum imitentur segnitiem, qui non nisi sero multis flagellis percussi resipuerunt: sed potius ut mature præveniant judicium Dei. Videmus quorsum Propheta commemoret Judæos, qui tam severe tractati fuerant, ingenue confessos esse hæc sibi contingere ex manu Dei. Expendere autem singula verba convenit. Dicit, *Patres fuisse reversos.* Etsi autem non fuit sincera pœnitentia, tamen significat Deus tales fuisse pœnas, quæ exprimerent hanc confessionem quæ refertur. Quid ergo sibi volunt posteri? aut quomodo tam audacter insaniunt contra Deum, ubi vident patres suos cum sua contumacia quasi fractos fuisse, dum ita graviter eos Deus percussit? Postea adjungit, *Dixerunt, Sicuti cogitaverat Jehova facere.* Hic testantur non fortuito se premi rebus adversis, sed impleri Dei consilium, quod prius contempserant, & fere deriserant. Tertio fatentur pœnas istas se merito perferre, dum loquuntur de suis operibus & tota ratione vitæ. Quum ergo hanc confessionem ediderint patres, qui tamen in sceleribus suis diu obduruerant, posteri omni prorsus excusatione carent dum pergunt nihilominus in suam perniciem, & admoniti tam memorandis exemplis non resipiscunt. Hæc est summa. Nunc sequitur,

2 Pet. 1. vers. 15.

7. Die vicesima quarta undecimi mensis, hic est mensis Sebath, anno secundo Darii, fuit sermo Jehovæ ad Zachariam filium Berechiæ, filii Addo *(vel Iddo)* Prophetæ, *(vel Prophetam: sed melius quadrat accusativus)* dicendo,

8. Vidi nocte, & ecce vir equitans super equum rufum, *(vel rubicundum)* & ipse stabat inter myrtos quæ erant in profundo: post eum equi rufi, *(vel rubicundi: est idem nomen)* varii, *(vel medii coloris)* & albi.

9. Et dixi, Qui isti, Domine mi? Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Ego ostendam tibi quinam isti sint.

10. Et respondit vir qui stabat inter myrtos, & dixit, Hi sunt quos misit Jehova ad perambulandum in terra.

11. Et responderunt Angelo Jehovæ qui stabat inter myrtos, & dixerunt, Perambulavimus in terra, & ecce tota terra quiescit, & tranquilla est.

Hic refertur secunda prophetia, quæ tamen conjuncta est cum visione. Initio tantum loquutus est Deus, & Prophetæ suo dedit mandatum objurgandi: nunc vaticinium de urbis instauratione confirmat, quia ad sermonem accedit etiam visio, quæ veluti sigillum est, quemadmodum alibi vidimus. Quia autem obscura est visio, torquetur in multas partes. Sed studebo eam sine argutiis aptare in usum nostrum, ita ut nulla maneat ambiguitas, modo sobrie & modeste sapere libeat, hoc est, modo ne plus appetamus, quam ædificatio postulat. Dicit Propheta *oblatam sibi visionem*, quia stabat inter myrtos eques unus sedens in equo rufo: deinde stabant equi & rufi & varii & albi: haud dubie cum suis sessoribus. sic enim intelligo: & nimis crassum est illud commentum fuisse loquutos equos. Erant igitur equites velut in turma: sed Propheta dicit unum apparuisse veluti præcipuum ducem, cujus reliqui erant comites. Interea stabat Angelus ad latus Prophetæ, qui eum regeret, & qui ostenderet sibi curam esse urbis sanctæ & populi electi. Postea adjungit, equites illos redire à sua expeditione: quia missi fuerant ut lustrarent totum orbem & singulas ejus partes. Dicit ergo reversos esse ab itinere illo: deinde totam terram quiescere, ubique homines frui pace & otio: tandem subjicit Angelum Dei exclamasse, *Jehova, quousque non misereberis Jerusalem?* Angelus enim mœrore tactus, quum audiret profanos omnes quiete frui, expostulat cum Deo: quia hoc videri poterat valde indignum & absurdum, ut soli fideles premerentur rebus adversis, quum alii in pace degerent & fruerentur suis deliciis. Sequitur tandem responsum Dei, ut postea videbimus. Sed nunc quærendum est nobis Prophetæ consilium. Ego hunc scopum mihi propono, Prophetæ oblatos fuisse equites, ut sciret Deum non manere in cœlo inclusum, & negligere res humanas: sed habere quasi celeres equos, ut undique sciat quidnam rerum agatur. Quemadmodum ergo Reges, equis dispositis, mittunt cursores suos huc & illuc: deinde jubent cito ad se reverti, ut consilium capiant: ita Deo hic attribuit Propheta personam summi Regis, qui disquirat de omnibus rebus humanis. Certum quidem est non commonefieri Deum ab Angelis, quem nihil latet: imo sub cujus oculis omnia fuerunt conspicua, antequam crearet Angelos. Deus ergo non indiget talibus adminiculis, ut sciat quid agatur ab ortu Solis usque ad occasum: sed frequenter hæc loquendi ratio occurrit in Scripturis, & ubique trita est, quod scilicet Deus suscipiat personam hominis, quo familiarius nos doceat. Hoc igitur primo tenendum est, cursores istos qui visi fuerint Prophetæ, fuisse Angelos, qui præsto sunt semper ad obsequium Dei. Huc autem & illuc mittuntur, non ut Deo quidpiam nuncient incognitum, sed ut certo simus persuasi Deum curare res humanas: & quamvis Angeli nobis non appareant, tamen semper esse in cursu, & lustrare mundum, ut nihil agatur nisi Deo sciente & volente. hoc unum est. Quod autem dicit Propheta, *visionem hanc noctu sibi fuisse oblatam*, non dubito referre ad ipsum eventum: deinde ad modum docendi: quia etsi non carebat fructu hæc visio, tamen Deus voluit illam esse perplexam, ut paulatim gustum daret bonæ spei Judæis. Quoniam ergo noluit Deus plena luce proferre quod postea opportune docuit, noctu apparuit hæc visio. Huc etiam pertinet quod dicit Angelos *fuisse in loco obscuro*, vel profundo, & latuisse in myrtetis. nam allegorice excutere quicquid hic dicitur, frivolum est, meo judicio. Ego igitur hic subtilius non disputo de natura myrtorum. sed quia scimus nigredinem esse in illa arbore & reddere umbram opacam, non dubito quin ipso conspectu voluerit Deus involvere Prophetæ mentem, ut sciret hanc prophetiam adhuc esse perplexam, neque impletum esse tempus solidæ & claræ revelationis. Erant igitur equites isti inter myrtos: hoc est, sub nigris & obscuris arboribus: deinde in loco profundo, & in densa umbra: & videmus quam apte hæc analogia fluat. Alii in coloribus mixtum ex tristitia & gaudio populi statum designari putant: quia etsi aliqua ex parte jam reddita erat populo serenitas, restabat tamen adhuc multa caligo, & multa fuit illorum temporum varietas: quod ut probabile est, ita non rejicio, modo teneamus quod dixi, notari quoque prophetiæ obscuritatem per cavam vallem & myrtos. Quod autem unus præficitur reliquis, hoc novum non est, quia ubi Deus turmatim Angelos suos emittit, dat tamen quibusdam principatum. hæc igitur ratio est cur unus hic statuatur qui eminet supra alios omnes. Si recipimus hunc Angelum fuisse Christum, communis Scripturæ usus non repugnat. scimus enim Christum, ut est Angelorum caput, ita semper eos regere, ut nihil agant quum obsequuntur Deo, nisi sub ejus auspiciis. Potest igitur fieri ut hic unus Angelus primatum gesserit inter alios, ut Prophetæ in mentem veniret Redemptor, qui & Angelis & toti Ecclesiæ dominatur. Quantum attinet ad diversos colores, non dubito quin Propheta agnoverit ita distribui officia inter Angelos, ut alii secum afferant Dei beneficia, alii autem veniant armati flagellis & gladiis. Quorsum enim ista visio, dum apparent alii sessores in equis albis, alii in rufis, alii autem in spadicibus, (ut quidam: vel in colore medio, quod probabilius est) nisi quia voluit Deus ostendere non in hunc tantum finem se mittere Angelos ut sint speculatores, sed etiam ut veniant vel ad homines castigandos, vel sint beneficentiæ suæ ministri? Cæterum voluit Deus, quemadmodum jam attigi, palam hoc facere, nihil geri in terra, nisi quod ab Angelis cognoscitur, qui sunt ejus emissarii & cursores. Dicunt *totam terram tunc fuisse quietam*: hoc est, regiones Judææ vicinas, aut plagam Orientalem. Unde potuit major fiducia concipi à Judæis: quia subjicitur etiam precatio Angeli conjuncta querimoniæ, *Deus exercituum, quid hoc sibi vult*, quod alios omnes vis frui otio & pace, & interea hostes assidue populo tuo infesti sunt ac molesti? An hoc consentaneum est, ut Ecclesia tua misere semper affligatur; profani autem homines quibus nulla cura pietatis, tam liberaliter abs te foveantur? Nonne præstaret extingui memoriam Nominis tui, & cultum omnem intercidere, quam tam injustam mercedem referri servis tuis? Nunc videmus quo tendat visio, nempe ut certo statuant Judæi afflictiones quas sustinent non fore perpetuas. Quare? Deus enim non dormit in cœlo, sed habet suos cursores: deinde quum velit tranquillas esse omnes gentes, certe respiciet tandem populum suum, ut à molestiis eripiat. Quamvis ergo obscura sit visio, tamen finis ejus non est ambiguus. Deinde si contenti simus mediocritate, nihil hic erit adeo perplexum, quin saltem facile sit summam totius vaticinii colligere. sed multum nocuit curiositas interpretum, qui dum excutiunt singulas syllabas, pueriliter ludunt in multis. Ergo nihil melius est quam attendere ad consilium Prophetæ: deinde respicere circumstantias temporis: tertio analogiam sequi inter signa & res signatas. Dixi autem ideo hic proponi in medium Angelos, quia difficile nobis esset conscendere ad summam Dei gloriam. Scimus Deum non cogi necessitate, ut Angelis utatur ministris, & per eos exequatur sua judicia, pœnas infligat hominibus, beneficentiam quoque suam exerceat. Deus enim sibi ad hæc omnia unus sufficit. Quare ergo adhibet sibi Angelos, & eorum opera utitur, si supervacua est? Responsio facilis est, quia ut propensi sumus ad diffidentiam, trepidamus semper in periculis, nisi sciamus Deum instructum esse multis copiis ad nos juvandos quoties opus erit. Quum dicitur Psalmo 34, Angeli castra locant in circuitu timentium

tium

tium Deum: nonne hoc efficacius est, quam si simpliciter dictum esset Deum nobis esse pro arce? dicitur hoc quidem pluribus locis; Deus arx mea inexpugnabilis: sed quia non desinunt multi vacillare adhuc, ubi audiunt sibi satis esse præsidii in Deo: hic Deus indulgens ruditati eorum, adjungit, Etiam venio cum ingenti exercitu: non solus sum vobis auxiliator, sed præsto sunt ad nutum meum multæ copiæ. Quum ergo ita mihi visum fuerit, statim concurrent turmatim Angeli, imo multæ myriades. Quum ergo Deus ita loquitur, hæc ratio docendi aptior est ad captum hominum. Ita nunc quum Zacharias videt multos cursores, qui divinitus jussi sunt perambulare terram & lustrare, hinc certius colligere potuit, nihil temere aut fortuito geri in terra, sed omnia venire in Dei conspectum, & rationem omnium exponi ab Angelis. quemadmodum etiam primo capite Job talis ratio describitur, quod scil. veniant ad tribunal Dei omnes filii ejus, id est, Angeli: imo etiam inter ipsos Satan: quia etsi non sponte obsequitur Deo, tamen quum lustrat orbem, simul judicia Dei exercet quamvis invitus. Nunc ergo tenemus causam cur Deus non apparuerit ipse, ac Prophetæ testatus fuerit sibi notum esse quicquid geritur ubique gentium: sed ostendit cursores suos tam celeriter totam terram obequitare, ut redeant postea ad cœleste tribunal, & ostendant se diligenter perfunctos fuisse officio suo. Dicit autem Propheta, *Undecimo mense, qui vocatus fuit Sebath, & vigesima quarta mensis se hoc vidisse*, nempe tertio mense post primum vaticinium. Objurgaverat severe Judæos mense octavo: nunc consolatio adjungitur, ne animos despondeant, sed intelligant se adhuc curæ esse Deo. Et fieri potest, ut objurgatio de qua dictum fuit, fuerit efficax: imo probabilis est ista conjectura, quod scilicet Propheta non perdiderit operam quum hortatus esset Judæos ad veram & sinceram pœnitentiam. Quum ergo dedissent aliquod signum pietatis, videmus ut Deus postea blandius cum ipsis agat, & proponat spem futuræ liberationis. Jam quod ad nocturnum tempus spectat, operæpretium est notare, etiamsi Deus non semper clare & dilucide proponat sua vaticinia, tamen non ideo profectu carere, modo attenti simus: deinde, modo etiam in tenebris sinamus nos regi à Spiritu intelligentiæ. Utcunque ergo diversis modis doceat fideles suos Deus, tamen semper utiliter eos docet, modo ne obmurmurent si quid est ad tempus obscurum: sed expectent diem plenæ revelationis. Et
Phil. 3. vers. 15. huc spectat Pauli admonitio, Si aliter sentitis, hoc quoque Deus vobis manifestabit. Sciamus ergo non semper æqualem esse docendi modum, sed tamen semper fructuosam esse doctrinam, modo sese contineant fideles qua decet modestia & sobrietate, & sinant se pedetentim à Deo regi. Hoc extenditur ad totum versum ubi dicit stetisse equos & equites sub myrtis, & quidem in loco profundo. Deinde quantum attinet ad varios colores equorum, non debet mirum videri, si Deus ita varie officia partitur inter Angelos, quia non semper sumit pœnas de nobis per ministerium Satanæ. Habet igitur Angelos cœlestes exequutores vindictæ suæ ubi ita visum est, & interdum diabolos ad hunc usum accommodat. Quicquid sit, est tamen hoc positum in ejus arbitrio, vel Angelos deligere beneficentiæ suæ ministros, vel mandare illis suam vindictam, ut sub rufo colore, vel alio appareant. In summa etiam hoc tenendum est, Angelos ita stare ad tribunal Dei, ut per terram assidue cursitent: non more hominum. esset enim illud crassum & puerile, imaginari Angelos in equis sedentes: sunt enim Spiritus qui certo loco non continentur. sed quia non possumus sensu nostro apprehendere cœlestia Dei mysteria, necesse est tales picturas nobis ante oculos poni. Quicquid sit, hoc tamen fixum manere debet, Angelos semper esse in officio, quia terram lustrant, ne quid temere fiat vel geratur: deinde quia etiam mittuntur cum potestate & imperio, ut sint quasi Dei manus: & nunc quidem exerceant ejus judicia, pœnas infligant, ut dictum est; nunc autem veniant cum Dei beneficiis. Hæc igitur summa est quantum ad equites spectat. Non possem ulterius prosequi. Reliqua differam.

Da omnipotens Deus, quando hic versamur quasi in densa caligine: deinde tantis etiam ignorantiæ tenebris sumus circumdati, ut sæpe dubitemus de providentia tua, existimemus etiam nos abs te derelictos esse quoties nobis non statim succurris: da, inquam, ut erectis sursum mentibus speculemur quæ semel patefecisti servo tuo Zachariæ, nec dubitemus quin & nobis prospicias, & Angelis etiam tuis mandes, ut curam nostri gerant, & tollant nos manibus suis, & dirigant per omnes vias nostras, imo per omnes obliquos circuitus, ut ita discamus nos totos tibi committere regendos: & sic patiamur nos huc & illuc trahi & versari in mundo, ut tamen sequamur viam quam nobis demonstrasti, & tendamus recta ad scopum, quem nobis præfigere dignatus es, donec colligamur tandem in æternam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA
IN
ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. I.

12. Et respondit Angelus Jehovæ, & dixit: Jehova exercituum, quousque tu non misereberis Jerusalem, & urbium Jehudah, quas sprevisti (*vel detestatus es. Alii vertunt, quibus iratus fuisti.* זעם *utrumque significat: sed videtur melius quadrare prior ille sensus: quas ergo sprevisti*) hic septuaginta annis?

Jam Propheta ostendit, Angelum, quo usus fuit duce & magistro, fuisse etiam deprecatorem coram Deo pro Ecclesiæ salute: unde probabile judicium fieri potest, hunc Angelum fuisse Christum mediatorem. Nam qui Spiritum sanctum esse docent, quia in cordibus nostris format preces, illi videntur nimis procul discedere à Prophetæ sensu. atqui novum non est Christum gerere Ecclesiæ suæ curam. Cæterum, si cui hoc non placeat, simpliciter sumamus de quolibet Angelo. Certum est, omnibus ipsis injunctum esse hoc munus, ut curent salutem fidelium, quemadmodum dicit Apostolus ad Hebræos primo capite: imo tota Scriptura referta est testimoniis, quæ ostendunt Angelos esse custodes piorum, & excubias agere pro ipsis: quia Dominus, quum præsto sint ad ejus obsequium, ita eos exercet. atque in eo etiam perspicimus singularem Dei amorem erga nos, quia in hunc præcipue finem utitur suis Angelis, ut declaret salutem nostram sibi pretiosam esse. Ergo in eo nihil erit incommodi si dicamus quemlibet ex Angelis precatum fuisse pro Ecclesia. Sed perperam & nimis stulte etiam Papistæ inde coni-

colligunt, Sanctos mortuos coram Deo esse patronos vel deprecatores pro nobis. neque enim legimus mandatas fuisse has partes mortuis, ut pro nobis intercedant: imo officia charitatis scimus restringi ad cursum præsentis vitæ. Ubi ergo migrant fideles ex hoc mundo, peracto cursu transeunt ad beatam vitam. Quum igitur diversa sit ratio, stulte transiliunt Papistæ ab Angelis ad mortuos: quia sicuti dictum est, Angelis commissa fuit cura fidelium, & vigilant semper pro toto corpore, & pro singulis membris. Ergo non mirum, si etiam preces concipiant pro fidelibus. sed inde etiam non sequitur, Angelos esse à nobis invocandos. Quorsum testatur Scriptura, Angelos coram Deo suppliciter pro nobis deprecari? An ut quisque nostrûm ad ipsos confugiat? minime: sed ut persuasi de paterno Dei amore, plus concipiamus fiduciæ & spei: imo animose certemus jam de victoria certiores facti, ubi cœlestes exercitus pro nobis depugnant: quemadmodum
2 Reg. 6. apparet ex multis exemplis. nam si Elisei minister non
vers. 17. vidisset currus in aëre volitantes, jam fere exanimis conciderat: sed desperatio statim corrigitur, ubi videt tot Angelos præsto esse ad auxilium. Ita quoties Deus pronunciat Angelos esse ministros salutis nostræ, vult nos animare ad fidem: interea autem non ablegat nos ad Angelos: sed hoc unum sufficit, ubi Deus nobis propitius est, Angelos omnes simul curam gerere nostræ salutis. Interea etiam notandum
Joan. 1. est quod dicitur à Christo, Posthac videbitis Ange-
vers. 52. los ascendentes & descendentes: nempe quia ubi conjuncti sumus capiti, inde etiam procedit sacra conjunctio inter nos & Angelos. Scimus enim Christum omnibus pariter dominari. ergo ubi insiti sumus in Christi corpus, certum est Angelos nobis esse conjunctos, sed per Christum. Ergo tota hæc gratia pendet ab unico Mediatore: tantum abest, ut Scriptura Angelos nobis statuat patronos hac lege ut ipsos invocemus. Hæc igitur summa est, quum dicit Zacharias Angelum precatum esse, *Domine exercituum, quousque non misereberis Jerusalem & urbium Jehudah?* Videtur hoc loco Angelus oblique perstringere Deum, quia nimium cunctetur ad ferendam opem Ecclesiæ suæ. sed scimus frequenter hanc loquendi formam occurrere in precibus sanctorum, ut Deum cunctationis quodammodo insimulent, nempe pro carnis suæ sensu: sed hoc non pugnat cum fidei obedientia, ubi tandem sese subjiciunt Dei consilio fideles. Ergo utcunque familiariter expostulent sæpe cum Deo, ubi nimis videtur cunctari, & suspendere suum auxilium; tamen frenum sibi injiciunt, & statuunt tandem optimum esse quicquid Deus decrevit: sed profundunt hoc modo curas suas & dolores in sinum Dei, ut seipsos exonerent. Hanc formam nunc tenet Angelus, quum dicit, Quousque non misereberis? Interea hæc querimonia non est præposteri fervoris, quemadmodum impii dum precantur simul Deum accusant, fremunt contra ipsum, vel obstrepunt ejus judiciis. Angelus ergo non fuit commotus turbulento hoc affectu: neque etiam sancti quoties hac precandi forma usi sunt: sed, quod Deus omnibus nobis permittit, exonerarunt suas curas & dolores. quanquam notanda est specialis ratio in particula hac עד מתי, Quousque? Angelus enim paulo post seipsum exponit, quum diserte exprimit tempus septuaginta annorum. ergo non temere, neque pro intemperie affectus turbulenti hic Angelus dicit, Quousque: sed respicit vaticinium illud memorabile, & quod tunc volitabat in ore omnium piorum. Deus enim præscripserat septuaginta annos exilio populi sui. Quum populus sciret tempus illud præfixum esse à Deo, non hic pro suo arbitrio Deum compellat, sed tantum proponit in medium ipsam promissionem. atqui receptum hoc est communi usu, ut sancti objiciant Deo quod ipsis promisit. Quid enim melius spem nostram fulcire potest, quid etiam plus potest dare animi ad precandum, quam ubi agimus cum Deo secundum ejus promissiones? Deus enim vult vota nostra fundata esse primum in bonitate sua gratuita, deinde in constantia fidei & veritatis suæ. Quum ergo sic Deum alloquuntur, Domine, tu verax es: atqui tu hoc nobis es pollicitus: freti verbo tuo nunc audemus hoc petere, quod alioqui non licebat: certe non excedunt modum quasi legem præscriberent, sed avide recipere appetunt quod ultro oblatum fuit. Videmus ergo Angelum hic non conqueri de mora, nisi quia fundatus est in vaticinio illo tam celebri, quo Deus præfixerat tempus septuaginta annorum populo suo. Qui autem hunc locum arripiunt, ut ostendant populum reversum fuisse ante tempus, nimis frivola argutia nituntur. neque enim Angelus dicit, eo ipso die, quo suscepit hanc precationem, finitum fuisse tempus exilii: sed quia jam elapsum erat, imo præterierant complures anni, ex quo cœperat reverti populus: & tamen nondum conspicua erat illa gratia, quam speraverant fideles: ideo Angelus conqueritur septuaginta annos elapsos esse, & tamen restitutionem qualis fuerat promissa, nondum conspici. Quod autem populus nunquam reversus fuerit nisi finito exilii tempore, ostendimus multis & firmis rationibus. Et perverse faciunt qui obscurant gratiam Dei in populi reditu: quia non fuerit illa redemptio de qua toties concionati fuerant Prophetæ. Eripiunt igitur Deo summum hunc honorem. deinde Scriptura multis locis testatur Darium & Cyrum fuisse instinctu Dei, & arcana Spiritus directione huc impulsos. Sequitur ergo opus fuisse Dei redemptionem illam. Deus autem novit moderari singulos temporum articulos, ut satis notum est piis omnibus. Imo hinc colligimus, quam stulti & insipidi sint interpretes, qui abusi sint hoc dicto Angeli: quia querimonia injusta esset, nisi tempus fuisset prius elapsum. Quia ergo distulerat gratiam suam Deus, saltem non manifestaverat ut optandum fuisset, ideo Angelus in medium proponit septuaginta annos. Dixi melius quadrare, urbes Jehudah fuisse contemptas à Deo. Siquis tamen sequi malit diversam interpretationem, non contendo: sed quisquis propius expendet Prophetæ mentem, facile subscribet opinor, contemptas fuisse vel rejectas à Deo urbes Jehudah, quia nullum signum misericordiæ daret. Nunc sequitur,

13. Et respondit Jehova Angelo mecum loquenti verba bona, (*vel dulcia*) verba consolatoria.

Hic Propheta ostendit, Deum, etiamsi non primo statim die manum porrigeret miseris Judæis, esse tamen illis propitium. sed notemus tantum loqui Deum, & nondum virtutem suam proferre. Hic spectandum est Prophetæ consilium. Primo enim admonet fideles, non esse cur desperent, vel etiam dejiciant animos mœrore; quia Angeli cœlestes coram Deo deprecatores sint & patroni pro salute ipsorum. hoc unum est. Sed major & uberior confirmatio adjungitur, quod Deus testetur se propensum esse ad Judæos liberandos, utcunque non hoc declaret primo statim momento. Hic autem notandum est, debere nobis ad spem & patientiam sufficere, ubi Deus testatur & affirmat se favere nobis, & charam sibi esse salutem nostram, utcunque misera sit in speciem nostra conditio. Poterat enim Deus statim reipsa ostendere Judæis venisse tempus quo vellet ipsos restituere in plenam felicitatem: hoc non facit, sed tantum loquitur. Hoc autem est dare verba. sed hoc modo probare voluit serio examine populi sui

sui patientiam & obsequium, ubi promisit se non oblitum esse fœderis sui, unde pendebant omnes promissiones prius factæ. Videtur autem Propheta alludere ad illud Jesaiæ vaticinium cap. 40. Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Obmutuerant enim jam Prophetæ ad longum tempus, quia etiam consentaneum erat Judæos manere in continuo luctu, qui tam multis annis obduruerant contra omnes minas: imo ludibrio habuerant omnia judicia Dei: quemadmodum dicitur apud Jesaiam, Epulemur & bibamus, cras moriemur. Quum ergo tanta fuisset populi contumacia, oportuit sine consolatione diu lugere: sed Jesaias dicit venturum tempus, quo Deus præcipiet servis suis, ut iterum consolentur, sicut olim, populum suum. Jam dicit Zacharias *Deum loquutum esse verba consolatoria.* Ergo rursum hinc colligimus, exaudita fuisse vota piorum & precationem Angeli, quia jam matura erat redemptio: quemadmodum etiam Psalmo 102. dicitur, Tempus est Deus, ut miserearis Sion, quia venit tempus ejus, hoc est, quia jam impleti sunt septuaginta anni, quos tibi placuit præfigere exilio nostro. Nunc sequitur,

Jesa. 22. vers. 11.

14. Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Clama, dicendo, Sic dicit Jehova exercituum, Zelatus sum Jerusalem & Sion zelo magno.

Nunc refert Zacharias quænam fuerit summa illius consolationis, cujus nuper meminit. neque enim satis fuisset in genere & sine explicatione hoc attingere paucis verbis, Deum humaniter respondisse Angelo. Scimus enim quam duræ fuerint tentationes illæ, quibuscum tunc luctati sunt fideles. Oportuit igitur non levibus armis instrui ad tam arduum certamen obeundum. Hæc ratio est cur clarius exprimat Zacharias noster quibus verbis Deus fidem populi sui tunc erexerit. Dicit autem Angelum sic loquutum esse: quibus verbis significat consolationem non fuisse privatim datam Angelo vel seorsum, ut eam teneret occultam in sinu: sed in usum totius populi. Non fuit igitur hæc arcana consolatio, sed quam Dominus voluit promulgari per suos Prophetas, quemadmodum nuper ostendimus ex loco illo Jesaiæ, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Quod autem Deus hic dicit *se zelo magno affectum esse erga Jerusalem & Sion*, ex recepto Scripturæ usu positum est. Deus enim quia non potest satis exprimere inæstimabilem gratiam qua electos suos dignatur, libenter usurpat hanc similitudinem, quod suscipiat salutem suorum tuendam, quemadmodum maritus pugnat summo ardore pro uxore sua. Hæc igitur est ratio cur dicat se zelare pro Jerusalem. & hæc loquendi ratio diligenter notanda est, ne putemus Deum frigere, dum cunctatur & differt suum auxilium: quia ut sumus præcipites in votis nostris, ita vellemus Deum ruere simili impetu: & imputamus hoc frigori, nisi festinet pro votis nostris. Has dubitationes Deus compescit quum testatur se zelo affici. significat enim tarditatem suam non procedere ex segnitie, vel quia nos contemnat, aut pro nihilo ducat: sed aliam esse rationem cur nos teneat suspensos. Certo igitur persuasi simus, etiam ubi Deus auxilium suum subducit, non aliter affectum esse erga nos, quam optimus quisque pater erga filios suos esse solet: cæterum, non conspici hujus amoris signa, quia non semper etiam nobis expedit tam cito nos liberari à molestiis. Sit igitur hic clypeus noster contra omnes impetuosos affectus, ne scilicet indulgeamus nimio nostro fervori, aut putemus negligi salutem nostram à Deo, siquando ad tempus dissimulat, neque statim profert manum suam ad nos juvandos. Sequitur,

15. Et ira magna ego irascor contra Gentes has quietas: quia ego iratus fui parum, & adjuverunt in malum.

Hic Deus occurrit dubitationi quæ facile obrepere poterat omnium piorum animis, Cur ergo permitteret libidini gentium ita miseros Judæos: interim vero fineret profanas gentes quiescere, & frui suis deliciis. Hoc enim primo intuitu valde absurdum erat: si talis erat zelus Dei erga Jerusalem, cur saltem non dabat signum aliquod sui favoris? Respondet igitur, etiamsi conditio Gentium nunc melior sit, tamen non esse cur Judæi sibi displiceant in molestiis suis: quia expectandus sit finis qui impendet. Interea rursus notandum est, Deum hic tantum loqui, & nondum prodire armatum ad exequendam vindictam. Et hæc vera est ac legitima fidei probatio, ubi Deus nos ab ore suo pendere jubet. & loquendi ratio notatu digna est, *quod Deus iratus sit quietis Gentibus.* Non supervacua est repetitio quum dicit Gentes esse quietas. alii vertunt, opulentas: sed non tam proprie: & diximus antea conquestum fuisse Angelum, quod toto orbe pacato Deus solam Ecclesiam affligeret duriter. Hic ergo anticipat Deus tentationem, quæ turbare, imo labefactare alioqui poterat pias mentes, quum dicit, Verum quidem est, Gentes esse quietas in circuitu, & nihil esse illis molestiæ, nullum esse hostem, nullis incommodis esse obnoxias: hoc quidem verum est; sed quia ego irascor, me adverso & infenso, maledicta est ipsorum felicitas. Deus ergo hic attollit piorum sensus, ut agnoscant felicitatem esse in sola ejus gratia: quoties autem iratus est vel infensus, utcunque existiment homines se beatos esse, ac sibi placeant in sorte sua & glorientur, tamen esse miserrimos. nam omnis felicitas exitialis est, ubi non manat ex fonte gratuiti amoris Dei: denique ubi Deus non est pater, quo magis affluimus omni genere bonorum, eo profundius demersi sumus in omnes miserias. Hic ergo sensus est, quum dicit Deum iratum esse Gentibus quietis. Quis ergo usus est hujus doctrinæ? oportuit tunc Judæos, etiamsi conditio ipsorum valde pro sensu communi aspera esset, tamen acquiescere in amore Dei, quia scirent ipsum esse sibi patrem: deinde quamvis hostes suos cernerent beatos, non tamen aliter sentire, quam totam eorum felicitatem esse maledictam. Sic etiam præcipit Psalmus 37. ne fideles invideant incredulis, dum vident eos florere opibus, & in suis deliciis volutari: quia scilicet respicere ad exitum oportet. Ergo discamus attollere sensus nostros ad arcanum Dei amorem, ubi asperius nos tractat: & contenti simus ejus verbo, quia illic indubium habemus testimonium gratiæ ipsius: deinde ne æmulemur hostes nostros & omnes reprobos, utcunque totus mundus illis applaudat, & ipsi etiam luxurientur in suis bonis, quia scimus Deum illis esse adversum. Sequitur etiam ratio, *quod Deus iratus fuerit parum, & illi adjuverint in malum,* hoc est, modum excesserint. Summa est, repositam esse mercedem crudelitatis omnibus hostibus Ecclesiæ, quia sine modo exercuerint sævitiem, quum tamen Deus leniter ac paterno more castigare vellet filios suos. Sed primo hic quæritur, quomodo Deus pronunciet se parum iratum fuisse populo suo, quum tamen inexorabile fuerit ejus judicium, sicuti pronunciat per servos suos: Quisquis evaserit à fame, cadet in gladium: quisquis effugerit à gladio, occurret vel incidet in bestias sylvestres. Et multis locis idem

idem inculcat, nempe nullam fore spem veniæ populo, donec totus intereat, hoc est, corpus ipsum: etiamsi Noë, Daniel & Job, inquit, essent in hac urbe, liberabunt quidem animas suas, sed non exaudiam preces eorum pro hoc desperato populo. sed particula כמעט referri debet ad electos. Etsi enim Deus horribili illa vindicta consumpserit totum fere populum, reliquiæ tamen servatæ sunt, ut scimus. Hæc ratio est cur dicat Deus se mediocriter iratum fuisse populo suo. neque enim loquitur de reprobis & de illa impura fæce, qua voluit purgare domum suam: sed respicit ad fœdus suum. Nunc tenemus quo consilio dicat Zacharias Deum modice iratum fuisse populo suo: sed occurrit etiam alia dubitatio, quo sensu dicat Gentes adjuvisse in malum. nam hinc sequetur non frenatas fuisse profanas Gentes, quominus sævierint absque modo, & pro sua libidine. Et hunc etiam locum arripuit nebulo ille qui scripsit nuper contra Dei providentiam, quasi impii lasciviant & non cohibeantur manu & potentia Dei. Sed hoc nimis insulsum est, quia non respicit hic Propheta quid potuerint Gentes, vel quid effecerint: sed loquitur potius de truculentia eorum, quod scilicet putaverint nullum debere finem fieri, donec abolita esset populi illius memoria. Et hæc ratio est cur dicat apud Jesaiam, Tu non spectasti finem illius. Exprobrat ergo incredulis, quod non reputarent secum finem Ecclesiæ: quia increduli furiose conati sunt perdere Ecclesiam, quasi irrita esset illa promissio, Misericordiam meam non auferam. Quoniam ergo finem non spectarunt increduli, quod Dominus vellet semper habere aliquas reliquias in electo populo incolumes, hæc ratio est cur dicat Propheta *ipsos adjuvisse in malum.* Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem: & videmus nihil aliud agi, nisi ut se bona fiducia sustentent fideles, donec reipsa appareat quod nunc audiunt proferri ex ore Dei. Pergamus.

Ezech. 14. vers. 14.

16. Propterea sic dicit Jehova, Reversus sum ad Jerusalem in miserationibus: domus mea ædificabitur in ea, dicit Jehova exercituum: & linea extendetur super Jerusalem.

Confirmatio est proximi vaticinii, quod scilicet Deus jam finem imponere velit castigationi suæ: sicuti dicitur apud Jesaiam, Recepit de manu Jehovæ duplicia pro omnibus peccatis suis. His enim verbis admonet Deus se contentum esse pœnis, quas inflixerat populo suo: quemadmodum pater existimat se plus satis fuisse severum ac rigidum, ubi filium suum percussit. Ita nunc, *Sic dicit Jehova, Reversus sum ad Jerusalem in miserationibus.* necesse enim fuit spem dari veniæ, & reconciliationis populo, ut bene speraret. Hypocritæ facile attollunt cristas, simulac verbum aliquod blandum ipsis objicitur: sed fideles qui sibi male conscii sunt, & quibus sua peccata ante oculos versantur, non tam facile erigunt animos, donec persuasi sint sepulta esse ipsorum peccata, & ipsos esse exemptos à reatu. Ergo Propheta dicit *Deum conversum esse ad Jerusalem*, ut Judæi sciant temporales illas fuisse pœnas, quibus Deus eos afflixerat. Interea autem hortatur eos ad humilitatem: neque enim tunc potuit populus ex hoc vaticinio quidquam concipere bonæ spei, nisi expenderent se merito dedisse pœnas, quia iram Dei provocaverant. Admonet igitur Propheta quicquid hactenus perpessi sunt fideles, hoc debere imputari eorum vitiis: sed tamen Deum paterno more erga ipsos velle agere, quemadmodum, ut ante citavi, promisit misericordiam suam fore perpetuam erga electos & fideles. Dicit ergo *se reversum esse in miserationibus ad Jerusalem.* Postea adjungit, *Domus mea ædificabitur in ea, & super Jerusalem extendetur perpendiculum.* קוה accipitur pro linea perpendiculari, ut Jesaiæ 29. & aliis locis. Quanquam hic ponitur epenthesis, additur litera ה, quia tunc sermo fuit corruptior, ut dictum fuit alibi. Summa est, Templi ædificationem sperandam esse & urbis, quia Deus in gratiam cum populo suo redierit. Duo igitur notanda sunt: jam Deum placatum esse erga Judæos: deinde, hunc fructum reconciliationis fore, quod Templum extruetur, hoc est, iterum stabilietur cultus Dei ut antehac, & ipsa etiam regni dignitas. Interea docet Propheta non aliunde sperandam esse Templi ædificationem quam ex gratuito favore Dei, ut Judæi intelligant præcisam sibi fuisse omnem spem suis sceleribus, nisi quia Deo placuit abolere ipsorum reatum: sicuti etiam hæc doctrina extendi debet ad perpetuum Ecclesiæ statum. Unde enim fit ut Ecclesia incolumis maneat in mundo, imo ut subinde se colligat, nisi quia Dominus pro immensa sua bonitate indulget nobis? Quotidie enim ipsum provocare non desinimus, & digni sumus quos prorsus è mundo exterminet. Ergo nulla esset Ecclesia, nisi Deus ipsam mirabiliter pro sua bonitate & suis miserationibus servaret, atque etiam restitueret dum videtur collapsa. Addit tandem,

Jesa. 40. vers. 2.

17. Adhuc clama, dicendo, Sic dicit Jehova exercituum, Adhuc conterentur (*alii vertunt, Dispergentur, vel se diffundent, vel segregabuntur: sed dicemus de proprio sensu. Conterentur ergo*) urbes præ bono: & consolabitur Jehova adhuc Sion, & eliget adhuc Jerusalem.

Non possem hodie absolvere. Precemur Dominum.

Da omnipotens Deus, quando assidue variis tentationibus agitamur huc & illuc, & non desinit etiam Satan fidem nostram concutere, ut tamen stemus in hac promissione quam semel dedisti, & quam etiam voluisti sancitam esse in manu unigeniti Filii tui, nempe te semper nobis fore propitium & exorabilem, ut etiam in gravissimis nostris miseriis non tamen despondeamus animos: sed freti tua bonitate ad te gemamus donec advenerit maturum tempus liberationis nostræ: neque interea invideamus evanidæ felicitati hostium tuorum, sed patienter exspectemus dum ostendas nihil aliud esse nobis optandum, quam ut fruamur te propitio: deinde maledictum esse quicquid bonorum percipiunt impii dum te provocant & iratum habent: donec tandem nobis patefaciat Christus quænam sit vera beatitudo & gloria Ecclesiæ tuæ, dum scilicet apparebit ultimo die in salutem nostram, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO QUARTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. I.

NOn potui postrema lectione absolvere hunc versum, ubi Propheta dicit sibi fuisse mandatum ab Angelo, ut adhuc clamaret Deum reversum esse ad Jerusalem in miserationibus. Huc autem spectant verba, etiamsi Jerosolymæ restitutio creditu sit difficilis, tamen indubie sperandam esse: quia Dominus ita statuerit. sed amplificat quod ante dixi. Extendit enim Dei benedictionem ad urbes Judææ, quum tamen unius Jerosolymæ facta fuisset mentio: *Adhuc urbes conterentur*, inquit, *præ abundantia bonorum.* sic enim dixi me accipere verbum תפוצנה: nam פוץ significat Dispergere, significat etiam Conterere & frangere. Quidam coactum sensum eliciunt, quod sese diffundent urbes: alii, quod segregabuntur, id est, tanta erit securitas, ut etiamsi procul inter se distent urbes, nihil tamen erit periculi, vel metus. sed sensus Prophetæ clarus est, nisi data opera velimus nos torquere in re manifesta & facili: adhuc, inquit, urbes conterentur præ abundantia bonorum, hoc est, *elles seront entassées*, ut dicimus. Nam ubi magna est congeries, illic est oppressio. Dicit igitur tantam ac tam uberem fore copiam bonorum omnium, ut se frumentum collidat: ita etiam ut dolia vix possint capere suas vindemias. Nunc tenemus quid velit Propheta, nempe Jerosolymam fore adhuc integram: imo alias etiam urbes fore refertas bonis omnibus, quia Dei gratia sese extendet ad totum populum. Jam adjungit, *Consolabitur adhuc Sion Jehova, & eliget adhuc Jerusalem.* Repetitur sæpius particula עוד, Adhuc: quia interruptio de qua ante diximus, poterat quodammodo retinere animos fidelium, ne possent conscendere usque ad istam promissionem. Quoniam ergo ad tempus abscondita fuerat gratia Dei, Angelus pronunciat talem fore mutationem, ut rursus de integro sicuti olim, refulgeat Dei bonitas, & amor erga electum populum. Quantum attinet ad verbum Eligendi, notandum est, hic improprie transferri ad effectum aut testimonium electionis. Deus enim semel elegit ante creatum mundum quos voluit esse suos: sed dicitur eligere quos recipit in gratiam, quoniam in oculis hominum obliteratur adoptio semel facta, ubi nullum paterni favoris signum apparet. Exempli gratia, Toties legimus Deum repudiasse populum suum: certe vocatio Dei sine pœnitentia est, inquit Paulus. nec tantum hoc pronunciat de arcana cujusque electione, sed de adoptione illa generali, qua Deus segregavit genus Abrahæ à reliquis gentibus. Quanquam inter filios Abrahæ multi erant reprobi: sicuti producit exempla Esau & aliorum: tamen electio Dei in se firma erat. & hinc factum est etiam, ut adhuc maneat spes aliqua in populo illo: quia tandem colliget Deus sibi Ecclesiam tam ex Judæis, quam ex Gentibus, ut rursus coalescant qui nunc ita distracti sunt. Quum ergo vocatio Dei sit ἀμεταμέλητος, unde fit ut dicatur Dominus sæpius eligere? dicatur etiam rejicere electos suos? nempe hoc refertur ad externam speciem. Deus ergo tuetur suam electionem ad finem usque. sed quia non possumus aliter statuere, quam nos rejici à Deo ubi avertit à nobis faciem suam, hæc ratio est cur dicatur rursus eligere quos repudiavit: quia scilicet reipsa, & claro experimento declarat se non oblitum fuisse primæ adoptionis, sed manere constantem in suo proposito. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Ego pluribus in hac re non insisto. quia satis est tenere principium illud, pendere ex æterna electione Dei quicquid beneficiorum confert in suos: hunc fontem perpetuum esse: interea electionem transferri καταχρηστικῶς ad signa vel effectus, quemadmodum etiam & rejectio eodem sensu accipitur pro externis pœnis, quæ videntur primo intuitu esse rejectionis signa, utcunque tamen non sint. Nunc pergamus.

Rom. 11. vers. 29.

18. Et sustuli oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

19. Et dixi ad Angelum qui loquebatur mecum, Qui isti? *(hoc est, qui sunt isti?)* & dixit ad me, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Jehudah, Israël, & Jerusalem. *(Ego conjungam etiam proximos versus.)*

20. Et ostendit mihi Jehova quatuor fabros.

21. Et dixi, Cur isti? quid isti veniunt ad faciendum? *(ad verbum: hoc est, quorsum isti veniunt, ut faciant?)* & dixit, dicendo, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Jehudah, ita ut nemo tolleret caput suum: & veniunt isti *(fabri scilicet)* ad terrendum, *(addo, cornua, quoniam relativum אותם obscurum per se esset)* ut projiciant cornua Gentium, quæ sustulerunt cornu contra terram Jehudah, ut ventilarent eam.

Jam sequitur alia visio, qua rursus confirmat Deus quod ante testatus fuerat Prophetæ suo. Dicit igitur, quamvis undique consurgant hostes contra Ecclesiam, ut multas molestias exhibeant, tamen in manu Dei esse remedium, quia conteret omnia cornua suis malleis. Comparat Gentes, quæ infestæ fuerant Judæis, cornibus: postea comparat fabris alios hostes, quorum manu & opera utetur Deus ad frangendos conatus eorum omnium, qui molesti erunt Ecclesiæ. Hæc igitur summa est, quamvis Ecclesia non sit immunis vel libera à multis molestiis, tamen Deum etiam in manu habere remedia, quibus coërceat omnes insultus improborum, quamvis impetuose & violenter ferantur contra miseram Ecclesiam. Sed primo loco videndum est cur nominet Propheta *cornua quatuor.* Judæi referunt hoc ad Assyrios & Babylonios, & deinde ad Persas, tertio ad Græcos, tandem ad Romanos: quia aliis locis videbimus, & Daniel etiam satis luculente docet fuisse quatuor illas præcipuas Monarchias, in quibus protulit Deus sua judicia claris & memoratu dignis exemplis. sed non dubito quin Propheta hic tam de Moabitis & Syris & aliis gentibus loquatur, quam de Assyriis vel Chaldæis. Falluntur ergo mea opinione qui putant hic notari quatuor illas monarchias: sed potius quatuor cornua fuisse dicit Zacharias, quæ ex singulis mundi plagis exorta sunt. Scimus autem non ab una tantum parte fuisse Judæos vexatos, sed ab Oriente & Occasu, à Septentrione & Meridie. Quum igitur undique hostes inter se vires & studia conjungerent contra Judæos, ita ut à quatuor mundi plagis, hoc est, à toto circuitu esset illis causa trepidandi, hæc ratio est cur Pro-

Dan. 2. vers. 31.

Propheta dicat *quatuor cornibus ventilatos fuisse.* Videtur tamen hoc esse adhuc frigidum, quia non opus fuit Prophetæ ostendi quod omnibus plus satis notum erat. Sed testari voluit Deus gentes quæ inimicæ & infestæ fuerant Judæis, non egisse quicquam nisi ex arcano suo instinctu, ut intelligant Judæi totidem fuisse ferulas, quibus vellet eos castigare. Cæterum conjungi debet posterior pars, quod scilicet Deus etiam ostenderit Prophetæ quatuor fabros. nam cohærent inter se duæ istæ visiones. Si quis ergo arripiat unam partem, perperam faciet: neque enim constabit ratio vaticinii. ergo si nolumus mutilare quæ conjuncta sunt, ne separemus quod additur de quatuor fabris. Quoniam ergo undique oppressi fuerant Judæi, ostendit etiam Deus satis multa sibi esse remedia, & quidem ex diversis locis. Propheta quatuor cornua viderat: videt quatuor fabros: hoc est, agnoscit Deum posse statim modum invenire, quo compescat omnes turbas & tumultus, quia contundet quasi sub incude cornua illa, & conteret quæ prius dissipaverant Judæos. Eadem igitur est ratio semper in voce Quatuor. nam sicuti Chaldæi insanierant contra Judæos, ita ostendit Dominus sibi esse in manu paratos hostes, quemadmodum aliqua ex parte jam manifestaverat. Unde enim Persæ & Medi tam repente occupaverant Babylonem, nisi quia fabri erant, quorum operam locaverat Deus, ut contunderet cornu illud Babylonicum? unde etiam factum est ut Syri succubuerint, Ægyptii & aliæ omnes nationes? nempe erant totidem cornua: sed Dominus fregit ferociam tot gentium per multos fabros, quia eos conductitios habuit & præsto ad suum obsequium. Nunc tenemus verum Prophetæ consilium. Etsi autem voluit Propheta hoc vaticinio hortari & animare suos gentiles ad patientiam, ut Spiritus Dei has partes injunxerat: tamen quasi in speculo hic hodie quoque nobis proponit Dominus qualis Ecclesiæ sit conditio. Ne ergo miremur si tumultuetur omni ex parte mundus contra Ecclesiam Dei, & si insurgant procellæ & tempestates tam ab Oriente quam ab Occasu: neque enim hoc novum est, ut multi hostes ex variis plagis inter se conspirent, & ita Ecclesia Dei sustineat multos insultus. hoc unum est. Interea accedat hæc consolatio, Deo scilicet esse multos fabros ad manum. & apposita est metaphora Prophetæ. nam durities cornuum erat formidabilis Judæis: sed Propheta dicit esse duritiem in malleis, quæ confringat omnia cornua. Deus ergo, etiamsi feriamur ab hostibus nostris, reperiet fabros quorum opera ipsos frangat. & certe hoc jam sæpius experti sumus. Unde fit ut tam exiguus eorum numerus, qui nunc pure invocant Deum, persistat in tanta rabie hostium? deinde in tot consiliis & machinationibus? Quid enim magis vel cupidius appetunt omnes Monarchæ, quam ut memoriam Euangelii extinguant? ergo si reputamus quænam sit hodie ratio totius mundi, reperiemus vix esse urbem aut populum unum, vel unum Monarcham, vel etiam unum ex minimis proceribus, cujus rabies contra Ecclesiam non feratur. Jam quî fit ut tamen non exerant vires suas, & dejiciant miseram Ecclesiam, quæ solo flatu posset centies concidere? unde hoc fit, nisi quod malleis suis Deus conterit cornua & per operam fabrorum? Quinam sunt illi fabri? nempe sunt etiam cornua. nam vellent omnes, quantum in se est, contra Ecclesiam ruere, sed Deus hoc non permittit: quin potius excitat inter ipsos bella, ut sese mutuo conficiant. Quum igitur sint omnes cornua ad Ecclesiam impetendam: imo si clarius libeat exponere similitudinem, quum sint omnes velut tauri furiosi & cornupetæ, & ad Ecclesiæ dissipationem certatim prosiliant quantum in se est: Deus tamen dat duobus vel tribus malleos, & jubet ut ferociam sociorum suorum compescant. Dum igitur omnes huc intenti sunt ut Ecclesiam feriant & dispergant suis cornibus, Dominus vocat eos ad diversum opificium, & quemadmodum jam dixi, jubet fabros esse qui arrepto malleo feriant cornua illa & conterant: nempe suos socios, quibuscum diabolica prius erat conspiratio. & certe mirabilis est hæc Dei providentia, quod inter tam confusos & turbulentos motus Ecclesia quamvis sub cruce tamen respirat: quia nisi mallei isti frangerent cornua, nos centies jam, imo millies fuissemus confossi & in frusta dispersi: sed Deus avertit ictus & insultus per suos malleos: & quemadmodum jam dixi, utitur hostibus suis ad has partes obeundas. Videmus ergo hoc vaticinium non modo ætati Zachariæ fuisse utile, sed omnibus etiam seculis: neque debere restringi ad veterem populum, sed ad totum Ecclesiæ corpus spectare. Cæterum, quod Propheta dicit se interrogasse Angelum, nobis proponitur in his verbis exemplum veræ docilitatis. Quamvis ergo non statim explicet nobis Dominus sua vaticinia, tamen non est cur fastidio occupati respuamus quod nobis est obscurum: quemadmodum videmus hodie multos, si quid dubitent, statim rejicere & conqueri etiam quod nimis difficile sit verbum Dei: & passim hodie volitant blasphemiæ istæ in ore multorum. atqui Propheta, etiamsi perplexus hæreret, non tamen morose rejecit quod ostenderat Deus: sed interrogat Angelum. Etsi autem non semper tam propinqui sunt nobis Angeli, vel saltem non apparent visibili forma: Deus tamen aliis modis poterit expedire, si quid perplexum est in verbo suo: promittit se nobis daturum & intelligentiæ & discretionis spiritum, quoties opus fuerit. deinde scimus & prædicationem verbi & Sacramenta adminicula esse quibus nos ad se deducit. Si ergo non negligimus hæc adjumenta quæ nobis Deus porrigit ad manum, & si præsertim ab ipso petimus ut nos Spiritu suo dirigat, certe nihil erit tam obscurum vel implicitum in omnibus prophetiis, quod nobis non manifestet, nempe quoad expediet. neque enim æquali mensura Spiritum omnibus largitur: sed ita statuendum est, quamvis obscuræ sint prophetiæ, tamen si quisque nostrûm se docilem & morigerum offerat Deo, fructum fore nobis certum, quemadmodum videmus non fuisse fraudatum Zachariam voto suo. Angelus enim mox respondet. Notandum est etiam quod uno in loco nominat Jehovam, & in alio Angelum, & quidem promiscue de uno & eodem loquens: unde sequitur, inter Angelos Deum quoque apparuisse. Sed tenendum memoria est quod prius dixi, hunc primarium Angelum fuisse mediatorem & caput Ecclesiæ. Est autem idem Jehova: quia scimus Christum esse Deum manifestatum in carne. Non mirum igitur est, si promiscue Propheta Angelum nunc vocet, & nunc Deum æternum, qui & mediator est Ecclesiæ, & idem Deus: Deus, quia unius cum Patre essentiæ: Mediator autem, quia etsi nondum carnem nostram induerat ut nobis propinquus esset ac frater, jam tamen hoc munus cœpit tunc obire: quia non potuit stare Ecclesia sine aliquo capite, neque aliter potuit Deo suo conjungi. Videmus nunc ut Christus respectu æternæ suæ essentiæ sit & vocetur Deus: respectu autem officii vocetur Angelus, quatenus scilicet est mediator, sed diverso respectu. Conclusio nunc clara est, quum respondet Deus hæc quidem esse cornua quæ ventilant vel dispergunt tam Jehudah quam Jerusalem, & regnum Israël: sed sibi totidem esse fabros, quorum manu & malleis conteret omnia cornua: etiamsi ad tempus multum molestiæ exhibeant Ecclesiæ. Notandum vero est, Cornu varie accipi mutato numero. nam in plurali gentes vocantur Cornua, ob duritiem vel robur: postea in singulari dicuntur sustulisse cornu, nempe quia ferociter vires suas projecerant ad prosternendum vel dissipandum populum Dei. Sequitur,

CAPUT II.

CAPUT II.

ET sustuli oculos meos, & vidi: & ecce vir in cujus manu funiculus mensuræ.

2. Et dixi, Quo tu vadis? & dixit mihi, Ad metiendum Jerusalem, ut videam quanta latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

3. Et ecce Angelus qui loquebatur mecum egressus est, & alter Angelus egressus est in occursum ejus.

4. Et dixit ad eum, Curre, dic puero huic, dicendo, In villis (*vel pagis*) habitabitur Jerusalem præ multitudine hominis & pecoris (*id est, hominum & pecorum*) in medio ejus.

NUnc additur alia visio in eundem finem, non quod difficilis jam esset superior, sed quia confirmatione opus fuit in rebus adeo turbatis. Etsi enim reditus populi non vulgare specimen erat bonitatis & gratiæ Dei: quia tamen non florebat Jerosolyma ut olim, Templum erat simile tugurio, nulla tunc erat species regni, nullus decor, difficile creditu erat quod ante vidimus. hæc ratio est cur Deus pluribus signis confirmet rem unam: quia scimus quam difficilis sit nobis lucta in ista carnis infirmitate, quum nos urgent graves & duræ tentationes. Dicit ergo Zacharias *se vidisse in manu viri funiculum mensuræ*. Virum nunc vocat qui sub forma viri apparuit, & hoc etiam satis receptum est ac tritum communi usu, ut Angeli vocentur homines: etsi enim ad tempus duntaxat præditi fuerunt forma humana, quia tamen voluit illos Dominus in hac specie conspici, hæc ratio est cur Viri nominentur improprie. Si quæramus an vere induerint humanam naturam Angeli, responsio in promptu est, nunquam fuisse vere homines, proprie loquendo: sed scimus ut Deus nobiscum balbutiat: & eadem est ratio in sermone, quæ in re ipsa. Unde factum est ut Angeli apparuerint sub humana forma? nempe ut familiarior esset accessus ad homines: ideo etiam nominat Deus eosdem Viros, quemadmodum hoc loco. dicit ergo Zacharias sibi Angelum apparuisse sub forma hominis, *cum funiculo mensuræ*. Postea addit se rogasse quonam iret: adjungit responsum, *Ad metiendum Jerusalem, ut videat quanta sit latitudo & quanta longitudo*. Finis autem vaticinii est, *Ecce habitabitur Jerusalem per omnes villas*, quia non posset capere circuitus murorum tantam hominum copiam. Deus ergo sic augebit populum suum, ut non possit comprehendi muris: sed erunt spatiosi Ecclesiæ fines. *Habitabitur* ergo *Jerusalem per omnes villas*, id est, per totam regionem. hæc est summa. Videmus nunc consilium Spiritus sancti: quia tantum exigua portio ab exilio redierat, poterant fideles frigere, quum scilicet longissime abessent ab illa tam splendida Ecclesiæ restitutione, quæ toties prædicta fuerat, vel promissa. Oportuit igitur altius ipsos erigi, ut patienter expectarent dum paulatim & per certos gradus perficeret Deus quod testatus fuerat. Ergo ne restringerent Dei gratiam ad tempus exiguum, vel ad paucos dies, ideo Propheta hic dicit coram Deo aliam esse mensuram Jerosolymæ, & aliam in oculis hominum. Quod ad Funiculum mensuræ spectat, hoc dicitur ex more antiquo. Scimus enim tunc non usos fuisse vel decempeda vel aliis mensuris, sed funiculo. Jam quum dicit Propheta *se sustulisse oculos & vidisse hunc virum*, admonet non considerandam esse Jerosolymam, nisi in spiritu: quia vix tunc poterant adduci ut construerent urbem instar mediocris & obscuri oppidi. Videmus ergo hic notari discrimen inter externum aspectum Jerosolymæ, qualis tunc erat, & inter statum futurum, qui erat sperandus: quanquam tunc non erat visibilis. hæc igitur ratio est prophetiæ, quod ubi Zacharias sustulit oculos, viderit mensuram vel perpendiculum in manu viri. Jam rursus admonet se fuisse attentum ad visiones istas: nam dum interrogat, ostendit se non esse somniculosum vel socordem, sicuti multi suffocant omnem lucem sua ignavia. & utinam hodie talis in nobis torpor non dominaretur! quia merito pœnas damus contemptus nostri, quoties secure & negligenter audimus quod Deus nobis proponit. ergo discenda est nobis attentio & major sedulitas ab exemplo Prophetæ. Quærit quonam abeat: postea adjungit, *Ut metiatur*: tandem ostendit qualis sit mensura Jerosolymæ, nempe quia posthac nullus erit circuitus murorum, qui capiat immensam populi multitudinem. Deus ergo, inquit, longe lateque diffundet sanctam urbem: non erit amplius clausa suis mœnibus ut antea, sed habitabitur per omnes pagos. Non dubium igitur est quin hic Deus testari voluerit de Ecclesiæ propagatione, quæ multo post tempore sequuta est, nempe Christi adventu. etsi enim opulenta fuit Jerosolyma, deinde habuit maximum circuitum, imo fuit urbs triplex, ut satis notum est: & profani etiam scriptores tradunt fuisse præcipuam inter urbes Orientis, ubi tamen erat tunc Babylon: si tamen conferatur cum statu Jerosolymæ hoc vaticinium, non habitata fine muris, nec diffusa fuit per totam Judæam. Colligimus ergo describi hic nobis spiritualem Jerosolymam, quæ differt ab omnibus terrenis urbibus. Quod autem sequitur, *venisse Angelum in medium*, & deinde *fuisse obvium alteri Angelo*, hinc etiam apparet, quemadmodum ex toto Prophetæ contextu, quam diligenter curet Deus salutem Ecclesiæ suæ: quia semper Angelos quasi emissarios habet, qui properent ad ejus nutum, & prospiciant Ecclesiæ necessitatibus. Quum ergo ita Angeli consentiant ad tuendam Ecclesiæ salutem, hinc perspicimus quam Deo chari sint fideles, in quorum gratiam ita exercet omnes suos Angelos. deinde videmus etiam, ut Dominus voluerit hoc vaticinium clarum & manifestum esse piis omnibus: *Vade, curre ad puerum hunc*, inquit, *& dic*. Petierat quidem Zacharias sibi exponi quid vellet mensura in manu hominis: quod autem Angelus alter occurrit, hinc apparet, quemadmodum jam dixi, non negligere Deum preces suorum & vota, si modo discere cupiant, quin fungatur officio probi & fidelis magistri erga ipsos. imo Currendi verbum etiam notandum est. *Vade*, inquit, & quidem *propera*, *ne puer hic diutius hæreat*: expone quorsum tendat hoc vaticinium. Pueri nomen tribuitur Prophetæ, quia permixtus tunc erat Angelis. Noluit igitur se vocare hominem justæ vel adultæ ætatis, quia prius de Angelo verba faciens dixerat esse virum. Inter Angelos quem gradum tenere potuit Propheta, nisi ut esset similis puero? Notanda est igitur ista circumstantia, cur de se contemptim vel submisse loquatur Zacharias. Jam quantum attinet ad summam vaticinii, diximus hic describi nobis cœlestem Jerosolymam, quæ non cingitur muris, sed quæ patet per totum orbem: deinde non confidit etiam suis præsidiis, sed secure habitat, etiamsi undique exposita sit hostibus: quia non abs re dicit Propheta, *Per villas habitabitur Jerosolyma*: hoc est, habitabitur passim, sic ut non opus habeat ulla defensione, qua repellat vel prohibeat ab accessu hostes suos: quia tuta quies dabitur, in qua stationem suam quisque colat. Sequitur,

5. Et ego ero illi, dicit Jehova, murus ignis (*vel igneus*) in circuitu, & in gloriam ero in medio ejus.

Confirmat hoc versu quod nuper attigi, Jerosolymam scilicet fore tutam, quamvis non habeat suas munitiones: quia Deus unus sufficiet pro muris, pro arcibus, pro fossis, quemadmodum etiam dicitur
Jes. 26. vers. 1. apud alios Prophetas, Erit tibi Deus murus & antemurale: deinde, Erit tibi pro omnibus propugnaculis. Cohæret igitur hæc sententia cum reliquo vaticinio, quum testatur Jehova se fore *murum igneum*. Scimus autem, etiamsi alti ac densi sint muri, posse superari ab hostibus. Sed quis audeat se projicere in ignem? Perinde est igitur acsi Deus ita loquutus esset, Quamvis nulli sint excubitores qui defendant Jerusalem, nulli sint milites præsidiarii, nulli denique custodes, ego tamen unus sufficiam, quia non modo ero murus ad hostes arcendos, sed ero ignis ad incutiendum terrorem. Postea adjungit, *Ero in gloriam in medio ejus:* quasi diceret, Intus & foris solida Jerosolymæ felicitas erit in me uno & in gratia mea. intus ergo in medio ejus ero in gloriam: hoc est, ego decorabo eam omni laude. Jam si metuat sibi ab hostium incursu, ego ero murus igneus. Quamvis enim propugnaculis & turribus non excellat, careatque mœnibus & fossis, & ita sit exposita multis injuriis: tamen potero terrorem incutere hostibus, ut procul dispellantur, atque ita incolumis servetur Ecclesia, etiam nudata omnibus humanis præsidiis, carens omni defensione. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, quamvis Judæi videant se paucos esse numero, infirmos viribus, deinde miseros homines & contemptos, esse tamen bene sperandi materiam: quia quamvis pauci reversi essent ab exilio, posse tamen Deum Ecclesiam augere & propagare usque ad immensam multitudinem: idque jam certum esse ac decretum, quia visione ostensum sit, quamvis impares essent hostibus suis, Deum tamen satis esse fortem & robustum ad ipsos tuendos: deinde quamvis inopes essent omnium bonorum, Deum tamen satis esse divitem ad ipsos locupletandos; modo pendeant ab ipsius benedictione quam promisit, nempe ut intus ipsos reddat felices ac beatos, deinde foris ab incursu hostium incolumes præstet.

Da omnipotens Deus, quando undique tot hostibus obsidemur, & Satan etiam non desinit in furorem multos accendere, non modo ut nobis infesti sint, sed etiam ut nos perdant & absumant: da, inquam, ut discamus attollere oculos in cœlum, & confisi tuo præsidio fortiter militemus in patientia, donec tandem appareat quod semel testatus es celebri isto vaticinio, in tua manu esse multos fabros & multos etiam malleos, quibus conteras cornua ista quæ ad nos dispergendos insurgunt, donec tandem superatis omnibus Satanæ machinationibus, perveniamus ad beatam illam quietem quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA

IN

ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. II.

6. Heus! heus! & fugite è terra Aquilonis, dicit Jehova: quia in quatuor ventos cœlorum dispersi vos, dicit Jehova.

QUo melius pateat nobis Prophetæ consilium, tenenda in primis historia est. nam quum edicto Cyri & Darii liceret Judæis in patriam redire, multis suspecta fuit liberalitas illa, quasi duo illi Reges vellent eos repente opprimere, ubi cognita fuisset eorum voluntas in reditu. Alii quum apud Chaldæos & in aliis locis commode habitarent, malebant frui sua illa quiete, quam multis cum molestiis reverti in patriam, ubi nullæ essent paratæ ædes, & ubi tantum essent tristes ruinæ. Quum ergo ita contemneret major pars populi singularem illam Dei gratiam, de qua toties Prophetæ concionati fuerant, necesse fuit corrigi illam pigritiem, quæ conjuncta etiam erat cum scelesta impietate. Si qua enim religio tetigisset eorum animos, decebat Jerosolymam præferre toti mundo, & cultum Dei omnibus terrenis commodis ac deliciis. Mollis igitur indulgentia in qua torpebant Judæi, digna fuit gravi & severa objurgatione. hæc ratio est cur Propheta hic asperiu. cum ipsis agat: quia aliter expergefieri non poterant *Heus, heus*, inquit: quasi diceret, Quid sibi vult ista cunctatio, quod ubi Deus vobis aperuit januam, tamen quiescitis? acsi Judæa non esset vestra hereditas, acsi nullum esset discrimen inter vos & profanas gentes. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Particula autem הוי est hortantis, qua Propheta segnitiem illam castigat, quæ signum erat fœdæ ingratitudinis, quemadmodum dixi: quia hoc modo prodebant Judæi contemptum ejus gratiæ, quæ tamen longe omnibus mundi opibus & deliciis præferenda fuerat. Cæterum videtur vel remota esse vel etiam minime quadrare ratio quæ additur, *Quoniam in quatuor ventos cœlorum dispersi vos:* neque enim potuit hic stimulus valere ad pungendos Judæos, ut relicta Babylone properarent in terram Sanctam ac sibi divinitus promissam. sed hoc valde efficax fuit ad excitandos eorum animos, quia Dominus his verbis docet in suo arbitrio esse, illos reducere incolumes; quoniam non fuerint dispersi huc & illuc, nisi justa ejus vindicta. Si prævaluissent hostes contra eos, vel si temere expulsi fuissent à patria, poterat obrepere dubitatio, an promissioni fidendum esset. Verum, ubi constat exilium fuisse pœnam divinitus inflictam, hinc colligi etiam tuto potest Deum fore restitutionis auctorem, quia idem sanare poterit quam inflixit plagam. Nunc ergo videmus quorsum spectent hæc Prophetæ verba: ostendit Judæos hactenus pœnas dedisse Deo, quia non paruerint verbo ejus, sed sua obstinatione provocaverint extremam ejus vindictam: nunc igitur bene sperandum esse, quia Deus placatus sit, & velit ipsis ignoscere. Quum igitur exilium esset à Deo, Propheta ostendit non fore difficilem reditum, postquam Deus reconciliatus fuerit: quia non erat Judæis negotium nisi cum cœlesti ipso judice. denique Propheta ostendit perperam facere Judæos, dum in exilio quiescunt, ubi permissa est libertas redeundi: & ideo hortatur ipsos ut mature accelerent, ne prætereat tempus beneplaciti Dei, atque ita rursus janua ipsis claudatur. Jam ne secum disputent an hoc fieri possit, ostendit esse in Dei potestate, quia ipse expulerit eos è patria: non fore igitur difficile simulac reducere eos volet, patefacere viam. Jam adjungit,

7. Heus

7. Heus Sion, servare, quæ habitas apud filiam Babylonis.

Idem repetit Propheta, sed brevius & aliis verbis. quanquam autem perstringit breviter quod vult dicere: confirmatio tamen est, & quidem non parum efficax superioris versus. Ostendit hoc nimis indignum esse, ut Babylon sit quasi sepulchrum Sionis. Deus enim elegerat montem illum ubi coleretur. Scimus Babylonem fuisse fœtidam cavernam & maledictam à Deo. hoc igitur fuit quasi totum naturæ ordinem pervertere, quod sepeliebant Judæi sacrum Dei montem in ipso inferno, ut ita loquar. Est autem prima specie loquutio asperior, sed tamen quæ optime convenit. nam Sionis nomine designat Propheta exules Judæos, qui adhuc in Chaldæa dispersi erant. Neque enim templum suo loco motum fuerat, nisi quod incensum fuit ac dirutum à Chaldæis: sed tamen non fuit aliud templum extructum apud Babylonios. Quid ergo sibi vult Propheta quum dicit, *Sion, quæ habitas apud filiam Babel*, redeas in tuum locum? nempe admonet Judæos devinctos fuisse Templo, quia sacrum erat & insolubile vinculum conjunctionis mutuæ inter Deum & ipsos. Deus enim quum templum voluit sibi erigi in monte Sion,
1 Reg. 6. vers. 13. simul addidit, Habitabo in medio vestri: hæc re-
Psal. 132. vers. 14. quies mea. Quum igitur conjuncti essent Judæi Deo suo, Templum fuit interpositum quasi pignus illius sacræ conjunctionis. ita merito & apte Propheta sub nomine Sionis censet Judæos, qui erant velut affixi Templo, quemadmodum dictum est, nisi vellent Deum abnegare: ideo dicit, Estne hoc consentaneum ut habiteris inter Chaldæos? estis enim quasi lapides templi Dei. Non alibi igitur vobis est fixum & stabile domicilium quam in monte Sion, quasi essetis vos ipsi mons ille. Ergo, *Sion*, inquit, *accelera & redi in tuum locum*, quia male & præpostere habitas apud filiam Babylonis. In summa, ostendit Propheta noster non esse repudiandam Dei gratiam, ubi manum porrexit populo suo, & signum dedit liberi reditus. Quia ergo hoc modo Deus redemptor populi sui apparuit, non esse Judæis exulibus cessandum, quin confestim ascendant Jerosolymam, ut rursus colant Deum. Cur autem hoc facit Propheta? nempe ut sciant Judæi nihil esse sibi metuendum, quamvis instarent multa pericula, quamvis Satan multa discrimina, multas difficultates, multas molestias objiceret, tamen gratiam Dei non fore mutilam, vel evanidam, vel fallacem: quia complebit opus suum, neque frustrabitur eos, quibus semel testatus est fore rursus quietam habitationem in terra Jehudah. Nunc sequitur,

8. Quia sic dicit Jehova exercituum, Post gloriam misit me ad gentes quæ spoliant vos: quia qui tangit vos, tangit pupillam oculi sui. *(vel ejus.)*

Prosequitur eandem sententiam Propheta. ostendit enim non patuisse viam Judæis, ut paulo post ipsos pœniteat sui reditus: sed Dominum illis adfore, quia redemptio hæc sit insigne ejus beneficium, & quod vult complere sicuti cœpit. Dicit igitur edicto Dei prohibendas esse gentes, ne quid tentare audeant contra Judæos. quasi diceret, Jam permissa vobis libertas fuit à Cyro & Dario: multi insurgunt ut impediant reditum; sed quicquid moliantur, nihil efficient. Deus enim cohibebit omnes ipsorum impetus, & conatus franget. Sed hic præco Dei publice testatur sibi mandatum fuisse ut gentes arceat ab omni injuria, ac denunciet populum hunc qui reductus est in Judæam, sacrum esse Deo, & ideo fas non esse à quoquam violari. hæc summa est. Sed hic occurrit difficilis quæstio: videtur enim non congruere hic contextus, quod sic dicat Jehova, *Jehova misit me*. neque enim hic præconis munus suscipit Propheta, sed videtur ipsi Deo ascribere, quod absurdum est. Cujus enim præco erit Deus? & cujus edicto vel imperio promulgabit quod hic recitat Propheta? non videtur ergo hoc competere in Dei personam. & tamen sic verba sonant, *Sic dicit Jehova, Post gloriam misit me ad gentes*. Quis est ille missor? hoc est, quis ille est qui Deo imperat, vel edicit? Hinc colligimus, introduci Christum, qui verus est Jehova: & tamen simul est angelus ac legatus Patris. Tametsi igitur unica & simplex est essentia Dei, quæ exprimitur nomine Jehovæ, hoc tamen non male nunc ad Patris, nunc ad Filii personam trahitur. Deus igitur unus æternus est: sed in persona Patris Deus ille mandat Filio, qui etiam simul Jehova est, ut per gentes compescat omnem injustam violentiam, ne Judæis noceant. Hebræi ita resolvunt, quod Propheta dicat se esse præconem Dei, interea tamen recitet ejus verba: quod coactum est ac durum. Ego quidem de hac re nollem rixari cum ipsis, quia, ut sunt contentiosi, putarent nos insistere in testimoniis non adeo firmis. Atqui sunt alii Scripturæ loci clariores ad probandam Christi deitatem & æternam essentiam, deinde etiam distinctionem inter tres Personas. Sed si quis expendat Prophetæ verba, reperiet locum hunc violenter torqueri, nisi de Christo intelligitur. Apparet igitur hic Christus tanquam præco Dei Patris, & dicit se missum fuisse ad gentes. Quod addit, *Post gloriam*, à quibusdam exponitur, Ubi cessaverit gloria qua hactenus superbierunt Judæi, tunc convertet se legatio Christi ad gentes. Hæc igitur summa est secundum illos, quod paulo post gloria electi populi intercidet: atque ita Patris mandato Christus transibit ad gentes, ut eas in Ecclesiam colligat. Posset etiam hoc referri ad gentes ipsas, quæ crudeliter prius vexaverant Ecclesiam Dei: quasi diceret, etiamsi ad tempus triumphos suos egerint hostes vestri, tamen gloria illa eversa Deus mittet suum legatum, ut qui vos spoliarunt sint vobis in prædam. sed mihi probabilius videtur, Prophetam loqui de gloria cujus paulo ante facta fuerat mentio. Dicit igitur, ubi Deus semel exerere cœpit virtutem suam, & magnifice populum suum reduxit ab exilio, nullum fore finem donec stabilierit Ecclesiam suam, ita ut floreat rursus & sacerdotium & regnum. hæc summa est, meo judicio. Ergo *post gloriam* tantundem valet acsi diceret, Videtis hæc exordia gratiæ Dei, in quibus refulget ejus virtus. nam certe specimen non vulgare gloriæ suæ Dominus ediderat in reditu populi sui: & ita hortatur Propheta Judæos ad fiduciam, quoniam jam aliqua ex parte Deus gloriose cum ipsis agat. Ergo ratiocinatur à principiis, ut sustineant animos suos Judæi usque ad finem, & fortiter expectent complementum suæ redemptio-
nis: quemadmodum alibi dicitur, Opus manuum suarum Dominus non deseret. sic etiam nunc Propheta, Psal. 138. vers. 8.
Post gloriam: hoc est, quandoquidem semel Deus non vulgari modo vobis affulsit, annon bene sperandum, quia nolit vos frustrari patefacto reditu in patriam; sed complere quod promisit per Prophetas suos? Quia enim conjunctim loquutus fuerat Deus tam de restitutione Ecclesiæ suæ quam de perpetuo statu, ideo Propheta hic oblique perstringit ingratitudinem eorum qui non statuunt Deum veracem fore usque dum perfecerit quod jam vident inchoatum. Sicuti enim complexus fuerat utrumque Deus, nempe reditum populi & æternam conservationem: sic etiam complecti debuerat populus utramque gratiam: Dominus, qui jam cœpit reducere populum suum, tuebitur usque ad finem quos collegit, donec scilicet plena & solida redemptio nobis constet. Quoniam

niam ergo Judæi non spectabant ad finem, quum tamen Deus quasi manu ipsos duceret ad bene sperandum, hæc ratio est cur Propheta dicat, *Post gloriam.* Cæterum notemus gloriam, cujus fit mentio, non fuisse tunc adhuc plane conspicuam: cœperat micare, ut ita loquar; sed nondum erat plenus fulgor usque ad Christi adventum. perinde est igitur acsi diceret Propheta, Deus jam produxit scintillas quasdam gloriæ suæ: augebitur donec ad solidum fulgorem perveniat: interea Dominus efficiet non modo ut gentes sese contineant ab omni injuria, sed ut etiam sint vobis in prædam. Sequitur forma edicti, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi sui*, vel ejus. nam relativum tam de profanis & exteris gentibus potest accipi, quam de ipso Deo: & major pars interpretum referre mavult ad gentes. *Quisquis* ergo *tangit vos, tangit pupillam oculi sui, Ils se donnent en l'œil*, ut dicimus Gallice: hoc est, quisquis meos invadet, ille feriet suos ipsius oculos: quia quicquid machinati vobis fuerint hostes, in ipsorum caput recidet: perinde acsi quis proprio gladio transfigeret cor suum. Quum ergo putabunt gentes vos fore obnoxios suis injuriis, efficiet Dominus ut sibi vel configant oculos, vel transfodiant pectus suum. nam eadem erit loquendi ratio. *Quisquis* ergo *tangit vos, ille tangit pupillam oculi sui:* non est quod metuatis vobis, quia etiamsi potentissimi sint hostes vestri, furor tamen ipsorum non poterit contra vos grassari, quia efficiet Deus ut se jugulent proprio gladio, vel sibi oculos terebrent propriis digitis. hæc summa est, si de hostibus Ecclesiæ locum hunc intelligimus. Sed poterit etiam commode ad Deum referri, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi ejus.* & certe in hanc sententiam potius inclino: quia hæc loquutio non semel occurrit in Scripturis, Proteget nos ut pupillam oculi sui. Quoniam ergo alibi utitur hac similitudine Spiritus, ita libenter hoc loco interpretor, adeo tenerum esse erga fideles Dei amorem, ut perinde excandescat ubi læduntur, acsi quis vellet ejus oculos configere. Deus enim aliter exprimere non potest quantopere & quam ardenter nos diligat, & quam sit de salute nostra sollicitus, nisi dum nos comparat pupillæ oculi sui. Scimus nihil esse mollius vel magis tenerum in corpore hominis. nam siquis digitum meum mordeat, siquis pungat brachium & crura, siquis etiam duriter vulneret, tamen non tantum infliget doloris, acsi digito penetret usque ad oculum meum, vel pupillam oculi mei. Deus ergo hoc solenni edicto pronunciat Ecclesiam sibi esse instar pupillæ oculi sui, ut scilicet nullo modo eam lædi vel attingi sustineat. Postea sequitur,

Psal. 17. vers. 8.

9. Quia ecce ego agitans (*vel agito*) manum meam super eos, & erunt præda servis suis: & scietis quod Jehova exercituum miserit me.

Iterum refert mandata Patris Christus. nam loquitur in ejus persona quum dicit, *Ecce ego agito manum meam super eos:* loquitur de hostibus: *& erunt præda servis suis*, inquit. Significat, quamlibet multi & robusti hostes prosiliant ad nocendum Judæis, tamen fore incolumes, quia protegentur manu Dei: neque id solum, sed quicquid tentent hostes fore irritum: quia Dominus ignominiose eos in prædam exponet ipsis Judæis. nam per Servos intelligit haud dubie Judæos, qui ad tempus gravati fuerant tyrannide hostium suorum. Certum est, hoc vaticinium minime fuisse completum quo tempore putarunt Judæi se florere & uti prospera fortuna. nam tunc miserrima fuit & pudenda eorum conditio. Unde enim illis Reges? Certe non ex Tribu Jebudah. deinde scimus quam tyrannice dominati fuerint: adhæc fuisse regnum illud plenum multis probris & tragicis sceleribus. Fuerunt enim fere omnes parricidæ: & quisquis leget historias illas, reperiet nunc fratres à fratribus, nunc parentes ipsos fuisse crudeliter oppressos & nefarie. Denique ut de cæteris taceam, Herodis domo nihil detestabilius fingi potest. non possumus ergo aptare hoc vaticinium ad totum intermedium tempus, quod præcessit Christi adventum ab exilio Babylonico. Ergo sub regno Christi hoc demum præstitit Deus, quod spirituali populo cesserunt hostes in prædam, ubi scilicet subacti sunt, ut subirent jugum Christi. nam quemadmodum alibi diximus principatus Ecclesiæ est in capite ipso. Ubi ergo eminet Christus, tunc etiam dicitur Ecclesia, quæ corpus ejus est, regnum obtinere. Christus enim nihil vult separatum habere à suis membris. Nunc videmus quorsum tendat Propheta, nempe excutere vult metum omnem Judæis, ne dubitent redire in patriam: quia non modo patebit illis via, sed stabilita erit ac firma felicitas sub Dei auspiciis: ut qui non frustra incepit tam præclarum opus, sed vult ad extremum usque effectum perducere. Dicit autem, *Ecce ego agito manum meam.* Agitatio manus ostendit non opus esse Deo magnis copiis ad hostes suos profligandos, neque etiam longa expeditione: quia simulac manum extulerit, omnes ipsos prosternet. denique admonet Propheta longas esse Deo manus, quia sola agitatione poterit profligare omnes hostes, etiamsi longissime distent. Atque ita videmus notari facilitatem, ut certo persuadeant sibi Judæi, simulac Deo placuerit vires suas exercere, nihil illi fore negotii vel difficultatis: quia scilicet solo motu digiti poterit conficere omnes hostes, qui contra insurrexerint. Postea subjungit, *Et scietis quod Jehova exercituum miserit me.* Si ad fideles dirigitur hic sermo, videtur hoc non esse consentaneum, quia fides conjuncta est cum scientia, sicuti Joannes docet. Scimus nos esse filios Dei, quamvis nondum apparuerit. nam certitudo quæ innititur verbo Dei, superat omnem scientiam. Quorsum ergo dicit Propheta, Tunc scietis quod Dominus miserit me? nam oportuit fideles ante ipsum eventum certos esse de legatione Christi: alioqui præclusa erat janua Deo. nam scimus fide patefieri aditum ad nos gratiæ illius. Oportuit igitur statim ab initio Judæos certos esse de legatione Christi. sed notandum est, duplex esse genus scientiæ: est scientia fidei, & est scientia experimentalis, ut loquuntur. Scientia fidei est qua pii certo statuunt, quoniam Deus verax est, quicquid promisit esse indubium: sed interim scientia hæc penetrat supra mundum, transcendit etiam cœlos ipsos, ut cognoscat res absconditas. Salus enim nostra occulta est: quæ videntur, non sperantur, inquit Apostolus. non igitur mirum est, quod Propheta dicit, tunc scituros fideles Christum esse missum à Patre, nempe ipso effectu, vel ipsa experientia. *Scietis* ergo *quod Dominus miserit me.* Postea adjungit,

1 Joan. 3. vers. 2.

Rom. 8. vers. 24.

10. Exulta & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Jehova.

Continuat eandem doctrinam. Summa est, Deum nihil cœpisse quod non babeat in animo etiam perducere usque ad suum finem. Quum ergo cœperit jam colligere populum suum ut in terra Sancta habitet, hoc opus quod adhuc est in cursu, tandem complendum esse: quia Dominus nolit esse dimidius redem-

demptor. huc ergo tendunt quæcunque dicit Propheta. Sed nunc hortatur Sion ad lætitiam, quasi felicitas de qua vaticinatur jam esset ante oculos. hæc loquendi ratio, ut alibi vidimus, trita est Prophetis. Dum ergo volunt animare Dei cultores ad majorem fiduciam, adducunt eos quasi in rem præsentem & dictant canticum gratitudinis. non solemus nobis gratulari ante tempus. Quum ergo Prophetæ Ecclesiam cantare Deo jubent & gratias agere, hoc modo sanciunt promissiones in animis. Quasi diceret Propheta adhuc quidem latere splendorem & gloriam Dei magna ex parte: sed fideles esse extra periculum: ideoque posse intrepide jam concipere canticum, quo gratias agant Deo, quasi jam fruerentur plena redemptione: quoniam scilicet Dominus perficiet quod incepit. *Gaude ergo & exulta filia Sion.* Quare? *Ego enim venio.* Jam advenerat Deus: sed hic progressum gratiæ suæ exprimit, sese venturum pronuncians: quasi diceret, jam quidem dedi vobis non obscura signa meæ præsentiæ, sed sentietis alium adventum qui longe efficacior erit ad fidei vestræ confirmationem. Quamvis ergo jam apparuisset Deus Judæis, tamen sese venturum dicit, quum scilicet prodibit in medium Christus, in quo habitat *Col. 1:19.* plenitudo divinitatis corporaliter, & in quo refulsit perfecta Dei gloria & majestas. Et hinc etiam melius patet quod nuper dixi, sermonem hunc non posse torqueri ad Prophetam, nec posse competere in personam Dei Patris. Sequitur ergo Christum hic loqui. Atqui non loquitur ut homo, vel Angelus: loquitur ut Deus ipse Redemptor. Videmus ergo nomen Jehovæ aptari Christo: & nullum esse discrimen Patris & Filii, quoad essentiam, sed tantum in ipsis personis debere distingui. Quoties ergo Christus suam divinitatem asserit, usurpat nomen Jehovæ. sed postea ostendit sibi aliquid esse proprium & distinctum, nempe quod est legatus Patris. Hac autem ratione & hoc respectu inferior est Patre, quia mittitur legatus & exequitur quod sibi mandatum est. hæc inter se non pugnant, sicuti multi indocti & tumultuosi homines sese implicant multis imaginationibus, vel deliriis potius: Quomodo fieri potest, ut sit unus Deus æternus, & tamen Christus qui alius est à Patre & qui vocatur Patris Angelus, sit ille unicus Deus? Ita fingunt principium aliquod deitatis in Deo Patre, quasi unus Deus gigneret & ita produceret ex se alios deos, tanquam ex traduce: hæc sunt diabolica commenta, quibus laceratur unitas essentiæ Dei. Tenendum est igitur quod hic aperte & satis familiariter docet Propheta, nempe Christum esse Jehovam & unicum Deum: & tamen mitti à Deo in persona Mediatoris. *Ecce ego venio,* inquit, *& habitabo in medio tui.* Habitabat etiam tunc Deus apud Judæos, quia Templum cœperat extrui, & jam oblatæ fuerant victimæ: sed habitatio illa erat umbratilis duntaxat. Sequitur ergo novum genus præsentiæ hic notari, ubi scilicet non tantum sub figuris & symbolis legalibus Deus se patefacturus erat populo suo: quin potius, ubi advenit plenitudo temporis & substantialiter habitavit inter ipsos, nempe quia Christus Templum est Deitatis, & perfecte nos ita conjungit Deo Patri, ut unum cum ipso simus. & hoc etiam diligenter tenendum est, quia hic similiter distinguit Propheta inter veteres Legis figuras & inter substantiam, quæ tandem exhibita fuit in Christo: quia nunc umbris non opus est, ubi potimur re ipsa & tenemus eorum omnium complementum, quæ Deus tantum adumbrare sub Lege voluit.

Da omnipotens Deus, quando vides nos assidue trepidare inter pericula, & infirmitate carnis nostræ subinde concidere vel diffluere: da, inquam, ut ita recumbere discamus in illam virtutem & auxilium quod nobis promittis, ut non dubitemus transire per omne genus pericula, & fortiter ac constanter militare sub tuo vexillo: & ita nos magis ac magis colligere in Ecclesiæ tuæ unitatem, donec defuncti omnibus molestiis & certaminibus, tandem perveniamus in beatam illam & cœlestem quietem, quæ nobis parta est sanguine Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. II.

11. Et adjungent se gentes multæ (*vel magnæ*) ad Jehovam in die illa, & erunt illi in populum: & habitabo in medio tui, & scies quod Jehova exercituum miserit me ad te.

Hic describitur à Propheta voluntaria deditio gentium, quæ se adjungent Ecclesiæ Dei, ut jam careant proprio nomine, & censeantur inter Judæos. hoc etiam sumpsit Propheta noster ex aliis qui idem prædixerant: sed confirmat aliorum testimonia, ut sciant Judæi non frustra Ecclesiæ propagationem fuisse sibi promissam à tot testibus. Quod autem hic sermonem habeat de vocatione gentium, quæ sponte cessuræ erant Deo, satis constat. Dicit enim *fore Deo in populum:* hoc autem fieri non potuit, quin gentes perderent proprium nomen, ut efficerent unum corpus cum Judæis. Postea repetit quod dixerat Deum habitaturum in medio Judææ. De habitatione illa heri aliquid dictum fuit. nam quum jam cœpissent offerre sacrificia in Templo, sequitur jam tunc Deum apud ipsos habitasse. Ergo necesse est venire ad aliud habitationis genus: nempe quod Deus, qui prius multis documentis testatus fuerat se Judæis propinquum esse, in Christo demum hoc complevit: quia Christus verus est Immanuel, & in ipso Deus nobis adest cum plenitudine & virtutis & justitiæ & bonitatis & gloriæ. Tandem subjicit, *Scies quod Jevova exercituum miserit me ad te.* Aliquid etiam dictum fuit de hac scientia: intelligit Propheta palam fore ipso effectu, non frustra hæc fuisse prædicta: quoniam comprobabitur vaticinium coram omnium oculis. Scies igitur non certitudine fidei, quæ fundata est in verbo, sed ipsa experientia. Cæterum, plus exprimit quam nuper. dicit enim, Scies quod Jehova miserit me ad te. Particula אליך non supervacua est, quia paulo ante dicebat se mittendum esse ad gentes: nunc quia dicit se fore præsidem electo populo, exprimit etiam legationem suam illuc dirigi: & nominat Jehovam exercituum, ut sibi persuadeant Judæi nullam fore tantam difficultatem, quæ impediat vel moretur hoc Dei opus, quia instructus est summo imperio, ut facile possit exequi quicquid decrevit. non repeto quæ heri dixi de Christo: sed tenendum tamen est illud memoria, nominari sæpius Jehovam, qui tamen pronunciat se missum esse. Unde apparet in pluribus personis unam & eandem esse æternam essentiam Dei. Pergamus.

12. Et hereditario accipiet Jehova Jehudah partem suam in terra sancta: & eliget adhuc Jerusalem.

Confirmat Propheta superiorem doctrinam: sed tollit offendicula, quæ poterant Judæis obesse, quominus fidem adhiberent huic vaticinio. nam ad tempus fuerant rejecti: & nullum erat inter ipsos & alias gentes discrimen. Data illis fuerat terra Canaan in pignus hereditatis. Atqui expulsi inde fuerant: deinde nullum erat templum, nullus cultus, nullum regnum. Modis ergo omnibus colligere poterant Judæi se à Deo fuisse rejectos. Quamobrem Propheta hic promittit de integro restituendos esse in pristinam sortem, vel locum suum. *Deus*, inquit, *hereditario accipiet in partem suam Jehudah*, hoc est, re ipsa ostendet Deus non esse abolitam memoriam electionis, qua segregavit sibi Judæos. Voluit enim illos sibi cedere in populum peculiarem. nunc permixti sunt gentibus: dissipatio videtur abdicationis signum esse: sed tamen patebit, Deum memorem esse illius adoptionis, qua semel Judæos voluit sibi colligere, ut separata esset eorum conditio à reliquis gentibus. Quum ergo dicit Jehudah fore Deo in hereditatem, vel partem hereditariam, nihil novum affert: sed tantum admonet non esse irritum fœdus illud, quo sibi Deus elegit Jehudah in populum, quia hoc patebit suo tempore. Et eodem etiam pertinet posterius membrum, ubi dicit, *Eliget adhuc Jehova Jerusalem.* neque enim tunc primum cœpit Jerusalem esse Dei civitas, quum stabilita fuit redemptio: sed electio quæ pridem viguerat, quodammodo renovata fuit in hominum conspectu. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, quamvis abruptus fuerit cursus gratiæ Dei, tamen iterum ostendet vos non frustra semel fuisse electos in sacrum populum, & Jerusalem non etiam de nihilo fuisse electam quæ esset Sanctuarium ipsius Dei. Renovationem igitur Ecclesiæ his verbis intelligit Propheta. Interim notandum est quod alibi diximus, verbum Eligendi improprie vel κατaχρηστικῶς hic sumi: quoniam Deus non sæpius eligit quos vult censeri in Ecclesia sua. Una est igitur & simplex Dei electio, quia est æterna & immutabilis. sed quoniam in speciem tunc Jerusalem erat rejecta, huc trahitur verbum eligendi, quod scilicet Deus palam faciet primam electionem semper fuisse firmam, utcunque abscondita fuerit in oculis hominum. Postea adjungit,

13. Sile (*vel sileat*) omnis caro à facie Jehovæ: quia excitatus est ex habitaculo sanctitatis suæ. (*hoc est, ex loco suo sancto.*)

Est obsignatio totius vaticinii quum Propheta hic magnifice extollit Dei potentiam, ne scilicet adhuc Judæi vel dubitent, vel trepident, quasi rebus incertis. Dicit ergo quicquid hactenus asseruit esse indubium: quia exerere velit Deus virtutem suam, ut Ecclesiæ succurrat & repellat quicquid erit obstaculi. Alibi vidimus similes sententias, nempe secundo cap. Habacuc & primo Sophoniæ: & fere eodem tendebant Prophetæ illi, quia quum Habacuc differit de restitutione populi, ita concludit sermonem, Deum prodire ut silentium imperet cunctis mortalibus, ne quis scilicet obstrepere audeat quum volet redimere suam Ecclesiam: ita & Sophonias stragem hostium Dei describens, acsi juberet ex toto mundo Deus sacrificia sibi mactari, eadem loquutione utitur: acsi diceret, nihil esse quod Dei imperio obsistat. Proinde hoc quoque loco, *Sile omnis caro coram Jehova*, inquit. denique est epiphonema, quo insultat Zacharias omnibus Ecclesiæ inimicis, & ostendit frustra eos furere, quia nihil proficient utcunque tumultuentur. Silendi verbo subjectio intelligitur, ut tunc dictum fuit. non silent impii coram Deo ut placide obtemperent verbo ejus, vel ut reverenter amplectantur quicquid mandat vel jubet, vel se humilient sub potenti ejus manu: hoc faciunt soli fideles. Est igitur specialis ratio silendi electis & fidelibus, quoniam os sponte occludunt ut audiant Deum loquentem. Sed dicuntur etiam silere impii, ubi Deus ipsorum vesaniam coarguit: & utcunque intus obmurmurent ac fremant, tamen non possunt coram resistere, quin opus suum compleat, vel ampullis quas evomunt in fumum abeuntibus pudefiunt tandem. hoc modo nunc dicit Propheta, Sile omnis caro. Denique his verbis significat, Deum ubi prodibit ad redimendam Ecclesiam, fore terribilem, ita ut cogantur expavescere quicunque antea furiose oppugnaverant electum ejus populum. Quantum attinet ad locum sanctitatis, potius interpretor de Templo quam de cœlo. Fateor quidem cœlum ita sæpius vocari in Scriptura: dicitur ergo vel Palatium, vel Templum Dei, quia non possumus aliter sentire ut oportet de immensa Dei gloria, nisi ubi evehimur supra mundum. hæc ratio est cur Deus dicat se habitare in cœlo. sed quoniam hic agitur de Ecclesia, non dubito quin Zacharias potius Templum designet. Certum quidem est, tunc nullum fuisse templum ubi cœpit Deus surgere quasi à somno excitatus, ut populum suum reduceret: sed quemadmodum dicuntur Psal. 102. fideles misereri pulveris Sion, quia locus ille sacer manebat etiam in sua deformitate & ruinis: ita etiam hoc loco dicit Zacharias Deum expergefactum esse. Unde? *Ex Sione*, inquit, hoc est, ex loco illo contemptibili & qui expositus fuit impiorum ludibriis: illic tamen Deus non destitit habitare, nempe ut erigeret rursus Templum, in quo nomen ejus invocaretur usque ad Christi adventum. nunc videmus melius quadrare Templo vel Sioni Sanctuarii nomen quam cœlo, si expendimus omnes circumstantias. Sequitur,

CAPUT III.

ET ostendit mihi Jehosuah Sacerdotem magnum stantem in conspectu Angeli Jehovæ: & Satan stantem ad dexteram ejus, ut adversaretur illi.

2. Et dixit Jehova ad Satan, Increpet te Jehova, Satan, & increpet (*hoc est, iterum increpet*) te Jehova, qui elegit Jerusalem: annon hic torris erutus ex igne?

DIximus initio Zachariam missum fuisse in hunc finem, ut debiles animos erigeret: quoniam difficile erat bene sperare in rebus tam confusis. Redierat aliqua, sed exigua tantum portio gentis ex tribu Jehudah: deinde statim surrexerant multi hostes, à quibus impediebatur ædificatio urbis & Templi: & quum singula reputarent fideles, non poterat concipi ulla fiducia redemptionis qualis promissa fuerat. Zacharias ergo in hoc totus incumbit, ut plus expectent fideles quam conjicere liceat ex præsenti aspectu: sed potius oculos & sensus suos extendant ad virtutem Dei, quæ nondum patebat: imo quam Deus data opera volebat supprimere, ut probaret populi sui patientiam. hoc nunc argumentum prosequitur quum dicit ostensum sibi fuisse *Jehosuah Sacerdotem, & Satan ab ejus latere dextro, qui adversaretur:* Deum tamen fuisse intermedium. Quod ergo Zacharias dicit sibi fuisse osten-

oſtenſum Sacerdotem Jehoſuam, non tantum hoc factum eſt in viſione, ſed res omnibus erat nota, Jehoſuam ſcilicet carere Sacerdotali gloria qualis fuerat ante exilium: nam tunc longe fulgebat alia dignitas quam poſt reditum populi. hoc igitur erat omnibus notum: ſed viſio ob has cauſas oblata fuit Prophetæ, ut intelligerent fideles ſibi certamen eſſe cum Satana potius hoſte ſpirituali, quam cum vicinis gentibus: deinde ut etiam ſcirent remedium eſſe in promptu, quia Deus ſtaret à parte Sacerdotii, quod ipſe inſtituerat. Priore igitur loco monere voluit Deus fideles, non eſſe ipſis bellum cum carne & ſanguine, ſed cum diabolo ipſo. hoc eſt unum. deinde voluit eos ad ſe revocare, ut confiderent ſibi fore liberatorem optimum ex omnibus periculis. Quoniam tenemus finem hujus vaticinii, nunc venio ad Prophetæ verba. Dicit ſibi oſtenſum fuiſſe Jehoſuah. Factum eſt hoc proculdubio in viſione prophetica, ſed interim nihil vidit Zacharias in ſpiritu, quod non eſſet pueris etiam ipſis vulgare. ſed quemadmodum jam dixi, notandum eſt quorſum ſpectet viſio, nempe ut intelligant fideles ideo vicinos moleſtos eſſe, quoniam Satan omnem lapidem moveat & omnia experiatur ad abolendam Dei gratiam. hoc autem valde tunc utile fuit Judæis, ſicuti etiam hodie nobis eſt. Miramur cur tam multi hoſtes quotidie contra nos ebulliant, & cur totus mundus ita ardeat implacabili odio contra nos: deinde cur tot inſidiæ exoriantur, tot etiam impetus moveant, qui tamen non provocati ſunt à nobis: nempe quia non tenemus principium illud, bellandum nobis eſſe cum diabolo capite & principe totius mundi. nam ſi hoc eſſet nobis penitus infixum, ſcimus à diabolo impelli omnes impios: non eſſet igitur nobis hoc novum ita contra nos omnes certatim furere. Quare? Uno enim ſpiritu
Joan. 8. aguntur, & pater ipſorum eſt homicida, ut fuit ab
verſ. 44. initio. Videmus ergo edoctos fuiſſe fideles de re admodum neceſſaria, nempe ideo moleſtiam illis fieri à multis gentibus, quoniam Satan advigilet in eorum perniciem. Etſi autem viſio hæc Prophetæ oblata fuit in uſum ſuæ ætatis, non dubium tamen eſt quin ad nos quoque pertineat. nam Sacerdotium illud umbratile, imago fuit Sacerdotii Chriſti: & Jehoſuah, qui tunc reverſus eſt ab exilio, etiam geſtavit Chriſti Filii Dei perſonam. Sciamus ergo Chriſtum nunquam Sacerdotio fungi, quin Satan ſtet ab ejus latere, hoc eſt, quin excogitet omnes modos quibus poſſit Chriſtum revocare & abſtrahere à ſuo officio. Hinc ſequitur, nimium eos falli qui putant ſe otioſe poſſe degere ſub Chriſto: quoniam propoſita eſt nobis militia, ut quiſque ſeipſum armet atque inſtruat. ergo hodie quum videmus tanta inſania rapi totum mundum, ut nos oppugnet, imo prorſus aboleat, non ſubſiſtant ſenſus noſtri in aſpectu carnis & ſanguinis: quia Satan præcipuus eſt bellator qui nos oppugnat, & utitur mundi inſania, ut nos undique labefactet, ſi poſſit. Satan ergo ſemper ſtabit ad dexteram Chriſti, nempe ut non ſinat ipſum tranquille fungi ſuo Sacerdotio. Jam ſequitur ſecunda ratio vaticinii, quod Deus intercedit & ſeſe opponit pro Eccleſia adverſus Satanam. Dicit igitur, *Increpet te Deus, Satan, increpet te Deus, qui elegit Jeruſalem.* Loquitur hic Deus, & tamen videtur eſſe potius Angelus Dei. ſed hoc non male quadrat: quemadmodum etiam proximo verſu ubi dicebat Zacharias Jehoſuam ſtare coram Angelo Jehovæ, non dubium eſt quin Chriſtum intelligat, qui tam eſt Angelus Jehovæ quam ipſe Jehova. Ita etiam hoc loco poteſt idem dici. Cæterum ne quis rixator dicat nos nimium argute accipere verba, ſumere etiam licet ſimpliciter quod Deus nomen
Geneſ. 19. ſuum hic proferat in tertia perſona. & hic modus
verſ. 24. loquendi non rarus eſt Scripturæ: Pluit Jehova à Deo. Quorſum ita loquitur Moſes? nempe quod Deus quum fulminaret contra Sodomam non uſus fuerit vulgari aliquo modo, ſed palam oſtenderit eſſe aliquod extraordinarium & ſingulare judicium. ita emphatica erit hæc loquutio, Increpet te Jehova, hoc eſt, Ego ipſe te increpabo. Tamen ſiquis totum contextum reputet, fatebitur proprie hoc dictum competere in perſonam Chriſti, qui Eccleſiæ ſuæ patronus eſt: ideoque ille fuit Angelus coram quo ſtabat Jehoſuah, & idem ipſe poſtea oſtendit Eccleſiam fore tutam ſuo patrocinio. *Jehova* igitur *increpet te Satan, & increpet.* Repetitio etiam melius confirmat quod voluit docere Zacharias, nempe fore ſatis præſidii in uno Deo ad Eccleſiam ſervandam, quamvis Satan omnes ſuas vires in ejus perniciem explicet: deinde quamvis non ſtatim ſuccurrat Deus & compeſcat Satanam, eſſe tamen bene ſperandum, quia tandem hoc fiet tempore opportuno. Summa eſt, Deum quamvis huc uſque laxet frena Satanæ, ut oppugnet Eccleſiam in ipſo Sacerdotio, tamen fore Deum Eccleſiæ ſuæ fidum cuſtodem, ut Satanam prohibeat ne exequatur quod propoſuit: deinde patienter ferenda eſſe multa certamina, donec completum ſit tempus militiæ. nunc ergo videmus quid velit Propheta his verbis. Cæterum, increpatio Dei non debet tantum ad vocem referri & verba, ſed ad efficaciam imperii, quo Deus omnes Satanæ conatus evertit ac proſternit. Et ſimul adjungit quorſum ſpectet iſta increpatio, nempe ut ſalva & incolumis maneat Eccleſia. *Deus* ergo *qui elegit Jeruſalem, ille te compeſcat.* Hæc non debent legi ſeorſum, ſed conjunctim: quaſi diceret, Deus in ſalutem electi populi attollat manum ſuam, ut te Satan cum omnibus tuis furiis profliget. Hæc ſumma eſt. ergo ſciamus Deum non eſſe Satanæ hoſtem ſimpliciter, ſed quatenus ſuſcipit nos in fidem ſuam & tueri vult ſalvos uſque ad finem. Quatenus ergo Deus Redemptor eſt noſter & vult eſſe æternus cuſtos ſalutis noſtræ; armatus eſt contra Satanam, ut eum compeſcat. Nobis ergo difficile eſt ac moleſtum bellum: ſed victoria tamen minime dubia eſt, quoniam Deus à parte noſtra ſemper ſtabit. Cæterum, ſimul monemur non reſpiciendum eſſe quid ſimus meriti, ut bene ſperemus de auxilio Dei: quia hoc totum pendet à gratuita ejus adoptione. Etſi ergo indigni ſumus quorum in gratiam Deus pugnet, tamen electio ejus ſufficit, ut bellum denunciet Satanæ noſtra cauſa. Diſcamus igitur recumbere in gratuitam Dei adoptionem, ſi volumus intrepide gloriari contra Satanam & contra omnes ejus inſultus. Unde ſequitur, nebulones iſtos, qui hodie obſcurant, & vellent, ſi in ipſis eſſet, extinguere electionis doctrinam, eſſe hoſtes humani generis: quia nihil aliud ſtudent quam evertere omnem ſalutis fiduciam. Tandem adjungit, *Annon iſte eſt torris erutus ex igne?* Hic prædicat Deus gratiam ſuam, qua uſus fuerat erga Sacerdotem: ut ſtatuant fideles fore Jehoſuah ſuperiorem ſuis hoſtibus, quia Deus opus ſuum non deſeret. ſemper enim primis ultima reſpondent quantum ad gratiam Dei: neque fatigatur in ipſo curſu beneficentiæ. Hæc ratio eſt cur nunc objiciat Satanæ, Quid? Deus mirabiliter eripuit hunc Sacerdotem quaſi torrem ex incendio. Quum ergo miraculum Dei appareat in reditu Sacerdotis, quid tibi vis Satan? Tu inſurgis contra Deum: tu putas fieri poſſe ut Sacerdotium hoc perdas, quod tamen Deus ſingulari gratia voluit hactenus ſtare. Vide unde exierit. quaſi diceret, Sacerdos quamdiu fuit in Chaldæa viſus eſt eſſe in ipſis inferis: tamen Deus inde ipſum eripuit. nunc vero quum in Templo ſedeat & officio ſuo fungatur, an poteris detrahere è cœlo, quem non potuiſti retinere in inferno? Nunc tenemus conſilium Prophetæ, quod ad iſtam ſimilitudinem ſpectat. Poſtea adjungit,

3. Et Jehosuah erat indutus vestibus sordidis: & stabat in conspectu Angeli.

4. Et respondit, & dixit his qui stabant coram ipso, dicendo, Tollite vestes sordidas ab eo: (*de super eo, ad verbum*) & dixit ad eum, Ecce transire feci (*hoc est, abstuli*) abs te iniquitatem tuam, & vestiam te mutatoriis.

Hic aliud adjungit Zacharias, Jehosuam fuisse indutum sordidis vestibus: sed vestes novas fuisse datas mandato Angeli. quibus verbis significat, etiamsi Sacerdotium ad tempus esset contemptibile, tamen recuperaturum quicquid perdiderat dignitatis. Semper vero ad hunc scopum dirigit fideles, ut sperent quod nec tunc videbant, nec etiam conjicere licebat ex præsenti rerum aspectu. Certum est, non fuisse tale pretium vestibus Sacerdotalibus post reditum ab exilio, quale ante fuerat. neque enim erat illis tam sumptuosa textura ad manum, deinde non erant tot lapides pretiosi: & quamvis Cyrus satis benigne suppeditasset magnam auri & argenti copiam ad Dei cultum, tamen Sacerdos non ita fulgebat lapidibus pretiosis & opere Phrygionum, ut ante exilium, quemadmodum diximus. ergo quod Zachariæ ostensum fuit, omnes tunc cernebant: sed spectandum est nobis posterius membrum, nempe quod *Angelus jusserit mutari Sacerdoti vestes.* Jubet igitur Propheta esse bono animo fideles, quamvis species Sacerdotii tunc vilis esset ac sordida, quoniam Deus non ignoret contemptum illum Sacerdotii, sed nondum advenerit remedii tempus: quia tunc reddetur pristina dignitas Sacerdoti, ita ut appareat in specie nova. Quantum ad verba spectat, primo notandum est quod dicit *stetisse Jehosuam in conspectu Angeli, quum indutus esset vestibus sordidis*, vel laceris. Videtur repetitio esse supervacua. Dixerat enim paulo ante, Jehosuam fuisse coram Angelo Dei: Quorsum nunc iterum inculcat stetisse coram Angelo? nempe ut fideles animos suos sustineant, quia Deus consulto velit Sacerdotem jacere in istis sordibus. putamus enim Deum nostri esse oblitum ubi non statim succurrit, vel ubi res sunt incompositæ. Occurrit ergo dubitationi Zacharias quum dicit fuisse Jehosuam in conspectu Angeli. Interea etiam admonet, quamvis totus mundus despiceret illud Sacerdotium, tamen esse sub Dei oculis. Conspicui erant alii Sacerdotes in oculis hominum, & vertebant in se omnium oculos non sine admiratione, quemadmodum satis notum est. sed scimus non venisse in rationem coram Deo profana omnia sacerdotia. Tametsi ergo fulgerent coram mundi oculis profana sacerdotia, erant mera abominatio coram Deo: sed sacerdotium Jehosuah quantumvis esset abjectum & putidum, tamen testatur Zacharias fuisse sub oculis Dei. Jam videmus vocari Angelum qui sæpius dictus est Jehova. non dubito igitur, quantum ad me spectat, quin nomen tam Angeli quam Jehovæ debeat referri ad Christi personam, qui verus & unicus est Deus: interea est mediator inter Patrem & fideles: & ideo pro imperio mandat astantibus, nempe Angelis. erat enim illic Christus: sed cum sua caterva. Quum ergo astarent Angeli præsto ad obsequium, ideo dicitur mandasse ut exuerent Sacerdotem vestibus illis abjectis. Postea convertit Angelus sermonem ad ipsum Jehosuam: *Vide, transire feci abs te iniquitatem tuam, & jam te induam novis vestibus*, vel mutatoriis. Quum dicit Angelus *se abstulisse iniquitatem*, admonet merito in squalore illo jacere tam Sacerdotem quam populum, quia scilicet sese nudaverint omni gloria propter suas iniquitates. Videmus ergo hic occludi ora Judæis, ne Deo obmurmurent, quoniam sinat illos ita residere in sordibus: digni enim sunt qui ita jaceant. & Dominus vocat sordes istas iniquitates hac ratione. Jam interea admonet, quamvis hoc promeriti sint suis peccatis Judæi, ut in luctu & squalore & sordibus putrescant: tamen Dominum tandem non passurum indignitatem hanc quin subveniat. Hæc igitur summa est prophetiæ, quod utcunque offendat Judæos conspectus ignominiæ in persona Sacerdotis, bene tamen sperandum esse, quia remedium est in manu Dei, qui tandem mutabit dedecus & probrum Sacerdotis in summam gloriam, ubi scilicet tempus gratuitæ remissionis vel beneplaciti advenerit.

Da omnipotens Deus, quando nos in Filio tuo fecisti Sacerdotium regale, qui tibi quotidie offeramus spirituales hostias, ac tibi corpore & animo simus sacri: da, inquam, ut instructi virtute tua, etiam fortiter militemus contra Satanam: nec dubitemus quin tandem daturus sis victoriam, utcunque nobis subeundæ sint multæ molestiæ & difficultates: & ne absterreat nos, vel exanimet contemptus mundi, sed feramus patienter nostras omnes ignominias, donec tandem porrigas nobis manum & attollas nos in eam gloriam, cujus perfectio jam in capite nostro apparet & tandem etiam conspicua erit in omnibus membris & toto ejus corpore, ubi scilicet occurret nobis, ut colligat nos in regnum suum cœleste, quod peperit nobis sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. III.

5. Et dixi, Ponant cidarim puram (*aut diadema purum*) super caput ejus: & posuerunt diadema purum super caput ejus, & induerant (*id est, postquam induerant*) illum vestibus: & Angelus Jehovæ stabat.

Dixerat Propheta Jehosuam fuisse vestitum splendide & ornate quum prius esset in sordibus, idque factum esse mandato Angeli: nunc addit se optasse adhuc majorem præstantiam, quia videbat aliquid ad perfectionem deesse. Cupit igitur ornari diademate Sacerdotem, ut omni ex parte respondeat habitus officii dignitati. Quod ergo hic ponitur, Prophetam loquutum esse, non debet intelligi de imperio: potius concepit votum, acsi dixisset lætum quidem & jucundum esse spectaculum illud, quod redditæ essent vestes honestæ & decoræ Sacerdoti; sed interea optandum esse, ut accederet corona vel cidaris, tanquam insigne Sacerdotale, non autem regium. Quanquam siquis etiam regnum notari velit, nihil erit incommodi. Scimus enim regnum fuisse conjunctum sacerdotio in Christi persona. sed cidarim accipio pro tiara Sacerdotali. Scimus enim hunc fuisse præcipuum ornatum quoties Sacerdos ingrediebatur ad altare thymiamatis. sed quantum ad summam rei spectat, tenemus consilium Prophetæ, nempe Sacerdotem ita fuisse ornatum splendidis vestibus, ut tamen nondum

dum omni ex parte constaret dignitas: ideo cupit Propheta adjungi etiam mundam cidarim vel tiaram. dicit hoc quoque fuisse factum, & quidem in conspectu Angeli: quo significat votum suum fuisse approbatum divinitus. Hic autem primo loco expendere convenit zelum Prophetæ & piam sollicitudinem, quam gerebat pro Sacerdotii præstantia & honore: etsi enim lætus spectabat ornatum Sacerdotis, non potuit tamen sibi temperare, quin cuperet addi perfectionem. & hoc exemplum nobis ad imitationem proponitur, ut scilicet optemus augescere Dei gratias, quibus sacerdotium Christi insignitur, donec ad solidam perfectionem ascendat. Videmus autem multos huic voto obsistere: quia hodie qui profitentur aliquod studium sinceræ pietatis, contenti essent umbra aliqua: vel saltem, modo viderent dimidia ex parte purgatam Ecclesiam, hoc illis abunde sufficeret. & mundus refertus est istis hominibus, qui fatentur quidem Ecclesiam fœdatam esse multis corruptelis: sed vellent exiguam aliquam reformationem. Atqui longe alio nos Propheta vocat. Videbat jam Sacerdotem decoratum esse novis vestibus: sed ubi considerat nondum omnibus numeris honorem sacerdotii esse restitutum, cupit etiam adjungi cidarim. Quod autem dicit obsecundasse tali voto Angelos, debet nos animare, ut certo nobis persuasum sit, modo cupiamus ex animo gloriam suam Christo tribui, Deum exauditurum vota nostra: quia Propheta quum gemeret, non frustra rogavit Angelos, ut circumdarent etiam corona Sacerdotem. Particula etiam hæc non est supervacua ubi dicit *Angelum Dei stetisse*. non erat autem otiosus spectator: sed significat non semel tantum curæ fuisse Deo sacerdotium, imo Angelum semper fuisse in excubiis, ut tueretur Jehosuah: quia non satis esset à Deo semel ornatum esse, qui Ecclesiæ præsidet, nisi etiam accederet hæc perpetua custodia. Nunc ergo tenemus summam verborum. Sequitur,

6. Et contestatus est Angelus Jehovæ Jehosuam, dicendo,

7. Sic dicit Jehova exercituum, Si in viis meis ambulaveris, & custodiam meam custodieris, tu quoque judicabis domum meam, (*vel gubernabis: דין est Judicare, sed verbum illud refertur ad quodlibet regimen, ut alibi visum est. Gubernabis ergo domum meam, hoc est, præeris Templo meo*) atque etiam custodies atria mea: & dabo tibi transitus inter istos qui adstant.

Hic Propheta ostendit in quem finem Deus reddiderit Jehosuæ legitimum ornatum & splendorem: & docet hoc non esse factum simpliciter in gratiam hominis, sed quia Deus tueri velit cultum suum. Hæc ratio est cur Angelus hortetur Jehosuam, nempe quia semper reputare nos decet quem in finem tam liberaliter Dominus agat nobiscum & dignetur nos singularibus donis. nam omnia hæc referenda sunt ad gloriam ejus & cultum: alioqui profanatur quicquid in nos bonorum confert. præcipue vero hoc tenendum est ubi agitur de Ecclesia & ejus regimine. Scimus enim quam proclive sit hominibus, trahere ad suam tyrannidem quicquid Deus Ecclesiæ suæ tribuit. Vult ergo Deus audiri ubi loquitur per servos suos & quos præfecit doctores. Jam videmus ut ab initio mundi hoc prætextu ambitiosi & superbi homines dominati fuerint, & ita expulerint Deum suo imperio. Imo Satanæ mancipia arrogant sibi plenam & effrenem dominationem in omnes fideles: quia Deus vult sacerdotium esse honorabile, & commendat Ecclesiæ suæ regimen. Quoniam ergo omnibus seculis Satan abusus est magnificis elogiis quibus Deus Ecclesiam suam ornat, ideo semper addenda est hæc exhortatio quæ nunc attingitur à Propheta, quod scilicet Deus noluerit homines extollere ut ipse quasi privatus quispiam loco suo & gradu cedat: sed totam excellentiam Ecclesiæ huc spectare, ut Deus ipse pure colatur, ut omnes sese subjiciant ejus imperio, non modo gregarii homines, sed ipse etiam Sacerdos. Quicquid ergo excellentiæ est in Ecclesia, hoc totum Deus vult cogi in ordinem, ut solus ipse emineat: & merito. nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Et quo plus ponderis habeat hæc doctrina, dicit, *Angelum contestatum esse*. nam verbum quo utitur est forense, vel legale. Dicitur ergo quispiam alium contestari, ubi solenni protestatione, ut ita loquar, utitur. Denique contestatio differt à communi sermone, quia illic interponitur vel jusjurandum, vel legitima auctoritas, quasi sacra essent verba. Voluit ergo Spiritus sanctus hoc verbo reddere nos magis attentos, ut sciamus non agi nunc de re vulgari, sed Deum interponere vel jusjurandum, vel aliquid tale, quo scilicet plus reverentiæ sibi in hoc mandato vel edicto conciliet. *Contestatus est* ergo *Angelus Jehovæ Jehosuam, dicendo, Sic dicit Jehova, Si ambulaveris in viis meis, & si custodiam meam custodieris.* Nunc breviter docet Angelus non excellere Sacerdotes, ut pro sua libidine exultent, sed lege hac interposita, ut fideliter exerceant munus suum & obtemperent vocanti Deo. Videmus ergo res esse conjunctas, dignitatem sacerdotii & fidem quam præstant Dei ministri, qui vocati sunt ad munus illud. Qui ergo sine freno dominari volunt, satis hoc uno demonstrant se non esse legitimos Dei sacerdotes: quia Jehosuah Christi personam gessit: videmus tamen ut Deus obstringat eum certa lege, ne scilicet fretus honore & titulo plus sibi usurpet quam liceat ac fas sit. Si Jehosuah, qui fuit Christi imago cum suis successoribus non debuit excellere, nisi ut Deo pareret, jam videmus quam stulta sit & putida etiam arrogantia Papæ, qui nudo titulo contentus, vult sibi totum mundum reddere obnoxium, quasi Deus cessisset jure suo. Cæterum, simul videndum est quid intelligat per Vias, & per Custodiam. Non dubium est quin restringi debeant hæc duo ad officium Sacerdotis. Generaliter mandat Deus nobis, ut sequamur quo ipse vocat: & quicquid præscribit ad regulam pie & recte vivendi vocatur Custodia: quia scilicet Dominus non patitur nos vagari, sed occurrit erroribus & ostendit quid sequendum sit. Est igitur generalis quædam custodia quæ respicit omnes fideles. sed custodia sacerdotalis, quemadmodum nuper attigi, restringitur ad ipsum officium. Scimus autem non extolli homines à Deo, ut ipse resignet imperium suum. Mandat quidem suas vices hominibus, & proprie sunt Dei vicarii quicunque pure & fideliter docent ex ejus ore: sed non minuitur tamen Dei imperium ubi utitur hominum opera & adhibet eos ministros. Videmus ergo in hoc positam esse custodiam sacerdotalem, ut Ecclesia regatur puro Dei verbo. Et ideo adjungit, *Tu quoque*, inquit, *gubernabis domum meam.* Est igitur semper notanda hæc conditio, ubi postulant Ecclesiæ præsides sibi audientiam dari: nempe *ut custodiant Dei custodiam.* Verum quidem est præclaris elogiis ornari omnes verbi ministros: sed quemadmodum dixi, eorum dignitas præpostera est si obscuret Dei gloriam. Quoniam ergo sic audiri vult Deus homines, ut nihil sibi decedat, semper notanda est ista conditio, *Gubernabis domum meam si ambules in viis meis.* Quæritur tamen ubi declinant Sacerdotes ab officio, an spoliandi sint statim suo jure. Respondeo purgandam esse Ecclesiam quoad licet: sed utendum tamen esse legitimo ordine, ut Ecclesia abdicet omnes improbos, qui non respondent officio suo, neque præstant quam decet integritatem, neque funguntur

guntur erga Deum partibus suis. Quicunque ergo vel desciscunt vel declinant à recto cursu, illi merito abdicari debent, sed legitimo ordine. Ubi autem major pars cupit habere pastores, qui verius lupi censeri debent, tolerandos esse illos etiamsi indigni sint honore: sic tamen esse tolerandos, ut non opprimant sua tyrannide Ecclesiam, neque ad se rapiant quod proprium est Dei unius, neque etiam illis adulterare liceat vel cultum Dei vel puram doctrinam. Quicquid sit, coram Deo non sunt legitimi sacerdotes, nisi qui exercent bona fide officium suum & vocationi Dei respondent: sicuti videbimus iterum Malach. 2. cap. Ego enim non libenter multa accumulo, sed mihi sufficit in medium afferre quæ flagitat loci expositio. denique pastores ita Ecclesiæ præsunt sicuti divinitus sunt præfecti, ut tamen non exerceant proprium dominium, sed gubernent Ecclesias secundum præscriptum ipsius Dei, ut Deus ipse semper gubernet per manum hominum. Quod adjungit de atriis, *Custodies atria mea*, videtur non esse honorificum Sacerdoti. Est enim vile obsequium, sedere in atriis templi. sed per synecdochen Propheta complectitur totius templi custodiam. Fuit autem hæc non vulgaris dignitas, sacrum illud domicilium Dei servare. ergo non immerito hoc additur, *Jehosuam fore templi custodem, si ambulet in viis Domini.* Atqui hodie videmus ut larvati Ecclesiæ Præsules in Papatu non modo vilipendant templi custodiam, sed procul à se rejiciant, quia videtur hoc indignum esse ipsorum præstantia. Voco templi custodiam, non ut sint ædituі, sed quicquid pertinet ad Dei cultum. nam illis & pascere gregem, & defungi officio pastorum, & Sacramenta etiam administrare, sordidum est. Facile igitur feret Papa cum omnibus suis, se privari templi custodia: sed interim vellet profano & tyrannico more dominari, & quidem pro sua libidine. Atqui hic videmus in sacerdote præcipue commendari templi custodiam, ut sit iste præcipuus honor. Deinde videmus etiam qua lege Deus promittat sacerdotibus, staturos in sua dignitate, nempe si ambulent vicissim ipsi in viis ejus. Postea addit, *Dabo tibi transitus inter istos qui astant*, hoc est, efficiam ut te admittant, & libenter recipiant pii omnes. Neque enim dubium est quin Angeli qui astabant, repræsentaverint corpus Ecclesiæ, sicuti permixti sunt fidelibus, quoties in Christi nomine conveniunt, ut Paulus docet 11. cap. prioris epistolæ ad Corinth. Astabant quidem tunc soli Angeli, sed perinde est acsi diceret Deus, Te agnoscent omnes fideles, ut liber transitus tibi inter ipsos pateat, modo ambules in viis meis. Transitus autem ponit in plurali, quia loquitur de continua reverentia. Summa est, Sacerdotem semper dignum esse observantia & honore in cœtu piorum, ubi fideliter exequitur suum munus & paret vocanti Deo. Ex opposito colligimus merito debere excludi omnes larvatos pastores, qui non modo sunt apostatæ & perfidi Deo, sed cuperent Ecclesiam perdere, imo sunt etiam lupi voraces & spirituales tyranni vel carnifices. Quicunque ergo tales sunt, aperte pronunciat Angelus non modo transitu esse indignos, sed debere excludi & exterminari ab Ecclesia. Nunc ergo videmus quod dixi, quicquid est excellentiæ in Ecclesiæ pastoribus non debere à cultu Dei separari, quia Deus non resignat imperium suum mortalibus, neque quicquam diminuit ex jure suo: sed tantum constituit homines ministros, ut ipse per manum eorum gubernet solus suam Ecclesiam & solus ipse emineat. unde sequitur, indignos esse honore qui non funguntur sincere officio suo: & si rapiunt ad se quod Dei est, spoliandi sunt etiam titulo, qui tunc nihil aliud est quam larva Satanæ, qua decipere vult simplices. Postea adjungit,

8. Audi nunc Jehosuah sacerdos magne, tu, & socii tui qui stant (*vel habitant*) in conspectu tuo, quia viri portenti sunt isti: quia ecce ego prodire facio servum meum germen. (*Ubi verti, Quoniam viri portenti sunt, potest ita resolvi oratio, Quamvis sint viri portenti. sed de sensu Prophetæ statim dicam.*)

Hic docet Angelus quicquid hactenus ostensum fuit Zachariæ, esse umbratile, quia veritas ipsa nondum emersit in medium, sed suo tempore exorietur. Diximus hoc fuisse consilium Dei, erigere piorum animos ad Christi expectationem, quia erant obscura illa principia gratiæ. Oportuit igitur ipsos longe plus sperare quam cernerent. & clarius id apparet ex præsenti versu, quum Angelus dicit, *Audi nunc*. Præfatur enim ut sibi attentionem conciliet: quasi diceret se verba facere de re memorabili. Postea addit, *Tu, & socii tui qui sunt in conspectu tuo: mittam servum meum germen*: sumamus istud, quia est præcipua pars sententiæ. *Ecce ego mittam servum meum germen*, inquit. non dubium est quin significet Deus exercituum Sacerdotem, qui excellet supra communem sensum hominum. *Germen* enim ideo vocatur, quia prodibit quasi surculus, sicuti dicitur 11. capite Jesaiæ & aliis locis. Perinde est igitur acsi diceret, Adhuc despicitur sacerdotium hoc: tamen prodibit servus meus, hoc est, sacerdos, quemadmodum solet germen oriri è terra, deinde crescere. & צמח significat etiam Surculum. Comparat ergo Christum surculo, quia de nihilo, ut ita loquar, oriri visus est, propterea quod principium ejus contemptibile fuit. Quid enim obtinuit excellentiæ Christus in mundo quum natus est? deinde, quomodo auspicatus est regnum suum? & quomodo initiatus est suo sacerdotio? Certe ludibrio scimus fuisse habitum, quicquid Pater dederat honoris vel excellentiæ: non mirum est igitur si vocetur germen hac de causa. Nunc satis apparet ratio similitudinis. etsi autem indefinite loquitur Angelus de sacerdotibus, non dubium tamen est quin personam Christi interea designet. Quare? ab ipso eventu licet facere judicium. Quisnam sacerdos successit Jehosuæ, qui æquaverit honorem ipsius, vel etiam qui decima ex parte ad eum accesserit? Scimus plerosque fere omnes fuisse homines profanos & impios: scimus sacerdotium inter ipsos fuisse venale: scimus certasse crudelissimis odiis: imo scimus in ipso templo jugulatum fuisse sacerdotem, ita exarserat ambitio, ut non possent nisi per sanguinem in noxium perrumpere. Nihil ergo post mortem Jehosuæ fœdius vel magis pudendum fuit Judaico sacerdotio. Ubi ergo reperietur *servus ille Dei germen?* Deinde principium illud semper tenendum est, renovationem templi fuisse in Christi persona. necesse igitur est ad ejus personam venire, ut habeamus servum hunc cujus fit mentio. Cur autem Servus vocetur, alibi dictum fuit: quia non modo se exinanivit, ut esset Patris minister, sed etiam hominum. Quoniam ergo non gravatus est Christus hominum minister esse, non mirum si vocetur Dei servus. Jam videndum est, cur jubeat Angelus Jehosuam & socios ejus audire. non dubito quin oblique perstringat vulgi incredulitatem. Paucissimi enim tunc erant qui animis conciperent futurum & spirituale sacerdotium. Vulgus quidem in ore habebat promissiones, sed omnes fere affixi erant terræ & mundo. Hæc ratio est cur Angelus sermonem peculiariter dirigat ad Jehosuam & ejus socios: quia videbat clausas fere esse aliorum aures: videbat tantam esse in ipso populo socordiam, ut nemo fere capax esset hujus doctrinæ. & hoc modo voluit occurrere ten-

tentationi, quæ debilitare poterat animum Jehosuæ. Scimus enim quam proclive sit deficere ubi totus mundus nos ad defectionem rapit: quia ut quisque nostrûm infirmus est, ita cupimus aliis inniti. Ubi autem nulla est fides, nulla religio, nulla pietas in hominibus, quisque labascit. denique vix possumus Deo credere & manere fixi in ejus verbo sine plurimis sociis & sine turba. Ubi autem incredulitas passim grassatur, fides etiam nostra vacillat. ideo nunc Angelus Jehosuam seorsum colligit & socios ejus: quasi diceret non esse cur pendeant ex multitudine, sed potius respiciendum esse in Deum, ut verbo ejus innixi expectent patienter quod pollicitus est, etiamsi alii omnes gratiæ renuncient. Tu ergo & socii tui qui stant in conspectu tuo. Addit, Quia viri sunt portenti, vel quamvis sint viri portenti. sed eodem redibit sensus. Significat enim Deus, etiamsi totus fere populus respuat quod nunc prædicit de instauratione sacerdotii, tamen hoc verum esse, & suo tempore fore ratum. Alii exponunt Viros prodigii, quia essent admirabiles: & putant insigniri hoc titulo vel encomio socios Jehosuæ, quoniam victrix esset ipsorum fides, & emergeret supra omnia impedimenta. sed mihi videtur aliud prorsus velle Propheta, nec dubito quin conveniat hic locus cum simili Jesaiæ, qui legitur capite octavo: vocat etiam illic fideles Viros prodigii, vel dicit fuisse in signum & prodigium: quoniam essent quasi detestabiles, Quid sibi volunt isti? Quoniam ergo ad spectaculum illud quasi novum & insolitum omnes obstupescebant, quum occurreret quispiam fidelium, dicit Propheta tunc pios Dei cultores fuisse in signum & prodigium. Ita etiam nunc, Viri sunt portenti. Videmus satis clare disjungi à reliquo numero, vel communi turba socios Jehosuæ. Cur? non tantum quia essent admirabiles: nam illud esset frigidum: sed quia erant omnibus probrosi. Deinde vix erant tolerabiles populo, quum omnes fremerent, Quid sibi volunt isti? volunt sapere supra Ecclesiam. Sicuti hodie videmus nos damnari à Papistis: O! scilicet isti creabunt novum mundum, creabunt novam legem: non sufficit illis majorum nostrorum gubernatio: nos habemus Ecclesiam fundatam tot seculis: pugnat pro nobis antiquitas: denique convellunt isti homines quicquid ab initio usque fuit sancitum. Similiter & sub Jehosua & sub Jesaia fuerunt prodigiosi quicunque simpliciter fidem habebant Deo. Populus enim jam prosilierat ad effrenem licentiam, ut esset quasi portento simile propter novitatem, retinere purum Dei cultum. Nunc tenemus sensum verborum ubi Angelus jubet Jehosuam & socios ejus attendere: deinde, ubi vocat eos Viros portenti, & tandem promittit exoriturum instar germinis Sacerdotem, quia faciet Deus emergere Christum, quamvis lateat non modo sub pedibus, sed etiam sub terra ipsa, quemadmodum surculus prodit ex radice post excisam arborem. Sequitur,

9. Quia ecce lapis quem posui coram Jehosua, super lapidem unum septem oculi: Ecce ego sculpo sculpturam ejus, (*lapidis*) dicit Jehova exercituum: & aufero iniquitatem terræ hujus, die una.

Fusius declarat quod jam vidimus proximo versu: tamen adhuc loquitur sub figuris. Dicit fore septem oculos super lapidem qui positus est coram Jehosua: & facturum Deum, ut die uno tollatur iniquitas terræ, ut scilicet nihil jam obstet quominus recuperet pristinam suam gloriam. Hæc summa est. sed hic variant interpretes, præcipue in Oculis. Consentiunt fere omnes Christiani in voce Lapidis. putant enim notari Christum: & scimus esse multos similes locos, ubi Christus vocatur Lapis, quia in eo fundata est Ecclesia: Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, illo capite vicesimo octavo Jesaiæ: item Psalmo centesimo decimo octavo, & aliis pluribus locis. Existimo tamen Prophetam alludere ad Templum illud, quod tum cœperat extrui. sed interea sumo hoc quasi confessum, vocari Christum metaphorice Lapidem, sicuti paulo ante Germen dictus fuit. Sed tenenda est anagoge ab externa figura templi visibilis ad ipsum Christum: *Ecce*, inquit Deus, *lapis quem posui coram Jehosuah præditus erit septem oculis:* deinde, *ego expoliam pretiosis sculpturis*, ita ut admirabilis sit coram toto mundo. nunc tenemus & rem ipsam & modum loquendi. Quod ad rem ipsam spectat, dicit Angelus Templum illud quod extruere cœperat Jehosuah, esse ædificium cœleste. nam Deus hic pronunciat se esse auctorem ejus. Lapis quem posui, inquit: ut sciat Jehosuah se non frustra impendere operam Templo ædificando. nam si fuisset opus humanum, poterat collabi, poterat etiam centies dirui manu hostium: sed Deus prædicat Templum hoc fundatum esse sua manu. interea, sicuti dixi, extollit piorum mentes ad Christum, qui est substantia & veritas Templi. Dicit igitur, Ego pono lapidem coram Jehosuah: hoc est, tametsi Jehosuah ædificat, architecti etiam sedulo cum ipso laborant: tamen ego sum præcipuus Templi opifex & architectus. Dicit postea, super hunc lapidem fore septem oculos. Quidam hoc referunt ad septem gratias Spiritus. sed distinctio illa puerilis fuit, quum dixerunt septiformem esse Spiritus gratiam: nesciunt quid garriant vel balbutiant: quia longe plures Scriptura commemorat. Deinde falso prætendunt illum locum undecimi capitis Jesaiæ: quia errarunt illic in numero, & fefellit eos versio Latina. Alii putant per septem oculos notari totius mundi respectum: quasi diceret Angelus, Omnes oculos suos dirigent ad hunc lapidem: sicuti etiam scimus Christum evectum fuisse in sublime, ut ad se attraheret cunctos mortales. Septem igitur oculi, id est, aspectus omnium hominum erit ad hunc lapidem. Jam alii hoc referunt ad plenitudinem gratiæ quæ data fuit Christo. sed simpliciter existimo notari excellentiam, quemadmodum continuo post adjungit, Sculpam sculpturas ejus. nam argutia illa futilis est, quod Deus sculpsit sculpturas ubi perfossum fuit latus Christi, ubi transfixæ fuerunt ejus manus & pedes: hoc est ludere, non serio interpretari Scripturam. Sed Propheta per Sculpturam intelligit pretiosam & eximiam speciem hujus lapidis: quasi diceret, Erit lapis insignis omni præstantia. Deus enim expoliet mirabilibus sculpturis hunc lapidem. deinde erit lapis oculatus: hoc est, non tantum convertet ad se aliorum oculos; sed illuminabit, quasi splendorem emitteret qui possit suo reflexu dirigere homines ad conspectum ejus. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum. Alia non possem absolvere.

Da omnipotens Deus, quando natura non libenter nos subjicimus probro & ignominiæ mundi: da, inquam, ut erectis in cœlum animis obdurescamus ad omnia opprobria, neque fides nostra aut succumbat aut vacillet, tametsi rideant nos profani homines ubi sub cruce tibi servimus: sed expectemus patienter, donec tandem appareat Christus cum splendore sui sacerdotii & regni: & interea fide contemplemur eam excellentiam, qua Ecclesiam tuam ornasti, atque ita animemur, quo nos adjungamus & paucis & contemptis hominibus qui pure & sincere verbum tuum sequuntur: & despiciamus superbiam totius mundi, nec dubitemus, quin tandem si fundati manebimus in pura Euangelii tui doctrina, nos in cœlum usque, imo supra omnes cœlos attollas, ubi fruamur illa beatitudine quam nobis unigenitus Filius tuus peperit sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. III.

Restabat hoc nobis ex penultimo versu capitis tertii, quod promittit Deus *iniquitatem terræ die uno abolitum iri.* Quidam Diem unum subtiliter accipiunt pro unico sacrificio quo Christus expiavit semel in perpetuum peccata mundi. sed Propheta simplicius, meo judicio, loquutus est. Diem enim unum posuit pro Repente. Fateor quidem petendam esse expiationem ab unico sacrificio Christi, sed intelligit Propheta Deum fore propitium Judæis, ut liberet eos ab omnibus noxis & molestiis hostium. Assignat igitur causam cur velit tam liberaliter agere cum populo suo, nempe quia non imputabit peccata. Scimus autem hunc esse fontem beneficiorum omnium, quæ nobis à Deo manant, ubi nobis ignoscit, & peccata nostra delet. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ: Auferam iniquitatem terræ hujus die uno, hoc est, etiamsi hactenus pœnas variis modis sumpserim de populo hoc, tamen repente placatus ero, ita ut jam nulla iniquitas veniat in rationem coram me, vel impediat quominus ego faveam huic populo. Nunc sequitur apud Prophetam,

10. In die illo, dicit Jehova exercituum, vocabitis quisque proximum suum sub vite & sub ficu.

Videmus ex hoc versu continuum tempus notari sub die uno: vult enim Propheta hortari ad fiduciam Judæos, ne existiment se perpetuo miseros fore, quia hactenus experti fuerant Deum rigidum ac severum. hic ergo ostenditur illis subita conversio. Postea adjungit, *Die illo quisque vestrûm vocabit proximum suum sub vite sua & sub ficu*, hoc est, habitabitis securi extra omnem metum, extra omne discrimen. Nemo enim vobis infensus erit. hæc loquutio significat tutum & quietum statum, ubi conveniunt vicini sub vite vel sub ficu. Qui enim metuunt, vel inclusi manent in urbibus, vel certe in ipsis agris quærunt munitum aliquem locum & accessu difficilem: vel obserant fores suas, ne expositi sint omnium injuriis: qui autem conveniunt hilariter sub vite, vel sub ficu, ostendunt se esse extra omnem curam & timorem. Summa est igitur, ubi Deus palam fecerit se custodem esse Ecclesiæ suæ, fideles omni metu vacuos & solutos hilares fore, ita ut epulari audeant sub vite & sub ficu, hoc est, sub cœlo & in via publica: quoniam scilicet non erit qui ipsos exterreat. Quia vero extenditur hæc promissio ad totum Christi Regnum, referri hoc debet ad pacem spiritualem, qua fruimur, ubi certo persuasi sumus Deum nobis esse pacatum: quia tunc etiam inter nos reconciliamur, ut alii aliis nocere amplius non studeant, quemadmodum vidimus apud Michæam, *Mich. 4.*
& quemadmodum dicit Jesaias capite secundo. *verf. 4.*
Nunc pergamus.

CAPUT IV.

Et reversus est Angelus qui loquebatur mecum, & excitavit me quasi virum qui excitatur *(vel evigilat)* à somno suo.

2. Et dixit ad me, Quid tu vides? & dixi, Video & ecce candelabrum ex auro totum: *(hoc est, ex solido auro)* & pelvis super caput ejus: & septem lucernæ super ipsum: septem & septem infusoria lucernis, quæ sunt super caput ejus.

3. Et duæ oleæ super ipsum, una à dextra pelvis, & una ad sinistram ejus.

4. Et respondi, & dixi Angelo qui loquebatur mecum, dicendo, Quid ista, Domine mi?

5. Et respondit Angelus qui loquebatur mecum, & dixit mihi, Annon cognoscis quid sint hæc? Et dixi, Non, Domine mi.

6. Et respondit, & dixit mihi, dicendo, Hic sermo Jehovæ ad Zerubbabel, dicendo, Non in exercitu & non in fortitudine, sed in spiritu meo, dicit Jehova exercituum.

Hic recitatur alia visio, quod scilicet candelabrum Prophetæ oculis oblatum fuerit, cui impositæ erant septem lucernæ. Candelabrum dicit *conflatum fuisse totum ex auro.* Dicit etiam *fuisse septem lucernis totidem infusoria:* vel quemadmodum alii existimant, singulis lucernis infusoria septena. sed prior sensus mihi magis probatur, quod scilicet lucerna quæque habuerit proprium infusorium. Dicit præterea fuisse duas oleas, unam à dextris, alteram à sinistris, ita ut nunquam oleum deficeret, quia oleæ erant plenæ fructu. Quum ergo multa suppeteret copia baccarum, non potuit etiam oleum deficere: sic perpetuo ardebant lucernæ. hæc est visio, cujus expositio mox additur: quia pronunciat Deus Spiritum suum sufficere absque ullis terrenis adminiculis ad conservandam Ecclesiam, ut scilicet gratia ejus semper refulgeat, neque possit unquam extingui. Porro non dubium est, quin Deus figuram hanc & imaginem proposuerit Zachariæ pro captu populi. Scimus fuisse candelabrum in templo ex auro compositum: scimus fuisse septem lucernas impositas candelabro, erant enim sex brachia: deinde erat ipse truncus candelabri. Quum ergo in templo semper fulgerent septem lucernæ super aureum candelabrum, voluit hic Dominus ostendere symbolum illud legale non fuisse supervacuum vel inane, quia reipsa vellet implere quod per candelabrum monstrabat. & multis in locis talis analogia spectanda est. Dominus enim noluit simpliciter promittere quod cognitu utile erat, sed voluit etiam simul adjungere confirmationem ex figuris legalibus, ut Judæi agnoscerent se non ludere operam quum accenderent lucernas in templo: quia non esset inane vel lusorium illud spectaculum, sed vera figura ejus gratiæ, quæ tandem exhibenda erat. Verùm melius colligere licebit quorsum spectet summa ipsa, ubi de verbis dictum fuerit, & singulæ partes suo ordine excussæ fuerint. Dicit Angelum fuisse reversum: ex quo intelligimus, etiam sine Prophetæ rogatu vel interpellatione, Deum

Deum novo vaticinio sanxisse quod prius vidimus. Propheta enim fatetur se fuisse quasi attonitum, ut necesse fuerit ipsum expergefieri, tanquam è somno. non potuit igitur Propheta quicquam à Deo petere quum obstupefactus esset. Cæterum, Deus sponte occurrit, & prævenit omnia ejus vota. Videmus ergo non uno tantum modo fideles tunc fuisse edoctos, ut confiderent restituendam esse Ecclesiam: sed quia opus erat non vulgari confirmatione, etiam exhibitas fuisse multas visiones. & simul etiam illud addendum est, quamvis nemo sese interponat, Deum tamen ultro sollicitum esse de sua Ecclesia, nec quicquam omittere quod ad fulciendam suorum fidem necessarium sit vel utile. Cæterum, ubi dicit Propheta se expergefactum fuisse ab Angelo, discamus nisi Spiritu suo nos Deus expergefaciat, ita dominari in nobis torporem, ut mentes sursum erigere non possimus. Quoniam ergo Deus videt nos ita affixos esse terræ, excitat nos quasi è veterno. Nam si opus tali auxilio habuit Propheta; quid nobis fiet, qui procul absumus ab ejus fide? imo qui sumus duntaxat terra & cinis, si ille fuit terrenus? Etsi notandum est, non tam socordia obrutum fuisse Prophetam quam admiratione correptum, ut vix apud se esset: sicuti accidere solet hominibus [illegible]. monetur etiam Propheta, ut attentus sit ad visionem, *Quid tu vides?* Jam oblatum fuerat spectaculum quod exposui: sed Propheta videndo nihil vidisset, nisi ab Angelo admonitus. Cæterum, notandum est hanc tarditatem Prophetæ nobis ideo esse utilem, quia inde certius colligimus non temere quicquam imaginatum esse: sed quum veluti clausis oculis præteriret quod Deus monstrabat duce Angelo, fuisse adductum ut proficeret. Colligimus ergo nihil hic esse fortuitum: sed vere divinitus gubernatum fuisse Prophetam, ut disceret quod postea fideliter traderet aliis. Postea narratur visio, nempe quod candelabrum ex auro ostensum fuerit. Materia candelabri pertinet ad mysterii commendationem. Verum quidem est, aurum esse metallum corruptibile: sed quia non possumus aliter capere quæ superant hunc mundum, ideo sub auro & argento, sub lapidibus pretiosis Dominus figurat quæ vere cœlestia sunt, & quæ dignitate excellunt supra terram & mundum. Hoc etiam consilio voluit Deus candelabrum sibi conflari ex auro: non quod indigeat ullis divitiis vel opibus terrenis, vel etiam oblectetur, quemadmodum scimus oculos hominum capi auri & argenti intuitu. Scimus quidem hæc omnia pro nihilo duci coram Deo: sed hoc respexit in omnibus illis symbolis, ut scilicet expenderent aliquid sublime & magnificum notari quoties inspicerent candelabrum illud aureum. ergo ex pretio auri debuit colligere Propheta aliquid hic repræsentari non vile aut abjectum: sed quod raræ esset ac maximæ dignitatis. Dicit postea *fuisse pelvim:* (alii transferunt Lenticulam: sed erat vas rotundum) *& fuisse super caput candelabri*, hoc est, in ipsa summitate. nam lucernæ ardebant in ipso culmine candelabri. Jam *suberat pelvis*. Et hic aliquod discrimen est inter candelabrum Templi & hoc de quo nunc differit Propheta. nam in candelabro Templi plures erant pelves aut lenticulæ. sed hic Propheta dicit fuisse vas unum: deinde, fuisse septem infusoria vel septem fusiones. nam hac voce tam canales ipsos intelligere possumus quam ipsum actum fusionis. Sed præstat referre ad infusoria, quæ stillabant perpetuo oleum, ut elychnia ipsa nunquam arescerent, sed possent colligere semper novum vigorem. Dicit *septem & septem fuisse*, hoc est, septena fuisse infusoria lucernis in ipsa summitate: deinde, *fuisse duas oleas*, quæ suggererent novam copiam, ita ut oleum semper afflueret. Nunc ergo quærenda est ratio visionis. Multi per Candelabrum intelligunt Ecclesiam: & hoc est tolerabile. Quanquam simpliciter existimo hic Deum testatum fuisse Judæis, quod candelabrum erigi præceperat in medio Templo, non fuisse inutile vel lusorium, sed fuisse symbolum efficax. Non dubium autem est, quin Deus gratias Spiritus sui, hoc est, varia dona per Lucernas repræsentaverit. Interea commentum illud facessat de septiformi gratia. Neque enim Deus restringere ad numerum illum voluit dona Spiritus sancti, quorum multiplex est varietas, imo fere immensa. ergo numerus septenarius perfectionem designat, pro communi & recepto Scripturæ more. Deus ergo in medio Templo candelabrum voluit locari, ut testatum faceret semper in Ecclesia lucere Spiritus sui gratiam, nec unius tantum generis, sed ita ut nihil ad perfectionem deesset. Alii existimant per Lucernas doctores repræsentari. sed jam dixi nihil esse melius quam sumere simplicem aliquam summam, nec tam argute philosophari. Non dubium quidem est, Deum infundere suas gratias ut Ecclesiam illuminet per ministros: hoc satis experimur: sed sufficiat nobis quod dixi, Deum nunquam Ecclesiam suam deserere, quin Spiritus sui donis eam illustret. Interea varietas etiam donorum exprimitur in septem lucernis. hoc est unum. Postea sequitur, Prophetam *sciscitatum esse ex Angelo, quid hoc sibi vellet.* Unde iterum colligimus, gradatim edoctum fuisse Prophetam, ut plus reverentiæ nunc apud nos obtineat hæc visio. Nam si statim assequutus esset Propheta quid hoc vellet, contemptim posset à nobis legi hæc narratio: saltem non essemus tam attenti. deinde putarent forte aliqui non fuisse certam visionem. Sed quum Propheta ipse attente considerat id quod sibi oblatum est divinitus, & tamen deficit, neque potest intelligere quid Deus significet, hinc monemur non esse hic torpendum: quia nisi sedulo & serio etiam incumbimus ad hoc vaticinium intelligendum, certe non sumus magis perspicaces quam Propheta ipse, qui opus habuit duce ac magistro. Interim proponitur nobis ejus exemplum ad imitationem, ne scilicet despondeamus animos, siquando nobis obscuræ sunt prophetiæ: quia dum interrogat Propheta, statim Angelus succurrit ejus ignorantiæ. Non dubium igitur est quin Dominus intelligentiam nobis quoque suppeditet, si fatemur ejus mysteria nobis recondita esse, & inscitiæ nostræ nobis conscii ad ipsum confugimus, & petimus ut ne frustra nobiscum loquatur, sed fructum etiam doctrinæ nobis proferat. Quod Angelus quærit à Propheta, annon intelligat, non debet accipi tanquam objurgatio socordiæ, sed tanquam admonitio qua excitet omnium mentes ad hoc mysterium reputandum. Dicit ergo, *Tu ignoras quid hoc sibi velit*, ut eliciat confessionem ignorantiæ à Propheta. Jam si Propheta, quum Spiritu Dei raptus esset supra mundum, non potuit statim cognoscere quorsum tenderet hæc visio: quid nos reptantes in terra poterimus, nisi Dominus nobis intelligentiam suppeditet? denique iterum commendat nobis Zacharias excellentiam hujus vaticinii, quo attentius reputemus quid hic Deus significet. Quod Angelum vocat Dominum suum, id fit more Hebraico. nam ita solebant vocare quoscunque virtute aliqua vel præstantia eximios. Non vocat Dominum, quasi Dei gloriam ad ipsum transferat; sed honoris tantum causa sic eum appellat. & rursus etiam monemur, si cupimus proficere in mysteriis Dei, nihil esse nobis arrogandum: quia hic Propheta ingenue fatetur suam inscitiam. Ne etiam nos hodie pudeat nos prosternere ad pedes Dei, ut doceat tanquam parvulos. nam quisquis cupit esse Dei discipulus, necesse est ut sibi desipiat, hoc est, ut vacuus omni persuasione sui ingenii & prudentiæ accedat, seque docilem præbeat Deo. Nunc sequitur expositio. Respondet enim Angelus, *Hic sermo Jehovæ*, inquit, *ad Zerubbabel, dicendo, Non in exercitu*, &c. Hic testatur Angelus quod jam breviter attigi, sufficere

ficere scilicet unius Dei virtutem ad conservandam Ecclesiam, neque opus esse aliis adminiculis. Opponit enim hic Spiritum Dei omnibus terrenis opibus: atque ita ostendit Deum nihil aliunde mutuari ad Ecclesiæ suæ conservationem, quia abundat omni genere bonorum ad eam locupletandam. Cæterum per nomen Spiritus scimus intelligi potentiam ejus ac virtutem: quasi diceret, Deus vult sibi uni acceptam referri Ecclesiæ salutem: & quamvis Ecclesia multis rebus indigeat, non est tamen cur huc vel illuc flectat oculos, vel quærat ab hominibus hoc vel illud: quia penes Deum unum suppetit omnis abundantia bonorum. & per synecdochen Exercitus & Fortitudo hic accipiuntur pro omnibus adminiculis quæ sunt extra unicam Dei gratiam. Certum quidem est, Deum non semper immediate & per se agere, quia utitur variis mediis, & adhibet in obsequium suum hominum ministeria: sed tantum docere voluit perperam nos facere, si huc & illuc circumspicimus, si vacillemus, si denique nos sollicitant variæ spes & varii metus, & variæ curæ: quia debemus in unum Deum sic esse defixi, ut certo statuamus ejus gratiam nobis sufficere, quamvis nihil nobis appareat, imo undique nobis immineat inopia & egestas, ut tamen uno Deo confisi bene speremus. hæc summa est. Sed simul etiam ostendere voluit Deus Ecclesiam erigi & conservari non humano nec vulgari modo, sed mirabiliter & præter omnes spes ac sensus nostros. Verum quidem est, sicuti nuper dixi, Deum non respuere in totum hominum operam in ædificanda & tuenda Ecclesia: sed interim videtur ludere dum agit per homines, quia mirifica sua virtute superat quicquid potest concipi humano sensu. hæc admonitio valde necessaria tunc fuit, quum Ecclesia Dei esset contemptibilis: imo quum increduli superbe illuderent miseris Judæis, quos videbant esse exiguo numero, & carere omnibus terrenis præsidiis. Quum ergo nihil esset splendidum vel admiratione dignum inter Judæos, oportuit illis testatum fieri quod nunc audimus, nempe sufficere Deo arcanam suam virtutem, ut nihil aliunde subsidii occurrat. Et huc etiam spectant quæ vidimus de infusoriis septem, & de oleis. nam si Deus opus haberet terrenis auxiliis, oportuit ministros præsto esse, qui oleum infunderent. Sed erant septem infusoria quæ suggererent semper oleum. Unde? nempe ab ipsis olivis. Quum ergo essent arbores fructuosæ, & inde exprimeret Deus arcana sua virtute oleum, ne unquam lucernæ siccæ essent, hinc colligimus clare fuisse monstratum quod nunc dicit Angelus, nempe sine exercitu & sine fortitudine Ecclesiam locupletatam fuisse Spiritus sancti donis, & in illis satis fuisse præsidii ad ejus conservationem, ut retineret integrum statum, & vigeret incolumis ac floreret. Nunc ergo ubi videmus omnia esse desperationis plena, semper in memoriam nobis veniat hæc visio, Deum scilicet sibi satis potentem esse propria virtute, ut non aliunde suppetat auxilium: quia Spiritus ejus pro lucernis, pro infusoriis, pro oleis nobis erit, ut scilicet tandem experientia demonstret mirabiliter nos fuisse servatos ejus manu. Tenemus ergo nunc Prophetæ sensum, & cur exhibita fuerit hæc visio. nempe ut certo persuasi essent fideles bene sperandum esse de perfecto illo Ecclesiæ statu qui promissus fuerat, quia non æstimanda sit ex mediis vel adminiculis terrenis: quoniam Deus instructus sit sua virtute, neque opus habeat quicquam aliunde mutuari. Porro dicit Zacharias *hunc esse sermonem ad Zerubbabel*, nempe ut animum colligeret, atque ita alacrius pergeret in Templi & urbis ædificatione. Scimus enim Zerubbabel fuisse ducem populi, & ejus auspiciis reversos fuisse Judæos in patriam: deinde in ipsa urbe ædificanda fuisse ab omnibus respectum, quoniam propter regium genus pollebat magna dignitate. Interea tamen sub ejus persona Deus totum populum alloquitur. Perinde igitur est acsi dixisset Angelus, hunc sermonem esse ad Ecclesiam. sed caput *συνεκδοχικῶς* hic ponitur pro toto corpore. Jam quum Zerubbabel umbra duntaxat Christi fuerit, simul tenendum est, sermonem hunc dirigi ad Christum & ad omnia ejus membra. Sic meminerimus totam fiduciam nostram unica Dei gratia niti debere, quoniam si pendeat ab humanis mediis, nihil erit certum vel firmum. Deus enim, quemadmodum dixi, ideo nobis subducit quæ animos addere possent secundum carnis sensum, ut ad se nos invitet, vel potius attrahat. Ergo utcunque nos deficiant terrena media, discamus in unum Deum recumbere, quoniam *non in exercitu neque in fortitudine* erigit Ecclesiam suam Deus, & erectam conservat in suo statu: sed facit hoc suo Spiritu, hoc est, propria & intrinseca & admirabili virtute, quam non permiscet humanis mediis, ut scilicet nos abstrahat à mundo & teneat quasi sibi prorsus affixos. hæc ratio est cur dicat hunc sermonem spectare ad Zerubbabel. Cras prosequar reliqua.

Da omnipotens Deus, sicuti nobis verbo tuo affulges & monstras salutis viam, ut apertis oculis intueamur hanc lucem: & quoniam cæcutimus etiam in meridie, aperias nobis oculos: & lux interior Spiritus tui nos adducat ad verbi tui lucem, ut non dubitemus quin solus nobis sufficias ad suppeditanda omnia quæ nobis necessaria sunt ad fruitionem cœlestis vitæ, ut stillando sic nos subinde & assidue reficias, ne unquam extinguatur lumen fidei quod semel accensum fuit in cordibus nostris tua gratia, donec tandem perveniamus ad eam plenitudinem quæ nobis reposita est in cœlo: & sic nunc ex parte contenti simus mensura cognitionis qua nos donasti, donec tandem facie ad faciem te intueamur, sic ut transfigurati in imaginem tuam, fruamur etiam plenitudine ejus gloriæ in quam receptus est Christus Dominus noster, Amen.

PRÆLECTIO NONA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. IV.

7. Quis tu mons magne coram Zerubbabel? in planitiem: & educet lapidem capitis ejus, clamores, Gratia, gratia ei.

Hic prosequitur Angelus idem argumentum quod jam cœpimus tractare, nempe quamvis obscura sint principia, & fere nullius pretii vel dignitatis, tamen Deum mirabiliter facturum, ut Templi ædificatio surgat. Cæterum, quoniam res non modo ardua erat & difficilis, sed impediebatur variis modis, hæc ratio est cur dicat nunc Angelus nullum fore obstaculum quod Deus non procul repellat vel cogat in ordinem. Comparat enim monti vel monarchiam Persarum, vel omnes hostium copias, quæ ex multis partibus tunc repente emerserant: ita ut putarent Judæi redi-

tum

tum suum fuisse quasi inutilem, & se deceptos, quia non respondebat eventus votis ipsorum & spei. Nunc ergo tenemus Spiritus sancti consilium: quoniam variis artibus moliebatur Satan abrumpere Templi ædificium, hic Angelus pronunciat nullum fore tam sublime obstaculum quod impediat cursum operis, quia Deus etiam altissimos quosque montes possit subito redigere in planitiem. *Quis tu mons magne?* inquit. Hæc loquutio plus habet vehementiæ quam si dixisset simpliciter Angelus, non posse omnes hostium conatus quicquam proficere. nam insultat superbiæ & temeritati eorum qui tunc putabant se superiores fore Judæis: Vos estis, inquit, instar montis magni: hoc est, moles vestra est quidem terribilis, & posset primo intuitu non modo debilitare animos, sed etiam frangere: atqui nihil estis cum tota vestra altitudine. Potest autem duplex esse contextus: *Quis tu mons magne? in planitiem coram Zerubbabel*: vel, Quis tu mons magne coram Zerubbabel? & posterior hic sensus magis placet, sicuti etiam fere receptus est omnium consensu. Dicit autem montem esse coram Zerubbabel, vel in conspectu: quia sese opponat. Nunc aptanda est etiam hujus doctrinæ utilitas ad nostram ætatem. videmus enim ut Satan excitet ingentes copias, videmus ut tota mundi potentia conspiret contra Ecclesiam, ne crescat vel justos faciat progressus regnum Christi. Quum reputamus quantæ sint difficultates quæ nobis occurrunt, fere evanescimus vel concidimus exanimes. Veniat igitur nobis in mentem, non esse novum si hostes nostri sua altitudine magnos montes superent: quia Dominus tandem rediget ipsos in planitiem. Hic ergo clypeus poterit dejicere ac prosternere quicquid magnitudinis diabolus ingeret ad nos terrendos: quia sicuti montem magnum tunc redegit Dominus in planitiem, quum Zerubbabel nullis fere viribus polleret; sic etiam hodie, utcunque audacter se opponant multi adversarii, ne Christus spirituale templum Deo Patri ædificet, tamen evanidos fore istos conatus. Postea adjungit, *Educet lapidem capitis ejus.* Relativum est fœminei generis, & ita intelligi debet de ipso ædificio. Zerubbabel ergo lapidem educet, qui emineat in capite Templi. Per Lapidem capitis, intelligo summum, vel qui locandus erat in ipso culmine. Jam fundamenta Templi jacta fuerant: erat mediocre ædificium & fere contemptibile: tamen non poterat progredi, quum multi hostes ad turbandum opus, vel saltem tardandum confluerent. Tamen promittit Angelus quod postea clarius exponet, Templum ad perfectionem suam venturum, quia Zerubbabel educet, hoc est, proferet in lucem vel in sublime lapidem capitis, id est, qui immineat in ipso fastigio Templi. & postea subjungit, *Clamores, Gratia, gratia ei*: hoc est, prosperum successum huic lapidi vel Templo Deus concedet. nam relativum Ei, iterum est fœminei generis. Non potest igitur quadrare personæ Zerubbabel, sed vel Templo convenit vel lapidi. Probabilius tamen est Angelum loqui de ipso Templo. Dicit autem fore clamores, quia oportuit fideles animari ad fiduciam, deinde ad preces, ut scilicet optarent assiduis votis prosperum & felicem successum ædificio Templi. Jubet ergo Angelus pios omnes una voce bene precari Templo: sed quoniam omnis prosper eventus pendet à Dei beneplacito, ideo utitur voce חן, quam bis repetit, ut fideles melius hortetur ad perseverantiam, deinde accendat etiam desiderium & ardorem. Nunc ergo videmus quid hic versus in summa contineat: initio Angelus ostendit, quantumvis impetuose ruant impii contra Templum, conatus tamen ipsorum fore irritos: & utcunque putent se æquare summos montes, tamen esse in manu & arbitrio Dei, redigere ipsos in planitiem, hoc est, subito prosternere ut jaceant. hoc unum est. Deinde adjungit secundo loco, Templi ædificio fore successum felicem: quia educet Zerubbabel lapidem summum, hoc est, qui emineat. Tandem adjungit debere fideles uno ore precari, adeoque perseveranter insistere, & summo ardentique affectu in istam precationem, ut Deus benedicat Templo & perducat usque ad summam perfectionem. Nunc sequitur,

8. Et factus est sermo Jehovæ ad me, dicendo,
9. Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc, & manus ejus perficient eam: & cognosces quia Jehova exercituum miserit me ad vos.

Confirmat hac sententia quod nuper dixi, non esse cur fideles dubitent vel anxie laborent quod videant ignobile esse principium ædificii, & contemptum coram mundo: quia Dominus tandem ostendet suis auspiciis suoque jussu fuisse extructum, atque ita felicius longe succedet quam ferat omnium opinio. Dicit autem *sermonem Jehovæ sibi fuisse datum*, & tamen in fine proximi versus ostendit sententiam hanc profectam fuisse ex ore Angeli. sed satis nota est ac trita hæc loquendi ratio, ubi scilicet Deus ipse loqui dicitur, quanquam adhibeat vel Angelos vel homines medios, quia nuncii persona nihil minuit de reverentia sermonis. Debet igitur constare verbo Dei majestas sua inviolabilis, etiamsi per homines vel Angelos ad nos defertur. Certus autem erat Propheta nihil in medium afferri ab Angelo, sed eum esse Dei ministrum. Summa est, Templum, quamvis interruptio aliqua contigerit, sic inchoatum esse ut tandem perfectio speranda sit: quoniam Deus usus est opera Zerubbabel. itaque non deseret opus manuum suarum. Quia ergo Deus præcipuus est auctor ædificii, fieri non poterit quin Templum tandem ad perfectionem suam surgat. huc tendit Angelus in his verbis, *Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc.* De fundamentis quidem nulla erat dubitatio: sed persuasi erant plerique ædificium illud fore semper mutilum, quia jam Satan per validissimos hostes impedierat ipsa exordia. Quoniam ergo fere omnium animos occupaverat desperatio, ideo pronunciat Angelus, Zerubbabel fore compotem voti sui, quia Templum absolvet quod inchoavit. Et postea addit, *Scies quod Deus miserit me ad vos.* De hac scientia alibi diximus. Summa est, eventum rei certum & idoneum fore testem, nihil fuisse temere ab hominibus tentatum, sed Templum ædificatum fuisse jussu Dei, quia conspicua erit illius virtus in perfectione. Alloquitur autem Prophetam, qui tametsi indubie persuasus erat de eventu & complemento hujus vaticinii, experientia tamen ipsa didicit Angelum divinitus missum fuisse qui hoc promitteret. Diximus autem aliis locis, duas esse scientiæ species: una est fidei, quam concipimus ex verbo, etiamsi res nondum apparet: altera est experientiæ, ubi Deus effectum adjungit promissioni, & ostendit se non frustra loquutum esse. hanc ergo speciem designat nunc Angelus, quum dicit, *Scies me divinitus missum fuisse ad vos.* Jam si placet hoc referre ad Christi personam, dixi posse commode fieri. nam certum est sic Angelos tunc fuisse missos, ut tamen Christus præsideret. Quoniam ergo nihil tentatum fuerat in ædificio Templi, nisi Christo præeunte, merito hic dicit se à Patre esse missum. Postea sequitur,

10. Quia quis contempsit diem parvitatum? (*parvarum: sed hic accipitur pro parvitate*) gaudebunt & videbunt (*ad verbum*) lapidem stanneum in manu Zerubbabel: (*sed ita resolvi debet oratio, Certe gaudebunt ubi viderint lapidem in manu Zerubbabel*) septem hi, oculi Jehovæ sunt circumeuntes per totam terram. (*vel qui discurrunt.*)

Hic castigat Angelus ignaviam & timorem populi, quia major pars nimis pusillo erat animo, & objurgat etiam Judæos, quod æstiment opus Dei ex primo intuitu: *Quis est qui contempsit diem parvitatum?* inquit. Non quærit quisnam sit, quasi loquatur de uno duntaxat, vel quasi illi essent pauci numero vel incogniti: sed compellat totum populum, qui implicitus erat isto vitioso affectu. Omnes enim dejectis erant animis, quia putabant opus illud quod inceptum erat, fore ludibrio impiis, & nullius esse momenti: quemadmodum apud Nehe- *Neh. 3. vers. 12.* miam legimus, senes flevisse ita ut fere omnes projicerent sua instrumenta, & discederent à Templi ædificatione. Videmus ergo non paucos sprevisse parva illa initia, sed debilitatos fuisse animos totius populi, quia putabant se operam ludere in Templo extruendo, quod non accederet ad gloriam & splendorem prioris Templi: Quid hic facimus? volumus Deo Templum erigere. Sed quale? quod respondeat Templo Solomonis? atqui ne decima quidem pars apparet: tamen Deus promisit Templum hoc fore excellentissimum. Quum ergo secum hæc omnia volverent, putabant vel non adesse tempus, vel frustra se satagere, quoniam Deus nollet habitare in illo tugurio ignobili. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Quis est qui contemnit?* Deus ergo hic sese opponit ingrato populo & maligno: & ostendit eos omnes perperam facere, quia conjiciant oculos & defigant duntaxat in ipsa principia: quasi Deus non superet sua virtute quicquid concipere possunt humani sensus. Quoniam ergo volebat Deus mirabiliter Templum extruere, ideo hic coarguit Angelus illas obstreperas voces populi. Tandem addit, *Gaudebunt tamen ubi viderint lapidem stanneum in manu Zerubbabel.* Quamvis severa & acri objurgatione usus fuerit, tamen hic mitigat asperitatem sermonis: & promittit Judæis, utcunque indigni essent tanto Dei beneficio, visuros quod minime sperabant, nempe Zerubbabel instructum & prædi[illegible]m omnibus necessariis ad Templi perfectionem. *Videbunt* ergo *Zerubbabel cum lapide stanneo*, id est, cum lapide perpendiculari: quemadmodum etiam hodie utuntur architecti lapide plumbeo. sic lapidem stanneum vocat in manu Zerubbabel, ubi iterum sese accinget ad Templi perfectionem. Pertinet etiam ad nos hujus doctrinæ usus. Deus enim ut magis illustret virtutem suam, tenuiter initio operatur, ubi ædificat spirituale templum suum: nihil magnificum illic cernitur, quod rapiat hominum oculos & sensus ad se, sed omnia fere sunt contemptibilia. Posset quidem Deus exerere statim virtutem suam, & ita expergefacere cunctos mortales, & rapere ipsos in admirationem: posset quidem; sed, quemadmodum jam dixi, vult miraculis augere potentiæ suæ fulgorem, ubi ex ignobili principio producit quod nemo unquam putasset: deinde vult etiam probare fidem suorum. Nostrum enim est semper sperare supra spem. Jam si principia magnum aliquid & sublime promitterent, nulla esset probatio & nullum examen fidei. atqui ubi spe concipimus quæ non apparent, deferimus justum honorem Deo: quia pendemus duntaxat ab ejus virtute, & non à mediis pro- *Jesa. 11. vers. 1.* pinquis. Sic videmus Christum ipsum conferri surculo, qui exortus est ex trunco Isai. Poterat facere Deus, ut nasceretur Christus quum adhuc splenderet domus Davidis, & quum staret adhuc regnum incolume: voluit tamen prodire ex trunco Isai, ubi nomen ipsum regium fere abscissum erat. deinde potuit statim Christum producere quasi proceram arborem: sed nascitur tanquam ignobilis surculus. Sic etiam apud Danielem confertur lapidi rudi & *Dan. 2. vers. 45.* impolito, qui exciditur ex monte: & idem etiam nostro seculo impletum fuit, & hodie adhuc impletur. Si reputamus qualia sint principia & fuerint nascentis Euangelii, certe nihil fuit præclarum pro sensu carnis. & hac etiam de causa nos audacter contemnunt adversarii: putant nos esse hominum quisquilias, & sperant futurum ut nos disjiciant & dissipent solo flatu. Multi sunt hodie qui contemnunt diem parvitatis, hoc est, qui flaccescunt animis, vel etiam derident nostrum studium, dum vident sedulo nos incumbere ad promovendam doctrinam Euangelii, quasi labor noster sit ridiculus. & nos etiam ipsi tangimur hoc affectu: nemo est qui non interdum refrigescat: ubi videt principia Ecclesiæ tam esse sordida coram mundo, & nullius dignitatis. Hinc colligimus quam utilis hodie nobis sit ista admonitio, nempe nos tandem visuros quod minime conjicere licet vel sperare ex præsenti rerum intuitu: quia etsi Dominus tenuiter incipiat & quasi sub infirmitate, tandem videbitur lapis in manu architecti ad opus complendum. Nullus hodie est Zerubbabel in mundo, cui mandata sit functio hæc extruendi Templi: sed scimus Christum principem esse architectum: deinde ministros ejus esse operarios qui sub ipso laborant. Utcunque ergo Satan excæcaverit superbia & fastu incredulos, ita ut despiciant & subsannent ædificium in quo satagimus, tamen Dominus ipse ostendet se præcipuum esse auctorem, & dabit virtutem Christo implendi operis. Postea addit, *Septem hæc*, vel septem hi, *oculi Jehovæ circumeuntes per totam terram.* Revocat Angelus Zachariam ad id quod paulo ante vidimus. nam quum sermo esset de lapide, dicebat Zacharias sibi oblatos fuisse septem oculos in lapide illo. Exponit Angelus quid sibi velint isti septem oculi, nempe quia Dominus sua providentia diriget opus usque ad perfectionem. Diximus autem tribui Deo septem oculos, ut certo statuamus nihil ipsum latere: quia nemo inter homines vel Angelos tanta perspicacia excellit, quin tamen aliqua ignoret. Scimus multa Dei mysteria abscondita esse Angelis, nisi quatenus mittuntur. tunc enim accipiunt pro officii sui modo quod satis est revelationis. Sed hîc Angelus ostendit, minime esse timendum ne quid accidat quod Deus non providerit. *Septem* enim *oculi*, inquit, *obambulant per totum orbem:* non quod Deus septem oculis opus habeat, sed scimus quid valeat numerus septenarius in Scriptura, designat perfectionem. Summa est igitur, Deum satis providum fore, ut nihil accidere possit quod ipsum turbet, vel quod avertat ipsum aut moretur à cursu operis sui. Quare? Sunt enim septem oculi: hoc est, superat sua providentia quicquid est acuminis: & oculi ejus circumeunt totam terram: ita ut neque à tergo, neque à fronte, neque à dextra, neque à sinistra, neque sursum, neque deorsum possit diabolus quicquam machinari quod non facile discutiat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Quantum ad verba spectat, אלה vertunt quidam in neutro genere, Illa septem, sunt isti oculi Dei. sed quod ad rem ipsam spectat, nulla est ambiguitas. Vult enim Angelus fideles recumbere in providentiam Dei, ita ut securi sint, & nullum discrimen timeant: quoniam scilicet Dominus discutiet quicquid erit contrarium suo consilio. Jam sequitur,

11. Et respondi, & dixi ad eum, Quid duæ oleæ istæ ad dextram candelabri, & ad sinistram ejus?

12. Et respondi secundo, & dixi ad eum, Quid duo alvei (*vel cursus: vertunt alii, spicas*) olearum, quæ sunt inter duas fistulas auri, fundentes à se aurum?

13. Et dixit mihi, dicendo, Annon cognoscis quid hæc sint? & dixi, Non, Domine mi.

14. Et dixit, Hi sunt duo filii olei qui adstant apud Dominatorem cunctæ terræ.

Refertur iterum eadem visio, vel saltem non absimilis priori, quam nuper exposuimus: tantum accedit major explicatio, quia dicit Propheta se ab Angelo fuisse sciscitatum quid sibi vellent duæ oleæ quæ stabant ad dextram & sinistram candelabri: postea quid sibi vellent duo cursus vel alvei olearum inter fistulas vel canales. Jam dixi שבלים ab aliis verti aliter, nempe Spicas: putant conferri spicis ramos olearum, qui pleni erant & onusti baccis. sed metaphora illa videtur mihi esse asperior. atqui vox ista ambigua est apud Hebræos, & sæpe accipitur pro alveo, vel pro cursu, vel defluxu. Optime autem convenit huic loco hic sensus: & miror omnes interpretes hoc non observasse: quia proculdubio necessitas eos coëgit ad metaphoram illam, quamvis dura esset, confugere. sed scimus oblatum fuisse tale spectaculum Zachariæ, ut oleæ perpetuo suggererent copiam olei, ne scilicet elychnia exarescerent, atque ita deficerent lucernæ. Quum ergo ab utraque parte essent infusoria, vel canales, vel fistulæ, & tres canales exciperent oleum ab una oliva, quatuor autem exciperent ab altera, ut ita tota copia manaret ex duabus oleis, & interim essent septem fistulæ, videmus quam bene hoc conveniat: nempe inter ipsas oleas, quæ erant à dextris & à sinistris, deinde inter infusoria & inter duos canales etiam fuisse simul istos alveos olei. Quum ergo decurreret oleum per infusoria, & simul per duos canales transiret, ideo interrogat Angelum quid sibi vellent alvei vel decursus. Jam responsio est, *Esse duos filios olei, qui stant coram Dominatore terræ:* hoc est, esse quasi duos fontes qui à Deo ipso oleum suppeditent, ne lucernæ penuria deficiant. hæc summa est. Dixi aliquid diversum esse in visione, tametsi nihil hic novum fere referat Angelus, nisi de alveis & de canalibus. sed quia nova explicatio accedit, dubium non est quin propius consideraverit Zacharias quod levius inspexerat paulo ante. Quo igitur attentior fuit Propheta ad visionem, eo etiam magis confirmata fuit: quoniam Deus ostendit quod ante non satis observaverat, nempe esse canales vel fistulas, per quas deflueret oleum in singula infusoria: deinde esse decursus, hoc est, esse continuum fluxum olei, quemadmodum si fluvius decurreret per suum alveum. Gradatim vero Prophetam suum voluit proficere Deus, ut discamus sensus nostros hodie adjicere ad hujus doctrinæ intelligentiam, quemadmodum non vulgaris est ejus utilitas, ut nuper admonui. Eadem enim fere ratio est nostri temporis, quæ fuit illius. nam instaurat nunc Christus virtute Spiritus sui spirituale templum quod dirutum fuerat & prorsus eversum. Multis enim seculis qualis fuit Ecclesiæ dignitas? certe nihil præter ruinas tunc conspici potuit: nunc vero ubi cœpit Deus spem aliquam facere novæ ædificationis, Satan multos impetus hinc inde coacervat, ut abrumpat cursum operis. nos autem teneri & molles sumus, imo pusillis animis, ut vix centesimus quisque animose laboret sicuti decebat. Hinc ergo colligimus quam necessaria sit nobis hæc doctrina. ideo non est hoc supervacuum, quod Propheta non semel & uno momento apprehendit quicquid oblatum in visione fuerat, sed paulatim & per certos gradus progressus est. Diximus etiam antea, studium proficiendi notandum esse in Zacharia. nam utcunque non statim assequamur quicquid docet Deus, tamen obscuritas ipsa non debet nostrum studium impedire, sed potius imitandus est nobis Propheta, qui in rebus perplexis & sibi incognitis Angelum interrogat. Hodie non mittuntur è cœlo Angeli, qui nobis respondeant ore ad os: sed tamen quisquis & modeste & cupide interrogabit Deum, non carebit profectu. Deus enim vel per ministros suos ita elucidabit quæ videntur nobis esse obscura & plena caligine, ut sciamus in sermone ejus nihil esse nisi dilucidum: vel spiritu & intelligentiæ & judicii suppeditabit quod nobis deerit in hominum ministerio. Et hæc etiam ratio est cur Angelus excipiat, *Tu nescis quid hæc sibi velint?* neque enim hic exprobrat Zachariæ suam inscitiam, sed potius admonet cunctos fideles, ut sese exacuant, & conferant totum suum studium ad discendum, ne scilicet negligentia ipsis viam præcludat. Non dubium igitur est, quin ista Angeli interrogatio ad nos omnes pertineat, Tu nescis quid hæc sibi velint? ut scilicet meminerimus sensum nostrum longe excedere, quæ putamus esse vulgaria. Sæpe enim fiet, ut percurrat quispiam multos Scripturæ locos, & putet se nihil legere nisi clarum & satis sibi familiariter cognitum: interea tamen experientia docet, ideo nos tanta confidentia inflatos esse, quia despicimus quasi ex alto ipsam doctrinam, quæ potius adoranda reverenter erat. Ergo quisque nostrûm hac Angeli voce admonitus, agnoscat se adhuc hærere in primis rudimentis, vel saltem nondum omnia tenere, quæ necessaria erant cognitu: ideoque semper esse proficiendum usque ad ultimam vitæ metam: quia hæc sapientia nostra est, ut simus discipuli usque ad finem. Nunc venio ad responsionem Angeli, *Hi sunt duo filii olei.* Quidam per duos filios olei putant notari Regem & Sacerdotem. sed illud nullo modo convenit. Non dubium igitur est quin duos filios olei vocet continuos fluxus: quasi diceret, fieri non posse, ut unquam deficiat gratia Dei in conservatione Ecclesiæ, quia scilicet Deus abundat plena copia, & jubet gratiam ipsam sic profluere, ut nunquam minuatur abundantia. Ideo dicit, *adstare apud Dominatorem*, vel à Dominatore, *terræ.* nam על aliquando significat Apud, aliquando De. sed ego eligere volui quod simplicius erat. *Adstant* igitur *duo filii olei apud Dominatorem.* Alii transferunt, Juxta Dominatorem: sed male. corrumpunt enim Prophetæ sensum: quia intelligit Angelus adstare istos duos filios olei apud Deum: quasi diceret penes Deum tantam esse plenitudinem gratiæ, ut nunquam possit exhauriri. Quamvis ergo defluat oleum, tamen sufficiet ad implendas septem lucernas, hoc est, ad perfectionem, ita ut Deus Ecclesiam suam erigat, tueatur incolumem, & ad summam perfectionem adducat. Deus ergo non ita pauper est, quin perpetuo suggerat quantum satis erit gratiæ ad Ecclesiam suam servandam. Quare? duo enim sunt filii olei, hoc est, duo sunt continui defluxus apud ipsum, ita ut reipsa sentiant fideles, ubi locupletantur Dei donis, nunquam sibi periculum esse ab aliqua penuria. hæc summa est.

Da omnipotens Deus, quando hodie nobis objicit Satan multos terrores, qui nos dejicere possent, ut sumus nimium debiles: da, inquam, ut sublatis sursum oculis consideremus illam invictam virtutem, qua præditus es ad omnia hujus mundi obstacula vincenda: deinde, etiamsi nihil in mundo nisi

contemptibile apparet, quod fidem nostram confirmet ac fulciat; tamen ut penetremus fidei oculis in virtutem tuam occultam, atque ita non dubitemus quin tandem præstiturus sis quod hodie mundus putat impossibile esse, & ideo subsannat: atque sic perseveremus constanter in hac fiducia, ut tibi quisque nostrûm operam suam ad extremum usque impendat, neque deficiamus in promovendo ædificio spirituali, donec tandem & nos ipsi colligamur, & etiam operâ nostrâ colligantur alii, ut tibi offeramus non tantum spirituales hostias, quales hodie à nobis recipis, sed etiam ut tibi una cum Angelis offeramus æternum illud sacrificium laudis, ac cum jubilo tibi gratias agamus, ubi cernemus perfectum esse quicquid hodie tenuiter duntaxat inchoatum est, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT V.

ET reversus sum, & extuli oculos meos, & aspexi: & ecce volumen volans.
2. Et dixit mihi, Quid tu vides? Et dixi, Ego video volumen volans, longitudo ejus viginti in cubito, (*hoc est, ad viginti cubitos*) & latitudo ejus decem in cubito. (*hoc est, ad decem cubitos.*)

3. Et dixit mihi, Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem universæ terræ: quia quisquis furatur, ex hac sicut illa punietur: & quisquis pejerat, ex hac sicut illa punietur.

4. Emittam (*vel producam*) eam, dicit Jehova exercituum: & veniet ad domum furantis, & ad domum jurantis in nomine meo fallaciter: & residebit in medio domus ejus, & consumet eam, & ligna ejus, & lapides ejus.

HOc capite docet Angelus quicquid malorum passi fuerant Judæi profectum fuisse à justo Dei judicio: deinde adjungit consolationem, quia Dominus tandem modum vel finem imponet malis, ubi scilicet iniquitas procul abigetur. Interpretes in hoc toto vaticinio neque cœlum neque terram attingunt, quia non respiciunt consilium Spiritus sancti. Quidam etiam putant volumen hoc intelligi de falsis & perversis commentis, quibus vitiata fuerat doctrinæ puritas: sed nullo modo potest hoc stare. Non dubium igitur est, quin Deus Zachariæ ostendere voluerit Judæos merito pœnas dedisse, quia tota terra vel furtis vel perjuriis referta erat. Quoniam ergo contempta fuerat religio, deinde omnis æquitas & justitia, ideo ostendit non esse mirum si maledictio grassata fuerit per totam terram: quia scilicet Judæi sua impietate & suis sceleribus iram Dei ad extremum usque provocaverant. Hæc est summa prioris membri. Deinde quoniam terribilis erat hæc visio, additur correctio quædam, ubi apparet iniquitas in modio, & os modii occluditur: deinde transfertur modius occlusus in terram Sinear, hoc est, in Chaldæam, ne habitet in Judæa. Ita priore membro Judæos Propheta humiliat, & hortatur ad pœnitentiam, ut agnoscant Deum juste sibi fuisse iratum: deinde erigit eorum animos ad bonam spem, ut certo expectent finem malorum, quia Dominus iniquitatem procul tollet, & transferet in Chaldæam, ut pura & immunis sit Judæa ab omni scelere, vel à latrociniis & injuriis, quibus obnoxia prius fuerat. sed singula ordine nobis tractanda sunt, quo melius pateat Prophetæ sensus. Dicit *se fuisse reversum:* qua voce distinguitur hæc visio ab aliis. neque enim quæcunque hactenus legimus, simul & uno momento Prophetæ fuerunt exhibita: sed nunc hoc, nunc illud vidit. Et hinc colligere licet fuisse aliquod tempus intermedium antequam Dominus offerret illi hanc visionem, quæ narratur hoc capite. Dicit *se extulisse oculos & aspexisse:* ut sciamus fuisse illi ostensum spiritu Prophetico quod narrabit. Sæpius levavit oculos Zacharias, neque tamen Deus statim apparuit: sed oportuit servos Dei quoties sese accingebant ad docendum, quasi subduci ab hominum consuetudine, & rapi extra mundum. Levatio igitur oculorum, cujus meminit Zacharias, speciale aliquid notat: quasi diceret se fuisse præparatum, quia Dominus eum intus erexerat. Et non dubium est quin Prophetæ etiam hoc modo fuerint paulatim formati, ubi Dominus se illis patefecit. Fuit igitur hæc oculorum elevatio quasi præparatio ad excipiendum cœleste oraculum. Postea adjungit *se interrogatum fuisse ab Angelo, quidnam videret.* Potuit quidem dicere, occurrere sibi volumen in aëre volans: sed nondum tenebat quid hoc sibi vellet. Ideo Angelus interpretis munere fungitur apud eum. sed volumen dicit *fuisse longum ad viginti cubitos, & latum ad decem.* Hebræi putant hic repræsentari Atrii figuram. Nam longitudo Atrii patebat ad 20. cubitos, & latitudo ad 10. Putant igitur egressum fuisse volumen è Templo, ut constaret major auctoritas, nec dubium esset quin Deus emitteret hoc volumen. Et hæc allusio etiamsi non satis sit solida, probabilior tamen est quam allegoria illa puerilis Hieronymi, qui putat referri hoc debere ad Christum, quia trigesimo anno cœperit Euangelium promulgare. Vult igitur numerum hunc aptari ad Christi ætatem, dum exorsus est munus docendi. sed illud est nugatorium prorsus. Et anxie non inquiro cur longitudo hæc ponatur vel latitudo, quia non videtur multum facere ad summam rei. Quod si libeat sequi probabilem conjecturam, certe illud magis tolerabile est quod jam attigi, nempe volumini fuisse hanc longitudinem & latitudinem, ut certo tenerent Judæi nihil sibi proponi quod Deus ipse non ratum haberet, quasi palam cernerent Templi figuram, vel Atrii. Jam dicit Angelus *esse maledictionem, quæ egreditur super faciem totius terræ.* Tenendum memoria est quod nuper dixi, nempe hic Judæis proponi Dei judicium, ut secum expendant merito tam severe & patres ipsorum & ipsos fuisse castigatos divinitus: quia scilicet accersiverant sibi tales pœnas suis sceleribus. Jam quod dicit Angelus *volumen egredi per totam terram,* hinc colligimus non paucos tantum fuisse reos, vel angulum aliquem terræ fuisse corruptum, sed ubique grassatam fuisse iram Dei, sicuti nulla pars terræ munda vel pura erat à sceleribus. Quoniam ergo Judæa corruptelis plena erat, ideo mirum esse non debuit, si Dominus iram suam effunderet, & quasi diluvio obrueret omnes partes terræ. Postea sequitur,

Quia

Quia omnis fur, vel quisquis furatus fuerit, *ex hac sicut illa punietur*, vel recipiet mercedem suam: *& quisquis juraverit, punietur ex hac sicut illa*. Quantum ad verba spectat, dissentiunt interpretes in istis particulis מזה כמוה. Quidam vertunt, Ex hoc volumine, sicuti scriptum est. Alii, Ex hac parte voluminis, sicuti ex diversa. Imaginantur enim à fronte & tergo fuisse volumen scriptum, & utrimque Deum pœnam denunciasse tam furibus quam perjuris. sed ego potius ad terram ipsam refero: nec dubito quin genuinus sit Prophetæ sensus. Quia ergo nulla est personarum acceptio apud Deum, Propheta postquam de tota terra loquutus est, dicit neminem posse impune effugere ubicunque peccaverit: quia ab una parte usque ad aliam oppositam Deus in judicium omnes vocabit sine exceptione. Jam quod Propheta dicit perjuros omnes sicuti fures pœnam daturos, non mirum est: quia scilicet Deus qui vetuit furari, vetuit etiam pejerare. ultor ergo erit omnium transgressionum. Qui putant volumen hoc damnari quasi contineret doctrinam adulteram & degenerem, adducunt hanc rationem, iniquum esse, ut fur tam graviter puniatur sicuti perjurus. sed illud est nimis frivolum. Et quemadmodum jam dixi, Deus hic ostendit se fore vindicem Legis suæ quacunque in parte eam transgressi fuerint homines. Ideo tenendum est illud Jacobi, Qui vetuit mœchari, vetuit *Jacob. 2.*
vers. 11. etiam furari. Ergo quisquis offenderit in uno, transgressor est totius Legis: quia non debemus simpliciter respicere quid Deus vel præcipiat vel prohibeat, sed majestas ejus debet semper nobis versari ante oculos, ut nihil sit tam minutum in Lege quod non reverenter excipiant omnes: quia non Leges ipsæ tantum spectandæ sunt, sed ipse Legislator. Quoniam ergo violatur Dei majestas siquis furatur, & quisquis transgreditur in minima parte, satis ostendit sibi non magni esse ponderis Dei verbum: ideo æquum est fures & perjuros similiter puniri. neque tamen Scriptura dum ita loquitur, docet paria esse peccata, sicuti stulte & perverse olim Stoici garriebant. sed neque æqualitas pœnarum hic notatur: tantum significat Angelus, neque furibus, neque perjuris impune cessurum, quod transgressi fuerint Legem Dei. Notandum etiam est, synecdochicas esse loquutiones: quia sub furto comprehenditur quicquid pugnat cum officiis charitatis: ita hoc ad secundam Legis tabulam referri debet. Perjuros autem vocat Propheta quicunque violant Dei cultum: & ideo perjurium sub se complectitur quæcunque adversa sunt primæ Legis tabulæ, & tendunt ad violandum cultum Dei. Summa est, quemadmodum jam dixi, ultorem fore Deum omnium scelerum, quia non frustra Legem tulerit: longe ergo decipi homines qui sibi blanditias faciunt, acsi tergiversando possent eludere Dei judicium, quia & fures & perjuri trahentur ad Dei Tribunal, ut nemo eorum evadat, hoc est, nullum scelus manebit impunitum, quia non frustra semel protulerit ore suo, *Deut. 27.*
maledictos esse omnes qui non impleverint quæcunque scripta sunt, &c. Et hoc clarius exprimit Propheta sequenti versu, ubi Deus ipse pronunciat se *vers. 26.* facturum *ut maledictio exeat super totam terram*: quasi diceret, Ego reipsa ostendam non ideo me tulisse Legem ut contemptui habear: nam efficaciter doctrina Legis meæ procedet, ut quicunque eam violaverit sentiat sibi fuisse non cum homine mortali, vel cum aliquo sonitu vocis negotium, sed cum Judice cœlesti. *Educam igitur maledictionem super totam terram*. Dixi Prophetam fuisse edoctum hoc spectaculo, ut discerent omnes Judæi nihil esse mirum, si tam duriter afflicti fuissent: quia scilicet corruperant totam terram suis sceleribus, ita ut nulla pars Legis sancta illis esset. nam ab una parte corruperant cultum Dei, & desciverant à vera pietate: deinde alii alios vexabant multis injuriis, vel fraudibus opprimebant. Quum ergo nulla vigeret æquitas in populo illo, deinde nulla etiam religio, ostendit Deus se esse auctorem pœnarum: quia scilicet nemo tunc erat innoxius. Postea adjungit, *Veniet ad domum furis & ad domum jurantis in nomine meo fallaciter, & illic residebit, & consumet domum ipsam, & ligna, & lapides*. Hic Propheta ad pœnitentiam magis exstimulat Judæos, quum ostendit maledictionem ita volare, ut penetret in omnes domos: quasi diceret, frustra sese munient vel occludent, qui digni pœna erunt. Maledictio enim quam ego emitto, perveniet ad singulos: deinde residebit illic. Scimus ita sibi blandiri hypocritas quasi possent defungi ad momentum, ubi Deus iratus & infensus apparet. sed Propheta hic ostendit frustra hoc sperari, quia incumbet maledictio omnibus impiis, donec ipsos penitus subverterit: imo consumpserit ipsorum domos, ligna etiam & lapides. denique intelligit nullum fore pœnarum finem, donec reconciliati fuerint homines Deo. Et his verbis admonet quam terribile sit incidere in manus Dei, quia urgebit omnes impios & scelestos, donec in nihilum ipsos redigat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & sensum verborum. Jam sequitur,

5. Et egressus est Angelus qui loquebatur mecum, & dixit mihi, Tolle nunc oculos tuos, & aspice quidnam sit illud quod egreditur.

6. Et dixi, Quid hoc? & dixit, Hoc modius egrediens: *(id est, hoc quod egreditur est modius, ad verbum)* & dixit, Hoc oculus eorum in tota terra.

7. Et ecce massa plana plumbi ferebatur, *(vertunt alii Talentum: & ככר significat talentum, & significat planitiem etiam Hebræis. ideo non dubito, quin Propheta intelligat laminam plumbi, vel massam planam & contusam malleo, ita ut faceret latum operculum: Une plaque, ut dicimus lingua nostra)* & hoc mulier una habitans in medio modii.

8. Et dixit, Hæc est impietas: & projecit eam in medium modii, & projecit lapidem plumbi *(vel pondus, id est, massam illam extentam instar operculi: projecit ergo)* super os ejus. *(id est, super os modii.)*

Hic subsistam: volebam conjungere omnes versus, sed vix possem absolvere hodie. satis erit si teneamus hanc esse partem secundam visionis, ubi Propheta, ut sublevet tristitiam, vel mitiget aliqua ex parte, ostendit Deum tamen non acturum extremo jure, ut pœnas exigat de Judæis quales meriti erant, sed castiget eos paterna moderatione. Dicit igitur sibi apparuisse modium, & in modio mulierem. Erat autem mulier illa impietas. deinde erat operculum plumbi, massa lata vel extenta in laminam: lamina plumbi ferebatur in sublime, ut mulier esset conspicua in ipso modio. Dicit postea modium fuisse occlusum, & illic absconditam fuisse impietatem, ita ut esset veluti captiva in ergastulo. Postea subjiciet abactam fuisse in terram Sinear, hoc est, longissime à Judæa: & ita impietatem conversam fuisse ad hostes electi populi. Videmus, sicuti jam attigi, Deum hic signum dare favoris sui ubi dicit occlu-

occlusam fuisse impietatem in modio. Ergo quanquam hactenus loquutus est severe, ut incuteret horrorem Judæis, voluit tamen statim adhibere modum: quia satis erat eos scelerum suorum convinci, ut sese humiliarent, ac suppliciter confugerent ad Dei misericordiam: deinde ut serio etiam tangeret eos pœnitentia, ne obstreperent quemadmodum scimus fecisse; sed subjicerent se Deo judici, & faterentur se justas dare poenas. Quoniam ergo hactenus Angelus ostendit merito grassatam fuisse maledictionem in superficie totius terræ, quia nullus angulus à scelere purus erat: nunc subjicit Angelum venisse qui ostenderet hanc novam visionem. *Tolle*, inquit, *nunc oculos tuos, & aspice quidnam sit hoc quod egreditur.* Non dubium est quin Propheta metu fuerit dejectus, ita ut vix auderet jam longius aspicere. Quum ergo maledictio volaret, hoc est, libero cursu transiret huc & illuc, Propheta perculsus fuit horrore: & non abs re: quum scilicet videret iram Dei passim & sine discrimine grassari. Hæc ratio est cur Angelus eum animet, ac jubeat respicere quid sit quod egreditur. Dicit autem se fuisse simul edoctum, quia videbat quidem modium. (אֵיפָה est mensura apud Hebræos: vertunt modium, alii vertunt amphoram. sed in eo parum est discriminis.) Quum ergo videret modium Propheta, interrogat tamen Angelum quid sit illud: quia frigida fuisset visio, nisi edoctus fuisset quid esset modius ille, quid esset mulier in eo sedens, quid etiam esset operculum plumbeum. quærit ergo quidnam est. Postea dicit Angelus, *Hic est modius qui egreditur, & hic est oculus eorum in tota terra.* Quum dicit modium esse oculum eorum, non dubium est quin significet impios non ita posse efferri pro sua libidine, quin Deus contineat ipsos ubi visum fuerit: quia scilicet non possunt effugere conspectum ejus. Nam oculos eorum intelligit passive aspectum Dei, quo notat omnia scelera impiorum, ut scilicet compescat eos pro suo arbitrio, dum ita intemperanter feruntur. Cæterum, ut melius pateat sensus Prophetæ, primum videndum est quid sibi velit Impietas, hoc est, an debeat accipi pro sceleribus, quæ iram Dei provocaverant adversus Judæos: an vero pro injuriis quas intulerant profani hostes. Hoc secundum mihi magis placet: quanquam si libeat accipere de impietate quæ regnaverat in Judæa, sensus etiam ille optime conveniet. Nam quia Deo abominabilis est impietas, non potuit aliter cessare ejus vindicta adversus Judæos, quin purgaret etiam ipsos à sceleribus, atque ita refingeret suo Spiritu. Cœperant enim bellum ita cum ipso gerere, ut nulla esset ratio ejus placandi, nisi desinerent peccare. Et Deus quoties vult se reconciliare hominibus, simul etiam reformat eos suo Spiritu: non tantum abolet peccata quoad reatum, sed etiam regenerat qui prius dediti erant diabolo & peccato, sic ut possit eos amice & paterne tractare. Quantum igitur ad summam rei, utrumque poterit quadrare, nempe quod Deus tollere velit iniquitatem à Judæa, quia scilicet Ecclesiam suam ab omnibus inquinamentis purgabit: quando non poterant Judæi aliter percipere ejus benedictionem, nisi procul abacta & expulsa fuisset iniquitas. Quum ergo vellet Deus propitius esse populo suo, merito dicit se facturum, ut evanescat impietas è medio ipsorum. Quanquam & alterum illud, sicuti dixi, proprie etiam aptatur ad contextum Prophetæ, quod scilicet impietas non libere vagabitur ut antea: quoniam scimus frena laxata fuisse sævitiæ hostium. Expositi enim erant Judæi omnium injuriis. Quum ergo ita intemperanter vexati fuissent, Deus promittit se facturum, ut omnes injustæ violentiæ procul abigantur, & discedant in terram Sinear, hoc est, ut Dominus vicissim castiget Babylonios, & rependat illis quod meriti erant. Summa huc redit, Deum qui elegerat genus Abrahæ propitium fore Judæis, ut tandem finem imponat malis ipsorum. Primo autem intuitu dicit Propheta impietatem in medio aëre fuisse, & quidem in modio: sed interea vocat modium oculos impiorum, quia scilicet etiam dum in omnes partes sese extendit impietas, Deus tamen occulta mensura eam cohibet: & hoc notat per Oculos, ubi videtur alludere ad superius vaticinium, quod exposuimus. Dicebat enim in lapide Sacerdotis esse septem oculos, quia scilicet Deus ædificium Templi sui gubernaret sua providentia. Sic etiam dicit Oculos Dei esse super omnes impios: quemadmodum in Psalmo dicitur, Oculi Domini super sceleratos, ut *Psal. 34.*
disperdat è terra omnem memoriam eorum. Et hæc *vers. 17.*
doctrina satis frequenter occurrit in Scripturis. Summa est igitur, dum scelera sese diffundunt & extendunt per totam terram, tamen esse in modio: sed modius non est semper occlusus. Quicquid sit, Deus tamen novit temperare omnia, ut modum non transiliat impietas. Et hoc verissime dictum est, utrumvis sensum sequi placeat. Nam dum hostes vexant Ecclesiam, quamvis in aëre ferantur, hoc est, quamvis Deus non statim prohibeat ipsorum injurias, tamen sedent in modio, & reguntur Dei oculis, ita ut digitum non moveant, nisi quatenus illis concesserit. denique etiam in rebus penitus confusis sciamus Deum vigilare, & intentos esse ejus oculos, ita ut finem injuriis imponat. Eadem etiam ratio est, ubi Deus in sensum reprobum conjicit eos qui digni sunt tali poena. nam utcunque eos ipse projiciat, & deinde ipsos abripiat Satan, verum tamen semper hoc manet, eos habitare in modio. Non sunt quidem inclusi, sed quemadmodum diximus, non debemus imaginari Deum in cœlo torpere, vel scelera in mundo, grassari quasi nihil videat. nam ejus conniventia non est cæcitas. Oculi ergo Dei notant & designant quicquid scelerum in mundo committitur. Jam addit Angelus, *projectam fuisse laminam plumbi super os modii, & impietatem fuisse projectam sub modio.* Quod dicit impietatem detrusam fuisse sub modio, hoc bifariam exponi potest: vel quod Deus non permiserit tantum licentiæ diabolo, ut impelleret Judæos ad peccandum sicuti prius. Unde enim fit, ut ita sese projiciant homines ad omne malum, nisi quia deserit eos Deus, & simul etiam tradit Satanæ, ut tyrannidem suam in eos exerceat? vel quod frenum injectum sit exteris hostibus, ne pro sua intemperie opprimerent miserum populum, & injustam violentiam profunderent. Deus ergo quum vult mederi sceleribus vel compescere injurias, includit quasi in modio impietatem: deinde adjungit operculum. Et dicitur hæc planities, vel hoc pondus fuisse plumbi, ob gravitatem: quasi diceret Propheta, quoties ita visum fuerit Deo, iniquitatem captivam fore, ita ut non possit ex ergastulo suo, vel ex carcere suo egredi. Postea sequitur,

9. Et extuli oculos meos, & aspexi: & ecce duæ mulieres egressæ, & Spiritus erat in alis ipsarum, & ipsis alæ erant quasi alæ milvi, (*alii vertunt, ciconiam. & mihi magis placet: quanquam parum est momenti*) & extulerunt modium inter terram & inter cœlum.

10. Et dixi Angelo qui loquebatur mecum, Quonam istæ deferunt modium?

11. Et dixit mihi, Ad ædificandum ei domum in terra Sinear: & statuetur & stabilietur illic super basim suam. (*Ego potero absolvere paucis verbis hoc vaticinium.*)

Hic

Hic Propheta dicit fore talem permutationem rerum, ut Deus vicissim affligat Chaldæos, qui tam crudeliter egerant cum populo electo. Et hæc ratio est cur mihi magis placeat Iniquitatem accipere pro injustis violentiis & latrociniis, quæ exercuerant profani hostes contra Judæos. Nam quum dicit *domum fore impietati in terra Sinear*, perinde est acsi diceret, Sicuti longo tempore Judæa ab hostibus direpta fuit, & eorum violentiæ exposita: sic etiam suo ordine Chaldæi non semel neque ad breve tempus, sed perpetuo dabunt pœnas: quia Deus figet domicilium impietati in eorum terra. Videmus ergo quo spectet visio, nempe ubi Deus Ecclesiæ suæ misertus fuerit, hostes venturos ad rationem, ut scilicet non effugiant manum Dei, quamvis usus fuerit ipsis tanquam flagellis ad suos castigandos. Dicit ergo impietatem ablatam esse, ut domus esset illi, hoc est, ut fixum & stabile esset illi domicilium in terra Sinear, id est, apud ipsos Chaldæos, qui fuerant infestissimi hostes Judæis: sicuti etiam Babylon caput illius monarchiæ complectitur sub se omnes impios, qui oppugnant filios Dei vel persequuntur. Cur mulierum potius manu quam virorum transferri modium Deus voluerit, mihi non constat: nisi forte ut scirent Judæi non opus esse bellico apparatu, sed per infirma & contemptibilia organa validissimos hostes prosterni divinitus posse: sicuti virtutem suam illustrat sub specie externæ infirmitatis. Alatas mulieres vidit Propheta, quoniam subita conversio futura erat, sicuti paulo ante vidimus die uno iniquitatem deletum iri. In alis ciconiæ vel celeritas vel robur notatur. Hæc summa est.

Da omnipotens Deus, quum tam severe nobis mineris pœnas, quæ nos retineant à peccandi licentia, ut revereamur tuum judicium, & ne abutamur tolerantia tua si nobis ad tempus parcis: deinde etiam quoties nos castigas, ut diligenter expendamus nos dignos esse maledictione, qui iram tuam tot modis provocavimus: neque tamen interea despondeamus animos, vel frangamur, sed ita recumbere discamus in misericordiam tuam, ut non dubitemus finem opportune malis nostris adfore, neque solum te mitigaturum ex pœnarum rigore quantum satis erit ad nos solandos, sed etiam te pœnas sumpturum de hostibus nostris, quæ ostendant nihil esse nobis optabilius, quam castigari manu tua, non ut nos perdas, sed ut revoces in viam salutis, donec tandem capaces simus percipiendæ ejus gratiæ, quæ nobis reposita est in cœlo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT VI.

ET conversus sum, & levavi oculos meos, & aspexi: & ecce quatuor quadrigæ egressæ è medio duorum montium; & montes illi, montes ænei.
2. In quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri:
3. Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi grandinei, *(vel varii)* אמצים robusti. *(Sed potius subscribo eorum sententiæ qui vertunt subrufos.)*

HIc narratur nobis alia visio: & Propheta etiam distinguit eam à prioribus, quum dicit *se fuisse conversum:* quasi diceret fuisse aliquod intermedium tempus. Non fuerunt igitur continuæ visiones, sed transtulit se alio: deinde iterum levavit oculos: & Dominus patefecit quod nunc narrat. Cæterum quia hæc visio obscura est, trahunt eam interpretes in diversos sensus. Qui per quatuor quadrigas existimant notari 4. Euangelia, nimis frigidi sunt. Et alibi monui, cavendum esse ab istis futilibus argutiis, quæ sponte evanescunt. Scio multis placere allegorias: sed in scriptis Propheticis reverenter & sobrie versari nos oportet, ut scilicet non volitemus per medias nubes, sed figamus semper pedem in solido. Alii existimant notari mutationes, quas scimus contigisse in Chaldæa & Assyria: quoniam subversa fuerat Nineve, ut Babylon esset sedes imperii: putant hoc notari sub quadriga prima, ubi erant equi rufi. Deinde existimant regnum Persicum designari per quadrigam secundam, quia multa dura & gravia perpessi fuerint Judæi initio. Postea per equos albos existimant figurari regnum Macedonicum, quoniam Alexander mansuetum se & humanum præbuerit Judæis. Quarta quadriga illis est Romanum imperium: & putant equos in hac quadriga esse varios aut diversi coloris, quoniam alii ex Cæsaribus crudeliter sævierant contra Judæos & Ecclesiam Dei, alii autem mitius se gesserint. Sed nescio an hæc sint satis firma. Deinde videmus quartam quadrigam alio fuisse raptam, nempe ad plagam Australem, deinde vagatam fuisse per varias regiones, ita ut fere percurrerit totum orbem. Quoniam igitur non potest hoc referri ad Chaldæam, mihi simplicior videtur esse sensus, quod quatuor quadrigæ significent varias mutationes, quæ non modo in Chaldæa & apud Babylonios, sed in Judæa & aliis locis & gentibus contigerunt. Et hoc poterit ex ipso progressu facile colligi. Cæterum, quia non possunt omnia simul dici, ordine tractabimus quæ hic narrat Propheta. Non repeto quæ alibi dixi, nempe valere ad auctoritatem prophetiæ aut vaticinii quod dicit *se levasse oculos.* Significat enim se non adferre in medium quæ temere imaginatus fuerit: deinde non proferre etiam sua commenta quæ sibi ipse fabricaverit: quoniam attentus fuit ad revelationes: deinde quodammodo segregatus à communi vita, ut scilicet esset interpres Dei & hominum. Ergo auctoritas hic tribuitur vaticinio, quod Zacharias non prorumpat, ut disserat de rebus incertis, sed prodeat quasi è cœlo missus: quoniam scilicet nihil tradit quod non acceperit divinitus. Jam dicit *apparuisse quatuor quadrigas, quæ exibant è montibus: montes autem duos in quibus inclusæ erant quadrigæ fuisse æneos.* Non dubium est quin Propheta per montes duos intelligat providentiam Dei, vel arcanum consilium, quo omnia decreta sunt ante creationem mundi: & ideo montes illos dicit fuisse æneos, quia scilicet perfringi non potuerunt. Poëtæ dicunt ineluctabile esse fatum: sed quoniam nomen illud profanum est, sufficiat hoc tenere de æterna Dei providentia, nempe esse immutabilem. Et hic aptissime nobis pingitur consilium Dei, quoniam antequam res in actum erumpant, sunt quasi inclusæ inter montium angustias. Quod enim

enim Deus decrevit non apparet, sed est absconditum quasi lateret in altis montibus. Tunc ergo incipimus agnoscere Dei consilium, ubi ipsa experientia nos docet hoc vel alio modo fuisse decretum quod prius nos latebat. Sed non frustra addit Zacharias montes illos fuisse æneos, ut sciamus consilium Dei non esse mutabile: quemadmodum stulti homines fingunt Deum esse dubium, & quasi suspensum, quia secundum eos, eventus rerum pendent ab hominum arbitrio. Putant Deum præscire quæ ventura sunt conditionaliter: quia scilicet hoc vel illud futurum non sit, nisi quia ita placebit hominibus. Etsi autem non fatentur Deum esse varium, tamen colligitur ex eorum deliriis nihil certi vel firmi esse in Deo. Ergo Propheta hic dicit montes fuisse æneos, quoniam scilicet Deus ante omnia secula quid fieri vellet statuerit, & hoc immutabili consilio, quod neque à Satana, neque à toto mundo perfringi queat. Videmus ergo quam bene conveniat hæc pictura, quum Propheta dicit quadrigas exire è montibus. Jam quod ad quadrigas spectat, vidimus alibi conferri equitibus Angelos, qui celeriter obequitant per totum mundum, ut quæ Deus mandavit illis exequantur. Ita etiam quæcunque contingunt mutationes, vocantur quadrigæ Dei, quoniam vel Angeli semper adsunt præsto, ut Deo pareant ad quidvis agendum: vel ipsi rerum effectus sunt Dei quadrigæ, hoc est, sunt quasi celerrimi præcones, qui nobis annuncient quod prius erat incognitum. Sciamus ergo omnes fortuitos casus, ut vulgo putantur ab incredulis, esse Dei quadrigas, hoc est, esse nuncios Dei, qui perferunt & promulgant quod prius erat nobis absconditum. In hac etiam similitudine vel figura nihil coactum est. Quod pertinet ad colorem equorum, hic anxie laborant interpretes, sicuti nuper attigi. Etsi autem nihil audeo asserere pro certo, probabilis tamen hæc conjectura est, per equos nigros & albos designari tam Babylonicum imperium quam Persicum: sed alio fine quam putant interpretes. Referri enim hoc debet ad Judæos, quod equi nigri emissi fuerint Babylonem versus, deinde equi albi. nam significat Spiritus sanctus datam fuisse licentiam Chaldæis, ut in Judæos sævirent, atque ita omnia implerent tenebris. Obscuritas ergo de qua loquitur Propheta, non alio tendit quam ad clades Judæis illatas: quoniam scilicet totum illud tempus tenebrosum, fuit plenum tristitia & mœrore: quantisper potiti sunt Orientali imperio Chaldæi, & Babylon fuit suprema imperii vel monarchiæ sedes. Postea successit longe diversum tempus, quum Babyloniis devictis Persæ Orientali monarchia potiti sunt. Ergo hic fuit albus color, quia tunc illuxit Judæis favor novus Dei: & statim libertas redeundi in patriam fuit permissa. Videmus ergo ut non immerito Propheta subjiciat colorem album in equis: quoniam talis fuit successio Persarum, ut Sol lætitiæ exortus fuerit Judæis qui exhilaravit eorum animos. Cæterum omittit Propheta quadrigam primam: & hoc factum existimant interpretes, quia tunc eversa esset monarchia Babylonis. Sed in eo falluntur, quemadmodum nuper attigi, quod non referunt colores istos ad statum Ecclesiæ Dei. Non dubito igitur quin Propheta consulto de prima quadriga taceat, quoniam Judæi experti fuerant judicium Dei obequitasse in terra sua: nam duriter afflicti fuerant. Deus ergo, sicuti solet judicium suum exercere contra domesticos, atque ut scriptum est, Judicium incipere à domo ejus: ita etiam voluit hunc ordinem tenere, ut scilicet castigaret peccata electi populi antequam transiret ad Chaldæos & reliquas gentes. Quod ad ultimam quadrigam pertinet, dicit Propheta *fuisse abreptam versus Austrum:* deinde alio perrexisse, nempe per totum orbem, quoniam ita Deus permiserit. Jam in summa vaticinii nihil amplius obscurum erit, si hæc principia tenemus, nempe notari per quadrigas eventus omnes, aut revolutiones quæ in mundo contingunt: quia scilicet non dominatur cæcus fortunæ impetus, ut fingunt stulti, sed Deus tunc nobis palam declarat consilium suum. Cur autem equi partim rufi, partim nigri, partim albi vocentur, partim subrufi: responsio etiam in promptu est, quoniam Deus emiserat quadrigas suas in Judæam, quæ plenæ essent sanguinis. hoc igitur significat rufus color: sed ostendit fore etiam suas vices hostibus: imo jam aliqua ex parte hoc fuisse impletum, quod scilicet suis quadrigis eos Deus calcasset, rotas suas volvens super eorum terram dum subversa fuit Nineve. Etsi autem non respexit Spiritus ad Assyrios vel Chaldæos simpliciter, acsi per nigrum colorem notare vellet quæ inter eos gesta sunt bella, quin potius calamitates quæ inde illatæ sunt Judæis: tamen in genere nigrum colorem interpretor tristem illam perturbationem quæ in toto Oriente fuit, & unde nihil jucundum sperare poterant Judæi: quia paulo post gravior moles incubuit eorum capitibus. Itaque tertio loco subjicit Propheta equos albos, ubi scilicet tempus impletum fuit quo volebat Deus Ecclesiam suam redimere. Jam dicit non modo quadrigas fuisse emissas Orientem versus, vel ad Babylonios: sed dicit cursitasse etiam per Australem plagam: deinde lustrasse totum mundum. Et quo hoc certius nobis sit, spectandum est consilium Prophetæ. non dubium est quin hic velit aliquid solatii afferre Judæis, ut non succumbant tristitiæ quantumvis duriter eos castiget Deus. Duo autem hic proponit Zacharias: primum quod nulla pars terræ, vel nulla regio immunis sit à judiciis Dei: quia scilicet quadrigæ ejus transitum reperient per omnes terras. Deinde significat, quamvis ad tempus se versaverint tam in Judæa quam in Septentrione quadrigæ Dei horribiles aspectu, propter colorem nigrum & rufum, tamen jam venisse tempus quo Deus, quia placatus est, mutet rerum statum: & ideo proponit alium colorem tertio loco: quoniam scilicet quadriga Dei emissa fuerat per Judæam: deinde turbaverat vindicta Dei Nineven, postea Babylonem: hoc tantum ultimo loco restabat, quod jam aliqua ex parte erat impletum, nempe ut Deus caliginem omnem absterGeret, & redderet quasi serenitatem Judæis, idque à Chaldæa: nempe quoniam Persæ, qui tunc potiebantur imperio, clementer inceperant tractare Judæos. Nunc sequitur apud Prophetam,

1 Pet. 4. vers. 17.

4. Et respondi, & dixi ad Angelum qui loquebatur mecum, Quid hæc sunt, Domine mi?

5. Et respondit Angelus, & dixit mihi, Hi quatuor spiritus sunt cœlorum, egredientes è statione apud dominatorem cunctæ terræ. (*Alii vertunt, Hi, vel hæ quadrigæ ad quatuor ventos cœlorum egrediuntur è loco, ubi stant apud dominatorem, &c.*)

Quod rursus Angelum interrogat Propheta, docemur ejus exemplo excutere omnem torporem, & nos tam dociles quam attentos offerre Deo, si cupimus proficere in his vaticiniis. Nam si Zacharias, qui segregatus erat è mundo, & extulerat oculos & mentem ad cœlum, opus tamen habuit doctore & magistro Angelo qui præiret, magnæ stultitiæ & arrogantiæ erit tantum nobis confidere, ut donum interpretationis spernamus. Quoniam vero non mittuntur è cœlo Angeli qui nobis vaticinia explicent, utamur aliis adminiculis, quæ scimus à Deo nobis offerri. Interea tamen & docilitas, & reverentia, & atten-

attentio hic nobis præcipitur. Meminerimus etiam, simulac subjecerint se homines Deo, paratum illis fore donum revelationis: quia non frustra sæpius vocatur Deus Magister parvulorum. Quisquis ergo compositus erit vera mansuetudine & modestia ad discendum, non fraudabitur voto suo: quemadmodum videmus Angelum hic partibus suis defungi in docendo Zacharia. Jam ad verba ipsa descendo. *Respondet Angelus hos esse spiritus quatuor.* Dixi alios secus vertere, nempe quadrigas tendere ad quatuor ventos, vel plagas cœli. sed illud coactum est: & verba simpliciter sonant hos esse quatuor spiritus. Non dubito quin fefellerit nomen Spiritus istos interpretes: quia putarunt frigidum esse vocari illos diversos rerum eventus Ventos aut Climata. Sed accipio etiam hanc vocem diverso sensu, quod scilicet sint Impulsus Dei. Non intelligo igitur quatuor ventos, sed intelligo impulsus arcanos Dei. Nam quamvis unus sit Dei spiritus, omnes tamen actiones ab eo prodeunt: & quicquid agitur in mundo, potest non absurde spiritui ejus adscribi. Interea certum est Prophetam alludere ad quatuor mundi plagas: quasi diceret nihil contingere in mundo, quod non in cœlo decretum fuerit: quia scilicet providentia Dei sub se totum orbem complectitur. Quamvis ergo hic notetur orbis universitas, tamen per Spiritus intelligit Propheta motus illos arcanos qui prodeunt ab æterno consilio Dei & providentia. Et hæc metaphora optime convenit, quia opponitur nomen Spiritus fortunæ. Diximus jam profanos homines imaginari cæcum fortunæ impetum. Atqui Propheta dicit omnes revolutiones quæ in mundo cernuntur, esse ex spiritu Dei, & esse quasi spiritus vel nuncios. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum, ubi Angelus dicit *hos esse quatuor spiritus cælorum.* & epitheton hoc minime supervacuum est: quia videtur Propheta hic excludere alias omnes causas, ut maneat summum arbitrium penes Deum. Etsi enim sæpe operatur Deus per instrumenta, vel per medias causas & propinquas, ut loquuntur: necesse tamen est locari in summo gradu arcanum ejus decretum. Hæc ratio est cur spiritus dicat cœlestes esse, ne scilicet putemus Deum pendere ex hominum arbitrio, vel implicitum esse mediis causis: sed libere statuere quicquid apud se mero beneplacito decrevit. Qui autem dicunt, In quatuor plagas cœlorum, videmus eos non satis considerasse Prophetæ mentem. Jam dicit, *Egredi è statione apud Dominatorem cunctæ terræ.* Nunc stationem coram Deo vocat Propheta spatium illud quod dixit inclusum fuisse inter duos montes æneos. Sciamus ergo Deum non capere nova consilia repente, (ut pro rebus natis vel occasione nobis subito oblata, nunc hoc, nunc illud aggredimur) sed longe dissimilem esse naturam Dei, nec sursum & deorsum volvi res in cœlo: quoniam sit illic fixa & quieta statio quadrigis. Nam etsi volubiles sunt quadrigæ, & pollent celeritate: necesse tamen est ipsas manere quietas, quasi fixæ essent in uno loco, donec exitum Deus permittat. Hinc colligimus Deum etiam ubi cessare nobis videtur, non tamen otiosum in cœlo sedere, ut impii homines blaterant: sed illic statuere quid tempore opportuno fieri velit. Deinde quum dicit *quadrigas stetisse coram Deo,* hinc colligimus, contingentiam quæ videtur communi sensu, esse tamen affixam consilio Dei, ita ut simul sit necessitas. Unde fit ut vulgo major pars hominum existimet omnia contingere fortuito, nisi quia subsistunt in ipso naturæ intuitu? voluntas hominis mutabilis est: ergo quicquid à voluntate hominis manat est etiam mutabile. Deinde arbor potest vel arescere præ æstu, vel emori præ frigore, vel fructum proferre. Ergo colligunt hoc totum esse contingens, quia apparet flexibilis varietas. Ubi ita æstimant rerum eventus homines à sola natura, non mirum est si putent contingentiam regnare in mundo. Atqui Propheta hic distinguit inter ipsam naturam rerum & inter ipsum consilium Dei. Dicit enim *quadrigas stetisse, & fuisse egressas ubi Deus ita jussit.* An nullus erat motus in rotis? Imo quadrigæ ab initio erant satis veloces, ut festinarent. unde ergo fit, ut quiescant ad tempus? Nempe quia retinentur arcano Dei consilio. Jam ubi eas emittit, ostendunt suam festinationem, quæ illis naturaliter est indita. Hinc ergo facile colligimus, natura contingere quæ videntur posse fieri in utramque partem. & tamen consilium Dei semper impleri, ut præsit immutabilis necessitas, quæ tamen nobis abscondita est. Subjicit Propheta in quadriga prima fuisse equos rufos. Jam hoc totum exposui: restat quod postea subjicit.

6. In qua sunt equi nigri, exeunt ad terram Aquilonis, & albi exeunt post eos: & variegati (*aspersi vario colore*) exeunt ad terram Australem.

7. Et subrufi (*dicam iterum de voce*) exierunt, & postularunt ut perambularent in terra: & dixit, Ite, perambulate in terra: & perambularunt in terra.

Hic non explicat singulas partes vaticinii Zacharias: sed ostendit tamen duas quadrigas properasse versus Chaldæam, ne scilicet molestum esset Judæis quod primo loco sensissent Dei judicium. Ostendit ergo Deum emittere suos nuncios in omnes partes: sed præcipue apud Babylonios insignes & dignas memoratu mutationes vel fuisse, vel postea fore: unde palam fieret, Deo curam esse populi sui, qui tractus fuerat illuc in exilium. Et jam causam reddidi cur non loquatur hic de equis rufis: quia falluntur qui putant quadrigam illam primam fuisse emissam ad Chaldæos. Ego enim potius existimo ad Judæos hoc referri, à quibus judicium Dei inceperat. Dicit ergo exire duas quadrigas Babylonem versus, quarum priorem trahebant equi nigri, alteram vero trahebant equi albi, nempe propter clementiam Persarum, à quibus nova lux gaudii Judæis allata fuit. Quod ad terram Australem spectat, non dubito quin alludat Propheta ad Ægyptios. Sed postea adjungit ultimam illam quadrigam fuisse alio delatam, nempe ut peragraret totum orbem. אמוצים vertunt Robustos: & hæc etiam propria est significatio vocis: quoniam אמץ proprie Fortificare significat vel roborare. sed quoniam hic fit colorum mentio, mihi magis probabile videtur quod quidam etiam Hebræi docent, notari potius equos subrufos. Nam prius alterum etiam nomen posuit Propheta ברודים, quasi diceret Grandineos. Conjungunt igitur quidam interpretes hæc duo, quod equi illi fuerint grandinei, hoc est, fuerint aspersi grandine: deinde fuerint אמצים, hoc est, Subrufi. Hieronymus videtur sibi satis refellere hanc sententiam, quoniam alii equi prius vocati fuerant ארומים, hoc est, Rufi. sed diversi sunt isti colores. Et interea, quemadmodum dixi, vix posset hoc quadrare, solos vocari Fortes equos qui trahebant quadrigam unam. Scimus enim Deum ita mirabiliter exeruisse suam potentiam in Chaldæa, ut duæ quadrigæ quæ illuc profectæ sunt, non debuerint trahi ab equis infirmis vel debilibus. Ego igitur existimo hic etiam notari colorem: & Propheta nunc vocat Grandineos, nunc vocat Subrufos. Dicit autem non fuisse contentos terra Australi, *sed petiisse à Deo,* ut liceret volitare per totum orbem. Etsi autem neque diaboli, neque impii respiciunt ad Dei nutum, sed feruntur nescientes & nolentes quo Dominus ipsos impellit: tamen Propheta dicit petiisse, quia scilicet non poterant transgredi fines sibi præscriptos. quemadmo-

dum

dum ubi Satan primo capite Job postulat sibi hoc vel illud permitti, non debemus tam anxie exquirere an Satan sibi postulet dari licentiam à Deo quoties aliquid vult tentare: non dubium enim est quin præcipiti rabie feratur, & cupiat etiam modis omnibus pervertere Dei imperium. Sed simpliciter hoc sufficiat, non posse vel digitum unum progredi tam Satanam quam impios, nisi quantum illis permittit Deus. Hæc igitur summa est, quum ad terram Australem initio profecta esset ultima quadriga, tamen laxatum fuisse spatium, ut posset totum orbem peragrare. Jam subjicit,

8. Et vocavit me, & loquutus est mecum, dicendo, Vide, qui egrediuntur ad terram Aquilonis, quiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

Colligimus ex hoc versu præcipuum hunc fuisse visionis finem, ut scirent Judæi non temere moveri in Chaldæa graves illos tumultus, qui ex parte contigerant, & adhuc instabant: sed omnia gubernari arcano Dei consilio: deinde Deum ita miscere & turbare statum illius imperii, ut tamen aliquis finis sperandus esset. Non est ergo cur jam nimis sollicite quisquam laboret de singulis partibus vaticinii, quando summa nobis constat. Cur enim potius de terra Aquilonis diserte hic loquitur Angelus, quam de terra Australi, imo de toto orbe? nempe quoniam illuc conjecti erant omnium oculi: quia scimus Chaldæam fuisse quasi sepulchrum Ecclesiæ, unde emergere oportuit aliquas reliquias, ut superstes esset Deo aliquis populus à quo invocaretur. Hic ergo Angelus revocat Judæos ad providentiam Dei, ut sciant quæcunq; illic acciderant mutationes ab arcano Dei consilio esse profectas. Jam quod dicit, *Quiescere illic fecerunt spiritum meum*, bifariam exponunt interpretes. Quidam enim existimant hic notari Dei gratiam erga populum: quasi diceret se jam placatum esse. sed alii per vocem Spiritus intelligunt Dei vindictam, quod scilicet ad satietatem usque indulserit iracundiæ suæ adversus Chaldæos. Et uterque sensus aptari posset satis commode ad contextum. Neque enim hoc vulgare solatium fuit Judæis, quod Deus effuderit iram suam contra Babylonios donec saturata esset, quemadmodum ubi quis non desinit sævire donec cupiditatem suam expleverit. & sæpe hæc loquutio occurrit in Scriptura. Ego tamen potius amplector secundam illam sententiam, quod scilicet Deus quietus esse inceperit postquam emissa fuit secunda illa quadriga. tunc enim ostendit se reconciliatum esse electo populo: statim redemptio sequuta est. Ergo ut sciant Judæi Deum sibi fore exorabilem, ideo jubet placido & composito animo stare, donec peregerint cursum suum quadrigæ illæ per totam Chaldæam: quia implebitur quod nunc dicit Angelus, nempe quietum fore spiritum Dei, qui ante visus fuit turbulentus, quum scilicet omnia tenebris involveret etiam in ipsa Judæa.

Da omnipotens Deus, quando hic obnoxii sumus tot diversis incommodis, quæ repente oriuntur quasi subitæ procellæ: da, inquam, ut erectis in cœlum mentibus, quiescamus tamen in arcana tua providentia, & sic agitemur secundum carnis nostræ sensum, ut tamen maneamus defixi in principio illo quod vis nobis esse persuasum, nempe omnia te moderari, & nihil moveri nisi tuo arbitrio, ut in rebus turbatissimis tamen clare semper conspiciamus manum tuam, & consilium illud plenum rectitudinis & summæ ac singularis sapientiæ & justitiæ, ut scilicet te semper invocemus, & confugiamus ad portum hunc, nempe nos sic huc & illuc volvi, ut tamen manu tua nos semper sustineas, donec tandem recipiamur in beatam illam quietem, quæ nobis parta est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DUODECIMA
IN
ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. VI.

9. Et fuit sermo Jehovæ ad me, dicendo,

10. Sume ex transmigratione, nempe ab Heldai, & à Tobia, & à Jedaia: & vade tu die illo, vade, inquam, ad domum Josiæ filii Zephaniæ, qui venerunt è Babylone.

11. Et sume argentum & aurum, & fac coronas, & pone super caput Jehosuæ filii Jozedec Sacerdotis magni.

HÆc visio data fuit Zachariæ, ut erigeret debiles animos in spem meliorem, quoniam scilicet videbant Judæi se duriter undique premi à vicinis: quia surgebant à fronte & à tergo hostes, ita ut nullus esset molestiarum finis. Putabant ergo se esse miseros qui reversi essent ab exilio, si talis conditio subeunda erat. Poterant enim tranquille agere apud Babylonios: & jam assueverant, ita ut illis non tam acerbum esset exilium. Sic ergo venerat in fastidium Dei gratia, ut prope odiosa esset: quia satius putabant carere patria, quam novis quotidie certaminibus impeti. Deinde ipsa terræ habitatio non adeo per se erat optabilis, nisi respectu spei datæ: nempe quia pollicitus fuerat Deus per suos Prophetas regnum Davidis de integro fore gloriosum: deinde majorem fore Templi dignitatem & gloriam quam ante fuisset. Judæi quum viderent se assidue affligi à suis hostibus, putabant hoc totum esse frivolum. Ita non dubium est quin multæ querimoniæ passim volitarint & multi strepitus. Ergo ut desinerent ita obmurmurare Deo, Prophetæ hæc visio oblata fuit, in qua jubetur *accipere aurum & argentum à quatuor viris: & inde conficere duas coronas, quas imponat capiti Jehosuæ Sacerdotis magni*: nempe ut certo persuasi sint Judæi fore statum populi incolumem qualis olim fuerat, quum scilicet florerent regnum & sacerdotium. Erant enim hæc summa decora, & quasi duo oculi corporis, quum scilicet Sacerdos esset mediator Dei & hominum: Rex etiam Dei personam sustineret in populo gubernando. Videmus ergo per duas coronas notari Ecclesiæ restitutionem. sed simul notandum est, imponi utramque coronam capiti Jehosuæ, quod novum fuit & insolitum. Scimus tiaram fuisse datam Sacerdotibus: scimus etiam Reges diademate fuisse ornatos. sed nemo unus debuit & regium diadema, & tiaram sacerdotalem ferre. Hic ergo ostenditur in unius hominis persona conjunctio regni & sacerdotii, quod ante non fuerat in usu. Deus enim aperte in Lege sua distinxerat illos duos ordines. Videmus

demus ergo portendi hoc vaticinio aliquid prius incognitum: nempe quod idem futurus sit Rex & Sacerdos. Nam quod Hieronymus inter alia dicit fieri posse ut plures coronæ fuerint, hoc vanum est ac frivolum. deinde aperte pugnat cum verbis Prophetæ. Nam paulo post subjiciet fore consilium pacis inter hæc duo, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Quod etiam idem putat unam duntaxat coronam fuisse datam Sacerdoti, hoc quoque falsum est. denique evertit totam doctrinam Prophetæ quantum in se est. Sed relinquo nugas illas, quoniam nulla est in verbis Zachariæ ambiguitas, ubi Deus jubet aurum & argentum sumere, unde conficiat duas coronas, quibus ornet caput summi Sacerdotis. Tenemus nunc consilium Prophetæ, quod ad finem vaticinii: tenemus etiam summam verborum. Nunc videndum est cur Propheta aurum sumere debuerit ab istis quatuor viris. Dicit enim, *Sume à transmigratione.* Nomen הגולה est collectivum, ut multis aliis locis. *Sume* igitur ab exulibus qui nunc redierunt in patriam è captivitate Babylonica. sed postea subjicit *quatuor viros.* Est autem in contextu verborum aliqua abruptio: sed quæ non obscurat mentem Prophetæ. Dicit enim, *Sume ab Heldai & à Tobia & à Jedaia:* postea addit, *Vade in die illa, ingredere domum Josiæ filii Zephaniæ.* Non dubium est quin Propheta jussus fuerit venire ad illos quatuor, & ingredi cujusque domum: & hoc satis colligitur ex fine decimi versus, ubi dicit, *qui venerunt.* Loquutus fuerat tantum de uno Josia filio Sophoniæ: postea addit illos simul venisse. Nunc venio ad solutionem. existimant interpretes hos quatuor viros aurum & argentum suppeditasse, quoniam præcipui erant in populo, & pollebant sanctitate præ aliis. Ergo honoris causa hic putant quatuor istos eligi qui aurum erogent & argentum ad conflandas coronas. sed ex fine capitis potius conjicio notatam fuisse eorum mollitiem, quoniam scilicet pusilli essent animi, ac diffiderent promissionibus Dei, atque etiam frangerent aliorum animos suo exemplo. Certum quidem est fuisse viros raræ auctoritatis, ut præ aliis omnibus excellerent, atque in ipsos conjecti essent omnium oculi: hoc certum est: sed interea hic coarguitur ipsorum infidelitas, quod non satis attenti essent ad Dei promissiones, & putarent se fraudatos esse spe sua, quod relicta Babylone, ubi erat summa rerum omnium felicitas, in terram sanctam redierant, quæ inculta & vasta erat. Opus enim fuit magna tolerantia, quum deberent arare in spinetis & vepribus. Nam terra illa, ut jam dixi, non habuerat perpetuos cultores. Missi quidem fuerant ex Oriente qui passim in ea habitarent: sed leones & sævæ aliæ bestiæ irruerant, ita ut terræ vastitas faceret multum negotii, quum Judæi illuc reversi sunt. Ego igitur non dubito quin hic perstringat Spiritus sanctus quatuor istos viros, qui debuerant aliis esse duces & antesignani: interea frangebant vulgi animos. Et dico hoc posse colligi ex fine capitis, ubi jubebit Deus collocari duas coronas in Templo in memoriale ipsis, nempe ut cernerent illic damnationem incredulitatis suæ, ut suo loco dicemus. Jam quod jubetur Propheta *imponere capiti Sacerdotis duas coronas*, dixi hoc symbolo notari conjunctionem utriusque dignitatis in Christi persona. Oportuit usque ad Christi adventum Sacerdotes eligi ex posteris Aaron: dico summos Sacerdotes. Oportuit autem Reges esse ex semine Davidis. Ita non tantum in personis videmus distinctum esse regnum à sacerdotio, sed in familiis. Fuisset enim præposterum, Regem videre ex tribu Levitica: fuisset etiam præter ordinem Dei, videre Sacerdotem ex tribu Jehudah & ex familia Davidis. Quum ergo Rex diademate proprio esset ornatus, quum gestaret Sacerdos propriam cidarim; quid hoc sibi vult, quod idem homo sustinet duas coronas? Certe videmus aliquid mutari in ordine præterito, & designari aliquid insolitum. Jam vero novum non est, quod Redemptor qui promissus erat, Regno & Sacerdotio excelluerit. Hoc enim erat prædictum Psalmo decimo & centesimo, Dixit Jehova Domino meo, Sede à dextris meis: hoc pertinet ad jus Regium. Sequitur, Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quanquam oportuit Reges tunc eligi ex familia Davidis & tribu Jehudah, ubi sceptrum manebat: oportuit etiam Sacerdotes sumi ex Levitica tribu: prædixit tamen Spiritus venturum Regem qui simul Sacerdos esset, quemadmodum prius fuerat Melchisedech. hoc nunc confirmat Propheta. Quod autem jubetur Zacharias *imponere capiti Jehosuæ illas coronas*, non debemus ita accipere, quasi Jehosuah statim susceperit regnum & sacerdotium. Contentus enim fuit munere suo. sed Propheta ostendit in ipsa umbra quod sperandum erat Messiæ adventu. Neque enim adhuc completum erat tempus, quo Christus reciperet cidarim Regiam, quemadmodum dicitur apud Ezechielem, Tollite cidarim, transversam, *Eze. 21.*
transversam, transversam ponite eam, donec veniat *vers. 26.*
cujus est. Videmus ut Propheta illic designet longum tempus, quo cidaris Regia, hoc est, diadema quasi pedibus calcandum erat. Non ergo satis diu jacuerat corona Regis: sed tamen nihil temere fecit Propheta, quoniam non poterant aliter Judæi concipere animis quod hic promittitur, nisi in medium prodiret Sacerdos ille umbratilis, qui gestaret utramque coronam: neque hoc fuisset tam appositum in persona Zerubbabel. Etsi enim ille erat ex familia Davidis, & gerebat etiam typum Christi, tamen nullum erat nomen regium, & nulla imperii majestas: ideo fuisset hoc minus spectabile in persona illius. Non mirum igitur est si Deus producat sacerdotem Jehosuam, qui figura erat & imago Christi: producit vero cum duplici corona, quoniam venturus esset qui conjungeret sacerdotium regno, quemadmodum sequitur.

12. Et dic ad eum, dicendo, *(loquere ad eum, dicendo: repetitur bis idem verbum)* Sic dicit Jehova exercituum, dicendo, Ecce vir, Germen nomen ejus: & è loco suo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.

13. Et ipse ædificabit templum Jehovæ, & ipse gestabit decus, *(vel gloriam)* & sedebit, & dominabitur super solium suum: & erit Sacerdos super solium suum, & consilium pacis erit inter hos duos. *(vel inter utrumque.)*

Jam exponitur visio: quia si absque doctrina duabus coronis ornatus fuisset Sacerdos, poterant agitari multi sermones in populo, Quid hoc sibi vult? Deus hic pronunciat non competere in personam Jehosuæ quod fieri jussit, sed alio respicere: *Tu dices ad eum, Ecce vir, Germen nomen ejus.* Perinde igitur est acsi diserte testatus fuisset Propheta non coronari Jehosuam, quoniam dignus esset tanto honore, vel quia unquam speranda ei esset Regia dignitas: sed ideo gestare hoc insigne ad tempus, ut intelligant Judæi exoriturum qui Rex futurus sit & Sacerdos. Dicit ergo *fore hominem, cujus nomen erit Germen.* De ratione hujus vocis alibi dictum est. omitto argutias quibus nonnulli sibi placent: sed quemadmodum alibi ostendi, hæc simplex & solida est ratio, quod Christus non fuerit similis proceræ arbori, quæ innixa esset altis & profundis radicibus, sed fuerit similis plantulæ. Vocatur quidem alibi Surculus ex radice *Jesa. 11.*
Isai: sed eodem redit summa: quoniam radix illa Isai *vers. 1.*
erat obscura & ignobilis deinde species ipsa surculi

nihil habuit præclarum. Videmus ergo Christum vocari Germen, quia contemptibile fuerit ejus initium, ita ut nullius fere momenti esset apud homines profanos, imo etiam in sua gente. sed interea significat Deus plantulam hanc quasi sua manu esse consitam, ita ut vires accipiat. Quanquam ergo ignobile fuit Christi principium, Deus tamen affirmat se daturum vigorem ad continua incrementa, donec ad suam altitudinem pervenerit. hoc sensu Christus vocatur Germen. Facile autem colligimus populi animos transferri ad Christum venturum, ne subsistant in Jehosuah, qui tunc erat umbratilis sacerdos. *Dices ad Jehosuam, Ecce vir cujus nomen est Germen.* Ubi est ille vir? non loquitur de Jehosua, non dicit, Tu es ille vir: sed dicit, *Ecce vir cujus nomen est Germen:* id est, aliunde adveniens. Hinc ergo colligimus coronas istas fuisse proprias Christi, sed Jehosuæ datas fuisse, ut possent Judæi conspicere in hac figura, quod adhuc sub spe absconditum erat. Postea adjungit, *Orietur ex seipso:* vel, *Germinabit è suo loco:* ad verbum, De sub se. Etiam hic philosophantur quidam nimis subtiliter, quod Christus ex seipso, quia æternus est Deus, orietur propria virtute. Potius existimo duntaxat excludi humana media, quasi Propheta diceret, Etiamsi Christus sit similis plantulæ, tamen germinaturum, quasi defixas alte radices haberet in terra. Non dubium quidem est Christum germinasse cœlesti virtute sua, & hoc etiam comprehendunt Prophetæ verba: sed hoc voluit, non esse in Christo quærenda exordia quæ rapiant in admirationem & oculos & sensus omnes. Quamvis ergo Christus tantum surculus sit, tamen efficiet Deus *ut germinet è suo loco:* hoc est, etiamsi non adsint humana media, tamen hoc sufficere quod Deus benedicet huic germini, ut scilicet in justam altitudinem excrescat. Tandem adjungit, *Et ædificabit templum Jehovæ.* Hic est insignis locus: unde apparet Templum quod tunc extruere cœperant Judæi, & quod postea ædificatum fuit ab Herode, non fuisse verum illud Templum de quo vaticinatus fuerat
Hag. 2. Haggæus, Gloria secundæ domus major erit quam
vers. 9. prioris. Nam quamvis sumptuosum fuerit illud templum Herodis, tamen videmus quid pronunciet Spiritus hoc loco, nempe proprium hoc fore munus Christi. Nemo igitur, etiamsi coacervasset totum aurum & argentum mundi, potuit extruere verum Templum, de quo jam citavimus vaticinium Haggæi, & de quo tam prolixe concionatur Ezechiel circa finem libri sui. Unus ergo Christus à Patre electus fuit, qui Templum hoc ædificaret. Fuit quidem
Col. 2. 9. Christus ipse Templum quoad corpus, quia in eo habitavit plenitudo divinitatis: sed ædificavit Templum Deo Patri, dum erexit ubique purum cultum, superstitionibus in nihilum redactis: & dum nos consecravit etiam in regale sacerdotium. Nunc ergo videmus quid ostensum fuerit Prophetæ, nempe quamvis tunc multis incommodis & probris & injuriis obnoxii essent Judæi, venturum tamen esse Christum, qui restituet omnia in perfectum ordinem: illum fore non Regem modo, sed Sacerdotem quoque: deinde principium illius obscurum & contemptum fore respectu mundi; sed fine terrenis adminiculis venturum tamen ad suam altitudinem: postremo proprium fore ejus officium, spirituale templum Deo extruere. Repetit secundo quod dixerat, *Ipse* (inquam) *ædificabit templum Jehovæ*, inquit. Hic videtur Propheta frustra iterare eadem verba, quum nihil accedat lucis. sed mihi dubium non est quin rem creditu difficilem voluerit hoc modo sancire & ratam facere. Quoniam ergo Templum quod tunc ædificari cœptum erat, nihil vel parum habebat in se splendoris & gloriæ, & vix sperari poterat melius aliquod vel excellentius ædificium: ideo Propheta inculcat hanc promissionem, *Ille, ille ædificabit templum Jehovæ*, inquit: hoc est, ne maneant oculi vestri defixi in hujus Templi intuitum, quoniam debilitat fidem vestram, & vos fere exanimat: sed sperate aliud Templum quod nondum cernitis: quia veniet tandem Sacerdos & Rex, qui extruat Templum melius & præstantius. Postea adjungit, *Gestabit ille decus, & sedebit, & dominabitur super solium suum.* Confirmat pluribus verbis quod nuper attigimus, nempe hunc virum qui germinabit arcana Dei virtute, & non terrenis mediis, fore Regem simul & Sacerdotem. Quum dicit, *Portabit decus*, non dubium est quin tacita sit oppositio inter Jehosuah & Christum verum Sacerdotem. Nam Jehosuah, quamvis suo tempore functus sit officio Sacerdotis, tamen erat contemptus: sed Propheta jubet populum suum plus sperare, quam ex præsenti intuitu concipere possit: quoniam veniet magnificus Sacerdos plenus regii etiam decoris. Et ideo addit, *Sedebit, & dominabitur super solium suum.* Hoc proprie non convenit sacerdotio, sed affirmat Propheta virum hunc qui prodibit divinitus, simul etiam fore Regem, quamvis exerceat sacerdotium. Erit ergo Sacerdos, sed erit super solium suum, ut dominetur. atqui non propria fuit dominatio Sacerdotis, sed Regis. Tandem concludit totam summam rei, ubi dicit, *consilium pacis fore inter duos.* Non puto hic perstringi dissidia quæ fuerant inter Reges & Sacerdotes. fateor quidem tales discordias sæpe fuisse visas in veteri populo: sed longius respexit Propheta, nempe Sacerdotium conjunctum fore cum ipso Regno. Non statuit igitur diversas personas, quæ inter se pacem colant, sed potius de rebus ipsis disserit. *Erit ergo consilium pacis inter duo*, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Inde colligimus quod jam dixi, hic promitti quod non fuerat visum sub Lege, neque etiam expectari debuit: sed renovatio quæ contigit adventu Christi, fuit complementum hujus Prophetiæ. Sequitur,

14. Et coronæ erunt ipsi Chelem, (*pro Chadai: probabilis conjectura est fuisse hunc binomium, sicuti etiam Josia filius Zephaniæ vocatur etiam Chen. erunt ergo ipsi Chelem*) & Tobiæ, & Jodaiæ, & Chen filio Zephaniæ in memoriale, in Templo Jehovæ.

Corrumpunt Prophetæ sensum qui putant depositas fuisse coronas apud quatuor istos viros. Potius enim locatæ fuerant in Templo Dei: sed ut esset memoriale istis hominibus. unde conficitur quod jam dixi, non fuisse sumptum aurum ab illis, quia pietate & sanctitate alios omnes antecellerent: sed quoniam oportuit illis exprobrari suam mollitiem, quod scilicet putarent spem suam frustratam esse, quoniam non statim complebat Deus quod pollicitus fuerat. Quum ergo inquieti essent, coarguitur hæc nimia festinatio. *Sint* ergo *duæ coronæ*, inquit Spiritus, *in memoriale illis:* hoc est, quoties aspicient coronas istas, ut sese compescant & agnoscant sua desideria fuisse nimis importuna, & se fuisse nimium præcipites, quum vellent uno die compleri omnia vaticinia: deinde etiam totus populus agnoscat illos perperam murmurasse, quoniam erunt in memoriale & testimonium coronæ illæ suspensæ. Nunc ergo videmus clarius cur Propheta jussus fuerit sumere aurum & argentum ab illis quatuor, ut conficeret quas postea in Templo Dei coronas deposuit. Tandem addit,

15. Et longinqui venient, & ædificabunt in Templo Jehovæ: & scietis quod Jehova exercituum miserit me ad vos. Et erit, si audiendo audieritis vocem Jehovæ Dei vestri.

Adjun-

Adjungit etiam Propheta venturos ex remotis terris, qui vel laborem suum, vel opes conferant ad Templi ædificationem. nam Ædificandi verbum potest ad utrumque referri. *Venient* igitur *longinqui*. Ante illud tempus fuerant dona oblata ab exteris gentibus: sed Templum non fuerat ædificatum nisi à Solomone & populo. Deus ergo hic plus aliquid promittit, nempe adjutores fore ad Templi ædificium, qui tunc prorsus alieni erant à populo. Certum est, etiam ipsa ætate Zachariæ sumptus fuisse datos à Cyro: sed Propheta nihil tale commemorat: promittit aliquid majus. Sequitur ergo hoc vaticinium necessario referri ad Euangelii promulgationem: quia tunc cœperunt alienigenæ conferre suam operam, & suas divitias, ut Templum Deo extruerent. Quamvis ergo Cyrus erogaverit largam pecuniam ad extruendum Templum, non tamen hic de ejus liberalitate agitur. Post Cyrum vero nemo alienus tam liberalis fuit. nam Herodes qui magnam molem extruxit, & valde splendidam, non erat longinquus: imo volebat censeri unus ex populo. Videmus ergo non posse aliter accipi hoc vaticinium quam de spiritualis templi structura, ut scilicet gentes quæ remotæ prius fuerant à populo Dei, simul se adjungerent socios, & studia sua conferrent ad ædificandum Templum, non ex lapidibus, vel ligno, vel alia corruptibili materia, sed ex doctrina & donis Spiritus sancti. Postea adjungit, *Scietis quod Dominus exercituum miserit me ad vos.* De hoc genere scientiæ alibi diximus. O po uit enim Judæos ab initio certo persuasos esse de fide hujus vaticinii. sed ubi accessit effectus vel experientia ipsa, tunc cœperunt clarius cognoscere. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Deus, qui per os meum loquitur, vos minime frustrabitur, quoniam tandem complebit quod nunc denuncio: & ipsa experientia testis erit me fuisse verum & legitimum ejus Prophetam. Et ideo vocat Deum exercituum, ut sese confirment Judæi, dum audiunt hoc proficisci ab eo cujus immensa est potentia. ergo non esse cur dubitent de ipso effectu: quia nihil est quod Deo obsistat, ubi visum fuerit virtutem suam explicare. Sequitur, *Si audiendo audieritis vocem Jehovæ Dei vestri.* Hic promittit Zacharias Judæis addita conditione, si Deo morigeri fuerint, & perstiterint in obedientia verbi ejus ac doctrina: nempe quia incredulitas homines arcet ab omni participatione gratiæ Dei. Verum quidem est, etiamsi omnes tunc fuissent increduli, venturum tamen fuisse Christum: quia Deus, ut verax est, non mutat consilium, etiamsi totus mundus vanus sit. Quoniam ergo stabilitas Dei non pendet ab hominibus, ideo non debemus accipere quod hic dicit Propheta, *Si audieritis vocem Dei*, quasi potuerint redigere in nihilum vaticinii hujus effectum, si fuissent perfidi Deo. Defectio igitur illorum & totius gentis non potuit obstare, quominus tandem suo tempore prodiret Christus. Sed aliud voluit Propheta, nempe Judæos fore participes hujus boni, vel fruituros, ut ita loquar, hac gratia, si amplexi fuerint Dei promissionem, & se obedienter subjecerint Legi ejus. Nam utcunque Christus jam advenerit mundi Redemptor, scimus tamen non pervenire hoc beneficium ad omnes: quare? multi enim increduli occludunt januam & Deo & Christi gratiæ. Ergo soli fideles sentiunt reipsa Deum loquutum esse, & serio percipiunt ejus gratiam, quia scilicet *audiunt vocem ejus:* hoc est, primum fide recipiunt quod Deus offert: deinde etiam non deficiunt ab ejus doctrina: sed in obedientia fidei permanent usque in finem. Huc igitur spectat Propheta, ut ostendat Judæis frustra hæc omnia dici, quoad ipsos, nisi animos Deo aperiant. Ostendit vero rationem qua id fieri debeat, nempe *si audiendo audierint vocem Dei:* hoc est, si non sint addicti suis cogitationibus, nec existiment Deum esse fallacem, quia promittit quod est incredibile. Si ergo renuncient sibi, & suis imaginationibus valere jussis prorsus affixi sint Dei verbo, & adhibeant loquenti Prophetæ fidem, ostendit re ipsa sensuros, idque in salutem suam, quod docet, nempe Christum fore Regem & Sacerdotem, qui suis perfectam felicitatem conciliet.

Da omnipotens Deus, quum nobis exhibitus fuerit Filius tuus, in cujus persona etiam allata fuit nobis bonorum omnium & veræ ac solidæ gloriæ perfectio: da, inquam, ut maneamus in ipso defixi, neque huc vel illuc propensi simus, aut fluctuemur in varias partes, sed ita contenti simus regno ejus & sacerdotio, ut nos totos tradamus in ejus fidem ac custodiam: deinde ne dubitemus sic nos ejus gratia sanctificatos esse, ut tibi grati hodie simus, & freti etiam isto Mediatore, offeramus nos tibi vera cordis fiducia in sacrificium: & ita studeamus glorificare nomen tuum toto vitæ cursu, ut tandem fiamus participes cœlestis ejus gloriæ, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine. Amen.

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT VII.

ET factus est (*datus est*) anno quarto Darii regis sermo Jehovæ ad Zachariam, quarta die mensis noni Chisleu.

2. Nam miserat in domum Dei (*hoc est, Templum*) Sareezer & Reguem-melech & viros ejus ad deprecandam faciem Jehovæ. (*aut, Miserat in domum Dei Sareezer, & Reguem-melech, (in nominativo casu) & viri ejus ad deprecandam faciem Jehovæ.*)

3. Ad dicendum Sacerdotibus qui erant in domo Jehovæ exercituum, & Prophetis, dicendo, An flebo mense quinto? separabo me, quemadmodum feci his annis? (*est turbata series verborum: Quemadmodum solitus sum facere his annis?*)

HIc non ponitur visio, sed responsum quod jussus est dare Zacharias nunciis populi captivi. Dicit enim quosdam è Chaldæa missos fuisse, qui offerrent Deo sacrificia, & simul inquirerent, an servandum esset jejunium quod instituerant urbe capta & excisa. Est autem aliqua ambiguitas in verbis Prophetæ: quoniam dubium est, an duo quos nominat, nempe Sareezer & Reguem-melech cum aliis miserint nuncios, de quibus nunc fit sermo: an ipsi venerint & pertulerint mandata à captivis. sed in ea re parum est momenti. Quantum ad me spectat, inclino in hanc sententiam, venisse duos istos cum suis comitibus Jerosolymam, & omnium nomine sciscitatos fuisse de jejunio, quemadmodum postea videbimus. Quod Judæi putant fuisse proceres aliquos Persarum, omnino est puerile: sed ita ad gloriam gentis suæ trahere solent absq; delectu & judicio quicquid occurrit. quasi vero hoc tantopere fuerit Judæis expetendum, ut duo ex Persis in Templum ascenderent. Sed non opus est longa disce-

pta-

ceptatione: quia si Prophetæ consilium spectamus, colligere promptum erit fuisse homines Judæos, qui missi fuerant ab exulibus, tam ut afferrent dona, quam ut inquirerent de jejunio, sicuti narrat Propheta. Hæc igitur summa est, venisse tam Sareezer quam Reguem-melech, & comites eorum ad Templum: deinde petiisse consilium à Sacerdotibus & Prophetis, an adhuc servandum esset jejunium mensis quinti. Primo loco notandum est, etiamsi non fuerit tantum animi in omnibus, ut signo dato in patriam statim redirent, non tamen fuisse crassos Dei contemptores, & prorsus alienatos à vera pietate. Fuit quidem hoc non leve vitium, torpere apud Babylonios quum liber esset exitus: erat inæstimabile Dei beneficium, porrigere manum miseris illis exulibus, qui prorsus desperaverant de reditu. Quum ergo Deus paratus esset illos domum reducere, non potuit negligi tanta illa gratia sine magna ingratitudine. Sed Dominus tamen voluit in animis quorundam residere aliquas scintillas, utcunque non ferverent quo decebat zelo: sicuti hodie videmus ignaviam in causa esse, ut multi in sordibus Papatus desideant: & tamen illic gemunt, & Dominus retinet eos, ita ut non excutiant studium pietatis, neque prorsus deficiant. Non sunt igitur omnes damnandi perfidiæ, qui nimis pigri sunt ac lenti: sed stimulandi sunt interea: quoniam perperam faciunt qui indulgent eorum torpori. sed tamen misericordia digni sunt ubi non adest ea quæ debebat & optanda erat alacritas, ut se totos Deo addicant. Videmus ergo tale exemplum in captivis, qui debuerant statim se ad iter accingere, ubi permissa illis fuerat facultas edicto Cyri & Darii: manent tamen in exilio, sed non prorsus rejiciunt cultum Dei. Mittunt enim adhuc sacras oblationes, quibus fidem suam profitentur. Deinde interrogant etiam quid agendum sit, & deferunt hanc reverentiam Sacerdotibus & Prophetis qui tunc erant Jerosolymæ. Apparet igitur eos sibi displicere, quamvis non statim corrigant suum vitium. Multi ut sese eximant ab omni culpa, vel potius ut abstergant infamiam, contemnunt verbum Dei, nos etiam derident: imo excogitant quæ possint in nos con[illegible] crimina, ut ita verbum Domini apud simplic[illegible]escat. Sed Propheta ostendit captivos de quibus loquitur, etiamsi non ita animati essent ut par erat, tamen fuisse adhuc probos Dei cultores: quia scilicet mitterent sacrificia in Templum, deinde cuperent etiam illinc audire & discere quid factu opus esset. Primo dicit *missos fuisse nuncios ad deprecandam faciem Jehovæ*. Hic sub Precationis voce Propheta intelligit etiam sacrificia. Certum enim est Judæos etiam in exilio quotidie precatos esse: quia nulla potuit esse in illis religio, nisi se exercerent in precibus. Sed hic de solenni precatione fit mentio, cui adjuncta erant sacrificia, dum scilicet profitebantur se esse ex populo Dei. Cæterum, hinc colligimus sacrificia non magni per se fuisse ponderis: quoniam semper primum locum obtinuit oratio, vel invocatio Dei. Fuerunt igitur sacrificia & aliæ oblationes quasi accessoria, ut loquuntur: quia semper illud vigere debuit inter fide-
Psal. 50. vers. 14. les, Offer mihi sacrificium laudis. Secundo loco dicit etiam fuisse nuncios missos, ut scirent ex Sacerdotibus & Prophetis quod apud eos dubium erat. Hinc colligimus non fuisse crassam simulationem qualis est in hypocritis, qui fingunt se orare Deum: sed simul fuisse studium obedientiæ. Et certe ubi contemnitur sermo Dei & cœlestis doctrina, jam neque precibus est locus, neque aliis exercitiis. infidelitas enim polluit & contaminat quicquid alioqui sacrum est natura. Quisquis ergo rite precari Deum volet, adjungat fidem, hoc est, accedat docilis ad Deum, & cupiat regi ejus verbo. Neque enim dubium est quin Propheta, ubi narrat quod factum est, simul etiam commemoret hanc rationem vel hunc ordinem quem tenent captivi. Hoc igitur totum laude dignum fuit, quod non tantum curarunt placare Deum precibus & sacrificiis, sed etiam sciscitati sunt quidnam placeret Deo. Nec mirum est misisse ipsos Jerosolymam hac de causa, quoniam sciebant locum illum divinitus electum esse, unde petere debebant rectam pietatis doctrinam. Quum ergo Jerusalem esset Sanctuarium Dei, captivi illuc miserant, præsertim quum scirent Sacerdotes esse nuncios Dei, & petendam esse Legis interpretationem ex illorum ore. Sciebant enim nondum venisse tempus quo doctrina salutis spargenda esset per totum orbem. Quod dicit Propheta captivos non tantum ex Sacerdotibus, sed etiam ex Prophetis sciscitatos esse, hinc apparet fuisse rem vulgo notam, Deum excitasse Prophetas, quod longo tempore facere destiterat. Neque enim sine causa dicit Jesaias Deum Pro- *Jesa. 40.*
phetis adhuc dicturum, ut incipiant rursus populum *vers. 1.*
consolari. Fuerat igitur septuaginta annis triste silentium, quum nulli Prophetæ in medium prodirent: sicuti etiam in Psalmo dicitur, Signa nostra non vi- *Psal. 74.*
demus, neque est Propheta inter nos. Deus enim *vers. 9.*
quasi erecto vexillo solitus fuerat populum ducere quum habitaret in terra sancta: & assidue Prophetæ alii aliis successerant continuo ordine, sicuti pollicitus fuerat ipse Dominus per Mosen, Prophetam ex- *Deut. 18.*
citabo è medio tui, &c. Ex quo igitur tracti fuerant *vers. 15.*
in exilium, illic alii alios quum respicerent, non poterant audire vocem ullam quæ illos in spem erigeret, donec rursus præter spem novi Prophetæ excitati sunt. Voluit autem Deus Prophetas illos sedem & domicilium habere Jerosolymæ, ut scilicet colligeret dispersos Israëlis: quoniam si Prophetæ fuissent in Chaldæa, poterant multi inde captare prætextum suæ inertiæ: Nonne etiam Deus habitat in medio nostri? Quid opus est suscipere difficile iter & molestum? nihil enim melius reperiemus Jerosolymæ, quam in hoc exilio: Deus enim declarat se nobis præsentem per suos Prophetas. Fuisset igitur hoc damnosum Judæis habere Prophetas in exilio. sed quum audirent captivi donum Prophetiæ vigere adhuc in Templo, poterant reducere in memoriam quod prius audierant ipsorum patres tam ex ore Jesaiæ, *Jes. 2: 3.*
quam ex ore Micheæ, De Sion exibit Lex, & ver- *Mich. 4.*
bum Domini è Jerusalem. Nunc ergo tenemus cur *vers. 2.*
Zacharias adjungat Sacerdotibus Prophetas. Tenendum autem est quod alibi diximus, fuisse Propheticum munus quasi extraordinarium, ubi aliunde sumebat Deus quam ex Sacerdotibus verbi sui ministros. Erat enim hoc munus Sacerdotale: sed voluit Deus probro exponere Sacerdotes, quum transferret docendi munus ad alios: dico ubi assumpti sunt ex vulgo hominum Prophetæ, vel aliis familiis quam ex Levitica. Verum est non omnes Sacerdotes fuisse Prophetas: sed non debuit tamen officium illud transferri in aliam tribum, nisi ut Deus pœnam exigeret de eorum ingratitudine, qui privatis negotiis potius dabant operam quam docendo populo. Quicquid sit, fuit hoc illustre testimonium gratiæ Dei, quod eo tempore rursus existere cœperant Prophetæ. Ratio etiam illa addenda fuit, non habitasse alibi quam in Jerusalem, ut hoc modo animarentur dispersi ad reditum, & scirent locum illum non frustra à Deo prius electum fuisse. Hæc ratio est cur Propheta diserte exprimat fuisse in domo vel in templo Domini exercituum tam Prophetas quam Sacerdotes. Tempus etiam notatur, nempe *quartus annus Darii, & nonus mensis, & quartus dies.* Scimus initium anni tunc sumptum fuisse à mense Martio. ergo mensis *Kisleu* erat November, vel saltem medius inter Octobrem & Novembrem: sicuti solebant conficere menses suos in noviluniis. Jam de rege etiam Dario alibi diximus. neque enim fuit primus Darius socer Cyri, qui monarchiam transtulit ad Persas, sed fuit filius Hystaspis. Præterierant igitur

igitur septuaginta anni, quia jam iste erat Rex quartus, ut alibi dictum fuit. Nunc videnda est nobis quæstio quam proponunt Sacerdotibus captivi. Quærunt an lugendum sit ipsis mense quinto: & an sese consecrare debeant sicuti fecerant per annos septuaginta & complures. Elapsi enim jam supra illum numerum fuerant aliquot anni, sicuti vidimus. Hinc colligimus fuisse indictum solenne jejunium ex quo Templum incensum, & urbs diruta fuerat. Loquitur hic tantum de quinto mense: sed paulo post mentio etiam fiet septimi mensis. Certum est ex sacra historia urbem fuisse deletam, & Templum eversum quinto mense. Ergo probabile est solennem luctum tunc fuisse susceptum à populo in memoriam tristis illius spectaculi. Septimo mense, quamvis non eodem anno, occisus fuit Godolias, & quicquid residuum fuerat ex plebe simul tractum fuit in diversas partes. Quum ergo tunc prorsus deserta fuisset terra, etiam probabile est aliud jejunium fuisse susceptum, ut scilicet quotannis sese humiliarent coram Deo, & supplices veniam precarentur. Quum hæc fuerit causa utriusque jejunii, satis constat non potuisse damnari à Sacerdotibus. Nec vero dubium est quin publico omnium consensu factum hoc fuerit, ut scilicet singulis annis luctum hunc susciperent. Et videmus etiam quem finem jejunio Deus præscribat, nempe ut tangantur homines vera pœnitentia dum ad ipsum accedunt, & ipso externo habitu sese admoneant de reatu suo. Quum ergo hanc regulam sequuti fuerint Judæi in istis jejuniis, statuendum est placuisse Deo: quoniam pia erant exercitia, quibus poterant erudiri ad pœnitentiam. Interrogant autem an debeant continuare suum luctum, quia jam Templum extrui cœperat cum urbe. Si fuerat hæc lugendi ratio, quod nullum amplius stabat templum ubi sacrificia offerrent, urbs etiam sancta diruta fuerat: certe tunc gratias Deo agere æquum fuit, & redire ad lætitiam, quum scilicet finis calamitati esset impositus. Non tamen audent captivi quicquam mutare, nisi accedat Sacerdotum auctoritas & consensus, ut ita omnes inter se conveniant: & hoc modo etiam testentur se esse vera membra Ecclesiæ: quoniam nihil separatum habere vellent à reliquis. Non exprimitur nomen Jejunii, sed quærunt, Lugebimusne? unde etiam satis apparet non fuisse tam crassos, ut putarent in jejunio esse pietatis summam, sicuti hypocritæ fingunt ciborum abstinentia coli Deum: & ita ludunt cum eo suis nugis, quum Deus, qui Spiritus est, velit spiritualiter coli. Facile igitur videmus non fuisse imbutos crassa illa & stulta opinione Judæos, quum jejunium illud annuum susciperent. ponunt enim luctum loco jejunii. Quorsum autem luctus, nisi ut prodirent in Dei conspectum rei & supplices, & testatum facerent externis signis se culpam agnoscere, ut ita possent misericordiam & veniam consequi? Addunt etiam consecrationem: quanquam varie exponitur hoc verbum נזר, quod significat Separare. sed hic restringunt multi interpretes ad ciborum abstinentiam: quasi dicerent, Separabimus nos à cibo? Hoc videtur mihi coactum: potius igitur ad sanctificationem refero. scimus enim quum dies aliquis præscriptus esset vel jejunio vel sacrificiis, fuisse additam sanctificationem. Etsi enim tota vita cavere oportuit Judæos ab omnibus inquinamentis: tamen quum indicerent jejunium aliquod vel sacrificium, scimus quemadmodum jam dixi, magis sedulos fuisse & sollicitos ut abjicerent omnem pollutionem. Tenemus ergo quorsum tendant Judæi, & quid etiam velint istis verbis. Nunc sequitur,

4. Et datus sermo Jehovæ exercituum mihi fuit, dicendo,

5. Dic ad totum populum terræ, & ad Sacerdotes, dicendo, Quum jejunastis & planxistis in quinto & septimo, (*mense, subaudiendum est,*) & his septuaginta annis, an jejunando jejunastis mihi, mihi?

6. Et quum comedistis, & quum bibistis, annon vos comedistis; & vos bibistis?

7. Annon ad sermones quos clamavit Jehova in manu Prophetarum priorum, quum esset Jerusalem quieta vel opulenta, (*vel quieta & tranquilla. Diximus enim alibi de hac voce ישבת*) & urbes ejus per circuitus ejus; & meridies, & campestris regio quieta?

8. Et factus est sermo Jehovæ ad Zachariam, dicendo,

9. Sic dixerat Jehova exercituum, dicendo, Judicium veritatis (*hoc est, Verum, non fallax, sincerum & integrum judicate*) & beneficentiam & misericordias facite quisque cum fratre suo.

Hic narrat Propheta se missum fuisse ad populum & Sacerdotes, non tam ut doceret nuncios illos qui venerant ex terra longinqua, quam ut corrigeret vitia gentis suæ: quia tunc suo more cœperant rursus Judæi fucum facere Deo, & prolapsi fuerant ad multas corruptelas, quemadmodum alibi visum fuit. Et satis apparet Deum non mandasse hoc rursum Zachariæ, quod nuncii perferrent in Chaldæam: sed hac occasione Judæos fuisse admonitos ut sibi prospicerent. Fieri potest ut cœperint ipsi quoque Sacerdotes & omnes alii agitare hanc controversiam, Quid? fratres nostri inquirunt an adhuc servandum sit jejunium: & ita variæ fuerint sententiæ. Cæterum quia hoc dubium est, in medio relinquo. Quicquid sit videmus Prophetam hic non scribere captivis, neque etiam alloqui eorum muncios, ut referant in Chaldæam quod hic narratur: sed potius sermonem convertere ad Sacerdotes & populum. Summa est, quum dedissent captivi non vulgare testimonium pietatis, Deum exprobrasse Judæis qui reversi in patriam fuerant, ingratitudinem, qua jam cœperant se polluere. Ideo objicit, *An mihi jejunastis? & an mihi comedistis?* quasi diceret Deum per se non morari jejunia, nisi proficiscantur à sincero affectu, & spectent etiam in verum & legitimum finem. Consilium ergo Prophetæ fuit expergefacere Judæos, ne fingerent Deum placari aut jejunio aut aliis frigidis ceremoniis: sed scirent majus aliquid requiri. Et videmus quam propensa sint hominum ingenia ad externos ritus, atque ut putent se perfecte erga Deum defungi ubi jejunaverint. Quum ergo hoc vitio laboret hominum natura, ideo hic Propheta mittitur, qui tales nugas discutiat: quod facit ubi pronunciat jejunium non placere vel acceptum esse Deo, quasi res esset meritoria, vel etiam quasi in eo sita esset aliqua sanctitas. Primo dicit, *sibi datum fuisse sermonem ut iret ad populum terræ & Sacerdotes.* Videmus quod jam dixi, responsum non dirigi ad captivos, sed ad ipsos terræ incolas & cives Jerosolymæ: quoniam scilicet putabant agi de primo & summo capite totius religionis, quum mota esset quæstio de jejunio. Deus ergo ut hanc superstitionem illis extorqueat, dicit, *An quum jejunastis mense quinto & mense septimo, deinde bis septuaginta annis, an mihi jejunastis? mihi?* inquam. Nam affixum posuerat in verbo צמתני: & tamen postea addit אני: quasi diceret, An mihi jejunastis? Ego? hoc est, an ego probabo tale jejunium? est emphatica repetitio: quasi diceret, non esse cur Judæi glorientur se probe coluisse Deum: & ita officio suo esse defunctos, quia bis quotannis jejunarent: quo-

niam ratio illis erat cum Deo, qui respuit tales nugas. Et hinc colligimus nihil esse magis præposterum, quam ubi judicant homines ex proprio sensu de cultu Dei, & sibiipsis confidunt. Facile enim est nobis blandiri: quia ut terreni sumus, ita putamus quicquid fulget coram oculis nostris esse Deo gratissimum. Sed Propheta hic uno verbo admonet quam frivolæ sint hujusmodi blanditiæ, quoniam Deus ex opposito surgit, *An mihi jejunastis?* An vos ipsi eritis judices, & vestro arbitrio licebit comminisci diversos cultus? Ego autem semper maneo mihi similis. Nolite me transfigurare in mores vestros. ego enim repudio quicquid vobis arridet. Quum dicit *illos sibi ipsis comedisse & bibisse*, significat hæc nihil facere ad cultum Dei, sive bibant & comedant, sive abstineant à cibo & potu. Posset etiam elici alius sensus, nempe Judæos comedisse ut solent profani homines. Et erit obliqua exprobratio, quod scilicet bis tantum quotannis placare Deum studuerint: deinde in reliquum tempus fuerint securi, & luxuriati fuerint in suis crapulis. Tenendum enim illud principium
1 Cor. 10. vers. 31. Pauli, Sive comedamus, sive bibamus, omnia esse agenda in Dei laudem. Et Lex etiam diserte hoc præcepit Judæis, ut epularentur coram Domino: hoc est, ne cibum gustarent nisi cum gratiarum actione quasi præsente ipso Deo. Quum ergo Judæi sibi epulati fuerint, posthabito Dei respectu, non mirum est jejunia ipsorum repudiari: quia non fuerit æqualis tenor ut decebat. Quamvis enim pii non semper jejunent, tamen etiam dum liberalius vescuntur cibo & potu, non avertunt animos à Deo: sed potius coram ipso lætantur. Deo igitur comedunt & bibunt, sicuti Deo abstinent. Sed Propheta hic docet, *Judæos sibi comedisse:* ideo non posse ipsorum jejunium venire in rationem coram Deo. Sensus hic posterior non male etiam convenit. sed quantum ad summam rei spectat, sufficere hoc nobis debet, Prophetam, quia negotium erat cum hypocritis, ridere superstitionem in jejuniis, quod scilicet existiment esse piacula delendis peccatis: & si abstineant uno vel altero die à cibo & potu, hoc modo placari Deum. Et consilium ejus melius patet ex proximo versu, ubi dicit, *Annon ad sermones quos clamavit Jehova per suos Prophetas?* Hic Propheta confirmat doctrinam suam multis testimoniis, quod scilicet Deus jam olim continuis seculis non destiterit revocare Judæos ad veram pœnitentiam, & simulationem eorum damnare, ne putarent sanctimoniam esse positam in jejunio, vel similibus. Hoc autem facit Propheta non modo ut sibi plus fidei conciliet vel acquirat: sed ut duplicet crimen in Judæis: quasi diceret eos in speciem valde esse anxios, ne Deum offendant, interea merum esse mendacium: quia si ex animo cuperent Deo placere, jam pridem edocti fuerant jejunia per se nullius esse momenti, sed exordium debere fieri à vera pietate & spirituali cultu. Dixi nuper quum mota fuisset quæstio à captivis, potuisse etiam agitari multos sermones in populo, ut fieri solet. Cæterum quia Judæi semper redibant ad ingenium, hoc est, cæcutiebant in frigidis ceremoniis, & putabant hoc modo Deum sibi fore propitium: hæc ratio est cur Propheta derideat præposteram eorum diligentiam: Ecce, inquit, tantum nunc hoc quæritur, sitne jejunandum, quasi scilicet res ista præcipua sit coram Deo. interea negligitur pietas, negligitur vera invocatio Dei: denique totus spiritualis cultus ducitur apud vos pro nihilo: & vitæ etiam integritas nulla viget. Alii enim alios vicissim mordent: alii ab aliis rapiunt: alii aliis inferunt injuriam, vel mentiuntur: vos secure oculos clauditis ad tam crassa scelera. Interim vero si omissum fuerit jejunium, putatis pessundatam esse totam pietatem. nempe sunt antiqui mores, & ita soliti sunt facere patres vestri: & satis constat vos ludere cum Deo, & plenos esse fallaciis: & ne micam quidem esse veræ pietatis. nam Deus insonuit olim auribus vestris, & fuerunt illi non obscuri sermones quum vos hortatus est per Prophetas suos. ostendit quænam esset vera pœnitentia: sed Deus nihil profecit. nonne satis constat vos nunc fallaciter agere, ubi tam sedulo inquiritis de jejunio? Nunc ergo tenemus quanta sit vehementia in his verbis, *Annon ad sermones quos olim clamavit*, &c.] Neque enim satis erat commonefieri Judæos de vera pœnitentia: sed hæc etiam castigatio valde utilis fuit, quæ acrius ipsos pungeret. & omnino necesse fuit detegi ipsorum hypocrisin, ne sibi nimium placerent in illis externis officiis. Ergo ne exciperent se facere recto studio quod inquirerent de consilio Dei, respondet Propheta, Ubi igitur sunt verba illa quibus Deus testatus est quidnam sibi placeret? Et hac etiam ratione utitur verbo קרא. Neque enim hic dicit Deum protulisse verba per suos Prophetas, sed quasi sonore & pleno ore intonuisse: Ecce, inquit, vos inquiritis quasi dubii: & vix potest vobis explicari hic nodus: quasi vero res sit tanti momenti. Deus autem non tantum loquutus est, sed clamavit in auribus patrum vestrorum: interea calcatis illam doctrinam, vel clausis oculis eam præteritis. Quid hoc sibi vult? inquirere tam anxie de jejunio, & interea contemnere quod longe pluris erat? quemadmodum etiam hypocritis exprobrat Christus quod non dubitent camelum Mat. 23. deglutire, quum soleant excolare culicem: quia sci- vers. 24. licet non audent in rebus minutis quicquam tentare: ubi autem crassissimum scelus apparet, transiliunt quasi bruta audacia. Huc igitur spectat hæc admonitio Prophetæ, quod non serio neque bona fide Judæi inquirant de voluntate Dei, sed fingant se esse pietatis studiosos, quum tamen aperte & crassa ac supina audacia rejiciant doctrinam, quæ tamen minime ambigua erat, quum Deus per diversos Prophetas satis ipsos, & patres etiam docuisset, quidnam exigeret ab ipsis.

Da omnipotens Deus, quando natura tam propensi sumus ad simulationem, ut excutere discamus nosipsos, & descendere in proprias conscientias, ne quisque nostrûm sibi indormiat falsis blanditiis, sed ita displiceamus in occultis vitiis quisque sibi, ut interea tendamus, & toto studio & conatu enitamur ad veram pietatem, & ita studeamus nos totos tibi addicere, ut gemamus sub onere peccatorum nostrorum, & supplices ita confugiamus ad misericordiam tuam, ut simul etiam tangamur vera pœnitentia, donec tandem exuti omnibus carnis nostræ corruptelis, recipiamur in illam puritatem quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. VII.

Sic dicit Jehova exercituum, dicendo, Judicium veritatis judicate, & clementiam & misericordias facite quisque cum fratre suo. Vidimus quid Propheta de jejunio dissereret, quum missi fuissent nuncii ab exulibus ut inquirerent de jejunio. Hæc commoda fuit occasio tractandæ hujus doctrinæ. Nam sicuti tunc diximus, populus sic addictus erat suis ceremoniis, ut putarent totam pietatem in jejunio & similibus exercitiis positam esse. Et quoniam ad hoc vitium proclives sumus natura, diligenter tenendum est quod hactenus Propheta docuit, jejunium scilicet non probari Deo simpliciter, & per se, sed propter alium finem. Jam ubi ostendit falli Judæos, si putent Deum ceremoniis suis placari posse, admonet quid maxime requirat Deus in Lege sua, nempe ut homines inter se justitiam ac rectitudinem colant. Verum quidem est, in Lege primas partes tenere Dei cultum: sed hæc ratio loquendi satis trita est, ubi Deus ab officiis secundæ Tabulæ examinat hominum vitam, & ostendit quid maxime Lex præcipiat. Deus ergo hoc loco, sicuti pluribus aliis, non commendat justitiam inter homines, ita ut posthabeat pietatem. Nam sicuti longe præcellit totum mundum, ita scimus in regula bene vivendi semper initium debere fieri ab ejus cultu. sed Propheta, quoniam negotium erat cum hypocritis, ostendit eos tantum ludere cum Deo, dum insistunt rebus externis, & interea negligunt rectitudinem & alia charitatis officia. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. dixerat proxima lectione se nihil afferre novum, sed tantum reducere in memoriam quæ tradita fuerant ab aliis Prophetis. Hic vero prosequitur sermonem illum, quod scilicet Deus pluris faciat justitiam & humanitatem, quam umbras illas legales, quæ per se nullius momenti erant. *Judicium*, inquit, *veritatis judicate*. Hoc non potest extendi promiscue ad totum populum: sed his verbis oblique accusat Propheta judices, quoniam scilicet vel favore, vel odio rapiebantur, ita ut nihil æquum vel rectum decernerent. Colligimus ergo ex Prophetæ verbis tunc judicia fuisse corrupta, adeo ut vel in gratiam amici judex pronunciaret, vel pretio & mercede redemptus. Quoniam ergo nulla erat veritas in judiciis, sed falsi prætextus & colores, ideo revocat hic eos Propheta ad *judicium veritatis*: hoc est, simplex: ubi scilicet personæ locum non habent, ubi neque odium, neque favor prævalent, sed spectatur sola æquitas. Postea descendit communiter ad totum populum: *Facite*, inquit, vel exercete *clementiam & misericordias quisque cum fratre suo*. Non jubet duntaxat eos abstinere ab omni injuria, sed hortatur ad beneficentiam: quia non sufficeret neminem lædere, nisi etiam quisque nostrûm studeret proximos suos juvare. nam humanitas hoc nobis dictat, opem ferendam esse miseris, dum ipsa necessitas nos illuc sollicitat. Cæterum, tenendum est duplicem esse synecdochen in his Prophetæ verbis. una enim est synecdoche, ubi Propheta tantum attingit secundam Legis tabulam, & tamen comprehendit regulam bene vivendi in genere: postea non enumerat quicquid traditur in secunda Legis tabula, sed quasdam duntaxat partes proponit exempli loco. Tamen certum est ejus consilium, nempe longe decipi homines, ubi erga Deum ceremoniis & rebus externis defungi volunt: deinde hanc esse veram probationem & solidam pietatis, si quisque justitiam & æquitatem colat cum proximo suo. Postea adjungit,

10. Et viduam, & pupillum, peregrinum, & pauperem ne diripiatis, & vir malum fratris ne cogitetis in corde vestro. (*hoc est, ne singuli vestrûm cogitent in corde suo vel machinentur malum fratribus suis.*

Commemorat etiam alias quasdam species, sed in eundem finem: nempe timorem Dei non probari ceremoniis, sed ubi quisque juste & innoxie vivit cum fratribus suis, nec tantum abstinet ab omni injuria, sed propensus est ad miseros juvandos. Quoniam autem & viduæ, & pupilli, & peregrini videntur quasi expositi in prædam, Moses sæpe in Lege eos commendat, & ostendit curæ esse Deo, ipsumque fore vindicem, siquis ipsos lædat. Sic etiam Propheta hic diserte loquitur de viduis, & pupillis, & peregrinis, ut Judæi intelligant non modo cavendum esse ne quis læsus queratur, vel ne retaliet injuriam sibi illatam, sed coram Deo integritatem colendam esse. nam metu sæpe etiam improbi terrentur, ne maleficia sua exerceant, quoniam scilicet cogitant aliquem fore ultorem. Hinc fit ut divites & opulenti tuti sint ab omni molestia, quoniam cincti sunt ac muniti validis præsidiis: sed viduæ & pupilli non ita possunt repellere injurias. Hæc igitur ratio est cur Propheta hic viduas potius, & pupillos, & pauperes ac peregrinos nominet, quam promiscue loquatur de omnibus. Nam summa est, quemadmodum admonui, timorem Dei non probari solide, nisi ubi quisque addictus est justitiæ & æquitati, neque tantum metu vel pudore cohibetur, sed officio suo fungitur quasi coram Deo & Angelis, ita ut parcat pauperibus & miseris, qui nudati sunt omni auxilio. Sed quoniam aliis locis hanc doctrinam fusius exposuimus, nunc satis est eam breviter attingere. Pergamus.

11. Et renuerunt attendere, & posuerunt humerum declinationis, & aures suas aggravarunt ne audirent:

12. Et cor suum posuerunt adamantem, ne audirent verba quæ miserat Jehova exercituum in Spiritu suo, in manu Prophetarum superiorum: & fuit ira magna à Jehova exercituum.

Hic Propheta Judæos ætatis suæ, exemplo patrum acrius pungit, quia scilicet videbat nihil fere ab illis differre. Summa est, Judæos omnibus seculis mala fide & perverse egisse cum Deo: quia utcunque jactarent sibi esse pietatis curam & studium, tamen volebant Deo satisfacere duntaxat inanibus nugis. Huc ergo nunc tendit Propheta. nam certum est semper fuisse aliquem prætextum pietatis in gente illa: sed fuit mera simulatio, quoniam intenti erant suis ceremoniis. Ubi autem serio Deus urgebat eos, illic

illic sese prodebat eorum contumacia & perversitas, quæ prius occulta fuerat. Dicit ergo *renuisse ipsos audire*. Jam non accusat mortuos, nisi hoc consilio, ut doceat suos æquales. Videbat enim sollicitos esse de solenni jejunio; interea pro nihilo fere ducere quæ præcipua erant capita Legis, nempe misericordiam & judicium & rectitudinem. Hæc enim tria ponit
Mat. 23. vers. 23. Christus. Dicit igitur hanc doctrinam non esse novam, & patres eorum satis probe fuisse admonitos: sed sponte, & quasi data opera fuisse rebelles Deo. Denique hic excutit illis larvam ignorantiæ, quia ut plurimum volunt homines extenuare culpam, quasi non fuerint vel satis clare, vel in tempore edocti. Propheta igitur negat quicquam esse excusationis, quoniam fuerunt præfracti & indomiti: *renuerunt attendere*. Postea quo melius exprimat contumaciam hanc, dicit objectum fuisse ab illis *humerum declinationis*. Hebræi dicunt Servire homines humero, ubi sunt morigeri & flexibiles, ac libenter subeunt quod injungitur onus, quemadmodum vidimus 3. cap. Sophoniæ. Nunc ex opposito Propheta humerum præfractum dicit fuisse in Judæis, quoniam non potuerint assuescere ad ferendum jugum, sed excusserint omnem timorem Dei. & ratio metaphoræ est, quod humero ferantur onera: sic Dominus imponit Legem humeris nostris, ne scilicet libere lasciviat caro, sed sub freno se contineat. Dicit ergo illos posuisse humerum rebellem. סוררת proprie vertitur Declinationis humerus. sed alii vertunt perversum, alii contumacem: & quoniam eodem redit sensus, non contendam de ipsa voce. Sufficiat igitur, hic damnari contumaciam in Judæis, quia fuerint prorsus indociles, & non potuerint se Deo & verbo ejus subjicere. Postea addit etiam de auribus, *Aggravarunt aures ne audirent*. Denique modis omnibus convincere voluit Propheta Judæos, ne quid objicerent ad culpam suam levandam, quoniam omni ex parte certa malitia recusaverant parere Deo, quum satis clara & familiaris esset ejus doctrina. Postea etiam descendit ad cor: *Posuerunt*, inquit, *cor suum adamantem*, vel lapidem durissimum. Alii vertunt Chalybem: alii silicem. Significat interdum spinam. sed hoc loco, sicuti 3. Ezechielis capite, & apud Jeremiam, accipitur pro Adamante vel pro lapide durissimo. Nunc videmus quorsum tendat Propheta, Judæos scilicet non fuisse excusabiles quasi errore & ignorantia lapsi essent, quoniam sponte & perverso animo semper respuerant sanam doctrinam. Hypocrisin igitur solam Propheta obstaculo fuisse docet, quominus tenerent ac sequerentur quod rectum erat. Cæterum operæpretium est notare has loquendi formas, quibus contumaciam Propheta traducit, ubi dicit attentionem negatam fuisse Deo. nam hic antithesis debet nobis occurrere inter verum timorem Dei & obedientiam, & ab adversa parte, contemptum Legis & voluntariam rebellionem. Si ergo nolumus damnari coram Deo contumaciæ, primo loco attentio præstanda est verbo ejus: postea subjiciendi sunt humeri, ut scilicet placide feramus jugum nobis impositum: tertio etiam aures arrigere oportet, ut verbum Dei non effluat nobis dum prædicatur, sed radicem in nobis agat: postremo flectenda sunt corda ad obedientiam, & omnis durities corrigenda, vel emollienda est. Jam vero addit Zacharias Judæos fuisse vel lapideo corde vel ferreo ad repudiandam Legem Dei & omnes Prophetas. Priorem gradum tribuit Legi, quoniam inde oportuit petere totam pietatis doctrinam: & Prophetæ, sicuti jam sæpius dictum fuit, tantum Legis erant interpretes. Postea addit, *verba fuisse missa à Deo in Spiritu, & in manu Prophetarum*. Quum dicit loquutum fuisse Deum per Prophetas, occurrit objectioni qua hypocritæ se tegere solent, dum respuunt doctrinam. Excipiunt enim se libenter fore Deo morigeros, sed non posse ferre hominum imperium. Quasi vero verbum Dei mutaret naturam suam, ubi profertur ore hominis. sed quoniam hypocritæ & profani homines minuere solent verbi auctoritatem hoc prætextu, Propheta hic ostendit Deum velle audiri; etiamsi ministros adhibeat. Ergo per modum concessionis hoc positum est, Prophetas esse intermedios: sed tamen Deum ita ipsorum ore loqui, ut contemptus in eum redundet, si non habetur legitimus honor doctrinæ. Jam ne ipsa hominum vilitas quicquam detrahat verbi reverentiæ, ponit etiam nomen Spiritus: quasi diceret loquutum fuisse Deum per servos suos, nempe homines mortales; sed interea *loquutum fuisse in Spiritu suo*. Non est igitur cur fallaciter excusent hypocritæ se non esse Deo rebelles, ubi vilipendunt Prophetas: quoniam apparet ac refulget etiam virtus & majestas Spiritus sancti in ipsa doctrina, sic ut hominum conditio nihil illi auferat ex sua dignitate. Jam hoc etiam addendum est, damnari Judæos, quod statim ab initio fuerint mature admoniti: & per eos tantum stetisse quominus resipiscerent. Nam si Dominus passus fuisset eos diu errare, erat aliquis tergiversandi color: sed quum revocare in viam ipsos tentasset Deus, & Prophetæ alii aliis subinde & assidue fuissent submissi, hinc melius detegitur ipsorum improbitas, imo ferrea contumacia, *quod scilicet pervicaciter recusaverint parere Deo*. Hæc igitur ratio est cur hic Zacharias commemoret Prophetas superiores. Tandem subjicit, *Iram magnam fuisse à Jehova exercituum*: qua particula admonet non esse quasi de re ambigua disputandum an patres improbi fuerint ac immorigeri Deo. Pœnis enim satis testatus est ipse illorum mores se fuisse abominatum. nam hoc principium tenendum est, Deum non agere crudeliter ubi homines castigat, sed scelerum gravitatem semper debere æstimari ex pœnis quas infligit. Quum ergo tam duriter & severe castigaret Dominus veterem populum, hinc colligere promptum est intolerabilem fuisse eorum malitiam. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat *iram magnam fuisse profectam à Deo*, ne scilicet putarent Judæi ipsum leviter fuisse offensum, quia contentus etiam fuisset mediocri aliqua pœna. sed ubi tam severe irascitur, & horrendum in modum ulciscitur populi peccata, sequitur in ipsis sceleribus aliquid fuisse gravius quam homines existiment. Cæterum, subest tacita comparatio, quia eo deterior fuit improbitas eorum qui tunc vivebant; quoniam potuerant saltem patrum jactura commonefieri, ut sincerius agerent cum Deo. Sciebant patres suos fuisse sedulo & multis modis admonitos: sciebant exilium sequutum fuisse, quod testimonium erat horribilis vindictæ Dei. Quum ergo non absimiles essent patribus, neque perversum illud ingenium exuerent, hinc convincitur major eorum & magis præfracta improbitas, quia scilicet debuerant percelli aliquo metu, quum viderent tam horribile esse Dei judicium contra homines obstinatos. Postea sequitur,

13. Et fuit, sicuti clamavit & non audierunt, sic clamaverunt & non audivi, dicit Jehova exercituum.

Propheta exaggerat pœnarum gravitatem, quod frustra ingemuerint & conquesti sint, quia Deus surdus fuerit ad ipsorum querimonias & clamores. Si Deus quodammodo fulminet, interea statim præbeat se exorabilem, non videbitur tantopere fuisse infensus: cæterum ubi nihil suis votis & precibus proficiunt miseri quos affligit manu sua, sed frustra ululant, & nihil sentiunt opis, tunc melius colligitur Deum non vulgari modo offensum esse. Hoc ergo voluit Propheta hac circumstantia, ubi dicit *non fuisse exau-*

exauditos à Deo in suo clamore. sed notanda est repetitio contumaciæ: dicit enim Deum clamasse, & non fuisse ab illis auditum. Hæc autem merces non potest censeri injusta, ubi Deus pœnam exigit spreti verbi sui. nam quantus est hic honor, quo dignatur miseros homunciones, ubi ad se eos invitat, & quidem pleno ore? Ubi autem ita respuitur & spernitur clamor Dei, nonne merentur qui ita præfracti fuerunt quod hic dicit Propheta, nempe ut clamando ludant operam? quia Deus surdus erit ad omnes gemitus. Quantum ad verba spectat, hic personæ mutatio posset turbare simplices: sed notanda est ratio loquendi, quæ satis communis est Prophetis. nam quia assumunt Dei personam, ut plus auctoritatis concilient suæ doctrinæ, interdum loquuntur in tertia persona, interdum in prima. In prima dum loquuntur, Deus loquitur ipse: dum loquuntur in tertia, sunt quasi ministri qui recitant, & de manu in manum proferunt quod à Deo injunctum fuit. Ergo Propheta priore membro hic loquitur tanquam minister Dei: postea suscipit ejus personam, acsi esset ipse Deus: sed hoc fit respectu verbi, quemadmodum dictum est. *Factum est* ergo, *sicuti clamavit & non audierunt.* Quis clamavit? durum esset hoc referre ad Prophetas: quod faciunt nonnulli. Ergo non dubium est quin Propheta hic Judæos accuset, quia obsurduerant ad Dei sermonem: *Sic*, inquit, *clamabunt & non audiam.* Dicendum fuerat, Sic clamabunt, & non audiet Dominus ipse. Videmus in sensu nihil esse vel obscurum, vel ambiguum. Summa est igitur, Deum non frustra minatum fuisse per veteres Prophetas, sed quemadmodum hanc vindictam denunciaverat per os Jesaiæ, ita completam fuisse in Judæis, quod scilicet clamaverint sine profectu, & experti fuerint Deum severum judicem, cujus vocem etiam prius contempserant. Scimus autem multis locis occurrere hanc sententiam, non exaudiri impios à Deo: imo preces ipsorum esse abominabiles, quia nomen Dei impuro corde & ore profanant quoties ad eum confugiunt: quia scilicet perrumpunt sine fide & pœnitentia. Ergo ex his verbis colligimus merito putrescere in suis malis qui obstinati sunt in spernendo verbo Dei: quoniam minime æquum est vel consentaneum, ut Dominus facilis sit ad audiendos ipsorum clamores, ipsi autem surdis auribus prætereant vocem ejus. Sequitur, *Jes. 65. vers. 12.*

14. Et exturbavi eos *(vertunt quidam)* super omnes gentes *(alii melius, dispellam illos ad omnes gentes)* quas non noverunt, *(alii vertunt, quæ non noverunt eos)* & terra desolata erit post eos, ne sit transiens, nec revertens: & posuerunt terram desiderabilem in vastitatem.

Hic concludit Propheta quod cœpit differere de vindicta Dei, qua satis aperte testatus fuerat gentis illius scelera venisse ad summum cumulum, ita ut jam locus non esset veniæ. Dicit ergo *dispersos fuisse.* nam ego ita malo vertere: & videtur etiam hoc exigere contextus. Variant interpretes in hac voce: imo etiam ipsi Hebræi dicunt difficilem esse hunc locum, quia scil. secundum regulas Grammatices vix potest aptari hoc verbum contextui. sed primum videndum est qua de re tractet Propheta: deinde secundo videndum est quum plures significationes sint hujus verbi, quænam maxime conveniat. Non dubium est quin Propheta hic commemoret vindictam Dei, quod dispersi fuerint Judæi per varios populos, non tantum rapti in exilium, sed etiam dissipati per multas partes. Hoc verbum si transitive accipitur, nulla erit ambiguitas. nam סער significat movere loco, vel dispellere, & quidem violenter, quia deducitur à turbine. Quum ergo hic possit esse transitivum verbum, non video cur quæramus alios sensus perplexos, ubi satis constat de mente & consilio Prophetæ. Dicit ergo *Judæos fuisse dispersos.* quomodo? *ad cunctas gentes*, hoc est, per varias plagas mundi: deinde, ad gentes incognitas. Scimus autem quo longinquius est exilium, eo esse asperius, quia vicini sunt paulo humaniores ut plurimum. Si quis autem abripitur ad gentem aliquam barbaram, mallet centies mori in itinere, quam ita procul vivere à patria, & in moribus novis & insolitis. Summa est, Judæos duriter afflictos fuisse à Deo, quia non modo discesserint à vero ejus cultu & puro timore, sed etiam pervicaces fuerint, respuerint omnem sanam doctrinam, & ad omnes admonitiones fuerint surdi & præfracti. Dicit ergo hac ratione *fuisse dispersos ad omnes gentes.* Postea adjungit, *terram post eos fuisse desolatam*, ita ut nemo illac transiret. Hæc etiam circumstantia potuit clarius ostendere iram Dei, quum adjudicasset terram vastitati. Ubi enim Deus notas vindictæ suæ terræ & aliis elementis innoxiis imprimit, hinc apparet non leviter iratum esse hominibus. Dicit ergo Deum non fuisse contentum populi illius exilio & dispersione: sed voluisse etiam conspicuas notas manere scelerum, quod terra ipsa esset sterilis post eos & deformis. Scimus autem terram illam fuisse valde uberem, non tam natura quam benedictione Dei.
Exod. 3:8. Promiserat enim se daturum Israëlitis terram fluentem lacte & melle. Hæc fœcunditas quum versa est in sterilitatem, talis mutatio debuit expergefacere omnium animos, ut sentirent illic horribile Dei judicium. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat, *terram post ipsos*, hoc est, ex quo ab ea discesserant, *fuisse vastam & desertam.* Polluerant enim terram eo usque, ut cogeretur ferre Dei judicium, licet per se esset innoxia. Et addit *terram desiderabilem fuisse in vastitatem*, idque ipsorum culpa. Fuit quidem Deus auctor hujus vastitatis: sed imputat Zacharias populo hoc malum, quia scilicet provocaverint in se iram Dei, & sibi accersiverint tantam calamitatem: imo etiam involverint quasi simili reatu terram ipsam, quoniam à Deo maledicta fuit, quamvis jam inde alio tracti essent. Terra desiderabilis sæpe vocatur Judæa, non modo ob fœcunditatem & frugum copiam, sed quia Deus sibi eam elegerat: & quum multis dotibus excelleret terra illa, certum tamen est summam ejus præstantiam in hac parte fuisse, quod eam peculiari honore dignatus esset Deus. Ergo exprobrat Zacharias, quod non modo Judæi sua culpa extinxerint gratiam Dei quoad proventum frugum, sed quod corruperint terram illam, quæ singulari gratia pollebat, nempe ut esset domicilium Dei. Hinc etiam melius colligitur quanta fuerit scelerum enormitas, quæ facere potuit, ut Deus terram à se electam addiceret vastitati. nam, quemadmodum diximus, hic non vulgaris fuerat honor, quod Deus voluerat esse instar Paradisi terram illam, in qua voluerat coli ab electo & sancto populo. Ubi autem tanta dignitas vertitur in ignominiam & æternum probrum, hinc clare apparet ratum signum iræ Dei: & hinc etiam convincitur gentis impietas, quæ sicuti dictum est, non modo avertit gratiam Dei à terra ipsa, ne fruges ex more produceret, sed ut esset quasi deforme theatrum, & incuteret omnibus horrorem, quum viderent sic desertam terram ubi prius fuerat Templum & invocatum nomen Dei.

Da omnipotens Deus, quando nos hac lege adoptasti in filios, ut fraternam inter nos benevolentiam mutuo colamus, & alii aliis se & officia sua impendant: da, inquam, ut tota vita probemus non frustra nos abs te vocatos esse, sed ita conjunctis animis vivamus, ut vigeat inter nos integritas & innocentia: & alii aliis prodesse studeant, ut ita glorificetur

tur

tur inter nos nomen tuum, donec tandem hujus vitæ cursu perfecto, perveniamus ad metam illam, quam nobis proponis, ut tandem defuncti omnibus hujus vitæ incommodis perveniamus ad beatam illam quietem quæ nobis reposita est in cœlo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUINTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT VIII.

ET fuit sermo Jehovæ exercituum, dicendo,

2. Sic dicit Jehova exercituum, Zelatus sum pro Sion zelo magno, *(vel æmulatione magna)* & indignatione magna æmulatus sum pro ea. *(vel zelatus sum.)*

QUidam existimant initio hujus capitis populum coargui suæ perfidiæ, quia non egerit cum Deo ut debuerat, sed violaverit sacrum illud conjugium, quo eum dignatus fuerat Deus: quemadmodum hæc ratio loquendi satis trita est, ubi Deus maritis zelotypis se comparat, dum videt Ecclesiam suam impudice agere. sed non potest quadrare ille sensus, quia verbum קנא, quoties additur hæc syntaxis, sumitur pro studio vel affectu amoris in bonam partem. nam ל valet tantundem ac Propter, vel pro: & in primo capite habuimus similem sententiam. multis etiam aliis locis satis patet non posse aliter sumi quod hic dicitur, nisi Deum ira fuisse accensum contra omnes Ecclesiæ suæ hostes: quia scilicet Ecclesiam suam singulariter diligat. Æmulatio igitur hic non significat zelotypiam, sed accipitur in diversam partem, nempe quod Deus zelo fuerit accensus pro defensione Ecclesiæ suæ. Hoc igitur totum caput testatur Deum fore ultorem populi sui: & tantam ei esse curam salutis piorum omnium, ut velit sese opponere etiam contra totum orbem, si opus fuerit, pro illis tuendis. hæc summa est. Dicit ergo *datum sibi fuisse sermonem*: unde colligimus hoc vaticinium ab aliis distingui. Addit, *Zelatus sum pro Sion*, (diximus enim literam ל sic resolvi debere) & quidem *zelo magno*. Fuit autem hæc incredibilis mutatio, quoniam ad tempus sese Deus continuerat, quum pro sua libidine impii Ecclesiam vexarent, ita ut putarent id se facere impune. Quum ergo Deus tunc quiesceret, difficile creditu erat quod hic docet Propheta, nempe Deum exarsurum subito zelo, ut susciperet causam Ecclesiæ. Ergo indignatio quæ paulo post subjicitur, debet referri ad hostes: quasi diceret jam sensuros esse omnes impios quod minime putaverant, Deum scilicet esse custodem Jerosolymæ. Nunc sequitur,

3. Sic dicit Jehova exercituum, Reversus sum ad Sion, & habitabo in medio Jerusalem: & vocabitur Jerusalem urbs veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons sanctitatis.

Clarius nunc explicat Propheta quod proposuit. Sed tenendus est hic ordo: quia oportuit violenter hostes dejici à sua possessione: & Ecclesiam redimi, ut rursus habitaret Deus in medio ejus. nam qui fieri poterat, ut reipsa probaret Deus Jerusalem esse sub tutela & fide sua, nisi primo inferret manum hostibus? Non abs re igitur incepit Propheta ab illa promissione, nempe jam Deum accinctum esse ad pugnam: & ardere iracundia, ut eripiat Ecclesiam suam ex hostium manibus. Nunc sequitur fructus victoriæ. neque enim satis fuisset, Deum persequi injurias electo populo illatas, nisi deinde colligeret dispersos, & restitueret pristinum Ecclesiæ ordinem. Sæpe enim continget, ut qui male & crudeliter tractati sunt, reperiant vindicem, sed nullo suo aut frigido solatio: quia scilicet nihilo illis est melius. Atqui Dominus hic utrumque exprimit, se arma sumpturum pro defensione electi populi: deinde se fore custodem & præsidem sanctæ urbis, sicuti fuerat. Quod singulis fere versibus repetit hanc particulam, *Sic dicit Jehova exercituum*, non dubium est quin tunc plurimum valuerit ad fidem confirmandam, quia res erat fere incredibilis, ut nuper dixi. Oportuit igitur subinde nomen Dei proponi in medium, ut sese fideles alacrius totos addicerent huic vaticinio, quod sciebant à Deo profectum, & quidem à Deo exercituum, cujus potentia immensa est, ita ut nihil ei sit difficile, sicuti iterum paulo post dicetur. Dicit autem *se reversum esse*, non quod jam tunc conspicuus esset effectus hujus vaticinii: sed decretum ponitur pro re ipsa. Siluerat Deus longo tempore quasi populum suum ludibrio hostium exponeret: tunc visus etiam fuit procul abesse à Jerusalem. erat enim locus deformis & vastus: imo erat quasi theatrum horribilis vindictæ. Deus ergo toto illo tempore visus fuit habere locum illum pro derelicto: sicuti etiam Ezechiel dicit Deum migrasse è Templo, & fuisse locum vacuum, & quasi profanum. Secundum hanc rationem nunc dicit se reversum esse, quia scilicet palam ostendere vellet non frustra sedem illic fuisse gloriæ suæ, ubi jusserat invocari nomen suum. Verum quidem est, montem Sion nunquam desertum fuisse à Deo: sed non potuit aliud ferri judicium, quum nullum amplius esset Altare, nulla sacrificia, imo nullus populus qui Deum illic coleret. dicitur enim hoc, respectu divini cultus. Et sanctitas etiam montis per se nulla erat, nisi quatenus illum consecraverat Deus sibi. Ergo res erant conjunctæ, montis sanctitas, & Dei præsentia. Unde sequitur, Deum communi hominum sensu fuisse absentem, quum nulla illic vigeret religio, & nulla sacrificia Judæi illic offerrent. Dicit autem *se reversum, ut habitaret in medio Jerusalem.* Hoc etiam necessario addendum fuit, ut statuerent Judæi reditum suum non fuisse inanem. quia multi jactabant stulte ipsos festinasse: & quamvis læta essent exordia, tamen in posterum instare multas molestias, & ædificium illud esse quasi tridui. quum multum impenderent operæ & laboris in extruenda urbe, hoc fore caducum: quia paulo post iterum venturi essent hostes, qui exscinderent novam urbem. Quum ergo volitarent ejusmodi sermones, oportuit fulciri piorum animos, ut certo persuasi essent Deum hac lege reversum esse cum populo suo, & fuisse itineris ducem exulibus, ut resideret Jerosolymæ sicuti antea. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: quasi diceret non fuisse temere hoc factum quod populus reversus esset in patriam, sed fuisse liberatum Dei auspiciis, & perpetuam illis ac fixam habitationem fore Jerosolymæ, quia esset adhuc domicilium Dei. Scimus autem stabilitatem Ecclesiæ non alibi esse fundatam, quam in Dei præsentia, ut dicitur Psal. 46.,

Deus

Deus in medio ejus, non commovebitur. neque enim minus obnoxia esset Ecclesia Dei subitis & frequentibus ruinis, quam alia loca, nisi quia Deus ejus fultura est dum habitat apud ipsam. Et huc etiam nunc tendit Propheta noster, quum dicit *Deum habitaturum illic*. Adjungit, *Et vocabitur Jerusalem urbs veritatis, & mons Jehovæ mons sanctitatis.* Hoc membro admonet Propheta cur Deus ad tempus deseruisset Jerosolymam, nempe quia urbs erat fallaciis, malis artibus & dolis, & perversis consiliis dedita. Quoniam ergo prorsus degeneraverant Judæi ab omni pietate, significat Propheta ideo urbem caruisse suo custode & præside, ipso scilicet Deo. Eodem etiam spectat quod dicit, Vocabitur mons Sion mons sanctitatis. Utcunque enim magnifice jactarent Judæi se colere Deum in sacro loco: profanaverant tamen & Templum & Altare suis sceleribus, sicuti vidimus Hagg. 2. vers. 15. apud Prophetam Haggæum. Hic ergo oblique perstringit Zacharias Judæos, quod scilicet corruperant omnem puritatem suis fraudibus: deinde quod polluerant inquinamentis scelerum suorum Sionem, & Templum Dei. Interea simul docet quomodo resideat Deus in Ecclesia sua, nempe dum eam sanctificat. Nunquam igitur otiosus est Deus, dum residet inter suos: quia abstergit omnem immunditiem, omnes fallacias, ut semper locus in quo habitat, vere sit Sanctuarium. Ergo Propheta hic non modo externam Dei gratiam promittit Judæis, sed ostendit longe aliquid præstantius Deum secum afferre, nempe ut purget locum in quo residere vult, & in quo sibi domicilium eligit: atque illinc expellat omnes sordes. Quum autem hoc promittat Deus, videmus proprium esse ejus munus ac donum, sordes omnes nostras mundare, deinde discutere omnes fallacias. Summa est, Deum ubi sibi populum reconciliat, non modo afferre externam benedictionem, quoad terrena commoda, sed afferre aliquid melius & longe excellentius, nempe ut renovet corda & mentes, atque ubi omnia polluta erant & plena fœtoris, illic restituat veram & perfectam munditiem & integritatem. Cæterum simul memoria tenendum est quod prius dixi, nempe hic proponi Judæis ante oculos sua flagitia, ut pudore tacti ad resipiscentiam aspirent: quia vidimus eos fuisse nimis tardos & segnes hac in parte. Oportuit igitur stimulari ipsos ad resipiscentiam. nam tantundem valet hæc sententia Prophetæ, acsi dixisset, Montem Sion fuisse profanum, quamvis eum Deus sibi consecrasset: quia vitiatus fuerat illic Dei cultus, & nulla erat integritas: deinde urbem fidelem, saltem quæ talis esse debuerat, fuisse refertam mendaciis & perfidia. nam veritas non tantum debet restringi ad fidem quam sibi homines ultro & citro præstant, sed etiam ad sinceritatem illam, qua se continent fideles sub puro & sincero timore Dei. Hæc summa est. Nunc sequitur,

4. Sic dicit Jehova exercituum, Adhuc habitabunt veteli & vetulæ *(vel senes & anus: sed est idem nomen)* in plateis Jerosolymæ, & viro baculus ejus in manu sua præ multitudine dierum.

Confirmat quod paulo ante dixi, Judæos scilicet sub manu & præsidio Dei fore incolumes, quia vellet habitare inter ipsos. Causam tuti & tranquilli status posuit Dei præsentiam. nam ut nobis sit pax à toto mundo, alii tamen alios conficient, nisi Deus pacis nos contineat: quia si nobis parcant exteri hostes, non desinemus tamen nos conficere mutuis & intestinis dissidiis. Ergo primo loco necesse est, Deum pacis & salutis habitare in medio nostri. Cæterum, ubi potimur Dei præsentia, hinc exoritur plena securitas. Apposite igitur nunc dicit Propheta *adhuc habitaturos senes & vetulas in medio Jerusalem.* nam ex quo reversi fuerant Judæi, scimus fuisse continuis bellis impetitos: & vix sperari poterat inter assiduas turbas victuros ætatem unam: quia in singulos dies instabant novi metus. Quum ergo ita sine modo periclitarentur & sine fine, occurrit Propheta, & promittit fore adhuc illis tranquillam habitationem, ita ut ad extremum senium usque futuri sint superstites tam viri quam fœminæ. Dicit ergo, *Adhuc habitabunt*. Postea adjungit, *Baculus erit viro in manu sua præ senio*, vel multitudine dierum. Videtur quidem hoc parum opportune dici, quia longe præstaret vigorem dari, ut senio non deficerent viri ipsi. Debilitas ergo, cujus hic mentio fit, videtur potius signum esse maledictionis Dei quam gratiæ: & ideo per Jesaiam promittit Dominus senes fore vegetos & robustos, ita ut non sentiant ætatis incommodum. Jesa. 65. vers. 20. sed alia hic ratio fuit Zachariæ, ut jam admonuimus. Multi enim quotidie obstreperis suis vocibus frangebant animos piorum, quum dicerent eos falli: nam Jerosolymam non posse diu stare, quum tot undique hostes insurgerent. Zacharias igitur ostendit, adeo non fore discrimen Judæis, ut cadant manu hostium, ut victuri sint secure & sine aliqua molestia: externa dico. nam scimus non posse hoc accidere, ut multi senes aliquo in loco cernantur quasi fere exanimes ætate, ita ut baculo sese sustineant, nisi undique pax & quies sit ab hostibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, nempe Jerosolymam fore tranquillam & pacatam: & hunc fore fructum præsentiæ Dei, quod potius annis quam externa vi & manu hostium intereant illius cives. Eodem etiam pertinet quod sequitur,

5. Et plateæ urbis plenæ erunt pueris & puellis ludentibus in plateis ejus.

Alia figura idem repetit & confirmat, nempe quia ludent per compita & publicas vias pueri & puellæ: quod fieri non potest inter bellicos tumultus. nam ubi crepant arma, ubi etiam auditur sonitus tubarum, ubi timentur hostiles insultus, quisque continet liberos suos domi, & in publico est tristis deformitas, nemo illic fere reperitur: denique nulla est hilaritas etiam in pueris, ubi metus aliquis impendet. Unde colligimus hic promitti tranquillum statum Jerosolymæ, quia Deus procul abiget conatus hostium: non quod immunis unquam fuerit Jerosolyma ab omnibus incommodis; sed quia defensio Dei eo usque valuit, ut securi essent inter multos & diversos timores. neque hic subtiliter disputandum est, an ludere in pace liceat: quia sumpsit hanc loquendi formam Propheta à communi hominum more, deinde ab ingenio etiam. Scimus enim ubi nullus metus occupat animos hominum, tunc solvi in lætitiam: deinde permitti lusus & ludicra pueris. Hoc ergo tantum voluit Propheta, quamvis tunc Judæi multum negotii haberent cum diversis hostibus, fore tamen tutos & quietos. Postea addit,

6. Sic dicit Jehova exercituum, Si mirabile est hoc in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, etiam in oculis meis mirabile erit? dicit Jehova exercituum.

Asperius hic castigat populi diffidentiam: quia ut homines metiri solent quicquid promittitur suo sensu, ita clausus fere erat aditus his vaticiniis, quum viderent non posse ullo modo placari hostium suorum

rum rabiem. Tentaverant enim multis modis vel ipsos compescere, vel saltem conciliare sibi. Et scimus multa edicta fuisse profecta à Regibus Persarum, quibus consulerent Judæis: sed tantum erat illius gentis odium, ut subinde novi hostes emergerent. Hac ratione hic Propheta invehitur in illorum incredulitatem. Et fontem diffidentiæ quasi digito monstrat, quum dicit eos non habere fidem loquenti Deo, quoniam plus promittat quam ipsi concipiant. Et hoc notatu dignum est: quia si cupimus radicitus evellere ex cordibus nostris incredulitatem, necesse est hinc facere initium, nempe ut sensus nostros erigamus supra mundum: imo ut judicio nostro valere jusso, simpliciter amplectamur quod Deus promittit: quia scilicet deberet nos abripere in sublime potentia ejus, ut non dubitemus facturum quæ prorsus absurda nobis videntur. Quod Mirabile dicit Propheta, tantundem valet atque Impossibile. homines enim mirantur sæpe opera Dei, ne fidem adhibeant: imo falso admirationis prætextu detrahunt potentiæ Dei. Siquid ergo Deus promittat, statim obrepunt dubitationes, An hoc fieri poterit? si non apparet ratio, statim, quoniam res superat modulum nostrum, statuimus hoc falsum esse. Videmus ergo ut homines dum se mirari potentiam Dei simulant, prorsus exinaniant. Quum ergo nunc dicit Propheta, *Si hoc est mirabile in oculis vestris, an etiam in meis?* perinde est acsi diceret, Si respuitis quod vobis polliceor, quia non est consentaneum judicio vestro, an æquum est, potentiam meam restringi ad sensus vestros? Videmus ergo nihil magis esse præposterum, quam velle metiri Dei virtutem nostro captu: sed simulac loquitur, operæpretium est animos sursum attollere, & sic in admirationem rapi, ut nihil nobis sit postea mirabile, ubi scilicet reputamus immensam esse Dei potentiam. Nunc tenemus quomodo mirari conveniat Dei opera, & tamen nihil in illis admirabile ducere. Nullum est tam minutum Dei opus, quod non in se contineat aliquid miraculi, ubi reputatur sicuti decet: sed interea quia fide erecti apprehendimus immensam Dei potentiam, quod videtur esse incredibile secundum communem sensum carnis, quasi despicimus ante pedes nostros: quia scilicet fides nostra superior est mundo. Nunc videmus & verum fontem incredulitatis & fidei: fons incredulitatis est dum homines restringunt Dei virtutem ad captum mentis suæ: fons etiam fidei est, ubi deferunt laudem immensæ potentiæ Deo: qui non respiciunt quid sit facile, sed solo verbo contenti certo sibi persuadent, quia Deus verax est, simul etiam certum esse quicquid pronunciat, quoniam scilicet implere possit: quemadmodum Paulus etiam docet Abrahæ fidem *Rom. 4.*
fundatam fuisse in hac certitudine, quod non dubi- *vers. 20.*
tavit eum qui loquutus erat posse re ipsa complere. Ergo ut penetrent Dei promissiones in animos nostros, & illic radices agant, necesse est valedicere proprio judicio: quia dum sapimus nimium apud nos & subsistimus in terrenis mediis, quodammodo evanescit nobis potentia Dei, & simul excidit etiam veritas. Denique spectandum est, non quid sit probabile, non quid ferat natura, non quid sit usitatum, sed quid Deus possit. atqui immensa est ejus potentia. Ergo debemus emergere etiam ex angustiis carnis nostræ, & fide nostra superare mundum, quemadmodum diximus. Dicit autem, *in reliquiis populi hujus:* qua particula videtur pungere ipsos Judæos, qui jam aliqua ex parte senserant Dei virtutem in suo reditu. nam triginta annis antequam data fuisset libertas à Cyro & Dario, ducebant pro fabula quicquid Deus pollicitus fuerat: dicebant se esse in sepulchro unde nullus exitus sperandus esset. experti fuerant qualis esset & quam incredibilis potentia Dei: & tamen quasi attoniti adhuc desperabant de futura salute. Hanc ergo ingratitudinem nunc oblique perstringit Zacharias, quum vocat Reliquias populi. Erant exigua manus, non sustulerant vexillum ut invitis hostibus exirent, sed præter omnium opinionem repente aperta illis fuerat via. Quum ergo experimento edocti, non agnoscerent Deum plus posse quam ferrent eorum imaginationes, merito eos hic insimulat Propheta, quod tam maligne æstimarent potentiam illam Dei sibi satis superque usu ipso compertam. Postea subjicit,

7. Sic dicit Jehova exercituum, Ecce ego servans populum meum è terra Orientis, & è terra Occasus Solis.

8. Et reducam eos, & habitabunt in medio Jerosolymæ: & erunt mihi in populum, & ego ero illis in Deum, in veritate & justitia.

Prosequitur eandem doctrinam: sed interposita illa præfatione, quæ valde tunc utilis fuit in rebus adeo confusis, quum scilicet difficile esset erigere collapsos animos & revocare ad fiduciam, quoniam trepidatione ita erant turbati. Hæc ratio igitur est cur toties repetat Zacharias nihil se afferre nisi mera Dei mandata. *Ecce*, inquit, *ego servans populum meum*, vel liberans. Quoniam dispersio spem tollebat, etiam hoc vitium corrigit Propheta, & dicit non fore difficile ex diversis mundi plagis populum colligi, ubi Deus manum suam sustulerit: & emphatica est ista loquutio, *Ego sum qui libero populum meum.* Deus ergo hic sese attollit, ut discamus virtutem ejus magnifacere, non autem æstimare ex sensu nostro: *Ego*, inquit, *sum qui libero tam ab Ortu Solis quam ab Occasu populum meum.* Ergo pendet hæc sententia à priore, ubi Propheta breviter ostendit errare Judæos & perverse facere, qui nihilo plus tribuerent Deo quam dictaret ipsis carnis sensus, vel quam esset verisimile ex ordine naturæ. Quoniam ergo docuit fieri gravem injuriam Deo nisi separetur ab hominibus, & emineat supra totum mundum; nunc adjungit Deum illum apud quem nihil est vel mirabile, vel difficile, velle populum suum colligi, ut ex sua dissipatione iterum Jerosolymam redeat. ergo nihil hic novum adjungit Propheta, sed applicat in verum usum quod nuper dixit de immensa & incomprehensibili virtute Dei, quam perperam homines includunt in suo cerebro, vel affigunt terrenis mediis. Postea adjungit, *Reducam eos, & habitabunt*, inquit, *in medio Jerusalem.* Confirmat rursum quod jam dixi, reditum non fore irritum, quemadmodum vulgo multi jactabant perperam fecisse Judæos, qui tam celeriter revolassent in patriam: damnabant illorum consilium, quasi nimio fervore repente fuissent evecti. Ergo Propheta ut ostendat Deum bona fide egisse cum populo suo, hic promittit tutam & perpetuam habitationem Jerosolymæ. *Habitabunt* ergo, hoc est, sicuti videtis nunc vos fuisse collectos, ita sperate Deum fore custodem vestrum, ut sitis tuti ab omni discrimine, & rursum habitetur Jerosolyma, sicuti quum maxime florebat. Postea addit, *Erunt mihi in populum, & ero illis in Deum.* His verbis obsignat Propheta quicquid hactenus docuit quum de renovatione fœderis loquitur. Pendebat enim tota spes populi ex hoc uno capite, Si Deus memor esset fœderis sui, quod olim pepigerat. Fuerat autem abruptum fœdus illud, quemadmodum Scriptura loqui solet. nam populus in exilium abreptus, putabat se projectum & desertum fuisse à Deo. Quum ergo sepulta esset memoria fœderis quoad effectum, vel apparentiam, ut loquuntur, ideo ut confirmet Propheta quod hactenus dixit, simul etiam affirmat populum illum fore popu-

lum Dei, & Deum fore populi illius Deum. nunc ergo tenemus cur hoc addiderit, *Ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Postremo adjungit, *In veritate & justitia*, hoc est, stabilis erit & firma hæc felicitas. nam ubi Deus se ostendit curam habere populi, sequuntur etiam externæ benedictiones, quæ testimonia sunt ejus favoris: addit Propheta hoc fore in justitia & veritate, quia scilicet Deus non modo ad momentum propitius erit populo suo & beneficus, sed prosequetur suam gratiam usque in finem. Quoniam ergo stabilire volebat Deus salutem urbis, ideo testatur se fore in Deum, *in justitia*, hoc est, rectitudine, bona fide, & sine fuco: deinde sine periculo aliquo mutationis. Quomodo autem hoc impletum fuerit, postea videbimus.

Da omnipotens Deus, quando quotidie peccatis nostris abs te deficimus, ne tamen prorsus excidamus à fundamento, cui innixa est salus nostra: sed ipse ita nos sustineas, vel etiam collapsos erigas, ut maneamus semper in gradu nostro: deinde redeamus etiam cum vera pœnitentia ad te, & quicquid accidat, sic tamen discamus in te respicere, ne unquam desperemus de bonitate tua, quam pollicitus es nobis fore firmam & perpetuam: præsertim quum nunc freti Filio tuo unigenito mediatore, possimus te invocare Patrem, donec tandem etiam perveniamus ad hereditatem illam æternam, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEXTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

9. Sic dicit Jehova exercituum, Roborentur manus vestræ, qui auditis in diebus his verba hæc ex ore Prophetarum, qui (*fuerunt*) in die quo fundata est domus Jehovæ exercituum, ut Templum extrueretur.

10. Quia ante dies istos merces hominis non fuit, & merces jumenti nulla, & egredienti & venienti nulla pax ab angustia: (*vel præ afflictione*) & emisi cunctos homines, quemque in socium suum.

11. At nunc non secundum dies superiores ego (*agam*) cum reliquiis populi hujus, (*Agam non est in contextu, sed supplendum est*) dicit Jehova exercituum.

Postquam docuit Propheta Deum jam reconciliatum esse populo suo, nunc tempestive hortatur Judæos ut sese ad opus accingant & strenue insistant in extruendo Templo, atque etiam in ipsa urbe ædificanda. Diximus enim tunc multorum animos fuisse pigros, quoniam putabant se paulo post deletum iri ab hostibus: & quod maximo labore, multis molestiis, & plurimis etiam sumptibus factum esset, statim eversum iri. Hinc ergo multis obrepere cœpit ignavia, ut desisterent ab ædificatione & Templi & urbis. Alibi etiam vidimus nimis intentos fuisse privatis ædificiis, & interea Templum fuisse neglectum, quia scilicet singuli spectabant privata commoda: imo etiam delicias. & Propheta etiam Haggæus acriter invectus est in illum torporem: ostendit etiam Dominum justas sumpsisse pœnas de illa segnitie quum præferrent suas domos Templo, & interea fiducia vacui trepidarent quasi lusoria esset eorum restitutio. Quoniam ergo sua ingratitudine populus jam fere deleverat redemptionis memoriam, ideo Propheta Haggæus severe in illos invectus est: & nunc eandem doctrinam attingit Zacharias. Dicit igitur antequam cœpissent operam impendere ædificando Templo, terram fuisse sterilem & quasi maledictam divinitus, ipsos spe sua fraudatos esse, & quicquid tentarent fuisse irritum: postquam autem hortatu Prophetarum cœperant animos ad Templum extruendum adjicere, res fuisse mutatas in melius: & quidem ita aperte, ut colligere promptum esset, Deum prius illis fuisse infensum; nunc vero propitium, quod scilicet tam prospere omnia illis succederent. Mutatio igitur hæc illustre signum erat & iræ Dei & gratiæ, quoniam merito populum castigaverat quantisper sua infidelitate fuerat implicitus, ne pergeret in Templo ædificando: deinde gratia etiam Dei fulgere cœperat, quod & uberem frugum proventum dederat illis Deus, & modis omnibus testatus fuerat se jam illis favere. Ergo hæc simul in medium proponit Zacharias, ut alacriter in opere pergant, & ne provocent iram Dei, quam magno suo damno prius experti fuerant: malint etiam benedictione ejus frui, quæ illis quodammodo patebat ante oculos. hæc est summa. Dicit autem, *Sic dicit Jehova exercituum, Roborentur manus vestræ.* Hortatur eos ad perseverantiam: sed quoniam homines ipsi se debilitant, & occurrunt etiam multa quæ vel emolliant vel frangant eorum animos, ideo utitur Roborandi verbo: quia scilicet necesse est subinde colligere novas vires, & sese confirmare in illo pio studio. Nunc ergo discamus accommodare hanc doctrinam in usum nostrum, & hoc teneamus quod etiam experientia satis docet, nempe manus nostras, quamvis initio bene paratæ sint, tamen facile solvi & quasi laxari, imo diffluere, nisi novum robur subinde colligant. hoc autem fit, ubi animati verbo Dei superamus tentationes, quæ nos debilitant. & Zacharias etiam mox ostendit unde petendum sit robur, nempe à promissionibus quas jam audierant à Prophetis: nam frustra hortatus fuisset eos ad constantiam, nisi proposita materia fiduciæ. Si enim taceat Deus, necesse est animos nostros, etiamsi ante fuissent satis alacres & voluntarii, languescere, & tandem deficere. Videmus ergo non aliam fortitudinem posse esse in hominibus, nisi Deus sermone suo eos vegetet, ita ut recuperent vires amissas, vel seipsos renovent ad ipsam alacritatem. Si simpliciter jussisset Propheta esse bono animo & forti, poterant excipere nihil oculis suis objici quod posset addere animos. sed ubi proponitur illis sermo Dei, jam tollitur omnis excusatio, nisi sese accingant & fortiter discant pugnare, quandoquidem Dominus ipsis arma suppeditat. *Qui ergo auditis in his diebus verba hæc ex ore Prophetarum.* Quanquam Zacharias non adeo conciso est sermone, sed verbosior est multis aliis: tamen totus hic versus emphaticus est: quia ubi dixit eos non destitui Dei promissionibus, adjungit, In diebus his: deinde, Verba hæc. Significat enim non tantum generali doctrina instrui, ut obsequium præstent, sed Deum ipsum ita præire, ut dirigat gressus ipsorum & viam monstret: denique nihil omittat, ut absque difficultate pergant in opere jam incepto. ergo in demonstrativis est emphasis notanda, quum Propheta dicit Deum assidue cum ipsis loqui: deinde pro-

Hagg. 1. vers. 4.

proferre non modo generalem doctrinam, sed familiares sermones, ita ut pedes & manus eorum quodammodo gubernet ad singulas actiones. Dicit autem hæc verba audiri ex ore Prophetarum, quia volebat Deus servis suis haberi hunc honorem. & hæc est, ut sæpius dictum fuit, vera fidei probatio, quum Deus non descendit ipse è cœlo, aut visibili forma nobis apparet, sed adhibet homines ministros. Interea significat breviter Zacharias Prophetas non esse auctores promissionum, quæ erigere & fulcire & stimulare animos debeant: quia scilicet Dominus tantum utitur eorum opera: hoc intelligit per nomen Oris. Jam addit, *Qui in die hoc quo fundata est domus Jehovæ ad Templum ædificandum.* Non multum temporis effluxerat, ex quo cœperant Templum rursus extruere: fuerant etiam jacta fundamenta, sed opus fuerat abruptum tam diffidentia omnium, quam privatis cujusque cupiditatibus. Quum enim suspensi ac dubii essent, hinc oriebatur segnities & torpor. deinde avaritia etiam rapiebat eos, ut contemnerent Templum Dei. Dicit autem jam illo exiguo tempore Deum tamen sæpius loquutum fuisse per suos Prophetas, ut corrigeret eorum moram & tarditatem. nam quasi diem unum hic designat Propheta ad exprimendam brevitatem temporis. Minus ergo excusabilis erat eorum ignavia, quum Deus quotidie verba faceret, & priores prophetias novis additis confirmaret. Sequitur, *Quoniam ante hos dies nulla fuit merces hominis, & nulla merces jumenti, nulla pax transeuntibus: quia emiseram cunctos homines, quemque in socium suum.* Commemorat hic Propheta, sicuti nuper attigi, signa maledictionis, unde colligere poterant Judæi displicuisse Deo suam segnitiem, quum ædificium Templi non curarent, sed eo posthabito, addicti essent rebus suis domesticis. Revocat igitur illis in memoriam quæ poterant metum incutere, ne pergerent sæpius lacessere Deum: quia edocti fuerant magno suo malo, non ita provocandam esse iram ejus. nec dubium est, quin tam Zacharias quam Haggæus & Malachias etiam sæpius usi fuerint hoc sermone apud populum: quia videmus quam propensa sint omnium ingenia ad oblivionem, ubi Deus nobis dat aliquid relaxationis. statim ergo excutimus omnem metum ubi sumus malis defuncti. Hæc ratio est cur expediat nos sæpius commonefieri de judiciis Dei, quæ experti sumus, quemadmodum facit hic Zacharias: *Ante hos dies*, inquit, *nulla fuit merces hominis, & nulla merces jumenti*, hoc est, laborem tam hominum quam animalium nullus sequutus est profectus. Sumit enim pro confesso, homines non fuisse tardos in suis negotiis, jumenta etiam perfuncta fuisse suo officio: & tamen nullum fructum apparuisse. Unde autem inutilis est hominum labor & animalium, nisi à Dei maledictione, quemadmodum Lex testatur? nam Prophetæ dum concionantur de maledictione Dei, sumunt ex Lege principia: tantum accommodant ad præsentem usum quæ generaliter in Lege
Deut. 28. traduntur. Quoniam ergo Deus pronunciat in Lege
vers. 8. sua se benedicturum operi manuum: ideo ex opposito ratiocinatur Zacharias, Deum fuisse infensum quum anxie sudarent tam homines quam jumenta, interim nullum esset operæpretium. Postea adjungit *nullam fuisse pacem.* Ubi frustra laborant homines, necesse est sequi esuriem & inopiam rerum omnium. nam scimus etiamsi labor hominis per se nullius sit momenti, tamen ubi à Deo benedicitur, esse mediam causam & propinquam fertilitatis, ut scilicet terra nobis alimenta suppeditet. Contra ubi sterilis est hominum labor, etiam terra ipsa denegat omnem proventum. Fuit igitur hæc non levis calamitas, quum Deus populum inedia & fame premeret. sed adjungitur etiam aliud malum non minus formidabile, imo fere gravius, quod scilicet terra ipsa fuerit hostiliter vexata, ut nullus esset transitus. Dicit ergo *nullam fuisse pacem tam egredienti quam venienti*, hoc est, non fuisse libera itinera vel pacata, sed exposita prædæ & direptionibus. In summa, hic docet Zacharias fuisse & intus & extra maledictos Judæos, quia scilicet terra fraudaret cultores suos, ita ut nullæ fruges provenirent: deinde quod etiam exposita fuerit ad hostiles incursus. Quantum attinet ad hanc particulam מן הצר, quidam vertunt, Præ afflictione: nullam fuisse pacem præ afflictione. Sed possumus retinere nativam significationem particulæ מן, Ab angustia nullam fuisse pacem, hoc est, nullos fuisse securos ab incommodo & molestia. Additur ratio, *quod* scilicet *Deus emiserit cunctos homines, virum in proximum suum.* Consulto hoc attexuit Propheta, quo discerent Judæi non posse adscribi fortunæ illa incommoda, quasi homines temere alii in alios insurgant. Admonet igitur turbatam fuisse quietem justo & occulto Dei judicio, quoniam flectat quocunque vult corda hominum, & nunc ad humanitatem vel ad clementiam inclinet, nunc vero in rabiem & sævitiem convertat. ergo ut sciant Judæi sibi fuisse cum Deo negotium, hic exprimit Propheta emissos fuisse homines, ut sævirent ultro & citro, & alius alium crudeliter impeteret. Qui ergo hic utuntur Permittendi verbo, non modo diminuunt ex Prophetæ sensu, sed prorsus corrumpunt ipsam doctrinæ summam, & extinguunt totam lucem. Neque enim Deus hic dicit se fuisse quietum quum Judæi alii alios male mulctarent: sed vult hoc tribui suo judicio. Nam quum totus fere mundus infestus esset paucis hominibus, & inter se cognatis, saltem tunc debuerant inter se conjungi: quia necessitas conciliat etiam alienissimos, imo placat eos qui prius fuerunt violentissimi hostes. Quum ergo ab exteris hostibus impeterentur Judæi, oportuit alios aliis reddi amicos, vel saltem mitigari aliqua ex parte, ut non agerent tam hostiliter. Quum ergo quisque sævierit in sua viscera, nemo sociis suis pepercerit, Deus hac circumstantia melius exprimit se fuisse auctorem harum perturbationum. Quomodo autem Deus hominum corda ad sævitiem accendat, & tamen immunis sit ab omni culpa, alibi visum est. Deus enim exequitur justa sua judicia, quum ita alios aliis committit. Et si causam & finem quærimus, reperiemus juste homines plecti hoc modo. Quum ergo in judiciis Dei semper refulgeat summa æquitas, non est cur eum involvere studeant suæ damnationi homines, vel derivent in ipsum partem culpæ. Deus ergo juste hominum corda rabie exagitat: interim sustinent homines ipsi totam culpam, etiamsi invitos Deus trahat huc & illuc, & utatur eorum opera: quia scilicet non excusat eos arcanum Dei consilium, dum nihil minus illis propositum est quam ejus verbo parere: interea trahuntur occulto motu. Scimus autem nullum opus hominum placere Deo, nisi ubi accedit voluntarium obsequium, à quo longe absunt omnes reprobi. Jam scimus omnia facta debere æstimari à fine suo. Ergo spectandum est quænam causa sit Deo, & quisnam sit finis ubi ita committit inter se homines. sed hac de re alibi satis fuse disseruimus. Tenendum ergo nunc est in summa, quod ita mutuo sese laceraverint Judæi, & inter se conflixerint, hoc non fortuito esse factum, sed quia Dominus, qui illis hostis erat, & cujus iram provocaverant, ipsos inter se commiserit. Postea addit, *Nunc autem non secundum dies pristinos ego cum reliquiis populi hujus, dicit Jehova exercituum.* Jam admonet Zacharias sic res fuisse mutatas in melius, ut facile apparuerit Deum illis fuisse propitium. Quæ autem tantæ mutationis causa fuerit si quæritur, certe ædificatio Templi. Si nihil dictum fuisset à Prophetis, tantum poterant Judæi conjicere: sed sublata erat omnis dubitatio, quum Deus illis minatus fuisset pœnas quas postea inflixit: deinde quum hortatus esset ad pœnitentiam, & simul dixisset

dixisset se fore exorabilem: quum inter se hæc omnia colligerent Judæi, non agendum fuit conjecturis. Certo enim constabat Deum rediisse cum ipsis in gratiam, & nunc fructus favoris esse ante oculos, ut scilicet inde melius animarentur ad Templum ædificandum. Sequitur nunc,

12. Quia semen pacis: vitis proferet fructum suum, & terra proferet fructum suum, (*est quidem aliud nomen, sed idem significat*) & cœli dabunt rorem suum: & possidere faciam reliquias populi hujus omnia hæc.

Hic promittit Zacharias continuum tenorem favoris Dei, quem jam cœperant Judæi gustare. Deus ergo aliqua ex parte palam ostenderat se Judæis esse patrem, tam liberaliter cum ipsis agens: sed ut melius ad perseverantiam eos confirmet Zacharias, dicit hoc fore continuum. Ac primo quidem dicit *fore semen pacis.* Quidam exponunt semen vocari pacis, quia dum timentur hostium incursus, deseritur cultura agrorum, nemo audet boves suos vel equos producere: imo si agricolæ seminant, tamen hoc fit non tam exacte, ut in rebus tranquillis & securis. Quoniam ergo agri ut maligne coluntur in bello, ita non producunt plenam copiam: putant vocari semen pacis, ubi scilicet justum laborem impendere licet agricolis, dum scilicet vacui sunt ab omni metu, & secure omnia sua studia conferunt ad culturam & sationem suorum agrorum. Alii semen pacis exponunt, ubi neque procellæ, neque turbines, neque rubigo, neque etiam alia incommoda segetes & fruges corrumpunt. sed quoniam שלום significat ut plurimum Hebræis prosperitatem, poterimus etiam sic accipere, fore *semen pacis*, hoc est, prosperum: & hæc interpretatio videtur mihi minus coacta. *Semen* ergo *erit pacis*, hoc est, feliciter succedet labori vestro, & quod seminatum fuerit, non carebit legitimo fructu. Postea additur expositio; *vitis enim dabit fructum suum, & terra etiam dabit fructum suum, & cœli dabunt rorem suum.* Hinc colligimus semen pacis vocari, ubi agricolæ potiuntur suo voto, dum scilicet terra cœlesti rore irrigata non sterilescit: deinde ubi proveniunt ubertim fruges, nempe triticum & vinum & alia. Hæc igitur est pax aut prosperitas in seminibus, ubi nascuntur pro voto segetes, & ad maturitatem perveniunt: ubi etiam cœlum respondet terræ, & non denegat rorem suum, quemadmodum alibi vidimus. denique testatur Deus se facturum, ut reliquiæ populi copia bonorum omnium abundent, quia scilicet neque cœlum negabit illis pluviam, neque terra etiam claudet sua viscera. Sed semper Deus populum ad se revocat, ut scilicet pendeant à sua benedictione: quia frigeret alioqui doctrina, nisi hoc persuasum esset, terram non aliter fœcundam esse, nisi quum Deus virtutem gignendi & pariendi inspirat. ergo semper oculos conjicere convenit in Dei benedictionem, & ab eo petere, ut nobis victum suppeditet: quemadmodum etiam quotidie precamur ut nobis det panem quotidianum. sed pauci hoc faciunt ex animo, & vix centesimus quisque ita sensus suos convertit ad manum Dei, ut certo statuat se quotidie alimenta ab ipso recipere. Nunc ergo tenemus quid his verbis Propheta velit. Jam sequitur,

13. Et erit, quemadmodum fuistis maledictio inter gentes, domus Jehudah, & domus Israël; sic servabo vos, & eritis benedictio: ne timeatis, roborentur manus vestræ.

Prosequitur eandem sententiam: & hoc versu conjungit res illas tam diversas, ex quibus melius perspicuum erat quod hic docet, nempe irato Deo fuisse terram sterilem, & omnia infeliciter cessisse Judæis: ubi autem exorari cœperat Deus, terram quodammodo mutata natura, uberem proventum tulisse, & fuisse modis omnibus beatos. Dicit igitur, *Quemadmodum fuistis maledictio.* Iterum hic proponit illis & reducit in memoriam quam misere tractati fuerint, quum suæ privatæ utilitati nimium dediti forent, ut interea contempto Templo proderent suam impietatem & ingratitudinem. Quid enim potius agendum illis fuerat simulac reversi sunt in patriam, quam ut Templum extruerent & illic offerrent Deo sacrificia? ut profiterentur eum esse auctorem redemptionis. Atqui jacebat Templi cura. Hinc ergo Propheta colligit nimis esse obliviosos, nisi reputent qualis fuerit sua conditio quantisper nulla fuit apud eos ratio Templi. Dicit autem fuisse *maledictionem inter gentes*, hoc est, fuisse in formulam execrationis: quemadmodum etiam Lex illis minata fuerat. nam hæc loquendi ratio frequenter occurrit in Scriptura, Populum esse in maledictionem, ubi concipitur vulgo execrationis formula, Maledicat tibi Dominus sicuti Judæis. Dicit igitur Zacharias Judæos fuisse *in maledictionem*, hoc est, non simpliciter fuisse manu Dei percussos, sed etiam eo fuisse projectos calamitatis, ut essent omnibus detestabiles, & gestarent quodammodo impressa signa iræ Dei. Quisquis ergo tunc spectabat hominem Judæum, poterat merito sumere exemplar maledictionis. In summa, intelligit Zacharias non vulgari vel usitato modo inflictas fuisse pœnas Judæis, sed Deum exercuisse horrenda judicia, quæ possent omnibus palam facere, illum graviter fuisse offensum ab illa gente. *Fuistis* ergo *maledictio inter cunctas gentes.* Jam addit, *sic servabo vos, & eritis benedictio:* interponitur verbum servandi, ut clarius gratiam suam Deus commendet, ne scilicet Judæi putent factam esse aliquam conversionem ex casu fortuito: quemadmodum scimus evanescere hominum mentes, & fingere sibi has vel illas causas, ut obscurent providentiam Dei. Deus ergo antequam promittat fore illos in benedictionem, dicit se illos servaturum. Jam, quid sit esse in benedictionem, colligere facile licet ex opposito membro. dicuntur ergo esse in benedictionem qui præ se ferunt manifesta judicia favoris & gratiæ Dei. Sic intelligit Propheta, quum sibi volent bene precari gentes, deinde quum alii aliis volent etiam bene optare, hanc fore communem formulam in votis, Deus benedicat nobis sicuti benedicit electo suo populo: sicuti Judæi chari sunt Deo, ita etiam nos amore eodem vel simili dignetur. Sic ergo videmus Judæos fuisse in maledictionem, quum expositi essent extremis probris; fuisse in benedictionem, quum proferret Deus erga illos signa gratiæ suæ, & re ipsa vel effectu ostenderet se illis esse placatum. Tandem concludit, *Ne timeatis, roborentur manus vestræ.* Hortatur eos ad bene sperandum. timor enim fiduciæ opponitur. Timor autem qui nascitur ex diffidentia, non potest aliter corrigi quam ubi occurrunt nobis Dei promissiones, quæ omnem dubitationem discutiant. Merito igitur Propheta docet non esse cur jam sibi metuant Judæi, quoniam Deus affirmat se illis propitium esse. Scimus quidem nunquam posse excuti penitus omnem timorem ex cordibus hominum, quia necesse esset nos privari omni sensu nisi discrimina timorem nobis injicerent. Cæterum, quanquam timor natura est nobis ingenitus, & occasio timendi semper nobis aliqua occurrit, diffidentiæ tamen timor potest corrigi fide: & ideo

ideo non mirum est, si ubique Deus condemnet timorem, ubi promittit salutem electis suis. sed quemadmodum jam dixi, notanda est antithesis inter hunc timorem vitiosum & inter fiduciam quæ innititur verbo Dei. Addendum etiam est nunquam ita perfecta fiducia pollere Dei filios, ut vacui sint omni metu, etiam metu diffidentiæ: sed tamen sic luctari cum eo nos oportet, ut ne impediat nos in cursu vocationis nostræ. & hoc etiam melius colligitur ex fine versus, *Roborentur manus vestræ*. Quorsum ergo timere vetat Judæos Propheta? nempe ut se expediant ad opus quod illis Dominus injunxerat: & timor non injiciat illis moram, quominus persistant constanter. Nunc ergo tenemus quomodo fideles sese ad obsequium Deo præstandum parare & accingere debeant. Primum excutienda est ignavia: quomodo autem? nempe correcto timore. Quodnam remedium est sanandi timoris? nempe ut recumbamus in promissiones Dei. quod si animo ita simus composito, simul etiam & manus & pedes & singulæ partes præsto erunt ad officium. Sequetur ergo alacritas & mentis & animi & omnium membrorum, ubi timor excussus fuerit, & ubi cœperint homines ita se addicere verbo Domini, ut sciant ejus opem sibi sufficere contra omnia pericula, & nihil adversum reformident, quia scilicet Dominus superabit omnia obstacula sua virtute.

Da omnipotens Deus, quando vides non modo nos esse frigidos ubi decebat omnes actiones nostras tibi dicari, & omnia etiam membra nostra alacriter conferri in obedientiam verbi tui: da, inquam, ut quotidie fortiter luctemur cum torpore nobis ingenito, deinde certemus cum omnibus impedimentis, & repellamus etiam intrepide omnia obstacula quæ Satan nobis objicit, ut etiamsi non eo quo decebat fervore, tamen sincero studio & serio affectu pergamus semper in stadio vocationis nostræ, donec perveniamus usque ad ipsam metam, & collecti in regnum tuum fruamur ea victoria quam nobis pollicitus es, & qua nos etiam quotidie donas: donec tandem plenitudo appareat dum erimus in regnum tuum cœleste collecti per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA SEPTIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

14. Quia sic dicit Jehova exercituum, Quemadmodum cogitavi malum inferre vobis dum me inflammarunt (*aut provocarunt*) patres vestri, dicit Jehova exercituum: & non pœnituit me:

15. Sic conversus sum, cogitavi diebus istis benefacere Jerosolymæ & domui Jehudah, ne timeatis.

CONfirmat Propheta ultimam sententiam, ubi dixerat Judæis longe aliam fortunam posthac fore, quia ubique benedicendi essent. Causam ostendit mutationis, quia scilicet Deus incipiet illis favere, qui ante infestus fuerat. Scimus enim Spiritum sanctum ubique revocare homines ad judicium Dei, ut sciant nihil sibi adversi accidere, nisi ex suis peccatis. Sic etiam hoc loco admonet Zacharias Deum hactenus fuisse Judæis infestum, quoniam iram ejus provocaverant. sed additur promissio, *Deum jam conversum esse*, non quod animum mutaverit, sed quia velit ostendere se esse placatum. Scimus autem judicium fieri de amore vel odio Dei erga nos à rebus externis: quia si Deus nos rigide tractat, apparent manifesta signa iræ ejus. Si autem benigne nobiscum agat, tunc apparet fructus reconciliationis. Secundum hanc rationem dicit nunc Deum longe alio esse animo quam prius fuerit erga Judæos, quoniam scilicet velit eos prosequi suis beneficiis, quum ante duriter & severe eos castigasset. Sed attentius expendere convenit singulas partes. Dicit, sicuti Deus quodammodo obstinaverat animum ad plectendos Judæos, ita nunc propensum esse ad misericordiam, & ita sensuros ipsum quasi mutatum, & alium quam fuerit. Dixi hos versus esse exegeticos, quoniam breviter Propheta promiserat Judæos fore insigne exemplar benedictionis, sed nunc ostendit cur tot incommodis & molestiis antehac exercuerit eos Deus, nempe quoniam provocaverant patres iram ejus. Quum autem dicit se nocuisse illis propter patrum delicta vel scelera, hoc debet referri ad corpus populi. Ideo supervacua est quæstio, quam movent quidam interpretes, Cur Deus pœnam sumpserit de filiis ob pa-
Ezec. 18. vers. 20. trum delicta, quum tamen alibi pronunciet morituram animam quæ peccaverit. nam hoc loco Propheta non distinguit patres à filiis, sed significat Deum non fuisse propitium Judæis, quoniam multo ante provocaverant iram ejus. Interea dubium non est, quin quisque justas pœnas dederit propriæ iniquitatis. Summa est, Judæos nihil proficere tergiversando, quia Deus non temere ipsos persequutus fuerit, sed rependerit justam mercedem eorum peccatis. Hoc est unum. Quod autem adjungit *absque pœnitentia Deum ita fuisse iratum*, tantundem valet acsi diceret Judæos hoc tantum adeptos esse sua pervicacia, quod inflexibilis fuit rigor Dei. Admonet igitur Zacharias, ubi homines non desinunt mala malis addere, sed contumaciter ruunt quasi vellent bellum gerere cum Deo: tunc eum quoque esse quasi obstinatum, quemadmodum dicitur Psalmo decimo Psal. 18.
octavo, præfractum esse cum præfractis. Hæc igitur vers. 26.
ratio est cur Deus pronunciet se implacabilem fuisse populo suo, quia scilicet insanabilis erat eorum malitia, quibus pepercerat, & quos diu toleraverat. Quum enim videret ita esse obdurato animo, sese quoque ad vindictam armavit. Et hinc colligi debet generalis doctrina, non posse Deum à nobis exorari, nisi ubi incipimus resipiscere: non quod pœnitentia nostra præveniat misericordiam Dei: sed hic non vertitur quæstio, quid agat homo per se vel proprio motu: tantum Zachariæ propositum est docere, ubi Deus vult nobis ignoscere, mutare corda nostra & flectere suo Spiritu in obsequium: quia ubi relinquit nos in nostra duritie, simul etiam necesse est assidue & absque modo nos affligi ejus manu, donec tandem pereamus. Interea notandum est quod etiam attigi, Deum hic obstruere ora Judæis, ne obstrepant contra ejus rigorem, acsi crudeliter cum ipsis egisset. Ostendit igitur has fuisse justas pœnas quas pertulerant Judæi: quoniam non uno tantum die, sed continuo temporis successu iram ejus accenderant patres ipsi. Hæc ratio est cur de patribus loquatur potius, quam de ipsis: quia scilicet longa serie annorum obduruerant ad malitiam, & quasi hereditaria erat

erat in ipsis corruptio. Jam dicit se esse conversum, non quod alio esset animo, quemadmodum diximus: sed hoc refertur ad sensum populi, quia videtur Deus quodammodo alius esse ubi mitescit erga nos, & favore suo nos prosequitur, quum antehac ostenderet multa signa vindictæ. Jam in fine versus admonet Propheta quis sit usus hujus doctrinæ, nempe ut animentur Judæi ad fortitudinem, & alacriter pergant in Templo ædificando. Diximus autem nos armari debere promissionibus Dei, ita ut infracto animo sequamur quo nos vocat. nam quisque statim flaccesceret nisi sentiret sibi præsentem fore manum Dei. Quum ergo natura simus ignavi & molles, deinde obrepat subinde inconstantia: hoc unum remedium est, si pergere cupimus in cursu vocationis nostræ usque ad metam, ut sciamus Deum fore semper nobis auxilio. & hoc idem nunc docet Propheta. Applicat igitur quod antehac pollicitus est ad legitimum usum, nempe ut Judæi deposito metu vel correcto fortiter incumbant operi, & expectent quod nondum apparet, nempe plenam restitutionem. Sequitur,

16. Hæc verba quæ facietis, (*Hæc sunt: nam nomen* דברים *est supervacuum. Hæc sunt igitur quæ facietis*) Loquimini veritatem quisque cum socio suo: veritatem & judicium pacis judicate in portis vestris.

17. Et vir (*Et quisque*) malum socio suo ne cogitetis in cordibus vestris: & jusjurandum mendacii ne diligatis: quia omnia hæc sunt quæ odio habeo, dicit Jehova.

Hic hortatur eos Zacharias ad veram pœnitentiam, ubi ostendit plura esse speranda quam videant oculis suis: simul etiam demonstrat non sufficere si strenue ædificent urbem & Templum: sed requirit longe alia, nempe ut colant integritatem & justitiam inter se. Scimus enim Judæos suis ceremoniis ita fuisse addictos, ut putarent inclusam in illis esse sanctitatem. & vitium hoc paulo ante perstrinxit Zacharias: nunc eandem doctrinam inculcat: nempe si cupiant Deum habere propitium, & simul cupiant frui continua ejus bonitate, sicuti eam gustaverant, ut non tantum sacrificiis & aliis ceremoniis eum studeant promereri, sed ut præcipue dent operam justitiæ & æquitati. Cæterum Propheta hic non enumerat omnes partes rectæ vitæ, sed tantum species aliquas attingit: quæ ratio loquendi satis trita est, ut jam sæpius vidimus. ergo synecdochicus est sermo Prophetæ: sed tamen generaliter complectitur secundæ Tabulæ officia, quum dicit hæc observanda esse, nempe ut *loquantur veritatem*, hoc est, ut veraciter inter se agant, abstineant ab omni fallacia & dolo: imo ab omni perverso astu: deinde ut *colant in portis suis* eandem *justitiam*. Quod autem hic Proximos nominat, perperam inde quispiam colligeret, posse fraudari alienos, & quibuscum non tam propinqua nobis est necessitudo. Sed Propheta hac circumstantia voluit crimen augere, quod ne sociis quidem vel fratribus suis parcerent Judæi: ergo quamvis nefas sit etiam alienissimum quemlibet decipere, tamen hoc crimen atrocius est quum quisque insidias tendit propinquo suo & fratri. Et scimus hanc loquendi rationem ubique occurrere in Lege, quia Deus ut magis nos revocet à maleficiis, proponit species quas natura dictante cogimur detestari. sic loquitur de odio secreto sub nomine Homicidii. Ergo hoc loco Propheta acrius voluit pungere Judæos, quod scilicet tanta inter ipsos grassata fuerat barbaries, ut nemo propinquum suum agnosceret, sed sævirent quasi in propria viscera. Quantum attinet ad *veritatem & judicium pacis*, significat non modo singulos privatim deditos fuisse injuriis, sed ipsum quoque forum fuisse plenum & refertum fraudibus & maleficiis, quum tamen debeat esse sacrarium justitiæ. Etiamsi multi perversi sint in populo, tamen freno aliquo semper cohibetur audacia & improbitas ubi vigent leges, ubi judices incorrupti dominantur. Atqui Propheta ostendit judices quasi latronibus fuisse similes, quoniam scilicet nulla erat in portis sinceritas. Primo loco ponit Veritatem, quod scilicet astute suis calumniis judices corruperant omnem æquitatem, ut fieri solet. neque enim palam dicunt etiam pessimi quique sibi probari quod scelerate factum est: sed reperiunt aliquos fucos quibus obtegant suam turpitudinem, & eorum qui peccarunt, & quibus etiam favent redempti pretio. Primum igitur locum teneat necesse est in judiciis veritas. Per *Judicium pacis* intelligit ubi suum cuique redditur. Quidam existimant ideo vocari Pacis judicia, quæ recta sunt: quoniam ubi mercenarii judices damnant innoxios atque opprimunt, lucri autem causa malis causis patrocinantur, fieri non potest quin exoriantur subinde multæ turbæ, donec res tandem veniat ad bellum apertum. sed quoniam nomen *pacis* late patet apud Hebræos, poterimus simpliciter accipere *Judicium pacis* pro placido & rite composito. Scimus autem Judæos exercuisse sua judicia in portis. Postea adjungit, *Et ne cogitetis singuli malum socio suo.* Hic Propheta non modo damnat apertas injurias, sed etiam occultas fraudes. unde colligimus Legem non ideo solum datam esse, ut contineat homines sub freno, & normam tradat recte vivendi, quantum ad externa officia duntaxat spectat: sed ut gubernet eorum animos coram Deo & Angelis. Lex enim vere spiritualis est. & nimis crassi sunt ac præposteri, qui putant satisfactum esse Legi Mosaicæ, si quis à cæde & furto & aliis noxis abstineat. Videmus enim Prophetas ubique requirere sincerum affectum animi, quemadmodum hoc loco Zacharias Judæos admonet ut nihil mali sociis suis machinentur, idque *in cordibus*. Poterat particulam hanc omittere: sed voluit damnare fraudes quæ solent obtegi multis & variis coloribus. Quamvis ergo non prodant malitiam suam homines, ostendit Zacharias Deum tamen fore ultorem, si quid resideat intus, etiamsi sit absconditum ab hominum oculis, & lateat in cordis profundo, venturum tamen coram Deo in rationem. Adjungit aliam speciem, nempe perjurium: *Ne diligatis*, inquit, *jusjurandum falsitatis*. Poterat dicere, Ne juretis cum damno proximi: sed notanda est antithesis inter amorem perversum hominum, & inter odium Dei. Quoniam ergo Deus falsum jusjurandum ut alias omnes fraudes & mendacia abominatur, sic prohibet ne appetamus. nam si volumus placere Deo, videndum est quid à nobis postulet: quia data opera provocamus ejus iram, ubi appetimus quæ ipse pronunciat se abominari. In summa, ostendit Zacharias Deum fore propitium & beneficum Judæis, si vere & ex animo resipuerint, & sese addicant justitiæ, non ut Templum extruant duntaxat, vel offerant sacrificia & alios ritus observent, sed ut componant vitam suam ad integritatem, nec tantum externis officiis defungi studeant erga proximos suos, sed ut etiam purgent animos omni odio, omni fallacia, omni crudelitate & aliis pravis affectibus. Jam sequitur,

18. Et fuit sermo Jehovæ exercituum ad me, dicendo,
19. Sic dicit Jehova exercituum, Jejunium quarti & jejunium quinti & jejunium se-
ptimi & jejunium decimi (*mensis*) erit domui Jehudah in gaudium & lætitiam & dies
festos bonos: ergo veritatem & pacem diligite.

Confirmat eandem sententiam, nempe talem fore restitutionem Ecclesiæ, ut aboleatur omnis memoria dolorum. Diximus jejunia quædam suscepta fuisse à Judæis post urbem dirutam. Prius duorum duntaxat facta fuit mentio: nunc quatuor Propheta commemorat. Quarto mense urbs fuerat expugnata: quinto autem fuerat excisum Templum & consumptum incendio: septimo mense interfectus tandem fuit Godolias, qui steterat cum residua plebe quæ collecta fuerat sub ejus manu. Jejunium autem decimi mensis putant fuisse institutum post urbem obsessam, ergo jejunium mensis decimi tempore alia præcessit: postea sequutum est jejunium quarti mensis: tertio loco jejunium quinti mensis: postremo ob cædem Godoliæ jejunium septimi. Hæc igitur erant quædam luctus insignia usque ad tempus liberationis. nam obsessa urbe Deus quasi signum horrendæ vindictæ sustulerat: ubi autem Nabuchodonosor murum urbis perrupit, tunc urbs palam derelicta fuit à Deo: post incendium Templi nulla spes restabat, nisi quod adhuc ignobile illud vulgus sub auspiciis Godoliæ manebat in terra. Excisa quidem erat radix populi: sed erant illæ quasi tenues fibræ: ubi autem illæ etiam evulsæ sunt, ubi tracti sunt in exilium quicunque fuerunt reperti, jam interciderat omnis gratia Dei, quoad externam speciem. Oportuit igitur Judæos in luctu & squalore esse, ut veniam à Deo impetrarent. Ergo non dicemus hæc jejunia temere vel perperam fuisse ab illis suscepta. liberum enim illis fuit testari suum dolorem: imo pium fuit suppliciter in suo reatu iram cœlestis Judicis deprecari, quum sentirent Deum ita sibi infestum. sed Deus promittit lætitiam quæ extinguat omnem mœrorem, quemadmodum exortus Solis discutit omnes noctis tenebras. Videtur autem alludere Propheta ad superiorem doctrinam, ubi Judæos oblique deriserat, quod tam anxii essent in colendis suis jejuniis, negligerent autem quæ erant præcipua. Cæterum, hæc simplex summa est, si Judæi resipiscant serio, & bona fide studeant redire cum Deo in gratiam, finem instare omnibus eorum miseriis, ita ut jam nulla futura sit jejunii necessitas. Tenendus autem est finis ille jejunii, nempe ut se humilient coram Deo, qui peccarunt, & supplices prodeant ad ejus tribunal: fateantur suum reatum, & se ipsos condemnent. Jejunium igitur est quasi reorum habitus, ubi cupiunt veniam consequi à Deo: sicuti etiam
Matth. 9. vers. 15. Christus dicit nullum esse jejunium in nuptiis & aliis diebus festis. Videmus ergo hic promitti restitutionem, quæ aboleat quicquid ante mœroris fuit in populo: non quod per se displicuerint Deo illa jejunia; diximus enim fuisse optimo consilio instituta, ut scilicet populus hoc modo sese exerceret ad pietatem, & simul etiam spem suam acueret ac fulciret usque ad tempus redemptionis: sed prosequitur Zacharias quod cœperat dicere, nempe Deum plane jam exoratum esse, ut faveat populo suo, & omni benedictione hoc testetur. Quantum ad *dies festos* pertinet, scimus inter alia hoc diserte exprimi à Mose, Lætaberis coram Deo tuo. *Deut. 12. vers. 18.* Quum ergo celebres & festos suos conventus agerent Judæi, perinde hoc erat acsi se sisterent coram Deo, & ita certo persuasi essent se versari sub ejus oculis. Proinde quum Deus voluerit hoc modo exhilarare populum suum diebus festis, non abs re dicit Propheta jejunia, quæ mœroris signa fuerant, in lætitiam & dies festos deinde fore. Porro sic loquitur Propheta; quia observatio Legis quæ populo incolumi viguerat, exilio fuerat interrupta: acsi diceret, Sicuti vos Deus in alienam terram expulit, atque extorres à patria coëgit ad luctum & mœrorem; ita nunc reduces fruemini lætitia, diesque festos pure sancteque coletis. Itaque oblique perstringit Judæos, quod privati ad tempus fuerint diebus festis, quibus ad gaudium Lex eos invitabat: quia illos profanaverant. neque enim passus fuisset Deus cessare quod ipse mandaverat, nisi quia corrupta erat religio: unde res in deterius converti oportuit, luctumque succedere, quem hic per jejunia designat. Tandem concludit, *Diligite ergo veritatem & pacem.* Per nomen Veritatis notatur integritas, quemadmodum paulo ante dixi: & hac una voce complectitur omnes justitiæ partes Zacharias: quia ubi animi purgati sunt omni fraude, simul etiam viget justitiæ & æquitatis regula. Ubi ergo sincere agimus cum proximis nostris, ultro fluent omnia charitatis officia ex hoc fonte. Quantum ad nomen Pacis spectat, potest bifariam exponi: vel quemadmodum paulo ante posuit Judicium pacis, pro Judicio rite composito; ita etiam, *Diligite pacem,* hoc est, rectum ordinem: vel potest accipi pro benedictione Dei: quasi diceret Propheta, Si cupitis vobis bene esse & prospere, colite integritatem inter vos. Deus enim semper cum benedictione sua aderit, modo sitis inter vos integri & veraces: accersitis quodammodo vobis maledictionem, & quasi siccatis fontem beneficiorum Dei vestra malitia & vestris fraudibus. Si ergo regnet inter vos veritas, simul etiam prodibit in medium omnis felicitas, quia Dominus benedicet vobis. Ego non ulterius pergam.

Da omnipotens Deus, quando tam comiter & benigne nos ad te invitas, ne simus tibi refractarii, sed subacto omni pravo affectu offeramus nos tibi in obsequium: & quando nihil aliud à nobis postulas, nisi ut mutuo inter nos justitiam colamus, da, inquam, ut memores fraternitatis quam consecravit unigenitus Filius tuus sanguine suo, sic te invocemus ore nostro Patrem, ut veris officiis testemur nos esse filios tuos, atque ita quisque sese impendat aliis, ut conjuncti inter nos & animis & ipso effectu, aspiremus uno consensu ad beatam illam vitam, ubi fruemur ea hereditate quæ nobis parata est & parta sanguine ejusdem Filii tui, & reposita in cœlo per eundem, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DECIMA OCTAVA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. VIII.

20. Sic dicit Jehova exercituum, Adhuc quando venient populi & incolæ urbium magnarum. (*vel multarum.*)

21. Et venient incolæ unius ad alteram, dicendo, Eamus eundo ad deprecandam faciem Jehovæ, & quærendum Jehovam exercituum: ibo etiam ego.

22. Et venient populi magni & gentes robustæ ad quærendum Jehovam exercituum Jerosolymam, & deprecandam faciem Jehovæ.

HIc Propheta longius extendit sermonem suum. Promittit enim non modo integram restitutionem electi populi, sed propagationem Ecclesiæ: quia Deus ex multis & remotis locis colliget sibi Ecclesiam, & conjunget multos populos in unum corpus. hoc autem plurimum valere debuit ad Judæos animandos, ut scirent Templum extrui non modo ut coleretur illic Deus ab una gente, sed ab omnibus populis. Cæterum, quia ante illud seculum jam venerant ex longinquis terris quidam ad colendum Deum, Propheta hic videri posset usus adverbio temporis עוד. sed non tantum pronunciat venturos quosdam, sicuti tempore Solomonis: sed quemadmodum jam dixi, aliquid excellentius hic promittit, nempe Templum non fore tantum Judæis peculiare, sed commune aliis etiam gentibus: quia nulla erit lingua, nulla etiam natio, quæ in verum Dei cultum non consentiat. sed videnda sunt Prophetæ verba. Quod præfatur Deum esse *auctorem hujus vaticinii*, hoc ad fidem acquirendam valet. Diximus autem opus fuisse rara auctoritate, quoniam hic de re incredibili differit. erat tantum exigua manus populi reversa in patriam: & fere in dies singulos instabant multa pericula, ut multi jam tædio præsentis fortunæ appeterent potius exilium, ac proinde jam multorum animis obreperet pœnitentia, quia putabant se fuisse delusos. Quum igitur talis esset populi conditio, oportuit non vulgari modo confirmari quod hic dicitur, nempe gloriam secundi Templi fore majorem & longe præstantiorem quam fuisset Templi prioris: *Erit adhuc*, inquit. tametsi subest tacita comparatio, tamen non exprimitur æqualitas, quemadmodum jam attigi, quasi tantum pauci quidam venturi essent: sed quoniam nullum fuerat templum per annos septuaginta: Templum autem quod tunc extrui cœperat, non erat in magno pretio, imo erat ignobile: ideo Propheta dicit adhuc venturum tempus, *quo populi & incolæ magnarum urbium ascendant Jerosolymam.* quanquam vel Multas urbes possumus vertere, vel Magnas: nam utrumque significat nomen רבות, quo utitur. sed puto Prophetam loqui de magnis urbibus: & ratio statim nobis constabit. Sequitur, *Venient* ergo *incolæ unius ad unam*, hoc est, incolæ unius ad alteram, *dicendo*, *Eundo eamus.* His verbis intelligit mutuum fore consensum inter omnes populos, ut alii alios exstimulent, atque ita conjungant ultro & citro sua studia. Videmus ergo huc tendere Prophetam, ut Judæos ad bene sperandum hortetur, atque ita confirmet eos ad perseverantiam, ne dubitent felicem operis sui & laboris successum instare, quia scilicet Dominus velit Jerosolymæ coli non tantum ab ipsis, sed etiam à cunctis gentibus. Sed quia non poterant confidere Judæi, gentes posse attrahi violenter, ideo docet voluntarium fore hunc concursum. ultro igitur propensos fore dicit qui prius valde præfracti fuerant, ita ut non opus sit vi externa ad eos cogendos: quoniam sponte confluent, imo alii aliis erunt auctores: & ita mutuis cohortationibus se impellent ut simul veniant Jerosolymam ad colendum Deum. Ardor autem & vehementia zeli notatur, quum dicit Propheta ultro & citro venturos, ut alii alios incitent, quemadmodum vidimus capite secundo, Apprehendet quisque manum fratris sui: Eamus in montem Dei Jacob. sed plus exprimitur hoc loco, quod scilicet non tantum quisque hortator erit fratribus suis ubi occurrerint, atque ita oblata fuerit opportunitas: sed dicit venturos huc & illuc. Videmus ergo quo tendat consilium Prophetæ in bis verbis. hinc autem colligimus tunc demum fidem proferre legitimos fructus, ubi zelus accedit, ut scilicet quisque studeat augere regnum Dei, & colligere errantes, ita ut amplietur Ecclesia: nam ubi quisque sibi privatim consulit, & nullam aliorum gerit curam, primo satis prodit suam inhumanitatem. ubi autem nulla est charitas, illic non regnat Spiritus Dei. Jam pietas etiam necessario secum trahit studium gloriæ Dei. Non mirum igitur quod Propheta, ubi veram & seriam conversionem notat, dicit unumquemque fore sollicitum de fratribus suis, ut alii alios adducant: deinde zelo Dei ita accensum iri omnium animos, ut discurrant ad illustrandam ejus gloriam. Jam quum dicit, *Eamus ad deprecandam faciem Jehovæ*, loquutio hæc satis trita est in Scripturis. quanquam notandum est, Prophetam, quum sermo esset de cultu Dei, invocationem locare in primo gradu, quia hæc præcipua est species, imo etiam caput pietatis, Deum precari. Adjungit quidem continuo post, *ut quæramus Jehovam*: nempe speciem explicans per genus. atque proximo versu invertit ordinem, exordium faciens à genere: idem tamen manet sensus. nam Deum quærere nihil aliud est quam dociles nos offerre & morigeros, ut parati simus sequi quo vocaverit: interea sedulo de ejus voluntate sciscitari, sicuti eo duce & magistro nobis opus est, ne per ambages perperam erremus: nam si sufficeret temere iter arripere, supervacuum esset studium quærendi Dei. Notandum igitur est, tunc Deum vere quæri, ubi homines cupiunt discere ex ejus verbo quomodo rite colendus sit. sed quemadmodum dixi, precationem hic adjungit Propheta, quoniam huc tendit tota salutis doctrina, ut sciamus vitam nostram pendere à Deo, & quicquid ad beatam vitam pertinet, ab eo expetendum esse ac sperandum. Nunc ergo tenemus summam. sed hic videndum etiam est cur dicat *gentes venturas ut Deum quærant Jerosolymæ, & illic invocent.* Stulte Judæi imaginantur non posse aliter coli Deum, quam si offerantur adhuc in Templo sacrificia. nam longe aliud Propheta voluit, exorituram scilicet doctrinæ lucem ex illa urbe, quæ longe lateque sese diffunderet. & hoc vaticinium conjungi debet cum illo Jesaiæ, Lex exibit è Sion, & verbum Domini è Jerusalem. Quoniam *Jesa.* 2:3.
ergo

ergo ex urbe illa profluxit salutis doctrina, quæ replevit totum orbem, ideo Propheta dicit *venturas gentes Jerosolymam*: non quod necesse fuerit illuc accurrere, sed quoniam oportuit omnes petere illinc quod non poterat alibi reperiri. Quando igitur nemo potuit censeri inter Dei filios, nisi qui in schola illa proficeret, & agnosceret unicam esse veram religionem, quæ Jerosolymæ prius domicilium habuerat: videmus cur Propheta hic exprimat nomen *Jerosolymæ*. Interea simul etiam tenendum est, Templum fuisse eo fine & consilio tunc extructum, ut illic maneret salutis doctrina, & sedem suam haberet usque ad Christi adventum. tunc enim impletum fuit illud Psalmi centesimi decimi, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Deus è Sion. illic docet Propheta, Christum non fore tantum unius populi Regem, cujus potentia inclusa sit angustis finibus, sed dominaturum in toto orbe, quia scilicet sceptrum ejus extendet Deus huc & illuc. Quoniam ergo oportuit finem hunc à Judæis spectari, ideo ut animet eos Propheta ne deficiant in medio cursu operis, dicit locum illum ita esse Deo sacrum, ut inde petenda sit salus à toto orbe, quoniam scilicet omnes erunt Ecclesiæ illius discipuli quicunque censeri cupient inter Dei filios. Cæterum quemadmodum jam attigi, diligenter observare convenit, in cultu Dei requiri hæc duo, nempe ut eum quæramus, deinde ut eum precemur. nam superstitiosi, etiamsi præ se ferant magnum ardorem quærendi Dei, meris tamen mendaciis ludunt, quoniam temere sese projiciunt & fortuito, ita non quærunt Deum, sed eo relicto tantum satagunt inconsiderate & sine delectu. Quoniam ergo nulla est superstitiosis ratio, non dicentur proprie Deum quærere. sed fideles ideo quærunt Deum, quoniam scilicet agnoscunt non esse cujusque arbitrio colendum, sed certam esse rationem & regulam tenendam. Ergo hoc sit nobis principium pietatis, non permittere nobis licentiam quidvis tentandi, sed modeste & sobrie nos subjicere Dei verbo. nam siquis quærendi affectu tangatur, non deligat autem sibi idoneum magistrum, non progredietur quo decebat. sed Propheta ostendit hunc esse ingressum piis omnibus, ubi cupiunt sua officia probare Deo, ut se contineant sub verbo ejus, & nihil aggrediantur proprio motu, sed discernant ita, ut ne misceant profanis sacra, quemadmodum dicitur. Secundum autem caput est, Deum precari: & Propheta hoc modo admonet quorsum præcipue velit Deus à nobis quæri. neque enim quicquam ad ejus commodum vel utilitatem redit ex nostro studio, sed quæri vult, ut scilicet expetamus omnes salutis nostræ partes ab eo. nam hoc sub Invocatione exprimitur. Nomen autem *faciei* supervacuum non est: quia etsi Deus est invisibilis, tamen non debemus incerti vagari per aërem, ubi propositum est nobis ad eum confugere: sed progredi cum certa fiducia. Nisi ergo nobis persuasum sit quod Scriptura docet, Deum prope adesse omnibus qui eum vere invocant, clausa erit precibus janua. nam profanabitur nomen Dei, etiamsi vota sua quisque concipiat. Quoniam ergo propinquitas Dei cordibus nostris infixa esse debet, dum nos accingimus ad precandum: ideo Scriptura solet hanc formulam passim usurpare, *Deprecari Dei faciem*. hoc ergo non ad ocularem conspectum refertur, sed potius ad cordis fiduciam. Nunc pergamus.

23. Sic dicit Jehova exercituum, In diebus istis fiet ut apprehendant decem homines ex cunctis linguis gentium, apprehendant alam viri Judæi, dicendo, Ambulabimus (*vel ambulemus*) vobiscum, quia audivimus quod Deus sit vobiscum.

Prosequitur eandem doctrinam hoc versu. Quemadmodum enim paulo ante dixit gentes sponte venturas ad colendum Deum, & quemque etiam fore auctorem suis fratribus piæ hujus & sanctæ expeditionis; ita nunc adjungit, decem homines apprehensuros fimbriam hominis Judæi. *Decem* igitur *viri tunc alam vestis Judæi apprehendent*, inquit. Hic clarius demonstrat quod breviter attigeram, non fore scilicet opus vel armis, vel aliqua hostili coactione, ut trahantur gentes in Dei obsequium vel in ordinem cogantur, quoniam sponte decem sese dedent uni Judæo. hoc autem signum est valde propensi affectus, ubi decem sese tradunt uni regendos: nam unus Judæus non sufficeret ad tot gentiles trahendos. ergo confirmat Propheta, ubique fore consensum fidei, ut cupiant qui prius alienissimi fuerant à Deo, se adjungere socios vel comites potius Judæis. Dicit, *ex omnibus linguis*: qua circumstantia amplificat miraculum: quia non potest esse conspiratio inter homines longe dissitos, præsertim quibus diversæ sunt linguæ. nam quisque aliis est barbarus. Ubi ergo dicit Propheta, *ex omnibus linguis venturos* qui ita facile animos suos conjungant, hinc melius apparet opus esse Dei: quia hic nihil potest tribui humanis consiliis. Necesse igitur est occulto Spiritus instinctu conjungi animos eorum qui non possunt mentem suam testari, ac vix possunt alii aliis signum dare. Nunc tenemus Prophetæ consilium etiam in hoc versu. Utitur autem in fine alia loquendi forma quam nuper: *Eamus vobiscum: quia audivimus Deum vobiscum esse*. Dixerat, Eamus ad quærendum Deum, & deprecandam ejus faciem: jam dicit, *Eamus vobiscum*. sed tamen prosequitur ac confirmat eundem sermonem: neque enim potuit quæri Deus à gentibus, nisi Judæos præeuntes sequerentur. nam si quisque ab aliis se disjungat, sic fiet ut singuli pascant se multis deliriis, quemadmodum videmus homines superbos & morosos sibi fabricare mira portenta, quoniam scilicet non sunt sociales, & non videntur sibi sapere, nisi exuant omnem humanitatis sensum. Docilitas ergo fidei hoc etiam habet, ut cupiant electi, dum se subjiciunt Deo, habere multos socios in hac obedientia, & multos condiscipulos in doctrina pietatis. Utrumque ergo notare voluit Propheta. Prius dixerat, *Eamus ad quærendum Deum*: nunc, *Ibimus vobiscum*. Quid hoc aliud est quam Deum quærere? sed plus nunc exprimit, quia scilicet declarant gentes se hac lege venire ad quærendum Deum, ut paratæ sint discere ex aliis, quemadmodum rudes tirunculi etiam suos condiscipulos magistros habent, ita ut quisquis majores fecerit progressus, debeat etiam præesse aliis, & qui adhuc elementarii sunt, & hærent in primis rudimentis, illi modeste aliis se conjungunt: quia multos impedit pudor ne ita proficiant, & ideo manent semper demersi in sua inscitia. Quanquam Propheta non modo hic modestiam commendat, sed simul etiam hortatur omnes Dei filios ad colendam unitatem & concordiam. Quisquis enim lacerat Ecclesiam Dei, sese à Christo disjungit, qui est caput, & vult omnia membra sua simul collecta esse. Nunc ergo tenemus quærendum esse Deum, ut vere & rite à nobis colatur: deinde sic quærendum esse, ut cuique non sit sua peculiaris religio, sed ut alii accedant ad alios, & ut quisque videt fratres suos præcedere & pollere majoribus donis, paratus sit illos sequi & sub illis proficere. Verum quidem est, posthabito toto mundo unam Dei veritatem esse nobis amplexandam, quia centies potius renuncianda est cunctis mortalibus societas & conjunctio, quam ut nos à Deo abstrahant: sed ubi Deus se ducem ostendit, docet Propheta ultro citroque porrigendas esse manus, ut conjunctim eum sequamur. In clausula versus iterum notandum est

est quod paulo ante dixi, venturas scilicet gentes, non ubi fuerint armis aut violentia compulsæ, sed quoniam trahentur solo auditu. *Audivimus* ergo. Hic per nomen Auditus intelligit Propheta doctrinam salutis ubique esse spargendam. neque enim colendi Dei ulla esset cura vel ratio, nisi edocti essemus: quia fides ex auditu, sicuti ex fide invocatio, quemadmodum Paulus disserit. denique intelligit Propheta fore gustum pietatis ex prædicatione doctrinæ, quæ incitet omnes gentes ad colendum Deum. Jam iterum confirmat quod etiam diximus, Judæos scilicet præferendos esse cunctis gentibus: quia constabit Deum inter ipsos esse. Videmus ergo non tribui Judæis primatum, ut sint aliis omnibus duces, quoniam seorsum aliqua virtute vel propria auctoritate excellant, sed quoniam Deus ipsis præsideat. ergo semper quæritur Deus, etiamsi utamur hominum opera, & sequamur eos ubi rectam viam nobis demonstrant. Semper etiam illud tenendum est, vere & serio eos hortari qui non tantum verbo & sermone hoc præstant, sed qui re ipsa testantur suum affectum, quemadmodum dixit Propheta, *Ibo etiam ego*: ita etiam nunc, *Eamus*, vel ibimus vobiscum. nam multi sunt satis strenui ad alios stimulandos: sed apparet futilis eorum garrulitas ex eo quod cessant ipsi dum jubent alios currere, & dum acriter eos stimulant, ipsi autem cunctantur ac quiescunt. Nunc sequitur,

Rom. 10. vers. 17.

CAPUT IX.

ONus sermonis Jehovæ in terra Chadrak, & Damascus quies ejus: quia ad Jehovam oculus hominis, & omnium tribuum Israël.

MIhi unum exciderat, ubi scilicet repetit Propheta *venturos magnos populos & gentes robustas*. nam hinc colligimus potius legendum esse Magnas urbes quam Multas. Posset quidem etiam sensus ille tolerari, venturos ex variis urbibus Dei cultores: sed quoniam nomen עצומים proprie capitur pro Robustis, & certum est idem duobus verbis repeti à Propheta, magis probabile est ipsum loqui de validis & fortibus populis, quoniam scilicet majore negotio illi subiguntur. Quo enim quisque pollet majori virtute, ita etiam collum ejus rigidius est, ut non libenter jugum subeat. Quoniam ergo non facile ad obsequium Dei rediguntur qui validi sunt & fortes, & qui excellunt in mundo, Propheta diserte exprimit hos quoque fore dociles & voluntarios, ut eos non impediat superbia, quemadmodum facere solet. Jam venio ad sententiam hanc, ubi Propheta denunciat grave onus, vel durum & formidabile vaticinium Syriæ, & aliis vicinis gentibus. Retineo potius nomen Oneris quam verto Prophetiam, sicuti faciunt multi interpretes. nam etsi משא interdum capitur simpliciter pro Vaticinio, mihi tamen hic videtur certa notatio esse: quoniam Propheta judicium Dei tam Syriæ quam aliis vicinis regionibus denunciat. & non convenit etiam nomen Prophetiæ, quia dicere Prophetiam sermonis, esset absurdum vel frigidum: ubi autem dicit, *Onus sermonis Dei*, plena est sententia, & optime fluit, quia admonet sermonem suum non fore irritum, sed plenum efficaciæ, quoniam incumbet onus tam Syriæ quam reliquis, quod non poterunt ab humeris suis excutere. *Onus* ergo *sermonis Jehovæ*: hoc est, jam habeo vaticinium quod grave erit & asperum profanis gentibus, quæ nunc Judæos & electum populum infestant. Pertinet autem hæc doctrina ad piorum consolationem, ut sciant se præsidio Dei fore incolumes, quoniam bellum gerit cum ipsorum hostibus, imo parata jam est ejus vindicta contra omnes qui Judæis molestiam intulerint. Sicuti ergo paulo ante promisit incredibilem illam Dei gratiam, de qua vidimus: ita nunc denunciat præsidio Dei tutam fore Ecclesiam, quoniam parata est vindicta omnibus impiis. Sed Propheta hic tantum quasdam urbes Judæis notas enumerat, quoniam satis erat proponi illis in exemplum, ut inde colligerent Judæi Deum semper custodem fore Ecclesiæ suæ, ita ut nulli hostes impune evadant. Non dubium igitur est quin Propheta hic paucas urbes Judæis proposuerit, ut certo statuerent nihil esse tam violentum in mundo, quod non facile esset Deo subigere & prosternere. Nunc quia tenemus Prophetæ consilium, venio ad verba. Quidam nomen חדרך putant complecti sub se totam Syriam, quod mihi probabile est. Alii autem existimant insignem fuisse urbem, sicuti statim subjicitur Damascus. Sed quoniam res incerta est, & quantum ad sensum Prophetæ pertinet nulla est ambiguitas quin loquatur de regno Syriæ, ideo non contendo. Sit igitur vel urbis, vel regionis nomen, perinde est: quia intelligit Propheta incumbere vindictam Dei Syris, & ita incumbere, ut ab illis non discedat, donec succubuerint prorsus. Nam quum addit *quietem ejus fore Damascum*, significat non fore instar procellæ hoc Dei judicium, ut statim evanescat: sed fore gravem & onerosam molem, quæ non possit inde dispelli: quemadmodum loquitur Jesaias, Verbum factum est in Jacob, & cecidit super Israël, hoc est, quicquid pronunciat Deus contra Jacob, cadet in Israël. Mutat quidem nomen, sed perinde est acsi diceret, quum Deus volet pœnam exigere de Jacob, an evadent Israëlitæ? Erant enim iidem. Cadet igitur hæc sententia, hoc est, reperiet sedem suam: frustra huc & illuc discurrent, ut sese eximant. Nihil ergo proficient fuga sua Judæi, quin deprehendat eos vindicta quam nunc pronunciat Dominus. Sic etiam hoc loco dicit, *Onus sermonis Jehovæ in terra Chadrach, & Damascus*, hoc est, ipsa Regia sedes, ipsa metropolis, *erit quies ejus* & domicilium. Figet enim illic vindicta Dei suam stationem, & non poterit alio dispelli. Frustra igitur tentabunt Syri variis modis se subducere, quia necesse erit illos premi Dei manu, donec prostrati jaceant. Nunc ergo intelligimus quo sensu dicat Propheta Damascum fore quietem, aut domicilium, vel stationem vindictæ Dei. Postea adjungit, *Quia ad Jehovam oculus hominis*. Ego particulam כי puto hic positam esse pro adverbio temporis, Quando. Est quidem etiam in ea re parum discriminis, nisi quod sensum Prophetæ valde obscurat ista communis versio. Si autem ponatur adverbium temporis, melius fluet contextus, *Quando oculus hominis ad Jehovam, & omnium tribuum Israël*: id est, ubi cœperint Judæi ad Deum converti absque ulla simulatione, sed sincero affectu; tunc, inquit, Deus modis omnibus ipsis benedicet, & attollet manum suam adversus eorum hostes. Hortatus est antea Propheta Judæos ad pœnitentiam, quoniam nimis addicti erant sacrificiis & jejuniis: nulla autem vigebat inter ipsos integritas. Sic etiam iterum ostendit obstaculo esse eorum hypocrisin, quominus gratiam suam Deus illustret inter ipsos: & ita admonet tunc apertam fore januam, & planam viam atque æquabilem benedictionibus & gratiæ Dei, ubi sustulerint ad ipsum oculos, hoc est, ubi cœperint spes suas ad eum dirigere, ubi fuerint in eum defixi. Nam Oculos dirigere ad Deum, nihil aliud est quam in ipsum sic respicere, ut sensus omnes nostros contineat. Quod autem quidam per Hominem intelligunt cunctos mortales, mihi non probatur. neque enim dubito quin Propheta hic solos Judæos notet. Et certe non quadraret totus con-

Jesa. 8: 9.

contextus, nisi hoc referatur ad solos Judæos. Verum quidem est Prophetam hic verba facere de Gentium vocatione, sed ita ut incipiat à Judæis. Sicuti enim erant primogeniti, ita oportuit gradu præcedere. Propheta igitur hic pronunciat Deum fore gloriosum in gente electa, ita ut prosternat omnes vicinos hostes. Ergo *oculus hominis* tantundem valet, atque oculus totius populi: quasi diceret, postquam cœperint Judæi deposita omni fictione sese addicere Deo, & spes omnes suas in eum conjicere, tunc sentient Deum satis potentem esse ad sternendos omnes eorum hostes. Sed postea adjungit explicationis causa nomen *tribuum Israël*. Alii vertunt, Quanto magis: quasi hic vellet ratiocinari Propheta à minori ad majus. Sed, quemadmodum jam dixi, non potest hoc stare. Primum coacta est interpretatio quum dicunt, Oculus hominis, præsertim vero omnium tribuum Israël. Potius enim Judæi tenere debuerant primum gradum. Deinde particula ו non amplificat per se. potius denique aliqua particula notasset ordine Judæos præcedere. Nescio ergo quid sibi velint, qui volunt comprehendi omnes gentes sub nomine Hominis: & deinde Prophetam descendere ad Tribus Israël. Quod autem dixi satis probabile est, quod scilicet tunc pauci erant veri Dei cultores: ideo Propheta hic hortatur totum populum ad consensum pietatis. Ergo ubi omnes Tribus Israël ita oculos suos ad Deum direxerint, tunc incumbet onus sermonis ejus & Damasco & Syris omnibus.

Da omnipotens Deus, quando tam comiter & blande nobis manum porrigis, non tantum ut nobis viam monstres semel, sed etiam ut nos gubernes tota vita, imo etiam sustineas fessos & erigas jacentes: da, inquam, ne ingrati simus huic tuæ tantæ bonitati, sed nos tradamus tibi morigeros, neque experiamur vim horribilem judicii tui, quam denuncias omnibus hostibus tuis, nempe ut sustineant vindictam, qua demersi in profundum usque interitus pereant: sed patiamur sic nos semper attolli manu tua, donec tandem perveniamus in beatam illam quietem ad quam nos & invitas & ducere paratus es, ubi fruemur plenitudine illa bonorum, quam nobis peperit unigenitus Filius tuus, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA NONA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. IX.

2. Etiam Chemath terminabit in ea: Tyrus & Sidon, quia (*vel quamvis*) sapiens sit valde.

3. Et ædificavit Tyrus munitionem sibi, & coacervavit argentum quasi pulverem, & aurum quasi lutum platearum.

4. Ecce Dominus expellet (*vel ad inopiam rediget*) eam, & percutiet in mari potentiam ejus, & ipsa igne devorabitur.

PRosequitur eandem doctrinam Zacharias: dicit enim jam propinquam cladem instare omnibus populis qui molestiam intulerant populo Dei occasione viciniæ. Nam heri breviter complexus sum ejus consilium, quod scilicet testari voluerit Deum ita fore præsidem Ecclesiæ suæ, ut vindictam exigeret de omnibus impiis, qui injuste persequuti eam fuerant: loquutus autem fuerat de regno Syriæ, quod erat Judææ contiguum. Nunc vero longius extendit sermonem, quod scilicet ira Dei grassabitur usque ad partes Syriæ magis remotas. nam Chemath est Antiochia magna, quæ nomen imposuit parti Syriæ. Damascus erat metropolis regni Syriæ. Sed diximus alibi, hoc nomen varie sumi in Scriptura: quia generaliter accipitur pro tota regione, quæ à Judæa usque ad Euphratem, imo longe ultra Euphratem procedit. Nunc ergo videmus cur Zacharias adjungat Syriæ Antiochiam, quasi diceret jam Deum fore vindicem populi sui, ut non modo mercedem rependat vicinis gentibus, sed longius remotis. Transit postea ad Tyrum & Sidonem, quæ fuerunt urbes maritimæ, sicuti satis notum est: erant etiam propinquæ Judæis. nam spatium non adeo longum erat à Galilæa usque in Phœniciam. Sed heri jam diximus, denunciari interitum populis omnibus qui infesti fuerant electo populo. Quum autem dicit Chemath vel Antiochiam *fore in termino ejus*, hoc fere uno consensu omnes referunt ad Judæam, vel Jerosolymam. sed falluntur: & pervertunt hoc totum caput interpretes & Judæi, & reliqui omnes. Pudet me certe quum ego video ita longe digressos fuisse à Prophetæ sensu: & mihi erit fere tædio rejicere eorum errores. Sed facile patebit neminem ex illis gustasse quid vellet Propheta. Sic exponunt hunc locum, Antiochiam fore intra terminos Judææ, quia Deus consecrabit sibi terras illas, quum fuissent profanæ. Sed non dubium est quin Propheta dicat, sicuti nuper docui, Antiochiam fore intra terminos Syriæ ubi Deus rependet sceleribus omnium mercedem: quasi diceret, Deus involvet eadem pœna partem illam Syriæ, quæ nomen habet ab Antiochia, quoniam conjunctis viribus oppugnarunt omnes Syri electum ejus populum. Quamvis ergo longius distent à Judæa, tamen in societatem pœnæ trahentur, quia arma sumpserunt contra Ecclesiam. Erit ergo etiam *Chemath* vel Antiochia *in finibus Damasci*, hoc est, non immunis erit ab ea pœna, quam Deus infliget vicino regno Syriæ. & hoc ex progressu clarius liquebit. Adjungit *Tyrum & Sidonem: quamvis sapiens fuerit valde*. Ponitur particula כי, quæ proprie est causalis: sed ex pluribus Scripturæ locis colligere licet pro adversativa sumi. Uterque tamen sensus non male conveniet, quod Deus sumet vindictam de Sidoniis & Tyriis, quoniam fuerint nimis astuti: vel quamvis sibi prospexerint, & visi fuerint solertes atque callidi in suis rebus, non tamen effugient Dei judicium. Si prior sensus magis arrideat, huc tendit Prophetæ consilium, ubi homines nimis sunt providi, & malis artibus sese munire student, Deum illis esse adversum, quia proprium ejus munus est deprehendere astutos in sua astutia. Quoniam ergo displicet Deo nimia versutia & calliditas, optime hoc conveniet, Tyrios & Sidonios jam citari ad Dei tribunal, quoniam nimis fuerint callidi, ut solent esse in urbibus opulentis & maritimis negotiatores. nam contrahunt multam vafritiem ex variis fraudibus, quibus fere coguntur uti. Quoniam ergo tales erant Sidonii & Tyrii, bene hoc quadrabit, denunciari illis vindictam. sed alter etiam sensus æque aptus erit, non fore obstaculo omnes astutias Tyri & Sidonis, & occultas artes, quominus Deus exerceat suum judicium.

Quan-

Quantum ad me spectat, existimo hic causam reddi cur Deus minetur cladem Tyriis & Sidoniis, quia scilicet addicti fuerint perversis artibus, & ita circumvenerint omnes suos vicinos. Utitur verò honesto nomine per concessionem: quia quicunque animum suum ad fallendum applicant, obtegunt suam vafritiem titulo sapientiæ, vel prudentiæ: volunt videri cauti, ubi tamen alios scelerate opprimunt suis insidiis & fraudibus. Concessio igitur erit in voce Sapientiæ. Sed interea Propheta docet hoc genus prudentiæ exosum esse Deo, ubi cum aliorum jactura rem nostram augemus. Nam statim sequitur explicatio, *quod Tyrus sibi extruxerit munitionem.* Declarat enim his verbis Propheta quomodo nimis cauti vel prudentes fuerint Tyrii, nempe quia multis præsidiis muniti putarent se esse extra omne discrimen. Jam addit, *Coacervavit etiam sibi argentum instar pulveris*, hoc est, sine ullo modo sibi cumulavit opes: nam pulverem & lutum ponit pro immensa congerie: quasi diceret, fuerunt viles cumuli auri & argenti præ ingenti copia. Nec dubium est, quin argentum & aurum ponat sub illa munitione cujus meminit. Neque enim ad turres duntaxat vel propugnacula restringo nomen munitionis: sed potius generaliter, meo judicio, Propheta dicit Tyrum fuisse opibus, copiis, & omni genere præsidii sic instructam ac munitam, ut putaret se esse inexpugnabilem. Allusio est concinna inter צור & מצור. צור, inquit, extruxit sibi מצור. sed מצור est Munitio: interea notanda est paronomasia, quæ non potest reddi Latinis vocibus. Jam denunciat vindicem fore Deum: Ecce, inquit, Dominus possidebit, vel possidere faciet, vertunt alii. Sed hallucinantur in ambigua significatione verbi: ירש quidem significat Possidere, & significat Expellere vel depauperare; quia putant interpretes hic spem gratiæ & salutis fieri illis urbibus, dicunt jam delectas esse à Deo in possessionem. Sed illud penitus contrarium est Prophetæ menti, sicuti etiam ex proprio membro melius constat. *Deus ergo expellet eam, & percutiet fortitudinem ejus.* Nec dubito quin alludat Propheta ad id quod paulo ante dixerat, Tyrum cumulasse sibi aurum & argentum. Jam ex opposito pronunciat, Tyrum ipsam fore expositam dissipationi, quia scilicet quum illa habeat repositam congeriem auri & argenti, dissipabitur à Deo. *Dissipabit* ergo: vel si quis malit accipere pro Redigere ad inopiam, etiam antithesis hoc modo bene quadrabit. Deus ergo eam depauperabit, vel expellet. Postea, *In mari percutiet fortitudinem ejus.* Quoniam scimus Tyrum cinctam fuisse undique mari, hac circumstantia Propheta illustrat Dei potentiam, ubi volet eam ulcisci: quia scilicet mare non arcebit vel impediet Deum ipsum, quum volet illuc penetrare. Putabant enim se tutos esse ab omni hostili incursu Tyrii: quoniam mare ab omni parte erat illis instar triplicis muri, & triplicis fossæ: nec Tyrus similis erat Venetiis duntaxat. nam Venetiæ sitæ sunt in mari stagnante: situs autem Tyri erat in mari profundissimo: quemadmodum satis declarant historici, qui referunt expugnatam fuisse ab Alexandro Magno. Fuerat quidem jam aliquoties capta & direpta: sed ille, quod nemo unquam putasset, opplevit partem illam maris, ita ut non fuerit amplius Tyrus insula. Nunc ergo videmus quo tendat Zacharias, quum minatur excidium Tyro, quamvis fortitudo ejus in medio mari posita sit extra omnem aleam fortunæ, ut loquuntur. *Et illa etiam devorabitur igni.* Significat non modo expilandam fore Tyrum, sed prorsus delendam: quia scimus igne consumi etiam quæ alioqui robustissima sunt. Sequitur,

5. Videbit Ascalon, & timebit: & Aza, & dolebit valde: & Ekron, quia confusus erit (*aut pudefactus*) aspectus ejus: & peribit Rex ab Aza, (*hoc est, Gaza*) & Ascalon non habitabitur.

Hoc etiam versu describitur vastatio earum urbium quas nominat Propheta: quasi diceret regiones illas omnes, quæ insurrexerant contra populum Dei, devotas esse ultimæ vindictæ. Nullam igitur partem à pœna immunem fore dicit Zacharias, quoniam vagabitur & discurret huc atque illuc manus Dei: ut possit facile colligi, hoc modo rependi mercedem sævitiæ eorum omnium, qui injuste affixerant Ecclesiam. Hæc summa est. Dicit ergo *Ascalonem visuram, ut timeat.* Nam illo tempore Ascalonitæ erant Judæis infensi. Idem commemorat de Aza, quam Græci Gazam vocarunt: sed una in re fuerunt decepti, quod putarunt nomen inditum fuisse à Cambyse, quoniam lingua Persica thesaurus Gaza vocatur: illud est puerile: certum potius est, mutatam fuisse pronunciationem unius literæ: quoniam ע est gutturalis apud Hebræos, & olim sic distincte pronunciabatur, ut affinis esset G. ut quum dicebant Amorrah pro Gomorrah: sic etiam Aza est Gaza. Diximus de hac re alibi. Jam ex Geographia patet has urbes vel esse maritimas, vel non procul à mari sitas, ut potuerint sibi magnas opes colligere ob commoditatem. Sed ut opulentia fere parit fastum, & crudelitatem, fuerunt omnes isti populi valde molesti Judæis. Hæc ratio est cur dicat Propheta *dolorem usque ad Gazam venturum*, deinde *usque ad Ekron*, & alias omnes urbes. Addit, *quoniam pudefactus erit aspectus ejus.* Neque enim dubium est, quin fiduciam suam locaverint in Tyro, quæ erat urbs inexpugnabilis. Nam quamvis hostes totam illam terram possent opprimere, manebat tamen illic secura statio. Quum ergo omnes respicerent ad Tyrum, dicit Propheta spem fore confusam, ubi eversa fuerit Tyrus ac consumpta. Summa est, initium vindictæ fore à Tyro, quæ erat quasi extra orbem posita, ne obnoxia esset ullis injuriis. Dicit ergo initium calamitatis fore ab illa urbe, ad quam accessus non patebat ullis noxis. Deinde adjungit, alias urbes, ubi viderint Tyrum afflictam esse clade, fore perterritas, quia scilicet fiducia earum sic eversa erit. Postea addit, Etiam *peribit Rex ab Aza, & Ascalon non habitabitur*, hoc est, continget talis mutatio, quæ propemodum faciem illarum urbium deleat. Sequitur,

6. Et habitabit extraneus in Asdod, (*hoc est, Azoti: & Asdod verterunt Græci Azotum*) & excidam superbiam Philistim.

Hoc versu Propheta Azoto, & toti terræ Philistim, vel toti Palæstinæ denunciat similem cladem. Nam quod interpretes hic dicunt habitaturos Judæos Azoti tanquam extraneos, hoc est, quamvis prius habiti fuissent alieni: non attingunt nec cœlum, nec terram. Significat potius Propheta, urbibus illis excisis, siqui manebunt incolæ, fore similes hospitibus, quibus scilicet nulla est certa statio. Effectus ergo istos ponit Propheta, ut doceat vastam & deformem fore regionem, ita ut nulla sit fixa vel stabilis habitatio incolis. Alii vertunt Spurium, sicut & aliis locis: & illi etiam intelligunt de Judæis, quod sordidi prius habiti fuerint, quasi essent similes spuriis. Sed probabilis est eorum sententia qui ממזר putant deductum esse à זור, quod est Peregrinari: & citant etiam exempla in aliis vocibus, ubi est duplex מם, quod format nomen. Et multis Scripturæ testimoniis probare facile est ממזר accipi pro extraneo.

Et si quis prudenter consideret Prophetæ contextum, videbit esse verissimum quod jam dico, nempe omnes incolas Azoti, & terræ Philistim fore inquilinis similes, quoniam scilicet omnia strage, & cædibus, & injuriis hostium erunt deformia. Quum ergo Asdod, & Palæstina prius frequentia populi fuissent celebres, dicit Propheta fore desertas omnes urbes Palæstinæ, & urbem Azotum, nisi quod pauci erunt illic dispersi incolæ, sed vagi tamen, ut qui in alieno solo peregrinantur. Sequitur,

7. Et auferam sanguines ejus ex ore ejus, & abominationes ejus è medio dentium ejus: & qui residuus erit, etiam ipse erit Deo nostro, & erit quasi dux in Jehudah, & Ekron quasi Jebusæus.

Interpretes etiam hunc totum versum depravant: usque ad sequentem versum, hoc est, proximum, non aliud agunt, nisi quod avertunt procul lectores à genuino sensu. Dicit igitur Deus *se ablaturum sanguines ex ore hostium:* quasi diceret, compescam eorum sævitiam, ne ita absorbeant innoxium sanguinem populi mei. Neque enim hic notatur conversio quasi mutandi sint mores, ut Tyrii, Sidonii, Philistini, & similes, qui dediti fuerant rapinis, & sævierant contra miseros Judæos, ovium mansuetudinem sumpturi sint: hoc non intelligit Propheta: sed inducit hic Deum potentia instructum, qua reprimat hostium suorum sævitiem, & prohibeat ipsos, ne ita truculento impetu ruant adversus Ecclesiam: *Auferam*, inquit, *sanguines eorum ex ore eorum.* Dicit *auferam ex ore*, quoniam assueti erant crudelitati. Faciam igitur, ne ita ut hactenus soliti sunt, sanguine saturent suam cupiditatem: & *abominationes*, hoc est, prædas abominabiles, *auferam è medio dentium ejus.* Abominationes enim intelligit quicquid injusta violentia ad se traxerant. Et comparat eos feris bestiis, quæ non modo carnem devorant, sed etiam hauriunt sanguinem ipsum, & lacerant crudas carnes. Denique exprimit hic sub imagine vel figura luporum, & leonum, & ursorum, quanta fuerit immanitas hostium Ecclesiæ, quoniam scilicet non secus voraverint miseros Judæos, quam solent feræ & sævæ bestiæ repertam prædam. Postea sequitur, *& qui residuus erit:* alii vertunt, Et relinquetur. exponunt etiam de Philistinis, & aliis gentibus quarum facta fuit mentio. sed Propheta haud dubie Judæos intelligit. Quamvis enim tenues duntaxat reliquiæ ab exilio in patriam reversæ essent: dicit tamen exiguum hunc populum fore sacrum Deo, & quicunque residui erunt, fore quasi duces in Jehudah, quum tamen essent omnes fere contempti. Nulla enim erat excellentia etiam in præcipuis, nisi quod sponte reverebantur Zerubbabel, qui erat ex sanguine regio: deinde Jehosuah, respectu Sacerdotii: sed tamen omnes fere ignobiles ac sordidi erant. Propheta autem dicit contemptissimos quosque fore duces & proceres in Jehudah. Nunc tenemus ejus consilium. Postquam enim prædixit propinquam esse cladem omnibus Ecclesiæ hostibus, nunc finem vaticinii & usum demonstrat, quia scilicet Deus consulet miseris Judæis, qui diu fuerant exules, & nunc in patriam reversi non modo expositi erant omnium injuriis, sed etiam spernebantur: imo erant obnoxii ludibriis hostium suorum. *Qui ergo residuus fuerit, etiam ille erit Deo nostro:* quasi diceret, quamvis ad tempus vos abdicaverit Dominus, sicuti patres vestros, quando scilicet expulsi estis huc & illuc, atque dispersi: nunc tamen Deus hac lege vos collegit, ut censeat in populo suo. Eritis ergo populus peculiaris Dei, quamvis sitis exigua hominum manus & contemptibilis: deinde, *erunt isti residui quasi duces in Jehudah*, hoc est, extollet eos Deus in summum honorem: quamvis nunc careant omni dignitate, efficiet Deus ut sint fere omnes reguli. Postea addit, *Ekron* erit *quasi Jebusæus.* Quidam exponunt cives Ekron habitaturos Jerosolymæ, quam prius tenuerant Jebusæi. Alii etiam aliud afferunt: sed nihil ad rem. Propheta enim hic non disserit de gratia Dei erga cives Ekron, sed potius ostendit discrimen inter electum populum & profanas gentes, quæ gloriabantur sua fortuna. Dicit ergo *similes fore Jebusæis*, quia tandem perferent similem cladem. Scimus enim Jebusæos fuisse expulsos ab illo oppido ubi deinde extructa fuit Jerosolyma: id factum fuit sero, nempe sub Davide. Quum ergo diu tenuissent locum illum, tandem etiam fuerunt occisi. Hæc ratio est cur Propheta dicat, etiamsi nunc cives Ekron videantur esse in meditullio sacræ terræ: tamen similes fore Jebusæis, quia Dominus eos omnes simul delebit ac perdet. Postea adjungit,

8. Et castrametabor ad domum meam ab exercitu, à transeunte & redeunte: & non transibit super eos amplius exactor: quia nunc vidi oculis meis.

Concludit superiorem sententiam, nempe Deum fore custodem populi electi, ut repellat omni ex parte hostiles insultus & violentias. Perinde igitur est acsi diceret, Ecclesiam quamvis non valde munita sit, tamen fore inexpugnabilem, quoniam Dei custodia pluris erit quam omnes humanæ vires, quam omnia auxilia. Deus ergo hic comparat se vallo & fossæ, & aliis munitionibus: *Ero*, inquit, *instar castrorum domui meæ.* Domum hic posuit potius quam urbem, ut Judæi confiderent, sibi esse in uno Deo satis auxilii, etiamsi habitarent quasi in privata domo, vel etiam in tugurio. Quamvis ergo Ecclesia mea sit exigua domus, ego tamen cingam eam meis præsidiis, ut incolumem præstem ab omni injuria: dicit, *ab exercitu:* deinde, *à transeunte & revertente.* Opponit exercitum domui: & ita hortatur Judæos, ne respiciant ipsi proprias vires; sed sciant pluris esse unicum Deum, quam omnes exercitus. Quamvis ergo totus mundus conspiret, ac coëant hinc inde magnæ copiæ hostium: jubet tamen tranquillo animo bene sperare, quoniam unus Deus sufficiet ad profligandos omnes exercitus. Eodem etiam sensu ponit *transeuntem & revertentem:* quasi diceret, etiamsi hostes vagentur per totam terram, & à parte una usque ad oppositam partem omnia occupent: tamen ego efficiam, ut domus mea salva maneat. Addit *revertentem*, quo significat, etiamsi secundo & tertio hostes novos exercitus conficiant, se tamen semper pollere viribus ad prohibendos ipsorum impetus. Denique his verbis notatur perpetuitas salutis: quia neque fatigabitur Deus, dum suos defendet, neque etiam minuentur ejus vires: quemadmodum sæpe accidit, ut qui optimo animo succurrunt suis vicinis, tamen paulatim liquescant, vel quia hyems cogit eos redire domum, vel quia aliæ incommoditates debilitant eorum conatus. Negat Propheta Deum fore hominibus similem, quasi ubi semel opem tulerit populo suo, & repulerit ejus hostes, deinde frangatur vel refrigescat: quoniam semper inquit, paratus erit ad opitulandum suis, etiamsi centies bellum renovent inimici. Ergo per nomen Exercitus, designat copias: per Transeuntem, designat obstinatam crudelitatem hostium: per Redeuntem, designat nova bella, ubi quis semel spe sua deceptus iterum colligit novum exercitum & vires reparat. Tandem addit, *Et non transibit amplius exactor super eos:*

eos: qua particula exponit quod figurate dixerat, nempe etiamsi libidini hostium obnoxii fuerint Judæi, Deum tamen posthac non passurum, ut ita injuste lædantur, ut fortunæ eorum ita diripiantur, quemadmodum factum fuerat. Nam sub nomine Exactoris comprehendit omnes prædones,& quicunque spoliaverant miseros Judæos suis fortunis. Addit etiam, *Quia vidi nunc oculis meis*. Frigidum esset, imo insulsum hoc exponere de Propheta, ut nonnulli faciunt: quasi diceret se referre quæ ostensa sint divinitus. Deus enim hic potius testatur se vidisse oculis suis, quam misere & indigne tractati fuissent Judæi. Quidam etiam, licet accipiant hoc in Dei persona, parum scite exponunt, quod Deus jam ante prospexerit quid sit facturus. Potius enim, quemadmodum attigi, causam Deus assignat cur velit eximere Judæos ab injuriis, & illos tranquillos in posterum servare ac tueri: quia inceperit videre quam graves injurias perpessi essent. Loquitur autem Propheta ex communi Scripturæ usu: quia etsi nihil lateat Dei oculos, dicitur tamen aspicere quæ observat, & quæ ostendit venire in rationem coram suo judicio. Quamvis ergo etiam ante mundi creationem vidisset Dominus quod postea omnibus seculis factum est; tamen proprie dicitur vidisse quod cœpit vocare in judicium. Nam putabant Judæi se ab ipso negligi: quemadmodum Scriptura passim dicit clausos esse Dei oculos, ipsum dormire, ipsum jacere, ipsum oblivisci, ipsum nihil curare, ubi scilicet dissimulat, & non ostendit se esse injuriarum ultorem. Ergo ex opposito hic pronunciat Dominus se vidisse oculis suis, quæ scilicet minime toleranda erant, quoniam omnem modum transgressi fuerant hostes, atque etiam eo progressi & grassati licentiæ, ut jam intolerabilis esset eorum superbia & crudelitas.

Da omnipotens Deus, quando hodie in fæcibus suis ita sibi placent omnes impii, ut possit fidei nostræ debilitas eorum fastu & arrogantia nonnihil turbari: da, inquam, ut discamus oculos attollere ad judicia tua, & expectare patienter quæ adhuc abscondita sunt, donec exeras potentiam manus tuæ, & perdas eos omnes qui nunc tam crudeliter sæviunt, & fundunt innoxium sanguinem, & Ecclesiam tuam quibuscunque possunt modis persequuntur: & ita conjiciamus nos in curam tuam, ut non dubitemus te nobis sufficere ad salutem, & tandem re ipsa patefacturum quod olim testatus es, nempe tantum esse præsidii in manu tua, ut possimus tuto gloriari nos esse salvos & beatos, quamdiu dignaris curam nostri agere, donec tandem perveniamus in beatam illam quietem, quæ nobis in cœlo parata est per Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA
IN
ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. IX.

9. Exulta valde filia Sion, jubila filia Jerusalem: Ecce Rex tuus veniet tibi justus & servatus, ipse (*vel idem*) pauper, & equitans super asinum, & super pullum filium asinarum.

Hic Propheta modum breviter ostendit restituendæ Ecclesiæ: quia scilicet iterum emerget Rex ex tribu & familia Davidis, qui omnia in ordinem pristinum adducat. Et hæc ratio passim occurrit apud Prophetas, quoniam spes veteris populi, sicuti etiam nostra, in Christo fundata fuit. Quoniam ergo adhuc res erant collapsæ inter Judæos, hic testatur Zacharias non frustra Deum olim toties loquutum esse per servos suos de adventu Redemptoris: sed bene sperandum esse, donec vaticinia illa suo tempore impleantur. Proinde sicut hactenus disseruit Zacharias de felici & beato Ecclesiæ statu, nunc adjungit confirmationem, quæ maxime necessaria fuit: quia, ut jam attigi, non poterant animum erigere in fiduciam salutis, nisi Mediatore proposito. Quoniam autem necesse fuit fideles tunc gravissimo mœrore affici, hic animat eos Zacharias ad constantiam. Quod enim *jubet lætari valde, & usque ad jubilum*, haud dubie significat, etiamsi animos eorum constrictos teneat dolor & tristitia, luctandum tamen esse fortiter, ut dent locum gratiæ Dei: quia centies succubuissent suis malis, nisi versatus esset Christus ante ipsorum oculos: non quidem carnali modo, sed sicuti in specula verbi conspiciunt fideles quod procul distat, vel etiam est absconditum. Nunc primum tenemus quo consilio Propheta hic repente faciat mentionem Christi: deinde cur non simpliciter hortetur ad gaudium fideles, sed velit eos quasi optimo & beatissimo rerum statu alacriter lætari. Jam per nomen Regis significat Propheta, nisi existiment Deum fallacem in suis promissis, bene sperandum esse, donec iterum surgat regnum Davidis quod tunc conciderat in speciem. erant enim res inter se conjunctæ, veritas Dei, adoptio populi, salus, & regnum Messiæ. Quum ergo vellet Deus se veracem agnosci, & adoptionem suam censeri firmam & ratam in ipso Messia, non mirum est si nunc Propheta breviter attingat nomen Regis. Nam modus hic loquendi tritus fuit communi usu in populo. Et alibi etiam vidimus, quum Prophetæ loquuntur de Ecclesiæ salute, simul adjungere nomen Regis, quia scilicet Dominus voluit rursus colligere dispersionem Ecclesiæ suæ sub Christo. Et certe semper manebit horribilis dissipatio, nisi Christus vinculum sit unitatis. Dicit ergo *Regem venturum*. Sed non loquitur quasi de re prius incognita: tantum admonet Deum firmum esse & veracem in suis promissis. Jam quum tota Lex & adoptio diffluat nisi adveniat Christus, sperandum esse patienter ejus adventum. Porro quo se melius confirment filii Dei, exprimit etiam *hunc Regem venturum populo*: quasi diceret, Deum in gratiam totius Ecclesiæ regiam sedem locasse in familia Davidis. Si enim venturus fuisset Rex, qui triumphos suos ageret, ac contentus esset suis pompis vel deliciis, fuisset tenuis atque etiam prorsus jejuna hæc consolatio. Quum autem Deus consuluerit totius Ecclesiæ saluti, dum statuit mittere Messiam, atque hoc se facturum pollicitus est, hinc potuit populus colligere solidam fiduciam. Non est igitur hæc particula levis momenti, ubi Propheta docet *Regem hunc venturum Sioni & Jerosolymæ*: quasi diceret, Regem hunc non venturum sua causa, sicuti terreni Principes dominantur vel pro sua libidine, vel pro suis commodis: sed hoc regnum toti populo commune fore admonet: quia scilicet secum trahet beatum statum. Postea adjungit qualis iste Rex futurus sit. Primo *justum* nominat: deinde *servatum*. Quantum attinet ad nomen Justi, existimo hic active sumi, quemadmodum etiam quod sequitur. *Justus* ergo *& servatus* dicitur Rex electi populi, quoniam suis & justitiam & salutem afferat. Pendet utrumque verbum ab illo mem-

membro, venturum Regem Sioni. Si veniret sibi privatim, esset etiam sibi *justus & servatus*, hoc est, utilitas justitiæ & salutis resideret penes ipsum solum, vel in ejus persona. Sed quum aliorum respectu venerit, etiam in eorum gratiam & justitia & salute præditus est. Ergo justitia & salus quarum hic fit mentio, pertinent ad totum corpus Ecclesiæ, neque restringi debent ad personam Regis. Ita tollitur omnis contentio, in qua multi vel perperam, vel saltem non satis considerate se fatigant. Putant enim Judæos non aliter posse vinci, neque etiam aliter retundi eorum pervicaciam, nisi extorqueant vocem ישע accipi debere active. Adducunt etiam quosdam ex Scriptura locos, ubi verbum Niphal ponitur in significatione activa. Sed quid opus est lites istas suscipere, quum de re ipsa satis conveniat? Hoc igitur concedam Judæis, Christum esse servatum, & ita vocari à Zacharia. Sed nunc videndum est quorsum spectet ista salus quæ Christo attribuitur. Atqui hoc colligitur ex contextu Prophetæ. Non est igitur hic certandum de vocibus, sed in re ipsa insistere oportet, *quod Rex veniat electus justus & servatus.* scimus autem Christum non indiguisse privata salute. Quatenus ergo missus est à Patre, ut colligeret electum populum, ita etiam vocatur incolumis, quoniam instructus est potentia ad servandum. Videmus ergo controversiam omnem tolli, si referantur duæ istæ voces ad regni statum: & stultum esset eas restringere ad personam unius hominis, quum hic agatur de regia persona, imo de publico statu Ecclesiæ, & de salute totius corporis. Neque certe humanitus loquendo dicemus Regem esse salvum & integrum, si expulsus sit à suo imperio: si deinde ab hostibus vexentur subditi, vel pereant in totum. Si ergo Rex orbatus omni dignitate videat suos subditos misere premi, non dicetur esse incolumis. Atqui specialis est Christi ratio, quemadmodum diximus, qui non exercet imperium sua causa, sed in salutem totius populi. Ergo quantum ad Grammaticam spectat, facile patiar Christum vocari Justum & servatum passive: sed quantum ad rem ipsam, justus est respectu suorum; servatus etiam, quia salutem secum affert perditis: sicuti scimus tunc Judæos fuisse quasi desperatos. Simul tamen adjungit, Regem fore integrum, non quia instructus sit armis & opibus, vel quod tueri velit populum suum humano more. dicit enim *fore pauperem.* ergo necesse est aliter esse salvum, quam solent terreni Principes, qui terrorem incutiunt hostibus suis, qui fines suos bene muniunt, qui paratos habent exercitus, opponunt etiam quæcunque possunt præsidia ad arcendam violentiam. Zacharias docet Christum aliter fore incolumem, quia scilicet virtute divina erit superior hostibus suis. Quum enim sit pauper, expositum esse oportet omnium injuriis: sicuti videmus, ubi nulla est munitio in terra, statim quasi ad prædam convolare omnes improbos. Si ergo Christus pauper est, non potest suos servare incolumes: neque etiam ipse florere in regno suo. Unde sequitur, instructum fore cœlesti potentia, ut integer ipse maneat, & prohibeat etiam omnes injurias ab Ecclesia sua. Et hoc iterum paulo post repetet, & clarius exprimet Zacharias. nunc satis est breviter notare ejus consilium. Postea addit, *Equitans super asinum, & super pullum filium asinarum.* Quidam existimant hic asinum poni non ad notandam paupertatem, quia soliti tunc fuerint equitare in asinis, etiam qui præstabant virtute in populo. Sed mihi non dubium est, quin Propheta hoc membrum conjunctim addiderit ad nomen עני: quasi diceret Regem de quo loquitur non fore magnifico & splendido apparatu insignem, ut solent esse terreni Principes: sed quasi sordido habitu, aut saltem vulgari, ut nihil differat à plebeio quopiam & ignobili. Jubet igitur fideles attollere in cœlum oculos, ut perveniant ad veram notitiam regni Christi, ac certo sibi persuadeant sperandam esse inde justitiam & salutem. Quare? neque enim quidquam afferet secum, quo sibi conciliet apud homines terrorem, sed veniet obscurus & ignobilis. Jam hoc etiam addere operæpretium est, justitiam & salutem debere referri ad regni Christi naturam. Sicuti ergo regnum Christi non est caducum vel temporale, ita colligere licet justitiam qua ornatus erit, esse perpetuam una cum salute. Cæterum, hic nolo argutius disserere de fidei justitia. potius enim existimo hac voce notari rectum ordinem, quum omnia essent tunc confusa in populo. Et hoc facile potest probari ex compluribus Scripturæ locis. Summa est, vaticinia quibus spem redemptionis fecerat Deus electo populo, non esse vana aut irrita, quoniam tandem suo tempore prodibit Christus filius Davidis. Secundo, Regem hunc fore justum & salvum, quia scilicet restituet in ordinem quæ prius fœdo & pudendo modo erant confusa. Tertio adjungit, Regem hunc fore pauperem, quia *equitabit super asinum*, & non pollebit magna eminentia, neque erit conspicuus vel armis, vel opibus, vel lautitiis, vel copia militum, vel etiam regiis insignibus, quæ perstringunt vulgi oculos. *Sedebit* ergo *super asinum.* Scimus hoc vaticinium fuisse completum in Christo. & quidam etiam ex Judæis fateri coguntur male torqueri Prophetæ verba, nisi de Christo exponantur. Interea non agnoscunt pro Christo Dei, filium Mariæ: sed tamen volunt Prophetam loquutum esse de imaginario suo Messia. Nos autem qui certo persuasi sumus, & satis tenemus Christum illum qui promissus fuerat apparuisse, & defunctum esse suo officio, videmus non frustra hoc fuisse dictum, quod scilicet *venturus esset pauper, & super asinum equitans.* Imo voluit visibile symbolum hujus rei extare, quum ascendit super asinum, ubi voluit Jerosolymam ingredi paulo ante mortem. Verum quidem est, Prophetæ verba esse metaphorica: quum dicit, *Veniet Rex equitans super asinum*, figuratus est sermo. Nam Propheta intelligit Christum fore quasi obscurum hominem, qui sese non extollet supra communem vulgi modum: hic est genuinus sensus: verum est: sed tamen hoc non obstat, quominus Christus etiam ediderit hujus rei specimen, ubi asinum illum conscendit. Proferam simile exemplum. Quum Psalmo 22. dicitur, Miserunt sortem super vestes meas, certe etiam metaphora illic satis apparet, quod hostes Davidis partiti fuerint ejus spolia. conqueritur ergo prædones illos, à quibus injuste dejectus fuerat, diripuisse suos honores, suas copias: & interim completum hoc fuit visibili modo, nempe ut crassissimi etiam quique agnoscerent non frustra hoc totum fuisse prædictum. Nunc ergo intelligimus quam bene inter se hæc conveniant, metaphorice Prophetam loqui de contemptibili Christi specie, & tamen visibile symbolum optime quadrare: ut rudissimi quique agnoscerent non alium sperandum esse Christum, quam eum qui apparuit tunc. Omitto nugas illas, quæ ad sensum Prophetæ nihil faciunt, imo corrumpunt prorsus ipsam sententiam, & abrogant fidem vaticinio. nam putant Christum equitasse super asinum, deinde super novum pullum, quia scilicet gubernaverit Judæos, qui prius assueti fuerant ferendo jugo Legis: deinde ad obsequium assuefecerit Gentes, quæ erant indomitæ. hæc nimis frivola sunt. Ergo sufficiat tenere genuinam Prophetæ mentem. Sequitur postea,

10. Et excidam quadrigas (*vel currum*) ab Ephraim, & equum ab Jerusalem, & excidetur arcus bellicus, (*arcus belli*) & loquetur pacem ad gentes: & imperium ejus à mari usque ad mare, & à fluvio usque ad terminos terræ.

Hic

Hic clarius explicat Propheta quod breviter attigerat sub voce Pauperis, & sub illa metaphora quam nunc exposuimus. Dicit ergo nullum fore equum, nullas quadrigas vel nullos currus, nullos arcus, vel alia tela bellica, quoniam tranquillum erit regnum Christi. Summa est, Christum una cum populo non fore tutum & salvum humanis præsidiis, quoniam plurimos sub se habeat milites, deinde nulla adjumenta deficiant: sed quia Deus cohibebit, imo componet ac sedabit motus omnes bellicos, ita ut opus non sit talibus adminiculis. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed notanda est loquendi ratio. Deus enim hic se pronunciat auctorem fore pacis, ut Messias stet incolumis in suo regno. *Excidam*, inquit. Poterat enim quispiam excipere, Si pauper erit, ubi nunc quiescet salutis nostræ fiducia? nempe quia Deo curæ erit, prohibere omnes hostium impetus. denique intelligit, ideo regnum Messiæ fore incolume, quoniam Deus è cœlo compescet omnes hostium furores, ita ut si maxime cupiant nocere, sentiant tamen se arcano Dei freno captivos teneri, ne digitum moveant. Postquam autem dixit Judæos & Israëlitas incolumes fore, quamvis nudati sint omnibus præsidiis, addit, *Loquetur pacem ad gentes*, hoc est, etiamsi neque minas, neque terrores adhibeat, neque ostentet etiam magnos exercitus, tamen gentes obsequium præstabunt, ut minime necesse sit eas violenter cogi. Ergo loqui pacem ad gentes, tantundem valet atque placide audiri, quamvis neque terreat, neque minetur. Alii subtilius accipiunt, quod Christus, qui propitiat nobis Patrem, promulgabit gratiam hanc reconciliationis. Sed simplicius loquitur Propheta, meo judicio, quod scilicet Christus verbo suo contentus erit, quoniam gentes sese morigeras præstabunt, ita ut absque tumultu excipiant ejus imperium. Summa est, Christum longe lateque ita dominaturum; ut qui longissime absunt, tamen sustineant æquo animo sub ipsius auspiciis agere, neque detrectent jugum sibi impositum. Tandem adjungit, *Imperium ejus erit à mari ad mare:* hoc est, à mari Rubro usque ad mare Syriacum, quod opponitur Ciliciæ: *& à fluvio*, nempe Euphrate, *usque ad ultimos terræ fines.* Per Terram non debet intelligi totus orbis, sicuti interpretes illuc trahunt: sed parum scite: quia minime dubium est, quin hic Propheta adduxerit quæ jam cognita fuerant Judæis. Scimus enim celebratum fuisse oraculum illud, Dominabitur à mari usque ad mare. etsi enim uni Davidi loquutus erat Deus, tamen vox illa personuit: neque reperietur aliud oraculum magis vulgatum olim apud Judæos. Propheta igitur qui nihil novum hic adducit, sed tantum revocat in memoriam Judæis quod pridem audierant: quasi de verbo ad verbum recitat quod omnibus erat familiare & tritum. Nam tenendum est quod initio dixi, hic Prophetam erigere piorum animos, quoniam nondum apparuerat Messias, in cujus tamen adventu fundata erat tam adoptio gratuita populi, quam spes salutis. Nunc ergo tenemus integrum sensum hujus sententiæ. Postea addit, *Psal. 72. vers. 8.*

11. Etiam tu, in sanguine fœderis tui emisi vinctos tuos è puteo in quo non erat aqua.

Hic accommodat proximam doctrinam ad verum usum, nempe ut fideles emergant ex sua tristitia ad eam lætitiam ad quam nuper eos hortatus est. Compellat igitur Jerosolymam: acsi diceret, Non est quod te perplexis & anxiis cogitationibus maceres, quia implebo quod promisi, me certum fore liberatorem populi mei. Nam tunc poterat occurrere hæc dubitatio, Quid iste nos ad ingentem lætitiam hortatur, quum tamen partim adhuc captiva sit Ecclesia Dei, partim autem misere & crudeliter ab hostibus suis vexentur qui reversi sunt in patriam? Huic objectioni respondet Zacharias in Dei persona, quod scilicet Deus ad suos liberandos sufficiet, etiamsi demersi sint in profundissimo gurgite. Videmus quomodo hæc sententia cum aliis cohæreat. Prius disseruit de felici Ecclesiæ statu sub Christo Rege: jam quia tunc conditio populi valde dura erat & tristis, adjungit sperandam tamen esse liberationem à Deo. Notandum vero est, hic esse pronomen fœminei generis, *Etiam tu.* Nam & Latini & Græci fuerunt decepti ambigua loquendi forma; & putarunt hæc verba dirigi ad Christum, quasi eduxerit vinctos suos è puteo profundo. sed Deus Ecclesiam suam alloquitur: quasi diceret, Heus tu. Et particula גם emphatica est: quasi diceret, Video non multum me proficere apud vos, quia estis quodammodo attoniti malis vestris: deinde nulla spes vos recreat, quoniam putatis vos esse quasi centum mortibus obrutos. Ergo utcunque hæc congeries malorum vos exanimet, vel saltem ita oppressos teneat ut efficacia sua careat quod dico: quamvis denique sitis omnium miserrimi: tamen redimam vinctos vestros. Sed sub uxoris persona Deus totam Ecclesiam compellat, ut diximus aliis locis. Dicit, *In sanguine fœderis tui.* Non videtur hoc competere in Ecclesiam. Neque enim alius quærendus fuit auctor fœderis, quam Deus ipse. Sed mutua est, ut scimus, relatio inter Deum & populum, ubi de fœdere agitur. Fœdus est Dei, quoniam ab ipso manat: fœdus est Ecclesiæ, quoniam in gratiam Ecclesiæ percutitur, & quasi deponitur in ejus sinu. Videmus ergo quam congruenter loquatur Propheta, ubi dicit *sanguinem fœderis Ecclesiæ non fore vanum.* Et hæc doctrina melius penetravit in animos piorum, quum audirent non modo divinum esse fœdus, sed etiam esse ipsius populi. *Tu ergo in sanguine fœderis tui.* Quidam ad Circumcisionem hoc torquent, sed insulse: quia non dubium est Prophetam respicere ad sacrificia. Perinde est igitur acsi diceret, Quorsum immolatis quotidie victimas in templo? Si putatis hoc modo coli Deum, certe nimis crassa est vel delira superstitio. Ergo mentes revocate ad ipsum finem, vel ad cœleste exemplar, quoniam Deus semel pollicitus est se vobis fore propitium, dum expiabit unico sacrificio peccata vestra. In hunc etiam finem offertis sacrificia: & sanguis ille secum trahit expiationem. Nunc, si sacrificia vestra neque frustra instituit Deus, neque etiam frustra vos servatis, certe effectus tandem in lucem prodibit, *quia educam vinctos tuos.* Neque enim se reconciliat Deus hominibus, ut vel eos perdat ac redigat in nihilum, vel ut sinat eos tabescere in morte ipsa. Quorsum enim Deus ignosceret hominibus, nisi ut eos redimat ab interitu? Nunc ergo tenemus cur ita ratiocinetur Propheta à sanguine fœderis ad salutem totius populi. Vos ergo quotidie offertis victimas, inquit, & sanguis funditur in altari: hoc Deus noluit frustra fieri. Jam quum ideo recipiat vos Deus in gratiam, ut salvi sitis: liberabit ergo vinctos Ecclesiæ suæ. *Educam*, inquit, vel eduxi, *vinctos tuos.* Nam hic sub præterito tempore designat quid facturus sit in posterum. *Educam ergo vinctos tuos è puteo in quo non aqua.* Intelligit profundum gurgitem, ubi etiam sitis ipsa conficeret miseros homines, nisi divinitus inde extraherentur. Denique primo significat Judæos demersos esse in profundo: deinde siti etiam arescere, ita ut sponte illis immineat mors, nisi liberentur mirabiliter à Deo. Sed admonet nihil fore obstaculo, quominus Deus ipsos in lucem ex profundissimis tenebris attollat. Videmus ergo hoc fuisse additum, ut luctari discerent Judæi contra omnem diffidentiæ materiam, ac statuerent se salvos fore, quia Dei proprium sit excitare ipsos mortuos. Hæc summa est. Nunc addit,

12. Convertimini ad munitionem vincti spei: etiam hodie annuncio duplicia, rependam tibi. *(vel, duplicia rependam tibi: uterque sensus non male convenit.)*

Prosequitur eandem sententiam Zacharias. Jubet enim Judæos ad munitionem suam subito accurrere. Non dubium autem est, quin terram Sanctam hoc nomine intelligat. Neque tamen repugno eorum sententiæ qui volunt notari Templum. Nam ideo Jerosolyma, & tota Judæa vocatur munitio, quoniam illic Deus Sanctuarium suum elegerat. Perinde igitur est acsi quis volens colligere dispersos & palatos milites, diceret, Ad vexillum, ad vexillum: vel, ad turmam, ad turmam. Etsi enim tunc Judæa non adeo munita erat, imo neque etiam ipsa Jerosolyma altos muros vel validas turres haberet: erat tamen Dei munitio, & quidem inexpugnabilis: quoniam promiserat sub umbra alarum suarum tutos fore Judæos, quamvis obnoxii essent omnium libidini. Neque hic alloquitur eos tantum qui reversi fuerant, neque etiam reliquos exules, qui adhuc manebant dispersi per totum Orientem: sed hac voce excitat totam Ecclesiam, ut singuli certo sibi persuadeant, si collecti fuerint sub Dei auspiciis, se fore munitos acsi undique cincti essent validissimis arcibus, nec ullus accessus hostium injuriis pateret. *Revertimini* igitur *ad munitionem.* Hoc potuit videri ridiculum, quia scimus quum vellent urbem ædificare, subinde abruptum fuisse opus: deinde scimus Templum non fuisse tunc valde munitum. Sed Zacharias in illa rerum omnium penuria docet satis esse præsidii in uno Deo. quamvis ergo neque fossis, neque muris, neque aggeribus tuti essent Judæi, admonet tamen Deum sufficere ad ipsos tuendos, ita *Jes.26:1.* ut murus sit & antemurale, quemadmodum alibi dicitur. Sed non abs re dicit *captivos spei*, quoniam multi se alienaverant prorsus & defecerant à Deo, ut indigni essent ulla promissione. Discernit ergo hac nota captivos fideles ab aliis qui prorsus erant degeneres, & se abdicaverant à familia Dei, ut non possent amplius censeri in populo ejus. Et hoc diligenter notandum est, quod frigide prætereunt interpretes. vocari quidem docent Captivos spei qui sperant se fore salvos: sed interea non observant discrimen illud, quo Judæos incredulos perstringere voluit Zacharias. Ergo non est hoc supervacuum, ubi peculiariter vocem hanc dirigit ad solos fideles, qui non modo captivi erant, sed erant captivi cum spe. Non possem hodie absolvere.

Da omnipotens Deus, quando hodie non expectamus redemptorem qui nos liberet à temporalibus miseriis: sed tantum militamus sub cruce ejus donec appareat nobis è cœlo, & nos in beatam vitam colligat: ut patienter feramus omnia incommoda & omnes molestias. Et quia semel Christus sanguinem novi & æterni fœderis fudit, & ejus symbolum etiam nobis proponit in sacra Cœna, ut confisi hac tam sacra obsignatione, non dubitemus quin semper nobis propitius futurus sis, & fructum etiam hujus reconciliationis nobis fore manifestum, quum scilicet suffultos ad tempus sub hoc onere miseriarum quo nunc premimur, colliges etiam in beatam illam & plenam gloriam, quæ nobis & parta est sanguine Christi Domini nostri, & quotidie per Euangelium ejus nobis proponitur, & reposita etiam nobis est in cœlo, donec tandem ea fruamur per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA PRIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. IX.

Hesterna lectione hortatus est Propheta Judæos, ut se colligerent in arcem, cujus Deus futurus erat custos. Diximus autem fuisse tunc piis Jerosolymam invictum propugnaculum, licet magna ex parte nudata esset muris: quia locus ille sicuti Deo sacer erat, sic etiam sub ejus erat tutela & præsidio. Jam adjungit confirmationem illius sententiæ, nempe duplo beatiores fore qui se Jerosolymam contulerint, quam fuissent patres ante exilium. neque enim dubium est, hic conferri inter se duos populos. A regno Davidis usque ad exilium Deus multis signis ostenderat se curam populi illius gerere: postea quasi novam Ecclesiam excitavit, ubi permissa fuit libertas reditus. Hic igitur sensus est, si patres antequam ejecti essent è patria experti fuerunt Deum benignum & liberalem, qui nunc reversi fuerunt in patriam sensuros quanto liberalius agere vellet Deus cum nova Ecclesia. Nunc ergo tenemus quid per Duplicia intelligat, nempe duplicem felicitatem, quia Deus augebit sua beneficia erga Judæos, quamvis tunc eorum conditio parum esset optabilis, imo valde dura secundum mundum. Dicit autem *se annunciare ab illo die*: significans, quamvis non statim appareat effectus hujus vaticinii, tamen se intrepide loqui, quoniam temporis progressu sentient nihil frustra vel temere sibi fuisse dictum. Ergo Propheta hic ostendit quam secura fiducia loquatur, ut fidem acquirat promissioni, ne Judæi dubitent tandem hoc sibi manifestum fore, quod tantum audire dabatur ex ore Zachariæ. Nunc pergamus.

13. Quia tetendi mihi Jehudam arcum, implevi Ephraim, & excitavi filios tuos Sion contra filios tuos Græcia, & posui te quasi gladium gigantis. *(vel robusti.)*

Hic pronunciat Deus Judæos fore victores omnium gentium, quamvis tunc vulgo essent contemptui. Scimus gentem illam fuisse omnibus exosam: & tamen infirmæ ac prope nullæ erant illius vires, ut posset repellere omnes injurias, quæ undique instabant. Quoniam ergo tentatio hæc poterat terrere debiles animos, dicit Propheta Judæos fore quasi *arcum Dei, & pharetram*, ita ut configant suis sagittis omnes populos: deinde fore instar gladii, qui vulneret ac prosternat etiam robustissimos quosque. Nunc tenemus summam verborum: deinde etiam videmus cur hoc addiderit Propheta, quia scilicet poterant trepidare Judæi, quum viderent omni ex parte cingi se à violentis & robustis hostibus, quorum viribus longe erant impares. Cæterum similitudines istas scimus alibi etiam occurrere in Scripturis. Sed earum summa huc redit, Judæos fore victores omnium gentium, non proprio Marte, ut loquuntur, sed quia Dominus eos diriget, atque impellet manu sua. Quid enim arcus per se poterit nisi tendatur? deinde, nisi excutiatur sagitta, arcus ipse jacebit. Docet igitur Propheta, etiamsi Judæi per se sint inutiles, tamen satis esse fortitudinis in sola Dei manu. *Tetendi ergo mihi Jehudam arcum*, inquit.

Hic

Hic revocat Dominus ad manum suam Judæos, ne æstiment propriam suam facultatem, sed agnoscant aliunde, hoc est, è cœlo se fore validos, & robur sibi datum iri prosternendis hostibus. ideo comparat Ephraim pharetræ. Sed heri jam vidimus Jehuda & Ephraim pro eodem sumi. Quia enim divisum erat corpus in duo membra, significat hic Deus, ubi rursus coaluerint Judæi, & conjuncti fuerint inter se, hoc est, ut fraternam benevolentiam colant decem Tribus cum regno Jehuda, tunc sibi populum illum fore instar arcus bene instructi, quia etiam plena erit pharetra sagittis. Postea addit, *Excitabo filios tuos Sion contra filios tuos Javan.* Magis emphatica est ista apostrophe, quam si in tertia persona hoc dixisset. Nam ubi ab una parte alloquitur Sionem, ab altera Græciam, ostendit se pollere imperio super omnes populos, ita ut hos attollat, illos vero dejiciat pro suo arbitrio. Quantum ad nomen יון spectat, alibi vidimus sumi nunc pro Græcia, nunc pro omnibus transmarinis regionibus. Divinant tamen multi nomen Ioniæ fuisse deductum ab hac voce Hebraica, & corrupte pronunciari, quemadmodum fieri solet. Sed ex multis testimoniis colligere licet יון poni vel pro Græcia, vel pro terris longinquis: atque etiam in specie pro Macedonia. Perinde igitur est acsi diceret, Judæos fore superiores omnibus profanis gentibus, etsi inter se conspirent atque adducant ingentes copias ex terris longinquis. Neque enim Græci movissent bellum in Judæa cum exigua manu: oportuit secum adducere magnos exercitus, ut pugnarent in regione aliena & sibi incognita. Deinde non poterant Judæi aggredi Græcos, & alias remotas gentes, nisi fuissent præditi cœlesti auxilio. Hac ratione etiam adjungit *fore instar gladii*, quo poterit quispiam gigas conficere alios minores. Nunc pergamus.

14. Et Jehova super eos conspicuus erit, & egredietur quasi fulgur sagitta ejus: & Dominus Jehova tuba clanget, & procedet in turbinibus Theman. *(vel Austri.)*

Prosequitur eandem doctrinam: sed explicat quod dixi, Judæis promitti victoriam, non quam possint acquirere virtute sua, sed quæ præter spem illis continget. Nam huc spectat quod dicit, *Deum fore conspicuum super illos.* Quamvis enim semper omnium pugnarum eventus à Deo sint, tamen dicitur conspici ubi victoria est admirabilis, & nullam habet rationem apud homines. Si pares exercitus inter se confligant, non mirum erit si alii alios vincant. Poterit etiam interdum contingere, ut minor numerus prosternat majorem: nempe vel quia animis, consilio, peritia, vel aliis adminiculis prævalebit: vel quia iniquo loco pugnabit major pars, vel suis viribus confisa inconsiderate ruet. Sed ubi sola consternatio partem unam dejicit & aliam reddit victricem, hic clarius apparet virtus Dei. Et profani etiam homines putarunt obstupefieri divinitus homines quum ita dejectis essent animis. quod verissimum est. Tenemus ergo cur dicat Propheta *Deum conspicuum fore super Judæos*, quia scilicet hostes suos prosternent non solitis mediis, neque terreno aliquo more, sed mirabiliter: ut palam appareat esse hoc opus Dei. Postea adjungit, *Egredietur sagitta ejus quasi fulgur.* Iterum repetit ac confirmat quod jam vidimus, nempe nullum fore in Judæis motum, nullam celeritatem, sed fore similes gladio, qui jacebit in terra nisi tollatur hominis manu: similes etiam fore sagittis, quæ non poterunt nocere nisi quis eas jaculetur. Videmus ergo adscribi victoriam cujus paulo ante meminit, uni Deo. Et eadem ratione addit paulo post, *Jehovam venturum cum clangore tubæ*: deinde, *cum turbinibus Austri.* Denique significat manifestum fore Dei opus quum Judæi emergent supra hostes suos, à quibus jam oppressi fuerant, & adhuc erant opprimendi. Ergo ne conferant vires hostium cum suis, Propheta hic statuit illis Deum, cujus auspiciis, & ductu, & virtute bellum hoc geretur. Deinde ut potentiam Dei extollat, dicit *venturum cum clangore tubæ, & turbinibus Austri.* Simpliciter accipiunt interpretes turbines Austri pro violentis procellis. Scimus enim à Meridie surgere gravissimos impetus turbinum. Sed quia Propheta clangorem tubæ conjungit cum turbinibus Austri, videtur mihi potius alludere ad miracula, quibus Deus potentiam suam cum summo terrore ostendit Judæis in monte Sinai. nam desertum Theman, & mons Paran erant in illa vicinia. Jam vidimus similem locum 3. cap. Habacuc: Deus veniet è Theman, Sanctus è monte Paran, dicebat. Consilium Prophetæ erat animare Judæos ad bene sperandum: quia Deus, qui diu latuerat, & abstinuerat ab illis juvandis, tandem proditurus esset in medium. Quomodo? illic admonet eos veteris historiæ: Deus enim illustraverat suam virtutem in monte Sinai, hoc est, in deserto Theman. Erat autem illa Australis regio, respectu Judææ. Nam tunc etiam scimus tubas sonuisse in aëre: & hoc totum esse factum, ut Judæi reverenter Legem susciperent: deinde, ut certi essent se fore semper salvos sub manu Dei, quando omnia elementa sic nutu suo concuteret, & repleret aërem fulgetris, & procellis, & turbinibus: deinde etiam tubis clangeret in aëre. Eadem est loci hujus ratio, quum Propheta dicit Deum fore illustrem, nempe sicuti olim clangore tubarum perculerat populi animos: deinde qualiter etiam in turbinibus apparuerat in monte Sinai. Adjungit postea,

15. Jehova exercituum proteget eos: & comedent, & subjicient lapidibus fundæ, *(vel lapides, ut alii vertunt)* & bibent, & tumultuabuntur tanquam à vino, & replebuntur quasi phiala, quasi anguli Altaris.

Aliis verbis idem rursus exprimit, nempe Deum fore instar umbraculi populo suo, ut eum manu extenta protegat ab hostibus. Quoniam diffidere merito viribus suis poterant Judæi, Propheta toties inculcat salutem eorum non esse positam in auxiliis terrenis, sed Deum unum sufficere, quia salvos & incolumes facile præstabit. Adjungit etiam fore illis copiam panis & vini, ut saturentur. Videtur quidem hic promittere nimiam copiam, quia additur luxuria in ipso abusu. dicit enim *saturos fore*, & similes ebriis: *bibent*, inquit, *& tumultuabuntur tanquam à vino.* Certe qui sobrie utuntur vino, non edunt fremitum, sed perinde sunt compositi & quieti à cœna, sicuti jejuni. Videtur ergo absurde hic excessum in cibo & potu promittere Zacharias. Sed alibi vidimus, quoties Spiritus sanctus abundantiam bonorum promittit, non ideo laxare frenum cupiditatibus; sed tantum hoc velle, Deum sic fore liberalem erga filios suos, ut nulla re prorsus indigeant, nulla inopia laborent. Imo affluentia bonorum probatio est frugalitatis. Ubi enim Deus quasi profundit larga manu plusquam opus est, tunc examinat cujusque nostrûm temperantiam. Nam si in multiplici copia nos sponte frenamus, neque permittimus nobis immodicam licentiam, tunc vere apparet nos gratos esse Deo. Verum quidem est, hilaritatem nobis concedi in bonorum copia, sicuti in Lege sæpe occurrit, Lætaberis coram Deo tuo: interea tamen tenendum est, ne polluantur Dei beneficia, requiri frugalem usum. Ergo Propheta hic non incitat vel exstimulat Judæos ad intemperiem, ut sese ingurgitent nimio cibo, vel nimio vino *Deut. 12. vers. 18.*

vino sese inebrient: sed tantum promittit nullam fore cibi & potus penuriam, ubi Deus ipsos sicuti olim benedicet. Et hoc etiam in fine versus videtur notare, dum nominat *cornua Altaris*. Prius dixerat plenos fore acsi essent phialæ: sed ubi adjungit cornua Altaris, non dubium est quin eos temperantiæ admoneat, acsi coram Deo epularentur. Solebant quidem fundere vinum,& oleum super cornua Altaris: sed interea quum profiterentur se ex copia vini & olei offerre Deo aliquas primitias, debebat illis venire in mentem, sacrum esse vinum, sacrum oleum; quoniam utrumque à Deo proficiscebatur. Ergo Propheta sic Judæos locupletes fore & saturos bonis omnibus pronunciat, ut tamen meminerint sibi vivendum esse quasi in Dei conspectu, ne scilicet sua luxuria contaminent quæ in legitimum usum ipse consecravit. Tandem addit,

16. Et servabit eos Jehova Deus ipsorum in die illa, quasi gregem populum suum: quia lapides coronæ elevati super terram ejus.

Continuat eandem doctrinam: sed utitur variis figuris, ut melius confirmet quod tunc erat fere incredibile. Modum vero admonet non fore humanum, aut vulgarem, quum Deus populum suum servabit. Comparat enim eos ovibus, ut sciant quemadmodum jam dixi, salutem suam è cœlo venturam, quum ipsi imbelles essent, ac nullius auxilii aut virtutis. huc enim pertinet comparatio ovium. Ostendit igitur Judæos non fore salvos quia Deus ipsis suppeditabit quicquid necesse est ad vincendos hostes: sed quia subveniet mirabiliter eorum infirmitati, quemadmodum si pastor oves suas eripiat è lupi faucibus. Neque enim ovis quæ adventu pastoris mortem effugit, gloriabitur se fuisse victricem: sed hæc tota laus pastori tribui debet. Sic etiam Deus opus suum fore dicit, quod Judæi superiores erunt hostibus. Dicendo *populum suum*, videtur restringere ad electos quod per se nimis late patebat. dixerat enim indefinite, *Servabit eos Deus*. Atqui certum est, populum qui tunc exiguus erat, fuisse adhuc accisum, ut major pars interciderit. Sed tamen verum illud fuit, Deum fidum esse custodem populi sui, quia multi tunc erant Israëlitæ progeniti secundum carnem à communi patre Abraham, qui tamen titulo duntaxat Israëlitæ erant. Postea adjungit aliam similitudinem, nempe ipsos [illegible] sublime evectum iri, quemadmodum pretiosi lapides in corona super caput Regis gestantur: quasi diceret ipsos regale fore sacerdotium, sicuti in
Exod. 19. vers. 6. Lege dictum illis fuerat. Dixerat paulo ante, *Subjicient lapides fundæ*, vel lapidibus. Qui in dativo casu legunt sententiam illam, videntur rectius sentire; quod scilicet hostes suos profligaturi essent Judæi non gladiis, neque sagittis, sed tantum lapidibus, sicuti occisus fuerat Goliad à Davide. Quamvis ergo non essent dediti bellicis artibus, neque exercitati in armis, victores dicit fore Propheta, quoniam sufficient illis fundæ ad hostes suos cædendos. Sed alii tamen malunt, conferri profanos homines & incredulos lapidibus fundæ, quoniam sunt viles & nullius pretii: quod tametsi primo intuitu videtur argutum, tamen coactum est. Interea non displicet hic poni tacitam antithesin inter lapides fundæ, & inter lapides coronæ: projicient Judæi lapides è fundis, ut hostes suos dissipent: ipsi autem erunt lapides pretiosi. Terram Sanctam videtur hic statuere Propheta quasi totius orbis caput: *Elevati erunt*, inquit, *lapides coronæ super terram Dei*. Si dixisset, in Ægypto, in Assyria, non fuisset tam apta membrorum connexio: sed ubi Judæam nominat quasi orbis caput: deinde Judæos, ubi prospere & feliciter in ea agent, fore similes lapidibus coronæ: omnia inter se conveniunt. Denique ostendit solam Dei gratiam & benedictionem satis fore Judæis ad vitam beate agendam, quoniam & splendore honoris, & omni bonorum copia excellent, & pollebunt etiam invicta virtute contra omnes adversarios. Jam videndum est quando hæc omnia impleta fuerint. Diximus Zachariam, ubi promittit saturitatem Judæis, non dare illis licentiam effrenem, ut sese obruant & cibo & potu; sed tantum hyperbolicis loquendi formis celebrare & tollere immensam Dei beneficentiam erga suos. unum. Sed interea obiter tractanda est altera quæstio, ubi dicit *fore similes sagittis & gladiis*. Nam quum plus satis propensi essent ad fundendum sanguinem, videtur hic eos quodammodo acuere, ut liberius vindictam sumant de hostibus suis: quod minime consentaneum esset. Responsio facilis est, non debuisse Judæos oblivisci quid præscriberet Deus Lege sua: nempe quum Deus promittit largam copiam vini, & uberem proventum etiam annonæ, interea non retractat quod jam præcepit, nempe ut temperanter vescamur cibo & potu. Sic etiam ubi victoriam promittit contra hostes, non pugnat ipse secum, neque damnat quod semel probavit, neque etiam abrogat præceptum illud quo suos continet, ne quam sævitiam exerceant etiam contra hostes: sed potius sibi temperent, & sese revocent ad mansuetudinem & clementiam. Videmus ergo non debere ex his sententiis fieri judicium, quid liceat nec ne, & quousque progredi fas sit in ulciscendis hostibus: deinde quanta sit libertas edendi & bibendi: nihil tale colligi potest ex hoc loco & similibus. Sed tantum celebrat Propheta potentiam Dei, & liberalitatem erga populum suum. Nunc tamen adhuc quæritur; quando hoc præstiterit Deus, ut Judæi longe lateque funderent hostes suos & occiderent. Christiani omnes allegorice exponunt hunc locum, quod Deus jaculatus fuerit suas sagittas quum emisit Apostolos huc & illuc, qui configerent corda hominum: quod etiam gladio suo occiderit profanos homines, quos sibi mactavit in victimas. hæc omnia vera sunt: sed simplicior tamen sensus eliciendus est, primo ex Prophetæ verbis, nempe quod Deus Ecclesiam suam victricem reddet contra totum mundum. Et hoc verum est. quamvis enim neque gladiis, neque aliis telis militaribus instructi sint fideles, videmus tamen ut mirabiliter persistent incolumes sub umbra manus Dei. Quod si adversarii ferantur immani crudelitate contra ipsos, videmus ut Deus retorqueat in illorum capita quicquid machinantur. Hoc modo vere impletur quod hic legimus, nempe similes sagittis & gladiis esse filios Dei: & interea servari quasi gregem, quia imbelles sunt, nisi Dominus arcanam virtutem suam opponeret, ubi videt eorum salutem tam violenter impeti ab impiis. Ergo non opus est torquere Prophetæ verba ad sensum allegoricum, quia per se hoc vere constat, nempe Ecclesiam Dei fuisse salvam, quoniam retuderit Deus omnia tela hostium, imo jaculatus sit violenta manu sagittas suas, & gladium suum vibraverit. nam ab eo tempore trajecit mare Alexander Magnus: & quum grassatus esset per totum circuitum maris Mediterranei, quum omnes regiones sanguine plenæ essent, tandem venit usque in Judæam. Qui factum est, ut discesserit absque cæde, & absque ulla sævitia, nisi quod Deus ipsum cohibuit? Non pigebit referre quod legitur apud Josephum, quod quidem verum esse non dubito. Ille enim narrat, quum venisset Alexander plenus iracundia, & minas spiraret contra Judæos, à quibus non fuerat adjutus: imo qui visi fuerant spernere ejus imperium: quum ergo hanc truculentiam verbis evomeret, tandem ubi venit in conspectum Jadi summi Pontificis, quia videbat ornatum infula, ipse dejecit se, & supplex precatus est veniam: quum omnes amici obstupescerent,

rent, respondit sibi Deum apparuisse in forma illa, quum adhuc in Græcia esset, & animum dedisse ut susciperet illam expeditionem. Quum ergo cerneret effigiem aut figuram cœlestis Dei in illo Sacerdotali ornatu, coactus est dare Deo gloriam. hactenus Josephus, cujus testimonium hac in parte suspectum mihi non est. Ergo non est quod multum se quis fatiget in quærendo Prophetæ sensu, quum per se hic liquido pateat, electos Dei fuisse victores, quia procul Deus jaculatus est suas sagittas, & gladium suum vibravit. Interea etiam fuit alia ratio victoriæ, quod tandem subjugati sint exteri & remoti populi Spiritus gladio, nempe Euangelii doctrinâ. sed hæc est anagoge: hoc est, ubi tenemus literalem Prophetæ sensum, jam transitus facile nobis patet ad spirituale regnum Christi. Hæc ergo tam de saturitate, quam de victoria hostium. Jam sequitur,

17. Nam quanta beneficentia ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum adolescentes, & mustum recreat (*vel corroborat*) puellas.

Exclamat hic Propheta incredibilem esse beneficentiam Dei, ut scilicet discant Judæi sensus suos attollere supra mundum, ubi speranda est felicitas cujus ante meminit. Videmus ergo hoc epiphonemate melius confirmari quod simpliciter dictum fuerat à Propheta: quasi diceret, Non est quod quisque æstimet gratiam Dei de qua concionatus sum, ex suo usu, vel consuetudine, vel experientia: sed potius in admirationem vos rapiat incredibilis *beneficentia* Dei, & incredibilis etiam *pulchritudo*. Cæterum, secunda hac voce intelligit splendorem, qui apparet in omnibus Dei gratiis & donis. Tandem concludit tantam fore tritici & vini copiam, ut promiscue & juvenes & puellæ edant ac bibant ad satietatem. Hic frustra quæret quispiam, an vini usum permittat puellis Zacharias. neque enim hic disserit de benedictione Dei acsi irritamentum esset luxuriæ, ut jam diximus: sed significat tam multiplicem fore copiam victus, ut abunde sufficiat non senibus modo, sed etiam adolescentibus & puellis. Scimus, si suppetat mediocris proventus vini, deberi quasi senibus jure ætatis. Ubi autem vinum ipsum sic profluit, ut possint liberaliter bibere tam adolescentes quam virgines, tunc apparet quanta sit ubertas. Hoc ergo simpliciter intelligit Propheta. Sed cras iterum eadem de re aliquid dicendum erit.

Da omnipotens Deus, quando non aliunde nobis speranda est aut temporalis, aut æterna felicitas, quam ab uno Christo, sicuti etiam nobis eum proponis tanquam unicum bonorum omnium fontem: da, inquam, ut contenti gratia quæ nobis per ipsum offertur, discamus renunciare toti mundo, & ita luctari cum omni diffidentia, ut non dubitemus te nobis semper fore humanum & benignum patrem, qui large suppedites quæcunque necessaria erunt ad victum: interea tamen sic sobrie & temperanter vescamur terrenis bonis, ne simus addicti, sed potius erectis animis aspiremus ad cœlestem illam felicitatem ad quam nos invitas, & ad quam etiam nos dirigis talibus adminiculis, ut vere conjuncti capiti nostro, perveniamus tandem ad illam æternam gloriam, quæ nobis parta est ejusdem sanguine, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SECUNDA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. X.

Petite à Jehova pluviam tempore serotino, (*vertunt*) Jehova faciet nubes, & pluviam imbrem dabit illis, cuique herbam in agro.

Postquam ostendit Zacharias Deum ita fore beneficum erga Judæos, ut nihil illis desit ad beatam & felicem vitam, nunc perstringit eorum incredulitatem, quod non expectent à Domino quæ paratus esset large illis præstare. Quoniam ergo per eos tantum stabat, quominus fruerentur omni copia bonorum, insimulat hic eos ingratitudinis. Tametsi enim hortatur ad preces, subest tamen etiam objurgatio. Siquis tantum verba percurrat, dicet hic adjungi secundum caput doctrinæ, ut Judæi à Domino postulent quod antehac illis promisit. Sed qui propius expendet totum contextum, facile reperiet quod dico, nempe hic Judæos damnari hoc nomine, quod clauderent januam gratiæ Dei, quia scilicet restricti erant, ut sunt omnes increduli, qui non possunt amplecti Dei promissiones. neque enim dubium est quin multi querimonias spargerent, quia videbant se fraudari suis votis. Speraverant enim uberrimum proventum vini & tritici, deinde promiserant sibi omne genus benedictionis. atqui, ut vidimus apud Prophetam Haggæum, Dominus jam cœperat retrahere manum suam, ut laborarent inopia victus. Quum ergo urgeret eos fames & sitis, putabant quodammodo se fuisse deceptos à Deo. atqui Propheta cum ipsis expostulat, quod repellerent sua infidelitate gratiam, quæ parata fuisset. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Jubet eos *petere à Jehova pluviam.* Hoc quidem debuerant ultro & sine monitore facere. Etsi enim nondum formam precandi tradiderat Ecclesiæ suæ Christus: hoc tamen debuit esse quasi ingenitum à natura, ut peterent à Deo panem quotidianum. neque enim sibi frustra vendicat nomen Patris. Hic ergo Propheta coarguit brutum stuporem in Judæis, quod saltem non peterent à Domino pluviam. Addit, *in tempore serotino*, hoc est, verno tempore. Duplex enim pluvia prodest frugibus, vel post sationem ipsam, vel ante messem. Et Scriptura ubique, quum loquitur de fœcunditate, & largo proventu frugum, meminit utriusque pluviæ. Jam Zacharias hoc loco tantum attingit vernum tempus, nempe ante messem: quoniam in regione illa calida oportuit terram sugere novum humorem. *Petite*, inquit, *pluviam ineunte æstate, Jehova dabit, faciet nubes*, vel procellas, ut alii vertunt, vel turbines. sed satis apparet ex aliis locis, חזיזים vocari nubes, quæ sunt veluti præparatoriæ ad dandam pluviam. Postea addit, *venturum imbrem cum pluvia.* nam גשם quidam accipiunt pro imbre, hoc est, pro violenta pluvia. sed hic Propheta videtur ponere duas voces, quasi diceret fore continuas pluvias, quæ terram saturent, & corrigant siccitatem. Alii vertunt, pluviam imbris: sed hoc esset nimis coactum. Malo igitur simpliciter accipere, *dabit pluviam imbrem*, hoc est, dabit pluvias continuas, *cuique herbam in agro*, hoc est, ita ut satis sit humoris vel succi in terra. Denique promittit plenam irrigationem, ne scilicet ariditas ipsa tollat spem annonæ & victus. Jam quod dixi melius liquebit ex proximo versu. Subjungit enim,

2. Certe simulachra loquuta sunt vanitatem, & divini viderunt mendacium, & somnia vanitatis loquuti sunt, frustra consolati sunt: ideo transierunt (*vel migrarunt*) sicuti ovis, (*aut grex*) humiliati sunt, quia nullus fuit pastor.

Hic, sicut attigi, confirmat Propheta culpam merito Judæis adscribi posse, quod Deus non agat cum ipsis liberalius. Ostendit enim eos prolapsos fuisse ad superstitiones, atque hoc modo repulisse gratiam Dei, quæ jam illis certa erat & propinqua. nam Zacharias hic non damnat exteras gentes, quæ addictæ sunt suis superstitionibus, sed potius castigat Judæos ipsos, quia relicto vero Deo, sese contulerint ad idola, ad augures & divinos, atque ita maluerint se pascere suis fallaciis, quàm aperire januam gratiæ Dei, quum tamen ultro illis promitteret se non passurum ut ulla re egerent. Quum ergo Dominus comiter Judæos ad se alliceret, quum ostenderet se paratum esse ad beneficentiam; nonne hæc nimis fœda ingratitudo fuit transferre se ad idola, & magicis artibus operam dare? quia poterant tuto acquiescere in verbo Dei. Non fuissent fraudati spe sua, si certo persuasi fuissent Deum loqui veraciter. Quum ergo tam gravem facerent Deo injuriam, ut volitarent post idola, & alias astutias vel imposturas Satanæ, merito hic pravitatem eorum Propheta exagitat. *Simulachra*, inquit, *loquuta sunt vanitatem.* quasi diceret, Quid hactenus adepti estis per vestros circuitus? Debuerat Deus unus vobis sufficere. atqui putastis opus esse aliis adminiculis: alii vestrûm consulunt idola, alii confugiunt ad augures & divinos: alii volunt habere suos Prophetas pro arbitrio. Quis profectus, inquit? *Simulachra loquuta sunt vanitatem, & divini mendacium viderunt, & protulerunt somnia vanitatis.* Denique significat, quascunque rationes tentent increduli, nihil tamen aliud consequi, nisi ut tandem sentiant se fuisse misere delusos à Satana patre mendacii: accersent sibi multa media, quemadmodum infidelitas ferventer satagit, O! si hoc non succedat, ego experiar aliud. Sic ergo increduli vagantur, & accumulant sibi multas & varias rationes. sed in genere ostendit Propheta, ubi declinant homines à Deo, jam frustra omnia suscipere, quia extra Deum nulla est veritas. Postea addit, *tam ab idolis, quam à magis vel auguribus frustra fuisse consolationem datam.* Et hoc etiam confirmat ipso eventu, quum dicit *migrasse tanquam oves, fuisse afflictos, quia nullus fuit pastor.* Non dubium est quin hoc Propheta ad exilium referat, ut discant Judæi sapere, saltem ipso usu, quoniam didicerant magno suo damno, extra Deum nihil esse veræ & solidæ consolationis. nec abs re exprobrat ipsis pœnam, quam passi fuerant eorum patres, quia videbat eos incedere illorum vestigiis. Quum ergo imitarentur Judæi pravam curiositatem patrum suorum, jure accusat eos Propheta, quod non agnoscant ex ipso eventu quod tamen omnibus notum erat: nam vulgare proverbium est, experientiam esse magistram stultorum. Quum ergo ne percussi quidem saperent, hinc magis convictus fuit eorum stupor. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. sed primo notandum est, quum jubet eos petere pluviam à Domino, loqui ipsum de regno Christi, ut solent passim omnes Prophetæ. nam quum Redemptor Judæis promissus bonorum quoque omnium futurus esset auctor, ubi de adventu ejus concionantur Prophetæ, etiam promittunt & copiam tritici, & uberem proventum annonæ, & pacem, & quicquid optabile est ad commoda præsentis vitæ. Hunc etiam morem nunc sequitur Zacharias, quum affirmat non stare per Deum, quominus benigne suppeditet Judæis quicquid optare poterant: sed ipsos esse restrictos, & sua infidelitate (sicuti dictum est) claudere gratiæ ipsius januam. Interea semper tenendum est quod heri diximus, nempe debere æstimari quicquid de felici vita Prophetæ disserunt ex natura regni Christi. Coacta est illa interpretatio, pluviam cœlestem esse doctrinam. sed non dico etiam allegorice Zachariam loqui: imo sub communi illa figura describit Christi regnum, quod scilicet Deus satiabit electos suos bonis omnibus, ita ut non esuriant, neque laborent ulla necessitate: Sed, simul tenenda est admonitio Christi, ubi nos hortatur, In primis quærite regnum Dei, alia, inquit, postea accedent. Ergo præpostere fecerit qui putabit Judæis tantum promissam fuisse abundantiam victus. Deus enim altius voluit eos deducere, sed per certos gradus. Non dubium igitur est, quin Propheta hic sub specie una comprehendat omnes partes vel numeros felicis vitæ: quia Deus non vult fideles suos saturare in hoc mundo quasi porcos in hara: sed vult sub terrenis alimentis gustum illis præbere spiritualis vitæ. Ideo felicitas de qua nunc sermo fit apud Zachariam vere spiritualis est. sed quia pietas habet promissiones tam præsentis vitæ quam futuræ, ideo voluit Deus infirmitati veteris populi consulere, & proponere spiritualis vitæ felicitatem sub terrenis istis commodis. Cæterum, hoc quoque diligenter notandum est, rideri Judæos, quod post sua commenta vagati sint, quum tamen Deus non procul abesset, neque etiam sineret eos diu languere. Quum ergo Deus ostenderet se ad beneficentiam propensum, duplex fuit eorum pravitas, quod maluerint volitare post idola, post artes magicas, & post alias Satanæ illusiones, quam acquiescere in verbo Dei. Et talis fere est exprobratio apud Jeremiam, ubi Deus conqueritur se derelictum fuisse, quum tamen sit fons aquæ vivæ, populum vero sibi fodere cisternas aridas & perforare. Quoniam autem hoc vitium nimis commune est, sciamus hic nos commonefieri, sistendum esse pedem in Dei verbo, ubi promittit se nostri curam habiturum, ut contenti simus ejus gratia, neque temere volitemus post nostras imaginationes. nam utcunque arrideant nobis nostra consilia, & etiam sæpe appareat aliquis prosper successus, exitus tamen semper docebit verissimum esse quod hic docet Zacharias, nempe quicquid tentemus, fore inutile & noxium: quia Deus vindictam sumet de nostra ingratitudine. Jam simul etiam notandum est, quum proponit Zacharias exemplum vindictæ Dei, quo Judæi senserant stulte se captasse vana solatia, cavendum esse ne effluat nobis memoria pœnarum, siquando nos Deus castigat, ut ad se revocet: meminerimus & quid nos simus experti, & quid acciderit patribus nostris, etiam antequam nati essemus. Sic ergo applicare debent fideles studium suum ad reputanda Dei judicia, ut proficiant sub ejus ferulis. Postea adjungit,

Matth. 7. vers. 33.

1 Tim. 4. vers. 8.

Jer. 2: 13.

3. Super pastores iratus est furor meus, super hircos visitabo: quia visitabit Jehova exercituum gregem suum, domum Jehudah: & posuit eos (*vel ponet*) quasi equum decoris sui in prælio.

Dixerat Judæos fuisse tractos in exilium, & afflictos ab hostibus, quoniam carebant Pastore: non ut culpam ipsorum levaret: ipsi enim minime erant excusabiles, quum ultro renunciassent Deo, qui perpetuus alioqui fuisset eorum pastor. sed nunc convertit sermonem suum ad falsos doctores, ad Pseudoprophetas, ad Sacerdotes etiam impios. Quanquam ergo indigni venia erant omnes, Deus tamen jure hic ad tribunal suum citat primo loco Pastores, qui aliis dederant causam errandi: quemadmodum si cæcus

si cæcus cæcum ducat, trahet secum in foveam: ita impii pastores auctores sunt interitus aliis. Et alibi etiam vidimus similes locos, ubi Deus minatus est Sacerdotibus & Prophetis, qui male functi erant officio, specialem pœnam. Interea tamen non absolvit vulgus ipsum: quia à minimo usque ad maximum omnes rei erant. atque etiam certum est pœnam sumi de hominum contumacia aut malitia, quoties Deus laxat frenum diabolo, ut fallat per impios doctores. Nunc ergo videmus ordinem Prophetæ; initio capitis docuit Judæos carere omni excusatione, quoniam prolapsi sint iterum ad suas superstitiones, quum tamen adeo graviter ultus fuisset Deus scelera patrum, & ita nihil profecerint. Ostendit etiam perverse ipsos facere, si Deo obstrepant, quod tenuiter ipsos alat vel maligne, quoniam neque exspectent ab ipso, neque precibus flagitent quod ipse dare sponte paratus erat. Postquam ergo generaliter invectus est Propheta in malitiam totius populi, jam aggreditur impios Sacerdotes, ac dicit instare visitationem tam pastoribus quam hircis. tribuit nomen Pastorum lupis, quod etiam satis vulgare est. Et hinc etiam produnt stultitiam suam Papistæ, dum arripiunt nudas voces, & arrogant sibi omnem potestatem, quia vocentur Pastores in Ecclesia. quasi vero Antichristus non dominetur in templo Dei. An honorifice hic loquitur Zacharias de nebulonibus illis, qui Ecclesiam Dei perdebant? imo gravissime eos accusat, quod dissipent ac pessundent totum Dei regnum: interea tamen vocat Pastores, nempe quia locum pastorum tenebant, quamvis longissime abessent à fide, & etiam officium suum nulla in parte facerent. Per concessionem igitur Pastores vocat, qui ad regendum populum vocati erant, & quibus divinitus partes illæ fuerant injunctæ: interea pronunciat Deus se visitaturum super illos, quia juste ipsis succenseat. Idem adjungit de hircis: quo nomine metaphorice significat, quicunque ex ordine gubernatorum erant, vel qui pollebant dignitate aliqua supra vulgus ipsum: sicuti apud alios etiam, ac præsertim apud Ezechielem Hirci vocantur qui injuriam faciunt ovibus, & petulanter insultant. Sic ergo adjungit Hircos Pastoribus, quod tenues & plebeii homines abrepti fuissent in exitium eorum culpa. Hinc vero apparet, quam chara sit Deo salus hominum, quoniam vindictam denunciat pastoribus, qui tamen non exercuerant tyrannidem suam nisi erga homines dignos tali pœna. Fuit enim hæc justa merces scelerum, quod Dominus voluit grassari lupos pastorum loco. sed quanquam tale supplicium meriti essent Judæi, Deus tamen irascitur pastoribus,

Eze. 34. vers. 17.

quoniam in genere semper sollicitus est de sua Ecclesia. Et ratio etiam additur: *quia visitabit Deus super gregem suum*, inquit, nempe *domum Jehudah*: quasi diceret se non respicere quales sint Judæi, sed rationem habere suæ electionis. Deo enim semper adoptio sua pretiosa est: quoniam dignatus fuerat populum illum eligere, fieri aliter non potuit, quin ruinam ejus indigne ferret. Quum ergo videret Ecclesiam suam ita esse perditam culpa pastorum, ideo causam hanc adducit futuræ vindictæ, quia ferre nequeat gratiam suam in nihilum redigi. neque enim dubium est, quin hic commemoret domum Jehudah, quoniam extulerat populum illum, & ita dedicaverat sibi, ut vellet ab ipso coli. Ergo hic excutit falsis pastoribus omnem prætextum excusationis, dum opponit suam electionem: quasi diceret, etiamsi populus iste centies me provocaverit, & dignus sit mille mortibus: ego tamen volui vos esse pastores, quia domus Jehudah mihi sacra fuit. Cæterum, alia est gregis visitatio quam pastorum, quia Deus armatus visitat reprobos, & visitat etiam suos, dum vult illis opitulari. Jam visitatio gregis refertur ad totam domum Jehudah: sed hoc fit, quemadmodum dixi, gratuitæ adoptionis respectu. Interea Dominus passus est multos ruere in exitium quia tantum electos suos redemit. sed hæc etiam loquendi ratio passim occurrit apud Prophetas, quod Deus velit succurrere filiis Abrahæ: sed intelligit eos qui vere sunt Israëlitæ, non degeneres. Adjungit fore quasi *equum decoris in prælio*. Non dubium est quin subaudienda sit antithesis inter equos decoris, vel asinos, vel boves. Pastores enim illi qui tyrannice oppresserant Dei populum, similes dicuntur violentis sessoribus, qui equitant super asinos, & eos contumeliose tractant: vel similes hominibus pecuariis, qui boves tractant asperius. Deus ergo dicit se velle equitare super populum suum, sed alio modo, nempe quemadmodum eques insidet equo suo magnifice, idque *in die prælii*. nam Reges ipsi, si in prælio conscenderint equum aliquem, postea volunt optime curari, & magnam etiam sollicitudinem gerunt, nec gravantur venire in stabulum, ut aspectu suo, si fieri potest, equos suos lautius curent tractandos. Deus ergo hoc modo significat se quidem exigere à populo suo obsequium, & se velle jus suum retinere, ut quasi in populo illo equitet: sed tamen se nolle populum opprimere: quin potius sibi esse similem equo magnifico. Nunc ergo tenemus cur Propheta specialiter sermonem hic ad falsos pastores convertat: non ut extenuet culpam totius populi, quia nemo venia dignus erat. Sequitur,

4. Ab eo angulus, ab eo clavus, ab eo arcus belli, ab eo egredietur omnis exactor pariter.

Hic confirmat proximam sententiam, sed aliis figuris. Dicit enim Judæos fore optime munitos omnibus præsidiis, quæ ad stabilitatem faciunt. neque tamen secum ipse pugnat. Proximo capite docuit, etiamsi expositi essent injuriis omnibus, fore tutos cœlesti auxilio: nunc quum promittit ex ipsis fore *angulum*, fore *clavum*, fore *arcum*, fore *exactorem*, videtur mutare sententiam. sed perinde est acsi promitteret, quamvis multis adminiculis indigeant, tamen fore satis instructos, quoniam Deus in promptu succurret quoties opus fuerit. Per Angulum significat firmitatem ædificii. *Ex Judæis ergo erit angulus*, hoc est, erunt semper in populo illo qui sustineant publicam gubernationem: deinde, *ex ipso clavus*. Scimus clavis connecti & aptari inter se trabes, & alias partes ædificii: scimus etiam suspendi laquearia. Ergo ab ipso fundamento progreditur Zacharias ad omnes fulturas, quæ retinent ædificium. Postea addit, Erit *arcus belli*, hoc est, sufficient etiam ad hostes suos vincendos. Denique erit *exactor*, hoc est, potientur imperio contra vicinos, & exigent ab illis tributum aut vectigal: quemadmodum victores solent à subditis. Videmus quid Propheta velit, nempe ubi incipiet Deus curam agere populi sui, & palam ostendet suum favorem, munitos fore Judæos omnibus auxiliis, ita ut bene fundati sint, deinde ut retineant publicum statum, ut etiam satis virium habeant contra hostes: denique ut potiantur fructu victoriæ, & cogant omnes exteras gentes sibi esse tributarias. Siquis iterum roget, quando hoc fuerit impletum, respondeo fuisse quædam præludia, quum Deus extulit Macchabæos, & fecit ut rursus Judæi suis legibus, ac suo jure liberi viverent. sed certum est, Prophetam complecti totum cursum redemptionis. Quoniam ergo tantum aliqua ex parte, & ea exigua, redemit Deus populum suum, donec apparuit tandem Christus, ideo non mirum est, si Zacharias ubi disseruit de tota & plena redemptione, extendat verba sua usque ad Christi regnum. & hoc necesse est. Hinc colligimus Ecclesiam satis firmam stare: deinde aptari etiam omnibus suis partibus si maneat sub Dei tutela, & satis etiam instructam fore virtute contra omnes hostes suos. Sequitur,

5. Et

5. Et erunt quasi fortes (*aut gigantes*) calcantes in luto platearum in prælio, & præliabuntur: quia Jehova cum ipsis: & pudefient ascensores equorum.

Confirmat quod paulo ante dixi, nempe Judæos fore gentium omnium victores: sicuti etiam Ecclesia sub cruce militans, triumphum tamen agit de omnibus impiis, partim in spe, partim ipso effectu. Deus enim mirabiliter ipsam sustinet, & facit ut singuli fideles possideant animas suas in patientia sua: deinde etiam protegit eos sua virtute, & inter magnos fremitus hostium, & in ipsa inexplebili rabie tamen præstat ipsos salvos. Quum ergo Deus ita confirmet animos suorum, & foveat in illis spem salutis: deinde etiam quum tueatur ipsos contra vesanos insultus, non mirum est quod Propheta Ecclesiam testatur fore victricem: quemadmodum si gigas aut robustus calcaret omnes hostes suos in luto. Adjungit rationem: *quia Jehova cum ipsis*, inquit: ut sciant nihil sibi hic fore proprium, sed potius pendere discant ab uno Dei auxilio. Et hoc clarius explicat in fine versus, ubi dicit, *pudefient ascensores equorum*, hoc est, hic nihil proderit virtus, & magnanimitas, & usus, & peritia armorum, quia Dominus prosternet cum arrogantia & fastu suo omnes profanos homines qui devorant fideles sua crudelitate, qui putant sibi satis superque esse fortitudinis ad perdendam Ecclesiam: Dominus efficiet, ut omnia ista in fumum abeant.

Da omnipotens Deus, quando hic nos assiduæ pugnæ manent, & tanta est nostra infirmitas, ut singulis momentis cadendum nobis sit, nisi tua virtute nos fulcias: da, inquam, ut recumbere discamus in auxilium, quod nobis pollicitus es, & quod nobis etiam obtulisti semel, & quotidie offers per Euangelium in Filio tuo unigenito: atque ita diffisi viribus nostris, imo obruti desperatione, non tamen ideo despondeamus animos; sed potius nitamur sursum, & ita invocemus auxilium Spiritus tui, ut non dubitemus nos fore pares hostibus nostris, imo superiores, donec tandem defuncti nostra militia perveniamus in beatam illam quietem, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA TERTIA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. X.

6. Et roborabo domum Jehudah, & domum Joseph servabo, & redire (*& habitare*) eos faciam: quia misertus sum eorum, & erunt acsi non abominatus fuissem eos: quia ego Jehova Deus eorum, & exaudiam eos.

PRosequitur Zacharias eandem doctrinam, nempe opus illud redemptionis, cujus principium cernebant Judæi, non fore mutilum, quia Dominus tandem implebit quod cœpit facere. neque enim poterant acquiescere Judæi in illis principiis, quæ vix centesima ex parte respondebant promissionibus Dei. Oportuit igitur attolli eorum animos in sublime, ut plus sperarent quam patebat ante eorum oculos. Et hæc doctrina valde nobis etiam utilis est: quia solemus restringere promissiones Dei ad exiguum tempus: & dum ita includimus eum nostris angustiis, facimus ut non præstet quod cupimus. Ergo semper occurrat nobis exemplum reditus populi Israëlitici, quia Dominus pollicitus fuerat per suos Prophetas splendidum fore, & modis omnibus opulentum & felicem statum populi. Quum hoc non constaret postquam reversi fuerant Judæi in patriam, multi putabant se fuisse delusos, nempe quod vellent primo die opus Dei perfici. atqui oportuit eos spem suam & vota suspendere usque in Christi adventum. Ergo in eo nunc insistit Propheta, ut Judæi patienter quiescant, donec tempus maturum advenerit, quo Dominus ostendat se non aliqua tantum ex parte, sed in solidum populi sui esse redemptorem. Dicit autem, *Roborabo domum Jehudah, & domum Joseph*. Scimus paulatim collapsum fuisse regnum Israël: quia initio abductæ fuerunt in exilium quatuor Tribus: deinde totus populus quodammodo periit, ita ut putarent omnes extinctum esse nomen decem tribuum. Postea Dominus etiam horrenda clade afflixit regnum Jehudah. Notandum etiam est, quum duo illa imperia florerent, exercuisse graves inimicitias inter se. nam defectio quæ acciderat sub Jarobeam, in causa fuit ut Judæi pessime semper oderint fratres suos Israëlitas, quemadmodum digni erant: quia quodammodo abnegaverant Deum quum rejicerent filium Davidis. perinde enim erat acsi alienarent se à corpore Ecclesiæ. Jam ergo non aliquid vulgare promittit Zacharias cùm dicit utrumque populum conjunctum fore, ita ut rursus coalescat, sicuti ante defectionem. nam domus Joseph tantundem valet ac domus Ephraim. Scimus autem per synecdochen ubique sumi domum Ephraim pro toto regno Israëlis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, nempe statum populi fore beatiorem, quam fuerit ex quo divisæ fuerant decem Tribus à regno Jehudah, vel à domo Davidis: quia scilicet Deus ex omnibus filiis Abrahæ colliget sibi Ecclesiam. Postea adjungit, *Reducam eos, & habitare faciam*. Verbum hoc והושבותים putant compositum esse à ישב, & à שוב. nam falluntur qui putant diversas esse sententias, quod alii deducant ab una radice, alii ab altera: neque enim hoc posset stare. Qui autem subtilius expendunt Grammaticam, dicunt verbum esse compositum, quod Deus non tantum reducet decem Tribus, sed etiam faciet habitare, hoc est, dabit illis fixam sedem in patria. Jam adjungit, *quia misertus sum eorum*. Alii vertunt in futuro tempore. sed retineo præteritum tempus, quia Dominus hic causam assignat futuræ collectionis, nempe quia clementer egit cum populo suo. Revocat igitur Judæos ad fontem misericordiæ suæ: acsi diceret, etiamsi digni sint perpetuo interitu, se tamen, quia propitius fuerit, exauditurum eorum gemitus. & quia obstaculo erat calamitas, ne quicquam tale sperarent Judæi, adjungit, *erunt acsi non repulissem eos*: quibus verbis admonet pœnam quæ inflicta fuerat populo, fore temporalem. Jubet igitur bono animo esse, quamvis sint perditis vel mortuis similes, quoniam finem imponet eorum miseriis. Quod autem dicit hic Deus *se populum repulisse*, debet referri ad sensum hominum, sicuti alibi vidimus. nam adoptio fuit stabilis: sed externa species potuit aliud judicium dare, nempe quod populus ille rejectus esset à Deo. Sensus tamen Prophetæ clarus est, nempe quamvis severe Deus egisset cum populo illo, & sumpsisset gravissimas pœnas de ejus perfidia, vindictam non fore æternam, quia

quia dabit locum misericordiæ suæ. Iterum adjungit rationem: *Quia ego Jehova Deus ipsorum*, inquit. Hac particula significat adoptionem non esse irritam, quamvis ad tempus abdicaverit Judæos. Deum enim se illorum vocans proponit in medium memoriam fœderis sui, quasi diceret se non frustra pepigisse cum Abraham, & fuisse pollicitum semen ejus fore benedictum. Quoniam ergo Deus fidem suam obstrinxerat Abrahæ, hic dicit *se Deum esse populi*: non quod aliquid deberet, sed quia gratuito tam Abraham quam semen ejus elegerat. Tandem adjungit, *& exaudiam eos*. Videtur hic hortari ad preces, ut freti hac promissione postulent à Deo quod promissum fuerat. Quanquam improprie sæpe accipitur hoc verbum, quia Deus exaudire dicitur etiam qui ad eum non confugiunt. sed hoc loco melius convenit quod dixi, nempe stimulari populum ad preces, sicuti Deus in hunc finem liberaliter nos ad se invitat, ut vota nostra consentiant cum ejus promissionibus. Hæc igitur summa est. Jam sequitur,

7. Et erunt quasi gigas Ephraim, & lætabitur cor eorum sicuti à vino: & filii eorum videbunt & gaudebunt, exultabit cor eorum in Jehova.

Idem declarat aliis verbis. Proximo versu dixerat se roboraturum tam tribum Jehudah quam domum Joseph, hoc est, decem Tribus: nunc loquitur de solo Ephraim. sed complectitur tamen regnum Jehudah. Nominat autem Ephraim, non quia dignus esset honore, neque etiam præfert Judæis Israëlitas, qui fuerant apostatæ: sed quia reditus decem tribuum magis erat difficilis creditu, hæc ratio est cur diserte Propheta Ephraim exprimat. nam usque ad urbis & Templi excidium non desierat Deus promittere Judæis restitutionem. Ergo spes Judæis certior ac propior erat. sed quantum ad Israëlitas spectat, erant quasi putridum cadaver, quoniam tantum sparsim audierant aliquid, vel exceperant de illis vaticiniis, quemadmodum si granum seminis extra agrum caderet. erant enim quasi alieni tunc à Dei populo. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe Israëlitas fore gigantibus similes, qui tamen dejecti fuerant ab hostibus: deinde cum magno dedecore & ignominia tracti in exilium: qui affecti fuerant omnibus contumeliis, qui pridem extrema servitute fuerant oppressi, Deus promittit illis robur gigantum. Nunc diximus synecdochen esse in his verbis, quia non dubium est quin hæc promissio maxime ad Judæos pertineat: sed nulla fit eorum mentio, quoniam ordine priores erant, & poterant melius sperare de suo reditu: sicuti Dominus jam signum aliquod illis dederat. Dicit, *Lætabitur cor ipsorum, & videbunt filii eorum & gaudebunt, exultabit cor eorum in Jehova.* Certum est jam tunc fuisse oblatam illis gaudii cau-
Psal. 126. vers. 1. sam: sicuti dicitur in Psalmo, Facti sumus quasi somniantes quum reduxit Dominus captivos suos. Sed Propheta hic loquitur de majore gaudio, ubi scil. videbunt collectas iterum omnes Tribus ex misera illa & tristi dissipatione. Et ideo dicitur in Psalmo, Collige Domine captivitatem nostram, sicuti torrentem in Austro. deinde addit, Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Ergo ex parte tunc gemebant fideles, ex parte gaudebant. Initium redemptionis poterat illorum animos attollere in lætitiam: quum autem viderent fratres suos adhuc sub tyrannide hostium degere, & nullam vel exiguam esse spem reditus, poterant etiam simul gemere. Propheta autem hic denunciat plenum fore gaudium ubi constabit plena restauratio. Et extendit hoc *ad filios*, quia oportuit corrigi illorum fervorem, quod sc. sic expeterent plenam gratiam, ut semper querimoniis suis præcluderent viam Deo, sicuti ubi nimis frena laxamus nostris desideriis, quodammodo refugimus Deum. Ergo Propheta ut ad patientiam erudiat populi animos, dicit, Si hodie hoc non cernitis oculis vestris, saltem videbunt filii vestri. Videmus ergo ut hic ad tolerantiam eos hortetur, ne scil. præveniant nimia celeritate Dei promissiones. De similitudine plura dicere nihil attinet. Comparat ebriosis, vel qui hilares sunt ex potu, eos qui lætantur in Domino, non quod ebrietatem probet, sed quia volebat exprimere non vulgare gaudium, acsi extra se rapti essent. Quare supervacuum esset movere quæstionem, an liceat ex liberaliore potu concipere lætitiam. Verum quidem est censeri in legitimo vini usu hilaritatem, Psalm. 104. sed quia ad intemperantiam nimis proclives sumus, semper potius danda opera frenandis cupiditatibus carnis, quam ut vitio nostro quæratur defensionis color. Cæterum, ut dixi, hæc disputatio ad præsentem locum nihil pertinet. Sequitur,

8. Sibilabo illis, & congregabo eos, quia redemi eos: & multiplicabuntur sicuti multiplicati sunt.

Eodem etiam pertinet hic versus. Sed per verbum Sibilandi intelligit Zacharias ut aliis locis, non fore opus hoc arduum Deo, sicuti solemus metiri ejus opera sensu carnis nostræ. Quum ergo Judæis objicere promptum esset, per varias terras & sub diversis gentibus fratres suos esse dispersos, ita ut collectio minime esset credibilis, Propheta occurrit, dicens, Solo sibilo, vel solo nutu Deum posse ipsos reducere in patriam. Aliquando dicitur Deus sibilare reprobis: quum eos ad obsequium cogit etiam nolentes, sicuti utitur eorum opera & manu, dum arcana sua judicia exequitur: & dum exercitus magni quotidie conveniunt, certe hoc non fit sine arcano Dei nutu. Dum igitur clangunt tubæ, dum tympana etiam resonant, Dominus sibilat è cœlo, ut dirigat reprobos huc & illuc, prout visum est. Sed hoc loco simpliciter intelligit Propheta, quamvis Deus non multos habeat præcones, neque etiam habeat instructos exercitus, qui patefaciant viam populo suo, sibilo contentum fore: quia ubi ostenderit sibi ita placere, liberum fore exitum captivis, utcunque totus mundus eorum reditum impediat. Conjungi ergo debent hæc duo verba, *Sibilabo illis, & congregabo eos*: quasi dixisset Zacharias, sufficere Deo solum nutum, ubi volet populum suum colligere. Tandem addit, *Quia redemi eos*. Hic etiam retineo tempus præteritum, sicuti verbum est præteriti temporis. Loquitur enim Deus de redemptione jam incepta: quasi diceret, Ego pollicitus sum exilium fore temporale: jam apparui redemptor ex parte quidem, sed non desinam opus meum prosequi donec absolvero. Non dubium igitur est quin Deus hic confirmet quod dixi: quoniam cœperat aliqua ex parte redimere populum, solidam redemptionem sperandam esse: hoc afflictis vix credibile erat. Atqui
certo statuendum erat, quemadmodum in Psalmo *Psal. 138.*
dicitur, Deum opus manuum suarum non deserere *vers. 1.*
in medio cursu. Ergo à principiis Judæos hic ad fiduciam animat, ut finem expectent æquis animis, nec dubitent totum populum fore salvum: quia Dominus jam re ipsa ostenderat se ejus esse redemptorem. Verum quidem est non fuisse hoc impletum in omnibus Israëlitis. Nam semper tenendum est, electionem gratuitam sic in toto populo viguisse, ut Deus tamen haberet exiguum gregem, quemadmodum
Paulus docet. Interea significat Propheta Christum *Rom. 11.*
sic fore caput Ecclesiæ, ut colligat ex omnibus terræ *vers. 5.*
partibus Judæos qui prius dispersi fuerant: atque ita extendatur restitutio promissa ad omnes Tribus. Postea sequitur,

9. Et seminabo eos in populis, & in remotis partibus recordabuntur mei: & vivent cum filiis suis, & revertentur.

Continuat eandem doctrinam: sed utitur hic aptissima figura, quod scilicet dispersio populi felicius succedet quam quisquam poterat tunc concipere: nempe quia similis erit sationi. Dispergendi vel Seminandi verbum sæpe accipitur in malam partem. Nam quum populus quiesceret in patria, tunc sentire debuit se agere sub manu Dei, & protegi ejus auxilio. Dispersio igitur fuit signum maledictionis: & ita sæpe accipitur apud Mosen. Nunc Deus ponit quasi antiphrasin: acsi diceret, in arbitrio suo esse convertere tenebras in lucem. Sensus igitur est, dispersum fuisse populum irato Deo, sed lætum fore hujus dispersionis finem: quia ubicunque habitent Judæi, erunt tamen Dei semen, ita ut uberem fructum ex se producant. Videmus ergo nunc quo summa redeat, nempe Dei gratiam superaturam esse populi scelera, quia fructum edent qui fuerant dissipati, quum scilicet Deus nollet amplius gerere illorum curam, & illos tueri in terra promissa. Quum ergo toties minatus fuisset Deus per Mosen dispersurum se Judæos, nunc alio sensu dicit *se illos seminaturum*, nempe ut fructum ubique producant. Et hæc admirabilis fuit Dei gratia, quod horribili judicio suo sic est moderatus, ut dissipatio populi similis esset sationis, quemadmodum dictum est: quoniam hinc contigit, ut ubique illuceret aliqua notitia cœlestis doctrinæ: & tandem ubi promulgatum est Euangelium, fuit aditus facilior ad Gentes, quoniam per omnes terræ plagas Judæi erant dispersi. Prima hospitia Euangelii fuerunt synagogæ. Videmus ut Apostoli quocunque venirent initium fecerint à Judæis: quum pauci essent conversi, jam aperta erat janua ut complures accederent. deinde Gentes etiam adjunctæ fuerunt Judæis. Pœna igitur exilii quæ inflicta fuerat illis, januam aperuit Euangelio: atque ita Deus semen suum dispersit huc & illuc, ut postea fructus suo tempore prodiret præter spem omnium. & hoc non parum valuit ad corrigendum fervorem in populo. Propheta enim ostendit hoc solum debere illis sufficere, quod exilium ipsorum fructuosum erit: quoniam scilicet Dominus inde sibi colliget multos populos. Nam si Judæi semper fuissent inclusi intra suos fines, nusquam alibi auditum fuisset nomen Dei Israëlis. Quum vero nulla esset pars Orientis, nulla pars minoris Asiæ & Græciæ quæ non haberet aliquos Judæos, passim etiam incolerent multas urbes Italiæ: hinc factum est ut Apostoli, quemadmodum diximus, quocunque venirent, reperirent aliquos jam paratos ad amplexandum Euangelium. Postea addit, *Recordabuntur mei in locis remotis.* Modum ostendit quia non abolebitur Dei memoria, etiamsi Judæi non sacrificent in Templo, etiamsi non habitent in terra Sancta, colent tamen semper verum Deum. quemadmodum semen quum in terram projectum est, quamvis non appareat, imo videri possit perditum, quoniam putredine corrumpitur, tamen germinat suo tempore, & producit segetem; sic etiam Deus memoriam nominis sui docet fore in causa, ut populus fructificet ubi dispersus fuerit. Cæterum quoniam hoc promittit Deus, hinc colligimus singulare ejus esse beneficium, ubi fovemus pietatem in cordibus nostris, quamvis duriter nos & aspere castiget. Ubi ergo non desinimus Deum colere, certum est nos retineri ejus Spiritu: quia si hoc esset in potestate hominum, supervacua esset, imo absurda hæc promissio. Postea adjungit, *Vivent cum filiis suis, & revertentur.* Iterum de filiis loquitur, ne Judæi nimium accelerent: quemadmodum scimus homines in suis votis intemperanter ruere. Ergo ut non præscribant certum tempus Deo, admonet Propheta debere illis sufficere, si Dominus quasi in morte ipsos vivificet una cum filiis. Promittit tamen reditum, non quod reversi fuerint in patriam, sed quia conjuncti fuerint omnes per Euangelii fidem. Quamvis ergo locum non mutaverint, neque pedem extulerint extra terras in quibus peregrinabantur, tamen reditus in patriam vocatur illa collectio, quæ facta est per doctrinam Euangelii, quemadmodum satis ex communi omnium Prophetarum usu notum est. Sequitur,

10. Et reducam eos è terra Ægypti, & ex Assur (*ex Assyria*) congregabo eos: & ad terram Gilead, & Libani adducam eos: & non invenietur illis.

Confirmat idem vaticinium, nempe quamvis similes sint Judæi laceris frustis, tamen bene sperandum esse de reditu, & futura restitutione: quoniam Deus poterit ex locis remotissimis eos colligere simulac manum porrexerit. Ægyptum ergo & Assyriam nominat, ut sciant Judæi communiter patere redemptionem quæ hic promittitur, ad eos omnes, qui tamen inter se longissime erant divisi. Quamvis enim non tam procul distaret Ægyptus ab Assyria, tamen qui fugerant in Ægyptum, aliis erant detestabiles qui violenter in exilium tracti fuerant: Deus enim maledixerat fugæ eorum qui latibula captabant in Ægypto. Quum ergo essent alii aliis infesti, & hostile esset inter eos dissidium, dicit Propheta collectionem de qua nunc disserit, pertinere ad utrosque. Postea adjungit tantam fore copiam hominum, ut locus non sufficiat. Sic enim intelligi debent verba, quum dicit, *Non invenietur illis:* hoc est, operient totam terram, quemadmodum alibi vidimus. Apud Jesaiam dicitur, Secede à me: non quod ubi Deus auget Ecclesiam suam, fideles sint alii aliis molesti, aut cupiant fratres suos abigere: sed hac loquendi forma intelligit Jesaias Ecclesiam refertam fore tanta hominum multitudine, ut alii alios premant. Sic etiam nunc dicit Zacharias densum fore numerum populi, ita ut locus vix futurus sit capax tantæ multitudinis. Sequitur,

11. Et transibit in mari afflictio, & percutiet in mari fluctus: & arescent omnes profunditates fluminis: & dejicietur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.

Confirmat Propheta quod dixit, proposita in medium potentia Dei, quæ facile & nullo negotio poterit omnes mundi vires prosternere. Quoniam ergo obstacula quæ cernebant Judæi, poterant spem eorum evertere: hic occurrit Propheta, & admonet potentiam Dei longe superiorem fore omnibus mundi impedimentis. Sed figurate hoc exprimit, alludens ad historiam primæ redemptionis. *Transibit*, inquit, *in mari afflictio.* Sicuti Deus transitum olim populo suo dederat per mare Rubrum, ita Propheta nunc testatur eandem potentiam esse integram, ut Deus facile populum reducat, quamvis siccandum sit mare, & arefacienda flumina. *Exod. 14. vers. 21.* Primo dicit, *Transibit afflictio in mari*: hoc est, grassabitur: nam sic accipitur verbum עבר hoc loco. *Transibit ergo afflictio in mari:* hoc est, Dominus terrebit mare, imo virtute sua sic concutiet, ut aquæ ipsæ pareant ejus imperio. Nam postea seipsum explicat

aliis

aliis verbis: *Percutiet*, inquit, *in mari fluctus*. Significat Dei imperium sufficere ad mutandum naturæ ordinem, ita ut aquæ evanescant simulac jusserit. Postea adjungit, *Omnes profunditates fluminis arescent*. Alii vertunt Pudefient, à בוש: sed est à יבש. יבש quidem significat interdum Erubescere vel pudefieri: sed accipitur etiam pro Arescere. alii transitivum esse putant, quod scilicet venti arefacient. Sed quantum ad Prophetæ mentem, nihil est momenti in verbi conjugatione. Non dubium tamen est, quin Propheta hic significet tantam fore vim in solo Dei nutu, ut subito exarescant fluvii: quemadmodum
Jos. 3: 3. scilicet Jordanis percussus virga Mosis exaruerat, ut transitum daret populo. Aperte tandem loquitur, quod *dejicietur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet*. Quemadmodum dixi, superiore metaphora allusit Zacharias ad primam redemptionem, sicuti Prophetis omnibus solenne est populum commonefacere de illis miraculis, ut in futurum idem à Domino expectent quod experti fuerant eorum patres. Nunc tamen aperte pronunciat, Deum populi sui fore redemptorem, quamvis ab una parte Assyrii, ab altera autem Ægyptii conentur abrumpere ejus opus: quia scilicet nihil proficient sua contumacia, quoniam Deus poterit utrosque facile subigere. Tandem addit,

12. Et roborabo eos in Jehovah: & in nomine ejus ambulabunt, dicit Jehova.

Hic tandem concludit totam summam doctrinæ quam vidimus, nempe satis esse auxilii in Deo ut populum suum erigat & sustentet, atque etiam victorem reddat contra hostes suos. Jam usus est hoc argumento, quum diceret Deum olim satis testatum esse multis miraculis quanto superior esset toto mundo. Sed nunc breviter concludit totum hoc argumentum, scilicet Judæos, si in Deum recumbant, & si ab eo expectent quod promisit, satis robustos fore, quamvis tota potentia mundi contra eos surgat. Proponit deinde nomen Dei, *Ambulabunt*, inquit, *in nomine ejus*: hoc est, sub ejus auspiciis. Denique hic tacita est antithesis inter Dei nomen, & inter opes ac copias hostium, quæ poterant formidine percellere, atque etiam dejicere fidelium animos. Jubet igitur Propheta Judæos dare Deo gloriam, ne dubitent ipsum fore victorem, quicquid contra opponat mundus. Et verbo Ambulandi significat perpetuum cursum: quasi diceret, reductum quidem esse populum ab exilio, nempe aliqua ex parte: sed plus esse sperandum, quia Dominus non tantum dux fuit itineris, sed perpetuus etiam erit custos, & tuebitur ad finem usque opus suum.

Da omnipotens Deus, quando assidue gemere cogimur sub onere vitiorum nostrorum, & captivitas nostra in qua adhuc tenemur, merito nos ad continuam trepidationem & luctum sollicitat: da, inquam, ut liberatio quæ jam cœpta est, erigat nos in bonam spem, atque ita plus à te speremus quam liceat oculis nostris cernere: & assidue te invocemus, donec impleas quod inchoasti: atque ita profliges & Satanam & peccata, ut vera & plena libertate tibi addicti, participes simus ejus virtutis, quæ jam apparuit in capite nostro, donec tandem defuncti certaminibus perveniamus ad beatam illam quietem, ubi percipiemus fructum victoriæ nostræ in eodem Christo Domino nostro, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA QUARTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT XI.

APeri Libane portas tuas, & vorabit ignis cedros tuas.

2. Ulula abies, quia cecidit cedrus, quia fortes *(vel præstantes)* vastati sunt: ululate quercus Basan, quia descendit *(hoc est, excisa est vel prostrata)* sylva munita.

3. Vox ululatus pastorum, quia vastata est præstantia eorum: *(vel fortitudo)* vox rugitus leonum, quia vastata est superbia Jordanis.

HOc caput continet severas comminationes, quibus voluit Deus mature admonitos Judæos, ut si qua esset spes resipiscentiæ, metu revocarentur in viam, vel etiam alii perditi & reprobi omni excusatione carerent: interea fideles sese munirent contra gravissimam tentationem, ne scilicet deficerent animis, quanquam viderent horrendam cladem instare genti suæ. Videtur quidem vaticinium hoc aliis superioribus non esse consentaneum. nam hactenus Propheta non modo bene sperare populum jussit, sed prædixit etiam beatissimum fore illius statum, ut nihil ad summam felicitatem deesset: nunc vero denunciat interitum, & incipit à reprobatione. Dicit enim Deum fuisse diu illius gentis pastorem: nunc vero abjicere curam illam, quia tædio confectus non amplius sustineat obstinatam pravitatem, quam fuerat in omnibus expertus. Videntur hæc inter se pugnare, sed oportuit priore loco Judæis proponi Dei beneficia, ut alacrius incumberent ad Templum ædificandum, & scirent non frustra se operam consumere. Nunc etiam adjungi oportuit diversam admonitionem, ne hypocritæ fallaci illarum promissionum fiducia obdurescerent, quemadmodum fieri solet. Deinde ut fideles sibi metuerent in tempore, atque ita solliciti incederent coram Deo: quia nihil magis exitiale est quam securitas. ubi enim grassatur peccandi licentia, impendet Dei judicium. Ergo videmus quam utilis & tempestiva fuerit hæc Prophetæ admonitio, ut intelligerent Judæi Deum non ita fore propitium populo suo, quin pœnas sumeret de malitia & obstinatione. Zacharias autem, quo plus efficaciæ habeat vaticinium, alloquitur Libanum: quasi esset Dei fecialis, jubet portas aperire: quia scilicet tota sylva jam devota sit incendio. nam si loquutus esset absque figura, non tantum vehementiæ habuisset hæc denunciatio, sicuti dum Libano & aliis locis denunciat propinquum interitum. Existimant fere omnes, sub nomine Libani Templum intelligi: quia compositum erat ex arboribus illius montis. sed mihi videtur illud frigidum, quanquam receptum sit communi interpretum consensu. Cur enim potius allegorice putabimus Templum vocari Libanum quam Basan? atqui nihil tale sentiunt de monte Basan, quum tamen prorsus similis sit ratio. Ego igitur simpliciter accipio montem Libani: &

interea relinquo in medio quod Josephus etiam ipse narrat, apertum fuisse Templum antequam urbs fuerit eversa à Tito. Sed quanquam potuit vera esse historia, & est mihi probabilis; non sequitur tamen fuisse tunc impletum vaticinium: sicuti dicunt Rabbi Jonathan tunc exclamasse, En vaticinium Zachariæ, quia prædixit Templum hoc esse exurendum, & prius aperiendas esse ejus portas. Hæc videntur plausibilia: & primo intuitu etiam arrident. ego autem puto tenendum nobis esse quod est solidius, & minus argutum. Non dubito igitur quin Propheta hic denunciet monti Libano, & monti Basan, & aliis locis ultimam cladem. Cur autem jubeat Libanon aperire suas portas, in promptu est ratio. Paulo post vocat Sylvam munitam, quæ tamen carebat mœnibus & portis. scimus Libanum fuisse propinquum Jerosolymæ, ut procul esset ab omni hostili incursu. Quoniam ergo locus ipse natura satis tutus erat contra omnem violentiam, ideo perinde loquitur Propheta, acsi Libanus undique cinctus esset propugnaculis: quia scilicet non erat expositus injuriis hostium. Summa est, quamvis ob situs commoditatem existiment Judæi Libanum non esse obnoxium ullis incommodis, eo tamen usque perventuram libidinem hostium. Diximus autem cur Propheta Libano imperet ut portas suas aperiat: quia induit personam fecialis, qui minatur ac denunciat jam adesse ultimam Dei vindictam. Postea adjungit, *Ulula abies, quia cecidit cedrus.* Non dubium est quum Libanum Propheta nominat, quin per synecdochen intelligat totam Judæam. Atque ex contextu satis patebit hic notari loca magis insignia: sed interim huc redire consilium Prophetæ, Deum fore vindicem contra totum populum, ut nec Jerosolymæ, nec ullis locis parcat. Ergo etiam per *abietes* & *cedros* intelligit quicquid tunc excellebat vel in Judæa, vel in aliis locis. & hac etiam ratione comparat cedris Libani: quasi diceret, Non est quod abietes se existiment extra periculum. Si enim cedris non parcitur, quid fiet abietibus, quarum non est tanta præstantia & dignitas? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quantum ad arbores: sed sub una specie complectitur, quemadmodum attigi, quicquid pretiosum erat in Judæa. & hoc colligere melius licet ex progressu. Addit enim, *Ceciderunt* aut vastati sunt *fortes.* Alii vertunt in neutro genere, Vastata sunt magnifica. sed libenter hoc refero ad personas. Jam ergo Propheta simpliciter declarat instare Dei vindictam præstantissimis quibusque, quos dignitas tegebat, ut essent quasi extra omne discrimen. Eodem sensu etiam adjungit, *Ululate quercus Basan.* Videmus ut conjungat montem Basan cum monte Libani. Non est igitur cur in una tantum voce allegoriam ponamus, quia hæc membra simul inter se aptanda sunt. dicit, *Cecidit enim sylva munita:* vel hoc ad Libanum pertinet, vel in genere dicit Propheta nullum esse locum tam difficilem accessu qui non pervius sit, ubi Dominus licentiam omnia perdendi hostibus dare volet. Quamvis ergo densitas arborum protegeret montes illos, dicit Propheta nihil obstaculo fore quominus penetret ad intimas usque munitiones vindicta Dei. Postea addit, *Vox ululatus pastorum, quia præstantia eorum*, aut fortitudo. Est hic אדר: posuit prius אדירים in genere masculino. Videmus ergo ut Propheta eandem sententiam confirmet aliis verbis: *Ululent jam pastores*, inquit. Significat initium horribilis hujus judicii fore à proceribus, quia etiam causa erant publici exitii. Dicit ergo præstantiam omnium procerum jam propinquam esse cladi: ideoque ad ululatum eos vocat. Non hortatur his verbis ad resipiscentiam, sed prosequitur eundem tenorem docendi. Pro imperio Dei hic pronunciat pastores qui superbiebant in sua potentia, non posse effugere quam meriti erant pœnam. Et quia passim hujusmodi loquendi formæ apud Prophetas occurrunt, non diutius insisto. Postea adjungit, *Vox rugitus leonum.* Hic non dubium est quin metaphorice Leones vocet, qui crudeliter potestatem suam exercuerant contra populum. Sed alludit tamen ad ripas Jordanis, in quibus notum est versatos fuisse leones. Quum ergo totum illum Jordanis tractum leones incolerent, sicuti constat ex pluribus locis, comparat leonibus pastores, nempe præfectos qui abusi fuerant sua auctoritate, quum scilicet tyrannidem exercerent contra populum. *Cecidit* ergo *superbia* vel excellentia *Jordanis.* Denique nunc satis apparet Prophetam & regno Jehudah, & regno Israelis minari ultimam cladem. utrumque quidem regnum tunc abolitum fuerat: sed loquor de ipsis terris. Summa est, neque Judæam, neque terram decem Tribuum immunem fore à Dei vindicta. Postea addit,

4. Sic dicit Jehova Deus meus, Pasce gregem occisionis.

5. Qui possident ipsum, occident, (*hoc est, occidunt*) & non peccant: & qui vendit ipsum, (*gregem, vel ipsas oves*) dicit, Benedictus Jehova, & ditatus sum: & qui pascit eas, non parcit illis.

6. Quia (*vel certe*) non parcam amplius incolis terræ, dicit Jehova: & ecce ego tradam (*vel trado, vel venire faciens*) hominem quemque in manum proximi sui, & in manum Regis sui: & conterent terram, & non eripiam è manu eorum.

Hic subjicitur ratio cur Deus tam severe agere cogitet cum populo suo, nempe quoniam eorum obstinatio nihil veniæ meretur. Sicuti ergo initio capitis minatus est Propheta Judæis interitum, sic nunc admonet justam esse pœnam quæ impendet, nec posse ipsos mitius tractari, quoniam insanabilis sit prorsus eorum malitia. Nunc tenemus consilium Prophetæ: sed præcipue ingratitudinis accusat Judæos, quod tam male & indigne responderint singularibus Dei beneficiis. Initio dicit *se jussum pascere gregem mactationi destinatum.* Hic autem non recitat Propheta simpliciter quale mandatum ipse acceperit à Deo: sed in genere docet semper Deum officio boni & fidi pastoris defunctum fuisse erga Judæos. Suscipit igitur Propheta in se personam omnium pastorum: quasi diceret, non esse cur obtendat populus iste inscitiam, vel culpam suam aliis titulis & coloribus fucare velit: quia Deus semper obtulit se pastorem, & adhibuit etiam ministros, quorum manu regeret populum hunc. Non stetit igitur per Deum quin semper feliciter habere potuerit hic populus. Non est jam cur nimis anxie laboremus in hoc versu, quemadmodum faciunt interpretes, qui restringunt ad solum Christum quod hic dicitur, quasi munus hoc à Patre susceperit. sed videbimus in contextu male ab ipsis, & violenter torqueri Prophetæ verba. Tenendum igitur est ejus consilium in primis, quod Deus semper hunc populum regere paratus fuerit, ita ut non possit ab ullo accusari, quin præstiterit quicquid potest expeti aut desiderari à bono pastore. Si quis excipiat potuisse aliis verbis hoc dici: facilis est solutio, ostensam fuisse perpetuam Dei curam in gubernatione, quod non tantum ipse pastoris obierit partes & officium, sed etiam semper ministros aliquos præfecit, qui etiam sese interponerent. Quum ergo Deus tam fideliter & sedulo excubuerit in salutem populi, videmus prorsus convinci ejus ingratitudinem. Quod autem vocat *Gregem occisionis*, refertur ad Prophetæ ætatem. nam tunc quasi erepti fuerant è faucibus luporum Judæi, quum liberati

essent

essent ab exilio. Erant igitur quasi mortuæ oves, quas Dominus eripuerat. deinde scimus quam multis molestiis & periculis etiam fuerint assidue expositi. Inde autem clarius enituit Dei bonitas, quod dignatus est tamen gregem illum curare. Ergo hic amplificat Propheta gratiam Dei, quod non aspernatus fuerit oves quasi mactationi devotas. Posset quidem longius extendi hic sermo, quasi referret Propheta quid pridem accidisset, atque ita trahi ad multas ætates: sed mihi videtur magis probabile, proprie hic proponi quæ ad ætatem illam spectabant. Docet igitur Zacharias cur ad extremum rigorem descendere cogatur Deus: quia scilicet omnia expertus ut possot populum hunc sanare, perdiderit tamen operam suam: quum malitia prorsus esset incurabilis, desperatio extorsit tandem Deo severitatem illam, cujus facta fuit mentio. hoc, meo judicio, est Prophetæ consilium. Postea adjungit aliam circumstantiam, unde iterum eluceat mira & incredibilis Dei humanitas, quod scilicet fuerit pastor gregis, qui non tantum à lupis & latronibus fuerat vexatus, sed à pastoribus ipsis. Denique summa est, etiamsi lupi & latrones grassati fuissent magna sævitia in populum illum, tamen Deum semper fuisse pastorem. Mox amplificat, dicens *eos qui possidebant occidisse, ita ut non parcerent*. His verbis ostendit Propheta vilem fuisse etiam ducibus ipsis salutem populi. non potuit igitur Deum provocare sua aliqua præstantia, ut tantopere esset beneficus. Nam hæc verba diligenter notanda sunt, quum jugulatus fuit grex, ipsos carnifices aut lanios non fuisse tactos ulla misericordia, quoniam scilicet putarent jure sibi deberi hæc spolia. Videmus ut hic extollat Deus suam bonitatem, quod non gravatus fuerit tueri & regere & pascere illum populum, qui tamen non modo despectui erat in mundo, sed pro nihilo habebatur, ut ejus mactatio posset videri legitima præda. *Non peccant*, inquit: hoc est, non sunt sibi conscii crudelitatis. Quare? putant enim jure se ditari, dum ita gregem miserum diripiunt. Fuit autem eo turpior & minus excusabilis ingratitudo populi, quod quum tam clementer exceptus, & tam blande nutritus esset à Deo, tamen respuerit omnes ejus gratias, neque passus fuerit se gubernari sub ejus manu. Et hoc etiam notare operæpretium est, istas antitheses magis exaggerare populi crimen, ne severitas Dei possit culpari ab hominibus: quemadmodum scimus multos conqueri ubi Deus profert sua judicia. Vellent enim metiri pœnas omnes suo sensu, & vellent etiam Deum ipsum subjicere suo arbitrio. Ut ergo tales querimonias Propheta compescat, dicit *gregem contemptissimum* tamen non fuisse despectum à Deo, quin subierit ejus curam. Dicebant pastores & domini, *Benedictus Deus*. solemus gratias agere Deo, ubi, quæ nobis obveniunt bona, possumus ei accepta ferre. Non dicet latro qui jugulavit innoxium, Benedictus sit Deus. nam vellet extinctum esse Dei nomen potius: quia vulnerat ejus conscientiam. Idem etiam dici potest de furibus. Hypocritæ sæpe obtendunt nomen Dei: & qui maxime fallunt semper ita præfantur, Per gratiam Dei tantum lucratus sum hoc anno. Hoc scilicet, quum fallendo, & fraudando, & rapiendo ad se traxerint alienam substantiam, tamen agunt gratias Deo: sed interea blanditiis se demulcent acsi licita esset præda: quia scilicet non coarguuntur hominum judicio. Hic autem Propheta usurpat communem loquendi formam, qua solent testari justum & licitum lucrum, qui sibi non sunt male conscii. Nunc tandem adjungit, *Et qui pascebat eas, non pepercit*, inquit. Summa est, populum hunc communi opinione fuisse indignum misericordia & humanitate. Unde, sicut dixi, clarius refulget admirabilis Dei bonitas, qui descenderit ad curam tam contempti gregis. Nunc adjungit, *Certe non parcam*, inquit, *super habitatores terræ: ecce tradam*. Quibusdam videtur esse causæ redditio: quia nunquam, nisi irato Deo, ita expilati fuissent Judæi: quasi diceret justam fuisse vindictam, dum ita expositi fuerunt atrocibus injuriis. Meo tamen judicio, simpliciter confirmat Deus quod diximus, vindictam suam fore justissimam in posterum contra Judæos, quod scilicet operam suam luserit, eos sollicite pascendo. Quanquam enim nondum expressit Propheta quod postea videbimus de ingratitudine, non tamen abs re abrumpit sermonem: quia indignatio scilicet semper aliquid fervoris habet. Ergo in medio sermone hic exclamat, *Non parcam*. Deus enim pepercerat Judæis, quum tamen impune omnes in eos exercerent sævitiam: & quum essent omnibus contemptibiles, in pretio habuerat ipsorum salutem. Quum fuissent ingrati post accepta tot beneficia, nonne oportuit Deum excandescere? Hæc igitur ratio est cur Propheta hic inserat comminationem Dei nomine: *Certe non parcam*, inquit: hoc est, quum hactenus distulerim vindictam meam, & superaverim clementia atque humanitate omnes homines, male vero collocaverim meam bonitatem, jam non est cur suspendam longius meum judicium. *Non parcam* ergo *amplius incolis hujus terræ. Dabo*, inquit, vel trado *hominem quemque in manum socii sui*. Quasi diceret, Non sunt amplius oves, quia non sustinent se regi manu mea, quum tamen optimum pastorem me senserint. Jam igitur fiet ut alii alios devorent, vel lacerent: & ita sequatur horribilis dissipatio. Nihil autem magis timendum fuit Judæis quam ut se conficerent mutuis cædibus, & ita atrociter sævirent alii in alios, ut perirent sine hoste externo. sed tamen hoc fore pronunciat Deus, quoniam scilicet nihil profecerit, quum vellet pascere quasi oves, & paratus esset obire pastoris officium in ipsis regendis. Tandem addit, *Percutient terram, & non eripiam è manu eorum*. Significat denique interitum propinquum esse absque ullo remedio, quoniam unicus erat liberator populi. Nunc autem testatur sibi curæ non fore ejus salutem: quia si centies perire ipsos videat, non tamen movebitur, neque flectetur ad ferendum auxilium, quoniam præcluserant sibi omnem misericordiam. Jam sequitur,

7. Et pavi gregem occisionis, nempe (*vel ideoque*) pauperes gregis: & sumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Elegantiam, (*vel Pulchritudinem*) & alteram vocavi Funiculos, (*alii vertunt, Perditores: de hac voce dicemus*) & pavi gregem.

Hic prosequitur contextum quem paulo ante abruperat. Ostendit enim quod nondum satis fuerat expositum, ingratitudinem populi, præsertim cui conjuncta erat obstinatio, dignam esse interitu, nec jam veniæ esse locum: quoniam nimis fœde & indigne repudiata fuerat paterna cura Dei, & tam benignus favor quem ostenderat populo. Conqueritur ergo Deus *se pavisse gregem*. alii hoc ad Zachariam referunt. Sed quemadmodum jam dixi, commemorat Deus beneficia, quæ æquabili tenore prosequutus est erga hunc populum, donec apparuit indignum esse omni gratia. Meminerimus tamen loqui Prophetam de reliquiis. nam hic non recenset antiqua Dei beneficia, sed statum describit populi post reditum ab exilio Babylonico. Prius visus est Deus mandare has partes Zachariæ, ut pasceret: sed quemadmodum jam dixi, non alio spectavit sermo ille, nisi ut palam fieret totam culpam residere in populo, quia repulerat à se Dei beneficentiam, & contumaciter quodammodo bellum gesserat cum Deo, ne locum vel aditum daret ejus gratiæ. Est igitur hic expostulatio ipsius Dei nomine. *Pavi*, inquit, *gregem occisionis, nempe*

pauperes gregis. Alii vertunt, Propter: sed particula לכן potest explicative sumi. vel possumus ita resolvere, Ideoque pauperes, vel Præcipue. Quantum ad rem ipsam spectat, hic significat Deus sibi fuisse curam totius populi, quia speraverit adhuc residuas esse aliquas oves, quæ dignæ essent misericordia. Quum ergo paupeculæ oves quædam admixtæ essent gregi impuro, hic dicit Deus hac spe sibi non fuisse grave aut molestum, pastorem gerere in populo regendo. *Pavi* ergo *gregem occisionis:* nempe, inquit, quoniam erant misellæ quædam oves. Noluit igitur eas deserere, sed potius tentare omnia mali, quam abjicere vel unam oviculam, si qua esset in toto grege. Dicit *se sumpsisse duas virgas, alteram vocasse* נעם, *alteram* חובלים. Qui חובלים vertunt Perditores, reddunt quidem ipsam vocem Hebraicam, si in punctis hæremus: sed quum חבל & in numero plurali חבלים significet funes ac funiculos, non dubito quin Propheta hic intelligat Funiculos vel colligationes. Atqui non patitur hoc Grammatica. quasi vero puncta adscripserit Zacharias, quæ tunc non fuerunt in usu. Ego quidem scio quanta industria veteres scribæ puncta excogitaverint, quum jam linguæ non esset tam communis & familiaris usus. Qui ergo puncta vel negligunt vel prorsus rejiciunt, certe carent omni judicio & ratione. sed tamen habendus est aliquis delectus. Si enim legamus hic Perditores, nullus erit sensus. si legamus Funiculos, nulla litera mutatur: interea mutantur duntaxat duo puncta. Quum ergo id necessario postulet res ipsa, miror cur interpretes ita serviliter passi fuerint se cogi, ut non spectarent ipsum Prophetæ sensum. Dicit ergo Propheta *se sumpsisse duas virgas*, nempe ut incumberet in officium pastoris non vulgari modo. Quisque pastor uno pedo contentus est. nam per Virgas hic intelligit pedum pastorale. Quum ergo singuli pastores gestent sua peda, hic Propheta dicit se instructum fuisse duobus pedis aut baculis pastoralibus, quoniam scilicet superabat Dominus omnem hominum sollicitudinem in regendo illo populo. Sed reliqua differam in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quum tam liberaliter hactenus te pastorem erga nos, imo etiam patrem ostenderis, tam sollicite etiam curaveris salutem nostram, ne ingratitudine nostra sic nos spoliemus tuis beneficiis, ut etiam extremam vindictam provocemus: sed potius sinamus nos placide regi, & subjiciamus nos tibi in obsequium: & quando præfectus est abs te unigenitus Filius tuus nobis unicus pastor, ut ejus vocem auscultemus, & libenter pareamus, quo possimus gloriari cum Propheta tuo, pedum tuum nobis sufficere, ut ambulemus intrepide in umbra mortis, *Psal. 23. vers. 4.* donec tandem perveniamus ad beatam illam & æternam quietem, quæ nobis sanguine ejusdem Filii tui parta est, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA QUINTA IN

ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XI.

Diximus heri nomen חובלים, quo Zacharias vocavit secundam virgam, non posse in malam partem accipi pro Corruptoribus, sicuti faciunt omnes Hebræi. Deus enim docet quantum in se fuit partes boni & seduli pastoris ita se egisse, ut populus sua culpa pereat. atqui quum Deus obiret munus pastoris, non potuit baculum sumere ad perdendum. Deinde non dubium est quin nomen hoc conjungat Propheta cum altero נעם. Postremo tandem dicet fractum fuisse baculum illum, qui vocatus fuerat חובלים, ut irrita fieret fraternitas inter Jehudah & Israël. Quid jam affine reperietur inter Perdere & Unire? constat igitur nomen חובלים sive חבלים, hic sumi pro funibus. Jam videndum est cur virgam alteram Propheta *elegantiam* vel decorem nominet, alteram *funiculos*. Quidam putant per נעם designari legem naturæ, per חובלים legem Mosis. & qui vertunt Funiculum, sicuti Hieronymus recte hoc loco vertit, putant quoniam duro jugo premebat Lex veterem populum, ideo vocari Funem, quod eum constringeret. Alii, ut Hieronymus ipse, referunt ad locum illum Mosis, Quum *Deut. 32. vers. 8.* projiceret Dominus funiculum suum, elegit locum in Israël: quum divideret Altissimus gentes, &c. Putant igitur funiculum sumi pro hereditate. sed prior illa interpretatio nimis remota est ac detorta. Quantum attinet ad secundam, quoniam Propheta plurali numero ponit Funiculos, non potest etiam quadrare quod ille affert de hereditate. & ex clausula colligere licebit quod heri jam diximus, Funiculos accipi pro conjunctione. Sensus igitur Prophetæ est, Deum sic functum fuisse pastoris officio erga electum populum, ut regeret eum optimo ordine: & hoc intelligo per vocem נעם. nihil enim potuit perfectius expeti ad omnem elegantiam quam regimen illud quo usus est Deus erga Israëlitas. Quare non abs re hic comparat pastorale suum pedum pulchritudini: quasi diceret ordinem fuisse sic temperatum, ut nihil melius fingi posset. Secundo ponit *unitatem* vel concordiam. & hic fuit cumulus gratiæ, quod scilicet Deus dispersos Israëlitas iterum collegit, ut essent unum corpus. Verum quidem est paucos ex regno Israël in patriam reversos fuisse: tamen satis constat reliquias non fuisse ex sola tribu Jehudah, & dimidia tribu Benjamin ac Levitis: sed etiam fuisse alios permixtos. ergo optime etiam hoc convenit, non modo pulcherrimum ordinem fuisse institutum à Deo, sed additam simul fuisse fraternam concordiam, ut filii Abrahæ uno spiritu & una anima inter se conjuncti forent. Quum ergo tam bonum pastorem nacti essent, eo fœdior ingratitudo fuit, & minus tolerabilis, quod jugum ipsius excusserint, neque passi fuerint se gubernari sub ejus pedo. Nunc ergo videmus quid sibi velint hæc Prophetæ verba, ubi Deum inducit instructum duobus baculis, nempe Pulchritudine & Collectione. Tandem repetit quod jam attigerat: *Pavi*, inquit, *gregem:* hoc est, per me non stetit quominus impenderem operam meam illis regendis. Nunc sequitur,

8. Et rejeci tres pastores mense uno: & tædio affecta est *(ad verbum, coarctata est)* anima mea in ipsis: atque etiam anima eorum me abominata est.

Initio versus continuat eandem sententiam Propheta, quod scilicet Deus nullis laboribus pepercerit in regendo populo, sed patienter sustinuerit multas molestias. est enim hoc proprium boni & industrii patrisfamilias, gregem sæpius inspicere, & mutare pastorem, si observet esse ignavum vel non satis attentum ad partes suas. Ostendit igitur Deus se usum fuisse summa vigilantia, *quoniam mense uno repulerit tres pastores:* hoc est, intra breve tempus delegerit subinde novos pastores, & alios suffecerit in aliorum locum.

locum. nam *mensis unus* hic capitur pro tempore exiguo: *tres* autem pastores significant Multos indefinite. Si paterfamilias gregem suum negligat, poterit falli toto anno, etiamsi inciderit in furem vel hominem inertem ac nullius pretii. Quum ergo dicit Deus *se mutasse uno mense sæpius pastores*, significat, quemadmodum dixi, summam diligentiam, quia scilicet gregem suum dilexerit, atque ita nihil omiserit quod faceret ad ipsum tuendum. & hæc circumstantia plurimum valet ad crimen aggravandum, quod scilicet non responderint Judæi tanto Dei studio, quum viderent ipsum excubias agere die ac nocte pro salute sua. Jam posterius membrum versus querimonia est, ubi incipit Deus narrare quam scelesta fuerit populi & pravitas & ingratitudo: *Tædio*, inquit, *in ipsis affecta fuit anima mea: & anima etiam ipsorum me abominata est.* Jam non loquitur de pastoribus: & falluntur qui uno contextu legunt, quasi Deus ideo repudiaverit pastores, quoniam anima ejus fastidio affecta fuerit. Convertit potius sermonem ad totum populum, & ostendere incipit quam maligni fuerint qui tot beneficiis affecti, tamen non potuerint ferre optimum illum pastorem. dicit igitur *animam suam fuisse coarctatam in ipsis*, quoniam scilicet videbat suis gratiis non dari locum. Nam Paulus, ubi de doctrina agit, expostulat cum Corinthiis, quod paratus sit effundere cor suum, & os ingenue aperire, nisi quia angusti ipsi erant: & sentiebat ipse angustias illas in corde suo. sic etiam hic Deus conqueritur se fuisse coarctatum in Judæis, quoniam scilicet videbat non excipi pro merito sua beneficia: sed quasi prohiberi. tanta erat populi malignitas. Clarius in fine exprimit se fuisse ab illis contemptum: *Ipsi quoque me abominati sunt.* Fuit autem minime excusabilis hic contemptus, quum Judæi scilicet non agnoscerent quam benefice & liberaliter ageret Deus erga ipsos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Postquam retulit quam humaniter Deus se accommodasset ad regendum populum, jam dicit hunc laborem caruisse profectu, quia præclusa fuit janua Dei gratiis. Postea sequitur,

2 Cor. 6. vers. 11.

9. Et dixi, Non pascam vos: quod morti devotum est, moriatur: & quod succisioni devotum est, succidatur: & quæ residuæ erunt, devorent unaquæque carnem sociæ suæ.

Hic jam pronunciat Deus quod prius breviter attigerat, judicium suum non posse argui sævitiæ, quoniam nimis scelerate egerat populus, & extremis quibusque suppliciis digna erat ejus malignitas. Videtur quidem simplex esse narratio: sed Deus hic causam suam defendit, quia omnia expertus fuerit in regendo populo antequam descenderet ad extremum rigorem. Quis enim jam Deo obstrepat, quum paratus fuerit obire munus pastoris? quum se eo usque demittere gravatus non sit, ut curaret populum illum quasi gregem suum? quod denique nullam diligentiæ partem omiserit: & tamen contemptus fuerit ab illo populo, imo quasi ludibrio habitus? Fuit enim hæc nimis indigna contumelia, quod abominati fuerint Deum, qui tamen tam comiter ipsos tractabat. Videmus ergo hic asseri ab omni calumnia Dei judicium, quoniam malitia populi illius prorsus inexcusabilis fuerit, antequam Deus abjiceret illius curam. *Dixi* ergo. Notandum est tempus. nam significat non fuisse nimis præcipitem in sumenda vindicta: sed quia nullum amplius erat remedium, tunc quasi necessitate coactum fuisse, ut renunciaret muneri pastoris. *Dixi ergo, Non pascam vos: quod moritur, moriatur: quod succiditur, succidatur.* Resignat hic officium pastoris: & significat se innoxium fore & immunem ab omni culpa, quicquid accidat. nam pastor hac lege præficitur gregi, ut ipsum tueatur, imo singulas oves, tam à latronum injuriis quam ab incursu luporum. Qui autem se abdicat pastoris officio, caret omni culpa, si postea grex vel diripitur, vel à lupis voratur, & sævis bestiis. Deus ergo hic palam denunciat sibi non esse imputandum, etiamsi centies pereant Judæi, quoniam non passi sint se ab ipso regi: & ideo se liberaverit pastorali cura. *Quod ergo perit, pereat:* hoc est, quando non sunt sanabiles, neque patiuntur remedium adhiberi suis malis, jam relinquo eos: experientur quid sit carere bono pastore. Nunc clarius perspicimus quod antea dixi, nempe hic traduci malitiam & ingratitudinem populi veteris, quoniam rejecerit Deum, qui tamen paratus fuisset fungi pastoris officio: & ideo culpam interitus qui instabat, residere penes ipsos Judæos, quam cupide, sed frustra tentassent alio transferre. Tandem adjungit, *Etiam quæ residuæ erunt*, nempe quæ effugient externum impetum, ut illæ *se comedant ultro & citro:* quando jam non sunt oves, sed truculentæ bestiæ. quod etiam scimus fuisse impletum. mutuis enim discordiis tandem perierunt Judæi: & nemo pepercit fratri suo: imo quo major fuit propinquitas, eo quisque sævire atrocius sibi permisit. Tunc ergo judicium Dei palam apparuit, quod denunciaverat Propheta, ubi intestinis dissidiis, imo cædibus Judæi ita perierunt. Sequitur deinde,

10. Et accepi virgam meam, nempe Pulchritudinem, & confregi eam, ut irritum facerem fœdus quod pepigeram cum omnibus gentibus. (*vel populis.*)

11. Et irritum fuit die illo, & cognoverunt sic pauperes gregis qui me observabant, quod sermo Jehovæ hic esset.

Confirmat eundem sermonem, sed figura interposita. dicit ergo quum se eximeret ab officio pastoris, duas virgas fuisse confractas sua manu, *pulchritudinem & collectionem.* Loquitur de priore baculo, quoniam res turbatæ fuerant in Judæa antequam prorsus excideret populus ille. neque enim statim erupit dissipatio, ut nulla esset societas inter Judæos: sed ordo politicus prolapsus ita fuit, ut satis constaret divinitus ipsos non regi. Paulatim corrupta fuit puritas doctrinæ, & obrepsit multa colluvies errorum: invaluit superstitio. Quum ergo res ita essent confusæ, confracta fuit virga pastoralis, hoc est, Pulchritudo vel decor. Nihil aliud igitur continet hic versus, quam explicationem proximi. & ideo etiam dicit, *Ut irritum fieret fœdus quod pepigeram:* hoc est, ut jam palam fieret non regi sub manu mea & imperio populum illum. Quidam interpretes extendunt ad totum orbem quod dicitur hic de populis: & putant idem notari à Zacharia quod dicitur secundo capite Hoseæ, quod Dominus percusserit fœdus cum bestiis terræ & volucribus cœli, ne qua scilicet noxa contingeret populo suo. sed non convenit similitudo illa. Probabile igitur est, Deum hic loqui de solis posteris Abrahæ. Nec mirum est vocari Multos populos, quia sic etiam loquitur Moses, Populi ex te nascentur: idque ad amplificandam gratiam Dei: quoniam Tribus duodecim erant quasi totidem populi in quibus regnabat Deus. Hoc fuit incredibile, ex uno homine prodire non modo populosam familiam, sed populos complures. Genuinus ergo hic sensus mihi videtur, quod Deus testatum fecerit se non amplius ducem esse illius populi: quia quum pessundatus esset ordo, fœdus etiam Dei irritum factum est. Quid enim continuit fœdus illud,

Genes. 17. vers. 6.

vel quorsum spectavit, nisi ut omnia essent apte & perfecte inter se conjuncta? Sicuti in Ecclesia videmus curæ esse Deo ordinem, ne quid scilicet temere pro cujusque libidine turbetur. Hoc igitur initium fuit dissipationis, quæ tandem sequuta est ubi populus defecit à legitimo Dei ordine. Concludit, *tum illo die irritum fuisse fœdus.* quibus verbis significat non fortuito hoc factum esse ut Lex corrumperetur, & Judæi descifcerent à puro regimine Dei: sed fuisse horribilem Dei vindictam. *Illo* igitur *die.* Emphatice hoc positum est: quasi diceret Propheta, non debere adscribi fortunæ quod res in deterius mutatæ sint, quia hoc modo exequutus sit Dominus judicium suum, postquam nimis patienter tulerat malitiam populi. & ideo adjungit, *vidisse pauperes gregis hunc esse sermonem Jehovæ.* Duo hic breviter notat Propheta, quod scilicet vulgo non animadversum fuerit judicium illud Dei, sed omnes fere clausis oculis præterierint quod acciderat: quemadmodum mundus quasi obducit callum & obdurescit sponte ad omnia Dei flagella. Clamant omnes se esse miseros: sed nemo respicit ad manum percutientis, quemadmodum alibi dicitur. Sic etiam Zacharias noster hic insimulat Judæos socordiæ, quod major pars etiamsi videret omnia confusa, tamen non attenderit, sed fere pro nihilo duxerit tam horrendam Dei ultionem. Oportet autem nimis præfractos esse homines, ubi non sentiunt divinitus se castigari. sed tamen Propheta stuporem hunc in Judæis accusat, quia scilicet non duxerint hunc esse sermonem Jehovæ, id est, hoc negotium gubernari Dei manu. Sed interea dicit *pauperes gregis hoc sensisse.* & ita ostendit, etiam ubi totus populus sese addicit exitio, pauculos tamen proficere sub Dei ferulis: & ita nunquam accidere ut prorsus sine fructu castiget Deus Ecclesiam suam. Quamvis ergo reprobi contumaciter resistant Deo, & calcare etiam non dubitent pedibus ejus judicia, & quantum in se est, ipsa obruant, esse tamen semper aliquas reliquias quæ proficiunt & agnoscunt Dei manum, ut sese humilient sub ipsa, & resipiscant. Postquam ergo Propheta conquestus est, omnes proceres, & qui honore & opibus inter Judæos pollebant, secure contempsisse illud horribile Dei judicium, adjungit aliquos fuisse pauperculos & ignobiles, qui reputarent secum hoc non fieri casu vel fortuna, sed Deum hic esse justum ultorem, quoniam nimis petulanter contempta fuerit ejus gratia. *Pauperes ergo gregis cognoverunt hunc esse sermonem Domini.* Quum illud tempore Prophetæ acciderit, non mirum est si hodie, etiam ubi Deus quasi fulminat è cœlo, & judicia sua manifestis signis promulgat, mundum tamen ruere in suam perniciem, & quasi obstupescere in suis malis. Sed interea danda opera est ut nos conjungamus pauperculis, qui sunt quasi mundi quisquiliæ: & ita ad reputandam Dei vindictam simus attenti, ut tangamur serio timore: atque ita non provocemus ad extremum ejus judicia, ut pereamus cum reprobis. Notanda etiam particula est quam interposuit Zacharias, *Qui me observant,* inquit. hoc quasi singulare vel rarum ponit, nempe quia pauci dignantur expendere Dei opera. Scimus hanc esse præcipuam hominum sapientiam, ut attente considerent semper Dei manum. Atqui videntur omnes fere sibi accersere stuporem. Si Dominus ipsos percutiat, quasi attoniti hærent, neque respiciunt manum percutientis, ut jam diximus. si autem Dominus liberaliter eos foveat & quasi blande, exultant in sua protervia. Sic modis omnibus sunt intractabiles, quia scilicet Deum non observant, sed claudunt oculos, obturant aures, aut obducunt sibi multa vela. denique reperiemus cæcitarem mundi semper conjunctam esse cum pervicacia, ita ut frustra obtendant prætextum ignorantiæ, quoniam *non observant Deum,* sed potius obvertunt ei tergum, & obtenebrant claram lucem sua malitia. Nunc ergo videmus cur hæc particula interposita fuerit, nempe *pauperes gregis intelligere,* quoniam erigunt mentes suas, & applicant studium ad reputanda opera Dei. Hinc sequitur, tauros qui cornu libenter impeterent Deum, & hircos qui fœtore suo implent aërem, ideo manere brutos, & nihil proficere in Dei judiciis, quia scilicet cæcutiunt sponte & propria malitia. Sequitur,

Jes. 6: 13.

12. Et dixi illis, Si bonum est in oculis vestris, (*hoc est, si vobis placet*) date mercedem meam: quod si non, desistite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

13. Et dixit Jehova ad me, Projice hoc ad figulum, magnificentiam pretii quo æstimatus sum ab illis. Et sumpsi triginta argenteos, & projeci hoc ad templum Jehovæ ad figulum.

Jam addit aliud crimen Deus quo detegit populi malitiam, quoniam fere unius festucæ pretio æstimaverint quicquid insumpserat laboris. Prius conquestus est de ingratitudine: sed hinc melius detecta fuit improbitas populi & flagitium, quod ita vilipenderint inæstimabilem Dei gratiam erga ipsos. Huc ergo pertinet quod nunc dicit Propheta, Deum postremo tentasse an sua beneficia pretii aliquid haberent apud Judæos: sed fuisse tunc palam compertum, quicquid impenderat operæ & laboris, fuisse male locatum & perditum. Quod autem nunc in sua persona loquitur Zacharias, nunc vero Deum loquentem inducit, heri diximus hoc ad rem parum facere, quoniam hic describit duntaxat quam turpiter abusi fuerint Dei gratia Judæi, & quam injuste eam contempserint. Interea autem loquitur ipse quasi Dei minister: quoniam non modo per se gubernavit Deus populum illum, sed instruxit virtute Spiritus sui multos ministros, qui obirent pastorum munus. Dicit ergo se venisse (& hic sermo proprie in Deum competit) ad populum, & flagitasse mercedem: *Date,* inquit, *si ita videtur, mihi mercedem: sin minus, desistite.* Hic exprimit summam indignationem: quemadmodum si quis exprobret malitiam & ingratitudinem proximo suo, Agnosce beneficium si voles: sin minus, mihi perierit: ego non curo: ego video te esse nebulonem qui indignus fueras quem ego tam liberaliter tractarem. Ego igitur nihil moror tuas compensationes: sed interea tuum erat videre quid mihi deberes. Sic etiam stomachose loquitur Deus hoc loco: *Date saltem mercedem,* ne gratis vobis servierim. Abusi estis meo labore: ego sustinui multas injurias & molestias in vobis regendis: quæ erit compensatio sollicitudinis? nempe qualis decet hypocritas & ingratos, qui erga bene meritos contumeliosi sunt. equidem non moror mercedem, quia etiam non sum mercenarius. Postea addit, *dedisse triginta argenteos.* Non dubium est quin hoc commemoret pretium quasi vile, acsi vellent tot & tam inæstimabiles Dei gratias compensare vili pretio: quemadmodum siquis conduxerit subulcum aut colonum aliquem, dabit vile pretium. sic etiam dicit Propheta Judæos egisse cum Deo. Interea per Vile pretium quod bubulco dignum esset, intelligit frivolas nugas, quibus putabant Judæi se posse satisfacere Deo. Scimus enim fuisse admodum sedulos in suis ceremoniis. quasi vero hæc compensatio apud Deum quicquam valeat. Requirit cordis integritatem: & ideo se nobis addicit, ut vicissim nos possideat. hoc igitur erat pretium laboris quod Dominus fuerat meritus: hæc erat justa merces, si se in obsequium totos Judæi addicerent ejus verbo. Quid autem?

nempe

nempe defuncti sunt ceremoniis & aliis frivolis rebus. Fuit igitur hoc sordidum munus, quasi vellent rependere mercedem alicui subulco. Ideo adjungit, *Dixit mihi Jehova, Projice hoc ad figulum:* Hæc scilicet digna est mea merces? projice ad figulum, ut emat sibi lateres vel tegulas ad reficiendum templum: siquæ sint ruinæ in templo, emat sibi tegulas inde figulus, aut quispiam alius artifex ignobilis habeat sibi tale pretium. Nam ironice postea vocat *Magnificentiam & gloriam pretii quo æstimatus est:* Hæc scilicet gloria est mei pretii? quum ego tot molestias pertulerim, jam agunt mecum perinde ac cum aliquo sordido bubulco, ego tamen eram ipsorum Dominus & pastor. ergo quum velint ita fucose mihi satisfacere, hic etiam per contumeliam obtrudunt mihi vile pretium, quasi dejicerent meam gloriam, vel conspuerent in faciem meam: Projice, *projice ad figulum*, inquit: hoc est, reficiant templum Dei, in quo perinde sibi placent acsi essent in cœlo. sed templum illis est idolum: quia Deus nunquam propinquus erit, dum ita hypocritice cum ipso agent. reficiant igitur ruinas templi sui, & solvant figulo pretium, quia ego non patiar tam contumeliose mihi pretium mea majestate indignum obtrudi. Nunc tenemus consilium Prophetæ. ac primo illud quod dixi memoria tenendum est, hic narrari quam desperata fuerit populi improbitas, quod rejecti à Deo, & confracta ejus virga, tamen pro nihilo duxerint quas experti fuerant ejus gratias. Quare? Putarunt enim Deo satis superque præstari, si eum colerent externis nugis: quoniam ceremoniæ sine pietatis sensu duntaxat frivolæ nugæ sunt coram Deo. Hoc ergo nunc urget Propheta, quod Judæi maligne sepelierint Dei beneficia, quibus tamen eos ita obstrinxerat sibi, ut non essent solvendo. & eadem etiam ratione subjicit, *Projice ad figulum.* Testatur enim sibi hæc nullius pretii esse, imo se abominari mercedem quam volunt rependere homines, ubi scilicet tam contumeliose cum ipso agunt: sicuti alibi dicit sibi esse fastidio, apud Jesaiam, Ego nauseo ad vestros festos dies: quid calcatis quotidie pavimentum templi mei? deinde, Perinde est qui bovem mactat, acsi occideret hominem. Deus ergo omnibus illis locis ostendit, quemadmodum nunc apud Zachariam, sibi summæ abominationi esse sacrificia quæ offerunt impii homines & hypocritæ sine aliquo affectu pietatis. quare? nam hæc est summa contumelia quam inurunt reprobi, quasi sputis fœdarent ejus faciem, ubi scilicet eum comparant vel figulo vel bubulco, & non cogitant quid pretii mereatur, nempe ut se totos illi consecrent & vere addicant absque simulatione. Ubi igitur ludunt homines cum Deo, & putant ipsum oblectari frivolis nugis, comparant eum, quemadmodum dixi, vel bubulco vel opifici gregario & ignobili. hoc autem opprobrium non potest ferre, & merito tam graviter hic stomachatur per Prophetam suum.

Jesa. 1. vers. 13. & 66: 3.

Da omnipotens Deus, quando provocatus tot nostris sceleribus non tamen desinis adhuc pergere in officio optimi & fidelissimi pastoris, & non desinis etiam modis omnibus testari Christum pro nobis excubias agere, sicuti curam salutis nostræ è manu tua suscepit: da, inquam, ut vera resipiscentia tangamur, atque ita saltem proficiamus sub tuis ferulis, ut reputando judicia tua, vere nos humiliemus coram potenti tua manu: & nos ita tibi subjiciamus, ut sicuti nos senties tractabiles ac morigeros, ita etiam pergas ad extremum usque regere, donec protecti ab omnibus injuriis sub pastorali unigeniti Filii tui pedo, tandem perveniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est ejusdem sanguine, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SEXTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XI.

14. Et fregi virgam meam alteram, nempe Collectionis, ad dissipandam fraternitatem inter Jehudah & inter Israël.

Hic describitur nobis extrema Dei ultio, ubi scilicet populum ita dispersit, ut nulla esset amplius conjunctio inter filios Abrahæ. Videmus Prophetam sumpsisse duos baculos vel duo peda, ut præstaret officium pastoris in regendo populo. Pedum alterum dixit fuisse Pulchritudinem: quia scilicet nihil prætermiserat Deus quod ad optimum ordinem faceret. Jam postquam regimen illud sanctum peffundatum est, sequuta etiam paulo post fuit dissipatio populi. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta *se fregisse alteram virgam*, vel pedum suum. Videmus ergo populum hoc sua ingratitudine tandem esse promeritum, ut nulla esset amplius forma legitima gubernationis: deinde nulla esset conjunctio. Quantum ad vocem חובלים, ante diximus non posse ullo modo quadrare quod Hebræi docent, nempe tantundem valere ac Perditores. Quorsum enim hic diceret Zacharias, fractum fuisse baculum illum, ut nulla esset amplius conjunctio vel fraternitas inter regnum Jehudah & decem Tribus? & diximus etiam posse mutatis punctis hanc vocem ita accipi, quoniam חבל Funem & colligationem significat. Tenendum autem est, hic esse ὕστερον πρότερον, quia antequam narraret Deum populo valere jusso postulasse sibi mercedem, debuit hæc inserere. sed hæc ordinis inversio Hebræis satis trita est. Hunc igitur versum sic legamus, acsi positus esset ante ultimam missionem, qua Deus pastoris munus à se rejecit. Nunc venio ad locum Matthæi. nam ubi narrat projectos fuisse triginta argenteos nummos à Juda, & inde emptum fuisse agrum à figulo, adjungit impletum tunc fuisse vaticinium Prophetæ. Non refert quidem singula verba, sed satis constat hoc testimonium citari: Dederunt, inquit, triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filiis Israël. Ergo quantum ad rei summam spectat, non dubium est quin optime conveniat quod refert Matthæus cum Prophetæ sensu. nam tenendum est illud principium, Christum fuisse verum Jehovam ab initio. Quoniam ergo Filius Dei ejusdem est cum Patre essentiæ, & unus etiam cum ipso Deus: non mirum est visibili modo in ejus persona fuisse exhibitum, quod figurate Propheta docuit factum esse sub Lege à veteri populo. nam quasi solverent justam mercedem Deo, dederant triginta argenteos, sordidum scilicet pretium: ideo conquestus est suum laborem quem impenderat illis regendis, inique æstimari. Jam Christus venditus fuit triginta argenteis. ergo visibile specimen hujus prophetiæ exhibitum fuit in ejus persona. Quum dicit Matthæus Christum fuisse æstimatum à filiis Israël, accusat impietatem electi populi. nam illic subaudiendus est articulus οἱ. Habetur quidem ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ: sed ita resolvi debet oratio, tam vili pretio æstimatum fuisse non à barbaris gentibus, sed ab ipsis indigenis qui erant ex filiis Israël, vel ex semine Abrahæ:

Mat. 27. vers. 9.

Abrahæ: quasi diceret, hanc injuriam illatam fuisse Deo non ab extraneis, sed à populo quem elegerat & adoptaverat sibi in peculium. Illa autem malitia minus excusabilis fuit. Postea adjungit Matthæus, Dederunt in agrum figuli, sicut mihi Dominus præceperat. hæc etiam pars optime respondet vaticinio: quoniam certum est non fuisse data opera vel consulto pecuniam illam locatam in agro emendo, ut Judæi parerent mandato Dei, sed scimus Deum exequi sua decreta per impios, etiamsi nihil tale aut velint aut cogitent. Quid autem Zacharias noster? *Projice*, inquit, *ad figulum*. Non dicit, Ad agrum figuli: sed exposuimus quo sensu jubeat Deus triginta argenteos projici ad figulum, nempe ut emantur lateres vel tegulæ ad ruinas templi obtegendas. & hoc contemptim ac per ludibrium dicitur. Sic etiam visibile hujus rei symbolum fuit in emptione agri. Figulus enim agri venditor nescivit quid ageretur: Scribæ & Sacerdotes nihil minus putabant quam se implere quod prædictum olim fuerat. sed ut palam fieret Christum esse verum illum Deum qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas: ideo ut quasi oculis id subjiceret Deus, voluit visibilem extare imaginem, quasi Judæos in rem præsentem adduceret. Nunc sequitur apud Prophetam,

15. Et dixit Jehova mihi, Adhuc sume tibi vas pastoris stulti.

16. Quia ecce ego constituo pastorem in terra, quod excisum est non visitabit, quod juvenile est non requiret, quod confractum est non sanabit, quod stat non pascet: & carnem pinguis comedet, & ungulas eorum confringet.

Hic docet Propheta, ubi abjecerit Deus curam populi, fore aliquam vanam speciem regiminis; sed ex qua facile colligi possit, Deum non agere amplius officium pastoris: quasi diceret, populum ita deserendum esse, ut tamen putet se ad tempus esse adhuc & manere sub tutela Dei, quemadmodum videmus in Papatu superbas illas jactantias volitare, Nunquam deseri Ecclesiam à Deo. ergo etiamsi hactenus obruta fuerit Dei veritas, tamen fuisse veram Ecclesiam, quæ referta erat impiis superstitionibus. Quemadmodum ergo Papistæ titulo duntaxat gloriantur & contenti sunt, ita scimus Judæos obtendisse sua privilegia. & hæc etiam arma illorum erant, quum vellent congredi & manus conserere cum Apostolis: Quid? Annon sumus hereditas Dei? annon promisit sibi fore perpetuum Sanctuarium inter nos? Annon unctio Sacerdotalis certum est atque infallibile signum gratiæ ejus? Quemadmodum ergo stultas illas glorias efflabant Judæi contra Apostolos, ita etiam hodie Papistæ occultant omnia sua dedecora sub Ecclesiæ titulo. hoc intelligit nunc Zacharias, quum dicit se mandato Dei *sumpsisse vas pastoris stulti*. כלי significat Hebræis quodlibet instrumentum. Quidam exponunt Peram pertusam. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin per Instrumentum pastoris intelligat Zacharias insignia, ex quibus colligi poterat esse adhuc aliquem pastorem. sed interea vocat *stultum pastorem*, ut sciamus fuisse inanem larvam & fallacem. Nomen igitur Pastoris hic per concessionem ponitur, quemadmodum sæpe loquitur Scriptura. & hodie etiam concedimus Papistis interdum nomen Ecclesiæ: deinde concedimus etiam cornutis Episcopis nomen Pastorum, sed improprie. Sic etiam hic Zacharias, quamvis loquatur de spectro & re nihili, tamen dicit adhuc fore pastores in Judæa. & ratio subjicitur, quod Deus talem pœnam sumpturus sit de pravo & ingrato populo: *Ecce*, inquit, *ego constituo pastorem in terra*. Jam ut diximus, se abdicaverat Deus munere pastoris: sed postea præfecit & lupos, & fures, & latrones pastorum loco, quum scilicet exequi vellet horribile suum judicium contra Judæos. & simul ostendit quales futuri sint pastores qui in posterum potientur imperio, nempe *qui non requirent quod excisum est*. Quidam hic הנכחדות accipiunt pro ovibus ægrotis: sed falluntur, meo judicio: quia pastores seduli requirunt siquid est perditum, vel siquid evanuit in grege: & hoc intelligit Zacharias per visitationem. *Non visitabit* ergo, hoc est, non inspiciet siquid è grege abscissum fuerit. Deinde, *non requiret* הנער. Quidam intelligunt optimos agnos. sed rectius alii exponunt teneros & qui adhuc non assuefacti sunt ad sequendum pastorem. nam oves longo usu sese continent, ita ut non aberrent ab aliis: sed agni magis lasciviunt: & facile huc & illuc disperguntur. hæc igitur ratio est cur inter officia boni pastoris ponat Zacharias, *requirere quod adhuc juvenile est*. Subjicit tertio loco de ægrotis, *siquid est confractum*, inquit, *non sanabit*. Postremo, *non pascet quod stat*, hoc est, quod est incolume. Ad verbum est, quod stat: sed significat plenum vigorem. *Quod* ergo *vegetum & incolume erit in grege*, *non pascet*. Postea addit, *Carnem pinguis vorabit, imo confringet ungulas*. Amplificat immanitatem postrema hac voce, quum dicit pastorem hunc non fore contentum carne pingui, nisi etiam confringat ossa & ungulas, acsi superaret truculentia omnes lupos & sævas bestias. Nunc ergo tenemus summam hujus vaticinii. Videtur autem hoc fuisse additum, ne sibi Judæi placerent in externa & evanida specie regiminis, postquam desciverant à Deo: & vicissim etiam ipse renunciaverat fœderi, quod cum gente illa pepigerat, ne amplius esset aut pater, aut nutricius, aut pastor. scimus hypocritas non facile exuere suam contumaciam: quamvis manifesta sit Dei ultio, tamen videmus eos obdurescere, præsertim ubi sub fallaci prætextu obtegunt sua mala, quemadmodum insigne exemplum perspicimus in Papistis. Nunc ergo tenemus consilium Spiritus sancti, ubi jubetur Propheta suscipere personam & vestes & instrumenta stulti pastoris. Siquis excipiat, hoc non fuisse consentaneum vero Dei Prophetæ: facilis responsio est, Prophetam non ideo deflexisse à recto cursu suæ vocationis, quamvis præ se tulerit formam pastoris stulti, quemadmodum alibi vidimus Hoseam jussum Hos. 1: 2.
fuisse accipere scortum, & gignere spurios ex ea meretrice quæ jam fuerat infamis. Quum ergo hæc vilio fuit oblata Hoseæ, non sequitur Prophetæ fuisse injustum aliquid probri, ne postea exerceret sancti doctoris munus. sic etiam nunc simpliciter ostendit Deus qualis futura sit populi illius reprobi conditio. Jam notandum est, ubi apparet aliquid residuum veræ & sanctæ gubernationis in externa specie, non ideo tamen Deum præesse. nam sicuti jam ostendimus, illa est ridicula & insulsa gloriatio, quum homines inflati sunt ac superbiunt meris titulis. Videndum igitur est, ut qui præsunt, rite vocati sint à Deo: postea exerceant munus suum fideliter: alioqui poterunt centies vocari Pastores, qui excellent gradu honoris: sed erunt tamen vel lupi, vel latrones. neque enim ullus est verus pastor, nisi quem Dominus gubernat suo Spiritu & qui ejus est minister. Omnes autem impii pastores etiamsi obtendant titulum, non possunt tamen ministri Dei vocari, qui jam populum deseruit, quemadmodum hic videmus. Interea simul notandum est, hoc non accidere nisi justo Dei judicio, quum res in deterius labuntur, & tandem pessum eunt & qui jactant pleno ore, & volunt etiam ab omnibus censeri pastores, sunt prorsus insipidi. Deus enim

enim ipsos constituit: quemadmodum tota colluvies Papalis cleri hodie est manifestum signum iræ & furoris Dei. Ulciscitur enim merito & contemptum verbi sui & contumaciam qua eum nimis provocavit mundus. Quum enim Deus comiter vocasset totum mundum ad se, videmus ut repudiata fuerit ejus gratia: deinde videmus ut omnes fere perrexerint in sua obstinatione. Tulit quidem Deus pro immensa sua bonitate hanc pravitatem aliquot seculis: & quum inciperet punire ingratos, non statim erupit ad extremam vindictam. Ferulis enim addidit graviora flagella: sed tandem oportuit iram ejus instar diluvii exundare. hinc igitur horribilis illa confusio, quæ cernitur in Papatu. & hoc sibi volunt Prophetæ verba, quum Deus hic pronunciat præfici stultos pastores suo mandato & sua potestate, ubi scilicet exequi vult suum judicium contra impios. Quoniam autem hic enumerat Propheta quæ pugnant cum officio boni pastoris, hinc colligimus ex opposito quid sit vere & secundum Deum regere Ecclesiam: deinde quænam sint dotes aut notæ boni pastoris. Quisquis ergo pastor vult agnosci in Ecclesia, quod excisum est visitet, quod juvenile est requirat: quod confractum est studeat sanare: & quicquid est incolume & vegetum bene pascat. deinde abstineat ab omni sævitia: neque addictus sit ventri suo, neque lucrum spectet, neque etiam violenter imperet. Quisquis ita se geret, probabit reipsa se esse verum pastorem. sed quid magis absurdum fingi potest, quam pastores dici, qui tamen nullam curam gregis sustinent? qui duntaxat rapiunt & congerunt & coacervant quod postea dilapident? Quum autem palam appareat, in Papatu eos omnes qui vocantur Episcopi non alia de causa appetere hoc munus, nisi ut sumptuose vivant, sine cura & labore, deliciisque suis indulgeant: deinde, ut in obscœnos etiam usus profundant quod male quæsitum est: quum ergo illic spectentur & otiosi ventres, & crudeles tyranni, quales hic tradit Propheta, nonne videmus quam pueriliter jactent suam hierarchiam, & simul prædicent se originem ducere ab ipsis Apostolis? Qualis enim erit Petri successor vel Pauli, qui barbaram tyrannidem exercet: deinde qui non putat sibi incumbere ullam curam gregis? Videmus ergo hodie repræsentari quasi ad vivum in Papatu quod hic dicit Propheta, nempe esse aliquam speciem externi regiminis: sed tamen Deum prorsus alienum esse ab illa larva, vel ab illo spectro. interea meminerimus mundum dare meritas pœnas suæ ingratitudinis, quum ita crudeliter & indigne tractatur. Æquum enim est qui jugum CHRISTI suave ferre non possunt, subjici diaboli imperio, & calcari sub ejus pedibus, & contumeliose etiam opprimi à tyrannis. hoc rectum est Dei judicium. Scimus autem Ecclesiam non fuisse eversam, nisi postquam major pars respuerat doctrinam salutis & excusserat omnem pietatem, ita ut Deus quodammodo in tanta & tam effreni pervicacia coactus fuerit abjicere pastoris munus. Tandem sequitur,

17. Heus pastor inutilis deserens gregem: gladius super brachium ejus, & super oculum dextrum ejus: brachium ejus arescendo arescet, & oculus dexter ejus contrahendo contrahetur. (*alii, obscurando obscurabitur.*)

Hoc versu docet Propheta etiamsi Deus merito tam gravem vindictam infligat Judæis, tamen pastores ipsos non impune elapsuros. & hoc modo admonet, etiam in rebus illis tam confusis & perditis, sibi tamen aliquam fore fœderis sui memoriam. Compellat autem pastores ipsos. neque enim de uno homine loquitur, sed de tota illa caterva, quemadmodum jam diximus. *Pastor*, inquit, *inutilis*. אליל significat rem nihili apud Hebræos: unde etiam אלילים vocant Idola. *Tu*, inquit, *pastor inutilis qui deseris gregem*. Iterum demonstrat aperto signo, quos nominavit pastores, non tamen dignos esse tam honorifico titulo. Concessio igitur est in hac voce, quia nisi pastor de salute gregis sollicitus sit, palam demonstrat se nihil minus esse quam pastorem. Postea denunciat pœnam: *Gladius*, inquit, *super brachium, & super oculum dextrum ejus*. Per Gladium quamlibet speciem pœnæ designat: per Brachium intelligitur robur, per Oculum intelligitur prudentia: hoc est, Deus & in animam tuam, & in corpus pœnas exiget, quia maledictio ejus incumbet tuæ fortitudini & intelligentiæ: ideo dicit, *arescet brachium ejus*. non videtur hoc quadrare metaphoræ gladii: sed parum refert: quia ut diximus, Propheta complectitur omnes species pœnarum. *Arescet* igitur *brachium ejus*, hoc est, vigor ejus defluet, ita ut sit quasi lignum putridum: deinde *oculus dexter ejus*, hoc est, sanitas mentis, recta intelligentia, *contrahendo contrahetur*. Vertunt quidam, ut diximus, Obtenebrari: & significat Rugari proprie, ut satis constat ex pluribus locis. hic non reperio verbum, quod melius respondeat quam Contrahendo contrahetur. Exposui breviter consilium Prophetæ, nempe Deum sic punire malitiam populi, ut tamen pastores quorum ministerio utitur ad vindictam suam exequendam, non impune evadant. Quamvis enim divinitus excitentur, tenendum tamen est illud principium, nihil illis commune esse cum Deo: nam mera eos ambitio & avaritia & crudelitas impellit. nihil ergo minus illis propositum est quam Deo obsequi: sed extorquet ab invitis atque etiam insciis obsequium. In quem finem? nempe ut rependat ingratis & malignis & pertinacibus in sua malitia quam meriti sunt mercedem. Videmus ergo rectum finem esse vindictæ Dei: videmus etiam ministros quibus utitur, esse impios. ac proinde non est quod putent sibi impune cessurum, quia impleant consilium Dei: neque enim quicquam tale cogitant. Deinde hoc etiam tenendum est, ubi grassatur extremus Dei rigor, tamen manere aliquam memoriam paterni favoris, quia scilicet aliquod adhuc superest semen, licet rarum. nunquam enim sic prorsus aboletur Ecclesia, quin maneant semper aliquæ reliquiæ: earum saluti consulere Deus volens, postquam exercuit suam vindictam, simul etiam convertit manum suam contra ministros, quibus usus est, quoniam scilicet perperam abusi sunt sua potestate. sic etiam hodie cornuti Episcopi sentient quam pretiosa sit Deo Ecclesiæ salus: quia etsi omnes fere populi & singuli homines digni sunt tyrannica illa sævitia, scimus tamen adhuc manere aliquos dispersos in illo labyrintho, & Deo esse curam ipsorum. Quamvis ergo putent se esse innoxios, latrones & lupi qui hodie in Papatu rerum potiuntur, sentient tamen Deum esse rectum judicem impiæ illius crudelitatis: quia confusio Ecclesiæ non est interitus. servat enim Dominus semper aliquas reliquias. Jam simul etiam videmus totam hominum fortitudinem fundatam esse in Dei gratia: deinde pendere ab ejus Spiritu sanam intelligentiam. nam quum utrumque auferat hominibus, hoc est, tam robur quam rectum judicium, hinc etiam colligimus penes arbitrium ejus esse utrumque largiri. sciant igitur homines fulciri se occulta virtute Dei, ut vigeant ac polleant justa fortitudine: sciant etiam se gubernari ejus Spiritu, ut perspiciant quid utile sit. præsertim vero qui dominantur agnoscant hoc esse singulare donum Dei si tranquillam potestatem obtinent: deinde si recte prospiciunt suis subditis, & præditi sunt sana intelligentia, sciant hoc sibi totum divinitus dari.

dari. Sed quæritur quomodo hoc conveniat, spoliari intelligentia & fortitudine qui prius erant inutiles. Respondeo tantundem hoc valere acsi diceret Propheta, ejus qui inutilis fuerit pastor turpitudinem fore omnibus conspicuam. Ad tempus enim etiamsi longissime absint à pastorum officio, tamen decipiunt simplicem plebeculam: imo videmus ut hodie fallaci splendore perstringant omnium fere oculos cornuti Episcopi & Abbates & tota illa colluvies. Creduntur ergo esse & Papa vicarius Dei, & alii omnes successores Apostolorum. hic autem testatur Propheta, ubi maturum tempus advenerit, palam fore eorum flagitia, ita ut in ipsorum faciem omnes conspuant, ut sint omnibus detestationi. Quamvis ergo credantur sapere & habeantur in admiratione, vel saltem in pretio, utrumque illis ablatum iri minatur Zacharias, quoniam incumbet maledictio Dei & *brachiis ipsorum & oculis etiam dexteris.* Hæc summa est. Ego cras incipiam proximum caput.

Da omnipotens Deus, quando tam patienter sustinuisti hactenus non modo nostram pigritiem & stultitiam, sed etiam & ingratitudinem & pervicaciam, ut posthac nos tibi præstemus morigeros & obsequentes: & quoniam dignatus es nobis præficere optimum pastorem unigenitum Filium tuum, fac ut vicissim eum libenter audiamus, & etiam placide nos ab eo regi sinamus. & quamvis experiaris in nobis quæ iram tuam merito provocent, tamen ne ad extremum usque rigorem descendas, sed ira corrigas quæ in nobis vitiosa sunt, ut pergas usque ad ultimum in officio pastoris, donec tandem sub ductu manus tuæ perveniamus in cœleste tuum regnum: & ita hodie contineas nos in ovili tuo, & sub pedo tuo pastorali, ut tandem segregati ab hœdis, fruamur illa æterna hereditate, quæ nobis parta est ejusdem Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA SEPTIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT XII.

ONus verbi Jehovæ super Israël. Dicit Jehova, qui expandit cœlos, & fundavit terram, & formavit spiritum hominis in medio ejus.

VIdetur hæc inscriptio sequentibus parum congruere, quoniam non denunciat cladem aliquam electo populo in hoc capite, sed potius solatur miseros, & promittit salutem Ecclesiæ fore Deo curæ. Quum ergo hic tantum de gratia & auxilio Dei concionetur Zacharias, videtur male hic posuisse nomen *Oneris*, vel intempestive. scimus enim משא proprie accipi de tristibus vaticiniis. Hoc quidem posset excusari, quoniam sic Deum fore liberatorem Ecclesiæ promittit, ut interea doceat ipsam multis incommodis & molestiis subjectam fore: sed potius existimo diversum fuisse Prophetæ consilium, nempe ut ostenderet Israëlitas, qui prætulerant exilium gratiæ Dei, daturos pœnam suæ ignaviæ & ingratitudinis, quod scilicet per eos tantum stetisset, quominus rursum coalescerent in unum corpus, & pure colerent Deum in patria sua. hoc secure prætereunt interpretes quasi ad rem nihil faceret. Cæterum, nisi hoc tenetur, quicquid legitur in hoc capite prorsus erit insipidum. Ego igitur sic statuo, Prophetam hic invehi contra Israëlitas qui respuerant quod tamdiu expetiverant, quum esset divinitus illis & præter spem oblatum. nihil enim magis optabile illis fuit quam reditus liber in patriam. & videmus etiam quam ardenter precati fuerint Prophetæ omnes pro hac restitutione. Quum ergo Israëlitæ & otio & deliciis & terrenis suis utilitatibus addicti, pro nihilo duxissent sibi permitti reditum, ut rursus colligerentur sub manu Dei, hæc turpis fuit ingratitudo. Propheta igitur hic coarguit eos, & ostendit longe alium fore successum quam ipsi imaginentur. Notandum autem est, ideo torpore fuisse retentos, qui huc & illuc dispersi erant, quia non putabant fore diuturnum populi statum. videbant enim, sicuti prius fuerant experti, Judæam undique cingi infestissimis hostibus: deinde non fore tam validum populum ut posset omnes impetus repellere. Jam enim assuefacti erant ad omnia ferenda: & si qua fuerat in illis generositas, ab ea prorsus desciverant, quum oppressi fuissent longa servitute. Quum ergo hoc apud se reputarent decem Tribus, non usæ sunt præsenti Dei beneficio: ita factum est, ut prorsus alienatæ fuerint ab Ecclesia Dei & quasi sponte renunciaverint fœderi, in quo tamen fundata erat spes æternæ salutis. Quid autem tradit Zacharias hoc capite? nempe Deum fore Jerosolymæ custodem, ut eam tueatur contra omnem violentiam: & quamvis undique surgant populi ad eam oppugnandam, tamen non passurum, ut succumbat. videbimus etiam alia permulta: sed tantum hic sufficiat summam attingere, quod scilicet Deus exiguam illam manum & infirmas ac debiles reliquias non deseret: sed utcunque longe inferiores sint Judæi suis hostibus, tamen ad eos tuendos ac servandos unicam Dei virtutem fore parem. Jam si quæratur cur Propheta vocet hoc *Onus super Israële*, in promptu est resp nsio, quod scilicet Israëlitæ inter exteras gentes putrescent sine ulla spe liberationis, postquam noluerunt colligi sub manu Dei, quum tamen comiter & benigne invitasset omnes. Quoniam ergo nihil profecerat Deus brachia sua extendens, quum vellet eos rursus amplecti, hoc est *Onus* de quo loquitur Zacharias, quod scilicet urentur dolore & invidia, quum videbunt fratres suos protegi tunc Dei auxilio, se autem jam carere prorsus omni spe salutis. denique hic tacita est antithesis inter decem Tribus & inter domum Jehudah, ut facile patebit ex contextu. Quoniam tenemus consilium Prophetæ, jam ad verba descendo. Dicit, *Onus verbi Jehovæ super Israële: dicit Jehova, qui expandit cœlos.* His epithetis Deum insignit Zacharias ad confirmandam hujus vaticinii fidem. neque enim dubium est, quin hic & creationis cœli & terræ & etiam hominis facta fuerit mentio propter circumstantiam loci. Alibi vidimus similes sententias. nam ubi de re creditu difficili agitur, nisi occurrat nobis immensa Dei potentia, friget quicquid nobis promittitur. Deus ergo ut fidem suis promissionibus acquirat, oculos nostros in cœlum attollit, & jubet hoc mirabile opificium diligenter aspicere: deinde convertit nos ad terram, ubi etiam inæstimabilis ejus virtus apparet. tertio revocat nos ad considerationem propriæ naturæ. Si ergo hoc vix poterat credi, fuit optimum remedium quod hic profert Zacharias, nempe ut oculos erigerent sursum Judæi: postea ad terram converterent. nam expansio cœlorum cogit nos ad sui admirationem, & quantumvis simus stupidi, non possumus tamen Solem & Lunam & Stellas, denique totum hoc expansum quod supra nos eminet aspicere sine aliquo & quidem

ingenti

ingenti metu. Quum ergo Deus omnem humani ingenii captum superet in ipso mundi opificio, quid jam impediat quominus credamus quod tamen videtur minime esse consentaneum? neque enim metiri convenit Dei opera sensu nostro, quando ne centesimam quidem eorum partem capimus, utcunque applicemus ad considerationem quicquid est in nobis. Neque etiam hoc leve est, quum addit Deum *formasse spiritum hominis in medio ejus*: sentimus enim nos vivere. corpus per se carebit omni motu & vigore, nisi intus animetur: anima quæ corpus vegetat invisibilis est. Quum ergo experientia nobis demonstret virtutem Dei, quæ tamen non est oculis conspicua, cur non expectabimus quæ promittit, etiamsi eventus nobis incredibilis videtur, & omnes sensus nostros excedit? Tenemus ergo nunc cur Propheta commemoret Deum *expandisse cælos & fundasse terram & formasse hominis spiritum.* Quum dicit, *in medio ejus*, intelligit spiritum habitare intus: quia scimus corpus nostrum esse instar tabernaculi. Pergamus.

2. Ecce ego pono Jerusalem postem contritionis *(vel calicem veneni, aut mortiferum: alii vertunt, Crapulæ)* omnibus populis per circuitum: atque etiam super Jehudah, erit in obsidione contra Jerusalem.

Hic incipit Zacharias docere quod breviter exposui, nempe Jerosolymam fore sub Dei præsidio, ut salvam & incolumem præstet adversus cunctos hostes. sed hic figuris utitur, quæ rem ipsam magis illustrent. Dicit *Jerusalem fore quasi postem contritionis.* סף significat Postem fere in tota Scriptura: sed hic quidam accipiunt pro Calice: & ideo רעל vertunt Temulentiam, aut furorem. sed quia etiam רעל Hebræis dicitur Contritio, non male conveniet, Jerosolymam vocari postem, ad quem impingitur, ita ut qui crure suo postem illum attingit, sibi aut os frangat, aut aliquid damni inferat. Quanquam videtur plus aliquid exprimere Propheta, quod scilicet quisquis volet transcendere Jerosolymam, reperiet offendiculum, quo sibi crura frangat & conterat. Sensus igitur est, clausum fore ingressum, ne hostes Jerosolymam expugnent, etiamsi pervenerint ad ipsos muros & portas, quia scilicet in ipso limine impingent, ut dicitur. Si magis arrideat altera versio, sensus etiam aptus erit, nempe omnes impios ubi omnia machinati fuerint contra Ecclesiam Dei, sese inebriaturos suis consiliis: imo potum illis fore mortiferum. est enim cupiditas hominum similis temulentiæ. Quum ergo improbi colligunt suas copias contra Ecclesiam, perinde est acsi cupide vinum haurirent: quemadmodum temulenti homines conveniunt ut sese ingurgitent. Sensus igitur Prophetæ esset, immodicum illum potum fore mortiferum gentibus. Sed retineo sententiam priorem, nempe quamvis apertæ sint sanctæ Urbis portæ, imo etiam facilis ingressus per muros ipsos pateat, Deum tamen omni ex parte fore propugnatorem, ut hostes ad limen ipsum impingant, ac seipsos conterant, quemadmodum diximus. Fuit autem valde necessaria hæc promissio, quoniam Jerusalem tunc exposita erat omnium injuriis, neque poterat sese vel fossis, vel muris, vel aggeribus defendere: sed Dominus hic pronunciat *fore postem contritionis.* Jam adjungit, *etiam contra Jehudah*, vel super Jehudah, *erit in obsidione super Jerusalem.* Meo judicio, Propheta extendit promissionem ad totam terram: quasi diceret, etiamsi Jerosolymæ circuitus non capiat omnes incolas, tamen ubique fore tutos, quia Deus suscipiet eos in fidem suam. Miror cur omittant quidam interpretes particulam על, & ita vertant, Erit etiam Jehudah in obsidione contra Jerusalem. Eliciunt vero sensum prorsus contrarium, quod scilicet erunt quidam ex Judæis ipsis perfidi homines, qui non parcent fratribus & consanguineis, sed hostiliter se gerent contra ipsos, & conjungent perversa sua studia cum profanis gentibus. Sed ego in diversam partem refero, quod scilicet ubi obsidebitur Jerusalem, Dominus obstacula ponet omni ex parte, quæ impediant & prohibeant hostium impetus. Quum ergo Deus tuebitur sanctam Urbem, inquit, etiam hoc idem erit (nam verbum, *erit*, refero ad protectionem Dei. hoc ergo idem erit) in tota terra: quasi diceret, non tantum unius urbis custodem fore Deum, sed totius terræ Sanctæ. hoc autem acriter pungere debuit Israëlitas, quum viderent se excludi à Dei auxilio, quia gravati fuerant redire in patriam quum permissa illis esset libertas. Sequitur,

3. Et erit in die illa, ponam Jerusalem lapidem onerosum cunctis populis: quisquis portabit, concisione concidetur, *(vel laceratione lacerabitur)* & congregabuntur contra eam omnes gentes terræ. *(Sic autem resolvi debet oratio, Licet congregentur adversus eam cunctæ gentes terræ.)*

Hic aliam metaphoram adjungit Zacharias, quæ etiam valde apposita est. Quum enim contra sanctam Urbem bellarent impii, non fuit propositum redigere duntaxat eam sub obsequium, vel imponere tributum aut vectigal: vel simpliciter dominari. Quid igitur? excidere funditus, & delere illius memoriam. Quum ergo tanta crudelitas hostes impelleret ad oppugnationem Urbis sanctæ, Propheta hic occurrit, & testatur lapidem illum nimis fore onerosum. Comparat autem hostes Jerosolymæ homini qui lapidem tollere conatur ubi vires non sufficiunt. Ille ergo concidit sibi nervos. nam siquis nitatur supra suam facultatem, fit aliqua luxatio in membris, aliqua in nervis ruptura. Propheta ergo huc spectat, Conspirent licet multæ gentes contra Jerusalem, & toto conatu incumbant ad eam evertendam, hoc tandem proficient, ut sentiant nimis onerosam sibi esse molem. Itaque frangent sibi aut lacerabunt brachia, quoniam rumpentur eorum nervi in ipso excessu conatus. Alii frigidius exponunt, lacerando lacerabitur: quia scilicet ubi quis accipit lapidem asperum, sibi manus exulcerat. sed Propheta haud dubie aliquid gravius notare voluit: & melius etiam respondent hoc modo singula membra, quoniam, ut diximus, consilium impiorum fuit transferre Jerosolymam, ut lapis non maneret super lapidem: Deus autem hic pronunciat nimis grave fore onus, ita ut sentiant sibi frangi vel abrumpi nervos, ubi intemperanter conati fuerint transferre quod moveri suo loco non poterat. Ratio autem hujus vaticinii est, quoniam Deus fundator erat Jerosolymæ, sicuti dicitur, Fundamenta ejus in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion: deinde alio loco, Jehova in medio ejus, non commovebitur. Jam simul memoria repetendum est quod vidimus proximo versu. Quamvis enim ideo cœli in continuo motu retineant tamen suam stationem, posset fieri ut ruerent: sed etiamsi contingeret cœlum & terram misceri, Jerusalem quæ fundata est Dei manu, & quæ exempta est à communi sorte hominum, & cujus peculiaris est conditio, manebit stabilis. Videmus ergo cur dicat Propheta non alium fore successum impiis ubi evertere Jerusalem studebunt, quam ut seipsos lacerent. Postea adjungit, *Et congregabuntur contra eam omnes gentes.* Diximus hoc fuisse additum, ut ostenderet

Psal. 87. vers. 1.
Psal. 46. vers. 6.

etiamsi

etiamsi undique confluerent hostes, Deum tamen superiorem fore. ergo amplificationem in se continet hoc membrum, ut fideles perstarent invicta constantia ad bene sperandum, quamvis hostium multitudine viderent se obrui. Illa est summa. Postea sequitur,

4. Die illo, inquit Jehova, percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & super domum Jehudah aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

Hic prosequitur eandem sententiam, sed aliis verbis, nempe in Dei manu esse multiplices modos quibus furorem hostium & arceat & frangat. In vocibus *equi* & *sessorum* est synecdoche. intelligit enim Propheta quicquid robustum fuerit, tamen facile posse vinci divinitus. Dicit primo, *Percutiam omnem equum stupore.* scimus robur militare esse in equis & equitibus: equos autem dicit fore attonitos: equites vero ipsos quasi correptos insania, ut scilicet seipsos conficiant, neque possint nocere Ecclesiæ. Confirmat igitur quod nuper dixit, quamvis totus mundus conspiret contra Ecclesiam, tamen satis esse virtutis in Deo, ut omnes impetus vel procul repellat vel conterat. & ideo stuporem, amentiam, cæcitatem ponit, ut discant fideles Deum occultis modis posse hostes suos vel perdere vel profligare. Quamvis ergo Deus non pugnet exertis gladiis, neque utatur communi bellandi more: dicit tamen Propheta instructum esse aliis mediis, ut hostes suos prosternat. nam qui etiam potentissimi sunt in mundo, non tamen possint eo usque penetrare, ut cæcitate & amentia hostes suos conturbent. sed Propheta hic ostendit, etiamsi non appareat nobis ratio, qua liberare Deus nos volet, bene nihilominus esse sperandum, quia flatu suo conficiet hostes omnes ubi eos excæcabit, & ubi illis eripiet & mentem & consilium & robur. Postea addit, *Et aperiam oculos meos super domum Jehudah.* Hæc est causæ redditio, cur scilicet feriendi sint omnes hostes insania & stupore, quoniam Dominus Ecclesiam suam respiciet. nam Aperire oculos tantundem valet, atque curam adjicere. visus autem fuerat Deus ad tempus negligere populum suum: & cessatio illa, quasi oblivio erat. Ideo sæpe queruntur sancti, Quousque obdormies? quousque claudes oculos? Respice Domine, Videas. ita hoc loco intelligit Zacharias Deum adhuc curam gerere populi sui, ut hostibus occurrat. Hinc ergo percipere nunc licet utilem doctrinam, primo nihil melius esse nobis, quam sub umbra protectionis Dei colligi: etiamsi Ecclesia munitione omni careat: imo si innumeros habeat hostes sibi infestos, & ad resistendum nullæ vires suppetant. Quamvis ergo sic misere laboret Ecclesia, atque inter multa discrimina versetur, imo subjaceat morti, discamus ex hoc loco miseros esse qui metu & pusillanimitate se ab ea separant: qui vero invocant Deum, & rejiciunt in ipsum curam salutis suæ, eos fore beatos, quamvis totus mundus contra ipsos insaniat: quamvis crepent arma omnium gentium, quamvis etiam equi tumultuentur, Dei præsidium satis fore ad Ecclesiæ suæ tutelam. hoc unum est. Deinde discamus etiam fidem nostram exercere, ubi Deus videtur nos quasi projicere inter dentes luporum: quia etiamsi non opponat visibile aliquod auxilium, scit tamen quomodo liberandi simus, & habet apud se occulta adminicula; quæ ideo non cernimus, quia vult probare fidem & patientiam nostram. Postremo discamus, etiam ubi connivet Deus ad nostras miserias, quasi nostri prorsus oblitus foret, tamen spem nostram quæ in ipso fundata est, non posse labefactari: quia si manebimus in ejus grege, tandem aperiet oculos suos, hoc est, reipsa ostendet sibi curam esse nostræ salutis. Jam sequitur,

5. Et dicent duces Jehudah in cordibus suis, Fortitudo mihi (*vel robur*) habitatores Jerusalem in Jehova exercituum Deo suo.

Adhuc continuat eandem doctrinam, nempe quamvis grex Dei pusillus sit & imbellis, tamen satis virtutis fore, quia Dominus ab eorum parte stabit qui ad ipsum confugient. Quamvis ergo Jerosolyma nondum referta sit civibus, & duntaxat sit urbs una, testatur Zacharias illic fortitudinem invictam fore. sed loquitur de ducibus Jehudah per comparationem. Olim scimus quanta illic fuerit hominum copia, & quanti exercitus confecti fuerint ex una illa Tribu & dimidia Tribu Benjamin. Quum ergo multæ olim fuissent præfecturæ, quum regio plena fuisset oppidis populosis, tunc sola fere Jerusalem cœperat habitari. sed Propheta hic denunciat etiamsi collectum sit totum Ecclesiæ corpus intra unius urbis angustias vel cancellos, tamen illic fore satis virtutis ad profligandos omnes hostium insultus. *Dicent* ergo *duces Jehudah:* hoc est, quum olim præfecti singulis urbibus vel Chiliarchæ numerarint suas copias, jam omnes respicient ad urbem unam, quia scilicet terra fere deserta est & nudata incolis: tamen bene sperabunt, quia in Domino erit fortitudo ipsorum. Quidam inserunt copulam, Fortitudo mihi & civibus Jerusalem: cæterum, corrumpunt sensum, quia uno contextu voluit dicere Propheta quod jam attigi, nempe omnium oculos fore conjectos in unam urbem duntaxat: & tamen satis firmam materiam fore bonæ spei & fiduciæ, quia scilicet fortes erunt, non in seipsis, sed in Deo suo. Mutatio est numeri, ubi dicit, Fortitudo mihi. nam loquutus erat de ducibus. Oportuit igitur dicere, לי. sed jam inducit singulos loquentes: quasi diceret, quisque ex ducibus non intentus erit ad suas terras, sed oculos potius diriget ad sanctam Urbem, & contentus erit defensione paucorum hominum: ideo dicit, *In Jehova exercituum Deo suo.* significat enim Deum tunc fore protectorem illius populi, quem ad tempus deseruerat. & rursus vocat Deum exercituum, ut commendet invictam ejus fortitudinem, ne scilicet terrore deficerent piorum animi, quum viderent se longe impares esse hostibus. Sequitur,

6. In die illa ponam duces Jehudah quasi fornacem (*vel catinum fusorium*) ignis inter ligna, & quasi facem (*vel lampadem*) ignis in manipulo, (*hoc est, inter manipulos*) & comedent ad dextram & ad sinistram cunctos populos in circuitu: & habitabitur (*vel manebit*) Jerusalem adhuc sub se (*hoc est, in loco suo*) in Jerusalem.

Adjungit aliam figuram novæ confirmationis gratia. Dicit enim duces Jehudah fore similes catino fusorio. quanquam alii vertunt, Focum; sed male, & sine colore. Postea comparat eos *faci ardenti:* comparat autem profanas gentes ligno & stipulis vel paleæ. Alibi etiam ita loquitur Spiritus: & notanda *Job 21.*
est ratio, quia quum impii Ecclesiam Dei oppugnant, *vers. 17.*
videntur omnia secum afferre quæ ad interitum ejus faciant. Atqui Deus pronunciat eos fore instar paleæ & ligni: & quemadmodum apud Jesaiam, Erit do-
mus

mus Israël in ignem ardentem, & vorabit omnia ligna sylvæ. Sic etiam hoc loco, erit quidem magna congeries hostium, ubi sese aggregabunt contra Jerusalem: sed Dominus consumet eos, quoniam erit instar ignis in medio populi sui, & populus ipse arcana Spiritus virtute erit quasi catinus ardens, & quasi fax quæ devoret paleas, in quibus nihil est solidi. Cæterum rursus ostendit Propheta liberationem Ecclesiæ semper esse mirificam: ideoque perperam eos facere qui affixi sunt humanis & terrenis mediis: & libenter Deum astringerent ad suos sensus: & ideo simulac illis promittit Deus se fore illorum liberatorem, inquirunt, Sed quomodo hoc fiet? unde nobis auxilium? quomodo ad nos usque sese extendet manus Domini? unde colliget sibi milites? Quoniam ergo solemus ita anxie inquirere, ut procul repellamus à nobis Dei auxilium, tenenda est hæc Prophetæ doctrina, quamvis hostes nostri turmatim in nos ruant, tamen fore lignorum congeriem, & nos fore similes fornaci: quia etiamsi in nobis nullæ sint vires, Dominus tamen occulta sua gratia efficiet ut solo accessu sese consumant hostes nostri. Eodem etiam pertinet altera similitudo, *fore vel lampadem*, vel facem, *in manipulis paleæ*. Nam hic etiam singularis numerus ponitur pro plurali. Tandem sequitur explicatio, *Comedent ad dextram & sinistram cunctas gentes in circuitu.* Hic videtur tribuere Zacharias inexplebilem sævitiem, & cupiditatem vindictæ fidelibus, qui tamen reguntur mansuetudinis Spiritu, ut imitentur Patrem suum cœlestem. Sed hic non agitur de affectu ipsorum: tantum ostendit Propheta frustratum iri omnes impios suo successu: neque id modo, sed etiam consumptum iri. Quo igitur furiosius insilient contra Ecclesiam, eo magis subita erit ipsorum consumptio: quia etiamsi fideles velint illis parcere, Deus tamen ipsis non parcet, qui justus est judex. Denique transfertur ad Ecclesiam opus ipsius Dei, quemadmodum aliis locis. Postremo repetit sententiam illam, nempe *Jerusalem staturam in loco suo ubi erat.* Est repetitio, ut jam vidimus, quia putabant hostes posse everti Jerosolymam, ut nihil prorsus residuum extaret. Propheta autem ex opposito dicit stabilem fore in loco suo, quia scilicet locum illum elegerat Deus, ubi volebat coli, & elegerat in memoriam nominis sui, quemadmodum sæpius dicitur apud Mosen. Denique significat firmum & perpetuum fore Ecclesiæ statum: etiamsi conspirent cuncti mortales ad ejus excidium; & projiciant huc & illuc lapides, tamen fore illic æternum Sanctuarium Dei sicuti promiserat, nempe usque ad Christum. Nam scimus tunc Jerosolymam oportuisse prorsus exscindi cum Templo: quia finis omnium rerum advenerat, & renovandus erat orbis.

Da omnipotens Deus, quando hodie dura est, ac infelix etiam videtur eorum omnium conditio, qui sub vexillo crucis Christi militant: da, inquam, ut freti his promissionibus, quibus nos animas, constanter perstemus: neque dubitemus manere in tuo ovili, quamvis undique nos lupi obsideant, quamvis furiose etiam nos appetant fures & latrones, ut tamen maneamus semper sub manus tuæ auxilio, neque invideamus filiis hujus seculi suas delicias & suam quietem & omnia commoda: sed ita patiamur nos agitari sub continuo metu, ut tamen quietis animis expectemus, dum in ipso ultimo mortis articulo ostendas salutem nobis certam in manu tua & fidam esse: atque ita tandem defuncti omnibus molestiis, perveniamus ad beatam illam quietem, quam nobis peperit unigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA OCTAVA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XII.

7. Et servabit Jehova tabernacula Jehudah sicut initio: (*subaudienda enim est nota similitudinis*) itaque non gloriabitur decor (*vel magnificentia*) domus Davidis, & decor civis Jerusalem contra Jehudam.

ITerum docet Propheta non opus esse adminiculis, ubi Deus exerit manum suam ad servandum populum: quia satis superque sibi sufficit. Huc autem tendit sententia, ut discant Judæi acquiescere in solo Deo, etiamsi videant se destitui omnibus subsidiis terrenis: quia ubi vult Deus servare, non indiget ullo auxilio, sicuti diximus, neque aliunde mutuatur, sed unus ipse sibi sufficit. Ceterum per *tabernacula*, meo judicio, Propheta intelligit tuguria, quæ non possunt tueri suos hospites vel inquilinos. Verum quidem est, Hebræis vocari שכות tentoria: sed idem etiam intelligunt per אהלים, nempe tabernacula, quæ præbent hospitium temporale, non sunt autem solide extructa: & hoc colligitur ex multis locis. Fateor plerumque promiscue vocari omnes domos Tabernacula, hoc est, אהלים: sed proprie tamen nomen hoc significat tentorium quod extruitur ad breve tempus: quemadmodum dicuntur Patres habitasse in tabernaculis, quoniam scilicet nusquam illis fixa erat statio. Nunc videndum est cur de tabernaculis loquatur Propheta. Posset hoc referri ad deserti habitationem: sed quia vereor ne illud sit nimis remotum, simplicius accipio tabernacula in quibus habitabant Judæi quum redempti ex Ægypto ingressi essent terram: quia oportuit mirabiliter tunc ipsos protegi Dei manu, quum exacerbassent omnes vicinos, atque accendissent omnium in se odia. Erant quidem aliquæ urbes munitæ, sed ut plurimum degebant in pagis: saltem major pars populi contenta erat suis tuguriis. Quum igitur tunc nulla esset munitio Israëlitis, jam reducit illis Propheta in memoriam, fuisse defensos unius Dei præsidio, ut sperent etiam in posterum se tutos & incolumes fore, quia Deus tuebitur eos usque ad finem. Est igitur hic tacita comparatio inter tuguria & urbes munitas. Et Propheta jubet ipsos considerare quid olim experti fuissent ipsorum patres: Deus enim fideliter ipsos tutatus fuerat, quum tamen non essent muniti contra impetus hostium. Primo dicit, *Servabit Jehova tabernacula*: quasi diceret, Scitis patres vestros olim defensos fuisse manu Dei, quum tamen non habitarent ut plurimum in urbibus, sed dispersi essent in pagis. Quum ergo multis seculis antequam Rex creatus esset, Deus servator fuerit populi sui, idem etiam in posterum ab ipso sperate. Sed tenendum simul est quod heri diximus, promitti Judæis qui redierant in patriam, opem Dei, ut scirent Israëlitæ, quos ignavia sua retinuerat in exilio Babylonico, se merito pœnam dare suæ ingratitudinis: quia non dederant gloriam Deo ut par erat, quo scilicet ejus tutelæ se committerent, atque ita recumberent in ejus præsidium, ut non quærerent alia adminicula in terris. *Servabit* igitur *sicut initio*, inquit. Jam dixi particulam similitudinis debere subaudiri. Postea adjungit,

Ideoque non gloriabitur decor domus David, & decor civis Jerusalem super Jehudam. Posterius hoc membrum exegetice additum existimo: & res ipsa hoc etiam ostendit. Deus enim pronunciat se ita fore protectorem inopum, ut non minus victores semper futuri sint, quam si haberent multos exercitus armatos: si & pecunia, & aliis etiam bellicis instrumentis essent præditi. Quod enim hic comparat domum Davidis & incolas Jerusalem cum Jehudah, non dubium est quin respiciat in hunc finem, quamvis nullum sit regnum, & nullæ urbes munitæ, satis tamen in se uno esse præsidii, ut inermem populum, & destitutum tam gladiis quam virtute & aliis omnibus mediis, per se tueri queat. *Non gloriabitur* ergo *domus David.* Et hoc videtur consulto fuisse positum, quoniam suis opibus & potentia confisi, non ita acquieverant in Deo ut decebat. Quoniam ergo in vanam superbiam elati fuerant Judæi, quum & regni dignitas floreret, deinde etiam suppeterent divitiæ & bellica instrumenta, ideo coarguit Deus perversam illam fiduciam, qua obscuraverant Judæi gratuitum ejus favorem. Utcunque enim congesserint magnos thesauros David & Solomon, & etiam formidabiles fuerint hostibus suis, & omnibus vicinis gentibus, debuerant tamen quiescere sub unius Dei tutela. Quum autem terrena media illis animos inflassent, ideo coarguit Deus perversum illum fastum, & ostendit non minus beatum fore statum populi, ubi neque in solio Rex sedebit, neque etiam extabunt omnia subsidia ad defensionem populi: ac proinde denunciat qui ita expositi erunt omnibus incommodis, tutos fore tamen & incolumes, quia Deus ipsos tuebitur. Hoc sensu dicit Propheta non fore cur glorietur posteritas Regia contra Jehudam, quamvis in tuguriis habitaret: deinde etiam incolæ Jerusalem, qui erant tunc quasi aulici. quum enim sedes Regia esset Jerosolymæ, manavit inanis illa gloriatio ad omnes cives. Quum ergo despicerent omnes terræ incolas, ut splendida erat illius urbis conditio, dicit Propheta, *Non gloriabitur posthac* Jerusalem, & posteritas David contra totum Jehudam, qui dispersus erat per apertos agros. Postea sequitur,

8. Die illo proteget Jehova super habitatorem Jerosolymæ: & erit qui ægrotabit inter ipsos die illo quasi David, & domus Davidis sicuti Angeli, (*aut Dii*) sicuti Angelus Jehovæ coram facie ipsorum.

Prosequitur eandem sententiam. Dicit enim Deum instar clypei fore ad protegendos Judæos. Quanquam enim hic ponitur verbum יגן, tamen quia inde deducitur מגן, quod Clypeum significat, tenenda est illa similitudo, nempe Judæos, quamvis neque virtute polleant, neque instructi sint armis bellicis, tamen fore tutos sub Dei protectione, quoniam clypeus ille sufficiet. Et opponitur hic oblique Deus omnibus aliis munitionibus, quas nimis sollicite quærere solent homines, & quibus etiam perverse confidunt. Non dubium igitur est quin Propheta hic vendicet Deo talem potentiam, quæ etiamsi totus mundus repugnet, neque ullum auxilium appareat, tamen superior futura sit ad hostes delendos, & servandum populum. *Jehova* ergo, inquit, *erit die illo clypeus.* Sed videtur hic esse aliquid repugnantiæ, quia proxime dixerat, Judæos ubicunque agerent fore tutos, quamvis non incolerent Jerosolymam: nunc autem restringit hanc promissionem ad cives Jerosolymæ. sed facilis solutio est: heri enim vidimus laudari pietatem eorum, qui maluerant subire maximos & gravissimos labores in itinere, deinde se exponere multis periculis, quam manere in exilio, quod ita alieni essent à Templo. Jam quum illud fuerit Prophetæ consilium, non mirum est quod nunc cives Jerosolymæ nominat, nunc vero complectitur generaliter omnes Judæos. Quod autem proximo versu dixit cives Jerusalem non posse gloriari contra rusticos qui in pagis dispersi erant: hac loquendi forma voluit humiliare etiam cives Jerusalem, non tamen excludere à promissione communi. Quum ergo Deus omnium defensor futurus esset, iterum redit ad Jerosolymam Propheta. Nam quia Deus illic Sanctuarium sibi elegerat, non mirum est si locus ille pretiosus coram ipso fuerit. Sed oportuit interea Judæis auferri omnem superbiam, ne confiderent terrenis mediis, quemadmodum dictum est. Hoc sensu dicit *protectionem Dei fore super habitatores Jerusalem.* Jam adjungit, *qui infirmi erunt inter ipsos fore similes Davidi.* Quidam argute exponunt, quod sicuti David quum neque exercitatus esset in bello, neque etiam valde robustus, sed propemodum puer: tamen confecerit gigantem illum superbum Goliad: ita etiam intelligunt infirmos ex Judæis Dei virtute fore hostium suorum victores. Sed videtur mihi illud coactum. Ego itaque non dubito, quin Propheta hic contexat suum sermonem, & Davidem accipiat pro Rege. Nam quum David prostravit Goliad, adhuc erat puer nulla virtute insignis. Posteaquam adeptus est regnum, scimus excelluisse modis omnibus inter omnes terrenos Reges. Ergo hanc potentiam nunc considerat Propheta, quum dicit minimos quosque vel contemptissimos fore similes Davidi: quasi diceret, erunt omnes instructi heroica & regia virtute, non modo homines plebeii, sed etiam qui videntur similes esse fœminis, & qui nihil virile præ se ferunt, illi tamen excellent heroica virtute Davidis. Postea sequitur, *Et tota domus David erit quasi Angeli*, hoc est, ipsa posteritas Regia erit insignis Angelica virtute. Hoc autem necesse fuit addere, ne putarent fideles jam in nihilum redigi domum Davidis, unde tamen speranda erat salus. Nam quicquid illis promissum fuisset, hoc potuit evanescere, nisi semper stetisset illa promissio, in qua fundata erat totius populi salus, Domus tua in æternum manebit. Nunc si *Psal. 89. vers. 37.*
Zacharias visus fuisset dejicere & prorsus evertere domum Regiam, poterat hoc venire in mentem fidelibus, Unde ergo exorietur nobis salus? quia sine Christo certum est nos esse perditos. Christus autem non potest nisi ex domo Davidis prodire. Ergo Propheta hic tempestive dicit domum Regiam fore præstantissimam, acsi totidem illic essent Angeli, quot homines. Ponit nomen אלהים, quod etiam Deos significat. Sed addit eodem sensu, *quasi Angelus Jehovæ coram facie ipsorum.* Non dubium est, quin Propheta hic comparet posteros Davidis Angelo, qui dux populi fuerat & minister redemptionis. Angelum illum colligimus fuisse Christum, quia etsi plures Angelos Deus tunc populo suo destinavit, fuit tamen Christus princeps ac caput, ut satis notum est. Propheta igitur hic sperare jubet Judæos de perpetuo Dei auxilio: quoniam in domo Regia non modo erunt Angeli, sed ille etiam dux patrum qui exercuerat incredibilem Dei potentiam in redimendo populo. Nunc tenemus consilium Prophetæ: hæc summa est, Deum ita suscipere populi sui defensionem ac tutelam, ut unus per se sufficiat absque adminiculis: deinde in domo ipsa regia fore ministrum salutis: sicuti olim quum educti fuerant patres ex Ægypto, Deus manum suam exeruerat per Angelum, hoc est, jam præfecerat illis Mediatorem. Et hoc etiam sensu addit, לפניהם, *coram facie ipsorum.* Jubet enim fideles attendere ad domum Regiam, quæ tunc prorsus spoliata erat omni dignitate, ut nulla esset juvandi facultas. Nihil enim potuit tunc cerni in posteris Davidis nisi probrosum, vel saltem contemptibile. Et tamen Propheta jubet ipsos sperare salutem ex illa domo, quæ excisa sic erat, ut nihil illic esset spectabile. Nunc quæritur quando vaticinium hoc impletum

tum fuerit. Magnifica enim hic prædicit Zacharias. Sed si percurrimus omnes historias, nihil tale reperietur, vel quod respondeat. Atqui notandum est, ideo promitti tam lætum & felicem statum Judæis, quia oriturus ex illis erat Christus: deinde quia Jerusalem futura erat mater omnium Ecclesiarum, quia inde Lex prodıtura erat, & quia inde statuerat Deus procul emittere sceptrum regium, ut dominaretur filius Davidis in toto orbe. Quum hæc fuerit ratio, jam facile intelligimus quomodo felicior fuerit ac præstantior conditio miseri illius populi, quam sub opulento & florenti regno Davidis: quia scilicet tandem exortus est Christus, in quo perfecta speranda erat felicitas. Nunc hoc etiam addendum est, quamvis pauci ex Judæis Christi gratiam amplexi sint, alii vero desciverint, atque ita cesserint locum gentibus, tamen utcunque exigua fuerit portio fidelium, non tamen hyperbolice Prophetam sic loqui, quia res per se æstimanda fuit. Quod autem non pervenit ad Judæos fruitio, factum est eorum ingratitudine: sed nihil tamen decessit ex hac felicitate quæ hic celebratur à Zacharia. Pergamus.

9. Et erit die illo, quæram ad perdendum omnes gentes quæ venient contra Jerusalem.

Iterum repetit Propheta, quamvis undique turmatim Ecclesiam impetant impii & profani homines, tamen Deum fore ejus defensorem. Quod autem dicit, *Quæram ad perdendum*, intelligit Deum intentum fore, quemadmodum solent homines solliciti, & qui serio aliquid procurant. Ne ergo putent fideles vel contemptu Dei, vel negligentia, vel oblivione se perituros, dicit se acrem fore ipsorum defensorem. *Quæram* igitur, hoc est, summo studio ero attentus *ad omnes gentes perdendas*. Non dubium est quin promissio hæc longius pateat quam ad Judæos. Vaticinatur enim hic de regno Christi: quia si consideremus statum populi toto illo intermedio tempore, quod à reditu populi usque ad Christi adventum fuit, certe videbitur hic Propheta longe plus fecisse spei, quam res ferebat. sed respexit præcipue in Christum. Hic ergo promittitur æterna Ecclesiæ defensio. & hinc etiam pendet fiducia illa salutis, quod Deus pro nobis sollicite excubat, ut scilicet sese fortiter opponat omnibus nostris inimicis. Ego breviter hæc perstringo quæ longa meditatione & accurata opus habent. sed mihi sufficit breviter ostendere Prophetæ sensum, modò hoc clare fiat, ut quisque deinde in usum suum accommodet quæ hic dicuntur. Interea colligimus etiam ex Prophetæ verbis, Ecclesiam semper fore inquietam in mundo, quia non tantum unum hostium genus molestiam ei facesset, sed etiam plurimæ gentes contra ipsam insurgent. Sequitur,

10. Et effundam super domum David, & super habitatorem Jerosolymæ Spiritum gratiæ & miserationum, *(vel precationum, vertunt alii)* & respicient ad me quem confixerunt: & lugebunt super ipsum tanquam luctu super unigenitum, & amarulenti erunt super ipsum quasi amarulentia quæ est super primogenitum.

Initio versus significat Propheta, quamvis miseri tunc essent Judæi, & in posterum etiam futuri essent, Deum tamen fore illis misericordem: & ita hortatur eos ad patientiam, ne deficiant nimis diuturno languore. Neque enim satis fuit illis promittere quod ante vidimus de auxilio Dei, nisi etiam adjungeret Zacharias, tandem exorabilem illis & propitium fore Deum, ubi multa incommoda perpessi fuerint, sic ut eos fere tabidos mundus existimet. Quantum attinet ad *effusionem Spiritus*, videtur hæc loquutio dura primo intuitu. nam quid est effundere Spiritum gratiæ? potius ita loqui debuerat, Ego gratiam meam effundam super ipsos. Sed intelligit Deum fore misericordem: quia Spiritus ejus flectetur ad liberandos Judæos. Nam hic Spiritum Dei comparat hominis animo: & scimus humano more Scripturam sæpe loqui. Quum ergo dicit, *Effundam Spiritum gratiæ*, sic resolvi potest commode oratio, Ego effundam viscera mea ad misericordiam: vel, Ego totum cor meum aperiam, ut miserear hujus populi: vel, Spiritus meus erit instar animi, qui impellere solet hunc vel illum ad miseros juvandos. Nunc videmus quo sensu apte dicatur Deus Spiritum gratiæ effundere. quanquam potest subtilius etiam hoc sumi, quod scilicet Deus non tantum miserebitur populi sui, sed faciet ut sensus misericordiæ suæ ad eum perveniat. & ego in hanc sententiam magis inclino, quia deinde sequitur, *Spiritum miserationum*, vel lamentationum. nam תחנונים semper fere accipiunt Hebræi pro Lamentationibus. Vertunt quidam Preces, sed improprie, quia non exprimunt efficaciam ipsius vocis, & ponunt semper in plurali numero, saltem in hac terminatione. unus tantum locus est ubi possemus vertere Miserationes, nempe 31. Jerem. ubi dicit, In miserationibus reducam eos. Sed illic etiam pro Lamentationibus accipitur: & expendi debet totus versus: quia paulo ante
Jer. 31. vers. 6. dixerat Propheta, Flebunt, & ego in lamentationibus reducam eos. Hoc etiam loco major pars interpretum accipit pro Precibus: sed Hebræi malunt vertere Miserationes: nempe quia non considerant aliud esse Spiritum gratiæ, quam gratiam simpliciter. Spiritus enim gratiæ, est gratia ipsa conjuncta cum sensu fidei: quandoquidem sæpe Deus miseros exaudit, & porrigit illis manum, & præsentissimam salutem affert, interea cæcutiunt, & manent stupidi. Hoc igitur longe excellentius est, *Effundi in nos Spiritum gratiæ*, quam gratiam ipsam: quia nisi Spiritus Dei penetret in animos nostros, & instillet nobis sensum gratiæ, non modo erit nobis inutilis, sed etiam noxia. Deus enim tandem vindictam sumet de nostra ingratitudine, ubi videbit gratiam suam stupore nostro periisse. Hoc igitur, meo judicio, Propheta intelligit, tandem sic Deum fore propitium Judæis, *ut effundat super eos Spiritum gratiæ*: deinde *Spiritum lamentationum* ad impetrandam gratiam. Qui simpliciter vertunt Preces, quemadmodum jam dixi, non satis exprimunt vim vocis. Sed possemus etiam Miserationes vertere passive, & eodem sensu. *Effundam* igitur *Spiritum gratiæ*, ut sentiant ipsi meam gratiam: deinde *Spiritum miserationum*, ut scilicet ubi deploraverint sua mala, tandem intelligant se divinitus fuisse liberatos. Plus ergo hic promittit Zacharias Judæis, quam antehac. neque enim hic prædicat externum Dei auxilium quo ipsos tuebitur, sed differit etiam de interioro gratia, quoniam scilicet Deus perfundet arcana lætitia eorum animos, ut agnoscant & certo experimento discant ipsum sibi esse propitium. Cæterum, si vertere libeat תחנונים Miserationes, sensus erit, quemadmodum jam attigi, Judæos Spiritu sancto dictante & suggerente, sensuros Deum sibi esse misericordem. Si autem vertimus Lamentationes, plus aliquid dicet Propheta, nempe Judæos, qui prius obstupuerant in malis suis, ita ut ad Deum non confugerent, tandem fore supplices, quia Spiritus afficiet intus eorum animos, ut suam sortem deplorent coram Deo, atque ita ipsum exorent suis querimoniis. Et doctrina hæc melius confirmatur ex reliquo contextu: *Respicient*, inquit, *ad me quem confixerunt*. Videmus ergo hic non externam modo gratiam promissam fuisse Judæis, sed interiorem sensum fidei, cujus au-

ctor est Spiritus. Ipse enim est qui mentes nostras illuminat, ut percipiant Dei bonitatem: ipse est etiam qui corda nostra inflectit: & ideo subjicit, *Respicient ad me*. Nam, ut nuper admonui, Deus satis large cum incredulis etiam agit, sed ipsi restricti sunt, ideoque profundit sine fructu gratiam suam, perinde acsi plueret super silices, vel super rupes aridas. Utcunque ergo Deus se liberalem præbeat incredulis, tamen arescunt ejus gratiæ, quia sunt ipsi saxei. Jam quoniam denunciat Zacharias *Judæos tandem respecturos in Deum*, sequitur illis promitti Spiritum resipiscentiæ & fidei lucem, sic ut agnoscant Deum auctorem salutis suæ, atque ita statuant se jam fuisse servatos, ut in posterum se totos illi addicant. *Respicient* igitur *ad me*, inquit, *quem confixerunt*. Hic etiam Propheta oblique insimulat Judæos perversæ contumaciæ, quod scilicet restiterant Deo, & fuerant quasi indomitæ bestiæ. Nam metaphorice hic accipitur Confixio pro continua irritatione: acsi diceret Judæos sua pervicacia fuisse quasi accinctos ad bellum, ut Deum pungerent, ac configerent sua malitia, vel telis rebellionis suæ. Quum ergo tales fuerint, jam dicit ita mutatum iri à Deo, ut alii sint futuri: *quia respicere discent ad eum, quem prius confixerant*. Non possemus absolvere.

Da omnipotens Deus, quando sic hodie cincti sumus hostibus, deinde absque ullo præsidio, ut in singula momenta videatur salus nostra periclitari, ut erigamus animos nostros in cœlum, & tuo uno præsidio contenti spernamus quicquid minatur nobis & Satan & totus mundus: & sic stemus in nostra militia inexpugnabiles, ut tandem perveniamus ad beatam illam quietem: ubi fruemur non modo bonis istis, quæ nobis pollicitus es in terra, sed triumpho illo inæstimabili, quem agemus cum capite nostro Christo, sicuti hac conditione pro nobis vicit mundum, ut nos ad se colligat, & faciat socios & participes suæ victoriæ & omnium bonorum suorum, Amen.

PRÆLECTIO VIGESIMA NONA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XII.

Diximus postrema lectione metaphorice hoc dictum fuisse à Propheta, *Aspicient ad eum quem confixerunt*, ut exprimeret quod dixerat paulo ante, Judæos aliquando redituros ad sanam mentem, quum scilicet prædìti essent Spiritu gratiæ & miserationum. Nam hæc vera conversio est, ubi serio agnoscunt homines sibi bellum esse cum Deo, & illum sibi hostem esse, donec reconciliati fuerint. Nisi enim peccator se quodammodo sistat ad Dei tribunal, nunquam tangetur vero studio resipiscentiæ. Ergo necesse est venire nobis in mentem, Deum fuisse à nobis offensum: & quantum in nobis erat, armatum fuisse ad nos perdendos, quatenus provocavimus iram & vindictam ejus. Sensus ergo genuinus Prophetæ hic est, Quum Judæi secure multis modis, & longo tempore provocassent Deum, aliquando pœnitentiam acturos: quia scilicet incipient terreri Dei judicio, quum prius nemo eorum cogitaret de reddenda vitæ ratione. Quod autem dicit Joannes impletum fuisse hoc vaticinium in
Joan. 19. vers. 37. Christo, ubi latus ejus confixum fuit lancea, verissimum est. Oportuit enim visibile extare symbolum in Christi persona, ut Judæi sentirent illum esse Deum, qui pridem loquutus fuerat per Prophetas. & tales figuras alibi vidimus. Confixerant ergo Deum Judæi quum mœrore afficerent ejus Spiritum. Sed Christus etiam secundum carnem ab illis transfixus fuit. Et hoc intelligit Joannes, visibili isto symbolo Deum palam fecisse non se tantum olim fuisse indigne provocatum à Judæis; sed in persona unigeniti Filii sui tandem cumulum fuisse additum scelestæ impietati, quod ne Christi quidem lateri pepercerint. Verum quidem est, manu Romani militis confixum fuisse
Actor. 2. vers. 36. latus Christi: sed sicut Petrus dicit crucifixum fuisse Christum à Judæis, quoniam scilicet auctores fuerunt cædis & illorum impulsu prope coactus est Pilatus Christum morti addicere: sic etiam transfixio illa merito adscribitur Judæis, quia scilicet exequuti fuerint quod ferebat ipsorum vesana impietas, per manum externi militis. Notandum vero est, non citari Prophetæ verba à Joanne pœnitentiæ respectu. neque enim illic de resipiscentia agitur: sed consilium ejus fuit, breviter ostendere Christum esse Deum illum, qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas. Dicit enim, *Aspicient ad me*. Certum est, unicum Deum cœli & terræ opificem hoc pronunciasse Spiritu suo per os Zachariæ. Ergo Christus ille idem est Deus. neque tamen hoc modo confundimus personas: sed colligere licet eandem & simplicem esse essentiam Patris & Filii, quod nebulones isti qui hodie turbant Ecclesiam nostram, conantur evertere. Nam fingunt Patrem esse unicum Deum: fatentur postea Christum etiam esse verum Deum: sed fabricant alteram divinitatem, quemadmodum si rivus quispiam oriatur à fonte. Negant igitur Christum esse unicum Deum: & tametsi fatentur ab æterno genitum esse, non tamen eandem essentiam Patris & Filii esse docent: sed volunt Christum esse nescio quod figmentum: quia nunquam admittent fuisse illum Deum, qui auctor fuit hujus vaticinii. Dicent, sicuti necesse est, Spiritu ejus loquutum esse Zachariam: sed semper hoc referunt ad propinquam & secundam causam, quia scilicet Deus Pater usus fuerit Filio suo. Quicquid sit, pertinaciter contendunt, non ejusdem essentiæ Deum esse Christum, cujus est Pater, quia nomen Dei proprie non competit nisi in Patrem, ut ipsi volunt. Videmus autem ut blasphemiam hanc coarguat Spiritus, qui per os Euangelistæ ostendit non secundum fuisse *Joan. 19.*
Deum qui crucifixus est, sed illum eundem qui loquitur per os Mosis, se unum Deum esse asserens: & *vers. 37.*
qui idem etiam affirmat per os Jesaiæ, Non dabo *Jesa. 42.*
gloriam meam alteri: Ego, ego sum, & nemo præter me. *vers. 8.* Jam sequitur quod etiam legimus proxima lectione, sed tempus non potuit ferre, ut exponerem: *Plangent*, inquit, *super eum quasi planctum unigeniti: & amarulenti erunt super eum quasi amaritudine super primogenitum*. Prosequitur eandem doctrinam Zacharias. Nam promittit, sicuti paulo ante, Spiritum resipiscentiæ Judæis: speciem vero hic sumit, sed per synecdochen sub specie genus ipsum, & sub parte totum comprehendit. Scimus initium pœnitentiæ esse dolorem & luctum. Ergo quoniam per verbum Aspiciendi non satis expressferat quid vellet, jam per Luctum & dolorem clarius explicat, Deum Judæis daturum, ut tandem post mortem Christi resipiscant, ubi scilicet ab ipsis crucifixus fuerit. Mutatur quidem persona: sed scimus hoc passim esse usitatum Prophetis, ut nunc sub prima persona, nunc sub tertia Deum loquentem inducant. Siquis velit notari personæ distinctionem, non repugno: sed vereor ne hæc argutia satis firma sit. Cæterum, si cui placeat, hæc erit ratio, *Aspicient ad me quem transfixerunt*: An

An Deus Pater confossus fuit à Judæis? Minime. neque enim carnem induit in qua pateretur: sed unigenitus Filius. Cur ergo Pater dicit, *Aspicient ad me*? Propter essentiæ unitatem scilicet. Jam sequitur, *Et lugebunt super eum luctu, & amari erunt super eum.* Hic ergo à prima persona ad tertiam fit transitus, quia Christus idem est Deus cum Patre: differt tamen ab eo secundum personam. Sed quemadmodum jam dixi, ego in hoc sensu nolim insistere, quia phrasis Hebraica videtur alio nos ducere, quod scilicet nunc Deum loquentem inducat Propheta, nunc vero narret ipse quod futurum est, tanquam Dei minister. Sed quod nuper attigi, dubitatione caret, nempe describi pœnitentiam synecdochicὼs, quia præcedit eam ordine tristitia, sicuti etiam admonet Paulus 2. ad Corinth. 7. Et ratio etiam colligi potest ex eo quod dixi, fieri scilicet non posse, ut peccatum nobis displiceat, & resipiscamus, nisi reatus noster nos pungat ac vulneret, dum agnoscimus Deum fore ultorem scelerum, & nobis cum eo negotium esse. Jam ubi prodit in medium Judex Deus ad nos perdendos, nonne penitus nos percelli, imo etiam horribili dolore fere absorberi necesse est? Hinc ergo amarulentia cujus fit nunc mentio, hinc luctus, dum scilicet terrorem concipimus ex præsenti Dei vindicta, quæ nobis imminet. Sed videtur Propheta aliud velle, quod scilicet lugebunt super Christum, non autem super seipsos. Responsio facilis est, notari fontem & causam luctus, quia ingratitudo coget Judæos ad dolorem, ubi scilicet agnoscent se perversa contumacia bellum gessisse cum Deo & unigenito Filio ejus. Non ergo intelligit amaram fore Christi mortem, quemadmodum solemus prosequi mortem amici, vel fratris, vel filii, lachrymis & luctu: sed quia sentient se fuisse nimium excæcatos, quod ita suis peccatis provocaverint Deum. Quod Hieronymus putat Christum vocari unigenitum respectu divinæ naturæ, primogenitum quia sit frater piorum omnium, & caput Ecclesiæ, est quidem vera sententia, sed nescio an possit ad contextum Prophetæ aptari. Ideo malo simplicius sumere quod hic dicitur, nempe postquam Judæi aspernati fuerint Christum, sensuros tandem fuisse pretiosum & inæstimabilem thesaurum, cujus contemptus meretur horribilem Dei vindictam. Pergamus.

11. In die illo magnificabitur *(ad verbum, hoc est, magnus erit)* luctus in Jerusalem, sicut luctus Hadadrimon in planitie Megedon.

Usque ad finem capitis idem fere dicet Propheta. Sed quoniam res memoratu digna erat, exornat eam multis figuris. Dicit igitur *luctum fore* post mortem Christi qualis fuit post mortem Josiæ. Nam qui volunt Hadadrimon nomen esse proprium viri, ratione prorsus carent, & nimis sibi indulgent in sua conjectura. Atqui fere omnium consensu semper receptum fuit Hadadrimon vel oppidum conjunctum fuisse cum planitie Megedon, vel regiones fuisse contiguas prope Jezraël. Sed quantum attinet ad nomen illud, non est magni momenti. Ego quidem hoc habeo persuasum, nempe Hadadrimon vel oppidum fuisse vicinum, vel fuisse partem aliquam illius regionis, in qua erat planities Megedon. Jam notandum est, similitudinem hanc qua utitur Propheta, optime quadrare. Quum enim occisus esset Josias à rege Ægypti, dicitur libri 2. Chron. capite quinto & trigesimo, solennem luctum fuisse præscriptum. Quotannis ergo solebant ex more Judæi suscipere luctum propter mortem Josiæ, quia ab eo tempore satis patuit Deum populo infensum esse, & jam non esse spem aliquam residuam salutis. Imo Jeremias in lugubri suo carmine respexit proprie ad Josiam, sicuti testatur sacra historia. Dicit autem inter alia, Christus Dominus noster, in cujus anima vivebat anima nostra, occisus est propter peccata nostra. Jeremias ergo illic agnoscit fuisse speciale signum vindictæ Dei, quod pius ille Rex sublatus fuerit è medio: & ita fuisse Judæos quasi derelictos, & fere postea similes fuisse mortuo cadaveri, quum scilicet tantum in anima Josiæ spirarent. Et simul admonet quasi cessasse regnum illud, quod voluerat Deus figuram & imaginem esse regni Christi: quia successor Josiæ omni regio honore spoliatus fuit: tandem pessundata fuit non modo tota dignitas, sed etiam salus populi. Ideo aptissime Propheta ad mortem Christi accommodat luctum illum: quasi diceret Judæos quotannis mœstos fuisse ob Josiæ mortem, quia hæc horribilis fuerat Dei vindicta, quod privati fuissent sancto illo gubernatore: sed nunc fore luctum similem, ubi scilicet sentient extinctam sibi esse lucem salutis quia filium Dei crucifixerint, nisi supplices agnoscant scelus suum, & ita obtineant veniam. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum, quod scilicet luctus erit in Jerusalem qualis fuerat olim in planitie Megedon. Jam siquis objiciat, mortem Christi non fuisse lachrymis & mœrore populi ornatam: respondeo, hic tantum describi pœnitentiam fidelium, quia scimus paucos ex toto populo fuisse ad Deum conversos. Sed non mirum est Prophetam generaliter loqui quasi de tota gente, etiamsi electos tantum Dei & exiguas reliquias designet. Nam Deus habuit pro tota sobole Abrahæ paucos illos qui resipuerunt. Quod alii referunt ad mulieres de quibus narrat Lucas, videtur nimis esse restrictum & coactum. Et videmus etiam luctum illum pro nihilo duci à Christo, Flete super vos, inquit, & super filios vestros: non super me. *Luc. 23. vers. 28.* Quum ergo Christus ostendat frivolum & inanem fuisse illum fletum, certe tunc non dicemus completum fuisse quod hic legimus apud Zachariam. Et tenendum memoria est quod prius dixi, nempe sub mœrore & tristitia notari pœnitentiam qua donati fuerunt Judæi, non quidem omnes, sed qui destinati erant gratuita Dei adoptione ad salutem. Sequitur,

12. Et lugebit terra, familiæ, familiæ seorsum: familia domus David seorsum, & uxores eorum seorsum: familia domus Nathan seorsum, & uxores eorum seorsum.

13. Familia domus Levi seorsum, & uxores eorum seorsum: familia Simei seorsum, & uxores eorum seorsum.

14. Omnes familiæ residuæ, familiæ, familiæ seorsum, *(hoc est, singulæ familiæ seorsum)* & uxores eorum seorsum.

Videtur frustra plus verborum consumere Zacharias quam opus sit: quia plus satis prolixus est in re clara. Sed attendere oportet ad pondus ipsum, fuit enim incredibile, posse ex gente illa aliquos resipiscere, quum omnes fere dati essent in reprobum sensum. Quis enim unquam putasset adhuc locum esse gratiæ Dei, ubi quantum in se erat, omnes à minimo usque ad maximum conati fuissent Christum demergere in tenebras? Quasi ergo extinctus esset Sol justitiæ apud Judæos, probabile fuit totam illam gentem esse repudiatam à Deo. Sed Propheta hic ostendit Deum fore memorem fœderis sui, ut ex cun-

cunctis familiis aliquos ad se convertat. *Lugebit terra*, inquit. Hoc quidem scimus non fuisse conspectum in ipsa multitudine: sed Deus, cui pretiosus est exiguus grex, hic totam terram nominat fideles qui senserunt quam graviter peccassent, & ita compuncti fuerunt corde, sicuti transfixerant unigenitum Dei Filium. Et quamvis perierint Judæi, tamen fuit hoc raræ & insignis gratiæ, quod ad unam Petri doctrinam conversa sint tria millia: deinde passim & in Græcia, & in Asia minore, & in toto Oriente multi resipuerint, & ubique surrexerint multæ Ecclesiæ, acsi Deus crearet novos populos. Hoc ergo si rite à nobis perpenditur, non putabimus absurdum esse quod hic terræ promittit Zacharias pœnitentiam. Quod autem prius dixit de Jerusalem, non debet ita accipi quasi ad urbem illam restringat quod dicit: sed sub nomine illius urbis complectitur totam illam gentem, quæ tamen per longinquas mundi plagas dispersa erat. Dicit nunc luctum fore *in singulis familiis seorsum*. Quibus verbis significat non fore ceremoniam fictam & umbratilem, quemadmodum ubi quispiam in populo flere incipit, elicit etiam lachrymas ex omnium oculis. Propheta hic testatur fore serium dolorem, quia alius alium non imitabitur duntaxat, sed quisque proprio affectu inpulsus serio dolebit. Hæc igitur ratio est cur dicat familias in mœrore fore *seorsum*. Dare quidem operam debent fideles, ut alios incitent suo exemplo, atque exstimulent ad pœnitentiam: sed ut plurimum in turba vix decimus quisque serio veniam precatur, & serio etiam propter peccata sua dolet. Quum ergo ita ad hypocrisin & nati sint homines, & toto vitæ usu confirmati, non mirum est, quod Propheta ut exprimeret verum dolorem, hic separat singulas familias. quasi diceret, familia Davidis sentiet se peccasse: & familia Levi, etiamsi non cernat tale exemplum, intus tamen etiam suum crimen agnoscet. Nunc videmus cur toties repetat particulam *seorsum* Zacharias. Quod dicit, *mulieres seorsum*, non dubito quin idem velit quod habetur Joëlis secundo, Egrediatur sponsus è thalamo suo, & sponsa è suo cubili. In mœrore scimus homines abstrahi ab omnibus deliciis & omni lætitia. Quum ergo viri segregare se ab uxoribus solerent in mœrore publico & solenni, ideo Propheta locat mulieres seorsum. Quanquam simul intelligit mulieres non expectaturas dum viri lugendi exemplum ostendant: sed sponte & proprio affectu ad lugendum propensas fore. Tenendum vero est quod nuper dixi, non describi mœrorem quo prosequuti fuerunt mortem Christi Judæi: sed potius quo tacti fuerunt ubi Deus aperuit oculos ut resipiscerent à sua pertinacia. Scimus enim Christi mortem potius lætitiæ nobis esse materiam, quam doloris: sed non potest nobis affulgere gaudium ex morte Christi, donec serio vulneraverit nos sensus reatus nostri, ubi scilicet Deus vindex apparuit, & nobis minatus est. Ex illa igitur tristitia nascitur resipiscendi studium, & verus Dei timor. Hinc fit, ut Deus ipse nos exhilaret. Neque enim vult nos absorberi tristitia, ut ait Paulus: sed prosternit nos, ut statim erigat. Cur autem nominet *domum Levi, & domum Simei*, vel Simeon, & domum Davidis, & domum Nathan potius quam alias Tribus, incertum est. Quanquam probabile mihi videtur, sub familia Davidis hic notari totam Tribum Jehuda. Idem etiam dico de familia Nathan. Quantum attinet ad Tribum Levi, excelluit honore propter Sacerdotium. Sed non potest idem dici de Simeon. Cur ergo hic omittitur Isachar? cur Ruben primogenitus? cur alii omnes? Fieri quidem potest, ut plures fuerint tunc ex Tribu Simeon, & ex Tribu Levi, quam ex Tribu Zebulon, vel Isachar, vel Ruben: sed quoniam res incerta est, nolo hic pedem figere in conjecturis. Quin potius intelligo non tam honoris, quam ignominiæ causa hic celebrari Davidis familiam, & Tribum Levi: quia scilicet & posteri Regum, & Sacerdotes ipsi Christum compunxerunt, & transfixerunt Deum in persona unigeniti Filii. Hieronymus divinat poni familiam Nathan, quia celeberrimus fuerit Propheta, & eximius ante alios: ideo putat notari Prophetas. dicit pullulasse ex Tribu Simeon multos doctores. sed nescio unde illud sumpserit, quia nullum testimonium in medium profert. Contentus sum simplici illa ratione quam attuli, nempe hic sub certis familiis Prophetam designare totum populum, & non parcere regiæ soboli, neque etiam sacerdotibus, quod illi Christum crucifixerint. Scimus etiam Christum originem duxisse à Nathan: sed Hieronymus mavult hic Prophetam notari, quam eum ex quo Christus progenitus est. Hæc tamen non sunt magni momenti. Subjicit in fine *luctum hunc communem fore omnibus familiis residuis*. Quanquam autem pauci redierant nisi ex Tribu Jehuda, & Benjamin, & ex Tribu Levi: Zacharias tamen, meo judicio, hic Residuas familias vocat electos, qui mirabiliter erepti fuerunt à communi exitio. Nam cæcitas ita prævaluerat, ut abdicatio Dei manifesta esset in toto populo. Sub hoc igitur nomine intelligo reliquias gratiæ, ut Paulus loquitur: acsi diceret Propheta, quod hactenus dixit de mœrore non promiscue spectare ad totam gentem, sed ad partem illam quæ residua est, nempe gratuita electione Dei. Tandem sequitur,

Actor. 2. vers. 41. — 2 Cor. 2. vers. 7. — Rom. 10. vers. 10.

CAPUT XIII.

IN die illo erit fons apertus domui David, & incolis Jerosolymæ, ad peccatum & ad immunditiem. *(vel ad expiationem & aspersionem.)*

EX hoc versu iterum facile colligimus Zachariam pollicitum fuisse Spiritum resipiscentiæ Judæis, ut scilicet Deum sibi propitium adhuc sentirent, ubi res ad ultimam desperationem esset adducta. Neque enim sufficeret mœrore tangi, nisi Deus ipse occurreret facilis & misericors. Dixerat quidem Spiritum gratiæ effusum iri, & Spiritum miserationum: sed nondum satis clare docuerat quod nunc addit de remissione & venia. Postquam ergo narravit acerbissimum fore dolorem in Judæis, quod Deum compunxerant, nunc fructum pœnitentiæ adjungit. Et hinc etiam apparet quid sibi velit illud Pauli, tristitiam non esse pœnitendam, quia pœnitentiam parit in salutem. Ubi ergo tristitia nostra benedicitur à Domino, spectandus est finis, ut animi nostri erigantur in gaudium. Fructum vero pœnitentiæ statuit Zacharias in ablutione: & alludit ad ritus legales, quum dicit, *Fontem domui Davidis & incolis Jerosolymæ fore*. Scimus enim olim sub Lege multa lavacra fuisse præcepta Judæis. fuit ergo remedium quoties aliquam labem contraxerant sese abluere. Certum est, aquam nullius esse momenti ad purgandas animas: sed scimus sic expiata esse peccata hominum morte Christi, ut in sanguine quem fudit constet nobis vera ablutio. figuras ergo Legis certum est debere huc referri. Summa est, Deum fore exorabilem Judæis ubi ita affecti fuerint sincero dolore, & paratam illis fore reconciliationem, quia Dominus ab omni inquinamento eos purgabit. Dicit *fontem apertum*, vel expositum: qua voce non dubito quin discrimen notet Legis & Euangelii. Nam oportuit quotidie inferri aquam in Templum: deinde scimus etiam privatim fuisse lavacra in usu. Hic vero perpetuum fluxum

2 Cor. 7. vers. 10.

aquæ mundæ promittit Zacharias: quasi diceret, ablutionem fore obviam ubi Deus rursus populum suum in gratiam receperit. Si igitur remissio peccatorum olim sub Lege fuit oblata, nunc multo nobis facilior est: non ut indulgeat Deus licentiæ peccandi, sed quia Christi adventu clarius apparuit, sordes omnes nostras fuisse purgatas. nam Patres sub Lege persuasi quidem fuerunt Deum sibi esse propitium, quod peccata non imputaret: sed ubi pignus ablutionis? nempe in sanguinis aspersione. Sanguis autem ille fuit vituli vel agni. nunc quum sciamus nos redemptos fuisse à Christo, & virtute arcana Spiritus sancti aspergi animas nostras ejus sanguine, certe perinde est quasi Deus nobis objiceret non modo ante oculos, sed inter manus nostras ablutionem, quæ obscurior fuit Patribus, vel procul illis ostensa. Dicit autem, *& domui Davidis, & incolis Jerosolymæ:* sicuti prius restrinxit gratiam Dei ad urbem illam, ut scil. pungeret Judæos, qui prætulerant externas delicias tantæ felicitati. putabant enim se beatos esse in exilio, quod terram amœnam & fertilem incolerent, quod otio & pace fruerentur. Ita factum fuit, ut contemnerent redemptionem sibi oblatam. Ergo Propheta hic promittit civibus Jerusalem, & Regiæ familiæ, fontem quo abluentur eorum sordes: quia scilicet è Sion Lex exivit, & verbum Domini è Jerusalem. Et scimus inde sumptas fuisse primitias Ecclesiæ novæ. nec obstat quod ante vidimus de gratia Dei longius propaganda: quia utrumque suo ordine impletum fuit, ut Deus benediceret tribui Jehudah, quæ confisa promissionibus in patriam redierat: & postea longius sparserit eandem gratiam, colligens in unum corpus quicquid per longinquas plagas mundi fuerat dissipatum. Addit, *ad peccatum & ad immunditiem.* Alii vertunt, Ad aspersionem, quod minime quadraret nisi Peccati nomen pro expiatione sumatur. Nomen hoc deducitur à נדד: sed accipitur sæpe pro aspersione, aliquando pro ipsa immunditie: aliquando pro menstruo, unde etiam alii vertunt, Ad menstruum. & verbum נדד removere vel separare significat: unde נדה est remotio,

Esa.2: 2.

vel secubitus, dum mulier immunda ad maritum non accedit. Transfertur vero ad quamlibet immunditiem. Posset hoc quidem per synecdochen de menstruis accipi: sed ratione contextus malui vertere Immunditiem. Nunc si חטאת vertamus Peccatum, נדה erit Immundities. Si vero in priore membro ponitur Expiatio, in secundo conveniet nomen Aspersionis. & hunc sensum libenter amplector, quia sub Lege tam victimis quam lavacris purgata fuerunt peccata. Summa est, quamvis modis omnibus sese inquinaverint Judæi, ita ut merito fœteant coram Dei oculis, & detestabilis sit eorum immundities, tamen fontem illis fore paratum, quo se purgent, ut scilicet prodeant in conspectum Dei puri & mundi. Videmus ergo hoc fuisse Prophetæ consilium, pœnitentiam de qua hactenus disseruit, non fore inutilem, quia constabit certus fructus, dum scilicet occurret Deus Judæis, & ostendet se illis exorabilem & jam placatum: imo in sanguine unigeniti Filii sui proponet illis munditiem, ita ut nullæ sordes eos impediant, quominus audacter & cum fiducia ipsum invocent: quia scilicet pro ceremoniis legalibus extabit ipsa veritas, ut Spiritu aspergat eorum corda, sic ut fide purificentur, atque ita abjiciant omnes sordes suas.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es nos inserere in populum tuum, & ex inimicis tuis, ex profanis & reprobis facere Abrahæ filios, ut essemus tibi sacra hereditas: da, inquam, ut continuo vitæ nostræ cursu sic meditemur pœnitentiam, ut aspiremus ad misericordiam, quæ nobis quotidie in Euangelio proponitur, & cujus tam certum nobis pignus dedisti in morte Filii tui, ut ita magis ac magis humiliemur in conspectu tuo, & studeamus vitam nostram sic componere ad regulam justitiæ tuæ, & sic displiceamus nobis, ut tamen alliciamur dulcedine bonitatis tuæ ad te invocandum: & sic tibi conjuncti, magis ac magis confirmemur in fide illa, donec tandem perveniamus ad beatam quietem, quæ nobis parta est ejusdem Christi Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA
IN
ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XIII.

2. Et erit in die illa, dicit Jehova exercituum, excidam *(vel delebo)* nomina simulachrorum è terra, & non erunt in memoria amplius: atque etiam Prophetas & spiritum immundum auferam *(vel exterminabo: ad verbum est, transire faciam)* è terra.

HIc Propheta adjungit alium fructum qui resipiscentiam populi sequetur, & quem etiam Dominus inde producet. Est autem purgatio ab omni inquinamento superstitionum. Neque enim vere erigitur purus & legitimus Dei cultus, nisi sordibus absterfis: quandoquidem miscere sacra profanis, perinde est acsi quis vellet tollere discrimen cœli & terræ. non potest igitur probari Deo ulla religio, nisi quæ immunis & pura sit ab omni labe. Videmus ergo nunc quo consilio Propheta adjungat finem & mendaciis & aliis erroribus & Satanæ imposturis fore, ubi Deus Ecclesiam suam restituerit: quia vigebit simplicitas veræ doctrinæ; & ita abolebitur quicquid Satan invexerat prius ad pietatem corrumpendam. Hinc colligimus quod jam attigi, non posse rite inter nos coli Deum, nisi ablatæ fuerint corruptelæ omnes, quæ pugnant cum puro & sincero Dei cultu. sed notandum etiam simul est, hanc efficaciam tribui Dei verbo, ut abigat & profliget sordes omnes mendaciorum, & quicquid consentaneum non est veræ pietati. Sicut ergo Solis exortu fugantur tenebræ & apparet distincta rerum omnium facies, sic etiam ubi Deus emergit per sui verbi doctrinam, necesse est procul facessere omnes Satanæ imposturas. Hæc autem duo capita apprime utilia sunt cognitu. Videmus enim ut multi non improbi quidem, sed stulti & inconsiderati homines putent se dare justum honorem Deo, etiamsi implicitri sint multis falsis erroribus, & à superstitionibus non abstineant. Alii qui magis astuti sunt, excogitant hanc rationem pacis, ut scilicet qui recte sentiunt, aliquid concedant & tyrannis & Pseudoprophetis: & ita vellent hodie nobis conflare novam religionem ex Papatu, & simplici Euangelii doctrina, & ita transfigurare Deum. Quoniam ergo videmus tam proclives esse mortales ad omnia miscenda, ut pura Euangelii simplicitas contaminetur variis figmentis, tenendum est hoc principium, non aliter posse Ecclesiam rite componi, donec omnes superstitiones fugatæ & rejectæ fuerint. hoc est unum.

Dein-

Deinde ex eo etiam alterum illud colligitur, verbum scilicet Dei non modo viam nobis monstrare, sed detegere omnes Satanæ fallacias: quia vix centesimus quisque sponte sequitur quod rectum est, nisi etiam admonitus fuerit quid sit cavendum. Non satis igitur esset pronunciari unum esse Deum, & fiduciam in Christo locandam esse, nisi accederet etiam altera pars, nempe quibus insidiis Satan ab initio deceperit miseros mortales: & hodie etiam quam variis artibus abduxerit simplices, & parum cautos à vero Deo, & implicuerit labyrintho superstitionum. nisi ergo sic moneantur homines, tantum dimidia ex parte verbum Dei illis proderit. Quisquis ergo volet præstare omnibus numeris boni & fidi pastoris officium, hoc propositum habeat, non modo ut abstineat ab omnibus impiis doctrinis, & simpliciter afferat quod verum est: sed etiam ut detegat omnes corruptelas, quæ adversæ sunt pietati, ut revocet homines ab omnibus fallaciis Satanæ: denique ut bellum ex professo gerat cum superstitionibus. Huc ergo tendit nunc Zacharias, quum dicit, *In illa die*, ubi scilicet Deus restituet Ecclesiam suam, *simul peritura nomina simulachrorum, sic ut non sint in memoria amplius.* Hac particula clarius exprimit quod jam dixi, nempe tunc statui purum Dei cultum ut decet, pietatem etiam suum gradum tenere, ubi omnes errores & imposturæ cessant, ita ut ne memoria quidem ulla supersit. Verum quidem est, nunquam posse ita aboleri superstitiones, quin fiat earum mentio. *Eze. 16. vers. 6.* Imo etiam hoc utile est: Recordaberis viarum tuarum, & pudefies, inquit Ezechiel. sed hac loquendi forma intelligit Zacharias, tantam fore detestationem superstitionum, ut populus etiam ad nomen ipsum horreat. Et hinc discere convenit quantopere Deo commendata sit puritas doctrinæ, quum scilicet vult nos quasi ad portentum aliquod horrere, ubi in medium profertur nomen idoli. Postea adjungit de falsis doctoribus: *Exterminabo*, inquit, *& Prophetas, & spiritum immundum è terra.* Hæc connexio notatu digna est, quia hinc apparet unde prodeant omnes errores, quum scilicet frenum laxatum est perversis doctoribus. Verum quidem esse fateor, ingenitum singulis semen omnium errorum, ita ut quisque sit sibi magister ad se fallendum. neque enim tantum propensi ad mendacium sumus, sed rapimur illuc quasi præcipites: hæc est naturæ pravitas. sed interea ubi grassatur licentia quidvis docendi, necesse est corrumpi totam pietatem, & sic misceri omnia, ut nihil differat lux à tenebris. Deus ergo hic admonet, non posse aliter stare Ecclesiam, nisi ubi prohibentur falsi doctores veritatem convertere in mendacium, & garrire pro libidine sua contra verbum Dei. & hoc diligenter notandum est. Videmus enim ut hodie nebulones quidam sumant principium illud, non esse liberam Ecclesiam, nisi impune quisque in medium proferat quod visum est: & summa est illis crudelitas, sumere pœnam de homine hæretico, quoniam volunt blasphemiis dari omnem licentiam. Sed hic ostendit Propheta Ecclesiam Dei non posse conservari in puro statu, denique non posse stare integram & incolumem, nisi compescatur eorum temeritas & audacia, qui audent pervertere sanam & sinceram doctrinam. Nunc tenemus summam hujus sententiæ, quod scilicet Deus, ut solus colatur, & quidem rite, tollet omnia idola & omnes superstitiones, vel profligabit: deinde, *quod etiam exterminabit omnes impios doctores*, qui pervertunt sanam doctrinam. Primo autem vocat Prophetas, deinde Spiritum immundum. Hic per concessionem vocantur Prophetæ, qui tamen indigni erant tam honorifico titulo. sed quia semper audacter jactarunt se impii homines, & non dubitarunt prætexere Dei nomen, ut audacius fallerent; hæc ratio est cur interdum Scriptura illis concedat nomen quod falso usurpant. Sic etiam nomen Spiritus interdum ad illos transfertur, Probate spiritus an ex Deo sint: Omnis spiritus qui negat Christum venisse in carne, ille est mendax. *1 Joan. 4. vers. 1.* Haud dubie Joannes sumpsit hanc loquendi formam ex communi usu, quia omnes falsi doctores plenis buccis sibi sumebant hunc titulum, quod revelatio esset Spiritus quicquid spargebant errorum. Esto igitur: sed estis spiritus mendaces. Nunc ergo, quod attinet ad vocem illam, non obscurus est Prophetæ sensus. Et exegetice etiam addidit spiritum immundum, ut discernat impuros illos canes à fidelibus Dei ministris: quasi diceret, Dicunt quidem se hausisse Spiritum è cœlo: sed est spiritus diabolicus, est spiritus immundus. Jam quum hoc Zacharias fore pronunciet in Ecclesia Dei, colligimus plusquam ridiculos esse Papistas, dum solo gradu honoris contenti, sibi arrogant summam potestatem, & volunt absque controversia audiri, tanquam organa Spiritus. Quid enim juris obtendunt? se esse vocatos à Domino. atqui eadem etiam ratio valere debuit pro istis nebulonibus, quos tamen profligari necesse fuit, ut iterum surgeret Ecclesia. Sequitur ergo non spectandum esse duntaxat quam personam sustineat quisque, & quo titulo sit insignis: sed quam rite se gerat, quam fideliter obeat suas partes & fungatur doctoris officio. Pergamus.

3. Et erit, quum prophetaverit vir (*hoc est, quispiam*) adhuc, dicent ad eum pater ejus & mater ejus qui eum genuerunt, Non vives, quia mendacium loquutus es in nomine Jehovæ: & transfigent eum (*vel confodient. nam habetur verbum illud* דקר, *quod heri vidimus*) pater ejus, & mater ejus, qui genuerunt eum, quia prophetaverit.

Eadem etiam est concessio in hoc versu, ubi de munere prophetandi agit Zacharias. Restringit enim totam hanc sententiam ad impios doctores, quoniam pro confesso sumit, tunc non fuisse locum servis Dei: quia scilicet conspiraverant inter se illi spiritus mendaces, ne quid purum vel integrum maneret in Ecclesia. Quoniam igitur tunc invaluerat perversa illa & diabolica factio, ideo Zacharias nominat Prophetas, acsi tales essent omnes, quia desierant audiri servi Domini in illa dissipatione, cujus fit mentio. Cæterum, hoc versu longius progreditur quam antea, tantum scilicet zelum fore in filiis Dei, ubi Spiritu ejus renovati fuerint, ut ne propriis quidem liberis parcant, quin manu sua eos occidant, ubi videbunt doctrinam Dei perverti. Non dubium est quin alludat Zacharias ad 13. caput Deut. ubi Deus exigit tam severum rigorem in tuenda pura doctrina, ut pater insurgat contra filium quem genuit: ut maritus uxorem suam ad mortem potius trahat, quam indulgens amori condonet impietatem, si uxor ad defectionem eum vel alios sollicitet. Dominus ergo vult pios omnes ardere tanto zelo tuendi legitimi cultus & pietatis, ut hic neque ulla cognatio, neque ulla propinquitas, neque ullus alius carnis respectus valeat, quominus pœnam singuli exigant de proximis suis, ubi & violari Dei cultum, & sanam doctrinam corrumpi viderint. hoc fuit Legis præscriptum. Quum autem ad tempus neglecta esset, imo etiam fere calcata religio, dicit Zacharias, fideles ubi resipuerint, tanto studio veræ pietatis fore præditos, ut neque pater neque mater tolerent impium errorem in filio suo, sed ad supplicium trahant: quia scilicet præferent carni & sanguini Dei gloriam, præferent aliis omnibus terrenis affectibus cultum illum, qui pretiosior nobis esse debet propria vita. Sed interim notandum est,

zelum

zelum hunc sub regno Christi probari Deo. neque enim Zacharias hic restringit suam doctrinam ad tempus Legis: sed ostendit quid futurum sit exoriente Christo, nempe quod iterum ardebit in piorum omnium cordibus zelus ille, qui fere extinctus fuerat. Sequitur ergo non modo Legem illam fuisse Judæis positam, quemadmodum nugantur fanatici homines, qui vellent hodie sibi permitti orbis turbandi licentiam: sed extenditur ad nos etiam eadem Lex. nam si hodie merito puniuntur & fures & latrones, & venefici: certe qui animas quantum in se est jugulant, qui venenis suis inficiunt puram doctrinam, quæ est spiritualis cibus: qui Deo eripiunt suum honorem, qui confundunt totum ordinem Ecclesiæ: certe illi impune evadere non debent. Satius enim esset concedere licentiam & latronibus, & veneficis, & adulteris, quam sinere blasphemias quas evomunt impii adversus Deum, sic grassari absque ulla pœna & absque ulla coërcitione. sed hoc satis clarum est ex Prophetæ nostri verbis. Et parum etiam considerate faciunt qui gentis suæ respectu statim uruntur. quum coguntur fideles ministri & pastores monere populum, ut sibi à Satanæ artibus caveat, vellent sepeliri omnem memoriam: quia hoc odiosum est, quia hoc ad infamiam redundat. Quid si trahendi essent ad supplicium filii ipsorum? quibus oculis possent hoc cernere, etiamsi clausi domi manerent, quando non possunt audire liberam vocem à Pastore suo, ubi vident coargui errores impios? quos videmus non dico tantum in vicinia nostra, sed etiam in sinu nostro grassari, & in media hac Ecclesia. Ergo agnoscant illi suam stultitiam, ut discant induere novum animum, ut scilicet pluris faciant gloriam Dei, & puram doctrinam pietatis, quam suos illos carnales affectus, quibus nimium tenentur impliciti. Et hæc ratio etiam est cur dicat Propheta, *qui genuerunt eum*, ac bis repetat. quemadmodum etiam non frustra disertis verbis Deus hoc addere voluit: neque maritus uxorem quæ dormit in sinu ejus sinet impune evadere: neque pater filio suo quem genuit ignoscet, neque etiam mater propriæ soboli quam aluit, quam gestavit in utero. Hæc omnia dicuntur, ut discamus obliviscí

Deut. 13. vers. 6, 9.

quicquid mundi & carnis est, ubi vindicanda est nobis Dei gloria, & puritas doctrinæ. Jam satis clare ostendit Propheta de falsis doctoribus hoc totum debere intelligi: *quia mendacium loquutus es in nomine Jehovæ*, inquit. Simul tamen atrocitas sceleris hic notatur. nam si rite expendimus quid sit loqui mendacium in nomine Jehovæ, certe hoc magis detestabile erit, quam vel jugulare hominem innoxium, vel interficere hospitem suum veneno, vel manus violentas afferre patri suo, vel rapere alienum. Quæcunque igitur poterunt numerari scelera non pervenient ad hoc crimen, nempe ubi Deus ipse trahitur ad tantam contumeliam, ut mendacio serviat. Quid enim magis Deo proprium est, quam sua veritas? nam & vult etiam sub hoc titulo à nobis coli. Deus veritas est. jam qui corrumpit puram doctrinam, nonne perinde est quasi substitueret diabolum loco Dei? aut vellet transfigurare Deum, ut nihil differat à diabolo? Nunc, quemadmodum jam dixi, cumulus omnium scelerum non perveniet ad istud tam horribile & prodigiosum flagitium. Quanto enim præcellit omnes mundi divitias salus animarum? deinde quanto præstantior est Dei cultus & fama & opibus mortalium? Adhæc ipsa religio, quæ nobis pignus est æternæ vitæ, nonne quodammodo absorbet quicquid expetitur in mundo? sed sacrosanctum nobis esse debet nomen Dei, cujus sanctificationem quotidie, & assiduis votis poscimus. ubi ergo profertur mendacium in nomine Dei, nonne, quemadmodum jam dixi, Deus trahitur violenter, ut subeat diaboli vicem, & jam renunciet sibi, & Deus esse desinat? Videmus ergo consilium Prophetæ, ubi ostendit nullum esse veniæ locum, dum impii sic petulanter insurgunt, ut puram doctrinam pervertant, & ita misceant omnia, ut religio prorsus intereat. Addit, *Configent eum pater ejus, & mater ejus, qui genuerunt eum.* Multo hoc durius est, propriis manibus filium interficere, quam si ad judicem deferrent, & deinde quiescerent. atqui Propheta ex Lege hoc sumpsit, nempe tantum zelum requiri à fidelibus, ut si opus est exterminent è mundo pestes istas, quæ Deum spoliant suo honore, & conantur obruere lucem veræ & integræ pietatis. Sequitur,

4. Et erit in die illa, pudefient Prophetæ quisque à visione sua, ubi prophetaverint: & non induent vestem pilosam ut mentiantur.

Prosequitur eandem sententiam Zacharias: sed aliis verbis, & alio etiam loquendi genere: tantam fore intelligentiæ lucem, ut cogantur erubescere qui prius se pro Ecclesiæ luminibus venditarunt. Et simul ostendit unde tot & tam crassi errores nati fuerint quum pessundata esset tota religio, quia scilicet Satan velaverat omnium oculos & mentes, ut non discernerent inter album & nigrum. Talis etiam inscitia fons omnium errorum fuit in Papatu. quanta fuit in populo ipso stupiditas, quum promiscue admitteret quicquid ausi fuerant obtrudere impii doctores? & in ipsis Episcopis, & in toto illo fœtido Clero, quanta etiam insulsitas fuit, ut nihil differrent ab asinis? nam opifices ipsi, imo bubulci superarunt multos sacrificos, & multos Episcopos, communi saltem prudentia. Quum ergo tanta esset ruditas in illis asinis, non potuit ullum discrimen esse veri & falsi. & tunc quum gestarent pretiosos annulos, deinde etiam insignes essent bicorni mitra & infulis: præferrent etiam suum pedum, & splenderent pontificali ornatu: ita perstricti erant simplicium oculi, ut omnes putarent novos quosdam deos delapsos esse è cœlo. Superbiebant igitur sine modo magnifici illi Prælati, donec larvam detraxit Deus. nam hodie satis cognoscitur eorum inscitia: & nemo est ex plebe, qui jam fallatur. Unde igitur fit, ut adhuc demersi sint multi in erroribus suis? nempe quia ita volunt: claudunt oculos ad certam lucem. Reges ipsi, & qui aliqua auctoritate pollent in mundo, volunt sordere, & insipidi sunt ad omnem fœtorem: quia timent, ne, si quid novetur, statim plebs tumultuandi occasionem arripiat. quoniam ipsi volunt manere quieti, hinc fit scilicet ut tueantur pertinacia diabolica superstitiones, quarum satis superque convicti sunt. Populus etiam ipse neque Deum curat, neque sollicitus est de sua salute. Hinc fit ergo ut omnes fere à minimo usque ad maximum agnoscant rudissimos esse asinos qui vocantur Prælati, & interea subjiciant se eorum tyrannidi. Quicquid sit, Dominus tamen detexit probrum eorum qui paulo ante adorati fuerant. Hoc prædicit nunc Zacharias, *Pudefient*, inquit, *omnes Prophetæ die illo, quisque à visione sua quum prophetaverint.* Et concessio, de qua jam diximus, gratia non caret. Quum enim conscenderent suggestus rabulæ illi monachi ante annos 30: deinde etiam quum Prælati, hoc est, histriones illi peragerent sacros suos ritus: nihil illic fuit nisi divinum & cœleste. Magno igitur supercilio jactabant se esse & Angelos Dei, & ministros, & vicarios, & pastores: quanquam fere sordebat illis nomen pastorum: sed erant Christi vicarii, erant Angeli. denique nihil non sibi sumere ausi sunt. Propheta deridet hanc superbiam, quum dicit, Bene, erunt Prophetiæ omnes eorum nugæ, quicquid balbutiverint, hoc habebitur ad tempus pro oraculo: sed ubi ita prophetaverint, tandem *Dominus pudefaciet eos, & quemque à visione propria.*

Sequi-

Sequitur, *Et non vestient se amplius pilosa veste, ut mentiantur:* hoc est, non erunt solliciti de retinendo suo honore & fama, sed libenter decedent ab illa existimatione quam sibi falso acquisierant. Apparet ex hoc loco Prophetas indutos fuisse veste sordida & pilosa. Quanquam non satis apte citant interpretes locos ex Prophetis, ubi jubentur induere saccum & cilicium: nam Isaias in multis vaticiniis non fuit indutus sacco vel cilicio: sed quum aliquid triste nunciaret. Idem etiam dicendum est de Jeremia, qui jussus est nudus incedere. sed hoc fuit in communi usu, ut Prophetæ contenti essent veste pilosa, hoc est, plebeia & ignobili. Etsi enim libertas est in rebus externis, servanda tamen est aliqua moderatio. nam si nunc docerem in habitu militari, hoc posset facile refelli ipso communi sensu. Non opus est doctrina ex qua discatur hæc honestas & commune decorum. sic ergo veri Prophetæ assueverant pilosis vestibus, ut ostenderent se parcos & frugales esse tam in victu quam in vestitu. Interea non captarunt famam sanctimoniæ, quasi præcellerent ob solam vestem: quemadmodum hodie Monachi sancti sunt in sua cuculla & similibus nugis. Non fuit ergo hic Prophetis scopus: sed tantum ut ipso habitu ostenderent nihil sibi aliud esse propositum, quam servire Deo, & ita esse à mundo segregatos, ut totos sese addicerent suo ministerio. Jam imitabantur eos Pseudoprophetæ: ideo dicit Zacharias, *Non induent amplius vestem pilosam:* hoc est, non præ se ferent amplius habitum Propheticum. Hæc summa est, non reprehendi in Pseudoprophetis vestem ipsam, quemadmodum quidam parum considerate arripiunt hunc locum, ut damnent & vestes oblongas, & quicquid displicet eorum morositati: sed Propheta simpliciter significat, ubi illuxerit puritas doctrinæ, & vera religio obtinuerit suam dignitatem, tunc non fore amplius locum falsis doctoribus: quia sponte discedent ab officio, neque amplius fallere tentabunt vulgus imperitum. hæc igitur genuina est Prophetæ sententia: ideo dicit, *Ut mentiantur.* Videmus ergo propter certum finem damnari pilosas vestes, nempe ut lateant sub pelle ovium lupi rapaces, ut vulpes sese insinuent sub aliena specie. hic finis damnatur à Zacharia, non autem ipse vestitus. Postea adjungit,

5. Et dicet, Non sum ego Propheta: vir agricola ego sum: quia Adam (*vel homo*) docuit me pastorem esse à pueritia mea.

Resipiscentiam hoc versu clarius exprimit. Paulus, ubi hortari vult fideles ad vitæ novitatem, dicit, Qui furatus est, non furetur amplius: magis
Ephes. 4. vers. 28. autem manibus suis laboret, ut subveniat aliorum egestati. Duas partes illic resipiscentiæ notat Paulus, nempe ut fures abstineant ab omni maleficio & injuria: deinde ut studeant etiam labore suo succurrere aliis, & levare eorum necessitatem. Sic etiam utrumque membrum prosequitur Zacharias, quod scilicet Pseudoprophetæ cedent à munere suo: deinde quod operam libenter impendent labori justo & sancto, ut sine fallacia & noxa seipsos alant, & succurrant etiam suis fratribus. Dixit jam de priori parte, & iterum repetit, *Non sum Propheta.* hoc igitur principium est resipiscentiæ, ubi à mendaciis cessant qui prius fuerant quasi Satanæ organa ad decipiendum, & ita imponunt finem suis erroribus. Jam sequitur progressus, nempe quod qui prius in otio vivebant & deliciis sub sanctimoniæ prætextu, graviter sese dabunt ad laborem, & non erunt amplius pigri ventres ut antea, sed victum sibi legitimum acquirent justo & licito labore. Non satis igitur fuisset dicere, *Non sum Propheta*, nisi hoc fuisset additum, *Ego sum agricola:* hoc est, Ego paratus sum ad laborem, quo & meipsum alam, & subveniam etiam fratribus meis. Reformatio dimidia forsitan hodie apud multos locum haberet. si hoc certum esset multis Monachis, semper pinguem illis saginam fore in claustris: si etiam cornuti Episcopi & Abbates hoc certum haberent, nihil sibi periturum sui quæstus & lucri, facile concederent Euangelio cursum. Sed secunda pars reformationis nimis dura est, ubi scilicet sudandum & laborandum est: hic venter non habet aures, quemadmodum dicitur veteri proverbio. & tamen videmus quid dicat Propheta, eos scilicet vere & ex animo resipiscere qui non tantum abstinent ab imposturis, sed etiam qui parati sunt victum sibi acquirere, ubi agnoscunt se fraudasse pauperes, & alimenta sibi quæsita prius fuisse ex rapinis & furtis. Loquitur autem haud dubie Propheta de impostoribus, quorum tunc magna erat turba apud Judæos: sicuti & mulieres etiam jactabant se esse donatas Prophetico spiritu: & bellandum fuit veris Dei Prophetis contra illas præstigiatrices vel sagas, quæ eo usque se ingesserant rebus turbatis & confusis, ut sumerent sibi docendi officium. Quum ergo tunc multi ignavi ventres sese pascerent ex superstitione, merito Propheta eos remittit ad agriculturam. quemadmodum hodie multi fraterculi occultant suam inscitiam sub cucula, etiam sacrifici omnes Papales sub sacra illa veste, ut vocant. atqui detracta larva facile esset deprehendere illos esse rudissimos asinos. Nunc si agnoscant se fuisse impostores, ut Dominus satis detexit eorum turpitudinem, quid superest nisi ut sponte subeant quod hic docentur? nempe ut fiant ex Prophetis agricolæ. Quantum attinet ad finem versus, quidam retinent nomen Adam, alii vertunt Hominem: & generaliter etiam Adam Hominem significat in Scriptura. Sed qui putant Zachariam loqui de primo homine, adducunt hanc rationem, quod sicuti injuncta fuit humano generi hæc necessitas post lapsum, ut in sudore vultus sui comederet panem suum, ita etiam *Gen. 3. vers. 19.*
omnes posteros sic fuisse edoctos ab Adam primo suo parente. sed videtur hæc interpretatio nimis longe petita. Ego igitur indefinite accipio: quasi diceret, Ego non fui edoctus à magistro aliquo, ut possem ad munus Propheticum sufficere: sed versatus sum cum agricolis: & ita profeci, ut possim pascere oves aut boves: ego quidem minime idoneus sum ad obeundas doctoris partes. simpliciter ita accipio. Quantum attinet ad verbum קנה, הקנני significat Possidere & acquirere: sed quoniam מקנה deducitur ab hoc verbo, quod significat gregem ovium, vel armentum, ideo huc inclinant doctissimi quique interpretes, Docuit me homo possidere oves & boves. ego tamen libentius vertere auderem, Docuit me homo pastorem agere, quemadmodum jam dixi. Summa est, ubi detexerit Deus inscitiam quæ grassata fuit in Ecclesia, sic ut tenebræ errorum quasi obruerent omnem lucem pietatis, tunc qui resipiscent fore ita modestos, ut minime pudeat ipsos fateri suam inscitiam, & testari se fuisse impostores quantisper hoc fallaci prætextu abusi sunt, quod scilicet essent Prophetæ. Requirit igitur hic Spiritus Dei hanc modestiam ab omnibus qui in illis fæcibus demersi ad tempus fuerunt, ut si videant se non esse aptos ad docendum, dicant, Ego non fui in schola: ego bestia eram; & tamen volui videri doctissimus magister: sed tunc stupor populi velavit meam ignominiam. nunc autem lux doctrinæ nobis affulsit, quæ cogit me ad pudorem: & ideo jam fateor me non esse dignum qui audiar in cœtu, quia paratus sum manus meas potius exercere vili & sordido labore, ut inde mihi victum acquiram, quam amplius decipere, sicuti hactenus feci.

Da

Da omnipotens Deus, quando dignatus es luce Euangelii tui hodie nos educere ab horrendis illis tenebris in quibus misere jacuimus, & ita nobis conspicuam reddere faciem tuam in unigeniti Filii tui persona, ut tantum nostra ingratitudo impediat, quominus transfiguremur in gloriam tuam cœlestem; da, inquam, nobis sic proficere in hac luce doctrinæ, ut quemque superioris suæ inscitiæ pudeat: libenter & ingenue fateamur nos fuisse oves perditas donec revocati sumus in viam salutis manu tua, & sic progrediamur in cursu sanctæ tuæ vocationis, donec tandem colligamur omnes in cœlum, ubi non lucebit tantum nobis doctrina, quæ secundum modulum carnis nostræ nos regat, sed etiam affulgeat nobis splendor gloriæ tuæ, & conformes nos reddat tibi, per eundem Christum D. N.; Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA PRIMA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XIII.

6. Et dicet ad eum, Quid plagæ istæ inter manus tuas? & dicet, Quia percussus sum in domo amicorum meorum.

HIc Propheta, ut absolvat sententiam quam heri cœpimus exponere, dicit talem fore disciplinam in novo populo postquam resipuerit, ut privatim singuli in suis ædibus castigent filios suos & cognatos. hoc autem signum est perfecti zeli, ubi non tantum Judices officio suo funguntur, ut scelera vindicent, sed etiam privati homines adjuvant quisque pro sua virili ordinem publicum. Verum quidem est, non permitti nobis jus gladii, ut qui peccavit pœnam ab amico sustineat: sed quia hoc etiam semper Lege Dei permissum fuit, ut amici castigationem infligerent, si res non veniret in publicum judicium; ideo Zacharias ad morem illum receptum alludens, dicit, etiamsi non trahantur ad pœnam capitalem qui abusi sunt Prophetico nomine, & sparserunt falsos & impios errores, tamen tale fore studium pietatis, ut amici privatim castigent quoscunque reperient tales. Siquis objiciat, contraria esse hæc duo, Pseudoprophetas occidi, & verberibus tantum vel plagis castigari: respondeo, Zachariam non tam exacte de genere & modo supplicii loquutum: sed ita contexuisse sermonem, falsos doctores etiam judicio parentum mortis reos fore. Quod si clementissime tractentur, pœnas tamen daturos, ut tota vita mutili sint, ac cicatrices semper gestent in signum ignominiæ. Interea ex responso colligimus notari rursus veram pœnitentiam: *Dicet*, (est indefinitus modus verbi) hoc est, ubi dictum fuerit, *Quid sibi volunt plagæ istæ inter manus tuas? tunc dicet, Ego percussus fui apud amicos.* Ostendit Propheta eos qui prius deceperant populum, ita fore novos homines, ut patienter ferant correctionem, etiamsi videri possit asperior, quemadmodum ubi vulneratæ sunt & transfixæ manus: dicit tamen pœnam, quæ per se videtur acerba, fore illis mitem, quia scilicet præditi erunt mansuetudine, ut libenter sustineant se corrigi. Quidam hoc traxerunt ad Christum, quia dixit Zacharias manibus inflicta esse vulnera: sed illud est nimis frivolum, quia satis constat sermonem prosequi de falsis doctoribus, qui abusi fuerant Dei nomine ad tempus. Quum ergo dicunt amicos fuisse à quibus fuerunt percussi, agnoscunt se dignos fuisse tali pœna, neque obmurmurant, neque objiciunt ullam querimoniam. Sequitur nunc,

7. Gladie, (*vel framea*) expergiscere super pastorem meum, & super virum socium meum, dicit Jehova exercituum. percute pastorem, & dispergentur oves: & reducam manum meam super parvulos.

Quod hactenus disseruit Propheta jucundum erat & delectabile auditu, quoniam pollicitus est fore expositum fontem quo expiarent omnes sordes suas Judæi: & Deum postquam illis esset placatus, fore beneficum. Quum ergo tam lætum & felicem statum promitteret, potuit arripi sermo ille, etiam à bonis & veris Dei cultoribus, quasi conditio Ecclesiæ post id tempus futura esset immunis ab omni molestia & incommodo. ergo anticipat Zacharias, & ostendit non sperandam esse felicitatem quam promisit, quasi fideles exempti forent ab omni pœna: quia interim Deus Ecclesiam duriter affliget. quamvis ergo promiserit Deum fore liberalem Ecclesiæ suæ, ostendit tamen permixtas fore multas ærumnas prosperitati: ut se comparent fideles ad omnia perferenda. Videri quidem posset abruptus sermo, sed singula membra inter se optime cohærent: quia sic temperat Deus beneficia quibus prosequitur Ecclesiam in mundo, ut semper eam exerceat variis modis. Præsertim hæc admonitio fuit necessaria, quum instarent gravissimæ afflictiones: ut facile patet ex historiis, tunc gentem illam fere fuisse obrutam desperatione, ubi propinquus erat adventus Christi. hæc igitur ratio est cur Propheta res primo intuitu contrarias ita conjungat. Nam quod hactenus promisit, huc tendebat ut fideles parati essent ad omnia toleranda, quoniam in propinquo erat liberatio. sed interim oportuit disertis verbis ipsos animari ad constantiam, ne extremis malis quæ tunc instabant succumberent. Summa est, antequam Dominus Ecclesiam suam repurget atque revocet in perfectum ordinem, gravissimas clades fore intermedias: quoniam accidet horrenda dissipatio, ubi Deus pastores ipsos percusserit. & apostrophe ista multam in se emphasin continet quum Deus gladium compellat, qui tamen sensu caret. plus est quam si dixisset, Gladius excitabitur super pastores & super ministros meos: & sic fiet ut totus grex dispergatur. Hæc figura, dico, plus habet efficaciæ ubi verba ipsa Deus ad gladium dirigit: *Gladie* ergo, *expergiscere*: quasi gladius torperet, vel esset similis homini somniculoso, dicit, *Expergiscere*, evigila, *gladie*. Quomodo? *super pastorem meum.* Nostri fere omnes restringunt hunc locum ad personam Christi, quia Matth. 26. citatur sententia illa, Percutiam pastorem, & dispergentur oves. sed non videtur solida esse ratio, quia quod de pastore dicitur, potius extendi probabile est ad ipsum ordinem totum: quemadmodum ubi dicit Deus, Prophetam excitabo vobis è medio vestrûm, certe illic non fit mentio unius Prophetæ solum, sed complectitur Deus omnes Prophetas: acsi diceret, Nunquam destituam vos salutis doctrina, & singulis ætatibus ostendam me gerere curam vestri: quia semper aderunt Prophetæ, quorum ore declarem me vobis esse propinquum. Locus ille citatur de Christo, & aptissime: quoniam ex ejus Spiritu loquuti sunt Prophetæ omnes:

Mat. 26. vers. 31.

Deut. 18. vers. 15.

omnes: & ipse tandem apparuit, & per os ejus familiariter demum loquutus est nobiscum Pater cœlestis, & quasi pleno ore explicuit totam mentem suam, quemadmodum dicitur primo ad Hebræos capite, Multis modis olim & sæpius loquutus est Deus patribus per Prophetas: nunc autem extremis temporibus per unigenitum Filium suum. Sicuti ergo Christus primatum obtinet inter Prophetas, & ideo bene aptatur ad illum locus Mosis: ita etiam quoniam pastorum est princeps & caput, merito hoc competit in ejus personam. sed generalis tamen est Prophetæ doctrina. In summa, Deus minatur ac denunciat fore horrendam dissipationem in populo, quoniam privabitur suis pastoribus, ita ut gubernatio vel confusa sit vel nulla. & nomen עמיתי etiam verterunt alii Contribulem, alii Consanguineum, alii Cohærentem Deo, quoniam persuasum erat locum hunc non nisi de uno Christo intelligi posse. sed sumpserunt, ut jam dixi, falsum principium. Græca translatio habet τὸν πολίτην, Civem. Alii vertunt, ut Theodotion, σύμφυλον, hoc est, Contribulem. Hieronymus maluit, Cohærentem mihi. עמיתי Hebræis significat Socium, vicinum vel familiarem, & quisquis nobis conjunctus est aliquo jure. Non dubito quin Deus hoc titulo insigniat pastores, quoniam per ipsos repræsentabat se populo. & quo quisque magis eminet, eo est propinquior Deo, ut scimus. Unde & Reges & Judices & quicunque præfecturam obtinent, vocantur ejus filii. sic etiam pastores vocantur ejus socii, quia scilicet impendunt suam operam ædificandæ Ecclesiæ. Ille summus est Pastor: sed utitur suis ministris ad opus suum exequendum. hæc ratio est cur vocentur socii Dei, propter conjunctionem scilicet, quia sunt cooperarii Dei, quemadmodum Paulus etiam docet. (1 Cor. 3. vers. 9.) Denique eodem sensu vocat Propheta pastores Dei socios, quo Paulus vocat ipsos συνεργοί. Jam postquam dixit permitti gladio, ut surgat contra pastorem, imo mandari has vices, mox addit, *Dispergentur oves*. Videmus ergo describi his verbis calamitatem quæ timenda erat, & quam non potuit effugere populus ille, ut fideles non percellerentur nimium, quasi Deus falleret datam fidem: sed starent firmi inter illas gravissimas turbas & violentos motus. Quamvis ergo propinqua esset dissipatio, jubet Zacharias fideles stare firmos, & patienter ac quietis animis expectare, dum rursus ostendat Deus se esse propitium, & appareant etiam signa favoris ejus, de quibus ante disseruit. Videmus quo tendat Prophetæ consilium. sed jam primo notandum est, hoc certum esse præsagium ruinæ & interitus populi, quum tolluntur è medio pastores: quia ubi Deus vult nos tueri salvos, utitur instrumento illo, hoc est, excitat fidos doctores, qui præsint ipsius nomine: gubernat etiam eos Spiritu suo, & facit ut retineant gradum suum & stationem. ubi autem illos percutit, jam non modo derelinquit populum, sed ostendit se esse scelerum ultorem, ut populus ipse pereat. huc tendunt Prophetæ verba. Cæterum, jam attigi fuisse hoc impletum in Christo, quemadmodum ad se accommodat hunc locum: quia fugerunt ab eo discipuli omnes. quamvis facerent exiguum gregem, ut erant paucissimi numero, tamen fuerunt dispersi & profligati. Illic ergo quasi in speculo apparuit quam vere dictum fuerit à Zacharia, dissipationem propinquam esse, ubi pastor percutitur. Jam per nomen Gladii intelligit afflictionem: quia etsi Christus gladio vulneratus non fuit, tamen crucifixio & mors violenta hic apte notantur per nomen Gladii. Sequitur in fine versus, *Reducam manum meam ad parvulos*. Quidam exponunt parvulos semper fore obnoxios multis malis, quia Dominus semper manu sua ferulam tenebit qua eos castiget. sed minime dubito Prophetam longe aliud velle, nempe fore locum misericordiæ Dei, ubi corpus populi fuerit quasi laceratum in multas partes. nam poterant animos dejicere omnes pii, quum pastores sublati essent, deinde quum populus esset similis gregi erratico. Deus ergo occurrit, & testatur manum suam fore super illos miseros & pauperculos, qui fere oppressi erant malorum congerie. Hic etiam locus nobis valde utilis est ad præsentem statum Ecclesiæ. videmus enim ut Deus pridem absciderit pastores omnes, ut Ecclesia, quæ vocatur, esset quasi truncum corpus. Jam etiam videmus ut sæpe Deus spoliet bonis & fidis pastoribus eos qui abusi sunt sua doctrina, vel eam repudiarunt impio contemptu. Possemus ergo hic terreri, & abjicere omnem fiduciam salutis, nisi in memoriam veniret quod hic docet Zacharias, nempe quamvis Ecclesia sit contemptibilis in mundo, quamvis pauci numero sint fideles, & omnes calamitosi, tamen manum Dei fore super eos, ut scilicet iterum colligat sibi Ecclesiam ex laceris membris. Hæc summa est. Sequitur,

8. Et erit in tota terra, dicit Jehova, portio duæ (*vel duorum*) in ea excidentur, morientur, & tertia residua erit in ea.

Prosequitur eandem sententiam. Admonet enim fideles, quamvis statuerit Deus Ecclesiam suam restituere, & benedictio etiam ejus futura sit conspicua, non tamen procul abesse gravissimas afflictiones: quasi diceret, Deus & serenum cœlum & temperiem aëris vobis dabit, ut terra proferat fruges suas: sed tamen imminet gravis tempestas, & non eritis immunes à procellis & grandinibus. Cæterum, ubi Deus vastaverit partem agrorum, benedicet segeti vestræ & vitibus, ita ut suppetat vobis victus ad sufficientiam. sic etiam hoc loco, Deus Ecclesiam suam proteget, deinde propitius erit, quia abluet omnes sordes scelerum, & dabit vobis fidos pastores, ubi abstulerit omnes imposturas Satanæ: sed interea manent vos gravissimæ afflictiones, & expectanda est dura conditio & difficilis ad tolerandum: quoniam Deus videbitur populum suum velle perdere. talis erit dissipatio. hac ratione dicit fore in tota terra gravissimas clades: *Quoniam duæ partes*, inquit, *morientur, tertia duntaxat restabit*. Nunc videmus quam bene hæc conveniant, atque ut fluat contextus Prophetæ. Denique significat quod antehac promisit de futura Dei gratia, non spectare ad promiscuum vulgus & totum corpus populi: sed ad fideles, quos eripiet mirabiliter Deus ab interitu. nam ex populo Deus servabit tertiam partem duntaxat: duas autem jam decrevit perdere. Nunc minime ambiguum est Prophetæ consilium. sed hinc colligimus, quæcunque Deus quotidie promittit Ecclesiæ suæ, non extendi indifferenter ad omnes: quoniam multi falso obtendunt ejus nomen: ipse autem suos agnoscit, quemadmodum dicit Paulus: ideoque hortatur ut (2 Tim. 2. vers. 16.) discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Sciamus ergo minime spectare ad hypocritas promissiones gratiæ Dei: quoniam etsi decrevit benigne & humaniter agere cum Ecclesia sua, non tamen desinit eam extenuare, ut tertia pars duntaxat salva maneat. ideo quoties de misericordia Dei erga Ecclesiam agitur, & de auxilio, semper occurrat nobis ista purgatio de qua nunc Zacharias loquitur, quod scilicet Deus abscindet tertiam partem, nempe quum major numerus semper in exitium suum ruat. Satis igitur est tertiam partem eripi ab interitu: quia hæc sententia proprie referri debet ad regnum Christi, ut ante visum est. Ad verbum legitur, *Os duorum*. sed metaphorice פי accipitur pro Parte. Portio ergo ex duabus in ea: vel, *Duæ portiones in ea* (nam numerus pluralis conjungitur cum singulari, ut sæpe fit) peri-

peribunt, *excidentur*. nam repetit Propheta sub duobus verbis excidium & cladem duarum partium כרת significat Excidere: deinde גוע significat Mori & pessum ire. neque tamen, quamvis rem unam intelligat duobus verbis, supervacua est repetitio. nam potuit hoc videri & durum & absurdum, ex populo Dei tantum superstitem fore partem tertiam. Ista imminutio Ecclesiæ potuit exasperare multorum animos, & potuit etiam videri fere incredibilis. ideo Propheta ut confirmet quod per se paradoxon erat, dicit, *Morientur, peribunt*: ita decretum est, neque litigandum est vobis cum Deo. nam devoti sunt exitio plures quam qui manebunt salvi. *Tertia* ergo *pars superstes erit in ea*. Sequitur,

9. Et ducam (*vel venire faciam*) tertiam partem per ignem: & conflabo eos sicuti conflatur argentum: & examinabo eos sicuti probatur aurum: ipse invocabit nomen meum, & ego respondebo ei: & dixi, (*vel dicam*) Populus meus est: & ipse dicet, Jehova Deus meus.

Hic longius procedit Zacharias, nempe ubi absciderit duas partes Deus è populo, tamen tertiam sic fore salvam, ut probetur multiplici examine, & sustineat varias afflictiones. Quantum ad duas partes spectat, Dominus non afflixit eas ut ad pœnitentiam flecteret, sed voluit in totum perdere. Tertia pars ergo duntaxat servatur in salutem: & tamen necesse est hanc quoque purgari multis afflictionibus. Valde utilis est hæc doctrina: quoniam primo ex ea colligimus non tantum ex orbe toto multos in exitium trahendos esse, sed ex medio Ecclesiæ sinu: quia si trecenti profitentur se Deum colere, dicit Zacharias centum duntaxat fore salvos: quia in turba multi sunt semper hypocritæ, imo grana latent sub paleis & quisquiliis. Necesse est igitur pessum ire & addici æternæ morti plures quam serventur: dico etiam in ipso ovili. Nunc discamus non æmulari impios, etiamsi prosperitas eorum nos urat ac sollicitet ad dolorem. Putamus illos esse beatos, quoniam dum illis parcit Deus & eos sustinet, nos derident, & insultant nostris miseriis. sed hic Spiritus sanctus nos hortatur ad ferendas patienter afflictiones: quia etiamsi ad tempus felicitas impiorum nos pungat, tamen pro-
Psal. 37. vers. 1. nunciat Deus ipse illos saginari ut mactentur paulo post ubi contraxerint multam pinguedinem. hoc est unum. Deinde additur secundo, postquam perierit major pars mundi & Ecclesiæ, (saltem quæ obtendit tale nomen) nos non posse aliter retineri in officio, nisi subinde Deus nos castiget. Veniat igitur nobis in mentem quod dicit Paulus, nos castigari à Domino, ne una cum mundo pereamus. & similitudines quas usurpat Propheta in hunc finem tendunt. Dicit enim, *Ducam eos per ignem*. Loquitur hic de eximiis, quos Deus ad salutem elegit, & quos reposuit ut salvi maneant. Dicit tamen ideo illos fore salvos per ignem: hoc est, per duras ærumnas. sed finem ipsum clarius exprimit, quod scilicet *probabit eos tanquam aurum & argentum*. nam & stipula in ignem
Matth. 3. vers. 12. conjicitur & paleæ, quemadmodum Joannes Baptista docet: verum sine profectu, quia & quisquilias & paleas consumit ignis, & quicquid corruptibile est. ubi autem aurum & argentum conflatur & purgatur, hoc fit ut major eniteat puritas: deinde ut quod est pretiosum in istis metallis, melius constet: quoniam ubi extrahitur argentum è suis venis, nihil fere differt à terra: idem est de auro. sed fornax sic purgat sordes in auro & argento, ut obtineat suum pretium & excellentiam. dicit igitur Zacharias, quum Deus fideles suos in ignem conjicit, hoc facere paterno consilio, ut scorias exurat: & ita fint vere aurum & argentum qui prius sordebant, vel in quibus redundabat multa superfluitas. Videmus ergo hic discerni electos Dei, & qui vere inter filios ejus censentur, à reprobis: quamvis prætexant falso & Dei ipsius nomen & ejus cultum. Cæterum, non pugnat hic
Jes. 48. vers. 10. locus cum illo Jesaiæ, Non purgavi te quasi aurum & argentum, totus enim fuisses consumptus: quia etsi Deus examinat electos suos igne afflictionum, tamen modum imponit: quia deficerent prorsus, si ad vivum vellet eos purgare. interim tamen necesse est transire per hoc examen de quo nunc loquitur Propheta. & ita nobis hic pingitur Ecclesiæ status, quod scilicet oporteat semper & assidue purgari, quia toti immundi sumus. deinde postquam nos Deus suo Spiritu abluit, adhuc tamen multæ immunditiæ in nobis resident: præterea alias atque alias contrahimus: quia fieri non potest quin multa contagio ad nos perveniat ex tot vitiis quibus undique sumus circumdati. Jam adjungit, *Ipse invocabit nomen meum, & ego respondebo ei*. hac consolatione mitigat Deus quod per se fuisset asperum & molestum. Durum est cernere tot horribiles ruinas, quum Deus pessundat majorem partem orbis, & in Ecclesiam ipsam perrumpit ejus vindicta, sic ut severitas ejus undique nobis metum incutiat. sed accedit etiam illud secundum, nos scilicet quotidie sentire ignem, quasi Deus vellet nos urere, quamvis non consumat. ergo Propheta ostendit quomodo dulcescant nobis omnes miseriæ, & tristitia non sit nimium gravis: quia scilicet exercemur cruce & ferulis ac castigationibus Dei ad invocationem nominis ejus. Invocationem sequitur exaudicio: qua nihil magis optabile est. jam ergo à fructu demonstrat Propheta, non esse cur fideles obmurmurent Deo, vel impatienter ferant sua mala, quoniam purgati jam possunt serio ad eum confugere. Si quispiam roget, Annon Deus posset Spiritu suo adducere electos ad veram pietatem? Quorsum igitur ignis iste afflictionum & tam durum examen? non agitur hic neque etiam disputandum à nobis est quid possit Deus: sed contenti simus hoc ejus decreto. Vult igitur suos adducere hac ratione, ut scilicet transeant per ignem, & examinentur variis afflictionibus, quo pure nomen ipsius invocent. Interea discendum est hanc esse veram præparationem, qua Dominus ad se revocat electos suos, & format etiam ad sincerum pietatis studium, quum scilicet cruce & variis pœnis eos exercet. nam prosperitas instar est rubiginis. Non possumus ergo ad Deum respicere claris oculis, nisi purgati. Purgatio autem, quemadmodum jam dixi, pendet ab illo Dei consilio, quo decrevit Ecclesiam suam cruce domare. ergo de primo ad ultimum necesse est nos esse obnoxios ferulis Dei, ut eum ex animo invocemus: quia animi nostri rebus secundis ita flaccescunt, ut non possint ad preces assurgere. Cæterum, hæc consolatio semper aptanda est ad dolores nostros leniendos: ubi caro nostra vel ad contumaciam vel ad desperationem nos impellit, occurrat hoc remedium, nempe etiamsi castigatio dura sit dum sentitur, debere tamen æstimari à suo fine, quemadmodum etiam Apostolus admonet 12. cap. ad Heb. Præsertim discamus tunc serio invocari Dei nomen, ubi subacti sumus, & correcta est in nobis omnis ferocia,
omnis luxuria carnis. nam sumus similes vitulis indomitis, quemadmodum dicit Jeremias, ubi nobis Dominus indulget. ergo eruditio crucis necessaria est, ut vigeant inter nos seriæ precationes. Tandem ostendit quomodo invocetur Deus: quia scil. edocti sumus ipsum nobis facilem & propitium fore, quoties invocabitur. neque enim satis esset sub onere afflictionum gemere, & ita expergefieri ad orandum, nisi Deus ipse nos alliceret, & faceret spem gratiæ. Ideo adjungit Propheta, *Dicam, Populus meus est: & ipse dicet, Jehova Deus meus*. denique significat Pro-

Jer. 50. vers. 10.

Propheta, nisi præluceant promissiones Dei, & nos invitent ad precandum, non posse extorqueri à nobis sinceram ullam precationem. Quare? primum accedimus ad Deum sola fide, & illa nobis aperit januam: & repudiantur omnes preces quæ in fide fundatæ non sunt. deinde scimus naturaliter homines horrere conspectum Dei, nisi ubi gustum præbet bonitatis suæ & amoris. Ergo notatu dignissimum est quod hic dicit Zacharias, præire scilicet vocem Dei, ut cum fiducia sequamur & possimus ingredi janua aperta ad orandum: quia nisi primo loco diceret, *Vos estis populus meus*, non possemus nobis tantum arrogare, ut prodiremus in ejus conspectum cum hac voce, *Tu es Deus noster*. Quis enim obstrinxit nobis Deum, ut nobis sit Deus? nempe ipse sponte se nobis obligavit, quia pollicitus est nos sibi fore in populum. ergo, ut jam dixi, nullum erit rite orandi principium, donec edocti fuerimus Deum paratum esse ad exaudiendas preces: quemadmodum dicitur in Psalmo, Tu Deus exaudiens preces, & omnis caro ad te veniet. *Psal. 45. vers. 3.*

Da omnipotens Deus, quando vides nos refertos esse tot pravis cupiditatibus, quæ inquinant quicquid in nos puritatis contulisti per Spiritum tuum, ut proficiamus quotidie sub tuis ferulis, & ita nos subjiciamus tibi regendos, ut simus placidi & morigeri, etiam quum eris erga nos asperior: & semper gustemus dulcedinem bonitatis tuæ in rigore tuo, quod scilicet saluti nostræ consulis, & adducis ad perfectam puritatem, à qua longe adhuc absumus: ut sic tibi simus subjecti in hoc mundo, quo aliquando participes ejus victoriæ, quam nobis peperit Christus, etiam triumphum cum illo agamus in regno tuo cœlesti, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA SECUNDA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAPUT XIV.

Ecce dies venit Jehovæ, & dividentur spolia tua in medio tui.

2. Et congregabo omnes gentes contra Jerusalem in prælium, & capietur urbs, & diripientur domus: mulieres stuprabuntur: & exibit dimidia pars urbis in exilium, & residuum populi non excidetur ex urbe.

Prosequitur Zacharias eundem sermonem quem vidimus. quia enim promiserat lætum & felicem statum fidelibus, qui redierant in patriam contemptis deliciis Chaldææ, jam præmonet non tantam fore eis pacem, ut habitent in Judæa sine multis incommodis & molestiis. & hoc modo eos hortatur ad tolerantiam, ne deficiant in rebus adversis, & ne pœniteat ipsos reditus: quasi delusi fuissent magnificis illis promissionibus. Quidam referunt hoc caput ad tempus Antichristi: alii trahunt usque ad diem extremum: alii exponunt de clade urbis, quæ contigit sub Vespasiani imperio. ego autem non dubito quin Propheta hic complecti voluerit clades omnes quæ instabant: quia nondum urbs ædificata fuerat, quum Judæi duriter vexati fuerunt à suis vicinis. deinde scimus quam atrocem tyrannidem exercuerit Antiochus. denique continua fuit series malorum ex quo cœpit Templum cum urbe extrui, usque ad Christi adventum. Quoniam ergo poterant Judæi qui prætulerant exteras regiones patriæ, gloriari de sorte sua & despicere fratres suos quasi stulte & inconsiderate mutassent locum, & fuissent nimium præcipites in reditu: deinde ne etiam ipsi incolæ terræ putarent melius agi cum exulibus quam secum: ideo voluit Deus prædicere per os Zachariæ quicquid instabat malorum, ut forti animo fideles sese accingerent ad obeunda certamina, neque unquam succumberent ullis malis: quia scilicet Dominus plus illis promiserat, quam poterant consequi in Chaldæa, & aliis regionibus. Quando igitur tenemus Prophetæ consilium, jam descendo ad verba. Dicit *diem venturum Jehovæ, quo dividantur spolia in medio urbis*. Per demonstrativum pronomen, quemadmodum alibi dictum fuit, notatur certa fides vaticinii. Monstrat enim quasi digito Propheta quod tamen sensu humano comprehendi nondum poterat. dicit autem *diem venturum Jehovæ*, ut agnoscant se daturos justas pœnas, quum Dominus ita eos tractabit. scimus enim ut sibi indulgeant homines, ac delicias faciant: & si Deus non videtur satis clementer cum ipsis agere, ut facile obstrepant quasi nimis esset severus. Propheta igitur admonet tantam calamitatem non venturam absque causa: quoniam tunc Deus judicium suum exercebit. non describit quidem hoc multis verbis: sed perinde est acsi eos citaret ad Dei tribunal. Ubi autem intelligimus nobis negotium esse cum Deo, nihil nobis prodest obstrepere. Obmutescere igitur satius est dum statuitur nobis Deus in medio, quia certum est ipsum nunquam modum excedere in nobis castigandis. Cæterum, hic narratur dura afflictio. nam significat Zacharias urbem fore expositam hostium libidini, ut secure spolia sua dividant in medio ejus gremio. nam quod rapiunt victores, furtim postea inter se dividunt: & scimus multas urbes fuisse spoliatas, ubi tamen non ausi sunt victores proferre suas prædas. sed hic Propheta intelligit nihil fore virium in Judæis, ut hostes suos impediant, quominus quæ rapuerint spolia dividant per otium in media urbe. Postea adjungit, *Congregabo gentes omnes contra Jerusalem*. Confirmat quod jam dixi, Deum scilicet istarum cladium fore auctorem: atque ita injicit frenum Judæis, ne expostulent de calamitate nimis aspera. Breviter ergo significat gentes non fortuito venturas, ut oppugnent Jerosolymam: & quicunque motus oriantur, non habituros suam originem à casu, vel fortuna, vel consiliis hominum, sed ab ipso decreto cœlesti. Jubet igitur eos respicere in Deum, ut sese humilient sub potenti ejus manu, quemadmodum etiam nos hortatur Petrus. Poterat brevius dicere, Gentes omnes conspirationem inter se facient: sed adscribit hoc Deo, quod scilicet ipse gentes adducet: quemadmodum siquis Princeps colligeret exercitum, quem juberet militare sub auspiciis suis. & *gentes omnes* nominans, admonet non fore leves tentationes: quia talis erit hostium conspiratio & tam densa congeries, ut parum absit ab interitu Jerosolyma. Cæterum, postea subjicit consolationem, qua temperat gravitatem illius cladis: sed prius dicit, *Capietur urbs, spoliabuntur* vel diripientur *domus, & mulieres stuprabuntur*. Quæcunque accidere solent urbi per vim captæ, hic dicit Propheta passuros esse cives Jerosolymæ, quia scilicet hæc est extrema contumelia, videre uxores stuprari ab hostibus. deinde paupertas sæpe gravior est morte: & tamen dicit, ubi fortunis suis exuti fuerint, visuros etiam contumeliam illam quæ morte erit durior, nempe quod trahentur *1 Pet. 5. vers. 6.*

hentur ad tantum flagitium & dedecus mulieres. Adjungit *dimidiam partem urbis exituram*. Prius dixerat tertiam partem duntaxat incolumem fore: nunc vero videtur secum pugnare. sed in numeris non est anxie laborandum, quemadmodum alibi admonui: sæpe enim dimidiam partem & deinde tertiam ponunt Prophetæ, quum tamen nolint aliquid diversum notare. Perinde igitur est acsi diceret, fore magnam vastationem, ut vix dimidia pars salva maneat. Sequitur consolatio, cujus memini, quod scilicet *residuum populi non exterminabitur ab urbe*. His verbis docet Propheta, etiamsi hæc conditio valde acerba sit, quod urbs redigetur fere in vastitatem, beatos tamen fore qui ex animo in patriam reversi Deum sincere colent, quia semper manebit superstes Ecclesia: utcunque Dominus numerum imminuat, tamen fore corpus aliquod Ecclesiæ salvum, quamvis exiguum sit. Hoc igitur est consilium Prophetæ, solari fideles, ut sustineant quæcunque instant mala, & expectent quod Deus promittit, nempe ut emergat rursus aliqua Ecclesia, & reipsa ostendat Deus Jerosolymam non frustra esse Sanctuarium suum, ubi scilicet benedicet reliquiis quæ salvæ evaserint, & quidem admirabili ejus gratia. Postea adjungit,

3. Et egredietur Jehova, pugnabit contra gentes istas, sicut die quo præliatus est in die prælii.

Amplificat hic Zacharias gratiam Dei, nempe quia prodibit aperte, & ex professo bellum geret contra omnes hostes Jerosolymæ. Jam hæc erat non parva mitigatio malorum, quod pars Ecclesiæ servanda esset. Cæterum, hic aliquid longe præstantius denunciat Propheta, nempe ubi Deus afflixerit Ecclesiam suam, & passus etiam fuerit violenter ab hostibus opprimi, tandem fore vindicem omnium injuriarum, quæ illatæ fuerint. scimus quam nos vulnerent istæ cogitationes, ubi Deus laxat frenum impiis hominibus & lasciviunt in sceleribus suis, agunt etiam suos triumphos: insultant contra Deum, & fere conspuunt nubes ipsas. Ubi igitur ita petulanter exultant impii, & Deus interea dissimulat & quiescit, difficile est patienter expectare quisnam futurus sit exitus. Ideo Propheta Deum vindicem fore promittit, ubi Ecclesiam suam permiserit ad tempus castigandam impiis & profanis hostibus. *Egredietur Jehova*, inquit. scimus quid valeat metaphorica ista loquutio. Addunt aliquando Prophetæ, Egredietur Deus à loco suo sancto: quasi dicerent, Judæos certa experientia sensuros non frustra invocari in templo Dei nomen, neque etiam frustra illud fuisse dictum, Deum sedere inter Cherubim. sed videtur Propheta hic generaliter Deum inducere, quasi prodeuntem è latebris armata manu, ut hostes Ecclesiæ suæ repellat. *Egredietur* ergo *Deus*: nempe quia occultaverat virtutem suam ad tempus: quemadmodum scimus Deum abscondere faciem suam à nobis quoties non fert auxilium, & revera etiam putamus nos ab ipso negligi. Quoniam ergo Deus quantisper virtutem suam occultat, videtur fere destitui potentia, ideo Propheta hic dicit, *Egredietur Jehova, & pugnabit*, inquit, *contra gentes istas*. His verbis significat non esse causam, cur invideant fideles hostibus suis, etiam ubi feliciter illis omnia succedent: quia tandem sentient non posse violari Ecclesiam, quin Deus ipse causam suscipiat, quemadmodum promisit, Ero hostis hostibus tuis. & quo- *Exod. 23. vers. 22.*
niam res erat difficilis creditu, revocat in memoriam veteres historias: *sicuti die*, inquit, *quo præliatus est in die prælii*. Restringunt quidam hanc partem ad transitum maris Rubri. sed puto Zachariam complecti documenta omnia, quæ ediderat Deus, ut ostenderet Judæos sibi esse curæ. Deus ergo non semel, neque uno tempore, neque etiam uno modo virtutem suam exeruerat, ut palam sentirent Judæi se ejus auxilio esse victores. Hoc intelligit Zacharias, dicens, Et vos, & patres vestri jampridem experti estis ut Deus soleat pro Ecclesia sua pugnare. Ornavit enim vos innumeris victoriis. sæpissime fuistis desperatione obruti, repente vobis affulsit sua gratia, & preter spem vestram vos liberavit. certamen sæpe vobis fuit cum validissimis hostibus, profligati sunt: & quum essetis longe impares tam numero quam viribus, Deus tamen contulit vobis faciles victorias. Quum ergo Deus toties & tam diversis modis hostes vestros dejecerit, nunc cur non idem sperabitis ab eo? Videmus ergo cur Propheta hic commemoret vetusta prælia Dei, nempe ut Judæos confirmet experientia ad bene sperandum: neque dubitent Deum satis valida potentia instructum esse ad subigendos omnes impios, quia nihil ei decessit. Et adjungit, *In die prælii*, nempe quum opus esset cœlesti auxilio. Vocat enim diem Congressus. nam proprie hoc valet nomen קרב. Ubi igitur necesse fuit Deum manus conserere cum hostibus, tunc apparuit ejus potentia. ideo non est cur in posterum dubitetis, quin hostibus vestris adhuc prævaleat. & scimus hunc docendi modum satis frequentem & tritum esse Prophetis, nempe dum producunt in medium exempla gratiæ & potentiæ Dei, quibus testatus est satis in se uno esse præsidii ad Ecclesiæ salutem. Jam etiam accommodare ad nos oportet quod hic dicitur: quia non tantum ætatis suæ hominibus, vel qui paulo post nati sunt, loquutus est Zacharias: sed voluit usque ad finem mundi Ecclesiam instruere virtute, ne deficiant fideles in ullis tentationibus. Quoties ergo prævalent impii, & nulla spes nobis affulget, recordemur quam sæpe & quam variis modis Deus mirabiliter Ecclesiam suam quasi à morte eduxerit: quia voluit non semel tantum opitulari suis, sed etiam nos animare, ne despondeamus animos hodie, quum eadem mala perferenda sunt nobis, quibuscum luctati sunt sancti Patres olim. Postea adjungit,

4. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est è regione Jerusalem ab Oriente: & scindetur mons Olivarum à dimidia parte sui ab Oriente ad Occidentem, (*vel, versus Orientem & Occidentem*) vallis magna valde: & discedet dimidia pars montis ad Aquilonem, & dimidia pars ejus ad Meridiem.

Continuat eandem sententiam, nempe conspicuam tunc fore Dei virtutem ad profligandos hostes. sed hic figuris sermonem suum illustrat, quasi vellet adducere Judæos in rem præsentem. Nam prosopopœia hæc non alio spectat, nisi ut sibi proponant fideles Deum quasi visibilem: & ita confirmat eorum fidem, sicuti necesse est. nam, ut crassi sumus & impliciti terrenis cogitationibus, vix mentes nostræ in cœlum assurgunt, etiamsi Dominus clara voce nos ad se invitet. Ergo ut ruditati nostræ subveniat Propheta, hic hypotyposin adjungit, quasi Deus nobis staret ante oculos. *Stabunt*, inquit, *pedes ejus super montem Olivarum*. Noluit hic promittere miraculum quale concipere possent imperiti ex litera: sicuti etiam, ubi paulo post dicit, *Mons ipse findetur, & dimidia pars verget ad Orientem, dimidia altera ad Occasum*. Hoc nunquam contigit, ut scinderetur mons ille: sed quoniam Propheta non poterat in gravissimis tentationibus, quæ centies poterant opprimere pias animas, sine figuris extollere quantum rei posce-

poscebat Dei potentiam, ideo sese accommodat, sicuti dixi, ad modulum carnis. Summa est, tam illustrem fore Dei potentiam in liberanda Ecclesia, acsi Deus ipse visibili modo se ostenderet & specularetur prælium ex montis cacumine, & mandaret etiam pro imperio hoc vel illud fieri. Primo dicit, *Stabunt pedes ejus in monte Olivarum.* Cur non dicit potius, in urbe ipsa? nempe hac loquendi forma notare voluit, Deum acturum esse excubias, ut longe prospiciat quid utile sit in Ecclesiæ suæ salutem. Scio hæc omnia allegorice exponi, quod scilicet Christus apparuit in monte Olivarum, quum ascendit in cœlos: deinde quod divisus mons ille fuerit, ut esset permeabilis & transirent Apostoli in diversas mundi plagas, ut ita expugnarent omnes gentes. sed argutiæ istæ sicuti multis placent, ita ubi quis propius eas expendet, parum firmæ sunt. Ego igitur simplicius accipio quod dicit Propheta, nempe manum Dei fore satis conspicuam, ubi succurrere volet miseræ & afflictæ Ecclesiæ. Eodem etiam pertinet quod dicit, *Vallem magnam fore mediam, quia scindetur dimidia pars versus Aquilonem & dimidia pars versus Meridiem.* Perinde est acsi diceret, Jerosolymam quasi latuisse sub monte illo, ut esset obscurior, sed fore postea in excelso loco: quemadmodum alibi dicitur, Et elevabitur mons Domini supra omnes montes, *Jes. 2:2.*
tam apud Michæam quam apud Jesaiam. Scimus *Mich. 4:1.*
collem illum semper fuisse exiguum: & tamen Jesaias & Michæas promittunt altitudinem, quæ superet fere nubes ipsas. Quid hoc sibi vult? nempe quod tanta erit gloria Dei Jerosolymæ, ut emineat templum super omnes altitudines. Sic etiam hoc loco, *Scindetur mons*, inquit, *Olivarum*, nempe ut Jerosolyma non sit in umbrosa valle, quemadmodum prius, & tantum habeat colliculum in parte una: sed pateat longe & late ejus prospectus, ita ut gentes omnes eam suspiciant. hoc simpliciter, meo judicio, voluit Propheta. Si cui magis placeant allegoriæ, ab aliis petat. Nunc sequitur,

5. Et fugietis in vallem montium, (*vel per vallem*) quia pertingit vallis montium ad Azal: (*alii vertunt, ad proximum: alii, ad excelsum*) & fugietis sicuti fugistis à facie motus diebus Uziæ regis Jehudah: & veniet Jehova Deus meus, omnes sancti tecum.

Hic etiam dicit Propheta terribilem fore Dei præsentiam, ut in fugam impellat ipsos Judæos. etsi enim promittat Deum fore liberatorem electi populi, quia tamen adhuc permixti erant hypocritæ electis, ideo varie loquitur. Sed interea notandum est, etiamsi Dominus in salutem nostram appareat, fieri tamen non posse, quin majestas ejus incutiat nobis terrorem. nam semper carnem humiliari necesse est coram Deo. Quod ergo dicit Propheta, tantundem valet acsi dixisset adventum hunc Dei, cujus nuper meminit, fore omnibus formidabilem, non apertis tantum inimicis, ad quos perdendos veniet: sed etiam ipsis fidelibus, quum tamen sciant instructum esse potentia ad ipsos servandos. & ita videtur Propheta ratiocinari à minori ad majus. nam si fideles, qui Deum cupide expectant, tamen trepidant & expavescunt ad ejus præsentiam; quid necesse est hostibus accidere, qui sentiunt illum sibi esse adversum? sicuti ergo hic Propheta fideles jubet paratos esse ad Deum reverenter excipiendum, ita etiam ostendit formidabilem omnibus impiis fore, ne dubitent electi confugere ad ejus auxilium, & in eo quiescere. Dicit autem, *Fugietis per vallem montium.* Quidam interpretes divinant fuisse certam vallem, quæ sic vocata fuerit, quoniam longus erat tractus per continuos montes. sed nihil tale in Scriptura legitur. mihi probabile est, vocari *Vallem montium* loca omnia, quæ prius salebrosa erant & impedita, vel perplexa. Quum ergo multi essent saltus, & non pateret transitus facilis per regiones illas, Propheta dicit fore longam vallem, quæ nunquam fuerat prius, sed quam scissura illa, de qua loquutus est, efficiet. Et in eundem sensum adjungit, *Pertinget vallis montium usque ad Azal.* Puto esse nomen proprium loci. Quanquam alii vertunt, Proximum: sed non video qua ratione. Sensus igitur est, ubi prius erant multi colles, qui abrumperent transitum, aut etiam montes per quos penetrare difficile esset, fore continuam vallem & æquabilem usque ad locum satis remotum. Dicit autem *fugam* præcipitem fore *sicuti diebus Uziæ regis Jehudah.* nam ex sacra historia satis patet tunc Judæam fuisse concussam gravi terræ motu. Judæi, ut sunt audaces in suis conjecturis, divinant hoc fuisse factum, quum Uzias ad altare accessisset ut suffitum Deo offerret. Et Hieronymus eos sequutus est. Cæterum, quo tempore ille motus
Amos 1. terræ contigerit, non satis certum est. Amos dicit ini-
vers. 1. tium prophetandi sibi fuisse biennio ante terræ motum. sed quam ob causam terra tunc concussa fuerit nusquam legimus: & tamen tam ex hoc loco, quam ex aliis colligere promptum est, fuisse illud horribile signum vel præsagium vindictæ Dei. Voluit igitur Deus Judæis tunc denunciare horrendam cladem, ubi terram ita concussit. Et in hunc finem etiam dicit nunc Zacharias fugam fore præcipitem, sicuti quum Judæi quasi in ultima desperatione omnes se in fugam proriperent tempore illo Uziæ. *Sicuti ergo fugistis à facie terræ motus, ita fugietis nunc.* Intercesserat autem jam longum tempus à morte Uziæ ad reditum populi: ideo significat Propheta cladem fore insolitam, quia non contigerit similis, & quæ ita exterruerit Judæos, à pluribus seculis. Cæterum, memoria tenendum est quod dixi, hunc Dei adventum non ita formidabilem describi, quasi vellet minari Judæis: sed potius ostendit impios omnes non posse subsistere ad Dei præsentiam, quia terrebit etiam eos ipsos in quorum auxilium prodibit. Interea etiam simul notandum est quod dixi, Deum scilicet sermonem variare in suis Prophetis, quoniam nunc Ecclesiam totam alloquitur, ubi hypocritæ permixti sunt probis; & ita necesse est minas etiam adjungi promissionibus: nunc sermonem peculiariter dirigit ad solos electos; quibus merum favorem ostendit. Dicit tandem, *Et veniet Jehova Deus meus.* Propheta repetit quod paulo ante dixerat, nempe Dei virtutem fore sensibilem Judæis, acsi eam oculis cernerent. neque enim hic imaginari oportet aliquem descensum Dei è cœlo: sed docet, sicut dixi, quamvis abscondita ad tempus erit Dei virtus, tandem sic fore propinquam ad electos liberandos, ut fere appareat, Deum ipsum è cœlo venisse. Vocat *Deum suum*, quo plus fidei conciliet vaticinio. nec dubium est, quin hac animi magnitudine insurrexerit contra omnes impios, quibus ludibrio erant tam promissiones quam minæ: deinde etiam quin voluerit fulcire piorum animos, ne dubitarent hoc sibi divinitus promitti, quamvis audirent vocem mortalis hominis. Propheta igitur hic magna fiducia vendicat sibi Deum: quasi diceret non esse cur judicent de sermone suo vel ex terrenis mediis, vel ex sua ipsius persona. denique hic affirmat se divinitus esse missum: non temere irrumpere, ut quicquam promittat quod ipse commentus fuerit, sed legitima vocatione esse præditum, ut Dei personam sustineat. Et huc etiam pertinet apostrophe, quæ à quibusdam male negligitur, *Omnes sancti tecum.* hoc enim habet speciem indignationis, acsi Propheta sese averteret à suis auditoribus, quos videbat magna ex parte contumaciter respuere cœlestem doctrinam. convertit enim sermonem suum ad Deum.

Deum. Videtur partem gratiæ perdere oratio, quum ita abrupte loquitur Propheta, *Veniet Jehova Deus meus, omnes sancti tecum.* nam poterat dicere, Et sancti omnes cum eo: sed, quemadmodum jam dixi, acsi præ fastidio jam non posset cum malignis & perversis hominibus agere, Deum ipsum compellat. & hoc etiam non parum valet ad confirmandam vaticinii fidem, ubi non tantum secure hominibus denunciat quod futurum est, sed advocat Deum ipsum in testem: imo quasi in arcano colloquio esset, familiariter depromit quod certo cognoscit sibi esse à Deo mandatum. Porro intelligit, meo judicio, per Sanctos, ipsos Angelos. nam comprehendere sanctos Patriarchas & Reges, durum esset ac longe remotum. Scimus autem Angelos etiam aliis locis vocari sanctos, quemadmodum vidimus 3. cap. Habacuc. vocantur aliquando electi Angeli. Denique significat Propheta adventum istum Dei fore magnificum, ut expergefiant hominum mentes in ejus admirationem, quasi visibili modo cum Angelis descenderet. Hæc summa est.

6. Et erit die illo, non erit lumen pretiosum & coagulatum. (*ad verbum est, non erit lumen pretiositatum & coagulationum.*)

7. Et erit die uno (ille notus est Jehovæ) non dies, neque nox: & erit (*aut accidet*) ad tempus vespertinum, ut sit lumen.

Confirmat Propheta quod ante vidimus, nempe Ecclesiam fore obnoxiam multis molestiis & perturbationibus, ita ut non fruantur fideles communi luce, sed sint abjecti infra communem hominum sortem. Et semper in eundem finem respicit, ut scilicet fideles comparent se ad tolerantiam, neque sibi promittant delicias in terra Sancta, quasi immunes essent ab omni examine crucis. Ne ergo se decipiant vana spe, ideo illis proponit multas calamitates, & multa incommoda, ut fortiter expectent auxilium, de quo concionatus est, ubi ita erunt demersi in densas tenebras, ut vix dijudicent inter diem & noctem. Sed cras reliqua prosequar.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es nos segregare in peculium, & sub auspiciis tuis nos quotidie deducis, invitas etiam tam benigne ac comiter per Euangelii tui vocem: da, inquam, ne tale tantumque beneficium respuamus, vel indignos reddamus nos hac sancta vocatione: & quicquid malorum nobis ferendum est, ut æquis animis sustineamus, donec tandem defuncti certaminibus, quibus nunc exercere & probare vis fidem nostram, recipiamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, & quam etiam nobis peperit unigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA TERTIA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XIV.

Breviter heri exposuimus quo sensu dicat Propheta non fore discrimen diei & noctis ad aliquod tempus, nempe ut se comparent fideles ad utramque fortunam, quemadmodum loquuntur vulgo: & nihil certi vel stabilis sibi in mundo promittant. nam dies & noctes pro singulis anni temporibus habent suum cursum. sed Propheta docet fore dubium tempus, perinde acsi esset crepusculum: vel non fore constantem lucem, sed permixtam tenebris. Conjungi autem debent simul duo versus, quum dicit, *Die illo neque lumen fore pretiosum & coagulatum*, vel ex opposito fore densitatem. Quod enim mox adjungit, *Die illo non fore diem vel noctem*, alii disjungunt; sed male, sicuti statim videbimus. sed quantum ad verba spectat, *Lucem pretiositatum*, יקרות, vocari eximiam, satis convenit inter omnes scriptores. Ergo, quantum ad hoc nomen, nulla est ambiguitas, quin Propheta intelligat non fore diem lucidum, qualis solet esse cœlo sere[illegible]. sed in secundo nomine interpretes variant: scri[illegible]r יקפאון. קפא significat Coagulare vel densare: unde קפאון Densitates, vel densam caliginem significat. sed quidam putant ו esse formale nominis: alii autem putant positum esse loco ו. & hoc magis probabile est, potestque facile colligi ex toto contextu: quanquam adhuc poterit esse duplex sensus. si enim conjungimus duas istas voces, intelliget Propheta non fore lucem eximiam & non fore etiam crassas tenebras. Cæterum, possemus accipere lucem densitatum pro luce firma & stabili, quæ ita vires collegit, ut non possit facile obtenebrari. Mihi autem magis probatur diversa sententia. scimus copulam Hebræis sæpe accipi loco adversativæ particulæ: & optime conveniet hæc expositio, non fore lucem eximiam, quin potius densitates, hoc est, caliginem, quæ Solis conspectum obscuret, vel impediat oculos hominum quominus fruantur plena luce. videtur omnino hoc velle Propheta noster: *die illo non fore lucem*, hoc est, diem illum non fore lucidum, nempe ad eam præstantiam, ut possit numerari inter pulchros & serenos dies, vel splendidos: sed potius fore densitates, hoc est, fore tempus obnubilum, quia caligo multa impediet aërem, & arcebit oculos hominum à conspectu Solis. Quantum attinet ad summam rei, satis apparet quid voluerit Propheta, quemadmodum heri cœpimus attingere & nuper iterum admonui, nempe tempus fore dubium, ita ut sibi metuant in singulas horas, vel in singula momenta miseri Judæi, quia scilicet videbunt instare multa discrimina: & semper erit aliqua species mutationis subitæ: quemadmodum ubi videmus surgere Australem ventum, & nubibus cœlum obduci, statim metuitur imber, etiam quisque domi se continet: & qui iter faciunt non audent longius progredi, ne deprehendat eos tempestas. sic etiam dicit Propheta, tempus illud simile fore diebus turbidis & obscuris. In eundem sensum addit, *Erit die uno, quo non erit dies & nox:* quasi diceret, non erit stabilis aliqua temporum ratio. Interpretes longe aliter exponunt, nempe non fore diem, nec noctem. Dicunt quidam, quia Dominus gubernabit Ecclesiam suam sub fide: scimus autem sub fidei custodia absconditam esse nostram salutem. Alii in contrariam partem trahunt, quod scilicet Dominus fulgore suo sic replebit cœlum & terram, ut jam non opus sit sole vel luna: quemadmodum dicitur apud Jesaiam, Non lucebit tibi sol per diem, neque luna *Jes. 60.*
per noctem, sed erit tibi Jehova in lucem æternam. *vers. 19.*
sed meræ sunt argutiæ. Ego non dubito hanc esse genuinam Prophetæ mentem, quod scilicet in continua trepidatione erunt homines: quemadmodum ubi aër diversis ventis agitatur: ubi etiam ab una parte

parte surgunt nubes, auditur tonitru: deinde evanescit Solis splendor. ubi igitur talis est incertitudo aëris, scimus homines sibi metuere, quia vix discernunt inter diem & noctem. Sic etiam Propheta noster admonet fideles de rebus futuris & eos instruit ad patientiam, ne qua tempestas eos percellat, & etiam deprehensi abjiciant animos, sed expectent quod prædictum est, nempe tenebras sic fore permixtas luci, ut sint quasi in continuo crepusculo. Crepusculum autem veteres dixerunt à crepero, quod est dubium. Sed notandum est etiam quod dicit *diem illum circa vesperum fore lucem.* hic enim significat, semper lætum fore exitum fidelium ærumnis. Quamvis ergo inter multas curas æstuent, & quasi trepident inter varios metus, acsi essent in tenebris: dicit tamen *fore lucidum vesperum.* Et hoc diligenter notandum est, quia unico hoc solatio lenire solet Spiritus piorum dolores, quod scilicet ubi paulisper Deus eos exercuerit, finis omnium malorum brevi instabit, & quidem lætus: ita ut Deus illis affulgeat, quemadmodum si sol meridie luceret. Revocat, in summa, fideles ad finem, quia etiam Deus ita discernit inter electos & reprobos. quum enim promiscue utrosque affligat & quasi obruat tenebris, lucem tamen repositam servat electis suis: & postquam aliquandiu eos jacere in tenebris passus fuerit, tandem emergere facit ad claram lucem: reprobos autem privat omni spe. Hanc rationem nunc sequitur Propheta: quasi diceret non esse causam, cur exanimment fideles res adversæ, quasi caligo undique illis incumberet: quia Dominus tandem restituet illis lucem, qua carere necesse erit ad tempus. Hic autem non loquitur Zacharias de uno die, sed tempus illud dicit simile fore diei turbido, usque dum Christus adventu suo plenam lucem restituat, sicuti est Sol
Mal. 4:2. Justitiæ, ut videbimus apud Malachiam. Jam dicit *diem illum notum esse Deo*, ut fideles pendeant ab ejus arbitrio, neque inquirant nimis sollicite de re sibi & toti mundo abscondita. *Diem* ergo *soli Deo notum esse* dicit Zacharias, quamvis loquatur de rebus notis, & quas etiam experientia discere Judæos tandem oportuit. sed spectandum est ejus consilium. vult enim quasi frenare piorum animos, ne se discrucient supervacuis curis, quemadmodum solemus nimis esse curiosi: ubi Deus vult nos quiescere & dare providentiæ suæ locum, illic titillant nos multæ cogitationes & huc atque illuc impellunt: ita torquemus nos misera anxietate. Quum ergo morbus hic ingenitus sit humano ingenio, Propheta opportunum remedium adhibet, nempe ut fideles se permittant regendos Deo, & sequantur exemplum patris sui Abrahæ, Dominus providebit: quum esset in rebus extremis, nec jam pateret ullum effugium, permittit se providentiæ Dei. sic etiam Zacharias dicit hoc totum esse penes arbitrium unius Dei, ut nunc cœlum tenebris obducat, nunc restituat solem, nunc misceat luci tenebras: & nihil esse melius quam ut homines sese contineant, neque inquirant plus quam fas est, neque etiam detrahant quicquam Dei potestati. quoties enim obmurmurant homines contra Dei judicia, perinde est acsi vellent penetrare in cœlum, & nihil illi concedere, nisi quod ipsi capiunt. Ergo ut hanc temeritatem Propheta compescat, diem hunc dicit notum fore Deo, ut patienter expectent fideles, dum maturus adsit finis: quia huc etiam impellit nos curiositas, ut semper velimus esse certi de fine, Quousque tandem hoc durabit? & possemus quidem ita apud Deum conqueri: sed ubi non possumus subjicere mentes nostras ejus arbitrio, tunc quasi erumpimus in furorem. Videmus ergo quam utilem doctrinam contineat hæc particula, ubi Propheta Deum judicem & arbitrum statuit rerum omnium, ita ut Ecclesiam affligat quantisper visum fuerit, & modum etiam imponat rebus adversis, temperet prout fuerit visum: deinde magis ac magis densitate nubium cœlum obscuret, auferat conspectum Solis. hoc totum igitur vult Propheta esse sub Dei consilio & manu. Nunc sequitur,

8. Et accidet die illo, exibunt aquæ vivæ è Jerusalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare novissimum (*vel posterius*): æstate & hyeme erunt.

Hic subjicitur vaticinium lætius, quod scilicet prævalebit tamen gratia Dei: utcunque fideles maneant incommoda & molestiæ & pericula & metus & ægritudines, tamen dicit in talibus miseriis fore nihilominus beatos. Et hoc diligenter notandum est, quia nihil aptius potest inveniri ad levandos nostros dolores, quam ubi quasi in trutina locamus Dei beneficia ab una parte, & ab altera parte pœnas & castigationes, quas nobis infligit. nam quia semper longe præponderat Dei clementia & humanitas erga nos, hinc fit ut possimus cum sancto Job hilariter dicere,
Job. 2:10. Si bona suscepimus è manu Domini, cur etiam mala recusabimus? Hoc igitur nunc proponit Zacharias, nempe quamvis Ecclesia multis curis angatur, & multos metus sustineat, agitetur inter pericula, denique sit semper quasi in trepidatione: tamen gratiam Dei, si probe expendatur, posse sufficere ad inæstimabile solatium: quia scilicet *Exibunt aquæ vivæ è Jerusalem.* Non dubium est, quin hoc vaticinium referri debeat ad regnum Christi, quod satis colligitur ex similibus locis. ergo Propheta hactenus disseruit de multis afflictionibus, quæ instabant, ne Judæi vel labascerent, vel prorsus deficerent: sed nunc attollit eorum animos ad regnum Christi, unde speranda erat non tantum liberatio ab omnibus malis, sed plena restitutio Ecclesiæ & quasi renovatio mundi. non dubium etiam est subesse tacitam antithesin inter aquas vivas, & alias quæ facile exarescunt: ideo dicit fore continuum fluxum æstate & hyeme. Scimus Judæam laborare penuria aquarum, & per totum circuitum Jerosolymæ scitur nullas fuisse aquas: erat duntaxat fons Siloë: & inde satis bona copia aquarum, & quæ sufficeret ad omnes civium usus. Propheta autem aquas promittit vivas, quæ scilicet non sint similes torrentibus, sed habeant continuum fluxum. quanquam videtur altius respicere: ut scilicet per aquas vivas intelligat spirituales: ita comparat aquas istas omnibus terrenis fluviis: quasi diceret, fontem ex quo orientur duo fluvii, fore inexhaustum, ita ut ejus ubertas nunquam deficiat quin emittat fluvios suos ab uno mari usque ad alterum mare oppositum, & ita longos terrarum tractus irriget. Quanquam per mare Orientale multi intelligunt lacum Asphaltitem. sed mihi probabilius est, Prophetam loqui de mari Persico: quia si dixisset versus lacum illum exituras aquas, erat brevissimum iter. Atqui potius docere vult tam dites & largam fore aquarum copiam, ut quamvis transeant per totam terram, nunquam tamen exarescat earum fluxus. Per mare posterius intelligit haud dubie mare Mediterraneum. Summa est, quamvis prius terra sicca esset, tamen tantam fore copiam aquarum, ut large ad omnes usus sufficiat, non tantum incolis Jerosolymæ, sicut olim, sed etiam omnibus Judæis, in quacunque regionis parte habitent. Jam quum metaphorica sit loquutio, tenendum est quod nuper dixi, nempe hic designari spiritualem Dei gratiam. neque novum est transferri Aquarum nomen ad Spiritum Dei: Effundam aquas super aridam, & fluvios super sitientem: deinde, Dabo aquas mundas. nam duplex est ratio, cur Scriptura nomen Aquarum tribuat Spiritui sancto: quia scilicet partes habet *Jes.* 44:3. *Eze.* 36. *vers.* 25.

habet mundandi & rigandi. nos enim sumus instar jejunæ & aridæ terræ, nisi Dominus è cœlo per Spiritum suum nobis vigorem inspiret, ac succum etiam instillet. Quemadmodum ergo terra haurit humorem & succum è cœlo, ut fruges producat; ita etiam necesse est nobis arcana Spiritus virtute conferri quicquid est in nobis vigoris. Quum ergo Zacharias promittit fontem aquarum viventium, intelligit Dei gratiam fore expositam omnibus Judæis, ita ut ad saturitatem usque bibant, & non laborent sicuti olim aquarum penuria. Si quis objiciat, hanc interpretationem videri coactam, in promptu est solutio, quia quum certum sit Prophetam hic concionari de regno Christi, tenenda etiam illa est regula, Quicquid de regno Christi prædicatur, hoc debere referri ad ejus naturam. Quum ergo spirituale sit Christi regnum, non dubium est, quin ubi Scriptura dicit fore largum proventum vini & tritici, ut alibi vidimus: fore opulentiam bonorum omnium, fore pacem tranquillam, fore dies lucidos: quin hoc totum intelligat prout fert regni Christi natura. Videmus ergo quid Propheta intellexerit per *aquas vivas*: deinde cur dicat exituras versus Orientem, & versus Occasum: postremo, cur addat fore perpetuas tam hyeme quam æstate. Nunc sequitur,

9. Et erit Jehova in Regem super totam terram: die illo erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

Hic clarius, & sine figuris demonstrat Propheta quod obscurius alioqui esse posset. dicit ergo *Jehovam fore in Regem*. hic etiam comparat Zacharias regnum Christi cum temporibus illis miseris & calamitosis, quæ jam præcesserant, quæ instabant usque ad Christi adventum. Scimus enim fuisse tristissimam dissipationem in tota terra, ex quo alienatæ sunt decem Tribus à familia Davidis. nam quum essent corpus unum populi, cœperunt post dissidium semper ultro citroque sibi ruinam machinari. Quum ergo ita hostiliter pugnaverint Israëlitæ contra Judæos, apparuit ira Dei, quæ fructus erat defectionis. Scimus enim Davidem non fuisse Regem creatum hominum suffragiis, sed electum Dei decreto. Quum ergo descivit regnum Israël à filio Davidis, perinde fuit acsi non posset ferre imperium ipsius Dei: quemadmodum dicebat Samueli, Non te spreverunt, sed me, ne regnem super eos. Et tamen Samuel ad tempus duntaxat præfectus fuerat regendo populo. sed quum populus præpostero fervore optasset sibi dari Regem, conqueritur Deus se fuisse contemptum, ne regnaret. Hoc verius impletum est quum decem Tribus alienarunt se à legitimo imperio, quod Deus ipse statuerat, & jusserat esse inviolabile. Non fuit ergo Deus in Regem ab eo tempore. hoc unum est. Postea scimus ut Reges Israël conjunxerint se regibus Syriæ ad evertendum regnum Jehudah: ut Judæi etiam adsciverint sibi auxilia ab Assyriis: postea ut confugerint ad Ægyptios. tandem regnum Israël excisum fuit: ventum est ad regnum Jehudah: sic & urbs diruta fuit, & Templum incensum: ita ad tempus cessavit cultus Dei. Posteaquam reversi sunt, scimus tamen dura & crudeli tyrannide fuisse semper oppressos: tunc senserunt se esse discoopertos, quia non sustinuerant latere sub alis Dei: quum toties dixisset fore tutos & incolumes sub præsidio suo, respuerant gratiam illam. tunc ergo magno suo damno senserunt Judæi *Deum non esse sibi in Regem*. Ergo quum nunc de restitutione Ecclesiæ verba faciat Zacharias, merito dicit *Deum fore in Regem*: hoc est, quamvis lacerati sint Judæi, & quamvis expilati fuerint à tyrannis: quamvis multas contumelias & injurias perpessi fuerint: tamen iterum Deum illis fore in Regem, ut scil. eos tueatur contra omnem injustam violentiam, & contineat sub custodia sua. Nihil enim felicius est, quam degere sub regno Dei. & hæc etiam summa beatitudo semper proponitur fidelibus. Nunc tenemus sensum Prophetæ quoad partem illam. sed continuo post ostendit non posse hoc sperari, nisi Judæi etiam totos se pietati addicant, & incipiant rursus Deum colere, superstitionibus abjectis. Conjungit igitur hæc duo simul, nempe felicem statum populi, quia Deus suscipiet ejus curam, & fungetur optimi Regis officio: deinde sic Deum fore in Regem, ut tamen rite & sincere colatur ab eo populo. *Erit ergo Deus unus*, inquit. Hic breviter ostendit Propheta non posse erigi legitimum Dei cultum, nisi abolitis superstitionibus. Scimus enim Deum esse zelotem, quemadmodum se nominat, ut ferre nequeat ullos rivales. nam ubi fabricamus nobis ullam deitatem, statim eripimus Deo quod suum est. Propheta igitur docet non posse Deum vere coli nisi solus emineat, ut scilicet pura sit & integra religio. Denique hic oblique perstringit superstitiones quibus corrupta fuerat terra & polluta: deinde quibus adulterata fuerat religio, & violatus cultus Legalis. Hac ratione dicit *Deum fore unum*. sed hoc idem clarius exprimit, *nomen ejus unum fore*. Posset quidem hoc secundum membrum videri supervacuum. nam sub Dei unitate complexus est quicquid potest dici. Sed quoniam solemus variis artificiis tegere superstitiones, & semper excogitamus novos colores, & novos fucos, quibus speciosa possit videri impietas nostra, ideo Propheta hic diserte addit *nomen unius Dei* ad *unum Deum*: quasi diceret, non satis esse si homines testentur se agnoscere unum Deum, & summum aliquod numen, nisi etiam consentiant in recta & simplici aliqua fide, ita ut celebretur in terra nomen unius Dei. Sed clarior erit mens Prophetæ, si discrimen notemus inter Deum unum, & inter nomen unius Dei, vel nomen unum Dei. Philosophi omnes hoc uno ore tradunt, non esse plures deos, sed summum aliquod numen, quod sit principium divinitatis: & hoc etiam persuasum fuit omnibus profanis gentibus. sed tandem ex illo principio cœperunt sibi fingere multiplices deos: & inde illa turba falsorum deorum, quod alii Jovem, alii Mercurium, alii Apollinem coluerunt. non quia putarent plures esse deos in ipso principio deitatis: sed quia fingebant sibi deos prodeuntes ex illo summo fonte. Quia ergo poterant tergiversari Judæi, & excipere sibi in animo non esse colere plures deos, Propheta ad secundum gradum descendit, nempe ut sit nomen unum Dei, hoc est, ut sit certa aliqua colendi Dei ratio, ut sit regula fixa, ut non sequatur quisque quod imaginatur rectum esse: ut non scindatur Dei majestas variis erroribus, neque evanescant homines, quisque in suo sensu, sed pendeant omnes ex ore Dei loquentis, & audiant quid de se ipse testetur. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Principio dicit, feliciter res habituras in Judæa, ubi fuerit Deus unus, hoc est, ubi terra fuerit ab omnibus inquinamentis purgata, & ubi iterum emerserit pura religio. sed quoniam hæc puritas difficile locum obtinet in mundo, & facile etiam ab ea declinant homines, ideo adjungit, *nomen unum Dei*, ut sc. intelligant Judæi non posse coli Deum rite, nisi unus sit: & non posse unum esse, nisi sit una fides, & habeat aliquid præscriptum & certum, non alternet inter diversas opiniones: quemadmodum singulis gentibus non alia fuit religio, quam sequi quod ipsæ finxerant, vel per manus traditum fuerat à majoribus. Est autem hic locus insignis, quo Deus se ab omnibus idolis discernit, & cultum suum ab omnibus superstitionibus. Et eo attentius expendere convenit quod docet Propheta, quoniam tanta est nostra ad vanitatem propensio, quemadmodum dixi, & experientia ipsa plus

satis

1 Sam. 8. vers. 7.

Exod. 20. vers. 5.

satis docet, & videmus etiam ut nos facile quasi turbo, abripiat superstitio: imo non unum superstitionis genus, sed innumeræ species. Quo magis incumbere nos convenit in hanc doctrinam, ut scilicet *vigeat unum nomen Dei inter nos*, neque quisque sibi licentiam permittat quidvis fingendi: sed sciamus quisnam Deus colendus sit nobis. Et Christus etiam hac ratione reprehendit omnes cultus mundi, quum dicit mulieri Samaritanæ, Vos nescitis quid adoretis, nos soli Judæi, inquit, scimus. Videmus ergo sufficere ad damnandas omnes superstitiones hoc unum, ubi scilicet aguntur homines suo sensu, & non tenent fixam & perpetuam regulam, quæ non possit fallere. Sequitur, *Joan. 4. vers. 22.*

10. Vertetur tota terra quasi planities à Geba ad Rimmon versus Meridiem Jerusalem: & exaltabitur, & habitabitur in loco suo (*sub se, ad verbum*) à porta Benjamin ad locum portæ primæ, ad portam angulorum, & ab arce Chananeel ad torcularia Regis.

Hoc versu duo promittit Propheta, nempe urbem fore in celeberrimo loco, ut procul appareat: deinde fore illi securam & pacatam habitationem. Quantum attinet ad priorem partem, dicit, *Vertetur tota terra in planitiem.* scimus enim sitam fuisse Jerosolymam in circuitu montium: Fundamenta ejus in montibus sanctis, ut dicitur in Psalmo. *Psal. 87. vers. 1.* Quum ergo regio illa esset aspera propter multos colles, Propheta dicit latam fore planitiem, ita ut iter non sit asperum & difficile sicuti prius: deinde ut Jerusalem non sit quasi in profundo demersa, sed occupet planitiem, quæ non impediat ejus prospectum undecunque adveniant hospites. *Erit ergo*, inquit, *tota terra in planitiem à Geba ad Rimmon.* Quia non satis tenemus qualis fuerit illa tota regio, deinde ubi fuerit Geba & Rimmon, ideo subtiliter hic non disseram de singulis partibus. sed satis est etiam tenere quorsum tendant hæc omnia, nempe ubi prius erant asperi saltus, fore æquabilem terram, ut Jerosolyma longe habeat suum prospectum, & sit etiam pulchrior ejus superficies, ubi montes non impedient etiam è locis remotis conspectum. Jam sequitur secundum membrum, *Habitabitur in loco suo Jerosolyma*: hoc est, etiamsi ante fuit diruta, & nunc quasi in squalore adhuc jacet, & multæ ruinæ desorment quicquid cœptum est ædificii, tamen *sub se habitabitur*, hoc est, habebit eadem pomœria, eosdem fines: denique intelligit Propheta tantam fore urbis amplitudinem, quanta olim fuerat. Scimus Zachariam functum fuisse doctoris officio quum inciperent Judæi non sine maximis molestiis urbem exstruere. Non poterant autem initio complecti totum circuitum, quia putabant esse impossibile, donec animati sunt ab Esdra & Nehemia, sicuti colligitur ex libro utriusque. Quum ergo esset urbs quæ cœperat extrui angusta, dicit Zacharias non esse desperandum, quoniam brevi recuperabit pristinum suum splendorem, atque extendetur ad omnes suas portas, sicuti antehac. Et non dubium est quin hic ponatur urbis vetustæ, & tunc eversæ descriptio, quum dicit *à porta Benjamin ad locum portæ primæ.* vocat *locum portæ*, quia nulla tunc porta erat. Pars enim illa urbis manebat adhuc deserta. *Usque ad portam angulorum, ab arce Chananeel usque ad Regis torcularia.* quanquam non satis nunc tenemus & quousque patuerit vetus Jerosolyma, & quæ fuerit ejus positio, certum tamen est, Prophetam hoc velle, tantam fore dignitatem & opulentiam urbis, ut ejus conditio facile æquare queat pristinum illum splendorem, qui tunc obsoleverat. Fuerat autem urbs amplissima, ut satis notum est. quanquam non conveniunt scriptores, tamen fere hoc receptum fuit publico consensu, complexam fuisse 30 stadia. Fuit certe hæc non vulgaris amplitudo: & ideo Propheta, quod omnes putabant esse quasi ridiculum, testatur, quamvis exigua tantum portio urbis appareat, fore tamen novam Jerusalem, quæ priori non cedat, neque amplitudine, neque opulentia, neque aliis omnibus commodis. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

Da omnipotens Deus, quum nos hac lege iterum collegeris, ut tibi essemus in populum peculiarem, & segregaveris nos etiam à profanis hominibus, ut vigeat inter nos legitimus tuus cultus: da, inquam, ut pendeamus omnes ex ore tuo, simus tibi penitus addicti: neque declinemus in dextram vel sinistram partem, sed maneamus in pura regula quam nobis præscribis, ut ita sentiamus continuo fluxu gratiæ tuæ te regnare in medio nostri: & ipsa felicitate magis ac magis crescat nobis animus ad te amandum, colendum, & timendum, ut tibi vere & ex animo corpore & anima consecrati, proficiamus magis ac magis in vera pietate, donec tandem exuti omnibus sordibus carnis nostræ, perveniamus ad beatam illam hereditatem quæ nobis parta est sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUARTA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XIV.

11. Et habitabunt in ea, & excidium non erit amplius: & habitabitur Jerusalem confidenter.

Concludit Zacharias proximam sententiam, nempe Jerusalem, postquam Deus eam restituerit in pristinum ordinem, fore urbem populosam. Indefinitum enim verbum hic tantundem valet acsi dixisset fore magnam frequentiam populi, sicut ante fuerat: quum tamen exigua tantum portio reversa esset. Scimus autem quam difficile sit urbem magnam & amplam repleri incolis, postquam semel deserta fuit, præsertim post longam temporis distantiam. atqui Propheta hic Judæos hortatur ad bene sperandum, quia Dominus magnam hominum multitudinem rursus colliget, ita ut urbs bene referta sit multis civibus. Addit, *non fore amplius excidium.* non dubito quin hac voce חרם Propheta intelligat cladem incurabilem, qualis contigerat quum populus tractus esset in exilium. Et hac etiam ratione, & eodem sensu Jesaias dicit Deum jurasse excidium urbis fore instar diluvii Noë, quia scil. nunquam sumpturus erat tam gravem & horribilem vindictam de populo suo. *Jes. 54. 9.* Cæterum, licet colligere ex toto progressu, extendi hoc vaticinium ad Christi regnum, quia utcunque deleta fuerit Jerusalem à Tito, illud tamen verum fuit, nempe Deum custodem perpetuum fuisse urbis illius, quia jam ventum ad plenitudinem temporis erat, postquam exhibitus fuerat Christus. Perinde est igitur acsi diceret Propheta talem fore moderationem iræ Dei, ut nomen urbis non intereat prorsus, neque totus populus cogatur

gatur illinc migrare. hoc ergo intelligit per nomen חוץ. Jam addit, *habitaturos secure in Jerusalem* qui illuc redierint: nempe quia Dominus eos proteger, & extenta manu defendet contra omnes hostes. Admonuimus alibi de Prophetæ consilio. vult enim pungere tarditatem & ignaviam eorum, qui delicias Chaldææ tanti fecerant, ut illis grave & molestum esset redire in hereditatem sibi divinitus promissam. Ostendit igitur quanto Dei beneficio se privaverint, quod dispersi inter gentes profanas non agnoscent paratum sibi esse Dei auxilium. Carebunt enim hac promissione, quæ peculiariter dirigitur ad reliquias illas, quæ habitabant Jerosolymæ. interea præcipue respexit Propheta miseros illos terræ incolas, qui incitati promissionibus Dei, omnia pericula & omnes difficultates contempserant, deinde susceperant non gravatim ingentes molestias, ut fruerentur sua patria. Ostendit igitur Propheta non esse cur ipsos pœniteat, quia Dominus perget illis benedicere, ut secure habitent inter medios hostes, à quibus undique scimus fuisse cinctos: deinde fore urbem populosam, quamvis non multi tunc essent numero. Sequitur,

12. Et hæc erit plaga qua percutiet (*vel plagabit*) Jehova omnes populos, qui pugnaverint contra Jerusalem: liquescet (*alii vertunt, tabescet*) caro ejus, dum ipse stabit super pedes suos: & oculi ejus liquescent in foraminibus suis: & lingua ejus liquescet in ore ipsorum.

Adjungit Propheta, quamvis non desint multi improbi qui molestia afficiant Ecclesiam, & multa in ejus perniciem conentur: Deum tamen fore vindicem, & sumpturum pœnas, quæ clarum & memorabile documentum præbeant favoris paterni, quo Ecclesiam suam prosequitur. Sed videntur hæc inter se non satis congruere, populum in tuto habitaturum Jerosolymæ: & tamen semper aliquos fore hostes, qui violenter infestent urbem illam. sed quum dicit *habitaturos in tuto*, non intelligit hoc fore, quia nemo lædere ipsos velit, sed quia præsidio Dei confisi, poterunt in maximis quibusque periculis quieti manere: quia scilicet persuasi erunt Deum fore superiorem, qui pollicitus est se staturum ab illorum parte. Hæc est igitur secura piorum habitatio, non quod impetus hostium nullos formident: sed quia certo statuunt se tamen servatum iri divinitus, quamvis hinc inde diabolus multas turbas illis excitet: deinde armet atque instruat multos improbos, qui machinentur illis interitum. Et huc etiam animos attollere convenit, quoties tumultuantur contra nos varii hostes, ut tamen habitemus in tuto, & tranquillis animis expectemus dum eripiat nos Deus: quia salus nostra abscondita est sub fideli custodia Dei, quæ tantum nobis patefacta est per verbum & promissiones. Quicquid sit, tenendum est quod hic docet Propheta, nempe ubi Deus frenum hostibus nostris laxaverit, vindictam tamen ejus propinquam esse, ut pœnas exigat de omnibus injuriis, quas patienter tulerimus. *Hæc*, inquit, *plaga erit, qua percutiet Jehova omnes populos*. iterum nominat *omnes populos*, ne terreat fideles hostium multitudo, ubi vident se longe esse impares, & fere obruuntur copia hostium: ut tamen non dubitent prævalituram esse Dei manum. Postea adjungit, *Caro ejus solvetur*, vel liquescet. mutatio est numeri, sed quæ sensum non obscurat. Dicit enim, *Hæc erit plaga, qua percutiet Jehova omnes populos: caro ejus liquescet*. videtur nunc loqui de uno homine duntaxat. & iterum paulo post dicit, *dum ipse stabit super pedes suos: oculi etiam ejus liquescent, & lingua ejus in ore ipsorum*. Videmus ut Propheta jam tertio mutet numerum: sed nulla est in re ipsa ambiguitas. intelligit nihil fore negotii Deo, ubi volet pœnam exigere de Ecclesiæ suæ adversariis, quia cunctos tam facile perdet, acsi negotium esset cum uno homine. Sed videtur etiam aliud velle Zacharias, nempe quia grassabitur Dei vindicta per singulos, neminem fore salvum, atque ita generalem fore Dei vindictam sine exceptione super omnes exercitus, & super singulos homines. Notanda jam est nobis species pœnæ quæ describitur, nempe quod Deus omnes illos conficiet absque manu vel subsidio hominum: *caro*, inquit, *ejus tabescet*, vel solvetur. Hic vero clarius perspicitur cœlestis ultio, ubi hostes, quamvis nemo illis bellum inferat, tamen sponte solvuntur: & ideo addit, *quum stabunt super pedes suos*, & tamen caro eorum liquescet. nec dubium est, quin Propheta ad maledictiones Legis alludat, inter quas hæc apprime est notabilis, ubi Deus arcanis modis consumit reprobos, ut tabescant, quamvis nulla appareat ratio. Summa igitur est, Deum instructum esse modis variis, ut hostes nostros in nihilum redigat, quamvis non mutuetur hinc vel inde subsidium. Docemur itaque his verbis rejicere in Deum curas nostras, quia ubi hostes nostri videntur extra omnem aleam positi esse, & superbiunt etiam hac confidentia, quod non putent quicquam sibi posse accidere adversum: in Deo tamen esse positam eorum mortem & vitam, ita ut solo ejus flatu evanescant. Non est igitur cur pendeamus à terrenis mediis quum volumus certi esse de hostium nostrorum interitu: Deus enim ipsos intus conficiet. etiamsi videantur stare integri, tamen solventur, ut etiam oculi eorum liquescant in suis cavitatibus, hoc est, ut deficiant sine vi aliqua externa. Scimus enim oculos tam bene munitos esse, ut dum teguntur suis munimentis, sint extra noxam. sed Propheta significat occultam Dei ultionem posse penetrare in ipsa viscera, usque ad medullas: denique nihil esse adeo tutum, quod non sit obnoxium Dei vindictæ. *Et lingua etiam*, inquit, *solvetur*, vel tabescet, (est enim idem verbum) *in ore ipsorum*. Postea subjicit,

Deut. 28. vers. 21. & 22.

13. Et accidet die illo, erit tumultus Jehovæ magnus in illis: & apprehendet quisque manum socii sui: & ascendet manus ejus contra manum proximi sui. (*vel evanescet: alii vertunt, excidetur manus ejus, quia* עלה *etiam significat Excidere.*)

Videtur iterum Propheta secum ipse pugnare. nam postquam asseruit Deum fore ultorem populi sui, ut populos omnes in ejus gratiam perdat & deleat, nunc adjungit fore etiam intestina dissidia, quibus se conficiant Judæi ultro & citro. Nihil autem minus consentaneum est, quam populum qui sub tutela Dei agit, ita scindi in partes, ut sine externo hoste seipsum tam misere perdat. sed non male hæc inter se conveniunt, modo teneamus quod ante dixi, hæc sumenda esse adversative. Propheta enim ab una parte fideles præmonet quid impendeat malorum, ne ipsa novitate concussi despondeant animos. Interea promittit felices ipsos fore, quoniam Deo semper curæ erunt. sic igitur resolvenda est nobis oratio, Quamvis undique hostes conveniant, & conspirent contra vos, quamvis magno furore & impetu ad vos perdendos properent, quamvis etiam domi vobis multæ turbæ, & è medio sinu urbis exoriantur domestici hostes: Deus tamen prævalebit, & miseriæ omnes vestræ tandem cedent in bonum & prosperum finem. Hæc igitur ratio est, cur Zacharias permisceat quæ videntur inter se prorsus contraria, quoniam

quoniam scil. utrumque cognitu utile fuit, ut fideles certo persuasi essent Deum excubias agere pro salute sua, quoniam volebat tueri urbem sanctam, & esse æternus ejus custos. Deinde, ut etiam parati essent animis ad ferendas multas ærumnas & molestias, ne sibi lætum statum promitterent, & ita indulgerent carnis securitati. Postquam tenemus consilium Prophetæ, jam hoc breviter de verbis notandum est: dicit, *fore tumultum Jehovæ magnum inter ipsos.* haud dubie ad Judæos hoc refertur, quia Propheta docet non modo obnoxios fore externis injuriis, sed etiam aliud malum instare, ut scilicet mutuo alii contra alios arma induant, perinde acsi vellent confodere propria viscera. Dicit ergo *tumultum fore inter eos*, quod extremum est in malis, ubi agitur de statu urbis vel populi. nulla enim ruina propior est, quam ubi intus fervent contra seipsos, qui debuerant quasi unus homo vires & animos conjungere ad hostem repellendum. sed locus hic notatu dignus est, quia describitur nobis conditio Ecclesiæ qualis cernetur usque ad finem mundi. Quamvis enim Propheta hic concionetur de tempore intermedio inter reditum populi, & Christi adventum, tamen depingit nobis vivam imaginem, in qua possumus perspicere Ecclesiam nunquam liberam vel immunem fore ab hoc malo, ut scilicet fugare non possit hostes domesticos vel profligare. Simul etiam notandum est quod dicit *tumultum hunc fore Jehovæ.* significat enim, quoties scinditur Ecclesia, & ebulliunt sectæ, & multi hypocritæ & impii, qui ad tempus simularunt se esse veros Dei cultores, pietatem furiose oppugnant: ubi igitur emergunt hæc mala, Propheta dicit non contingere fortuito, sed esse judicia Dei, ut probet atque examinet suorum fidem, ut Ecclesiam humiliet: deinde ut det suis materiam victoriæ & coronæ. quicquid sit, quamvis hæreticos & omnes improbos impellat sua ambitio ad turbandam Ecclesiam, quamvis etiam diabolus flabellis suis ipsos incitet, tamen Deum sedere in summo gradu, & quicquid turbarum in Ecclesia fervet, proficisci ab ipso. Ideo dicit Paulus, Oportet hæreses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant. certe diabolus non tendit in hunc finem: sed ostendit Paulus optimum esse hoc consilium Dei, ut serio examine discernat inter sinceros suos cultores & hypocritas, dum scil. tumultus non tantum permittit oriri, sed etiam excitat. Et hinc etiam docemur nihil esse melius, quam confugere ad ipsum quoties tumultuantur homines improbi, & quietem nostram perturbant: quia facile sedabit nutu suo motus omnes quum eos excitaverit. Addit, *Quisque apprehendet manum socii sui, & ascendet manus ejus contra manum proximi sui*, vel evanescet. Posset elici duplex sensus, vel quod quisque auxilii petendi causa manum proximi sui arripiet, & tamen sine profectu, quia manus evanescet, hoc est, non poterit sese fulcire qui quæsierit auxilium à socio suo. & hunc sensum sequuntur multi interpretes: quasi diceret Propheta res ita fore desperatas, ut quisque cogatur opem petere à socio suo, & tamen non obtineat quod cupit: quoniam dum manum socii sui apprehendere volet, sentiet ipsam conjunctionem evanescere. Sed diversus sensus melius respondet proximo versui, nempe *quod quisque apprehendet manum proximi sui violenter, & manus ejus surget contra manum proximi sui.* Ego igitur expositive hanc partem additam esse arbitror, quod scilicet ubi Deus excitaverit tumultum inter Judæos, quisque ad perniciem socii sui prosiliet, & manum suam attollet ad nocendum. Sequitur enim,

1 Cor. 11. vers. 19.

14. Atque etiam Jehudah pugnabit contra Jerusalem, & congregabitur exercitus *(alii vertunt Opulentiam, quod etiam non male quadraret)* omnium gentium in circuitu: aurum, & argentum, & vestes ad copiam multam. *(ad multitudinem valde, ad verbum.)*

Non dubium est quin de re una & eadem disserat Zacharias. Jam adjungit fore intestinum bellum terræ cum urbe ipsa. Et tamen unum erat corpus: & quum in patriam redierant, idem vexillum Dei illis ostensum fuerat. Deus enim ipse fuerat dux itineris. erat denique flos residuus populi. Ergo hoc fuit instar horribilis prodigii, quod Jehudah hostibus se adjunxerit, ut perderet urbem ipsam. Propheta nihilominus hoc etiam malum inter alia dicit instare, ut non tantum sustineant impetus hostium qui procul advenient, sed ut fratres suos sentiant infestos & capitales sibi. *Pugnabit* ergo *Jehudah contra Jerusalem.* Quo autem tempore hoc acciderit satis notum est, quia sub Antiocho scimus & urbem ipsam, & totam terram plenam fuisse proditoribus. Vix enim tunc vicesimus quisque constanter sequutus est veram pietatem: ita factum, ut fere pessundati fuerint omnes. Ergo non abs re hoc prædictum fuit à Zacharia, Judæos fratribus suis fore infensos. & postea addit, *Congregabitur gentium omnium exercitus.* חיל significat Copias, significat opulentiam & robur. Ego libenter sequor quod jam dixi, nempe exercitum vel robur gentium omnium collectum iri ad eversionem Jerosolymæ, idque *per circuitum*: quibus verbis intelligit Propheta Judæos fore omnium miserrimos in speciem, si æstiment sortem suam ex præsenti statu: quia scilicet intus molesti erunt proditores, ita ut metuendæ sint insidiæ, & secreta pericula: deinde quod omni ex parte convenient diversi populi ad ipsos delendos. Nihil potest fingi miserius, quam intus & extra sic à toto fere genere humano oppugnari. sed mox sequetur consolatio. Et ideo tenendum est quod dixi, adversative poni has minas, ut fortiter sustineant fideles exitiales istos impetus, freti scilicet spe exitus melioris, quæ illis à Deo data fuerat. Interea ubi ponit *aurum, argentum, & vestes multas*, significat non venturos hostes, de quibus loquutus est, acsi famelici accurrerent ad prædam: sed fore tam crudeles ut nihil præter sanguinem expetant. Erunt enim instructi pulchra supellectile: erunt referti auro & argento. Quorsum igitur venient? non ut expleant suam avaritiam, sed tantum ut sorbeant humanum sanguinem, & ita extinguant omnem memoriam electi populi. Hoc auditu fuit terribile: sed oportuit tamen fideles mature commonefieri, ne quid subitum illis accideret. Postea addit,

15. Et talis erit plaga equi, muli, cameli, & asini, & cujuslibet jumenti *(vel animalis)* quod erit in castris istis, sicuti plaga hæc.

Hoc versu erigit piorum animos Zacharias, ut sciant nihil profecturos esse hostes; sed ubi omnia tentaverint, profligatum tamen iri Dei virtute. Et hinc melius apparet quod jam bis repetitum fuit, nempe Prophetam non simpliciter denunciare clades istas, ut terreat Judæos, sed ut animet ad constantiam, quo intrepide exultent, etiam quum putabunt se esse ingenti cladium mole oppressos. Summa igitur est, postquam expertus fuerit omnia Satan ad machinandum Ecclesiæ interitum, ubi etiam nihil omiserint reprobi, successum tamen fore optabilem fidelibus, quia Deus vindictam suam exeret non modo contra homines ipsos, sed etiam contra equos, & camelos, & quælibet jumenta. ubi autem fervet ira

ira Dei contra animalia, quæ per se innoxia sunt, hinc facile colligi potest, hostes qui eum provocarunt sua crudelitate, non posse impune effugere ejus judicium, & pœnam de qua hic concionatur Propheta. Postea adjungit,

16. Et erit (*hoc est, accidet*) ut quisquis residuus fuerit ex cunctis gentibus, quæ venerint contra Jerusalem, ascendat ab anno in annum ad adorandum (*ad supplicandum*) Regem Jehovam exercituum, & celebrandam celebritatem Tabernaculorum.

Hic longius progreditur Zacharias, nempe qui evaserint stragem de qua loquutus est, humiliatum iri, ut sponte se Deo subjiciant. Dixit nuper Deum fore ultorem, ut perdat omnes Ecclesiæ suæ inimicos: sed hæc promissio præstantior est, quod scilicet convertet eorum animos qui pœnam illam præsentem effugerint, ita ut fine ulla violentia ostendant se subactos esse: quia *venient*, inquit, *quotannis, ut adorent Deum in Templo suo*. Ergo summa huc redit, Deum fore victorem omnium hostium Ecclesiæ: sed duobus modis, quia alios prosternet, alios vero humiliabit, ut sint voluntarii ejus cultores, & sponte se addicant ejus imperio. *Accidet* ergo *ut quisquis fuerit residuus è cunctis gentibus, quæ venerint contra Jerusalem, ille ascendat*, inquit, *ut supplicet Deo*, vel ut suppliciter Deum adoret. Si quæritur tempus: respondeo, quoties Prophetæ Gentium conversionem prædicunt, generaliter semper loqui solere: sed hoc esse hyperbolicum, neque tamen quidquam esse absurdi in hoc excessu, quia certe hoc fuit admirabile Dei opus, ut turmatim se ex Gentibus Deo subjicerent. Scimus enim exosum fuisse nomen populi Israël: ut eorum religio esset detestabilis fere in toto orbe. Fuit igitur hoc incredibile quum loquutus est Zacharias, nempe decem homines posse ex singulis regionibus ita mutari in melius, ut colerent verum Deum Israël. atqui scimus tot Ecclesias fuisse erectas passim in mundo, ut innumeri homines nomen dederint, & libenter susceperint jugum Dei, & amplexi sint religionem illam, quæ prius contempta ab illis fuerat, imo quam summo odio prosequuti fuerant. Quare non mirum est, si Propheta dicat omnes residuos qui effugerint gladii vindictam, fore tandem spontaneos Dei cultores. Sed, quemadmodum dixi, notanda est illa communis ratio, quod Prophetæ, ut amplificent Dei gratiam, generaliter loquuntur, etiamsi restringi debeat sermo ad solos electos. *Ascendet*, inquit, *ab anno in annum*. Hic quoque Zacharias loquutus est pro captu populi. Scimus festos dies fuisse institutos divinitus, ut ter præcipue quotannis ascenderent Israëlitæ in Templum. sed quia hoc nimis grave, & difficile etiam fuisset miseris exulibus, qui dispersi huc & illuc erant: ideo ut quisque præditus erat vero studio pietatis, solebat ascendere semel quotannis Jerosolymam. Ad hunc igitur Legalem ritum nunc alludit Propheta: quasi diceret, quamvis Deus parcat quibusdam, tamen ipsos tandem sine vi externa venturos sub obsequium, ut subjiciant se Deo Israël. Sed loquitur, quemadmodum dixi, sub umbra. & de hac loquendi forma jam aliquoties admonuimus: ideo nunc levius prætereo: & in fine hujus capitis plura adhuc erunt dicenda. *Ascendet* ergo *ut supplicet Regi Jehovæ exercituum*, hoc est, ut Deum fateatur unicum esse Regem. respicit enim ad vaticinium quod heri tractavimus, ubi dicebat Deum fore unicum Regem. Sic etiam hoc loco eandem sententiam confirmans, dicit, illos qui prius furiose oppugnaverant Ecclesiam, fore Deo supplices, quia scilicet intelligent ipsum esse Regem totius mundi. Sed reliqua in aliud tempus.

Da omnipotens Deus, quando vides Ecclesiam tuam hodie tot dissidiis misere lacerari, & esse tot perfidos Satanæ ministros, qui eam non desinunt turbare: da, inquam, ut sentiamus quod semel pollicitus es per Prophetam tuum, nempe ita te esse perpetuum custodem eorum quos semel eligere dignatus es, & quos recepisti in tuum amplexum, ut etiam inter hæc dissidia fortiter pergant, & emergant tandem victores: deinde ut etiam exeras manum tuam, & vindictam hanc exequaris quam denunciasti per eundem Prophetam tuum, ut scilicet perdas atque in nihilum redigas non tantum eos qui palam tibi & servis tuis ac filiis adversantur, sed serpentes etiam istos, qui insidiis & fraudibus, & aliis indignis modis Ecclesiam tuam infestant, donec tandem perveniamus ad plenam victoriam, & agamus etiam triumphum in regno tuo cœlesti cum capite nostro Christo, Amen.

PRÆLECTIO TRIGESIMA QUINTA IN

ZACHARIAM PROPHETAM.

CAP. XIV.

17. Et erit, qui non ascenderint è familiis terræ in Jerusalem ad supplicandum Regi Jehovæ exercituum, etiam non erit super eos pluvia.

18. Et si familia Ægypti non ascenderit, & non venerit, etiam non super eos: erit autem plaga qua percutiet Jehova (*plagabit, ad verbum*) gentes quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum.

HIc prosequitur eandem sententiam Zacharias, nempe celebre fore nomen veri & unius Dei per totum orbem, ita ut consentiant omnes populi in ejus cultum, quum prius tota terra corrupta esset variis superstitionibus, & quisque sequeretur proprios deos. sed plus exprimit quam postrema lectione, nempe vindictam paratam esse omnibus veri Dei contemptoribus. Dicit igitur maledictionem Dei repositam esse cunctis populis, qui non venerint Jerosolymam, ut supplices illic Deum adorent. Diximus his verbis notari legitimum Dei cultum. neque enim post Christi adventum necesse est ascendere Jerosolymam, quemadmodum testatur ipse Joannis quarto, Venit tempus, & jam est, quo veri cultores Dei neque in hoc monte, neque Jerosolymæ Deum colent, sed ubique terrarum. *Joan. 4. vers. 21.* Cæterum, Prophetæ loquuntur pro temporis sui ratione, & semper describunt spiritualem Dei cultum sub figuris Legalibus. Ergo ascendere Jerosolymam tantundem valet atque amplecti veram pietatem, & animum adjicere ad cultum unius Dei qualis præscriptus erat in Lege. Summa igitur est, omnes fore maledictos qui contempserint Deum Israëlis. Jam hoc etiam per synecdochen dicitur à Propheta: denunciat

ciat *non fore pluviam super omnes Dei contemptores.* quasi diceret sensuros Dei vindictam, quia scilicet auferet ab illis alimenta. Nam Pluviæ nomine intelligit Propheta quicquid ad victum pertinet. Ac scimus inter Dei benedictiones quæ ad subsidia præsentis vitæ spectant, hanc esse præcipuam, ut cœlum & terram nobis conciliet quasi liberalitatis suæ ministros. Unde enim nobis suppetit victus, nisi quia terra jussu ejus viscera sua aperit, & cœlum *Hos. 2:21.* exaudit terram, quemadmodum alibi dicitur, ut irrigans eam pluvia, fœcundam & uberem reddat, quæ alioqui siccitate sterilis esset? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: ut ad purum Dei cultum invitet omnes gentes, pronunciat fore maledictos, qui non applicuerint studium suum ad cultum unius Dei. Porro voluit hoc vaticinio animare Judæos, ut constanter pergerent in cursu pietatis usque ad Christi adventum, neque dubitarent Deum quem colebant, esse summum Regem totius mundi: quia prius latuerat quasi in angulo, quum in sola Judæa coleretur. Significat igitur Propheta, etiamsi contemptus fuerit Deus inter omnes populos, tamen sacrum & venerabile fore ejus nomen: deinde si qui eum fraudaverint legitimo cultu, illos pœnas daturos: quia scilicet fame & inedia tabescent. quoniam cœlum negabit illis pluviam, & terra etiam negabit victum. Loquitur autem diserte Zacharias de Ægyptiis: quia scimus eos fuisse infestissimos hostes veræ pietatis. idem etiam potuit de Chaldæis & Assyriis dici: sed quoniam Ægyptii magis propinqui erant & contigui terræ Sanctæ, ideo magis virulenta fuerunt odia inter ipsos & Judæos. Hæc ratio est cur præcipue de ipsis loquatur Zacharias. Quanquam posset videri absurdum quod minatur, *non fore illis pluviam.* scimus enim Ægyptum non expectare pluviam è cœlo, quoniam peculiaris est ratio illius terræ: prout enim exundat Nilus, ita expectant uberem proventum tritici & omnium frugum. Non debuit igitur Propheta hoc minari Ægyptiis, quia poterant merito ridere quod negaret illis fore pluviam, cujus non magna illic erat necessitas. Sed Propheta simpliciter voluit dicere quod jam exposui, Deum fore patrem solis Judæis, & aliis qui se adjungerent ad Legalem cultum. Tametsi ergo non opus habebant pluvia Ægyptii, tamen potuit hac figura Zacharias denunciare illis sterilitatem, quæ pœna erat impietatis. Et hoc simul notandum est, quamvis exundatio Nili irriget totam terram ac fœcundet, tamen pluvias non *Psal. 105. vers. 32.* esse parvo adjumento: & ideo in Psalmo dicitur, Vertit pluviam eorum in grandinem. ubi tamen de Ægyptiis agitur: quod scilicet Deus corruperit omnes fruges illic, quia pluvia in grandinem conversa est. Et ex historiis etiam satis constat, pluviam Ægypto esse optabilem, ut major sit frugum proventus. Sed Dominus dignatus est terram illam peculiari hoc beneficio, ut scilicet Nilus sit loco pluviæ. Ergo in Prophetæ sensu nulla est ambiguitas, quod scilicet Dominus coget in obsequium pietatis omnes populos, non tantum qui procul remoti erant à Judæa, sed ipsos etiam Ægyptios, qui alienissimi semper fuerant à vero & puro cultu. Postea addit *fore plagam.* Generalius nunc loquitur. ergo quod sub specie una prius notavit, nunc generaliter pronunciat, Deum scilicet fore ultorem ut eos omnes perdat atque in nihilum redigat qui non subierint ejus jugum, ita ut eum pure colant ex Legis præscripto una cum Judæis. Iterum repetit quod ante vidimus, *Qui non ascenderint*, inquit, *Jerosolymam.* non quod vellet restringere cultum Dei ad ceremonias, vel umbras Legales: sed quia oportuit donec Christus abrogaret omnes veteres figuras, ita describi Dei cultum. neque enim potuit tunc separari ab externis illis exercitiis. Cæterum hic merito quæri potest, cur Propheta præcipue loquatur de festo Tabernaculorum, quum tamen Pezah vel Pascha esset in primo gradu inter dies festos. Sed videtur mihi hæc esse ratio, quod difficile creditu erat, Judæos in patriam redituros, quia Deus iterum vellet esse eorum redemptor. Multi interpretes dicunt de festo Tabernaculorum Prophetam loqui, quoniam oporteat nos esse peregrinos in mundo. Sed posset etiam similis ratio esse aliorum dierum. Videndum igitur est cur Propheta hic diem festum Tabernaculorum nominet præ aliis. scimus autem quum loquuntur Prophetæ de restitutione secunda populi, sæpe revocare in memoriam exitum illum admirabilem, quo Deus testatus fuerat sibi satis esse potentiæ ad suos redimendos & servandos. Huc etiam nunc, meo judicio, alludit Zacharias, quod scil. Deus reducet populum mirifica & inæstimabili virtute, ut merito celebrare debeat festum diem Tabernaculorum, sicuti olim ipsorum patres. Nam scimus cur Deus voluerit quotannis Judæos habitare sub ramis arborum, ut scilicet memores essent illius salutis, quæ collata fuerat ipsorum patribus. Habitaverant enim per annos quadraginta in deserto: illic nullæ erant ædes, sed tuguria duntaxat repente confecta ex arborum ramis. Quum ergo egrederentur extra ædes suas, & habitarent quasi sub dio in tentoriis, ita repetebant memoria quam mirabiliter servati essent ipsorum patres. Deus ergo ut ostendat reditum ab exilio Babylonico non minus fore memorabilem, quam fuerat liberatio illa vetus: dicit hic *celebrandum esse diem festum Tabernaculorum.* Denique significat Propheta Deum sic fore liberatorem populi sui, ut gentes omnes etiam ex remotissimis terræ plagis agnoscant hoc insigne esse miraculum. perinde igitur est acsi diceret, liberationem populi fore certum & illustre documentum, unde gentes omnes agnoscant Deum Israëlis esse opificem cœli & terræ, præditum summa potentia, ut totius orbis imperio potiatur: denique unicum esse Deum, qui colendus sit. Postea sequitur,

19. Hæc erit pœna Ægypti, & pœna omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam celebritatem Tabernaculorum.

Repetit eandem sententiam, & fere iisdem verbis: sed tamen nihil est supervacuum, quia hic expendere convenit quam fuerit hoc difficile creditu, quum Judæi qui reversi erant in patriam, pauci essent numero, & imbelles: undique etiam oppugnarentur à suis hostibus & vicinis. Quum ergo singulis fere momentis periclitaretur Ecclesia, non mirum est si opus habuerint fideles confirmatione in illis tentationibus, quæ subinde poterant animos eorum turbare ac percellere. hæc igitur ratio est cur idem Propheta sæpius asserat. Dicit *hoc fore peccatum Ægypti, & omnium gentium.* חטאת proprie significat Scelus. sed quemadmodum Piaculum Latinis interdum scelus ipsum significat, interdum expiationem: ita etiam חטאת Hebræi nunc peccatum ipsum nominant, nunc Sacrificium quo peccatum expiatur. Et ideo Christus dicitur factus esse *Gal. 3:13.* peccatum: quia scilicet quum sese obtulit in satisfactionem, sustinuit maledictionem quæ nobis omnibus incumbit donec eam in se transferat. Quoniam ergo Christus fuit piaculum, ideo dicitur peccatum. Et Græci non mutarunt nomen, quoniam videbant Hebræis חטאת accipi tam pro sacrificio vel pœna, quam pro ipso scelere: ideo promiscue posuerunt nomen ἁμαρτίας. Sic ergo Propheta dicit hoc fore scelus, vel *hanc fore pœnam Ægypti, & omnium gentium:* quasi diceret, Siqui contempserint Deum Israëlis, & aspernati fuerint ejus cultum, talem contumaciam non fore illis impunem: quia Deus vindicem se ostendet gloriæ suæ. Et hinc colligimus nihil nobis

nobis esse magis optabile, quam ut Deus se nobis patefaciat, ne scilicet temere vagemur in superstitionibus, sed pure ipsum colamus: quia nemo rite Deum colit, nisi qui edoctus est ex verbo ejus. Ergo hæc singularis est gratia, quum Dominus regulam nobis præscribit, qua pure ipsum colamus. Nam nisi consentiamus in verum & legitimum ejus cultum, hic videmus totam vitam nostram esse maledictam. Jam sequitur,

20. Die illo erit super frena (*aut Phaleras: alii vertunt, Frontalia: alii, Collaria (dicemus postea de hac voce) vel Stabula, hoc meum est, & postea dicam rationem. Super stabula igitur*) equi, (*hoc est, equorum: est mutatio numeri*) Sanctitas Jehovæ: & erit (*hoc est, erunt: iterum est mutatio numeri*) lebetes in domo Jehovæ sicuti phialæ (*sic vertit Hieronymus: alii vertunt, Pelves*) coram altari.

Hoc versu docet Zacharias ita Deum fore Regem mundi, ut omnia applicentur ad ejus cultum, & nihil tam esse profanum in mundo, quod non mutet naturam, ut sanctificetur ad Deum colendum. Hæc summa est. in verbis aliqua est obscuritas: sed maxima ex parte decepti sunt interpretes, quia non satis attenti fuerunt ad Prophetæ consilium: ita factum est ut violenter verba ad sensum suum traherent, quia scilicet rem ipsam non tenebant. Dicit *fore inscriptionem super umbracula equorum, Sanctitas Jehovæ*. Nemo interpretum animadvertit hic subesse tacitam comparationem inter tiaram summi Sacerdotis, & inter res profanas. nam quum summus Sacerdos gestaret Christi imaginem, erat in ejus tiara inscriptum קודש ליהוה. Et quoniam à Sacerdotio pendebat Templi sanctitas, & quicquid erat in cultu Legali, ideo inscriptio illa extendi tunc debuit ad omnes Templi partes, ad altare, ad sanctuarium, ad sacrificia, ad oblationes reliquas, ad candelabrum, ad suffitus, ad omnia denique sacra. Nunc quid sibi vult Propheta? *Erit*, inquit, *inscriptio illa solennis* quam gestat summus Sacerdos in capite suo, ליהוה קודש, erit, inquam, *super ipsa stabula equorum*. Quantum attinet ad nomen מצלות, hic duntaxat reperitur. Quidam deducunt à צול: alii à צלה: sed magis recepta opinio est, ut veniat à צלל, ubi ל est duplicatum. Sed alii accipiunt pro phaleris, alii pro frenis, alii pro tintinnabulis: & omnes divinant, quia nulla est certa ratio. alii etiam vertunt profundum: quia potest etiam hic sensus quadrare. Sed mihi videtur probabilius quod jam attigi, notari umbras equorum, & metaphorice sic vocari stabula. Quamvis ergo stabulum equi sit locus ignobilis & sordidus, imo etiam sæpe fœteat, dicit Prôpheta fore sacrum Deo. Sensus igitur est, nullum locum hactenus tam profanum fuisse, qui non sanctificetur ubi Deus regnare incipiet per totum orbem. Cæterum, si quis malit de phaleris accipere, vel de ornatu bellico, non repugno: quia poterit etiam hoc esse consentaneum. Nihil minus sanctum est quam fundere humanum sanguinem: & ideo Scriptura dicit eos polluere manus suas, etiam qui hostem jure in bello occîdunt: non quia cædes illa sit nefaria per se, sed quia Dominus voluit incutere terrorem hominibus, ut ne facile prosilirent ad cædes. Convenit igitur hoc non male, quod Deus sanctitate imbuet phaleras equorum, ut scilicet nihil confuse postea agatur in bello: sed quisquis arma induet, simul etiam agnoscat Deum fore judicem in cœlo, ne scilicet absque justa causa etiam cum hoste suo congredi audeat. Ridiculum est ac puerile quod Theodoritus lib. 1. historiæ Ecclesiasticæ hunc locum citat, quasi tunc fuerit impletum vaticinium, ubi Helena Constantini mater ornavit phaleras equi clavo crucis. nam voluit hoc dare filio instar amuleti: clavum unum ex clavis quibus Christum putabat crucifixum fuisse, inseruit diademati regio: ex altero clavo confecit frenum, vel permiscuit, quemadmodum dicit Eusebius. nam Theodoritus dicit conflatum fuisse frenum. Nugæ sunt admodum putidæ: sed tamen obiter hoc volui attingere, ut consideretis quam insipidum jam tunc fuerit seculum illud. Hieronymus quidem repudiat illud commentum: sed quum inter multos receptum fuerit, videmus quam turpiter eo tempore delusi fuerint multi, qui etiam tunc habiti sunt quasi Ecclesiæ luminaria. Redeo nunc ad genuinum sensum Prophetæ: dicit vel *super stabula*, vel super ornatus, *equorum fore hanc inscriptionem*, ליהוה קודש. Jam adjungit, *Erunt omnes lebetes in domo Jehovæ, sicuti pelvis coram altari*: hoc est, quicquid prius tantum ad profanos usus adhibitum fuit, etiam imbuetur sanctitate. Ita ergo interpretor, fore lebetes, vel cacabos quasi pelves, quoniam tota supellex culinaria vertetur in cultum Dei: quasi diceret, nullas fore profanas lautitias, sicuti ante fuerant; sed victum communem fore sacrum, quoniam scil. homines ipsi sacri erunt Domino, & sanctitatem colent in tota vita & in singulis actionibus. In hoc vero errant plerique, dum exponunt conflandas esse phaleras in lebetes: quia Propheta aliud voluit, nempe tam in bello quam in pacis actionibus ita sanctitatem colendam esse inter homines, ut sive militent sive quiescant domi, sive edant sive bibant, ut semper offerant purum sacrificium Deo, etiam in cibo suo & potu, etiam in ipsa militia. Sic igitur accipere oportet Prophetæ verba, quod *omnes lebetes erunt in domo Jehovæ sicuti pelves coram altari*: quasi diceret, quicquid hactenus profanatum fuit intemperantia hominum & immodicis lautitiis, hoc induet posthac novam sanctitatem, acsi essent pelves ipsius Templi. Hieronymus subtilius hic philosophatur, quasi innueret Propheta sacrificia quæ oblata fuerunt sub Lege, nullius fore pretii: quia Deus neque carnium pinguedinem ultra appetet, neque alios ômnes illos crassos ritus, sed tantum optabit preces, quæ sunt sacrificia boni odoris: & ideo Phialas vertit מזרקים, quum tamen potius significet Pelves, saltem latius pateat ipsum nomen. Nunc videmus quid intellexerit Zacharias, nempe Deum ita sibi vindicaturum esse totum orbem, ut homines se totos & sua omnia consecrent ad ejus cultum, ut nulla sit amplius immunditia. Sive igitur edant, sive bibant, sive militent, aut opus aliud aggrediantur, omnia fore pura & sancta, quoniam semper Deus illis erit præ oculis. Pergamus.

21. Et erit omnis lebes in Jerusalem & Jehudah sanctitas Jehovæ exercituum: & venient omnes qui sacrificabunt, & accipient ex ipsis, & coquent in ipsis: & non erit Chananæus (*alii vertunt, non erit mercator*) amplius in domo Jehovæ exercituum die illo.

Hic clarius explicat Propheta quod jam vidimus, nempe tantam fore reverentiam Dei & timorem in toto mundo, ut quicquid aggrediantur homines sit sacrificium. Dicit ergo omnes cacabos, vel omnia ahena, vel omnes lebetes fore sacros Deo. Hoc autem impletur dum hunc finem sibi proponunt homines, ut Deum tota vita glorificent, quemadmodum Paulus nos hortatur. Ergo culinæ nostræ, & cubicula, & reliqua omnia sancta sunt Deo, ubi vere sumus ei addicti, & in omnibus vitæ nostræ actionibus tendimus in finem illum quem dixi, nempe ut reipsa testemur ipsum nobis esse Deum, & nos esse sub ejus manu. 1 Cor. 10. vers. 31.

manu. Talibus ergo figuris docet Zacharias, homines fore Deo sacros: quia nihil attingent immundum, sed quæ prius fuerant profana sanctificabunt in ejus gloriam. Dicit *venturos qui sacrificent, & cocturos carnem in lebetibus*: quasi diceret tantam fore copiam hominum qui ad offerenda Deo sacrificia ascendent, ut vasa Templi, quæ prius fuerant in usu, minime sufficiant. Necesse igitur erit, accommodare in usum illum, inquit, quicquid antehac profanum fuit. Sic alibi dicit Jesaias, qui prius fuerant Levitæ fore Sacerdotes primi ordinis: & qui fuerunt ex vulgo populi fore Levitas: ita ut propius omnes ad Deum accedant. Sensus ergo Prophetæ nunc clarus est: quia volebat hortari ad constantiam & fortitudinem Judæos, quibus sua paucitas erat quasi summum opprobrium, ita ut fere conciderent; quia putabant se frustra reversos esse in patriam, quum Dominus totum populum non colligeret: dicit fore celebriorem Dei cultum, quam ubi res maxime florebant in Judæa: quia scilicet ex toto orbe convenient qui offerant Deo sacrificia Jerosolymæ, ita ut tota urbs cum sua supellectile sacra sit Deo: quia neque Templi pelves, neque sacra vasa quæ prius fuerant sub Lege, sufficient. Quod autem addit, *non fore Chananæum in terra*: sensus est, puram fore Ecclesiam ab omnibus inquinamentis. Et hæc mutatio debuit non parum afferre solatii Judæis in statu illo tristi & calamitoso. Deus enim usus fuerat non parva severitate, quum omnes ejecti essent in exilium: & signa illius horrendi rigoris adhuc multa restabant, quum pauculi homines Deum colerent, & quidem essent omnibus contemptibiles, ita ut religio etiam subjecta esset gentium omnium ludibriis. Hæc igitur compensatio potuit mulcere dolorem illum, quod Dominus remedio illo purgaverat Ecclesiæ suæ sordes. Et hac de re alibi plura diximus. Nunc breviter promittit Zacharias Ecclesiam Dei fore puram, ut ex animo & sincere omnes Deum colant: non sint permixti hypocritæ, qui polluant & templum & sacra omnia. Sed videtur hoc esse absurdum, quum semper Ecclesia multis sordibus contaminata fuerit: & ideo Joannes Baptista eam comparat areæ, ubi paleæ mixtæ sunt tritico. comparatur etiam sagenæ, in quam si contracti fuerint multi pisces, reperientur alii putridi, alii nullius saporis. Quum ergo hodie etiam sub regno Christi Ecclesia subjecta sit huic malo, ut non possit ejicere omnes corruptelas, videtur hyperbolice loquutus esse Propheta. Sed notandum est quod alibi diximus, fieri scilicet comparationem inter veterem statum populi & secundum, ubi renovata fuit Ecclesia. Quum ergo pietas fœdum in modum corrupta esset, ac Judæi tantum inflatis buccis jactarent se esse sacrum Dei populum, interim essent omnium scelestissimi, merito Propheta dicit puriorem fore Ecclesiam, quæ renascetur: quia scilicet Dominus cruce eam purgabit: quemadmodum aurum & argentum non modo examinantur igne, sed etiam magis nitescunt, quoniam eluuntur scoriæ. Idem etiam nunc simpliciter dicit Propheta, *non fore Chananæos amplius in populo Dei*: hoc est, non fore extraneos & profanos homines permixtos fidelibus, qui polluant purum Dei cultum. Ergo quod alii hoc detorquent ad ultimum Christi adventum, nimis coactum est. Interea fateor describi Prophetico more Christi regnum ab initio usque ad finem. Deus ergo quum Ecclesiam suam renovare voluit, purgavit eam multis sordibus, & quotidie adhuc purgat: neque desinet etiam hoc facere, usque dum abolitis omnibus inquinamentis hujus mundi recipiamur in cœlestem vitam. Ergo quoties Prophetæ perfectionem commendant sub Christi regno, non debemus hoc restringere ad diem unum, vel ad exiguum tempus: sed debemus complecti totum cursum ab initio usque ad finem. Ex quo ergo Christus patefactus fuit mundo, jam tunc cœpit nitere splendor, de quo nunc loquitur Zacharias: sed Dominus usque in finem progreditur, donec scilicet impleat quod assiduo progressu nunc facit. Qui vertunt, Non fore amplius mercatorem, habent quidem aliquid rationis, quoniam etiam Chananæus dicitur mercator: sed quia necesse est confugere ad allegorias, & Mercatores accipere pro impiis corruptoribus, qui exercent nundinationem ex Dei cultu: vel interpretari, quod nullus erit amplius mercator, quoniam omnes adducent gratis suas hostias: quia, inquam, illæ expositiones nimis sunt coactæ, satius est simpliciter accipere hunc locum, quod Dominus colliget electos suos, ut offerantur ab omnibus pura sacrificia, & nulli sint amplius hypocritæ, qui Ecclesiam ipsam contaminent & corrumpant, vel adulterent ipsum Dei cultum.

Jesa. 66. *v.* 20, 21.

Mat. 13. *vers.* 47.

Da omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere in peculium, & nos tibi consecrare in persona unigeniti Filii tui: da, inquam, ut sanctitatem tota vita sic colamus, ut refulgeat gloria tua in singulis operibus nostris: neque quicquam aggrediamur, quod non tendat in hunc finem, ut magis ac magis illustretur nomen tuum: & sic corpore & anima sancti simus, atque immunes ab omni carnis & mundi inquinamento, ut ita magis confirmemur in spe vocationis nostræ, & animemur etiam ad peragendum residuum cursum nostrum, donec tandem perveniamus ad illam gloriam, quæ nobis parta est sanguine ejusdem unigeniti Filii tui, Amen.

JOAN-

JOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN MALACHIAM PROPHETAM.

PRÆLECTIO PRIMA.

PRÆFATIO.

SEquitur liber Malachiæ, quem multi divinant fuiſſe Angelum, idque ex nomine: quia ſcimus מלאך vocari Angelum Hebræis. ſed quam abſurdum ſit commentum illud, facile eſt cognoſcere. Dominus enim eo tempore Angelos non miſit, per quos oracula ſua patefaceret, ſed uſus eſt ordinario miniſterio. Et quoniam additur in fine nominis litera י, ſicuti fieri ſolet in propriis nominibus, colligere hinc licet fuiſſe potius hominis nomen: quanquam facile concedam, inditum fuiſſe aliqua certa de cauſa, quæ tamen nos hodie latet. Libentius admittam quod alii dicunt, Eſdram fuiſſe: & ideo ſic cognominatum, quia Deus ad res præclaras & magnificas eum vocaverat. Quicquid ſit, ſtatuendum eſt unum fuiſſe ex Prophetis: & probabili ratione conjicimus fuiſſe ultimum: quia in fine libri populum hortatur ut perſtet in pura Legis doctrina. Hoc autem ideo facit, quoniam Deus poſtea non erat miſſurus continua ſerie Prophetas ſuos ſicuti antea. Voluit enim Judæos magis afficere Chriſti deſiderio, quum ad tempus carerent Prophetis. nam fuit hoc vel ſignum iræ Dei, vel venturi Chriſti præſagium, quum orbati ſunt beneficio illo, cujus fit mentio apud Moſen, Deut. 18. cap. Illic enim promiſerat Deus ſe miſſurum Prophetas, ut Judæi agnoſcerent eum gerere curam ſuæ ſalutis. Quum ergo deſtituit Deus Prophetis populum illum, vel hoc modo gravem iram oſtendit, ſicuti in exilio Babylonico: vel ſuſpenſos voluit tenere animos, ut reſpicerent ad Chriſtum majore deſiderio. Quicquid ſit, non dubito hunc Prophetam fuiſſe ultimum ordine, quia jubet populum affixum manere doctrinæ Legis uſque dum manifeſtetur Chriſtus. Summa autem libri eſt, quod quum Judæi nuper reverſi eſſent in patriam, ſtatim ſimul redierant ad ingenium; & immemores gratiæ Dei, ita ſe dediderant multis corruptelis, ut nihilo melior eſſet ſtatus eorum, quam patrum ante fuerat: quaſi Deus operam luſiſſet caſtigando eorum ſcelera. Quum ergo ſtatim Judæi iterum prolapſi eſſent ad multa vitia, hic eos duriter objurgat Propheta noſter: & exprobrat illis ingratitudinem, quod tam indignam mercedem rependant Deo liberatori ſuo. Deinde commemorat ſcelera quædam, ut teneat populum convictum, quem videbat plus ſatis tergiverſari. Compellat autem Sacerdotes, qui corruperant malis exemplis publicos mores, quum tamen longe aliud ferret eorum officium. Dominus enim præfecerat illos & pietatis & integritatis magiſtros ac doctores populo ſuo. atqui ab ipſis magna pars vitiorum profecta erat: ideo aſperius eos objurgat Propheta noſter. Interea tamen oſtendit Deum memorem fore gratuiti fœderis, quod pepigerat cum eorum patribus, ut tandem venturus ſit Redemptor. Hæc ſumma eſt. Nunc venio ad verba.

CAPUT PRIMUM.

ONus ſermonis Jehovæ ad Iſraël in manu Malcachi.

QUi משא exponunt ſimpliciter Prophetiam abſque alia notatione, falluntur, quemadmodum alibi jam admonui. neque enim ubique prophetia vocatur Onus. deinde, quoties exprimitur hoc nomen, illic ſubeſt aliquod indicium vindictæ Dei. & ex Jeremia ſatis conſtat, nomen hoc paſſim fuiſſe odioſum, ita ut impii vulgari proverbio quum vellent notam aliquam infamiæ inurere prophetiis, dicerent, Hoc eſt onus: innuentes ſcilicet nihil aliud ſibi afferri à Prophetis *Jer. 23. verſ. 38.*

quam

quam minas & terrores, ita ut præstaret aures occludere, & quasi adversum & infelix omen fugere omnes prophetias. Et ex progressu etiam patebit non abs re doctrinam Malachiæ vocari *Onus*, quia ut jam aliqua ex parte dixi, & fusius deinde suo loco videbitur, necesse fuit populum citari ad Dei tribunal, quoniam rursus cœperant illic grassari multa scelera, & quæ ferri non possent. & hac ratione dicit instare illis Dei judicium. Cæterum, sub Israëlis nomine tantum eos designat qui reversi erant in patriam, sive essent ex tribu Jehudah & Benjamin, sive ex tribu Levi. Quanquam credibile est quosdam etiam fuisse illis permixtos ex aliis familiis: sed soli fere Judæi cum suis vicinis, hoc est, cum tribu dimidia Benjamin reversi sunt, præter Levitas dico, qui fere duces fuerunt itineris, & hortati sunt reliquum populum: sed promiscue vocati sunt nomine Israëlis, quum tantum apud eos vigeret pura religio. Qui autem dispersi habitabant inter exteras gentes & profanas, etsi non prorsus desciverant à puro Dei cultu & pietate, tamen quasi suum nomen perdiderant. Ergo per excellentiam vocati sunt Israëlitæ, qui iterum collecti fuerunt in terra Sancta, ut illic fruerentur hereditate sibi divinitus promissa. *Manus* autem, quemadmodum alibi vidimus, ministerium significat. Sensus igitur est, doctrinam hanc profectam esse à Deo; sed ministrum esse interpositum, nempe Malachiam: ita ut nihil proprium ipse afferat, sed tantum fideliter referat quod mandatum est à Deo ipso auctore. Sequitur postea,

2. Dilexi vos, dicit Jehova: & dixistis, In quo dilexisti nos? Annon frater Esau erat
ipsi Jacob? (dicit Jehova) & dilexi Jacob,
3. Et Esau odio habui, & posui montes ejus solitudinem, & hereditatem ejus serpentibus desertum. (*alii vertunt, deserti.*)
4. Si dixerit Edom, Attenuati sumus, sed revertemur, & ædificabimus deserta: sic dicit Jehova exercituum, Ipsi ædificabunt, & ego diruam: & dicetur illis, Terminus impietatis, & populus cui infensus est Jehova in perpetuum.
5. Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis, Magnificabitur Jehova super terminum Israël. (*Addendus est etiam sextus versus, saltem initium.*)
6. Filius honorat patrem, & servus dominum suum: & si pater ego, ubi honor meus? & si dominus ego, ubi timor mei? dicit Jehova exercituum.

Coactus sum uno contextu legere omnes istos versus: quia non poterat aliter impleri sententia. Expostulat enim hic Deus cum perverso & ingrato populo, quoniam fraudetur dupliciter suo jure, dum scilicet neque amatur, neque timetur. nam merito sibi vendicat nomen ac locum tam patris quam domini. Quum autem nullam reverentiam ei Judæi deferrent, conqueritur se fraudari jure patris: deinde quum nullus esset ejus timor, iterum eos accusat, quod non agnoscant dominum, quum tamen non possent ejus imperio se subducere. sed antequam huc veniat, ostendit se esse dominum & patrem. Præcipue vero demonstrat se patrem esse, quoniam gratis eos dilexit. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: vult enim hic Deus ostendere quam pravo ingenio sint Judæi, quod neque patrem ipsum neque dominum agnoscant: hoc est, non revereantur ut dominum, neque etiam colant ut patrem. sed sicuti jam attigi, beneficia sua in medium producit, ex quibus colligit se mereri & patris & domini honorem. Dicit igitur, *Dilexi vos.* Poterat quidem Deus aliter Judæos aggredi: nam quamvis nullus fuisset amor, obstricti tamen erant ejus imperio. neque enim hic de generali Dei amore agitur, quo prosequitur totum genus humanum: sed accusat Judæos, quod quum gratis ab ipso fuissent adoptati in sacrum populum & peculiarem, tamen quasi obliti hujus honoris eum proterve contemnerent, & pro nihilo ducerent totam ejus doctrinam. Quum ergo hic Deus dicit se amasse Judæos, videmus ut velit potius ipsos convincere ingratitudinis hac ratione, quod spreverant singularem illam gratiam, qua ipsos solos dignatus fuerat, quam urgere commune imperium, cui obnoxii sunt omnes homines. Potuit ergo Deus sic cum ipsis agere, Ego vos creavi, & sum vobis pater nutricius, meo beneficio sol vobis quotidie lucet, terra producit fructus suos: denique ego vos innumeris beneficiis obstrictos teneo. potuit in hunc modum Deus cum ipsis agere. sed, quemadmodum jam attigi, potius voluit producere in medium gratuitam adoptionem, qua complexus fuerat semen Abrahæ: quia hæc minus tolerabilis fuit impietas, quod aspernati fuerint incomparabilem illam gratiam. Deus enim prætulerat illos cunctis gentibus, neque id vel ullo merito, vel ulla dignitate, sed quoniam sic placuerat. Hæc igitur ratio est cur hoc exordio utatur Propheta, *Judæos fuisse dilectos à Deo*, quoniam scil. pessime responderant gratuito Dei amori, quum ita spernerent ejus doctrinam. hoc primum est. Jam non dubium est quin oblique perstringat eorum ingratitudinem, quum dicit, *In quo dilexisti nos?* Posset quidem ita resolvi oratio, Si dixeritis, hoc est, si quæsieritis in quo vos dilexerim: nempe, *elegi patrem vestrum Jacob, posthabito Esau, quum tamen essent fratres germani.* Sed videbimus aliis pluribus locis Judæos tergiversando maligne obscurasse Dei gratiam, & similibus verbis perstringi vitium illud. Ideo Propheta quia videt sibi negotium esse cum pravis hominibus, qui non facile cedant Deo, & non libenter ingenua confessione celebrent ejus beneficium, hic inducit eos quasi obstrepentes, Ho! ubi dilexisti nos? in quo? ho! non apparent signa hujus amoris. respondet Dei nomine, *Frater Esau erat ipsi Jacob: & tamen dilexi Jacob, & odio habui Esau.* Videmus quod nuper attigi, nempe Judæos revocari ad memoriam gratuiti fœderis, ut desinerent excusare suam malitiam, quum tam male locata fuisset apud eos hæc singularis Dei gratia. Non exprobrat ergo illis quod creati fuerint sicut reliqui homines, quod Deus illuxerit illis per solem suum, quod alimenta illis è terra suppeditaverit: sed dicit fuisse potiores aliis populis non proprio merito, sed quia dignatus fuerit eligere patrem ipsorum Jacob. Potuit hic proferre Abraham in exemplum: sed quoniam Jacob & Esau progeniti erant ex patre Abraham, cum quo Deus fœdus suum pepigerat, illustrior fuit hæc gratia, quod quum unus fuisset Abraham electus à Deo, reliquis gentibus præteritis, tamen ex illa familia quam jam Dominus adoptaverat, unus fuerit electus, alio posthabito. Si fiat comparatio Esau cum Jacob, erant fratres: sed notandæ sunt etiam aliæ circumstantiæ; quas hic non expressit Propheta, quod satis notæ erant. Sciebant enim omnes Judæi Esau fuisse primogenitum: itaque præter ordinem naturæ Jacob adeptum fuisse primogenituram. Quum ergo hoc vulgo satis notum esset, Propheta uno verbo hoc dicere contentus fuit, nempe *Esau fratrem fuisse Jacob.* Dicit autem Jacob fuisse divinitus electum, rejecto fratre primogenito. Si quæritur causa, non reperietur in stirpe originis. erant enim fratres germani, & nondum prodierant ex utero, quum Dominus oraculo testatus est Jacob fore majorem. Videmus ergo hic statui primam originem totius excellentiæ, quæ erat in posteris Abrahæ, in gratuito amore *Genes. 25. vers. 23.*

amore Dei: quemadmodum sæpius etiam ita loqui-
Deut. 7:7. tur Moses, Non quia præstetis reliquis gentibus, vel sitis plures numero, ideo vos tot beneficiis ornavit Deus: sed quia patres vestros dilexit. Semper ergo admoniti fuerunt Judæi non alibi quærendam esse adoptionis causam, quam in gratuito favore Dei, quia dignatus esset ipsos eligere: hunc esse fontem salutis ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ, ubi dicit *Esau fuisse fratrem Jacob*, neque tamen dilectum fuisse à Deo. Sed tenendum etiam est quod nuper dixi, ideo referri singularem hanc Dei gratiam erga filios Jacob, ut magis pudeat ipsos suæ ingratitudinis, quia Deus tam male apud ipsos locaverat suum amorem. Nam siquid fuissent promeriti, jactassent mercedem sibi fuisse divinitus redditam: sed quoniam Dominus gratis & mero suo beneplacito in ipsos contulerat hoc beneficium, ideo minus excusabilis fuit eorum impietas. hanc igitur turpitudinem nunc traducit Propheta noster. Sequitur signum odii in Esau, quod scil. *Dominus montem ejus dederit*, vel posuerit, *in solitudinem, & hereditatem ejus desertum, ubi habitarent dracones.* Scimus Esau, postquam expulsus fuit vel suo pudore vel patris odio, venisse in montem Seir. tota etiam regio in qua habitarunt ejus posteri, fuit aspera & compressa multis montibus. Siquis autem objiciat, non esse valde illustre hoc signum odii, quia ex opposito dici etiam posset, amorem Dei erga Jacob non fuisse satis ostensum, quia habitaverit in terra Chanaan, quum Chaldæi incolerent regionem & magis amœnam & magis fœcundam: Ægyptii etiam fuerunt valde opulenti: responsio est, terram Chanaan symbolum fuisse divini amoris, non modo fœcunditatis suæ causa, sed quia Dominus eam consecraverat sibi & electo populo: sicuti Jerosolyma non fuit præstantior cunctis terræ urbibus, adeoque vel Samaria vel Betlehem ac similibus, propter situm. erat enim in loco aspero, ut satis notum est: habebat fontem Siloë duntaxat, ex quo manabat exiguus rivus: sed neque prospectus adeo pulcher erat, neque magna fertilitas: sed aliis dotibus excelluit, quia Deus eam sibi elegerat in Sanctuarium. sic etiam de tota terra dicendum est. Quoniam ergo terra Chanaan erat quasi pignus hereditatis æternæ Abrahæ filiis; ideo tantopere eam Scriptura commendat & ornat etiam magnificis elogiis. Si mons Seir fuisset opulentissimus & refertus omnibus deliciis, tamen debuit esse triste exilium Idumæis, quoniam fuit signum reprobationis, quum Esau relicta patris domo illuc se contulit. Factus enim est quasi alienigena, & tunc se abdicavit cœlesti hereditate, sicuti vendiderat suam primogenituram fratri Jacob. Hæc ratio est cur Deus hic commemoret Esau fuisse quasi relegatum inter montes, & privatum terra sancta, quam destinaverat electo populo Deus ipse. Cæterum, aliud etiam adjungit Propheta, nempe patefactum fuisse odium Dei, quum posteritas Esau fuit extincta. Tametsi enim non minus crudeliter sævierant Assyrii & Chaldæi in Judæos quam in Edomitas, eventus tamen longe diversus fuit: quia post annos septuaginta reversi sunt in patriam
Jer. 28. vers. 10. Judæi, extructum fuit rursus templum, sicuti promiserat Jeremias. Interea Idumæa non potuit restitui: sed illic semper apparuerunt signa horribilis iræ Dei in illa tristi vastitate. Quum ergo nulla fuisset restitutio Idumææ, hinc docet Propheta, ostensum etiam hoc signo fuisse amorem Dei erga Jacob, & odium ejusdem erga Esau: quia scilicet non humanitus factum fuerat ut Judæis daretur libertas, deinde ut liceret etiam illis templum extruere: sed quoniam Deus elegerat in persona Jacob illos, & voluerat sibi peculiarem & sacrum esse populum. Quantum vero ad Edomitas spectat, tunc demum clarius apparuit reprobatos fuisse in persona Esau, quum semel vastati viderunt se damnatos esse ad perpetuum interitum. Huc igitur tendunt Prophetæ verba, quum addit, *datam fuisse possessionem Esau draconibus.* Nam, sicuti jam dixi, quamvis ad tempus non absimilis fuerit conditio Judææ & Idumææ, quum tamen iterum cœpit surgere & reparari Jerosolyma, tunc clare ostendit Deus terram illam non frustra fuisse datam electis suis. Ubi autem regio vicina non potuit restitui, quum tamen minore invidia possent reparare domos suas posteri Esau, hinc etiam satis innotuit, maledictionem Dei illis incumbere. Et eodem sensu postea adjungit, *Si dixeris Edom, Attenuati sumus, sed revertemur, & ædificabimus domos: quod si ædificaverint, ego diruam, inquit Deus.* Confirmat enim quod jam dixi, nullam scilicet spem reparationis esse posteris Esau: quia, utcunque colligant animos, & strenue etiam laborent in urbibus suis extruendis, prospere tamen non succedet, quia diruet omnia ædificia Deus: hoc igitur discrimen potius esse instar vivæ imaginis, in qua conspicerent Judæi & Dei amorem erga Jacob, & ejusdem odium erga Esau. Nam quum uterque populus ab eodem hoste eversus esset, unde hoc factum ut Judæis reddita fuerit sua libertas, non fuerit autem permissum Idumæis redire in patriam? plus enim erat invidiæ in Judæis, quemadmodum dictum est: & tamen Chaldæi liberalius cum ipsis egerunt. sequitur ergo hoc totum fuisse gubernatum admirabili Dei consilio, & illinc etiam apparuisse, non irritam esse illam adoptionem, quæ tamen poterat videri abolita, quum tracti fuissent Judæi in exilium. *Sic ergo dicit Dominus exercituum, Ipsi ædificabunt*, hoc est, utcunque ipsi ædificent, *ego destruam: & dicetur illis, Terminus impietatis, & populus cui Jehova infensus est in perpetuum.* Per Terminum impietatis intelligit terminum maledictum: quasi diceret, Palam constabit ipsos esse reprobos, ita ut totus mundus judicium ferre possit ab eventu ipso. Jam addendo, *Dicetur illis, Populus cui Jehova est infensus*, confirmat iterum quod dixit de amore & odio. Poterat enim peræque ulcisci Deus Judæos atque Edomitas. ubi autem placatus fuit erga Judæos, & inexorabilis posteris Esau, hinc satis patefactum fuit discrimen inter duos populos. Notandum est etiam quod dicit עד עולם. Deus enim ad tempus visus fuerat Judæos reprobasse: & eodem etiam hoc verbo זעם utuntur Prophetæ, quum deplorant sortem populi: quasi scilicet Deum sentiret modis omnibus infestum. Sed temporalis fuit ira Dei erga Judæos, quoniam scilicet non potuit in totum aboleri fœderis memoria: iratus autem fuit Edomitis in perpetuum, quia reprobatus fuerat ipsorum pater. & scimus semper notari hanc differentiam inter electos & reprobos, quod quum Deus communiter in peccata animadvertat, temperat tamen iram suam erga electos, & imponit modum suæ severitati: quemadmodum dicit, Si non custo- *Psal. 89.*
dierint fœdus meum posteri ejus, sed profanaverint *v. 31, 32.*
Legem meam, castigabo eos in virga hominis, mise- *& 33.*
ricordiam autem meam ab ipsis non auferam. Quan- *2 Reg. 7.*
tum attinet ad reprobos, prosequitur semper eos vin- *vers. 14.*
dicta Dei, & incumbit semper eorum capitibus, & in ipsorum ossibus & medullis infixa est. hac ratione dicit Propheta noster, Deum *perpetuo infensum fore posteris Esau.* Addit, *Oculi vestri videbunt.* Jam cœperant aliqua ex parte hoc spectaculo frui Judæi: sed hic quasi de continuo actu loquitur Propheta. *Videbunt* ergo *oculi vestri:* hoc est, quemadmodum jam apparuit quid vobis profuerit gratuita electio qua vos amplexus sum in populum, & etiam ex opposito vidistis cognatos vestros Edomitas pejus habere, quoniam fuissent in persona Esau patris sui rejecti: ita etiam in posteris hoc discrimen conspicuum semper vobis erit. *Videbunt* ergo *oculi vestri, & dicetis, Magnificetur Jehova super terminum Israël:* hoc est, res ipsa vobis exprimet confessionem hanc, quod ego magnifice extollo bonitatem meam erga vos. Tametsi enim ubique refulgeant signa gratiæ Dei, &

Psal. 104. vers. 24. terra (ut in Psalmo dicitur) referta sit ejus bonitate: fuit tamen speciale aliquid in Judæa, ut non frustra dicat Propheta noster, semper fore materiam cur Judæi prædicent Dei laudes: quia scilicet liberalius cum eo agat quam cum reliquo orbe. Et minime dubium est quin Propheta hic oblique coarguat populi illius malitiam.: quasi diceret, Vos quidem, quantum in vobis est, vel sepelitis Dei beneficia, vel saltem extenuatis. atqui res ipsa extorquebit hanc confessionem, quod Deus *magnifice agit super terminum Israël*, hoc est, splendidius exerit illic suam gratiam, quam super omnes gentes. Postquam breviter recensuit beneficia quæ possent Judæis pudorem incutere, tandem descendit ad ipsam summam. est enim hoc præcipuum caput, sicuti nuper dixi, quod Deus conqueritur se fraudari suo jure: idque dupliciter, quia Judæi ipsum non colant ut patrem, neque timeant ut dominum. Potuit quidem jure creationis se vocare & Dominum & Patrem: sed jam exposui cur potius adoptionem exprimat, quia hæc gratia præcellit, ubi scilicet Dominus ex genere humano aliquos sibi deligit. neque enim dicemus causam reperire in hominibus cur hoc faciat. Quos ergo eligere dignatur, eos sanctiore vinculo sibi obstringit. Quod si illi deficiunt, prorsus inexcusabilis est eorum perfidia. & quoniam tenemus quid Propheta velit, & quorsum tendat tota hæc expostulatio, jam superest ut discamus doctrinam accommodare in usum nostrum. Nos quidem non sumus progeniti ex Abraham vel ex Jacob secundum carnem: sed quia Deus certas adoptionis suæ notas nobis insculpsit, quibus nos distingueret à reliquis gentibus, quum tamen nihilo essemus meliores; hinc videmus posse nos merito coargui non aliter quam Judæos, si vocationi Dei non respondemus. Hoc ideo breviter attingere volui, ut sciremus non minorem esse usum hujus doctrinæ hodie inter nos, quam olim inter Judæos fuit: quia etsi non eadem est adoptionis ratio, quod ad unum semen vel ad unam familiam pertinet; tamen non excellimus supra alios propria dignitate, sed quoniam Deus gratuito nos sibi elegit in populum. Quum ita sit, ergo nos sumus ipsius: quandoquidem ubi nos redemit Filii sui sanguine, tam incomparabilis gratiæ nos participes reddens per Euangelium, simul acquisivit in filios & servos. Nisi ergo ipsum ut patrem amamus & reveremur, nisi timemus ut dominum, eadem hodie in nobis & non minus fœda deprehendetur ingratitudo quam in populo illo veteri. Sed quoniam volui summas rerum complecti, cras differam de electione, quemadmodum locus postulat. sed necesse fuit prius breviter persequi Prophetæ consilium, quemadmodum feci: deinde singula fusius tractabo, prout necesse fuerit.

Da omnipotens Deus, quando non solum voluisti nobis dare communem vitam in hoc mundo, sed segregasti etiam nos à reliquis profanis gentibus: & illuxisti nobis per Solem Justitiæ, unigenitum Filium tuum, ut nos adduceres in hereditatem æternæ salutis: da, inquam, ut erepti è tenebris mortis semper intenti simus ad lucem illam cœlestem, qua nos ad te & dirigis & vocas: & sic ambulemus ut filii lucis, ne unquam aberremus à cursu sanctæ vocationis tuæ, sed in eo constanter pergamus, donec tandem pertingamus ad eam metam, quam nobis proponis, ut scilicet exuti omnibus carnis nostræ sordibus, transfiguremur in illam inæstimabilem gloriam, cujus jam imaginem habemus in eodem Filio tuo unigenito, Amen.

PRÆLECTIO SECUNDA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. I.

Vidimus heri quorsum tendat Propheta Malachias, dum exprobrat Judæis ipsos fuisse dilectos atque electos à Deo: nempe ut magis amplificet eorum ingratitudinem, quia indignam mercedem rependerint tantæ gratiæ Dei, quoniam prætulerat eos cunctis gentibus. hoc jure sibi obstrinxerat ad perpetuum obsequium: illi autem jugum excusserant, & eo contempto se dediderant rursum multis corruptelis, quemadmodum heri diximus. Cæterum, simul etiam admonui, Prophetam non referre beneficia quibus Deus promiscue dignatur totum genus humanum, sed proferre in medium adoptionem qua sibi Abrahæ semen quasi in peculium segregaverat. Verum, ut melius appareat quam justa fuerit hæc expostulatio, primo notandum est, hoc unum esse obligationis genus, quod Deus creavit nos homines ad imaginem & similitudinem suam. potuit enim tam canes & asinos quam homines creare. Scimus Adam fuisse sumptum ex terra, sicut de aliis animalibus refertur. ergo quantum ad corpus spectat, nullum fuit hominis & brutorum animalium discrimen. Quod Deus inspirasse dicitur in homi-
Gen. 2: 7. nem spiritum vitæ, non debemus accipere sicuti Manichæi somniarunt, animam hominis sumptam fuisse ex traduce: (hoc enim verbo usi sunt, quum dicerent animam hominis esse ex substantia Dei) sed potius intelligit Moses animam hominis creatam esse ex nihilo. Nos per generationem nascimur, sed tamen origo nostra est ex luto. quod vero in nobis præcipuum est, creatur ex nihilo, nempe anima. Videmus ergo nos à pecudibus ideo differre, quia gratuito favore Dominus nos voluit creare homines. Merito itaque nobis objiciet ingratitudinem, nisi eum colimus: quia in hunc finem sumus creati ad ejus imaginem. Sed hic refertur specialis gratia, quod scil. Deus semen Abrahæ sibi assumpsit: quemadmodum dicitur in cantico Mosis, Dei esse omnes Deut. 32.
populos, sed tamen jecisse funiculum suum ut segre- vers. 9.
garet sibi Israël. Quum ergo totus orbis subesset Dei imperio, voluit tamen sibi eligere familiam unam. Si causa quæritur, non reperietur in hominibus. Creati enim sunt omnes ex terra: animæ autem inditæ sunt corporibus, creatæ ex nihilo. Quum ita sit, videmus ex fonte gratuiti favoris esse discrimen, quod Deus genus unum aliis prætulit: &, quemadmodum heri breviter attigi, sæpius hoc repetit Mo-
ses, non quod excellentiores essent Judæi reliquis Deut. 7.
gentibus, electos esse, sed quia sponte amaverit Deus vers. 7.
patres ipsorum. Nam sub nomine Amoris designat gratuitum favorem. Huc ergo nunc respicit Malachias, quod scilicet electi fuerint Judæi præ aliis gentibus non proprio merito. nam si hoc concedimus, poterant statim excipere, Quid nobis exprobras, quod pluris æstimaverit nos Deus quam reliquas gentes, quando dignos censuit, & voluit mercedem rependere meritis nostris? sed Propheta sumit hoc pro confesso, sicuti jam admonui, fuisse pares natura Judæos reliquis gentibus, ut diversa eorum conditio non resideat in ipsis vel in eorum dignitate, sed pendeat à gratuito amore Dei. Quanquam tertius etiam gradus hic notandus est, quod scilicet ex ipso genere Abrahæ Deus partem iterum segregavit. nam Esau & Jacob fratres erant: & prior erat ordine Esau, quia primogenitus: Deus tamen eo rejecto voluit gra-

gratiam electionis residere in posteris Jacob. hic ergo tertius est gradus electionis. Hæc diligenter tenenda sunt, nempe homines Deo peculiariter obstrictos esse, quia potuit tam asinos & canes ipsos creare quam homines: voluit tamen formare ad imaginem suam. Secundus gradus est, quod genus Abrahæ sibi delegit, quum tamen sine exceptione imperium ejus pateret ad cunctos populos. Qui enim factum est ut Deus voluerit censeri & pater & servator unius populi duntaxat, quum imperium ejus extendatur ad totum orbem? hic refulget, quemadmodum jam dixi, gratuitus ejus favor. & præter illa Mosis testi-
Psal. 148. *vers.* 1. monia etiam sæpius in Psalmis dicitur, Dilexit patres vestros: non fecit in hunc modum aliis nationibus, nec judicia sua patefecit illis. Mille sunt loci ubi Deus gratuitum favorem suum commendat erga Judæos, quia voluerit eos distinguere à gentibus profanis, quum tamen prorsus æqualis esset omnium conditio. Jam tertius etiam gradus quem posuit Malachias, diligenter notandus est, quod scilicet Deus non tantum pollicitus fuerit se Deum fore Abrahæ & seminis ejus, sed distinxerit inter ipsos filios Abrahæ, ut alios rejiceret, alios autem sibi assumeret. & in hac parte insistit Paulus nono ad Romanos capite. Dicit enim non omnes qui sunt ex Israële, vel qui trahunt inde originem, esse veros & legitimos Israëlitas, sed qui vocati sunt. Voluit enim Paulus Judæos refellere, quoniam jactabant se esse sacrum populum, ut suo arbitrio rejicerent & Christum & Euangelium ejus. Quum enim Apostoli ostenderent missum esse Redemtorem qui promissus fuerat, Judæis in ore erat hæc superba responsio, Annon sumus Ecclesia Dei? nos autem non agnoscimus hunc Christum quem vultis nobis obtrudere. Quum ergo prætextu illo fallaci Judæi spernerent Dei gratiam, & vellent etiam quasi sub pedibus Christum calcare, Paulus retundit illam arrogantiam, & ostendit non præcellere aliis gentibus nisi respectu gratuitæ adoptionis: illam vero adoptionem sic extendi ad totum genus Abrahæ, ut tamen simul restringi ad certum numerum debeat. Quemadmodum hodie Papistæ, quoniam æstimant fidem ab externis signis, fastuose objiciunt nobis se esse Ecclesiam. quasi vero sufficiat generalis promissio, nisi Spiritu suo, qui merito vocatur Spiritus adoptionis, eam intus obsignet Deus in cordibus nostris. Jam Paulus adjungit testimonia hujus rei, & proponit in exemplum Jacob & Esau. Dicit ex duobus germanis fratribus alterum fuisse electum, altero præterito: & tamen uterque erat filius Abrahæ. sequitur ergo esse tertium gradum electionis, sicuti nuper dixi. Jam ex illo tertio gradu elicitur etiam quartus, quod scilicet Deus ex filiis Jacob sibi assumat quos elegit ante conditum orbem, alios vero rejiciat. & hujus rei certum argumentum proponit Paulus, vel certam rationem assignat, quoniam Jacob Deus prætulerit fratri primogenito, non ob meritum aliquod. Si ergo tantum gratuita Dei misericordia valuit in electione Jacob, sequitur eandem etiam adhuc regnare in posteris. Iterum si quæritur unde fiat ut alii sint fideles, alii autem reprobi: nempe
Rom. 9. *vers.* 11, 12, & 13. *Genes.* 25. *vers.* 23. quia sic Domino placet. Ideo Paulus altius conscendit & dicit, Quum nondum nati essent, neque quicquam boni vel mali egissent, dictum est, Major serviet minori, sicuti scriptum est. & adducit vaticinium hoc Prophetæ, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Ergo si prudenter expendimus totum illum contextum, reperiemus quod dixi, ex tertio gradu simul nos deduci ad quartum, quod scilicet ex filiis Jacob Deus sibi elegit quos voluit, aliis rejectis. neque enim dum Jacob sibi assumpsit, alio jure fuit obstrictus quam ante: quandoquidem repetita est eadem promissio ipsi Jacob, quæ data fuerat patri ejus Abrahæ. Atqui ex Abraham genitus fuit Ismaël, quem tamen scimus fuisse abdicatum ab Ecclesia Dei. idem etiam contigit aliis filiis Abrahæ: unus Isaac fuit electus. Jam Isaac quum pater esset Esau & Jacob, non potuit suo arbitrio retinere utrumque: sed viguit gratuita & arcana Dei electio hac in parte, ut Esau ejiceretur, maneret autem Jacob quasi legitimus heres spiritualis gratiæ. Nunc ergo melius tenemus quid sibi hic velit Propheta: non objicit Judæis quod excusserint omnem Dei timorem, ad cujus imaginem creati erant: sed exaggerat eorum ingratitudinem, quia non responderint adoptioni Dei gratuitæ, quod electi fuerant ex reliquis gentibus: neque id simpliciter, sed etiam quod ex ipso genere Abrahæ iterum fuerant segregati; erat autem illa secunda electio. hoc unum est. Jam alterum addere convenit, nempe gratuito fuisse electos. neque enim objurgatio hæc Prophetæ locum haberet, nisi Deus in sua adoptione tantum respectum habuisset gratiæ suæ. nam si demus Jacob aliquid fuisse promeritum, vel etiam Abraham, non valebit quod dicit Propheta, *Nonne frater erat Esau Jacob?* in promptu esset responsio, Frater quidem fuit, sed virtus ejus pro merito suo eum prætulit fratri. Propheta autem hic urget Judæos, quod tot beneficiis obstricti, tamen fuerint quasi adulterini: nam degeneraverant ab illa gratia quam Deus ipsis contulerat. Videmus ergo verbis Prophetæ satis hoc probari, nempe & Abraham præ aliis gentibus, & Isaac præ Ismaële fratre suo, & Jacob præ Esau fratre suo fuisse divinitus electos. & plena est, ut jam dixi, Scriptura his testimoniis: experientia etiam hoc satis demonstrat, quemadmodum alio loco illis Moses dicit, Non virtute tua factum est ut te extulerim supra alias gentes: sciebam enim quod populus esses rebellis, dura cervice & præfracta. Quum ergo Deus novisset ingenium illius gentis perversum, voluit tamen specimen illic edere miræ bonitatis. non est ergo cur causam adoptionis quæramus extra Deum. Si autem gratuita fuit electio Abrahæ, Isaac & Jacob, sequitur & gratis eligi singulos, quos discernit Deus à toto corpore: & ita descendo nunc ad quartum gradum. nam quod dicitur hic Jacob electus, non debet restringi ad ejus personam, sed commune est etiam ejus posteris. Electus ergo fuit Jacob. Qua lege? ut scilicet filii ejus essent sacer & peculiaris populus Dei. Nunc si fiat examen totius sobolis, reperiemus etiam quicunque progeniti sunt ex Jacob, non esse legitimos Israëlitas: nam major pars fuit reprobata. Quum ergo multi traxerint carnis originem ex Jacob, qui tamen non minus fuerunt reprobi quam Esau, sequitur dominari in singulis hominibus gratuitum Dei favorem & puram misericordiam. & hoc argumentum etiam prosequitur Apostolus nono illo ad Romanos capite. Videtur hoc multis asperum quod Deus alios eligat, aliis rejectis: neque tamen respiciat ullam dignitatem, sed libero suo arbitrio eligat quos placet, reprobet autem alios. Sed unde hic scrupulus, nisi quia vellent Deum cogere in ordinem, & subjicere suo judicio? nam veniendum est ad principium illud quod attigi. Si hoc illis absurdum est, ex duobus unum eligi, alterum vero reprobari: quomodo in asino & homine poterunt tueri Dei justitiam, si opus est eorum patrocinio? nam, ut jam dixi, ex eadem massa nascuntur & asini & homines quoad corpus. Jam si quis est motus & vigor in asino, de nihilo creatur arcana Dei inspiratione. Quantum attinet ad animam hominis, etsi est immortalis essentiæ, tamen de nihilo etiam creatur. Nunc ergo respondeant pro Deo boni isti censores, quem putant obnoxium fieri multis calumniis, si dicimus ab ejus arbitrio pendere salutem hominum, ut alios reprobet, alios eligat. Jam in ipsa generali electione idem erit negotii, si velint satisfacere hominum judicio: nam, ut jam diximus, nullum est in hominibus discrimen, nisi ex arcana electione. Fingunt hic præscientiam quasi matrem electionis, sed nimis stulte & pueriliter. Dicunt ergo eligi alios à Deo, aliis rejectis, quoniam Deus, cui

Deut. 7. *vers.* 7.

cui nihil est absconditum, prævidet qualis quisque futurus sit. Sed jam quæro, Unde uni virtus, quum alter vitiosus est? Si dicunt, Ex libero arbitrio: certe creatio præcedit. hoc est unum. Deinde in persona Adæ scimus omnes homines æqualiter fuisse creatos. Unde enim fit ut omnes simus rei mortis æternæ, & vindicta Dei transeat ad nos omnes, & hodie grassetur in toto mundo? unde hoc fit, nisi quia una & eadem fuit conditio omnium in radice una? Sequitur ergo, si integer stetisset Adam, cunctos homines in sua integritate similes fuisse inter se futuros. Nunc non disputo de specialibus donis. nam in naturæ integritate fuisset tamen (fateor) aliqua donorum varietas: sed quoad æternam salutem, non fuisset dissimilis hujus & illius conditio. nunc post lapsum Adæ sumus omnes perditi. Quid ergo stultius & magis præposterum, quam imaginari in uno homine virtutem qua excellat, quum simus omnes æqualiter
1 Cor. 4. maledicti in persona Adæ? Quis enim te excellen-
vers. 7. tiorem reddit, inquit Paulus? ostendit nullam esse in hominibus præstantiam, nisi ex mera liberalitate Dei: & ratio manifesta est, quemadmodum jam dixi. Aut enim peccatum originale non pervenit ad cunctos mortales, aut Deus non potest præscire hunc fore justum & illum injustum. Quare? naturaliter omnes sunt reprobi in Adam, & addicti morti æternæ. & ratio in promptu est, quando in hominibus nihil reperietur præter peccatum. Præscientia igitur Dei non potest esse causa electionis nostræ: quia postquam lustraverit totum humanum genus, reperiet à primo ad ultimum omnes esse maledictos. Videmus ergo quam stulte nugentur & garriant nebulones, qui referunt ad meram & nudam præscientiam, quod tribuere necesse est beneplacito Dei. Quod ergo patefecit se Deus generi Abrahæ, quod Legem suam deponere apud Israëlitas dignatus est, hoc peculiare fuit beneficium, & cujus nulla alia causa fingi potest præter gratuitam adoptionem. Privilegio ergo dignatus est Deus filios Abrahæ, quia ita placuit. nam si dicimus fuisse dignos, atque ita promeritos sua virtute, primum Spiritus sanctus ubique reclamat: deinde ipsa quoque experientia: quoniam fuit horribilis pervicacia illius populi. sed contenti simus Scripturæ auctoritate, ubi Deus hoc nomine gratiam suam celebrat & illustrat, quod dilexerit Abraham & filios ejus: hoc est, quod mera sua bonitate propensus fuerit in Judæos, quemadmodum etiam adhuc clarius videbimus. Jam hoc fixum maneat, causam nostræ electionis non aliam esse quam merum favorem Dei. Quod si extra Deum egredimur, nos vagamur quasi in labyrintho, ubi agitur de electione nostra. Quod autem hoc valeat in singulis personis, jam ostendi. Primum sufficere
Rom. 9. nobis debet quod Paulus à persona Jacob ad singulos
v. 6, 11. ejus posteros transit: nam proponit quasi exemplar
& 12. in duobus illis fratribus, ut sit hoc persuasum, non eligi quemque respectu propriæ virtutis, sed quoniam ita Deo placeat. neque enim opus fuit circumstantias illas colligere, quod nondum natis fratribus alter fuerit electus, quum neque quicquam boni vel mali egissent: quod non ex operibus, sed ex vocante dictum sit: nisi hoc probare vellet, esse in arbitrio Dei eligere quos volet, reprobare etiam quos volet. & quemadmodum Augustinus admonet, nihil potest absurdius fingi illa argutia, in qua tamen multi sibi placent, quod scil. præsciverit Deus. nam Paulus excludit à gradu causæ illam præscientiam, quum colligit non ex operibus, sed ex vocante hoc fluxisse, quod Deus prætulerit unum alteri: quia nondum quicquam boni aut mali egerant ambo, quum scil. adhuc in utero inclusi essent. & Paulus etiam hoc
Exod. 33. confirmat alio testimonio Mosis, Miserebor cujus
vers. 19. miserebor, & misericordiam præstabo cujus misertus fuero. Illic enim Deus clare pronunciat penes suum judicium esse, ex genere Jacob reprobare quos voluerit, aliis electis. Quod ergo prius de uno homine dixerat, jam convertit Deus ad totum semen. neque enim de exteris gentibus illic agitur, sed de sacro illo & electo populo. Quum interminatus esset Deus interitum omnibus filiis Abrahæ, suppliciter deprecatur Moses ne ita fœdus suum aboleat: respondet Deus, Miserebor cujus miserebor. Quid hoc sibi vult? nempe non alibi quærendam esse causam cur Deus sibi aliquos retineat, aliis rejectis, nisi in ipso. Videtur repetitio & supervacua esse & frigida, quum dicit, Miserebor cujus miserebor: sed valde emphatica est: quasi diceret, Ego potui ex orbe mihi alium deligere quam Abraham; sed mero beneplacito eum mihi adoptavi. jam Ismaël potuit tam charus mihi esse quam Isaac, volui tamen residere meam benedictionem penes Isaac. duos ille filios genuit: primogenitum repudiavi, & Jacob meus fuit. nunc ex posteris Jacob scio quos velim mihi eligere: nam causa extra me non invenietur. Miserebor ergo cujus miserebor, id est, misericordiæ causa erit ipsa misericordia. Si ergo hic litigent homines cum Deo, & sciscitentur curnam hunc potius quam illum eligat: respondet satis esse causæ in una misericordia, quoniam nemini sit obstrictus. Nunc ergo videmus stultitiam eorum evanescere, qui volunt præscientiam esse causam electionis: deinde qui obmurmurant Deo, hac ratione satis refelli, quoniam penes ipsum sit vel eligere vel reprobare, ubi scilicet nemini est obnoxius. Quantum ad reprobationem spectat, causa ejus satis manifesta est in lapsu Adæ, quia nos omnes secum pessundedit, ut jam diximus. Interea notandum est, electionem Dei superiorem esse ipso Adæ lapsu; & ideo nos fuisse electos in Christo ante creatum mundum, quicunque eripimur à communi interitu: alios autem merito perire, etiamsi in Adam non essent perditi, quoniam Deus ita præfecit Christum Ecclesiæ suæ caput, ut in eo servemur, non omnes, sed qui sumus electi. Quod autem ad probationem spectat, non opus est hic congerere omnia Scripturæ testimonia. nullus enim esset finis. Sed tamen sunt quidam illustres loci ex quibus satis apparet tam ex genere Abrahæ quam ex toto mundo eligi mero arbitrio Dei aliquos, & alios reprobari: neque alibi quærendam esse causam, quia & electio nostra in æterno & occulto Dei consilio abscondita est, & fundata in solo Christo. reprobatio autem in judicio etiam Dei abscondita est. Jam si volumus illuc penetrare, est abyssus multa & profunda: illic evanescent omnes sensus nostri: sed interea Deo tamen non decedit sua libertas, quin eligat vel reprobet quoscunque voluerit. Quantum ad electionem spectat, nonum illud caput ad Romanos abunde sufficere debet: imo tria capita. nam usque ad finem undecimi capitis idem argumentum Paulus prosequitur, & tandem exclamat esse incomprehensibiles divitias sapientiæ & bonitatis Dei, & judicia ejus esse impervestigabilia. sed de electis etiam primo ad Ephesios capite disserit: & hæc summa est, ante mundi creationem quicunque nunc sunt fideles, electos fuisse in Christo, & mero beneplacito Dei, ut ostenderet in illis gloriam bonitatis suæ. Nullis argutiis effugient qui hodie conantur involvere hanc doctrinam: quia Paulus satis clare & breviter pronunciat non totum mundum fuisse electum, sed fideles, quos donat postea Spiritu adoptionis. & hoc etiam modo satis refutatur illud commentum, debere electionem Dei conjungi cum promissionibus. Miror homines doctos, & præditos judicio, & exercitatos in Scriptura, tam frigide hanc rem præterire: neque saltem moveri ubi vident se multis dare occasionem pueriliter errandi: alios vero hinc ansam maledicendi arripere: dicendum tamen est quod locus hic postulat, nimis eos desipere qui volunt evertere aut labefactare æternam Dei electionem hac machina, quoniam Deus compellat omnes generaliter,

Venite

Venite ad me, ego ero vobis pater. Quoniam ergo offertur omnibus Dei gratia per externam verbi prædicationem, volunt etiam omnes esse electos. atqui Paulus dicit ideo nos esse fideles, quia fuimus electi. Si ergo quæritur cur alii contumaciter rejiciant Dei gratiam, alii etiam amplexentur spiritu mansuetudinis, Paulus rationem assignat, quia fideles illuminat Deus, ficuti ipsos elegit ante mundi creationem. Sequitur ergo ita generaliter Deum loqui, ut tamen efficacia doctrinæ pendeat ab arcano ejus beneplacito. Unde enim fides nisi ex peculiari ejus gratia? Cur autem hanc gratiam non communicat omnibus? nempe quia non omnes elegit. Videmus gradatim ita Paulum procedere, ut fidem fluere doceat ex fonte gratuitæ electionis: & electionem ipsam attollat in summum gradum, ut nefas sit quærere ejus causam. hoc ergo de electione. Quod ad reprobationem spectat, scio quantopere multi abhorreant ab illa doctrina, reprobari aliquos, & tamen non posse proferri causam in ipsis, ita ut maneant obnoxii Deo. sed hic docilitate & modestia opus est, ad quam etiam Paulus nos hortatur, dum exclamat, Homo, tu quis es qui respondeas Deo? (Rom. 9. vers. 20.) Nam si liceret causam investigare, Paulus certe, qui supra tertium cœlum evectus fuerat, potuit nobis viam aliquam ostendere: sed illic obmutescit, & arcet nos ab audacia & nimia curiositate. Quum ergo Spiritus sanctus per os Pauli prohibeat hominum temeritatem, ne progredi audeant ultra hunc gradum, Deum scilicet obdurare quos vult, & reprobare quos vult: quid jam prosiliunt homines, quasi vellent data opera bellum gerere cum Deo? & tamen simulant modestiam, & hoc prætextu vellent sepelire doctrinam electionis, quia de tantis mysteriis sobrie loquendum est. Fateor sane hoc postremum: sed ubi nostra sobrietas, nisi in docilitate? quum scilicet amplectimur quicquid Deus pronunciat verbo suo, neque permittimus nobis plus investigare quam doceat. Illi autem vellent extinctum esse verbum Dei: imo audent palam evomere suas blasphemias adversus Deum, & sua convitia adversus Spiritum, qui loquutus est per Prophetas & Apostolos. Denique videmus multos diabolos concionari de sobrietate, ubi volunt opprimere lucem hanc & hoc caput doctrinæ, quod tamen præcipuum est fundamentum nostræ salutis: & imperitis ac dormientibus extorquent nefanda edicta, quasi esset in arbitrio hominum, balbutiendo de rebus ignotis, vel barbare omnia miscendo, ita Deum quasi è sede sua cœlesti detrahere. Est hoc horribile portentum, & quod merito detestari omnes oportet: quia præstaret omnia mundi imperia in ultimas abyssos absorpta esse, quam mortales homines cornua in cœlum attollere, quibus perrumpant in adyta Dei. Sed tamen ut totus mundus vel latratu suo impetat hanc doctrinam, vel minis & terroribus eam prosternere tentet, vel modis omnibus suam rabiem ejiciant omnes, & fulmina etiam vibrent qui sibi videntur multum posse: nobis standum est in hac doctrina, Deum scilicet esse unicum auctorem salutis nostræ, quia gratuito nos eligere dignatus est: deinde penes ipsum esse potestatem humani generis: atque ita ejus arbitrio alios eligi & alios reprobari, ut ipse quidem juste semper agat, & causam teneat tam electionis quam reprobationis. Nos autem non mirum est ideo cæcutire, quia hebetes sumus natura, imo prorsus cæci: deinde etiamsi Angeli essemus, tamen reverenter suspicere necesse est quam hæc multiplex sit sapientia Dei, quam non capit humanus sensus, imo ne Angelicus quidem. Alia differemus.

Da omnipotens Deus, quando hac lege nos voluisti semel adoptare in populum, ut sicuti inserti sumus in corpus Filii tui, ita etiam conformes simus capiti nostro: da, inquam, ut tota vita sic studeamus obsignare in cordibus nostris fidem electionis nostræ, ut magis animemur ad veram obedientiam: deinde ut illustretur per nos tua gloria: & quos etiam alios nobiscum elegisti, eos studeamus nobiscum adducere, ut unanimes celebremus te auctorem salutis nostræ: & ita tribuamus gloriam bonitati tuæ, ut abjecta & exinanita omni virtutis nostræ fiducia, tantum feramur ad Christum electionis tuæ fontem: in quo etiam proposita est salutis nostræ certitudo per Euangelium tuum, donec tandem colligamur cum eo in illam æternam gloriam, quam nobis sanguine suo peperit, Amen.

PRÆLECTIO TERTIA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. I.

6. Filius honorat patrem, & servus dominum suum: si pater ego, ubi honor meus? & si dominus ego, ubi timor mei? dicit Jehova exercituum ad vos, ô Sacerdotes, qui contemnitis nomen meum: & dixistis, In quo contempsimus nomen tuum?

7. Qui offertis super altare meum panem pollutum: & dixistis, In quo polluimus te? Quum dicitis, Mensa Jehovæ ipsa est contemptibilis. (*vel despecta.*)

8. Si obtuleritis cæcum ad immolandum, non malum est: & si claudum vel mutilum obtuleritis, non malum est. offer hoc nunc (*vel agedum, vel quæso:* נא *dubiæ est significationis. offer ergo, obsecro, hoc*) præfecto tuo, an complacebit ei in te, vel suscipiet faciem tuam, dicit Jehova exercituum?

Probavit hactenus Deus se multis beneficiis fuisse patrem erga Judæos. Obstrinxerat igitur eos sibi, siqua fuisset in illis pietas & gratitudo. jam ergo sermonem hunc concludit, quasi diceret se pessime locasse quæcunque in eos contulerat bona. & utitur duplici similitudine. Primo comparat se patri, deinde hero. Dicit se utroque jure merito posse conqueri de Judæis, quia præstiterit se illis patrem, illi autem non fuerint vicissim filii, nempe morigeri & obsequentes, ut par erat: deinde quod sibi eos acquisierit, tamen excusserint jugum, neque passi fuerint se regi ejus imperio. Quantum ad nomen Patris spectat, jam ante ostendimus non modo communi ratione filios fuisse Dei Judæos, sed quia dignatus fuerat ipsos sibi eligere in populum peculiarem. Adoptio igitur illa fecit illos Dei

Dei filios præ cunctis gentibus. nam quum nihil differrent à reliquo orbe, Deus tamen ipsos sibi adoptaverat. Quantum attinet ad jus & potestatem domini, primum quatenus est totius mundi & creator & opifex, tenebat illos sibi obstrictos: sed acquisierat etiam redemptione, ut satis notum est. Quare ut crimen exaggeret, non tantum expostulat quod male sua beneficia apud ipsos locaverit; sed accusat etiam contumaciæ, quod non paruerint ejus imperio, quum tamen esset dominus. Quantum ad verba spectat, dicit *honorem filios patribus deferre, & servos dominis*: ita verbum hoc utrique membro accommodat: sed postea distinguit, tribuens patribus honorem, timorem vero dominis. Quantum ad prius membrum spectat, scimus ubicunque est præfectura, illic deberi honorem. jam quum præsint domini servis suis, etiam debetur illis honos. Sed posteriore membro distinctius loquitur, quum dicit *heros à servis suis metui*, patres autem honorari à filiis. nam ut servi non ament dominos suos, quia tamen non possunt effugere ipsorum manum, ideo timent: sed reverentia quam deferunt filii patribus, liberalior est & magis voluntaria. Cæterum, hic Deus ostendit nullo modo posse in officio retineri Judæos: quia tot beneficia debuerant esse dulces illecebræ. Dominus enim conciliaverat eos sibi quantum fieri poterat. atqui hoc totum carebat profectu. Jam majestas etiam Dei aliquem terrorem debuerat illis incutere. Perinde igitur est acsi diceret, ita perverso esse ingenio, ut neque humana & comi invitatione possint adduci ad obsequium, neque etiam imperio violento. Conqueritur ergo Dominus se fraudari à Judæis tam honore quem debent filii patribus, quam timore quem debent servi dominis: & ita ostendit illos esse quasi indomitas belluas, quæ non possint cicurari ulla dulcedine, & non possint etiam flecti aut ferulis, aut alio castigationis genere. Postea addit, *Ad vos ô Sacerdotes.* Certum est non debere restringi hanc querimoniam ad solos Sacerdotes: quandoquidem Deus generaliter, ut vidimus, loquutus est de toto Abrahæ genere. neque enim dixit Levi fuisse in honore Sacerdotali, quum alii fratres posthabiti essent; sed dixit, electum fuisse Jacob, rejecto Esau: hoc autem ad duodecim tribus communiter patebat. Jam non debuit neque potuit hoc restringi ad tribum Leviticam, quod Deus esset aut pater aut dominus. Quorsum ergo nunc Sacerdotes diserte compellat? nempe quia debuerant reliquo populo duces esse & magistri. Non liberat igitur à culpa vel reatu totum populum, ubi nunc sermonem ad Sacerdotes dirigit: sed ostendit omnia usque eo fuisse corrupta in populo illo, ut Sacerdotes essent quasi præcipui in pietatis contemptu, in sacrilegiis, in omni pollutionis genere. unde sequitur nihil fuisse sincerum in vulgo: nam si oculi ipsi jam luce omni careant, neque præstent officium reliquo corpori, quid tandem sequetur? Non dubium igitur est quin Deus ostendat tantum valuisse corruptelas, & usque eo grassatas esse in populo illo, ut qui debuerant aliis præire, excusserint primi jugum, & alios secum traxerint ad effrenem licentiam. hæc ratio est igitur cur specialiter accuset Propheta Sacerdotes, quum tamen initio complexus fuerit totum populum, quemadmodum ex contextu satis liquet. Interea notandum est quod alibi diximus, non levari culpam populi, etiamsi gravius sit crimen Sacerdotum: sed omnes involvi eodem exitio, quia Deus hic non absolvit gregarios homines, quoniam impliciti fuerunt iisdem sceleribus: sed ostendit gravissimam culpam residere penes ipsos doctores, qui non castigaverint populum, sed potius sua dissimulatione auxerint licentiam peccandi, sicuti statim iterum videbimus. Dicit *eos contemnere nomen suum*, non quod apud alios vigeret Dei reverentia, sed quia Sacerdotum erat reprehendere impietatem totius populi. Quum ergo permitterent reliquis tantam licentiam, hinc facile fuit colligere nomen Dei parvipendi ab illis: quia si tacti fuissent serio zelo, nunquam passi fuissent ita calcari Dei cultum, vel profanari, quemadmodum statim videbimus. Jam sequitur, *Dixistis*, *In quo contempsimus nomen tuum?* Quemadmodum initio oblique perstrinxit Propheta & hypocrisin & contumaciam populi, ita nunc mihi dubium non est, quin eandem sententiam repetat simili figura. unde enim factum est, ut quærerent tam Sacerdotes quam totus populus quasi de re obscura, nisi quod cæcutiebant ad vitia sua? Causa autem cæcitatis hypocrisis erat: deinde trahebat secum, ut fieri solet, pervicaciam. Quicunque enim sibi indulgent, etiam cornua audent erigere contra Deum, & proterve blaterare si eos asperius tractet. Nam certe non refert hic Propheta eorum voces, nisi ut ostendat illos fuisse & fronte ænea & cervice etiam præfracta, ut audacter repellerent omnes objurgationes, quemadmodum videmus hodie in mundo eandem pervicaciam. quamvis enim satis nota sint crimina quæ arguuntur, tamen qui scelestissimi sunt, statim excipient sibi fieri injuriam, nec unquam agnoscent culpam nisi centies convicti: imo semper aliquid obtendent. denique nisi quotidiana experimenta docerent quam præfracti sint homines adversus Deum, res esset incredibilis. Non dubium igitur est quin Propheta amarulento hoc dicto pungat, imo vulneret tam Sacerdotes quam reliquum populum, quod tam crassa esset eorum hypocrisis, ut auderent tergiversari, quum tamen palam omnibus nota essent eorum crimina. *Dixistis* ergo, *In quo contempsimus nomen tuum?* Inquirunt acsi frontem suam fricarent, deinde acquirerent sibi hoc modo audaciam: Quid tibi vis? nam tu nos hic accusas tanquam sceleratos & sacrilegos: non sumus nobis male conscii. Respondet igitur Dei nomine, *Offertis super altare meum panem pollutum.* Posset hic objici quæstio, an crimen hoc debuerit Sacerdotibus imputari: si enim oblatæ fuissent victimæ, quales Deus sibi offerri in Lege præceperat, fuisset hoc ex commodo & utilitate Sacerdotum. deinde si purum triticum allatum esset, etiam cedebat hoc in bonum Sacerdotibus. sed mihi probabile est damnari Sacerdotes, quod tanquam homines jejuni & famelici undique raperent sine delectu. Quidam existimant Sacerdotes nimis crassa fraude violasse Dei Legem, quod scilicet mutarent victimas. si aries pinguis fuisset oblatus, putant fuisse subreptum à Sacerdotibus, deinde ipsos supposuisse macilentum arietem, vel claudum, vel mutilum. sed non videtur mihi hoc congruere. Teneamus ergo quod jam dixi, hic Deum litigare cum toto populo: sed stringere interea stylum objurgationis contra Sacerdotes, quia duplici nomine rei erant, quum scilicet essent pars populi, deinde quum ita paterentur Deum haberi ludibrio. Quid enim magis contumeliosum erat, quam offerre victimas pollutas & panem pollutum? Nunc si quæratur, an Sacerdotibus debuerit hoc dari vitio, responsio in promptu est, fuisse tunc populum non valde opulentum. nuper enim reversi fuerant ab exilio: terra erat deserta & inculta, adduxerant secum non magnas opes. Quum ergo tanta esset egestas in populo, & intenti essent singuli privatis commodis, ut vidimus apud Prophetam Haggæum, & interim negligerent & Templum Dei & sacrificia: non dubium est, quin vellent defungi utcunque erga Deum: atque ita adduxerint vel claudas pecudes, vel cæcas: unde & totus Dei cultus vitiatus fuit, pollutis sacrificiis. Sacerdotes debuerant illa omnia rejicere, & potius claudere Templum Dei, quam ita promiscue admittere quæ Deus sibi offerri prohibuerat. Quum ergo illa socordia populi esset mera profanatio

Hag. 1: 4.

ſanatio divini cultus, Sacerdotes debuerant fortiter reſiſtere. Sed quum eſſent ipſi famelici, ſatis erat undique arripere: Quid fiet tandem? nam ſi repudiamus hæc ſacrificia, utcunque vitioſa ſint, nihil offerent: ita nos prolixe eſuriemus, & nullus erit quæſtus: & cogemur hic aperire & claudere templum, deinde offerre ſacrificia noſtro ſumptu, & erimus impares tanto oneri. Quum ergo Sacerdotes parcerent populo ob privatum lucrum, merito hic eos objurgat Propheta noſter: *Offertis*, inquit, *panem pollutum.* Erat quidem ſacerdotale munus, quotidie panes locare in menſa: ſed unde conficiebatur panis ille niſi ex oblato tritico? nihil autem peribat Sacerdotibus, quum panes coram Deo quotidie ſtatuerent. nam ſtatim recipiebant: & ita maluiſſent, ſicuti etiam utilius ipſis erat, offerre panes bene probatos, & ex ſimilagine. Sed, quemadmodum jam dixi, conniventia eorum inde fluxit, quod putabant ſe fruſtra acturos eſſe cum populo: Si irritemus iſtos homines, negabunt ſibi eſſe unde offerant: ita vacuum manebit templum, & domus etiam noſtræ vacuæ manebunt. Præſtat igitur panem cibarium ab ipſis accipere quam nihil: ſaltem alemus famulos noſtros & ancillas ex hoc pane, ubi oblatus fuerit Domino. Videmus ergo nunc quomodo pertinuerit crimen ad Sacerdotes, quum populus offerret tam panem vitioſum quam alias victimas non legitimas. Hactenus expoſui Prophetæ verba de panibus propoſitionis: non quod tam ſtricte accipi debeant, ſicuti multi interpretes fecerunt. nam quia Panis nomine ſcimus comprehendi omne eſcarum genus, ideo mihi veriſimile eſt, extendi hoc nomen ad omnia ſacrificia. ſed ſpecies una hic quaſi in exemplum poſita eſt. Et videtur etiam exegetice additum eſſe quod continuo poſt ſequitur, nempe de *ſacrificiis claudis, & cæcis, & mutilis.* Quum hæc inter ſe cohæreant, non dubito quin Deus hic per Panem alias etiam oblationum ſpecies ſignificet. ſcimus etiam panes propoſitionis non fuiſſe oblatos in altari: erat enim menſa ſeorſum dicata in hunc uſum ad latus altaris. Cur autem Panis nomine Deus ſacrificia omnia deſignet, ſolutio facilis eſt. Deus enim voluit perinde ſibi offerri ſacrificia, acſi domicilium haberet inter Judæos & menſam ſuam. Noluit quidem eos occupare in craſſis imaginationibus, quaſi ederet, vel biberet, quemadmodum ſcimus profanos homines talibus præſtigiis fuiſſe deluſos: ſed voluit tantum Judæos commonefacere de illa familiari habitatione, quam ſibi apud eos delegerat. ſed ſtatim plura de hac re dicenda nobis erunt: nunc verba proſequor. *Offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dixiſtis, In quo polluimus te?* Iterum Sacerdotes obſtrepunt quaſi immerito eos Deus accuſet. nam obtendunt innocentiam: quia interrogatio ponitur hic vice excuſationis. *In quo* igitur *polluimus te?* negant ſe jure damnari, quia rite coluerint Deum. Sed, quemadmodum nuper attigimus, hinc colligere licet, populum illum imbutum fuiſſe craſſa hypocriſi, deinde obduruiſſe ad contumaciam: quemadmodum hodie in tanta ſcelerum colluvie, quæ paſſim regnat in mundo, imo exundat ſuper terram, nemo eſt qui ſuſtineat damnari. quiſque enim alios reſpicit: & ita dum ubique apparent in aliis non minus gravia ſcelera, quiſque etiam ſeipſum abſolvit. hanc igitur pervicaciam iterum Propheta pungit: *dixiſtis, In quo polluimus te?* non dubium eſt quin ipſe & reliqui Prophetæ accuſaverint Judæos hujus ſacrilegii, quod nomen Dei polluerint. Atque id notatu dignum eſt, quia pauci exiſtimant ſe polluere Deum & nomen ejus, ubi vel ſuperſtitioſe eum colunt, vel defunctorie, quaſi negotium eſſet cum aliquo puero. ſed videmus quid Deus ipſe pronunciet, nempe profanari totam pietatem, & nomen etiam ſuum indigne pollui, dum homines ita cum ipſo ludunt. Reſpondet, *quum dixiſtis*, (hoc eſt, in dicendo vos, ad verbum) *Menſa Jehovæ ipſa eſt contemptibilis.* hic fontem criminis detegit Propheta, & quaſi oſtendit digito, quod ſcilicet contempſerint ceremonias, quæ tamen referendæ fuerant ad cultum Dei. Sequitur ratio, *Si offertis cæcum*, inquit, *ad immolandum, non eſt malum.* Quidam interrogative legunt, Annon malum eſt? ſed hic non ponitur ה nota interrogationis: & facile colligere licet ex contextu Prophetam adhuc referre quam ſecure tam Sacerdotes quam totus populus putarent ſe poſſe abſolvi, & veniam ſibi darent: *Non eſt malum ſi offertur claudum, ſi offertur cæcum, ſi offertur mutilum* vel debile animal: hoc non eſt malum. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. Sed res adhuc propter brevitatem obſcura eſſet, niſi accederet fuſior explicatio ad particulam illam, ubi dicit *menſam Dei fuiſſe illis contemptibilem.* Deus hic, quemadmodum nuper attigi, oſtendit cur tantopere exaſperatus fuerit contra Judæos. nihil enim pretioſius eſt ejus cultu. Atqui inſtituerat in Lege ſacrificia & alios omnes ritus, ut filii Abrahæ ſe in ſpirituali ejus cultu exercerent. Perinde igitur eſt acſi diceret ſe nihil morari oves & vitulos, & quicquid tale erat: ſed ſatis patefieri eorum impietatem, quod non reputarent ita contemni totam pietatem in externis exercitiis & in Legali cultu. Deus ergo hic revocat Judæos à brutis animalibus ad ſeipſum: quaſi diceret, Vos offertis mihi clauda & cæca animalia, quæ vetui mihi offerri. jam mala fide vos mecum agere ſatis patet. Si dicatis hæc non modo eſſe levia, ſed nullius momenti: reſpondeo ſpectandum fuiſſe in quem finem voluerim mihi offerri ſacrificia, & juſſerim mihi ſterni menſam in Sanctuario. nam his ſignis oportuit vos agnoſcere me familiariter agere in medio veſtri: deinde quicquid bibitis vel editis mihi eſſe ſacrum: quæcunque poſſidetis, vobis proficiſci à mera liberalitate mea. Quum ergo hic finis ſacrificandi apud vos neglectus fuerit, hinc apparet nullam eſſe pietatis curam vel ſtudium. Nunc tenemus cur objiciat Propheta Sacerdotibus, vocaſſe eos *menſam Dei contemptibilem*: non quod diſerte ita loquuti fuerint, ſed quia fere pro nihilo duxerint pervertere & adulterare totum Legalem cultum: qui tamen erat teſtimonium pietatis, ſi qua apud ipſos viguiſſet. Jam poſſet etiam hoc videri abſurdum, quod nunc tantopere & tam ſevere exigit Deus pura ſacrificia & in illis inſiſtit, quum tamen alibi dicat ſe non petere ſacrificia: Sacrificium nolo, *Hoſ.* 6: 6.
ſed miſericordiam. Deinde, An præcepi patribus veſtris quum eos liberavi ex terra Ægypti, ut offerrent mihi victimas? ego hoc uno fui contentus, ut obedirent voci meæ. Poſtea apud Michæam, An *Mich.* 6.
propitius vobis ero ſi obtuleritis totos greges? quin *verſ.* 6.
potius, homo, humiliare coram Deo tuo, &c. Idem habetur & Pſalmo quinquageſimo, & Jeſaiæ primo, & ultimo, & aliis innumeris locis. Quum ergo Deus extenuet alibi ſacrificia, & oſtendat ſibi non adeo pretioſa eſſe, cur nunc tam rigide expoſtulat cum Judæis, quia clauda & mutila animalia obtulerint? Reſpondeo fuiſſe cauſam cur hac objurgatione Deus impietatem populi detegeret. Si victimæ omnes fuiſſent pingues vel bene ſaginatæ, loquutus fuiſſet Propheta noſter, ut apud alios vidimus. ſed quum improbitas eorum eo uſque progreſſa eſſet, ut palam etiam pueris oſtenderent cultum Dei fere pro nihilo apud ſe duci: quum ergo eo impudentiæ progreſſi eſſent, neceſſe fuit illos impietatis convinci hoc modo: & ideo dicit, *Offertis mihi panem pollutum:* quaſi diceret, ego vobis ſuppedito alimenta: veſtrum fuerat mihi offerre primitias, decimas, & panes propoſitionis: & finis exercitii externi erat, ut reputarent ſinguli ſe quotidie à me recipere victum: deinde ut ſobrie & temperanter veſcerentur pane & carne & aliis cibis, quaſi ſederent ad menſam meam. Quum enim viderent panes confectos ex

eodem tritico esse coram Dei oculis, debebat hoc illis venire in memoriam. Deus, quasi nobiscum vescatur, vult semper ex eodem pane sibi proponi ad sacram mensam. deinde quum offerrent victimas, non modo excitabantur hoc modo ad pœnitentiam & fidem, sed debebant simul agnoscere sua omnia esse Deo sacra. Quum enim sisterent coram altari aut vitulum, aut bovem, aut agnum: deinde mactatum animal cernerent, cujus aliqua portio manebat penes Sacerdotes: deinde sanguine aspersum altare: debebant reputare secum, Ecce, nobis hæc omnia sunt cum Deo communia, acsi indutus humana forma nobiscum habitaret, & uteretur eodem cibo & potu promiscue nobiscum. Debebant igitur ita se exercere in illo cultu externo. Merito nunc queritur Deus mensam suam esse contemptibilem: quasi diceret respui gratiam suam, quod populus contumeliose panes obtruderet cibarios, quasi vellet pascere bubulcum aliquem: sicuti vidimus apud Zachariam, quod Deus dicebat mercedem sibi oblatam fuisse quasi bubulco, aut vili cuipiam mercenario. Ego vos, inquit, sedulo pavi: nunc postulo mercedem: datis mihi triginta argenteos: ignobile illud & contumeliosum pretium scilicet. sic etiam hoc loco, *Dixistis, Mensa Jehovæ ipsa est polluta.* In hoc pronomine demonstrativo subest emphasis, quia Deus ostendit se hac contumelia minime esse dignum: Quisnam sum, ut mensam meam ita vilipendatis? ego eam dicavi, ut esset vobis propinquus ad me accessus, quasi habitarem in illo visibili Sanctuario: vos autem quasi nullus essem ita contemnitis mensam meam. Postea adjungit, *Offer hoc nunc præfecto tuo, an complacebit ei in te?* Hic conqueritur Deus minus sibi deferri honoris quam mortalibus. adducit enim hanc similitudinem, Siquis præfecto tributum aut vectigal debeat, & afferat aliquid mutilum & vitiosum, ille non recipiet. hinc colligit se affici nimis gravi injuria, quod scilicet Judæi audeant offerre quod mortalis homo respueret. Ratiocinatur igitur à minori ad majus, hoc sacrilegium non esse tolerabile, quod tam licenter ejus indulgentia Judæi abuterentur. Et ideo subjicit,

Zach. 11. vers. 12.

9. Et nunc deprecamini, quæso, faciem Dei, & miserebitur nostri: (è manu vestra factum est hoc) an suscipiet ex vobis faciem, dicit Jehova exercituum?

Hic gravius vulnerat Sacerdotes, quod sic degeneraverint, ut indigni prorsus sint tam honorifico & munere & titulo. *Ite*, inquit, *& deprecamini faciem Dei.* Totum hoc est ironicum. nam interpretes longe falluntur, quum existimant Prophetam hortari Sacerdotes, ut suppliciter veniam à Deo postulent tam sibi quam reliquo populo. Quin potius, ut jam dixi, ironice eos exagitat, quod sint deprecatores & mediatores inter Deum & populum, & tamen sint homines profani, nempe qui polluerent etiam pro sua parte totum Dei cultum, & ita perverterent totam pietatem: *Ite* ergo, *deprecamini Dei faciem*, inquit. Scimus hoc munus fuisse Sacerdotibus injunctum, ut propius ad Sanctuarium accederent, & se sisterent coram Deo, quasi patroni ad causam populi agendam: vel saltem deprecatores, qui Deum placarent. Quum ergo gestarent Christi personam hac in parte, oportuit etiam ipsos studere sanctimoniæ: & quamvis vulgus ipsum sese ad multa scelera projiceret, tamen Sacerdotes decebat expendere reverenter ad quid vocati essent. & quia Deus ita prætulerat eos suis fratribus, debebant etiam cum timore sese illi dicare. nam quo excellentior erat eorum conditio, etiam debuit excellere pietas & sanctimonia. Merito igitur hic Propheta tam duriter in ipsos invehitur, quod non cogitent se ornatos fuisse sacerdotio, ut deprecatores essent coram Deo, & ita placarent iram ejus, & reconciliarent miseros homines: *Ite*, inquit, *deprecamini faciem Dei: scilicet suscipiet faciem vestram.* Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. *Et nunc*, inquit, *miserebitur nostri.* hoc etiam loco subsannat Propheta quod jactarent se pollere summa illa dignitate, ut propitium Deum redderent: *scilicet*, inquit, *miserebitur nostri.* Atqui *factum est hoc è manu vestra.* Tolletisne manus vestras ad Deum? & ipse quum vos respiciet placabitur erga nos? Quum ergo sitis polluti, etiam indigni estis & honore & officio, in quo tamen tam superbe gloriamini. Interea, sicuti nuper diximus, non extenuat populi culpam, ac multo minus liberat eos qui erant impliciti iisdem vitiis: sed ostendit rem prorsus esse desperatam, quia & vulgus ipsum ludibrio Deum habeat, & Sacerdotes neglecto omni discrimine, recipiant quaslibet hostias: tantum ne esuriant. ostendit ergo prorsus desperatum esse statum populi, quia jam nemo superstit, qui possit Deum pro officio placare. *An ergo suscipiet è vobis facies*, vel faciem? Videtur Propheta alludere ad ipsam personam Mediatoris. Quia enim nondum apparuerat Christus; quum se sisteret Sacerdos coram altari, perinde erat acsi Deus in faciem unius respiceret, & ideo propitius esset omnibus. hac ratione dicit jam non esse dignos Sacerdotes in quos respiciat Deus, quum ita fœdaverint ejus Sanctuarium, & corruperint totum cultum ejus. Subjicit in eundem sensum,

10. Quis etiam in vobis qui claudat ostia & non incendetis altare meum gratis? non mihi placet in vobis, dicit Jehova exercituum, & oblationem non habebo gratam è manu vestra.

Prosequitur eandem sententiam, ut dixi, quod scilicet Sacerdotes pessime in officio suo se gererent, atque ita eorum exemplo obduresceret populus, & ita pessum iret tota religio. Dicit ergo *non ab illis claudi ostium.* Quidam interpretes conjungunt hæc omnia simul, quod non clauserint ostia templi & non accenderint altare gratis: ita adverbium חנם referunt ad utrumque, quasi diceret ipsos esse mercenarios, qui non liberaliter impendunt operam suam ad colendum Deum, sed quæstum & lucrum ubique spectant. Et hæc expositio magis recepta est. Atqui videtur melius quadrare distinctio, si dicamus, *Quis etiam claudit ostia?* tamen non gratis: ut ו copula, sicuti multis aliis locis, sumatur adversative: & tamen *non accendetis gratis altare meum*: quasi diceret Dominus, Ego locavi operas vestras: estis igitur mihi quasi conductitii. nunc quum jussi vobis solvi mercedem quoties statis ad altare, cur non clauditis ostium meum? alii חנם accipiunt pro Frustra, & ita resolvunt, Quis claudit ostia? ergo ne posthac accendatis frustra altare meum: quasi rejiceret Deus totum illum cultum, qui corruptus fuerat vel avaritia vel socordia Sacerdotum, & securitate populi. Certum quidem est, melius distingui Prophetæ verba, ut adverbium חנם, restringamus ad posterius membrum. sed, quemadmodum jam dixi, adhuc posset esse duplex sensus: si חנם accipimus pro Frustra, bene hoc conveniet, ut inferat Propheta eos operam temere perdere, dum ita Deo sacrificant Lege posthabita. debuerant enim præcipue attendere ad regulam sibi præscriptam. Quum ergo hanc contemnerent, merito hic dicit, Ne offeratis mihi fru-

frustra: & ita futurum tempus erit vice imperativi, quemadmodum scimus loqui Hebræos. sed nemo interpretum videtur satis diligenter expendisse cur Propheta dicat non claudi templi ostia: scimus ideo præfectos fuisse templo Sacerdotes, ne quid pollutum admitterent. erant enim ex Levitis alii janitores, alii stabant ad atrium: denique singulis erat sua statio. deinde postquam adduxerant hostiam, debebant Sacerdotes de ea judicium facere, & exigere omnia ad Legem Dei. Quum ergo hoc injunctum illis munus esset, ne quid pollutum admitterent in templum Dei, merito hic conqueritur quod promiscue reciperent quæ vitiosa erant & profana. hinc merito concludit, (nam illa expositio mihi videtur esse genuina) Ergo ne frustra offeratis. Concludit igitur Sacerdotes operam perdere dum ita sacrificant,
Eccl. 4. quia scilicet Deus nolit profanari nomen suum, &
vers. 17. merito obedientiam præferat omnibus sacrificiis. negat igitur eos facere operæpretium immolando victimas: quia debuerant hoc in primis attendere, ne quid mutarent ex verbo Dei, & ab eo ne latum unguem deflecterent. Sed non possum ulterius progredi.

Da omnipotens Deus, quando dignatus es pro immensa tua misericordia non tantum deligere ex nobis, qui tibi essent sacerdotes: sed omnes nos tibi consecrare in Filio tuo unigenito: da, inquam, ut hodie pure te & sincere colamus, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, ut & mente & animo & corpore puri simus & casti: & ita reluceat in omnibus partibus nostris tua gloria, ut cultus tuus apud nos sacer sit & purus, tibique probetur, donec tandem fruamur ea gloria, ad quam nos invitas per Euangelium tuum, & quæ nobis parta est unigeniti Filii tui sanguine, Amen.

PRÆLECTIO QUARTA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. I.

Heri non potui absolvere querimoniam, qua hic utitur Deus contra Sacerdotes, quod scilicet nemo ex illis claudat templi ostia, nempe ut purum maneat ab omni inquinamento: quia scilicet quum inexplebilis esset eorum avaritia, promiscue admitterent omnes profanationes: hinc concludit, *Ne ergo offeratis posthac frustra.* nam quum dicit, *Ne accendatis altare meum*, intelligit eos perdere operam dum sacrificia immolant, quia Deus vult rite coli & secundum præscriptum Legis suæ. Omitto nunc duas alias expositiones, quas heri retuli. nam videtur hoc Propheta velle, frustra satagere Sacerdotes, dum quotidie offerunt victimas, quoniam Dominus repudiet impurum illum & vitiosum cultum. Jam adjungit, *Mihi non placet in vobis, & oblationem gratam non habebo è manu vestra.* Priore membro dicit eos non posse probari Deo vel placere: postea adjungit, oblationes eorum repudiari. Ubi enim non est cor purum, illic scimus opera etiam omnia impura esse. Tenendum enim est quod dicit Moses, placuisse Abel Deo Gen. 4: 4.
una cum suis sacrificiis. Et vidimus apud alterum
Prophetam, nempe Haggæum, Deum abominari Hagg. 2.
quæcunque sunt in magno pretio apud homines, vers. 15.
ubi non colitur puro & sincero corde. Idem nunc vult Propheta noster, *Non placet mihi in vobis, & non habebo gratas victimas è manu vestrâ*, inquit. Nunc sequitur.

11. Quia (*vel certe*) ab ortu Solis usque ad occasum magnum nomen meum inter gentes: & in omni loco suffitus offeretur nomini meo, & oblatio munda: quia (*vel certe, est eadem particula* כי) magnum nomen meum inter gentes, dicit Jehova exercituum.

Hic ostendit Deus nihil se amplius morari Judæos, quia ubique & per omnes mundi plagas jubebit sibi erigi altaria, ut pure ab omnibus populis colatur. Atque insigne est vaticinium de gentium vocatione. sed hoc in primis tenendum est, quoties de illa loquuntur Prophetæ, vel beneficii loco promittere Judæis propagationem cultus Dei, vel denunciare pœnæ & ignominiæ loco. Promittunt igitur Judæis Prophetæ gentes venturas in societatem: quemad-
Zach. 8. modum apud Zachariam, In illa die apprehendent
vers. 23. decem viri fimbriam vestis, & dicent homini Judæo, Tu sis dux noster: nam eundem Deum tecum colere volumus. Fuisset igitur hic summus honor, si Judæi fuissent magistri omnibus populis, ut eos instituerent in vera pietate. Jesaias autem hoc dicit, Qui prius exteri fuerant, discipulos fore electi populi, ita ut libenter se subjiciant eorum magisterio. Sed quoniam Judæi exciderunt è suo loco, hinc factum est, ut gentes succederent in locum vacuum. & ideo sæpe Prophetæ quum de gentium vocatione disserunt, simul denunciant pœnam Judæis: quasi dicerent, ubi repudiati fuerint, fore paratos alios filios Deo, quos substituat in eorum locum: quemadmodum Christus etiam minatus est suæ ætatis homini-
Mat. 21. bus, Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur gen-
vers. 43. ti, &c. Tale est hoc vaticinium. neque enim simpliciter Propheta noster gentibus aperit templum Dei, ut sese Judæis adjungant, & consentiant in vera religione: sed excludit primo Judæos, & ostendit cultum Dei fore communem gentibus, quia propagabitur salutis doctrina usque ad ultimos terræ fines. Distinctio illa notanda est, quam interpretes non observant: quæ tamen valde necessaria est cognitu. & hinc factum est etiam, ut loci qui inter se diversi erant, fuerint permixti sine ullo delectu. Propheta igitur hic non promittit, quemadmodum multis locis diximus fieri, totum mundum fore subjectum Deo, ut pura religio ubique vigeat: sed notat ignominia Judæos: quasi diceret, Deus vos abdicavit: reperiet autem sibi alios filios, qui vestrum locum occupent. Repudiavit enim proximo versu eorum sacrificia. atqui scimus quam superbe gloriati fuerint Judæi de sanctitate sui generis. Quum ergo tanto fastu turgerent, putabant nullum fore Deum, nisi ipsi essent sancta Ecclesia. Propheta hic respondet, atque antevertit, *Nomen Dei celebre erit in toto mundo:* vos estis exiguus populus: omnes gentes coalescent in unum corpus, ut adorent Deum simul. ergo poterit Deus carere vobis: & postquam vos rejecerit, tamen nihil decedet ejus regno. Putatis enim regnum ejus non fore integrum, & gloriam ejus perituram, nisi à vobis colatur: jam denuncio vobis cultum Dei fore ubique florentem, & postquam vos ejecerit è sua familia. Videmus ergo quorsum tendat Propheta noster, quum dicit *Magnum fore Dei nomen ab ortu Solis usque ad occasum.* In
Psalmo simpliciter dicitur, Ab ortu Solis usque ad Psal. 113.
occasum mirabile est nomen Dei. sed illic est sim- vers. 3.
plex

plex promissio, hic autem Propheta complectitur pœnam qua digni erant Judæi: acsi diceret, postquam sua ingratitudine promeriti sunt ut Deus eos rejiciat, Gentes fore Deo sacras, quoniam scilicet subrogabit eos in locum scelesti illius, & impii populi. Cæterum, ideo dixi clare hic probari Gentium vocationem, vel posse certo elici ex hoc vaticinio, quia nomen Dei non potest esse magnum sine doctrina. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Legem quæ data fuerat Judæis, promulgatum iri inter omnes populos, sic ut religio ubique locum obtineat. Nam hoc est fundamentum pietatis, ubi cognoscitur qualiter à nobis velit coli. obedientia enim melior est, quam omnes victimæ. Et necesse est incipere semper ab illo principio, nempe ut sciamus quem colamus Deum. Et ideo Christus ipse deridet Joannis 4. capite omnes religiones, quæ tunc in mundo regnabant, quod scilicet colerent temere deos à se confictos. Quum igitur necesse sit cultum Dei fundatum esse in vera doctrina, ubi Deus pronunciat nomen suum fore celebre in omni loco, certe ostendit Legem suam fore communem cunctis populis, ita ut nota sit ubique ejus voluntas, quæ regula est pietatis, quemadmodum diximus. Postea addit, *Ubique offeretur suffitus nomini meo, & oblatio munda.* Quare? *Nomen* enim *meum magnum erit.* repetitio hæc non est supervacua. Fuit enim res tunc incredibilis, quia non frustra segregaverat Deus Judæos à reliquo mundo. Et hoc etiam non vulgare est elogium: Ostendite enim mihi gentes, inquit Moses 4. cap. Deut., quibus appropinquet Deus quemadmodum vobis. Hæc est igitur vestra nobilitas, inquit, & excellentia, habere Deum tam propinquum & familiarem vobis. Ideo & in
Psal. 147 vers. 20. Psalmo dicitur, Non ita fecit aliis nationibus, judicia sua non manifestavit illis. Fuit ergo hoc insigne privilegium generis Abrahæ, quod illic voluit Deus & cognosci, & invocari. Ergo novitas ipsa potuit claudere januam huic vaticinio. Et ratio hæc est cur Propheta iterum confirmet quod tunc creditu erat difficile: *Nomen Dei*, inquit, *erit magnum in omni loco.* Et simul meminerimus, non posse Deum legitimo ritu coli, nisi cognitus fuerit: quemadmodum
Rom. 10. vers. 14. dicit Paulus, Quomodo invocabunt in quem non crediderunt? Nisi enim præluceat doctrina, semper quasi cæci palpabimus, & vagabimur etiam per invia. Ideo nulla est religio, quæ Deo probetur, nisi quæ fundata est in ejus sermone. Cæterum, Propheta per מנחה & per Suffitum intelligit cultum Dei. Sed hæc ratio loquendi passim trita est in Scripturis, quia Prophetæ, qui sub Lege erant, sermonem accommodarunt ad captum populi. Ideo quoties dicere volunt totum mundum accessurum ad fidem & pietatem, Altare extruetur Deo, inquiunt. Per nomen Altaris non dubium est, quin designent spiritualem cultum: non quod post Christi adventum debeant offerri victimæ. Nunc enim nobis nullum altare est. nam quisquis altare sibi erigit, evertit crucem Christi in qua obtulit unicum & perpetuum sacrificium. Sequitur ergo formas has loquendi debere ita accipi ut teneamus analogiam inter ritus legales, & inter spiritualem modum colendi Dei, qui nunc præscribitur in Euangelio. Quanquam ergo subest figura in verbis Prophetæ, tamen simplex est sensus: quasi diceret, ubique Deus adorabitur, & coletur. Quæ enim sunt sacrificia Novi Testamenti? Preces, gratiarum actiones, quemadmodum ultimo ad Hebræos capite dicit Apostolus. In Lege etiam fuit cultus Dei spiritualis, ut præsertim Psal. 50. dicitur: sed umbræ tamen simul erant conjunctæ. quemadmodum etiam significat Christus illis verbis, Nunc venit hora quando adorabitur Pater in spiritu & veritate. Neque enim prorsus *Joan 4. vers.* negat Deum fuisse adoratum in spiritu à Patribus: sed quia cultus ille latebat adhuc sub figuris, ideo dicit nunc in Euangelio simplicem veritatem & nudam, ut ita loquar, doceri. Quod ergo de suffitu, quod de oblatione dicit Propheta, valuit sub Lege: nunc autem videndum est quid præcipiat Deus in Euangelio, & quo ritu coli velit: non reperiemus illic suffitum, neque alia sacrificia. Ergo nihil aliud continet hic locus, quam venturum esse tempus, quo cultus Dei purus & integer florebit in omnibus locis. Atque ita apparet quam ridiculi sint Papistæ, dum hinc colligunt non coli Deum sine aliqua specie sacrificii: quo prætextu impietatem suæ Missæ confirmant, quasi sit sacrificium illud de quo loquutus est Propheta. Sed nihil magis insulsum, vel puerile. diximus enim Prophetam more communi loqui. Et si concedam proprie accipi suffitum, & oblationem, vel מנחה: an מנחה est corpus & sanguis Christi? Ha! est sacrificium confectum ex pane, inquiunt: vinum saltem ab illis accessit. O! Christus ita mandavit. Sed ubi dixit, Sacrificate? Deinde negant esse panem: dicunt enim transsubstantiari in corpus Christi. Jam ergo non est triticeum sacrificium, neque ex farina. Manet enim sola species, quæ objicitur oculis, & sine substantia, quemadmodum ipsi fingunt. Interea non est cur disputemus tam anxie de re clara. Sicuti enim apud Joëlem vidimus, Novissimis diebus effundam de Spiritu meo *Joël. 2. vers. 28.* super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. ita hoc loco. Nam Apostoli etiamsi visionibus edocti sunt, tamen scimus fuisse semel illuminatos. Deinde visiones nunquam fuerunt sub Euangelii exordia in communi usu, neque etiam somnia: fuit hoc valde rarum. Quid ergo sibi vult Joël? loquitur enim de toto corpore Ecclesiæ: quasi diceret, A minimo usque ad maximum omnes fore Prophetas. An facti sunt Prophetæ visionibus & somniis, quos illuminavit Deus per Euangelii doctrinam? minime: sed Joël, quemadmodum dixi, accommodat sermonem ad tempus Legale. sic etiam hoc loco per Suffitum, & per מנחה, Propheta designat spiritualem cultum Dei. Nunc pergamus.

12. Et vos polluistis illud, quum dicitis, Mensa Jehovæ polluta est: & proventus ejus (*vel fructus: alii vertunt, Sermonem*) contemptibilis cibus ejus.

Potest hic versus restringi ad Sacerdotes, vel exponi de toto populo: & uterque sensus bene conveniet. Quantum ad me spectat, non dubito quin Propheta hic castiget asperius Sacerdotes: interea tamen objurgationem suam extendat communiter ad populum. Vidimus hesterna lectione quomodo polluta fuerit religio à Sacerdotibus, & quam impie profanaverint Dei cultum. Sed hoc generale fuit crimen totius populi, quemadmodum paulo post videbimus. Sciamus ergo tam Sacerdotes quam totum vulgus hic objurgari: sed quoniam crimen gravius erat in Sacerdotibus, qui auctores aliis erant sacrilegii, ideo præcipue eos aggreditur Propheta: *Vos*, inquit, *polluistis nomen.* Est redditio causæ, & simul amplificatio sceleris. poterant enim conqueri quod non tantum Deus æquaret ipsos Gentibus, sed etiam quod his rejectis, exteros substitueret in eorum locum. Ostendit Deo justam esse rationem cur illos exheredet, atque suscipiat Gentes pro suis liberis: nempe quia polluerant nomen Dei. Et simul amplificat crimen, quum dicit, Gentes à quibus contemptus hactenus fui, & quibus non innotuit nomen meum, repente accedent ad fidem: ita nomen meum magnum erit, hoc est, reverenter coletur

coletur apud omnes gentes: vos autem polluistis illud. Fuit certe hoc valde absurdum, Judæos quum peculiariter electi essent, & quum illuminati essent doctrina Legis, ita perperam cultum Dei polluere, quasi ipsum vilipenderent: & Gentes, quæ novitiæ erant, statim atque gustarunt doctrinam pietatis, præstare obsequium Deo, ita ut illic illustris esset ejus gloria. Postea ostendit quomodo pollutum fuerit nomen Dei: *Dicitis* enim *mensam ejus esse inquinatam:* hoc est, non discernitis inter sacrum & profanum. Repetit enim eandem sententiam quam heri vidimus, quod scilicet Judæi putarint de re quasi frivola agi, ubi Prophetæ docebant Deum summa reverentia colendum esse. Neque tamen credibile est, palam evomuisse has blasphemias, quod *mensa Dei esset polluta:* sed ex re ipsa colligere promptum fuit, mensam Dei fuisse illis profanam: quia scilicet nulla erat ejus ratio. sanctitas mensæ debuit reputari à Judæis, ut non accederent ad Sanctuarium, nisi cum seria pœnitentia & fide, ut scirent sibi negotium esse cum Deo, ut penitus eos afficeret ejus majestas. Quum ergo venirent in Templum, & afferrent illuc suam immunditiem instar porcorum, hinc potuit cognosci nullam illis esse reverentiam vel Templi, vel altaris, vel mensæ. Sic ergo intelligi debent Prophetæ verba: non quod Judæi tam aperte subsannaverint Deum, sed quod sanctitas Templi apud eos nullius fere pretii esset. Quod ad nomen Mensæ attinet, heri diximus, quum juberet Deus sibi offerri sacrificia, perinde hoc fuisse acsi familiariter habitaret apud Judæos, & esset quasi eorum contubernalis. Fuit hic summus honor, & inæstimabilis Dei bonitas, quod tam comiter se submisit, ut sciret populus non procul quærendum esse. Et minus excusabilis hac de causa fuit impietas, quum non reputarent apud se, sacrificia ideo celebrari in terra, ut eveherentur eorum mentes supra cœlos. In hunc enim finem ad nos descendit Deus, ut nos sursum attollat, quemadmodum alibi diximus. Fuit igitur hæc nimis turpis & pudenda socordia & stupiditas in Judæis, quod non expenderent mensam Deo paratam esse apud ipsos, ut possent fide penetrare in cœlum, & scirent etiam sub ejus oculis se versari. Quantum ad verba hæc pertinet, *Fructus ejus contemptibilis cibus ejus:* quidam nomen ניב accipiunt pro Sermone, & adducunt Jesaiæ locum, ex cap. 57. Creavi fructum labiorum, pacem, pacem. נוב significat Fructificare: inde ניב est Fructus aut proventus. Ut demus metaphorice accipi pro Sermone, tamen non video quæ ratio cogat nos discedere à simplici & germano sensu. Nam erit primo relativum sine antecedente, ניבו, Sermo ejus. deinde erit mutatio numeri: nam referunt hoc ad Sacerdotes, *Sermo ejus:* hoc est, sermo eorum: quorum? nempe Sacerdotum. Scio hoc satis tritum esse Hebræis, ponere relativum sine antecedente: sed, quemadmodum jam dixi, nulla ratio hoc postulat. Deinde optime convenit, *Proventus ejus*, nempe altaris, est *cibus contemptibilis Dei.* Sic igitur accipio hæc verba, quod volitaret hic sermo in ore tam Sacerdotum quam vulgi, Ho! proventus altaris est quilibet cibus: ne tam solliciti simus in delectu, ut offeramus opima animalia. Deus enim contentus erit etiam macilentis & fere aridis. Hic vero iterum reprehendit Deus impietatem populi & contemptum: sed simul coarguit eorum avaritiam, quod scilicet sumerent pessima quæque animalia, quæ offerrent in Templo, quasi perderent quicquid volebant Deo consecrare. Jam cur *cibum Dei* nominet sacrificia, satis tenemus. Tantum hoc notandum est, patefactam fuisse impietatem populi, quum in exercitiis illis tam esset securus. Deus enim non frustra instituerat sacrificia & alias ceremonias. Contemptus ergo signorum palam ostendere potuit non modo negligentiam populi, sed profanum contemptum omnis pietatis: quemadmodum hodie siquis & externam doctrinam, & Sacramenta quasi pro nihilo ducat, nonne prodet se esse impium Dei contemptorem? Atqui religio non est posita in his rebus: fateor. nam hypocritæ etiamsi ardentissimum zelum simulant, profanant nomen Dei, quoties verberantur eorum aures doctrina, & cor non afficitur dum ad mensam Dei accedunt, & interea alienissimi sunt à Christo: fateor hæc omnia: sed quoniam nemo verus Dei cultor poterit spernere hæc exercitia, quæ pro communi infirmitate nobis utilia sunt, imo quibus carere non possumus quamdiu peregrinamur in hoc mundo, quisquis vel simplicitatem nostram deridet ubi templum frequentamus; vel etiamsi taceat, abstinet tamen, & pro nihilo ducit hæc, tanquam levia: ille, quemadmodum jam dixi, potest impietatis convinci. Hæc ratio est cur tam acerbe Propheta hic castiget Judæos, quod dicant *proventum altaris esse cibum Dei contemptibilem.* Sequitur,

Jesa. 57. vers. 19.

13. Et dixistis, Ecce fatigatio, (*alii vertunt, Ecce ex fatigatione*) & sufflastis in illud, dicit Jehova exercituum: & obtulistis raptum, & claudum, & debile: & obtulistis Minchah: (*hoc est, oblationem*) an gratam hanc habebo è manu vestra, dicit Jehova?

Prosequitur eundem sermonem, quod scilicet cultus Dei apud eos vilis esset, ac fere nullius momenti. Tenendum est quod nuper dixi, hic non reprehendi Judæos quasi palam & pleno ore tam contumeliose loquuti fuerint de cultu Dei: sed quia ex eorum moribus satis patebat hoc illis persuasum esse. Dabant enim sibi tantum licentiæ, ut facile constaret eos ludere cum Deo: quia excusserant omnem ejus metum & reverentiam. *Dixistis* ergo, *Ecce labor.* Potest hoc quadrare toti populo, & potest etiam competere in solos Sacerdotes. Vulgo exponunt de Sacerdotibus, quod questi fuerint se obire duram provinciam, quia assidui essent in templo, & sedulo illic excubias agerent, ac valde essent occupati in mundandis vasis: sicuti Monachi hodie in Papatu, & sacrifici, dum sese venditant, dicunt, Dum omnes alii dormiunt, nos excubamus: nam sumus in precibus nostris assidui: quia scilicet media nocte ululant in suis templis. deinde quia missando & aliis nugis fingunt se intentos esse ad placandum Deum. Sic ergo hunc locum quidam intelligunt, quasi Sacerdotes, ut commendarent suum munus, objicerent se multum sudare in cultu Dei, quasi scilicet multa & difficilia illis mandasset. Ego autem malo referre ad totum populum: neque tamen excludo Sacerdotes. generaliter enim utrosque hic condemnat Propheta, quod molestum illis fuerit impendere operam colendo Deo, quasi fatigatio esset: quemadmodum vulgo dicimus, *Tu le fais par corvée.* Et eodem etiam spectat quod sequitur, *Sufflastis in illud*, præ fastidio scilicet. Quidam exponunt, Tristitia affecistis illum: & verbum hoc in Hiphil sæpe accipitur eo sensu. נפח proprie est Sufflare. est autem hic in alia conjugatione positum verbum: sed etiam in Hiphil reperitur pro Sufflare, neque potest aliter accipi. Nam qui vertunt, Tristitia vel mœrore affecistis Deum, coguntur quasi torquere in alienissimum sensum vel nimis remotum Prophetæ verba, quod scilicet Sacerdotes quum nimis essent quæstus sui cupidi, coëgerint plebeios homines ad hostias adducendas, atque ita extorserint non sine mœrore & gemitu sacrificia. videmus quam illud sit coactum. ego igitur prorsus repudio. Alii excudunt argutum sensum, sed qui etiam minime convenit: Sufflastis in illud, id est, dixistis quidem victimas esse probas & satis pingues, tamen poteratis flatu eas ejicere in aërem. Alii vertunt etiam Dejicere, quod

quod hostias ad pedes projecerint. Sed quid opus est discedere à genuino sensu, quum facile sit colligere reprehendi hic & Sacerdotes & populum, quod non sine tædio coluerint Deum? quemadmodum ubi aliquid nobis displicet, sufflamus. Gestum ergo fastidientium hic exprimere voluit Propheta; ita nunc optime fluet contextus, *Dixistis, Ecce fatigatio, sufflastis etiam*, inquit. Tandem adjungit, *Obtulistis raptum, & claudum, & debile*. Hoc etiam tendit in eundem finem, nempe quod defuncti fuerint erga Deum non sine ludibrio, quum obtruderent vitiosas pecudes: & siquid erat apud eos vel scabiosum, vel aliquo vitio infectum, dicebant Deo sacrum esse, quemadmodum repetet proximo versu. Quidam male exponunt גזל pro Præda, quæ inique parta fuerat: quasi diceret eos offerre victimas ex rapinis. sed miror quomodo sine ullo colore ita Prophetæ verba discerpant. Ponit hic tres species, raptum, claudum, & mutilum vel debile. Quis non videt vocari raptum animal quod fuit discerptum à feris? quemadmodum si quod erat animal semimortuum, quia inciderat in lupos, tunc putabant se habere paratam victimam: Ego cogor offerre Deo sacrificium: conveniet optime hic agnus; nam lupus aurem illi voravit, & vix evasit. quoniam igitur hæc pecus est mutila, ego adducam. Vocat igitur Propheta victimas raptas, quæ laceratæ erant dentibus ferarum. Nunc summam verborum tenemus: sed memoria repetere convenit quod diximus, non insistere Deum in externis sacrificiis, quasi opus habuerit cibo vel potu, vel quasi etiam duxerit in magno pretio illas hostias: sed propter finem. Sacrificia igitur quæ Deus exegit à veteri populo per se nihil habebant quod faceret ad pietatem. neque enim potuit oblectare Deum fœtor ex sacrificiis: sed finis spectandus fuit. Quum ergo ideo præciperet Deus, ac juberet sibi offerri hostias, ut populum exerceret in pœnitentia & fide, hinc Deus æstimavit eas. sed quum populus prolapsus esset ad crassum illum contemptum, ut quasi per contumeliam obtruderent Deo mutilas & claudas pecudes; hinc, quemadmodum jam dixi, patefacta fuit nimis fœda & intolerabilis impietas. Hæc ratio est cur tam vehementer Propheta nunc objurget & Sacerdotes & totum vulgus, quod offerrent hujusmodi sacrificia Deo, quæ etiam mortalis homo respueret, quemadmodum heri vidimus. Sequitur tandem,

14. Maledictus autem dolosus, cui dum est in grege suo masculus, & vovet, & sacrificat corruptum Jehovæ: quia Rex magnus ego, dicit Jehova exercituum: & nomen meum terribile in gentibus.

Non possum hodie absolvere: nam essem nimis prolixus.

Da omnipotens Deus, quando hodie non retines nos in figuris Legalibus quibus exercuisti genus Abrahæ, sed invitas nos ad cultum longe præstantiorem, nempe ut & animo & corpore tibi consecrati simus victimæ, & offeramus non tantum nosipsos, sed etiam & sacrificia laudis, & preces, quemadmodum consecrasti omnia pietatis officia (quæ exigis à nobis) per Christum Filium tuum: da, inquam, ut veram puritatem colamus, & studeamus obsequia nostra tibi probare sinceritate integra cordis, & ita reverenter suspiciamus & invocemus nomen tuum, ut vere agnoscatur impletum in nobis quod olim testatus es per Prophetam tuum, Nomen scilicet tuum fore magnificum & celebre in toto mundo, sicuti vere illustratum fuit nobis in persona ejusdem unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO QUINTA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. I.

Recitavi hesterna lectione ultimum versum primi capitis: sed nondum exposui. Propheta autem hic omnes qui dolose & mala fide agunt cum Deo, pronunciat esse maledictos: simul designat speciem fraudis, quod scilicet *ex grege deligerent pecudes* vel macras, vel vitio aliquo jam infectas, ut offerrent Deo sacrificia. Hoc autem signum fuit nimiæ improbitatis, ita perverse Deo illudere: quia sicut vidimus, mortalis homo non posset ferre hanc contumeliam. Ergo Propheta ut semel absolvat quod cœpit, præcise dicit *omnes esse maledictos*. נכל significat Cogitare Hebræis: sed accipitur fere semper in malam partem. Ideo non male interpretes verterunt Dolosum. sed speciem illam doli Propheta exprimere voluit, quum homines astute sibi fabricant vanos prætextus: & si possunt coram mundo tegere suam turpitudinem, putant simul in cœlo se absolvi. Qui ergo putant se posse elabi ex Dei judicio talibus artificiis, eos Propheta maledictos esse dicit. Jam venio ad speciem: *Si in grege ejus*, inquit, *sit masculus*, hoc est, agnus vel aries sit integer, *ubi voverit, tunc quod corruptum est offert Jehovæ*. Significat igitur quamvis præ se ferant aliquam pietatem, nihil tamen fieri ab illis recto ac integro animo, quia statim pœnitet eos voti, siquid polliciti sunt Deo: cogitant se posse redigi hoc modo ad inopiam, si nimium sint liberales in sacrificiis. Hinc igitur Propheta demonstrat duplici animo ipsos Deo offerre, atque ita pollutum esse quicquid offerunt: quia non proficiscitur ex recto affectu. Diximus autem heri non ideo insistere Prophetam in victimis pinguibus vel macilentis, quia Deus per se æstimaverit vel sanguinem, vel carnes pecudum, sed ob finem: quia hæc erant pietatis exercitia, quibus volebat Deus assuefacere Judæos ad fidem & pœnitentiam. Quum ergo tam essent sordidi in sacrificiis, facile fuit colligere ipsos esse crassos & profanos Dei contemptores, & nullum esse ipsis studium pietatis. Sequitur ratio, *Quia Rex magnus ego, inquit Jehova, & nomen meum terribile in gentibus*. Hic expostulat Deus nullius esse pretii suam magnitudinem apud Judæos: acsi diceret, Quocum putatis vobis esse negotium? Et hoc diligenter notandum est in toto Dei cultu. scimus enim hoc vitium fere omnibus seculis grassatum fuisse in mundo, quod putarunt & cunctæ gentes, & singuli etiam mortales se Deum colere, quum tamen excogitarent quisque suo arbitrio ineptos & frivolos ritus. Si ergo animus est nobis Deum rite colere, meminerimus quantus sit. nam majestas ejus attollet nos supra totum mundum: & cessabit audacia illa qua totus fere mundus laborat, quod scilicet putant suum arbitrium instar Legis esse, quoties aliquid Deo temere obtrudunt. Magnitudo igitur Dei debet nos humiliare, ne cum colamus pro sensu carnis nostræ: sed offeramus tantum quod ejus cœlesti gloria dignum est. Interea repetit

petit quod prius vidimus, etiamsi spernatur à Judæis, *se tamen magnum esse Regem in toto orbe.* Quoniam ergo Judæi putabant non posse alibi quam Jerosolymæ & in templo Sionis offerri sacrificia Deo, quæ ipse susciperet: ideo testatur se magnum esse Regem, etiam in longinquis mundi partibus. Unde sequitur, cultum Dei non fore inclusum in Judæa, vel in aliqua parte orbis: quia scilicet per Euangelium Dominus recipiet ad se omnes gentes, & veniet in possessionem regni sui. Nunc sequitur,

CAPUT II.

ET nunc ad vos præceptum hoc, ô Sacerdotes:

2. Si non audieritis, & non posueritis super cor, ut detis gloriam nomini meo, dicit Jehova exercituum; mittam (*copula hic abundat*) in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus vestris: atque etiam maledixi eam, (*est mutatio numeri, pro eas*) quia non ponitis super cor.

QUanquam non soli Sacerdotes peccabant, diximus tamen non absre vocari primos in crimen: quia ipsorum partes erant corrigere siquid perverse ageret populus. Eorum igitur dissimulatio perinde fuit acsi animassent vulgus ipsum ad peccandum. Itaque Propheta quasi impietatis auctores eos peculiariter hic accusat: & hoc etiam sonant verba, si propius considerentur. *Ad vos*, inquit, *ô Sacerdotes.* poterant enim procul à se culpam rejicere, vel saltem partem ejus transscribere in alios: Ho! quid possemus? nam videmus frigere populum in cultu Dei: præstat offerri adhuc vitiosa sacrificia quam nulla. Quoniam ergo poterant tergiversando utcunque extenuare culpam, ideo Propheta asperius invehitur contra eos, & dicit peculiariter *dirigi ad ipsos hoc mandatum:* debuerant enim aliis viam monstrare. quum enim dissimulant, eorum conniventia nihil aliud est quam consensus, acsi populo excuterent omnem Dei metum, & permitterent ita corrumpere omnem pietatem, dum adulterina sacrificia offerrent. *Ad vos* igitur, inquit: hoc est, quanquam totus populus coram Deo reus est, ne putetis tamen ideo vos excusari: nam oportuit vos compescere hanc pravitatem, quia Dominus voluit præficere vos populo suo magistros & duces. quum ergo neglexeritis munus vestrum, quicquid alii peccant in capita vestra merito recidet. Unde enim factum est ut populus ausus fuerit prorumpere eo impietatis? nempe quia nullus in vobis zelus fuit. hac enim lege præfecerat vos Deus sacerdotio, ut cultus nominis sui maneret integer: vos autem conscii estis omnium profanationum, & tacetis: *Ad vos* ergo *hoc mandatum.* Postea addit, *Si non audieritis, & non posueritis super cor, ut detis gloriam nomini meo*, &c. Hic videtur solis Sacerdotibus minari. siquis tamen diligenter expendat totum contextum, facile agnoscet sermonem hunc ad totum populum extendi, sic tamen ut semper obtineant primum gradum Sacerdotes: quia, ut jam dictum fuit, major pars criminis in ipsis residebat. Generaliter ergo gravem pœnam Deus tam Sacerdotibus quam toti populo denunciat, nempe *se missurum maledictionem.* Cæterum, ne excipiant nimis duriter secum agi, ostendit Deus quam juste ipsis succenseat, quod scilicet neque audiant, neque cor adjiciant ad suas admonitiones. quid enim minus tolerabile, quam claudere aures loquenti Deo? Sed quoniam multi existimant satisfactum esse officio, si aurem porrigant, deinde statim obliviscantur quod dictum est: ideo sequitur, *Nisi posueritis super cor*, hoc est, nisi attenti fueritis, & serio adjeceritis animos ad sermonem meum. Videmus ergo hic Prophetam ostendere justam esse causam Deo, cur severe ipsos puniat: quia scilicet ferenda non est hæc improbitas, ubi nullam audientiam obtinet apud homines. sed interea Propheta ostendit quid sit Deum audire: ideo posterius membrum est quasi definitio, vel est explicatio prioris. Neque enim auditur Deus, si excipimus leviter ejus verba, ut paulo post evanescant: sed ubi ponimus super cor, id est, ubi animum adjicimus, sicuti loquuntur Latini. Requiritur itaque seria attentio, alioqui perinde est acsi clausæ essent aures sermoni Dei. Cæterum, discamus ex hoc loco obedientiam tanti esse apud Deum, ut nihil iniquius ferat quam sermonem suum vel contemni, vel negligenter audiri, ita ut nihil auctoritatis apud nos obtineat. deinde etiam notandum est, augeri atque exaggerari crimen coram Deo, ubi ipse in viam nos revocat, & consulere vult saluti nostræ, dum nos admonet atque hortatur. Ubi ergo Deus ita fideliter saluti nostræ studet, bis sumus inexcusabiles, si pervicaciter rejicimus & doctrinam, & admonitiones, & consilia, & quicquid remedii adhibeat Deus. Jam adjungit, *Mittam in vos maledictionem.* Quid hoc sit, continuo post declarat, *Maledicam benedictionibus vestris.* Scimus Benedicendi verbum passim occurrere in Scripturis pro Dei beneficentia. Dicitur ergo Deus nobis benedicere, quum liberaliter nos alit, & suppeditat quæcunque ad usum nostrum pertinent. Videtur autem inde sumpta loquutio, quod Deus solo nutu possit nos satiare omni copia bonorum. Ergo Benedictiones hic vocat largum & uberem proventum frugum: deinde quietem ab hostibus: postremo salubritatem aëris, & quicquid tale est. Nam quod precationes notari quidam putant, quibus Sacerdotes benedicebant populo, nimis est dilutum. Deus ergo favorem suum declaraverat erga Judæos: denunciat nunc privatum iri omnibus suis beneficiis, ut sentiant illum non esse sibi propitium. Ergo benedictiones testimonia sunt gratiæ Dei & paterni favoris. Sed paulo post adjungit, *Etiam maledixi:* qua particula coarguit eorum socordiam: quia ne malis quidem edocti fuerint, quæ tamen etiam apud stultos non carent profectu. nam stulti, quemadmodum vulgari proverbio dicitur, percussi incipiunt sapere. Deus ergo hic perstringit stuporem in Judæis, quod quum prius fuissent privati ejus beneficiis, & possent ipsa experientia sentire minime sibi esse propitium; sed potius infensum judicem: tamen nulla pœnitentia tacti fuerint, quemadmodum apud alios Prophetas vidimus. Nunc tenemus summam verborum, & simul quorsum tendat consilium Prophetæ. *Maledicam* ergo *benedictionibus vestris*, *adeoque* (illud וגם ita potest resolvi) adeoque *jam maledixi:* sed vos estis quasi trunci, vel lapides: neque enim ferulæ ipsæ quicquam apud vos proficiunt. Iterum repetit, *Quia non ponitis super cor*, ut ostendat se non posse contemptum verbi sui ferre, quia signum est extremæ impietatis, ut diximus. Sequitur,

3. Ecce ego corrumpo (*vel perdo*) vobis semen, (*verterunt Græci, Brachium: sed decepti sunt in una litera*) & spargam stercus super facies vestras, stercus solennitatum vestrarum: & tollet vos ad se. (*alii vertunt, Tollet vos ad ipsum: sed coacta est illa expositio.*)

Hic confirmat rursus quod dixerat proximo versu, nempe sensuros Dei maledictionem in egestate & inopia. Maledictio Dei est quodvis genus calamitatis: sed quia Deus præcipue declarat favorem suum, ubi liberalitate sua nos alit & sustentat; ideo sterilitas terræ & frugum inopia clarissime ostendunt Dei maledictionem. Sub hac igitur specie ostendit Propheta qualis maledictio immineat Judæis, quod scilicet Deus *perdet semen ipsorum*. Verterunt quidam, (sed male) Perdam vos, & semen. Miror quomodo docti homines tam pueriliter hallucinati fuerint, quum tamen nulla sit ambiguitas in Prophetæ verbis. *Perdam* igitur *vobis semen:* hoc est, Seminate ut libuerit, ego tamen corrumpam semen vestrum, ita ut nullus inde fructus proveniat. In summa, minatur Judæis inopiam & famem, quia terra nihil producet ubi fuerit maledicta à Deo. Cæterum quia Judæi sibi placebant in suo genere, jactabant semper Patres: & illa prærogativa, qua Deus ipsos fuerat dignatus, illis erat occasio fastus & superbiæ: Propheta hic deridet stultam illam confidentiam, *Ego*, inquit, *spargam stercus super facies vestras:* vos estis gens sancta, vos estis electum Abrahæ genus, vos estis regale sacerdotium: istæ sunt vestræ jactantiæ: Dominus autem fœdabit facies vestras stercore: hæc erit vestra nobilitas & excellentia. Non est igitur quod putetis vos fore immunes à pœna, quoniam Deus vos adoptavit. nam sicuti abusi estis ejus beneficiis, & profanastis ejus nomen, ita etiam vicissim vos cooperiet omni ignominia & probro, ut merus fœtor à vobis exeat. Eritis ergo stercorati, non autem genus illud sacrum Abrahæ. Cæterum, quia rursus obstrepere poterant, Ergo frustra tam sedulo Deum coluimus? quorsum jussit extrui sibi Templum apud nos, & promisit se illic habitaturum? Deus ergo nos fefellit: vel saltem valeant illæ promissiones. respondet Propheta, Una cum vestris sacrificiis Deus vos ignominia obruet. Sed vocat *Stercus solennitatum:* quasi diceret, propter vestram impietatem, quæ satis perspicitur in ipsis sacrificiis. Siqua erat in Judæis sanctitas, petebant illam à sacrificiis, quibus expiabant sua peccata, & se reconciliabant Deo. Propheta autem dicit hunc esse præcipuum fœtorem, qui Deum offendit, & quem ipse abominatur, nempe quod vitiaverant sacrificia. Neque tamen displicet quod ex Hebræis quidam dicunt, Prophetam alludere ad boves, & vitulos, & arietes, & agnos. nam quum adducerent Judæi ex variis locis sua sacrificia, fieri non potuit quin esset magna stercoris congeries in illa multitudine. Est igitur hic concinna allusio ad ipsas victimas: quasi diceret, Putatis me posse placari vestris sacrificiis: nempe acsi plaustra stercoris deberent mihi placere. nam quum adducitis tantam multitudinem, etiam locus ipse vel area, quæ est ante Templum, fœtet propter stercora. Vos igitur scilicet sancti estis, & abstersæ sunt omnes vestræ sordes stercoribus illis. Ite ergo cum stercore solennitatum vestrarum: quia ego stercus ipsum rejiciam in capita vestra. Nunc tenemus quid Propheta velit. Quantum ad verba spectat, emphaticum est quod dicit, *Ecce ego.* Nam Deus hic uno verbo abrumpit omnes illos prætextus, quibus se fallebant Judæi, & putabant sua vitia coram Deo tegi posse: Ego ipse, inquit, adsum, quem putatis probare vestra sacrificia. *Ego* igitur *corrumpam vobis semen.* deinde *projiciam stercus super facies vestras:* hoc est, abolebitur omnis vestra nobilitas quam obtenditis, quia putatis vos quodam privilegio esse munitos, dum jactatis vos esse genus Abrahæ: Stercus, stercus, inquit. Postea, quæ sordium & fœtoris præcipua sit materia, declarat. nam quum objicerent, Quid? an sacrificia nostra nihil proderunt? Imo, inquit, ego projiciam stercus illud super vos, quia præcipua pollutio est in sacrificiis ipsis: vitiatis enim & adulteratis cultum meum. Et quid aliud sunt sacrificia vestra quam mera profanatio? vos estis sacrilegi in vestris istis inanibus pompis. Ergo quum fœteant & mihi displiceant omnes vestræ victimæ, & quum ego nauseem ad illas, (sicuti etiam dicitur Jesaiæ primo & ultimo) ego stercora congeram in capita vestra, quod putatis esse summum piaculum. Et tandem addit, *Rapiet vos ad se:* hoc est, toti eritis stercorei: & ita profectu carebunt omnes illæ jactantiæ, quod sitis progeniti ex sancto Patriarcha Abraham, quod ego pepigerim vobiscum fœdus, quo promisi vos fore mihi regnum sacerdotale: *Stercus*, inquit, *abripiet vos ad se*, atque ita delebitur quicquid hactenus in vos dignitatis contuleram. Pergamus.

4. Et scietis quod miserim ad vos hoc mandatum, ut sit (*vel, ut esset: sed mihi magis placet, ut sit. est ad essendum, ad verbum: ergo ad essendum pactum meum, si posset dici Latine*) pactum meum cum Levi, dicit Jehova exercituum.

Hic sermonem peculiariter dirigit ad Sacerdotes, quia quum totus populus nimium superbe Deo resisteret, Sacerdotes tamen vincebant ipsum vulgus. Et scimus quam proclive sit hominibus arripere in contrariam partem quicquid beneficiorum Deus ipsis confert. Fuit ergo communis hic morbus fere ab initio mundi, ut homines sese attollerent, & cristas erigerent adversus Deum, quia videbant se ornatos esse ejus beneficiis. atqui scimus eo magis quemque Deo esse obstrictum, quo pluribus gratiis excellit. neque enim nobis sunt propriæ dotes, sed sunt beneficia, quibus nos Deus sibi obligat. Quid habes proprium,
1Cor. 4:7. inquit Paulus? non est quod glorieris. tamen hic morbus semper infixus fuit animis mortalium, ut fraudarent Deum sua gloria, & in occasionem fastus traherent quascunque gratias ab ipso acceperant. sed hoc malum nimis vulgariter perspicitur in omnibus præfectis. Quicunque ergo in aliquem honoris gradum evecti sunt, non cogitant amplius se esse homines, sed tantum sibi arrogant licentiæ, quantum vident se præstare reliquis. Sic Reges, & quicunque sunt in magistratu, videntur sibi esse extra communem ordinem, atque ita secure solvunt se legibus. Putant sibi quidvis licere, quia nemo se eorum libidini opponit. Idem etiam cernitur in doctoribus. nam quum Deus Sacerdotes dignatus esset maximo honore, sicuti postea videbatur, excæcati fuerant illa Dei gratia, ut putarent se esse quasi semideos. & idem etiam contigit sub regno Christi. Unde enim tanta impietatum colluvies in Papatu, nisi quod pastores sibi sumpserunt tyrannidem pro regimine? neque enim reputarunt qua lege vocati essent ad munus illud: sed quia pastoris nomen per se honorificum est, ideo ausi sunt sese attollere supra nubes, & ad se trahere ipsius Dei imperium. Hinc factum est, ut legibus suis obstringerent conscientias, ut mutarent totam doctrinam, vel corrumperent totum Dei cultum: hinc etiam postea sequuta est nundinatio. quare? Erant enim sacerdotes quasi Angeli è cœlo delapsi. & semper idem periculum nobis metuendum est. Hoc igitur vitium nunc attingit Propheta, & ostendit non esse cur Sacerdotes existiment se posse jugum excutere: *Scietis*, inquit, *quod hoc mandatum ad vos pertineat.* Videmus enim quid objecerint Jeremiæ, Lex non discedet à Sacerdotibus, neque consi- Jer. 18.
lium & sapientia à senioribus. Hæc erant arma, qui- vers. 18.
bus hodie quoque Papistæ se defendunt, dum proferimus aperta Scripturæ testimonia. vident se coargui palam Dei verbo & convinci: sed hic est Ajacis clypeus, sub quo occultant omnia sua flagitia, per-

inde

inde acsi peterent ab illis impiis & sceleratis sacerdotibus quod refertur apud Jeremiam, Lex non auferetur à Sacerdotibus: nos sumus Ecclesia: an posset errare? annon Spiritus sanctus residet in medio nostri? Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Christus an voluit decipere suam Ecclesiam quum dixit hæc Apostolis? atqui nos sumus eorum successores. Jam respondet Propheta, *Scietis*, inquit, *quod ad vos pertineat hoc mandatum.* Et adjungit non sine amaritudine, *ut sit pactum meum cum Levi*, inquit: acsi diceret, Quo titulo ita estis inflati? nam Deus non potest apud vos sibi facere audientiam, nempe dicitis fore irritum pactum cum Levi, quasi Deus subrogaverit Levi in locum suum, & ipse spoliaverit se omni imperio. dum instituit tribum Leviticam, & voluit vos esse ministros Templi, & populi doctores, an ipse nullus est? quorsum spectavit Dei consilium quum vos ornaret ista dignitate? Certe noluit seipsum exinanire: sed potius voluit sibi manere jus suum integrum. Ergo quum nunc reprehendo vestra vitia, & ostendo vos esse quasi quisquilias, imo etiam quasi sterquilinia, quia estis fœdati omnibus probris: quum igitur hæc omnia palam facio, ego non violo pactum Levi. Deus ergo suo jure nunc vos ad tribunal suum citat, & abdicat vos honore, ut firmum sit ac ratum pactum, quod sancivit cum Levi. Hæc est, ut dixi, amara subsannatio: sed ex qua colligere licet utilem doctrinam. docet enim breviter Propheta, sacerdotale munus nihil detrahere imperio Dei, quominus pure sancteque colatur: deinde, nihil minuere ex auctoritate Legis, quin semper vigeat integra doctrina. Sic hodie dum insurgimus contra sacrificos Papales, non violamus fœdus Dei, hoc est, hinc nihil decedit ordini Ecclesiæ, quem oportet manere sanctum & inviolabilem. Non ergo propter hominum vitia evertimus & munus pastorale & doctrinæ prædicationem: sed aggredimur homines ipsos, ut restituatur verus ordo, ut doctrina reverenter audientiam obtineat apud homines, ut Dei cultus purus sit, quem nebulones illi violarunt. Nos ergo audacter possumus prosternere totum Papatum hac fiducia, quod nihil minuimus ex auctoritate doctrinæ. neque enim contumeliosi sumus adversus ipsum pastorale officium: imo non potest aliter stare ordo Ecclesiæ, & doctrinæ prædicatio, & ipsa pastorum dignitas, nisi Ecclesia purgetur istis inquinamentis, & ejiciantur ista stercora. Sic etiam dicendum est de istis nebulonibus, qui nobis nimium conjuncti sunt vel propinqui. atque utinam essent prorsus extincti è mundo! sed hodie quam multæ pestes latent sub hoc integumento, vel sub hac larva, Quid? annon sumus ministri verbi? Ita, furciferi. utinam essetis in vestris stercoribus, vel in claustris, ubi antehac nimium jam corrupistis mundum. sed nunc diabolus vos adduxit in Ecclesiam Dei, ut corrumperetis quicquid integritatis adhuc restabat. Quum ergo se multi hodie venditent hoc titulo, quod sint ministri verbi, & Pastores, & quod Evangelium doceant, rejiciendi sunt hoc responso Prophetæ, nempe ubi libere & qua decet vehementia corriguntur omnes corruptelæ, tunc stabiliri & sanciri pactum, quod Deus vult habere firmum cum Ecclesia sua, & cum verbi ministris. Postea subjicit ad explicationem,

Mat. 28. vers. 20.

5. Fœdus meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi illi timorem: & timuit me: & à facie nominis mei contritus fuit.

Jam clarius demonstrat Propheta quomodo non violet Dei fœdus ubi libere objurgat Sacerdotes: & simul perstringit eorum fallacias, quod perperam ad se traherent fœdus Dei. Quemadmodum hodie sacrifici Papales dicunt se esse Ecclesiam. Quomodo? quia continuo ordine successerunt Apostolis. Atqui stulta est illa & ridicula definitio. neque enim protinus successor censeri debet qui occupat locum alterius. siquis latro occidat patrem familias, & involet in ejus bona, an ideo erit legitimus ejus successor? Sic nebulones isti, ut habeantur pro Apostolis, duntaxat objectant nobis seriem continui temporis. atqui similitudo potius quærenda erat. Videndum primo est an vocati sint: deinde an respondeant vocationi suæ. neutrum habent: ergo est illa plusquam frivola definitio. Sic etiam Propheta noster hic ostendit fucum facere Sacerdotes & decipere simplex vulgus, dum volunt esse heredes pacti quod Deus percusserat cum Levi patre ipsorum, hoc est, cum tribu ipsa: Ego, inquit Deus, verax ero, & fides constabit pacto meo: *Pactum meum fuit cum patre vestro vitæ & pacis.* sed fuit aliquid mutuum. Hic non cogitatis in pacto esse duas partes, & esse reciprocam obligationem, ut vulgo dicunt. nam ego ab una parte pollicitus sum patri vestro me fore ejus patrem: sed ego stipulatus sum ab eo, ut subesset mihi, ut verbo meo obtemperaret, & quæ postea sequentur. Vos autem vultis me tenere vobis obstrictum, & interea esse liberi ab omni obligatione. Qualis erit ista æquitas, ut ego vobis omnia debeam, & vos mihi nihil? *Pactum* ergo *meum fuit vitæ & pacis:* sed pactum vestrum quale est? hoc est, quid mihi debetis? nempe quoniam mutua est ista pactio inter patrem vestrum Levi, & totum ejus genus ac me: ideo præstate quod vestrarum partium est, & reperietis me fidum & constantem in omnibus meis promissis. Non possum ulterius pergere.

Da omnipotens Deus, quando nos hodie tibi eligere dignatus es in sacerdotes, & consecrasti nos tibi sanguine unigeniti Filii tui, & per Spiritus tui gratiam: da, inquam, ut rite & pure exhibeamus tibi nostra officia, & ita simus tibi addicti, ut vere glorificetur in nobis nomen tuum, atque ita confirmemur magis ac magis in spe earum promissionum, quibus non tantum deducis nos per cursum hujus terrenæ vitæ, sed etiam invitas ad hereditatem tuam cœlestem: atque ita regnet Christus Filius tuus in nobis, ut adhæreamus tanquam capiti nostro, & colligamur etiam tanquam ejus membra in societatem æternæ illius gloriæ, ad quam nos præcessit, Amen.

PRÆLECTIO SEXTA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. II.

Postrema lectione cœpimus exponere quod hic Propheta de jure sacerdotii disserit. Diximus autem hanc esse summam, frustra prætendere titulum honoris improbos Sacerdotes, qui non funguntur bona fide suo officio, quia sit mutua pactio inter Deum & ipsos. neque enim Deus in Lege Sacerdotes instituit, ut permitteret illis effrenem licentiam, vel seipsum nudaret omni potestate: sed

sed potius præfecit Ecclesiæ suæ in hunc finem, ut retinerent populum in vera pietate. Quum ergo sit reciproca obligatio, ut loquuntur, non est cur Sacerdotes sibi arrogent summam potestatem cum ipsius Dei jactura. Ideo dixerat Propheta pactum Dei fuisse vitæ & pacis cum Levi: nempe quia Deus, qui verax est in suis promissis, pollicitus fuerat se fore propitium Levitis. Pactum ergo vitæ & pacis nominat Propheta noster, quia Levitæ sensuri fuerant Deum modis omnibus beneficum, si vicissim ipsi exequuti fuissent partes suas. Nunc adjungit, *Dedi ei timorem, & timuit me.* Interpretes qui hic subaudiunt particulam Propter, corrumpunt totum sensum. nam timor hic accipitur pro regula colendi Dei; quasi diceret, Præscripsi quomodo munus suum rite obiret. Dedisse ergo Deum timorem Levitis intelligit, quia noluerit vagari pro sua libidine, sed continuerit eos in officio: quasi diceret, Vos quidem polletis non vulgari honore, quia estis Ecclesiæ magistri: sed tamen vobis etiam imposui aliquod frenum: quemadmodum jussi reliquum populum vobis obtemperare, ita etiam vobis mandavi quid agendum esset. Quum ergo dederim timorem meum Levi, hoc est, præscripserim certam Legem qua me coleret, nunc cujus impudentiæ atque improbitatis est, jactare nomen illud honorificum Sacerdotii, & interea non esse Sacerdotes? Quid enim est esse Sacerdotem Dei, nisi regere Ecclesiam sicuti Deus ipse præcepit? *Dedi* ergo *illi timorem meum, & timuit me*, hoc est, servavit Legem illam sibi præfixam: & *contritus fuit coram nomine meo*, hoc est, humiliter se gessit: non extulit se inani superbia, ut opprimeret Ecclesiam meam, ut tyrannice dominaretur, ut perverteret omnem ordinem: sed fuit exemplar modestiæ. Agnovit enim eo magis se mihi esse obstrictum, quia ipsum ornaveram tanta dignitate, ut Ecclesiam meam regeret. Postea sequitur,

6. Lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non fuit reperta in labiis ejus: in pace & rectitudine ambulavit mecum: & multos redire fecit (*hoc est, convertit*) ab iniquitate.

Pluribus verbis exponit quomodo Levi responderit Dei mandato, nempe quia *Legem veritatis habuit in ore*, inquit. Hoc est præcipuum in Sacerdote, ut viam recte vivendi ostendat populo. nam posset quispiam tota vita esse integerrimus & sanctissimus, non ideo tamen censendus esset Sacerdos. Ideo maxime in hac parte insistit Propheta noster, quod scilicet Levi populum docuerit. non agit de ipso: scimus enim Levi fuisse mortuum ubi Aaron fuit creatus Sacerdos. verum hic non de uno homine agit Deus, sed de ipso genere: quasi diceret, Aaronem, deinde Eleazar, & qui postea sequuti sunt, scivisse in quem finem ornati fuissent sacerdotio: ideoque probe suis partibus fuisse defunctos. Jam explicat Propheta quid præcipue Deus exigat à Sacerdotibus, nempe ut ostendant, quemadmodum jam dixi, populo viam pie & sancte vivendi. sed utitur aliis verbis, quæ tamen huc spectant. dicit, *Legem veritatis fuisse in ore.* Cur non potius laudat integritatem cordis, quam sermonem ipsum? Si de quolibet homine sermo esset, vel de aliquo privato, merito Propheta diceret eum quem vellet probare servum Dei, pie & innoxie se gessisse inter homines: sed quoniam de publico munere agit, dicit Legem veritatis fuisse in ejus ore. neque enim dignus est gradu honoris qui mutus est: & nihil magis præposterum, vel etiam ridiculum, quam haberi pro Sacerdotibus qui non sunt doctores. Hæc enim sunt inseparabilia, ut loquuntur, fungi sacerdotio, & docere. Et ut clarius ostendat se non loqui de re vulgari, repetit aliis verbis *non fuisse repertam iniquitatem in labiis ejus.* Videmus ergo hæc peculiariter referri ad sacerdotale munus. Postea adjungit, *In pace & rectitudine ambulavit coram me.* Hic commendat etiam Propheta in primis Sacerdotibus sincerum studium pietatis, quod scilicet *ambulaverint cum Deo in pace & rectitudine*, hoc est, non tantum in labiis & ore gestaverint insignia, unde possent merito censeri Dei ministri & Ecclesiæ pastores: sed quod etiam exequuti sint munus suum ex animo. & alludit ad nomen Pacis, de quo loquutus fuerat. Sicuti ergo Deus pollicitus fuerat pacem Levitis, ita etiam dicit Levitas tunc fuisse tranquillos coram Deo, ut scilicet non ruperint fœdus illud, quod Deus cum illis pepigerat. quoniam ergo stipulationi Dei respondebant, dicit Ambulasse in pace. Sed modum simul declarat, quod scilicet ambulaverint in rectitudine. & notanda est particula אתי, Mecum. Confirmat enim quod prius dixit, nempe sacerdotii honorem nihil minuere de imperio Dei: quia scilicet Sacerdotes retineat sibi addictos. Significat igitur non fuisse evectos in tantam altitudinem, ut possit eorum dignitas quicquam derogare imperio Dei: quia vigere debet illa obligatio mutua, cujus mentio facta fuit, ut scilicet Deus fidelem se præstet: Sacerdotes etiam non discedant à fide officii sui, sed probent se legitimos esse Dei ministros. Fructum etiam doctrinæ adjungit, quod scilicet Levi *converterit multos ab iniquitate*, hoc est, adduxerit populum ad resipiscentiam. Sequitur postea, (nam conjungi debet hic versus)

7. Certe labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore ejus: quia nuncius Jehovæ exercituum est.

Quod de primis Sacerdotibus dixit Propheta, extendit ad totum genus Leviticum: & ostendit perpetuam esse legem atque inviolabilem in sacerdotio. Dixerat Levi præpositum fuisse Ecclesiæ, non ut ad se traheret Dei honorem, sed ut staret in suo gradu, nempe esset Dei & electi populi minister. Jam confirmat hoc ipsum, pronuncians generalem sententiam, quod scilicet *labia Sacerdotis servare debeant scientiam:* quasi diceret esse cellam unde victus Ecclesiæ promi debeat. Deus ergo voluit præesse Sacerdotes electo populo, ut populus cibum peteret quasi ex cellis: sicuti in communi usu videmus hoc servari, ut scilicet paterfamilias habeat cellam vinariam, habeat horreum suum. Quoniam igitur promi solet victus toti familiæ ex cellis, ideo Propheta hanc similitudinem usurpat, quod scilicet Deus apud Sacerdotes deposuerit scientiam, ut os cujusque Sacerdotis sit quoddam promptuarium, ut ita loquar, unde petant fideles scientiam & regulam bene vivendi. *Custodient* ergo *labia Sacerdotis scientiam, & Legem requirent ex ore ejus.* Ostendit modum custodiæ, non ut supprimant hunc thesaurum Sacerdotes; sed ut tota Ecclesia fruatur scientia, cujus ipsi sunt custodes. Petent ergo, vel requirent Legem ex ore ejus. Lex potest simpliciter accipi pro doctrina. sed non dubium est quin Propheta alludat ad doctrinam Mosis, quæ fuit unicus fons omnis scientiæ. Scimus enim Deum Lege sua complexum fuisse quicquid ad salutem Ecclesiæ spectabat: nec vero quicquam additum fuit à Prophetis. ergo Propheta noster sub nomine תורה sic complectitur omnem doctrinam, ut tamen ostendat repositam esse

esse apud Mosen. Postremo adjungit, *Sacerdotes esse nuncios Jehovæ*. Breviter hic definit quid sit Sacerdotium, nempe legatio quam Deus mandat hominibus, ut sint ejus interpretes in Ecclesia docenda & regenda. Quid est igitur Sacerdos? legatus Dei & interpres. hinc sequitur, à jure sacerdotii non posse divelli docendi munus: prodigium enim est siquis Sacerdotem se esse jactet, interea non sit doctor. Ratiocinatur igitur ab ipsa definitione Propheta, quum dicit *Sacerdotem esse Angelum Dei*. Postremo sequitur antithesis, ubi dicit,

8. Atqui vos declinastis è via, impingere (*vel ruere*) fecistis multos in Lege: corrupistis fœdus Levi, dicit Jehova exercituum.

Hic docet quam procul absint Sacerdotes sui temporis à pacto illo, cujus meminit. hinc colligit indignos esse honore, cujus tamen fiducia erant inflati, & sub cujus umbra tegere volebant sua flagitia, quasi Deo obstricti non essent, & interea Ecclesiam possent impune calcare pedibus suis. Ostendit igitur nimis stultam esse hanc arrogantiam, quod velint immunes esse ab omni lege, & interea Deum sibi habere devinctum cum tota Ecclesia. Dicit primo *declinasse ipsos è via*, hoc est, nihil habere affine suo officio, unde censeri debeant Sacerdotes. Postea amplificat crimen, *quod multos impingere fecerint in Lege*. de Levi paulo ante dixerat, ambulasse ipsum in pace & rectitudine. Hoc autem valde contrarium est, quod Sacerdotes obliti religionis excusserint primi jugum. dixerat Levi multos reduxisse ab iniquitate: jam dicit Sacerdotes fecisse multos impingere. Postremo adjungit, *Ergo corrupistis fœdus*: hoc est illative positum, & ita resolvi debet oratio, Quum autem declinastis à via, & perverteritis totum Dei cultum, hoc modo pactum violastis, quod sancitum fuerat cum Levi. Non est ergo cur jactetis inanem titulum honoris, quia defecit successio, ubi comperti estis defecisse à fide patris vestri Levi. Postremo sequitur,

9. Atque etiam ego dedi vos probrosos & abjectos toti populo, secundum quod non servastis vias meas, & extulistis personas in Lege.

Concludit Propheta frustra gloriari Sacerdotes officii sui honore, quia desierint esse Sacerdotes Dei. jam redeamus ad principium. Tenemus quam causam hic tractet Propheta. Quoniam enim Sacerdotes volebant singulari privilegio se eximere ab omni reprehensione, præcipue ipsos aggreditur: quia profectu caruisset doctrina apud vulgus & gregarios homines, nisi coacti fuissent in ordinem Sacerdotes ipsi. Non dubium igitur est quin blanditi fuerint populo Sacerdotes, & ita conati fuerint eripere Prophetis omnem reverentiam, ut careret pondere eorum doctrina. Hæc ratio est cur tam severe ipsos exagitet Propheta noster. sed hic considerandus est nobis status causæ. Dicebant Sacerdotes se divinitus fuisse præfectos toti Ecclesiæ, nec posse honore illo spoliari, quem à Deo acceperant. Sumebant autem partem unam fœderis duntaxat: sed interea volebant Deum jure suo privare. Propheta hic respondet, Deum quidem ipsos dignatum fuisse non vulgari honore, dum Sacerdotes Ecclesiæ suæ præfecit: sed simul reputandam esse pactionem, in qua mutua erat stipulatio. Deus enim non simpliciter ipsos instituerat Ecclesiæ duces, sed conditione apposita. Videmus ergo hunc esse causæ cardinem, quod Sacerdotes temere & perperam arripiant quod spectabat in suum commodum: interea negligant atque astute prætermittant quod primum erat, nempe sacerdotium referri ad Dei cultum. Jam si adepti essent quod volebant, nullus fuisset Deus in Ecclesia, sed traxissent ad se tyrannicum imperium. atqui Deus semper hunc ordinem voluit servari & adhuc vult, ut ipse emineat supra omnes mortales. Nunc ubi tenemus consilium Prophetæ, facile est colligere summam totius rei. sed antequam ultra progredior, notandum est hic priore loco depingi nobis veros & legitimos Sacerdotes. Hic ergo Propheta non tantum disputat de officio Sacerdotum, sed quasi vivam effigiem ante oculos proponit in qua falli non possumus. Hinc ergo agnoscant quicunque funguntur pastorali officio, quid ab ipsis requirat Deus. Omitto quod primo loco dicit, Deum Sacerdotibus dedisse timorem: nam hoc jam satis explicui, non debere Sacerdotes abuti jure suo, quasi potestas illis immensa permissa foret. Deus enim non vult Ecclesiam suam tyrannidi esse obnoxiam: sed vult solus in ea regnare hominum ministerio. Principium ergo illud tenendum est, Sacerdotibus præscriptam esse regulam, ut emineant quidem, & obtineant gradum honoris in populo, sed certa lege. Hoc tantum nunc videndum est, quod Propheta dicit, Levi bona fide & ex animo functum fuisse suo munere, *quia scilicet Lex veritatis fuerit in ore ejus, & non fuerit in labiis ejus inventa iniquitas*. Simul tamen annecti debet generalis sententia, quæ continuo post sequitur, nempe *quod labia Sacerdotis custodient scientiam*. Hæc igitur Lex non potest aboleri, quin oporteat doctores esse qui Sacerdotes sunt vel Pastores in Ecclesia. Et non inscite Gregorius accommodat figuram illam Legis ad hanc partem. nam scimus in vestitu sacerdotali fuisse tintinnabula: & diserte exprimitur apud Mosen, ne Sacerdos prodeat absque sonitu. Gregorius, quemadmodum jam attigi, hoc ad rationem docendi trahit, Væ, inquit, nobis si egredimur absque sonitu, hoc est, si jactemus nos esse pastores, & interea simus canes muti. Nihil enim minus tolerabile est, quam censeri pastorem in Ecclesia qui non loquitur, & cujus vox clare non resonat in ædificationem populi. hoc dixit Romanus Papa. Nunc qui tam superbe & plenis buccis se jactant ejus successores, saltem resonent, & audiemus quid doceant. sed quum tota eorum potestas sit in barbarie posita, hinc apparet quam fideliter custodiant pactum Dei. Redeo igitur ad Prophetæ nostri contextum. dicit Legem hanc præfixam esse à Deo, nec posse ullis hominum placitis, vel ulla consuetudine violari, nempe *ut Sacerdos custodiat scientiam in labiis*. Seipsum tamen explicat dum ostendit custodem esse scientiæ Sacerdotem, non ut sibi sapiat privatim, sed ut totum populum doceat: *Requirent*, inquit, *ex ore ejus Legem*. hoc est unum. Deinde restringit nomen scientiæ ad veram doctrinam, quæ scilicet fluit ex Lege Dei, quia est unicus fons veritatis, sicuti dixit Legem veritatis fuisse in ore Levi. Non sufficiet igitur, siquis habeat os apertum, & expositus sit ad omnes docendos, nisi accedat ipsa doctrinæ puritas. Videmus ergo non tantum requiri sermonem quemlibet à Sacerdotibus, sed purum, & qui petitus sit ex ore ipso Dei: quemadmodum apud Ezechielem tertio capite dicitur, Accipies ex ore meo verbum, & annunciabis illis ex me. Ostendit illic Deus non pollere tanta auctoritate Prophetas, ut futiliter proferant quicquid in buccam venerit, vel quicquid censuerint rectum esse: sed eatenus probos fore doctores, quatenus fuerint discipuli Dei ipsius. Jubet ergo peti ex ore suo

Exod. 28. vers. 35.

Ezech. 3. vers. 17.

suo verbum: deinde adjungit, Annunciabis illis ex ore meo. Sic etiam vicesimo tertio capite Jeremiæ dicitur, Quid paleæ ad triticum? Propheta qui somnium habet, annunciet somnium: & qui habet sermonem meum, annunciet sermonem meum vere, inquit. Hic limitat Deus jus Propheticum & definit: acsi diceret Prophetas non constitui, ut promiscue hoc vel illud afferant, sed quisque secundum mensuram revelationis fideliter dispenset, ac tradat de manu in manum quod è cœlo accepit. nam per duas illas species intelligit Deus non debere admitti ullam doctrinam, nisi quam ipse revelavit: & paleæ comparat quicquid homines proprio ingenio excogitant. Vult autem duntaxat puram Legis suæ doctrinam haberi pro tritico. hoc igitur secundum notandum in hac disputatione Prophetæ. Sed simul etiam expendere convenit postremum illud, *quod Angelus Dei exercituum sit Sacerdos.* Videtur quidem hoc dictum esse in honorem Sacerdotii: sed potius intelligit Propheta Sacerdotes nihil habere proprium, vel separatum à Deo: sed quicquid reverentiæ illis debetur, referri ad ipsum Deum, cujus ministri sunt. Dixi eum ratiocinari ab ipsa definitione: quasi diceret, Quisquis vult haberi Sacerdos, sit etiam doctor. sed interea hoc notandum est, subesse tacitam comparationem inter Deum & Sacerdotes: quasi diceret, Sacerdotes nihil sibi posse plus sumere, quam ut Dei sint interpretes. hinc colligere promptum est, sacerdotium nihil derogare imperio Dei. Videmus ergo his paucis verbis Prophetam duo magni momenti capita comprehendere, quod scilicet nullum sit sacerdotium absque doctrina, nec ullus Sacerdos, nisi qui probe docendi officio fungatur. Secundo ostendit, nihil Deo ex suo jure & potestate decedere, quum Sacerdotes eminent in Ecclesia, quia scilicet tantum illis ministerium Deus mandavit, & quidem hac lege, ut semper auctoritas penes unum ipsum maneat: quia alioqui non esset Sacerdos Angelus Dei exercituum. Inter alia simul etiam Propheta hoc postulat à Sacerdotibus, ut sincere peragant suas partes. Scimus enim multos in speciem defungi, & excellere doctrina: sedulo etiam incumbere in hoc officium: sed alios ambitio impellit, alios avaritia. Propheta igitur hic apponit alteram legem, nempe ut in rectitudine coram Deo ambulent, hoc est, ut non tantum satisfaciant hominibus, vel captent mundi plausum, sed pura conscientia sese exerceant in officio. Ideo dixi hic ante oculos statui nobis exemplar, ut sciamus quid à nobis Deus postulet postquam Ecclesiæ suæ pastores constituit. Jam sequitur exprobratio, ubi dicit Propheta, *Vos autem declinastis è via.* Dum tam libere castigat Sacerdotes, hinc colligimus etiam ipsos subesse correctioni: & nihil magis esse absurdum, quam quod Clerus Papalis vult solutus esse omni lege & disciplina. nam hic coguntur in ordinem Sacerdotes, ut agnoscant sua delicta: *Vos*, inquit, *declinastis è via.* deinde, *errare fecistis multos in Lege.* Ubi accedit hoc secundum, jam nullo modo parcendum est Sacerdotibus. Si privatim tantum peccarent, quamvis corrumperent malis exemplis Ecclesiam, tamen hoc posset utcunque ferri: cæterum, ubi corrumpunt ac depravant puram doctrinam, ubi pervertunt ordinem in Lege positum, nullam veniam merentur. Hæc ratio est cur tam severe & libere contra eos insurgat Malachias. Postremo adjungit, *Ergo corrupistis fœdus.* Posset quidem hoc tertium membrum bifariam exponi, vel quod pergat Propheta in sua objurgatione, vel quod inferat ex superioribus, merito abdicari omni honore, quia pacto non steterint. sed hæc posterior expositio melius convenit, quemadmodum prius eam amplexus sum. Colligit ergo, sicut dixi, stultam esse jactantiam, quod Sacerdotes dicant se esse ex sancta Tribu quam Deus elegit, & sibi voluit esse peculiarem. Dicit ergo fœdus Levi fuisse ab ipsis violatum. & opponitur superiori membro, ubi dicit, ut sciatis pactum meum fuisse cum Levi. Diximus enim tunc improbos semper fucum facere, ubi coarguuntur quasi possent depellere Deum jure suo. Sic Levitici Sacerdotes dicebant non posse irritum fieri quod semel statuerat Deus. hoc prætextu volebant haberi sacrosancti, quod essent ex Tribu illa sacra: tunc Propheta illis dicebat, Scietis pactum Dei esse sacrum, & tamen vos esse nullos. Sic etiam hoc loco, *Violastis pactum Levi*, hoc est, frustra prætexitis vos fuisse electos à Deo, & sancitum fuisse sacerdotii vestri honorem: Deus enim voluit servari Legem à se positam. Quoniam ergo *violastis pactum Levi*, non estis amplius Levitæ: hoc est, quoniam estis filii degeneres, jam hereditas à vobis merito ablata est, & abdicati estis honore illo sacerdotii. Et optime respondet quod sequitur, *Etiam ego dedi vos*, vel dabo, *probrosos & abjectos toti populo, sicuti non servastis vias meas, & accepistis personam in Lege.* Primo ostendit Deus se nulla lege jam constringi, quominus abjiciat improbos Sacerdotes, quia fuerint fœdifragi. Deinde adjungit, *Accepisse in Lege personas*, quia scilicet lucrum captaverint, atque ita in gratiam hominum flexerint ac corruperint totam pietatis doctrinam: sicuti fieri necesse est, ubi vel ambitio, vel avaritia regnat, quia nulla erit sinceritas, sed semper adulterabitur pietatis doctrina. Non possem nunc absolvere. Cras igitur erit tractanda comparatio inter vetus sacerdotium & Ecclesiæ Christianæ.

Da omnipotens Deus, quando nos dignatus es tibi in Sacerdotium accipere, & quum essemus non tantum ex vulgo, sed etiam profani homines, & alieni ab omni sanctitate, tamen nos tibi consecrasti per Spiritum tuum, ut nosipsos offeramus tibi in sanctas hostias: da, inquam, ut officii & vocationis nostræ memores, pure nos tibi addicamus in obsequium, atque ita offeramus tibi studia nostra, & officia, ut vere in nobis glorificetur nomen tuum, & reipsa appareat nos esse insitos in corpus unigeniti Filii tui: & sicuti ipse summus est, atque unicus & perpetuus Sacerdos, ita nos esse consortes Sacerdotii, quo illum voluisti ornare, ut socios etiam nos sibi assumeret: atque ita in toto corpore sicuti in capite glorificetur nomen tuum perpetuo, Amen.

PRÆLECTIO SEPTIMA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. II.

Diximus heri Sacerdotes fuisse veteri Ecclesiæ præfectos cum certa pactione, ut fideliter exequerentur munus suum: deinde si improbi sacerdotes & qui perfide agunt in officio suo, jactant aliquem honorem, fallaciam hanc pro nihilo ducendam esse, ubi titulus sine re obtenditur. Hæc duo fuerunt exposita. Nunc videndum est an hoc ad statum & gubernationem Christianæ Ecclesiæ pertineat. Papistæ hoc negant, quia vellent libere, imo confusa licentia dominari: & nihil interea

interea Deo præstare, acsi dignitas ipsa aboleret Dei imperium. Neque enim aliter possunt jugum excutere, nisi Deum omni suo jure spolient. Neque mirum est eos ita agere, quia etiam sub Lege magnum fuit certamen Prophetis contra impios Sacerdotes, qui defecerant à fide officii sui: nam semper illis in ore erat vocatio, quum tamen alienissimi essent à Lege illa, quam Deus Sacerdotibus præscripserat. Ergo nihil novum faciunt hodie Papistæ, si volunt esse immunes ab omni lege, ut quidvis audeant, & spernant omnes reprehensiones: quia scilicet regnum obtinent, & quidem tyrannicum ac barbarum. Sed quid illi dicant nostrum est etiam despicere: quia Deus interea è sublimi pronunciat quod hic legimus apud Prophetam nostrum, nempe se ita regere Ecclesiam, ut emineat supra cunctos mortales. Deus certe postquam exhibitus fuit Christus in carne, noluit abjicere Ecclesiæ suæ curam & regimen: noluit etiam quasi privatus quispiam in ordinem cogi. Si hodie salvum & incolume manet imperium suum Deo, sequitur in jure Sacerdotii nihil esse mutatum, quod ad hanc partem spectat. ergo quicquid auctoritatis prætexant qui volunt censeri Ecclesiæ Pastores, manere tamen ipsos necesse est in hoc gradu, ut fideliter munus suum peragant, quod divinitus injunctum est: quia sicuti eos extulit in magnum honorem, ita etiam vicissim ab ipsis stipulatus est, ut regant Ecclesiam fideliter. Cæterum, si clerus Papalis se conferat cum Sacerdotibus Leviticis, melior fuit illorum conditio. Deus enim hereditarium Sacerdotium in Lege instituit, quemadmodum satis notum est, Voluit suffragiis Ecclesiæ post Christi adventum creari Pastores in Ecclesia. Tribus autem Levitica sub Lege honorem illum jure sibi vendicabat: deposuit enim jus & honorem Sacerdotii Deus in illa Tribu. Ergo si contendant Papistæ plus sibi deberi quam Sacerdotibus Leviticis, hoc erit ridiculum: neque enim ulla nunc est hereditas, ut filii patribus succedant in ministerio, vel officio pastorali. Videmus ergo si comparatio hic valere debeat, Legale Sacerdotium fuisse quoad successionem majoris momenti. Et scimus etiam quid Deus promiserit tam Aaroni, quam reliquis. Ab Aarone transiit dignitas ad posteros Phinees: visus est etiam ille inviolabili jure cum tota sua sobole esse præditus. Atqui hic Deus expostulat cum Sacerdotibus, quod violaverint pactum: & ideo dicit se non teneri amplius obstrictum, quia ipsi fuerint fœdifragi & apostatæ. Nunc obtendat Papa cum omnibus suis quicquid potest. Certe hoc totum erit evanidum præ illis magnificis elogiis, quæ poterant in speciem obtendere Levitici Sacerdotes. Dicit Papa fuisse sedem Apo-
Mat. 16. vers. 18. stolicam Romæ fixam, quia dictum fuerit Petro, Tu es Petrus, &c. Ego hic non insistam in refutandis nugis illis: quia nihil opus est pluribus disputare an hoc restringi ad solam Petri personam debeat, an vero extendi ad alios. sed illic nulla fit loci mentio. Dicit Petrum fuisse Romanum Episcopum. Etiamsi hoc illi concedatur, (quod tamen potest etiam facile refelli ex historiis) non sequitur tamen hereditario jure primatum fuisse translatum ad omnes Romanos Episcopos. Ergo successio, quam ipsi superbe jactant, merus est fumus. Cæterum, ut demus illis omnia quæ postulant, hoc tamen excipere necesse est, non fuisse affixum loco Sacerdotium, ita ut quisquis vocatur Romanæ Ecclesiæ Episcopus, simul etiam obtineat primatum, & caput reputetur totius Ecclesiæ. Deinde hoc etiam videndum secundo loco, quale sit sacerdotium Papale. Nam dum instituit bestia illa suos sacrificos, non sequitur Christi ordinationem, neque ad eam accedit. Quid enim est sacerdos in Papatu? nempe qui Christum immolat, hoc est, qui spoliat Christum honore quem Pater cœlestis solenni jurejurando sancivit. Christus vocatus est Sacerdos: & fuit etiam hic honor, quemadmodum nunc dixi, sancitus jurejurando. Omnes sacrifici Papales inaugurantur ad munus suum, ut sacrificent: Damus tibi potestatem offerendi placabiles hostias. sic enim inaugurant ipsos: & hoc verbum proprie competit in Papistas. nam magicæ illæ superstitiones, quibus olim usi sunt Romani, hodie manent in Papatu. Videmus ergo si exigimus ad normam Christi sacerdotium Papale, penitus ipsum esse profanum, imo plenum sacrilegiis. Sed ut legitima sit eorum vocatio, ut demus illos esse creatos Ecclesiæ Pastores, qui continua successione prodierint ab ipsis Apostolis: negandum tamen est ipsos sic debere ferri, ut omnem licentiam sibi usurpent, ut tyrannidem exerceant in Ecclesia sine aliqua reprehensione. unde enim illis tanta potestas? Colligimus ergo in summa quod hic legitur de Sacerdotibus Leviticis, non solum competere in sacrificos Papales, sed multo magis valere contra ipsos: quoniam scilicet neque hereditarius sit honor, neque etiam vera & recta sit eorum vocatio, quoniam non possunt censeri Ecclesiæ Pastores, quin honore suo spolietur Christus: imo quin ipsum quotidie sacrificent & mactent. Hinc colligimus, minime tolerandos esse in Ecclesia, quoniam pactio Dei vigere debet sicuti est inviolabilis. Quæ autem est? nempe ut custodiant Legem Dei in ore suo, & sint ejus nuncii & interpretes. Ubi videmus muta esse idola, imo ubi videmus etiam vertere in mendacium totam Dei veritatem, quomodo tolerabilis erit hæc barbaries, ut Deo excluso diabolus ipse sub hominum persona adulteret totum Dei cultum, pervertat & labefactet, imo in nihilum redigat omnem pietatem? deinde ut mendaciis suis repleat Ecclesiam, quæ debet esse sanctuarium veritatis? Hæc possent fusius tractari: sed sufficiat breviter ostendisse quam stulte glorietur Clerus Papalis, se pollere honore Sacerdotii: quum tamen appareat nullum esse jus, nullam auctoritatem, ubi non servatur fides Deo & Ecclesiæ. Nunc pergamus.

10. Annon pater unus omnibus nobis? annon Deus unus creavit nos? cur fraudabimus quisque fratrem suum (*alii, cur transgredietur quisque in fratrem suum? alii passive accipiunt, cur decipitur quisque à fratre suo?*) ad polluendum fœdus patrum nostrorum?

Hic Judæos alio crimine accusat Propheta, quod scilicet perfidi essent in Deum & fratres suos, & discederent ab illa prærogativa, in quam Deus ipsos extulerat, quum electi ab ipso essent præ cunctis gentibus, ut essent populus sacer & peculiaris: deinde ut essent regnum Sacerdotale. Hanc ingratitudinem Propheta exagitat, quum dicit *unum omnibus esse patrem, & omnes creatos esse ab uno Deo.* Nomen Patris tam ad Deum ipsum referri potest, quam ad Abraham. Et quidam interpretes volunt esse repetitionem, quæ trita est Hebræis. Dicunt igitur, unum Deum esse omnibus Patrem, quia omnes creavit: ut posterius membrum exegetice sumatur. Sed melius conveniet, meo judicio, referre ad ipsum Abraham: & contextus etiam hoc postulat, quia paulo post sequitur (nempe in fine versus) violatum fuisse fœdus, quod Dominus cum ipsorum patribus pepigerat. sed hoc certius erit si teneamus Prophetæ consilium. Sequetur paulo post objurgatio, quod assumerent sibi plures uxores. Cæterum, nondum videtur mihi Propheta vitium illud exprimere, sed potius generaliter loqui, quod non servarent illam puritatem, ad quam vocati fuerant: quia scilicet promiscue ducebant uxores ex profanis gentibus.

Quoniam ergo sine delectu miscebant se incredulis, & Dei contemptoribus, Propheta conqueritur ipsos esse immemores illius tantæ dignitatis, ad quam evecti fuerant, quum scilicet Deus ipsos dignatus esset adoptare in sacrum populum. Ita enim factum fuit, ut concideret nobilitas illa, quam celebrat
Deut. 4. vers. 8. Moses quarto Deuteronomii capite, Quæ gens est tam inclyta, ad quam appropinquet Deus, sicuti vides eum tibi propinquum esse? Quum ergo sese prostituerent Judæi, Propheta eos damnat ingratitudinis. Deinde simul etiam ostendit ipsos inhumaniter agere adversus fratres, quibus tamen sanctiore vinculo fuerant conjuncti. Mihi igitur probabile est, poni hic Deum & Abraham, quia Deus elegerat genus Abrahæ, & sibi adoptaverat in populum: deinde quoniam deposuerat fœdus suum apud Abraham & alios Patres. Ita Abraham fuerat quasi mediator fœderis, quod Deus percusserat cum tota ejus sobole. Nunc ergo ubi tenemus quam causam tractet Propheta, facilius erit perspicere cur tam Abrahæ mentionem faciat, quam ipsius Dei. *Annon pater unus est*, inquit, *omnibus nobis?* hoc est, annon Deus selegit nos à reliquo mundo, quum pollicitus est patri nostro Abrahæ se illi fore in Deum, & soboli ejus? Quum ergo ab illo fonte fluxerit ad nos Dei gratia, quænam ista socordia est, ubi abrumpimus sacrum illud vinculum, quo Deus nos sibi conjunxit in persona Abrahæ? Nam quum Judæi non reputabant se originem ducere à sancto Patriarcha, sic fiebat, ut irritum esset, ac nullius momenti Dei fœdus apud ipsos. hæc igitur ratio est cur dicat, *Deum unum omnibus esse patrem.* Et quoniam idem poterant jactare etiam aliæ gentes, adjungit, *Annon Deus unus creavit nos?* Ostendit non ratione communi & ordinaria Judæos fuisse progenitos à sancto patre Abraham, sed auctorem hujus generis esse Deum, qui ipsos creavit. Annon etiam creavit reliquum mundum? Non eodem modo. nam creatio hæc specialiter ad Ecclesiam debet restringi. Creavit Deus totum genus humanum: sed creavit genus Abrahæ:
Iesa. 60. vers. 21. quemadmodum sæpe apud Jesaiam vocatur Ecclesia opus & figmentum Dei. Et Paulus etiam sequutus est hanc loquendi formam 1. ad Ephes. cap. Non intelligit ergo Propheta noster Judæos fuisse à Deo creatos, ut tantum nascerentur in hoc mundo, sed ut essent sacer populus & peculium ipsius Dei. Quum ergo Deus hoc modo creasset Judæos, & dedisset illis patrem unum, ut memores suæ originis manerent conjuncti in vero pietatis consensu, hic Propheta exprobrat socordiam, quod abjecerint inæstimabilem illam gratiam Dei, nempe *quod quisque fraudaret fratrem suum*, atque ita polluerent fœdus Patrum. Quod ad verbum נבגד pertinet, dixi varie exponi à Grammaticis. sed in summa rei satis convenit hic damnari Judæos, quod non modo perfidi essent in Deum ipsum, sed etiam fraudulenti in proximos: & ita duplicarent perfidiam, cujus scilicet manifestum erat signum, quod non agerent sincere cum fratribus suis. *Cur ergo*, inquit, *fraudamus vir*, hoc est, quisque, *fratrem suum, ut polluamus fœdus patrum nostrorum?* Hic *fœdus patrum* accipitur pro illa segregatione, de qua diximus: quia scilicet Deus Abraham & posteros ejus sibi adoptaverat, ut differrent à cunctis gentibus mundi. Sub hoc igitur patrum fœdere includitur ipse Deus. & quia hoc non animadversum fuit, non mirum est si frigide expositus fuerit hic locus, sicuti etiam totus Malachias certe quasi sepultus est tenebris: quum vellent interpretes lucem afferre, nihil aliud quam corrupta fuit genuina mens Prophetæ. Sed nunc puto satis hoc esse perspicuum, nempe Judæos hic duplicis perfidiæ reos agi, quod rejicerent honorem sibi oblatum gratuita Dei electione: deinde quod etiam fraudulenter agerent cum fratribus suis. Unde sequitur *fœdus patrum*, hoc est, quod Deus deposuerat apud Patriarchas, ut de manu in manum perveniret ad eorum posteros, fuisse violatum & irritum ipsorum scelere. Notandum autem interea est quod jam attigimus, sic argui Sacerdotes, ut tamen objurgatio ad totum populum pertineat. sed hoc statim iterum videbimus. Hoc etiam addam, quod Propheta conjungit Deum cum Abraham, huc spectare, ne evanescamus in quærendo Deo, si absque fœdere ipsum quærimus: deinde, ne etiam mentes nostræ subsistant in hominibus. hæc enim duo vitia nobis sedulo cavenda sunt. Quidam posthabitis omnibus mediis, volunt transvolare ad Deum: ita fit ut concipiant multa figmenta, & fabricent etiam sibi multos labyrinthos, unde nunquam emergant. Videmus quam multi sint hodie fanatici, qui superbe ebuccinent Dei verbum: interea neque cœlum neque terram attingunt. Quare? vellent enim superiores esse Angelis, & non agnoscunt se opus habere adminiculis, quibus paulatim pro sua infirmitate conscendant ad Deum ipsum: hoc est Deum quærere sine fœdere, vel sine verbo. Hæc ratio est cur Propheta hic adjungat patrem Abraham ipsi Deo, ut scilicet Judæi sentiant se inclusos fuisse certis finibus, quo modeste proficerent in schola Dei, & paulatim eveherentur in cœlum. Deus enim, ut dictum fuit, deposuerat fœdus suum apud Abraham: interea tamen quoniam poterant subsistere in homine mortali, Propheta correctionis vice addit, *ipsos fuisse creatos à Deo*, ne separarent patrem suum Abraham ab ipso auctore fœderis. Hic ergo locus apprime notatu dignus est: quia ab initio, & omnibus fere seculis propensi fuerunt homines ad utrumque vitium, quod notavi. Et hodie videmus ut alii suis somniis indulgeant, & contemnant prædicationem externam verbi, sicuti multi fanatici dicunt, non opus esse rudimentis, ubi Deus pollicitus est spirituales fore Ecclesiæ filios. Satan igitur talibus imposturis conatur abducere nos à pura simplicitate doctrinæ. Ergo necesse est opponere hunc clypeum, Non proponi nobis Deum sine Abraham, hoc est, sine Propheta & interprete. Jam Papistæ in hoc luto demersi sunt, quia semper in ore habent suos patres: & interea Deus nullo apud ipsos loco censetur. atqui nihil est magis præposterum. Meminerimus ergo neque Deum velle à verbo suo divelli, neque ullius momenti esse hominum auctoritatem, si ab eo separentur. & hoc confirmat Propheta in fine versus, quum loquitur de patrum fœdere. Non enim hic simpliciter commendat fœdus patrum, quemadmodum facerent Turcæ, & faciunt etiam Papistæ ipsi, & Judæi: sed intelligit fœdus, quod Deus tradiderat, & quod ab ipso acceptum sancti Patriarchæ posteris etiam fideliter tradiderant per manus: quemadmodum vigesimo secundo capite Actorum etiam Paulus religionem patriam celebrat, non absolute, quemadmodum facerent profani homines; sed quia principium illud sumit pro confesso, quod Lex per Mosen promulgata non esset figmentum ipsius, sed haberet Deum ipsum auctorem. Sequitur nunc,

11. Perfide egit Jehudah, & abominatio facta est in Israële & Jerusalem: quia polluit Jehudah Sanctuarium Jehovæ, quod dilexit: *(vel sanctitatem : dicemus de hac voce)* & matrimonium contraxerunt cum filia dei alieni.

Jam explicat Propheta quomodo Judæi à fœdere patrum discesserint. sed exaggerat crimen illud aliis verbis, quod scilicet abominatio facta sit in Israële: quasi diceret perfidiam hanc esse abominabilem.

Alii

Alii verbum בגד vertunt, Transgressus est: & ita generaliter sæpe accipitur apud Hebræos. sed quoniam proximo versu dixerat Propheta נבגד, Quomodo fraudabimus quisque fratrem suum? non dubito repeti in eodem sensu. sed quemadmodum attigi, ostendit crimen illud esse detestabile: & dicit, *in Jehudah & Jerusalem.* Tribum enim illam Deus aliis prætulerat, ut satis notum est. deinde hæc non vulgaris fuerat gratia, quod soli Judæi in patriam reversi fuerint, quum alii fere omnes manerent in dispersione. Adjungit ipsam Jerusalem non honoris causa, sed majoris probri: quasi diceret non tantum quoslibet ex genere Abrahæ obnoxios esse huic damnationi, sed Judæos, quibus permissa fuerat libertas reditus: deinde ipsam urbem sanctam, in qua Templum erat, sanctuarium illud Dei, quod unicum tunc erat in mundo. his ergo circumstantiis crimen exaggerat Propheta. Sed statim descendit ad speciem ipsam: *Polluit*, inquit, *Jehudah sanctitatem Jehovæ, quam dilexit:* nempe quoniam promiscue singuli indulgeant suæ libidini & accersant sibi uxores ex profanis gentibus. Hic קדש accipiunt quidam pro Sanctuario, vel pro Templo: alii pro Legis observatione. sed ego potius ad fœdus ipsum Dei refero. Et poterimus commode accipere hoc nomen collective: nisi magis placeat simplicior ille sensus, quod polluerit Jehudah separationem. Quantum ad Prophetæ consilium, & rem ipsam spectat, non dubito quin Propheta hic profanationem illam accuset, quod scilicet Judæi sese prostituerent, quum Deus ipsos sibi consecrasset. *Polluerunt* ergo *sanctitatem:* nempe quum separati essent à reliquo mundo, quod pro nihilo duxerint tantum honorem, quo poterant excellere si integri stetissent in sorte sua. Si collective accipere libeat, *Polluerunt sanctitatem*, id est, polluerunt gentem illam segregatam ab aliis populis. sed quoniam expositio illa posset videri asperior, & aliquantum coacta, mihi sufficit notari hac voce separationem, qua distincti erant Judæi à profanis gentibus. Sed tamen quod dixi, etiam nobis proderit ad tollendam obscuritatem, quæ aliqua esse posset. Quod autem hæc sanctitas ad electionem gratuitam referri debeat, qua Deus Judæos sibi addixerat in peculium, patet ex contextu, nempe ubi dicit Propheta eos duxisse uxores alienigenas. Videmus ergo quorsum tendat hæc sententia, nempe Judæos Deo fuisse ingratos, quod ita miscerent se profanis gentibus, & quod scientes ac volentes abjicerent gloriam illam, qua Deus ipsos ornaverat, quum eligere voluisset in regnum Sacerdotale, ut loquitur
Exod. 20. *vers.* 6. Moses. Scimus quantopere commendata fuerit Judæis sanctitas, ne se projicerent in ullam Gentium pollutionem. Ideo vetuerat Deus in Lege, ne acciperent uxores alienigenas, nisi bene purgatas, quem-
Deut. 21. *vers.* 12. admodum dicitur Deut. 21. Siquis captivam duxerit, ne eam ducat uxorem, donec caput rasum fuerit: deinde etiam sublati fuerint omnes pili ex corpore: absciderit etiam ungues suos. Quasi diceret omnes uxores impuras esse, & ita contaminari viros earum concubitu, nisi prius renovatæ essent. Et tamen illud adhuc non carebat vitio, quum quis servabat legem illam in captiva: sed libido illa Deo erat abominabilis, quum propria gente non contenti, ita arderent in mulieribus alienis. Quicquid fit, quia Judæi, ut omnes mortales sine exceptione, propensi erant ad corruptelas, voluit illos Deus tenere collectos in una gente, ne scilicet mulier suis blanditiis virum abstraheret à puro & sincero Dei cultu. Et narrat Moses, etiam astute datum fuisse hoc consilium à Balaam: quum videret populum non posse vinci aperto Marte, tandem artificium hoc invenit ut gentes profanæ uxores & filias suas offerrent. hinc factum est, ut populus in se provocaverit iram Dei, quemadmodum habetur in libro Numerorum. *Num.* 25.
Quum ergo post reditum Judæi iterum prolapsi es- *vers.* 4.
sent ad illam corruptelam, non abs re tam severe in ipsos invehitur Propheta noster: ac dicit, uxores alienas ducendo polluisse sanctitatem, hoc est, segregationem illam, quæ erat illis plusquam honorifica, quoniam Deus solos ipsos adoptaverat in populum: & dicit sanctitatem, quam Deus dilexit. Duplicatur hoc modo crimen, quia non modo devinxerat eos sibi Deus: sed gratuito favore amplexus fuerat. Si enim quæritur segregationis causa, an præstabant aliis gentibus? an attulerant aliquid dignitatis aut meriti? minime: sed Deus gratis ipsos dilexit. Sub ipso enim Amoris nomine designat Propheta meram illam Dei liberalitatem, qua dignatus fuerat Abraham & ipsius sobolem, sine ullo respectu dignitatis aut excellentiæ. Exprobrat igitur illis hanc ingratitudinem, quod non modo desciverant à fœdere, quod Dominus cum patribus ipsorum pepigerat, sed quod contempserint ac neglexerint gratuitum illum amorem, qui tamen debuerat etiam ferreos animos mollire. nam si quicquam reperisset in ipsis Deus cur præferret aliis gentibus, poterant adhuc magis esse excusabiles, vel saltem extenuare culpam: sed quum Deus indignos, & nihil de se meritos, tamen adoptasset in peculium, certe oportuit nimis brutos esse qui favorem illum gratuitum Dei ita spernerent. Indignitas ergo, sicuti dixi, augetur hac circumstantia, quod non flexerit in obsequium eorum animos illa tanta Dei liberalitas. In fine versus, quemadmodum jam attigi, profanationem ostendit Propheta, *quod duxerint filias dei alieni.* Odiose vocat filias dei alieni, quæ colebant falsos deos. poterat dicere exteras simpliciter: sed hic voluit tacite opponere Deum Israëlis idolis omnibus: quasi diceret, unde genitæ sunt vobis istæ uxores? nempe ab idolis. Debueratis ergo illas abominari tanquam portenta: si vobis esset cordi vera religio; quicquid ex idolis profectum est, nonne oportuit vobis esse detestabile? atqui animi vestri addicti fuerunt filiabus falsorum deorum. Et videmus jam hoc vitium reprehensum fuisse à Mose, & notatum ignominia ante Legem latam, ubi dicit corruptum fuisse hu- *Gen.* 6: 2.
manum genus, quia filii Dei duxerint filias hominum: nempe quia posteri Seth, qui erant ex sancta familia nati, sese prostituerint, atque ita permiscuerint exiguam illam manum, quæ sancta erat & sacrata Deo, mundi inquinamentis. Tunc enim desciverat totus mundus à Deo, excepta illa progenie Seth. Quum ante Legem notaverit Dominus æterna ignominia libidinem illam: ubi accessit Lex, quæ debet instar esse repaguli, & perruperit tamen populi intemperies, annon contumacia illa prorsus fuit inexcusabilis? Postea adjungit,

12. Excîdet Jehova virum qui fecerit hoc, excitantem & respondentem ex Tabernaculis Jacob, & qui adducit oblationem Jehovæ exercituum.

Hic docet Propheta non cessurum impune vel Sacerdotibus vel reliquo populo, quod ita permisceant se Gentium inquinamentis, & profanent Dei fœdus ac violent. *Deus* ergo, inquit, *excidet* (nam est proprie eradere & delere. Excîdet ergo Deus) *virum quisquis hoc fecerit, tam excitantem quam respondentem.* Hieronymus vertit, magistrum & discipulum: & interpretes hic variant. Allegorice etiam quidam exponunt de mortuis. sed non dubito, quin per Excitantem intelligat quisquis imperio pollet, ac potest alium vocare: per Respondentem vero intelligat famulum ipsum, qui subjectus est domini imperio. Excitant ergo Domini, quia ipsorum est præcipere: famuli vero respondent, quia ipsorum est ca-

pessere jussa & obsequi. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, Deum fore vindicem hujus perfidiæ, absque exceptione, ut neque plebeiis hominibus, neque proceribus ipsis parcat. Et adjungit in eundem sensum Sacerdotes: quasi diceret, ne ipsi quidem Sacerdotes excipientur. In summa, denunciat pœnam Judæis: & ostendit quamvis grassari cœpisset passim illa impietas ut quisque alterius exemplo putaret esse licitum quod venerat in receptum morem, tamen Deum vindicem fore, ut comprehendat sub eadem pœna & magistros, hoc est, heros, & servos: deinde etiam ut non eximat ipsos Sacerdotes, qui tamen putabant se tutos esse singulari privilegio. Reliqua cras.

Da omnipotens Deus, quando satis proclives sumus ad omne genus vitii, ut nos discamus continere sub verbi tui freno, & eo etiam coërcere omnes carnis nostræ cupiditates: & quicquid Satan machinetur ad nos huc vel illuc trahendos, ut tamen constanter pergamus in obedientia verbi tui: & memores æternæ illius electionis, qua nos dignatus es gratuito adoptare, & vocationis etiam, qua sancita fuit æterna illa tua electio, & qua nos in Filio tuo unigenito amplexus es, pergamus in cursu nostro usque ad finem, & ita adhæreamus constantia fidei Christo Filio tuo, ut tandem cum ipso colligamur in fruitionem æterni illius regni, quod sanguine suo nobis peperit, Amen.

PRÆLECTIO OCTAVA
IN
MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. II.

13. Et hoc secundo fecistis operiendo lachrymis altare Jehovæ, fletu & ploratu, eo quod amplius non respicitur ad oblationem, & non suscipitur beneplacitum è manu vestra.

RUrsus culpam Sacerdotum amplificat Propheta, quod populus quum sentiret Deum sibi adversum, nullam tamen rationem ejus placandi amplius reperiebat. Ubi autem concipiunt animo homines Deum sibi inexorabilem esse, necesse est concidere totum pietatis studium:
Psal. 130. sicuti etiam dicitur in Psal., Apud te est propitiatio,
vers. 4. ut timearis. Quum ergo populus nihil proficeret sacrificando, jam proprie defecerat ab ipsius cultu. Hoc crimen, quod gravissimum erat, dicit Propheta merito posse imputari Sacerdotibus. nam quum polluti essent, quomodo, ut ante visum est, respecta fuisset eorum persona à Deo, ut mediatores essent ad expianda peccata, & Deum ipsum placarent? hic est genuinus Prophetæ sensus, quem nullus interpretum attigit. Hebræi putant hic coargui Sacerdotes, quia uxores eorum altare fletu replerent, quod scilicet viderent maritos suos non bona fide, nec secundum legem conjugii secum agere: & subscribunt alii fere omnes. Sic ergo hunc versum interpretantur, *Vos secundo hoc fecistis*, id est, Jam satis per se illud peccatum grave erat, quod passi estis macilentas hostias mihi offerri quasi per ludibrium: sed accessit vestrum scelus erga uxores, quæ assidue queruntur, ac deplorant indignam suam fortunam coram altari Dei: nempe quod non diligantur à vobis sicuti ferebat conjugii religio. ergo lachrymas, fletum & ploratum referunt ad Sacerdotum uxores, quæ tam inhumaniter tractatæ à maritis, nihil aliud poterant quam assiduis querimoniis replere altare Dei. Itaque מאין פנות vertunt, Ideo non respiciam, vel Nemo respicit. sed utraque versio non modo obscurat, sed penitus depravat sensum Prophetæ. Optime autem convenit quod jam dixi, nempe Sacerdotibus posse adscribi quod nemo tunc ex animo Deum coleret, vel saltem hilari & prompto affectu. Deus enim erat populo implacabilis: quia hæc una erat ratio gratiæ obtinendæ sub Lege, ut Sacerdotes suppliciter, quum gestarent personam Mediatoris, deprecarentur veniam totius populi nomine. Quomodo autem potuit exaudire Sacerdotum preces Deus, quum altare ejus sordibus suorum scelerum polluerent? Videmus ergo quid valeat hæc amplificatio. *Operitis ergo altare Jehovæ lachrymis, fletu & ploratu.* Debuerant in Templo resonare Dei laudes, sicuti dicitur, Te expe- Psal. 65.
ctat Deus laus in Sion. Et hoc præcipuum erat sacri- vers. 1.
ficium, ut populus se exerceret in meditandis Dei beneficiis & solvenda gratiarum actione. Atqui dicit nullos prodire coram altari alacri animo, dum omnes sunt queruli & tristes, quia experiantur Deum severum ac rigidum. & ratio additur, עוד פנות מאין: ad verbum est, Annon amplius respiciendo ad oblationem, & accipiendo beneplacitum è manu vestra? Facile est videre quam procul discedant à Prophetæ sensu qui dicunt, Non igitur amplius offerent. nam refertur hoc ad Deum. Jam alii qui vertunt, Ideo non accipiam, corrumpunt etiam ipsam literam. Sed sensus commode fluit hoc modo, omnes flere & ululare coram altari, quoniam vident sine profectu se venire & sacrificia sua non placere Deo, totum etiam cultum esse quasi inutilem, quoniam Deus votis eorum non respondeat. Propheta hanc culpam adscribit Sacerdotibus, quod scilicet Deus non flectatur ad misericordiam, ut populo ignoscat quoties illi sacrificant. Fletu ergo dicit repleri vel operiri altare, quoniam non accipit *Deus beneplacitum è manu ipsorum*, hoc est, quoniam nullæ victimæ ipsum oblectant, quæ scilicet offeruntur pollutis manibus & impuris. Postea adjungit,

14. Et dixistis, In quo? (*vel super quo?*) quoniam Jehova testificatus est inter te & inter uxorem adolescentiæ tuæ, quam tu fraudasti, (*vel, erga quam tu prævaricatus es*) quum tamen ipsa esset consors tua & uxor fœderis tui.

Refert hic Propheta, sicut ante, quam propensi essent Sacerdotes ad obstrependum. Et hoc est nimis vulgare hypocritis, ut statim objiciant clypeum ad tegenda sua vitia quoties arguuntur. & hinc apparet, homines prope fascinatos esse à Satana, ubi contrahunt illam duritiem, ut audeant responsare Deo & obstreperis vocibus repellere omnes admonitiones. Jam aliquoties usus est hac forma loquendi Malachias: unde colligimus, tunc ita obduruisse populum, ut non magni essent ponderis apud eos omnes admonitiones. sed proponit speciem unam, in qua facile constabat ipsos prolapsos esse ad flagitia, quæ ferri non possent. non dubium autem est, quin ex multis sceleribus unum designet. Itaque in hoc versu est synecdoche: quasi diceret, hypocrisis vestra nimis crassa est. nam ut reliqua omittam,

tam, quo prætextu excusabitis perfidiam hanc, quod nulla apud vos ratio est fidei conjugalis? Si qua est in hominibus integritas & religio, debet certe in conjugio vigere. atqui vos abjecta omni pudicitia, assumitis vobis plures uxores. non est igitur cur putetis vos posse elabi ullis tergiversationibus, quoniam hoc unum flagitium satis vos tenet convictos. huc ergo spectat Prophetæ responsio. Vidimus aliis etiam vitiis implicitos fuisse Sacerdotes. Non ergo perfidiam nunc accusat Propheta, quasi puri essent ab aliis criminibus: sed, sicuti nuper dixi, sub una specie ostendere vult illis quam improbe & impudenter subterfugiant Dei judicium, quum tamen violassent fidem conjugii: quod est prorsus abolere omnem naturæ ordinem: quia, ut jam dictum est, nulla erit societatis humanæ sanctitas, nisi servetur conjugium. est enim ille fons humanitatis, ut ita loquar. Cæterum, ut magis urgeat Sacerdotes, revocat ipsos ad Deum conjugii auctorem: *testificatus est*, inquit, *Jehova inter te & inter uxorem tuam*. Significat his verbis, ita contrahi inter virum & mulierem conjugium, ut Deus præsideat & stipuletur ab utroque fidem mutuam. Ideo Solomon Proverb. capite 2. vocat conjugium fœdus Dei, quia excellit supra omnes humanos contractus. [*Prov. 2. vers. 17.*] Sic etiam Malachias statuit Deum quasi stipulatorem, qui conjungat sua auctoritate virum uxori, & sanciat illam societatem. *Deus ergo testatus est inter te*: quasi diceret, jam tu non modo transgrederis omnes humanas leges, sed pactum quod Deus ipse consecravit, & quod merito præferri aliis omnibus debuerat. Quum ergo testificatus sit Deus inter te & uxorem tuam, nunc ubi eam fraudas, quomodo prodire audes ad altare? & qua fiducia putas Deum posse tuis sacrificiis placari, vel respicere ad tuas oblationes? *Adolescentiæ uxorem* vocat, quoniam eo fœdior est libido, ubi mariti abjiciunt conjugalem amorem erga uxores, quas ab ipsa adolescentia duxerunt. Conjugium quidem semper est inviolabile, etiam inter senes: cæterum, hæc circumstantia tamen auget flagitium, vel turpitudinem, ubi quispiam ab uxore alienatur quam duxit puellam & in ipso flore ætatis. Conciliat enim adolescentia amorem. & etiam videmus, ubi per annos multos simul vixerunt vir & mulier, ad ultimam usque senectutem vigere inter ipsos amorem mutuum, quia ab ipsa adolescentia conglutinati sunt inter eos animi. Hæc igitur circumstantia non abs re ponitur, quoniam libido Sacerdotum eo fœdior erat & quasi prodigiosa, quum ita ab uxoribus discederent, quas tamen amplecti debuerant tenero amore: quum duxissent adhuc puellas. *Tu*, inquit, *fraudasti, quum tamen ipsa sit consors tua, & uxor fœderis tui.* Vocat consortem, vel sociam, quia scimus contrahi matrimonium hac lege, ut uxor sit quasi dimidia pars viri. Quum ergo inseparabile sit conjugii vinculum, Propheta hic pungit, imo confodit Sacerdotes, ubi exprobrat ipsos immemores fuisse naturæ, quum ita delerent in animis suis memoriam fœderis sacrosancti. Uxor fœderis accipitur pro uxore fœderata, hoc est, quæ tibi conjuncta est interposito Dei nomine, ut nullum possit esse dissidium, quin violetur & aboleatur quodammodo omnis sanctitas. Postea addit,

15. Et non unum fecit? & exuperantia spiritus illi? & quorsum unum? quærens semen Dei. ergo custodiamini in spiritu vestro: & in uxorem adolescentiæ tuæ ne transgrediatur. (*vel, ne fraudes. Est mutatio personæ. ponitur enim tertia persona loco secundæ.*)

In hoc versu est aliqua obscuritas: & hinc factum est etiam, ut nullus interpretum accesserit ad Prophetæ mentem. Hebræi fere omnes consentiunt, sermonem haberi de Abraham. Si hoc recipimus, poterit sensus esse duplex. nam posset esse objectio, Annon unus fecit? hoc est, annon Abraham, qui est unus ille pater gentis, dedit nobis exemplum? plures enim uxores duxit. & ita multi exponunt, quasi exciperent Sacerdotes, atque exemplo Abrahæ defenderent corruptelam, quæ nuper damnata fuit: Annon unus fecit, quum tamen excellentia spiritus esset in eo? scimus enim quam proclive sit hominibus, prætexere auctoritatem Patrum ubi volunt tegere sua vitia. Alii malunt accipere in Prophetæ ipsius persona, neque tamen negant esse Anthypophoram: sed volunt hic præcidi ansam excusationis, quasi Propheta diceret, Annon Abraham quum esset unicus, hoc fecit? Quum enim Judæi similitudinem Abrahæ objicerent, putant interpretes, quorum nunc sententiam refero, hic proponi discrimen: quasi diceret, Vos male arguitis. nam quisque vestrûm fertur carnis suæ libidine ad polygamiam: Abrahæ autem alia fuit & diversa ratio, nempe quod esset unus, id est, solitarius. nam apud Jesaiam etiam vocatur Abraham Unus, orbitatis respectu. [*Jesa. 51. vers. 2.*] Hanc igitur putant summam esse, Annon Abraham necessitate coactus est, ut acciperet sibi alteram uxorem? nempe quia erat orbus, nec spes erat promissæ sobolis. Libido ergo non impulit patrem vestrum Abraham, sicuti vos: sed desiderium sobolis gignendæ. & putant confirmari hoc ipsum sequentibus verbis, ubi dicitur, Et quid unus quærens semen Dei? hoc est, longe aliud fuit propositum sancto Abrahæ quam ut libidini suæ indulgeret. quærebat enim semen illud sanctum, cujus spes erat ablata propter sterilitatem uxoris: & deinde quod jam esset effœta. Quum ergo videret Abraham uxorem suam sterilem, & videret ob senium non posse amplius concipere, vel parere, ideo descendit ad ultimum illud remedium. potuit igitur error Abrahæ excusari, quum finis ejus rectus fuerit: quærebat enim semen Dei, hoc est, semen illud in quo benedicendæ erant omnes gentes. Hactenus retuli quid alii sentiant. sed jam ante annos duodecim in Gallicis Bibliis duxi hunc locum aliter vertendum, & אחד legendum in accusativo casu, *Annon* igitur *unum fecit?* Hieronymus videtur mihi subolfecisse aliud velle Prophetam, quam quod alii docent: tamen non potuit consequi genuinum sensum: & ideo quasi in medio subsistit. Legit in casu nominativo, Annon unus fecit, id est, Deus: & postea adjungit, Et in uno illo erat spiritus exuperans, vel in Abraham, inquit. Videmus ut nihil asserere audeat, & non explicet etiam quod erat necesse. Semper enim suspensa erit sententia, imo frigida, si dicimus, Annon unus fecit? Sed si ita legimus, *Annon unum fecit?* nulla erit ambiguitas. Scimus Hebræis hoc esse tritum, ut Dei nomen non exprimant sæpe, ubi fit ejus mentio. Nam excellentia Dei hoc in se habet, ut facile intelligi possit ejus nomen, etiamsi non exprimitur. Non debet igitur nos turbare, quod Propheta subticeat nomen Dei, & verbum ponat absque subjecto: quia usus linguæ Hebraicæ talis est, quemadmodum dixi. Nunc venio ad sensum Prophetæ. *Annon fecit unum?* hoc est, annon Deus contentus fuit uno homine, dum institueret conjugium? *& tamen residuum spiritus erat in eo.* שאר accipiunt Hebræi pro Excellentia: sed nescio qua ratione ducti fuerint, nisi quod ausi sunt mutare significationem vocis, quia non poterant se expedire. occupaverat enim eorum mentes ille error, hic tractari de ipso Abraham. Quid est igitur שאר רוח? illis est Excellentia spiritus. atqui שאר scimus esse Residuum vel reliquias. Quod ergo superest ex re aliqua, dicitur שאר. nam שאר est Remanere & relinquere. hic ergo Exuperantiam spiritus accipit Propheta

pro virtute influentiæ, ut ita loquar. Deus enim poterat duas vel tres dare uxores uni viro. neque enim defecit eum in una muliere spiritus: sicuti inspiravit Evæ vitam, ita etiam potuit alias mulieres creare, & partiri suum spiritum. Potuit igitur tres & quatuor & decem uxores dare uni viro, quia erat spiritus residuus in ipso. Jam tenemus quid Propheta intelligat initio hujus versus. sed antequam ultra progrediar, tenendum est ejus consilium: ut abrumpat frivolos illos prætextus, quibus tegebant Judæi suam perfidiam, dicit in conjugio semper reputandum esse ordinem divinitus præfixum: vel, ut brevius loquar, institutionem conjugii esse instar perpetuæ legis, quam violare nefas est. Non est igitur cur homines varias leges sibi fabricent in conjugio, quia auctoritas Dei hic spectari unica debet. hoc melius poterit intelligi ex capite decimo nono Matthæi, ubi Christus refellens quod objectum fuerat
Mat. 19. vers. 8. à Judæis de Repudio, dicit, Ab initio non fuit sic. quamvis ergo Lege permissum esset dare libellum repudii uxoribus, negat tamen Christus hoc esse licitum. Quo argumento? nempe quia institutio conjugii non sit talis, quæ sanctio est inviolabilis, ut dictum fuit. sic nunc etiam ratiocinatur Propheta noster, *Annon unum fecit Deus?* hoc est, Expendite apud vos, quum Deus creavit hominem & conjugium instituit, an dedit plures uxores uni viro? minime. videtis ergo adulterinum esse & alienum à vera & pura ratione conjugii quicquid non consentit cum illo principio. Sed quæret hic quispiam, cur Propheta dicat Deum Unum fecisse. videtur enim hoc duntaxat referri ad virum, & ita ad mulieres non spectare. Respondeo Unum vocari virum cum
Genes. 1. vers. 27. uxore, sicuti Moses ipse loquitur, Creavit Deus hominem, masculum & fœminam creavit ipsos. Quum dicit hominem creatum esse, adjungit expositive, fuisse creatos virum vel masculum, & mulierem. Ergo dum loquitur de homine, masculus quasi dimidiam partem facit, & uxor alteram dimidiam. Nam ubi disputatio est de toto genere humano, dimidia pars est in viris, altera vero in mulieribus. sic etiam ubi ad ipsa individua venitur, vir est quasi dimidium hominis, & mulier etiam quasi dimidium hominis. Loquor de ratione ordinaria. nam siquis objiceret, cælibes non esse igitur homines integros, hoc esset frivolum. sed quoniam creati sunt homines, ut quisque habeat uxorem suam: ideo dico virum & mulierem integrum hominem facere. Hæc ratio est igitur cur Propheta dicat *à Deo unum hominem fuisse factum*: nempe ubi virum mulieri conjunxit, & voluit esse compares, ut ita loquar, sub uno jugo. Et in hac expositione nihil coactum est, quia satis constat Prophetam hic revocare Judæos ad puram conjugii naturam. hoc autem non potest aliunde melius cognosci quam ex ipsa Dei institutione, quæ lex perpetua est ac inviolabilis, ut diximus: Deus autem hominem creavit, nempe masculum & fœminam: & quemadmodum etiam Christus hanc sententiam repetit & diligenter expendit illo quem citavimus loco. Et hic Judæos pungit, quasi vellent Deum superare, vel sapere supra ipsum: *Annon*, inquit, *exuperantia spiritus illi?* Spiritum accipit non pro sapientia Dei, sed pro arcano influxu quo Deus homines vivificat. Annon potuit, inquit, distribuere Deus spiritum suum ut crearet plures uxores uni viro? atqui voluit par unum creare, ut efficerent hominem unum vir & mulier. quum ergo Deus non caruerit residuo spiritus, & tamen noluerit hanc mensuram excedere: hinc sequitur violari legem conjugii, si vir accersat sibi plures uxores. Nunc puto satis perspicuam esse Prophetæ mentem. Jam sequitur, ומה האחד, *Et quorsum unum?* מה est particula interrogantis de causa, de fine, de forma, de modo: ideo commode vertemus, Ad quid, vel Quorsum? ergo, Quorsum Deus fecit unum? nempe *quærens semen Dei*. Semen Dei accipitur hic pro legitimo, quemadmodum Divinum nominant Hebræi quicquid excellit: imo vocant etiam Divinum quod purum est ab omni vitio & macula. *Semen* ergo *Dei quæsivit*: hoc est, instituit conjugium unde nasceretur legitima soboles & pura. Ergo tacite hic Propheta ostendit spurios omnes fore qui ex polygamia nascentur: quoniam non possunt legitimi filii censeri, neque debent, nisi qui secundum Dei institutionem gignuntur. ubi autem vir fidem uxori datam violat, & sumit sibi alteram, sicuti conjugii ordinem pervertit, sic etiam non potest legitimus esse pater. Jam tenemus cur Propheta dicat Deum voluisse uni viro unam duntaxat uxorem adjungere, ut procrearent sobolem legitimam. nam ab effectu ostendit, quam frivolis subterfugiis utantur Judæi: quia ubi multum litigaverint, tamen soboles ipsa arguet ipsos mentiri, quia erit adulterina scilicet. Hinc concludit, *Ergo custodiamini in spiritu vestro*. quanquam est verbum passivum, tamen resolvi in activum debet, *Ergo custodiatis vos in spiritu vestro*, hoc est, attenti sitis ad cavendum ne quis uxorem fœderis sui decipiat. Postquam exposuit quam perverse violent fidem conjugii quicunque transiliunt ad polygamiam, hic eos hortatur. & hæc optima est docendi ratio, ubi scilicet docemus initio quid licitum sit, deinde adjungimus exhortationes. Voluit igitur Propheta Judæos convincere sui flagitii, quia alioqui nulla fuisset exhortationis auctoritas apud ipsos. semper enim promptum fuisset excipere, Atqui fas nobis est, quia sequimur patris nostri Abrahæ exemplum: deinde permissum hoc fuit longo usu: & Deus nunquam passus fuisset talem corruptelam grassari multis seculis in populo suo. sequitur ergo nobis licere quod tu condemnas. Oportuit initio tolli omnes istos fallaces prætextus. Jam sequitur suo ordine exhortatio, ubi dicit, *Custodiatis vos*. loquitur enim de re quasi satis probata. Nunc sequitur,

16. Si odio habeas, *(quisquis odio habet)* dimittat, *(uxorem)* dicit Jehova Deus Israël: & operit *(vel texit)* violentiam sub vestimento suo, dicit Jehova exercituum: ergo custodiamini in spiritu vestro, & ne fraudetis.

Hic rursus Propheta exaggerat crimen illud, quod pro nihilo ducebant Sacerdotes. dicit enim gravius eos peccare, quam si uxores repudiarent. Scimus tamen repudium nunquam fuisse permissum divinitus, proprie loquendo: nam etsi fuit impunitas sub Lege, non tamen fuit permissio. quemadmodum Magistratus multa quæ non probabit cogetur tamen ferre: quia nunquam ita præclare agetur cum genere humano, ut cohibeantur omnia vitia. Est quidem hoc optandum, ne ullum vitium toleretur: sed videndum quid fieri possit. ergo Moses ex præscripto ipsius Dei non inflixit pœnam pro delicti gravitate, siquis uxorem repudiaret: nunquam tamen hoc permissum fuit. Sed si fiat comparatio, dicit Malachias levius esse delictum, uxorem abjicere, quam plures simul ducere. hinc colligimus quam abominabilis sit Deo polygamia. Ego Polygamiam nomino, non ut stulti Papistæ, qui vocant Polygamos, non quibus simul sunt plures uxores, sed qui priore mortua alteram superinducunt. Fuit hoc factum crassa inscitia: sed Polygamia proprie dicitur, ubi quis sibi plures uxores sumit, quemadmodum hoc communi usu fuit receptum in Oriente. & scimus gentes illas semper fuisse libidinosas: & nunquam coluisse fidem conjugii. quum ergo tanta illic fuerit salacitas, ut essent similes fere brutis pecudibus, hinc factum

factum est ut quisque plures uxores duceret: quemadmodum adhuc hodie durat ille abusus inter Turcas & Persas & alios similes. hic tamen ubi comparat Deus polygamiam repudio, dicit polygamiam deterius esse & magis detestabile crimen, nempe quia impure sese miscet vir cum aliena uxore: deinde non modo fraudat uxorem cui erat obstrictus, sed violenter quasi latro eam detinet: ita duplex est crimen. nam si excipiat se retinere uxorem cui devinctus est, scortator tamen est in secunda muliere: ita miscet sacra profanis, ut loquuntur. deinde ad scortationem & impudicitiam accedit illa crudelitas, quod tenet sub imperio suo miseram fœminam, quæ mortem præferret suæ conditioni. nam scimus quantopere urat mulieres zelotypia. Ubi autem quispiam inducit scortum, quomodo ferat legitima uxor tantam indignitatem, quin misere crucietur? hæc igitur ratio est cur Propheta nunc dicat, *Si odio habeas, dimitte:* non quod veniam concedat repudio, quemadmodum diximus, sed ut hac circumstantia crimen augeat. & ideo adjungit, *Atqui operit* vel tegit *pallio violentiam.* Hic Violentiam accipiunt quidam interpretes pro Præda: & putant hoc modo vocari mulierem, quæ tyrannice cogitur manere cum adultero, quum tamen cernat domi suæ pellicem, à qua ejicitur è toro conjugali. sed illud est nimis coactum & remotum à litera. Non dubito igitur quin Propheta hic excutiat Judæis fallacem larvam, quod putarent colorem inductum esse suo vitio, quia retinerent priores uxores. Et quid hoc aliud est, inquit, quam tegere velle pallio violentiam? saltem velle excusare, quia vos palam non proditis ipsam? atqui Deus non fallitur, neque potest ullo fuco perstringi ejus oculus. Ergo quamvis iniquitas vestra tecta sit pallio, tamen non est coram Deo abscondita: imo duplicatur hoc modo, quoniam fovetis vestram crudelitatem intus. Præstaret autem latrones manere in sylvis & illic jugulare homines ignotos, quam domum suam allicere hospites & illic jugulare & spoliare sub prætextu hospitalitatis. Ita vos facitis, inquit. nam corrumpitis conjugium, & postquam fefellistis miseras uxores, tamen vestra tyrannide cogitis domi vestræ manere: & ita excruciatis miseras uxores, quæ poterant alioqui frui jure suo, si datum esset repudium. Hic iterum concludit, *Ergo custodiamini in spiritu vestro:* hoc est, attenti sitis, quoniam intolerabile est hoc scelus coram Deo, quamvis conetur unusquisque vestrûm ejus gravitatem extenuare.

Da omnipotens Deus, quamvis tam variis modis quotidie violemus fœdus quod nobiscum pacisci voluisti in Filio tuo unigenito, ne tamen tractemur pro merito defectionis nostræ, imo tot defectionum quibus quotidie iram in nos tuam provocamus: sed ut indulgenter nos sufferas ac toleres: interea autem confirmes nos ad veram constantiam, ut fidem quam tibi polliciti sumus & quam à nobis etiam stipulatus es in ipso Baptismo, tibi præstemus usque ad extremum: & sic etiam versemur quisque cum fratribus suis, viri cum uxoribus, ut foveamus illam unitatem spiritus, quam inter nos ejusdem Filii tui sanguine consecrasti, Amen.

PRÆLECTIO NONA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. II.

17. Fatigastis Jehovam in verbis vestris: & dixistis, In quo fatigavimus eum? Quum dicitis, Quicunque facit malum gratus est in oculis Jehovæ, & in ipsis se oblectat; vel ubi Deus judicii?

PRopheta hic castigat Judæos qui expostulabant cum Deo in rebus adversis, quasi injuste ipsos desereret, nisi statim opem ferret. ita solent hypocritæ nisi Deus statim ipsis opituletur, non tantum oblique obstrepere, sed etiam erumpere in apertas blasphemias. putant enim Deum sibi obstrictum: & ideo liberius, imo majore licentia & petulantia in ipsum insurgunt. & hæc est etiam probatio veræ pietatis, ubi patienter nos subjicimus judiciis Dei: & quemadmodum Jeremias suo exemplo nos admonet, Iram ejus sustinemus, quia scimus nos peccasse. (*Jer. 8. vers. 14.*) hypocritæ vero quia nullius culpæ sibi conscii sunt: (sibi enim indulgent, & suas conscientias obstupefaciunt) quoniam ergo non examinant seipsos, ideo existimant Deum sibi injuriam facere, nisi statim ipsis succurrat. Talis fuit improbitas populi, de qua nunc disserit Propheta. Dicit *eos fatigasse Deum*, hoc est, suis obstreperis querimoniis fuisse ei molestos. nam יגע significat tædio affici. dicit igitur importune ipsos conquestos fuisse de tarditate Dei. Est quidem translatitia loquutio, quia scimus nullas passiones in Deum cadere: sed quemadmodum alibi Deus eos objurgat, quod contristaverint Spiritum suum, (*Psal. 106. vers. 33.*) sic etiam hoc loco dicit *sibi fuisse molestos.* Nunc tenemus Prophetæ consilium. est autem dilemma in verbis, quia Deum existimant Judæi favore prosequi impios, quoniam non statim eos ulciscitur: vel jam dissimilem esse sui & oblitum suæ naturæ. Non videtur primo intuitu esse dilemma, sed potius idem eos repetere. verum priore membro arguunt Deum injustitiæ: secundo objiciunt non esse Deum, quia non potest esse absque judicio. ergo sententia hæc continet duo membra quæ inter se differunt: vel Deus mutavit naturam, atque ita non est Deus: vel favet inimicis nostris, quia non statim exercet vindictam. Videmus ergo ut inferant vel Deum inique agere, vel jam nullum esse Deum. diximus autem quænam fuerit origo hujus mali, quia Judæi non poterant in seipsos descendere ut faterentur se dignos esse castigationibus illis. Erant igitur similes equis ferocibus, qui calcitrant etiamsi humaniter tractentur à suis sessoribus. Sed talis pervicacia etiam nunc conspicitur in larvatis hominibus, qui profitentur pleno ore pietatem, ubi ex animi sententia tractantur: at vero ubi Deus asperius cum ipsis agit, non tantum obmurmurant, sed quemadmodum jam dixi, evomunt impias contumelias adversus ipsum, quasi non rependeret dignam mercedem ipsorum justitiæ. Hoc exemplo admoniti discamus hanc esse veram sapientiam, humiliare nos sub potenti Dei manu: (*1. Pet. 5. vers. 6.*) & quamvis suspendat vota nostra, tamen non impatienter ferre quod nobis alioqui durum est atque asperum: sed potius subigere affectus nostros, & petere etiam ab ipso Spiritum mansuetudinis, qui nos in tranquilla æquitate retineat. Dicit eos adhuc excipere, *In quo fatigavimus te?* qua parte invehitur vehementius in ipsorum duritiem, quod objurgati non saperent, sed quasi ludibrio haberent Prophetæ verba, quibus tamen aperte videmus fuisse convictos, nisi bis fuissent stupidi. Erat hæc intole-

intolerabilis contumelia adversus Deum, ipsum propitium esse impiis, & favore prosequi eorum scelera. hoc enim modo non tantum tyrannice regnaret Deus, sed perverteret omnem ordinem. Nihil autem ejus naturæ magis contrarium quam manum porrigere impiis, quasi haberet cum ipsis conspirationem. Quum ergo tanta impietas nota esset, fuit hic prodigiosus stupor, rogare in quo molesti essent Deo. debuerant enim scire nihil apud ipsum esse pretiosius suo honore: tamen quasi immerito eos castiget Malachias, sese opponunt ferrea fronte. sicuti aliquot similia exempla ante vidimus: quum in conjugiis essent fœdifragi, quum fraudarent Deum in decimis, quum facete etiam eluderent Prophetas, os tergebant, & sciscitabantur in quo peccassent. Ostendit Propheta in hac contumacia ipsos sic obduruisse, ut audacter rejicerent omnes admonitiones. neque enim hoc quærunt quasi de re dubia: neque his verbis colligi potest ipsos fuisse dociles: sed perinde est acsi armati ad certamen descenderent; armati impudentia, dico, & obstinatione. neque enim dubium est quin contempserint atque etiam deriserint Prophetæ objurgationem. Respondet igitur, *Quum dicitis, Quisquis facit malum, ille gratus est in oculis Jehovæ*, (est טוב Bonum, ad verbum: sed Hebræi accipiunt pro grato) *& in his se oblectat.* Dicunt placere Deo impios & sceleratos, nempe quia tegebant falsis blanditiis peccata sua, ut nullius culpæ vellent coargui. Rejiciunt igitur quicquid est mali in suos inimicos. Non expostulant generaliter cum Deo, quia impunita scelera in mundo relinquat, sed quia non sentiunt ejus auxilium. Videmus ergo hic non odio scelerum tumultuari Judæos & litigare cum Deo, sed tantum consulere privatim suis commodis; nec damnare alia peccata, nisi ex quibus aliquid jacturæ vel damni sentiunt: & nullos etiam habere pro sceleratis, nisi à quibus læduntur. hinc colligimus non zelo probitatis ita conqueri, sed quia vellent Deum sibi obstrictum esse ad suscipiendam eorum causam tam injuria quam jure, ut solent terreni patroni. Scimus tentari etiam interdum pios, & quasi labefactari eorum fidem, ubi res in mundo sunt turbatæ & confusæ: & David hoc sibi accidisse narrat Psalmo septuagesimo tertio. sed in servis Dei & sinceris cultoribus est aliquod rectitudinis studium, quoties talem dolorem concipiunt vel perturbationem: sicuti quum Habacuc dicit, Quousque Domine? non dubium est quin illa querimonia procedat ex recto principio, quia scilicet optabat vere coli Deum in mundo. *Hab. 1. vers. 2.* Sed nihil tale fuit in Judæis, cum quibus hic disceptat Propheta noster. nam, ut diximus, nullum fuit improbitatis odium, sed cura privatæ utilitatis: ideo placere Deo impios dicunt, quia non statim medius intercedat, ubi sentiunt aliquid molestiæ ab hostibus. Repetitio etiam signum est majoris amarulentiæ, quia non contenti una obstrepera voce, adjungunt, Deum oblectari in illis. Sequitur alterum membrum, *Vel ubi est Deus judicii?* Videntur hic non male ratiocinari, à Dei natura scilicet. nam homines possunt mutare & consilium & animum: manent tamen semper homines, quia laborant inconstantia & levitate. atqui in Deum nulla cadit obumbratio. Videtur ergo hoc non male quadrare, ubi objiciunt *non esse Deum nisi sit judex mundi*, quia non potest exuere hoc officium, quin seipsum abneget. sed maligne insimulant Deum: imo jam nullum esse obtendunt, quia se abdicaverit suo judicio. sumunt enim hoc pro confesso, quod Deus vindex scelerum esse desierit, quod falsissimum erat: sed tamen ab ipsa experientia volunt hoc certum & clarum esse. hinc colligunt *nullum esse Deum*, quoniam abolita fuerit ejus divinitas una cum judicio. Videmus ergo quo petulantiæ in suis querimoniis proruperint, ut vel Deum injustitiæ damnarent, vel dicerent Deitatem ejus redactam esse in nihilum. Sequitur,

CAPUT III.

Ecce ego mitto Angelum meum, & purgabit viam coram facie mea: & mox veniet ad Templum suum Dominus quem vos quæritis, & Angelus fœderis quem vos expetitis: ecce venit, dicit Jehova exercituum.

Hic Propheta non affert solatium improbis illis obtrectatoribus, sed contra maledicas eorum voces asserit constantiam suæ fidei: quasi diceret, etiamsi jactent se vel fraudatos esse vel derelictos à Deo in quem speraverant, tamen fœdus ejus non fore irritum: quemadmodum alibi dicitur, Etiamsi homines perfidi sint ac mendaces, Deum tamen manere veracem, neque desciscere ab ingenio suo. *Num. 23. vers. 19.* Deus ergo hic magnifice insultat Judæis, & contra impuras eorum blasphemias asserit fœdus suum, quia non impedient improbi eorum susurri quominus satisfaciat ipse promissis suis, & præstet suo tempore quod illi putabant nunquam futurum. Utitur autem demonstrativo adverbio ad rei certitudinem: *Ecce*, inquit, *mitto Angelum meum, qui purgabit viam coram facie mea.* Non dubium est quin de Joanne Baptista intelligi debeat hic locus, sicuti etiam Christus exponit, quo nullus interpres quærendus est melior. *Luc. 7. vers. 27.* & quum Joannes Baptista fuerit Angelus Christi, initium versus non potest ad aliam personam referri. postea loquetur Pater ipse, ut videbimus: sed quia idem Deus est cum Patre suo, qui in carne apparuit, non mirum est si incipit ipse loqui, deinde sequantur verba in persona Patris. Est concinna allusio ad Mosen, cujus partes fuerant intercedere ne justus Dei furor populum deleret. Sicuti enim tunc Dei majestas intolerabilis futura erat absque deprecatore, ut populus præ metu exclamet, Loquere nobiscum, ne moriamur: *Exod. 20. vers. 19.* sic etiam nunc docet Malachias opus esse internuncio, per quem mitigetur ira Dei, quam plus æquo Judæi inflammaverant. has partes obiit Joannes Baptista, qui Judæos assuefecit ad audiendam Christi vocem. Quod autem dicit *se missurum Angelum qui purget viam*, tacite perstringit Judæos, à quibus quasi injiciebantur multæ remoræ: acsi diceret, obstaculis suis ipsos impedire quominus patefiat redemptio & salus promissa. Dicit igitur opus esse *Angelo qui viam purget*, quoniam impedimenta attulerant Judæi, quasi consulto vellent repellere gratiam quæ illis parata erat & exposita. Cæterum, quænam fuerit purgandæ viæ ratio Baptistæ injuncta, tam ex 40. cap. Jesaiæ, quam ex Euangelistis patet. atque inde etiam colligitur quod jam dixi, Deum fide & clementia luctatum esse cum obstaculis quæ ad prohibendum Christum Judæi erexerant. Postea adjungit, *Et mox veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quæritis.* postquam dixit se viam patefacturum suæ gratiæ, jam adjungit, *Venit ille Dominus.* Hic non ponitur nomen Jehovæ, sed אדון: & ideo proprie de Christo sermo habetur, qui etiam continuo post vocatur *Angelus fœderis.* Fuit autem in communi populi usu nomen אדון pro Mediatore, sicuti Psal. 110. deinde Dan. 9. ubi expresse dicitur, Exaudi Jehova propter Dominum, למען אדוני, quod idem est. *Veniet igitur Dominus ille.* Ratio hujus loquutionis est, quoniam illis sub umbra ostensus fuerit Christus. Quum ergo regnum Davidis figura esset dominii Christi, non

non mirum est quod Prophetæ hac voce eum designant: præsertim qui propiores erant manifestationi Christi. Quod autem alio elogio ornatur, nempe quod sit *Angelus fœderis*, longe differt à priore membro. Vocavit nuper Joannem Baptistam Angelum, sed *Angelum Jehovæ:* nunc autem Christus vocatur *Angelus fœderis*, quia oportuit ratum fœdus Dei fieri in ejus manu. Inferior igitur titulus est Joannis Baptistæ quam Christi: quia etiamsi Deus sit manifestatus in carne, non tamen hoc repugnat quin sit minister & interpres Dei ad sanciendum fœdus. & scimus non constare munus Christi nisi fœdus Dei nobis confirmet atque obsignet non modo sua doctrina, sed sanguine suo & sacrificio mortis suæ. Regem ergo & Reconciliatorem hic promittit Malachias Judæis: Regem sub titulo Domini, Reconciliatorem sub titulo Angeli fœderis. Scimus autem hoc fuisse præcipuum in tota Legis doctrina, ut veniret Redemptor, qui Ecclesiam reconciliaret Deo, & qui eam regeret. Quod autem dicit, *quæri & expeti Mediatorem à Judæis*, per quem Deus sit illis propitius, hoc non sonat in bonam partem. Fideles omnibus suis desideriis in Christum intenti sunt etiam hodie, postquam in carne fuit exhibitus, donec scilicet ultimo adventu fructum mortis & resurrectionis ejus percipiant. Sub Lege scimus gemitus & suspiria omnium piorum fuisse ad Christum: sed hic odiose Malachias perstringit importunas voces, quibus studebant Judæi Deum vocare in crimen, quasi jam ipsorum spem & vota frustratus esset. Diximus enim, & res etiam ipsa ostendit, perperam & indigne insimulatum fuisse ab illis Deum, quasi non vellet defungi suis promissis. ergo Propheta ironice & non sine amarulentia dicit *expeti Christum à Judæis*, quod scilicet obmurmurarent, quia ejus adventum Deus nimium differret: O! ubi est Redemptor? quando tandem nobis patefiet? Quum ergo verbis præ se ferrent se ardenter expetere adventum Christi, hoc illis exprobrat Propheta, & merito: quoniam his verbis incredulitatem suam prodebant. *Ecce venit, dicit Jehova exercituum.* Hic Patrem inducit loquentem, ut nuper dictum est: & inculcat particulam illam הנה, tollendæ omnis dubitationis causa. deinde ab auctoritate Dei confirmat quod dicit. Poterat ipse sub doctoris persona hoc asserere, sed ut magis commoveat Judæos majestas Dei, ipsum facit hujus prophetiæ auctorem. Sequitur,

2. Et quis sustinebit diem adventus ejus? & quis consistet in apparitione ejus? quia ipse quasi ignis purgans, & quasi borith *(vel herba)* fullonum.

Hoc versu Propheta durius congreditur cum Judæis, ac docet meram simulationem esse, quod fingunt se tantopere expetere adventum Mediatoris: quia scilicet longe ab eo dissentiunt tota vita. Hic autem quum dicit intolerabilem fore adventum Christi, sermo restringitur ad impios, quia scimus nobis optabilius nihil esse vel suavius quam ut Christus nobis propinquus sit. etsi enim nunc ab ipso peregrinamur, præsentia tamen ejus invisibilis summa est nostra lætitia. deinde nisi animos nostros fulciret expectatio adventus ejus, quam misera esset nostra conditio? ideo hac nota insigniuntur fideles, quod expectent ejus adventum. & Paulus non frustra hortatur

Rom. 8. v. 22, 23. nos exemplo cœli & terræ, ut similes simus parturientibus, donec Christus appareat nobis Redemptor. sed hic Propheta stylum suum dirigit contra impios, qui etsi videntur toti flagrare desiderio præsentiæ Dei, non tamen propinquum habere cupiunt, sed fugitant quantum in se est. Similem lo-

Amos 5. vers. 18. cum vidimus apud Amos, Væ optantibus diem Domini: ad quid vobis? nam caligo erit & tenebræ, non lux: & dies tristitiæ, non gaudium. Illic Amos prorsus similem causam agebat. nam Judæi falsa arrogantia inflati, putabant fieri non posse ut Deus ipsos desereret, qui fidem illis suam obstrinxerat. Dicit autem sic provocatum fuisse Deum illorum peccatis, ut jam professus ac juratus sit hostis. Sic etiam hoc loco, *Veniet, veniet Redemptor*, inquit Propheta: sed nihil vobis proderit: quin potius formidabilis erit ejus adventus. Scimus enim Christum non omnibus in salutem apparuisse, sed reliquiis duntaxat, & qui ex Jacob resipuerant, quemadmodum

Jesa. 10. v. 21, 22. dicit Jesaias. quum autem isti pervicaciter repellerent gratiam Dei, non mirum est si eos excludat Propheta à gratia Redemptoris. *Quis ergo sustinebit adventum ejus? & quis consistet in apparitione ejus?* quasi diceret, Frustra vobis blanditias facitis, & Deo etiam improperatis, quod Redemptorem promissum quasi in sinu suo occultum teneat: nam veniet suo tempore, sed sine profectu quantum ad vos. neque enim dabitur frui ejus gratia: quin potius nihil vobis afferet præter meros terrores. *Erit* enim *quasi ignis purgans*, inquit, *& quasi herba fullonum.* hoc posterius membrum tam in bonam partem quam in malam accipitur, sicuti melius liquet ex proximo versu. Scimus duplicem esse vim ignis, quia exurit & purgat: exurit quod vitiosum est, purgat autem aurum & argentum à scoriis. Non dubium est quin utrumque notare voluerit Propheta, quoniam proximo versu dicet Christum sessurum instar ignis, ut purget & excoquat filios Levi quasi aurum & argentum. Ergo respectu populi cum quo hactenus sermonem habuit, Christum docet fore igni similem, qui exuret ac consumet sordes illas. nam quamvis jactarent ore pietatem, scimus tamen inquinamenta fuisse Ecclesiæ Dei, ac dedecora: ideo oportuit ipsos igne perire. sed interea docet etiam Malachias non interituram prorsus Ecclesiam, quia *Dominus purgabit filios Levi.* Hic synecdochica est loquutio: sed tamen extenditur promissio hæc ad totam Ecclesiam, quoniam filii Levi erant quasi primitiæ: totus autem populus sub illa tribu Deo consecratus erat. hæc igitur ratio est cur filios Levi nominet potius quam totum populum: quasi diceret, etiamsi infecta sit ac polluta Ecclesia, tamen aliquid fore residuum quod Deus servabit, sed purgatum. Verba sunt quæ præterieram,

3. Et sedebit purgans & mundans argentum: & mundabit filios Levi, fundetque *(vel conflabit)* eos sicut aurum & sicut argentum: & erunt offerentes Jehovæ oblationem in justitia.

Dicit Propheta *sessurum Christum ad purgandos filios Levi:* quia etiamsi essent quasi flos & puritas Ecclesiæ, contraxerant tamen aliquid labis ex corruptela quæ invaluerat. Talis ergo erat contagio, ut non solum vulgus esset corruptum, sed ipsi quoque Levitæ, qui præire aliis debuerant, & qui erant in Ecclesia quasi exemplar sanctitatis. Quicquid sit, Deus promittit talem fore purgationem quam afferet Christus, & ita moderatam ut non consumat totum populum, sed purget electos, ac purget instar argenti, ut salvi maneant. Postea dicet, etiam Levitas ipsos opus habere examine ut mundentur: quia ne ipsi quidem careant sordibus, propterea quod permixti erant populo tam perverso, & qui prorsus à Lege & à timore & cultu Dei desciverat.

Da

Da omnipotens Deus, quando natura ita præcipites sumus ad perperam judicandum, ut discamus nos tibi subjicere, & ita placide acquiescere in tuis judiciis, ut patienter feramus quascunque nobis quotidie irrogas castigationes: nec dubitemus id fieri in salutem nostram: neque unquam tibi obstrepamus, sed demus tibi gloriam in omnibus rebus adversis: & ita studeamus mortificationi carnis nostræ, ut nos ipsos abnegando, teipsum profiteamur semper esse verum Deum & justum vindicem & Patrem nostrum: atque ita deficientes à nobis, nunquam tamen declinemus à puritate verbi tui, & sic retineamur sub jugo tuo, ut tandem fruamur ea libertate quæ nobis parta est per manum unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO DECIMA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. III.

Proxima lectione descripsit nobis Propheta Christi officium, ut hypocritæ sentirent se frustra conqueri de tarditate Dei, quasi ipsos in articulo necessitatis desereret. Cæterum, dixit opus esse purgatione non tantum in ipsa fæce populi, sed etiam in Sacerdotibus. unde apparet quam fuerint tunc res corruptæ in cunctis ordinibus. Interea videtur perstringere oblique hypocrisin non modo in vulgo, sed in Levitis: quia subest antithesis inter sacrificia quæ tunc solebant offerre, & quæ obtulerant patres ipsorum. Quum ergo dicit, *Offerent Domino* מנחה בצדקה, ostendit sacrificia eorum non fuisse legitima, quia ipsi polluti erant, ideoque non poterant rite litare Deo. Videmus ergo hic exprobrari Levitis quod polluerint cultum Dei, quoniam non offerrent justa sacrificia, sicuti in Lege sua præscripserat. Hoc autem non refertur ad externam speciem duntaxat, sed ad ipsos affectus, quod scilicet accederent ad Dei altare non bene præparati. Ratio loquendi satis trita est Hebræis, Offerre in justitia, pro Offerre sicuti decet, ita ut nihil sit vitiosum aut reprehensione dignum. In verbo etiam ישב notatur diuturna mora: quasi diceret Propheta, sordes altius esse infixas Levitis, quam ut uno die aut leviter abstergi queant. denique voluit hoc verbo exaggerare corruptum statum populi: nam si levis tantum abstersio suffecisset ad eluendas sordes, dixisset simpliciter, Purgabit & mundabit, & fundet vel conflabit: (utitur enim tribus illis verbis) sed, quemadmodum notavi, dicit *sessurum*, ut sit continuus in opere, & diu insistat, quoniam scilicet morbi inveterati non tam facile sanantur. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Postea adjungit,

4. Et grata erit Jehovæ oblatio Jehudah & Jerusalem, sicut à diebus antiquis, & sicut annis pristinis.

Hic versus ostendit, quanquam nuper loquutus sit de filiis Levi, hoc tamen spectasse ad populum: sed voluit restringere ad electos quod non debebat etiam ad omnes extendi. Fuerunt enim, ut vidimus & iterum videbimus statim, in populo illo multi reprobi: imo major pars prorsus defecerat. hæc igitur ratio est cur Propheta specialiter sermonem dirigat ad paucos illos residuos qui non exciderant. Cæterum, nominat *Jehudah & Jerusalem*, quoniam Tribus illa reversa erat in patriam: deinde sacrificia fiebant Jerosolymæ, sed non pro splendore antiquo. res enim erant valde attritæ inter miseros illos exules. Ideo Propheta ut addat animum fidelibus, dicit Templum quidem nunc esse ignobile, & cultum Dei, qualis illic peragitur, esse vilem & abjectum: non esse tamen cur despondeant animos tam Levitæ quam alii, quoniam rursus Dominus eriget Templi sui gloriam, & ostendet reipsa sibi placere quæ hominibus erant ludibrio. Sequitur,

5. Et appropinquabo ad vos in judicium, & ero testis velox contra præstigiatores, (*vel divinos*) & adulteros, & jurantes ad fallendum, & supprimentes mercedem mercenarii, viduæ & pupilli, (*aut viduam & pupillum*) & pervertentes peregrinum, & qui non timuerunt me, dicit Jehova exercituum.

Hic retorquet Propheta querimonias, quibus antehac usi sunt Judæi. est igitur antistrephon quum dicit, *Appropinquabo ad vos.* Nam hac calumnia gravabant Deum, quod absconderet se in latebris, & procul specularetur quæ fiebant in mundo, quasi populus quem elegerat non esset ei curæ. Volebant autem hoc modo Deum habere quasi mercenarium militem, qui præsto esset quoties aliquid accideret adversi, ut statim ad eorum nutum vel placitum armatus confligeret cum ipsorum hostibus. hoc ipsi volebant. Deus autem contrariam sententiam profert, *quod scilicet veniet in judicium:* & alludit ad impiam illam blasphemiam, ubi negabant Deum esse judicii, qui non se opponeret strenue vel citius hostibus ipsorum. O! Deus jam exuit naturam suam, quia nullum ejus apparet judicium. Ego, inquit, non obliviscar judicii mei quum ad vos accedam: sed, quemadmodum jam diximus, præter eorum expectationem. volebant enim Deum arma induere in suum commodum: Deus autem denunciat se illis fore hostem, quemadmodum etiam nominat se per os Jesaiæ. Simul autem dicit, *Ero testis velox.* opponit hanc celeritatem eorum calumniæ: dicebant enim Deum sedere pigrum & segnem, quoniam non statim, ut voluerant, proruperat contra exteros ad vindictam exercendam. dicit ex opposito, se fore satis celerem ubi res tulerit. Quoniam autem hodie etiam grassantur in mundo tales blasphemiæ, locus hic accommodandus est nobis in usum, ut sciamus Deum, quamvis ad tempus tardet vel conniveat, scire tamen suas opportunitates, ut appareat vindex scelerum, simulac opus fuerit. Sed semper timendum est, ne hæc festinatio ejus nobis in perniciem cedat, quia non accipit personas, ut improbitatem nostram foveat, & rigidus sit contra eos qui nobis infesti sunt. Videndum igitur est, ut dum expetimus præsentiam Dei, simul etiam sistamus nos ad ejus tribunal pura & integra conscientia. Postea enumerat quasdam species: sub quibus comprehendit scelera quibus impliciti erant Judæi. Primo loco nominat *Divinos*, vel præstigiatores. verum quidem est, inter alia superstitionum genera hoc nomen poni: sed quia hic solum legitur, non dubium est quin Propheta complecti voluerit omnes divinos, ariolos, & pythonicos, & quicunque tales sunt. Et adhuc altera est synecdoche: nam omnes corruptelas desi-

designat, quæ pugnant cum vero Dei cultu. Scimus enim Deum frenasse olim Judæos verbo suo, ne deflecterent ad incantationes & artes magicas, & quicquid tale est. In summa, ostendit tam crassis abominationibus tunc fuisse deditos, ut etiam ad incantationes, & præstigias diaboli, & artes magicas sese prostituerent. Secundo ponit *adulteros*, quo nomine designat omnem impudicitiam. tertio ponit *fraudes & rapinas*. Si autem probe expendimus, tres istæ species continent plenam violationem totius Legis. Consilium Prophetæ minime ambiguum est: vult enim ostendere, quam perverse expostulent cum Deo, quia centies perire debuerant, quum essent apostatæ, quum essent obscœnis libidinibus dediti, quum essent crudeles, avari, perfidi. Hæc objurgatio etiam commonefacere nos hodie debet, ne provocemus judicium Dei adversus alios, interea autem nobis blandiamur. Quoties ergo confugimus ad Dei opem, & petimus ut nobis succurrat, meminerimus cum esse justum judicem,& qui personas non respicit. Ita fiet, ut quisque dum implorat judicium Dei, suus ipse sit judex, & præveniat cognitionem quæ ipsi metuenda est. Ergo ne Deus armetur in nostrum exitium, sollicite examinemus vitam nostram, & teneamus regulam examinis quæ hic præscribitur à Propheta: incipiamus à cultu Dei: deinde veniamus ad scortationes, adulteria, & quicquid pugnat cum vera castitate: postea transeamus etiam ad rapinas, ad fraudes. Nam si puri erimus ab omni superstitione, si caste & pure nos custodierimus, si etiam abstineamus ab omnibus rapinis, ab omni crudelitate, haud dubie probabitur Deo vita nostra. Et ideo in fine versus Propheta addit, *non timuerunt me.* nam ubi regnant libidines, & rapinæ, & fraudes, & corruptelæ quæ vitiant cultum Dei, satis patet nullum esse Dei timorem: sed homines quasi furere excusso jugo, etiamsi millies prætendant nomen Dei. Quod dicit *de pupillis, & viduis, & peregrinis*, amplificat scelerum atrocitatem, quia scimus pupillos, & viduas, & peregrinos esse sub fide & tutela Dei, quoniam expositi sunt hominum injuriis. Ergo quisquis pupillos diripit, & viduas infestat, & peregrinos opprimit, ille videtur quasi data opera bellum inferre Deo, qui pollicitus est eos fore tutos sub umbra manus suæ. Quod ad verba spectat, durum est si dicamus supprimi mercedem viduæ & pupilli. Potest igitur esse verborum inversio, quod evertant viduas, pupillos, & peregrinos. Sequitur,

6. Quia ego Jehova non muto, *(alii vertunt, non mutor: & ad rem ipsam parum interest)* & vos filii Jacob non estis consumpti.

Hic clarius refellit Propheta ac compescit impiam illam proterviam populi. Deus enim postquam dixit se venturum, & missurum redemptorem; sed non fore talem, ut Judæis satisfaceret: nunc jus suum sibi vindicat. dicit *se non mutari, quia sit Deus.* Nomine Jehovæ ratiocinatur à natura sua Deus: se enim tacite mortalibus opponit, quemadmodum vidimus postrema lectione. Nec mirum est si Deus hic à se procul repellat omnem inconstantiam, quum Balaam ille impostor coactus fuerit celebrare immutabilem Dei perseverantiam in justitia: Neque enim
Num. 23. vers. 19. est Deus, ut mutetur quasi homo, inquit, aut variet, Num. 23. Jam ergo tenemus vim hujus vocis, *Ego Jehova.* Sed addit explicative, *non muto*, vel non mutor. nam si active legimus *non muto*, idem manebit tamen sensus, quod scilicet Deus maneat in suo proposito, neque huc & illuc flectatur: quemadmodum homines pœnitet suscepti consilii; & quia venit illis in mentem quod ante non cogitaverant, vellent esse infectum quod jam fecerunt, & quærunt novos retractandi modos. Deus negat quicquam simile in se reperiri, *quia sit Jehova, & non mutet*, vel non mutetur. Posterius membrum potest varie accipi. כלה Hebræis significat in prima conjugatione Consumi: in Pihel significat Complere, vel finem facere. & hic sensus melius congrueret, nisi quod ratio Grammatica potius exigit, ut sit verbum primæ conjugationis. Si posset ferre Grammatica, melius hoc quadraret, Vos filii Israël non fecistis finem: quare? à diebus patrum vestrorum, &c. uno igitur contextu legendus esset versus qui mox sequitur. Sed contenti simus recepta lectione. Duplex tamen adhuc potest elici expositio. Nam ו copula potest resolvi in adversativam particulam, Quamvis nondum estis consumpti, ego tamen non mutor: quasi dictum esset, Ne putetis vos elapsos esse, quamvis diu pepercerim vobis & vestris peccatis. Quamvis ergo nondum sitis consumpti, sed toleraverim vos in tanta pravitate, ego tamen maneo Jehova, neque ingenium muto, & tandem experiemini me esse justum judicem: quamvis non exequar statim vindictam meam, sed pœnæ vel suspensæ hæreant, vel quasi sepultæ jaceant, tamen ostendet exitus me non esse propterea mutatum. Sed videtur Propheta hic potius objicere ingratitudinem Judæis, quod Deum crudelitatis accusent, vel socordiæ, quia non ipsis statim opituletur: interea autem non reputent secum, ideo se manere superstites, quia Deus habuerit rationem suæ naturæ potius, quam rependere voluerit quod meriti erant. Hæc igitur summa est, *Ego Deus qui non mutor.* vos autem annon oportuit in vobis agnoscere admirabilem illam tolerantiam, qua vobis peperci? qui enim factum est, ut non perieritis, & innumeræ mortes vos absumpserint? quomodo adhuc agitis superstites? An quia probe vos erga me gessistis, ut debuerim curam vestri gerere? Imo est hoc quasi portentum, quod non fulminaverim contra vos, ut fueritis pridem consumpti. Videmus ergo ut illis exprobret ingratitudinem, quia ipsum accusent, quod non statim armatus prosiliat in ipsorum defensionem. Nam excipit, si tam esset rigidus & vehemens, non potuisse ipsos subsistere, quia continuis seculis non desierant interitum sibi accersere, sicut mox sequitur: Dicit enim,

7. A diebus patrum vestrorum declinastis à statutis meis, *(vel edictis)* & non servastis: revertimini ad me, & revertar ad vos, dicit Jehova exercituum. & dixistis, In quo revertemur?

8. An diripiet homo Deum, *(vel deos, vel judices)* quia vos diripuistis me? Et dixistis, In quo diripuimus te? *(vel expilavimus?)* In decimis, & oblationibus.

Clarius exequitur Propheta quod attigerat, nempe mirum esse quod non periissent olim Judæi, quia non destiterant in se Deum provocare. Hoc igitur clarius nunc illis objicit: *A diebus patrum vestrorum*, inquit, *declinastis.* auget eorum damnationem hac circumstantia, quod non cœperint nuper ab officio discedere, sed continuaverint per multas ætates suam contumaciam, quemadmodum & aliis etiam locis tam Prophetæ quam Apostoli idem illis objectant: Vos incircumcisi corde non destitistis resistere Spiritui sancto sicut patres vestri: *Actor. 7. vers. 51.* &, Nolite obdurare corda vestra sicuti & patres vestri: *Psal. 95. vers. 8.* In justitia patrum vestrorum ne ambuletis. sed nolo colligere testimonia, quæ satis frequenter occurrunt, & nota esse debent. Tenemus nunc consilium Prophetæ, quod scilicet jam seculis pluribus perrexerint

Judæi

Judæi in sua impietate & sceleribus, & tamen non fuerint pro meritis suis à Deo tractati: quoniam pro inæstimabili sua bonitate & indulgentia suspenderit rigorem suum, ne mox, ut digni erant, in ipsos animadverteret. Hinc apparet quam præpostere fuerint non solum morosi & superbi, sed etiam furiosi contra Deum, qui arguerunt eum tarditatis, quum tamen vere se Deum probasset erga eos, diuturna illa patientia. Quod dicit, *& non servastis*, ad amplificationem valet. magis enim exprimit Legis suæ contemptum: quasi diceret non solum fuisse transgressores, sed crassa pervicacia sic descivisse à Lege, ut pro nihilo ducerent calcare præcepta Dei sub pedibus. Jam hortatur eos ad pœnitentiam, & comiter occurrit, atque affirmat se fore illis propitium & placabilem, si resipuerint. Hactenus eos asperius objurgavit, quia duræ illæ cervices opus habebant tali castigatione. Nam si humaniter & blande eos hortatus esset Propheta, vel calcitrassent vel objectassent cornua. Oportuit igitur subigi illam ferociam, quæ reddebat eos prorsus indociles. Hoc fecit Propheta: nunc mitigat illam duritiem sermonis, non respectu omnium, sed si qui adhuc sanabiles sint in populo vult eos experiri: & ideo offert illis reconciliationem cum Deo: quasi diceret, Etiamsi tot modis pervicaciter Deus à vobis fuerit offensus, etiamsi repudiaveritis ejus gratiam, & indigni sitis prorsus quos jam respiciat: tamen redite, ipse occurret vobis. Diximus alibi omnes exhortationes fore irritas nisi accedat spes veniæ. Nam si Deus præcipiat, ut redeamus in viam, nunquam tangentur animi nostri, imo refugient potius, nisi speremus ipsum fore exorabilem. Hanc rationem nunc tenet Propheta, quum in persona ipsius Dei promittit veniam si ex animo Judæi resipiscant. Nam Deus ad nos redire dicitur, ubi definit pœnas exigere de peccatis nostris, & deposita persona Judicis, Patrem se erga nos declarat. Scimus Deum nunquam accedere, neque discedere. nam qui implet omnia, non movetur loco: deinde scimus etiam in ipso nos esse, & vivere: sed externis signis declarat se à nobis alienum, & iisdem etiam declarat se propitium. Nam si nos dignatur & proventu frugum, & pace, & aliis benedictionibus, dicitur nobis propinquus esse: ubi autem laxat frena iræ suæ contra nos, vel exponit nos Satanæ & hominum libidini, dicitur à nobis remotus esse. sed hoc etiam satis tritum est, ideo non immoror longius. Hoc valet promissio qua nunc utitur Propheta, Deum paterni favoris signa ostensurum Judæis, si modo ipsi sint tractabiles: sed per ipsos stare, quominus beneficiis ejus sentiant ipsum esse Patrem, quia opponant, quemadmodum dicit Jesaias, peccata sua, quæ impediunt cursum illius beneficentiæ, ad quam ultro propensus esset. Quod autem jubet eos reverti, inde Papistæ nimis stulte colligunt, esse igitur in libero hominis arbitrio pœnitentiam. Nam exigit Deus quæ supra vires nostras sunt: & tamen non est cur queramur nimis grave onus nobis imponi. respicit enim non quid possimus, vel quid ferat facultas nostra, sed quid debeamus, & quale sit nostrum officium. Quanquam ergo non poterit quispiam proprio motu ad Deum converti, non est propterea excusabilis, quia videndum est unde sit defectus: & quemadmodum jam dixi, utcunque impotentiam suam obtendat homo, non tamen ideo effugiet quominus obstrictus sit Deo, etiamsi plus ab eo exigitur, quam præstando sit. Sed de hac loquendi forma etiam alibi sæpius dictum fuit. Summa huc redit, homines non injusto rigore Dei, sed propria culpa semper esse miseros. Sequitur, *Dixistis, In quo revertemur?* Hoc adhuc signum est contumaciæ, ubi respondant homines se non videre ubi erraverint, & ideo conversionem frustra à se postulari. nam huc tendunt populi verba, *In quo revertemur?* hoc est, Quid à nobis flagitas? Neque

Jesa. 59. vers. 2.

enim sumus nobis conscii ullius defectionis: Deum coluimus ut decebat: nunc si officia nostra ab ipso repudiantur, non videmus cur tam præcise nos urgeat. ergo ostende in quo deliquerimus, quia conversio supervacua erit, donec convicti fuerimus vel apostasiæ, vel eorum scelerum, quæ Deus in nobis velit persequi. Respondet hic Propheta, *An homo diripiet deos?* Quod vertunt quidam, An homo debet Deum fraudare? nimis coactum est, & remotum à Prophetæ verbis: & corrumpunt genuinum sensum. neque enim video quid possit inde elici, An debet homo Deum fraudare? Sed manent duo sensus tolerabiles. Prior est, An homo fraudat deos suos? Nomen אלהים quamvis sit pluralis numeri, refertur ad unicum Deum, ut satis notum est. sed etiam idolis est commune: & hoc loco videtur mihi Propheta conferre Judæos cum Gentibus, ut eorum impietas melius pateat. Huc etiam tendit Jeremias, quum dicit secundo capite, Ite, & lustrate insulas, an est gens quæ mutaverit deos suos: & tamen non sunt dii. Quum sua cæcitas & obstinatio Gentes teneret in tenebris, ut deos colere pergerent quibus assuefactæ erant, fuit hoc fœdissimum scelus in Judæis, quod edocti se colere verum Deum, tamen subinde abrepti improba levitate appeterent novos cultus: quasi vellent sibi fabricare alium Deum. Sic etiam hoc loco videtur Propheta adducere Gentes in medium, quod exemplum Judæis præberent, quia scilicet defungerentur erga suos deos; Judæi autem contemnerent summum & unicum Deum: Ecce, inquit, circuite totum mundum, non reperietis tam effrenem licentiam in gentibus, qualis inter vos grassatur: illæ enim obsequium aliquod reddunt diis suis, & sacrilegium illis est abominabile; vos autem me fraudatis. An ego inferior sum idolis? vel deterior est mea conditio, quam illorum? Alii אלהים accipiunt pro Judicibus, ut etiam vocantur Judices Dii. Sed non videtur convenire sensus ille propter nomen Adam. Quoniam ergo hic generaliter ponitur nomen Hominis, non dubito quin Propheta significet quod jam dixi, nempe incredulos etiamsi demersi sint in tenebris, reverentia quadam teneri, ut cœleste numen metuant, neque audeant illudere, ubi nomen solum Dei in medium prodit. Quum ergo vigeat inter incredulos illa modestia, an excusabilis erit improbitas sancti illius populi, qui nutritus fuerat in Lege, & cui Deus semper illuxerat per Legis suæ doctrinam? Postea adjungit, *Quia vos diripuistis me: & dixistis, In quo diripuimus te? In decimis, & oblationibus.* Hic Propheta rursus coarguit obstinationem populi. fuit quidem hæc hypocrisis, sed tam crassa, ut impudentia vinceret. Nam quod quærunt *in quo Deum fraudaverint* vel expilaverint, hoc pueris ipsis notum erat. scimus enim, & jam vidimus alibi, tunc avaritiam dominatam fuisse apud eos, ut quisque propriis commodis addictus negligeret Templum, & Sacerdotes. Quum ergo palam essent sacrilegi, cujus pervicaciæ est, quærere in quo Deum fraudaverint? res enim palam est, ac vulgaris, ut pueri ipsi ferre possint judicium. Deus tamen satis habet uno verbo eos convincere, quod scilicet in decimis & primitiis ipsum fraudent: non quod aliqua ad eum utilitas perveniat ex oblationibus, sicuti nulla re indiget; sed quia suum merito vocat ac censet, quod destinat in cultum suum. Quoniam ergo ordinem illum instituerat apud Judæos, ut alerentur ex decimis Sacerdotes, & pars etiam erogaretur pauperibus: quoniam volebat Deus sibi offerri & primitias, & alia omnia, ut assidue homines reducerent in memoriam, omnia se illi debere, & sacra esse quæcunque ex ejus manu percipiebant: ideo prius vocavit panem suum, qui in mensa erat repositus, & sacrificia etiam vocavit cibos suos, quasi ederet & biberet. Sed quemadmodum jam dixi, debemus finem respicere: quia volebat hoc modo coli, simul

Jerem. 2. vers. 10.

simul etiam oportuit illi servari quasi proprium, quicquid ad eum colendum spectabat. Hæc igitur ratio est cur nunc queratur se fraudari in decimis. Cæterum, scimus nunc alia sacrificia nobis præscribi. nam post invocationem & laudes, simul etiam jubet, ut subveniamus pauperibus & egenis. Non dubium igitur est, quin Deus à nobis spolietur jure suo, ubi maligni sumus erga pauperes, ubi etiam negamus illis subsidium in necessitate. Injurii quidem sumus hominibus & crudeles: sed crimen nostrum longius procedit, quod scilicet simus infidi depositarii. Deus enim hac lege liberalius erga nos se gessit, ut perveniret ex nostra abundantia aliqua portio ad pauperes: & quia consecrat in eorum usum quod nobis abundat, ideo sacrilegi sumus quoties non reddimus fratribus nostris quod Deus jubet, quia scimus interponi ejus nomen, sicuti dicitur, Qui pauperi largitur, (*Prov. 19. vers. 17.*) fœneratur Deo.

Da omnipotens Deus, quum dignatus fueris nos eligere tibi in sacerdotes, non qui victimas pecudum offeramus, sed qui tibi sacri simus cum omnibus nostris, ut studeamus qua decet alacritate recedere ab omni immunditia, & purgare nos ab omnibus inquinamentis, ut sacro hoc sacerdotio erga te fungamur, & ita nos caste & pure erga te geramus, ut abstineamus ab omni maleficio, ab omni fraude, & ab omni sævitia erga fratres nostros: & ultro ac citro ita versemur inter nos, ut testemur tota vita te vere nobis esse patrem, qui nos regis Spiritu tuo, & vera ac sancta vigeat inter nos fraternitas: atque innoxie inter nos degamus, ut quisque jus suum alteri reddat: & ita etiam probemus nos esse membra unigeniti Filii tui, ut tandem agnoscat nos quum apparuerit in redemptionem suorum, & colligat nos in regnum suum cœleste, Amen.

PRÆLECTIO UNDECIMA
IN
MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. III.

9. Maledictione vos maledicti estis, & me vos diripuistis tota gens.

PRosequitur Malachias eandem sententiam. Respondet enim Dei nomine Judæis, quod injuste querantur de immodico ejus rigore, quandoquidem totam malorum culpam ipsi sustinent. per concessionem igitur dicit maledictos quidem ipsos esse, sed adjungit hoc contingere ipsorum merito: quasi diceret, Esto. nam audiebantur assiduæ illæ lamentationes, Quid sibi vult Deus, quod sine fine & modo nos affligit? Deus ergo concedit illis quod solebant odiose referre: sed ex opposito dicit, *vos etiam me diripuistis:* quid mirum si maledictio mea vos consumit? Quum ergo expilatus à vobis fuerim quantum in vobis erat, ego rependo vobis justam vicem. neque enim æquum est, ut largus sim aut beneficus erga vos, dum ita me fraudatis, & rapitis quæ mea erant. Summa huc redit, verum quidem esse quod Judæi deflebant, nempe esse maledictos: sed quærendam esse causam. sibi autem volebant ignosci rapinas & sacrilegia, quibus fraudabant Deum. Atqui objicit Deus se sumere justam de ipsis ultionem, quod scilicet ipsos consumat inopia & egestate, quando tam maligne reddiderint quod debebant. Dicit, *tota gens:* qua particula aggravat crimen Judæorum, quod scilicet non pauci essent obnoxii sacrilegio, cujus meminit, sed à minimo usque ad maximum certatim omnes raperent decimas & oblationes. Hinc sequitur, non excedere modum Dei vindictam, quum esset quasi publica conspiratio ~~omnium, neque vel decem~~, vel centum essent impliciti hoc crimine; sed totus populus, quemadmodum dicit. Sequitur,

10. Adducite omnes decimas (*vel totas*) ad domum thesauri, (*vel ad repositorium*) & sit cibus in domo mea: & probate me nunc in hoc, dicit Jehova exercituum, annon aperiam vobis fenestras cœlorum, depromam vobis benedictionem, ut non sit sufficientia. (*vel ut non sit modus sufficientiæ.*)

Concludit tandem eos nihil proficere jurgando, sed optimam rationem illis paratam esse, si studeant redire cum Deo in gratiam. Postquam ergo repulit injustas eorum criminationes, nunc rursus ostendit illis remedium quod prius attigerat, nempe si bona fide agant cum Deo, fore ipsis liberalem, & benedictionem ejus illis promptam fore & expositam. hæc summa est. Satis autem convicti fuerant suæ rapacitatis, quod scilicet subducerent oblationes & decimas. Quum jam hoc sacrilegium satis notum esset, nunc quasi litem æstimat Propheta, ut loquuntur: sicuti solet fieri ubi reus damnatus est, ac causa est cognita, ut scilicet qui fraudatus est, recuperet jus suum. Sic etiam nunc cum Judæis agit Deus: *Adducite*, inquit, *ad repositorium*, (nam hoc valet domus thesauri vel annonæ) *adducite omnes decimas*, vel totas. Hinc colligimus non prorsus negasse ipsos decimas Sacerdotibus, sed fraudulenter solvisse, vel dimidia ex parte, vel ita ut quicquid poterant sibi retinerent. Neque enim supervacuum est quod dicit, *adducite omnes*, vel totas. Volebant igitur ita decimas solvere, ut contenti essent Sacerdotes dimidia parte tantum, & ita illuderent Deo: sicuti hypocritæ semper arrogant sibi titulum, & ita student defungi, ut non palam appareat eorum perfidia: sed interim non pudet eos suæ licentiæ, qua illudunt Deo, quemadmodum insigne exemplum hic nobis profertur. Videmus ergo non esse novum vel insolitum, si homines Deo sua officia imputent, & interea manifeste eripiant ei quod suum est, & ad se transferant: manifeste dico, quoniam satis apparet eorum impietas, etiamsi velo simulationis sit obducta. Postea adjungit, *sit cibus in domo mea.* Alibi hanc loquendi formam exposuimus: & postrema lectione Propheta de cibo etiam Dei loquutus est, non quod indigeat Deus cibo & potu, sed quia ejus censeri debet quicquid sibi dicavit. Diximus autem fuisse hoc nostra causa præceptum, ut offerrent Judæi & panem & victimas, & quicquid tale est: deinde ut epularentur Jerosolymæ velut in conspectu Dei. Quid enim magis optabile est, quam ut Deus in medio nostri habitet? quod etiam toties in Lege repetitur. Hoc autem familiarius non potest nobis exprimi, quam ubi Deus quodammodo se statuit nobiscum in mensa, acsi esset conviva noster, qui vellet eodem pane, & aliis alimentis nobiscum vesci. & ideo in Lege dicitur, (*Deut. 12. vers. 18.*) Epulaberis & lætaberis coram Deo tuo. Jam quia Deus, ut dictum est, non indiget cibo & potu: deinde

quia pro sua crassitie homines ad superstitionem plus æquo sunt propensi: ideo ne quid terrenum Judæi imaginarentur de ipso Deo, substituit Sacerdotes & pauperes in locum suum. Et hæc ratio temperamenti notanda est, quia Dominus ab una parte voluit familiariter ad se allicere homines, sed ab altera parte voluit attrahere sursum in cœlos, ne quid indignum illi affingerent, quemadmodum fieri solet, atque nimis vulgare est. Sed interea sacrilegium rursus traducit, quum seipsum cibo privari conqueritur. *Sit ergo cibus in domo mea: & probate me nunc in hoc, dicit Jehova, si non aperuero* &c. Confirmat quod prius dixit, sed pergit tamen in promissione: quia quum se probationi subjicit, secure calumniam eorum repellit, quod scilicet dicerent absque causa se inedia confici, & Deum quasi mutasse naturam, quod non daret largum proventum frugum. Deus ergo uno verbo ostendit sibi fieri injuriam, quia probationem vel examen admittit: quasi diceret, Si placet litigare, facile absolvar, quia si adduxeritis mihi decimas, & quidem integras, statim proveniet vobis magna frugum omnium ubertas. hinc igitur patebit me non esse auctorem sterilitatis, sed causam oriri à vestra malitia, quod scilicet sacrilegi estis in me privando. Postea addit, *si non aperuero vobis fenestras cœli.* Hoc primum est in terræ fertilitate, ut cœlum terram inebriet, quemadmodum loquitur Scriptura. Et
Deut. 28. vers. 23. ideo minatur Deus in Lege cœlum fore ferreum, & terram æneam, quia est mutuus quidam consensus inter cœlum & terram: & alibi per Prophetam dicit,
Hos. 2:22. Cœlum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum & triticum, & frumentum & triticum exaudient homines. Nam ubi nos urget fames, clamamus ad panem & vinum, quando videtur quodammodo inclusa esse vita nostra in illis subsidiis. Si penuria sit vini, & tritici patimur repulsam, vinum etiam & triticum clamant ad terram. Quare? nam ex ordine divinitus posito, appetunt quasi erumpere. Ubi autem clausis terræ visceribus neque frumentum, neque vinum possunt oriri, tunc etiam frustra terram invocant. Eadem est terræ ratio: nam terra ubi arida est, quasi famelica ad cœlum clamat: si autem negatur pluvia, cœlum videtur repudiare terræ vota. Ergo Deus hoc loco ostendit terram non posse producere spicam unam tritici, nisi succum vel humorem suppeditent cœli. Potuit quidem Deus ab initio terram humectare absque pluvia, quemadmodum refert Moses: sed tunc vapor supplebat vicem pluviæ. Quamvis ergo naturaliter defluat pluvia, monemur hoc loco Deum ipsum pluere. hoc primum est. Sed quia non sufficeret pluvia ipsa, adjungit Evaginabo. ריק enim proprie est Evaginare. sed quoniam asperior esset metaphora, recte vertunt quidam, Depromam. Dura est etiam illa interpretatio, Evacuabo benedictionem: imo evertit sensum. Sequamur ergo quod primo loco attuli, depromi vel palam exeri benedictionem à Deo, ubi terra officio fungitur, & ferax est vel fructuosa. Videmus ergo ut Deus non uno tantum modo liberalis sit erga nos, sed velit per certos gradus nos sentire suam beneficentiam. Pluit igitur è cœlo, ut emolliat terram, quo possit in sinu suo triticum fovere: deinde è visceribus suis proferre, quemadmodum si mammas nobis porrigeret. Ad hæc benedictionem suam Deus exerit: facit enim ne inutilis sit pluvia. Addit, עד בלי די. Quidam vertunt, Ut non sit sufficientia, hoc est, ut horrea & cellæ non capiant tantam copiam. Eliciunt igitur hunc sensum, tantam fore ubertatem, vel tam largum proventum, ut cellæ non sint futuræ satis capaces. Alii autem vertunt, Absque modo sufficientiæ. די proprie significat sufficientiam, vel quod opus est: sicuti יד inversis literis. Sed quantum ad rem spectat, parum est discriminis. Conveniet igitur etiam hæc interpretatio, Absque sufficientia, id est, non respiciam quid vobis opus sit, ut sit quasi demensum, sed erit ubertas quasi superflua. Sequitur,

11. Et increpabo vobis devorantem, & non corrumpet vobis fructum terræ: & non abortiet vobis vitis in agro, dicit Jehova exercituum.

Jam rursus confirmat Deus se non una tantum in specie nobis esse beneficum. Posset quidem quotidie nobis victum erogare, quemadmodum scimus aluisse populum suum in deserto: sed vult semen putrescere in terra, vult germinare, & postea vult successu temporis crescere, donec surgat in spicas. Postea adhuc multum est periculi: imo obnoxium est triticum variis incommodis donec in horreum colligitur: nam & locustæ, & vermiculi, & rubigo, & aliæ pestes triticum infestant. ideo ut melius commendet Deus suam beneficentiam erga homines, enumerat hic varios modos conservandi victus, quia non satis esset semen germinasse, deinde apparuisse signa magni proventus in ipsis spicis, & in ipsa densitate: sed necesse est etiam spicas ipsas, donec maturitas accesserit, divinitus conservari, quia statim obreperent ab una parte bruchi, locustæ, & vermiculi, & alia animalcula quæ triticum in agris devorant: deinde etiam instarent procellæ, & grandines, & rubigo, & aliæ labes, ut jam dixi. Hic ergo Deus ostendit se assidue curam nostri gerere, & singulis diebus ac noctibus præstare officium boni & seduli patrisfamilias, qui semper pro suis excubat. Nam sub nomine Comedentis comprehendo omnes corruptelas, quibus videmus obnoxiam esse segetem. Ideo dicit, *Non corrumpet fructum terræ, & non orbabit vitis in agro vobis.* שכל proprie significat Orbare, vel privare. Sed quoniam lectio dura esset, Non orbabit vitis; ideo vertunt, Vitis non abortiet: quod mihi non displicet. *Non abortiet* igitur *vobis vitis in agro, dicit Jehova exercituum.* Sequitur,

12. Et beatos dicent vos cunctæ gentes, quia eritis vos terra desiderii, (*desiderabilis*) dicit Jehova exercituum.

Versus hic desumptus est ex Lege, ubi inter alia promittit Deus tam felicem statum electi populi fore, ut gentes ipsæ agnoscant in illo Dei benedictionem. Subest interea antithesis, quoniam eo miseriæ prolapsi erant, ut essent quasi detestabiles gentibus,
Deut. 18. vers. 1. quemadmodum & Lex etiam illis denunciat, Si custodieris præcepta mea, omnes gentes beatum te dicent: si autem me contempseris, eris ludibrio omnibus gentibus, omnes concutient caput, & movebunt labra, imo horrebunt ad miseriæ tuæ aspectum: & quisquis audiet, aures ei tinnient. Quoniam ergo Judæi quasi tabidi erant in suis malis, ideo dicit Propheta, si conversi fueritis, non abolita est illa felicitas, quam vobis Deus pollicitus est: habet eam in manu sua repositam, sed instar thesauri: quemadmodum etiam dicitur in Psal., Quam magna est Psal. 31.
multitudo bonitatis tuæ! sed abscondita est timentibus te. vers. 20. Significat igitur Deus se nolle prostituere benedictionem suam canibus & porcis: sed filiis suis, qui scilicet morigeri sunt, semper esse paratam. *Vos* igitur *dicent gentes beatos, quia vos eritis terra desiderii.* Hæc etiam promissio ex Lege sumpta est, ubi dicit Deus se non frustra segregasse terram illam à reliquis, quoniam futura esset exemplar vel imago bene-

beneficentiæ ipsius in toto orbe. Scimus quidem Deum semper fuisse liberalem etiam erga omnes populos, ita ut saturati etiam fuerint abunde ejus alimentis: sed terra Israël vocatur Desiderabilis, quia speciale theatrum est beneficentiæ Dei, non modo in cibo & potu, sed etiam in aliis præstantioribus beneficiis. Nunc addit,

13. Invaluerunt contra me verba vestra, dicit Jehova: & dixistis, In quo loquuti sumus contra te?

14. Dixistis, Frustra servitur Deo, & quæ utilitas? quia custodivimus custodiam ejus, & quia ambulavimus supplices (*vel humiles: in obscuro vultu, ad verbum*) coram facie Jehovæ exercituum.

15. Et nunc beatos dicimus superbos, &c.

Hic rursus expostulat Deus cum Judæis de impia & nefanda blasphemia, quod scilicet dicerent ipsum frustrari suos cultores, & nullum esse apud eum boni vel mali discrimen, quia promiscue benefaciat improbis, & piis: deinde negligat quicquid præstatur ei obsequii. Dicit autem *invaluisse verba ipsorum*: quo petulantiam denotat: quasi diceret, *Vous avez gagné le plus haut.* Nam חזק est Prævalere. Significat igitur talem fuisse protervìam inter Judæos, quæ nullis rationibus posset compesci: quemadmodum videmus homines ubi semel abrepti sunt sua amentia & rabie, vociferari, ita ut locum non relinquant vel monitionibus, vel sanis consiliis. Initio obmurmurant, & tantum audiuntur susurri: sed ubi acquisierunt sibi licentiam, tunc quemadmodum dixi, emittunt furiosos suos clamores in cœlum. Hoc crimen nunc coarguit Propheta, quum dicit *Judæos clamitando invaluisse contra Deum.* Jam iterum excipiunt, *In quo loquuti sumus contra te?* Apparet ex tot repetitionibus, hypocrisin, quæ conjuncta erat cum impudentia, non potuisse facile corrigi in populo illo tam præfracto. Debuerat enim statim illis in memoriam venire, quod tam scelerate damnaverant Deum. Sed hic quoque nullam culpam agnoscunt: Quid tibi vis? perinde est acsi Prophetam vellent trahere in judicium, quod illos calumniose accuset, in quo nullius vitii sibi conscii sint. Subjicitur ratio cur dicat *invaluisse eorum verba contra Deum*, hoc est, ipsos nimis audacter & furiose maledixisse Deo, nempe *quia dixerunt frustra Deum coli.* Putabant se perfecte Deum colere: & hoc erat illis falsum principium, quemadmodum hypocritæ semper arrogant sibi plenam sanctitatem, neque sustinent fateri mala sua: etiamsi conscientia eos pungat, tamen & seipsos decipiunt vanis illecebris, & semper conantur obducere aliquid, ne discooperiatur eorum dedecus apud homines. Sibi igitur, Deo, Angelis & hominibus fucum facere vellent hypocritæ. ubi autem hac confidentia inflati sunt, quod Deum pure & sancte, & absque ullo vitio coluerint, quod etiam careant omni macula, nisi Deus pro voto ipsos tractet, nisi se eorum arbitrio subjiciat, produnt suam virulentiam quæ latebat prius. Nam si prospere habeant, Deus plenis buccis ab ipsis benedicitur: verum simulac subtrahit manum suam, & vult eorum tolerantiam probare, illic quemadmodum dixi, ostendunt quales sint Dei cultores. Nam in cultu Dei hoc est præcipuum, ut homines seipsos abnegent, & se tradant ei regendos, neque obstrepant siquando eos humiliet. Ergo videmus quomodo convitiati fuerint Judæi Deo, quod scilicet persuasi fuerint se satisfecisse officio suo, quod tamen erat falsissimum: deinde quod non poterant se subjicere Deo, & jugum ejus subire: quod non reputabant quam variis modis provocassent iram Dei, quam justas & multiplices causas habeat castigandi suos, etiamsi nihil deliquerint. Quum ergo nihil horum expenderent, hinc factum est, ut putarent ipsum sibi esse iniquum. *Frustra* ergo *servitur Deo.* Diximus has cogitationes venire interdum fidelibus in mentem: sed opponunt obstaculum, ut decet. Judæi autem quasi victores, evomebant has blasphemias contra Deum, *Frustra servitur Deo: quæ utilitas?* inquiunt. *nam custodivimus custodiam ejus, ambulavimus obscuri*, vel humiles, *coram Jehova exercituum:* & tamen cogimur *vocare beatos superbos*, id est, impios. Hic Deum accusant dupliciter, quod scilicet nullam recipiant mercedem suæ pietatis, quum probe erga Deum fuerint defuncti: deinde quod melius sit impiis ac Dei contemptoribus. Videmus ergo odiose ab ipsis exaggerari Dei injustitiam, saltem quam ipsi sibi fingebant, nempe quod frustretur justos mercede qua digni sunt: deinde quod arrideat impiis & sceleratis, quasi ipsos foveret, & quasi vellet magis exasperare dolorem servorum suorum, dum fideliter ipsum colendo, vident tamen hoc fieri frustra: quoniam dissimulet Deus se respicere ad eorum obsequia. Quod autem diximus tentari etiam bonos hac cogitatione, non mirum est, quando res ita confusæ sunt in mundo: sicuti etiam dicit Salomon, Omnia pariter evenire justo, & impio, immolanti victimas, & non immolanti: unde terra impietate & contemptu referta est. Occasio igitur nobis offertur & indignationis, & obtrectationum: sed quoniam Deus consulto examinat fidem nostram rebus ita turbatis, meminerimus opus esse patientia. Quanquam non satis est subjicere nos judicio Dei, nisi etiam reputemus juste nos affligi: & quamvis demus probitati operam, tamen multa vitia in nobis hærere: nos aspersos esse multis maculis, quæ provocant in nos iram Dei. Discamus igitur reputare qualis sit vita nostra: deinde meminerimus plures esse causas, cur Deus nos interdum asperius tractet. sic fiet, ut statim cessent omnes obtrectationes, deinde ut animi nostri sint compositi ad obedientiam. Denique illa consideratio compescet quicquid in nobis est contumaciæ, ne aut pravæ nostræ cogitationes aut verba contra Deum prævaleant.

Eccl. 9: 2.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus tot & tam varias causas tibi præbere, cur subducta tua benedictione te infestum nobis ostendas: da, inquam, ut patienter feramus tua flagella, quibus nos castigas: deinde ut etiam proficiamus sub tuis ferulis, & sic pugnemus contra omnes pravos nostros affectus, & carnis corruptelas, ut capaces simus tuæ paternæ beneficentiæ, quam nobis offers: deinde ut sic gustemus tuam bonitatem, quæ nobis exposita est innumeris modis, ut retineat nos in studio pietatis. Postremo sic consecratæ sint nostræ linguæ ad celebrandum judicium tuum, & laudandam justitiam, ut quicquid nobis acciderit, semper te colamus tota vita ut patrem: & prædicemus etiam tua erga nos beneficia, & fateamur nos merito plecti, quoties nos tua severitate persequeris, donec tandem perveniamus ad beatam illam quietem quæ nobis erit malorum omnium finis, nec modo ingressus in vitam, sed in plenam gloriam & felicitatem, quæ parta est nobis sanguine unigeniti Filii tui, Amen.

PRÆLECTIO DUODECIMA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. III.

Vidimus postrema lectione indigne tulisse Judæos quod non humanius illos tractaret Deus, quum tamen ipsi optime defungi studerent suo officio erga ipsum. Diximus hanc expostulationem nunquam posse ab hominibus juste proferri, quia etiamsi rigidum sentiant Deum, semper multæ sunt causæ cur ipsos variis molestiis exerceat. sed hypocritæ videntur sibi omnium perfectissimi esse, quamvis duntaxat fucum sanctitatis obtendant. Dicunt quidem se Legem servasse; sed ubi ad examen ventum est, deprehenditur vanitas, quia quod præcipuum in Lege est eos deficit, integritas scilicet cordis: imo in externa vita deprehenduntur transgressores. Sed quicquid sit, audacter jactant se Legem servasse, quemadmodum videmus hoc loco, *Custodivimus ejus custodiam*. Metaphorice vocatur doctrina Legis, Custodia, quoniam nos regit, deinde continet intra metas ne vagemur incerti, cohibet pravas cupiditates: denique continet nos sub Dei metu, & in optimo ordine. Hoc si reputassent Judæi, nunquam ausi fuissent tantum sibi sumere. sed nomen hoc ut erat tunc in usu, ponitur à Propheta: & ita ostendit quam parum attenti fuerint ad considerandam Dei Legem: quia putant vitam suam conformem esse omnibus præceptis: & tamen vix millesimam partem attigerant. Addunt, *Ambulavimus obscuro vultu*, vel habitu. Est etiam in hac voce metaphora, quia intelligunt se fuisse coram Deo humiles & abjectos. Et hoc est non vulgare in cultu Dei, fastu omni deposito, & confidentia etiam subacta, timide ambulare coram ipso. Sed hypocritæ simiarum more imitantur quod Deus exigit vel probat: interea de corde mutando nulla mentio. Timor ergo & sollicitudo requiritur, sicuti vidimus apud Prophetam Michæam. Nam putant hypocritæ sufficere vultum dejectum. unde etiam sæpe mœstitiam simulant, quamvis intus sibi placent & blandiuntur: & ideo apud Jesaiam cap. 58. ut hoc loco, Deum accusant quod non respexerit: quum incederent vultu tristi, quum se macerarent jejuniis, denique quum aliis omnibus exercitiis præferrent magnam sanctitatem, Deum accusant, quod hæc omnia despexerit, vel non habuerit rationem, ut debebat. Meminerimus ergo bis errare Judæos, quoniam Deo obtrudunt vanam simulationem pro vera humilitate: quia non dubium est, quin turgidi fuerint prava confidentia, etiamsi judicarent se esse & abjectos & obscuros coram Deo. deinde quod sibi plus arrogant quam justum sit: quia etiam si qua esset modestia & submissio in ipsis, tamen modum excedunt: quoniam semper turgemus confidentia: saltem nunquam penitus sumus purgati. Falso igitur obtendunt, quod *incesserint obscuri & dejecti coram Deo*. Sequitur,

15. Et nunc nos beatos dicimus superbos: etiam ædificantur qui faciunt iniquitatem; etiam qui tentant Deum, & liberantur.

Cohæret hic versus cum proximo. nam sententia non constaret, quod *ambulaverint mœsti coram Deo, & sollicite custodierint præcepta ejus*, nisi accederet hoc membrum, quod videant interea florere & deliciari superbos: quasi dicerent, Nos studuimus Deum promereri nostris obsequiis: ipse posthabita ratione pietatis nostræ, quasi totam suam liberalitatem effundit in hostes nostros, qui tamen sunt homines impii & profani. Nunc ergo videmus conjungi istos duos versus uno contextu, quod Deus frustretur Judæos mercede illis debita: interim vero beneficentia sua prosequatur impios & indignos. Nam, ut ante visum est, Vocare aliquem beatum, est agnoscere in ipso Dei benedictionem: sicuti pollicitus est Deus, Ecce beatum te dicent omnes gentes. Ita conversio hic notatur, quod Judæi quum essent miseri, vocarent alios beatos: non quod libenter hoc prædicarent, sed æmulatio cogebat ipsos conqueri de læto & beato statu gentium, quæ tamen erant impiæ. Vocant autem Superbos omnes Dei contemptores per synecdochen, quia sola fides nos humiliat. Multi quidem increduli laudantur à modestia, sed nemo sese componit ad humilitatem, nisi qui exinanitus est omni opinione suarum virtutum. Alii insurgunt contra Deum, quia eripiunt ei quod suum est: ideo non mirum si contumeliosi sint in proximos, quando non dubitant cornua adversus Deum attollere. Et multis Scripturæ locis increduli sic vocantur, ut sciamus non posse nos formari & assuefieri ad modestiam, donec subierimus jugum Dei, ita ut nos quocunque voluerit flectat: deinde etiam abjecerimus omnem fiduciam nostri. *Etiam*, inquiunt: גם hic resolvi debet, quia bis repetitur, in tam & quam: hoc est, Quicunque impie se gerunt, & quicunque tentant Deum, *ædificantur & liberantur*. Hic genus priore loco statuitur, deinde species: tamen de iisdem loquitur Propheta. nam impios vocat contemptores Dei: dicit postea eosdem tentare Deum, quod est magis speciale. summa est, Dei favorem esse conspicuum in Legis contemptoribus, tam quia prospere degunt, quam quod liberantur & Deum auxiliatorem sentiunt in rebus adversis. Verbum Ædificandi apud Hebræos accipitur pro feliciter agere, sicuti transfertur ad multa alia. Ubi ergo quispiam crescit & augetur tam honoribus quam divitiis, ubi etiam stabilitur, ubi accumulat sibi opes, ubi denique ad perfectionem quasi per gradus attollitur, ille dicitur ædificari. Jam additur, *Ipsos quoque liberari*, quia non satis esset acquirere multas opes, nisi auxilium etiam Dei accederet in rebus adversis. Nemo enim immunis est ab omni incommodo; loquor de felicissimis. Quare ad ædificationem adjungit Propheta hoc secundum, quod Deus eripit ab omnibus incommodis reprobos, quasi eos tegeret sub umbra sua, vel quasi essent ejus clientes. Quod ad verbum illud secundum spectat, ubi dicit impios *tentare Deum*, scimus hoc infidelitatis proprium esse, litigare cum Deo. Usus est Propheta hoc verbo paulo ante, quum diceret, Probate me in hoc. Sed Deus more humano tunc se subjiciebat examini: hic autem Propheta audaciam illam perstringit, quæ nimium vulgariter regnat in mundo, ubi scilicet homines volunt circumscribere Deum, & legem illi imponere, & inquirere in judicia ipsius: denique acsi illis obnoxius esset, præscribere pro sua libidine, ut ne hoc vel illud agat: quod si egerit, vocare ipsum ad causam agendam. Nunc ergo tenemus quid sit tentare Deum. Sequitur,

16. Tunc

16. Tunc loquuti sunt timentes Jehovam quisque ad socium suum: & attendit Jehova, & audivit: & scriptus est liber memoriæ (*vel memorialis*) coram facie ejus pro timentibus Jehovam, & cogitantibus de nomine ejus. (*vel in pretio habentibus nomen ejus.*)

Hoc versu refert Propheta suam doctrinam non caruisse fructu, quia commoti fuerunt fideles, ut alii alios animarent, atque ita reducerent se mutuo in rectum cursum. Qui indefinite exponunt loquutos esse fideles, corrumpunt Prophetæ sensum: deinde etiam supprimunt particulam אז, Tunc: & res ipsa ostendit designari certum tempus: quasi dicat Propheta, antequam verba faceret, ac vehementius insisteret in vitiis castigandis, fuisse multum torporem in populo: sed tandem fideles fuisse expergefactos. Hinc docemur nos pigros esse & lentos natura, nisi Deus aures nobis vellicet: ideoque monitionibus & stimulis nobis opus esse. Sed interea discamus etiam horum exemplo, attendere ad doctrinam, ne apud nos frigeat. Quanquam simul notandum est, non omnes fuisse tactos Prophetæ exhortationibus, ut resipiscerent; sed timentes Deum. Non dubium est quin major pars secure perrexerit in suis vitiis, imo palam deriserit Prophetæ doctrinam. Quod ergo doctrina profuit solis timentibus Deum, ne miremur si hodie à majore turba contemnitur, quia paucis datum est obedire verbo Dei: & cordis conversio singulare est Spiritus sancti donum. Itaque non est cur animos despondeant pii doctores, si vident non passim neque ab omnibus recipi suam doctrinam, vel si vident paucos in ea proficere: sed contenti sint, si Dominus apud quosdam quamlibet paucos benedicat ipsorum laborem, atque utilem & fructuosum reddat. Propheta vero non tantum dicit quemque privatim fuisse tactum resipiscentia, sed *inter se loquutos*: quo significat debere studium nostrum extendi ad fratres nostros: & hoc testimonium esse veræ resipiscentiæ, si singuli quantum in se est, conantur adjungere sibi quam plurimos socios, ut simul uno consensu redeant in viam, à qua deflexerant, imo redeant ad Deum, à quo desciverant. Huc ergo spectarunt mutui sermones inter cultores Dei, quos non exprimit Propheta. Dicit *Jehovam spectasse, & audisse, & scriptum fuisse librum coram ipso.* Hic ostendit non frustra fideles meditatos fuisse pœnitentiam, quia Deus testis ac spectator fuerit. Et hæc pars notatu apprime digna est, quod scilicet non ludimus operam, quoties ad Deum convertimur, quia ipse tanquam obviis ulnis nos excipit. Hoc igitur primum voluit notare Propheta noster, quod *Deus attenderit*: & ideo utitur tribus loquendi formis. Satis fuisset uno verbo, sed addit etiam alia duo: præsertim hoc emphaticum est, quum dicit *scriptum fuisse librum memorialem.* voluit igitur hac congerie verborum fideles magis hortari, quoniam indubia sit eorum merces simulac sese Deo addixerint, quia Deus non cæcutiet ad ipsorum pietatem. Interea videtur etiam Propheta notare quasi miraculum, quod tunc reperti fuerint in populo, qui essent adhuc sanabiles, quum invaluisset tanta malitia in populo, imo obduruisset ad ultimam usque contumaciam, quemadmodum vidimus. Nam illic nihil erat integrum vel sincerum, neque in Sacerdotibus, neque in vulgo. Quum ergo diu quasi laxis habenis grassati essent in omni genere scelerum, fuit res incredibilis, posse aliquos ex ipsis converti, vel posse aliquid inveniri illic residuum pietatis & timoris Dei. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat *Deum attendisse*, & *audivisse*, & *scriptum fuisse librum* quasi de re insolita, & quæ poterat videri similis portento in rebus adeo confusis & perditis. Summa huc redit, ne dubitent fideles pœnitentiam suam semper respici à Deo, præsertim ubi summa desperatio occupat animos. quia sæpe hoc nocet piis, dum vident nihil remedii sperandum esse: putant enim suam pœnitentiam fore inutilem: ideo Propheta tantopere insistit in hac parte, ut certo sibi persuadeant, etiamsi nulla spes appareat, pœnitentiam tamen fore illis in salutem coram Deo. Et ideo adjungit *pro timentibus Deum fuisse scriptum hunc librum.* Quantum attinet ad participium חשבים, חשב significat Supputare, & numerare. significat etiam per translationem Cogitare: ideo vertunt quidam, Cogitantibus de nomine Dei. Et certe hæc rara virtus est: quia videmus ut oblivio facile nobis obrepat, quæ extinguit omnem Dei timorem, ut licentiam nobis sumamus, quasi impune peccarent qui Dei obliti sunt. Et ideo in Psalmis sæpius dicitur, timorem Dei esse præ oculis piorum. Videtur hoc frigidum esse primo intuitu: sed qui Dei memor est, multum profecit in cursu pietatis. & experimur etiam reipsa solam Dei memoriam nobis esse satis validum frenum ad cohibendas omnes pravas cupiditates. Quoniam autem in supputatione subducitur pretium, potest altera interpretatio etiam bene quadrare, quod fideles habeant in pretio nomen Dei. Sequitur,

17. Et erunt mihi, dicit Jehova exercituum, die illa qua ego facio, peculium: & parcam eis (*super eos, ad verbum*) sicuti parcit vir filio suo, qui obsequitur ei.

Ostendit ab ipso effectu quorsum scriptus fuerit liber ille memorialis, nempe ut Deus tempore opportuno Ecclesiam suam tuendam & fovendam rursus suscipiat. Quanquam ergo ad tempus multæ ærumnæ piis sustinendæ erunt, tamen Propheta docet non frustra eos servire Deo: quia experientia tandem probabit, non fuisse neglecta eorum obsequia. Sed distinctio quam ponit, notanda est, quod scribatur liber memorialis coram Deo, postea exequatur Deus quod in libro scriptum est. Ubi ergo videmur frustra Deo servire, sciamus venire in rationem obedientiam nostram quam ei præstamus, & ipsum justum esse judicem, quamvis non statim manum ad nos usque proferat. Priore ergo loco testatur Propheta Deum cognoscere de cujusque factis: postea adjungit suo tempore exequi quod apud se decrevit. Sic etiam in judiciis servat cognoscendi & exequendi ordinem. Nam quum diceret
Genes. 18. Abrahæ, clamorem Sodomæ venisse usque ad cœ-
vers. 20. lum, qualis erat tunc & quam supina urbis securitas? usque ad ultimum momentum quam proterve, imo quam belluino impetu spreverunt omne numen? Sed multo ante Deus jam conscenderat tribunal, & examen sumpserat de eorum sceleribus. Sic etiam, quamvis dissimulet ad suorum obedientiam, non tamen habet clausos oculos, vel clausas aures, quia scriptus est liber memorialis coram ipso. Dicit ergo, *Erunt quo die facio.* verbum hoc absolute ponitur; sed ex circumstantia loci facile colligere licet, referri ad instaurationem Ecclesiæ. *Quo die* igitur *faciam*, hoc est, complebo quod jam dixi. nam ante promisit Ecclesiæ restitutionem. Quia igitur de re nota sermo erat, breviter dicit, *Quo die faciam* vel complebo *opus meum, erunt mihi peculium.* Confirmat hæc loquutio quod jam dixi, nempe Deo esse suam opportunitatem, ut nimiæ sit temeritatis præscribere illi certum tempus, quando hoc vel illud faciat. Quo igitur die colligit Ecclesiam suam, tunc apparet nos esse ei peculium. Ita his verbis hortatur nos ad tolerantiam Propheta, ne grave sit gemere sub onere, & non sentire auxi-

auxilium Dei pro voto: deinde, ne etiam grave sit communes perferre ærumnas cum tota Ecclesia. Si unus aut alter nostrûm cruci subjectus ægre & moleste spiritum in hoc mundo traheret, posset videri indigna ejus conditio: sed ubi à primo ad ultimum omnes pii, socii sunt crucis Christi, & configurantur ad ejus imaginem, non est quod quisquam refugiat hanc conditionem. neque enim meliores sumus quam sancti Patriarchæ, Apostoli, & tot fideles, quos Deus cruce exercuit. Quum ergo hic communis nobis Ecclesiæ restitutio proponitur, sciamus nobis esse materiam constantiæ & fortitudinis, quia turpe esset deficere, quum tot nobis sint duces in hac militia, qui suis exemplis quasi manus porrigunt. quod enim Abraham, David, alii etiam Patriarchæ & Prophetæ, quod Apostoli tam multas molestias & tam graves perpessi sunt, nonne hoc nos erigere debet? Et si quando vacillant & pedes, & crura, nonne hoc sufficere debet ad confirmationem quod tot præstantissimi duces suo exemplo nos invitant ad strenuitatem? Ergo videmus non de nihilo hoc esse positum, *Quando ego facio.* Jam per nomen Peculii intelligit Deus aliam fore sortem piorum, quam reliqui mundi: quasi dicat, Nunc permixti sunt alii aliis, ut videantur qui me colunt non esse exteris propiores: atqui tunc erunt mihi peculium. Hoc de externo effectu accipitur, quemadmodum jam attigi. Scimus enim hac lege nos fuisse divinitus electos ante mundum creatum, ut peculium illi essemus. Sed ubi promiscue affligimur cum reprobis, vel etiam ubi videmur esse rejectitii: ex opposito autem impii habere Deum propitium: tunc nihil videtur minus verum, quam hæc promissio. Ideo dixi ad effectum hoc debere referri, quod scilicet fideles sunt quasi peculium Dei, hoc est, sunt ei in pretio, & prosequitur eos singulari amore, quasi suam hereditatem. Et hæc loquendi forma pluribus Scripturæ locis occurrit. Dicitur enim sæpe Deus populum suum repudiasse: nomen Dissidii, vel divortii sæpe ponitur: dicitur profanasse hereditatem suam. Gravis est ista tentatio ubi Deus quasi in sinu suo fovet impios, nos vero sumus expositi omne genus miseriis. Sed videmus quid contigerit veteri Ecclesiæ. Armemus igitur nos ad subeundum hoc certamen, & contenti simus interiore Spiritus testimonio, quamvis successus non respondeant. Addit, *Et parcam eis sicut vir parcit*, &c. Hic promissionem adjungit observatu valde utilem. continet autem duo membra, nempe quod præstabunt Judæi qui erunt superstites sua obsequia Deo, quibus probent se ex animo esse filios, non titulo duntaxat. Accedit altera promissio, *quod Deus ignoscet illis*, & cum venia dignabitur recipere eorum obsequia, quæ alioqui nunquam placerent. Non dubium autem est, quin Spiritum regenerationis promittat sub illa voce *filio servienti:* non quod tunc vacui prorsus essent timore Dei fideles, ad quos sermo hic dirigitur: sed Deus promittit incrementa gratiæ: quasi diceret, ego populum mihi colligam, qui me probe & sincere colat. Quanquam ergo non loquitur hic de initio piæ & sanctæ vitæ, tamen perinde est acsi diceret sub gubernatione sua fore fideles, ut studium suum applicent ad ipsum colendum. Secunda promissio tendit ad diversam gratiam, nempe quod Deus pro sua clementia probabit obedientiam piorum, quamvis indigna sit quæ veniat in ejus conspectum. Hæc autem indulgentia quam necessaria nobis sit, sentiunt qui vere & serio sunt exercitati in Dei timore. Sophistæ audacter garriunt de meritis, & inflant seipsos & alios inani superbia: sed qui sentiunt neminem mortalium posse stare ad tribunal Dei, illi non imaginantur ulla merita; neque confidunt se quicquam posse afferre Deo, quo favorem ejus sibi concilient. Ita unicum refugium illis est, quod hic Propheta docet, nempe *ut Deus illis parcat.* Ac notandum est, non simpliciter hic Prophetam loqui de remissione peccatorum. Scimus salutem nostram his duobus membris contineri, ut Deus nos regat suo Spiritu, & reformet toto vitæ cursu ad suam imaginem: deinde ut peccata nostra sepeliat. Sed hic Propheta remissionem peccatorum designat, qua opus habemus in bonis operibus. Certum enim est, etiam ubi (quo possumus fervore & conatu) nos addicimus Deo, tamen semper aliquid deesse. Hinc fit, ut nullum opus, quamlibet rectum & perfectum censeatur inter homines, dignum sit hoc titulo & honore coram Deo. Ergo necesse est etiam dum enitimur ad colendum Deum, fateri sine ejus indulgentia quicquid afferimus repulsa potius quam favore dignum esse. Dicit igitur Propheta, ubi Deus nos sibi reconciliaverit, non esse timendum, ut nos abjiciat, quia non erimus perfecti: sed utcunque aspersa sint opera nostra multis maculis, tamen grata ei fore: utcunque laboremus multis vitiis, tamen nos fore ei gratos. Quare? nam ut filiis indulgebit. pater, si nævum aspiciat in corpore filii, non ideo extrudet è domo sua: imo si claudum, vel strabonem habeat filium, vel notabilem alio vitio, miserebitur, & non desinet amare: sic etiam ubi Deus nos adoptat in filios, ignoscit nostris vitiis. & quemadmodum pater contentus est aliquo studio mediocri, ubi videt filium morigerum: non exigit ab ipso quod à servo exigeret: sic etiam Deus non repudiat nostram obedientiam, utcunque sit mutila. Videmus ergo quonam tendat consilium Prophetæ, ubi promittit veniam à Deo fidelibus, postquam reconciliati fuerint, quia servient Deo, & servient ut filii, liberaliter scilicet: & Deus etiamsi indigna sint eorum obsequia quæ favore prosequatur, tamen grata habebit, nempe per veniam, non merito aut dignitate.

Da omnipotens Deus, quando Satan conatur nos abducere ab omni pietatis studio, ubi res in mundo turbatæ sunt, ut sentiamus te habere curam nostri: & si hoc non perspicimus experientia, ut verbo tuo subnixi non dubitemus semper te vigilare in salutem nostram, & hac constantia suffulti pergamus in cursu vocationis nostræ. Et quando dignatus es nos facere participes testimonii gratiæ tuæ, quo agnoscimus nos tibi in Filio tuo unigenito esse reconciliatos, adeoque esse ejus membra: da, inquam, ut non dubitemus alacriter tibi offerre nostra officia quantumvis mutila, quoniam semel pollicitus fueris te nobis fore propitium patrem, qui ad rigidum examen non exigas quæ tibi offerimus, sed indulgenter ita accipias, ut sentiamus non modo peccata nostra, in quibus palam damnatio nostra apparet, nobis ignosci & remitti: sed etiam te nostras infirmitates, nostraque vitia sic tolerare in operibus imperfectis, ut recipiamus tandem mercedem quam pollicitus es, & ad quam pervenire merito nostro non possumus: idque sanctificatione Spiritus tui, & aspersione sanguinis Domini nostri Jesu Christi, Amen.

PRÆ-

PRÆLECTIO DECIMA TERTIA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. III.

Postrema lectione vidimus nulla fidelium opera placere Deo, nisi gratuita acceptatione: unde sequitur, nihil posse illis ascribi meriti, quod deroget Christi gratiæ. Nam si ex eo pendet pretium operum, quod Deus nobis est pater, & nos sibi reconciliavit in Christo, nihil magis absurdum esset, quam opponi opera, quæ subjici debent huic paternæ Dei indulgentiæ. Nunc videmus quomodo hæc duo inter se conveniant, promitti operibus mercedem, & tamen opera ipsa nihil coram Deo mereri. Nam etsi Deus jure repudiare ea possit, ideo tamen grata habet, quod maculis omnibus ignoscit. Breviter rationem attigimus, cur necesse sit opera nostra probari Deo, non æstimatione dignitatis, sed mero beneplacito: quoniam scilicet nullum est opus, quod non sua imperfectione displiceat, si Deus vellet illud exigere ad regulam Legis suæ. Ergo à Lege sua discedit Deus ad æquitatem, ut opera grata habeat, quæ alioqui ut vitiosa sunt, ita non possent ferre ejus conspectum. Nunc sequitur,

18. Et convertemini, & videbitis inter justum & impium: inter servientem Deo, & eum qui non servit ei.

Videtur primo intuitu sermo hic dirigi ad fideles, quia nulla fuit unquam in reprobis conversio. sed quoniam longe patet hoc verbum, ideo potest commode exponi hic locus de toto populo: quemadmodum ubi dicitur apud Zachariam, Videbunt quem confixerunt: diximus enim hoc posse competere in bonos & malos. Ita liceret totum populum comprehendere sub his verbis. Sed dum propius expendo omnes circumstantias, videtur potius Malachias alloqui impios, & adhuc retundere furiosas eorum blasphemias. Hic enim eadem fere sententia repetitur, quam ante vidimus, ubi dicebat, Veniet Dominus quem expetitis ad Templum suum, & Angelus fœderis quem quæritis. Sed interea docebat non fore desiderabilem illis Christi adventum, quem dicebant nimis tardum esse: Ne vobis, inquit, mora hæc gravis sit: quoniam quicquid terribile habet ejus majestas, in capita vestra convertet. Veniet enim vobis infensus judex atque ultor: ideo frustra speratis quicquam solatii aut levationis ex ejus præsentia. Sic etiam hoc loco dicit, *Videbitis inter justum & impium*: hoc est, sentietis non dormire in cœlis Deum, quum impii lasciviunt in terra, & sese projiciunt ad omne scelus. Experientia igitur tandem vos docebit, non impune homines ita protervire adversus Deum, sed omnia eorum scelera venire in rationem. Quum ergo dicit *visuros discrimen inter pios & impios*, intelligit sensuros in pœnis, quas Deus ipsis infliget, non permitti homines suæ libidini, quasi Deus officii sui oblitus in cœlo torperet. Hæc erat eorum blasphemia, Frustra colitur Deus, quæ est utilitas? quia observavimus custodiam ejus: & tamen superbi interea feliciter agunt. Quum ergo objicerent Deo talem conniventiam, acsi despiceret, atque abjiceret prorsus suos cultores, impiis autem faveret: hoc retorquet Malachias contra eos, & dicit, *Videbitis quantopere differant boni à malis*. Deus enim illis pepercerat: nunc dicit, tandem surget Deus in judicium, & armatus in vos irruet: & tunc scietis omnia facta hominum ab ipso notari, neque impunitatem permitti sceleribus, quamvis ad tempus dissimulet. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quod impii qui Deo obstrepebant, quasi nulla esset justi & injusti apud eum ratio, sentient, sed suo malo, ipsum esse scelerum ultorem. Jam si quæritur de verbo Conversionis, dixi late patere, neque semper intelligi de pœnitentia, vel renovatione hominis. Simpliciter igitur accipere licebit pro diverso statu: quasi dicat, Vertetur alea: & talis erit conditio ubi Deus incipiet judicium suum exequi, ut tunc se probet non esse oblitum sui officii, quamvis non statim ad pœnas exigendas prosiliat. *Convertemini igitur, & videbitis*: quanquam si quis conversionem vocari mallet sensum judicii Dei, quo etiam impii tanguntur, licet non resipiscant: hæc expositio non male conveniet. Et ego eam libenter amplector, quod scilicet Dominus excutiet illis stuporem, in quo jacent: & corriget amentiam illam, ut non audeant ita proterve vomere suas blasphemias, sicuti soliti erant. *Convertemini* igitur: hoc est, ego efficiam ut judicium meum vobis innotescat, neque ita præcipites ruatis, ut feræ bestiæ; quia experientia magistra discetis esse discrimen inter bonos & malos. *Justum & servientem Deo*, pro eodem accipit. unde colligimus nullam esse justitiam, ubi non præstatur Deo obsequium. Primum ergo caput in regula bene & juste vivendi, est Dei cultus. Nam parum esset innoxie versari cum hominibus, nisi reddatur Deo jus suum. Scimus autem Deum non rite coli, nisi ex Legis ejus præscripto. Ergo semper huc veniendum est, ut Deo se subjiciant homines, si cupiant vitam suam recte componere. Sequitur,

CAPUT IV.

Quia ecce dies venit ardens tanquam clibanus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes iniquitatem, stipula: & inflammabit eos dies qui venturus est, dicit Jehova exercituum, qui non relinquet illis radicem & ramum.

Confirmat proximam sententiam, quia denunciat interitum omnibus reprobis, & Dei contemptoribus. Et simul confirmat interpretationem quam attuli, nempe opponit hanc comminationem calumniis illis quibus gravabant Deum vulgo, quod scilicet cessaret ab officio judicis. Quanquam enim loquitur in tertia persona, non tamen minus habet vehementiæ, quum dicit, *Ecce veniet dies qui consumet omnes impios, quasi clibanus ardens stipulam*. Satis trita est hæc comparatio, qua utitur Propheta, ubi impios stipulæ dicit fore similes. Non citabo igitur locos, qui satis noti esse debent: & plures sunt etiam, quam opus sit hic vel duos, vel tres proferre. Ultio etiam Dei sæpe confertur igni, & flammæ: quia scimus quam sævum, & quam horribile sit elementum ignis, ubi nanciscitur

tur

tur vel lignum, vel materiam aliquam aridam. Ergo ex communi Scripturæ usu Propheta dicit diem Domini fore similem clibano, impios autem fore similes stipulæ. Demonstrativa particula ad certitudinem valet quum dicit, *Ecce venit*. Hic est mutatio temporis, quæ etiam Hebræis satis trita est, pro Veniet: sed Propheta ne vaticinium sit dubium, quasi in rem præsentem vocat Judæos, ut intelligant non procul distare, sed jam imminere suis capitibus Dei vindictam. Quæritur tamen quem diem hic designet. major pars putat Prophetam loqui de ultimo Christi adventu: quod mihi non est probabile. Verum quidem est, hæc & similia, quæ passim in Scriptura leguntur, non habere plenum effectum in hoc mundo: sed Deus ita tenet suspensa judicia sua, ut tamen nunquam abstineat à signis dandis, quo scilicet pii habeant quasdam fidei suæ fulturas. Si enim Deus nullum specimen aut documentum suæ providentiæ daret, statim veniret nobis in mentem, nullum fore judicium. Sed proponit nobis quædam exempla, unde discamus ipsum aliquando fore mundi judicem. Mihi igitur magis probatur, Prophetam hic disserere de renovatione Ecclesiæ. Nam tunc demum magis accensa fuit ira Dei contra Judæos, postquam se alienarunt à Christo. Restabat enim illa ultima spes, & ultimum etiam remedium in malis, ut succurreret illis Redemptor: abjecta ejus gratia oportuit Judæos sentire horribilem ingratitudinis pœnam. Nullum enim atrocius potuit esse crimen, quam respuere gratiam illam sibi oblatam, in qua tamen continebatur plena ipsorum felicitas, sicut & totius mundi. Quum ergo dicit Propheta *diem venturum*, existimo hoc debere ad priorem Christi adventum referri: quia jactabant audacter Judæi venturum Redemptorem, respondet venturum diem Domini, non qualem ipsi imaginabantur, sed qui ipsos prorsus consumeret: quemadmodum citavimus ex altero Propheta, Ad quid vobis dies Domini? dies ille non lux sed tenebræ, caligo & non splendor: dies Domini vobis erit infelix occursus, quemadmodum si quis evaserit ex faucibus leonis, incidat domi suæ in serpentem. ita hoc loco diem venturum dicit, qui clibani vices sustineat in ipsis consumendis. Dicit *fore omnes superbos & operarios iniquitatis*. Repetit eorum verba non sine specie ironiæ. nam quum nuper dicebant superbos feliciter agere, procul à se abigebant hoc crimen: quemadmodum etiam hypocritis exprobrat Jesaias, quod fratres suos profanent. Nam cultores Dei erant tunc in maximo probro apud Judæos: contumeliose, inquam, hypocritæ vexabant pios & simplices, acsi essent quisquiliæ populi, & sordes. Sic etiam isti dicebant, Ecce cogimur non sine maximo dolore aspicere felicitatem impiorum. Superbi enim & Dei contemptores utuntur prospera fortuna, vivunt in deliciis. Jam Propheta ironice excipit, *Videbitis discrimen*, inquit, *illud, quod tantopere optatis: nam Deus superbos & impios consumet*. De ipsis loquitur: sed quemadmodum dixi, perinde est acsi diceret, Detracta larva, videbitis ubinam sit impietas: nempe quia in vobis residet, ideo etiam sustinebitis pœnam, quam meriti estis. Et hoc est illud Reverti, cujus ante meminit. Quamvis enim non serio, neque sincere ad Deum impii redeant, coguntur tamen, velint nolint, agnoscere suam impietatem, ubi Deus ipsos urget. Postquam ergo adacti fuerunt ad examen suæ vitæ, Deus sumpsit pœnas, quibus erant dignissimi, etiamsi proferendum illis fuisset judicium. Jam addit, *Et non relinquet radicem nec ramum*. Hic significat plenum interitum: quasi diceret, nihil residuum ex ipsis manebit. sed quoniam fecerat illos similes stipulis, ideo ponit *radicem & culmum*. Nam nomen Rami improprie hic accipitur, ubi agitur de stipula: quia rami non sunt nisi in arboribus & fruticibus. Sed tamen sensus obscurus non est, talem fore consumptionem ex qua nihil erit reliquum. Hoc quidem proprie in ultimum diem judicii competit: sed quemadmodum attigi, hoc non impedit, quominus aliqua ejus vindictæ, quæ impios manet, documenta Deus ante oculos nostros statuat, quibus fides nostra magis ac magis in dies confirmetur. Quantum ad nomen Diei spectat, quod hic bis ponitur, admonet Deum non æquabili & continuo cursu exercere sua judicia, sed definitum illi esse tempus nunc ad tolerantiam, nunc ad vindictam, prout apud se decrevit. Quoties ergo dies Domini in Scriptura nominatur, sciamus Deum minime astringi nostris legibus, ut pro votorum nostrorum celeritate etiam ipse volitet: sed articulos temporum esse in manu ejus & arbitrio. Hoc autem tantum leviter attingo, quia uberius alibi explicui. Sequitur,

Amos 5. vers. 18.

2. Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ, & sanitas in alis ejus: & exibitis & salietis quasi vituli saginæ. (*vel vituli pinguefacti.*)

Jam sermonem convertit Propheta ad pios: unde etiam clarius apparet, hactenus minatum esse crassis illis hypocritis, qui sanctitatem sibi solis arrogabant: quum tamen non desinerent provocare in se iram Dei. Compellat enim alios quam prius: quum dicit, *Orietur vobis*, separat timentes Deum, vel litigavit. *Orietur ergo vobis timentibus nomen meum*. puros Dei cultores ab illa turba, cum qua hactenus Hæc antithesis notanda est. Corpus enim populi infectum erat generali labe: sed paucos Deus servaverat integros. Quum hactenus disceptaverit cum maxima parte populi, nunc colligit quasi seorsum electos, & promittit Christum illis veræ salutis auctorem fore. Nam scimus pios expavescere ad minas, & prope exanimari, nisi Deus eas mitiget. Quoties denunciat vindictam suam peccatoribus, major pars vel deridet, vel etiam excandescit, vel non afficitur. Sic fit, ut Deo fulminante, omnes impii secure pergant in suis vitiis. Pii autem ad vocem unam exhorrent: & deficerent prorsus, nisi Deus adhiberet aliquod remedium. Ergo Propheta noster lenit quod nimis acerbum fuisset in comminatione quam vidimus: quasi diceret se non eo consilio denunciasse terribilem fore Christi adventum, ut metu dejiceret pias animas, quia ad ipsas hoc non pertinet; sed tantum, ut impiis incuteret terrorem. Denique hæc summa est, Accedite vos qui timetis Deum: alius enim mihi est sermo apud vos, nempe exoriturum Solem justitiæ, qui sanitatem afferat in alis suis. Pereant igitur isti Dei contemptores, qui etiamsi bellum cum ipso gerant, volunt tamen illum habere sibi obnoxium. Sed erigite capita vestra, & diem illum patienter expectate, & ejus spe placide sustinete omnes molestias. Nunc tenemus summam hujus versus. Porro, dubium non est quin Solem justitiæ hic vocet Christum Malachias: & elogium aptissimum est, si reputamus quid Patrum conditio à nostra differat. Illuxit semper Deus Ecclesiæ suæ: sed Christus plenam lucem attulit, quemadmodum & Jesaias etiam docet, Super te orietur Jehova, & gloria Dei in te videbitur. hoc enim competit in solam Christi personam. Deinde, Ecce tenebræ operient terram, &c. Et lucebit super te Dominus. Item, Jam non erit sol & luna per diem & noctem, sed solus Deus fulgebit. Hæc igitur omnia ostendunt quadrare nomen Solis Christo, quia clarius multo nobis affulsit Deus Pater in ejus persona, quam olim per Legem, & omnes Legis appendices. Et hac ratione etiam Christus vocat se lucem mundi: non quod erraverint Patres, ut cæci

Jesa. 60. vers. 1, 2. & 19.

cæci in caligine; sed quia contenti fuerint aurora duntaxat, vel luna, & stellis. scimus enim quam obscura fuerit Legis doctrina, ut vere dicatur umbratilis. Quoniam ergo aperti fuerunt demum cœli per Euangelium, tunc etiam exortus est Sol, quum ostenderet plenum diem. Unde & proprium Christi officium est illuminare. Et hac ratione etiam dicitur Joannis primo, fuisse ab initio veram lucem, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, & adhuc lucere ipsam in tenebris: quia manent scintillæ aliquæ rationis in hominibus, utcunque excæcati sint lapsu Adæ, & naturæ corruptela. Sed proprie vocatur Christus Lux, fidelium respectu, quos à cæcitate in qua demersi erant naturaliter, eripit, & quos suscipit Spiritu suo regendos. Hæc igitur etymologia est Solis, quum metaphorice hic tribuitur Christo, nempe vocari ipsum Solem, quia extra ipsum nihil possumus quam errare & vagari; ipso autem duce tenemus certam viam, quemadmodum
Joan. 8. dicit, Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.
vers. 12. Notandum autem est, hoc non restringi ad Christi personam, sed ad Euangelium spectare. Unde illud
Ephes. 5. Pauli, Expergiscere qui dormis, & surge è tenebris:
vers. 14. & illuminabit te Christus. Quotidie ergo nos illuminat Christus doctrina sua, & Spiritu: & ita quamvis oculis eum non cernamus, experimur tamen ipsum esse Solem. Vocatur Sol Justitiæ, phrasi Hebraica, vel quasi perfectæ rectitudinis, & in quo nihil erit mutilum: vel quia in eo conspicua erit Dei justitia. interim tamen, ut sciamus lucem, qua fruimur per ipsum, & quæ nobis ab eo emergit, & nos irradiat, non spectare ad caducos usus, sed potius ad spiritualem vitam. Hoc unum est, Christum erga nos partibus Solis fungi, non ut pedes & manus nostras dirigat, quoad actiones terrenas: sed quia præfert lucem nobis, quæ viam in cœlum monstret, & qua directrice perveniamus ad beatam & æternam vitam. Secundo notandum est, spiritualem hanc lucem non posse à justitia separari. Quomodo igitur nobis Christus Sol est? quia nos Spiritu suo regenerat in justitiam, quia eripit nos ab inquinamentis mundi, reformat etiam ad Dei imaginem. Nunc videmus quid valeat nomen Justitiæ. Addit, *Sanitas in alis ejus.* Alas vocat radios Solis. Et hæc similitudo multum gratiæ habet, quia sumpta est ex ipsa natura, & pulcherrime aptatur ad Christum. Scimus nihil magis salubre esse Solis radiis: quia fœtor nos obrueret exiguo tempore, hoc est, intra diem unum, nisi sol purgaret terram suis fæcibus. deinde sine sole nulla esset respiratio. Quin etiam sentimus levationem in Solis ortu. Nox enim est nobis instar oneris: ubi sol occubuit, sentimus quasi gravedinem in omnibus membris: & ægroti etiam exhilarantur mane, & sentiunt aliquid mutationis ex propinquo Solis afflatu, nempe quia advehit nobis sanitatem in alis. Sed plus expressit adhuc Propheta, nempe quod sol lucidus sereno cœlo, afferet sanitatem. Est enim tacita oppositio inter tempus nubilum vel turbidum, & inter purum ac liquidum. Tempore sereno sumus longe alacriores, dico prout quisque vel sanus est, vel ægrotat: sed nemo est, qui non concipiat aliquid alacritatis ex serenitate cœli: ubi autem nubilum est tempus, etiam robustissimus quisque sentit aliquid incommodi. Hoc sensu nunc dicit Malachias *sanitatem fore in alis Christi*, quoniam piis Dei cultoribus multæ ferendæ erant afflictiones. nam si reputamus illorum temporum historias, fuit tristissima populi illius conditio: nunc conversionem illis promittit, quia instauratio Ecclesiæ lætitiam ipsis afferet. En igitur quomodo intelligit sanitatem fore in alis Christi, quia discussis tenebris, atque adeo nebulis, reddet purum cœlum, quod exhilaret piorum animos. Quod pios vocat *timentes Deum*, est ex communi Scripturæ usu. diximus enim caput justitiæ & sanctitatis esse in Dei cultu. Sed aliquid hic novum exprimitur. Est enim hoc proprium pietatis, ubi se homines Deo subjiciunt, quamvis sit invisibilis, quamvis non ore ad os ipsos compellet, quamvis non palam ostendat manum suam armatam flagellis. Dum ergo homines sponte Dei gloriam reverentur, & agnoscunt mundum ab ipso regi, & se esse sub ejus imperio, hæc est vera probatio pietatis. hoc intelligit Propheta per *Nomen*. Qui ergo timent nomen Dei, illi non cupiunt eum elicere ex cœlo, nec appetunt signa manifesta ejus præsentiæ; sed patiuntur fidem suam ita examinari, ut Deum adorent & colant, quamvis non cernant ipsum facie ad faciem, sed tantum per speculum & in ænigmate: deinde per judicia potentiæ, justitiæ, & aliarum virtutum, quæ oculis nostris objicit.

Da omnipotens Deus, quando voluisti Filium tuum unigenitum nobis esse instar Solis, ne cæcutiamus ad ejus fulgorem, & quando ipse dignatur nos quotidie dirigere in viam salutis, ut sequamur, neque retineamur ullis hujus mundi impedimentis, quominus properemus ad cœlestem illam vitam, ad quam nos invitat: deinde quoniam etiam pollicitus est se venturum, ut nos secum in æternam hereditatem colligat, ne lasciviamus interim, sed sobrie potius vigilemus, & attenti semper simus ad eum exspectandum, & ne abjecta ea gratia, quam nobis proponere in ea dignatus es, torpeamus in fæcibus nostris: sed potius incitemur ad timorem nominis tui & verum cultum, donec tandem perveniamus ad fructum nostræ fidei & pietatis, quum scilicet apparuerit iterum in ultimam redemptionem Sol ille, qui nobis semel apparuit: ut ne demersi maneamus in tenebris, sed inter medias tenebras viam teneamus, quæ nos in cœlum usque deducat. Amen.

PRÆLECTIO DECIMA QUARTA IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAP. IV.

Postquam dixit Malachias exoriturum Judæis Solem justitiæ, nunc addit illis fore lætitiæ causam. nam sicuti tristitia constringit fideles ubi carent Christo, vel eum existimant à se remotum: ita gratia ejus summa illis est felicitas & solidum gaudium. Ideo etiam Angelus pastoribus
Luc. 2. denuncians Christum esse natum, ita præfatur, Ecce
vers. 10. annuncio vobis gaudium magnum. Jam quamvis similitudo posset videri durior, non tamen absque ratione ea usus est Propheta, quum dicit *Judæos similes fore vitulis saginatis.* erat enim incredibilis mutatio, de qua hic concionatur: ergo oportuit rem illis crasse ob oculos statui, quo plus spei conciperent. In verbo Exeundi subest tacita antithesis, quia anxietas illos quasi captivos diu tenuerat: tunc autem liberum illis fuit egredi, quemadmodum ubi res in melius mutatæ sunt, proferimus apud alios palam gaudium cordis nostri, & quasi theatrum quærimus testandi affectus nostri causa. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat *exituros Judæos*, quod scilicet fuerant in duras angustias prius conjecti: nunc autem Deus illis sit daturus alacritatis materiam: sicut dicit Pau- *2. Cor.* 3.
lus, Ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Sequitur, *vers.* 17.

3. Et

3. Et pessundabitis impios, quia erunt pulvis sub plantis pedum vestrorum, in die qua ego facio, (*alii vertunt, quam ego facio*) dicit Jehova exercituum.

Ubi Deus redemptionem promittit Ecclesiæ suæ, adjungere etiam solet contrarium membrum, de hostium clade & exitio: idque eo consilio facit, ne fideles urat vel sollicitet æmulatio, quum vident impios feliciter agere. sic & hoc loco Malachias dicit *impios sub pedibus fidelium contritum iri instar pulveris*, ne scilicet electi dum vident se prostratos jacere sub hostium pedibus, & superbe ab ipsis calcari, dolori succumbant: sed expectent quod hic denunciat Propheta, ut non tantum attollantur manu Dei, sed emineant supra hostes suos, atque ita opprimant vicissim eorum fastum. denique significat superiores fore omni mundi altitudine. Interea non permittit Deus filiis suis crudeliter appetere vindictam. Vult enim præditos esse Spiritu mansuetudinis, ita ut non desinant benefacere & bene precari, quamvis injuste reprobi eos persequantur. Sed, quemadmodum jam dixi, vult occurrere huic morbo qui omnibus nobis ingenitus est, dum scilicet animos despondemus si hostes nostri exultent & contra nos lasciviant. Ne igitur eorum temporaria felicitas animos nostros dejiciat, medetur Deus, & ad patientiam nos erigit hac ratione, quod brevi mutabitur conditio, dum scilicet triumphum agemus de impiis, qui nos centies perditos putabant: ipsos vero Deus extrema ignominia afficiet, quia perperam non modo in suis maleficiis gloriantur, sed cornua etiam contra ipsum attollunt. Pergamus. Dicit, *In die qua ego facio*: ubi iterum frenum injicit eorum desideriis, ne scilicet nimia festinatione præcipites ruant, sed expectent diem à Domino præfixum. Scimus enim quanta sit importunitas votorum in hominibus, & quam ardenter ferantur, nisi Deus ipsos cohibeat. Quoties ergo de hostium nostrorum excidio agitur, meminerimus respiciendum esse diem illum Domini, quo scilicet complere volet suum judicium. Dixi alios secus vertere: sed hæc lectio, ut est magis recepta, sic etiam probabilior est. Nunc sequitur,

4. Memores estote Legis Mosis servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad totum Israëlem, (*nempe*) statuta & judicia. (*vel statutorum & judiciorum.*)

Hic locus non satis clare expositus fuit aut familiariter, quoniam interpretes non tenebant consilium Malachiæ, nec temporis circumstantiam expendebant. Scimus sub Christi adventum fuisse quandam speciem silentii: quia Deus Prophetas subducens ad tempus è medio, voluit hoc quasi stimulo pungere Judæos, ut Christum expeterent majore ardore affectus. Inter extremos Prophetas fuit hic noster. Quum ergo destituerentur Prophetis Judæi, oportuit eo diligentius Legi dare operam, & magis etiam sollicite attentos esse ad doctrinam pietatis quæ illic continebatur. Hæc ratio est cur jubeat ipsos memores esse Legis Mosis: quasi diceret, Posthac veniet tempus quo carebitis Prophetis: sed remedium erit in ipsa Lege. Accurate igitur in eam incumbite, & cavete ne unquam ejus obliviscamini. Quia homines simulac Deus ad triduum cessavit cum ipsis loqui, feruntur post sua commenta: & nihil propensius est ad vanitatem, quemadmodum plus satis experimur. Malachias ergo ne vagentur Judæi, & ita declinent à pura Legis doctrina, admonet memoriam ejus fideliter & sedulo colendam esse donec adveniat Redemptor. Siquis roget cur tantum faciat mentionem Legis, responsio est in promptu, quia etsi verum est
Mat. 11. vers. 13. illud Christi, Legem & Prophetas fuisse usque ad Joannem: notandum tamen est munus Propheticum non fuisse separatum à Lege. Prophetiæ igitur omnes quæ Legem sequutæ sunt, erant quasi appendices illius, ita ut nihil novum proferrent, sed quo populus melius retineretur in ipsa Legis obedientia. Ergo quum Prophetæ fuerint Mosis interpretes, non mirum est si eorum doctrina Legi subjicitur, & quasi subordinatur, ut vulgo dicunt. Huc tendit Propheta ut Judæi intenti sint in doctrinæ formam, quæ illis prodita divinitus fuit per Mosen & Prophetas, neque ab ea vel tantillum deflectant: quasi diceret, Etiamsi diversos nunc Deus vobis doctores alios aliis non submittet, satis tamen est ad vos erudiendos in Lege ipsa: non est cur hoc prætextu mutetis quicquam in regimine Ecclesiæ: quia Deus simulac cessavit loqui, videtur nobis frena laxare, ut quisque abeat incertus & vagus post suas cogitationes: non ita est. Lex enim sufficit ad nos regendos, modo ne excutiamus ejus jugum, vel nostra ingratitudine sepeliamus lucem qua nos dirigit. Vocat Legem Mosis, non quia ejus fuerit auctor, sed ratione mini-
Rom. 16. vers. 25. sterii. quemadmodum etiam & Paulus Evangelium suum nominat, cujus minister erat & præco. Interim vero sibi plenam auctoritatem vendicat Deus quum adjungit Mosen fuisse *servum suum*: quia inde colligimus nihil à seipso protulisse. Nam nomen Servi non ad vocationem nudam restringitur, sed ad ipsam fidem in exequendo officio. Deus ergo hoc elogio ornat Mosen, non tam ejus causa quam ut Legem suam sanciat, nequis putet doctrinam humanitus fabricatam esse. Hoc idem clarius statim exprimit, quum dicit se mandasse Legem in valle Horeb. nam hac particula clare asserit, Mosen fideliter fuisse defunctum partibus ministri, quia nihil nisi divinitus sibi traditum protulerit, quemadmodum de manu in manum, ut aiunt. Vertunt multi, Cui mandavi in valle Horeb statuta & judicia: sed mihi altera lectio magis probatur, quod scilicet Deus se hic faciat auctorem Legis, ut eam reverenter tanquam ab ipso profectam excipiant omnes pii. Nomen Horeb idem valet quod nomen Sinai. sed qui describunt loca illa, dicunt partem montis quæ vergit ad Orientem, vocari Horeb: alteram quæ ad Occasum tendit, vocari Sinai: sed tamen est unus mons. Dicens *ad omnem Israëlem*, vel ad totum, confirmat quod jam dixi, se mandasse Legem: sed quo magis tangantur Judæi, diserte exprimit doctrinam Legis ad ipsos dirigi, & singulare hoc esse privilegium, quo dignatus est eos Deus: quemadmodum in Psalmo dicitur, Non fecit ita Psal. 147.
aliis nationibus, nec judicia sua manifestavit eis. Neque enim Gentes tanta religione obstrictæ erant, ut vers. 20.
Judæi, quibus Legem quasi peculiarem thesaurum Deus ut filiis suis destinaverat. & nequis se eximat, dicit, *totum Israëlem*: quasi diceret, neque doctis, neque indoctis, neque proceribus, neque vulgo esse quicquam excusationis, nisi omnes summa cura attendant ad Legem, à minimo usque ad maximum. Quod sequitur, bifariam verti potest. nam si חוקים, & משפטים referimus ad verbum זכרו, vertendum erit, statutorum & judiciorum. sed quia dicit, *quam mandavi*, possemus etiam exegetice accipere statuta & judicia. Quantum ad rem ipsam spectat, parum interest utram legamus. non dubium est, quin Deus his nominibus commendet Legem suam ab utilitate: quasi diceret, Legem in se complecti quod merito retinere debeat Judæos, nempe statuta & judicia. Scimus aliis etiam nominibus Scripturam uti, sunt etiam פקודים, מצותים, sunt עדותים, testimonia, sunt viæ: sed hic contentus fuit Propheta noster breviter monere Judæos, ingratitudinem eorum eo minus fore excusabilem, si deficiant à Lege Dei, quia hoc sit palam rejicere statuta & judicia. hoc est quod dixi, hic doceri à Propheta utilem esse Legis doctrinam, quo studium suum ad eam libentius applicent. Sequitur,

5 Ecce

5. Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam antequam veniat dies Jehovæ magnus & terribilis.

Continuat eandem sententiam Propheta. nam ubi Judæis testatus est, quamvis ad tempus intermittat Deus cursum Propheticæ doctrinæ, in Lege tamen illis suppetere quod ad salutem satis faciat. Nunc renovationem Ecclesiæ promittit: quasi diceret, Dominus iterum ex insperato vocem suam emittet post diuturnum silentium: quemadmodum Jesaias, (Jesa. 40. vers. 1.) ubi de populi reditu vaticinatur, dicit, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. In verbo futuri temporis emphaticus est sensus. Sic etiam hoc loco doctrinam Propheticam quasi resurrecturam asserit Propheta noster, quum scilicet Deus populi sui misertus, os aperiet, ac ostendet se tacuisse, non quod vellet deserere populum illum, sed alio fine, ut diximus: interea ostendat etiam venisse tempus, quo per unigenitum Filium suum velit prophetias omnes obsignare. Hic locus Judæos fascinavit, ut putent resurgere homines: & hæc illis est resurrectio, quod animæ transeant in varia corpora usque ad tertiam vel quartam vitam. Est hoc quidem pudendum delirium in gente illa: sed videmus quantus sit hominum stupor, ubi alienati sunt à Christo, qui est lux mundi, & Sol justitiæ, ut nuper vidimus. Contra hunc tam fœdum errorem disputatione opus non est. Cæterum, Christus etiam dubi- (Mat. 11. vers. 13.) tationem sustulit, quum dixit Joannem Baptistam esse Eliam istum qui promissus fuerat. Et res ipsa ostendit, etiamsi Christus hoc non dixisset. Cur autem vocetur Joannes Baptista Elias, dicam tribus verbis. Quod de zelo quidam interpretantur, relinquo in medio: quod etiam multi alias atque alias similitudines quærunt, non insector, neque reprehendo: sed hæc mihi similitudo videtur omnium aptissima, quod scilicet in restitutione cultus sui excitare Deus voluit Joannem Baptistam, sicut olim Eliam excitaverat. nam tempore Eliæ scimus non modo corruptam fuisse doctrinam, & cultum Dei vitiatum, sed extinctam fere omnem pietatem, ut nihil sani restaret. Sub adventum Christi quamvis Judæi non colerent idola, sed externam aliquam speciem pietatis retinerent, tamen tota religio sic adulterata erat, ut vere posset conferri tempus illud ob congeriem tot inquinamentorum, seculo Eliæ. Joannes ergo verus fuit Eliæ successor, nec quisquam alius ex Prophetis fuit Joanni similior, quam Elias. unde merito transfertur hoc nomen ad ipsum. Sed objiciet quispiam, Prophetam hic vocari, qui tamen se Prophetam negat: responsio facilis est, Joannem sibi Prophetæ titulum adimere, ne impediat cursum doctrinæ Christi. illis ergo verbis non intelligit se temere currere absque vocatione: sed contentus est haberi Christi præco, ne scilicet obstaculo sit sua doctrina, quominus Christus solus audiatur. Interea Christus pronunciat esse & Prophetam & plusquam Prophetam, nempe quia excellentius fuit ejus ministerium Prophetico. Dicit, *antequam veniat dies magnus & horribilis.* Videtur hic Propheta non satis apposite loqui de Christi adventu. sed jam totum populum indiscriminatim compellat: & quoniam in turba plures erant tardi & lenti homines, qui contemnerent Dei gratiam: alii vero protervi erant & profani: hac ratione non tam blande loquitur, sed minas istas permiscet. Tenemus ergo Prophetæ consilium, cur describat Christi adventum terribilem: hoc facit, non quia Christus venerit ad homines terrendos: quemadmodum dicitur apud Jesaiam, Linum fumigans non extinguet, arundi- (Jesa. 42. vers. 3.) nem quassatam non conteret, non audietur vox ejus in plateis, non tumultuabitur. Quanquam ergo placide Christus se offerat, &, ut nuper vidimus, simulatque nobis apparet, uberem affert gaudii materiam: pervicacia tamen illius populi factum est ut coactus fuerit asperius loqui Propheta. quemadmodum Deus etiam quotidie nobiscum agit: dum videt nos insipido esse palato, medicamentis acribus utitur, ut percipiamus gustum aliquem suæ gratiæ. Ergo quoties aliquid occurrit in Scriptura quod nobis terrorem incutiat, meminerimus ideo fieri, quia ubi suaviter nos ad se invitat Deus, vel surdi sumus, vel pigri, vel etiam calcitramus. Sequitur,

6. Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres: ne forte veniam & percutiam terram anathemate.

Posset esse hoc versu promissio simplex: ego tamen malo esse aliquid medium inter exhortationem & promissionem. Hoc primum est, quod Deus admonet Judæos in quem finem Joannem missurus sit, nempe ut convertat corda hominum, & redigat in sacram fidei unitatem. hoc igitur notandum est, non modo venturum Redemptorem; sed ubi facta intermissio aliqua fuerit, ut dictum est, tunc de integro salutis doctrinam habituram cursum suum, & initium fore à Joanne. Videtur tamen hic Propheta plus concedere homini quam par sit: quia conversio cordis proprium est Dei opus, adeoque singulare inter reliqua opera: & si nemo potest capillum unum ex capite fratris sui mutare, quomodo refinget cor ejus, ut faciat novum hominem? quanquam plus est regenerari, quam creari ut simus tantum incolæ hujus terræ. ergo videtur hic nimis extolli Joannes, quum tribuitur ei cordium conversio. Solutio est expedita, ubi ita splendide loquitur Deus de suis ministris, non excludi virtutem Spiritus ejus: quin potius notari quanta sit efficacia doctrinæ, quatenus per eam operatur Deus arcana Spiritus sui gratia. Aliquando conjungit se Deus cum servis suis: aliquando autem ab illis se separat. Dum se conjungit, transfert ad eos quod apud ipsum tamen residere non desinit: neque enim suas partes illis resignat, sed communicat duntaxat. & huc pertinent illa omnia, (Joan. 20. vers. 23.) Quorum remiseritis peccata, remissa erunt: Quicquid ligaveritis super terram, ligatum erit in cœlis. deinde quum Paulus dicit se genuisse Corinthios, (1 Cor. 4. vers. 15.) non usurpat quod scit competere in unum Deum, sed potius in ipso ministerii elogio extollit Dei gratiam, quemadmodum alibi satis declarat, Non ego, (1 Cor. 15. vers. 10.) sed gratia Dei quæ aderat mihi. Quum autem separatur Deus à ministris, nihil ipsis manet residuum. Qui plantat nihil est, inquit alibi Paulus, & qui ri- (1 Cor. 3. vers. 7.) gat nihil est: sed qui incrementum dat, Deus. Ubi igitur illud, Doctores esse cooperarios Dei? nempe ubi Deus Spiritu suo eos gubernans, simul benedicit eorum labori, ut fructum suum afferat. Nunc ergo videmus nihil derogare hanc loquendi formam Deo, ubi convertere dicitur minister corda: quia sicuti se non ingerit proprio instinctu, ita etiam Deus suppeditat quo possit sufficere ad implendum munus suum. Quod dicit, *Corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres*, non simplicem consensum designat: quia sæpe homines inter se conspirant ita, & tamen Deus maledicit eorum consensum ac detestatur: sed Propheta originem populi respicit, nempe Abraham & alios sanctos Patres. Si de Ægyptiis vel Assyriis vel aliis quibuslibet gentibus fecisset verba, conversio hæc omni laude caruisset: sed ubi agit de sancto & electo genere, non mirum si pro incomparabili Dei beneficio hoc ponat, Colligi omnes, & à dissidio revocari ad unitatem, ut coalescant in fidem unam. Quum ergo de mutuo consensu nunc agitur, venien-

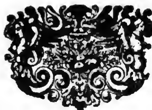
veniendum est ad fontem illum: quia sumit pro confesso Malachias, fuisse olim sinceram pietatem in populo illo, viguisse cultum Dei, & fuisse sacro vinculo inter se colligatos. Quum autem ad tempus exortæ essent variæ opiniones, imo prodigiosa deliria, quum tota sinceritas fuisset corrupta, nunc revocat illos ad suum principium, ut scilicet consentiant filii cum patribus, & vicissim patres cum filiis: sed sub illa fidei unitate quæ in Lege prodita fuerat. Siquis excipiat, non fuisse rationi consentaneum ut patres filiis apostatis se de integro adjungerent, quia hoc fuisset defectioni eorum subscribere: respondeo fuisse quosdam adolescentes conversos, qui viam monstrarunt patribus, illisque præluxerunt. Scimus autem senes, ut sunt morosi, non modo respuere quod audiunt ex juvenibus, sed quia discere eos pudet, obstinatiores reddi. Tale certamen facessere jubet Propheta, ut tantum idem in Domino sentire omnibus cordi sit. *Ne forte veniam*, inquit, *& percutiam terram anathemate*. Hic iterum minatur Propheta Judæis, & quidem vehementius. Diximus necessitate fuisse coactum, quia magnus erat populi illius torpor: multi etiam obduruerant ad pervicaciam. Hæc ratio est cur Deus hic denunciet non fore impune Judæis, si contemnant Christi adventum. Et interea tamen monemur, quam abominabilis sit Deo ingratitudo, ubi non excipimus Filium, quem nobis mittit. Quod si volumus fructum colligere ex hac Prophetæ doctrina, primum veniamus obviam Christo, dum nos tam comiter ad se vocat, imo allicit. Cæterum, si nos retineat carnis nostræ pigrities, etiam hæc commminatio nos pungat: atque ubi didicerimus crimen hoc non fore impunitum, si Christum non amplectimur, dum se nobis offert, ut luctemur cum nostra tarditate. Quicquid sit, videndum est ut osculemur Filium, quemadmodum Psal. 2. nos hortatur. *Psal. 2. vers. 12.*

Da omnipotens Deus, quando nihil abs te omissum est, in quo possemus adjuvari ad fidei nostræ cursum, & ea est nostra pigrities, ut tamen te stimulante vix pedem moveamus: da, inquam, ut melius proficere studeamus in omnibus adjumentis, quæ nobis abs te posita sunt, ut Lex, Prophetæ, vox Joannis Baptistæ, & tandem doctrina unigeniti Filii tui nos melius expergefaciat, ut non tantum festinanter ad ipsum accurramus, sed pergamus etiam constanter in hoc cursu, & perseveremus, donec tandem potiamur & victoria, & palma vocationis nostræ, sicuti pollicitus es æternam hereditatem repositam esse in cœlis, omnibus qui non deficient, sed expectabunt adventum magni illius Redemptoris, Amen.

Prælectionum omnium JOANNIS CALVINI *in duodecim minores Prophetas*

F I N I S.

Τῷ Θεῷ δόξα.

INDEX

Eorum quæ in his

COMMENTARIIS

Præter cætera explicantur, servato PROPHETARUM ordine.

Prior numerus caput: posterior versum indicat.

Con-

Doctrina

Quærere

Q.

R.

S.

T.

V.

X.

Z.

INDEX ALTER
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
CUM VETERIS TUM NOVI INSTRUMENTI,
Quæ in his COMMENTARIIS ab Authore citantur, & apte ad institutum accommodantur.

GENESIS.

EXODUS.

XXIX. 6. Pones

INDEX.

LEVITICUS.

NUMERI.

DEUTERONOMIUM.

JOSUA.

JUDICES.

I. SAMUEL.

II. SAMUEL.

I. REGUM.

INDEX.

I. REGUM.

II. REGUM.

I. PARALIP.

II. PARALIP.

ESDRAS.

NEHEMIAS.

JOB.

PSALMI.

PROVERBIA.

ECCLESIASTES.

JESAIAS.

JEREMIAS.

INDEX.

17. Vocat

INDEX.

FINIS INDICIS.

AMSTELODAMI,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.

